I. N. J.

D. ABRAHAMI CALOVII BIBLIA ILLUSTRATA VET. TESTAMENTI.

TOMUS III.

COMPLECTENS

ANNOTATA

AD

TOBIAM.
JUDITHEM.
ESTHERIS ADDITAMENTA.
LIBRUM SAPIENTIÆ.
ECCLESIASTICUM SIVE SAPIENTIAM JESU FILII SIRACH.
LIBRUM BARUCH ET EPISTOLAM QUÆ DICITUR JEREMIÆ ADJECTA AD DANIELEM.
MACCABAICUM I.
MACCABAICUM II.
MACCABAICUM III.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA

AD LIBROS QVI SVNT EXTRA CANONEM HEBRÆUM.

PRÆLOQVIUM.

QUi extra *Ebræum Canonem* ſunt, ad *Canonem Scripturæ Sacræ* divinitus inſpiratæ non pertinent; Non enim alium *Canonem Chriſtiani* agnoſcunt, aut agnoſcere poſſunt, niſi quem ab Ebræis acceperunt, quorum Canonem Chriſtus ipſe approbavit, quoties ad eum nos remiſit. Sed de eo adverſus *Concilium Tridentinum* diximus in Critico Sacro, & in Syſtem. Theol. Tom. 1. Non attinet hæc repetere. Ob *Grotium* tamen, non hic quidem, ſed in Annotatis ad Conſultationem Caſſandricam Papizantem, vel Papiſtas conciliare nobiſcum ſatagentem pauca adjicienda. *Veteris*, inquit, *Teſtamenti libros, quos Canonicos agnoſcunt Proteſtantes, qui hâc in re Judæos, & Athanaſium, Cyprianum, & maximè Hieronymum, fermè & Concilium Laodicenſe, eosdem Catholici agnoſcunt. Catholici ex decretis tum Florentinæ tum Tridentinæ Synodi addunt libros Tobiæ, Judith, Maccabæorum, Baruch, Eccleſiaſticum, & Sapientiæ.* Non Eccleſiam tantùm Ebræorum, cui τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ credita fuêre, *Rom. III. 2.* ſequimur, & privatos quosdam Doctores Chriſtianos, aut paucos illos, quos recenſet Grotius, *Athanaſium, Cyprianum, Hieronymum*, ſed longè plures *Melitonem* Sardenſem, *Origenem, Euſebium* Cæſarienſem, *Cyrillum* Hieroſol. *Baſilium M. Greg. Nazianz. Amphilochium, Epiphanium, Damaſcenum*, &c. è Græcis; *Tertullianum, Hilarium, Philaſtrium*, Afrum &c. inter Latinos; imò Eccleſiam veterem Chriſtianam, de quâ *Hieronymus* ita perhibet in præfat. in libr. Salomon. *Judith, Tobiæ, & Maccabæorum libros legit quidem Eccleſia, ſed inter Canonicas Scripturas non recipit.* De Concilio *Laodiceno*, à *Conſtantinopolitano* VI. confirmato, nobis ὁμοψήφῳ diximus Critico Sacro p. 257. ſeqq. Dum ergò alios, quos Catholica Eccleſia ceu Canonicos non recepit, Papiſtæ pro Canonicis in Tridentino Concilio receperunt, in eo certè non ſunt habendi Catholici, quia ab Eccleſiæ Catholicæ Canone receſſerunt. *Conciliaturam* tamen tentat Grotius, imò *datam ab Hieronymo* in præfat. ad Proverb. putat; cum ait: *utiles eos eſſe ad ædificationem plebis, non ad Eccleſiaſticorum dogmatum autoritatem confirmandam*, quæ eadem fermè verba *Cajetanus* uſurpat: Sed qualis hæc conciliatio? dum enim negatur illis autoritas *ad Eccleſiaſtica dogmata confirmanda Canonici* eſſe negantur, quia ſcilicet non ſunt *Canon* vel *Regula fidei*, negantur libri illi eſſe divinitùs inſpirati, & à Deo profecti, quod palàm fatetur Grotius: *nimirum non ſunt*, inquit, *hi libri à Prophetis aut ſcripti aut approbati, ut illi, quos Hebræi agnoſcunt.* Quomodo ergò locus erit Tridentinis decretis, quibus pro Canonicis habendi decernuntur, & ut divini æquè ac cæteri libri ſacri ſuſcipiendi. In *Florentini Concilii* decretis nihil de Libris ſacris habetur, ſed in *Eugenii Commonitorio* ad Armenos, quod verò non publico Concilii, ſed privato Eugenii nomine conſcriptum eſt. Conciliationis autem cum Papiſtis rationem meliorem ſuggeſſit Grotio *Rivetus*, ut nempe obtineat, *ut huic ſuo judicio, quod non fuerint à Prophetis ſcripti aut approbati* libri illi, de quibus diſquiritur, adeoque divinitus inſpirati non ſint, *ſubſcribant, qui Eccleſiæ Romanæ adhærent, tum in illo articulo inter partes conſenſum fore.* Quod conſilium tantùm abeſt ut amplexus fuerit Grotius, ut eò etiam impietatis prolapſus, quò non facilè Papiſtarum ullus, negârit, *libros omnes, qui in Ebræo Canone ſunt, à Spiritu Sancto dictatos eſſe* quo de vid. *Apologeticus Riveti pro verâ pace Eccleſiæ p. 222.* imò poſtremò etiam inficiatus ſit, *ſcripta Hiſtorica ſacri Codicis talia eſſe, de quibus dubitare nefas ſit*; ut non immeritò *miratus* ſit *Rivetus in διαλύσει* Grotianæ diſcuſſionis p. 483. *Papiſtas nonnullos qui ex ſcripto Grotii illius teſtamentum pro Romana Eccleſia excerpſerunt, non vidiſſe eum contra omnium Pontificiorum ſententiam autoritati, & veritati ſacrorum librorum detrahere.* Et exclamarit: *Quis Chriſtianus non deteſtabitur hanc audaciam illius, qui ut librorum à Veteri Eccleſiâ unanimiter à Canone rejectorum autoritatem ſtabiliat, Canonicorum librorum veritatem & αὐθεντίαν in dubium revocat, & Spiritus S. ductum eis detrahit?*

Grotius fruſtrà Pontific. cum Proteſtantibus conciliare conatur quoad libros Apocryphos.

Impietas Grotii.

Quâ in parte libros indubitatò Canonicos libris jam ob Pontificios nonnullos controverſis, ut à veteri Eccleſiâ è Canone excluſis multùm poſtponit: nam de hiſce *in annot. ad Caſſandr.* aſſerit, *Eccleſiam Chriſtianam aut certè magnas ejus partes credidiſſe, nihil eſſe in iisdem, quod non cum illis, quos omnes agnoſcunt, benè conveniat*; Quod verò quàm falſum ſit, hæ notæ noſtræ docebunt. Quanquam id nihil ad rem faciat, cum de *Canone* quæritur: Siquidem multi ſint Scriptorum Eccleſiaſticorum libri, qui nihil habeant contra Scripturas Propheticas, & Apoſtolicas, & cum iis benè conveniant; qui tamen cum non ſint ſcripti Spiritu S. inſpirante, ſed humanâ induſtriâ & diligentiâ concinnati, etiamſi nihil non veri contineant, inter Canonicos libros non ſunt habendi.

Id adhuc circa libros Apocryphos in genere inquiri poſſit; *Quando aut à quonam libris Canonicis*

Quando, & A quonam

illi

Digitized by Google

Annexi ſint libri Apocryphi Canonicis?

illi connexi fuerint? De quo verò nihil certi definiri poteſt, cum ne id quidem conſtet, num *ante Chriſtum*, vel *poſt tempora Chriſti & Apoſtolorum* id demum factum ſit? Sunt quidem, qui à LXX. *Interpp.* id factum dicant; Sed quum illi à Judaicâ Eccleſiâ miſſi fuerint, eosdem libros in Eccleſiæ Judaicæ canone non inventos, nec ab Eccleſiâ Judaicâ receptos, vel transferre, vel Canonicis adjungere voluiſſe, nullatenus ſit veriſimile, quum ne quidem de *Siracide*, etſi apud *Thalmudiſtas* operoſæ de illo concertationes inveniantur, id credendum ſit; Siquidem non *Epiphanius* tantùm *libr. de ponder. & menſur.* perhibeat, *Siracidem in arcâ fœderis non fuiſſe aſſervatum*, nec proinde *Canonicis* adſcriptum; ſed & *Thalmudici* in Cod. Sanhedr. c. XI. in Gen. tradant, à *R. Joſeph in libro Siracidis legere vetitum eſſe*, quod tamen ita limitant, vel caſtigant alii, ut Siracidem *libris extraneis* ſaltem accenſeant, non verò *Biblicis*. Vid. Theſaur. Phil. Hotting. p. 523. Alii *Theodotioni* hoc tribuunt, quod libros undiq; conquiſitos in unum volumen cum authenticis conjunxerit, ut verſionem ſuam V. T. magis commendatam redderet, eâq; ratione paulatim autoritatem eorum creviſſe, ajunt, cum ſc. illi publicè legerentur. Alii hoc adſcribunt *Judæis diſperſionis*, Helleniſtis, de quo *Andr. Rivetus* Iſagog. ad Script. S. c. VII. p. 76. *Id autem*, inquit, *apud omnes ſanos compertum eſt, libros omnes illos de quibus controvertitur, cum adjectionibus ad nonnullos canonicos irrepſiſſe paulatim inter Helleniſtas, & conjunctos fuiſſe cum verſionibus Bibliorum, quæ apud illos variis temporibus obtinuerunt. Ideo facta eſt illa acceſſio non in Hebræorum Eccleſia, ſed apud Iudæos diſperſionis, ſtudiis hominum hoc aut illud appingentibus religionis ſpecie, & nomen divinum confingentibus, ut ſua ſomnia venditarent, aut certè humana divinis aliquâ ex parte adæquarent, licet iis non uſa fuerit Eccleſia Hebræorum.* Hæc ille. *Hottingeri* in Syſt. Theol. l. 1. loc. III. p. 175. hic eſt ςοχασμὸς, *alios à LXX. Interpp. aut eorum diſcipulis, alios à Iudæis Alexandrinis, aut etiam Theodotione translatos, & cum Canonicis fuiſſe connexos, tùm ad emendationem morum, tùm etiam continuationem hiſtoriæ, non tamen eâdem autoritate fuiſſe vel commendatos, vel etiam receptos. Nonnullos vel circà, vel poſt tempora Chriſti contextos eorundem Græcanicorum Iudæorum, id eſt, Helleniſtarum commendatione, Chriſtianos denique controverſiâ de libris Canonicis & Apocryphis nondum adeò apertè tentatos eorum lectionem facilè admiſiſſe, quanquam cum aliquo diſcrimine, ſiquidem in Græca Eccleſiâ, teſte Cyrillo Hieroſol. in Catech. non licuerit eos ex ambone ſeu ſuggeſtu Paſtorum legere, Latini verò lectionem eorum permiſerint ad ædificationem aliquam plebis propter regulas morales & martyrum conſtantiam.* Sed ad LXX. Interpp. ullius Apocryphi translationem referendam eſſe, minimè admittendum: quandoquidem illi tantum Scripturas Canonicas, & quas Eccleſia Judaica pro authenticis habebat, à quâ illi ad Ptolemæum Regem ideò miſſi erant, transferre debuerint, ac tranſtulerint; Illam verò non agnoviſſe hosce libros pro Canonicis vel è *Joſepho l. 1. contr. Appion.* conſtat; ubi *Leonh. Mario* Jeſuita proleg. in S. Script. referente, *Joſephus* ponit *quinq; libros legales. Propheticos* XIII. utpotè (1.) *Ioſuam.* (2.) *Iudicum, & Ruth.* (3.) *Regum I. & II. ſeu Samuelis.* (4.) *Melachim.* (5.) *Paralipomenon.* (6.) *Eſdram* (cum *Nehemia*; ſiquidem *Hieron.* in prol. in Eſdr. adverterit, *apud Ebræos, Eſdræ, Nehemiæq; ſermones in unum volumen coarctari*) (7.) *Eſther.* (8.) *Iob.* (9.) *Eſaiam.* (10.) *Ieremiam cum Threnis.* (11.) *Ezechielem.* (12.) *Danielem.* (13.) *Prophetas minores duodecim*: denique *Poeticos, Pſalmos, Proverbia, Eccleſiaſten & Canticum.* Porro cum dubium ſit de plerisque, num aliâ, quàm Græcâ linguâ in originali prodierint, translatione utique opus non fuit. *Eccleſiaſticum* ſanè *Ebraicè ab avo Siracidis* in originali ſcriptum eſſe è præfatione liquet, Quem verò non *LXX. nec Theodotio*, ſed *nepos autoris Ieſu* in Græcum ſermonem tranſtulit. *Tobiam & Iudith* Chaldaicè ſcriptos eſſe Hieronymus autor eſt, ſed vel à LXX. Interpp. vel Theodotione in Græcam linguam converſos eſſe, nullo documento conſtat. Librum *Baruch* non prodiiſſe aliâ linguâ quàm Græcâ, *Hottingerus* agnoſcit; neq; dubium facilè eſt de libro *Sapientiæ*, quia primitùs Græcè conſcriptus ſit. *Nachmanidis* opinio, quod à *Salomone Rege lingua Syriaca compoſitus, ut mitteret eum ad aliquem Regem ad fines orientis habitantem, nec autoritatem habet*, nec calculo digna eſt. De Hiſtoria *Suſannæ* Hottingerus *Hieronymi* ſententiam præf. in Dan. probat, in Theſ. Phil. p. 527. *Audivi ego quendam de præceptoribus Iudæorum cum Suſannæ derideret hiſtoriam, & à Græco neſcio quo, eam diceret eſſe confictam, illud opponere, quod Origeni quoque Aphricanus oppoſuit: Etymologias has ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι & ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι de Græco ſermone deſcendere.* De libro primo *Maccabæorum* teſtatur *Hieronymus*, quod *Ebræum textum* viderit: quem *Druſius Not. in Pentateuch. p. 6.* eum ſuſpicatur eſſe, *qui in hiſtoria illius gentis vocatur liber Haſamonæorum.* Laudat id Hottingerus in Syſt. Theol. nomen השמונים (ut id [illegible] adjiciamus) deducens non ex *Libraiſmo*, uti *Fullerus* compoſitam vult è חש *feſtinavit*, & מנה, *præfecit*, vel ut alii è Pſ. *LXVIII. 32.* ubi vox הַשְׁמַנִּים quam LXX. per πρέσβεις *legatos*, *Kimchius* per *primarios viros* exprimit: ſed ex *Arabiſmo* à כשם *verberare*, unde חשמן πλήκτην notans, quod Aſomonæi *flagella* fuerint *hoſtium Eccleſiæ*, uti *Maccabæorum* nomen etiam ex *Arabico* כבב vel כבא *proſtravit, in terram dejecit*, parili ſenſu derivat. (vid. theſ. Phil. p. 529. 530.) Hiſtoria autem hæc ad tempora ætate LXX. Interpp. longè poſteriora, utpote qui ſub *Ptolemæo Philadelpho* translationem adornarunt, pertinet.

An à LXX Interpp. verſi.

An à Theodotione.

Theodotioni ſi tribuenda ſive libri *Maccabaicorũ* ſive aliorum quorundam *Apocryphorum* translatio, ad *ſeculum tertium poſt natum Chriſtum* ea referenda erit; utpote qui *Commodo altero imperante* ad Judæos defecit, circa annum Domini 210. id omninò dicendum, *tempore Chriſti & Apoſtolorum* nondum additos fuiſſe libros Apocryphos authenticis Scripturis; Sed id contigiſſe *poſt Apoſtolorum ætatem à quocunque* tandem primùm illi adjecti ſint. Tantò minùs ergò probandum commentum papiſtarum de *diverſo canone Judæorum*; utpote cum *Bailius* Jeſuita *in Catech. controv. append. q. 13. tract. 1.* duplicem conſtituit Eccleſiæ Judaicæ canonem: alterum *vetuſtiorem compoſitum ab Eſdra*, alterum *recentiorem concinnatum à poſterioribus Judæis, non multo tempore ante Joſephum*; & cum *Genebrardus* tres Canonis conſtituit periodos; *Primam* ad *Eſræ tempora* referens; *alteram* ad *Eleazari Sacerdotium*; tertiam ad *tempus Iohannis* Hircani Nam poſt conſtitutum per Eſdram divinâ autoritate canonem V. T. nihil eidē adjici potuit ampliùs, & defuiſſe tùm *Prophetas* fatetur Joſephus ipſe, adeoque diſertè à Canone reprobavit ſcripta, quæ *poſt Artaxerxis tempora* conſcripta ſunt. Neq; vel ſub *ſacerdotio Eleazari*, vel *tempore* Hircani vel etiam *proximè ante Ioſephum* canoni Ebræo aliquot libros adjectos eſſe ſeu Joſephi, ſeu aliorum autoritate quicquam conſtat, imò *tempore Chriſti & Apoſtolorum* abſolvebatur Canon V. T. ſcriptis *Moſis & Prophetarum*, ad quos utiq; non pertinent libri Apocryphi: nec diſtinctio locum habuit inter *canonem fidei & morum*; quia æquè *infallibilis, invariabilis* & *divinus*

Papiſtarũ Commentum de diverſo Canone Iudæorum.

ac θεόπνευστος eſſe debet morum Canon atq; fidei, niſi ἀκύρως fortè ad canonem morum ſpectare dicantur, quæ in Eccleſia publicè ad ædificationem morum legi conſuevêre.

De libris in Script. Vet. deſignatis non extantibus.

Atque hæc in præſenti de libris Apocryphis, qui Biblico Canoni ſubjungi ſolent: Præter quos verò nonnulli alios deſignant libros, quorum in Scripturis V.T. mentio facta, de quibus dubium, an contineantur in Canone Scripturæ, aut ſi deperditi omnino, anne unquam ad Canonem ullâ ratione pertinuerint; de quibus hic breviter nonnulla monenda.

Liber fœderis Ex.XXIV.7

I. Liber fœderis Exod.XXIV. 7. ſecundùm Auguſt. eſt liber forenſium & Ceremonialium mandatorum, quæ in ſcriptis Moſaicis jam comprehenſa ſunt & ut Hottingerus in theſauro p. 532. habet, continet eam partem Scripturæ Moſaicæ, quâ ſtatuta & mandata Eccleſiaſtica & Politica populo Iſraelitico præſcripta ſummatim recenſentur. Ligtfot præcepta 57. priùs memorata intelligit in ſpicil. in Exod. Junius & Piſcator librum promiſſionum & ſtipulationum ſive legum, R. Salomo librum, qui ſcriptus erat de creatione mundi usq; ad dationem legis; vid. quæ ad illum locum.

Liber Bellor. Domini Num.XXI. 14.

II. Liber Bellorum Domini Num.XXI.14. à nonnullis de ipſo libro Numerorum intelligitur: aliis verò placet vocem ספר exponere recenſionem, ut ſenſus ſit: propterea dicetur in recenſione bellorum Domini, id eſt, horum duorum verſuum in recenſendis bellis Domini ſera poſteritas maximam ſemper habitura eſt rationem, utputa Lyrano, Oleaſtrio, Malvendæ, Piſcatori & Hottingero, cum Ebræis quibusdam, Fagio & Vatablo. Ainſvvortum ſi audias, ſcriptum hoc fortaſſe Amoritarum fuit epicedia continens propter Sehonis victorias. Si Bonfrerium & Tirinum, liber vetus ante Pentateuchum conſcriptus verſu metrico Prophetias de rebus futuris exhibens. Gatakerus, fuerunt certè, inquit, libri ſive Chaldæorũ, unde egreſſus Abram, ſive Ægyptiorum, ubi didicerat Moſes illam ſcientiam Act.VII. 21. in quorum aliquo, vel alio quovis iſta ſcribi poterant, quæ tamen nec ob id in S. Scripturis habenda; ut nec Propheta ille Cretenſis Tit. 1,12. nec Græci illi, Act.XVII 28. Plura vide ſupra ad iſtum locum.

Liber juſti Ioſ.X.13.

III. Liber juſti vel rectus Joſ. X.13. de Geneſi à quibusdam, ab aliis de libro XII. Prophetarũ accipitur. Junius & Schindler. in Lexico ut & Hottinger. cum R. Levi Ben. Gerſ. rectiùs de libro quodã, qui perierit, intelligunt. Annales populi Judæorum Maſius etiam notari vult. Non placet hoc Bonfrerio, quod annales metrico verſu ſcribi non ſoleant, ideò putat cum Cornel. à Lap. fuiſſe catalogum de Heroum & Sanctorum geſtis: Menochio videtur fuiſſe liber, in quo ritus continebantur ad dirigendam praxin in variis functionibus Reip. à Moſe fortè inchoatus, deinde variis temporibus auctus: unde nomen ספר ישר exponitur ab aliis quidem liber recti, vel quod optimâ fide res geſtas perſtringeret, vel quia Iſraelis facta contineret, qui ישרון dictus Deut.XXXII.15. ab aliis liber rectitudinis, vel directionis q.d. directorium: ab aliis liber Juris ut habet Maſius; Quibusdam etiam nomen proprium eſt, liber Jaſar, quem autorem ejusdem faciunt.

Liber judicii regni 1.Sam.X. 25.

IV. Liber judicii Regni 1.Sam X.25. à R. David Kimchi accipitur de primâ parte libri 1.Sam. ab Hottingero & aliis de eâ parte, quæ c.IIX. de jure Regio agit; quod Eſtio non placet; ſed ex eâ ſaltem ratione, quod c.IIX. Jus Regis uſurpandum deſcribi cenſeat; hic verò jus Regni legitimum 1.Reg.XXI. renovatum. Non continebat jura tyrannidis, ſed jura regni & æquæ adminiſtrationis ait Vatablus. Malvenda, Sanctio, Cornel. à Lap. Mendoza & pleriq; alii de libro mutua Regis & ſubditorum officia continente interpretantur, qui in ſanctuariũ quidem Domini repoſitus dicatur, & in duplo extiterit, quia Rex in eodem legere debuit, temporis tamen ſucceſſũ interierit. Iuxta Menochiũ intelligi debent Acta Comitiorum, quibus Saul ad regnum evectus eſt: Græci vertunt δικαίωμα τοῦ βασιλέως: Joſephus interpretatur mala eventura ex factâ Regibus licentiâ.

Libri Salomon. Phyſici
1. Reg. IV. 33.

V. Libros Salomonis Phyſicos nonnulli è 1.Reg.IV.33. cum Hieron. & Sixto Senenſi colligunt, qui interierint. Sed ibi loqvutus eſſe dicitur Salomo, adeoq; non tàm opera ab illo ſcripta, quàm dicta innuuntur, quæ alii ab illius ore acceperint, & vel ad familiarem uſum expromſerunt, vel in ſcripta retulerunt, ut Prov.XXV.1. ut apud Sanctium & Martyrem habetur; qui obſervat, cum diſſeruit Salomo de Cedris (proceriſſimis arboribus) usq; ad hyſſopum (humillimam herbarum) id eſt, de maximis & minimis, conſentaneum eſſe, quod de mediis quoq; diſſeruerit; quorum tamen illa peculiariter nominata, quia in luſtratione conjungebantur Lev.XIV. 4. 6. & in medicina magnum uſum habent, notante Vatablo, & Sanctio.

Prov. XXV 1.

Liber verũ geſtar. Salom.
1.Reg XI. 41.

VI. Liber verborum vel potiùs rerum geſtarum Salomonis 1.Reg.XI.41. non ampliùs extat, monente R. Dav. Kimchi. In hoc libro, inquit Sixtus Senenſ. Bibl. S.p.101. vel ipſemet, vel ut alii putant, Ozias Propheta conſcripſit vitam, atq; omnia geſta Salomonis. Fr. Junius ita hîc habet: In libro, id eſt, in actis publicis, ſive in commentariis rerum geſtarum Salomonis, q.d. nihil attinet hic ea narrare; hæc ad fidem & inſtitutionem Eccleſiæ ſunt ſatis. Ita enim his ſcriptis temperavit Spiritus Dei conſulens temeritati noſtræ. Sic Ioh.XX.30. & XXI.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo poſt intervallo ab Hezrâ conſcripti ſunt, ridiculum eſſet accipere. De actis publicis forenſibus, non autem Eccleſiaſticis etiam alii interpretantur. Chronicon vero Prophetæ Nathan, & Prophetia Abiæ de Silo, & viſiones Iddo videntis contra Ieroboam filium Nebat 2.Paral.IX.29. inter deperdita quidem referuntur à R. Kimchio ad Num.XXI.14. & Abarbenele ad 1.Reg.XI.41. qui Nathanem, Achia & Iddo non unum omnes feciſſe librum, ſed ſingulos ſingula volumina conſcripſiſſe putat de rebus Salomonis: ſed Prophetæ Nathanis commentarius in loco parallelo 1.Reg.XI.41. per commentarios rerum geſtarum Salomonis, ut apparet, notatur, qui interiere. Achiæ autem & Iddonis libros eſſe ipſos Regum libros Rivetus, Hottingerus & alii putant.

2. Par. IX. 29.

Liber Regũ

VII. Liber Regum, in utroq; Regum & Chronicorum paſſim citatur, ſub titulo, liber verborum, vel actorum, aut dierum Regum Iſrael, aut Regum Juda. aut Regum Juda & Iſrael, quem diverſum eſſe à duobus Regum & Chronicorum libris hinc apparere putat Hottingerus, quod quæ 1. Reg. ult. 39. de domo eburnea Achabi, itemq; de Nadab rege Iſraelis 1.Reg.XV.31. dicuntur, in libris Chronicorum non extent, quemadmodum quæ de libris & poſteritate Joſi 2.Chron.XXIV.27. memorantur, nuſpiam in commentario Regum apparent, inde cum Altingio, Walæo, Sixto Senenſi, & aliis fatendum eſſe concludit, & hunc quoq; librum cum aliis forenſibus eandem ſubiiſſe aleam, atq; ab edaci tempore abſumptam eſſe. Sic etiam habet Piſcator, cum Junio, nec non Martyre, qui ad 1. Reg. XXII. 39. Hi libri, inquit, non ſunt Paralipomena, quia ibi de domo eburnea &c. nihil legimus: ſed libri Paralipomenωn ex illis, quantum apparet, deſcripti fuerunt: quod poſterius tamen calculum non meretur, quia non ſatis convenit dignitati authenticæ ſcripti Canonici. Ad 2. Chron. XXIV.27. Petrus Martyr ſic habet: Hic liber non eſt, qui extat inter Canonicos, ſed alter copioſior, qui injuriâ temporis periit.

1. Reg. ult. 39.
1.Reg.XV. 31.
2. Chronic. XXIV.27.

Verba Chozai
2. Chron. XXXIII.19.

VIII. Verba Chozai 2. Chron. XXXIII.19. à nonnullis, etiam Martyre, ſed citra rationẽ, de lib. Eſa. accipiuntur: Sixtus Sen. hunc Chozai dicit fuiſſe Scriptorem antiquitatum Hebraicarũ fideliſſimũ, quod ſcripſerit de ſceleribus & reſipiſcentia

Manaſ-

Digitized by Google

Manaſſis Regis Hieroſolymitani. B. Lutherus ut appellativum accepit, **unter den Geſchichten der Schauer**/ quo pacto etiam exiſtimavit *Kimchius* חוזי poni pro חוזים. Sed quia in ſcriptis Prophetarum hæc non continentur, & *in talibus ἀποδιώξεοι* ut rectè monuit Piſcator *remitti ſolet lector ad libros certos ac definitos, non autem ad aliquod genus librorum*, probabilius eſt eſſe nomẽ viri *Chozai.*

Epicedia Ioſiæ. 2.Chron. xxxv.25.

IX. *Epicedia Joſiæ. 2.Chron.* xxxv.25. *Carmen* nempe *in funere ejus cantatum*, quod juxta *Hieronymum* quidem & *R. Salomonem* in *Threnis Ieremiæ* parte poſtremâ continetur; alij tamen à *Ieremia* potius *fata Zedekiæ* deplorari in Threnis cenſent, adeoque hæc Epicedia inter *ſcripta deperdita* referunt, quæ *Ioſephi* adhuc tempore extitiſſe Hottingerus ait. Quæ *ad tempus quotannis decantata videntur*, vi hujus hiſtoriæ. X. *Libri Chronicorum Regum Mediæ & Perſiæ Eſther c.x.2. annales* fuère, in quibus *acta diurna* Regum breviter annotata videntur, apud Babylonios urbis Ecbatanæ Bibliotheca aſſervata: vid. *Esdr.*vi. Per *librum* verò *Eſth.*ix.32. vel *annales Iudæorum* cum *Vatabl.* & *Oſiandr.* vel ipſum hunc librum *Eſther* intelligere licet, ut ſic opus non ſit, cum *Malvenda* peculiare ſcriptum, quod interierit, conſtituere. Talia verò ſcripta (ad quæ verò nec *liber obſignatus Eſth.*XXIX.11. nec *liber Domini Eſ.*XXXIV.16. pertinet; quum ille ipſa *Scriptura S.* vel quiſque *liber in genere* ſit, hic verò *Prophetia Eſaiæ*, vel ſola, juxta *Kimchium, Sixt. Senenſ.* *Hottinger.* vel certè cum aliis Prophetarum vaticiniis, ad quæ volvenda & cum eventu conferenda rejiciuntur Judæi) aut *merè politica* & *exotica* fuère, quemadmodum ad Poëtas etiam gentiles provocavit S. S. vel ſi ad *Canonem* nonnulla pertinuère, ad Canonem tamen *particularem* tantum, & *certi temporis*, non vero ad *perpetuum Eccleſiæ univerſæ canonem* (de qua diſtinctione in *Critic.S.* egimus, quam etiam *Hottingerus* probat in Theſaur.Phil.p.541.) ea referenda eſſe credendum eſt: alioquin divina providentia eadem interire minimè paſſa fuiſſet: unde *VVitakero* concedenti quod *Canonica ſcripta è Canone Ebræorum perierint*, meritò alij Calviniani contradicunt, vid. *Camero* in oper. p.478. *Hottingerus l.c.* adeoque omninò inter *libros Sacros* & *Canonicos* ſeu *Teſtamentarios* diſtinguendum: Sacros enim periiſſe nonnullos cum *Reuchlino, Beza, Riveto, Druſio,* & plerisque noſtratibus non abnuimus; *Canonicum* autem, qui ad Canonem Eccleſiæ Judaicæ pertinuerit ullum periiſſe neutiquam admittimus. *Si Canonici*, inquit *Salmero* prob.9. can.4. *ejusmodi libri extitiſſent, Eccleſia non fuiſſet depoſiti ſibi à Deo traditi fidelis cuſtos.* Sed hæc occaſione Apocryphorum V.T. de illis libris, quos in ſacris quidẽ adductos, à teſtamentariis tamen fidei populi Judaici creditos etiam alienos fuiſſe ſatis conſtat, & penes pleroſque extra omnem controverſiam poſitum eſt.

Chronic. Med. & Pers. Eſth.x.2.

Eſth.ix. 31.

Es.xxix. 11. Es. xxxiv. 16.

I. N. J.

ANNOTATA

AD TOBIAM.

Præfatio Grotiana.

Hanc hiſtoriam veram eſſe agnoſcunt Judæi. Uſus eſt Hieronymus Chaldaico libro eandem hiſtoriam continente, quam ipſe in verſione ſecutus eſt. In Græco Pater vocatur Τωβὴτ, vel Τωβὶτ, filius Τωβιήλ. In Chaldaico uterque טוביה. Sunt & Hebraicæ ἐκδόσεις hujus hiſtoriæ duæ. Scriptus eſt liber partim à patre, partim à filio, partim à nepotum aliquo. Solebant enim Hebræi rerum, quæ ſibi contigerant, facere commentarios in uſum poſteritatis. Inde factæ συλλογαί, quæ hîc βίβλοι λόγων, id eſt, libri rerum, ספרי דברים. 1.Reg.xi.41.

An vera hiſtoria ſit?

Non hiſtoriam veram, ſed *drama* potiùs eſſe cum *B. Luthero* non pauci credunt: Etiam *Paulus Fagius* in procem. verſionis Tobiæ ex Hebræo. *Oſiander* in dubio id relinquit, *ſitne vera hiſtoria, an verò Comœdia ab Iſraëlitâ quodam excogitata piè.* Veritati hujus hiſtoriæ, ſive Græcum reſpiciamus textum, ſive Latinum, quem authenticum pronunciavit Concilium Tridentinum, multa intercedunt, in quibus explicandis fruſtrà ſudant Papiſtæ. Neque conſonat Græcus textus cum Latino, quod ipſæ Grotianæ annotationes paſſim docent. *B. Gerhardus* in Exeg de Script. cenſet quoque non ſatis *Chronologiæ* convenire, quæ hoc libro narrantur. Quanquam verò res omninò ita habeat, quod non omnia in hoc libro Chronologiæ & veritati hiſtoricæ exquiſitè conveniant, non tamen merum *drama* ideò ſtatuendum, quia in hiſtoricis humano ſtudio ſcriptis talia ἁμαρτήματα frequentia ſunt, quæ erráſſe alicubi ſcriptores docent, non verò omnem hiſtoriam tollunt. Interim quum illa omnia, quæ *de Angelo familiam ſuam recenſente, de corde ex piſce exempto, & carbonibus impoſito, ad pellendum dæmonem*, quodque *Raphael unus ſit è ſeptem Angelis Deo adſtantibus* fabuloſa ſint, non temerarius eſt στοχασμὸς B. Lütheri noſtri, de *Dramate.* Non enim pro certo affirmat meram eſſe Comœdiam: **Iſts eine Geſchicht** (Sic habent ἰδιογλώττως verba ejusdem) **ſo iſts eine feine heilige Geſchicht/ iſts aber ein Gedicht/ ſo iſts warlich auch ein recht ſchön/ heilſam/ nützlich Gedicht und Spiel/ eines geiſtreichen Poeten. Und iſt zu vermuthen/ daß ſolcher ſchöner Gedicht und Spiel bey den Jüden viel geweſt ſind/ darinn ſie ſich auff ihre Feſt und Sabbath geübet/ und der Jugend alſo mit Luſt Gottes Wort und Werck eingebildet haben/ ſonderlich da ſie in gutem Fried und Regiment geſeſſen ſind; denn ſie haben gar treffliche Leute gehabt/ als Propheten/ Sänger/ Tichter und dergleichen/ die Gottes Wort fleiſſig und auff allerhand Weiſe getrieben haben. Und GOtt gebe/ daß die Griechen ihre Weiſe/ Comödien und Tragödien zu ſpielen von den Jüden genommen haben/ wie viel andere Weißheit und Gottes-Dienſt/ ꝛc. Denn Judith giebt eine gute ernſte tapffere Tragödien/ ſo giebt Tobias eine feine liebliche Comödien. Denn gleich wie das Buch Judith anzeigt/ wie es Land und Leuthen offt elendiglich gehet/ und wie die Tyrannen erſtlich mächtig toben/ und zu letzt ſchändlich zu Boden gehen. Alſo zeiget das Buch Tobias an/ wie es einem frommen Bauer oder Bürger auch übel gehet/ und viel Leydens im Eheſtand ſey/ aber GOtt immer gnädiglich helffe/ und zu letzt das Ende mit Freuden beſchlieſſe.**

B. Lutheri judicium de hoc libro.

Digitized by Google

Auff daß die Eheleuthe ſollen lernen Gedult haben und allerley Leyden auf künfftige Hoffnung gerne tragen / in rechter Furcht GOttes und feſtem Glauben. Und das Griechiſche Exemplar ſiehet faſt alſo / daß es ein Spiel geweſt ſey. Denn es redet alles in Tobias Perſon / wie die Perſonen im Spiel zu thun pflegen. Darnach iſt ein Meiſter kommen / und hat ſolch Spiel in eine ordentliche Rede gefaſſet. Hierzu ſtimmen auch die Namen fein / denn Tobias heiſt einen frommen Mann / der zeuget auch wieder einen Tobias / und muß in Gefahr und Sorgen leben / beyde der Tyrannen und ſeiner Nachbahrn halben. Wird darzu / (daß kein Unglück allein ſey) auch blind / und zu letzt auch mit ſeiner lieben Hanna uneins / und verſchicket ihren Sohn weg / und iſt ja ein elend kümmerlich Leben / aber er bleibt feſt im Glauben / Gedult und guten Wercken. Hanna heiſſet holdſelig / das iſt / eine liebe Haußfrau / die mit ihrem Manne in Lieb und Freundſchafft lebet. Der Teufel Asmodes heiſſet ein Vertilger oder Verderber / der alles hindert und verderbet / daß man weder mit Geſind noch Kind fort kan / Sara heiſſet eine Kämpfferinn oder Siegerinn die zu letzt oblieget / ſieget und gewinnet. So iſt der Engel Raphael (das iſt) Artzt oder Geſundmacher auch da / und nennet ſich Aſarja / das iſt / Helffer oder Beyſtand / deß groſſen Aſarja Sohn / das iſt / Gottes des Höchſten Beyſtand / Geſandter oder Botte. Denn GOtt hilfft Haußhalten und ſtehet den Eheleuthen bey / ſonſt könten ſie für dem Asmod nirgend bleiben. Darumb iſt das Buch uns Chriſten auch nützlich und gut zu leſen / als eines feinen Ebreiſchen Poeten der kein leichtfertige / ſondern die rechten Sachen handelt / und auß dermaſſen Chriſtlich treibet und beſchreibet.

Porrò etſi in quibusdam circumſtantiis juvare velis Hiſtoriam cum Grotio, ita ut modò *Latinum* modò *Græcum* aſſumas textum, quænam rei erit certitudo, & quid cauſæ dabitur, cur Græcus præferri debeat alicubi Latino, qvum Latinus ex Chaldæo, ceu Originali ab Hieronymo traductus ſit? Nec ſanè Chaldaicâ linguâ ſcriptum edidit *Hieronymus* qui ex ea librum tranſtulit, & quidem, quod miteris, *unius diei ſpatio*, uti habet præfatio ejus *ad Chromat. & Heliod.* T. III. p. 22. *Quia vicina eſt Chaldæorum lingua ſermoni Hebraico, utriusque linguæ periti ſſimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui: Et quicquid ille mihi Hebraicis verbis expreſſit, hoc ego, accito notario, ſermonibus Latinis expoſui.*

De geminâ editione *Ebræâ & Græcâ* Tirinus ita habet: *Præter Hebræam & Græcam illam, quæ noſtræ huic Latinæ verſioni reſpondet, alia extat Hebræa & Græca paulò amplior & fuſior, in qua Tobias ſemper αὐτοπροσώπως, ſeu in prima perſona loquitur. Vnde meritò putant aliqui, Tobiam bis eandem hiſtoriam conſcripſiſſe, ſemel ſuccinctè, quam hic habemus: iterumque fuſius, quæ Græcè etiamnum extat.* Sed illæ tantùm translationes ſunt, nihil ad Originalis textus diverſitatem faciunt. In linguam etiam *Syriacam* translatam idem *Tirinus* notat. *Ebræus textus Münſteri*, qui falsò in *Zemah David* ab ipſo è Latinó traductus aſſeritur; ſiquidem Conſtantinopoli primùm editus fuerit, de quo *Hottingerus* in Theſaur. Philolog. p. 527. ſuperioris ſeculi interpretamentum eſt, quod vel mediocriter docti eodem judice, intelligent. *Franc. Junius* in Præfat. Apocryph. de his ita habet: *TOBITI Liber varius eſt: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui deſideratur memoria noſtra: Hebræi exſtant duo, ſed exercitationis gratia confictì, ſi quid in Hebræo ſermone poſſum judicare: Græcus liber, ſi finem exceperis, auctore Tobito inſcribitur. Certè in Chaldæa Aſſyriave ſcriptus eſt, idque (opinor) Chaldaice ab homine pio quidem, ſed eruditione mediocri, & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque ſcriptum offunditur.* Cæterum Interp. Tobiæ præter *Ambroſium* è Pontificiis ſunt *Frieder. Nauſea, Joh. Hoffmeiſterus, Richardus Latunan*, quos laudat *Sixtus Senenſis, Serarius, Schoppius*, è Noſtris *Münſterus, Heidenreich*, è Reformatis *Druſius* &c. Partes duæ ſunt: *Prior* de geſtis *Tobiæ Senioris* Cap. I. II. III. & IV. *poſterior* de geſtis Tobiæ *junioris in itinere* Cap. V. VI. VII. IIX. IX. & X. & *poſt reditum ex itinere* Cap. XI. XII. XIII. XIV.

Id unum adhuc obſervamus: nonnullos, etiam Clariſſ. Hottingerum in Syſt. Theol. p. 159. velle, *librum Tobiæ à LXX. Interpretibus in linguam Græcam translatum eſſe*; Sed quia LXX. Interpp. Ebræum textum tantùm tranſtulère Scripturæ divinæ, & Canonicæ, in *Ebræo* autem *Canone* nunquam fuit liber Tobiæ, fatentibus ipſismet Papiſtis, nequaquam admittendum videtur, eosdem operam navaſſe in translatione Tobiæ. Neque opinionis iſtius teſtimonia ſufficientia produci poſſunt, imò videtur haud aliunde in eam ſententiam adductus Hottingerus, quàm quod in *inſcriptione Syriacâ* legeret: *Sequitur liber Tobiæ, prout habet ex traditione LXX.* Sed *interpretis* iſtius *Syri* tanta non eſt autoritas, vel antiquitas, ut hoc nobis perſuadere poſſit, etſi certiorem alicubi Syrus textus habeat verſionem, quàm Græcus modernus v.g. ubi initio ſtatim c. I. 2. hic legit ἐνεμεσσάρου rectiùs Syrus habet שלמנסר *Salmanaſſer*. *Hieronymus* ſanè *Tobiam Chaldaicè ſcripſiſſe* obſervat præfat. in Siracid. non verò Ebraicè. Editiones etiam illius Ebræas diverſas, quarum altera primùm *Conſtantinopoli*, poſt à *Münſtero*; altera à *Fagio* in lucem emiſſa, minimè authenticas eſſe agnoſcit Hottingerus, & vel ex notorio, quod ipſis intercedit diſcrimine (ubi tamen Fagius Græco textui propiùs accedit) id conſtare putat. Credidêre etiam nonnulli *librum Judith eſſe à* LXX. *Interpp. translatum*. Sed quis hoc admittet? *Chaldaicè Hieronymo* viſus eſt: *Ebraicè* an extiterit unquam, dubium eſt. *Syriacum* quod jam habetur exemplar maximoperè à Græco textu diſcrepare collatio docet. Num & *librum Sapientiæ* quem *Syriacè* olim extitiſſe è *Nachmonide* docet Hottinger. in Theſ. Philol. p. 522. quique in *Arabicâ & Syriacâ* verſione *Salomoni* tribuitur (etſi hujus autor referat, alios alteri cuidam Ebræo, Spiritû tamen Prophetico prædito eam tribuiſſe) à LXX. Interpp. translatum ſtatuendum, aut idem quoque de libro *Siracidis* pronunciandum, quod utique veriſimilius foret, ſiquidem illum *Ebraicè* fuiſſe repertum non dubitet *Hottingerus* Syſt. Th. p. 160. ejusq; *frequentem uſum fuiſſe apud Ebræos*, aſſerat, etſi hodie non habeatur, niſi *Græcè, Arabicè & Syriacè*; aut etiam de *hiſtoria Suſannæ*, cujus geminus Syrus textus habetur. Epiſtolæ certè *Baruci* translationem L X X. Interpp. tribuere non dubitant *editores Londinenſes* in Bibl. Polygl. cum ita habent: *Hæc epiſtola, quæ extat in editione Pariſienſi differt à vulgata & LXX. aliam ergò quæ cum Latinâ & Græcâ convenit, illic adjunximus ex MSS. Syriacis Uſſ. & Pocock.* Quid? quod

An liber Tobiæ à LXX. Interpp. translatus ſit?

Hottin-

Digitized by Google

Hottingerus Syſt. Theol. p. 174. *Altingium* laudet, aſſerentem *Interpp. LXX. non vertiſſe ullum librum Apocryphum, ſed primum eos vertiſſe Theodotionem*, quodque ad *Helleniſtarum ſtudia* alios è Reformatis id referre, Judæorum nempe, qui erant ἐν διασπορᾷ, obſervet, in quam ſententiam in *primit. Heidelberg.* pag. 56. adduxit *Andr. Rivetum* Iſag. ad Script. S. c. VII. p. 76.) & quod ipſe dubius ſit de *translatione LXX. interpp. an ab iis, an verò eorum diſcipulis facta ſit*. Notat enim *Apocryphorum alios à LXX. Interpretibus aut eorum diſcipulis, alios à Iudæis Alexandrinis aut etiam Theodotione translatos fuiſſe.*

PARS PRIOR.

GESTA TOBIÆ SENIORIS.

CAPUT I.

Tobias in captivitate conſtitutus, à lege Dei non recedit, filium Tobiam Deum timere docet, gratus Regi Salmanaſſar pergit quocunque vult, confratres captivos conſolatur, & juvat; Gabelo dat decem talenta. Sennacherib eum perſequitur, quod occiſos ſepeliret.

Verſ. 1. EX TRIBU ET CIVITATE NEPHTHALI] Plus eſt in Græco ubi pro ἐκ τῆ οἴκου ἀσιηλ Ασηλ, legendum Ναασὼν, liquet ex II. Paralip. VII. 13.

IN SINISTRO HABENS CIVITATEM SEPHET] Fuit hic in Chaldaico quædam transpoſitio literarum: nam verum nomen eſt חשב, 1. Reg. XVII, 1. In Græco bene eſt Θίσβης. Sequitur in Græcis editionibus minus correctis: ἥ ἐστι ἐκ δεξ. ὧν ἀσιηλ τῆς Νεφθαλὶ ſed legendum cum exemplaribus melioribus Κυδιως. Ea eſt regio, quæ קדש in Hebræo, Κάδης, in Græco, Joſuæ XX, 7.

ALii legunt: verſus ſiniſtram habens mare Sephet, juxta Adrichomium uno miliari diſtabat à Nephthali n. 88.

Verſ. 2. TEMPORIBUS SALMANASARIS] In Græco corruptè, Ἐνεμεσσαρ, ut & infrà 14 17. 19

VIAM VERITATIS NON DESERUIT] In Græco incipiunt hic verba patris: ἐγὼ τωβιτ ὁδοῖς ἀληθείας ἐπορευόμην κỳ δικαιοσύνης. Vox דרך Hebræis & Chaldæis, & eos ſequentibus Græcis, eſt vitæ genus. Vide Matth. XXI, 32.

In Græco textu porrò v. 4. ita habet: νεωτέρου μου ὄντος, πᾶσα φυλὴ τῆ Νεφθαλεὶμ τῆ πατρός μου ἀπέςη ἀπὸ τῆ οἴκου Ἱερουσαλὴμ. Hæc defectio juxta *Crantzhemij & Reuſneri* calculum incidit in annum mundi 2971. Si tum habuit Tobias ſolùm 10. annos ad mortem *Sennacheribi*, quæ incidit in annum M. 3241. erunt anni 270. Adde 8. annos cæcitatis & 92. à recuperato viſu ad mortem, vivendo feciſſet ita Tobias annos 370, cui tamen in eadem Græca editione tribuuntur tantùm anni 158. Ita *B. Gerh.* l. c. ubi etiam *Latinam verſionem* ſibi non conſtare docet. *De Græco* tamen dici poſſit, non de *priori defectione* Iſraelis à templo Hieroſolymitano textum agere, ſed de derelictione templi, & frequentatione cultuum vitulorum. Anni 158. emergent, ſi 58. habuiſſe dicatur Tobias tempore captivitatis Aſſyriacæ. Ante eum ergò cæteros templum Hieroſolymitanum relinquentes, & ad vitulos ſe conſitentes ſequutus eſſe hîc negatur. De defectione verò decem tribuum tempore nihil hoc loco habetur.

Verſ. 5. AD VITULOS AUREOS] In Græco melioris editionis, id eſt Sixtinæ, Βάαλ τῇ δαμάλει, id eſt, ſpiritui malo, qui vituli nomen ac ſpeciem aſſumebat. Editiones minus correctè habent δυνάμει.

Verſ. 6. OMNIA PRIMITIVA SUA ET DECIMAS SUAS FIDELITER OFFERENS] In Græco: τὰς ἀπαρχὰς καὶ τὰς δεκάτας καὶ τὰς πρωτοκουρὰς ἔχων: ubi πρωτοκουρίας ſunt partes de lana ubi primùm tondentur pecudes, Vide Exodi XVIII 29. & 2. Sam. XIII. 24.

Verſ. 7. ITA UT TERTIO ANNO PROSELYTIS ET ADVENIS MINISTRARET OMNEM DECIMATIONEM] In Græco mentio diſtincta trium decimarum: prima erat quæ dabatur Levitis, Num. XXXVIII. 24. ſecunda, quæ quotannis ſerviebat epulis, quas faciebant Hieroſolymis diebus feſtis, Deuteron. XIV. 27 tertia non erat alia, quàm quæ tertio anno ſurrogabatur ſecundæ, idque in uſus pauperum, advenarum, pupillorum, & viduarum, ut ſic Iſraëlitæ operibus miſericordiæ aſſueſcerent. Deuteron. XIV 29.

Verſ. 9. DE TRIBU SUA] In Græco: ἐκ τῆ σπέρματος τῆ πατριᾶς ἡμῶν, id eſt, ex familia ſua. Vide quæ diximus ad Matth. I. 16.

NOMEN SUUM IMPONENS EI] Non eſt in Græco: nam Græci nomina patris & filij diſtinguunt.

Verſ. 12. EX CIBIS GENTILIUM] Talium nempe qui Moſis lege vetiti ſunt. Græci hic ἄρτων poſuêre, ſed more Hebræorum, quibus לחם eſt quivis cibus.

Cibos intellige *idolo immolatos*, vel *lege vetitos*, qualis fuit porcina caro. Exemplum illud ſequuti Eleazarus, Maccabæi & alij.

Verſ. 14. DEDIT ILLI POTESTATEM QUOCUMQUE VELLET IRE] In Græco plus dicitur, καὶ ἤμην αὐτῷ ἀγοραστής, id eſt, ἀγοραστής, ut loquitur Juriſconſultus Arcadius L. Munerum. D. de Muneribus & Honoribus Sequitur in Græco, καὶ ἐπορευόμην εἰς τὴν Μηδίαν, ſecutus nempe regem qui ver exigebat Ragis, Athenæo teſte lib. XII. Poſt id tempus Tobit non potuit ſequi regem, ob ætatem, ſed manſit Ninive. Ita colligemus ex Græco l. 17 20.

De eo Tirinus: *Addunt Hebræa & Græca officium aulicum ſeu palatinum: nam dicunt fuiſſe* ἀγοραστὴν *regis, id eſt, emptorem ſeu procuratorem domus regiæ, & omnium ad regiam ſpectantium, putà annonæ, veſtium, equorum, armorum, prædiorum, &c. ut olim fuerat Ioſeph in Ægypto Geneſis 41. Unde & dicunt, conſtitutum fuiſſe Tobiam* ſupra omnia quæ habebat Salmanaſar, *Unde facillimum illi fuit, decem talenta argenti Gabelo egenti dare non mutuò, ſed in depoſitum, ut tamen pro libitu uteretur, quoad repeteret Tobias. Atque hæc tam proſpera fortuna adhæſit Tobiæ toto tempore regni Salmanaſar. Quo defuncto, cum Sennacherib ejus filius & ſucceſſor Iudæos omnes jam inde ab exordio regni ſui exoſos haberet, ſed tum maximè omnium, cum horrenda clade ab iiſdem in Iudæa, ſeu potius ab Angelo, ſed in Iudæorum gratiam affectus eſſet, ut narratur* II. *Reg.* XIX. *& Eccleſ.* XLIIX. *ideoque in omnes promiſcuè, ut primùm Ninivem reverſus eſt, crudeliter ſæviret: etiam Tobias ad mortem depoſcebatur, & omnia illius bona fiſco addicta ſunt. Sed quadrageſimo quinto die à reditu Ninivem occiſo à propriis filiis tyranno Tobias ſua quoque bona, ſed non priſtinum officium recepit. Addunt Hebræa & Græca eum recepiſſe precibus & operâ Achiari (quem Noſter cap. 11. v. 20. Achior vocat) nepotis ſui ex fratre Anaele. Nam hunc imprimis charum habebat Aſſar-Addon filius & ſucceſſor Sennacheribi, feceratque eum pincernam ſuum, & ab annulo regio, & rationibus regiis præfectum, & totius regni* διοικητὴν *ſeu gubernatorem, denique ſecundum à ſe, ſeu vicarium ſuum. Ita Hebræa & Græca.* De Officio & ſtatu Tobiæ.

Verſ. 16. IN RAGES CIVITATEM MEDORUM] Græci: ἐν Ῥάγοις τῆς Μηδίας. Hæc urbs eſt Ῥάγεια, Ptolomæo: Ῥάγαι πόλις ἐν Μηδίᾳ, Stephano: Ragian Geographo Arabi, aut Nubienſi. Alexandrum Rhagas veniſſe ait Arrianus III. Diodorus X. lib. XIX. & Strabo. Nomen ei putant eſſe à Græco, ῥήγνυμι, ob fracturas quas fecerat terræ motus. Quanto faciliùs fuerat, ſi linguas illorum locorum ſciſſent, derivare a רעש, quod & Hebræis & Arabibus terræ motum ſignificat, Vide Amos. I, 1.

Hic Menochius: *Talentum unum tria ſiclorum millia continebat, ſiclus unus 4. Hiſpanicos regales.* Computus noſtræ monetæ ſic habet: talentum unum 3000. ſiclorum valet 1500. Joachimicis. Decem ergò talenta erant thaleri vel Joachimici 15000; quæ eximia eſt pecuniæ ſumma.

Verſ. 18. CUM REGNARET SENNACHERIB FILIUS EJUS PRO EO] Sapientius hic ſcriptor, quam Judæorum multi, qui Salmanaſſarem & Sennacheribum eundem faciunt. Vide de Salmanaſſaro II. Reg. XVII. 3. de Sennacheribo II. Reg. XVIII, 13.

Digitized by Google

Verſ.20 ESURIENTES ALEBAT, NUDISQUE VESTIMENTA PRÆBEBAT] Propè accedebat ad Evangelicam perfectionem.

Commentum de perfectione Evangelicâ.

Perfectionem Evangelicam, prout Evangelium à *lege* aut *doctrina V.T.* diſtinguitur, in eo conſiſtere, quòd eſurientes aluntur, nudis veſtimenta præbentur, temerè aſſeritur. Idem enim in Vet. Teſtam. apertè mandatũ fuit *Eſ.* LIIX.7.8. & in ipsâ lege de *dilectione proximi* comprehenſum, quia illum juſſi ſumus diligere *ſicut nos ipſos*, ut alia taceamus. Neque *Evangelium* doctrina eſt de debito noſtro erga proximum, ſed *concio gratiæ* & remiſſionis peccatorum, quatenus nempe illud à lege diſtinguitur. Sapere illa Socinifmum, antehac monuimus.

Verſ. eod. CUM REVERSUS ESSET REX SENNACHERIB FUGIENS A JUDÆA PLAGAM) II. Regum XX. 36. 2. Paralipom. XXXII. 21. Eſaiæ XXXVII. 37.

Verſ.21. SEPELIEBAT CORPORA EORUM] Reverentia non tam divinæ legis, quam gentium juris. Ambroſius ad hunc librum: *Nihil hoc officio præſtantius, ei conferre qui jam tibi non poteſt reddere. Vindicare à volatilibus, vindicare à beſtiis conſortem naturæ.*

Quidni præcipuâ *reverentiâ legis divinæ*, vocat enim Spiritus S. hoc *miſericordiam Ruth.* I. 8. 2. *Sam.* II.5. & gentium conſuetudo ſepeliendi mortuos traducta fuit è populo Dei *Gen.* XXIII. 19. Conf. *Syr.* VII.38 *c.* XXIIX.16. Complures autem gentes non ſepeliiſſe defunctos, ſed igni, beluiſve tradidiſſe, aut projeciſſe, aut devoraſſe, aut domi aſſervaſſe, ex hiſtoriis notum. Videantur quæ de funeribus ac ſepulturis veterum *Lilius Gregor. Gyraldus* Ferrarienſis, *Kirchmannus* & alii. Mandato divino Tobiam id feciſſe, non obſcurè docetur *c.* IV.9. Tobias plus timens Deum quam Regem, ſepeliebat occiſorum corpora.

Verſ.23. NUDUS LATUIT] Rebus ſuis exutus. In Græco eſt, [illegible].

OCCIDERUNT REGEM FILII IPSIUS] Quorum nomina habes II. Reg. XIX 36. ubi adduntur fugiſſe in Armeniam, quod & hic habent libri Græci, qui & alia addunt. In iis libris Græcis dicitur Sennacheribo ſucceſſiſſe Ἀχηρδανός, qui Ἀσαράδων, II. Reg. XIX 37 In Hebræo אסר חדן In eiſdem Græcis dicitur Achiachanes, natus ex fratre Tobeth, fuiſſe regi [illegible], id eſt, in conſilio regio multum valuiſſe, ut poſtea Mardochæus Eſter IX. 3 nec mirum, cum præter alia munera eſſet etiam reg. [illegible], id eſt, cuſtos ſigilli quæ magna dignitas. Hæc etiam dignitas Mardochæo obtigit, Eſth VIII, 2.

CAPUT II.

Tobias hirundinis ſtercore excæcatus, ab uxore & amicis irridetur, ſed tolerat id patientiſſime.

Verſ.1. CUM ESSET DIES FESTUS DOMINI] Nempe Pentecoſte, fine ſeptem hebdomadum à Paſchate, ut hic habent Græci.

ET FACTUM ESSET PRANDIUM BONUM] Solebant enim diebus bonis lautiùs epulari, & advocare convivas

Verſ.4. UT DUM SOL OCCUBUISSET, CAUTE SEPELIRET EUM] Cum jam tranſiiſſet dies feſtus, Sepultura differri euſque poterat: deportatio corporis, non æquè.

Verſ 6. MEMORANS ILLUM SERMONEM QUEM DIXIT DOMINUS PER AMOS PROPHETAM] VIII. 10.

Verſ.10. JACTASSET SE JUXTA PARIETEM] παρὰ τοῖχον τῆς αὐλῆς, id eſt in ſubdiali, non intra domum, ne alios pollueret. Hoc indicat Græca hiſtoria, cum addit [illegible], Vide Num. XIX. 16. Additur in Græco, [illegible], nempe quomodo mos erat in publico incedere in locis calidis, idque æſtate.

Fatigatio & *ſomnus* non ferebant, ut ſe prius mundaret, & ita domum & ſtratum ſuum repeteret. Ideò in *porticu* vel *propylæo* juxta parietem ſe abjiciens ſupinus obdormivit. Et volupe erat nocturno tempore ſub medium æſtatis in aperto aëre ſomnum capere.

Verſ.11 EX NIDO HIRUNDINUM] In Græco nominantur στρουθία. Sed ea vox generalis eſt ad aviculas omnes, ut diximus ad Matth. X. 29.

Hirundinum calida ſtercora vim habent excæcandi naturalem, inquit *Plinius*, & *Franciſcus Valeſius: tum ex hirundinum occulta proprietate, tum ex manifeſto calore & vi aduſtiva ſordibus illis inexiſtente; quæ pupillas & oculorum hirquos nimis calefacit, exſiccat, & exurit: & ex ſordibus ſubitò concreſcente membranula, qualis eſt in talpis, oculi prorſus excæcantur.* Non tamen caſu id eveniſſe viro ſancto putandum, maximè ut utroque ſimul oculo privaretur, ſed ſingulari Dei providentiâ, ob fines, qui verſu ſequenti explicantur. Sed & medicorum opem, ut eſt in *Hebræo* & *Græco*, adhibuit Tobias, ut faciendum monet Eccleſiaſticus: verum illi nihil ei profuerunt. Vide *Chryſoſtomum*, qui hac occaſione recenſet undecim cauſas, cur Deus juſtis tot calamitates immittat.

Verſ.15. NAM SICUT JOB INSULTABANT REGES] Vicinarum urbium Principes. Hæc deſunt in Græco. Contrà in Græco eſt, [illegible], pro quo viri docti pridem monuère legendum [illegible]. Nam ſenex Tobit, ſive Tobias manſit in urbe Ninive, ut diſcemus infra XI. & XIII. Achiacharus verò relegatus fuit alio, ut ex Græco diſcimus XIV. 10. Pro Elymaide liber Hebræus gravi errore Alemanniam poſuit.

Prævivit his Junius, reddens: *Donec profectus eſſet in Elymaida*, hac additâ notâ: *ſic reſtituimus ex conjectura ſublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minime profectum eſſe docet c.14. Achikarum verò de ſua dignitate dejectum eſſe ipſe Tobit narrat, infrà c.14,10. De hoc autem Achikaro vide ſup. à l.24. & 25.*

Verſ.19. ANNA VERO UXOR EJUS IBAT AD OPUS TEXTRINUM QUOTIDIE] In Græco: [illegible], lanificium faciebat in domo aliqua divitum, quæſtum inde facientium.

Verſ.20 UT HOEDUM CAPRARUM ACCIPIENS] Nempe in [illegible] mercedis, quod opere ſuo alias mulieres vinceret, ut ex Græco diſcimus, ſic & infrà V.22. & XII.1 in Græco: ultra mercedem datur auctariũ.

Verſ 22. MANIFESTE VANA FACTA EST SPES TUA, ET ELEEMOSYNÆ TUÆ MODO APPARUERUNT] In Græco: [illegible]. Id eſt, *Ecce quam illa tecum* (id eſt in fortunis tuis) *apparent.*

CAPUT III.

Tobiæ ob uxoris convitium mortem expetentis oratio, & Saræ filiæ Raguelis preces ob interemptos ſeptem maritos exaudiuntur utrinque, miſſo ad eos curandos Raphaele.

Verſ.1. TUNC TOBIAS INGEMUIT, ET COEPIT ORARE CUM LACHRYMIS] In loco aliquo ſolus, ut colligimus ex fine hujus capitis in Græco, confer Luc IX, 18.

Verſ.3. NE VINDICTAM SUMAS DE PECCATIS MEIS, NEQUE REMINISCARIS DELICTA MEA VEL PARENTUM MEORUM] Nempe, ultrà quam feciſti. In Græco peccata hic dicuntur ἁμαρτήματα, delicta ἀγνοήματα. Hoc ἀγνοήματα, ſi Græcam vocem reſpicias, ſignificare videtur ea, quæ per ignorantiam fiunt; ſed uſurpatur pro Hebræo שגגות, quod eſt שגה aberrare. Omne autem peccatum aberratio eſt à lege, & ſic ἀγνοήματα ſumſit etiam divinus ſcriptor ad Hebræos IX.7. ſic Judith. V.20. [illegible], de peccato gravi dicitur, quod ibidem & σκάνδαλον vocatur, & ἀνομία, nec aliter Eccleſiaſtici LI.26. Uſurpatur etiam de iis quæ in homines peccantur, ut I. Macc. XIII. 39 II. Macc. XIII. 37.

Verſ.6. ET NUNC DOMINE SECUNDUM VOLUNTATEM TUAM FAC MECUM] Secundùm jus quod in homines conſtituiſti, ut mori debeant. In Græco præcedit [illegible], ubi [illegible], eſt pro [illegible], niſi legendum [illegible], Tolle me de rebus humanis.

PRÆCIPE IN PACE RECIPI SPIRITUM MEUM] In pace, id eſt, ut quieſcat ab his malis. Præcipe

Digitized by Google

cipe nempe angelis tuis, ut Luc. XVI. 22. recipi nempe εἰς τὸν αἰώνιον τόπον ut mox ſequitur. In Græco additur ὅπως ἀπολυθῶ: de quo verbo diximus ad Luc. II. 29. αἰώνιος τόπος eſt ᾅδης. Ita id loquendi genus uſurpat Chaldæus interpres ad Eſ. XIV, 18. & Diodorus Siculus libro primo de Ægyptiorum ſententiis agens.

Voce ᾅδης, cum de animo adhibetur, regionem quandam communem, in quem animæ cùm fidelium tùm infidelium agant, notari vult Grotius ad Luc. XVI, 23. ſed ἄτερ γραφῆς. Non eſt autem noſtrum de futuro ſeculo extra Scripturam ſapere.

Verſ. 7. IN RAGES CIVITATE MEDORUM] In Græco eſt, ἐν Ἐκβατάνοις τῆς Μηδίας. Ubi Ecbatana non pro urbe ponitur, ſed pro Regione, in quo eſt Rages. Ita ſumitur & II Macc. IX. 13.

Anilitas de Rages. Si Sara in Rages habitavit, cur ergò Tobias è Rages, ubi nuptias cum ea celebravit, Angelum ad Gabelem in Rages, ceu diverſam civitatem miſiſſe dicitur c. IX. 3. *Lyra* putat *duas Rages* fuiſſe in Media, ſic etiam *Menochius* h.l. Sed ea reſponſio non probatur *Bellarmino* l.1. de verb. Dei c. XI. *Medina* l. III. de rectâ in Deum fide c. XIV. Latinum textum emendari vult è Græco, in quo habetur non in Rages, ſed ἐν Ἐκβατάνοις. At ſic *Latinus* textus malè à Concilio Trid. pronunciatus fuerit authenticus. *Bellarminus* ita reſpondet c. III. *vocari Rages non ipſam civitatem, ſed locum aliquem vicinum, cum Roma habitare dicatur, qui Tuſculi vel alibi in agro Romano habitat.* Sed JCti notant, quod *urbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis finiatur* l. urbs ff. de Verbor. ſignif. non ergò habitat Romæ niſi qui intra muros Romæ ſaltem continentibus ædificiis habitat, unde *Mich. Medina* hanc reſponſionem improbat, diſerte enim dicitur: quod Sara habitârit *in Rages civitate Medorum.* Ac circumſtantiæ textus manifeſtè oſtendunt, Gabelum non in vicinia, ſed in civitate diſtantiore habitaſſe, ſiquidem Angelus aſſumit animalia & ſervitia, cum ingreſſurus eſſet viam *cap.* IX. *v.* 3. Cauſa etiam ablegationis adducitur iſta, quod Tobias noluerit moras nectere, ſed interea abſente Angelo nuptias parare & expedire omnia, ut ad reditum in patriam eſſet inſtructior. Quod ſi in vicinia habitaſſet Gabelus, Tobias ipſemet ad eum fuiſſet profectus. vid. *Gerh. in Exeg. p.* 181. Non ergò ſatis ſibi conſtat hæc Hiſtoria.

Verſ. 8. NOMINE ASMODÆUS] Is Thalmudicis vocatur Rex dæmonum, nomen à שמד, quod linguâ Syriacâ eſt perdere.

Inepte Tirinus ab *Eſch*, id eſt *ignis* & *Medai* id eſt *regnum Mediæ*, quod toto illo regno ignem libidinis excitarit, deducit.

Verſ. Eod. OCCIDERAT EOS] Vitio aliquo corporis Saræ, ut videtur. Ideò in Græco Sara per opprobrium vocatur, ἀποπνίγουσα τοὺς ἄνδρας. Vide infrà 25.

Non concludi debet vitium corporis Saræ, ex verbis animo maligno & criminandi in eam jactatis. Nec cum Raphael ambos curaturus dicitur, id colligi poteſt. Nam curare quandoque eſt à malo præſervare. *Certum eſt*, inquit *Tirinus*, ex c. VI. 17. *extraordinaria levitate ac laſcivâ protervia, repentina ſua mortis cauſam dediſſe.* Sed Sara, diſſimulatis illorum vitiis, quâ erat humilitate & modeſtia, culpam omnem cladis illorum in ſe unam conjici permittit.

Verſ. 12. AD HANC VOCEM PERREXIT IN SUPERIUS CUBICULUM DOMUS SUÆ] In Græco eſt amplius: ἐλυπήθη σφόδρα ὥστε ἀπάγξασθαι, quod explicari poteſt, ita ut ſpiritus ejus comprimeretur, ſecundum ea quæ diximus ad Matth. XXVII. 5. At Hebræus qui hanc hiſtoriam ſcripſit, aut è Græco vertit, ſenſit Saram voluiſſe vitam finire ſuſpendio, ſed ab ea cogitatione revocatam. Favent huic interpretationi ea quæ ſequuntur in Græco, ἐν ποιήσω τοῦτο.

Non congruit pietati Saræ, quod voluerit vitam ſuſpendio finire. Graviſſimum enim peccatum eſt ἡ αὐτοχειρία.

CUM LACHRYMIS DEPRECABATUR DEUM] πρὸς τῇ θυρίδι, ait Græcus, id eſt, aperta illa feneſtra quæ Templum verſus ſpectabat, ut moris erat in exſilio. Dan VI. 11.

Verſ. 16. NUNQUAM CONCUPIVI VIRUM] Concupiſcere dicitur de re illicita: itaque ſenſus eſt qui & in Græco: καθαρά εἰμι ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ἀνδρός, à ſtupro & adulterio ſcilicet.

Verſ. 17. NUNQUAM CUM LUDENTIBUS MISCUI ME) Ludentibus, id eſt, ſaltantibus, quomodo & Virgilius hanc vocem uſurpat. Vide Exod. XXXII. 6.

Non de choreis, ſed generatim de *ludis* ſermo eſt. Vox enim luſus omne puellaris ludi ac laſciviæ genus comprehendit.

Verſ. 18 NON CUM LIBIDINE MEA CONSENSI SUSCIPERE) Non ex animi mei lubitu, ſed patri morem gerens. Sequuntur hic & quædam in Græco inter alia: οὐδὲ ἀδελφὸς ἐγγὺς, οὐδὲ ὑπάρχων αὐτῷ υἱὸς, ἵνα συντηρήσω ἐμαυτὴν αὐτῷ γυναῖκα. id eſt, pater meus nec fratrem habet, nec fratris filium, cui ego nubam, ut ἐπίκληρος. De hoc jure vide quæ dicta ad Matth. I. 16.

Verſ. 22. VITA EJUS, SI IN PROBATIONE FUERIT, CORONABITUR) Proverbiale eſt, quod & Jacobus uſurpat I. 12.

Verſ. 25. RAPHAEL UT CURARET EOS AMBOS) Nam & nomen illud ſanationem à Deo ſignificat. Sequitur in Græco: δοῦναι τὴν Σάρραν τῷ Τωβίᾳ κληρονομίαν αὐτῷ: id eſſet Hebraicè, לשבה משפט הגאלה: Hebraice גאל Græcis autem Hebræos imitantibus, ἀγχιστεύειν, aut κληρονομεῖν, eſt virginem ἐπίκληρον ducere jure proximitatis.

In Ebræo additur: *Princeps curationibus præpoſitus*. Quem tanquam *Patronum* invocandum eſſe à *Medicis & ægrotis* notat Tirinus. Sed ita è fabulis homines illi ſua firmant: Latinum enim non Ebræum textum authenticum faciunt. Neque de Raphaele quicquam in totâ Scripturâ, Et à nomine Medicinæ Dei ad invocationem frivolè colligitur. Ubi enim Raphael Patronus Medicis & ægris in Script. canonicis conſtituitur?

CAPUT IV.

Tobias ſe brevi moriturum credens filium piis inſtruit monitis: eleemoſynæ uſum declarat, & de pecuniâ apud Gabelum depoſitâ monet.

Verſ. 2.

AUDI FILI VERBA ORIS MEI] Egregiæ ὑποθῆκαι, quales boni patres dare ſolent liberis.

Verſ. 7. AC NOLI AVERTERE FACIEM AB ULLO PAUPERE) In Græco eſt: Καὶ μὴ φθονεσάτω σου ὁ ὀφθαλμὸς ἐν τῷ ποιεῖν ἐλεημοσύνην. Idem reponitur infrà 17. Locutio eſt Hebræorum, qui φθονερὸν vocant eum, qui eſt præparcus, ut Sirachides XIV. & oculum ſumunt pro animo, ut Matth. XX. 15.

QUod hic habetur: NON AVERTETUR A TE FACIES DOMINI: & poſtea v. 10. PRÆMIUM ENIM TIBI THESAURIZAS IN DIEM NECESSITATIS, *id eleemoſynæ* tribuunt Papiſtæ, *& diem neceſſitatis* de mortis die intelligunt. Sed Canonica Scripturâ nihil novit de *meritis noſtris*, imò nos quicquam mereri poſſe negat, & omnia gratiæ divinæ tribuit *Rom.* XI, 6. Neque *dies neceſſitatis* eſt dies mortis, ſed indigentiæ in hac vita. *Eleemoſynam* vero diſponere nos ad gratiam de *congruo*, ut hic Tirinus vult, merum eſt commentum. Quod ipſe ei per ſe ac proximè tribuit cum fiat ex fide. Sed quomodo fides locum habere poteſt ante opera, hæc enim conſequun- *De Eleemoſynâ contrà Pontificios.*

ſequun-

Digitized by Google

ſequuntur juſtificatum , non præcedunt juſtificandum. Quod vero verſ.11. dicitur *Eleemoſyna liberare à morte*, pariter non de *diſpoſitione de congruo* accipi poteſt , nec de liberatione à morte æternâ, ſed ſi ad analogiam Scripturæ canonicæ revocandum , hoc ſenſu explicandum eſt , quod *Eleemoſyna per preces eorum, quibus exhibetur, non ſinat hominem prorſus perire in calamitatibus, Luc.* XVI.9. Neque in *Græco* exemplari, quod non pauci *Pontificij* præferunt, habetur , quod eadem magnam præſtet coram Deo fiduciam, ſed quod δῶρον ἀγαθὸν *donum bonum ſit omnibus facientibus eam coram altiſſimo*, v.12.

Verſ.13

ATTENDE TIBI FILI MI AB OMNI FORNICATIONE] Vide quæ dicta ad Matth. V.27.

ET PRÆTER UXOREM TUAM NUNQUAM PATIARIS CRIMEN SCIRE] Id eſt, ab omni venere extra conjugem abſtine. At in Græco eſt, μὴ λάβῃς γυναῖκα ἀλλοτρίαν. Quod ſequitur in Græco, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν κληρονομήσει γῆν ſignificat ſpem reditus in patriam piorum animis infixam ex Prophetis. In eo quod ibidem in Græco ſequitur, ἐν ἀχρειότητι ἐλάττωσις καὶ ἔνδεια μεγάλη, per ἀχρειότητα intelligenda pigritia, ut diximus ad Luc.XVII.10.

Verſ.16.

QUOD AB ALIO ODERIS FIERI TIBI, VIDE NE TU ALIQUANDO ALTERI FACIAS] Plus eſt, quod eſt in Evangelio, quod velletis vobis fieri, facite aliis. Marc.VII.12. quod hic dicitur eſt τοῦ לא תעשה, quod in Evangelio τοῦ תעשה.

Reciprocantur hæc præcepta , *poſitivum & negativum. In negativo poſitivum* & in *poſitivo negativum* includitur. Non ergo ſenſu diviſo, ſed *compoſito* accipienda. Tendunt autem illa Grotiana eò, quod major perfectio in *Evangelio* requiſita ſit, quàm ſub V.T. aut in lege, quod eſt *Socinianum* & ex parte *Papiſticum* commentum.

Verſ.18. PANEM TUUM ET VINUM TUUM SUPER SEPULTURAM JUSTI CONSTITUE] Super ſepulturam eſt , propter ſepulturam, quomodo על Hebræū ſumi ſolet: id eſt, ſepulto aliquo viro bono. Proximos ejus ſolare , miſſis cibis & vino optimo. Vide Jeremiam XVI.7. Nam apud ſepulchra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους mos non fuit Hebræorum , ſed aliarum gentium , cujus reliquias in Africa manſiſſe nos docet Auguſtinus ad ſua uſque tempora.

Fallitur ergo Tirinus , cum hunc morem Judæorum de *conviviis ſepulchralibus* intelligit, atque inter alia etiam fingit , diſtributione ciborum inter pauperes ipſos credidiſſe aliquid impetrari auxilij vel relaxationem pœnarum purgatorij, quæ frivola & inepta ſunt.

Verſ. 20. ET OMNIA CONSILIA TUA IN IPSO PERMANEANT] In Græco: Καὶ αἱ βουλαί σου εὐοδωθῶσιν, id eſt, proſperentur. Solet ita verti Hebræum צלח. Exſtat idem verbum infrà V.24. Sir.XI.16. XV.10. XXXVII.14.XLI.2.1. Macc.III.6.IV.XIV.36. XVI.2. II.Macc.X,7.23. Sequitur in Græco: αὐτὸς ὁ κύριος δίδωσι πάντα τὰ ἀγαθά, καὶ ὃν θέλει ταπεινοῖ. Heſiodus: ῥεῖα δὲ βριάοντα χαλέπτει.

Verſ.21. CHIROGRAPHUM QUIDEM ILLIUS PENES ME HABEO] De quo ſupra I,17.

PARS POSTERIOR LIBRI.

GESTA TOBIÆ JUNIORIS.

CAPUT V.

Raphael adjungit ſe ſocium , & ducem Tobiæ, eiq; committitur filius à Patre, ac deploratur à matre.

Verſ.8.

IN RAGES CIVITATE MEDORUM , QUÆ POSITA EST IN MONTE ECBATANIS] Hæc poſtrema in Græca non ſunt: poteſt tamen mons intelligi pro montoſa regione.

Verſ.16.

DE QUA DOMO, AUT DE QUA TRIBU ES TU ? In Græco: ἐκ ποίας φυλῆς καὶ ἐκ ποίας πατριᾶς σὺ εἶ. Prius eſt interrogare de tribu , deinde de familia, id eſt parte tribus, quam Græci Hebraizantes πατριὰς vocant. φυλὴ eſt שבט : πατριὰ משפחה. Vide quæ ad dictum locum Matth. I.16. In Græco comiti promittitur ſupra victum drachma in diem. Vide Matth. XX.9. nam drachma & denarius ferme in idem recidunt.

Verſ.18.

EGO SUM AZARIAS ANANIÆ MAGNI FILIUS] Videlicet corrigendus Græcus textus, in quo legitur, ἐγὼ τὸ γένος Ἀζαρίου καὶ Ἀνανίου τοῦ μεγάλου, ut ſcribatur, ἐγὼ Ἀζαρίας τὸ γένος Ἀνανίου τοῦ μεγάλου. Exigit id locus infrà VI.8. VIII.9. Azarias עזר יה, *auxilium Dei*. Ananias חנן יה, *gratia Dei*; à gratia auxilium.

VEritatem hiſtoricam hujus libri adſeruit ſuprà Grotius : at quo modo cum ea conſiſtere poteſt *mendacium* hoc prolixum , Angelo Domini hic tributum, *Ego ab Azaria & Anania illo magno fratribus tuis genus duco*. Num angeli genus ducunt ab hominibus, eorumque generis ratione fratres ſunt ? Etſi vero angeli quondam in humanâ formâ apparuere, nunquam tamen profeſſi ſunt ſe ex certâ familiâ, aut gente originem trahere, nunquam talibus mendaciis homines circumvenerunt. Nec id eorum veritati & ſanctitati convenit. Nihil ergò eſt , quod *Serarius*, eique obſtetricatus *Druſius* ad loca obſcur. Gen c.XLVII. excipiunt , *ſpecies rerum appellari de nominibus rerum*. Quia hic non eſt nuda appellatio, ſed originis familiæ & gentis prolixa declaratio. Aliud eſt de alio aliquid dicere *juxta alterius judicium*: Aliud de ſe in prima perſona aliquid narrare. Quod hic fit. Nullatenus ergo admitti id poteſt. Ita *Angeli* Gen. XIIX. ſe non profitentur homines vel viros, ſed tales tantùm videntur Abrahamo , & ſic ab eo vocantur. Error ergo in Abrahamo, non in Angelis ; At hic peccatum ab Angelo ipſo ſe Iſraëlitam & quidem Azariam vocante. Deinde *aliud* eſt *Angelos videri homines*, aliud , *Angelos videri hos homines in individuo*. *Prius* habetur Gen. XIIX. *poſterius* hic in libro Tobiæ. Et fruſtrà ſupponunt Papiſtæ , Angelum ſive vultum ſive habitum , ſive ingenium expreſſiſſe , quod dicitur, non docetur. Adde, cauſam dari non poſſe , cur ejus vultum vel habitum vel ingenium induerit potius quam alius cujuſdam Iſraelitæ. Immo eorum indui poteſt vultus vel ſchema in gratiam aliorum qui noti ſunt aliis. At hic neutri Tobiæ talis videri poterat Angelus , non juniori , ut patet , qui illum etiam Azariæ vultum (ex hypotheſi) mentientem tamen ut ignotum compellat, nec ſeniori , quia obſtabat illius cæcitas , & demum ex relatione Angeli diſcit illum eſſe Azariam. Neque excuſari poteſt reſponſum Angeli , jejuna illa Grammaticatione *Raphaelem* Ebræis eſſe *remedium Dei* , Azariam *auxilium Dei*. Nec enim ii , qui vel idem prorſus nomen habent vel nomina quoad ſignificationem cognata , ob id ſibi poſſunt imponere nomina alia , vel ſibi alio-aliorum nomen præſcribere. / Quid quod ex contextu appareat, quæſtionem Angelo iſti proponi à Tobia de nomine *proprio* , *de familia & tribu* : Ad iſta vero reſpondet perſonatus iſte Angelus , ſe eſſe *Azariam filium Chananiæ magni*. Nec reſponſum id aliud quàm genealogicum cenſetur à Tobia cap. V. 18. 19. 3. Non tantùm ita ſe vocat ipſe ſed & aſſentitur Tobiæ, genus iſtud altius repetenti. Immò *cap. VII.* 4. Rebueli dicit unà cum Tobia juniore *ſe eſſe è filiis Nephthali qui captivi ſunt Ninives*, quod etymologicè etiam cum *Hugone Cardinale* exponere, eſt cum

Falſitatis convincitur hic liber.

Digitized by Google

eſt cum ratione inſanire. An verò Angeli etiam transportati à Salmanaſſare in Aſſyriam? Rectè itaque *Frid. Spanhemius* Diſp. Th. D. 11. p. 123. hæc latius exequens, *In libro Tobiæ Cap. IV. 5. ſeqq.* inquit, *Angelus Raphael ſiſtitur velut hiſtrio ἀπὸ μηχανῆς in pegmate indutus ſchemate mendaci. Dicit enim ſe apud Gabelem fratrem commoratum v. 7. & interrogatus à Tobia Seniore*, è qua tribu & familia oriundus foret, *quod genus ei, unde domo eſſet v. 16. & 17. reſpondet ſecundum textum Græcum*, ſe ab Azaria & Anania magno fratribus Tobiæ genus ducere v. 18. *ſecundum verſionem vulg.* ſe eſſe Azariam, Ananiæ magni filium. *Hoc ſchema Angeli Tobiam ſeniorem in errorem ducit, ſubjicit enim v. 19.* agnoſcere ſe, ipſum bona & honeſta progenie ortum, noſſe enim ſe Ananiam, & Jonathanem eſſe Semei magni filios, & ſe unà cum illis Hieroſolymas ad adorandum profectum, ad decimas fructuum, & ad primogenita afferenda. Iſta verò à *mendacio* vindicari nequeunt: vel enim comes ille Tobiæ Junioris Angelus Raphael fuit, & ſic falſum eſt eum Azariam fuiſſe &c. vel fuit *Azarias*, & ſic falſum eſt, illum fuiſſe Angelum Raphaelem. Tale autem quid in Scripturis divinis inauditum eſt, nec à mendacio abſolvi poteſt. Qui de ſemetipſo loquitur, ſibique aliquid tribuit, ille certè non ex alterius, ſed ex propriâ mente loquitur, Nec ob nudam formæ repræſentationem ſe illum dicere poteſt, quem repræſentat; in *dramatibus* vel *comœdiis* id contingere ſolet: non autem in *hiſtoriis*, aliud præterea eſt *occultare* aut *tacere quod verum*, aliud *profiteri, quod falſum eſt, illud* abſque mendacio fieri poteſt, *hoc* non item. Nec commento illo effugere poſſunt, quod *myſticè* verba Angeli intelligenda ſint, quod Azarias ſit *adjutor Dei*, Ananias *Dei gratia*, ut *Lyranus* exponit, nec non *Dionyſ. Carthuſ. Angelus ſe vocat filium Ananiæ, h. e. Dei, qui propterea vocatur Ananias, quod reſpondeat, h. e. clementer annuat precibus noſtris, Azariam verò propterea, quod emiſſus eſſet ad opem ferendam Tobiæ.* Talis enim myſtica explicatio omni caret exemplo. Et quid ea ad rem facit! annon ita de allio quæſitus Angelus, reſpondiſſet de cepis, & Tobiæ quæſtionem æquivoco reſponſo eluſiſſet? aut tacitè alium ſenſum mente occultaſſet, quam verba apertè inferunt, quod contra legem ſanctitatis ac veritatis eſt. *Non minus enim peccat contra veritatem, qui utitur verbis in aliâ ſignificatione præter communem, etſi non directè dicat contra mentem, ſed aliud ſignificare velit, quàm ſi directè contra mentem verbis ipſis uteretur*, dicente *Vaſquio* in I. ſecundæ diſp. c. xxcii. civ. Similis furfuris mendacium eſt. *C. VII.* Angelo tributum, *quod ſit ex captivis Ninives*, quod itidem nullo pacto excuſari poteſt.

Verſ. 23. BACULUM SENECTUTIS NOSTRÆ TULISTI, ET TRANSMISISTI A NOBIS] In Græco: οὐχὶ ῥάβδος τῆς χειρὸς ἡμῶν ἐστιν ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι αὐτὸν καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐνώπιον ἡμῶν. Nonne ſuſtentaculum nobis erat noſtra negotia gerens? Id enim ſignificat Hebræis, ingredi & egredi coram aliquo Num. XXVII. 17. 1. Sam. XVIII. 12. Vide & Act. 1, 21. Deut. XXVIII. 6. Pſ. CXXI. 8.

Verſ. 24. NUNQUAM FUISSET IPSA PECUNIA PRO QUA MISISTI EUM] In Græco: Ἀργύριον τῷ ἀργυρίῳ μὴ φθάσαι, ſenſu minus commodo; fortè ſcriptum fuerat Ἀργύριον ἄρα υἱῷ μὴ φθάσαι, non decuit pecuniam præferre filio.

Verſ. 25. SUFFICIEBAT ENIM NOBIS PAUPERTAS NOSTRA] In Græco: ἀλλὰ περίψημα τοῦ παιδίου ἡμῶν γένοιτο. Scriptum fortè fuerat, τῷ παιδίῳ ἡμῶν, id eſt pauxillum quod habemus filio noſtro maneat, περίψημα eſt ramentum, res non magni pretii 1. Cor. IV. 13. Ita à Græcis quibusdam vertitur סחי Jerem. xxii. 28.

Verſ. 26. NOLI FLERE] In Græco: μὴ λόγον ἔχε ἀδελφή, noli ſollicita eſſe ſoror. Sic Hebræi vocabant conjuges ſuas, quod ex Abrahamo, Iſaaco, Jacobo communem cum maritis originem ducerent. At Chriſtiani, ideò quod eodem lavacro regenitæ ſunt 1. Cor. IX. v. 5.

CAPUT VI.

Angeli hortatu Tobias piſcem invadentē apprehendit, & exenterat; cor ejus, fel & jecur ad medicamenta reſervans; & ad Raguelem divertit, ut Saram uxorem petat.

Verſ. 1.

JUXTA FLUVIUM TIGRIS] Qui à Ninive Adiabenen petit, quod iter eſt in Mediam euntibus.

ECCE PISCIS IMMANIS] Fortè Hippopotamus.

CEtus tantæ magnitudinis ad Tigrim flumen extra aquas ſe proripuiſſe fertur, ut Tobiam deglutire conatus fuerit, & tamen immediatè ſubjicitur: *Tobiam prehendiſſe piſcem iſtum, eumque ad crepedinem vel marginem fluminis pertractum eviſceraſſe, & aſſatum cum Angelo comediſſe, corde, hepate, & felle ſervatis in uſus futuros, ex ſuggeſtione Angeli.* Idem itaque piſcis cetus fuit, & non fuit, tantæ molis, ut extremum immineret diſcrimen Tobiæ, ne ei præda fieret, quem tamen ille ſtatim branchiis arreptis prehenſum in terrā projicit, eviſcerat, aſſat, & ipſe cum comite deglutit, & in ſua viſcera condit. Ubi *contradictio in adjecto*, & oppoſitum in oppoſito. Nec verò roboris extraordinarii Tobiæ collati veſtigium ullum in textu; miraculum hic gratis fingitur, non probatur.

Verſ. 6.

QUOUSQUE PERVENERUNT IN RAGES CIVITATEM MEDORUM] Etiam hic Græcus habet Ecbatana, & ex Græco Hebræus codex; vide ſuprà III. 7.

Verſ. 8. OMNE GENUS DÆMONIORUM] Græcè: δαιμόνιον ἢ πνεῦμα πονηρόν. Hebræi omnes morbos ſolent dæmonibus aſſcribere, quod dæmones Dei permiſſu utantur cauſis naturalibus. Vide quæ ad Matth. IV. 24.

Fabulam ſuperſtitioſam ſilentio tranſilit Grotius, ſed quomodo tueri quis veritatem hiſtoricam libri cum *Judæis* & *Papiſtis* poterit, ne de canonica dicam autoritate, qui tantis fabulis ſcatet? Annon enim piſcis cor, fel, & jecur pro ἀλεξιφαρμάκῳ venditare adverſus omne genus Dæmoniorum portentoſo mendacio & ſuperſtitioni prophanę ſimile eſt? ſiquidem teſte Chriſto, ſciamus *dæmonia non ejici niſi jejunio & oratione Matth. XVII. 21.* *Fabula de alexipharmaco è piſce.* Quomodo ergo omne genus Dæmoniorum fumo de corde aut jecore piſcis pellatur? Et quomodo ità fugatur, ut nunquam revertatur: Magicum eſt remediis corporeis vim ineſſe contra impetum Dæmonum, qui Spiritus ſunt, & à materiæ contage omni alieni, quaſi mediis id genus natura merè ſpiritualis affici poſſet, cum in operatione tali nec contractus dari poſſit corporeus, nec virtualis, adeoque nulla in Spiritus efficacia. Magorum verò & incantatorum eſt, ſive characteribus, ſive ſuccis, ſive extis aut viſceribus animalium, ſive verbis, ſive numeris, ſive annulis ſive aliis id genus ad Dæmones fugandos uti, nec enim niſi ex compacto exit Dæmon ad remedia id genus è corporibus, ut invadat animas, & eas faſcino periculoſiori dementet.

Nec eſt, ut dicatur *fumum non* eſſe cauſam ſed *ſignum* expellendi Dæmones. Si ſuffumigatio iſta ſignum fuit, vel fuit *naturale*, vel fuit *ſupernaturale*; Non *naturale*, ut notum, quia ſic non magis fumus ex corde & hepate certi piſcis ſignum eſſe poteſt precum, quam quivis alius: Nec *ſupernaturale*

Digitized by Google

turale, quia ejus nec inſtitutio dari poteſt nec fundamentum ullum, ut habet *Spanhemius*, l. c. Ex textu utiq; evidentiſſimum, effectum iſtum, h. e. fugationem dæmonum adſcribi ſuffumigationi illi ut *cauſæ*, non ut *ſigno*, *cap.VI.9. Cor & hepar iſtud, ſi quem turbet dæmonium aut ſpiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minime turbabitur amplius.* Idem patet ex verbis ſequentibus immediatè: *Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis ſuis, ita curabitur:* Ut enim illitio oculorum felle iſtius piſcis non interceſſit albugini, vel illam curavit in ratione ſigni, ſed in ratione cauſæ, quum nulla analogia detur inter utrumque, & verba Scripturæ diſertè loquantur non de ſigno, ſed de remedio; ſic ſuffumigatio prior eandem habet rationem in ordine ad effectum priorem. vid. *Luc.* XI.24. Porrò, quænam fuit illa fumi virtus an *naturalis* an *ſupernaturalis*, an *mixta?* Non habent quod hic dicant Papiſtæ. Aliam omninò πανοπλίαν contra dæmonia, alia remedia Sp. S. docet *Eph. VI. 1. Pet. V. 8.* ſed videatur de hiſce prolixè *Dn. D. Kloz in Angelol. punct. XV.* Rectè *B. Waltherus* in Offic. Bibl. p. 1144. *Conſilium iſtud de fumo & felle non eſt divinum & cœleſte, ſed planè magicum & Rabbino-Judaicum, qui harum nugarum Doctores ſunt aliis, & inter ſe quoque exercitores ſuperſtitioſiſſimi, unde viciſſim adducimur, ut Judæum aliquem rhapſodum fuiſſe libri hujus conſarcinatorem putemus.*

Verſ. 9. ET FEL VALET AD UNGENDOS OCULOS, IN QUIBUS FUERIT ALBUGO) Plinius XXXII. *Omnium piſcium fluviatilium marinorumque adeps liquefactus oleo, admixto melle, oculorum claritati plurimum confert.*

Ut ſingulari caſui cæcitas Tobiæ tribuenda, ita non naturali & ordinario aliquo remedio, ſed ſingulari & extraordinario potius reſtituta fuiſſet ipſa ſanitas: nec quid de omnibus piſcibus perhibet Plinius, demum addiſcere opus habuiſſet Tobias ab angelo, aut tanquam proprium huic piſci, quem *Hippopotamum* dicit Grotius, vindicari potuiſſet.

Verſ. 12. TIBI DEBETUR OMNIS SUBSTANTIA EJUS, ET OPORTET TE EAM ACCIPERE CONJUGEM) *Sed oportet eam te accipere conjugem:* nam niſi accipias conjugem, etiam hæreditate excides Vide quæ diximus ad Matthæi locum. Huic vero quod eſt τῆς ἀγχιστείας, גאלים, ſimile eſt jus יבמים, τῆς ἐπιγαμβρείας; de quo vide Ruth. III. & IV. & ibi dicta. In Hebræo hic לך משפט הגאלה te jus eſt eam ducere, ut proximum. Quod autem in Græco additur, mortem debere qui non duxerit, non eſt ex lege, ſed poteſt intelligi, à Deo ſæpe immaturâ morte puniri eos, qui pupillas proximas deſerunt.

Verſ. 14. DÆMONIUM OCCIDIT ILLOS] Non addidit quod in Græco eſt ὅτι δαιμόνιον φιλεῖ αὐτήν.

Rectè *Iunius hac Judæorum fabulas non Scripturæ veritatem reſipere*, obſervat. *Nam certè non tantum eſt*, inquit, *otii à rebus ſuis dæmoniorum principi, ut neglecta perditione ſtudeat amoribus & rivalem agat.* Neque exiſtimandum eſt, ullum à dæmone cum Sara commercium habitum fuiſſe, quod hic fatetur *Menochius*, nam & animus caſtiſſimus erat, quod ille oderat & corpus attingere à DEO non permittebatur. Hoc ergò tantùm accipit Menochius ut vulgò jactatum, non autem ut hic affirmatum. Sed bonus hæc Tobias, ſi vera hæc ſunt, id credidit. Quod verba ipſa docent.

Verſ. 15.

DEPONAM SENECTUTEM ILLORUM CUM TRISTITIA AD INFEROS) In Græco, εἰς τὸν τάφον αὐτῶν. & Gen. XLII. 39. ubi eſt in Hebræo שאולה, in Græco, εἰς ᾅδου.

Verſ. 18. SICUT EQUUS ET MULUS) Nempe *fortis equus viſa ſemper adhinnit equa.*

Verſ. 19. INCENSO JECORE PISCIS) Non addidit quod in Græco eſt, λάβῃ τέφραν θυμιαμάτων. Neque enim mos videtur fuiſſe extra Templum Deo ſuffitum facere, non magis quam ſacrificium.

CAPUT VII.

Raguel petitam à Tobiâ filiam in uxorem ei tradidit, ſcriptiſque conjugii tabulis nuptiæ celebratæ.

Verſ. 1.

ET SUSCEPIT EOS RAGUEL CUM GAUDIO) In Græco additur: Χαίρειν δὲ ὑπήντησεν αὐτοῖς, καὶ ἐχαιρέτισεν αὐτοὺς, id eſt, dixit illis χαῖρε. Vox eſt rara inventu.

V. 2. RAGUEL DIXIT ANNÆ UXORI SUÆ) In Græco, Ἔδνα עדנה.

CONSOBRINO MEO] ἀνεψιῷ in Græco. At ea vox apud hos ſcriptores non tam ſtrictè ſumitur, quam apud Græcos elegantiores, ſed comprehendit & ἐξαδέλφους & διεξαδέλφους.

Verſ. 7. ET DIXIT, BENEDICTIO SIT TIBI FILI MI) In Hebræo: καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν, nempe ut majores natu minoribus facere ſolebant Mar. X 10.

Verba illa v. 3. quæ hi duo à Raguele interrogati reſponſi loco reddunt, *ex tribu Naphthali ſumus, ex captivitate Ninive*. non angelo, ſed Tobiæ tribuit *Tirinus*. Angelum tamen etiam ut perſonam gerebat Azariæ, ita reſpondere potuiſſe, cenſet, ſed utrique hæc dixiſſe referuntur, non ſolus Tobias. Angelum verò hæc cum veritate reſpondere potuiſſe, cui perſuadebit Jeſuita? Nam talis perſonæ repræſentatio, quâ quis originem & ſtatum alium aſſumit, *comœdiis* convenit, non *hiſtoriis*.

Verſ. 7. BONI ET OPTIMI VIRI FILIUS ES) Sic Philoctetes ad Neoptolemum apud Sophoclem:

Ω φίλτατε καὶ πατρὸς,

Et alius:

ἐσθλοῦ πατρὸς ἐσθλὸν γενός.

Tales blandæ compellationes ſimul incitamentum ſunt juvenibus ad virtutem. Simile infrà IX 9

V. 9. PRÆCEPIT RAGUEL OCCIDI ARIETEM) In Græco: καὶ ἔθυσαν κριὸν προβάτων, ubi ἔθυσαν non eſt ſacrificarunt (quod plerunque & ex origine ſignificat, ab altero ſignificatu antiquiore, quo θύειν eſt θυμιᾶν, unde θυμίαμα, & thus) ſed quovis modo occiderunt, quomodo & Galli à Græcis Maſſilienſibus vocem acceptam uſurpant. Sic idem verbum ſumitur Matth. XXII. 4. Luc XV. 23. 27. Joan. X. 10. Act. X 13. Sequitur in Græco ἥδιστα γενοῦ: & rurſus, ἡδέως γίνου. Verba ſunt Raguelis Tobiam invitantis. Idem loquendi genus in Græco, Eſth. I. 11. ἡδέως γενόμενος ὁ βασιλεύς, ubi in Hebræo טוב לב בין

Verſ. 15.

SECUNDUM LEGEM MOSIS] κατὰ τὴν κρίσιν quod mox in eodem textu Græco explicatur, κατὰ τὸν νόμον Μωϋσέως. Sic Num xxxv. 24. על המשפטים κατὰ τὰ κρίματα: ſecundum præcepta. Tota lex תורה, partes ejus משפטים.

Verſ. 16. ET APPREHENDENS DEXTERAM FILIÆ SUÆ DEXTERÆ TOBIÆ TRADIDIT] Manum enim manui jungere ſocietatis ſignum apud Hebræos, uti diximus tum alibi, tum ad Zach. XIV. 13. Summa autem ſocietas in matrimonio. Etiam Romanis matrimonia quædam fiebant conventione in manum. In Græco ſequitur: καὶ ἄπαγε αὐτὴν πρὸς τὸν πατέρα σου. Duc domum dicerent Latini: maritus enim Dominus conſtituendi laris, Gen. XXIV. 60. 61. Pſ. XLV 16.

FECERUNT CONSCRIPTIONEM CONJUGII] τὰ σύμβολα. Ita enim ſpecialiter appellatur id inſtrumentum, quod hic generis nomine συγγραφὴν dixit ſcriptor hujus hiſtoriæ Græcus.

Citò conſenſum præbuère parentes in nuptias filiæ ipſa adventus Tobiæ horâ, quia meliorem ſponſum nec ſperare poterant, nec optare, & quia ex lege illi debebatur, ac imprimis ob *vim internam*, quâ Deus mentem parentum ad eas nuptias probandas impellebat: dicente *Dionyſio Carthuſiano*.

Verſ. 18. UT PRÆPARARET ALTERUM CUBICULUM) Nempe ne funeſti loci conſpectus Saram angeret.

Verſ. 19. ET INTRODUXIT ILLUC SARAM FILIAM SUAM) Nam novæ nuptæ apud Hebræos priores cubitum ducebantur Gen. XXIX. 23. Idem mos Romanis. Catullus in Epithalamio:

Iam

Digitized by Google

Iam licet venias, marite:
Vxor in thalamo tibi eſt.

CAPUT IIX.

Tobias thalamum ingreſſus partem jecoris piſcis aſſat; & dæmonio à Raphaële ligato Tobias & Sara ſervantur incolumes: ideò gratiis Deo actis lætum paratur convivium, & pro dote medietas aſſignatur bonorum.

Verſ.2. DE CASSIDILI SUO) *Fortè de caſſiculo ſuo.* Caſſiculum enim reticulum Feſto, & in gloſſis.

ET RELIGAVIT ILLUD IN DESERTO SUPERIORIS ÆGYPTI) Ἔφυγεν εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς Αἰγύπτου. In loca deſerta ab omni humano cultu, arenoſa & ſquallentia, ut loquitur Plinius, ubi Nili curſum deſcribit v.9. διέρχεται δι' ἀνύδρων τόπων, Matth XII.43. Sequitur in Græco: καὶ ἔδησεν αὐτὸ ὁ Ἄγγελος. id eſt impediit eum, ne cui noceret. Sic Apoc.IX.24.XX.2. Adde Matt.XII.29.

Tirinus refellitur. Tirinus ex Græco colligit, *Tobiam primò Thymiama ſeu ſuaves odores adoleviſſe Deo*, ſed hoc meritò reprobat Grotius, quia *loco* illi non conveniebat ſacrificium, nec *perſonæ* etiam Tobiæ. Deinde *cor & jecur piſcis* impoſitum dicit *prunis, quæ ut odoratus eſt Aſmodæus fugerit in Ægypti fines.* Aſt dæmonem odoribus fugari & in loco aliquo alligari, meræ fabulæ ſunt. Ideò ad *vim angelicam* ſe recipit Jeſuita. Cæterùm textus angelo quidem apprehenſionem dæmonis tribuit, *fumo* autem & *odoribus fugationem* ejuſdem adſcribit: & c.VI.8. Raphael perſonatus dixerat, *cordis fumum extricare omne genus dæmonum.* Ideò non intuitu fumi, ſed *precum piarum* dæmonem fugiſſe ait. At in textu ad *jecoris impoſitionem* dæmonium religatum dicitur v.2.& 3. ac poſtmodum demum v.4. hortatus eſt Tobias virginem ad preces. Ineptum denique eſt, quod dicit Tirinus, *aſperis Ægypti montibus coërcitum, retentum fuiſſe libidinum Regem.* Dæmonem enim nulli montes, quales & quanticunque ſint, retinere ac coërcere valent. Confer. quæ *B.D.Kloz de Angelolatria puncto XV.* operosè *de modo Dæmonas fugandi* adverſus Papiſtas circa locum è Tobiæ libro diſputat.

Verſ.9.

TU SCIS QVIA NON LUXURIÆ CAUSA ACCIPIO UXOREM MEAM CONJUGEM, SED SOLA POSTERITATIS DILECTIONE.) In Græco: καὶ νῦν κύριε οὐχὶ διὰ πορνείαν ἐγὼ λαμβάνω τὴν ἀδελφήν μου ταύτην, ἀλλ' ἐπ' ἀληθείας. Non cum ea cubitum eo ut cum ſcorto, ſed ut cum eâ cui fidem dedi. ἀλήθεια ſæpè noſtris ſcriptoribus eſt fides illa quæ hominum ſocietatem conſervat.

Verſ.10. DIXIT QVOQVE SARA: MISERERE NOBIS, ET CONSENESCAMUS AMBO PARITER SANI] In Græco hæc ſunt verba Tobiæ ita ſcripta: ἐπίταξον ἐλεῆσαί με καὶ ταύτῃ συγκαταγηρᾶσαι: Sed meliùs ſic legenda: ἐπίταξον ἐλεῆσαί με ταύτῃ συγκαταγηρᾶσαι.

Verſ.19. SACRIFICIUM TIBI LAUDIS TUÆ) Laudes & gratias quas Deus pro ſacrificiis accipit. Pſalm. LXIX, 30.31.

Verſ.23. UT DUAS HEBDOMADAS MORARETUR APUD SE] Dies nuptiales ſolebant eſſe ſeptem, Gen.XXIX,27. Judic.XIV,12. Raguel ob ingens gaudium, & quia ſpes non erat poſt id videndi filiam generumque, numerum duplicavit.

Verſ. 24. ET FECIT SCRIPTURAM) Teſtamentum.

CAPUT IX.

Raphaël Tobiæ rogatu ad Gabelem pergit: quem receptâ pecuniâ ad Tobiæ nuptias adducit: ille autem Tobiæ, ac Saræ benedicit.

Verſ.3. VADES IN RAGES.

Ut conciliationem cum c.III.6. inſtituat *Tirinus*, notat *totam illam regionem, etiam Ecbatanis, ubi Sara degebat, Rages ab antiquo vocatam: ſed fuiſſe in eâdem regione etiam civitatem hujus nominis in quâ Gabel habitârit.* Verùm hoc ſine teſte aut documento hiſtorico.

Verſ.6. ET RECEPIT AB EO OMNEM PECUNIAM] In Græco: ἀπέδωκε τὰ θυλάκια ἐν ταῖς σφραγῖσι. *Accepit folles obſignatos.* Sic enim Juriſconſulti, Juvenalis quoque & Vegetius vocant ſacculos in quibus eſt pecunia.

Verſ. 10. DICATUR BENEDICTIO SUPER UXOREM TUAM] Id eſt, dicatur impoſterum novis nuptis; felix ſis ut Sara Tobiæ uxor. In Græco eſt: καὶ εὐλόγησε Τωβίας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Sed olim ſcriptū videtur fuiſſe: εὐλόγησε (nempe Raguel) Τωβίαν καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, id eſt, abeuntibus benè precatus eſt. Nam & ſic hiſtoriam refert Hieronymus.

Additur v.12. CUM TIMORE DOMINI NUPTIARUM CONVIVIUM EXERCEBANT. Id præſcripſit etiam Plato gentilis Philoſophus l.VI. de legibus. *Impenſa ſecundum divitias fiat. Bibere usque ad ebrietatem, ne alibi quidem unquam decet, neque verò tutum eſt. Maximè tamen connubio conjunctis,* & cumprimis *ſponſus & ſponſa, tunc mentis compotes eſſe debent, ut ex quàm maximè moderatis generatio fiat, & ſolidus, ſtabilis ac quietus conceptus ſit.*

CAPUT X.

Parentes Tobiæ longam ejus moram anxiè queruntur, ille autem ægrè obtinet, ut à Raguele dimittatur, acceptâ dote, & uxore. Porrò Raguel illis bene precando admonet filiam de officio matris-familias.

Verſ.1.

QUARE MORATUR FILIUS MEUS, AUT QUARE DETENTUS EST IBI] In Græco: ἢ ἄρα κατῄσχυνται, *an confuſus eſt?* Id eſt, an eluſa ejus ſpes per Gabeli hæredes? ut ſequitur. Sic apud Hebræos בוש ſumitur ſæpiſſimè.

Verſ.4. HEU, HEU ME FILI MI, UT QUID TE MISIMUS PEREGRINARI] Ex hoc loco benè Græcum textum correxère viri eruditi, ut pro ὁ μὲν λέγατur ὁ μὲν.

V.9. EGO NOVI, QVIA PATER MEUS, ET MATER MEA MODO DIES COMPUTANT.

Peregrinationis hujus moram Serarius quadraginta duorum dierum fuiſſe putat: quos ita computat: *Charra ut patet ex initio capitis ſequentis eſt in medio itineris Ninivem inter & Rages, Charra autem Ninivem usque ex Serario, & Saliano perveniri poteſt ſpatio trium dierum; ergò Tobias ſexto die poſtquam domo diſceſſit pervenit ad Raguelem. His adde quatuordecim, quibus apud eum commoratus eſt, efficies viginti. In reditu cum multis familiæ impedimentis Charram usque undecim dies poſuerunt. Charrâ domum usque tres, qui omnes ſimul ſunt quatuor, & triginta.* Ita Menochius.

Verſ. 11. IN PUERIS IN PUELLIS] Honeſto comitatu. In Græco eſt σώματα, quod de liberis corporibus dici ſolere notavimus in appendice ad loca quæ de Antichriſto agunt, aut accipi ſolent.

Verſ.13. HONORARE SOCEROS] ſic & in Græco, τοὺς πενθερούς, id eſt, ſocerum & ſocrum. Nam maſculinum hic, ut ſæpè apud Hebræos, eſt pro communi. Additur in Græco: αὐτοὶ νῦν γονεῖς σου εἰσιν. Soceri patres vocantur, 1.Sam.XXIV,12. Socrus matris loco eſt. Inſtit. de nuptiis. §. Socrum. Apud Homerum Andromacha:

Ἕκτορ ἀτὰρ σύ μοί ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ.

Sub finem capitis in Græco & Ebræo ſic Tobiæ valedicit *Edna* Saræ mater: *Dominus cœli, frater dilecte, te tuis reſtituat; mihique concedat, ut filios tuos ex Sara filia mea videam, & coram Domino gaudeam. Ecce ego tibi filiam meam, quaſi quoddam depoſitum committo, ne ulla eam afficias moleſtia.* Mox ſubditur: *Ipſe verò Tobias poſthac profectus eſt, Deo gratias agens, quòd iter proſperum ſibi dediſſet: Raguelem-*

guelemque & Ednam ejus uxorem benedicebat (ſeu ſancta omina precabatur) *& pergebat, quòd Niniven appropinquarent.*

CAPUT XI.

Relictis in itinere Sarâ reliquâque familiâ, Tobias, & Raphaël præcedentes latè à parentibus Tobiæ excipiuntur; filio patris oculos felle piſcis ùniente, ille viſum recipit: quapropter actis Deo gratiis, poſt adventum Saræ ſeptem diebus læti epulantur.

Verſ. 1. CHARAN.

HEbraicè *Acrim.* Unde non videtur eſſe illa Abrahami patria Geneſis XI, 31. quæ erat in Meſopotamiâ cis Tigrin. Nam hæc Tobiæ *Charan* ſita erat trans Tigrin, inter *Ecbatanas Mediæ*, & *Niniven Aſſyriæ* urbem: & fortè eſt *Charra* de quâ Ptolemæus. Hæc *Tirinus.*

Verſ. 3. PRÆCEDAMUS] Additur in Græco: καὶ ἑτοιμάσωμεν τὴν οἰκίαν. Præparemus locum ubi recipiatur Sara & comitatus ejus.

V. 9. PRÆCUCURRIT CANIS] Memor veteris Domini, ut Argus in Odyſſea.

V. 11. OSCULATUS EST EUM CUM UXORE SUA] In Græco mater dicit: ἰδών σε παιδίον, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀποθανοῦμαι. Id eſt, nunc ſatis vixi. Simile planè illud Simeonis: Luc. II, 29.

Verſ. 20. VENERUNTQUE ACHIOR ET NABATH CONSOBRINI TOBIÆ) In Græco: Ἀχιάχαρος καὶ Νασβᾶς. pro quo viri eruditi conjiciunt legendum, ὁ καὶ Νασβᾶς, & infrà quoque in Græco XIV, 10. pro Μανασσῆ. reponunt Νασβᾶς, ut Achiacharus fuerit binominis. Certè ὁ ἐξάδελφος, quod ſequitur, Achiacharo convenire apparet ex eo quod ſuprà eſt, I, 24.

V. 21. ET PER SEPTEM DIES EPULANTES) Agentes repotia, quæ Græcè hîc minùs propriè vocantur γάμος, propriè dicerentur ἐπαύλια, ut eſt in Gloſſis.

CAPUT XII.

Tobias cum filio de mercede Raphaëlis conſultans, auditis quæ ſibi ac filio præſtiterat beneficiis, medietatem offert omnium, quæ attulerant: at ille poſtquam ſe angelum DEI declaraſſet, in cœlum elevatus, quo facto illi in terram ruentes Deum benedicunt.

V. 1. QVID POSSUMUS DARE VIRO ISTI?] In Græco eſt: δοῦναι μισθὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ συνελθόντι σοι καὶ προσθεῖναι αὐτῷ δεῖ, id eſt, dare προσθήκην, ἐπίδοσιν, auctarium, additamentum, ſive corollarium. Vide ſuprà II, 20.

Verſ. 6. CONFITEMINI EI) In Græco additur: μεγαλωσύνην δότε αὐτῷ, id eſt, majeſtatem ejus agnoſcite ac prædicate.

Verſ. 7. ETENIM SACRAMENTUM REGIS ABSCONDERE, BONUM EST: OPERA AUTEM DEI REVELARE ET CONFITERI, HONORIFICUM EST) Egregium eſt ἀντίθετον. Reges conſilia ſua in occulto habent, Deus ſua vult pateſcere. Abditos principis ſenſus exquirere illicitum, ait Tacitus Annalium VI.

Verſ. 9. QUONIAM ELEEMOSYNA A MORTE LIBERAT, ET IPSA PURGAT PECCATA.

QUamvis gnome iſta ad ſenſum bonum trahatur à nonnullis, de *liberatione à morte temporali immaturâ*, quia Deus piis μακροβιότητα promiſit, nec non de *declaratione purgationis* per metonymiam, *Eleemoſyna purgat à peccato*, id eſt, *purgatum eſſe oſtendit peccatum*: aut de *purgatione* non quâ *peccatorum præteritorum condonationem*, ſed quâ *futurorum cautionem*, & pravitatis inhærentis averruncationem: de *deletione*, non quæ fit *redimendo*, ſed quæ *immutando*. Vix tamen litera fert ejusmodi interpretationes, & fateri præſtat, non convenire ſententiam illam Scripturæ canonicæ, utpote quæ ſoli Chriſti merito liberationem à morte, & purgationem peccati tribuit. Neque ad Canonem pertinere librum Tobiæ agnoſcunt cum patribus *Hugo Victor. Lyranus, Antoninus, Abulenſis, Cajetanus &c.* Interim *c. Miror diſtinct. I. de pœnit.* hoc ita exponitur: *Eleemoſyna à morte liberat non utique illâ morte, quam ſemel Chriſti ſanguis extinxit, & à qua nos ſalutaris Baptiſmi, & Redemtoris noſtri gratia liberavit, ſed ab ea, quæ per delicta poſtmodum ſerpit.*

V. 12. EGO OBTULI ORATIONEM TUAM DOMINO] Angelis hoc munus offerendi preces tribuit liber Hebræus Chaſidim & Apocalypſis VIII, 3. Nec aliter cenſuère veteres Chriſtiani. Tertullianus de Oratione: *Angelo adhuc orationis adſtante.* Meminit & Hermes Paſtore. Adde quæ diximus ad Eph. I, 10. Cyprianus locum hunc ſic citat: *Ego obtuli memoriam orationis veſtræ in conſpectu claritatis Dei.*

Nihil Scriptura de hoc Angelorum officio. Quod ſolùm à fabulis Ebræorum enatum. Nam locus Apoc. VIII, 3. de Chriſto agit, *mediatore*, & *ſacerdote noſtro*, non de angelo *creato*, ut exponunt *Auguſtinus, Primaſius, Beda* & Haymo, & agnoſcit quoq; *Blaſius de Viega*, ad Apoc. p. 340. Liber verò ille, qui *Paſtoris* nomen habet, Apocryphus eſt, autore ipſo Gelaſio *c. ſancta Romana, diſt. XV.* Rectè ſe hic habent Spanhemii rationes huic officio angelorum oppoſitæ p. 189. 1. *Quia preces aliorum Deo offerre eſt pars muneris Mediatoris, quod ſoli Dei Filio vindicat Scriptura, quippe qui unus eſt Mediator inter Deum & Homines*, 1. Tim. II, 5. 2. *Quia ille ſolus interpellat pro nobis ad dextram Dei, Rom. IIX, 35. qui nimirum ſolus* pro nobis mortuus eſt, ſuſcitatus eſt, & eſt ad dextram Dei, *quæ prædicata ibidem connectuntur, & uni duntaxat ſubjecto competunt.* 3. *Quia illum ſolum advocatum habemus apud Patrem, 1. Joh. II, 1. qui ſolus eſt propitiatio pro peccatis noſtris, ut immediatè additur v. 2. prior itaque actus fundatur in poſteriori, & qui poſteriorem non exequitur, priori haud quaquam par eſſe poteſt.* 4. *Quia illum ſolum habemus Pontificem magnum qui penetravit cœlos, Hebr. IV, 14. & ut præcurſor ingreſſus eſt intra velum, Heb. VI, 20. qui proptereà quod in æternum manens perpetuum habet ſacerdotium, ſervare poteſt qui per ipſum accedunt ad Deum, ſemper vivens, ut interpellet pro eis, Heb. VII, 25.* 5. *Quia per illum tantùm offerendum ſacrificium laudis, qui ſanctificavit populum per proprium ſanguinem & paſſus eſt extra portam.* Ad Hebr. XIII, 12. 15. 6. *Adde, ſententiam, genios interpretum & portitorum munere fungi, ut humana ad DEOS nimirum preces & ſacrificia tranſmittant, Paganam eſſe, non Chriſtianam.* Vide Platonem in *Sympoſio.* Item: *Angeli creati nec omnipotentes ſunt, nec omniſcii. E. non poſſunt offerre preces Sanctorum.* Antec. patet, Conſeqv. *probatur, quia oblatio precum Sanctorum* indefinitè, *prout Angelus eam ſibi tribuit & Angelis aliis ſecum v. 15. exigit eorum auditionem & cognitionem, nec enim ignotæ preces offerri poſſunt.* 2. *Quia Angeli creati non ſunt καρδιογνῶσται, qui ergò poſſunt diſcernere preces ſinceras ab hypocriticis, gratas Deo ab iis quæ ipſi exoſæ*; Materiale *enim precum bonorum & malorum, ut patet, idem ſæpe eſt:* Formale *verò, quod latet, diverſum.* 3. *Quia vel omnes preces Deo offerunt, vel aliquas ſolum: ſi* aliquas, *debuêre eæ determinari ab Angelo, nec* indefinitè *efferri, immò cauſa nulla dari poteſt, cur quædam ab illis deferantur potiùs quàm aliæ;* ſi omnes, *deferentur etiam preces à Sanctis mente & corde duntaxat concepta, quod abſurdum, quæ tamen potiſſimæ preces ſunt.* Formale *enim precum eſt cordis elevatio ad Deum, & actus tùm* judicii *de Dei omnipotentiâ & bonitate, tùm* voluntatis, *quæ ſe totam in ſolidum in Deum effundit, eidemque reſignat, & fiduciam de Dei gratiâ habet.* 4. *Quia ille ſolus preces*

noſtras

Apoc. IIX. 3.

Digitized by Google

noſtras deferre poteſt ad Deum, qui & impuritatem & imperfectionem precum noſtrarum expiare & emendare poteſt: quod nullius Angeli creati eſt. Nec enim preces Deo grata eſſe poſſunt, quæ vel contaminata, vel imperfecta, quippe qui nihil amare poteſt, niſi bonum, nihil probare niſi quod ſuum Characterem gerit, & ſuam imaginem. Quod itaque preces noſtræ aſcendunt ad Deum, & Deo gratæ ſunt, hoc in ſolidum tranſcribendum eſt & Chriſti merito, & ejus interceſſioni, quo utroque nomine Deo demùm acceptæ eſſe poſſunt. Et ſanè preces deferre ad Deum, non eſt id Deo ſuggerere quod ipſi ignotum, vel id illi in memoriam revocare cujus non meminit, ſed eſt valorem & dignitatem conciliare precibus noſtris. Nec enim Deus Regum & Principum inſtar opus habet miniſtris, qui vel ἀναγνῶσαι *ſint, vel* ὑπομνηματίσαι *vel* ὑπομνηματογράφοι, à memoriâ, à libellis *ſupplicibus, vel* referendarii, (*quod nomen à Græcis barbaris in ſuam terminationem etiam traductum, & inter Eccleſiaſtica officia relatum fuit, ut patet ex Nov. 6. Juſtiniani &* Codino.) *Adeoque Angeli creati preces noſtras ad Deum deferre non poſſunt*; cognoſcit ſedere & ſurgere noſtrum, qui intelligit cogitationes noſtras è longinquo, qui omnium viarum noſtrarum peritus eſt, *& cujus Spiritus ubique locorum eſt, Pſalm. 139. coram cujus conſpectu etiam omnes res creatæ ſunt nudæ, patentes & velut* τετραχηλισμένα, *ad Hebr. IV, 13.* 5. *Quia ille ſolus preces noſtras ad Deum deferre poteſt, in cujus nomine Deum invocare poſſumus cum fiduciâ exauditionis, talis verò nemo præter Chriſtum, Johan. XIV, 13.* 6. *Quia illi ſoli precum noſtrarum oblatio competit, qui objectum eſſe poteſt noſtræ invocationis, quale nulla creatura, tùm quia id* ἄγραφον, *adeoque ob defectum ſive* mandati, *ſive* promiſſionis, *ſine fide: tùm quia id* ἀντίγραφον, *ob prohibitiones Scripturæ: tùm quia id* ἄλογον, *eò quòd natura creata non ſit capax iſtarum proprietatum, quæ exiguntur ad conſtituendum objectum noſtræ invocationis.* Hiſce confer quæ tradidimus T. IV. Syſt. Theol. p. 162. ſeqq.

Verſ. 15. UNUS EX SEPTEM QVI ADSTAMUS ANTE DOMINUM] Tanquam interioris admiſſionis Satrapæ. Vide Apoc. I, 4. & quæ diximus ad Matth. XVIII, 10. Citat hunc locum Cyprianus hoc modo: *Ego enim ſum Raphael unus ex ſeptem angelis juſtis qui aſſiſtimus, & converſamur ante claritatem Dei.*

Apoc. 1. 4. Locus Apoc. I, 4. quem *Menochius* etiam hîc confert, nihil ad rem facit. Ibi enim nomine ſeptem Spirituum μετωνυμικῶς autor donorum & gratiarum influentium in ſeptem Aſiaticas Eccleſias Spiritus S. indigitatur, utpote à quo ſolo gratiam & pacem precari licet, non ab angelo, qvum hic ſit cultus latrias, ſoli Deo debitæ. Conf. *Spanhem. Part. II. Diſp. p. 196.* & imprimis *B. D. Klotz de Angelolatriâ.* De fabulâ de ſeptem Angelis præcipuis, & de hoc noſtro loco ita judicat Fr. Junius: *Si unus hic locus exſtaret ad revincendam libri iſtius impuritatem, mihi quidem ſatis futurus eſſet, nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici poteſt, aut hoc ex principiis Magiæ petitum eſt, quorum Doctores primarii ex India & Bactrianâ profecti cum Judæis ſuum virus communicaverunt: Nam ſtatuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cœli regionibus attributos, principes, miniſtros, &c. ex quibus Zoroaſtres Bactrianus, Manaſtor Indus, & alii ſcelerum concinnatores ſuas magiæ obſervationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Judæos fuiſſe non mediocriter inquinatos, oſtendit Epiphanius tomo primo ſui Panarii, ubi de Phariſæis agit, & ipſorum quoque libri, diurnæque obſervationes teſtantur, quibus diem Solis Raphaëli, diem Lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Michaeli, diem Jovis Tzidkiele, diem Veneris Hanaeli, diem Sabbati Kephrarjeli tribuunt, eoſque Dominos ſtatuunt totius adminiſtrationis in diem illum neceſſariæ. Quamobrem ita ſtatuimus, qui ex hoc libro veritatem petunt, aut ſe confirmaturos putant, eos perinde facere, atque ſi molem graviſſimam ſtatuminare velint arundine.* Vid. & *Cornel. Agrippa* l. II. de occult. Philoſ. c. 3. *Reuchlin.* l. III. Cabal. Scriptura divina non ſeptem, ſed millia millium, & decies centena millia Deo adſtare, docet *Dan.* VII, 14. nec diſcrimen illud agnoſcit inter angelos *adſtantes* & *miniſtrantes*, de quo in Syſt. Theol. T. IV. p. 83.

Verſ. 19.

VIDEBAR QVIDEM VOBISCUM MANDUCARE ET BIBERE) Id eſt, non vertebantur cibi & potus in meam ſubſtantiam. Vide quæ dicta ad Matth. XXII, 30.

At angeli cum apparuêre in formâ humanâ non tantùm κατὰ δόκησιν, aut per *ſimulationem* manducarunt, ſed *verè*; etſi non talis illa manducatio fuerit, qualis noſtra eſt: ideoque nec hîc veritati litat perſonatus Raphaël, cum ait, *videbar vobiſcum manducare*: neque talis ſimulatio convenit angelis.

SED EGO CIBO INVISIBILI ET POTU QVI AB HOMINIBUS VIDERI NON POTEST UTOR] Paſcor Dei mandatis. Vide Joan. IV, 34.

Verſ. 21.

AB ASPECTU EORUM ABLATUS EST] ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν, ut loquitur Lucas XXXII, 31.

CAPUT XIII.

Tobias Senior benedicit, ac gratias agit DEO, & univerſos ad idipſum hortatur: vaticinatur quoque de reſtitutione, & magna felicitate futurâ Ieruſalem.

Verſ. 2.

DEDUCIS AD INFEROS ET REDUCIS] Ex 1. Sam. II, 6. ubi LXX. κατάγει εἰς ᾅδου καὶ ἀνάγει.

Verſ. 4.

QVONIAM IDEO DISPERSIT VOS INTER GENTES) In Græco: καὶ συνάξει ὑμᾶς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν οὗ διεσκόρπισεν ὑμᾶς ἐν αὐτοῖς, id eſt, ἐν οἷς διέσπειρεν ὑμᾶς, more loquendi Hebraico. Senſus autem deſumtus ex Deut. XXX, 3.

Verſ. 7.

QVONIAM OSTENDIT MAJESTATEM SUAM IN GENTEM PECCATRICEM) Meliùs in Græco: καὶ δεικνύω τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἔθνει ἁμαρτωλῶν, id eſt, Aſſyriis iſtis narro magna & miranda Dei facta, ut eos, ſi fieri poſſet, à falſis diis ad verum convertam.

De Latino ita habet Tirinus: In gentem peccatricem, *id eſt, in Judæos, qui in Deum peccarant, inquit S. Cyprianus. Sed malim exponere de* Aſſyriis, *quorum deleto exercitu in Judæâ, & tyranno quoque* Sennacherib *recens enſe filiorum è vivis ſublato, Deus potentem* majeſtatem *ſuam manifeſtè declararat.*

Verſ. 14.

NATIONES EX LONGINQUO AD TE VENIENT, ET MUNERA DEFERENTES ADORABUNT IN TE DOMINUM] Ex Pſal. LXXXVI, 9. XCVI, 7. 8. Eſ. XII, 19, Mich. IV, 2. Zach. VIII, 22.

Prædictiones hæ ſunt non de gentibus ad templum Plejadum advolaturis, ſed de vocatione gentium ad ſpiritualem Hieroſolymam, ut ad loca iſta oſtendimus; de quâ etiam hunc locum intelligit *Tirinus.*

Verſ. 21.

PORTÆ JERUSALEM EX SAPHIRO ET SMARAGDO ÆDIFICABUNTUR, ET EX LAPIDE PRETIOSO OMNIS CIRCUITUS MURORUM EJUS) Sumta ex Eſa. LIV, 11. 12. ubi à nobis dicta vide.

Hæc ad *terrenam* Hieroſolymam trahi non poſſunt

Digitized by Google

ſunt, quemadmodum ad locum *Eſ. LIV.* docuimus. De *cœleſti* ſimilia tradidit Johannes *Apocal.* XXI, 8.

Verſ. 22.

EX LAPIDE CANDIDO ET MUNDO) In Græco: λίθῳ ἐκ Σουφίρ. Ita LXX. ſemper; legerunt enim סופיר pro אופיר, ut diximus ad 1. Reg. IX, 28.

ET PER VICOS EJUS ALLELUJA CANTABITUR) In Græco figuratiùs καὶ ἐροῦσι πᾶσαι αἱ ῥύμαι αὐτῆς Ἀλληλούϊα, id eſt, reſonabunt plateæ feſtis vocibus. הללו יה frequens eſt in Pſalmis. Retinent, ut alias quaſdam Hebræas voces, Eccleſiæ Chriſtianæ. Apoc. XIX, 1. 3. 4. 6.

CAPUT XIV.

Tobias Senior moriturus, ſuos ad pietatem hortatur, utque ſepultis parentibus è Ninive migrent, quam evertendam, & Ieruſalem inſtaurandam prædicit, quod filius obſervans tandem ad ſoceros revertitur, ibique moritur.

Verſ. 6.

PROPE ERIT INTERITUS NINIVE) Id eſt, ad paupertatem redigetur, quod factum eſſe per Nabuchodonoſorem, ſicut in fine hujus libri in Græco dicitur, oſtendimus ad Nahumum.

NON ENIM EXCIDIT VERBUM DOMINI) Per Nahumum. Et fortè in Græco pro Ἰωνᾶς ὁ προφήτης, legendum Ναούμ ὁ προφήτης, & infrà rurſum, ὁ προφήτης Ναούμ.

DE hoc loco Tirinus: *Græcè additur*, per Jonam *prædictum, diu ante Tobiam: nam Jonas prophetavit ſub Jeroboam filio Joas rege Iſrael, 4. Regum XIV. & tum minatus fuit & prædixit excidium* Ninive. *Sed Ninive pœnitentiam agentibus Deus tum pepercit, ultione in aliud tempus dilatâ. Nam relapſis iterum in priſtina ſcelera supervenit ultor Phul-Bel-Ochus, & multis poſt annis Deus iterum per alium Prophetam, nempe* Nahum, *prædixit & de novo minatus eſt iiſdem excidium, puta ſub finem regni* Joathan *regis Juda. De facto verò & reipſâ tandem everſa fuit anno 13.* Joſiæ *regis Juda. Idque à* Nabuchodonoſore *ſeniore, qui 25. anno patris ſui* Nabopallaſſaris *adhuc viventis & imperantis, nomine ipſius adverſus Niniven caput regni Aſſyriorum, unà cum* Cyaxare, *ſeu potius* Cyaxaris *filio* Aſtyage, *expeditionem ſuſcepit: & urbe potitus, excidit illam & funditùs evertit, ac monarchiam Aſſyriorum tranſtulit ad Chaldæos. Ita S. Hieron. cujus hæc ſunt verba*: Revera, quantum ad hiſtorias tàm Hebræas, quàm Græcas pertinet, & maximè Herodotum; legimus, Niniven regnante apud Hebræos Joſiâ, apud Medos Aſtyage fuiſſe ſubverſam. *Nam Aſtyages jam tùm regnabat unà cum parente ſuo* Cyaxare, *cujus etiam nomine videtur bellum iſtud adminiſtraſſe: ſicut* Nabuchodonoſor, *ut dixi, nomine* Nabopallaſſaris *etiam parentis ſui. Similia habet etiam Euſebius in Chronico & alii. Quin & Joſephus ipſum penè annum everſæ* Ninivæ *digito demonſtrat, nam ait: A tempore Joathan regis Juda, quo regnante* Nahum *Propheta prædixit excidium Ninivæ, usque ad realem everſionem illius effluxiſſe annos centum quindecim. Atqui decimus tertius annus* Joſiæ *eſt præcisè centeſimus decimus quintus ab ultimo vel penultimo anno regni Iothan. Idem colligere licet ex annis vitæ Tobiæ junioris: nam ex v. 16. hujus capitis habemus, ipſum compleviſſe 99. annos vitæ: ſed in Græco additur, antequam moreretur, audiviſſe, deſtructam eſſe Niniven à* Nabuchodonoſore *&* Aſſuero, *ſeu Cyaxare, quem Græci vocant* Axvares. *Ergò Ninive exciſa videtur ultimo vitæ anno Tobiæ. Iam verò ab anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, quo unà cum patre & matre ſuâ puerulus ſexennis vel ſeptennis à Salmanaſar in Aſſyriam abductus, usque ad 13. annum* Joſiæ, *fluxerunt anni 93. quibus additi ſex anni infantilis ætatis ipſius ante captivitatem, complent numerum 99. annorum: ergò: Sed vide fuſiùs hæc in Chronico noſtro.* Hæc Tirinus.

FRATRES NOSTRI QVI DISPERSI SUNT] Nonnulli ex decem tribubus qui ſe adjungent Judæ & Benjamini.

Verſ. 7.

ET DOMUS DEI QUÆ IN EA INCENSA EST, ITERUM REÆDIFICABITUR] In Græco: καὶ οἰκοδομήσουσι τὸν ναὸν οὐχ οἷος ὁ πρότερος. Erit quidem Templum præclarum, non tamen par veteri. Vide Aggæum II, 3. & dicta à nobis tùm ibi, tùm ad Ezech. XL 2. Sequitur in Græco: ἕως ἂν πληρωθῶσι καιροὶ τοῦ αἰῶνος, ubi ἕως impropriè ſumitur. Senſus enim eſt, *cùm impleta fuerint longa tempora*, à Deo definita ſcilicet. Sequitur mox in Græco: καθὼς ἐλάλησαν περὶ αὐτῆς οἱ προφῆται, Eſaias ſcilicet, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Joël, Michæas.

Quomodo hos omnes Prophetas reſpicere potuit Tobias, qui pleroſque ætate anteceſſit: quod *de Jeremiâ, Ezechiele, ac Daniele* indubium. Cæterùm dubium nonnulli nectunt è *Latino*, quaſi tradatur a Seniore Tobiâ incenſio templi, ut res geſta, & reædificatio futura prædicatur: ſed verba illa in Latino non id præcisè inferunt, quòd tùm jam incenſa fuerit domus Domini, quum ita accipi poſſint: *domum Dei, ubi incenſa fuerit, ædificatum iri viciſſim.* In Græco utique expirat illa difficultas, ubi futurum habetur: *incendetur.* Quod etiam v. 6. obſervare eſt: Nam ubi Latinus habet, *Et fratres noſtri qui diſperſi ſunt*, in Græco eſt *diſpergentur.* Loquitur enim de Judâ & Benjamin, cum quibus miſti multi Iſraëlitæ, ut obſervat *Menochius.* Sic etiam c. XIII, 11. Jeruſalem CASTIGAVIT TE, in Græco eſt, *caſtigabit.*

Verſ. 8. ET RELINQVENT GENTES IDOLA SUA] Multi ex gentibus, Jer. III, 17 XVI, 19.

Verſ. 13. QVIA INIQVITAS EJUS FINEM DABIT EI) Quod hìc in Græco ſequitur de Amane, qui Achiacharo malum moliens ipſe exitium invenit, ex hiſtoriâ de Mardochæo huc imprudenter translatum videtur à ſcribâ aliquo Græco. Aſſuerus qui in Græco dicitur unà cum Nabuchodonoſore cepiſſe Niniven, eſt, ut puto, rex Mediæ ſocer Nabuchodonoſori. Hebræi omnes reges quorum nomina propria non norunt, nomine valdè communi Artaxerxes vocant. Vide quæ diximus ad initium Eſtheris.

Verſ. 16. NONAGINTA NOVEM.

In Græco ſunt *centum viginti ſeptem.* Utri ergò credendum? Latinum textum authenticum dicunt Papiſtæ, at is ſæpiùs exerravit à Græco, quem rectiùs habuiſſe obſervatum. Nonnunquam tamen Latinus commodior eſt. Videmus prorſus vacillare hiſtoricam veritatem: nulloq; modo conſiſtere Canonicam libri autoritatem. Textus enim Originalis in Canonicis Scripturis conſervatus divinitùs omnem difficultatem eximit, ubi translationes variant. Quæ hîc eſt inexplicabilis. Atque hæc ad librum Tobiæ. *Deo ſoli ſit gloria, in ſempiterna ſecula!*

Amen.

L. N. I.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA AD JUDITHEM.

Præfatio Grotiana.

MUlti viri eruditi ſudant, ut quæ hoc libro continentur, quæ ipſi reverà ita geſta putant, concilient cum hiſtoriis non dubitatis, quæ ſunt aut in ſacris, aut in Græcorum literis. Puto diu ſudaturos, priusquam aut aliis, aut ſibi ſatisfaciant; veriusque eſſe, ea quæ ſunt in hoc libro eſſe *αἰνιγματώδη*: Scriptum librum cum primùm Antiochus illuſtris in Judæam veniſſet, Templo nondum per idolum polluto, in hoc ut Judæi ſpe divinæ liberationis confirmarentur. Nam יהודית eſſe Judæam gentem nemo negaverit. Bethulia בית־אל יה eſt Templum. Gladius inde egrediens ſunt preces Sanctorum. Nabuchodonoſor Hebræis ſæpè diabolum ſignificat, & Aſſyria faſtum, ut notatum & Hieronymo. Diaboli inſtrumentum Antiochus, qui hîc tecto nomine Holophernes, [id eſt, הלפר נחש lictor ſerpentis, Chaldaicè, id eſt, ut jam diximus, miniſter diaboli] Judæam formoſam quidem (nam propterea apud Danielem צבי dicitur) ſed viduam, id eſt, ab omni auxilio deſertam ſubigere volebat. Sperabant pii, fore ut is Deo pœnas daret, quemadmodum dedit. Joachim in Græco, aut, ut in Latino eſt, Eliakim, qui hîc dicitur fuiſſe ſummus Sacerdos, Deum ſurrecturum ſignificat. Ea ſpes homines Deo conjungit, quod opus Sacerdotis maximi. Vide 1. Maccab. VII. 14 Cætera ſunt *ἐπεισοδιώδη*, ornamenti cauſa addita, qualia in parabolis multa. Poſt reditum è Babylonia ſcriptum hunc librum facilè videbit, qui cum cura leget Græca IV. 2. & quæ ſunt V. v. 21. 22 Propius indicium temporis habes infrà IX. 11. & 18. Extitit hæc narratio etiam Chaldaico ſermone, in ſumma rei cum Græco congruens, in verbis & circumſtantiis nonnullis non parùm diſcrepans. Ex eo ſe verſionem feciſſe ait Hieronymus. De eo quod dixi cogitent pii & eruditi.

ἘΠΊΚΡΙΣΙΣ.

HOC judicium de præſenti libro non eſt novum, quemadmodum id venditat Grotius, ſed à *B. Luthero* aliisque ante ipſum jam ita creditum, ac parili verè ratione hæc nomina explicata. Etliche wollen (ita habet Megalandri præfatio) es ſey keine Geſchicht / ſondern ein geiſtlich ſchön Gedichte / eines heiligen geiſtreichen Mannes / der darin habe wollen mahlen und fürbilden / deß gantzen jüdiſchen Volcks Glück und Sieg wider alle ihre Feinde von GOtt alle Zeit wunderbarlich verliehen. Solche Meynung gefälle mir faſt wol / und dencke daß der Tichter wiſſentlich und mit Fleiß den Irrthumb der Gezeit und Namen drein geſetzet hat / den Leſer zu vermahnen / daß ers vor ein ſolch geiſtlich heilig Getichte halten un̄ verſtehen ſolle. Und reimen ſich hierzu die Namen außdermaſſen fein; den̄ Judith heiſt Judea (das iſt) das jüdiſche Volck / ſo eine keuſche heilige Wittwe iſt / das iſt / GOttes Volck iſt immer eine verlaſſene Wittwe / aber doch keuſch und heilig im Wort GOttes und rechtem Glauben / caſteyet ſich und betet. Holophernes heiſſet prophanus Dux vel Gubernator, heidniſcher / gottloſer oder unchriſtlicher Herr und Fürſt / das ſind alle Feinde des jüdiſchen Volcks. Bethulia / welche Stadt auch nirgend bekand iſt / heiſſet eine Jungfrau / anzuzeigen / daß zu der Zeit die gläubigen frommen Jüden ſind die reine Jungfrau geweſt / ohne all Abgötterey und Unglauben / wie ſie im Eſaia und Jeremia genennet werden / dadurch ſie auch unüberwindlich blieben ſind / ob ſie wol in Nöthen waren.

B. Lutheri ſententia de hoc libro.

Und mag ſeyn / daß ſie ſolch Getichte geſpielet haben / wie man bey uns die Paſſion ſpielet / un̄ andere heiligen Geſchicht / damit ſie ihr Volck und die Jugend lehren / als in einem gemeinen Bilde oder Spiel / GOtt vertrauen / fromm ſeyn / und alle Hülffe und Troſt von GOtt hoffen / in allen Nöthen / wider alle Feinde ꝛc.

Meritò autem fatetur *Grotius*, *non congruere librum hiſtoriis non dubitatis*, quo pacto nervus inciditur non ſolùm *autoritati* ejus *canonicæ* à Papiſtis juxta Concilium Tridentinum aſſertæ, ſed etiam *veritati hiſtoricæ*. Non poteſt certè narratio hæc conciliari cum *Chronologiâ ſacrâ*. Nam ſi *ante captivitatem Babylonicam* accidit, quomodo conſiſtet, quod *c. V. 22.* in *Græco* textu, quem *correctiorem* eſſe volunt *Bellarm.* & alii, aſſeritur, quod templum ſolo fuerit æquatum? & quænam *illa* eſt *captivitas*, quæ ibi etiam in Latino textu commemoratur? Si *poſt captivitatem* contigit, quod verba *Achioris c. V. 22.* innuunt, quomodo *bellum* deſcribi poteſt *Nabuchodonoſoris contra Arphaxad*, ſiquidem *Aſſyrii & Medi Regi Perſarum tunc ſubjecti fuerint*; nec usquam legamus, *Reges Perſarum Nabuchodonoſoras* appellatos ſive in ſacrâ ſive in prophanâ hiſtoriâ? *Stabilitâ Perſarum Monarchiâ*, inquit Tirinus, ad c. II, v. 4. *quomodo vel ſub Cambyſe vel ſub Xerxe, vel ſub alio quopiam Rege induci potuiſſent Perſæ, tunc rerum Domini & totius Orientis Monarchæ, ut rebelli uni Aſſyrio, neſcio unde prorepenti Nabuchodonoſori, junctis copiis adeſſent, ad imperium totius orbis ipſi parandum, ſibi verò ſubtrahendum.*

Veritas hiſtoriæ hujus refellitur.

Falluntur autem *Papiſtæ*, qui *tempore Manaſſis* hęc accidiſſe ajunt, utpote *Bellarm.* & *Tirinus*, qui etiam allegat *Genebrardum*, *Canum*, *Pererium*, *Chriſt. à Caſtro*, *Serarium*, *Salianum*, & *Bonfrerium*. Non potuit magnus polyhiſtor Grotius hæc cum veritate hiſtorica conciliare, qui lubentiſſimè cauſam agit Eccleſiæ Romano-Catholicæ. Si expeditio iſta Holophernis, & ea, quæ eam excepêre, contigêre temporibus Manaſſis, vel contigère *ante ejus captivitatem*, de qua ſermo 2 Paral. XXXIII. 11. vel *durante* ejus captivitate, vel poſt eam. At *Non ante captivitatem*; quia qvum invaſiſſet Holophernes Judæam, nulla Regis ullius mentio, ſed Jojakimi duntaxat Sacerdotis Judith. III. 5. cujus auſpiciis prærupta montium occupata, & omnia ad bellum ſuſtinendum adminiſtrata fuere. Nihil verò abſurdius, Rege & quidem idololatra, qualis Manaſſes fuit ante captivitatem, ſuperſtite, Sacerdotem talia moliri. An paſſus fuiſſet Manaſſes, cui ſanguinem Dei cultorum fundere luſus erat, ſibi extorqueri jus Majeſtatis à Sacerdote? An Sacerdos talia vel aggredi auſus fuiſſet, vel exequi? Nec ſanè *civilia* vel *bellica* id genus negotia adminiſtrare Sacerdotum erat, ſed Regum; Nec ad captivitatem usque Babylonicam, Regibus ad clavum Reipubl. ſedentibus, talia à Sacerdotibus unquam occupata leguntur inter Judæos. Adde nullam *Jojakimi Sacerdotis ſummi* in catalogo Pontificum mentionem fieri, inde à Salomone usque ad captivitatem Babylonicam, quod liquet ex illa ſerie Pontificum, quam habemus *1. Paral. VI.* Vel itaq; catalogus ille, qui texitur *à verſ. 10. ad 16.* hiulcus eſt, & aliquâ ſui parte truncus, quod abſurdum, vel Jojakim iſte *ὑποβολιμαῖος* eſt, & nequicquam in ordinem hunc infar-

Contra Pontificios.

ſunt, quemadmodum ad locum *Eſ. LIV.* docuimus. De *cœleſti* ſimilia tradidit Johannes *Apocal.* XXI, 8.

Verſ. 22.

EX LAPIDE CANDIDO ET MUNDO) In Græco: λίθῳ ἐκ Σουφίρ. Ita LXX. ſemper; legerunt enim סופיר pro אופיר, ut diximus ad 1. Reg. IX, 28.

ET PER VICOS EJUS ALLELUJA CANTABITUR) In Græco figuratius καὶ ἐροῦσι πᾶσαι αἱ ῥῦμαι αὐτῆς Ἀλληλούϊα, id eſt, reſonabunt plateæ feſtis vocibus. הללו יה frequens eſt in Pſalmis. Retinent, ut alias quasdam Hebræas voces, Eccleſiæ Chriſtianæ. Apoc. XIX, 1.3.4.6.

CAPUT XIV.

Tobias Senior moriturus, ſuos ad pietatem hortatur, utque ſepultis parentibus è Ninive migrent, quam evertendam, & Ieruſalem inſtaurandam prædicit, quod filius obſervans tandem ad ſoceros revertitur, ibique moritur.

Verſ. 6.

PROPE ERIT INTERITUS NINIVE) Id eſt, ad paupertatem redigetur, quod factum eſſe per Nabuchodonoſorem, ſicut in fine hujus libri in Græco dicitur, oſtendimus ad Nahumum.

NON ENIM EXCIDIT VERBUM DOMINI) Per Nahumum. Et fortè in Græco pro Ἰωνᾶς ὁ προφήτης, legendum Ναούμ ὁ προφήτης, & infrà rurſum, ὁ προφήτης Ναούμ.

DE hoc loco Tirinus: *Græcè additur*, per Jonam *prædictum, diu ante Tobiam: nam Jonas prophetavit ſub Jeroboam filio Joas rege Iſrael, 4. Regum XIV. & tum minatus fuit & prædixit excidium* Ninive. *Sed Ninive pœnitentiam agentibus Deus tum pepercit, ultione in aliud tempus dilatâ. Nam relapſis iterum in priſtina ſcelera ſupervenit ultor Phul-Bel-Ochus, & multis poſt annis Deus iterum per alium Prophetam, nempe* Nahum, *prædixit & de novo minatus eſt iisdem excidium, puta ſub finem regni* Joathan *regis* Juda. *De facto verò & reipsâ tandem everſa fuit anno 13.* Joſiæ *regis Juda. Idque à* Nabuchodonoſore *ſeniore, qui 25. anno patris ſui* Nabopallaſſaris *adhuc viventis & imperantis, nomine ipſius adverſus Niniven caput regni Aſſyriorum, unà cum* Cyaxare, *ſeu potius* Cyaxaris *filio* Aſtyage, *expeditionem ſuſcepit: & urbe potitus, excidit illam & funditùs evertit, ac monarchiam Aſſyriorum transtulit ad Chaldæos. Ita S. Hieron. cujus hæc ſunt verba*: Revera, quantum ad hiſtorias tàm Hebræas, quàm Græcas pertinet, & maximè Herodotum; legimus, Niniven regnante apud Hebræos Joſiâ, apud Medos Aſtyage fuiſſe ſubverſam. *Nam Aſtyages jam tùm regnabat unà cum parente ſuo* Cyaxare, *cujus etiam nomine videtur bellum iſtud adminiſtraſſe: ſicut* Nabuchodonoſor, *ut dixi, nomine* Nabopallaſſaris *etiam parentis ſui. Similia habet etiam Euſebius in Chronico & alii. Quin & Joſephus ipſum penè annum everſæ* Ninivæ *digito demonſtrat, nam ait: A tempore* Joathan *regis Iuda, quo regnante* Nahum *Propheta prædixit excidium Ninivæ, uſque ad realem everſionem illius effluxiſſe annos centum quindecim. Atqui decimus tertius annus* Joſiæ *eſt præcisè centeſimus decimus quintus ab ultimo vel penultimo anno regni Iothan. Idem colligere licet ex annis vitæ Tobiæ junioris: nam ex v. 16. hujus capitis habemus, ipſum compleviſſe 99. annos vitæ: ſed in Græco additur, antequam moreretur, audiviſſe, deſtructam eſſe Niniven à* Nabuchodonoſore *&* Aſſuero, *ſeu Cyaxare, quem Græci vocant* Axvares. *Ergò Ninive exciſa videtur ultimo vitæ anno Tobiæ. Jam verò ab anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, quo unà cum patre & matre ſuâ puerulus ſexennis vel ſeptennis à Salmanaſar in Aſſyriam abductus, uſque ad 13. annum Joſiæ, fluxerunt anni 93. quibus additi ſex anni infantilis ætatis ipſius ante captivitatem, complent numerum 99. annorum: ergò: Sed vide fuſiùs hæc in Chronico noſtro.* Hæc Tirinus.

FRATRES NOSTRI QVI DISPERSI SUNT] Nonnulli ex decem tribubus qui ſe adjungent Judæ & Benjamini.

Verſ. 7.

ET DOMUS DEI QUÆ IN EA INCENSA EST, ITERUM REÆDIFICABITUR] In Græco: καὶ οἰκοδομήσουσι τὸν ναὸν οὐχ οἷος ὁ πρότερος. Erit quidem Templum præclarum, non tamen par veteri. Vide Aggæum II, 3. & dicta à nobis tùm ibi, tùm ad Ezech. XL 2. Sequitur in Græco: ἕως ἂν πληρωθῶσι καιροὶ τοῦ αἰῶνος, ubi ἕως impropriè ſumitur. Senſus enim eſt, *cùm impleta fuerint longa tempora*, à Deo definita ſcilicet. Sequitur mox in Græco: καθὼς ἐλάλησαν περὶ αὐτῆς οἱ προφῆται, Eſaias ſcilicet, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Joël, Michæas.

Quomodo hos omnes Prophetas reſpicere potuit Tobias, qui pleroſque ætate anteceſſit: quod de *Jeremiâ, Ezechiele, ac Daniele* indubium. Cæterùm dubium nonnulli nectunt è *Latino*, quaſi tradatur à Seniore Tobiâ incenſio templi, ut res geſta, & reædificatio futura prædicatur: ſed verba illa in Latino non id præcisè inferunt, quòd tùm jam incenſa fuerit domus Domini, qvum ita accipi poſſint: *domum Dei, ubi incenſa fuerit, ædificatum iri viciſſim.* In Græco utique expirat illa difficultas, ubi futurum habetur: *incendetur.* Quod etiam v. 6. obſervare eſt: nam ubi Latinus habet, *Et fratres noſtri qui diſperſi ſunt*, in Græco eſt *diſpergentur.* Loquitur enim de Judâ & Benjamin, cum quibus miſti multi Iſraëlitæ, ut obſervat *Menochius.* Sic etiam c. XIII, 11. Jeruſalem CASTIGAVIT TE, in Græco eſt, *caſtigabit.*

Verſ. 8. ET RELINQVENT GENTES IDOLA SUA] Multi ex gentibus, Jer. III, 17 XVI, 19.

Verſ. 13. QVIA INIQVITAS EJUS FINEM DABIT EI) Quod hic in Græco ſequitur de Amane, qui Achiacharo malum moliens ipſe exitium invenit, ex hiſtoriâ de Mardochæo huc imprudenter translatum videtur à ſcribâ aliquo Græco. Aſſuerus qui in Græco dicitur unà cum Nabuchodonoſore cepiſſe Niniven, eſt, ut puto, rex Mediæ ſocer Nabuchodonoſori. Hebræi omnes reges quorum nomina propria non norunt, nomine valdè communi Artaxerxes vocant. Vide quæ diximus ad initium Eſtheris.

Verſ. 16. NONAGINTA NOVEM.

In Græco ſunt *centum viginti ſeptem.* Utri ergò credendum? Latinum textum authenticum dicunt Papiſtæ, at is ſæpiùs exerravit à Græco, quem rectiùs habuiſſe obſervatum. Nonnunquam tamen Latinus commodior eſt. Videmus prorſus vacillare hiſtoricam veritatem: nulloq; modo conſiſtere Canonicam libri autoritatem. Textus enim Originalis in Canonicis Scripturis conſervatus divinitùs omnem difficultatem eximit, ubi translationes variant. Quæ hîc eſt inexplicabilis. Atque hæc ad librum Tobiæ. *Deo ſoli ſit gloria, in ſempiterna ſecula!*

Amen.

L N. I.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA
AD JUDITHEM.

Præfatio Grotiana.

MUlti viri eruditi ſudant, ut quæ hoc libro continentur, quæ ipſi revera ita geſta putant, concilient cum hiſtoriis non dubitatis, quæ ſunt aut in ſacris, aut in Græcorum literis. Puto diu ſudaturos, priusquam aut aliis, aut ſibi ſatisfaciant; veriusque eſſe, ea quæ ſunt in hoc libro eſſe αἰνιγματώδη: Scriptum librum cùm primùm Antiochus illuſtris in Judæam veniſſet, Templo nondum per idolum polluto, in hoc ut Judæi ſpe divinæ liberationis confirmarentur. Nam יהודית eſſe Judæam gentem nemo negaverit. Bethulia בית־אל־יה eſt Templum. Gladius inde egrediens ſunt preces Sanctorum. Nabuchodonoſor Hebræis ſæpè diabolum ſignificat, & Aſſyria faſtum, ut notatum & Hieronymo. Diaboli inſtrumentum Antiochus, qui hîc tecto nomine Holophernes, [id eſt, הלפר נחש lictor ſerpentis, Chaldaicè, id eſt, ut jam diximus, miniſter diaboli] Judæam formoſam quidem (nam propterea apud Danielem צבי dicitur) ſed viduam, id eſt, ab omni auxilio deſertam ſubigere volebat. Sperabant pii, fore ut is Deo pœnas daret, quemadmodum dedit. Joachim in Græco, aut, ut in Latino eſt, Eliakim, qui hîc dicitur fuiſſe ſummus Sacerdos, Deum ſurrecturum ſignificat. Ea ſpes homines Deo conjungit, quod opus Sacerdotis maximi. Vide 1. Maccab. VII. 14 Cætera ſunt ἐπεισόδια, ornamenti cauſa addita, qualia in parabolis multa. Poſt reditum è Babylonia ſcriptum hunc librum facilè videbit, qui cum cura leget Græca IV. 2. & quæ ſunt V. v 21. 22 Propius indicium temporis habes infrà IX. 11. & 18. Extitit hæc narratio etiam Chaldaico ſermone, in ſumma rei cum Græco congruens, in verbis & circumſtantiis nonnullis non parùm diſcrepans. Ex eo ſe verſionem feciſſe ait Hieronymus. De eo quod dixi cogitent pii & eruditi.

ἘΠΙΚΡΙΣΙΣ.

HOC judicium de præſenti libro non eſt novum, quemadmodum id venditat Grotius, ſed à *B. Luthero* aliisque ante ipſum jam ita creditum, ac parili verè ratione hæc nomina explicata.

B. Lutheri ſententia de hoc libro.

Etliche wollen (ita habet Megalandri præfatio) es ſey keine Geſchicht / ſondern ein geiſtlich ſchön Gedichte / eines heiligen geiſtreichen Mannes / der darin habe wollen mahlen und fürbilden / deß gantzen jüdiſchen Volcks Glück und Sieg wider alle ihre Feinde von GOtt alle Zeit wunderbarlich verliehen. Solche Meynung gefällt mir faſt wol / und dencke daß der Tichter wiſſentlich und mit Fleiß den Irrthumb der Gezeit und Namen drein geſetzet hat / den Leſer zu vermahnen / daß ers vor ein ſolch geiſtlich heilig Getichte halten uñ verſtehen ſolle. Und reimen ſich hierzu die Namen außdermaſſen fein; deñ Judith heiſt Judea (das iſt) das jüdiſche Volck / ſo eine keuſche heilige Wittwe iſt / das iſt / GOttes Volck iſt immer eine verlaſſene Wittwe / aber doch keuſch und heilig im Wort GOttes und rechtem Glauben / caſteyet ſich und betet. Holophernes heiſſet prophanus Dux vel Gubernator, heidniſcher / gottloſer oder unchriſtlicher Herr und Fürſt / das ſind alle Feinde des jüdiſchen Volcks. Bethulia / welche Stadt auch nirgend bekand iſt / heiſſet eine Jungfrau / anzuzeigen / daß zu der Zeit die gläubigen frommen Jüden ſind die reine Jungfrau geweſt / ohne all Abgötterey und Unglauben / wie ſie im Eſaia und Jeremia genennet werden / dadurch ſie auch unüberwindlich blieben ſind / ob ſie wol in Nöthen waren. Und mag ſeyn / daß ſie ſolch Geticht geſpielet haben / wie man bey uns die Paſſion ſpielet / uñ andere heiligen Geſchicht / damit ſie ihr Volck und die Jugend lehren / als in einem gemeinen Bilde oder Spiel / GOtt vertrauen / fromm ſeyn / und alle Hülffe und Troſt von GOtt hoffen / in allen Nöthen / wider alle Feinde ꝛc.

Meritò autem fatetur *Grotius*, *non congruere librum hiſtoriis non dubitatis*, quo pacto nervus inciditur non ſolùm *autoritati* ejus *canonicæ* à Papiſtis juxta Concilium Tridentinum aſſertæ, ſed etiam *veritati hiſtoricæ*. Non poteſt certè narratio hæc conciliari cum *Chronologiâ ſacrâ*. Nam ſi *ante captivitatem Babylonicam* accidit, quomodo conſiſtet, quod *c. V. 22.* in *Græco* textu, quem *correctiorem* eſſe volunt *Bellarm.* & alii, aſſeritur, quod templum ſolo fuerit æquatum? & quænam *illa* eſt *captivitas*, quæ ibi etiam in Latino textu commemoratur? Si poſt *captivitatem* contigit, quod verba *Achioris c. V. 22.* innuunt, quomodo *bellum* deſcribi poteſt *Nabuchodonoſoris contra Arphaxad*, ſiquidem *Aſſyrii & Medi Regi Perſarum tunc ſubjecti fuerint*; nec usquam legamus, *Reges Perſarum Nabuchodonoſoros* appellatos ſive in ſacrâ ſive in prophanâ hiſtoriâ? *Stabilitâ Perſarum Monarchiâ*, inquit Tirinus, ad c. II, v. 4. *quomodo vel ſub Cambyſe vel ſub Xerxe, vel ſub alio quopiam Rege induci potuiſſent Perſæ, tunc rerum Domini & totius Orientis Monarchæ, ut rebelli uni Aſſyrio, neſcio unde prorepenti Nabuchodonoſori, junctis copiis adeſſent, ad imperium totius orbis ipſi parandum, ſibi verò ſubtrahendum.*

Veritas hiſtoriæ hujus refellitur.

Falluntur autem *Papiſtæ*, qui *tempore Manasſis* hæc accidiſſe ajunt, utpote *Bellarm.* & *Tirinus*, qui etiam allegat *Genebrardum, Canum, Pererium, Chriſt. à Caſtro, Serarium, Salianum, & Bonfrerium.* Non potuit magnus polyhiſtor Grotius hæc cum veritate hiſtorica conciliare, qui lubentiſſimè cauſam agit Eccleſiæ Romano-Catholicæ. Si expeditio iſta Holophernis, & ea, quæ eam excepêre, contigêre temporibus Manasſis, vel contigère *ante ejus captivitatem*, de qua ſermo 2 Paral. XXXIII. 11. vel *durante* ejus captivitate, vel poſt eam. At *Non ante captivitatem*; quia qvum invaſiſſet Holophernes Judæam, nulla Regis ullius mentio, ſed Jojakimi duntaxat Sacerdotis Judith. III. 5. cujus auſpiciis prærupta montium occupata, & omnia ad bellum ſuſtinendum adminiſtrata fuere. Nihil verò abſurdius, Rege & quidem idololatra, qualis Manaſſes fuit ante captivitatem, ſuperſtite, Sacerdotem talia moliri. An paſſus fuiſſet Manaſſes, cui ſanguinem Dei cultorum fundere luſus erat, ſibi extorqueri jus Majeſtatis à Sacerdote? An Sacerdos talia vel aggredi auſus fuiſſet, vel exequi? Nec ſanè *civilia* vel *bellica* id genus negotia adminiſtrare Sacerdotum erat, ſed Regum; Nec ad captivitatem usque Babylonicam, Regibus ad clavum Reipubl. ſedentibus, talia à Sacerdotibus unquam occupata leguntur inter Judæos. Adde nullam *Jojakimi Sacerdotis ſummi* in catalogo Pontificum mentionem fieri, inde à Salomone usque ad captivitatem Babylonicam, quod liquet ex illa ſerie Pontificum, quam habemus *1. Paral. VI.* Vel itaq; catalogus ille, qui texitur *à verſ. 10. ad 16.* hiulcus eſt, & aliquâ ſui parte truncus, quod abſurdum, vel Jojakim iſte ὑποβολιμαῖος eſt, & nequicquam in ordinem hunc

Contra Pontificios.

Digitized by Google

infartus. Quid? quod nec Joſephus ullibi Pontificis iſtius circa tempora illa in Catalogo Pontificum, quem texit lib. XX. Antiq. 8. meminerit.

Nec verò dici poteſt, Hiſtoriam illam contigiſſe *durante captivitate Manaſſis, propter eaſdem cauſas.* Qvum enim Manaſſes Babylonem captivus abductus, quod habetur *2. Paral.* XXXIII. 11. adeoque gens Judaica Babyloniis obnoxia fuerit, cur contra eandem gentem expeditionem molitus Holophernes? Et qui tum ignotus eſſe poterat populus iſte Holopherni, cujus Rex attinebatur carcere Babylone. Adde quod c. 5, 22. reverſi jam dicantur Judeæi *ex diſperſione.* Cæterum Hiſtoriam illam contigiſſe poſt captivitatem Manaſſis veriſimile non eſt. Ecquis enim credet Legatos Nebucadnezaris contumelioſè habitos fuiſſe à Judæis, quod dicitur c. I. 11. qui non ita pridem potentiam Babyloniorum experti fuerant, in clade illa & ſtrage, quam gravisſimam ab iis pasſi erant ſub Manaſſe. Porrò *Pax* illa *profunda & diuturna*, quæ liberationem illam excepiſſe, & Judæis conſtitiſſe dicitur toto tempore vitæ Judithæ, & multis annis ab ejus exceſsû *Judith.* XVI. 30. cum Hiſtoriâ Judaicâ illorum temporum conciliari nequit. Dicitur enim Judith ætatem protraxiſſe ad centum & quinq; annos, v. 28. nec provectæ jam ætatis cenſeri potuit, quando pulchritudinis ſuæ fiducia vel lenocinio potius Holophernem aggreſſa fuit; At pauciores longè anni interceſſerunt inter tempora ultima Manasſis, & Joſiæ cladem, de qua ſermo *2. Paral.* XXXV. &c. Quod vero *Tirinus* cum *Genebrardo, Bellarmino* & aliis Pontificiis hanc hiſtoriam *decimo* circiter *Manaſſis anno* contigiſſe putant, non congruit relationi *Achioris c. V.* 12. de reditu è captivitate jam facto. Sed hoc ſepoſito, quomodo *decimo anno Manaſſis* hæc contigere, ſiquidem Manaſſes *duodecimo demum anno* Rex factus ſit? Neq; ullatenus veriſimile eſt, captivitatem Manasſis in principium Regni ejus incidiſſe. Nam variis & adultis flagitiis Manaſſes jam iram Dei in ſe concitaverat, & per Prophetas varios diu monitus fuerat, antequam objiceretur violentiæ hoſtium ſuorum. Nec Regi vel puero, vel nondum maturæ ætatis, nec dum roboratâ poteſtate, licuiſſet flagitia omnia perpetrare, quæ narrantur ab eo patrata 2. Reg. XXI. Qvum puer admodum regni gubernaculis admotus fuerit, & dubio procul ab iis recta fuerit ejus adoleſcentia, qui ab Ezechia pio patre ad id erant delegati, quippe qui puer adhuc regnare cœpit anno ætatis XII. 2. Reg. XXI. 1. An verò *puero* vel *adoleſcenti Regi* licuiſſet ita graſſari? nec coërcitus fuiſſet iſte impetus? Imò ne cadere quidem poterat tàm obfirmatus ad quævis flagitia animus in iſtam ætatem. Accedit, quod 2. Paral. XXXIII. 6. habeatur, *Manaſſem filios ſuos traduxiſſe per ignem*, quod utiq; non niſi de *ſecundo genitis* intelligendum, Amore majore natu dubio procul in ſpem regni ſervato, qui tamen natus demum circa annum XXXIII. regni Manasſis, qvum viginti duorum annorum eſſet, quando regnare cœpit, ut habetur 2. Reg. XIX. Adde Manaſſem dici Hieroſolyma repleviſſe ſanguine 2. Reg. XVI. 21. ex quo putat illum diu admodum ibi graſſatum fuiſſe. Vid. B. Gerhard. Exeg. de Script. S. §. 193.

Textus libri. Conſcriptus creditur liber primùm Chaldaicè, ſed Chaldæus textus corruptus fuit, ex quo *Hieronymi* translatio facta, nec amplius extat: Præter *Græcam* autem, *Syriacam* editionem etiam Maſius commemorat. Extat & à *Münſtero* edita *Ebræa* translatio; Scriptor primus à nonnullis putatur *Jojakim* ſummus Pontifex. Cæterum Interpp. libri hujus poſt Iſidorum Hiſp.[illegible] ſunt Serarius, Fevardentius & Celada.

Interpp.

Partes. Partes *duæ: Prior* de ſucceſſu Nebucadnezaris & Holophernis capp. ſeptem prioribus: *Altera* de ſucceſſu Judith contra Holophernem capp. reliquis.

PARS PRIMA.

DE SVCCESSV NEBVCADNEZARIS ET HOLOPHERNIS.

CAPUT I.

Arphaxad conſtruit urbem Ecbatana, prælio ſuperatur à Nebucadnezare; Qui dum reliquis quoque regnis inhiat, ſed ab illis ſpernitur, indignatus id ſe ulturum jurat.

V. 1. ARPHAXAD ITAQUE REX MEDORUM.

De hoc tacet *Grotius*, quia hiſtoriam non convenire videt. Pontificii Interpp. nomen *commune* eſſe volunt *Regum Medorum* & indigitari hic illum, quem Herodotus *Dejocem* appellat. Nonnulli cum *Beda* Arphaxad dicunt Arboahum quendam, quo auctore (qvum Cyri apud Maſſagetas clades audita eſt) Medi in Regem Perſarum rebellaverint. Per *Nebucadnezarem* ergò *Cambyſem Perſarum Regem* intelligunt. *Franc. Junio* eſt *Articarmis*, qui Mediâ diviſâ regnum ſuum Ecbatanis confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tùm Dejoci Regi, tùm irrumpentibus aliis hoſtibus obſiſteret.

Verſ. 5. NABUCHODONOSOR REX.

Quis ille Nebucadnezar. Plerique hunc Regem *Perſarum* faciunt. *Cambyſem* eſſe vult *Euſebius* in Chronico, *Auguſt.* l. XIIX. de Civ. Dei c. XXVI. *Beda* libr. de ſex. ætat. & è Pontificiis *Lyran.* in h. l. *Joh. Driedo* de Conſtitut. Eccleſiaſtica. l. 1. c. 2. part. 3. juxta nonnullos eſt *Darius Hyſtaſpis*, ut vult *Gerh. Mercator* in Chronol. & alii. Juxta *Sixtum Senenſ.* eſt *Aſſuerus filius Darii Hyſtaſpis* l. IIX. Bibl. Sac. 2. Juxta *Severum Sulpitium* l. 2. Hiſt. Sac. eſt *Artaxerxes Ochus*. Verùm nullus Perſarum Rex *Nabuchodonoſor* dictus eſt, nec diceretur, Rex Aſſyriorum, ſi Perſarum Rex fuiſſet: neque verò Reges Perſarum in *Ninive* ſed in Babylone ſedem ſuam habuere, ut taceamus, quod tàm diu non regnârit *Cambyſes*, ut hic habetur c. II. 1. Porrò *Nabuchodonoſorem* hunc alii *Chaldæorum* Monarcham faciunt, qui *Hieroſolymam deſtruxit*, quem Genebrard. l. 2. Chronol. Ann. Mundi 3560. regni ſui decimo tertio *Holofernem* in Judæam miſiſſe, *anno decimo nono* reliquias Judæorum in Babyloniam tranſtuliſſe vult. Sed ſi ita ſe res habet, quâ veritatis ſpecie aſſeritur hic, poſt Holofernem trucidatum per omnem ætatem Iudithæ, quæ ex iſto tempore ultra LX. annos protracta fuit, pacem in Iudæâ viguiſſe? *Bellarminus* l. 1. de verbo Dei c. 12. quem hic ſequitur *Menochius* Nebucadnezarem hunc dicit intelligendum eſſe *Baladad Merodach*, qui fuit Rex Aſſyriorum. At Regem Merodach Balad *Nabuchodonoſorem* dictum eſſe, dicitur, non probatur. Nullum ejus documentum è ſacris aut prophanis ſcriptoribus afferri poteſt. Liber Iudith perpetuo hunc Regem Nabuchodonoſarum vocitat, nunquam Merodach Baladat appellat; neque priùs Reges Babylonii dici cœpere Nabuchodonoſori nomine, (ſi nomen hoc commune evaſit) quàm poſt magnum illum & celebrem Nabuchodonoſarum, qui poſterior fuit *Manaſſis* temporibus. Et qui tempore Merodach Bal Adan tàm ignotus eſſe potuit, regnante Manaſſe, populus Iudaicus, ut c. 5, 1. dicitur: qvum Merodach Baal Adan jam tempore Hiskiæ parentis Manasſis magnam legationem miſerit *2. Reg. XX. 12. Eſ. XXXIX. 1.* & Rex Manaſſes tempore iſto expeditionis Holofernis aut

capti-

Digitized by Google

captivus fuerit penes Regem Chaldæorum, aut jam è captivitate, quod mavult Bellarm. dimiſſus? *Iacob Tirinus* alium commentus eſt Nabuchodonoſarum è Chaldaico ſanguine Regum Babylonis, qui caſu aliquo in Aſſyriam dilapſus filius adoptivus, vel certe genere, aut alio aliquo modo Aſſar Haddoni Aſſyriorum tunc Monarchæ affinis, atque ita ſucceſſor ejuſdem in imperio evaſerit & Regum Babyloniorum nomen Nabuchodonoſar retinere voluerit. Sed hoc nomen Aſſer Haddanis tempore jam fuiſſe Regum Babylonicorum proprium doceri nequit: nec quæ Tirinus de iſto ſuo Nebuchodonoſare tradit, ullius probati Hiſtorici teſtimonio probare potuit. Et quomodo Aſſar Haddonis tempore poſt cladem exercitus parentis ejus Sennacheribi tam inſignem in obſidione Hieroſolymæ acceptam populus Judaicus adeo incognitus eſſe potuit, ut Holofernes Princeps militiæ Aſſyriorum memoratis omnibus Principibus Moab & Ducibus Ammon c.V. quærere neceſſum habuerit, *dicite mihi, quis ſit populus iſte, qui montana obſidet, aut qua & quales, & quanta ſint civitates eorum*, &c. *Frid. Spanhemius* part.II. Diſp. Theol. p.129. hoc etiam urget, quod in ſcriptis canonicis, ubi Hiſtoriam Manaſſis, prolixè & aliquot quidem locis, exequitur Sp.S. ne ullum quidem hujus belli & liberationis quæ eam excepit, veſtigium reperiatur. At tam mira & tam inuſitata populi per fœminam unam liberatio haud quaquam fuiſſet diſſimulata, quum alia longè minora, quæ Manaſſe rerum potiente contigere, cum cura annotata fuerint. Adde quod è Scripturis certum ſit, Aſſar Haddonem Sennacheribi filium ultimum Aſſyriorum Regem eſſe, neque ullus poſt ejuſdem tempora alius commemoretur, etſi Petavius hunc ὑποβολιμαῖον l.X. de doctr. tempor. c.3. invehere conetur. Succeſſit, inquit Spanhem. p.159. *ille Aſarbaddon Senacheribo Patri anno period. Iuliana* 4006. *Olymp.* XVIII. *anno primo, anno* XXI. *Ezechiæ, circa quæ tempora Merodach-Baladan rerum potiebatur inter Babylonios, ut patet ex Eſ.* XXXVII. XXXIIX *&* XXXIX. *Aſſyriorum v. Monarchiam deſtructam fuiſſe à Babyloniis ſecundum vaticinium Soph.* II.13. *circa illa tempora, colligi poteſt ex duobus Sacræ Scripturæ locis.* 1. *Ex Ezech.* XXXI,18. *ubi Propheta dicit*, Deum tradidiſſe Aſſyriam in manum fortiſſimi gentiũ. *& cladem punicam Regis & gentis iſtius prolixe exequitur, & exem-*
Eſ. XXXI. 8. *plo iſto Pharaonem Ægypti Regem territum vult. Sic cap.* XXXII,2. *&c. addit*, gladium Regis Babyloniæ invaſurum Pharaonem & vaſtaturum faſtum Ægypti, *& verſu* 22. *meminit denuo Aſſyrij & ſtragis, quam perpeſſus fuit, ab iiſdem nimirum Ba-*
Ier. 50, 18. *bylonis.* 2. *Idem colligitur ex Ierem.* LV.18. *ubi Deus interminatur idem exitium Babyloniis, quod immiſerat Aſſyriis*, Ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus, quemadmodum animadverti in Regem Aſſyriæ. *Quum itaque tempore Merodachi Babyloniorum Regis vixerat ultimus Aſſyriorum Rex Aſarhaddon, & non fuerit Rex potentior tunc temporis Babylonico, & Ægyptiis eadem clades denuntietur, quæ illata fuit Aſſyriis, denuntietur verò inferenda Ægyptiis à Babylonis, nihil veriſimilius, quam Aſarhaddonem Aſſyrium oppreſſum fuiſſe à Merodacho Babylonio, quod & Torniello Chronologo celebri placet, idque probabile tunc factum fuiſſe, quando, occiſo Sennacheribo Patre, contendit de imperio cum fratribus ſuis Adramelech & Scharezer parricidis Eſ.* XXXV. v.45. *Hinc diſtractis regni Aſſyriaci viribus, & ſciſſa in partes potentia Aſſyriorum, in prædam ceſſere Babylonis. Unde & Merodach Baladam cum Ezechia optime conveniſſe videmus, Eſ.* XXXVII. 38. *ut qui eoſdem hoſtes habuerint Aſſyrios.* Adde probabiliter admodum colligi poſſe, tunc Aſſyriorum imperium ſubactum fuiſſe à Babyloniis, poſtquam graviſſima illa ſtrage & clade attriti fuiſſent Aſſyrii, quam paſſi fuere in Iudæa, centum & octoginta quinq; millium hominum Eſ. XXXVII. 36. Quâ opportunitate fractis Aſſyriorum rebus & ſubſequuta fratrum de regno contentione, uſi dubio procul Babylonii ſibi regnum Aſſyriacum ſubjecere. Ab eo enim tempore iidem Aſſyriorum & Babyloniorum Reges fuiſſe leguntur. Patet ergò, quod diximus, nullatenus hanc narrationem veræ hiſtoriæ convenire. Sed conſentientem hic habemus Grotium.

Verſ. 6. QVI APPELLATUR RAGAU] Ragiane Ptolemæo in Media.

JADASON] Mons Jaſonius Ptolomæo ibidem.

IN CAMPO ERIOCH] Orocana Ptolemæo.

REGIS ELICORUM) In Græco meliùs, Ἐλυμαίων: quo nomine etiam Medi intelligi ſolent Hebræis. Sequitur in Græco: καὶ συνῆλθον ἔθνη πολλὰ σφόδρα εἰς παράταξιν υἱῶν Γελεὺδ: id eſt venêre ei militatum, qui ad mare Hyrcanum habitant, ubi urbs Gelda.

Verſ. 8. IN CAMPO MAGNO ESDRELON) חצר־אלון, quercetum. Nomen eſt non antiquum. Multa loca nomen habent incipiens à חצר quod interdum συνδένδρον, interdum αὐλὼν vertunt Græci. Arabes ſic vocant loca viridia.

V.9. ET AD OMNEM TERRAM JESSE] In Græco Γεσέμ. Eſt pars Ægypti. Hebraicè ſcribitur per גשן Gen. 47,1 ubi LXX. Γεσὲμ nã μ & ν permutantur, ut quod jam habuimus Eſdrelon in Græco ſcribitur Βεζδρηλὼμ. Nominantur hic in Græco etiam Βετάνη, id eſt, Batanæa apud Tyrum & χελλοῦς, quæ eſt Cholle in Palmyrene, & Cades memorata Deut. I, 44.46. & Taphnæ & Tanis urbes Ægypti, de quibus egimus ad Eſaiam XXX. 4. & Rameſſe, de qua Exodi 1,11. Multa quoque alia in Græcis ſunt, quæ in Latinis non apparent Ἕως τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ ὅρια δύο θαλασσῶν. Id eſt, ad Iſthmum Arabicum. Πᾶς ὁ σύμμικτος αὐτῶν eſt ערב qui infra ὁ ἐπίμικτος, ſupple ὄχλος. Vox enim illa Hebræa modo ἐπίμικτος, modò σύμμικτος à LXX. vertitur.

CAPUT II.

Holofernes à Nebucadnezare mittitur omnia regna & populos vaſtaturus, deſcribitur potentia exercitus ejuſdem, ob quem, locis multis impugnatis, timor univerſos invaſit.

Verſ. 1.

UT DEFENDERET SE) Defendere poſuit pro ulciſci, ἐκδικῆσαι. Ita eadem vox per κατάχρησιν ſumitur in Latina verſione Rom. XII. 19. Loqui ſic ſolebant Chriſtiani. Tertullianus *de Patientia*: *Iam ſi leviter defendaris, inſanies; ſi uberius, oneraberis.* Statim ſe explicat: *quid mihi cum ultione?* Idem adverſus Marcionem II. locum qui eſt Deuteron. XXXII. 35. ſic vertit: *Mihi defenſam, & ego defendam.* Et de Monogamia: *Alia diluvium iniquitates provocaverunt ſemel defenſa qualeſcunq; fuerunt*; id eſt, vindicatæ.

V. 4. HOLOFERNEM) Eſt nomen Ponticum. Vide Appianum Syriacis.

Verſ. 5. ET CONTRA EOS PRÆCIPUE QVI CONTEMSERUNT IMPERIUM MEUM] In Græco plus eſt: ἑτοιμάζειν μοι γῆν καὶ ὕδωρ, quæ eſt ſolemnis formula poſtulantis deditionem. Herodotus in Darii Hiſtoria lib. VI. κελεύων αἰτέειν βασιλέϊ γῆν καὶ ὕδωρ. Habes idem loquendi genus in Hippocratis epiſtolis octava & nona, & libro Polybii IX.

Vers. 8. OMNEMQ; SUAM EXPEDITIONEM FECIT PRÆIRE IN MULTITUDINE INNUMERABILIUM CAMELORUM, CUM HIS QUÆ EXERCITIBUS SUFFICERENT COPIOSE) In Græco eſt: καὶ ἔλαβε καμήλους καὶ ὄνους εἰς τὴν ἀπαρτίαν αὐτῶν, ubi ἀπαρτία ſignificat ſarcinas. Ita enim vertunt LXX. מסעיה Ex. XL. 36. Num. X. 12. & שלל Deuteron. XX. 14.

Verſ. 12.

VENIT AD MONTES MAGNOS ANGE QUI

SUNT IN SINISTRO CILICIÆ] Angeeſt in Arabia Ptolemæo. In Græco eſt, ἐπὶ πρόσωπον τῆς πεδίου Βεκτιλὲθ, καὶ ἐνεπυρπάρισεν ἀπὸ Βεκτιλὲθ. Bacta ille eſt Ptolemæo in Syria. Et Syria & Arabia ſunt πλησίον τοῦ ὄρους τοῦ ἐπ' ἀριστερᾷ τῆς ἄνω Κιλικίας, ad ſiniſtram iis, qui ex Aſſyria Ciliciam tranſeunt. Non exactè autem hic ſervatur locorum ordo, ſed deſcriptio eſt ταχυμερής, ut in libro μυθικῷ.

Verſ. 23.

EFFREGIT AUTEM CIVITATEM OPINATISSIMAM MELOTHI) Melitam urbem Cappadociæ à Semiramide conditam, ut vult Plinius VI. 3. At in Græco eſt: καὶ διέκοψεν τὸ Φοὺδ καὶ τὸ Λοὺδ, id eſt Afros & Lydos Ægyptiorum ſocios. Jer. XLVI. 9.

PRÆDAVITQUE OMNES FILIOS THARSIS] Id eſt, ſub haſta vendidit. Græcè: καὶ προενόμευσεν υἱοὺς πάντας Ῥασσίς, ubi ex Latino reſcribendum Θαρσεῖς. Intelligit non Oceani accolas, quos alioqui vox illa notat, ſed Cilicas, quorum urbs Tarſus, à quibus forte illi ad Oceanum venêre.

ET FILIOS ISMAEL QUI ERANT CONTRA FACIEM DESERTI, ET AD AUSTRUM TERRÆ CELLON] In Græco: καὶ υἱοὺς Ἰσμαὴλ κατὰ πρόσωπον τῆς Ἐρήμου πρὸς νότον τῆς χελεών. Deſertum intellige Arabum ſolitudines & Chellon Palmyrenæ partem, quæ ſuprà χελεώς in Græco, ut diximus.

Verſ. 14.

A TORRENTE MAMBRÆ] In Græco: ἐπὶ τοῦ χειμάῤῥου Ἀβρωνᾶ. Intelligitur hic alveus Euphratis χοβάρ, de quo diximus ad Ezech. I. 3. Ἀβρωνᾶ eum Græci quidam vocant, unde Αβρωνᾶς & tranſpoſitis literis Ἀβρωνᾶς. In Latino fuerat, credo, *Abre*, unde imperiti ſcribæ fecêre Mambræ, ex loco Gen. XIII. 18.

USQUE QUO PERVENTUM AD MARE] Ciliciam.

USQUE AD FINES JAPHETH] Legendum Japhleth ex Joſ. XVI. 2.

Verſ. 16.

ET PRÆDAVIT OMNEM LOCUPLETATIONEM EORUM] In Græco: καὶ ἐνεπύρισε τὰς μάνδρας αὐτῶν. Mandræ ſunt ſepta, quibus clauduntur armenta & greges Soph. II. 6. Judic. VI. 2. Ezech. XXXIV. 14.

Quomodo Barbaram vocem, *prædavit*, excuſet *Tirinus* è *Nævio, Ennio, Titinio* aliiſque, Critici viderint, quibus id relinquimus.

Verſ. 18.

ET CECIDIT TIMOR ILLIUS SUPER OMNES INHABITANTES TERRAM] Nempe τὴν παράλιον, ut habet Græcus, id eſt, mari & amnibus adſitam. Nominat autem Græcus Scriptor poſt Tyrum & Sidonem Sur, Ocina, Jemnaan. Sur eſt Sura juxta Euphratem Ptolemæo. Ocina eſt עכו, Judic. I. 31. Ace Plinio eadem quæ recentiori nomine Ptolemais. Plinius V. 20. nam litera י in hoc nomine, ut modò in Arbonai eſt παραγωγικὴ, recepto Syris more. Idem fit in Jemnaan: ea enim eſt Jamnis Plinio V. 13. Jamnitarum portus Ptolemæo in Palæſtina.

CAPUT III.

Univerſæ urbes, ac provinciæ territæ tantis copiis, ultrò ſe dedunt Holoferni, quarum lucos cum idolis & fanis deſtruxit, ut ſolus Nebucadnezar Deus habeatur.

Verſ. 1.

SYRIÆ SOBAL] Samulis Ptolemæo. Mutantur autem inter ſe β & μ, aut ſcribendo, aut etiam pronunciando, ut ſæpe jam viſum.

At Syriæ *Soba* commemoratur 1. *Reg.* XIV. 47. 2. *Reg.* IX. 3. 5. quam *Sophenem* Plinio, Straboni, ac Ptolemæo dici obſervat Tirinus. Quomodo verò cum *Syria* conjungitur *Lybia* procul à Syria, imo ultra Ægyptum in *Africa* ſita?

Verſ. 9.

CUM CORONIS] Ut in re læta.

Verſ. 14.

APAMEAM] Urbs ad Narmalcham & Tigrim. Vide Ptolemæum. At in Græco eſt: καὶ ἦλθε κατὰ πρόσωπον Ἐσδρηλὼν πλησίον τῆς Δωταίας, ἥ ἐστιν ἀπέναντι τοῦ πρίονος τοῦ μεγάλου τῆς Ἰουδαίας. De Eſdrelon diximus ſupra I. 8. Δωταία eſt Δωθαείμ. Gen. XXXVII. 17. & II. Reg. VI. 13. litterâ ם in fine omiſsâ. Plenè autem ſcribitur infrà VII. 3. & in Græco VIII. 3. πρίων, id eſt Serra dicitur locus quivis, ubi juga ſunt vertebroſa, quia ea ferræ ſpeciem præferunt.

VENIT AD IDUMÆOS IN TERRAM GABAA] In Græco eſt: κατεῖχε ἀνὰ μέσον Γαιβαὶ καὶ Σκυθῶν πόλεως. Gabaa nomen commune eſt omnibus locis editioribus. Scythopolis urbs Syriæ, memorata Plinio V. 18 Ptolemæo & Joſepho.

Cur vero non ſimiliter pro nomine proprio Γαιβαὶ haberi debeat? quum Gabe Plinio urbs ſit inſtar regni?

CAPUT IV.

Iſraëlitæ Holofernem metuentes ſuaſu Eliakim Sacerdotis muniunt ſeſe, ac jejuniis & precibus humiliter auxilium DEI implorant.

Verſ. 3.

IN OMNEM SAMARIAM, PER CIRCUITUM USQUE JERICHO] In Græco plura hic loca nominantur. Βαιθωρών, quæ eſt בית־חורן, Joſue XVI. 3. ubi in Græco: Βαιθωρών. Deinde Βελμαίν בעל מין. Pro χωβὰ legendum forte χωχὰ, quia vicus Galilææ. Ἀισωρά eſt חצור Joſue XI. 10. ubi Græci Ἀσώρ.

Verſ. 5.

SACERDOS ETIAM ELIAKIM SCRIPSIT AD UNIVERSOS] Signum eſt hoc ſcriptum hunc librum quo tempore principatus erat penes ſummos ſacerdotes. In Græco hic nominatur præter Bethuliam, Βαιτομέσθαιμ, quod videtur corruptum ex בית־שמש. 1. Sam. VI. 12. ubi Græci, Βαιθσαμύς. Syri pro שמש dicunt שמשתה: unde urbes Samoſata, & in monte Arſamoſata apud Tacitum. Hinc בית־שמשתא Βαιθσαμισθά.

ITa ex omnibus capitibus manifeſtum eſt, quantopere diſcrepet textus Græcus ac Latinus, quodque neuter pro ſincero haberi poſſit, ſiquidem modo præferenda ſit Latina, modo Græca verſio, quamvis *Bellarm.* poſthabito *Concilij Trident.* decreto, *Græcos Codices correctiores* eſſe fatetur. Hunc *Eliakim* Græcus textus vocat *Jojakim*. Nec quis ſit Eliakim vel Jojakim ille Sacerdos, è ſcripturis Canonicis apparet. Bellarminus arripit Eliakimum qui tempore *Ezechiæ* multa nomine Regis expedivit, 2. *Reg.* XIIX. & de quo prædictum *Eſ.* XXII. 21. quod ſit futurus Pater habitantium in Jeruſalem. At etſi hoc Manaſſis temporibus impletum, & Eliakim tempore captivitatis ipſius regnum adminiſtrarit, ac deinceps etiam ob fidelem adminiſtrationem in ſumma dignitate permanſerit, non quadrat hoc præſenti narrationi. Nam *Eliakim* ille fuit in *Politico* munere conſtitutus, præſens autem Jojakim vel Eliakim *Sacerdos* fuit, quod non modo nomen ſed & actiones ejus docent. Ideoque non temere conjicit Grotius, *ſcriptum hunc librum eo tempore quo Principatus penes ſummos Sacerdotes fuit. Serarii, Tirini, Menochii* conjectura, quod *Manaſſes Jeruſalem* defendendam ſumſerit, reliquum vero regnum *ſummo Sacerdoti* propugnandum reliquerit, nullo nititur fundamento. Nec quiſquam ejus nominis iſto tempore ſacerdotio præfuit, nec ſacerdoti tum *temporis propugnatio regni* commiſſa fuit, neque ullo modo credibile fit, ſi *poſt Manaſſis reditum è captivitate* hæc geſta, quod populus Judaicus Regis Babylonij legatos tam contumelioſe tractarit & ignominioſe dimiſerit, cujus & *potentiam* & *clementiam* expertus fuit. *Bellarm. Concilio Trident. contrariatur.*

Verſ. 6. UBI ANGUSTUM ITER ESSE POTERAT INTER MONTES] Fauces ubi ægrè bini tranſibant, ait Græcus ſcriptor.

Verſ. 9. INFANTES PROSTRAVERUNT SE CONTRA FACIEM TEMPLI] Pueri: παιδία, in Græco: Mos erat ubivis orantium vertere ſe templum verſus.

Verſ. 13. QUI AMALEC CONFIDENTEM IN VIRTUTE SUA, ET IN POTENTIA SUA, ET IN EXERCITU SUO, ET IN CLYPEIS SUIS, ET IN CURRIBUS SUIS, ET IN EQUITIBUS SUIS, NON FERRO PUGNANDO, SED PRECIBUS SANCTIS ORANDO DEJECIT] Exod. XVII. 12.

Verſ. 16.

Digitized by Google

Verſ. 16.

HI QUI OFFEREBANT DOMINO HOLOCAUSTA] In Græco: περιέφερον τὰς ἱλεκαύτωσεις τοῦ ἐνδελεχισμοῦ καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ τὰ ἑκούσια δόματα τοῦ λαοῦ. De holocauſto jugi, ſive quotidiano vide Exod. XXIX. 42. Num. XXVIII. 3. de votivo ſacro Levit. XXVII. 9. de voluntario Levit. VII. 6.

ET ERAT CINIS SUPER CAPITA EORUM] In Græco: καὶ σποδὸς ἐπὶ τὰς κιδάρεις αὐτῶν. Cidarem in capite habebant omnes ſacerdotes. Exod. XXVIII. 30. Plutarchus de Judæis agens, IV. Convivalium: ἱερεὺς μιτροφόρος.

Verſ. 20.

DEINDE CHANANÆUM REGEM ET JEBUZÆUM, ET PHEREZÆUM ET HETHÆUM, ET HEVÆUM ET AMORRÆUM ET OMNES POTENTES IN HESEBON PROSTRAVERANT] In Græco poſt Jebuſæum ſequitur, καὶ τὸν Συχέμ. Idem eſt quod Hevæi, Geneſ. XXXIV. 2.

Verſ. 23.

NUPER AUTEM REVERSI AD DOMINUM DEUM SUUM EX DISPERSIONE QUA DISPERSI FUERANT ADUNITI SUNT] Vide quæ diximus ad initium hujus libri.

UBI SUNT SANCTA EORUM] Templum.

Hæc affatim teſtantur librum ſcriptum eſſe *poſt captivitatem Babylonicam* & reditum Judæorum ad patrios lares. Quid enim verbis iſtis Achioris luculentius eſt v. 22. *nam & ante hos annos, cum receſſiſſent à via quam dederat ipſis Deus, ut ambularent in ea exterminati ſunt præliis à multis nationibus, & plurimi eorum captivi abducti ſunt in terram non ſuam. Nuper autem reverſi ad Dominum Deum ſuum ex diſperſione quâ diſperſi fuerant, adunati ſunt, & aſcenderunt montana hæc omnia. Et iterum: Poſſident Jeruſalem, ubi ſunt ſancta eorum.* Vidit id probè *Grotius*, ideò Papiſtarum ſententiam, quod hæc ſit *vera hiſtoria*, deſeruit. Frivolum autem eſt, quod *Cardinal. Bellarm.* hæc de *Manaſſis captivitate ac reverſione ejus cum ſuis ex Babylone*, vel de *variis afflictionibus, & reverſione ex iis locis, ad quæ fugiendo pervenerant*, explicanda judicat. Nam verba ipſa non de *particulari paucorum quorundam diſperſione*, ſed de *inſigni populi captivitate* diſertiſſimè loquuntur. Et porrò de reverſione *populi* è captivitate, non verò *Manaſſis* de cujus abductione non commemoratur 2. *Par.* XXXIII. quod plurimi cum ipſo abducti ſint in terram non ſuam, nec quum ipſe rediit, quod reverſi ex diſperſione plurimi ſint. Adde, quod in *Græco* textu ῥητῶς habeatur de *templo ſolo æquato*: ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ἐγενήθη εἰς ἔδαφος, καὶ αἱ πόλεις αὐτῶν ἐκρατήθησαν. Quem nodum quum ſolvere non potuerit *Bellarminus*, ſecare voluit, ac verba illa *ſuppoſititia* eſſe contendit propria ita cædens vineta, ſiquidem ipſe faſſus ſit *Græcos codices eſſe correctiores*. *Tirinus templum in pavimentum factum*, id eſt, *conculcatum dici* ait, quod *ſubtractum cultui divino profana dæmonum vel idolorum latriâ conſecratum ſit*. Verum non loquitur textus de templi *profanatione*, ſed eâ, quæ cum captivitate populi conjuncta fuit, *deſolatione*, unde etſi variè ſe torqueat Tirinus, quomodo *formaliter*, quomodo *metaphoricè*, quomodo *phyſice & materialiter* templum tum dici potuerit *factum pavimentum*, imo *ſolo æquatum*, non tamen ſibi ipſi, nedum aliis, gloſſis ſuis ſatisfacere potuit, quæ indignæ ſunt, ut repetantur, tantum abeſt, ut refutationem mereantur. Futilitate enim ſuâ concidunt. Rectè *Spanhem.* p. 132. *Peccatur* παρερμηνείᾳ *phraſeos*, εἰς ἔδαφος ἐγενήθη, *quaſi eâ profanatio duntaxat deſignetur, non ſubverſio. Atqui aliud planè Græcorum filii docent, quibus phraſes geminæ* εἰς ἔδαφος *καταβάλλειν, vel* καθαιρεῖν *idem deſignant, quod* ἐδαφίζειν *ſolo æquare. Sic Heſychius* ἐδάφισαν *interpretatur* κατέβαλον ἐδαφιοῦσι, προσεχθέντες τῇ γῇ, ἐδαφιοῦσι *σαν εἰς ἔδαφος ἀνῄρηνται. Sic LXX. Hebræum* נתץ *vertunt* ἐδαφίζειν & συντρίβειν. *Sic* שמם *illis eſt* ἐδαφίζειν & ἀφανίζειν & ἐρημοῦν. *Adeoque falſum eſt, eis* ἔδαφος *fuiſſe reductum templum ſub regibus prophanis ante excidium Babylonicum.* Vidit & *Tirinus* & *Menochius* de factâ reverſione textum loqui, quod proinde ad reductionem Manaſſis è vinculis trahunt. Sed obſervaſſe debebant converſionem indicari non *Manaſſis* ſed *plurimorum qui in captivitatem abducti fuerant*; *Cum Manaſſe*

An hæc agant de reverſione è captivitate Babylonicâ, nec ne?

CAPUT V.

Achior Ammonitarum Dux rogatus ab Holoferne de Iudæis enarrat ſtupenda DEI opera circa iſtum populum, monetque ne temerè contra illos pugnet: cui ob hoc omnes Holoferni Principes indignantur.

Verſ. 3.

DICITE MIHI QUIS SIT POPULUS ISTE.

An hæc verba ignorantis, an vilipendentis?

INepta eſt *Menochij* & *Tirini* gloſſa, hæc verba non *ignorantis*, ſed *vilipendentis* eſſe. Nimirum vident non convenire ſuæ ſententiæ, Holofernem ignoraſſe Manaſſem Regem Judæorum (qui captivus Babylonem deportatus erat) & populum Judæorum. Sed verba ipſa Holofernis: *Dicite mihi, quis ſit iſte populus, qui montana obtinet, aut quæ & quales & quantæ ſint civitates eorum, quæ etiam ſit virtus eorum, aut quæ ſit multitudo eorum*, ſatis docent, quod de his omnibus informari voluerit, atque ideò Achior de omnibus prolixam ipſi informationem tradit: *ſi digneris audire mi Domine, dicam veritatem in conſpectu tuo de populo iſto, qui in montanis habitat. Et non egredietur verbum falſum ex ore meo:* Illis ergò, qui cerebrum in calcaneo gerunt, perſuadeat Tirinus iſtas Holofernis interrogationes non eſſe ignorantis, ſed *militares interrogationes ſuperbiſſimi ducis, mirantis, ſtupentis, iraſcentis, indignantis, & hoſtes vilipendentis.* Longè alia eſt ratio Pharaonicæ illius Exod. V. *Quis eſt Dominus, ut audiam vocem ejus?* & Nabalis, 2. *Reg.* XXV. *Quis eſt David & quis filius ejus? & Nabuchodonoſoris Dan.* III. *Quis eſt Deus qui eripiet vos de manu mea!*

Verſ. 6.

POPULUS ISTE EX PROGENIE CHALDÆORUM EST] Inde enim primùm venerat Abraham. Tacitus dixit Aſſyrios convenas Solent autem ſæpe apud longinquos confundi Aſſyriorum & Chaldæorum nomina. Lucanus:

——— *muriſque ſuperbam*
Aſſyriæ Babylona domos.

Verſ. 9.

ILLICQUE PER QUADRINGENTOS ANNOS SIC MULTIPLICATI SUNT] Additur in Græco: καὶ παρῴκησαν ἐκεῖ μέχρις οὗ διεφάφησαν, id eſt, donec male tractari cepere. Ita enim ſumitur, διαφθείρω. Ezech. XIII. 22. Eccleſiaſt. I. 15. VII. 14. Sirach. XI. 35.

Verſ. 10.

CUMQUE GRAVARET EOS REX ÆGYPTI] In Græco: κατεσοφίσατο αὐτούς. Eadem voce in hac eadem re utitur Lucas Act. VII. 19. nempe ex loco Exodi I. 10. ubi in Græco: δεῦτε οὖν κατασοφισώμεθα αὐτούς מבין חוכמה נתחכמה לו parſenſus in illo Danielis: חכמה חוכמה.

IN LUTO ET LATERE SUBJUGASSET EOS] In Græco: καὶ ἐν πηλῷ καὶ ἐν πλίνθῳ ἐταπείνωσεν αὐτούς, ubi primum eſt ἐν διὰ δυοῖν, pro ἐν πηλῷ πλίνθου. Deinde ἐταπείνωσε valet, κατεδούλωσε. Exod. I. 14.

Verſ. 14.

DESERTA SINA MONTIS OCCUPAVERUNT] Juſtinus: *Montem Synam occupat.* In Græco eſt εἰς ὁδὸν Σινᾶ καὶ Καδὴς βαρνῆ. Vide Deuter. I. 2.

Digitized by Google

Manaſſe autem inſignem aliquam multitudinem abductam eſſe, nuſpiam Scriptura Canonica docuit, quæ certe hoc judicium Dei non tacuiſſet.

Verſ.24.

SI EST ALIQUA INIQUITAS EORUM] In Græco: ἀγνόημα, ſed ea voce etiam graviora crimina notari diximus ad Tob.III.3.

Verſ.26. COGITABANT INTERFICERE EUM) συγκόψαι αὐτὸν, in Græco, id eſt diſcerpere.

CAPUT VI.

Iratus Holofernes Achiorem duci in Bethuliam jubet, ut eâ devictâ ſimul puniatur: ac ſervi à fundibulariis repulſi arbori eũ alligant: quem ſolutum filij Iſrael conſolantur, Deumque humiliter invocant.

Verſ.2.

QUONIAM PROPHETASTI NOBIS] Malè ominatus es.

Verſ.4.

ET PROBABIS QUONIAM NABUCHODONOSOR SIT DOMINUS UNIVERSÆ TERRÆ] Additur in Græco: οὐ δύνηται αὐτοὺς ὁ Θεὸς αὐτῶν, ex verbis Rabſacis II.Regum XVIII. 34.35. Sequitur in Græco: καὶ τὰ ὄρη αὐτῶν μεθυσθήσονται ἐν τῷ αἵματι αὐτῶν, ex Eſaia XXXIV. 7. Mox dicitur dixiſſe Nabuchodonoſor: οὐ ματαιωθήσονται τὰ ῥήματα τῶν λόγων μου, id eſt omnia potius movebo, quam minæ meæ ſint irritæ.

Verſ.6.

IPSE SIMUL ULTIONI SUBJACEAS] Plura hic ſunt in Græco: primum dicitur, Ἀχιὼρ μισθωτὲ τοῦ Ἀμμὼν, quaſi dicat, homo mercede conducte, nullo affectu in res noſtras; deinde ἐν ἡμέρᾳ ἀδικίας, id eſt hoc tempore, quo perfidia tua detecta eſt. Poſtea ὅταν ἐπιστρέψω, id eſt, ubi te rurſum videro, inter hoſtes ſcilicet devictos. Ἐν μιᾷ τῶν πόλεων ἀναβάσεων, id eſt, aliquâ urbe earum, quæ in montibus ſitæ ob id invictas ſe putant; ἀνάβασις eſt מַעֲלָה. Vide ſuprà in Græco IV.5. infrà hic VII.11. 1.Macc.III.16.

Verſ.7.

An Bethulia urbs detur?

PRODUCERENT EUM IN BETHULIAM. *Bethuliam* civitatem *Galilææ* dicit Tirinus in tribu Zabulon, ſita in monte, tribus leucis à Dethain verſus Auſtrum, de qua cap.3.verſ. 14. itemque à Scythopoli verſus ſeptentrionem una leuca à Tiberiade verſus Occidentem, & à Neocæſarea verſus Orientem. Verum urbis hujus nulla vel in *Veteri* vel in *Novo Teſtamento* fit mentio, quum tamen in libro *Joſua* in deſcribenda diviſione terræ Canaan ne pagorum quidem nomina prætermittantur. Perſiſtimus ergò in ſententiâ *B.Lutheri* primo allatâ. Nec abnuit *Grotius*. Si *Bethulia in tribu Zabulon* ſita, qui ergò principem ibi agit Ozias de tribu Simeon. Divinationibus hæc aut conjecturis expedire vult Tirinus: *forte civitate jam pridem donatus: forte poſt abductas decem tribus in Aſſyriam caſu vel conſilio (nam liberum cuique tunc erat, ubicumque vellet, ſedem figere) eò delatus: forte etiam recens occaſione belli hujus Holofernici Ieroſolyma à Rege Manaſſe vel à Pontifice Eliakim Bethuliam ſubmiſſus.* Sed quis non videt ipſi aquam hic hæſiſſe?

Verſ.11.

ERANT ILLIC PRINCIPES) Ἄρχοντες πόλεως iidem qui πρεσβύτεροι τῆς πόλεως infrà XI. Vide Matth. IX.18. Joh.III.1.VII.26.Act.III.17.IV.5.

ET IN CONSPECTU OMNIUM] Etiam populi quæ Ἐκκλησία hic dicitur in Græco: id eſt קָהָל.

Verſ.12.

QUI LOQUUTUS IPSE FUERAT AB HOLOFERNE INTERROGATUS] In Græco: τὰ ῥήματα τῆς συνεδρίας Ὀλοφέρνου, id eſt, quæ in illo militari Holophernis conſeſſu dicta fuerant.

Verſ.15.

RESPICE AD NOSTRAM HUMILITATEM) Id eſt, ad fortunas noſtras abjectas ac miſeras. Confer Luc.I.48.

ET FACIEM SANCTORUM TUORUM ATTENDE] Græcè Ἐπίβλεψον ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν ἡγιασμένων, id eſt Sacerdotum & Nazaræorum.

Verſ.20.

SIMUL EXPLETO JEJUNIO REFECERUNT] In Græco: ἐποίησε πότον τοῖς πρεσβυτέροις, ex Hebræo מִשְׁתֶּה, quod convivium ſignificat, ſed à potu deducitur, ut Græcum συμπόσιον.

Verſ.21.

INTRA ECCLESIAM ORAVERUNT] Non eſt in Græco: *intra Eccleſiam*. Senſus eſt, in pleniſſimo conventu. Vide infrà VII.18. in Græco.

CAPUT VII.

Bethulia obſidetur, aqua ductus præciditur, à fontibus arcentur obſeſſi: qui ſiti nimia cruciati deditionem urgent, ſed Ozias populo perſuadet, ut ad quinque dies differatur.

Verſ.2.

EQUITES VIGINTI DUO MILLIA] In Græco: ἱππέων χιλιάδες δώδεκα, ut ſuprà II.7.

Et Cap.II.7. adducta ſolum erunt 12000. Corrigendus ergò *Latinus* textus: cum Græco certè conciliari nequit, quem pro correctiori habet *Bellarminus*.

PRÆTER PRÆPARATIONES VIRORUM ILLORUM QUOS OCCUPAVERAT CAPTIVITAS] In Græco diſtinctè: χωρὶς τῆς ἀποσκευῆς καὶ τῶν ἀνδρῶν οἳ ἦσαν πεζοὶ ἐν αὐτοῖς χωρὶς τῆς ἀποσκευῆς constructione πρὸς τὸ σημαινόμενον, quaſi dixiſſet τῶν τῆς σκευῶν.

Verſ.3. ET VENERUNT PER CREPEDINEM MONTIS] Crepedinem hic vocat radices montis, τὸν αὐλῶνα, ut eſt in Græco.

A LOCO QUI DICITUR BELMA) In Græco: Βελμαὶμ: Idem eſt locus qui ſuprà IV.3. Βελμαίν, Βελμαιμ, בַּעַל־מַיִם vel בֵּית־לֵמִין.

USQUE AD CHELMON) Videamus an hæc vox in Græco reſtituenda ſit, ut pro ἕως κυάμωνος legamus ἕως χέλμωνος.

Verſ.8. SED FILII AMMON ET MOAB ACCESSERUNT AB HOLOFERNEM) In Græco additur: καὶ οἱ στρατηγοὶ τῆς παραλίας, id eſt Phœnices.

Verſ.10. ET CONSTITUIT PER GYRUM CENTENARIOS PER SINGULOS FONTES) In Græco hic eſt: καὶ ἀπέστειλαν ἐξ αὐτῶν πρὸς νότον καὶ ἀπηλιώτην ἀπέναντι Ἐκρεβὴλ ἥ ἐστι πλησίον Χουσί, ἥ ἐστιν ἐπὶ τοῦ χειμάῤῥου Μοχμούρ. In Græcis adeo corruptis, ut eſt hic liber difficile eſt locorum nomina reſtituere. Sed pro Ἐκρεβὴλ videtur ſcribendum Ἀκραβεῖν. Ea eſt Acrabatene memorata Plinio in deſcriptione Judææ V. 14. & Joſepho ſæpe. Chuſi κείμενον ad Jordanem, Mochmer verò Mezarma itidem ad Jordanem, quæ nomina habet Ptolemæus. Sequitur in Græco: πᾶσα συναγωγὴ Ἀσσοὺρ, id eſt, totus exercitus, quomodo vox Hebræa קָהָל, & Græca συναγωγῆς ſumuntur Ezech.XXVI.7.XXVII.27.34.XXXII.22.23.XXXVIII.4.15. & alibi. Poſteà ὅτι ἐν μέτρῳ ἐδίδουν αὐτοῖς πιεῖν convenit cum aliarum gentium hiſtoriis, apud quas in obſeſſis oppidis aqua ad dimenſum diſtributa eſt.

Verſ.12. JUDICET DEUS INTER NOS ET TE) Deſumtum ex hoc loco Exodi VI.21. ubi in paris impatientiæ verba populus in Moſem prorumpit; nimirum adverſa uni imputantur, ut in Agricola dixit Tacitus.

ET PROPTER HOC VENDIDIT NOS DEUS IN MANIBUS EORUM) Id eſt, quaſi venditos tradidit: μετωνυμία. Eſ.L.1. Deuteron.XXVIII.68. Poſteà in Græco eſt ὅπως μὴ ποιήσῃ κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ σήμερον. Deeſt enim, *cavendum eſt*: ut Geneſ.III.27.

Verſ.20. AUT IN TUO FLAGELLO VINDICA INIQUITATES NOSTRAS] Quovis modo nos puni potius, quàm iſtos ſinas de nobis triumphare.

PARS

Digitized by Google

PARS ALTERA LIBRI.

DE SVCCESSV JVDITHÆ CONTRA HOLOFERNEM.

CAPUT VIII.

Judithæ ſtirps, & encomia, quæ principes nimis trepidantes objurgat, vacillantes confirmat, Patrum exemplo ad patientiam & divinæ opis implorationem hortatur, & bono animo omnes eſſe jubet.

Verſ. 1. FILII SIMEON, FILII RUBEN] Hæc omnia ὑπονοίας habent, ex origine nominum; alioqui nullus Rubeni fuit filius Simeon. Ruben eſt contractè dictum pro ראה בעני, *vidit* (Deus) *miſeriam*. Geneſ. XXIX. 32. Ex ea Dei miſeratione naſcitur Simeon, obedientiam ſignificans. Philo de Ebrietate: λογισμὸς ἐν φύσει ὢν παράδειγμα Ῥουβὶμ, φιλακόος ἐστὶν ὃς καλεῖται Συμεών. ita & alia quæ hic ſunt nomina ſuas ex origine habent οἰκείας ſignificationes.

Verſ. 2. ET VIR EJUS FUIT MANASSES, QUI MORTUUS EST IN DIEBUS MESSIS HORDEACEÆ: INSTABAT ENIM SUPER ALLIGANTES MANIPULOS IN CAMPO, ET VENIT ÆSTUS SUPER CAPUT EJUS, ET MORTUUS EST] Oblivio: hoc enim ſignificat Manaſſes (ut & Philo notavit de evigilante Noë, iterumque libro de colonis) moritur flagrante cœlo: id eſt, per adverſa fit ut excutiatur in hominibus oblivio rerum divinarum. Additur in Græco: τῆς φυλῆς αὐτῆς καὶ τῆς πατριᾶς αὐτῆς, unde intelligimus Juditham ob oculos nobis poni, tanquam ἰσραηλίτιν. Vide quæ dicta ad Tobiam III, 18. V. 12. & Matth. I.

BEllarm. Salianus, *Menochius* mendoſum faciunt textum, & verba illa *filij Ruben* pro ſuppoſititiis habent; ſiquidem nec *Gen.* XLVI. 9. neque 1. *Par.* V. 3. inter filios Ruben ullus reperiatur, cui nomen *Simeoni*. Sed quomodo hoc cum textus *Latini* αὐθεντίᾳ convenit? Non improbanda *Grotij* ſententia de ὑπονοίᾳ.

Verſ. Eod. INSTABAT ENIM SUPER ALLIGANTES] Aderat operi.

Verſ. 3. ET SEPULTUS EST ILLIC] At in Græco: καὶ ἔθαψαν αὐτὸν μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ ἐν τῷ ἀγρῷ τῷ ἀναμέσον Δωθαιμ καὶ Βαλαμὼν, ubi Δωθαὶμ haud dubiè eſt locus, qui ſupra Δωταια III. 12. in Græco. Βαλαμὼν autem idem qui Βελμὲν IV. 3. & Βελμαὶν VII. 3. in Græco: nimirum בעל מין, omiſſo ם ſive ן. variè enim talia pronuntiabantur, ac ſcribebantur.

Verſ. 5. ET IN SUPERIORIBUS DOMUS] Benè vertit quiſquis hic eſt Interpres illud ἐπὶ τοῦ δώματος, vide Act. X. 9.

Verſ. 6. PRÆTER SABBATA ET NEOMENIAS ET FESTA DOMUS ISRAEL] In Græco uberius: χωρὶς προσαββάτων καὶ σαββάτων καὶ προνουμηνιῶν καὶ νουμηνιῶν καὶ ἑορτῶν, καὶ χαρμοσυνῶν οἴκου Ἰσραήλ. Dies Sabbatorum, interluniorum & azymorum, & τῶν ἑβδομάδων ſive Pentecoſtes & σκηνοπηγίας, omnes dies erant læti, ideoque ex ſenſu legis intelligebatur vetitum iis diebus jejunare. Cautio diligentior addiderat προεορτία & προσάββατα, nimirum in ſepimentum (ut ſapientes loquebantur) legis, ne quid pridiani luctus in animo reſtaret diebus gaudio dicatis. Ἑορτὴ nomen eſt generale, verùm hic ponitur pro interluniis.

Junius ad h. l. Hic locus, inquit, *aperte oſtendit librum hunc fuiſſe à Judæo aliquo concinnatum ſuperſtitionum amatore. Nam ſancti quidem erant Sabbatorum dies & neomenia ſolemnitateſque hilares ex lege, ſed proxime antecedentes dies cum illis ſanctificare Judaicum eſt: quemadmodum videmus hodie Judæos ne diebus feſtis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano, tanquam ſi Deus hoc nomine in ære ipſorum futurus eſſet.*

Verſ. 8. NEC ERAT QUI LOQUERETUR DE EA VERBUM MALUM]

Quæ caſta eſt de qua mentiri fama veretur.

Verſ. 10. ET VENERUNT AD ILLAM] ſicut enim Judices, ubi teſtimonium ab honeſtioribus matronis perhibendum eſt, ire ad earum domum ſolent.

Verſ. 12. QUI TENTATIS DOMINUM] Hoc eſt, irritatis, ut ſequitur.

Verſ. 13. POSUISTIS VOS TEMPUS MISERATIONIS DOMINI] Non erat veſtrum, tempus ipſi præſcribere, quod piis adfuturum promiſit. Si deditionem omninò vellet fieri, moneret vos ut per Jeremiam. Sequitur in Græco: ὥσπερ τὸν Θεὸν ὃς ἐποίησε πάντα ταῦτα ἐξετάζετε, nempe quando & quomodo liberare nos velit; αὐτὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν ἐν αἷς θέλει ἡμέραις σκεπάσαι ἡμᾶς. Jus, ut dominus, habet conſtantiam noſtram explorandi, & nos liberandi quocunque volet tempore: ὑμεῖς δὲ μὴ ἐνεχυράζετε τὰς βουλὰς Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, id eſt, nolite cum eo agere, tanquam cum debitore, quem pignoribus captis ut ſatisfaciat compellimus. Ita ſæpe res in aliquo ſimiles ſimilium verbis exprimuntur.

Abſolvere hoc factum *a noxa* vult Menochius. *Non videtur noxa, nec Dei tentatio tempus deditionis ſtatuere, niſi intra illud feratur auxilium. Fortaſſe abſurdum non eſſet dicere Juditham ita pie ſenſiſſe*, inquit *Salianus*. Si ita *piè ſenſit* Judith, non utique improbanda ejus ſententia utpote *pia*, ideò fatetur *Menochius*, dici poſſe hic nomine *tentationis* intelligi *provocationem iræ divinæ ex defectu confidentiæ in Dei providentiam & bonitatem, in quo peccarunt Bethuliæ cives*, quos paverat tam multis divinis promiſſis, de divino auxilio piis ſperando confirmari. Addit, *ſic dici filios Iſrael in deſerto tentaſſe Dominum, cum jurgantes contra Moſen dicebant: Da nobis aquam ut bibamus.* At annon hoc peccatum graviſſimum erat? Ponamus, *non dubitaſſe eos de divina potentiâ*, ſed de *divina erga ſe cura & providentia*; annon certum ſatis eos peccato grandi adverſus Dominum prævaricatos eſſe iramque Dei graviſſimam provocaſſe?

Verſ. 15. NON ENIM QUASI HOMO SIC DEUS COMMINABITUR, NEQUE SICUT FILIUS HOMINIS AD IRAM INFLAMMABITUR] In Græco eſt: ὅτι οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς ἀπειληθῆναι, οὐδ' ὡς υἱὸς ἀνθρώπου διαιτηθῆναι, id eſt, Deus non ut homo minis terretur, aut ad judicium ſubeundum cogitur. Sequitur mox: ὅτι ἐν τῷ ληφθῆναι ἡμᾶς οὕτως ληφθήσεται ἡ Ἰουδαία. Si nos, ait, in captivitatem agimur, ut majores noſtri, jam perierit nomen Judææ: καὶ ἐσόμεθα εἰς προσκομμα, id eſt offendentur omnes conſpectu noſtri.

Verſ. 23. SIC JACOB] In Græcis quæ ſequuntur delenda eſt negatio, & verba ſic legenda: ὅτι καθὼς ἐκείνους ἐπύρωσεν εἰς ἐτασμὸν καρδίας αὐτῶν καὶ ἡμᾶς οὐκ ἐξεδίκησεν, ἀλλ' εἰς νουθέτησιν μαστιγοῖ τοὺς ἐγγίζοντας αὐτῷ: ſicut corda illorũ velut igne exploravit, ſic & nos, quippe qui ſeriò ipſum colimus, per hæc pericula non exitio deſtinat, ſed paternè officij admonet.

Verſ. 24. ORATE NOBIS] Addit textus Græcus: *ut imber cadat in ciſternas.*

Verſ. 25. EXTERMINATI SUNT AB EXTERMINATORE] Hæc non ſunt in Græco. Ab exterminatore ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ. 1. Cor. X. 10. ὀλοθρευτὴς ad verbum eſt משחית, de quo in Tobia.

Verſ. 32. CUM ABRA MEA] μετὰ τῆς Ἅβρας μου. Abra propriè non ancillam ſignificat, ſed ingenuam comitem, extatque vox Græca non tantum apud LXX, ubi in Hebræo eſt נערה Gen XXIV. 61. Exod. II. 5. Eſth. II. 9. IV. 4. 15. ſed & apud Menandrum. Eſt tamen origo Syriaca: חברה ſocia. Exſtat in Chaldaico. Exod. XI. 2. ſed uſus poſterior hoc nomen etiam ancillis honoratioribus tribuit, qualem hanc ſcriptor hic facit infrà XVI. 28.

Verſ. 34. ET REVERTENTES ABIERUNT] In Græco eſt: ἀποστραφέντες ἐκ τῆς σκηνῆς, ab illo tentorio quod in ſuperiori domus parte Judith ſibi feciſſe narratur ſupra 4.

CAPUT IX.

Judith cinere & cilicio ſeſe affligens orat Deum pro novo robore, quo proſternat Holofernem, & ab illius tyrannide patriam liberet.

Verſ. 1. ET INDUENS SE CILICIO POSUIT CINEREM SUPER CAPUT SUUM] In Græco malè ſcribitur: ἐπέθετο σποδὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτῆς, καὶ ἐγύμνωσεν ὃ ἐνεδεδύκει σάκκον. Legendum, καὶ γυμνωθεῖσα ὃ ἐνεδεδύκει σάκκον. & γυμνωθεῖσα eſt, exuta veſte, illa nempe in qua ſenatores compellaverat.

ET

Digitized by Google

ET PROSTERNENS SE DOMINO] In Græco tempus deſignatur: Καὶ ἦν ἄρτι προσφερόμενον εἰς Ἱερουσαλὴμ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ τὸ θυμίαμα.

Verſ.2.

QUI DEDISTI ILLI GLADIUM IN DEFENSIONEM ALIENIGENARUM] Defenſio eſt hic punitio, ut in loco Tertulliani de Monogamia, quem modò produximus. εἰς ἐκδίκησιν ἀλλογενῶν in Græco, id eſt ad pœnam alienigenarum, vel vindictam in alienigenas. Non erat laudandum factum Simeonis, ſed Deus juſtè punivit ſcortatorem.

An rectè factum Simeonis Deo hic tribuatur?

MEritò improbatur hæc oratio, quâ *factum Simeonis* laudatur ac Deo tribuitur, quod utique *flagitioſum* erat: unde manifeſtum non poſſe hunc librum pro canonico haberi, ſiquidem in eo laudatur cædes contra fidem datam initumque pactum perpetrata, eademque impiè Deo adſcribitur; *Domine Deus Patris mei Simeon, qui dediſti illi gladium in vindictam alienigenarum:* ac de *Simeone* & *Levi* dicitur, quod *celaverint zelum divinum:* quorum verò ſceleratum factum Scriptura divina non probat *Gen.* XXXIV.25. imò datæ fidei violationem & crudelitatem iſtam maledictioni ſubjicit Patriarcha *Gen.* XLIX.5. *Simeon & Levi vaſa violentiæ gladij eorum, in conſilium eorum non veniat anima mea, & in cœtu illorum non ſit gloria mea, quia in furore ſuo occiderunt virum & in voluntate ſua enervaverunt bovem v.7.* MALEDICTUS FUROR EORUM, *quia pertinax, & INDIGNATIO EORUM quia dura. Dividam eos in Iacob & diſpergam eos in Iſrael.* Nec juvat Pontificios, *Lyran. & Menoch.* diſtinctio inter *zelum* & *modum zeli*, quaſi *ille* tantùm à Judith non *hic* laudetur, quia nec zelus nec modus zeli laudandus ſed improbandus in hoc facinore, imò *furor & iniquitas* dicitur, ac *maledictionem* incretur Patriarchæ ipſius judicio. Ideoque non eſt zelus bonus & laudabilis à Spiritu Dei originem ducens, & ad Dei gloriam directus, ſed *Zelus peſſimus & abominabilis è carnali vindictæ cupiditate* profectus, mandatis divinis, adeoque gloriæ Dei adverſus, in quo multa occurrunt ἁμαρτήματα, utpote quod vindictam privatam exercuerint: gladium citra mandatum Dei ſtrinxerint, homicidia patraverint, ob unius delictum in totam urbem graſſati ſint, deprædati ſint non hoſtes, ſed hoſpites à quibus benevolè ſuſcepti fuerant: datam fidem violarint, proſelytis in fœdus Dei aſſumtis vim intulerint, parentem turbarint, eumque cum familia præſentiſſimo periculo expoſuerint, nomenque divinum blaſphemari fecerint. *Molitio ergò illa*, ut rectè Spanhemius p.160. *tota flagitioſa erat, & quoad rem & quoad modum rei, neque enim illorum erat, ſtuprum ſororis ſuæ illatum ulciſci, vel religionis obtentu viam ſibi facere ad ſcelus, vel cum Principe reo, integram civitatem in criminis iſtius ſocietatem vocare & ſanguine ac cædibus cruentare.* Nec *inſpiratio divina* prætexi poterat, quippe quam ne ipſi quidem, qui ſe ſcelere illo obſtrinxerant, prætexunt. Nec partem hujus facinoris duntaxat Dei Spiritus, vel aliquid in eo, ſed totum facinus execratur per os Jacobi, & *molitionem* ipſam æquè ac *executionem* ejus diſertè deteſtatur. *Gen.* XLIX. 3. Eo ipſo ergo graviſſime peccavit Juditha, quod flagitioſiſſimum facinus Deo adſcripſit, & magnificis quidem verbis, quibus non tantum gladium tunc Simeoni à Deo porrectum teſtatur, verum etiam Deum in ſceleris iſtius ſocietatem per preces Simeonis & Levi vocatum contendit, & *cap.* IX.3. eandem ſibi à Deo felicitatem & benedictionem precatur. *ibid.* Qui vero iſta ab animo Dei pleno, & à ſancta fœmina, qualem depingit nobis author ille, proficiſci poſſunt?

Gen. XXXIV. 25. c.XLIX. 5.

Peccata in facto Simeonis à Tirino notata.

Notat *Tirinus* ipſe in hoc facto multiplex peccatum *ad Gen.* XXXIV. *Primum imprudentiæ & temeritatis, cum adoleſcentes vix annorum viginti, inſcio & invito patre rem tam arduam, tam periculoſam in medio vicinorum hoſtium aggreſſi ſunt. Secundò injuſtitiæ & uſurpationis juris alieni cum privata auctoritate, nullo juſto titulo bellum moverunt, principe familiæ ſua nec probante, nec conſulto, penes quem tamen unum illud jus erat. Tertiò* perfidiæ & proditionis, *cum ulciſcuntur injuriam jam à ſe condonatam & juſta ſatisfactione abolitam, mutuoque fœdere, quin & connubio exterſam. Quartò* ſacrilegij, *cum ad dolos & fraudes ſuas & injuſtam cædem abutuntur circumciſione re apud ipſos ſacratiſſima. Quintò* crudelitatis & tyrannidis, *cum graviter læſos & afflictos, idque ex ſuggeſtione ſua & in gratiam ſui, jamque quaſi moribundos, hoſtiliter invaſerunt & jugularunt. Sextò* oppreſſionis innocentum: *neque enim ſolum raptorem ejusque familiam, ſed omnes urbis maſculos, etiam innoxios & omnium inſcios jugularunt; pueros & fœminas captivas abduxerunt, agros & domos ſpoliarunt, greges prædati ſunt, mœnia ſuffoderunt. Unde & graviſſime eos reprehendit Iacob, & moriturus etiam maledixit Gen.* XLIX.5.

Exceptio Tirini.

Quod autem dicit Tirinus, *Deum uſum zelo Simeonis & Levi, quemadmodum Tyrannis uti ſolet in aliis puniendis*, eo excuſare non poteſt vel factum ipſorum, vel hæc facti commendatio, quia fateri neceſſum habet, quod *perfidi fuerint, & limites exceſſerint juſtitiæ*, quodque *graviſſime ipſi peccaverint.* Neque quicquam ad rem facit *obſtetricum in Ægypto mendacium:* nam non commendatum fuit à Moſe mendacium, ſed quod *Deum timuerint*, à Juditha vero commendatur *impius Simeonis & Levi zelus* ceu zelus divinus: diſtinguendum itaque *juſtum Dei judicium* quod exercetur, cum Deus tyrannis utitur, ab *injuſta actione hominum* quæ neque ratione *intentionis* neque ratione *modi exequutionis* ullatenus excuſari poteſt; hic certè, judice ipſo Tirino, multipliciter vitioſa.

QUI VIOLATORES EXSTITERUNT IN COINQUINATIONE SUA] Legimus in Græco: οἳ ἔλυσαν μήτραν παρθένου εἰς μίασμα. Sed non eſt recepta locutio, λύειν μήτραν. ἀνοίγειν μήτραν dicunt Hebræi, qui Græcè [illegible], idque de partu, non de concubitu. Præterea, ſi is eſſet hic ſenſus, male ſequeretur: καὶ ἐγύμνωσαν μηρὸν, id eſt גלו ערוה Omninò hujus libri ſcriptor legerat ſcriptores ex Græcis, ut qui & Titanum & Gigantum meminerat infrà XVI. 8. & eorum exemplo ſcripſerat ἔλυσαν μίτρην, zonam virgineam ſolverant, ut Catullus loquitur. Muſæus de Leandro:

Ὁ δ' αὐτίκα λύσατο μίτρην.

Quod ſequitur in Græco, οὐχ οὕτως ἔσται, ſignificat, *non ſic abibit.* Mox. καὶ τὴν στρωμνὴν αὐτῶν ἐξ ᾗ τὴν ἀπατηθεῖσαν εἰς αἷμα, locutio eſt Poetica; cubile enim deceptum dicitur ubi homines decepti erant.

Verſ.5.

OMNES ENIM VIÆ TUÆ PARATÆ SUNT.] ἕτοιμοι, faciles tibi.

ET TUA JUDICIA IN TUA PROVIDENTIA POSUISTI] ἐν προγνώσει bene vertit: nam πρόγνωσις ſæpè non nudam prænotionem, ſed & directionem divinam ſignificat.

ET DEJICERE GLADIO CORNU ALTARIS TUI] Vide Exodi XXVII.2. Levit.IV.7. 1.Reg.I.50. Amos 3.14.

Verſ.12.

ET PERCUTIES EUM EX LABIIS CARITATIS MEÆ] Legit ἐκ χειλέων ἀγάπης, ubi nos non malè habemus, χειλέων ἀπάτης, quod melius congruit cum illis quæ in Græco præceſſerunt, τὴν στρωμνὴν αὐτῶν τὴν ἀπατηθεῖσαν. Sequitur in Græco: Θραῦσον αὐτῶν τὸ ἀνάστημα ἐν χειρὶ θηλείας, ubi ἀνάστημα eſt ſtatus erectus ut Zach. IX. 8. & infrà XII. 9.

Horren-

Horrendæ ſunt & abominandæ preces, qui Judithæ tribuuntur, ut nempe Deus benedicat congeſtis mendaciis, & conſutis dolis, quibus os ſublinat Holoferni; percute ſervum per labia deceptionis meæ v. 15. utque inſtruatur ab ipſo Deo ſtrophis, & fraudibus δὸς λόγον μου, καὶ ἀπάτην, *Da ſermonem mihi & fallaciam, v.* 18. quæ quomodo excuſabunt Papiſtæ Canonicam autoritatem huic ſcripto tribuentes. Petere enim à Deo, ut faveat deceptioni eſt Deum in ſocietatem ſceleris vocare, ut promoveat opus Satanæ, & innuere deceptionem aliquam Deo gratam eſſe poſſe: petere à Deo ut inſpiret deceptionem eſt ſtatuere, Deum eſſe poſſe auctorem peccati, h. e. Deum negare eſſe Deum.

CAPUT X.

Judith pulcherrimè exornata excedit Bethulia cum una ancilla, & ab exploratoribus deprehenſa ducitur ad Holofernem, qui mox ejus forma capitur.

Verſ. 2.

ABSTULIT A SE CILICIUM) περιείλετο τὸν σάκκον. convolvit, ut rem ſeponendam.

ET UNXIT SE MYRRO OPTIMO) μύρῳ παχεῖ. *Adjicitur cinnamomo balaninum oleum, xylobalſamum, calamus, juncus, balſami ſemina, myrrha, mel odoratum; unguentorum hoc craſſiſſimum.* Plinius 13. 1.

Verſ. 4.

ET DISCRIMINAVIT CRINEM CAPITIS SUI) Latine admodum, nam inde & diſcriminale in Latino Eſaiæ & Iſidoro. Ovidius:

Colligere incertos & in ordine ponere crines
Docta.

Et alibi:

Ponendis in mille modos perfecta capillis.

IMPOSUIT MITRAM SUPER CAPUT SUUM) Eſt hic mitra capitis ornatus. Virgilius: *Caput Graca redimita mitella.*

ET INDUIT SE VESTIMENTIS JUCUNDITATIS SUÆ) Quæ oppoſita veſtimentis lugubribus

INDUITQUE SANDALIA PEDIBUS SUIS) Ex melinis pellibus: ita enim mos erat diebus lætis.

ASSUMPSITQUE DEXTRALIOLA) In Græco diſtinctè τοὺς χλιδῶνας καὶ ψέλια, ut & in Græco Eſaiæ 3, 19. χλιδὼν generale eſt nomen monilium; ſed ſpecialiter de iis dicitur monilibus quæ erant circa brachia. Itaque 2. Sam. 1, 10. ubi χλιδῶνα habent alii βραχιάλιον poſuit Aquila: & Athenæus ex veteri Poeta citat χλιδῶνας ἀμφιβραχιονιδίους notum eſt eſſe armillas, quæ ſunt περὶ τοὺς καρπούς.

ET LILIA) Hæc de collo videntur pependiſſe.

ET INAURES ET ANNULOS) De inauribus fœminarum Orientis, vid. Exod. 22, 23. Oſeæ 3, 13. de annulis Eſa. 3, 21.

NOn immeritò Canonicæ autoritati libri Judithæ hoc obvertitur, quod autor fœminæ illi, quam ceu ſanctam laudat, adſcribat *cultum ejusmodi meretricium & ad merum lenocinium* compoſitum: ſiquidem & gentiles fœminæ honeſtatis ſtudioſæ aucupia ejusmodi vultus & oculorum deteſtatæ non niſi cum velo prodiere. Adde quod Juditha de illis vultus ſui illecebris & ſandaliis ſuis, quibus rapuerit Holophernem, maximopere glorietur, c. 13, 21. c. 16, 18. quod *ſanctitati* ejus minimè congruit. Quod argumentum vindicatum ab exceptionibus videri poterit apud *Spanhem. p.* 208.

Verſ. 5. ET ASCOPERAM VINI) In Græco: ἀσκοπυτίνην Meminit Pollux lib. 10.

ET POLENTAM) ἀλφίτων in Græco. Sic dicitur etiam, quæ ex tritico eſt farina.

ET PALATHAS) παλάθης eſt ficuum maſſa, 1. Sam. 25, 18. 30, 11. 2. Reg. 4, 2. 16, 1. 20, 7. 1. Par. 12, 40. Martialis:

Hæc tibi quæ torta venerunt condita meta
Si majora forent coctana, ficus erant.

ET PANEM ET CASEUM) Legit in Græco: καὶ ἄρτων, καὶ τυρόν, pro quo nos habemus, καὶ ἄρτων καθαρῶν. Sequitur in Græco: καὶ περιεδίπλωσε πάντα τὰ ἀγγεῖα αὐτῆς, καὶ ἐπέθηκεν αὐτῇ, id eſt, cætera vaſcula benè obvoluta impoſuit in peram.

Verſ. 13.

ITA UT NON CADAT VIR UNUS DE EXERCITU EJUS) In Græco: καὶ οὐ διαφωνήσει τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ σὰρξ μία, id eſt, non deſiderabitur, quomodo διαφωνεῖν apud Helleniſtas ſumi diximus ad Exod. 24, 11.

Intercedunt hic iterum *mendacia Judithæ* autoritati libri *Canonica*, cum v. 12. deprehenſa ab Aſſyriorum excubiis, & rogata unde veniret, aut quo tenderet, reſpondet, *filia ſum Hebræorum, & à facie illorum fugio, quia futurum eſt, ut vobis dentur devorandi*: & porrò v. 13. ait, *ſe venire, ut Holopherni verba veritatis annunciet, & viam oſtendat ante faciem ejus, qua proficiſcatur & potiatur tota regione montium, idque tuto & ſine diſpendio ullius ex ſuis.* Quis hæc mendacia, impoſturas, fraudes & dolos excuſabit? quæ tamen autor refert non ἱστορικῶς tantum, ſed ἐγκωμιαστικῶς, ad laudem iſtius fœminæ; quum ad vim hoſtium avertendam legitimis opus ſit mediis, non ejusmodi fraudibus, ac mendaciis.

QUI TAM DECORAS MULIERES HABENT, UT NON PRO HIS MERITO PUGNARE CONTRA EOS DEBEAMUS) Sic Græci apud Homerum, conſpecta Helena:

Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν,
Αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν.

Additur hic in Græco: οἳ ἀφιέντες δυνήσονται κατασοφίσασθαι πᾶσαν τὴν γῆν, nimirum omnes perducere poterunt in ſuam amicitiam fœminarum illecebres.

Verſ. 19. SEDENTEM IN CONOPÆO) ἐν τῷ κωνωπίῳ. Horatius:

Interque ſigna, turpe, militaria
Sol aſpicit Conopeum.

Alexandrinas maximè eo uti ait ibi Scholiaſtes

CAPUT XI.

Judith ab Holoferne ſuper cauſa fugæ ſuæ interrogata imponit illi, ſpecioſam pollicens victoriam.

Verſ 4.

SUME VERBA ANCILLÆ TUÆ) In Græco additur: λάλησαι ἐναντίον σου κατὰ πρόσωπόν σου, id eſt, audientiam verbis meis præbe.

PERFECTAM REM FACIET DOMINUS TECUM) Additum in Græco: καὶ οὐκ ἀποπεσεῖται ὁ κύριός μου τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ. non excides cogitatis: reſpondet enim ἐπιτήδευμα vocibus עלילה עצה, & ſimilibus.

Verſ. 8. UT MANDAVERIT PER PROPHETAS SUOS AD POPULUM, QUOD TRADAT EUM PRO PECCATIS SUIS) *Significavit ſe traditurum.* Sequitur hic in Græco: οὐκ ἦν γύμνῃ ὁ κύριός μου ἔκβολος, καὶ ἄπρακτος. Ubi ἔκβολος eſt, qui de re ſperata dejicitur, ἐξω βεβλημένος interpretantur Lexicographi.

Verſ. 11. DENIQUE HOC ORDINANT, UT INTERFICIANT PECORA SUA, ET BIBANT SANGUINEM EORUM) Quod haud dubiè lege vetitum. In Græco tamen nihil de ſanguine, itaque pecora intellexit ſues, & alia vetita.

Verſ. 12. HÆC COGITAVERUNT IMPENDERE) κατέκριναν ἐξαναλῶσαι in Græco. Quid mirum, cum & David id in fame fecerit? ſed finguntur iſta dicta, ut derelictos à Deo Judæos crederet Holofernes, legis vim non intelligens. Additur mox in Græco: καὶ ἀπέστειλαν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅτι καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐκεῖ ἐποίησαν ταῦτα τοὺς μετακομιοῦντας αὐτοῖς τὴν ἄφεσιν παρὰ τῆς γερουσίας. *Miſerunt Ieruſalem, ut ſi qui ibi habitant aſſenſum præbuerint iis qui miſſi ſunt ad referendum ſenatus permiſſum, ſimul id renunciatum fuerit, effectum dent.* ὅτι pro ſi, & καὶ bis abundat. Synedrium LXX. virorum jus habebat τῆς ἀφέσεως ſolvendi quædam legis vincula. Docet id Maimonides Ductore dubitantium, III. 41.

Verſ. 15. ET NON LATRABIT VEL UNUS CANIS CONTRA TE) Proverbiale, ut Exod. 11, 7.

Verſ. 16. HÆC MIHI DICTA SUNT PER PROVIDENTIAM DEI) Hinc apparet in Græco legendum: κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ, non κατὰ πρόγνωσίν μου. vide ſupra IX. 5.

Probari hoc nullatenus poteſt, quod fœmina iſta, quam ceu *ſanctam* introducit autor, mendaciis & ſtrophis Holofernem adorta ſit, & circumvenerit, ac talium autorem DEUM ipſum fecerit; ubi fruſtra eſt *Thomas II. 2. quæſt. 110. art. 3. ad 3.* Juditham

ditham laudari, *non quia mentita eſt Holoferni, ſed propter affectum, quem habuit ad ſalutem populi*; Nam laudantur etiam illæ ſtrophæ, quibus Holoferni impoſuit, imò adſcribuntur illæ quoque divinæ inſpirationi. Quam impietatem auget *Sepulveda* cum citante *Spanhemio*, pro excuſandis mendaciis, juſſum Dei obvertit & lenocinia ad Deum auctorem refert. Non enim Deum, ſed Diabolum ea agnoſcunt auctorem Patrem mendacii. Joh. 8, 44.

Vana etiam eſt æquivocatio, qua Juditham juvare vult Tirinus v. g. circa v. 15. *Ego adducam te per mediam Ieruſalem*, triumphabundum putavit Holofernes, ſed triumphatum ac jugulatum intelligebat Judith, quod factum cum caput tyranni ſecum circumduxit. Item: *Et non latravit vel unus canis contra te*: puta jam mortuum, cum deſines omnibus eſſe moleſtus. Quæ omnia tum forſan rectè ſe haberent, ſi vel æquivocationes Jeſuiticæ probari poſſent, adverſus quas alias diximus, vel Juditha in Scholis Jeſuitarum ad ejusmodi deceptorias æquivocationes informata fuiſſet. Ecquis verò artes illas in perniciem humani generis, & ſocietatis ac converſationis civilis excogitatas non deteſtaretur, non execraretur toto pectore!

Verſ. 18. PLACUERUNT AUTEM OMNIA VERBA HÆC CORAM HOLOPHERNE) Græcè: ἐναντίον Ὀλοφέρν. Hebraiſmus לפני vel על־פני poſt verba placendi ſignificatum habentia.

Verſ. 19. NON EST TALIS MULIER SUPER TERRAM) In Græco: ἀπ᾽ ἄκρου ἕως τῆς γῆς. De hoc loquendi genere vide quæ ad Matth. 24, 31.

CAPUT XII.

Judith in locum theſaurorum Holofernis introducta facultatem obtinet propriis veſcendi cibis, nocteque ad orationem egrediendi: quarto autem die in convivium inducta, coram Holoferne comedit & bibit, qui ejus concupiſcentia ardens, vehementer inebriatur.

Verſ. 2.

NE VENIAT SUPER ME OFFENSIO) ἵνα μὴ γένηται σκάνδαλον: id eſt, ne hoc mihi cauſa ſit ruinæ.

Verſ. 7. ET BAPTIZABAT SE IN FONTE AQUÆ) In illo fonte, cujus mentio ſupra in Græco VII, 3. Lotio hæc non ex lege erat, ſed ex ſpeciali quorundam cura, ubi ſe precibus parabant. Nam ſic & LXX. ſenes ait Ariſteas ablutos antequam ſe ſacræ lectioni darent. Potuit accedere & metus à contactu alienigenarum, ut Marci 7, 4. ubi dicta vide.

PRætextus hic religionis Judaicæ ritus videtur, ut abſque ſuſpicione nocturnis horis foras extra tentorium prorepere poſſet, quoties vellet ad fontem, adeoque liberè per caſtra transire, obſervante Tirino.

Verſ. 10. ET DIXERAT AD VAGAO EUNUCHUM SUUM) Græci hic & infra Βαγώᾳ. Plinius ita vocari Babylone ait Spadones XIII. 4. Ovidius Amorum II. 2.

Quem penes eſt Dominam ſervandi cura Bagoë.

Et communiter ſumitur Βαγώας in additamentis ad Eſther 3, 6. Curtius ut proprium ponit libro VI. *Bagoa ſingulari ſpecie ſpado*; ut & Plutarchus in Moralibus. Idem Plutarchus alterius Bagoæ meminit in libro de fortuna Alexandri, qui Darium ad regnum provexerit, de quo & Curtius: *In ſedem Cyri beneficio Bagoa caſtrati hominis admiſſus.* Alterius etiam in Eunucho Lucianus.

Verſ. 14. OMNE QUOD ERIT ANTE OCULOS EJUS BONUM ET OPTIMUM FACIAM) Legit ἀρεστὸν, ubi in Græco eſt ἀρεστὸν... ὃ ἔσται ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἀρεστὸν ποιήσω. Loquendi genus ſimile ei quod ſupra XI. 18.

CAPUT XIII.

Judith facta ad Deum oratione præſcindit acinace caput ebrii Holofernis; quod ad concives Bethuliam deferens, eos ad gratiarum actionem hortatur, ipſa verò ab omnibus benedicitur, & Achior viſo Holofernis capite obſtupeſcit.

Verſ. 6.

ET LABIORUM MOTU IN SILENTIO DICENS) Mos enim Hebræis eſt, etiam cum ſilentium in precibus ſervant, labra tamen movere, quod nimis frigidas putent preces in ſolo cogitatu. Vide 1. Sam. 1, 13.

Verſ. 7. UT, SICUT PROMISISTI, JERUSALEM CIVITATEM TUAM ERIGES) In Græco: εἰς ὕψωμα Ἱερουσαλήμ, ad ſublimandam urbem Hieroſolyma. Sequitur in Græco: καὶ ποιῆσαι τὰ ἐπιτηδεύματά μου. De qua voce vide ſupra XI. 4.

Verſ. 9. ET ABSTULIT CONOPÆUM) Vide ſupra v. 19.

COnopæum ſecundum Iunium eſt quidem illud, quod propter infeſta animalcula adhiberi ſolet, quæ Græci appellant κώνωπας: ſed hic potius accipiendum eſt infimum ſtratum, quo molliores viri utuntur in grabatis caſtrenſibus: quod conopæum ſine ſolo ligneo, aut alio ſuſtentaculo columnis lecti & ſpondæ appingitur. Quæ autem cauſa hoc fecerit vide infra verſ. 19. Sed ſi vera eſt hiſtoria, annon facilè Juditha per Conopæi Holofernici eportationem per caſtra dignoſci potuiſſet? Minus certè neceſſaria ejus abductio fuit, magis autem periculoſa.

Verſ. 14.

VOCAVERUNT PRESBYTEROS CIVITATIS) De quibus ſupra VI. 10.

verſ. 24. UT NON RECEDAT LAUS TUA DE ORE HOMINUM) In Græco: οὐκ ἀποστήσεται ἡ ἐλπίς σου ἀπὸ καρδίας ἀνθρώπων, id eſt, memoria fiduciæ quam in Deo habuiſti.

v. 26. ET DIXIT OMNIS POPULUS, FIAT FIAT) γένοιτο, γένοιτο, Hebraicè, אמן אמן. Sic & infra XV. 12. Vide quæ dicta ad Matth. 5, 18. Quæ in Latino ſequuntur hoc capite, ea in Græco ſunt in capite ſequenti.

verſ. 30. ET ADORAVIT EAM) Humiliter ſalutavit. Ita enim uſurpari ſolere Græcum προσκυνεῖν, Latinum adorare, diximus ad Decalogum.

CAPUT XIV.

Judith ſalutare conſilium ſubjicit, quomodo mors Holofernis ſit publicanda. Achior religionem Iſraelitarum totam amplectitur. Iſraëlitæ in caſtra hoſtium irruptionem faciunt. Holofernes magno ſuorum luctu, capite truncatus reperitur.

Verſ. 2.

SED QUASI IMPETUM FACIENTES, TUNC EXPLORATORES NECESSE EST UT FUGIANT) In Græco: καὶ δώσετε ἀρχηγὸν ἐπ᾽ αὐτούς, ὡς καταβαίνοντες εἰς τὸ πεδίον εἰς τὴν προφυλακὴν υἱῶν Ἀσσούρ. προφυλακαί, quos hic interpres vertit *exploratores*, magis propriè dicere poterat *procubitores*: ita enim ex antiquis Scriptoribus Feſtus: excubitores eoſdem dixit Cæſar, belli Gallici libro VII. Sunt autem ii qui extra caſtra excubant, ut, ſi quid periculi intelligant, id nuncient.

verſ. 6. ET OMNIS SUCCESSIO GENERIS EJUS USQUE IN HODIERNUM DIEM) Oſtenditur magnus Ammonitæ fervor pro lege Dei, quod populo ſatis contempto ſe aggregaverit, in quo ipſe poſterique ejus nihil aliud quam Dei favorem ſperare poterant, ab honoribus & connubiis excluſi. Vide Deuteron. 23, 3. In Græco eſt: καὶ προσετέθη εἰς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, locutione Hebræis familiari, quæ poſteritatem omnem nomine primi parentis comprehendit, quaſi una perſona eſſent.

DUbium hic occurrit de *Achiore Ammonita.* Fuerunt enim Ammonitæ ex poſteris Loth, qui veriſimiliter una cum Abraham patruo ſuo circumciſus eſt; & conſtat *Arabes* ad quos *Ammonitæ* pertinent, æque ac *Phœnices*, *Chaldæos*, *Ægyptios*, *Æthiopes*, ac pleraſque Orientales nationes circumcidi ſolere. Videatur *Origenes* ad Rom. 2. *Euſeb.* lib. IX. de præpar. Evang. c. IV. *Cyrill.* lib. IX. contra Julianum. Si quis autē cum *Tirino* dicat, *apud*

Dubium de circumciſione Achioris Ammonitæ.

Digitized by Google

apud poſteros Loth hanc ceremoniam viguiſſe ſucceſſu autem temporis Ammonitas uti à vero Dei cultu ita & ab hoc ritu defeciſſe, mirum fuerit quomodo etiam iſtorum Patrum ætate, imò noſtro quoque tempore penes gentes illas in uſu ſit?

verſ. 14. ET ELEVANS EUM, VIDENSQUE CADAVER JACENS SUPER TERRAM) In Græco καὶ ἰνεγκ αὐτὸν ἰπὶ τ χελωνὸ ἐρριμμένον ἰπὶ γῆς. Eſt autem χελώνη ἡ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς, ut nos docent Suidas, & Heſychius, apud quem malè ἰδεῖ. Nimirum ponitur Judith non in lecto reliquiſſe corpus Holophernis, ſed projeciſſe in ſolum & quidem longius à lecto. Vide ſupra 13, 9. ubi in Græco: καὶ ἀπεκύλισε τὸ σῶμα αὐτ ἀπὸ τῆς στρωμνῆς.

CAPUT XV.

Aſſyrii turpiſſimè fugiunt & trucidantur. Caſtra per Iſraelitas diripiuntur. Sacerdos magnus Ieroſolymitanus Bethuliam veniens, viduam Iudith celebrat, eique benedicit. Dividuntur ſpolia Aſſyriorum: & viduæ Iudith Holofernis divitiæ aſſignantur.

Verſ. 1.

FUGIT MENS) ἐξίστατο. Quaſi extra ſe fuere ex admiratione. Frequens vox apud Interpretes Veteris Teſtamenti, & in Novo, ut Matth. 12, 23. Marci 2, 12. 5, 42. 6, 51. & alibi.

verſ. 2. ITA UT NULLUS LOQUERETUR CUM PROXIMO SUO) In Græco: καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος μένων κατὰ τὸ πρόσωπον τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Sibi quiſque conſulebat.

ET SEMITAS COLLIUM) In Græco additur: κύκλῳ Βετυλουα. Circum Bethuliam. Idem loquendi genus Matth. 6, 36. Luc. 9, 12. Rom. 15, 17. ſic vertitur הקיף, Joſ. 6, 3. סביב plurimis in locis. Eſt alioqui vox κύκλῳ in hoc ſenſu etiam purioribus Græcis uſurpata, ut Ariſtophani, Xenophonti, Ariſtoteli.

SED INCLINATO CAPITE) Legit ἐκκλιθέντες; ſed melius nos habemus, ἐκχυθέντες, id eſt, effuſa fuga.

verſ. 5. MISIT ITAQUE OZIAS NUNCIOS PER OMNES CIVITATES ET REGIONES ISRAEL) Uberius in Græco: εἰς Βαιτομασθαιμ καὶ Βηβαι καὶ Χωβαι, καὶ Χωλα, καὶ εἰς πᾶν ὅριον Ἰσραήλ. Quod hic ſcribitur Betomaſthaim idem eſt quod ſupra IV. 3. Βαιτομαισθαιμ, nempe בית שמש, ut ibi dictum. Et Chobai idem quod ſupra IV. 3. χωβα, id eſt, ut ibi conjecimus, Chocheba. χωβα idem eſſe videtur quod ſupra 1, 9. in Græco: χελοῦς, & 11, 13. χελλοῦ, Cholle in Palmyrene, ut illis locis diximus.

Loca illa ſic reddidit *Junius*: *Et miſit Ozias Eſchtemonem & Bethbirem, Chobamque & Cholonem*, & de iis ita annotat: *Hac locorum nomina ex conjectura reſtituere hoc modo viſum eſt propter ſequentes voces, & in omnem terminum &c. Nam tres his quidem vocibus termini videntur deſignari, quibus Aſſyrii poterant effugium ſibi inveſtigare: occidentis terminus hic nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi ſpem fuiſſet ademturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem ſita in tribu Iehuda & Schimhonis: Choba verò ad Septentrionem eſt, Geneſ. 14, 15. Cholen denique Orientem verſus, ubi Aulona Græci quoque ſcriptores ſtatuerunt.*

verſ. 8. HI VERO QUI VICTORES REVERSI SUNT) In Græco: οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ οἱ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ τῆς κοπῆς. Sic Scriptor ad Hebræos 7, 1. ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων. In eadem hiſtoria Gen. 14, 17. ὑποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπῆς, ubi in Hebræo מהכות, ut & Joſue 10, 20. alibi ſic vertitur נגף, ut Deuteron. 28, 25.

verſ. 9. CUM UNIVERSIS PRESBYTERIS SUIS) In Græco: καὶ ἡ γερουσία τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, id eſt, ſenatus LXX. virorũ, ut ſupra 11, 12. ſic & 2. Macc. 1, 10. & non longè ab initio 3. Macc. & Act 5, 21.

UT VIDERET JUDITH) In Græco eſt amplius: ἦλθον τοῦ θεάσασθαι τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐποίησε ὁ θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, id eſt, ut certi fierent de rebus actis.

v. 14. DEDERUNT JUDITH IN AURO ET ARGENTO ET VESTIBUS ET GEMMIS) Nempe ἐξαίρετα, ut de præda Trojana agẽs loquitur Euripides.

v. 16. CUM MULIERIBUS ET VIRGINIBUS) In Græco hoc amplius: καὶ ἐποίησαν αὐτῇ χορὸν ἐξ αὐτῶν, id eſt, in honorem ipſius choreas duxère more Judaico 1. Sam. 18, 6. eſt & in Græco: καὶ ἐλάμβανε θύρσους ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς. Thyrſus ex Hebræo תִּירוֹשׁ, Eſa. 44, 14. Vocantur ſic rami frondoſi, qui diſtinguuntur à ramis fructiferis, 2. Macc. 10, 7. Utrique in uſu Judæis lætis temporibus, ut apparet Exod. 23, 40. Tacitus de Sacerdotibus Judæis: *Tibiis tympanisque concinebant, hedera vinciebantur.* Θυρσοφορεῖν Judæorum celebrat Plutarchus in Sympoſiacis, ubi & tubarum & tympanorum mentio. Sequitur in Græco: ἐστεφανώσαντο τὴν ἐλαίαν αὐτῇ, & mox: μετ᾽ ἐστεφανωμένοι ὕμνων. Coronas in lætitia geſtare mos non aliarum tantum gentium, ſed & Judæorum. Unde Prov. 1, 9. 4, 7. Sir. 7, 50. Olea verò imprimis amata Hebræis, quod & frondem ferat & fructum, & quidem talem, unde unguntur reges & ſacerdotes.

Probat Tirinus ex hoc ritu *proceſſiones Papiſticas* cum *veſtibus, floribus, ramis, cereis*, ſubinde & *armorum & chorearum pompa* inſtitui ſolitas. Sed præterquam quod liber hic *apocryphus* ſit, conſuetudines & ceremonias Judaicas nihil facere ad N. Teſtamenti tempora, nec commendationem inde religioni Chriſtianæ accedere, certum eſt. Non autem mirum Papiſtas ad *Judaiſmum* in talibus provocare, eundemque imitari, in rebus religionis, ſiquidem ad ipſos etiam *gentiles* provocare ſoleant, eorumque ritus in multis ſuos faciant, quod imprimis *B. Nicol. Hunnius in apoſtaſia Rom. Eccleſiæ* egregiè docuit. Quemadmodum etiam hic *Tirinus* ad gentiles provocare non dubitat, quod nempe *Baccho conſecrati fuerint thyrſi, teſte Virgilio, Dionyſio & aliis*, unde Proverbium: *Thyrſigeri multi, Bacchi pauci.*

De proceſſionibus Papiſticis.

CAPUT XVI.

Epinicion canit Iudith. Populus holocauſta offert Deo in gratiarum actionem pro tanta victoria. Iudith plena dierum moritur. Et dies victoriæ ipſius perpetuò celebrari jubetur.

Verſ. 2. IN TYMPANIS) Quorum uſum apud Judæos etiam Tacitus obſervat, ut jam diximus.

verſ. 3. QUI POSUIT CASTRA SUA IN MEDIO POPULI SUI) In Græco: εἰς παρεμβολὰς ἐν μέσῳ λαοῦ, id eſt, Deus populo ſuo eſt vice caſtrorum. Sed videtur Latinus interpres legiſſe ἧς.

v. 5. AB AQUILONE) Eo ad Judæam ſitu, qui aliquid habet à Septentrione, aliquid ab ortu.

verſ. 8. NEC FILII TITAN) Vide quæ diximus ſupra 9, 2.

Hæ voces Titanum & Gigantum, ut recte monuit *Iunius, plane oſtendunt hunc librum à recentiore aliquo auctore conſcriptum eſſe: nuſquam enim ſic loquitur in libris authenticis ſanctus Dei Spiritus ſimpliciſſimus veritatis doctor.*

v. 9. IN EXULTATIONE FILIORUM ISRAEL) In Græco: οἱ υἱοὶ τῶν ποιούντων Ἰσραήλ, ubi rectius legas οἱ Ἰσραήλ.

v. 10. UNXIT FACIEM) Supra 10, 3.

v. 14. FILII PUELLARUM) Modo geniti ex novis nuptiis.

v. 16. ADONAI DOMINE) In Græco: κύριε. Sed ita Hebræi Helleniſtæ ſemper ubi in Hebræo ſcribitur יהוה, & legitur Adonai.

v. 17. DIXISTI, ET FACTA SUNT: MISISTI SPIRITUM TUUM ET CREATA SUNT) In Græco: καὶ ᾠκοδόμησε. Ipſe Spiritus mundum è rudi materia exſtruxit. Sumpta hæc ex Pſalm 33, 6.

ANTE FACIEM TUAM) Te adventante.

v. 20. IN DIE JUDICII) Cum tempus venerit quod Deo aptum videbitur pœnis exigendis.

verſ. 21. DABIT IGNEM ET VERMES IN CARNES EORUM, UT URANTUR, ET SENTIANT USQUE IN SEMPITERNUM) In Græco: δοῦναι πῦρ καὶ σκώληκας εἰς σάρκας αὐτῶν καὶ κλαύσονται ἐν αἰσθήσει ἕως αἰῶνος, id eſt, diu. Morbis eos vexabit diuturnis, qualis eſt febris ἑκτική, & verminatio. Hæc addita videntur poſt mortem Antiochi. Nam de eo ſcriptor 2. Macc. ὥστε ἐκ τοῦ σώματος τοῦ δυσσεβοῦς σκώληκας ἀναζεῖν, καὶ ζῶντος ἐν ὀδύναις, καὶ ἀλγηδόσι τὰς σάρκας αὐτοῦ ἐκπίπτειν. Vide Eſ. 38, 22. Senſum autem μυστικώτερον, quem iſta habeant, diſci poterit ex Marc. 9, 44. & ibi annotatis. Vide & quæ ad finem Eſaiæ.

Digitized by Google

An hinc probentur ignis inferni materialis, & vermis corporei.

Ex hoc loco Papiſtæ, *Serarius* & *Tirinus* aliique probare ſatagunt, *ignem inferni materialem fore & vermes corporeos*, ſed liber hic *apocryphus* eſt, nullam autoritatem in probandis rebus fidei habens, neque neceſſum eſt, ut hæc de pœnis æternis intelligamus, cũ accipi poſſint de temporalibus pœnis, uti Menochius alternativè & dubitativè explicat, *vel per ignẽ, & vermes metaphoricè ſignificantur vulnera, & morbi, qui homines veluti adurunt, & inflãmant. Vel certè intelligitur ignis infernus, & vermis ille immortalis, quo damnati cruciantur.* Tirinus Jeſuita ita habet: *Intelligi poteſt partim de metaphoricis, partim de proprie dictis igni & vermibus tum in hac tum in futura vita.* Sed in eodem loco verborum eorundem ſenſum & proprium & metaphoricum eſſe abſurdum eſt. Et ſupponit inferno propriè dictum ignem eſſe, quem *communem* dicit *Theologorum ſenſum*, Theologos *Pontificios* intelligẽs, quibus nonnullos, ſed paucos è Patribus addit: è noſtris Theologis plerisque placet illud *Auguſtini* lib.xx.de Civ.Dei c. 16. *Cujusmodi ſit ignis infernalis hominem ſcire arbitror neminem, niſi forte cui Spiritus divinus oſtendit.* De *vermibus* autem *corporeis* etſi pariter Tirinus rem certam eſſe cenſeat, idque è contrario *oblectatione* nempe *corporali ſenſuum externorum in beatis per ſuaviſſima mixta* probet, atque Patres nonnullos in eam ſententiam alleget, non tamen veriſimile eſt vermes corporeos æternos & immortales futuros, neque illa *oblectatio per corporales res mixtas quæ beatis tribuitur*, e Scripturis doceri poteſt, aut cum *conſummatione rerum omnium* in fine mundi conſiſtit. *Auguſtinus* certe lib.xxi. de Civ. Dei c.9. rem in medio relinquit: *Eligat*, inquit, *quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem, aut utrumque propriè corpori.* *Thomas* verò in addit. quæſt.97.art.2.eos impugnat ex profeſſo, qui vermes illas *proprie* accipi volunt. *Ambroſius* in fin. cap.xiv. Lucæ ut & *Gregor. Nyſſenus* orat. Catech. cap. 40. nec non *Rabanus* lib. 2. in Eccleſiaſten cap.7. imò & *Innocent.* lib.3. de contemptu mundi cap.2. *improprie* vermem cum *Origene* lib. 2. περὶ ἀρχῶν cap.11. de *ſera ſcelerum pœnitentia* quæ *nunquam tormentis conſcientiam afflictorum mordere ceſſabit*, interpretantur.

Verſ. 23.

UNIVERSA VASA BELLICA) Id eſt, arma, τὰ σκεύη.

OBTULIT IN ANATHEMA OBLIVIONIS) Minimè vero. Imò *oblationis*: id eſt, ſuſpendit in Templo. Sic vox ἀναθήμασι ſumitur Luc.21,5.

Verſ. 24.

ERAT AUTEM POPULUS JUCUNDUS SECUNDUM FACIEM SANCTORUM) In Græco: καὶ ἦν ὁ λαὸς εὐφραινόμενος εἰς Ἱερουσαλὴμ κατὰ πρόσωπον ἁγίων, id eſt, in ſubdialibus illis Templum in conſpectu habentibus. Ita vox ἅγια ſumitur ſupra VIII. 17. & IX. 5.

Verſ. 26.

CASTITAS ADJUNCTA) Vide Lucam 2, 37. & ibi dicta.

Verſ. 27.

ERAT AUTEM DIEBUS FESTIS PROCEDENS) Ut Paſchate. Vide 1. Sam. 1, 3. Luc. 2, 41.

Verſ. 28.

ET DIMISIT ABRAM SUAM LIBERAM) Vide quæ diximus ſupra 8, 26.

ET SEPULTA EST AC DEFUNCTA CUM VIRO SUO) In Græco: καὶ ἔθαψαν αὐτὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Μανασσῆ. In ſpecubus Judæorum ſepulchra, Joan. 11, 38. Multos conjuges cum conjugibus ſuis ſepeliri voluiſſe, ex inſcriptionibus apparet.

Verſ. 29.

DIEBUS SEPTEM) Quod tempus frequentatum in luctu propinquorum, Sirach. 22, 13. Sequitur in Græco: διεῖλε τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς πρὸ τὸ ἀποθανεῖν αὐτὴν πᾶσι τοῖς ἔγγιστα τοῦ γένους αὐτῆς. Reliquit bona quæ habebat partim propinquis mariti à quo bona acceperat, ut gratiam ei redderet in iis qui ipſi viro cariſſimi fuerant, partim iis quos ipſa cariſſimos ob ſui ſanguinis propinquitatem habebat. Omnia officia explevit, tum in reddenda gratia, tum in conferendo beneficio. Vide quæ diximus libro 2. de jure belli VII. 9. 10.

Contigiſſe cædem Holofernis ſecundum *Latinum textum* anno XI. *ſecundum Græcum* anno XVI. *regni Manaſſis*, ait cum *Bellarmino Tirinus*, *ex quo ſupervixerit Judith annis ſexaginta quinque, ac res Iſraelitica quietæ manſerint totis exinde ſeptuaginta tribus vel ſeptuaginta octo annis nempe usque ad mortem Joſiæ Regis Juda.* Sed concilient primum Papiſtæ textum *Græcum* cum *Latino*, aut cui primæ deferendæ ſint decretum Papale obtineant, niſi pro Latino id jam latum eſſe credant. Deinde verò quomodo *Manaſſis captivitas* ad priores ejus annos referri poteſt, ita ut per quadraginta circiter annos acta pœnitentia cenſeatur pietati deditus fuiſſe? nam ſi hoc, qui fit, ut Manaſſe jam defuncto poſt tot laudabiles regiminis annos Deus cauſam Babylonicæ captivitatis ad peccata Manaſſis potius quam ad ſcelera filii Ammon referat, quæ captivitati Babylonicæ priora erant 2. Reg. 14, 3. Jer. 15, 3. vel ad peccata Achazi, qui ſedecim annis continuis impiè regnavit, 2. Reg. 16. 2. Porrò ſi Manaſſes ante illud bellum Holofernis à rege Chaldæorum captus fuit, quomodo id, *quisnam populus Judæorum eſſet, quemque ducem haberet*, Holoferni adeò ignotum eſſe potuit, uti cap.5. refertur. Si in tempora Manaſſis hæc hoſtilis invaſio incidit, qui factum, quod in libris Regum & Paralipomenon, ubi hiſtoria Manaſſis bis deſcripta extat, ne obſcura quidem mentio graviſſimi iſtius belli & victoriæ tam admirandæ facta ſit!

Verſ. 31.

DIES AUTEM VICTORIÆ EJUS FESTIVITATIS AB HEBRÆIS IN NUMERO SANCTORUM DIERUM ACCIPITUR ET COLITUR A JUDÆIS IN PRÆSENTEM DIEM) Nempe dies ἐγκαινίων ſive φώτων: de quo vide dicta ad Joan. 10, 22. Hoc firmat ea quæ diximus ad hujus libri initium, Nam alioqui Judithæ diem fruſtra apud Judæos quæras.

Iterum ergo vacillat fides hiſtoriæ, & veritas libri hujus, cum nuſpiam de tali feſtivitate Judæis hoc liberationis die propria, utcunque audacter eam cum ſolemni proceſſione cap. XV. deſcripta quotannis celebrari conſueviſſe aſſeveret *Tirinus*, in hiſtoria vel *ſacra* vel *profana* aut vola aut veſtigium reperiatur! Sed hæc ad librum iſtum ſufficiant. *DEO qui ſolus eſt veritas & cujus unius verbum veritas eſt, in qua ſanctificamur, ſit honor & gloria, Amen.*

I. N. J.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA
AD ESTHERIS ADDITAMENTA.

Præloquium Grotii.

ET hæc & Baruchi ſub nomine liber, & hymnus trium amicorum Danielis, Rhetorica ſunt exercitia piorum Helleniſtarum, qui ornandis veris hiſtoriis ea ſcripſêre quæ illis temporibus probabiliter fieri, dici aut ſcribi potuerant, quales & in Maccabaicis epiſtolæ ſunt nonnullæ. Hæc libris addita, aut injecta, quia nihil mali continebant, auctoritatem cum tempore acceperunt. Hæc additamenta videntur eſſe opus Proſelyti.

De autoritate horum additamentorum.

FAcilè acquieſcere poſſemus Grotiano judicio, niſi ſuſpecta eſſet illa lacinia de *autoritate libro cum tempore conciliata.* Ea enim autoritas vel *divina* eſt, qualem Pontificii juxta *Concilium Tridentinum* aſſerunt, etſi nonnulli ex iisdem ſaniores hac in parte ſint & *additamenta libri Eſther*, de quibus nunc ſpeciatim agendum eſt, extra canonem ponant, utpote *Dionyſius Carthuſianus*, *Hugo Cardinalis*, *Nicolaus Lyranus*, *Thomas de Vio*, *Cajetanus*, *Benedictus Arias Montanus*, *Johannes Driedo*, *Sixtus Senenſis*, & alii; vel autoritas *Eccleſiaſtica*: quod nempe majorem poſtmodum in Eccleſia adepta ſint autoritatem quoad lectionem publicam ad ædificationem fidelium: de quo mentem ſuam hic non expoſuit Grotius, in annotatis vero ad conſultat. Caſſandri ita de his habet: *Additamenta ad Eſtherem etiam poſt Synodum Tridentinam abdicat Senenſis, & idem puto alios facere de additamentis ad Danielem, præſertim cum Latini codices, ad quos Tridentina nos remittit, varient. Canus etiam de Baruchi libro putat ſine culpa hæreſeos poſſe dubitari locorum Theologicorum II, 9.* Sed nec *Bulla Sixti V. & Clementis VIII.* editioni Bibliorum præfixa patitur ea in dubium revocari, nec etiam *decretum Tridentinum*, utpote quod anathemate ferit eum, *qui libros integros cum omnibus ſuis partibus, prout in Catholica Eccleſia legi ſolent, & in vulgata Latina editione habentur*, pro ſacris & Canonicis non ſuſceperit. Si ergo *Senenſis*, aut alius quis hæc additamenta pro Canonicis ſcripturis non habet, non poteſt effugere illud anathema, niſi illud habeat pro bruto fulmine. Autoritas etiam illa, quã ita obtinent, interprete *Hieronymo*, *ut utilia habeantur ad ædificationem plebis, non ad dogmatum fidei autoritatem confirmandam*, excludit eadem à Canone, nam ita revera *Canonica* autoritatis non ſunt, quia non poſſunt eſſe fidei noſtræ *regula*, unde nec divina habenda ſunt, nec à Spiritu S. dictata.

Bellarmino verò, *Gretſero*, & aliis pro divina & Canonica eorum autoritate pugnantibus obſtat, quod non profecta ſint à *Propheta*, ſed ab aliis inſerta, vel adjecta, ut agnoſcit *Grotius*: *Lyranus*, & *Sixtus Senenſis* *Joſepho* ea tribuunt, qui utique Propheta non fuit: & quum c. XI. I. mentio fiat *Ptolemei & Cleopatra*, quos poſt *Artaxerxem* vixiſſe conſtat, quomodo pro *Propheticis* haberi poſſunt; ſiquidem fatente *Bellarm.* poſt tempora Artaxerxis Longimani, & Eſdræ non ſcripti ſint aliqui *libri Prophetici, lib. 1. de Verb. Dei c. 17.* Adde, quod additamenta hæc ſcripta non ſint *ſermone Prophetico*, h. e. *Ebræo*, ſed *Græco*; hodie certè nuſpiam habeantur Ebræo ſermone; at ſi *Canonica* eſſent, non paſſa utique fuiſſet divina providentia textum originalem interire, nec ſi pertinerent quædam ad *initium* libri *Eſther* Canonici, quædam ad *medium*, quædam ad *finem*, uti *Bellarm.* vult, credibile eſt, admiſſuram fuiſſe divinam πρόνοιαν, ut exciderint quædam ex *initio*, *medio*, *& fine* textus *originalis & authentici*, ſcriptumque Canonicum in textu originali ita mutilum & mancum relinqueretur in Eccleſia, ut taceamus, quod quædam in his additamentis apertè *falſa*, quædam cum *Canonico* libro *Eſther* pugnantia occurrunt, de quibus *ſuo loco monebitur*. *Sixtus Senenſis l. 1. Bibl. ſect. 3.* cum *Hieronymo* habet ea pro *laceris appendicibus & pannoſis additamentis ab incognito quodam autore temerè appoſitis, & utcunque inſutis.* *Objectiunculis* Bellarmini contrariis ſatisfecit *B. Gerhardus* in Exegeſi Artic. de Script. S. §. 205. ſeqq. Diſperci itaque poſſunt additamenta hæc in *initialia*, *media*, & *finilia* juxta *Germanicum textum*: ſed quia *vulgatam Latinam* editionem ſequutus eſt *Grotius*, ejusdem etiam inſiſtemus ordini, juxta quem præmittuntur quæ aſſuta ſunt capiti X. & cætera ſatis confusè ſubjunguntur.

CAPUT X.

Somnii Mardochai declaratio de reducto Iudaorum populo in libertatem.

Verſ. 5.

NEC EORUM QUICQUAM IRRITUM FUIT) In Græco: οὐδὲ γὰρ παρῆλθεν ἀπ' αὐτῶν λόγος; ubi λόγος eſt res vel minima, דבר: παρῆλθεν autem eſt eventu carere, ut Matth. 5, 18.

NOtanda hic inconvenientia collocationis in vulgata, quod *ſomnii declaratio* præmittatur ipſi *ſomnio*; utpote quod *cap. ſeq.* demum ſubjungitur.

Bellarminus obſervat ſeptem illa capita libri Eſther, quæ ſunt poſtrema in editione vulgata Latina, *non eſſe revera poſtrema, ſed quædam eorum pertinere ad initium libri, ut cap.* XI. *&* XII. *quædam ad medium ut cap.* XIII. XIV. XV. XVI. *quædam ad finem, ut cap.* X. Ita verò manifeſtum eſt, confundere Bellarminum cum *capite caudam, ventrem cum pedibus*, idemque judicium eſſe de collocatione in vulgata.

Verſ. 6.

PARVUS FONS QUI CREVIT IN FLUVIUM ET IN LUCEM, SOLEMQUE CONVERSUS EST, ET IN AQUAS PLURIMAS REDUNDAVIT, ESTHER EST, QUAM REX ACCEPIT UXOREM, ET VOLUIT ESSE REGINAM) Flumen terram irrigans vitam hominis ſignificat, exundans verò, gaudium, ex Ægyptiorum diſciplina, referente Achmete: Sol verò, eodem teſte, regem ſignificat.

Verſ. 7.

DUO AUTEM DRACONES: EGO SUM ET AMAN) Idem Achmetes: οἱ ὄφεις καθ' ὅλα εἰς ἐχθροὺς ἀπαλλάγας κρίνονται.

Verſ. 9.

ET FECIT SIGNA MAGNA ATQUE PORTENTA INTER GENTES) τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα τὰ μεγάλα. Sic vocantur non tantum, quæ rerum naturam immutant, ſed & ea quæ ſubitam atque miram habent rerum ἀπροσδόκητον.

Verſ. 10.

ET DUAS SORTES ESSE PRÆCEPIT, UNAM POPULI DEI, ET ALTERAM CUNCTARUM GENTIUM) Alluſio ad factum Amani unde dies Purim nomen accepit, Eſth. 3, 7. Sicut Aman fecit ſortes, ita Deus ſortes duas habet diſpoſitas, exitii pro

Digitized by Google

pro gentibus aliis, ſalutis pro Judæis: ſed eas ſuis temporibus diſpenſat. Non diſſimile illud Homeri:

Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,
Ἐν δ' ἐτίθει δύο κῆρε τανηλεγέος θανάτοιο,
Τὴν μὲν Ἀχιλλῆος, τὴν δ' Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.
Ἕλκε δὲ μέσσα λαβών· ῥέπε δ' Ἕκτορος αἴσιμον ἦμαρ.

v. 12. ET MISERTUS EST HÆREDITATIS SUÆ) In Græco: καὶ ἐδικαίωσε τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ, id eſt, approbavit populi ſui cauſam ut religionem ſequentis à Deo traditam.

v. 13. IN MENSE ADAR QUARTA DECIMA ET QUINTA DECIMA DIE EJUSDEM MENSIS) Quæ Μαρδοχαϊκὴ ἡμέρα. 2. Macc. 15, 37. vulgò dies פרים, id eſt, ſortium, olim etiam Amanea, ut diximus ad Eſth 3, 7. Diſcimus autem & hinc & ex Maccabaica hiſtoria, præter feſtos dies à Deo inſtitutos, aliquos potuiſſe inſtitui à populo. Vide ad Joan. 10, 22.

CAPUT XI.

Somnium Mardochæi.

v. 1. REGNANTIBUS PTOLEMÆO ET CLEOPATRA) Dubitatur quis hic fuerit Ptolemæus: nam & nomen id commune Ægypti Regibus, & Cleopatras uxores multi habuerunt. Accedo de Philadelpho hæc accipientibus.

ITa & *Franciſc. Junius*. Jeſuitæ tamen, quos libenter ſequitur Grotius, utpote *Pererius* lib. XIII. in Daniel. *Tirinus* & *Menochius* in h. l. putant hunc fuiſſe *Ptolemæum Philometorem* Sextum ab Alexandro M. Ægypti Regem. Unde cum poſt tempora *Alexandri M.* hæc aſſuta ſint (quicunque tandem ille Ptolemæus ſit) manifeſtum eſt, additamentum hoc à nullo Prophetarum, qui pridem iſto ſeculo deſierant, profectum eſſe, adeoque minimè haberi poſſe pro *Canonico*.

HANC EPISTOLAM PHURIM) In Græcis multis φρουραί: ſed legendum φουραί, פרי quod idem eſt cum פרים. Diximus ad Eſther 3, 6. & epiſtolæ nomine intelligi totam hiſtoriam à Mardochæo ſcriptam tranſmiſſamque ad Judæos qui in Ægypto erant. Inde allatum exemplar à Doſitheo, verſumque in linguam Græcam à Lyſimacho. Hanc verſionem ſecuti LXX. annotationem hanc in fine libri ſui poſuere. Cætera quæ leguntur, cum his non cohærent, ſed pariter cum iis quæ deinde ſequentur, additamenta ſunt ſeorſim poſita, quod & Hieronymus nos docet.

Intercedunt & hæc *autoritati libri Canonica*, ut haud obſcurè id fatetur Grotius; Neque talia non cohærentia Spiritui S. autori tribui poſſunt, qui non confuſionis ſed ordinis autor eſt.

Verſ. 2. ANNO SECUNDO.

Hoc cum *Canonico* Eſther pugnat. Nam in eo *cap. II. 16.* referuntur illa ad *annum ſeptimum Aſſveri*. Quam ineptè autem hæc conciliet *Bellarm.* vid. apud *B. Gerhard.* in Exeg. §. 201. Inter ſomnium Mardochæi, & inſidias Eunuchorum intervallum *unius* tantum *diei* fuit, non quinque annorum, ſi qua fides huic ſupplemento habenda. Sic confunditur etiam *Artaxerxes* cum *Ahaſvero*. Nam Eſtheræ maritus non *Artaxerxes* fuit, ſed *Ahaſverus* juxta librum Eſther Canonicum. Quem verò Ahaſverum non *Artaxerxem Longimanum* fuiſſe, ſed Darium Hyſtaſpida in *Chronico ſacro* docuimus, agnoſcitque *Tirinus*.

Verſ. eod. FILIUS JAIRI) Vide Eſth. 2, 5.

verſ. 4. QUÆ TRANSTULERAT NOBUCHODONOSOR.

Si Mardochæus ex eorum numero erat, quos Nebucadnezar cum Jechonia Rege tranſtulerat, & usq; ad tempora *Artaxerxis Longimani* ſupervixit, quæ *Bellarmini* eſt ſententia, Ahaſverum Artaxerxem μακρόχειρα conſtituentis, quum 2. Reg. 24, 16. Nebucadnezar non pueros, ſed *viros robuſtos, fortes, & bellatores deportaſſe* dicatur, ſi tum Mardochæus 30. annorum fuit, & inter tranſlationem in captivitatem, & tempora Artaxerxis interceſſere 165. anni, quod aſſumit Bellarminus, oportet temporibus Artaxerxis Mardochæum fuiſſe 95. annorum; qualem decrepitum & capularem ſenem ad aulicum miniſterium adhuc aſſumtum fuiſſe, & res ſanctas geſſiſſe nullo modo veriſimile fit. Si verò dicatur in libro Canonico Eſther c. 2, 6. pariter haberi de Mardochæo, quod tranſlatus fuerit de Jeruſalem, reſpondet *B. Gerhardus* id non de Mardochæo, ſed de *proavo* ejus *Kis* de ſtirpe Jemini, ibidem dici.

verſ. 6. DUO DRACONES) vide X. 7.

Inconveniens omninò eſt, quod ſe *Mardochæus* non minus ac Amanem *Draconi* conferat; nam comparatio illa cum Dracone in Scripturis Canonicis ſemper in *malam partem* ſumitur.

CAPUT XII.

Manifeſtatio inſidiarum Eunuchorum in regem à Mardochæo ex ſecundo capite repetita.

Verſ. 2. CUM BAGATHA ET THARA) Vid. II. 21.

verſ. 5. DATIS EI PRO DELATIONE MUNERIBUS.

ATqui nulla data fuiſſe tunc Mardochæo munera è *c. 6. Eſth.* manifeſtum eſt. Quæ irreconciliabilis eſt ἀντιλογία. Et introducitur hic Mardochæus ceu dignitate aliqua jam in aula Regis conſpicuus; qui verò libro Eſth. c. 2, 11. ante nuptias Regis cum Eſthere privatus fuit, aulæque incognitus.

verſ. 6. BUGÆUS) Βουγαῖος idem eſt quod Βαγώας, de qua voce vide Judith 12, 11. propriè ita dicti eunuchi: ſed cœpit vox proferri latiùs ad aulicos omnes. Sic & vox Eunuchorum uſurpatur in Latina verſione, Eſth. 1. 8 8, 9.

Alii vocem pro nomine proprio habent *Bugæum* dictum pro *Agagæo*, ut eſt *Eſth.* 3, 1. utpote *Tirinus* & *Menochius*. In Bibliis regiis habetur *Vgæus*. Ita in his laciniis corrupta ſunt etiam notiſſima nomina.

v. eod. PRO DUOBUS EUNUCHIS.

Non ob Eunuchos, ſed ob Hamani à Mardochæo denegatum honorem ipſi Hamanem inſidiatum eſſe, Eſth 3, 5. docemur.

CAPUT XIII.

Exemplar epiſtolæ regiæ, quam miſit Aman ad principes provinciarum ſuper cæde Iudæorum, & Mardochæi oratio pro eorum liberatione.

Verſ. 4. POPULUM ESSE DISPERSUM, QUI NOVIS UTERETUR LEGIBUS, ET CONTRA OMNIUM GENTIUM CONSUETUDINEM FACIENS, REGUM JUSSA CONTEMNERET) Sumptum ex verbis Amani, Eſth. 3, 8. ubi dicta vide.

verſ. 6. QUARTA DECIMA DIE DUODECIMI MENSIS) Imò *decima tertia*. Eſth. 9, 1. & in his ipſis additamentis XVI. 20. Error ex numerorum notis ortus.

IN Scripturis verò Canonicis nullos uſpiam à Spiritu S. autore vel divina Providentia conſervatrice admiſſos, aut permiſſos eſſe errores, ſive in numeris, ſive in aliis ad textum ſacrum pertinentibus, alias docuimus. Nec conſiſtere tale ſphalma cum *integritate* ac *puritate* textus ſacri & Canonis divini ultro liquet. *Admiſſo* enim *ſemel in hoc faſtigium errore aliquo*, quænam ſupererit *S. literarum certitudo*, uti in ſimili concludit *S. Auguſtinus*.

verſ. 14 SED TIMUI NE HONOREM DEI MEI TRANSFERREM AD HOMINEM, ET NE QUENQUAM ADORAREM EXCEPTO DEO MEO) Qui hæc addiderunt, ad Græcum potius morem, quam ad judaicum reſpexere. Nam apud Judæos nulla erat, quamvis ſubmiſſa, corporis flexio Deo ſoli reſervata: neque reges tantum, ſed & regibus minores ſolebant apud eos προσκυνεῖσθαι. Apud Græcos mos erat alius.

Si ad *Græcum morem* reſpexit autor, veriſimile non eſt *Ebræum* aut *Prophetam* ipſum fuiſſe. Cæterum non haberi hanc orationem *in Ebræo*, & *apud nullum penitus Interpretum reperiri*, Hieronymus obſervavit. Honorem autem iſtum divinum & re-

Digitized by Google

& religioſum intelligi, quem expetebat Aman è *cap.* 3. conſtare Tirinus & Menochius arbitrantur. Neque aliter vi ſupplementi hujus poſſunt. At in *Canonico Eſther* non dicitur, quod Aman pro Deo adorari voluerit, ſed erat hic *civilis*, præcipuus tamen honor, quem ex ſingulari & heroico inſtinctu Mardochæus impio Amani denegavit.

v. 16. SORTI ET FUNICULO TUO) Funiculo enim dividebatur terra in partes; ipſæ deinde partes ſorte aſſignabātur; hinc & funiculus & ſors pro re cujusq; propria.

CAPUT XIV.

Plangit Eſther, Deum in Spiritu humilitatis obſecrans.

Verſ. 2. CINERE ET STERCORE IMPLEVIT CAPUT) Id eſt luto. Job. 30. 19. Ezech. 27, 30.

PLanctus hic Eſther & oratio ad Deum ſubjūgitur in Græco orationi Mardochæi poſt c. 4.

CRINIUM LACERATIONE COMPLEVIT) In Græco: ἔπλησε στρεπτῶν τριχῶν αὐτῆς, id eſt, tortilibus ſuis crinibus, cincinnis nimirum, quos ſibi evulſerat.

verſ. 4. PERICULUM MEUM IN MANIBUS MEIS EST) κίνδυνος periculum, id eſt, vita periclitans. In manibus dicitur eſſe, id quod facilè elabi poteſt. Pſal. 119, 109.

v. 7. COLUIMUS ENIM DEOS EORUM) Majores noſtri ante tempora Nabuchodonoſori. Liberi ſibi tribuunt quæ ſunt Parentum, quaſi una eſſent perſona.

v. 8. ROBUR MANVUM SVARVM IDOLORVM POTENTIÆ DEPVTANTES) In Græco: ἔθηκαν, (ſed Latinus legit ἔθεντο melius) τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν. Sicut homines ſocietatem contrahunt manibus junctis Lev. 5, 21. Jer. 50, 15. 1. Mac. 11, 50. pari modo ipſi Diis ſe obſtrinxere manus ſimulachrorum tangendo.

ATQVE EXTINGVERE GLORIAM TEMPLI ET ALTARIS TVI) Quæ ſcilicet antecedentium Perſarum regum beneficio erant reſtituta.

v. 10. ET LAUDENT IDOLORUM FORTITUDINEM) Benè ſenſum expreſſit: In Græco eſt: εἰς ἀρετὰς ματαίων. Μάταια ſunt idola, Zach. 11, 17. & alibi. ἀρεταὶ verò hic ſunt vires. Ita id nomen ſumitur Abac. 3, 3. Zach. 6, 13. 1. Petr. 1, 3.

v. 11. HIS QUI NON SUNT) In Græco τοῖς μὴ οὖσι, i. e. Diis nō veris, ſed falſis, 1. Cor. 8, 4. collato loco Gal. 4, 8.

ET EUM QUI IN NOS COEPIT SÆVIRE DISPERDE) τὸν δὲ ἀρξάμενον ἐφ' ἡμᾶς παραδειγμάτισον, eum qui prior nos laceſſivit exemplum fac. Eſt id verbum in Græca verſione, Num 25, 4. Jer. 13, 22. Matth. 1, 19. pro quo τιθῆναι εἰς παράδειγμα dicitur Nehem. 3, 6.

v. 13. ET IN CONSPECTU LEONIS) Id eſt, regis, ut 2. Tim. 4, 17. Vide quæ allata à nobis ad locum Apocalypſeos 17, 10. & in appendice ad eundem locum.

Quem hic *leonem* dixit ſupplementum, ejus faciem contra *cap.* 15, 17. χαρίτων μεστὴν *gratiarum plenam* indicavit; quomodo hæc concilianda, niſi dicatur fortè, quod Regi palpum mendacio obtruſerit.

verſ. 16. TU SCIS NECESSITATEM MEAM) Miſeriam, ſic ἀνάγκη ſumitur Tob. 3, 6. Baruch. 6, 37. & in 3. Macc. & Luc. 21, 23.

QUOD ABOMINER SIGNUM SVPERBIÆ) ὑπερηφανία medium habet ſenſum, ut patet Amos 8, 7. hì magnificentiam ſignificat; ejus ſignum diadema, de quo Eſth. 2, 17. Hæc ut & de Trinoctii continentia apud Tobiam, videntur à Chriſtiano aliquo addita.

QVASI PANNVM MENSTRVATÆ) Rem aſpectu fœdam, Eſa. 64. 6. in Græco & Latino.

v. 17. ET NON BIBERIM VINVM LIBAMINVM) Quod diis gentium conſecratum erat, parte ejus libata. Virgilius: *Libabant pateras Bacho.* Vide Dan. 1, 8. Hebræi id vocant נסך יין. Ejusdē ratio quæ τῶν εἰδωλοθύτων.

CAPUT XV.

Mandante Mardochæo intrat Eſther ad Regem, vultu illius exterrita.

Verſ. 10. ET ARDENTIBUS OCULIS FURORUM PECTORIS INDICASSE.

SÆvum aſpectum hæc teſtantur; at in genuina Eſtheræ Hiſtoria c. 5, 2. *Rex benignè* dicitur intuitus Reginam, idque in primo ſtatim ingreſſu; unde fruſtra *Greiſerus* diſtinctione *temporis* hanc ἀντίφασιν tollere nititur. Nimis enim manifeſta eſt.

v. 11. HIS VERBIS BLANDIEBATUR) Benè expreſſit Helleniſticum illud, παρεκάλει αὐτὴν λόγοις εἰρηνικοῖς ut 1. Macc. 1, 31. 5, 18. 6, 10. 27. 10, 3. 47. Reſpondet Hebræo, טובות, ut Jer. 12, 6. & שלום, Mich. 7, 3. Jer. 9, 8.

v. 12. EGO SUM FRATER TUUS) Quaſi frater. Ita te amo, quaſi ſanguine eſſem proximus. Vide Cant 8, 1.

Rectè *Spanhemius* narrationem quæ hic inſtituitur totam *Dramaticam* eſſe docet. *Eſther enim ibi introducitur velut in ſcena uni ancillarū* (ὡς τρυφενομένη) *innixa, & aliam pone ſe trahens, qua ſyrma ſuæ veſtis ſuſpenſum ferret; dicitur ibidem fuiſſe* ἐρυθριῶσα, *ob præſtantiam formæ ſuæ, & Regem furibundo prorſus aſpectu eam fuiſſe intuitum, inde Eſtheram in deliquium animi prolapſam, Regem totum jam modo efferatum è veſtigio non placidum tantùm redditum, ſed & anxium è throno deſiliiſſe, Eſtheram amplexatum, & verbis iſtis erectum iviſſe*, Ego ſum frater tuus, *ſceptrumque aureum cervici illius impoſuiſſe. Nec dum tamen Eſtheram reſtitutam, ſed adhuc præ formidine concidiſſe. Iſta omnia conficta planè eſſe & anilia, lectori attento patebit, præſertim ſi ea contulerit cum iis, quæ à Canonico ſcriptore de acceſſu iſto Eſtheræ ad Ahaſverum referuntur cap. V.* 4. Hactenus Spanhemius.

v. 13. NON ENIM PRO TE, SED PRO OMNIBUS LEX HÆC CONSTITUTA EST) In Græco: κοινὸν τὸ πρόσταγμα ἡμῶν ἐστι, quaſi dicat, omnia nobis ſunt communia, etiam edicta, quæ facio, quaſi tua habenda ſunt, non ut in te ſcripta. Auguſta licet legibus ſoluta non eſt, principes tamen eadem illi privilegia tribuunt, quæ ipſi habent, ait Ulpianus L. Princeps. D. de Legibus.

v. 16. VIDI TE DOMINE UT ANGELUM DEI) Loquendi genus Hebraicum, quod modo ad bonitatem refertur, ut 1. Sā 29, 19. modo ad Sapientiā, ut 2. Sa. 23, 17. modo ad poteſtatem ut 2. Sa 19, 27. hic verò ad majeſtatē.

Impium hoc judicio *Spanhemii* p. 231. eſt, quod *Eſthra Regi impio & profano dicere fingitur, ſe ipſum vidiſſe* ὡς ἄγγελον Θεοῦ. *Locis illis allegatis cum Angelo Dei*, inquit, *confertur David, Rex pius, & Dei timens. Quid verò hoc ad hominem profanum & impium, qualis fuit Rex iſte?* Et an ille, quem leonem prius vocat Eſther, ſtatim in Angelum Dei nova μεταμορφώσει converſus fuit? Hoc quidem ſcenæ aptius & theatro, quàm Spiritui ſancto.

CAPUT XVI.

Aſveri Epiſtola pro Iudæorum ſalute cum inimicorum ſuorum interemptione.

v. 1. REX MAGNUS ARTAXERXES) Floridus eſt hujus Epiſtolæ Character, & hominem Græcum redolet, Macedonibus ut videtur minus amicum.

Characteres iſti bini itidem derogant auctoritati Additamentorum *Canonica*. Nam non à *Græcis*, ſed *Ebræis* profecti ſunt libri V. T. Canonici, nec in *gratiam* vel *odium* ullius perſonæ aut gentis quicquam pronunciant, ſed quod res eſt. Rectè autem alii judicant, diploma hoc æquè ac ſuperius aliorum, quæ à Perſarum Regibus emanarunt characterem minimè referre, quod ipſa collatio docet.

AB INDIA VSQVE AD ÆTHIOPIAM) Et Indorum & Æthiopum quoſdam ſub Perſico fuiſſe imperio diſcimus ex Horodoto Thalia.

v. 2. IN IPSOS QVI DEDERVNT MOLIVNTVR INSIDIAS) In Græco: τοὺς ἰδίους εὐεργέτας ἐπιχειροῦσι μηχανᾶσθαι. Εὐεργέται titulus regū & imperatorū, ut oſtendimus ad Luc. 22, 25. reſpondet Hebræo נדיבים, quod propriè ſignificat εὐεργέτας, ſed ἀρχοντας verti ſolet, ex uſu frequente vocis.

v. 5. VT EOS QVI CREDITA SIBI OFFICIA DILIGENTER OBSERVANT, ET ITA CVNCTA AGVNT, VT OMNIVM LAVDE DIGNI SINT, MENDACIORVM CVNICVLIS CONENTVR SVBVERTERE) Græca hic lectio ſincera non eſt: πολλάκις δὲ καὶ πολλοὺς τῶν ἐπ' ἐξουσίαις τεταγμένων, τῶν πιστευθέντων χειρίζειν φίλων τὰ πράγματα, παραμυθία μετόχους αἱμάτων ἀθῴων καταστήσασα, περιέβαλε συμφοραῖς ἀνηκέστοις, τῷ τῆς κακοηθείας ψευδεῖ παραλογισμῷ παραλογισαμένων τὴν τῶν ἐπικρατούντων ἀκέραιον εὐγνωμοσύνην. Legendū enim videtur: ἀθῴων μετοχῆς αἱμάτων τὸ ἀξίωμα καὶ ... Deinde παραλογισαμένη. *Sæpe viros in magnis poteſtatibus conſtitutos, & quibus credita ſunt amicorum negotia deſperatio partis honoris reperto ſanguine innocente*, (i. e. falſo crimine) *in graviſſimas* cala-

Digitized by Google

calamitates induit, pravi ingenii circumventione mendaci decipiens ſimplicem dominantium bonitatem. ἀθυμία μετοχῆς, id eſt, alii qui deſperant ſe talium honorum participes poſſe fieri. Abſtractum, ut dici ſolet, pro concreto. Αἵματα ἀθῴων per metonymiam calumniam capitalem ſignificat, Deuteron. 27, 25. Jer. 2, 34.

Verſ. 7.

QUÆ RES ET EX VETERIBUS PROBATUR HISTORIIS) In Græco: σκοπεῖν δὲ ἔξεστιν οὐ τοσοῦτον ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἱστοριῶν ὡς παρεδώκαμεν: ubi omninò legendum παρεδόθημεν, tradita accepimus. Solent enim Græci formare paſſiva etiam eo ſenſu, quem activa cum Dativo habent: ſic φθονοῦμαι dicunt Græci, quod Horatius Latinè imitatus dixit, invideor. Ita παρεδόθημεν eſt, traditum accepimus, קבלנו.

Verſ. 10.

IN ANIMO ET GENTE MACEDO) In Eſtheris libro dicitur fuiſſe de ſtirpe Agag, ac proinde Amalecita, ut ibi diximus.

Πόῤῥω δὲ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα.

Id eſt, Macedonum & Amalecitarum. Non auſim affirmare ſcriptum fuiſſe Ἀμαληκιτῶν, & infra 9. Ἀμαληκίτας. Illud certum eſt, Perſis parum notos fuiſſe Macedones Eſtheris tempore.

Manifeſtus ergò hic eſt error, nec cum *veritate Hiſtorica* in gratiam revocari poteſt: nimirum *Agagita* h. e. *Amalekita* fuit Haman ſecundum indubitatam Eſtheræ Hiſtoriam: & hic *Macedo* fuiſſe fingitur, quæ nulla arte, ac ne *Grotiana* quidem, nedum Jeſuitica conciliari poſſunt.

Verſ. 14. ET REGNUM PERSARUM TRANSFERRET IN MACEDONES.

Quomodo verò id præſumi poterat Macedones tum valde obſcuros in comparatione ad potentiſſimum Monarcham Perſarum Ahaſverum, quem Darium Hyſtaſpida facit Tirinus, talia vel tentaturos, aut Judæorum exterminio, & nece ipſius Eſtheræ, & Mardochai per Hamanem tantam Monarchiam everſum iri. Nemini enim ignotum eſt, quàm obſcurum fuerit regnum Macedonicum usque ad *Philippi Patris Alexandri M.* tempora: quæ à *Darii Hyſtaſpidis* ætate per bina fermè ſecula abſunt. *Atque hæc una ratio*, judice *Franc. Junio*, *ſatis futura eſt, ex omnium hiſtoriarum teſtimonio ſumta, quod hujus Regis tempore, ac vix poſt annos centum fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Perſis congredientium.*

Verſ. 15.

JUSTIS UTENTES LEGIBUS) Sunt ſanè tales Moſis leges, etiam Strabone teſte, & multa inde ſumpſere Phœnices, à Phœnicibus Attici, ab Atticis Romani. Benè Joſephus altero contra Appionem: οἶμαι ἐπιδεῖξαι φανερόν, ὅτι καὶ πρὸς εὐσέβειαν, ἔτι δὲ καὶ πρὸς δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἐν τοῖς, πόνοις καρτερίαν, καὶ θανάτου περιφρόνησιν, ἄριστα κειμένους ἔχομεν τοὺς νόμους.

Verſ. 16.

ET FILIUS ALTISSIMI ET MAXIMI, SEMPERQUE VIVENTIS DEI) Hoc dicere melius convenit Græco proſelyto, quàm regi Perſæ.

verſ. 17. UNDE EAS LITERAS QUAS SUB NOMINE NOSTRO ILLE DIREXERAT SCIATIS ESSE IRRITAS.

Repugnat hoc apertè iis quæ cap. VIII. 8. lib. Eſther habentur, reſcripta regia talia non potuiſſe revocari vel reſcindi. Nec verò per revocatorias priorum literarum Regis quales hæ in fictitio additamento ſunt, conſultum fuit ſaluti Judæorum. Sed per ejusmodi literas ad Judæos nomine Regis perſcriptas quibus facultas concedebatur Judæis, ut ſe tuerentur ab inſidiis & vehementia hoſtium teſte libro Eſther Canonico cap. 8.

Verſ. 18.

ET OMNIS COGNATIO EJUS) In Græco ſunt. τῇ πανοικίᾳ, eſt & vox apud Herodotum aliquoties. Uſurpant & LXX. Geneſ. L. 22. Hic mos diu manſit Perſis. Ammianus libro XXIII. leges Perſarum deſcribens, illas etiam memorat, per quas ob noxam unius omnis propinquitas peribat.

verſ. 19. UT LICEAT JUDÆIS UTI LEGIBUS SUIS) Id eſt, ut ob ritus quos habent proprios nemo illis moleſtiam exhibeat. Sic Antiochus Magnus Judæis, ſi qui in Babyloniam migrare vellent, concedit νόμοις χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις, Joſephus Antiq. XII. 3. Agrippa Cæſaris Auguſti nomine Judæis in Jonia concedit: ἐν τοῖς οἰκείοις διατελεῖν ἔθεσι. Joſephus XVI. 5.

verſ. 22. INTER CÆTEROS FESTOS DIES) In Græco: ἐν ταῖς ἐπωνύμοις κλήρων ἑορταῖς. puto ſcriptum fuiſſe olim. ἐν τῇ ἐπωνύμῳ κλήρων ἑορτῇ. id eſt, in Feſto, quod à ſortibus Purim nominatur.

verſ. 24. UT NON SOLUM HOMINIBUS, SED ETIAM BESTIIS IN VIA SIT) Loquendi genus frequens apud Prophetas, Jerem 9, 10. 12, 4. 32, 43. 33, 10. 36, 29. 50, 3. 62. Ezech. 14, 13. 17. 16, 21. 25, 13. 29, 8. 11. 32, 13. Sophon. 1, 3.

Atque hæc etiam de additamentis Eſtheræ. *DEO ſoli ſit laus, honor, & gloria in ſempiterna ſecula, Amen.*

I. N. J.

ANNOTATA AD LIBRUM SAPIENTIÆ SALOMONIS.

Præloquium Grotii.

Eſt hoc opus Hebræi hominis, complectens hortamenta ad Sapientiam, qualia Salomon, rex ſapientiſſimus, dictare potuiſſet. Vixit, qui hoc fecit, poſt tempora Eſdræ, ante tempora Simeonis Pontificis, ideoque præponitur libro Sirachidæ. Eum librum nactus Chriſtianus aliquis Græce non indoctus in Græcum vertit, libero nec ineleganti dicendi genere, & Chriſtiana quædam commodis locis addidit, quod & libro Sirachidæ, quem dixi, evenit, ſed in Latino huic magis quam in ipſo Græco: non quod neſciam poſt Eſdram explicatius proponi cœpiſſe patientiam piorum, judicium univerſale, vitam æternam, ſupplicia gehennæ, ſed quia locutiones quædam magis Evangelium ſapiunt, quam vetuſtiora tempora.

Autor operis non eſt Salomo.

DE *auctore* hujus operis, quod ad negativam, quod is non ſit *Salomo*, rectè ſentit *Grotius*; meritoque à *Clichtoveo*, *Sixto Senenſi*, & *Bellarmino*, ac *Tirino* (licet non eadem ratione) *Salomoni* id tribuentibus diſcedit, habetque in eo ὁμοψήφους ex antiquitate *Hieronymum* præfat. in libr. Salom. qui *fertur*, inquit, *& alius, qui à Syracide ſcriptus eſt, Salomonis; & adhuc alius* ψευδεπίγραφος, *qui Sapientia Salomonis inſcribitur*; nec non *S. Auguſtinum* l. XVII. de Civ. Dei c. 20. *Alii verò duo, quorum unus Sapientia, alter Eccleſiaſticus dicitur, propter eloquii nonnullam ſimilitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit conſuetudo. Non autem eſſe ipſius non dubitant Doctiores*: & è recentioribus *Ludovicum Vivem* in comm. ad h. l. Auguſtin. *Lyranum*, *Driedonem*, l. 1. de ſcript. Eccl. c. 4. *Iob. Capiſtran.* in præf. ſpecul. Cleric. aliosque. *Menochius* id in dubio relinquit: *Auctor hujus libri incertus eſt; ſententia quidem Salomonis eſſe creduntur, ſed alium quempiam illas in ſcriptum redegiſſe.* Nec ſi qui è vetuſtate librum Sapientiæ nomine Salomonis citant quandoque, id aliter accipiendum, quàm uti jam indicavit *Auguſtinus*: neque *Euſebius* l. IV. Hiſt. c. 22. in textu Græco de Sapientiæ libro aliud docet, ſed de *Salomonis Proverbiis* ibi agit, eumque *librum præclara Sapientia refertum* dicit.

Digitized by Google

dicit. *S. Auguſtinus* credidit quidem aliquando, quod autor ſit *Jeſus filius Sirach*, ſed poſtmodum retractavit id *l. 2. Retr. c. 4.* nec tamen vel ipſe, vel alii Doctores antiqui Salomoni eundem apertè adſcripſerunt, etſi id prætendant *Chriſt. à Caſtro, Jac. Ryterus, Joh. Lorinus*, & *Jac. Tirinus.* Quod autem Grotius *ante tempora Simeonis Pontificis* librum hunc concinnatum dicit, *poſt Esdræ tempora*, in eo partim aſſenſum meretur, partim non meretur. Certum eſt ſcriptum eſſe poſt tempora Esdræ: atque ideò etiam *autoritas divina & Canonica* ſcripti hujus nulla eſt: utpote quod poſt *Prophetarum* tempora ſcriptum, nec à Propheta vel viro θεοπνεύςῳ profectum, unde extra Canonem ab *Origene* apud Euſeb. l. VI. c. 24. *Athanaſio* in Synopſi, *Epiphanio* de menſ. & ponderib. *Cyrillo* in Catech. illumin. IV. *Damaſceno* l. IV. Orth. fid. c. 18. collocatur, æquè uti ab *Hieronymo* præfat. in Proverb. non diffitente *Tirino*, quemadmodum & *Auguſtinus* l. 1. de prædeſt. ſanct. c. 14. teſtatur, *reclamatum fuiſſe à multis piis, & Catholicis fratribus negantibus librum hunc eſſe Canonicum.* Neque in Canone eum conſtituit Epiſtola *Melitonis* ad Oneſimum, cujus verba παροιμίαι ἡ σοφία, non duos libros inferunt, ſed eundem Proverbiorũ librum *Sapientiam* per appoſitionem deſignant: quia *Euſebio* teſte l. IV. c. 22. *Omnes veteres appellarunt Proverbia* Σοφίαν πανάρετον unde recte redduntur à *Ruffino*, *Proverbia, quæ & Sapientia*, quemadmodum & *Amphilochius* in Jambis ad Seleuc. Inter Canonica opuſcula Concil. Conſtantinop. Trullani apud Gratian. *C. Quoniam diſtinct.* XVI. *Quinque*, inquit, *verſibus ſcripti ſunt, Job, Pſalmi, tres Salomonis, Proverbia Sapientia, Eccleſiaſtes Cantica.*

De tempore conſcripti libri

Id verò minus certum, imò vero haud conſentaneum eſt, quod *ante tempora Simeonis Pontificis* ſcriptus ſit liber Sapientiæ; quem à *Philone* ſcriptum *Lyranus* & *Bonaventura* dicunt, qui Apoſtolorum temporibus fuit. De quo *Ludov. Vives* l. 5. *Liber Sapientiæ creditur Philonis Judæi Alexandrini, qui vixit temporibus Apoſtolorum, quibus & amicus fuit, tanta in Græco ſermone fœcundia, ut de illo Græci dixerint*, ἢ φίλων πλατονίζει, ἢ πλάτων φιλονίζει. Non deſunt quidem, qui *Philonem* alium *Seniorem*, qui annis ferè 170. ante Chriſti adventum floruit, autorem faciant, utpote *Genebrard.* & *Bellarmin.* qui unum ex LXXII. interpp. hunc Philonem dicunt: Sed illis adverſari *Joſephum*, dum *ſeniorem Philonem non inter Judæos, ſed inter Ethnicos Hiſtoricos recenſeat l. 1. contra Appion.* obſervavit jam *Sixtus Senenſis l. 1. Bibl. ſect. 2.* Et quum agnoſcat Grotius, *Chriſtiana quædam reperiri in hoc libro, ac locutiones quaſdam in eodem magis ſapere Evangelium, quam antiquiora tempora*, cur potius inſerta illa ab interprete, quàm profecta ab autore ſtatuit, non parum ita ſuſpectum reddens totum librum, ſiquidem *Ebræus*, quem originarium credit, textus non habeatur.

De textu originali.

Quapropter cum aliis potius eruditiſſimis viris ſtatuendum, *Græco ſermone* primum conſcriptum fuiſſe librum, non Ebræo idiomate: quem *Græcam redolere Eloquentiam* pronunciat *Hieronymus*, & quum ejus *peritiſſimus* fuerit Philo, teſte in Catalogo *Hieronymo*, qui Apoſtolorum vixit temporibus, à Philone librum adornatum eſſe: cujus rei argumentum non tantùm *Eloquentia Græca, occaſio, ſcopus, & ſumma libri*, ſed & *contenta nonnulla ſpecialia* præbent, minimè obſcurum aut proletarium. Jam à *tempore Hieronymi non extare Hebraicè, ſed ſolum Græcè* agnoſcit *Tirinus*; etſi *Ebraicè olim ſcriptum*, ſed citra ſolidum fundamentum, quod nec è teſtimonio *Iſidor.* de offic. l. 1. c. 12. nedum ex autoritate *Jeſuitæ Caſtrii* (alios non allegat *Tirinus*) peti poſſe quilibet videt, aſſeveret. Quæ verò de *patientia piorum*, de *judicio univerſali*, de *vita æterna*, de *pœna infernali* ante Esdram minus cognitis ὡς ἐν παρόδῳ ingerit Grotius, mataeologiæ *Arminianæ* ac *Socinianæ* affinia, plus vice ſimplici à nobis profligata ſunt, neque vel *fidei veterum* vel *revelationi & gratiæ divinæ*, quæ priſcis temporibus ita defuerit Eccleſiæ, ullatenus conveniunt.

De occaſione & ſcopo libri.

Occaſionem itaque, ac *ſcopum* libri quod attinet, videtur inde *Philoni* data ἀφορμὴν, quod *Cajo Caligula* Romæ ſimulacro aureo culto, etiam *Hieroſolymis*, ut coleretur, effigies ejus in *templum* inferenda eſſet, nequicquam id per *Philonem* deprecantibus Judæis, in *terrorem impiorum* & *Tyrannorum & ſolatium fidelium* hoc ſcriptum à *Philone* concinnatum ſit, quo de monuit etiam *B. Lutherus* noſter in *præfat. Germanica*; adeoque contineat *explicationem primi præcepti* de *Deo timendo, & fiducia in Deo collocanda*: cujus gratia celebratur hic *ſapientia Verbi Dei*, & ex adverſo damnatur *cultus idololatriæ*, ejusdemque *pœna* ſiſtitur, ut & *cujusvis impietatis*, & imprimis *Tyrannidis*, ac de *officio ſuo* commonentur *Principes* & *Magnates.*

Sic *analoga* admodum ſunt iis, quæ *Philo l. 1. de allegor. legis* in verba illa Moſis *exibat fluvius ex Eden*, habet, *fluvius eſt virtus generalis, quatuor capita ſunt virtutes, ex Eden*, id eſt, *ſapientia Dei effluentes*, quæ in hoc libro leguntur, *c.* VIII. 7. cum *virtutes divinæ in quatuor ſpecies* dividuntur, *quæ ab uno fonte redundent*, nimirum à *ſapientia Dei.* Et exiſtimat *Galatinus* de arcan. Cath. verit. l. 1. c. 4. quod *Salomo in Proverbiis ænigmaticè & univerſaliter de Chriſto futurum prædixerat, hoc Philonem in libro Sapientiæ docere impletum*: eoq; accõmodat, quod *cap. 2 & 3.* de juſto dicitur. Quod de Chriſto etiam explicant *Lyranus, Dionyſius Carthuſianus, Rupertus Holkat*, & è Jeſuitis *Lorinus, Menochius, Tirinus*, ut & *Janſenius*, nec non è noſtris *B. Dn. D. Dietericus* in Conc. x. ſuper h. libr. & *B. Dn. D. Waltherus* in præfat. dedicator. Concionum in Epiſtol. ad Ebr. p. 4. ſeqq. In quam ſententiam allegat Tirinus *Tertullianum* l. 3. adv. Marcion. c. 22. *Cyprianum* lib. 2. c. Jud. c. 14. *Cyrillum Alex.* in Eſ. 58. & 59. *Hieronymum* in Eſ. 3. *auctorem oper. imperfect.* hom. 43. *Auguſtinum* de Civ. Dei c. 20. & conſonare *fere reliquos Patres* ad cap. 2. v. 13. annotat.

Summa libri.

Continet hic liber juxta *Athanaſium in Synopſi*, & *Menochium*, *doctrinam juſtitiæ, atque inſtructionem tum pravorum, tum integrorum virorum, & prophetiam de Chriſto*: præterea *diſputationem de nonnullis naturæ partibus*: *reprehenſionem idololatriæ, narrationem ac prædicationem operum mirificorum; quæ Deus in gratiam populi ſui operari dignatus eſt.*

Partitio.

Tirinus tres partes hujus libri cum Edero, Lorino & Caſtrio conſtituit: *Primam* usque ad c. VII. *exhortationem ad Zelum & amorem Sapientiæ.* *Alteram* c. VII. IIX. IX. *explicationem originis ſapientiæ.* *Tertiam* reliquis capp. *enarrationem effectuum, & fructuum ſapientiæ.* Quæ partitio retineri poterat, utpote non incommoda. Parte *prima* exhortatoria primum *invitatio* ipſorum *Magiſtratuum* ad veram Sapientiam occurrit, c. 1. *illuſtrata* contraria opinione *Epicureorum* & infidelium c. 2. & *confirmata* utriusq; ſortis tum juſtorum, tum injuſtorũ & impiorum inter ſe comparata felicitate & infelicitate, c. 3. etiamſi *illi ſteriles* ſint, & immatura morte abripiantur, hi fœcundi, & μακρόβιοι c. 4. cum

ὑπο-

ὑποτυπώσει deplorationis *impiorum* in altero ſeculo beatitudinis fidelium, propriæque infelicitatis, c. v. & *objurgatione Tyrannorum*, ac commonefactione ad amplectendam Sapientiam in verbo Dei propoſitā c. VI. In altera parte *Didactica* de origine ſapientiæ I. *Precibus* eam impetrandam eſſe docetur, & ceu donum digniſſimum merito expeti c. VII. & VIII. & *formula precum* adducitur c. IX. In tertia parte quæ *Epaenetica*, & commendatoria eſt, primum *Patriarcharū* laudantur Exempla, qui per ſapientiam ſalutem adepti, c. X. tum *Ebræorum* in exitu ex Ægypto, cum oppoſitione Ægyptiorum, & ſuppliciorum ipſorū, c. XI. nec non *Cananæorum* c. XII. ut & *idololatrarum quorumvis*; unde de *cultu ſiderum*, aliarumque creaturarum Dei, itemque *ſtatuarum* ab hominibus formatarum c. XIII. & de *origine, fœdiſque fructibus, idololatriæ* c. XIV. utpote veræ ſapientiæ maximè oppoſitæ; *collatione* facta *bonitatis divinæ* erga ſapientiæ veriq; Dei cultores, & juſtitiæ ac ſeveritatis adverſus *inſanientes idololatras*, c. XII. quæ illuſtratur commemoratione *ſuppliciorum* Ægyptiis. & *beneficiorum* Iſraëlitis exhibitorū, c. XVI. ut & *diverſitate plagarum*, quoad *infideles* & *fideles*: ubi imprimis de *tenebris Ægyptiacis* c. XVII. & *occiſione primogenitorum* c. XIIX. deq; *interitu Ægyptiorum in mari rubro*, & *liberatione glorioſa* Iſraelitarum, c. XIX. ut oppoſita juxta ſe poſita mutuò ſe illuſtrent, ſtudiumque ſapientiæ eo magis commendent. Supereſt, ut de Interpretibus aliquid adhuc adjiciamus; qui præter *Bedam* è noſtris ſunt *B. Selneccerus, B. Cunr Dietericus, Hōſchelius, Hemmingius*, è Pontificiis *Robert. Holkoth, Janſenius, Serarius, Lorinus, Cor. à Lapide, Tirinus* itē. & *Menochius*.

Interpretes.

PARS I. EXHORTATORIA

AD AMOREM SAPIENTIÆ.

CAPUT I.

Reges & Magiſtratus invitantur ad Sapientiam, quæ veram docet juſtitiam, ut ſe illi ſinceros ac ſimplices præſtent auditores, quum nihil ſit, quod Deus magis oderit, quàm cor ſimulatum, os mendax, & obmurmurans, ac opera prava, & injuſta, quibus homines mortem, quam Deus minimè fecit, neque intendit, ſibi propria culpa accerſiverunt.

v. 1. SENTITE DE DOMINO IN BONITATE) ἐν ἀγαθότητι. Hebraiſmus pro *benè ſentite*; credite omniſcium, omnipotentem, juſtum, bonum.

ITa cum *Nannio Tirinus*, quem ut alias non rarò ſequutus eſt Grotius.

v. 2. QUI NON TENTANT DEUM) Tentare Deum hic dicuntur, qui Deo non confidunt.

PROBATA AUTEM VIRTUS CORRIPIT INSIPIENTES) Potentia autem Dei experimentum ſui dans, ſtultos convincit: Stultos, id eſt, providentiam negantes, ut Pſalm. 14, 1.

v. 5. SANCTUS ENIM SPIRITUS DISCIPLINÆ) Multas admodū ſignificationes habet in Hebræo רוח, quod Græcè πνεῦμα, Latinè Spiritus vertitur. Hoc loco, ut verſus ſequens oſtēdit, & alii infra 7, 7. & 9, 6 18. ipſa illa animi conſtitutio, quæ ſapientia dicitur, vocatur πνεῦμα, quomodo πνεῦμα πραότητος dicitur 1. Cor. 4, 21. Gal. 3, 2. Clem. Alexand. lib. de Propheria, πνεύματα appellat τὰς ποιότητας τῆς ψυχῆς.

Cur verò non ſignificatu famoſiori de Spiritu S. accipi poſſit? ut explicat *Tirinus*, q. d. qui ad Gymnaſium ſapientiæ accedit nō ſimplici, aut vero, ſed ficto animo, tentandi potius, quàm diſcendi, vel proficiendi gratia, non inſtruetur ab hoc magiſtro ſapientiæ Spiritu S. De Spiritu S. enim agi è v. 7. liquet, quem etiā de eodem interpretatus eſt ipſe Grotius. Quod autem de Spiritu S. dicitur ἐλεγχθήσεται *refelletur, indigne tractabitur*, adeoque fugabitur, accipiendum ut illud Apoſtoli *Eph.* 4, 30. *Nolite contriſtari Spiritum S. Menochius* vocem illam ἐλεγχθήσεται reddit *oſtendetur*, qualis ſit S. S. i. e. *quàm abhorreat a dolis, & iniquitate, idq; per inflictas ſceleſtis peccatorum pœnas.*

v. 6. RENUM ILLIUS TESTIS EST DEUS) Id eſt, cupiditatum, quas renum nomine ſignificant Hebræi. Pſal. 7, 10. Jerem. 9, 20. 17, 10. 20, 12.

v. 7. QUONIAM SPIRITUS DOMINI REPLEVIT ORBEM TERRARUM) Sicut hominis Spiritus per omne corpus hominis ſe extendit, ita Dei Spiritus per orbem univerſum; ac proinde ſicut hominis ſpiritus ſentit, ſi qua pars doleat, ita Dei Spiritus ea quæ in mundo aguntur, Athenagoras: Διὰ τοῦ πνεύματος πάντα συνέχεται, qui & hoc πνεῦμα διὰ τοῦ ὕλης διῆκον vocat ἐλαττον τοῦ θεωτέρου πνεύματος Θεοῦ. Theophilus Antiochenus: ἡ πᾶσα κτίσις περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ περιέχον σὺν τῇ κτίσει περιέχεται ὑπὸ τῆς χειρὸς Θεοῦ. Clementi hic Spiritus dicitur, ὁ διήκων τοῦ πνεύματος τόνος. Contra Marcionem libro IV. diſputans Tertullianus ait: *A quo Spiritum ſanctum poſtulum? à quo nec mundialis Spiritus præſtatur?*

ET HOC QUOD CONTINET OMNIA, SCIENTIAM HABET VOCIS) τὸ συνέχον τὰ πάντα, γνῶσιν ἔχει φωνῆς. Philemon:

---- ὁ δὲ παρὼν ἁπανταχοῦ.
Παρὼ ἐξ ἀνάγκης εἰδὲ πανταχοῦ παρών.

Hoc etiam de Spiritu ſancto accipit *Auguſtin. Epiſt. 57. ad Dardan. c. 5.* ut probet Spiritum S. ubique eſſe, annuitque *Tirinus*. *Antecedens* certè de Spiritu S. aperte agit; neque aliena ab hoc ſenſu ſunt, quæ attulit proxime *Grotius*. *Menochius* ad illa, SCIENTIAM HABET VOCIS, id eſt, *Spiritus, qui eſt ubique ignorare non poteſt, quæ quis loquitur, quamvis occultè & ſubmiſſa voce loquatur, aut etiam in corde.*

v. 8 NEQUE PRÆTERIBIT ILLUM CORRIPIENS) JUDICIUM) οὐ μὴ παροδεύσῃ αὐτὸν ἐλέγχουσα ἡ Δίκη: Eurip.

Οὔτοι προσελθοῦσ' ἡ Δίκη σε πώποτε
Παίσει πρὸς ἧπαρ, οὐδὲ τῶν ἄλλων βροτῶν,
Τὸν ἄδικον, ἀλλὰ σῖγα καὶ βραδεῖ ποδὶ
Στείχουσα μάρψει τοὺς κακοὺς ἀεὶ βροτῶν.

Vindicta intelligitur *redarguens*, & impunitum peccatum non permittens. Rectè *B. Luther.* Das Recht ſo ihn ſtraffen ſoll.

verſ. 9. IN COGITATIONIBUS ENIM IMPII INTERROGATIO ERIT) Id eſt: Inquiret Deus etiā in cogitata. Vox διαβούλια eſt apud Polybium, apud Interpretes V. T. ſæpe.

verſ. 10. AURIS ZELI AUDIT OMNIA) Id eſt, Dei omnia acriter ſcrutantis, ut mariti Zelotypi ſolent.

v. 11. QUÆ NIHIL PRODEST.

Eſt μείωσις. Minus enim dicitur, quam ſignificatur: *Quæ multum noxia eſt.*

IN VACUUM NON IBIT. Non evadet divinam ultionem.

verſ. 12. NE ZELETIS MORTEM) ζηλοῦν eſt cum ſtudio ſectari. Sic dicuntur ζηλωταὶ ὑμ. Act. 21, 20. Dei, 22, 3. Spirituum, 1. Cor. 14, 12. bonorum operum, Tit. 2, 14.

Senſus eſt, nolite ſectari ea quæ mortem afferunt.

v. 13. QUONIAM DEUS MORTEM NON FECIT) Palam eſt intelligi mortem, quam & Chaldæus V. T. Interpres & Apocalypſis ſecundam vocant. Nam alioquin certum eſt, animantia à Deo morti addicta: hominem verò ita creatum ut mori poſſet. Huc pertinet & quod præceſſit: *Os quod mentitur occidit animam.*

Qui verò hoc palam eſſet? Deus certe nec *mortem æternam* fecit, nec *temporalem*. *Animantia bruta* huc non faciunt, ubi de *homine* ſermo eſt: quē verò ita creatum eſſe *ut mori poſſet*, cum *Auguſtino* quidem agnoſcimus, *immortalem* tamen etiam cum eodem ita profitemur, ut *potuerit non mori*: utq; in ipſo, prout à Deo cōditus eſt nihil fuerit, quod ad mortem eum diſponeret, nihil corruptionis, nihil mortalitatis, mors enim, & quicquid mortalitatis eſt per peccatū introducta ſunt, non per *creationē* in homine locum habuere. Fuit quidem homo immunis à morte in ſtatu integritatis non *abſolute*, ſed *hypothetice*, quoad usq; non peccaret. *Nec eo modo, quo Angelos condiderat Deus ita condidit & homines, ut etiamſi peccaſſent mori omnino non poſſent: ſed ita ut perfunctos obedientia munere ſine interventu mortis angelica immortalitas & beata æternitas ſequeretur, inobedientes a. mortis plecteret damnatione juſtiſſima*, ut habet *Aug.* l. 13. de Civ. Dei c. 1. Interim ſecundum eundem Hipponenſium Epiſc. c. 15. l. c. CONSTAT INTER CHRISTIANOS *veraciter CATHOLICAM tenentes fidem, etiam ipſam nobis corporis mortem non lege naturæ, quâ NULLAM MORTEM homini Deus fecit, ſed merito inflictam eſſe peccati; quoniam peccatū vindicans dixit Deus homini, in quo tunc omnes eramus:* Terra es, & in terram ibis. Hæc ſi negavit Grotius, uti apparet eum cum Pelagianis & Socinianis negaſſe,

Catho-

Digitized by Google

Catholicam fidem veraciter non tenuit, Auguſtini judicio.

verſ. 14.

CREAVIT ENIM UT ESSENT OMNIA) Id eſt, omnes homines, quos creare Deus dicitur, quoties concipiuntur, Job. 10, 10. Sic Epheſ. 1, 10. τὰ πάντα, id eſt, τὰ μεγά. & πάσῃ τῇ κτίσει, id eſt, omni homini, Marci 16, 15. Creavit ut eſſent, id eſt, ut æternum vivant. Hinc colligas διαμονὴν τῶν ψυχῶν, quæ Hebræis השארות נפש.

SANABILES FECIT NATIONES OMNES TERRARUM) In Græco: καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου. Natura hominum Dei bonitate talis eſt, ut apta reddi poſſit ad ſalutem æternam. κόσμος, id eſt, humanum genus, ut Joan, 3, 16. γένεσις, id eſt, natura, Jac. 1, 23. 3, 6.

ET NON EST IN ILLIS MEDICAMENTUM EXTERMINII) Nihil eſt tale in animi humani natura cur neceſſariò interire debeat, ſicut homo interit ſumpto veneno.

Corruptela hæ verborum luce clariorum affines ſunt *Socinianorum* detorſionibus. Non de *creatione*, qua impropriè creari dicuntur homines, quando *concipiuntur*, ſed de *prima & propriè dicta creatione* hic agitur, nec de *fine* creationis, quod ad æternam vitam conditus homo ſit, loquitur Sapiens, ſed de *qualitate* hominis conditi, quod *ſine corruptione*, vel *diſpoſitione ad interitum*, & εἰς τὸ μὴ εἶναι, vel ita conditus ſit, *ut fuerit immortalis, & immunis à cauſis & principiis internis deſtructivis*: nec de eo ſermo eſt, quod *natura hominum* talis ſit, ut *apta reddi poſſit ad ſalutem æternam*, qualem ἱκανότητα homini poſt lapſum tribuit Pelagianizans *Grotius*, ubi homo non magis *aptus ad ſalutem* cenſeri poteſt, quam *mortuus ad vitam*: quia verè in peccatis mortuus eſt; nec quicquam certius eſt, quam quod in homine id poſt lapſum ſit, ob quod neceſſario interire ipſum oporteat, quod eſt ipſummet *peccatum*; quia τῇ φύσει *natura ſumus filii iræ*, Eph. 2, 3. & *quicquid ex carne natum eſt, caro eſt*, Joh. 3, 5. De homine verò hic agitur, qualis à Deo conditus eſt, quod ſc. conditus non ut moreretur, vel εἰς τὸ μὴ εἶναι, aut *mortalis natura* fuerit per ipſammet *creationem*, ſed ut σωτήριοι *conſervandi vim habẽtes eſſent generationes mundi* & εἰς τὸ εἶναι, *ut perpetuo eſſent* vel *immortales exiſterent, & immunes à morte*, utpote quam Deus *nullo modo* fecit: adeoque ita conditus eſt homo, ut non fuerit in ipſo φάρμακον ὀλέθρου *venenum* ullum *perditionis*, vel mortiferum. Vox enim φαρμάκου eſt *media* ſignificationis, & accipi hic eam in ſequiorem partem cum addita ὀλέθρου vox, tum *antecedentia* luculenter docent, neq; id diffitentur Grotius aut Pontificii interpretes, etſi immortalitati primi hominis non ſatis æqui ſint Papiſtæ, *Medicamentum exterminii*: Græce φάρμακον ὀλέθρου *venenum perditionis*, habet *Menochius*; qui etiam ea quæ ſequuntur in eum ſenſum interpretatur: NEC INFERORUM REGNUM IN TERRA; *Græcè eſt*, οὔτε ᾅδου βασίλειον ἐπὶ γῆς, neque orci aut inferni regia eſt ſuper terram; *ſc. à Deo facta: nam per hominis peccatum mors regnum ſuum in mundo ſtatuit*. Et v. 15. JUSTITIA ENIM PERPETUA EST ET IMMORTALIS, id eſt, *ſi homo juſtitiam originalem conſervaſſet, immortalis fuiſſet*. Similiter & *Tirinus*: *Salutares* ſeu ſalubres *facit generationes*, id eſt, *primordia mundi*, ſeu *res natas, vel genitas in mundo*, q. d. *res omnes ut primum natæ, vel productæ ſunt in mundo, fuerunt ſalutiferæ, & ſalubres. Tales enim creavit Deus. Ita S. Hieronym. in c. 12. Zachar.* NON EST IN ILLIS à prima eorum origine MEDICAMENTUM EXTERMINII; Græcè *pharmacum exitioſum*, id eſt, *venenum lethiferum*, ut *S. Hieronymus* (l. c.) exponit. Senſus eſt; *Neque mortem, neque quicquam mortiferum in actu ſecundo productum à Deo fuiſſe, ſed ſolius hominis vitio in orbem invectum eſſe. Cuncta enim quæ fecerat Deus erant valde bona.*

NEC INFERORUM REGNUM fuit IN TERRA,

Græcè, *nec Orci* vel inferni, *regia*, ſeu palatium, fuit *ſuper terram*, q. d. *Deus non fuit cauſa quod infernus & infernales dæmones habeant tam amplam poteſtatem & quaſi regnum ſuper terram: ſed id fecit culpa hominum, qui ſuis ſceleribus eos ex Orco propria illorum arce adſe evocarunt. Nam ex quo prævaricatus eſt Adam, Orcus & orci incolæ dæmones ſuam regiam ſtatuerunt in terra, & homines ſua ſubjecerunt poteſtati, à qua alioquin erant immunes.*

Ad v. 15. JUSTITIA ENIM *primæva, ſeu originalis, in qua primi homines creati ſunt a Deo*, PERPETUA EST ET IMMORTALIS) *Cum natura ſua & quantum ex ſe: tum effectu ſuo, quia perpetuæ & immortalis vitæ cauſa erat homini, nec permiſiſſet poſſeſſorem ſuum venire ſub imperium diaboli, vel mortis, vel inferni, niſi ille peccando ſe ultro ipſorum poteſtati ſubjeciſſet.* Hæc Tirinus.

Quod verò *Socinus* excipit libr. de ſtatu homin. prim. p. 201. *Etiamſi Deus hominem ab initio mortalem creaverit, tamen ejus* MORTALITATIS *nulla ratione auctor propriè dicendus eſt, cum ea mortalitas ex natura materiæ, ex qua creatus homo fuit* NECESSARIO *proveniat*, in eo contradictioni tantum ſe involvit: Siquidem Deus non *hominis* tantum, ſed & *materiæ, ex qua homo creatus*, auctor & conditor ſit. Si ergo illa *per ſe* hoc laboravit vitio, ut formato etiam ex eadem corpore humano, inſpirataque eidem *immortali anima, neceſſariò* ex ea provenerit mortalitas vi naturæ ejuſdem, utique neceſſariò etiam *Deus auctor mortalitatis* iſtius ſtatuendus erit. *Cauſa* enim *cauſæ ineſſentialiter* & *neceſſariò connexis* eſt etiam *cauſa cauſati*. Quod autem ad *ſimile*, quod adhibet Socinus, *ſi lutum illud ex quo ſtatuam fictor effinxit, loqui poſſet, num quid fragilitatis ſuæ, cujus cauſa in materia, ex qua conſtat, reſidet, eum auctorem faceret?* Illud valde eſt diſſimile. Quia luto inducit quidem *formam* fictor, *lutum* autem ipſum non facit. Porrò ſi eum *corruptibilitate* & *mortalitate* conditus fuiſſet homo, quomodo *valde bonus* conditus diceretur, *Geneſ. 1, 31.* quomodo ישר *rectus, perfectus & integer* fuiſſet, quod de ipſo affirmatur *Eccl. VII. ult.* quia *ut materia* φαυλότης, *ſic & mors eſt malum, quod per ſeipſum Deo diſplicet*, fatente *Socino* l. c. p. 202. & ad *integritatem* ac *perfectionem corporis humani* id omnino requiſitum fuerit, ut nulla prorſus δυσκρασίᾳ laboraret, unde etiam ante peccatum non erat miſerum, aut morbis obnoxium, ſed ea demum in pœnam peccati ſunt inflicta, *Geneſ. 3, 17.*

NEC INFERORUM REGNUM IN TERRA) Non dedit Deus τῷ ᾅδῃ, id eſt, τῷ θανάτῳ, jus illud, ut omnes hominum animi ei ſubjaceant, quomodo populus ſuo regi. Hic γῆ, ut modo κόσμος, eſt genus humanum, ut Matth. 6, 16. Luc. 2, 14.

Verſ. 15.

JUSTITIA ENIM PERPETUA EST, ET IMMORTALIS) Δικαιοσύνη δὲ ἀθάνατός ἐστι. Eſt μετωνυμία. Juſtitia cauſam dat immortalitati. Epicharmus eodem ſenſu:

Εὐσεβὴς τὸν νοῦν πεφυκὼς οὐ πάθοις γ᾽ οὐδὲν κακὸν
Κατθανών. ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ᾽ οὐρανόν.

Antiſthenis dictum: Δεῖ ἀθανάτους εἶναι δεῖ ζῆν εὐσεβῶς καὶ δικαίως.

Verſ. 16.

Verſ. 16. IMPII VERO MANIBUS ET VERBIS ACCERSIVERUNT ILLAM) Mortem, ut diximus, ſecundam verbis mendacibus & factis injuſtis ſibi accerſunt. Antipho: ἀσεβῶν δὲ καὶ παραβαίνων τὰ εἰς τοὺς θεοὺς καὶ αὐτὸς αὑτὸν τῆς ἐλπίδος, ὅπερ ἐστὶ μέγιστον ἀνθρώποις τὸ βίου ἀγαθὸν, αὐτὸς αὑτὸν ἀποστερεῖ.

ET ÆSTIMANTES ILLAM AMICAM DEFLUXERUNT) Hæc ſic intelligenda quomodo ſupra μὴ ζηλοῦτε θάνατον. Amare enim pœnam dicuntur, qui ſtudioſè ea agunt, quibus pœna connexa eſt. Sic Prov. 8, 36. Jerem. 8, 3. Vidè quæ diximus libro 2. de Jure Belli & Pacis XX. 2. & in Annotatis ad eum locum.

ET SPONSIONES POSUERUNT AD ILLAM) συνθήκην ἔθεντο πρὸς αὐτὸν, quaſi contractu facto ſe ei obligarunt.

QUONIAM DIGNI SUNT QUI SINT EX PARTE ILLIUS) Nihil melius merentur.

Multa in his iterum deſideranda. Primò quod non attendit Grotius, de *creatione* prima hic ſermonem eſſe, cum inferorum regni autor Deus eſſe negatur, quia hoc non à Deo eſt per creationem, ſed à *Diabolo* per *ſeductionem*. Deinde *regno inferorum omnes omninò homines* ſubjacent non quidem à *creatione divina*, ſed à *defectione à Deo*, quia in Adamo omnes peccarunt. Tertio quod poſt lapſum nunc *omnes hominum animi* τῷ ᾅδῃ *non ſubjaceant*, non *culpæ defectui* adſcribendum, quia nulla hic διαστολὴ, *omnes* enim *peccavimus, & deſtituimur gloria Dei* Rom. 3. 23. neq; viribus hominis, aut liberi arbitrii, quia poſt lapſum nulla ſupereſt ante gratiam arbitrii libertas, nulla virium ſpiritualium facultas, *ſervi* enim peccati ſumus 2. *Petr.* 2, 19. ſed *gratiæ reparationis & converſionis divinæ*, quæ ob Chriſtum & in Chriſto nobis obtingit unicè hoc accepto ferendum Eph. 2, 4. ſeqq. Col. 1, 14. Quarto unde docebitur τῷ ᾅδῃ idem eſſe, quod τῷ ἀφανισμῷ. Quinto quænam cogit neceſſitas ut voce γῇ non *terram*, ſed *humanum genus* intelligamus, quod *Matth.* 6, 10. *Luc.* 2, 14. ita deſignari non appare, tquum illic etiam propriè accipi poſſit de terra ipſa. Nam nec in *univerſa terra regnum inferorum* locum habuit per creationem, & terræ redditam eſſe pacem per incarnationem Filii Dei celebrant Angeli; (etſi eadem hominibus qui in terra ſunt obtingat) quemadmodum gloriam Dei in *excelſis*, vel *cœlis* itidem deprædicant: opponentes cœlos non humano generi, ſed *terræ*: & *voluntas* Dei fit *in terris* ab hominibus, ſicut eadem *in cœlis* fit ab Angelis & ſpiritibus juſtorum perfectorum. Sexto *juſtitia immortalis* dicitur, non quod *juſtitia noſtra propria* poſt lapſum *immortalitatem* conſequamur, ſed quod *juſtitia originalis* homini concreata verè immortalis fuerit, & cum immortalitate hominis conjuncta, ſi non defeciſſet homo à Deo: Erat enim *juſtitia* & *immortalitas* ipſi *naturalis* in ſtatu integritatis, ut T. IV. Syſt. Theolog. evicimus. Septimo *cum impii manibus & verbis mortem ſibi accerſiſſe, Deum* autem *eam non feciſſe*, autor Sapientiæ docet, mortem non eſſe à *Deo creatore*, cujus *opera omnia*, quæ fecit *valdè bona* fuere *Gen.* 1, 31. ſed ab *impietate, à Diabolo ſeductore* invecta teſtatur, uti ex *hiſtoria lapſus* conſtat. Non autem de eo agit, quomodo *poſt lapſum*, nedum *poſtquam redemtum à Chriſto eſt genus humanum*, mortem ſibi accerſant homines, cui per lapſum & poſt lapſum τῇ φύσει obnoxii ſunt, quia per peccatum mors introducta eſt; *liberato* autem *per Chriſtum* à morte *genere humano*, per *infidelitatem* morti obnoxii ſunt, qui Chriſti redemtionem nō applicant ſibi per fidem, ſed reprobant per ἀπιστίαν: quibus non tantum *æterna* mors, ſed etiam mors *corporalis* in *pœnam* cedit, quum contra fideles à *morte æterna* immunes ſint, *corporalis* autem *mors* non *ſupplicium* ipſis ſit, ſed *beneficium*, quo *corpus* requiem conſequitur olim reſuſcitandum ad gloriam, *anima* vero transfertur in cœleſtem beatitudinem, *Apoc.* 14, 13. Octavo *amarunt* homines *mortem* præ vita, & immortalitate in qua conditi à Deo erant, cum defecerunt à Deo, atque ita *quaſi contractu facto ſe eidem obligarunt*: quia transgreſſioni legis ſancita erat mors *Gen.* 2, 17. & per peccatum facti ſunt morti obnoxii. *Stipendium* enim *peccati mors eſt, Rom.* 6, 21. & per *unius inobedientiam condemnatio venit ſuper omnes*, Rom. 5. 18. *per unum hominem peccatum in mundum venit, & per peccatum mors* v. 12. Nono itaque *digni facti ſunt morte homines*, per apoſtaſiam à Deo, & transgreſſionem legis divinæ, utpote qua mortem meruere, qui immunes à morte eſſe poterant, ſiquidem *Diaboli invidiâ mors introiverit in orbem terrarum*, ut hæc explicat Sapiens c. 2, 24. quum *Deus hominem non mortalem crearit, ſed inexterminabilem, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecerit illum.*

CAPUT II.

Impii vitæ futuræ ſpem non habentes, aut in ſe extinguentes, id pro ſummo bono habent, frui hujus vitæ voluptatibus, nec religio eſt impiis opprimere pauperes juſtos, ſiquidem etiam impii Iudæi ipſummet Filium Dei, cujus diſciplinam & vitam contrariam ferre non poterant, circumvenerint, & ad mortem condemnarint, neſcientes myſteria Dei: quum contra Deus hominem ad imaginem ſuam & immortalem condiderit, ac per invidiam Diaboli mors invecta ſit, quem imitantur impii.

Verſ. 1.

DIXERUNT ENIM COGITANTES APUD SE NON RECTE) Cogitationes impiorum, Eccleſ. 9. & 1. Cor. 15, 32.

ET NON EST REFRIGERIUM IN FINE HOMINIS) In Græco: οὐκ ἔστιν ἴασις. Mors eſt quiddam immedicabile.

Sic etiam *Oſorius, Ianſenius, Tirinus.*

ET NON EST QUI AGNITUS SIT REVERSUS AB INFERIS) Unde certi eſſe poſſimus de ſtatu animorum poſt mortem, Luc. 16, 30.

Verſ. 2. QVIA EX NIHILO NATI SVMVS) In Græco: αὐτοσχεδίως ἐγεννήθημεν, ubi αὐτοσχεδίως eſt, ſine ulla divina providentia. Quod Curtius libro V. dixit *fortè & temerè.*

ET POSTHAC ERIMVS TANQVAM NON FVERIMVS) Seneca:

Quæris quo jaceas poſt obitum loco?
Quo non nata jacent.

QVONIAM FVMVS FLATVS EST IN NARIBVS NOSTRIS) Nimirum ſicut Varro definiebat animam eſſe aërem conceptum ore, defervefactum in pulmone, tepefactum in corde, diffuſum in corpus. Ex hac ſententia nomen habet animus, quaſi ἄνεμος.

ET SERMO SCINTILLÆ AD COMMOVENDVM COR NOSTRVM) Græcè: ὁ λόγος σπινθὴρ ἐν κινήσει καρδίας ἡμῶν, *ratio noſtra eſt ſcintilla exoriens, ubi cor movetur.* Sicut Empedocles:

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Verſ. 3. QVIA EXSTINCTVS CINIS ERIT CORPVS NOSTRVM) In cineres vertetur.

ET TRANSIBIT VITA NOSTRA TANQVAM VESTIGIVM NVBIS, ET SICVT NEBULA DISSOLVETVR) In Græco; καὶ τὸ πνεῦμα ἡμῶν διαχυθήσεται ὡς χαῦνος ἀήρ. Cum exiſtiment tales homines nihil ab alio aëre differre animum, non mirum eſt, ſi & eum è corpore exeuntem huc illuc diſpergi exiſtiment. Seneca:

----cum profugo ſpiritus halitu
Permiſtus nebulis ceſſit in aëra.

Huc tendit & epigramma Diogenis Laërtii de Anaxarcho.

Verſ. 4. ET NOMEN NOSTRVM OBLIVIONEM ACCIPIET PER TEMPVS) Ipſa etiam memoria perit ſæculorum lapſibus.

Verſ. 5. VMBRÆ ENIM TRANSITVS EST TEMPVS NOSTRVM) Pindarus: σκιᾶς ἄνθρωπος.

ET

Digitized by Google

ET NON EST REVERSIO FINIS NOSTRI] Benè vertit quod eſt in Græco: ἀναποδισμὸς, nam ἀναποδίζειν eſt retrogredi, ut II.Macc.XIV.44.

QUONIAM CONSIGNATA EST] Id eſt, *occluſus eſt reditus.* Seneca dixit vias irremeabiles. Propertius: *ſolido ſtant adamante viæ.*

Verſ.6. ET UTAMUR CREATURA TANQUAM IN JUVENTUTE CELERITER] Legit κτίσει. Et ſic habent codices Græci quidam: alij meliùs ut puto, κτίσιν. Senſus eſt: vivamus ſenes, ut viximus juvenes. Juvenes bonis paternis tanquam alienis non parcunt, nec nos noſtris rebus parcamus: nam & hæc brevi erunt alterius, niſi utimur.

Verſ.7. VINO PRETIOSO ET UNGUENTIS NOS IMPLEAMUS] Sic Anacreon:

Ἐμὲ μᾶλλον, ὡς ἔτι ζῶ,
Μύρισον, ῥόδοις δὲ κρᾶτα
Πύκασον.

Item:

Τὸ ῥόδον τὸ τῶν ἐρώτων
Μίξωμεν Διονύσῳ.

Cauſam addit, quam & hic habuimus:

Τροχὸς ἅρματος γὰρ οἷα
Βίοτος τρέχει κυλισθείς.

Et Horatius cum dixiſſet:

Nunc decet & viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flore, terræ quem ferunt, ſoluto.

Addit,

Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Et alibi:

Hic vina & unguenta, & nimium breves
Flores amœnæ ferre jube roſæ.

Sequitur:

Omnes eodem cogimur, omnium
Verſatur urna.

Verſ.7. ET NON PRÆTEREAT FLOS TEMPORIS] Ἄνθος ἀέρος, id eſt, ver, tempus aptiſſimum voluptatibus:

Omnia jam florent jam formoſiſſimus annus.

Verſ.8. CORONEMUS NOS ROSIS ANTEQUAM MARCESCANT] Ex uno cætera intellige. Occaſionem voluptatum rapiamus. Plinius XXI. *Natura flores odoreſque in diem gignit, magna, ut palam eſt admonitione hominum, quæ ſpectatiſſimè florent, celerrimè marceſcere.* In Epigrammate Græco:

Ἄνθος γὰρ ἀκμάζει καὶ ἐκ τοῦ χρόνου ἀπολλύεται·
Ταῦτα δ' ὅταν θάλλῃ, ἐξαίφνης, ὁ χρόνος.

NULLUM PRATUM SIT, QUOD NON PERTRANSEAT LUXURIA NOSTRA] Abeſt in noſtris codicibus: ſed Interpres haud dubiè in ſuis invenit.

Verſ.9. NEMO VESTRUM EXSORS SIT LUXURIÆ NOSTRÆ] ἀγερωχίας. Eſt ἀγερωχία propriè arrogantia, quomodo in Gloſſis vertitur.

QUONIAM HÆC EST PARS NOSTRA, ET HÆC EST SORS] Ut Sardanapalus:

Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον καὶ ἐφύβρισα καὶ μετ' ἔρωτος
Τέρπν' ἔπαθον, τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται.

Verſ.11. SIT AUTEM FORTITUDO NOSTRA LEX JUSTITIÆ] Idem quod ait Lucanus:

—— *menſuraque juris*
Vis erat.

QUOD ENIM INFIRMUM EST INUTILE INVENITUR] Nimirum ut Athenienſes dicebant apud Thucydidem: δυνατὰ οἱ προύχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι.

Imbecillitas patet maximis inſidiis.

Verſ.13. FILIUM DEI SE NOMINAT) Vide Matth. XXVII.43. Joan. XIX.7. Hoc & ſequentia ita poſſunt generaliter intelligi, ut tamen in Jeſum Chriſtum ſpecialiter directa videri poſſint.

Non improbanda videtur hæc explicatio, quia (1.) Non ut in antecedentibus de *juſtis, viduis, & ſenibus pluraliter* loquitur, ſed *ſingulariter* cum articulo demonſtrativo τὸν δίκαιον v.12. (2.) de eo agit, qui ſe *Filium Dei* nominat, & *Deum Patrem* ſuum eſſe peculiariter profeſſus eſt. Quod impij ferre non potuerint. Quod de *Judæis* conſtat ex Hiſtoria Evangelica. (3.) de eo, qui convicit impios etiam de *impiis cogitationibus* v. 13. Quod ſolum Filio Dei Chriſto Jeſu convenit, qui noverat cogitationes cordis. (4.) Verba introducuntur quibus ſarcaſticè illuſerunt Judæi Filio Dei, cum in Cruce penderet v.18. (5.) Judæis imprimis convenit illa *cæcitas*, & excæcatio, de qua v.21. nec non *ignorantia myſteriorū Dei* v.22. Conf. *Joh.*XII.40. 1.*Cor.* 2,8. Suffragia *Patrum*, & *aliorum Doctorum* pro hac ſententia adduximus in *Prolоquio*. Adde quæ ad *v.*16 17.19.20.22.23. Grotius obſervat: unde plura argumenta colligi poſſunt pro hac explicatione, utpote à *contumeliis*, & *tormentis*, quibus Chriſtus affectus, à *turpiſſima morte*, ſupplicio *crucis*, &c. Neque temerè alij obſervarunt *verbum* ἐνεδρεύσωμεν quod *Luc.* XI.53. itidem de Judæis occurrit Chriſto inſidiantibus, & *cauſam inſidiarum* adverſus Chriſtum, verſ.12. *quoniam contrarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis & diffamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ.* Quod à Chriſto factum juſtiſſimè *Matt.* V.VI.VII.XXIII. *Joh.*VIII.IIX.IX.X. nec non querelam v.15. *gravis etiam eſt nobis ad videndum, quoniam diſſimilis eſt aliis vita illius.* Conf. *Matth.*XV.14.c. XXIII.25. 26.27.28. *Luc.*XV.1. ut & præconium de noviſſimis & *beatitudine juſtorum* v.16. Conf. *Matth.* XXV.46. *Joh.*V.24.28.29. *Menochius* obſervat & SCIENTIAM DEI, quam ἐπαγγέλλεται profitetur juſtus ille ſe habere v.13. quia Chriſtus dixit: *Mea doctrina non eſt mea ſed ejus qui miſit me Joh.* IIX.16. & *omnia, quæ audivi à Patre meo nota feci vobis c.*XV.15. Conf. *Matth.*XI.27.

Verſ.15. GRAVIS EST ETIAM NOBIS AD VIDENDUM, QUIA DISSIMILIS EST ALIIS VITA ILLIUS] Capito in Thraſeam, & ei ſimiles ad Neronem: *Rigidi & triſtes, quo tibi laſciviam exprobrent.* Livij illud libro XXXV. non longe abit: *Nulla ingenia tam prona ad invidiam ſunt, quam eorum, qui genus & fortunam ſuam animis non æquant, quia virtutem & bonum alienum oderunt.*

ET IMMUTATÆ SUNT VIÆ EJUS] ἐξηλλαγμέναι, id eſt, diſcordes. Sic Græci ſcriptores optimi ἐξηλλαγμένα ſæpè vocant ea, quæ ſunt inuſitata.

Verſ.16. ET PRÆFERT NOVISSIMA JUSTORUM] Sumptum, ſed μυστικῷ ſenſu, ex dicto Balaami, Num.XXIII.14.

ET GLORIATUR PATREM SE HABERE DEUM] Joan. V.18.

Verſ.17. VIDEAMUS ERGO, SI SERMONES ILLIUS VERI SINT, ET TENTEMUS QUÆ VENTURA SUNT ILLI, ET SCIEMUS QUÆ ERUNT NOVISSIMA EJUS) Matth. XXVII.40. Marc.XV.31.32. Luc.XXIII.35.

Verſ.19. CONTUMELIA ET TORMENTO INTERROGEMUS EUM, UT SCIAMUS REVERENTIAM EJUS, ET PROBEMUS PATIENTIAM ILLIUS) Pro interrogemus, in Græco eſt ἐτάσωμεν, exploremus, & pro reverentiam, ἐπιείκειαν, quod verti poteſt lenitatem. Hæc quoque in Dominum Jeſum optimè conveniunt; Contumeliæ ſunt, ſputa & alapæ: tormenta, corona ſpinea & virgæ.

Verſ.20. MORTE TURPISSIMA CONTEMNEMUS EUM) Ea eſt haud dubiè mors crucis, ſervile ſupplicium.

ERIT ENIM EI RESPECTUS EX SERMONIBUS ILLIUS) In Græco: ἔσται γὰρ αὐτοῦ ἡ ἐπισκοπὴ ἐκ λόγων αὐτοῦ. *Erit enim illi viſitatio* (id eſt, divina protectio) *pro verbis ipſius*, id eſt, ſi vera ſunt quæ dixit. פקד quod ἐπισκέπτεσθαι vertitur, modo vindictam, modo tutelam ac beneficia ſignificat.

Verſ.22. ET NESCIERUNT SACRAMENTA DEI) Conſilium Dei in perducendo Chriſto, deinde & Chriſtianis, per crucem in gloriam, quod diu etiam Angelos latuit. 1.Petr.I.12. vide & Rom.XVI.25. Eph.I.9. Coloſſ.I.26. II.2.

NEQUE MERCEDEM SPERAVERUNT JUSTITIÆ) Poſt reſurrectionem.

NEC JUDICAVERUNT HONOREM SANCTARUM ANIMARUM) Vide Luc.XXIII.43.

Verſ.23. QUONIAM DEUS CREAVIT HOMINEM INEXTERMINABILEM) In Græco: ἐπ' ἀφθαρσίᾳ, in ſpem immortalitatis creavit, id eſt, naſci quemque fecit.

Non de nativitate cujuſvis ſed de prima *creatione* primi hominis agitur, qui ἐπ' ἀφθαρσίᾳ *in incorruptibilitate*, non vero tantum in *ſpem incorrupti-*

ruptibilitatis conditus eſt: quemque Deus ad *ſimilitudinis ſuæ imaginem* fecit *Gen.* I.26. Hæc enim Moſis verba reſpici non negat Grotius, etſi *myſticam interpretationem* eorum hic tradi aſſerat. Atqui Moſes non de *hominum quorumvis nativitate*, ſed de *Adami creatione* egit: neque creatio Adami ad imaginem DEI ſenſu myſtico (ſi ſenſus myſticus admittendus foret) importat *nativitatem aliorum hominum ad imaginem Dei*, utpote qui poſt lapſum non ad *imaginem Dei concreatam*, ſed *ad imaginem Adami per peccatum contractam* progenerantur: *Ioh.*III.5. & natura filij iræ ſunt *Eph.*II.3. Quod vero Grotius *imaginem* Dei locat in *dominio*, Moſi non convenit, qui *dominium* ejus *conſequens* facit, nedum Paulo, qui longe aliter imaginem Dei explicat *Col.*III.10. *Eph.*IV.24. Cæterum *συνῆκαν* non malè obſervat Tirinus, *nec judicaverunt*, id eſt, nec æſtimarunt, ut par erat, *honorem animarum ſanctarum*, Græcè *futurum præmium animarum inculpatarum*. Cauſa tantæ cæcitatis eſt impiis, eo quod non credant immortalitatem animarum; Quin & quoad corpus *Deus creavit hominem inexterminabilem*, id eſt, *immortalem*.

ET AD IMAGINEM SIMILITUDINIS SUÆ FECIT ILLUM] Myſtica interpretatio verborum Moſis de Adamo. Tunc dominium Adamus habuit, non tamen in omnia Paradiſi, ſed olim habebit pleniſſimum, nullâ re exceptâ. Apoc. V.10. XXII.25. Vide & Rom. VIII.22.

Verſ.24. INVIDIA AUTEM DIABOLI] Quem ſub ſerpentis figura Moſes intelligi voluit.

Imò qui ſub ſerpentis habitu latuit. Gen.III.

MORS INTROIVIT IN ORBEM TERRARUM] Mors prima per Adami culpam, mors autem ſecunda per ſingulorum impietatem, injuſtitiam & falſimonias, ut ex ſupradictis intelligi poteſt.

IMITANTUR AUTEM ILLUM QUI SUNT EX PARTE ILLIUS) In Græco: *πειράζουσι δὲ αὐτὸν, οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ὄντες*. Id eſt, *irritant illam*. (ſcilicet mortē contra ſe) *qui ad partem ejus* (id eſt, mortis) *pertinent*: qui digni ſunt morte ſecunda, hi illam, hoſtem inevitabilem, in ſe irritant. Irritant dixit, quod ſuprà attrahere & advocare. I.12.16. Ad partem mortis pertinent qui eam merentur. I.16.

Per *Adami culpam* non tantùm *mors corporalis*, ſed imprimis *mors infernalis* contracta eſt: quod autem nunc poſt *redemtionem Chriſti*, & *deſtructionem mortis*, & inferni, condemnationi obnoxij fiant plerique, infidelitati eorum adſcribendum eſt: *Qui in Filium Dei credit, non judicatur: qui autem non credit jam judicatus eſt, quia non credit in nomine unigeniti Filij Dei Ioh.*III.18. Alij *πειράζουσι* explicant, *experiuntur*: Ita Menochius: *Experiuntur mortem hi qui ſunt partis illius*, Diaboli ſcil. Simpliciſſimè autem accipiunt plerique de *Diabolo*, quod illum ſeu *imitentur*, ut in Latino eſt, ſeu *tentent*, & *provocent*, ut in *Græco* habetur, qui *partis* ejus ſunt; invidi æque, inſidioſi, malevoli, & cæteras virtutes Diaboli imitantes. Eum enim habent *ultorem*, cujus ſequi *partes* hic placuit: quum in partes ſuas vocet non ob *commodum* ipſorum, ſed *ob exitium æternum ὁ ἀνθρωποκτόνος*.

CAPUT III.

Felicitas juſtorum, qui in hac vita ab impiis contemti, tentationibus à Deo probati fuerunt: & impiorum infelicitas, quorum etiam poſteri maledicti: unde præfertur piorum ſterilitas fœcundæ multitudini impiorum, & adulteris exterminium, ignominia & condemnatio denunciatur, ſeminique eorum ſucceſſus denegatur.

Verſ.1. JUSTORUM AUTEM ANIMÆ IN MANU DEI SUNT] Ipſa Chriſti locutio. Luc. XXIII.46.

IMo etiam Davidis in perſona Chriſti eadem Propheticè efferentis Pſalm. XXX.7.

ET NON TANGET ILLOS TORMENTUM MORTIS] In Græco ſimpliciter: *οὐχ ἅψεται αὐτῶν βάσανος*, tormentum illud ſcilicet; cui etiam ante tempus judicij univerſalis ſubjectæ ſunt impiorum animæ. Luc. XVI.23.

Verſ.2. VISI SUNT OCULIS INSIPIENTIUM MORI] In Græco: *τεθνάναι*, id eſt, periiſſe etiam quod animam attinet.

ET ÆSTIMATA EST AFFLICTIO EXITUS ILLORUM] In Græco: *κάκωσις*, id eſt, miſeria. Putantur eſſe miſeri, eo quod moriuntur.

Verſ.3. ET QUOD A NOBIS EST ITER EXTERMINII] In Græco: *καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία, σύντριμμα*. Abitus animarum piorum ex rebus humanis, putatur eſſe diſſipatio. *σύντριμμα* hic idem eſt quod *διαχεῖσθαι* & *διασκεδάζεσθαι*, Suprà II.3.4.

Σύντριμμα contritio dicitur tranſlátione ductâ à vaſis teſtaceis, quæ ſemel comminuta nulla ratione refici poſſunt, notante *Menochio*.

ILLI AUTEM SUNT IN PACE] In requie, ut ſolent loqui Hebræi, vide quæ dicta ad Luc. XXIII.43. requieſcunt à laboribus ſuis, Apoc.XIV.13. veniat pax Eſ.LVII.2. de mortuo loquens: ubi dicta vide.

Verſ.4. ET SI CORAM HOMINIBUS TORMENTA PASSI SUNT] Ut Apoſtoli.

SPES ILLORUM IMMORTALITATE PLENA EST] Id eſt, conſolantur ſe ſpe reſurrectionis, & vitæ nunquam deſituræ.

Verſ.5. IN PAUCIS VEXATI) Id eſt, ad modicum tempus.

IN MULTIS BENE DISPONENTUR] in Græco: *μεγάλα εὐεργετηθήσονται*, magna accipient beneficia.

QUONIAM DEUS TENTAVIT EOS) Exploravit adverſis eorum conſtantiam.

ET INVENIT ILLOS DIGNOS SE) id eſt, dignos qui aliquando ſecum ſint; Vide 1. Joh. III.2. dignos intellige ex benigna æſtimatione, ut Act.XIII.46. Apoc.III.4. XVI.6.

Dignos imprimis *gratiæ divinæ operatione*, quæ nos ſola dignos efficit, Luc.XXI.36. Conf. Luc. XVII.10, Rom.IIX.18. *Ad cæleſtis Hieruſalem conſortium non aſcendet, niſi qui toto corde profitetur, non proprij operis ſed divini eſſe muneris, quod aſcendit*; ut habetur in libro Epigramm. Proſperi n.31.

Verſ.6. TANQUAM AURUM IN FORNACE PROBAVIT ILLOS) Conf.Zach.XIII.9. Mal III.3.

ET QVASI HOLOCAUSTI HOSTIAM ACCEPIT ILLOS) Obedientia ipſorum uſque ad mortem, gratior Deo fuit omni holocauſto. Philipp. II.17.

ET IN TEMPORE ERIT RESPECTUS ILLORUM) In Græco: *καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι*. *In tempore viſitationis ſuæ* [id eſt, ubi Deus ipſorum meminerit] *fulgebunt*. Matth.XIII.43.

Verſ.7. ET TANQUAM SCINTILLÆ IN ARUNDINETO DISCURRENT) Velocitatem habebunt majorem quàm ignis in ſtipula: corpora enim eorum erunt cœleſtia, qualia quæ ſunt, celerrimè moventur. Ignis in ſtipula, proverbiale. Zach.XII.6.

Addimus *Auguſt.* ſententiam Serm.CXLVII. de tempore: *Credere debemus talia corpora nos habituros, ut ubi velimus, quando voluerimus, ſimus.* Cui conſonat illud *Anshelmi* libr. de ſimilitudin.c.51. *Velocitas tanta nos comitabitur, ut ipſis Angelis Dei æquè celeres ſimus, qui è cælo ad terras & è converſo dicto citius dilabuntur.* Deſignatur autem non tantum agilitas corporis glorificati, ſed etiam claritas ejuſdem, de qua 1.Cor.XV.v.41. *Fulgebunt juſti, & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent*, inquit Sapiens. Fulgebunt ſicut ſplendor firmamenti *Dan.*XII.3. In Græco hic eſt *ἐν καλάμῃ* in *ſtipula*, quæ ſc. igne flagrat.

Verſ.8. JUDICABUNT NATIONES ET DOMINABUNTUR POPULIS] Apoc II.26.27. Matth. XIX.28.

Conf.1.Cor.VI.2.

ET REGNABIT DOMINUS ILLORUM IN

Digitized by Google

IN PERPETUUM] Ut rex regum, Apoc. XIX. 6. 1.Cor.XV. 24.

Verſ.9. QUONIAM DONUM ET PAX EST ELECTIS EJUS] In Græco: ὅτι χάρις καὶ ἔλεος ἐν τοῖς ὁσίοις αὐτοῦ, καὶ ἐπισκοπὴ ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ: ubi videmus eosdem eſſe ὁσίους & ἐκλεκτούς. Hebræo enim more bis idem ſenſus repetitur. Vide quæ ad Matth.XX. 16.

Verſ.11. ET VACUA EST SPES ILLORUM] Tranſit de numero in numerum, ut ſæpè fit, ubi de hominum generibus agitur.

Verſ.12. MULIERES EORUM INSENSATÆ SUNT] ἄφρονες. Propter maritorum flagitia, quæ feminæ imitantur, aut ulciſcuntur.

ET NEQUISSIMI FILII ILLORUM] Propter pravam inſtitutionem. Juvenalis:

Plurima ſunt, Fuſcine, & fama digna ſiniſtra,
Et nitidis maculam haſuram figentia rebus,
Quæ monſtrant ipſi pueris, traduntque parentes.

Verſ.13. MALEDICTA CREATURA EORUM] γένεσις in Græco, quo naturam ſignificari diximus I. 14. Natura eorum depravatiſſima eſt. Solent enim etiam naturaliter in prolem transfundi parentum vitia.

Alij *Execrabilis* eſt *generatio* ſeu *progenies*, utpote ex adulterio procreata.

FELIX EST STERILIS ET INCOINQUINATA, QUÆ NESCIVIT THORUM IN DELICTO] Apud Hebræos ſterilitas opprobrium erat; vide quæ ad Luc.I. 7. 36. ait autem hic ſcriptor multò feliciores eſſe ſteriles, quæ thalami caſtimoniam ſervant, quàm illas, quæ fœcundæ quidem ſunt, ſed ſæpè ex adulterino ſemine, aut certè de quo conceperint neſciæ.

HABEBIT FRUCTUM IN RESPECTIONE ANIMARUM SANCTARUM] ἐν ἐπισκοπῇ, id eſt, in judicio univerſali, ut ſuprà VI, fructum habebunt, id eſt, præmia ſobole meliora.

Verſ.14. ET SPADO QUI NON OPERATUS EST PER MANUS SUAS INIQUITATEM, NEC COGITAVIT ADVERSUS DEUM NEQUISSIMA] Applicatio myſtici loci Eſa. LVI. 4. Felices prædicat præ mœchis pios ſpadones, qui & factis malis (quæ manuum nomine indicant Hebræi) & cogitatis abſtinuêre. Solet dici de eunuchis:

—— amatores eſſe mulierum maximos:
Sed nihil poteſſe.

Et notum illud Martialis:

Cum ſene communem vexat ſpado Dindymus Æglen.

Et Juvenalis illud:

Sunt quas eunuchi imbelles ac mollia ſemper
Oſcula delectent, & deſperatio barbæ,
Et quod abortivo non eſt opus.

Et quæ ibi ſequuntur ejus argumenti plura.

Ex hac Grotiana explicatione *comparativa felicitate ſpadonum piorum præ mœchis* fertilibus apparet, quam ineptè hæc trahantur à *Tirino* & aliis Papiſtis ad *clericos* & *religioſos cælibes*, quos ſpadones Evangelicos vocant, quum nuſpiam in Evangelio clericis demandatus ſit cælibatus, & plerumque cælibatus ille coactus ſit impuriſſimus, & cum ſcortationibus fœdis cõjunctus. Reſpicitur autem hic imprimis locus Deut.XXIII.1. ubi *ſpadones* excludebantur à communione.

DABITUR ENIM ILLI FIDEI DONUM ELECTUM] Donum fidei, id eſt, donum pro fide, vita æterna.

ET SORS IN TEMPLO DEI ACCEPTISSIMA] Honoratus locus in illo æterno Dei templo. Erit ςύλος ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, ut dicitur Apoc.III. 12.

Verſ.15. ET QUÆ NON CONCIDIT RADIX SAPIENTIÆ] ἀδιάπτωτος ἡ ῥίζα τῆς φρονήσεως. Φρόνησιν vocat pietatem, quæ vera & ſolida prudentia eſt; eam comparat radici tali, quæ non modo non deficit, ſed fructum ad cœlum uſque mittit.

Verſ.16. FILII AUTEM ADULTERORUM IN CONSUMMATIONE ERUNT, ET AB INIQUO THORO SEMEN EXTERMINABITUR] Deus ſæpè adulteris aut poſteritatem negat, aut dat infelicem. Multæ domûs regno ob adulteria exciderunt. ἀτέλεστα ſunt, quæ ad maturitatem non perveniunt: ἀφανίζεσθαι dicuntur non modò quæ intereunt, ſed & quæ jacent ſine honore. Euripides Phœniſſis:

Οὐ γὰρ ὃ μὴ καλόν, οὔποτ' ἔφυ καλόν,
Οὐδ' οἱ μὴ νόμιμοι παῖδες, πατρὶ λόγιμοι
Μίασμα πατρός.

Verſ.17. ET SIQUIDEM LONGÆVITÆ ERUNT] Nempe illi μοιχοὶ adulteri, nam de prole, ipſorum tantùm cauſâ, egerat.

IN NIHILUM COMPUTABUNTUR) Malam formam ſecum circumferent.

Ὀνειδος αἰσχρὸς βίος, ὁ πᾶς καὶ ἦδος ᾗ.

ET SINE HONORE ERIT NOVISSIMA SENECTUS ILLORUM) Quamdiu vivent, ſequetur eos hæc macula. Nam, ut Muſonius dicebat, *abit voluptas, manet infamia.* Et Theano, ab alieni viri complexu, ajebat nunquam puram fieri mulierem.

Verſ.18. ET SI CELERIUS DEFUNCTI FUERINT, NON HABEBUNT SPEM) Vitæ melioris.

NEC IN DIE AGNITIONIS ALLOCUTIONEM) οὐδὲ ἐν ἡμέρᾳ διαγνώσεως παραμύθιον. *Nec ſolatium in tempore judicii*, univerſalis ſcilicet.

Verſ. 19. NATIONIS ENIM INIQUÆ DIRÆ SUNT CONSUMMATIONES] γενεὰν hic vocat non ſobolem, ſed certum hominum genus, ut Matth, XVI. 4. XVII. 17. Marc.IX. 19. Luc.XI. 24. Act.II. 40. χαλεπὰ τὰ τέλη, miſeri exitus.

Ob inferni pœnas exitus ſequentes. Conf. *Syr.* XXI.11. *Prov.* IIX.27. 1.*Cor.* VI.9. *Gal.* V.19.21. *Apoc.* XXI.8.

CAPUT IV.

Conferuntur ſteriles virtuti dediti cum fœcundis mœchis: nec non juſti immatura morte obeuntes cum injuſtis longævis, & exponitur finis ac conſilium Dei prœmaturæ illorum ſubductionis, cum infelicitate impiorum, etiamſi vitâ longinqua fruantur.

Verſ. 1.

O QUAM PULCRA EST CASTA GENERATIO CUM CLARITATE) In Græco: κρείσσων ἀτεκνία μετ' ἀρετῆς. *Melius eſt eſſe ſine liberis, & cum virtute:* nempe, quam liberos adulterio ſerere: de qua re præceſſit ſermo.

IMMORTALIS ENIM EST MEMORIA ILLIUS) nempe ἀρετῆς. virtutis.

ET APUD DEUM NOTA EST) Qui præmia ei reddet futuri ſæculi. Noſcere eſt approbare, ut Pſalm. I. 6. Matth. VII. 23.

ET APUD HOMINES] Nam, ut ait Euripides:

Οὐ γὰρ λείψανα τῶν ἀγαθῶν,
Ἀρετὴ ἀφαιρεῖται χρόνος.
Ἀλλ' ἀρετὰ καὶ θανοῦσι λάμπει.

DE *caſtitate* vel *caſta generatione* hæc explicat Tirinus, ut & *Menochius*. Sed hic melius ſe habet interpretatio Grotij referentis pronomen ad ἀρετὴν: in Græco enim non habetur *caſta generatio*, nec aliud nomen ad quod referri poſſit: unde fruſtra torquet ſeſe *Tirinus* circa v. 2. quâ ratione *caſtitas ſeu caſta generatio nota ſit*, id eſt, probetur etiam *apud homines*, ſaltim non impudicos; quia ſc. *præſentem* mirantur, ſuſpiciunt, imitari conantur. *Cùm ſe eduxerit è vita*, vel oculis, id eſt, abſentem *deſiderant*, & requirunt: Et *in perpetuum*, in omnem æternitatem victrix *coronata triumphat*, adipiſcens inſigne & multiplex *præmium incoinquinatorum* certaminum ſeu agonum & præliorum periculoſiſſimorum caſtitatis. De virtute hæc accipit Grotius in genere, non de caſta generatione, aut caſtitate in ſpecie. Sub illo tamen genere caſtitatem comprehendi, per ſe liquet.

Verſ. 2.

CUM PRÆSENS EST, IMITANTUR ILLAM) Habet enim virtus miras ἴυγγας.

ET DESIDERANT EAM, CUM SE EDUXERIT)

Sublatam ex oculis quærimus:

ait Horatius.

ET IN PERPETUUM CORONATA TRIUMPHAT) Coronata à Deo. Jac.I.12. 1.Pet.V.4. Apoc. II, 10.

INCOINQUINATORUM CERTAMINUM PRÆ-

Digitized by Google

PRÆMIUM VINCENS] τὸν τῶν ἀμιάντων ἄθλων ἀγῶνα νικήσασα. Ita enim habet editio Sixtina: poſtquam in certamine vicit. Sicut Petrus dicto jam loco ad amarantum florem alludit, ita hic ſcriptor hoc loco ad lapidem amiantum, cujus ea eſt natura, ut non modo veneficiis omnibus reſiſtat, ſed & igne nihil deperdat. Plinius XXXVI. 19. Dioſcorides V. 148. ἀγῶνες ἀμίαντοι ſunt certamina contra omne vitiorum genus, Heb. VII. 26. Jac. I. 27. ab his qui ſe ſervavêre, virgines dicuntur in Apocalypſi.

Verſ. 3. MULTIGENA AUTEM IMPIORUM MULTITUDO NON ERIT UTILIS] Quamvis multi ſunt, non ſubſiſtent.

ET SPURIA VITULAMINA NON DABUNT RADICES ALTAS] μοσχεύματα, quod hic vitulamina vertit, Theophraſto aliiſque rei ruſticæ ſcriptoribus ſunt propagines, ſive ſtolones. Ex adulterio nati non modo apud Hebræos, ſed & aliis in locis ad honores non admittebantur.

Vulgatum excuſat, ſed temerè *Menochius*, quod verbum novum à μόσχος *vitulus* invenerit, & *Tirinus* quod à ſtolida vituli vitulatione ſtolones illos vitulamina tranſtulerit. Sed rectius feciſſent Jeſuitæ, ſi hic ignorantiam vulgati ingenuè agnoviſſent.

Verſ. 4.

A VENTO COMMOVEBUNTUR] Ad injurias facilè patent, quia familiam, à qua defendantur, nullam habent.

Verſ. 5. RAMI INCONSUMMATI] ἀτέλεις, ut ſuprà III. 16.

ET ACERBI AD MANDUCANDUM] Nemo eos ſibi vult adſciſcere.

Verſ. 6. EX INIQUIS ENIM SOMNIS FILII QUI NASCUNTUR] Honeſtè congreſſum viri & mulieris ſomnum dixit, ut Plautus, *propter dormias*.

IN INTERROGATIONE SUA] ἐν ἐξετασμῷ αὐτῶν, ubi ſcilicet genus eorum examinandum eſt, ſicut fieri ſolet in mandandis honoribus.

Verſ. 7. JUSTUS AUTEM SI MORTE PRÆOCCUPATUS FUERIT] Etiamſi immatura morte obeat; quod ſub legis ſtatu non eveniebat, niſi raro, ob cauſas graves, & ipſis morientibus utiles, ut in Joſia. Sed hæc, ut dixi, Evangelium magis redolent.

Cur vero hic tempora V. T. opponit noſtris? Nam utrobique piis μακροβιότης promiſſa eſt. Cur beatitudinis revelationem ad ſcripta N. T. reſtringit: ſub Evangelij nomine, cujus notitia non fugiebat pios veteres, utpote qui ſpe ejuſdem miſerias hujus vitæ ſolabantur, exemplo Patriarcharum, Davidis, Jobi, Danielis. Sed hæc *Pelagio-Sociniana* ſæpius notavimus in Grotio.

IN REFRIGERIO ERIT) Sic Latini vocant ſtatum juſtorum poſt mortem ante reſurrectionem. In Græco eſt hic, ἐν ἀναπαύσει, Hebræi dicerent בנחה. Vide quæ ad Luc. XXIII. 43. Sumptum ex Eſaiæ LVII. *requieſcat in cubili ſuo*; ſed ſenſu à corpore ad animum tranſlato.

De illis vid. quæ ad locum Lucæ in Annot. Anti-Grot. diximus. Patet autem hinc vanum eſſe ignē purgatorium Papiſtarum, in quo nec quies eſt, nec refrigerium. Quod enim Tirinus è *Carthuſiano* refrigerii cauſa adducit *certitudinem ſalutis, ſuffragia vivorum & conſolationes angelorum*, in flammis purgatorij, quibus animæ uſtulantur non perfectè expurgatæ, uti fingunt Papiſtæ, nullum præbere poteſt refrigerium; quia *certitudinem ſalutis* ne quidem in Eccleſia habuere juſtificati (ſecundum Papiſtas) nedum in flammis purgatorij habere poſſunt, pœnis & *damni* & *ſenſus* obnoxij: neque *ſuffragia vivorum pro mortuis* vel *mandato*, vel *promiſſo* divino, vel probato *exemplo* in Scripturis Canonicis nituntur, etſi vivi pro aliis vivis intercedere debeant: nec *conſolationes ab angelis* ſuggeri poſſunt, *in purgatorio*, qui non in purgatorio ſunt, ſed in cœlis. *Semper* enim *vident faciem Patris in cœlis, Matth.* XIIX. 10. Angeli mali vel Diaboli in inferno ſunt, non boni: ſed illi non ſolantur, verum torquent, & flammis inferni uſtulant, quos in poteſtate ſua habent.

Verſ. 8. SENECTUS ENIM VENERABILIS] Senectutem intelligit mores ſene dignos, id eſt, graves.

Hi quidem conjuncti eſſe debent cum ſenectute, non tamen hic ipſa Senectus ſunt.

NEQUE ANNORUM NUMERO COMPUTATA) Seneca de brevitate vitæ: *Vita non quamdiu, ſed quam benè acta refert*. Chryſippus dixerat: ἀγαθὸν ὁ χρόνος οὐκ αὔξει προσγινόμενος. Cicero autem III. de finibus: *Stoicis non videtur optabilior, nec magis expetenda vita, ſi ſit longa, quàm ſi ſit brevis*.

Verſ. 9.

CANI AUTEM SUNT SENSUS HOMINIS) πολιὰ δέ ἐστι φρόνησις ἀνθρώποις. Pari ſenſu Menander:

'Ουχ αἱ τρίχες ποιοῦσιν αἱ λευκαὶ φρονεῖν,
'Αλλ' ὁ τρόπος ἐνίοισι τῇ φύσει γέρων.

Si autem prudentia & integritas vitæ à ſenibus abſit, non *ſenes*, ſed *pueri* habendi etiamſi centum annorum ſint. *Eſ.* LXV. 20.

Verſ. 10.

PLACENS DEO FACTUS DILECTUS ET VIVENS INTER PECCATORES TRANSLATUS EST) Græce: εὐάρεστος θεῷ γενόμενος ἠγαπήθη, καὶ ζῶν μεταξὺ ἁμαρτωλῶν μετετέθη, id eſt, quia ita vixit, quomodo Deo placebat, dilectus à Deo, à peccatoribus, quibuſcum vivebat, tranſlatus eſt. Græcum eſt dictum:

Ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσ' ἀποθνήσκει νέος.

Μετετέθη eſt ſumptum de hiſtoria Enochi, Gen. V. 24. ubi in Græco: εὐηρέστησε Ἐνὼχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ εὑρίσκετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. Scriptor ad Hebræos XI. 5. πίστει Ἐνὼχ μετετέθη, τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. Non longè abit illud Eſaiæ LVII. 1. ἀπὸ προσώπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος.

Janſenius cum Ambroſio orat. de obitu fratr. & ſup. Pſ. XL. & XLV. hunc locum ad literam exponit de Enocho: ſed rectius *Cyprianus* l. de mortal. c. 8. *Auguſtin.* l. de prædeſtin. Sanctor. c. 14. aliique Patres hæc cuicunque juſto, præmatura morte ſubtracto adaptant, quibus cum Grotio accedit *Tirinus*. Menochius, *videtur*, inquit, *loqui de Enoch, de quo dicitur in libro Eccleſiaſtici cap.* XLIV. 16. Enoch placuit Deo, & tranſlatus eſt in Paradiſum, *vel certè ad illius hiſtoriam reſpexiſſe, quæ habetur Geneſ.* V.

Verſ. 11.

RAPTUS EST, NE MALITIA MUTARET INTELLECTUM EJUS AUT NE FICTIO DECIPERET ANIMUM ILLIUS] Malitia, id eſt, mala exempla. Fictio, πανουργία, quibus ea, quæ non honeſta ſunt, quadam honeſti veſtiuntur ſpecie. In conſolatione ſuper morte juvenum non ſolet hoc omitti: Innocens erat, ſed potuerat corrumpi tàm pravo ſeculo. Seneca ad Marciam: *Cogita animi mille labes; neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerunt, uſque in ſenectutem pertulerunt; ſed interverſa plerumque ſunt: aut ſera eoque fœdior luxuria invaſit, & coegit dehoneſtare ſpecioſa principia; aut in ſaginam ventremque projectu ſumma illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent.* Poſteà: *Facilius ad ſuperos iter eſt, animis citò ab humana converſatione dimiſſis: minus enim fæcis ponderiſque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leviores ad originem ſuam revolant, & facilius quicquid eſt illud, abſoluti tranſiunt*.

Verſ. 12.

FASCINATIO ENIM NUGACITATIS OBSCURAT BONA] βασκανία γὰρ φαυλότητος ἀμαυροῖ τὰ καλά. *Faſcinatio enim vitiorum obſcurat honeſta*. Id eſt, efficit ne honeſta, qualia ſunt conſpiciantur. Φαῦλον, omne vitium Græcis: βασκαίνειν inter alia eſt oculis imponere, præſtigias facere.

ET INCONSTANTIA CONCUPISCENTIÆ TRANSVERTIT SENSUM SINE MALITIA) In Græco: καὶ ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας μεταλλεύει νοῦν ἄκακον: id eſt, *mentem probam tranſverſam agit vertigo cupiditatis*: nimirum accedentibus malis magiſtris.

Φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Impetus concupiſcentiæ, quo agimur & rotamur notatur voce Græca, uti ejus emphaſin exprimit Menochius: qui τὸ μεταλλεύει explicat h. m. *eruit, effodit, ſcrutatur, immutat, & evertit, ut ſolent metalla cum effodiuntur.*

Verſ. 13.

CONSUMMATUS IN BREVI EXPLEVIT

TEM-

Digitized by Google

TEMPORA MULTA] Satis diu vixit, qui vixit benè. τελειωθεὶς hic dicitur qui ſe totum dedit virtuti exutis vitiis. Vide quæ ad Matth.V.48. Simile illud Martialis:

Dum numeras palmas credidit eſſe Senem.

Seneca: *Non eſt vita major quæ longior.*

Verſ. 14.

PLACITA ENIM ERAT DEO ANIMA ILLIUS, PROPTER HOC PROPERAVIT EDUCERE ILLUM DE MEDIO INIQUITATUM] Benè ſupplevit ἔσπευσε, quæ eſt in Græco: Διὰ τοῦτο ἔσπευσεν ἐκ μέσου πονηρίας.

POPULI AUTEM VIDENTES ET NON INTELLIGENTES] id eſt, videntes non intelligebant unde hoc accideret. Eſaiæ LVII.1.

Verſ. 15.

QUONIAM GRATIA DEI ET MISERICORDIA EST IN SANCTOS EJUS ET RESPECTUS IN ELECTOS EJUS] Non cogitabant hoc ipſum (nempe mortem ante ſeniles annos) *eſſe gratiam & miſericordiam Dei in ſanctos ſuos, & beneficium in electos.* Rurſus iidem Sancti & electi ut ſuprà III.9. & ἐπισκοπὴ pro beneficio.

Oculis ſc. benignis vel gratiæ reſpicit eos Deus, eorumque peculiarem habet rationem.

Verſ. 16.

CONDEMNAT AUTEM JUSTUS MORTUUS VIVOS IMPIOS, ET JUVENTUS CELERIUS CONSUMMATA LONGAM VITAM INJUSTI] Hic iterum τελεσθεῖσα eo ſenſu, quomodo τελειωθείς. Condemnat autem ſui comparatione, ut viri Ninives, Matth. XII.41. Ille juvenis ad tam eximiam virtutem pervenerat: vobis tantò plus fuit temporis ad proficiendum & minus profeciſtis.

Verſ. 17.

ET NON INTELLIGENT QUID COGITAVERIT DE ILLO DEUS] In Græco non eſt ἐνόησαν, ſed ἐνόησαν, illi ſcilicet impij non recordantur qualia adverſus pium conſilia ceperint, nempe ad eum depravandum.

ET QUARE MUNIERIT ILLUM DOMINUS) ἠσφαλίσατο, in tuto poſuerit.

Verſ. 18.

VIDEBUNT ET CONTEMNENT EUM) Futurum pro præterito, more Hebræo: *Vident eum mortuum & contemnunt*: putantes, ut in proverbio eſt, canem vivum præſtare leoni mortuo.

ILLOS AUTEM DOMINUS IRRIDEBIT) Alium illorum impiorum exitum prævidens, ut ſequitur.

Verſ. 19.

QUONIAM DISRUMPET ILLOS INFLATOS SINE VOCE) ὅτι ῥήξει αὐτοὺς ἀφώνους πρηνεῖς, *ubi illos præcipites datos* (de alta fortuna) *voce interclusa ruperit.* Id eſt, animum à corpore diſtraxerit.

Alij *disrumpet ſine voce*, id eſt, *conteret, perdet non habentes quid dicant, aut conquerantur*: vel etiam *ut loqui non poſſint, vel non audeant, præ confuſione, & conſcientia ſcelerum.* Et videtur oppoſitio haberi cap. ſequ. V.1. ἐν παῤῥησίᾳ πολλῇ *cum multa fiducia, & loquendi libertate.*

ET COMMOVEBIT ILLOS A FUNDAMENTIS) *Commoverit eos*: id eſt, vita ſimul omnibuſque rebus adamatis privaverit.

ET USQUE AD SUPREMUM DESOLABUNTUR) Erunt perpetuo ſine auxilio ac ſolatio.

ET ERUNT GEMENTES) ἐν ὀδύνῃ, in dolore: oppoſitum id ei quod de juſti ſtatu dixerat, ſupra III.1.

ET MEMORIA ILLORUM PERIBIT] Nullam poſt ſe laudem relinquent: oppoſitum id ei quod de juſto ſupra habuimus I.

Verſ. 20.

VENIENT IN COGITATIONE PECCATORUM SUORUM TIMIDI] Cum ſummo metu (pœnarum ſcilicet) reminiſcentur ſuorum criminum. Vide quæ ad Luc.XVI.23.& ſequent.

ET TRADUCENT ILLOS EX ADVERSO INIQUITATES IPSORUM] καὶ ἐλέγξει αὐτοὺς ἐξ ἐναντίας τὰ ἀνομήματα αὐτῶν. *Peccata ſua ipſos convincent ex adverſo*: id eſt, contra ſtantia, ut teſtes in judicio ſolent.

Non erit tunc opus aliena vel accuſatione vel teſtificatione ut convincantur impij. Conſcientia erit pro mille teſtibus, & ipſa flagitia q. ex adverſo ſtantia illos redarguent.

CAPUT V.

Impij in altero ſeculo admirabuntur piorum beatitudinem, nimis autem ſerò ſuam deplorabunt & deteſtabuntur ſtoliditatem. Deus reſpicit juſtos: impios autem horribiliter diſperdit.

Verſ. 1.

TUM STABUNT JUSTI IN MAGNA CONSTANTIA) Juſti, id eſt, juſtorum animæ, ut apparet ex eis, quæ infra 14.17.18. Solent autem animæ totius hominis nomen occupare συνεκδοχικῶς, ut diximus ad indicatum jam Lucæ locum. In Græco: τότε στήσεται ἐν παῤῥησίᾳ πολλῇ ὁ δίκαιος, erit in magna libertate. Nam παῤῥησία, quamvis ex origine libertatem in dicendo ſignificet, ſolet tamen & ad alia transferri. Vide Joan. VII.4.

ADVERSUS EOS QUI SE ANGUSTIAVERUNT] In ſtatû longè alio.

ET QUI ABSTULERUNT LABORES EORUM.

QUi contempſerunt, atque irritos facere conati ſunt eorum ſanctos labores, atque pios conatus. Καὶ τῶν ἀθετούντων τοὺς πόνους αὐτοῦ. Qui enim per fidem in Chriſtum juſtitiam & ſalutem adipiſcuntur, magnâ cum lætitia & alacritate in die Domini apparebunt, & impium mundum judicabunt & condemnabunt. 1.*Cor.* VI.2. De judicibus iniquis & tyrannis hæc maximè agere Tirinus putat, allegans *Auguſt.* Ep. L. *Bonavent. Dionyſ.* & *Lyranum.*

Verſ. 2.

VIDENTES TURBABUNTUR) Videntes, id eſt cognoſcentes impiæ animæ ſtatum piarum. Solent quæ corporum ſunt, ad animum transferri, ut oſtendimus ad dictum locum. Sic videre dicuntur animæ quæ cognoſcunt; attribuuntur eis lingua, digiti & alia.

ET MIRABUNTUR IN SUBITATIONE INSPERATÆ SALUTIS] καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας. *Obſtupeſcent ob ſalutem tam inſperatam quæ piis continget.*

Verſ. 3.

POENITENTIAM AGENTES] Seram, & inutilem.

ET IN SIMILITUDINEM IMPROPERII] εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ, id eſt, in dicterium. Sic שנינה ſumitur 2.Paralip.VII.20. Pſalm.XLIV.15. Jerem.XXIV.9. Mich.II.4.

Verſ. 7.

VIAS DIFFICILES] In Græco: διωδεύσαμεν ἐρήμους ἀβάτους, vias invias, id eſt, extra legem, ut oſtendunt ſequentia.

Verſ. 9.

TANQUAM UMBRA] Æſchylus:

Τὸ γὰρ βρότειον σπέρμ' ἐφήμερα φρονεῖ,
Καὶ πιστὸν οὐδὲν μᾶλλον ἢ καπνοῦ σκιά.

Sophocles:

Ἄνθρωπός ἐστι πνεῦμα καὶ σκιὰ μόνον.

ET TANQUAM NUNTIUS PERCURRENS] id eſt nuntiatio: ἀγγελία.

Verſ. 10.

TANQUAM NAVIS, QUÆ PERTRANSIT FLUCTUANTEM AQUAM, CUJUS CUM PRÆTERIERIT NON EST VESTIGIUM INVENIRE] Prov.XXX.19.

Verſ. 11.

AUT TANQUAM AVIS, QUÆ TRANSVOLAT IN AERE, CUJUS NULLUM INVENITUR ARGUMENTUM ITINERIS] Via aquilæ in cœlo, ait idem Proverbiorum locus.

Digitized by Google

Verſ.12.

AUT TANQUAM SAGITTA EMISSA] ὡς βέλος αὐτ.

DIVISUS AER CONTINUO IN SE RECLUSUS EST] Legitur in Græco: τμηθεὶς ὁ ἀὴρ εὐθέως εἰς ἑαυτὸν ἀνελύθη. Sed legendum ἀνελύθη, in ſe redit.

Verſ.13.

IN MALIGNITATE AUTEM NOSTRA CONSUMPTI SUMUS] Vitam omnem conſumſimus malè agendo.

TALIA DIXERUNT IN INFERNO HI QUI PECCAVERUNT] Hæc in Græco non ſunt: ſed ad connectenda quæ ſequuntur ſunt addita. Infernus eſt, ſtatus animarum poſt mortem ante reſurrectionem.

Cur vero tantùm ante reſurrectionem? Annon poſt reſurrectionem etiam in inferno erunt damnati? aut ubi alias? Cur tantum animarum ſtatus conſtituitur, internus, annon etiam corpora in inferno patientur? Imò verò querelæ illæ & lamentationes æternæ erunt: æque uti beatorum gaudia æterna ſunt in cœlis, v.16.

Verſ.15.

TANQUAM LANUGO EST, QUÆ A VENTO TOLLITUR] Tanquam pappi. Vide Pſalm.I.4.

TANQUAM SPUMA GRACILIS QUÆ A PROCELLA DISPERGITUR] In Græco: ὡς πάχνη, ut pruina.

ET TANQUAM FUMUS] καπνὸς ὑπὸ, Æſchylus dicto jam loco.

ET TANQUAM MEMORIA HOSPITIS UNIUS DIEI PRÆTEREUNTIS] ὡς μνεία καταλύτου μονοημέρου παρώδευσε. Sicut abit memoria hoſpitis, quem nunquam niſi uno die vidimus.

Verſ.16.

JUSTI AUTEM IN PERPETUUM VIVENT] Vitâ æternâ.

ET APUD DOMINUM EST MERCES EORUM] Repoſita ſcilicet, quæ eos exſpectat, Apocalypſis XXII.12.

ET COGITATIO ILLORUM APUD ALTISSIMUM] ἡ φροντὶς αὐτῶν. Deus curam illorum ſemper habet.

Verſ.17.

IDEO ACCIPIENT REGNUM DECORIS] Nempe poſt reſurrectionem, Apoc.I.6.

Etſi poſt reſurrectionem id conſequantur juſti anima & corpore, quatenus corpus animæ viciſſim unitum, & glorificatum ad cœleſtis regni communionem, & fruitionem admittitur: 2.Timoth.IV.8. animæ tamen eorum ſtatim poſt exceſſum in regno cœleſti ſunt, exemplo latronis converſi *Luc.* XXIII.42.43. cum Chriſto *Phil.* I.23. apud Dominum 2. *Cor.* V.8. & coronas cœleſtes portant. *Ap.* IV.10.

ET DIADEMA SPECIEI] Id eſt, ſpecioſum: Διάδημα τοῦ κάλλους. Jac.I.12. 1.Pet.V.4. Apoc.II.10. IV.4. IX.7. XII.1.

De diademate vid. *Joh.Steph.* in 1.Macc.I. *Pradum* in Ezech. c.XXI. *Rhodig.* l.XVI. c.10. *Alex. ab Alex.* l.1. c.28. *Briſſon.* l.1. de regn. Perſar. *Gyrald.* Syntagm.XVII.

DEXTERA SUA TEGET EOS, ET BRACHIO SANCTO SUO DEFENDET ILLOS) Ne quid ſit, quod ipſis nocere poſſit.

In hac vita tuetur Dominus ſuos, nec quiſquam eos rapere poteſt è manu ejus *Ioh.*X.29.

Verſ.18.

ACCIPIET ARMATURAM ZELUS ILLIUS) Abſoluto ſermone de piis, retrogreditur ad deſcribendas pœnas, quas de impiis Deus ſumet in judicio univerſali, quæ pœnæ deſcribuntur per res hujus ſeculi, ut nobis notiores.

Verſ.21.

IBUNT DIRECTE EMISSIONES FULGURUM) εὔστοχοι βολίδες. Græcis εὔστοχα dicuntur tela, quæ perveniunt, quo jaciuntur.

Verſ.22.

ET TANQUAM BENE CURVATO ARCU NUBIUM EXTERMINABUNTUR) Arcu nubium, id eſt, emiſſo è nubibus. Sic Virgilius:

— — arcum intendebat Apollo Deſuper.

Verſ.23.

ET A PETROSA IRA) ἐκ πετροβόλου θυμοῦ, ex irâ ſaxa jaciente. πετροβόλος hîc adjectivum, alioquin ſubſtantivè ponitur pro baliſtis. 1.Sam.XIV.14.

Verſ.24.

CONTRA ILLOS STABIT SPIRITUS VIRTUTIS) Dei. Sic Matth.XXVI.64. ἐκ δεξιῶν δυνάμεως. id eſt, ad dextram Dei.

TANQUAM TURBO VENTI DIVIDET ILLOS) Longè à ſe ſegregabit. II.Theſſ.I.9.

ET AD EREMUM INIQUITAS PERDUCET OMNEM TERRAM INIQUITATIS ILLORUM, ET MALIGNITAS EVERTET SEDES POTENTIUM) Scelera impiorum cauſa erunt cur non modo regna omnia mundi hujus intereant, ſed & mundus ipſe conflagret. De regnis vide Coloſſ.II.15. de terra 2. Pet. III.7.

Non eſt, quod à ſenſu literali diſcedamus, & ad pœnas impiorum in *judicio* univerſali, aut cum Tirino ad pœnas & mala quibus impij tum tempore Anti-Chriſti, tũ tempore conflagrationis & everſionis mundi afficiũtur, hæc abripiamus. Quæ de pœnis ſeculi hujus impios manentibus κατὰ τὸ ῥητὸν agunt. Adverſus quos Deus ſeſe *juſtitiâ armare* ſolet ad vindictam, & *iram ſuam acuere*, ut hoſtes Eccleſiæ & fidelium confodiat. Contra eos *pugnare orbis terrarum* dicitur, quia nihil tutum impiis in orbe: neque aberrat fulmen ab iis, in quos divinitus eſt directum, ut veluti à benè curvato arcu è denſitate nubium ejiciuntur fulmina, & ad locum illum inſiliunt, in quem deſtinata ſunt. Similiter à *petroſâ*, vel potius ſaxa jaciente *plena* vel copioſæ grandines in hoſtes Domini mittuntur *Apoc.* XVI.21. excandeſcit in illos aqua maris, ut eoſdem obruat: *& flumina concurrent duriter* (vehementer & velociter) ut impios opprimant. Contra illos ſtat ſpiritus virtutis, id eſt, ventus vehementiſſimus exurgit, Deo jubente, & tanquam turbo disjicit illos. Non ergo ad ſegregationem quæ fiet per *adventum Domini 2. Theſſal.* I.9. pertinent. Quanquam vero non ſingula ita in omnibus implentur; tamen alij hoc alij iſto modo puniuntur, docetque experientia miſere hoſtes Eccleſiæ perire, & divinitus everti, ut memoria etiam eorum ſæpe deleta ſit. Ideoque impiorum interitum patienter expectemus. Denique ſi in hoc ſeculo non experiuntur iuſtitiam vindicem, certo experturi ſunt in futuro ſeculo.

Verſum poſtremum, quem B.Lutherus ad ſequens caput refert, eoque pertinere B.Oſiander judicat, non ad conflagrationem mundi in die noviſſimo, ſed ad terrarum, & provinciarum & regnorum, vel imperiorum everſionem, cujus cauſa eſt iniquitas & malignitas imperantium, ſpectat: q.d. *impij gubernatores ſuâ injuſtitiâ, tyrannide & crudelitate vaſtant totas nationes. Et ideo deturbat eos quoque dominus de ſolio ſuo.*

CAPUT VI.

Digitized by Google

CAPUT VI.

Primum objurgat Reges & Magiſtratus, quod officium non faciant, ſed poteſtate ſuâ abutantur: Deinde verò hortatur eos ad amplectendam veram in Verbo Dei propoſitam Sapientiam, eamque egregiè commendat.

Verſ. 1. MELIOR EST SAPIENTIA QUAM VIRES, ET VIR PRUDENS QUAM FORTIS] Non eſt in Græco. Sententia non mala eſt, ſed præcedentibus & ſubſequentibus minùs conveniens.

Verſ. 2. AUDITE ERGO REGES ET INTELLIGITE, DISCITE JUDICES FINIUM TERRÆ) Quando Deus omnium, etiam regum & principum judex aliquando futurus eſt, videte quid agatis.

V. 4. DATA EST A DOMINO POTESTAS VOBIS) Rom. XIII. 1. Irenæus: *Cujus juſſu homines naſcuntur, hujus juſſu & reges conſtituuntur, apti iis qui in illis temporibus ab ipſis regnantur.* Clemens: τὸ βασιλεῖα φοβηθῆναι, εἰδὼς ὅτι κυρίῳ ἐστὶν ἡ χειροτονία.

QUod Magiſtratus ſunt, inquit Chryſoſt. homil. XXIII. in Epiſt. ad Rom. XIII. *quod hi quidem imperant, iſti verò parent, quod non ſimpliciter ac temerè cuncta feruntur, nec populi fluctuum inſtar huc atque illuc circumaguntur, divinæ Sapientiæ opus eſſe dico.* Quo facit *Eſſæorum* dictum Euſebio l. IX. præpar. Evang. c. I. laudatum: οὐ δίχα θεοῦ περιγίγνεσθαι τινι τὸ ἄρχειν.

V. 5. QUONIAM CUM ESSETIS MINISTRI REGNI ILLIUS) Rom. XIII. 4.

V. 7. EXIGUO ENIM CONCEDITUR MISERICORDIA) Ei puta cui inopi & exuli legem diſcendi non fuit copia: Luc. XII. 48. ὁ δὲ μὴ γνοὺς ποιήσας δὲ ἄξια πληγῶν, δαρήσεται ὀλίγας.

Imo oppoſitio fit non inter *ignoranter*, & *ſcienter* peccantes, ſed inter *minores*, & *potentiores*: *omne* enim *animi vitium tantò conſpectius in ſe, quanto qui peccat, major habetur*: vel inter humiles ex infirmitate quâdam labentes, & magnates protervè potentiâ ſua abutentes, & tyrannidem in inferiores exercentes, nec ſe corrigi patientes. *Pſalm. LXXIII. 6. ſeqq. Eſ. XXXIII. 1.*

POTENTES AUTEM POTENTER TORMENTA PATIENTUR) Lucæ dicto loco: παντὶ ᾧ ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ.

V. 8. QUONIAM PUSILLUM ET MAGNUM IPSE FECIT] Intellige de formatione fœtus, ut ſuprà l. 4. II. 23.

ET ÆQUALITER CURA EST ILLI DE OMNIBUS) id eſt, non diſtinguit curam ſuam pro ſublimi aut humili vitæ ſtatû, ſed pro virtutibus & vitiis.

V. 9. UT DISCATIS SAPIENTIAM) Pietatem & optimos mores: Hæc enim Hebræis דעת & חכמה & ſimilibus nominibus appellantur. Optimè. Illa enim præcipuo loco habenda quæ ad finem præcipuum ducunt.

Verſ. 10. QUI ENIM CUSTODIERINT JUSTITIAM JUSTE JUDICABUNTUR) id eſt, qui & recta & rectè, id eſt, pio animi propoſito fecerint, ii ut juſti à Deo tractabuntur. Eſt hic ὁσιωθῶσι, quod alibi δικαιωθῶσι.

Rectius alii: *Qui piam doctrinam ſanctè cuſtodierint, ſeu obſervaverint, ſancti reputabuntur, & qui eam probè didicerint, benè habebunt, atque ſubſiſtent.*

Verſ. 13. CLARA EST ET QUÆ NUNQUAM MARCESCIT SAPIENTIA) Quia fructus de ſe edit æternos.

FACILE VIDETUR AB HIS QUI DILIGUNT EAM) Veriſſimum. Joan. VII. 17. Deuter. XXX. 11. 12. 13. 14 15. 16. Rom. X. 6. 7. 8. 9.

Verſ. 14. PRÆOCCUPAT QUI SE CONCUPISCUNT) Baſilius: μόνον θέλησον καὶ θεὸς προαπαντᾷ.

V. 16. COGITARE ERGO DE ILLA SENSUS EST CONSUMMATUS) Nulla eſt cupiditas juſtior.

V. 17. DIGNOS SEIPSA CIRCUIT QUÆRENS) Ultro ſe offert Prov. IX.

V. 20. CUSTODITIO AUTEM LEGUM CONSUMMATIO INCORRUPTIONIS EST) Id eſt ſumma pars puritatis humanæ ἀφθαρσίαν enim hoc loco ad vitæ præſentis tempus optimè referas, ut Epheſ. VI. 24. Tit. II. 7. Exigunt id ſequentia.

INCORRUPTIO AUTEM FACIT ESSE PROXIMUM DEO) 1. Joan. III. 1. 2.

Hæc ita rectè B. Oſiander: *Cuſtoditio legum conſummatio incorruptionis eſt*, id eſt, qui ſequitur dictum Verbi Dei, is quàm proximè ad perfectionem & innocentiam vitæ accedit, quanta quidem in hominem, qui adhuc in hoc ſeculo vivit, cadere poteſt: *incorruptio autem facit eſſe proximum Deo*: hic Deo charus eſt, & acceptus, atque dilectus Dei Filius, ac hæres vitæ æternæ, qui (juxta Verbi Dei præſcriptum) ducit vitam innocentem.

V. 21. CONCUPISCENTIA IGITUR SAPIENTIÆ DEDUCIT AD REGNUM PERPETUUM) Illud perpetuum hîc in Græco non eſt, ſed rectè eſt additum ex eo quod ſequitur.

Neſcitis cupidi arcium
Regnum quo jaceat loco.

Si vultis in æternum regnare, benè vivite, benè regnate.

Pulchrum eminere eſt inter illuſtres viros,
Conſulere patriæ, parcere afflictis, fera
Cæde abſtinere: tempus atque iræ dare,
Orbi quietem, ſeculo pacem ſuo.
Hæc ſumma virtus, petitur hâc cœlum via.

Verſ. 24. QUID EST AUTEM SAPIENTIA) Quæ ejus natura ſit.

ET QUEMADMODUM FACTA) Unde ortum habeat. hoc eſt quod jam dicet, ab initio nativitatis.

Illud *ab initio nativitatis* rectius redditur ab *initio Creationis*. Dominus enim verbum ſuum ſtatim à condito mundo revelavit.

REFERAM) Nempe duobus quæ ſeqvuntur capitibus.

V. 25. NEQUE CUM INVIDIA TABESCENTE ITER HABEBO: QUONIAM TALIS HOMO NON ERIT PARTICEPS SAPIENTIÆ) Non amat Deus talentum defodientem Matth. XXV. 25. 26.

Q. d. Non faciam, quod homines invidi ſolent, qui ſcientias ab aliis occultant ex mera invidiâ, ut ipſi ſoli ſapere videantur. DEUS enim invidis dona ſua, quæ jam habuerant, aufert, quando videlicet illis ad ipſius gloriam & proximi Salutem uti nolunt.

Verſ. 26. MULTITUDO AUTEM SAPIENTIUM SANITAS EST ORBIS TERRARUM) Saluſtius: *Ego ita comperio, omnia regna, civitates, nationes, usque eo proſperum imperium habuiſſe, dum apud eos vera conſilia valuerunt.*

ET REX SAPIENS STABILIMENTUM POPULI EST) Id eſt, verè βασιλεὺς, βάσις τοῦ λαοῦ, quippe

Rex velit honeſta, nemo non eadem volet.
– ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ,

ait Homerus, poſtquam deſcripſerat Regem ἀμύμονα καὶ θεουδῆ.

Ideò in Magiſtratibus deligendis requiritur *Deut. I. 13.* ut tales qui *Sapientes* ſint, & *intelligentes* eligantur: & *timentes Deum*, Ex. XIIX. 21. Sine enim timore Domini nulla eſt vera Sapientia. *Pſ. CXI. 10. Prov. 1, 7. Eccl. I. 16.* Et Regibus commendatus eſt liber legis vel Scripturæ divinæ *Deut. XVII. 18. Conf. Pſ. II. 10. 11. Pſ. CXIX. 24. Decet, ò beate*, inquit Plato, *qui rebus maximis præſit, eum prudentiâ præditum eſſe maximâ.*

PARS II. DIDACTICA.

DE

ORIGINE SAPIENTIÆ.

CAPUT VII.

Autor (ſub perſonâ Salomonis) docet, quanti ſit facienda vera Sapientia: & quod precibus eadem à Deo impetretur: ac commendat porrò illam copioſius.

V. 1. SUM QUIDEM ET EGO MORTALIS HOMO SIMILIS OMNIBUS.

 Aliis

Digitized by Google

ALiis ſcilicet quoad mortalitatem, admiranda tamen donata Sapientiâ. Loquitur *in perſona Salomonis.* Sed cave inde cum Papiſtis concludas autorem eſſe Salomonem. Prodidit enim ſeipſum *c. XV. 14.* cum de *inimicis populo ſuo dominantibus* egit: quales nullos fuiſſe tempore regni Salomonici notiſſimum eſt. Et quis ignorat, ſæpè alienam perſonam induere autores: Salvianus ad Eccleſiam Catholicam ſcripſit ſub nomine Timothei ratione hâc reddita: *ne autoritatem ſalubribus ſcriptis perſonæ ſuæ parvitas derogaret, cum omnia dicta tanti æſtimentur quanti qui dixit.* *Intererit multum*, ait Horatius, *ſervusne loquatur an herus.* Philo principes monere voluit. Videtur ergò Salomonem loquentem voluiſſe ideò introducere, ut majorem autoritatem conciliaret, utpote qui & Rex fuit, & Sapientiæ nomine celebratiſſimus.

Verſ. eod.

ET EX GENERE TERRENO ILLIUS QUI PRIUS FACTUS EST) Puto ſcripſiſſe interpretem, *qui primus factus eſt*: πρωτοπλάστου. Græcus autem voce γηγενοῦς expreſſit originem terreni Adami. nam אדמה eſt terra. Sic Latinis homo ab humo.

Q. d. Originem duco à primo mortalium parente, neque Sapientiam illam meam à naturâ, ſed ex dono cœleſti habeo.

Verſ. 2.

ET IN VENTRE MATRIS FIGURATUS SUM) ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἐγλύφην, effigiatus ſum. κατεπλάσθην liceat dicere cum Jerem. I. 5. nam & Galenus vim illam fœtus formatricem πλαστικὴν vocat. Uterum Macrobius vocat, formandi hominis monetam.

DECEM MENSIUM TEMPORE) Sic Virgilius: *Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.* Ubi Servius: *Mares decimo naſcuntur menſe, fœmina nono.* nempe ἐπὶ τὸ πολύ.

COAGULATUS SUM IN SANGUINE) Vox valde efficax, παγεὶς ἐν αἵματι ex materno ſanguine ſc. Job. X. 10. eodem verbo utitur: ἔπηξας δέ με ἴσα τυρῷ: & Plinius coaguli vocabulo in re eadem. Locum ejus ad illa Jobi adduximus.

EX SEMINE HOMINIS] ἐκ μιαρᾶς ῥανίδος, ut eſt in Græco Epigrammate.

ET DELECTAMENTO SOMNI CONVENIENTE] καὶ ἡδονῆς ὕπνῳ συνελθούσης. Explicatio eſt ejus quod præceſſit. Somnus hic ſumitur ut ſuprà IV. 6.

Verſ. 3. ET EGO NATUS ACCEPI COMMUNEM AEREM) In Græco: καὶ ἐγὼ δὲ γενόμενος ἔσπασα τὸν κοινὸν ἡμῖν ἀέρα. Philemon.

Σὺ γάρ τις ἐστὶν, εἰπέ μοι παῤῥησία,
Σὺ λαλεῖς ἐν ἀνθρώποισι οὐκ ἄνθρωπος ὤν,
Τὸ δ' ὅλον ἐκπατεῖς, ἢ τὸν αὐτὸν ἀέρα
Ἑτέροις συνέλκεις;

ET IN SIMILITER FACTAM DECIDI TERRAM) Papinius:

— *tellure cadentem*
Excepi.

ET PRIMAM VOCEM SIMILEM OMNIBUS EMISI PLORANS) Δακρυχέων γενόμενος.

V. 4. IN INVOLUMENTIS NUTRITUS SUM] ἐν σπαργάνοις, faſciis. vide Luc. II. 7.

Verſ. 5. NEMO ENIM EX REGIBUS ALIUD HABUIT NATIVITATIS INITIUM) Id eſt, ne è regibus quidem. Paria ſunt initia & fines.

V. 7. SPIRITUS SAPIENTIÆ] Vide I. 5. Sapientiæ nomine hic pietatem maximè intelligit.

V. 8. ET PRÆPOSUI ILLAM REGIBUS ET SEDIBUS, ET DIVITIAS NIHIL ESSE DUXI IN COMPARATIONE ILLIUS: NEC COMPARAVI ILLI LAPIDEM PRETIOSUM: QUONIAM OMNE AURUM IN COMPARATIONE ILLIUS ARENA EST EXIGUA, ET TANQUAM LUTUM ÆSTIMABITUR ARGENTUM IN CONSPECTU ILLIUS] Similia habes Prov. VIII. 10. 11. Poëta vetus:

Οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον.

Alter.

Σοφία δ' ἢ πλοῦτος κτῆμα τιμιώτερον.

Adde quæ Matth. XIII. 44. 45. & illud Senecæ:
Mens regnum bona poſſidet.

V. 10. SUPER SALUTEM) Sanitatem, ὑγίειαν.

— — καὶ γὰρ εἰ φρονεῖν ἔχω,
Κρεῖσσον τὸ δ' ἐστὶ καρτερεῖ βραχίονος.

ait Euripides. Et alius:

Βέλτιον ἐστὶ σῶμα γ' ἢ ψυχὴν νοσεῖν.

QUONIAM INEXTINGUIBILE EST NOMEN ILLIUS) Sophocles:

Ἀρετῆς βέβαιαι δ' εἰσὶν αἱ κτήσεις μόναι.

Euripides:

Ἁ δ' ἀρετὰ καὶ θανοῦσι λάμπει.

Et alibi:

Ἀρετὴ δὲ κἂν θάνῃ τις οὐκ ἀπόλλυται.

Verſ. 11. ET INNUMERABILIS HONESTAS PER MANUS ILLIUS) Solet hic interpres πλοῦτος vertere verbo honeſtatis. Pietas Evangelica promiſſa non habet divitiarum: evenit tamen ut eam ſequatur hominum benevolentia, & inde opes non modicæ.

Cur non habeat promiſſa neceſſariarum divitiarum? qvum regnum Dei quærentibus cætera omnia adjicienda ſint? *Matth. VI. 33.* Adde *1. Tim. IV. 8.* & confer Matth. XXVII. 57. Luc. XIX. 2. Divitiæ ut impedimenta ſunt improbis, ita adjumenta virtutum ſunt piis. Dicente Ambroſio l. IIX. in Luc. XIIX.

V. 12. ET IGNORABAM QUONIAM HORUM OMNIUM MATER EST) Tanta bona nec ſperaveram, nec optaveram.

Verſ. 14. PARTICIPES FACTI SUNT AMICITIÆ DEI) In Græco: πρὸς θεὸν ἐστείλαντο φιλίαν, *contraxerunt amicitiam.*

V. 15. PRÆSUMERE DIGNA HORUM QUÆ MIHI DANTUR) ἐνθυμηθῆναι, cogitare.

ET SAPIENTIUM EMENDATOR) Qui etiam Sapientiſſimos multa quotidiè docet.

V. 16. IN MANU ENIM ILLIUS ET NOS ET SERMONES NOSTRI, ET OMNIS SAPIENTIA) Poteſt nobis ubi vult & ſermonis & mentis uſum adimere.

V. 17. UT SCIAM DISPOSITIONEM ORBIS TERRARUM) Doctrinam בראשית.

ET VIRTUTES ELEMENTORUM] Aquæ & terræ & lucis. Ex aqua enim aër & cœlum, aves & piſces: ex terra, ſata, arbores, animantia: ex luce aſtra.

V. 18. INITIUM ET CONSUMMATIONEM ET MEDIETATEM TEMPORUM] Initium, autumnus: conſummatio, æſtas: media, hyems & ver.

VICISSITUDINUM PERMUTATIONES, ET CONSUMMATIONES TEMPORUM) Legit non τροπῶν ἀλλαγὰς, ſed τροπῶν, τροπαὶ ſunt temporum cardines, æquinoctia & ſolſtitia.

V. 19. ANNI CURSUS) Quomodo cum Solis curſu lunæ curſus æquandus ſit. Magna pars ſtudii eorum, qui in Synedrio erant.

STELLARUM DISPOSITIONES] Septem quæ vaga dicuntur ſidera, ſignificata per ſeptem Templi lampadas: & deinde τὰ ἀπλανῆ ſignificata per cæteras lychni partes.

V. 20. NATURAS ANIMALIUM) Animantium generationem, partes, earumque uſum, egregia divinæ Sapientiæ documenta.

ET IRAS BESTIARUM) θυμοὺς θηρίων, id eſt, quosvis affectus. Ita enim θυμὸν ſæpè ſumunt Judæi Helleniſtæ.

VIM VENTORUM) Ut peſtilentiam Euri illis locis: Auſtri vehementiam.

ET COGITATIONES HOMINUM] Semina, ἠθικὰς καὶ πολιτικάς. Sic Ulyſſes:

Πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω,

DIFFERENTIAM VIRGULTORUM) In Græco: φυτῶν, quo nomine arbores & frutices intelliguntur, à cedro ad hyſſopum, id eſt, à maximis ad infima.

ET VIRTUTES RADICUM) Herbarum vim medicam. Radicum enim nomen Hebræi etiam de herbis uſurpant.

V. 21. OMNIUM ENIM ARTIFEX DOCUIT ME SAPIENTIA] Sapientiam intelligit eam quæ contingit hominibus, Dei munere, omnium artium repertricem: ſed ut dixi, in Sapientia præcipuè pietatem comprehendit, cætera ei velut ornamentum accedunt. Ideò poſtquam dixit:

V. 22. EST ENIM IN ILLA SPIRITUS INTELLIGENTIÆ) πνεῦμα νοερὸν, vis intelligens: addit ἅγιον.

UNICUS, MULTIPLEX] μονογενὲς, πολυμερὲς. Unum ortum habens à Deo; ſed latè diffuſa.

Verſ. 23.

OMNEM HABENS VIRTUTEM) παντοδύναμον, quod intelligendum pro humanæ capacitatis modo.

ET

Digitized by Google

ET QUI CAPIAT OMNES SPIRITUS: INTELLIGIBILIS, MUNDUS, SUBTILIS] legit in Græco: νοερῶν, καθαρῶν, λεπτοτάτων, ubi nos habemus νοερὸν, καθαρὸν, λεπτότατον, melius, ni fallor, ut ſenſus ſit, non tantùm res viſui ſubjectas, ſed & Angelos à ſapientibus, humano tamen modo, cognoſci.

Verſ. 24. PROPTER SUAM MUNDITIAM] Puritate ſuâ: mentis enim, cujus perfectio eſt Sapientia, ea eſt natura, quæ ab omni concretione terrenâ abſit longiſſimè. ἀμιγής, ut ait Ariſtoteles.

V. 25. VAPOR EST ENIM VIRTUTIS DEI) Ita à Deo venit, ut fumus benè olens ab aromatibus templi. Vapor ἀτμὶς, עָשָׁן, Levit. XVI. 17. Ezech. VIII. 11.

EMANATIO QVÆDAM EST CLARITATIS OMNIPOTENTIS DEI SINCERA) ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης. Hebræi dicunt; צמח כבוד, ut rivus à flumine.

V. 26. CANDOR EST ENIM LUCIS ÆTERNÆ) In Græco: ἀπαύγασμα, id eſt, quaſi πυρὸς ἐκ τοῦ. Hanc vocem ſenſu eminentiſſimo de Chriſto uſurpat divinus ad Hebræos ſcriptor I, 3 Philo de ſomniis: καθάπερ γὰρ τὸν ἀνθήλιον αὐγὴν ὡς ἥλιον, οἱ μὴ δυνάμενοι τὸν ἥλιον αὐτὸν ἰδεῖν ὁρῶσι, καὶ τὰς περὶ σελήνην ἀλλοιώσεις, ὡς αὐτὴν ἐκείνην, οὕτως καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ εἰκόνα, τὸν ἄγγελον αὐτοῦ λόγον, ὡς αὐτὸν κατανοοῦσι.

ET SPECULUM SINE MACULA DEI MAJESTATIS] ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον vocat ſpeculum non mentiens, qualia ſunt plana, non media depreſſa, non elata, non averſa, non obliqua. Vide Plinium XXXIII. 9. κηλὶς eſt quodvis vitium.

ET IMAGO BONITATIS ILLIUS) Hoc quoque nomen ſublimiſſimo ſenſû Chriſto tribuit Paulus II. Cor. IV. 4. 1. Coloſſ. I. 15. Philo περὶ μοναρχίας· λόγος δέ ἐστιν εἰκὼν Θεοῦ, δι' οὗ σύμπας ὁ κόσμος ἐδημιουργεῖτο.

V. 27. ET CUM SIT UNA OMNIA POTEST) Unum ἐνεργείᾳ eſt mens, omnia δυνάμει.

ET IN SE PERMANENS OMNIA INNOVAT) Veritates æternæ ſemper eædem ſunt, ſed diverſis rebus applicantur: ἐν τῷ καθ' ὅλον πρὸς τὰ κατὰ μέρος.

ET PER NATIONES IN ANIMAS SANCTAS SE TRANSFERT] κατὰ γενεὰς, id eſt, per ætates diverſas.

AMICOS DEI ET PROPHETAS CONSTITUIT) Raro ſub veteri fœdere prophetiæ donum contingebat, niſi iis, qui diu in בראשית, id eſt, τοῖς φυσικοῖς, & id מרכבה, id eſt, τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ eſſent inſtituti: cui rei ſerviebant Prophetarum Scholæ. Ideò quod de Amoſo evenit mirum erat, & quædam Evangelicæ gratiæ anticipatio.

V. 30. SAPIENTIAM AUTEM NON VINCIT MALITIA] κακία, id eſt, res adverſæ, ut Matth. VI. 34. Adverſa nocti, cujus præceſſit mentio, comparantur. Eſt Sapientia ἀδάμαντος φιλὸς ὡς, ut loquitur Pindarus.

De quâdam Sapientiâ, de quo Spiritu hic agatur?

Explicant hæc Papiſtæ *Tirinus, Menochius*, & alii de *Sapientiâ*, prout *abſtrahit à creatâ*, ut loqvuntur, *& increatâ*. Quod v. 22. dicitur, *eſt in Sapientiâ Spiritus intelligentiæ* ſanctus, (Gr. intelligens) *unicus* (Gr. unigenitus) *hoc proprium*, inquit Tirinus, *videtur increatæ Sapientiæ ſeu Filio Dei in divinis, cui jam incarnato* S. Ambroſius l. de incarn. ſacr. c. x. Auguſtinus l. IV. de Trinit. c. 20. *& alii veteres patres hæc & ſequ. encomia contra Arianos appropriant. Sed ut alibi dixi* (Initio 1. cap. Proverb.) *Sapientia his in libris generaliter ferè ſumitur ut communis eſt creata, & increata; quædam tamen magis propria ſunt increatæ, quàm creatæ, v. g. omnem habere virtutem*, Græcè eſſe omnipotentem, *OMNES capere Spiritus*, Græcè permeare, ſeu penetrare omnes Spiritus, *puta angelicos, & humanos, quia creavit, & conſervat in ſuo eſſe*; Sed ſi prædicata quædam de Sapientiâ *increata* hypoſtaticâ, Dei Filio ſonant, quædam de *Verbo Dei* προφορικῷ, (quod non ſatis commodè creatum dicitur) vel *Sapientia* ibi *revelata*, qui fit, quod unum ſubjectum tantum hîc reperiatur, de quo *tam diverſa prædicata efferuntur*? Certè *abſtractiva* illa & *formalis* ſignificatio locum non habet, ubi determinatio fit à *prædicatis* ad certam *materialem* ſignificationem: Neq; poſſunt *abſtractiva* voces in *deſcenſu ad ſpecialia ſignificata copulativè* conjungi, h. m. Sapientia eſt increata, & habet attributa Deo propria, eademque creata etiam eſt: uti Tirinus vult; ſed *disjunctivè* illa efferenda eſſent, h. m. Sapientia vel increata eſt, vel creata: uti non poſſum dicere, *animal eſt irrationale, idemq; etiam rationale eſt*, ſed h. m. *animal aliud eſt rationale, aliud irrationale*. Hic autem autor merè *copulativo* ſenſu effert omnia. Quod qvum videat Tirinus, ſolicitus eſt, quomodo iſta *ſenſu commodo Sapientiæ*, qvam ita vocat, *creatæ* applicentur, ſi nempe dicatur *omnia in rebus humanis poſſe, omnes indoles & propenſiones penetrare*. Quæ etiam de Sapientiâ revelatâ, quam è verbo Dei habemus, Grotius expoſuit. Præſtare tamen videtur explicatio aliorum quâ de Sapientia *hypoſtatica à Filio Dei*, in quâ eſt Spiritus ille intelligentiæ h. e. Spiritus *S.* quem variis Epithetis deſcribit autor, hic locus accipitur: ſic tamen ut illa, de *Spiritu*, quod ſit *omnipotens, omnia proſpiciens, capiens ſeu* obſervans & dijudicans *omnes Spiritus*, non de Sapientiâ hic intelligantur, ſed de *Spiritu Sancto*, prouti apertè diſcriminantur *Sapientia*, in *qua Spiritus eſt*, & ipſe *Spiritus*, qui in Sapientiâ eſt: quæ deinceps deſcribitur, quod ſit *vapor virtutis Dei*, & *ἀπαύγασμα lucis æternæ &c.* Quo pacto *Bonaventuram, Cantacuzenum, Hugonem, Lyranum, Olcott* (lect. XCI.) *Carthuſianum*, ut & S. *Ambroſium* l. III. de S. S. cap. 19. iſta de S. S. tertiâ in Trinitate perſonâ accipere Tirinus ipſe obſervat. *Cum enim cum veteribus omnibus*, ut is habet h. l. *per Sapientiam intelligant Filium, & rectè, dicunt conſequenter in Filio eſſe, & à Filio procedere Spiritum intelligentiæ &c.* Ita ad v. 25. *Vapor*, inquit, *eſt virtutis, ſeu potentia generativa*. (Filius Dei) *reſpectu Patris cœleſtis, quia inſtar vaporis eſt reſpectu aqua, unde evaporat, id eſt, eſt Patri conſubſtantialis*, ubi tamen *B. Oſiander*, & ex eo *B. Gerhardus* in Exeg. de Script. S. §. 211. obſervat, *loqui autorem de Sapientia Dei hic & in cap. ſeq. IX. ad eum modum, ut quædam ad Filium Dei, qui eſt æternum Dei Verbum, per quod omnia creata ſunt, quædam verò ad verbum miniſteriale referri queant: eamque diverſarum rerum commixtionem oſtendere hunc librum non eſſe in Canonicis Scriptis*. Quæ proinde hactenus ſolum probanda quatenus Canonicis ſcriptis conſonant, vel ad ſenſum ſanum revocanda ſunt.

Quæ de dono Prophetiæ ſub veteri fœdere dato ad v. 27. Grotius, Rabbinica Judæorum nugamenta ſunt, omni fundamento deſtituta.

CAPUT VIII.

Commendat ulterius autor (in perſonâ Salomonis) Sapientiam Verbi Dei, & hortatur, ut eam cupidè amplectamur: Eandem autem à Deo impetrari docet.

Verſ. 1.

ATTINGIT ERGO A FINE AD FINEM FORTITER, ET DISPONIT OMNIA SUAVITER). Benè cohæret cùm præcedentibus: quia adverſis non mutatur, ideò conſtanter ab initio ad finem uſque ſe ſuſtinet, omniaque ſua utiliter ordinat. Id enim eſt χρηστῶς.

Rectiùs hæc conveniunt Sapientiæ hypoſtaticæ, nec de Sapientiæ hominis conſtantiâ, ſed de Filii Dei divina ſuaviq; providentia agunt, quæ ſe à fine mundi uno ad alterum porrigit, & omnia utiliter diſponit. *Bernhardus* l. de grat. & lib. arb. & ſerm. de VII. don. S. S. à *ſummo cœlo uſque ad infimas partes terræ; à ſummo angelo uſque ad infimum vermiculum, ab ortu creaturæ uſque ad finem ejuſdem.*

Verſ. 2. HANC AMAVI] ut φιλόσοφος.

Imò ut φιλοθεόλογος, vel potiùs χριστόφιλος, quia *Sapientia* illa eſt Chriſtus. Conf. Prov. IIX.

ET

ET QUÆSIVI SPONSAM MIHI EAM ASSUMERE ET AMATOR FACTUS SUM FORMÆ ILLIUS) Simile illud Ariſtotelis in hymno virtutis :

Σᾶς πέρι παρθένε μορφᾶς
Καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος.

Verſ. 3. GENEROSITATEM ILLIUS GLORIFICAT, CONTUBERNIUM HABENS DEI) In Græco: *εὐγένειαν δοξάζει συμβίωσιν θεοῦ ἔχουσα. Nobilitatem* (hominis) *decorat, quippe cum Deo convivens.*

DOCTRIX ENIM EST DEI DISCIPLINÆ ET ELECTRIX OPERUM ILLIUS) In Græco: *μύστις γάρ ἐστι τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης, καὶ αἱρετὶς τῶν ἔργων αὐτοῦ. Initiata enim eſt arcanis divinæ ſcientiæ, & ſectatrix eſt operum Dei.* Vox illa *μύστις*, cujus & maſculinum infra habebimus, oſtendit hujus libri interpretem fuiſſe non imperitum elegantiæ Græcæ.

V. 5. QVID SAPIENTIA LOCUPLETIUS) Vide ſuprà VII. 8. 9.

QVÆ OPERATUR OMNIA) Suprà VII, 21.

Verſ. 6.

SI AUTEM SENSUS OPERATUR, QUIS HORUM, QVÆ SUNT MAGIS EST QVAM ILLA ARTIFEX?) *Quod ſi prudentia* (*φρόνησις*, idem ſignificans quod *σοφία*) *operatur* (omnia nempe, quod præceſſit) *quis inter omnes artifices illa major?* Cæteri ſingulas artes callent: ab illa artes ſunt omnes.

V. 7. LABORES HUJUS MAGNAS HABENT VIRTUTES) *Virtutes cuncta ſunt effecta hujus*, nempe Sapientiæ. Vera enim Sapientia, cujus præcipua pars eſt Dei hominiſque cognitio, omnes ex ſe virtutes gignit, quarum generaliſſimæ, & ad quas cæteræ *ἀναλόγως* referri poſſunt, ſunt prudentia in conſiliis capiendis, fortitudo circa pericula, temperantia circa voluptates, juſtitia in Societate.

V. 8. ET SI MULTITUDINEM SCIENTIÆ DESIDERAT QVIS) Benè ad ſenſum vertit; nam Græcum *πολυπειρία* latiùs hic ſumitur, quàm fert origo vocis, ut oſtendunt ſequentia.

SCIT PRÆTERITA ET DE FUTURIS ÆSTIMAT] Euripides:

τὰ θεῖα γὰρ
τά τ' ὄντα καὶ μέλλοντα πάντ' ἐπίσταμαι.

In Græco pro præterita eſt *ἀρχαῖα*. Sic Homerus:

παλαιά τε πολλά τε εἰδώς.

Ennius:

Multa tenens antiqua, ſepulta, vetuſta.

SCIT VERSUTIAS SERMONUM) *στροφὰς λόγων*, id eſt, *τὴν ῥητορικήν*.

ET DISSOLUTIONES ARGUMENTORUM] *λύσεις αἰνιγμάτων*, id eſt, Sophiſticarum argumentationum: *τὴν διαλεκτικήν*.

Oſiander hæc de *Sapientia Verbi Dei* explicat pleraque. Sapientia enim in verbo Dei revelata veras, & ſolidas, minimeque fucatas virtutes docet, & in iis rebus elaborare jubet, quæ veris laudibus dignæ ſunt: *ſobrietatem* nempe vel potius *temperantiam, & prudentiam, & juſtitiam, & virtutem*, rectius *fortitudinē*, quæ ſunt quatuor virtutes cardinales. (*Etſi enim vera pietas non abſolvitur his quatuor virtutibus ſed plura requiruntur (ut dilectio Dei, patientia ſub cruce) de quibus homines Ethnici aut nihil norant, aut diverſum ſentiebant [ut de vindicta privata] tamen in prædictis virtutibus ſectandis, non decet hominem Chriſtianum ethnico eſſe deteriorem.* Et, ſi multitudinem ſcientiæ deſiderat quis: ſcit præterita & de futuris æſtimat, i. e. *Sapientia docet, quomodo Dominus ab initio Eccleſiam gubernaverit atque conſervaverit, & ex iis quæ jam evenerunt, etiam de futuris judicare poteſt.* (*Sacra enim literæ, dum gubernationem Dei in rebus præteritis docent, etiam de eventuris rebus conjecturas minimè fallaces nobis monſtrant.*) Scit *autem Sapientia etiam* verſutias ſermonum & diſſolutiones argumentorum: *novit ænigmata & myſteria in rebus divinis propoſita explicare.* (*Quæ enim in uno Scripturæ loco obſcurius dicuntur, in altero clarius explicantur. Et quæ hominibus in Scriptura malè exercitatis mera ænigmata videntur, ea homini pio, & ſcripturam ſcienti plana & intellectu facilia ſunt.*) Hactenus *Oſiander*. Interim non abs re nonnulli *paganam illam virtutum diſtinctionem* notant: è quâ *Spanhemius* inter alia Philonem libri autorem eſſe colligit diſp. Theol. part. II. p. 274.

Verſ eod. SIGNA ET MONSTRA SCIT ANTEQUAM FIANT] Prædicit deliquia Solis & Lunæ, quæ homines pro portentis habent.

ET EVENTUS TEMPORUM ET SÆCULORUM) Terræ motus, peſtilentiam, ſterilitatem ex ſiderum poſitu.

Verſ. 9.

ET ERIT ALLOCUTIO COGITATIONIS ET TÆDII MEI) *παράκλησις φροντίδων καὶ λύπης.* Allocutio, id eſt, ſolarium, quomodo alloquia etiam Horatius dixit.

V. 11. ET ACUTUS INVENIAR IN JUDICIO) Benè hoc dictum in perſona Salomonis. Vide 1. Reg. III. 16.

Verſ. 12.

TACENTEM ME SVSTINEBVNT) id eſt expectabunt, *ἀναμενοῦσι.*

Conticuêre omnes, intentique ora tenebant.

Vide his ſimilia Jobi XXIX, 9. & ſequentibus.

Oſiandri hæc eſt paraphraſis: id eſt: *notum eſt hominibus piis, ex illa divina Sapientia, quæ prodigia eventura ſint, & quid ſignificent, & quales eventus poſtea ſint conſecuturi. Etſi enim non ethnicorum more prodigia ſuperſtitioſè obſervanda & interpretanda ſunt; tamen ea non prorſus ſunt contemnenda. Secundum verbum Dei autem judicemus, quod ſint ſigna appropinquantis diei noviſſimi. Juxta illud, His fieri incipientibus reſpicite & levate capita veſtra: quoniam appropinquat redemptio veſtra, Luc. 12.*

Verſ. 13. PRÆTEREA HABEO PER HANC IMMORTALITATEM] Deo dante. Vide infrà 17.

Verſ. 15. TIMEBUNT ME AUDIENTES REGES HORRENDI] In Græco: *τύραννοι φρικτοί*, nempe Syri, Palæſtini, Amalecitæ, qui omnes Salomonis tempore nihil auſi movere.

IN MULTITUDINE VIDEBOR BONUS, ET IN BELLO FORTIS] *In multitudine ἐν πλήθει*, id eſt, in publicis conventibus. Senſus idem qui in illo verſu Homerico.

Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής.

V. 19. PUER AUTEM ERAM INGENIOSUS) Bonæ indolis, *εὐφυής*.

ET SORTITUS SUM ANIMAM BONAM) Ex ſententia eorum, qui animas dari putant in ipſo conceptû.

V. 20. ET CUM ESSEM MAGIS BONUS, VENI AD CORPUS COINQUINATUM) *μᾶλλον δὲ ἀγαθὸς ὢν ἦλθον εἰς σῶμα ἀμίαντον. μᾶλλον δὲ* eſt nota *ἐπανορθώσεως*. Cogitemus an hoc velit dicere: Si vera eſt ſententia, *περὶ τῆς προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν* (multi enim Hebræi eam ſententiam hauſerant, ut diximus Joan. IX. 2.) cum eſſem ego bonus, (nam Hebræis nonnullis, ut & Pythagoricis animus eſt homo totus, corpus nihil niſi *σκεῦος*) corpus mihi aſſignatum eſt optimæ *κράσεως*, ſine notabili vitio naturali. Panegyricus dictus Theodoſio Imperatori: *Sive enim divinus ille animus venturus in corpus dignum prius metatur hoſpitium ſive cum venerit, fingit habitaculum pro habitu ſuo.* Hanc ſententiam *περὶ τῆς τῶν ψυχῶν προϋπάρξεως*, Syneſius ne Epiſcopus quidem factus depoſuit, ut ex epiſtolis ejus apparet. Auguſtinus ſuas hac de re dubitationes explicat libro primo & quarto de libero arbitrio, & epiſtola CXX.

Quicquid de mente Syneſii ſit, hanc ſententiam Autori hæſiſſe, non neceſſum eſt, ut dicamus. Oſiander ita hic habet: Et cum eſſem magis bonus, *rectius*; *cum benè educatus eſſem*: veni ad corpus coinquinatum: i. e. *conſervavi corpus meum ab inquinatione ſcelerum.* (*Hæc verba non docent, quod anima* (*qualis hodiè poſt lapſum Adæ propagatur*) *ſit bona aut pura, & quod homines vivere queant ſine omni prorſus inquinatione peccati. Sed hoc dicere voluit autor: Eſſe in animis hominum quædam virtutum ſemina, quæ bona educatione excitari poſſint, & quod bona educatio plurimum poſſit, ne homines* (*præſertim adoleſcentes & juvenes*) *flagitiis atq; ſceleribus contaminentur:*

quâ

Digitized by Google

quâ in re plurimum quidem peccant parentes, qui liberos ſuos nec benè educant, nec de bonis præceptoribus illis proſpiciunt. Secus fecit David Rex & Propheta: qui filium ſuum Salomonem tradidit Propheta Nathan educandum, 2. Sam. XII. cap. Oſiandr. ὁμόφωνα habet Tirinus: *nihil ex hâc ſententia hauriri poſſe, quod faveat errori Origenis animas ante corpora præextitiſſe, has bonas, illas malas, apud* Auguſt. l. VII. in Gen. c. 17. *quia Salomon hic ſupponit ſe fuiſſe* ingenioſum, *Græcè* benè natum, ſeu naturâ optimâ præditum, *imò in virtute parùm profeciſſe, ac tùm demum ſe eò deveniſſe, ut corpus haberet mundum, nempe ad id opitulante tùm indole innatâ, tùm vigilantiâ, & inſtructione piiſſimorum parentum, & pædagogi ſui Nathan Prophetæ.* Sic & *Caſtrius* & *Lorinus* in h. l. ubi etiam docent ex hoc loco colligi non poſſe, nec conſentaneum eſſe, quod *Lombardus* & *Bonaventura* in 2. diſt. 31 tradunt, *animam unam in ſe, & ſecundùm ſe eſſe aliâ perfectiorem ſubſtantialiter, intra latitudinem tamen ejusdem ſpeciei per ſolas differentias individu. es.* Nam diverſitas indolis & ingenii non arguit niſi organa corporea melius, aut deterius affecta.

Verſ. 21.

ET UT SCIVI QUONIAM ALITER NON POSSEM ESSE CONTINENS, NISI DEUS DET) In Græco: γνοὺς δὲ ὅτι οὐκ ἄλλως ἔσομαι ἐγκρατής, εἰ μὴ ὁ Θεὸς δῷ. *Cum ſcirem me non aliter compotem poſſe fieri,* (nempe Sapientiæ, de quâ ſupra actum eſt) *quam Dei munere.* ἐγκρατὴς hoc ipſo ſenſu ſumitur Sirachidæ VI. 28. & XV. 1.

ET DEPRECATUS SUM ILLUM) Nempe illis verbis, vel potiùs eo ſenſu qui exhibetur capitibus jam ſeqvuturis, in quibus egregiæ ad Deum preces ſimul cum Dei laudibus piisque meditationibus perutiliter miſcentur. Et vel ob hoc multum iis debemus, qui nobis hunc librum conſervarunt.

CAPUT IX.

Introducitur Salomo orans pro Sapientiâ adipiſcendâ, eâque oratione docetur, quantoperè neceſſaria ſit Gubernatori Sapientia.

Verſ. 1. DEUS PATRUM MEORUM.

ORationem hanc pro obtinendâ Sapientiâ uſq; ad finem libri protendi *Tirinus* cenſet: Cur ergò idem Jeſuita in hoc cap. IX. partem ſecundam libri finit, & in cap. X. tertiam partem incipit? *Jacobus Salianus* cum aliis quibusdam eandem eſſe orationem hanc putat cum eâ quæ *Salomoni* tribuitur *1. Reg. III 9. & ſeqq.* Sed diverſitas ex ipſa collatione patet. Neque vero ad illam in *1. Reg.* III. pertinet pericope de *ædificando templo*: ut alia taceam. Cæterum autor etſi hic ſe *Salomonem* fingat, parum ſui memor fuiſſe videtur, nec tueri ſchema ſuum, qvum ea ingerat, quæ arguunt eundem Salomone aliquot ad minimum ſeculis inferiorem eſſe, ac recentiorem: utpote cum meminit ἄθλων, ἀγῶνες, & στεφανοφορίας, quæ longè poſt tempora Salomonis demùm inter Græcos in uſu eſſe ceperunt.

Verſ. eodem QUI FECISTI OMNIA VERBO TUO] Gen. 1. 3. & ſeqq. Pſ. XXXIII 9 Joh. 1, 3.

De verbo hypoſtatico hoc accipiendum eſſe ex illorum dictorum collatione patet.

Verſ. 2. UT DOMINARETUR CREATURÆ QUÆ A TE FACTA eſt) Gen. 1. 28.

Hoc Dominium conveniebat homini in ſtatu integritatis, quo de T. IV. Syſt. Theol. affatim actum.

Verſ. 4.

DA MIHI SEDIUM TUARUM ASSISTRICEM SAPIENTIAM) Scripſit puto *Aſſeſtricem,* πάρεδρον. Latinè potuit dicere aſſeſſorem: nam ejus ſoni verbalia etiam feminino aptantur generi, ut dea ſponſor apud Ovidium. Sæpe pii Scriptores de ſapientiâ loqvuntur ita generaliter ut & divinam & humanam ſub eodem nomine ἀναλόγως comprehendant. Vide Prov. VIII.

Nuſpiam ſcriptores *Canonici* confundunt Sapientiam *divinam & humanam*, utpote quæ maximè diſtinguuntur. *Prov.* VIII. de Sapientia *hypoſtatica* ſermonem eſſe in annot. ad iſtum locum monuimus.

NOLI ME REPROBARE A PUERIS TUIS] Noli me excludere ex eorum numero, quos tu doces, atq; inſtituis.

V. 5. FILIUS ANCILLÆ TUÆ] Pſ. LXXXVI 16.

Verſ. 7. ALTARE, SIMILITUDINEM TABERNACULI SANCTI TUI, QVOD PRÆPARASTI AB INITIO) Deeſt *&c.* Vult enim à Salomone ſtructum & *altare*, & *ſanctum, ſanctorum*, quod imago eſt cœli illius inconſpicui ut interpretatur Scriptor ad Hebræos IIX 5. Philo de vita Moſis: [illegible] ἄδυτα [illegible] ἐστὶ συμβολικὰς [illegible]. Joſeph. III. 5. τὸ μὲν γὰρ [illegible] αὐτοῦ μέρος τὸ [illegible] τῶν [illegible] ὡς οὐρανὸς ἀν [illegible] τῷ Θεῷ. Præparaſti, nempe piis, ut Matth. XXV. 34. Ebr. XI. 10.

Ita juvari poſſet autor: non item prout alii communiter explicant de *templo Salomonico* ſimilitudinem tabernaculi Moſaici referente. Non enim ad *formam tabernaculi fœderis* ſub eductionem ex Ægypto præparati, adornatum fuit templum Salomonicum. Oſiander conjectat alludi forte ad tabernaculum, quod Dominus Moſi in monte oſtendit, priusquam materiale tabernaculum extrueretur Exod. XXV. Ebr. IIX. Sed non deſignatur hic ſimilitudo tabernaculi Moſaici cujus prototypon in monte Moſi monſtratum, ſed ſermo eſt de templo vel potius ſancto ſanctorum in templo. Ideò præferenda Interpretatio Grotiana.

Verſ. 9.

ET TECUM SAPIENTIA TUA) Prov. IIX. 30. Joh. 1, 1. ubi dicta vide.

Dicta illa de Filio DEI agunt: Locus certè *Joh. I. 1, de verbo, quod caro factum eſt* loquitur: *Ioh. I. 1.*
Gui ſi parallelus eſt proverbiorum locus, aliter quàm de Sapientiâ hypoſtaticâ explicari non poteſt: quem tamen cum Ebræis quibusdam longè *Prov. IIX. 30.*
aliter ibi expoſuit Grotius. Ita ſibi conſtat in ἀναλογίᾳ S. literarum. In præſenti loco *Sapientiam hypoſtaticam* itidem intelligat, neceſſum eſt, quum loca de eadem agentia conferat, & locum imprimis Johanneum de Chriſto parallelum noſtro faciat. Alii tamen plerique de Sapientiâ nobiscum communicata accipiunt, quæ per proſopopœiam introducatur: Etſi nonnulli fluctuent, *De Sapientiâ Hypoſtatica hic accipienda eſſe, docetur.*
nonnulli autorem hic iterum Sapientiam hypoſtaticam cum verbi divini Sapientia, quam nobis donat & communicat DEUS, confundere credant. Cæterum non eſt nobis dubium, quæ *hic ſeqvuntur usque ad finem capitis decimi & initium undecimi v. 1. 2. 3.* ubi de Sapientiâ agere ceſſat, & Deum Patrem compellat, adeoque ita orationem ſuam continuat, de Sapientiâ hypoſtaticâ dextrè explicari poſſe omnia. Et annuere videtur *Tirinus* ad verſ. 19. Nam uti anteà tributum illi fuit opus creationis, ubi & per *verbum*, per quod creata ſunt omnia, & per *Sapientiam* per quam homo conditus eſt v. 1. & 2. Filium Dei intelligi poſſe non diffitetur *Grotius*, ita nunc cum Patre *ſemper eſſe* dicitur, quemadmodum Johannes de *verbo* ait, *quod fuerit* ab æterno *apud Deum* c. I, 1. *& noviſſe omnia opera DEI, & adfuiſſe tunc cum orbem terrarum faceret* (quod pariter Salomo de Sapientiâ *hypoſtaticâ* affirmat c. IIX. 29.) & miſſio illa Sapientiæ absq; proſopopœiâ propriè quia nulla cogit neceſſitas, rectè accipitur de *hypoſtaticâ Sapientiâ*; *Mitti* enim perſonæ eſt, adde quod mitti dicatur, *ut nobis-*

Digitized by Google

biſcum ſit, & nobiſcum laboret, quæ itidem perſonæ ſunt. Porrò tribuitur Sapientiæ opus *Salvationis* v.19.& ſeqq. cap. X. quo de *Tirinus*: quod PER SAPIENTIAM SANATI SUNT homines; Græcè *Conſervati*, ſeu *ſalvati ſalute non modo corporali, ſed & ſpiritnali. Chriſtus enim æterna Patris Sapientia. Agnus eſt occiſus ab Origine mundi* (Ap.XIII. 8.) *tollens omnia omnium hominum peccata* (Joh.1.29.) *nec quiſquam niſi per fidem in Chriſtum* (1.Tim.II.5.) *unquam ſalvari potuit, ut docet S. Auguſtinus* (l. XIIX. dè Civ. Dei c.47.) *& alii Patres*. Et *Salomon plurimis mox exemplis initio ſeq.cap.id demonſtrat, ſicut & Paulus c.XI. ad Hebr.* Hæc Tirinus. Ulterius vindicatur Sapientiæ *cuſtodia Adami*, ut & *eductio è delicto*, vel liberatio à peccato c.x.1.2.quę perſonalia ſunt opera, Filio Dei Salvatori noſtro propria, qui per Prot-Evangelium eundem è peccato eduxit (Gen.III.15.) & *Conceſſio virtutis continendi omnia* v.2. Huic convenit etiam, quod *ab ea* (per incredulitatem) *receſſerit Cain* v.3. & *terra deleta* per diluvium Salvatio v. 4. *Eberi ceu juſti agnitio*, & gratioſa conſervatio à pœnali linguarum confuſione v.5. ut *Auguſtinus* & *Contacuzenus*, vel *Abrahami*, ut plerique alii interpretantur, *liberatio* ab idololatria: Huic convenit fortis illius in miſericordia vel viſceribus filii, qui per affectum erga filium à conſtantiâ in obſequio erga Deum ſe vinci aut abduci minimè paſſus eſt, cuſtoditio v.5. Huic *juſti* (Lothi) *fugientis* v.7. *& omnium, qui ſe obſervant*, à doloribus *liberatio* v. 9. Huic *juſti* (Jacobi) *profugi à fratris ira deductio per vias certas, & oſtenſio regni Dei* (Geneſ. XXIIX.) *& donatio ſcientiæ ſanctorum, & benedictio in laboribus, & aſſiſtentia* ac defenſio gratioſa, & *colluctatio* cum eodem, ac victoriæ conceſſio (Gen. XXXII.) quæ omnia Sapientiæ hypoſtaticæ propria eſſe, negari temerè non poteſt. Similiter conveniunt eidem, quæ præſtitiſſe ſapientia dicitur *Joſepho*, v.13. quod *juſtum venditum non dereliquerit ſed à peccatoribus liberarit, quod illi ſceptrum regni dederit & potentiam, ac mendaces oſtenderit, qui macularunt illum* v.13.14. & quæ *populo Iſraëlitico*, quod nempe *populum juſtum liberarit à nationibus, quæ illum deprimebant* (Conf. Ex.III. 2. & ibi dicta) Nec alienum à Sapientia hypoſtaticâ eſt, quod *Sapientia* hic dicitur *intraſſe in animam Moſis* (Servi Dei) uti è *Ioh. XIV. 23. Eph. III. 17.* conſtat. Denique dubium nullum eſt, cætera Sapientiæ hypoſtaticæ propria eſſe quæ hic de Sapientia prædicantur, utpote quod *juſtis reddiderit mercedem laborũ ſuorum* (Conf. *Ex. III.2.21.*) quod *deduxerit illos in via mirabili* (Conf. *Ex. XIV. 22. c.* XXIII.20.) quod *aperuerit os mutorum & linguas infantium fecerit diſertas* (Conf. *Ex. IV. XI. Marc. VII. 37.*) quod *direxerit opera* (Iſraelitarum) *in manibus Prophetæ ſancti* (Moſis) cap.XI. 1. Conf. *Eſ. LXIII.9. 1.Cor.X. 4.9.* Nihil, inquam, effertur hîc de Sapientia, quod non quàm optimè Filio Dei conveniat: pleraque etiam rectius illi, quam Sapientiæ ἀνυποςάτῳ competunt: & quid neceſſe eſt ad figuras recurrere, qvum rectè omnia ſe habent ſecundum literam, *citra proſopopœiam*.

Verſ. eod.

QUID ESSET PLACITUM OCULIS TUIS) Id eſt, *ſibi*. Locutio Hebræa.

ET QUID DIRECTUM IN PRÆCEPTIS TUIS) Quæ ratio optimè implendi tibi deſtinata.

Verſ. 10. MITTE ILLAM DE COELIS SANCTIS TUIS) שלח, πέμπειν, ἀποςέλλειν, ἐξαποςέλλειν Deus dicitur bona malave quæ hominibus quocunque modo proveniunt.

ET MECUM LABORET] Multâ cogitatione inquirat.

Verſ. 13. QUIS ENIM HOMINUM POTERIT SCIRE CONSILIA DEI, AUT QUIS POTERIT COGITARE, QUID VELIT DEUS?) Niſi Deo revelante, ſcilicet. Optat donum Prophetiæ. Confer. Eſ. XL. 13.14. Rom. XI.34. 1.Cor. 2, 16. & quæ infrà 18.

Hæc non de *dono Prophetiæ* præcisè, ſed de cognitione eorum, quæ ad conſilia Dei imprimis de ſalute, & ad voluntatem Dei revelatam pertinent, quæ nemo ſine revelatione Dei cognoſcere poteſt Matth.XI.27, ut hic è v.17.18. conſtat: quæ tamen hic *mediata eſt*, per Scripturam non *immediata* more *Prophetarum*. Illa v. τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, quæ ſolus *Spiritus* ſcrutatur *1. Cor. 2, 10.* & ἀνεξερεύνητα illa καὶ ἀνεξιχνίαςα quæ in Deo abſcondita ſunt *Rom* XI. *34. Eſ. XL. 13.14. 1. Cor. 2, 16.* neque cognita ulli ſunt, neque cognitu nobis ſunt neceſſaria. Porrò *multâ cogitatione inquirere* quomodo Sapientiæ hypoſtaticæ convenit? *Nobiſcum autem laborat*, cum nos juvat in laboribus: non quod *parilis* labor ejus ſit: Sed quia concurrit tanquam cauſa princeps cum mediâ, vel ſecundâ: vel nobis auxilio & informatione ſuâ ſubvenit.

Verſ 14.

COGITATIONES ENIM MORTALIUM TIMIDÆ] Id eſt, *incerta*, quod explicat vox ſequens ἐπισφαλεῖς.

Verſ. 15. CORPUS ENIM QUOD CORRUMPITUR AGGRAVAT ANIMAM) Corpus animum prægravat, eſt & apud Horatium. Virgilius:

> -- *quantum non noxia corpora tardant,*
> *Terrenique hebetant artûs, moribundaq; membra.*

Idem corpus quod corrumpitur, quod, membra moribunda Virgilio: Papinio fragilis uſus corporis.

ET TERRENA HABITATIO DEPRIMIT SENSUM MULTA COGITANTEM) τὸ γεῶδες σκῆνος, in Græco. Pythagoricum eſt corpus vocare σκῆνος. Euryſus, aut, ut alii volunt, Ecphantes Pythagoricus de homine: τὸ σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιος Ariſtoxenus itidem Pythagoricus: ἐν τῷ σκάνει χωρίζει, ταν ψυχὰν δυναμένα. Pythagoricos in hâc locutione imitatur Plato Axiocho. Eodem modo loquitur liber Cabalaſticus Zoar, & Paulus 2.Cor. 5, v. 14.

Terrenum habitaculum degravat mentem multis curis diſtractam: nempe *non ſinens illam liberè in divinis, & cum Deo verſari*, ut habet *Philo Carpathius* in Cantic. Hoc autem non eò trahendum, *quaſi ſolum corpus peccato originali ſit infectum, anima verò pura, atque à peccato aliena.* Totus enim homo corruptus eſt, & ſi anima eſſet integra, corpus nunquam peccaret. Dicit enim Scriptura: *Videns Deus, quod multa malitia hominum eſſet in terrâ, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore, pœnituit eum, quod hominem feciſſet in terrâ* Gen. VI. & Joh.III. *Quicquid ex carne natum eſt, caro eſt.*

Verſ. 19. PER SAPIENTIAM SANATI SUNT] ἐσώθησαν. à vitiis purgati ſunt.

QUICUNQUE PLACUERUNT TIBI DOMINE A PRINCIPIO] Hoc in Græco non eſt. Senſus eſt: per Sapientiam purgatos qui unquam ab initio mundi purgati fuêre. Simile loquendi genus in Apoc. XIII. 8. ubi dicta vide.

Hoc vero Sapientiæ hypoſtaticæ proprium eſt. Conf. *Act.* XV. *10. 11. 1. Ioh. 1, 7. c. II. 2. Ebr.* IX. *15. c.* XIII. *8.*

CAPUT X.

Exemplis Patriarcharum demonſtrat, veteres ſalutem adeptos per Sapientiam, quæ à protoplaſto Adamo ad Moſen usque adducit.

Verſ. 1.

HÆC ILLUM QUI PRIMUS FORMATUS EST A DEO] πρωτόπλαςον, quem πρωτόγονον, dixit Philo Byblius, nec aliter hymni Orphici, & Schola Pythagoræ.

Verſ 2.

ET EDUXIT ILLUM E DELICTO SUO; Nempe ſanans per Sapientiam. Pendent enim hæc à capite præcedente.

Sapi-

Digitized by Google

Sapientia ipſa eduxiſſe Adamum dicitur, vel eripuiſſe è delicto, quod factum à Filio Dei eſt per *Redemtionem & converſionem* per Prot-Evangelium *Gen. III. 15.* Unde Tatianus, & Rupertus Adamo ſalutem abrogantes refelluntur: quam cæteri Patres ὁμοψήφως ei tribuunt.

V. eod. ET DEDIT ILLI VIRTUTEM CONTINENDI OMNIA] *dominandi omnibus rebus.* Adamus majore quidem moleſtiâ quàm ante peccatum, tamen Dominii reliquias retinuit. De qua re diximus ad quartum librum de veritate religionis Chriſtianæ ex Euripide & Antiphonte.

V. 3. AB HAC) Sapientia.

INJUSTUS) Cain.

V. 4. PROPTER QVEM] δι' ὅν: ſed quidam codices Græci habent, δι' ὃ, id eſt, propter hoc, nempe quod terra non illo tantùm ſed & ſimilibus multis ſceleribus eſſet inquinata.

Res eodem recidit. Quia nominato Caino poſteritas ejuſdem impia includitur, cui ille ad impietatem Dux & autor fuit. Horum enim ſcelera, & impœnitentia cauſam diluvii præbuerunt Gen. VI.

SANAVIT ITERUM SAPIENTIA] Pietas Noæ.

En Vertumnum! Prius per Sapientiam Filium Dei intellexit: jam pietatem Noæ eâdem notari in ejuſdem Sapientiæ elogio aſſerit. At à Filio Dei ſalvatum fuiſſe Noam juſtum Siracides docet, quod factum non ob pietatem, ſed per fidem in ſemen benedictum ex Ebr. XI. 7. novimus.

PER CONTEMTIBILE LIGNUM JUSTUM GUBERNANS) Illa cauſa fuit cur in aquis ſervatus ad terram perveniret ligno exiguo:

— *digitis à morte remotus*
Quatuor aut ſeptem.

(Hymno Γνώμης: εὐτελὶς exiguum ſæpè Græcis: & κυβερνᾷν ſervare. Sic in

Σὺ δ' ἀσφαλέως κυβερνᾷς
Ἄστεα λαῶν.

Lucretius ad Venerem:

Quæ quoniam rerum naturam ſola gubernas.

Reverà fuit lignum contemtibile reſpectu munitiſſimarum arcium, & urbium ad tantam illuvionem aquarum arcendam, ut *Chryſoſt.* *Ambroſ.* & *Auguſt.* monent: idemque paſſim per orbem ab incredulis & impiis contemnebantur.

V. 5. HÆC ET IN CONSENSU NEQVITIÆ, CUM SE NATIONES CONTULISSENT) Cùm Chaldæi gentesque vicinæ prolapſæ eſſent ad idololatriâ.

SCIVIT JUSTUM) Legit ἔγνω: Sed Sixtina editio habet εὗρε. Juſtus proprium Abrahami cognomentum, quia ingentem in Deum fiduciam habuit: quæ res juſtiſſima eſt. Vide quæ attulimus ad Jacobum.

ET CONSERVAVIT SINE QVERELA DEO] ἀμέμπτον τῷ θεῷ. Effecit, ut Deus de eo nihil quereretur, obedientiâ ejus contentus.

ET IN FILII MISERICORDIA FORTEM CUSTODIVIT) καὶ ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις ἰσχυρὸν ἐφύλαξεν. *Effecit ut fortis*, id eſt, conſtans, *eſſet tunc cum filii miſeratione commoveretur.* Sapientia præſtitit ne caritatem Dei juſſibus præferret.

Diverſos Patriarchas nonnulli reſpici cenſent: *juſtum* nempe *Eberum* in γλωττοσυγχύσει Babylonica ſine querelâ criminis & conſequenter à pœnali confuſione linguarum ſervatum, quia in ejus familiâ remanſit lingua primæva, Ebræa: & fortem Abrahamum, in immolatione filii probatum. Sed facilè annuimus Abrahamum etiam hic per juſtum deſignari, in quo ferè conſentiunt Patres, aliique Interpp. quē ſcivit Filius Dei, cum nationes in idololatriam conſpiraſſent, eripere, ac porrò *ſine querelâ conſervare*; h. e. ſine crimine querelam divinam merente.

V. 6. HÆC JUSTUM A PEREUNTIBUS IMPIIS LIBERAVIT FUGIENTEM) Juſti vocabulo Lothus appellatur etiam II. Pet. II 7. & meritò, ſi cum illis comparetur quos inter vivebat

DESCENDENTE IGNE IN PENTAPOLIM] Sic rectè dicitur regio illa in qua Sodoma, Gomorra, Adama, Seboim, Segor, Geneſ. XIV. & XIX. Deuteron. XXIX. 23. Pentapolim Judaicam ſolent hanc appellare Chriſtiani ad diſcrimen Cyrenaicæ.

Verſ. 7. ET INCERTO TEMPORE FRUCTUS HABENTES ARBORES) ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦντα φυτά: *inani ſpecie fructum præferentes arbores.* Tacitus de iis locis: *Cuncta ſponte edita aut manû ſata, ſive herbâ tenui, aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adolevêre, atra & inania velut in cinerem vaneſcunt.* Solinus de iiſdem: *Apud quæ pomum, quod gignitur, habeat licet ſpeciem maturitatis, mandi tamen non poteſt; nam fuliginem intrinſecus favillaciam ambitus tantùm extima cutis cohibet, quæ vel levi preſſa tactu fumum exhalat, & fatiſcit in vagum pulverem.*

ET INCREDIBILIS ANIMÆ MEMORIA STANS FIGMENTUM SALIS] Rectè vertas; *incredula anima*: ἀπιστούσης. deinde *columna ſalis*, στήλη. Sic Geneſ XIX. 26. στήλη ἁλός. Sic & Joſephus: εἰς στήλην ἁλῶν, qui eam ad ſua tempora manſiſſe, & à ſe conſpectam memorat. Benè autem animam incredulam refert ſalis columna; nam ut ſal infrugiferum, ita & fiduciæ in Deum expers anima.

Juſtus dicitur Loth non ob juſtitiam inhærentem ac propriã, ſed ob juſtitiam fidei imputatam: eâdem nempe ratione, uti Noah τῆς κατὰ πίστιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος, Ebr. XI. 7 De hiſtoriâ vid. quæ ad Geneſ. ſuprà & in commentar. ad Gen. XIX. diximus.

V. 10. HÆC PROFUGUM IRÆ FRATRIS JUSTUM) Jacobum תם איש, id eſt, ἄπλαστον, ſive ἀπλοῦν. Gen. XXV. 27. Vide quæ ad Joannem I 47.

DEDUXIT PER VIAS RECTAS) In Meſopotamiam tutò deduxit.

ET OSTENDIT ILLI REGNUM DEI) Dei providentiam circa pios. Gen. XXVIII. 12 13.

Non tantùm de providentiâ Dei informatus ibi eſt, ſed cum cœlum apertum vidit Jacob, & ſcalam è cœlo in terram pertingentem, regnum Deo oſtenſum eidem, & aditus in regnum Dei per Chriſtum ſcalâ illâ adumbratum Joh. I. v. ult. Alii de regno Dei Meſſiam erigendo explicant.

ET DEDIT ILLI SCIENTIAM SANCTORUM) Loci ſancti ubi Deus ſolemniter invocari vellet illo tempore, unde loco nomen Bethelis, Geneſ. XXVIII. 17. 22. XXXI. 13.

Scientia Sanctorum eſt potius illa, quæ Sanctis propria eſt, quàm de locis ſanctis *Prov. XXX. 3. Matt. XI. 25. 1. Cor. II. 10. Eph. III. 18.* quam dedit ipſi Sapientia hypoſtatica h. e. auctiorem reddidit ac magis magiſque confirmavit Jacobo Patriarchæ hac viſione, & Concione ad ipſum habita.

HONESTAVIT ILLUM IN LABORIBUS, ET COMPLEVIT LABORES ILLIUS) In Græco: εὐπόρησεν αὐτὸν ἐν μόχθοις καὶ ἐπλήθυνε τοὺς πόνους αὐτοῦ. Hebraiſmus, pro quo uſitato ſermone diceres: *Divitem eum fecit in mediis laboribus, & quidem tantò magis, quantò magis intendebat labores ejus.* Gen. XXX. 27. 30.

IN FRAUDE CIRCUMVENIENTIUM ILLUM ADFUIT ILLI; ET HONESTUM FECIT ILLUM) Honeſtum, id eſt divitem. Ita enim loquitur hic interpres. πλεονεξία hic intelligitur Labanis. Gen. XXXI. 36. 40. 41. 42.

V. 11. ET CERTAMEN FORTE DEDIT ILLI UT VINCERET) Geneſ. XXXII. 25.

V. 13. HÆC VENDITUM JUSTUM NON DERELIQVIT) Joſephum innocentem à fratribus venditum. Gen. XXXVII. 26 Pſ CV. 17.

SED A PECCATORIBUS LIBERAVIT EUM) ἐξ ἁμαρτίας, id eſt, à reatû. Nam Hebræorum mos eſt quemvis reatum etiam ſine cauſa vocare חטאת, vel אשם.

Cur verò non intelligamus ipſos peccatores, fratres nempe Joſephi graviſſimè in ipſum peccantes, è quorum manibus liberatus eſt. Geneſ. XLII. 21. Quanquam non neſciam pleroſq; de uxore Potipharis accipere, deq; ipſo Potiphare, & aliis in ipſis judicibus. Sed ordo narrationis repugnat: quia ſequitur deſcenſus cum Joſepho in foveam, qui non poſterior eſt, ſed anteceſſit liberationem.

DESCENDITQVE CUM ILLO IN FOVEAM) id eſt, in carcerem, λάκκον, Geneſ. XLI. 14. ubi Joſephus narratur eductus è carcere, in Hebræo eſt בור, quod alibi ferè ſemper λάκκον, ibi ὀχύρωμα verterunt Græci. Et בבית בור Exodi XII. 29, vertitur λάκκῳ, ubi carcerem poſuit Latinus.

V. 14. DONEC AFFERRET ILLI SCEPTRUM REGNI) καὶ ἤνεγκεν τὰ σκῆπτρα βασιλείας. Hebræi omnes magnas

Digitized by Google

magnas poteſtates regni nomine, & eis fungentes regum vocabulo ſępè appellant, ut vidimus compluribus in locis. Sic & mox 16.

ET POTENTIAM ADVERSUS EOS QVI EUM DEPRIMEBANT) In Græco: *καὶ ἐξουσίαν τυραννούντων αὐτοῦ: Imperium in eos qui ipſum oppreſſerant*: fratres ſuos, uxorem Putipharis, & alios. Eſt hic participium præſens pro præterito, & caſus ſecundus in ſenſu objecti. Imperium opprimentium, id eſt, in oppreſſores.

ET DEDIT ILLI CLARITATEM ÆTERNAM) Nomen glorioſum perpetuò manſurum.

Verſ. 15. ET SEMEN SINE QVERELA) Nempe comparatione Ægyptiorum, qui idololatræ.

Vix meretur hoc nominis populus Iſraëliticus, niſi ad certum tempus. Quàm enim non fuerit ſine querelâ, & quàm proclivis fuerit etiam in ipſam idololatriam, ex hiſtoriâ notiſſimum eſt non minùs atque divinis querelis frequentiſſimis. Quod etiam Canonicæ autoritati libri opponunt noſtrates.

V. 16. INTRAVIT IN ANIMAM SERVI DEI) Animavit Moſen, qui eximiè ſervus Dei dicitur Joſ. I. 1. Pſ. CV. 26. Heb. III. 5.

V. 17. IN VELAMENTO DIEI) *εἰς σκέπην ἡμέρας*. De die eos protexit ab æſtu per nubem. Sic *σκέπη* ſumitur Sirachi XXXIV. 18. Pſ. CV. 38 ubi de eadem nube agitur, in Græco eſt: *διεπέτασε νεφέλην εἰς σκέπην αὐτοῖς*.

V. 19. ET EX ALTITUDINE INFERORUM EDUXIT ILLOS) In Græco: *ἐκ βάθους ἀβύσσου ἀνέβρασεν αὐτούς. Fecit ut ex profundo pelagi ebullirent illi*: nempe Iſraelitæ. Sic *ἐξέβρασεν* ſumitur II. Macc. I. 12. Sic רקד quod plerumq; vertitur per *σκιρτᾶν, ἐξάλλεσθαι*, & voces ſimiles, Nahumi III. 2, vertitur *ἀναβράσσοντος*, & קלל alibi *ἐξάλλεσθαι* vertitur, alibi *ἀναβρασάζεσθαι*.

IDEO JUSTI TULERUNT SPOLIA IMPIORUM] Exod. XII. 36.

Verſ. 20. ET DECANTAVERUNT, DOMINE, SANCTUM NOMEN TUUM] Hymno illo qui extat Exodi XV.

V. 21. SAPIENTIA APERUIT OS MUTORUM) Qui præ metu mutire auſi non erant.

ET LINGUAS INFANTIUM FECIT DISERTAS) *νηπίων*, id eſt, puerorum, qui ſimul cum parentibus cecinère. Vide Pſ. VIII. 3. Matth. XXI. 16.

Poſſunt etiam *νήπιοι* intelligi eo ſenſu quo dicti ſunt Matth. XI. 25.

CAPUT XI.

Amplificatur beneficium quo Sapientia Ebræos in exitu ex Aegypto affecit, collatione ſuppliciorum, quibus vexavit Aegyptios.

V. 1. IN MANIBUS PROPHETÆ SANCTI) Per Moſem, qui ſummus Prophetarum ante Meſſiæ tempora. Num XII. 6.

V. 3. STETERUNT CONTRA HOSTES) Amorrhæos, Baſanitas, Amalecitas.

V. 4. STETERUNT, ET INVOCAVERUNT TE] Exod. XVII. 2. Num. XX. 2.

V. 5. INIMICI ILLORUM) Ægyptii, ut oſtendunt ſequentia.

AQuis in ſanguinem converſis Ægyptii puniti ſunt. Ex. VII. 17. 20. 21. Aquis puris & ſalubribus Iſraelitæ recreati ſunt. *ibid. & C. XV. 25.*

V. 8. QVI CUM MINUERENTUR) Non eſt hoc in Græco, ſed connectendo meliùs ſenſui additum ab interprete. Ægyptii imminuti ſunt numero, quia Hebræorum numerum imminuerant.

IN TRADUCTIONE INFANTIUM OCCISORUM) *In pœnam præcepti occidentis infantes.* Sic & infrà XVII. 7. XVIII. 5. Syrach. XVI. 13.

Meritò ſanguineis aquis puniebantur Ægyptii, qui aquas ſanguine infantum (ſeu morte) rubricarunt. Ex. I.

V. 10. CUM ENIM TENTATI SUNT) Siti, Iſraelitæ ſcilicet.

ET QVIDEM CUM MISERICORDIA DISCIPLINAM ACCIPIENTES] Ad breve tempus ſitim paſſi.

QVEMADMODUM CUM IRA JUDICATI IMPII TORMENTA PATERENTUR) *paſſi eſſent*, *ἐβασανίζοντο*, Ægyptii ſcilicet.

V. 11.

INTERROGANS CONDEMNASTI) In Græco: *καταδικάζων ἐξήτασας*, id eſt, damnatos torſiſti. Quod multis in locis de reis per tormenta quæſtiones haberi ſolent, ideo *ἐξετάζειν* ſumitur pro torquere. Vide Act. XXII. 24 & 29.

V. 14. PER SUA TORMENTA BENE SECUM AGI) *Bene cum illis agi*: cum Iſraelitis ſcilicet: quia ſitis eorum ſublevabatur: cum Ægyptii ſiti periiſſent. Senſus idem qui ſuprà 6.

V. 15. QVEM ENIM IN EXPOSITIONE PRAVA PROJECTUM DERISERUNT] In Græco: *ἀπεῖπον χλευάζοντες, pro deplorato habuère inſultantes.* Vertitur per *ἀπειπεῖν*, Hebræum מאס.

Expoſitionem pravam de impia & crudeli projectione in Nilum alii convenientius expoſuiſſe videntur.

V. 16. COLEBANT MUTOS SERPENTES, ET BESTIAS SUPERVACUAS] *Animantia vilia.* *εὐτελῆ*, ut canes. De Ægyptiis Philo in Legatione: *οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας, καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα, καὶ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες, ὧν ἕνεκα βωμοί, καὶ ἱερά, καὶ ναοὶ κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον ἵδρυνται.* Tertullianus adverſus Marcionem II. *Ægyptius olim reus Deo fuerat gentilis idololatria, Ibin & crocodilum citiùs colens, quàm Deum vivum.*

V. 18. EX MATERIA INVISA) *ἐξ ἀμόρφου ὕλης*, ex informi materia, id eſt, rudi indigeſtaque mole, ut Ovidius expreſſit, תהו ובהו, Gen. I. 2.

V. 19. AUT NOVI GENERIS, IRA PLENAS IGNOTAS BESTIAS) Benè vertit, *νεοκτίστους θυμοῦ πλήρεις θῆρας ἀγνώστους*.

AUT VAPOREM IGNIUM SPIRANTES) Ut illi,

Quorum terribilis Spiritus ignis erat.

AUT FUMI ODOREM PRÆFERENTES) *ἢ βρόμους λικμωμένους καπνοῦ*, id eſt, *fœtorem ſparſum à fumo* Sic *βρόμος* uſurpant interpretes, Job. VI. 7. & quidam Joël. II 20. Sic quod apud Dioſcoridem eſt *βρωμώδης* id virus redolens vertit Plinius.

V. 21. UNO SPIRITU POTERANT OCCIDI) *Uno flatu.* Id enim hîc valet *ἑνὶ πνεύματι*, & eſt Proverbiale. Plautus:

Cujus tu legiones difflaviſti Spiritu,
Quaſi ventus folia, aut peniculum tectorium.

SED OMNIA IN MENSURA ET NUMERO ET PONDERE DISPOSUISTI] Plato dicebat Deum *γεωμετρεῖν*.

Explicat qua rem præſentem diſertius Tirinus metaphoram ceu deſumtam ab humanis negotiationibus in quibus juſtitia ſervatur dati & accepti menſurando, numerando & ponderando. *Hanc*, inquit, *juſtitiam quam in omni re perpetuò ſervas, etiam in pœnis Ægypto infligendis ſervaſti. v. g. numerum, decem infligendo plagas, non plures, nec pauciores: menſuram: culpis proportione ſua pœnas commenſurando: pondus, deſtinando pœnas ad finem à Deo præſcriptum, ut divina potentia, juſtitia, majeſtas paſſim innoteſceret.* Hæc Tirinus laudans in eam ſententiam Auguſtinum l. IV. de Geneſ. c. 3. & Thomam 1. p. q. 5. a. 5.

V. 23. TANQVAM MOMENTUM STATERÆ) Ut ſcrupulum, rem leviſſimam.

ῥοπὴ ſecundum Menochium ſignificat h. l. minimum aliquem ſcrupulum, aut granum, quod in alteram lancem immitti ſolet, cum aurificis ſtaterâ aliquid examinatur; *Tirino* eſt *devergentia* vel *inclinatio*, leviſſima ſc. *Hugoni* lingula ſtateræ, cujus rectitudine indicatur æqualitas ponderum. Indicatur autem non tàm dependentia rerum omniũ à Domino, & inſtabilitas vel inconſtantia, quàm exiguitas, & impotentia reſpectu Dei creatoris. Quantillum eſt, quod lancem è jugo ſeu librili ſuſpenſam cogit in unum latus nonnihil devergere? Conf. Eſ. XL. 12. 15. 17.

V. 24. MISERERIS OMNIUM, QVIA OMNIA POTES) Differs pœnam, certus, ubi voles, ſemper tibi puniendi fore poteſtatem.

V. 25. DILIGIS ENIM OMNIA QVÆ SUNT) Hic etiam *τὰ ὄντα πάντα* accipiendum de hominibus oſtendunt ſequentia. Vide quæ diximus ſuprà I. 14.

Verſ. 26. AUT QVOD A TE VOCATUM NON ESSET CONSERVARETUR) Vocare, eſt imperare, ut Pſalm. XLVII. 4 quomodo maneret quippiam, niſi tu id manere juberes?

Quomodo Deus vocet, Paulus docuit *Rom. IV. 17.*

Vocare

Digitized by Google

Vocat ea, quæ non ſunt, ut ſint. Vocare & dicere Dei idem, quod *creare & facere.* Niſi faceret, aut conſervaret Deus, quomodo quid exiſteret, aut permaneret?

V.27. PARCIS AUTEM OMNIBUS) Diu, in ſpem reſipiſcentiæ.

QUONIAM TUA SUNT) Nemo rex mediocri prudentiâ animi causâ ſubditos ſuos perdet.

Jejunum hoc nimis. Nos Dei ſumus creatione, redemtione, regeneratione, adoptione. Ideò δεσπότης noſter dicitur: atque inde parcit nobis, & miſeretur noſtri ὁ φιλόψυχος: qui amat animas, rectius animam, id eſt, vitam.

CAPUT XII.

Docetur quantâ clementiâ, & lenitate Deus Cananæos ſuſtinuerit, in quibus deinde juſtitiam propter impiam pertinaciam oſtendit, & ex Longanimitate Divinâ pœnitentibus conſolatio proponitur: Aliis autem juſta Dei judicia adverſus inimicos ſiſtuntur.

V.1. O QVAM BONUS ET SUAVIS EST, DOMINE, SPIRITUS TUUS IN OMNIBUS) In Græco: τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι. *Nam Spiritus tuus incorruptus eſt in omnibus*, id eſt, ille Spiritus quem inſeruiſti hominibus, datus illis eſt in ſpem immortalitatis. Supra II. 23.

IDeò parcit Deus, ideò amator vitæ eſt, quia nos ad vitam incorruptibilem creavit, atq; ejus causâ Spiritum ſuum ἄφθαρτον nobis conceſſit: quod non de Spiritu humano, animâ ſcilicet noſtrâ, ſed de divino Spiritu, cujus virtute nos regeneramur & conſervamur ad æternam vitam accipiendum.

V.2. PARTIBUS CORRIPIS) κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις, *paulatim corripis*, id eſt lentè, cum magna patientia.

CREDANT IN TE DOMINE) Tibi confidant. Eſt autem μετωνυμία, pro confidendo obediant.

Non opus eſt ſenſu metonymico. Perſpicuus enim eſt proprius. Idcircò enim non perdit ſtatim, ſed corripit paulatim Dominus, & in quibus peccant, de iis admonet, ut relicta per veram pœnitentiam malitia in Domino confidant. Quam fiduciam ſequvuntur quidem fructus novæ obedientiæ, non tamen cum ipſa confidentia, uti à Socinianis, & Arminianis fit, confundi debent.

V.3. ILLOS ENIM ANTIQVOS INHABITANTES TERRÆ SANCTÆ TUÆ) Diſertè deſcribit mores Cananæorum, Amorrhæorum, & vicinarum gentium.

V.4. PER MEDICAMINA) ἔργα φαρμακειῶν. Id nomen apud Interpretes Veteris Teſtamenti pro artibus magicis ſumitur. Vide Eſaiæ XLVII. 9. & φαρμακεία ponitur modò pro חרטם, quod alibi vertitur ἐπαοιδὸς, modo pro כשף, vel מכשף.

ET SACRIFICIA INJUSTA) Cruenta ſacra, & pro remedio ſcelus, ut Juſtinus: ſacrilegium veriùs quam ſacrum, ut Curtius. Vide quæ de Phœnicum more plurima attulimus ad Deut. XVIII. 10.

V.5. ET COMESTORES VISCERUM HOMINUM) Nam de victimis edi ſolebat.

V.6. ET DEVORATORES SANGUINIS A MEDIO SACRAMENTO TUO, ET AUCTORES PARENTES ANIMARUM INAUXILIATARUM) Legit hic interpres in Græco; ἐκ μέσου μυστηρίου σου: deinde αὐθέντας, quod interfectores ſignificat, vertit *auctores*. In Sixtina editione eſt, ἐκ μέσου μυσταθείας. In aliis ἐκ μέσου μύστας θιάσου. Legendum videtur: ἐκ μυσοῦ μύστας θιασοῦ, *ex ſcelerato afflatu myſtas.* nam μυστὰς idem quod μυστικῶς, teſte Heſychio.

Verſ. 7. UT DIGNAM PERCIPERENT PEREGRINATIONEM PUERORUM DEI, QUÆ TIBI OMNIUM CARIOR EST TERRA) Ex Græco: *Ut terra* quæ tibi *omnium eſt cariſſima*, *acciperet dignam* (ſc) *coloniam filiorum*, nempe Dei.

Receptas lectiones ita interpretantur, quod *carnem filiorum ſuorum è medio ſacrificiorum*, quibus illos offerre ſolebant Cananæi *devorarint, ſanguinemque ipſorum biberint:* quo de tamen S. literæ *Canonicæ* nihil tradidêre. *Tirinus* per *ſacramentum* juramentum intelligit in fœderibus interponi ſolitum mediante hauſtu ſanguinis filiorũ, quos dæmoniis

immolarunt. Sed in textu Græco nihil de *juramento* habetur. Cæterum oblatio filiorum ex κακοζηλίᾳ exempli Abrahami videtur orta, vel potiùs in ignominiam ſeminis benedicti Deo offerendi à Diabolo inſpirata fuit.

V.8. ET MISISTI ANTECESSORES EXERCITUS TUI VESPAS) Ex. XXIII. 28. Deut. VII. 20. Joſ. XXIV. 12.

V.10. PARTIBUS JUDICANS) κρίνων δὲ κατὰ βραχὺ, id eſt, paulatim puniens, ut ſuprà 2.

NON IGNORAS QVONIAM NEQVAM EST NATIO IPSORUM, ET NATURALIS MALITIA IPSORUM, ET QVONIAM NON POTERAT COGITATIO ILLORUM IN PERPETUUM, SEMEN ENIM ERAT MALEDICTUM AB INITIO) Senſus eſt: cum à peſſimo parente Chamo traherent originem, pravique illi mores in naturam ipſis vertiſſent, fieri non poterat (aliter nempe quàm per flagra talia, de quibus cœpit dicere) ut ſe in melius mutarent. Ita complendus hic ſenſus ex præcedentibus. Nam non omnes illos homines omnibus modis fuiſſe inſanabiles apparet, & Rahabæ & Gabaonitarum exemplo.

V.12. QVIS ENIM DICET TIBI, QVID FECISTI?) *Cur me ita tractaſti?* τί με ἐποίησας οὕτως; Rom. IX. 20. ubi accuſativus eſt pro Dativo, more Græco. Sic Matth. XXVII. 22. τί οὖν ποιήσω Ἰησοῦν; Luc. XV. 19. ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου. Sic Matth. V. 44. in antiquis exemplaribus: καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισοῦντας. Nemo jus habet Deum ad rationes vocandi, ubi facta apparent: ſed eo prætextu non ſunt comminiſcenda, quæ nobis in mentem veniunt, & injuſtiſſima quæque Deo tribuenda; quod ipſum damnat hic ſcriptor infrà 15.

V.13. UT OSTENDAS) Tanquã ſuperiori, aut pari.

V.14. NEQVE REX NEQVE TYRANNUS IN CONSPECTU TUO INQVIRENT DE HIS, QVOS PERDIDISTI) In Græco: οὔτε βασιλεὺς ἢ τύραννος ἀντοφθαλμῆσαι δυνήσεταί σοι περὶ ὧν ἐκόλασας: *Nemo rex aut tyrannus contra tueri te audeat, ob eos quos puniſti.* ἀντοφθαλμεῖν vox benè Græca, & Polybio præſertim frequens.

V.16. VIRTUS ENIM TUA JUSTITIÆ INITIUM EST) Multi homines ideò injurias inferunt quod metuunt ne ipſi accipiant injuriam. Hoc abs te Deus abeſt longiſſimè. Plurimas injurias à metu proficiſci plurimis ſapientum dictis oſtendimus libro II. de jure Belli & Pacis cap. I. §. 5. & in annotatis ad eum locum.

ET OB HOC QUOD OMNIUM DOMINUS ES, OMNIBUS TE PARCERE FACIS) Puto ſcripſiſſe interpretem: *Et hoc quod omnium Dominus es, omnibus te parcere facit.* Ita enim in Græco, & ſenſus idem qui ſuprà XI. 27.

Verſ 17. VIRTUTEM ENIM OSTENDIS TU, QVI NON CREDERES ESSE IN VIRTUTE CONSUMMATUS, ET HORUM QVI NESCIUNT AUDACIAM TRADUCIS) Legit ἐν τοῖς μὴ εἰδόσι, pro quo nos ἐν τοῖς εἰδόσι: meliùs ſanè, ut ſic legatur locus: ἰσχὺν γὰρ ἐνδείκνυσαι ἀπιστούμενος ἐπὶ δυνάμεως τελειότητι, ἐν τοῖς μὴ εἰδόσι τὸ θράσος ἐξελέγχεις. Senſus autem ſit: *Is qui non creditur robur poſſe oſtendere ſummis viribus convincit audaciam ignorantium.* De homine loquitur; Et opponitur huic dicto directè quod ſequitur: Σὺ δὲ δεσπόζων ἰσχύος, ἐν ἐπιεικείᾳ κρίνεις. Nihil properas cum de viribus tuis non ſit dubitare.

V.19. QVONIAM OPORTET JUSTUM ESSE ET HUMANUM) Id eſt, jus lenitate temperandum.

V.20. ET DEBITOS MORTI) Ob graviſſima crimina de quibus egit ſuprà.

CUM TANTA CRUCIASTI ATTENTIONE) μετὰ τοσαύτης ἐτιμωρήσω προσοχῆς: *tam circumſpectè caſtigaſti.* Sic Paulus: ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ Rom. IX. 22.

V.21. CUM QVANTA DILIGENTIA JUDICASTI FILIOS TUOS) *Judicas*: id eſt, judicare ſoles: nam eſt κρίνεις in Græco. Eſt ἀκρίβεια hic idem, quod modò προσοχή, non jus ſummum, ut aliquando ſumitur τὸ ἀκριβὲς, ſed id; quod cum magna fit cura, rebus & temporibus ſollicitè expenſis.

QVORUM PARENTIBUS JURAMENTA ET CONVENTIONES DEDISTI BONARUM PROMISSIONUM) Nempe de ſtirpe nunquam penitùs delenda, ſed expectanda ejus pœnitentia: quo reſpicit Paulus Rom XI. 24. Hoc Deus aliis gentibus non promiſerat.

V.22. CUM ERGO DAS NOBIS DISCIPLINAM) Puto ſcripſiſſe Interpretem: *cùm ergò das nobis diſciplinam.* Non enim tempus deſignatur, ſed oſtenditur Deus multò leniùs agere cum Iſraëlitis, quàm cum idololatris, ut explicant ſequentia, 24.

V.23. PER HÆC QUÆ COLUERUNT) Redit ad id, quod ſuprà dixerat XI. 16. in Græco: διὰ τῶν ἰδίων ἐβασάνισας βδελυγμάτων, ubi βδελύγματα dicuntur, non

 ex

ex Ægyptiorum ſenſu, ſed ex eo quod revera erant: ſolent enim Hebræi ſic appellare Gentium numina.

Verſ. 24. DEOS ÆSTIMANTES HÆC QUÆ IN ANIMALIBUS SUNT SUPERVACUA) θεοὺς ὑπολαμβάνοντες τὰ καὶ ἐν ζώοις τῶν ἐχθρῶν ἄτιμα. *Pro Diis habentes illa animantium quæ ab inimicis contemptui habentur.* Nempe quia Hebræis nocere non poterant. Locutio illa, ἄτιμα τῶν ἐχθρῶν eſt qualis διδακτὸς τ. θεοῦ & ſimilia quæ alibi obſervavimus, ubi genitivus Latinè per ablativum additâ à præpoſitione redditur.

V. 25. PROPTER HOC TANQVAM PUERIS INSENSATIS JUDICIUM IN DERISUM DEDISTI.

Initiò levioribus pœnis (ita παραφράζει Oſiander noſter) *in eos animadvertiſti, ut ipſorum ſtoliditas fieret manifeſta & derideretur.* In *Græco* pulcra eſt paronomaſia, inter παισὶν, & ἐμπαιγμὸν q. d. *ridiculos ridiculè tractaſti, cum pueris pueriliter luſiſti*, ſed ut ſatis pœnas ſentirent caſtigando eos per veſpas, crabrones, muſcas, & ſimilia animalcula qui pueriliter vilia & contemta animalcula pro diis coluerant: quemadmodum *Tirinus* explicat: Qvo pacto
Ex. XXIII. 28. reſpicitur *Ex. XXIII. 28. Deut. VII. 20. Joſ. XXIV. 12.* ubi veſpæ, crabrones, aliaq; animalcula volantia intelliguntur juxta *Oſorium, Janſenium, Caſtrium, & Lorinum*, etſi *Auguſtinus, Lyranus & Hugo* ea impropriè accipiant de *rumoribus* nempe *volantibus*, & timoribus acribus. Sed qui ad *Ægyptiorum plagas* hic redire autorem putant, quod *Oſiandro* placuit hæc ad *ranas, pediculos*, & alia animalcula quibus Ægyptii ante eductionem Iſraëlitarum afflicti fuêre, referunt.

Verſ. 26. DIGNUM DEI JUDICIUM EXPERTI SUNT) Legit rectiùs πειράζουσι, non, ut nos habemus, πειράσουσι. Præſens pro præterito, ut ſæpè.

V. 27. DEUM AGNOVERUNT VERUM) Id eſt, ſenſerunt: animo enim non agnoverunt, ut oſtendit id quod ſtatim ſequitur, ideò eos eſſe damnatos, id eſt internecione deletos. Sic ידע Hebræis ſæpè eſt ſentire experiri.

CAPUT XIII.

Graviſſimè reprehenduntur, qui vel ſydera, vel alias Dei creaturas pro diis colunt: Salſiſſimè autem irridentur, qui ſtatuas, manibus hominum fabricatas adorant.

V. 1. VANI AUTEM SUNT OMNES HOMINES IN QUIBUS NON SUBEST SCIENTIA DEI) In Græco eſt ampliùs: μάταιοι μὲν γὰρ πάντες ἄνθρωποι φύσει, οἷς παρῆν θεοῦ ἀγνωσία, ubi φύσει non tantùm ſignificat, ut alicubi, id quod reapſe eſt, ſed quod planè inolevit animo. Sic πεφυσιωμένα dicuntur & vitia & virtutes, quæ altas in animo radices egere. Congruit autem hic ſermo cum eo qui eſt ad Rom. I. nam quanquàm magnificè dicunt quidam, honeſtum per ſe expetendum, tanta tamen eſt in animos vis eorum quæ conſpicimus, ut niſi adſit de divina providentia, & quidem facta hominum repenſante, perſuaſio, ſimulq; leges quædam quæ in rectam viam homines dirigant, fieri non poſſit quin extra orbitam evagentur, & quidem ſæpè graviter, ut Stoici in ἀρσενοκοιτίας prolapſi, ut Romani nihil injuſtum arbitrantes, quo imperium ipſis creſceret, & luxus ſui ſuſtentandi cauſa exponentes liberos, & gaudentes temere in arena effuſo ſanguine, quaſi id ad virtutem eſſet incitamentum. Nam ut vaga eſt hominum ratio, ubi affectus, & blandientes affectibus mores acceſſêre, facilè reperit rebus pravis velamenta, obſtatque ſibi, donec planè obſurdeſcat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & providentiæ ipſius cognitionem non ſollicitè cuſtodiunt, ſed de ea re ſententias cujuſq; permittunt arbitratui, quo nihil poteſt reperiri, non jam dico bonis moribus, ſed & reipublicæ exitioſius.

SI ſecundum Scripturæ Canonem illud φύσει explicandum non tantum per conſuetudinem acquiſita, ſed ab ipſa *procreatione* connata vanitas intelligenda *Job. III. 5. Eph. II. 3.* Non autem tantum *perſuaſione de divinâ hominum, eâq; remuneratrice providentia*, ſed *fide* opus eſt in Chriſtum, ut ea præſtemus, quæ Deo grata ſunt, qvum ſine fide impoſſibile ſit Deo placere *Ebr. XI. 6. Rom. XIV. 22.*

V. eod. ET DE HIS QVÆ VIDENTUR BONA] Id eſt, de bonis, quæ videntur. Ita enim in Græco.

NEQVE OPERIBUS ATTENDENTES AGNOVERUNT EUM QVI EST ARTIFEX) Servit hic locus interpretando ei, qui eſt ad Rom. I. 20. Zaleucus in legum primordio: τοὺς κατοικοῦντας τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν πάντας πρῶτον πεπεῖσθαι χρὴ καὶ νομίζειν θεοὺς εἶναι, καὶ ἀναβλέποντας εἰς οὐρανὸν, καὶ τὸν κόσμον, καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς διακόσμησιν, καὶ τάξιν. οὐ γὰρ τύχης, οὐδ' ἀνθρώπων εἶναι δημιουργήματα. Cicero de natura Deorum: *Sic Philoſophi debuerunt, ſi fortè eos primus aſpectus mundi perturbaverat, poſtea cum vidiſſent motus ejus finitos & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; conſtantiâ, intelligere ineſſe aliquem non ſolùm habitatorem, in hâc cœleſti ac divinâ domo, ſed etiam rectorem ac moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris.* Idem de Haruſpicum reſponſis: *Etenim quis eſt tam vecors, qui aut cum ſuſpexerit in cœlum deos eſſe non ſentiat, & ea quæ tanta mente fiunt, ut vix quiſquam arte ullâ ordinem rerum ac neceſſitatem perſequi poſſit, caſu fieri putet, aut, cum deos intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium eſſe natum, & auctum, & retentum?*

V. 2. AUT IGNEM) Qui Deus Perſis. Ægyptiis idē φθᾶ.

AUT SPIRITUM) id eſt aërem, quem Junonem vocarunt.

AUT CITATUM AEREM) Commotum, id eſt, ventum. Boreas, Eurus, Zephyrus, Auſter, dii multis gentibus.

AUT GYRUM STELLARUM) κύκλον ἄστρων, congeriem aliquem ſtellarum, quam ἀστερισμὸν Græci vocant, ut Virginem, Geminos, Plejadas.

AUT NIMIAM AQVAM] Hymnus θαλάσσης, & alter Ὠκεανοῦ eſt in Orphicis. Eodem referuntur aliis nominibus Nereus, Neptunus, Amphitrite, Salacia, Phorcys, Triton, Nereides.

AUT SOLEM ET LUNAM) Quorum cultus latiſſimè per totum orbem patuit variis ſub nominibus. In oriente ſub nominibus בעל שמן & בעלרת שמן.

Per *ignem* Vulcanum, per *Spiritum* Jovem, per *citatum aërem* Junonem, per *gyrum ſtellarum* Zodiacum, per *aquam violentam* Thetim & Neptunū, per *Solem* Phœbum, per *Lunam* Dianam Tirinus intelligit, Vid. *Cicero* l. I. de Nat. *Macrobius* l. I. Saturnal. c. 15. & 1. in ſomn. Scipion. c. 17. *Arnob.* l. III. contra Gentes, *Euſeb.* l. III. de præpar. Evang. c. 2. *Auguſt.* l. IV. de Civ. Dei. c. 10.

Verſ. 3 SPECIEI ENIM GENERATOR HÆC OMNIA CONSTITUIT) *Speciei*, id eſt, pulchritudinis. τοῦ κάλλους in Græco.

V. 4. AUT SI VIRTUTEM ET OPERA EORUM MIRATI SUNT) Vim & effectus.

V. 6 MINOR EST QUERELA] Minùs accuſandi videntur, qui aſtra & ingentes mundi partes coluêre, quàm qui ſuamet ipſi figmenta.

Verſ 8. ITERUM AUTEM NEC HIS DEBET IGNOSCI) *Attamen ne hi quidem plenè veniam merentur.* Culpa eſt minor, ſed culpa.

V. 9. UT POSSENT ÆSTIMARE SÆCULUM) עולם, id eſt, mundum. Ita enim loqvuntur Hebræi.

QVOMODO HUJUS MUNDI DOMINUM NON FACILIUS INVENERUNT) Mundus ipſe loquitur, teſte Plotino, Deus me fecit. Facilius eſt ex ſumma ita benè congruente agnoſcere unum ejus ſummæ opificem, quàm omnes naturæ partes cognoſcere, aſtrorum curſus, cauſas ventorum & maris æſtum, & terræ motum, & eorum, quæ μετέωρα dicuntur, animantium naturam, generationem, partes, earumq; uſum, arborum, herbarumq; & metallorum, gemmarum, lapidum proprietates, quæ vel ſingula immenſi ſunt laboris.

V. 10. ET INTER MORTUOS SPES ILLORUM EST) *In mortuis ſpes illorum eſt.* Habent fiduciam in ſimulachris, nihilq; agere valentibus. Idem ſenſus Jerem. X. 14.

AUT LAPIDEM INUTILEM OPUS MANUS ANTIQVÆ] Marmor effictum à Phidia, Praxitele, Myrone, aut Lyſippo.

V. 11. FABRICET VAS UTILE IN CONVERSATIONEM VITÆ] Horatius:

> *Cum faber incertus ſcamnum faceretne Priapum*
> *Maluit eſſe DEUM.*

Confer huic diſſertationi ſimilem apud Eſaiam XLIV. 13. & ſequentibus.

V. 12. RELIQVIIS AUTEM EJUS OPERIS AD PRÆPARATIONEM ESCÆ ABUTATUR] In alimentum foci.

V. 13. LIGNUM CURVUM, ET VERTICIBUS PLENUM) Tortuoſum & nodoſum.

PER VANITATEM SUAM) Per otium.

V. 14. PERLINIENS RUBRICA, ET RUBICUNDUM FACIENS FUCO) μίλτῳ, id eſt minio. φύκει, id eſt, alga rubente, qui propriè fucus ex Græco, unde nomen latiùs fuſum ad omnia formæ mendacia. Arnobius libro VI. de ſimulacris: *mero oblita minio.*

V. 15. ET

Digitized by Google

V. 15. ET FACIAT EI DIGNAM HABITATIONEM) Baſim. *Eſ. XLVI. 7.*

Loco *habitationis* alii *receſſum* ſeu *ſcapham*, vulgò *Nicho*, id eſt, *ædiculam, cui idolum imponitur*, intelligunt; ut *Tirinus*. Qui cum ex his, ex quæ *c. XV.* & *Baruch. VI.* dicuntur *Calvinum* mendacii arguit, quod *gentiles* dixerit *non adoraſſet ligneas, vel lapideas ſtatuas, ſed in ſtatuis verum Deum*, ut ſc. *idololatriam Papiſticam* quadantenus palliet, cùm in ſtatuis Deum ſe adorare, non ipſas ſtatuas religioſè colere ajunt: meminiſſe debebat, quod ad *Pſ. CXIII. Auguſtinus* damnârit etiam eos, qui dixêre, *nec ſimulacrum, nec dæmonium colo, ſed per effigiem corporalem illius rei ſignum intueor, quam colere debeo*: quodq; ſaniores Ethnici nonnulli proteſtati pariter ſint ſe *in ſtatuis vel imaginibus ſummum Deum colere, non ipſas ſtatuas*: Ita *Maximus Tyrius* ſerm. XXIIX. Ethnicorum nomine aſſeverat, *ſummum primum maximum Deum, creatorem omnium & conſervatorem, à ſe in ſimulacris ex auro, argento & ebore factis coli*; & notum eſt diſtichon à Sabellico relatum Æn. IIX. l. 8. apud Bellarmin. ipſum c. XXI. de imaginib. ſanct. etſi id ipſe non probarit: Neq; diffitetur *Martinus Pereſius* p. 5. de tradit. ex Act. XVII. *multa apud gentiles fuiſſe idola quæ tantum benefactorem Deum repræſentarint*, atque Ethnicos ipſos dixiſſe, dicere certè potuiſſe, *Nam Deus eſt, quod imago docet, ſed nō Deus ipſa: Hanc videas, ſed mente colas quod cernis in ipſâ*. Quod licet idola ſibi præſtruxerint animus tamen fuerit ſolùm vero Deo cultū exhibere, *Joh. Ferus* ad Act. XVII & *Catech. Rom.* c. 11. p. 2. de primo præc. cum *Cajetano* in 3. Thom. q. 25. art. 3. agnoſcunt.

V. eod. ET CONFIRMANS FERRO) Annectens parieti.

Verſ. 17. ET DE NUPTIIS VOTUM FACIENS INQVIRIT) Inquirit non eſt in Græco, ſed προσευχόμενος cohæret cum ſequentibus.

Invocans ſc. *idolum* illud, ut felix & fortunatum matrimonium concedat.

CAPUT XIV.

Pergit invehendo in idololatriam, novo adducto exemplo navigantium, quâ occaſione divinam Sapientiam in inveniendo, & gubernando navigio commendat: initium cultus idolorum deſcribit, & quanta hinc in mundum invecta mala.

V. 1. FRAGILIUS LIGNUM INVOCAT) Neptunum ex ligno.

Verſ. 3. DEDISTI ET IN MARI VIAM) ὁδὸν θαλάσσης, ut ſæpè Poetæ Græci.

V. 4. ETIAMSI SINE ARTE ALIQVIS ADEAT MARE) Nandi ignarus.

V. 5. EXIGUO LIGNO CREDUNT HOMINES ANIMAS SUAS) Juvenalis.

> — — *ventis animam committe, dolato*
> *Confiſus ligno.*

TRANSEUNTES MARE PER RATEM) σχεδίᾳ. Ulpianus L. 1. D. de Exercit. *Navem accipere debemus, ſive marinam, ſive fluviatilem, ſive in aliquo ſtagno naviget, ſive ſchedia ſit.* Interpres Odyſſeæ σχεδίην τὴν εἰκαίως κατεσκευασθεῖσαν ναῦν λέγει. Nec aliter Suidas.

V. 6. CUM PERIRENT SUPERBI GIGANTES) Cabiri, הגברים, Geneſ. VI. 4.

SPES ORBIS TERRARUM) Octo homines. Deucalion ad Pyrrham apud Ovidium:

> *Terrarum quaecunq; vident occaſus & ortus,*
> *Nos duo turba ſumus.*

Deinde: *Nunc genus in nobis reſtat mortale duobus.*

REMISIT SÆCULO SEMEN NATIVITATIS) *Reliquit*, ἀπέλιπε, reliquit liberos unde orti homines cęteri.

V. 7. PER QVOD FIT JUSTITIA) Per quod exercentur commercia licita.

V. 11. PROPTER HOC ET IDOLIS NATIONUM NON ERIT RESPECTUS) Legit: ἡ ἐπισκοπὴ ἐν ἔσται. Nos autem habemus ἐπισκοπὴ ἔσται, id eſt, Deus vindictam exercebit etiam in idola impietatis inſtrumenta. Vide Eſ. XLVI. 1. Jer. XLVI. 25. XLIX. 3. Oſ. VIII. 5. X. 2.

Nimirum puniuntur idola eo modo quo poſſunt, *materiali* pœnâ non *formali*, utpote cum *lignea materia* igne deſtruitur &c. Et vaticinium hoc eſſe, nonnulli putant confringendorum, & omni dedecore afficiendorum à Chriſtianis idolorum.

V. 12. INITIUM ENIM FORNICATIONIS EST EXQVISITIO IDOLORUM) Veriſſimum. Nam fœdiſſima quæq; in deorum lucis peragebantur, ut oſtendimus ad Levit. XIX. 29. Adde 1. Reg. XIV. 24. XV. 12. XXII. 47. II. Reg. XXIII. 7. Præterea narrabantur adulteria Jovis, Neptuni, Apollinis, Veneris, aliorumque deorum & dearum, & ſic fiebant miſeris & religioſa delicta, ut ait Cyprianus. Chærea apud Terentium:

> — — *animus gaudebat mihi*
> *Deum ſeſe in hominem convertiſſe, atq; per alienas tegulas*
> *Factum ſactum mulieri: veniſſe per impluvium clanculū.*
> *At quem Deum? qui templa cœli ſumma ſonitu concutit.*
> *Ego homuncio hoc non facerem!*

Vide infrà 27.

Verſ. 13. NEQVE ENIM ERANT AB INITIO) Creato primum homine.

NEQVE ERUNT IN PERPETUUM) Delebuntur enim per Meſſiam.

V. 14. SUPERVACUITAS ENIM HOMINUM ADVENIT IN ORBEM TERRARUM] In Græco κενοδοξία eſt. Id ſignificat inanis gloriolæ ſtudium. Philipp. 2, 3. Gal. 5, 26.

ET IDEO BREVIS ILLORUM FINIS EST INVENTUS] In Græco: σύντομον αὐτῶν τὸ τέλος ἐπενοήθη, id eſt, cogitavit Deus brevi illorum finem facere, quia ſcilicet nullum in veritate fundamentum habent, talia autem Deus amat evellere. Matth. XV. 13.

V. 15. ACERBO ENIM LUCTU DOLENS PATER, CITO SIBI RAPTI FILII FECIT IMAGINEM) Hanc originem idolorum tradiderat in libris antiquitatum Diophantus Lacedæmonius, allata Syrophanis Ægyptii hiſtoria. Docet id nos Fulgentius Mythologic. 1. Non longè abit illud Tullii primo de natura Deorum: *qui tota die precabantur & immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati.* Alii originem idolorum deducunt à populorum ſtudio in mortuos reges. Vide Lactantium l. 15. Potuit aliis in locis alia eſſe rei ejuſdem origo.

Refertur ita idololatriæ initium ad *affectum nimium* erga *defunctos* ſive liberos aut parentes, ſive Reges. Quomodo & apud *Chaldæos* Thare Patrem Abrahæ filio ſuo Aran defuncto ſtatuam poſuiſſe *Epiphanius* initio l. 1. de hæreſ. & *Suidas* voce Abraham docent, eo nomine graviſſimè ab Abrahamo reprehenſum. *Ninum* parenti defuncto *Nimrodo*, ſeu *Belo* ſtatuam, aras & templum exſtruxiſſe tradunt *Euſeb.* in Chron. *Hier.* in Oſ. c. II. *Ambr.* in c. I. ad Rom. *Cyrill.* l. III. c. Vulcan. *Auguſt.* l. XVI. De Civ. Dei c. 7. & l. XXII. c. Fauſt. c. 17. Ante illos tamen *Sarug* proavum Thare *jam imagines coluiſſe Epiph. Suidas, & Philo* referunt: imò *ante diluvium* idololatriam ab impiis gigantibus invectam, ac porrò à profano *Chamo* & *Chanaano* poſt diluvium iterum in orbem introductam fuiſſe, dubium nullum eſt. Conf. *Joſeph.* l. 1. Antiq. c. 4. *Tertull.* Apol. c. XI. *Cyprian.* l. 1. de idolor. vanit. *Lactant.* l. 1. de falſ. relig. c. 15. *Aug.* l. XVI. de C. D. c. 4. ut & *Herod.* de Apoth. l. IV.

De initio idololatriæ.

V. eod. SACRA ET SACRIFICIA) μυστήρια καὶ τελετάς: Μυστήρια in arcanis quibusdam vocibus, & Symbolis conſiſtebant. Τελεταὶ in victimis.

V. 16. ET TYRANNORUM IMPERIO COLEBANTUR FIGMENTA) Hæc eſt illa Theologia, quam civilem vocat Varro: de cujus ſacris Seneca: *Quæ omnia ſapiens ſervabit, tanquam legibus juſſa, non tanquam Diis grata.* Et iterum: *Sic adorabimus*, inquit, *ut meminerimus cultum ejus magis ad morem quàm ad rem pertinere.*

V. 20. ABDUCTA PER SPECIEM OPERIS) Ideò Philo libro de Gigantibus de Moſe loquens: καὶ ὅ γε, πῶς δοκίμους καὶ γλαφυροὺς τέχνας, ζωγραφίαν καὶ ἀνδριαντοποιΐαν, ἐκ τῆς καθ' αὐτὸν πολιτείας ἐξήλασεν, ὅτι τὴν τοῦ ἀληθοῦς ψευδόμεναι φύσιν, ἀπάτας καὶ σοφίσματα δι' ὀφθαλμῶν ψυχαῖς ἐνδεχομένας τεχνιτεύουσι.

DEUM ÆSTIMAVERUNT) Σέβασμα ἐλογίσαντο. ſic vocatur quidquid colitur, & quæ cultui inſerviunt. Vide infrà XV. 17. & in adjectamētis ad Danielē de Belo 32.

V. 21. INCOMMUNICABILE NOMEN) Dei, quod nemini in ſenſu ſuo proprio, id eſt, ſummitatis communicari debet.

V. 22. PACEM APPELLANT] Falsò, ut Romani, qui

qui ubi ſolitudinem fecerant, pacem appellabant, ut Britanni loquuntur apud Tacitum.

V. 23. FILIOS SUOS [SACRIFICANTES) Molocho. Vide ſuprà XII. 5.

AUT OBSCURA SACRIFICIA FACIENTES) *κρύφια μυστήρια*, qualia apud Græcos Cereris Liberiq; ac Liberæ, de quibus multa apud Alexandrinum Clementem & Arnobium. Cereris arcanum ſacrum dixit Horatius. Secretam Cererem Herculè furente Seneca. Scriptor Oetæi:

Nos Cadmeis orgia ferre
Tecum ſoluta condita ciſtis.

AUT INSANIÆ PLENAS VIGILIAS HABENTES) In Græco: *ἢ ἐμμανεῖς ἐξ ἄλλων θεσμῶν κώμους ἄγοντες*, *aut ex aliis moribus inſanis ludis indulgentes*. Non malè hic interpres *κώμους* vertit vigilias. Erant enim noctes, quæ vino, ſaltatione, amoribus tranſigebantur. Theocriti Scholiaſtes: *ὁ κωμάζειν λέγεται ἐπὶ τῶν κατὰ νύκτα εἰς τὰς ἐρωμένας ἀπερχομένων.*

De hiſce ſpurcis & prophanis cultibus utpote de clandeſtinis ſecretis, in lucis, antris, ſpeluncis, non *diu* tantum ſed *noctu* etiam ut licentius vacare poſſent libidini, celebratis, qualia erant *Iſidis, Proſerpinæ, Veneris*, *Priapi*, & *ſacra Eleuſinia*, vid *Iuvenal.* in Satyr. *Ovid. de* art. amādi, *Athen. Tertull.* Apol. c. 15. *Arnob.* l. IIX. c. Gent. *Minutius* in octario *Ioſeph.* l. XIIX. Antiqv. c. 4. Conf. & 2. *Reg.* XXIII. 7. *Eſ.* LVII. 8. *Eſ.* XVI. 15. *Oſ. IV.* 14. *Am. II.* 6. 2. *Macc.* 6, 4. De *vigiliis* κώ *inſanis*, qualia erant *Bachanalia, laternaria, carnevora* & *ὄργια* vid. *Euſeb.* l. XI. de præpar. *Clem. Alex.* in Strom. *Aug.* l. VI. de C. D. c. 7. *Iul. Frome* de error. prof. relig.

V. 24. PER INVIDIAM OCCIDIT) Puto ſcripſiſſe interpretem, *per inſidiam*. *λοχῶν ἀναιρεῖ*. Inter idololatrarum vitia ponit Paulus Rom. I 31, quod ſint *ἀσύνθετοι, ἄστοργοι, ἀσπονδοι*.

AUT ADULTERANS CONTRISTAT) Verè, nam ut Euphron ait:

Οὐκ ἐστι μοιχῷ μεῖζον ἀλλ' ἐν κακόν
Ἐν ταῖς δ' ἰσίγας θυλιτ' ἀναγκης πρόφασιν.

V. 27. NATIVITATIS IMMUTATIO) *γενέσεως ἐναλλαγή*, id eſt, naturæ, quomodo vocem *γενέσεως* ſumi diximus ſuprà I. 14. per naturam autem hic ſexus intelligitur: idemq; dicit quod Paulus Rom. I. 26. *μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν*. Petronius:

Quærit ſe natura, nec invenit.

Vatablus & Oſorius hic alludi volunt ad fœtus ſuppoſititios & adulterinos loco legitimorū. Sed rectiꝰ præpoſteræ libidines, quæ contra naturam fiunt intelliguntur.

V. eod. ET INITIUM ET FINIS) Nam & pro illicitarum cupidinum ſucceſſu grates diis agebantur.

V. 28. AUT CERTE VATICINANTUR FALSA) Vide Luciani *ψευδόμαντιν*.

AUT PERIERANT CITO) Facilè nempe quia quos nominabant deos pars multa pro diis non habebant: unde exolevit numinis reverentia. Callimachus:

Ὤμοσεν· ἀλλὰ λέγουσιν ἀληθέα, τοὺς ἐν ἔρωτι
Ὅρκους μὴ δύνειν οὔατ' ἐς ἀθανάτων.

Et alter: *Iupiter è cælo perjuria ridet amantum.*

Nec meliores hac in re amantibus multi qui rempubl. gerebant, dicentes pueros talis decipiendos, viros jurejurando. Præcipuè ad tales fraudes Phœnices vicini Hebræorum, unde hunc morem hauſit Carthago, per omnes hiſtorias infamata ob Punicam fidem:

-- *ter Marte ſiniſtro*
Iuratumq; Iovi fœdus, conventaq; patrum
Sidonii fregere duces, ait Silius.

V. 31. NON ENIM JURANTIUM VIRTUS) Id eſt, *potentia eorum qui jurantur.*

SED PECCANTIUM POENA PERAMBULAT SEMPER INJUSTORUM PRÆVARICATIONEM) Deus, inquit, punit eos qui per deos etiam falſos pejerant: primum propter injuſtitiam: Promiſſio n. jus facit: deinde quia illos quos jurabant, colebant ut deos. Auguſt. *Non te audit lapis loquentem, ſed punit Deus fallentem.* Et Seneca VII. de Benef. 7. *Punitur quia tanquam Deo fecit. Opinio illum ſua* [adde, aut profeſſio] *obligat pœnæ.* Vide quæ dicta nobis II. de Jure Belli ac Pacis XXI. 51.

CAPUT XV.

Docetur, quanta ſit bonitas Dei ergà Eccleſiam ſuam, quam verbo, & Spiritu ſuo regit: & quàm inſani ſint qui idola è fictili imprimis materiâ faciunt aut beſtias colunt.

V. 2. ETENIM SI PECCAVERIMUS TUI SUMUS, SCIENTES MAGNITUDINEM TUAM] Scimus nos eſſe in tua poteſtate: quod idololatræ multi de diis ſuis nō credunt.

ET SI NON PECCAVERIMUS, SCIMUS QVONIAM APUD TE SUMUS COMPUTATI) *At non peccabimus, quia ſcimus nos tibi eſſe attributos.* Promittit de ſe, bene ſperat de aliis, ut boni ſolent. Scimus nos ad tuam curam peculiarem pertinere; ideoq; majorem nos debere gratiam.

V. 3. NOSSE ENIM TE CONSUMMATA JUSTITIA EST) Noſſe *ידע* Hebræi non de intellectu tantùm, ſed & de voluntate uſurpant, ut idē ſæpè ſit quod cordi habere. Vide Pſ. I. 6.

RADIX EST IMMORTALITATIS) Ad vitam ducens immortalem.

Illud Tui ſumus ita accipi poteſt: *tu nos propter peccata noſtra non abjicis*, qui magnitudinem non tantum potentiæ, ſed etiam miſericordiæ tuæ credimus, & lapſi coram te humiliamur. *Noſſe enim Te*, (quæ fidei eſt notitia *Ioh. XVII. 3. Eſ. LIII. 11.*) *vera & perfecta eſt juſtitia.* Fide enim Deum agnoſcimus in Chriſto nobis reconciliatum, fide Chriſtum Mediatorem amplectimur, adeoq; fide in Chriſtum juſtificamur. ET SCIRE VIRTUTEM TUAM quā imprimis oſtendiſti in *reſuſcitatione Chriſti, propter juſtitiam noſtram factâ Rom. IV. ult. Eph. I. 19. 20.* RADIX EST IMMORTALITATIS; non quod *fides prima* ſit *ad juſtificationem diſpoſitio*, ut pervertit *Menochius*. Sed quod *fides cauſa* propria ſit *juſtificationis & ſalutis*, è quâ propullulat *juſtitia & immortalitas*, non ſecus atq; *arbor è radice.*

V. 4. NEC UMBRA PICTURÆ LABOR SINE FRUCTU) Nam Hebræi Alexandrini, quorum videtur fuiſſe primus ſcriptor hujus libri, à picturis non minùs quàm ab ſtatuis abſtinebant ſecuti interpretationem eam Decalogi, quam in Ægypto LXX. ſenes fecerunt, qua de re ad Decalogum diximus.

EFFIGIES SCULPTA PER VARIOS COLORES) *εἶδος σπιλωθὲν*, id eſt, diſtinctū. Sic & Latini maculare uſurpant.

V. 7. SED ET FIGULUS] Plaſtes. Nam & hanc vocem etiam Latini in hâc re uſurpant. Hic ſcriptor minùs accuratè dixit *κεραμεύς*.

QVÆ MUNDA SUNT IN USUM VASA] Eſculenta, poculenta, & ad ornatum pertinentia.

ET SIMILITER QVÆ HIS SUNT CONTRARIA] Pollubra, matulas.

V. 8. REPETITUS ANIMÆ DEBITUM QVAM HABEBAT) *τὸ τῆς ψυχῆς ἀπαιτηθεὶς χρέος*. Sic infrà 16. *τὸ πνεῦμα δεδανεισμένος*. Nempe

Vita data eſt utenda: data eſt ſine fœnore nobis
Mutua nec certo perſolvenda die.

V. 9. CURA EST ILLI NON QVIA LABORATURUS EST) id eſt laborem non detrectat ſpe gloriolæ.

NEC QUONIAM BREVIS ILLI VITA EST) Brevitatē vitæ ſolatur ſpe *ἀθανασίας*. Explicant hoc ſequentia. Deſcribit hic nobis Demophilum aliquem, Gorgaſum, Chalcoſthenem, aut Paſitelem. De quibus vide Plinium XXXV. 12.

V. 10. CINIS EST ENIM COR EJUS) In humo ſe occupans non ultra humillima aſſurgit.

Q. d. Cor ejus ſtultum vilius eſt, quàm cinis, & ſpem vitæ æternæ nullam habet: & quod vivit in his terris vilius eſt luto; quoniam ignoravit Deum verū. Nihil n. ad animæ ſalutem prodeſt, habere ſingularia dona ſcitè & artificioſè quævis vel excogitandi, vel efficiendi, vel dicendi, ſi animus verâ Dei agnitione ſit deſtitutus. Hinc ergò redarguit autor *avaritiam*: quia ſępè idolorum factores non tàm religionem, quàm proventus curant, vitam noſtram luſum vel nundinas eſſe, totamq; vitæ noſtræ cōverſationē compoſitā eſſe debere ad lucrum autumantes, & oportere undecunq; etiā ex malo (per injuſtitiā) opes acquirere, quæ luculenta eſt *Oſiandri* paraphraſis.

V. 12. ÆSTIMAVERUNT ESSE LUSUM VITAM NOSTRAM] In Græco Epigrammate eſt:

Σκηνὴ πᾶς ὁ βίος καὶ παίγνιον.

Auguſtus ſuprema die amicos percontatus eſt, ecquid eis videretur minimum vitæ commodè tranſegiſſe, & adjecit.

Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.

COMPOSITAM AD LUCRUM] *πανηγυρισμὸν*, mercatū; nam ſic Cicero *πανήγυριν* interpretatur Tuſculanarum primo.

ET OPORTERE UNUMQUEMq; ETIAM EX MALO ACQUIRERE) Ex actibus bonis aut malis. Poëta vetus:

Vnde habeas quærit nemo, ſed oportet habere.

Horatius: ——— *ut rem facias, rem*
Si poſſis rectè, ſi non, quocunque modo rem.

V. 13. HIC ENIM SCIT SE SUPER OMNES DELINQUERE) Scit ſatis, nihil eſſe præter materiam, & quam ipſe addidit artem, in iſtis operibus. Attamen perſuaſum vult populo eſſe ibi numen.

Verſ. 14. OMNES ENIM INSIPIENTES) Sed illi deſipiunt, qui opera illius pluris faciunt quàm ipſe artifex.

ET INFELICES SUPRA MODUM ANIMI SUPERBI) Melius in Græco: *καὶ τάλανες ὑπὲρ ψυχὴν νηπίου*, *miſeri plus quàm infantum animæ*; id eſt, infantes, V. ſup. XII. 24. Lucillius:

Terti-

Digitized by Google

Terriculas lamias, Fauni quas Pompiliique
Inſtituêre Numa, tremit has, hic omnia ponit:
Vt pueri infantes credunt ſigna omnia ahena
Vivere, & eſſe homines. Et ſic iſti omnia ficta
Vera putant: credunt ſignis cor eſſe in ahenis,
Pergula pictorum; veri nihil; omnia ficta.

Quem locum poſtquam produxit Lactantius, infert non malè: *Poeta quidem ſtultos homines infantibus comparavit. At ego multò imprudentiores eſſe duco. Illi enim ſimulachra homines putant eſſe, hi deos.*

V. 15. QUIBUS NEQ; OCULORUM VISUS EST AD VIDENDUM] Hæc & ſequentia ſunt ex Pſ. CXV. 4.

Verſ. 16. NEMO ENIM SIBI SIMILEM HOMO POTERIT DEUM FINGERE] Nam Deus eſt, ut ait Xenophanes:

Οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοίϊος, οὔτε νόημα.

Vide quæ diximus ad Deuteron. IV. 12.

V. 17. MORTUUM FINGIT] Id eſt, opus exanime. Sic ſupra XIII. 10. 18.

V. 18. SED ET ANIMALIA MISERRIMA COLUNT) In Græco: ἔχθιστα, id eſt, infeſtiſſima humano generi, quales ſerpêtes quos coluêre Ægyptij, Aſiatici, Thraces, Græci, Romani. Adjice ibides, æluros & ſimilia.

INSENSATA ENIM COMPARATA HIS, ILLIS SUNT DETERIORA] Aliter in Græco: ἀνοίᾳ γὰρ συγκρινόμενα τῶν ἄλλων ἐστὶ χείρονα. *Si quod ad ſtupiditatem pertinet comparentur cum aliis, ſunt illis hac deteriora.* Multò enim plus intelligit elephas: Solertior eſt vulpes, aut ſimia; loquacior pſittacus.

V. 19. SED NEC ASPECTU ALIQUIS EX HIS ANIMALIBUS BONA POTEST CONTINGERE] Græcè: οὐδ' ὅσον ἐπιποθῆσαι, ὡς ἐν ζώων ὄψει, καλὰ τυγχάνει: *Sed nec ut ames pulchra ſunt, pro captu forma animantium.* Multò pulchrior eſt equus, pavo, phaſianus.

EFFUGERUNT AUTEM DEI LAUDEM ET BENEDICTIONEM] Id eſt, nullo modo à Deo laudatiſſimam ſortem ſunt conſecuta, nam ſerpentem Dei juſſu execrantur homines, Gen. III. 14. Proverbium eſt, odiſſe angue pejus, & Furiæ pinguntur comis anguineis.

Tirinus ad h. l. ita habet; *Non ſunt adepta à Deo eam ſpeciem, pulchritudinem, cæteraſve qualitates, quas acceperunt reliqua animalia, qua ex benedictione Dei habent, quod commoda & utilia ſint hominibus, & quorum eſu & uſu laudatur Deus. Quanta igitur dementia eſt, honores illis deferri divinos? ita fere Vatablus & Cantacuzenus. Sed & Oſorius, Sa & Ianſenius volunt hic alludi ad maledictionem qua ſerpenti maledixit Deus Geneſ.* III, *in paradiſo.*

CAPUT XVI.

Recitantur tùm pœnæ Ægyptiorum, ut ſeveritatem Dei timeamus, tum beneficia Iſraelitis exhibita, ut in Deo confidamus.

V. 1. PER SIMILIA] Nempe diis ſuis. XII. 23.

V. 2. PRO QUIBUS TORMENTIS BENE DISPOSUISTI POPULUM TUUM) Benefeciſti populo tuo, εὐηργέτησας τὸν λαόν σου.

ORTYGOMETRAM] Sic Græci vertunt שׂלו, quod eſt Num. XI. 31. & ſequentibus.

Ortygometram Menochius *coturnicem grandiorem*, Tirinus *coturnicum matrem* ſeu *Regem & ducem* vertit.

PROPTER ILLA QUÆ ILLIS OSTENSA ET MISSA SUNT, ETIAM A NECESSARIA CONCUPISCENTIA AVERTERENTUR] Legit, ut quidam codices habent, διὰ τὴν δειχθεῖσαν τῶν ἀπεσταλμένων. Sed vera lectio in Sixtina comparet: διὰ τὴν εἰδέχθειαν τῶν ἀπεσταλμένων, *propter fœditatem immiſſorum*, nempe animalium. Tanta erat eorum fœditas, ut etiam in ſumma fame veſci iis Ægyptij nequirent.

V. 3. IN BREVI] Ad breve tempus: ἐπ' ὀλίγον. ſic & infra 6. πρὸς ὀλίγον.

SINE EXCUSATIONE QUIDEM SUPERVENIRE INTERITUM] ἀπαραίτητον, inevitabilem.

V. 5. COLUBRORUM] Serpentium, in Græcô. שרפים

V. 6. SIGNUM HABENTES SALUTIS) Serpentem æneû. In Græco: σύμβολον ἔχοντες σωτηρίας. Serpês erat σύμβολον divini favoris, nô cauſa per ſe ſanationis, ut ſequitur.

Erat tamen *medium ſalutis ex ordinatione divina*, & quidem in *typo* medium ſalutis *corporalis*, quod aſpicientes à ſerpentibus icti, per illum aſpectum, vi inſtituti divini, ſanari potuerint; non ergò medium eſt τῇ φύσει ſed τῇ θέσει: non *naturale*, ſed *morale*. Quod verò ad *antitypum*, quia per ſerpentem æneum in ligno ſuſpenſum Chriſtus in cruce pro nobis ſuſpenſus adumbratus eſt *Ioh.* III. 15. medium hic *figuratum* fuit ſalutis *ſpiritualis & æterna*; quia fide intuentes Chriſti paſſionem & crucifixionem ſalutem conſequuntur.

AD COMMEMORATIONEM MANDATI LEGIS TUÆ) Ut hoc documento diſcerent Hebræi legibus divinis obſequi, etiam ubi ratio non appareret. Quid enim opus ad ſerpentem æneum reſpicere? nempe quia Deus voluit.

V. 9. AB HUJUSMODI) Qualia colebant.

V. 11. IN MEMORIA ENIM SERMONUM TUORUM EXAMINABANTUR] *Ad recordationem enim mandatorum tuorum pungebantur*, nempe à ſerpentibus. Similitudo ſumta ab iis qui ab amico aliquo vellicantur, ut rei alicujus meminerint.

NE IN ALTAM INCIDENTES OBLIVIONEM NON POSSENT TUO UTI ADJUTORIO] ἀπερίσπαστοι γένωνται τῆς σῆς εὐεργεσίας *inflexibiles fierent ad tuum auxilium*: id eſt, obdureſcerent, ac ſic opis tuę fierent indigni. Cauſa autem hæc pertinet ad id quod præceſſit ἐνετρίβοντο: nam illud, καὶ ὀξέως διεσῴζοντο, velut παρενθέτως, loco interjectum eſt.

V. 12. NEQUE MALAGMA) Malagmata vocant medici ea, quæ mediocri calore neque exſiccantia neque nimium humectantia fuſionem moliuntur materiæ dureſcentis.

SED TUUS DOMINE SERMO QUI SANAT OMNIA) Etiam animos.

Per Verbum quod ſanat omnia verbum hypoſtaticum, quod eſt Medicus Iſraelis Ex. XV. 26. Matth. IX. 12. intelligunt alij.

V. 13 ET DEDUCIS AD PORTAS MORTIS ET REDUCIS) Vide quæ diximus ad Matth. XVI. 18.

V. 14. HOMO AUTEM OCCIDIT QUIDEM PER MALITIAM ANIMAM SUAM, ET CUM EXIERIT SPIRITUS NON REVERTETUR, NEC VOCABIT ANIMAM QUÆ RECEPTA EST) Corrupta hic lectio ἀναστρέψει ſenſum etiam corrupit. Vera eſt lectio Sixtina: οὐκ ἀναστρέφει τὸ ἀναλυθέν. Et ſenſus plane idem, qui Matth X. 28. *Homo malefaciens occidere quidem poteſt hominem, ſed animam receptam* (ſcilicet in ſuo loco) *nec evertere poteſt, nec diſſolvere.* ψυχὴ hic more Philoſophorum, quod Hebræis uſitatius πνεῦμα, ſubſtantia illa, quæ corpus vegetabat, poſt diſſolutionem à corpore in Dei eſt manu, extra hominum poteſtatem poſita.

V. 15. SED TUAM MANUM EFFUGERE IMPOSSIBILE EST) Tam animo, quam corpore.

V. 16. NEGANTES ENIM TE NOSSE IMPII) Ægyptij, quorum Rex Pharao quæſiverat à Moſe, quis eſſet ille Deus de quo loqueretur, Exodi V. 2.

NOVIS AQUIS] In ſanguinem verſis. Exod. VII. 20.

ET GRANDINIBUS ET PLUVIIS PERSECUTIONEM PASSI, ET PER IGNEM CONSUMPTI) Erant enim permixta hæc, pluvia, grando, ignis: Exodi IX. 18. 23.

Commemorari hic quædam & inſeqq. *qua in Exodo non occurrunt*, notat *Tirinus*, Num. v. talibus fides indubitata adhibenda? utique non, donec Canonica libri autoritas adſtruatur, quod fiet ad *Calendas Gracas.*

V. 17. IN AQUA QUÆ OMNIA EXTINGUIT, PLUS VALEBAT IGNIS] *Omnia*, ſupple ignea, contra naturam ignis, per aquam accendebantur.

VINDEX EST ENIM ORBIS JUSTORUM] Orbis, id eſt omnia, quæ in rerum natura ſunt, etiam viribus ſuis mutatis, Deo inſerviunt, ad vindicanda ea quæ crudeliter in bonos facta ſunt. Vide infra 24.

Verſ. 18. QUODAM ENIM TEMPORE MANSUETABATUR IGNIS] Id eſt, in cœlo retinebatur, nec ſinebatur in terras ſævire.

NEC COMBURERENTUR QUÆ AD IMPIOS MISSA ERANT ANIMALIA] Ranæ, pediculi & cæteræ colluvies; de qua Exodi VIII.

Verſ. 19. UT INIQUAM TERRÆ NATIONEM EXTERMINARET] In Græco: ἵνα ἀδίκου γῆς γεννήματα διαφθείρῃ, ut terræ injuſtæ fœtus corrumperet. Nomen γεννήματα generale eſt, comprehenditque herbas, arbores, jumenta, homines. Vide Exod. IX. 25.

Verſ. 20. ANGELORUM ESCA NUTRISTI POPULUM TUUM] Ex Pſalm. LXXVIII. 25. ubi Græci: ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος.

ET OMNIS SAPORIS SUAVITATEM] καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμόνιον γεῦσιν, *omni ſapori aptum*. Sapor erat velut ex omnibus ſaporibus optimis temperatus. Vide quæ dicta ad Exod. XVI. 31.

Digitized by Google

Menochius ad c.2.ita habet : MANSUETABATUR IGNIS, manſueſcebat; ſignificat ranas & muſcas, aliaque animalia in ultionem Ægyptiis immiſſa non potuiſſe igne conſumi, nec ignem in illa quidquam valuiſſe, quamdiu Deus voluit. Hoc autem licet ſcriptum non habeatur in Exodo, tamen per manus veriſimile eſt autorem hujus libri accepiſſe. Hæc Menoch.

De *Manna*, quod *omnem ſaporem*, quem quis deſideravit, præbuerit *Hieronym.* vel quiſquis autor in Pſ. CXXVII. *Iudæos tradere* refert, *Manna ſecundum voluntatem uniuscujusque ſapuiſſe in ore ſive deſideraret quis mala, ſive pirum, ſive uvam, ſive panem, ſive carnes*, quibus autor ille non abnuit. Excipiunt tamen *Iudæi* Pheſicta *quinq; illas ſpecies Num.* XI.5. recenſitas *cucumerum, peponum, porrorum, ceparum & alliorum*, imò etiam piſces nonnulli ex ipſis excipiunt, quod eorum ſaporem non habuerit Manna, utpote quorum deſiderio murmurati ſunt. *Auguſtinus* v. l.2. Retract. c.20. *Quod de Manna dixi*, inquit, *quia unicuique ſecundum propriam ſuam voluntatem in ore ſapiebat, non mihi occurrit, unde poſſit probari, niſi ex libro ſapientiæ, quem Iudæi non recipiunt in auctoritatem Canonicam: quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adverſus Deum murmurantibus, qui profectò alias eſcas non deſiderarent, ſi hoc eis saperet Manna, quod vellent.* Penes *pontificios*, utpote qui de libri Sapientiæ autoritate Canonica non dubitant, hæc *communis* eſt ſententia *ſapuiſſe manna prout voluere Iſraelitæ*; ſed in eo variant: an id *impiis etiā contigerit*: *Lyranus* in Num. XI. *Bonis*, inquit, *ſapiebat, prout volebant, ſapiebat enim piſces, cum deſiderabant piſces, & deſiderantibus carnes ſimiliter convertebatur in ſaporem carnis &c. Malis hominibus erat cibus inſipidus, qui de ſua natura erat dulcis.* *Lorinus* v. in h. l. *impiis æque etiam ad votum manna ſapuiſſe cenſet*, adducens eam in rem *Chryſoſtomum* & *Nazianzenum*. Neque hic pedem fixere pontificiorum ſpeculationes. *Diſquirere*, imò *aſſerere* etiam non dubitarunt nonnulli in gratiam figmenti transſubſtantiationis in Miſsâ: *Manna non tantùm ſaporem, ſed & ſubſtantiam ad votum nutumque comedentium mutaſſe, ita ut ſi quis vellet comedere ovum, gallinam, ſaccharum in ea mox verteretur*, utpote *Thomas Bozius* l. XIII. de not. Eccleſ. c. ult. *Nicol. Villagnapon* l. III. c. Calvin. c.2. *Claud. de Sanctes* de Euchar. VII. c.3. à quibus tamen in eo diſcedunt alij Papiſtæ *Corn. à Lap.* qui eam ſententiam novam dicit, ſolidoq; carentem fundamento, *Pererius* item Diſp. XVI. in c. VI. Joh. &c. qui nihilo ſecius *varietatem* ſaporis Mannæ pro voluntate comedentium aſſerunt. Sed nullo niſi hujus libri teſtimonio: quod verò nimis fragile, (etſi quadantenus illi ſententiæ *B. Forſterus conc.* LIII. *in Ex.* etiam acceſſerit,) quia liber ille non eſt in Canone, nec in ullo Canonico ſcripto tale quid habetur, utut paſſim mentio de Mannâ fiat, imò ex adverſo Moſes ſaporem determinavit, qualis fuerit, cum crude uſurparetur aut cum arte præpararetur, & de deſiderio totius populi teſtatur, quod expetierint carnes & piſces, quibus iſta ſententia poſita carere facilè potuiſſent; quodque Mannæ faſtidium eos ceperit, cui locus non fuiſſet, ſi omnis generis ſapores præbuiſſet: Ideò merito hanc ſententiam atro carbone notavit *B. Oſiander*: *Hæc quidem dicuntur ab autore noſtro bono animo ad amplificandū beneficium Dei: ſed tamen ſcriptura aliter ea de re loquitur.* Erat (*inquit Moſes*) Man quaſi ſemē coriandri guſtuſq; ejus quaſi ſimilæ cum melle Ex. XVI. Et alibi ait: Populus frangebat illud, ſive terebat in mortario coquens in olla & faciens ex eo tortulas ſaporis quaſi panis oleati, Num. XI. *unde & populus, cum præter unum dulcem ſaporem nullū alium in eo pane deprehēderet, tandē nauſeabat, & deſiderabat varios cibos, & condimenta quæ in Ægypto habuerat.*

Pontificiorum ſententia de Manna ſapore.

Verſ.21. SUBSTANTIA ENIM TUA) ἡ μὲν γὰρ ὑπόστασίς σου, natura illius manna, quod tu dederas.

Oſiander, expectatio tua: qui id refert ad *fidem & deſiderium populi*, cum Luthero: **So man auff dich harret**/ q.d. *Qui expectant tuum auxilium reipſa experiuntur quàm dulci & planè paterno affectu filios tuos complectaris*, ut hæc per parentheſin dicta ſint, dehinc ad deſcriptionem & commendationem panis cœleſtis redeatur. Non improbamus tamen illam explicationem: *ſubſtantia tua*, id eſt *manna, quod tu feciſti ſubſiſtere*, oſtendebat dulcedinem in filios Iſrael; quam tradidit *Hugo, Cantacuzenus, Ianſenius, Vatablus, Sa, Tirinus.*

NIX AUTEM ET GLACIES SUSTINEBANT VIM IGNIS) Id eſt, coquebantur igni. Nivem & glaciem, ſive pruinam potius, vocat manna, quod pari modo in aere gigneretur, & eam ſpeciem præ ſe ferret. Ex. XVI. 14. Hic ergò κρύσταλλος dicitur, quod ibi in Græco πάγος. Fit enim πάχνη ὅταν παγῇ ἡ ἀτμίς, ut ait Ariſtoteles Meteoron l. 11.

Hæc ad alia potius pertinent: q.d. *grando inter fulgetra & fulmina in liquorem reſolvebatur, ut ſcirent, atq; experientia diſcerent Ægyptij, miraculum hoc eſſe, quod grando inter fulgetra non liqueſceret, cum fructus eorū exterminabat ignis ardens in grandine & pluvia coruſcans.* Ita Oſiander. Sic etiam Tirinus: *IGNIS, qui nivi, grandini, & pluviæ intactis miraculoſe miſcebatur, EXTERMINABAT FRVCTVS INIMICORVM, Ægyptiorum, nempe jumenta, & plantas, & homines quoq; qui in agris, & ſub dio erant. Ex.* IX. *Hic autem idem ignis, ut* NUTRIRENTUR JUSTI (*Hebræi*) ETIAM SUÆ VIRTUTIS OBLITUS EST HERUM: id eſt *alia vice, ſc. cum manna, quod aqueum & rori ſimile videbatur, igni tamen reſiſteret, dum coqueretur, & in tortulas ac placentas indureſcebat*, ut eſt *infra* v. 27 & *Num.* XI. Hæc Tirinus. Præiverat tamen Grotio *Menochius* Jeſuita, ad v.22. NIX AUTEM, ET GLACIES. *Manna intelligit, cujus natura parum differre videbatur à natura nivis & glaciei. Sane Ex.* XVI.14. *dicitur manna apparuiſſe* in ſimilitudinem pruinæ. *NON TABESCEBAT*: *non liqueſiebat, non ſolvebatur.*

IGNIS ARDENS IN GRANDINE ET PLUVIA) Vide ſupra 16.

V. 26. QUONIAM NON NATIVITATIS FRUCTUS PASCUNT HOMINES, SED SERMO TUUS HOS QUI IN TE CREDIDERINT CONSERVAT) οὐχ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσι, *non natura fructuū paſcunt homines.* Supple ſolæ. Senſus enim deprompus ex Deuteron. VIII. 3. unde & Chriſtus ſumpſit Matth. IV. 4. γένεσιν in hoc libro naturam eſſe diximus ad I. 14.

Verſ.27. AB EXIGUO RADIO SOLIS CALEFACTUM TABESCEBAT) Diffluebat. Sic dicitur ἐτήκετο in eadem hâc hiſtoriâ, Exod. VI. 21.

Verſ.28. QUONIAM OPORTET PRÆVENIRE SOLEM AD BENEDICTIONEM TUAM) *Ad gratias tibi agendas.* Pij ipſo adhuc diluculo laudes Deo canebant. Pſalm. LXXXVIII. 4. Joſephus de Eſſenis: πρὶν γὰρ ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον οὐδὲν φθέγγονται τῶν βεβήλων, πατρίους δέ τινας εἰς αὐτὸν εὐχάς, ὥσπερ ἱκετεύοντες ἀνατεῖλαι.

ET AD ORTUM LUCIS TE ADORARE) Sole jam orto, id eſt, tempore ſacrificij matutini.

Verſ.29. TANQUAM HYBERNALIS GLACIES) Tanquam pruina. Significabat manna res conditas omnes, etiam è ſublimi aëre venientes eſſe caducas & fragiles, neque ultra vim habere nobis opitulandi, niſi ubi & quando Deus vult.

De ſignificatione *Manna* & aliis ad hanc materiam facientibus vid. cumprimis *B. D. VValtheri noſtri tract. plenus, & planus de Manna*: ubi explicatur quomodo Manna typus fuerit Chriſti §.125. an typus Evangelij, & quomodo? §.165. Quomodo verbi divini typus? §.168. An typus Euchariſtiæ & qualis? §.179. ſeqq. an patrocinetur Transſubſtantiationi §.184. an typus fuerit vitæ æternæ. §.209.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT XVII.

Plagæ Ægyptiacæ ſpiſſimarum tenebrarum graphica deſcriptio.

Verſ. 1. MAGNA ENIM SUNT JUDICIA TUA DOMINE, ET INENARRABILIA VERBA TUA) *μεγάλαι γάρ σου αἱ κρίσεις, καὶ δυσδιήγητοι.* Magna enim ſunt judicia tua, & inexplorabilia. Illud *verba tua*, non eſt in Græco:

Verſ. 2. VINCULIS TENEBRARUM) Legit *δέσμιοι σκότους*: ſed verum eſt *δέσμιοι*, ut in Sixtina editione. Tangitur hiſtoria quæ eſt Exod. X. 22. Idem eſt, *captivi tenebrarum*, & quod ſequitur, *vincti longe noctis*.

FUGITIVI PERPETUÆ PROVIDENTIÆ JACUERUNT) *φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας ἔκειντο*, *Extorres jacuêre ab æterna providentia.* Id eſt, ab æternæ providentiæ ſummis beneficiis, luce & calore. *Μετωνυμία.*

Verſ. 3. TENEBROSO OBLIVIONIS VELAMENTO DISPERSI SUNT) Huc illuc, non audentes in publicum prodire. Egregia *ἔννοια*, ut multæ in hoc libro. Quærebant tenebras occultandis peccatis: invenêre tenebras iiſdem puniendis.

ET CUM ADMIRATIONE NIMIA PERTURBATI SUNT) *καὶ ἰνδάλμασιν ἐκταρασσόμενοι*, *Spectris perturbati*. Idem eſt cum eo quod ſequitur: *Φάσμασι ἀμειδήτοις κατηφῆ προσώποις.* Nox illa tam craſſa ac perpetua fieri non poterat, quin mira viſa offerret hominum aut oculis, aut animis.

Verſ. 6. SUBITANEUS IGNIS TIMORE PLENUS) *αὐτομάτη πυρὰ φόβου πλήρης*, *Ortus ſine cauſa apparente horribilis rogus.* Divina ira plerumque per ignem exprimitur.

ET TIMORE PERCULSI ILLIUS QUÆ NON VIDEBATUR FACIEI] *ἐκδειματούμενοι δὲ τῆς μὴ θεωρουμένης ἐκείνης ὄψεως*, *Cum valdè terrerentur iſtâ ſpecie inaſpicua.* Id eſt, iſtis tam craſſis tenebris, quæ ipſos obſidebant.

ÆSTIMABANT DETERIORA ESSE QUÆ VIDEBANTUR] Spectra nempe iſta magis perhorreſcebant.

Verſ. 7. ET MAGICÆ ARTIS APPOSITI ERANT DERISUS] *μαγικῆς δὲ κατέκειτο ἐμπαίγματα τέχνης*, *Iacebant magicæ artis ludibria.*

ET SAPIENTIÆ GLORIÆ CORREPTIO CUM CONTUMELIA] *καὶ τῆς ἐπὶ φρονήσει ἀλαζονείας ἔλεγχος ἐφυβριστος*. *Et arrogantiæ de Sapientia refutatio plena fuit in ipſos probri.* Explicant ſequentia.

Verſ. 8. ILLI ENIM QUI PROMITTEBANT TIMORES ET PERTURBATIONES EXPELLERE SE AB ANIMA LANGUENTE] Magorum enim hæc vel præcipua erat pollicitatio, purgare mentes.

Verſ. 9. NAM ETSI NIHIL ILLOS EX MONSTRIS PERTURBABAT] *Perturbaſſet.* Ei apud Græcos indicativo dat ſignificationem modi potentialis. Ut illa *φάσματα* abfuiſſent, terrebant illos iſtæ fœdorum animantium reliquiæ.

ET AEREM QUEM NULLA RATIONE QUIS EFFUGERE POSSET] *προσιδεῖν ἀρνούμενοι*, id eſt, *recuſantes videre*. Claudentes oculos, ne in eam horrendam caliginem incurrerent.

HÆc de *tenebris Ægyptiacis*, & quæ porro ſequentur autoritate Canonicâ deſtituuntur. *Spanhemius* totam hanc deſcriptionem, *ſuperſtitioſas & ſolemnes Hebræorum fabulas & miraculorum in miraculis fictiones ſapere* cenſet: ſiquidem Moſes *haud diſſimulaturus fuiſſet tam horrenda, ſonos turbantes, ſpectra, phantaſmata, ſibilos & fragores inſolitos, & alia id genus, ſi ea tenebris illis permiſta fuiſſent.* De Magis ita Oſiander: *In tanto metu tenebantur, ut ſi fieri potuiſſet, etiam aerem (quo tamen carere non poſſumus) cavere & effugere cuperent: ita cuncta timebant, atque horrebant.* Tirinus ſic habet: *Etſi Magos nihil conturbare ſolebat, (aſſueverunt enim Magi ejuſmodi monſtris) tamen quando in tenebris iſtis tranſire, & diſcurrere cœperunt nova ha bellua, & inſueta animaua, & ſerpentum ſibili exaudiri, tanto metu commoti, & exanimati ſunt, ut negarent ſe aſpectum ipſum aeris vel ad breve tempus ferre poſſe: nimirum aſpicere nequibant horrenda monſtra, quæ per intermicantia fulmina ſe viſenda ingerebant.*

Verſ. 10. CUM ENIM SIT TIMIDA NEQUITIA, DAT TESTIMONIUM CONDEMNATIONIS: SEMPER ENIM PRÆSUMIT SÆVA PERTURBATA CONSCIENTIA] In Græco hic ſenſus: *Timida eſt malitia interno teſte damnata: ſemperque conſcientiæ vi conſtricta res diras præſumit animo.* Menāder pari ſenſu:

Ὁ συνεγνωκὼς αὐτῷ τι κἂν ᾖ θρασύτατος,
Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ.

Mala mens, malus animus, ait Terentius.

Verſ. 11. NIHIL ENIM EST TIMOR, NISI PRODITIO COGITATIONIS AUXILIORUM] *προδοσία τῶν ἀπὸ λογισμοῦ βοηθημάτων.* Eſt deſcriptio, id eſt, definitio *παχυμερὴς*, metus, non omnis, ſed maximi, quæ eſt *προδοσία*, id eſt, deſperatio omnis auxilij, quod humana ratio poteſt reperire. *Προδοσία* hoc ſenſu etiam infra eſt 15. & eſt vox benè Græca, ut multa in hoc libro. Medea apud Neophronem:

Οὐ μὴ προδώσης θυμὲ σαυτὸν ἐν κακοῖς.

Plautus Epidico pari ſenſu dixit: *Quia tute te deſeris.*

Verſ. 12. ET DUM AB INTUS MINOR EST EXPECTATIO, MAJOREM COMPUTAT INSCIENTIAM EJUS CAUSÆ DE QUA TORMENTUM PRÆSTAT] *ἔνδοθεν δὲ οὖσα ἥττων ἡ προσδοκία πλείονα λογίζεται τὴν ἄγνοιαν τῆς παρεχούσης τὴν βάσανον αἰτίας.* *Cum autem minor eſt intus expectatio*: id eſt, metus (nam metus eſt *προσδοκία τοῦ κακοῦ*, etiam Ariſt. III. Nicomachiorum 9.) *majorem putat eſſe ignorantiam cauſæ, quæ tormenta adfert.* Id eſt, exiſtimat id quod metuitur non tantum eſſe quantum videtur. Metus remiſſior patitur rationem aliquid decernere tale quale monet Epictetus: *εὐθὺς, ἐν πάσῃ τραχείᾳ φαντασίᾳ μελέτα ἐπιλέγειν, ὅτι φαντασία εἶ, καὶ οὐ πάντως τὸ φαινόμενον.*

Teſtis nequitiæ eſt timor, judex conſcientia. Quamdiu enim manet nequitia, manet timor, & ita ſemper manet certum condemnationis teſtimonium & ſententia; illud fert timor ut teſtis, hanc conſcientia ut judex. *Quamvis enim videatur foris audacter prava agere impius, de his tamen intus cogitur trepidare*, dicente *Gregorio M.* l. XII. Mor. c. 21. Non poteſt foris aliquod eſſe remedium quando intus eſt vulnus concluſum. *Conſcientia eſt accuſatrix, memoria teſtis, ratio judex, timor carnifex. Quod enim conſcientia accuſat, memoria teſtificatur, & quod ratio judicat, timor excruciat*, ait *S. Bernhardus* ſerm. de vill. iniqu. Luculenta imprimis hic eſt *Oſiandrina* paraphraſis: plerumque peſſima veniunt ei in mentem, qui à propria conſcientia accuſatur. Nequitia enim hominem timidum reddit, quia à conſcientia ſua condemnatur: & mala conſcientia nihil boni, ſed deteriora quæque pollicetur. Inde enim timor oritur, quod aliquis noverit, ſe non poſſe ea, quæ male egerit, defendere. Neque ullam opem aut conſolationem invenire poteſt, ubi autem intus in corde nihil eſt firmæ conſolationis, ipſa animi anguſtia plus hominem, quàm malum ipſum, quod imminet, cruciat.

Verſ. 13. ILLI VERO QUI IMPOTENTEM VERE NOCTEM) *Intolerabilem*, ut ſit *ἀντίψησις* verbi *τλῆναι*: niſi fortè ſcriptum fuit hîc, & jam mox, *ἄδυτον*, impenetrabilem, per quam viſus tranſire nequibat. Hîc *ὄντως* valet *per noctem*, durante illâ longâ nocte.

AB INFIMIS ET AB ALTISSIMIS INFERNI SUPERVENIENTEM) In Græco: *ἐξ ἀδυνάτου ᾅδου μυχῶν.* Videtur hoc loco interpres Latinus legiſſe *ἐξ ἀδύτου*, ut fortè reſcribendum diximus; intelligit tartarum: *Σειραῖς ζόφου ταρταρώσας*, ait Petrus 2. II. Epiſt. 4.

Ἦχι βαθύτατον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον, ait Homerus.

EUNDEM SOMNUM DORMIENTES) Somnum hic vocat, *τὴν ἀπραξίαν*. Nihilo enim plus agebant illo tempore quam ſi dormiſſent. Ita ſimilia ſimilium occupant nomen maxime apud Hebræos.

Sententiam Autoris ita exprimit Oſiander. *Qui inter Ægyptios in illa longa nocte (quæ ab ipſis inferis profecta erat) dormiebant, in ſomno vexabantur horribili ſpectrorũ imaginatione. Quidã verò in animi deliquium ex terroribus noctis incidebant. Subitaneus enim pavor ex illis tenebris obortus, eos totos obruebat. Et qui in illas tenebras inciderunt, quaſi vinculo tenebrarum (ſine ullo ferro) tenebantur, ne ſeſe movere loco auderent.* Quæ poſteriora paulò aliter jam tradit Grotius.

Verſ. 14.

Digitized by Google

Verſ. 14. ALIQUANDO ANIMÆ DEFICIEBANT TRADUCTIONE] Scripſit interpres, *traditione*: id enim reſpondet Græco προδοσία, quæ autem ſit ejus vocis ſignificatio diximus jam ſupra 12.

Verſ. 15. DEINDE SI QUIS EX ILLIS DECIDISSET] εἶθ' οὕτως, ὃς δή ποτ' οὖν ἦν ἐκεῖ καταπίπτων. *Hoc modo quicunque illuc inciderat*; id eſt, quicunque illis in locis illo tempore fuit deprehenſus.

IN CARCERE SINE FERRO] Solent talibus additamentis emolliri translationes. Sic ἄφλογος ἐσχάρα, ventriculus Lycophroni. Sic *formoſa facies muta commendatio*.

Verſ. 17. SIVE SPIRITUS SIBILANS] Aura lenis, Hoc enim dicit, omnem ſonum, ſive lenem, ſive aſperum, nihil diſpectantibus metum intuliſſe.

—— paves ille fragorem
Motorum ventis nemorum?

ait in magna formidinis deſcriptione Lucanus.

Verſ. 18. SONUS VALIDUS PRÆCIPITATARUM PETRARUM] Saxorum cadentium fragor.

LUDENTIUM ANIMALIUM] Id eſt, *ſaltantium*, σκιρτώντων. Virgilius:

—— in numerum Faunoſque feraſque videres
Ludere.

IMAGO TENEBRARUM QUÆ SUPERVENTURA ERAT ILLIS] *Quæ ſuperventuræ erant illis*, ſcripſit Interpres, nempe poſt hanc vitam exactam. Matth. VIII. 12. XXII. 13. XXV. 30. II Pet. II. 17. Judas 13. εἰκὼν hic quod ὑπόδειγμα, II. Pet. II. 16.

Verſ. 20. IPSI ERGO SIBI GRAVIORES ERANT TENEBRIS] ἑαυτοῖς δὲ ἦσαν βαρύτεροι σκότους. *At verò ipſi ſibi graviores* erant tenebris. Major in animo nox.

CAPUT XIIX.

Cum tenebris Ægyptiacis lux Ebræorum confertur, & cum interfectione primogenitorum ac ſubmerſione Ægyptiorum in mari rubro, ſalus & conſervatio Iſraëlitarum Sapientiæ deditorum, etiamſi ira Domini adverſus eos exarſerit, Domino per Aaronem placato.

V. 2. ET UT ESSET DIFFERENTIA DONUM PETEBANT] καὶ τὸ διενεχθῆναι χάριν ἐδέοντο. *Et veniam petebant, quod cum eis contendiſſent.* Hoc ſenſu διαφέρεσθαι habet II. Macc. III. 4.

Verſ. 3. ET SOLEM SINE LÆSURA BONI HOSPITIS PRÆSTITISTI] *Quæ columna Sol erat innocuus magnificæ peregrinationis.* Hunc ſenſum exigunt Græca. Columna illa nocte vicem præbebat ſolis. Erat autem magnificum tali ductu iter facere.

Verſ. 4. QUI INCLUSOS CUSTODIEBANT FILIOS TUOS] *Cuſtodierant.* Ut captivos tractaverant, Ægyptij ſcilicet Hebræos.

PER QUOS INCIPIEBAT] *Debebat.* ἤμελλε.

INCORRUPTUM LEGIS LUMEN) Quod in cœlo Sol, hoc lex in terra, ajunt Hebræi.

Verſ. 5. MULTITUDINEM FILIORUM ABSTULISTI) Primogenitos. Exod. XII. 29.

ET PARITER ILLOS PERDIDISTI IN AQUA VALIDA) Ipſos patres in mari rubro.

Verſ. 6. ILLA ENIM NOX ANTE COGNITA EST A PATRIBUS NOSTRIS) Moſe prædicente, Exod. XI. 4.

UT VERE SCIENTES QUIBUS JURAMENTIS CREDIDERUNT) Quam fideli Deo credidiſſent, præſertim cum is etiam jurejurando poſſeſſionem Cananææ ipſis addixiſſet, Gen. XXII. 16.

Verſ. 9. ABSCONSE ENIM SACRIFICABANT) Paſcha ſcilicet. Exod. XII. 28.

ET JUSTITIÆ LEGEM IN CONCORDIA POSUERUNT) Illâ victimâ fœderati ſunt inter ſe ad unum Deum colendum.

SIMILITER ET BONA ET MALA RECEPTUROS JUSTOS) *Participes ſe inter ſe fore bonorum & periculorum.* Non diſceſſuros ſe ab agmine, ob incommoda itineris, aut hoſtilem metum, eiſque olim ſuperatis, terram ſe diviſuros æqua ſorte.

PATRUM JAM DECANTANTES LAUDES) Abrahami, Iſaaci, Jacobi, quibus illa terra promiſſa fuerat. Mos vetus Hebræorum, magnorum virorum δοξολογίας canere, quales habemus apud Sirachiden. Imitati id Chriſtiani in honore Apoſtolorum & Martyrum.

Comparatur ſors Ægyptiorum tempore exitus cum Iſraelitarum conditione. Hilæti carmina ſacra in laudem Domini, cum Paſcha celebrarent, decantabant. Illi autem horribiliter ob occiſos primogenitos ſuos ejulabant. Ita Deus juſto judicio illos, qui aliis per iniquitatem lachrymas excuſſerant, iterum plorare, & ejulare fecit.

Verſ. 11. SIMILI AUTEM POENA SERVUS CUM DOMINO AFFLICTUS EST, ET POPULARIS HOMO REGI SIMILIA PASSUS] Exodi XII. 29.

Verſ. 12. UNO NOMINE MORTIS) Id eſt, genere. Sic infra XIX 17.

Verſ. 13. DE OMNIBUS ENIM NON CREDENTES) Priora ſigna non credentes à Deo extitiſſe.

PROPTER VENEFICIA) Propter artes magicas Jamnis & Mambris. Sic vox φαρμακείας ſumpta & ſupra XII. 4.

SPOPONDERUNT POPULUM DEI ESSE) *Confeſſi ſunt.* ὡμολόγησαν. Exod. XII. 31. In Græco, populum eſſe Filium Dei, id eſt, Deo carum.

Verſ. 15. OMNIPOTENS SERMO TUUS DE COELO A REGALIBUS SEDIBUS DURUS DEBELLATOR) λόγον hic vocat Angelum, ut Philo ſæpe. Exemplo ſit locus ille de colonis: ὁ δὲ σπόρος ᾧ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον συνδοκιμάζεσθαι χρῆται τοῖς ἀκολούθοις αὐτοῦ λόγοις, οὓς ὀνομάζειν ἔθος ἀγγέλους. Nimirum quod Dei imperia ſecum ferant, ut jam ſequitur. Hic eſt Angelus, ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα. Heb. XI. 28.

Verſ. 16. GLADIUM ACUTUM, INSIMULATUM IMPERIUM TUUM PORTANS) *Gladium portans acutum, imperium tuum minimè fictum.* Nam ξίφος ὀξὺ hic eſt accuſativi caſus: gladium, id eſt, jus gladij.

ET USQUE AD COELUM ATTINGEBAT STANS IN TERRA] Poëtica locutio, qualis illa Virgiliana:

Ingrediturque ſolo & caput inter nubila condit.

Sic in Apocalypſi Angelus pedem alterum in terra, alterum in mari ponit.

Omnipotens verbum Domini non eſt ***angelus aliquis creatus*:** talis enim non eſt παντοδύναμος. Quum hoc ſoli Deo proprium ſit: ideoque rectius intelligitur *Filius Dei* qui ultionem de Ægyptiis ſumſit DURUS hoſtium ſuorum DEBELLATOR. ***Filius enim Dei non modò cuſtos, ſed etiam vindex eſt ſuæ Eccleſiæ, & majeſtatem ſuam in dejiciẽdis hoſtibus ſuis tempore opportuno declarat***, ut hic piè Oſiander noſter. Interim adhibuiſſe Filium Dei miniſterium Angeli non negandum. Sed angelo tali non convenit hoc Epitheton. Et Angelus ille in Apocalypſi *pedem alterum in terra, alterum in mari ponens c. X. v. 2.* ut ex circumſtantiis patet, & ſuo loco docebitur, nullus alius eſt, niſi Filius Dei, terræ, mariſque Dominus.

Verſ. 18. PROPTER QUAM MORIEBATUR, CAUSAM DEMONSTRABAT MORTIS] Fatebatur Dei ultione hæc evenire.

Verſ. 20. TETIGIT AUTEM TUNC ET JUSTOS TENTATIO MORTIS] Legit τότε, ubi multi libri ποτὲ, *aliquando*. Sed in Sixtina editione deeſt utrumque. Apparet autem tangi hiſtoriam non connexam rebus Ægyptiis, ſed aliquanto poſt ſecutam: de qua Num. XVI. πεῖρα θανάτου rectè vertitur periculum mortis. Apparet id infrà 25.

Verſ. 21. PROPERANS ENIM HOMO SINE QUERELA) ἀνὴρ ἄμεμπτος, vir inculpabilis, ἀμώμων, nempe Aaron. Sic & Zacharias ex Aaronis poſteris dicitur ἄμεμπτος Luc. I. 6. reſpondet Hebræo תם.

PROFERENS SERVITUTIS SUÆ SCUTUM) *Sui miniſterij arma*: nempe thuribulũ & preces, ut ſequitur.

RESTITIT IRÆ) Num. XVI. 46. 47. 48.

ET FINEM IMPOSUIT NECESSITATI) *Calamitati*, συμφορᾷ.

Verſ. 22. VICIT AUTEM TURBAS) Sequutus eſt lectionem quæ extat in Sixtina, τὸν ὄχλον. Sed rectius videtur in aliis libris legi τὸν ὀλοθρεύοντα, vaſtatorem Angelum: nam & τὸν κολάζοντα de eodem ſequitur; & infra ſequetur, τούτοις εἶξεν ὁ ὀλοθρεύων. Solet hæc vox tribui Angelis ad pœnam exigendam miſſis, 1. Cor. I. 10. Dicit autem victum ab Aarone Angelum, reſpiciens ad id quod de Jacobo legimus Gen. XXXIII. 28.

NEC ARMATURÆ POTENTIS) Nempe militaris armaturæ.

ILLUM QUI SE VEXABAT) In Græco: τὸν κολάζοντα, id eſt, Angelum ultorem.

Adum-

Digitized by Google

Adumbrabat Aaron *Christum*, qui pro nobis apud Patrem intercedit, noſque Deo reconciliavit, ne æternâ morte moriamur; ſed & piorum preces proiis, qui in periculo verſantur, fuſæ apud Deum valde ſunt efficaces: *Preces enim piæ ſunt illa arma quibus Dei ira expugnatur.*

JURAMENTA PATRUM] Id eſt Patribus facta.

ET TESTAMENTUM COMMEMORANS] In Hebræo pluraliter διαθῆκαι, id eſt, fœdera, quia ſæpè repetita promiſſio Abrahamo, Iſaaco, Jacobo.

Verſ. 23. INTERSTITIT] Inter mortuos & vivos. Num. XVI. 48.

AMPUTAVIT IMPETUM] ἀνέκοψε τὴν ὀργὴν, præcidit iram, id eſt finem ei fecit.

ET DIVISIT ILLAM QUÆ AD VIVOS DUCEBAT VIAM] Diviſit, id eſt, intercluſit interfectori viam ad ſuperſtites.

Verſ. 24. IN VESTE ENIM PODERIS QUEM HABEBAT, TOTUS ERAT ORBIS TERRARUM] Joſephus III. 8. ἄτε μὴν δὴ ὁ ποδήρης τοῦ ἀρχιερέως χιτὼν τὴν γῆν δηλοῖ, λίνεος ὤν, ὁ δὲ ὑάκινθος τὸν πόλον, ἀστραπαῖς μὲν κατὰ τοὺς ῥοΐσκους ἀπεικασμένος, βρονταῖς δὲ κατὰ τὸν τῶν κωδώνων ψόφον. Hanc tunicam extimam ποδήρη vocant LXX Exodi XXVIII 31. & Hieronymus ſæpè. Vide, ſi libet, epiſtolam ejus CXXVII. ubi præter terræ cœlique ſignificationem, quam ex Joſephi verbis attulimus, addit per purpuram intextam ſignificari mare, ignem verò per puniceum colorem. Vox ποδήρης eſt & in Apoc. I. 12.

Plenius repræſentationem totius orbis ex Philone pariter, Hieronymo, Thomâ I.2.q.102.a.5. ad 9. & Joſepho explicat *Tirinus* ad Ex. XXIIX. 38. *Repræſentabatur in veſte poderis totus orbis, puta per byſſum ſeu linum terra, è qua naſcitur, per zonam Oceanus terram cingens, per tunicam hyacinthinam aër cærulei coloris, è qua prodeunt mala punica*, id eſt, *fulgura, & tintinnabula*, id eſt, *tonitrua. Purpura & coccus ignem repræſentant: Ephod & rationale cœlum ſidereum, Onychini duo Solem & Lunam, vel duo hemiſpheria; duodecim gemmæ duodecim ſigna Zodiaci tiara cœlum empyræum*: (rectius majeſtaticum) *aurea lamina Deum omnibus ſupereminentem & præſidentem.* Quæ omnia repræſentavit pontifex utpote Deum ipſum Dominum totius mundi in terris repræſentans. V. *Hieronym. Ep.* CXXIIX.

ET PARENTUM MAGNALIA IN QUATUOR ORDINIBUS LAPIDEIS ERANT SCULPTA] πατέρων δόξαι, id eſt, nomina progenitorum poſteris glorioſa. Deſcriptio eſt pectoralis, quod gerebat ſummus Sacerdos Ex XXIIX 16 17 18. 19. 20 21.

ET MAGNIFICENTIA TUA IN DIADEMATE CAPITIS ILLIUS SCULPTA ERAT] μεγαλωσύνη σου, id eſt, majeſtas tua, nempe his verbis קדש ליהוה Ex. XXIIX. 36. Diadema vocat, quod in Hebræo המצנפת, quod τὴν κίδαριν vertunt Græci & Hieronymus ut & ſcriptor Judithæ, & Sirachides, Joſephus πῖλον dixit nomine generaliore.

Verſ. 25. HIS AUTEM CESSIT QUI EXTERMINABAT] Vide ſuprà 22.

ERAT ENIM SOLA TENTATIO IRÆ SUFFICIENS] Periculum iræ, id eſt, ultionis divinæ Deo ſufficere viſum eſt ad admonitionem in poſterum. Vide ſupra 20. Iræ pro pœna metonymia frequens.

CAPUT XIX. & ultimum.

Perſiſtit in comparando populo Dei cum hoſtibus ſapientiæ Ægyptiis, & hos ait mari rubro ſubmerſos, Ebræos carnibus concupitis recreatos: Ægyptios cæcitate percuſſos, Ebræos lumine, aliiſque beneficiis donatos. Tandem pro omnibus gratias agens divinæ Sapientiæ, librum concludit.

Verſ. 1. IRA SUPERVENIT) *Inſtitit.* ἐπέστη.

PRÆSCIEBAT ENIM ET FUTURA ILLORUM) Sic & Pharaonis animo introſpecto Deus prædixerat, eum ſignis divinis non ceſſurum Ex. VII. 4.

Verſ. 4. DUCEBAT ENIM ILLOS AD HUNC FINEM DIGNA NECESSITAS) Deus illis mentem ademerat, ut tanto juſtior appareret ultio. Sic de Hieroſolymitis Veſpaſiani tempore Joſephus: περιήγετο ἐπὶ τὰ χείρω ὡς ὅ τότε πόλει καὶ αὐτοῖς ἤδη παρῆν. Sumunt ſæpe Græci ἀνάγκην hoc ſenſu, ut cum dicunt:

Πρὸς τὴν ἀνάγκην οὐδ' Ἄρης ἀνθίσταται.

NEceſſitas hæc non erat *coactionis*, ut notat *Bonaventura*, ſed *immutabilitatis*, quia ſi voluiſſent, poterant pœnitere, & ſic pœnam vitare, ſed nolebant: quo præviſo decrevit Deus eos punire: *Ergò neceſſitas erat conſequens voluntatem eorum, non antecedens*, ut hic rectè obſervavit *Tirinus*.

Verſ. 6. OMNIS ENIM CREATURA AD SUUM GENUS AB INITIO REFIGURABATUR] ὅλη γὰρ ἡ κτίσις ἐν ἰδίῳ γένει πάλιν ἄνωθεν διετυποῦτο ὑπηρετοῦσα ταῖς ἰδίαις ἐπιταγαῖς. *Rurſum enim creatura omnis in ſua quoque genera reformabatur, obſequens mandatis ſuis.* id eſt, ſibi datis. Rurſum ait quia jam multa in Ægypto contra naturam contigerant. Vide ſuprà XVI. 24 25 ubi μετασχηματίζεσθαι dicitur, quod hic ἀνατυποῦσθαι: infra 17. μεθαρμόζεσθαι.

Verſ. 7. NAM NUBES CASTRA EORUM OBUMBRABAT] Exod. XIV. 19.

TERRA ARIDA APPARUIT) ἀνάδυσις γῆς, *denudatio terræ.* Lucanus:

Nam pelagus qua parte ſedet non celat arenam.

UT CAMPUS GERMINANS) Algoſus.

DE PROFUNDO NIMIO) ἐκ κλύδωνος βιαίου.

Verſ. 9. TANQUAM ENIM EQUI DEPAVERUNT ESCAM) Tam bene paſti ſunt à Deo manna ipſis dante, quam bene curari ſolent à dominis equi nobiles.

Non hæc pertinebant ad præbitionem mannæ in deſerto, ſed potius ad deductionem è mari rubro; ideò ſimplicius B. Oſiander reddidit: *Tanquam enim equi* verſabantur Iſraelitæ in profunditate maris virente, quaſi equi *depaverunt*, rectius: depaſcentes *eſcam*: ut equi liberè in paſcuis vagantur, Gleich als wenn die Roſs auff der Weid gehen: *& tanquam agni exultaverunt magnificantes*, atque laudibus extollentes *te Domine, qui liberaſti illos.* Meritò autem te celebrabant, Domine Deus: *Memores enim erant adhuc eorum* miraculorum, *quæ incolatu illorum* (dum in Ægypto habitaverant) *facta fuerant.* Ita etiam *Menochius*, & plerique alij figuratè hæc accipiunt, quod alveus iſte fuerit Hebreis inſtar campi virentis, quia ſumma lætitia, & alacritate illum tranſibant, perinde ac ſi per amœna & virentia prata tranſiiſſent. Sed *Oſorius, Vatablus, Pineda* in Joh. XXVI. 5. n. 1. *Caſtrius, Lorinus*, id propriè accipiunt, ut ſonat, voluntque ex Plinio l. XIII. n. 25. in fundo maris ſaltem plurimis locis herbas, plantas, imò ſilvas eſſe, non minus, quam corallia. Verum ſimplicior, & amplificationi Rhetoricæ autori noſtro receptæ convenientior eſt prior explicatio. Illa vero Grotiana de paſtura Iſraelitarum inſtar equorum nobilium per manna & à contextu alienior, & inſolentior, prorſuſque nova eſt explicatio, quam à Jeſuita *Saa* habere videtur Grotius. Cohærent hæc cum præcedentibus de *campo germinante*, quæ indubiè ad mare rubrum pertinent. Ideo de lætitia inceſſus per illud Liranus, Dionyſ. Carthuſ. Lorinus, ut & Tirinus hæc explicant.

Verſ. 10. IN INCOLATU ILLORUM) Benè expreſſit Græcum παροικίαν. In titulo Digeſtorum ad municipalem, quod additur *& de incolis*, Baſilicæ vertunt, περὶ παροίκων. Vide quæ ad Luc. XXIV. 18.

EDUXIT TERRA MUSCAS) In Græco: σκνῖπα: quomodo LXX. vertunt כנים diximus ad Exodi VIII. 16.

Verſ. 12. ORTYGOMETRA) Vide ſupra XVI. 2.

Id eſt: *cum illis divinitus daretur innumerabilis multitudo coturnicum.* Bis autem leguntur ipſis datæ coturnices: primum paulo poſt egreſſum ex Ægypto, ubi Deus concupiſcentiam eorum non punivit. Ex. XVI. Deinde cum jam Iſraelitæ diu in deſerto verſati denuo carnes (magno cum murmure adverſus Deum) peterent, ubi gravis pœna eſt ſequuta. V. Num. XI. de priori hoc loco agitur.

NON

Digitized by Google

NON SINE ILLIS QUÆ ANTE FACTA ERANT ARGUMENTIS PER VIM FULMINUM) Fulmen vocat ignem illum mixtum pluviæ & grandini, de quo ſuprà egit XVI.17.XVII.6. Dicit autem eveniſſe hoc illis non ſine præſignificatione; nam cum Sodomitas olim Deus fulmine percuſſiſſet, ſcire debebant ſe non minora meritos: id vero in ſequentibus explicat, inſtituta comparatione.

Deum fulmina in Ægyptios ejaculatum priusquam aquis illos involveret & è *c.*XIV. *Ex.*24. colligitur, & à *Philone* l. de vita Moſis, *Ioſepho* l.2. Antiqu.c.7. & *Artapano* apud *Euſeb.* l.IX. de præpar.c.ult.docetur.

Verſ.13. ALII QUIDEM IGNOTOS NON RECIPIEBANT ADVENAS) *οἱ μὲν γὰρ τὺς ἀγνοῦντας οὐκ ἐδέχοντο παρόντας.* Sed puto ſcriptum fuiſſe, *τὺς ἀγνῶτας. Illi* (Sodomorum cives) *eos qui aderant ignotos non receperunt.*

ALII AUTEM BONOS HOSPITES IN SERVITUTEM REDIGEBANT) *Hi verò*, Ægyptij, *benè meritos de ſe hoſpites ſervitute premebant.* Bene meritus de Ægypto erat Joſephus Iſraelitarum unus. Bene meriti & Iſraelitæ cæteri colendo terras incultas.

Verſ.14. ET NON SOLUM HÆC, SED ET ALIUS QUIDEM RESPECTUS ILLORUM ERAT, QUONIAM INVITI RECIPIEBANT EXTRANEOS: QUI AUTEM CUM LÆTITIA RECEPERUNT HOS, QUI IISDEM USI ERANT JUSTITIIS, SÆVISSIMIS AFFLIXERUNT DOLORIBUS] Locus obſcurus, ſed qui facilè explicari poterat, mutatâ in Græco nonnihil interpunctione, & ἡ mutato in οἱ: deinde ἔσται in ἔστι, & οὐδὲ ſcripto, pro οἱ δὲ, hunc in modum: *καὶ οὐ μόνον, ἀλλ' ἥτις ἐπισκοπὴ ἔστιν αὐτοῖς, ἐπεὶ ἀπεχθῶς προσεδέχοντο τοὺς ἀλλοτρίους· οὐδὲ μετὰ ἑορτασμάτων εἰσδεξάμενοι τοὺς ἤδη τῶν αὐτῶν μετεσχηκότας δικαίων, δεινοῖς ἐκάκωσαν πόνοις. Neque hoc tantum* (id eſt, non in eo tantùm quod dixi vis eſt comparationis) *ſed ſi pœna debita fuit illis*, (Sodomæ civibus) *ideo quod peregrinos inimicè acceperunt, hi* (Ægyptij plus fecerunt, nam) *quos cum feſto gaudio exceperant, participes jam factos juris communis*, (id eſt, civitate donatos) *duriſſimis affecère doloribus.* Ἐπισκοπὴ pro pœna ſæpè ponitur, ut ſuprà XIV.11. Si Sodomorum cives pœnam gravem meruère duritie in hoſpites ignotos, quantâ hi majorem, duritie tantâ in notos & receptos, & in civitatem adſcitos?

Neque temerè adſcitos in *civitatem* vel *Remp. Ægyptiacam*, ſed ob *beneficia inſignia*, quæ in regnum univerſum *Ioſephus* contulerat, quæque per Iſraëlitas benedictione divina, & informatione ſalutari conſequuti erant Ægyptij. Hæc autem *per parentheſin* dicta non malè obſervat *Oſiander*, ita ut revertatur poſtea ad id, unde digreſſus erat autor, cum illam comparationem Sodomitarum & Ægyptiorum quà merita & inhoſpitalitatem inſtituit.

PERCUSSI AUTEM SUNT CÆCITATE) Ideò meritò Ægyptij cæcitate, id eſt, denſiſſimis illis tenebris (de quo actum ſuprà XVII.13.) puniti ſunt.

SICUT ILLI IN FORIBUS JUSTI) Sodomi cives. Gen.XIX.11.

CUM SUBITANEIS COOPERTI ESSENT TENEBRIS, UNUSQUIQUE TRANSITUM OSTII SUI QUÆREBAT.

Scriptura *Canonica*, (quod rectè notat Oſiander) *de hac re paulo aliter refert*, nempe his verbis: *Tribus diebus nemo vidit fratrem ſuum.* Nec *movit ſe de loco, in quo erat. Ex.*X. Non ergo convenit hic liber cum Scriptura Canonica.

Verſ.17. IN SE ENIM ELEMENTA DUM CONVERTUNTUR, SICUT IN ORGANO QUALITATIS SONUS IMMUTATUR, ET OMNIA SUUM SONUM CUSTODIUNT) Hæc quoque in Græco interpunctio vitioſa, & ἤχῳ ſcriptum pro ἦχοι: ſcribendum quippe: *δι' ἑαυτῶν γὰρ τὰ στοιχεῖα μεθαρμοζόμενα ὥσπερ ἐν ψαλτηρίῳ φθόγγοι τοῦ ῥυθμοῦ τὸ ὄνομα, διαλλάσσουσι πάντοτε μένοντα ἦχον. Mutata enim in ſe elementa, ſicut in Pſalterio ſoni mutant genus numeri, ita mutant ſemper manentem tenorem.* Quàm facilè, inquit, tibicen de Dorio tranſit in Phrygium: tàm facilè, ubi Deo ita viſum eſt, omnes naturæ partes ſuum tenorem (quem ἦχον vocat, quo magis inſiſtat comparationi) ſibi ſolitum derelinqvunt, & in longè alienum tranſeunt. Nomen pro genere poni etiam ſupra notavimus XVIII.12.

UNDE ÆSTIMARI EX IPSIS VISIS CERTE POTEST] *ὅθεν ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῆς τῶν γεγονότων ὄψεως ἀκριβῶς, Quod exactè intelligi poteſt ex inſpectu eorum quæ facta ſunt.*

Verſ.18. AGRESTIA ENIM IN AQUATICA CONVERTEBANTUR] Jumenta enim per mare tranſière.

ET QUÆCUNQUE ERANT NATANTIA IN TERRAM TRANSIBANT] In Græco tantùm eſt, *νηκτὰ μετέβαινεν ἐπὶ γῆς*; nare ſolita in terram tranſibant: ranæ nempe in omnem terram Æpypti. Exod.VIII.6.

Verſ.19. IGNIS ENIM IN AQUA VALEBAT SUPRA VIRTUTEM SUAM] In Græco: *πῦρ ἴσχυεν ἐν ὕδατι τῆς ἰδίας δυνάμεως ἐπιλελησμένον. Ignis vim ſuam in aqua obtinebat, oblitus naturæ ſuæ*: quæ eſt ſcilicet, aquis extingui: Repetitum ex iis quæ ſupra XVI.17.

Verſ.20. CORRUPTIBILIUM ANIMALIUM] εὐφθάρτων, id eſt, facilè corruptibilium: idem eſt quod ſuprà XVI.18.

NEC DISSOLVEBANT ILLAM, QUÆ FACILE DISSOLVEBATUR, SICUT GLACIES BONAM ESCAM] Manna pruinæ ſimile non liquefiebat ignibus coctum. Idem quod ſupra XVI.22. *Pro ejusam bonam*, in Græco eſt: *ἀμβροσίας τροφῆς*, quia hic panis Angelorum dicitur, ut habuimus ſuprà XVI.20. Ambroſia autem Græcis ſcriptoribus deorum cibus.

Addimus Oſiandrinam paraphraſin, quæ hic pulchra eſt, & luculenta: *In miraculis, quæ partim in Ægypto, partim in exitu ex Ægypto, partim poſt exitum facta ſunt, tanta fuit naturæ rerum converſio, ut omnia quaſi inter ſe confundi viderentur, & tamen revera coram oculis Dei erat pulcherrima harmonia: quemadmodum in muſico inſtrumento voces inter ſe diſcurrunt, ſurſum deorſumque, & tamen ſimul efficiunt ſuavem & concinnam harmoniam: id quod reipſa in experientia ab Iſraëlitis deprehenſum eſt. Homines enim (Iſraëlitæ) verſabantur in profundo maris, ſine nocumento, qui in terra ſeu agro ambulare debebant. In Ægypto paulò ante ranæ in palatio regis Ægyptiaci diſcurrebant, quæ in aquis alias eſſe ſolent. Ingentia fulgura in denſiſſimo nimbo non extinguebantur, neque craſſiſſimus imber fulmina extinguebat. Neque fulgetra creberrima delebant animalcula, in pœnam Ægyptiis immiſſa: Neque ulla fulgura totis quadraginta annis in deſerto effecerunt, ut manna inde colliqueſceret, quæ tamen aliàs levi Solis calore, tanquam glacies ſolvebatur. Hæc omnia fuerunt valde miraculoſa. Sic hodie etiam in multa videntur coram ratione noſtra admodum confuſe geri: cum tamen in oculis Dei omnia pulcherrimam harmoniam habeant: ſunt enim omnia ad Dei gloriam, & ad Eccleſiæ ſalutem divinitus directa.*

Verſ.21. ET IN OMNI LOCO ASSIDENS EIS) Videtur hic liber eſſe κόλουρος.

Si κόλουρος eſt, neque à *Propheta*, vel *immediata inſpiratione divina* profectus, neque *Scriptura Canonæ* dignus cenſendus eſt: quod tamen Papiſtæ contendunt. Nam *mutilos & imperfectos*, vel *cauda truncatos* libros nec Deus Eccleſiæ tradidit, nec Eccleſia ceu divinos habuit unquam, Quanquam verò autor hic non ulterius in Hiſtoria beneficiorum divinorum progrediatur, quam uſque ad eductionem & deductionem Iſraelitarum, non tamen hinc argumentum peti poteſt, quaſi *cauda truncatum* ſit ſcriptum. Annon enim potuit acquieſcere Hiſtoria Pentateucho Moſis comprehenſa, quum & libera ſit tractationis Oeconomia, & in illa documenta ſatis multa, ſatiſque illuſtria contineantur divinæ ſapientiſſimæ, benigniſſimæ & juſtiſſimæ gubernationis? Quod omninò ejus inſtitutum videtur fuiſſe.

Sed hæc de libro iſto ſufficiant, non *Canonico* quidem, *inſigni* tamen, atque *utiliſſimo. Deo Sapientiæ omnis ſcaturigini ſit laus, honor & gloria in ſempiterna ſecula. Amen.*

I. N. J.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA AD LIBRUM ECCLESIASTICUM SIVE SAPIENTIAM JESU FILII SIRACH.

Præfatio Grotii.

Scriptus eſt hic liber Hebræo ſermone ab Jeſu avo hujus interpretis ſub Simone ſecundo Sacerdote maximo, non ita multò ante Antiochi tempora, ut notat Euſebius demonſtrationis octavo, & confirmant ea quæ infra habemus VIII. 33. 34. Verſus in Græcum, Ptolemæo Evergete per Ægyptum & vicina loca regnante. Antiqui hunc librum ex materia etiam πανάρετον vocant, ut Clemens Alexandrinus. Sequuntur id alii, & Caſſiodorus. Extat autem duplex hujus libri præfatio in Græcis libris, altera ab ignoto aliquo hujus libri editore, altera ſub iſtius Jeſu poſterioris nomine.

In priore illa hæc notanda, χρόνους κάτω appellari tempora poſt Prophetas, ut ipſe explicat, addito tamen χ᾽ αὐτὸν, quia interdum בת קול, id eſt, vox divina, ad quoſdam perferebatur vice Prophetiæ: καθὰ καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, id eſt, ut ex opere apparet. Τῶν πρὸ αὐτοῦ συνετῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, id eſt, ἐκλογὰς fecit, quales habemus à Salomone, Ezechia, & aliis factas, aut juſſas fieri in libro παροιμιῶν, & quales apud Græcos fecit Joannes Stobæus, Maximus & Antonius monachi, & alii. ἴδιά τινα ἀπεφθέγξατο, ipſe ſententias quaſdam argutas invenit, quæ ſub ejus nomine in vulgus manarunt; quales nempe ſententias ſapientum Arabum, additis ſæpe & eorum nominibus, nobis dedit Erpennius. Εἰς ἓν ἅπαντα ἀθροίσας συντάγματα συνήγαγε, id eſt, velut in titulos quoſdam digeſſit, ut, quæ ad eandem materiam pertinent, ſub uno eſſent intuitu. Durum eſt ἐπιστάμενος pro *animo comprehendens*, quaſi ſit pro חשב, quod verti ſolet ἐπίστασθαι: fortè ſcriptum fuerat, πιστάμενος. Αἰνίγματα ſunt, dicta ἀλληγορικῶς. Ceteræ γνῶμαι planiores, omnes Hebræis vocantur παραβολαί. Vide quæ dicta ad Matthæum 13, 3. & 35. καὶ μεριχάς τινας παλαιὰς θεοφιλοῦς ἱστορίας, ideo dixit μερικὰς, quia non nectit hiſtoriam, ſed ex diverſorum temporum hiſtoriis utiliſſimas quaſdam collegit, idque per modum δοξολογίας. Ὀπαδὸς τοῦ Σαλομῶντος, id eſt, veſtigiis inſiſtens Solomonis, eum imitans.

In præfatione ſub ipſius Jeſu nomine, initium plenius eſt in Græco, quam in Latino hoc ſenſu: *Cum multa nobis & magna per legem & Prophetas, & eos, qui ipſos ſecuti, dicta eſſent, ob quæ par eſt laudari Iſraelem eruditionis & ſapientiæ nomine, talia ut ex eis non modo lectores ipſi peritiam adipiſci debeant, ſed & poſſint diſciplinæ ſtudioſi externæ ſe præbere utiles, tum loquendo, tum ſcribendo, etiam avus meus Jeſus &c.* Illa *ut deſiderantes diſcere &c.* In Græco ſic habent: *Ut diſciplinæ avidi, horum facti compotes, majorem in legitima vita profectum facerent*, Veniam habere dixit Interpres Latinus, Græcam ſecutus locutionem, συγγνώμην ἔχειν, pro veniam dare. Etiam illa, *in quibus videmur ſequentes imaginem*, clariora ſunt in Græco. *Si quando videamur impares vertendis quibuſdam locutionibus diligenter elaboratis; non enim idem valent eadem, cum qualia per ſe ſunt Hebraïs enunciantur, & cum transfuſa ſunt in linguam aliam.* Evergeten Regem, cujus hic mentio, intellige ſecundum ejus nominis, qui poſterior fuit Epiphane, ſub quo Pontificatum geſſit Simon Oniæ infra memorandus. Mox pro, *inveni ibi libros relictos*, in Græco eſt, *inveni non modicæ eruditionis exemplum.* Ἀφόμοιον eſt id quod aliter Græci ἴσον dicunt, Latini pariculum, par de pari deſcriptum. Alii libri habent ἀφορμὴν, ut videatur ſcribens reſpexiſſe ſuum tunc peregrinantis vitæ genus, quo & illa ſpectant, quæ ſequuntur in Græco: τοῖς ἐν τῇ παροικίᾳ βουλομένοις φιλομαθεῖν, *iis qui peregrè agentes diſcere aliquid volunt*: id eſt, ut quibus magna non eſt librorum copia, hoc velut multorum librorum compendio utantur.

Obſervationes ad Præfationem.

De originali lingua.

E*Bræo* ſermone ſcriptum eſſe præſentem librum ab *avo Jeſu* etiamſi admittamus, certum tamen non extare amplius in Eccleſia, niſi quæ interpres hic tranſtulit in *Græcum ſermonem*. Unde argumentum: quod liber non ſit *autoritatis Canonicæ*. Quia tales libri conſervati ea lingua ſunt, qua originaliter inſpirati & conſcripti fuêre, neque interire authenticum textum paſſa eſt divina providentia, in iis libris, quos perpetuò Eccleſiæ Canoni conſecravit.

Tempus ſcriptionis.

Tempus Scriptionis hujus libri, qua primum Ebræo ſermone ab avo hujus interpretis Jeſu concinnatus fuit, incertum videri poſſit; *Joſephus* l. XI. Antiquit. ſub finem & XII. c. 1. 3. 4. poſt hiſtorias Biblicas *Sacerdotes Summos* ita recenſet, utpote poſt *Eliaſibum*, filium ejus *Judam*, eo autem defuncto filium ipſius *Johannem*, qui Jeſum, cui promiſſus erat Pontificatus, in templo interfecerat; Cui ſucceſſit *Jaddus*, ab Alexandro M. cui obviam factus eſt habitu Sacerdotali, adoratus, qui ſe in ipſo Deum, cujus Sacerdotio fungeretur, adorare profitebatur. Jaddo autem ſucceſſit filius ejus *Onias*, poſt Alexandri M. mortem *Seleuco* Babylonem, genteſque vicinas, *Ptolemæo filio Lagi* Ægyptum poſſidente. Oniæ (ſeniori, vel Priſco) ſucceſſit in Pontificatu filius *Simon*, qui *Juſtus* appellatus eſt. Qui ſucceſſorem habuit fratrem *Eleazarum*, ad quem Ptolemæus Philadelphus ob interpretes Bibliorum ſcripſit. Eleazaro ſucceſſit Patruus ejus *Manaſſes*. Quo defuncto *Onias* Simonis Juſti filius Pontificatum adeptus eſt. Huic autem *Oniæ* ſecundo *Simon ſecundus* ſucceſſit: Qui defunctus *filio Oniæ* tertio principatum Sacerdotii reliquit: qui *Sanctus* vocatus Heliodoro, reſtitit 2. *Macc.* 3, 31. & *Judæ Maccabæo* viſus eſt intercedere pro populo 2. *Macc.* 16, 2. à fratre *Jaſone* extruſus, & ab altero fratre *Menelao* occiſus. *Euſebius* Joſepho conſonans *l.* 8. *demonſtrat. Evangelic.* ad alterius quidem *Oniæ* filii *Simeonis*, *Secundi* nempe, non ad Simeonis Juſti tempora librum præſentem refert, non autem apparet, an loquatur ibi de prima ejuſdem concinnatione Ebræo ſermone facta, num verò de *translatione in Græcum ſermonem*, num de *Jeſu avo Interpretis*, an vero de *interprete ipſo*. *Poſt hunc* (Eleazarum) inquit, *ſecuntus eſt alter Onias, cui ſucceſſit Simon: cujus tempeſtate Jeſus filius Sirach fama celebris fuit*, ὁ τὴν καλουμένην πανάρετον σοφίαν συντάξας, *qui Sapientiam titulo omnia virtutum genera profitentem compoſuit.* Et in divortia hic eunt ſententiarum Interpp. Nam Simeonis quidem Secundi tempore non avum Interpretis, ſed interpretem ipſum vixiſſe, Siracidem autem ſeniorem vel avum ſub *Ptolemæo Lagi* floruiſſe, adeoque ante Simeonem Secundum *Cornelius à Lapide* cum aliis nonnullis ſtatuit, & Simeonem, quem *Siracides* c. L. celebrat, *juniorem* eſſe vel *Secundum*, non *Sigonio* tantum l. IIX. de Rep. Ebr. c. 2. *Adrichomio* in deſcript. Jeruſ. *Serario* in lib. Maccab. *Rabano, Lyrano, Hugoni*, & *Dionyſio* tribuit *Cornelius* ad v. 1. c. L. Eccleſiaſt. ſed etiam ipſimet *Euſebio* in Chronico Olympiad. 137. ipſe verò exiſtimat, Simeonem à Siracide celebratum eſſe *Simeonem ſeniorem*, vel *Juſtum*, adeoque librum hunc conſcriptum eſſe ſub finem regni Ptolemæi Lagi, vel ſub initium regni Ptolemæi Philadelphi, adducens in eam ſententiam *Genebrardum*,

Sacerdotes Summi poſt hiſtorias Biblicas. Poſt Eliaſib Judas. Johannes. Jaddus. Onias Senior. Simon Juſtus. Eleazar. Manaſſes. Onias II. Simon II. Onias III.

Quo tempore Sirac. Senior vixerit.

NON SINE ILLIS QUÆ ANTE FACTA ERANT ARGUMENTIS PER VIM FULMINUM) Fulmen vocat ignem illum mixtum pluviæ & grandini, de quo ſuprà egit XVI. 17. XVII. 6. Dicit autem eveniſſe hoc illis non ſine præſignificatione; nam cum Sodomitas olim Deus fulmine percuſſiſſet, ſcire debebant ſe non minora meritos: id vero in ſequentibus explicat, inſtitutâ comparatione.

Deum fulmina in Ægyptios ejaculatum priusquam aquis illos involveret & è c. XIV. *Ex.* 24. colligitur, & à *Philone* l. de vita Moſis, *Ioſepho* l. 2. Antiqu. c. 7. & *Artapano* apud *Euſeb.* l. IX. de præpar. c. ult. docetur.

Verſ. 13. ALII QUIDEM IGNOTOS NON RECIPIEBANT ADVENAS) οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἀγνοοῦντας οὐκ ἐδέχοντο παρόντας. Sed puto ſcriptum fuiſſe, τοὺς ἀγνῶτας. *Illi* (Sodomorum cives) *eos qui aderant ignotos non receperunt.*

ALII AUTEM BONOS HOSPITES IN SERVITUTEM REDIGEBANT) *Hi verò*, Ægyptij, *benè meritos de ſe hoſpites ſervitute premebant.* Bene meritus de Ægypto erat Joſephus Iſraelitarum unus. Bene meriti & Iſraelitæ cæteri colendo terras incultas.

Verſ. 14. ET NON SOLUM HÆC, SED ET ALIUS QUIDEM RESPECTUS ILLORUM ERAT, QUONIAM INVITI RECIPIEBANT EXTRANEOS: QUI AUTEM CUM LÆTITIA RECEPERUNT HOS, QUI IISDEM USI ERANT JUSTITIIS, SÆVISSIMIS AFFLIXERUNT DOLORIBUS] Locus obſcurus, ſed qui facilè explicari poterat, mutatâ in Græco nonnihil interpunctione, & ἢ mutato in εἰ: deinde ἔσται in ἔστι, & οὐδὲ ſcripto, pro οἱ δὲ, hunc in modum: καὶ ὃ μόνον, ἀλλ' εἴτις ἐπισκοπὴ ἔστι αὐτοῖς, ἐπεὶ ἀπεχθῶς προσεδέχοντο τοὺς ἀλλοτρίους· οὐδὲ μετὰ ἑορτασμάτων εἰσδεξάμενοι τοὺς ἤδη τῶν αὐτῶν μετεσχηκότας δικαίων, δεινοῖς ἐκάκωσαν πόνοις. *Neque hoc tantum* (id eſt, non in eo tantùm quod dixi vis eſt comparationis) *ſed ſi pœna debita fuit illis*, (Sodomæ civibus) *ideo quod peregrinos inimicè acceperunt, hi* (Ægyptij plus fecerunt, nam) *quos cum feſto gaudio exceperant, participes jam factos juris communis*, (id eſt, civitate donatos) *duriſſimis affecère doloribus.* Ἐπισκοπὴ pro pœna ſæpè ponitur, ut ſuprà XIV. 11. Si Sodomorum cives pœnam gravem meruère duritie in hoſpites ignotos, quantâ hi majorem, duritie tantâ in notos & receptos, & in civitatem adſcitos?

Neque temerè adſcitos in *civitatem* vel *Remp. Ægyptiacam*, ſed ob *beneficia inſignia*, quæ in regnum univerſum *Ioſephus* contulerat, quæque per Iſraëlitas benedictione divina, & informatione ſalutari conſequuti erant Ægyptij. Hæc autem *per parentheſin* dicta non malè obſervat *Oſiander*, ita ut revertatur poſtea ad id, unde digreſſus erat autor, cum illam comparationem Sodomitarum & Ægyptiorum quà merita & inhoſpitalitatem inſtituit.

PERCUSSI AUTEM SUNT CÆCITATE) Ideò meritò Ægyptij cæcitate, id eſt, denſiſſimis illis tenebris (de quo actum ſuprà XVII. 13.) puniti ſunt.

SICUT ILLI IN FORIBUS JUSTI) Sodomi cives, Gen. XIX. 11.

CUM SUBITANEIS COOPERTI ESSENT TENEBRIS, UNUSQUIQUE TRANSITUM OSTII SUI QUÆREBAT.

Scriptura *Canonica*, (quod rectè notat Oſiander) *de hac re paulo aliter refert*, nempe his verbis: *Tribus diebus nemo vidit fratrem ſuum.* Nec *movit ſe de loco, in quo erat. Ex.* X. Non ergo convenit hic liber cum Scriptura Canonica.

Verſ. 17. IN SE ENIM ELEMENTA DUM CONVERTUNTUR, SICUT IN ORGANO QUALITATIS SONUS IMMUTATUR, ET OMNIA SUUM SONUM CUSTODIUNT) Hæc quoque in Græco interpunctio vitioſa, & ἠχῷ ſcriptum pro ἤχοι: ſcribendum quippe: δι' ἑαυτῶν γὰρ τὰ στοιχεῖα μεθαρμοζόμενα ὥσπερ ἐν ψαλτηρίῳ φθόγγοι τοῦ ῥυθμοῦ τὸ ὄνομα, διαλλάσσουσιν πάντοτε μένοντα ἦχον. *Mutata enim in ſe elementa, ſicut in Pſalterio ſoni mutant genus numeri, ita mutant ſemper manentem tenorem.* Quàm facilè, inquit, tibicen de Dorio tranſit in Phrygium: tàm facilè, ubi Deo ita viſum eſt, omnes naturæ partes ſuum tenorem (quem ἦχον vocat, quo magis inſiſtat comparationi) ſibi ſolitum derelinqvunt, & in longè alienum tranſeunt. Nomen pro genere poni etiam ſupra notavimus XVIII. 12.

UNDE ÆSTIMARI EX IPSIS VISIS CERTE POTEST] ὅθεν ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῆς τῶν γεγονότων ὄψεως ἀκριβῶς. *Quod exactè intelligi poteſt ex inſpectu eorum quæ facta ſunt.*

Verſ. 18. AGRESTIA ENIM IN AQUATICA CONVERTEBANTUR] Jumenta enim per mare tranſière.

ET QUÆCUNQUE ERANT NATANTIA IN TERRAM TRANSIBANT] In Græco tantùm eſt, νηκτὰ μετέβαινεν ἐπὶ γῆς; nare ſolita in terram tranſibant: ranæ nempe in omnem terram Æpypti. Exod. VIII. 6.

Verſ. 19. IGNIS ENIM IN AQUA VALEBAT SUPRA VIRTUTEM SUAM] In Græco: πῦρ ἴσχυεν ἐν ὕδατι τῆς ἰδίας δυνάμεως ἐπιλελησμένον. *Ignis vim ſuam in aqua obtinebat, oblitus naturæ ſuæ*: quæ eſt ſcilicet, aquis extingui: Repetitum ex iis quæ ſupra XVI. 17.

Verſ. 20. CORRUPTIBILIUM ANIMALIUM] εὐφθάρτων, id eſt, facilè corruptibilium: idem eſt quod ſuprà XVI. 18.

NEC DISSOLVEBANT ILLAM, QUÆ FACILE DISSOLVEBATUR, SICUT GLACIES BONAM ESCAM] Manna pruinæ ſimile non liquefiebat ignibus coctum. Idem quod ſupra XVI. 22. *Pro eſcam bonam*, in Græco eſt: ἀμβροσίας τροφῆς, quia hic panis Angelorum dicitur, ut habuimus ſuprà XVI. 20. Ambroſia autem Græcis ſcriptoribus deorum cibus.

Addimus Oſiandrinam paraphraſin, quæ hic pulchra eſt, & luculenta: *In miraculis, quæ partim in Ægypto, partim in exitu ex Ægypto, partim poſt exitum facta ſunt, tanta fuit naturæ rerum converſio, ut omnia quaſi inter ſe confundi viderentur, & tamen revera coram oculis Dei erat pulcherrima harmonia: quemadmodum in muſico inſtrumento voces inter ſe diſcurrunt, ſurſum deorſumque, & tamen ſimul efficiunt ſuavem & concinnam harmoniam: id quod reipſa in experientia ab Iſraëlitis deprehenſum eſt. Homines enim (Iſraëlitæ) verſabantur in profundo maris, ſine nocumento, qui in terra ſeu agro ambulare debebant. In Ægypto paulò ante ranæ in palatio regis Ægyptiaci diſcurrebant, quæ in aquis aliàs eſſe ſolent. Ingentia fulgura in denſiſſimo nimbo non extinguebantur, neque craſſiſſimus imber fulmina extinguebat. Neque fulgetra creberrima delebant animalcula, in pœnam Ægyptiis immiſſa: Neque ulla fulgura totis quadraginta annis in deſerto effecerunt, ut manna inde colliqueſceret, quæ tamen aliàs levi Solis calore, tanquam glacies ſolvebatur. Hæc omnia fuerunt valde miraculoſa. Sic hodie etiam in multa videntur coram ratione noſtra admodum confuſe geri: cum tamen in oculis Dei omnia pulcherrimam harmoniam habeant: ſunt enim omnia ad Dei gloriam, & ad Eccleſiæ ſalutem divinitus directa.*

Verſ. 21. ET IN OMNI LOCO ASSIDENS EIS) Videtur hic liber eſſe κόλουρος.

Si κόλουρος eſt, neque à *Propheta*, vel *immediata inſpiratione divina* profectus, neque *Scriptura Canone* dignus cenſendus eſt: quod tamen Papiſtæ contendunt. Nam *mutilos* & *imperfectos*, vel *cauda truncatos* libros nec Deus Eccleſiæ tradidit, nec Eccleſia ceu divinos habuit unquam. Quanquam verò autor hic non ulterius in Hiſtoria beneficiorum divinorum progrediatur, quam uſque ad eductionem & deductionem Iſraelitarum, non tamen hinc argumentum peti poteſt, quaſi *cauda truncatum* ſit ſcriptum. Annon enim potuit acquieſcere Hiſtoria Pentateucho Moſis comprehenſa, quum & libera ſit tractationis Oeconomia, & in illa documenta ſatis multa, ſatiſque illuſtria contineantur divinæ ſapientiſſimæ, benigniſſimæ & juſtiſſimæ gubernationis? Quod omninò ejus inſtitutum videtur fuiſſe.

Sed hæc de libro iſto ſufficiant, non *Canonico* quidem, *inſigni* tamen, atque *utiliſſimo. Deo Sapientiæ omnis ſcaturigini ſit laus, honor & gloria in ſempiterna ſecula. Amen.*

I. N. J.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA AD LIBRUM ECCLESIASTICUM SIVE SAPIENTIAM JESU FILII SIRACH.

Præfatio Grotii.

SCriptus eſt hic liber Hebræo ſermone ab Jeſu avo hujus interpretis ſub Simone ſecundo Sacerdote maximo, non ita multò ante Antiochi tempora, ut notat Euſebius demonſtrationis octavo, & confirmant ea quæ infra habemus VIII. 33. 34. Verſus in Græcum, Ptolemæo Evergete per Ægyptum & vicina loca regnante. Antiqui hunc librum ex materia etiam πανάρετον vocant, ut Clemens Alexandrinus. Sequuntur id alii, & Caſſiodorus. Extat autem duplex hujus libri præfatio in Græcis libris, altera ab ignoto aliquo hujus libri editore, altera ſub iſtius Jeſu poſterioris nomine.

In priore illa hæc notanda, χρόνους κάτω appellari tempora poſt Prophetas, ut ipſe explicat, addito tamen σχεδὸν, quia interdum בת קול, id eſt, vox divina, ad quoſdam perferebatur vice Prophetiæ: καθὰ καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, id eſt, ut ex opere apparet. Τῶν πρὸ αὐτοῦ σοφῶν ἀνδρῶν ἀποφθέγματα συνήγαγεν, id eſt, ἐκλογὰς fecit, quales habemus à Salomone, Ezechia, & aliis factas, aut juſſas fieri in libro παροιμιῶν, & quales apud Græcos fecit Joannes Stobæus, Maximus & Antonius monachi, & alii. ἰδίᾳ τινὰ ἀπεφθέγξατο, ipſe ſententias quaſdam argutas invenit, quæ ſub ejus nomine in vulgus manarunt; quales nempe ſententias ſapientum Arabum, additis ſæpe & eorum nominibus, nobis dedit Erpennius. Εἰς ἓν ἅπασι ἀρχαίοις σύνταγμα συνήγαγεν, id eſt, velut in titulos quoſdam digeſſit, ut, quæ ad eandem materiam pertinent, ſub uno eſſent intuitu. Durum eſt ἐπισκεπτόμενος pro *animo comprehendens*, quaſi ſit pro חפש, quod verti ſolet ἐπισκοπεῖν: fortè ſcriptum fuerat, πιστευόμενος. Αἰνίγματα ſunt, dicta ἀλληγορικῶς. Cæteræ γνῶμαι planiores, omnes Hebræis vocantur παραβολαί. Vide quæ dicta ad Matthæum 13, 3. & 35. καὶ μερικάς τινας παλαιὰς θεοφιλοῦς ἱστορίας, ideo dixit μερικάς, quia non nectit hiſtoriam, ſed ex diverſorum temporum hiſtoriis utiliſſimas quaſdam collegit, idque per modum δοξολογίας. Ὀπαδὸς τοῦ Σολομῶντος, id eſt, veſtigiis inſiſtens Solomonis, eum imitans.

In præfatione ſub ipſius Jeſu nomine, initium plenius eſt in Græco, quam in Latino hoc ſenſu: *Cum multa nobis & magna per legem & Prophetas, & eos, qui ipſos ſecuti, dicta eſſent, ob quæ par eſt laudari Iſraelem eruditionis & ſapientiæ nomine, talia ut ex iis non modo lectores ipſi peritiam adipiſci debiant, ſed & poſſint diſciplinæ ſtudioſi externis ſe præbere utiles, tum loquendo, tum ſcribendo. etiam avus meus Jeſus &c.* Illa *ut deſiderantes diſcere &c.* In Græco ſic habent: *Ut diſciplinæ avidi, horum facti compotes, majorem in legitima vita profectum facerent.* Veniam habere dixit Interpres Latinus, Græcam ſecutus locutionem, συγγνώμην ἔχειν, pro veniam dare. Etiam illa, *in quibus videmur ſequentes imaginem*, clariora ſunt in Græco. *Si quando videamur impares vertendis quibuſdam locutionibus diligenter elaboratis; non enim idem valent eadem, cum qualia per ſe ſunt Hebræis enunciantur, & cum transfuſa ſunt in linguam aliam.* Evergeten Regem, cujus hic mentio, intellige ſecundum ejus nominis, qui poſterior fuit Epiphane, ſub quo Pontificatum geſſit Simon Oniæ infra memorandus. Mox pro, *inveni ibi libros relictos*, in Græco eſt, *inveni non modicæ eruditionis exemplum.* Ἀφόμοιον eſt id quod aliter Græci ἴσον dicunt, Latini paricu-lum, par de pari deſcriptum. Alii libri habent ἀφορμὴν, ut videatur ſcribens reſpexiſſe ſuum tunc peregrinantis vitæ genus, quo & illa ſpectant, quæ ſequuntur in Græco: τοῖς ἐν τῇ παροικίᾳ βουλομένοις φιλομαθεῖν, *iis qui peregrè agentes diſcere aliquid volent*: id eſt, ut quibus magna non eſt librorum copia, hoc velut multorum librorum compendio utantur.

Obſervationes ad Præfationem.

De originali lingua.

E*Bræo* ſermone ſcriptum eſſe præſentem librum ab *avo Jeſu* etiamſi admittamus, certum tamen non extare amplius in Eccleſia, niſi quæ interpres hic tranſtulit in *Græcum ſermonem*. Unde argumentum: quod liber non ſit *autoritatis Canonicæ*. Quia tales libri conſervati ea lingua ſunt, qua originaliter inſpirati & conſcripti fuêre, neque interire authenticum textum paſſa eſt divina providentia, in iis libris, quos perpetuò Eccleſiæ Canoni conſecravit.

Tempus ſcriptionis. *Sacerdotes Summi poſt hiſtorias Biblicas.* *Poſt Eliaſib Iudas.* *Iohannes.* *Iaddus.* *Onias Senior.* *Simon Iuſtus.* *Eleazar.* *Manaſſes.* *Onias II.* *Simon II.* *Onias III.*

Tempus Scriptionis hujus libri, qua primum Ebræo ſermone ab avo hujus interpretis Jeſu concinnatus fuit, incertum videri poſſit; *Joſephus* l. XI. Antiquit. ſub finem & XII. c. 1. 3. 4. poſt hiſtorias Biblicas *Sacerdotes Summos* ita recenſet, utpote poſt *Eliaſibum*, filium ejus *Iudam*, eo autem defuncto filium ipſius *Iohannem*, qui Jeſum, cui promiſſus erat Pontificatus, in templo interfecerat; Cui ſucceſſit *Iaddus*, ab Alexandro M. cui obviam factus eſt habitu Sacerdotali, adoratus, qui ſe in ipſo Deum, cujus Sacerdotio fungeretur, adorare profitebatur. Jaddo autem ſucceſſit filius ejus *Onias*, poſt Alexandri M. mortem *Seleuco* Babylonem, gentesque vicinas, *Ptolemæo filio Lagi* Ægyptum poſſidente. Oniæ (ſeniori, vel Priſco) ſucceſſit in Pontificatu filius *Simon*, qui *Iuſtus* appellatus eſt. Qui ſucceſſorem habuit fratrem *Eleazarum*, ad quem Ptolemæus Philadelphus ob interpretes Bibliorum ſcripſit. Eleazaro ſucceſſit Patruus ejus *Manaſſes*. Quo defuncto *Onias* Simonis Juſti filius Pontificatum adeptus eſt. Huic autem *Oniæ* ſecundo *Simon ſecundus* ſucceſſit: Qui defunctus *filio Oniæ* tertio principatum Sacerdotii reliquit: qui *Sanctus* vocatus Heliodoro, reſtitit 2. *Macc.* 3, 31. & *Iudæ Maccabæo* viſus eſt intercedere pro populo 2. *Macc.* 16, 2. à fratre *Iaſone* extruſus, & ab altero fratre *Menelao* occiſus. *Euſebius* Joſepho conſonans *l. 8. demonſtrat. Evangelic.* ad alterius quidem *Oniæ* filii *Simeonis*, *Secundi* nempe, non ad Simeonis Juſti tempora librum præſentem refert, non autem apparet, an loquatur ibi de prima ejusdem concinnatione Ebræo ſermone facta, num verò de *translatione in Græcum ſermonem*, num de *Ieſu avo Interpretis*, an vero de *interprete ipſo. Poſt hunc* (Eleazarum) inquit, *ſequutus eſt alter Onias, cui ſucceſſit Simon: cujus tempeſtate Ieſus filius Sirach fama celebris fuit*, ὁ τὴν καλουμένην πανάρετον σοφίαν συντάξας, *qui Sapientiam titulo omnia virtutum genera profitentem compoſuit.* Et in divortia hic eunt ſententiarum Interpp. Nam Simeonis quidem Secundi tempore non avum Interpretis, ſed interpretem ipſum vixiſſe, Siracidem autem ſeniorem vel avum ſub *Ptolemæo Lagi* floruiſſe, adeoque ante Simeonem Secundum *Cornelius à Lapide* cum aliis nonnullis ſtatuit, & Simeonem, quem *Siracides* c. L. celebrat, *juniorem* eſſe vel *Secundum*, non *Sigonio* tantum l. IIX. de Rep. Ebr. c. 2. *Adrichomio* in deſcript. Jeruſ. *Serario* in lib. Maccab. *Rabano*, *Lyrano*, *Hugoni*, & *Dionyſio* tribuit *Cornelius* ad v. 1. c. L. Eccleſiaſt. ſed etiam ipſimet *Euſebio* in Chronico Olympiad. 137. ipſe verò exiſtimat, Simeonem à Siracide celebratum eſſe *Simeonem ſeniorem*, vel *Iuſtum*, adeoque librum hunc conſcriptum eſſe ſub finem regni Ptolemæi Lagi, vel ſub initium regni Ptolemæi Philadelphi, adducens in eam ſententiam *Genebrardum*,

Quo tempore Sirac. Senior vixerit.

Digitized by Google

brardum, Salianum, Torniellum in Chronol. *Janſenium, Palacium & Emanuelem Sa* in Eccl. 50. Atque ita etiam *Tirinus*, *Menochius*, *& Scaliger*.

Argumenta adducunt ſequentia 1. quod *Siracides junior* vixerit tempore *Ptolemai Evergetis*, inde avum ejus oportet, ſi non ante, ſaltem ſub tempore *Ptolemas Philadelphi*, & *Eleazari Pontificis* vixiſſe. 2. Quod *Simon ſenior* illuſtris fuerit, eique illuſtria illa elogia conveniant, quæ Siracides congeſſit c. 50. non autem *Simoni ſecundo*, de quo nil memorabile extat ſive apud Joſephum, ſive apud alios ſcriptores. De *ſeniore* verò ita habet *Joſephus* l. 12. Antiqit. c. 2. *Onia Pontifice defuncto ſucceſſit ei filius Simon juſtus cognominatus, quod & Deum piè coleret, & cives ſumma proſequeretur benevolentia.* 3. Simon ille, cujus laus à Siracide texitur, jam erat defunctus, ut è c. 50, 1. patet; Simon autem junior vixit cum Siracide juniore, & fortè ei ſupervixit. Scripſit ergò hæc Siracides ſenior de Simone ſeniore eo jam defuncto, poſt ejus mortem. 4. Si tempore Simeonis ſecundi hæc ſcripta, mirum, quod Eleazari Pontificis & LXX. Interpp. non meminerit, qui Simonem & ætate, & geſtis & gloria anteceſſerunt, mirum etiam, quod non Græco, ſed *Ebræo* ſermone poſt pridem converſa Biblia in Græcam linguam Siracides ſenior ſcripſerit. Hæc illi, è quibus viderint, qui ad Simeonis ſecundi tempora ipſum redigunt.

Quis Ptolemæus Evergetes hic ſit?

Quod autem ad *Ptolemæum Evergetem attinet*, cujus mentio in præfatione fit, eum non eſſe *poſteriorem*, qui *Phiſcon* Joſepho & Straboni dicitur, ut *Grotius* vult, ſed *priorem*, Cornelius, Tirinus & alii obſervant: annus autem ille 38. non eſt regiminis ejus (neuter enim tot annis præfuit) ſed vel vitæ Siracidis junioris, ut Lyranus vult, vel ex quo avus ejus hunc librum conſcripſit.

De nomine libri πανάρετος.

Nomen libri πανάρετος quod concernit, quod *omni virtute plenus* ſit, tribuit quidem id ei *Hieronymus*, vel obſervat potius id ei tributum *præf. in libr. Salom.* ut & *Rabanus*, recte tamen *Cornelius à Lapide* monet, Sapientiam Salomonis πανάρετον *propriè* eſſe ejus *Proverbia*, atque ita appellari ab *Irenæo Hegeſippo*, & aliis apud *Euſeb. l. 4. hiſt. c. 22.*

Eccleſiaſticus.

Eccleſiaſticus autem communiter dicitur non tam ad *imitationem Eccleſiaſtis Salomonei*, ut Cornelius vult, quàm quod Eccleſiæ utilis ſit, ut *Hugo* habet, vel quod in Eccleſia legi conſueverit, ut populum per omnia, quæ officii & virtutis ſunt, erudiat, quam cauſam agnoſcit idem *Cornelius*; qui vero in eo valdè fallitur, quod *utiliorem* dicit *Eccleſiaſticum*, ipſis *Proverbiis* Salomonis, *ac uberiorem meditandi, ſanctè vivendi, dicendi, concionandi materiam ſuppeditare*;

Comparatio cum Proverb. Salom.

Quod eſt librum non Propheticum Prophetico, humanitus ſcriptum divinitus inſpirato, hominis obſcuri, ei, qui à Sapientiſſimo mortalium Salomone indubie profectus eſt, præferre, ac ſoli, quod dicitur, obloqui. Nam in media luce collocatum eſſe arbitramur, *plus utilitatis & Sapientiæ ineſſe* Proverbiis *Salomonis*, quàm *Eccleſiaſtico Siracidis*, & divitias doctrinarum fontem illum divinum inexhauſtas continere, quocum in nullam contentionem rivulus hic turbidus venire poſſit aut debeat, quum de ſola Scriptura ſacra valeat illud Apoſtoli, quod ſit ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ, 2. *Timoth. III.* 16.

Porrò non obſcurè agnoſcit *Grotius*, *interpretem non eſſe Prophetam*, imò nec autorem, quia ſcriptum librum dicit *poſt Prophetarum tempora*, etſi ſuam בת קול *filiam vocis* ingerere *vice Prophetiæ* velit; quæ verò in S. literis fundamentum non habet. Nulla enim Prophetia eſt, niſi quæ à Spiritu ſancto inſpirata, *2. Petr.* 1, 21. nec quicquam quod vice Prophetiæ fuerit, Prophetici & Canonici libri in V. Teſt. cauſa extitit, ſed divina revelatio, quam προφητείαν & Prophetis propriam dicimus, vel θεοπνευστία divina inſpiratio, 2. Tim. 3, 16. Adde quod interpres *petat veniam ſibi dari, ſi non ita commode Hebræa tranſtulerit.* Quod Prophetarum non eſt: utpote qui à Spiritu ſancto agitati, veniam petere opus non habent; quodque in *Prologo* ſtatim innuatur, poſt Prophetarum tempora hæc ſcripta eſſe. *Multorum nobis & magnorum, per legem & Prophetas, aliosque qui SEQUUTI ſunt illos, ſapientia demonſtrata eſt*: ut taceam, quod magnam ſe adhibuiſſe diligentiam, & *multa vigilia* hæc confeciſſe autor profiteatur, qua opus non eſt, cum divinitus inſpirantur ſcribenda.

De autore non Propheta & quod ſcriptum non ſit Canonicum.

Et occurrere nonnulla in hoc ſcripto, quæ non ſunt Canoni divino ſatis conſentanea, imprimis c. 3, 33. c. 46, 23. c. 48, 10. c. 49, 1. ſuis locis conſtabit. Dubitare certè nonnullos è *Pontificiis de autoritate Canonica* ejuſdem fatetur *Pererius* l. 1. de Magia c. 11. p. 59. & *non haberi hunc librum inter ſcripturas Canonicas* apud Hebræos obſervavit ipſe *Thomas* p. 1. q. 89. art. 8. ac poſuit Grotius eundem inter illos libros, qui ſunt extra Ebræorum Canonem. Unde nequicquam laborat *Bellarm. l. 1. de Verb. Dei c.* 14. ut eundem Canoni adſerat, temereque, imò & contradictoriè ejus auctorem *Salomonem* facit, quum Prologum, in quo *Jeſus* autor nominatur, & *tempus ſcriptionis* longè à Salomonis ætate diſtans deſignatur, non reprobet; & ex ipſo libro conſtet poſt tempora *Eliæ, Eliſæ, Hiskiæ, Eſaiæ*, qui c. 48. celebrantur, eundem ſcriptum eſſe, imò poſt Simonem ſacerdotem magnum conſtitutum, ut è c. 50. liquet. *Cornelius à Lapide* prolixè de autore agens, adducit quidem *Anacletum, Alexandrum I. Sixtum I.* & alios Eccleſiaſticum ſub nomine Salomonis allegantes: Sed id fieri cenſet 1. quia imitatur Salomonem. 2. Quia nonnulla deprompſit ex Salomone partim edita, partim non edita. 3. Quia ſolet annecti libris Salomonis. 4. Propter nimiam ſenſus ſimilitudinem & eloquii parilitatem, ut habet Rabanus. 5. Quod juxta *Palacium* Jeſus filius Sirach alio nomine Salomo etiam vocatus ſit. 6. Quod credibile ſit librarios hujus libri nomen impoſuiſſe; certum tamen eſſe agnoſcit autorem Eccleſiaſtici non eſſe *Salomonem*, ſed *Ieſum filium Sirach*, idque probat ex inſcriptione, præfatione, ut & c. 2, 29. & titulo c. 51. ac conſenſu *Euſebii* l. 8. de præp. Ev. c. 2. *Athanaſ.* Synopſ. *Procop. Gaz.* præfat. in Gen. *Caſſiod.* l. 1. inſt. c. 13. *Hieronym.* in c. 9. Dan. *Iſidor. Peluſ.* l. 4. Ep. 228. *Epiph.* l. 1. Tom. 1. hæreſ. 8.

Quanquam verò Bellarminus *ſententias Salomonis hic collectas dicat*, *Grotius* tamen non has eſſe ἐκλογὰς *Salomonis*; ſed *ſimiles* tantùm, *tales* nempe, *quales habemus à Salomone, Ezechia, & ab aliis factas*, agnoſcit, idque præfatio Græca prior innuit: quia autor *veſtigiis Salomonis ſeſe inſiſtere*, eum imitando fatetur, non vero parabolas ipſiuſmet Salomonis exhibere, aut congerere. Et habemus hic confitentem Tirinum, qui, *inſcriptus*, inquit, *aliquando fuit* (hic liber) *Salomoni teſte Hilario, Hieronymo, Auguſtino, & Iſidoro, unde & Concilium Carthaginenſe III. c. 43. eum citat, nomine Salomonis, nempe ob parabolarum & phraſium ſimilitudinem, & quia ex Salomonis para-*

parabolis quædam hinc inde huic operi inſpergun-tur. Sed certum eſt, non Salomonem, ſed Jeſum filium Sirach Jeroſolymitam, cui jam paſſim à Græcis & Latinis adſcribitur, auctorem eſſe, ut conſtat ex Prologo, & cap. ultimo libri: Ieſum, inquam ſeniorem, qui putatur nepos vel abnepos Ieſu Sacerdotis Magni, cum Zorobabele reducis è Babylone ſub Cyro, inquit Iſidorus (l. 6. Etymol. c. 2.) & fuiſſe unus è LXXII. Interpp. qui jubente Ptolemæo Philadelpho Biblia ex Ebræo in Græcum idioma transtulerunt.

Denique cum diverſitatem textus *Latini* & *Græci* Papiſtæ inficiari non poſſint, quam hic obſervavit Grotius, deliberandum illis erit, utrum pro authentico habere velint, anne antiquiorem illum *Græcum*, an verò nuperum *Latinum* à Concilio Tridentino probatum! & quid habendum de *præfatione* in Græco textu tantum extante! de ipſa denique *Latina præfatione* tranſigant Papiſtæ, quam multi Canonicam faciunt, alii Canonicam autoritatem ei derogant, notante hic Menochio: *Hic prologus eſt Ieſu filii Sirach junioris, nec S. Scripturæ authoritatem habet, ut aliqui ſentiunt, alii tamen affirmant.* Affirmat & *Abulenſis* in præfat. part. 2. libr. 1. defenſ. Bellarm. c. 14. p. 268. ut & *Gretſerus*, *Tirinus* Jeſuita hic *Menochio* & *Cornelio à Lapide*, qui ad Græcos Codd. Complutenſ. verſionem *Arabicam & Syriacam* in quibus prologus deſideratur, & ad conſenſum Rabani, Dionyſ. & Palacii provocat, contradicens.

De interpretibus. Cæterum commentatores Eccleſiaſtici præter *Rabanum Maurum*, qui in totam Scripturam ſcripſit, è quo contexta eſt gloſſa ordinaria, autore *Strabo Fuldenſe*, & *Lyranum*, *Hugonem*, ac *Dionyſium*, qui itidem in totam ſcripturam commentati ſunt, reperiuntur præcipue *Nicolaus Gorram*, *Alexander ab Alex.* *Robertus Holcott*, *Robertus Carmelita*, *Paulus* de Palacio, *Robertus Bruis*, *Robertus Boſæus*, *Cornelius Ianſenius*, *Cornel. à Lapide*, *Ioach. Camerarius*, *Ian. Druſius*, *David* Hœſchelius, *David Chytræus*, ut homileticos ſcriptores taceamus.

Diſtribui autem Eccleſiaſticus poteſt in *duas partes:* In *priori* ſententiarum ad *Sapientiam* vel Prudentiam & *ſacram & civilem* facientium farrago exhibetur usque ad c. 44. in *poſteriori* elogia Sapientum præcipuorum, qui tum de *Eccleſiaſtico*, tum *Politico* ſtatu præclare meriti ſunt, continentur, usque ad finem libri, ut tum monitis, tum exemplis ad ſtudium ſapientiæ & virtutum excitemur.

De diſtributione libri. Unde pars prior eſt Διδακτικὴ; pars verò poſterior παραδειγματική, in qua verò tum *aliorum* ſiſtuntur exempla usque ad c. 50. tum ipſe *Siracides* ſe in exemplum ſiſtit oratione nempe c. 51. comprehenſa. *Cornelius à Lapide* tres libri partes facit. Primam c. 1. *Encomium Sapientiæ*, ſive ſacræ Ethicæ ejusque à c. 2. ad 24. præcepta & dogmata de quibuslibet virtutibus exhibentem. *Alteram* qua c. 24. Siracides ipſam Sapientiam ſe, ſuaque prædicantem inducit, ac deinde *Ethica* ejus documenta perſequitur, usque ad c. 42, 16. *Tertiam*, à cap. 42, 15. usque ad finem, harum virtutum & documentorum *exempla* continentem. Unde præmiſſo *encomio Dei*, Deique operum librum concludit *elogiis Patriarcharum*, Prophetarum, & Principum illuſtrium Vet. Teſtam. *Præcepta* autem ſua tradit Siracides juxta ſeriem Decalogi, incipit enim à *timore & cultu Dei*, inde cap. 3. progreditur ad *honorem parentibus* debitum; ac deinceps *officia cæteris* vel ex *charitate*, vel ex *juſtitia* præſtanda proſequitur.

Σκιαγραφία totius Eccleſiaſtici. Σκιαγραφίαν univerſi libri etiam ita exhibere licet. Partes duæ ſunt. 1. Παραινετικὴ. Altera ἐπαινετική. Prioris ſectio prior, ut ita vocemus, eſt *Generalis*, poſterior *ſpecialis*. Generalis tum *adhortatoria* eſt, tum *dehortatoria*. *Adhortatoria* concernit partim tabulam *primam*, ad *Sapientiam & Timorem Dei* excitans cap. 1. ut & ad *patientiam, fiduciam, & ſpem.* cap. 2. partim tabulam *ſecundam*; tum de *honore parentibus* exhibendo cap. 3. tum de *amore proximo* alii, imprimis *pauperi* præſtando cap. IV. *Dehortatoria* nos revocat 1. à *ſecuritate, & calumnia* cap. V. 2. *ab amicorum contemtu* cap. VI. 3. *ab injuſtitia* cap. VII. 4. *à contentionum ſtudio* cap. IIX.

Sectio *ſpecialis* eſt vel *abſoluta magis*, vel *magis comparata*. *Ibi* occurrit tum *admonitio*, tum *precatio* ad Deum pro obſervatione monitorum, tum *ſapientia*, in illis ſitæ *commendatio*. *Admonitio* illius generis & quæ *obſervanda*, & quæ *vitanda* concernit; *illa* qua *œconomica*, conjugem, & amicos cap. IX. nec non *Politica* de *bono & malo magiſtratu* cap. X. ut & qua *vitam communem* de *hoſpitalitate* prudenter exercenda cap. XI. & *amicis veris* à falſis dignoſcendis cap. XII. & XIII. *Hæc* reſpiciunt 1. *Avaritiam* cap. XIV. 2. *Prophanam de Deo ſententiam* cap. XV. 3. *Inobedientiam* cap. XVI. 4. *Impietatem & impœnitentiam* cap. XVII. & XIIX. 5. *Ebrietatem & impudicitiam* cap. XIX. 6. *Odia & mendacia* cap. XX. 7. *Superbiam*, cum qua maxime conjuncta eſt *ſtoliditas* cap. XXI. 8. *Stultorum commercia* c. XXII. *Precatio* habetur cap. XXIII. *Sapientiæ commendatio* c. XXIV.

Sectionem *magis comparatam* quod concernit, ea (1.) ad *numeros* revocata nonnulla ſiſtit, utpote *tria delectabilia*, & *tria deteſtanda*, nec non *decem commendanda*, & ex adverſo quædam mala, & inter ea præcipue *malam mulierem* cap. XXV. cui verò opponitur *mulier bona* cap. XXVI. (2.) per *ſimilia illuſtrata* procedit, qua *fugienda*, utpote *injuſtitiam* cap. XXVII. *contentiones* cap. XXIIX. & qua *facienda*, *beneficentiam* nempe erga alios cap. XXIX. & erga liberos in *recta eorum educatione* cap. XXX. (3.) per *antitheſin* de *avaris & liberalibus* cap. XXXI. de *conviviantibus* cap. XXXII. de *piis & hypocritis* cap. XXXIII. de *ſomniis ac divinationibus* & *de verbo Dei* cap. XXXIV. de *externis pietatis exercitiis* cap. XXXV. (4.) in *precatione* verſatur adverſus *hoſtes* Eccleſiæ, & pro *membris* ejusdem cap. XXXVI. (5.) comparationem inſtituit inter *falſos amicos* & conſultores, ac *bonos* cap. XXXVII. *Medicum & ægrotum*: *Studioſum* item *literarum & opifices* cap. XXXIIX. nec non inter *ſtudium* Sapientiæ, & *Sapientiam* divinam in operibus ejus relucentem cap. XXXIX. & humani generis *miſeriam* ac calamitates, ejusque quandam temperiem cap. XLI. denique inter *mortem amaram & gratam*; ac poſteritatem *impiorum* maledictam, & *piorum* benedictam memoriam: additis quibusdam de *quibus erubeſcendum* cap. XLI. & *de quibus non erubeſcendum* cap. XLII.

Pars ἐπαινετικὴ laudes proſequitur (1.) *divinæ magnificentiæ* cap. XLIII. (2.) *Sapientiæ* & virtutis *hominum præſtantiſſimorum*, tum temporum *priorum*, idque partim *abſolute*, & ante reges, utpote *Patriarcharum* cap. XLIV. *Moſis* & *Aaronis* ac *Pineæ* cap. XLV. nec non *Ioſuæ*, *Calebi*, & *Iudicum* cap. XLVI. & temporibus *Regum*, utpote *Nathanis*, *Davidis*, ac *Salomonis* cap. XLVII. *Eliæ* item, *Eliſæi*, & *Ezechiæ* cap. XLIIX. *Ioſiæ*, *Ieremiæ*, *Ezechielis*, XII. *Prophetarum* minorum, *Zorobabelis*, *Ioſuæ* Sacerdotis, & *Nehemiæ* cap. XLIX. partim *comparatè*, colatione inſtituta *Enochi* & *Ioſephi*, *Sem* & *Sethi*,

Digitized by Google

Sethi, nec non *Adami & cæterorum hominum*, eodem cap. XLIX. tum temporis *Siracidis*, *Simonis* nempe *Pontificis* cap. L. (3.) *Nomen divinum*, ut & *cæleſtem Sapientiam*, colophonis loco, celebrat cap. LI. Atque ita in gratiam memoriæ diſtribuete placuit univerſam tractationem: inſiſtemus autem *generali* tantum diſtributioni, ne variis ſubdiviſionibus repetendis opus ſit.

Id ſaltem adhuc in anteceſſum notandum, *Grotium* & alios interpp. ſententias *Græcorum* & *Latinorum* Exoticorum ſcriptorum morales cum hiſce gnomis Siracidis crebrò conferre, quod à nobis etiam fiet, id tamen diſcriminis inter has & illas non negligi debere, quod *illa* ad ſecundam imprimis tabulam, *hæ* etiam & cum maximè ad primam ſpectent; *illa* autorum ſint, qui errores graviſſimos de Deo foverunt, verique Dei notitia caruerunt, & extra Eccleſiam conſtituti fuerunt, *hæ* verò doctrinam Eccleſiæ proponant, & veram Dei notitiam ſimul inferant, vel ſupponant. *Illa* ſolum quæ ex lege naturæ haberi potuêre tradant: *hæ* verò redundârint ex revelatione verbi divini: *illarum* autores de Evangelio planè nihil cognitum habuerunt; *hic* verò de remiſſione peccatorum, de auxilio Dei in cruce, de benedictione divina ex fœdere Dei promiſſa, de vita & ſalute æterna agatur, & doctrina Eccleſiæ propria de Meſſia præluceat, ſine qua virtutes & opera noſtra Deo placere non poſſunt Ebr. 11, 6. Conf. B. *Chytr.* in præfat. ad Sirac.

PARS I. Διδακτική

DOGMATA VIRTUTUM & officiorum convenientium præſcribens.

CAPUT I.

Sapientiæ origo à Deo eſt, quam dat diligentibus, ac timentibus ipſum; unde timor Dei, qui non ſolum ſapientiam, ſed & reliquas virtutes omnemque felicitatem ſecum adfert, commendatur, hypocriſis verò, & ambitio caveri jubetur.

Verſ. 1.

OMNIS SAPIENTIA A DEO EST, ET CUM ILLO FUIT SEMPER) Non mirum eſt ſapientiam à Deo proficiſci, cum ei ſemper adfuerit. Vide quæ diximus Sap. 9, 3. & memento ut ibi, ita hic Sapientiam ſumi γενικῶς, quatenus Deo infinitè, hominibus pro ſuo modulo convenit.

NOn confundenda ſapientia, quæ *à Deo eſt* θεόςδοτ☉, cum ſapientia quæ *in Deo eſt* cum *eſſentiali* tum *hypoſtatica*; *Illa eſt* ἔκτυπος, *hæc* ἀρχέτυπος; *illa* quod ad communicationem, *temporalis*, *hæc* æterna: *illa* finita, *hæc* infinita. Et rectè obſervat B. Chytræus, *ordiri Siracidem à doctrina primi præcepti in Decalogo de vera ſapientia, eamque eſſe pietatem veram, ſeu religionem, quæ etſi diſtincta ſint, ſi ſapientia ſit Deum rectè noſſe, & religio Deum rectè colere, hic tamen, eo quod inter ſe copulata eſſe debeant, & juxta Lactantium tum in colendo ſapere, id eſt, ſcire quid nobis, & quomodo colendum ſit, tum in ſapiendo colere debeamus, id eſt, re & actu quod ſcierimus explicare, commutantur*, & ceu ἰσοδυναμοῦντα habentur. Fons autem ſapientiæ & religionis Deus eſt, à quo hi duo rivi ſi aberraverint, areſcant neceſſe eſt: quem qui neſciunt, vel agnitum non colunt, nec ſapientes eſſe poſſunt, nec religioſi. Quia verò Deus ſapientiam & veram pietatem per verbum ſuum nobis revelavit, ideò verbum Dei & ſapientia etiam apud Siracidem permutantur. Vid. c. XXIV. etſi verbum Dei fons ſapientiæ ſit.

Verſ. 4.

ARENAM MARIS) Hæc cum ſequentibus uno ſpiritu legenda. Senſus enim eſt: ſicut arenam maris (*numeroque carentis arena*, ait Horatius & pluviæ guttas, & tempora æternitatis nemo numeraverit, ſicut cœli altitudinem, terræ partes omnes, & maris infima, nemo metiri queat: ita nemo eſt qui Dei ſapientiam omnem queat perveſtigare. Illa, *Dei præcedentem omnia*, non ſunt in Græco.

PRIOR OMNIUM CREATA EST SAPIENTIA) נברא: Imitatur Græcum Proverbiorum 8, 22. Creata dicitur divina ſapientia, cum ſe operibus prodidit. Sic & infra 9.

De *Græco* Prov. 8, 22. ſuo loco. In *Ebræo* illic non habetur verbum נברא. Et aliud eſt *ſapientiam creatam* eſſe, aliud verò *ſe operibus prodidiſſe*. Nam & Deus ſe *prodidit operibus*. Num verò ideo Deus *creatus* dici poterit? Eſt ergo hoc non ſatis verbo Dei conſentaneum, cum de ſapientia divina dicitur ἔκτισαι προτέρα: uti & cap. 24, 14. profitetur ſapientia πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με, *ab initio, & ante ſecula creata ſum.*

Verſ. 5.

FONS SAPIENTIÆ VERBUM DEI) λόγος & σοφία promiſcuè uſurpantur. Senſus idem qui Sapientiæ 7, 25. Epicharmus:

Ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπου λόγ☉ πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου.

Diverſa hæc eſſe ab illis Sap. 7, 25. vel ſola collatio docet. *Tirinus* verbum Dei fontem ſapientiæ eſſe dicit, tum verbum *increatum*, utpote & *hypoſtaticum* & *eſſentiale*, ipſam conceptionem, intellectionem, & juſſionem Dei, tum *verbum*, quod vocat, *creatum, legem creaturis omnibus datam vel inditam à Deo.* Sed legem Dei verbum creatum dici ἄγραφον, neque hic vel de *Filio Dei* verbo *hypoſtatico*, vel de *intellectione Dei* agitur, ſed de *verbo* προφορικῷ quo Deus nobis ſapientiam communicat. Unde nec *lex naturæ* commodè huc trahitur.

INGRESSUS ILLIUS MANDATA ÆTERNA) Obſervatio mandatorum quæ Deus per legem dedit, & ab æterno dare decreverat, aditum præbet ad ſapientiam.

Verſ. 6.

RADIX SAPIENTIÆ) Id eſt, prima illa ſapientia nobis imperſcrutabilis.

Nugæ Cornelii, quomodo *Maria* ſit *radix ſapientiæ*, ſenſu *allegorico*, indignæ ſunt, quæ recenſeantur: qui eo etiam abit cum *Thoma*, ut *matrem Dei quandam infinitatem habere ex bono infinito* affirmet. Rectè autem idem, *radix ſapientiæ*, inquit, *eſt Deus, quem nemo perfectè intelligit, licet ramos quoſdam ſapientiæ à Deo in ſe derivatos, aliquo modo quiſque cognoſcat.*

Verſ. 7.

DISCIPLINA SAPIENTIÆ CUI REVELATA EST ET MANIFESTATA, ET MULTIPLICATIONES ILLIUS QUIS AGNOVIT? Deeſt in Græco.

Verſ. 8.

UNUS EST ALTISSIMUS CREATOR OMNIPOTENS, ET REX BONUS ET METUENDUS NIMIS) In Græco aliter: *Unus eſt ſapiens & metuendus nimis.* Sapiens, nempe perfectè, ſicut bonus perfectè, Matth. 19, 17.

Verſ. 9.

IPSE CREAVIT ILLAM IN SPIRITU SANCTO) Illud, *in Spiritu ſancto*, non eſt in Græco.

Aliena ergò illa ſunt, quæ Cornelius habet de ſapientia hypoſtatica genita ex cognitione Spiritus ſancti, quæ, & alia valdè tricoſa circa myſterium

Digitized by Google

rium Trinitatis hic adducta deteſtantur pii potius, quàm mirantur.

ET DINUMERAVIT, ET MENSUS EST) *Menſus eſt*, non eſt in Græco. *Dinumeravit*, nempe ut ſolemus illa quæ elargiri volumus.

Verſ. 10.

ET EFFUDIT ILLAM SUPER OMNIA OPERA SUA) id eſt, ſuper homines. Eſt ſingulis aliqua particula divinæ auræ.

SECUNDUM DATUM SUUM) in Græco: κατὰ τὴν δόσιν αὐτοῦ. Eleganter. Δόσιν vocant medici, quantum cuique ſumere opus eſt.

ET PRÆBUIT ILLAM DILIGENTIBUS SE) ἐχορήγησεν, id eſt, largè præbuit. Ita enim eam vocem ſumunt Græci. Vides hic verum eſſe quod dicunt Platonici, aliam cognitionem eſſe matrem amoris, aliam amoris filiam.

Perperam Cornelius *omnia opera omnes creaturas* intelligit: quaſi *magna ſapientia indita etiam cœlis, elementis, arboribus, plantis, avibus, piſcibus:* in quibus quidem Dei creatoris ſapientiam, in nonnullis etiam inditam quandam ſolertiam, utpote in avibus quibusdam miramur, ſed communicatam atque inditam eſſe illis inanimatis & brutis creaturis divinam ſapientiam, de qua hic ſermo, ecquis admittet?

Verſ. 11.

TIMOR DOMINI GLORIA ET GLORIATIO) καύχημα. Senſus eſt, pietatem cauſam eſſe & boni nominis, & tranquillæ conſcientiæ, quæ καύχημα dicitur.

Verſ. 13.

TIMENTI DOMINUM BENE ERIT IN EXTREMIS) Pax illum ſequetur.

ET IN DIE DEFUNCTIONIS SUÆ BENEDICETUR) Requiem à Deo accipiet.

Verſ. 14.

DILECTIO DEI HONORABILIS SAPIENTIA) Non eſt in Græco: ſed id quod in Latino infra habemus: *Initium ſapientiæ timor Domini*, ex Proverb. 1, 7. Senſus idem qui ſupra 5. & Jobi 28, 28. Sequitur, μετὰ πιστῶν ἐν μήτρᾳ συνεκτίσθη αὐτοῖς. Eſt locutio figurata quæ ſignificat ab initio, nempe fidei in Deum. Vide quæ dicta ad Jobum 31, 18. & Pſalm. 58, 4. Sequitur in Græco: μετὰ ἀνθρώπων θεμέλιον αἰῶνος ἐνόσσευσε, καὶ μετὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἐμπιστευθήσεται: *Cum hominibus nidificavit æterna fundamina, & progeniei eorum ſe credidit.* Senſus eſt: inter ea, quæ conſpiciuntur animantia nullum eſſe quod ſapientiæ capacius ſit homine. In Latino multa ſunt hic illic addita, ut ab Eclogarum deſcriptoribus fieri ſolet.

Non ergo ex illis v. 16. *cum fidelibus in vulva concreatus eſt* (timor Domini) Calviniani elicere poſſunt, *fidelium liberos ab utero ſanctos eſſe*, neque cum *Janſenio* dicendum, *pleroſque fideles etiam in utero accipere donum quoddam, quo ad pietatem proclives ſint præ cæteris*; proclivitas enim ad pietatem non eſt à *generatione*, ſed *regeneratione*; & *quicquid ex carne natum eſt, caro eſt, Joh. 3, 5.* rectius autem Cornelius: *Timor Dei eſt fidei connatus, & connaturalis*; quod coincidit cum Grotiana explicatione; quod *figurata ſit locutio*, ἐν μήτρᾳ, *quæ ſignificet* ab initio, *nempe fidei in Deum*, quaſi dicat, *ſimul ac fides & fidelis creatur, creatur & timor; in eodem utero gignuntur, ab eodem pariuntur.* Explicatio tamen Corneliana ibi ſubjuncta, quia naturam juſtificationis pervertit, admittenda non eſt: de quibus in *Exegem. Aug. Conf. art.* 4.

Verſ. 20.

ET PLENITUDO A FRUCTIBUS ILLIUS) in Græco: καὶ μεθύσκει αὐτοὺς ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῆς: *Et inebriat eos* (ſapientia, eos qui Deum timent) *de fructibus ſuis.* Μεθύσκει, id eſt, lætitia implet. Ita enim ſumi ſolet Hebræum שכר. Sic & infra 22, 14.

Verſ. 21.

OMNEM DOMUM ILLIUS IMPLEBIT A GENERATIONIBUS, ET RECEPTACULA A THESAURIS ILLIUS) Tranſpoſuit voces. In Græco eſt: πάντα τὸν οἶκον αὐτῆς ἐμπλήσει ἐπιθυμημάτων καὶ τὰ ἀποδοχεῖα ἀπὸ τῶν γεννημάτων αὐτῆς. *Omnem domum implet rebus pretioſis ſuis, & omnes apothecas ſuis fructibus.* Vox ἐπιθυμημάτων reſpondet hic Hebræo, חמדות, quod ἐπιθυμία ſignificat, Dan. 11, 8. & alibi. Ἀποδοχεῖα nomen eſt generale, hic ſignificans cellas in quas fruges & poma reconduntur. Sequitur hic in Græco quod in Latino tranſpoſitum eſt: ἀμφότερα δέ ἐστι δῶρα Θεοῦ εἰς εἰρήνην, id eſt, tum per ἐπιθυμήματα illa, tum per fructus ſignifico Dei dona ſalutaria.

Verſ. 22.

CORONA SAPIENTIÆ TIMOR DOMINI) id eſt, magnum eruditionis ornamentum, pietas.

REPLENT PACEM ET SALUTIS FRUCTUM) in Græco eſt: ἀναθάλλων εἰρήνην καὶ ὑγίειαν ἰάσεως. Proſequitur ſimilitudinem coronæ, dicitque pietati pro floribus eſſe ſalutem animi & corporis: quarum illa generis nomine εἰρήνη, hæc ὑγίεια ἰάσεως, id eſt, ſanitas talis quæ omnibus malis ſit medica.

Verſ. 23.

ET VIDIT ET DINUMERAVIT EAM) Repetitum ex ſuperioribus 9. In Græco quibusdam hoc loco eſt: ἐπλάτυνε καὶ καύχησιν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτήν. Id eſt, *diligentibus illam* (coronam, nam αὐτὴν ad στέφανον refertur) *latè ſe extendit animi fiducia.* Πλατύνει activum pro reciproco. Καύχησις eſt gaudium conſcientiæ, ut & ante diximus.

Verſ. 24.

SCIENTIAM ET INTELLECTUM PRUDENTIÆ SAPIENTIA COMPARTIETUR) *Pluit*, id eſt, largè effundit, ut infra 10, 15. in Sixtina editione.

Verſ. 25.

ET RAMI ILLIUS LONGÆVI) *Longævitas* μακροημερεύσεως. Vide ſupra 12. Qui ſapit, curam habet ſanitatis.

Verſ. 26.

IN THESAURIS SAPIENTIÆ INTELLECTUS ET SCIENTIÆ RELIGIOSITAS: EXERCITATIO AUTEM PECCATORIBUS SAPIENTIA) Malè ſcriptum eſt *exercitatio* pro *execratio*. Et eſt hic ſupervacua inſerta ſententia, quæ infra ſequitur 31 quem locum & in Græco obtinet.

Verſ. 27.

TIMOR DOMINI EXPELLIT PECCATUM) Amplius in Græco: φόβος κυρίου ἀπωθεῖται ἁμαρτήματα, παραμένων δὲ ἀποστρέψει ὀργήν. *Timor Domini averſatur peccata, & qui patiens eſt iram deteſtatur.* Παραμένων verti *patiens*. Propriè id verbum conſtantiam ſignificat, ut apparet infra 6, 9 & Jacob. 1, 25. ſed & patientia conſtantiæ pars non minima.

Corrigenda ergo hic vulgata: *Quia timorem Domini peccatum expellere* non ſatis analogon eſt fidei; niſi dextrè explicetur de peccato *futuro*, non *præterito*: *hoc* enim remittitur ex gratia in juſtificatione, non vero expellitur: ac remiſſionem conſequimur fide ſola, non verò timore. Cæterum *timor* facit ut caveamus ne peccatis Deum offendamus. *Gregor. M.* homil. XXXIV. in Evangel. *Prava mens ſi non prius per timorem evertitur, ab aſſuetis vitiis non emendatur.*

Verſ. 28.

NAM QUI SINE TIMORE EST NON POTERIT JUSTIFICARI. IRACUNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIUS EST) οὐ δυνήσεται θυμώδης ἀνὴρ δικαιωθῆναι. ἡ γὰρ ῥοπὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ πτῶσις αὐτῷ. *Vir iracundus non poterit juſtificari*, (id eſt, laudari. & in bona eſſe fama. id enim ſæpe valet δικαιοῦσθαι, ut Matth. 11, 19. & alibi) *nam pondus iræ ruina ipſi.* Id eſt, ipſum ad ruinam impellit: efficit ut faciat dicatque minimè laudabilia.

Cornelius exponit h. m. *Vir iracundus non poterit juſtificari*, id eſt, *in juſtitia conſervari. Menochius* & *Tirinus* verbi propriam & receptam ſignificationem retinent, *juſtus non erit, nec Deo placere poterit*; quo pacto etiam *B. Lutherus* reddidit. Iracundia enim cum juſtitia non conſiſtit. Ita Oſiander: Qui præceps ſuis cupiditatibus fertur, & affectibus pravis (excuſſo Dei timore) indulget, is neque Deo placere, neque exitium

Digitized by Google

evitare poterit. Quæ explicatio ut ſimplicior, ita convenientior eſt.

Verſ. 29.

USQUE IN TEMPUS SUSTINEBIT PATIENS, ET POSTEA REDDITIO JUCUNDITATIS) ἕως καιροῦ ἀνθέξεται μακρόθυμος, καὶ ὕστερον αὐτῷ ἀναδώσει εὐφροσύνη. Ubi καὶ ponitur more Hebræo pro adverſativa. Senſus enim eſt: Vir lenis ad tempus perferet (injurias:) ſed poſtea gaudium ipſi orietur. Sic ἀναδιδόασι πηγαί, Herodotus: *Fontes exſiſtunt.*

Verſ. 30.

BONUS SENSUS USQUE IN TEMPUS ABSCONDET VERBA ILLIUS, ET LABIA MULTORUM ENARRABUNT SENSUM ILLIUS) Illud *bonus ſenſus* videtur ex margine in textum irrupiſſe; nam in Græco eſt cohærenter cum præcedentibus: ἕως καιροῦ κρύψει τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ χείλη πολλῶν ἐκδιηγήσεται σύνεσιν αὐτοῦ. *Ad tempus verba ſua comprimet, ſed multorum labia prudentiam ipſius narrabunt.* Silentium illius in tempore compenſabitur multorum de ipſo ſermonibus.

Verſ. 31.

IN THESAURIS SAPIENTIÆ SIGNIFICATIO DISCIPLINÆ) In Græco: παραβολὴ ἐπιστήμης. In penu ſapientiæ ſunt multa ſcitè dicta, quæ inde ſuo tempore expromuntur.

Verſ. 33.

CONCUPISCENS SAPIENTIAM CONSERVA JUSTITIAM, ET DEUS PRÆBEBIT ILLAM TIBI) In Græco pro *juſtitiam* eſt *præcepta*, Dei ſcilicet. Senſus idem qui ſupra 5.

Verſ. 34.

ET QUOD BENEPLACITUM EST ILLI FIDES ET MANSUETUDO) Hæc non debent divelli; cohærent enim, ut ex Græco apparet. Quæ autem in Latino ſequuntur, *& adimplebit theſauros illius*, repetita ſunt ex ſuperiore 21.

Verſ. 36.

NE SIS INCREDIBILIS TIMORI DOMINI) In Græco: μὴ ἀπειθήσῃς φόβῳ κυρίου ἐν πενίᾳ ὤν: *Ne timori Dei* (id eſt, præceptis pietatis) *ſis inobſequens, ſi fortè egens fueris.* Noli egeſtate abduci ab officio, ut multi. Pſal. 125, 3. Prov. 30, 9

ET NE ACCESSERIS AD ILLUM DUPLICI CORDE) ἐν καρδίᾳ δισσῇ. Dicitur καρδία δισσή, quæ partim fidit, partim diffidit; quod ipſum διστάζειν alternari: Matth. 14, 31. διακρίνεσθαι, id eſt, diſcernere in quibus fidas, in quibus non: Matth. 21, 21. Jacob. 1, 6. ἐνδοιάζεσθαι vero Philoni, ut diximus ad Jac. 2, 23.

Verſ. 37.

NE FUERIS HYPOCRITA IN CONSPECTU HOMINUM, ET NON SCANDALIZABERIS IN LABIIS TUIS) Græcè: μὴ ὑποκριθῇς ἐν στόμασιν ἀνθρώπων καὶ ἐν τοῖς χείλεσί σου πρόσεχε. Ita enim eſt in Sixtina, pro quo libri minus emendati, καὶ πρόσεχε. *Ne mentiaris coram hominibus, ſed labiis tuis attende.* Ὑποκρίνεσθαι pro mentiri eſt & in Græco Jobi 34, 30 Matth. 24, 51. Jac. 5, 12. ἐν στόμασι pro Hebræo בְּפִי, ἐνώπιον, quomodo & Romani os pro facie dicunt.

Verſ. 38.

ATTENDE IN ILLIS NE FORTE CADAS) In Græco: μὴ ἐξύψου σεαυτὸν ἵνα μὴ πέσῃς. *Noli te attollere ne cadas.* Menander benè:

Ὅταν ἴδῃς πρὸς ὕψος ἠρμένον τινά,
Λαμπρῷ τε πλούτῳ καὶ γένει γαυρούμενον,
Ὀφρῦν τε μείζω τῆς τύχης ἐπηρκότα,
Τούτου ταχεῖαν νέμεσιν εὐθὺς προσδόκα·
Ἐπαίρεται γὰρ μεῖζον ἵνα μεῖζον πέσῃ.

ET ADDUCAS ANIMÆ TUÆ INHONORATIONEM) Id eſt, tibi ipſi, לְנַפְשְׁךָ.

Verſ. 39.

ET IN MEDIO SYNAGOGÆ ALLIDAT TE) *Proſternat te*, Ut ſolebat fieri illis qui ob delictum aliquod contra legem loris cædebantur. Eſt ergò hic καταβαλεῖ, quod הִפִּילוֹ, Deuter. 25, 2. ἐν μέσῳ συναγωγῆς, id eſt, coram judicibus. Sic συναγωγὴ non raro ſumitur, ut Pſal. 82, 1.

QUONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINUM) Ideo vapulabis, quia deprehenſus es in facinoribus contra legem.

Rectè hic Oſiander: *Si quis enim ſeſe extollit, ſuperbit, & ſublimes ſpiritus gerit, quaſi Deus ipſius opera in Eccleſia, aut Republica carere nō poſſit, interim alios deſpicit, ſubſannat, premit, hunc Deus deturbat, ejus occulta peccata in lucem producit, hypocriſin detegit, eumque confundit, & perdit.*

CAPUT II.

Hortatur ad patientiam in afflictionibus, & ad conſtantiam in tentationibus: & cauſas ac argumenta, quæ nos moveant, adducit, divinam probationem, & ereptionem, quæ exemplis confirmat: addito væ inconſtantibus. Oſtenditque, eos verè diligere Deum, qui in vera pietate perſeverant, & humiliter ſe voluntati Dei ſubjiciunt.

Verſ. 1.

INSTA IN JUSTITIA ET HONORE) Hæc præter Græcum addita.

ET PRÆPARA ANIMAM TUAM AD TENTATIONEM) Vide Matth. 4, 1. Multa hic ſunt Chriſtianè dicta, fortè & à Chriſtianis.

Talia verò in Vet. Teſt. etiam dicta eſſe ante Chriſtum exhibitum vel è *Jobo*, *Pſalmis & Proverbiis Salomonis* notiſſimum eſt. Non ergò ea reſtringenda ad N. T. quaſi perfectiora reddiderit Chriſtus præcepta moralia, eademque novis additamentis vel leg bus locupletarit, quæ *Socinianorum* eſt hæreſis. Præcepti hujus cauſam dat Leo M. ſerm. 1. de Quadrag. c. 3. Vir ſapientia Dei plenus ſciens ſtudium religionis laborem habere certaminis, cum prævideret pugnæ periculum, ante admonuit pugnaturum; ne forte, ſi ad ignorantem tentatio accederet, imparatum citius vulneraret. Notant hic Interpp. remedia ad vincendam tentationem 1. animi ad eam præparationem. 2. Animi rectitudinem & ſubmiſſionem, 3. Patientiam, ne præcipites ruamus in murmurationem, vindictam, deſperationem, ἀποστασίαν. 4. Conjunctionem cum Deo per arctiſſimum orationis, affectus, & adhæſionis conſtantis vinculum, ut reſignemus etiam nos in voluntatem Dei, & patienter expectemus mutationem. Adeoque 5. fiduciam in Deum. *De præparatione ad tentationem.*

Verſ. 2.

DEPRIME COR TUUM) Dirige. εὔθυνον.

INCLINA AUREM TUAM, ET SUSCIPE VERBA INTELLECTUS) Deſunt hæc in Græco.

ET NE FESTINES IN TEMPORE OBDUCTIONIS) Feſtinare hic eſt loqui aliquid προπετῶς. ἐπαγωγὴ verò ipſum illud, quod à Deo homini immittitur, quo ſenſu & ἐπαχθῇ vocem jam mox habebimus. Sic & 2 Petr. 2, 5. ſic infra ἐπάγειν 4, 18 23, 19. 46, 4. 48, 2. & ἐπαγωγὴ 5, 10. 10, 14. 23, 12. 40, 2.

Verſ. 3. SUSTINE SUSTENTATIONES DEI) Non eſt in Græco.

ET SUSTINE) In Græco: καὶ μὴ ἀποστῇς, ne diſcedas à Deo.

UT CRESCAT IN NOVISSIMO VITA TUA) Id eſt, vita melior tibi obtingat poſt mortem. Senſus pius interpretis. Sed poteſt Græcum, ἵνα αὐξηθῇς ἐπ' ἐσχάτων σου exponi, ut locupleteris poſtea; nam ἐπ' ἐσχάτων Hebræis dicitur, quicquid tempore eſt poſterius.

Oſiander non malè; ut magis magiſque fides & pietas in te confirmentur. Ut enim milites qui liberali ſunt ingenio, ſubinde animoſiores fiunt ex pugnis, & victoriis, ita etiam verè pii majus robur fidei acquirunt, & in vera pietate confirmantur, quoties aliquam victoriam adverſus carnem ſuam corruptam, mundum, & Satanam obtinuerunt.

Verſ. 4. OMNE QUOD TIBI APPLICATUM FUERIT) Immiſſum. Eſt enim hic vox ἐπαχθῇ, de qua modo diximus.

ACCIPE) δέξαι ἀσμένως, *ſuſcipe volente animo*, ut Dei munus.

Job. 2, 10. c. 1, 21. Jac. 1, 2.

ET IN DOLORE SUSTINE, ET IN HUMILITATE TUA PATIENTIAM HABE) in Græ-

Digitized by Google

Græco: καὶ ἐν ἀλλάγμασι ταπεινώσεώς σου μακροθύμησον, *& patiens eſto in mutatione depreſſionis tuæ*: ſupple ſperanda.

Verſ. 5.

QUONIAM IN IGNE PROBATUR AURUM ET ARGENTUM; HOMINES VERO RECEPTIBILES IN CAMINO HUMILIATIONIS) Simile Prov. 17. 3. Zach. 13, 9. Malah. 3, 3. Adduximus jam aliquoties ſimile illud, quanquam de humanis amicitiis, dictum Ovidii:

Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum,
Tempore ſic duro eſt experienda fides.

Et illud Græci Poëtæ:

Κρίνει φίλους ὁ καιρὸς, ὡς χρυσὸν τὸ πῦρ·

Adde Menandri illud:

Χρυσὸς μὲν οἶδεν ἐξελέγχεσθαι πυρί.
Ἡ δ' ἐν φίλοις εὔνοια καιρῷ κρίνεται.

Δεκτοί, id eſt, Deo grati.

Verſ. 6.

CREDE DEO, ET RECUPERABIT TE) Fide Deo, & is curam tui geret. Id enim ἀντιλαμβάνεσθαι.

ET IN ILLO VETERASCE) Non eſt in Græco. In ſequentibus etiam alius ordo in Græco, alius in Latino, quod parum refert in iſtis ἀφορισμένοις dictis.

Licet parum interſit; interpretis tamen boni eſt non immutare ordinem, ſed ſtrictè ſervare, quem in textu originario invenit. Militant omnes hæ variationes contra authentiam textus vulgati Latini: quas ferè innumeras obſervavit *Grotius*, ut & B. *Oſiander* in hoc libro.

Verſ. 8.

ET NON EVACUABITUR MERCES VESTRA) καὶ οὐ μὴ πταίσῃ ὁ μισθὸς ὑμῶν, *non intercidet merces veſtra.*

V. 9. SPERATE IN ILLUM) εἰς ἀγαθά. in Græco: *bona exſpectate.*

ET IN OBLECTATIONEM VENIET VOBIS MISERICORDIA) In Græco: καὶ εἰς εὐφροσύνην αἰῶνος καὶ ἐλέους. Explicat quæ ſint bona illa, quæ exſpectare debeant, nempe lætitia æterna ex Dei clementia procedens.

Et in lætitiam ſeculi vel æternitatis, *& miſericordiæ.* Ita habent verba textus Græci· Lætabimur enim in miſericordia Dei cum maximè ibi vacabimus, & videbimus, quàm dulcis eſt Dominus, & quam magna multitudo dulcedinis ejus, ut habet Bernhard. in medit.

Verſ. 13.

QUONIAM PIUS ET MISERICORS EST Deus) Vocem pietatis interpretes noſtri ſæpe ſumunt pro clementia. Et hoc loco in Græco eſt, οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων.

ET REMITTET IN DIE TRIBULATIONIS PECCATA) In Græco: καὶ ἀφίησιν ἁμαρτίας καὶ σώζει ἐν καιρῷ θλίψεως: *remittit peccata*, (id eſt, aufert mala illa immiſſa ad excitandos ſocordes) *& ſervat in die calamitatis.* Quæ ſequuntur in Latino: *& protector eſt omnibus quærentibus ſe in veritate*, non ſunt in Græco.

Verſ. 14.

VÆ DUPLICI CORDE) Legit ἐπὶ καρδίαις δειλαῖς, ubi nos habemus καρδίαις διπλαῖς. Græcum hoc cum ſequenti bene convenit. Timidos vocat, qui, ubi inſtat perſecutio, à pietate deficiunt. Sic & Apoc. 21, 8.

Græcum textum modernum habet & *Cyrill. Alex. l. 1. de adorat. in Spir. & verit.* Conciliatio Cornelii vana eſt, quod nempe timidi duplex habeant cor, & duplicem ſpem, unam in Deo, alteram in ſuis & ſuorum viribus. Nam duplices corde hypocritas intelligi è Pſal. 11, 13. non diffitetur ipſe Cornelius; aliud autem eſt hypocriſis, aliud timiditas, vel diffidentia.

ET LABIIS SCELESTIS) Non eſt in Græco.

ET MANIBUS MALEFACIENTIBUS) In Græco: καὶ χερσὶ παρειμέναις, eodem loquendi genere quod habemus Hebr. 12, 12. Intelliguntur ii qui in Dei rebus pigri ſunt ac negligentes. Vide Jer. 48, 10.

ET PECCATORI TERRAM INGREDIENTI DUABUS VIIS) Similis ſenſus ſupra 34. Duabus viis incedunt qui ubi lubet Dei præcepta faciunt; ubi non lubet, non faciunt. Confer 1. Reg. 18, 21.

Viam ſpacioſam, & viam arctam, Matth. 7, 13. 14. viam cœli, & viam mundi: qui & Deo, & hominibus placere volunt. Diviſum eſt cor eorum, nunc interibunt Hoſ. 10, 2. Diſperdam eos, qui jurant in Domino, & jurant in Melchon. Soph. 1, 5.

Verſ. 16.

VÆ HIS QUI PERDIDERUNT SUSTINENTIAM) In Græco: *Væ vobis, qui perdidiſtis ſuſtinentiam.*

ET QUI DERELIQUERUNT VIAS RECTAS, ET DIVERTERUNT IN VIAS PRAVAS) Abſunt hæc in Græco.

Verſ. 17.

ET QUID FACIENT) *Quid facietis*, in Græco.

CUM INSPICERE COEPERIT HOMINES) ἐπισκέπτεσθαι, hoc eſt, judicium exercere, ut ſæpe פקד Hebræis.

Verſ. 18.

NON ERUNT INCREDIBILES) Iterum hic expreſſit Græcum ἀπειθήσουσι, *non erunt inobſequentes.*

Verſ. 19.

INQUIRENT QUÆ BENEPLACITA SUNT EI) Ζητήσουσιν εὐδοκίαν παρ' αὐτοῦ. Sed in Sixtina, εὐδοκίαν αὐτοῦ, quærent quid ipſi placeat, nempe ex lege, ut ſequitur. εὐδοκία reſpondet Hebræo רצון.

REPLEBUNTUR LEGE IPSIUS) Plenam legis cognitionem conſequentur. Vid. Matth. 5, 6.

Verſ. 20.

ET IN CONSPECTU ILLIUS SANCTIFICABUNT ANIMAS SUAS) καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ταπεινώσουσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν; Cum Deo agent ſubmiſsè, ut Micheas præcipit 6, 8. Qui ſequitur in Latino verſiculus deeſt in Græco.

Verſ. 22.

DICENTES) Sic & in Græcis quibusdam exemplaribus eſt, λέγοντες. Alioqui id ſæpe ſolet ſubintelligi.

SI POENITENTIAM NON EGERIMUS INCIDEMUS IN MANUS DOMINI, ET NON IN MANUS HOMINUM) Illud, *ſi pœnitentiam non egerimus*: non eſt in Græco, & ſenſus potius videtur eſſe: Melius erit ut incidamus in manus Dei, quàm in manus hominum, quia ſcilicet, ut ſequitur, Deus eſt miſericors, homines ſæpe immiſericordes: quare potius feramus Dei paternas caſtigationes, quàm mereamur in manus hoſtium tradi. Sumpta eſt ſententia ex dicto Davidis 2. Sam. 24, 14. ubi ſimiliter additur, *multa enim miſericordia ejus ſunt.* Latino hic interpreti videtur in animo fuiſſe locus ad Hebræos 10, 31.

Verſ. 23.

SECUNDUM ENIM MAGNITUDINEM IPSIUS, SIC ET MISERICORDIA ILLIUS CUM IPSO EST) ὡς γὰρ ἡ μεγαλωσύνη αὐτοῦ, οὕτως καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ. *Quanta eſt majeſtas ejus, tanta eſt miſericordia.* Id eſt, major quàm cogitari, aut dici poſſit.

Ita *Vatablus. Quanta majeſtas, tanta eſt miſericordia Dei.* Summæ enim majeſtati & potentiæ par eſt ſummam clementiam reſpondere. *Sap.* 12, 16. c. 11, 27.

CAPUT III.

Adhortatio ad honorem parentibus exhibendum, & ad ſtudium modeſtiæ, & humilitatis, cum fuga polypragmoſynes, & temerariæ præſumtionis eorum quæ ſupra nos ſunt. Additur Eleemoſynes commendatio.

Verſ. 1.

FILII SAPIENTIÆ ECCLESIA JUSTORUM, ET NATIO ILLORUM OBEDIENTIA ET DILECTIO) Non eſt in Græco noſtro, ſed in eo quo uſus eſt interpres, puto ubi poſuit *natio*, fuiſſe γέννημα. Nam & ſupra 1, 20. ἀπὸ τῶν γεννημάτων vertit *à generationibus.*

Verſ. 3.

DEUS ENIM HONORAVIT PATREM IN FILIIS) ἐπὶ τέκνοις, *ſuper liberos.*

ET JUDICIUM MATRIS EXQUIRENS FIRMAVIT IN FILIOS) Non eſt *exquirens* in Græco, ſed κρίσιν μητρὸς ἐστερέωσεν ἐφ' υἱοῖς. Judicium hic eſt imperium, quod ſecundum patrem mater habet in liberos. Sic שפט Hebræis ſæpe eſt regere.

Verſ. 4.

QUI DILIGIT DEUM EXORABIT PRO PECCATIS, ET CONTINEBIT SE AB ILLIS, ET IN ORATIONE DIERUM EXAUDIETUR) Videtur interpres corrigere voluiſſe ſenſum qui in Græco durus videbatur, ſic habens: ὁ τιμῶν πατέρα ἐξιλάσκεται ἁμαρτίας, καὶ ὡς ὁ ἀποθησαυρίζων ὁ δοξάζων μητέρα αὐτοῦ. Sed notandum eſt, in optimis etiam ſcriptoribus uni virtuti tribui effectus, qui ei non ſoli, ſed eximiè competunt, Vide Marci 5, 4. & ſequentibus, Luc. 11, 41. Jacob. 5, 20. Recondit ſibi theſaurum, id eſt, jus ad præmia æterna, ut Matth. 6, 20. 19, 21. 1, Tim. 6, 19.

Neque hæc Grotiana explicatio ſatis fidei analoga eſt; nam nec jus ad præmia æterna, nec peccatorum expiatio virtutibus noſtris tribui poteſt, utpote quæ ſoli gratiæ divinæ in Chriſto, ejusque merito accepto ferri debent, *Roman. 6, v. ult.* Rectius habet paraphraſis Oſiandrina: *Qui honorat Patrem, hujus peccata expiata erunt.* Id eſt, Deus illi peccata non imputabit, neque ea puniet. Piis enim liberis, qui parentes in honore habent, Dominus propter Meſſiam, per fidem condonat peccata, neque ea pro rigore juſtitiæ ſuæ punit. *Et ſicut qui theſaurizat, ita & qui honorificat matrem;* colligit ſibi bonum theſaurum, qui honore matrem afficit: Dominus enim curam paternam gerit eorum liberorum, qui parentes ſuos in honore habent.

Verſ. 6.

QUI HONORAT PATREM SUUM JUCUNDABITUR IN FILIIS) Fiet ipſi quod ipſe fecit. Heſiodus:

Ἡ δὲ δικαιοτέρου γενεὰ μετόπισθεν ἀμείνων.

Philemon:

---- καὶ γένοιτό σοι τέκνων
Οἵοις, ὦ πάτερ, καὶ δίκαιός ἐςί σοι.

Ex adverſo, qui contumelia afficit patrem ſuum, is à liberis ſuis viciſſim contemnetur. *Ariſtoteles* Ἠθικ. ζ. refert Patrem cum à filio vapularet, & crinibus extra limen domus traheretur, oraſſe filium ut ſubſiſteret, quia ipſe ſuum patrem non ulterius traxiſſet.

Verſ. 7.

QUI HONORAT PATREM SUUM VITA VIVET LONGIORE) Ex promiſſo quod eſt in Decalogo.

ET QUI OBEDIT PATRI REFRIGERABIT MATREM) Aliter in Græco: ὁ εἰσακούων κυρίου, ἀναπαύσει μητέρα αὐτοῦ, *Qui Domino obedit, matrem recreabit;* id enim eſt הניח, quod ἀναπαύειν verti ſolet.

Sic Epaminondas in Apophtegm. Plutarchi lætatur, ſe parentes adhuc vivos gloriæ ſuæ ſpectatores habere.

Verſ. 8.

ET QUASI DOMINIS SERVIET HIS QUI SE GENUERUNT) Nam:

Δίκαια τοὺς τεκόντας ὠφελεῖν τέκνα·

ait Euripides.

Verſ. 9.

IN OPERE ET SERMONE, ET OMNI PATIENTIA) Videtur quadam ſenſus perfectionis cauſa addidiſſe Interpres, ut hic & *omni patientia*, quod in Græco non eſt, contra in Græco additur, *& matrem.*

Fas eſt, inquit *Plato* apud Rhodigin. l. IX. c. 18. *parentibus prima & maxima debita, omnium antiquiſſima debitorum perſolvere, putare enim quiſque debet, omnia quæ poſſidet, eorum eſſe, qui genuerunt: ita ut illis hæc omnia miniſtrare debeant.*

Verſ. 10.

UT SUPERVENIAT TIBI BENEDICTIO AB EO, ET BENEDICTIO ILLIUS IN NOVISSIMO MANEAT) Senſus bonus, ut quæ tibi pater optavit, bene ad finem usque tibi maneant. Alludit ad hiſtoriam Geneſ. 27, 29. & ſequentibus. At in Græco habemus: ἵνα ἐπέλθῃ σοι εὐλογία παρ' ἀνθρώπων, id eſt, ut homines te beatum prædicent.

Verſ. 11.

MALEDICTIO AUTEM MATRIS ERADICAT FUNDAMENTA) Domos evertit. Quanta vis ſit parentum in benè aut malè precando, Poëtæ Græci docuere iis qui de Theſeo & Hippolyto narrant.

Δειναὶ γὰρ κατὰ γαῖαν ἐριννύες εἰσὶ τοκήων·

ait Orpheus, aut Orphicorum ſcriptor.

Addimus *Philonis* ſententiam libr. de Decalog. *Qui parentes ſuos negligunt, ſciant ſe damnatos pro duobus tribunalibus, quæ ſola ſunt naturalia; impietatis apud divinum, quod ſecundos poſt Deum auctores vitæ ſuæ non tractant ex officio: inhumanitatis verò apud humanum, cui enim benefaciunt qui proximos & optimè de ſe meritos vilipendunt, quibus nulla referri gratia poteſt, quæ non ſit inferior acceptis beneficiis.*

Verſ. 13.

ET DEDECUS FILII PATER SINE HONORE) *Mater*, in Græco. Solet enim alternis de patre & matre loqui.

Verſ. 14

SUSCIPE SENECTAM PATRIS TUI) ἀντιλαβοῦ ἐν γήρᾳ πατρός σου. Id eſt, in ſenectute curam ejus gere. Vide ſupra 2, 6.

Verſ. 15.

ET SI DEFECERIT SENSU) καὶ ἐὰν ἀπολείπῃ σύνεσιν, quamvis & uſum mentis perdat.

VENIAM DA) συγγνώμην ἔχε, id eſt, excuſa ætatis vitium.

ET NE SPERNAS EUM IN VIRTUTE TUA) καὶ μὴ ἀτιμάσῃς αὐτὸν ἐν πάσῃ ἰσχύι σου. Eſt ἔλλειψις, plenus ſenſus eſſet: quantum potes da operam ne eum inhoneſtes.

ELEEMOSYNA ENIM PATRIS NON ERIT IN OBLIVIONE) Beneficia patris, id eſt, patri præſtita. Et ἐλεημοσύνην dixit impropriè pro חסד, id eſt, beneficentia.

Verſ. 16.

NAM PRO PECCATO MATRIS RESTITUETUR TIBI BONUM, ET IN JUSTITIA ÆDIFICABITUR TIBI) In Græco tantum: καὶ ἀντὶ ἁμαρτιῶν προσανοικοδομηθήσεταί σοι. Pro peccatis, id eſt, injuriis parentum toleratis ædificabitur tibi, id eſt, domus tua ſoboleſcet. Id enim בנה, Exod 1, 21. & alibi. Nimirum parentum ſævitia patiendo & ferendo lenienda, ut eſt apud Livium. Vide quæ eam in rem prolata à nobis libro de jure Belli ac Pacis IV. 4. & in Annotatis.

Verſ. 17.

COMMEMORABITUR TIBI) ἀναμνησθήσεταί σου, memoria tui erit, apud Deum nempe.

ET SICUT IN SERENO GLACIES SOLVENTUR PECCATA TUA) Ut ſupra 4.

Verſ 18.

QUAM MALÆ FAMÆ EST QUI DERELINQUIT PATREM) In Græco: ὡς βλάσφημος ὁ ἐγκαταλιπὼν πατέρα αὐτοῦ. *Tanquam blaſphemus eſt, qui deſerit patrem ſuum.* Par ſententia Menandri:

Ὁ λοιδορῶν τὸν πατέρα, δυσφημεῖ λέγων,
Τὴν εἰς τὸ θεῖον διαμελετᾷ βλασφημίαν.

Et altera Antiphanis:

Ὅςις γὰρ ὁμόλογόν τι μὴ ποιεῖ πατρὶ,
Πάντων ἂν οὗτος καταφρονήσει τῶν θεῶν.

Verſ. 19.

FILI IN MANSUETUDINE OPERA TUA PERFICE) Hic novus titulus inchoari debuerat; nam explicatis erga Deum officiis, ſecundo loco ea propoſuit quæ debentur parentibus. Nunc ſequuntur παραινέσεις ad modeſtiam pertinentes, quæ hic etiam vicino nomine dicitur πραΰτης, ut apparet ex oppoſitione in commate 20.

Verſ. 20.

QUANTO MAGNUS ES HUMILIA TE IN OMNIBUS) In Græco: τοσούτῳ ταπείνου σεαυτόν, tantò te demiſſius gere. Non longè abit illud Sophocleum:

Μηδ' ὄγκον ἄρῃς μηδέν' εἴ τινος πλέον
Ἢ χειρὶ βρίθεις, ἢ μακροῦ πλούτου βάθει.

v, 21. ET

Digitized by Google

Verſ. 21.

ET CORAM DEO INVENIES GRATIAM) Omiſſa hic ſententia quæ in Græco eſt: πολλοί εἰσιν ὑψηλοὶ καὶ ἐπίδοξοι, ἀλλὰ πραέσιν ἀποκαλύπτεται μυστήρια. ubi πραεῖς ſunt qui νήπιοι in paris ſenſus dicto Evangelico, Matth. 11, 25, ad quem locum dicta vide.

Non magnum eſt, inquit S. *Bernhardus* ſerm. 4. ſuper miſſus eſt, *humilem eſſe in abjectione, magna prorſus, & rara virtus humilitas honorata.* *Ephrem* Syrus de vita Spirit. n. 66. *Quando videris te ad apicem virtutum evectum, tunc maxima tibi humilitate opus eſt, ut fundamentis ſalvis & integris, quod ſuperſtructum eſt ædificium inconcuſſum immobileque conſiſtat: atque ſic in multa ſecuritate fructus tuus erit.*

QUONIAM MAGNA POTENTIA DEI SOLIUS) Eadem ratione à ſuperbia dehortatur Chæremon:

Ολως τὸ κρεῖσσον ἐκ ἰᾷ φρονεῖν μέγα.

ET AB HOMINIBUS HONORATUR) Id eſt, honorem non accipit, niſi ab iis qui ſubmiſſo ſunt animo,

--- τὰς ᾗ σώφρονας
Θεοὶ φιλῦσι, καὶ ςυγῦσι τὰς κακάς·

ait Sophocles.

Verſ. 22.

ALTIORA TE NE QUÆSIERIS, ET FORTIORA TE NE SCRUTATUS FUERIS, SED QUÆ PRÆCEPIT TIBI DEUS ILLA COGITA SEMPER, ET IN PLURIBUS OPERIBUS EJUS NE FUERIS CURIOSUS: NON EST ENIM TIBI NECESSARIUM EA QUÆ ABSCONDITA SUNT, VIDERE OCULIS TUIS) Græcè paulò aliter: χαλεπώτερά σου μὴ ζήτει, ἀνεξέταστα, καὶ ἰσχυρότερά σου μὴ ἐξέταζε. ἃ προσετάγη σοι, ταῦτα διανοοῦ ὁσίως· οὐ γάρ ἐστί σοι χρεία τῶν κρυπτῶν βλέπειν ὀφθαλμοῖς. Sunt hæ ſententiæ veteres, ut nos docet Maimonides Ductoris dubitantium 1, 32. Difficilia illa, arcana, captumque noſtrum ſuperantia intelligit ea, quæ ad Dei naturam pertinent: in quæ nimium curioſè inquirere ſtultitiæ eſſe dicit & imprudentiæ. Eodem illud pertinet Philemonis:

Θεὸν νόμιζε καὶ σέβε. ζήτει ᾗ μή·
Πλεῖον γδ ὐδὲν ἄλλο τῦ ζητεῖν ἔχεις.

Nec longè abit Euripidis illud:

Τί δῆτα θώκοις ἀργικοῖς ἱνημένοι,
Σαφῶς διόμνυσθ' εἰδέναι τὰ δαιμόνων,
Οἱ τῶν δὲ χειρώνακτες ἄνθρωποι λόγων,
Ος ις γδ αὐχεῖ θεῶν ἐπίςασθαι πέρι,
Οὐδέν τι μᾶλλον οἶδεν, ἢ πείθειν λέγων.

Meliſſus Philoſophus dicebat, περὶ θεῶν μὴ δεῖν ἀποφαίνεσθαι· μὴ γὰρ εἶναι γνῶσιν αὐτῶν. Adde ſi placet ea quæ notavimus ad librum VI. de veritate Religionis Chriſtianæ. His quæſtionibus captum noſtrum ſuperantibus opponit ea quæ ad nos pertinent, Dei ſcilicet præcepta, quæ ſcire & poſſumus & debemus: quibus præceptis connexæ ſunt proprietates & actiones Dei quæ nos ſpectant. Non malè Horatius, ſi verba in pium ſenſum accipiamus:

---quod magis ad nos
Pertinet, & neſcire malum eſt agitamus: utrumne
Divitiis homines, an ſint virtute beati:
Quidve ad amicitias, uſus, rectumne trahat nos,
Et quæ ſit natura boni, ſummumque quid ejus.

Græcos Socrates à phyſicis quæſtionibus inexplicabilibus ad morum regulã retraxit, cujus illud rectum, ſi rectè intelligitur: quæ ſupra nos nihil ad nos. Illud, non eſt opus tibi videre abſcondita, ſenſum explicat myſticum legis, quæ ſacerdotes vetat intrare adytum.

Non tantum ea, quæ ad imperſcrutabilem Dei naturam pertinent, ſed ea etiam, quæ ad voluntatis divinæ τὰ ἀνεκδιήγητα, καὶ ἀνεξερεύνητα referenda, utpote tum myſteria de ſalutis οἰκονομίᾳ, tum judicia divina, & quæcunque omnino in rebus divinis captum noſtrum ſuperant, hæc ſpectare dubium nullum eſt, quo de *Filbertus Carnotenſis* Epiſt. 1. ad Adeodatum Tom. III. Biblioth. S. Patr. *Altiora te ne quæſieris. Incomprehenſibilem enim divini conſilii altitudinē, ſapientia humana puro cognitionis intuitu comprehendere non poteſt.* Quo facit illud *Ebræorum* dicterium: *Non licet interrogare, quo conſilio, quamve ob cauſam Creator hoc vel illud fecerit. Ne curioſè inquiras in facta Dei, Rom. 11, 33.*

Verſ. 24.

IN SUPERVACUIS REBUS NOLI SCRUTARI MULTIPLICITER, ET IN PLURIBUS OPERIBUS EJUS NON ERIS CURIOSUS) In Græco Sixtinæ editionis habemus pro his verbis, ἐν τοῖς περισσοῖς τῶν ἔργων σου μὴ περιεργάζου, *noli curioſus eſſe ultra opera tua*, id eſt, ultra quæ tibi facienda ſunt. Egit de Dei natura non ſcrutanda: nunc etiam monet, ne de cauſis legum, quæ in legibus ipſis expreſſæ non ſunt, curioſè diſputetur.

Verſ. 25.

PLURIMA ENIM SUPRA SENSUM HOMINUM OSTENSA SUNT TIBI) πλείονα γὰρ συνέσεως ἀνθρώπων ὑπεδείχθη σοι: id eſt, multa enim in legē de ſua voluntate tibi Deus revelavit, quæ humano ſenſu reperiri nequiſſent. Dedit tibi præcepta longè ſupra omnem humanam ſapientiam. Τὸ σοφὸν δ' οὐ σοφία, τό, τε μὴ θνητὰ φρονεῖν, ait Euripides.

Hæc de cauſis legum non ſcrutandis interpretatio merè eſt arbitraria. Nihil enim hic de legibus divinis habetur. Rectius alii ſic exponunt: *plura jam antea tibi commiſſa ſunt, quàm quæ per omnia rectè abſolvere, & perficere poſſis.* Nemo enim eſt omnium hominum in his terris, qui affirmare auſit, ſe vocationi ſuæ per omnia ſemper ſatisfacere. Itaque πολυπραγμοσύνη fugienda eſt; ne videlicet aliena curemus, noſtra negligamus; ut ille ad Conſtantium polipragmonem dicebat πρὸς ἕτερα διατεταχθεὶς ἕτερα διοικεῖς, *cum ad alia ordinatus ſis, alia agis.*

Verſ. 26.

MULTOS QUOQUE SUPPLANTAVIT SUSPICIO ILLORUM) ἡ ὑπόληψις αὐτῶν ἡ ματαία, id eſt, vana de ſemetipſis præſumptio, ut Solomonem, qui dum cauſas legum ſcrutatur, & ex illis legum ſenſum pro ſuo lubitu reſtringit in maximas culpas incidit.

ET IN VANITATE DETINUIT SENSUS ILLORUM) In Græco: καὶ ὑπόνοια πονηρὰ ὠλίσθησε διανοίας αὐτῶν, *conjectura prava eorum mentem corrupit.* Idem ſenſus cum eo qui anteceſſit. Hic in Græco ſequitur appoſitè: *Pupillas ſi non habeas, carebis luce cognitionis: ergo expers, eam noli profiteri.* Ad res divinas natura cœci ſumus: quare noli majorem de illis ſcientiam profiteri ea quam Deus tibi aperuit.

Verſ. 27.

COR DURUM HABEBIT MALUM IN NOVISSIMO) Cor durum hic intelligitur, animus αὐθάδης, ut oſtendunt præcedentia & ſequentia.

ET QUI AMAT PERICULUM IN EO PERIBIT) Amat periculum qui audacter de ſibi ignotis pronuntiat.

De his rectiſſimè Oſiander: *Cor durum vocat hominem præfractum & contumacem, qui agenda & perficienda ſuſcipit ea, quæ aut non decent, aut per ipſum effici non poſſunt.* Tales multis non neceſſariis periculis ſe involvunt. Itaque etiamſi principio ipſorum conatus videntur eſſe felices; tamen tandem confunduntur & pereunt. Ut enim propter pericula vocationis noſtræ officia negligere non debemus; ita cavendum eſt, ne pericula non neceſſaria (quæ ſalva conſcientia effugere poteramus) nobis attrahamus. Scriptum eſt enim, *Non tentabis Dominum Deum tuum, Deut. 6.*

Verſ. 28.

COR INGREDIENS DUAS VIAS NON HABEBIT SUCCESSUS, ET PRAVUS CORDE IN ILLIS SCANDALIZABITUR) Non eſt in Græco. Senſus idem qui ſupra 2, 14.

Verſ. 29.

COR NEQUAM GRAVABITUR IN DOLORIBUS) *Cor durum gravabitur laboribus.* Pertinacia multa ſecum trahit incommoda. Sophocles:

Ἀλλ' ἄνδρα, κἄν τις ᾖ σοφὸς, τὸ μανθάνειν
Πολλ' αἰσχρὸν ὐδὲν, καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν.
Ορᾶς παρὰ ῥείθροισι χειμάῤῥοις, ὅσα

Δέν-

Digitized by Google

Δένδρων ὑπείκει κλῶνας ὡς ἐκσώζεται·
Τὰ δ' ἀντιτείνοντ' αὐτόπρεμν' ἀπόλλυται.

Item:

Αὐθαδία, τοι σκαιότητ' ὀφλισκάνει.

ET PECCATOR ADJICIET AD PECCATUM) *Accumulabit peccata peccatis.* Ita Græcum: & peccatorem, intellige ex eo quod præceſſit, eum qui duro ſit corde.

Verſ. 30.

SYNAGOGÆ SUPERBORUM NON ERIT SANITAS) Legit συναγωγῇ, ubi Græci codices habent, ἐν ἐπαγωγῇ ὑπερηφάνου οὐκ ἔστιν ἴασις, id eſt, ſuperbo non eſt medicina in adverſis, quæ Deus immittit, quia Deum ut oportet non deprecatur. ἐπαγωγὴ hoc ſenſu ſumi diximus ſupra 2, 2.

FRUTEX ENIM PECCATI RADICABITUR IN ILLIS, ET NON INTELLIGETUR) in Græco: ὅτι φυτὸν πονηρίας ἐρρίζωκεν ἐν αὐτῷ. *Itinera ejus* (id eſt ſtudia, inſtituta) *evellentur: nam planta improbitatis radices in eo egit.* Id eſt, conſuetudine in illo confirmata eſt pravitas; cõtraxit ἕξιν. Id enim radix Hebræis. Matth. 13, 6. 21. Hebr. 12, 15. Deuteron. 29, 18. addito loco Act. 8, 23.

Verſ. 31.

COR SAPIENTIS INTELLIGITUR IN SAPIENTIA) *Cor hominis prudentis excogitat ſententiam,* modo hanc ſcilicet, modo illam vitæ utilem.

Βραχεῖ λόγῳ καὶ πολλὰ πρόσεστι σοφά.

ait Sophocles. Ingenium hominis ait Plutarchus ſæpe magis cognoſci ex uno aliquo dicto ἀποφθεγματικῷ, quàm ex multis actionibus.

ET AURIS BONA AUDIET CUM OMNI CONCUPISCENTIA SAPIENTIAM) in Græco: καὶ οὖς ἀκροατοῦ ἐπιθυμία σοφοῦ: *Et auris auditoris* (id eſt, auris attenta) *deſiderium eſt ſapientis.* Animat magiſtrum diſcipuli attentio.

v. 32. SAPIENS COR ET INTELLIGIBILE) Hæc ſententia non eſt in Græco.

v. 33. IGNEM ARDENTEM EXSTINGUIT AQUA, ET ELEEMOSYNA RESISTIT PECCATIS) καὶ ἐλεημοσύνη ἐξιλάσεται ἁμαρτίας, ubi καὶ eſt pro comparatione, & ſubauditur ὡς. *Sicut ignem,* quantumvis ardentem, *aqua exſtinguit facilè, ita per opera miſericordiæ,* aut beneficentiæ, *expiabit aliquis peccata:* id eſt, veniam à Deo impetrabit, quod expone, ut ſupra 3, 4. Senſus idem Luc. 11, 41.

Non hoc convenit Canoni Scripturæ, aut analogiæ fidei, quod *per opera miſericordiæ expientur peccata*, nec tale quid habetur *Luc.* 11, 41. ut ergò iſta ad ſanum ſenſum, qua fieri pote, reducantur, ita accipienda ſunt, quod Deus pœnitentibus peccata propter Meſſiam unicè condonet, eosque in gratiam recipiat: cum autem jam ſunt in gratia, & charitatem erga egenos liberalitate ſua declarant, Deum etiam corporales peccatorum pœnas vel mitigare vel prorſus tollere. *Miſericordes enim miſericordiam conſequuntur, Matth.* 5, 7.

Verſ. 34.

ET DEUS PROSPECTOR EST EJUS QUI REDDIT GRATIAM, ET IN TEMPORE CASUS SUI INVENIET FIRMAMENTUM) *Deus qui repenſator eſt beneficiorum, poſt id meminerit ipſius, ut ſuſtentaculum inveniat tempore caſus ſui.* Id eſt, cum alioqui eſſet caſurus.

CAPUT IV.

Continuatur hortatio ad Eleemoſynam egenis, & humanitatem inferioribus exhibendam; & commendatur ſapientia à beneficiis, quæ filiis ſuis, imprimis beneficis præſtat: ejusque præcepta nonnulla traduntur de obſervando temporis articulo, ne in alterius gratiam noſtram ruinam accerſamus, ne veritati contradicamus, nec peccata noſtra diffiteamur, ne bonam cauſam deſeramus, ne ſæviamus, aut ſuſpicaces ſimus adverſus noſtros, & ut liberalitatem exerceamus.

Verſ. 1.

FILI ELEEMOSYNAM PAUPERI NE DEFRAUDES) Sequuntur monita de operibus miſericordiæ. τὴν ζωὴν τοῦ πτωχοῦ μὴ ἀποστερήσῃς: ne ſubtrahas vitam pauperi: id eſt ad vitam neceſſaria. Subtrahit, qui non dat, cum ſatis ad dandum habeat. Necare videtur qui alimonia denegat, ait Paulus juriſconſultus.

ET OCULOS TUOS NE TRANSVERTAS A PAUPERE) μὴ παρελκύσῃς ὀφθαλμοὺς ἐπιδεεῖς, *ne protrahe oculos egentis:* id eſt, ſpem egentis, ἡ χάρις ἡ βραδύπους ἄχαρις χάρις. Hæc ſunt beneficia quæ, ut Seneca loquitur, diu intra manus hærent. Idem eſt ſenſus in eo, quod ſequitur, ſed ex alio ſcriptore deſumtus.

Gregor. Nazianz. de paup. amor. *Beneficii gratia promtitudine, & celeritate congeminatur. Democritus, ſi bene,* inquit, *de aliquo mereri vis, citiſſime da, mora enim ingratum redditur, & parum amabile quicquid dederis.* Qui citò dat, bis dat, dictum eſt *Publii* Mimi notiſſimum. *Qui tardè dedit, diu noluit,* ait *Seneca* l. 1. de benef. c. 1.

Verſ. 2.

ANIMAM ESURIENTEM NE DESPEXERIS, ET NON EXASPERES PAUPEREM IN INOPIA SUA) *Noli contriſtare hominem eſurientem, irritabis eum in ſua indigentia.* Hic eſt ſenſus in Græco.

v. 3. COR INOPIS NE AFFLIXERIS) in Græco eſt: καρδίαν παρωργισμένην. Sed παροργίζειν Helleniſtis ponitur pro מרר, aut עצב, quæ alibi vertuntur per λυπεῖν, ὀδυνᾶν, & ſimilia.

ET NON PROTRAHAS DATUM) δόσιν, id eſt, donationem, rem dandam.

ANGUSTIANTI) προσδεομένου, id eſt, προσαίτου, mendici, id eſt, à mendico expetitum: ita enim genitivi hic ſæpe ponuntur. Vide ſupra 3, 15.

Verſ. 4.

ET NON AVERTAS FACIEM TUAM AB EGENO) Tobiæ 4, 7.

v. 6. MALEDICENTIS ENIM TIBI IN AMARITUDINE ANIMÆ EXAUDIETUR DEPRECATIO ILLIUS, EXAUDIET AUTEM EUM QUI FECIT ILLUM) in Græco breviùs: *Imprecationem ejus exaudiet is qui fecit illum.* Δέησις generalis eſt vox, ſed hic imprecationem ſignificat. Egregius eſt Homeri locus, περὶ Λιτῶν, Iliados Iota:

Ὃς δέ κ' ἀνήνηται, καί τε στερεῶς ἀποείπῃ,
Λίσσονται δ' ἄρα ταίγε Δία Κρονίωνα κιοῦσαι
Τῷ ἄτην ἅμ' ἕπεσθαι, ἵνα βλαφθεὶς ἀποτίσῃ.

Verſ. 7.

v. 7. CONGREGATIONI PAUPERUM AFFABILEM TE FACITO) in Græco non eſt *pauperum.* Senſus eſt; *præbe te comem plebi.*

ET PRESBYTERO HUMILIA ANIMAM TUAM) Hoc interpres videtur addidiſſe, nam in Græco non eſt.

ET MAGNATI HUMILIA CAPUT TUUM) id eſt, virum ſummatem reverenter ſaluta.

Verſ. 8.

REDDE DEBITUM TUUM) Hoc non eſt in Græco: nec ſatis loco convenit.

Verſ. 9.

LIBERA EUM QUI INJURIAM PATITUR DE MANU SUPERBI) ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος, id eſt, eripe innocentem calumniatori, eum ſcilicet abſolvendo tua ſententia. Nam hæc παραινέσις ad judicem pertinent, ut apparet ex ſequentibus.

ET NON ACIDE FERAS IN ANIMA TUA) καὶ μὴ ὀλιγοψυχήσῃς ἐν τῷ κρίνειν σε: *Noli eſſe trepidus ubi tibi judicandum eſt.* Id eſt, noli accuſatoris injuſti potentiam extimeſcere, ſed ex legibus judica. Ὀλιγοψυχεῖν ita ſumitur apud LXX. Interpretes ſæpe, & Judithæ 7, 17. 8, 9. Similis ſenſus infra 7, 6.

Verſ. 10.

IN JUDICANDO ESTO PUPILLIS MISERICORS, UT PATER, ET PRO VIRO MATRI ILLORUM) In Græco non eſt *in judicando*, neque *miſericors*, ſed *eſto pupillo pater, & pro viro matri ejus,* nempe dando conſilium: cauſam eorum defendendo apud judices; & ſi opus ſit, ſublevando egeſtatem: ut fecit Jobus 31, 16. & ſequentibus. Adde Deuteron. 24, 19. 20. 21. Eſa. 1, 17. Jac. 1, 27.

Verſ. 11.

ET ERIS TU VELUT FILIUS ALTISSIMI OBEDIENS) *Obediens* non eſt in Græco, & potius ſenſus videtur eſſe; tam carus eris Deo quàm filius eſt patri, ut oſtendit pars hujus commatis altera.

v. 12. SA-

Digitized by Google

Verſ. 12.

SAPIENTIA FILIIS SUIS VITAM INSPIRAT) Legit ἀνεζώωσε, ubi nos habemus ἀνύψωσε, ſolet in ſublime evehere. Clemens Alexandrinus legit ἐνεφυσίωσε, & Tertullianus ἐνεφυσίωσε.

ET SUSCIPIT) ἐπιλαμβάνεται, velut manu prehendit.

ET PRÆIBIT IN VIA JUSTITIÆ) Non eſt hoc in Græco.

Verſ. 13.

ET QUI VIGILAVERINT AD ILLAM COMPLECTENTUR PLACOREM EJUS) Placorem dixit, quam placentiam Apulejus. In Græco: ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης, *implebuntur gaudio*. Pro *vigilaverint*, Græcum habet, ὀρθρίζοντες: qui mane ſurrexerint: quo verbo Hebræi ſummum ſtudium ſignificant, quale eſt opificum antelucanorum. Vide Job. 8, & 24, 5. Oſe. 6, 1. Jer. 11, 7. 25, 3. 29, 19. Soph. 3, 8.

Verſ. 14. VITAM HÆREDITABUNT) In Græco: *gloriam*: Sed Interpres omnia trahit ad ſenſum quàm maximè Chriſtianum.

Verſ. 15. QUI SERVIENT EI OBSEQUENTES ERUNT SANCTO) Magna pars ſapientiæ θεῷ ὑπακούειν. Hebræi autem ſæpiſſime Deum ſanctum vocant, non tantùm quod ipſe omni vitio careat, ſed quia & omnis ſanctitatis fons eſt.

Verſ. 16.

JUDICABIT GENTES) Ad imperia & magiſtratus provehetur, ut apud Romanos Numa ad regnum.

PERMANEBIT CONFIDENS) κατασκηνώσει πεποιθώς, ſecurus habitabit: tanta in illum erit omnium benevolentia.

Verſ. 17.

SI CREDIDERIT EI, HÆREDITABIT ILLAM) ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, ſi fidem habuerit, ipſi ſcilicet. ἐμπιστεύειν, hoc ſenſu frequens huic ſcriptori. Vide ſupra 2, 11. & jamjam 19. vertitur ſic Hebræum אמן, Deuteron. 1, 32. 2. Paralip. 20, 21.

ET ERUNT IN CONFIRMATIONE CREATURÆ ILLIUS) ἐν κατασχέσει ἔσονται αἱ γενεαὶ αὐτῆς. Ita enim habet Sixtina editio, non αὐτοῦ. *In poſſeſſione* (ſapientiæ) *manebunt poſteri ipſius*. Facilem ſapientiæ adeptionem poſteris facit bona inſtitutio à parentibus adhibita, modo ipſi ſibi non deſint.

Verſ. 18.

QUONIAM IN TENTATIONE AMBULAT CUM EO) Cauſam reddit cur addiderit conditionem, ſi quis ſapientiæ fidem adhibuerit, quia initia ejus dura ſunt, radices amaræ, fructus ſuaves. In Græco, pro *in tentatione*, eſt διεστραμμένως, id eſt, obliquè, ut illi ſolent, qui aliquem tentant.

ET IMPRIMIS ELEGIT EUM) Non eſt in Græco niſi ἐν πρώτοις, idque connectitur cum ſenſu præcedente.

Verſ. 19.

TIMOREM ET METUM ET PROBATIONEM INDUCET SUPER ILLUM, ET CRUCIABIT ILLUM IN TRIBULATIONE DOCTRINÆ SUÆ, DONEC TENTET EUM IN COGITATIONIBUS SUIS, ET CREDAT ANIMÆ ILLIUS) Græca ſic habent: *Timorem & metum incutiet ei, & torquebit eum diſciplina ſua, donec ipſa fidem illi homini habeat, poſtquam tentaverit ipſum ſuis præceptis.* Idem dicit quod Heſiodus:

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον. ἐπεὶ δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη δ' ἤπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.

Virtus ipſa apud Silium Italicum ſic loquitur:

Ardua ſaxoſo perducit ſemita clivo:
Aſpera principio, (nec enim mihi fallere mos eſt)
Proſequitur labor ad nitendum intrare volentis,
Nec bona cenſendum quæ ſors infida dediſſet,
Atque eadem rapuiſſe valet. Mox celſus ab alto
Infra te cernes hominum genus.

verſ. 20. ET FIRMABIT ILLUM, ET ITER ADDUCET DIRECTUM AD ILLUM) in Græco: καὶ πάλιν ἐπανήξει κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν: *Sed deinde occurret illi recto itinere*; non ut ante, διεστραμμένως.

Verſ. 21.

ET THESAURIZABIT SUPER ILLUM SCIENTIAM ET INTELLECTUM JUSTITIÆ) Non eſt in Græco. Videtur παρεγγραφή, eſſe arcanorum, quorum præceſſit mentio.

verſ. 22. SI AUTEM ABERRAVERIT) *Si deflexerit ab ipſa.* Multi enim laſſati ſalebris viam ſapientiæ deſerunt. Vide tabulam Cebetis.

ET TRADET EUM IN MANUS INIMICI SUI) in Græco: πτώσεως αὐτοῦ, ruinæ ſuæ. Sinet illum cadere, poſtquam deſertorem deſeruerit. Nam ſupra dicta eſt ſibi fidos manu tenere 12.

verſ. 23. FILI CONSERVA TEMPUS) συντήρησον καιρόν: *Obſerva articulos temporum*, ſive *tempeſtivum tempus*: ut vertit Auſonius: καιρὸν λαβοῦσα, dixit Iphigenia Taurica Euripides. Hoc monitum in ſua membra digeſtum vide apud Eccleſiaſten 3, 1.

ET DEVITA A MALO) Ut à malo tibi caveas. Ita enim copulativa conjunctio ſæpe hic ſumitur.

Verſ. 24

PRO ANIMO TUO NE CONFUNDARIS DICERE VERUM) *Dicere verum* non eſt in Græco, ſed μὴ αἰσχυνθῇς περὶ τῆς ψυχῆς σου. Senſus eſt; ne pudeat te humilem te facere, & ſubmiſſis precibus agere ut vitam ſerves, ſicut fecit Joſephus Jacobi filius, Geneſ. 42, 21 & Jeremias 38, 26. Apud Euripidem dicenti Hecubæ:

Τί δῆτ' ἔλεξας, δοῦλος ὢν ἐμὸς τότε;

Reſpondet Ulyſſes:

πολλῶν λόγων εὑρήμαθ', ὥστε μὴ θανεῖν.

Verſ. 25.

EST ENIM CONFUSIO ADDUCENS PECCATUM, ET EST CONFUSIO ADDUCENS GLORIAM ET GRATIAM) Duplex hic deſcribitur αἰσχύνη, id eſt pudor: ut eſt apud Heſiodum:

Αἰδὼς ἥ τ' ἄνδρας μέγα σίνεται, ἠδ' ὀνίνησι.

Et apud Euripidem Hippolyto:

Αἰδώς τε, διτταὶ δ' εἰσὶν· ἡ μὲν οὐ κακή,
Ἡ δ' ἄχθος οἴκων.

Quæ eadem fere verba ut Alcæi citat Plutarchus.

Gregor. M. in Ezech. hom. X. *Sicut verecundia*, inquit, *laudabilis eſt in malo, ita reprehenſibilis eſt in bono. Erubeſcere enim malum ſapientia eſt: bonum verò erubeſcere eſt fatuitatis, unde ſcriptum eſt:* Eſt confuſio adducens peccatum, & eſt confuſio adducens gloriam. *Qui enim erubeſcit pœnitendo mala, quæ fecit, ad vitæ libertatem pervenit: qui verò erubeſcit bona facere, à ſtatu rectitudinis cadit, atque ad damnationem tendit. Auguſt.* Ep. 48. *Confuſio*, ait, *adducit peccatum, cum erubeſcit quisque pravam mutare ſententiam, ne aut inconſtans putetur, aut dici erraſſe, ſe ipſo judice teneatur. Confuſio autem adducit gratiam, & gloriam, cum erubeſcit quisque de propria iniquitate, & pœnitendo in melius commutatur.*

Verſ. 26.

NE ACCIPIAS FACIEM ADVERSUS FACIEM TUAM) in Græco: μὴ λάβῃς πρόσωπον κατὰ τῆς ψυχῆς σου, quod quid ſignificet, explicant ſequentia: καὶ μὴ ἐντραπῇς εἰς πτῶσίν σου, quod Latinus Interpres verterat: *Ne reverearis proximum in caſu tuo*; quod enim medium eſt inter hæc, abeſt in Græco. Senſus eſt: Noli cuiquam homini ita morem gerere, ut ipſe tibi inde periculum crees contra animam tuam, id eſt, contra teipſum, tuo malo, ad tuam ruinam.

Verſ. 28.

NE RETINEAS VERBUM IN TEMPORE SALUTIS) id eſt, ubi loqui tibi ſalutem adfert. Idem ſenſus qui ſupra 24.

Tam malum eſt ſemper tacere, quàm malum eſt ſemper loqui
Sic Amyclas cum tacerent perdidit ſilentium.

NON ABSCONDAS SAPIENTIAM TUAM IN DECORE TUO) in Græco: μὴ κρύψῃς τὴν σοφίαν εἰς καλλονήν, ubi eſt ἔλλειψις. Senſus enim eſt: *Ne occultes ſapientiam ubi ea tibi erit decori.* Loquendi præcipua tempora ſunt, ubi aut loquendo periculum vitatur, aut honor paratur. Confirmant hanc interpretationem quæ ſequuntur.

Verſ. 29.

IN LINGUA ENIM SAPIENTIA COGNOSCITUR) ἐν λόγῳ, Græcè, *per ſermonem*. Index animi oratio.

ET SENSUS, ET SCIENTIA, ET DOCTRINA IN VERBO SENSATI) Multis expreſſit, quod brevius in Græco: καὶ παιδεία ἐν ῥήματι γλώσσης.

Verſ. 30.

NE CONTRADICAS VERBO VERITATIS AB ULLO MODO) Ulla in re, κατὰ μηδέν.

ET

ET DE MENDACIO INERUDITIONIS TUÆ CONFUNDERE) Sequitur codices quoſdam. At melius Sixtina habet editio: καὶ περὶ τῆς ἀπαιδευσίας σου ἐντράπηθι, *& erubeſce ſi quid imperitiæ tibi exciderit.*

Verſ. 31.

NON CONFUNDARIS PROFITERI PECCATA TUA) In Græco: *Ne te pudeat peccata tua fateri*: id eſt, monitus culpam agnoſce. Sequitur in Græco in hoc loco quod ſequenti commate in Latino ſubjectum eſt, καὶ μὴ βιάζου ῥοῦν ποταμοῦ: *ne vi obnitaris contra amnis curſum.* Eſt id generale proverbium de labore inutili. Hic verò ſignificat: Noli defendere quæ defendi non poſſunt.

Bernhardus ſerm. 4. inter minores: *Melior eſt in malis factis humilis confeſſio, quàm in bonis factis ſuperba gloriatio.* Prov. 18, 17. *Iuſtus prior eſt accuſator ſui.*

Verſ. 32.

ET NE SUBJICIAS TE OMNI HOMINI PRO PECCATO) Id eſt, ad peccatum. Alius ſenſus in Græco: μὴ ὑποστρώσῃς ἀνθρώπῳ μωρῷ σεαυτόν, *ne ſubjicias te cuiquam ſtulto.* Liberos homines alloquitur, qui aut ad domeſtica miniſteria ſe elocant, aut ſub ditionem alicujus migrant. Ariſtophanes:

Ὡς ἀργαλέον πρᾶγμ' ἐστὶν ὦ Ζεῦ καὶ θεοὶ
Δουλεύειν γενέσθαι παραφρονοῦντος δεσπότου.

NOLI DESIPERE CONTRA FACIEM POTENTIS) Alius ſenſus in Græco: μὴ λάβῃς πρόσωπον δυνάστου: Ne accipe perſonam Dynaſtæ, id eſt, nihil injuſtum fac ipſius in gratiam.

Verſ. 33.

PRO JUSTITIA AGONIZARE. PRO ANIMA TUA) In Græco: ἕως θανάτου ἀγώνισαι περὶ τῆς ἀληθείας, id eſt, pro veritate decerta ad mortem uſque, ſicut Eſaias, Zacharias Jojadæ, & alii fecere.

ET DEUS EXPUGNABIT PRO TE INIMICOS TUOS) In Græco: *Deus pro te pugnabit.* Te proteget, aut animam in æternum ſervabit.

Verſ. 34.

NOLI CITATUS ESSE IN LINGUA) Legit ταχύς, non malè, ubi nos τραχύς aut θρασύς.

ET INUTILIS ET REMISSUS IN OPERIBUS TUIS) Ceſſator, piger. Plerumque enim in quibus prompta eſt lingua, iis tardæ ſunt manus, quales Therſites Homericus, Drances Virgilianus.

Verſ. 35.

NOLI ESSE SICUT LEO IN DOMO TUA) Clamoſus & minax. Vide Prov. 19, 12.

EVERTENS DOMESTICOS TUOS, ET OPPRIMENS SUBJECTOS TIBI) Pro his verbis in Græco eſt: καὶ φαντασιοκοπῶν ἐν τοῖς οἰκέταις σου. id eſt, ſuſpicax adverſus famulos tuos. Qui ea quæ imaginatur certa putat, quaſi vidiſſet, dicitur φαντασιοκοπῶν, aut φαντασιόπληκτος: quam vocem Euſtathius uſurpat, de iis qui ſpe vana paſcuntur.

Verſ. 36.

NE SIT PORRECTA MANUS TUA AD ACCIPIENDUM, ET AD DANUM COLLECTA) Contracta, συνεσταλμένη. Illiberalis eſt animi, multa accipere, parum dare.

Notantur duo avaritiæ vitia: Primum eſt aviditas accipiendi, & congregandi: alterum eſt tenacitas in largiendo. Artaxerxes ὁ μακρόχειρ dicebat, Deum ſibi ceu Principi ſapiēti elegantia manū ad dandam dextram dediſſe longiſſimam, alteram verò ad detrahendum, puta ſiniſtram dediſſe contractam & breviſſimam. Regalius enim eſſe addere, quàm adimere, dare quàm accipere. Ben Sira Alphab. 1. lit. Thau: *Tam liberalis*, inquit, *ſit tibi manus, quaſi ſemper ſatur fueris, & non quaſi modo demum ſatur factus, antea verò eſurieris.* Saturi enim ſemper ſunt benefici, & effuſi; qui verò eſuriit aliquando, ejusque recordatur, in dando eſt parcus, utpote memor egeſtatis ſuæ. Conf. *Act.* 20, 35.

CAPUT V.

Divitiis non eſt innitendum, nec ſuperbiendum: neque ad peccata abutendum divina patientia; nec omnium captanda gratia. Veloces ſimus ad audiendū, tardi ad loquendum; & imprimis cavenda detractio, vel calumnia, quæ furto ipſo deterior eſt. Denique nihil imprudenter agendum.

Verſ. 1.

NOLI ATTENDERE AD POSSESSIONES INIQUAS) In Græco tantùm eſt, *Noli inniti divitiis tuis.* Ita enim hanc vocem uſurpat hic ſcriptor, 15, 4. c. 34. & alibi.

ET NE DIXERIS: EST MIHI SUFFICIENS VITA) *Sunt mihi quæ ad vitam* (id eſt, ad omne vitæ meæ tempus) *ſufficiant.* Ita in Græco. Talis hominis habemus χαρακτῆρα, Luc. 12, 19. ubi & admonitio ſequitur, qualis hic.

NIHIL ENIM PRODERIT IN TEMPORE VINDICTÆ ET OBDUCTIONIS) Non eſt in noſtris libris Græcis, fuiſſe tamen in aliis exiſtimo: nam vox *obductionis* reſpondet Græcè ἐπαγωγῆς, de qua egimus ſupra 2, 2. ſed idem ferme habemus infra hoc capite, commate decimo.

Verſ. 2.

NE SEQUARIS IN FORTITUDINE TUA CONCUPISCENTIAM CORDIS TUI) In Græco: μὴ ἐξακολούθει τῇ ψυχῇ σου καὶ τῇ ἰσχύϊ σου, πορεύεσθαι ἐν ἐπιθυμίαις καρδίας σου. *Ne ſequere animam tuam, & vires tuas, ut ambules in viis cordis tui.* Id eſt, noli facere quidquid potes ac libet.

Seneca Tragœdus in Troade: *Minimum*, inquit, *libere debet, cum plurimum licet.*

Verſ. 3.

ET NE DIXERIS, QUOMODO POTUI, AUT QUIS ME SUBJICIET PROPTER FACTA MEA) In Græca Sixtina tantum eſt, τίς με δυναστεύσει, id eſt, quis mihi legem imponat? משל Hebræum vertitur κυριεύειν, ἐξουσιάζειν, δυναστεύειν.

Vid. *Eſa.* 36, 10. ejus rei exemplum, ut & *Ezech.* 28, 2. c. 29, 3.

DEUS ENIM VINDICANS VINDICABIT) id eſt, certò vindicabit. In Græco additur, τὴν ὕβριν, *inſolentiam tuam.*

Εὗρε θεὸς τὸν ἀλιτρὸν ἔχει θεὸς ἔνδικον ὄμμα.

Invenit injuſtum & cernit Deus omnia vindex.

Plato ait: Θεῷ ἀεὶ ξυνέπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός. *Deum ſemper comitatur juſtitia puniens eos qui legem Dei violant.*

Verſ. 4.

NE DIXERIS PECCAVI, ET QUID MIHI ACCIDIT TRISTE? ut Horatius:

tu ſimul obligaſti
Perfidum votis caput, enitescis
Pulchrior multo, juvenumque prodis
Publica cura.

Theodectes:

– – – – νῦν δὲ τῆς τιμωρίας
Ἀπωθεν οὔσης, τῇ φύσει χρῶνται βροτοί.

ALTISSIMUS ENIM EST PATIENS REDDITOR) In Græco: *Deus patiens quidem eſt, non tamen impunitum te dimittet.* Sequitur apud Theodecten:

Ὅταν δ' ἐφαρμόσωσιν, ὀφθέντες κακοί,
Τίνουσι ποινὰς ὕστερον ἐν ἐγγόνοις.

S. Auguſt. l. de patientia, *patientia*, inquit, *Dei prædicatur, non in hoc, quod malum aliquod patiatur; ſed in hoc, quod expectat malos ut convertantur. Gregor. M.* hom. 13. in Evangel. *Concluſit Dei pietas duritiem noſtram; Non eſt jam quid homo excuſationis inveniat. Deus deſpicitur, & expectat: cotemni ſe videt & revocat: Injuriā de contemtu ſuo ſuſcipit, & tamen quandoq; revertentibus etiam præmia promittit; ſed nemo hanc ejus longanimitatem negligat: quia tanto diſtrictiorem juſtitiam in judicio exiget, quantò longiorem patientiam ante judicium prorogavit.* Conf. *Rom.* 11, 3.

Verſ. 5.

DE PROPITIATO PECCATO NOLI ESSE SINE METU, NEQUE ADJICIAS PECCATUM SUPER PECCATUM) In Græco Sixtino: περὶ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου, προσθεῖναι ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίαις, id eſt *noli peccata peccatis addere ſecurus ob ſpem veniæ.* Oſtendunt id quæ ſequuntur.

Temerè ergò hæc abripiunt *Corn. à Lap.* & apud eum *Bellarmin. Vasquez*, *Valentinus* & *Schvarez* ad

ad dubitationem de remiſſione peccatorum vel propitiatione *præterita*, ne ſine metu ſimus, q. culpâ remiſsâ adhuc remaneat pœna luenda ſive hic ſive in purgatorio. Agnoſcit Grotius de *futura propitiatione* ſermonem eſſe quia ſequitur, *ut addas peccata peccatis* q.d. Noli tibi certò promittere, quod Deus propitiabitur peccatis, ut de Dei miſericordia præfidens liberius pecces, & peccata peccatis accumules. Quē ſenſum etiam tradit *Ariasmontanus*, *Vatablus*, & ipſe hyperaſpiſtes Bellarmini *Sacroboſcus* part.III. defenſ. Bellarm. c.6. §. rurſus, & in *Concilio Tridentino* aſſeruere *Ambroſ. Catharinus*, *Antonius Marinarius* & alij, teſte *Petro Suave* l.II. Hiſtor. Conc. Trid. p.235. eique Græcum textum favere agnoſcit *Tirinus*, nec reprobat eundem *Menochius* in h.l.

Verſ.7. MISERICORDIA ENIM ET IRA AB ILLO CITO PROXIMANT) Eſt quidem in codicibus quibuſdam ταχυνεῖ, ſed abeſt in editione Sixtina, tantumque eſt: ἔλεος γὰρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτῷ. Id eſt, Deus tam iram ſecum habet, quàm miſericordiam; & hac & illa uti poteſt.

ET PECCATORES RESPICIT IRA ILLIUS] *Sed peccatoribus incumbit ira ejus*, καταπαύσει, manebit ſuper eos. Peccatores hic intellige obduratos ac pertinaces, κατ' ἐξοχὴν ſumto vocabulo.

Verſ.9. SUBITA ENIM VENIET IRA EJUS) Improviſo aderit. Quod hic in Græcis quibuſdam adjicitur, καὶ [illegible], deeſt in Sixtino.

Pulcra ſunt quæ hic habet *Paul. à Palacio*: *Miſericordia Domini magna eſt, non ut adjicias peccata: Sed ut remittenda credas, ſi amplius ea non committere decernas. Immane flagitium eſt, miſericordiam Dei lenam facere Diaboli, & quod per miſericordiam, per quam Deo conjungi debueras, Diabolo conjungare. Ergo miſericordiam, quam Deus in aſylum peccatoribus propoſuerat, (in templum Sancti Dei ubi eſſet Deus propitiandus) tu feciſti velut lupinar Diaboli, ubi Diabolo feſta celebrantur. Ergo ne in miſericordia ad peccandum confidas. Nam miſericordia & ira ab illo cito proximant.*

Verſ.10. NOLI ANXIUS ESSE IN DIVITIIS INJUSTIS] *Noli confidere divitiis injuſtis*. Eſt enim in Græco ἐπέχε, ut ſupra 1. Tantum quod ibi in genere dictum eſt de divitiis, hic ad injuſtas divitias applicatur. Euripides Erechtheo:

> Ἀδίκως δὲ μὴ κτῶ χρήματ', ἢν βούλῃ πολὺν
> Χρόνον μελάθροις ἐμμένειν· τὰ γὰρ κακῶς
> Οἴκοισιν ἐλθόντ' οὐκ ἔχει σωτηρίαν.

NON ENIM PRODERUNT TIBI IN DIE OBDUCTIONIS ET VINDICTÆ) In Græco tantum eſt: ἐν ἡμέρᾳ ἐπαγωγῆς. Itaque illud, *& vindictæ*, explicandi cauſa videtur additum ab interprete. Vide ſupra hoc capite in principio.

Verſ.11. NON VENTILES TE IN OMNI VENTO) Bene ſupplevit ſenſum Græci: μὴ λίκμα ἐν παντὶ ἀνέμῳ: eſt enim activum pro reciproco. Ventilare ſemet ad omnem ventum eſt, omnium captare gratias, & ad eas verba factaque accommodare. Plautus dixit, uti ventus eſt velum vertere.

ET NON EAS IN OMNEM VIAM) Theophraſtus in deſcriptione ἀρέσκου. Καὶ παρακληθεὶς δὲ πρὸς δίαιταν, μὴ μόνον ᾧ πάρεστι βούλεσθαι ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀντιδίκῳ, ἵνα κοινός τις εἶναι δοκῇ.

Seneca: *Qui quo deſtinavit*, inquit, *pervenire vult, unam ſequi viam, non per multas vagari debet: non ire iſtud, ſed errare eſt.*

SIC ENIM OMNIS PECCATOR PROBATUR DUPLICI LINGUA) In Græco: οὕτως ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ δίγλωσσος, id eſt, ita ſolet agere homo pravus: eſt enim bilinguis, ut olim Tyrij. Talibus ſimilem ſe facit qui omnia loquitur ad captandas omnium gratias; fieri enim non poteſt quin ſæpe ſibi contradicat.

Verſ.12. ESTO FIRMUS IN VIA DOMINI, ET IN VERITATE SENSUS TUI, ET SCIENTIA, ET PROSEQUATUR TE VERBUM PACIS ET JUSTITIÆ) In Græco nihil amplius eſt, quàm ἴσθι ἐστηριγμένος ἐν συνέσει σου ἀσφαλῶς, καὶ εἷς ἔστω ὁ λόγος σου. *Firmiter defende quæ certa noſti, ita ſit ut unus ſit ſermo tuus:* id eſt, ſemper ſibi conſentiens. Sophocles:

> Θάρσει· λέγων γ' ἀληθὲς οὐ σφαλῇς ποτε.

Euripides:

> Καλόν γ' ἀληθὴς καὶ ἀτενὴς παρρησία.

V.13. ESTO MANSUETUS AD AUDIENDUM VERBUM) Legit πραΰς, ubi nos habemus ταχύς, quod melius reſpondet oppoſito membro. Eſto velox ad audiendum, tardus ad reſpondendum. Aures enim binas nobis Deus dedit, os unum. In Græco eſt: *Ad audienda quæ bona ſunt.*

UT INTELLIGAS) Addidit hoc interpres ſenſui elucidando. Quod hic in quibuſdam libris Græcis additur, καὶ ἵνα ἐν ἀληθείᾳ ζῇς, non eſt in Sixtina, & videtur divellere ea quæ inter ſe connecti debent.

ET CUM SAPIENTIA PROFERAS RESPONSUM VERUM) In Græco: *& cum tardante animo eloquere reſponſum verum*. Addunt quidam libri ὀρθῶς: Sed id Sixtina editio non habet.

Verſ.14. SIN AUTEM, SIT MANUS TUA SUPER OS TUUM] Nimirum:

> Ἢ λέγε τι σιγῆς κρεῖσσον, ἢ σιγὴν ἔχε.

Ut eſt in vetere verbo: Manus tua ſit ſuper os tuum: ſimile dicto Latino: *digito compeſce labellum.*

NE CAPIARIS IN VERBO INDISCIPLINATO, ET CONFUNDARIS) Additum eſt hoc ab interprete.

Conf. Iac. I 19. *Iob* XXI.5. *Prov.* XIIX.21. *Cave, ne feriat lingua tua collum tuum*, monet Proverbium Arabicum Centur. I. num. 75. *Auguſt.* tract. LIX. in Joh. *Tutius*, inquit, *veritas auditur, quàm prædicatur: quoniam cum auditur humilitas cuſtoditur: cum autem prædicatur, vix non ſubrepit cuivis hominum quantulacunque jactantia, in qua utique pedes inquinantur.* Iſocrates, Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν. ἢ περὶ ὧν οἶσθα σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ἄμεινον σιγᾶν ἢ λέγειν, *Duo facias tempora loquendi, aut de iis, quæ explorate tibi perſpecta, & cognita ſunt, aut de quibus neceſſe eſt dicere: In aliis melius eſt tacere, quam loqui.*

Verſ.15. HONOR ET GLORIA IN SERMONE SENSATI] Legit τιμή, ubi nos habemus ἀτιμία, & addidit illud *ſenſati*: nam in Græco eſt: Δόξα καὶ ἀτιμία ἐν λαλιᾷ, *honos & dedecus in ſermone.* Utrumque loquendo adipiſci poſſumus, & decus & dedecus. Vide Matth. XII. 37.

LINGUA VERO IMPRUDENTIS EST SUBVERSIO IPSIUS) Hic quoque ad ſenſum clariùs exprimendum addidit, *imprudentis*. Nam in Græco eſt: καὶ γλῶσσα ἀνθρώπου πτῶσις αὐτῷ: id eſt, ſæpe lingua homini cauſa eſt ruinæ. Euripides:

> Οὐ νῦν με πρῶτον, ἀλλὰ πολλάκις Κρέον,
> Ἔβλαψε γλῶσσα, μεγάλα τ' εἴργασται κακά.

Verſ.16. NON APPELLERIS SUSURRO) Noli mereri nomen clancularij detrectatoris. Id enim hic ψίθυρος, & Paulo Rom. I.29. ψιθυριστάς. Hic incipit novus, titulus cum quo cohæret initium capitis ſequentis.

ET LINGUA TUA NE CAPIARIS, ET CONFUNDARIS) Legit ἐνέδρευε. Nos habemus, καὶ τῇ γλώσσῃ σου μὴ ἐνέδρευε, *noli cuiquam inſidiari tua lingua.*

Iſidor. Hiſpal. Suſurro, ait, de ſono locutionis appellatur, quia non in facie alicujus, ſed in aure loquitur de altero detrahendo. Rabanus h.l. *ſuſurronem appellat detrectatorem, cujus confuſio vera eſt, quia damnatio certa.*

Verſ.17. SUPER ENIM FUREM EST CONFUSIO, ET POENITENTIA, ET DENOTATIO PESSIMA SUPER BILINGUEM; SUSURRATORI AUTEM ODIUM ET INIMICITIA, ET CONTUMELIA) In Græco: ἐπὶ γὰρ τῷ κλέπτῃ ἡ αἰσχύνη μοχθηρά, καὶ κατάγνωσις πονηρὰ ἐπὶ διγλώσσου, *furem enim ſequitur gravis ignominia: at bilinguem*, (id eſt, calumniatorem) *damnatio mala.* Fur in ſervitutem ignominioſam addicitur: at detrectator deprehenſus ſæpe etiam capitis pœnam ſubit. Detrectatores ſunt bilingues, non audent enim clare dicere quod in aurem inſtillant, timent aurem tertiam.

Oſiander ita: *Qui ſuſurronem agit, & alteri lingua ſua nocere cupit, is quovis fure eſt nequior. Minus enim malum eſt facultates amittere, quàm bonam famam. Et Deus eos ſeveriſſime puniet, qui in faciem blande loquuntur, paulo poſt abſentis illius famam tecte arrodunt.*

Verſ.18. JUSTIFICA PUSILLUM ET MAGNUM SIMILITER) ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει. Ita Sixtina. Addunt alij libri μηδὲ ἕν. Eſt autē ἀγνοεῖν Helleniſtis

niſtis imprudenter aliquid agere, ‏באשמ‏ vel ‏סכל‏, vel ‏שגג‏. Qui in parvis rebus inconſiderate agit, paulatim eo perveniit, ut in magnis idem faciat: quare nihil faciendum ἀπρονοήτως.

Sic etiam Vatablus, *ſive magnum, ſive parvum, ne quid imperite committas.* Juſtus omnia ſua opera, quoad humana permittit infirmitas, ad juſtitiæ & virtutis normam componit. Ideoque parva non negligit, ſed diligenter curat, ut & illa juſta ſint, ſciens id ſibi decori eſſe, & ex parvis gradum fieri ad magna, imò parva ſi iterentur & multiplicentur fieri magna. Nonnulli hæc etiam de *detractione* accipiunt. Qui enim aſſueverit in levioribus obtrectare, idem poſt etiam in gravioribus facilè tentat, & ſæpè ex parva ſcintilla magnum incendium oritur. Sic *Oſiander*, & *Tirinus*.

CAPUT VI.

Leges & conditiones veræ amicitiæ. Vitentur calumniæ, & falſitates. Multis comis ſis, paucis ſecretum detegas. Quis eligendus amicus, & quantum bonum amicus fidus ſit? De Sapientia etiam docetur, quam ardua ea ſit, quantoque ſtudio proſequenda ſit; ad quam requiritur, ut homines pios, & ſapientes audiamus, & præcepta Dei aſſidue meditemur.

Verſ. 1. NOLI FIERI PRO AMICO INIMICUS PROXIMO] *Proximo* non eſt in Græco. *Pro amico*, id eſt, *ex amico*. Non diſſimile illud Ovidij:

Sed modo dilectam ſcelus eſt odiſſe puellam:
Exitus ingeniis convenit iſte feris.

NOn patiaris te per bilinguem ſuſurronem commoveri ut proximo tuo amicitiam renuncies; bilingues enim nebulones tandem patefiunt, & qui illis temerè, & levitate quadam aures præbuerunt, non magnam inde laudem reportant. *Omnis malus*, ut Menochius exponit, *velut juſtam malitiæ ſuæ ſortem & pœnam debitam hæreditabit probrum & contumeliam, ſed præſertim peccator invidus, & bilinguis.* Verba aliter reddidit Grotius, ſed ſenſus eodē ferè recidit. Quem jam audiamus.

IMPROPERIUM ENIM ET CONTUMELIAM MALUS HÆREDITABIT] ὄνομα πονηρὸν poterat quidem ſignificare hominem malum, quomodo ὄνομα ſumitur. Act. I, 15. Apoc. III 4. XI. 13 & Hebræum ‏שם‏, Num. III. 40. 43. XXVI. 55. ſed materia de qua hic agitur vult exponi calumniam, ex loco Deuteronom. XXII. 19.

ET OMNIS PECCATOR INVIDUS ET BILINGUIS) οὕτως ὁ ἁμαρτωλὸς ὁ δίγλωσσος ἀτιμίαν ἕξει, *ſic & peccans in eo quod bilinguis eſt, infamiam feret.* Non minus infamis eſt detrectator, quàm apertus calumniator.

Verſ. 2. NON TE ATTOLLAS IN COGITATIONE ANIMÆ TUÆ, VELUT TAURUS, NE FORTE ELIDATUR VIRTUS TUA PER STULTITIAM, ET FOLIA TUA COMEDAT, ET FRUCTUS TUOS PERDAT, ET RELINQUARIS VELUT LIGNUM ARIDUM IN EREMO] Apparet hunc interpretem legiſſe καταφάγεται, & ἀπολέσει, & ἀφήσει, quæ nos mendosè habemus in ſecunda perſona: ſed transpoſuit verba quædam interpres, & addidit non neceſſaria. Senſus eſt: *Noli nimium tibi placere in conſultis animi tui, ne fortè animus tuus* (præfractus & contumax) *diripiat te, ut taurus, folia tua comedat, fructus tuos perdat, te verò relinquat ut arborem aridam.* Buceri pecoris mos eſt arboribus & folia, & fructus, imò & corticem abradere. Talem eventum habent ſæpe homines pertinaces. Sophocles:

Μὴ νῦν ἔτ' αὐτὸς μηδὲν ἀμαθίας φύει,
Ὃς δίς τ' ἀεὶ ἐν κακοῖς, τοῦτ' ὀρθῶς ἔχει.

Sequitur poſtea:

Τὰ δ' ἄλλ' ἀκούσει' αὐτόπρεμνα ἀπόλλυται.
Αὔτως δὲ ναὸς ὅστις ἐγκρατῆ, πόδα
Τείνας ὑπείκει μηδὲν ὑπτίοις κάτω
Στρέψας τὸ λοιπὸν σέλμασιν ναυτίλλεται.

Cornelius a Lap. hæc refert ad *diſſociationem amicitiæ ex faſtu, & faſtidio amici. Tirinus*, ne te extollas velut taurus, id eſt, ſuperbe, jactabunde, ne quidem in conſilio tuo: ne per hanc ſtultitiam elidatur virtus, fortis illa animoſitas tua, & eadem iſta tua ſuperbia perdat omnem tuum ornatum & gloriam cum omni fructu, quem ſperaras. Simpliciſſima, textuique maxime conformis videtur *B. Lutheri* & *Oſiandri* interpretatio: *Ne te extollas in conſilio animæ tuæ* (reprehenſionis ſc. & deſpectus amici) *ne* (conſilium tale) *diripiat te, ut taurus, folia tua comedat, ne fructus illos perdas, & teipſum relinquas, ut lignum aridum.* Qui enim gaudent alios reprehendere, multorum in ſe odia concitant, & eorum etiam, quæ benè geſſerunt, gratiam amittunt, & tales Momi ab omnibus deſeruntur, ut ſint inſtar arborū, quæ exaruerunt & negliguntur.

Verſ. 4. ET DEDUCET IN SORTEM IMPIORUM] Hoc piè addidit interpres.

Verſ. 5. VERBUM DULCE] In Græco: *guttur dulce.* Sic Sappho:

Βρόγχος ἐμοὶ γὰρ ἀδῦς
Οὐδέν ἐφ' ...

ET MITIGAT INIMICOS] Non eſt hoc in Græco.

ET LINGUA EUCHARIS IN BONO HOMINE ABUNDAT] Legit: καὶ γλῶσσα εὔχαρις εὐπροσήγορος εὐπροσηγορίας. Nos habemus: γλῶσσα εὔλαλος πληθυνεῖ εὐπροσήγορα. Lingua diſerta multas blanditias proferet. Iſocrates: τῷ μὲν τόπῳ γίνου φιλοπροσήγορος. τῷ δὲ λόγῳ εὐπροσήγορος.

Verſ. 6. MULTI PACIFICI SINT TIBI, ET CONSILIARIUS TIBI SIT UNUS DE MILLE] Eſt & hæc ſententia nota Hebræis, qui ſic efferunt: *Multi ſint quærentes pacem tuam ſecretum tuum detegas uni de mille.* Et ajunt eſſe Benſiræ. Benſira non eſt alius ab hoc Jeſu filio Sirach. Senſus eſt egregius, multos eſſe debere quibuſcum communem quandam amicitiam colamus, paucos quibuſcum conſilia noſtra communicemus.

Μηδ' εἰς τινι μὴ κατεῖπης τοῦ φίλου· nempe cuilibet.

Benè ergò ille, *comem me omnibus præbeo, familiarem non niſi bonis.* Cæterum illum *Ben Sira* non eſſe noſtrum *Jeſum Siracidem*, etſi nonnullas cognatas tradat ſententias *Serarius* quatuor rationibus probat, quas ex eo repetit *Gretſerus* & *Cornel. à Lap.* 1. quia Ben Sira ultimam literam habet א. Sirach autem habet ח. 2. quia communiter Ebræi tradunt Ben Sira vixiſſe altera poſt Jeremiam ætate. Jeſus Sirach autem vixit diu poſt. 3. quia Ben Sira dicitur filium habuiſſe Uzielem & nepotem Joſephum: Jeſus Sirach autem filium habuit Sirach, & nepotem Jeſum. 4. quia Ben Sira multa habet, quæ non habet Eccleſiaſticus, rurſum Eccleſiaſticus multa habet, quæ non habet Ben Sira. Quis autem credat, eundem autorem de eiſdem penè rebus & eodem penè modo ac phraſi adeo diverſos ſcripſiſſe libros, nec ullam hujus rei dare ſignificationem.

Verſ. 7. SI POSSIDES AMICUM, IN TENTATIONE POSSIDE EUM] Si amicum parare tibi vis, eum para quem exploraveris. κτᾶσθαι ſæpe eſt acquirere, ut Hebræum ‏קנה‏. Vide Luc. XXI. 19.

ET NE CREDAS EI FACILE] Facilè, id eſt, non explorato.

Prius ergo *delige amicum*, *quam diligas: prius proba*, *quam ama. Amicum*, inquit *Beda* in proverbiis A, *res ſecundæ parant, adverſæ probant.* Plutarchus, *ſicut navis*, inquit, *compagem probat tempeſtas: ſi enim ſit firma & valida, illi reſiſtet: ſin autem, fatiſcet & diſſiliet: ſic amici probandi ſunt malorum incurſu.*

Τύχη γὰρ ποικίλως γεωγραφεῖ φίλους.
Variè ſolet Fortuna amicos pingere.

Verſ. 8. EST ENIM AMICUS SECUNDUM TEMPUS SUUM] Id eſt, dum ipſi expedit.

Verſ. 9. ET EST AMICUS QUI CONVERTITUR AD INIMICITIAM, ET EST AMICUS QUI ODIUM ET RIXAM ET CONVITIA DENUDABIT] In Græco: *eſt amicus qui mutatus in inimicitiam rixam proferet cum opprobriis in te.*

Verſ. 10. EST AUTEM AMICUS SOCIUS MENSÆ] Vide egregium Plutarchi librum, quomodo diſcernendus ſit ab amico adulator. Græcus eſt verſus:

Homæi

Digitized by Google

Πολλοὶ τραπέζης, οὐκ ἀληθείας φίλοι.

Martialis:

Hunc quem menſa tibi, quem cœna paravit amicum,
Eſſe putas fida pectus amicitia?
Aprum amat & mullos, & ſumen, & oſtrea: non te.
Tam benè ſi cœnem noſter amicus erit.

Theognis:

Πολλοί τοι πίνοντες, ἐν βρώσει εἰσιν ἑταῖροι·
Ἐν δὲ σπουδαίῳ πρήγματι παυρότεροι.

Verſ. 11. AMICUS SI PERMANSERIT FIXUS ERIT TIBI COÆQUALIS] Meliorem hæc ſenſum in Græco habent: καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς σου ἔσται ὡς σύ, καὶ ἐπὶ τοὺς οἰκέτας σου παῤῥησιάσεται. Continuatur cœptus de adulatore ſermo: *In rebus tuis bonis erit ut tu* (id eſt, pariter iis fruetur) *& in domeſticos tuos libertate utetur.* Imperabit illis velut alter dominus, dicens: κοινὰ τὰ φίλων.

Verſ. 12. SI HUMILIAVERIT SE CONTRA TE, ET A FACIE TUA ABSCONDERIT SE] Melius & hoc in Græco: *Si tu deprimaris*, (à fortuna) *erit ille contra te, & faciem ſuam à te avertet.* Aut nocebit tibi, aut fugiet conſpectum tuum.

UNANIMEM HABEBIS AMICITIAM BONAM] Non eſt in Græco.

Verſ. 13. AB INIMICIS TUIS SEPARARE) Longè ab illis eſto, ne tibi noceant.

ET AB AMICIS TUIS ATTENDE] Cave etiam ab amicis: non tamen ut inimicos fuge.

Verſ. 14. AMICUS FIDELIS PROTECTIO FORTIS) Validum præſidium.

Φιλίας δικαίας κτῆμα ἀσφαλέστατον. Apud Euripidem, amicus amico: ὡς σ' ἔλαβε ἢ μὴ κακόφυγας ἔχει κακῶν.

Iſidorus Peluſ. amicitiam vocat *panopliam fortiſſimam*: *Greg. Naz.* Or. VI. ad Greg. Niſ. *Amicus fidelis protectio fortis, munitum palatium.* Conf. *Eccl.* IV. 10. Darius Rex Perſarum apud Herodotum ad Hiſtiæum ſcripſit: Κτημάτων πάντων εἶναι τιμιώτατον ἄνδρα φίλον ξυνετόν τε καὶ εὔνοον: *Omnibus theſauris pretioſiorem eſſe amicum prudentem, & benevolum*: uti jam addit Syracides.

QUI AUTEM INVENIT ILLUM INVENIT THESAURUM]

Φίλους ἔχων, νόμιζε θησαυροὺς ἔχειν.

Verſ. 15. AMICO FIDELI NULLA EST COMPARATIO, ET NON EST DIGNA PONDERATIO AURI ET ARGENTI CONTRA BONITATEM FIDEI ILLIUS] Euripides:

Οὐδὲν γὰρ τοῦ ... μᾶλλον φίλων
Ἀγαθῶν πεπᾶσθαι βέλτιον, κακῶς φρενῶν.

Alius:

Οὐκ ἔστιν οὐδὲν κτῆμα κάλλιον φίλου.

Sophocles:

Ὅστις γὰρ εὖ δρᾷ τ' ἐν παθὼν ἐπίσταται,
Παντὸς γένοιτ' ἂν κτήματος κρείσσων φίλος.

Simile extat apud *Ebræos* proverbium: *Potior eſt amicus in plateâ, quàm aurum in ciſta. Chryſoſt.* homil. II. in Epiſt. 1. ad Theſſal. *Si mille theſauros dixeris, nihil tamen germano correſpondebunt amico. Plato* in Lyſide. *Malim*, inquit, *amicum bonum, quam Darij aurum poſſidere.*

Verſ. 16. AMICUS FIDUS MEDICAMENTUM VITÆ] Remedium ſcilicet dolorum.

Ψυχῆς νοσούσης εἰσὶν ἰατροὶ λόγοι.

Quod Medicus, inquit Comicus, *eſt agro corpori, hoc amicus eſt mentis ægritudini. Nam verba amica ſunt medela commoda.* Conf. Prov. XI. 3. *Ambroſ.* l. III. de offic. c. ult. *Solatium hujus vitæ eſt, ut habeas, cui pectus aperias tuum: ut colloces tibi virum fidelem, qui in proſperis gratuletur tibi, in triſtibus compatiatur, in perſecutionibus adhortetur, qui in lætis exultantem comprimat, in triſtibus mœrentem erigat.* Quò etiam facit Proverbium Ebræorum, aut *Societas* (amicitia) *aut mors*, q. d. vita ſine amicitia non eſt vita, ſed mors. Euripides iterum:

Πιστὸς ἐν κακοῖς ἀνὴρ
Κρείσσων γαλήνης ναυτίλοισιν εἰσορᾶν.
Amicus in malis amico eſt gratior
Quam navigantibus ſerenitas maris.

ET IMMORTALITATIS] Id eſt, ad immortalitatem, nempe per pia monita & exempla. Hoc Chriſtiane adjecit interpres: nam in Græco non eſt.

ET QUI METUUNT DOMINUM INVENIENT ILLUM] Ut & uxorem bonam, Proverb. XIX. 14.

Verſ. 17. QUI TIMET DEUM ÆQUE HABEBIT AMICITIAM BONAM: QUONIAM SECUNDUM ILLUM ERIT AMICUS ILLIUS] Ex Græco optimè hunc ſenſum efficias: *Qui timet Deum is dirigit amicitiam ſuam, ut qualis ipſe eſt, talis etiam ſit familiaris ejus*: nempe Deum timens. ὅτι hic eſt ὅμοιος. Verſus vetus:

Ἀεὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἄγει θεὸς ὡς τὸν ὅμοιον.

Euripides:

Τοιοῦτός ἐστι, οἵσπερ ἥδεται ξυνών.

Verſ. 18. ET USQUE AD CANOS INVENIES SAPIENTIAM] Eris, ut Solon,

Αἰεὶ γηράσκω πολλὰ διδασκόμενος.

Verſ. 19. QUASI QUI ARAT ET SEMINAT, ACCEDE AD EAM, ET SUSTINE BONOS FRUCTUS ILLIUS] In Græco tantum eſt, καὶ ἀνάμενε τοὺς ἀγαθοὺς καρποὺς αὐτῆς: *Exſpecta bonos ab ea fructus*: ſenſu congruente, cum eis quæ habuimus ſuprà IV. 20. Interpres, additis quæ vidimus, ſignificavit hanc exſpectationis & fructuum ſimilitudinem ab agricola deſumtam: nam *ſpes alit agricolas.*

Conf. Jac. V. 7. Pſ. CXXV. v. 6.

Verſ. 20. ET CITO EDES DE GENERATIONIBUS ILLIUS) Ita ſolet vertere vocem γεννήματα, quæ hic quidem proventum ſignificat.

Verſ. 21. QUAM ASPERA NIMIUM EST SAPIENTIA INDOCTIS HOMINIBUS) τοῖς ἀπαιδεύτοις, diſciplinam non ferentibus, בסילים: quod nomen modo per ἄφρων, modo per ἀπαίδευτος vertitur.

Conf. *Prov.* XV. 5. 12. c. XXIV. 7.

ET NON PERMANEBIT IN ILLO EXCORS) Non perſeverabit in ejus ſtudio ἀκάρδιος. Sumtum ex Prov. XVII. 7. ubi אין לב vertitur ἀκάρδιος. Vertitur eodem modo חסר לב, Prov. X. 14 XVII. 16. Jerem. V. 21. quod alibi vertitur ἐνδεὴς φρενῶν. Intelligendus hic is qui appetitum rerum honeſtarum non habet.

Verſ. 22. QUASI LAPIDIS VIRTUS PROBATIO ERIT IN ILLIS) *Gravis ipſi erit* (ſapientia) *quaſi lapis in quo exploratur* robur hominis. Alludit ad morem Palæſtinæ, de quo egimus ad Zach. XII. 3.

ET NON DEMORABUNTUR PROJICERE ILLAM) καὶ οὐ χρονιεῖ ἀποῤῥῖψαι αὐτήν. Non diu librabit ſe, ut eum lapidem projicere poſſit, ſed ad conſpectum ejus abibit. Molitionem illam deſcribit Statius:

—— *Vix toto curvatus corpore juxta*
Dejecit.

Iſidor. Peluſ. Ep. CCCC. *Vir patiens laborum exploratio eſt, & quaſi lapis δοκιμῆς ſ. probationis.* Lapidem *Lydium* ingerit Tirinus; ſed repugnante textu Græco.

Verſ. 23. SAPIENTIA ENIM DOCTRINÆ SECUNDUM NOMEN EST EJUS] Id eſt, ſuum. Σοφία γὰρ κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐστι. Eſt ſapientia non tantùm ἑτερογενὴς quid à rebus aliis, ſed & unicum quid in ſuo genere, ut Phœnix, eoque rara inventu, ut ſequitur. Ὄνομα pro genere poni diximus ſupra.

Qui alias interpretationes ſententiæ obſcuræ deſiderat imprimis *Cornel. à Lap.* adeat. Σοφίαν à Ζόφος vel à *Caligine* dici *Pineda* notat in Job. XXIIX. 18. q. in *caligine* & ignoratione deliteſcentem: *Eman. Saa* Ebræum חכמה derivat à כמס *abſcondere. Druſius* mavult eſſe nomen *Arabicum* ab *abſcondendo* dictum. *Ianſenius* h. m. explicat: *Sapientia eſt ſecundum nomen ejus* h. e. *eſt id quod dicitur, & prædicatur, nempe ardua res, & excelſa, non quibusvis obvia.*

QUIBUS AUTEM COGNITA EST, PERMANET USQUE AD CONSPECTUM DEI] Et hoc Chriſtiane addidit Latinus interpres.

Verſ. 25. INJICE PEDES TUOS IN COMPEDES EJUS) Rationi enim ſervire maxima eſt libertas. Vide infra 30.

ET IN TORQUES ILLIUS COLLUM TUUM) εἰς τὸν κλοιὸν αὐτῆς, in numellas ejus.

Verſ. 26. NE ACEDIERIS VINCULIS EJUS) Id eſt, ne te vinculorum ejus tædeat. Legit προσοχθίσῃς quomodo habet & Sixtina editio. Aliæ, πορευθῇς.

Verſ. 28. ET CONTINENS FACTUS NE DERELINQUAS EAM) Id eſt, compos factus. Vide Sap. VIII. 21.

Verſ. 30. ET BASIS VIRTUTIS] Non eſt in Græco, nec bene cohæret.

Verſ. 31. DECUS ENIM VITÆ EST IN ILLA] κόσμος γὰρ χρύσεός ἐστιν ἐπ' αὐτῆς. Deſcribit eam velut reginam,

ginam, & ait ſuper eam, id eſt, ſuper caput ejus, eſſe ornatum aureum, id eſt, coronam ex auro. Vide Eſter. II. 17. Et Pſalm. XXI. 4.

ET VINCULA ILLIUS ALLIGATURA SALUTARIS] καὶ οἱ δεσμοὶ αὐτῆς κλῶσμα ὑακίνθινον. Quanquam muliebri nomine appellatur ſapientia in linguis omnibus, tamen viriles ſunt ejus actiones, quod ſignificatur per vittam hyacinthinam in fimbriis. Is enim virorum habitus. Num. XV. 38. ubi in Græco, ut hic κλῶσμα ὑακίνθινον, Δεσμὸν vocat id quod claudebat fimbrias.

V. 32. STOLAM GLORIÆ INDUES EAM) Id eſt, ipſa tibi erit pro veſte glorioſiſſima. Vide Luc. xv. 22.

ET CORONAM GRATULATIONIS SUPERPONES TIBI] Ipſam tibi ſapientiam quæ pro corona gaudij tibi erit. σ͂εφανον ἀγαλλιάματος, corona quæ ſolet ſumi in diebus nuptialibus, aut feſtis. Vide infra xv. 6.

Conf. *Prov.* I. 8. 9. c. IV. 8. *viros ſapientes, & bonos oportuit coronari*, ait *Athenæus ex Euripide* l. II.

Verſ. 33. FILI SI ATTENDERIS MIHI DISCES) In Græco: *Si voles, diſces.* Valet in eo animus in quod ſe intendit.

Verſ. 34. SI INCLINAVERIS AUREM TUAM) Deeſt hoc Comma in Græco. Senſus idem qui in ſuperiore.

Verſ. 35. IN MULTITUDINE PRESBYTERORUM PRUDENTIUM STA) In Græco: *In multitudine ſenum ſta.* Euripides Erichtheo:

Ὁμιλία, τι τοῖς γέρουσι [illegible]

Antiphanes:

Σοφόν γέ τοι π[illegible] τὸ βουλεύειν ἔχει.
Τὸ γῆρας, ὡς δὴ πολλ' ἰδὸν τι καὶ μαθόν.

Conf. *Iob.* XII. 12. *Socrates* teſte *Platone in Sympoſ.* ajebat, *tunc oculum mentis inſtar aquilæ acutè cernere, cum corporis oculus hebeſcit, & caligat. Cicero* de ſenect. *Temeritas*, inquit, *eſt floreſcentis ætatis, prudentia ſenectutis.* Hieronym. Epiſt. II. ad Nepot. *Omnes pene virtutes corporis mutantur in ſenibus, & creſcente ſola ſapientia, decreſcunt cætera.*

UT OMNEM NARRATIONEM DEI POSSIS AUDIRE] Hiſtoriam miraculorum quæ Deus fecit.

ET PROVERBIA LAUDIS NON EFFUGIANT TE) καὶ παροιμίαι συνέσεως, *ſententiæ prudentes.*

Verſ. 36. EVIGILA AD EUM) ὄρθριζε πρὸς αὐτόν. Mane ipſum adi: ſic,

Ad galli cantum conſultor ubi oſtia pulſat.

ET GRADUS OSTIORUM ILLIUS EXTERAT PES TUUS) Sic limen terere pro frequenter adire dicunt etiam Latini.

Verſ. 37. IN PRÆCEPTIS DEI) Iis nempe quæ per ſe neceſſitatem, aut honeſtatem habent.

ET IN MANDATIS ILLIUS) ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, בחקיו, in iis quæ ad ritus pertinent, & alia quæ debentur, quia Deus ſic voluit.

IPSE DABIT TIBI COR) In Græco: *ipſe cor tuum confirmabit.* Addet tibi animum ad obediendum ſibi.

ET CONCUPISCENTIA SAPIENTIÆ DABITUR TIBI) Id eſt, ſapientiæ quantum concupiveris.

Conf. *Deut.* VI. 6. *Pſ.* CXIX. 98. 99. Syrus reddidit: *Ipſe firmabit vias tuas, & de eo quod deſideraveris, docebit te. Cui Tigurina verſio* conſonat: *Ipſe cor tuum confirmabit, & quam deſideras, ſapientia tibi dabitur.*

CAPUT VII.

Ne faciamus mala. Quomodo ſe quiſque gerere debeat erga ſeipſum, (humilia ſectetur) erga Deum, erga Regem, erga populum, (ne peccando cum imitetur, ubi cavendi duo ſcopuli, deſperationis nempe & nimiæ præſidentiæ) erga amicos, erga uxorem, erga ſervos, erga pecora, erga filios, & filias, erga parentes, erga ſacerdotes, erga mortuos & ægros. Ad hæc omnia ritè præſtanda remedium efficax eſt memoria noviſſimorum.

Verſ. 1. NOLI FACERE MALA, ET NON TE APPREHENDENT) In Græco πλεῖον eſt apertior: μὴ ποίει κακά, καὶ οὐ μή σε καταλάβῃ κακά. Prius illud κακὰ ſignificat ea quæ injuſtè fiunt; poſterius ea quæ non libenter patimur.

NOxa caput ſequitur, ait Comicus, &
Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

Quò facit illud:

Οἷα τ' ἀνὴρ ἔρξῃ τοῖον τέλος αὐτὸν ἱκάνει.
Qualia vir faciet, tali quoque fine peribit.

Verſ. 2. DISCEDE AB INIQUO) Fuge iniquorum conſortia.

ET DEFICIENT MALA ABS TE) In Græco: καὶ ἐκκλινεῖ ἀπὸ σοῦ ἁμαρτία. Ita minus peccabis, remotus à malis exemplis.

Conf. *Sap.* IV. 12. 1. *Cor.* XV. 33.

V. 3. NON SEMINES MALA IN SULCIS INJUSTITIÆ] In Græco: *Ne ſemines in ſulcis injuſtitiæ.* Illud de malis ſtatim ſequitur. Hebræi opera ſementem vocant, præmia, aut pœnam, meſſem, Job. IV. 8. Proverb. XXII. 8. ubi idem ſenſus.

Adde & *Oſ.* X. 11.

ET NON METES EA IN SEPTUPLUM] Hebraiſmus, pro *ne metas ea in ſeptuplum*: id eſt, ne alij te etiam durius tractent, Deo provide ita res diſponente. Sophocles:

Εἰ δεινὰ ἔρξας, δεινὰ καὶ παθεῖν σε δεῖ.
Δίκης γὰρ ἐξέλαμψε νῦν [illegible] φῶς.

Conf. *Pſ.* LXXIIX. 12. *Lev.* XXVI. 28. De meſſe *pœna* alij rectius intelligũt. Conf. *Gal.* VI. 7. Septuplum autẽ pœnæ nõ eſt ſeptuplũ reſpectu malitiæ, & demeriti culpæ, ejus enim reſpectu eſt ſimplum, & minus quam ſimplum, ſed reſpectu delectationis, quam percipit peccator in peccando. *Iob.* XX. 5.

Verſ. 4. NOLI QUÆRERE A DOMINO DUCATUM) Principatum, ἡγεμονίαν. Qui id optant ut ad Principem locum perveniant, plerunque, ſi votis potiantur, mali evadunt principes: optaverant enim ſuæ gloriæ utilitatiſque cauſa, non optaturi, ſi tutelam eſſe intellexiſſent, inſtitutam non gerentis cauſa, ſed eorum quorum res ſuſcipitur. Itaque & Plato negabat quenquam bonum id optaturum, niſi fortè una de cauſa, ne pejori locus fiat. Optimi reges fuêre, quos Deus nec opinantes ad regnum vocavit. Præterea multis periculis ſubjacent in alto faſtigio poſiti.

Quid Craſſos, quid Pompejos evertit, & illum
Ad ſua qui domitos deduxit flagra Quirites.
Summus nempe locus, nulla non arte petitus,
Magnaque numinibus vota exaudita malignis.

Euripides:

Τυραννίδ' ἣ θεῶν νομίζεται δευτέρα,
Τὸ μὴ θανεῖν γὰρ οὐκ ἔχει, τὰ δ' ἄλλ' ἔχει.

[Greek verses partly illegible; final word:] Ἀνάγκα.

NEQUE A REGE CATHEDRAM HONORIS] Id eſt, eminentem aliquam dignitatem. Scriptor Octaviæ

Colit hic reges, calcat ut omnes,
Perdatque aliquos, nullumque levet.
Tantum ut noceat, cupit eſſe potens.

Tales ſolent eſſe qui in eximiis dignitatibus ſummum ponunt boni. Præterea non regibus tantum, ſed & illis qui proximi ſunt regibus, vita eſt laborum & periculorum plena. Ταῦτά ἐστι τὰ ἐπίχειρα τῆς ἡγεμονικῆς φιλίας, dicebat Aratus Sicyonius. Vere Seneca lubricũ dixit aulæ culmen.

Unde Symbolum illud Pythagoræ: *Fabis abſtine*: h. e. Reipublicæ adminiſtrationem devita: olim enim Magiſtratus per ſuffragia fabis lata creabuntur, notante Plutarcho libr. de liber. educ.

Verſ. 5. NON TE JUSTIFICES ANTE DEUM] Ne ubi cum Deo agis plus tibi juſtitiæ vindica quàm habeas, aut etiam quæ habes vendita, tanquam à te iſta, non à Deo habeas. Vide Luc. VIII. 10. & ſequentibus.

QUONIAM AGNITOR CORDIS IPSE EST] Addidit hoc interpres ex 1. Cor. IV. 4.

ET PENES REGEM NOLI VELLE VIDERI SAPIENS] Nam qui ſapientia aut juſtitia excellunt, ſuſpecti fermè regibus. Notavit id Plato Gorgia & Hiero apud Xenophontem, & ſæpe Tacitus. Vir magnus apud Hiſpanos in exſilium abiit, quod rege ſapientior viſus eſſet.

Verſ. 6. NOLI QUÆRERE FIERI JUDEX] Hoc quoque munus inter ea eſt quæ impoſita ſuſcipi debent, non autem ambiri. Vide quæ diximus libro II. de jure Belli ac Pacis, XX. 16.

NISI VALEAS VIRTUTE IRRUMPERE INIQUITATES] In Græco: *Ne fortè non valeas tollere iniquitates*: id eſt, ne imprudenti quadam miſericordiâ hebetes legum aciem.

Οὕτω

Digitized by Google

Οὐ τῶν κακούργων οἰκτος, ἀλλὰ τῆ δίκης,
ait Euripides. Vide Deuteron.XVI. 20.

NE FORTE EXTIMESCAS FACIEM POTENTIS] Ne reverearis, εὐλαβηθῇς, contra æquum ſcilicet accedendo ejus ſententiæ, qui auctoritate pollet, aut etiam ejus precibus. Solet omnium fieri ſententia, quæ Cæſaris fuit, ut Seneca ait de clementia l. 5. Mutam ac ſedentariam aſſentiendi neceſſitatem, dixit in Panegyrico Plinius. Pauci ſimiles Thraſeæ, qui dicebat ſuum eſſe cum Senator eſſet venire in ſenatum, & ſententiam rogatum, non aliam quàm optimam dicere.

ET PONAS SCANDALUM IN AGILITATE TUA] *A rectitudine tua*, id eſt, ne offenſarum metu à recto declines. Similitudo à viatoribus ſumta, qui ubi ſalebras vident, quærunt viarum diſpendia.

Eximie *Gregor. Nazianz.* in ſententiis: *Quisquis leges tuendas ſuſcepiſti, timorem omnem ex animo pelle.* Omnis enim, *cui legum cuſtodia mandata eſt, metu vacare debet. Plato* l. II. de leg. *Princeps,* ait, *ac Magiſtratus quilibet debet eſſe prudens, & fortis; prudens ne ex imperiti vulgi judicio pendeat: fortis, ut quæ ſalutaria ſunt conſtanter exequatur.*

Verſ. 7. NON PECCES IN MULTITUDINEM CIVITATIS) Ne arrogantia tua plebem offende.

NEC TE IMMITTAS IN POPULUM) Attamen nec plebis imitare vitia. Mediam viam monſtrat inter abruptam contumaciam & deforme obſequium.

Verſ. 8. NEQUE ALLIGES DUPLICIA PECCATA: NEQUE ENIM IN UNO ERIS IMMUNIS] μὴ καταδεσμεύσῃς δὶς ἁμαρτίαν. *Ne bis vincias peccatum*, id eſt, *temet peccato*, καθ' ὑπαλλαγήν, nempe ſubditorum malefacta primum non puniendo, deinde & imitando.

NEC ENIM IN UNO ERIS IMMUNIS) Satis pœnam mereberis apud Deum, vel diſſimulatione ſola.

Verſ. 9. NOLI ESSE PUSILLANIMIS) Hoc comma in Græco tranſpoſitum eſt, & ſic habet: μὴ ὀλιγοψυχήσῃς ἐν τῇ προσευχῇ σου καὶ ἐλεημοσύνην ποιῆσαι μὴ παρίδῃς. Intellige ὀλιγοψυχεῖν, eum qui de venia deſperat. Ab utroque ſcopulo nos retrahit Sapiens, & à deſperatione veniæ, & ab opinione de nimium facili ejus impetratione.

Verſ. 11. NE DICAS IN MULTITUDINE MUNERUM MEORUM RESPICIET DEUS, ET OFFERENTE ME DEO ALTISSIMO, MUNERA MEA SUSCIPIET) *Munera mea* ſecundo loco non eſt in Græco, & intelligendum potius *victimas*, ut prius membrum de donariis intelligatur, alterum de pecudum immolatione. Dixit Ovidius:

Munera crede mihi placant hominesque deosque.

Et Homerus:

—— στρεπτοὶ δέ τε καὶ θεοὶ αὐτοί·
Καὶ τοὺς μὲν θυέεσσι καὶ εὐχωλῇς ἀγανῇσι,
Λοιβῇ τε κνίσῃ τε παρατρωπῶσ' ἄνθρωποι
Λισσόμενοι, ὅτε κέν τις ὑπερβήῃ καὶ ἁμάρτῃ.

Verum hanc opinionem, niſi emendata vita accedat, eſſe & civitatibus & ſingulis pernicioſam non Prophetæ tantùm oſtendunt, Pſalm. L. 15. Eſai. I. 15. Mal. II. 12. Sed & Plato libro de Republ. II.

Οὐ παράγεται ὁ Θεὸς ὑπὸ δώρων ὡς τοκιστής, ἀλλ' ἀποβλέπει πρὸς τὴν ψυχήν, ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνοι. *Non flectitur Deus muneribus, ſicut fœnerator, ſed animum intuetur, an is ſanctus, & juſtus ſit,* ait Plato.

Verſ. 12. NON IRRIDEAS HOMINEM IN AMARITUDINE ANIMÆ SUÆ) Cum in mœrore eſt poſitus. Mœrorem etiam Latini vocant cordis amaritiem. Hebræi ſæpe, ut Job. VII. 11. X. 1. XXI. 25. Ezech. XXVII. 31. Eſa. XXXVIII. 15.

EST ENIM QUI HUMILIAT ET EXALTAT CIRCUMSPECTOR DEUS) Hæc *circumſpector Deus*, ad majorem ſenſus evidentiam addidit Latinus interpres.

Verſ. 13. NOLI ARARE MENDACIUM ADVERSUS FRATREM TUUM) Arare hic eſt machinari. Sic apud Plautum:

Sator ſartorque ſcelerum, & meſſor maxime.

NEQUE IN AMICUM SIMILITER FACIAS) Μηδὲ φίλῳ τὸ ὅμοιον ποίει. Videtur legendum: μηδὲ φίλῳ ἀμητὸν ποίει: id eſt, neque amicum cogas experiri fructum mendaciorum tuorum. Ferme in his ſententiis idem repetitur, aut priori parti aliquid adjicitur. Eſt hoc Judaicum; nam Chriſtiani ſuum exiſtimant omnibus nonniſi verum loqui.

Cur vero *nova lectio* hic excogitatur? & quid Judaici, vel non Chriſtiani in hoc monito eſt? Luculenta eſt interpretatio Syri: *Ne cogites malum adverſus fratrem tuum, ſic etiam adverſus proximum pariter;* & Vatabli: *Ne machineris adverſus fratrem tuum mendacium, nec idem ſtruas in amicum.*

Verſ. 14. NOLI VELLE MENTIRI OMNE MENDACIUM) Etiam in re non magni momenti: quia etſi hoc parvum videtur, aſſueſcere non eſt parvum, ut jam ſequitur. Judæi ſatis putabant mentiendi conſuetudinem effugere: Chriſtiani etiam unum mendacium pro crimine habent.

Si qui ita è Judæis ſtatuerunt, legis divinæ rationem non habuerunt, in qua non tantum *conſuetudo mentiendi* ſed *unumquodque mendacium* pro crimine & peccato habetur non minus atque in Nov. Teſt. *Exod.* XXIII. 7. *Luc.* XIX. 11. *Prov.* XXIII. 23. *Zach.* IIX. 16. *Pſal.* CXIX. 163. *Prov.* XXX. 8. Hoc etiam è *naturæ lege* conſtat, mentiri grave eſſe peccatum. *Qui ſemel à veritate deflexit*, ait Cicero pro Roſcio, *hic non majore religione ad perjurium, quàm ad mendaciũ perduci conſuevit, - propterea quæ pœna à Diis immortalibus perjuro, hæc eidem mendaci conſtituta eſt. Iſocrates* ad Nicoclem: *Sic colas veritatem, ut tuis verbis major fides habeatur, quam aliorum juramentis.*

Verſ. 15. NOLI VERBOSUS ESSE IN MULTITUDINE PRESBYTERORUM) Id eſt, ſi pars ſis ſenatus, noli eloquentiam tuam oſtentare, multa extra rem loquendo.

ET NON ITERES VERBUM IN ORATIONE TUA) Si aliquid petas à rege, aut ſenatu, noli ſæpe idem dicere. Non eſt enim illis tempus audiendi.

Plutarchus, σόφον γάρ, inquit, σιγὴ εὔκαιρος, καὶ παντὸς λόγου κρεῖττον, *Sapientis eſt tempeſtive tacere, idque omni oratione melius eſt. Heſiodus* ita habet:

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
Φειδωλῆς, πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης.
Optimus eſt hominis lingua theſaurus & ingens
Gratia, quæ parcis metitur ſingula verbis.

Verſ. 16. NON ODERIS LABORIOSA OPERA ET RUSTICATIONEM CREATAM AB ALTISSIMO] Heſiodus bene in hunc ſenſum:

Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος.

Verſ. 17. NON TE REPUTES IN MULTITUDINE INDISCIPLINATORUM] τῶν ἁμαρτωλῶν: cave talibus adſcribaris qui vitam agunt flagitioſam. Habes προσλογίζου tali ſenſu & Baruchi III. 7.

Verſ. 18. MEMENTO IRÆ QUONIAN NON TARDABIT] In Græco: *memento iram* (Dei nempe) *non tardaturam*, ſemper ſcilicet.

Verſ. 19. HUMILIA VALDE SPIRITUM TUUM) Submitte te divinis legibus.

QUONIAM VINDICTA CARNIS IMPII IGNIS ET VERMIS] *Carnis* abeſt in Græco. Reſpicit ad Eſaiam LXVI. 24. ſed ſenſu myſtico.

Imò ſenſu *literali*, ut ibidem vidimus.

Verſ. 20. NOLI PRÆVARICARI IN AMICUM PECUNIAM DIFFERENTEM] Scripſit *ob pecuniam*, *Differentem* ex altera verſione irrupit. Legit autem in Græco: μὴ ἀλλάξῃς φίλον διαφόρου κατὰ μηδέν, ne ullo modo amicum pretio permutes. Διάφορον eſt utilitas, & pecunia omnium utilitatum æſtimatio. Reperitur hoc ſenſu apud ſcriptorem II. Maccabaici I. 35. III. 6. IV. 28. XIV. 21.

NEQUE FRATREM CARISSIMUM AURO SPREVERIS) Scripſit puto Interpres: *auro Sophir*. nam ita in Græco: χρυσίῳ Σουφίρ. Græcos, quod in Hebræo nunc legitur אופיר, legiſſe סופיר diximus ad 1. Reg. XII. Fratrem cariſſimum, in Græco, ἀδελφὸν γνήσιον, verum fratrem animo germanum, ſicut τὸν ἰσθμὸν συγγενῆ dixit Diphilus.

Verſ. 21. NOLI DISCEDERE A MULIERE SENSATA ET BONA] Hoc ad Judæos dictum eſt, quibus licebat dare uxori libellum repudii: monentur enim ne id faciant bonam nacti uxorem, dotis fortè majoris causâ. Interpres Latinus addidit: *quam ſortitus es in timore Domini*: id eſt, quæ tecum ſit ejuſdem religionis. Vide quæ diximus ad Matth. V. 31. & ſequentibus, & infra 28. ubi ſenſus idem.

GRATIA ENIM VERECUNDIÆ ILLIUS SUPER AURUM] *Verecundia* additum eſt ab Interprete, omnia in ſenſum Chriſtianum trahente. Hipponax:

Γάμος κράτιστός ἐστιν ἀνδρὶ σώφρονι,
Τρόπον γυναικὸς χρηστὸν ἕδνον λαμβάνειν·
Αὕτη γὰρ ἡ προὶξ οἰκίαν σώζει μόνη.

Digitized by Google

Verſ. 22. NON LÆDAS] *μὴ κακώσῃς, ne malè tractes.* κακώσεως dicit, Græcis, quæ Latinis maletractationis.

SERVUM IN VERITATE OPERANTEM) *Inſervientem fideliter.* nam ἀλήθεια, Hebræis fidelitas.

NEQUE MERCENARIUM DANTEM ANIMAM SUAM) Id eſt, *qui totum ſe impendit*, tibi ſcilicet tuiſque rebus.

Verſ. 23. SERVUS SENSATUS SIT TIBI DILECTUS QUASI ANIMA TUA) Legit: *οἰκέτην συνετὸν ἀγάπα ὡς τὴν ψυχήν.* At nos habemus: *ἀγαπάτω σου ἡ ψυχή*: id eſt, *ames.*

NON DEFRAUDES ILLUM LIBERTATE) Nempe anno ſeptimo, ex lege Deuteron. XV. 12. Unde ex eadem lege addidit Latinus interpres: *neque inopem derelinquas illum*: id eſt, ne eum indonatum manumittas. Meritò autem hanc legem inculcat, quia ſæpe potentum conſpiratio legem opprimebat. Jerem XXXIV. 13. 14. 15. 16. 17. Nehemiæ V. 5.

Verſ. 24. PECORA TIBI SUNT] *κτήνη*, quæ vox omnia animantia terreſtria extra hominem comprehendit, ut videre eſt Geneſ. VI. 20. VII. 28. VIII. 1. Videntur hic propriè ſignificari animantia, quorum opera utimur, ut equi, boves, cameli.

ET SI SUNT UTILIA PERSEVERENT APUD TE] Hoc contra eos dictū eſt, qui ſemper nova appetunt.

Verſ. 25.

ET CURVA ILLOS A PUERITIA ILLORUM) *κάμψον ἐκ νεότητος τράχηλον αὐτῶν. flecte eorum cervices.* Fac ut pareant. Similitudo ſumpta ab animalibus ſub jugum euntibus. Laberius:

Cur cum vigebam membris præviridantibus,
Satisfacere populo, & tali cum poteram viro,
Non flexibilem me concurvaſti ut carperes?

Conf. *Prov.* XIII. 24. *Fabius* l. I. Inſtit. c. 3. *Mollis educatio mentis corporiſque vires frangit. Plutarch.* libr. de liber. educ. *Vidi Patres, quibus amor nimius cauſa extitit ne amarent. Clemens* libr. 1. Pædagog. c. 7. *Sylveſcit vitis, niſi putetur, ita & homo.*

Verſ. 26.

FILIÆ TIBI SUNT, SERVA CORPUS ILLARUM) Id eſt, ipſas: ne ſinito evagari. Vide quæ dicta ad Matth. I. 23.

ET NON OSTENDAS HILAREM FACIEM TUAM AD ILLAS) M. Cato in cenſura Manilium ſenatu movit, quòd uxorem ipſe ſuam oſculatus eſſet, filiâ inſpectante. Teſtatur Plutarchus.

Rigor ille, ſine dubio, nimius fuit. Explicat hunc locum probè *S. Bernhard.* l. IV. de conſider. cap. 6. *Non auſteritatem tibi ſuadeo, ſed gravitatem. Illa infirmiores fugat: hæc reprimit leviores. Illa ſi adſit odibilem, hæc ſi deſit, contemtibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec ſeverius velim, nec diſſolutius. Quid hac mediocritate gratius, ut non de ſeveritate ſis oneri, nec de familiaritate contemtus.*

Verſ. 27.

TRADE FILIAM, ET GRANDE OPUS FECERIS] Ex Judaicis inſtitutis. Paulus Apoſtolus id non improbat: præfert tamen vitam virginalem, ſi & ipſa velit, & parentes.

ET HOMINI SENSATO DA ILLAM) Themiſtocles filiæ ſuæ malebat virum dare ſine pecunia, quàm pecuniam ſine viro: virum eum demum intelligens, qui ingenio ac virtute valeret. Euripides:

— κύδιον βροτοῖς
Πένητα χρηστὸν, ἢ κακὸν καὶ πλούσιον
Γαμβρὸν πεπᾶσθαι.

Democritus dicebat, qui bonum generum nactus ſit, inveniſſe filium: qui vero malum, ſimul & filiam perdidiſſe. Vide Stobæum ſerm. LXIIX.

Verſ. 28.

MULIER SI EST TIBI SECUNDUM ANIMUM TUUM) Moribus tuis conveniens: Vide ſuprà 21. Terentius:

Hanc mihi expetivi: contigit; conveniunt mores. Valeant
Qui inter nos diſſidium quærunt.

ET ODIBILI NON CREDAS] Ne tradas te. Noli opum cauſa ducere à qua adverſo ſis animo. Ita conſtat ἀπίστευτος.

Verſ. 29. IN TOTO CORDE TUO HONORA PATREM TUUM) In aureo carmine: *τούς τε γονεῖς τίμα.*

ET GEMITUS MATRIS TUÆ NE OBLIVISCARIS) Dolores in partu. Philemon:

Ἔτικτέ σε μήτηρ, καὶ γίνωσκ' ὅτι τίκτειν
Ὄντως, ὥσπερ καὶ δίκαιόν ἐστί σοι.

Euripides:

Ἀλλ' ἴσ', ἐμοὶ μὲν οὗτος οὐκ ἔσται νόμος
Τὸ μὴ οὐ σε μᾶτερ προσφιλῆ νέμειν ἀεί,
Καὶ τοῦ δικαίου, καὶ τόκων τῶν σῶν χάριν.

V. 30. MEMENTO QUONIAM NISI PER ILLOS NATUS NON FUISSES] In Græco melius: *memento te natum per illos.*

ET RETRIBUE ILLIS QUOMODO ET ILLI TIBI] In Græcis: *Et quid tu viciſſim tantum dare ipſis poſſis quantum illi tibi?* Bene, Ariſtoteles Nicomachiorum IX. 1. τιμὴν τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο. ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν, καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς γονεῖς, τὸ ἐνδεχόμενον. Philo ad Decalogum: τίνα γὰρ ἕτερον εὖ ποιήσουσιν οἱ τῶν συγγενεστάτων καὶ τὰς μεγίστας παρεσχημένων δωρεὰς ὀλιγωροῦντες, ὧν ἔνιαι δὲ ὑπερβολὴν οὐδ' ἀμοιβὰς ἐνδέχονται. πῶς γὰρ ἂν ὁ γεννηθεὶς ἀντιγεννῆσαι δύναιτο τοὺς σπείραντας;

Verſ. 31.

ET SACERDOTES ILLIUS SANCTIFICA) *θαύμαζε*, id eſt, ſuſpice: quo modo *θαυμάζειν* ſumitur tum alibi, tum Jobi XXXII. 22.

Verſ. 32. ET MINISTROS EJUS NE DERELINQUAS] *τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ*, tum Sacerdotes, tum Levitas. Reſpondet enim Hebræo משרת, quod modò de Sacerdotibus dicitur, ut Nehem. X. 39. modò de Levitis, Jer. XXXIII. 21.

Verſ. 33. ET PROPURGA TE CUM BRACHIIS, DA ILLIS PARTEM SICUT MANDATUM EST TIBI PRIMITIARUM ET PURGATIONIS, ET DE NEGLIGENTIA TUA PURGA TE CUM PAUCIS: DATUM BRACHIORUM TUORUM, ET SACRIFICIUM SANCTIFICATIONIS OFFERES DOMINO, ET INITIA SANCTORUM) In Græco brevius: *καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι, ἀπαρχὴν καὶ περὶ πλημμελείας, καὶ δόσιν βραχιόνων καὶ θυσίαν ἁγιασμοῦ καὶ ἀπαρχὴν ἁγίων. Da ei* (ſacerdoti) *partem, ut juſſus es, primitias, & de delicto, & donum armi, & ſacrificium ſanctificationis, & primitias ſanctorum.* Partis nomen generale eſt, ſequuntur ſpecialia. Primitiæ, id eſt, תרומה, quæ dabatur ante decimam Deuteron. XXVI. 1. De delicto, id eſt, pecus tota quæ offertur in אשם, excepta cauda, renibus, adipe juxta ilia & reticulo jecoris, quæ in altari erant adolenda, Levit. VII. 1. 2. 3. 4. 5. 6. Par ferme vis erat in victimis חטאת, quæ hic ſub nomine אשם comprehenduntur ob paritatem. Armus in ſacris *σωτηρίοις* cedebat ſacerdoti, ex lege Levit. VII. 32. Pro eo *βραχίονα* ſemper dicunt LXX. interpretes. Sacrificium ſanctificationis eſt *μαναα*, ſive *θυσία σεμιδάλεως*, id eſt, libum è ſimila, de quo quod reſtabat ſuffitu facto, cedebat ſacerdoti, appellabaturque קדש קדשים, Levit. VI. 17. Primitiæ ſanctorum ſunt pars ſacerdotalis de decimis, de qua agitur Num. XVIII. 25. 26. 27. 28. Nam *ἀπαρχὴ* propriè eſt pars quæ de toto detrahitur, *ἀφαίρεμα*. Decimis autem datur nomen ſanctorum. Levit. XXVII. 30.

Verſ. 36. ET PAUPERI PORRIGE MANUM TUAM) De decima anni tertij Deuter. XIV. 28.

UT PERFICIATUR PROPITIATIO ET BENEDICTIO TUA) in Græco tantum eſt, *ἵνα τελειωθῇ ἡ εὐλογία σου*: id eſt, ut opes quas Deus tibi dedit Deo ſint gratæ atque acceptæ. *Τελειωθῆναι* hic eſt quod *ἁγιάζεσθαι.* 1. Tim. IV. 5. Solent enim iſtæ voces promiſcuè uſurpari. *Εὐλογία* pro opibus à Deo conceſſis ponitur & infra XXXIV. 20. ſic & Jud. I. 15. I. I. Sam. XXX. 26. & alibi.

Verſ. 37.

GRATIA DATI IN CONSPECTU OMNIS VIVENTIS] Id eſt, liberalitas homines gratioſos facit non tantùm apud eos qui accepêre, ſed & apud alios.

ET MORTUO NON PROHIBEAS GRATIAM] Sepeliendo, famam tutando, propinquos ſolando, ut ſequitur, contra quam faciunt multi.

Sophocles:

Φεῦ τοῦ θανόντος ὡς ταχεῖά τις βροτοῖς
Χάρις διαρρεῖ καὶ προδοῦσ' ἁλίσκεται;

Steſichorus:

Θανόντος ἀνδρὸς πᾶσ' ἀπόλλυται χάρις.

Euripides:

Σπάνιον ἄρ' ἦν θανοῦσιν ἀσφαλὴς φίλος.

Quod propinquis mortui datur id ipſe quodammodo mortuus accipit, ut ex Lyſia oſtendimus libro II. de jure Belli ac Pacis VII. 9. & ex Michaële Epheſio libro eodem XVII. 13.

Theſeus apud Euripidem lavat ipſe ſuis manibus ducum ad Thebas interfectorum cadavera, addita hac facti ſui ratione:

Οὐκ

Οὐκ αἰσχρὸν ἀνθρώποισιν ἀλλήλων κακά.

Non eſt probrum alterius malo nos affici.

V. 38. NON DESIS PLORANTIBUS IN CONSOLATIONE, ET CUM LUGENTIBUS AMBULA) Interpres ad Græcum addidit illud, *in conſolatione*, prudenter, ut intelligamus, non ideò ad lugentes eundum, ut luctum eorum incendamus, ſed ut verbis bonis leniamus dolorem:

Ἡδὺ γε φίλου λόγος ἐστὶ τοῖς λυπουμένοις,

ait Menander.

Conf. Job. XXX. 25. Rom. XII. 15. *Gregor. M.* l. III. Mor. c. 10. *ordo*, inquit, *conſolationis eſt, ut cum volumus afflictum quempiam à mærore ſuſpendere, ut ſtudeamus prius mærendo ejus luctui concordare. Dolentem non poteſt conſolari, qui non concordat dolori: quia in eo ipſo, quod à mæroris affectione diſcrepat, minus ab illo recipitur, à quo mentis qualitate ſeparatur. Emolliri itaque prius debet animus, ut afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro conjungitur, ſi non utrumque exuſtione ignis liquetur: & durum molli non adhæret, niſi prius ejus duritia temperata molleſcat, ut quaſi hoc ipſum fiat, quod curatur ut teneat. Sic nec jacentes erigimus, niſi à rigore noſtri ſtatus inclinemur.*

v. 39. NON TE PIGEAT VISITARE INFIRMUM) Eſt enim & hoc inter, miſericordiæ opera Matth. xxv. 36.

EX HIS ENIM IN DILECTIONE FIRMABERIS) Piam ſententiam fecit Interpres, ſed in Græcis, *ob hoc diligeris*, nempe ab omnibus, ut ſuprà 37.

v. 40. IN OMNIBUS OPERIB9 TUIS MEMORARE NOVISSIMA TUA) *Memento extremorum tuorum*: id eſt, mortis, & eorum quæ poſt mortem. Ægyptiis mortuum corpus oſtendi ſolebat, & dici: talis eris.

ET IN ÆTERNUM NON PECCABIS] Vix erit ut de morte cogitans, & credens ea quæ poſt mortem exſpectanda ſunt, gravius quid admittas. Ita enim peccare interdum ſumitur ſtrictiore ſenſu, ut reſpondeat Hebræo פשע, quod ſæpius ἀσεβεῖν vertitur, interdum ἁμαρτάνειν. Vide quæ dicta nobis ad Jacobum II. 14.

Conſideratio hujus ſententiæ, ait Auguſtinus in *Vſus conſiderationis noviſſimorum.* ſpecul. peccat. c. 1. *deſtructio eſt ſuperbiæ, extinctio invidiæ, medela malitiæ, effugatio luxuriæ, evacuatio vanitatis & jactantiæ, conſtructio diſciplinæ, perfectio ſanctimoniæ, præparatio ſalutis æternæ.* Cogitandum hîc monitum eximium maximéque utile *S. Bernhardi* in ſpecul. Monach. *Omni opere ſuo dicat quisque ſibi ipſi: ſi modò moriturus eſſes, faceresnè iſtud.* Et ſimile illi *S. Baſilii* conſilium in Pſ. xxxv. *Si quando te ſenſeris ad aliquod provocari peccatum, ad mentem revoca formidabile illud, nec ulli mortalium tolerabile Chriſti judicium, & hoc quaſi freno animam cohibe.* Ideò *Simeon Stilites*, qui non niſi unum ſermonem reliquit cui titulus, *de ſemper mente complectendo ſuum diſceſſum*, in quo graphicè depinxit animæ peccatricis morientis anguſtias, cum à dæmonio cingitur, ut eam in tartara abripiat, atque ex adverſo animæ ſanctæ lætitiam, cum ab Angelis ducitur in Paradiſum, *in Biblioth. S. Patr.* in Append. bis è columnâ quotidie populum docuiſſe fertur, omnem autē concionem de noviſſimis inſtituiſſe: Nimirum *juſſis in cælum ſuſpicere, & evolare, ac è terrâ diſcedere, & regnum quod expectatur, viſione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare.* Vid. Theodor. in Hiſt. Patr. c. 26.

B. Chytræus ad hanc ſententiam obſervat Prudentiæ quæ ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω λεύσσει ὅπως ὄχ' ἄριστα μετ' ἀμφοτέροισι γένηται, *ante ſimul retroque videt benè quid ſit agendum*, leges, & regulas, ut ante omnia ſcilicet in omni deliberatione & actione finis certus & meta Deo placens conſtituatur, ad quem omnia conſilia & actiones velut ſagittæ ad ſcopum dirigantur. Deinde media ad illum finem aſſequendum utilia, & rectâ ducentia prudenter deligantur & diligenter expediantur: de quo Ariſtot. in Polit. δύο ἐστὶν ἐν οἷς γίνεται τὸ εὖ πᾶσι. ἓν μὲν ἐν τῷ τὸν σκοπὸν κεῖσθαι, καὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων ὀρθῶς: ἓν δὲ τὰς πρὸς τὸ τέλος φερούσας πράξεις εὑρίσκειν.

CAPUT IIX.

Quomodo nos pacis & tranquillitatis fovendæ causâ gerere debeamus erga potentes, verboſos, reſipiſcentes, ſenes, ſapientes, contumelioſos, iracundos, fatuos & extraneos.

V. 1. NON LITIGES CUM HOMINE POTENTE, NE FORTE INCIDAS IN MANUS ILLIUS. NON CONTENDAS CUM VIRO LOCUPLETE, NE FORTE CONTRA TE CONSTITUAT LITEM TIBI) μήποτε ἀντιστήσῃ σου τὴν ὁλκήν: *ne tibi præponderet*: & ἵστημι & ὁλκή, propriè ſunt voces rei ponderariæ. Senſus eſt: ne cauſæ tuæ argumenta auctoritate & gratia multùm vincat. Sunt hæc prudentiæ monita, quæ non ignoravit ille ad quem Martialis:

Lis mihi cum Balbo eſt; tu Balbum offendere non vis
Pontice: cum Licino eſt, hic quoque magnus homo eſt.
Vexat ſæpe meum Patrobas vicinus agellum:
Contra libertum Cæſaris ire times.

At Chriſtus diceret: cum quovis homine litibus abſtine, etiam cum aliquo damno tuo. Bene facit, qui emit concordiam.

Non diſtat *Chriſti diſciplina* quoad fugam litis, aut alia moralia, à *diſciplina Veter. Teſtam.* Non eſſe litibus indulgendum, ſed quantum fieri poteſt abſtinendum, & paci, ac concordiæ ſtudendum & in Veter. Teſtam. & in Novo monemur: ſed imprimis cavendum eſſe, ne cum potentioribus litigemus, etiam prudentia politica docet. Arabum adagium eſt Centur. 1. Erpen. num. 2. *Ne jace ſagittas in idolum ferreum: neque obſiſte adverſarius illi, qui te præpollet.* *Catonis* monitum eſt:

Cede locum fortunæ, cede potenti.
Lædere qui potuit, poterit quandoq; juvare.

V. 3. MULTOS ENIM PERDIDIT AURUM ET ARGENTUM, ET USQVE AD COR REGUM EXTENDIT ET CONVERTIT) In Græco: *etiam regum corda inclinavit.* Etiam hæc ex re ponderaria eſt, ut illud:

Animus cùm in dubio eſt, levi momento huc aut illuc impellitur.

Multos etiam reges donis vinci jam vetus Heſiodi & Homeri querela eſt. Ideò autem reges nominavit, quia penes eos in multis populis erant judicia.

Quo facit illud Horatii, libr. III. Ode 16.

Aurum per medios ire ſatellites
Et perrumpere amat ſaxa, potentius
Ictu fulmineo.

Auro loquente omnis ſermo obmuteſcit.

Verſ. 4. NON LITIGES CUM HOMINE LINGUATO) Ideſt, ut in Dionyſio Catone eſt:

Contra verboſos verbis contendere noli.

ET NON STRUES IN IGNEM ILLIUS LIGNA) *Ne ligna aggeras in ignem ipſius.* Ne hominem natura fervidum contradicendo accendas amplius. Optimum apud illos:

— λόγος εἷς ὁ πυλαιός·
Σοὶ μὲν ταῦτα δοκεῖν ἔστ', ἐμοὶ δὲ τάδε.

Verſ. 5. NON COMMUNICES HOMINI INDOCTO) *Ne jocare cum homine rudi.*

NE MALE DE PROGENIE TUA LOQUATUR) *ne inhonorentur majores tui*; ne, ſi in te nihil inveniat, in majoribus tuis quærat aliquid quod vellicet.

V. 6. NE DESPICIAS HOMINEM AVERTENTEM SE A PECCATO) Eſt frequens nunc etiam in uſu Hebræorum hæc ſententia. Latini dicebant: *Sanatis idem jus quod ſortibus eſto.*

MEMENTO QVONIAM OMNES IN CORRUPTIONE SUMUS) ἐσμὲν ἐν ἐπιτιμίοις, *pœnis obnoxii ſumus*: nempe ſi Deus rigidè nobiſcum agat. Seneca de Ira I. 5. *Nemo invenietur qui ſe poſſit abſolvere*; & libro I, 27. *Quis eſt iſte qui ſe profitetur omnibus legibus innocentem?* & cap. 27. *Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: numquid & ipſi aliquid tale commiſimus?* In Tragœdia eſt: *Det ille veniam facilè cui venia eſt opus.*

V. 7. ETENIM EX NOBIS SENESCUNT) Fuêre & ipſi vegeti, ut nos ſumus. Crates:

Ὠνείδισάς μοι γῆρας ὡς κακὸν μέγα,
Οὗ μὴ τυχόντι θάνατος, ἐσθ' ἡ ζημία·

Digitized by Google

Οὐ πάντες ἐπιθυμοῦμεν. ἂν δ' ἔλθῃ πολὺ

Ἀνιώμεθ᾽· οὕτως ἐσμὲν ἀχάριστοι φύσει.

Verſ. 8. NOLI DE MORTUO INIMICO TUO GAUDERE) Homerus:

Οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι.

Euripides:

Τοῖς γὰρ τεθνῶσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα

Τιμὰς διδόντα χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.

ET IN GAUDIUM NOLUMUS VENIRE) Nollemus alios te noſtri morte gaudere. Hoc interpres addidit implendo ſenſui.

Conf. Job. XXXI. 29. Prov. XXIV. 17. Pſ. cxxxvii. 7. Thren. IV. 21. Ez. XXXV, 15.

V. 9. NE DESPICIAS NARRATIONEM PRESBYTERORUM SAPIENTUM] Addidit interpres *presbyterorum*, quia ſenes maximè ſunt qui multa narrare poſſunt. Antiphanes:

Σοφὸν δέ τοι τι πρὸς τὸ βουλεύειν ἔχει

Τὸ γῆρας, ὡς δὴ πολλ' ἰδὸν τε καὶ μαθόν.

ET IN PROVERBIIS EORUM CONVERSARE) Id eſt, tempus tere in ediſcendis eorum ſententiis.

Ita in *Pirke Aboth* monent Ebræi: *Qui à junioribus diſcit ſimilis eſt ei, qui omphacium bibit, aut acerbam uvam, & vinum non ſatis excoctum: qui autem ſenes habet magiſtros, hic aſſimilatur bibenti vinum vetus, quod ut plurimum optimum eſt ac præcipuum, ac uvas comedit jam planè maturas.*

V. 10. ET SERVIRE MAGNATIS SINE QUERELA) *Et inſervire viris ſummatibus facilè*: id eſt, ſine tuo incommodo aut dedecore.

V. 11. IPSI ENIM DIDICERUNT A PARENTIBUS SUIS) Nempe hiſtorias multas non omnibus cognitas.

V. 12. ET IN TEMPORE NECESSITATIS) Ubi opus erit, ἐν καιρῷ χρείας.

DARE RESPONSUM) Conſilium principi aut amico. Nam multum ad id utilis hiſtoriarum cognitio.

Conf. *Deut. IV. 9.* c. xi. 9. *Job.* 12. xii. Pſ. LXXIIX. 3. *Eſ.* XXXIX. 21. *Euripides* in Bellerophonte: *Tempus multam ac variam doctrinam parit.*

V. 13. NON INCENDAS CARBONES PECCATORUM ARGUENS EOS) *Hoc arguens eos* addidit interpres explicando ſermoni figurato, Deſperatis non adhibendam medicinam dixit Hippocrates. vide Matth. VII. 6. & ibi dicta.

ET NE INCENDARIS FLAMMA IGNIS PECCATORUM ILLORUM] *Et* hic abundat: non enim novum dat monitum, ſed cauſam moniti quod habuimus. Ideò enim abſtineri vult ab inutili caſtigatione, ne non modò ea non proſit ei cui datur, ſed & danti noceat.

Sic & *Tigurini, Cornel. à Lap.* & plerique alii, de non arguendis ſceleratis, non irritanda bile eorum, ne ejus flammâ comburamur: Aliter tamen Syrus: *Ne ſis communicans cum impio, conſumma, & ne ardeas in flamma ignis ejus:* & Oſiander, hunc reddens ſenſum: *Non debemus impios, adjuvare in malis ipſorum conatibus, quibus damnum Eccleſiæ, vel Reipublicæ, vel etiam privatis innocentibus inferunt, ne ipſorum conſiliis & factis involuti, una cum ipſis pereamus.* Præferenda verò prior explicatio.

Cæterum de aliis carbonibus agit Apoſtolus *Rom.* xii. 20. utpote de carbonibus *charitatis*, quibus charitatem inimici accendimus benefaciendo: de aliis hîc agitur, nimirum de *carbonibus cholera vel bilis*, quibus choleram hominis cupiditatibus affixi, & inflammati magis magisque incendimus, reprehendendo, à quo ita excandeſcente facilè lædi poſſumus. De quo monuit Symbolum Pythagoræ: *ignem ferro ne cadito, id eſt, ne irrites furentem.* Et Poëta:

Rom. XII. 20.

Dum furor in curſu currenti cede furori.

V. 14. NE CONTRA FACIEM STES CONTUMELIOSI) Senſum benè expreſſit, quanquam in Græco eſt: μὴ ἐξαναστῇς ἀπὸ προσώπου ὑβριστοῦ. In populari ſtatu, qualis ex parte erat Judaïcus hujus ſcriptoris temporibus, ubi quis orationem aliquam ſuaſoriam ad populum, aut magnum conventum dixerat, licebat ei qui vellet in alteram partem dicere. Fiebat autem id ſurgendo ex media multitudine. ἀπὸ προσώπου, id eſt, poſtquam ille dixit.

NE SEDEAT QUASI INSIDIATOR ORI TUO] *Ne inſidietur quaſi ſubſeſſor ori tuo.* Ne captet verba tua malitioſè, ut illi Lucæ XI. 53. ἔνεδρον neutro genere inſidias ſignificat: propriè verò ipſos milites, qui ex locis occultis occaſionem nocendi quærunt. Sic vertitur מארב plurimis in locis, item צדיה. Exſtat & infrà XI. 30. & 1. Maccab. IX. 40. X. 8. XI. 8. 69.

Aptè cohæret cum præcedenti ſententia: ne ſcilicet irritemus hominem calumniandi ſtudioſum, ne inſidiosè verba noſtra obſervans eaq; per calumniam pervertens, nobis periculum creet.

Verſ. 15.

NOLI FOENERARI HOMINI FORTIORI TE] Ne mutuam pecuniam dederis potentiori. Δανείζειν generale eſt, & tam merum mutuum, quàm fœnebre ſignificat.

QUOD SI FOENERAVERIS) Mutuum dederis.

QUASI PERDITUM HABE) Martialis:

Dimidium donare Lino quam perdere totum

Qui mavult, mavult perdere dimidium.

Potentes de debito appellari nolunt: atque ultro quaſi de injuria ſe vindicant.

Verſ. 16.

NON SPONDEAS SUPER VIRTUTEM TUAM) Spondere hic, ut ἐγγυᾶν in Græco, tum hic, tum Prov. VI, 1. eſt fidejubere pro aliquo. Eſt enim genus ſponſionis quoddam fidejuſſio. Monet autem ne in ulteriorem ſummam fidejubeamus, quam cui ſolvendæ pares facilè ſimus. Multi qui ſi ſolvendum pro alio eſſet, nunquam id damnum ſubire vellent, faciles ſunt ad fidejubendum, quod ſperent rem non eò deventuram ut ſolvere cogantur. Ideò Vellejanum Senatusconſultum mulieribus permiſit dare de ſuo, fidejubere autem non permiſit.

QVOD SI SPOPONDERIS, QVASI RESTITUENS COGITA) ὡς ἀποτίσων φρόντιζε. Ita cogita quaſi ſoluturus ſis: nam id cogitans non falleris.

Verſ. 17.

NON JUDICES CONTRA JUDICEM) *Non litiges cum judice*, Sic & κρίνεσθαι ſumitur Matth. V. 40.

QUONIAM SECUNDUM QVOD EST JUSTUM JUDICAT) Nam judicabitur de eo ita ut ipſi videbitur. Δόξα hic in Græco pro voto ac voluntate ponitur, & activum imperſonale pro imperſonali paſſivo, more Hebræo. Solent collegæ favere collegis, & velut mutua dare judicia. Sic Appio faverunt decemviri.

V. 18. NE FORTE GRAVET MALA SUA IN TE) ἵνα μὴ βαρύνηται κατὰ σοῦ. Ne moleſtus tibi ſit. Ita βαρύνεσθαι ſumitur, Mal. III. 3. Pſ. xxxviii. 4. & καταβαρύνειν, 2. Sam. XIII. 25.

IPSE ENIM SECUNDUM VOLUNTATEM SUAM VADIT) In Græco: *pro voluntate ſua faciet:* id eſt, facilè rixas ſuſcitabit.

ET SIMUL CUM STULTITIA ILLIUS PERIES) *Et per ſtultitiam illius unà peribis*: quia ſi qua cum obviis rixa oriatur, omnes comites qui ſunt ejuſdem ὁδοῦ in periculo ſunt.

Paulò aliter Oſiander, nimirum *hominis audacis vel temerarii converſationem fugiendam* innui, ne nos participes faciat ſui infortunii: *qui facit quod ſibi in mentem venerit, unde facilè una pœnas luere illius ſtultitiæ & temeritatis poſſemus.*

Verſ. 19.

CUM IRACUNDO NON FACIAS RIXAM) μάχη hic eſt verborum certamen, ut ſuprà VI. 10. & alibi, מדון vertitur alibi μάχη, alibi νεῖκος, aut ἀντιλογία.

ET CUM AUDACE NON EAS IN DESERTUM] Per rupes, aut ſimilia loca, ubi ingens eſt ſolitudo. qualia loca ad vim opportuna Deuteron. xxii. 25. In Græco non eſt *cum audace* ſed *cum eo*, id eſt, cum iracundo, de quali agi cœpit.

QVONIAM QVASI NIHIL EST ANTE ILLUM SANGUIS) Ludere ſolet de humano ſanguine, quaſi de re nihili.

ET UBI NON EST ADJUTORIUM ELIDET TE) *Dejiciet te*, arreptâ aliquâ offenſiunculâ, quod alibi facere auſurus non fuerat.

Verſ. 20.

NON ENIM POTERUNT DILIGERE NISI QUÆ EIS PLACENT) Legit interpres λόγον στέρξαι. At Græcæ omnes editiones nunc habent στέξαι, non poterit celare credita. Hac atque illac perfluet.

Verſ. 21.

Digitized by Google

V. 21. CORAM EXTRANEO NE FACIAS CONSILIUM) *Arcanum ne incognito aperias.* Is enim ſenſus eſt in Græcis, quem & Latini ſic exprimunt: Fide, ſed cui vide.

NESCIS ENIM QUID PARIET) Fidem, an perfidiam: niſi ſcriptum fuerit εἰ στέξεται, neſcis an celaturus ſit arcanum.

V. 22. NE FORTE INFERAT TIBI GRATIAM FALSAM, ET CONVITIETUR TIBI) In Græco: *ne falſam tibi gratiam referas*: malam ſcilicet: nam ut alibi ſæpe apud Helleniſtas, παλαιὰ ζεῖ.

Cont. *Prov. XXV. 9. Syr.* VI. 6. *Conſiliarius ſit tibi unus de mille.* In proverbiis Arabicis cent. 1. n. 7. monemur: *Ne deambula nudus per plateam*: id eſt, ne aperias ſecretum tuum coram hominibus, ne te ſubſannent. *Plutarchus* in moral. *ut vas*, inquit, *experiamur, non vinum infundimus, ſed aquam: ſi enim depereat, parum refert. Sic frivolum quiddam committendum amicis, quo ſilentii fidem experiamur, ut ſi effutiant, nihil ſit periculi.*

CAPUT IX.

Cavenda Zelotypia & non neceſſaria conſortia mulierum: cavendum à novis amicis, præſertim potentibus, injuſtis, garrulis & temerariis.

V. 1. NON ZELES MULIEREM SINUS TUI) Ne præter modum ſis ſuſpicax. Uxorem ſinus tui, id eſt:

— in gremium quæ ſæpe tuum ſe
Rejicit,

Ut Lucretius loquitur. Eadem locutio Deut. XXVIII. 54.

NE OSTENDAT SUPER TE MALITIAM DOCTRINÆ NEQUAM) Legit καὶ διδάξῃ, ubi nos habemus μὴ διδάξῃς. Senſus in Græco eſt: ne ei proponas hiſtorias peccare docentes. Queritur de ſe Tibullus:

Ipſe miſer docui, quo poſſet ludere pacto
Cuſtodes; eheu nunc premor arte meâ.

Ubi & alia ſeqvuntur hujus argumenti.

Oſiander non inconcinne hunc ſenſum reddidit: *Qui temerè & ſine juſtâ causâ uxorem ſuam de adulterio ſuſpectam habet, hoc ipſo occaſionem ei præbere poteſt, ut diſcat malè agere, quæ prius nihil mali cogitaverat.* Sic etiam Cornel. *ne ipſa adverſum te faciat, quod videt te de ſe timere.* Quo facit quoque illud:

Nitimur in vetitum ſemper cupimusq; negata.

V. 2. NON DES MULIERI POTESTATEM ANIMÆ TUÆ, NE INGREDIATUR IN VIRTUTE TUA, ET CONFUNDARIS) In Græco: μὴ δῷς γυναικὶ τὴν ψυχήν σου ἐπιβῆναι αὐτὴν ἐπὶ τὴν ψυχήν σου. Ita enim habet Sixtina editio, & ſic legit hic interpres: id eſt, ne ita animum tuum uxori mancipes, ut illa auctoritatem tuam ſibi ſubjiciat. Euripides:

Οὐ γάρ ποτ' ἄνδρα τὸν σοφὸν γυναικὶ χρὴ
Δοῦναι χαλινούς, οὐδ' ἀφεῖναι ἐᾶν κρατεῖν.

Incommoda ergo eſt Latina verſio. Id vult autor: *ne tradas te in poteſtatem uxoris tuæ, ne tibi dominetur.* Conf. Gen. ult. 16. *Pittaci* Metylenæi gnome erat: *Uxori dominare.*

Verſ. 3.

NE RESPICIAS MULIEREM MULTIVOLAM, NE FORTE INCIDAS IN LAQVEOS ILLIUS) Ne obviam procedas mulieri meretrici. Eam interpres non malè cum Catullo dixit multivolam. *Ne incidas in laqueos illius*, id eſt, ne amore ejus capiaris. Vide Prov. VII.

CUM SALTATRICE NE ASSIDUUS SIS) *cum Pſaltria.* Sed pſallere & ſaltare in feminis plerunque conjuncta erant. Apud Terentium Demea cùm de pſaltria dixiſſet, *ut habeas quicum cantites*: mox ſubjicit:

Tu inter eas reſtim ductans ſaltabis. Talis illa:
Criſpum ſub crotalo docta movere latus.

NEC AUDIAS ILLAM) Hoc addidit interpres.

NE FORTE PEREAS IN EFFICACIA ILLIUS) *per artem ejus.* Sæpe עלירה ſic vertitur, quod alibi ſtudium. Ovidius:

Pro facie multis vox ſua lena fuit.

Deinde:

Quis dubitat quin ſcire velim ſaltare puellam,
Ut moveat poſito brachia juſſa mero?
Artifices lateris, ſcena ſpectacula amantur.
Tantum mobilitas iſta decoris habet.

Pulcrè *Cyprianus* de ſingul. Cleric. *Mulier nunc æſtuans detegit membra, nunc fatigata jactatur, aut in riſum aliquando diſſolvitur: nunc blanditias exhibet, & quod eſt venenoſius ſuper cuncta, pſallere delectatur, aut canere, cujus cantu tolerabilius eſt audire baſiliſcum ſibilantem. Semel dixerim, omnis inconveniens ſodalitas mulierum gluten eſt delictorum & viſcus toxicatum, quo diaboli aucupatur.* Et poſteà: *Amputanda ſunt omnia nobis quæcunque ignifera fomitis ſulphurantibus flammis candens fornax ebullientis carnis exæſtuat, ne vel tenuis quidem ſcintilla ſervata majora conflet incendia. Quod Salomon manifeſtat dicendo:* Ab ſcintilla una augetur ignis. (Eccl. XI.) *Denique ubique guſtanda eſt*, monet ibidem circa finem S. Cyprianus, *cum mulieribus, non continuanda præſentia, ſed quaſi tranſeunter fœminis exhibenda eſt acceſſio quodammodò fugitiva.* Nazianz. in diſtichis: *Si procul à fœmina abfueris, manet ſcintilla: Si autem vitæ commercium cum eâ habeas, ex parvo vento magnum incendium excitabis.*

Verſ. 5.

VIRGINEM NE CONSPICIAS, NE FORTE SCANDALIZERIS IN DECORE ILLIUS] Legit benè: μήποτε σκανδαλισθῇς ἐν τοῖς ψιμυθίοις αὐτῆς, non ἐπιτιμίοις αὐτῆς, ne te ceruſſa ipſius capiat. Græcus quidam Sapiens auribus potiùs amandum quàm oculis dixit. Euripides verò:

— τί δεῖ καλῆς
Γυναικός, εἰ μὴ τὰς φρένας χρηστὰς ἔχοι;

Nazianz. ad Seleucum Jamb. 3.

Quodcunque labem viſui accerſit, fuge.
Oculos ut ipſe virgines ſerves tuos.

Conf. *Job.* XXXI. 1. *Auguſt.* in regul. *1. c. 1. Oculi veſtri etſi jaciantur in aliquam fœminarum, defigantur in nulla. Rabanus* verbis Jobi adductis c. XXXI. 1. *pepigi fœdus cum oculis meis*, rationem ejus hanc reddit, *ne incautè aſpiceret, quod poſtmodum invitus amaret. Nam ſemel ſpecies formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu ſolvitur. Intueri non debes, quod non debet concupiſci, ut munda mens in cogitatione ſervetur, deprimendi ſunt oculi quaſi quidam raptores ad culpam. De ceruſſa* pulcra ſunt, quæ habet *Nazianz.* adverſus mulieres ambitioſius ſe ornantes: *Ferunt*, inquit, *inſolentem pavonem, cum curvato collo penniſque gemmantibus circulum efficit, fœminas clangore ſuo ad Venerem invitare. Eodem modo admodum mirabor, ſi tu aliam ob cauſam formam pingas, quàm ut nitidorum & ſalacium virorum oculos ad te convertas.* Cont. *Cyprian.* libr. de habitû virgin. & Tertull. de cult. fœmin. c. 12.

V. 6. NE DES FORNICARIIS ANIMAM TUAM IN ULLO) *Ne dedas ſcortis animum tuum.* Chriſtiani Latini meretrices vocant fornicarias, & eas adire fornicari, quia viliſſimæ earum in olenti fornice ſtabant, ut Horatius nos docet, uxores ſummœnianæ ob hoc dictæ Martiali. Seneca in controverſiis: olet adhuc fuliginem fornicis.

NE PERDAS TE ET HEREDITATEM TUAM) In Græco tantum eſt: *ne perdas patrimonium tuum.* Sunt enim meretrices chimæræ, Charybdes, Sphinges, Harpyiæ, ut pulchrè eas pinxit Anaxilaus.

V. 7. NOLI CIRCUMSPICERE IN VICIS CIVITATIS) Venari formas.

NEC OBERRAVERIS IN PLATEIS ILLIUS) In Græco: ἐν ταῖς ἐρήμοις αὐτῆς μὴ πλανῶ. *Ad deſerta earum ne aberra*: id eſt, ad villas.

V. 8. AVERTE FACIEM TUAM A MULIERE COMPTA) Nupta ſcilicet alteri: quod membrum ſequens oſtendit.

Verſ. 9.

Digitized by Google

V. 9. PROPTER SPECIEM MULIERIS MULTI PERIERUNT) Simonides:

> Ἐξ οὗ τε τοὺς μὲν ἀίδης ἐδέξατο
> Γυναικὸς εἵνεκ' ἀμφιδηριωμένους.

EX HOC CONCUPISCENTIA QVASI IGNIS EXARDESCIT) Amator Græcus:

> Δεῦρ' ἀπ' ἐμῆς ψυχῆς ἄψον σέλας· ἔνδοθι γάρ μου
> Καιόμενον πολλὴν ἐξανίησι φλόγα.

Tertull. de cult. fœmin. ſub initium: *Decorem*, inquit, *naturaliter invitatorem libidinis ſcimus.* *Leucippes* apud Anton. in Meliſſa Tom. 1. v. 60. *Pulchritudo*, ait, *acutius, aut ſi malis velocius vulnerat, quam ſagitta, & per oculos in animum defluit.* De pulcritudine vulnerante.

v. 10. OMNIS MULIER, QVÆ EST FORNICARIA QVASI STERCUS IN VIA CONCULCABITUR) Hoc comma, & quod ſequitur, & principium poſt ea ſequentis deſunt in Græco: ſed eſt ibi: *καὶ μὴ κατακλιθῇς ἐπ' ἀγκαλῶν μετ' αὐτῆς*, id eſt, noli in amplexibus alienæ uxoris dormire: Sic Theocritus dixit: *ἐπ' ἀγκοίνῃσιν ἰαύειν*. Claudianus: *liveſcant brachia nexu.* Hoc interpres Latinus poſuit poſt illa: *cum aliena uxore ne ſedeas omninò*: & vertit: ne accumbas cum ea ſuper cubitum.

Verſ. 13. ET NON ALTERCERIS CUM EA IN VINO) *μὴ συμβολοκοπήσῃς μετ' αὐτῆς ἐν οἴνῳ*. Eſt autem *συμβολοκοπεῖν*, edere de ſymbolis, ut Comicus loquitur. Exſtat ea vox Deuteron. XXI. 20. pro זלל. Pro eodem *ἐκτείνεσθαι συμβολαῖς* dixère LXX. Prov. XXIII. 20. ubi *συμβολοκοπεῖσθαι* Theodotion. Habes & infrà XVIII. 33. Nomen *συμβολοκόπος* & Symmachus & Theodotion poſuère Prov. XXIII. 21. ubi alii *πορνοκόπος*: nimirùm conjuncta ſunt convivia & amores. Vetus Poëta:

> *Quæ ſic caſta manes, ut jam convivia viſas.*

NE FORTE DECLINET COR TUUM IN ILLAM) In Græco: *anima*. Ne amore ejus irretiaris.

ET SANGUINE NON LABARIS IN PERDITIONEM) Legit *αἵματι*, ubi nos habemus *τῷ πνεύματι*. *& ſpiritu tuo* (id eſt, affectu animi tui, nam omnis affectus רוח Hebræis) *ruas in perniciem*: nempe aut per viri ſævitiam, aut per legitimum judicium. Illud *non* abeſt in Græco, nec opus hic poni. Totum verò hunc locum ſic citat Clemens Alexandrinus Pædag. 2. 7. *μετὰ ὑπάνδρου γυναικὸς μὴ κάθου τὸ σύνολον, καὶ μὴ μετακλιθῇς ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς, μηδὲ συμβολὰς ποίει μετ' αὐτῆς ἐν οἴνῳ, μήποτε ἐκκλίνῃ ἡ καρδία σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ αἵματί σου ὀλισθήσῃς εἰς ἀπώλειαν.* Apparet eum codice uſum conſentiente cum eo quò uſus eſt Latinus: eum ſi recipimus, ſanguis ſignificabit vitam.

Latinum interpretem Cornel. à Lapide vult verbum *συμβολοκοπήσῃς* quaſi verbum noviter compoſitum derivaſſe non à *σύμβολον*, ſed à *συμβολὴ*, id eſt, *congreſſus, conflictatio*, & *κοπιάω*, q. d. *ne labores in conflictatione*, puta ne contendas cum eâ bibendo, ideò reddidiſſe, non alterceris. Sed hæc excuſatio nimis longè petita. Non diffiteri autem potuit *Cornelius* hoc verbum mutuatum eſſe à LXX. qui *Deut. XXI. 20. Filius noſter συμβολοκοπῶν*, *ſymbola confert*, h. e. *comeſſationibus vacat*, ut vertit vulgatus, eandemque vocem eodem uſurpare ſignificatu *Aquilam. Symmachum*, & *Theodotionem Prov. XXIII. 20. 21.*

Verſ. 14.

NOVUS ENIM NON ERIT SIMILIS ILLI) Græcus Poëta:

> Ὁμιλίας δὲ τὰς γεραιτέρας φίλει.

VETERASCET, ET CUM SUAVITATE BIBES ILLUD) Sic Alexis de vino:

> -- καὶ καταστῇναι πάλιν
> Ἡδὺν δ' ἅπασι τὸν πολὺν διατελεῖν.

Plutarchus Sympoſiacis: *τὸν οἶνον ἐν ἀρχῇ μὲν εἶναι γλυκύν, γίνεσθαι δὲ ἡδύν, ὅταν εἰς τὸ αὐστηρὸν τῷ πίνειν μεταβάλῃ παλαιούμενος*. Pindarus vetus laudat vinum, cantus novos.

Ita & *Ben-Sira* Alphab. I. lit. Reſch. *Amicum veterem ne abnegato*: & *Iſocrates* ad Democritum: *Serò amicus fias, factus autem perſevera.* *Cicero* l. de amic. *Non debent amicitiarum eſſe ſicut aliarum rerum ſatietates, veterrima quæque (ut ea vina quæ vetuſtatem ferunt:) debent eſſe ſuaviſſima.* *Iſocrates* liberos jubet, *ut patrimonii, ita etiam amicorum Patris hæreditatem adire.* De amico veteri.

V. 16. NON ZELES GLORIAM ET OPES PECCATORIS) In Græco: *μὴ ζηλώσῃς δόξαν ἁμαρτωλοῦ*. *Ne invideas gloriæ hominis improbi.* Similis ſenſus Pſalm. XXXVI. in principio, ubi LXX. *μὴ παραζήλου*.

Alii cum *Syro* & *Oſiandro*; *ne affectes eam gloriam conſequi quâ ſuperbit impius.* Qui ſenſus cum ſequente aphoriſmo magis cohæret: *non placeat tibi injuria injuſtorum.*

v. 18. COMMUNIONEM MORTIS SCITO.

Non habetur in Græco. Quæ verò adduntur ET SUPER DOLENTIUM ARMA AMBULABIS è Græco reddenda ſunt: *& ſuper pinnas urbium ambulas*: id eſt, memineris te verſari in maximo periculo: non ſecus ac ſi in faſtigiis turrium ambulares. *Philoſophus* monuit *ad Regem accedendum eſſe quaſi ad ignem nec nimis prope, ne ab eo aduramur, nec nimis longè, ne non calefiamus ab eo.* *Soloni* ad Crœſum Regem Lydorum eunti Æſopus ſubjecit; *cum Regibus ἢ ἥκιστα, ἢ ἥδιστα, aut quam pauciſſima, aut quam ſuaviſſima loquenda eſſe.* Quomodo ad Regem accedendum?

V. 23. ET IN SENSU SIT TIBI COGITATIO DEI, ET OMNIS ENARRATIO TVA IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI.

Loco prioris in Græco eſt, *cum ſapientibus ſit diſquiſitio tua*: & verſum hunc præponunt Græci codd. præcedente. Egregiè *S. Chryſoſtomus* in Pſ. CXL. *omnis narratio tua ſit in lege Altiſſimi. Si enim didiceris nihil loqui ſupervacaneum, ſed divinarum ſcripturarum narratione mentem & os tuum perpetuo munias cuſtodia erit quovis adamante tutior. Per os enim ſunt multæ viæ interitus, ut quando quis obſcœna, ſcurrilia, ſuperba loquitur.*

CAPUT X.

Boni & mali Magiſtratus differentia, in illo laudatur prudentia, in hoc improbatur ſuperbia: ac veram gloriam non in ſuperbis opibus aut dignitatibus, ſed in timore & obſequio Dei conſiſtere docetur.

V. 1. JUDEX SAPIENS) Id eſt, rector: nam ita Hebræi שופט uſurpant.

JUDICABIT POPULUM SUUM) *παιδεύσει*, *bene inſtituet*, nempe vitæ ſuæ exemplo. Plinius: *Vita principis cenſura eſt, eaq; perpetua.* Tacitus Annalium libro III. *Præcipuus adſtricti moris auctor Veſpaſianus fuit, antiquo ipſe cultu victuque. Obſequium inde in principem & æmulandi amor, validior quàm pœna ex legibus & metus.*

ET PRINCIPATUS SENSATI STABILIS ERIT) Bene eſt compoſitus. *ἡγεμονία τεταγμένη*. Omnia ibi aguntur ſuo ordine.

Huc uſque Siracidem præcepta *Ethica* tradidiſſe obſervat Cornelius, quæ vitam cujusque ad normam legis & virtutis efformant. Jam verò ad *politica* tranſire, quæ Rempublicam componunt uſque ad v. 7. c. XI. *Plutarchus* in Numâ: *Cum Reges*, inquit, *Sapientes & ſancti, tunc Reſpublica maximum quodaam ac divinum donum à Deo ſe accecepiſſe exiſtimet.* Boni Reges donum Dei.

V. 2. SECUNDUM JUDICEM POPULI SIC ET MINISTRI EJUS] Martialis:

> *Nemo ſuos: hæc eſt aulæ natura potentis,*
> *Sed domini mores Cæſarianus habet.*

ET QVALIS RECTOR EST CIVITATIS, TALES ET INHABITANTES IN EA) Xenophon: *ἐγὼ τοῦτο μὲν δεῖ που νομίζω, ὁποῖοί τινες ἂν οἱ προστάται ὦσι, τοιαύτας καὶ τὰς πολιτείας γίγνεσθαι.*

Herodian. l. IV. *Solent*, inquit, *plerumque homines vitam principis æmulari.* Et *Antigonus* Macedoniæ Rex ad Zenonem apud Laërtium ita ſcripſit: *cujusmodi fuerit dux, ut plurimum ſubditos fieri neceſſe eſt.* Notiſſimum eſt illud Claudiani: Exemplum Regis.

> *Regis ad exemplum totus componitur orbis.*

Quibus

Digitized by Google

Quibus affine eſt, quod habet *Quintilianus* declam. IIX. *Hac eſt conditio principum, ut quicquid faciant pracipere videantur.*

Verſ. 3. REX INSIPIENS PERDET POPULUM SUUM) *Imperitus*, ἀπαίδευτος, par citharœdo, qui neſciat quando fides aut intendendæ, aut remittendæ ſint.

ET CIVITATES INHABITABUNTUR PER SENSUM POTENTIUM) *Frequentabuntur ob prudentiam procerum.*

Προμηθίᾳ γὰρ ἐν μὲν οἰκοῦνται πόλεις,
Εὖ δ' οἶκοι.

Verſ. 4. IN MANU DEI POTESTAS TERRÆ) Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.

Vide quæ dicta libro I. de Jure Belli ac Pacis III. 9.

ET UTILEM RECTOREM SUSCITABIT SUPER ILLAM IN TEMPUS) Irenæus: *Cujus juſſu homines naſcuntur, hujus juſſu & reges conſtituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipſis regnantur.*

Verſ. 5. SUPER FACIEM SCRIBÆ) γραμματέως. Sic vocantur, qui regibus aut magiſtratibus conſilio adſunt.

IMPONET HONOREM SUUM) Radios ſuæ Sapientiæ. τὸ βουλεύεσθαι, τοῦ περὶ τῶν ἀνθρώπων θείου ἐστί.

V. 6. OMNIS INJURIÆ PROXIMI NE MEMINERIS) In Græco: *non omnis injuria memor eſto*: id eſt, leviores culpas condona. Hoc aliquid erat ante Evangelii tempora.

ET NIHIL AGAS IN OPERIBUS INJURIÆ) *Nihil agito factis inſolentibus.* ὕβρις, quæ vox hic in Græco eſt, contumeliam transfert Tribonianus Juriſconſultus de Injuriis initio. Nec aliter Gloſſæ veteres.

Vindicta privata etiam in V. T. prohibita.

Vindicta privata non tantùm in N. T. ſed etiam in Veteri prohibita fuit: *non omnis* eſt phraſi Ebræâ, *nullus*: non ergò tantùm de non vindicandis levibus culpis, ſed de *nullis* vindicandis agitur. Peculiariter autem hæc Magiſtratibus non in iis, quæ vi officii vel muneris ſui, & juxta tenorem juſtitiæ præſtare tenentur, ſed in *privatis* injuriis remittendis injungi videntur, quomodo *Cicero* laudante S. *Aug.* Epiſt. V. ad Marcell. *Julii Cæſaris* mores extollens id imprimis commendabat, quod *nihil oblivisci ſoleret, niſi injurias*; & *Aureliani* Imperat. Symbolum erat, *Quò major, eò placabilior.* Non ulciſci Deo facit æqualem, ait *Chryſoſt.* hom. XLI. in Acta Apoſt. Seneca, *Nihil*, ait, *glorioſius Principe impune læſo.* l. I. de Clement. c. xix.

Verſ 7.

ODIBILIS CORAM DEO EST ET HOMINIBUS SUPERBIA, ET EXSECRABILIS OMNIS INIQVITAS GENTIUM) In Græco: *μισητὴ ἔναντι κυρίου καὶ ἀνθρώπων ὑπερηφανία καὶ ἐξ ἀμφοτέρων πλημμελεῖ ἀδικίαν.* Scriptum puto fuiſſe: *καὶ εἰς ἀμφοτέρους πλημμελεῖ ἀδικία. In utrosque* (& Deum & homines) *peccat injuſtitia.* In homines, quorum ſocietatem evertit; in Deum, qui homines ad ſocietatem condidit. De ſuperbia Æſchylus:

Ζεύς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν
Φρονημάτων ἔπεστιν εὔθυνος βαρύς.

Hominibus etiam omnibus odio eſt ſuperbus, quia omnes contemnit. Sic & injuſtus, quia omnibus minatur qui unum ferit. Dei autem iræ ſubjacere injuſtos paſſim Philoſophi prædicant,

— τὸ χρύσεον δὲ τῆς δίκης
Δέδορκεν ὄμμα, τὸν δ' ἄδικον ἀμείβεται.

Verſ. 8. REGNUM A GENTE IN GENTEM TRANSFERTUR) Ut ab Aſſyriis ad Babylonios, à Babyloniis ad Perſas, à Perſis ad Macedonas, à Macedonibus ad Romanos: quæ omnia & facta obſervarunt, & futura prædixerunt Prophetæ.

PROPTER INJUSTITIAS ET INJURIAS ET CONTUMELIAS, ET DIVERSOS DOLOS) In Græco: *Propter injuſtitias & contumelias & opes doloſas*: id eſt, dolo partas. Præter divinam providentiam, magnorum quamvis imperiorum arbitram, etiam natura ſic comparatum eſt, ut facillimè evertantur regna per injuſtitiam, maximè verò eam, cui adeſt contumelia, ut nos docet magnus etiam talium magiſter Ariſtoteles de Republica 5. 10. Multi, ut Taciti verbis utar, injuncta imperii munera impigrè obeunt, ſi vis & injuriæ abſint. Etiam per fraudem & dolum regnantium regna everti notatur Ariſtoteli. Irati Dii, quorum eluditur numen, ait Livius.

Adde & *Platonis* ſententiam l. x. de Rep. *Omnis felicitatis fons eſt Iuſtitia: infelicitatis autem mater injuſtitia. Plutarchus* l. de doctr. Princ. *Scripſerunt, & docuerunt* (Philoſophi) *abſq; juſtitiâ Principatum gerere nec Iovem quidem ipſum poſſe.* *De juſtitia Magiſtrat9*

Verſ. 9.

AVARO ENIM NIHIL EST SCELESTIUS) *Nihil injuſtius*, in Græco: ubi quod hic ſequetur membrum hæc verba præcedit, quod & ordo poſt ſequentium exigit. Euripides:

Ὁ δ' εἰς τὸ κέρδος λῆμ' ἔχων ἀνειμένον,
Φίλοις τ' ἄχρηστος, καὶ συναλλάξαι βαρύς.

Et alibi:

Ὅστις γὰρ ἐπὶ τὸ πλεῖον ἔχειν πέφυκ' ἀνήρ,
Οὐδὲν φρονεῖ δίκαιον, οὐδὲ βούλεται.

Radix omnium malorum eſt cupiditas 1. Tim. VI. 10. *Amore pecuniæ*, inquit Leo M. ſerm. IX. de paſſ. *vilis eſt omnis affectio, & anima lucricupida etiam pro exiguo perire non metuit, nullumque eſt in illo corde juſtitia veſtigium, in quo ſibi avaritia fecit habitaculum.* Simile eſt Arab. Proverbium Cent. I. n. 89. *Non eſt juſtitia cum avaritia.* Quod maximè verum eſt in principibus & Magiſtratibus, de quibus hic agitur. *Ubique certè avarus*, inquit Chryſoſt. hom. XXII. in Joh. *inutilis eſt, nec ad imperandum exercitus, nec ut præſit populo commodus. Si regnum orbis invaſerit, cæteris omnibus miſerior tamen eſt atque pauperior, terrarum peſtis, urbium pernicies, ſingulorum calamitas: non enim quæ cæterorum ſunt quaſi ſua tuetur, ſed veluti unus ex multis omnia rapit, pauciora putans cæteris omnibus habere.* *De avaritia malo.*

QVID SUPERBIT TERRA ET CINIS?) Sæpè ſapientes ubi contra ſuperbiam verba faciunt, oſtendunt hominibus quid ſint, quibus è rebus conſtent, unde ortum ſumſerint. Certè,

— ὦ τρισάθλιοι
Ἅπαντες οἱ φυσῶντες ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα·
Αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἴσασιν ἀνθρώπου φύσιν.

ait Menander. Alius verò:

Πάντα κόνις, καὶ πάντα τὸ μηδέν.

S. Bernhard. in ſententiis: *Tria hæc ſemper in mente habeto. Quid fuiſti? quid es? quid eris? Quid fuiſti? ſperma fœtidum. Quid es? vas ſtercoreum. Quid eris? eſca vermium.*

Verſ. 10. HIC ENIM ET ANIMAM SUAM VENALEM HABET) Ut miles,

Ὁς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος.

QUONIAM IN VITA SUA PROJECIT INTIMA SUA) In Græco: ὅτι ἐν ζωῇ αὐτοῦ ἔῤῥιψα τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ. *Quoniam etiam in vita ipſius interiora ejus projiciuntur.* Eſt enim & hic, ut alibi ſæpe, activum ſine perſona nominata pro paſſivo. Senſus idem qui in illis Senecæ: *Lacerationes medicorum oſſa vivis legentium, & totas in viſcera manus demittentium.*

Simplicior eſt interpretatio Vatabli: *Hic enim etiam animam ſuam venalem habet, quia in vita ſua viſcera quoque ejicere paratus eſt*, lucri ſcilicet cauſa; Noctes enim & dies laborat avarus, fatigatur, & ſudat, adeoque ſe & viſcera ſua conſumit, dummodò nummos colligat.

Verſ. 11.

OMNIS POTENTATUS BREVIS VITA: LANGUOR PROLIXIOR GRAVAT MEDICUM. BREVEM LANGUOREM PRÆCIDIT MEDICUS. SICUT ET REX HODIE EST, ET CRAS MORIETUR) Videntur hic quædam adjecta ad ſignificandum quo tenderet comparatio. Præterea duplicis lectionis interpretatio ex variis libris irrepſiſſe. Altera enim lectio fuiſſe videtur; *μακρὸν ἀῤῥώστημα σκώπτει ἰατρός. Longus morbus ludibrium eſt medici.* Altera: *μικρὸν ἀῤῥώστημα κόπτει ἰατρός. Malum dum adhuc leve eſt præcidit medicus.* In Sixtina eſt: *μακρὸν ἀῤῥώστημα σκώπτει ἰατρός.* In aliis: *μακρὸν ἀῤῥώστημα κόπτει ἰατρός.* Poſtremum hoc bene loco convenit. Medicus ubi herbas diu fruſtra expertus eſt, & videt vereraſcere morbum, ferro utitur. Sic & Deus adverſus reges qui longis monitis corrigi nequiere.

Ad

Digitized by Google

Ad Cereris generum ſine cæde & ſanguine pauci
Deſcendunt reges & ſiccâ morte tyranni.

Thales interrogatus quid rarum vidiſſet: ſenem, inquit, Tyrannum. Seneca: *Tyrannorum exſecrabilis ac brevis poteſtas eſt.*

Priora verba in Græco non habentur: *Omnis potentatus* vel imperii *brevis vita: languor prolixior gravat medicum.* De cætero non inconveniens illa lectio è Græco, & explicatio Grotii: *Malū longum præſcindit Medicus, & Rex hodie, & cras morietur.* Cicero Orat. in Vatinium, qui paucis diebus Conſul fuerat: *Magnum*, inquit, *prodigium, Quirites, Vatinio Conſule, non ſenſimus ver, non æſtatem, non autumnum.* Et in alium, qui paucis horis fuerat Conſul: *O ſanctiſſime*, ait, *Conſul, ſub quo nemo pranſus eſt, nemo cœnavit, nemo dormivit.*

V. 13. CUM ENIM MORIETUR HOMO, HEREDITABIT SERPENTES, ET BESTIAS ET VERMES) Huic ſententiæ optimè præmitteretur illa quæ antè poſita eſt: *Quid ſuperbit terra & cinis? Hereditabit*, id eſt, *poſſidebit.* Locutio χαυρ@, qualis illa apud Horatium:

Neq; harum quas colis arborum
Te præter inviſas cupreſſos
Ulla brevem dominum ſequetur.

Senſus qui hic eſt idem exſtat Eſ. XIV. 11.

Conf. *Gen. III. 19. Job. XVII. 14. Ephrem* tract. de iis, qui in Chriſto dormierunt, *Quid*, inquit, *eſt homo? Nihil. Quid homo? Vermis. Quid homo? cinis ac pulvis. Quid homo? ſomnium. Quid homo? umbra: Ecce ceſſavit. Ecce tranſivit. Finem accepit magnus ille & invictus Leo, tyrannus fortis, potens atque elatus, qui cunctis formidabilis erat, nunc jacet quovis ove mitior: qui magnus videbatur, factus eſt tanquam nullus: qui alios tenebat, detentus eſt, qui ligabat, vinculis conſtrictus eſt.*

Humana fragilitas.

V. 14. INITIUM SUPERBIÆ HOMINIS APOSTATARE A DEO) *Faſtigiū ſuperbia eſt penes eum hominem qui à Deo deficit.* Nam ראש, aut ראשית Hebræum ſæpe ſic ſumitur, ut Exod. XXXIV. 2. II. Paralip. XXV. 12. Prov. I. 21. Eſ. II. 2. XXVIII. 4.

Cur non verò de initio explicetur vox ἀρχὴ, ut ſonat? Annon ſuperbia initium fuit apoſtaſias à Deo, quâ Deo ſimilis eſſe voluit homo? Atque ita communiter accipiunt interpp. à quibus cur recedendum ſit ad peregrinam, neque literæ convenientem ſatis interpretationem non video. *Proſper* lib. III. de vit. contempl. c. 3. *Nullum*, inquit, *peccatum fieri poteſt, potuit, aut poterit, ſine ſuperbiâ: ſiquidem nil aliud eſt omne peccatum, niſi contemtus Dei. Ambroſ.* lib. IV. Ep. XXXIII. ad Demetriad. *ſive in lapſu Diaboli*, ait, *ſive in prævaricatione hominis initium peccati ſuperbia eſt.*

Superbia initium apoſtaſias.

V. 15. QVONIAM AB EO QVI FECIT ILLUM RECESSIT COR EJUS] Bene καὶ hoc loco vertit per *quoniam*: ſæpe enim ita conjunctione copulativâ utuntur Hebræi. Non poteſt ultra ſcandere ſuperbia, quàm ſi homo opifici ſuo parère nolit.

QVONIAM INITIUM OMNIS PECCATI EST SUPERBIA) Rectiùs ſic vertas: *At verò ſummum omnium peccatorum eſt ſuperbia.*

QVI TENUERIT ILLAM ADIMPLEBITUR MALEDICTIS) ἐξομβρήσει βδέλυγμα: ita enim meliores editiones habent, non ἐξ ἀρχῆς. *Facta horrenda velut imbrem ex ſe effundet.* Sic βδέλυγμα ſumitur infrà XV. 13. XIX. 19. XXVII. 31.

ET SUBVERTET EUM IN FINEM) Sixtina editio hæc hoc loco non habet. Et ſanè eadem ſtatim ſequuntur.

V. 16. PROPTEREA EXHONORAVIT DOMINUS CONVENTUS MALORUM) Legit interpres συναγωγάς. Sed recta lectio eſt, ἐπαγωγάς. παρεδόξασε ἐπαγωγὰς, id eſt, *miranda immittit mala.* Sic παραδοξάζειν ſumitur etiam II. Maccab. III. 30. De voce ἐπαγωγῆς diximus ſuprà II. 2.

V. 17. SEDES DUCUM SUPERBORUM DESTRUXIT DEUS, ET SEDERE FECIT MITES PRO EIS) Bene *ſuperborum* interpretamenti cauſa addidit: nam in Græco non eſt. Et *mites* dixit pro modeſtis: nam πρᾳεῖς ſæpe eo ſignificatu appellantur. Conf. I. Sam. II. 8. Luc. I. 52. Sic Saulis locum accepit David.

Verſ. 18.

RADICES GENTIUM SUPERBARUM AREFECIT DEUS) Gentes ſuperbas radicitùs evellit, ut Amorræos eorumque vicinos.

ET PLANTAVIT HUMILES EX IPSIS GENTIBUS) In Græco: *& eorum loco modeſtos glorioſè plantavit.* Ut olim eos qui erant cum Joſue.

V. 19. TERRAS GENTIUM EVERTIT DOMINUS) Nudavit ab urbibus, vicis, ædificiis, etiam arboribus, & animantibus.

ET PERDIDIT EAS USQUE AD FUNDAMENTUM) Ovidius ſic dixit: *Murus quod fuit antè ſolum.*

V. 20. AREFECIT EX IPSIS] Legit ἐξήρανεν, ſed nos habemus ἐξῆρεν ἐξ αὐτῶν: *Abſtulit ab illis*, (terris) *& perdidit eos*: nempe qui ibi habitaverunt.

V. 22. NON EST CREATA HOMINIBUS SUPERBIA) Id eſt, in hominibus. Non ita cum homine nata eſt, ut ipſo ſalvo auferri nequeat, ut cor aut ſanguis. Eſt συμβεβηκὸς, & quidem χωριστὸν, ut loqueretur Porphyrius.

NEQ; IRACUNDIA NATIONI MULIERUM) Sunt quidem multæ mulieres iracundæ, ſed non neceſſariò.

Neglectis urenda filix innaſcitur agris.

Ut ait Horatius, cujus & hoc addam:

Laudis amore tumes? ſunt certa piacula, quæ te
Ter purè lecto poterunt recreare libello.

Verſ. 23. SEMEN HOMINUM HONORABITUR HOC QVOD DEUM TIMET) In Græco: *Semen tutum iis qui timent Dominum, & honoratum plantarium qui amant eum.* Semen non tantùm de naturali ortu dicitur, ſed de morum inſitione. Sic Suſ. 56. ſic & plantarium

Verſ. 24. IN MEDIO FRATRUM RECTOR ILLORUM IN HONORE) ὁ ἡγούμενος, id eſt, primogenitus.

ET QVI TIMENT DOMINUM ERUNT IN OCULIS ILLIUS) Illos Deus quaſi primogenitos honore augebit. Hebr. XII. 23. Hic ſequitur in Græcis libris quibusdam, quod abeſt in aliis, & in Latino: Πρὸ προσλήψεως ἀρχὴ φόβος κυρίου, ἐκβολῆς δὲ ἀρχὴ σκληρυσμὸς καὶ ὑπερηφανία. Ut ſenſus ſit: *Ante aſſumptionem regni præcedit timor Domini; ante ejectionem verò à principatu durities & ſuperbia.* Ut idem dicatur aliis verbis quod ſuprà 17.

V. 25. GLORIA DIVITUM HONORATORUM, ET PAUPERUM, DEI EST) Bene enodavit Hebraiſmum, qui manſerat in Græco: πλούσιος καὶ ἔνδοξος καὶ πτωχὸς, καύχημα αὐτῶν φόβος κυρίου. ſed καύχημα ſolet dici id in quo fiduciam quis poteſt ponere.

V. 26. NOLI DESPICERE HOMINEM JUSTUM PAUPEREM) Pauperem prudentem. Πτωχὸν συνετὸν, qualis ille ab Eccleſiaſte deſcriptus IX. 15. Antiphanes:

Καλῶς πένεσθαι μᾶλλον ἢ πλουτεῖν κακῶς.

Alter:

Πενία γὰρ ἐστιν ἡ λ῾ζίστων διδάσκαλος.

ET NOLI MAGNIFICARE VIRUM PECCATOREM DIVITEM) Rectè illud *divitem* addidit interpres ex natura ἀνδρός.

V. 27. MAGNUS] μεγιστᾶνες. Exſtat ea vox ſæpe in hoc libro. Item Marci VI. 21. Apoc. VI. 15. etiam Latinè apud Tacitum & Suetonium. Solent ita verti Hebrææ & Chaldaicæ voces, שר רברב גדול אדיר. Sunt autem ii qui purpurati Livio & Curtio.

ET JUDEX) καὶ κριτὴς, id eſt, ſenator.

ET POTENS) δυνάστης. Præfectus provinciæ alicui.

ET NON EST MAJOR ILLO QVI TIMET DOMINUM] Bene Euripides:

Ἄρχων ἀνὴρ πᾶς, ξύνεσιν ἢν ἔχων τύχῃ.

V. 28. SERVO SENSATO LIBERI SERVIENT) Id eſt, parebunt. Solent patres liberûm educationi ſervos prudentes præficere. Diogenes cùm venum iret, quid noſſet interrogatus, dixit hominibus liberis imperare. Euripides:

-- τῶν ἐλευθέρων
Οὐδὲν κακίων δοῦλος, ὅστις ἐσθλὸς ᾖ.

Et alibi:

Πολλοῖσι δούλοις τοὔνομ᾽ αἰσχρὸν. ἡ δὲ φρὴν
Τῶν οὐχὶ δούλων ἐστ᾽ ἐλευθερωτέρα.

ET DISCIPLINATUS NON MURMURABIT CORREPTUS) Vir peritus facilè feret ſe moneri, vel à ſervo.

ET INSCIUS NON HONORABITUR) Abeſt in Græco.

V. 29. NOLI EXTOLLERE TE IN FACIENDO OPERE TUO) μὴ σοφίζου, id eſt, ne ſapientior tibi videaris, quàm ut opus aliquod manibus facias, ubi uſus exigit.

ET

Digitized by Google

ET NOLI CUNCTARI IN TEMPORE ANGUSTIÆ) δοξάζεσθαι, gloriæ ſtudere. Contrà :

Μικρὸν φρονεῖν χρὴ τὸν κακῶς πεπραχότα.

Et cogitare Heſiodeum illud : ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, & alterum ejusdem :

Αἰδὼς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζει.

V. 31. FILI IN MANSUETUDINE SERVA ANIMAM TUAM, ET DA ILLI HONOREM SECUNDUM MERITUM SUUM) In Græco : *Modeſtè ſtude gloriæ tuæ, honoremq; tibimet da pro dignitate.* Id eſt, in dignitate poſitus modum ſerva, ut neq; nimium te efferas neque te vilem facias. Contra prius vitium illud eſt Euripidis :

Ὡς ταπεινὸς ἦς, ἁπάσης δεξιᾶς προσθιγγάνων,
Καὶ θύρας ἔχων ἀκλείστους τῷ θέλοντι δημοτῶν,
Καὶ διδοὺς πρόσρησιν ἑξῆς πᾶσι, κεἰ μή τις θέλοι,
Τοῖς τρόποις ζητῶν πρίασθαι τὸ φιλότιμον ἐκ μέσου·
Κᾆτ' ἐπεὶ κατέσχες ἀρχάς, μεταβαλὼν ἄλλους τρόπους,
Τοῖς φίλοισιν οὐκ ἔτ' ἦσθα τοῖς πρὶν ὡς πρόσθεν φίλος,
Δυσπρόσιτος, ἔσω τε κλῄθρων σπάνιος.

Et illud Saluſtii : *Scio ego, Quirites, pleresque non iisdem artibus imperium à vobis petere, & poſtquam adepti ſunt gerere. Primò induſtrios, ſupplices apud vos eſſe : dein per ignaviam & ſuperbiam ætatem agere.* Contra poſterius, illud :

— ἂν δ' αὐτὸς ποιῇς
Ταπεινὸν αὐτὸν καὶ τιθῇς ἐν μηδενί,
Οἰκεῖος οὗτος καταγέλως νομίζεται.

Verſ. 32. PECCANTEM IN ANIMAM SUAM QVIS JUSTIFICABIT ? Quis laudet eum qui in ſe iniquus eſt ? ſemet dejiciendo ſcilicet, ut & præcedentia & ſequentia exigunt. *Animam ſuam*, id eſt, ſe : frequens Hebraiſmus.

ET QVIS HONORIFICABIT IGNORANTEM ANIMAM SUAM) ἀτιμάζοντα, contemtui ſemet exponentem.

V. 33. PAUPER GLORIATUR) *Honoratur.*

PER DISCIPLINAM) *Ob ſcientiam ſuam.*

ET TIMOREM SUUM) Hoc addidit interpres, ut oſtenderet, non prodeſſe ſcientiam ſine pietate.

ET EST HOMO QVI HONORIFICATUR PROPTER SUBSTANTIAM SUAM) Eſt hoc verum, ſed minùs huic loco & ſequentibus convenit : quare pro πλούσιος δοξάζεται, legendum putem ἀδοξοῦνται, erit ſine ullo honore propter divitias ſuas, quibus ſcilicet uti neſcit.

V. 34. QVI AUTEM GLORIATUR IN PAUPERTATE, QUANTO MAGIS IN SUBSTANTIA) *Qui autem honoratur in paupertate, quantò magis in divitiis !* ſi eas ſcilicet honeſtè nactus fuerit. Illuſtrior enim eſt virtus ſuis inſtrumentis circumdata.

ET QVI GLORIATUR IN SUBSTANTIA PAUPERTATEM VEREATUR] Hæc deſunt in quibusdam Græcis. At in Sixtino eſt : καὶ ὁ ἄδοξος ἐν πλούτῳ, καὶ ἐν πτωχείᾳ ποσαχῶς. *Qui inhonorus eſt in divitiis* (nempe homo imperitus) *quantò magis talis erit in paupertate ?* ſi ea ſcilicet ei ſuperveniat. Hoc planè firmat noſtram quam jam poſuimus emendationem.

CAPUT XI.

Humilitati & modeſtiæ, quà formam, veſtitum, honorem, loquelam, negotiationes & facultates, noſtræq; ſortis in divinam voluntatem reſignationem ſtudendum, & cavendi hoſpites doloſi, ſuperbi, malitioſi.

V. 1. SAPIENTIA HUMILITATI) ταπεινοῦ, hominis infimæ ſortis.

ET IN MEDIO MAGNATORUM) μεγιστάνων.

SEDERE FACIET IPSUM) Exempla in Joſepho & Daniele.

A ſuperbia ad humilitatem ei oppoſitam progreditur. Nomine ταπεινοῦ non tàm *humiliatus*, vel infimæ ſortis homo, quàm *humilis & modeſtus* cujuscunq; ſortis intelligitur : cui exaltatio promittitur *Luc.* XIV. 11. c. XIIX. 14. conf *Prov.* XV. 33. c. XXIX. 23.

Humilitas. Quia ut *Chryſ.* ait hom. XV. in Matth. *ſicut ſuperbia omnium fons malorum eſt, ita humilitas cunctarum origo virtutum.* Simile eſt Arabum proverbium cent. I. n. 30. *Eſto in pueritia tua humilis, ut ſis in ſenectute tua exaltatus.*

V. 2. NON LAUDES VIRUM IN SPECIE SUA) ἐν κάλλει αὐτοῦ. Ob pulchram formam totius corporis. Euripides :

— οὐδέν τι τῆς εὐμορφίας
Ὄφελος, ὅταν τις μὴ φρένας καλὰς ἔχῃ.

NEQ; SPERNAS HOMINEM IN VISU SUO) Ob minùs gratam corporis formam.

Forma fragilis. *Philo* libr. de Provident. *Formoſitate*, inquit, *corporis ſe jactare mentis compos nemo poterit, quia brevi adeò extinguitur tempore, ut antequam floreſcat, defluxiſſe videatur.*

V. 3. BREVIS IN VOLATILIBUS EST APIS) Parva. Magnitudo corpori decus addit. Itaq; Helena Homero πελώρη, μεγάλη. Contrà in Comœdia uxorem maritus vocat, γύναιον ὄντως πιθήκιον.

ET INITIUM DULCORIS HABET FRUCTUS ILLIUS) *Fructus ejus* (id eſt, mel) *ſummum eſt in dulcedine.* Sumitur hic vox ἀρχῆς, ut ſuprà X. 14. Hoc vult ἀλληγορία, etiam à minimè ſpecioſis hominibus multum ſæpe utilitatis poſſe percipi.

Chryſoſt. in Pſ. L. *Ape quid abjectius ? & quid pavone pulchrius ? uter autem præſtantior ? Apis an pavo ? Non dubium quin apis. Pavonem de medio tolle, & nihil detrimenti attuleris. Apem de medio tolle, & ingens utilitas adempta erit.*

V. 4. IN VESTITU NE GLORIERIS UNQUAM) Intelligit habitum illum quo dignitas agnoſcitur, ut oſtendunt ſequentia : qualia ſunt purpura, latus clavus, & ſimilia.

NEC IN DIE HONORIS TUI EXTOLLARIS) Ubi novum aliquem honorem adeptus es.

QVONIAM MIRABILIA OPERA ALTISSIMI SOLIUS, ET GLORIOSA, ET ABSCONSA, ET INVISA OPERA ILLIUS) Breviùs in Græco : ὅτι θαυμαστὰ τὰ ἔργα κυρίου ἐστί, καὶ κρυπτὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν ἀνθρώποις. Senſus idem qui in Senecæ Troadibus :

Ego eſſe quicquam ſceptra, niſi vano putem
Fulgere tectum nomine, & falſo comam
Vinclo decentem : caſus hæc rapiet brevis,
Nec mille forſan ratibus, aut annis decem.

Et apud Horatium :

— *valet ima ſummis*
Mutare, & inſignem attenuat Deus.

Ideò Romani Duci triumphanti in curru apponebant, qui crebrò inſuſurraret : *Reſpice poſt te, hominem te eſſe memento*, Teſte *Tertul.* Apol. c. 33.

Verſ. 5. MULTI TYRANNI SEDERUNT IN THRONO] Imò ἐκάθισαν ἐπ' ἐδάφους, in plano ſederunt dejecti de ſolio, ut Dionyſius Corinthi.

ET INSUSPICABILIS PORTAVIT DIADEMA) ἀνυπονόητος, is de quo nulla talis erat exſpectatio : ut Abdolonimus apud Sidonios Alexandri magni temporibus : apud Romanos Servius Tullius : in decem Hebræorum tribubus multi. In poſteriore hiſtoria Romana habemus Imperatores ex fabro ferrario, ex ſuum cuſtode, ex captivo. Proculus joco factus Imperator. Probus & Regillianus quòd eorum nomina placerent. Narravit Varro tibicinem alicubi, quòd arte ſuo populo placuiſſet, factum regem. Vide quantum ex quantillo.

V. 6. MULTI POTENTES OPPRESSI SUNT VALDE] ἠτιμάσθησαν σφόδρα. Valde deſpecti ſunt, ut apud Tamerlanum Bajazetes.

ET GLORIOSI TRADITI SUNT IN MANUS ALTERORUM] Ut Perſes, ut Jugurtha, & tot alii. Vide Jud. I. 7. Perſei regis filius bonam operam Romano ſenatui ſcribendo navavit.

V. 7. PRIUSQVAM INTERROGES, NE VITUPERES QVENQVAM) *Ne culpa quenquam priusquam rem inquiſieris.*

ET CUM INTERROGAVERIS CORRIPE JUSTE) Cognoſce primùm, ac tum caſtiga. Præpoperæ caſtigationis exemplum habes in Trinummo Plautina, Seneca in Medea :

Si judicas cognoſce.

Græcus Poëta :

Ἀνεξέταστον μὴ κόλαζε μηδένα.

Maxima pars generis humani, ait *Auguſt.* ſerm. CCII. de tempore, *indiſcreto judicio ad reprehendendum prompta & parata eſſe probatur, cum tamen non ita ſe velit ab aliis judicari quomodo vult alios judicare. Propter hoc Scriptura divina admonet, dicens :* Priusquam interroges &c. *Omnis homo prius ſe vult interrogari, & poſteà ſi reus eſt patienter tolerat reprehendi. Et quicquid nobis omnes volumus ab aliis fieri, juſtum eſt, ut hoc aliis ſtudeamus implere.* *Iudicium diſcretum ſit.*

Verſ. 8. PRIUSQVAM AUDIAS NE RESPONDEAS) Sunt enim quidam ita præcipites, ut nondum peractâ alterius interrogatione, reſpondere feſtinent: in quo ſæpe falluntur.

ET IN MEDIO SERMONUM NE ADJICIAS LOQVI) Hoc eſt quod dicit Seneca loquentem interpellare, vitium & hoc animi nimis calidi. Bene Jocaſta apud Euripidem in Phœniſſis:

Λέξεις τ' ἄμεινον, τυδέ τ' ἐκδέξῃ λόγον.

Reſpondere antequam interrogatio plene percepta eſt: ſignum eſt ſuperbiæ, levitatis, & imprudentiæ. *Prov. XIIX. 13. c. XXIX. 20.*

V. 9. DE EA RE QVÆ TE NON MOLESTAT NE CERTERIS] *Noli contendere de re ad te non pertinente.* Id enim rixoſorum eſt.

ET IN JUDICIO PECCATORUM NE CONSISTAS] *Ne conſideas.* Ubi videas omnia contra jus ac leges agi, quidvis commiſcere, ut à tali conſeſſû libereris.

Verſ. 10. FILI NE IN MULTIS SINT ACTUS TUI) id eſt, μὴ πολυπραγμόνει, Ardeliones tales vocat Martialis.

ET SI DIVES FUERIS, NON ERIS IMMUNIS A DELICTO) *Si plenus fueris*, nempe negotiorum ad te non pertinentium.

Percunctatorem fugito: nam garrulus idem eſt.

SI ENIM SECUTUS FUERIS, NON APPREHENDES, ET NON EFFUGIES, SI PRÆCUCURRERIS) *Si enim inſecutus fueris* aliena, *non aſſequeris, & fugiendo non effugies malum.* Idem dicit, quod de principum ſecretis Tacitus: *exquirere illicitum, anceps, nec ideò aſſequare.*

Eſt & hæc ſpecies, & regula *modeſtiæ*, aliena non curare, & τὴν πολυπραγμοσύνην vitare, nec nimis multa negotia, quib9 opes captentur, ambire. Præclarè Seneca Ep. III. *Magnam rem puta, hominem unum agere, præter ſapientem autem nemo unum agit. Ceteri multiformes ſumus.* Unde *Thales* Mileſius conſuevit monere, Laërtio l. I. c. 1. teſte, *unum eligite præclarum, unum quoddam divinitate præclarum.*

Unum agere.

Plato l. III. Polit. εἷς ἕκαστος, ἓν ἂν ἐπιτήδευμα καλῶς ἐπιτηδεύοι, πολλὰ δ' οὔ, ἀλλ' εἰ τοῦτο ἐπιχειροῖ πολλῶν ἐπτόμενος, πάντων ἀποτυγχάνοι ἄν. Quo facit vulgatum illud:

Qui binos lepores una ſectabitur horâ,
Uno quandoq;, quandoque carebit utroque.

Verſ. 11. EST HOMO LABORANS ET FESTINANS, ET DOLENS IMPIUS, ET TANTO MAGIS NON ABUNDABIT] In Græco: *Eſt qui laborat, & ſatagit, & feſtinat, & hoc magis eget.* Nempe Deo laboribus ejus non aſpirante. Euripides:

Οὐ τινά φημι θεῶν ἄτερ ὄλβιον,
Οὐ βαρύποτμον ἄνδρα γενέσθαι,
Οὐδὲ τὸν αὐτὸν ἀεὶ βεβάναι δόμον
Εὐτυχίᾳ. παρὰ δ' ἄλλαν γ' ἄλλα
Μοῖρα διώκει.
Τὸν μὲν ἀφ' ὑψηλῶν βραχὺν ᾤκισεν,
Τὸν δ' ἀλήταν εὐδαίμονα τεύχει.
Μόρσιμα δ' οὔτι φυγεῖν θέμις· οὐ σοφίᾳ τις ἀπώσεται.
Ἀλλὰ μάταν ὁ πρόθυμος ἀεὶ πόνον
Ἕξει.

V. 12. EST HOMO MARCIDUS) νωθρὸς, veternoſus.

EGENS RECUPERATIONE] προσδεόμενος ἀντιλήψεως, egens auxilii, ut per ſe invalidus.

PLUS DEFICIENS VIRTUTE) ὑστερῶν ἰσχύϊ, defectis viribus.

ET ABUNDANS PAUPERTATE) Eſt in hoc ὀξύμωρον, quale in illo:

Plenus ſacculus eſt aranearum.

V. 13. ET OCULUS DEI RESPEXIT ILLUM IN BONO) In Græco: *ad bona*, ſupple tribuenda.

ET MIRATI SUNT IN ILLO MULTI) Ut de Timotheo Athenienſium duce, in cujus dormientis rete urbes volatû ſe induentes pingebantur.

V. 14. BONA ET MALA) Nempe illa de quibus actum eſt, opes & honores & ſucceſſus, itemq; contraria.

PAUPERTAS ET HONESTAS] *Et divitiæ.* Ita in Græco.

A DEO SUNT) Agente, aut ſinente.

Sap. I. 13. cum hoc loco conciliatur.

Conf. hic *Prov.* XXIIX. 22. c. XXIII. 4. *Pſ.* CXXVII. 1. Quod de vitâ & morte dicitur, quod à Deo ſint v. 14. ne repugnare videatur *Sap. I. 13. Deus mortem non fecit*, obſervanda eſt Proſperi in ſentent. Auguſt. n. 303. diſtinctio: *Juſtum Dei judicium eſt, ut peccato ſuo quiſq; pereat, cum Deus peccatum non faciat, ſicut mortem non fecit, & tamen quem dignum morte ſenſit, occidit. Unde legitur* mors & vita à Deo eſt. *Quæ duo non eſſe contraria profectò videt, quiſquis ab operibus divinis judicia divina diſcernit: quia aliud eſt creando non inſtituiſſe mortalem, aliud judicando plectere peccatorem.*

V. 15. SAPIENTIA ET DISCIPLINA, ET SCIENTIA LEGIS APUD DEUM) Eſt etiam hic in Græco, παρὰ κυρίου, *à Domino.*

DILECTIO ET VIÆ BONORUM APUD IPSUM) In Græco: *via operum bonorum.* Per viam bonorum operum Hebræis intelligitur ἕξις benè agendi, quæ & virtus dici ſolet.

V. 16. ERROR ET TENEBRÆ PECCATORIBUS CONCREATA SUNT) κτίζειν, ut ſæpè vidimus, & videbimus infrà XL. 1. non ſemper ex nihilo facere, ſed ſæpè ordinare ſignificat. Senſus ergo eſt, Deo ordinante conjungi cum peccandi conſuetudine ignorantiam tenebraſque animi. Deuteron. XXVIII. 28. Epheſ. IV. 18. 2. Pet. I. 9.

QUI AUTEM EXSULTANT IN MALIS, CONSENESCUNT IN MALO) In Græco: *conſeneſcunt cum malitia.* Magis magiſq; in illis veteraſcit vitioſa conſuetudo.

In exemplari Londinenſi Anni 1653. juxta Vaticanum Romæ editum hi verſus non leguntur in Græco textû; nec in ſuis codd. invenit eos Oſiander: deſunt etiam in nonnullis Latinis, ut Rabano, Lyrano, Dionyſ. Franc. Lucâ notante, etſi in Græcis Complutenſibus habeantur.

V. 17. DATIO DEI PERMANET JUSTIS) Opes ſcilicet: idque ex legis promiſſo.

ET PROFECTUS ILLIUS SUCCESSUS HABEBIT IN ÆTERNUM) *Et benevolentia ejus* (Dei) *perpetuò proſperabit* ipſos. Sic εὐοδοῦν ſumitur, & apud interpretes veteres, & in hoc libro, Tobiæ, Sapientiæ, & Maccabaicis. Reſpondet Hebræo צלח, & paris ſignificatus verbis.

V. 18. EST QUI LOCUPLETATUR PARCE AGENDO) *Curâ ſuâ & tenacitate.* σφιγγία dicitur non quævis parſimonia, ſed ea quæ modum excedit. τοὺς τόκους σφίγξων ἔτι, in Epigrammate.

ET HÆC EST PARS MERCEDIS ILLIUS] Nempe hoc refert præmium, ut ſit ſibi pauper, dives autem hæredibus, ut eſt in Græco Epigrammate, & in verbis quæ hic ſeqvuntur, cum quibus conferenda quæ ſunt apud Lucam XII. 19. & ſequentibus & ad eum locum à nobis aliiſque dicta.

Verſ. 20. ET NESCIT QVOD TEMPUS PRÆTEREAT, ET MORS APPROPINQVET)

Εἰ μὲν ζῇς ἐλάφου ταναὸν χρόνον, ἠὲ κορώνης,
Συγγνώμη πλεῖστον πλοῦτον ἀγειρομένῳ,
Εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν, ὡς αὐτίκα γῆρας ἱκάνει,
Μή σέ γ' ἀπειρεσίων ἄλγος ἕλῃ κτεάνων.

ET RELINQVET OMNIA ALIIS ET MORIETUR)

Τεθνήξῃ πλουτήσας ἀφεὶς μεγάλην διαθήκην.

ait Antiphanes.

Pulcrè S. *Ambroſ.* l. 1. offic. c. 49. *Sæpè quod avarus ſumma congeſſerat ſollicitudine, præcipiti diffuſione dilapidat hæres luxurioſus, & diu quæſita turpis helluo præſentium cæcus, futuri improvidus, quadam abſorbet voragine. Sæpè etiam ſperatus ſucceſſor invidiam partæ acquirit hæreditatis, & celeri obitû extraneis aditæ ſucceſſionis tranſcribit compendia.* *Avari hæres.*

Verſ. 21. STA IN TESTAMENTO TUO] In illo fœdere cujus mentio Nehem. IX. in fine. Id enim omnium nomine à principibus ſignatum fuerat, ideoque ad ſingulos pertinebat.

ET IN ILLO COLLOQVERE) ὁμίλει ἐν αὐτῇ, *in eo verſare jugiter.*

ET IN OPERE MANDATORUM TUORUM VETERASCE) Id eſt, in operibus tibi mandatis, ſive ut Iſraelitæ, ſive ut principi, judici, ſacerdoti, Levitæ. Cogita

humana quâ parte locatus es in re.

V. 22. NE MANSERIS IN OPERIBUS PECCATORUM) *Ne admirare opera peccatorum*: id eſt, cave ea laudes, nam ita ſumi ſolet θαυμάζειν. Vide Jobi XXXII 22.

ET MANE IN LOCO TUO) *In labore tuo*: Contentus eſto tuâ ſorte.

Sunt

Digitized by Google

Sunt hæ adhuc regulæ *artis ditescendi* cum divinâ benedictione veræ chrematiſticæ. Teſtamentum autem reſpici primævum cum ipſo Abrahamo initum è phraſi Siracidis *ſtare vel eſſe in teſtamento cum Deo* liquet. Conf. *c. XLIV. 20. c.* XLV. 8. 30. *c.* XLVII. 13. *c.* XXIIX. 9. *Stat in teſtamento ſuo, ac in illo colloquitur* ait Rabanus, *qui in præcepto ſibi divinitùs commendato fideliter manet, & in illo aſſiduè meditatur. In opere mandatorum Dei veteraſcit, qui in bonis operibus uſq; ad finem perſeverare ſtudet, & à peccatis omnibus, quantum poſſibile eſt, cavet.* Illud *ne admireris opera peccatorum*, rectè Oſiander è συνεχείᾳ textûs explicat, *non autem admireris ſtudia hominum impiorum, quibus illi ad opes magnas contendunt.* Additur enim: *Deo confide, & in vocatione tuâ perſevera.* Si enim Dominus te divitem facere volet, facilè id efficere poterit, & quidem non magno tuo labore, & ita, ut tu bonam retineas conſcientiam.

v. 23. HONESTARE PAUPEREM) *Ditare.*

v. 24. BENEDICTIO DEI IN MERCEDEM JUSTI FESTINAT) In Græco: *Benedictio Dei in mercede juſti.* Deus ex legis promiſſo efficit, ut quæ vir bonus juſto labore peperit, maneant.

ET IN HORA VELOCI PROCESSUS ILLIUS FRUCTIFICAT) *Et in cito tempore facit germinare benedictionem ſuam*: nempe Deus. Facit ut brevi illa benè parta ac ſervata in majus creſcant: honeſtis ſc commerciis.

V. 25. NE DICAS, QVID EST MIHI OPUS) In Græco: *Quæ mihi eſt utilitas ex eo quod placui?* nempe Deo. Facile talis cogitatio oboriri poſſet homini ſeni & pauperi. Ei occurrit.

ET QVÆ ERUNT MIHI EX HOC BONA) In Græco Sixtinæ editionis optimè: τίνα ἀπὸ τοῦ νῦν ἔσται μοι τὰ ἀγαθά; Malè aliæ editiones habent τίν.

Quæ hac ætate mihi bona poſſent contingere?

V. 26. NE DICAS, SUFFICIENS MIHI SUM) Alia cogitatio, quæ diviti poteſt oboriri: ſatis habeo unde vivam, vel in annos centum. In Græco additur: *& multa mihi ſunt*, non tantùm quæ ſufficiant ſcilicet, ſed & abundent.

ET QVID EX HOC PESSIMABOR) *Quid nunc in vita mali accipere poſſum?*

V. 27. IN DIE BONORUM NE IMMEMOR SIS MALORUM) Redarguit utramq; cogitationem, & poſteriorem priùs. Ne immemor ſis hic valet, ne ſis ignarus poſſe & malè evenire. Ne puta hoc tecum. Sed in Græco legimus aliter: ἐν ἡμέρᾳ ἀγαθῶν ἀμνησία κακῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ κακῶν οὐ μνησθήσεται ἀγαθῶν, id eſt, *In die bonarum rerum nulla eſt de malis rebus cogitatio: & in die rerum malarum non cogitat (homo) de rebus bonis.* Ita eſt mos hominum, quem reprehendit per ſequentia.

Rectè hæc ſe habent. Peſſime autem Corn. *lectionem Latinam hic longè veriorem eſſe, & Græca hic videri inutilia* aſſerit.

V. 28. QVONIAM FACILE EST CORAM DEO IN DIE OBITUS RETRIBUERE UNICUIQ; SECUNDUM VIAS SUAS) ἐν ἡμέρᾳ τελευτῆς, id eſt, tandem: באחרית הימים, in ultima ſenecta. Deut. IV. 30. & alibi. Retribuere ſecundum vias eſt, bonis maliſve actionibus dare quod æqvum eſt. Seneca in Thyeſte, cum dixiſſet:

Nemo confidat nimium ſecundis
Nemo deſperet meliora lapſus.

Subjungit:

Res Deus noſtras celeri citatas
Turbine verſat.

V. 29. MALITIA HORÆ) id eſt, miſeria, κάκωσις.

OBLIVIONEM FACIT LUXURIÆ MAGNÆ) *Magnarum delitiarum*: τρυφῆς. Senſus enim præſens vetera obliterat.

ET IN FINE HOMINIS DENUDATIO OPERUM ILLIUS) ἐν συντελείᾳ ἀνθρώπου, ut eſt in Sixtina, non συντελείαι, ut aliæ.

Paſcitur in vivis livor; poſt fata quieſcit.
Tunc ſuus ex merito quisq; tuetur honos.

Poſtremum hoc id indicat, *exitum ex hac vita oſtendere, qualis fuerit hominis vita antecedens. Tigur.* vertit, *acta hominis declarat ipſius exitus.* Quod de declaratione alii accipiunt, quæ fit *ipſi decedenti*, quia ilicò à morte cujusvis fit judicium vel *damnationis* vel *ſalutis* particulare; alii de declaratione, quæ *aliis* plerumq; fit, uti Oſiander explicat. Prior tamen ſenſus, quia univerſaliter hæc de cujusvis exitû dicta, non de eo, quod plerumque obſervatur, videtur convenientior.

V. 30. ANTE MORTEM NE LAUDES HOMINEM QVENQVAM) In Græco: μὴ μακάριζε μηδένα. Hæc eſt ſententia, quam ex Ægypto attulerat Solon, ſic expreſſa à Sophocle:

Λόγος μὲν ἔστ' ἀρχαῖος ἀνθρώπων φανείς,
Ὡς οὐκ ἂν αἰῶν' ἐκμάθοις βροτῶν, πρὶν ἂν
Θάνῃ τις, οὔτ' εἰ χρηστὸς, οὔτ' εἴ τῳ κακός.

Ovidius verò in hunc modum:

—— *dicíq; beatus*
Ante obitum nemo, ſupremaq; funera debet.

QVONIAM IN FILIIS SUIS AGNOSCITUR VIR) Nam & Ariſtoteles Nicomachiorum I. 11. aliquo modo ad parentum felicitatem vel infelicitatem pertinere exiſtimat bonas aut malas poſterûm fortunas; quod Hebræorum animis multò certiùs lex inſculpſerat, promiſſa, minasque etiam ad liberos porrigens.

Hæc de filiis peculiaris ratio eſt: quod nempe in filiis miſeris, vel felicibus, & maximè piis, vel impiis ſoleat agnoſci bona, vel mala parentum inſtitutio, & vita, quâ ipſis prævivère, & per conſequens eorum felicitas, tùm mundana, tùm vera & divina.

V. 31. NON OMNEM HOMINEM INDUCAS IN DOMUM TUAM) Multi

Scire volunt ſecreta domûs atq; inde timeri.

MULTÆ ENIM SUNT INSIDIÆ DOLOSI) διαβόλου, hominis calumniari amantis.

V. 32. SICUT ENIM ERUCTANT PRÆCORDIA FOETENTIUM) Abeſt in Græco.

ET SICUT PERDIX INDUCITUR IN CAVEAM) In Græco legitur: πέρδιξ θηρευτὴς ἐν καρτάλλῳ. Sed legendum eſt, πέρδιξ θηρευτὴς ἐν καρτάλλῳ *perdix venatica in cavea.* Hoc ſenſu θηρευτικὴν πέρδικα habes & apud Ariſtotelem de hiſtoria animantium IX 8.

ET UT CAPREA IN LAQVEUM) Non eſt in Græco, & malè irrepſit.

SIC ET COR SUPERBORUM) Superbum vocat quem modo dixit διάβολον. Sed fortè pro ὑπερηφάνου, legendum ὑποφιάλου, id eſt, perfidi.

ET SICUT PROSPECTOR VIDENS CASUM PROXIMI SUI) *Proximi ſui* non eſt in Græco: ὡς κατάσκοπος ἐπιβλέπει πτῶσιν: ita enim Sixtina, pro quo aliæ editiones corruptæ ἐπιβλέψει πτῶσιν. *Vt ſpeculator conſpicit cladem*: ſecurus ſcilicet, quia in turre eſt poſitus.

Suave etiam belli certamina magna tueri
Per campos inſtructa, tui ſine parte pericli.

πτῶσις pro clade bellica eſt Zach. XIV. 15. & alibi.

V. 33. BONA ENIM IN MALA CONVERTENS INSIDIATUR) Res bonas pravâ interpretatione detorquens.

ET IN ELECTIS PONET MACULAM) Legit interpres, ἐν τοῖς αἱρετοῖς, quomodo & Sixtina habet editio: pro quo aliæ per errorem, αἰρετικοῖς: aliæ ſenſu bono, ac voce notiore, αἰνετοῖς, ſed rectum eſt αἱρετοῖ: nam & αἱρετοὶ ſunt iidem, qui aliàs ἐκλεκτοὶ, viri eximii. Sic etiam αἱρετὸν in neutro dicitur res alteri rei præferenda.

Hanc reddit horum ſententiam Oſiander: *Cor pravum eſt inſtar earum avium, quæ cum ipſæ jam captivæ detineantur, voce ſua alias, quæ adhuc liberæ ſunt alliciunt*, ut incautiùs propè ad has accedentes capiantur. Sic homo pravus & malitioſus proximo ſuo interdum blanditiis malum machinatur. Obſervat diligenter proximi dicta ac facta, & optima quæq; per calumniam depravat, atque in pejorem partem interpretatur. Spectat hûc *Pythagoræ* Symbolum: *Hirundinem ſub eodem tecto ne habeas*, quod Hieronymus *Ariſtotelem* ſeqvutus interpretatur *abſtinendum eſſe à commercio garrulorum, & ſuſurronum.* Hirundo enim eſt garrula, inſtabilis & infida, ineunte enim vere advolat, hyeme inſtante avolat. *Abſtinendum à garrulis.* Hæc autem non eò dicuntur, ut *ſuſpicaces* fiamus, neq; cuiquam fidamus; ſed ut *circumſpecti* ſimus, neque blanditiis hominum quorum fides nondum ſatis perſpecta eſt, irretiamur; *Ambroſ.* in Lucam, *non hac cautio*, ait, *receptori datur, ne dum hoſpes eligitur hoſpitalitas imminuatur.*

V. 34. A SCINTILLA UNA AUGETUR IGNIS) Ex ſcintilla incendium, etiam Latinis frequens Proverbium. Vult autem hic dicere idem, quod apertiùs Menander, οὐ

Digitized by Google

Οὐ δὲ διαβολὰς μεταφέρουσιν ὅσ' ἂν σοφὸς ἢ φθονῶν ἐπίσταιτ' ἀνθρώποι αὐτὸν πως.

Et Seneca de quibusdam: *Quidquid dixerint, rumor eſt.*

ET AB UNO DOLOSO AUGETUR SANGUIS) Non eſt in Græco.

HOMO VERO PECCATOR SANGUINI INSIDIATUR) Illius maledicentia ſæpè etiam in vitæ periculum innocentem conjicit.

V. 35. ATTENDE TIBI A PESTIFERO) ἀπὸ κακούργου, *ab homine malitioſo.*

NE FORTE INDUCAT SUPER TE SUBSANNATIONEM IN PERPETUUM) *Maculâ diuturnam.*

V. 36. ADMITTE AD TE ALIENIGENAM, ET SUBVERTET TE IN TURBINE, ET ABALIENABIT TE A TUIS PROPRIIS) Id eſt, accidere poteſt, ut ſi ignotum in domum admiſeris, is turbas det: (id enim ταραχαῖς) per quas evertaris, & rebus tuis ſpolieris. Congruit ſenſu cum eo quod poſitum ſuprà 21.

Optimè hìc ſe habet Paraphraſis Oſiandrina: *Vt è ſcintilla magnum incendium oriri poteſt: ſic homo crudelis & impius quandoque ex occaſione levi magnam tragœdiam excitare poteſt; neque enim tales ſævi & violenti homines quieſcunt, donec innocentem ſanguinem fundant. Quare tales tibi ſunt cavendi: quacunq; enim poſſunt ratione nocere cupiunt: ac ſi corpori tuo tam improbus homo vim inferre non poterit, tamen famæ tuæ perpetuam & indelebilem maculam inurere conabitur.* [*Non autem pugnat cum Chriſtiana charitate, ſi quem admonemus, ut ab homine peſtilente ſibi caveas, perinde enim eſt, ac ſi quem moneremus, ne ſerpentem pro anguilla, aut ſcorpionem pro ſcarabæo toleret.*] Admitte ad te alienigenam, & ſubvertet te in turbine, & abalienabit te à tuis propriis, id eſt: *Si hominem peregrinum, ignotum & malum in ædes tuas receperis, eiq; tecum habitandi locum conceſſeris, multas ille tibi turbas dabit, & hoc aget, ut te ejecto ipſe locum obtineat ſolus. (Videndum igitur, quem recipiamus; Turpiter ejicitur quàm non admittitur hoſpes.)* Seneca l. IV. de Benefic. c. 37. refert militem Philippi Macedonis agricolam, à quo naufragus ſemimortuus in vita conſervatus fuit, è villâ ſuâ ejeciſſe, & fronti militis ideò inuſtum ſtigma fuiſſe: HOSPES INGRATUS.

CAPUT XII.

Quibus potiſſimum ſit benefaciendum. Amici veri & falſi quomodo dignoſcendi. Inimico reconciliato non facilè fidendum. Ab impiorum amicitiâ cavendum.

V. 1. SI BENEFECERIS, SCITO CUI FECERIS) Si benefacias, (id eſt, benefacere velis,) conſidera cui benefacias. Simile eſt Plautino illi:

Benefactum malè locatum, maleſactum arbitror.

Sunt quædam tamen ejus generis beneficia, quæ cæcâ manû ſpargenda ſunt, quæ dantur ſi non homini, at humanitati: de iis hoc loco non agitur.

ET ERIT GRATIA BONIS TUIS MULTA) Pro bonis à te datis multam referes gratiam, ſi probum hominem elegeris.

V. 2. ET SI NON AB IPSO CERTE A DOMINO) Multum eſt quod viris bonis licere Deus voluit, ut Deum pro ſe debitorem delegent.

Maximus ſerm. 6. Comici: *Theſaurus eſt pulcher benè locata gratia.* P. *Mimi* hæc erat ſententia: *Beneficium dando accipit, qui digno dedit. Iſidorus* tamen in normâ vivendi c. XVI. *Non eliges, aut cui miſerearis; ne fortè prætereas illum, qui meretur accipere: omnibus da, ne fortè cui non dederis, ſit ipſe Chriſtus. Seneca* ipſe ita ſe declaravit l. VI. de Benefic. c. 77. *Malo beneficium projiciam, bono reddam. Huic quia debeo; illi, ne debeam.* Conf. *Matth* X. 41. c. XXV. 34.

De miſericordiâ exhibendâ.

V. 3. NON EST ENIM EI BENE QVI ASSIDUUS EST IN MALIS, ET ELEEMOSYNAS NON DANTI) Hæc ſumenda disjunctim, ut intelligatur malè fore ei, qui aut peccare pergit ſemper, aut ab operibus miſericordiæ ſemper abſtinet.

QVONIAM ET ALTISSIMUS ODIO HABET PECCATORES, ET MISERTUS EST POENITENTIBUS) Non eſt hoc in Græco.

V. 4. DA MISERICORDI) *Da pio,* εὐσεβεῖ.

ET NE SUSCIPIAS PECCATOREM) Noli protegere ſceleratos. Cætera quæ hoc commate in Latino ſeqvuntur, abſunt in Græco.

V. 6. PROHIBE PANES ILLI DARE) In Græco Sixtinæ editionis: ἐμπόδισον ἄρτους αὐτῷ, καὶ μὴ δῷς αὐτῷ. *Prohibe panes ejus,* (impedi ne quid lucretur) *neq; tu ei da quicquam.*

NE IN IPSIS POTENTIOR TE SIT) *Ne per ea* (quæ abs te aut aliunde nactus eſt) *te opprimat.*

Κακοὶ γὰρ ἐμπλησθέντες, ἢ νομίσματος,
Ἢ πόλεως ἐμπεσόντες εἰς ἀρχήν τινα,
Σκιρτῶσιν, ἀδόκητ' εὐτυχησάσης δόμοις.

ait Euripides.

V. 7. NAM DUPLICIA MALA INVENIES) id eſt, recipies.

IN OMNIBUS BONIS) id eſt, pro omnibus bonis. Hebraiſmus.

Rectè *Thomas* 2. II. q. 32. art. 9. ad 1. *Ne ſuſcipias peccatorem ſc. quatenus peccator eſt, ſicut neq; ut talis eſt amandus, benè autem ut proximus.* Et *S. Ambroſ.* l. I. offic. c. 30. *Pulchrum eſt eo largiri conſilio, ut proſis, non ut noceas. Nam ſi luxurioſo ad luxuriæ effuſionem, adulteræ ad mercedem adulterii largiendum putes, non eſt beneficentia: officere enim iſtud eſt, non prodeſſe.* Siracidi hic conſonat Ben Sira Alphab. 1. liter. Teth. *Benè malo ne facias, & malum non continget tibi.* De cætero non malè Ariſtoteles, cum malo beneficium præſtitiſſet, *non mores,* inquit, *ſed hominem commiſeratus ſum.* Etiam improbis in neceſſitate ſuccurrit vir bonus. Debetur enim hoc officium, ſi non meritis illius, qui juvatur, certè naturæ. Et bonus fieri poteſt, qui malus eſt.

V. eodem. QVONIAM ET ALTISSIMUS ODIO HABET PECCATORES) Hæc ratio refertur ad id quod præceſſit, non attollendos impios.

ET IMPIIS REDDET VINDICTAM.) Id eſt, juſtam pœnam. Legit ἐκδίκησιν, quomodo & in Sixtina, cùm alii codices habent ἐκδικίαν, minùs congruenter huic loco.

V. 8 NON AGNOSCETUR IN BONIS AMICUS) Habent quidam codices, ἐπιγνωσθήσεται, quomodo hic interpres legiſſe videtur: alii, ἐκδικηθήσεται: alii, ἐκδικασθήσεται. ex qua varietate ſcribendi conjicio fuiſſe ἐλεγχθήσεται, non explorabitur. Nimirum non malè Hector apud Euripidem:

Πολλοὺς ἐπαινῶν τοὐμὸν εὐτυχῶν ἔχω,
Καὶ ζῶσι πάντες ὑμῖν ἐν, ἐμοὶ φίλοι:

ET NON ABSCONDETUR IN MALIS INIMICUS) ſtatim enim maledicunt infelici, & ejus malis fruuntur.

Δεινοὶ πεσόντι πᾶς ὁ τὴν ξυνών τινι.

V. 9. IN BONIS VIRI, INIMICI ILLIUS IN TRISTITIA) In Epigrammate eſt:

Οἱ φθονεροὶ δ' αὐτοὶ λυπηρὸν ἔχουσι βίον.

ET IN MALITIA ILLIUS AMICUS EST AGNITUS) Malitiam hic dixit pro rebus adverſis: nam in Græcô eſt: ἐν τοῖς κακοῖς. Vide quæ dicta ad Matth VI. 34. ſed pro *agnitus eſt,* Græca habent, καὶ ὁ φίλος διαχωρισθήσεται, *etiam amicus ſeparabitur*: nempe amicus menſarum: de quo ſupra. VI. 11.

V. 10. NON CREDES INIMICO TUO IN ÆTERNUM) Horatius.

— *malè ſarta*
Gratia nequicquam coit.

Intellige hoc de inimicis in quibus vides manere vitam improbam. Cavendos eſſe flagitiis commaculatos, ait Tacitus Annalium VI.

SICUT ENIM ÆRAMENTUM ÆRUGINAT NEQVITIA ILLIUS) In Græco: *Sicut æs æruginem parit, ita malitia ipſius* aliquid ſemper mali. Purga æs quantum velis, redibit ærugo: reconciliare inimico pravi ingenii, iterùm nocebit ubi poterit.

V. 11. ET SI HUMILIATUS VADAT CURVUS) In Græco; *Etiamſi demittat ſe,* (verbis nempe) *& eat incurvatus*: id eſt, quoties apud te eſt totum corpus incurvet, reverentiæ teſtandæ causâ.

ADJICE ANIMUM TUUM.) ἐπίστησον τὴν ψυχήν σου, id eſt, attende tibi: ſic ἐφιστάναι νοῦν, aut ψυχὴν habemus Exod. VII. 23. Prov. XXII. 17. XXVII. 23.

ET CUSTODI TE AB ILLO) Hic in Græco ſeqvuntur, quæ abſunt in Latino: καὶ ἔσῃ αὐτῷ ὡς ἐκμεμαχὼς ἔσοπτρον, καὶ γνώσῃ ὅτι οὐκ εἰς τέλος κατίωσεν. Sed legi debet ἐξίωσεν: *Eris quoad ipſum, ut ſi ſpeculum abſterſiſſes, & cognoſces non eſſe plenè emaculatum.* ἰὸς propriè quidem ærugo, quo ſenſu eam vocem modo habuimus, ſed per translationem ad omnia vitia transfertur. Sic de auro in Epi-

Epiſtola, quæ ſub nomine Jeremiæ Barucho ſubjungitur, Ἐὰν μή τις σκιάξῃ τὸν ἰόν. Sic εἰς δεξιὰν, Pſalm. CXLIV. 4. Pari modo ἰοῦ, κατιοῦν & κατιωθῆναι.

Verſ. 12. NON STATUAS ILLUM PENES TE, NEC SEDEAT AD DEXTERAM TUAM, NE FORTE CONVERSUS IN LOCUM TUUM, INQVIRAT CATHEDRAM TUAM.) Melius hæc digeſta in Græco: *Ne jubeas eum ſtare apud te, ne converſus* (in te) *ſtet in loco tuo: ne eum facias ſedere ad dexteram tuam* (id eſt, loco à te proximo. Vide quæ diximus ad Matth. XX. 21.) *ne tentet tuam ſedem apprehendere.* Multis id accidit, ut expellerentur ab iis, quos ipſi adjutores ſibi adſciverant.

ET IN NOVISSIMO AGNOSCAS VERBA MEA) Sero laudes mea monita.

ET IN SERMONIBUS MEIS STIMULERIS) *Et ob ſermones meos* (nimis diu neglectos) *doleas.* Sic κατανύσσεσθαι ſumitur ſæpiſſimè apud LXX. & in hoc libro aliquoties, & Act. 2. 37.

Inimicus metuendus. Affine eſt Ebræorum illud: *Qui honorat hoſtem ſuum, tandem moritur manu ipſius.* Conf. *Prov.* XXVI. 25. Seneca in Proverbiis: *Inimicum quamvis humilem docti eſt metuere.*

Verſ. 13.

QVIS MISEREBITUR INCANTATORI A SERPENTE PERCUSSO) Nempe ſi propius quàm oportet acceſſerit.

ET OMNIBUS QVI APPROPIANT BESTIIS] Ut qui viperas tractant, quæ θηρία ſunt κατ' ἐξοχὴν in iſto genere, unde θηριακή.

ET OBVOLUTUS EST IN PECCATIS EJUS) *Et peccatis ejus commiſcetur*, nempe vel approbando, vel diſſimulando.

V. 14. UNA HORA) id eſt, brevi tempore.

TECUM PERMANEBIT) Additur in Græcis quibusdam ἐν ταῖς ἡμέραις ſed non habet hoc Sixtina.

SI AUTEM DECLINAVERIS] Id eſt, ſi inclinaverint res tuæ. Sic inclinata acies, domus inclinata, apud Latinos.

NON SUPPORTABIT) *Non durabit:* οὐ μὴ καρτερήσῃ.

V. 15. IN LABIIS SUIS INDULCAT INIMICUS) Suavia loquitur.

V. 16. IN OCULIS SUIS LACHRYMATUR INIMICUS] Lachrymas non ſponte cadentes, ut Lucanus loquitur: falſas lachrymulas, ait Terentius, nam quidam &

Ut flerent oculos erudiere ſuos.

Proverbium eſt, crocodili lachrymæ.

NON SATIABITUR SANGVINE) Totum ſanguinem tuum ebibet: id eſt, ne vitæ quidem tuæ parcet.

INVENIES ILLUM ILLIC PRIOREM) *ſpecie juvantis*, ut ſequitur.

V. 18. IN OCULIS SUIS LACHRYMATUR INIMICUS] Non eſt hæc repetitio in Græco: ſed quæ jam ſeqvuntur cohærent cum iis quæ præceſſere: quod rectius.

ET QVASI ADJUVANS SUFFODIET PLANTAS TUAS) In Græcis libris pleriſque ὑποχάσει, id eſt, inhibebit. Sed alii codices habent quomodo Latinus interpres legit, ὑποσκάψει. Id translatione eleganter politum pro eo, quod Græci dicerent ὑποσκελίσει, ſupplantabit, pede ſuppoſito ſic te evertet, ſicut ſuffodiendo murus evertitur. Hebræi hoc vocant עקב, quod LXX. vertunt πτερνίζειν. Exempla habes apud Tacitum non pauca, cujus & hoc dictum: quibus inimicus deerat, per amicos oppreſſi.

V. 19. CAPUT SUUM MOVEBIT] id eſt, everſo inſultabit. II. Reg. XIX. 21. Pſ. XXII. 8.

ET PLAUDET MANU] In ſignum gaudii. Ezech. XXV. 6.

ET MULTA SUSURRANS) καὶ πολλὰ διαψιθυρίσει: Multa mala de te loquetur. Id qui facit ψίθυρος dicitur ſuprà 5. 16. infrà XXI. 31. XXVIII. 14. verbum ψιθυρίζειν in pari ſenſu, Pſ. XLI. 8.

COMMUTABIT VULTUM SUUM) Longè alius apparebit quàm qualem antè præ ſe tulerat. Sic verbum ἀλλοιοῦν ſumitur infrà XIII. 19. XXV. 19. Vide & II. Sam. XXI. 13. & Pſalm. XXXIV. 1.

Conf. Prov. 5, 3. c. XVI. 24.

CAPUT XIII.

Periculoſa ſunt conſortia cum ſuperbo, divite, & potentiore. Dilige Deum ac Proximum. Amicitia ſit inter pares ſorte, moribus.

Verſ. 1.

QVI TETIGERIT PICEM INQVINABITUR AB EA, ET QVI COMMUNICAVERIT SUPERBO IMDUET SUPERBIAM) ὁμοιωθήσεται αὐτῷ. Etiam hic copula eſt pro nota comparationis: Latinè enim diceremus: Sicut à pice inquinatur, qui eam tangit, ſic qui cum ſuperbo homine convivit, ſimilis ei evadit. Habent omnia vitia aliquid contagio noxium, ſuperbia maximè, ideò quòd eò valdè feratur natura humana, ſi felicitas adſit. Theognis:

—— ἢν δὲ κακοῖσι
Συμμιχθῇς, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

Plutarchus l. de lib. educ. *ſi juxta claudum habites ſubclaudicare diſces.* Tales enim nos plerunque ſumus, *qualia ſunt quotidiana colloquia, tales evadimus, qualia frequenter audimus.*

Verſ. 2.

PONDUS SUPER SE TOLLET QVI HONESTIORI COMMUNICAT: ET DITIORI TE NE SOCIUS FUERIS) Sententiam fecit ex comparatione. In Græco eſt, quamdiu vivis ne attolle onus, quod te ſuperet: ſic etiam noli convivere validiori aut ditiori. Non longè abit Plautinum illud:

Venit hoc mihi in mentem, Megadore, te eſſe hominem divitem,
Factioſum: me item eſſe hominem pauperum pauperrimum.
Nunc ſi filiam locaſſim meam tibi, in mentem venit,
Te bovem eſſe, & me eſſe aſellum: ubi tecum conjunctus ſiem,
Ubi onus nequeam ferre pariter, jaceam ego aſinus in luto.

Verſ. 3.

QVID COMMUNICABIT CACABUS AD OLLAM) In Græco: *Cur ſocietatem ineat olla cum lebete?* Eſt hoc in Æſopi fabulis. Et apud Phædrum alterius apologi hæc inſcriptio: *Numquam eſt fidelis cum potente ſocietas.*

QVANDO ENIM SE COLLISERINT CONFRINGETUR) *Hic impinget, ille frangetur.*

Verſ. 4.

DIVES INJUSTE EGIT, ET FREMET: PAUPER AUTEM LÆSUS TACEBIT) Elegantior ſenſus in Græcis quibusdam: πλούσιος ἠδίκησε καὶ αὐτὸς προσδεήσεται· πτωχὸς ἠδίκηται (ita legendum, non ἠδίκησε) καὶ αὐτὸς πενθήσεται. *Dives ſi cui injuriam fecerit, ultrò precibus adibitur: pauper injuriam paſſus eſt, & adhuc minus impetitur.* Juvenalis.

—— *libertas pauperis hæc eſt:*
Pulſatus rogat, & pugnis conciſus adorat,
Ut liceat paucis dentibus inde reverti.

Pugnum tibi ducam (dicebat dives quidam pauperi) & dicam ſcribam, quod caput durum habeas.

Verſ. 5.

SI LARGITUS FUERIS ASSUMET TE) In Græco: *Si utilis ipſi fueris, opera tua utetur.*

ET SI NON HABUERIS DERELINQVET TE) καταλείψει σε. Ita enim eſt in Sixtina, non καταθλίψει. Si in egeſtatem incidas, non magis te curabit, quàm ſi nunquam ei notus fuiſſes.

Verſ. 6.

ET EVACUABIT TE) Per munera quæ ei dare debebis.

ET IPSE NON DOLEBIT SUPER TE) Non curabit, quod tanti tibi conſtet ipſius amicitia.

Verſ. 7. SI NECESSARIUS ILLI FUERIS SUPPLANTABIT TE] In Græcis: *Opus te habuit*, & (tamen) *decipiet te.* Vicem non reddet ubi tu viciſſim ipſo opus habueris.

ET SUBRIDENS) Arridens blando vultu.

NARRANS TIBI BONA) *Loquens tibi bona.* Verbis te paſcet.

V. 8. ET CONFUNDET TE IN CIBIS SUIS] Quod ſequitur *bis aut ter* cum his verbis connectendum eſt. Opiparè te excipiet aliquoties, ut tu præ pudore cogaris idem facere, & ſic te pauperatum ridebit.

ET CAPUT SUUM MOVEBIT AD TE) *Ob te.* Vide ſuprà XII. 19.

V. 9. HUMILIARE DEO) Deeſt in Græco, & videtur alienum ab ea quæ hic tractatur materia.

V. 10. ATTENDE NE SEDUCTUS IN STULTITIAM HUMILIERIS) Legit ἐν ἀφροσύνῃ. Nos autem habemus in Sixtina: πρόσεχε μὴ ἀποπλανηθῇς καὶ μὴ ταπεινωθῇς ἐν εὐφροσύνῃ σου. *Vide ne decipiaris* (talibus conviviis) *& per gaudia tua deprimaris*: ad inopiam ſcilicet. Alii libri poſt ἀποπλανηθῇς habent τῇ διανοίᾳ, & pro ἐν εὐφροσύνῃ σου, habent ἐν εὐφροσύνῃ καρδίας σου. משתה, quod eſt convivium, vertitur εὐφροσύνη, Eſther. IX, 19. quo ſenſu & θαλίας dicunt Græci Poëtæ.

Digitized by Google

V. 11. NOLI ESSE HUMILIS IN SAPIENTIA TUA) Abeſt hoc comma in Græco.

Aulicor. requiſitū. Quo facit illud *Seneca*. l. 2. de ira c. 33. *Potentiorum injuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ ſunt.* Notiſſima vox eſt ejus, qui in cultu regum conſenuerat: Cum illum quidam interrogaret, quomodo rariſſimam rem in aulâ conſecutus eſſet, *ſenectutem? Injurias*, inquit, *accipiendo, & gratias agendo.* Ambroſ. 1. de Jacob. c. 11x. *Perfecti viri eſt communitatem naturæ ſuſtentare animi virtute, & ad meliora adducere. nec ſuccumbere iis, quæ pleriſque terribilia, & formidoloſa videntur, ſed quaſi fortem militem graviſſimorum caſuum ſuſtinere incurſum, conflictus ſubire, & quaſi providum gubernatorem navim in tempeſtate regere, atque occurrendo inſurgentibus fluctibus magis vitare naufragium ſulcando undas quàm declinando.* *Tolerantia injuriar.*

Verſ. 12.

ADVOCATUS A POTENTIORE) A dynaſta, id eſt, magno aliquo præfecto.

DISCEDE) ὑποχωρῶν γίνου. Citò domum redi, ne ſatietas tædium adferat.

EX HOC ENIM MAGIS TE ADVOCABIT) πλεονάζων, ſæpius.

Verſ. 13.

NE IMPROBUS SIS, NE IMPINGARIS) Improbum hîc accepit pro imprudente. In Græco: *Noli ſine judicio te ingerere, ne repellaris.* Nam ἀπρὶ illud, quanquam loco ſejunctum, conſtrui debet cum μὴ ἔμπιπτε. De aulâ dynaſtarum hîc agitur, ut docent præcedentia.

ET NE LONGE SIS AB EO, NE EAT IN OBLIVIONEM) Hoc eſt quod & vulgò dicitur ad aulam, pariter ut ad ignem, neque accedendum nimis, neque nimis inde abſcedendum, ſi quis nec uri velit, nec frigere.

Verſ. 14.

NE RETINEAS EX ÆQVO LOQVI CUM ILLO) Legit ἰσηγορεῖσθαι, ut habent libri nonnulli, non ἰσηγορῖσθαι μὴ ἐπέχε, quod hic vertit *ne retineas*, ſignificat ne id age. nam ἐπέχειν pro προσέχειν ſumi notavit Euſtathius in ſeptimum Odyſſeæ. Exempla habes etiam in noſtris libris, ut Luc. XIV. 17. 1. Tim IV 16. Senſus eſt, noli id curare, ut familiariter cum præfecto loquaris. ἰσηγορία eſt etiam apud Herodotum.

EX MULTA ENIM LOQVELA TENTABIT TE, ET SUBRIDENS INTERROGABIT TE DE ABSCONDITIS TUIS) *Inquiret abſcondita tua*: nempe latenter. Horatius:

Reges dicuntur multis urgere culullis,
Et torquere mero quem perſpexiſſe laborent,
An ſit amicitia dignus.

Verſ. 15.

IMMITIS ANIMUS ILLIUS CONSERVABIT VERBA TUA) Legit: ἀνελεήμων ὁ τοὺς συντηρῶν λόγους, ſupple erit. Sixtina minus rectè: ἀνελεήμως ὁ μὴ συντηρῶν λόγους. Alii libri: ἀνελεημόνως δὲ συντηρήσει λόγους σου. Sic Tiberius narrante Tacito: *Verba, vultus, in crimen detorquens recondebat.* Alibi de eodem: *Diſſimulatâ offenſione abdebat.* Item: *Animo revolvente iras, etiamſi impetus offenſionis languerat, memoria valebat.* Et Sejanus eodem teſte odia in longum jaciebat, quæ reconderet, auctaq; promeret.

ET NON PARCET DE MALITIA ET DE VINCULIS) οὐ μὴ φείσηται περὶ κακώσεώς σου καὶ περὶ δεσμῶν: *non parcet te malè tractare, & in vinculis habere* ut Alexander Calliſthenem:

V. 16. CAVE TIBI.) Loquendo.

ET ATTENDE DILIGENTER AUDITUI TUO] Satis tibi ſit audire quæ dicuntur.

QVONIAM CUM SUBVERSIONE TUA AMBVLAS) In ruinæ periculo verſaris. Aulæ lubricum culmen, dixit in Thyeſte Seneca.

Verſ. 17.

AVDIENS VERO ILLA QVASI IN SOMMIS VIDE, ET VIGILABIS.) In Græco: *hæc audiens*, id eſt, intelligens; etiam *in ſomno tuo vigila*: dictum ὑπερβολικῶς, ut moneantur, qui aulas adeunt, nunquam non ſibi cavere.

Verſ. 18.

ET INVOCA ILLVM IN SALVTE TVA) *Ad ſalutem tuam*: εἰς σωτηρίαν σου.

Quomodo ad Regem accedendū? Conf. *Prov. XXIII.* 4. Lacides Cyrenæus Attalo Regi cum accerſeretur, reſpondit, *imagines eminus eſſe ſpectandas. Plutarchus* monuit *non ſecus agendum cum Rege, quam cum rogo.* Quomodo & *Alexander* M. rogatus, quomodo ad Principem accedendum ſit, reſpondit *tanquam ad ignem: ut non valdè propè accedens comburaris.*

Verſ. 20.

OMNIS CARO AD SIMILEM SIBI CONJVNGETVR) *Omne animal*, in Græco.

ET OMNIS HOMO SIMILI SVI SOCIABITVR) Ariſtoteles, aut quisquis eſt ſcriptor Problematum, ſectione X. χαίρει τὰ συγγενῆ τοῖς συγγενέσι καὶ ὁμοίοις. Et veteres multi φιλίαν eſſe dicunt ὁμοιότητά τινα. Nicomach. VIII. 10.

Verſ. 21.

SI COMMUNICABIT LUPUS AGNO) *In quo communicet lupus agno?* Talis locutio: τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; 2. Cor. VI. 14. Summa diſcordia exprimi ſolet lupi & agni ſimilitudine:

Ὡς λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσι.

Horatius:

Lupis & agnis quanta ſortito obtigit
Tecum mihi diſcordia eſt.

SIC PECCATOR JUSTO) Neque vos meos mores ferre poteſtis, neque ego veſtros, dicebat Romanus quidam populo Romano.

V. 22. QVÆ COMMUNICATIO SANCTO HOMINI AD CANEM?) Eſt error exſcriptoris: nam interpres haud dubiè ſcripſit, *hyæna ad canem*, quomodo eſt in Græco: ſed imperitus *hyæna* mutavit in *hominis*: ac demum ad implendum ſenſum addidit *ſancto*. Tanta eſt naturæ pugna inter hyænam & canem, ut conſpectâ hyænæ umbrâ, canes obmureſcant, Plinius VIII. 30.

AUT QVÆ PARS DIVITI AD PAUPEREM) Et hîc error eſt exſcriptoris: nam interpres *pax* ſcripſit: εἰρήνη.

Verſ. 23.

PASCUA DIVITUM SUNT PAUPERES) Jac. 26. Eſ. V. 8.

Verſ. 24.

ET SICUT ABOMINATIO EST SUPERBO HUMILITAS, SIC ET EXSECRATIO DIVITIS PAUPER) In Græco βδέλυγμα loco utroque, pro quo Latinus dixit abominationem prius, deinde exſecrationem. Mores diſcrepant diviti & pauperi. ideò alter alteri diſplicet.

V. 25. DIVES COMMOTUS] σαλευόμενος id eſt, labefactatus.

CONFIRMATUR AB AMICIS SUIS) Suſtentatur ne ruat: στηρίζεται.

HUMILIS AUTEM) In Græco: *Pauper.*

CUM CECIDERIT, EXPELLETUR ET A NOTIS) *Ab amicis*, qui tales dicti fuerant. Vide ſuprà XI. 9.

Similitudo eſt cauſa amoris, ait *Ariſtoteles. Diſpares autem mores* juxta Ciceronem 1. de amicit. *diſparia ſtudia ſequuntur, quoniam diſſimilitudo diſſociat amicitias; nec ob aliā cauſam ullam boni improbis, improbi bonis amici eſſe nō poſſunt, niſi quod tanta eſt inter eos, quanta maxima eſſe poteſt morum ſtudiorumq; diſtantia.* Et Ambroſius, *nihil tam ſecundum naturam*, ait, *quàm amare naturæ conſortem.* De Divitibus & Pauperibus conf. *Prov. XIX.* 4. 7. Nec Scholion Theocriti ignotum eſt: *Ruente quivis colligit ligna arbore.* *Similitudo cauſa amoris.*

Verſ. 26.

DIVITI DECEPTO MULTI RECUPERATORES) Legit σφαλέντος. Recuperatores Romæ dicebantur, judices per quos provinciales ſpoliati res ſuas recuperabant. Sed oppoſitum membrum vult hîc legi σφάλαντος, ut ſenſus ſit. *Dives, ſi quem fefellerit, multos habet adjutores*: qui ſcilicet ipſum purgent, aut excuſent. Tanta eſt vis pecuniæ. Verres ſibi, advocatis, & judicibus, quod ſatis eſſet, ceperat.

LOCUTUS EST SUPERBA, ET JUSTIFICAVERUNT ILLUM) *Si arcana* (nempe reipublicæ) *enunciaverit, tamen invenit, qui ipſum defendant.*

V. 27. HUMILIS DECEPTUS EST) Rectè hîc interpres legit ἐσφάλη, non ἔσφαλε. Si vir aliquis humilis fortunæ deceptus ab alio fuerit.

INSUPER ET ARGUITVR) Ultrò objurgatur, προσεπετίμησαν αὐτῷ, nempe quaſi criminis reus eſſet.

LOCVTVS EST SENSATE, ET NON EST DATVS EI LOCVS) Quod ſi etiam prudentiſſima dicturus veniat, nullo in loco habetur. Hunc ſenſum exigunt ſequentia. Locutionem ſimilem vidè infrà XVI. 15. & XXXVIII. 11.

Verſ. 28.

Digitized by Google

Verſ.28. DIVES LOCUTUS EST, ET OMNES TACUERUNT]

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.

Job.XXIX.9.

ET VERBUM ILLIUS USQUE AD NUBES PERDUCENT] *Attollunt*, ἀνύψωσιν, in cœlum ferunt laudibus. Tale illud:

Sublimi feriam ſidera vertice.

Verſ.29. PAUPER LOCUTUS EST, ET DICUNT, QUIS EST HIC?) Exemplum vide Matth. XIII.55. & Menander:

Πένης λέγων τ' ἀληθὲς οὐ πιστεύεται.

Philemon verò:

Πρόσεστι ἄρα καὶ τῷ πένητ' ἀπιστία.
Κἂν σοφὸς ὑπάρχῃ, κἂν λέγῃ τὸ συμφέρον,
Δοκεῖ τι φλυαρεῖν τοῖς ἀκούουσι κακῶς.

ET SI OFFENDERIT) ἐὰν προσκόψῃ. Si quid dixerit minus gratum auribus.

SUBVERTENT ILLUM) προσανατρέψουσιν αὐτόν, *etiam evertent eum.* Quod Phocioni evenit Athenis.

Haud pondus ullum pauperum ineſt verbis, dicente Comico. Ex adverſo juxta *Horat.* Libr. II. Serm.Satyr.2.

—— *Omnis enim res*
Divitiis paret, quas qui conſtruxerit ille
Clarus erit, fortis, juſtus, ſapiens.

Verſ.30. BONA EST SUBSTANTIA) Opulentia. ὁ πλοῦτος. Hoc ideò rectè additur, ne omnes divites mali, aut omnes pauperes boni credantur.

CUI NON EST PECCATUM IN CONSCIENTIA) In Græco eſt: ᾧ μὴ πρόσεστιν ἁμαρτία, *cui non adhæret peccatum*: id eſt, honeſte quæſita.

ET NEQVISSIMA PAUPERTAS IN ORE IMPII) Quia impij infelices ſolent Deum accuſare.

Quem non incuſavi amens hominumque Deumque?

Quo facit illud *Bernhardi* l.IV. de conſid. *Aurum & argentum, & cætera hujusmodi, quantum ad animi bonum ſpectat, nec bona ſunt, nec mala: uſus tamen horum bonus, abuſio mala, ſolicitudo pejor, quæſtus turpior.*

Verſ.31. COR HOMINIS IMMUTAT FACIEM ILLIUS SIVE IN BONA, SIVE IN MALA) Tibullus:

Heu quam difficile eſt imitari gaudia falſa;
Difficile eſt triſti fingere mente jocum!

Oculi, feneſtræ animi.

Verſ.32. VESTIGIVM CORDIS BONI ET FACIEM BONAM DIFFICILE INVENIET, ET CVM LABORE) Aliter in Græco: ἴχνος καρδίας ἐν ἀγαθοῖς πρόσωπον ἱλαρόν, (in aliis libris, ἀγαθῶν πρόσωπον ἐν τέρψει καρδία θάλλουσα, ſenſu eodem) καὶ εὕρεσις παραβολῶν διαλογισμοὶ μετὰ κόπου. *Vultus hilaris indicium eſt animi in rebus lætis verſantis: At inventio ſententiarum, laborioſa eſt cogitatio.* Id eſt, feriæ meditationis index, vultus ſeverior, frons caperata, adducta ſupercilia, oculi quieti, genæ ſtantes, os tacitum.

Egregiè *Cicero* Lib. III. de Orat. *Omnis motus animi ſuum quendam à natura habet vultum, & ſonum & geſtum animi. Imago vultus eſt indices oculi: nam hæc eſt una pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere. Oculi enim ſunt, quorum tum intentione tum conjectu, tum hilaritate motus animorum ſignificamus. Senſum horum verſuum probè* expreſſit Oſiander noſter: *Tametſi ſolius eſt Dei, cor hominis intueri, tamen aliquando etiam in facie hominis aliqua indicia apparent, quæ oſtendunt hominem eſſe candidum, & rerum bonarum ſtudioſum; aut machinari mala & volvere in corde ſcelerata atque pernicioſa conſilia. Cor bonum etiam in facie alacritatem quandam & vultum liberalem efficit, qui autem prava meditatur, animo tranquillo eſſe non poteſt, & illa animi perturbationes in vultu ſuas notas habent.*

CAPUT XIV.

Beatus qui bonam retinet conſcientiam, & ſibi aliisque beatificus eſt, Deoque offert, quod ipſi debetur, memor imminentis mortis, cui omnes obnoxij ſumus, quique ſemper meditatur ſapientiam in verbo Dei revelatam ut voluntatem Dei addiſcat.

Verſ.1.

BEATUS VIR QUI NON EST LAPSUS VERBO EX ORE SUO] Cum & quæ præceſſerunt & quæ ſequentur ad titulum de divitiis & paupertate pertineant, omninò cenſeam hanc ſententiam pertinere ad eos qui gravi paupertate preſſi nullum verbum ex impatientia ejaculantur adverſus Deum ejuſque providentiam.

ET NON EST STIMULATUS IN TRISTITIA DELICTI] In Græco: *Nec cruciatus eſt ex mœrore criminoſo*: nam ἐν λύπῃ ἁμαρτιῶν habent quidam codices, & ſic legit hic interpres, non ἐν πλήθει. Mœrorem criminoſum vocat eum qui erumpit in verba Dei honorem lædentia.

Verſ.2.

FELIX QUI NON HABUIT ANIMI SUI TRISTITIAM] In Græco: μακάριος οὗ οὐ κατέγνω ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Sed legendum ἐξέπεσεν, qui non deſpondit animum in malis. Oſtendit id ſequens explicatio: *Et non dejectus eſt de ſpe ſua in Deum*: nam τῆς ἐπὶ κύριον additur in Græco.

NOn malè hæc *ſpecialiter* ad titulum de *divitiis & paupertate* referuntur, συνεχείας cauſa: quia de uſu *divitiarum* etiam deinceps agitur v.3. & ſeqq. quomodo tum alias tum imprimis in *paupertate* nos erga Deum gerere debeamus, ne beatitudine excedamus: interim *generalis* eſt ſententia, ut notum eſt è Jac.III.2. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus vir eſt*: quum omnibus opera danda ſit, ut bonam retineamus conſcientiam. Felix eſt, qui non ea loquitur aut conſulit, quorum eum pœnitere poſſit, ut inde perpetuum conſcientiæ morſum ſentiat. Felix qui non habet ſauciatam conſcientiam, ſed ſpem ſuam ſemper in Deo ponit.

Verſ.3.

VIRO RAPIDO ET TENACI] Duabus vocibus expreſſit unam Græcam μικρολόγῳ. In Gloſſis, μικρολόγος *ſordidus*. Theophraſto, μικρολογία ἐστὶ φειδωλία τοῦ διαφόρου ὑπὲρ τὸν καιρόν.

SINE RATIONE EST SUBSTANTIA] *Non pulchra divitia.* Id eſt, eum non decent.

ET HOMINI LIVIDO AD QUID AURUM?]

Quo mihi divitias ſi non conceditur uti?

Βάσκανος ſæpe quidem invidum ſignificat, ſed ab Helleniſtis etiam avarus eo vocabulo appellatur. Vide infra 6.8. & XVIII.18. XXXVII.12.

Verſ.4.

QUI ACERVAT EX ANIMO SUO INJUSTE, ALIIS CONGREGAT] Non eſt *injuſte* in Græco, nec de injuſtitia hic, ſed de tenacitate agitur *Qui acervat ab animo ſuo*: id eſt, qui extra uſum ſuum res aſſervat, qui genium ſuum defraudans comparcit, ut loquitur Terentius.

ALIIS CONGREGAT) Heredibus. Vide ſupra XI.20.

ET IN BONIS ILLIUS ALIUS LUXURIABITUR) Alij luxuriabuntur.

Horatius:

Abſumet heres Cæcuba dignior
Servata centum clavibus, & merò
Tinget pavimentum ſuperbo
Pontificum potiore cœnis.

Martialis:

Superba denſis arca palleat nummis,
Centum explicentur paginæ calendarum,
Iurabit heres te nihil reliquiſſe:
Supraque pluteum te jacente, vel ſaxum,
Fartus papyro dum tibi torus creſcit,
Flentes ſuperbus baſiabit eunuchos.

Verſ.5.

QUI SIBI NEQUAM EST, CUI ALII BONUS ERIT, ET NON JUCUNDABITUR IN BONIS SUIS] Illud & hic more Hebræo eſt pro relativo *qui*.

Verſ.6.

ET HÆC REDDITIO EST MALITIÆ ILLIUS) Hæc merces vitij, non habere quæ habeat.

Bion apud Laertium l.IV.c.7. *Avarus facultates ſuas non poſſidet, ſed ipſum poſſident facultates.* De Avaro.

Digitized by Google

Avarus ſuarum rerum curam habet; quaſi eſſent propria; rurſum ex iiſdem nihil capit utilitatis, quaſi eſſent aliena. Seneca in Proverb.lit.A.

Avarus niſi cum moritur nil rectè facit.

Item:

Avarus ipſe miſeriæ cauſa eſt ſuæ
Avaro quid mali optes, ni ut vivat diu!

Ideò Demoſthenes cum avarum defunctum ſepeliri videret, Maximo teſte ſerm.XII. dixit: *Iſte cum vitam vitalem non vixerit, aliis vitam relinquit.* Βίος enim & vitam & victum ſignificat. Diogenes in Aximenem: *Annon pudet*, inquit, *eum tam multa habere, qui ſeipſum non habet.*

Verſ.7. ET SI BENE FECERIT] Alicui ſcilicet.

IGNORANTER ET NON VOLENS FECIT] In Græco tantum eſt, ἐξ ἑκὼν ποιεῖ. Pro certo habe, inquit, eum non volente animo id feciſſe, ſed coactum, damni alicujus vitandi cauſa.

ET IN NOVISSIMO MANIFESTAT MALITIAM SUAM] *Etiam in fine vitæ vitium ſuum oſtendit.* Phædrus:

Tibi dico, avare, gaudium hæredis tui.

Et poſt aliquos verſus:

Qui circumcidis omnem impenſam funeris,
Libitina ne quid de tuo faciat lucri.

v.8. NEQUAM EST OCULUS LIVIDI] In Græco: *Homo invidus malus eſt, ita ut oculis videas*: id eſt, ipſo aſpectu vitium ejus deprehendas: quod explicant ſequentia.

ET AVERTENS FACIEM SUAM] *Eo quod avertit faciem ſuam* à pauperibus.

ET DESPICIENS ANIMAM SUAM] In Græco eſt: *& deſpiciens animas*, id eſt, hominum aliorum miſeriam.

Ideò *Iſocrates* ad Dæmonicum de avaris eleganter dixit, eos τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι *gratias ſine gratiis gratificari & exhibere.*

Verſ.9. INSATIABILIS OCULUS CUPIDI IN PARTE INIQUITATIS: NON SATIABITUR DONEC CONSUMAT AREFACIENS ANIMAM SUAM) In Græco aliter ac melius: *Cupidi oculus non expletur parte*: (quia ſcilicet totum cupit quod videt) *& mali hominis injuſtitia tabe conſumit animam ipſius.* Id eſt, ipſum. Ἀναξηραίνειν eſt tabe conſumere. Vide Pſalm.XXII.16. CII.5.12. Prov.XVII.22. Zach.XI.17. Tabeſcit cruciatibus animi ſibi malè conſcij. Apud Euripidem quærente Menelao:

Ὀρέστα τλῆμον, τίς σ' ἀπόλλυσιν νόσος;

Reſpondet Oreſtes:

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύνοιδα δείν' εἰργασμένος.

Inde *Diogenes* Cynicus *avaros* comparabat *hydropicis.* Sicut enim hi aqua; ita illi cupidine auri pleni diſtentique ſunt. Ideò utrique amplius ſemper deſiderant, & ſitiunt, ſed in ſui pernitiem, & exitium.

Verſ.10.

OCULUS MALUS AD MALA, ET NON SATIABITUR PANE INDIGENS, ET IN TRISTITIA ERIT SUPER MENSAM SUAM.) Conjunxit duas lectiones: nam ubi alij libri habent ἐπ' ἄρτῳ, ibi alij ἐν λύπῃ. Senſus eſt: *Homo avarus* (is dicitur oculus malus Hebræis) *aliis invidet, etiam de pane, & in ſua ipſius menſa, egenus eſt.* Juvenalis:

— *Nonne eſt manifeſta phreneſis*
Ut locuples moriaris egentis vivere fato?

Verſ.11.

FILI, SI HABES, BENE FAC TECUM) In Græco: *Fili pro modo rerum quas habes, tibimet ipſi benefac.* Partis utere.

Eccleſiaſtis VI.1.2.3. Conf. *Eccleſiaſtis c.*VI.1.2.3. ubi dives avarus notatur, qui cum ſtultiſſima ſe parcitate crucians aliis devoranda conſervet, ejuſque anima cupiditate, & avaritia contabeſcat, multò deterioris conditionis ſit abortivo illo, qui ſtatim ut natus eſt, interiit. Ille enim nec bona nec mala vidit: Iſte vero cum bona poſſederit, ſemper triſti cogitatione excruciatus eſt, ut habet ibidem Rabanus.

Verſ.Eod. ET DEO DIGNAS OBLATIONES OFFERT) In Græco: ἀξίως, digne, id eſt, pro ratione facultatum. Sic ἀξίως ἀδικίας dicunt Græci, pro modo injuriæ. Non enim ita nobis benefaciamus, ut interim in Dei cultu promovendo ſimus negligentes. Conf. *Num.*XIIX.29. *Mal.*III.10.

Verſ.12.

ET TESTAMENTUM INFERORUM QUIA DEMONSTRATUM EST TIBI] In Græco: *non demonſtratum eſt tibi.* Id eſt, diem ſepulturæ tuæ non noſti. Diem autem vocat διαθήκην, id eſt, pactum, quia pacta ſolent ad certam diem fieri, ut in locationibus.

Verſ.13.

ET SECUNDUM VIRES TUAS EXPORRIGENS DA PAUPERI) In Græco: *da ipſi*: id eſt, amico, ſed interpres ſenſum fecit magis Chriſtianum.

Verſ.14.

NON DEFRAUDERIS A DIE BONO) Dies feſtos lætus celebra, ut mos erat Judæis.

ET PARTICULA BONI DONI NON TE PRÆTEREAT) *Particula boni deſiderata ne à te abeat.* μερίδα particulam vocat id quod edule eſt, Eſter. IX.22. ubi ciborum partes dixit Hieronymus. Sic & Plutarchus Ageſilao: διέπεμψε μερίδας τοῖς φίλοις. Uſurpat ſic & Athenæus, & alij.

Verſ.15.

NONNE ALIIS RELINQUES DOLORES ET LABORES TUOS IN DIVISIONE SORTIS) In Græco: *Nonne aliis relinques labores tuos, & fatigationes dividendas ſorte*, ut inter hæredes fieri ſolet, qui propterea conſortes dicuntur. Labores & fatigationes, id eſt, parta labore ad laſſitudinem tolerato.

Verſ.16.

DA, ET ACCIPE, ET JUSTIFICA ANIMAM TUAM) Legit ἁγίασον τὴν ψυχήν σου: ſed in aliis libris eſt ἀπάτησον. Veram lectionem puto, ἀγάπησον, *bene temet tracta.* Ita rectè cohærebit, quod in Græco ſequitur.

Verſ.17.

ANTE OBITUM TUUM OPERARE JUSTITIAM) Et hoc adjecit interpres.

QUONIAM NON EST APUD INFEROS INVENIRE CIBUM] Quem aut des, aut accipias. In Græco eſt: *quærere cibum*, id eſt, comparare.

Nazianzenus in Monoſtichis:

Βίῳ τὸ κέρδος, ἐκβιοῦν καθ' ἡμέραν.
Vitæ lucrum ſit quotidie vita excedere & mori.

Item in diſtichis: *Oſſa nuda ſpectata nos admonent, ne quid vitæ hujus nobis proprium ac certum eſſe credamus.* Etiamſi vero illud ἁγίασον retineamus, nihil hic pro merito operum, vel eleemoſynæ, ut Tirinus & Cornelius volunt, id tantum ſignificari agnoſcit *Janſenius*, ut quis dum vivit, bonis ſuis fruatur; & Menochius rectè hæc expoſuit: *Dum opes juſte, miſericorditer & ſanctè expendis, per hanc juſtitiam & miſericordiam ſanctificas animam tuam.*

Verſ.18.

OMNIS CARO SICUT FOENUM VETERASCIT) In Græco: *ſicut veſtimentum.* Benè ex Pſalm CII.27. quo reſpicit & ſcriptor ad Hebræos I.11.

ET SICUT FOLIUM FRUCTIFICANS IN ARBORE VIRIDI) Hic præcedit in Græco: ἡ γὰρ διαθήκη ἀπ' αἰῶνος, θανάτῳ ἀποθανῇ: *hæc enim lex ab omni ævo ſcripta eſt: omninò morieris.* Voce διαθήκης non pacta tantum, ſed & leges comprehendi diximus initio Annotatorum ad Evangelia. Sic ſcriptor Oetæi legem vocat, *quod natum eſt poteris mori.* Euripides:

Πᾶσιν γὰρ ἀνθρώποισιν ἥδε πρὸς θεῶν
Ψῆφος κεκύρωται, κατθανεῖν τ' ὀφείλεται.

ET SICUT FOLIUM FRUCTIFICANS IN ARBORE VIRIDI) *Naſcens*, θάλλον.

Οἵη περ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν.

Ait Homerus, & ex Homero Simonides. Mimnermus:

Ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρα
Ἦρος.

Verſ.19.

ALIA GENERANTUR, ET ALIA DEJICIUNTUR: SIC GENERATIO CARNIS ET SANGUINIS, ALIA FINITUR, ET ALIA NASCITUR) Mos eſt Hebræis, quoties humanam infirmitatem ſignificare volunt, dicere בשר ודם, caro & ſanguis. Senſus par in iſtis Euripidis:

— ἀναγκαίως δ' ἔχει.
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Verſ.20.

OMNE OPUS CORRUPTIBILE IN FINE DEFICIET) In Græco: *Omne opus putreſcendo deficit*: id eſt, paulatim, ut ea quæ putreſcunt.

ET

Digitized by Google

ET QUI ILLUD OPERATUR IBI CUM ILLO) *Abibit*. Sic Phædrus:

Abiturus illuc quo priores abierunt.

Verſ. 21. ET OMNE OPUS ELECTUM JUSTIFICABITUR) Hoc quoque comma interpres Latinus addidit.

Homo viator. Conf. *Eccleſiaſtis* IX. 10. *Viator O homo es*, inquit Ephrem Syrus tract. de morte, in hac vita: *Omnia præteris, omnia à tergo relinquis.* Arabum Proverbium Cent. II. n. 13. hoc eſt; *opera & mundus tranſibunt, & durabunt opera bona.* Ideò monent Centur. I. n. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras*, id eſt illumina te operibus bonis, antequam ſuperveniat tibi mors, Conf. *Gal.* VI. 9. 10.

Verſ. 22. BEATUS VIR QUI IN SAPIENTIA MORABITUR, ET QUI IN JUSTITIA SUA MEDITABITUR, ET IN SENSU COGITABIT CIRCUMSPECTIONEM DEI] Variant hic mirè Græca. Vera lectio videtur iſta: μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐν σοφίᾳ μελετήσει, καὶ ὃς ἐν συνέσει αὐτοῦ διαλεχθήσεται. *Beatus vir, qui ſapienter meditabitur, & in mente ſua diſſeret.* Voces καλὰ καὶ ἅγια additæ ſunt, ut intelligeretur quæ ſit vera ſapientia.

Verſ. 23. QUI EXCOGITAT VIAS ILLIUS IN CORDE SUO] Vias ſuas: nam αὐτῆς hic eſt pro reciproco: id eſt, qui actionibus ſuis attendit.

ET IN ABSCONDITIS SUIS INTELLIGENS] *Et arcana ejus* (αὐτῆς, nempe ſapientiæ) *cognoſcit.*

ET IN SENSU COGITABIT CIRCUMSPECTIONEM DEI] Abeſt in Græco.

VADENS POST ILLAM QUASI INVESTIGATOR] In Græco: *Vade*. Inveſtigatorem dicit interpres, venatorem: nam & inveſtigare verbum eſt tractum à venatoribus, qui ferarum veſtigia quærunt.

ET IN VIIS ILLIUS CONSISTENS] In Græco: *Viis ejus inſidias pone.* Id eſt, fac omni modo eam deprehendas: ea ut ere diligentia, qua exploratores ſolent.

Verſ. 24. QUI RESPICIT PER FENESTRAS ILLIUS, ET IN JANUIS ILLIUS AUDIENS] *Et ad januas illius auſcultat.* Conſtruuntur pariter participium ὁ παρακύπτων, & futurum ἀκροάσεται, quia in ſecundo membro ſubintelligitur pronomen *qui*, more Hebræo. παρακύπτειν dicitur qui per januam vel feneſtram proſpectat ex domo, vel in domum. Hic in domum intellige, nempe ut omnia ſcrutetur. Confer quæ infra XXI. 26.

Conf. *Prov.* IIX. 34. Cur verò v. 23. non retineamus VIAS ILLIUS? Quia id poſcant Græca: ὁ διανοούμενος τὰς ὁδοὺς αὐτῆς. *Qui attendit viis illius* (ſapientiæ ſcil.) *in corde tuo*, ut viam Dei & voluntatem Divinam in verbo Dei comprehenſam cognoſcat: uti additur: *& arcana ejus* (Sapientiæ) *cognoſcit. Vade poſt illam* (Sapientiam) *ut inveſtigator, & in viis illius conſiſte*, id eſt, inveſtiga eam magno ſtudio, atque inſiſte veſtigiis ejus, ut eam invenias.

Verſ. 25. QUI REQUIESCIT JUXTA DOMUM ILLIUS] *Qui diverſatur juxta domum illius*: id eſt, facit ut ei ſemper ſit vicinus.

ET IN PARIETIBUS ILLIUS FIGENS PALUM, STATUET CASULAM SUAM AD MANUS ILLIUS] Idem ſenſus qui in præcedenti. *Ad manus illius* ‏בְּיַד‎, id eſt, proximè. Pro *caſulam*, in Græco eſt σκηνὴν, tentorium. Solebant tentoriorum funes ad paxillos alligari. Exodi XXXV. 17. Judic. IV. 21. Eſa. XXXIII. 20. LIV. 2.

ET REQUIESCENS IN CASULA ILLIUS BONA PER ÆVUM] In Græco: *Is diverteт in diverſorio bonorum pleno.* Nam καὶ hic more hebraico eſt vice pronominis reſpondentis relativo *qui*.

Verſ. 26. STATUET FILIOS SUOS SUB TEGMINE ILLIUS] id eſt, ejus tutelæ liberos etiam ſuos commendabit.

ET SUB RAMIS EJUS MORABITUR] Quaſi *patulæ recubans ſub tegmine fagi*.

Verſ. 27. PROTEGETUR SUB TEGMINE ILLIUS A FERVORE] Similitudo ſumpta à nube illa quæ Iſraëlitas deducebat per ſolitudinem. Vide Sap. X. 17. ubi eadem vox σκέπης.

ET IN GLORIA EJUS REQUIESCET] *In gloria ipſius diverſabitur*: id eſt, videbit ejus Majeſtatem. Hic alluditur ad ignem illum, qui de nocte prælucebat Iſraëlitis: neque enim rarum ut ignis cœleſtis dicatur ‏כבוד‎, id eſt, δόξα. Exod. XXIV. 17. Levit. IX. 6. & 23.

Oſiander hunc ſenſum reddit: *Sapientia verbi Dei efficiet, ut homo maxima pericula animæ & corporis effugiat: & hominem pium, venerabilem & glorioſum faciet.* Non abnuimus tamen interpretationi Grotianæ.

CAPUT XV.

Fructus Sapientiæ cœleſtis; quæ verò fugit homines prophanos, nec ulli à Deo denegatur; Qui nemini cauſa erroris eſt, hominemque ab initio liberum creavit.

Verſ. 1. QUI TIMET DEUM FACIET BONA] In Græco: *Faciet iſta*, nempe de quibus jam cœpit fieri ſermo; nam male hæc avulſa ſunt à præcedente capite.

ET QUI CONTINENS EST JUSTITIÆ, APPREHENDET ILLAM] καὶ ὁ ἐγκρατὴς τοῦ νόμου, καταλήψεται αὐτήν. *Qui compos eſt ſcientiæ legis, is eam* (ſapientiam de qua actum modò) *inveniet*. De ſignificatione vocis ἐγκρατὴς vide dicta ſupra VIII. 21.

Verſ. 2. QUASI MATER HONORIFICATA] ἔντιμος, hoc in Græco abeſt.

ET QUASI MULIER A VIRGINITATE SUSCIPIET ILLUM] ὡς γυνὴ παρθενίας, ut uxor ducta virgo, κουριδίη ἄλοχος, Homero. Solent enim ardentius diligere virum feminæ, nullum alium expertæ.

Verſ. 3. CIBABIT ILLUM PANE VITÆ ET INTELLECTUS] In Græco tantum eſt: *pane intelligentiæ*: Sed illud *vitæ* ex Evangelio additum.

ET AQUA SAPIENTIÆ SALUTARIS POTABIT ILLUM] *Aquam ſapientiæ dabit illi potandam*: nam & hic *ſalutaris* additum ab interprete.

Verſ. 4. ET FIRMABITUR IN ILLO ET NON FLECTETUR: ET CONTINEBIT ILLUM, ET NON CONFUNDETUR] Fortè ſcripſerat interpres *illa* & *illam*, quomodo eſt in Græco, unde rectè vertas copulativa conjunctione reddita ſecundum ſenſum quem ſæpe apud Hebræos habet: *innixus illi non movebitur de ſtatu: illi ſe tenens, non pudeſiet.*

Verſ. 5. ET EXALTABIT ILLUM APUD PROXIMOS SUOS] *Efferet eum* (Sapientia) *ſupra æquales ſuos*, nam eſt hic, παρὰ τοὺς πλησίον.

ET IN MEDIO ECCLESIÆ APERIET OS EJUS] Id eſt, faciet ut loqui poſſit coram populo, aut ſenatu. Utrumque enim ſignificari ſolet voce ‏קהל‎, quæ modò συναγωγὴ, modò ἐκκλησία redditur.

ET ADIMPLEBIT ILLUM SPIRITU SAPIENTIÆ ET INTELLECTUS, ET STOLA GLORIÆ VESTIET ILLUM] Deſunt hæc in Græco: ſumptum ex loco qui ſupra VI. 31.

Verſ. 6. JUCUNDITATEM ET EXULTATIONEM THESAURIZABIT SUPER ILLUM, ET NOMINE ÆTERNO HÆREDITABIT ILLUM] *Lætitiam & gaudij coronam inveniſcetur, & nomen perpetuum ei jure hereditario dabit.* Gaudij corona eſt illa, quæ ſumitur diebus nuptiarum, aut ſolemnibus, ut dictum ſupra VI. 31. Hæreditabit, κατακληρονομήσει, hic ſignificat, hæreditario jure dabit illi, nempe ſapientia, quo ſenſu ſæpe ſumitur ‏נחל‎, & verba ſimilia. Vid. Deut. III. 28.

De Sapientia in verbo Dei revelata. Conf. *Prov.* III. 18. *Sap.* IIX. 13. Vera cœleſtis ſapientia, in verbo Dei revelata hominem inſtar cibi & potus recreat, & qui ei innititur tanquam firmo ſcipioni non confundetur, ſapientia vera autoritatem homini conciliat. Efficit, ut ſapienter & cordate de rebus maximis in conventu hominum diſſerere poſſit: multam illi jucunditatem & gloriam affert.

Verſ. 7. ET HOMINES SENSATI OBVIABUNT ILLI] *Et* hic poſitum pro *ſed*.

A SUPERBIA ET DOLO] *Et dolo* abeſt in Græco. Senſus autem idem in ſequentibus.

Verſ. 8. VIRI MENDACES NON ERUNT ILLIUS MEMORES] Non ſentient eam. Eſt μνησθήσονται. Cætera quæ Latinus Codex habet in hoc commate abſunt à Græco.

Verſ. 9. NON EST SPECIOSA LAUS IN ORE PECCATORIS] οὐχ ὡραῖος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ. Eſt deſumptum hoc ex Prov. XXVI. 7. ubi παραβολὴ, quod hic αἶνος. In Terentio eſt: *Etiam ſententias loquitur carnifex.*

Verſ. 10. QUONIAM A DEO PROFECTA EST SAPIENTIA] *Quoniam non à Deo venit*: nempe ſententia quam homo flagitioſus eloquitur. Natat in labris, non eſt in corde.

SAPIEN-

Digitized by Google

SAPIENTIÆ ENIM DEI ADSTABIT LAUS, ET IN ORE FIDELI ABUNDABIT, ET DOMINATOR DABIT EAM ILLI) Ex Græco, mutata in perſpicuum locutione Hebraica, ſic reddas: *ſi ſapienter* (ex pio animo) *enunciatur ſententia, Deus eam proſperabit.* Efficiet ut non ſit inutilis prolata à digno auctore.

Conf. *Sap.* I. 4. *Matth.* XI, 26. *Iac.* III. 17. *Am.* V. 23. ad quem locum *Hieronym. carmina*, inquit, *ſi bonis verſibus dirigamus, audiuntur à Domino: ſi malis, concludit aures ſuas, & impiorum cantica non dignatur audire.*

Verſ. 11. NON DIXERIS, PER DEUM ABEST, QUÆ ENIM ODIT NE FECERIS) Legit ἄπεστι, & rectè, ni fallor, continuatur enim ſermo hunc in modum: ne dixeris per Deum fieri quod abeſt à te (Sapientia:) *tu enim non faceres* (id eſt non debebas facere: ut, At tu dictis Albane maneres) *quod ipſe odit.* Non Deus ſua ſponte, ſed tu per vitam flagitioſam ſapientiæ ad te præcludis aditum. Vide verſ. 7. & 8.

Verſ. 12. NON DICAS: ILLE ME IMPLANAVIT, NON ENIM NECESSARII SUNT EI HOMINES IMPII) Legit ἐπλάνησε, ut quidam habent libri. At alij ἔπλασε, ſenſu valdè conveniente huic loco. *Neque dixeris, ille me finxit:* ineptum nempe ad vitam probam: nam Deus non opus habet hominibus flagitioſis, ut ob id cogatur eos formare ad virtutem inhabiles. Sic reſpondet illis qui putant vitia neceſſariò & inſanabiliter ſequi ex temperamento corporis.

Verſ. 13. OMNE EXSECRAMENTUM ERRORIS ODIT DOMINUS) πᾶν βδέλυγμα ἐμίσησεν ὁ κύριος: *Omnem rem per ſe fœdam odit Deus*, quales ſunt idololatria, perjurium, adulterium, ſtuprum, cædes, furta, calumniæ, fraudes.

ET NON ERIT AMABILE TIMENTIBUS EUM) Sunt enim ex Deo geniti: id eſt, indolem habent factam ad divinæ bonitatis exemplar.

Verſ. 14. DEUS AB INITIO CONSTITUIT HOMINEM) Id eſt, ab initio naſci facit homines boni malique ignaros.

ET RELIQUIT ILLUM IN MANU CONSILII SUI) Dimittit illum ut poteſtatem habeat conſilium capiendi, quod ſibi ſit utile, vel inutile. Manus Hebræis poteſtatem ſæpe ſignificat. Eſt hic aoriſtus pro quovis tempore. Agitur enim de formatione hominis cujuſque & de iis quæ poſtea adoleſcente ætate conſequuntur, quod & ſequentia oſtendunt.

Verſ. 15. ADJECIT MANDATA ET PRÆCEPTA SUA) Non eſt hoc in Græco, ſed additum eſt melius connectendo ſenſui.

Verſ. 16. SI VOLUERIS MANDATA SERVARE, CONSERVABUNT TE, ET IN PERPETUUM FIDEM PLACITAM FACERE) Etiam hic aliqua addita ſunt. In Græcis legitur: ἐὰν θέλῃς συντηρήσεις ἐντολὰς καὶ πίστιν ποιῆσαι εὐδοκίας. Male in quibuſdam codicibus, συντηρήσουσι, quod oſtendit ſequens verbum ποιῆσαι. Utrumque pendet a præcedente, ἀφῆκεν αὐτόν: dedit illi poteſtatem, ſi velit, faciendi mandata, & fidem implendi, quæ Deo placent. Confer quod ſupra eſt I. 24. πίστις εὐδοκίας, Hebraica locutione, id eſt, εὐδοκητή.

De quo hominis ſtatu hæc agant?

Rectius Oſiander: *refutari eos, qui ſcelerum ſuorum cauſam ad Deum referunt, q. fato quodam impulſi aliter agere nequeāt.* Deus, *inquit*, ab initio *in libertatem* conſtituit hominē, & reliquit eum in manu conſilij ſui: id eſt, primus homo cum libertate creatus eſt, ut poſſet præceptum Dei ſervare, vel non ſervare. De homine enim ſecundùm *ſtatum naturæ integræ*, quando nondum erat ſervus peccati hæc agere agnoſcit ex mente *Auguſt.* in hypognoſt. *Thomas.* 2. 2. q. 109. art. 8. ad 3. ut & *Ioh. Driedo* l. 11. de grat. & lib. arbitr. tr. 2. *Ioſephus Angles* in Floribus in 2. ſent. diſt. 24. & 25. q. unic. differ. 4. de ſubject. libr. arbitr. *Cornel. Ianſen.* in Comment. ad h. l. nec id diffitetur *Tirinus* in h. l. *Bellarm.* l. IV. de grat. & lib. arbitr. c. 7. Perperam ergò hinc *Papiſtæ liberum arbitrium poſt lapſum* exſculpunt; niſi id cum Thoma Part. I. q. 22. art. 2. ad 4. & Eſtio in. 1. ſent. Diſt. 40. ſect. 10. ad. 2. reſtringatur: *In hoc quod „ dicitur Deum hominem ſibi reliquiſſe, non excludi„ tur homo à Divina providentia, ſed oſtenditur, „ quod non ei præfigatur virtus operativa determi„ nata ad unum ſicut rebus naturalibus*, vel *liberum arbitrium* accipiatur de *potentia quoad civilia*, non *ſupernaturalia & ſpiritualia*, vel de potentia *paſſiva*, quod homo ſubjectum δεκτικὸν ſit divinæ gratiæ, per quam poteſt bene velle, quum per naturam ſervus ſit peccati, & tantum pronus ad malum, imò mortuus in peccato. Uti *Concilium Arauſican.* cap. 1. definivit *tales Pelagij errore deceptos Scripturæ contradicere, qui negant animam hominis per peccatum libertate læſa, factam eſſe ſervam peccati.* Totius ſententiæ Syracidis hanc reddit explicationem è contextu Oſiander: *Deus initio humanum genus creavit ſine peccato: itaque nulla illi culpa imputari poteſt, quod homines ſunt pravi & ſceleſti: quia peccatum non eſt à Deo, ſed à Diabolo, & voluntate hominis, qui ſe à Deo avertit, & lapſus eſt: cum tamen ſtare in ſua innocentia potuiſſet ſi voluiſſet. Sed & poſt lapſum Adæ reliqua eſt aliqua libertas in hominibus non renatis, ut poſſint ab externis ſceleribus (verbi gratia ab homicidio vel adulterio) abſtinere: quæ tamen libertas Satanæ impulſu ſæpe impeditur. Et in renatis talis eſt libertas voluntatis humanæ, ut ductu Spiritus Sancti poſſint à flagitiis abſtinere, Deoque obedientiā præſtare, quæ tamen obedientia in hac vita non eſt perfecta, aut omnibus numeris abſoluta.*

Contra Pontif. liber. arbitr. hinc probantes.

Tirini vanum ἔγκλημα.

Tirinus omnia etiam v. 17. & 18. explicat de *ſtatu integritatis*: Et exclamat tamen poſtea: *an poſſet certius aut clarius exprimi, aut magis graphicè depingi liberū adverſus hæreticos* (ita nos vocat hæreticus) *arbitriū?* Quum tamen nemo noſtrum neget, Adamum in primâ creatione ut ſtatu integritatis liberum habuiſſe arbitrium, ſed de ſtatu poſt lapſum quæſtio ſit.

V. 17. APPOSUIT TIBI IGNEM ET AQUAM) Oſtendit eſſe aliquam in προαιρέσει libertatem, ſuppoſitis primum auxiliis neceſſariis. Deuter XXX. 19 Joſ. XXIV. 15. Ignis & aqua plurimum inter ſe diſtant: ſic & vita ſecundum cupidines, quæ per ignem ſignificantur, & ſecundum innocentiam, quæ per aquam.

AD QUOD VOLUERIS PORRIGE MANUM TUAM) Sume utrum vis, ſed tuo bono aut malo, ut ſequetur.

Verſ. 18. ANTE HOMINEM) Id eſt, expoſita ſunt homini. Id enim ſæpe ſignificatur per ἔναντι.

VITA) Felix ſecundum promiſſa legis.

ET MORS) Violenta, aut immatura, aut etiam vita miſera, quæ non ratò mortis nomine appellatur.

QUOD PLACUERIT EI DABITUR ILLI) αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος, ait Plato.

Verſ. 19. QUONIAM MULTA SAPIENTIA DEI, ET FORTIS IN POTENTIA, VIDENS OMNES SINE INTERMISSIONE) In Græco: *Quia multa Dei ſapientia, ipſe verò validus potentia, & cuncta aſpiciens.* Sapienter eam homini dedit libertatem, quæ præmio aut pœnæ locum faceret. Potens eſt ad reddenda præmia & pœnas, quanta vult, nemine prohibente. Videt non actiones tantum, ſed & cogitata, unde præmia illa & pœnas juſtiſſimè diſpenſat.

V. 20. OCULI DOMINI AD TIMENTES EUM) Deus ſui reverentes reſpicit, id eſt, peculiariter curat. Deſumtum ex Pſalm. XXXIII. 18.

ET IPSE AGNOSCIT OMNEM OPERAM HOMINIS) *Cognoſcit de omnibus hominum factis.* Hoc eſt, quod dicit Saluſtius, omnium mortalium vitam divino numine inviſi, neque bonum neque malum facinus cujuſquam pro nihilo haberi.

Verſ. 21. NEMINI MANDAVIT IMPIE AGERE) Id eſt, nemini neceſſitatem impoſuit vivendi impie. Cohæret enim hoc cum cœptis dici ſupra v. 12.

ET NEMINI DEDIT SPATIUM PECCANDI) In Græco eſt: *Nemini dat peccandi licentiam*, ſive, ut Tertullianus loquitur, commeatum delinquendi. Nemini impunitatem promiſit peccare pergenti. Prohibet peccare quantum prohiberi id poteſt relicta homini libertate.

Verſ. 22. NON ENIM CONCUPISCIT) Hoc non eſt in Græco, & videtur repetitum ex eo quod ſequitur.

Hæc quæ v. 14. 15. 16. 17. habentur, rectius de ſtatu integritatis ex ipſiſmet Jeſuitis expoſuit *Tirinus*, cujus paraphraſin nunc adducere juvat:

DEUS

Digitized by Google

DEUS AB INITIO CONSTITUIT HOMINEM, *id eſt, creavit & plaſmavit hominē. Hoc fateor & eſt verum, ſed non creavit peccatorem, vel hominem infectum peccatis, ſed liberum ab omni peccato, ornatum gratia & juſtitia, & tot aliis donis. Nec aliud optabat, quam ut perpetuo maneret in iſto felici ſtatu, tam ipſe, quam omnes poſteri ipſius. Noluit tamen ad id cogere, & violentè neceſſitare eum, qui ex natura ſua liber erat. Ergò* RELIQUIT ILLUM IN MANU CONSILII SUI, *& liberam naturam permiſit libere agere quicquid poſſet & vellet. Tantum ut oſtenderet ſe Dominum illius eſſe, ſimulque ut fidem ſervi ſui exploraret.* V.15. ADJECIT MANDATA ET PRÆCEPTA SUA, *puta legis naturalis, & quædam etiam legis poſitiva, v.g. de non comedendo tali pomo, &c. Porro hæc præcepta dedit homini non fruſtra, vel in vanum, ſed ad maximum ipſius, ſi vellet commodum & bonum.* Verſ.16. SI VOLUERIS MEA MANDATA SERVARE, *uti facillimè potes, & jure debes, & ita* IN PERPETUUM FIDEM, *id eſt, fidelitatem, mihi* PLACITAM *& gratam* FACERE; *ipſa viciſſim mandata* CONSERVABUNT TE *in hoc felici ſtatu, nec te ſolum, ſed & omnes poſteros tuos. Subaudi: Quod ſi nolueris illa ſervare, peribis tu & poſteri tui. En ergò appoſita tibi, bonum & malum, vitam & mortem.*

CAPUT XVI.

De impiis liberis, & piis ac pravis civibus, pœnisque impiis olim inflictis, & remuneratione bonorum operum, & quomodo creaturæ irrationales ordine ſuo Epicuræorum atheiſmum convincant.

Verſ. 1. NE JUCUNDERIS IN FILIIS IMPIIS SI MULTIPLICENTUR) *Ne deſidera multitudinem liberorum inutilem,* nulli bono. Euripides de liberis:

Καὶ γὰρ κακοὶ γιγνῶτες, ἐχθίστ᾽ εἰσὶ [illegible]

Verſ.2. NON CREDAS VITÆ ILLORUM) *Fragili ne crede juventæ.* Multi ante diem cadunt.

ET NE RESPEXERIS AD LABORES EORUM) *Neque eorum turbæ innitere:* id eſt, eo validum te puta. Vide Pſalm.CXXVII.4 5. Niobe apud Ovidium prolem ſuam jactans:

— tutam me copia fecit:
Major ſum quam cui poſſit fortuna nocere.

De liberis piis, vel impiis. UT ſumma felicitas & voluptas, habere liberos pios, & florentes, ςύλους οἴκων, καὶ ὀφθαλμοὺς βίου, *columnas domuum, & oculos vitæ:* ita rurſus acerbiſſimus parentum dolor ex impietate & ſceleribus natorum exiſtit. Qualis fuit in primis parentibus, cum ſcelus filij Cain aſpexerunt, aut in *Jacobo* Patriarcha, vel *Davide* Rege, vel *Auguſto* Cæſare, qui filiæ & neptis turpitudinem deteſtatus hunc verſum ſæpe uſurpare ſolitus eſt:

Αἴτ᾽ ὄφελον γ᾽ ἄγαμός τε μένειν, ἄγονός τε γενέσθαι.
O utinam aut calebs manſiſſem, aut prole carerē.

Verſ.3. MELIOR EST ENIM UNUS TIMENS DEUM, QUAM MILLE FILII IMPII. De piis.

Conſonat *Philo* libr. de Decalogo: *unumquemque dum DEO paret & legibus, aequari frequentiſſimo populo, vel potius omnibus gentibus, imò mundo univerſo.*

Verſ.5. AB UNO SENSATO INHABITABITUR PATRIA) *Per unum cordatum frequens habitabitur urbs.* Ut per Theſea Athenæ, per Romulum Roma.

TRIBUS IMPIORUM DESERETUR) *Familia impiorum exſtirpabitur,* ἐρημωθήσεται propriè terris competit: familiæ per figuram.

Verſ.6. ET FORTIORA HORUM AUDIVIT AURIS MEA) His majora ex hiſtoriis didici.

Verſ.7. IN SYNAGOGA PECCANTIUM) ubi populus eſt flagitioſus.

EXARDEBIT IGNIS) Id eſt, ultio divina, quæ per ignem exprimi ſolet, ut Pſalm. X.7. & alibi.

ET IN GENTE INCREDIBILI] ἀπειθεῖ, ubi gens eſt in Deum contumax.

Verſ.8. NON EXORAVERUNT PRO PECCATIS SUIS ANTIQUI GIGANTES] In Græco: *Non placatus eſt* (id eſt, non condonavit Deus) *priſcis Gigantibus:* id eſt, hominibus Noæ coævis: in qua hiſtoria נפלים ſunt γίγαντες, LXX interpretibus.

QUI DESTRUCTI SUNT CONFIDENTES SUÆ VIRTUTI] χερσοδίκαι, quales ſolent deſcribi gigantes. Sap.XIV.6. ſed pro *deſtructi ſunt*, in Græco eſt, ἀπέστησαν, id eſt, à Deo defecerunt.

Verſ.9. ET NON PEPERCIT PEREGRINATIONI LOT] Non pepercit loco incolatus Loti. Id enim παροικίας. Vide Luc. XXIV. 18.

ET EXSECRATUS EST EOS] *Eos* refertur ad id quod ſubintelligitur, id eſt, *terra illius habitatores.*

PRÆ SUPERBIA VERBI ILLORUM] In Græco: *ob ſuperbiam ipſorum.* Bene nominavit ſuperbiam, ut & Ezechiel de iiſdem hominibus agens XVI. 49. quia ex ſuperbia, id eſt, Dei contemtu, cætera illorum crimina ortum trahebant.

Verſ. 10. NON MISERTUS EST ILLIS GENTEM TOTAM PERDENS] *Non miſeratus eſt gentem exitij:* id eſt, exitio devotam, quomodo Judas υἱὸς ἀπωλείας. Joh. XVII. 12. Vide quæ diximus ad II. Theſſ. II. 3.

ET EXTOLLENTEM SE IN PECCATIS SUIS) In Græco: τοὺς ἐξηρμένους ἐν ἁμαρτίαις αὐτῶν ἀς ἐποίουν: ita enim in Sixtina, non ut in aliis, ἐξεχομένους. *Elatos in peccatis quæ committebant:* id eſt, aperte ſe jactantes de ſceleribus ſuis. Gen XI. 5. 9.

Verſ.11. ET SICUT SEXCENTA MILLIA PEDITUM QUI CONGREGATI SUNT IN DURITIA CORDIS SUI: ET SI UNUS FUISSET CERVICATUS, MIRUM SI FUISSET IMMUNIS] Græca lectio in multis editionibus hic additamentis quibuſdam planè corrupta eſt. Optimè habet Sixtina editio: καὶ ὥσπερ ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν σκληροκαρδίᾳ αὐτῶν. καὶ κἂν ᾖ εἷς σκληροτράχηλος, θαυμαστὸν τοῦτο εἰ ἀθῳωθήσεται. *Pari modo ſexcenta peditum millia, qui duro corde inter ſe convenerunt:* (nempe miſeratus non eſt, ex ſuperioribus) *quanto magis ſi unus aliquis ſit cervicoſus, mirum eſſet ſi ipſi parceretur.* Quid non metuere debent ſinguli contumaces, cum de ſexcentis millibus qui ex Ægypto exceſſerant, præter Levitas, (Num.I.45.) nulli promiſſa acceperint, excepto Joſue & Calebo? Num.XXVI.5. Peditum, id eſt, qui arma ferre poſſent: nam mulieres, & inutilis ætas erat extra illam ſummam, ut videre eſt dicto loco Num.I 45. Hi omnes dicuntur conveniſſe duro corde, id eſt, pariter omnes fuiſſe inobſequentes: ita ut

In facinus juraſſe putes.

Alij vitulum coluerant, alij Deo oblocuti fuerant carnium deſiderio, alij exploratorum relatu territi defectionem cœperant, alij cum Core ſociiſque ejus moverant ſeditionem, alij ſitis non tolerantes animum deſponderant, alij cum Madianiticis feminis ſe corpore cultuque miſcuerant. ἀθῳοῦν eſt propriè facere innocentem: ſed, locutione Hebræis frequentata, tractare quaſi innocentem, id eſt, parcere. Vide Sap.I.6. & ſuprà XI. 10. XII. 16. reſpondet Hebræo כפר, ut Jerem. XVIII. 23. & נקה ut 1. Sam. XXVI.9. Prov.VI.29. XVI.6. XVII.5. XVIII.20. Jerem. XLVI.27. XLIX.11. Joël.III.21. Nahum. I. Vide quæ diximus ad Jacobi II.21.

Verſ.12. MISERICORDIA ENIM ET IRA EST CUM ILLO] Apud illum, id eſt, non tantum parcere novit, ſed & iraſci, ubi opus eſt.

POTENS EXORATIO, ET EFFUNDENS IRAM SECUNDUM MISERICORDIAM SUAM] *Cito potens placationum* (id eſt, valde placabilis) *& cito effundens iram.* Illud *cito* oſtendit mutato homine ſtatim mutari etiam ſortem ipſius apud Deum. Vide Jerem. XVIII.7. & ſequentibus.

Verſ.13. SECUNDUM MISERICORDIAM SUAM, SIC CORREPTIO ILLIUS] In Græco: *Sicut magna eſt ejus miſericordia, ita & magna ejus caſtigatio.*

SECUNDUM OPERA EJUS JUDICAT) *Ejus* hic valet *cujuſque.* Deſumtum ex Pſalm. LXII. 13. Opera & hic & ibi ſumuntur pro conſuetudine aut propoſito agendi.

Præclare *S.Baſil.* in Pſ.XXXII. *Hæc intra ſe conjugata ſunt, miſericordia & judicium, ut neque miſericordia ſola ſecuritatem indicat, nec judicium ſolum deſperationem operetur.*

Verſ.14.

Digitized by Google

Verſ. 14. NON EFFUGIET IN RAPINA PECCATOR) Id eſt, peccator rapere ſolitus pœnam non effugiet.

ET NON RETARDABIT SUFFERENTIA MISERICORDIAM FACIENTIS) Sufferentiam ſolet dicere ὑπομονή. Sed hic eſt μετανοια. nam per ſufferentiam intelligitur id quod exſpectatur cum patientia, Liberatio ſcilicet à malo. Ἐυσεβὴς, id eſt, pij, vertit interpres *miſericordiam facientis*, quia vox εὐσεβ.. interdum ſic ſumitur; & ita rectè id nomen opponitur raptori.

Verſ. 15. OMNIS MISERICORDIA FACIET LOCUM UNICUIQUE SECUNDUM MERITUM OPERUM SUORUM] In Græco: *Omni miſericordiæ dat locum; quiſque enim ſecundum facta ſua reperiet*: pœnam nempe aut præmium. Dare locum huic ſcriptori eſt magni facere, ut apparet infrà XXXVIII. 14. ποιήσει lectio hic recta, non altera, ποιῆσαι.

An hinc merita probentur?

Temerè ergò ex hoc loco Papiſtæ *merita* adſtruunt: quia in textu Græco nihil de operum merito: ſolum quiſque *ſecundum opera reperturus* dicitur: ἕκαςος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ εὑρήσει. Vocula autem *ſecundum* de *qualitate* uſurpatur, non de *æqualitate*, quæ in *merito* requiritur: Quo de *Gregor. M.* in Pſ. vi t. pœnit. *Miſericordia Domini ab æterno usque in ſeculum ſuper timentes eum. Quod ſi illa ſanctorum felicitas miſericordia eſt, & non meritis acquiritur, ubi erit, quod ſcriptum eſt*, & tu reddes unicuique ſecundum opera ſua? *Si ſecundum opera redditur, quo miſericordia æſtimabitur? ſed aliud eſt*, ſecundum opera reddere, *aliud* ſecundum merita operum, ſive propter opera reddere. *In eo enim, quod ſecundum opera dicitur, ipſa operum qualitas intelligitur, ut cujus apparuerint opera bona, ejus ſit & retributio glorioſa. Illi namque beata vita, in qua cum Deo ac e Deo vivitur, nullus poteſt æquari labor, nulla opera comparari, præſertim cum dicat Apoſtolus*: Non ſunt condignæ paſſiones.

Verſ. Eodem. ET SECUNDUM INTELLECTUM PEREGRINATIONIS IPSIUS] Deeſt in Græco: Contrà deſunt in Latino quæ in Græcis quibusdam libris reperiuntur: Κύριος ἐσκλήρυνε Φαραὼ μὴ εἰδέναι αὐτὸν, ὅπως ἂν γνωσθῇ ἐνεργήματα αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν πάσῃ τῇ κτίσει, τὸ ἔλεος αὐτοῦ φανερὸν πάσῃ τῇ κτίσει, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ, καὶ τὸ σκότος ἐμέρισεν τῷ ἀδάμαντι. Sed abſunt hæc omnia in Sixtina, & revera huc non pertinent.

Verſ. 16. NON DICAS, A DEO ABSCONDAR] Latebo Deo.

ET EX SUMMO QUIS MEI MEMORABITUR?] Id eſt, de me cogitabit, ut ſupra VII. 38.

Verſ. 17. IN POPULO MAGNO NON AGNOSCAR] In tanta hominum multitudine.

QUÆ EST ENIM ANIMA MEA?] Id eſt, quid ego ſum?

IN TAM IMMENSA CREATURA] Creaturam vocat omne humanum genus, ut Marc. XVI. 15.

Verſ. 18. ECCE COELUM] Aër & ſtellata regio.

ET COELI COELORUM] Cœlum nobis inaſpectabile.

ABYSSUS] Mare.

IN CONSPECTU ILLIUS COMMOVEBUNTUR] Vetus tragœdia:

> Τρέμει δ' ὄρη καὶ γαῖα, καὶ πελώριος
> Βυθὸς θαλάσσης, κ' ὀρέων ὕψος μέγα,
> Ὅταν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα δεσπότου.

Verſ. 19. MONTES SIMUL ET COLLES] In Græco *montes* nominantur, non & *colles*. Præterea in Græcis libris multis inter id quod præceſſit in Latino, & hæc verba, interjicitur: ἅπας ὁ κόσμος γεγονὼς καὶ γινόμενος ἐν θελήματι αὐτοῦ. Sed in Sixtina deſunt hæc, ut conjicere liceat aliunde inſerta, ut in eclogis ſæpè fit.

Conf. *Pſ.* CXXXIX. 7. *Am.* IX. 2. *Sap.* I. 10. *Syr.* XVII. 16. c. XXIII. 28. *Auguſt.* in Medit. c. 10. *Cunctis actionibus meis perpetuus inſpector* (Deus) *ex quo conſtat, quod licet facies ejus à nobis adhuc videri non poſſit, nunquam tamen poſſit ejus præſentia vitari.* Unde Boëtius, *magna*, inquit, *vobis incumbit neceſſitas bene agendi quia in conſpectu judicis omnia cernentis cuncta agimus.*

Verſ. 20. ET IN OMNIBUS HIS INSENSATUM EST COR: ET OMNE COR INTELLIGITUR AB ILLO] Longè aliter in Græco: καὶ ἀξίως ὁ ἐμοῦ οὐ διανοηθήσεται καρδία. *Digne de illis* (nempe operibus Dei quæ jam enumerata ſunt) *cor hominis cogitare nequit.*

Verſ. 21. ET VIAS ILLIUS QUIS INTELLIGIT?] Quantò minus poſſit homo intelligere divinæ providentiæ rationes ac vias?

ET PROCELLAM QUAM NEC OCULUS VIDEBIT HOMINIS: NAM PLURIMA EJUS OPERA SUNT IN ABSCONDITIS] In Græco, ſi locutionem Hebræam populariter exponas, ſic eſt: *Procella, quam nullus videt oculus, opera pleraque ſunt in abſconditis.* Sed quæ ſequuntur negationem hic exigunt. Procellæ cauſa & natura latet: Opera apparent, arbores everſæ, dejecta ſaxa & tecta, commoti amnes & mare. Sic & Deus nobis per ſe incognitus, per opera apparet. καταιγὶς (ea vox hic eſt in Græco) Ariſtoteli definitur πνεῦμα ἄνωθεν τύπτον ἐξαίφνης. Vide infrà XXXIII. 2. XLIII. 20. Reſpondet Hebrææ סופה, ſed & vocibus aliis.

Verſ. 22. SED OPERA JUSTITIÆ EJUS QUIS ENUNCIABIT, AUT QUIS SUSTINEBIT] Pari modo effectus juſtitiæ divinæ tanti ſunt, ut neque omnes dignè explicari ab homine poſſint, neque tolerari ab iis in quos incident, procellæ ritu.

LONGE ENIM EST TESTAMENTUM A QUIBUSDAM] *A quibusdam* non eſt in Græco. Διαθήκη hoc loco ſignificat ordinem judiciarium, quo Deus utitur diu explorando homines, an ſint ſanabiles: poſtremò, ubi menſura judicij impleta fuerit, exigendo pœnam. Pari ſenſu de humanis judiciis διαθήκη κρίματος dicitur infrà XXXVIII. 43. Longe, inquit, remotus eſt à noſtra cognitione ordo iſte quo Deus utitur.

ET INTERROGATIO OMNIUM IN CONSUMMATIONE EST) ἐξέτασις πάντων ἐν τελευτῇ. *Tandem tamen omnia* (malefacta) *puniuntur.* Ἐν τελευτῇ באחרית, id eſt, tandem, ut ſuprà XI. 27 & alibi. ἐξέτασις, per μετωνυμίαν, hic eſt ipſa pœna.

Verſ. 23. QUI MINORATUR CORDE COGITAT INANIA] In Græco Sixtino: ἐλαττούμενος καρδίᾳ διανοεῖται ταῦτα: *Qui eſt exiguo corde* (id eſt, modeſtus ac ſubmiſſus) *talia cogitat*: nempe quam miris modis Deus decreta ſua diſponat, & exſequatur. καρδία hic, ut infrà XL. 28. ἀνυψώσει καρδίας, nec aliter Deuteron. VIII. 14.

ET VIR IMPRUDENS ET ERRANS COGITAT STULTA) *Homo temerarius* (און verti ſolet ἄφρων) *per errorem ſtulta cogitat*: nempe impune haberi ſcelera, neque à Deo curari res humanas.

Hæc non malè vi contextus ad *Epicureorum* ejuſmodi cogitata atheiſtica: In genere de Prophanis alij explicant, h. m. *Homines prophani neque verbum Dei, neque ullas ſanas admonitiones curant, ſed in erroribus & ſceleribus ſuis pergunt.*

Verſ. 25.

DICAM IN ÆQUITATE DISCIPLINAM Græcè, ἐν σταθμῷ, tàm rectè quam rectè libra indicat pondera: nam σταθμὸς hic idem eſt quod Hebræum משקל, id eſt libra.

ET SCRUTABOR ENARRARE SAPIENTIAM) *Exactè explicabo ſcientiam ejus*, ſcilicet diſciplinæ: ἀκριβῶς, adamuſſim.

ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TUO) Deeſt in Græco, & quæ ſequuntur hoc commate.

Verſ. 26.

IN JUDICIO DEI OPERA EJUS AB INITIO) *Quippe Dei opera ab initio judicio ipſius* diſpoſita ſunt: id eſt, Deus νίκος dedit τῇ κτίσει.

ET AB INSTITUTIONE IPSORUM DISTINXIT PARTES ILLORUM, ET INITIA EORUM IN GENTIBUS SUIS] In Græco: *Ex quo ea fecit, diſtinxit partes eorum*: nempe ut unum orbem faceret terra & aqua, ut ei circumtenderetur aër, in ſummo eſſent ignes cœleſtes.

> *Nam cœlo terras, & terris abſcidit undas,*
> *Et liquidum ſpiſſo ſecrevit ab aere cœlum.*

Verſ. 27.

ORNAVIT IN ÆTERNUM OPERA ILLORUM) *Ordinavit in perpetuum opera ſua*: id eſt, in perpetuum, dum ſtabit hoc univerſum, durare voluit magnas illas partes. Sequitur in Græco: καὶ ἐν χειρὶ αὐτοῦ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν εἰς γενεὰς γενεῶν. *Et imperia eorum* (id eſt, aſtra quæ rebus inferioribus præſunt) *in Dei poteſtate ſunt in omnia ſecula.* Aſtra rebus præſunt, Deus aſtris. Εἰς γενεὰς γενεῶν, in omnia ſecula, etiam infrà XXXIX. 12. ubi Hebraicè בדור דורים.

NEC

NEC ESURIERUNT, NEC LABORAVERUNT) *Non defatigata ſunt* eundo aſtra.

ET NON DESTITERUNT AB OPERIBUS SUIS) A curſu ſuo.

Verſ. 28.

UNUSQUISQUE PROXIMUM SUUM NON ANGUSTIABIT USQUE IN ÆTERNUM) In Græco: *Alterum non extruſit alterum* de loco ſuo, ut in turba ſcilicet fieri ſolet. Hebræa locutio eſt איש את־רעו. Mirum ſanè eſt, ἐν τῇ ἀταξίᾳ ſtellas ſemper eundem inter ſe ſitum ſervare: nimirum lex hæc eſt ab opifice data.

verſ. 29. NON SIS INCREDIBILIS VERBO ILLIUS) In Græco: *Nunquam inobſequentia erunt verbo ejus*: id eſt, aſtra ſemper Dei præſcriptum ſequentur. Vide Pſal. 104, 19.

verſ. 30. POST HÆC DEUS IN TERRAM RESPEXIT) *Poſt facta iſta*, (aſtra ſcilicet) *Deus reſpexit terram*. Curam ejus ornandæ ſuſcepit.

ET IMPLEVIT ILLAM BONIS SUIS) Frumento, vite, olea, rebuſque aliis ad vitam aut neceſſariis, aut utilibus.

verſ. 31. ANIMA OMNIS VITALIS DENUNTIABIT ANTE FACIEM IPSIUS) Legit ἐκήρυξε, pro ἐκάλυψε, malè; ψυχὴ, pro ψυχὴν, benè. Vera lectio eſt, ψυχὴ παντὸς ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς. *Anima omnis animantis texit ſuperficiem ejus*: nempe terræ, de qua ſermo præceſſerat. Anima animantis omnis pro animante, locutio συνεκδοχικὴ ex Hebraiſmo. Sic Geneſ. 1, 21. נפש החיה.

ET IN IPSAM ITERUM REVERSIO ILLORUM) Animantia reditura ſunt in terram, εἰς ἀΐδιον, in generalitatem.

Paulò aliter *Oſiander* emendat Latinum textum, & explicat ſenſum: *Hac abſurdè converſa hanc habent ſententiam, Deus animam omnium animantium rurſus in terram recondit, & in eam vita animantium revertitur: hoc eſt, animæ brutorum non ſunt immortales, ut hominum: ſed una cum corporibus intereunt. Tantiſper enim vita fruuntur animalia, dum ea homini inſervire poſſunt: in altero autem ſeculo nullus erit animalium uſus, ideoque non reſurgent. Homo autem cum ad beatam immortalitatem ſit creatus, meritò dignitatem hanc ſuam agnoſcere debet: ut ad cœleſtem & æternam vitam ſeſe præparet.*

CAPUT XVII.

Opera Dei perſequitur autor, ut ad Dei venerationem impellat, creationem hominis ad imaginem Dei, providentiam Dei, ac pactum cum homine, & hortatur ad pœnitentiam.

Verſ. 1.

DEUS CREAVIT DE TERRA HOMINEM) Ex limo Gen. 2, 17. ſic & Græci Poëtæ dicunt ἐκ πηλοῦ. Vide quæ annotavimus ad librum primum pro veritate Religionis Chriſtianæ.

ET SECUNDUM IMAGINEM SUAM FECIT ILLUM) Hoc in Græco abeſt, infra ponitur.

verſ. 2. ET ITERUM CONVERTIT ILLUM IN IPSAM) Fecit, ut in terram redeat, Geneſ. 3, 19. Cicero ex Euripide: *Reddenda terra terra*. Idem Euripides: Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν.

ET SECUNDUM SE VESTIVIT ILLUM VIRTUTE) Hoc infra ponitur in Græco.

Verſ. 3.

NUMERUM DIERUM ET TEMPUS DEDIT ILLI) Præfinivit illi vitæ ſpatium quod non excederet, mille nempe annorum prima ætate, poſtea multo brevius Job. 14. 5. Pſalm. 90, 10. In Græco non eſt *ipſi*, ſed *ipſis*, tranſitu facto de ſingulari in pluralem.

ET DEDIT ILLI POTESTATEM EORUM QUÆ SUNT SUPRA TERRAM) Rurſum *illis* in Græco. Omnia illi facilè parebant, ſine labore, Deo ita res ordinante. Geneſ. 1, 28. Hic in Græco ſequitur in Sixtina: καθ' ἑαυτοῖς ἐνέδυσεν αὐτοὺς ἰσχὺν, ſed Latinus legit rectius, καθ' ἑαυτὸν, ut videre eſt ſupra 2. ubi ille hanc ſententiam poſuit. Senſus eſt: *Dedit illis imperium, quale ſuum eſt*. ἰσχὺς imperium ſignificat, ut ſupra 9, 2. Deinde ſequitur in Græco: καὶ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτοὺς *ad ſuam, effigiem eos fecit*. Ea effigies in eo præcipue erat poſita, ut

--- *dominari in cætera poſſet*;

quemadmodum loquitur Ovidius; erat enim homo quidam in terra Deus.

Verſ. 4.

POSUIT TIMOREM ILLIUS SUPER OMNEM CARNEM) Nempe ut facilius procederet illud imperium, omnem feritatem voluit homini eſſe innoxiam, quod nunc homo non niſi vi magna ingenii & experientiæ adipiſcitur, ut patet in illis, qui elephantes, leones, balænas capiunt.

ET DOMINATUS EST BESTIARUM ET VOLATILIUM) In Græco: *Ad dominandum feris & volucribus*. Nam καὶ hic abundat, & κατακυριεύειν eſt pro εἰς τὸ κατακυριεύειν. Quod in quibuſdam exemplaribus ſequitur, ἐν ὁμοιώματι deeſt in Sixtino, ſicut & in eo defuit exemplari, quo uſus eſt hic Latinus.

Verſ. 5.

CREAVIT EX IPSO ADJUTORIUM SIMILE SIBI) Non eſt in Græco. Contra quod in multis exēplaribus ſequitur in Græco: ἔλαβον χρῆσιν τῶν πέντε τοῦ Κυρίου ἐνεργημάτων, ἕκτον δὲ νοῦν αὐτοῖς ἐδωρήσατο μερίζων, καὶ τὸν ἕβδομον λόγον ἑρμηνέα τῶν ἐνεργημάτων αὐτοῦ: Sicut in Latino non eſt, ita nec in Sixtino, videturque ad marginem annotatum fuiſſe ab aliquo Stoicorum librorum lectore: nam Stoici (ut Plutarchus aliique nos docent) ad quinque ſenſus notiſſimos tres annumerabant alios, quorum hic omiſſum eſt τὸ σπερματικὸν, poſita autem duo, τὸ φωνητικὸν, & τὸ ἡγεμονικόν. Vide & Theodoretum ſermone V. Sed alieno loco hoc inſertum eſt huic textui, cum quinque ſenſuum nulla mentio præceſſerit, quorundam autem de illis mentio poſt hæc ſequatur.

CONSILIUM) Διαβούλιον, id eſt, vim conſultantem, τὸ βουλευτικόν.

ET LINGUAM) τὸ φωνητικόν.

ET OCULOS) τὸ ὁρατικόν.

ET AURES) τὸ ἀκουστικόν.

ET COR DEDIT ILLIS EXCOGITANDI) Ad excogitandum, διανοεῖσθαι. Deſcribit τὸ ὀρεκτικόν; nam διάνοια pro appetitu ſæpe ſumitur, ut Baruch. 1, 15.

ET DISCIPLINA INTELLECTUS REPLEVIT ILLOS) ἐπιστήμην συνέσεως ἐνέπλησεν αὐτούς. Hoc eſt, τὸ ἐπιστημονικόν.

Verſ. 6.

CREAVIT ILLIS SCIENTIAM SPIRITUS, SENSU IMPLEVIT COR ILLORUM) Deeſt in Græcis.

ET BONA ET MALA OSTENDIT ILLIS) Ut in perditis per diluvium & Noë ſervato.

NOn ſatis diſtinctè hæc proponuntur, imprimis in Latino textu, prout ea ordine in creatione ſe conſecuta ſunt: ſed commiſcentur ea, quæ in ſtatu integritatis, quæque poſt lapſum homini contigerunt, qualis eſt converſio in terram, cui præponendum erat dominium homini ante lapſum conceſſum. Cur autem Grotius illa, ET BONA ET MALA OSTENDIT ILLIS ad perditos in diluvio & Noam ſervatum reſtringat, non apparet, ſiquidem de protoplaſtis ea agere, è contextu manifeſtum ſit.

Verſ. 7.

POSUIT OCULUM SVVM SVPER CORDA EORVM) Id eſt curam adhibuit ſanandis eorum animis, poſtquam eos prava exempla & inſtitutio corruperant.

OSTENDERE ILLIS MAGNALIA OPERVM SVORVM, VT NOMEN SANCTIFICATIONIS COLLAVDENT, ET GLORIARI IN MIRABILIBVS ILLIVS, VT MAGNALIA ENARRENT OPERVM EJVS) In Græcis ordo alius: *Dedit ut in perpetuum jactare ſe poſſint de miraculis ejus, id eſt, ut prudenter opera ejus commemorarent; ideo nomen ejus ſanctum viri eximii laudabunt.* Addidi, *id eſt*, implendo ſenſui, & καὶ verti *ideò*, ut ſæpe: & nomen genitivum ἁγιασμοῦ verti in adjectivum, pro quo poni apud Hebræos ſolet. Reſpicit præcipuè ad illa oſtenta in Ægypto.

Verſ. 9.

ADDIDIT ILLIS DISCIPLINAM, ET LEGEM VITÆ HÆREDITAVIT ILLOS) Pro *diſciplinam*, in Græco eſt, ἐπιστήμην. Senſus eſt: *Fecit eos* (eximios, id eſt, Iſraëlitas) *ſapientiores cæteris gentibus*: data lege Deuter. 4, 7. Lex vitæ dicitur, quia vitæ & longæ & felicis promiſſa habet. Quod hic in Græcis quibuſdam ſequitur:

οἷς τὸ ὄνομα δὲ ἅγιον ὅτι θαυμάζουσι τοῦ, deeſt in Sixtino; neque ſanè ſenſum hic commodum recipit.

Verſ. 10.

TESTAMENTUM ÆTERNUM CUM ILLIS CONSTITUIT) Fœdus illud cujus mentio Joſ. 24, 16. *διαθήκην αἰῶνος*, id eſt, fœdus diutiſſime duraturum.

ET JUSTITIAM ET JUDICIA SUA OSTENDIT ILLIS) In Græco tantùm: *τὰ κρίματα αὐτοῦ ὑπέδειξεν αὐτοῖς. κρίματα*, משפטים, vocat præcepta omnis æquitatis pleniſſima, quorum præcipua jam explicaturus eſt.

Verſ. 11.

ET MAGNALIA HONORIS EJUS VIDIT OCULUS ILLORUM) *Majeſtatem gloriæ:* nempe in Sinaitico monte.

ET HONOREM VOCIS AUDIERUNT AURES ILLORUM) In Græco: *gloriam vocis*: id eſt, vocem tremendam.

ET DIXIT ILLIS) Nempe non illis verbis, ſed illo ſenſu.

ATTENDITE AB OMNI INIQUO) Id eſt, à falſorum Deorum cultu & perjuriis.

Verſ. 12.

ET MANDAVIT ILLIS UNICUIQUE DE PROXIMO SUO) Nempe ne quid alter alteri nocerent per *ἀδικίαν*, per homicidia, per adulteria, per furta; per falſimonias, doloſvè malos. Lex Dei, eſt Lex valdè ſocialis.

v. 13. VIÆ ILLORUM CORAM IPSO SUNT SEMPER, NON SUNT ABSCONSÆ IN OCULIS IPSIUS) Invertit in hoc commate interpres ordinem qui in Græco eſt. Senſus eſt, Deum per nubem & ignem ducem itineris fuiſſe electis ſuis.

Verſ. 14.

IN UNAMQUAMQUE GENTEM PRÆPOSUIT RECTOREM, ET PARS DEI ISRAEL FACTA EST MANIFESTA) Sic & in Sixtino: *ἑκάστῳ ἔθνει κατέστησεν ἡγούμενον, καὶ μερὶς κυρίου Ἰσραήλ ἐστι. Unicuique genti (Deus) dedit præſidem: at Iſrael portio Dei eſt.* Senſus eſt: Sicut cæteræ gentes à ſuis regibus, ita populus Hebræus à Deo ipſo regebatur, ducebaturque. Erat enim *θεοκρατία*, ut Joſephus loquitur. In aliis exemplaribus Græcis aliqua hic intertexta ſunt, tum antè ea, quæ jam recitavimus, tum poſt ea verba. Videntur autem deſumta hæc additamenta ex diverſis locis ſcripturæ, ut Gen. 8, 21. Deuter. 29. 4. Ezech. 11, 19. Deuter. 32, 8 9. Exod. 4, 22. Jerem. 31, 3.

Verſ. 16.

ET OMNIA OPERA ILLORUM VELUT SOL IN CONSPECTU DEI) *Et* non eſt in Græco, ſed *ὡς* in quibuſdam codicibus. Verum & hoc abeſt in Sixtino. Sicut homines in ſolem inſpiciunt, ſic Deus in omnia illa quæ Iſraëlitæ agebant.

ET OCULI EJUS SINE INTERMISSIONE INSPICIENTES IN VIIS EORUM) *ἐπὶ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, ſupra vias eorum,*

v. 17. NON SUNT ABSCONSA TESTAMENTA PER INIQUITATEM ILLORUM) In Græco: *Non latebunt illi injuſtitia eorum.*

ET OMNES INIQUITATES EORUM IN CONSPECTU DEI) *Et* hic valet *imò, omnes* verò *ſingulæ*. Quod in Græcis codicibus quibuſdam ſequitur, id non minus à Sixtino codice, quam à Latino abeſt.

Obſervandum hic ſedulò B. Oſiandro monente, *quando autor noſter de homine, qualis fuit in ſtatu innocentiæ, in paradiſo loquatur, & quando de populo Dei, poſt lapſum agat: ne hæc duo confundantur. Homo enim per peccatum præcipitatus eſt in ſervitutem miſerabilem. Interim tamen ingentia beneficia Deus homini etiam poſt lapſum præſtat: inter quæ hoc maximum eſt, quod voluntatem ſuam in verbo nobis revelavit, & veram viam ad æternam vitam monſtravit. Hæc bona agnoſcenda ſunt & grata mente prædicanda.*

Verſ. 18.

ELEEMOSYNA VIRI) Omnia dilectionis opera in egentes.

QUASI SIGNACULUM CUM IPSO) Quod ſemper nobiſcum geſtare, ac ſollicitè cuſtodire ſolemus, Jer. 22, 24. Cant. 8, 6.

ET GRATIAM HOMINIS QUASI PUPILLAM CONSERVABIT) *χάριν* vocat omnia beneficia quæ ab hominibus in homines proficiſci ſolent: חן. Quaſi pupillam, id eſt, diligentiſſimè. Deuteron. 32, 10. Pſal. 17, 8. Quod hic in Græcis quibuſdam ſequitur *μετάνοιαν υἱοῖς αὐτοῦ καὶ θυγατράσι μεταδώσει*, ſicut in Latinis non eſt, ita nec in Sixtino codice.

Verſ. 19.

ET POSTEA RESURGET) *Tandem reſurget:* Quaſi à ſomno excitatus.

ET RETRIBUET ILLIS RETRIBUTIONEM IN CAPUT IPSORUM) *illis*, nempe de quorum peccatis actum ſupra 17. Contractius poſuit Latinus interpres, quod cum repetitione eſt in Græco: *καὶ ἀνταποδώσει αὐτοῖς, καὶ τὸ ἀνταπόδομα αὐτῶν εἰς κεφαλὴν αὐτῶν ἀποδώσει*. In caput dicuntur reddi quæ exitium adferunt. Tibullus:

- - - - capiti ſint precor illa meo.

Mamercus apud Senecam: *Mihi & capiti meo.* Capiti ſuo, apud Ciceronem aliquoties. Virgilius:

Di capitis ipſius generique reſervent.

Docemur his verbis, interprete Oſiandro, *non perire nobis beneficia, quæ propter Deum in proximum noſtrum conferimus: etiamſi compenſatio à Deo non ſtatim ſubſequatur: quemadmodum etiam peccatores ſibi blandiri non debent, ſi pœna divina diu differantur. Quandoque enim Dominus videtur dormire, & neque beneficia, neque maleficia videre: ſed cum ipſe opportunum tempus adeſſe novit, reipſa demonſtrat ſe neque dormiviſſe, neque dormitaſſe, Pſal.* 121.

Verſ. 20.

POENITENTIBUS AUTEM DEDIT VIAM JUSTITIÆ) In Græco: *Dedit reditum*: nempe in gratiam ſuam.

ET CONFIRMAVIT DEFICIENTES SUSTINERE) *παρεκάλεσε τοὺς ἐκλείποντας ὑπομονήν, ſolet admonere eos qui tolerantiam deſeruere.* Hic *ἐκλείπειν ὑπομονήν*, quod *ἀπολωλεκέναι ὑπομονήν*, infra 41, 4. Quid autem ſit quod admoneat, ſequitur: *Convertere ad Dominum &c.*

ET DESTINAVIT ILLIS SORTEM VERITATIS) Non eſt in Græco.

Verſ. 22.

PRECARE ANTE FACIEM DOMINI) Benè ſupplevit interpres illud, *Domini*: Eſt enim locutio frequens, *κατὰ πρόσωπον τοῦ ἱερατείου*, ut videre eſt 1. Par. 16, 4. 17. 29. Id autem ſignificat verſus adytum. 2. Par. 4, 20. 1. Paral. 16, 6.

ET MINUE OFFENDICULA) *Minue offenſam.* Fac Deum poſthac minus offendas.

ET RELINQUE PECCATA TUA) Quod in quibuſdam Græcis hic ſequitur: *αὐτὸς γὰρ ὁδηγήσει ἐκ σκότους εἰς φωτισμὸν ὑγιείας*, id in Sixtina editione abeſt.

ET NIMIS ODITO EXSECRATIONEM) *Et valdè odio proſequere omne flagitium.* *σφόδρα* in Græco, *βδέλυγμα* hic ſume ut ſupra 15, 13.

Verſ. 24.

ET COGNOSCE JUSTITIAS) Hæc usque ad illa *ſæculi ſancti*, non ſunt in ullis Græcis. Contra eſt in Græcis quod in Latino deeſt: *ὑψίστῳ τίς αἰνέσει ἐν ᾅδῃ, quis apud inferos laudes Deo canet?* ſumtum ex Pſal. 6, 6. Senſus eſt, non differenda ea quæ noſtri officii ſunt, quaſi poſt mortem expleri poſſent. Interpres judaica videtur mutaſſe in ſenſum Chriſtianorum, qui credidere ſanctos mortuos in Dei laudibus occupari.

Verſ. 25.

CUM VIVIS ET DANTIBUS CONFESSIONEM DEO) Pendet ab eo quod præceſſit in Græco: *Quis apud inferos Deo laudes canet una cum vivis Deum laudantibus? ἀνθομολόγησις*, Helleniſtarum ſermone eſt תודה quod alibi *αἴνεσις* vertitur. Nam qui Deum laudat, agnoſcit ejus potentiam ac beneficia.

Verſ. 26.

NON DEMORERIS IN ERRORE IMPIORUM, ANTE MORTEM CONFITERE) Hic etiam mutatio facta: nam in Græco eſt: *ἀπὸ νεκροῦ, ὡς μὴ ὄντος, ἀπόλλυται ἐξομολόγησις. A mortuo, utpote qui nõ ſit, perit laus:* id eſt, abiit laudandi facultas. Mortui non ſunt, id eſt, non ſunt homines. Animæ autem ſeparatæ à corpore an aliquid agerent, valdè incertum & controverſum erat apud Hebræos veteres, pleriſque in negantem partem propendentibus.

Verſ. 27.

CONFITEBERIS VIVENS, VIVUS ET SANUS: CONFITEBERIS ET LAUDABIS DEUM ET GLORIABERIS IN MISERATIONIBUS ILLIUS) In Græco brevius: *ζῶν καὶ ὑγιὴς τῇ καρδίᾳ αἰνέσει τὸν κύριον. Is qui vivus eſt, & corde valet, debet Dominum laudare:* Eo ſcilicet modo qui ſequitur. Valetudo cordi tribuitur, quia ibi fons eſt vitæ, vitaliumque ſpirituum.

Verſ. 28.

Verſ. 28.

ET PROPITIATIO ILLIUS) Parata illius indulgentia.

CONVERTENTIBUS AD SE) In Græco additur ὁσίως, non ſimulatè, ſed fide optima.

Verſ. 29.

NEC ENIM OMNIA POSSUNT ESSE IN HOMINIBUS) Non omnia hominibus conſtare poſſunt, non omnia reſpondent ad regulam exactiſſimam.

QUONIAM NON EST IMMORTALIS FILIUS HOMINIS) Non eſt talis naturæ, qualis ſunt Angeli.

ET IN VANITATE MALITIÆ PLACUERUNT) Deeſt in Græco.

Verſ. 30.

QUID LUCIDIUS SOLE, ET HIC DEFICIET) ἐκλείπει, deliquium patitur, Lunæ corpore interpoſito.

AUT QUID NEQUIUS QUAM QUOD EXCOGITAVIT CARO ET SANGUIS?) Variant hic Græcæ lectiones. Optima earum eſt: πονηρὸν ἐνθυμήσεται σὰρξ καὶ αἷμα. Cum ſol deficiat, quid mirum ſi deficiant interdum homines? Nam cum corpus eorum conſtet ex carne & ſanguine, facilè illis oboriuntur appetitus, qui carni & ſanguini magis quàm rationi conveniant.

Verſ. 31.

VIRTUTEM ALTITUDINIS COELI IPSE CONSPICIT) *Arcem cæli altiſſimi* (id eſt, ſiderei) *ipſe* (ſol) *perluſtrat*. חיל, quod δύναμις verti ſolet, ſæpe exercitum, ſæpe & arcem ſignificat.

ET OMNES HOMINES TERRA ET CINIS) *Et* pro *at*. Sol in ſublimi verſatur, homines humi: Ille deliquium patitur, quid mirum ſi homines.

CAPUT XVIII.

Progreditur in celebrandis Dei magnalibus, ejus potentia, & miſericordia, noſque ad miſericordiam exhibendam, Deum ſerio colendum, pravas concupiſcentias fugiendas excitat.

Verſ. 1.

QUI VIVIT IN ÆTERNUM CREAVIT OMNIA SIMUL) κοινῇ, id eſt, re nulla excepta. Sic יחד ſumitur Pſal. 14, 3.

DEUS SOLUS JUSTIFICABITUR ET MANET INVICTUS REX IN ÆTERNUM) *Deus ſolus juſtificabitur*, id eſt: in omnibus actionibus ſuis juſtiſſimus reperietur. Ita צדיק ſumitur Pſal 51, 6. Illud *& manet invictus Rex in æternum*, non eſt in Græcis: ſed Græci multi codices hoc loco habent: κύριος μόνος δικαιωθήσεται, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ, ὁ οἰακίζων κόσμον ἐν σπιθαμῇ χειρὸς αὐτοῦ, καὶ πάντα ὑπακούει τῷ θελήματι αὐτοῦ, αὐτὸς γὰρ βασιλεὺς πάντων, ἐν κράτει αὐτοῦ διαστέλλων ἐν αὐτοῖς ἅγια ἀπὸ βεβήλων. Hoc poſtremum, ut Judaicum, videtur diſplicuiſſe Chriſtianis.

Verſ. 2.

QUIS SUFFICIT ENARRARE OPERA ILLIUS) Græcè: *Cui ſuppeditavit facultatem opera ſua enarrandi?* Nam quis id poſſet, niſi Deus ei explicaſſet; quàm multa enim ſunt viſum humanum fugientia.]

verſ. 3. QUIS ENIM INVESTIGABIT MAGNALIA EJUS?) Id eſt, quanto minus homo perveſtigare poterit Dei miracula, nempe quomodo illa fecerit?

Verſ. 4.

VIRTUTEM AUTEM MAGNITUDINIS EJUS QUIS ENUNTIABIT?) *Vim majeſtatis ejus quis enumerabit?* id eſt, metietur? ſolent enim iſta permiſceri.

AUT QUIS ADJICIET ENARRARE MISERICORDIAM EJUS?) Id eſt, *quis præterea poſſet enarrare benefacta ejus?* יסף in Hebræo ſignificat aut iterum, aut plus aliquid facere. Et חסד, quod ἔλεος verti ſolet, omne benefactum ſignificat.

verſ. 5. NON EST MINUERE, NEQUE ADJICERE, NEC EST INVENIRE MAGNALIA DEI) Nihil eſt, quod detrahi aut apponi debeat: id eſt, ſunt exactiſſima.

verſ. 6. CUM CONSUMMAVERIT HOMO, TUNC INCIPIET) Ubi omnia dixerit, tam parum dixerit, quaſi demum inciperet loqui.

ET CUM QUIEVERIT, OPERABITUR) *Obſtupeſcet*. Tam multa ſcilicet ſe omiſiſſe. ἀπορηθήσεται pro obſtupeſcere habes 1. Macc. 3, 31.

Rectè Iſidorus l. de natur. rerum c. XLIV. *Quis inveſtigabit magnalia ejus? Ergo quod mortalium naturæ ſecretum eſt, hoc divinæ potentiæ relinquendum eſt.* Conf. Pſal. 106, 2. Rom. 11, 33. *Deum invenire, ait Plato, non facile, intelligere impoſſibile eſt.*

Verſ. 7.

QUID EST HOMO, ET QUÆ EST GRATIA ILLIUS?) Legit χρήσιμος, ubi nos habemus χάρις. Quæ Deo utilitas ex homine? Job 35, 7.

ET QUID EST BONUM?) Quod bonum ab homine ad Deum redit?

AUT QUID NEQUAM ILLIUS?) *Quid malum illius?* Dei nempe ab homine: quid homo Deo noceat? vide dictum Jobi locum.

verſ. 8. NUMERUS DIERUM HOMINUM UT MULTUM CENTUM ANNI) Pauci eo perveniunt. Pſal. 90, 10. Quod hic in Græcis quibuſdam ſequitur, ἀλόγιστος δὲ ἑκάστῳ πάντων ἡ κοίμησις, deeſt in Sixtina, neque videtur huc pertinere.

QUASI GUTTA AQUÆ MARIS DEPUTATI SUNT, ET SICUT CALCULI ARENÆ, SIC EXIGUI ANNI IN DIE ÆVI) Non legit χίλια ἔτη, ut habent quidam libri, ſed ὀλίγα, ut Sixtina: ἐν ἡμέρᾳ αἰῶνος, id eſt, ſi comparentur cum immenſo Dei ævo, cui nos humana imaginatione dies affingimus. Quid ſunt centum anni ad illam ſine principio durationem?

verſ. 9. PROPTER HOC PATIENS EST DEUS IN ILLIS) Par fermè ſenſus qui Sap. 15, 1. 2. Non feſtinat Deus pœnam de hominibus ſumere, quia etiamſi maximè ſint mali, non diu humano generi erunt graves. Poſtea ſatis erit temporis pœnas exigendi.

ET EFFUNDIT SUPER EOS MISERICORDIAM SUAM) Id eſt, dat illis multa vitæ ærumnabilis ſolatia.

Verſ. 10.

VIDIT PRÆSUMTIONEM CORDIS EORUM QUONIAM MALA EST, ET COGNOVIT SUBVERSIONEM ILLORUM, QUONIAM NEQUAM EST) Etiam hic ſenſum explicatiorem voluit facere interpres: nam in Græco eſt tantum: *vidit exitum eorum fore malum*: nempe ſi peccare pergerent καταστροφὴ finem hujus vitæ ſignificat, ut ſupra 9, 14. Job. 15, 21. 21, 17. Gen. 19, 27. Oſe. 8, 7.

Verſ. 11.

IDEO ADIMPLEVIT PROPITIATIONEM SUAM IN ILLIS) διὰ τοῦτο ἐπλήθυνε τὸν ἐξιλασμὸν αὐτοῦ. *Placabilitatem ſuam auxit*. Multis modis oſtendit ſuam bonitatem & animum, quamvis ſontibus, placabilem. Hæc explicantur per verba ſequentia.

ET OSTENDIT EIS VIAM ÆQUITATIS) Hoc non eſt in Græco. Senſus eſt in his quæ illico ſequuntur.

v. 12. MISERATIO HOMINIS CIRCA PROXIMUM SUUM) Id eſt, erga eos quibuſcum negotium habet, qui pauci ſunt.

MISERICORDIA AUTEM DEI SUPER OMNEM CARNEM; QUI MISERICORDIAM HABET DOCET ET ERUDIT QUASI PASTOR GREGEM SUUM) Hæc quia divulſa legit interpres, ideò quædam interpoſuit nectendo ſenſui. Sic autem continuo ſpiritu legenda ſunt Græca: ἔλεος δὲ κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ἐλέγχων καὶ παιδεύων καὶ διδάσκων, καὶ ἐπιστρέφων, ὡς ποιμὴν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. nam ἔλεος hic eſt maſculini generis, declinationis ſecundæ. *Miſericordia autem Dei ad omnem carnem*, (id eſt hominem) *pertinet Arguens, caſtigans, docens & revocans, ut paſtor gregem ſuum.*

Verſ. 14.

MISERETUR EXCIPIENS DOCTRINAM MISERATIONIS, ET QUI FESTINAT IN JUDICIIS EJUS) Egit de beneficio communi, nunc de ſpeciali agit, hoc modo: *Eos miſeretur, qui caſtigationem recipiunt*, (nempe ut mali remedium) *& qui feſtinant ad præcepta ejus* exſequenda. κρίματα hic ſumi ut ſupra 17, 9. & alibi ſæpe.

Deus enim præſentior eſt diligentibus, negligentibus abeſt, ait Ambroſ. l. IX. in Luc. c. 10. & l. IV. in c. 4. *Non dormientibus divina beneficia, ſed obſervantibus deferuntur.*

v. 15. FILI IN BONIS NON DES QUERELAM) Beneficiis ne adde reprehenſionem; hoc enim panem lapidoſum vocabant veteres. Da prius, & alio tempore dictis caſtiga.

ET IN OMNI DATO NON DES TRISTITIAM VERBI MALI) Hoc enim eſt abſynthium miſcere melli. Non probaſſet hic ſapiens illud Græcorum:

Ἄρτον δὸς πτωχῷ, καὶ κόνδυλον αὖθις ἐπ' αὐτῷ.

Verſ. 16.

NONNE ARDOREM REFRIGERABIT ROS?) Æſtum. καύσωνα, infra 43, 24. in Græco.

SIC ET VERBVM MELIVS QVAM DATVM) Benignæ allocutiones plus ſæpe ſolatii præſtant infelicibus, quam benefacta.

v. 17. NONNE ECCE VERBVM SVPER DATVM BONVM: SED VTRAQVE CVM HOMINE JVSTIFICATO) Legit κεχαριτωμένῳ, ſed Græci libri multi habent κεχαριτωμένῳ. Dixi quidem verba plus ſæpe habere quod juvet quàm dona, ſed ubi illa duo conjuncta ſunt, ea res longè gratiſſima hominibus.

Verſ. 18.

STVLTVS ACRITER IMPROPERABIT) Exprobrabit beneficia: quod verè ſtultum.

ET DATVS INDISCIPLINATI TABESCERE FACIT OCVLOS) *Invidi* (id eſt, avari, ut ſupra diximus) *donum tabefacit oculos.* Exigua dat cum magno faſtu, quæ accipi ſine mœrore non poſſunt, τάκεται ὀφθαλμὸς, id eſt, dolet, apud Theocritum. Vide & Deut. 28, 65.

Iſidor. Peluſ. l. IV. Ep. 114. *Ecce ſermo melior eſt dono: utraque autem ſunt penes virum pollentem gratia. Salvianus* l. I. ad Eccleſ. Cathol. *Oblata,* ait, *non pretio, ſed affectu placent; nec enim animus dantis datis, ſed animo commendantur data, nec pecunia fidem inſinuat, ſed pecuniam fides.* Conf. Rom. 12, 8. *Ingratum faciunt bonum donum verba injurioſa,* ait hic Rabanus. *Sæpè ſermonis obſequium magis recreat accipientem, quam donum ipſum,* inquit Chryſoſtom. in cap. 18. Gen. hom. 41. & l. 3. de Sacerd. *Donum ipſum donantis cultus, geſtuſque centuplicat.* Ideo monet *Gregor. M.* l. XXI. moral. c. 14. *Dilectio noſtra ſemper exhibenda eſt & veneratione ſermonis & miniſterio largitatis.* At plerique ſunt, ut Seneca queritur l. 2. de benef. c. 4. *qui beneficia aſperitate verborum & ſupercilio in odium adducunt, eo ſermone uſi, & ea ſapientia, ut impetraſſe pœniteat.*

De dono libenter dato.

Verſ. 19.

ANTE JUDICIUM PARA JUSTITIAM TIBI) Non eſt in Græco.

ET ANTEQUAM LOQUARIS, DISCE, ANTE LANGUOREM ADHIBE MEDICINAM) In Græco καὶ non eſt in principio, ſed connectit hæc duo membra eleganter.

Principiis obſta: ſerò medicina paratur,
Cum mala per longas invaluere moras.

Imò etiam principia anteveni per τὴν προφυλακτικὴν ἀγωγὴν, ut medici Græci loquuntur. Pari modo antequam tibi loquendum ſit in publico, diſce dicendi artem. Hæc viam ſtruunt ad id quod ſequetur, quo præcipuè tendebat ſcriptor.

ET ANTE JUDICIUM INTERROGA TE IPSUM, ET IN CONSPECTU DEI INVENIES PROPITIATIONEM) πρὸ κρίσεως ἐξέταζε σεαυτὸν κατεργάσῃ: *ante judicium para te, ut rectè agas*: Corrige vitam in tempore. Illud *in conſpectu Dei* non eſt in Græco: ἐν ὥρᾳ ἐπισκοπῆς εὑρήσεις ἐξιλασμόν: in tempore quo pœna exigetur. Idem hoc quod κρίσις.

Ephrem de Juliano Anachoreta in vita ejus: *Quemadmodum qui carcerati detinentur cuſtodia, dum coram tribunali judicii producendi ſunt, præ timore & angore plangunt, ſic & B. Julianus aſſiduè tremendi tribunalis Chriſti recordabatur: quare & continèter flebat, judicium futurum cogitans. Ibi autem compunctio & lachryma, & humilitas, ibi nequaquam inſtabilitas, & quæcunque res perverſa, ac improba regna, ſed optimus ordo viget, ac diſciplina, & omnis res bona.*

Memoria judicii divini.

verſ. 20. ANTE LANGUOREM HUMILIA TE) Ante morbum jejuna. Nam jejunare Hebræi dicunt ענה ταπεινοῦν, Lev. 16, 29. 31. 23, 29. nimirum quia per jejunium deprimuntur vires corporis. Quidam codices habent adjectum, ἐγκρατεύου, ſed id ex interpretamento eſt.

Verſ. 21.

ET IN TEMPORE INFIRMITATIS OSTENDE CONVERSATIONEM TUAM) Legit, ἁμαρτημάτων, ubi in Græco rectius eſt: ἁμαρτημάτων: & pro *converſationem,* ſcripſit puto *converſionem*: nam in Græco eſt, ἐπιστροφήν: id eſt, ubi te peccaſſe animadverteris, præveni pœnam, & factis oſtende te jam emendatum.

Dum adhuc ſanus es, humilia te coram Deo, ſera enim pœnitentia rarò eſt vera, & dum ægrotus per ſeriam pœnitentiam & orationem ad Deum convertere; Pœnitentia enim vera nunquam eſt ſera. *Quia,* dicente *Cypriano* tract. de paſſione, *nec in ultimis Dei clementia pœnitentes excludit, nec ulla hora ſera eſt, cui compunctio diſtricta occurrit.*

De pœnitentia.

Verſ. 22.

NOM IMPEDIARIS ORARE SEMPER) μὴ ἐμποδισθῇς (ita in Sixtina, nõ ἐμποδίζης) τοῦ ἀποδοῦναι εὐχὴν εὐκαίρως: *Ne prohibere te patere, quo minus votum reddas tempori.* Idem eſt quod Deuter 23, 21. Eccl. 5, 3.

ET NE VEREARIS USQUE AD MORTEM JUSTIFICARI) *Et ne differ ad mortem uſque juſtus fieri.* δικαιωθῆναι hic propriè ſumitur ut Apoc. 22, 10. & alibi. Intellige autem juſtitiam eam quæ in votis reddendis apparet.

QUONIAM MERCES DEI MANET IN ÆTERNUM) Hoc Chriſtianè addidit interpres.

Verſ. 23.

ANTE ORATIONEM PRÆPARA ANIMAM TUAM) *Priusquam voveas ſepara*: etiam atque etiam cogita quid voveas.

ET NOLI ESSE QUASI HOMO QUI TENTAT DEUM) Irritat Deum, qui vovet prava: quod multi Judæi faciebant. Vide quæ diximus libro ſecundo de jure Belli ac Pacis 13, 7. & ad Matth 15, 5.

verſ. 24. MEMENTO IRÆ IN DIE CONSUMMATIONIS) Memento iræ (divinæ) tandem adventuræ. Sic ἐν ἡμέρᾳ τελευτῆς, ſupra 11, 27. vide & 16, 23.

ET TEMPUS RETRIBUTIONIS IN CONVERSATIONE FACIEI) *Et temporis vindictæ, cum avertet vultum Deus.* Vultum avertere Deus dicitur, cum miſereri non vult, ſupra 4 4.

Verſ. 25.

MEMENTO PAUPERTATIS IN TEMPORE ABUNDANTIÆ) Cogita mutari poſſe fortunam, eoque tibi datis noli prodigè uti.

verſ. 26. A MANE USQUE AD VESPERAM IMMUTABITUR TEMPUS) Seneca,

Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit veniens cadentem.

ET HÆC OMNIA CITATA IN OCULIS DEI) *Facilia,* Vide ſupra 16, 13.

Et c. XI. 27. in *die bonorum ne immemor ſis malorum.* In mundo hoc ſublunari & volubili dominantur *mors & ſors, duo imperioſa numina,* ut Tragicus ait, quæ nihil in ſua quiete. & ſtatu relinquunt, unde Cato in diſtichis monet:

Tranquillis rebus quæ ſunt adverſa caveto,
Rurſus in adverſis melius ſperare memento.

Verſ. 27.

HOMO SAPIENS IN OMNIBUS METUET) Hoc deeſt in Græcis quibuſdam, ſed extat, & rectè in Sixtina: ἄνθρωπος σοφὸς ἐν παντὶ εὐλαβηθήσεται, *qui ſapit in omni re ſibi cavebit*: à crimine ſcilicet, ut ſequitur.

ET IN DIEBUS DELICTORUM ATTENDET AB INERTIA) ἀπὸ πλημμελείας, [illegible], à culpa graviore. In diebus delictorum, id eſt, tunc etiam cum malorum exemplorum ingens erit ſeges. Non exigua laus illa, quæ Nervæ tribuitur.

Temporibuſque malis auſus es eſſe bonus.

Verſ. 28.

OMNIS ASTUTUS AGNOSCIT SAPIENTIAM) *Vir prudens quivis novit ſapientiam & erudutionem*: Id eſt, facilè eam agnoſcit in aliis hominibus.

ET INVENIENTI EAM DABIT CONFESSIONEM) *Et ei qui eam aſſecutus eſt, laudem dabit.* Hoc enim eſt ἐξομολόγησις his ſcriptoribus, ut modo diximus ſupra 17, 22.

Verſ. 29.

SENSATI IN VERBIS, ET IPSI SAPIENTER EGERUNT) *Docent alios*: nam ita σοφίζεσθαι ſumitur Pſalm 19, 8. 105, 22.

ET INTELLEXERUNT VERITATEM ET JUSTITIAM) Non eſt in Græco.

ET IMPLEVERUNT PROVERBIA ET JUDICIA) In Græco eſt: *& depluerunt ſententias accommodatas ad vitam*: id eſt, ad vitæ uſum. Depluerunt, id eſt, largiter communicaverunt. Sic ἐξομβρήσει habuimus ſupra 1, 24. in Græco. Hic in quibuſdam Græcis ſequitur: κρείσσων δὲ παῤῥησία ἐν δεσπότῃ μόνῳ ἢ νεκρᾷ καρδίᾳ νεκροῦ αὐτῷ ἔχεσθαι. Eſt ſententia ab ſtudioſo aliquo adſcripta, & ſic legenda:

Digitized by Google

genda: ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου. De cujus moniti ſenſu vide dicta ad Matth. 8, 22. At in Sixtina hic interponitur titulus ſententiarum ſequentium hoc modo, ΕΓΚΡΑΤΕΙΑ ΨΥΧΗΣ. Similes tituli fuere & alibi, ſed perierunt.

Verſ. 30.

POST CONCUPISCENTIAS TUAS NE EAS) *Ne patere te duci à cupiditatibus* peccatum parientibus, Jac. 1, 15.

ET A VOLUNTATE TUA AVERTERE) *Et ab appetitu tuo* (ad illicita ferente) *cohibetor*. Id eſt, temet cohibe. Niphal pro Hithpael, more Hebræo.

Verſ. 31.

SI PRÆSTES ANIMÆ TUÆ CONCUPISCENTIAS EJUS) ἐπιθυμίαν εὐδοκίας αὐτῆς, *cupiditatem ipſi placentem*, id eſt, rem cupitam. μετωνυμία.

FACIET TE IN GAUDIUM INIMICIS TUIS) Quod hic additur in Græcis quibusdam, ὁ βασκαίνει σε, ex interpretamento eſt aſſutum, abeſtque à Sixtina. Docet nos in Rhetoricis Ariſtoteles nullo argumento facilius nobis aliquid diſſuaderi, quam ſi oſtendatur nobis, inde voluptatem capturos inimicos noſtros, exemplo adferens Homericum illud:

Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες.

Cui ſuppar illud Virgilii:

Hoc Priamus velit, & magno mercentur Atridæ.

Et Horatii:

Gaudeat ut populus Priami, Priamusque inhumato.

Leo M. ad Anatholium (quod repetitur *diſt.* 47. *cap. virum Catholicum*) poſt concupiſcentias tuas ne eas. *Mens enim concupiſcentiæ avida nec abſtinere novit à vetitis, nec gaudere conceſſis, nec pietati adhibere conſenſum.* Ideò *Bernhard.* ſerm. XLIV. in Cantic. agens de filio prodigo, qui ſua diſſipavit cum meretricibus. *Quænam*, ait, *hæ meretrices? Carnales utique concupiſcentiæ, de quibus ſcript. ſaluberrimè monet: Poſt concupiſcentias tuas ne eas.*

Verſ. 32.

NE OBLECTERIS IN TURBIS NEC IMMODICIS: ASSIDUA ENIM EST COMMISSIO ILLORUM) Legit hic interpres: μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῇ τρυφῇ, μὴ προσδεθῇς συμβολῇ αὐτῆς, & συμβολὴν interpretatus eſt συμπλοκὴν, quomodo ſæpe ſumitur. Sed nos rectius habemus: μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῇ τρυφῇ, μηδὲ προσδεθῇς συμβολῇ αὐτῆς: ita enim in Sixtina: non τρυφῇ σου, nec προσδεθῇς, nec συμβολῆς, ut in libris corruptioribus. Senſus eſt; *noli indulgere deliciis, neq; illigari convivii eorum*, id eſt, delitioſis. Vide verſum ſequentem, & ſupra 9, 10.

Verſ. 33.

NE FUERIS MEDIOCRIS IN CONTENTIONE EX FOENORE) Etiam hic συμβολοκοπῶν putavit eſſe ab eo ſignificatu συμβολῆς, quo idem valet quod συμπλοκὴ, cum συμβολοκοπεῖν ſit edere de ſymbolis, &, laxiùs procedente vocis uſu, convivari, ut apparet dicto loco 9, 10. Noli, inquit, pauper cum ſis, convivari mutuo ſumtis in id pecuniis. Tales erant familiares Catilinæ. Vide Saluſtium.

ET EST TIBI NIHIL IN SACCULO) Hebraiſmus, pro *cum tibi nihil in ſacculo ſit*, id eſt, cum tuum habeas nihil. μάρσιπος & μαρσύπιον voces ſunt veteres Græcæ, ut ex Xenophonte apparet. Latini inde habent marſupium.

ERIS ENIM INVIDUS VITÆ TUÆ) In Græco: ἔσῃ γὰρ ἐπίβουλος τῆς ἰδίας ζωῆς ἀνάλωτος. Sed abeſt hoc in Sixtina.

Conf. *Prov.* 23, 20. 21. Latinam verſionem emendans Oſiander ita exponit Græci textus ſententiam: *Ne oblecteris in multo luxu, neque deditus ſis comeſſationibus: ne ad paupertatem redigaris, & pro fœnore mutuum ſumere cogaris, quando nihil in marſupio habueris.*

CAPUT XIX.

Ebrietas & ſcortatio periculoſæ ſunt. Detrectationes fugiendæ. Inimicitia non temerè ſuſcipiendæ.

Verſ. 1.

ET QUI SPERNIT MODICA PAULATIM DECIDET) Sicut in republica, ita in re familiari non ſpernenda, quæ videntur exigua; quia multa talia in ſummam proficiunt, ὁ ἐξουθενῶν τὰ ὀλίγα κατ' ὀλίγον πεσεῖται.

Verſ. 2.

VINUM ET MULIERES APOSTATARE FACIUNT SAPIENTES) Faciunt ut à Deo ejusque lege deficiant. Exemplum in Iſraëlitis apud Madianitas.

ET ARGUENT SENSATOS) Non eſt in Græco.

NAM οἶνος καὶ φρονοῦντας εἰς ἀφροσύνης καταβάλλει. *Vinum etiam ex ſapientibus ſtultos facit.*

Verſ. 3.

ET QUI SE JUNGIT FORNICARIIS, ERIT NEQUAM) In Græco: *Qui ſe agglutinat ſcortis, audax erit*, Euripides:

Ἔχω δὲ τόλμης καὶ θράσους διδάσκαλον

Ἐν τοῖς ἀμηχάνοισιν εὐπορώτατον

Ἔρωτα.

PUTREDO ET VERMES HÆREDITABUNT ILLUM) Mirè hoc convenit in illum morbum, qui noſtro ſæculo vagas libidines ſequitur. Sed & olim Venus nimia corpus enervatum gravibus haud dubiè morbis tradidit.

ET EXTOLLETUR IN EXEMPLUM MAJUS) Ut majori ſit exemplo, etiam tabeſcet: nam id eſſe ξηραίνεσθαι diximus alibi. Quod in Latino ſequitur, *& tolletur de numero anima ejus*, non eſt in Græco.

Notus eſt Crateris verſus:

Πρώτιστον ἡ κακῶν πάντων ἐπιθυμία ῥίζ'

Cupiditas eſt primus fons omnium malorum.

Apage verò diſputationem apud *Joh. Marianam* l. de ſpectac. c. 16. *an expediat in urbe Chriſtiana permittere meretrices, & lupanaria?* Apage permiſſionem *Anti-Chriſtianam*, quicquid *Thomas* l. IV. de regim. princ. aſſerat, *meretrices tolerari, ut ſentina inſtar in eas omnes ſordes influant.* Prohibitæ enim ſunt divinitus meretrices, *Deut.* 23, 17. inter *Judæos*. Quantò minùs admittendæ inter *Chriſtianos!* Ideò *Hieronym.* ad Occam: *Caſarem*, ait, *non Chriſtum, Juſtinianum non Paulum viris impudicitiæ frena laxare, & lupanaria permittere.* Et *Auguſt.* l. XIV. de Civ. Dei c. 18. *Uſum ſcortorum*, inquit, *terrena civitas licitam turpitudinem facit.* Porrò de damnis ſcortationis *Chryſoſt.* hom. LVI. ad popul. Antioch. *Non tam vehementer pluvialium aquarum curſus ipſas ripas corrodere ſolet, ſicut deliciæ & luxus omnia valetudinis noſtræ firmamenta facilè ſubruere.* *Papiſt. impura ſententia de lupanariis.*

Verſ. 4.

QUI CREDIT CITO, LEVIS CORDE EST) *Qui facilè ſe committit* (ſcortis nempe, de quibus agi cœpit) *is levis corde eſt*: non ſapit, Eſt, ut Græci loquerentur, κοῦφος. Εμπιστεύειν ἑαυτὸν, pro committere ſe alicui, frequens huic libro locutio eſt. Subauditur autem dativus, ut ſupra 18. 17.

ET MINORABITUR) Non eſt in Græco.

Epicharmus: Nervos atque actus Sapientiæ eſſe, ait, *non temere credere. Euripides:*

Σώφρονος δ' ἀπιστίας οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia melius nihil mortalibus.

ET QUI DELINQUIT IN ANIMAM SUAM INSUPER HABEBITUR) Legit πλημμελήσει ἐν. Sed recta eſt lectio in Græcis codicibus: ὁ ἁμαρτάνων, εἰς ψυχὴν αὐτοῦ πλημμελήσει. *Qui peccat* (ſcortando) *is in vitam ſuam delinquit.* Eſt enim λυσιμελὴς ἀφροδίτη.

v. 5. QUI GAUDET INIQUITATE DENOTABITUR) In Græco: ὁ εὐφραινόμενος ἐπὶ καχεξίᾳ καταγνωσθήσεται, *Is qui delectatur* (ſcortis,) *condemnabitur* (à Deo) *ad malum corporis habitum*, καχεξίαν. Jonicè idem quod vulgò καχεξία; quam malum corporis habitum dixit Celſus 2, 1. & 3, 22.

ET QUI ODIT CORREPTIONEM MINUETUR VITA) Legit: ὁ δ' ἀντοφθαλμῶν ἡδοναῖς στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Verùm rectius in noſtris codicibus habemus: ὁ δὲ ἀντοφθαλμῶν ἡδοναῖς στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. *At qui voluptatibus illis* (venereis) *reſiſtit, is vitam ſuam coronat*, id eſt, lætam florentemque ſervat. Sequitur jam titulus novus de loquendo: ejus initium eſt in Græcis multis: ὁ ἐγκρατευόμενος γλώσσης, ἄνευ χολῆς συμβιώσεται; Ita enim diſtinguenda eſt hæc ſententia. Senſus eſt: qui linguæ ſuæ potens erit, is cum homine, quamvis invicto (hoc eſt duro atque intractabili) convivere poterit.

Digitized by Google

ET QUI ODIT LOQUACITATEM EXTINGUET MALITIAM.
Multa mala præcavet, qui ſuſurronibus aures non præbet.

Verſ. 8.

QUI PECCAT IN ANIMAM SUAM POENITEBIT) Hoc repetitum eſt aliis verbis ex commate 4.

ET QUI JUCUNDATUR IN MALITIA DENOTABITUR) Et hoc repetitum è commate quinto. Utrunque rectè deeſt in Græco. Rurſus in Græcis eſt quod deeſt in Latino: ὁ μισῶν λαλιὰν, ἐλαττοῦται κακία. *Qui loquacitatem odit, minus habebit mali.* Nam κακία hic ſumitur, ut Matth. 6, 34. & apud LXX. interpretes ſæpè.

Verſ. 7.

NE ITERES VERBUM NEQUAM ET DURUM, ET NON MINORABERIS) Etiam hic aliquid addidit Latinus interpres. Nam in Græco tantum eſt: μὴ δευτερώσῃς λόγον, καὶ οὐδέν σοι ἔσται ἐν ἐλαττώσει, aut, ut alii habent codices: καὶ οὐδεὶς σε μὴ ἐλαττονήσῃ. *Noli odiosè eadem ſæpe oggerere, nihil ob id tibi peribit*: nihilo minus intelligeris. Vide ſupra 7, 15. infra 42, 1.

v.8. AMICO ET INMICO NOLI NARRARE SENSUM TUUM) In Græco: *Sive amico ſive inimico noli narrare vitas alienas*: nempe animo alios infamandi. In Sixtina non rectè deeſt, βίους ἀλλοτρίους.

ET SI EST TIBI DELICTUM NOLI NUDARE) Optimè legit hic interpres: εἰ ἔστι σοι ἁμαρτία, μὴ ἀποκάλυπτε: non autem εἰ μὴ ἔστι, ut nunc in Græcis legitur, nullo ſenſu. In hoc præceptum peccabant illi Romæ: de quibus Juvenalis:

Quis nunc diligitur, niſi conſcius, & cui fervens
Æſtuat occultis animus, ſemperque tacendis?
Nil tibi ſe debere putat, nil conferet unquam
Participem qui te ſecreti fecit honeſti.

Verſ. 9.

AUDIET ENIM TE, ET CUSTODIET TE, ET QUASI DEFENDENS PECCATUM ODIET TE, ET SIC ADERIT TIBI SEMPER) Aliter in Græco: ἀκήκοε γάρ σου καὶ ἐφυλάξατό σε, καὶ ἐν καιρῷ μισήσει σε. *Poſtquam audierit* (illud) *obſervabit te* (aliquandiu,) *ſed occaſione enata odium tui monſtrabit.*

Verſ. 10.

AUDIVISTI VERBUM ADVERSUS PROXIMUM TUUM) Hæc *adverſus proximum tuum* addidit interpretes: Sed verbum intellige hic ex ſuperioribus peccatum amici ab ipſo tibi indicatum.

COMMORIATUR IN TE) Dum vivis, ne exeat.

FIDENS QUONIAM NON TE DIRUMPET) Eleganter dictum. Arcanum retentum te non rumpet, ut vinum æſtuans rumpit dolia.

Conf. *Prov.* 17, 9. c. 24, 21. *Seneca* in Proverbiis: *Quod tacitum*, inquit, *eſſe vis, nemini dixeris. Quia non poteris ab alio ſilentium exigere, ſi tibi ipſe non præſtas.* Quo facit Proverbium Arabicum Cent. 1. n. 60. *poſſidet animam ſuam* (vel dominatur animo ſuo) *qui occultat ſecretum ſuum ab amico ſuo.* Adverſus detractiones verò & detrectatores Arabum Cent. 2. n. 3. hoc eſt dicterium. *Qui denunciat tibi diffamatoria ſuper aliquo, ipſe eſt diffamator.* De quibus monet S. *H*ieronym. Epiſt. 2. ad Nepotian. *Cave, ne aut linguam, aut aures habeas prurientes*, id eſt, ne aut ipſe aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. *Chryſoſtom.* hom. 3. ad popul. Antioch. *Fugiamus dilecti, fugiamus detractiones, docti, quod eſt totum Satanicum barathrum inſidiarum ejus hæc inſeſſio. Ut enim noſtra negligamus, & graviores nobis reatus conſtituamus, in hanc nos conſuetudinem Diabolus induxit. Auguſt.* ſerm. 3. in Matth. *Domat*, inquit, *homo feram, non domat linguam; domat leonem, & non refrenat ſermonem: domat ipſe, & non domat ſeipſum; domat quod timebat, & ut ſe domet, non timet quod timere debebat. Bernhard.* ſerm. 24. in Cantic. *Omnis qui detrahit, primum quidem ſeipſum prodit vacuum charitate: Deinde quid aliud detrahendo intendit, niſi ut is, cui detrahit, veniat in contemtum vel odium ipſis apud quos detrahit.* Idem ſermone de triplici cuſtodia manus linguæ & cordis: *Nunquid*, inquit, *non eſt vipera lingua detractoris? feraciſſima planè, nimirum quæ lethaliter tres inficiat flatu uno. Nunquid non lancea eſt iſta lingua? Profectò & acutiſſima, quæ tres penetrat ictu uno. Lingua*, inquit, *eorum gladius acutus; gladius equidem anceps, imò triceps eſt lingua detractoris.*

Detrectatores.

Remedium verò contra detrectationes optimum eſt, quod *in Severo Imperatore* celebrat *Dionyſius, fuiſſe nempe eum* ἐμμελῆ τῶν πρακτέων ἀμελῆ δὲ τῶν περὶ αὐτοῦ λογοποιουμένων *intentum in ea, quæ erant agenda, & negligentem fabellarum, quæ de eo ſpargebantur.*

Verſ. 11.

A FACIE VERBI PARTURIT FATUUS) Bene legit ὠδινήσει, dolore diſtenditur. Nam ὠδινιεῖ pro ὠδινήσει uſurpat hic ſcriptor etiam infra 48, 22. more Græcis frequente. *A facie verbi*, Hebræa locutio, id eſt, *ex verbo* commiſſo ſcilicet.

TANQUAM GEMITUS PARTUS INFANTIS) Tanquam ex infante fœmina paritura.

Quo facit illud *Clementis Alex.* l. VI. Stromat. *Quidam ante tempus informem & mortuum fœtum pariunt, alii expletis menſibus enituntur. Eſt enim tempus tacendi & tempus loquendi.*

Verſ. 12.

SAGITTA INFIXA FEMORI CARNIS, SIC VERBUM IN CORDE STULTI) Sicut ſagitta femori infixa dolori eſt donec exeat, ita & ſtulto arcanum alterius. In Græco, pro *in corde*, eſt ἐν κοιλίᾳ. Bene vertit Latinus interpres, ſicut & Græci בטן, καρδίαν. Prov. 22, 18. Abac. 3, 15.

v.13. CORRIPE AMICUM, NE FORTE NON INTELLEXERIT, ET NE DICAT, NON FECI) In Græco: *argue amicum*, (ſi quid intellexeris ab eo minus rectè factum) *ne fortè id non fecerit*: (& ſic occaſionem habeat ſe tibi purgandi) *ſi autem fecit, ne faciat amplius.* Id enim eſt προσθῆναι, יסף, ut diximus ſæpè. Hunc ſenſum exigit membrum ſequens, ubi de ſermone idem dicitur quod hic de facto.

Monere, & moneri proprium eſt veræ amicitiæ, ait *Cicero, l. de amicit.* *Ambroſ.* l. 3. de offic. c. 16. *Amicus*, inquit, *ſi quid in amico vitii cognoverit, debet corripere occultè; ſi non audierit corripere palàm.* Conf. Prov. 27. c. 28, 23.

Verſ. 14.

NE FORTE ITERET) Dicere ſcilicet. δευτερώσῃ, ut שנה Hebræis ſignificat dictum factumve repetere. 1. Sam. 26, 8. 2. Sam. 20, 10. 1. Reg. 18, 34. Jer. 2, 36.

Verſ. 15.

CORRIPE AMICUM, SÆPE ENIM FIT COMMISSIO) Legit συμβολή, ubi codices Græci nunc habent διαβολή. Non opus eſt addi ματαία, neque habet Sixtina. Argue amicum, ſæpe enim intervenit calumnia. Argue hic nihil eſt aliud, quam dic illi quid audieris.

ET NE OMNI VERBO CREDAS) *Credat cor tuum*: In Græco ſenſu eodem. Menander:

Ὅστις δὲ διαβολαῖσι πείθεται ταχύ,
Ἤτοι πονηρὸς αὐτός ἐστι τοὺς τρόπους,
Ἢ παντάπασι παιδαρίου γνώμην ἔχει.

Verſ. 16.

EST QUI LABITUR LINGUA, SED NON EX ANIMO) Multis aliquid excidit ἀπροαίρετον.

v.17. QUIS ENIM EST, QUI NON DELIQUERIT IN LINGUA SUA) *Qui non delinquat.* Eſt enim aoriſtus. pauci ſanè tales. Jac. 3, 2.

CORRIPE PROXIMUM TUUM, ANTEQUAM COMMINERIS) Id eſt, ſi quid eum in te peccaſſe exiſtimes, amicè eum mone, antequam ad aſpera aut verba aut facta venias. Vide quæ dicta Matth. 18, 15.

Præclarè S. Bernhard. ſerm. de Nativ. S. Johan. Arguere & increpare interdum neceſſe eſt. Ferveat ergò in nobis Amor juſtitiæ, odium iniquitatis. Nemo fratris vitia palpet, peccata diſſimulet nemo. Nemo dicat: Nunquid ego ſum cuſtos fratris mei? Eſt enim conſentire, ſilere rem cum arguere poſſis: & ſciamus, quia ſimilis pœna manet facientes & conſentientes. De modo autem corripiendi pulchre Rabanus: Si diſciplina adhibetur cum modeſtia, generat de præteritis malis verecundiam atque pœnitentiam, de futuris verò exhibet diligentiam atque cautelam. Conf. Gal. 6, 1.

Verſ. 18.

ET DA LOCUM TIMORI ALTISSIMI) Legit φόβῳ ὑψίστου, rectius quam quod nos habemus νόμῳ.

Addunt

Digitized by Google

Addunt libri quidam *γινόμενος ἀμήνιος*, ubi non dubito quin ſcripſerit auctor operis, aut qui hoc addidit, *ἐν μένοις*, *oſtendens te placidum.* Hic in exemplaribus Græcis quædam ſequuntur, quæ ut in Latino, ſic & in Sixtina editione deſunt. Initium eorum eſt *φόβος κυρίου ἀρχὴ προσλήψεως*, ubi *πρόσληψις* eſt prima familiaritas, quam ſequitur *ἀγάπησις* dilectio: utriusque origo pietas, quæ probos inter ſe conglutinat. Arbor immortalitatis ſive vitæ hic *μυημῶς* vitam ſignificat æternam, ut & in Apocal. 2, 7. 22, 2. 14.

QUIA OMNIS SAPIENTIA TIMOR DEI) *πᾶσα σοφία φόβος κυρίου.* Ita enim Sixtina, non *φόβος παρὰ κυρίου*, ut habent libri alii. Hoc dicit, timorem Dei eſſe omnem ſapientiam, nempe eam quæ homini ſit neceſſaria. Vide Prov. 1, 7. & infra 40. 28.

ET IN ILLA TIMERE DEUM) Abundant hæc, nec ſunt in Græcis.

ET IN OMNI SAPIENTIA DISPOSITIO LEGIS) *ποίησις νόμου*; *præſtatio legis.* Omnes ſapientiæ partes eo tendunt, ut ſequamur legis præcepta. Addunt quidam codices non malè, *καὶ γνῶσις τῆς παντοκρατορίας αὐτοῦ*, nempe Dei, ut hoc ad partem ſapientiæ contemplatricem, ſicut id quod præceſſit, ad actricem, pertineat. Non eſt autem in Sixtina quod hic additum eſt in Græcis aliis editionibus: *οἰκέτης λέγων τῷ δεσπότῃ, ὡς ἀρέσκει οὐ ποιήσω, ἐὰν μετὰ ταῦτα ποιήσῃ, παροργίζει τὸν τρέφοντα.* Aliunde tranſumtum. Minuit culpam ſanatus animus. Matth. 21, 29. Neque tamen levis erat culpa verbis detrectaſſe obſequium.

Gregorius Nazianz. in diſtichis, *Curabis*, inquit, *ut ſolas divinitatis opes tibi compares, mundumque univerſum aranearum telis ſimilem ſemper arbitreris. Cetera omnia quæ poſſident homines aliena ab hac vita ſunt. Nam ſi verè dicendum eſt, ſola virtus vita dicenda eſt.*

Verſ. 19.

NON EST SAPIENTIA NEQUITIÆ DISCIPLINA) Egregium monitum, ne homines vafros ac doloſos ſapientes putemus. Non debet, ut rectè ait Cicero, ratio bono conſilio à Deo data in fraudem malitiamque converti.

ET NON EST COGITATUS PECCATORUM PRUDENTIA) In Græco: *Ubi conſilium eſt improbum, ibi non eſt prudentia.* Plato inquit, recitante Cicerone, ſcientiam quæ remota eſt à juſtitia calliditatem potius quàm ſapientiam appellandam. Alibi idem Cicero: *Calliditas perverſa imitatur prudentiam.*

Verſ. 20.

EST NEQUITIA, ET IN IPSA EXSECRATIO) Talis malitia exſecranda eſt, non honeſtis appellanda nominibus.

ET EST INSIPIENS QUI MINUITUR SAPIENTIA) *Et eſt aliquis imprudens, ideò quod deficitur ſapientia.* Hoc vult, hujus conditionem meliorem eſſe, quàm ejus qui calliditate famam venatur prudentiæ. Quod latius explicant ſequentia.

Verſ. 21.

MELIOR EST HOMO QUI MINUITUR SAPIENTIA, ET DEFICIENS SENSU IN TIMORE DEI, QUAM QUI ABUNDAT SENSU, ET TRANSGREDITUR SENSUM ALTISSIMI) In Græco Sixtino: *κρείσσων ἡττώμενος ἐν συνέσει ἔμφοβος, ἢ περισσεύων ἐν φρονήσει καὶ παραβαίνων νόμον Ὑψίστου. Melior eſt qui minus valet intellectu, timens,* (Deum) *quàm qui prudentia abundans Dei præcepta violat.* Qui mali ſunt, quo plus ingenio valent, eo ſunt pejores.

v. 22. ET SOLERTIA CERTA, ET IPSA INIQUA) *Eſt verſutia quædam accurata* (id eſt, magna arte ſe obtegens) *ac tamen injuſta.*

Huc facit *Platonis* Epitaphium: *πᾶσα ἐπιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πανουργία οὐ σοφία φαίνεται.* De cætero, ut ibidem quoque habetur, *ὅσῳ ἂν ὀξύτερον βλέπει ψυχάριον, τοσούτῳ πλείω κακὰ ἐργαζόμενον.* *Quo acutius eſt ingenium* (virtute non excultum) *eò plura mala facit.*

Verſ. 23.

ET EST QUI EMITTIT VERBUM CERTUM ENARRANS VERITATEM) Longè aliter in Græcis: *καὶ ἔστι διαστρέφων χάριν τοῦ ἐκφᾶναι κρίμα. Et eſt qui pervertit* (cauſæ momenta) *ut enuntiet ſententiam.* Utilem ſcilicet ei cui favet. Docet verſutiam illam, de qua agere cœperat, in judiciis vel maximè verſari. Nam qui omnia norunt jura & diſtinctiunculas, facile imperitis nubem objiciunt: *τὸν ἄδικον λόγον*, faciunt *τὸν κρείττονα*: quod Socrati iniquè tribuit in Nubibus Ariſtophanes. Quod hic in quibusdam Græcis ſequitur: *καὶ ἔστι δικαιῶν κρίσιν, σοφός. Qui juſta in judicio ſectatur, is verè ſapit.* Id abeſt à Sixtina.

EST QUI NEQUITER HUMILIAT SE, ET INTERIORA EJUS PLENA SUNT DOLO) Legitur quidem in Græco, *ἔστι πονηρευόμενος συγκεκυφὼς μελανίᾳ, καὶ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ πλήρης δόλου.* Sed legendum eſt, *συγκεκυφώς*. Error natus tùm ex vicinia vocum, tùm quia ſequetur *συγκύφων*. Sed *συγκύφων* non poteſt conjungi cum *μελανίᾳ*, id eſt, nigrore, quam vocem Græcam etiam in Latino ſermone Plinius uſurpat 24, 8. Commemorat & alia verſutorum genera, quorum unum eſt eorum qui animos vulpinos egregiè celare norunt, & ſecum dicunt:

- - - pulchra Laverna
Da mihi fallere, da juſto ſanctoque videri:
Noctem peccatis, & fraudibus objice nubem.

Quod Horatio *nox*, id huic ſcriptori *μελανία*.

Verſ. 24.

ET EST QUI SE NIMIUM SUBMITTIT A MULTA HUMILITATE, ET EST QUI INCLINAT FACIEM SUAM, ET FINGIT SE NON VIDERE QUOD IGNORATUM EST; ET SI AB IMBECILLITATE VIRIUM VETETUR PECCARE, SI INVENERIT TEMPUS MALEFACIENDI, MALEFACIET) In Sixtina editione hæc ſic habent: *συγκύφων* (ſcribendum *συγκύφων*) *πρόσωπον καὶ ἐθελοκωφῶν*, (ita enim eſt in annotatis melius quàm in textu *ἑτεροκωφῶν*) *ὅπου οὐκ ἐπεγνώσθη προφθάσει σε κακοποιῆσαι· καὶ ἐὰν ὑπὸ ἐλαττώματος ἰσχύος κωλυθῇ ἁμαρτεῖν, ἐὰν εὕρῃ καιρὸν, κακοποιήσει. Alius demittens vultum* (reverentiæ teſtandæ cauſa, ut ſupra 12, 11. *& ſurdum ſimulans, ubi non cognoſcetur*, (id eſt, ubi nemo tale quid expectabit) *prævertet, tibi nociturus; quod ſi ob virium inopiam impediatur* (ad tempus) *peccare*, (in te) *ubi occaſionem repererit, nocebit.* Aliud vafrorum genus deſcribit, delatores ſcilicet, qui geſtibus omnibus non amicitiam tantùm, ſed & reverentiam teſtantes, ſimulantesque ſe non audire verba libera, cum minime putes ea deferunt, occaſionem nacti. Tacitus de tali quodam: *Cliens hic Sorani, tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicæ ſectæ præferebat, habitu & ore ad exprimendam imaginem honeſti exercitus, ceterum animo perfidioſus, & ſubdolus.*

verſ. 26. EX VISU COGNOSCITUR VIR) Menander:

Οἷος δὲ καὶ τὴν ὄψιν εἶναι φαίνεται
Ἀφ' οὗ τοιοῦτος γέγονεν, οἷον θηρίον.

Sic & de fæmina ex oculis judicium fit. Æſchylus:

Νέας γυναικὸς οὔ με μὴ λάθῃ φλέγων
Ὀφθαλμὸς, ἥτις ἀνδρὸς ᾖ γεγευμένη.

ET AB OCCURSU FACIEI COGNOSCITUR SENSATUS) Præcedit de facie; jam de vultu loquitur, qui eſt ſtatus quidam faciem pro affectibus mutans, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, ut Cicero in Piſonem ait: imago animi, eidem in oratore. Plinius libro VII. c. 19. *Socratem clarum ſapientia eodem ſemper viſum vultu, nec aut hilari magis, aut turbato.*

Ambroſ. lib. de Helia c. 10. *Vultus*, inquit, *quidam cogitationis arbiter & tacitus cordis interpres. Facies index plerumque eſt conſcientiæ, & tacitus ſermo mentis.*

Verſ. 27.

AMICTUS CORPORIS) Hinc illud:

Οὐκ ἂν δυναίμην θῆλυν ἐνδῦναι στολήν.

Auguſtus, teſte Suetonio, *veſtitus*, inquit, *inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, nudusque luxuriæ.* *De veſtitu molli.*

Verſ. eod.

EST RISUS DENTIUM) Qui modicus ſapienti, ſtulto effuſus, infra 21, 23.

Ideo monuit *Auguſt.* l. 1. contr. Acad. c. 5. *Ratio præveniat riſum tuum. Nihil enim eſt turpius riſu irriſione digniſſimo.*

Verſ. eod.

ET INGRESSUS HOMINIS NUNTIANT DE ILLO) *βῆμα*, greſſus. Cicero de Off. 1. decorum ait in corporis motu ſtatuque cerni, neque tarditatibus in greſſu utendum mollioribus, neque ſuſcipiendas nimias celeritates. Ibidem: *Status, inceſſus, ſeſſio, accubitus, vultus, oculi, manuum motus, teneant illud decorum.* Alexis:

Ἓν γὰρ νομίζω τοῦτο τῶν ἀνελευθέρων
Εἶναι τὸ βαδίζειν ἀρρύθμως ἐν ταῖς ὁδοῖς,
Ἐξὸν καλῶς.

Idem *Cicero* lib. 3. de Oratore: *Omnis motus animi ſuum quendam à natura habet vultum, & ſonum, & geſtum: animi imago vultus eſt. Nam hæc una pars corporis, quæ quot animi motus ſunt, tot*

Digitized by Google

ſignificationes & communicationes poſſit efficere. Gregor. Nazianz. ex *vultu, veſtitu, riſu habituque* diſſoluto occultam Juliani Apoſtatæ impietatem deprehendit, ut exclamaret; *O quale malum alit Romana Reſpublica!* Ideò monet *Ambroſius* lib. 1. Off. c. 18. *Eſt in ipſo motu, geſtu, inceſſu tenera verecundia. Habitus enim mentis in corporis ſtatu cernitur. Hinc homo cordis noſtri abſconditus aut levior aut præſtantior, aut turbidior; aut contra gravior & conſtantior, & purior & maturior æſtimatur. Itaque vox quædam eſt animi, corporis motus.*

Verſ. 28.

EST CORREPTIO MENDAX IN ORE CONTUMELIOSI, ET EST JUDICIUM QUOD NON PROBATUR ESSE BONUM) καὶ ἔλεγχος, ὃς οὐκ ἔστιν ὡραῖος: *Eſt quædam caſtigatio non tempeſtiva*: nempe quæ

σφριγῶντα γὰρ μᾶλλον ἰχνεύειν βίᾳ.

ut loquar cum Æſchylo.

ET EST TACENS, ET IPSE EST PRUDENS) Hebraiſmus, pro eſt qui prudenter taceat. Horatius:

Eſt & fideli tuta ſilentio
Merces.

Ex Græco:

Ἀλλ' ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας.

Pindarus in Nemus Ode 5. *Scire tacere eſt ſæpe ſapientiſſimum. Seneca* in Proverbiis: *Libentius audias, quam loquaris. Tacere qui neſcit, neſcit loqui.*

CAPUT XX.

Proſequitur quæ monuit de correptione & ſilentio, ac de vitiis & virtutibus linguæ, de fatuis fatuorum ſermonibus, & oppoſitis ſapientum dictis, & factis agit.

Verſ. 1.

QUAM BONUM EST ARGUERE, QUAM IRASCI) ὡς καλόν ἐστιν ἐλέγξαι, ἢ θυμοῦσθαι, ſubaudito μᾶλλον, ut

βέλτιον ἐγὼ λαθεῖν σ' ἐκεῖνον ἐμμένειν ἢ ἀπολέσθαι.

Quanto eſt melius, inquit,

Amicum caſtigare, ob meritam noxiam,

quàm iram alere in odium exituram.

ET CONFITENTEM IN ORATIONE NON PROHIBERE) In Sixtina: καὶ ἀνθομολογούμενος ἀπὸ ἐλαττώσεως κωλυθήσεται: id eſt, *Vt hoc modo is qui culpam fatetur, à damno liber ſit.* Non incurrat verbera aut mulctas. Sententia judicis.

Verſ. 2.

CONCUPISCENTIA SPADONIS DEVIRGINABIT JUVENCULAM, SIC QUI FACIT PER VIM ET JUDICIUM INIQUUM) Legit ἀποπαρθενῶσαι, ubi codices Græci rectè, ἀποπαρθενῶσαι: & βίᾳ, ubi quidam codices βίᾳ. Qualis eſt cupiditas Spadonis ad puellam devirginandum (amat enim & nihil poteſt, ut ait Terentius, & hic ſcriptor oſtendit infra 30, 20.) talis & ejus qui de homine judicia vult facere, beatus ſit an miſer, quandiu vita ei manet. Vide ſupra 11, 30.

Ergo ſine effectu pruris uterque labor.

Ut Martialis utar verbis.

verſ. 4. QUAM BONUM EST CORREPTUM) Eſt hoc comma in Græco infra 7.

SIC ENIM EFFUGIES VOLUNTARIUM PECCATUM) In Græco ἑκούσιον. Ariſtoteles Nicomachiorum III. 2. ὁ ἐν μεταμελείᾳ ἄκων δοκεῖ.

v. 5. EST TACENS QUI INVENITUR SAPIENS) Vide 19, 28.

ET EST ODIBILIS QUI PROCAX EST AD LOQUENDUM) Eſt qui ob multiloquentiam odioſus fit.

Τυραννικὸν ἢ πολλ' ἀφειδῶς λέγειν.

Cicero de officiis primo: *Nec verò tanquam in poſſeſſionem ſuam venerit, excludat alios; ſed cum reliquis in rebus, tum in ſermone communi, viciſſitudinem non iniquam putet.*

Verſ. 6.

EST TACENS NON HABENS SENSUM LOQUELÆ) Quia bene fari nequit.

ET EST TACENS SCIENS TEMPUS APTUM) Et loquendi. Eſt tacendi, & totus titulus apud Stobæum, περὶ τοῦ εὐκαίρως λέγειν. Vide & Eccleſiaſt. 3, 7.

v. 7. LASCIVUS AUTEM) λαπιστής, jactator. Ita Cicero ad Atticum IX. 16. cum memoraſſet ingentes copias quas Cæſarem habere dicebat Martius, addit, *ſit hoc* λάπισμα.

v. 8. QUI MULTIS UTITUR VERBIS LÆDIT ANIMAM SUAM) In Græco: βδελυχθήσεται, id eſt, odio erit, ut ſequitur.

ET QUI POTESTATEM SIBI SUMIT INJUSTE) ὁ ἐνεξουσιαζόμενος, *qui jus ſibi arrogat*, nempe ſemper loquendi. ἐνεξουσιάζειν eſt plus ſibi aſſumere quàm par eſt, 47, 22.

TUnc ſolum loquendum eſt, monente *Chryſoſt.* in Pſal. 140. *quando quæ dicuntur plus proſunt,* De moderamine ſer-
quam ſilentium. Et *Gregor. M.* part. 3. Paſtor. ad- monis.
mon. 15. *Sapiens, inquit, tacebit uſque ad tempus, ut nimirum cum opportunum conſiderat, poſtpoſita cenſura ſilentii, loquendo, quæ congruunt, in uſum ſe utilitatis impendat. Et rurſum ſcriptum eſt:* Tempus tacendi, & tempus loquendi. *Diſcretè quippe viciſſitudinum penſanda ſunt tempora, ne aut cum reſtringi lingua debet, per verba inutiliter defluat, aut cum loqui utiliter poteſt, ſemetipſam pigrè reſtringat. Quod benè Pſalmiſta conſiderans dicit:* Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circumſtantiæ labiis meis: *Non enim poni ori ſuo parietem, ſed oſtium petit, quod videlicet aperitur, & clauditur. Vnde & nobis cautè dicendum eſt, quatenus os diſcretum & congruo tempore vox aperiat, & rurſum congruo taciturnitas claudat. S. Ambroſius* l. 1. de Off. c. 10. *Scio loqui pleroſque cum tacere neſciant. Rarum eſt tacere quenquam, cum ſibi non proſit loqui: Sapiens ut loquatur multa prius conſiderat quid dicat, aut cui dicat, quo in loco, quo tempore. Eſt ergo & tacendi & loquendi modus.* Δύο ποιοῦ καιροὺς τοῦ λέγειν ἢ περὶ ὧν οἶδας σαφῶς, ἢ περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. *Pœnitentia ſuper ſilentio melior eſt pœnitentia ſuper ſermone* ajunt *Arabes* Proverb. Cent. 1. n. 99.

v. 9. EST PROCESSIO IN MALIS VIRO INDISCIPLINATO, ET EST INVENTIO IN DETRIMENTUM) Pergit facere ſententias, ἐξ ἀσυνδέτων. Varia eſt in Græco lectio. Optimè Sixtina: ἔστιν εὐοδία ἐν κακοῖς ἀνδρί, καὶ ἔστιν εὕρεμα εἰς ἐλάττωσιν: id eſt, *interdum in malis hominis proſperitas ſita eſt, & interdum acquiſitio adfert damnum.* quia adverſa intendunt animum, divitiæ relaxant. εὕρεμα eſt acquiſitio, ſive lucrū שלל, Jer. 38, 2. 39. 18. 45, 5.

verſ. 10. EST DATUM QUOD NON EST UTILE) δόσις hic eſt quælibet erogatio Multi perdere ſciunt, donare neſciunt.

ET EST DATUM CUJUS RETRIBUTIO DUPLEX) Beneficium benè locatum.

verſ. 11. EST PROPTER GLORIAM MINORATIO) Galba omnium conſenſu capax imperii, niſi imperaſſet. Tacitus Hiſtor. 1. Sophocles:

Ἀμήχανον δὲ παντὸς ἀνδρὸς ἐκμαθεῖν
Ψυχήν τε καὶ φρόνημα, καὶ γνώμην, πρὶν ἂν
Ἀρχαῖς τε καὶ νόμοισιν ἐντριβὴς φανῇ.

ET EST QUI AB HUMILITATE LEVAT CAPUT) Multi per adverſa illuſtrati ſunt.

.... *multi ſuam*
Rem bene geſſere, & publicam patria procul.

ait Ennius Medea. Epaminondam inimici viarum curatorem fecerant: quod minus vile haberi ſolebat Thebis. ille muneri dignitatem addidit: καὶ αὐτὸς τὴν ἀρχὴν ἐδόξασε. Adde quæ apud Valerium III. 4.

v. 12 EST QUI MULTA REDIMAT MODICO PRETIO, ET RESTITUENS EA IN SEPTUPLUM) Ut qui ſibi comparant domos malè fundatas, cibos corruptos aut inſalubres, vaſa non benè compacta, vinum fugiens, & inde in morbos aut damna incidunt. *Reſtituens*, in Græco eſt ἀποτίνων, id eſt, rependit. Eſt id verbum Gen. 31, 39. & Pſal. 69, 5.

v. 13. SAPIENS IN VERBIS SE IPSUM AMABILEM FACIT) Etiam verbis ſibi amicitias conciliat.

GRATIÆ AUTEM FATUORUM EFFUNDENTUR) Stultorum etiam benefacta fructu carent, quia ſeruntur ſine delectu, & ipſi exprobrando ſua data corrumpunt. Philemon:

Καλῶς ποιήσας, οὐ καλῶς ὠνείδισας,
Ἔργον καθεῖλες πλείστου πλουσίῳ λόγῳ.

v. 14. DATUS INSIPIENS NON ERIT UTILIS TIBI) Inſipiens & jactabundus eſt, & avarus. Quare quod in Græcis quibuſdam ſequitur, ὁμοίως δὲ καὶ βασκάνου δι' ἀνάγκην, abeſt in Sixtina, & ſatis ſub illo generali vocabulo comprehenditur,

ocu-

OCULI ENIM ILLIUS SEPTEMPLICES SUNT) In Græco: Oculi enim illius (id eſt, eo ſpectat) ut pro uno accipiat multa:

Munera magna quidem mittit, ſed mittit in hamo:
Et piſcatorem piſcis amare poteſt.

Verſ. 15.

EXIGUA DABIT, ET MULTA IMPROPERABIT) Sæpe exprobrabit quæ dedit, quamvis non magna: multi ſunt nimii commemorando quæ meruere, ut Tacitus loquitur. Multa habet contra hoc vitium Seneca circa finem de beneficiis. Inter alia hoc: *Nunquam ne quærens quidem dicam:*

- - - - ejectum littore egentem
Excepi, & regni demens in parte locavi.

Non eſt illa admonitio. Non: convitium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere.

ET APERTIO ORIS ILLIUS INFLAMMATIO EST) Legit ὡς ἄνθραξ, ubi nos rectius habemus, ὡς κῆρυξ. *Tam latè os ſuum aperiet, ac ſi præco eſſet.* Juvenalis:

Tu miſer exclamas; ut Stentora vincere poſſis.

Verſ. 16.

HODIE FOENERATUR QUIS) *Hodie dat mutuum*: nempe inſipiens. Δανείζειν recte dicitur de quovis mutuo. Mutuum naturam commodati imitatur. Eſt in commodato repetitio quædam importuna. L. in commodato §. 3. D. commodati: ſic & in mutuo.

ODIBILIS EST HOMO HUJUSMODI) Non aliter Sixtina: μισητὸς ἄνθρωπος ὁ τοιοῦτος. Alii codices: μισητὸς κυρίῳ καὶ ἀνθρώποις ὁ τοιοῦτος.

Verſ. 17.

FATUO NON ERIT AMICUS, ET NON ERIT GRATIA IN BONIS ILLIUS) In Græco aliter: *Dicet ſtultus non eſt mihi amicus, nulla eſt gratia bonis meis*: Id eſt benefactis, quomodo ἀγαθῶν vocem ſæpe ſumit hic ſcriptor, ut 18, 15. Queritur homo inſipiens & imputator, nullam beneficiis ſuis gratiam referri. Egregius χαρακτηρισμὸς, quales hic multi.

Verſ. 18.

QUI ENIM EDUNT PANEM ILLIUS FALSÆ LINGUÆ SUNT) Et hæc in Græco verba ſunt, non ſcriptoris, ſed inſipientis: οἱ ἐσθίοντες τὸν ἄρτον μου φαῦλοι τῇ γλώσσῃ. *Qui de meo edunt, linguam habent ſurdam*: ſapores nō benè diſcernentem. Neſciunt quanti ſint meæ epulæ. Ex una facti ſpecie cætera intellige.

QUOTIES ET QUANTI IRRIDEBUNT EUM) *Quanti*, id eſt, *quot*. Gnatho apud Terentium dicente de rege Thraſone: *Imò hic homo eſt perpaucorum hominum*: clanculum dicit: *Imò nullorum arbitror ſi tecum vivit*. Et alibi de eo:

Fatuus eſt, inſulſus, tardus, ſtertit noctesque & dies.

Artotrogus apud Plautum de Pyrgopolinice,

Aſſentiendum eſt, quicquid hic mentibitur.

Verſ. 19.

NEQUE ENIM QUOD HABENDUM ERAT, DIRECTO SENSU DISTRIBUIT, SIMILITER ET QUOD NON ERAT HABENDUM) Hoc in Sixtina non eſt, ſed alii libri Græci ſic habent: οὔτε γὰρ τὸ ἔχειν ἐν ὀρθῇ αἰσθήσει ἀνέλαβεν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν ὁμοίως ἀδιάφορον αὐτῷ. *Neque enim quod habet recto ſenſu* (id eſt, cum bene utendi arte) *accepit, & quod non habet id illi ex æquo eſt*, Nimirum, ut in Latino eſt verſu:

Tam deeſt avaro quod habet, quam quod non habet.

Verſ. 20.

LAPSUS FALSÆ LINGUÆ QUASI IN PAVIMENTO CADENS, SIC CASUS MALORUM FESTINANTER VENIET) In Græco: ὀλίσθημα ἀπὸ ἐδάφους μᾶλλον, ἢ ἀπὸ γλώσσης. οὕτως πτῶσις κακῶν κατὰ σπουδὴν ἥξει. *Lapſus ex pavimento* (ex lapide aliquo exſtante) *potius* (optandus) *quàm lapſus ex lingua, adeò ſubitò ruina malorum advenit*: ex linguæ lubrico. Æſchylus:

Γλώσσῃ ματαίᾳ ζημία προσγίγνεται.

Euripides:

Ἀχαλίνων στομάτων
Ἀνόμου τ' ἀφροσύνας
Τὸ τέλος δυστυχία.

Inſignes ab hac culpa exitus Cornelii Gallii & Fabii Maximi, Auguſti temporibus. Adeò verum illud:

Ἡ γλῶσσα πολλοὺς εἰς ὄλεθρον ἤγαγεν.

Verſ. 21.

HOMO ACHARIS QUASI FABULA VANA, IN ORE INDISCIPLINATORUM ASSIDUA ERIT) ἄνθρωπος ἄχαρις, μῦθος ἄκαιρος, ἐν στόματι ἀπαιδεύτων ἐνδελεχισθήσεται. *Ut homo ingratus, ſic ſermo importunus: frequens tamen eſt in ore male inſtitutorum.* Idem ſenſus qui ſupra 15. 16.

v. 22. EX ORE FATUI REPROBABITUR PARABOLA) In contemtum veniet bona ſententia, quia eam non ſuo loco uſurpat, ut ſequitur.

Verſ. 23.

EST QUI VETATUR PECCARE PRÆ INOPIA, ET IN REQUIE SUA STIMULABITUR) Benè legit, ἐν τῇ ἀναπαύσει αὐτοῦ κατανυγήσεται, non οὐ κατανυγήσεται. Qui ob inopiam luxui & libidini ſe dare non poſſunt, vitam habent quietam, ſed eam quietem dolente animo tolerant. Terentius Adelphis:

- - - - hæc ſi neque ego, neque tu fecimus,
Non ſivit egeſtas facere nos. Tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum feciſti inopia,
Injurium eſt; nam, ſi eſſet unde fieret,
Faceremus.

Verſ. 24.

EST QUI PERDET ANIMAM SUAM PRÆ CONFUSIONE) δι' αἰσχύνην, hoc eſt, διὰ δυσωπίαν. Quod res, quamvis illicitas aut periculoſas, negare non audeat. Hæc eſt αἰδὼς, quæ μέγα σίνεται, quæ eſt ἁμαρτίας αἴτιον, ut diximus ſupra 4, 25.

ET AB IMPRUDENTI PERSONA PERDET EAM: PERSONÆ AUTEM ACCEPTIONE PERDET SE) Duplex interpretatio, ἐκ διττογραφίας nata irrepſit in textum. Nam in Græcis alius eſt, ἀπὸ ἄφρονος προσώπου: in aliis, ἀπὸ λήψεως προσώπου. Poſterius rectum; nam perverſus ille pudor ex alterius hominis reverentia naſcitur. Id autem eſt λῆψις προσώπου. Sic & infra 42, 2. αἰσχύνεσθαι & λαμβάνειν πρόσωπον conjunguntur.

Verſ. 25.

EST QUI PRÆ CONFUSIONE PROMITTIT AMICO) Ex pudore aliquid facturum ſe promittit: *Multi ſunt quos liberales facit frontis infirmitas.* Seneca de beneficiis 2. 1.

ET LUCRATUS EST EUM INIMICUM GRATIS) Poſtea ubi pœnitentia tactus fidem promiſſis non implet, pro amico inimicum ſibi quæſivit, idque חנם, δωρεάν, id eſt, fruſtra. μάτην, ἀπρόφασις, δωρεάν: nam omnibus his vocibus illud חנם redditur. Inimicum habet ſine cauſa, alia ſcilicet, quam ſua nimia in promittendo facilitate: neque enim ei nocuit quicquam:

Verſ. 26.

OPPROBRIUM NEQUAM IN HOMINE MENDACIUM) *Vitium grave*, nam μῶμος, ex מום Hebræo, vitium quodvis ſignificat, ut videre eſt Levit. 21, 17. & ſequentibus: 22, 20. & ſequentibus: 24, 19. 20. Num. 19, 2. Deut. 15, 21. 17, 1. Simile dictum Sophoclis:

- - - - οὐ καλὸν
ψευδῆ λέγειν· αἰσχρὸν γὰρ πρέπει σοὶ καλῶς.

ET IN ORE INDISCIPLINATORUM ASSIDUE ERIT) *Attamen in ore male inſtitutorum id perquam frequens eſt.* In Græco eſt δὲ, quod ſæpe valet attamen.

Verſ. 27.

POTIOR FUR) αἱρετὸν κλέπτης, minus malum αἱρετώτερος. Fur rarò furatur, Mendax nihil fermè agit aliud. Ex furto res, ex mendacio fama ſæpe, nonnunquam & vita in periculum adducitur.

PERDITIONEM AUTEM AMBO HÆREDITABUNT) Malè perire ſolent & fures, & mendaces. Fures ſæpe occidit is qui eos deprehendit; & cujus læſa fama eſt, ſolet ſe aut ſua manu aut per judicem ulciſci.

Baſil. Ep. LXXV. Mendacium, inquit, Diaboli fœtus eſt. Thomas opuſc. de erudit. Princip. Qui loquitur mendacium, Diaboli figuram gerit & imaginem: hic enim mendax eſt ab initio.

Verſ. 28.

MORES HOMINUM MENDACIUM SINE HONORE) Conſuetudo mentiendi ignominioſa eſt, ἀτιμία, in Græco, per μετωνυμίαν adjuncti pro concreto, quæ frequens Hebræis.

ET CONFUSIO ILLORUM CUM IPSIS SINE INTERMISSIONE) Hic in editione Sixtina novus eſt titulus: ΛΟΓΟΙ ΠΑΡΑΒΟΛΩΝ: quia pleræque ſententiæ quæ ſequuntur, comparationem quandam in ſe continent.

Tigur. vertunt, *familiaris homini mendaci eſt ignominia, ſummque dedecus comitatur eum aſſiduè.* Mendaces Magiſtratu apud Perſas excludi in perpetuum *Xenophon* in Cyro l. 3. autor eſt. *Inde* ei qui *ter* mentitus eſſet *perpetuum* indicebant *ſilentium*, referente *Diodoro lib. 3. Bibl. c.* 10. & *Arrian. l. 3. de geſt. Alex.* De mendacibus.

v. 29. SAPIENS IN VERBIS PRODUCET SEIPSUM) προάξει ἑαυτὸν, invenit rationes, quibus ad honores perveniat. Nam προάγειν eſt ad honores provehere; etiam Plutarcho in Numa. Pari ſenſu profectum & proceſſum dicunt Latini.

Sapi-

Digitized by Google

Sapientia & *eloquentia* ſunt nervi evehentes ad gubernationem & neceſſaria præſidia & ornamenta gubernatorum:

Σοὶ δ' ἔνι μὲν μορφὴ ἐπέων, ἔνι δὲ φρένες ἐσθλαί.

Mente vales juncta eſt facundis gratia dictis.

Verſ. 30.

QUI OPERATUR TERRAM SUAM, INALTABIT ACERVUM FRUGUM) θημωνιὰν, pro qua voce σωρὸν ponit Symmachus, Cantic. 7, 2.

QUI PLACET MAGNATIS EFFUGIET INIQUITATEM) Id eſt, etiamſi quid peccaverit, facilè pœnam effugiet. Semper hic interpres μεγιστᾶνας vertit magnatos.

Verſ. 31.

XENIA ET DONA EXCÆCANT OCULOS JUDICUM) σοφῶν in Græco, id eſt, quamvis ſapientum: efficiunt dona, etiam illa quæ molliori vocabulo ξένια vocantur, ne verum appareat: nam

- - - - *malè verum examinat omnis*
Corruptus judex.

ET QUASI MUTUS IN ORE AVERTIT CORRUPTIONES EORUM) Sixtina: καὶ ὡς φιμὸς ἐν στόματι ἀποτρέπει ἐλεγμούς, id eſt, *pari modo* (ſilentium) velut camus in ore avertit objurgationem. ἐλεγμὸς hoc ſenſu ſæpe uſurpat hic ſcriptor: comparat ſilentium donis, quod utrumque vim habeat animos divertendi à propoſito: Senſum Latinus bene pervidit.

De muneribus.

Hieronym. in c. 3. Micheæ ſic legit: *Munera excæcant oculos etiam ſapientum, & quaſi frenum in ore avertunt increpationes. Chryſoſt.* hom. LXIV. in *Job. Gravis*, inquit, *moribus eſt avaritia, oculos cæcat, & aures obſtruit, & quavis bellua ſæviores reddit.* Conf. *Deut.* 16, 19. Ideo *Juſtinianus* Imperat. §. *oportet* de mandat. Princ. Authent. Coll. 3. & Novell. 25. *Oportet*, inquit, *te purè ſumentem adminiſtrationem & ſine omni ſuffragio & præ omnibus aliis mundas ſervare manus Deo, nobiſque & legibus, & nullum contingere lucrum neque majus, neque minus.* Quo facit obſervatio *Plutarchi* libr. de Iſide. *Thebis*, ait, *judicum imagines viſuntur abſque manibus, & ſummi judicis oculi connivent, eo quod juſtitia nec muneribus capiatur, nec hominum cultu flectatur.* Pulcrè *Nazianz.* in diſtich. *Auro loquente iners eſt omnis oratio. Perſuadet enim illud etiamſi nullam vocem edat.*

verſ. 32. ET THESAURUS INVISUS) ἀφανής.

Ignotum argenti pondus & auri.

Ut Virgilius loquitur. Abdita terris lamina, ut Horatius. Sic talentum defoſſum Matth. 25, 18.

Verſ. 33.

MELIOR EST QUI CELAT INSIPIENTIAM SUAM, QUAM HOMO QUI ABSCONDIT SAPIENTIAM SUAM) Id eſt, melior eſt vir qui metu ne quid erret plurimum tacet, quàm is qui docere alios cum poſſet, non vult. Sequitur in Græcis quibuſdam: κρείσσων ὑπομονὴ ἀπαραίτητος ἐν ζητήσει κυρίου, ἢ ἀδέσποτος τροχηλατῶν τὴν ἰδίαν ζωήν, ubi, ὑπομονὴ ἀπαραίτητος eſt indefeſſa conſtantia. Sed abeſt hæc ſententia in Sixtino: Itaque ab aliquo aliunde adſcriptam, par credi eſt.

Seneca Epiſt. VI. *In hoc gaudeo aliquid diſcere, ut doceam. Si cum hac exceptione detur ſapientia, ut illa incluſam teneam, nec enunciem, rejiciam.*

CAPUT XXI.

A peccati iteratione & ſuperbia cavendum. Mores ſtulti & ſapientis, & illius immodeſtia in riſu, viſu, auditu, voce, & ſermone.

Verſ. 1. FILI, PECCASTI: NON ADJICIAS ITERUM) Cave in poſterum.

SED ET DE PRISTINIS DEPRECARE, UT TIBI DIMITTANTUR) *Ut tibi dimittantur*, addidit Latinus Interpres. Utramque partem pœnitentiæ benè expreſſit.

NEceſſaria quidem hæc ſunt *pœnitenti*: non tamen propriè *partes* ſunt *pœnitentiæ*; Hæ enim ſunt *contritio*, & *fides*. *Nova obedientia*, quæ fructus eſt pœnitentiæ, eſt deſiſtere à peccato. De periculo autem *perſeverantiæ in peccato*, pulcrè *Fulgentius* de fide ad Petrum c. 311. *Nullus*, inquit, *hominum debet ſub ſpe miſericordiæ Dei in ſuis diutius remanere peccatis, cum etiam in viſo corpore nemo velit ſub ſpe futuræ ſalutis diutius ægrotare. Tales enim, qui ab iniquitatibus ſuis recedere negligunt & ſibi de eo indulgentiam repromittunt nonnunquam ita præveniuntur repentino Dei furore, ut nec converſionis tempus, nec beneficium remiſſionis inveniant.* Non peccandum ſpe gratiæ.

Verſ. 2.

QUASI A FACIE COLUBRI FUGE PECCATA) Nam & primi peccati ſuaſor coluber appellatur.

ET SI ACCESSERIS AD ILLA SUSCIPIENT TE) Legit hic interpres δέξεται, quomodo eſt in libris Græcis quibuſdam: ſed vera lectio eſt δήξεται, quam repræſentat Sixtina. Perſtat enim hic ſcriptor in comparatione colubri qui mordet.

Notat Chryſoſt. emphaſin in voce *acceſſeris* homil. IIX. in Epiſt ad Roman. *Non enim*, inquit, *peccatum ad nos accedit, verum nos ad illud transfugimus*, additque *Diabolum inter nos habitare quaſi latronem quendam & tyrannum, qui niſi quem apprehenderit inermem ac ſolitarium in ſuas ſpeluncas deſcendentem, accedere ſanè cum ſuſtinet.* Fugiendum magis peccatum eſt, quam Satanas ipſe, qui ſtimulo quo nos transfigat deſtituitur, cum peccatum à nobis declinatur. Non autem peccatum tantum fugiendum, ſed etiam occaſio peccati, facies colubri, non ſolum coluber.

Verſ. 3.

DENTES LEONIS DENTES EJUS) Duplex figura: nam & initio *quaſi* ſubintelligitur, & ſecundum illud *dentes* vim exitialem ſignificat à ſpecie ad genus.

verſ. 4. QUASI ROMPHÆA BIS ACUTA) ὡς ῥομφαία δίστομος, ſecans ab utraque parte, חרבולה שני פיות: Jud. 3, 6. חרב פיפיות, Pſal. 149, 5. חרב פיות. Prov. 5, 4. Bicipitem ſolet dicere Hieronymus.

Δίστομον *quaſi ex duabus partibus ſcindens animam ſimul & corpus perforat, occidit, & ad gehennam tranſmittit*, dicente Rabano.

Verſ. 5.

OBJURGATIO ET INJURIÆ ANNULLABUNT SUBSTANTIAM) *Terriculum & contumelia deſtruent divitias.* καταπλήξεις eſt territare.

Multos neceſſe eſt timeat, quem multi timent.

ET DOMUS QUÆ NIMIS LOCUPLES EST ANNULABITUR SUPERBIA, SIC SUBSTANTIA SUPERBI ERADICABITUR) Sæpe evenit in hoc libro, ut duæ verſiones diverſorum interpretum in unam coaleſcerent. Hic in Græco eſt: οὕτως οἶκος ὑπερηφάνου ἐρημωθήσεται: *ſic & ſuperborum domus deſtruetur:* non minus ſcilicet quam rixoſorum. Superbus enim homo omnibus injuriam facit; itaq; mirum non eſt, ſi multos inimicos habeat.

Verſ. 6.

DEPRECATIO PAUPERIS EX ORE USQUE AD AURES EJUS PERVENIET) *Preces pauperis ex ore aurium ipſius tenus*: id eſt, non ultra quam ad aures perveniunt, animum non attingunt.

ET JUDICIUM FESTINATO ADVENIET ILLI) *Judicium ejus* (id eſt, pœna) *feſtinè eveniet.* Deus immiſericordes immiſericorditer tractat.

Verſ. 7.

QUI ODIT CORREPTIONEM VESTIGIUM EST PECCATORIS) In Græco; ἐν ἴχνει ἁμαρτωλοῦ, id eſt, per veſtigia incedit hominis peccare conſueti.

ET QUI TIMET DEUM CONVERTETUR AD COR SUUM) *In corde ſuo*: id eſt, monitus reſipiet: non committet ut quod fecit in conſuetudinem tranſeat.

Eſt enim *reprehenſio* veluti *quædam chirurgia affectionum animæ, medicamentum autem eſt probri inſimulatio*, ut pulcrè docet Clem. Alexand. l. 1. Pædag. c. 8.

Verſ. 8.

Digitized by Google

Verſ. 8.

NOTUS LONGE POTENS LINGUA AUDACI, ET SENSATUS SCIT LABI SE AB IPSO) *Longè celeber* (eſt vir) *longè potens*: (nam illud *audaci* in Græco non eſt) *at vir mente præditus intelligit ubi ille labitur.* Alios pertrahit in aſſenſum limpidus ille eloquentiæ torrens. At qui judicio & rerum cognitione valet, is ficta novit à veris diſcernere.

Verſ. 9.

QUI ÆDIFICAT DOMUM SUAM IMPENDIIS ALIENIS) Ære alieno, ἐν χρήμασιν ἀλλοτρίοις.

QUASI COLLIGIT LAPIDES SUOS IN HYEME) Legit ἑαυτῷ, pro ἑαυτοῦ, & εἰς χειμῶνα, quod & nunc codices nonnulli habent, pro εἰς χῶμα ταφῆς. Par ei eſt qui ad ſepulchrum ſuum lapides congerit, ſibi enim ruinam parat.

Verſ. 10.

STUPPA COLLECTA SYNAGOGA PECCANTIUM) Multitudo hominum malorum eſt velut ſtuppæ congeries, quæ facillimè ignem concipit. Cant. trium puer. 17.

ET CONSUMMATIO ILLORUM FLAMMA IGNIS) Addunt quidam codices, εἰς ἀπώλειαν. Sed id ſatis comprehenſum in voce συντέλεια, & abeſt in Sixtina. Peribit tam ſubitò, quàm quæ igne conſumuntur.

Verſ. 11.

VIA PECCANTIUM COMPLANTATA LAPIDIBUS) Facilis inceſſu, ut viæ ſtratæ.

Τὴν μὲν γάρ κακότητα καὶ ἰλαδὸν ἐστιν ἑλέσθαι
Ῥηϊδίως. λείη μὲν ὁδὸς, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει.

ET IN FINE ILLORUM INFERI, ET TENEBRÆ ET POENÆ) Chriſtianè admodum. At in Græco eſt tantum ἐπὶ ἐσχάτῳ αὐτῆς βόθρος ᾅδου. In fine ejus, id eſt, tandem ducit ad ſepulchrum, id eſt, ad mortem, à judice, aut ab iis quos læſerunt, aut à Deo denique

Verſ. 12.

QUI CUSTODIT JUSTITIAM CONTINEBIT SENSUM EJUS) *Qui legem* (Dei) *cuſtodit, is compos fit ſenſuum legis.* Confer. Johan. 7, 17, & id quod ſequitur.

verſ. 13. CONSUMMATIO TIMORIS DEI) Id eſt, finis ejus.

SAPIENTIA EST SENSUS) σοφίας πρόσληψις, ſapientiæ augmentum.

Verſ. 14.

NON ERUDIETUR QUI NON EST SAPIENS IN BONO. EST AUTEM SAPIENTIA QUÆ ABUNDAT IN MALO, ET NON EST SENSUS UBI EST AMARITUDO) Varias interpretationes ex varia lectione in unum miſcuerunt exſcriptores. Græca ſic habent οὐ παιδευθήσεται ὃς οὐκ ἔστι πανοῦργος, ἔστι δὲ πανουργία πληθύνουσα πικρίαν. Sicut ante πανοῦργος, ita hic πανουργίας vocem diſtinguit. eſt enim vox per ſe media. Obſervavit id Baſilius in Proverbia, dicens, πανοῦργον δεινὸν εἶναι, & laudabilem πανουργίαν eſſe eam: ἣ ἐστιν ἡ πεφρονημένη ἀναδέξασθαι τὸ ξένον τοῖς ἐπιβουλεύουσιν .... Ergo dicit hic ſcriptor ſubtilitatem quandam ingenii requiri in eo qui ad magnum doctrinæ faſtigium ſit perventurus. Sed aliam quoque eſſe ſubtilitatem, quæ de ſe producat malitiam. Id enim valet πικρία Deut. 29, 18. Act. 8, 23. Hebr. 12, 15.

Verſ. 16.

SCIENTIA SAPIENTIS TANQUAM INUNDATIO ABUNDABIT) Augetur quotidie ſicut diluvies. Vide Geneſ. 7, 9. & ſequentibus.

ET CONSILIUM EJUS SICUT FONS VITÆ PERMANET) ἡ βουλὴ αὐτοῦ ὡς πηγὴ ζωῆς. Nam πηγὴ non eſt in Sixtina. Fons vitæ Hebræis eſt fons perennis, Pſal. 36, 10. Prov. 10, 11. 13, 14. 14. 27. 16, 22. 18, 4. Jerem. 2, 13 17, 13. Apocal 7, 17. Non magis ei conſilium deerit, quàm aquæ fonti perenni. Ovidius de Homero.

.... cujus de fonte perenni
Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Verſ. 17.

COR FATUI QUASI VAS CONFRACTUM) Dolium Danaidum.

ET OMNEM SAPIENTIAM NON TENEBIT) Infuſa illi effluent. Quod hic libri nonnulli adjiciunt, ἐν ζωῇ αὐτοῦ, id Sixtina non habet.

Verſ. 18.

ET AD SE ADJICIET) Sibi applicabit.

AUDIVIT LUXURIOSUS) ἀσύνετος, imprudens.

PROJICIET ILLUD POST DORSUM SUUM) A tergo rejiciet, ut quæ non curamus.

Verſ. 19.

NARRATIO FATUI QUASI SARCINA IN VIA) Res moleſta ac tædioſa.

NAM IN LABIIS SENSATI INVENIETUR GRATIA) *At in labiis.* Placebunt, quæ vir ſapiens dixerit.

v. 20. OS PRUDENTIS QUÆRITUR IN ECCLESIA) Magno cum deſiderio expectatur ejus ſermo in ſenatu, aut concione.

ET VERBA ILLIUS COGITABUNT IN CORDIBUS SUIS) Hoc ſuo loco eſt in Sixtina. In aliis codicibus Græcis malè tranſponitur. Digna judicantur ejus verba, quæ inſigantur memoriæ.

Verſ. 21

TANQUAM DOMUS EXTERMINATA, SIC FATUO SAPIENTIA) Ut domus deſtructa, ſine ordine ac decore: lapides, non domus.

ET SCIENTIA INSENSATI INENARRABILIA VERBA) ἀδιεξέταστοι λόγοι, verba impræmeditata.

verſ. 22. COMPEDES IN PEDIBUS STULTO DOCTRINA, ET QUASI VINCULA MANUUM SUPER MANUM DEXTERAM) Etiam ſuper dextram. Ideò præcepta odit, quia videt futurum, ut per ea vetetur ſuis malis moribus vivere.

verſ. 23. FATUUS IN RISU EXALTAT VOCEM SUAM: VIR AUTEM SAPIENS VIX TACITE RIDEBIT) Explicatio fuſior ejus quod dictum ſupra 19, 27. Seneca: *Riſus ſit ſine cachinno.* De Jove, Virgilius:

Illi ſubridens hominum ſator atque Deorum.

Baſil. ad filium ſpiritual. *Noli diſſolutis labiis riſum proferre; amentia namque eſt cum ſtrepitu ridere: ſed ſubridendo tantummodo mentis lætitiam indica. Gregor. Nazianz. in Tetraſtich.*

Riſum mereatur quilibet riſus procax.
Triſtem eſſe præſtat, quam ſolutis moribus.

Verſ. 24.

ORNAMENTUM AUREUM PRUDENTI DOCTRINA) *Velut torques.*

ET QUASI BRACHIALE IN BRACHIO DEXTRO) Vide Eſa 3, 17.

v. 25. PES FATUI VELOX IN DOMUM PROXIMI) Nullis de cauſis ingerit ſe in alienum larem.

Hoc vitio notatus fuit *Crates Thebanus*, qui idcircò vulgò dictus Θυρεπανοίκτης, id eſt, oſtiorum apertor, quod in omnes domos irrumperet, & ſi quid diſplicuiſſet reprehenderet *Cynica* libertate, teſte *Laërtio* l. VI. c. 5. Quocirca Socrates, ut ſuos à curioſitate rerum alienarum avocaret, crebrò uſurpabat illud Homeri:

Ædibus in noſtris quæ prava aut recta geruntur.

Verſ. eod.

ET HOMO PERITUS CONFUNDITUR A PERSONA POTENTIS) In Græcis exemplaribus quibuſdam eſt ἀπὸ προσώπου, quod hic interpres explicavit, addita *potentis* voce. Sed melior eſt lectio altera, ἀπ' αὐτοῦ, à tali more abſtinebit: quod & ſequentia firmant.

v. 26. STULTUS A FENESTRA PROSPICIET IN DOMUM) Imò à janua, ἀπὸ θύρας. Curioſus introſpector eſt rerum alienarum.

VIR AUTEM ERUDITUS FORIS STABIT) Vir benè inſtitutus foris commodum expectabit ejus què aditurus eſt: id enim eſt verecundi. Vide Deut 24, 11.

verſ. 27. STULTITIA HOMINIS AUSCULTARE PER OSTIUM) Quid intus geratur.

ET PRUDENS GRAVABITUR CONTUMELIA) βαρυνθήσεται ἀτιμίᾳ. Vir prudens non poterit talem injuriam non graviter ferre.

verſ. 28. LABIA IMPRUDENTIUM STULTA NARRABUNT) *Loquacium labra diſſerunt de iis quæ ad ſe non pertinent.* Ut Olus apud Martialem.

VERBA AUTEM PRUDENTIUM STATERA PONDERABUNTUR) Id eſt; ſapientes, quid dicturi ſint prius intra ſe ad libellã exigunt: nihil dant niſi coctũ.

v. 29. IN ORE FATUORUM COR ILLORUM: ET IN CORDE SAPIENTUM OS ILLORUM) Dictum elegans. Illorum mens in lingua natat, hi linguam mente comprimunt.

v. 30. DUM MALEDICIT IMPIUS DIABOLUM, MALEDICIT IPSE ANIMAM SUAM) Nempe quia paribus paria conveniunt. Impius autem ingenium trahit de Satana: ita ut etiam ex eo natus dicatur Joh. 8. 44

verſ. 31. SUSURRO COINQUINAT ANIMAM SUAM, id eſt, dum alios vult dedecorare, ſemet dedecorat:

ET

Digitized by Google

ET IN OMNIBUS ODIETUR, ET QUI CUM EO MANSERIT, ODIOSUS ERIT: TACITUS ET SENSATUS HONORABITUR) Prò his omnibus in Græcis tantum eſt: καὶ ἐν πάσῃ παροικίᾳ μισηθήσεται. At in Sixtina: καὶ ἐν παροικίᾳ μισηθήσεται, rectè: *Odio erit omni viciniæ.*

Notat in hac altera capitis parte B. *Chytræus* deſcriptionem veræ Sapientiæ, & antitheſin ſtultitiæ: *Sapientia eſt vera agnitio Dei, & vera pietas regens conſilia & actiones vitæ omnes juxta verbum Dei. Stultitia eſt ignoratio & contemtus Dei, errans in opinionibus, conſiliis, dictis, & factis. Quia non verbum Dei, quod unica veritatis norma eſt, ſed ſui capitis ſomnia ſequitur. Recitat autem Siracides quinque vel* ſex diſcrimina, quibus ſtulti & ſapientes agnoſci & diſcerni *poſſint. Sapiens ſua judicia, conſilia, mores, actiones & vitam totam dirigit ad normam mentis divinæ expreſſam in verbo, in quo ſe patefecit Deus. Stultus ſpreta verbi divini regula ſui capitis ſomnia ſequitur. Sapientes ſunt dociles, patiuntur ſe verbo Dei erudiri, moneri & regi. Stulti ſunt indociles & pertinaces. Sapientum conſilia dicta & facta ſunt ordinata, recta, ſalutaria, & hominibus ſanis grata & ſuavia. Stultorum verò conſilia & ſermones ſunt inordinati, confuſi, diſtorti, inutiles & pernitioſi. Sapientes ſunt modeſti, verecundi, circumſpecti, graves. Stulti ſunt curioſi,* πολυπράγμονες, *imprudentes, præcipites. Sapientes ſunt in loquendo cunctantiores, circumſpecti, prudentes, & verba ſingula aurificis libella expendunt. Stulti ſunt garruli, præcipites, futiles,* ἀθυρόγλωσσοι, ἀχαλινόστομοι. *Sapientes ſunt graves, ſedati, alieni ab omni ſcurrili levitate. Econtra per riſum multum debes cognoſcere ſtultum.*

CAPUT XXII.

Stulti inutiles, contemtibiles (etiam indiſciplinati liberi) inemendabiles, & intolerabiles; & de cavendis vitiis amicitiam violantibus.

Verſ. 1.

IN LAPIDE LUTEO LAPIDATUS EST PIGER) συνεβλήθη, & hic & ſequenti commate ſumſit interpres in ſenſu quo συμβαλεῖν ἴσα κακά, id eſt, jacere dixit Sophocles: ſed revera ponitur hic in ſenſu comparandi. Hoc dicit: Pigrum Lapidi per madorem corrupto eſſe ſimilem, id eſt, nulli uſui.

ET OMNES LOQUENTUR SUPER ASPERNATIONEM ILLIUS) *Quivis ſibilabit*, ad ſignificandum *ejus* contemptum. Exſibilare ſpernentium eſt. Lament. 2, 15 Ezech. 27. 36.

SIc ferè etiam & Tigurini: *Lapidi conſpurcato comparandus eſt piger, quem ignominiæ cauſa omnes irrideant.* Pro *pigro* Arabs & Syrus *ſtultum* habent. Pigritia enim ſpecies eſt ſtultitiæ, quæ hominem non tantum otioſum ſibique & aliis inutilem facit, ſed & noxium, multiſque vitiis commaculat, quum otium & pigritia pulvinar Diaboli ſit, & cauſa omnis mali.

Verſ. 2.

DE STERCORE BOUM LAPIDATUS EST PIGER) Comparatur bubulo ſtercori.

OMNIS QUI TETIGERIT EUM EXCUTIET MANUS) *Quiſ ſuſtulerit de terra*; qui expertus eſt, uti eo nolet.

Verſ. 3.

CONFUSIO PATRIS EST DE FILIO INDISCIPLINATO) Euripides de liberis:

Καὶ γὰρ κακοὶ γεγῶτες, αἴσχιστον νόσος.

FILIA AUTEM IN DEMINORATIONE FIET) *Filia verò* (nempe malè edocta ἀπαιδευτος) *erit ad damnum.* Volet incedere cenſus induta nepotum, & habere patrimonia de auribus pendentia.

v. 4. FILIA PRUDENS HÆREDITAS VIRO SUO) Optimè ſenſum vertit. Helleniſtæ, quia non habebant voces quibus Hiphil Hebræum redderent, activum ſimplex pro duplici activo poſuere. Ita βασιλεύειν eſt pro המליך, facere regnare. Et hæc ipſa vox κληρονομεῖν, pro הנחיל, Prov. 13, 22. Senſus eſt: Filia prudens ſuum virum locupletabit, nempe moderatè rebus utendo. Legendum autem κληρονομήσει ἄνδρα, ut in Sixtina, non ἀνδρός.

NAM QUÆ CONFUNDIT IN CONTUMELIAM FIT GENITORIS) *Et quæ dedecorat maritum* (ad egeſtatem eum redigendo ſumptibus) *dolori eſt ei quæ ipſam genuit.*

Verſ. 5.

PATREM ET VIRUM CONFUNDIT AUDAX) Patrem & virum dedecorat θρασεῖα, quæ omnia audet facere, quæ famam non veretur.

ET AB IMPIIS NON MINORABITUR) Alieno loco inſertum hoc, nec eſt in Græcis.

AB UTRISQUE AUTEM INHONORABITUR) *Spernetur*, ἀτιμασθήσεται. *Ab utroque*, id eſt, à Patre & marito.

Ver 6.

MUSICA IN LUCTU IMPORTUNA NARRATIO) *Cantica in luctu importuna converſatio.* Hoc ſignificatu διηγήσεις etiam infra habes 38, 26.

FLAGELLA ET DOCTRINA IN OMNI TEMPORE SAPIENTIA) In Græco: μάστιγες δὲ καὶ παιδεία ἐν παντὶ καιρῷ σοφίας: ſed legendum omnino: μάστιγες δὲ καὶ παιδεία ἐν καιρῷ, σοφία. At flagra & caſtigatio in tempore, ſapientia: id eſt, opera ſapientiæ. Quæ hic ſequuntur in Græcis quibusdam, ſicut in Latinis abſunt, ita & in Sixtina.

Sic & *Syrus*: *Sicut Muſica inter luctum narratio importuna,* (ita) *correptio & doctrina in omni tempore* (ex adverſo) *ſapientia eſt, id eſt, ſapientiam parit.*

Verſ. 7.

QUI DOCET FATUUM, QUASI QUI CONGLUTINAT TESTAM) Perinde perdit operam, ac ſi teſtarum fragmenta glutine velit jungere.

verſ. 8. QUASI QUI EXCITAT DORMIENTEM DE GRAVI SOMNO) Id eſt, veterno laborantem.

verſ. 9. CUM DORMIENTE LOQUITUR) Cum dormitante, νυστάζοντι. In Gloſſis: νυστάζω, dormito.

QUI ENARRAT STULTO SAPIENTIAM) Hoc *ſapientiam* non malè interpres addit: nam in Græco tantum eſt: ὁ διηγούμενος μωρῷ.

ET IN FINE NARRATIONIS DICIT, QUIS EST HIC? Legit τίς ἐστι. Sed Græci codices habent, τί ἐστι, quid eſt quod ais? ut ſolent auditores ſupini.

Pythagoræ hoc erat ſymbolum: *In nive ne ſcribito*: hoc eſt, incapacibus & mollibus animis dogmata tua ne committas. Proverbium Ben Sira Alph. 1. L. v. Lamed hoc erat. *Sapientem nutu, & ſtultum fuſte.*

Verſ. 10.

SUPRA MORTUUM PLORA, DEFECIT ENIM LUX EJUS: ET SUPRA FATUUM PLORA, DEFECIT ENIM SENSUS) Hic mutila eſt editio Sixtina. Aliæ editiones rectè & plenè: ἐπὶ νεκρῷ κλαῦσον, ἐξέλιπε γὰρ φῶς, καὶ ἐπὶ μωρῷ κλαῦσον, ἐξέλιπε γὰρ σύνεσις, ἐξέλιπε φῶς: *Occidit brevis lux*: ut ait Catullus. Et bene mentem luci comparat: nam quod lux corpori, id mens animo.

Verſ. 11.

MODICUM PLORA SUPER MORTUUM, QUONIAM REQUIEVIT. NEQUISSIMI ENIM NEQUISSIMA VITA, SUPER MORTEM FATUI) Brevius elegantiusque in Græco: ἥδιον κλαῦσον ἐπὶ νεκρῷ ὅτι ἀνεπαύσατο. τοῦ γὰρ μωροῦ ὑπὲρ θάνατον ἡ ζωή. *Levius fle ſuper mortuo*: (quàm ſuper ſtulto) *requievit enim*: (is qui mortuus eſt) *at ſtulti vita ſuper mortem flebilis.* Quidam ζῶντες τεθνήκασι, ut oſtendit Paulus 1. Tim. 5, 6. nempe qui à Deo ſeparati ſunt. Deus enim animo, quod animus corpori. Vide quæ dicta à nobis & aliis ad Matth. 8, 22.

Verſ. 13.

LUCTUS MORTUI SEPTEM DIES) More antiquiſſimo. Gen. 50, 10. Vide quæ attulimus ad Matth. 9, 23.

FATUI AUTEM ET IMPII, OMNES DIES VITÆ ILLORUM) Semper lugendi tales. Cenotaphia ejus generis hominibus exſtruebant Pythagorici.

Tigurin: *Mortuum tamen levius defleat, utpote quieſcentem: vita verò ſtulti morte pejor eſt.* Syrus: *Non eſt plorandum ſuper mortuo qui requieſcit: pejor enim morte eſt vita prava. S. Anſhelmus* etiam *peccatum pejus* eſſe *ipſa morte inferni* pronunciabat, *Peccatum quantum malum?*

Digitized by Google

bat, cum diceret, ut in vita ejus habetur, *ſi hinc inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem ac neceſſariò mihi alterutrum eligendum foret, mallem in infernum inſilire quam peccatum committere.* Alius tamen hic ſenſus: nimirum, quod *major cauſa ſit plorandi vitam fatui, qui quamdiu vivit, ſubinde peccata peccatis addit, ſuamque auget condemnationem.* Dum autem moritur, peccando ceſſat, & ſi pœnitentiam ante mortem agat, beatitudinem adit.

Verſ.14. CUM STULTO NE MULTUM LOQUARIS] Neque cum femina, addunt Rabbini.

ET CUM INSENSATO NE ABIERIS.] *Ad inſipientem ne accedito.* Cauſa ſequetur: ſed interponunt hîc Græci codices nonnulli: ἀναισθητῶν γὰρ ἐξουθενήσει σου τὰ πάντα: *nam ut eſt ſtupidus, omnia tua* (dicta) *contemnet.*

Verſ. 15. ET NON COINQUINABERIS PECCATO ILLIUS] In Græco: ἐν τῷ ἐντιναγμῷ αὐτοῦ, jaculatione ipſius, id eſt, ſputo. Per ſputum autem verba probroſa intelligit.

Verſ. 16. ET NON ACEDIABERIS IN STULTITIA ILLIUS] In Græco: καὶ οὐ μὴ ἀκηδιάσῃς ἐν τῇ ἀπονοίᾳ αὐτοῦ. *Ne tædio afficiaris, ob ipſius vacordiam.* ἀπόνοια eſt væcordia, ſive perdita quædam audacia, cujus deſcriptionem habes apud Theophraſtum. ἀκηδία autem tædium. Pſalm. CXIX.28. interdum dolor, mœror, Eſ. LXI.3. Baruch.III.1. & inde verbum ἀκηδιάζειν, Pſalm. CXLIII.4.

Verſ.17. SUPER PLUMBUM QUID GRAVABITUR? ET QUOD ALIUD ILLI NOMEN QUAM FATUUS?] Græcè, ὑπὲρ μόλυβδον τί (ita ponendi accentus) βαρυνθήσεται· καὶ τί ὄνομα αὐτῷ, ἀλλ' ἢ μωρός; Ita enim Sixtina, non ut in aliis codicibus: ἀλλ' ἢ μόλυβδος. *Eſt aliquid plumbo gravius, & quod nomen* (ei rei) *aliud quàm ſtultus?* Ejus præſentia & ſermones omnibus graves ſunt ſupra quàm dici poteſt.

Verſ. 18. ARENAM ET SALEM ET MASSAM FERRI FACILIUS EST FERRE, QUAM HOMINEM IMPRUDENTEM, ET FATUUM, ET IMPIUM] In Græco tantum eſt, *hominem imprudentem:* & ſumta eſt ſententia ex Prov. XXVII.3.

Bernhard. Tract. de vita ſolitar. *Malus homo,* inquit, *nunquam tutè ſecum habitat, quia cum malo homine habitat: & nemo ei moleſtior eſt, quam ipſe ſibi.* Si ſibi, utique & aliis.

Verſ.19. LORAMENTUM LIGNEUM COLLIGATUM IN FUNDAMENTO ÆDIFICII NON DISSOLVETUR] ἱμάντωσις, quod hic loramentum vertitur (ſicut in Gloſſis ἱμάντωμα, loramentum) eſt, Suida explicante, δέσις ξύλων τῶν ἐμβαλλομένων ἐν τοῖς οἰκοδομήμασι. Hieronymo lignum, quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur.

SIC ET COR CONFIRMATUM IN COGITATIONE CONSILII] Sequitur in Græcis: ἐν καιρῷ οὐ δειλιάσει. *In agendi tempore non trepidabit.* Sic enim rectius in Sixtina, quàm in aliis: Ἐν παντὶ καιρῷ φόβῳ οὐ δειλιάσει. Senſus eſt, conſtantem eſſe eum in agendo, qui priusquam agat, cauſas agendi, & conſequentia ita expendit, ut dicere poſſit:

Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.

Vide quæ dicta ad Matth. VII. circa finem.

Verſ. 20. COGITATUS SENSATI OMNI TEMPORE METU NON DEPRAVABITUR] Aliter in Græco: καρδία ἡδρασμένη ἐπὶ διανοίᾳ συνέσεως, ὡς κόσμος ψαμμωτὸς ἐπὶ τοίχου ξυστοῦ. *Animus fixus ſuper conſilio prudente, eſt ut arenatum tectorium in pariete bene adæquato.* Sicut tale tectorium imbrem non metuit, ita nec ille adverſa. Tectoria ex luto diffluunt, & disjiciunt parietem. Ezech. XIII.10.12.

Verſ.21. SICUT PALI IN EXCELSIS, ET CÆMENTA SINE IMPENSA POSITA CONTRA FACIEM VENTI NON PERMANEBUNT: SIC ET COR TIMIDUM IN COGITATIONE STULTI CONTRA IMPETUM TIMORIS NON RESISTET] Nihil de cæmento in Græco, ut cujus mentio præceſſerit: ſed ſic: χάρακες ἐπὶ μετεώρου κείμενοι κατέναντι ἀνέμου οὐ μὴ μείνωσιν, οὕτως καρδία δειλὴ ἐπὶ διανοήματι μωροῦ κατέναντι παντὸς φόβου οὐ μὴ ὑπομείνῃ. χάρακες ſunt vari qui à venatoribus poni in ſummis montibus ſolent: qui χάλικες Theocrito in Epigrammate: χάλικες δ' ἀγριταγῆς αἰ ὄρη. Tales varos vehemens ventus disjicit. Pari modo homo levis metu quovis ingruente de ſententia dejicitur.

Verſ.22. SICUT COR TREPIDUM] Deeſt hæc ſententia in Græco, & rectè:

B. *Chytræus* ita de hoc loco: *Inſignis ſententia eſt de fide, quæ eſt fiducia cordis in Deo nobis propitio & favente acquieſcens, & certo ſtatuens ſe Deo curæ eſſe, ſe propter Chriſtum mediatorem à Deo diligi, exaudiri & in omnibus periculis juvari, defendi & æterna ſalute donari. Hæc fides reddit cor tranquillum & lætum, ut in periculis & ærumnis omnibus non frangatur trepidatione, metu & terroribus ullis, ſed ſolidæ petræ Chriſto conſtanter innitatur & omnes dubitationum & pavorum fluctus à ſe repellat & vincat. Matth.7. Firma fide innitens Deo, ſimilis eſt homini prudenti, qui ædificavit domum ſuam ſuper petram. Et in Pſalm.124. Qui confidunt in Domino, tanquam mons Sion non commovebuntur. Pſalm.61. Nonnè Deo erit ſubjecta anima mea &c.* Hæc Chytræus. Non abſimiliter B. Oſiander: *Hæc in commode converſa hanc habent ſententiam: Quemadmodum domus firmis compagibus ligneis connexa, etiam turbine ventorum graviter impulſa non diſſolvitur; ita etiam cor confirmatum in ſententia ſui conſilij (temporibus adverſis) non muliebriter trepidat. [Magnum autem donum Dei eſt; ſi quis etiam in triſtibus eventibus certo ſtatuere poteſt, quod conſilia ſua recta, honeſta, & pia fuerint, etiamſi eventus non ſemper ſtatim reſpondeat. Ut autem hanc animi certitudinem & firmitatem conſequamur, neceſſe eſt, ut verbo Dei ſimus probè eruditi, & ut ſecundum illud conſilia & actiones noſtras inſtituamus. Sic etiam in aſperrimis caſibus bona & tranquilla conſcientia fruemur.] Nunc per collationem oſtendit, quam miſera res ſit, quando conſcientia non eſt certa, firma & quieta.* Sicut ornatus arenoſus in pariete limpido; & ſicut paleæ in excelſis & cæmenta ſine impenſa poſita contra faciem venti non permanebunt, ſic & cor timidum in cogitatione ſtulti contra impetum timoris non reſiſtet. *Hæc incommode converſa hanc habent ſententiam: Quemadmodū cæmentum in pariete infirmo, aut ſepes in alto loco poſita impetuoſis ventis ſubſiſtere nequeunt; Sic etiam cor timidum in deliberationibus ſtultorum conſiſtere nequit, ſtolide enim conſultant: deinde quam primum negotium non ex animi ſententia ſuccedit mulìebriter trepidant, nec, quid conſilij capiant, inveniunt. [Non enim in rebus adverſis firmiter ſtare poteſt cor hominis, quod non innititur mandatis & promiſſionibus divinis.*

Verſ. 24. PUNGENS OCULUM DEDUCIT LACHRYMAS) νύσσων hîc non eſt pungere, ſed vellere, vellicare: quod terere dixit Terentius:

— — una falſa lachrumula.
Quam oculos terendo miſerè, vix vi expreſſerit.

ET QVI PUNGIT COR PROFERT SENSUM) Qui animum alicujus irritat, efficit ut prodeat ultio.

V.25. MITTENS LAPIDEM IN VOLATILIA) Ut ille apud Horatium, qui

inſequitur corvos teſtaque lutoq;.

DEJICIET ILLA) *Abiget.* Id enim eſt ἀποσοβεῖ; ut Deut. XXVIII.26. Jerem. VII.33. In Gloſſis, ἀποσοβῶ, abigo.

SIC ET QVI CONVITIATUR AMICO DISSOLVIT AMICITIAM) Malunt multi amicum quàm dictum perdere. ὀλίγοι δύνανται συνημερεύειν τῷ λυπηρῷ, ait Ariſtoteles Nicom. VIII.6.

Verſ. 26. AD AMICUM ETSI PRODUXERIS GLADIUM NON DESPERES) *Adverſus amicum etiamſi gladium eduxeris, noli deſperare:* reſarciri poſſe amicitiam.

EST ENIM REGRESSUS) Eſt locus pœnitentiæ. Sic ἐπάνοδος ſumitur ſuprà XVII.18.

AD AMICUM SI APERUERIS OS TRISTE NON TIMEAS) Non eſt *triſte* in Græco. Aperire os hîc ſignificat durum aliquid eloqui.

EST ENIM CONCORDATIO) *Datur reconciliatio* in talibus.

EXCEPTO CONVITIO ET IMPROPERIO) In Græco tantum πλὴν ὀνειδισμοῦ, exceptâ beneficii exprobratione. Sic ὀνειδίζειν ſuprà habuimus XX.14.

ET SUPERBIA) Id eſt, contemtu amici.

ET MYSTERII REVELATIONE) Arcani crediti:

Digitized by Google

Ὅστις λόγῳ γὰρ παρακαταθήκην παραλαβὼν,
Ἐξώπτει ἄδικος ἐστὶν, ὁ ἀκρατὴς ἄγαν.

Ait Anaxandrides:

ET PLAGA DOLOSA] Nocumenta per inſidias illata. Quidquid nocet πληγὴ dicitur, ut Hebræis נגע & נגף.

IN HIS OMNIBUS EFFUGIET AMICUS] *Propter hæc effugiet quivis amicus.* Id eſt, quamvis lenis & patiens.

Verſ. 28. FIDEM POSSIDE CUM AMICO IN PAUPERTATE ILLIUS) Id eſt, ſerva fidẽ in adverſis.

UT ET IN BONIS ILLIUS LÆTERIS] Ut & rerum meliorum ſis particeps.

Verſ. 29. UT ET IN HÆREDITATE ILLIUS COHÆRES SIS] Ut cum ipſo fruaris iis quæ ipſi mancupij jure obvenient. Quod hîc in Græcis quibuſdam ſequitur: οὐ καταφρονητέον γὰρ ἀεὶ τῆς περιγραφῆς, οὐδὲ θαυμαστὸς πλούσιος νοῦν οὐκ ἔχων, id abeſt in Sixtina. Videtur autem quiſquis ejus ſententiæ auctor eſt, περιγραφῆς nomine intellexiſſe res arctas.

Verſ. 31. ANTE IGNEM CAMINI VAPOR ET FUMUS IGNIS INALTATUR] In Græco tantum, *vapor & fumus.* Plautus: *flamma fumo proxima eſt.*

SIC ET ANTE SANGUINEM MALEDICTA, ET CONTUMELIÆ ET MINÆ] Pro his omnibus in Græco eſt, λοιδορίαι, *convitia.* Alexis:

— φιλεῖ γὰρ ἡ μακρὰ συνουσία,
Καὶ τὰ συμπόσια τὰ πολλὰ καθ' ἡμέραν, ποιεῖν
Σκῶψιν· ἡ σκῶψις δὲ λυπεῖ πλεῖον ἢ τέρπει πολύ.
Τοῦ κακῶς λέγειν γὰρ ἀρχὴ γίνετ'. ἂν δ' εἴπῃς ἅπαξ,
Εὐθὺς ἀντήκουσας ἐστι· λοιδορεῖσθαι λείπεται,
Εἶτα τύπτεσθαι δέδεικται, καὶ παροινεῖν· ταῦτα γὰρ
Κατὰ φύσιν πέφυκεν οὕτως. καὶ τί μάντεως ἔδει;

Verſ. 30. AMICUM SALUTARE NON CONFUNDAR] Scripſit interpres *ſalvare.* Eſt enim in Græco σκεπάζειν. Nullus pudor me prohibebit quo minus amico periclitanti opem feram.

A FACIE ILLIUS NON ME ABSCONDAM, ET SI MALA MIHI EVENERINT PER ILLUM SUSTINEBO] *Suſtinebo* non eſt in Græco. Senſus eſt: non vitabo amici conſpectum, etiamſi ipſius cauſa incommoda mihi aliqua obvenerint.

Verſ. 32. OMNIS QUI AUDIET CAVEBIT SE AB ILLO] Pendet à ſuperiori, *etiamſi, quisquis audiet* mihi ſcilicet propter illum mala eveniſſe, *ſibi ab eo caveat,* non dimovebor ab amicitia talibus exemplis.

Verſ. 33. QUIS DABIT ORI MEO CUSTODIAM] Id eſt, utinam habeam in ore cuſtodiam. Sic enim Hebræi uſurpant מי יתן.

SIGNACULUM CERTUM] *Signaculum ſolers,* id eſt, magna arte factum.

UT NON CADAM AB IPSIS] *Per ipſa,* nempe labia. Additur in Græco, ἀπ' αὐτῆς, id eſt ſubito.

ET LINGUA MEA PERDET ME] Vide ſupra XX. 20.

De amico. Pertinent ad has gnomas de amicitia ſententiæ P. Syri: *Amicum perdere eſt damnorum maximum. Tanti homo eſt abſque amico, quanti corpus ſine ſpiritu.* Item: *Amicitia coagulum eſt fides:* Item: *Amicum, an nomen habeas, aperit calamitas. Amico ea exhibeto, quæ* velis tibi. *Ambroſ.* l. III. de Offic. c. 16. *Amicus neque noxio gratificari, neque innocenti inſidiari.*

CAPUT XXIII.

Oratio adverſus pravas cogitationes, ſuperbiam & ventris cupidinem. Pædia oris adverſus vitia linguæ, imprimis verò circa tabulam primam pejerationes, & blaſphemiam. Pædia item mentis contra vitia tabulæ ſecundæ, iracundiam, & concupiſcentiam veneream, quæ oculos Dei nec fugit, nec vindictam effugiet.

V. 1. DOMINE PATER, ET DOMINATOR VITÆ MEÆ) ζωῆς μου, ut in Sixtina. Nam alii libri habent ζωῆς ἀνθρώπων. Videtur hæc precatio cohærere cum iis quæ præceſſere XXII. 22. & titulus de amicitia inter illa inſertus alieno loco.

NE DERELINQUAS ME IN CONSILIO EORUM) *Ne permittas me regi illorum* [ſtultorum] *conſilus,*

NEC SINAS ME CADERE IN ILLIS) Id eſt, per illos, in gravia mala incidere.

Verſ. 2. QUIS SUPERPONIT IN COGITATU MEO FLAGELLA) Id eſt, utinam ſemper ſit aliquis, qui me caſtiget, ubi ulla mihi inſedit mala cogitatio. μάστιξ per translationem dicitur omne id quod cum aliquo doloris ſenſu nos docet. Vide ſuprà XXII. 6.

ET IN CORDE MEO DOCTRINAM SAPIENTIÆ) Et qui me in rectam viam monendo retrahat.

UT IGNORATIONIBUS EORUM NON PARCANT MIHI) In Sixtina: ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασίν μου μὴ φείσωνται. Id eſt, *non parcendo delictis meis.* Delicta omnia ἀγνοήματα Helleniſtis Diximus ad Judith. V. 19.

ET NON APPAREANT DELICTA EORUM) Variat hic Græca lectio. Sixtina in textu habet: καὶ οὐ μὴ παρῇ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. Alii hæc cum ſuperioribus ſic habent: ἵνα ἐπὶ τοῖς ἀγνοήμασί μου μὴ φείσῃ σύ κύριε, ὅπως δὲ ὕβρεις τῶν ἐν ἐπαγγελίᾳ πλεονάζων μὴ παρῇ. Veram lectionem puto: καὶ παρῇ τὰ ἁμαρτήματά τις αὐτῶν: *ne quis illorum* (amicorum) *mea male facta diſſimulet.* Παρεῖναι diſſimulare, ut Eſth. VII. 4. & alibi:

V. 3. ET NE ADINCRESCANT IGNORANTIÆ MEÆ) *Et* non eſt in Græco: ſed ὅπως μὴ πληθυνθῶσιν αἱ ἄγνοιαί μου: *ne delicta mea creſcant.* Optimè:

Principiis obſta ſerò medicina paratur,
Cùm mala per longas invaluêre moras.

Ut & ſuprà diximus XVIII. 19.

ET PECCATA MEA ABUNDENT) Additur in Græcis quibuſdam εἰς πονηρίαν. Cujus ſenſus idem qui in verbis ſequentibus.

ET INCIDAM IN CONSPECTU ADVERSARIORUM MEORUM) Cadam inimicis ſpectantibus. Vox ὑπεναντίων pro inimicis frequens etiam apud puros ſcriptores Græcos.

ET GAUDEAT SUPER ME INIMICUS MEUS) Me cadentem ſcilicet conſpiciens. Conf. quæ ſuprà XVIII. 31 Quod hîc in editionibus quibuſdam Græcis ſequitur: ὧν μακρὰν ἐστιν ἡ ἐλπὶς τοῦ ἐλέους σου. Id abeſt à Sixtina.

V. 4. NE DERELINQUAS ME IN COGITATU ILLORUM) Hæc repetita ex commate primo, deſunt in Græcis.

V. 5. EXTOLLENTIAM OCULORUM MEORUM NE DEDERIS MIHI) *Meorum* non eſt in Græco. μετεωρισμὸς ὀφθαλμῶν eſt ſuperbia: Sic Græci ſuperbos vocant, τοὺς τὰς ὀφρῦς αἴροντας. Dicitur autem Deus dare in quod incidere aliquem patitur.

ET OMNE DESIDERIUM AVERTE A ME) In Græcis pleriſque eſt amplius: καὶ γιγαντώδη ψυχὴν ἀπόστρεψον διὰ παντὸς ἀπὸ δούλων σου, ἐπιθυμίας κενὰς καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Gigantea anima eſt ea quæ eò venit arrogantiæ, ut jura negat ſibi nata Sap. XIV. 6. ἐπιθυμίας ex eo quod præceſſit intellige κενάς, vota temeraria, qualia deſcribit ſic Rianus:

Αἰεὶ ὑπὸ ἀφραδίης καὶ ἀμπλακίῃσι νόοιο
Ἶσα Διὶ βρέμεται· ἀσφαλέως δ' ὑπὲρ αὐχένα ἴσχει
Καίπερ ἐὼν ὀλίγος· μνᾶται δ' ἐΰπηχυν Ἀθήνην.

Quod verò hîc in Græcis quibuſdam ſequitur: καὶ θεραπεύοντά σοι ἀεὶ κάτεχε, διὰ παντὸς, deeſt in Sixtina.

Verſ 6 AUFER A ME VENTRIS CONCUPISCENTIAS, ET CONCUBITUS CONCUPISCENTIÆ NE APPREHENDANT ME) Brevius in Græco: *Ventris cupido, & concubitus ne me detineant.* Id eſt, eſcæ aut potus nimii appetitus, aut veneris extra conjugium. In aureo carmine:

— κρατεῖν δ' εἰθίζεο τῶνδε,
Γαστρὸς μὲν πρώτιστα καὶ ὕπνου λαγνείης τε.

Bene autem conjunguntur iſta: ἐν πλησμονῇ γὰρ κύπρις.

ET ANIMÆ IRREVERENTI ET INFRUNITÆ NE TRADAS ME) Quod hîc ſequitur in Græcis quibuſdam, τὸν ἱκέτην σου, id abeſt à Sixtino. Latinus autem interpres unum Græcum ἀναιδεῖ duobus adjectivis Latinis expreſſit. Vox infruniti eſt apud Feſtum & Senecam. ψυχὴ ἀναιδὴς, ut infrà XXVI. 14. ὀφθαλμὸς ἀναιδὴς, ſcortum ſignificat.

De reprob. deſideriis, & tormentis. De reprobis *Beda* in Proverbiis: *Reprobi & in hoc ſeculo fatigantur deſideriis, & in futuro tormentis. Quis hoſtis,* ait Seneca Ep. XXXIX. *in quenquam tàm contumelioſus fuit, quàm in quoſdam voluptates ſunt. Tunc autem conſummata eſt infelicitas, ubi turpia non ſolum delectant, ſed etiam placent;* Impudentia in peccando. *& deſinit eſſe remedio locus. ubi quæ fuerunt vitia, mores fiunt.* De tali impudenti corde verè Xenophon: τὴν ἀναισχυντίαν μεγίστην εἶναι ἐπὶ πάντα τὰ αἰσχρὰ ἡγεμόνα, *impudentiam eſſe maximam ducem ad omnem turpitudinem.*

v. 7. DOCTRINAM ORIS AUDITE FILII) In Sixtina præponitur hic titulus: ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΟΜΑΤΟΣ. Sequitur deinde παιδείαν στόματος ἀκούσατε τέκνα, ſine illo ἀληθοῦ, quod malè addunt alii codices.

ET

Digitized by Google

ET QUI CUSTODIERIT ILLAM NON PERIET LABIIS] καὶ ὁ φυλάσσων, οὐ μὴ ἁλῷ ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ, id eſt, quam doctrinam quiſquis obſervaverit, is non capietur per labia ſua, is non efferet verba per jugulum reditura.

NEC SCANDALIZABITUR IN OPERIBUS NEQUISSIMI] Non eſt in Græco, nec ſenſui congruit.

Verſ. 8. IN VANITATE SUA APPREHENDITUR PECCATOR] *In imprudentia ejus*, (oris ſcilicet) *comprehenditur peccator*.

ET SUPERBUS ET MALEDICTUS SCANDALIZABITUR IN ILLIS] *In illis*, ſupple labiis, σκανδαλισθήσεται, id eſt, offendet.

Verſ. 9. JURATIONI NE ASSUESCAT OS TUUM] Monitum Evangelico præcepto viam parans. ἐκ πολυορκίας ψευδορκία, ut ait Philo, & faciles fieri ad jurandum homines contemptu religionis, dixit Ulpianus. Tractavimus hæc ad Matth. V. 34.

MULTI ENIM CASUS IN ILLA] Abeſt hoc à Græco.

Verſ. 10. NOMINATIO VERO DEI NON SIT ASSIDUE IN ORE TUO, ET NOMINIBUS SANCTORUM NON ADMISCEARIS : QUONIAM NON ERIS IMMUNIS AB EIS] Interpres hic ſanctos nobis poſuit pro ſancto, id eſt ; Deo. Nam in Græco pro his omnibus verbis hæc tantum habemus : ὀνομασίᾳ τοῦ ἁγίου μὴ συνεθισθῇς, ne aſſueſce illum Sanctum nominare. Inter nomina Dei eſt ſanctus. Eſ. XXX. 12. 15. Ezech. XXXIX. 7. Videtur interpres in animo habuiſſe morem Chriſtianorum non optimorum ; quos irridens paganus Poëta ſcribit :

Per cineres Pauli, per cani limina Petri.

Verſ. 11. SICUT ENIM SERVUS INTERROGATUS ASSIDUE] Id eſt, tortus: nam ἐξετάζεσθαι Græcis ſæpe id ſignificat, ut & Latinis quærere, unde quæſtio. Inter genera quæſtionum una eſt per flagra. Hoc μάστιξιν ἀνετάζεσθαι ; dixit Lucas, Act. XXII. 24. Sic II. Macc. VII. μετὰ ἀνετασμῶν καὶ μαστίγων. Adde quæ diximus ad Matth. XXVII. 19.

A LIVORE NON MINUITUR] *Non eget vibicibus.* Ita enim ſumitur ἐλαττοῦσθαι, in his ſcriptoribus, reſpondens Hebræo חסר, ut II. Sam. III. 29. Jer. XLIV. 18.

SIC OMNIS JURANS ET NOMINANS IN TOTO A PECCATO NON PURGABITUR] Id eſt, qui jurare & Deum nominare in conſuetudine habet, nunquam carebit peccato : ex uno peccato in alterum incidet.

Verſ. 12. VIR MULTUM JURANS] πολύορκος. Vide quod ſupra V, 9, adduximus ex Philone.

ET NON DISCEDET A DOMO ILLIUS PLAGA] Heſiodus :

'Ορκος δ' ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
Πημαίνει, ὅτε κέν τις ἑκὼν ἐπίορκον ὀμόσσῃ.

Verſ. 13. ET SI FRUSTRAVERIT DELICTUM ILLIUS SUPER IPSUM ERIT] ἐὰν πλημμελήσῃ, id eſt, ſi oblitus fuerit ſe juraſſe. שגג modò per ἀγνοεῖν, modò per πλημμελεῖν vertitur. Delictum ſuper ipſum erit, id eſt, etiam ſic reus erit.

ET SI DISSIMULAVERIT DELINQUET DUPLICITER] καὶ ἐὰν ὑπερίδῃ, id eſt, ſi meminerit quidem; ſed non tanti habeat, ut implere curet.

Verſ. 14. ET SI IN VACUUM JURAVERIT] Id eſt ; ſi ab initio cùm juraret ; joco id; non ſeriò fecerit, putetque elabi ſe poſſe dicendo.

'Η γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

NON JUSTIFICABITUR] Non recipietur iſta excuſatio.

REPLEBITUR ENIM RETRIBUTIONE DOMUS ILLIUS] πλησθήσεται γὰρ ἐπαγωγῶν ὁ οἶκος αὐτοῦ. *Imò malis implebitur domus ejus.* ἐπαγωγὴν hic ſume, ut ſupra II. 2. V. 10. X. 14.

De juramentis non frequentandis. Præclare *Auguſt.* ſerm. XXIIX. de verbis Apoſtoli: *Falſa juratio exitioſa eſt ; vera juratio pericu- loſa eſt, nulla juratio ſecura eſt. Chryſoſt. hom.* XII. in Matth: *Niſi juramentum* (frequens, ut poſtea explicat) *interdicatur, non poſſunt amputari perjuria: Ex juramento enim perjurium generatur. Nemo eſt enim qui frequenter jurat ; & non aliquando perjurium committat.* Conf. *Ex.* XX. 7. *Lev.* V. 4.

Verſ. 15. EST ET ALIA LOQUELA CONTRARIA MORTI] Legit benè ἀντιπαραβεβλημένη ; non ἀντιπεριβεβλημένη. *Eſt quædam elocutio cui mors reſpondet* ; Hebræi blaſphemiam non nominant ; ſed aut circumſcribunt ; aut per ἀντίφρασιν ſignificant. Vide legem Levit; XXIV. 15. 16. Poſtquam de juramentis dixit ; venit ad alia loquelæ peccata.

NON INVENIATUR IN HÆREDITATE JACOB] Abſit tam grave crimen à populo Iſraëlitico.

De blaſphemia etiam explicant *Rabanus, Lyrànus, Janſen. & Palacius.* Conf. *Lev.* XXIV. 14. 23. De *loquela* tamen *ſeductrice* ad apoſtaſiam alij nonnulli intelligunt : *Deut.* XIII. 1. 6. Poteſt utraque conjungi. Nam loquela hæreticorum ſeductrix & blaſphemia conjunctiſſima ſunt.

Verſ. 16. ETENIM A MISERICORDIBUS OMNIA HÆC AUFERENTUR] *Auferentur*: quaſi dicat, *Di meliora piis.* εὐσεβῶν hic pij, non, ut alibi, miſericordes.

ET IN DELICTIS NON VOLUTABUNTUR] *Non volutentur.* futurum pro precativo: *in delictis*, ſupple talibus.

Verſ. 17. INDISCIPLINATÆ LOQUELÆ NON ASSUESCAT OS TUUM] Malè in quibuſdam Græcis codicibus: ἀπολαιδευσίᾳ ὅρκου μὴ ἐθίσῃς τὸ στόμα σου. nam de juramento ſupra abſolutus eſt ſermo. Sixtina habet : ἀπαιδευσίαν ἀσυρῆ μὴ ἐθίσῃς τὸ στόμα σου. Eſt ἀπαιδευσία generale nomen ad omne id, quod non decet, ut ſupra IV. 30. XXI. 27. Ea generalitas hic reſtringitur ; addita voce ἀσυρῆ quod obſcœnum ſignificat, exponiturque à Græcis βδελυρὸς, ἀναίδεστος.

Verſ. 18. MEMENTO PATRIS ET MATRIS TUÆ : IN MEDIO ENIM MAGNATORUM CONSISTIS : NE FORTE OBLIVISCATUR TE DEUS IN CONSPECTU ILLORUM ; ET ASSIDUITATE TUA INFATUATUS IMPROPERIUM PATIARIS ; ET MALUISSES NON NASCI, ET DIEM NATIVITATIS TUÆ MALEDICAS] Benè legit μωρανθῇς, ut eſt in Sixtina, non μωρανθῇς, ut in aliis. Sed totus locus videtur ſic corrigendus & vertendus; μνήσθητι πατρὸς καὶ μητρὸς σου ; καὶ ἀναμέσον μεγιστάνων συνεδρεύῃς· μήποτε ἐπιλάθῃ ἐνώπιον αὐτῶν, καὶ τῷ ἐθισμῷ σου μωρανθῇς, καὶ θελήσῃς εἰ μὴ ἐγεννήθης, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ τοκετοῦ σου καταράσῃ. *Memor eſto* (nempe cum reverentia) *patris ac matris tuæ, etiamſi inter ſummates viros conſideas* ; *noli, cum apud hos es,* (illorum) *oblivisci, ac conſuetudine* (hâc mala) *deſipere, aut optare natum te non eſſe, aut exſecrari diem natalem.* Perſequens ea in quibus loquendo peccari ſolet, à Deo ad parentes, ut terreſtres deos, venit, docetque modicis ortum parentibus, etiamſi ad magnas ipſe pervenerit dignitates, nunquam debere ita de eis loqui, quaſi ipſorum ſe pudeat; id enim eſſe ſtultorum ; & initia ſua exſecrantium. Hoc contra illos eſt, qui dicunt non memini quis fuerim. Talis apud Sophoclem rex Oedipus, qui dicit:

'Εγὼ δ' ἐμαυτὸν παῖδα τῆς τύχης νέμων
Τῆς εὖ διδούσης, οὐκ ἀτιμασθήσομαι.
Τῆς γὰρ πέφυκα μητρός· οἱ δὲ συγγενεῖς
Μῆνες με μικρὸν καὶ μέγαν διώρισαν.

Curtius Rufus videtur mihi ex ſe natus, dicebat Tiberius.

Verſ. 20. HOMO ASSUETUS VERBIS IMPROPERII, IN OMNIBUS DIEBUS SUIS NON ERUDIETUR.

Syrus prò *probroſis* ponit *otioſa*. *Vir qui diſcit verba otioſa, omnibus diebus vitæ ſuæ ſapientiam non diſcet.* Sed rectius *Vatablus* : *Homo verbis probroſis aſſuetus diſciplinam per omnem vitam ſuam non admittet.* Qui enim hoc morbo laborant ; ut aliena vitia (nulla neceſſitate cogente) traducant, ii propria non corrigunt, ut rectè Oſiander.

V. 21. DUO GENERA ABUNDANT IN PECCATIS ; ET TERTIUM ADDUCIT IRAM ET PERDITIONEM] Ita ſolent præfari Hebræi, ubi res diverſas volunt comparare inter ſe, ut Proverb. XXX. 15. 18. 21. 24. 29. Similia habebis & infra XXV.

Non ergo illorum probandus ſenſus ; qui hoc dictum ad Novatianum abripiunt errorem: quod *bis peccare nimium ſit. Cum autem tertiò ſceleris idem admittitur pœna ſequatur, nec facilè locus ſit gratiæ.* *An hic Novatiani præſidium habeant?* Aliud ſibi velle gnomen præſentem *contextus* docet, ut & *modus loquendi* Ebræis uſitatus ; ut rectè obſervavit poſt alios Interpp. *Grotius.*

Verſ. 22. ANIMA CALIDA QVASI IGNIS ARDENS] Id eſt, homo iracundus.

NON EXTINGUETUR DONEC ALIQVID GLUTIAT] *Donec abſumtus ſit.* nam καταπίνεσθαι, eum ſenſum ſolet habere, ut videre eſt Pſ. CVII. 27. Eſ. XXVIII. 7. Oſ. VIII. 8. & alibi.

Si Cornelium à Lapide audias, anima calida eſt anima æſtuans libidine : quo etiam abit Syriaca verſio :

Digitized by Google

verſio: Anima quæ luxuriatur cum ignominia carnis ſuæ. Sed rectius de anima bile & ira æſtuante accipitur; ira enim eſt effervefcentia ſanguinis circa cor. Et de libidine æſtuante alterum genus intelligendum.

V.23. ET HOMO NEQUAM IN ORE CARNIS SUÆ NON DESINET, DONEC INCENDAT IGNEM] Legit male pro πόρνος, πονηρὸς, & pro σώματι, στόματι. Πόρνος apud Græcos nativos pro catamito poni ſolet. At Helleniſtis eſt, ὁ πορνομανὴς, qui ſcorta ſectatur. Itaque quod eſt 1.Corinth. V.9. & II.Corinth. VI.9. Epheſ.V.5. 1.Tim.I.10. πόρνος, id Syrus vertit זני. Ea autem vox ſignificat ſcortatores, ut videre eſt in Chaldaico, Jerem.IX.2. & hoc ſenſu ſemper uſurpant Rabbini. Bene autem dicitur πόρνος ἐν σώματι σαρκὸς αὐτοῦ: quia ὁ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. 1.Corinth.VI.18. totum quaſi corpus in partem delicti venit.

NON DESINET DONEC INCENDAT IGNEM) Donec Venere nimia, quaſi igne, adedatur. Vide ſuprà IX.3.

Verſ. 24. HOMINI FORNICARIO OMNIS PANIS DULCIS] Multivolum & multivagum deſcribit: qualem ſemet Ovidius II.4.

Non eſt certa meos quæ forma invitet amores;
Centum ſunt cauſæ, cur ego ſemper amem.

Quod ibi latè exſequitur. Omnis panis, id eſt, omnis Venus, quæ eſcæ & potui comparatur. Prov.V.15. XXX.20.

NON FATIGABITUR TRANSGREDIENS USQUE IN FINEM] *Donec moriatur.* Non prius eum vitia quàm vita deſeret. Omnia peccata hoc habent, quod quo frequentius fiunt, eò exuũtur difficilius: ſed hoc præcipue.

De igne libidinis. De *igne libidinis* ita *Chryſoſt.* hom. III. de verb. Eſ. vidi Dominum: *ut ignis ubi fœnum aliquod aut culmen arripit, nihil moratur, ſed ſimul lucidam accendit flammam; ita & ignis concupiſcentiæ, qui eſt in nobis ſimul atque per oculorum intuitum elegantem ac venuſtam attigerit formam, protenus exurit animum.*

Verſ. 25. OMNIS HOMO QUI TRANSGREDITUR LECTUM SUUM] Hic jam tertium genus, id eſt, mœchos deſcribit. παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, id eſt, tranſiens de ſuo lecto in alienum. Hi ſunt qui libidini addunt injuriam.

CONTEMNENS IN ANIMAM SUAM, ET DICENS, QUIS ME VIDET?] In Græco: *Dicens in animo ſuo, quis me videt?* Latebit, quod ago.

Verſ. 26. TENEBRÆ CIRCUMDANT ME] *Quæ in femina nox operit.* Tacitus Annalium XV.

ET PARIETES COOPERIUNT ME] *Abigit teſtem veloque, ſeraque* ait Martialis.

DELICTORUM MEORUM NON MEMORABITUR ALTISSIMUS] Quaſi Deus non curet talia. Sequitur in Græco: καὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων ὁ φόβος αὐτοῦ, ſupple, *tantum.* Satis ſe tutum putat, ſi humanos oculos effugiat.

Verſ. 27. ET NON INTELLIGIT] Hoc comma in Græco abeſt. Senſus eſt in præcedentibus & ſequentibus.

Verſ. 28. OCULI DOMINI MULTO PLUS LUCIDIORES SUNT SUPER SOLEM] Id eſt, perſpicaciores.

Πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμός.

ET PROFUNDUM ABYSSI] Non eſt in Græco, nec quod ſequitur, *hominum corda intuentes*, ſed eſt κατανοοῦντες εἰς ἀπόκρυφα μέρη, *noſcentes partium abſtruſiſſimas.*

Verſ. 29. DOMINO ENIM ANTEQUAM CREARENTUR, OMNIA SUNT AGNITA] Id eſt antequam fiant; quem ſenſum exigit membrum ſequens. κτίζεσθαι, Helleniſtis dicuntur omnia, quæ ullo modo producuntur. Itaque יצר plerunque κτίζειν vertitur, modo ποιεῖν, aut καταδεικνύναι. Et עשה plerumque ποιεῖν, interdum κτίζειν. Thales interrogatus an quis agens aliquid Deo latere poſſet, dixit, ne cogitans quidem. Idem hujus loci ſenſus.

SIC ET POST PERFECTUM RESPICIT OMNIA] Etiam poſt rem factam, videt eam, id eſt, ejus ſemper meminit.

Contra mœchorum cogitationes de tenebris circumdantibus. *Seneca* Ethnici minime Ethnica ſententia erat: *Etiamſi ſcirem homines ignoraturos, & Deum ignoſciturum, tamen peccare nollem ob peccati turpitudinem.* Interea præclare has cogitationes mœchorum retundit, & confundit *Chryſoſt.* hom.XI. in 1. ad Cor. *Noli dicere, in tenebris ſum, pariete claudor, quis me videt? Qui enim omnia corda noſtra effinxit, ipſe omnia novit. Quoniam tenebræ apud eum nihil obſcurius reddunt. Recte autem inquit peccator:* Tenebræ circumdant me & parietes: *Niſi enim in tenebris animus eſſet, non ſanè Dei timore abjecto tanta duceretur licentia. Nam niſi prius rationalis pars caligaret, non tam licenter peccata in nos impetum facere potuiſſent. Quamobrem* ne dicas, nemo me videt: *eſt namque qui ad animam uſque & ſpiritum articulos & medullas penetrat. Te autem ipſum non vides neque potes nebulas expellere, ſed tanquam muro undiq; circumdaris, & ſic nequis cœlum ſuſpicere.*

Verſ. 30. HIC IN PLATEIS CIVITATIS VINDICABITUR] Capitali ſupplicio afficietur in publico.

ET QUASI PULLUS EQUINUS FUGABITUR] Non eſt hoc in Græco.

ET UBI NON SPERAVIT, APPREHENDETUR] Id eſt, *Comprehenſus ubi minimè putabit.* Nam prius eſt comprehendi, quàm puniri.

Verſ. 31. ET ERIT IN DEDECUS OMNIBUS, EO QUOD NON INTELLEXERIT TIMOREM DOMINI] Excommunicabitur. Hæc Chriſtianè addidit interpres Latinus extra Græcum.

Verſ. 32. SIC ET MULIER OMNIS RELINQUENS VIRUM SUUM) *Omnis* non eſt in Græco. Relinquere maritum dicitur, non quæ ab eo abit, ſed quæ à fide ipſi data recedit. At interpres de divortio accepit, ut ſequentia ejus demonſtrant.

ET STATUENS HÆREDITATEM EX ALIENO MATRIMONIO) καὶ παριστῶσα κληρονόμον ἐξ ἀλλοτρίου. *Et hæreditatem* (id eſt, hæredes: abſtractum pro concreto, more Hebræo) *parans ex alio*, id eſt ex adultero.

Verſ. 33. PRIMO ENIM IN LEGE ALTISSIMI INCREDIBILIS FUIT) Primùm enim legi Altiſſimi fuit inobſequens: legi quam Deus initio rerum dedit.

SECUNDO IN VIRUM SUUM DELIQUIT) Cui fidem fefellit.

TERTIO IN ADULTERIO FORNICATA EST, ET EX ALIO VIRO FILIOS STATUIT SIBI) Peccavit & in ſe, & in familiam totam.

V. 34. HÆC IN ECCLESIAM ADDUCETUR) In conſpectum populi, ut de ea pœna ſumatur ſecundum legem.

ET IN FILIOS EJUS RESPICIETUR) ἐπισκοπὴ ἔσται, id eſt, inquiſitio fiet, an ſcilicet legitimi ſint, an non. Nam ex adulterio nati jus connubij cum civibus non habebant. Deut. XXIII.2.

Verſ. 35. NON TRAHENT FILII EJUS RADICES) Non habebunt firmas ſedes. Sap.IV.3.

ET RAMI EJUS NON DABUNT FRUCTUM) Intercidet poſteritas.

V 36. DERELINQUET IN MALEDICTUM MEMORIAM EJUS) *Suam.* Relinquet poſt ſe memoriam deteſtabilem. Phædra apud Euripidem reluctans adhuc pravæ cupidini, ſic ait:

Ὡς μήποτ᾽ ἄνδρα τὸν ἐμὸν αἰσχύνασ᾽ ἁλῶ,
Μὴ παῖδας οὓς ἔτικτον· ἀλλ᾽ ἐλεύθεροι
Παῤῥησίᾳ θάλλοντες, οἰκοῖεν πόλιν
Κλεινῶν Ἀθηνῶν, μητρὸς οὕνεκ᾽ εὐκλεεῖς.

Verſ. 37. ET AGNOSCENT QUI DERELICTI SUNT) Si qui de poſteritate ejus erunt ſuperſtites. Vid. Sap.III.17.

ET NIHIL DULCIUS QUAM RESPICERE IN MANDATIS DOMINI) *Nihil eo dulcius* (id eſt, gratius apud homines) quàm qui mandatis Dei attendit.

Verſ. 38. GLORIA MAGNA EST SEQUI DOMINUM) Res plena laudis.

LONGITUDO ENIM DIERUM ASSUMETUR AB EO) *Et Longævitas, aſſumi ab eo*; id eſt, cauſa eſt vitæ longæ, ab eo amari.

Notat hic Cornelius à Lapide *quintuplicem injuriam* ab adultera commiſſam: primam in *Deum* cujus legem violavit, ſecundam in *maritum*, cui fidem fregit, tertiam in *matrimonium* cujus jura & ſanctitatem læſit: quartam in *filios legitimos*, quibus nothi partem hæreditatis adimunt, quintam *in ſe ipſam*, quod corpus & animam S.S. templum polluit. Eique quintuplicem pariter pœnam aſſignari obſervat: 1. quod *in cœtum populi* adducenda, ut de adulterio convicto damnetur & lapidetur. 2. quod in *liberis* punienda ſit, qui infamia notandi. 3. quod *filij* ejus longævi non ſint. *Sap.* IV.3. *Non agent filij ejus radices*: ut hic Tigurini reddunt. *Quintuplex injuria adultera.* *Et pœna.*

Digitized by Google

dunt. 4. quod filij ejus *ſteriles* futuri ſint. *Rami e-jus non afferent fructus.* Qua pœna ſæpe, licet non ſemper Deus adulteros punit. 5. *Derelinquet in maledictum memoriam ſuam.*

CAPUT XXIV.

Encomium Sapientiæ.

V. 1. SAPIENTIA LAUDABIT ANIMAM SU-AM) Commendabit ſemetipſam. Id eſt, introducere e-am volo laudes ſuas veriſſimas prædicantem. Ideò in Sixtina titulus hujus capitis eſt, ΑΙΝΕΣΙΣ ΣΟΦΙΑΣ. Sapientiam autem hic intellige tum in fonte, ut eſt in Deo, tum in rivis, ut Prov. VIII. & ſupra c. 1.

ET IN DEO HONORABITUR) Non eſt in Græco.

ET IN MEDIO POPULI SUI GLORIABITUR] Apud amantes ſui.

V. 2. IN ECCLESIIS ALTISSIMI APERIET OS SUUM) *In cœtu altiſſimi. ἐν ἐκκλησίᾳ.* Ita κατ' ἐξοχὴν vocatur magnum Synedrium.

ET IN CONSPECTU VIRTUTIS ILLIUS GLORIABITUR] In templo ubi eſt arca, quæ עז Hebræis.

V. 3. ET IN MEDIO POPULI SUI EXALTABITUR) Hoc comma & ſequens abſunt in Græcis, ſubauditur autem in Græcis *dicens.*

V. 5. EGO EX ORE ALTISSIMI PRODIVI) Nempe cùm *dixit & facta ſunt.* Pars altera hujus commatis & pars prior ſequentis in Græco deſunt.

Confuſio ſapientiæ Hypoſtaticæ, & verbi ſcripti divini, ut & verbi mandati.

CONfunditur in hoc Encomio *Sapientia Dei hypoſtatica* cum *Sapientia in verbo Dei comprehenſa.* Neque vero tum ex *ore Dei* prodiit Sapientia illa, quæ ſe in Latino textu *primogenitam* dicit *ante omnẽ creaturam,* cum dixit Deus & facta ſunt, ſed ab æterno, ut è Prov. IIX. 23. ſeqq. conſtat.

V. 6 ET SICUT NEBULA TEXI OMNEN TERRAM] *Tanquam pruina.* Eadem vox Hebræis reddi ſolet modo ὁμίχλη, modo πάχνη. Pruinam autem & rorem permiſcent Hebræi. Senſus eſt, obtexi terram herbis & virgultis, ſicut à rore obtegi ſolet.

Convenientior videtur aliorum explicatio: *Sicut nebula ſolet tegere terram, ſic Sapientia per tenebras primigenias quaſi ſu i nubem & nebulam terram texit.* Conferunt in eum ſenſum *Iob.* XXXIIX. 19.

Iob. XXXIIX. 19. Verſ. 7. EGO IN ALTISSIMIS HABITAVI] In ſummo cœlo.

ET THRONUS MEUS IN COLUNNA NUBIS) Super nubes, ut Pſalm. CIV. 3. 4 Columnam autem dicit, quia rex Hebræus in templo ſedem habebat columnam, Vide Græca II. Reg. XI. 14. XXIII. 3.

Hæc ad *creationem* cœli, qui *thronus* Dei *Eſ.* LXVI. 1. rectius referuntur: inde enim progreſſus fit ad *mare & terram.*

V. 8. GYRUM COELI CIRCUIVI SOLA] *Orbes cœli ſola (ego) circumdedi,* ſtellis ſcilicet. nam κύκλος eo ſenſu ſumi ſolet.

ET PROFUNDUM ABYSSI PENETRAVI] Perambulavi, id eſt, excavavi alveum totius Oceani capacem.

IN FLUCTIBUS MARIS AMBULAVI, ET IN OMNI TERRA STETI, ET IN OMNI POPULO, ET IN OMNI GENTE PRIMATUM HABUI] In Græco brevius: *In unda maris, & in omni terra, & in omni populo ac gente obtinui,* nempe loca in quibus me oſtenderẽ.

V. 10. ET OMNIUM EXCELLENTIUM ET HUMILIUM CORDA VIRTUTE CALCAVI] Deeſt in Græco.

ET IN HIS OMNIBUS REQUIEM QUÆSIVI) *Poſt hæc omnia quæſivi fixum larem.*

ET IN HÆREDITATE DOMINI MORABOR) ἐν κληρονομίᾳ τίνος αὐλισθήσομαι; *& in cujus ſolo ſim moratura?* Res ſoli vocantur κληρονομίαι, quia ſecundum legem in familia manent, aut ad eam redeunt.

V. 12. ET QUI CREAVIT ME REQUIEVIT IN TABERNACULO MEO) *Requieſcere fecit tentoriũ meum.* Similitudo ſumta à vita ſcenitarum, qui modo hic, modo illic pangunt tentoria, donec tandem ſedem tutam ac commodam reperiant.

V. 13. ET DIXIT MIHI: IN JACOB INHABITA] In terra Iſraëlis, nempe in qua & notitia & cultus unius Dei viguit, & leges ad vitam honeſte agendam egregiæ. Sapientiæ autem hæ vel præcipue ſunt partes.

ET IN ISRAEL HÆREDITARE, ET IN ELECTIS MEIS MITTE RADICES] In Græco: *Et in Ieruſalem poſſeſſionem firmam habe,* Id enim ſignificat κατακληρονομήθητι.

V. 14. AB INITIO ET ANTE SÆCULA CREATA SUM) πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἐκτισάμην, legit hic interpres, non ἔκτισέ με; benè ſane. Optime enim id reſpondet membro ſequenti: *Ante (hoc) ſæculum ab initio apparui, & quamdiu erunt tempora, non deficiam.* κτίζεσθαι hic eſt in lucem produci, per opera ſcilicet, ut ſuprà 1, 4 8. VII. 16. & alibi.

Ad Filium Dei hæc applicat *Cornelius à Lap.* & quidem juxta Latinam verſionem: *Tunc præcepit & dixit mihi Creator omnium, & qui creavit me.* Quæ v. *Arianam* potius hæreſin, quàm *Catholicam fidem* ſapiunt. Corn. à Lap. Arianizans.

V. Eod. ET IN HABITATIONE SANCTA CORAM IPSO MINISTRAVI] *In tabernaculo ſancto:* eo ſcilicet quod Moſes fecit. Ibi omnia miniſteria ſapientiſſime fuere ordinata.

V. 15. ET SIC IN SION FIRMATA SUM] Ibi larem fixi. David & Salomon reges ſapientiſſimi fuere.

ET IN CIVITATE SANCTIFICATA SIMUL REQUIEVI, ET IN JERUSALEM POTESTAS MEA] Non in aula tantùm regum, ſed & in civitate apparuit ſapientia per ſynedriũ magnũ in quo reſidebat ἐξουσία regali nõ minor. In Græco eſt, ἠγαπημένῃ, *in civitate dilecta.*

V. 16. ET RADICAVI IN POPULO HONORIFICATO] Firmam ibi ſedem ſum nacta, ut arbor quæ radices egit.

ET IN PARTE DEI MEI HÆREDITAS ILLIUS) In Græco: *Et in parte Domini, quam Dominus proprio jure poſſidit:* id eſt, in ſacerdotibus & Levitis. Deus illorum pars & proprietas. Num. XVIII. 20. ipſi viciſſim Dei portio dicuntur.

ET IN PLENITUDINE SANCTORUM DETENTIO MEA) Deeſt in Græco.

V. 17. QVASI CEDRUS EXALTATA SUM IN LIBANO] Nam & Libanus pars olim regni Judaici. 1. Reg. VII. 2.

UT CUPRESSUS IN MONTE SION) Arbor ſemper virens. In Græco eſt, ἐν ὄρεσιν Ἀερμών. In montanis Hermon, quæ in Judæa. Deut. IV. 28. Pſalm. CXXXIII. 3.

QVASI PALMA EXALTATA SUM IN CADES) Ut arbor maximè diuturna & valida. Sed in Sixtina ἐν Γαδὶ pro quo ſcribendum, ἐν Ἐγγαδδί. Nobilis & hic in Judæa locus 2. Paral. XX. 2. Engadam vocant Græci & Latini. Vineta ibi egregia. Cant. 1, 13. & balſamum, ut ait Hieronymus.

ET QVASI PLANTATIO ROSÆ IN JERICHO) Ut roſetum apud Jerichuntem, ubi pulcherrimi flores, ut in valle irrigua. Senſus eſt: non Hieroſolyma tantum, ſed omnem tractum Judææ plenum fuiſſe ſapientiæ.

V. 19. QVASI OLIVA SPECIOSA IN CAMPIS) Arbor & virens & fructuoſa.

ET QVASI PLATANUS EXALTATA SUM JUXTA AQVAM IN PLATEIS) *Ab aqua,* id eſt, aquâ dante auctum. *In plateis* abeſt à Græcis, & rectè. Platani umbra gratiſſima.

V. 20. SICUT CINNAMOMUM ET BALSAMUM AROMATIZANS) In Græco: *& maſſa aromatum:* ἀσπάλαθος. Ab arboribus ad res odoriferas venit. Solet autem quidquid pergratum eſt, apud Hebræos exprimi odoris ſimilitudine. Eſt autem ſapientia pergrata guſtum ejus habentibus aliquem.

QUASI MYRRHA ELECTA) Optima.

V. 21. ET QUASI STORAX) Non eſt in Græco.

ET UNGULA) ὄνυξ. Continens pro contento. Onyx pro nardo. Horatius: *Nardi purus onyx.* Propertius:

Cum dabitur Syrio munere plenus onyx.

Martialis:

Unguentum fuerat quod onyx modo parva gerebat.

ET GUTTA] Ita Interpres vertit στακτή.

ET QUASI LIBANUS NON INCISUS) Legit ὡς λίβανος ἄτομος: cum vera lectio ſit quæ in Græcis extat, ὡς λιβάνου ἀτμὶς, vel ἀτμὸς, *ut thuris vapor.*

VAPORAVI HABITATIONEM MEAM) In Græco: *edidi odorem.*

ET QUASI BALSAMUM NON MISTUM ODOR MEUS) Deeſt in Græco.

V. 22. EGO QUASI TEREBINTHUS EXTENDI RAMOS MEOS) Plinius XIII. 6. *Syria & terebinthum habet.* Deinde: *In Damaſco Syria magna. Materies et admodum lenta, ac fidelis ad vetuſtatem, eximij ac nigri ſplendoris, flos racemoſus oliva modo.*

ET RAMI MEI HONORIS ET GRATIÆ] Pulchri & utiles.

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci.

Verſ. 23. EGO QUASI VITIS FRUCTIFICAVI SUAVITATEM ODORIS] Vinum benè olens: infra L. 17. εὐωδίαν

ET FLORES MEI FRUCTUS HONORIS ET HONESTATIS] Id eſt, *flores mei de ſe proferunt fructus ſpecioſos & divites, μετ' εὐπορίαν*. Solet hic interpres honeſtatẽ pro divitiis dicere.

Verſ. 24. EGO MATER PULCHRÆ DILECTIONIS] Honeſtæ. Theocritus:

Τίτυρ' ἐμὶν τὸ καλὸν πεφιλημένε.

Ubi Scholiaſtes, *κατὰ τὸν αἰδεσίμως φιλῶν.*

ET TIMORIS] Nempe Dei. Sic Hebræi religionem circumloquuntur.

ET AGNITIONIS] Notitiæ de Deo. Sed deeſt hoc comma in Græcis quibuſdam.

V. 25. IN ME GRATIA OMNIS VIÆ ET VERITATIS, IN ME OMNIS SPES VITÆ ET VIRTUTIS] Hoc deeſt in Græco. Eſt autem in quibuſdam exemplaribus aliud comma, ſed corruptum: ſcribitur enim: *δίδωμι δὲ σὺν πᾶσι τοῖς τέκνοις μου ἀειγενεῖς τοῖς λεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ.* Scripſiſſe verò videtur quiſquis hoc primum addidit: *δίδωμι δὲ σὺν πᾶσι τοῖς τέκνοις μου ἀειγενεῖς, ἐκλεγομένοις ὑπ' αὐτοῦ*, id eſt, *electis à Deo*. Nam Hebræi ſæpe הו uſurpant de Deo, aut affixa inde deducta, etiam ubi Dei non præceſſit mentio.

V. 26. TRANSITE AD ME OMNES QUI CONCUPISCITIS ME] *Accedite ad me omnes.* Cõf. ſimilia. Pr. VIII. & IX.

ET A GENERATIONIBUS MEIS IMPLEMINI] *ἀπὸ τῶν γεννημάτων μου*: id vero eſt, à fructibus meis, ut ſupra l. 14. VI. 21.

V. 27. SPIRITUS ENIM MEUS SUPER MEL DULCIS] *Recordatio mei.* Nam hic ſcriptores *μνημόσυνον* dicunt pro *ἀνάμνησιν*, reſponderque vocibus Hebræis אזכרה זכרון זכר.

HÆREDITAS MEA] Poſſeſſio mea.

SUPER MEL ET FAVUM] *Super favum mellis.*

V. 28. MEMORIA MEA IN GENERATIONES SÆCULORUM) Non eſt in Græcis.

V. 29. QUI EDUNT ME ADHUC ESURIENT, ET QUI BIBUNT ME ADHUC SITIENT) Quo enim quis didicit plura, eò magis ad alia diſcenda accenditur. Alio ſenſu dicit Chriſtus, Dei ſapientia ſalutaris, non eſurituros, nec ſitituros, qui ad ipſum veniunt, & ipſi confidunt, nimirum quia ad ſalutẽ neceſſaria pauca ſunt, eaq; ſemel hauſta retineri ſufficit.

Conciliatio cum Ioh. IV. 14.

Rectius hæc ita conciliantur: quod Chriſtus loquatur de *ſufficientia refocillationis*, quæ per verbum Dei habetur, ut aliunde refocillari & ſitim extinguere opus non habeamus: Syracides a. de *ſuavitate & dulcedine*, quæ ſubinde magis magiſque noſtrum deſiderium excitat, ut *quo plus ſunt pota plus ſitiantur aqua* cœleſtis ſapientiæ, nunquam vero nobis nauſeam vel faſtidium pariant. *Augent* enim *ſpirituales deliciæ* ut *Greg. M.* hom. XXXVI. in Evangel. habet, *appetitum in mente dum ſatiant, quia quanto magis earum ſapor percipitur, eo amplius cognoſcitur, quod avidius ametur. Et ideo non habitæ amari non poſſunt, quia earum ſapor ignoratur. Proinde Pſalmiſta nos admonet, dicens:* (Pſ. XXXIV.) Guſtate & videte, quoniam ſuavis eſt Dominus, q. d. *Suavitatem ejus non cognoſcetis, ſi hanc minimè guſtatis: ſed cibum vitæ palato cordis tangite, ut probantes ejus dulcedinem amare valeatis.*

V. 30. QUI AUDIT ME NON CONFUNDETUR) *Qui mihi obedierit, eum ejus non pudebit διὰ παντὸς*, quod hic addunt quædam exemplaria, id in Sixtina non eſt.

ET QUI OPERANTUR IN ME NON PECCABUNT) *Qui mihi operam dant, nihil ſe indignum committent. ἁμαρτάνειν* enim hic, ut ſæpe, ſumitur in ſenſu graviore.

V. 31. QUI ELUCIDANT ME VITAM ÆTERNAM HABEBUNT] Et hoc interpres Chriſtiane addidit.

V. 32. HÆC OMNIA LIBER VITÆ ET TESTAMENTUM ALTISSIMI, ET AGNITIO VERITATIS] In Græcis: *Hæc cuncta liber fœderis divini*: id eſt, hæc promiſſa ſunt ea quæ habes in libro fœderis: i. e. in lege Moſis, ut ſequitur.

V. 33. LEGEM MANDAVIT MOSES] In Græco: *Lex quam mandavit Moſes.* Alij libri habent νόμος, alij νόμον. Perinde eſt. Nam illa conſtructio ſimplex eſt, iſta ad relativam conformata, ut, *urbem quam ſtatuo veſtra eſt.*

& : Hos quos videtis ſtare hic captivos duos
Illi qui adſtant: hi ſtant ambo, non ſedent.

IN PRÆCEPTIS JUSTITIARUM) Deeſt in Græcis.

HÆREDITATEM DOMUI JACOB, ET ISRAEL PROMISSIONES) In Græco: *κληρονομίαν συναγωγαῖς Ἰακώβ*: Id eſt, quæ lex propria eſt poſſeſſio poſterũm Jacobi. Aliæ enim gentes eam legẽ non accepere. Deut. IV. 7. Pſal. CXLVII. 19. 20.

V. 34. POSUIT DAVID] Deeſt in Græcis: nec minus in Sixtina deeſt, quod quidam libri Græci hic interponunt: *μὴ ἐκλύεσθε ἰσχύειν ἐν κυρίῳ, ἵνα κραταιώσῃ ὑμᾶς, κολλᾶσθε πρὸς αὐτόν. κύριος παντοκράτωρ θεὸς μόνος ἐστί, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν αὐτοῦ σωτήρ.*

Verſ. 35. QUI IMPLET QUASI PHISON SAPIENTIAM] Deus eſt, *qui velut Phiſon implet cuncta ſapientia*. Omnia, id eſt, volentes omnes. Nominat hic quatuor flumina Moſi in Edenis deſcriptione memorata. His addit Jordanem Vide quæ ad Geneſin dicta. Cujus loci *ἀλληγορίας* (is libri titulus) explicans Philo, ſecundum veteres Hebræos, Edenem interpretatur Dei ſapientiam: quatuor fluminis partes, prudentiam, temperantiam, fortitudinem, juſtitiam. Jordanes verò flumen judicij ſignificat, & refertur ad ingenij ſagacitatem.

ET SICUT TIGRIS IN DIEBUS NOVORUM) Diebus novarum frugum, vere, quo tempore, ſolutis nivibus hybernis, intumeſcunt amnes.

V. 36. ADIMPLET QUASI EUPHRATES SENSUM) Id eſt, intellectum, *σύνεσιν*. פרה unde פרת eſt fructum ferre.

QUASI JORDANIS IN TEMPORE MESSIS) Quo tempore maxime is amnis ſe effert. Joſ. III 15.

V. 37. QUI MITTIT DISCIPLINAM) Poſt vocem *παιδείαν*, & *γνῶσιν*, & *καὶ* deſunt in Sixtina, cui congruit hæc verſio,

ET ASSISTENS) Deeſt in Græco.

QUASI GEHON IN DIE VINDEMIÆ) Quo tempore is limpidus fluit, ideoque luci comparatur.

V. 38. QUI PERFICIT PRIMUS SCIRE IPSAM) In Græco: *Non implevit primus ſcire ipſam*: id eſt, qui primus fuit ſapiens, is eam perfecte non cognovit.

ET INFIRMIOR NON INVESTIGAVIT EAM) *καὶ οὕτως ὁ ἔσχατος οὐκ ἐξιχνίασεν αὐτήν*. *Quin nec ultimus eam pervestigavit.* Qui tot ſcilicet duces adjutoreſque habuit, illi quoque multum ad ſummam deficit.

Alienus eſt ſenſus Cornelij: *Chriſtus ſolus perfectè novit ſapientiam, & quicunque Chriſto minor & infirmior eſt, hic nunquam plene eam inveſtigabit.* Quæ neque Græco neque Latino conveniunt.

V. 39. A MARI ENIM ABUNDAVIT COGITATIO EJUS) *Supra mare enim abundarunt ejus cogitata.* Nã *ἀπὸ* hic, ut alibi ſæpe in comparatione majoris ad minus, valet מן Hebræũ.

ET CONSILIUM ILLIUS AB ABYSSO MAGNO) *Supra Oceanum.*

V. 41. EGO SAPIENTIA EFFUDI FLUMINA) Deeſt in Græco. Senſus idem qui in ſequentibus. Sic adnotata ad marginem ſæpe in textum irrupere.

V. 42. EGO QUASI TRAMES AQUÆ IMMENSÆ DE FLUVIO) *ἐγὼ σοφία ὡς διῶρυξ ἀπὸ ποταμοῦ. Ego ſapientia ut foſſa è flumine.* Nam quas in Nili deſcriptione *διώρυγας* dicunt Græci, inter alios Strabo libro XVII. Sextus Aurelius in Auguſto foſſas dixit. Significat comparatio à Dei ubertate manare humanam ſapientiam, & paulatim in immenſum quid excreſcere.

EGO QUASI FLUVIUS DIORYX) Eſt alia verſio eorum verborum, quæ jam habuimus.

ET SICUT AQUÆDUCTUS EXIVI DE PARADISO) In Græco *εἰς in paradiſum.* Nempe paradiſum mentem humanam intelligi dicit Philo in libro de Mundi fabrica. *ὑδραγωγὸς* recte vertitur aquæductus. Ita enim ſumitur vox hæc Græca II. Reg. XVIII. 17. XX. 20. Eſ. XXXVI 2 XLI. 18. Foſſa dicitur ubi aperte fluit aqua: at aquæductus, ubi per tubos.

V. 42 DIXI, RIGABO HORTUM MEUM PLANTATIONUM) Hoc *plantationum* in Græco non eſt, ſed recte ſubintelligitur. Quod vero eſt in nonnullis Græcis, *τὸν ἄριστον*, id abeſt à Sixtina.

ET INEBRIABO PRATI MEI FRUCTUM) In Græcis quibuſdam eſt: *καὶ μεθύσω μου τὴν πρασιὰν τὴν δικαίαν*, ſed *τὴν δικαίαν* abeſt à Sixtina rectius: *& perfundam areolam meam.* Areolæ enim vel areæ vocantur hortorum quadra ſegmenta.

Verſ. 43. ET ECCE FACTUS EST MIHI TRAMES ABUNDANS) *Et ecce facta eſt foſſa, fluvius. ἐγένετο εἰς ποταμόν*, pro *ἐγένετο ποταμός*. Hebraica locutio.

ET FLUVIUS MEUS APPROPINQUAVIT AD MARE) *Factus eſt mare.* Significantur, ut dixi, mira ſapientiæ incrementa.

De ſenſu v. 41.

Illa v. 41. *Gregor. de Valent.* part. 1. Diſp. 7. q. 6. de Parad. puncto 1. ſic explicat: *Ego q. aquæductus exivi de paradiſo*, id eſt; *Ego Filius, qui ſum ſapientia genita proceſſi de ſubſtantia Patris, in qua eſt tanquam uberrimus torrens voluptatis.* Sed *Paradiſus* non notat ſubſtantiam Dei Patris: nec de ſapientia *hypoſtatica* hic ſermonem eſſe, ſed de ſapientia, quæ nobis per verbum communicatur, è contextu liquet. *Hæc eſt Dioryx, & aquæductus* ait Cornel. à Lap. *ſapientiæ increata, exitq; de Paradiſo cœleſti in terras, ut eas irriget*, vel potius *in Paradiſum mentis humanæ*, ut Græcum recte explicat Grotius, & *Eccleſia*.

An hic de ſapientia hypoſtatica?

Verſ. 44. QUONIAM DOCTRINAM QUASI ANTELUCANUM ILLUMINO OMNIBUS) Hic deſinunt verba ſapientiæ tributa, & loqui rurſum incipit Sirachides, præloquens ad ea quæ ſequentur. *ἔτι* (ita Sixtina, malè aliæ editiones *ὅτι*) *παιδείαν ὡς ὄρθρον φωτιῶ*, *Adhuc allucebo doctrinam quaſi novum mane.*

ET ENARRABO ILLAM USQUE AD LONGINQUUM) *Faciam longe appareat.* Sicut lux matutina quoquoverſum funditur.

Verſ. 45.

Digitized by Google

Verſ. 45. PENETRABO OMNES INFERIORES PARTES) Hoc comma abeſt à Græcis, non malè. Nam quod ſequitur cum illo quod anteceſſerat benè cohæret, repetito ἔτι.

V. 46. ADHUC DOCTRINAM QVASI PROPHETIAM EFFUNDAM] Tam certam quam eſt prophetia.

ET RELINQVAM ILLAM QVÆRENTIBUS SAPIENTIAM, ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORUM USQVE IN ÆVUM SANCTUM) In Græco: *Et relinquam eam multorum ſæculorum poſteris.* Etiam hoc interpres Latinus refinxit in ſenſum magis Chriſtianum.

V. 47. VIDETE QVONIAM NON MIHI SOLI LABORAVI) *Videtis*, (per hoc ſcriptum) *me non mihi ſoli laboraſſe.*

SED OMNIBUS EXQVIRENTIBUS VERITATEM) In Græco: *exquirentibus eam*, nempe ſapientiam.

Nulla apparet neceſſitas cur hæc non intelligamus pariter ut præcedentia à Sapientiâ ipsâ, ſed à Syracide dicta. Palatius; *Nullum grandius*, inquit, *Epiphonema ferè potuit à Sapientia dici*. Et qui hæc diſcerpunt, in divortia eunt. Pleriq; ad v. 46. usq; ſapientiam loqui ajunt, non ut Grotius tantùm ad v. 44. Nonnulli etiam v. 46. cum *Rabano* ſapientiæ vendicant, quem tamen *Lyranus* & *Janſenius* Siracidi tribuunt. Nonnulli ultimum etiam 47. verſum ſapientiæ aſſignant, ut tota hæc ſapientiæ ſit oratio per integrum caput. Oſiander hunc ultimum verſum ſolum ad Siracidem refert. Ita enim de verſibus poſtremus 41. & ſeqq. habet: *Hæc valdè incommodè tranſlata hoc modo converti debebant: De me (ſapientia) multi rivuli fluunt in hortos, ſicut aqua duci ſolent. Ego rigo hortos meos, & prata mea. Ibi rivuli mei in fluvios & flumina mea in maria excreſcunt. Doctrina enim mea lucet ut aurora & longè projicit lumen ſuum. Quia & mea doctrina prophetiam fundit, quæ in æternum conſtabit.* [*His verbis autor noſter ſignificare voluit ſapientiam in verbo Dei comprehenſam non modo recreare animos piorum, verum etiam fœcundos homines in bonis operibus reddere. Et agnitionem Dei & voluntatis ejus in piis ſubinde majora ſumere incrementa, ut indies ſapientiores evadant.*] *Sequentia verba puto autorem noſtrum in ſua perſona referre*: Videte (*inquit*) quoniam (*pro quod*) non ſoli mihi laboravi, ſed omnibus exquirentibus veritatem: *Græc. eam* (*id eſt, ſapientiam: id eſt, volui hoc meo libello prodeſſe omnibus, qui ſtudio cognoſcendæ ſapientiæ divinæ flagrant*) [*Quisque enim talento, quod à Domino accepit, proximo ſuo inſervire debet.*]

Verſ. 41. ſeqq.

CAPUT XXV.

Tria pulchra, & tria abominanda. Decem optanda. Quinque triſtia, & intolerabilia, & imprimis uxor mala.

V. 1. IN TRIBUS PLACIDUM EST SPIRITUI MEO) In Græco: *In tribus exſulto*, nam ὡραΐζεσθαι, vel συνωραΐζεσθαι, ſolet explicari per ἐπαγλαΐζεσθαι.

Καὶ ἀνέστην ὡραία ἐναντίον κυρίου καὶ ἀνθρώπων) Lege: ἀνέστη ὡραῖα. Hic καὶ eſt pro relativo; *quæ pulchra ſunt coram Deo & hominibus.* Illa ἐναντίον κυρίου in quibuſdam exemplaribus bis ponuntur, κατ' ἀναφοράν. in Sixtinia ſemel.

V. 2. CONCORDIA FRATRUM) ὁμόνοια ἀδελφῶν: in Sixtina & aliis malè ὁμόνοιαι, ac ſimiliter φιλίαι pro φιλία. Quam pulchrum ſit φιλαδελφία, vide Plutarchi librum. Menander:

Ὡς ἡδύ γ' ἀνθρώποισιν ὁμονοίας ἔρως.

Quæ ipſa prope verba Pſalmi CXXXIII.

ET AMOR PROXIMORUM) Proximi nomen ſatis latè patet: at hic vicinos ſignificat. Menander:

Ἐὰν δ' ᾖς ἀγαθοῦ γείτονος γείτων ἴσῃ,
Ὡς συνδιδάσκεις ἀγαθὰ καὶ συμμανθάνεις.

Heſiodus dixerat:

Πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ.

ET VIR ET MULIER BENE SIBI CONSENTIENTES) Homerus:

— οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖσσον καὶ ἄρειον
Ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
Ἀνὴρ ἠδὲ γυνή.

Apollonides:

Οὐ χρυσὸς, οὐ τυραννὶς, οὐ πλούτου χλιδὴ
Τοσοῦτον ἔχει διαφόρας τὰς ἡδονὰς,
Ὡς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναικὸς εὐσεβοῦς
Γνώμη δικαία καὶ φρονοῦσα τἄνδικα.

Euripides Medea:

Αὐτή τε πάντα συμφέρουσ' Ἰάσονι,
Ἥπερ μεγίστη γίγνεται σωτηρία,
Ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῇ.

V. 3. TRES SPECIES ODIVIT ANIMA MEA) Tria hominum genera.

ET AGGRAVOR VALDE ANIMA ILLORUM) *Offendor valdè illorum vita.* Ita in Græco.

V. 4. PAUPEREM) Quem Græci elegantiores vocant πτωχαλαζόνα. Vide oſtentatoris characterem in Herennianis. Alexis:

— οἶδα δ' αὐτὸς κἀγὼ πτωχαλαζόνα
πολίτην τινὰ ἡμέτερον, ὃς δραχμὰς ἔχων
Τὰ πάντα τ' ἀργυρώματ', ἐξ ὅλου τε
Τὸν οἰκέτην ἕνα καὶ μόνον ὄντα, χρώμενος δ'
Ὀνόμασι ψαμμακοσίοις. παῖ Στρομβιχίδη,
Μὴ τοὺς χιλιοστῶν ἡμῶν ἀργυρωμάτων,
Νῦν ἀφῆρθες, ἀλλὰ τοὺς ἥττονας.

DIVITEM MENDACEM) Sophocles:

Κακὸν τὸ κευθεῖν, κοὐ πρὸς ἀνδρὸς εὐγενοῦς.

Habent hoc multi divites ut ſemper promittant, dent nunquam, quales δώσοντας vocant Græci.

SENEM FATUUM ET INSENSATUM) In Græco: *Senem mœchum:* ac proinde *mente deſtitutum.* Græcum proverbium eſt:

Γέρων μοιχὸς, ἐσχάτη κακὴ τύχη.

Plautus fine Bacchidum:

Hi ſenes, niſi fuiſſent nihili jam inde ab adoleſcentia,
Non hodie hoc tantum flagitium facerent canis capitibus.

Cicero de officiis primo: Luxuria verò cùm omni ætati turpis, tum ſenectuti fœdiſſima eſt. Sin autem libidinum etiam intemperantia acceſſerit, duplex malum eſt, quod & ipſa ſenectus concipit dedecus, & facit adoleſcentium impudentiorem intemperantiam.

Primùm hic *ternarii virtutum*; utpote *concordia fratrum, proximorum, & conjugum*; & ternarii *vitiorum, pauperis ſuperbia, divitis mendacitas, ſenis fatuitas* commemorantur, & cenſentur. Conf. *Prov. XXX. 18. Pſ.* CXXXIII. 1. Auguſt. ſerm. CLXX. de tempor. *Concordia fratrum voluntas Dei eſt, jucunditas Chriſti, perfectio ſanctitatis, juſtitia regula, materia doctrinæ, morum cuſtodia, atque in omnibus laudabilis diſciplina.* R. Simeon in Pirk. Avoth. c. 1. *Tribus rebus hic mundus ſubſiſtit, ratione, veritate, & pace.*

Verſ. 5. QVÆ IN JUVENTUTE TUA NON CONGREGASTI, QVOMODO IN SENECTUTE TUA INVENIES? Vide quæ diximus ad Prov. VI. 6. Plautus Aulularia:

— *feſto die ſi quid prodegeris*
Profeſto egere liceat, niſi peperceris.

V. 6. QUAM SPECIOSUM CANITIEI JUDICIUM) κρίσις, id eſt, recta judiciorum adminiſtratio.

ET PRESBYTERIS COGNOSCERE CONSILIUM) Et ſenibus noſſe conſilium. Euripides:

Γνῶμαι δ' ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων.

Et alibi:

Βουλαὶ δ' ἔχουσι τῶν γεραιτέρων κράτος.

Antiphanes:

Σοφόν γέ τοι τὸ πρὸς τὸ βουλεύειν ἔχει
Τὸ γῆρας, ὡς δὴ πολλ' ἰδόντι καὶ μαθόν.

Sophocles:

— τὸ γῆρας φιλεῖ
Ὁ νοῦς ὁμαρτεῖν καὶ τὸ βουλεύειν ἃ δεῖ.

V. 7. QUAM SPECIOSA VETERANIS SAPIENTIA] *Senibus ſapientia.*

ET GLORIOSIS INTELLECTUS ET CONSILIUM) *Et in honore poſitis intelligentia & conſilium.*

V. 8. CORONA SENUM MULTA PERITIA) πολυπειρία, *rerum multarum experientia*, nam *ſeris venit uſus ab annis.*

ET GLORIA ILLORUM TIMOR DOMINI) Pietas illis cauſa fiduciæ, quæ καύχημα his ſcriptoribus.

Huc facit illud Hieronymi Ep. 2. ad Nepotian. *Senectus eorum, qui adoleſcentiam ſuam honeſtis partibus inſtruxerunt, & in lege Domini meditati ſunt die ac nocte, ætate fit doctior, uſu tritior, proceſſu temporis ſapientior, & veterum ſtudiorum dulciſſimos*

De ſenum prudentia, & auctoritate.

fructus metit. Unde & ſapiens ille VIr Græciæ *Themiſtocles*, cum expletis 107. annis ſe mori cerneret, dixiſſe fertur, *ſe dolere, quod tunc egrederetur è vita, quando ſapere cepiſſet.* *Cicero* libr. de Senect. celebrat *Solonem*, qui ſolus reſtitit Piſiſtrato, Rempubl. per tyrannidem invadenti, cumque ille rogaret, quâ re fretus hoc auderet? reſpondit *ſenectute.* *Syneſius* tract. de laude Calvitii caput calvum vocat prudentiæ domicilium, divinitatis templum. Conf. *Prov. XVI. 31.*

Verſ. 9.

NOVEM INSUSPICABILIA CORDIS MAGNIFICAVI] In Græco: *Novem res, de quibus cogitavi in animo meo, beatas judicavi.*

ET DECIMUM DICAM IN LINGUA HOMINIBUS) Id eſt, *his decimum ſuperaddam.*

Incommodè vulgat. *Inſuſpicabilia*: Quod emendat Grotius, emendavit & Oſiander; *Novem res in corde meo magnifacio, & decimum lingua mea celebrabo.*

Verſ. 10.

HOMO QVI IUCUNDATUR IN FILIIS) Menander:

Οὐκ ἔσι μεῖζον ἡδονὴ ταύτης πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ' ἰδεῖν τινὰ
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.

Diogenes:

Ζηλωτὸς ὅςις εὐτυχὴς ἐν τέκνοις.

VIVENS ET VIDENS SUBVERSIONEM INIMICORUM SUORUM) Tolerabile hoc in Judæis. Euripides Hercule furente:

— ἔχει γὰρ ἡδονάς θνήσκων ἀνὴρ
Ἐχθρὸς, τίνων τε τῶν δεδραμένων δίκην.

Quidam interrogatus quid optimè oleret, dixit: cadaver inimici.

Verſ. 11. BEATUS QVI HABITAT CUM MULIERE SENSATA) Theognis:

Οὐδὲν κερδ' ἀγαθῆς γλυκερώτερόν ἐστι γυναικός.

Hippothoon:

Ἄριστον ἀνδρὶ κτῆμα, συμπαθὴς γυνή.

Euripides:

Μακάριος ὅστις ἐυτυχῶν γάμον λαβὼν
Ἐσθλῆς γυναικός.

Heſiodus:

Οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληΐζετ' ἄμεινον
Τῆς ἀγαθῆς.

ET QVI LINGUA SUA NON EST LAPSUS) καὶ ὃς ἐν γλώσσῃ οὐκ ὠλίσθησε, *qui linguâ prolabi non ſolet.* Nam aoriſtus hic, ut & alibi, conſuetudinem ſignificat. Senſus idem qui Jacobi III. 2. Chares:

Γλῶσσαν μάλιστα πανταχοῦ πειρῶ κρατεῖν,
Ὁ καὶ γέροντι καὶ νέῳ ἥκιστ' ἔφυ.

ET QVI NON SERVIVIT INDIGNIS SE) Euripides:

Ὡς οὐδὲν ἄλλως δεσπότας χρηστοὺς λαβεῖν.

Et alibi:

— οἱ γὰρ ἥσσονες
Τοῖς κρείσσοσιν φιλοῦσι δουλεύειν βροτῶν.

V. 12. BEATVS QVI INVENIT AMICVM VERVM) Legit φρ (id eſt. φίλον) γνήσιον. Nos rectius habemus φρόνησιν.

— Προνοίας οὐδὲν ἀνθρώποις ἔφυ
Κέρδος λαβεῖν ἄμεινον, οὐδὲ νοῦ σοφοῦ.

ET QVI ENARRAT JVSTITIAM AVRI AVDIENTI] *Juſtitiam* non eſt in Græco, ſed ὁ διηγούμενος refertur ad id quod præceſſit φρόνησιν. Felix qui cum prudens ſit, diſcipulos habet diſcendi avidos: nam

Αργαλέον φρονέοντα παρ' ἀφροσι πολλ' ἀγορεύειν.

V. 13. QVAM MAGNVS QVI INVENIT SAPIENTIAM.

οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον.

ET SCIENTIAM) Non eſt hoc in Græco.

SED NON EST SVPER TIMENTEM DOMINVM) Sophocles:

— ἡ γὰρ εὐσέβεια συνθνήσκει βροτοῖς
Κἂν ζῶσι κἂν θάνωσιν, οὐκ ἀπόλλυται.

Verſ. 14. TIMOR DEI SVPER OMNIA SVPERPOSVIT) In Græco: *At dilectio DEI ſuper omnia fulgore præcellit.* Eſt quidem in Sixtina φόβος: ſed ita decimum, quod ſe dicturum promiſerat, deerit, niſi ſuprà de amico & prudentia duas velis facere ſententias.

V. 15. BEATVS HOMO CVI DONATVM EST HABERE TIMOREM DOMINI) Deeſt in Græco.

QVI TENET ILLVM CVI ASSIMILABITVR?) Qui tenet illum, Deum, amore nempe, de quo ſermo præceſſit.

Decem ille optanda ita numerantur, ob quæ quis beatus prædicatur: I. Liberos habere morigeros. 2. Interitum inimicorum ſuorum (hoſtium ſcilicet Eccleſiæ) videre. III. Qui prudentem habet mulierem. IV. Qui ſermonibus ſuis nec ſibi, nec aliis nocuerit. V. Qui tali Domino ſervit, qui dignus ſit, cui ſerviatur. VI. Qui invenit amicum verum. VII. Qui intellectum invenerit. IIX. Qui enarrat (juſtitiam) auri audienti. IX. Qui ſapiens eſt & multarum bonarum rerum cognitionem habet. X. Qui timet Dominum; quod eſt ſuper omnia. *Decem optanda.*

V. 17. OMNIS PLAGA TRISTITIA CORDIS EST) Malè hoc infarctum ex eo quod ſequitur.

V. 18. ET OMNEM PLAGAM ET NON PLAGAM VIDEBIT CORDIS) *Omnem plagam* (malum ſcilicet, quod ſequitur infra 23. ἐνδεκά) *quàm plagam cordis*; id eſt mœrorem.

οὐκ ἔστι λύπης χεῖρον ἀνθρώποις κακόν.

Verſ. 19. ET OMNEM NEQVITIAM ET NON NEQVITIAM MULIERIS) *Omnem malitiam quàm malitiam mulierum* pati malim. Nam

Θηριομορφὸς ἐστι τὸ κακὸν κακὴ γυνή.

Verſ. 20. ET OMNEM OBDUCTUM ET NON OBDUCTUM ODIENTIUM) *Quodvis adverſum potius quàm adverſum illarum ab iis qui nos odere.* ἐπαγωγὴ quid ſit vidimus ſupra II. 2.

Οὐ γὰρ γελᾶσθαι τλητὸν ἐξ ἐχθρῶν,

ait Euripides:

Verſ. 21. ET OMNEM VINDICTAM ET NON VINDICTAM INIMICORUM) Senſus propè idem ei qui præceſſit, niſi quod ἐκδίκησις majus aliquid eſt, quàm ἐπαγωγή. Durum oblectationi inimicorum cadere.

V. 22. NON EST CAPUT NEQVIUS SUPER CAPUT COLUBRI; ET NON EST IRA SUPER IRAM MULIERIS) Aliter in Græco: οὐκ ἔστι κεφαλὴ ὑπὲρ κεφαλὴν ὄφεως, καὶ οὐκ ἔστι θυμὸς ὑπὲρ θυμὸν ἐχθροῦ. Eſt autem hæc παροιμία continens αἰνιγματώδη dicti prioris. *Nullum caput ſerpentis capite nocentius, nec ulla ira nocentior ira inimici*: quæ non ex ſubito impetu venit, ſed ex alto penitus emergit.

COMMORARI LEONI ET DRACONI PLACEBIT, QVAM HABITARE CUM MULIERE NEQVAM) *Malim commorari Leoni vel draconi, quam cum mala mulieri.* In Græcis Proverbiis eſt.

Λέοντι συζῆν ἢ γυναικὶ σπουδάσαι.

Item:

Ἴσον γυναικὸς καὶ λεαίνης ὠμότης.

Euripides:

Ἃ δ' ἔστ' ἐχίδνης καὶ πυρὸς περαιτέρω,
Οὐδεὶς γυναικὸς φάρμακ' ἐξηύρηκέ πω
Κακῆς.

Alius:

Οὐκ ἔστ' ἀναιδέστερον οὐδὲν θηρίον
Γυναικός.

Menander:

Πολλῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν θηρίων
Ὄντων, μέγιστόν ἐστι θηρίον γυνή.

Eſt & alterius dictum:

Ἰὸς πέφυκεν ἀσπίδος, κακὴ γυνή.

V. 24. NEQVITIA MULIERIS IMMUTAT FACIEM EJUS) ubi mulier mali aliquid meditatur, ſolet id in vultu apparere. πονηρία, malitia.

ET OCCÆCAT VULTUM SUUM TANQVAM URSUS ET QVASI SACCUM OSTENDIT) Hic quoque ut alibi ſæpe, duæ lectiones in Græco diverſæ, duas nobis interpretationes peperere, quarum utraque tandem in textum recepta eſt. Nam alii libri habent σκοτοῖ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὡς ἄρκος, alii, ὡς σάκκον, prior lectio melior.

Fumantem virvi naſum tentaveris urſi.

Urſas quàm urſos ferociores eſſe docet Ariſtoteles, de Hiſtoria Animalium IX. I.

IN MEDIO PROXIMORUM EJUS INGEMUIT VIR EJUS, ET AUDIENS SUSPIRAVIT MODICUM) ἀναμέσον τῶν πλησίον αὐτοῦ ἀναπεσεῖται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ ἀκουσίως ἀνεστέναξε δ' αὐτή: aut ut Sixtina habet, ἀνεστέναξε πικρά. Sed hoc πικρὰ natum videtur ex μικρὰ, quod ſequitur. Eſt hic καὶ cum verbo vice participii. *Maritus ejus cum vicinis accumbens cogitur ob ipſam ſuſpirare*, ſermone fortè de mulieribus injecto. ἀναπίπτειν eſt accumbere, Luc. XIV. 10. XVII. 7. XXII. 14. Joh. XIII. 12. XXI. 20. Tob. II. 1. Judith. XII. 17.

Verſ. 26.

Digitized by Google

Verſ. 26.

BREVIS OMNIS MALITIA SUPER MALITIAM MULIERIS) In Græco: *Exigua quævis malitia ad malitiam mulieris* comparata,

SORS PECCATORUM CADAT SUPER ILLAM) Id eſt, talis homini flagitioſo velut ſortitò obtingat.

Verſ. 27.

SICUT ASCENSUS ARENOSUS IN PEDIBUS VETERANI) Iterum veteranum pro ſene dixit, ut ſuprà 7. Omnia ardua difficilia inceſſu, præſertim ſi & arena pedes tardet, & ætatis ſarcina accedat.

SIC MULIER LINGUATA HOMINI QVIETO) Tranquillitatis amanti.

Verſ. 28.

NE RESPICIAS IN MULIERIS SPECIEM) μὴ προσπέσῃς εἰς κάλλος γυναικός: id eſt, ne vincaris à forma mulieris, ut ex hâc ſola cauſa eam expetas. Euripides:

Νοῦν χρὴ θεᾶσθ'. οὐδὲν τι τῆς εὐμορφίας.
Ὄφελος, ὅταν τις μὴ φρένας καλὰς ἔχῃ.

ET NON CONCUPISCAS MULIEREM IN SPECIE) *Neq; deſideres uxorem deliciarum cauſa.* Non ſola voluptas in uxore ſpectanda eſt: ſed quæri debet quæ digna ſit in ſocietatem aſſumi divini humanique juris, quæ domum regere, rem ſervare, liberos benè educare norit, quæ adjumentum ſit in bonis rebus, in malis ſolatium. Uxor dignitatis nomen eſt, non voluptatis. Euripides:

Ὅστις δ' ἀνθρώπων τὴν γυναῖκ' ἄγει λαβών,
Συνεργὸν ὄντως αὐτὸν λαμβάνειν ἔχει.

Verſ. 29.

MULIERIS IRA ET IRREVERENTIA, ET CONFUSIO MAGNA: MULIER SI PRIMATUM HABEAT, CONTRARIA EST VIRO SUO) Hic quoque comma unum in duo diſcerptum eſt: nam in Græco habemus: ὀργὴ καὶ ἀναίδεια καὶ αἰσχύνη μεγάλη· γυνὴ ἐὰν ἐπιχορηγῇ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. id eſt, *Res eſt plena ira atque iracundia, ac res pudenda, mulier qua viro præbet:* nempe unde vivat. Antiphanes:

Οὐκ ἔστ' οὐδὲν βαρύτερον τοῦ φορτίου
Ὅστις γυναικὸς προῖκα πολλὴν φερομένης.

Menander:

Ὅς γυναῖκ' ἐπίκληρον ἐπιθυμεῖ λαβεῖν
Πλουτοῦσαν, οὗτος μῆνιν ἐκτίνει θεῶν,
Ἢ βούλετ' ἀτυχεῖν μακάριος καλούμενος.

Alexis:

Ἐπίτηχον προῖκ', οὐχὶ ζωὴν φάσκομεν,
Πικρὰν γε καὶ μεστὴν γυναικείας χολῆς.

Adde quæ ex Plocio Menandri edidimus. Plautus:

Vxorem accepi, dote imperium vendidi.

Verſ. 31.

COR HUMILE ET FACIES TRISTIS, ET PLAGA CORDIS MULIER NEQUAM) *Mulier mala.* Tum verò κατήφεια eſt quæ cauſæ dat nomen effectuum. καρδία ταπεινὴ hic eſt cor dejectum mœrore.

Verſ. 32.

MANUS DEBILES ET GENUA DISSOLUTA) Sunt ſcilicet eidem mulieri. Nec laborare audet, nec procedere.

Οὔτ' ἂν μύλης ψαύσειεν, οὔτε κόσκινον
Ἀρειεν, οὔτε κόπρον ἐξ οἴκου βάλοι·
Οὔτε πρὸς ἰπνὸν ἀσβόλην ἀλευμένη
Ἵζοι.

ait Simonides.

MULIER QVÆ NON BEATIFICAT VIRUM SUUM) Sic eſt in textu Sixtino. At in annotatis: ἥτις οὐ μακαριεῖ (malè quidam codices habent παρακαλέσει) τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐν στενῷ: quæ ipſa maritum in adverſis ejus rebus non conſolatur.

Verſ. 33.

A MULIERE INITIUM FACTUM EST PECCATI) Obſervat idem Paulus 1. Tim. 2, 14. ἀρχὴ κακοῦ γυνή, ajunt Græci

ET PER ILLAM OMNES MORIMUR) Quia Adamo peccandi cauſa fuit. Inde Adamus cum ipſa ſubjectus morti (quam alioqui Deus avertere potuerat) liberos poſterosque fecit ſuæ conditionis eſſe, ſicut ex ſervis naſcuntur ſervi. Num. V. 12. Sap. 2, 24.

Verſ. 34.

NON DES AQVÆ TUÆ EXITUM, NEC MODICUM, NEC MULIERI NEQVAM VENIAM PRODEUNDI) Aquæ Hieroſolymis diligenter in ciſternis aſſervabantur, dabaturque opera ne quid aquæ ex ciſternis efflueret: pari diligentia opus, ut femina non bona abſtineatur à publico. Menander:

Τοὺς τῆς γαμετῆς ὅρους ὑπερβαίνεις, γύναι,
Δι' αὐθάδειαν· πέρας γὰρ αὐλὴ θύρα
Ἐλευθέρᾳ γυναικὶ νενόμισθ' οἰκίας.

Τὸ δ' ἐκτὸς ἀνδρῶν, ὡς τι τὴν ὁδὸν στείχειν
Ἐξ λοιδορουμένη, κακὸς ἐς ὥραν γελᾷ.

Æſchylus in ſeptem ad Thebas, ad mulierem:

Σὸν δ' αὖ τὸ σιγᾶν καὶ μένειν εἴσω δόμων.

Maximè verò feminis quæ malæ ſunt præcludendi exitus:

— οἱ δὲ γείτονες
χαίρουσ' ὁρῶντες καὶ τὸν ὡς ἡμαρτηκότα.

Vicini lætantur ubi infelicem aliquem in conjugio vident,

Verſ. 35.

SI NON AMBULAVERIT AD MANUM TUAM, CONFUNDET TE IN CONSPECTU INIMICORUM TUORUM: A CARNIBUS TUIS ABSCINDE ILLAM, NE SEMPER TE ABUTATUR) In Græco Sixtino: εἰ μὴ πορεύεται κατὰ χεῖρά σου, ἀπὸ τῶν σαρκῶν σου ἀπότεμε αὐτήν. *Si ad manum tuam non it* (id eſt, ſi tibi morigera non eſt, ſi non patitur manum) *abſcinde eam à tuâ carne.* Id eſt, à tuo conjugio, quod ex duabus velut unam facit carnem: ad exemplum ſcilicet illorum, qui membra ſibi abſcindunt, ne inde gangræna ad partes alias perveniat. Hoc explicans aliquis in margine ſcripſerat: δίδου καὶ ἀπόλυσον, *da* (redde dotem) *& dimitte eam.* Id ex margine in textum irrepſit. Uxorem viro morigeram etiam Xenophon χειροήθη vocat.

Vide de *uxore mala* Chryſoſt. in Matth. c. XIX. hom. XXXII. *Quid aliud eſt*, inquit, *mulier quàm amicitia inimica, ineffugabilis pœna, neceſſarium malum, naturalis* tentatio, *deſiderabilis calamitas, domeſticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta.* Idem Chryſoſt. dixit, *ferrum coquere facilius eſſe, quàm mulierem caſtigare!* Et loco ſupra cit. inquit, *in hoc mundo beſtia ſimilis eſt mulieri mala; quid inter quadrupedia animalia leone ſævius? Sed nihil ad hanc; aut in ſerpentibus, quid Dracone atrocius? Sed ne hoc quidem juxta mulierem malam, & linguoſam conferri poteſt.* vid. ibidem plura. *Gregor. Nazianz.* in Diſtich. *Horrendi ſunt Dracones, ſubdola aſpides: utriusq; feræ vim mulier complexa eſt.* Ideò *Carolus* V. Nihil ajebat pejus quam hoſti ſuo imprecari poſſe, quàm *uxorem imperioſam. Menander, Theſaurus*, inquit, *malorum eſt mulier mala*: Ignis & mare & fœmina ſunt tria mala: ubicunque mulieres ſunt, ibi mala ſunt omnia. Cave autem hæc promiſcuè de mulieribus accipias: Ut *Terentius* in Hecyra: *De uxore mala.*

In eodem OMNES mihi videntur ludo docta ad malitiam.

De malâ ſolum muliere hæc & alia accipienda: ut & illud *Secundi* Philoſophi, ſi in meliorem partem id interpretari velimus; qui interrogatus, quid mulier eſſet, reſpondit, *viri naufragium, domus tempeſtas, quietis impedimentum, vita captivitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, ſumptuoſum bellum, conviva fera, ſolicitudo confidens, leana complectens, exornata ſcylla, animal malitioſum, neceſſarium malum.* Et quod habet *Telemachus* l. 2. Epigramm.

Omnis mulier ira: habet autem bonas horas duas
Unam in thalamo, unam in morte,

Merito autem damnati *Severiani*, & *Archontici* hæretici, qui mulieres adeò exhorruêre, ut eas *opus Satanæ* dicerent. Vid. *Epiphan.* l. 1. Hæreſ. T. III. n. 45. Nimirum mulieris malæ vituperationem inſtituit Siracides, quæ κακοήθης, *rixoſa, garrula, ſuperba, moroſa, Zelotypa, immorigera, ebria, vel impudica eſt.* Non ergo *ſexus muliebris*, non *conjugium* ipſum, ſed *vitia* tantùm, quæ in mulieres cadunt, culpantur. De muliere *bonâ* Salomo *Prov. XIIX, 12. Qui uxorem invenit, invenit bonum.* Ideò olim Athenis in nuptiis præcinebat puer: ἔφυγον κακὸν εὗρον ἄμεινον. *Severian. hæreſis de mulierib.*

CAPUT

CAPUT XXVI.

Laudes mulieris bonæ, & vituperia malæ. Tria timenda, & duo perículoſa.

Verſ. 1.

MULIERIS BONÆ BEATUS VIR) Euripides: εὐτυχεῖ δ' ἰδίας τυχών. Simonides:

Τὴν δ' ἐκ μελίσσης τήν τις εὐτυχεῖ λαβών.
Κείνη γὰρ οἴη μῶμον οὐ προσιζάνει.
Θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς κἀπαέξεται βίος.

Adde quæ ſunt Prov. xxxi.

NUMERUS ENIM ANNORUM ILLIUS DUPLEX] Tranquillitas enim cauſa longæ vitæ. Simonides poſt jam prolata:

Φίλη δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσει.

Verſ. 2.

MULIER FORTIS OBLECTAT VIRUM SUUM] ἀνδρεία generoſa, ſtrenua.

Verſ. 3.

PARS BONA MULIER BONA) Bona ſors vitæ.

IN PARTE TIMENTIUM DABITUR VIRO SANCTO PRO FACTIS BONIS) In Græco tantùm eſt: *Dabitur pro ſorte iis qui timent Deum.* Vide Prov. xviii. 22.

Verſ. 4.

DIVITIS AUTEM ET PAUPERIS COR BONUM) Id eſt, *ſi bonum ſit.* Quidam codices explicationis cauſa addunt, πρὸς κύριον. Sed id in Sixtina abeſt.

IN OMNI TEMPORE VULTUS ILLORUM HILARIS] *In omni tempore vultum habentes hilarem gaudebunt.* Magnum gaudium mens bene ſibi conſcia & in divite & in paupere.

Verſ. 6.

DELATURAM CIVITATIS) Διαβολὴ Græcis quidem calumniam ſignificat, ſed apud Helleniſtas reſpondet voci שטנה, quæ inimicitias ſignificat. Vide infra xxviii. 11. Inimicitiæ civitatis, id eſt, contra civitatem, eſt proditio.

ET COLLECTIONEM POPULI) Id eſt, ſeditionem. ἐκκλησία nomen eſt ſignificationis mediæ, hic ſignificat coitionem illegitimam; quæ καλεῖται συστροφή. Act. xxix. 12. xix. 32. ſine rectore ſcilicet. M. Æmilius Conſul apud Livium xxxix. ſic alloquitur Populum Romanum: *Majores veſtri ne vos quidem niſi cum aut vexillo in arce poſito comitiorum cauſa exercitus eductus eſſet, aut plebi concilium Tribuni edixiſſent, aut aliquis ex magiſtratibus ad concionem vocaſſet, forte; temere coire voluerunt: ubicunque multitudo eſſet, ibi & legitimum rectorem multitudinis conſebant debere eſſe.*

Verſ. 7.

CALUMNIAM MENDACEM) καταψευσμόν, id eſt, accuſationem falſam.

SUPER MORTEM OMNIA GRAVIA) *Morte pejora hæc omnia.* Bene Latinus interpres, ὑπὲρ θάνατον, huc retulit, non ad ea quæ præcedunt.

Verſ. 8.

DOLOR CORDIS ET LUCTUS MULIER ZELOTYPA) Additur in Græco, *contra mulierem*: Mulier mulieri æmula omnia tria iſta mala ſuperat. Affert enim cordolium perpetuum, ſæpe & luctus graves. Seneca Medea:

Nulla vis flammæ tumidique venti
Tanta, nec teli metuenda torti
Quanta cùm Conjux viduata tædis
Ardet & odit.

Deinde poſt comparationes interpoſitas:

Cæcus eſt ignis ſtimulatus ira,
Nec regi curat, patiturve frænos:
Haud timet pœnas, cupit ire in ipſos
Obvius enſes.

Euripides in ejuſdem argumenti Tragœdia:

Οὐδ' εἰ σὺ φαίης, οὐ σὲ μὴ λείξω λέχος.
Ἀλλ' εἰς τοσοῦτον ἦλθ', ὥσθ' ὑβρίζεσθαι
Εἰς σ' ὃν γυναῖκες πάντ' ἔχειν νομίζετε.

Et eſt Græcum Proverbium: Ζῆλος γυναικὸς πάντα πυρπολεῖ δόμον. Hypſipyle in Ovidiana epiſtola:

Pelliciis ipſa meos impleſſem ſanguine vultus,
Quosque veneficiis abſtulit illa ſuis.
Medea Medea forem.

Verſ. 9.

IN MULIERE ZELOTYPA FLAGELLUM LINGUÆ OMNIBUS COMMUNICANS) In Græco: καὶ μάστιξ γλώσσης πᾶσιν ἐπικοινωνοῦσα. *Flagellum autem linguæ omnibus* (illis nempe quatuor jam dictis) *commune eſt*, Id eſt, iſta quatuor non peraguntur ſine maledicentia. μάστιξ γλώσσης eſt maledicentia. Jobi 5. 21.

Verſ. 10.

SICUT BOUM JUGUM QUOD MOVETUR, ITA ET MULIER NEQUAM) *Mala.* Sunt boves quæ juga jactant, ut loquitur Juvenalis: ex jugalibus plurimum incommodant.

QUI TENET ILLAM QUASI QUI APPREHENDIT SCORPIONEM]. Vide ſupra xxv. 22.

Scorpioni, ait Plinius l. 2. c. 25. *ſemper cauda in ictu eſt, nulloque momento meditari ceſſat, ne quando deſit occaſioni. Ferit & obliquo ictu, & inflexo: Ita mala mulier, utut blandiatur in caudâ*, id eſt, *in fine aculeum doloſè exerit, imò occaſioni invigilat, ut noceat.* Adeò *Antonius* in Meliſſâ l. 2. c. 34. ex *Socrate* monuit; *Cum te amare atque appetere ſe dicit mulier, ab eâ magis tibi metuendum, quam cum maledicit.* P. Syrus in Mimo, *Apertè*, inquit, *cum mala eſt mulier, tùm demum eſt bona.* Mala mulier.

Verſ. 11.

MULIER EBRIOSA IRA MAGNA ET CONTUMELIA, ET TURPITUDO ILLIUS NON TEGETUR) In Græco: ὀργὴ μεγάλη γυνὴ μέθυσος καὶ ῥεμβάς, (legendum puto ῥεμβὰς, nam id & de femina dicitur) καὶ τὴν ἀσχημοσύνην αὐτῆς οὐ συγκαλύψει. *Mulier ebrioſa, magna ira eſt*, (id eſt, iracunda admodum) & *vagatur, & præterea non obtegit ea quæ tegenda ſunt.* ῥέμβεσθαι, & ῥεμβεύειν eſt vagari. Eſ xxiii. 16. Cant. 1, 6. in verſione Symmachi, unde ῥεμβασμὸς, Sap. iv. 12. ἀσχημοσύνη autem, Hebraicè ערוה, dicitur αἰδοῖον, id in muliere quod apertè nominari non decet. Mulierem vinolentam hæc ſequuntur mala: Primum, iracunda eſt, quia bilis vino accenditur: deinde domi ſe non continet: poſtremò, pudoris pudicitiæque non meminit. Curtius de feminis Babylonicis: *Feminarum convivia ineuntium principio modeſtus eſt habitus: deinde ſumma quæque amicula exuunt: paulatimque pudorem profanant: ad ultimum (honos auribus habitus ſit) ima corporum velamenta projiciunt.*

Verſ. 12.

FORNICATIO MULIERIS IN EXTOLLENTIA OCULORUM, ET IN PALPEBRIS ILLIUS AGNOSCETUR) Oculi elati, & mobiles palpebræ arguunt impudicas. Φλέγων ὀφθαλμοῖς prodit ἀνδρὸς γεγευμένη, apud Æſchylum.

Verſ. 13.

IN FILIA NON AVERTENTE SE FIRMA CUSTODIAM) *Filiâ quæ pudore non deterretur pone cuſtodiam.* Ἀδιατρέπτος eſt pudore abſterrere aliquem, ut in Græco, Jobi xxxi. 34. Hinc ἀδιάτρεπτος, femina non teneræ frontis, hic & infrà 30. Vide Jerem. III. 3.

NE INVENTA OCCASIONE ABUTATUR SE) Conſtruxit ἑαυτῇ cum χρήσηται, ut libri plerique. Sed melior eſt diſtinctio, ἵνα μὴ εὑροῦσα ἄνεσιν ἑαυτῇ, χρήσηται. *Ne quam ſibi occaſionem* (ad peccandum) *invenerit, eâ utatur.*

Verſ. 14.

AB OMNI IRREVERENTIA OCULORUM EJUS CAVE) *Pone impudentem oculum, cuſtodi.* Id eſt, feminæ oculos habentis inverecundos veſtigia preme.

ET NE MIRERIS SI TE NEGLEXERIT) *Et* hic eſt pro *aut. Aut non mirare ſi quid in te* (maritum ſuum) *peccat.*

Verſ. 15.

ET AB OMNI AQUA PROXIMA BIBET) De quavis aquâ quæ ſe obtulerit.

ET CONTRA OMNEM PALUM SEDEBIT) Palum intelligit ad quem viatores pangebant tentoria. De tali femina Simonides:

Ὁμῶς δὲ καὶ πρὸς ἔργον οὐ ἀφροδίσιον
Ἐλθόνθ' ἑταῖρον ὅντιν' οὖν ἐδέξατο.

ET CONTRA OMNEM SAGITTAM APERIET PHARETRAM, DONEC DEFICIAT) In Græcis tantum eſt: καὶ ἔναντι βέλους ἀνοίξει φαρέτραν, id eſt, faciet copiam ſui. Similis fermè locutio apud Plautum:

Conveniebatne in vaginam tuam machæra militis?

Chryſoſtomus propriam mulieris paſſionem dixit *luxuriam eſſe. Baſilius* ad Eſ. III. 16. *Ipſo intuitu obſcœnam demonſtrat animæ impuritatem. Dum enim ſuaviter, & blandis arridet ocellis, prolicit ad explendam libidinem: jactu enim ocellorum ſagittam planè exitialem emittit, cujusmodi tandem obtinet rumor de Baſiliſci natura, quem dicunt ſolo aſpectu ſuos corrumpere ſpectatores.* Mulier luxurioſa.

Verſ. 16.

Digitized by Google

Verſ. 16.

GRATIA MULIERIS SEDULÆ DELECTABIT VIRUM] Sedulæ, non eſt in Græco, & χάρις intelligenda, morum amœnitas.

ET OSSA ILLIUS IMPINGUABIT) *Faciet bene habitum.* Oppoſitum huic loquendi genus habet Prov. XVII. 23. Quod hîc ſequitur *diſciplina illius*, in Græco, ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς, ſcientia ipſius, bene vivendi ars, meliùs in Græco cum verbis, quæ jam habuimus connectitur, ut novam ſententiam inchoet: δόσις κυρίου, &c.

DATUM DEI EST MULIER SENSATA ET TACITA] In Græco: *taciturna & benigna.* Sophoclis eſt ſententia:

Σίγα, γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει.

NON EST IMMUTATIO ERUDITÆ ANIMÆ) In Græco: καὶ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα πεπαιδευμένης ψυχῆς. *Nullum eſt pretium quod æquari poſſet animæ* (muliebri) *bene inſtitutæ.* Idem loquendi genus habuimus ſuprà VI. 16. & Job. XXVIII. 15.

Verſ. 19.

GRATIA SUPER GRATIAM MULIER SANCTA ET PUDORATA) In Græco: *mulier prudens & fida.* χάρις ἐπὶ χάριτι, id eſt, res ſummè grata & ſuavis.

OMNIS AUTEM PONDERATIO NON EST DIGNA CONTINENTIS ANIMÆ) Non legit hîc additum αὐτῆς, quod & à Sixtina abeſt. Nullum pondus auri & argenti tanti eſt, quanti fœminæ animus in rebus omnibus modum ſervans.

Verſ. 20.

SICUT SOL ORIENS IN MUNDO IN ALTISSIMIS DEI) *Mundo,* addidit interpres. Altiſſima Dei hîc, regio ſiderea, comparata ad terram.

Verſ. 21.

SIC MULIERIS BONÆ SPECIES IN ORNAMENTUM DOMUS EJUS) Bene καὶ reddidit per *ſicut* & *ſic.* Theocritus Helenes Encomio:

Ἀὼς ἀντέλλοισα, καλὸν διέφαινε πρόσωπον,
Πότνια νὺξ ἅτε, λευκὸν ἔαρ χειμῶνος ἀνέντος,
Ὧδε καὶ ἁ χρυσέα Ἑλένα διεφαίνετ' ἐν ἁμῖν.

Vetus Poeta Latinus:

Conſtiteram exorientem auroram fortè ſalutans,
Cum ſubitò à lævâ Roſcius exoritur:
Pace mihi liceat cœleſtes dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Verſ. 22.

LUCERNA SPLENDENS SUPER CANDELABRUM SANCTUM, ET SPECIES FACIEI SUPER ÆTATEM STABILEM] Hîc per & vertit quod modo explicatius per *ſicut* & *ſic.* *Qualis eſt lychnus in lychnucho templi,* (de quo vide Num. VIII. & Levit. XXIV.) *talis pulchritudo faciei in ætate ſtata:* id eſt, media: quomodo mediam formam, ſtatam dixit Ennius, Gellio teſte.

Verſ. 23.

COLUMNÆ AUREÆ SUPER BASES ARGENTEAS, ET PEDES FIRMI SUPER PLANTAS STABILIS MULIERIS) Bene legit: ἐπὶ στέρνοις εὐσταθοῦς, non ἐπὶ στήθεσιν ut nunc legitur. τὰ στέρνα ſunt firmamenta pedum, id eſt, plantæ. Columnas comparat tibiis, baſes columnarum plantis. εὐσταθὴς mulier dicitur, quæ recto eſt corpore. Quæ hîc ſequuntur in Græcis quibusdam, ſicut in Latino exemplari, ita & in Sixtino textu non leguntur. In illis, μὴ δῷς ἀλλοτρίοις τὴν ἰσχύν σου: per ἀλλοτρίους intellige feminas extraneas: per ἰσχὺν ſemen, quomodo Hebræi vocem parem explicant, Gen. XLIX. 3. εὐγενὴς κλῆρος eſt mulier ex bono genere. Sic Euripides dixit:

— πᾶσα δ' ἀγαθὴ βροτοῖς
Ἐσθλῶν ἀπ' ἀνδρῶν εὐγενῆ σπείρει τέκνα.

Γυνὴ μισθία, id eſt, meretrix, opponitur ὑπάνδρῳ, id eſt, nuptæ. Comparatur meretrix σιάλῳ, ſui altili. Nupta verò vocatur, πύργος θανάτου, id eſt, turris arcens mortem, quæ à multis periculis virum ſervat. Γυνὴ ἀσχήμων eſt quæ indecore ſe gerit. ἀτιμίαν καταφρονήσει ignominiam ſpernet. De muliere linguace, ὡς πολεμίων τροπὴν θαρρηθήσεται, lege: ὡς πολεμίων τυφὴν, *ſpectabitur cum hoſtium gaudio.* Et in eo quod ſequitur, pro ὁμοιότροπος, aſſentio ſcribentibus, ὁμότροφος. *Vir qui cum ea vivit in tumultibus quaſi bellicis vitam tranſiget.* Tales mulieres Epigrammatarii Græci vocant ἀνδρομάχας.

Mulier ſedula & generoſa. De muliere ſedulâ & generoſâ in veteri verſu dicitur:

Ταμεῖον ἀρετῆς ἐστι γενναία γυνή.

Virtutis eſt penu generoſa fœmina. Ideam *formoſæ, & omni laude matronali decoratæ* fœminæ pingit *Lucianus* in libello, cui titulus eſt εἰκόνες.

De *modeſtia* & *taciturnitate* mulieris Euripides:

Γυναικὶ γὰρ σιγή τε καὶ τὸ σωφρονεῖν
Κάλλιστον, εἴσω θ' ἥσυχον μένειν δόμων.

Et fœminæ ſummum decus modeſtia,
Silentiumque, & ædibus non egredi.

De *verecundia* Ambroſius l. 1. Offic. c. 18. *verecundia pudicitiæ comes, cujus ſocietate caſtitas ipſa tutior eſt: bonus enim regendæ caſtitatis pudor eſt comes.*

Verſ. 26.

VIR BELLATOR DEFICIENS PER INOPIAM) Rebus neceſſariis egens, quod Patriæ indecorum.

ET VIR SENSATUS CONTEMTUS) Vir eruditus ubi pro ejectamento habetur:

Pellitur è medio ſapientia.

Vide Eccleſiaſtæ IX. 15.

Verſ. 27.

ET QUI TRANSGREDITUR A JUSTITIA AD PECCATUM) A bona vita ad malam, ut Ezech. XVIII. 24. Tales plerumque pejores cæteris evadunt.

DEUS PARAVIT EUM AD ROMPHÆAM) Malæ morti cum deſtinavit.

Tigurini ita vertunt: *Duo cor meum contriſtant, & tertium mihi movet indignationem. Vir bellicoſus laborans egeſtate: Viri cordati indigna patientes: & qui ſe à juſtitia transfert ad peccatum.* Oſiander ita explicat illa: *Si quis Reip. cauſa in bellis ſtrenuam operam navit, & in ſenectute non habet alimenta.* (*Ingratitudo autem eſt eos negligere, qui cum periculo vitæ & jactura fortunarum ſuarum de Republica bene meriti ſunt.*) Eſt vir ſenſatus, contemptus: *quando ſapientes & fideles conſiliarii in ſenectute abjiciuntur & tanquam deliri ſenes contemnuntur: Cum tamen adhuc ſalutaria conſilia ſubjicere poſſent.* (*Et qui tales ſapientes ſenes ludibrio habent, eorumque conſilia contemnunt magno ſuo malo diſcunt, quàm malè rebus ſuis conſuluerint: id quod exemplum Regis Rehabeami luculenter demonſtrat, qui ſecutus juniorum conſilia (ſpretis Senioribus Conſiliariis) decem regni ſui partes amiſit.*) Et qui transgreditur à juſtitia ad peccatum: *id eſt, qui abjicit veram religionem & ſectatur falſam:* DEUS paravit eum ad rhomphæam: *talis gladio morietur.* (*Sæpè enim accidit, ut Apoſtatæ eorum gratiam amittant, quibus gratificati ſunt in abjicienda & blaſphemanda doctrina cœleſti: poſtea ac fœda morte moriuntur: ſi non gladio, tamen cum fremitu & horribili deſperatione.*

Verſ. 28.

DUÆ SPECIES DIFFICILES ET PERICULOSÆ MIHI APPARUERUNT) Non eſt in Græco, ſed olim fuiſſe arbitror. Aliquid enim interponi debuit, quo diſtinguerentur hæc à tribus præcedentibus.

DIFFICILE EXUITUR NEGOTIANS A NEGLIGENTIA) *Mercator à delicto:* ut infrà XXVII. 2. nempe vaniloquentiæ. Cicero de officiis 1. *Sordidi etiam putandi qui mercantur à mercatoribus quod ſtatim vendant: nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur.* Vide Prov. XX. 17.

ET NON JUSTIFICABITUR CAUPO A PECCATIS LABIORUM] *Labiorum* interpres de ſuo addidit, ad ſenſum non malè. *Non juſtificabitur:* id eſt, *non erit immunis à culpa.* κάπηλος proprie eſt qui minutatim vendit res eſculentas, aut potulentas: nam κάπη eſt τροφὴ: κάπτειν eſt edere.

Oſiander: *Negotiator*, inquit, *difficulter poterit cavere à delicto, & caupo non juſtificabitur (non immunis erit) à peccato.* [*Non rejicit autor noſter hæc genera vitæ, quia ad ſocietatis humanæ conſervationem neceſſaria ſunt: ſed docet cautè in iis ambulandum, ne conſcientia gravetur, & maledictio divina attrahatur, dum opes per fraudes & impoſturas corradere ſtudent mercatores. Quid? quod ſæpe per nomen Dei falsò jurant, ut merces ſuas malas pro bonis extrudant.*

CAPUT

CAPUT XXVII.

Avaritia multorum malorum cauſa. Linguæ regimen. Arcana non revelanda. Oculis annuentes, doloſi, de calamitatibus aliorum gaudentes.

Verſ. 1.

PROPTER INOPIAM MULTI DELIQUERUNT) Legit ἀδιαφόρου, & interpretatus eſt inopiam pecuniæ, quia ἀδιάφορον eſt pecunia, ut dictum ſuprà VIII. 20. ſed viro de omni literarum genere optimè merito Caſaubono aſſentior, qui legendum hic putavit χάριν ἀδιαφόρου. *pecuniæ cauſa*. Congruit enim id cum membro ſequente.

ET QUI QUÆRIT LOCUPLETARI AVERTIT OCULUM SUUM) nempe à divina lege. Diphilus:

Πρὸς τοῦ λαβεῖν γὰρ ὢν ὁ νοῦς, πάντ' οὐχ ὁρᾷ.

At Euripides:

Ὅστις γὰρ ἐπὶ τὸ πλεῖον ἦρεν πίθεν' αἰεὶ,
Οὐδὲν φρονεῖ δίκαιον, οὐδὲ βούλεται.

Verſ. 2.

ANGUSTIABITUR PECCATUM] *Comprimitur*. Utroque id agente ut lucrum faciat, quamvis cum damno alterius. Vide de hâc re quæ diximus libro II. de jure Belli ac Pacis XII. 11. & 26. Adde quæ ſuprà XXVI. 28.

V. 3. CONTERETUR CUM DELINQUENTE DELICTUM] Hoc ex alia eſt verſione verborum præcedentium.

V. 4. SI NON IN TIMORE DOMINI TENUERIS TE INSTANTER) In Græco eſt in tertia perſona *tenuerit*, nempe vendere & emere ſolitus: & in eo quod cohæret, *domus ejus*. Simile dictum Euripidis:

Ἄδικον δὲ μὴ χρῶ χρήματ', ἦν βούλῃ πολὺν
χρόνον μελάθροις ἐμμένειν· τὰ γὰρ ἀδίκως
Οἶκος ἐπελθόντ' οὐκ ἔχει σωτηρίαν.

Diogenes pauperiem ſibi exprobranti, apud Stobæum ſerm. 95. reſpondit: *Infelix quid ais. At ego neminem vidi tyrannidem gerere per paupertatem, omnes vero propter divitias.* Ariſtides tale reſponſum reddidit: *mihi quidem paupertas nihil mali affert; tibi verò divitiæ non paucas perturbationes.* Conf. *Ez. XXIIX. 16. 1. Tim. VI. 9.*

Verſ. 5.

SICUT IN PERCUSSURA CRIBRI PERMANEBIT PULVIS, SIC APORIA HOMINIS IN COGITATU ILLIUS) Ex Græco optimè vertas: *Sicut in quaſſu cribri manent quiſquiliæ*. [aliquæ crasſiores ſcilicet] *ita ſordes hominis in diſſertatione ipſius*. σκύβαλα, non σκῦλα habet Sixtina editio. λογισμὸς autem hic, ut ex mox 7. & 8. non cogitationem, ſed diſſertationem ſignificat. Senſus autem eſt: utcunque arte magna loquentis regantur verba, tamen per eam translucere non rarò, quæ animo inhærent vitia: nam

Ἀνδρὸς χαρακτὴρ ἐκ λόγου γνωρίζεται.

Sequuntur hic dicta eodem pertinentia.

Verſ. 6.

VASA FIGULI PROBAT FORNAX) Nam quæ ex humo non ad id aptâ facta ſunt rumpuntur, aut diffluunt.

ET HOMINES JUSTOS TENTATIO TRIBULATIONIS) Verus ſenſus: ſed non is qui in Græco eſt, qui talis: *Exploratio hominis eſt in diſſertatione ejus*. Nam incipit hic titulus de ſermone hominis.

Verſ. 7.

SICUT RUSTICATIO DE LIGNO OSTENDIT FRUCTUM ILLIUS, SIC VERBUM EX COGITATU CORDIS HOMINIS) In Græco: γεώργιον ξύλου ἐκφαίνει ὁ καρπὸς αὐτοῦ, οὕτως λόγος ἐνθυμήματος ἐν καρδίᾳ ἀνθρώπου. Lege ἐνθυμήματα. *Sicut fructus arboris culturam ejus oſtendit*, (artem agricolæ) *ita diſſertatio, cogitationes* (quæ ſunt) *in corde hominis*.

Verſ. 8.

ANTE SERMONEM NE LAUDES VIRUM: HÆC ENIM EST TENTATIO HOMINUM) *Exploratio*: ut modò. Quidam ſi tacuiſſent, pro Philoſophis eſſent habiti.

Philoſophus quidam *ex voce*, inquit, *agnoſcimus hominem facie non conſpecta, nam ſua cuique vox: ita ex oratione licet mentem & vitam hominis conjectare*. Hinc illud: *loquere, ut te audiam*. Iſocrates λόγος ἀληθὴς καὶ νόμιμος καὶ δίκαιος ψυχῆς ἀγαθῆς καὶ πιστῆς εἴδωλον ἐστί.

Verſ. 9.

SI SEQUARIS JUSTITIAM APPREHENDES ILLAM) *Si ſectaris id quod juſtum eſt, etiam quod juſtum eſt adipiſceris*.

ET INDUES QUASI PODEREM HONORIS) *Indues illud* (id eſt juſtum) *velut poderem honoratum*. Ποδήρης non ſacerdotum tantum, ſed & magiſtratuum, ut patet Ezech. IX. 2. 3. Magnus honos, nomen viri juſti obtinere. Cætera quæ Latinè in hoc commate ſequuntur abſunt in Græcis.

V. 10. VOLATILIA AD SIBI SIMILIA CONVENIUNT) Nempe ea quæ ſunt ὁμογενῆ.

ET VERITAS AD EOS QUI OPERANTUR ILLAM REVERTETUR) Id eſt, bonâ fide cum eis agetur qui bonâ fide agunt.

Verſ. 11.

LEO VENATIONI INSIDIATUR SEMPER) Id eſt pecori.

SIC PECCATA OPERANTIBUS INIQUITATES) Inſidiantur nempe. Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη. Turdus ſibi malum cacat.

Verſ. 12.

HOMO SENSATUS IN SAPIENTIA MANET SICUT SOL) Illud *ſicut ſol* interpres de ſuo adjecit, quia in altero membro lunæ eſt mentio. In Græco eſt: διήγησις εὐσεβοῦς διαπαντὸς ἐν σοφίᾳ. *Diſſertatio viri pii ſemper ſapienter inſtituitur*. Hoc ſenſu διήγησις & infra ponitur. 14.

NAM STULTUS SICUT LUNA MUTATUR) *At ſtultus ſicut luna mutatur*: nempe in ſermonibus ſuis: nam de iis hoc titulo agitur. Luna mutabile ſidus Poetis, & notus de ea Æſopi apologus.

Ambroſ. in Pſalm. XXXVI. *Narratio juſti ſemper in ſapientiâ: Stultus autem ſicut luna mutatur*, id eſt, *quod ſæpe varietur, nec in ſuâ perſeveret ſententia, & tanquam in tenebris lumen videatur affundere, nec tenere*. Et ſerm. IV. *Mutaris ſicut luna, ut qui paulo ante fidei devotione fulgebas, poſteà perfidiæ infirmitate deficias*. Mutaris ſicut luna, *dum cerebrum tuum ita exinanitur ſapientia, ſicut Luna obſcuritas: te vero teterrima tenebræ mentis invadunt, atque utinam, ô ſtulte ſicut Luna muteris! Illa enim citò ad plenitudinem ſuam redit, tu ad ſapientiam nec ſerò converteris: illa velociter colligit quod amiſerat lumen, tu nec tarde fidem recipis, quam negaſti. Gravior ergo tua, quam Luna mutatio eſt. Luna defectum luminis patitur, tu ſalutis.* Stultus ut luna.

Verſ. 13.

IN MEDIO INSENSATORUM SERVA VERBUM TEMPORI) In Græco: *In medium inſipientium* (ut te inſeras) *obſerva tempus*. Id eſt, ne te illis miſceas, niſi ubi negotia id exigunt.

IN MEDIO AUTEM COGITANTIUM ASSIDUUS ESTO) *In medium prudentium aſſiduò temet inſer*. Ibi peregrinare, hîc habita.

Verſ. 14.

NARRATIO PECCANTIUM ODIOSA) *Diſſertatio peccantium facit labi* eos qui audiunt.

ET RISUS ILLORUM IN DELICIIS PECCATI) Rident quia aliorum peccatis lætantur. σπαταλᾷν, cum laſcivia lætari. 1. Tim. V. 6 Jacob. V. 5.

Verſ. 15.

LOQUELA MULTUM JURANS HORRIPILATIONEM CAPITI STATUET) In Græco eſt: *Loquela multum jurantis eriget pilos*: nempe audientibus, præ horrore: *Steteruntq́; comæ*.

ET IRREVERENTIA IPSIUS OBTURATIO AURIUM) *Et pugna cum ipſis eſto obturatio aurium*. Non aliter tam facilè jurantibus reſiſtes, quam claudendo aures. Vide Act. VII. 57. Sæpe Hebræis Genitivus eſt non facientis, ſed patientis.

Verſ. 16.

EFFUSIO SANGUINIS IN RIXA SUPERBORUM] Si quæ oriatur vel levis contentio inter ſuperbos, quia neuter alteri vult cedere, facilè ad vulnera venitur.

ET MALEDICTIO ILLORUM AUDITUS GRAVIS) Moleſtia ſunt auditu convitia, quibus inter ſe tales certant.

Verſ. 17.

QUI DENUDAT ARCANA AMICI FIDEM PERDIT) Nam quiſque ſibi metuit quod alteri vidit accidere.

ET NON INVENIET AMICUM AD ANIMUM SUUM) Ex voto ſuo.

V. 18. DILIGE PROXIMUM) Chriſtianè admodum. Sed in textu Græco eſt, *Dilige amicum*.

Non

Digitized by Google

Non minus *Judæi* in V. T. quàm *Chriſtianis* in N. T. dilectionem proximi demandatam eſſe vel è collatione *Lev. XIX. 18. Matth. XXII. 39.* liquet.

ET CONJUNGERE FIDE CUM ILLO] Fidem illi præſta. Id enim πιςῶθαι etiam infrà XXIX. 3. Reſpondet Hebræo נאמן, ut videre eſt 1. Reg. VII. 26.

Verſ. 19.

QVOD SI DENUDAVERIS ABSCONSA ILLIUS, NON PERSEQVERIS POST EUM) Id eſt, noli poſthac amicitiam ejus quærere. Nam fruſtra eris, ut oſtendunt ſequentia.

Verſ. 20.

SICUT ENIM HOMO QVI PERDIDIT AMICUM SUUM, SIC ET QVI PERDIT AMICITIAM PROXIMI SUI) Græcum Sixtinæ: καθὼς γὰρ ἀπώλεσεν ὁ ἄνθρωπος τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ, οὕτως ἀπώλεσας τὴν φιλίαν τοῦ πλησίον. *Ut ſi quis hoſtem interfecerit, ita tu amicitiam tibi noti interfeciſti.* Sic interfectæ pudicitiæ feminas dicunt Latini.

Verſ. 21.

ET SICUT QVI DIMITTIT AVEM DE MANU SUA, SIC DERELIQVISTI PROXIMUM TUUM: NON EUM CAPIES) Eadem ſimilitudine, ſed ad rem aliam Plautus utitur:

Liber captivus avis ferè conſimilis eſt.
Semel fugiendi ſi data eſt occaſio,
Satis eſt. Nunquam poſt illam poſſis prendere.

Verſ. 22.

NON ILLUM SEQVARIS, QVIA LONGE ABEST) Idem quod ſuprà v. 19.

EFFUGIT ENIM QVASI CAPREA DE LAQVEO) Non diſpar illa tranſlatio, id eſt, curtata comparatio apud Horatium:

— *ſi vafer unus & alter*
Inſidiatorem preroſo fugerit hamo.

QVONIAM VULNERATA EST ANIMA EJUS: ULTRA EUM NON POTERIS COLLIGARE, ET MALEDICTI EST CONCORDATIO: DENUDARE AUTEM AMICI MYSTERIA, DESPERATIO EST ANIMÆ INFELICIS) Aliter in Græco: *Vulnus obligari poteſt, & de maledictis fieri reconciliatio. At qui arcana detexit, perdidit fidem.* Senſus idem qui ſuprà XXII. 25. 26.

Auguſtinus, vel quiſquis alius Autor libri de amicitia c. 13. *Secretorum revelatione inter amicos nihil turpius, nihil execrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos, ſed omnia replens amaritudine, indignationis & odii, atque doloris felle cuncta aſpergens.* *Iſocrates* ad Democritum, *Diligentius*, inquit, *tuenda ſunt depoſita verborum, quàm pecuniarum.* Unde *Simonides* homines *infima nota* cenſebat eos, qui ſecreta continere non poſſent, ac ſimiles ſervo illi apud Comicum, qui *rimarum plenus effundebat arcana.* Conſ. *Proverb. XI. 13. c. XX. 19. c. XXV. 9.*

Revelat. Secretor. amici.

Verſ. 25.

ANNUENS OCULO FABRICAT MALA) Id eſt qui omnia alterius dicta factaque probat, annuendo & annictando. Hoc eſt quod ἐπινεύεσθαι in adulatoris deſcriptione Theophraſtus vocat.

ET NEMO EUM ABJICIET) Legit ita ut in Sixtina eſt: καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἀποστήσει ἀπ' αὐτοῦ. Sed melior lectio in aliis: καὶ ὁ εἰδὼς αὐτὸν, ἀποστήσεται ἀπ' αὐτοῦ. *Qui eum novit, ab eo recedet.*

Verſ. 26.

IN CONSPECTU OCULORUM TUORUM CONCULCABIT OS SUUM) Scripſit interpres *condulcabit*, γλυκανεῖ. Omnia facit dicitque πρὸς χάριν, ut loqvuntur Zeno, Critias, Euripides. λέγει καὶ πάντα εἰς χαρισθαι ὑπολαμβάνειν, ait Theophraſtus.

ET SUPER SERMONES TUOS ADMIRABITUR) Gnatho in ſuæ profeſſionis apud Terentium deſcriptione: *Eorum ingenia admiror.* Alius apud Eupolidem:

Καὶ καταπλήττομαι, δοκῶν τοῖσι λόγοισι χαίρειν.

NOVISSIME AUTEM PERVERTET OS SUUM) Alia loquetur apud alios.

ET IN VERBIS TUIS DABIT SCANDALUM) Periculum tibi creabit ex verbis tuis. Senſus idem qui ſuprà XIX. 24. 25. 26.

Verſ. 27. MULTA ODIVI, ET NON COÆQVAVI EI) Multa odi, ſed non quantum talem hominem.

ET DOMINUS ODIET ILLUM] Etiam Deus tam perfidos odit, ſunt θεοστυγεῖς.

Verſ. 28.

QVI IN ALTUM MITTIT LAPIDEM SUPER CAPUT EJUS CADET) Id eſt, ſæpe ſibi nocet qui meliori ſe nocere vult: ἑαυτὸν κρείσσονι ἀσφαλίζων.

ET PLAGA DOLOSA DOLOSI DIVIDET ARMUM] πληγὴ δολία διελεῖ τραύματα. Ita enim in Sixtina eſt. Cùm quis in tenebris inimicum vult vulnerare, ſæpe evenit ut amicum qui adeſt vulneret.

Verſ. 29.

ET QUI FOVEAM FODIT INCIDET IN EAM] Eadem eſt ſententia: nec eſt & in Græco. Ex Pſalmo VII. 16. & Eccleſiaſt X. 8.

ET QUI STATUIT LAPIDEM PROXIMO OFFENDIT IN EO) Non eſt in Græco.

ET QVI LAQUEUM ALII PONIT, PERIBIT IN ILLO) Legit ἐν αὐτῇ ἀπολεῖται; ſed melior lectio quæ in Sixtina: ἐν αὐτῇ ἁλώσεται. Ex Pſalmo IX. 16. & XXXV. 8.

Talionis hæc pœna, juxta veterem verſum: *Talionis pœna.*

Ὁ αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων.
Sibi ipſi mala ſtruit, qui alteri inſidiatur.

Verſ. 30.

FACIENTI NEQVISSIMUM CONSILIUM, SUPRA IPSUM DEVOLVETUR, ET NON AGNOSCIT UNDE ADVENIAT ILLI) Legitur in multis Græcis: ποιοῦντι πονηρὰ ἐπ' αὐτὸν κυλισθήσεται, ſed verior & Latinæ congruentior Sixtina lectio: ὁ ποιῶν πονηρὰ εἰς αὐτὸν κυλισθήσεται. & eſt conſtructio Hebraica, pro εἰς τὸν ποιοῦντα πονηρὰ κυλισθήσεται, nempe πονηρά. In eum qui mala fecit mala devolventur. Senſus qui ſuprà 11. & benè addit, *non agnoſcit unde adveniat.* Nam, ut Euripides ait:

Δίκη τοι, δίκα χρόνιος,
Ἀλλ' ὅμως ὑποπεσοῦσ'
Ἔλαθεν ὅταν ἔχῃ
Τὸν ἀσεβῆ βροτῶν.

Item de divina ultione:

— σῖγα καὶ βραδεῖ ποδὶ
Στείχουσα μάρπτει τοὺς κακοὺς ἀεὶ βροτῶν.

Alius dixit. δίκην, ἄπουδον, οὐχ ὁρωμένην.

Verſ. 31.

ILLUSIO ET IMPROPERIUM SUPERBORUM, ET VINDICTA SICUT LEO INSIDIABITUR ILLI) Et hæc conſtructio eſt Hebraica, pro, *Illuſione & opprobrio ſuperborum vindicta imminet, velut leo inſidians.* Seneca:

Sequitur ſuperbos ultor à tergo Deus.

Hæc eſt quam Nemeſin vocant Græci.

Verſ. 32.

LAQVEO PERIBUNT QVI OBLECTANTUR CASU JUSTORUM) Quales illi de quibus in Pſalm. XXII.

Verſ. 33.

ET VIR PECCATOR CONTINENS ERIT ILLORUM] ἐγκρατὴς ἔσται αὐτῶν, id eſt, poſſidebit eas. Impropria eſt locutio, cum magis ipſe ab ira ac furore poſſideatur. Sic & morbum habere dicimur.

Baſil. apud Anton. in Meliſsâ parte 2. cap. 59. *ira excitat rixam, rixa parit convitia, convitia ictus, ictus vulnera & ſæpe vulnera mors ſequitur.* Seneca in Proverbiis, *Fulmen*, inquit, eſt, *ubi cum poteſtate habitat iracundia. Iracundiam qui vicit, hoſtem vicit maximum. Iratus etiam facinus conſilium putat.* Non reprehenditur autem *pius zelus*, qui tamen & ipſe regendus eſt judicio, ne metas egrediatur: *non iraſci* enim, *in quibus oportet, inſipientis eſt*, dicente *Ariſtotele IV. Ethic.* qualis ira eſt adverſus vitia & ſcelera: ſed damnatur *carnalis ira & furor*, cum quis ex animi commotione ea dicit & facit, quæ minimè decent. Hanc iram quamprimùm ſenſerimus, & extinguamus, & furori frenum injiciamus, ne quid ex iracundia committamus, cujus nos poſtea vehementer pœniteat. *De irâ.*

Digitized by Google

CAPUT XXVIII.

Non expetenda vindicta. Contentiones non excitandæ aut fovendæ. Lingua refrenanda. Aures ſepiendæ. Ori frenum imponendum.

Verſ. 1.

QVI VINDICARI VULT A DOMINO INVENIET VINDICTAM) *Qui ſe ulciſcetur, is à Deo ultionem reperiet.* Id eſt, ejus etiam culpas graviter ulciſcetur Deus. Ex ſcriptoris ſenſu interpretandum hoc de ultione earum injuriarum, quæ neque mortem cuiquam, neque vulnera intulere, quæ prohibita eſt Levit. XIX. Chriſtiano autem ſenſu multò hoc latius patet. Vide quæ ad Matth. V.

Vid. etiam ea, quæ adverſus Grotium illic obſervavimus: utpote qui leges Moſaicas non ex interpretatione Spiritus S. ſed juxta *ſenſum Phariſaicum* accepit, & Chriſtum *novum Moſen* ac legiſlatorem cum Socinianis fecit.

Verſ. Eod. ET PECCATA ILLIUS SERVANS SERVABIT) Omninò in memoria aſſervabit, & ſuo tempore pœnas exiget.

Verſ. 2.

RELINQVE PROXIMO TUO NOCENTI TE) *Condona proximo illatam tibi injuriam.*

ET TUNC DEPRECANTI TIBI PECCATA SOLVENTUR) Multas veterum Hebræorum probas ſententias dictis ſuis immiſcuit Chriſtus, ut hanc Matth. VI. 14. Luc. VI. 37. Seneca:

Det ille veniam facilè, cui venia eſt opus.

Quidni adhiberet è Scriptis Biblicis Chriſtus dicta ad vindicandam legem à corruptelis phariſaicis! Aliorum autem *Ethnicorum* ſententias adhibitas eſſe à Chriſto, vel etiam adductos libros *Apocryphos* haud facilè docebitur. Aliud eſt *analoga eſſe dicta*, quæ convenientia in Vet. & Nov. Teſt. eſt perpetua; aliud *easdem allegatas eſſe ſententias.*

Verſ. 3.

HOMO HOMINI RESERVAT IRAM) Servat iram qui non condonat.

ET A DEO QVÆRIT MEDELAM) Id eſt, peccatorum ſuorum condonationem. Quid iniquius? Hunc ſenſum egregiè exſequitur parabola Matth. XVIII. 23. & ſequentibus. Medela hic eſt peccatorum condonatio, ut Matth. XIII. 15. Luc. IV. 18.

De vindicta privatâ Pulcrè *Ambroſius* l. IV. Ep. 29. ad Florian. *Peccanti in te non retribuas ſecundum culpam, ſciens quod in te venturum eſt judicium. Nam non habebis indulgentiam, niſi alteri donaveris. Odium enim hominem ſeparat a regno, à cœlo ſubtrahit, à paradiſo dejicit.* Chryſoſt. l. I. de compunct. *Chriſtus non ſolum vult nos ignoſcere delinquentibus, ſed ut etiam amemus eos, & oremus pro ipſis. Nam ſi duntaxat non lædas eum, qui te læſit, avertas te tamen ab eo, nec libenter eum videas, manet ſine dubio vulnus in pectore, & dolor augeſcit in corde. Quod ſi ita eſt, nondum utique quod Chriſtus mandavit, impletur. Numquid tu ita vis tibi propitium fieri Deum, ut non quidem te lædat, avertat ſe tamen abs te, & peccatorum tuorum memoriam gerat, & te vivere nolit. Igitur qualem vis erga te eſſe Deum, cum delictorum veniam poſcis: talem te exhibere debes his, qui deliquerunt in te, ſicut & quidam ſapientum ſcribit:* Homo homini tenet iram &c.

Verſ. 4.

ET IN HOMINEM SIMILEM SIBI NON HABET MISERICORDIAM) Quem ei & naturæ paritas commendare & fragilitas communis excuſare debuerat.

ET DE PECCATIS SUIS DEPRECATUR) In Græco additur, *ipſum*, Deum ſcilicet, tantò ſuperiorem, tantò perfectiorem.

Verſ. 5.

ET PROPITIATIONEM PETIT A DEO) In Græco hoc non eſt; ſed idem ſenſus cum ſequente.

QVIS EXORABIT PRO DELICTIS ILLIUS?) *Quis expiabit?* expiare erat Sacerdotum, ſed hi nihil poterant, niſi Deo volente. Vide ſupra VII 40.

Recolenda ſententia *S. Bernhardi*, ſerm. de ſept. panib. Sunt *aliqui qui donantes injuriam, ut non ulciſcantur, ſæpius tamen improperant. Sunt & alii, qui ſileant licet, manet tamen altâ mente repoſta, & rancorem tenent in animo: quorum utique neutra plena indulgentia eſt. Longè his hominibus benigniſſima eſt divinitatis natura, libenter agit, ignoſcit plenariè: ita ut propter fiduciam peccatorum (ſed pœnitentium) ubi abundavit delictum, ſoleat & gratia abundare.* *De plena indulgentia.* *Iſidorus Peluſiota* l. III. Ep. III. monuit, *inimicitiam in aquâ ſcribi oportere, ut quam primum obliteretur: amicitiam autem in æs incidendam, ut perpetuo firma & immota conſervetur. Ambroſ.* l. IV. Ep. 29. ad Florian. *Magna*, inquit, *gloria eſt, ſi cui potuiſti nocere, parcas.* Quò facit illud Julii Cæſaris, qui ubi audiret Catonem ſibiipſi mortem conſciviſſe, ne in Cæſaris manus incideret, dixiſſe fertur: *Invidit gloria mea, quam illi parcendo peperiſſem.* Ulciſcendi *Optima ratio* eſt, ait M. Antonius Imperator l. VI. de vitâ ſuâ, *ne ſimilis fias ei, qui injuriam fecit.*

Verſ. 6.

MEMENTO NOVISSIMORUM, ET DESINE INIMICARI: TABITUDO ENIM ET MORS IMMINENT IN MANDATIS EJUS) In Sixtina eſt: κατάπαυσον ἐχθραίνων καταφθορὰν καὶ θάνατον. *Deſine inimicitias gerere ad exitium & mortem.* Ἐχθραίνειν καταφθορὰν, conſtructio Græca pro εἰς καταφθοράν. Mortalis odia ne gere immortalia. Sequitur in Græco: καὶ ἔμμενε ἐντολαῖς: *perſta in præceptis*, Dei ſcilicet obſervandis, & inter ea iſto quod attulimus ex Levit. XIX. 18.

V. 8. MEMORARE TIMOREM DEI) In Græco: *præcepta*, Dei ſcilicet. Repetit quod dixerat.

ET NON IRASCARIS PROXIMO) μὴ μηνίσῃς. Ne maneas iratus. Nam μῆνις eſt χόλος ἐπίμονος, ut exponunt Scholiaſtæ ad Homeri primordium.

Verſ. 9.

MEMORARE TESTAMENTUM ALTISSIMI) In Græco eſt: καὶ διαθήκης ὑψίστου, repetito tacitè μνήσθητι, ex eò quod præceſſit. Lex dilectionem popularium exigit. Exod. XXIII. 4. Deut XXI. 1. Eſ. I. 17.

Non *popularium* tantum ut Sociniani volunt, quos in his ſequutus eſt Grotius, ſed *cujusvis proximi* dilectionem legem requirere Chriſtus ipſe luculenter docuit *Luc. X. 29. ſeqq.*

Verſ. eod.

DESPICE IGNORANTIAM PROXIMI) *Prætervide peccatum*, proximi ſcilicet. ἄγνοιαν pro peccato dici vidimus ſuprà XXIII. 3. Adde quæ dicta ad Judith. V. 19.

Verſ. 10.

ABSTINE TE A LITE] ἀπὸ μάχης, à jurgio. Sic enim vox μάχης ſumitur tum alibi, tũ 2. Tim 2, 23. Tit. 3, 9.

ET MINUES PECCATA) Minus peccabis.

Verſ. 11.

HOMO ENIM IRACUNDUS INCENDIT LITEM) Quaſi diceret, iſti mores lenibus ingeniis non conveniunt.

ET VIR PECCATOR TURBABIT AMICOS) Flagitioſi eſt bene concordantes amicitias diſturbare.

ET IN MEDIO PACEM HABENTIUM IMMITTIT INIMICITIAM) διαβολὴν, In Græco: ſed rectè id nomen per inimicitiam verti oſtendimus jam ſupra XXVI. 6.

Verſ. 12.

SECUNDUM ENIM LIGNA SYLVÆ, SIC IGNIS EXARDESCIT, ET SECUNDUM VIRTUTEM HOMINIS, SIC IRACVNDIA ILLIUS ERIT, ET SECUNDUM SUBSTANTIAM SUAM EXALTABIT IRAM SUAM) Variè hæc leguntur in Græco: ſed lectio optima videtur, ſecundum verſionem Latinam, hæc, reciſis ſuperfluentibus: κατὰ τὴν ὕλην τὸ πῦρ ἐκκαυθήσεται, οὕτως κατὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀνθρώπου ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἔσται, καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ ἀνθρώπου ἀνυψώσει ὀργὴν αὐτοῦ. *Pro materia ardeſcit ignis: pari modo excandeſcentia cujusque eſt pro viribus ipſius, & pro modo divitiarum attollit quisque iram ſuam.*

Omnes homines uti fortuna ſe dat, ita ſuperbi aut humiles ſumus.

V. 13. CERTAMEM FESTINATUM INCENDIT IGNEM, ET LIS FESINANS EFUNDIT SANGUINEM) Per ignem intelligenda hic bilis. Feſtinatio iram ſequi ſolet, & magis magisque accendere, ita ut vulnera & cædes ſequantur. Ideò Philoſophi prima initia ſentientibus oriri, præcipiunt ut dictis factisq; moram interponant.

Verſ. 14.

Digitized by Google

Verſ. 14.

SI SUFFLAVERIS IN SCINTILLAM, QVASI IGNIS ARDEBIT) In Græco tantum eſt: *Si ſlaveris in ſcintillam, accendetur.*

ET SI EXSPUERIS SUPER ILLAM EXSTINGUETUR) Sufficit exſtinguendæ vel ſaliva

UTRAQVE EX ORE PROFICISCITUR) Vult dicere, ſic & ex ore proficiſci verba quæ iram alterius naſcentem inflamment, aut ſedent.

De non excitand. flamm. iræ. Conf. *Prov.* XXVI. 21. *Chryſoſt.* hom. III. de non adeundis ſpectac. *Quemadmodum ſi inſles in ſcintillam ignis, excidas incendium; Contra verò ſi inſpuas extinguis, & utrumque tibi in manu eſt: Sic ſi inflatos & vecordes ingeras ſermones, excitas ignem iracundi hominis: ſin mites ac moderatos admoveas, priusquam excandeſcat, iram omnem extinxeris.* Quò abit illud vulgatum, *ignem gladio ne fodito*, apud *Baſilium* Epiſt. ad Nepot. & *Platonis* monitum libr. de legibus, *ignem igni ne addas.*

Verſ. 15.

SUSURRO ET BILINGUIS MALEDICTUS) In Græco: *Detrectatori clanculario, & ore bilingui maledicite.* Id eſt, æqvum eſt eos exſecrari. ψίθυρος eſt clancularius detrectator, ut diximus ſuprà 5, 16. δίγλωσσος, qui aliud palam, clam aliud loquitur, dicto cap. 5. v. 17.

MULTOS ENIM TURBABIT PACEM HABENTES) In Græco: *Multos enim feliciter agentes* (id enim ſæpe eſt εἰρηνεύοντας) *perdiderunt.*

Verſ. 16.

LINGUA TERTIA MULTOS COMMOVIT) Lingua tertia dicitur ea, quæ ſe inter duos amicos interponit diſſidia ſerendo. Sic autem tertiam dixit Martialis. Legit ut in Sixtina eſt γλῶσσα τρίτη. Qui vim hujus vocis aſſecuti non ſunt, alii δευτέρα ſcripſere, alii τρίτη.

Verſ. 18.

VIRTUTES POPVLORVM CONCIDIT, ET GENTES FORTES DISSOLVIT) In Græco: *Et diſpulit de gente in gentem, & firmas urbes dejecit, & domos procerum evertit.*

De lingua uſu, & abuſu. Quo de Græci: γλῶσσα ποῖ πορεύῃ; πόλιν καταστρέψουσα, καὶ πόλιν ἀνορθώσουσα, *Lingua quo vadis? urbem everſura, & urbem ſervatura.*

Verſ. 19.

LINGUA TERTIA MULIERES VIRATAS EJECIT) In Græco: γυναῖκας ἀνδρείας; id autem ſignificat *mulieres generoſas*, ut vidimus ſupra XXVI. 2.

ET PRIVAVIT ILLAS LABORIBUS SUIS) Rebus labore partis. Sic ſupra XIV. 15.

Verſ. 20.

QVI RESPICIT ILLAM NON HABEBIT REQVIEM) Semper erit plenus ſuſpicionis ac diffidentiæ.

NEC HABEBIT AMICUM IN QVO REQVIESCAT) In Græco: οὐδὲ κατασκηνώσει μετὰ ἡσυχίας, *Non habitabit tranquillus.*

Verſ. 21.

FLAGELLI PLAGA LIVOREM FACIT) μώλωπα, vibicem, ut ſuprà XXIII. 9.

PLAGA AUTEM LINGUÆ COMMINUET OSSA) *Franget oſſa*: id eſt, pugnas atrociſſimas excitare ſolet.

Verſ. 22.

MULTI CECIDERUNT IN ORE GLADII, SED NON SIC QVASI QVI INTERIERUNT PER LINGUAM SUAM) *Suam*, abeſt in Græco, & rectè. Agitur enim hic de obtrectationibus, delationibus, & calumniis, quæ non homines tantum, ſed & civitates & gentes ſæpe committunt.

Verſ. 23. BEATUS QVI TECTVS EST A LINGUA NEQVAM) *Qui immunis eſt ab ea*, lingua ſcilicet diſſidiorum ſatrice.

QVI IN IRACUNDIAM ILLIUS NON TRANSIVIT) Qui pœnas ei non dedit. Sic enim ὀργὴ ſumi ſolet.

ET QVI NON ATTRAXIT JUGUM ILLIUS) Qui non ſenſit quàm grave ſit onus, in ſuſpicionibus & inimicitiis vivere.

Verſ. 24.

JUGUM ENIM ILLIUS JVGVM FERREVM EST, ET VINCVLVM ILLIVS VINCVLVM ÆREVM EST) id eſt, intoleranda ſunt quæ inde ſequuntur.

Verſ. 25. MORS ILLIVS MORS NEQVISSIMA) Mortem hic vocat bonæ famæ interfectionem. Vide ſuprà XXVII. 20.

ET VTILIS POTIVS INFERNUS QVAM ILLA) Mors naturalis melior.

V. 26. PERSEVERANTIA ILLIUS NON PERMANEBIT) In Græco: *Non dominabitur piis*: non ſemper vim obtinebit piis nocendi, Deo tandem mendacia detecturo.

SED OBTINEBIT VIAS IMPIORUM) Hoc in Græco non eſt.

ET IN FLAMMA SUA NON COMBURET JUSTOS) Amburet, non comburet. Ambuſti Latinis dicuntur qui in magno fuere periculo.

Verſ. 27.

EXARDEBIT IN ILLOS) Illos comburet. Perpètuam infamiam eis adferet.

ET QVASI PARDUS LÆDET ILLOS) *Perdet eos.* Ita enim ſæpe ſumitur λυμανεῖται.

Verſ. 28.

SEPI AURES TUAS SPINIS) Non ſolent aures ſpinis ſepiri. In Græco: *Circumvalla poſſeſſionem* tuam: id eſt, agrum, *ſpinis.* Nam ſpinis ſolebant agri circumdari, ne quis intraret. Eſ. V. 2. 5. Sed quia per agrum hic intelligitur auris, aſſcripta interpretatio in textum venit. Sic & illud irrepſit quod in Græco non eſt: *Linguam nequam noli audire.*

ET ORI TUO FACITO OSTIA ET SERAS) Hoc infrà poſitum habet textus Græcus.

Paulinus ad Celantium Ep. XIV. *Nihil tam inquietat animum, nihil eſt, quod ita mobilem mentem & levem faciat, quàm facilè totum credere, & obtrectationum verba temerario mentis aſſenſu ſequi: beatusq́ eſt, qui ita ſe contra hoc vitium armavit, ut apud eum nemo detrahere audeat.* Adde quæ habet *S. Hieron.* Epiſt. II. ad Ruſtic. *Neq; verò illa juſta excuſatio eſt: referentibus aliis injuriam facere non poſſum. Nemo invito auditori libenter refert, ſagitta in lapidem nunquam figitur, interdum reſiliens percutit dirigentem. Diſcat detractor dum te videt non libenter audire, non facilè detrahere.* Abbas quidam Joh. Cyzicus *qui continere*, inquit, *vult linguam, aures obſtruat, ne multa audiat.* *Nimia credulitas.*

Verſ. 29.

AURUM TUUM ET ARGENTUM TUUM CONFLA) In Græco: *collige*: id eſt, aurum & argentum quod accepiſti potius inexaminatum in ſacculos defer, quàm ut inexaminatum relinquas ſermonem tuum.

ET VERBIS TUIS FACITO STATERAM) Græci quidam codices habent ζυγόσταθμον. Sed Sixtinus ζυγὸν καὶ σταθμὸν, id eſt, libram & pondus. Per ea ſignificatur ſollicita dijudicatio eorum quæ dicenda vel tacenda ſunt.

Quò pertinet monitum Auguſtini: *Omne verbum priùs ad limam, quàm ad linguam veniat. &* *Bernhardi* in ſpecul. Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quam ſemel ad linguam.* *De lingua moderat.*

Verſ. eod. ET FROENOS ORI TUO RECTOS) Pro hoc in Græco eſt id, quod modò diximus: *Ori tuo fac oſtium & vectem*: id eſt, claude os ne cum talibus, quales deſcripſi, ſermonem habeas. μοχλοῖς σώζειν γυναῖκα, vectibus ſervare uxorem eſt apud Menandrum.

V. 30. ET ATTENDE NE FORTE LABARIS IN LINGUA) In Græco: *In illis*: lingua & ore ſcilicet.

ET CADAS IN CONSPECTU INIMICORUM TUORUM) In conſpectu inſidiantis, id eſt, cave ne inſidiatore audiente aliquid dicas, quod tibi in ruinam ſit. Multa ejus rei exempla apud Tacitum.

ET SIT CASUS TUUS INSANABILIS AD MORTEM) Deeſt in Græco.

Chryſoſt. in Pſ. CXL. duos oris cuſtodes conſtituit, ſcilicet *Dei invocationem* & gratiam, ac *loquentis rationem* & curam rectè tacendi vel loquendi. *Sicut*, inquit, *non juvat domus, non urbs, non mœnia, non portæ, non oſtia, niſi ſint, qui ea cuſtodiant, & ſciant, quando oportet ea quidem claudere; quando verò aperire: ita etiam oris & linguæ nulla eſt utilitas, niſi ſit ratio, cui ſcienter, accuratè, ac circumſpectè ea claudere & aperire permiſſum ſit, & ſciat, quæ ſint efferenda, quæ verò retinenda.* *Oris cuſtodes.*

CAPUT XXIX.

De mutuo. De Eleemoſyna. De fidejuſſore. De peregrinis & hoſpitibus.

Verſ. 1.

QUI FACIT MISERICORDIAM FOENERATUR PROXIMO SUO) *Dat mutuum.* Sic enim δανείζει apud Græcos ſæpe ſumitur, & apud Hebræos aliter ſumi non debet. Vide ſuprà VIII 15. XX. 15. Senſus eſt: homini benefico ſatis ſemper fore, unde alios pecuniam dando mutuam juvet. Vide promiſſum legis Deuteron. XXVIII. 12.

ET QUI PRÆVALET MANU MANDATA SERVAT) Eſt inverſa locutio, pro, *qui mandata ſervat, is prævalet manu*: id eſt, *præſtabit opibus.* Sic יד, id eſt, manus ſumitur Levit. V. 11.

Verſ. 2.

FOENERARE PROXIMO TUO IN TEMPORE NECESSITATIS ILLIUS) *Da mutuum.* Confer. Matth. V. 42. Luc 6, 34. 35.

ET ITERUM REDDE PROXIMO IN TEMPORE SUO) Tempore præſtituto.

Verſ. 3.

CONFIRMA VERBUM) *Tuum*, addit Græcus textus. Sta pactis. *Firmare* Hebræis eſt ratum facere.

ET FIDELITER AGE CUM ILLO) πιστώθητι. Quod verbum & ſuprà habuimus XXVII. 17.

ET IN OMNI TEMPORE INVENIES, QUOD TIBI NECESSARIUM EST) Si fortè alio tempore opus habeas mutuo.

Verſ. 4.

MULTI QUASI INVENTIONEM ÆSTIMAVERUNT FOENUS) *Multi mutuo ſumptam pecuniam pro acquiſita habent*: id eſt, modum faciendæ rei putant mutuum ſumere nec ſolvere. מצא Hebræis eſt acquirere, aut habere, Levit. XXV. 28. Job. III. 22. Prov. XVI. 20.

ET PRÆSTITERUNT MOLESTIAM HIS QUI SE ADJUVERUNT) Qui ipſi ſæpe pecuniis opus habent.

Verſ. 5.

OSCULANTUR MANUS DANTES) Qui mos honorem alicui habentium. Vide quæ diximus ad præceptum Decalogi ſecundum.

ET IN PROMISSIONIBUS HUMILIANT VOCEM SUAM) In Græco: *Et ob pecuniam alterius conſequendam, voce utuntur ſupplice.* Hoc ſenſu ταπεινὸς habuimus & ſuprà aliquoties.

Πρὶν τὶ λαβεῖν τίνοιν, ἀτὰρ ςυγέωσι λαβόντες.
Dum poſcunt laudes, odio ſectantur adepti.

Verſ. 6.

POSTULABIT TEMPUS) Fiet trico nummarius.

ET LOQUETUR VERBA TÆDII ET MURMURATIONUM) In Græco tantum eſt, ἀποδώσει λόγους ἀκηδίας, verba tibi tædioſa reponet. ἀκηδία tædium. Pſal. CXIX 28. Eſa. LXI. 3. unde verbum ἀκηδιάζειν ſuprà XXII. 16.

ET TEMPUS CAUSABITUR) Ut incommodum ad ſolutionem.

Verſ. 7.

SI AUTEM POTUERIT REDDERE) In Græco Sixtino: ἐὰν ἰσχύσῃ, id *etiamſi valeat* reddere totum.

ADVERSABITUR) Non eſt in Græco.

SOLIDI VIX REDDET DIMIDIUM) Solidi, id eſt, totius ſummæ debitæ.

ET COMPUTABIT ILLUD QUASI INVENTIONEM) Alterum dimidium lucrifactum putabit. Vide ſuprà 4.

Verſ. 8.

SIN AUTEM) ἐὰν δὲ μή. Si non habeat unde reddat.

FRAUDABIT ILLUM PECUNIA SUA, ET POSSIDEBIT ILLUM INIMICUM GRATIS) Non modò pecunia credita periérit, ſed & eum debitor quaſi importunum flagitatorem fugiet. *Gratis*, δωρεὰν, חנם, id eſt, cum nullam juſtam inimicitiæ cauſam ei creditor dederit.

Verſ. 9.

ET CONVITIA ET MALEDICTA REDDET ILLI) Ut Strepſiades duobus creditoribus facit in Nebulis Ariſtophanis.

ET PRO HONORE ET BENEFICIO REDDET ILLI CONTUMELIAM) In Græco eſt tantum: *Pro honore reddet illi contumeliam.* Sed quia beneficium eſt propter quod honos debetur, ideo hoc addidit Latinus interpres.

Ambroſius lib. de Tobiâ c. 21. *Quàm deforme eſt, ut pro beneficio ei qui te adjuvit, rependas moleſtiam? Cum iſtum fraudaveris, cui debes, poſteà in tempore neceſſitatis tuæ non invenies Creditorem.* Et poſteà: *dives*, inquit, *es? non ſumas mutuum. Pauper? non ſumas mutuum. Dives es? nullam pateris petendi neceſſitatem. Pauper es? Conſidera ſolvendi difficultatem.* Conf. *Pſ. XXXVII. 21.*

V. 10. MULTI NON CAUSA NEQUITIÆ NON FOENERATI SUNT, SED FRAUDARI GRATIS TIMUERUNT) Legit, ut in quibuſdam eſt codicibus: πολλοὶ οὐ χάριν πονηρίας ἀπέστρεψαν, ἀποστερηθῆναι δὲ δωρεὰν εὐλαβήθησαν. Ab aliis libris abeſt δωρεὰν, non malè. *Multi deſugiunt* (nempe mutuum dare: quo ſenſu ἀποστρέφεσθαι eſt etiam apud Matthæum V. 42.) *non ob malos mores* (mutuum negantis,) *ſed quia metuunt perdere* mutuo datum, per inopiam debitoris.

Verſ. 11.

VERUMTAMEN SUPER HUMILEM ANIMO FORTIOR ESTO) *At tu circa inopem patiens eſto*: nempe in exigendo. Hoc ſenſu μακροθύμησον habemus etiam Matth. XX. 26.

ET PRO ELEEMOSYNA NON TRAHAS ILLUM) Id eſt, non diu differ petenti dare mutuum. Convenit enim hoc miſericordiæ. Vide Luc. VI. 35.

Verſ. 12.

PROPTER MANDATUM) Dei, Deut. XV. 11.

ASSUME PAUPEREM) ἀντιλαβοῦ πένητος, *opitulare pauperi.*

ET PROPTER INOPIAM EJUS NE DIMITTAS EUM VACUUM) *Ne ei nega pro egeſtate ipſius*: id eſt, ex contrario da ei quanto eum videbis egere.

Verſ. 13.

PERDE PECUNIAM PROPTER FRATREM ET AMICUM TUUM) Id eſt, da illis mutuum quaſi perditurus. Ita minimè falleris, habens pro donato.

ET NON ABSCONDAS ILLAM SUB LAPIDE IN PERDITIONEM) Id eſt, tuo malo. Deus enim odit argento inutili incubantes. Vide ſuprà XX. 31.

Conf. *Chryſoſt.* homil. XXXIII. ad populum, *quod eleemoſyna ars ſit omnium quæſtuoſiſſima.* Et *Ambroſius* l. de Tobia c. XVI.

Verſ. 14.

PONE THESAURUM TUUM IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI) In Græco: *Secundum mandata Altiſſimi.* Pone, id eſt, in pauperes populares colloca.

ET PRODERIT TIBI MAGIS QUAM AURUM) Aſſervatum ſcilicet. Vide locum ſimilem Matth. XIX. 21. & ibi dicta.

V. 15. CONCLUDE ELEEMOSYNAM IN CORDE PAUPERIS) Et hic in margine poſita expoſitio familiarior textus locum occupavit. Nam in Græco eſt: σύγκλεισον ἐλεημοσύνην ἐν τοῖς ταμείοις σου, ubi ἀπογραφικῶς penetralia dantis vocat eos qui accipiunt, & qui accipiendo cauſa ſunt cur Deus danti reddat velut depoſita. Luc. XVI. 9.

ET HÆC PRO TE EXORABIT AB OMNI MALO) In Græco: *Hæc te liberabit ab omni malo.* Uni virtuti tribuitur quod ei eximiè competit, non tamen ſine cæteris: Vide Luc. XI. 41.

Verſ. 17.

SUPER SCUTUM TUUM ET SUPER LANCEAM ADVERSUS INIMICUM TUUM PUGNABIT) Verba Græca ſic habent: *Pluſquam fortis clypeus & haſta valida, contra inimicum tuum pro te pugnabit*: nempe propter Dei favorem ita partum.

Neq; *eleemoſyna*, vel *beneficentia* erga pauperes, neque aliis virtutibus competit *liberatio noſtri ab omni malo*, & *propitiatio* vel favor *Dei*, ſed *fidei ſoli* quâ & gratiam conſequimur, & ab omni malo liberamur; cujus intuitu & beneficentia, & virtutes reliquæ unicè Deo placent per & propter Chriſtum μεσίτην καὶ ἱκέτην, mediatorem & propitiatorem unicum. *Eph. I. 6. Ebr. XI. 6.* Liberare autem à malo, & defendere nos eleemoſyna dicitur non propriâ virtute, ſed *pauperum prece* & *interceſſione*: de quo *S. Hieronym.* ad Nepotian. *Nunquam*, ait, *memini me legiſſe malâ morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit. Habet enim multos interceſſores, & impoſſibile eſt multorum preces non exaudiri.* Quo ſenſu intelligenda ſunt illa apud *Chryſoſt.* hom. VII. de pœnitent. (& his ſimi-

An Eleemoſynâ liberation. omni mamereamur

Digitized by Google

ſimilia apud Patres.) *Eleemoſyna pennata eſt & levis, aureas habens alas, ipſos ſupra modum delectans Angelos, apud ipſum regalem thronum perſiſtit cum judicamur, imminet, tormentiſque nos eripit, ſuis complectens, & protegens alis.* Conf. *Luc. XVI. 9.*

Verſ. 19.

VIR BONUS FIDEM FACIT PRO PROXIMO SUO) Id eſt, fidejubebit. Ita enim ἐγγυᾶσθαι ſumitur & ſuprà VIII. 16.

ET QUI PERDIDERIT, CONFUSIONEM DERELINQUET SIBI) In Græco: *deſeret illum.* Homo durus & inverecundus potius quam pro altero ſpondeat, in ſummis eum relinquet miſeriis.

Verſ. 20.

GRATIAM FIDEJUSSORIS NE OBLIVISCARIS) Beneficium.

DEDIT ENIM PRO TE ANIMAM SUAM) Id eſt, *ſemet.* Periculo damni aut etiam ſervitutis ſemet oppoſuit, ut te liberaret.

Verſ. 21.

REPROMISSOREM FUGIT PECCATOR ET IMMUNDUS) Non eſt in Sixtino. Senſus idem ſequitur.

Verſ. 22.

BONA REPROMISSORIS ADSCRIBIT SIBI PECCATOR) In Græco: ἀγαθὰ ἐγγύου ἀνατρέψει ἁμαρτωλός. *Vir ſceleratus beneficia ſponſoris evertet.* Id eſt, nullo in loco habebit. ἀγαθὰ pro eo quod eſt beneficia frequens huic ſcriptori.

ET INGRATUS SENSU DERELINQUET LIBERANTEM SE) ἀχάριστος ἐν διανοίᾳ, ἐγκαταλείψει ῥυσάμενον. *Is qui mente ingratus eſt, liberatorem ſuum relinquet,* in damno ſcilicet. Malè alii codices, ἀχάριστος.

Verſ. 24.

REPROMISSIO NEQUISSIMA MULTOS PERDIDIT DIRIGENTES) *Fidejuſſio multos florentes perdidit:* nam *nequiſſima* non eſt in Græco: & κατευθύνοντας ſono eſt activum, ſenſu paſſivum, ſive reciprocum. Sic ἐυθύνειν ſumitur Ezech. XVII. 9. & alibi.

ET COMMOVIT ILLOS SICUT FLUCTUS MARIS) Jactavit eos ſicut unda maris nautas jactat huc illuc. Exponunt id ſequentia.

Verſ. 25.

VIROS POTENTES GYRANS MIGRARE FECIT, ET VAGATI SUNT IN GENTIBUS ALIENIS) In Græco & verſo per *ut,* ſic eſt: *Viros divites tranſtulit, ita ut vagarentur inter gentes externas.* Multi ob id non fortunis tantum, ſed & patria ſunt evoluti.

Verſ. 26.

PECCATOR TRANSGREDIENS MANDATUM DOMINI, INCIDET IN PROMISSIONEM NEQUAM) In Græco: *Incidet in fidejuſſionem:* id eſt, fidejuſſione irretitus tenebitur, de ſuo luet, Deo res ita dirigente.

ET QUI CONATUR MULTA AGERE INCIDET IN JUDICIUM) ἐργολαβίαι hoc loco ſunt redemturæ alienorum negotiorum ac litium. Eſt eo ſenſu ἐργολαβεῖν apud Demoſthenem & apud Æſchinem, nec minùs apud Zonaram, ad ſecundum canonem Chalcedonenſem. In Gloſſis ἐργολάβος *redemtor. Incidet in judicium,* id eſt, cauſa cadet, ut mereatur. Vide titulum Codicis de Litigioſis.

Verſ. 27.

RECUPERA PROXIMUM TUUM SECUNDUM VIRTUTEM TUAM) *Opitulare aliis.* Eſt enim iterum vox ἀντιλαβοῦ, quæ ſuprà 12.

ET ATTENDE TIBI NE INCIDAS) *Et* pro *ſed.* Vide ne alios ab ære alieno extricando ipſe in æs alienum incidas.

Ambroſ. libr. de Tobia c. XXIII. *Ita interveni ut ſi debitor ſolvendo non fuerit, de tuo noveris eſſe ſolvendum. In hac paratus accede.* Diogenes Laërtius inter tria Apollinis oracula tertium hoc recenſet: *Sponde noxa in proximo eſt.* Conf. *Prov. VI. 1. c. XI. 15. c. XXII. 26.*

Verſ. 28.

INITIUM VITÆ HOMINIS AQUA ET PANIS) Id eſt, præcipua ad vivendum. Quomodo vocem ἀρχῆς poni jam aliquoties obſervavimus.

ET VESTIMENTUM ET DOMUS PROTEGENS TURPITUDINEM) Hic illud *&* prius pro *at* poſitum: alterum tàm in Græco quàm in Latino auferendum puto, & ſenſum eſſe: *Veſtimentum verò eſt domus obtegens ea quæ nuda dedecent.* Eſt domus portatilis, tectum laneum.

Plutarchus: *Si contenti eſſemus neceſſariis ad hanc vitam, nulli planè fœneratores eſſent, ſicut nec hirundines, nec formicæ fœnerantur.* confer. 1. *Tim. VI. 8.*

Verſ. 29.

MELIOR EST VICTUS PAUPERIS SUB TEGMINE ASSERUM) In pauperis cella, ut Romani loquebantur.

QUAM EPULÆ SPLENDIDÆ IN PEREGRE SINE DOMICILIO) In Græco: ἐν ἀλλοτρίοις, apud externos. Hoc eſt illud quod teſtudini tribuunt Græci Poëtæ: οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος.

Verſ. 30.

MINIMUM PRO MAGNO PLACEAT TIBI) *Contentus eſto ſive parvis, ſive magnis.*

Ἐπεὶ τά γ' ἀρκοῦνθ' ἱκανὰ τοῖσι σώφροσι.

ut ait Euripides. Vide 1. Tim. VI. 6.

ET IMPROPERIUM PEREGRINATIONIS NON AUDIES) Deeſt hoc in Sixtina, ſed malè. In aliis exſtat: ſed corrigendum ex Latino interprete in hunc modum: καὶ ὀνειδισμὸν παροικίας οὐ μὴ ἀκούσεις. Si paucis contentus ſis, nihil opus eſt alia quæras loca, ubi peregrinitas tibi exprobretur. Nam talia expectanda de patria exeunti, ex ſequentibus intelliges.

Verſ. 31.

VITA NEQUAM HOSPITANDI DE DOMO IN DOMUM) *Vita moleſta de domo in domum:* quæ eſt laris incerti πανέρα, non πονηρά.

ET UBI HOSPITABITUR NON FIDUCIALITER AGET, NEC APERIET OS) In Græco: οὗ παροικήσεις, οὐκ ἀνοίξεις στόμα, *Ubicunque peregrinus eris, ibi os non aperies:* liberè ſcilicet. Jocaſtæ apud Euripidem dicenti:

Τί τὸ στέρεσθαι πατρίδος; ἦ κακὸν μέγα;

Reſpondet Polynices:

Ἓν μὲν μέγιστον· οὐκ ἔχει παρρησίαν.

Verſ. 32.

HOSPITABITUR ET PASCET, ET POTABIT INGRATOS ET AD HÆC AMARA AUDIET) Duæ interpretationes vocis ξενιεῖς in textum pariter receptæ. Non dubito autem quin legendum ſit: ξενιεῖς καὶ ποτιεῖς εἰς ἀχάριστα, καὶ πρὸς ἐπὶ τούτοις πικρὰ ἀκούσει. *Ubi benè epulis & potu exceperis* (illos ſoli in quo tu peregrinaberis indigenas) *adhuc acerba audies:* ut Lothus Sodomis Geneſ. XIX. 9. itaque Homerus dixit:

ἀτίμητον μετανάστην.

Et Prophetæ ubi exſilii deſcribunt mala hoc non reticent. Audies autem acerba, nempe qualia jam ſequuntur μετοικικῶς dicta.

Verſ. 33.

TRANSI HOSPES) Veni Hoſpes. Opponitur enim hoc ei quod ſequitur ἐξελθε. & παρελθεῖν hoc ſenſu reperitur Joſ. XVIII. 17. nec minùs apud elegantiores Græcos.

ET ORNA MENSAM) Inſtrue.

ET QUÆ IN MANU HABES CIBA CÆTEROS) καὶ εἴ τι ἐν τῇ χειρί σου, ψώμισόν με. *Et ſi quid facultatis habes* (de hac locutione vide ſuprà 1.) *paſce me.* Hic prior ſermo ejus apud quem divertit peregrinus; ſequitur longè alius poſt aliquod tempus.

Verſ. 34.

EXI A FACIE HONORIS AMICORUM MEORUM) In Græco: Ἔξελθε πάροικε ἀπὸ προσώπου τῆς δόξης. *Exi peregrine, tanquam à facie gloriæ:* id eſt, tanquam è templo unde peregrini arcebantur. Notum id ex Tacito, Joſepho, Rabbinis.

NECESSITUDINE DOMUS MEÆ HOSPITIO MIHI FACTUS EST FRATER) Puto ſcripſiſſe Latinum interpretem: *Neceſſitudo mihi domus meæ: hoſpitio mihi factus eſt frater.* Opus domo meâ ipſe habeo: quia frater apud me divertit. Rectiùs enim legetur ἐπεξένωται, quàm ἐπεξένωσε. Præſens pro proximè futuro. In Gloſſis ἐπιξενοῦμαι, *hoſpitor.* Eſt iſt verbum eo ſenſu non apud Ariſtotelem tantùm, Demoſthenem, & Plutarchum, ſed in Græca verſione Prov. XXI. 7. reſpondent ibi גור Hebræo. Sic apud Euripidem:

Ὦ ξένε πατρῴας οἰκτρὸν ἐκλιπὼν μελάθρων.

Apud Senecam:

Melior vacua ſine regnet in aula.

Verſ. 35.

GRAVIA HÆC HOMINI HABENTI SENSUM) Homini generoſo.

CORREPTIO DOMUS ET IMPROPERIUM FOENERATORIS) Etiam hic in Græco & in Latino abundat copula. Optimè enim legetur: ἐπιτίμησις οἰκίας, ὀνειδισμὸς δανειστοῦ. *Interpellatio iſta de domo eſt,* velut expro-

Digitized by Google

exprobratio creditoris. Si pecuniam tibi credidiſſet, durius e-am repoſcere non potuerat.

Seneca in Proverb. *Cui nuſquam domus eſt, ſine ſepulchro mortuus eſt.* Euripides in Phœniſſis:

Et quid? carere patria magnum eſt malum?
Vel maximum, & re gravius eſt, quàm dicitur.

Sophocles in Tereo: domi manebit vir verè beatus.

Πλαγκτοσύνης ἐκ ἔϛι κακώτερον ἄλλο βροτοῖσιν.
Exilio pejus nil eſt mortalibus ægris.

CAPUT XXX.

Περὶ τέκνων. καὶ περὶ ὑγιείας.

De liberis, & de Sanitate corporis & animi.

Hoc caput in Sixtina titulum præſcriptum habet, ΠΕΡΙ ΤΕΚΝΩΝ.

Verſ. 1.

ASSIDUAT ILLI FLAGELLA) Virgas. Eſt enim ſatis generale μάϛιξ. Vide ſuprà XXII. 6.

UT LÆTETUR IN NOVISSIMO SUO) *Ejus*, id eſt, *ut tandem aliquando de eo* filio ſuo correcto *gaudeat*. Sic אחרית ſumunt Hebræi.

ET NON PALPET PROXIMORUM OSTIA) Non eſt in Græco.

Verſ. 2.

LAUDABITUR IN EO) Sixtina habet, ὀνήσεται ἐπ' αὐτῷ. *Fructum ex eo percipiet.*

ET IN MEDIO DOMESTICORUM IN ILLO GLORIABITUR] *Inter familiares.*

Verſ. 3.

QVI DOCET FILIUM SUUM IN ZELUM MITTIT INIMICUM) *Invidebitur ab inimicis.*

Verſ. 4.

MORTUUS EST PATER EJUS) Id eſt, ſi moriatur Pater ejus.

ET QVASI NON EST MORTUUS) Erit quaſi non mortuus.

SIMILEM ENIM RELIQVIT SIBI POST SE) Imaginem ſui vivam. Æſchylus in feriis:

Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θανόντι.

Verſ. 5. IN VITA SUA VIDIT, ET LÆTATUS EST IN ILLO) Nam:

— ἥδιον οὔτω λαμπρὸν, ἀλλ' ἰδεῖν καλὸν,
Ὡς τοῖς ἄπαισι καὶ πόθῳ δεδηγμένοις,
Παίδων νεογνῶν ἐν δόμοις ἰδεῖν φάος.

IN OBITU SUO NON EST CONTRISTATVS) Solatium mortis habuit, filium bonum ſuperſtitem.

NEC CONFVSVS EST CORAM INIMICIS) Non eſt in Græco.

Verſ. 6.

RELIQVIT ENIM DEFENSOREM DOMUS CONTRA INIMICOS) *Domus* non eſt in Græco. *Reliquit fama ſua vindicem.*

ET AMICIS REDDENTEM GRATIAM) Qui benè de patre meritis vicem reddat.

De cura liberorum. *Nullam majorem parentibus curam eſſe debere, quam ut liberos rectè educent Chryſoſtomus* docet Homil. IX. in 1. ad Tim. II. *quia*, inquit, *nulla nobis poſſeſſio, nullus fundus æquè nobis gratus & charus eſſe poteſt, quippe hæc omnia filiis quæruntur.* Et hom. LIII. ad Popul. Antioch. *Ne conſideremus*, inquit, *quomodo filios divites relinquamus, ſed quomodo virtute præditos. Nam ſi divitiis confident, nil aliud curabunt habentes unde morum malitiam obumbrent pecuniarum abundantiâ. Si verò ſe viderint illarum conſolatione deſtitutos omnia facient, ut aliquam paupertatis relevationem per virtutem inveniant. Ælianus* lib. XII. variæ hiſtoriæ refert Diogenem inertiam Megarenſium reprehendiſſe dicendo, *malim eſſe Megarenſis alicujus aries, quàm filius, quod pecoris majorem curam geſſerint, quam filiorum.*

Verſ. 7.

PRO ANIMABUS FILIORUM SUORUM COLLIGABIT VULNERA SUA) Legit περὶ ψυχῶν, ubi in Græcis eſt: περιψύχων υἱὸν καταδεσμεύσει τραύματα αὐτοῦ: id eſt, *Pater cum filium ſtringit* (id eſt, virgis cædit) *tunc maximè ejus Vulnera obligat.* Ejus vitiis medetur.

ET SUPER OMNEM VOCEM TURBABUNTUR VISCERA EJUS) Ad quemvis rumorem. Micio apud Terentium:

Ego, quia non redit filius, quæ cogito,
Quibus nunc ſollicitor rebus, ne aut ille alſerit,
Aut uſpiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid.

Verſ. 8.

EQVUS INDOMITUS EVADET DURUS, ET FILIUS EMISSUS EVADET PRÆCEPS) Iterum copula vice comparationis. Eqvus durus, id eſt, intractabilis, equitis impatiens. Filius remiſſus ἀνειμένος, id eſt, negligenter habitus, evadit præceps, προαλὴς, quod Heſychio exponitur προπετὴς, temerarius.

Verſ. 9.

LACTA FILIUM) τιθήνησον, id eſt, blandire filio nutricularum more.

ET PAVENTEM TE FACIET) Ob vitia ſua.

Verſ. 10.

OBSTUPESCENT DENTES TUI) γομφιάσει τοὺς ὀδόντας σε, *dolere tibi dentes faciat.* Hoc enim ſenſu Græci hoc verbum, & nomina γομφίασιν, & γομφιασμὸν uſurpant: quanquam ſacrarum literarum interpretes pro ſtupore dentium ea ponunt. Ezech. XVIII. 2. & Amos. IV. 6. Dentium autem dolorem hoc loco ſcriptor hic poſuit pro dolore valdè acri.

Verſ. 11.

NON DES ILLI POTESTATEM IN JUVENTUTE) Vivendi ut vult.

ET NE DESPICIAS COGITATUS ILLIUS) Legit ἐννοίας. At in Græcis legimus ἀγνοίας, *ne diſſimules delicta ejus.* In Sixtina & hoc & ſequentis ſententiæ initium tranſpoſitum eſt.

Verſ. 12.

CURVA CERVICEM EJUS IN JUVENTUTE) Aſſuefac ferendo jugo.

ET TUNDE LATERA EJUS) Vide ſuprà 1.

DUM INFANS EST) *Dum puer eſt.* Nam νήπιος Græce ſic uſurpatur. Vide Matth. XXI. 16. Prov. XXIII. 13. ubi eſt pro Hebræo נער.

NE FORTE INDURET, ET NON CREDAT TIBI) *Ne fortè induratus tibi ſit inobſequens.* Id enim ἀπειθήσει.

ET ERIT TIBI DOLOR ANIMÆ) *Et ſit tibi dolor animæ:* Cauſa doloris. Hoc in Græcis quibusdam deeſt.

V. 13. OPERARE IN ILLO) Operam da ei benè inſtituendo.

NE IN TURPITUDINEM ILLIUS OFFENDAS) *Ob turpitudinem ejus*: id eſt, flagitia. Offendas, id eſt, in offenſa ſis apud populum.

Conf. *Prov. III. 4. 5. c. XIII. 24. c. XXII. 15.* c. XXIX. 5. 17. De educat. liberor. *Solonis* dictum erat, *Liberis ne arrideas, ut in poſterum non fleas. Themiſtoclem*, qui feraci & mutabili in adoleſcentiâ fuerat ingenio, qvum mirarentur nonnulli ob mores mutatos, dixiſſe ferunt: *Aſperos & indomitos pullos in optimos equos evadere, ſi quis illis adhibeat diſciplinam rectamq; inſtitutionem:* ut perhibet *Plutarchus* in Lacon. *Sicut nulla ferè arbor, quæ non ſterileſcat & tortuoſa fiat, ſi cultura deſit: ita nullum tam felix ingenium, quod non degeneret citra rectam educationem*, ait idem Plutarch. De liber. educat. *Animus dum tener eſt* (ita habet *Baſil.* in quæſt. diffusè explic. q. XV. *adhuc ritu ceræ quæ ipſa impreſſas à ſe formas quaſcunque facillimè recipit, molliſſimè cedit, confeſtim ab ipſo initio omnium rerum bonarum imbui exercitatione debet, quo videlicet ubi poſteà rationis uſus acceſſerit, & habitum illum rerum dijudicandarũ ætas major attulerit, pietati jam ab ineunte ætate aſſuetus, nullo impedimento curſu utatur faciliore: cum & ratio quid expediat, admoneat, & ad id aſſequendum facilitatem præbeat conſuetudo.*

Verſ. 14.

MELIOR EST PAUPER SANUS, ET FORTIS VIRIBUS) *Et robuſtâ conſtitutione corporis.* Id enim plus eſt, quàm valere tantùm. Hic poſitus eſt in Græco novus titulus, ΠΕΡΙ ΥΓΙΕΙΑΣ.

QVAM DIVES, IMBECILLIS, ET FLAGELLATUS IN MALITIA) Malitiam hic poſuit interpres pro miſeria, ut Matth. VI. 34. At in Græco eſt; ἢ πλούσιος μεμαστιγωμένος εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ. *Quàm dives flagellatus in ſuo corpore.* Helleniſtæ omnes morbos μάστιγας vocant, ut videre eſt Marci III. 10. V. 29. 34. Luc. VII. 21. Simonides in recenſendis partibus humanæ felicitatis primas dat bonæ valetudini, alteras bono ingenio, tertias bene partis divitiis.

In

Bona corporalia quæ expetenda?

In corporalibus tria hæc petenda à Diis *Pythagoras* dicebat: *Formam, Divitias & bonam valetudinem. Plato* libr.1. de legibus: *Primum*, inquit, *locum obtinet bona valetudo, ſecundum forma, tertium robur, quartum opes haud cæcæ, ſed acutum cernentes.* Secundum Philoſophum l.2. Rhetoric. *bene valere optimum. Thales* rogatus, quis eſſet felix reſpondit, *qui corpore ſanus eſt, animo autem eruditus.*

Verſ.15.

SALUS ANIMÆ IN SANCTITATE JUSTITIÆ MELIOR EST OMNI AURO ET ARGENTO] Hoc quoque interpres in ſenſum religioſiorem tranſtulit: nam in Græco tantum eſt; ὑγεία καὶ εὐεξία, βέλτιον παντὸς χρυσίου. Eſt autem εὐεξία bona corporis habitudo.

Verſ.16.

NON EST OBLECTAMENTUM SUPER CORDIS GAUDIUM] Id eſt, animi tranquillitatem.

Verſ.17.

MELIOR EST MORS QUAM VITA AMARA, ET REQUIES ÆTERNA, QUAM LANGUOR PERSEVERANS] In Græco: *potior mors vita amara, aut morbo perpetuo*; nam mors κακῶν φάρμακον, κακῶν ἰατρὸς, Græcis Poëtis. Sophocles Antigone:

Ὅστις γὰρ ἐν πολλοῖσιν, ὡς ἐγώ, κακοῖς
Ζῇ, πῶς ὅδ' οὐχὶ κατθανὼν κέρδος φέρει;

Miſera eſt vita, ait Gregor.M. *quæ valetudine deſtituitur & morbis premitur, adeoque non tam vita quam lenta mors dicenda eſt.*

Verſ.18.

BONA ABSCONDITA IN ORE CLAUSO, QUASI APPOSITIONES EPULARUM CIRCUMPOSITÆ SEPULCHRO] In Græco alij codices habent ἀγαθὰ κεκλεισμένα, quomodo legit hic Latinus, alij ἐκκεχυμένα, quod præcedentibus & ſequentibus convenit. Senſus enim eſt: Opes multas circumfuſas ei qui ob morbum frui non poſſit, perinde habendas ac epulas appoſitas ſepulchro, qui mos vetus Phœnicum fuit, à Phœnicibus ad Afros Phœnicum traduces tranſiit, manſitque ad tempora Auguſtini.

S. Auguſt. ſerm.XV. de Sanctis: *Miror cur apud quoſdam infideles hodie tam pernicioſus error irrepſerit, ut ſuper tumulos defunctorum cibos & vina conferant, quaſi egreſſæ de corporibus animæ carnales cibos requirant.*

Verſ.19. QUID PRODEST LIBATIO IDOLO?) In Græco: κάρπωσις, quam vocem habes & infra XLV. 21. & Levit.IV.10.19. XVI.24. XXII.22. Frequentius κάρπωμα dicitur, & propriè reſpondet Hebræo אשה, quo ſignificatur quidquid in Dei honorem igne abſumitur, Per excellentiam verò dicitur de eo quod propriè dicitur עלה, ὁλοκαύτωμα.

NEC ENIM MANDUCABIT, NEC ODORABIT] Omne κάρπωμα dicitur cibus Dei & odor gratus, Levit.III.16. Num.XXVIII.24. In Hebræo. Mal.I.7.12. Levit. I.9. At hujus honoris ſenſum nullum habent aut imagines, aut dij imaginarij.

SIC QUI EFFUGATUR A DOMINO PORTANS MERCEDES INIQUITATIS] In Græco. *Sic quem Dominus perſequitur.* Id eſt, morbis excruciat. διώκειν Helleniſtis ſignificat cujusvis mali illationem. Vide Matt. V.10. Homini in morbo cubanti nihil ſapit, nihil dulce eſt,

Verſ.21. VIDENS OCULIS ET INGEMISCENS, SICUT SPADO COMPLECTENS VIRGINEM, ET SUSPIRANS] Id eſt, frui impos. Durat ſermo de ægroto. Similitudinem eandem Spadonis ſupra habuimus XX.2. Sed in alio argumento. Sunt hæc nimirum exſcripta ex diverſis γνωμολόγοις, quorum alter alterum aliqua cum mutatione imitatus eſt.

Verſ.22. ET NON AFFLIGAS TEMET IPSUM IN CONSILIO TUO] Conſulta ſine anxietate.

Verſ.23. JUCUNDITAS CORDIS, HÆC EST VITA HOMINIS)

Non eſt vivere, ſed valere vita.

ET THESAURUS SINE DEFECTIONE SANCTITATIS] Interpres ſcripſit *ſanctitas*. Solet enim prudentiæ præcepta quædam pietatis admiſcere, extra Græcum quale & hoc eſt.

ET EXULTATIO VIRI EST LONGÆVITAS) Exultationis voce bene temperatam hilaritatem intellige.

Verſ.24.

MISERERE ANIMÆ TUÆ PLACENS DEO, ET CONTINE, ET CONGREGA COR TUUM IN SANCTITATE EJUS, ET TRISTITIAM LONGE REPELLE A TE] Hic quoque pari de cauſa interpres quædam addidit: nam in Græco ſic ſe habet hæc ſententia: *Curam habe tui ipſius, & ſolatia cordi tuo adhibe, triſtitiam vero longe abs te repelle.*

Verſ.25.

MULTOS ENIM OCCIDIT TRISTITIA) In Græco eſt: *Multos enim perdidit*, (id eſt, miſeros fecit) *quin & interfecit mœror.*

Sophocles:

Τίκτουσι γάρ τοι καὶ νόσους δυσθυμίαι.

Philemon:

— Διὰ λύπην καὶ μανία γὰρ γίνεται
Πολλοῖσι καὶ νοσήματ' οὐκ ἰάσιμα.

ET NON EST UTILITAS IN ILLA) Hoc in Græcis quibuſdam deeſt, ſed eſt in Sixtina: & ſine eo brevior hæc eſt periodus cæteris. Et ſenſus eſt optimus.

Philemon:

Νοῦς δ' ὁ περιέχει τὰ πράγματ' οὐδ' ἀπόλλυται·
Ἐάν τι κλαίῃς, ἐάν τι μή, πορεύεται.

Mœroris effecta.

Gregor. Nazianz. in diſtichis: *Mœrores præcoces ſenectutem mortalibus pariunt. Neque enim ea unquam tempus inſtaurabit, quæ mœroribus diruta fuerint ac proſtrata. Mens ſolicita inſtar tineæ oſſa corrodit. Corpus autem curas omnes valere jubens eximie floruit. Chryſoſt.* l.III. de Provident. *Omni diabolica operatione pernicioſior eſt immodica mœroris, & acediæ magnitudo. Nam quos dæmon ſuperat, per mœrorem ſuperat. Quod ſi mœrorem ſuſtuleris, nihil omnino mali, & incommodi tibi ab eo continget.* Unde autem mœror ſit, & quodnam ejus remedium ſit præclare idem aureum os docet *homil.I. Quod nemo læditur niſi à ſe ipſo*; ut & *homil.* XV. *ad populum. Nihil aliud*, inquit, *eſt triſte, niſi Deum offendere. Quod cum aberit, non tribulationes, non inſidiæ, non quicquam aliud ſapientem animam poterit contriſtari, ſed quemadmodum, ſi exiguam ſcintillam in locum dejeceris profundum, ſtatim extinxeris: ita & omnis triſtitia ſuperabundantia in bonam miſſa conſcientiam extinguitur.* Ideo libr.III. de Provident. *Tum demum*, inquit, *triſtari debemus, non cum malo afficimur, ſed cum ipſi malum aliquod perpetramus.* Et *S. Bernhardi* monitum fuit tract. de inter. Dom. c.45. *Vis nunquam eſſe triſtis? bene vive. Bona vita ſemper gaudium habet. Conſcientia rei ſemper in pœna eſt.* Cont. *Eccleſ.* III.2. *Cauſa, & remedium.*

Verſ.26.

ZELUS ET IRACUNDIA MINUUNT DIES) Invidia & iracundia. Nam φθόνος φθίσιν ποιεῖ, teſte Menandro:

Τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην.

Ut eſt in Epigrammate Græco. In Latino vero:

Livor tabificum malis venenum.

De morbis ex ira ſupra diximus.

De invidia.

De *invidia Bias* apud Laërtium l.1.c.6. *ut ferrum rubigine abſumitur, ita invidus ſuo ipſius vitio contabeſcit.* Similiter *Baſil. M.* homil. in aliquot ſcript. locos. *Hic eſt alius morbus vitæ hominum peculiaris, & animis noſtris à natura inſitus, & corda magis conſumere aptus, quam rubigo ferrum.* De *ira* Heraclitus; *Durum eſt pugnare contra iram, quæ vitam adimit.*

Verſ.27.

SPLENDIDUM COR ET BONUM IN EPULIS EST; EPULÆ ENIM ILLIUS DILIGENTER FIUNT] In Sixtina hæc ſententia eſt in fine capitis XXXIII. tum vero quæ ſequuntur hic in Græco, in Latino partem faciunt ejuſdem capitis XXXIII. & caput XXXI. in Græco, eſt XXXIV. in Latino: caput XXXII, eſt ibi caput XXXV, capitis verò XXXIII. prior pars eſt caput XXXVI. ſic & XXXIV. in Latino eſt XXXI. & XXXV. eſt XXXII. At XXXVI. partim eſt ex Latino XXXIII: partim cum capite paris numeri in Latino congruit. Nos Latinum nunc ordinem ſequemur. Hæc autem ſententia ex Græco ſic exponi debet: *Vir qui animo eſt tranquillo ac defæcato, is in menſa de cibis, non de rebus aliis, cogitat.*

Digitized by Google

Non probanda, quæ hic habet cum *Palacio Cornelius à Lapide*; *Eccleſiaſticus*, inquiens, *fuit ex Judæis, quibus propter probos mores temporalia bona promittebantur, ſc. vita longior, anni felices, epulæ largiores, vid. ſeculum hic felix. Multo eſt altior vita Chriſtiani.* Judæis in V.T. non ſolum bona temporalia, ſed etiam ſpiritualia & cœleſtia promiſſa fuiſſe, uti Chriſtianis in N.T. ſæpius, imprimis contra Grotium, monuimus.

CAPUT XXXI.

Avari ſunt valde miſeri. Divites commendantur, qui ſuis divitiis rectè utuntur. Præcepta convivialia.

Verſ. 1.

VIGILIA HONESTATIS TABEFACIET CARNES] Iterum honeſtatem pro divitiis poſuit. Vigilia divitiarum dicitur quæ divitiarum cauſa ſuſcipitur:

— Μή τί γ' ἀπαρχαίων οἶκος ἴλη κτεάνων
Μὴ τὸ μὲν ἀτλήτοις ἐν ἄλγεσι θυμὸν ἰαίνειν.

Euripides:

Ὦ πλοῦθ', ὅσῳ μὲν φορτὸς ὁ βίαιος φέρει
Πόνοι δὲ πρὸς σοὶ, καὶ φροντίδες πολλαὶ βίῳ
Ἔνεισ'.

Ideò ſentibus hæ curæ rectè comparantur Matt. XIII. 22.

Verſ. 2.

COGITATUS PRÆSCIENTIÆ AVERTIT SENSUM, ET INFIRMITAS GRAVIS SOBRIAM FACIT ANIMAM] Legit multo aliter quam nos habemus in Græco, nempe: μέριμνα ἀγρυπνίας ἀπαιτήσει νυσταγμὸν, καὶ ἀῤῥώστημα βαρὺ ἐκνήψει ψυχήν. Sed Græcus ſenſus optimus eſt, & huic loco conveniens, ſi pro ἐκνήψει ſcribas ἐκνίψει hoc modo: μέριμνα ἀγρυπνίας ἀπαιτήσει νυσταγμὸν, καὶ ἀῤῥώστημα βαρὺ ἐκνίψει ὕπνος. Cura pervigil requirit ſoporem, & gravem morbum eluit ſomnus. Eſt enim ſomnus λύσις τῶν καθ' ἡμέραν κακῶν. & φίλος ὕπνε θελκτήριον νόσου Euripidi: & alij

Ὕπνος νόσου ἰατρὸς σώματος.

Avaritia. BErnhard. de converſ. c. XII. *Divitiarum amor inſatiabilis plus torquet animam deſiderio quam refrigeret uſu.* Item: *acquiſitio divitiarum laboris, poſſeſſio timoris, amiſſio plena doloris invenitur.* Et c. XV. *Labor avarorum non ſolum periturus, ſed etiam peremptorius*: Auguſt. *Divitias*, ait, *inveniſti, requiem perdidiſti: cum vigilas de his cogitas, cum dormis, latrones ſomnias: in die ſolicitus, in nocte pavidus, ſemper autem mendicus. Avaritia*, inquit, Gregor. M. *deſideratis rebus non extinguitur, ſed augetur. Nam more ignis cum ligna, quæ conſumat, acceperit, magis accreſcit.*

Verſ. 3.

LABORAVIT DIVES IN CONGREGATIONE SUBSTANTIÆ ET IN REQUIE SUA REPLEBITUR BONIS) Id eſt, is quem divitem nunc vides, diu laborarat, ut ea congereret quibus fruitur in ſenectute.

Verſ. 4.

LABORAVIT PAUPER IN DIMINUTIONE VICTUS, ET IN FINE INOPS FIT) Is quem nunc inopem vides ſua dilapidavit, ideoque in ſenectute eget. Βίος non victum hic, ſed facultates ſignificat, quomodo dicitur:

Βίος βίου δεόμενος οὐκ ἔστι βίος.

Verſ. 5.

QUI AURUM DILIGIT, NON JUSTIFICABITUR] Non manebit innocens:

Ὅστις γὰρ ἐστὶ τὸ πλέον ἔχειν πέφυκ' ἀνὴρ,
Οὐδὲν φρονεῖ δίκαιον, οὐδὲ βούλεται.

ET QUI INSEQUITUR CONSUMPTIONEM, REPLEBITUR EA) Nihil hoc ad præſentem materiam. Legimus in Græco: καὶ ὁ διώκων διαφθορὰν αὐτὸς πλησθήσεται. At olim ſcriptum fuiſſe pro certo habeo: καὶ ὁ διώκων διάφορα, αὐτὸς πλανηθήσεται. *Et qui pecuniam quærit, is labetur*: id eſt, multa peccabit. Frequens γνωμολόγοις idem bis dicere, verbis aliis. De ſignificatu vocis διάφορα vide quæ dicta ſupra VII. 20. & XXVII. 1.

Verſ. 6. MULTI DATI SUNT IN AURI CASUS) In Græco: *Ob aurum vincti ſunt multi.* Id eſt, ob ſua injuſta facinora dati in carcerem.

ET FACTA IN SPECIE IPSIUS PERDITIO ILLORUM) In Græco: *Et exitium ipſorum ipſi in conſpectu fuit.* Id eſt, proximi exitio fuere.

Verſ. 7. LIGNUM OFFENSIONIS EST AURUM SACRIFICANTIUM) *Lignum offendiculi* (eſt aurum) *ſacrificantibus ipſi.* Id eſt ſicut idola ſolent exitialia eſſe veneratoribus ſuis, ſic & aurum. Idem eſt πρόσκομμα, προσόχθισμα. Solent autem idola Helleniſtis vocari προσοχθίσματα, ut videre eſt 1. Regum XI. 33. XVI. 32. II. Regum XXIII. 13. Ezech. V. 11. VII. 20. XXXVII. 23. Avaritia eſt quædam idololatria Epheſ. V. 5. Coloſſ. III. 5. & pares ſolet habere exitus.

VÆ ILLIS QUI SECTANTUR ILLUD) Non eſt in Græco.

ET OMNIS IMPRUDENS DEPERIET IN ILLO] *Ab eo capietur.* Servus fit rei cui imperare debuerat.

Qui terrenorum amore obſtringitur, ait Auguſt. ſentent. c. CVII. *Terrena non poſſidet, ſed poſſidetur.* *De avaris.* *Qui divitiis ſic ſervit*, ait Haymo, *ſervus eſt divitiarum: quia non diſtribuit ut dominus, ſed cuſtodit ut ſervus. Avarus*, ſecundum Innocentium de vilit. hum. Condit. *Offendit Deum, offendit proximum, offendit ſe ipſum. Deo detinet debita, proximo denegat neceſſaria, ſibi ſubtrahit opportuna.* Pulcra eſt *Avari* imago, quam exhibet *Bernhard.* ſerm. XXXIX. in Cantic. *Avaritia vehitur quatuor rotis vitiorum, quæ ſunt puſillanimitas, inhumanitas, contemtus Dei, oblivio mortis. Jumenta trahentia ſunt tenacitas, & rapacitas, his unus auriga ambobus præſidet habendi ardor. Ipſe injuncti operis promtus & infatigabilis executor urgendis ſanè jumentis trahentibus flagris utitur acerrimis libidine acquirendi, & metu amittendi.* *Avaritiæ imago.* *Avaritia* Auguſtino ſerm. XLIIX. ad fratres in eremo dicente, *eſt ſervitus idololatriæ, mater uſuræ, genitrix Simoniæ, fomes culpæ, via æterna pœnæ, nutrix gehennæ. Eſt abyſſus inſatiabilis, quæ nunquam dicit ſufficit, ſemper fameſcit, ſemper dolet, ſemper triſtatur in cunctis. Eſt peſtis interminabilis & famelici rabies. Nam omnia ſuis terminis clauduntur, ſola avaritia nullo clauditur fine. Omnia in homine ſeneſcunt vitia, ſola avaritia juveneſcit.*

Verſ. 8.

BEATUS DIVES QVI INVENTUS EST SINE MACULA) ἄμωμος, cujus divitiæ in reprehenſionem non cadunt.

ET QVI POST AURUM NON ABIIT) Qui ſe ſervum non fecit pecuniæ. Servi dominos ſequi ſolebant: Sic qui idola colunt, dicuntur πορεύεσθαι ὀπίσω θεῶν ἑτέρων, Jud. II. 12. & alibi.

NEC SPERAVIT IN PECUNIA ET THESAURIS) Hoc addidit Latinus hic interpres ex Paulo 1. Tim. VI. 17.

Verſ. 9. QUIS EST HIC, ET LAUDABIMUS EUM?) Quis eſt hic, ut beatum eum dicamus?

FECIT ENIM MIRABILIA IN VITA SUA) Legit: ἐν ζωῇ αὐτοῦ. Nos habemus, ἐν λαῷ αὐτοῦ. *Rem præſtitit popularibus admirabilem.*

V. 10. QUI PROBATUS EST IN ILLO, ET PERFECTUS EST) In Græco: Τίς, quis. Senſus eodem redit: *Quis eſt is qui exploratus per divitias, probus eſt repertus?* τελειωθῆναι hic, ut alibi δικαιωθῆναι, eſt probum conſpici.

ERIT ILLI GLORIA ÆTERNA) In Græco: καὶ ἔσται εἰς καύχημα, habebit in quo ſibi placeat.

QUI POTUIT TRANSGREDI, ET NON EST TRANSGRESSUS) Arduum eſt in peccandi licentia non peccare. Magna illa laus, quæ in Epiſtola Senecæ eſt ad Polybium: *Nemo potentiam ejus injuria ſenſit.*

Verſ. 11. IDEO STABILITA SUNT BONA IPSIUS IN DOMINO) Illud *in Domino* addidit interpres ex Paulo 1. Tim. VI. 17.

ET ELEEMOSYNAS ILLIUS ENARRABIT OMNIS ECCLESIA SANCTORUM) In Græco eſt: ἐκδιηγήσεται ἐκκλησία: id eſt, populus omnis.

Pindarus, *Beatus*, inquit, qui *ſimul opes, & mentem poſſidet.* Similiter Menander: *Beatus eſt ille, qui opes & mentem habet.* Is enim honeſte, & ut decet iis utitur. *Non ipſæ divitiæ*, monente *Salviano* lib. 1. ad Eccleſ. Cath. *per ſe noxiæ ſunt, ſed mentes*

Digitized by Google

mentes male utentium ſunt criminoſæ : nec ipſæ opes homini pœnæ cauſa ſunt , ſed de opibus ſibi pœnas divites faciunt , quia dum uti divitiis bene nolunt, ipſas ſibi divitias in tormenta convertunt. Recte ergo monet *S. Ambroſius* l. IIX. in Luc. cap. XIIX. *non in facultatibus crimen haberi , ſed in iis, qui uti neſciant. Nam divitiæ, ut impedimenta ſunt reprobis, ita adjumenta virtutum ſunt piis. Accidentia vitia divitiis,* dicente Tertulliano l.IV.c.15.adverſ. Marcion. *illa in Evangelio væ divitibus adſcribunt. Superbiam dico, & gloriam & ſæculi ſtudia, & Dei injuriam per quæ væ merentur illi à Deo creatore.* Conf. *Prov.* X.22. *Syr.* XIII.30. *Pſ.* LXII.11. in quem locum *Caſſiodor. Non damnat,* ait, *largas divitias , quibus diſpenſatio modificata præſtatur. Nam ſi cor eis non apponitur , ut in ipſis ſingularis felicitas judicetur, profecto neceſſariæ ſunt. Inde enim egenibus ſubvenitur, inde reficiuntur ægroti , inde pauperum nuditas operitur. Seneca* l.de vit.beat. c.XXVI. *Divitiæ*, inquit, *apud ſapientem virum in ſervitute ſunt, apud ſtultum in imperio.* Pelagianorum error in Concilio Dioſpolitano damnatus hic fuit : quibus accedunt *Papiſtæ* quadantenus: *Divites baptizatos niſi omnibus abrenuntient, ſi quid viſi fuerint facere , non reputari illis , nec eos habere poſſe regnum Dei.*

Error Pelag. de divitiis.

Verſ.12.

SUPRA MENSAM MAGNAM SEDISTI] *Adſediſti menſæ magnificæ.* Hic incipiunt præcepta convivalia, & decurrunt in caput ſequens uſque.

NON APERIAS SUPER ILLAM FAUCEM TUAM PRIOR] Hoc *prior* non eſt hic in Græco, neque infra 16. Ne nimium avide te immerge in patinas.

Verſ.13.

NON DICAS SIC: MULTA SUNT QUÆ SUPER ILLAM] Ne cogita, quia magna ibi edendi copia, modum in edendo abs te excedi debere.

Verſ.14.

MEMENTO QUONIAM MALUS EST OCULUS NEQUAM] In Græco: *malum eſt.* Ingens eſt malum, avarus convivator. Hebræi oculum πονηρὸν, & de invido dicunt, & de avaro.

Verſ.15.

NEQUIUS OCULO QUID CREATUM EST?] Tali ſcilicet, id eſt, avaro.

IDEO AB OMNI FACIE SUA LACHRYMABITUR] In Græco: *Quæ ab omni facie* (id eſt, ab omni conſpectu) *lachrymat.* διὰ τοῦτο , ut Hebræum לכן ſæpe pro *quia* ponitur. Ab omni conſpectu, nempe impendij. In Epigrammate Græco eſt :

Δακρύει φείδων ὁ φιλάργυρος, οὐχ' ὅτι θνήσκει,
ἀλλ' ὅτι πέντε μνῶν τὴν σορὸν ἐπρίατο.

Phædrus in deſcriptione avari :

Obſoniorum pretia cui gemitum exprimunt.

Verſ.16.

NE CONTENDAS MANUM TUAM PRIOR] In Græco hæc cohærent : οὗ ἐὰν ἐπιβλέψῃ, μὴ ἐκτείνῃς χεῖρά σου. *Ne immitte manum in eam rem quam ille reſpexerit.* Ede quæ ante te ſunt , non quæ longè ſunt poſita. Præcepit id Arrianus libro ſecundo Epicteteorum. Multo magis cavendum ne convivatori præripiatur quod ipſi placet.

Verſ.17.

NE COMPRIMARIS IN CONVIVIO] In Græco: *Ne collidere cum eo in patina.* Da ipſi locum vacuum.

Verſ.18.

INTELLIGE QUÆ SUNT PROXIMI EX TE IPSO] Id eſt, ita te adverſum convivatorem & convivas alios gere, quomodo ipſe velles alios ſe adverſum te gerere.

Verſ.19.

UTERE QUASI HOMO FRUGI HIS QUÆ TIBI APPONUNTUR , NE, CUM MANDUCAS MULTUM , ODIO HABEARIS] Aliter hæc in Græco habent : καὶ ἐπὶ παντὶ ῥήματι διανοοῦ: (alij libri habent, πράγματι, ſenſu eodem) *de re quavis* (etiam minima) *cogita*, quid decorum ſit ſcilicet. Deinde: φάγε ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενά σοι, καὶ μὴ διαμασῶ, μὴ μισηθῇς. *Ede ut homo quæ tibi appoſita ſunt , & cave vores,* (ferarum modo) *ne odioſus fias.*

Comicus monet; *Modeſtum eſſe decet eum, qui alienis veſcitur.*

Verſ.20.

CESSA PRIOR CAUSA DISCIPLINÆ) *Primus deſine* (edere) *honeſtatis cauſa.* Id enim eſt quod hic παιδείας vocat.

ET NOLI NIMIUS ESSE , NE FORTE OFFENDAS] Cave oſtendas te inſatiabilem , ne offendas, nempe eos qui adſunt.

Verſ.21.

ET SI IN MEDIO MULTORUM SEDISTI] Si cum pluribus aliis vocatus es.

PRIOR ILLIS NE EXTENDAS MANUM) πρότερος proprie eſt prior : ſed & pro *primus* ſumitur. Arrogantis eſt, ante alios de cibis ſumere.

NEC PRIOR POSCAS BIBERE) Non eſt in Græco: Sed ut par pari interpres hoc addidit.

Verſ.22.

QUAM SUFFICIENS EST VIRO ERUDITO VINUM EXIGUUM) *Quam ſufficit bene inſtituto modicum!* in cibo ſcilicet potuque.

ET IN DORMIENDO NON LABORABIS AB ILLO, ET NON SENTIES DOLOREM) In Græco eſt : *Non difficulter in cubili ſpiritum trahet* ; quod plus æquo ſaburratis ſolet evenire.

Verſ.23.

VIGILIA, CHOLERA ET TORTURA VIRO INFRUNITO) Hoc in Græco rectius infra eſt hoc modo: *Labor, vigilia, cholera, & tormina viro inſatiabili.* Choleræ vocem in Latino reliqui cum Plinio & Celſo IV.11. Idem Celſus II. στρόφον interpretatur, ubi circa umbilicum inteſtina torquentur. In Gloſſis στρόφος, *torſio.* δυσεντερικὴ νόσῳ edacitatem ſequi notat Cicero ad familiares VII.26.

Verſ. 24.

SOMNUS SANITATIS IN HOMINE PARCO) *Somnus* plenus *ſanitatis, ubi inteſtina moderate ſe habent* ; id eſt, non nimis farcta ſunt.

DORMIET USQUE MANE , ET ANIMA ILLIUS CUM IPSO DELECTABITUR) In Græco: *Mane anima ipſius* (id eſt, mens ipſius) *cum ipſo eſt.* Ubi ſurget, valet illi animus. Contra:

——— *corpus onuſtum*
Heſternis vitiis animum quoque prægravat.

Verſ. 25.

ET SI COACTUS FUERIS IN EDENDO MULTUM, SURGE E MEDIO , ET VOME: ET REFRIGERABIT TE , ET NON ADDUCES CORPORI TUO INFIRMITATEM) In Græco: *Si compreſſus cibis fueris, ſurge per medios* (convivas) *tranſiens , vome, & ſic quieſces.* Veteres ἐμέτοις levi de cauſa utebantur, Cicero pro Dejotaro ad Cæſarem : *cum te vomere poſt cœnam velle dixiſſes.*

Verſ.26. ET IN NOVISSIMO INVENIES VERBA MEA) Tandem invenies vera eſſe quæ dixi.

Socratis apud Laert. l.2. c.15. hoc erat axioma: *Qui frugaliter vivunt longe plus habent voluptatis ac minus cruciatuum, quam qui indulgent genio.* S. Hieronymus Euſtochiam monet Epiſt. de cuſtod. virg. *ſit tibi moderatus cibus , & venter nunquam expletus, ſint tibi quotidiana jejunia , & refectio ſatietatem fugiens. Illico mens repleta torpeſcit , & irrigata humus ſpinas libidinum germinat.* Rabanus, *manifeſtum eſt,* ait, *quod parvus & tenuis victus tam corpori quam animæ utilis ſit , & econtrario ſuperfluus cibus vel potus ægritudinem generet , & ſenſum animæ minuat.* Chryſoſt. *Venter craſſus*, inquit, *mentem ſubtilem non parit.* Item : *cibo non ſatiari ſanitatem eſſe Medicorum filij pronunciant.* (ita Hippocrates : *ſanitatis ſtudium eſt non ſatiari cibis & ad labores impigrum eſſe*) *Obſonij loco tibi ſit inopia & fames. Condimentorum ſenſus ad palatum terminatur , deinceps vero indifferens eſt quod ingeritur , omnia ad fœtorem uſque alterante natura.* Clemens Alexandr. *Hominibus* , inquit, *ſæpe damnum & moleſtiam procreavit voluptas: graves enim affectiones & oblivionem & inſipientiam in animo parit nimia alimenti copia.* Gregorius Nazianzenus in Carm. de diverſ. vit. gen. *Ventrem eſcis ſaturatum ſepulchrum* vocat. *Nam vivum ſepulchrum circumfert , qui corpus cibo meroque diſtentum atque obrutum geſtat.* Ex adverſo vero *Continentiam*

Frugalis vita.

ſecun-

Digitized by Google

ſecundum Philonem *ſanitas & robur ſequitur, uti incontinentiam infirmitas & ægritudo morti vicina*: Et *virtutis conclave temperantia eſt* ſecundum Comicum.

V. 27. IN OMNIBUS OPERIBUS TUIS ESTO VELOX] Id eſt, impiger in obeundis itineribus.

De labore. Conjungi *labor* videtur, quod etiam conducat ad ſanitatem. Huc facit problema Ariſt. ſect. I. Probl. n. 47. *Cur ſalubre ſit cibum minuere, & laborem augere?* ad quod reſpondet, *quia cauſam ægrotandi affert excrementorum copia, quæ tum exiſtit, cum aut cibus ſupereſt, aut labor deeſt.* Plato in Theæteto *Corporum habitus*, ait, *quiete & otio corrumpitur, & exercitiis & motibus magna parte conſervatur.*

Verſ. 28. SPLENDIDUM IN PANIBUS BENEDICENT LABIA MULTORUM] Bene legit εὐλογήσει, ut eſt in Sixtina, non εὐλογήσεται. Liberalem convivatorem laudant multi. Panes pro cibo quovis, etiamque pro convivio ſumere mos Hebræis.

ET TESTIMONIUM VERITATIS ILLIUS FIDELE) *Teſtimonium fide dignum redditur ſplendori ipſius.* Fide dignum, quia à multis & idoneis. πιςὴ, fide dignus, ut I. Tim. I. 15. III. 1. IV. 9.

Verſ. 29. NEQUISSIMO IN PANE MURMURABIT CIVITAS] De ſordidis conviviis male loquitur populus.

ET TESTIMONIUM NEQUITIÆ ILLIUS VERUM EST] Fide dignum. Ἀκριβὴς idem quod modo πιςὴ. Quod autem hic *nequitia* vertit, in Græco eſt πονηρίας. Ea vox generalis hoc loco tenacitatem ſignificat.

Verſ. 30. DILIGENTES IN VINO NOLI PROVOCARE] *Ne virum te in vino praſta.* Noli eximij potatoris nomen tibi quærere.

MULTOS ENIM EXTERMINAVIT VINUM] *Perdidit.* ἀπώλεσεν ὁ οἶνος.

Ebrietas. *Multos*, inquit, Rabanus h. l. *exterminavit vinum*, id eſt, *multos ſubvertit ebrietas, quæ ſenſum minuit, iram, rixam & cædes excitat, libidinem inflammat, animi ſecretum per furorem aut amorem denudat.* Quo facit Ebræum Proverbium: *Vinum intrat, ſecretum exit. Nam vinum clave caret.* Et *quod in animo eſt ſobrij, id in lingua natat ebrij.*

Verſ. 31. IGNIS PROBAT FERRUM DURUM] κάμινος δοκιμάζει ςόμωμα ἐν βαφῇ, id eſt, *Cum ferro in Camino poſito aqua admovetur, tum apparet qualis ſit ferri temperatura.* Martialis de Pugione:

Pugio, quem curva ſignat brevis orbita vena,
Stridentem gelidis hunc Salo tinxit aquis.

Non diſſimilis illa apud Theognidem comparatio:

Ἐν πυρὶ μὲν χρυσόν τε καὶ ἄργυρον ἴδριες ἄνδρες
Γιγνώσκουσ᾽· ἀνδρὸς δ᾽ οἶνος ἔδειξε νόον
Καὶ μάλα περ πινυτοῦ, τὸν ὑπὲρ μέτρον ἤρατο πίνων.

SIC VINUM CORDA SUPERBORUM ARGUET IN EBRIETATE POTATUM] Legit καρδίας, ut in Sixtina eſt; non ἐν καρδίᾳ, ut in aliis. Pendet hoc ab eo quod præceſſit δοκιμάζει. At rectè legit ἐν μέθῃ, non ἐν μάχῃ, ut habet Sixtina. Bona eſt comparatio. Ferrum aqua tingitur, mens vino. Superbia accedit ut ignis. Ebrietas operta recludit, ut ait Horatius: maxime vero eum qui latuerat faſtum cum aliorum contemtu conjunctum.

Verſ. 32. ÆQUA VITA HOMINIBUS VINUM IN SOBRIETATE: SI BIBAS ILLUD MODERATE, ERIS SOBRIUS] *Æquiparabile vita hominibus vinum, ſi id bibas modo* qui ipſi *convenit.* Vocem ἴσιος habuimus & ſupra IX. 12.

Verſ. 33. QUÆ VITA EST EI QUI MINUITUR VINO?] Deſtituitur: quomodo ἐλαττοῦσ ſæpe ab hoc ſcriptore ſumitur. Adſcripſit aliquis margini ſententiam huic oppoſitam, & ſuo quoque ſenſu veram: *Quid defraudat vitam? mors.* Sed ea in Græco non eſt, nec bene cohæret.

Verſ. 35. VINUM IN JUCUNDITATEM CREATUM EST] *Et ipſum creatum eſt ad lætitiam hominibus dandam.* Et pro *nam*. Cauſam reddit cur vita vix vita ſit ſine vino: quia *Lætitiæ Bacchus dator.*

ET NON AD EBRIETATEM AB INITIO] Et hoc interpres de ſuo addidit.

Verſ. 36. EXSULTATIO ANIMÆ ET CORDIS, VINUM MODERATE POTATUM] In Græco: *Gaudium cordis & animi lætitia, vinum ſumtum quantum opus eſt, idque ſuo tempore.* Non enim in febri.

Verſ. 37. SANITAS EST ANIMÆ ET CORPORI SOBRIUS POTUS) Non eſt in Græco.

Vinum, inquit Chryſoſt. hom. I. ad popul. *medicina optima eſt, quando commenſurationem habet optimam.* Auguſt. homil. de caſtit. & ſobriet. *vinum moderatum debilem ſtomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus inflictum medetur, antidotis etiam diverſiſque medicamentis adjunctum ſalutem operatur, triſtitiam removet, languores animi delet, lætitiam infundit, convivas honeſta miſcere colloquia facit. Paulo amplius vero ſumtum convertitur in venenum.* Vini uſus.

Reprobantur hic *Manichæi* vinum à *Diabolo* productum dicentes, & *Encratitæ* vino abſtinendum eſſe aſſerentes, eò *quod vitis è Satana ſit*, teſte Auguſtino ad Quod-vult-Deum hæreſ. XXIV. nec non Cathariſtæ, qui *vinum* eſſe *fel diaboli* ajebant, & *uvis* tamẽ veſcebantur. Quibus reſpondet *Chryſoſt.* hom. I. ad popul. *vinum Dei, ebrietas autem Diaboli opus eſt: non vinum ebrietatem facit, ne Dei creaturam accuſes, ſed conſervi inſaniam argue.* Cont. *Pſ.* CIV. 15. *Iud.* IX. 3. 1. *Tim.* V. 23. *Ambroſ.* de Elia c. XII. *Plutarch.* de ſanit. tuenda. Manich. error de vino.

Verſ. 38.

VINUM MULTUM POTATUM IRRITATIONEM ET IRAM, ET RUINAS MULTAS FACIT: AMARITUDO ANIMÆ VINUM MULTUM POTATUM] Et hic tranſpoſita verba. Nam Græca ſic habent: πικρία ψυχῆς οἶνος πινόμενος πολὺς ἐν ἐρεθισμῷ καὶ ἀντιπτώματι. *Vinum ubi multum bibitur, eſt amarities animi, propter irritationes & ruinas.* ἀντίπτωμα pro ruina eſt, & infra XXXII. 25. Vinum alios in iram, alios in caſum, ſæpe periculoſum, impellit.

Verſ. 40.

EBRIETATIS ANIMOSITAS, IMPRUDENTIS OFFENSIO, MINORANS VIRTUTEM, ET FACIENS VULNERA) In Græco: *Ebrietas inſipientis auget iram ad malum* ipſius; *minuit enim vires, & adauget vulnera:* id eſt, pugnas. Ebrietas, Horatio teſte,

In prælia trudit inermes.

Eubulus Comicus, cum craterem vini primum dixiſſet eſſe ſanitatis, voluptatis alterum, tertium ſoporis, addit:

— ὁ δὲ τέταρτος οὐκ ἔτι
Ἡμέτερός ἐσ᾽, ἀλλ᾽ ὕβρεος. ὁ δὲ πέμπτος βοῆς.
Ἕκτος δὲ κώμων· ἕβδομος δ᾽ ὑπωπίων.

De ebrietate. Quo facit illud Græcorum τίκτει κόρος ὕβριν. *Satietas ferociam parit.* Et quod *Anacharſ.* dixit, Laërtio teſte; *in vite tres racemi naſcuntur, primus voluptatis, ſecundus ebrietatis, tertius inſaniæ, furoris & violentiæ. Baſil.* homil. de ebriet. *Ebrietas*, inquit, *eſt rationis interitus, fortitudinis pernities, ſenectus immatura, mors momentanea. Quid, quæſo, ſunt ebrij, niſi gentium idola! Oculos habent, & non vident, aures habent, & non audiunt, manus paralyſi affectas habent, pedes infirmos, ac facilè offendentes. Quis, dic mihi, currus equorum indomitorum ita præceps fertur Dominum ſuum excutiens? Quod navigium ita gubernatore deſtitutum, ita fluctibus exagitatum & concuſſum, ut non ſit ebrio ſecurius?* Ibidem paulo ante: *Ebrietas eſt Dæmon voluntarius ex voluptate animabus noſtris inditus. Ebrietas malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignavum, ex temperato facit laſcivum, juſtitiam ignorat, prudentiam extinguit. Sicut enim aqua igni eſt adverſa, ſic vinum immodicum rationem ſupprimit. Chryſoſt.* hom. I. ad popul. *Ebrius eſt mortuus animatus, eſt dæmon voluntarius; morbus veniam non habens, ruina excuſatione carens, commune generis noſtri opprobrium. Cœlum ebriis eſt inviſum.* Auguſt. lib. de Pœnit. *Ebrius confundit naturam, amittit gratiam, perdit gloriam, incurrit damnationem æternam.* Et ſerm. CCXXXIII. de temp. *ſervum non vis habere ebrioſum, & tu qui es Dei ſervus, ipſe es ebrioſus.*

Verſ. 41.

Digitized by Google

Verſ.41. IN CONVIVIO VINI NON ARGUAS PROXIMUM) Non enim eſt is locus caſtigandi.

ET NON DESPICIAS EUM IN JUCUNDITATE ILLIUS) Si quid hilarius dixerit, feceritve, irridere noli; nam

Abſentem lædit, cum ebrio qui litigat.

VERBA IMPROPERII NON DICAS ILLI, ET NON PREMAS ILLUM IN REPETENDO) Legit ἐν ἀπαιτήσει, ut eſt in quibuſdam libris. At melior lectio altera, ἐν ἀπαντήσει. Si obvius illi factus ſis, poſtea noli ei exprobrare, ac moleſtus ei eſſe de iis quæ in vino facta ſunt.

Μισῶ μνήμονα συμπότην Πρόκιλλε.

Chilon apud Plutarch. in conviviis ad cœnam invitatus *non ante condixit, quam noſſet convivarum nomina.* Dicebat enim, *quibuſcum neceſſe eſſet una navigare aut militare, eorum etiam moleſto comitatu ac contubernio utendum eſſe. Ultro autem qualibuſcunque ſe admiſcere convivis, non eſſe ſani hominis.* Cicero ad Pætum: *Moneo te, quod pertinere ad beate vivendum arbitror, ut cum viris bonis, jucundis, amantibus tui vivas. Nihil eſt aptius vitæ: nihil ad beate vivendum accommodatius. Nec id ad voluntatem refero, ſed ad communitatem vitæ atque victus, remiſſionemque animorum quæ maxime ſermone efficitur familiari, qui eſt in conviviis dulciſſimus, ut ſapientius noſtri, quam Græci illi συμπόσια, aut σύνδειπνα, id eſt, compotationes aut concœnationes, nos convivia, quod tum maxime ſimul vivitur.* Quo facit monitum Epicteti: *vide*, inquit, *ne urgente ira in convivas ſis injurius, ſed potius cum manſuetudine & ſimplicitate illos exhilara.*

CAPUT XXXII.

Adhuc de moribus in convivio recte regendis. In omnibus actionibus verbum Dei ſequamur, & cum pietate prudentiam conjungamus.

Verſ.1. RECTOREM TE POSUERUNT) Hic in Sixtina ponitur titulus, ΠΕΡΙ ΗΓΟΥΜΕΝΩΝ. Sed ἡγούμενος hic intelligendus ὁ συμποσίαρχος, rex vini Horatio, modimperator Varroni: nam pergit adhuc præcepta dare convivalia, ut ex ſequentibus apparet. Pertinent autem hæc ad convivia ex Symbolis.

NOLI EXTOLLI) Ne iſto honore tibi nimiũ place.

ESTO IN ILLIS QUASI UNUS EX IPSIS) Age ſocialiter.

Verſ.2. CURAM ILLORUM HABE, ET SIC CONSIDERA) Nempe ut coquis & vini miniſtris, menſæque & vaſorum apparatoribus, quæ res exiget, imperes, velut ex regali ſolio.

ET OMNI CURA TUA EXPLICITA RECUMBE) In Græco: *Quæ opus ſunt fac, & laudem ea de cauſa aſſecutus, accumbe*: menſæ ſcilicet cum aliis.

Verſ.3. UT LÆTERIS PROPTER ILLOS) Ut gaudeas, cum videbis illis placere quæ ordinaſti.

ET ORNAMENTUM GRATIÆ ACCIPIAS CORONAM) *Boni ordinis* (per te conſtituti) *cauſa accipias coronam*: nempe à tota ſodalitate, in ſignum benè geſtæ præfecturæ.

ET DIGNATIONEM CONSEQUARIS CORROGATIONIS) Non eſt in Græco, ſed interpres Latinus hoc addidit, ut intelligeretur de qua corona eſſet ſermo. Corrogatio hic eſt συμβολή.

Verſ.4. LOQUERE MAJOR NATU, DECET ENIM TE PRIMUM VERBUM DILIGENTI SCIENTIA) Alii codices habent: λάλησον πρεσβύτερε, alii: λάλησον πρεσβύτερε, rectè, ut oſtendit oppoſitum membrum infra 10. Pergit monita dare convivis. Senes decet loqui gravia & utilia.

Verſ.5. ET NON IMPEDIAS MUSICAM) Legit ut in Sixtina: καὶ μὴ ἐμποδίσῃς μουσικά. *Ne tamen impedias res muſicas.* Non ita velim te feriis operam dare, ut alia quæ delectant magis quam proſunt damnes.

C*Lemente Alex.* l.2. Pædag. c.4. *autore admittendæ ſunt modeſta & pudica harmonia, à forti verò & nervoſa noſtra cogitatione molles & enervatæ harmoniæ amandandæ quam longiſſime, quæ improbo flexuum vocis artificio utentes ad delicatam & ignavam vitæ agendæ rationem deducunt. Graves autem & quæ ad temperamentum pertinent modulationes, ebrietatis protervia valedicunt*, &c.

Verſ.6.

UBI AUDITUS NON EST NE EFFUNDAS SERMONEM] Hic negativa male addita: nam in Græco eſt: *Ubi eſt acroama, ne effunde ſermonem.* Acroama dicuntur & Græcis & Latinis tum cantus, tum ipſi cantores, aut fidicines; iis interſtrependum negat.

ET IMPORTUNE NOLI EXTOLLI IN SAPIENTIA TUA) *Noli extra tempus ſapientem agere.* Sic Muſonius apud Tacitum Hiſtoriarum III. omiſit intempeſtivam ſapientiam. Dandum & hilaritati tempus.

Verſ.7.

GEMMULA CARBUNCULI IN ORNAMENTO AURI, ET COMPARATIO MUSICORUM IN CONVIVIO VINI) *Quale eſt ſigillum pyropi in annulo aureo, talis concentus Symphoniacorum in convivio.* σύγκριμα mixtum quid ſignificat: ſed forte ſcriptum fuerat σύγκραμα. Idem dicit ſententia ſequens, niſi quod ibi Smaragdus, hic Carbunculus.

Verſ.10.

ADOLESCENS LOQUERE IN TUA CAUSA VIX) Dederat modo præceptum ſenibus convivis, nunc dat junioribus, quibus loqui vix permittit, niſi multum urgeantur. *Loquere*, ait, *adoleſcens, ſi opus tui eſt*, puta, *ſi plus ſemel ſis interrogatus.* Græcum eſt proverbium:

Νέῳ δὲ σιγᾶν μᾶλλον ἢ λαλεῖν πρέπει.

Verſ.11. HABEAT CAPUT RESPONSUM TUUM. IN MULTIS ESTO QUASI INSCIUS, ET AUDI TACENS SIMUL ET QUÆRENS) Non tantum raro vult in Convivio loqui juvenem, ſed &, ubi loquendum eſt, pauca. Itaque ſic ait: *Contrahe ſermonem*: (dic) *paucis multa, ut* habearis velut ſciens, & tamen tacens. κεφαλαίωσον hic quod ἀνακεφαλαιοῦν, Rom. XIII, 9. Epheſ. I. 10. Qui pauca ad rem loquitur, is multo plura ſcire, ſed per verecundiam tacere creditur.

Verſ.13. IN MEDIO MAGNATORUM NON PRÆSUMAS) Ne te eis parem geras. Sophocles:

Ἄρχοντας οὖν, ὧν δ' ὑπήκοον τίμα;

ET UBI SUNT SENES NON MULTUM LOQUARIS) Græcum dictum eſt:

Νέος ὢν ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε.

Verſ.14. ANTE GRANDINEM PRÆIBIT CORUSCATIO, ET ANTE VERECUNDIAM PRÆIBIT GRATIA] Sicut fulgur cernitur priuſquam audiatur tonitru, (de qua re vide Ariſtotelem II. Meteoron IX, Senecam naturalium quæſtionum II. 12.) ita in juvene verecundo, priuſquam loquatur, ipſe eum in vultu pudor commendat. Euripides:

Τό, τε γὰρ αἰδεῖσθαι σοφία,
Τὰν τ' ἐξαμείβουσαν ἔχει
Χάριν.

ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI BONA GRATIA) Eſt explicatio dicti præcedentis addita à Latino interprete.

S. Bernhard. tract. de Ord. vitæ. *Silentium*, inquit, *eſt maximus actus verecundiæ.* Bonaventuræ monitum erat *inter multos ne multum loquaris.* De *Senibus* verò Macrob. l. III. Satur. *Senectus*, inquit, *nobis ſi ſapimus, adoranda eſt.* B. Chytræus ad h.l. *Convivium*, ait, *ſimile ſit Alphabeto, in quo ſunt literæ, vocales, ſemivocales & mutæ. Vocales ſint ſenes, docti, prudentes, uſu periti. Semivocales ſint juvenes, qui interrogati breviter & modeſte reſpondeant. Non interrogati ſint mutæ, nec alios loquentes interpellent.*

V.15. ET HORA SURGENDI NON TE TRICES) In Græco: *In tempore ſurge, neque agmen claudito.*

PRÆCURRE AUTEM PRIOR IN DOMUM TUAM, ET ILLIC AVOCARE) In Græco eſt: *Curre domum, neque* (ea in re) *piger eſto.* Noli poſtremus diſcedere.

Verſ.16. ET ILLIC LUDE ET AGE CONCEPTIONES TUAS, ET NON IN DELICTIS, ET VERBO SUPERBO) Legit: μὴ ἐν ἁμαρτίαις. Sed melior eſt lectio Sixtinæ: ἐκεῖ παῖζε καὶ ποίει τὰ ἐνθυμήματά σου, καὶ μὴ ἁμάρτῃς ἐν λόγῳ ὑπερηφάνῳ. *Ibi lude, & fac quæ viſum fuerit, ita tamen ne quid verbis ſuperbis pecces.*

Redeunti

Redeunti à convivio duo dat monita, alterum ad valetudinem pertinens, ut corpus luſu aliquo exerceat: alterum ad vitandas rixas, ut caveat ſibi à verbis inſolentibus, quæ ſæpe vinum ſequi ſolent.

Verſ.17. ET SUPER HIS OMNIBUS] *Quod vero præcipuum eſt.*

BENEDICITO DOMINUM QUI FECIT TE, ET INEBRIANTEM TE AB OMNIBUS BONIS SUIS) Benedicere hic eſt Deo gratias agere, & inebriare μεθύσκειν vox media, quæ implere ſignificat, ut vidimus ſupra I.13.

Piorum veterum convivia. Conf. *Deut.* IIX.10. I. *Tim.* IV.5. De piorum veterum conſuetudine Chriſtiana Tertull. Apol. c. XXXIX. *Non prius*, inquit, *diſcumbitur quam oratio ad Deum præguſtetur. Editur quantum eſurientes capiunt, bibitur quantum pudicis eſt utile: ita ſaturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe, ita fabulantur, ut qui ſciant Dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina ut quisque de Scripturis Sanctis vel de proprio ingenio poteſt, provocatur in medium Deo canere, hinc probatur quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit, inde diſceditur non in catervas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciviarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ, & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam diſciplinam.* Hieronym. ad Euſtoch. de conſecrat. Menſæ, *ita tibi ſemper comedendum eſt, ut cibum & oratio ſequatur & lectio.* Chryſoſt. *Convivium*, inquit, *quod à precatione ceptum in precationem deſinit nunquam deficiet, ſed quovis fonte uberius nobis omnia afferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum. Abſurdum fuerit, ſi quum famuli noſtri, ſi quando partem aliquam eorum quæ nobis appoſita ſunt, acceperunt, nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant; nos cum tot tantisque fruamur bonis, nec hoc quidem honoris Deo perſolvamus.*

Verſ.18. QUI TIMET DOMINUM EXCIPIET DOCTRINAM EJUS] In Sixtina: ἐκδέξεται παιδείαν, *eruditionem accipiet*: ipſo dante ſcilicet. Hic abſolutis præceptis convivalibus, ad generaliora de pietate præcepta redit.

ET QUI VIGILAVERINT AD ILLUM INVENIENT BENEDICTIONEM] *Et qui mane ſurgunt* (nempe ad orandum Deum) *conſequentur benevolentiam*, ipſius nempe. ὀρθρίζειν hoc ſenſu habuimus Sap. VI.14. & hoc libro IV.13.

V.19. QUI QUÆRIT LEGEM REPLEBITUR AB EA] Cognitione ejus.

ET QUI INSIDIOSE AGIT, SCADALIZABITUR AB EA] καὶ ὁ ὑποκρινόμενος, σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ. *Simulator verò in eam offendet.* Qui legis ſtudioſus credi vult, cum non ſit, aliquando in flagitio aliquo, quod latere ſperat, deprehendetur, & pœnas legi dabit.

Verſ.20. QUI TIMENT DOMINUM INVENIENT JUDICIUM JUSTUM] *Juſtum* deeſt in Græco. Senſus eſt: facile videbunt quid in re quaque judicari debeat.

ET JUSTITIAS QUASI LUMEN ACCENDENT] Beneficia ipſorum longe lateque luceſcent.

Verſ.21. PECCATOR HOMO VITABIT CORREPTIONEM] Admoneri non vult is qui peccandi conſuetudine induruit.

ET SECUNDUM VOLUNTATEM SUAM INVENIET COMPARATIONEM] σύγκριμα, id eſt interpretationem legis. Nam & ſomniorum interpretatio, σύγκρισις, & σύγκριμα, apud Danielem. Hoc eſt quod Livius querebatur de ſuo ſæculo, quod leges ſibi quiſque aptas interpretando faceret.

Duas, inquit B. Chytræus, *inſignes virtutes h. l. piis tribuit* Syracides; *primùm quod ſint dociles, non arroganter & impiè contemnant doctrinam à Deo traditam, nec aliorum conſilia & admonitiones aſpernentur, & errores ſuos pertinaciter aliorum exemplis vel multitudine impiorum defendant: Sed verbum Dei audiant, & verbo Dei ſe erudiri, moneri & regi patiantur, & ad normam verbi & mandatorum Dei omnia vitæ conſilia dirigant. Ad hunc ſcopum primæ decem hujus textus ſententiæ referantur. Secundò ait, Pios firma* πληροφορίᾳ *Fidei præditos eſſe, qui verè & indubitatè ſtatuant, doctrinam in verbo Dei traditam, ut omnium cogitationum de Deo & conſiliorum ac morum noſtrorum unica norma ſit, certam & immotam eſſe, eamque conſtanter retineant, & propoſitis promiſſionibus præſentiæ, auxilii & liberationis divinæ, ſe in doloribus & ærumnis omnibus firmiter ſuſtentent & conſolentur. Econtra impii ſeu hypocritæ vel ignari doctrinæ à Chriſto patefactæ, vel judicantes inanem fabulam eſſe legem & Evangelium, nec coercentes ſuas opiniones de Deo, & vitæ mores intra metas verbi à Deo nobis circumdatas: hi opinionibus & cupiditatibus variè errantes vagantur ſine Deo, & horrendis fluctibus ac euripis dubitationum concutiuntur, & cum diſſimilitudinem & confuſiones rerum & eventuum in vita humana intuentur, velut ratis in immenſo mari hæſitans, circumſpectans, multa adverſa revertens, eorum cogitationes vagantur, & tandem vel in Epicureas vel Academicas blaſphemias incidunt, & in calamitatibus ac ærumnis, velut cymba in ſævis tempeſtatibus quaſſata, nullum habent portum ſeu firmam conſolationem, in qua acquieſcant: Sed tandem ſuccumbunt trepidationi & dolori, & fluctibus deſperationis ſubmerguntur, ut Socrates apud Platonem inquit: Homines non habere μόνιμον πίστιν de ſummo bono, ſed velut imaginem aqua turbata inſtabilem illud mentibus humanis obverſari.*

V.22. VIR CONSILII NON DISPERDET INTELLIGENTIAM] *Vir prudens non præteribit intellectum.* Id eſt, verum legis ſenſum.

ALIENUS ET SUPERBUS NON PERTIMESCET TIMOREM] Qui alienus à lege eſt, ſuoque judicio confidit, is nullius facti religione movebitur.

Verſ.23. ETIAM POSTQUAM FECIT CUM EO SINE CONSILIO, ET SUIS INSECTATIONIBUS ARGUETUR. FILI SINE CONSILIO NIHIL FACIAS, ET POST FACTUM NON POENITEBIS] In Sixtina habemus. καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι μετ' αὐτοῦ ἄνευ βουλῆς. ἄνευ βουλῆς μηδὲν ποιήσῃς καὶ ἐν τῷ ποιῆσαί σε μὴ μεταμελοῦ. In aliis Græcis deeſt σε. Non dubito quin illa μετὰ τὸ ποιῆσαι μετ' αὐτοῦ ἄνευ βουλῆς nullum ſenſum habeant, ſintque corrupta ex interpretatione ſequentium. Sequentia enim ſic legenda arbitror: καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι ἄνευ βουλῆς μεταμελοῦ. Si quid inconſulto feceris, ejus te pœniteat; qui verus eſt hujus loci ſenſus. μεταμέλεια ἔντειρα δαίμων, ait Plutarchus.

Baſil. in Eſ.I.v.21 *Sacra quædam res eſt conſilium, voluntatum unio, fructus dilectionis, humilitatis inſigne. E diverſo intolerabilis eſt ſuperbiæ argumentum exiſtimare ſe nullius egere conſilio, ſed ſibi uni attentum eſſe, quaſi ſolus poſſit ſibi conſilio decernere quæ optima ſunt.* Ita Plato *conſilium rem quandam ſacram eſſe* dixit. Ariſtoteles *conſilium capere eorum, quæ inter homines ſunt, diviniſſimum eſſe* ait. Conf. *Prov.* XII.15. c. XIII.10.

Verſ.25. IN VIA RUINÆ NON EAS) Ubi viæ ſunt arctæ & præcipites: id eſt, periculoſa ne attenta.

ET NON OFFENDES IN LAPIDES] In Sixtina: καὶ μὴ προσκόψῃς ἐν λιθώδεσι. Etiam ſi per ſalebroſa loca incedas, vide necubi impingas.

NEC CREDAS TE VIÆ LABORIOSÆ] ἀπροσκόπτῳ habent quidam Græci codices. At Sixtinus, ἀπροσκόπῳ. Sed legendum, ἀπεριοσκέπτῳ, id eſt, non bene exploratæ.

NE PONAS ANIMÆ TUÆ SCANDALUM) Non eſt in Græco, ſed eſt pia explicatio ejus quod præceſſit.

Gregor. Nazianz. Orat. IV. *Ubi plus periculi imminet tum vero obviam procedere, ſeque in diſcrimen obtrudere, non autem reprimere ac retinere temeritati ducendum eſt, ſicut è contrario cedere cautioni & prudentiæ.* Pythagoræ ſymbolum erat; *Pede in limine illiſo retrocedendum*, id eſt, quæ in ipſo principio noxia ſunt, non proſequenda eſſe.

Verſ.26. ET A FILIIS TUIS CAVE, ET A DOMESTICIS TUIS ATTENDE) Poſterius hoc membrum adjecit interpres ex Matth. X.36. Vide ne filii res tuas dilapident.

Verſ.27.

Digitized by Google

V. 27. IN OMNI OPERE TUO CREDE EX FIDE ANIMÆ TUÆ] In Sixtina eſt: ἐν παντὶ ἔργῳ πίστευε τῇ ψυχῇ σου. In aliis: ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ πίστευε τῇ ψυχῇ σου. Veram lectionem monſtrant ſequentia: legendum enim: ἐν παντὶ ἔργῳ Θεῷ πίστευε τῇ ψυχῇ σου. Quidquid aggrediaris, Deo crede intra animum tuum.

HÆC ENIM EST CONSERVATIO MANDATORUM) μετωνυμία, id eſt, hæc cauſa eſt, cur mandata ſerventur: nam

Verſ. 28. QUI CREDIT DEO, ATTENDIT MANDATIS] Sollicitus eſt ne aut promiſſis excidat, aut minas incurrat, & de harum & de illorum veritate perſuaſus.

ET QUI CONFIDIT ILLO NON MINORABITUR] οὐκ ἐλαττωθήσεται, damnum non feret.

CAPUT XXXIII.

De piis, quos tuetur & regit Dominus; & Hypocritis ac contemtoribus verbi. Illos extollit Deus, hos abjicit propter impietatem. Bono malum oppoſitum eſt, Deus autem novit malis bene uti. Monita Oeconomica, de Liberis & agnatis, ſervis item malis & bonis.

Verſ. 1. TIMENTI DOMINUM NON OCCURRENT MALA] *Non eveniet malum*, permanens ſcilicet.

SED IN TENTATIONE DEUS ILLUM CONSERVABIT, ET LIBERABIT A MALIS] In Græcis pleriſque: ἀλλ' ἐν πειρασμῷ καὶ πάλιν ἐξαιρεῖται αὐτόν: *Sed tentatum* Deus (nam hic nominativus ſæpiſſime apud Hebræos ſubticetur) non ſemel tantum, ſed *iterum*, id eſt, ſæpius *eximet*. In Sixtina eodem ſenſu: καὶ πάλιν ἐξελεῖται, *eximetur iterum*.

Verſ. 2. SAPIENS NON ODIT MANDATA ET JUSTITIAS] In Græco: *non odit legem*: præcepta legis ei non diſplicent.

ET NON ILLIDETUR QUASI IN PROCELLA NAVIS] In Græco Sixtino: ὁ δὲ ὑποκρινόμενος ἐν αὐτῷ, ὡς ἐν καταιγίδι πλοῖον. Optime. *Qui vero legis ſtudium ſimulat* (qualis ille de quo ſupra XXII. 19.) *jactatur ut in procella navigium*: nunc enim pie agit, ut aliis placeat, nunc impie, ut ſibi.

CONf. *Pſ.* XCI. 10. *Syrach.* XV. 6. *c.* XXV. 14. 1. *Cor.* X. 13. De hypocritis recte Oſiander: (*Hypocritæ, qui non pio & vero zelo verbum Dei audiunt vel tractant, non ſunt conſtantes, ſed ubi eos ſatietas ſynceri verbi Dei ceperit, ad opiniones perverſas & hæreticas delabuntur, & tanquam navis à ventis vehementibus agitata, hinc inde jactantur, ut tandem, quid credant, ignorent. Hanc pœnam hypocriſeos & faſtidij verbi divini hodie multi cum jactura ſuæ ſalutis (juſto Dei judicio) experiuntur.*)

Verſ. 3. HOMO SENSATUS CREDIT LEGI DEI] *Confidit legi*; id eſt, promiſſis quæ ſunt in lege.

ET LEX ILLI FIDELIS, QUI INTERROGATIONEM MANIFESTAT] Hæc in Latino male diſcerpta, in Græco cohærent: καὶ νόμος αὐτῷ πιστὸς, ὡς ἐρώτημα δήλων. Hæc enim vera lectio, unde duæ corruptæ δῆλος & δίκαιος. Non magis eum lex decipiet, quam reſponſum per Urim & Thumim, quod in rebus magnis principes populi conſulebant. אורים vertitur voce δήλων, Num. XXVII. 21. 1. Sam. XXVIII. 6. & infra XLV. 12. alibi voce δηλώσεως, ut Ezech. XXVIII. 26. Levit. VIII. 8. & Philoni in Allegoriis. Quod autem Hebraice dicitur אורים תמים, id δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν vertunt LXX, & Philo. Eſt autem ἓν διὰ δυοῖν, pro δήλωσις, aut τὰ δῆλα τῆς ἀληθείας, quomodo accepit hic ſcriptor infra XLV. 13. Vide quæ de hac re diximus ad librum primum de veritate Religionis Chriſtianæ.

Verſ. 4. PARABIT VERBUM, ET SIC DEPRECATUS EXAUDIETUR] In Græco aliter: ἑτοίμασον λόγον καὶ οὕτως ἀκουσθήσῃ: id eſt, *ut libenter audiaris, quæ dicturus es para*: præmeditare.

ET CONSERVABIT DISCIPLINAM, ET TUNC RESPONDEBIT] In Græco: σύνδησον παιδείαν καὶ ἀποκρίθητι. *Contrahe eruditionem* in pauca verba, *ac* ſic *reſponde*, ἀποφθεγματικῶς ſcilicet.

Verſ. 5. PRÆCORDIA FATUI QUASI ROTA CARRI, ET QUASI AXIS VERSATILIS COGITATUS ILLIUS) Nihil in eo ſtabile.

Verſ. 6. EQUUS EMISSARIUS, SIC ET AMICUS SUBSANNATOR, SUB OMNI SUPRASEDENTE HINNIT) Scripſit, puto interpres, equus admiſſarius: nam in Græco, ἵππος εἰς ὀχείαν. Non veretur is equitem offendere viſa equa: ita & irriſor amico non parcit, ne dictum perdat.

Verſ. 7. QUARE DIES DIEM SUPERAT, ET ITERUM LUX LUCEM, ET ANNUS ANNUM A SOLE] In Græco hæc proponitur quæſtio: *Cur dies diem ſuperat, cum omnis lux dies per totum annum ſit à ſole?* Sequitur reſponſum.

Verſ. 8. A DOMINI SCIENTIA SEPARATI SUNT) Decreto Dei diſtincti ſunt. Nam γνῶσις ſæpe decretum ſignificat: itaque דעת alibi γνῶσις, alibi βουλὴ vertitur. Vide Pſalm. I. 6. Rom. XI. 33.

FACTO SOLE ET PRÆCEPTUM CUSTODIENTE) Non eſt in Græcis.

Verſ. 9. ET IMMUTAVIT TEMPORA, ET DIES FESTOS EORUM) *Deus enim diſcriminavit tempora cætera, & feſta tempora.*

ET IN ILLIS DIES FESTOS CELEBRAVERUNT AD HORAM) Hæc quoque in Græcis abſunt.

Verſ. 10. ET EX IPSIS EXALTAVIT ET MAGNIFICAVIT DEUS, ET EX IPSIS POSUIT IN NUMERUM DIERUM) *Quoſdam eorum* (dierum) *Deus extulit ac conſecravit, alios conſtituit ad numerum dierum implendum.* Sic

Nos numeri ſumus.

Id eſt, nihil in nobis eximij eſt. Reliquit eos in plebe dierum. Hæc dixit, ut oſtenderet pari modo homines Dei donis diſtingui. Similitudo eſt ex parte, ut pleræque. Vide quæ diximus ad Jac. II. 15.

ET OMNES HOMINES DE SOLO ET EX TERRA UNDE CREATUS EST ADAM) *Sic omnes homines ex humo. Nam Adam* (eorum parens) *ex terra formatus eſt.*

Verſ. 11. IN MULTITUDINE DISCIPLINÆ DOMINUS SEPARAVIT EOS) Ingens inter eos diſcrimen, Deo ſic diſponente, facit ſcientiæ modus.

ET IMMUTAVIT VIAS EORUM) Fecit ut vivendi rationes differrent.

Verſ. 12.

ET IPSIS BENEDIXIT ET EXALTAVIT) Quoſdam opibus & honoribus extulit, ut reges & principes.

ET EX IPSIS SANCTIFICAVIT, ET AD SE APPLICAVIT] Sibi proprios fecit, ut Sacerdotes & Levitas.

ET EX IPSIS MALEDIXIT, ET HUMILIAVIT, ET CONVERTIT ILLOS A SEPARATIONE IPSORUM) *Evertit eos à ſtationibus ſuis*, ut Canaanis progeniem.

Verſ. 13.

QUASI LUTUM FIGULI IN MANU IPSIUS) Hæc comparatio tantum oſtendit quid Deus poſſit; nam in cauſis cur hunc ſic, alium aliter tractet, aliæ ſunt rationes, quanquam ſæpe latentes. Vide Eſa. XXIX. 16. XLI. 25. XLV. 9. LXIV. 8. Jer. XVIII. 6.

Confer & *Rom.* IX. 21. Rectius hæc ita expoſita à Grotio, quam à Calvinianis fieri ſolet, qui vehementer hac ſimilitudine abutuntur, ſed vindicavimus eandem *Theol. Apoſt. Rom. orac.* LXXII.

Verſ. eod.

PLASMARE ILLUD ET DISPONERE] Hoc ab interprete additum eſt.

Verſ. 14. OMNES VIÆ EJUS SECUNDUM DISPOSITIONEM EJUS) *Omnes viæ* (id eſt, formæ luti) *ſunt pro ipſius* (plaſtæ) *arbitratu*. κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ.

SIC HOMO IN MANU ILLIUS QUI FECIT) Hæc eſt ἀπόδοσις; manus enim poteſtatem ſignificant.

ET REDDET ILLI SECUNDUM JUDICIUM SUUM) Hic *&* ponitur pro *ſed*; oſtendit enim in eo eſſe differentiam, quod homo juris ſit capax, non autem lutum. Κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ, nempe hominis, prout eum tractari jus eſt. Sic משפט ſumitur Levit. V. 10. IX. 16.

Verſ. 15.

CONTRA MALUM BONUM EST) Pythagoras ad bonum & malum, tanquam ſummas claſſes, referebat res omnes.

ET CONTRA MORTEM VITA) γενεὰ καὶ φθορά. Omnia ex contrariis conſtare, vetus Phyſicorum ſententia, teſte Ariſtotele. Id νεῖκος Empedocli.

SIC ET CONTRA VIRUM JUSTUM PECCATOR)

CATOR) Non mirum ergo ait, ſi Deus & malos quoſdam eſſe permittit, ut aliorum bonitas eo magis luceat.

ET SIC INTUERE IN OMNIA OPERA ALTISSIMI, DUO ET DUO, ET UNUM CONTRA UNUM] Bina ferme omnia videas, & quidem inter ſe pugnantia. Theophraſtus: *δόξει δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔχειν ἀπορίαν, εἰ μὴ ἄρα περιεργίας τοῦ ζητεῖν· τί δήποτε ἡ φύσις καὶ ὅλη ἡ οὐσία τοῦ παντὸς ἐν ἐναντίοις ἐστί. καὶ σχεδὸν ἰσομοιρεῖ τὸ χεῖρον τῷ βελτίονι, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ πλεῖον ἐστίν.* Deinde: *ἔστι δὲ καὶ τὸ δοκοῦν παραδοξότερον, ὡς οὐχ οἷόν τε εἶναι ἐν ἄνευ τῶν ἐναντίων.*

Obſervandum autem hic illud *Auguſtini* Enchir.cap.6. *Deus adeo eſt omnipotens & bonus, ut non ſineret mala fieri, niſi ex eis eliceret majora bona. Nec ſineret*, inquit, *bonus fieri malè, niſi omnipotens etiam de malo facere poſſet bene.* Et quod habet Boetius l.IV.de conſol. *Sola eſt divina vis, cui mala quoque bona ſunt, cum eis competenter utendo alicujus boni elicit effectum.*

Verſ.16.

ET EGO NOVISSIMUS EVIGILAVI] Poſt tot ſapientes lucubravi.

ET QUASI QUI COLLIGIT ACINOS POST VINDEMIATORES] Qui racemationem facit poſt vindemiam. Id ſimile quaſi ſpicilegium dicat poſt meſſores. De utroque dicitur *καλαμᾶσθαι*, Jerem.VI.9.

Verſ. 17. IN BENEDICTIONE DEI ET IPSE SPERAVI) Speravi Deum adfuturum mihi laboranti.

ET QUASI QUI VINDEMIAT REPLEVI TORCULAR) Tantum vini feci quaſi non racemator fuiſſem, ſed vindemiator. Tot egregia monita partim collegi, partim reperi.

Verſ. 18. RESPICITE QUONIAM NON MIHI SOLI LABORAVI, SED OMNIBUS EXQUIRENTIBUS DISCIPLINAM) Hoc exemplum meum vos quoque ſequimini.

Verſ.19. ET OMNES POPULI) Non eſt in Græco.

ET RECTORES ECCLESIÆ) Id eſt, populi.

Verſ.20. FILIO ET MULIERI, FRATRI ET AMICO NON DES POTESTATEM SUPER TE IN VITA TUA) Id eſt, in iis rebus quæ te in vitæ periculum poſſint adducere, noli illis credere quæ prodendo te poſſint evertere.

ET NON DEDERIS ALII POSSESSIONEM TUAM) Noli bona tua omnia dare alteri.

NE FORTE POENITEAT TE, ET DEPRECERIS PRO ILLIS) Ne cogaris aliis ſupplicare propter bona, ubi te liberalitatis nimiæ ſerio pœnitebit.

NON IMMUTABIT TE OMNIS CARO] *Ne te mortali cuiquam mancipes*: id eſt, obnoxium facias.

Verſ. 22. MELIUS EST UT FILII TUI TE ROGENT, QUAM TE RESPICERE IN MANUS FILIORUM TUORUM) Turpe pater filio ſupplex.

Ideò Æſopus, ut in vita ejus habetur, ſane filio tale dedit præceptum: *Quotidie in diem craſtinum recondes, melius enim mortuum inimicis relinquere, quam viventem amicorum indigere.* Notum eſt Proverbium vulgare, & ab experientia comprobatum: Patrem facilius alere decem liberos, quam decem liberi alunt unum parentem. *Poſſunt tamen tales circumſtantiæ incidere, ut parens juſtas & graves habeat cauſas, cur bonam aliquam partem ſuarum facultatum liberis ſuis (dum ipſe adhuc valet & viget) diſtribuat, ſed in hoc caſu prudenter eſt agendum, ne intempeſtive liberalitatis parentes paulò poſt pœniteat*, ut recte hic monet *Oſiander*.

Verſ.23.

IN OMNIBUS OPERIBUS TUIS PRÆCELLENS ESTO, NE DEDERIS MACULAM IN GLORIA TUA IN DIE CONSUMMATIONIS DIERUM VITÆ TUÆ) *In cunctis quæ facienda ſunt, fac tua auctoritas præponderet: neque hunc honorem patere in ſenectute tua ulla macula aſpergi. ὑπερέχειν* eſt præponderare, etiam infra XXXVI.24. Magnum dedecus eſt viro ſeni, ſi dicatur ab uxore aut liberis regi.

ET IN TEMPORE EXITUS TUI DISTRIBUE HÆREDITATEM TUAM) Id eſt, non ante: teſtamento, non contractu. Teſtandi mos quam ſit verus oſtendimus ad Gen. XV. 3. neque lex Hebræis hanc poteſtatem ademerat omnem, ſed terminis quibuſdam incluſerat. Vide Deuteron. XXI. 16.

Verſ.25. CIBARIA) Pabulum. *χορτάσματα.* Hic in Græco adſcriptus titulus: ΠΕΡΙ ΔΟΥΛΩΝ.

ET ONUS ASINO) Conveniunt ſcilicet.

PANIS ET DISCIPLINA ET OPUS SERVO) *Δούλῳ μισθὸς τροφή*, ait Ariſtoteles. Vide ad hoc argumentum pertinentia de jure Belli ac Pacis libro I. cap. V. 27. libro III. cap. XIV. 6.

Verſ. 26. OPERATUR IN DISCIPLINA, ET QUÆRIT REQUIESCERE) *Operare eum fac juxta diſciplinam. ἐργάσαι* hic eſt, הִפְעִיל. Nam Helleniſtæ, quia eam formam conjugationis non habent, activum ſimplex pro eo uſurpant, ut *βασιλεύειν*, pro facere regnare, & ſimilia multa. Si ſedulo ſervum opere exerceas, nihil aliud quam ſomnum quæret.

LAXA MANUS ILLI, ET QUÆRIT LIBERTATEM) At ſi indulgenter eum habeas, de fuga cogitabit. Sic & milites otio laſciviunt.

Verſ. 27. JUGUM ET LORUM CURVANT COLLUM DURUM) In Græco: *Curvant collum*, nempe bovis.

ET SERVUM INCLINANT OPERATIONES ASSIDUÆ: SERVO MALEVOLO TORTURA ET COMPEDES) In Græco prior pars deeſt: tantum eſt: *Servo autem male agenti vincula & tormenta*, ſupple debentur.

MITTE ILLUM IN OPERATIONEM, NE VACET: MULTAM ENIM MALITIAM DOCUIT OTIOSITAS) Sæpe id monet Tacitus.

Verſ.30. IN OPERA CONSTITUE EUM: SIC ENIM CONDECET ILLUM] In Græco: *Operi eum admove, ſicut eum decet.* Operi urbano, aut ruſtico, pro ſorte ipſius.

QUOD SI NON OBEDIVERIT, CURVA ILLUM COMPEDIBUS] Aggrava illi compedes. Plautus:

Ubi ponderoſas craſſas capiat compedes.

ET NON AMPLIFICES SUPER OMNEM CARNEM) In Græco legitur quidem: *καὶ μὴ περισσεύσῃς ἐν πάσῃ σαρκί.* Sed legendum putem: *καὶ μὴ περπερεύσῃς. Attamen nihil perperam agas in quemvis hominem.* Id enim optime cohæret cum parte altera hujus dicti. In loco 1.Cor.XIII.4. *οὐ περπερεύεται*, Latina verſio habet: *non agit perperam.* In Gloſſis quoque: *περπερεύομαι, perperam ago.*

VERUM SINE JUDICIO NIHIL FACIAS GRAVE) In Græco: *& ſine judicio nihil facias.* Senſum bene expreſſit Latinus interpres: Vult enim dicere, non ſine gravi cauſa ſervum ita tractandum, ut de vita periclitetur.

Conf. *Prov.* XXIX.19. *Plato* l.VI.de legib. *caſtigandi cadendique ſemper dure ſunt ſervi, nec ita monendi, ut liberi, ne molliores fiant. Cujacius* inſtit. de capit. diminutione & leg.2.l.1.ff. de cap. dimin. *ſervi*, inquit, *etiam ob amiſſam libertatem capite diminuti dicuntur: quia velut ratione & conſilio privati proprio coguntur aliena ratione & conſiliis agere & vivere. Etſi autem* monente Oſiandro *autor noſter de mancipiis loquitur, qualia olim pecunia emebantur, tamen etiam hodie ſervis non nimium indulgendum eſt, ne nimium fiant petulantes. Etenim cum ſervi nimis indulgenter tractantur, inſoleſcunt, & dominis inſultant. Cavendum tamen eſt etiam à tyrannide, Eph.6. Injuſti autem ſunt patresfamilias, qui multos labores à ſervis requirunt, neque tamen illlis neceſſaria alimenta ſuppeditant. Imperia parentum*, ait Chytræus in h.l. *dominorum, magiſtratuum, hoc modo conſtituta ſint, ut primo victum convenientem familiis concedant. Deinde labores certos eis imponant, quibus & Deo ſinguli in ſua vocatione ſerviant, & victum ſibi ac ſuis parent, & errantes cupiditates reprimant. Nam labores moderati per ſeſe freni ſunt vagarum cupiditatum & homines ad intellectum & amorem virtutis aſſuefaciunt. Econtra verò nihil agendo homines mala agere diſcunt, & otia dant vitia. Item, Res ſecundæ & otium etiam ſapientum animos fatigant. Nec ulla eſt, juxta Columellam, vel nequiſſimi hominis amplior cuſtodia, quàm quotidiana operis exactio. Tertio caſtigentur & puniantur non laborantes, aut alioquin contra normam legum delinquentes. Nam metus pœnarum, velut ἐργοδιώκτης & cuſtos eſt officii & obedientiæ ſubditorum. Et natura*

Digitized by Google

natura quadam adeò ſerviles ſunt, ut comitate & precibus reddantur inſolentiores, minis autem & verberibus facilè in officio poſſint contineri, de quibus vulgo dicitur: Ruſtica gens eſt optima flens, ſed peſſima gaudens, ungentem pungit, pungentem ruſticus ungit.

Verſ.31. SI EST TIBI SERVUS FIDELIS) Illud *fidelis* non male addidit interpres.

SIT TIBI QUASI ANIMA TUA] Sic Græci multi: ἔστω σοι ὡς ἡ ψυχή σου. Sixtina, ſed ex margine, ut puto, ἔσται σοι ὡς σύ. Nam Hebræis כנפשך eſt, velut tu te ipſe. Curam ejus habe ut tui ipſius.

QUASI FRATREM SIC EUM TRACTA] Hoc poſt in Græco ſequitur, ut dicemus.

QUONIAM IN SANGUINE ANIMÆ COMPARASTI ILLUM] *Quia ſanguine eum quaſiviſti:* id eſt, periculo vitæ tuæ. Agit de bello captis, quos Græci αἰχμαλώτους vocant. Poſt hæc verba ſequitur in Græco: εἰ ἔστι σοι οἰκέτης, ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφόν, ὅτι ὡς ἡ ψυχή σου ἐπιδεήσεις αὐτοῦ. Scriptū fuiſſe puto: ὅτι ὡς ψυχῆς σου ἐπιδεήσεις αὐτοῦ. *Si ſervus tibi fuerit, ut fratrem eum tracta; nam opus eo habebis ut temet ipſo.* Hæc ſententia ad ſervos populares pertinere videtur, qui fratres dicuntur Deuteron.XV.12. Opus eo habebis, ut temet ipſo, quia ſervus eſt, domini ὄργανον ἔμψυχον, ut ait Ariſtoteles.

Verſ.32. SI LÆSERIS EUM INJUSTE) Si male eum per injuriam tractaveris, ἐὰν κακώσῃς αὐτὸν ἀδίκως.

Verſ.33. ET SI EXTOLLENS DISCESSERIT, QUEM QUÆRAS, ET IN QUA VIA QUÆRAS ILLUM NESCIS] In Græco tantum: *& abiens fugerit, qua via eum quæras?*

> *Semel fugiendi ſi data eſt occaſio*
> *Satis eſt, nunquam poſt illum poſſes prendere.*

Ut cum Plauto loquar.

Itaque Domini ſic ſervos & officiarios ſuos tractent, ut libenter & prompte officium ſuum faciant, neque de mutandis Dominis cogitent. *Diogenes* apud Laertium l. VI. dicebat *inter ſervos ac Dominos malos præter vocabula nihil aliud intereſſe, niſi quod mancipia ſervirent Dominis, Domini cupiditatibus:* ſignificans utroſque eſſe ſervos, miſeriorem tamen ſervitutem ſervire Dominos, quàm mancipia, ſi ſint improbi. Nam qui *paſſionibus ſervit tot habet Dominos, quot cupiditates, eaſque turpes, & inclementes.*

CAPUT XXXIV.

Vanitas ſomniorum & auguriorum, laus expertorum. Beatitudo timentium Deum, oblationes impiorum. Defraudatio pauperum, & ſimulata pœnitentia, Deo exoſa.

Verſ.1.

VANA SPES ET MENDACIUM VIRO INSENSATO] *Vana ac mendaces ſpes homini ſtulto*, ex omnibus ſcilicet.

ET SOMNIA EXTOLLUNT IMPRUDENTES] In altum tollunt velut alis, Id enim eſt, ἀναπτεροῦσιν, etiam apud elegantiores Græcos.

SIC QUI ATTENDIT AD VISA MENDACII] *Qui attendit ſomniis*, Euripides:

ψευδεῖς ὀνειροι χαίρετ᾽· οὐδὲν ἦτ᾽ ἄρα.

Verſ.3. HOC SECUNDUM HOC VISIO SENIORUM: ANTE FACIEM HOMINIS SIMILITUDO HOMINIS] Legitur quidem in Græco: τοῦτο κατὰ τοῦτο, ſed κατὰ τοῦτο interpretamentum eſt illius τοῦτο, ut recta ſit lectio: τοῦτο ὅρασις ἐνυπνίων, κατέναντι προσώπου ὁμοίωμα προσώπου. Ut imago in ſpeculo viſa nihil poſt ſe relinquit, ita nec ſomnia.

V.4. AB IMMUNDO QUID MUNDABITUR?) Id eſt, quis purgari poſſet per cultum idolorum?

ET A MENDACE QUID VERUM DICETUR?) à diis falſis.

Verſ.5. DIVINATIO) Reſponſum vatum eorum qui idolis ſerviunt. Ideo *erroris* de ſuo addidit interpres Latinus.

ET AUGURIA MENDACIA) Hic quoque *mendacia* de ſuo addidit Latinus interpres. οἰωνισμοὶ origine quidem ſua auguria ſignificat, ſed ad omnia omnium genera transfertur.

ET SOMNIA MALEFACIENTIUM VANITAS EST) Hic quoq; rurſum interpres addidit *malefacientium*.

Verſ.6. ET SICUT PARTURIENTIS COR SUUM PHANTASIAS PATITUR] Sicut feminæ gravidæ miras habent imaginationes (unde & appetitus abſurdi naſcuntur) ita & qui ſomniant.

NISI AB ALTISSIMO FUERIT EMISSA VISITATIO, NE DEDERIS IN ILLIS COR TUUM) Ne ex illis certi quiddam præſume, niſi à Deo miſſa fuerint, quod genus ſomniorum non agnoſcit Ariſtoteles, cum tamen plurima ejus ſint exempla, tum in ſacris literis ut Gen.XLI. Dan.II.IV.VII. Matth.I.20. Act.XVI.9. tum & in profanis, quorum illuſtria attulimus in Annotatis ad librum primum pro veritate Religionis Chriſtianæ. Dignoſcuntur autem hæc ſenſu quodam vero, quem Deus animis imprimit.

Verſ.7. EXCIDERUNT SPERANTES IN ILLIS) Ut qui exſpectatione imperiorum audaces, opum prodigi ſunt facti. Vide exemplum memorabile apud Tacitum Annalium XVI.

Verſ.8. SINE MENDACIO CONSUMMABITUR VERBIS LEGIS] Si vis certas prædictiones, habes eas in legis pollicitationibus ac minis.

ET SAPIENTIA IN ORE FIDELIS COMPLANABITUR) Id eſt, etiam ea quæ viri ſapientes fideliter monent, ſpernenda non ſunt. Implentur enim ἐπὶ τὸ πολύ. Exempla habes in Annotatis ad librum IV. pro veritate Religionis Chriſtianæ.

Huc facit monitum *Nazianz.* in Tetraſtichis,

> *Ne ſomniorum ludicris fidem nimis*
> *Accommodaris. Cuncta nec te terreant*
> *Nec læta rurſum viſa te tollant nimis.*
> *Laqueos frequenter hos parat Dæmon tibi.*

Verſ.9. QUI NON EST TENTATUS QUID SCIT?) Non eſt in Græco.

VIR IN MULTIS EXPERTUS COGITABIT MULTA) Optima lectio: ἀνὴρ πεπλανημένος ἔγνω πολλά. *Vir peregrinatus novit multa.*

Πλάνη βίον τίθησι σωφρονέστερον.

Eſt in Proverbio Græco. Exemplo ſit Ulyſſes:

> — ὃς μάλα πολλὰ
> Πλάγχθη, ἐπεὶ Τροίης ἱερὸν πτολίεθρον ἔπερσε·
> Πολλῶν δ᾽ ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω.

Horatius:

> *Rurſus quid virtus, & quid ſapientia poſſit*
> *Utile propoſuit nobis exemplar Ulyſſem:*
> *Qui domitor Trojæ multorum providus urbes*
> *Et mores hominum inſpexit.*

ET QUI MULTA DIDICIT ENARRABIT INTELLECTUM] *Qui multa expertus eſt, intelligenter loquetur.*

Verſ.10. QUI NON EST EXPERTUS PAUCA RECOGNOSCIT) Sumſit ἐπειράθη, ut paſſivum ſono, ſenſu activū, quomodo & apud Græcos ea vox reperitur.

> Ἡ πολλὰ βροτοῖς ἔστιν ἰδοῦσι
> Γνῶναι.

ait Sophocles. At Euripides:

> — ἡ᾽ μπειρία
> Ἔχει τι λέξαι τῶν νέων σοφώτερον.

QUI AUTEM IN MULTIS FACTUS EST MULTIPLICAT MALITIAM) In Græco. *At qui peregrinatus eſt, auxit verſutiam.* πανουργία & πανοῦργος voces ſunt mediæ, ut apparuit I.6. XIX.22. Judith.XI.6. Sic & Prov.XXVIII.2. πανοῦργος eſt מבין *intelligens.* Et Prov. XIII.1. & XXI.11. eſt חכם ſapiens.

Verſ.11.

QUI TENTATUS NON EST, QUALIA SCIT? QUI IMPLANATUS EST ABUNDABIT MALITIA) Hæc in Græcis non ſunt, & apparet aliis verbis repetita ex ſuperioribus.

Verſ.12.

MULTA VIDI ERRANDO] In peregrinatione: ἐν τῇ ἀποπλανήσει μου. Vide hujus libri præfationem, quæ eſt in Sixtina.

ET PLURIMAS VERBORUM CONSUETUDINES) Legit, ut quidam: καὶ πλεῖστα τῶν λόγων συνήθειας μου. Nos duplicem habemus in Græcis lectionem: καὶ πλεῖονα τῶν λόγων μου σύνεσίς μου, *plura novi quam dico.* Hanc lectionem veram putem præ altera: καὶ τὰ πλάσματα.

Verſ.13.

ALIQUOTIES USQUE AD MORTEM PERICLITATUS SUM HORUM CAUSA, ET LIBERATUS SUM GRATIA DEI) Voces tranſpoſitæ, & additum *gratia Dei.* nam in Græco eſt: *Sæpe in mortem periculis adductus, per iſta* (nempe quæ experiendo didiceram) *ſervatus ſum.*

Experientia eſt rerum Magiſtra. Et nihil ſapientius experientia. *Ipſa nos erudit experientia, ipſa*

Digitized by Google

ipſa vexatio dat intellectum, ait Bernhard. ſermon. II. in Pſalm. XCI. *Nazianzenus* in Jambicis: *Senex quidem ſum, plurium at non neſcius vitæ malorum: ruga nam rerum parit uſum: Unde ſæpe naſcitur prudentia.*

Verſ. 14.

SPIRITUS TIMENTIUM DEUM QUÆRITUR) Legit ζητεῖται: Sed rectius in Græco, ζήσεται. *Spiritus timentium Deum vivet*, diu ſcilicet.

ET IN RESPECTU ILLIUS BENEDICETUR) Non eſt in Græco.

SPES ENIM ILLORUM IN SALVANTEM ILLOS, ET OCULI DEI IN DILIGENTES SE) Pars hæc poſterior abeſt in Græco.

Verſ. 18. AD QUEM RESPICIT, ET QUIS EST FORTITUDO EJUS?] Id eſt, *Quantus eſt is quem reſpicis, cuique innititur?*

Verſ. 19. PROTECTOR POTENTIÆ] ὑπερασπισμὸς δυναστείας. *Valida protectio.* A bello ſumta ſimilitudo. Genitivus ſubſtantivi pro adjectivo, more Hebræo.

FIRMAMENTUM VIRTUTIS] στήριγμα ἰσχύος. Fultura firma. Similitudo ab ædificiis ſumta.

TEGIMEN ARDORIS] In Græco: tegimen ab ardore. A paſtoribus aut viatoribus ſumtum.

ET UMBRACULUM MERIDIANI) In Græco repetitur vox σκέπη, & additur, ἀπὸ μεσημβρίας. Senſus eſt, Deum piis eſſe pro tegmine adverſus ardorem etiam meridianum.

Verſ. 20. DEPRECATIO OFFENSIONIS] φυλακὴ ἀπὸ προσκόμματος, *cuſtodia adverſus offenſam.* Similitudo à pueris aut ſenibus ſumta, quos alij manu ducunt: quorum illud παιδαγωγεῖν, alterum γεροντagωγεῖν dicitur.

ET ADJUTORIUM CASUS] *Auxilium contra lapſum.* Similitudo ab eo ſumta, qui caſabundus ab alio ſuſtinetur.

EXALTANS ANIMAM) Ad ſublimia attollens, ut in hoc conditum.

ET ILLUMINANS OCULOS] Mentis. Vide quæ ad Matth. VI. 22.

DANS SANITATEM] Corporis, ex promiſſo legis.

ET VITAM] Longævam, itidem ex promiſſo.

ET BENEDICTIONEM] Id eſt, opes, ut ſupra VII. 3.

Didymus Alexandr. apud Damaſcen. in Parallelis c. IV. *Fieri non poteſt, ut qui Dei timore præditus eſt meticuloſus ſit.* Conf. *Prov.* XXIIX. 1.

Verſ. 21. IMMOLANTIS EX INIQUO OBLATIO EST MACULATA] *Eſt irriſus*: Deo ſcilicet. Sic μεμωκημένα habemus & Jerem. LI. 18.

ET NON SUNT BENEPLACITÆ SUBSANNATIONES INJUSTORUM) Legit μωκήματα, ut quidam habent libri, pro quo alij melius, δωρήματα.

Verſ. 23. DONA INIQUORUM NON PROBAT ALTISSIMUS) Oblationes, προσφοράς, מנחה.

NEC RESPICIT IN OBLATIONES INIQUORUM) In Græco: *Nec placatur multitudine victimarum.* Seneca: *Ne in victimis quidem, licet opimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos, ſed in pia ac recta voluntate venerantium.*

Verſ. 24. QUI OFFERT SACRIFICIUM EX SUBSTANTIA PAUPERUM) Ex rebus male quæſitis.

QUASI QUI VICTIMAT FILIUM IN CONSPECTU PATRIS SUI) Ut Pyrrhus, qui

Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

Verſ. 25. PANIS EGENTIUM VITA PAUPERUM EST) Quod habent pauperes, id ægre vitæ tuendæ ſufficit.

QUI DEFRAUDAT ILLUM HOMO SANGUINIS EST) Par homicidæ qui pauperem vi aut dolo ſpoliat.

Verſ. 26. QUI AUFERT IN SUDORE PANEM, QUASI QUI OCCIDIT PROXIMUM SUUM) In Græco aliter: φονεύων τὸν πλησίον, ὁ ἀφαιρούμενος συμβίωσιν, *par eſt hominem occidenti, is qui convictum tollit.* Id eſt: amica conſilia & monita, in quibus vel maxime poſitam eſſe συμβίωσιν, ait Cicero ad Atticum X. 23.

Verſ. 27. QUI EFFUNDIT SANGUINEM, ET QUI FRAUDEM FACIT MERCENARIO FRATRES SUNT) Idem ſenſus in Græco; ſed verbis aliis: ἐκχέων αἷμα, ὁ ἀποστερῶν μισθὸν μισθωτοῦ. *Eſt ut fundens ſanguinem, qui mercedem ſubtrahit ei cujus opera conducta eſt.* Sumtum ex Deuteron. XXVI. 15.

Verſ. 28. UNUS ÆDIFICANS ET UNUS DESTRUENS, QUID PRODEST ILLIS NISI LABOR?) Si alter ædificet, alter diruat, quid lucrantur præter laborem? Hac ſimilitudine illuſtratur quod ſequitur.

Verſ. 29.

UNUS ORANS ET ALTER MALEDICENS: CUJUS VOCEM EXAUDIET DEUS?) Orat pro ſe dives: at pauper ab eo ſpoliatus ei mala imprecatur.

Conf. *Prov.* XV. 8. *Eſ.* I. 11. *De rapinis* ait Iſidorus l. III. ſentent. c. 60. *Eleemoſynam facere, non eſt officium miſerationis, ſed emolumentum ſceleris. Qui enim injuſte tollit, juſte nunquam diſtribuit, nec bene alteri præbet, quod ab alio male extorquet.*

Verſ. 30.

QUI BAPTIZATUR A MORTVO] Id eſt, abluitur ex ritu legis. Num. XIX. 11.

ET ITERUM TANGIT EUM) Mortuum. Contactu enim contrahitur talis impuritas.

QUID PROFICIT LAVATIO ILLIUS?) Iterum abluendus eſt. Itaque prior opera in abluendo ei periit.

Verſ. 31.

SIC HOMO QUI JEJUNAT IN PECCATIS SUIS) *Ob peccata ſua.* Ἐπὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, nempe in die הכפרים, id eſt, ἐξιλασμῶν.

ET ITERUM EADEM FACIENS) In Græco, καὶ πάλιν πορευόμενος frequentem: Et vadens iterum, & eadem faciens.

QUID PROFECIT HUMILIANDO SE: ORATIONEM ILLIUS QUIS EXAUDIET?) In Græco, inverſo ordine: *Quis preces ejus exaudiet?* (quaſi dicat, nec Angeli, nec Deus) *&* quid profecit affligendo ſe? ταπεινωθῆναι reſpondet Hebræo ענה, quæ vox propria eſt diei illius piacularis, ut apparet Levit. XVI. 29. 31.

Poſt lavacrum, ait Rabanus, *mundus eſſe negligit quiſquis poſt lachrymas vitæ innocentiam non cuſtodit. Et lavantur ergo, & nequaquam mundi ſunt, qui commiſſa flere non deſinunt, ſed rurſus flenda committunt.* Conf. *Eſ.* I. 16. 2. *Pet.* II. 22.

CAPUT XXXV.

De Sacrificio Deo grato. De Viduis, pupillis, pauperibus non opprimendis.

Verſ. 1.

QUI CONSERVAT LEGEM MULTIPLICAT OBLATIONEM] Senſus non eſt, eum qui obſervans eſt legis multas facere oblationes, ſed Deo perinde gratum eſſe, atque ſi multa offerret. Vide quæ hujus argumenti attulimus in Annotatis ad librum pro veritate Religionis Chriſtianæ IV.

Verſ. 2.

SACRIFICIUM SALUTARE EST ATTENDERE MANDATIS) θυσιάζων σωτηρίου, eſt breviter dictum pro θυσιάζων θυσίαν σωτηρίου. θυσιάζειν autem dicuntur non ſacerdotes tantum, ſed & qui victimas ſacerdotibus tradunt, ut ſupra XXIV. 20. Sic & Exod. XXII. 20. Levit. VII. 6. & alibi. σωτηρίου, id eſt, שלמים: de quo ſacrificio vide Lev. III. 1. id fiebat pro beneficiis acceptis, vel ſperatis.

ET DISCEDERE AB OMNI INIQUITATE) Non eſt in Græco, ut nec ſequens comma.

Verſ. 4.

RETRIBVET GRATIAM QVI OFFERT SIMILAGINEM) In Græco ſic habemus: *Et qui reddit gratiam Deo, eſt tanquam ſi offerat ſimilam.* Id eſt libum ex ſimila, מנחה, de quo Levit. II.

ET QVI FACIT MISERICORDIAM ET OFFERT SACRIFICIVM) καὶ ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην, θυσιάζων αἰνέσεως, *Qui facit opera miſericordiæ, perinde eſt ac qui offert* victimam *laudis.* Eſt autem hic eadem ἔλλειψις, quæ ſupra. αἰνέσεως, id eſt, תודה. Sic enim vertitur Levit. VII. 2. 3. 5. & alibi ſæpe.

Verſ. 5.

BENEPLACITUM EST DOMINO RECEDERE AB INIQUITATE) Recte: nam

Virtus eſt vitium fugere, & ſapientia prima
Stultitia caruiſſe.

ET PRECATIO PRO PECCATIS RECEDERE AB INJVSTITIA) Græce, ἐξιλασμὸς, expiatio peccatorum, aut placamentum pro peccatis. Vide Dan. IV. 24.

Conf. 1. *Sam.* XV. 22. *Rom.* XII. 1 *Auguſt.* l. X. de Civit. Dei c. 6. *Verum Sacrificium eſt omne opus quod agitur, ut ſancta ſervitute inhæreamus Deo, relatum ſc. ad illum finem boni, quo veraciter beati eſſe poſſimus. Gregor. M.* l. IX. Moral. c. 31. *Nos*

ipſos

Digitized by Google

ipſos ſacrificium Deo offerimus, cum vitam noſtram divino cultui deſtinamus. Odor ſuavitatis, ait Clem. Alex.l.III. Pædag. c.12. *Deo eſt cor, quod glorificat eum. Hæ ſunt corona & ſacrificia, & aromata & flores Deo.*

Verſ.6.

NON APPAREBIS ANTE CONSPECTUM DOMINI DEI TUI VACUUS] Bene, nam pauperes pauxillo defungi poterant, Levit. V.7. 11. Luc.XXI.2. Hoc exemplo etiam in Vetere Eccleſia Chriſtiana offerebant aliquid omnes, etiam pauperes.

V.7. HÆC ENIM OMNIA PROPTER MANDATUM DEI FIUNT] Quia deerat aliquid Græco ſenſui, addidit Latinus interpres, *fiunt*. Sed poteſt ſubaudiri, Deo grata ſunt. Exod XXIII. 15. XXXIV. 20. Deuter. XVI. 16.

Verſ.8. OBLATIO JUSTI IMPINGUAT ALTARE, ET ODOR SUAVITATIS EST IN CONSPECTU ALTISSIMI] Id eſt, cum vir bonus victimas pingues (eæ enim potiores Mich. VI.7.) Deo offert, Deus eo facto tanquam optimo odore delectatur. *Et* pro *cum* & *tunc*.

Verſ.9. ET MEMORIAM EJUS NON OBLIVISCETUR DOMINUS) Id eſt non deponet. Bene expoſuit, addito nomine, quod in Græco eſt paſſive, ἐπιλησθήσεται.

Verſ.10. BONO ANIMO GLORIAM REDDE DEO] In Græco: *Bono oculo*: Id eſt, liberaliter. Eadem locutio Prov. XXII. 13. & in libro Aboth, aliiſque Rabbinicis. Senſus eſt idem qui in Epiſtola Alexandri ad Leonidam: μὴ μικρολογεῖν περὶ τοὺς θεούς.

ET NON MINUAS PRIMITIAS MANUUM TUARUM) μὴ σμικρύνῃς ἀπαρχὴν χειρῶν σου. Intellige per ἀπαρχὴν, id quod de fructibus dabatur ante decimam, & lege definitum non erat, תרומה. Id enim Græci modo ἀπαρχὴν vocant, modo ἀφαίρεμα. Lex exſtat Deuteron. XVI.1. ubi dicta vide.

Verſ.11. IN OMNI DATO HILAREM FAC VULTUM TUUM) Ut etiam quæ lex imperat facias libenter. II.Cor.IX.7.

ET IN EXSULTATIONE SANCTIFICA DECIMAS TUAS) Id eſt, offer. Decimas dixit tum illas pro Levitis, tum alteras tertii anni pro pauperibus & miſerabilibus perſonis.

Verſ.12. DA ALTISSIMO SECUNDUM DATUM EJUS] Prout Deus tibi dedit.

ET IN BONO OCULO ADINVENTIONEM FACITO MANUUM TUARUM) Legit, καθὼς εὕρεμα χειρός. Sed haud dubie legendum, κατὰ εὕρεμα χειρός, prout manus tua aſſecuta fuerit, id eſt, pro facultatibus quas nactus es. Loquendi hoc genus vide Levit.XII.8. εὕρεμα pro re acquiſita etiam ſupra XX. 8. XXIX. 4.7.

ET SEPTIES TANTUM REDDET TIBI] Hebræorum mos eſt per ſeptem exprimere quod multum eſt, ut Gen.IV. 24. Matth.XVIII. 22.

Verſ.14.

NOLI OFFERRE MUNERA PRAVA] μὴ δωροκόπει, ne donis eum corrumpe, id eſt, ſperes poſſe corrumpi, ut peccata tua diſſimulet. δωροκοπεῖν hoc ſenſu eſt in tertio Maccabaico.

NON ENIM SUSCIPIET ILLA] Tali animo data. Non eſt בוצע בצע, id eſt, δωρολήπτης, qualis deſcribitur Prov.XV.27.

Verſ.15.

ET NOLI INSPICERE SACRIFICIUM INJUSTUM) *Ne operam da ſacrificio injuſto.* Id eſt, ex injuſtè partis, μὴ ἔπεχε.

QUONIAM DEUS JUDEX EST] Quis auſit rapinas ſuas ad judicem deferre?

ET NON EST APUD ILLUM GLORIA PERSONÆ) Æſtimatio perſonæ, δόξα προσώπου. Non ex hominibus actiones, ſed ex actionibus homines æſtimat. Ita ſe res habet, quanquam multi aliter credunt, ſibi atque aliis blandientes.

Rabanus *apud ſupremum*, inquit, *judicem non quantitas muneris, nec perſona potentis appenditur, ſed quantitas devotionis, & humilitas cordis.*

Verſ.16.

NON ACCIPIET PERSONAM IN PAUPEREM) Id eſt, contra pauperem. Nam ſic ἐπὶ ſequente dativo non raro ſumitur, ut Luc.XII.53. Non favebit diviti contra pauperem, ut multi ſolent.

ET DEPRECATIONEM LÆSI EXAUDIET) *Et* pro *ſed* ut ſæpe. Pro *læſi*, in Græco eſt ἠδικημένου, injuria affecti.

Verſ.17.

NON DESPICIET PRECES PUPILLI, NEC VIDUAM, SI EFFUNDAT LOQUELAM GEMITUS) Quod ſæpe faciunt homines: Pſalm.LXXXII, 3.4.

Verſ.18.

NONNE LACHRYMÆ VIDUÆ AD MAXILLAM DESCENDUNT?) Defluunt in genas.

ET EXCLAMATIO EJUS SUPER DEDUCENTEM EAS) Ipſa apud Deum queritur de eo qui lachrymas ejus defluere facit. Sic καταβοᾷν ſumitur etiam Deuteronom. XXIV. 15.

Verſ.19.

A MAXILLA ENIM ASCENDUNT USQUE AD COELUM, ET DOMINUS EXAUDITOR DELECTABITUR IN ILLIS) Eſt expoſitio uberior præcedentium addita à Latino interprete.

Conf. *Exod.*XXII.21. *Pſ.*IX.34. *Pſ.*LXIIX.6.

Verſ. Eod. QUI ADORAT DEUM IN OBLECTATIONE, SUSCIPIETUR) Diſtinxit interpres aliter: *Qui adorat Deum, in oblectatione ſuſcipietur.* Θεραπεύων, ἐν εὐδοκίᾳ δεχθήσεται. *Qui pie Deum colit, benevole* (à Deo) *recipietur.*

Oratio juſti cœlos penetrat. Nam *qui avertit aurem ſuam, ne audiat legem, Oratio ejus erit execrabilis*, ait *S. Bernhard.* ſerm.3. de Epiphan. *Illius oratio*, inquit Caſſiodor. in Pſal.XVI. *eſt perfecta, cujus & cauſa clamat & lingua, & actus, & ſermo & vita & cogitatio.*

Verſ.21.

ORATIO HUMILIANTIS SE NUBES PENETRABIT) Imo, humilis, id eſt, deſpecti, ταπεινοῦ.

ET DONEC PROPINQUET NON CONSOLABITUR) Id eſt, non deſiſtet. Eſt μετωνυμία, qualis Matth.II.18.

ET NON DISCEDET DONEC ALTISSIMUS ASPICIAT) *Reſpiciat.* Eſt προσωποποιΐα, quæ orationi tribuit propinquare Deo, ſedari, abire, reſpici.

Oratio juſti, ſecundum Auguſt. ſerm. CCXXVI. de Tempor. *eſt clavis cæli, aſcendit precatio, deſcendit liberatio. Perfectorum Orationes*, ait Ephem. de luctam. Spirit. c.2. *cum magna exultatione aſcendunt ad cælum. Angeli & Archangeli cum gaudio accinunt eis, & ſubſequentes eos uſque ad thronum gloriæ Sancti Dei perducunt. Pineda* de hoc loco in c.IV. Eccleſ. v.1. non inconcinne: *A maxilla*, ait, *aſcendunt*, (lachrymæ viduarum) *in cælum, ubi inſtar vaporum, qui è terra excitati ſunt, concreſcere videntur in nubes, & pluviam: & Dominus exauditor non delectabitur in illis, id eſt, cum vehementer diſplicuerit illi viduæ oppreſſio ex illius lachrymis & clamore pluviam confertam ſupplicii, tonitrua, fulmina, grandinem creat, quæ in impios & oppreſſores indignabundus ejaculetur.* — De vi & efficacia orationis.

Verſ.22.

ET DOMINUS NON ELONGABIT, SED VINDICABIT JUSTOS, ET FACIET JUDICIUM, ET FORTISSIMUS NON HABEBIT IN ILLIS PATIENTIAM, UT CONTRIBULET DORSUM IPSORUM) Videtur interpres Græca legiſſe ordine meliore, hunc in modum: καὶ ὁ κύριος οὐ μὴ βραδύνῃ, κρινεῖ δικαίους, καὶ ποιήσει κρίσιν· οὐδὲ μὴ μακροθυμήσῃ ἐπ' αὐτοῖς, ὁ κραταιὸς ἕως ἂν τρίψῃ ὀσφὺν ἀνελεημόνων. *Deus non erit tardus quum judicabit* (id eſt, vindicabit, quomodo שפט ſumi ſolet) *juſtos, & judicium* (in injuſtos) *exercebit. Non erit lentus in illorum* (piorum) *cauſa, quo minus immiſericordium lumbos* (id eſt, vires) *conterat.* μακροθυμεῖν ἐπί τινι interpretati ſumus, in cauſa alicujus lentum eſſe, quomodo ſumitur & Luc. XVIII.7. ut ibi diximus. Et per *lumbos* ſignificari vires diximus Ezech. XXIX.7. & alibi.

Verſ.23.

ET GENTIBUS REDDET VINDICTAM] Id eſt, *& vindicet populos oppreſſos.* Pendet adhuc ſenſus à ſuperioribus. Dare aut reddere vindictam alicui, ſæpe eſt arcere aut punire injurias ei illatas: ut Judic.XI.36. II.Sam. IV.8.

DONEC TOLLAT PLENITUDINEM SUPERBORUM] Multitudinem vi agentium, πλῆθος ὑβριστῶν.

ET SCEPTRA INIQUORUM CONTRIBULET) *Confringat.* Imperia quibus male ſunt uſi eis auferat.

Digitized by Google

Verſ. 24.

DONEC REDDAT HOMINIBUS SECUNDUM ACTUS SUOS, ET SECUNDUM OPERA ADÆ, ET SECUNDUM PRÆSUMPTIONEM ILLIUS) Aliter legit quam in Græco habemus. Habemus autem ſic: καὶ ἀνταποδώσει ἀνθρώποις κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔργα ἀνθρώπων κατὰ τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ. Verum pro certo habeo illa, τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, nata ex gloſſemate illius, κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ, deinde exſcribentium nimia diligentia in textum recepta: qui rectius ſic habebit: καὶ ἀποδώσει ἀνθρώπῳ κατὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ κατὰ τὰ ἐνθυμήματα αὐτοῦ. *Reſpondet hominibus prout fuerint actus eorum, imo & cogitata.*

Verſ. 25.

DONEC JUDICET JUDICIUM PLEBIS SUÆ) Piorum cauſam dijudicet.

ET OBLECTABIT JUSTOS MISERICORDIA SUA) In Græco, *ipſos*: Conſtructione πρὸς τὸ σημαινόμενον ἐν ἐλέει, id eſt, *per beneficentiam ſuam* בחסדו.

Verſ. 26.

SPECIOSA MISERICORDIA DEI) Rurſum intellige *beneficentia*. Et *ſpecioſa* per ὡραῖον eſt, *amabilis, grata*. Solent enim amari pulchra.

QUASI NUBES PLUVIÆ IN TEMPORE SICCITATIS) Ut in tempore Eliæ I. Reg. XVIII. 44. ἀβροχίας vocem in hoc ſenſu habes etiam Jerem. XIV. 1. XVII. 8. ἀνομβρίαν dixit Joſephus.

Notare hic Siracidem tacite *Judæorum ſui ævi afflictiones Cornel. à Lap.* cenſet, *quas paſſi ſint à Ptolemæo Lagi Rege Ægypti*, ac prædicere brevi fore, ut Deus tribulum afflictionis dorſo Ægyptiorum inducat eorumque opes & vires imminuat, quod etiam evenit, ſiquidem Ptolemæi Ægyptum & Ægyptios perdiderint. Quo etiam ſequentem orationem applicat.

CAPUT XXXVI

Orat pro Judæis & Gentilibus, ut hi ad Deum convertantur, illi ab hoſtibus protegantur. Monet, ne in credendo cuique nimis faciles ſimus. Laudet bonas uxores.

Verſ. 1.

ET OSTENDE NOBIS LUCEM MISERATIONUM TUARUM) Non eſt hoc in Græco.

ET IMMITTE TIMOREM TUUM SUPER GENTES QUÆ NON EXQUISIERUNT TE) Quales Ægyptii, inter quos vivebat hic ſcriptor. Quæ in hoc commate ſequuntur, non ſunt in Græco.

Verſ. 2. ALLEVA MANUM TUAM) *Attolle*: ut ſolent verberaturi.

Verſ. 4. SICUT ENIM IN CONSPECTU EORUM SANCTIFICATUS ES IN NOBIS) Magnum nomen adeptus es, nos ex tot populis liberando.

SIC IN CONSPECTU NOSTRO MAGNIFICABERIS IN EIS) *Magnificare*: id eſt, magnum nomen gloriamque apud nos adipiſcaris, illos pro meritis tractando.

Verſ. 5. UT COGNOSCANT TE SICUT ET NOS COGNOVIMUS) Oſtendit ſpem de vocatione gentium, quæ ante tempora Meſſiæ cœpta, per ipſum vero impleta eſt.

Verſ. 6. INNOVA SIGNA) Qualia olim in Ægypto hæc feciſti.

ET IMMUTA MIRABILIA) Eſt idem ſenſus cum eo qui præceſſit: nam שנה, quod ἀλλοιοῦν plerumque vertitur, alibi vertitur δευτερόω & δευτερῶ.

Ad literam, inquit *Cornelius à Lapide*, Siracides orat Deum, ut Judæos à Ptolemæo Lagi captos, diſperſos & afflictos liberet, idq; impetravit. Miſit enim Deus Ptolemæum Philadelphum, qui non tantum eos liberavit, ſed & magnis donis & privilegiis ipſos templumque honoravit. Verum ulterius reſpexit S.S. ſc. ad converſionem gentium ab idololatria ad cultum veri Dei, puta à gentiliſmo ad Chriſtianiſmum futurum per Chriſtum & Apoſtolos. Hæc ille. Sed hæc ſenſus διπλότης non probanda, & quomodo iſta *chronologia* conveniant è prooemio conſtare poterit.

Verſ. 10.

ET MEMENTO FINIS) In Græcis multis, μνήσθητι ὀργῆς. Sed in Sixtina melius, μνήσθητι ὁρκισμοῦ, memor eſto juriſjurandi majoribus noſtris facti.

UT ENARRENT MIRABILIA TUA) *Et narrent*. In Græco: videant te conſtantem in promiſſis.

Præmittitur σπεῦσον καιρὸν, *feſtina tempus*. Cornel. à Lap. hæc accipit ceu *prophetiam de Chriſto* cum *Rabano, Lyrano, Palatio & Janſenio*, imò & *Auguſtino* l. XVII. de Civit. Dei c. 20. *qui hanc*, inquit, *ſub optandi & precandi ſpecie prophetiam per Jeſum Chriſtum videmus impletum*. Sed etſi Chriſtum reſpicere poſſint hæc orationis verba (quo tamen an directa fuerint à Siracide, non ſatis manifeſtum eſt) *aliud* tamen eſt eum *precari* accelerationem dierum Meſſiæ, *aliud* eandem *prædicere*, neque precatio vel prophetiam conſtituit, vel prophetam: & *Malachiam* ultimum fuiſſe Prophetam conſtat, poſt cujus tempora nullus ante Johannem Baptiſtam ſurrexit Propheta. *An hic Prophetia de Chriſto*

Verſ. 11.

IN IRA FLAMMÆ DEVORETUR QUI SALVATUR) Qui gladium evaſerit, incendio pereat. Ezech. VI. 12. Imprecationes tales multum trahunt de Spiritu legis. Dolor illorum pœnas de inimicis deſiderabat conſpicere.

ET QUI PESSIMANT PLEBEM TUAM) οἱ κακοῦντες, qui male tractant.

Verſ. 12.

DICENTIUM, NON EST ALIUS PRÆTER NOS) Qui præ ſe nullum principem tali nomine dignum judicant.

Verſ. 13. CONGREGA OMNES TRIBUS JACOB) Omnes eos qui aut temporibus iis non redierant, aut poſtea per bella ac calamitates erant diſperſi.

UT AGNOSCANT QUIA NON EST DEUS NISI TU, ET ENARRENT MAGNALIA TUA) Hæc in Græcis deſunt: repetita autem ſunt ex ſuperioribus.

ET HÆREDITABIS EOS SICUT AB INITIO) Eſt in Græco precativum, κατακληρονόμησον: in aliis codicibus, κατεκληρονόμησας: id eſt, fac iterum terras poſſideant: Sic enim κατακληρονομεῖν, quaſi in forma Hiphil ſumitur infra XLIV. 23. ὡς ἀπ' ἀρχῆς, ut olim fuere conſtituti Davidis & Salomonis temporibus. Notet Lector in exemplari quod ſecuta eſt Sixtina editio paginarum hic factam tranſpoſitionem magnam. Hæc enim à capite quod in Græco eſt XXXIII. (Latini enim capitum numeri diſcrepant) tranſlata ſunt in caput XXXVI. Latini interpretis exemplar melius habuit.

Verſ. 14.

SUPER QUEM INVOCATUM EST NOMEN TUUM) In Græco: *Vocatum de nomine tuo*. Dicebatur enim populus יהוה.

ET ISRAEL QUAM COÆQUASTI PRIMOGENITO TUO) In Græco: *Quem primogenitum nominaſti*. Exod. IV. 22. Vide quæ diximus ad Matth. II. 15. In Sixtina eſt ut in Latino: ὃν πρωτογόνῳ ὡμοίωσας. Sed aliter ſcriptorem Græcum ſcripſiſſe pro certo habeo.

Verſ. 15.

MISERERE CIVITATI SANCTIFICATIONIS TUÆ) Urbis tibi tuoque cultui dicatæ.

CIVITATI REQUIEI TUÆ) Id eſt, in qua habitas ſingulari quodam modo. Eadem locutio II. Paralip. VI. 41. Pſal. CXXXII. 14.

Verſ. 16.

REPLE SION INENARRABILIBUS VERBIS TUIS) In Græco: πλῆσον Σιὼν ἆραι τὰ λόγιά σου. Imple Sionem in attollendo oracula tua: id eſt, Sion piis cantibus perſonet.

ET GLORIA TUA POPULUM TUUM) Laudibus tuis.

Verſ. 17.

DA TESTIMONIUM HIS QUI AB INITIO CREATURÆ TUÆ SUNT) Oſtende eum populum tibi curæ eſſe, quem creaſti, evocando eum ex Ægypto. Tunc enim populus primum eſſe cœpit, cum ante eſſet ſervorum multitudo. Sic κτίζειν ſumitur in hac ipſa re Eſaiæ XLIV. 2. & Malach. II. 10. nec aliter Geneſ. IX. 18.

ET

Digitized by Google

ET SUSCITA PRÆDICATIONES QVAS LOCUTI SUNT IN NOMINE TUO PROPHETÆ PRIORES) Lege ut in Sixtina eſt: *τὰς ἐγέρσεις προφητείας τὰς ἐπ' ὀνόματί σου*, non ut in aliis eſt codicibus, *προφήτας*. Suſcitare hic eſt הקים, id eſt, implere prædicta. Habes hoc verbum eo ſenſu 1. Sam. 3, 12.

Verſ. 18.

DA MERCEDEM SUSTINENTIBUS TE, UT PROPHETÆ TUI FIDELES INVENIANTUR) Senſus eſt: pro tuorum patientia hoc illis redde præmium, ut videant impleri quæ per Prophetas prædicta ſunt, qualia ſunt illa apud Danielem de deſtructione regnorum Syriæ & Ægypti. *Ἐμπιστεύεσθαι* dicuntur Prophetæ cum eventus fidem facit eorum verbis. Non diſſimili modo Deus dicitur *ἐμπιστεύων τὸ ἔλεος αὐτοῦ*, infrà L, 26.

Verſ. 19.

SECUNDUM BENEDICTIONEM AARON DE POPULO TUO) Secundum illas preces quas tuo juſſu pro populo concepit Aaron Num. VI. 24.

ET DIRIGE NOS IN VIAM JUSTITIÆ) Deeſt in Græco.

UT SCIANT OMNES QVI HABITANT TERRAM, QVIA TU ES DEUS CONSPECTOR SÆCULORUM) *Et norint omnes qui ſuper terram ſunt, te eſſe Deum ſæculorum*: id eſt, æternum.

Verſ. 20.

OMNEM ESCAM MANDUCABIT VENTER, ET EST CIBUS CIBO MELIOR) *Venter omnem cibum concoquit; Sed eſt cibus iſto cibo melior*: nempe promiſſa divina. Vide Deuteronom. 8, 3.

Verſ. 21.

FAUCES CONTINGUNT CIBUM FERÆ) *Guſtu dignoſcunt ferinam* à pecorina.

ET COR SENSATUM VERBA MENDACIA) A veris. Huc ſpectat Plutarchi liber, quomodo internoſci poſſit ab amico aſſentator.

Quemadmodum venter omnes quidem cibos recipit, ſed poſtea experientia docet, quoſdam cibos fuiſſe homini pernicioſos: ita homines imprudentes nimis facile omnibus credunt: poſteà verò cum damno ſuo ſentiunt, ſe deceptos eſſe. Ut autem palatus diſcernit inter cibos, ſic homo prudens inter ſermones veros & fictos. [*Etſi enim ſecundum charitatem Chriſtianam benè ſperare debemus: tamen Chriſtus jubet nos etiam prudentes eſſe ut ſerpentes: ne dum nimium faciles in credendo ſumus, in magnum aliquod malum incidamus.*] Ut paraphraſis Oſiandrina habet.

Verſ. 22.

COR PRAVUM DABIT TRISTITIAM) Dolorem dabit aliis.

ET HOMO PETITUS RESISTET ILLI) Latinus interpres Chriſtianè emolliit, quod dictum erat ſatis judaicè: *reponet illi*, dolorem ſcilicet, memor.

Ἀνὴρ ἐμπειρικὸς ἀνταποδώσει αὐτῷ ... (Greek verse as printed: *Ἀνδρ' ἐπαμύνασθαι ὅτις κε προτερος χαλεπήνῃ*.)

Verſ. 23.

OMNEM MASCULUM EXCIPIET MULIER, ET EST FILIA MELIOR FILIA) *Sed eſt, ἔστι δὲ*, ut eſt in Sixtina. Senſus eſt: non ſola venus in conjugio ſpectanda: nam in ea quævis femina cuivis viro facilè ſatisfecerit: ſed mores ſunt, qui puellas diſcernunt, & qui præcipuè in deligenda uxore ſpectandi ſunt. Filia בת, id eſt, puella, ut ſuprà XXVI. 13.

Verſ. 24.

SPECIES MULIERIS EXHILARAT FACIEM VIRI) *Viri* ad implendum ſenſum addidit interpres Latinus.

Verſ. 25.

ET SUPER OMNEM CONCUPISCENTIAM HOMINIS SUPERDUCIT DESIDERIUM) In Græco eſt: *ὑπεράγει*: quod verbum & ſuprà habuimus 33, 24. Rectè ergo vertas: *Et excellit hoc ſupra quodvis hominis deſiderium.*

SI EST LINGUA CURATIONIS, EST ET MITIGATIONIS ET MISERICORDIÆ, NON EST VIR ILLIUS SECUNDUM FILIOS HOMINUM) *Si* (præter formam) *eſt in lingua* (mulieris) *bonitas*, (nam *ἔλεος* pro חסד poni monuimus aliquoties) *& lenitas & medicina*, [id eſt, conſolatio] *non eſt illius vir qualis cæteri homines*: ſed multo beatior.

Verſ. 26.

QVI POSSIDET MULIEREM BONAM INCHOAT POSSESSIONEM: ADJUTORIUM SECUNDUM ILLUM EST, ET COLUMNA UT REQVIES) *Qui uxorem ſumit, is rei ſuæ familiari proficit adjutricem ſibi parem, & columnam requietis*: id eſt, cui incumbat domus. Hic *ἐνάρχεσθαι* verti quaſi in forma Hiphil, pro facere imperare: ſicut *βασιλεύειν* ponitur pro facere ut quis regnet.

Verſ. 27.

UBI NON EST SEPES DIRIPIETUR POSSESSIO) Ager aut hortus.

ET UBI NON EST MULIER INGEMISCIT EGENS) In Græco: Vagus: id eſt, incerto lare.

Verſ. 28.

QVIS CREDIT EI QVI NON HABET NIDUM, ET DEFLECTENS UBICUMQVE OBSCURAVERIT, QVASI SUCCINCTUS LATRO EXSILIENS DE CIVITATE IN CIVITATEM?) In Græco eſt: *Quis crediderit* (pulchrum munus aliquod) *expedito latroni erranti de urbe in urbem? Sic & homini non habenti nidum, & divertenti ubicumque veſpera eum deprehenderit.* Nidum vocat familiam. Familia autem fit ex viro, uxore, liberis.

Oſiander ita *παραφράζει*: *Quemadmodum nemo fidit latroni, qui clanculum de uno loco in alium proficiſcitur, & hinc inde vagatur, ut inveniat occaſionem nocendi: ſic ſuſpectus eſt viduus (qui propriam uxorem non habet, nec tempeſtivè aliam ducit) ne alienas uxores corrumpat, & ova in alienum nidum ponat.* [*Rectè enim dicitur: Bona conſcientia nobis opus eſt propter Deum: ſed bona fama nobis opus eſt propter proximum. Et ſæpe etiam boni viri (præter omnem culpam) in ſuſpiciones incurrunt: quas vitare decet, quantum quidem fieri poteſt.*]

CAPUT XXXVII.

De delectu amicorum & conſiliariorum. De ſapientiæ fructibus & præmiis, & de pernitie crapulæ.

Verſ. 1.

OMNIS AMICUS DICET) Id eſt, quiſquis amicus haberi vult dicet.

ET EGO AMICITIAM COPULAVI) *ἐφιλίασα κἀγώ. Etiam ego amicitiam colo*: Eſt enim Aoriſtus pro Præſenti: *φιλιάζω* hoc ſenſu habemus, Jud. V. 30. 2. Paralip. 19, 2. XX. 36.

SED EST AMICUS SOLO NOMINE AMICUS) Quales illi menſarum amici, de quibus ſuprà VI. 11. Euripides de talibus.

— — *λόγῳ γὰρ ἦσαν, οὐκ ἔργοισι φίλοι.*

Cicero 2. de offic. *Nec ſimulatum quicquam poteſt eſſe diuturnum. Peſſimum vitium eſt* ait Raban. in h. l. *quemlibet hoc ſe fingere velle, quod penitus non eſt, cum malus ſe ſimulet bonum, injuſtus juſtum, iniqvus æqvum, inimicus amicum. Decipit veraciter ſemetipſum, cum ſe honeſtum deluſorem putat eſſe aliorum.* Beda in Proverb. *Malus*, inquit, *ubi ſe ſimulat bonum, ibi eſt peſſimus. Non vivas aliter in ſolitudine, aliter in foro. Scorpiones dici poſſunt, qui bonis quidem in facie non reſiſtunt, ſed mox cum receſſerint, detrahunt.*

Verſ. 2.

NONNE TRISTITIA INEST USQVE AD MORTEM: SODALIS AUTEM ET AMICUS AD INIMICITIAM CONVERTUNTUR) Connectenda hæc ſunt hoc modo: *Nonne dolor eſt ad mortem, ſodalis & amicus ad inimicitiam verſus?*

Verſ. 3.

O PRÆSUMPTIO NEQVISSIMA, UNDE CREATA ES? COOPERIRE ARIDAM MALITIA, ET DOLOSITATE ILLIUS) Legit *ἐκτίσθης* pro *ἐνεκυλίσθης*. Sed lectio recepta melior: *O cogitatio improba, unde devoluta es ad terram obtegendam dolis?*

Verſ. 5.

SODALIS AMICO CONDOLET CAUSA VENTRIS) *συμπονεῖ*; *Collaborat in iis quæ ad ventrem attinent*: id eſt in epulis.

ET CONTRA HOSTEM ACCIPIET SCUTUM) Sic in Græco legitur: *καὶ ἔναντι πολέμου λήψεται ἀσπίδα.*

 At

Digitized by Google

At facilis emendatio: ἵνα κἂν πόλεμος ᾖ, ἀντίκειται ἀσπίδα: *Vbi hoſtis apparuerit, ſcutum pro eo non ſumet.* Non proteget eum.

De talibus Seneca: *Mel*, inquit, *muſca, cadavera lupi, frumenta formicæ ſequuntur: prædam ſequitur turba illa, non hoſtem.*

Verſ. 6.

NON OBLIVISCARIS AMICI TUI IN ANIMO TUO, ET NON IMMEMOR EIUS ILLIUS IN OPIBUS TUIS) Erogandis ſcilicet. Legit hic interpres: μὴ ἀμνημονεύσῃς, quomodo & in Sixtina eſt. Malè in aliis: μὴ μνημονεύσῃς.

Tigurina: *Ne capiat animum tuum oblivio amici, nec rebus ſecundis tuis ſis ipſius immemor.* Autor libri de amicitiâ ſub nomine Auguſtini c.16. *Quatuor probanda ſunt*, inquit, *in amico, fides, intentio, diſcretio, patientia. Fides ut ei te ſecurè committas. Intentio, ut nihil ex amicitiâ niſi eum & naturale ejus bonum expectes. Diſcretio ut quid præſtandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contriſtandum pro eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus, & locum non ignoret. Patientia verò ne correptus doleat, ne corripientem contemnat, vel odiat, ut eum pro amico qualibet ſuſtinere adverſa non pigeat.* De amicor. delectu.

Verſ. 7.

NOLI CONSILIARI CUM EO QVI TIBI INSIDIATUR) *Qui te ſuſpectum habeat.* In Gloſſis ὑποβλέπομαι, *ſuſpicor.* Sic vertitur Hebræum עין, 1. Sam. XVIII. 9.

ET A ZELANTIBUS TE ABSCONDE CONSILIUM) *Ab invidentibus tibi.* Hæc ſententia hoc loco deeſt in Sixtina, quia infrà poſita eſt 2.

Verſ. 8.

OMNIS CONSILIARIUS PRODIT CONSILIUM) Profert ἐξαίρει.

SED EST CONSILIARIUS IN SEMET IPSO) εἰς ἑαυτόν, id eſt, ſui cauſa. Sic Martialis:

Vtile quod nobis, do tibi conſilium.

In Apologo, canis crocodilo conſilium danti:

—— —— facerem me hercule

Niſi eſſe ſcirem carnis te cupidum meæ.

Verſ. 9.

A CONSILIARIO SERVA ANIMAM TUAM) Id eſt, *tibi cave.*

PRIUS SCITO QVÆ SIT ILLIUS NECESSITAS) τίς αὐτοῦ χρεία, *qua re opus habeat*, quid ſibi quærat.

ET IPSE ENIM ANIMO SUO COGITABIT) *Nam ipſe in ſuam rem conſilium dabit.* ἑαυτῷ συμβουλεύσεται idem quod modo εἰς ἑαυτόν.

Verſ. 10.

NE FORTE MITTAT SUDEM IN TERRAM) *Si forte mittet.* nam μή ποτε ſic ſumitur Luc. III. 15. 2. Tim.2,25. & alibi ſæpe. Tum verò pro κλῆρον, quod nos in Græco legimus, interpres rectè legit, σκληρόν, durum aliquid, quale ſudes, in quod impingere poſſet iter faciens. Nam hunc ſenſum exigunt quæ ſeqvuntur, & cum his verbis connectenda ſunt.

ET DICAT TIBI, BONA EST VIA TUA) Perge.

ET STET E CONTRARIO) Ex adverſo, ἐξ ἐναντίας, unde conſpicere te poſſit cadentem.

Verſ. 12.

CUM VIRO IRRELIGIOSO TRACTA DE SANCTITATE, ET CUM INJUSTO DE JUSTITIA) Hæc addidit interpres, quaſi de monitis ageretur, cum de capiendo conſilio agatur. Docet ſapiens, verbis quæ jam habebimus, fruſtra conſilia ſumi ab iis qui erga rem de qua agitur, malè ſunt affecti.

ET CUM MULIERE DE EA QVÆ ÆMULATUR) *Eſt* deeſt in Græco. Eſt enim nova ſententia. Subaudiendum in ſingulis id quod infrà ſequitur, *non attendas in conſilio.* ἀντίζηλος vocatur Hebræis ea quæ eidem viro nupta eſt. Duæ mulieres ejuſdem mariti, inter ſe ſunt ἀντίζηλοι. Habes hoc nomen in Græco Levit. 18, 18. 1. Sam. 1,6. & hoc libro ſuprà XXVI. 7. Suadebit mulier omnia quæ æmulæ nocitura ſunt.

CUM TIMIDO DE BELLO) Solvunt cui claſſica ventrem. Diſſuadebit fortia.

CUM NEGOTIATORE DE TRAJECTIONE) Intervertet enim tibi lucrum.

CUM EMPTORE DE VENDITIONE) *Cum empturiente.* Vili enim rem æſtimabit.

CUM VIRO LIVIDO DE GRATIIS AGENDIS) *Referendis* περὶ εὐχαριστίας. Suadebit ut quàm minimo te liberes.

Verſ. 13.

CUM IMPIO DE PIETATE) Pietatem interpres hic intellexit beneficentiam: nam in Græco eſt: μετὰ ἀνελεήμονος περὶ χρηστοηθείας, *cum homine duro de beneficentia.* Non dubium enim quin dicturus ſit, cur tua vis perdere?

CUM INHONESTO DE HONESTATE) Non eſt in Græco.

CUM OPERARIO AGRARIO DE OMNI OPERE) Aliter legit quam nos habemus. Noſtra lectio vera eſt: μετὰ ὀκνηροῦ περὶ παντὸς ἔργου: *Cum pigro de quovis opere.* Omnem laborem ut gravem diſſuadebit.

Verſ. 14.

CUM OPERARIO ANNUALI DE CONSUMMATIONE ANNI) In Græco tantum eſt, *de conſummatione*, operis ſcilicet. Architecti quibus in annos & dies ſolvuntur mercedes, nunquam id conſilium dabunt, quo celeriter abſolvi opus poſſit.

CUM SERVO PIGRO DE MULTA OPERATIONE) Hæc eſt altera interpretatio ex lectione meliori ejus quod ſupra habuimus 13. Itaque abundat, nec eſt in Græco.

Verſ. 15.

SED CUM VIRO SANCTO ASSIDUUS ESTO) Rectè legit: ἀλλ᾽ ἢ μετ᾽ ἀνδρὸς εὐσεβοῦς ἐνδελέχιζε, non ut nos habemus, ἀλλ᾽ ἢ.

V.16. CUJUS ANIMA EST SECUNDUM ANIMAM TUAM) Qui tibi eſt ἰσόψυχος, ut loqvuntur Græci. ἡ φιλία, ἰσότης.

ET QVI CUM TITUBAVERIS IN TENEBRIS) *Si lapſus fueris.* Id eſt, ſi conſilium malè ceſſerit.

Huc facit illud *Ambroſii* l. 2. offic. c. 22. *in quærendis conſiliis plurimum valet vita probitas virtutis prærogativa, benevolentiæ uſus, frugalitatis gratia. Quis enim in cœno fontem requirat? Quis de turbidâ aquâ potum petat? Itaque ubi luxuria eſt, ubi intemperantia, ubi vitiorum confuſio, quis inde ſibi aliquid hauriendum exiſtimet? Quis utilem judicet cauſæ alienæ, quem videt inutilem vitæ ſuæ? Quomodo enim potero judicare eum conſilio ſuperiorem, quem video moribus inferiorem?* De conſiliariis.

Verſ. 17.

COR BONI CONSILII STATUE TECUM) In Græco: *Coge conſilium cordis*: quomodo & Comici Latini ſæpe loqvuntur. Id eſt cogitationes in omnem partem verſa. Expende omnia quæ momentum ad deliberationem adferre poſſunt.

NON EST ENIM TIBI ALIUD PLURIS ILLO) In Græco: *Nemo enim tibi eſt* (corde tuo) *fidelior*: ſupple conſiliarius. Optimus ſibi quisque conſiliarius, modò affectibus imperare poſſit: novit enim omnia quæ ad rem faciunt, neque ſibi inimicus eſt.

Verſ. 18.

ANIMA VIRI SANCTI ENUNCIAT ALIQVANDO) In Græco: *enunciare interdum ſolet.*

VERA) Id eſt, veriora: Hebraiſmus.

QVAM SEPTEM CIRCUMSPECTATORES) Speculatores: σκοποί: צפים.

SEDENTES IN EXCELSO AD SPECULANDUM) *In excelſa ſpecula.* In ſumma turre, unde longiſſimè deſpectus eſt, 2. Sam. XVIII. 24.

Ben Sira in Alphab. 1. litera ש. *Sexaginta*, inquit, *conſiliarii ſi tibi fuerint, tamen conſilium animæ tuæ non deſeras.* Gregor. Naz. *Melior*, inquit, *eſt conſulta tarditas celeritate temerariâ. Conſilium vitæ lucerna ubique præeat.* Senecæ hoc erat monitum: *Conſilium tuum ſit apud alios ſit, ut abs te auctoritatem accipiat. Sic autem abs te auctoritatem accipiat, ne ſolus id probare videaris. Temeritas enim in aſſentiendo perniciosiſſima eſt.*

Verſ. 19.

ET IN HIS OMNIBVS) *Super omnia.*

DEPRECARE ALTISSIMUM, UT DIRIGAT IN VERITATE VIAM TUAM) ἐν ἀληθείᾳ. Sic enim in Sixtina, id eſt, ſine errore. Laudo quod ad hanc rem non malè dixit Procopius Vandalicorum 1. φιλεῖ γὰρ ὁ θεὸς τοῖς ἐπ᾽ ἀγχώμαλον ἐς τι οἰκεῖον μαχουμένοις, οἷοις τε ἐστι, ᾧ μὴ πονηρὸν εἶεν, ἀντιφέρειν τὰ ἰσχυρά, ἐπαγγέλει τε καὶ ξυλλαμβάνεσθαι.

Verſ. 20.

Digitized by Google

V. 20. ANTE OMNIA OPERA VERBUM VERAX PRÆCEDET TE, ET ANTE OMNEM ACTUM CONSILIUM STABILE) In Græco: *Initium omnis facti ratio*, (eſto) *& ante actum conſilium*. Idem ſenſus eſt in aureo carmine:

— — *λόγισαι δὲ πρὸ ἔργου.*

Verſ. 21.

VERBUM NEQUAM IMMUTABIT COR, EX QVO PARTES QVATUOR ORIUNTUR) Aliter legit quam nos habemus. Lectio Græca non una eſt. Optimè in Sixtina, diſtinctione tantum immutatâ: *ἴχνος ἀλλοιώσεως καρδίας τέσσαρα μέρη ἀνατέλλει. Quatuor ſunt res quæ in corde veſtigium relinquunt quo immutatur.* Valdè philoſophicè dictum: Nam viſa quæ animo oboriuntur notam quandã imprimunt, quâ movetur appetitus.

BONUM) Spes honoris, opum, voluptatis.

MALUM) Contrariorum metus.

VITA] Longa & ſana.

MORS) Mortis metus, quem Ariſtoteles maximum eſſe ait.

ET DOMINATRIX ILLORUM EST ASSIDUA LINGUA) *His perpetuò prævalet lingua.* Maximè animum commovent aliorum ſermones, ſive boni, ſive mali. Sic Naumachius ait:

Κεδνὰ καὶ φθίξεσι γυναικῶν ἤθεα μύθοι.

Et apud Euripidem Hermione:

Κακῶν γυναικῶν εἴσοδοι μ' ἀπώλεσαν.

EST VIR ASTUTUS MULTORUM ERUDITOR, ET ANIMÆ SUÆ INUTILIS EST) Planè idem iſti Græco:

Μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

Verſ. 22.

VIR PERITUS MULTOS ERUDIVIT, ET ANIMÆ SUÆ SUAVIS EST) Hoc oppoſitum membrum de ſuo addidit interpres Latinus.

Verſ. 23.

QVI SOPHISTICE LOQVITUR ODIBILIS EST, IN OMNI RE DEFRAUDABITUR) Legit ut in quibusdam eſt Græcis: *ἔστιν ὁ σοφιζόμενος ἐν λόγοις μισητός. οὗτος πάσης τροφῆς καθυστερήσει. Odio eſt qui verbis* (ſolis) *ſapientem agit. Hic omni alimento deſtituetur.* Nemo volet alere inutiliter & cum infamia ſua loquacem.

Verſ. 24.

NON EST ILLI DATA A DOMINO GRATIA) Per quam hominibus placeat.

OMNI ENIM SAPIENTIA DEFRAUDATUR) *Quia defraudatus eſt omni ſapientia*: vera ſcilicet, quæ agendo ſpectatur maximè.

Verſ. 25.

EST SAPIENS ANIMÆ SUÆ SAPIENS) ſibimet ipſi. Id eſt, qui ſe primum, deinde alios commonefacit.

ET FRUCTUS SENSUS ILLIUS LAUDABILIS) Legit *αἰνετοί*, quod melius huic loco convenit quam *πιστοί*. Utraque lectio invenitur in Græcis: Sed in Græco plus eſt, *ἐπὶ στόματος*. *In ore ejus laudabiles ſunt fructus intelligentiæ ipſius.* Illius verba grata ſunt, qui ex pulchra mente prodeunt.

Verſ. 26.

VIR SAPIENS PLEBEM SUAM ERUDIT) Populares ſuos bene inſtituit. Vir enim ſapiens publicum eſt bonum.

ET FRUCTUS SENSUS ILLIUS FIDELES SUNT) Fida loquitur.

Verſ. 27.

VIR SAPIENS IMPLEBITUR BENEDICTIONIBUS) Opibus, idque DEI munere ex promiſſo legis.

ET VIDENTES ILLUM LAUDABUNT) Beatum dicent, *μακαριοῦσιν*.

Verſ. 28.

VITA VIRI IN NUMERO DIERUM) Definitum habet ſpatium.

DIES AUTEM ISRAEL INNUMERABILES SUNT) Reſpublicæ in id inſtitutæ ſunt, ut ſint immortales, & cum iis etiam immortalis bene de illis meritorum memoria, ut ſequitur.

Verſ. 29.

SAPIENS IN POPULO HÆREDITABIT HONOREM) Id eſt mancupii jure poſſidebit, non ut quæ uſuraria tantum habemus.

ET NOMEN ILLIUS ERIT VIVENS IN ÆTERNUM] Dum ſtabit reſpublica, nomen ejus publicis monumentis celebrabitur.

Verſ. 31.

FILI IN VITA TUA TENTA ANIMAM TUAM.)

— — *verſate diu quid ferre recuſent*
Quid valeant humeri.

Ut ait Horatius.

ET SI FUERIT NEQVAM NON DES ILLI POTESTATEM) In Græco: *Et ſi fuerit moleſtum aliquid*, (*πόνηρον legendum, non πονηρὸν*) *ne des illi*: id eſt, ne id animo tuo obtrude. Rectius

Naturæ ſequitur ſemina quisque ſuæ.

Verſ. 31.

NON ENIM OMNIA OMNIBUS EXPEDIUNT.)

Non omnia poſſumus omnes.

Et,

Tu nihil invitâ facies dicesvè Minervâ.

ET NON OMNI ANIMÆ OMNE GENUS PLACET) In Græco: *Non omnis anima in omni re laudem aſſequitur.*

Quo facit illud Perſii:

Mille hominum ſpecies & rerum diſcolor uſus;
Velle ſuum cuique eſt, nec voto vivitur uno.

Verſ. 32.

NOLI AVIDUS ESSE IN OMNI EPULATIONE) In ullo cibo. *ἐν πάσῃ τροφῇ.* Ita enim legit hic interpres, & rectius quàm *τρυφῇ*.

ET NE TE EFFUNDAS SUPER OMNEM ESCAM) Ne te immerge in patinas.

Verſ. 33.

IN MULTIS ENIM ESCIS ERIT INFIRMITAS, ET AVIDITAS APPROPINQVABIT USQ; AD CHOLERAM) Morbi genus, quod & ſuprà in pari argumento habuimus xxxi. 22.

Verſ. 34.

PROPTER CRAPULAM MULTI MORTUI SUNT) *Propter edacitatem.* In Græco eadem eſt vox quæ jam præceſſit, *ἀπληστίαν*.

QVI AUTEM ABSTINENS EST) Qui ſibi attendit.

ADJICIET VITAM) Hebraiſmus, pro *diu vivet*.

Auguſt. l. X. Conf. c. 31. *Hoc me docuiſti* (Deus) *ut quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumtum accedam.* Ambroſ. de Eliâ & jejunio cap. IIX. *Jejunium continentiæ Magiſtrum eſt, pudicitiæ diſciplina, humilitas mentis, caſtigatio carnis, forma ſobrietatis, norma virtutis, pacificatio animæ, miſerationis expenſa, lenitatis inſtitutio, charitatis illecebra, ſenilis gratia, cuſtodia juventutis. Jejunium eſt infirmitatis levamen, alimentum ſalutis. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ. Et medicorum* præcepta ſunt: *Veſcere citra ſaturitatem, ſurge è menſâ non cum faſtidio, ſed cum fame; Omnis ſatietas noxia.* *De jejunii uſu.*

CAPUT XXXIIX.

Medici & Medicinæ laus. Methodus recipiendæ ſanitatis; luctus in morte amicorum. Cultores literarum aliis laboribus non ſunt onerandi.

Verſ. 1.

HONORA MEDICUM PROPTER NECESSITATEM) In Græco: *Medicum honoribus honora ob utilitatem ejus.* Honoris nomine alimenta vel præcipuè intelliguntur, ut diximus ad Decalogum. *Ob utilitatem*, vide infrà 12.

ETENIM ILLUM CREAVIT ALTISSIMUS) Id eſt, ordinavit, quomodo *κτίζειν* aliquoties habuimus. Sic & infrà xxxix. 30. Adde quæ diximus in Prolegomenis ad Matthæum.

Ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων
Vir Medicus par eſt multorum millibus unus.

Verſ. 2.

A DOMINO ENIM EST MEDELA) Vis medendi in herbis, ut infrà 4.

ET A REGE ACCIPIET DONATIONEM) Medicus nempe. Legit *δόμα*, ut in Sixtina, non ut in aliis, *δόξαν*. Eraſiſtratus medicus Ariſtotelis filiâ genitus centum talentis donatus eſt à rege Ptolemæo. Romæ Auguſti ac deinceps temporibus fuere Medici CCL. ſeſtertia annua mercede. Stertinus ſeſtertiis quingentis annuis quod contentus fuit, principibus imputavit. Similia vide apud Plinium xxix. 1.

Verſ. 3.

Digitized by Google

Verſ. 3.

DISCIPLINA MEDICI] Scientia ἰατρῶ.

Verſ. 4.

ET VIR PRUDENS NON ABHORREBIT AB ILLIS) Ab illis, ſ. φαρμάκοις.

Verſ. 5.

NONNE A LIGNO EDULCATA EST AQVA?) Non arbitror agi hic de miraculis aut Moſis, aut Eliſæi, ſed de vi naturali glycyrrhizæ, ſimiliumque radicum. Eandem vim polentæ tribuit Plinius XXIV. 1.

An hic reſpiciatur miraculum Ex. XV. 25 deſcriptum. DE miraculo *Ex. XV. 25.* deſcripto plerique accipiunt, & verba ipſa ſonare videntur. Hujus autem ligni virtus eâ ratione *naturalis* dicenda foret; Siquidem de virtute naturali medicamentorum hic diſſeratur. Ideoque non immerito notat hic autorem Oſiander: *Exiſtimo autem, non fuiſſe proprietatem quandam naturalem in illo ligno, ut aquas amaras redderet dulces: ſed quemadmodum Propheta Eliſæus MIRACVLO correxit aquas, quæ ſterilitatem alias inducebant, cum in ſcaturiginem ſalis particulam injeciſſet: ita & hoc lignum, quod Moyſes jubente Domino in aquas amaras conjecit, amaritudinem fontis MIRACVLO emendavit. Itaque hæc probatio autoris noſtri, quâ à miraculo divino ad Phyſicas herbarum proprietates & vires argumentatur, paulo longius petita eſt.* Gloſſa Grotii alienior eſſe videtur, & vix alicui in mentem venit. Quod autem *Cornel. à Lap. Tirinus*, aliique Papiſtæ *vim dulcorandi* amaram aquam ligno illi à Moſe adhibito *naturalem* eſſe dicunt, pro excuſando Siracide fit, ſed citra ſuffragium veritatis. Ita etiam ſequela illa Cornelii, nullum meretur calculum imò ἀνακόλουθος eſt: *ſi per lignum amarum Deus* (per miraculum) *tantam dulcedinem operatus eſt, quid faciet* (naturaliter) *per herbas quibus ſimiles indidit vires & appoſitas ad hunc illumve morbum creandum!* Ratio eſt, quia à *miraculoſis operibus ad naturales vires N. V. C.*

Verſ. 6.

AD AGNITIONEM HOMINUM VIRTUS ILLORUM) *Vt ab hominibus vis ejus* (nempe ligni) *noſceretur.*

HONORARI IN MIRABILIBUS SUIS) *Vt ipſe* Deus *per mira opera ſua* gloriam conſequatur.

Verſ. 7.

IN HIS CURANS MITIGABIT DOLOREM) *Aufert dolorem ejus*, ἀυτοῦ, *ejus*, id eſt, hominis.

ET UNGUENTARIUS FACIET PIGMENTA SUAVITATIS, ET UNCTIONES CONFICIET SANITATIS, ET NON CONSUMMABUNTUR OPERA EJUS: PAX ENIM DEI SUPER FACIEM TERRÆ) In Græco: μυρεψὸς ἐν τούτοις ποιήσει μίγμα, καὶ οὐ μὴ συντελεσθῇ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ εἰρήνη παρ' αὐτοῦ ἐστιν ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς: ſed legendum pro εἰρήνη eſt ἰατρεία. *Pigmentarius ex illis* (nempe lignis, & aliis rebus aromaticis) *migma faciet*: (habes hanc vocem Joh. XIX. 39.) *neque abſolveret opus ſuum, quin inde latè ſe diffundat dulcis aura.* Olim medici erant & pharmacopœi & pigmentarii, nondum in tot particulas diſcerpta arte.

Verſ. 9.

IN TUA INFIRMITATE NE DESPICIAS TE IPSUM) Noli negligens eſſe: μὴ παράβλεπε.

SED ORA DOMINUM, ET IPSE CURABIT TE) Deus enim in conſpicuis modis cauſarum naturalium vires auget, aut deſtruit.

Verſ. 10.

AVERTE A DELICTO) Sæpe enim peccata cauſæ morborum, ut maledicentia lepræ.

ET DIRIGE MANUS) In rectis actionibus occupare.

ET AB OMNI DELICTO MUNDA COR TUUM) *Ab omni peccato*: non ab actibus tantùm, ſed & à cogitatibus malis abſtine.

Verſ. 11.

DA SUAVITATEM) Εὐωδίαν, ſuffitum.

ET MEMORIAM SIMILAGINIS) אזכרה, Græce μνημόσυνον, propriè dicitur id quod de ſimila offertur, quia hominem Deo commendat. Levit. 2. 2.

ET IMPINGVA OBLATIONEM) *Et pinguem victimam.* Additur in Græco: ὡς μὴ ὑπάρχων: ſed legendum: ὡς μὴ ὑπάρξων, *velut moriturus.* Sic Pſ. CXLVI. 1. ἕως ὑπάρχω, donec vivam. Vide quæ de ſimilibus locutionibus diximus ad Matth. VI. 18. Qui in morbum incidunt, & dare Deo debent tanquam morituri, & medico uti tanquam victuri.

ET DA LOCUM MEDICO) *Attamen medico utere.*

Verſ. 12.

ETENIM ILLUM DOMINUS CREAVIT) Vide ſuprà 1.

QVIA OPERA EJUS SUNT NECESSARIA, QVANDO IN MANUS ILLORUM INCURRAS) καὶ μὴ ἀποστήτω σου, καὶ γὰρ χρεία αὐτοῦ. ἔστιν ὅτε καιρὸς καὶ ἐν χερσὶν αὐτῶν εὐοδία. Ita enim hæc diſtinguenda ſunt. Et εὐοδία hoc loco legendum, non εὐωδία, ut modò. *Eſt omni tempore ejus* (medici) *uſus* & (ſæpe) *adeſt operi ejus ſucceſſus.* εὐοδία pro bono ſucceſſu eſt aliquoties in his libris, & Prov. XXV. 15. frequens & in eo ſenſu verbum εὐοδοῦσθαι.

Verſ. 14.

IPSI VERO DOMINUM DEPRECABUNTUR) *Nam & ipſi Deum precabuntur*: nempe tecum: non vult enim quæri medicos ἀθέως.

Officium hoc Medici agnovit etiam *Hippocrates* etſi Ethnicus, in Procemio artis ſuæ, *non ſolum*, inquiens, *ægrotus præſtare ſe debet opportuna facientem, ſed & Medicus*, ſcilicet *adhibere curationem, & DEVM deprecari, ut dirigat opera ſua.*

Verſ. eod.

UT DIRIGAT REQVIEM EORUM, ET SANITATEM PROPTER CONVERSATIONEM ILLORUM) *Vt det illis* (id eſt, per illorum laborem) *lenimentum ac deinde ſanationem ad vitam diuturnam*, ἐμβιῶσαι Theophraſto & aliis ſcriptoribus Græcis eſt, diu vivere.

Verſ. 15.

QVI DELINQVIT IN CONSPECTU EJUS QVI FECIT EUM) Qui Deum graviter offendit.

INCIDET IN MANUS MEDICI) Legit ἐμπεσοῦ. nos habemus per optativum ἐμπέσοι Ei eveniat diu eſſe ſub Medicis: talis enim miſera vita eſt.

Morbi, inquit Baſil. in Regul. fuſior. n. 55. *ſunt flagella peccatorum, quibus nihil aliud agitur, niſi ut vitam noſtram in melius commutemus.*

Verſ. 16.

FILI IN MORTUUM PRODUC LACHRYMAS) Homerus:

Τοῦτο νύ περ γέρας οἶον ὀϊζυροῖσι βροτοῖσι,
Κείρασθαι τε κόμην βαλέειν τ' ἀπὸ δάκρυ παρειῶν

ET QVASI DIRA PASSUS INCIPE PLORARE) *Vt gravia paſſus leſſum incipe.* De hoc more vide quæ diximus ad Matth. XI. 17. Juvenalis:

—— —— *Vt primos edere planctus*
Caſſandra inciperet.

ET SECUNDUM JUDICIUM CONTEGE CORPUS ILLIUS) Legit, κατὰ δὲ τὴν κρίσιν, non περιστεῖλον δὲ τὴν κρίσιν αὐτοῦ. *Ita ut moris eſt, corpus mortui faſcia.* משפט, quod hic κρίσις, Helleniſticè vertitur, ſæpe conſuetudinem ſignificat. De hac conſuetudine diximus ad Joh. XI. 44. & XX. 6. 7. Eſt autem vox περιστέλλειν, valde propria huic negotio, ut apparet Ezech. XXIX. 5. Tob. XII. 14.

ET NON DESPICIAS SEPULTURAM ILLIUS) Cura honeſtè ſepeliatur. Adeſto exſequiis.

Auguſt. 1. De curâ pro mortuis c. 2. *iſta omnia, curatio funeris, conditio ſepulturæ, pompa exequiarum magis vivorum ſolatia ſunt, quàm ſubſidia mortuorum.*

Verſ. 17.

PROPTER DELATURAM AUTEM AMARE PER LUCTUM ILLIUS UNO DIE, ET CONSOLARE PROPTER TRISTITIAM, ET FAC LUCTUM SECUNDUM MERITUM EJUS UNO DIE, VEL DUOBUS PROPTER DETRACTIONEM) Eſt hic & tranſpoſitio, & repetitio, & omiſſio. Græca ſic habent: πίκρανον κλαυθμὸν καὶ θέρμανον κοπετὸν, καὶ ποίησον τὸ πένθος κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἡμέραν μίαν καὶ δύο, χάριν διαβολῆς, καὶ παρακλήθητι λύπης ἕνεκα. Quæ rectè ſic verteris: *Amarum fletum & planctum calidum ede, & luge, prout mortuo convenit, diem unum & alterum, calumniæ* (vitandæ) *cauſa. Verùm de eo dolore fer conſolatores.* κατὰ τὴν ἀξίαν intellige pro modo propinquitatis. Parentes enim, ac reges, ut parentes publici, per ſeptem dies lugebantur cum jejuniis & indumentis vilibus, ut videre eſt

eſt ſuprà XXII. 11. & apud Joſephum ſine libri ſexti, & aliis in locis quos adduximus ad Matth. IX. 23. In minus propinquis contractius erat tempus. Breviſſimum laudat Simonides:

Τῷ μὲν θανόντος οὐκ ἂν ὠδυρόμεθα
Ἐστι φρονοῦμεν, πλεῖον ἡμέρας μιᾶς.

Quod autem dicit, morem gerendum mori calumniæ cauſa, rectum eſt, & ad multa alia pertinet. Illud παράκλησιν ſpectat itidem ad morem per quem ad lugentes amicos amici veniebant eos ſolandi cauſa. Gen. XXIV. 64. 2. Sam. XIII. 39. Jerem. XVI. 5. 7. Joh. XI. 19.

Ita *Ambroſius ſenes prudentes qui decedebant, magis lugere* ſolebat. l. 2. de Abel cap. 3. *Peritura*, inquiens, *urbis aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium eſt, ſi decedant viri conſultores. Quàm gaudeo, cum aliquos mites ac ſapientes diu vivere video, quia proſunt pluribus. Similiter cum hujuſmodi decedit quamvis longâ ſenectute depoſitus afficior: quia deſtituitur grex juvenum muro ſenili.* Ebræorum proverbium eſt, *juſti protegunt generationem ſuam, & cum è medio tolluntur, contingit id propter iniquitates ſeculi. Quando luminaria percutiuntur,* (eclipſin patiuntur) *ſignum malum eſt in mundo. Occidente ſole extinguitur dies.* Platonis ſententia eſt: ὅταν μέλλει κακῶς πράξειν πόλις ἐξαιρεῖ τοὺς ἄνδρας ἀγαθοὺς ἐκ ταύτης τῆς πόλεως ὁ Θεός. *Quando civitati imminet calamitas evocat ex eâ bonos viros Deus.* Cum interemtum *Q. Cornelium Scipionem Africanum* perciperet *Q. Metellus Macedonicus* in publicum ſe proripiens voce triſti exclamavit: *Concurrite concurrite Cives, mœnia urbis noſtræ everſa ſunt. Stilico* Vandalus de ipſo B. Ambroſio Epiſcopo Mediolanenſi morbo lethali decumbente prædixit: *Si hic vir naturæ conceſſerit, ultimus Italiæ imminebit interitus.* Qui etiam ſequutus eſt, poſt mortem Ambroſii *Gothis* ac *Vandalis* miſerè Italiam vaſtantibus.

Verſ. 19.

A TRISTITIA ENIM FESTINAT MORS ET COOPERIT VIRTUTEM, ET TRISTITIA CORDIS FLECTIT CERVICEM) Cauſam reddit cur mitiganda ſit triſtitia non fovenda: per triſtitiam enim mors advenit, aut triſtitia vim cordis deprimit. καὶ per aut verti, quo modo ſæpe vertendum eſt. Ex nimio longoque mœrore mors advenit, aut certè animus impar negotiis.

— — τῶν μετρίων αἱ μείζονες
Λῦπαι ποιοῦσι τὰ φρονεῖν μετάστασιν.

Verſ. 20.

IN ABDUCTIONE PERMANET TRISTITIA) Benè legit: ἐν ἀπαγωγῇ, quomodo & Sixtina habet editio & aliæ quædam: id verò eſt *in ſolitudine*. Nam ἀπαγωγὴ eſt abductio ab iis quibuſcum vixeris, ſumiturque pro exilio, Eſa. X. 4. XIV. 17. & in tertio Eſdræ.

ET SUBSTANTIA INOPIS SECUNDUM COR EJUS) Legit, βίος πτωχοῦ κατὰ καρδίας, & βίον interpretatus eſt id unde vivitur. Sed melior videtur lectio: βίος πτωχοῦ κατάρα καρδίας. *Maledicere cordi ſuo* (id eſt, cruciare cor ſuum, ſicut benedicere eſt beare Hebræis) *ea verò vita eſt mendici.*

Verſ. 21.

ET MEMENTO NOVISSIMORUM) Cogitans mortem ſic facilè accerſi.

Verſ. 22.

NOLI OBLIVISCI) Id quod dico.

NEQVE ENIM EST CONVERSIO] Via eſt irremeabilis.

ET HUIC NIHIL PRODERIS, ET TE IPSUM PESSIMABIS) Planè idem dicit quod Homerus:

Οὐδέ μιν ἀνστήσεις, πρὶν καὶ κακὸν ἄλλο πάθησθα.

Verſ. 23.

MEMOR ESTO JUDICII MEI) Legit, κρίματός μου: ſed rectius in Sixtina eſt: κρίμα αὐτοῦ. Ut fructum aliquem ex morte amici capias, vide quid ei evenerit: idemque tibi eventurum ſcito. Jus idem dictum omnibus.

SIC ENIM ERIT ET TUUM) ὅτι οὕτως καὶ τὸ σὸν, non ἄτως εἶς.

MIHI HERI, ET CRAS TIBI) Eſt proverbiale, quod ad multa applicatur. Nec *mihi* hic primam perſonam, ſed quemvis ſignificat: quod omnibus fermè linguis commune eſſe alibi notavimus.

Hugo obſervat dici *hodie tibi*, non *tibi cras*, tùm quia quotidie morimur, tùm quia nemo de craſtino ſecurus eſſe poteſt. Ideo *Ephrem* ſerm. de his qui in Domino dormierunt; *Ne nos*, inquit, *in hodiernum, vel craſtinum diem impura relaxet cogitatio: quoniam multi dum multa ſecum ſtatuerunt, ad craſtinum non pervenerunt.*

Verſ. 24.

IN REQVIE MORTUI REQVIESCERE FAC MEMORIAM EJUS) Ipſe quieſcit: quieſcat & ipſius memoria, luctuoſa ſcilicet.

ET CONSOLARE ILLUM IN EXITU SPIRITUS SUI) In Græco: *Conſolationem accipe de eo: de exitu*, inquam, *ſpiritus ipſius*: id eſt, *de morte*.

Ita & *Janſenius*: atque hoc magis convenit, quàm ſenſus Cornelii, Janſenium temere redarguentis, *in morte defuncti depone memoriam ejus te cruciantem, ſed ante mortem dum agit animam, conſolare illum.*

Verſ. 25.

SAPIENTIA SCRIBÆ IN TEMPORE VACUITATIS) ספר, eſt vir literatus. Ejus doctrinam negat ab ipſo comparari, niſi in multo otio. Quotidiano alio labore impediti ad exactam legis cognitionem pervenire non poſſunt; nedum ut artes alias liberales ediſcant. Ideò Levitis datum unde ſine labore ſuo viverent. Nec aliunde ſcholæ, & ſcholaſticorum nomen.

ET QUI MINORATUR ACTU, SAPIENTIAM PERCIPIET) Non legit negationem quæ in quibuſdam codicibus deeſt, ſed omnino adſcribenda eſt hoc modo: καὶ ὁ ἐλαττούμενος πράξει αὐτοῦ, οὐ σοφισθήσεται. *Qui opere ſuo deprimitur, ad eruditionem non perveniet.* Ita fermè ſumitur verbum ἐλαττοῦσθαι, Pſ. 8, 6. Id jam ſubjectis exemplis explicabit.

QVI SAPIENTIA REPLEBITUR QVI TENET ARATRUM] Ita hæc diſtinguenda in Græco: τί σοφισθήσεται. *Quam eruditionem conſequetur?*

QVI GLORIATUR IN JACULO, STIMULO BOVES AGITAT] *Qui ſibi placet ubi dolone boves agitat.* Hebræi qui paucas habent voces ſimplices multas circumloqui coguntur. Sic dolonem vocant δόρυ κέντρου, baculum cum ſtimulo. De dolone vide Alfenum L. ſi ex plagis D. ad legem Aquiliam.

ET CONVERSATUR IN OPERIBUS EORUM) Boum.

ET ENARRATIO EJUS IN FILIIS TAURORUM) Ovidius.

— — *de tauris narrat arator.*

Verſ. 28.

SIC OMNIS FABER ET ARCHITECTUS) Pariter ad literarum ſtudia eſt ineptus: longè alia cogitat.

QVI NOCTEM TANQVAM DIEM TRANSIGIT) Antelucana induſtria. *Noctem addens operi*: ait Virgilius.

QVI SCULPIT SIGNACULA SCULPTILIA) *Qui annulorum ſigilla ſculpit.*

ASSIDUITAS EJUS VARIAT PICTURAM) *Mutare varietatem*, eſt varias formas in gemmam introducere.

COR SUUM DABIT IN SIMILITUDINEM PICTURÆ) Laborabit in Gemma efficere quod pictor in tabula.

ET VIGILIA SUA PERFICIET OPUS] *Vigilia ejus eſt perficere opus.* Opus hic ſume ut in iſto Ovidii:

Materiam ſuperabat opus.

Verſ. 29.

SIC FABER FERRARIUS) Ærarius in Græco, χαλκεύς. Sed ſolent iſta miſceri. *Sic*, id eſt, pariter capiendæ eruditioni eſt inhabilis. Poëticè admodum omnia opificia deſcribit.

VAPOR IGNIS URET CARNES EJUS) Liquabit, τήξει, id enim rectius quàm quod alii libri habent, πήξει. Senſus eſt: *In ſudorem agit eum ignis vapor.*

ET IN CALORE FORNACIS CONCERTATUR) *Cum æſtu fornacis conflictatur.*

Verſ. 30.

VOX MALLEI INVOCAT AUREM EJUS) ſcripſit interpres: *Vox mallei innovat aurem ejus.* Eſt enim

Digitized by Google

enim in Græco: καινιεῖ, id eſt, delectat, ut ſolent facere res novæ; ſic καινίζειν ſumitur etiam Soph. III. 17. Quod autem quidam codices poſt σφύρας addunt, καὶ ἄκμονος, id rectius in aliis deeſt.

ET CONTRA SIMILITUDINEM VASIS OCULUS EJUS) Id eſt, oculum intentum habet in exemplar operis ſui. כלי Hebræis, σκεῦος Helleniſtis, vocantur omnia mobilia.

Verſ. 31.

COR SUUM DABIT IN CONSUMMATIONEM OPERUM) Primùm rudi modo effinget quod vult.

ET VIGILIA SUA ORNABIT IN PERFECTIONEM) *Et vigilia ejus, ornare poſt conſummationem.* Ubi integram figuram fecerit, mox ſtudet eam magis magisque expolire.

Verſ. 32.

SIC FIGULUS) Itidem incapax eſt doctrinarum.

CONVERTENS PEDIBUS SUIS ROTAM] Jerem. XVIII. 3.

QVI IN SOLLICITUDINE POSITUS SEMPER PROPTER OPUS SUUM, ET IN NUMERO EST OMNIS OPERATIO EJUS) Legit καὶ, ubi rectius, ni fallor, legeretur: εἰ ἐναρίθμιος πᾶσα ἡ ἐργασία αὐτοῦ. *Ob opus ſuum in perpetua verſatur ſollicitudine, an ſcilicet numerus conſtet omni labori ſuo.* Solet enim ignis multa abſumere, ut vidimus ſuprà XXVII. 6.

Verſ. 33.

IN BRACHIO SUO FORMABIT LUTUM) Brachium pro manu ſæpe dicunt Hebræi, ut Jerem. XLIX. 9. & alibi.

ET ANTE PEDES SUOS CURVABIT VIRTUTEM SUAM] Id eſt, corpus ſuum, ut humum tollat. Sic גוף propriè ἰσχὺν, impropriè corpus ſignificat.

Verſ. 34.

COR SUUM DABIT UT CONSUMMET LINITIONEM) Ut opus perlinat ad inducendos colores.

ET VIGILIA SUA MUNDABIT FORNACEM) *Vigilia ejus, mundare fornacem.*

Verſ. 35.

OMNES HI IN MANIBUS SUIS SPERAVERUNT) Ideò χειρώνακτες dicti Græcis.

ET UNUSQVISQVE IN ARTE SUA SAPIENS EST] Ad ſuam quisque artem eſt callidus. Dictum etiam apud Latinos celebre.

Verſ. 36.

SINE HIS OMNIBUS NON ÆDIFICABITUR CIVITAS) Id eſt, ſine his quidem omnibus.

Verſ. 37.

ET NON INHABITABUNT) *Non peregrè vivent.* Non opus illis erit peregrè vitam quærere. Domi eam reperient ſatis.

NEC INAMBULABUNT) Nempe ut mendici.

ET IN ECCLESIAM NON TRANSILIENT) Non tranſilient ſepta intra quæ habetur ſenatus. Id aliquis exponere volens addidit: ἐν βουλῇ λαοῦ οὐ ζητηθήσονται. Sed deeſt id in Sixtina.

Verſ. 38.

SUPER SELLAM JUDICIS NON SEDEBVNT) ἐπὶ δίφρον. Eſt δίφρος propriè ſella curulis. Solebat ea judicibus adferri, Deut. XVII. 18. Job. XXIX. 17. Prov. IX. 14.

ET TESTAMENTVM JVDICII NON INTELLIGENT) Leges judiciales. Sumitur enim ſæpe ברית pro præcepto, & ob id etiam vertitur, ἐντολή.

NEQVE PALAM FACIENT DISCIPLINAM ET JVDICIVM) Id eſt, neque docebunt alios, neque ſententiam de aliis ferent.

ET IN PARABOLIS NON INVENIENTVR] Non inſcribentur auctores benè ac ſapienter dictis.

Verſ. 39.

SED CREATVRAM ÆVI CONFIRMABVNT) Sic & in Sixtina: κτίσμα αἰῶνος στηρίξουσι, id eſt, uſui ſunt huic vitæ, per ædificia, alimenta, resque alias. Locutio eſt Hebræis hoc ſenſu uſitata שיט בהן ישוב שרי עולם. *Ea quibus firmatur ſæculum*: id eſt, ea quæ bono publico ſunt utilia. Talia probant Hebræi. Eos verò qui nugis victitant à teſtimoniis repellunt, quales ſunt aleatores, feneratores, & qui ad certamen animalia inſtituebant.

ET DEPRECATIO ILLORVM IN OPERATIONE ARTIS) A Deo alieni non ſunt, quem inter operandum invocant.

ACCOMMODANTES ANIMAM SVAM, ET CONQVIRENTES IN LEGE ALTISSIMI) Hæc in Græco aliter habentur: πλὴν τοῦ ἐπιδιδόντος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διανοουμένου ἐν νόμῳ ὑψίστου. quaſi diceret: enumeravi aliquot opificum genera. *Tales puta eſſe homines omnes extra paucos qui animum intenderunt legis divinæ ſtudio.* Nam καὶ hic eſt loco *ut.* Legis divinæ ſtudium apud Hebræos latè patebat: comprehendebat enim Theologiam contemplativam & activam, & jus tàm civile quàm pontificium: præterea hiſtorias veteres. Tam conſummatæ eruditionis virum jam incipit deſcribere.

Rectè *Iſidorus* l. 2. ſentent. c. 1. *Nullus ſapientiam Dei recipit, niſi qui ſe ab omni abſtrahere actionum curâ contendit:* & *Gregor. Naz.* Epiſt. XXXVI. ad Baſilium: *Mihi verò maximum negotium eſt ipſum otium. Usque adeò ad otioſam hanc tranquillitatem contendo, quaſi omnibus lex quædam de iſta magnanimitate lata putetur.* Huc facit lex *Platon.* l. IIX. de legib. *Ut ne civium quisquam* (cui cura civitatis incumbit) *opificio curæ operam navet. Quippe cui hoc tributum eſt à Natura muneris ut publicam civitatis ſalutem & publicum ornamentum tueatur, atque adeò non perfunctoria opera ſatis ei ſit ad tanti muneris procurationem. Duas autem,* inquit, *artes, aut duo inſtituta commodè tractare non poteſt ulla humana natura: nemo etiam vel uni arti ſatis curare poteſt, & ſimul aliarum exercenti præeſſe.* Sapientiæ ſtudioſum ab aliis ſe abſtrahere curis oportet.

CAPUT XXXIX.

Commendantur eruditi, pii & ſapientes viri: Monemur, ut Dei ſapientiam, bonitatem, & vindictam juſtam agnoſcamus & celebremus.

Verſ. 1.

SAPIENTIAM OMNIVM ANTIQVORVM EXQVIRET SAPIENS) *Sapiens* in Græco deeſt, ſed ſubintelligitur ex præcedentibus. Antiquorum הקדמנים quales Abrahamus, Iſaacus, Jacobus, Joſephus, Moſes.

ET IN PROPHETIS VACABIT) *In Prophetiis*, puta Samuelis, Nathanis, ac deinceps aliorum.

Verſ. 2.

NARRATIONEM VIRORVM NOMINATORVM CONSERVABIT) Hiſtoriam Moſis, Joſue, Judicum, Davidis, & regum aliorum.

ET IN VERSVTIAS PARABOLARVM SIMVL INTROIBIT) Leget ſententias veterum, tum ſparſas, tum à Salomone & Ezechia collectas.

v. 3. OCCVLTA PROVERBIORVM EXQVIRET, ET IN ABSCONDITIS PARABOLARVM CONVERSABITVR) Senſum latentem ἐν αἰνίγμασι indagabit. Solent promiſcuè dici παροιμίαι & παραβολαί, quæ Hebræis משלים.

NAzianz. in Diſtichis: divinis, inquit, oraculis mentem aſſiduè patere utiliſſimum eſt, hâc enim ratione divinarum legum ſcientia comparatur. Conf. Joh. V. 39. 2. Tim. III. 15. 16.

V. 4. IN MEDIO MAGNATORVM MINISTRABIT) Regi alicui, ut Daniel, Zorobabel, Esdras, Nehemias.

ET IN CONSPECTV PRÆSIDIS APPAREBIT) *Præſidum*: In Græco.

Verſ. 5. IN TERRAM ALIENIGENARVM GENTIVM PERTRANSIET) Mittetur legatus.

BONA ENIM ET MALA IN HOMINIBVS TENTABIT) *Tentavit*, id eſt expertus eſt.

Alii de *peregrinatione* ceu adminiculo ſapientiæ hæc accipiunt. Quò facit exemplum *S. Hieronymi* præfat. in Epiſt. ad Epheſ. *Nunquam ab adoleſcentia aut legere, aut doctos viros quæ neſciebam interrogare ceſſavi, aut me ipſum habui magiſtrum. Denique nuper ob hanc vel maximè cauſam Alexandriam perrexi, ut viderem Didymum & ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia ſciſcitarer.* Peregrinatio adminiculum Sapientiæ.

V. 6. AD VIGILANDVM DILVCVLO AD DOMINVM) Matutinas preces ad Deum fundet, ut ſtudia ipſius benè procedant.

V. 7. PRO DELICTIS SVIS DEPRECABITVR) Ne ea profectui obſtent.

V. 8. SPIRITV INTELLIGENTIÆ REPLEBIT ILLVM) Sicut πνεῦμα παιδείας habuimus Sap. 1. 5.

V. 9. ET IPSE TANQVAM IMBRES, MITTET ELOQVIA SAPIENTIÆ SVÆ) Largè effundet. ἀνομβρήσει, in Græco, quo verbo & ſupra uſus eſt hic ſcriptor XVIII. 29.

ET

Digitized by Google

ET IN ORATIONE CONFITEBITUR DOMINO) Id eſt, laudabit Dominum. Sic enim ἐξομολογεῖσθαι ſumitur apud Helleniſtas.

Orationis neceſſitas ad actiones obeundas.

Baſil. ad fil. ſpirit. *Quodcunque opus inchoaveris, primò invoca Dominum, & ne deſinas gratias agere cum perfeceris illud.* Et Epiſt. 1. ad Gregor. Nazianz. *Ecquid beatius, quam hominem in terrâ concentum angelorum imitari! ineunte ſtatim die in orationes ire, in hymnis & canticis Creatorem venerari. Exinde ſole jam dilucеſcente converti ad opera nuſquam ſine oratione. Denique canticis tanquam ſale condire actiones.*

Verſ. 10. ET IPSE DIRIGET, CONSILIUM EJUS) *Conſilium ſuum*: ad legis normam ſcilicet: nam de lege hic ſermo eſt.

ET DISCIPLINAM) Et ſcientiam, ad rectos uſus.

ET IN ABSCONDITIS SUIS CONSILIABITUR) *Et de abſconditis ejus* (Dei) *cogitabit*. Abſcondita hic vocat legis quæſtiones difficiles.

Verſ. 11.

IN LEGE TESTAMENTI DEI) Id eſt, in lege quæ eſt teſtamentum. Genitivus pro appoſitione, more Hebræo.

Verſ. 12. ET USQUE IN SÆCULUM NON DELEBITUR, NON RECEDET MEMORIA EJUS) *Non delebitur memoria ejus.* οὐκ ἐξαλειφθήσεται τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ. Id Scholiaſtes aliquis expoſuit, οὐκ ἀποστήσεται. Locutionem hanc, ἐξαλείφειν τὸ μνημόσυνον, *delere memoriam*, habes etiam Exodi XVII. 14.

Verſ. 13.

ET NOMEN EJUS REQUIRETUR) Legit ζητήσεται. At nos habemus ζήσεται, *vivet*, non malè.

Verſ. 14.

ET LAUDEM EJUS ENUNCIABIT ECCLESIA) Id eſt, populus.

Verſ. 15.

SI PERMANSERIT NOMEN RELINQUET PLUSQUAM MILLE) Dum ſuperſtes erit, quocunque iverit, famam ſui maximam relinquet, quantam mille alii.

ET SI REQUIEVERIT, PRODERIT ILLI) Nempe ſapientia, de qua præceſſit ſermo. Proderit autem ipſi mortuo, id eſt liberis ejus, qui velut uni cum patre cenſentur. Legit hic interpres, εὖ ποιεῖ αὐτῷ, rectè, non ut nos habemus, ἐμποιεῖ.

Verſ. 16.

ADHUC CONSILIABOR UT ENARREM) *Adhuc quæ cogitavi edisſeram.* Ita enim in Græco.

UT FURORE ENIM REPLETUS SUM) Legit ἐνθουσία: ſed nos rectius habemus: ὡς διχομηνία ἐπλήσθην. Impleor ut Luna Corniculata. Ea enim indies magis magiſque creſcit.

Πρῶτον τὰ χρῶνται (?) καὶ τὸ πληρέστατον.

Ut Sophocles loquitur.

V. 17. IN VOCE DICIT) Non eſt in Græco.

OBAUDITE ME DIVINI FRUCTUS) In Græco: *Audite me filii pii.* Nam in Sixtina eſt, υἱοὶ ὅσιοι.

ET QUASI ROSA PLANTATA SUPER RIVOS AQUARUM FRUCTIFICATE) *Et creſcite ut roſa nata ad fluentum agri.* ἐπὶ ῥεύματος ἀγροῦ: id enim rectius quàm cum aliis libris ὑγροῦ.

Verſ. 18.

QUASI LIBANUS ODOREM SUAVITATIS HABETE) Hoc deeſt in multis. At in Sixtina eſt: καὶ ὡς λίβανος εὐωδιάσατε ὀσμήν: *ut thus bonum edite odorem*. Si hoc recipimus, id quod ſequitur διάδοτε ὀσμήν, erit ex interpretamento.

Verſ. 19.

FLORETE FLORES QUASI LILIUM) *Edite flores quale eſt lilium.* Odor ſunt ſermones boni, flores bona facta.

ET FRONDETE IN GRATIAM) Non eſt in Græco.

ET COLLAUDATE CANTICUM) *Laudate* (Deum) *cantico*. Eſt enim accuſativus Græcæ conſtructionis, ſubaudito κατά.

Verſ. 20. DATE NOMINI EJUS MAGNIFICENTIAM, ET CONFITEMINI ILLI) Deſunt hæc in Græcis.

IN VOCE LABIORUM VESTRORUM, ET IN CANTICIS LABIORUM) In Græco tantùm eſt: ἐν ᾠδαῖς χειλέων, *cantu labiorum*: quia eſt & cantus fidium.

ET CITHARIS) In Græco: ἐν κινύραις. Græca vox hæc facta ex Hebræo כנור reperitur aliquoties in libris Samuelis, Regum, Paralipomenis, & Nehemiæ, pro quo in aliis libris eſt modò ψαλτήριον, modò κιθάρα.

IN CONFESSIONE) In laudatione, ut ſuprà 9.

Præclarè *Bernhard.* ſerm. II. in Cant. *Nihil*, inquit, *ita propriè quendam in terris repræſentat cæleſtis habitationis ſtatum, ſicut alacritas laudantium Deum.*

Verſ. 21. OPERA DOMINI UNIVERSA BONA VALDE) Quicquid agit Deus, rectum eſt Deut. XXXII. 4. Quod hic in Sixtina ſequitur: καὶ πᾶν πρόσταγμα ἐν καιρῷ αὐτοῦ ἔσται· πάντα γὰρ ἐν καιρῷ αὐτοῦ ζητηθήσεται: & quod inter iſta interjiciunt libri alii, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τί τοῦτο ἐστι, non in omnibus fuiſſe exemplaribus ex Latino apparet: & unde deſumta ſint, videbis infrà 26.

Verſ. 22.

IN VERBO EJUS) Per verbum ejus. Pſalm. 33. 6. CXLVII. 8. Vide quæ dicta à nobis ad initium Evangelii Johannis.

STETIT AQUA SICUT CONGERIES) Velut frugum acervus. Id enim θημωνία, ut ſuprà XX. 28. Mare rubrum intelligit.

ET IN SERMONE ORIS ILLIUS SICUT EXCEPTORIA AQUARUM) *Sicut* non eſt in Græco. Conceptacula autem aquarum vocat aquas ripis incluſas, fluvii Jordanis ſcilicet.

Verſ. 23.

QUONIAM IN PRÆCEPTO IPSIUS PLACOR FIT) *Ad præceptum ipſius* (fit) *quidquid ipſi placet*, Pſalm. CXV. 2.

ET NON EST MINORATIO IN SALUTE IPSIUS) *Nemo eſt qui minuere poſſit ſalutem ipſius*: id eſt, ab ipſo alicui deſtinatam. Genitivus efficientis, ut ſæpe.

Verſ. 24.

OPERA OMNIS CARNIS) Bona, mala, aperta, operta.

Verſ. 25.

ET NIHIL EST MIRABILE IN CONSPECTU EJUS) Mirantur enim qui cauſas ignorant.

Verſ. 26.

NON EST DICERE) Non eſt cur quiſquam dicat.

QUID EST HOC, AUT QUID EST ISTUD?) In Græco: Τί τοῦτο ἐστι, ubi τί eſt pro εἰς τί; quorſum hæc res?

OMNIA ENIM IN TEMPORE SUO QUÆRENTUR) Legit καιρῷ pro χρείας, & ζητηθήσεται, pro ἔκτισται. Græcus ſenſus, ut nos eum habemus, eſt optimus: *Omnia enim ad uſum ſuum creata ſunt.* Hoc eſt quod in partibus animantium, præſertim hominis, egregiè oſtendunt Ariſtoteles & Galenus.

Verſ. 27.

BENEDICTIO ILLIUS) Id eſt, beneficentia, more Hebræo.

QUASI FLUVIUS INUNDAVIT, QUOMODO CATACLYSMUS ARIDAM INEBRIAVIT) Terram datam Jacobi poſteris omnibus bonis implevit.

SIC) Id eſt, ex adverſo.

IRA IPSIUS GENTES QUÆ NON EXQUISIERUNT EUM HÆREDITABIT) In Græco: *Iram ejus gentes proprio ac perpetuo jure habebunt.* Id enim κληρονομήσει.

Verſ. 29.

QUOMODO CONVERTIT AQUAS IN SICCITATEM) *Quaſi converteret.* Eſt enim indicativus pro potentiali. Cohæret cum ſuperioribus: nam ſicut beneficia Dei fluvio & mari, ita mala immiſſa loco deſerto comparat. Et benè Latinus ἅλμην vertit ſiccitatem. Nam eum ſenſum habet מלחה apud Jerem. XVII 6. ubi Græci vertunt, γῆ ἁλμυρά.

ET SICCATA EST TERRA, ET) Non ſunt hæc in Græco.

VIÆ ILLIUS VIIS ILLORUM DIRECTÆ SUNT) Puto ſcriptum fuiſſe ab interprete: *Viæ illius piis directa ſunt*: quomodo eſt in Græco: ſi *directa* ſumas pro rectæ. Mox pro *piis* per errorem ſcriptum *viis*, & ſenſui implendo additum *illorum*.

SIC PECCATORIBUS OFFENSIONES IN IRA EJUS) In Græco: *ſic impiis offendicula*, ponentur à Deo ſcilicet. Et rurſus *ſic* ponitur pro ex adverſo: nam viæ rectæ, id eſt, planæ, qualem Deus piis parat, opponuntur loca confragoſa, in quibus facilis lapſus.

Verſ. 30.

BONA BONIS CREATA SUNT AB INITIO) Id eſt, ordinata, ut ſuprà 38, 12.

SIC NEQUISSIMIS BONA ET MALA) Hic quoque ex Evangelii loco Matth. V. 45. aliquid interſeruit interpres, cum in Græco ſit: *ſic* (id eſt, ex adverſo) *flagitioſis mala.*

Verſ. 31.

INITIUM NECESSARIÆ REI VITÆ HOMINUM)

Digitized by Google

NUM) *Præcipua omnium utilium ad vitam humanam.* quomodo ἀρχὴ ſumtum eſt etiam ſuprà in ſententia ſimili XXIX. 28.

PANIS SIMILAGINEUS) *Simila tritici* in Græco.

ET BOTRUS UVÆ] In Græco: *Sanguis uvæ*: id eſt, vinum. Sic & infrà vocatur L. 16. Loquendi genus deſumtum ex Moſe, Gen. XLIX. 11. Deut. 32, 14.

Verſ. 32.

HÆC OMNIA SANCTIS IN BONA) Legit, εἰς ἀγαθά, ſed melius libri alii: πάντα ταῦτα τοῖς εὐσεβέσιν ἀγαθά. *Hæc omnia piis bona*: ſupple ſunt ac manent.

SIC ET IMPIIS ET PECCATORIBUS IN MALA CONVERTUNTUR) In Græco: *Sic* (id eſt ex adverſo) *peccatoribus vertuntur in mala*. Per ſe bona cum ſint, ipſis tamen malè cedent, quia aut ſine modo utuntur, aut Deo gratias non agunt.

Verſ. 33.

SUNT SPIRITUS QUI AD VINDICTAM CREATI SUNT) Spiritum vocat vim quamcunque rebus ingenitam & efficacem, quia è rebus ita emanat, ut halitus ex homine. Sic ſoli & morbis id nomen tributum. Idem mox ἰσχὺν vocabit.

ET IN FURORE SUO) ἐστερέωσαν μάστιγας.

CONFIRMAVERUNT TORMENTA SUA) Intenderunt flagella ſua.

Verſ. 34.

IN TEMPORE CONSUMMATIONIS) ἐν καιρῷ συντελείας, id eſt, ubi menſura judicii divini impleta fuerit. Id enim כלה Hebræis.

ET FUROREM EJUS, QUI FECIT ILLOS PLACABUNT) Sedabunt, κοπάσουσι. Satiare ſolent iram divinam.

Verſ. 35.

IGNIS) Incendium, ut in Sodomis.

GRANDO) Legit χάλαζα, ut eſt in Sixtina. Sed alii libri habent, θάλασσα, ut diluvium intelligatur quo olim punitum eſt humanum genus, & urbes terræque poſteà multæ. Grando autem ſub fame ſatis comprehenditur, ut cauſa ſub effecto.

FAMES ET MORS) Mors hic peſtilentiam ſignificat, ut diximus ad Matth. XXIV. 7.

OMNIA HÆC AD VINDICTAM CREATA SUNT] Videtur malè repetitum ex ſuperiori.

Verſ. 36.

BESTIARUM DENTES) Deuter. 32, 24. Jer. XV. 3. Ezech. V. 17.

ET SCORPII) Deut. 8, 15.

ET SERPENTES) Sap. 16, 5.

ET ROMPHÆA VINDICANS IN EXTERMINIUM IMPIOS) Gladius hoſtilis, de quo vide dicto loco Jer. & Ezech. infrà 46, 3.

Verſ. 37.

IN MANDATIS EJUS) Dei. Legit, ἐν τῇ ἐντολῇ, quomodo eſt in Sixtina, non ἐν τῇ ἀνατολῇ, ut habent libri alii.

EPULABUNTUR) In Græco: εὐφρανθήσονται, *lætabuntur*. Proſequitur προθυμοποιοῦμαι, quaſi diceret, promptiſſimo animo exſequentur Dei mandata.

ET SUPER TERRAM IN NECESSITATE PRÆPARABUNTUR) Legit εἰς χρείας, ut eſt in Sixtina, non ut in aliis, εἰς χρείας. *parabuntur ad uſus*, nempe ad quos ſunt deſtinati.

ET IN TEMPORIBUS SUIS NON PRÆTERIENT VERBUM) Non omittent quicquam, nempe eorum quæ ipſis imperata erunt. λόγον, id eſt, דבר, pro re.

V. 37. PROPTEREA) His expenſis.

AB INITIO) Jam pridem.

CONFIRMATUS SUM) Adverſus tentationes, quæ fidem de providentia divina concutiunt.

ET COGITAVI) Animo meo infixi plane rem ſic habere, ut dixi.

ET SCRIPTA DIMISI) *Et perſcriptum reliqui.* Id ſcilicet quod jam dicet.

Verſ. 39.

OMNIA OPERA DOMINI BONA) Non fruſtrà ait ſe ſcripſiſſe quod ſuprà habuimus 21.

ET OMNE OPUS HORA SUA SUBMINISTRABIT) *Suo quæque tempore ea qua uſui ſunt exhibet.*

Verſ. 40.

NON EST DICERE) Non eſt cur quis dicat.

HOC ILLO NEQUIUS EST) Id eſt, aliter res humanæ regi debuerant.

OMNIA ENIM IN TEMPORE SUO COMPROBABUNTUR) Id eſt, digna ſunt laude. Nam ut malis malè ſit, bonum eſt univerſi.

Verſ. 41.

ET NUNC) Id eſt, propterea.

COLLAUDATE ET BENEDICITE NOMEN DOMINI) Ut qui nihil faciat, niſi juſtiſſimè.

De celebratione Dei, & gratiarum actione debitâ S. Bernhard. in ſententiis, *Deus*, inquit, *Creator tuus eſt, tu Creatura: Tu Servus, Ille Dominus: ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes. Illi præcipuè Domino, qui te & fecit, & benefecit tibi.* Et S. Auguſt. de Spirit. & liter. c. 13. *Deus*, ait, *à quo eſt omne bonum, colitur ſacrificio laudis, gratiarumque actionis, ut cultor ejus non in ſe ipſo, ſed in illo glorietur. Gratitudinem autem poſcit Deus non quod ſibi ſit utilis, ſed quod tibi, qui ad recipienda beneficia plura & majora redderis idoneus. Gratiarum ceſſat decurſus*, ait Bernhardus in cap. jejun. ſerm. 2. *ubi non fuerit recurſus.* *De celebratione Dei.*

CAPUT XL.

Humanæ vitæ miſeria. Impiorum inſtabilis felicitas. Beneficentiæ, ſedulitatis, conjugis honeſtæ, ſapientiæ, & timoris Domini per terminos comparationum commendatio. Et de cavendâ inopiâ.

Verſ. 1.

OCCUPATIO MAGNA) ἀσχολία μεγάλη, multum negotii. Vide Eccleſ. 7, 30.

CREATA EST OMNIBUS HOMINIBUS] ἔκτισται, id eſt, ordinatum eſt, ut diximus 39, 30. & 34.

ET JUGUM GRAVE SUPER FILIOS ADAM) Philemon:

Ἄνθρωπός εἰμι· τοῦτο δ' αὐτὸ τῷ βίῳ
Πρόφασιν μεγίστην εἰς τὸ λυπεῖσθαι φέρει.

USQVE IN DIEM SEPULTURÆ IN MATREM OMNIUM) *Uſque in diem reditus in matrem omnium.* Sic enim in Græco eſt. Plinius II. 65. *Sequitur terra cui uni natura partium, eximia propter merita, nomen indidimus materna venerationis. Sic hominum illa, ut cœlum Dei, quæ nos naſcentes excipit, natosque alit, ſemelque editos ſuſtinet ſemper, noviſſimè complexa gremio, jam à reliqua natura abdicatos, tum maximè operiens, nullo magis ſacra merito, quàm quo nos quoque ſacros facit.*

Verſ. 2.

COGITATIONES EORUM ET TIMORES CORDIS) In Græco hæc in accuſativo, ſequentia in nominativo ſunt poſita. Subauditur enim ὦ admirantis nota, quæ modo nominativum, modò accuſativum, ſæpe & vocativum regit. Sic & Latinè ſine interjectione dicimus, *me miſerum!* & *ego miſer!* Cogitationes ſunt illa quæ Menander ſic deſcribit:

Ἡμῖν δὲ χωρὶς τῶν ἀναγκαίων κακῶν
Αὐτοὶ παρ' αὑτῶν ἕτερα προσπορίζομεν.
Λυπούμεθ' ἂν πτάρῃ τις· ἂν εἴπῃ κακῶς
Ὀργιζόμεθ'· ἂν ἴδῃ τις ἐνύπνιον, σφόδρα
Φοβούμεθ'· ἂν γλαῦξ ἀνακράγῃ, δεδοίκαμεν.
Ἀγωνίαι, δόξαι, φιλοτιμίαι, νόμοι,
Ἅπαντα ταῦτ' ἐπίθετα τῇ φύσει κακά.

ADINVENTIO EXPECTATIONIS) Spes quæ vitam paſcunt.

ET DIES FINITIONIS) Mors ante oculos.

v. 3. A RESIDENTE SUPER SEDEM GLORIOSAM USQVE AD HUMILIATUM IN TERRA ET CINERE) Supple obnoxii ſunt iſti miſeriæ quam cœpi explicare & explicabo fuſius. Simile loquendi genus Exod. 11, 5. 12, 29.

V. 4. AB EO QVI UTITUR HYACINTHO) *Qui fert hyacinthina.* Qui mos potentum Ezech. 16, 10. & 26, 7. in Græco.

ET PORTAT CORONAM) Ut fiebat in rebus lætis.

USQVE AD EUM QVI ARMATUR LINO CRUDO) ὠμόλινον erat linum viliſſimum, cujus uſus ad ſudores aut manuum ſordes abſtergendas, & in medicorum operis.

FUROR) *Ira.*

ZELUS) *Invidia.*

TUMULTUS] Perturbatio ex ſubitis malis.

FLUCTUATIO) Incerta conſilia.

ET TIMOR MORTIS) Quod perpetuum eſt malũ.

IRACUNDIA PERSEVERANS] Legit μῆνις, cum Sixtina, non καὶ ἔρις. Differt autem μῆνις, ſive μένος ab eo quod θυμὸν modo dixit, quod θυμὸς eſt motus animi, μῆνις, morbus manens, παρὰ τὸ μένειν, ut volunt Scholiaſtæ ad prima Homeri.

ET

ET CONTENTIO) ἔρις, quam ἀγωνίαν dixit Menander.

V. 5. ET IN TEMPORE REFECTIONIS) Quietis.

SOMNUS NOCTIS IMMUTAT SCIENTIAM EJUS) Id eſt, mentem. Nam ſic vocem Chaldæam מנדעא, quæ reſpondet Hebrææ ירע vel רעת, uſurpat Daniel 4, 31. 33.

V. 6. MODICUM TANQVAM NIHIL IN REQVIE) Curæ pleriſq; parum, & quaſi nihil ſomni permittunt.

ET AB EO IN SOMNIS QVASI IN DIE RESPECTUS) Legit σκοπιά: Græci codices nunc habent σκοπιᾶς, ſed vera lectio eſt σκοπιάζει. *Deinde*, inquit, *in ſomno non minus quàm per diem ſpeculatur*: id eſt variis agitatur cogitationibus. Ipſa quies eſt inquies.

Verſ. 7. TANQVAM QVI EVASERIT IN DIE BELLI) Qui ſemper metuit, ne ſe inſequatur hoſtis. Vide deſcriptionem Pompeji poſt prælium Pharſalicum apud Lucanum.

IN TEMPORE SALUTIS SUÆ) Id eſt cum omnia tuta ſunt.

EXSURREXIT) Expergiſcitur ex atrocibus ſomniis.

ET ADMIRANS AD NULLUM TIMOREM) Conſternatur, cum nulla ſit vera timendi cauſa. Sæpe θαυμάζειν, aut ut hìc eſt, ἀποθαυμάζειν, ſumitur pro paveſcere, quia res ſunt affines, & utraque Hebræis per verbum תמה (unde θαῦμα Græcum) ſignificatur. Lucanus de Cæſarianis poſt victoriam Pharſalicam:

Quos agitat veſana quies, ſomniiq; furentes.

Ubi & ſequentia vide libro VII.

De vita human. calamitate.

PUlchrè *Nazianz.* in funebr. Orat. Cæſar. *Omnium*, inquit. *Creaturarum paſſiones in homine tanquam in centro conveniunt, qui homo eſt totius mundi Epitome. Vita longævioris ſpatium hoc affert, ut plura mala videamus, plura mala ſuſtineamus, plura mala perpetremus.* Bernhard. ſuper Ego vitis c. 3. *vita*, inquit, *plena dolore præteritorum, labore præſentium, timore futurorum.*

Vita aloës multum, mellis habet minimum.

Verſ. 8.

CUM OMNI CARNE AB HOMINE USQUE AD PECUS, ET SUPER PECCATORES SEPTUPLUM AD HÆC) Ita diſtinguenda hæc ſententia, & connectenda, non cum ſuperioribus, ſed cum ſequentibus hoc ſenſu: Quæ jam recitabo mala non hominibus tantùm, ſed & mutis animantibus ſolent evenire: ſed flagitioſis hominibus ſeptuplo graviora quàm cæteris. Hoc eſt, ἐπὶ ταῦτα.

V. 9. MORS) id eſt, peſtilentia: ut ſuprà XXXIX. 35.

SANGUIS, CONTENTIO ET ROMPHÆA) Sic eſt in Sixtina. At in Græcis aliis alius ordo: *Contentio, romphaa, & ſanguis.* Contentio eſt inter homines. Eſt & inter feras ac pecudes. Gladius hoſtilis terrorem incutit, ſæpe & ſanguinem fundit.

OPPRESSIONES, FAMES) In Græco: ἐπαγωγαὶ λιμοῦ, *immiſſiones famis.* Vox ἐπαγωγὴ de omni malo dicitur, ut jam aliquoties notavimus.

ET CONTRITIO) καὶ συντρίμματα, *& vulneris*, nempe *immiſſiones*, ex præcedenti. σύντριμμα reſpondet Hebræo, פצע.

ET FLAGELLA) Id eſt, morbi, ut Marci 3, 10. & alibi ſæpè.

V. 10. SUPER INIQVOS CREATA SUNT HÆC OMNIA) Id eſt, *ordinata*: nempe præcipuo quodam modo, ut jam dixit.

ET PROPTER ILLOS FACTUS EST CATACLYSMUS) Quid mirum, inquit, ſi ob impios talia immittit Deus, cùm ob tales totam terram diluvio olim merſerit?

Verſ. 11.

OMNIA QVÆ DE TERRA SUNT IN TERRAM REVERTENTUR) Etiam homines, utpote de terra ſumti.

ET OMNES AQVÆ IN MARE REVERTENTUR) Id eſt, ſicut omnes aquæ in mare revertuntur.

Conf. *Gen. III. 19. Job. X. 9. c. 34, 15. Pſ. CIV. 29. Pſ. CXLV. 4. Eccl. 12, 2.* Auguſt. L. VII. de Civ. Dei. c. 1. *Homo putredo in exortu, bulla in vita, eſca vermium in morte. In ſordibus generamur, in tenebris fovemur, in doloribus parturimur. Terram gerimus, terram terimus, terra erimus. Neceſſitas naſcendi abjecta, vivendi miſera, moriendi dura. Ingreſſus flebilis, progreſſus debilis, egreſſus horribilis.*

V. 12. OMNE MUNUS) Res quæſita ἐκ δωροδοκίας,

ET INIQVITAS) Aliter iniquè parta.

DELEBUNTUR) Auferentur è familia.

ET FIDES) *Integritas*; id eſt, res honeſtè parta.

IN SÆCULUM STABIT) Diu ſequetur hæredes.

De quo nota veri verbia vulgaria:

Male parta, malè dilabuntur.

De malè quæſitis non gaudet tertius hæres.

Verſ. 13. SUBSTANTIÆ INJUSTORUM SICUT FLUVIUS SICCABUNTUR) Id eſt, *ut torrens*. Nam etiam torrentes amnis nomine vocant, ut Latini veteres, ita & Hebræi. Ita hic ſumendam vocem apparebit legenti Jobum 6, 15.

ET SICUT TONITRUUM MAGNUM IN PLUVIA PERSONABUNT) Erunt in fama: ſed illico deſinent.

V. 14. IN APERIENDO MANUS SUAS LÆTABITUR) Aliquis, improbus ſcilicet, gaudet cum munera ad corrumpendum judicium accipit.

SIC PRÆVARICATORES IN CONSUMMATIONE TABESCENT) Deeſt *ſed*; ſenſus enim eſt: ſed qui eum in modum legem transgrediuntur, quæ munera ob judicandum accipi vetat, Exod. 23, 8. Deut. 16, 19. tandem deficient.

V. 15. NEPOTES IMPIORUM NON MULTIPLICABUNT RAMOS) Poſteri eorum non relinquent poſteritatem.

ET RADICES IMMUNDÆ SUPER CACUMEN PETRÆ SONANT) ὡς hic eſt comparationis additæ ad id quod præcedit hoc modo: *Non magis quam radices immundæ* (id eſt, eſui inutiles) *in prærupta rupe.*

Quo pertinent comminationes *injuſtitiæ* & injuſtis factæ *Job. 20, 15. 18. 19. Prov. X. 23. c. 13, 21. c. 21, 6. 7. c. 22, 16. Eſ. V. 8. Jer. 22, 13. Ez. 18, 12. 13. Am. 7, 12. c. 8, 4. ſeqq. Mich. 2, 1. ſeqq. Heb. 2, 6. Sir. 7, 3.* Comminationes injuſtis.

V. 16. SUPER OMNEM AQVAM VIRIDITAS, ET AD ORAM FLUMINIS ANTE OMNEM FOENUM EVELLETUR) Prima vox hujus ſententiæ rectè ſcribitur in Sixtina, ἄχει: ea eſt vox Ægyptia, ut diximus ad Geneſ. 41, 2. ſignificat viridia illa quæ oriri ſolent in campis à Nilo inundatis, aut etiam in ripis, quæ Græcis χλόη dicuntur, quæque omni herba (nam χόρτος hic herbam ſignificat) citius exareſcunt.

V. 17. GRATIA SICUT PARADISUS IN BENEDICTIONIBUS) *Beneficentia facienda eſt inſtar paradiſi.* Eſt παράδεισος vox barbara, notante Polluce, פרדס, Cant. 4, 13. Neh. 2, 8. ſignificat hortum pomiferis arboribus conſitum atque conſeptum. Eſt paradiſi talis elegans deſcriptio apud Procopium Vandalicorum I.

ET MISERICORDIA IN SÆCULUM PERMANET) Retributio beneficentiæ. ἔλεος enim hic eſt חסד idem quod χάρις.

V. 18. VITA SIBI SUFFICIENTIS OPERARII CONDULCABITUR) Deeſt hic καὶ: nam duo proponit quibus deinde comparat tertium. *Vita*, inquit, *ſatis dulcis eſt habentis de ſe quæ ſufficiunt, aut etiam labore ea quærentis*, αὐτάρκη dicuntur res ſufficientes, Prov. 30, 9. Suprà V. 1. XI. 24. & inde αὐτάρκεις, Lucretio:

Ipſe ſuis pollens opibus.

ET IN EA INVENIES THESAURUM) In Græco: *Et ſuper illos ambos* (eſt enim neutrum hic pro maſculino, quaſi ſubaudiretur γένη.) *felix eſt qui theſaurum invenit.* Id eſt, cui Deus nec cogitanti magnas opes affundit, quod ſæpe facit liberalibus ac beneficis. Theſaurus, Dei donum, Apollonio Tyanenſi.

Verſ. 19. FILII ET ÆDIFICATIO CIVITATIS CONFIRMABIT NOMEN) Faciunt ut duret: nam & poſteritas de progenitoris nomine dicitur, ut Perſidæ, Heraclidæ, Alevadæ, & urbes de conditorum nominibus, ut Ninos, Alexandria, Seleucia, Antiochia, Tigranocerta.

ET SUPER HÆC MULIER IMMACULATA COMPUTABITUR) In multis Græcis hoc deeſt. At in Sixtina eſt: ὑπὲρ ἀμφότερα γυνὴ ἄμωμος λογίζεται. Sic Mauſolum celebrem fecit Artemiſia.

Verſ. 20. VINUM ET MUSICA LÆTIFICANT COR) Conjungit hæc duo ſæpe inter ſe Plato.

ET SUPER UTRAQVE DILECTIO SAPIENTIÆ) ἡ φιλοσοφία. ſed Helleniſtæ duabus vocibus id eloqvuntur, ἀγάπησις σοφίας.

Verſ. 21. TIBIÆ ET PSALTERIUM SUAVEM FACIUNT MELODIAM) Id eſt, cum voluptate audiuntur: egregium ſunt ἀκρόαμα. De Pſalterio vide Dan. III. 5. 7. 10. & Sap. 19, 17.

ET SVPER VTRAQVE LINGVA SVAVIS) Sermo hominis diſerti.

De Muſica *Juſtinus* q. CVII. ad Orthod. *Excitat*, inquit, De Muſica

inquit, *hæc cum voluptate quâdam animum ad flagrans ejus, quod carmine celebratur, deſiderium: affectiones & concupiſcentias carnis ſedat: cogitationes malas inimicorum, quos cernere non eſt, amolitur, mentem ad fructificationem divinorum bonorum rigat, pietatis decertatores generoſos & fortes per conſtantiam in rebus adverſis efficit, omnium rerum, quæ in vitâ triſtes & luctuoſa accedunt, piis affert medicinam.* Rabanus ad h. l. *Vinum & ars muſica cum inſtrumentis ſuis per vocis ſonoritatem naturaliter delectant & movent humanum animum: ſed dilectio ſapientiæ & lingua ſuaviter docens multo plus confortat cordis intellectum.* Juſtin. Orat. ad Gentes: *Sicut incantator peritus*, inquit, *formidabilem ſerpentem fugat, poſtquam fecit, ut è ſuo latibulo reperet: ſic ſermo ex intimis animi penetralibus formidabiles ſenſuum affectus expellit, ac primum cupiditatem, ex qua quicquid formidabile eſt, naſcitur.*

V. 22. GRATIAM ET SPECIEM DESIDERABIT OCVLVS TVVS) In multis Græcis deeſt *tuus.* Per χάειν intellige corporis συμμετρίαν, per κάλλος, ea quæ in extima ſunt facie.

ET SVPRA HÆC VIRIDES SATIONES) *Herba ſegetis.* Mire enim oculos delectant & juvant viridia.

Ex commiſtione enim lucidi, & opaci oriuntur omnium colorum varietates, ut hiſt. l. III. de anim. docet, viridis autem color lucem opacitati congruente habet temperatam, ita ut viſum acuat, excitet, delectet, corroboret. *Plinius* l. XXXVII. c. 1. *Nullius*, inquit, *coloris aſpectus oculis jucundior eſt. Nam herbas quoq; virentes frondesque avide ſpectamus: Smaragdos verò tanto libentius, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis viret.*

V. 23. AMICUS ET SODALIS IN TEMPORE CONVENIENTES) Supple ſunt. Senſus eſt: & amicos & ſodales, ubi opus eſt, utiles eſſe ſibi mutuo. ἀπαντᾷν eſt adjuvare, utilem eſſe, ut Jerem. XV. 2. Differentiam amici & ſodalis ſic explicat Ammonius: φίλοι μὲν γὰρ κοινῶς ἅπαντες οἱ τὰ τῆς φιλίας δίκαια πρὸς ἑαυτοὺς ἔχοντες· ἑταῖροι δ' ἴδιως οἱ κατὰ τὴν ἡλικίαν συντεθραμμένοι ἔχοντες, καὶ ἐν τῇ συνηθείᾳ πολὺν χρόνον γεγονότες.

Seneca l. VI. de Benefic. c. 12. *Non ſic mihi cum amico communia omnia ſunt, quomodo cum ſocio, ut pars mea ſit pars illius, ſed quomodo patri matrique communes ſunt liberi.* *Cicero* de amicit. *Amicitia*, inquit, *eſt ſanctiſſima illa & familiariſſima conjunctio inter duos aut tres ex mutuo amore conflata, in quâ eſt omnium ſtudiorum ac voluntatum ſumma conſenſio. Amicitia vis in eo eſt, ut unus quaſi animus fiat ex pluribus.* *De amicitiâ.*

Verſ. eod. ET SUPER UTROSQVE MULIER CUM VIRO] Plus alter alteri proſunt. Hipponax:

Ὅστις δ' ἀπροφάσιστον τὴν γυναῖκ' ἄγει λαβών,
Συνεργὸν οὗτος αὐτὴν δαπανεῖ τις ἔχει,
Εὔνουν, βοηθὸν εἰς ἅπαντα τὸν βίον.

Conf. *Gen. 2, 24. Eph. V. 31. Prov. 18, 21. Sir. 26, 3. c. 36, 26.*

V. 24. FRATRES IN ADJUTORIUM IN TEMPORE TRIBULATIONIS) Duo poni hic oportet, ut ſunt in Græco: *Fratres & adjutores in tempore calamitatis*: eruere aliquem poſſunt ſcilicet, per ὑποζύγωμα.

ET SUPER EOS MISERICORDIA LIBERABIT) Quia

Bona comparat præſidia miſericordia.

Nec apud homines tantum, ſed vel præcipuè apud Deum.

V. 25. AURUM ET ARGENTUM EST CONSTITUTIO PEDUM) Pedes hic per μεταφορὰν id ſignificant quod à pari ſimilitudine ſtatum dicunt Latini. Eum benè tueri ſolent quibus affluunt divitiæ. Vide Prov. XIII. 18.

ET SUPER UTRUMQVE CONSILIUM BENEPLACITUM) *In fama eſt*: εὐδοκιμεῖται: id eſt, plura memorantur exempla eorum quos bonum conſilium, quàm quos pecunia malis exemerit.

Huc facit dictum *Antonini Pii* Imperat. *Æquius eſt, ut ego tot taliumque amicorum conſilium ſequar, quàm ut tot talesq; amici meam unius ſequantur voluntatem.* Conf. *Prov. XI. 12. c. XX. 18.*

V. 26. FACULTATES ET VIRTUTES) Pecuniæ & corporis vires.

EXALTANT COR) Id eſt, fiduciam addunt.

ET SUPER HÆC TIMOR DOMINI) *Super utraque* hæc pietas. Habet enim magnifica promiſſa. Plutarchus verſum quendam Græcum ſic corrigit:

Θάρσος τὰ θεῖα τοῖσι σώφροσι βροτῶν.

V. 27. NON EST IN TIMORE DOMINI MINORATIO) Nihil in eo damni. Euripides:

οὐδεὶς ἀδικεῖται τὸν σέβων θεούς.

ET NON EST IN EO INQVIRERE ADJUTORIUM) *Non eſt cur quæras ſibi auxilium*: vir pius ſcilicet. Id autem eſt, non deerit illi auxilium à Deo.

Baſil. in Pſ. 14, 4. *Magno prorſus, & præſtanti animo opus eſt, & qui in nullam ſe ſinat deflecti partem humanarum rerum, quiq; virili fortitudine præditus ad ſummum jam pervaſerit juſtitiæ habitum, ſuum jus ut cuiq; pro dignitate diſpertiat, ac diſtribuat, & malignè agentem noverit ad nihilum deducere, &c.* *Magnanimitas in judicio Regenti requiritur.*

V. 28. TIMOR DOMINI SICUT PARADISUS BENEDICTIONIS) Id eſt, fœcundus, ut ſuprà, 17.

ET SUPER OMNEM GLORIAM OPERUERUNT ILLUM) *Operitur ille*: nempe Deum timens. Sæpe enim hæc concreta ex abſtractis ſubintelliguntur. Et activum ſine perſona pro paſſivo frequens Hebræis. Plus habet gloriæ quàm qui regaliter veſtiuntur.

Conf. *Pſ. 33, 17. Pſ. 34, 10. Pſ. 61, 6. Pſ. 24, 10. Pſ. 112, 3. Pſ. 115, 13. Pſ. 128, 4. Pſ. 145, 19. Prov. 22, 4. Sir. 1, 11, 13. 19. c. 34, 14.* Syrus hic addit adhuc duas ſententias, ſed quæ nec in *Græco* nec *Latino* textu reperiuntur: *Fili mi, ei qui poſcit te, ne deneges. Ne ſis bonus ad occidendum, ſed eſto bonus ad vivificandum.*

Verſ. 29. FILI IN TEMPORE VITÆ TUÆ NE INDIGEAS: MELIUS EST ENIM MORI QVAM INDIGERE) In Græco: Fili ne tibi eveniat vitam mendici agere: mori enim ſatius quam mendicare. Undique enim petuntur opprobriis.

Πτωχοὶ γὰρ οὐδαμοῦ, δεινῶν ἀπολυμαντῆρες.

Ut videre eſt Odyſſeæ P.

V. 30. VIR RESPICIENS IN MENSAM ALIENAM NON EST VITA EJUS IN COGITATIONE VICTUS) In Græco: ἀνὴρ βλέπων εἰς ἀλλοτρίαν τράπεζαν, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὁ βίος ἐν λογισμῷ ζωῆς. A mendicis ad paraſitos venit. *Vir*, ait, *qui alienam menſam reſpicit, vitam habet quæ pro vita reputanda non eſt.*

ALIT ENIM ANIMAM SUAM CIBIS ALIENIS) *Semetipſum exponit contemptui ob cibos alienos.* Hoc ſignificatu ἀλισγεῖ habes Malach. 1. 12. Apud Terentium quidam de paraſito: *Viden' offam & cibus quid faciat alienus?* apud Eupolin verò de ſe & ſui ſimilibus paraſitus:

Εἶτ' ἐπὶ δεῖπνον ἐρχόμεσθ' ἄλλυδις ἄλλος ἡμῶν
Μάζης ἐπ' ἀλλοφύλου.

Verſ. 31. VIR AUTEM DISCIPLINATUS ET ERUDITUS CUSTODIET SE] φυλάξεται, cavebit ſibi, à tam turpi vitæ genere.

V. 32. IN ORE IMPRUDENTIS) Scripſit interpres *impudentis* ἀναιδοῦς.

CONDULCABITUR INOPIA) Dulcis erit mendicitas.

ET IN VENTRE EJUS IGNIS ARDEBIT] Ingens edendi aviditas. Ovidius in famis deſcriptione:

— — *furit ardor edendi*
Perq; avidas fauces, immenſaque viſcera regnat.

Eſt poſteà:

Utque rapax ignis non unquam alimenta recuſat,
Innumerasque faces cremat, & quo copia major
Eſt data, plura cupit, turbaque voracior ipſa eſt:
Sic epulas omnes Eriſichthonis ora profani
Accipiunt poſcuntque ſimul.

Plutarchus in Laconicis laudat *Lacedæmonios*, quod *mendicos* habuerint velut *infames*, & *mendicitatem* velut *probrum*, eò quod & *otium odiſſent*, & *minimo eſſent contenti.* Unde Lacon mendicanti reſpondit: *ſi quid dedero, magis futurus es mendicus, atq; iſtius probroſæ vitæ tuæ auctor fuit qui tibi primus dedit, teque fecit inertem.* Platonis l. XI. de Rep. hæc lex erat: *Nemo in noſtrâ civitate mendicus eſto.* Idem l. IIX. de Rep. *in eâ Civitate*, ait, *in quâ videas mendicos ibidem eſſe fures, latebras quæritantes ſectores, ſacrilegos & hujuſmodi ſcelerum artifices.* Areopagitæ in judicium vocabant eos qui *nullis facultatibus* victitabant. Quo faciunt *Conſtitu-* *De mendicis.*

Digitized by Google

ſtitutiones Caroli M. ut & Gratian. Valentinian. Theodoſii, in Codice Juſtin. ſub titulo de *validis mendicantibus*, ne quicquam mendicis palantibus, ac vagantibus tribuatur: Conf. *Deut. XV. 4. Prov. XXI. 8. 2. Theſſ. III. 10.*

CAPUT XLI.

Quibus amara, quibus grata mors. Impiorum poſteritas maledicta. Bona fama omnibus præferenda. Dona DEI non occultanda. Quindecim genera eorum, de quibus erubeſcendum.

Verſ. 1.

O MORS QVAM AMARA EST MEMORIA TUA?) μνημόσυνόν σου pro *tua cogitatio*. Vide ſuprà 24, 28.

HOMINI PACEM HABENTI IN SUBSTANTIIS SUIS) Εἰρηνεύοντι. Id verò more Hebræo ſignificat *feliciter agenti*.

Verſ. 2.

VIRO QVIETO) Bene vertit ἀπερισπάστῳ: nam περισπᾶσθαι inter alia eſt negotijs diſtrahi.

ET CUJUS VIÆ DIRECTÆ SUNT IN OMNIBUS) *Cui cuncta ſuccedunt proſperè*. Id enim eſt εὐοδοῦσθαι.

ET ADHUC VOLENTI ACCIPERE CIBUM) Id eſt, cui appetitus nondum proſtratus jacet. Vide Eccleſiaſtæ XII. 5. Menander:

> Οταν ᾖ γέρων τις εὐχῆς τι τὸν βίον,
> Οὐδ' ἂν τὸ θνήσκειν δεινόν. ἀλλ' ἐν τῷ καλῶς,
> Εκάτεροι αὐτῶν τὴν ἀνάγκην φέρει.

Verſ. 3.

O MORS BONUM EST JUDICIUM TUUM?) Jus quò in homines uteris. Vide ſuprà 38, 23.

HOMINI INDIGENTI, ET QVI MINORATUR VIRIBUS) Cui vires deficiunt. Singula membra ſingulis modò dictis opponuntur.

Verſ. 4.

DEFECTO ÆTATE) Decrepito: id enim eſt, ἐσχατογήρῳ. Habes hanc vocem & infrà 42, 9.

ET CUI DE OMNIBUS CURA EST) *Qui in omnibus rebus agendis* ipſe *occupatur*: id eſt, alios non habet qui eum ſublevent.

ET INCREDIBILI QVI PERDIT PATIENTIAM) καὶ ἀπειθοῦντι καὶ ἀπολωλεκότι τὴν ὑπομονήν, id eſt, *et qui non credit* ſe ſanitatem recuperare poſſe, *atque ultra* vitæ incommoda *perferre* non poteſt. Menander:

> — — ἡ δ' εὐ' ἀποθνήσκειν ὅταν
> Ζῆν μὴ παρῇ σ' ὡς βούλεται.

Verſ. 5.

NOLI METUERE JUDICIUM MORTIS) Legem illam:

> *Quod natum eſt poterit mori.*

MEMENTO QVÆ ANTE TE FUERUNT, ET QVÆ SUPERVENTURA SUNT TIBI) Ut neutra ſumſit, quæ per maſculinum rectius transferas, hoc ſenſu: cogita eos qui ante te fuerunt, & poſt venturos, omnes nempe eidem legi ſubjectos fuiſſe & fore.

HOC JUDICIUM A DOMINO OMNI CARNI) Euripides:

> Βροτοῖς ἅπασι καὶ θανεῖν ὀφείλεται.

Ariſtophanes:

> Τὸ γὰρ φοβεῖσθαι τὸν θάνατον λῆρος πολύς.
> Πᾶσιν γὰρ ἡμῖν τοῦτ' ὀφείλεται παθεῖν.

Verſ. 6.

ET QVOD SUPERVENIET TIBI IN BENEPLACITO ALTISSIMI) *Cur recuſas quod Deo placet?* χρὴ τὸ μόρσιμον φέρειν.

SIVE DECEM, SIVE CENTUM, SIVE MILLE ANNI: NON EST ENIM IN INFERNO ACCUSATIO VITÆ) Illud *enim* in Græco non eſt, & ſine eo ſenſus meliùs cohæret. Non exprobrabitur tibi apud Manes, quod parum aut diu vixeris.

QUò faciunt Philoſophorum ſententiæ ſimiles, Platonis, *moleſtior eſt fortunatis mors, quam laborioſè viventibus*; Senecæ in Proverbiis, *ô vita miſera longa, felix brevis.* Secundi Philoſophi, qui ab Adriano Imper. rogatus, *quid eſſet mors?* Laertio perhibente reſpondit, *Mors eſt æternus ſomnus, diſſolutio corporum, divitum pavor, pauperum deſiderium* &c. De morte divitum *Chryſoſt.* apud Antonium in Meliſsâ: *Mors*, inquit, *hominis divitis & fortunati eſt duplex, quia anima ejus aquè adhæret divitiis & felicitati, ac corpori: quare dum ab utriſque avellitur, duplicem quaſi appetit mortem. De vitâ* autem *miſeri* cum Auguſt. ſerm. CXIII. de tempore dixeris: *Quid eſt diu vivere, niſi diu torqueri? Quid eſt aliud diu vivere, quàm malos dies malis diebus addere?*

Verſ. 8.

FILII ABOMINATIONUM FIUNT FILII PECCATORUM) In Græco: *Exſecrabiles fiunt filii peccatorum*. Non conſiſtunt exempla ubi incipiunt.

> *Ætas parentum pejor avis tulit*
> *Nos nequiores, mox daturos*
> *Progeniem vitioſiorem.*

ET QVI CONVERSANTUR SECUS DOMOS IMPIORUM) *Et ſiunt converſantes in vicinia impiorum*. Parum diſtant flagitioſi à manifeſtè impiis. παροικία hoc loco eſt vicinia, ut Pſalm. LV. 16. & apud Græcos ſæpe.

Verſ. 9.

FILIORUM PECCATORUM PERIET HÆREDITAS) Malè parta malè dilabuntur.

ET CUM SEMINE ILLORUM ASSIDUITAS OPPROBRII) *Permanet opprobrium.*

> Τῶ δὲ τ' ἀμαυροτέρη γενεὴ μετόπισθε λέλειπται.

ait hoc ipſum argumentum tractans Heſiodus.

Verſ. 10.

DE PATRE IMPIO QVERUNTUR FILII, QVONIAM PROPTER ILLUM SUNT IN OPPROBRIO) Etiam liberis non malis ſæpe exprobratur parentum impietas.

> Δουλοῖ γὰρ ἄνδρα, κἂν θρασύσπλαγχνός τις ᾖ,
> Οταν ξυνειδῇ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.

ait in Hippolyto Euripides.

Verſ. 12.

ET SI NATI FUERITIS IN MALEDICTIONE NASCEMINI) Secutus eſt lectionem vitioſam. Vera eſt: ἐὰν γὰρ πληθυνῆτε, εἰς ἀπώλειαν γεννήσετε, καὶ ἐὰν ἀποθάνητε, εἰς κατάραν μερισθήσετε: deinde, aliquis illud, πληθυνῆτε, quod eſt obſcurius, expoſuit per γεννήσετε. Quidam & pro ἀπώλειαν, ſcripſere pari ſenſu κατάραν. Sed commodiſſima eſt quam poſuimus lectio. Senſus autem: *Si ſoboles fuerit vobis, genueritis ad exitium*: (liberos) *ubi mortemini exſecrandis annumerabimini.*

Verſ. 13.

OMNIA QVÆ DE TERRA SUNT IN TERRAM CONVERTENTUR: SIC IMPII A MALEDICTO IN PERDITIONEM) In Græco: *Sic impii in exitium*; id eſt, ſicut terra terræ debetur, ita malis mala:

> Εἰ δεινὰ ἔδρασας, δεινὰ καὶ παθεῖν σε δεῖ:

ait Sophocles Aiace Locro.

Verſ. 14.

LUCTUS HOMINUM IN CORPORE IPSORUM) Multi quidem lugent eos, cùm corpus ſepelitur.

NOMEN AUTEM IMPIORUM DELEBITUR) In Græco: *Attamen nomen hominum non bonorum delebitur*. Nam οὐκ ἀγαθῶν legendum, non οὐκ ἀγαθόν. Et quod in quibusdam eſt ἁμαρτωλῶν, ex gloſſemate in textum malè irrepſit.

Verſ. 15.

CURAM HABE DE BONO NOMINE] Bene *bonò* addidit interpres, ut planior eſſet ſenſus.

HOC ENIM MAGIS PERMANEBIT TIBI, QVAM MILLE THESAURI PRETIOSI ET MAGNI) In Græco: *Quàm mille theſauri magni ex auro.* Græca eſt ſententia:

> Καλῶς ἀκούειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν θέλε.

Ovidii verò:

> *Omnia ſi perdas, famam ſervare memento.*

Verſ. 16.

BONÆ VITÆ NUMERUS DIERVM) Vita quantumvis bona ac commoda, non diu durat. Dies ejus facilè numerari poſſunt.

BONVM AVTEM NOMEN PERMANEBIT IN ÆVVM) In multa ſæcula. Exemplo ſit illud Euripidis in Hippolyto:

> Ω μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμάς,
> Ιππόλυθ' ἥρως, διὰ σωφροσύνην.
> Οὔποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
> Δύναμις μείζων.
> Ηλθε γὰρ ἢ πρόσθ' ἢ μετόπισθε
> Τῆς εὐσεβίας ἡ χάρις ἐσθλή.

Conf. *Prov. 22. Eccl. 7.*

Verſ. 17.

DISCIPLINAM IN PACE CONSERVATE FILII) *In rebus proſperis.* Tunc enim maximè opus prudentia.

SAPIENTIA ENIM ABSCONDITA ET THESAURUS INVISUS, QUÆ UTILITAS IN UTRISQUE] Rurſus recti pro obliquo. Senſus enim: quæ utilitas in his duabus rebus, in ſapientia latente, aut in theſauro inaſpicuo? Habuimus eandem ſententiam ſuprà xx. 31. Sic & apud alios collectores eædem ſæpè ſententiæ ſub diverſis ponuntur titulis.

Verſ. 18.

MELIOR EST HOMO QUI ABSCONDIT STULTITIAM SUAM, QUAM HOMO QUI ABSCONDIT SAPIENTIAM SUAM) Et hoc habuimus ſuprà xx. 32.

Verſ. 19.

VERUMTAMEN REVEREMINI IN HIS QUÆ PROCEDUNT DE ORE MEO) *Igitur veremini de iis quæ dicam.* Legendum enim ἐν ῥήματι, ut in Sixtina, pro quo malè in aliis ἐν κρίματι.

Verſ. 20.

NON EST ENIM BONUM OMNEM REVERENTIAM OBSERVARE) *Omnem pudorem vitare.* Nam ſic διαφυλάττειν ſumitur, Proverb. vi. 24. & alibi. Senſus idem qui ſuprà iv. 25.

ET NON OMNIA OMNIBUS BENE PLACENT IN FIDE) In Græco legitur quidem: καὶ οὐ πάντα τοῖς πᾶσιν ἐν πίστει εὐδοκιμεῖται: Sed legendum puto, πᾶσιν ἀπιστεῖν. Non eſt laudabile nulli credere. Sicut pudor quidam bonus; ſic & credulitas, ſi ita loqui licet:

Αἱ πίστεις γὰρ ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας.

Quod generaliter dixerat, exemplis quibuſdam explicat: & primum in quibus rebus pudor ſit laudabilis: additurus deinde, ubi noceat.

Verſ. 21.

ERUBESCITE A PATRE ET MATRE DE FORNICATIONE) Apud eos obſcœna loqui aut facere.

ET A PRÆSIDENTE ET POTENTE DE MENDACIO) Mendacia tunc maximè cavenda ſunt, ubi cum Magiſtratu res eſt. Quod Terentius dicit:

Nam qui mentiri aut fallere inſtituit patrem
Aut matrem, tantò magis audebit cæteros:

Idem ad publicos parentes non minus rectè aptes. Ἐν ἀγορᾷ ἀψευδεῖν: lex erat Græca.

Verſ. 22.

A PRINCIPE ET A JUDICE DE DELICTO) Nam quæ clam fiunt fortè pœnam evadunt: quæ autem coram rege aut judicum aliquo, ut manifeſta, ſtatim puniri ſolent.

A SYNAGOGA ET A PLEBE DE INIQUITATE) Synagogam hic intellige συνέδριον τὸ μέγα, & ἀνομίαν ſeditionem. Statim enim opprimeris aut à ſenatus apparitoribus, aut ab ipſa multitudine.

V. 23. A SOCIO ET AMICO DE INJUSTITIA) Nam & amicitiam & ſocietatem eo modo dirimes.

ET DE LOCO IN QUO HABITAS DE FURTO) Congruenter præcedentibus dici debuit, *à loco in quo habitas*, nempe tanquam incola. Si ibi fureris, ſtatim ſine venia ejicieris finibus: niſi quid etiam pejus tibi eveniat.

Ξεῖνος πεφυκὼς, τοὺς ξενοδόχους σέβε.

DE VERITATE DEI ET TESTAMENTO) Legitur quidem in Græco: ἀπὸ ἀληθείας θεοῦ καὶ διαθήκης: ſed legendum putem: ἀπὸ λήθης θεοῦ καὶ διαθήκης. Pudeat te Dei aut legis ejus oblivisci.

DE DISCUBITU IN PANIBUS) Puto ſcripſiſſe interpretem, *de decubitu*, & decubitus voce intellexiſſe τὴν πῆξιν ἀγκῶνος, ut in Græco eſt. Pudeat te cubitum menſæ imponere.

ET AB OBFUSCATIONE DATI ET ACCEPTI) A fraude in contractibus. σκορπισμὸς inter alia à Græcis exponitur, ἀπάτη. Quod Græci una voce dicunt συνάλλαγμα, & Latini contractum, id hic ſcriptor more Helleniſtico dicit δόσιν καὶ λῆψιν, XLII, 8.

Verſ. 25.

A SALUTANTIBUS DE SILENTIO) Pudeat non reſalutare ſalutantem.

A RESPECTU MULIERIS FORNICARIÆ) Meretricem inviſere pudeat. Id enim hic ὅρασις.

ET AB AVERSIONE VULTUS COGNATI) Bene legit συγγενοῦς, ut eſt in Sixtina, non ut in aliis ἐγγενοῦς. Pudeat te averſari propinquorum preces. Hoc explicans quidam margini adſcripſerat: *Ne avertas faciem à proximo tuo*, quod in Latinum textum penetravit, cum in Græco non ſit.

ET AB AUFERENDO PARTEM, ET NON RESTITUENDO) In Græco: *Ab ablatione partis & dationis*: ubi eſt ἓν διὰ δυοῖν, pro *partis dandæ*. Si de publico aut communi aliquid diſtribuere juſſus ſis, pudeat te ullam partem inde ſubtrahere.

Verſ. 27

NE RESPICIAS MULIEREM ALIENI VIRI) In Græco: ἀπὸ ἐνατενίσεως γυναικὸς ὑπάνδρου. Pudeat te familiarem eſſe nuptæ alterius; id enim ſuſpiciones & rumores non bonos ſolet excitare.

ET NE SCRUTERIS ANCILLAM EJUS, NEQUE STETERIS AD LECTUM EJUS] Græca lectio nonnihil variat; ſed optima lectio eſt: ἀπὸ περιεργίας παιδίσκης, καὶ μὴ ἐπιστῇς ἐπὶ τὴν κοίτην αὐτῆς. *Pudeat te curioſè* (oculis devorantibus, ut Martialis loquitur) *aſpicere ancillam alienam, aut etiam propè ad locum ubi cubat accedere.* Nimirùm quia facilè Dominus eo offendi poſſet.

Præclarum eſt monitum *Demetrii Phalerei* adoleſcentibus datum, *ut* ſcilicet *domi parentes, in via obvios, in ſolitudine ſe ipſos revereantur. Malum, etiamſi ſolus fueris*, inquit idem Demetrius, *neque dixeris, neque feceris. Diſce autem teipſum multò magis quam alios revereri.* Atque ideo *Iſocrates* Demonicum in hunc inſtruxit modum: *Nunquam quicquam turpe faciens ſpera te laiturum. Nam ut alios lateas tibi ipſe conſcius eris. Omnia videare facere, tanquam neminem lateas: licet enim nunc lateas, poſt tamen conſpicieris.* *Nos ipſos revereamur.*

Verſ. 28.

AB AMICIS DE SERMONIBUS IMPROPERII) Pudeat te amico probra ingerere.

ET CUM DEDERIS NE IMPROPERES) Aut exprobrare data. Vide ſuprà xviii. 18 20, 14. 22, 24. 26.

Huc facit inſtructio Dæmonici ipſa facta ab *Iſocrate: ſi quos vis facere amicos, bonum quippiam dic de ipſis ad renunciaturos. Principium enim amicitiæ laus, ſimultatis verò vituperatio.*

CAPUT XLII.

Poſt decimum ſextum erubeſcendorum, revelationem nempe ſecretorum ſubjunguntur Tredecim genera eorum de quibus non erubeſcendum. Porro agitur de cuſtodiâ virginum & cavendo conſortio mulierum, deq; ſapientiâ divinâ, quæ in creaturis conſpicitur.

Verſ. 1.

NON DUPLICES SERMONEM AUDITUS) Hæc plane cum ſuperioribus connectenda erant. Pergit enim dicere quorum pudere debeat: καὶ ἀπὸ δευτερώσεως. Pudeat te cum aliorum tædio repetere quæ dixeris. Vide ſuprà xix. 6. Sequitur in Græco: καὶ λόγου ἀκοῆς, id eſt, pudeat te pro certis affirmare quæ non ipſe tuis ſenſibus percepiſti, ſed ex aliorum relatu habes.

Καὶ ἀπὸ ἀποκαλύψεως λόγων κρυφίων) Pudeat etiam te arcana tibi credita aliis prodere. Vide ſuprà xx. 26.

ET ERIS VERE SINE CONFUSIONE) In Græco: *Et eris verè*, id eſt, quatenus oportet, *verecundus*.

ET INVENIES GRATIAM IN CONSPECTU OMNIUM HOMINUM] *Apud omnes.* Nam rectus pudor mirè homines commendat.

NE DE HIS OMNIBUS CONFUNDARIS) Sicut alibi dixerat, ut & Heſiodus & Euripides, alium bonum, alium malum eſſe pudorem, poſt boni pudoris exempla, quædam mali pudoris genera explicare hic aggreditur, quod ex parte & ſuprà fecerat. 4, 26. & ſequentib9, & 20, 23.

Laudat Maximus Sent. XX. Demoſthenem, quod cuidam graveolentiam oris ſibi exprobranti reſponderit: *Bene dicis, multa enim in eo ſecreta computruerunt.*

V. eod. ET NE ACCIPIAS PERSONAM UT DELINQUAS) *Et* hîc & in Græco eſt pro *nempe*: incipit enim commemorare multos pudores. Primus eſt, per quem quis reverentia potentis in delictum inducitur. Idem ſignificavit ſuprà xx. 22.

Verſ. 2. ET DE LEGE ALTISSIMI, ET DE TESTAMENTO) Malus pudor qui impedit loqui pro lege & promiſſis Dei, ubi datur occaſio.

ET DE JUDICIO JUSTIFICARE IMPIUM) Aut qui vetat obloqui ſententiis eorum qui id agunt, ut nocentem abſolvant.

Præ-

Digitized by Google

Præclare *Iſidorus* l. III. Sentent. c. 53. *Qui conſanguinitatis vel amicitiæ favore, ſive inimicitiarum odio judicium pervertunt, ſine dubio in Chriſtum, qui eſt veritas & juſtitia peccare noſcuntur.* Conf. Deuteron. XI. Ezech. XIII. 9. *Iudicium pervertentes.*

Verſ. 3.

DE VERBO SOCIORUM ET VIATORUM] Qui impedit quo minus quis aut ſodales aut viæ comites ſuavi ſermone oblectet.

ET DE DATIONE HEREDITATIS AMICORUM) Qui prohibet amicis bene meritis legata relinquere, nempe ne propinqui offendantur.

Verſ. 4. DE ÆQUALITATE STATERÆ ET PONDERUM] Qui vetat queri de falſa menſura ac ponderibus, quæ & privatim & publice nocent.

DE ACQUISITIONE MULTORUM ET PAUCORUM) Qui prohibet ſine injuria acquirere opes, aut magnas invidiæ metu, aut parvas, ne minus generoſus videaris.

Verſ. 5. DE CORRUPTIONE EMPTIONIS ET NEGOTIATORUM) In Græco: *De pecunia venditionis mercatorum.* Malus eſt pudor qui vetat flagitare pretium à mercatore qui rem emit. Bona nomina non interpellando fiunt mala.

ET DE MULTA DISCIPLINA FILIORUM) Malus pudor qui vetat aſſiduum eſſe in liberis inſtituendis.

ET SERVO PESSIMO LATUS SANGUINARE) Aut qui vetat ſervos admonere flagris. Apud Hebræos latera præcipue loris cædebantur. Vide ſupra XXX. 11.

Verſ. 6. SUPER MULIEREM NEQUAM BONUM EST SIGNUM] *Adverſus mulierem improbam utilis eſt annulus*: nempe qui penum reſque alias obſignat. Martialis:

Nunc ſignat meus annulus lagenam.

Tigur. reddidit: *Ne des locum pudori in nota male mulieri utiliter adhibenda.* Sed facile ſic ſubſcribimus Grotianæ explicationi ob verſum ſequentem.

Verſ. 7. UBI MANUS MULTÆ SUNT CLAUDE) Nempe cellas. Facilia enim ibi furta.

ET QUODCUMQUE TRADES NUMERA ET APPENDE) In Græco: *in numero & pondere*: ſupple trado, domeſticis tuis ſcilicet.

DATUM VERO ET ACCEPTUM DESCRIBE) *In ſcripto*, ſupple, *habentor*. In diario ſcribe, quid cuique tradideris, quid viciſſim de labore ejus acceperis. Vide ſimilia præcepta primo Oeconomicon, quæ Ariſtoteli adſcribuntur c. 6.

Verſ. 8. DE DISCIPLINA INSENSATI ET FATUI) Subaudi ex ſuperioribus, *ne te pudeat.* Non debet pudor nos impedire quo minus moneamus eos qui per ignorantiam, aut animi vitio à recto aberrant.

ET DE SENIBUS QUI JUDICANTUR AB ADOLESCENTIBUS) *Et decrepiti qui cum juvenibus certant.* Hunc quoque monere non pudeat. Facit enim rem ſua perſona indignam, quod jurgii ſerram reciprocando ſe juvenibus æquat. Tali dici poteſt:

Ἄτοπα γέρον, μάλα δὴ ἐν νέοις τρέφων μάχεται.

ET ERIS ERUDITUS IN OMNIBUS) *Eris vere prudens.* Si ea quæ dixi obſervaveris.

ET PROBABILIS IN CONSPECTU OMNIUM VIRORUM) Approbaberis ab omnibus.

Verſ. 9. FILIA PATRIS ABSCONDITA) Id eſt, virgo: ghnalma עלמה Hebræis abſconditam ſignificat. De cauſa hujus vocabuli vide quæ dicta apud Matth. I. 23.

EST VIGILIA) Cauſa vigiliæ. Metonymia.

ET SOLLICITUDO EJUS) Id eſt, *pro ea.*

AUFERT SOMNUM) ἀφιστᾷ ὕπνον, nempe patri. Menander:

Ἀλλὰ θυγάτηρ κτῆμ' ἐστὶν ἐργῶδες πατρί.

Et alibi:

Χαλεπόν γε θυγάτηρ κτῆμα, καὶ δυσδιάθετον.

Ben Sira in Alph. II. litera Teth. *Abſconſio vana eſt filia Patri ſuo, cui dum metuit, noctu non dormit.*

Verſ. Eodem. NE FORTE IN ADOLESCENTIA SUA ADULTA EFFICIATUR] *Primum in adoleſcentia ejus* (id eſt, dum innupta eſt) cura patrem tenet, *ne melior ætas ei tranſeat*: nempe ſine conjugio, quod plerumque Hebræis infauſtum habebatur. παρακμάζειν hic dicitur filia, quæ ὑπέρακμος Paulo 1. Cor. VII. 36. Exolera virgo Plauto. Menander:

Θυγάτηρ ἐπίγαμος κἂν ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τοῦ σιωπᾶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει.

Martialis:

Iam poſcit dotem filia grandis.

ET CUM VIRO COMMORATA ODIBILIS FIAT) *Et viro data ne odioſa fiat.* Ne expellatur.

V. 10. NE QUANDO POLLUATUR IN VIRGINITATE SUA) ἐν παρθενίᾳ, id eſt, eo tempore quo virgo appellatur, cura eſt ne polluatur. Vide a nobis ad dictum Matthæi locum allata ex Muſæo & aliis. βεβηλῶσθαι dicitur Virgo quæ ſtupratur Judith. IX. 2.

ET IN PATERNIS SUIS GRAVIDA INVENIATUR) *In paternis*, id eſt, in domo patris, quomodo apud Lucam dicitur, ἐν τοῖς τοῦ πατρός, II. 49. & apud Johannem, εἰς τὰ ἴδια, XVI. 32. XIX. 27. in ſacris paternis dicunt Romani.

NE FORTE CUM VIRO COMMORATA TRANSGREDIATUR) *Viro autem conjuncta ne violet matrimonium.* συνοικεῖν & μετὰ ἀνδρὸς εἶναι ſunt verba connubium ſignificantia.

AUT CERTE STERILIS EFFICIATUR) *Aut nupta ne ſterilis appareat.* Nam verba Hiphil, ad quam formata eſt hoc στειρῶσαι, ſæpe nihil aliud quam ejus quod eſt, manifeſtationem ſignificant.

Verſ. 11. SUPER FILIAM LUXURIOSAM FIRMA CUSTODIAM) Habuimus hoc ſupra XXVI. 13. De tali Catullus:

Aſſervanda nigellulis delicatius uvis:

Menander dixit:

— Μοχλοῖς καὶ διὰ σφραγισμάτων
Σώζειν δάμαρτα.

A DETRACTIONE IN CIVITATE) In Græco: *Fabulam per urbem*, nempe te faciat, quod præceſſit.

ET OBJECTIONE PLEBIS) In Græco ἐκκλήτου λαοῦ ſcribitur. Sed reſcribendum ἐγκλητον λαοῦ, *accuſatam à populo.* Eſt enim conſtructio qualis διδακτοὶ Θεοῦ, Joh. VI. 45. ubi plura exempla attulimus.

ET CONFUNDAT TE IN MULTITUDINE POPULI) *In turba multorum*: ubi dicetur, filia tua mœcha eſt.

Verſ. 12. OMNI HOMINI NOLI ATTENDERE IN SPECIE) *Noli attente ſpectare quenquam formæ cauſa.*

ET IN MEDIO MULIERUM NOLI COMMORARI) Eſt συνέδρευε in Græco: ſed ea voce Hebræi ſæpe moram quamvis ſignificant, ita ut recte verterit hic interpres.

Verſ. 13. ET A MULIERE INIQUITAS VIRI) In Græco: *Nequitia mulieris*: aſpectus petulci, ſermones lenocinantes.

Auguſt. in Regula c. XX. de oculis: *Oculi veſtri ſi jaciuntur in aliquam fœminam, figantur in nulla. Neque enim quando proceditis, fœminas videre prohibemini. Sed appetere aut ab ipſis appeti velle, criminoſum eſt. Nec ſolo tactu atque affectu, ſed aſpectu quoque appetitur & appetit concupiſcentia fœminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos ſi habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis eſt nuncius.* Conf. *Matth.* V. 28. Quo facit illud Muſæi: *Pulchritudo fœminæ acutior eſt veloci ſagitta. Oculus vero via eſt, ab oculi ictibus autem dilabitur & in præcordia viri vadit.* Et quod S. Hieronymo adſcribitur, *fœmina ignis, vir ſtuppa, Diabolus flabellum. S. Baſilius* monet filium ſpirit. *Vide ne te ſeducat corporis pulchritudo, & decorem animæ tuæ amittas, ne improbo oculo tuo intuearis ſpeciem mulieris, ne intret mors per feneſtras tuas. Non aperias aures tuas ad perficienda verba earum, nec concupiſcas nequitiam in anima tua. Mulieris carnem non velis tangere, ne per tactum ejus inflammetur cor tuum, & ſpiritu tuo labaris in pernitiem. Sicut enim fœnum proximans igni comburitur; ita qui tangit mulieris carnem, non evadit ſine damno animæ ſuæ, & licet corpore caſtus evaſerit, mente tamen ac corde corruptus abſcedit.* *De fugiendo aſpectu impudico.*

Verſ. 14. MELIOR EST ENIM INIQUITAS VIRI, QUAM MULIER BENEFACIENS, ET MULIER CONFUNDENS IN OPPROBRIUM) Id eſt, minus eſt mali ab ira viri, quam à comitate mulieris, quæ mulier tibi cauſa ſit futura probri. γυνὴ bis repetitũ oſtendit de eadem agi, quæ & blanda ſit, & tamen noceat.

Τίγριος κακὸν πέφυκεν ἀθεώτερον γυνή.

Digitized by Google

Lyranus non abſimiliter explicat h.m. *melius eſt cohabitare viro iniquo*, *quam mulieri benefacienti*: quem ſenſum improbat quidem *Cornelius à Lapide*, alium ſubſtituens, ſed hic coincidit cum Lyrani ἐκδόσει. *Melius*; id eſt, *minus malum eſt*, vel potius *melius*, id eſt, *ſatius eſt*, *negotium habere*, vel *incidere in virum malevolum & maleficum*, *quam in mulierem malevolam & maleficam*, tum quia vir maleficus eſt occaſio patientiæ, humilitatis & mortificationis &c. Mulier vero benefica eſt illecebra concupiſcentiæ, tum quia à viro malefico tanquam ab hoſte tibi caves, à muliere vero benefica adeo non caves, ut velis nolis cogaris eam amare. Conf. *Prov.* VII.10. Non ergo eſt, quod Cornelius hanc ſententiam ad probandam *Scripturæ S. obſcuritatem* adferat, quum nec adeò obſcura illa ſententia ſit, nec ad *divinam* Scripturam pertineat, ſed extra Canonem conſtituta ſit, & in Scriptura divina minime omnia, ſed quæ ad fidem & vitam Chriſtianam neceſſaria ſunt, nec ubivis eadem, ſed alicubi perſpicue ſatis tradita eſſe nos ſtatuamus, adeo nempe ut opus non ſit aliena & adſcititia luce traditionis vel interpretationis Papalis extra Scripturam enatæ.

Verſ. 15.

MEMOR ERO IGITUR OPERUM DOMINI] *Memor nunc ero*: δὴ. Novum ſermonem exorditur de Dei operibus eximiis. Hic ſermo continuatur uſque ad δοξολογίας virorum illuſtrium.

ET QUÆ VIDI ANNUNTIABO IN SERMONIBUS DOMINI OPERA EJUS] Sic quidem in Græco nunc legitur: καὶ ἃ ἑώρακα ἐκδιηγήσομαι ἐν λόγοις κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ. Sed puto ſcriptum fuiſſe: καὶ ἃ ἑώρακα ἐκδιηγήσομαι ἐν λόγοις. Addita vero gloſſemata, τὰ ἔργα αὐτοῦ, & ab alio, κυρίου τὰ ἔργα, irrepſiſſe in textum, ut alià alibi. Senſus enim eſt: Dei magnifica opera quæ vidi, verbis exſequar.

Verſ. 16. SOL ILLUMINANS PER OMNIA RESPEXIT, ET GLORIA DOMINI PLENUM EST OPUS EJUS] Nondum hic de ſole agit, quod tamen lectori videri poteſt facere. Primum agit de univerſo, deinde de cœlo, deinde de Sole, luna & aſtris: quare hujus loci hic eſt ſenſus: *Sicut Sol omnia perluſtrat, ita & opus hoc Dei* (univerſum) *plenum eſt ipſius Majeſtate.* Ipſius, Dei ſcilicet, cujus præceſſit mentio: quanquam & ſine tali præcedenti mentione, Sæpe αὐτὸς de Deo dicitur.

Verſ. 17.

NONNE DOMINUS FECIT SANCTOS ENARRARE OMNIA MIRABILIA SUA, QUÆ CONFIRMAVIT DOMINUS OMNIPOTENS STABILIRI IN GLORIA SUA] In Græco Sixtino ſic legimus: οὐκ ἐνεποίησε τοῖς ἁγίοις κύριος ἐκδιηγήσασθαι πάντα τὰ θαυμάσια αὐτοῦ, ἃ ἐστερέωσε κύριος παντοκράτωρ, στηριχθῆναι ἐν δόξῃ αὐτοῦ τὸ πᾶν. *Non dedit Dominus facultatem* ipſis *Sanctis enarrandi* plene *mira ipſius*, *quæ ipſe Deus omnipotens conſtituit*, nempe ideo, *ut ad ejus honorem univerſum hoc ſubſiſteret.* Hoc præfatur, ne putet à ſe exſpectandum, ut res verbis æquet.

Verſ. 18.

ABYSSUM ET COR HOMINUM INVESTIGAVIT] Sicut intima maris ſpectat, ſic & hominum intima: ἀνθρώπων videtur excidiſſe in Græco.

ET IN ASTUTIA EORUM EXCOGITAVIT] *Et verſutias eorum intellexit.* Hebræorum eſt accuſativos ſæpe explicare per ב, quod eſt ἐν in Græco. Quantumvis multis aſtutiis ſua conſilia homines tegant, Deus ea introſpicit.

V.19. COGNOVIT ENIM DOMINUS OMNEM SCIENTIAM] Id eſt quidquid ullo modo ſciri poteſt. Eſt enim μετωνυμία.

ET INSPEXIT IN SIGNUM ÆVI] Singula puncta temporis videt. Pars temporis quanta minima in horologiis notari poteſt, dicitur σημεῖον. Vide Pollucem.

ANNUNTIANS QUÆ PRÆTERIERUNT, ET QUÆ SUPERVENTURA SUNT] Id eſt, *faciens ut ſciat*: nam יַחֲוֶה ſolet verti ἀπαγγέλλειν. Homerus:

Ὃς ᾔδει τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.

REVELANS VESTIGIA OCCULTORUM] Id eſt, certis veſtigiis occulta deprehendens.

Verſ. 20.

MAGNALIA SAPIENTIÆ SUÆ DECORAVIT] In Græcis multis eſt, διὰ τῆς σοφίας. *Magna ſua opera per ſapientiam ordinavit.* Sic enim ἐκόσμησεν etiam ſupra habuimus XVI.28.

QUI EST ANTE SÆCULUM ET USQUE IN SÆCULUM] *Qui ſemper fuit, ſemperque erit.* Rectior enim eſt lectio ὅς ἐστι, quam quæ in Sixtina, καὶ ἕως εἰς.

Verſ. 22.

NEQUE ADJECTUM EST, NEQUE MINUITUR) Nempe ad ſummam rerum. Manet eadem moles materiæ.

ET NON EGET ALICUJUS CONSILIO) Ad conſervandam eam molem.

Verſ. 23. QUAM DESIDERABILIA OMNIA OPERA EJUS, ET TANQUAM SCINTILLA QUÆ EST CONSIDERARE) *Quam amanda ſint omnia opera ejus id vel ex ſcintilla diſci poteſt.* Scintilla res minima eſt: vide tamen quanta inde utilitas: nam ex ſcintilla lux oritur & calor, res duæ ad vitam & artes neceſſariæ.

Verſ. 24.

OMNIA HÆC VIVUNT) Vivere hic ſumitur generalius quam vulgo: *vim ſuam exſerunt.*

ET MANENT IN SÆCULUM, ET IN OMNI NECESSITATE OMNIA OBAUDIUNT EI) In Græco: *Et manent perpetuo in uſibus omnibus*, (ad quos ſunt ordinata) *& cuncta parent*, Dei ſcilicet legibus.

Verſ. 25.

OMNIA DUPLICIA) Omnia bina.

UNUM CONTRA UNUM) Inter ſe contraria, ut Sol, terra; lux, tenebræ, calor, frigus; ſiccitas, humor; dies, nox. Vide ſupra XXXIII.16. Linus, aut quiſquis ſub ejus nomine Phyſica edidit:

Ὡς καὶ ἔρις συνάπαντα κυβερνᾶται διὰ παντός.

Quod Linus ἔριν, id νεῖκος dixere Epimenides & Parmenides.

ET NON FECIT QUICQUAM DEESSE) Id eſt, fecit ut nihil deeſſet, quod ad hujus machinæ ſummam requireretur.

Verſ. 26. UNIUSCUJUSQUE CONFIRMAVIT BONA) *Alterum alterius bona conſtituit.* Contraria enim ſe mutuo ipſa viciſſitudine commendant: & ſic habent in quo vires ſuas exerceant.

ET QUIS SATIABITUR VIDENS GLORIAM EJUS?) Mira ſane ars quæ diſcordiam fecit tam concordem, qualis eſt in cantuum συμφωνία. Sapiens, teſte Clemente Alexandrino, τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐναντιότητας ἁρμονίαν κτίσεως κάλλιστα λογίζεται.

Quo de *Gregor. M.* l.XXVI. Moral.c.8. *Via ad Creatorem ſunt opera conſiderata Creatoris, quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur.* *Auguſtin.* in Pſalm.CXLV.4. *In eo, quod vides quid ibi laudatur! ſpecies, utilitas, aliqua potentia rerum iſtarum. Si pulchritudo te delectat, quid pulchrius faciente? Si utilitas laudatur; quid illo utilius, qui fecit omnia! Si virtus laudatur, quid illo potentius, à quo etiam facta non dimittuntur, ſed reguntur, & gubernantur omnia?* Conf. *Iob.* XII.7.ſeqq.c.XXXIIX.ſeqq. *Pſ.*CIV.&*Ef.*XL.26.*Sap.*XIII.1.ſeqq. *Rom.*I.19.ſeqq. *Univerſam creaturam aſpicere, eſt quaſi magnum quendam librum naturæ legere*, ait iterum *S. Auguſt.* l.XXXII. contr. Fauſtin. c.20. *Nemo eſt tam rudis*, ait Lactant. l.1. Inſtit.c.2. *tam feris moribus, qui oculos ſuos in cælum tollat tametſi neſciat, cujus Dei providentia regatur hoc omne, non aliquem tamen eſſe intelligat ex ipſa rerum magnitudine, motu, diſpoſitione, conſtantia, utilitate, plenitudine, temperatione.*

Opera teſtantur de Deo creatore.

CAPUT XLIII.

Celebratur magnificentia Dei ex pulchritudine Cœli, Solis, Lunæ & Stellarum, Iridis, Nivis, Grandinis, Ventorum, Tonitruorum, Gelu & Glaciei, Maris & Inſularum.

Verſ. 1.

ALTITUDINIS FIRMAMENTUM PULCHRITUDO EJUS EST) *Cœlum illud puriſſimum* (id eſt, æther) *decus eſt loci ſublimis.* ὕψος dixit, ut Ennius, hoc ſublime candens.

SPECIES

SPECIES COELI IN VISIONE GLORIÆ] Tota cœli ſpecies aſpectu ſuo præfert majeſtatem.

Verſ. 2. SOL IN ASPECTU ANNUNTIANS IN EXITU] *Sol ipſo aſpectu illum glorioſum* (id eſt, Deum) *annuntians*. Iterum hic ἐν eſt pro accuſativo.

VAS ADMIRABILE) Inſtrumentum admirabile.

OPUS EXCELSI] Non mirum, ſi inſtrumentum Dei eſt, cum Dei ſit opificium.

Verſ. 3. IN MERIDIANO] *In meridie ſuo.*

EXURIT TERRAM] *Areſacit.*

ET IN CONSPECTU ARDORIS EJUS QUIS POTERIT SUSTINERE?] Docet id Apologus Æſopi de ſole & vento.

FORNACEM CUSTODIENS IN OPERIBUS ARDORIS: TRIPLICITER SOL EXURENS MONTES) In Græco legimus: κάμινον ἐκφυσῶν ἐν ἔργοις καύματος. Sed omnino legendum puto: ἴτεργος καύματος. *Qui fornacem folle ventilat, cauſa eſt ardoris: at triplo magis ſol, ut qui & montes urat.* Ille fornaces accendit, hic montes ipſos fumare facit.

ET REFULGENS RADIIS SUIS OBCÆCAT OCULOS] Præſtinguit oculorum aciem.

Verſ. 5. ET IN SERMONIBUS EJUS FESTINARE FECIT ITER] Cujus juſſu iter celerat. Eſt enim recta lectio κατέσπευσε, quam habet Sixtina, præ κατέπαυσε, quod habent editiones aliæ.

Sol inquit Ambroſ. l. IV. Hexaem. c. 1. *Oculus eſt mundi, jucunditas terræ, cœli pulchritudo, naturæ gratia, præſtantia creaturæ.* Secundus Philoſophus Adriano Imperatori quærenti *quid ſol ſit?* reſpondit: *Eſt cœli oculus, ſplendor ſine occaſu, diei ornatus, horarum diſtributor.*

Verſ. 6. ET LUNA IN OMNIBUS IN TEMPORE SUO] καὶ σελήνη ἐν πᾶσιν εἰς καιρὸν αὐτῆς. Sed melior alia lectio: εἰς στάσιν εἰς καιρὸν αὐτῆς. nam ἐν πᾶσιν, quod quidam codices habent, ex gloſſemate eſſe puto. *Luna quoque in ſtatione ſua eſt ſuo tempore:* nocturno ſcilicet.

OSTENSIO TEMPORIS) Menſtrui.

ET SIGNUM ÆVI] Nam anni ad lunæ non minus quam ad ſolis curſum diriguntur.

Verſ. 7. A LUNA SIGNUM DIEI FESTI) Interlunia enim feſta omnia: & cæteri dies feſti vocabantur à Luna, ut XIV. Lunæ Niſan, & ſic alij.

LUMINARE QUOD MINUITUR IN CONSUMMATIONE] Id eſt, minuitur donec non appareat.

Verſ. 8. MENSIS SECUNDUM NOMEN EJUS EST) A prima luna primus, à ſecunda ſecundus.

CRESCENS MIRABILITER IN CONSUMMATIONE) In Græco legimus: αὐξανόμενος (nempe φωστὴρ, quod præceſſit de luna) ἐθαυμάστωσεν ἀλλοιώσεις. *Miras efficit varietates:* primum μηνοειδὴς, deinde διχότομος, poſt ἀμφίκυρτος, ad ultimum πανσέληνος. Verbum θαυμαστοῦν habemus & Pſalm. IV. 4. XVI. 3. XVII. 7. II. Sam. I. 26. II. Paralip. XXVI. 16. & alibi, Sixtina minus recte hic habet: αὐξανομένη θαυμαστῶς ἐν ἀλλοιώσει.

Verſ. 9. VAS CASTRORUM IN EXCELSIS) Vas caſtrorum vocat φρυκτωρίας. Milites ignium ſignificationibus utuntur. Talis in cœlo luna.

Verſ. 10. SPECIES COELI GLORIA STELLARUM) Cœlum formoſum facit ſtellarum ſplendor.

MUNDUM ILLUMINANS IN EXCELSIS DOMINUS) Legit κόσμον & κύριος. Sed melior lectio: κόσμος φωτίζων ἐν ὑψίστοις κυρίου. *Ornatus lucens in ſublimibus Dei locis.*

Verſ. 11. IN VERBIS SANCTI STABUNT AD JUDICIUM) ἐν λόγοις ἁγίου στήσονται κατὰ κρίμα, non κατάκριμα, ut habent quidam codices. Juſſu ſancti (id eſt, Dei) ſtant in ſuo ordine. משפט, quod plerumque κρίσιν, aut κρίμα vertunt Helleniſtæ, etiam ordinem ſignificat, ut apparet Pſal. CXIX. 91. In Græco Num. IX. 14. XV. 22. I. Reg. IV. 28.

ET NON DEFICIENT IN VIGILIIS SUIS) Bene legit: οὐ μὴ ἐκλυθῶσιν, ut eſt in Sixtina: ἐκλύεσθαι eſt delaſſari, לאה.

Ad ſiderum contemplationem nos etiam Philoſophos à terrenis avocare, & ad contemtum terreſtrium exhortari, *Lactantius* obſervat l. VI. Inſt. c. 10. Ita *Seneca* Conſolat. ad Albinum c. IX. *Dum oculi mei ab illo ſpectaculo, cujus inſatiabiles ſunt non abducantur, dum mihi Lunam Solemque intueri liceat, dum cæteris inhærere ſideribus, dum ortus eorum, occaſus, intervalla & cauſas inveſtigare, ſpectare tot per noctes ſtellas micantes, dum cum his ſim, & cæleſtibus (qua homini fas eſt) immiſcens, dum animum ad cognatarum rerum conſpectum tendentem in ſublimi ſemper habeam, quantum refert mea, quid calcem!*

Verſ. 12. VIDE ARCUM) Iridem.

VALDE SPECIOSUS EST IN SPLENDORE SUO) Ob varietatem colorum.

Verſ. 13.

GYRAVIT COELUM IN CIRCUITU GLORIÆ SUÆ) Id eſt, ſemicirculo ſuo, ab una parte cœli ad aliam pertingit. Imperfectum gyrum arcui cœleſti tribuit & Lucanus IV.

MANUS EXCELSI APERUERUNT ILLUM) Extenderunt illum, ἐτάνυσαν.

Virgilius Iridem vocat *decus cœli*, & de illa V. Æneid. *Mille*, inquit, *trahit varios adverſo Sole colores.*

Verſ. 14.

IMPERIO SUO ACCELERAVIT NIVEM) Deus ſcilicet: de quo multa jam dicta. Hic quoque pro κατέσπευσε, quod eſt in Sixtina, quidam codices male habent κατέπαυσε.

ET ACCELERAT CORUSCATIONES EMITTERE JUDICII SUI) *Subito venire facit fulgetra judicij ſui.* Id eſt, per quæ judicium ſuum exſequitur, ut olim in Sodomitas.

Verſ. 15. PROPTEREA APERTI SUNT THESAURI) διὰ τοῦτο, id eſt, ejuſdem judicij exſequendi cauſa. Theſaurus Dei de pluvia dicitur Deuter. XXVIII. 12. de nive & grandine Job. XXXVIII. 22. de ventis Pſalm. CXXXV. 7. Jerem. X. 12. de luce Jerem. LI. 16.

ET EVOLAVERUNT NEBULÆ) *Nubes.*

Verſ. 16.

IN MAGNITVDINE SVA POSVIT NVBES) *Potentia ſua condenſat nubes.*

ET CONFRACTI SVNT LAPIDES GRANDINIS] Id eſt, lapides grandinis, quaſi rupe fracta, huc illuc diſſiliunt.

Verſ. 17. IN CONSPECTV EJVS COMMOVEBVNTVR MONTES, ET IN VOLVNTATE EJVS ASPIRABIT NOTVS. VOX TONITRVI EJVS VERBERABIT TERRAM, TEMPESTAS AQVILONIS, ET CONGREGATIO SPIRITVS] Eſt hic & in Sixtina tranſpoſitio: ordo melior in aliis codicibus Græcis, ut prius de tonitru agatur, deinde de ventis. *Sonus tonitrui ipſius parturire facit terram* (id eſt, rumpi, ut puerperæ) *& ad aſpectum ejus ipſi montes commovebuntur.* Terræ motu Oſſam ab Olympo diſſiluiſſe ait Seneca. Alpes Penninas ſæpe tremuiſſe ait Plinius. Sequitur deinde: *Illo volente flat Notus, & procella Borea & vortex.* συστροφὴ πνεύματος, pro vortice eſt & Oſeæ IV. 20. Vide de vortice Senecam quinto Naturalium.

Verſ. 19.

ET SICVT AVIS DEPONENS AD SEDENDVM DISPERGIT NIVEM) *Spargit* Deus *nivem, velut avem ex alto devolantem.*

ET SICVT LOCVSTA DEMERGENS DESCENSVS EJVS) *Cujus* (nivis) *deſcenſus ſimilis eſt locuſtæ ſedes figenti.* Sic καταλύειν etiam ſupra habuimus XLIII. 21.

Conf. de nubibus & grandine *Iob.* XXXIX. 39. *Pſ.* CXLVII. 18. *Pſ.* CXLIIX. 17. tonitru & fulguribus *Iob.* XXXVII. 4. XXXVIII. 35. c. XL. 4. Aratus inde nomen colligit, quod ſit, qui *& cœlum & terram fecerit, & tempeſtates anni diſpoſuerit, ut omnia certo germinent.* Plutarch. l. III. de Placit. Philoſoph. inter varia media unde homines cognitionem Dei habuerint, nominat quoque τὴν μαρτυρίαν ἐκ τῶν φαινομένων καὶ μετεώρων. Ideo *Iovem* ita deſcripſere, quod ſit ἐνόμβριος, καὶ ὑέτιος *pluvius & pluviator*, ἐπικάρπιος *frugipotens.*

Verſ. 20.

PVLCHRITVDINEM CANDORIS EJVS ADMIRABITVR OCULUS) Virgilius:

Qui candore nives anteirent.

Videatur etiam de *nivis candore & albedine Pſ.* LI. De nivis
9. *Eſ.* I. 8. *Dan.* VII. 9. *Matth.* XXIIX. 3. *Ap.* I. 14. albedine.
Conf. & *Exod.* IV. 6. *Num.* XII. 10. 2. *Reg.* V. 27. unde non minus contra *ſcripturam*, quam contra *ſenſus* diſputant, qui nivem albam eſſe negant, vel in dubium revocant. Nivis enim albedo à viſu ipſo deprehenditur, quum adeo alba ſit, ut candore ſuo oculos

Digitized by Google

oculos intuentium hebetet, & obtundat, & à S.S. ita celebratur, ut albedo vel candidus nivis color *rubedini* vel *rubro* colori opponatur *Eſ.* I.8. & ad exprimendum ſupremum albi coloris gradum nivis candor adhibeatur *Matth.* XXIIX.3. *Dan.* VII. 9. *Ap.* I.14. & candor ejus candori lepræ deſignando aptetur. *Ex.* IV.6. *Num.* XII.6. 2.*Reg.* V.27.

Verſ. Eodem. ET SUPER IMBREM EJUS EXPAVESCIT COR) Merito. Solent enim viatoribus viſum adimere. Notatum id Xenophonti.

Verſ. 21. GELU SICUT SALEM EFFUNDIT SUPER TERRAM) Pro gelu in Græco eſt *pruinam*, quæ gelu ſolet portendere.

ET DUM GELAVERIT FIET TANQUAM CACUMINA TRIBULI) Bene ad ſenſum exprimendum addidit *tanquam*. Pruina congelata eſt velut aculeorum cuſpis.

Verſ. 22. FRIGIDUS VENTUS AQUILO FLABIT) Horrida flabra Aquilonis. Dicunt Poetæ.

ET GELAVIT CRYSTALLUS AB AQUA) *Ex aqua concreſcit glacies.*

SUPER OMNEM CONGREGATIONEM AQUARUM REQUIESCET) Non ſuper ſtagna tantum, ſed & ſuper flumina ſe ſternet.

ET SICUT LORICA INDUET SE AQUIS) *Aquam induet tegmine quaſi lorica.*

Verſ. 23. ET DEVORABIT MONTES) *Depaſcetur montes*: auferendo virorem, ut ſequitur.

ET EXURET DESERTUM) Sic & Poetæ dicunt: *penetrabile frigus adurit*, *& torret hyems*, quia ſuccum aufert rebus.

ET EXTINGUET VIRIDE SICUT IGNE) *Velut ignis virorem extinguit*: nam futura hic ſunt pro aoriſtis, more Hebræo.

MEDICINA OMNIUM IN FESTINATIONE NEBULÆ) *Subita horum omnium medicina erit nebula.* Id eſt, ver, quod per nebulam: id eſt, ὁμίχλη hic ſignificatur. Eſt enim ὁμίχλη ἀτμώδης ἀσυστασία, ἀέρος μὲν παχυτέρα, νέφους δὲ ἀραιοτέρα, ut ait ſcriptor de Mundo.

Verſ. 24. ET ROS OBVIANS AB ARDORE VENIENTI HUMILEM EFFICIET EUM) Primum *&* bene addidit, ſive in Græco olim fuit, ſive ſubintelligatur. Sed pro *humilem efficiet eum*, ſcripſit interpres, *hilarem efficiet eum* ἱλαρώσει. *eum* intellige *hominem*; quanquam enim ejus mentio non præceſſit, ſatis id ex re ipſa intelligitur. Et ſic ſæpe affixa ponunt Hebræi, ſubaudito nomine.

V. 25. IN SERMONE EJUS SILUIT VENTUS, ET COGITATIONE SUA PLACAVIT ABYSSUM, ET PLANTAVIT IN ILLO DOMINUS INSULAS) Græce habemus: λογισμῷ αὐτοῦ ἐκόπασεν ἄνεμος καὶ ἐφύτευσεν ἐν αὐτῇ νήσους. Sed legendum eſt ἄβυσσος: deinde, ἐφύτευσεν ἐν αὐτῇ νῆσος. *Ad imperium ejus* (nempe caloris verni, de quo præceſſit ſermo) *ſilet mare*. *& ſi qua eſt in mari inſula, plantas profert.* Id eſt, vireſcit. Quantum peccent ſcribæ per ignorantiam, aut ſtudium perverſum religionis, ex hoc loco intelligas: quidam enim ſic ſcripſere: καὶ ἐφύτευσεν αὐτὴν Ἰησοῦς, quod & in Latina quædam exemplaria irrepſit: *& plantavit illam Dominus Ieſus.*

Ad *imperium Domini* alij hoc referunt: quo de pulchre S. Hieron. ad Matth. IIX. *Omnes creaturæ ſentiunt Creatorem: quibus enim increpatur & imperatur, ſentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia, ſed majeſtate Conditoris; quæ apud nos inſenſibilia, illi ſenſibilia ſunt.*

Verſ. 26.

QUI NAVIGENT MARE ENARRENT PERICULA EJUS) διηγοῦνται, id eſt, *ſi enarrent*: ut abundet τὸ quod ſequitur.

AUDIENTES AURIBUS NOSTRIS ADMIRABIMUR) *Super ea quæ audiet auris noſtra admirabimur*, nam ἐπὶ hic ſubauditur.

Verſ. 27.

ILLIC PRÆCLARA OPERA ET ADMIRABILIA) Inopina opera: παράδοξα, quæ vix quiſquam credat. Pſalm. CVII.23.

VARIA BESTIARUM GENERA) *Animantium genera marinorum.* Ait Plinius IX. 2. quicquid naſcatur in parte naturæ ulla, & in mari eſſe, præterque, multa quæ nuſquam alibi. Addit complura in iis majora eſſe terreſtribus. Cauſam evidentem, humoris luxuriam.

ET OMNIUM PECORUM) Non eſt in Græco: ſed in præcedenti comprehenditur.

ET CREATURA BELLUARUM) κτίσις κητῶν, ut eſt in Sixtina. In aliis codicibus male κτίσις. Bene vertit, belluarum: nam & Oceanum hinc belluoſum dixit Horatius.

Verſ. 28. PROPTER IPSUM CONFIRMATUS EST ITINERIS FINIS) Legit: δι' αὐτὸν εὐοδοῖ τὸ τέλος αὐτοῦ, ut eſt in quibuſdam codicibus; ſed melior videtur lectio altera: δι' αὐτὸν εὐοδοῖ ἄγγελος αὐτοῦ: *Per ipſum* (mare, nam ἄβυσσος Græcis tam maſculinum eſt, quam femininum) *properum iter facit nuntius ejus*: id eſt, navis. εὐοδοῦν ſive εὐοδοῦσθαι modo tranſitivum eſt, modo neutrum, ut hic.

ET IN SERMONE EJUS COMPOSITA SUNT OMNIA) Legit, ut habemus in Græcis: καὶ ἐν λόγῳ αὐτοῦ σύγκειται τὰ πάντα. *Et ad imperium ejus* (maris) *omnia confunduntur*. Mergitur navis, merces, nautæ, vectores. Imperium hic mari tribuit, κατὰ προσωποποιΐαν, ut modo verſ. 25.

Conf. *Pſ.* CIV.26. *Iob.* XXXIIX.8.10. Orpheus apud Clem. Alex. *cœli*, inquit, *& inferni & maris terræque Dominus eſt Deus.* Sophocles, *unus revera*, inquit, *unus eſt Deus, qui cœlum fabricavit, & terram longam marisque truces tumores.* Virgilius l. IV. Georg. ita canit: ipſum

——— *ire per omnes*

Terrasque tractusq; maris cœlumq; profundum.

Plura de agnitione Dei per opera divina diximus T. II. in Auguſt. Conf. tract. *de natural. & revel. Dei not.* Tom. II. in A. Conf. *de operibus* vero divinis in *ſpecie* circa Hexaemeron creationis *T.* III. *Syſtem. Theol.* ut & *commentar. in Geneſ. ad cap.* I.

Verſ. 29.

MULTA DICEMUS, ET DEFICIEMUS IN VERBIS) Id eſt: *ut multa dicamus* de Dei operibus, *tamen nos verba deficiunt.* Supra XLII.18.

CONSUMMATIO AUTEM SERMONUM) Hæc ſumma eſt dictorum & dicendorum.

IPSE EST IN OMNIBUS) Legitur in Græco: αὐτός ἐστι τὸ πᾶν: ſed legendum: αὐτοῦ ἐστι τὸ πᾶν: *Ipſius eſt hoc univerſum.* Nulla eſt pars aut particula quam non ille fecerit, aut gubernet.

Cur non retinetur lectio Græca, quod Deus τὸ πᾶν ſit, quæ ab omnibus hactenus probata! Quomodo autem Deus τὸ πᾶν ſit, libro de divin. nominibus *Dionyſio* adſcripto c. I. explicatur: *Deus eſt omne principium, omnis finis, vita omnis, omnis immortalitas, omnis ſapientia, omnis ordo, omnis concentus, omnis vis, omnis conſervatio, omnis firmitas, omnis diſtributio, omnis intelligentia, ratio, ſenſus, habitus; Omnis ſtatus & motus, omnis connexio, omnis temperies, omnis amicitia, omnis convententia, omnis diviſio, omnis terminus, cæteraque omnia.* Eſt autem Deus τὸ πᾶν vel omnia non *formaliter*, ſed *cauſaliter*, *notionaliter*, *eminenter* & ceſſantibus creaturis omnibus viſibilibus & ratione carentibus. Electis erit Deus *omnia in omnibus* modo nobis incomprehenſibili 1. Cor. XV.28. Huc pertinet illud *S. Bernhardi* l. V. de Conſid. c. 11. *Quid eſt Deus? Quod ad univerſum ſpectas, finis: Quod ad electionem, ſalus. Quod ad ſe, ipſe novit. Quid eſt Deus? voluntas omnipotens, benevolentiſſima virtus, lumen æternũ, incommutabilis ratio, ſumma beatitudo. Creans mentem ad ſe participandum, vivificans, ad ſentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad ſecuritatem.* Nec latuit hoc Philoſophos. Inde *Mercurius Triſmegiſtus* l. V. Pæmandri, *ut veritatem*, inquit, *fateamur liquidam, Deum eſſe CVNCTA fatebimur.* Et probat *Eugubinus* l. III. de perenn. Philoſ. cap. 8. à priſcis Philoſophis Deum τὸ πᾶν *VNIVERSVM vocatum eſſe.* Quod etiam in Oraculo illo notiſſimo, cujus Plutarchus meminit in libr. de oracul. Defect. *Magnus Pan mortuus eſt.* Intelligunt non pauci, *Chriſtum Magnum illum Deum deſignatum fuiſſe.* cenſentes. Uti *Orpheus*,

Pana voco magnum, qui totum continet orbem.

Conf. *Giraldus* de Diis Gentium Synt. 75. Natal. Comes. lib. V. Mythol. c. 6.

Deus τὸ πᾶν.

Verſ. 30.

Digitized by Google

Verſ. 30. GLORIFICANTES AD QUID VALEBIMUS?] *Si celebrare eum velimus, in quo poterimus?* Digne ſcilicet. Ratio hujus interrogationis, quæ negandi vim habet ſequitur.

IPSE ENIM OMNIPOTENS SUPER OMNIA OPERA SUA] Nos nihil niſi opera ipſius videmus: at ea longe infra ipſum ſunt. Quomodo ergo digne eum laudemus?

V. 32. GLORIFICANTES DOMINUM QUANTUMCUMQUE POTUERITIS) In Græco: *Celebrantes attollite Dominum quantum poteritis.*

SUPERVALEBIT ENIM ADHUC) *Attamen ſuperior erit.* Omnibus nempe laudibus veſtris. Sic ὑπερέχειν ſumitur & Gen. XLI. 40.

ET ADMIRABILIS MAGNIFICENTIA EJUS) Non eſt hoc in Græco, nec id quod ſequitur comma.

Verſ. 34. EXALTANTES EUM REPLEMINI VIRTUTE) In Græco: πληθύνατε ἐν ἰσχύϊ, id eſt, omnes vires veſtras colligite.

NE LABORETIS) Ne delaſſamini. Sic enim κοπιᾶν ſumitur Matth. XI. 28. XXV. 18 Eſ. XXXIII. 24. & alibi.

NON ENIM COMPREHENDETIS) οὐ γὰρ μὴ ἐφίκησθε. *Non tamen aſſequemini.*

Verſ. 35. QUIS VIDEBIT EUM, ET ENARRABIT?) *Quis eum vidit, ut ediſſerat?* καὶ pro *ut*. Vide Joh. I. 18. V. 37. VI. 46.

ET QUIS MAGNIFICABIT EUM SICUT EST AB INITIO?) *Ab initio* addidit interpres. Senſus eſt: *Quis eum laudabit quantus eſt?*

Verſ. 36. MULTA ABSCONDITA SUNT MAJORA HIS) His quæ diximus; nam de Angelis nihil egit.

PAUCA ENIM VIDIMUS OPERUM EJUS) Multa quæ in viſceribus terræ & maris, & in aere, & in æthere ſunt, nos latent: quanto magis illa in ſummo cœlo?

Verſ. 37. OMNIA AUTEM DOMINUS FECIT) Quæ uſquam ſunt: Spectabilia & inaſpicua.

ET PIE AGENTIBUS DEDIT SAPIENTIAM) Nempe quanta ipſis ſufficit.

Quo de *S. Cyprian.* l. de operib. cardinal. *Quicquid audiri vel videri vel ſciri poteſt, non convenit Majeſtati: hebes eſt in hac conſideratione omnis acies ſenſuum & caligat aſpectus.* Gregor. Nazianz. Orat. XLIX. *Certe hoc eſt Deus, quod cum dicitur, non poteſt dici, cum æſtimatur, non poteſt æſtimari, cum definitur, ipſa definitione creſcit, quem omnia neſciunt, & metuendo ſciunt.*

PARS SECVNDA LIBRI

Παραδειγματική

EXEMPLA VIRTUTUM ET OFFICIORUM DEBITORUM EXHIBENS,

Vel

ELOGIA SAPIENTUM PRÆCIPUORUM.

CAPUT XLIV.

Laudantur primum generatim pij Reges & Prophetæ, aliique prudentes & præſtantes viri, per quos Deus res magnas & ſalutares geſſit. Deinde in ſpecie celebrantur Henoch, Noa, Abraham, Iſaac & Iacob.

Verſ. 1.

ABSOLUTIS Præceptis, & operum Dei explicatione, alium ſcriptor hic ſermonem ingreditur. Solebant in Templo & ad Templi exemplum in Synagogis commemorationes fieri virorum excellentium, quas εὐλογίας dixit hic noſter aliquoties. Earum hic tradit formulam, plenam Hebraicæ eloquentiæ. In Græco inſcriptio eſt: ΠΑΤΕΡΩΝ ΥΜΝΟΣ.

Verſ. 2.

MVLTAM GLORIAM FECIT DONINVS] ἔκτισεν eſt in Græco. Sed rectius legas, ἐκτίσατο: ſequitur enim in Græco, quod in Latino abeſt, ἐν αὐτοῖς. Magnam laudem ſibi Deus per eos paravit.

MAGNIFICENTIA SVA) Id eſt, *per potentiam ſuam.*

A SÆCVLO) Id eſt, jam olim.

Verſ. 3.

DOMINANTES IN POTESTATIBUS SUIS) *In regnis ſuis.* Sunt ſcilicet inter illos; nam claſſes quaſdam conſtituit eorum de quibus acturus eſt.

HOMINES MAGNI VIRTUTE) *Celebres ob pollentiam.* Ita enim in Græcis.

ET PRUDENTIA SUA PRÆDITI] *Qui pro prudentia ſua ceperunt conſilia.* Nam participiis, præſentibus & præteritis, promiſcue utitur pro aoriſtis.

NUNTIANTES IN PROPHETIS DIGNITATEM PROPHETARUM] In Græco: *Qui per prophetias annunciarunt*: nempe futura.

Verſ. 4.

ET IMPERANTES IN PRÆSENTI POPULO, ET VIRTUTE PRUDENTIÆ POPULIS SANCTISSIMA VERBA) *Qui praivere populo conſilio, & ea prudentia qua decet populi doctores.* ספר, γραμματεύς, doctor populi: ejus munus γραμματεία. Sequitur in Græco: σοφοὶ λόγοι ἐν παιδείᾳ αὐτῶν. Ubi eſt Hebraica conſtructio, pro eo quod diceres: *In quorum doctrina* (id eſt, cum populum inſtituerant) *erant ſermones ſapientes.*

Verſ. 5.

IN PERITIA SUA) Hoc pertinet ad membrum præcedens, ut jam vidimus.

REQUIRENTES MODOS MUSICOS] Fuere inter eos etiam *qui nova carmina excogitarunt.*

ET NARRANTES CARMINA SCRIPTURARUM] *Et qui ſcripto ſententias explicuere.*

Verſ. 6.

HOMINES DIVITES IN VIRTUTE] Quidam eorum *divites facultatibus donati*, à Deo ſcilicet. ἰσχὺν pro facultatibus habuimus & ſupra XIV. 13. XXVIII. 11. & alibi ſæpe.

PACIFICANTES IN DOMIBUS SUIS] *Domi ſuæ proſpere agentes.* Hoc ſenſu εἰρηνεύειν habuimus & ſupra XLI. 1. ἐν ταῖς κατοικίαις, rectior hæc lectio quam altera, ἐν ταῖς παροικίαις.

Verſ. 7. OMNES ISTI IN GENERATIONIBUS GENTIS SUÆ GLORIAM ADEPTI SUNT]. In Græco tantum eſt, ἐν γενεαῖς, id eſt, ſuis temporibus.

ET IN DIEBUS SUIS HABENTUR IN LAUDIBUS] *Et in diebus ſuis laudem*: nempe adepti ſunt.

Verſ. 8. QUI DE ILLIS NATI SUNT RELIQUERUNT NOMEN NARRANDI LAUDES EORUM) In Græco: *Sunt inter eos qui reliquere nomen ad celebrandas laudes ſuas.* Nomen hic ſtirpem ſignificat, ut Deuteron. XXV. 7. Convenit hoc cum Græca ſententia:

Τίς πατέρ' αἰνήσει, εἰ μὴ εὐδαίμονες υἱοί;

Verſ. 9. ET SUNT QUORUM NON EST MEMORIA] Id eſt, quorum ſtirps defecit, juſtis Dei judiciis, ſecundum legis minas.

PERIERUNT QUASI QUI NON FUERINT] ὡς οὐχ ὑπάρξαντες. Id enim rectius quam ὑπάρχοντες, quod nonnulli codices habent.

Verſ. 10. SED ILLI] Qui ſtirpem diuturnam reliquere. ἀλλ' οὗτοι legendum, non ἀλλ' ἢ.

Verſ. 11. VIRI MISERICORDIÆ SUNT) Id eſt, conſecuti ſunt Dei favorem.

QUORUM PIETATES NON DEFUERUNT) *Quorum benefacta* (id enim δικαιοσύναι) *in oblivionem non venerunt*: apud Deum ſcilicet.

V. 12. CUM SEMINE EORUM PERMANENT BONA: HÆREDITAS SANCTA NEPOTES EORUM, ET IN TESTAMENTIS STETIT SEMEN EORUM) In Græco: *cum ſemine eorum permanet* etiam *bona* (id eſt, opima) *hæreditas. Poſteri eorum in Teſtamentis* ſcribuntur, non extranei hæredes. Catullus:

Hæres divitiis qui tandem inventus avitis
Nomen teſtatas intulit in tabulas.

Verſ. 13. ET FILII EORUM PROPTER ILLOS USQUE IN ÆTERNUM MANENT) Id eſt, diu admodum. Interpres hic ſecutus eſt meliorem lectionem, quæ eſt in Sixtina: ἔγκειται τέκνα αὐτῶν, καὶ τέκνα αὐτῶν δι' αὐτοὺς ἕως αἰῶνος μενεῖ. Sic enim diſtinguendum.

SEMEN EORUM ET GLORIA EORUM NON DERELINQUETUR) *Non delebitur*, Ita in Græco.

Verſ. 14. CORPORA IPSORUM IN PACE SEPULTA SUNT) Id eſt, domo proſpera.

ET NOMEN EORUM VIVIT IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM) Stirps manet per ſæcula.

RECTE *Chryſoſt.* apud Stob. Serm. XIII. πᾶσι τὸ καλὸν ὁμοίως ἀξιέπαινον: *Bonum ex æquo ortum laudatione dignum:* & Nazianz. *optimorum maxime memores eſſe debemus, quorũ vel ſola recordatio ſancta mihi, & utilis eſt. Sanctorũ memoria, S. Antonio* apud Athan.

Athan. in vita ejus dicente, *eſt ad virtutem via & ſanctitatis ſtimulus.* *Iſidorus* Hiſpalenſis II. Sent. c. 2. *Si ad boni incitamentum*, inquit, *divina, quibus admonemur præcepta Dei eſſent, pro lege nobis ſanctorum exempla ſufficerent.*

Verſ. 15. SAPIENTIAM IPSORUM NARRANT POPULI] *Narrabunt populi*: etiam poſthac.

ET LAUDEM EORUM NUNCIET ECCLESIA] *Differet multitudo.* Videtur enim ſcriptum fuiſſe ἐξαγγελεῖ.

S. Baſilius Epiſt. I. ad Gregor. Nazianz. *Beatorum*, inquit, *virorum vitæ literis traditæ velut imagines quædam vivæ divinæ Reſpublicæ ad bonorum operum imitationem propoſitæ ſunt.* Et poſtea. *Quemadmodum pictores cum imaginem ex imagine pingunt, frequenter ad exemplar reſpicientes, lineamenta inde ad ſuum opificium transferre contendunt; Sic oportet eum, qui ſtudet ſeipſum omnibus virtutis partibus perfectum efficere, ad ſanctorum hominum vitas velut ad ſtatuas mobiles & actuoſas oculos intendere, atque illorum bona per imitationem ſua facere.* Pulchre *Origenes* libr. I. in Job. *Sicut cœli luminaria ac ſidera cunctis indeſinenter, quæ ſub cœlo ſunt fulgent; ſic & Sanctorum virtutis inſignia, atque beatiſſimi eorum agones omnibus in perpetuum ſingulariter lucent, omnibus in æternum bonorum formam tribuunt, omnibus ſub ſole probitatis exemplū oſtendunt.*

Exempla Sanctorum.

Verſ. 16.

ENOCH PLACUIT DEO] Gen. V. 24.

ET TRANSLATUS EST IN PARADISUM] In locum felicem nobis incognitum. Sed hoc *in paradiſum* interpres de ſuo addidit, quomodo & Arabs interpres ad Hebræos XI. 5. Vide quæ ad Geneſin diximus.

UT DET GENTIBUS POENITENTIAM] In Græco eſt: *exemplum pœnitentiæ ætatibus*: id eſt, temporibus ſuis. Nam qui flagitioſe vivebant eo ſæculo, cum intelligerent translatum alio Enochum, ob pietatem, eo ipſo monebantur, ut vitam corrigerent, ſi Deo placere vellent.

De translatione Enochi.

Quod *per fidem* (in Chriſtum, ceu ſemen mulieris promiſſum) placuerit Deo Enoch, Apoſtolus docet *Ebr.* XI. 5. quo de diximus tract. *de fide antidiluvianorum* & in *Comment. in Gen. ad c.* V. ubi etiam de *translatione*, ejuſque *termino* pluribus actum. Qui certe non eſt locus incognitus: ſed *paradiſus cœleſtis, quo & Elias translatus eſt*, in quem etiam latro cum Chriſto crucifixus, at converſus penetravit cum ipſo Chriſto *Luc.* XXIII. Facta autem translatio dicitur, *ut generationibus exemplum eſſet pœnitentiæ*, h. e. ut homines inde exemplum caperent vitam emendandi, & ſancte vivendi. Ad pœnitentiam autem cumprimis opus eſt *fide*, ſine qua impoſſibile eſt Deo placere. *Ebr.* XI. 6.

De loco, ubi degat.

Alienum ergo eſt, quod hic ingerit *Tirinus*, raptum eſſe Enochum *ut prædicet gentibus ſub finem mundi pœnitentiam*, quæ etiam Gloſſa eſt *Menochii* & *Cornelij à Lap.* quum de ejus reditu in terras neque hic neque uſpiam alias in codice Biblico verbum ullum habeatur. Nugas Cornel. à Lapid. & aliorum Papiſtarum, quod Paradiſus, in quem translatus Enoch (quanquam in Græco textu *Paradiſus* nominatus non ſit) *terreſtris paradiſus* ſit, in *quo Adam vixit, quodque rediturus ſit olim Enoch, ut pro Chriſto pugnet ac mortem obeat*, alibi diſcuſſimus. (Vid. *Comment. in Geneſ. loc. cit.*) nec audet Cornelius cum Sixto Senenſi dicere, imo eum in eo exorbitare fatetur, quod *hoc de fide certum ſit*, & agnoſcit *S. Ambroſium* de Paradiſ. c. 3. *S. Hieronym.* in c. IX. Am. *Gregorium M.* homil. XXIX. in Evangel. ut & *Dorotheum* in Synopſi, & *Alcimum Avitum* l. IV. de diluv. c. 6. ac *Procopium Gazæum* in Gen. II. Paradiſum non *terrenum*, ſed *cœleſtem* intelligere, in quem receptus Enoch fuerit: quem in eo *typum Chriſti* conſtituunt S. Patres, & Aſcenſionis ejus in cœlum. *Henoch*, inquit *S. Ambroſ.* l. III. in Lucam, *nomen manifeſtum eſt pietatis Dominicæ, & divinitatis indicium, eo quod nec mortem ſenſerit Dominus, & ad cœlum remeaverit, cujus generis auctor raptus ad cœlum eſt.* Pererius Jeſuita l. III. in Geneſ. Diſp. de Paradiſ. q. 5. & libr. VII. Diſp. de Enoch q. 7. *Enochum in Paradiſo terreno eſſe* habet pro *commento Iudaico*, quod hic non habeatur in Græco vox *Paradiſi*; & *Chryſoſt.* hom. XXI. in Gen. ut & *Auguſtin.* l. IX. de grat. cont. Pelag. & Cæleſt. *incertum eſſe & ignorari, quo Enoch translatus ſit*, affirment, *quia Paradiſus ſaltim uſq; ad diluvium duravit*, quod Cornelius à Lapide etiam agnoſcit, nimirum *inundatum & ſublatum videri Paradiſum per diluvium*, unde neſcit, *quid de ſede Enochi moderna ſtatuere debeat*: nam hic aut aliquam partem paradiſi *intactam à diluvio* putat, aut *paradiſum cataclyſmo obrutum aquis mox ſubſidentibus rurſus emerſiſſe.* Ubi vero interea Enochum relinquit? Num forte à curru raptus, ut Elias, per aerem traductus? in aerem certe, tempore diluvij ſublatum putat: forte dicturus, *ibi per miraculum pependiſſe* nempe *inter incolas lunæ* quos *Xenophanes* apud Ciceronem l. IV. Quæſt. Acad. *Pythagorei* nonnulli apud Plutarch. l. II. de placit. Phil. cap. 30. & *Kepplerus* Mathematicus Cæſareus commēti ſunt, vixiſſe cenſendus ſit, ut mendacium mendacio tegatur, ne perpluat. In Comm. in Gen. cap. V. ait, *Enochum nunc agere in loco aliquo amœno, quem Deus illi ſive in aere, ſive in terra pararit*: At hic loci, *hominis*, inquit, *terreni locus eſt terra, non aer: in terra autem Henocho jam in gratiam per raptum confirmato & æternitatis candidato congruentior non erat locus quam paradiſus*, ſed ſatis nugarum!

Verſ. 17.

NOE INVENTUS EST PERFECTUS JUSTUS) *Integer ac bonus.* Gen. VI. 9.

ET IN TEMPORE IRACUNDIÆ FACTUS EST RECONCILIATIO] *Pretium.* Nam ſicut qui pretium accipit rem ſuam ob id dimittit; ſic Deus ob Noæ pietatem ac preces, iram omnem in domum ejus remiſit.

Verſ. 18.

IDEO DIMISSUM EST RELIQUUM TERRÆ, CUM FACTUM EST DILUVIUM. TESTAMENTA SÆCULI POSITA SUNT APUD ILLUM] Ex Græca locutione Hebræa bene explicata ſic vertas: *Ideo facto diluvio fœdus perpetuum cum ipſo conſtitutum eſt.* *qui* in ſequenti membro valet *cum* in præcedente, & activum plurale ſine perſona pro paſſivo ſingulari.

NE DELERI POSSET DILUVIO OMMIS CARO] *Non fore ut poſt id humanum genus diluvio periret.* Agit enim de fœdere, quod commemoratur Gen. IX. 11.

Quomodo Noah perfectus dicatur & juſtus, & ἀντάλλαγος.

Perfectus Noa dicitur, id eſt, *vere & ſincere pius*, ſine hypocriſi, & *juſtus*, per *fidem* nempe in Chriſtum, qui eſt juſtitia noſtra. *Ier.* XXIII. 6. *Ebr.* XI. 7. ἀντάλλαγμα dicitur factus, quod eſt *Cornelio à Lapide* interprete ἀντάλλαγος *commutatus, permutatus, ſuccedaneus, ſuppoſititius*, quia pro impiis ſui ſeculi hortus diluvio pereuntibus fuit ſuppoſitus & ſubſtitutus ad ſervandum ſemen & propaginem ſacram, vel ut ſimplicius *Tirinus*, *Deo eſt reconciliatus, invenit gratiam apud Deum.* Non ergo Latina interpretatio probanda, nedum explicatio ejuſdem Menochij Jeſuitæ, quod hominum genus, iratum Deum placando, velut placando reconciliarit. Recte autem hic typum Chriſti conſtituunt: Unde *Hugo ideo*, inquit, *id eſt merito paſſionis Chriſti (qui tempore factus eſt iracundiæ reconciliator humani generis ad Deum Patrem, pacificans per ſanguinem crucis ſuæ ſive quæ in terris ſunt, ſive quæ in cœlis) dimiſſum eſt reliquum terræ*, id eſt, *ſalvatum eſt genus humanum, cum factum eſt diluvium ſc. ſanguinis & aquæ de latere Chriſti manantis.*

Verſ. 20. ABRAHAM ETIAM PATER MULTITUDINIS GENTIUM] Explicat ἐτυμολογίας nominis,

Digitized by Google

minis. Eſt enim אברהם contracte dictum pro אב רב הם ut videre eſt Gen.XVII.5.

ET NON EST INVENTUS SIMILIS ILLI IN GLORIA] Ut qui pater fuerit tot regum.

QUI CONSERVAVIT LEGEM EXCELSI] Præcepta quæ ei Deus dedit de migranda patria, circumcidendo ſe & liberis; de immolando filio.

Ambroſ. in Pſ.CXIIX. & libr.de Abraham. *Abraham propter fidem ſeminarium poſteritatis ſuæ toto orbe diffudit, Abraham Pater fidei, Princeps familia, gentium, & generationis Domini, Pater electionis, piæ confeſſionis per juſtitiam fidei factus mundi hæres fortiſſimus, ac patientiſſimus, fons devotionis, & fidei, virtutum omnium exemplar. Teſtamentum* hic nonnulli triplex obſervant, utpote *Gen.*XV.18. c.XVII. & c.XXII.18. deſcriptum. Sed fœdus & teſtamentum Dei *unicum* proprie eſt, cum Abrahamo initum, *Gen.*XV.18. cujus *confirmatio* per *circumciſionis ſacramentum* c.XVII. facta, nec non per *divinum juramentum* poſt tentationem Abrahami corroborata c.XXII. & horum omnium hic mentio fit v.20.21.22.

Verſ.Eodem. ET FUIT IN TESTAMENTO CUM ILLO] Id eſt, fuit Dei fœderatus. Gen.XVII.7.21. XXII.16.

Verſ.21. IN CARNE EJUS STARE FECIT TESTAMENTUM] Id eſt, circumciſionem, quæ eximie ברית dicitur Hebræis, ob dicta Dei Gen.XVII.10.

ET IN TENTATIONE INVENTUS EST FIDELIS] In multis quidem tentamentis apparuit Deo fidus: ſed hic præcipue poſtremum illud tangitur de filio immolando.

Verſ.22. IDEO JUREJURANDO DEDIT ILLI GLORIAM IN GENTE SUA] In Græco: *Iurato affirmavit ei ſe* per ſemen ejus *benefacturum etiam aliis gentibus.* Vide quæ dicta ad Gen.XVIII.18. ἔστη hic & infra 24. eſt יקים, *firmavit.*

CRESCERE ILLUM QUASI TERRÆ CUMULUM] *Multiplicaturum ipſum* in ſobole, *quantus eſt pulvis terræ*, Gen XXII.17.

Verſ.23. ET UT STELLAS EXALTARE SEMEN EJUS] Exaltaturum ſe. Vide jam indicatum Geneſeos locum.

ET HÆREDITARE ILLOS A MARI USQUE AD MARE] Poſſeſſionem ſe ipſius poſteris daturum à mari ad mare: id eſt, ab Aſphaltite ad mare Syriacum, qui termini terræ promiſſæ ab Oriente in Occidentem. Vide Gen.XIII.14.15.

ET A FLUMINE) Flumen cum ſimpliciter dicitur, intelligitur Euphrates. Impletum hoc per Davidem.

USQUE AD TERMINOS TERRÆ) Cultæ ſcilicet, id eſt, ad deſerta uſque Arabum ſola.

De hac fidelitate Abrahæ Nazianz. Orat. XLI. *Venerandus Abraham Patriarcha ille, illud clarum & auguſtum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, ſacerdotij perfectio, qui voluntarium Deo ſacrificium offert, unigenitum nimirum ſuum, atque ex promiſſione acceptum.* Conf. *Ebr.*XI.17. *Rom.*IV.18.

Verſ.24. ET IN ISAAC EODEM MODO FECIT PROPTER ABRAHAMUM PATREM EJUS) *Cum Iſaac pariter firmavit*; nempe id quod ſequitur.

Verſ. 25. BENEDICTIONEM OMNIUM GENTIUM DEDIT ILLI DOMINUS, ET TESTAMENTUM CONFIRMAVIT SUPER CAPUT JACOB) Aliter in Græco: *Benedictionem omnium hominum & fœdus.* ἐν διὰ ἐνῶ, fœdus in quo comprehendebatur Deum per poſteritatem Iſaaci etiam aliis populis facturum bene. Vide Gen.XXVI.2.3.4.5. Ubi & cauſa additur jam ab hoc ſcriptore expreſſa, nempe factum hoc Abrahami cauſa. Sequitur deinde in Græco: καὶ κατέπαυσεν ἐπὶ κεφαλὴν Ἰακώβ: *quod fœdus deinde requievit*, id eſt, manſit *ſuper caput Iacobi*: id eſt, penes ipſum ejuſque poſteros, non penes Idumæos. Significanter autem dixit, *ſuper caput Iacobi*, quia Iſaacus divino inſtinctu hoc jus in Jacobum translaturus capiti ejus paternas manus impoſuit. Ita enim mos erat bene precandi liberis, ut apparet Geneſ.XLVIII.14.

Confer Hiſtoriam *Iſaaci* in *Commentar. noſtro in Geneſin.*

Verſ. 26. AGNOVIT EUM IN BENEDICTIONIBUS SUIS) Jacobum agnovit hæredem Iſaaci in magnificis illis promiſſis.

ET DEDIT ILLI HÆREDITATEM) Poſſidendam terram dedit ipſi: id eſt ſtirpi ejus.

ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBUBUS DUODECIM) Et diviſit illi partes ſecundum duodecim tribus quas partitus eſt: id eſt, in quas diſtribuit Jacobi poſteritatem.

Verſ.27. ET CONSERVAVIT ILLI HOMINES MISERICORDIÆ INVENIENTES GRATIAM IN OCULIS OMNIS CARNIS) In Græco eſt ſingularis numerus. *Et eduxit ex illo* (id eſt, ex ipſo gigni fecit) *hominem favorabilem*, (nempe apud ipſum Deum) *& qui apud omnes homines fuit gratioſus.* Deſignatur his verbis Joſephus Deo dilectus, & Pharaoni totique Ægypto. Nulli melius hæc deſignatio convenit: neque par fuit in hac recenſione virum tantum omitti. Quare non ſequar Græca exemplaria, quæ hæc cum ſequentibus connectunt, & ad Moſem referunt. Multo enim credibilius eſt in eo quod ſequitur duas literas mutatas in Græcis, quæ ex nominativo (qualem legit Latinus interpres) accuſativum fecere; nempe quia ſenſum putarunt cũ prioribus eſſe continuũ.

Vid. *Gen.* c.XXVII. c.XXIIX.13. c.XXXII.28. *Ebr.*XI. & quæ de his in *Commentario* prædicto diximus. Suſpicionem Grotij de *mutatione Græci Codicis* ſuo loco relinquimus, quia non in libro Canonico, ſed *Apocrypho*, quod utpote minime divinum facile mutationem pati potuit, verſamur.

CAPUT XLV.

Elogium Moſis, Aaronis, & Phineæ.

Verſ.1.

DILECTUS DEO ET HOMINIBUS MOSES) Jam dixi cur ea lectio quam hic interpres ſecutus eſt, ἠγαπημένος & Μωσῆς, non ἠγαπημένον & Μωσῆν, mihi placeat. Cum Moſe Deus egit familiarius, quam cum ullo ante homine. Idem Moſes apud Regem, regis filiam, populumque Ægypti diu gratioſus, poſtea apud Madianitas, deinde apud pios Iſraelitas.

CUJUS MEMORIA IN BENEDICTIONE EST) Manebit ſemper in ſolennibus Synagogæ εὐλογίαις, ſic & infra XLIX.12.

Verſ. 2. SIMILEM ILLUM FECIT IN GLORIA SANCTORUM) Gloriæ Sanctorum: id eſt, Angelorum, quos Sanctos appellat Daniel IV.14. Qualia Deus olim per Angelos exſecutus fuerat, talia fuit per Moſem exſecutus.

ET MAGNIFICAVIT EUM IN TIMORE INIMICORUM) Timentibus inimicis, Ægyptiis, Amalecitis, Madianitis, Amorræis.

ET IN VERBIS SUIS MONSTRA PLACAVIT) κατέπαυσε, fecit ceſſare, nempe magicas artes.

Verſ.3. GLORIFICAVIT ILLUM) Deus.

IN CONSPECTU REGUM) Pharaonis, Agagi, Ogi, Seonis.

ET JUSSIT ILLI CORAM POPULO SUO] ἐνετείλατο αὐτῷ πρὸς λαὸν αὐτοῦ. *Mandata ei dedit ad populum ſuum.*

ET OSTENDIT ILLI GLORIAM SUAM) ἔδειξεν αὐτῷ τῆς δόξης αὐτοῦ, nempe τι. Oſtendit ei Majeſtatis ſuæ particulam aliquam. Exod.XXIV.22.

Verſ.4. IN FIDE ET LENITATE IPSIUS SANCTUM FECIT ILLUM] Videtur legiſſe αὐτὸν ἡγίασεν, pro quo in Sixtina, una litera mutata, αὐτοῦ ἡγίασεν. In aliis, αὐτοῦ ἡγίασεν αὐτόν. Fecit eum ſanctum fide & lenitate. Num.XII.3.7.

ET ELEGIT EUM EX OMNI CARNE) Ducem populi ſui, legis dictatorem.

ET INDUXIT ILLUM IN NUBEM) Exod.XX.21. c.XXIV.18.

Verſ. 6. DEDIT ILLI CORAM PRÆCEPTA) Exod.XX.22. XXXIV.11.28.

ET LEGEM VITÆ) In Græco: *Legem vitæ.* καὶ προθέσεως, legem quæ vitæ longæ ac felicis promiſſa habebat.

AC DISCIPLINÆ) *Et ſcientiæ*: quia homines ſapientes reddit.

DOCERE JACOB TESTAMENTUM SUUM) *Fœdus ſuum.* Legit διδάξαι, ut eſt in Sixtina, non [illegible]

ET JUDICIA SUA ISRAEL) Præcepta judiciorum.

DE Moſe in *Præfat. dedicatoria*, & *Pro*[illegible] *nis commentarij in Geneſin* egimus. [illegible]

Aaronem ita celebrat *Gregor. Nazianz.* Orat. VI. *Quis legiſlatorum illuſtriſſimus? Moſes. Quis Sacerdotum ſanctiſſimus? Aaron. Non minus pietate, quam corporibus fratres. Vel potius ille quidam Pharaonis Deus, & Iſraelitarum Antiſtes & legiſlator, & nubem ingrediens & divinorum myſteriorum ſpectator, & præſul, & tabernaculi illius vivus fabricator, quod à Deo, non homine conſtructum eſt: ambo autem æque ſacerdotes* (quod dextre intelligendum) *ambo Ægyptum vexantes, mare ſcindentes, Iſraelem trajicientes, hoſtes demergentes, panem ſuperne trahentes, aquam hominum fidem ſuperantem in deſerto partim profundentes, partim edulcantes. Ambo per ſanctam manuum extenſionem, ſublimiориſque myſterij figuram, Amalecitas opprimentes, ambo ad promiſſam terram duces via ſe præbentes & properantes.*

Verſ. 7.

EXCELSUM FECIT AARON] Summo Sacerdotio fulgentem.

FRATREM EJUS ET SIMILEM SIBI DE TRIBU LEVI.] in Græco: *Sanctum ipſi ſimilem* (id eſt, ſanctimonia ſimilem Moſi) *fratrem ipſius ex tribu Levi*.

Verſ. 8. ET STATUIT EI TESTAMENTUM ÆTERNUM] *Fœdus æternum cum ipſo pepigit*: nempe ſacerdotium legale, quamdiu manſurum erat, manſurum in ipſius poſteritate, quod explicatur infra 19.

ET BEATIFICAVIT ILLUM IN GLORIA] *Ornatu magnifico*, de quo vid. Exod. XXXIX.

V. 9. ET CIRCUMCINXIT EUM ZONA GLORIÆ, ET CORONAVIT EUM IN VASIS VIRTUTIS) *Induit eum perfectiſſima magnificentia, ut eum conſtitueret inter vaſa opulenta*. Inter vaſa templi ſcilicet. ἰσχὺν eſſe divitias ſæpe jam diximus.

Verſ. 10. CIRCUMPEDES ET FEMORALIA ET HUMERALE POSUIT EI] Quod generaliter dixerat συντελείας καυχήματος, id jam in ſua membra digerit, nominans poderem (quem hic *circumpedes* vertit, quia ad pedes uſque pertingebat) femoralia & epomidem. Vide dictum Exodi locum.

ET CINXIT ILLUM TINTINNABULIS AUREIS PLURIMIS IN GYRO] In Græco amplius eſt: *& cinxit illum malis punicis*: deinde ſequitur *tintinnabulis*.

IN MEMORIAM FILIIS GENTIS SUÆ] Nempe ut illo ſono admoniti adventantem ſacerdotem reverenter exciperent.

Verſ. 12. STOLAM SANCTAM AURO, HYACINTHO, ET PURPURA) Ornatum ſanctum: nam στολὴ generale eſt. Intelligitur hoc loco, τὸ λογεῖον, ut vocatur in Exodo, & ſtatim explicabitur.

OPUS TEXTILE VIRI SAPIENTIS] Factum à perito artifice.

JUDICIO ET VERITATE PRÆDITI) In Græco Sixtino: λογείῳ κρίσεως, δήλοις ἀληθείας. Nomen illud λογεῖον κρίσεως, pro Hebræo חשן, habes in Græco Exodi, inde datum quod reſponſa omnia, obſervanda, ſicut ſententiæ judicum obſervari ſolent, inde ederentur. Idem λογεῖον vocatur אורים ותמים: Græce, δήλωσις καὶ ἀλήθεια, vel δῆλα καὶ ἀλήθεια, ubi eſſe ἓν διὰ δυοῖν notavimus ſupra XLV. 12. Ea figura hic commode explicatur verbis illis, δήλοις ἀληθείας. Eſt autem πρόσθεσις vocis λογείῳ. Nam per illud pectorale principibus populi pateſiebat veritas latens.

Verſ. 13. TORTO COCCO OPUS ARTIFICIS) De his & quæ ſequuntur vide dictum Exodi locum.

FIGURATIS) *Sculpturis annuli*, id eſt, ita ſculptis ſicut annuli ſculpi ſolent.

IN LIGATURA AURI) ἐν δέσει χρυσίου: id eſt, *incluſis auro*. Vide Exodi XXXIX 6.7.8.

ET OPERE LAPIDARII] *Opera gemmarij*. Refer ad id quod præceſſit. Magnus artifex gemmas auro incluſerat.

IN MEMORIAM SECUNDUM NUMERUM TRIBUUM ISRAEL) In Græco amplius: εἰς μνημόσυνον ἐν γραφῇ κεκολαμμένῃ κατ' ἀριθμὸν φυλῶν Ἰσραήλ. id eſt; quæ memoriam continebant filiorum Iſrael ordine nominatorum per ſcripturam inſculptam. ספר ſæpe ordinem ſignificat.

Moralia ſignificata ornatus ſacerdot.

Moralia hic ſignificata Gregor. part. 2. Paſtor. c. 3. ita proſequitur: *In ſacerdotis habitu ante omnia aurum fulget, ut in eo intellectus ſapientiæ principaliter emicet: cui hyacinthus, (qui aereo colore reſplendet) adjungitur, ut per omne quod intelligendo penetrat, non ad favores infimos, ſed ad amorem cœleſtium aſſurgat. Purpura permiſcetur, ut Sacerdotale cor, cum ſumma quæ prædicat ſperat, in ſemetipſo ſuggeſtiones vitiorum reprimat, eiſque veluti ex regia poteſtate contradicat. Bis tinctus coccus adjungitur, ut omnia virtutum bona ex charitate decorentur: quæ quia Deum & proximum diligit, quaſi ex duplici tinctura fulgeſcit. Quid verò per byſſum, niſi candens decore munditiæ caſtitas deſignatur. Quæ byſſus torta pulchritudini ſuperhumeralis innectitur, quia tunc caſtimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abſtinentiam caro fatigatur.*

Verſ. 14.

CORONA AUREA SUPER MITRAM EJUS) Supple *erat*. Lamina illa memorata Exodi XXVIII. 36. quam latitudinis duorum digitorum fuiſſe ajunt Hebræi.

EXPRESSA SIGNO SANCTITATIS) ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, puto eſſe nominativum, & ſubaudiri ut ſupra *erat*. Et ſculptura ibi erat ad modum *annuli*, habens nomen *ſanctitatis*. Inſculptum enim erat laminæ ipſi קדש ליהוה.

ET GLORIA HONORIS) In Græco per πρόσθεσιν ad id quod præceſſit, καύχημα τιμῆς, *magnificentia plena honoris*. ſic καύχημα modo habuimus XLV. 9.

OPUS VIRTUTIS] ἔργα ἰσχύος. *Opera* omnia quæ dixi *opulenta*. Sic & σκεύη ἰσχύος habuimus dicto commate 9.

ET DESIDERIA OCULORUM ORNATA) In Græco: *Oblectamenta oculorum arte facta, pulchra*. Laudat & artem & materiam. ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν habemus etiam 1. Reg. XX. 6. Ezech. XXIV. 16. 21. 25. κοσμοῦν pari ſenſu habuimus ſupra XVI. 28. XLII. 22. & alibi.

Verſ. 16. ALIENIGENA ALIQUIS] Alienigena hic intelligitur omnis qui non eſſet de ſtirpe Aaronis. Sic זר ſumitur de iis qui ſacerdotalis generis non erant, Levit. XXII. 10. de iis qui Levitæ non erant Num. I. 51. III. 10. eſt enim τῶν πρός τι.

SED TANTUM FILII EJUS SOLI) Bene vertit πλὴν, quod ſæpe non eſt exceptivum, ſed adverſativum.

Verſ. 17. SACRIFICIA IPSIUS CONSUMTA SUNT IGNE QUOTIDIE) *Tota igne conſumta ſunt quotidie*: idque ſemper *bis*. Mane & veſpere holocauſta offerebantur, quotidie, & ſine intermiſſione. Num. XXVIII. 3. 4. id dicitur עלה תמיד, Exod XXIX. 42. Græce, 9. διὰ ἐνδελεχισμοῦ.

Verſ. 18. COMPLEVIT MOSES MANUS EJUS) Unguento ſcilicet, ut ſequitur. Hiſtoria eſt Ex XXVIII. 41. locutio vero eadem Judith XVII. 5. 12.

Verſ. 19. FACTUM EST ILLI IN TESTAMENTUM ÆTERNUM] *Datum eſt illi fœdere æterno*: miniſtrare ſcilicet, ut ſequitur. Vide ſupra 7.

FUNGI SACERDOTIO, ET HABERE LAUDEM) In Græco: *Miniſtrare ipſi*. Deo, *ſimulque ſacerdotio fungi*. Miniſtrare intellige, parare menſam προθέσεως, candelabrum, atque alia: ſacerdotio fungi, offerre victimas, liba, vinum, ſuffitus.

ET GLORIFICARE POPULUM SUUM IN NOMINE EJUS) εὐλογεῖν τὸν λαὸν, id eſt, bene precari populo, Num. VI. 23. 24.

Verſ. 20. IPSUM ELEGIT AB OMNI VIVENTE) Ex omnibus hominibus.

OFFERRE SACRIFICIUM DEO) κάρπωμα. Ita dicuntur & liborum & victimarum partes quæ igne adolentur. Hebræis אשה. Vide Levit. II. 9. III. 3. 9. 14. VIII. 28. & alibi.

INCENSUM ET BONUM ODOREM) ἓν διὰ δυοῖν, *Suffitum odoriferum*. Exod. XXX. 7. & deinceps.

IN MEMORIAM) In ſignum animi memoris beneficiorum Dei.

PLACARE PRO POPULO] Subaudi & hoc modo: *Et ad placamenta facienda pro populo*. Id convenit ſacris pro peccato & delicto.

Verſ. 21.

ET DEDIT ILLI IN PRÆCEPTIS SUIS POTESTATEM, IN TESTAMENTIS JUDICIORUM) In Græco: *Dedit ipſi præcepta ſua*: Legis tabulas, & libros Moſis cuſtodiendos.

POTESTATEM IN TESTAMENTIS JUDICIORUM DOCERE JACOB TESTIMONIA, ET IN LEGE SUA LUCEM DARE ISRAEL) *Auctoritatem circa edicta judiciaria*: nempe ut populum Jacobi, ſive Iſraelis, *docerent ea quæ Deus teſtatus erat*: & ſic velut facem *ei allucerent ad legem intelligendam*. διαθήκη inter alia etiam edicta ſignificat, ut diximus in Prolegomenis ad Matthæum. Eodem ſenſu διαθήκη κρίματος habuimus ſupra XXXVIII. 43. μαρτύρια idem quod præcepta legis, quia

quia Dei voluntatem teſtantur. Exod. XXV. 16. 21. Sacerdotum præcipue erat legem explicare populo, Malach. II. 7.

Verſ. 22. QUIA CONTRA EUM STETERUNT ALIENI) Legit, ἐπεὶ συνέστησαν. Sed rectior lectio quam nunc Græci libri omnes præferunt, ἐπισυνέστησαν, *coitionem fecerunt*. Novam hiſtoriam attingit, quæ eſt Num. XV. non autem rationem reddit ante dictorum. ἐπισυνίστασθαι, pro *coitionem facere*, habemus etiam Num. XIV. 36. Jerem. XX. 10. Ezech. II. 6. & in hac ipſa hiſtoria Num. XVI. 19. & in hujus hiſtoriæ repetitione, Num. XXVI. 9.

ET PROPTER INVIDIAM CIRCUMDEDERUNT ILLUM HOMINES IN DESERTO, QUI ERANT CUM DATHAN ET ABIRON, ET CONGREGATIO CORE IN IRACUNDIA) *Et invidia in eum accenſi ſunt, etiam cum furibunda ira, in deſerto, tum viri illi qui Dathani & Abironi aderant, tum factio Core.*

Verſ. 23. VIDIT DOMINUS DEUS, ET NON PLACUIT ILLI) λειώσης.

ET CONSUMTI SUNT IN IGNE) *Incendio perierunt*. Hoc enim eſt συντελεῖ θανάτῳ, Alioqui corpora manſere integra.

Verſ. 24. ET CONSUMSIT ILLOS IN FLAMMA IGNIS) Quæ intus eos exanimavit.

Verſ. 25. ET ADDIDIT AARONI GLORIAM) Nempe ut vindicato, Dei ipſius viribus.

ET DEDIT ILLI HÆREDITATEM, ET PRIMITIAS FRUGUM TERRÆ DIVISIT ILLI] *Et dedit ei velut poſſeſſionem* multas obventiones, ac primum *partitus eſt ei perceptionem primorum fructuum*. Omnino ὡς hic ſubaudiendum, apparet ex ſequentibus.

Verſ. 26. PANEM IPSIS IN PRIMIS PARAVIT AD SATIETATEM] Eximie vero de victu ipſis proſpexit, idque ad ſatietatem, ἄρτον ad exemplum Hebræi לחם, hic generaliter ſumi pro omni cibo docent ſequẽtia.

NAM ET SACRIFICIA DOMINI EDENT, QUÆ DEDIT ILLI ET SEMINI EJUS) *Nam ſacrificia Domini eſuri erant ipſe & poſteri ejus, quibus ea Deus dederat.* Ita explicanda verborum, quæ hic eſt, trajectio. Legit interpres, φάγωνται, non ut in Sixtina, φάγονται: Eſuri erant, id eſt, lege ſtatuebatur ut ederent. Sacrificia intellige omnia præter holocauſta: de cæteris enim ſacrificiis, datis Deo ſuis partibus, aut totum reliquum, aut partes bonæ cedebant ſacerdotibus Aaronidis.

Verſ. 27.

CÆTERUM INTER GENTES NON HÆREDITABIT) *Cæterum non habiturus erat* partem, *in terra populi*. Futurum hic ſumitur ut in præcedenti commate.

ET PARS NON EST ILLI IN GENTE) Soli pars ſcilicet.

IPSE ENIM EST PARS EJUS, ET HÆREDITAS) *Ipſe Deus eſt illi quaſi pars poſſidenda*. Id eſt, res divinæ ſacerdotes alunt, Sumtum ex Num. XVIII. 20.

De ſignificatione veſtium ſacerdotal. Quid adumbratum *veſtibus ſacerdotalibus* fuerit (ut de eo ſolo jam dicamus) explicatur à Thoma I. ſecundæ. q. 102. à 5. ad 10. *Sunt quatuor omnibus Sacerdotibus neceſſaria, ſc. Caſtitas quæ ſignificatur per femoralia; puritas vitæ, quæ ſignificatur per lineam tunicam; Moderatio diſcretionis quæ ſignificatur per cingulum. Et rectitudo intentionis, quæ ſignificatur per Tiaram protegentem caput. Sed præ his debent Pontifices quatuor habere. Primo quidem jugem Dei memoriam in contemplatione, & hæc ſignificat lamina aurea habens nomen Dei in fronte. Secundo quod ſupportent infirmitates populi, quod ſignificat ſuperhumerale. Tertio quod habeant populum in corde & in viſceribus per ſolicitudinem charitatis, quod ſignificatur per rationale. Quarto quod habeant converſationem cœleſtem per opera perfectionis, quod ſignificatur per tunicam hyacinthinam. Unde & tunicæ hyacinthinæ adjunguntur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ ſignificatur doctrina divinorum, quæ debet conjungi cœleſti converſationi Pontificis. Adjunguntur etiam mala punica, per quæ ſignificatur unitas fidei & concordia in bonis moribus, quia ſic conjuncta debet eſſe ejus doctrina, ut per eam fidei & pacis unitas non rumpantur.* Similis fere eſt explicatio *Rabani* ad h. l. *Quia in Rationali plenitudo ſcientiæ exprimitur, in ſuperhumerali bonorum operũ actus, in tunica hyacinthina cœleſtis converſatio, in tintinnabulis prædicatio ſacri verbi, in tunica lineâ, quæ & hic circumpedes nominantur, eo quod ad talos pertingebat, conſummatio caſtitatis inſinuatur: in baltheo continentia, in Cidari, quæ caput tegebat, omnium ſenſuum cuſtodia, in femoralibus vero caſtimonia corporis contra libidinem. Corona autem ſuper mitram, in qua expreſſum erat ſignum ſanctitatis, h. e. nomen omnipotentis Dei honorificentiam ſignificat divinæ majeſtatis, quam in arce ſtatus noſtri & ſuper omnia ſtatuere debemus, ita ut in omnibus actibus noſtris, ſermonibus & converſatione honorificetur Deus per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, qui eſt caput corporis Eccleſiæ & Salvator omnium, maxime fidelium.*

Verſ. 28.

PHINEES FILIUS ELEAZARI TERTIUS IN GLORIA EST) In honore ſummi Sacerdotis, Aaron primus, ſecundus Eleazarus, tertius Phinees.

IMITANDO EUM IN TIMORE DOMINI) *Quia exarſit ob timorem Domini*. Sequitur ipſe Dei verba Num. XXV. 11. Senſus eſt: ideo Deum voluiſſe ut diu maneret in Phineæ familia Sacerdotium ſummum, quia ardorem ſuum adverſus idololatras oſtenderat.

Verſ. 29.

ET STARE IN REVERENTIA GENTIS IN BONITATE ET ALACRITATE ANIMÆ] Hic ponendum colon: *Et quia ſtetit in defectione populi animo probo & alacri*, Id eſt, populo deficiente ipſe conſtans fuit. τροπῇ, quamvis mutationem ſignificat, ſive in melius, ſive in pejus: itaque pro materia varianda interpretatio.

PLACUIT DEO PRO ISRAEL) Puto ſcripſiſſe interpretem: *Placavit Deum pro Iſrael*. Nam in Græco: καὶ ἐξιλάσατο περὶ τῶν Ἰσραήλ. quæ verba deſumta ex Num. XXV. 13. Senſus eſt: cæteris qui erant ſuper viginti & quatuor millia Deus pepercit, ob Phineam.

Verſ. 30.

IDEO STATUIT ILLI TESTAMENTUM PACIS) *Fœdus de proſperitate cum ipſo pepigit* Deus.

PRINCIPEM SANCTORUM ET GENTIS SUÆ) Legit προστάτην, ut & nunc habent Græci codices. Sed omnino legendum: προστατεῖν ἁγίων καὶ λαοῦ αὐτοῦ, ut præeſſet Templo & populo ipſius: id eſt, Levitis, qui peculiariter Deo dicati. προστατεῖν ſolet genitivum regere, ut 1. Maccab. XIV. 47.

UT SIT ILLI ET SEMINI EJUS SACERDOTII DIGNITAS IN ÆTERNUM] Quamdiu ſcilicet populus & ſacrificia manſura erant.

Verſ. 31.

ET TESTAMENTUM DAVID REGI FILIO JESSÆ DE TRIBU JUDA HÆREDITAS IPSI ET SEMINI EJUS, UT DARET SAPIENTIAM IN COR NOSTRUM JUDICARE GENTEM SUAM IN JUSTITIA, NE ABOLERENTUR BONA IPSORUM IN GENTEM EORUM ÆTERNAM FECIT) Cum ordine temporum viros magnos commemoret, nondum venit ad Davidis tempora: unde intelligimus hic eſſe comparationem: Senſum vero; pari modo in Phineæ domo (id eſt, in poſteritate Sadoci, qui ex Phinea venerat) ſtabilitam ſummi ſacerdotij ſucceſſionem, quo in domo Davidis ſtabilita fuit regni ſucceſſio. Legendum igitur, paucis literis in Græco mutatis: κατὰ διαθήκης τῷ Δαβὶδ υἱῷ ἐκ Ἰούδα κληρονομίας βασιλέως υἱοῦ ἐξ υἱοῦ μόνου, κληρονομία Ἀαρὼν καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Δῴη ὑμῖν σοφίαν ἐν καρδίᾳ ὑμῶν κρίνειν τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ ἵνα μὴ ἀφανισθῇ. Τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν, quæ ſic liceat vertere: *Quale eſt fœdus* (datum) *Davidi nato ex tribu Iuda de ſucceſſione Regis qui ſemper fuit filius tantum ex filio, talis fuit & ſucceſſio* (data) *Aaroni & ſtirpi ejus. Det vobis* (Deus, O Aaronidæ, qui nunc eſtis) *ſapientiam in corde veſtro manentem, ut juſte judicetis populum ipſius; ne intereat ſtirps iſta. Det etiam bona ipſorum* (qui ſucceſſuri ſunt vobis) *& honorem ipſorum tranſire ad poſteros ipſorum.* Duabus tantum in populo Hebræo domibus id contingit, ut in iis honoris ſucceſſio tranſiret à maribus ad mares, Davidis & Sadoci. Hoc quo ita maneat in poſteris Sadoci, qui à Phinea orti, Deum precatur ut iis qui tunc erant det bonam mentem ad recte peragenda judicia, quæ pars magna muneris ſacerdotalis, ut diximus ad Matth. V. 22.

De eo vid. *Num.* XXV. 12. *ſeqq. Pſal.* CVI. 30. I. *Macc.* II. 54. Teſtamentum *pacis*, quo de *Num.* XXV. 12. Sacerdotium Phineæ ejuſque poſteris promiſſum eſt, non quod *Phinees pacifice præfuturus ſit cum poſteris*, ut cum *Cornelio à Lapide Grotius*, ſed

partim

partim quia *ſacerdotes ſi mundi fuerint, præ aliis in pace & amicitia & in ſocietate Dei eſſe videbantur, cum illo colloquentes* &c. partim quia *ſacerdotium rite adminiſtratū cauſa erat pacis amicitiæ omniumque felicitatis inter Deum & homines, propter preces* & *ſacrificia* ut habet *Fagius* ad Num. XXV. Quo-
Quomodo fœdus cum Phinea æternum? modo autem *in æternum* ſtetit hoc fœdus ſiquidem poſt pronepotem Phineæ translatum fuerit ſummum ſacerdotium ad *Heli*, qui fuit de familia Ithamari I. *Par.* XXIV. 3? Hic tenendum non modo quod *hypotheticum* fuerit hoc fœdus, *ſi nempe poſteri in fide & obedientia perſeverarint*, ſed etiam quod ad tempus id ſolum interruptum fuerit, poſt quatuor autem Pontifices, reſipiſcentibus Phineæ poſteris, ſacerdotium redditum, in *Sadoco* & in ejus familia uſque ad Chriſtum permanſerit.

CAPUT XLVI.

Elogia Ioſuæ, Caleb, Iudicum, & Samuelis.

Verſ. 1.

FORTIS IN BELLO JESUS FILIUS NAVE) Ex Ναυῆ factum per errorem exſcriptoris Ναυῆ, ob vicinitatem literarum diximus ad initium Joſuæ. Is error ſemel admiſſus mirum quam late fluxerit.

SUCCESSOR MOSIS IN PROPHETIS) Scripſit interpres, *in prophetiis*: id vero eſt in munere prophetico. Nam de Joſua ejuſque in munere ſucceſſoribus dictum Moſi fuit: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus.* Deuteronom. XVIII. 15. ubi dicta vide.

Verſ. 2. QUI FUIT MAGNUS SECUNDUM NOMEN SUUM MAXIMUS IN SALUTEM ELECTORUM DEI) In Græco: *Qui, ut ferebat nomen ipſius, magnus fuit ad ſervandos electos Dei.* In illis vocibus, ἐπὶ σωτηρίᾳ, eſt ſignificatio nominis Joſuæ, ſive Jeſu, quod σωτηρία ſignificat.

EXPUGNARE INSURGENTES HOSTES) *Ulciſcendo hoſtes inſurgentes.*

UT CONSEQUERETUR HÆREDITATEM ISRAEL) In Græco eſt per accuſativum: ἵνα κληρονομήσῃ τὸν Ἰσραήλ: id eſt, *ut Iſraelem in poſſeſſione* terrarum *collocaret.* Nam κληρονομεῖν hic eſt הנחיל: Sicut βασιλεύειν eſt המליך, ad regnum perducere.

Verſ. 3.

QUAM GLORIAM ADEPTUS EST?] *Quantum adeptus eſt gloriæ?*

IN TOLLENDO MANUS SUAS] Qui geſtus ferire volentis, ut Jerem. VI. 12. XV & alibi: ſupra XXXVI. 2.

ET JACTANDO CONTRA CIVITATES ROMPHÆAM) *Extendendo romphæam contra urbes*: ad eas expugnandas ſcilicet, ut contra Haium, Macedam, Lebnam, multaſque alias.

Verſ. 4. QUIS ANTE ILLUM SIC RESTITIT?) *Sic ſtetit*: invictus.

NAM HOSTES IPSE DOMINUS PERCUSSIT) Legit πολεμίους, & κύριος: ſed melior lectio quam habemus: τοὺς γὰρ πολέμους κυρίου αὐτὸς ἐπήγαγεν. Bella Dei vocant Hebræi in gentes illas quas Deus devoverat. Alia bella vocant bella imperij.

Verſ. 5. AN NON IN IRACUNDIA EJUS IMPEDITUS EST SOL?) *An non per eum ſol retroceſſit* ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Hebraiſmus eſt pro *per eum.* Per eum vero, per preces ejus. Forte poſt occaſum diutius lucere viſus eſt repercuſſu nubis exiſtentis ſuper horizontem, ut ad Joſuæ locum diximus.

Verſ. 6. ET UNA DIES FACTA EST QUASI DUO] Uno die actæ ſunt res bidui.

IN OPPUGNANDO INIMICOS UNDIQUE) *Cum undique ab hoſtibus premeretur*: à quinque ſcilicet regibus nominatis Joſuæ capite decimo.

IN SAXIS GRANDINIS VIRTUTIS VALDE FORTIS) *Magnæ efficaciæ*, ad ſternendos hoſtes. Vide dicto cap. X.

Verſ. 7. IMPETUM FECIT CONTRA GENTEM HOSTILEM] *Ex loco ſuperiore bellum in gentes intulit.* Eſt enim proprie καταῤῥάσσειν ex alto dejicere, unde catarractæ. Habes hoc verbum eo ſenſu in Græco Oſeæ VII. 6.

ET IN DESCENSU PERDIDIT CONTRARIOS) In deſcenſu Bethoron.

Verſ. 8.

UT COGNOSCANT GENTES POTENTIAM EJUS) *Ut noſſent gentes armaturam ipſius*, Joſue: ut viderent ex tali grandine, quo præſidio Joſue pugnaret.

QUIA CONTRA DEUM PUGNARE NON EST FACILE] In Græco: nempe *bellum ipſius* Joſue *geri Deo favente.* Nam ἐναντίον κυρίου, aut ἐνώπιον κυρίου, לפני יהוה id ſignificat.

ET SECUTUS EST A TERGO POTENTIS) *Nam Deum ſequebatur.* Is enim δυνάστης dictus & ſupra 6. Vetus dictum ἕπου θεῷ. Id fecit Joſue, omnia ex Dei præſcripto gerens.

Verſ. 9. ET IN DIEBUS MOSIS MISERICORDIAM FECIT IPSE) *Etiam Moſis tempore idem beneficum ſe præſtiterat*: nempe populo, quanquam beneficium non intelligenti, ut ſequentia declarant. Aoriſtus hic valet pro plusquam-perfecto.

STARE CONTRA HOSTEM) Obſtando cæteris: nempe volentium in Ægyptum reverti. Vide hiſtoriam Num. XIV.

ET PROHIBERE GENTEM A PECCATIS, ET PERFRINGERE MURMUR MALITIÆ) Per gerundia hoc clarius reddas: *Prohibendo gentem à peccato, & ceſſare faciendo murmur malitioſum.*

Ioſua quantus iuſtus? DE *Ioſua* Chryſoſtomus hom. XXVII. in Epiſt. ad Ebr. *Intellige*, inquit, *quantus eſt juſtus! Dixit Ieſus Nave, ſtet Sol circa Gabaon, & factum eſt. Veniat igitur omnis mundus, magis autem duo, aut tres, aut decem, & viginti mundi, dicant, & faciant hoc, ſed non poterunt. Amicus vero Dei amicis ſuis creaturis imperabat, magis autem amicum ſuum poſtulavit, & obedierunt ſervi. Et ille, qui deorſum erat ſuperioribus imperabat.*

Verſ. 10.

ET IPSI DUO CONSTITUTI) *Cum eſſent duo tantum.*

LIBERATI SUNT) Servati ſunt. διεσώθησαν: non mortui ſunt in itinere.

A NUMERO SEXCENTORUM MILLIUM PEDITUM] *Ex ſexcentis millibus peditum*; tot enim ex Ægypto exierant Num. I. 46. & ſupra XVI. 11. Ex his duo ſoli Joſue & Caleb terram promiſſam calcarunt, ut videre eſt iſto Numerorum loco, & Joſ. XIV.

INDUCERE ILLOS IN HÆREDITATEM, IN TERRAM QUÆ MANAT LAC ET MEL) *Ita ut introduceret eos* Deus *in poſſeſſionem terræ abundantis lacte & melle.* Vide Exod. III. 8. 17. XIII. 5. XXXIII. 3. Levit. XX. 24. Num. XIII. 28. XIV. 8. Deuteron. VI. 3. VIII. 8. XI. 9. Joſue. II. 6. Ezech. XX. 6. 15.

Verſ. 11.

ET DEDIT DOMINUS IPSI CALEB FORTITUDINEM) Id eſt, vigorem corporis.

ET USQUE AD SENECTUTEM PERMANSIT ILLI VIRTUS) *Qui* (vigor) *ad ſenectutem ei permanſit.* Ad annum ætatis quintum & octogeſimum: ut legimus dicto loco Joſ. XIV. 10. 11.

UT ASCENDERET IN EXCELSUM TERRÆ LOCUM) *Ita ut etiam ardua loca terræ bene ſcanderet*, nempe Hebronem.

ET SEMEN IPSIUS OBTINUIT HÆREDITATEM) Poſſeſſionem avitam.

Verſ. 12.

UT VIDERENT OMNES FILII ISRAEL] Tanto exemplo ſenectutis, bonæ valetudinis, & opimæ rei.

QUIA BONUM EST OBSEQUI SANCTO DEO] *Bonum eſſe Deum ſequi.* Eſt enim eadem hic locutio quæ ſupra 8.

Verſ. 13. ET JUDICES SINGULI SUO NOMINE, QUORUM NON EST CORRUPTUM COR: QUI NON AVERSI SUNT A DOMINO, UT SIT MEMORIA ILLORUM IN BENEDICTIONE) Eſt Hebraiſmus; nominativus nominis cum genitivo pronominis vice genitivi ipſius nominis. Nam Latine diceremus: *Iudicum quoque, prout ſinguli nomina habent, quorum cor non fuit ſcortatum: id eſt, qui à Deo non defecerunt: commemoratio fiat in eulogiis publicis.* Excludit ab his Abimelechum.

ET OSSA ILLORUM PULLULENT DE LOCO SUO, ET NOMEN EORUM PERMANEAT IN ÆTERNUM, PERMANENS AD FILIOS ILLORUM, SANCTORUM VIRORUM GLORIA) In Græco: τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἀναθάλοι ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀντικαταλλασσόμενον ἐν υἱοῖς δεδοξασμένων αὐτῶν. *Oſſa ipſorum floreant in locis ſuis*: (id eſt, ſit perpetuus ſepul-

Digitized by Google

ſepulchris eorum viror : ſæpe enim ſepulchra in hortis erant) *nec minus nomen ipſorum tranſiens ad poſteros, ut ipſi ſic honorentur.* Dicatur diu: hi ſunt orti à Gedeone, hi à Jephthe, hi à Samſone.

RENOVAVIT IMPERIUM) κατέστησε βασιλείας, melius βασιλεῖς. *Conſtituit reges*, ut idem ſit ei quod ſequitur, *unxit principes*: Saulem nimirum & Davidem.

IN GENTE SUA) Super populum ſuum.

Verſ.17. IN LEGE DOMINI CONGREGATIONEM JUDICAVIT, ET VIDIT DEUS JACOB) *Ipſo ſecundum legem Dei regente populum, Deus Iacobi* gentem favens *aſpexit.* שפט quod κρίνειν vertitur, ſæpe non judiciariam tantum, ſed & omnem πολιτικὴν gubernationem ſignificat.

IN FIDE SUA PROBATUS EST PROPHETA, ET COGNITUS EST IN VERBIS SUIS FIDELIS, QUIA VIDIT DEUM LUCIS) *Per fidem ſuam probatus eſt Propheta, & per verba ſua cognitus eſt fidus in viſis.* Nam πιστὸς ὁράσεως eſt in Sixtina, quod in aliis male deſideratur. Latinus autem id legit, ſed corrupte. Duabus notis agnoſcitur verus Propheta : ſi verum Deum colat, colendumque doceat, (quod hic ſignificatur fidei nomine) & ſi dicta ipſius impleantur, ut patet collatis locis Deuteronom.XIII.1.2. & XVIII.20.21.22. Samuel cognitus eſt verus Propheta, quia & Deum verum coluit, & quæ prædixit eventum habuerunt.

Verſ. 19. ET INVOCAVIT DOMINUM OMNIPOTENTEM IN OPPUGNANDO HOSTES CIRCUMSTANTES UNDIQUE, IN OBLATIONE AGNI INVIOLATI] Legit ἀρνὸς γαλαθηνοῦ, quomodo eſt in Sixtina, & in ipſa, quæ hic reſpicitur, hiſtoria I.Sam.VII.9. ἔλαβε Σαμουὴλ ἄρνα γαλαθηνὸν ἕνα. Eſt ergo hoc quod dicit : *Hic ipſe invocavit Deum potentem*, (*cum eum premerent inimici ejus*, Philiſtini nempe, *undique*) *offerendo agnum lactentem.*

Verſ.20. ET INTONUIT DE COELO DOMINUS] I.Sam.VII 10.

V.21. ET CONTRIVIT PRINCIPES TYRIORUM] Nimirum quia Tyrij (pars Cananæorum, ſive Phænicum) fœderati Philiſtinis.

Verſ.22. ET ANTE TEMPUS VITÆ SUÆ ET SÆCULI TESTIMONIUM PRÆBUIT) *Idem antequam hujus ſæculi ſomnum dormiret*, (id eſt, priuſquam moreretur : eſt enim χαριεντισμὸς.) *conteſtatus eſt* populum. Multis integritatis teſtimonium poſt mortem præbetur. Ille vero hoc vivus ab omni populo abſtulit.

IN CONSPECTU DOMINI) Deo præſente, non communi tantum, ſed ſingulari modo, ut qui prophetiæ domum ei dediſſet.

ET CHRISTI) Præſente etiam Saule rege ſolemniter uncto.

PECUNIAS ET USQUE AD CALCEAMENTA] Id eſt, *etiam ad calceamenta uſque*: ne calceamenta quidem. Eſt autem hoc proverbiale apud Hebræos, ad rei minimæ ſignificationem, ut apparet Geneſ.XIV.13.

AB OMNI CARNE NON ACCEPIT) Puto ſcripſiſſe interpretem, *non accepi*: ſicut in Græco eſt, οὐκ εἴληφα. Facit enim velut ipſum loquentem, quanquam non ipſius verba quæ exſtant I.Sam.XII.30. ſed ſenſum exprimit.

ET NON ACCUSAVIT ILLUM HOMO) Nemo fuit qui contra illũ ullam querelam adferre potuerit.

De Samuele.

Chryſoſtomus Samuelem prædicat homil.II. de ſacerdot. qui *reliquos anteiverit bonitate, ac moribus, tantoque intervallo omnes retro ſanctos antecellere videretur, quantum in ſegetibus felices eminent ſpicæ.*

Verſ.23.

ET POST HOC DORMIVIT, ET NOTUM FECIT REGI, ET OSTENDIT ILLI FINEM VITÆ SUÆ) In Græco eſt; *Idem poſtquam dormiſſet* (mortuus eſſet, figura eadem quam jam habuimus, de qua vide quæ dicta ad Matth.IX.24.) *Propheta munere functus ſignificavit regi* venturam *ejus mortem*, ſive κατὰ τὸ εἶναι, ſive κατὰ τὸ φαίνεσθαι, qua de re variæ fuere & olim Hebræorum, & nunc ſunt Chriſtianorum ſententiæ. Vide quæ ad ipſum hiſtoriæ locum diximus.

ET EXALTAVIT VOCEM SUAM DE TERRA IN PROPHETIA] *Ex humo* emergens *alta voce futura prædixit.*

DELERE IMPIETATEM GENTIS) *Vt tolleret gentis* (Iſraeliticæ) *impietatem* : ut exemplo tanto moniti reſipiſcerent. Vide I.Sam.XXXVIII.18.19.

An verus Samuel Sauli poſt mortem apparuerit?

Eo ergo hic propendet Grotius *verum fuiſſe Samuelem*, qni Sauli poſt mortem apparuit. Quæ *Papiſtarum* plerorumque, hoc Apocryphi libri textu nitentium, eſt perſuaſio, *Dionyſij, Rabani, Lyrani, Abulenſis, Cajetani, Sanctij, Palacij & Cornel. à Lapide* hic, ut & *Bellarm.* l.II. de Purgat. c.6. *Thyræi* l.1.de apparit.ſpirit.c.16.n.410.&c. Sed vel ex hac Syracidis aſſertione liber ejus convincitur non eſſe Canonicus, de cujus auctoritate canonica Pontificiorum ipſorummet nonnullos dubitare fatetur *Pererius* l.I. de Magia c.II. p.59. & agnoſcit *Thomas* p.1.q.89. art.8. *hunc librum non haberi apud Hebræos inter Scripturas Canonicas.* Non autem verum fuiſſe Samuelem, qui Sauli apparuit, plurima docent, 1.Quod Samuel verus à mortuis per Pythoniſſam *revocari* non potuerit, quæ ne quidem ullum defunctorum verè in vitam revocare poſſunt, nedum in tantum Prophetam jus habent; 2.Samuel verus fuit in *ſtatu beatitudinis.* Ex eo autem arte veneficæ ipſum revocari potuiſſe, & revocatum eſſe, quis ſibi perſuaderi patietur? *An vero beatorum animæ* (ita Spanhemius Diſp.Theol. parte II.Diſp.XV.p.275.) *in cælos receptæ obnoxiæ ſunt vel malis ſpiritibus vel eorum inſtrumentis, incantatoribus, & incantatricibus, ut ad talium artes nefandas compareant? Haudquaquam ſane, vel enim* vi artis magicæ *hoc effectum*, *vel* ad artem magicam *tantum*: *Si* vi artis magicæ, *malis ſpiritibus & eorum inſtrumentis obnoxii ſunt beati* : *Si* ad artem magicam *tantum : ſequitur Deum illis artibus ablandiri voluiſſe, vel auctoritatem conciliare, quas toties ſibi exoſas profitetur. Adde vel* voluntariam *iſtam Samuelis comparitionem fuiſſe, vel* violentam *& coactam* : *Neutra vero hic cogitari poteſt: prior enim repugnat ſanctitati, poſterior felicitati beatorum.* Quod enim Papiſtæ excipiunt *non juſſu Pythoniſſæ ſed Dei Samuelem apparuiſſe*, vanum eſt; quia *umbra* Sauli apparens aliud profitetur: *Quare*, inquit ad Pythoniſſam, *inquietaſti me ut ſuſcitarer.* Aut ergo his mentibus eſt hic apparens Samuel, quod non convenit ſancto & beato Prophetæ, aut non fuit verus Samuel, ſed perſonatus Dæmon ipſe, mendacij Pater. 3. Mentitus certe in eo etiam eſt Pſeudo-Samuel ille, quod dixit, *cras tu, & filij tui mecum eritis.* Non enim ſequenti die ſtatim periit Saul, ut *Rainoldus* prælect.92. in Apocryph. edocuit, nec cum Samuele Saul fuit in cœlo; vel ut Papiſtæ fingunt in *limbo Patrum*, ſed cum aliis damnatis in *inferno.* Quum Deus Sauli reſpondere noluerit nec per Prophetas, nec per Sacerdotes, nec per ſomnia, veriſimile non eſt eorum reſponſa illi dare voluiſſe per *mortuos*, præſertim cum id lege diſerte prohibuerit. Ideo agnoſcunt Patres non pauci, *Dæmonem in forma & ſpecie Samuelis apparuiſſe* Sauli, utpote *Iuſtinus* in quæſtion.q.57. *Tertull.*l. de anima c.57. *Procopius Gazæus* in I.Sam.XXIIX. ut & *Eucherius* ac *Beda* in c.XVI. *Actor.* quibus etiam accedunt *Cyrillus Alex.*l.VI.de adorat.in ſpirit. *Baſilius*, in c.IIX.Eſaiæ, *Theodor.* q.LXII. in I.Reg. *Greg.Nyſſ.* Epiſt. ad Theodoſ. *Philaſtrius* de hæreſ. c.26. *Chryſ.* homil. III. in Tit. *Anth.quæſt.V.T.* apud Auguſt. q.27. & *libr.de mirab.ſcript.* II.c.2. *Iſidor.*l.IIX.Etymol.c.9. *Raban.de præſtig.Dæm.* *Anaſtaſ.* quæſt. in ſcript.37. *Gloſſa* ordin.in 1.*Sam.*XXIIX. & Eſ.XXIIX. *Anshelmi Laudun*, in I.Sam.XXIIX. *Elias Cretenſ.* in orat. I.Naz. *Rupert.* in l.II.Reg. c.17. *Zonaras* T. I.Annal.&c.eoque inclinat ipſe *S. Auguſtin.*l.II.ad Simplic.quæſt.3.Quod è Pontificiis *Rainer.*Tom. I.Pantheol.p.174. *Franc.Ruizius* *Reg.*15. *Sarisburgens.* in Policrat.l.II.c.26. *Lelogerius* l.IV.de ſpectr. c.II. cum Paulo Burg. in addit. ad Lyr. *Gratiano* c.

Pontific. dubitantes de libri hujus autorit. Canonica.

Digitized by Google

Nec mirum cauſ. 26. q. 5. *Ioh. Turrecrem.* ad illum Canonem, *Ioh. Arboreo* Theoſoph. l. XVII. c. 5. *Cajetano* in 2. 2. q. 95. art. 4. fatetur *Janſenius: Samuel*, inquit, *dicitur prophetaſſe*, *quia Dæmon evocatus à Pythoniſſa coactus fuit ab Angelo Samuelis* (quæ tamen probari non poſſunt: angeli enim ſpiritu veraces ſunt, non mendaces) *illa edicere Sauli, quæ Deus illi infligere deſtinabat.* Ne de Rabb. nonnullorum *Kimchij & Aben Ebr.* ſuffragio dicamus. Si objicias, *Saulem* I. *Sam.* XXIIX. 14. *intellexiſſe perſonam apparentem eſſe Samuelem.* Reſp. parum id referre. Num enim ex *hominis* præconcepta opinione faſcinati, & judicio perturbati, mente, vel conjectura potius (non enim ex viſis à ſe concludit, ſed ex auditis à Pythoniſſa, quæ mera erat conjectura) æſtimanda erit rei-veritas? Etſi enim Dei ſolius ſit futura prædicere, poſſe tamen Satanam etiam quandoque per conjecturam, vel etiam certo ex Dei revelatione, ut I. *Reg.* XXII. 20. 21. legere eſt, vel ex judicio divino ſibi commiſſo, vel permiſſo vera prædicere, dubium nullum eſt. *Dæmones*, inquit *Leo Allatius* in Syntagm. de Engaſtr. c. 21. *ſæpe pronuntiant quæ ipſi (Deo permittente) facturi ſunt, & fieri potuit, ut Deus exſequeretur ſua judicia, Dæmonis miniſterio, in Saule tanquam in Achabo 1. Reg. ultim. & ambigue reſpondiſſe dæmonem, quum vox CRAS ambigua ſit, neque diem proxime ſequentem indicare* (vi hiſtoriæ) *hic potuerit*, obſervat *Rainoldus prælect. 92. in libr. Apocryph.*

Quod ad veterum & Patrum quorundam contrariam autoritatem, exiſtimat quidem *Origenes* in II. Sam. XXIIX. ut & *Juſtinus* in dial. cum Tryph. *Samuelis animam per incantationes ab inferis reductam eſſe*: Sed his aliorum ex antiquitate jam laudatorum autoritatem merito opponimus, utpote Scripturæ Canonicæ autoritati innitentem: neque eam ſententiam probare poſſunt ipſimet Pontificij. *Nemo prudens*, inquit *Sanctius, admittet veram alicujus animam præſertim viri ſancti magicis incantationibus è ſedibus ſuis evocari poſſe. Mera præſtigia hæc erant à Dæmone conficta*, inquit *Euſthatius Antiochenus*, qui *Origenem de ventriloqua* oppugnavit ſingulari tractatu à Leone Allatio edito, quod etiam factum à *Methodio* Martyr. Adde quod *Leone Allatio* judice l. citat. c. XI. videatur *determinatio Eccleſiæ cap. illud 26. quæſt. 2. & cap. Nimirum quæſt. 5.* ubi expreſſe dicitur, *non fuiſſe Samuelem, ſed ejus phantaſma.*

CAPUT XLVII.

Elogium Nathan, Davidis & Salomonis.

Verſ. 1.

POST HÆC SURREXIT NATHAN PROPHETA IN DIEBUS DAVID) קום de Prophetis dicitur, & הקים de Deo Prophetas mittente, quia eminent multum in populo, & velut de loco ſuperiore loquuntur.

DE Nathane *Epiph.* l. de vit. & morte Prophet. *Nathan Propheta in lege Domini Davidem inſtituit.* Conf. 2. *Sam.* VII. 5. & *cap.* XII.

Verſ. 2.

ET QUASI ADEPS SEPARATUR A CARNE, SIC DAVID A FILIIS ISRAEL] Non eſt & in Græco: incipit enim novum ſermonem de Davide hoc modo: Qualis eſt adeps qui ſeparatur (in honorem Dei) à victima proſperante (quas victimas Hebræi שלמים vocant: Græci *εὐτηρίας*, Latinus interpres *pacificas*, ut videre eſt Levit. III. 3.) talis David inter natos Iſraele, id eſt, pariter eximius, pariter repoſitus ad Dei uſus.

Chryſoſt. homil. de David. & Saule *cum Davidem ſeparatum à carne contemplatur, angelum ſibi efformat: Illuſtrem in cœlo, illuſtrem in terra, qui ad Evangelica Philoſophiæ faſtigium pervenerit. &c.*

Verſ. 3.

CUM LEONIBUS LUSIT QUASI CUM AGNIS] Eſt quidem in Sixtina, ἔπαιξε. Verum alij codices habent *ἐπεξένισε*, id eſt, *apud leones divertit*: aut *cum leonibus converſatus eſt tanquam cum hædis.* Habuimus idem verbum ſupra XXIX. 30. *Cum hædis* hic eſt in Græco: cum agnis ſequitur membro altero.

ET IN URSIS SIMILITER FECIT SICUT IN AGNIS OVIUM] *Et cum urſis quaſi cum agnis ovilli generis.* Nam ſubauditur verbum præcedens. Hiſtoria eſt I. Sam. XVII. 34.

IN JUVENTUTE SUA NUNQUID NON OCCIDIT GIGANTEM?] Ita hæc diſtinguenda ſunt. *οὐχὶ* deeſt in pleriſque codicibus Græcis: ſed eſt in Sixtino, & eſt admirantis.

ET ABSTULIT OPPROBRIUM DE GENTE] Uſurpat ipſa verba Davidis, quæ extant 1. Sam. XVII. 36.

Verſ. 5.

IN TOLLENDO MANUM SAXO FUNDÆ DEJECIT EXSULTATIONEM GOLIÆ] Optima eſt lectio in Sixtina: *ἐν τῷ ἐπᾶραι χεῖρα ἐν λίθῳ σφενδόνης καὶ καταβαλεῖν γαυρίαμα τοῦ Γολιάθ*, *Cum attolleret manum cum lapide in funda, & dejiceret faſtum Goliathi*, Pendet ſenſus ab eo quod præceſſit. *Dejiceret faſtum Goliathi*, id eſt, *Goliathum faſtuoſum*? Talia ſunt, *ſapientia Lali, βίη Ἡρακλῆος, Stertinium acumen*, & ſimilia.

Verſ. 6. ET DEDIT IN DEXTERA EJUS TOLLERE HOMINEM FORTEM IN BELLO] *Et* pro *qui*: dedit in dextra: id eſt, *facultatem ei dedit*.

EXALTARE CORNU GENTIS SUÆ) Id eſt, vires; nam cornua vires tauris aliiſque beſtiis.

Verſ. 7. SIC IN DECEM MILLIBUS GLORIFICAVIT EUM] Id eſt; *propter decem millia*, hoſtium ſcilicet cæſa. Alludit ad hymnum qui eſt I. Sam. XVIII. 7.

ET LAUDAVIT EUM IN BENEDICTIONIBUS DOMINI) *Ornavit eum ſuis beneficiis. Domini* pro *ſuis*: more Hebræorum, qui nomine repetito utuntur, vice pronominis reciproci.

IN OFFERENDO ILLI CORONAM GLORIÆ] Eousq; *ut ipſi tribueret diadema glorioſiſſimũ*: populi nēpe ſui.

Verſ. 8. CONTRIVIT ENIM INIMICOS UNDIQUE) *Enim* non eſt in Græco. Eſt quippe novus ſenſus. Hoſtes contrivit, Jebuſæos, Moabitas, Syriæ multos populos, Idumæos, Ammonitas.

ET EXTIRPAVIT PHILISTIIM CONTRARIOS] *ἐξουδενώσεν.* Eſt plerumque ἐξουδενοῦν contemnere. Sed hic ſumitur in forma Hiphil, ut ſit *contemtui objecit*. Sic *ἐξουδένωσις* opponitur *τῇ τιμῇ* I. Macc. I. 41. Hiſtoria tangitur quæ eſt 1. Sam. VIII. initio.

USQUE IN HODIERNUM DIEM CONTRIVIT CORNU IPSORUM) Id eſt, ita vires eorum confregit, ut in hunc uſque diem, quo hæc ſcribo, eas recuperare nequiverint.

IN ÆTERNUM) Hoc non eſt in Græco: nec opus eſt.

Verſ. 9. IN OMNI OPERE DEDIT CONFESSIONEM SANCTO ET EXCELSO IN VERBO GLORIÆ) *De omni opere* (id eſt, victoria ſua) *gratiam habuit ſancto ſupremo*, idq; *verbis permagnificis*. Vere. Oſtendit enim hoc & hiſtoria, & Pſalmorum magna pars.

Verſ. 10. DE OMNI CORDE SUO LAUDAVIT DOMINUM, ET DILEXIT DEUM QUI FECIT ILLUM] Illa *Dominum* & *Deum* addidit interpres.

ET DEDIT ILLI CONTRA INIMICOS POTENTIAM) Rurſum & pro *qui*.

Verſ. 11. ET STARE FECIT) *Conſtituit, ἔστησε.*

CANTORES CONTRA ALTARE) *κατέναντι θυσιαστηρίου*, id eſt, *ante aram*. I. Par. XVI. 4. & XXV.

ET IN SONO EORUM DULCES FECIT MODOS] In Sixtina eſt: *καὶ ἦχε αὐτοῖς γλυκαίνει μέλη.* Iterum hic eſt *καὶ* pro relativo. Senſus enim eſt: *Ex quorum cantu dulcia mele procedunt.* Bene *procedunt*, quia inſtitutum Davidis ad tempus uſque hujus ſcriptoris manebat. Quæ ſequuntur in Græcis quibuſdam: *καὶ καθ' ἡμέραν αἰνέσουσιν ἐν ᾠδαῖς αὐτῶν*, ut ea in Latino, ita & in Sixtino codice abſunt.

Verſ. 12. ET DEDIT IN CELEBRATIONIBUS DECUS] *Feſtos dies decoravit*: hymnis ad quoſque aptatis.

ET ORNAVIT TEMPORA AD CONSUMMATIONEM VITÆ) *Ad finem uſque*, nempe anni. Redibat enim orbis hymnorum.

UT LAUDARENT NOMEN SANCTUM DOMINI) Nempe cantores illi ex Levitis delecti.

ET AMPLIFICARENT MANE DEI SANCTITATEM) *Et canerent ab ipſo mane ejus ſanctitatem*, non quod mane tantum canerent, ſed quod mane inciperent canere.

Verſ. 13.

Digitized by Google

Verſ. 13.

DOMINUS PURGAVIT PECCATA IPSIUS) *Abſtulit peccata ejus*: id eſt, pœnas commeritas.

ET EXALTAVIT IN ÆTERNUM CORNU EJUS) Perpetuas illi dedit victorias.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM REGNI, ET SEDEM GLORIÆ IN ISRAEL) Fœdus cum eo fecit, quo promiſit regnum, quamdiu regnum eſſet, ſemper manſurum in illius domo.

Intelligi poteſt promiſſio ſimpliciter *in æternum facta*. Quum enim ea in Meſſiam ſimul reſpexerit, in Throno Davidis ſeſſurum è ſemine ejus oriundum, firma eâ ratione manſit promiſſio, vereque impleta eſt. Sedet enim etiamnum, & in æternum ſedebit in throno regio Chriſtus, Davidis Filius, quia regni ejus non erit finis. *Luc. 1,33.*

Verſ. 14. POST IPSUM SURREXIT FILIUS SENSATUS) Prudentiæ ac literarum laudibus florens 1.Reg. 3,12. IV. 31. & ſequentibus.

ET PROPTER ILLUM DEJECIT OMNIPOTENTIAM INIMICORUM) In Græco eſt: καὶ δι' αὐτὸν κατέλυσεν ἐν πλατυσμῷ. Sed rectius puto fore, δι' αὐτὸ *propter hoc* (quia tam prudens erat) *latè habitavit*: vicini populi libenter ejus imperio paruêre.

Verſ. 15. SALOMON IMPERAVIT IN DIEBUS PACIS) Explicat Etymologiam nominis, ut & ſupra 46,2.

CUI SUBJECIT DEUS OMNES HOSTES) In Græcis quibusdam: καὶ ἐδόξασεν ὡς ὁ Θεὸς κατέπαυσε κυκλόθεν αὐτῷ. At in Sixtina brevius: ᾧ ὁ Θεὸς κατέπαυσε κυκλόθεν, id eſt, τὰ κυκλόθεν. *Cui Deus pacavit circumſita.*

UT CONDERET DOMUM IN NOMINE SUO) Ut per pacis commoda Templum ſtrueret, quod diceretur בית יהוה.

ET PARARET SANCTITATEM IN SEMPITERNUM) ἁγίασμα, ſanctuarium uno in loco manſurum, non ambulans, quale fuerat tentorium.

QVEMADMODUM ERUDITUS ES IN JUVENTUTE) *Quàm eruditus fuiſti jam in juventute?* Rectius enim in Sixtina legi, ἐσοφίσθης, & ἐν νεότητί σου, quàm cum aliis, ἐσοφίσθη, & ἐν νεότητι αὐτοῦ, docent ſequentia.

V. 16. ET IMPLETUS QVASI FLUMEN SAPIENTIA] Ut flumen ſupra ripas ſurgens.

ET TERRAM RETEXIT ANIMA TUA, ET REPLESTI IN COMPARATIONIBUS ÆNIGMATA) Ita Sixtina: ἐνέπλησας ἐν παραβολαῖς: *Terram obtexit anima tua* (animi tui opera) *& repleſti eam ſententiis ænigmaticis.* 1.Reg. 4, 31.

AD INSULAS LONGE DIVULGATUM EST NOMEN TUUM] Ad oras Ophir. Omnes enim tales oras Hebræi איים vocant.

ET DILECTUS ES IN PACE TUA) ἠγαπήθης, quomodo eſt in Sixtina. Omnes populi te amarunt, ideo quòd bonâ fide pacem cum omnibus coleres.

V. 18. IN CANTILENIS) *Ob carmina tua.* Fecit enim multa quæ periere. Reſtat una ᾠδή, quæ Hebræis dicitur Canticum Canticorum. Vide dictum locum 1. Reg. 4, 32.

ET PROVERBIIS) ἐν παροιμίαις. Ob ſententias ſimpliciter enunciatas.

ET COMPARATIONIBUS) Ob ſententias ὁμοίωσιν, aut ἀντίθεσιν ſimpliciter continentes.

ET INTERPRETATIONIBUS) Ænigmatum, quæ Hiromus & alii ei miſerant. Vide quæ de hâc re diximus in Annotatis ad librum tertium de Veritate Religionis Chriſtianæ.

Verſ. 19.

ET IN NOMINE DOMINI DEI TUI, CUI EST COGNOMEN DEUS ISRAEL, COLLEGISTI QVASI AURICHALCUM, AURUM, ET UT PLUMBUM COMPLESTI ARGENTUM) Hæc ita recte videntur connecti in Græcis quibusdam, nec malè poſt illud, τοῦ Θεοῦ, addi πάσης τῆς γῆς. Adjuvante Deo qui in Iſraele quidem colitur, ſed in omni terra imperium habet, feciſti abundare aurum vel ſtannum, & argentum velut plumbum. κασσίτερον, ſtannum etiam in Gloſſis, aliud longè eſt aurichalcum.

De ſapientia Salomonis & celebritate ejusdem 1.Reg. IV. 32. 34. de divitiis 1. Reg. x. 21. 2. Chron. I. 15. dictum. Vilalpandus T. II. in Ezech. p. 2. p. 5. diſp. 3. c. 43. docet Davidem & Salomonem annuo reditu opibusque ſuperaſſe tributa & opes non tantùm Romanorum, ſed & Chaldæorum, Perſarum, omniumque Regum & Monarcharum.

Verſ. 21.

ET INCLINASTI FEMORA TUA MULIERIBUS) In Græco Sixtino: παρανέκλινας τὰς λαγόνας σου γυναιξί. *Latera tua conſeruiſti mulieribus*, multis ſcilicet & extraneis. *Et* hic eſt pro *ſed*: nam virtutibus Salomonis enumeratis, ad vitia venit.

POTESTATEM HABUISTI IN CORPORE TUO) *Ius tibi aſſumſiſti in corpus tuum.* Contra legem ſcilicet. Si ἐνεξουσιάζω etiam ſuprà habuimus xx. 7.

Verſ. 22.

DEDISTI MACULAM IN GLORIA TUA) Hoc facto maculaſti egregias laudes tuas.

ET PROFANASTI SEMEN TUUM) Feciſti hybridas.

INDUCERE IRACUNDIAM AD LIBEROS TUOS] *Ita ut & pœnam excitares adverſum liberos tuos*, quorum nemo totius regni ſucceſſor fuit. ὀργὴ pro pœna frequens, ut Rom. 13, 4.

ET INCITARI STULTITIAM TUAM, UT FACERES IMPERIUM BIPARTITUM, ET EX EPHRAIM IMPERARE IMPERIUM DURUM) In Græco: *Et dolorem ferrent* (liberi illi tui) *ob tuam ſtultitiam, dominatusque bini exſurgerent, ex Ephraim oriente regno per defectionem.* κατανυγῆναι legit cum plerisque Græcis, & δίχα τυραννίδας, quæ lectio media eſt inter Sixtinam, quæ habet τυραννίδα, & alias quæ habent τυραννίδος. Stultitiam rectè vocat animi mulieroſi vitium.

Τὰ μῶρα γὰρ πάντ' ἐστὶν Ἀφροδίτη βροτοῖς,
Καὶ τοὔνομ' ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς.

De quo *Auguſt.* l. XVII. de Civ. Dei c. 20. *Hic*, inquit, *bonis initiis, malos exitus habuit. Quippe ſecundæ res, quæ ſapientum animos fatigant, magis obfuerunt quam profuit ipſa ſapientia etiam nunc & deinceps memorabilis, & longe lateque laudata.* Quod de *prophanatione ſeminis* dicitur, non de commixtione cum mulieribus, infidelibus nedum eò cum *Palacio*, & *Pinedâ* l. VII. de rebus Salomon. c. II. accipiendum, *ac ſi filios ſuos Molocho immolârit*. Sed quod origo & cauſa fuerit, ut idolulatria etiam apud ſemen & poſteros ejus graſſaretur *1. Reg. XIV. 22.*

Verſ. 24.

DEUS AUTEM NON DERELINQVET MISERICORDIAM SUAM] οὐ μὴ καταλίπῃ. Non is erat qui derelinqueret.

ET NON CORRUMPET NEC DELEBIT OPERA SUA) *Nec qui corrumperet* quicquam *operum ſuorum.* Nam ὁ hic ſubauditur. Opus Dei hic dicitur regnum, quod Deus miris modis Davidi dederat. Deus pœnas à Salomone commeritas ita temperavit, ut neque poſteritatem Davidi, nec poſteritati ejus omne regnum auferret.

NEQVE PERDET A STIRPE NEPOTES ELECTI SUI) *Nec qui electi ſui* (Davidis) *poſteritatem exſtingueret.* David electus Dei dicitur Pſ. 89, 20.

ET SEMEN EJUS QVI DILIGET DOMINUM NON CORRUMPERET] *Aut qui corrumperet ſtirpem ejus qui ſe dilexerat.* Senſum eundem pluribus verbis repetit.

Verſ. 25.

DEDIT AVTEM RELIQVVM JACOB ET DAVID DE IPSA STIRPE) *Dedit reliquias Iacobo & Davidi ſurculum ex ipſo.* Remanere voluit regnum in poſteritate Jacobi, imò & in ipſa Davidis familia, ſecundum promiſſa utrique facta Geneſ. 27, 29. 1. Sam. 7, 16. 26.

Verſ. 26.

ET FINEM HABVIT SALOMON CVM PATRIBVS SVIS, ET DERELIQVIT POST SE DE SEMINE SVO GENTIS STVLTITIAM, ET IMMINVTVM A PRVDENTIA ROBOAM) *Nam poſtquam Salomon poſt patres ſuos requieſſet, reliquit poſt ſe de ſuo ſemine ſtultitiam populi* (id eſt, ſtultiſſimum populi, more Hebræo poſitâ voce abſtracta pro concreto) *nempe prudentiâ deſtitutum Roboamum*, καὶ hic eſt pro nempe. Patri ſapientiſſimo ſucceſſit ſtultiſſimus filius. Euripides:

Ἤδη γὰρ εἶδον ἄνδρα γενναίου πατρὸς
Τὸ μηδὲν ὄντα.

Item:

Πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐγενεῖς, εἰσὶν κακοί.

QVI AVERTIT GENTEM CONSILIO SUO) *Qui deficere fecit populum* (id eſt, decem tribus) *conſilio ſuo.* Cum avaritiæ adderet pertinaciam & mala verba. Potuit dicere cum Adraſto:

Νέον γὰρ ἀνδρῶν θάρσος ἐξέπληξέ με.

 Verſ. 27.

Digitized by Google

Athan. in vita ejus dicente, *eſt ad virtutem via & ſanctitatis ſtimulus.* *Iſidorus* Hiſpalenſis II. Sent. c. 2. *Si ad boni incitamentum,* inquit, *divina, quibus admonemur præcepta Dei eſſent, pro lege nobis ſanctorum exempla ſufficerent.*

Verſ. 15. SAPIENTIAM IPSORUM NARRANT POPULI] *Narrabunt populi*: etiam poſthac.

ET LAUDEM EORUM NUNCIET ECCLESIA] *Differet multitudo.* Videtur enim ſcriptum fuiſſe ἐξαγγελεῖ.

Exempla Sanctorum.

S. Baſilius Epiſt. I. ad Gregor. Nazianz. *Beatorum,* inquit, *virorum vitæ literis traditæ velut imagines quædam vivæ divinæ Reſpublicæ ad bonorum operum imitationem propoſitæ ſunt.* Et poſtea. *Quemadmodum pictores cum imaginem ex imagine pingunt, frequenter ad exemplar reſpicientes, lineamenta inde ad ſuum opificium transferre contendunt; Sic oportet eum, qui ſtudet ſeipſum omnibus virtutis partibus perfectum efficere, ad ſanctorum hominum vitas velut ad ſtatuas mobiles & actuoſas oculos intendere, atque illorum bona per imitationem ſua facere.* Pulchrè *Origenes* libr. I. in Job. *Sicut cœli luminaria ac ſidera cunctis indeſinenter, quæ ſub cœlo ſunt fulgent; ſic & Sanctorum virtutis inſignia, atque beatiſſimi eorum agones omnibus in perpetuum ſingulariter lucent, omnibus in æternum bonorum formam tribuunt, omnibus ſub ſole probitatis exemplū oſtendunt.*

Verſ. 16.

ENOCH PLACUIT DEO] Gen. V. 24.

ET TRANSLATUS EST IN PARADISUM] In locum felicem nobis incognitum. Sed hoc *in paradiſum* interpres de ſuo addidit, quomodo & Arabs interpres ad Hebræos XI. 5. Vide quæ ad Geneſin diximus.

UT DET GENTIBUS POENITENTIAM] In Græco eſt: *exemplum pœnitentiæ ætatibus*: id eſt, temporibus ſuis. Nam qui flagitioſe vivebant eo ſæculo, cum intelligerent translatum alio Enochum, ob pietatem, eo ipſo monebantur, ut vitam corrigerent, ſi Deo placere vellent.

De translatione Enochi.

Quod *per fidem* (in Chriſtum, ceu ſemen mulieris promiſſum) placuerit Deo Enoch, Apoſtolus docet *Ebr.* XI. 5. quo de diximus tract. *de fide antidiluvianorum* & in *Comment. in Gen. ad c.* V. ubi etiam de *translatione*, ejuſque *termino* pluribus actum. Qui certe non eſt locus incognitus: ſed *paradiſus cœleſtis, quo & Elias translatus eſt,* in quem etiam latro cum Chriſto crucifixus, at converſus penetravit cum ipſo Chriſto *Luc.* XXIII. Facta autem translatio dicitur, *ut generationibus exemplum eſſet pœnitentiæ*, h. e. ut homines inde exemplum caperent vitam emendandi, & ſancte vivendi. Ad pœnitentiam autem cumprimis opus eſt *fide*, ſine qua impoſſibile eſt Deo placere. *Ebr.* x1. 6.

De loco, ubi degat.

Alienum ergo eſt, quod hic ingerit *Tirinus*, raptum eſſe Enochum *ut prædicet gentibus ſub finem mundi pœnitentiam*, quæ etiam Gloſſa eſt *Menochii* & *Cornelij à Lap.* qvum de ejus reditu in terras neque hic neque uſpiam alias in codice Biblico verbum ullum habeatur. Nugas Cornel. à Lapid. & aliorum Papiſtarum, quod Paradiſus, in quem translatus Enoch (quanquam in Græco textu *Paradiſus* nominatus non ſit) *terreſtris paradiſus* ſit, in *quo Adam vixit, quodque rediturus ſit olim Enoch, ut pro Chriſto pugnet ac mortem obeat,* alibi diſcuſſimus. (Vid. *Comment. in Geneſ. loc. cit.*) nec audet Cornelius cum Sixto Senenſi dicere, imo eum in eo exorbitare fatetur, quod *hoc de fide certum ſit*, & agnoſcit *S. Ambroſium* de Paradiſ. c. 3. *S. Hieronym.* in c. IX. Am. *Gregorium M.* homil. XXIX. in Evangel. ut & *Dorotheum* in Synopſi, & *Alcimum Avitum* l. IV. de diluv. c. 6. ac *Procopium Gazæum* in Gen. II. Paradiſum non *terrenum*, ſed *cœleſtem* intelligere, in quem receptus Enoch fuerit; quem in eo *typum Chriſti* conſtituunt S. Patres, & Aſcenſionis ejus in cœlum. *Henoch*, inquit *S. Ambroſ.* l. III. in Lucam, *nomen manifeſtum eſt pietatis Dominicæ, & divinitatis indicium, eo quod nec mortem ſenſerit Dominus, & ad cœlum remeaverit, cujus generis auctor raptus ad cœlum eſt.* Pererius Jeſuita l. III. in Geneſ. Diſp. de Paradiſ. q. 5. & libr. VII. Diſp. de Enoch q. 7. *Enochum in Paradiſo terreno eſſe* habet pro *commento Judaico*, quod hic non habeatur in Græco vox *Paradiſi*; & *Chryſoſt.* hom. XXI. in Gen. ut & *Auguſtin.* l. IX. de grat. cont. Pelag. & Cæleſt. *incertum eſſe & ignorari, quo Enoch translatus ſit*, affirment, *quia Paradiſus ſaltim uſq; ad diluvium duravit*, quod Cornelius à Lapide etiam agnoſcit, nimirum *inundatum & ſublatum videri Paradiſum per diluvium,* unde neſcit, *quid de ſede Enochi moderna ſtatuere debeat*: nam hic aut aliquam partem paradiſi *intactam à diluvio* putat, aut *paradiſum cataclyſmo obrutum aquis mox ſubſidentibus rurſus emerſiſſe.* Ubi vero interea Enochum relinquit? Num forte à curru raptus, ut Elias, per aerem traductus? in aerem certe, tempore diluvij ſublatum putat: forte dicturus, *ibi per miraculum pependiſſe* nempe *inter incolas lunæ* quos *Xenophanes* apud Ciceronem l. IV. Quæſt. Acad. *Pythagorei* nonnulli apud Plutarch. l. II. de placit. Pſil. cap. 30. & *Kepplerus* Mathematicus Cæſareus commēti ſunt, vixiſſe cenſendus ſit, ut mendacium mendacio tegatur, ne perpluat. In Comm. in Gen. cap. V. ait, *Enochum nunc agere in loco aliquo amœno, quem Deus illi ſive in aere, ſive in terra pararit:* At hic loci, *hominis,* inquit, *terreni locus eſt terra, non aer: in terra autem Henocho jam in gratiam per raptum confirmato & æternitatis candidato congruentior non erat locus quam paradiſus*, ſed ſatis nugarum!

Verſ. 17.

NOE INVENTUS EST PERFECTUS JUSTUS] *Integer ac bonus.* Gen. VI. 9.

ET IN TEMPORE IRACUNDIÆ FACTUS EST RECONCILIATIO] *Pretium.* Nam ſicut qui pretium accipit rem ſuam ob id dimittit; ſic Deus ob Noæ pietatem ac preces, iram omnem in domum ejus remiſit.

Verſ. 18.

IDEO DIMISSUM EST RELIQUUM TERRÆ, CUM FACTUM EST DILUVIUM. TESTAMENTA SÆCULI POSITA SUNT APUD ILLUM] Ex Græca locutione Hebræa bene explicata ſic vertas: *Ideo facto diluvio fœdus perpetuum cum ipſo conſtitutum eſt.* *qui* in ſequenti membro valet *cum* in præcedente, & activum plurale ſine perſona pro paſſivo ſingulari.

NE DELERI POSSET DILUVIO OMMIS CARO] *Non fore ut poſt id humanum genus diluvio periret.* Agit enim de fœdere, quod commemoratur Gen. IX. 11.

Quomodo Noa is perfectus dicatur & juſtus, & ἀντάλλαγος.

Perfectus Noa dicitur, id eſt, *vere & ſincere pius*, ſine hypocriſi, & *juſtus*, per *fidem* nempe in Chriſtum, qui eſt juſtitia noſtra. *Ier.* XXIII. 6. *Ebr.* XI. 7. ἀντάλλαγμα dicitur factus, quod eſt *Cornelio à Lapide* interprete ἀντάλλαγος *commutatus, permutatus, ſuccedaneus, ſuppoſititius*, quia pro impiis ſui ſeculi hortus diluvio pereuntibus fuit ſuppoſitus & ſubſtitutus ad ſervandum ſemen & propaginem ſacram, vel ut ſimplicius *Tirinus*, *Deo eſt reconciliatus, invenit gratiam apud Deum.* Non ergo Latina interpretatio probanda, nedum explicatio ejuſdem Menochij Jeſuitæ, quod hominum genus, iratum Deum placando, velut placando reconciliarit. Rectè autem hic typum Chriſti conſtituunt: Unde *Hugo ideo,* inquit, *id eſt merito paſſionis Chriſti (qui tempore factus eſt iracundiæ reconciliator humani generis ad Deum Patrem, pacificans per ſanguinem crucis ſuæ ſive quæ in terris ſunt, ſive quæ in cœlis) dimiſſum eſt reliquum terræ,* id eſt, *ſalvatum eſt genus humanum, cum factum eſt diluvium ſc. ſanguinis & aquæ de latere Chriſti manantis.*

Verſ. 20. ABRAHAM ETIAM PATER MULTITUDINIS GENTIUM] Explicat ἐτυμολογίαν nominis,

Digitized by Google

minis. Eſt enim אברהם contractè dictum pro אב רב הם ut videre eſt Gen. XVII. 5.

ET NON EST INVENTUS SIMILIS ILLI IN GLORIA] Ut qui pater fuerit tot regum.

QUI CONSERVAVIT LEGEM EXCELSI] Præcepta quæ ei Deus dedit de migranda patria, circumcidendo ſe & liberis; de immolando filio.

Ambroſ. in Pſ. CXIIX. & libr. de Abraham. *Abraham propter fidem ſeminarium poſteritatis ſuæ toto orbe diffudit, Abraham Pater fidei, Princeps familiæ, gentium, & generationis Domini, Pater electionis, piæ confeſſionis per juſtitiam fidei factus mundi hæres fortiſſimus, ac patientiſſimus, fons devotionis, & fidei, virtutum omnium exemplar. Teſtamentum* hic nonnulli triplex obſervant, utpote *Gen.* XV. 18. c. XVII. & c. XXII. 18. deſcriptum. Sed fœdus & teſtamentum Dei *unicum* proprie eſt, cum Abrahamo initum, *Gen.* XV. 18. cujus *confirmatio* per *circumciſionis ſacramentum* c. XVII. facta, nec non per *divinum juramentum* poſt tentationem Abrahami corroborata c. XXII. & horum omnium hic mentio fit v. 20. 21. 22.

Verſ. Eodem. ET FUIT IN TESTAMENTO CUM ILLO] Id eſt, fuit Dei fœderatus. Gen. XVII. 7. 21. XXII. 16.

Verſ. 21. IN CARNE EJUS STARE FECIT TESTAMENTUM] Id eſt, circumciſionem, quæ eximie ברית dicitur Hebræis, ob dicta Dei Gen. XVII. 10.

ET IN TENTATIONE INVENTUS EST FIDELIS] In multis quidem tentamentis apparuit Deo fidus: ſed hic præcipue poſtremum illud tangitur de filio immolando.

Verſ. 22. IDEO JUREJURANDO DEDIT ILLI GLORIAM IN GENTE SUA] In Græco: *Iurato affirmavit ei ſe* per ſemen ejus *benefacturum etiam aliis gentibus.* Vide quæ dicta ad Gen. XVIII. 18. ἔστησε hic & infra 24. eſt קים, *firmavit.*

CRESCERE ILLUM QUASI TERRÆ CUMULUM] *Multiplicaturum ipſum* in ſobole, *quantus eſt pulvis terræ.* Gen XXII. 17.

Verſ. 23. ET UT STELLAS EXALTARE SEMEN EJUS] Exaltaturum ſe. Vide jam indicatum Geneſeos locum.

ET HÆREDITARE ILLOS A MARI USQUE AD MARE] Poſſeſſionem ſe ipſius poſteris daturum à mari ad mare: id eſt, ab Aſphaltite ad mare Syriacum, qui termini terræ promiſſæ ab Oriente in Occidentem. Vide Gen. XIII. 14. 15.

ET A FLUMINE) Flumen cum ſimpliciter dicitur, intelligitur Euphrates. Impletum hoc per Davidem.

USQUE AD TERMINOS TERRÆ) Cultæ ſcilicet, id eſt, ad deſerta uſque Arabum ſola.

De hac fidelitate Abrahæ Nazianz. Orat. XLI. *Venerandus Abraham Patriarcha ille, illud clarum & auguſtum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, ſacerdotij perfectio, qui voluntarium Deo ſacrificium offert, unigenitum nimirum ſuum, atque ex promiſſione acceptum.* Conf. *Ebr.* XI. 17. *Rom.* IV. 18.

Verſ. 24. ET IN ISAAC EODEM MODO FECIT PROPTER ABRAHAMUM PATREM EJUS) *Cum Iſaac pariter firmavit*; nempe id quod ſequitur.

Verſ. 25. BENEDICTIONEM OMNIUM GENTIUM DEDIT ILLI DOMINUS, ET TESTAMENTUM CONFIRMAVIT SUPER CAPUT JACOB) Aliter in Græco: *Benedictionem omnium hominum & fœdus.* ἐν διὰ ἐκεῖν, fœdus in quo comprehendebatur Deum per poſteritatem Iſaaci etiam aliis populis facturum bene. Vide Gen. XXVI. 2. 3. 4. 5. Ubi & cauſa additur jam ab hoc ſcriptore expreſſa, nempe factum hoc Abrahami cauſa. Sequitur deinde in Græco: καὶ κατέπαυσεν ἐπὶ κεφαλὴν Ἰακώβ: *quod fœdus deinde requievit*, id eſt, manſit *ſuper caput Iacobi*: id eſt, penes ipſum ejuſque poſteros, non penes Idumæos. Significanter autem dixit, *ſuper caput Iacobi*, quia Iſaacus divino inſtinctu hoc jus in Jacobum tranſlaturus capiti ejus paternas manus impoſuit. Ita enim mos erat bene precandi liberis, ut apparet Geneſ. XLVIII. 14.

Confer Hiſtoriam *Iſaaci* in *Commentar. noſtro in Geneſin.*

Verſ. 26. AGNOVIT EUM IN BENEDICTIONIBUS SUIS) Jacobum agnovit hæredem Iſaaci in magnificis illis promiſſis.

ET DEDIT ILLI HÆREDITATEM) Poſſidendam terram dedit ipſi: id eſt ſtirpi ejus.

ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBUBUS DUODECIM) Et diviſit illi partes ſecundum duodecim tribus quas partitus eſt: id eſt, in quas diſtribuit Jacobi poſteritatem.

Verſ. 27. ET CONSERVAVIT ILLI HOMINES MISERICORDIÆ INVENIENTES GRATIAM IN OCULIS OMNIS CARNIS) In Græco eſt ſingularis numerus. *Et eduxit ex illo* (id eſt, ex ipſo gigni fecit) *hominem favorabilem,* (nempe apud ipſum Deum) *& qui apud omnes homines fuit gratioſus.* Deſignatur his verbis Joſephus Deo dilectus, & Pharaoni totique Ægypto. Nulli melius hæc deſignatio convenit: neque par fuit in hac recenſione virum tantum omitti. Quare non ſequar Græca exemplaria, quæ hæc cum ſequentibus connectunt, & ad Moſem referunt. Multo enim credibilius eſt in eo quod ſequitur duas literas mutatas in Græcis, quæ ex nominativo (qualem legit Latinus interpres) accuſativum fecere; nempe quia ſenſum putarunt cũ prioribus eſſe continuũ.

Vid. *Gen.* c. XXVII. c. XXIIX. 13. c. XXXII. 28. *Ebr.* XI. & quæ de his in *Commentario* prædicto diximus. Suſpicionem Grotij de *mutatione Græci Codicis* ſuo loco relinquimus, quia non in libro Canonico, ſed *Apocrypho*, quod utpote minime divinum facile mutationem pati potuit, verſamur.

CAPUT XLV.

Elogium Moſis, Aaronis, & Phineæ.

Verſ. 1.

DILECTUS DEO ET HOMINIBUS MOSES) Jam dixi cur ea lectio quam hic interpres ſecutus eſt, ἠγαπημένος & Μωσῆν, non ἠγαπημένοι & Μωσῆ, mihi placeat. Cum Moſe Deus egit familiarius, quam cum ullo ante homine. Idem Moſes apud Regem, regis filiam, populumque Ægypti diu gratioſus, poſtea apud Madianitas, deinde apud pios Iſraelitas.

CUJUS MEMORIA IN BENEDICTIONE EST) Manebit ſemper in ſolennibus Synagogæ εὐλογίαις, ſic & infra XLIX. 12.

Verſ. 2. SIMILEM ILLUM FECIT IN GLORIA SANCTORUM) Gloriæ Sanctorum: id eſt, Angelorum, quos Sanctos appellat Daniel IV. 14. Qualia Deus olim per Angelos exſecutus fuerat, talia fuit per Moſem exſecutus.

ET MAGNIFICAVIT EUM IN TIMORE INIMICORUM) Timentibus inimicis, Ægyptiis, Amalecitis, Madianitis, Amorræis.

ET IN VERBIS SUIS MONSTRA PLACAVIT) κατέπαυσε, fecit ceſſare, nempe magicas artes.

Verſ. 3. GLORIFICAVIT ILLUM) Deus.

IN CONSPECTU REGUM) Pharaonis, Agagi, Ogi, Seonis.

ET JUSSIT ILLI CORAM POPULO SUO] ἐνετείλατο αὐτῷ πρὸς λαὸν αὐτοῦ. *Mandata ei dedit ad populum ſuum.*

ET OSTENDIT ILLI GLORIAM SUAM) ἔδειξεν αὐτῷ τῆς δόξης αὐτοῦ, nempe τι. Oſtendit ei Majeſtatis ſuæ particulam aliquam. Exod. XXIV. 22.

Verſ. 4. IN FIDE ET LENITATE IPSIUS SANCTUM FECIT ILLUM] Videtur legiſſe αὐτὸν ἡγίασεν, pro quo in Sixtina, una litera mutata, αὐτοῦ ἡγίασεν. In aliis, αὐτοῦ ἡγίασεν αὐτόν. Fecit eum ſanctum fide & lenitate. Num. XII. 3. 7.

ET ELEGIT EUM EX OMNI CARNE) Ducem populi ſui. legis dictatorem.

ET INDUXIT ILLUM IN NUBEM) Exod. XX. 21. c. XXIV. 18.

Verſ. 6. DEDIT ILLI CORAM PRÆCEPTA) Exod. XX. 22. XXXIV. 11. 28.

ET LEGEM VITÆ) In Græco: *Legem vitæ.* καὶ πρόθεσιν, legem quæ vitæ longæ ac felicis promiſſa habebat.

AC DISCIPLINÆ) *Et ſcientiæ*: quia homines ſapientes reddit.

DOCERE JACOB TESTAMENTUM SUUM) *Fœdus ſuum.* Legit διδάξαι, ut eſt in Sixtina, non ἐδίδαξε.

ET JUDICIA SUA ISRAEL) Præcepta judiciorum.

DE Moſe in *Præfat. dedicatoria*, & *Prolegomenis commentarij in Geneſin* egimus. Moſen & Aaronem *Moſis elogium & Aaron.*

Digitized by Google

Aaronem ita celebrat *Gregor. Nazianz.* Orat, VI. *Quis legiſlatorum illuſtriſſimus? Moſes. Quis Sacerdotum ſanctiſſimus? Aaron. Non minus pietate, quam corporibus fratres. Vel potius ille quidam Pharaonis Deus, & Iſraelitarum Antiſtes & legiſlator, & nubem ingrediens & divinorum myſteriorum ſpectator, & præſul, & tabernaculi illius vivus fabricator, quod à Deo, non homine conſtructum eſt: ambo autem æque ſacerdotes* (quod dextre intelligendum) *ambo Ægyptum vexantes, mare ſcindentes, Iſraelem trajicientes, hoſtes demergentes, panem ſuperne trahentes, aquam hominum fidem ſuperantem in deſerto partim profundentes, partim edulcantes. Ambo per ſanctam manuum extenſionem, ſublimioriſque myſterij figuram, Amalecitas opprimentes, ambo ad promiſſam terram duces via ſe præbentes & properantes.*

Verſ.7.

EXCELSUM FECIT AARON] Summo Sacerdotio fulgentem.

FRATREM EJUS ET SIMILEM SIBI DE TRIBU LEVI.] in Græco: *Sanctum ipſi ſimilem* (id eſt, ſanctimonia ſimilem Moſi) *fratrem ipſius ex tribu Levi.*

Verſ. 8. ET STATUIT EI TESTAMENTUM ÆTERNUM] *Fœdus æternum cum ipſo pepigit:* nempe ſacerdotium legale, quamdiu manſurum erat, manſurum in ipſius poſteritate, quod explicatur infra 19.

ET BEATIFICAVIT ILLUM IN GLORIA] *Ornatu magnifico*, de quo vid. Exod. XXXIX.

V.9. ET CIRCUMCINXIT EUM ZONA GLORIÆ, ET CORONAVIT EUM IN VASIS VIRTUTIS) *Induit eum perfectiſſima magnificentia, ut eum conſtitueret inter vaſa opulenta.* Inter vaſa templi ſcilicet. ἰσχὺν eſſe divitias ſæpe jam diximus.

Verſ.10. CIRCUMPEDES ET FEMORALIA ET HUMERALE POSUIT EI] Quod generaliter dixerat συντέλειαν καυχήματος, id jam in ſua membra digerit, nominans poderem (quem hic *circumpedes* vertit, quia ad pedes uſque pertingebat) femoralia & epomidem. Vide dictum Exodi locum.

ET CINXIT ILLUM TINTINNABULIS AUREIS PLURIMIS IN GYRO] In Græco amplius eſt: *& cinxit illum malis punicis:* deinde ſequitur *tintinnabulis*.

IN MEMORIAM FILIIS GENTIS SUÆ] Nempe ut illo ſono admoniti adventantem ſacerdotem reverenter exciperent.

Verſ.12. STOLAM SANCTAM AURO, HYACINTHO, ET PURPURA) Ornatum ſanctum: nam στολὴ generale eſt. Intelligitur hoc loco, τὸ λογεῖον, ut vocatur in Exodo, & ſtatim explicabitur.

OPUS TEXTILE VIRI SAPIENTIS] Factum à perito artifice.

JUDICIO ET VERITATE PRÆDITI) In Græco Sixtino: λογείῳ κρίσεως, δήλοις ἀληθείας. Nomen illud λογεῖον κρίσεως, pro Hebræo חשן, habes in Græco Exodi, inde datum quod reſponſa omnia, obſervanda, ſicut ſententiæ judicum obſervari ſolent, inde ederentur. Idem λογεῖον vocatur אורים ותמים: Græce, δήλωσις καὶ ἀλήθεια, vel δῆλα καὶ ἀλήθεια, ubi eſſe ἓν διὰ δυοῖν notavimus ſupra XLV.12. Ea figura hic commode explicatur verbis illis, δήλοις ἀληθείας. Eſt autem πρόσθεσις vocis λογείῳ. Nam per illud pectorale principibus populi pateſiebat veritas latens.

Verſ.13. TORTO COCCO OPUS ARTIFICIS) De his & quæ ſequuntur vide dictum Exodi locum.

FIGURATIS) *Sculpturis annuli*, id eſt, ita ſculptis ſicut annuli ſculpi ſolent.

IN LIGATURA AURI) ἐν δέσει χρυσίου: id eſt, *incluſis auro.* Vide Exodi XXXIX 6.7.8.

ET OPERE LAPIDARII] *Opera gemmarij.* Refer ad id quod præceſſit. Magnus artifex gemmas auro incluſerat.

IN MEMORIAM SECUNDUM NUMERUM TRIBUUM ISRAEL) In Græco amplius: εἰς μνημόσυνον ἐν γραφῇ κεκολαμμένῃ κατ᾽ ἀριθμὸν φυλῶν Ἰσραήλ. id eſt; quæ memoriam continebant filiorum Iſrael ordine nominatorum per ſcripturam inſculptam. ספר ſæpe ordinem ſignificat.

Moralia ſignificata ornatus ſacerdot.

Moralia hic ſignificata Gregor. part. 2. Paſtor. c.3. ita proſequitur: *In ſacerdotis habitu ante omnia aurum fulget, ut in eo intellectus ſapientiæ principaliter emicet: cui hyacinthus,* (*qui aereo calore reſplendet*) *adjungitur, ut per omne quod intelligendo penetrat, non ad favores infimos, ſed ad amorem cœleſtium aſſurgat. Purpura permiſcetur, ut Sacerdotale cor, cum ſumma quæ prædicat ſperat, in ſemetipſo ſuggeſtiones vitiorum reprimat, eiſque veluti ex regia poteſtate contradicat. Bis tinctus coccus adjungitur, ut omnia virtutum bona ex charitate decorentur: quia quia Deum & proximum diligit, quaſi ex duplici tinctura fulgeſcit. Quid verò per byſſum, niſi candens decore munditiæ caſtitas deſignatur. Quæ byſſus torta pulchritudini ſuperhumeralis innectitur, quia tunc caſtimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cum per abſtinentiam caro fatigatur.*

Verſ.14.

CORONA AUREA SUPER MITRAM EJUS) Supple *erat.* Lamina illa memorata Exodi XXVIII.36. quam latitudinis duorum digitorum fuiſſe ajunt Hebræi.

EXPRESSA SIGNO SANCTITATIS) ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, puto eſſe nominativum, & ſubaudiri ut ſupra *erat*. Et ſculptura ibi erat ad modum *annuli*, habens nomen *ſanctitatis*. Inſculptum enim erat laminæ ipſi קדש ליהוה.

ET GLORIA HONORIS) In Græco per πρόσθεσιν ad id quod præceſſit, καύχημα τιμῆς, *magnificentia plena honoris*, ſic καύχημα modo habuimus XLV.9.

OPUS VIRTUTIS] ἔργα ἰσχύος. *Opera* omnia quæ dixi *opulenta*. Sic & σκεύη ἰσχύος habuimus dicto commate 9.

ET DESIDERIA OCULORUM ORNATA) In Græco: *Oblectamenta oculorum arte facta, pulchra.* Laudat & artem & materiam. ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν habemus etiam 1.Reg.XX.6. Ezech.XXIV.16.21.25. κοσμίῳ pari ſenſu habuimus ſupra XVI.28. XLII.22. & alibi.

Verſ.16. ALIENIGENA ALIQUIS] Alienigena hic intelligitur omnis qui non eſſet de ſtirpe Aaronis. Sic זר ſumitur de iis qui ſacerdotalis generis non erant, Levit. XXII.10. de iis qui Levitæ non erant Num. I.51. III.10. eſt enim τῶν πρός τι.

SED TANTUM FILII EJUS SOLI) Bene vertit πλὴν, quod ſæpe non eſt exceptivum, ſed adverſativum.

Verſ. 17. SACRIFICIA IPSIUS CONSUMTA SUNT IGNE QUOTIDIE) *Tota igne conſumta ſunt quotidie;* idque ſemper *bis*. Mane & veſpere holocauſta offerebantur, quotidie, & ſine intermiſſione. Num. XXVIII. 3.4. id dicitur עלה תמיד, Exod XXIX.42. Græce, θυσία ἐνδελεχισμοῦ.

Verſ.18. COMPLEVIT MOSES MANUS EJUS) Unguento ſcilicet, ut ſequitur. Hiſtoria eſt Ex XXVIII. 41. locutio vero eadem Judith XVII.5.12.

Verſ.19. FACTUM EST ILLI IN TESTAMENTUM ÆTERNUM] *Datum eſt illi fœdere æterno:* miniſtrare ſcilicet, ut ſequitur. Vide ſupra 7.

FUNGI SACERDOTIO, ET HABERE LAUDEM) In Græco: *Miniſtrare ipſi.* Deo, *ſimulque ſacerdotio fungi.* Miniſtrare intellige, parare menſam προθέσεως, candelabrum, atque alia: ſacerdotio fungi, offerre victimas, liba, vinum, ſuffitus.

ET GLORIFICARE POPULUM SUUM IN NOMINE EJUS) εὐλογεῖν τὸν λαὸν, id eſt, bene precari populo, Num. VI.23. 24.

Verſ.20. IPSUM ELEGIT AB OMNI VIVENTE) Ex omnibus hominibus.

OFFERRE SACRIFICIUM DEO) κάρπωσιν. Ita dicuntur & liborum & victimarum partes quæ igne adolentur. Hebræis אשה. Vide Levit. II.9. III.3.9.14. VIII. 28. & alibi.

INCENSUM ET BONUM ODOREM) ἓν διὰ δυοῖν, *Suffitum odoriferum.* Exod. XXX.7. & deinceps.

IN MEMORIAM) In ſignum animi memoris beneficiorum Dei.

PLACARE PRO POPULO] Subaudi & hoc modo: *Et ad placamenta facienda pro populo.* Id convenit ſacris pro peccato & delicto.

Verſ.21.

ET DEDIT ILLI IN PRÆCEPTIS SUIS POTESTATEM, IN TESTAMENTIS JUDICIORUM) In Græco: *Dedit ipſi præcepta ſua:* Legis tabulas, & libros Moſis cuſtodiendos.

POTESTATEM IN TESTAMENTIS JUDICIORUM DOCERE JACOB TESTIMONIA, ET IN LEGE SUA LUCEM DARE ISRAEL) *Auctoritatem circa edicta judiciaria:* nempe ut populum Jacobi, ſive Iſraelis, *docerent ea quæ Deus teſtatus erat:* & ſic velut facem *ei allucerent ad legem intelligendam.* διαθήκη inter alia etiam edicta ſignificat, ut diximus in Prolegomenis ad Matthæum. Eodem ſenſu διαθήκῃ κριμάτων habuimus ſupra XXXVIII. 43. μαρτύρια idem quod præcepta legis, quia

quia Dei voluntatem teſtantur. Exod. XXV. 16. 21. Sacerdotum præcipue erat legem explicare populo, Malach. II. 7.

Verſ. 22. QUIA CONTRA EUM STETERUNT ALIENI) Legit, καὶ συνέστησαν. Sed rectior lectio quam nunc Græci libri omnes præferunt, ἐπισυνέστησαν, *coitionem fecerunt*. Novam hiſtoriam attingit, quæ eſt Num. XV. non autem rationem reddit ante dictorum. ἐπισυνίστασθαι, pro *coitionem facere*, habemus etiam Num. XIV. 36. Jerem. XX. 10. Ezech. II. 6. & in hac ipſa hiſtoria Num. XVI. 19. & in hujus hiſtoriæ repetitione, Num. XXVI. 9.

ET PROPTER INVIDIAM CIRCUMDEDERUNT ILLUM HOMINES IN DESERTO, QUI ERANT CUM DATHAN ET ABIRON, ET CONGREGATIO CORE IN IRACUNDIA) *Et invidia in eum accenſi ſunt, etiam cum furibunda ira, in deſerto, tum viri illi qui Dathani & Abironi aderant, tum factio Core.*

Verſ. 23. VIDIT DOMINUS DEUS, ET NON PLACUIT ILLI) καὶ εἶδε.

ET CONSUMTI SUNT IN IGNE) *Incendio perierunt*. Hoc enim eſt συνετελέσθησαν. Alioqui corpora manſere integra.

Verſ. 24. ET CONSUMSIT ILLOS IN FLAMMA IGNIS) Quæ intus eos exanimavit.

Verſ. 25. ET ADDIDIT AARONI GLORIAM) Nempe ut vindicato, Dei ipſius viribus.

ET DEDIT ILLI HÆREDITATEM, ET PRIMITIAS FRUGUM TERRÆ DIVISIT ILLI] *Et dedit ei velut poſſeſſionem* multas obventiones, ac primum *partitus eſt ei perceptionem primorum fructuum*. Omnino ὡς hic ſubaudiendum, apparet ex ſequentibus.

Verſ. 26. PANEM IPSIS IN PRIMIS PARAVIT AD SATIETATEM] Eximie vero de victu ipſis proſpexit, idque ad ſatietatem. ἄρτον ad exemplum Hebræi לחם, hic generaliter ſumi pro omni cibo docent ſequẽtia.

NAM ET SACRIFICIA DOMINI EDENT, QUÆ DEDIT ILLI ET SEMINI EJUS) *Nam ſacrificia Domini eſuri erant ipſe & poſteri ejus, quibus ea Deus dederat.* Ita explicanda verborum, quæ hic eſt, trajectio. Legit interpres, φάγωνται, non ut in Sixtina, φάγονται: Eſuri erant, id eſt, lege ſtatuebatur ut ederent. Sacrificia intellige omnia præter holocauſta: de cæteris enim ſacrificiis, datis Deo ſuis partibus, aut totum reliquum, aut partes bonæ cedebant ſacerdotibus Aaronidis.

Verſ. 27.

CÆTERUM INTER GENTES NON HÆREDITABIT) *Cæterum non habiturus erat* partem, *in terra populi*. Futurum hic ſumitur ut in præcedenti commate.

ET PARS NON EST ILLI IN GENTE) Soli pars ſcilicet.

IPSE ENIM EST PARS EJUS, ET HÆREDITAS) *Ipſe Deus eſt illi quaſi pars poſſidenda.* Id eſt, res divinæ ſacerdotes alunt. Sumtum ex Num. XVIII. 20.

De ſignificatione veſtium ſacerdotal.

Quid adumbratum *veſtibus ſacerdotalibus* fuerit (ut de eo ſolo jam dicamus) explicatur à Thoma I. ſecundæ. q. 102. à 5. ad 10. *Sunt quatuor omnibus Sacerdotibus neceſſaria, ſc. Caſtitas quæ ſignificatur per femoralia; puritas vitæ, quæ ſignificatur per lineam tunicam; Moderatio diſcretionis quæ ſignificatur per cingulum. Et rectitudo intentionis, quæ ſignificatur per Tiaram protegentem caput. Sed præ his debent Pontifices quatuor habere. Primo quidem jugem Dei memoriam in contemplatione, & hæc ſignificat lamina aurea habens nomen Dei in fronte. Secundo quod ſupportent infirmitates populi, quod ſignificat ſuperhumerale. Tertio quod habeant populum in corde & in viſceribus per ſolicitudinem charitatis, quod ſignificatur per rationale. Quarto quod habeant converſationem cœleſtem per opera perfectionis, quod ſignificatur per tunicam hyacinthinam. Unde & tunicæ hyacinthinæ adjunguntur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ ſignificatur doctrina divinorum, quæ debet conjungi cœleſti converſationi Pontificis. Adjunguntur etiam mala punica, per quæ ſignificatur unitas fidei & concordia in bonis moribus, quia ſic conjuncta debet eſſe ejus doctrina, ut per eam fidei & pacis unitas non rumpantur.* Similis fere eſt explicatio *Rabani* ad h. l. *Quia in Rationali plenitudo ſcientiæ exprimitur, in ſuperhumerali bonorum operũ actus, in tunica hyacinthina cœleſtis converſatio, in tintinnabulis prædicatio ſacri verbi, in tunica linea, quæ & hic circumpedes nominantur, eo quod ad talos pertingebat, conſummatio caſtitatis inſinuatur: in baltheo continentia, in Cidari, quæ caput tegebat, omnium ſenſuum cuſtodia, in femoralibus vero caſtimonia corporis contra libidinem. Corona autem ſuper mitram, in qua expreſſum erat ſignum ſanctitatis, h. e. nomen omnipotentis Dei honorificentiam ſignificat divinæ majeſtatis, quam in arce ſtatus noſtri & ſuper omnia ſtatuere debemus, ita ut in omnibus actibus noſtris, ſermonibus & converſatione honorificetur Deus per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, qui eſt caput corporis Eccleſiæ & Salvator omnium, maxime fidelium.*

Verſ. 28.

PHINEES FILIUS ELEAZARI TERTIUS IN GLORIA EST) In honore ſummi Sacerdotis, Aarõ primus, ſecundus Eleazarus, tertius Phinees.

IMITANDO EUM IN TIMORE DOMINI) *Quia exarſit ob timorem Domini.* Sequitur ipſe Dei verba Num. XXV. 11. Senſus eſt: ideo Deum voluiſſe ut diu maneret in Phineæ familia Sacerdotium ſummum, quia ardorem ſuum adverſus idololatras oſtenderat.

Verſ. 29.

ET STARE IN REVERENTIA GENTIS IN BONITATE ET ALACRITATE ANIMÆ] Hic ponendum colon: *Et quia ſtetit in defectione populi animo probo & alacri.* Id eſt, populo deficiente ipſe conſtans fuit. τροπὴ, quamvis mutationem ſignificat, ſive in melius, ſive in pejus: itaque pro materia varianda interpretatio.

PLACUIT DEO PRO ISRAEL) Puto ſcripſiſſe interpretem: *Placavit Deum pro Iſrael.* Nam in Græco: καὶ ἐξιλάσατο περὶ τοῦ Ἰσραήλ. quæ verba deſumta ex Num. XXV. 13. Senſus eſt: cæteris qui erant ſuper viginti & quatuor millia Deus pepercit, ob Phineam.

Verſ. 30.

IDEO STATUIT ILLI TESTAMENTUM PACIS) *Fœdus de proſperitate cum ipſo pepigit* Deus.

PRINCIPEM SANCTORUM ET GENTIS SUÆ) Legit προστάτην, ut & nunc habent Græci codices. Sed omnino legendum: προστατεῖν ἁγίων καὶ λαοῦ αὐτοῦ, ut præeſſet Templo & populo ipſius: id eſt, Levitis, qui peculiariter Deo dicati. προστατεῖν ſolet genitivum regere, ut 1. Maccab. XIV. 47.

UT SIT ILLI ET SEMINI EJUS SACERDOTII DIGNITAS IN ÆTERNUM] Quamdiu ſcilicet populus & ſacrificia manſura erant.

Verſ. 31.

ET TESTAMENTUM DAVID REGI FILIO JESSÆ DE TRIBU JUDA HÆREDITAS IPSI ET SEMINI EJUS, UT DARET SAPIENTIAM IN COR NOSTRUM JUDICARE GENTEM SUAM IN JUSTITIA, NE ABOLERENTUR BONA IPSORUM IN GENTEM EORUM ÆTERNAM FECIT) Cum ordine temporum viros magnos commemoret, nondum venit ad Davidis tempora: unde intelligimus hic eſſe comparationem: Senſum vero: pari modo in Phineæ domo (id eſt, in poſteritate Sadoci, qui ex Phinea venerat) ſtabilitam ſummi ſacerdotij ſucceſſionem, quo in domo Davidis ſtabilita fuit regni ſucceſſio. Legendum igitur, paucis literis in Græco mutatis: κατὰ διαθήκην τῷ Δαβὶδ υἱῷ ἐκ φυλῆς Ἰούδα κληρονομίας βασιλέως υἱοῦ ἐξ υἱοῦ μόνου, κληρονομία Ἀαρὼν καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Δῴη ὑμῖν σοφίαν ἐν καρδίᾳ ὑμῶν κρίνειν τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ ἵνα μὴ ἀφανισθῇ. Τὰ ἀγαθὰ αὐτῶν, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν, quæ ſic liceat vertere: *Quale eſt fœdus* (datum) *Davidi nato ex tribu Iuda de ſucceſſione Regis qui ſemper fuit filius tantum ex filio, talis fuit & ſucceſſio* (data) *Aaroni & ſtirpi ejus. Det vobis* (Deus, O Aaronidæ, qui nunc eſtis) *ſapientiam in corde veſtro manentem, ut juſte judicetis populum ipſius; ne intereat ſtirps iſta. Det etiam bona ipſorum* (qui ſucceſſuri ſunt vobis) *& honorem ipſorum tranſire ad poſteros ipſorum.* Duabus tantum in populo Hebræo domibus id contingit, ut in iis honoris ſucceſſio tranſiret à maribus ad mares, Davidis & Sadoci. Hoc quo ita maneat in poſteris Sadoci, qui à Phinea orti, Deum precatur ut iis qui tunc erant det bonam mentem ad recte peragenda judicia, quæ pars magna muneris ſacerdotalis, ut diximus ad Matth. V. 22.

De eo vid. *Num.* XXV. 12. *ſeqq.* *Pſal.* CVI. 30. I. *Macc.* II. 54. Teſtamentum *pacis*, quo de *Num.* XXV. 12. Sacerdotium Phineæ ejuſque poſteris promiſſum eſt, non quod *Phinees pacifice præfuturus ſit cum poſteris*, ut cum *Cornelio à Lapide Grotius*, ſed

Digitized by Google

partim quia *ſacerdotes ſi mundi fuerint, præ aliis in pace & amicitia & in ſocietate Dei eſſe videbantur, cum illo colloquentes* &c. partim quia *ſacerdotium rite adminiſtratū cauſa erat pacis amicitiæ omniumque felicitatis inter Deum & homines, propter preces* & *ſacrificia* ut habet *Fagius* ad Num. XXV. Quomodo autem *in æternum* ſtetit hoc fœdus ſiquidem poſt pronepotem Phineæ translatum fuerit ſummum ſacerdotium ad *Heli*, qui fuit de familia Ithamari I. *Par.* XXIV. 3? Hic tenendum non modo quod *hypotheticum* fuerit hoc fœdus, *ſi nempe poſteri in fide & obedientia perſeverarint*, ſed etiam quod ad tempus id ſolum interruptum fuerit, poſt quatuor autem Pontifices, reſipiſcentibus Phineæ poſteris, ſacerdotium redditum, in *Sadoco* & in ejus familia uſque ad Chriſtum permanſerit.

Quomodo fœdus cum Phinea æternum?

CAPUT XLVI.

Elogia Ioſuæ, Caleb, Iudicum, & Samuelis.

Verſ. 1.

FORTIS IN BELLO JESUS FILIUS NAVE) Ex Ναυῆ factum per errorem exſcriptoris Ναυῆ, ob vicinitatem literarum diximus ad initium Joſuæ. Is error ſemel admiſſus mirum quam late fluxerit.

SUCCESSOR MOSIS IN PROPHETIIS) Scripſit interpres, *in prophetiis*: id vero eſt in munere prophetico. Nam de Joſua ejuſque in munere ſucceſſoribus dictum Moſi fuit: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis ſicut me ſuſcitabit tibi Dominus.* Deuteronom. XVIII, 15. ubi dicta vide.

Verſ. 2. QUI FUIT MAGNUS SECUNDUM NOMEN SUUM MAXIMUS IN SALUTEM ELECTORUM DEI) In Græco: *Qui, ut ferebat nomen ipſius, magnus fuit ad ſervandos electos Dei.* In illis vocibus, ἐπὶ σωτηρίᾳ, eſt ſignificatio nominis Joſuæ, ſive Jeſu, quod σωτηρία ſignificat.

EXPUGNARE INSURGENTES HOSTES) *Ulciſcendo hoſtes inſurgentes.*

UT CONSEQUERETUR HÆREDITATEM ISRAEL) In Græco eſt per accuſativum: ἵνα κληρονομήσῃ τὸν Ἰσραήλ: id eſt, *ut Iſraelem in poſſeſſione* terrarum *collocaret.* Nam κληρονομεῖν hic eſt הנחיל: Sicut βασιλεύειν eſt המליך, ad regnum perducere.

Verſ. 3.

QUAM GLORIAM ADEPTUS EST?] *Quantum adeptus eſt gloriæ!*

IN TOLLENDO MANUS SUAS] Qui geſtus ferire volentis, ut Jerem. VI. 12. XV. & alibi: ſupra XXXVI. 2.

ET JACTANDO CONTRA CIVITATES ROMPHÆAM) *Extendendo rompheam contra urbes*: ad eas expugnandas ſcilicet, ut contra Haium, Macedam, Lebnam, multaſque alias.

Verſ. 4. QUIS ANTE ILLUM SIC RESTITIT?) *Sic ſtetit*: invictus.

NAM HOSTES IPSE DOMINUS PERCUSSIT) Legit πολέμιος, & κύριος: ſed melior lectio quam habemus: τοὺς γὰρ πολέμους κυρίου αὐτὸς ἐπήγαγεν. Bella Dei vocant Hebræi in gentes illas quas Deus devoverat. Alia bella vocant bella imperij.

Verſ. 5. AN NON IN IRACUNDIA EJUS IMPEDITUS EST SOL?) *An non per eum ſol retroceſſit?* ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Hebraiſmus eſt pro *per eum*. Per eum vero, per preces ejus. Forte poſt occaſum diutius lucere viſus eſt repercuſſu nubis exiſtentis ſuper horizontem, ut ad Joſuæ locum diximus.

Verſ. 6. ET UNA DIES FACTA EST QUASI DUO] Uno die actæ ſunt res bidui.

IN OPPUGNANDO INIMICOS UNDIQUE) *Cum undique ab hoſtibus premeretur*: à quinque ſcilicet regibus nominatis Joſuæ capite decimo.

IN SAXIS GRANDINIS VIRTUTIS VALDE FORTIS) *Magnæ efficaciæ*, ad ſternendos hoſtes. Vide dicto cap. X.

Verſ. 7. IMPETUM FECIT CONTRA GENTEM HOSTILEM] *Ex loco ſuperiore bellum in gentes intulit.* Eſt enim proprie καταῤῥήγνυμι ex alto dejicere, unde catarractæ. Habes hoc verbum eo ſenſu in Græco Oſeæ VII. 6.

ET IN DESCENSU PERDIDIT CONTRARIOS) In deſcenſu Bethoron.

Verſ. 8.

UT COGNOSCANT GENTES POTENTIAM EJUS) *Ut noſſent gentes armaturam ipſius*, Joſue: ut viderent ex tali grandine, quo præſidio Joſue pugnaret.

QUIA CONTRA DEUM PUGNARE NON EST FACILE] In Græco: nempe *bellum ipſius* Joſue *gerit Deo favente.* Nam ἐναντίον κυρίου, aut ἐνώπιον κυρίου, לפני יהוה id ſignificat.

ET SECUTUS EST A TERGO POTENTIS) *Nam Deum ſequebatur.* Is enim δυνάστης dictus & ſupra 6. Vetus dictum ἕπου θεῷ. Id fecit Joſue, omnia ex Dei præſcripto gerens.

Verſ. 9. ET IN DIEBUS MOSIS MISERICORDIAM FECIT IPSE) *Etiam Moſis tempore idem beneficium ſe præſtiterat*: nempe populo, quanquam beneficium non intelligenti, ut ſequentia declarant. Aoriſtus hic valet pro plusquam-perfecto.

STARE CONTRA HOSTEM) Obſtando cæteris: nempe volentium in Ægyptum reverti. Vide hiſtoriam Num. XIV.

ET PROHIBERE GENTEM A PECCATIS, ET PERFRINGERE MURMUR MALITIÆ) Per gerundia hoc clarius reddas: *Prohibendo gentem à peccato, & ceſſare faciendo murmur malitioſum.*

DE *Ioſua* Chryſoſtomus hom. XXVII. in Epiſt. ad Ebr. *Intellige*, inquit, *quantus eſt juſtus! Dixit Ieſus Nave, ſtet Sol circa Gabaon, & factum eſt. Veniat igitur omnis mundus, magis autem duo, aut tres, aut decem, & viginti mundi, dicant, & faciant hoc, ſed non poterunt. Amicus vero Dei amicis ſuis creaturis imperabat, magis autem amicum ſuum poſtulavit, & obedierunt ſervi. Et ille, qui deorſum erat ſuperioribus imperabat.*

Ioſua quantus juſtus?

Verſ. 10.

ET IPSI DUO CONSTITUTI) *Cum eſſent duo tantum,*

LIBERATI SUNT) Servati ſunt. διεσώθησαν: non mortui ſunt in itinere.

A NUMERO SEXCENTORUM MILLIUM PEDITUM] *Ex ſexcentis millibus peditum*; tot enim ex Ægypto exierant Num. I. 46. & ſupra XVI. 11. Ex his duo ſoli Joſue & Caleb terram promiſſam calcarunt, ut videre eſt iſto Numerorum loco, & Joſ. XIV.

INDUCERE ILLOS IN HÆREDITATEM, IN TERRAM QUÆ MANAT LAC ET MEL) *Ita ut introduceret eos* Deus *in poſſeſſionem terræ abundantis lacte & melle.* Vide Exod. III. 8. 17. XIII. 5. XXXIII. 3. Levit. XX. 24. Num. XIII. 28. XIV. 8. Deuteron. VI. 3. VIII. 8. XI. 9. Joſue. II. 6. Ezech. XX. 6. 15.

Verſ. 11.

ET DEDIT DOMINUS IPSI CALEB FORTITUDINEM) Id eſt, vigorem corporis.

ET USQUE AD SENECTUTEM PERMANSIT ILLI VIRTUS) *Qui* (vigor) *ad ſenectutem ei permanſit.* Ad annum ætatis quintum & octogeſimum: ut legimus dicto loco Joſ. XIV. 10. 11.

UT ASCENDERET IN EXCELSUM TERRÆ LOCUM) *Ita ut etiam ardua loca terræ bene ſcanderet*, nempe Hebronem.

ET SEMEN IPSIUS OBTINUIT HÆREDITATEM) Poſſeſſionem avitam.

Verſ. 12.

UT VIDERENT OMNES FILII ISRAEL] Tanto exemplo ſenectutis, bonæ valetudinis, & opimæ rei.

QUIA BONUM EST OBSEQUI SANCTO DEO] *Bonum eſſe Deum ſequi*. Eſt enim eadem hic locutio quæ ſupra 8.

Verſ. 13. ET JUDICES SINGULI SUO NOMINE, QUORUM NON EST CORRUPTUM COR: QUI NON AVERSI SUNT A DOMINO, UT SIT MEMORIA ILLORUM IN BENEDICTIONE) Eſt Hebraiſmus: nominativus nominis cum genitivo pronominis vice genitivi ipſius nominis. Nam Latine diceremus: *Iudicium quoque, prout ſinguli nomina habent, quorum cor non fuit ſcortatum*: *id eſt, qui à Deo non defecerunt: commemoratio fiat in eulogiis publicis.* Excludit ab his Abimelechum.

ET OSSA ILLORUM PULLULENT DE LOCO SUO, ET NOMEN EORUM PERMANEAT IN ÆTERNUM, PERMANENS AD FILIOS ILLORUM, SANCTORUM VIRORUM GLORIA) In Græco: τὰ ὀστᾶ αὐτῶν ἀναθάλοι ἐκ τοῦ τόπου αὐτῶν, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν ἀντικαταλλασσόμενον ἐφ' υἱοῖς δεδοξασμένων αὐτῶν. *Oſſa ipſorum floreant in locis ſuis*: (id eſt, ſit perpetuus ſepul-

ſepulchris eorum viror: ſæpe enim ſepulchra in hortis erant) *nec minus nomen ipſorum tranſiens ad poſteros, ut ipſi ſic honorentur.* Dicatur diu: hi ſunt orti à Gedeone, hi à Jephthe, hi à Samſone.

RENOVAVIT IMPERIUM) κατέστησε βασιλείας, melius βασιλέας. *Conſtituit reges*, ut idem ſit ei quod ſequitur, *unxit principes*: Saulem nimirum & Davidem.

IN GENTE SUA) Super populum ſuum.

Verſ.17. IN LEGE DOMINI CONGREGATIONEM JUDICAVIT, ET VIDIT DEUS JACOB) *Ipſo ſecundum legem Dei regente populum, Deus Iacobi* gentem favens *aſpexit.* שפט quod κρίνειν vertitur, ſæpe non judiciariam tantum, ſed & omnem πολιτικὴν gubernationem ſignificat.

IN FIDE SUA PROBATUS EST PROPHETA, ET COGNITUS EST IN VERBIS SUIS FIDELIS, QUIA VIDIT DEUM LUCIS) *Per fidem ſuam probatus eſt Propheta, & per verba ſua cognitus eſt fidus in viſis.* Nam πιςὸς ὁράσεως eſt in Sixtina, quod in aliis male deſideratur. Latinus autem id legit, ſed corrupte. Duabus notis agnoſcitur verus Propheta: ſi verum Deum colat, colendumque doceat, (quod hic ſignificatur fidei nomine) & ſi dicta ipſius impleantur, ut patet collatis locis Deuteronom.XIII.1.2. & XVIII.20.21.22. Samuel cognitus eſt verus Propheta, quia & Deum verum coluit, & quæ prædixit eventum habuerunt.

Verſ.19. ET INVOCAVIT DOMINUM OMNIPOTENTEM IN OPPUGNANDO HOSTES CIRCUMSTANTES UNDIQUE, IN OBLATIONE AGNI INVIOLATI] Legit ἀρνὸς γαλαθηνοῦ, quomodo eſt in Sixtina, & in ipſa, quæ hic reſpicitur, hiſtoria I.Sam.VII.9. ἔλαβε Σαμουὴλ ἄρνα γαλαθηνὸν ἕνα. Eſt ergo hoc quod dicit: *Hic ipſe invocavit Deum potentem, (cum eum premerent inimici ejus*, Philiſtini nempe, *undique) offerendo agnum lactentem.*

Verſ.20. ET INTONUIT DE COELO DOMINUS] I.Sam.VII 10.

V.21. ET CONTRIVIT PRINCIPES TYRIORUM] Nimirum quia Tyrij (pars Cananæorum, ſive Phœnicum) fœderati Philiſtinis.

Verſ.22. ET ANTE TEMPUS VITÆ SUÆ ET SÆCULI TESTIMONIUM PRÆBUIT) *Idem antequam hujus ſæculi ſomnum dormiret*, (id eſt, priuſquam moreretur: eſt enim χαριενισμὸς.) *conteſtatus eſt* populum. Multis integritatis teſtimonium poſt mortem præbetur. Ille vero hoc vivus ab omni populo abſtulit.

IN CONSPECTU DOMINI) Deo præſente, non communi tantum, ſed ſingulari modo, ut qui prophetiæ domum ei dediſſet.

ET CHRISTI) Præſente etiam Saule rege ſolemniter uncto.

PECUNIAS ET USQUE AD CALCEAMENTA] Id eſt, *etiam ad calceamenta uſque*: ne calceamenta quidem. Eſt autem hoc proverbiale apud Hebræos, ad rei minimæ ſignificationem, ut apparet Geneſ.XIV.13.

AB OMNI CARNE NON ACCEPIT) Puto ſcripſiſſe interpretem, *non accepi*: ſicut in Græco eſt, οὐκ εἴληφα. Facit enim velut ipſum loquentem, quanquam non ipſius verba quæ extant I.Sam.XII.30. ſed ſenſum exprimit.

ET NON ACCUSAVIT ILLUM HOMO) Nemo fuit qui contra illũ ullam querelam adferre potuerit.

De Samuele. *Chryſoſtomus* Samuelem prædicat homil.II. de ſacerdot. qui *reliquos anteverit bonitate, ac moribus, tantoque intervallo omnes retro ſanctos antecellere videretur, quantum in ſegetibus felices eminent ſpicæ.*

Verſ.23.

ET POST HOC DORMIVIT, ET NOTUM FECIT REGI, ET OSTENDIT ILLI FINEM VITÆ SUÆ) In Græco eſt; *Idem poſtquam dormiſſet* (mortuus eſſet, figura eadem quam jam habuimus, de qua vide quæ dicta ad Matth.IX.24.) *Propheta munere functus ſignificavit regi venturam ejus mortem*, ſive κατ᾽ ἀλήθειαν, ſive κατὰ τὸ φαινόμενον, qua de re variæ fuere & olim Hebræorum, & nunc ſunt Chriſtianorum ſententiæ. Vide quæ ad ipſum hiſtoriæ locum diximus.

ET EXALTAVIT VOCEM SUAM DE TERRA IN PROPHETIA] *Ex humo* emergens *alta voce futura prædixit.*

DELERE IMPIETATEM GENTIS) *Ut tolleret gentis* (Iſraeliticæ) *impietatem*: ut exemplo tanto moniti reſipiſcerent. Vide I.Sam.XXXVIII.18.19.

An verus Samuel Sauli poſt mortem apparuerit? Eo ergo hic propendet Grotius *verum fuiſſe Samuelem*, qui Sauli poſt mortem apparuit. Quæ *Papiſtarum* plerorumque, hoc Apocryphi libri textu nitentium, eſt perſuaſio. *Dionyſij, Rabani, Lyrani, Abulenſis, Cajetani, Sanctij, Palacij & Cornel. à Lapide* hic, ut & *Bellarm.* l.II. de Purgat. c.6. *Thyræi* l.1. de apparit. ſpirit. c.16. n.410. &c. Sed vel ex hac Syracidis aſſertione liber ejus convincitur non eſſe Canonicus, de cujus auctoritate canonica Pontificiorum ipſorummet nonnullos dubitare fatetur *Pererius* l.I. de Magia c.II. p.59. & agnoſcit *Thomas* p.1.q.89. art.8. *hunc librum non haberi apud Hebræos inter Scripturas Canonicas.* Non autem verum fuiſſe Samuelem, qui Sauli apparuit, plurima docent, 1. Quod Samuel verus à mortuis per Pythoniſſam *revocari* non potuerit, quæ ne quidem ullum defunctorum verè in vitam revocare poſſunt, nedum in tantum Prophetam jus habent; 2. Samuel verus fuit in *ſtatu beatitudinis*. Ex eo autem arte veneficæ ipſum revocari potuiſſe, & revocatum eſſe, quis ſibi perſuaderi patietur? *An vero beatorum animæ* (ita Spanhemius Diſp. Theol. parte II. Diſp. XV. p.275.) *in cœlos recepta obnoxia ſunt vel malis ſpiritibus vel eorum inſtrumentis, incantatoribus, & incantatricibus, ut ad talium artes nefandas compareant? Haudquaquam ſane, vel enim* vi artis magicæ *hoc effectum, vel* ad artem magicam *tantum*: *Si* vi artis magicæ, *malis ſpiritibus & eorum inſtrumentis obnoxii ſunt beati*: *Si* ad artem magicam *tantum*: *ſequitur Deum illis artibus abblandiri voluiſſe, vel auctoritatem conciliare, quas toties ſibi exoſas profitetur. Adde vel* voluntariam *iſtam Samuelis comparitionem fuiſſe, vel* violentam *& coactam*: *Neutra vero hic cogitari poteſt: prior enim repugnat ſanctitati, poſterior felicitati beatorum.* Quod enim Papiſtæ excipiunt *non juſſu Pythoniſſæ ſed Dei Samuelem apparuiſſe*, vanum eſt; quia *umbra* Sauli apparens aliud profitetur: *Quare*, inquit ad Pythoniſſam, *inquietaſti me ut ſuſcitarer.* Aut ergo his mentibus eſt hic apparens Samuel, quod non convenit ſancto & beato Prophetæ, aut non fuit verus Samuel, ſed perſonatus Dæmon ipſe, mendacij Pater. 3. Mentitus certe in eo etiam eſt Pſeudo-Samuel ille, quod dixit, *cras tu, & filij tui mecum eritis.* Non enim ſequenti die ſtatim periit Saul, ut *Rainoldus* prælect.92. in Apocryph. edocuit, nec cum Samuele Saul fuit in cœlo; vel ut Papiſtæ fingunt in *limbo Patrum*, ſed cum aliis damnatis in *inferno*. Quum Deus Sauli reſpondere noluerit nec per Prophetas, nec per Sacerdotes, nec per ſomnia, veriſimile non eſt eorum reſponſa illi dare voluiſſe per *mortuos*, præſertim cum id lege diſerte prohibuerit. Ideo agnoſcunt Patres non pauci, *Dæmonem in forma & ſpecie Samuelis apparuiſſe* Sauli, utpote *Iuſtinus* in quæſtion.q.57. *Tertull.* l. de anima c.57. *Procopius Gazæus* in I.Sam.XXIIX. ut & *Eucherius* ac *Beda* in c.XVI. *Actor.* quibus etiam accedunt *Cyrillus Alex.* l.VI. de adorat. in ſpirit. *Baſilius*, in c.IIX. Eſaiæ, *Theodor.* q.LXII. in I.Reg. *Greg. Nyſſ.* Epiſt. ad Theodoſ. *Philaſtrius* de hæreſ. c.26. *Chryſ.* homil. III. in Tit. *Auth. quæſt. V.T.* apud Auguſt. q.27. & *libr. de mirab. ſcript.* II. c.2. *Iſidor.* l.IIX. Etymol. c.9. *Raban. de præſtig. Dæm. Anaſtaſ.* quæſt. in ſcript.37. *Gloſſa* ordin. in 1.*Sam.* XXIIX. & Eſ.XXIIX. *Anſhelmi Laudun.* in I.Sam.XXIIX. *Elias Cretenſ.* in orat. I. Naz. *Rupert.* in l.II. Reg. c.17. *Zonaras* T. I. Annal. &c. eoque inclinat ipſe *S. Auguſtin.* l.II. ad Simplic. quæſt.3. Quod è Pontificiis *Rainer.* Tom. I. Pantheol. p.174. *Franc. Ruizius Reg.*15. *Sariſburgens.* in Policrat. l.II. c.26. *Lelogerius* l.IV. de ſpectr. c.II. cum Paulo Burg. in addit. ad Lyr. *Gratiano* c.

Pontific. dubitantes de libri hujus autorit. Canonica.

Nec mirum cauſ.26.q.5. *Ioh.Turrecrem.* ad illum Canonem, *Ioh. Arboreo* Theoſoph.l.XVII.c.5.*Cajetano* in 2.2.q.95.art.4. fatetur *Janſenius: Samuel,* inquit, *dicitur prophetaſſe, quia Dæmon evocatus à Pythoniſſa coactus fuit ab Angelo Samuelis* (quæ tamen probari non poſſunt : angeli enim ſpiritu veraces ſunt, non mendaces) *illa edicere Sauli, quæ Deus illi infligere deſtinabat.* Ne de Rabb.nonnullorum *Kimchij & Aben Ebr.* ſuffragio dicamus. Si objicias, *Saulem* 1.*Sam.*XXIIX.14. *intellexiſſe perſonam apparentem eſſe Samuelem.* Reſp.parum id referre. Num enim ex *hominis* præconcepta opinione faſcinati, & judicio perturbati, mente, vel conjectura potius (non enim ex viſis à ſe concludit, ſed ex auditis à Pythoniſſa,quæ mera erat conjectura) æſtimanda erit rei veritas! Etſi enim Dei ſolius ſit futura prædicere, poſſe tamen Satanam etiam quandoque per conjecturam, vel etiam certo ex Dei revelatione, ut I.*Reg.*XXII.20.21. legere eſt, vel ex judicio divino ſibi commiſſo, vel permiſſo vera prædicere,dubium nullum eſt. *Dæmones*, inquit *Leo Allatius* in Syntagm. de Engaſtr. c.21. *ſæpe pronuntiant quæ ipſi (Deo permittente) facturi ſunt, & fieri potuit, ut Deus exſequeretur ſua judicia, Dæmonis miniſterio, in Saule tanquam in Achabo 1.Reg. ultim. & ambigue reſpondiſſe dæmonem, quum vox CRAS ambigua ſit, neque diem proxime ſequentem indicare* (vi hiſtoriæ) *hic potuerit*, obſervat *Rainoldus prælect.92. in libr. Apocryph.*

Quod ad veterum & Patrum quorundam contrariam autoritatem, exiſtimat quidem *Origenes* in II.Sam.XXIIX.ut & *Juſtinus* in dial. cum Tryph. *Samuelis animam per incantationes ab inferis reductam eſſe*: Sed his aliorum ex antiquitate jam laudatorum autoritatem merito opponimus, utpote Scripturæ Canonicæ autoritati innitentem: neque eam ſententiam probare poſſunt ipſimet Pontificij. *Nemo prudens*, inquit *Sanctius, admittet veram alicujus animam præſertim viri ſancti magicis incantationibus è ſedibus ſuis evocari poſſe. Meræ præſtigiæ hæ erant à Dæmone confictæ*, inquit *Euſthatius Antiochenus*, qui *Origenem de ventriloqua* oppugnavit ſingulari tractatu à Leone Allatio edito, quod etiam factum à *Methodio* Martyr. Adde quod *Leone Allatio* judice l.citat. c.XI. videatur *determinatio Eccleſiæ cap. illud 26. quæſt.2. & cap. Nimirum quæſt.5.* ubi expreſſe dicitur, *non fuiſſe Samuelem,ſed ejus phantaſma.*

CAPUT XLVII.

Elogium Nathan, Davidis & Salomonis.

Verſ.1.

POST HÆC SURREXIT NATHAN PROPHETA IN DIEBUS DAVID) קום de Prophetis dicitur, & הקים de Deo Prophetas mittente, quia eminent multum in populo, & velut de loco ſuperiore loquuntur.

DE Nathane *Epiph.*l.de vit.& morte Prophet. *Nathan Propheta in lege Domini Davidem inſtituit.* Conf.2.*Sam.*VII.5.& *cap.*XII.

Verſ.2.

ET QUASI ADEPS SEPARATUR A CARNE, SIC DAVID A FILIIS ISRAEL] Non eſt & in Græco: incipit enim novum ſermonem de Davide hoc modo: Qualis eſt adeps qui ſeparatur (in honorem Dei) à victima proſperante (quas victimas Hebræi שלמים vocant: Græci *σωτήρια*, Latinus interpres *pacificas*, ut videre eſt Levit.III.3.) talis David inter natos Iſraele, id eſt, pariter eximius, pariter repoſitus ad Dei uſus.

*Chryſoſt.*homil. de David.& Saule *cum Davidem ſeparatum à carne contemplatur, angelum ſibi efformat: Illuſtrem in cœlo,illuſtrem in terra, qui ad Evangelicæ Philoſophiæ faſtigium pervenerit. &c.*

Verſ.3.

CUM LEONIBUS LUSIT QUASI CUM AGNIS] Eſt quidem in Sixtina, *ἔπαιξεν*. Verum alij codices habent *ἐπεξένωσεν*, id eſt, *apud leones diverſit: aut cum leonibus converſatus eſt tanquam cum hædis.* Habuimus idem verbum ſupra XXIX.30. *Cum hædis* hic eſt in Græco: cum agnis ſequitur membro altero.

ET IN URSIS SIMILITER FECIT SICUT IN AGNIS OVIUM] *Et cum urſis quaſi cum agnis ovilli generis.* Nam ſubauditur verbum præcedens. Hiſtoria eſt 1.Sam.XVII. 34.

IN JUVENTUTE SUA NUNQUID NON OCCIDIT GIGANTEM?] Ita hæc diſtinguenda ſunt. *οὐχὶ* deeſt in pleriſque codicibus Græcis: ſed eſt in Sixtino, & eſt admirantis.

ET ABSTULIT OPPROBRIUM DE GENTE] Uſurpat ipſa verba Davidis, quæ extant 1.Sam.XVII.36.

Verſ.5.

IN TOLLENDO MANUM SAXO FUNDÆ DEJECIT EXSULTATIONEM GOLIÆ] Optima eſt lectio in Sixtina : *ἐν τῷ ἐπᾶραι χεῖρα ἐν λίθῳ σφενδόνης καὶ καταβαλεῖν γαυρίαμα τοῦ Γολιάθ. Cum attolleres manum cum lapide in funda, & dejiceres faſtum Goliathi*, Pendet ſenſus ab eo quod præceſſit. *Dejiceres faſtum Goliathi*, id eſt, *Goliathum faſtuoſum*? Talia ſunt, *ſapientia Læli, βίη Ἡρακλῆος, Stertinium acumen*, & ſimilia.

Verſ.6.ET DEDIT IN DEXTERA EJUS TOLLERE HOMINEM FORTEM IN BELLO] *Et* pro *qui*: dedit in dextra: id eſt, *facultatem ei dedit.*

EXALTARE CORNU GENTIS SUÆ) Id eſt, vires; nam cornua vires tauris aliiſque beſtiis.

Verſ.7. SIC IN DECEM MILLIBUS GLORIFICAVIT EUM] Id eſt; *propter decem millia*, hoſtium ſcilicet cæſa. Alludit ad hymnum qui eſt 1.Sam.XVIII.7.

ET LAUDAVIT EUM IN BENEDICTIONIBUS DOMINI) *Ornavit eum ſuis benefactis. Domini* pro *ſuis*: more Hebræorum, qui nomine repetito utuntur, vice pronominis reciproci.

IN OFFERENDO ILLI CORONAM GLORIÆ] Eouſq; *ut ipſi tribueret diadema glorioſiſſimũ*: populi nẽpe ſui.

Verſ.8. CONTRIVIT ENIM INIMICOS UNDIQUE) *Enim* non eſt in Græco. Eſt quippe novus ſenſus. Hoſtes contrivit, Jebuſæos, Moabitas, Syriæ multos populos, Idumæos, Ammonitas.

ET EXTIRPAVIT PHILISTIIM CONTRARIOS] *ἐξουδένωσεν*. Eſt plerumque *ἐξουδενοῦν* contemnere. Sed hic ſumitur in forma Hiphil, ut ſit *contemtus objecit*. Sic *ἐξουδένωσις* opponitur *τῇ τιμῇ* I.Macc.I.41. Hiſtoria tangitur quæ eſt 1.Sam.VIII.initio.

USQUE IN HODIERNUM DIEM CONTRIVIT CORNU IPSORUM) Id eſt,ita vires eorum confregit,ut in hunc uſque diem,quo hæc ſcribo, eas recuperare nequiverint.

IN ÆTERNUM)Hoc non eſt in Græco:nec opus eſt.

Verſ.9. IN OMNI OPERE DEDIT CONFESSIONEM SANCTO ET EXCELSO IN VERBO GLORIÆ) *De omni opere* (id eſt,victoria ſua) *gratiam habuit ſancto ſupremo*, idq; *verbis permagnificis*. Vere. Oſtendit enim hoc & hiſtoria, & Pſalmorum magna pars.

Verſ.10. DE OMNI CORDE SUO LAUDAVIT DOMINUM, ET DILEXIT DEUM QUI FECIT ILLUM] Illa *Dominum* & *Deum* addidit interpres.

ET DEDIT ILLI CONTRA INIMICOS POTENTIAM) Rurſum & pro *qui*.

Verſ.11. ET STARE FECIT) *Conſtituit, ἔστησε.*

CANTORES CONTRA ALTARE) *κατέναντι θυσιαστηρίου*, id eſt, *ante aram.* I.Par.XVI.4.& XXV.

ET IN SONO EORUM DULCES FECIT MODOS] In Sixtina eſt: *καὶ ἤχου αὐτῶν γλυκαίνουσι μέλη.* Iterum hic eſt *καὶ* pro relativo. Senſus enim eſt : *Ex quorum cantu dulcia mele procedunt.* Bene *procedunt*, quia inſtitutum Davidis ad tempus uſque hujus ſcriptoris manebat. Quæ ſequuntur in Græcis quibuſdam : *καὶ καθ' ἡμέραν αἰνέσουσιν ἐν ᾠδαῖς αὐτῶν*, ut ea in Latino, ita & in Sixtino codice abſunt.

Verſ.12. ET DEDIT IN CELEBRATIONIBUS DECUS] *Feſtos dies decoravit*: hymnis ad quoſque aptatis.

ET ORNAVIT TEMPORA AD CONSUMMATIONEM VITÆ) *Ad finem uſque*, nempe anni. Redibat enim orbis hymnorum.

UT LAUDARENT NOMEN SANCTUM DOMINI) Nempe cantores illi ex Levitis delecti.

ET AMPLIFICARENT MANE DEI SANCTITATEM) *Et canerent ab ipſo mane ejus ſanctitatem*, non quod mane tantum canerent, ſed quod mane inciperent canere.

Verſ.13.

Digitized by Google

Verſ. 13.

DOMINUS PURGAVIT PECCATA IPSIUS) *Abſtulit peccata ejus*: id eſt, pœnas commeritas.

ET EXALTAVIT IN ÆTERNUM CORNU EJUS) Perpetuas illi dedit victorias.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM REGNI, ET SEDEM GLORIÆ IN ISRAEL) Fœdus cum eo fecit, quo promiſit regnum, quamdiu regnum eſſet, ſemper manſurum in illius domo.

Intelligi poteſt promiſſio ſimpliciter *in æternum facta*. Qvum enim ea in Meſſiam ſimul reſpexerit, in Throno Davidis ſeſſurum è ſemine ejus oriundum, firma eâ ratione manſit promiſſio, vereque impleta eſt. Sedet enim etiamnum, & in æternum ſedebit in throno regio Chriſtus, Davidis Filius, quia regni ejus non erit finis. *Luc.* 1,33.

Verſ. 14. POST IPSUM SURREXIT FILIUS SENSATUS) Prudentiæ ac literarum laudibus florens 1.Reg.3,12. IV.31. & ſequentibus.

ET PROPTER ILLUM DEJECIT OMNIPOTENTIAM INIMICORUM) In Græco eſt: καὶ δι' αὐτὸν κατέλυσεν ἐν πλατυσμῷ. Sed rectius puto fore, δι' αὐτὸ *propter hoc* (quia tam prudens erat) *latè habitavit*: vicini populi libenter ejus imperio paruêre.

Verſ. 15. SALOMON IMPERAVIT IN DIEBUS PACIS) Explicat Etymologiam nominis, ut & ſupra 46,2.

CUI SUBJECIT DEUS OMNES HOSTES) In Græcis quibusdam: ᾧ ὁ Θεὸς ὑπέταξε πάντας ἐχθροὺς κυκλόθεν αὐτοῦ. At in Sixtina brevius: ᾧ ὁ Θεὸς κατέπαυσε κυκλόθεν, id eſt, τὰ κυκλόθεν. *Cui Deus pacavit circumſita.*

UT CONDERET DOMUM IN NOMINE SUO) Ut per pacis commoda Templum ſtrueret, quod diceretur בית יהוה.

ET PARARET SANCTITATEM IN SEMPITERNUM) ἁγίασμα, ſanctuarium uno in loco manſurum, non ambulans, qvale fuerat tentorium.

QVEMADMODUM ERUDITUS ES IN JUVENTUTE) *Quàm eruditus fuiſti jam in juventute?* Rectius enim in Sixtina legi, ὡς ἐσοφίσθης, & ἐν νεότητί σε, quàm cum aliis, ἐσοφίσθη, & ἐν νεότητι αὐτοῦ, docent ſequentia.

V.16. ET IMPLETUS QVASI FLUMEN SAPIENTIA] Ut flumen ſupra ripas ſurgens.

ET TERRAM RETEXIT ANIMA TUA, ET REPLESTI IN COMPARATIONIBUS ÆNIGMATA) Ita Sixtina: γῆν ἐκάλυψεν ἡ ψυχή σου, καὶ ἐνέπλησας ἐν παραβολαῖς αἰνιγμάτων: *Terram obtexit anima tua* (animi tui opera) *& repleſti eam ſententiis ænigmaticis*. 1.Reg.4.31.

AD INSULAS LONGE DIVULGATUM EST NOMEN TUUM] Ad oras Ophir. Omnes enim tales oras Hebræi איים vocant.

ET DILECTUS ES IN PACE TUA) ἠγαπήθης, quomodo eſt in Sixtina. Omnes populi te amarunt, ideò quòd bonâ fide pacem cum omnibus coleres.

V.18. IN CANTILENIS) *Ob carmina tua.* Fecitenim multa quæ periere. Reſtat una ᾠδὴ ᾠδῶν, quæ Hebræis dicitur Canticum Canticorum. Vide dictum locum 1. Reg. 4, 32.

ET PROVERBIIS) ἐν παροιμίαις. Ob ſententias ſimpliciter enunciatas.

ET COMPARATIONIBUS) Ob ſententias ὁμοιώσεις, aut ἀντιθέσεις ſimpliciter continentes.

ET INTERPRETATIONIBUS) Ænigmatum, quæ Hiromus & alii ei miſerant. Vide quæ de hâc re diximus in Annotatis ad librum tertium de Veritate Religionis Chriſtianæ.

Verſ. 19.

ET IN NOMINE DOMINI DEI TUI, CUI EST COGNOMEN DEUS ISRAEL, COLLEGISTI QVASI AURICHALCUM, AURUM, ET UT PLUMBUM COMPLESTI ARGENTUM) Hæc ita rectè videntur connecti in Græcis quibusdam, nec malè poſt illud, τοῦ Θεοῦ, addi πάσης τῆς γῆς. Adjuvante Deo qui in Iſraele quidem colitur, ſed in omni terra imperium habet, feciſti abundare aurum vel ſtannum, & argentum velut plumbum. κασσίτερος, ſtannum etiam in Gloſſis, aliud longè eſt aurichalcum.

De ſapientia Salomonis & celebritate ejusdem 1.Reg.IV.32.34. de divitiis 1. Reg.x. 21.2. Chron. I.15. dictum. Vilalpandus T.II. in Ezech. p.2. p.5. diſp.3.c.43. docet Davidem & Salomonem annuo reditu opibusque ſuperaſſe tributa & opes non tantùm Romanorum, ſed & Chaldæorum, Perſarum, omniumque Regum & Monarcharum.

Verſ. 21.

ET INCLINASTI FEMORA TUA MULIERIBUS) In Græco Sixtino: παρανέκλινας τὰς λαγόνας σου γυναιξί. *Latera tua conſeruiſti mulieribus*, multis ſcilicet & extraneis. *Et* hîc eſt pro *ſed*: nam virtutibus Salomonis enumeratis, ad vitia venit.

POTESTATEM HABUISTI IN CORPORE TUO) *Ius tibi aſſumſiſti in corpus tuum.* Contra legem ſcilicet. Si ἐνεξουσιάζειν etiam ſuprà habuimus xx.7.

Verſ. 22.

DEDISTI MACULAM IN GLORIA TUA) Hoc facto maculaſti egregias laudes tuas.

ET PROFANASTI SEMEN TUUM) Feciſti hybridas.

INDUCERE IRACUNDIAM AD LIBEROS TUOS] *Ita ut & pœnam excitares adverſum liberos tuos*, quorum nemo totius regni ſucceſſor fuit. ὀργὴ pro pœna frequens, ut Rom. 13,4.

ET INCITARI STULTITIAM TUAM, UT FACERES IMPERIUM BIPARTITUM, ET EX EPHRAIM IMPERARE IMPERIUM DURUM) In Græco: *Vt dolorem ferrent* (liberi illi tui) *ob tuam ſtultitiam, dominatusque bini exſurgerent, ex Ephraim oriente regno per defectionem.* κατανυγῆναι legit cum plerisque Græcis, & δίχα τυραννίδας, quæ lectio media eſt inter Sixtinam, quæ habet τυραννίδα, & alias quæ habent τυραννίδος. Stultitiam rectè vocat animi mulieroſi vitium.

> Τὰ μῶρα γὰρ πάντ' ἐστὶν Ἀφροδίτη βροτοῖς,
> Καὶ τοὔνομ' ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς.

De quo *Auguſt.* l. xvii. de Civ. Dei c. 20. *Hic*, inquit, *bonis initiis, malos exitus habuit. Quippe ſecundæ res, quæ ſapientum animos fatigant, magis obfuerunt quam profuit ipſa ſapientia etiam nunc & deinceps memorabilis, & longe lateque laudata.* Quod de *prophanatione ſeminis* dicitur, non de commixtione cum mulieribus, infidelibus nedum eò cum *Palacio*, & *Pinedâ* l. VII. de rebus Salomon. c. II. accipiendum, *ac ſi filios ſuos Molocho immolârit*, Sed quod origo & cauſa fuerit, ut idololatria etiam apud ſemen & poſteros ejus graſſaretur 1.*Reg. XIV.*22.

Verſ. 24.

DEUS AUTEM NON DERELINQVET MISERICORDIAM SUAM] οὐ μὴ καταλίπῃ. Non is erat qui derelinqueret.

ET NON CORRUMPET NEC DELEBIT OPERA SUA) *Nec qui corrumperet* quicquam *operum ſuorum*. Nam ? hic ſubauditur. Opus Dei hic dicitur regnum, quod Deus miris modis Davidi dederat. Deus pœnas à Salomone commeritas ita temperavit, ut neque poſteritatem Davidi, nec poſteritati ejus omne regnum auferret.

NEQVE PERDET A STIRPE NEPOTES ELECTI SUI) *Nec qui electi ſui* (Davidis) *poſteritatem exſtingueret.* David electus Dei dicitur Pſ. 89,20.

ET SEMEN EJUS QVI DILIGET DOMINUM NON CORRUMPERET] *Aut qui corrumperet ſtirpem ejus qui ſe dilexerat.* Senſum eundem pluribus verbis repetit.

Verſ. 25.

DEDIT AVTEM RELIQVUM JACOB ET DAVID DE IPSA STIRPE] *Dedit reliquias Iacobo & Davidi ſurculum ex ipſo.* Remanere voluit regnum in poſteritate Jacobi, imò & in ipſa Davidis familia, ſecundum promiſſa utrique facta Geneſ. 27, 29. 1. Sam. 7, 16. 26.

Verſ. 26.

ET FINEM HABVIT SALOMON CVM PATRIBVS SVIS, ET DERELIQVIT POST SE DE SEMINE SVO GENTIS STVLTITIAM, ET IMMINVTVM A PRVDENTIA ROBOAM) *Nam poſtquam Salomon poſt patres ſuos requieſſet, reliquit poſt ſe de ſuo ſemine ſtultitiam populi* (id eſt, ſtultiſſimum populi, more Hebræo poſitâ voce abſtracta pro concreto) *nempe prudentiâ deſtitutum Roboamum*, καὶ hic eſt pro nempe. Patri ſapientiſſimo ſucceſſit ſtultiſſimus filius. Euripides:

> Ἤδη γὰρ εἶδον ἄνδρα γενναίου πατρὸς
> Τὸ μηδὲν ὄντα.

Item:

> Πολλοὶ γὰρ ὄντες εὐγενεῖς, εἰσὶν κακοί.

QVI AVERTIT GENTEM CONSILIO SUO) *Qui deficere fecit populum* (id eſt, decem tribus) *conſilio ſuo*. Cum avaritiæ adderet pertinaciam & mala verba. Potuit dicere cum Adraſto:

> Νέων γὰρ ἀνδρῶν θόρυβος ἐξέπληξέ με.

Verſ. 29.

ET JEROBOAM FILIUM NABATH, QUI PECCARE FECIT ISRAEL) υἱὸν Ναβὰτ, eſt in Sixtina. At alii codices habent, υἱὸς Ναβὰτ, ut ſubaudiatur *fuit, qui*. In Græco, ἐξήμαρτε habet ſonum activum ſimplicem: at ſignificationem actus duplicis, qui apud Hebræos exprimitur per formam Hiphil. Vide ſuprà XLVI. 2.

ET DEDIT VIAM PECCANDI EPHRAIM) Ephraimo peccandi exemplum dedit 1. Reg. 12, 30. XV. 26. 30.

ET PLURIMA REDUNDAVERUNT PECCATA IPSORUM) *Et multum aucta ſunt peccata ipſorum.* Crevere de die in diem. *Ipſorum*, nempe Ephraimitarum & aliorum Iſraelitarum de decem tribubus.

V. 30. VALDE ENIM AVERTERUNT EUM A TERRA SUA) Ita ut eos facerent migrare de terra ſua: tam grandia fuere peccata, ut decem tribus è ſolo ſuo excuterent. 2. Reg. 17, 18.

Verſ. 31.

ET QVÆSIVIT OMNES NEQVITIAS) Hoc in quibuſdam exemplaribus malè abeſt, ſed eſt in Sixtino: καὶ πᾶσαν πονηρίαν ἐξεζήτησαν. Affarunt omne malum facinus. Vide dictum locum ex hiſtoria Regum.

USQVE DUM PERVENIRET AD ILLOS DEFENSIO) *Vitio* à Deo per Tiglathphalaſarem, & Salmanaſarum. Frequens eſt ſacrarum literarum interpretibus Latinis defenſionem uſurpare in ſenſu ultionis, ut alibi obſervavimus.

ET AB OMNIBUS PECCATIS LIBERAVIT EOS) Hoc in nullis Græcis legitur.

Similiter ferè Oſiander ita reddens, & explicans: *Et excogitaverunt omnem malitiam (varias idololatriæ aliorumque ſcelerum ſpecies) donec vindicta ſuper eos veniret. (Falſa igitur Religio tandem regna evertet. Et qui ſemel à vero Dei cultu, & à doctrina cœleſti recedunt, juſto Dei judicio ſemper errando longius progrediuntur. Quare ardenter à Deo petamus, ut Spiritu ſuo ſancto nos regat: neque nos in tentationem inducat. Et oremus Dominum, ut ſemper nobis pios donet Magiſtratus, qui veram religionem ad poſteritatem propagare ſtudeant.*

CAPUT XLIIX.

Elogium Eliæ, Eliſæi & Ezechiæ.

Verſ. 1.

ET SURREXIT ELIAS PROPHETA) Ex occaſione peccatorum Jeroboami, per πρόληψιν quandam, facta mentione pœnæ ex talibus peccatis multo poſt temporis ſecutæ, repetit ordinem hiſtoriæ in commemorandis viris eximiis. De voce *ſurrexit* vide ſuprà XLVII. 1.

ET IGNIS) Animo ardenti pro Dei gloria.

ET VERBUM IPSIUS QVASI FACULA ARDEBAT) *Ut lampas lucebat.* Ignis & ardorem habet & lucem. Sic & Elias: & is qui Eliæ ſimillimus fuit Johannes Baptiſta Joh. V. 35.

Fabula eſt, quod traditur apud Epiph. in vit. Proph. & Doroth. in Synopſ. *Eliam flammâ fuiſſe enutritum in ſignum ardentis eloquii ejuſdem*, etſi id mitigent hoc pacto, quod *flamma lambens vultum & os ejuſdem viſa ſit in illud ingredi, eumque cibare, & paſcere.*

Verſ. 2.

QVI INDUXIT IN ILLOS FAMEM) Oratione ad Deum, Jac. V. 17. In Græco eſt, *famem vehementem.*

ET IRRITANTES ILLUM INVIDIA SUA PAUCI FACTI SUNT) In Græco: *Et ſua indignatione eos ad paucos redegit*, Multis ſcilicet per famem mortuis.

NON ENIM POTERANT SUSTINERE PRÆCEPTA DOMINI) Non eſt in Græco.

Verſ. 3. VERBO DOMINI CONTINUIT COELUM) Ne plueret. *Verbo Domini*, hic eſt vi divinâ, ut mox 5.

ET DEJECIT DE COELO IGNEM TERRÆ) Contra Baalis ſacerdotes. 1. Reg. XVIII. 38. & bis contra miſſos ab Ochozia. 2. Reg. 1, 10. 12.

Verſ. 4.

SIC AMPLIFICATUS EST ELIAS IN MIRABILIBUS SUIS) In Græco, in ſecunda perſona cum admiratione: *ô quantam gloriam miraculis tuis adeptus es Elia!*

ET QVIS POTEST SIMILITER SIC GLORIARI TIBI?) Quis par tibi, ſi gloriandum ſit?

Præclarè hoc expoſuit *Chryſoſt*, ſerm. 2. de Eliâ, qui hic videatur.

Verſ. 5.

QVI SUSTULISTI MORTUUM AB INFERIS, DE SORTE MORTIS IN VERBO DOMINI DEI) *Qui mortuum ex morte, animam inquam ab orco reſtituiſti vi Altiſſimi.* 1. Reg. XVII. 23.

Verſ. 6.

QVI DEJECISTI REGES AD PERNICIEM] Precibus & prædicendo: Achabum, Jezebelem, Ochoziam, Joramum Ochoziæ fratrem.

ET CONFREGISTI FACILE POTENTIAM IPSORUM) Non eſt in Græco.

ET GLORIOSOS DE LECTO SUO) Idem verbis aliis.

Verſ. 7.

QVI AUDIS IN SINA JUDICIUM, ET IN HOREB JUDICIA DEFENSIONIS) Id eſt, ultionis, ut modò XLVII. 31. Horeb pars eſt Sinæ montis. & ἐκδικήσεις ſunt minæ, ut Eſ. L. 2. Minas intellige de iis malis quæ Iſraelitis erant illaturi Hazaël & Jehu. Vide 1. Reg XIX. 17. ὁ ἀκούων hic eſt pro ὁ ἀκούσας, qui audiſti. Sic χρίων ſequitur pro χρίσας.

Verſ. 8.

QVI UNGIS REGES AD POENITENTIAM) *Qui unxiſti Reges ad vicem rependendam*: improbis ſcilicet. Explica ex iis quæ jam dicta.

ET PROPHETAS SUCCESSORES POST TE) Benè vertit αὐτόν, per ſecundam perſonam. *Prophetas*, plurale pro ſingulari: Eliſæum enim intelligit. Vide locum jam dictum.

Verſ. 9.

QVI RECEPTUS ES IN TURBINE IGNIS, IN CURRU EQVORUM IGNEORUM) In Græco: ἀναληφθεὶς, *ſurſum aſſumtus.* Vide de hoc verbo quæ dicta ad Marci XVI. 19.

Verſ. 10.

QVI SCRIPTUS ES IN JUDICIIS TEMPORUM LENIRE IRACUNDIAM DOMINI, CONCILIARE COR PATRIS AD FILIUM, ET RESTITUERE TRIBUS JACOB. BEATI SUNT QVI TE VIDERUNT, ET IN AMICITIA TUA DECORATI SUNT; NAM NOS VITA VIVIMUS TANTUM) Variant hic multum Græcæ lectiones, & inter ſe & à Latina. Cæterùm qui nôrit opiniones Judæorum veteres de Eliâ, fortè credet ſic ſcriptum fuiſſe: ὁ καταγραφεὶς ἐλεγμοῖς εἰς καιροὺς κοπάσαι ὀργὴν κυρίου πρὸ θυμοῦ, ἐπιστρέψαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ καταστῆσαι φυλὰς Ἰακώβ. Μακάριοι οἱ ἰδόντες σε, καὶ οἱ ἐν ἀγαπήσει κεκοιμημένοι· καὶ γὰρ ἡμεῖς ζωῇ ζησόμεθα. *Qui conſcriptus es* (id eſt, prædictus in ſcripto Malachiæ) *comminatio* (id eſt comminationem allaturus) *adverſus tempora, ad mitigandam Dei iram antequam furor fiat, ad convertendum cor Patris ad filium, & reſtituendas tribus Iacobi. Felices qui te videbunt, etiam qui in dilectione* (Dei) *obdormierunt. Nam nos* (qui tales erimus) *vita* reddita *vivemus.* Locum Malachiæ IV, 5. intelligebant hujus ſcriptoris, atque etiam Chriſti tempore, ut & nunc, Judæi de Eliâ, (non myſtico, id eſt, Johanne Baptiſta, quomodo Chriſtus eum locum interpretatus eſt) ſed illo ipſo qui olim fuit, quem venturum putabant ante Meſſiæ tempora, & denuntiatione gravium malorum, diei magni & horribilis, & deſtructionis, quæ ἀνάθεμα dicitur, (hoc eſt quod dicit, antequam ira furor fiat) effecturum ut Iſraelitæ inter ſe concordes ſint: (hoc enim ſignificat, corda patrum ad filios, filiorum ad Patres convertere: de quo vide Luc. 1, 17.) & ut tribus reſtituantur in veterem ſtatum: (quod hic dicitur καταστῆσαι, ut Matth. 17, 11. ex vetere dicto: *Elias reſtituet omnia*) deinde venturum Meſſiam, & reſurrectionem priorem, nempe eorum Iſraelitarum qui in pietate diem obierint, qui omnes participes ſint futuri bonorum Meſſiæ in hâc terrâ: quibus piis hic ſcriptor ſe quoque annumerat. Cæterę voces quæ in aliquibus exemplaribus ſunt additæ, natæ ſunt ex gloſſematis. Si quis tamen meliorem ad hunc locum interpretationem attulerit, ei libens accedam.

Conjecturam Grotii ſuo relinquimus loco. Cæterum Papiſtæ, quibus alioquin promtè gratificatur Grotius, ex hoc loco colligunt, *Eliam in terras rediturum ad certandum pro Chriſto contra Anti-Chriſtum.* Sed liber hic primum eſt *Apocryph.* Deinde confundit *Johannem Proto-Baptiſtam* prodromum Chriſti in virtute & ſpiritu Eliæ adventurum, corda Patrum ad filios converſurum, uti prædixit *Malach. c. IV.* interprete Gabriele *Luc. I. 17.* cum *Eliâ Theſbite*: quaſi hic in terras rediturus eſſet, & *Adventû Chriſti ſecundum*, ad quem hæc Prophetica rapit *Siracides* cum adventu Chriſti *primo* quem

De Papiſt. ſententiâ de reditu Eliæ.

quem reſpexit ultimus Prophetarum, quo de *ad Mal. IV.* diximus. Neque diſſentientem hic habemus Grotium. Et obſervat propterea *Janſenius, neque ex hoc loco neque ex Malachia probari poſſe, quod verè venturus Elias ſit Anti-Chriſti tempore. Dici enim poſſet*, inquit, *Siracidem iſtud dicere ſecundum receptam ſuo tempore opinionem, quâ creditum fuit ex verbis Malachiæ Eſaiam venturum, cum id implendum non eſſet in propria ejus perſonâ, ſed in Johanne Baptiſtâ, qui Chriſti adventu præcurſurus erat in Spiritu & virtute Eliæ.*

Verſ. eod.

POST MORTEM AUTEM NON ERIT TALE NOMEN NOSTRUM) Non eſt in ullo Græco.

Verſ. 13.

ELIAS QVIDEM IN TURBINE TECTUS EST, ET IN ELISÆO COMPLETUS EST SPIRITUS EJUS) In Græco Sixtino habemus: Ἡλίας ὃς ἐσκεπάσθη ἐν λαίλαπι, καὶ Ἐλισαιὲ ἐνεπλήσθη πνεύματος αὐτοῦ. Supereſt hîc illud ὃς, quo omiſſo, & καὶ juncto pro cùm antecedente, hoc invenietur dicere: Cum Elias abrectus fuit turbine, Eliſæus impletus fuit ſpiritu ejus. 2. Reg. II. 15.

Syrus reddit: *Recepitque Prophetiam dupliciter Eliſæus*, quod è *2. Reg. 2.* videtur potius ſumſiſſe, quàm ex Græco textu h. l. unde diſputationes de duplici ſpiritu ortæ, ſed hæ impræſentiarum alienæ ſunt, ubi nihil *de duplici ſpiritu* habetur, nec 2. Reg. II. reſpectu *præceptoris* Eliæ, quod arrogantiæ fuiſſet, ſed reſpectu *condiſcipulorum ſuorum* duplicem popoſcit Eliſæus ſpiritum, ut rectè obſervatum *Cajetano*; non verò duplicem ἁπλῶς, hoc eſt, *Prophetiæ, & miraculorum*, ut *Eucherius, Angel. Procopius, Theodor. Lyran. Dionyſ. Palatius & Janſen*, volunt, non abnuente *Thomâ* contra Gentes c. XI.

2. Reg. II, 15.

V. eod. IN DIEBUS SUIS NON PERTIMUIT PRINCIPEM) Ut Joramum Achabi filium 2. Reg. III. 14.

ET POTENTIA NEMO VICIT ILLUM) *Nemo eum ſubjectum ſibi habuit.* Neque in cujusquam gratiam, nec cujusquam metu dicenda reticuit.

Verſ. 14.

NEC SVPERAVIT ILLUM VERBUM ALIQVOD) Nec minæ, nec blanditiæ eum vicêre.

ET MORTUUM PROPHETAVIT CORPUS EJUS) Id eſt, miracula fecit. quo ſigno Prophetæ agnoſcuntur. Mortuus enim revixit tactus à corpore ejus. 2. Reg. XIII 21.

Verſ. 15.

IN VITA SUA FECIT PRODIGIA) Aquas diviſit pallio, aquas inſalubres reddidit ſalubres, urſos immiſit ſe irridentibus, aquam exercitui ſitienti excitavit, viduæ effecit ut oleum non deficeret, hoſpitæ filium vitæ reddidit, amaritiem herbarum correxit, Naamanum purgavit leprâ, ferrum ſecuris natare fecit, hoſtes adempto ipſis conſpectu duxit Samariam, famem prædixit, & famis finem, & Regis Syriæ mortem.

Verſ. 16.

IN OMNIBUS ISTIS NON POENITUIT POPULUS) Tot ſignis conſpectis ab Elia & Eliſæo editis, non correxit ſe populus.

USQVE DUM EJECTI SUNT DE TERRA SUA) *Captivi abducti ſunt è terra ſua.* Προνομεύειν Helleniſtis eſt captivum facere.

V. 17. ET RELICTA EST GENS PERPAUCA) Duæ tribus.

ET PRINCEPS IN DOMO DAVID) Exſtincto decem tribuum regno, manſit adhuc in domo Davidis regnum in duabus tribubus.

Verſ. 18.

QVIDAM EORUM) Regum Judæ.

FECERUNT QVOD PLACERET DEO) *Deo* additum eſt ab interprete, rectè ad ſenſum. Aſa, Joſaphat, Joas.

ALII AUTEM MULTA COMMISERUNT PECCATA) Cæteri reges.

Verſ. 19.

EZECHIAS MUNIVIT CIVITATEM SUAM) Eſ. 22, 10.

ET INDUXIT AD MEDIUM IPSIUS AQVAM) 2. Paralipom. 32, 30. Pro ὕδωρ, Sixtina hic habet, τὸν Γώγ. Id forte nomen fuit aquæductui, ideò quod tectus eſſet, aut quia Gog Arabibus abyſſus.

ET FODIT FERRO RUPEM, ET ÆDIFICAVIT AD AQVAM PUTEUM) *Fontes*, In Græco. Eſ. 22, 9. 10. 2. Paralip. 32, 30.

V. 20. ET MISIT RABSACEN] εἰς Λαχεῖς, quod hic addunt quidam codices, abeſt in Sixtina.

SUSTULIT MANUM SUAM CONTRA ILLOS, ET EXTULIT MANUM SUAM IN SION) In Sixtina eſt: καὶ ἀπῆρεν καὶ ἐπῆρεν ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐπὶ Σιών. *Et profectus cum eſſet*, (ita ἀπῆρε ſæpe ſumitur in his libris) *extulit* ſe *manus ejus contra Sionem*, id eſt, Sioni minatus eſt. ἐπῆρεν hîc habet ſignificationem Hithpahel

ET SUPERBUS FACTUS EST POTENTIA SUA) *Per ſuperbiam grandia locutus eſt.* Illa ſcilicet quæ leguntur 2. Reg. 18, 19. & ſequentibus. Eſ. 36, 14. & ſequentibus.

Verſ. 21.

TUNC MOTA SUNT CORDA EORUM) Perturbati ſunt animi.

ET MANUS IPSORUM COMMOTÆ SUNT) Id eſt, tremuerunt.

ET DOLUERUNT QVASI PARTURIENTES MULIERES) Verba deſumta ex 2. Reg. 19. 3.

Verſ. 22. ET EXPANDENTES MANUS SUAS EXTULERUNT AD COELUM) In Græco: *Expanſis ad ipſum manibus*, ſenſu pendente à præcedentibus. ἐκπετάσαι χεῖρας, frequens locutio in precum deſcriptione. Exod. IX. 30. Eſdr. IX. 5.

ET SANCTUS DOMINUS DEUS AUDIVIT CITO VOCEM IPSORUM) ταχὺ eſt in Sixtina, omiſſum in aliis Græcis.

Verſ. 23.

NON EST COMMEMORATUS PECCATORUM ILLORUM, NEQVE DEDIT ILLOS INIMICIS SUIS) Hæc non ſunt in Græcis.

SED PURGAVIT EOS IN MANU ESAIÆ SANCTI PROPHETÆ) In Græco: ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐν χειρὶ Ἡσαΐου, id eſt, *liberavit illos per Eſaiam.* Ubi eſt ἔλαμψε. Senſus enim eſt, ſicut prædixerat per Eſaiam. Eadem locutio infra XLIX.

Verſ. 24.

ET CONTRIVIT ILLOS ANGELUS DOMINI) Bene explicavit id quod in Græco eſt αὐτοῦ.

ET FIDELIS IN CONSPECTU DEI) In Sixtina: πιστὸς ἐν ὁράσει αὐτοῦ, *Fidelis in viſu ſuo*: id eſt, fidelis in referendis iis quæ Deus ipſi revelaverat.

Verſ. 26.

IN DIEBUS IPSIUS) Eſaiæ nempe, ad quæ & quæ ſeqvuntur pertinent.

RETRO REDIIT SOL) Solis umbra in horologio. Vide dicta 2. Reg. XX. 11.

De hiſce hiſtoriis ſuo loco diximus. De miraculo regreſſus Solis pulchrè *Cyrill.* in Eſ. 38, 8. *Quod remigraturus in vita eſſet Ezechias planum fecit Deus retroque redeunte Solis umbrâ, & die ad inuſitatam horarum menſuram prolata.* Non autem *umbram Solis* in horologio, ſed *Solem ipſum* in cœlo receſſiſſe, ibidem docuimus.

Verſ. 27.

SPIRITU MAGNO VIDIT ULTIMA) Forti animo tulit prævisum urbis excidium.

ET CONSOLATUS EST LUGENTES IN SION) Hîc τοὺς πενθοῦντας poſitum eſt pro πενθήσοντας. *Ita ut etiam conſolatus ſit illos qui olim in Sione mœſtiſſimi erant futuri*, Reſpicit ea quæ habemus Eſ. XL.

Verſ. 28.

USQVE IN SEMPITERNUM OSTENDIT FUTURA) ἕως τοῦ αἰῶνος, in multum tempus, ut de Cyro, eventura poſt annos CCCLX.

ET ABSCONDITA ANTEQVAM EVENIRENT) Multo antè.

Ultima hæc nonnulli de *temporibus Meſſiæ* intelligunt, & *Eſ. cap. 2, 2.* alludi putant. nec non ad c. *XL. 1. LXI. 1.* At Oſiander hæc de *Ezechia* intelligit h. m. exponens: *Rex pius in verbo Dei probe inſtitutus, & Spiritu ſancto ornatus, prævidit pœnas quæ poſt multos annos ſecuturæ erant ſuper populum Iſraeliticum idololatricum: erat enim illi populi hujus inconſtantia & impietas non ignota. Interim tamen pios ſuos ſubditos ex verbo Dei conſolatus eſt, affirmans, DEUM etiam in ipſis calamitatibus electos ſuos mirabiliter conſervaturum: neque*

exitium

Digitized by Google

exilium Babylonicum ſemper duraturum, ſed tantum temporarium fore. Etſi enim pius Magiſtratus non tenetur publicè concionari: Hoc enim officium Eccleſiæ Miniſtris demandatum eſt: tamen poteſt in ſermonibus privatis ſubditos & officiarios ad pœnitentiam & veram pietatem hortari, & perturbatos & meticuloſos promiſſionibus auxilii divini & exemplis clementiæ divinæ erigere & animare) De *Ezechia* enim hæc ſonare, non de *Eſaiâ*, uti Grotio viſum, contextus docet.

CAPUT XLIX.

Elogium Ioſiæ, Ieremiæ, Ezechielis, & Duodecim Prophetarum, Zorobabelis item, Ioſuæ Sacerdotis, Nehemiæ, cum regreſſu ad comparatas laudes Henoch, Ioſeph, Seth, Sem & Adam.

Verſ. 1.

MEMORIA JOSIÆ IN COMPOSITIONEM ODORIS) Ita ſuavis eſt quaſi *compoſitio ſuffitus*: id eſt, ſuffitus factus ex multis aromatis. Subauditur, ἐγενήθη & εἰς.

FACTA OPUS PIGMENTARII) In Sixtino eſt: ἐσκευασμένον ἔργον μυρεψοῦ. Sed legendum, ἐσκευασμένον ἔργον μυρεψῶ, aut quaſi opus *factum à pigmentario*, id eſt, migma unguentorum, ut vocatur ſupra XXXVIII. 8. Joh. XIX. 39. Hoc dicit propter multas virtutes, quæ in Joſiam concurrerunt.

Verſ. 2.

IN OMNI ORE QVASI MEL EDULCABITUR EJUS MEMORIA) Id eſt, dulce erit, quomodo γλυκανθῆναι & ſuprà habuimus XII. 20. XXVII. 23. XL. 20. 34. XLVII. 10.

ET UT MUSICA IN CONVIVIO VINI) Supra XL. 22.

Verſ. 3.

IPSE EST DIRECTUS DIVINITUS IN POENITENTIAM GENTIS) *Ipſe ſucceſſum habuit convertendo populo.* Ita κατευθύνεσθαι ſolet poni, ut Pſalm. CXIX. 4. CXL. 12. הוכן.

ET TULIT ABOMINATIONES IMPIETATIS) ἐξῆρε *abſtulit.* Idola & cultus idololatricos intelligi apparet ex hiſtoria 2. Reg. 23. 4. & ſequentibus. 2. Paralipp. 34. 3. & ſequentibus.

Verſ. 4.

GUBERNAVIT AD DOMINUM COR IPSIUS) *Cor ſuum rectà ad Deum intendit.*

ET IN DIEBUS PECCATORUM CORROBORAVIT PIETATEM] *In temporibus iniquorum*: cum plurimi eſſent mali. Magnum illud elogium de Nerva:

Temporibusque malis auſus es eſſe bonus.

Verſ. 5.

PRÆTER DAVID, ET EZECHIAM, ET JOSIAM OMNES PECCATUM COMMISERUNT) Πλημμέλειαν ἐπλημμέλησαν, *culpam aliquam admiſere*, circa cultum Dei, vel in eo q[illegible] fana in collibus non ſuſtulere.

Verſ. 6.

ET CONTEMSERUNT TIMOREM DOMINI) *Et ideò defecerunt*: id eſt, regnare delierunt.

Verſ. 7.

DEDERUNT ENIM REGNUM SUUM ALIIS) *Dedit enim* (Deus) *cornu* (potentiam) *illorum aliis*, nempe Chaldæis. ἔδωκε rectius hic legitur quàm ἔδωκαν.

ET GLORIAM SUAM ALIENIGENÆ GENTI) *Gloriam illorum*: imperium quod habebant.

Verſ. 8.

INCENDERUNT ELECTAM SANCTITATIS CIVITATEM] *Incendit* Deus, ἐνεπύρισε, Hieroſolyma. In Siclis ſcribitur ירושלים הקדש. Deus rectè dicitur facere quod aliorum miniſterio facit. Sæpiſſimè ſic loqvuntur Prophetæ.

ET DESERTAS FECERUNT VIAS IPSIUS IN MANU JEREMIÆ) ἠρήμωσε, *deſertas fecit vias.* Sic habent libri Græci plerique, unde & in præcedenti reponendum cenſuimus, ἐνεπύρισε. Et illud *per Ieremiam* intelligendum per ἴαμεψιν, qualem ſuprà habuimus 48, 23. ſicut prædixerat *per Ieremiam.*

Hæc dilucida ſatis ſunt. Addere ſolùm juvat Paraphraſin Oſiandrinam; *Memoria optimi & piiſſimi Regis Ioſiæ grata eſt omnibus piis, quemadmodum ſuaviſſimus odor ex compoſitione aromatum bene fragrantium, quales compoſitiones ſolent periti Pharmacopæi conficere: adeò dulce eſt nomen ejus in memoria hominum, ut mel dulciſſimum: imò delectat, ut ſuavis muſica ſympoſio.* [*Eſt autem magnus theſaurus bonum nomen ad poſteritatem relictum*] Ipſe (*Ioſias*) eſt directus divinitus in pœnitentia gentis & *abſtulit* abominationes impietatis: *id eſt, ſingulari dono inſtructus à Deo, & felicitate rara donatus erat, ut populum idololatricum ad pœnitentiam revocaret, & idololatriam aboleret.* Et gubernavit ad Dominum cor ipſius: *direxit cor ſuum ſeriò, ad Dominum Deum rectè & ſine hypocriſi colendum,* & in diebus peccatorum corroboravit pietatem: *cum omnia plena eſſent idololatricæ impietatis ipſe verum Dei cultum egregiè reſtauravit. (Pii enim Magiſtratus officium eſt, abolere falſos cultus divinos & reſtituere puritatem religionis.)* Præter David, & Ezechiam & Joſiam omnes peccatum commiſerunt: nam reliquerunt legem Altiſſimi Reges Juda, & contempſerunt timorem Dei. *Loquitur autem autor noſter de peccato idololatriæ, quo neque David, neque Ezechias, neq; Ioſias contaminati fuere: tametſi David adulterium & homicidium commiſit. Oblitus eſt autem noſter autor pii Regis Ioſaphat, qui & ipſe ſanctè gubernavit Rempublicam, & ab idololatria fuit alieniſſimus. Itaque & hac in parte apparet, hunc libellum inter Apocrypha, non autem inter Canonicas ſcripturas, reponendum eſſe, (Paucitas autem piorum Regum admonet nos, ut pro piis Magiſtratibus tantò ardentius oremus: non enim ſemper boni & pii in gubernatione ſuccedunt) Impii autem Reges propter Idololatricam ſuam impietatem graviter puniti ſunt.* Dederunt enim regnum ſuum aliis, & gloriam ſuam alienigenæ genti: *amiſerunt regnum, & Babylonii id in ſuam redegerunt poteſtatem. Nam & ante everſionem urbis Ieruſalem poſtremi Reges Iuda fuerunt tributarii & vaſalli Regis Babylonici. Tandem verò Babylonii etiam vaſtarunt regnum Iuda.* Incenderuntque electam ſanctitatis civitatem *Ieroſolymam*, & deſertas fecerunt vias ipſius: *ut nemo amplius* Jeroſolymam *ad exercitium cultus divini proficiſceretur: ſicut Dominus futurum prædixerat*, in manu *(per miniſterium)* Jeremiæ *Propheta. (Idololatria enim & fanatica dogmata etiam florentiſſima regna tandem evertunt.)*

Verſ. 9.

NAM MALE TRACTAVERUNT ILLUM) Jeremiam Judæi, mittendo in carceres diverſos, etiam in cænoſam voraginem, capitis accuſando.

QVI A VENTRE MATRIS CONSECRATUS EST PROPHETA) καὶ αὐτὸς ἐν μήτρᾳ ἡγιάσθη προφήτης. *Quanquam ipſe in utero conſecratus Propheta fuerat.* Jerem. I. 5.

EVERTERE ET ERUERE ET PERDERE, ET ITERUM ÆDIFICARE ET RENOVARE) *Ut erueret, malè tractaret, ac perderet, pariterque ædificaret ac plantaret.* Verba ſunt ex Jerem I. 10. Dicuntur facere Prophetæ quod prædicunt.

Paraphraſis *Oſiandrina* ita habet. *Nam Iudæi non tantum ad conciones Ieremiæ ſurdas aures habuerunt, verum etiam ſanctum illum virum odio perſecuti ſunt, & admodum* malè tractaverunt eum, *percutientes, & in carcerem eum conjicientes.* Qui *tamen* à ventre matris conſecratus eſt Propheta, *à Deo deſtinatus ad munus Propheticum*, evertere & eruere, & perdere, & iterum ædificare & renovare: *i.e. ut miniſterio ſuo denunciaret regnis idololatricis everſionem: qua & conſecuta eſt in impœnitentes, & ut reſipiſcentes ſtabilirentur & confirmarentur. (Verbi enim divini prædicatio impœnitentibus in ruinam cedit, pœnitentibus verò in ſalutem.*

Digitized by Google

Verſ. 10.

EZECHIEL QVI VIDIT] Is fuit qui vidit. Par locutio ei quam ſuprà habuimus 47, 29.

CONSPECTUM GLORIÆ QVAM OSTENDIT ILLI IN CURRU CHERUBIM) *Quam oſtendit* illi Deus inſidens *in curru Cherubinorum.* Ezech. I. 3, VIII. X.

Verſ. 11.

NAM COMMEMORATUS EST INIMICORUM IN IMBRE) Sub imbris figura mala impiis eventura ſignificavit. Ezech. 13, 13.

BENEFACERE ILLIS QVI OSTENDERUNT RECTAS VIAS) ἀγαθῶσαι eſt in Sixtina: ſed rectius legi puto ἠγάθωσε, cujus Gloſſema, κατώρθωσε in alios libros irrepſit. ἠγάθωσε τοὺς εὐθύνοντας ὁδούς, Benefecit rectum iter inſiſtentibus: id eſt, bona prædixit, pari figurâ qualem modò habuimus. Vide Ezech. capita XXXIV. XXXVI. XXXVII.

Verſionem Latinam vulgatam ita emendat è Græco Oſiander: *Hæc parum commode converſa hanc habent ſententiam. Ezechiel Propheta vidit Majeſtatem Domini in viſione, cum videret eum ſedentem in throno Majeſtatis: & currum, cui adjuncta erant quatuor imagines. [Chriſtus autem eſt ille homo, qui dominatur in cœlo & in terrâ, & curru Evangelici Miniſterii vehitur per orbem terrarum.] Sed & prophetavit (inquit noſter autor) contra hoſtes (populi Dei) & conſolatus eſt eos: qui in recta via ambulant. [Tandem enim hoſtes Eccleſiæ divinitus evertuntur. Et in Propheta Ezechiele hoc inprimis obſervandum eſt, quod verè pœnitentibus peccatoribus veniam & clementiam Dei promittit, Ezech. XIIX.*

Verſ. 12.

ET DUODECIM PROPHETARUM) Qui ob voluminum brevitatem minores vulgò dicuntur.

OSSA PULLULENT DE LOCO SUO) Hoc ſuprà habuimus 46, 15. & reperitur ſic in Sixtina: ſequiturque? παρεκάλεσε δὲ τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐλυτρώσατο αὐτοὺς ἐν πίστει ἐλπίδος, pro quo Latinus hic rectè legit, παρεκάλεσαν, &, ἐλυτρώσαντο. Sed αὐτοὺς vertit *ſe*, cum ſenſus ſit, *redemerunt*, id eſt, liberarunt Prophetæ iſti *ipſos*, qui ex Jacobo erant, *per fidam ſpem.* At pro his omnibus in multis Græcis exemplaribus tantùm eſt: εἰς τὸ μνημόσυνον ἐν εὐλογίαις, ut ſuprà 45, 1. & 46, 14.

Mirum autem quod inter præſtantes Sapientes, & Sanctos viros non recenſeat Danielem, qui ab ipſo Spiritu S. ſapientiæ & ſanctitatis laudem habet, & præcipuo loco commemorandus erat. Quod iterum argumento eſt, *autorem non fuiſſe* θεόπνευστον.

V. 13. QVOMODO AMPLIFICEMUS ZOROBABEL) πῶς μεγαλύνωμεν, ut in Sixtina, non μεγαλύνωμεν, ut in aliis. Quomodo ſatis eum prædicemus?

NAM ET IPSE QVASI SIGNUM IN DEXTERA MANUS) Ex Aggæo 2, 24. id eſt, ſollicitè admodum à Deo (nam Dei nomen hic ſubaudiendum) fuit cuſtoditus.

V. 14. ÆDIFICAVERUNT DOMUM] Dei ſcilicet quod explicant ſequentia.

ET EXALTAVERUNT TEMPLUM SANCTUM DOMINO) Rectè legit ναὸν, pro quo in quibuſdam libris mendoſè λαὸν.

PARATUM IN GLORIAM SEMPITERNAM) In decus populi diuturnum.

V. 15. ET NEHEMIAS IN MEMORIAM MULTI TEMPORIS) In Sixtina: καὶ Νεεμίου ἐπὶ πολὺ τὸ μνημόσυνον: *Etiam Nehemiæ diuturna ſit memoria:* alii libri amplius habent: καὶ ἐν ἐκλεκτοῖς ἦν Νεεμίας, οὗ ἐπὶ πολὺ τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ. *Fuit inter viros eximios & Nehemias, cujus diuturna memoria.*

QVI EREXIT NOBIS MUROS EVERSOS) Reſtituit everſa à Chaldæis mœnia.

QVI EREXIT DOMOS NOSTRAS) *Sola ædium* vel *rudera noſtra*: id enim ἐνόπιδα. nam exponitur à Scholiaſtis per ἐρείπια. Ubi vacuæ erant areæ, ædes fecit. Hic fine facto εὐλογιῶν, addidit ſcriptor extra ordinem comparationem quandam hominum raræ ſortis. Nam Simonis Oniæ laudes videtur ſerius, eo jam mortuo, ad librum adjeciſſe.

Verſ. 16.

NEMO NATUS EST IN TERRA QVALIS ENOCH) *Nemo ſic tractatus eſt*, à Deo ſcilicet: nam κτίζειν ſæpe eſſe ordinare aliquoties jam diximus.

Miratur hic non immeritò Oſiander, quare ob hanc cauſam *Siracides* Patriarcham *Henoch omnibus aliis hominibus* præferat, qvum etiam *Elias* vivus in cœlum receptus ſit, quod *c. XLIIX. 9.* ipſe tradiderat. Non ergò ſimpliciter verum eſt, quod hic ait: *Nemo ſic tractatus eſt à Deo*; ob quam ἀντιλογίαν & contradictionem liber hic pro Canonico haberi non poteſt. Comparatio enim cum *Joſepho*, quod *nemo* ita ſive natus ſive tractatus à Deo ſit, atque *Enoch & Joſephus* inſtituitur; & de *Joſepho* in illis quæ de ipſo conjunctim prædicantur, res vera eſt quod neminem habeat ſimilem: qui ita *princeps fratrum & conſervatio ac præſidium totius populi fuerit, cujusque oſſa ſic viſitata à Deo ſunt, ut poſt tot annorum decurſum in promiſſam terram reducta, & in fiduciam reddendæ terræ eo usq; aſſervanda in populo fuerint.* Quod prorſus ſingulare ac μονότροπον eſt. Eodem modo ſingulare illud, unique Enocho proprium eſſe, quod *in cœlum tranſlatus eſt*, hic dicitur, ſed refragante veritate. Quod autem Cornelius id *ad mundum antediluvianum* reſtrinxit, textui non convenit: nam ſimpliciter dicitur: *nemo natus eſt in terris, qualis Henoch*, uti de Joſepho *neq; ut Joſeph*: qui certè non vixit in mundo ante diluvium. *Notatur Contradictio in hoc libro.*

Verſ. 17.

PRINCEPS FRATRUM] Somniis præſignificatus, re probatus talis.

FIRMAMENTUM GENTIS) Præſidium totius populi ex Jacobo orti aut orituri.

V. 18. ET OSSA IPSIUS VISITATA SUNT) *à Deo*, additur in Græco. Deus reliquiarum ejus curam habuit, ut nimirum in terram promiſſam pervenirent, Exod. 13, 19.

ET POST MORTEM PROPHETAVERUNT) Hoc in Græco non eſt, & repoſitum videtur ex eo quod ſuprà de Eliſæo habuimus, 48, 14.

Ideò fruſtrà ſe macerant Interpp. Papiſtæ an hic hypallage ſit, quod *Joſeph. Alba* Elect. c. 98. vult. h. m. *oſſa Joſeph viſitata ſunt, & propheta runt poſt mortem*, id eſt, *Joſeph vivens prophetavit de illis* (fratribus ſuis) *poſt mortem ſuam viſitandis à Deo, & de ſuis oſſibus* ſcilicet aſportandis in terram Canaan. An verò & quomodo oſſa Joſephi prophetaverunt poſt mortem? Quia de eo nihil in textu Græco habetur. Et duriſſima eſt illa hypallage, neque verbis congruit Corneliana explicatio, *oſſa prophetaſſe poſt mortem*, id eſt, *prophetiam, quam Joſeph vivens de exitu Ebræorum ex Ægypto cum oſſibus ſuis ediderat, confirmaſſe poſt mortem.*

Verſ. 19.

SETH ET SEM APUD HOMINES GLORIAM ADEPTI SUNT) Quia ex Setho pii ante diluvium ex Semo poſt diluvium.

ET SUPER OMNEM HOMINEM IN ORIGINE ADAM) Benè ἐν κτίσει vertit *in origine.* Habuit hoc Adam eximium, quòd non genitus à parente, ſed à Deo factus eſt, unde Dei filius vocatur Luc. 3, 38. ubi dicta vide.

In Græco eſt, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον ἐν τῇ κτίσει Ἀδάμ & *ſuper omne animal vel omne vivum in creatione Adam:* Præficitur ergò omnibus Adam (1.) *Creatione*, quod *ante omnes homines* creatus ſit. (2.) *immediata productione*, quod non ab aliis procreatus, ſed à Deo immediatè procreatus ſit. (3.) *Origine*, quod cæterorum omnium origo ſit ex quo etiam ipſa *Eva* formata, cæteri autem omnes propagati ſunt (4.) *Dominio*, quod non tantum filiis & poſteris, ſed & cæteris animantibus præfuerit, à *Philone & Baſilio M.* Πολίτης οἰκουμένης civis mundi dictus, imò *Monarcha orbis* nuncupandus.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT L.

Elogium Simeonis Pontificis.

Verſ. 1.

SIMEON ONIÆ FILIUS) Supple, memorandus cum cæteris viris magnis. Hic ille eſt, cujus mentio apud Joſephum XII. 4. circa finem.

Simeonem non *juniorem*, ut Grotium cum nonnullis aliis velle in *prœloquio* obſervavimus, ſed *Simeonem Seniorem, juſtum* dictum hic commendari eo, quæ ibi dicta, perſuadent: cujus parens fuit *Onias primus avus Jaddo*, quem Alexander M. veneratus eſt. Frater vero fuit *Eleazar*.

V. eod. SACERDOS MAGNUS) כהן הגדול, ſummus Sacerdos.

SUFFULSIT DOMUM) *Sarcivit domum*: id eſt, Templum.

CORROBORAVIT TEMPLUM) ἐστερέωσε τὸν ναὸν, ut in Sixtina, non τὸν λαὸν, ut in aliis. Idem bis dixit, ut ſolent Hebræi.

Verſ. 2.

TEMPLI ETIAM ALTITUDO AB IPSO FUNDATA EST, DUPLEX ÆDIFICATIO, ET EXCELSI PARIETES TEMPLI) In Græco: καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐθεμελιώθη ὕψος διπλῆς, (ita Sixtina, ſed aliæ editiones rectius διπλοῦν) ἀνάλημμα ὑψηλὸν περιβόλου ἱεροῦ. *Sub ipſo ſtructa eſt altitudo* (id eſt lorica) *duplex, celſum munimen Templi in ambitu*. Vocem ἀνάλημμα habemus etiam 2. Paralip. 32, 5. ubi in Hebræo, המלוא.

Verſ. 3.

IN DIEBUS IPSIUS REMANAVERUNT PUTEI AQVARUM, ET QVASI MARE ADIMPLETI SUNT SUPRA MODUM) In Græco variant lectiones. Ex multis hæc ad verum proximè accedit: ἐν ἡμέραις αὐτοῦ ἠλαττώθη ἀποδοχεῖον ὕδατος, χαλκὸς ὡσεὶ θαλάσσης τὸ περίμετρον. Sed pro ἠλαττώθη, legendum ἐλατομήθη. *Ipſius temporibus cavatum eſt ex ære conceptaculum aquarum, tripla magnitudine ad mare*: id eſt, lacum illum qui erat in Templo, & mare dicebatur: de quo 1. Reg. 7. 23. & ſequentibus, 34. 33. 1. Paralip. 18, 8. 2. Paralip. 4. 2. & ſequentibus.

V. 4. QVI CURAVIT GENTEM SUAM, ET LIBERAVIT EAM A PERDITIONE) *Hic eſt qui cavit populo ne caderet*: id eſt, ne facile ab hoſte opprimeretur, ut indicant ſequentia.

V. 5. QVI PRÆVALUIT AMPLIFICARE CIVITATEM) Legit: καὶ ἐνισχύσει πόλιν ἐμπολιορκῆσαι, ſed alii libri habent: καὶ ἐνίσχυσας πόλιν καὶ πολιορκήσας. *Qui urbem firmavit, valloque cinxit*. Πολιορκεῖν propriè eſt urbem obſidere. At quia obſeſſores caſtra ſua vallo circumdant, etiam qui urbem vallo ambiunt, dicuntur πολιορκεῖν. Sic πόλις ὀχυρὰ exponitur πόλις πολιορκουμένη. Eſa. 23, 3. in Græco, Πολιορκεῖν, πόλιν ἱερὸν περιβάλλειν, & πολιορκία, πόλεως φυλακή, Favorino.

QVI ADEPTUS EST GLORIAM IN CONVERSATIONE GENTIS, ET INGRESSUM DOMUS ET ATRII AMPLIFICAVIT) Aliter in Græcis. Sixtina habet: ὡς ἐδοξάσθη ἐν περιστροφῇ λαοῦ, ἐν ἐξόδῳ οἴκου καταπετάσματος. Quàm honorabatur à populo circumfuſo, ubi exibat ex domo intra velum: id eſt, ex adyto in die ἐξιλασμοῦ.

Cornelius à Lapide conjectat id factum, cum *Ptolemeus Lagi*, teſte Joſepho XII. Antiquit. c. 1. & 3. *multa Judæorum millia in Ægyptum captiva abduxit*, eique ne plures abduceret Simeon reſtitit, atque abductis de rebus neceſſariis provideret, ac præſertim, ut in fide ſolidarentur, ne ab Ægyptiis in idololatriam pertrahantur procuravit. Palacius ait, *Ptolemæum Lagi Filium initio contriviſſe gentem Judæorum, at poſteà flexum autoritate, ac interceſſione honoris Pontificis in eam benignum & beneficum extitiſſe, adeò ut ab Eleazaro fratre Simonis poſtularit LXXII. Interpp.* Quod etiam non improbat, imò conjecturæ prius adductæ præfert Cornelius. Sed legatio illa ad Eleazarum Oniæ primi filium ob impetrandos LXXII. Interpp. non ſub *Ptolemæo Lagi*, ſed ſub *Ptolemæo Philadelpho*, ejus filio & ſucceſſore facta eſt, qui etiam ex Judæis in Ægyptum à Parente ſuo captivis abductis libertate donavit 120000.

Verſ. 6.

QVASI STELLA MATUTINA IN MEDIO NEBULÆ) Populus nubibus comparatur, quæ luciferum circumdant.

QVASI LUNA PLENA IN DIEBUS SUIS LUCET) *Velut inter ignes Luna minores*.

Verſ. 7.

QVASI SOL REFULGENS, SIC ILLE REFULSIT IN TEMPLIS) In Græco hoc ſequitur comparationem de arcu, ſive Iride, & aliter habet, nempe: ὡς ἥλιος ἐπιλάμπων ἐπὶ ναὸν ὑψίστου: *ut ſol irradians templum*: id eſt tectum templi, quod erat auratum.

Verſ. 8.

QVASI ARCUS REFULGENS INTER NEBULAS GLORIÆ) ὡς τόξον φωτίζον ἐν νεφέλαις δόξης. Ita enim in Sixtina: *Vt Iris apparens inter magnificas nubes*.

QVASI FLOS ROSARUM IN DIEBUS VERNIS) Sicut Roſa inter flores emicat.

QVASI LILIA QVÆ SUNT IN TRANSITU AQVÆ) *Ad fontem aquarum*: quà aqua erumpit: ſic διέξοδοι ὑδάτων habemus 2. Reg. 2, 21. Pſalm. 107, 35. Et Prov. xxv. 27. ubi in Hebræo eſt, מקור, id eſt, fons, Græci poſuere, ὕδατος ἔξοδος.

ET QVASI THUS REDOLENS IN DIEBUS ÆSTATIS) *Quaſi germen Thuris*; In Græco, *thurea virga*, Virgilio.

Verſ. 9. QVASI IGNIS EFFULGENS, ET THUS ARDENS IN IGNE) Quaſi ignis in foculo, ſive batillo. ἐπὶ πυρείου, rectius quàm πυρὸς. Nam πυρεῖον vocem habemus Exod. 27, 3. 38, 3. Lev. x. 1. 16, 12. Num. 4, 14. 16. 6. 17. 37. 39. 46. 2. Reg. 24, 35. 2. Paralip. 4, 11. & 21. Hic thus ſacerdoti: ignis populo comparatur.

Verſ. 10.

QVASI VAS AURI SOLIDATUM, ORNATUM OMNI LAPIDE PRETIOSO) Plinius: *Turba gemmarum potamus & ſmaragdis teximus calices*, Talia chryſendeta Martiali.

Verſ. 11.

QVASI OLIVA PULLULANS) *Vt oliva*, arbor decora, *fructum de ſe edens*.

ET CYPRESSUS IN ALTITUDINEM SE ATTOLLENS) In Græco: *ad nubes ſe attollens*. Eminebat in plebe Pontifex,

Tanquam lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

IN ACCIPIENDO IPSUM STOLAM GLORIÆ) *Cum aſſumſiſſet iſte auguſtum habitum*: cujus deſcriptionem ſupra habuimus XLV. 9. & ſequentibus.

ET VESTIRI EUM IN CONSUMMATIONEM VIRTUTIS) *Indutuſque eſſet perfectiſſimâ magnificentia*. Bis idem.

Roſa verecundiam, *lilia* caſtitatem, *thus* orationem, *ignis* charitatem Sacerdotis notant. *In auro* verò, dicente *Rabano*, *ſplendor ſapientia, in lapidibus pretioſis virtutum decor exprimitur. Cum ergò virtutes ſacræ fulgori ſapientia intermiſcentur, vas anima hæc habens, pretioſiſſimum eſſe demonſtratur.* Συλλήβδην, ut decus completum Simeonis exprimat, quicquid pretioſum ac pulcrum eſt in cœlis æquè ac in terris, utpote in arboribus, floribus, aromatibus, gemmis ac metallis complectitur. Porrò *in oliva*, inquit Rabanus, *Lux fidei, & affectus miſericordiæ; in cypreſſo vero altitudo perfectionis, & odor ſuaviſſimus bona voluntatis, quam habent Sancti, intelligitur.*

Verſ. 12.

IN ASCENSU ALTARIS SANCTI, GLORIAM DEDIT SANCTITATIS AMICTUM) *Quoties aſcendebat ad altare ſanctum*, (holocauſtorum ſcilicet) *illuſtrabat omnem ambitum templi*: nempe gemmarum *fulgore*.

Verſ. 13.

IN ACCIPIENDO AUTEM PARTES DE MANU SACERDOTUM, ET IPSE STANS JUXTA ARAM, ET CIRCA ILLUM CORONA FRATRUM, QVASI PLANTATIO CEDRI IN LIBANO, SIC CIRCA ILLUM STETERUNT QVASI RAMI PALMÆ, ET OMNES FILII AARON IN GLORIA SUA: OBLATIO AUTEM DOMINI IN MANIBUS IPSORUM, CORAM OMNI SYNAGOGA ISRAEL) Conſtructio Hebraiſmum ſapit, per ἀντὶ τοῦ τις & ἐκάλυψεν. Senſus alioqui ſatis manifeſtus, qui ſic reddi poteſt: *Cum autem ipſe acciperet membra* (victimarum) *ex manibus ſacerdotum, nempe ſtans apud focum aræ, circumſtante ipſum fratrum*, (ſacerdotum) *coronâ, erat velut arbor cedri* (nam κέδρου eſt in Sixtina, non κέδρος) *in monte Libano, quam circumdant ramoſa palma, nempe filii Aaron*, (ſacerdotes alii) *cum ornatu ſuo, in quorum mani-*

Digitized by Google

manibus erant victimæ, aſpectante toto Iſraelis populo. Eſt egregia ὑποτύπωσις ſacerdotis ſummi procedentis ad altare victimarum, cingentibus eum ſacerdotibus aliis, aſpectante autem populo. Ubi Sacerdos ſummus adeſſet, ejus erat adipem de victimis σωτηρίοις ferre in ignem altaris Levit. 9, 19. & ſequentibus. Ei autem qui adipem altari intulerat, cedebat pectus & armus dexter, prius ad aram oſtenſa, ut habemus Levit. VII. 31. 32. 33. 34. & dicto loco IX. 19. Hæc ſunt illa μέλη, quæ ſummo Sacerdoti, aut, ſi is abeſſet, ei qui ordine proximus eſſet, in manus tradebantur a cæteris ſacerdotibus? Summus Sacerdos eminebat inter cæteros ſacerdotes, ut cedrus inter palmas.

ET CONSUMMATIONE FUNGENS IN ARA, AMPLIFICARE OBLATIONEM EXCELSI REGIS: PORREXIT MANUM SUAM IN LIBATIONE, ET LIBAVIT DE SANGUINE UVÆ) Rectè ex Græco ſic vertas continuatam hanc ὑποτύπωσιν: *tunc ut ad aram perfectè miniſtraret, commendaretque victimam DEI omnipotentis, manum ſuam admovebat pateræ libatoriæ, & de ſanguine uvæ* (de vino) *libamen dabat.* De voce σπονδεῖον vide Exod. XXV. 29. XXXVII. 16. Num. IV. 7. 1. Paralip. XXVIII. 17.

Verſ. 17.

EFFUDIT IN FUNDAMENTO ALTARIS ODOREM DIVINUM EXCELSO PRINCIPI) Odorem divinum vocat ipſum ſanguinem victimæ, qui circum baſim altaris fundebatur: Sumta locutio ex Levit. 3, 16. Num. 18, 17.

Verſ. 18.

TUNC EXCLAMAVERUNT FILII AARON, IN TUBIS PRODUCTILIBUS SONUERUNT, ET AUDITAM FECERUNT VOCEM MAGNAM IN MEMORIAM CORAM DEO) σάλπιγγες ἐλαταὶ dicuntur & Num. X. 2. in Græco. Omnes victimas σωτηρίους comitabatur clangor tubarum & cantus. Num. X. 10.

Verſ. 19.

ET CECIDERUNT IN FACIEM SUAM SUPER TERRAM) Ut mos in ſacris ſolemnibus, dum altari inferebantur τὰ τίμια.

Verſ. 20.

ET AMPLIFICAVERUNT PSALLENTES IN VOCIBUS SUIS) Id eſt, Deum laudaverunt, ᾔνεσαν.

ET IN MAGNA DOMO AUCTUS EST SONUS SUAVITATIS PLENUS) Ita eſt in Sixtina: ἐν πλείστῳ οἴκῳ ἐγλυκάνθη μέλος, non malè. Nam latè reſonant ſoni in magnâ æde. Alia exemplaria habent, ἐν πλείστῳ ἤχῳ.

Verſ. 21.

ET ROGAVIT POPULUS DOMINUM EXCELSUM IN PRECE) Stando, poſt victimas oblatas. Additur in Græco, κατέναντι ἐλεήμονος: *coram ipſo* (Deo) *miſericorde*: id eſt, vultu obverſo ad aditum.

USQUE DUM PERFECTUS EST HONOS DOMINI, ET MUNUS SUUM PERFECERUNT) Donec ſacerdotes omni ſuo munere orandi, cantandi, pſallendi, ſuffitum faciendi, eſſent perfuncti.

Verſ. 22.

TUNC DESCENDENS) Simon Oniæ filius de altari, ad quod per gradus ſcandebatur.

MANUS SUAS EXTULIT IN OMNEM CONGREGATIONEM FILIORUM ISRAEL) Ut fieri ſolebat Levit. IX. 22.

DARE GLORIAM DEO A LABIIS SUIS) Ut ſimul cum populo Deum laudibus attolleret.

ET IN NOMINE ILLIUS GLORIARI) Nempe quod appellarentur populus Dei.

Verſ. 23.

ET ITERAVIT ORATIONEM SUAM, VOLENS OSTENDERE VIRTUTEM DEI) Legit ἐδευτέρωσεν, & ἐπιδεῖξασθαι. Sed vera eſt lectio, quæ in plurimis codicibus exſtat: ἐν προσκυνήσει ἐπιδέξασθαι τὴν εὐλογίαν παρὰ ὑψίστου. *Et repetebant* (nempe Iſraelitæ) *preces coram Deo, ut à Deo proſpera omnia acciperent.* Nempe adprecantes Sacerdoti poſt Dei laudes preces pro populo concipienti, quales exſtant Numer. VI. 22.

Verſ. 24.

ET NUNC ORATE DOMINUM OMNIUM) Admonitiones quaſdam breves ad liberos ſuos adjungit de iis quæ facere & quæ cavere debeant.

QUI MAGNA FECIT IN OMNI TERRA) *Qui ſolus ubique magna facit.* Non alii Dii alibi, ſed ipſe ſolus ubique imperat. Μόνος tamen non eſt in Sixtina, & pro μεγάλα ποιῶντα eſt, μεγαλοποιοῦντα, מגדיל, non malè.

QUI AUXIT DIES NOSTROS A VENTRE MATRIS NOSTRÆ) Qui nos ab infantiæ parvitate ad juſtam ſtaturam perduxit. Eſt enim μεταφορία.

ET FECIT NOBIS SECUNDUM SUAM MISERICORDIAM) Benigniſſimè nos tractavit עשה לנו כחסדו.

Verſ. 25.

DET NOBIS JUCUNDITATEM CORDIS) Hoc malè abeſt ab aliis codicibus: eſt autem in Sixtinâ: δῴη ἡμῖν εὐφροσύνην καρδίας. Det nobis unde gaudeamus ſinguli.

ET FIERI PACEM IN DIEBUS NOSTRIS IN ISRAEL PER DIES SEMPITERNOS) *Et ut noſtrâ ætate in Iſraele pax ſit qualis olim*: nempe Salomonis temporibus. Sic מעולם dicunt Hebræi, ut Joſue XXIV. 2. Eſ. 63, 16. 19.

Verſ. 26.

CREDERE ISRAEL NOBISCUM ESSE DEI MISERICORDIAM) *Ratam faciendo ſuam erga nos benignitatem*: quam ſcilicet per Prophetas promiſit. Eodem ſenſu habuimus ἐμπιστεύειν ſuprà XXXVI. 18.

UT LIBERET NOS IN DIEBUS) *Et liberet nos noſtris temporibus*, ab omni malo & metu.

Verſ. 27.

TERTIA AUTEM NON EST GENS QUAM ODERIM) In Græco tantum eſt, *non eſt Gens*: id eſt, nomen gentis non meretur: eſt enim multarum gentium colluvies.

Verſ. 28.

QUI SEDENT IN MONTE SEHIR) ἐν ὄρει Σηείρ, pro quo nunc legimus, ἐν ὄρει Σαμαρείας. Quia de Sicimis ſequitur, & intercedit mentio Philiſtinorum, lectionem hanc, quam in ſuis codicibus Græcis reperit Latinus interpres, præferam, ut tres populos ſibi dicat exoſos, Idumæos, Philiſtinos & Samaritas. Et ſanè non alios reperias Judæis perpetuo infeſtiores.

ET STULTUS POPULUS QUI HABITAT IN SICIMIS) Colentes, quod ignorabant. Joh. IV. 22. Et huc ſe conferre ſolebant omnes legis violatæ rei à temporibus Manaſſis generi Samballetæ; quo tempore ajunt Hebræi Chuttæos devotos per nomen יהוה, per Eſdram, Zorobabelem & CCC. Sacerdotes, cum totidem buccinis & libris legis: conſtitutum à Senatu ſuperiore & inferiore, ne quis Iſraelita panem cum Chuttæo communem ſumeret, & ne ullus Chuttæus reciperetur inter proſelytos.

Verſ. 29.

DOCTRINAM SAPIENTIÆ, ET DISCIPLINÆ SCRIPSIT IN CODICE ISTO JOSUE FILIUS SIRACH HIEROSOLYMITA) Hæc & quæ ſunt in ſequente capite ad ſcripta avi addidiſſe videtur nepos hujus libri editor.

QUI RENOVAVIT SAPIENTIAM DE CORDE SUO) *Qui ſapientiam de corde ſuo, velut imbrem,* (id eſt, ubertim) *effudit.* Pari ſenſu ἀνομβρεῖν habuimus ſuprà 18, 29. 39, 8.

Verſ. 30.

BEATUS QUI IN ISTIS VERSATUR BONIS) In Græco tantum eſt, *qui in iſtis verſatur*: qui iſta perpetuo legit.

QUI PONIT ILLA IN ANIMO SUO) Qui verò etiam animo infigit.

SAPIENS ERIT SEMPER) σοφισθήσεται: id eſt ſapiens evadet.

Verſ. 31.

SI ENIM HÆC FECERIT) *Quod ſi etiam iſta fecerit*: Hic eſt tertius gradus.

AD OMNIA VALEBIT) Vires indies accipiet majores ad recta agenda. Magnum enim eſt aſſueſcere.

QUIA LUX DEI VESTIGIUM EJUS EST) μεταφορία. Id eſt, *viam ei monſtrat.* Sunt enim pleraque hæc monita ex lege Dei, aut Prophetis deſumta. Hîc ubi Latinus hunc ſermonem finit, finit & Sixtina Græca editio. Alii verò libri præterea adſcribunt: καὶ τοῖς εὐσεβέσι ἔδωκε σοφίαν. εὐλογητὸς κύριος εἰς τὸν αἰῶνα. Γένοιτο, γένοιτο.

Digitized by Google

CAPUT LI.

Celebratio Dei: & adhortatio ad ſtudium ſapientiæ.

Verſ. 1.

ORATIO JESU FILII SIRACH) Nepotis ſcilicet, qui avi librum edidit.

CONFITEBOR TIBI) Id eſt, *gratias tibi agam*, אודך. Videtur autem hic Jeſus in Ægypto fuiſſe per delatores in periculum ingens adductus apud regem Ptolemæum Evergetem.

ET IN CONSPECTU ADSTANTIUM) ἐναντίον τῶν ἀνθεστηκότων, *contra adverſarios*.

A RUGIENTIBUS) ἐκ βρυγμῶν, *à rugitibus*. Id verò eſt à minis. Prov. 19, 12.

ET DE PORTIS TRIBULATIONUM QVÆ CIRCUMDEDERUNT ME) In Græco eſt: Ex multis, quas habui vexationibus.

FOrtè Siracides, ait hic Cornelius à Lapide, *apud Ptolemæum (Lagi) mendaciter accuſatus fuit alicujus ſeditionis, aut perduellionis, quod cives & vicinos ad ei quaſi hoſti reſiſtendum eumque urbe expellendum occultè ſolicitaret. Hoc enim Magiſtratus & Senatoris (qualis putatur fuiſſe Siracides) videtur eſſe officium.* Egregium *Senatoris* officium: ex *Brocardicâ* ſcilicet *Jeſuiticâ!* Mox verò ex Senatore *ſcribam*, & *Doctorem legis* facit Cornelius, imò & martyrem, ſed illa mittimus.

Verſ. 6.

A PRESSURA FLAMMÆ QVÆ CIRCUMDEDIT ME) *A flamma ſuffocante undiq;*.

ET IN MEDIO IGNIS NON SUM ÆSTUATUS) *Ex medio igne quem ego non accenderam*: id eſt, cui periculo cauſam non dederam. Sic ἐκκαίειν habuimus ſuprà 8, 13. XXVIII. 18. 12. 13.

Verſ. 7.

DE ALTITUDINE VENTRIS INFERI) Sic & in Græco Sixtino: ἐκ βάθους κοιλίας ᾅδου. reſpicitur ad verba Jonæ II. 3.

ET A VERBO MENDACII, A REGE INIQVO, ET A LINGUA INJUSTA) In Græco: ἐκ λόγου ψευδοῦς βασιλεῖ, διαβολῆ (lege διαβολῆς) ἐκ γλώσσης ἀδίκου. *Ex relatu mendacij ad regem, id eſt, ex calumnia* proficiſcente *à linguâ injuſta.*

Verſ. 8.

LAUDABIT USQVE AD MORTEM ANIMA MEA DOMINUM) Alius ſenſus in Græcis omnibus: ἤγγισεν ἕως θανάτου ἡ ψυχή μου. *Propè mortem deveneram.*

Verſ. 9.

APPROPINQVANS ERAT INFERNO DEORSUM) *Orco infimo.* Vide Epheſ. 4, 9.

Verſ. 10.

CIRCUMDEDERUNT ME UNDIQVE) *Circumdederant.* Περιέσχον.

Verſ. 11.

MEMORATUS SUM MISERICORDIÆ TUÆ DOMINE, ET OPERATIONIS TUÆ QVÆ A SÆCULO SUNT) Id eſt, quales olim exercuiſti erga Joſephum, Davidem, Danielem, iniquè oppreſſos.

Verſ. 12.

QVONIAM ERUIS) Id eſt, ſolitus es eruere.

SUSTINENTES TE) Patienter exſpectantes auxilium tuum.

ET LIBERAS EOS DE MANIBUS GENTIUM) Eſt quidem in Sixtina, ἐθνῶν, ſed alii codices ſatis benè habent, ἐχθρῶν. *De manibus inimicorum.*

Verſ. 13.

EXALTASTI SUPER TERRAM HABITATIONEM MEAM) In Græcis pleriſque: ἀνύψωσα ἀπὸ γῆς ἱκετείαν μου: in Sixtina vero: ἀνύψωσα ἐπὶ γῆς ἱκετείαν μου: unde media lectio vera exſurgit: ἀνύψωσα ἀπὸ γῆς ἱκετείαν μου. *Ex terra extuli ſupplicationem meam.* Id eſt, in terram proſtratus.

ET PRO MORTE DEFLUENTE DEPRECATUS SUM) ῥύσις ſumſit pro fluxu, cum liberationem ſignificet. *Precatus ſum pro liberatione* conſequenda *à morte*: id eſt, à ſummo mortis periculo.

Verſ. 14.

INVOCAVIT DOMINUM PATREM DOMINI MEI) Chriſtiani illud κυρίου hîc addidêre. Jeſum ſcripſiſſe crede: καὶ ἐπεκαλεσάμην κύριον πατέρα μου. *Invocavi Deum Patrem meum.*

ET IN TEMPORE SUPERBORUM SINE ADJUTORIO) *In tempore ſuperborum, cum nullum mihi eſſet auxilium.* Tempus ſuperborum dicitur quo ſuperbi plurimum habebant auctoritatis & potentiæ.

Ex hoc loco colligunt Interpp. *Syracidi cognitum fuiſſe Deum Patrem & Deum Filium* adeoque myſterium SS. Trinitatis, (de quo etiam alias dubium eſſe nequit: quia ejus notitia ad ſalutem omninò neceſſaria eſt;) ſiquidem invocat *Dominum Domini ſui*, id eſt, *Deum Patrem Filii* qui per incarnationem futurus erat Meſſias & Redemptor generis humani, Dominusque noſter, *Dominum Pſ. CX. 1.*

Verſ. 15.

ET EXAUDITA EST ORATIO MEA) *Et* hic valet *quia*.

Verſ. 18.

CUM ADHUC JUNIOR ESSEM, PRIUSQVAM OBERRAREM) Id eſt, priuſquam peregrinarer. Vide præfationem. Sic πλανᾶσθαι ſumitur & ſuprà XXIX. 21. & XXXIV. 10.

PALAM) Apertâ voce, non muſſitando. Nam ſunt, ut ait Plinius, & vota quæ non palam concipiuntur.

Formam optat modico pueris, majore puellis
Murmure, cum Veneris fanum videt anxia mater.

Verſ. 19.

ANTE TEMPLUM POSTULABAM PRO ILLA) In area Templi: ubi locus erat Iſraelitarum, qui Sacerdotes non erant.

USQVE IN NOVISSIMIS) *Ad extremum uſque*, vitæ ſcilicet.

ET EFFLORUIT TANQVAM PRÆCOX UVA, LÆVATUM EST COR MEUM IN EA) Eſt in hoc Græco trajectio: ἐξ ἄνθους ὡς περκαζούσης σταφυλῆς, εὐφράνθη ἡ καρδία μου ἐν αὐτῇ, pro ὡς ἐξ ἄνθους. *Cor meum ob eam lætatum eſt, ſicut* lætari ſolet aliquis, *ob florem uvæ bene maturæ*: id eſt, ob vinum, qui flos Liberi patris Latinis. Flos uvæ bene maturæ, id eſt, vinum optimum, ab omphacite plurimum diſtans.

AMBULAVIT PES MEUS ITER RECTUM, A JUVENTUTE MEA INVESTIGABAM ILLAM) *illud*, nempe *iter rectum*, in Græco eſt αὐτήν, quia refertur ad εὐθύτητα. ſubauditur *quia*. Ideò rectum iter inſtituti, quia à juventute quæſivi ſapientiam.

Verſ. 20.

INCLINAVI MODICE AUREM MEAM, ET EXCEPI ILLAM: MULTAM INVENI IN ME IPSO SAPIENTIAM) *Aurem præbui parumper ut diſcerem, & brevi multam in me eruditionem deprehendi.*

ET MULTUM PROFECI IN EA) προκοπή quidem Græcis Philoſophis profectum in Sapientia ſignificat: qua de re egregius eſt Plutarchi libellus: ſed hic rectius erit intelligere bonos ſucceſſus ex ſapientia perceptos. Sic εὐοδοῦν pro felice eventu ſumſit ſcriptor 1. Maccabæorum VIII. 8. quem etiam Latine proceſſum dixêre Suetonius & Seneca.

Verſ. 23.

DANTI MIHI SAPIENTIAM) *Et qui mihi dedit Sapientiam.*

DABO GLORIAM) Benè δόξαν gloriam vertit. Eſt μετωνυμία frequens.

Verſ. 24.

CONSILIATUS SUM ENIM UT FACEREM ILLAM, ZELATUS SUM BONUM) In Sixtino: διενοήθην γὰρ τοῦ ποιῆσαι αὐτήν· καὶ ἐζήλωσα τὸ ἀγαθόν. *Conſtitui enim eam* (Sapientiam) *exercere factis*, (non nudo cogitatu aut ſermone) *honeſtoque ſtudio ductus ſum* ſemper.

ET NON CONFUNDAR) *ideo* meæ vitæ *me non pudet.*

Verſ. 25.

COLLUCTATA EST ANIMA MEA IN ILLA) Nulli operæ peperci, ut omnes difficultates, quæ in via ſunt ſapientiæ ſuperarem.

ET IN FACIENDO EAM CONFIRMATUS SUM) In Sixtino eſt: καὶ ἐν ποιήσει λιμοῦ διηκριβωσάμην. Et annotatur alios libros habere: καὶ ἐν ποιήσει μου. Media lectio vera: καὶ ἐν ποιήσει μου διηκριβωσάμην. *ad actiones meas attentus fui.* Nihil egi temerè. ποίησις, pro מעשה, frequens Helleniſtis, ut Exod. 28, 8. 32, 34. 39, 4. 2. Reg. XVI. 10. Pſalm. XIX. 20. Ezech. 41. 18. Dan. IX. 14.

Verſ. 26.

MANUS MEAS IN ALTUM EXTENDI) Deum deprecans.

ET INSIPIENTIAM EJUS LUXI) Rectè legit: καὶ τὰ ἀγνοήματα αὐτῆς ἐπένθησα. Pro quo in quibuſdam libris male, ἐπέγνων. *Dolui de ejus erroribus anteactis.* Ejus, nempe animæ meæ, de qua ſermo præceſſerat.

Verſ. 27.

Digitized by Google

Verſ. 27.

ET IN AGNITIONE INVENI EAM) *In puritate vitæ inveni eam.* Nam

Παχεῖα γαςὴρ λεπτὸν ἐ τίκτει νόον.

Hoc membrum eſt & in Sixtino, ſed trajectum.

Verſ. 28.

POSSEDI CUM IPSA COR AB INITIO: PROPTER HOC NON DERELINQVAR) *Pridem animus meus ei fuit conjunctiſſimus. Ideo* ab eo *non deſerar.* Sicut ab amico amicus non deſeritur.

Verſ. 29.

VENTER MEUS CONTURBATUS EST, QVÆRENDO ILLAM) Sic in Sixtino: καὶ ἡ κοιλία μȣ ἐταράχθη ἐκζητῆσαι αὐτήν: ſummo animi affectu eam quæſivi. מעי, quod κοιλίαν plerunque vertunt Helleniſtæ, ſæpe viſcera ſignificat, & per viſcera etiam affectus quosvis. Pſalm. XL. 1. Cantic. V. 5. Eſ. 16, 11. Jerem. 4, 19. Thren. I. 21. II. 11.

PROPTEREA BONAM POSSIDEBO POSSESSIONEM) In Græco *poſſedi.* Rectè:

Σοφία δὲ πλάτυ κτῆμα τιμιώτερον.

Verſ. 30.

DEDIT MIHI DOMINUS LINGUAM MERCEDEM MEAM) Deus mihi eloquentiam dedit, præmium ſtudiorum meorum.

ET IN IPSA LAUDABO EUM] Ideò ea utar ad ipſius laudes.

Verſ. 31.

ET CONGREGATE VOS IN DOMUM DISCIPLINÆ) Hoſpitium ſumite in domo diſciplinæ. Reſpondet αὐλίζου לין Hebræo.

Verſ. 32.*

QVID ADHUC RETARDATIS, ET QVID DICITIS IN HIS ? ANIMÆ VESTRÆ SITIUNT VEHEMENTER) Illa, *quid dicitis in his?* ἢ τί λέγετε ἐν τούτοις; non ſunt in Sixtina, & ſine eis ſenſus bene cohæret. *Quid adhuc moramini, cum vehementer ſitiant animæ veſtræ?* Id eſt, planè opus habeant bona inſtitutione.

Verſ. 33.

APERUI OS MEUM: ET LOCUTUS SUM] *Apertè proloquor.*

COMPARATE VOBIS SINE ARGENTO) Id ſcilicet cujus maximè egetis, ut jam dixit. Sumtum ex Eſa. LV. 2. Sapientes Hebræi non paciſcebantur mercedem.

Verſ. 34.

ET COLLUM VESTRUM SUBJICITE JUGO) Dictatis ſapientiæ.

IN PROXIMO EST ENIM INVENIRE EAM) Vide ſuprà 21. & Deuteron. XXX. 14. Adde ſequentia quæ hoc dictum explanant.

Verſ. 35.

VIDETE OCULIS VESTRIS) Me reſpicite.

QVIA MODICUM LABORAVI) In juventute diligens ad ſtudia fui.

ET INVENI MIHI MULTAM REQVIEM) Vitam non inopem. Medicus fuit, ut credo, & hic & majores ejus.

Verſ. 36.

ASSUMITE DISCIPLINAM IN MULTO NUMERO ARGENTI) Id eſt, cum multo numero argenti. Scire per ſe ſuave eſt hominibus, quanto magis ſi & divitias adferat?

ET COPIOSUM ANNUM POSSIDETE IN EA) *Per eam acquirite:* κτήσασθε.

Pineda c. III. de rebus ſal. c. 3. putat hæc *in perſona Salomonis* dicta. *Siracidem enim doctrinam, & ſenſa Salomonis conſcribere.* Sed ad *imitationem* Salomonis ea dicta alii potius cenſent. *Ephrem* in Cant. Spirit. de laude ſapientiæ: *Relinque*, inquit, *negligentiam, perditionis ærarium. Poſſide aurum cum menſura, & doctrinam abſque menſurâ.*

Verſ. 37.

LÆTETUR ANIMA VESTRA IN MISERICORDIA IPSIUS) In beneficiis quæ per ipſam diſciplinam conferuntur. Ita enim חסד uſurpant Hebræi, quod Græci ἔλεος transferunt. Legit: ἐπὶ τῷ ἐλέει αὐτοῦ, non αὐτῆς.

ET NON CONFUNDEMINI IN LAUDE IPSIUS) Nunquam vos pudebit eam magnifeciſſe.

Verſ. 38.

OPERAMINI OPUS VESTRUM ANTE TEMPUS) Ante ſenectutem, quæ multis auxiliis indiget. Vide Prov. VI. 6.

ET DABIT VOBIS) Diſciplina in qua laboraveritis.

MERCEDEM VESTRAM IN TEMPORE SUO) Cum maximè opus habebitis.

Huc facit illud *Gregorii M.* hom. XXXVII. in Evang. *Ad magna præmia perveniri non poteſt, niſi per magnos labores. Unde Paulus egregius prædicator dictitat:* Non coronabitur, niſi qui legitimè certaverit. *Delectet igitur mentem magnitudo præmiorum, ſed non deterreat dictamen laborum.* Similis huic noſtræ eſt Apoſtolica exhortatio, *Gal. VI. 9. Bonum facientes non deficiamus: tempore enim ſuo metemus non deficientes. Ergò dum tempus habemus operemur bonum.* Benè autem operatur, ut hic *Oſiander*, qui ſecundum mandata Dei, non autem ſecundum judicium rationis ſuæ, vitam inſtituunt. Et quamvis pii homines aliquandiu videntur bonorum ſuorum operum præmia nulla in hâc vitâ percipere: tamen ſuo tempore ea remuneratur Dominus, etiam in hâc vitâ, & in futurâ vitâ cumulatiſſimè ea compenſabit æternâ gloriâ & felicitate, *quam propter Chriſtum Mediatorem nobis largiatur Deus trinus & unus.*

AMEN.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA AD LIBRUM BARUCH ET EPISTOLAM QVÆ DICITUR IEREMIÆ.

Præloquium Grotii.

HÆc in Hebræo nunquam exſtitere, ſed exercitamenta ſunt Judæi Græcè callentis, qui finxit ea quæ Baruch potuit ſcribere eorum nomine ac juſſu, qui cum Jechoniâ in Babyloniam deportati fuerant, ad populares ſuos, qui poſt Jechoniam deportatum Hieroſolymis manſerant. Ponit autem hic ſcriptor Baruchum miſſum Hieroſolymis in Babyloniam quinto anno poſt deportatum Jechoniam. Alius aliquis qui exiſtimavit Baruchum nunquam iviſſe in Babyloniam ante deportationem poſteriorem quæ Zedekiâ regnante contigit, addidit quædam ad ſcriptum hoc, quæ benè expenſa cum cæteris non cohærent. Sunt & à Chriſtianis exſcriptoribus addita quædam.

OBSERVATIONES.

SI eâ ratione ſcripta tractanda, ut *hæc*, *illa*, *iſta*, quæ ἀσύςατα, vel à vero aliena ſunt, demantur, aut ab aliis, atque aliis adjecta ſtatuantur, ecquis autor juvari non poterit, ne credatur minus conſentanea ſcripſiſſe? Satis autem hæc teſtantur, librum præſentem falsò à *Pontificiis* quibus impensè noviſſimis temporibus favit Grotius, *Canonicis* & *Propheticis* accenſeri. Nam ſi *in Ebræo* nunquam extitit, neque ad Ebræorum *Canonem* pertinere potuit, extra quem nullum Vet. Teſt. ſcriptum divinum novimus. *Tirino* quidem Jeſuitæ dubium haud eſt, *Ebraicè vel Chaldaicè ſcriptum eſſe*, ſed nullum ejus rei habet teſtem, nullum documentum, niſi quod *Latinus textus c. VI. 24. 55. 56. Ebraizet*, quod verò caput non ad *Baruchum* pertinet, ſed *Epiſtolam Jeremiæ* adſcriptam exhibet, quam pro Jeremiæ Epiſtolâ Tirinus habet, è quo etiam non magis ſequitur Baruchum Ebraicè aut Chaldaicè ſcripſiſſe, quàm *Novum Teſtam.* quia paſſim Ebraizat, fatentibus pluribus Pontificiis, Ebraicè aut Chaldaicè ἐν πρωτοτύπῳ ſcriptum eſſe: & fatetur Tirinus, *Ebraicum exemplar nõ extare*, quod interire minimè permiſiſſet, *divina providentia*, ſi divinum fuiſſet, ac pars Canonis divini, uſui perpetuo Eccleſiæ divinitus conſecrati. Porrò qvum pro *exercitamentis* hæc tantum habeat Grotius *Judæi alicujus* iisque à diverſis interpolatis, quantum *autoritatis* his relinquatur, minimè obſcurum eſt. In *Concilio* certè *Tridentino* eliminandus nonnullis viſus eſt hic liber è numero Canonicorum teſte *Petr. Suavi* lib. II. Hiſt. Conc. Trid. quem etiam *Melchior Canus* Epiſcopus Canarienſis adſeſſor iſtius Concilii, *non efficere certas atque conſtantes fidei Catholicæ veritates* agnoſcit l. XII. Locor. c. 6. p. 367. Unde pro Canonico eum habere non potuit: Sed & poſt Canonizationem libri Tridentinam à Papiſtis controverſia illi mota à *Joh. Driedone* l. 1. de Catal. ſcript. c. 4. ad difficult. 4. *Sixto Senenſi in Biblioth. S. Stapletono* relect. Controv. V. q. 3. art. 3. omnibusque illis qui Canonem Ebræorum probant, & ſeqvuntur. Driedoni conjungit Tirinus etiam veteres *S. Hieronymum, Gregorium Nazianzenum, Damaſcenum, ut & Lyranum*, ac *Dionyſium*, qui hunc librum pro Canonico non habuerunt. Quamvis hanc eorum ſententiam iterum dubiam reddere conetur, ac ſi in recenſendis libris Canonicis *librum* Baruch nomine *Jeremiæ, cujus Baruch ſcriba fuit*, comprehenderint, quod verò perquam ineptum & à mente veterum prorſus alienum eſt: unde *Tirinus* veteres tandem in hâc controverſiâ in medio relinquit, & ad Papiſtica ſua Conciliabula, quæ verò librum acanonicum reddere tam non potuere Canonicum quam ex ſcripto *humano divinum* fieri non poteſt, ſeſe unicè recipit; *quicquid ſit*, inquit, *de antiquis, certum eſt jam ex Concilio Florentino, & Tridentino, debere eum Canonicis libris adnumerari.* Sed quomodo juvabit hunc *Prophetam* ſuum Tirinus, vel quisquis alius Papiſtarum, integrum ſcriptum prout in Latinâ Editione Sixtinâ habetur, pro Canonico aſſumens, quod juvare certè aliter non potuit Grotius, niſi, poſt derogatam eidem Canonicam autoritatem, corruptum illud, & interpolatum eſſe ſtatueret. Apertè enim nimis divaricatur à Scripturâ *Canonicâ*, utpote cum Baruch ſe in Babylonia hoc ſcriptum compoſuiſſe *cum everſa eſſet Hieroſolyma c. I. 1.* teſtatur, qui non in Babylonem, ſed *Ægyptum* ſe contulit (*Jer. XLIII. 6.*) & cum *poſt everſionem urbis* Sacerdotibus Hieroſolymam pecuniam miſſam ait, ut *pro captivis Judæis ſacrificia offerrent* c. I, 7. ſiquidem poſt everſum templum nulla offerri amplius potuerint ſacrificia, antequam reverterentur Judæi è captivitate, & altare exſtruerent Domino *Thren. II. 6. Dan. III. 38. Eſdr. III. 3.* denique cum *Bar. I. 11.* captivi Judæi orare jubentur *pro vitâ Nebucadnezaris Regis Babylonici, & pro vitâ Baltaſaris filii ejus:* Cujus filium non *Baltaſarum*, ſed *Evilmerodachum* fuiſſe, è 2. *Reg. XXV. 27.* conſtat. Adde quod *Baruch* profiteatur *ſe librum ſuum legiſſe Jechoniâ, & populo toto, imò & potentioribus, filiis Principum, & ſenioribus ad lectionem hujus libri audiendam coactis Bar. I. 3. 4.* quod haudquaquam cum Jechoniæ captivitate, in quâ peſſime habebatur, conſiſtere poteſt, nec ullo modo credibile, Babylonios permiſſuros fuiſſe, ingentem multitudinem, & totum populum ſeditionibus obnoxium, prope Regem ſuum, dum is carcere attineretur, cogi; ne dicam, quod populus iſte ad fluenta Babylonis diſperſus fuerit, non vero intra unum tractum à Babyloniis concluſus *Pſ. CXXXVII. 1.* Tandem à *ſuperſtitione* facilè liberare non poteſt quod *Bar. III. 4. Deus rogatur, ut preces* τῶν τεθνηκότων Ισραὴλ *mortuorum Iſraelis audiat*, ſiquidē Scriptura à mortuis memoriam & cognitionem eorum, quæ geruntur in terris removeat; Vid. *Iob. XIV. 21. c. XXI. 21. Pſ. VI. 6. Pſ. CXV. 17. Eſ. LXIV. 16.* Quod enim nonnulli *civiliter mortuos* intelligunt, dilutum nimis, & à phraſi ſcripturæ alienum eſt.

Baruch adverſatur ſcripturæ Canonicæ.

Cæterum nec *ſtylus*, & *character dicendi Propheticam majeſtatem* ſapit in hoc ſcripto, & collectio illa ſententiarum & coacervatio è variis ſcripturæ locis, ſtructuræ etiam indoles, & *nimis verboſa*, in *Epiſtola Ieremiæ* adſcripta, idololatriæ Babylonicæ confutatio, genium *ſcripturarum divinarum*, aut *S. Ieremiæ* haudquaquam referens, ad abjudicandam hiſce autoritatem *Propheticam* non parum faciunt: quam ex ſola patrum allegatione ſub ſcripturæ nomine fortè facta minus firmiter Pontificii probant: quibus *Driedo* ipſe jam ſatisfecit l. c. *ſic*, inquiens, *Cyprianus, Ambroſius, cæterique Patres*

ſenten-

Digitized by Google

ſententias citant ex libro Baruch, ex tertio, & quarto Eſdra (quos vero ipſimet Papiſtæ è Canone excludunt) *non tanquam ex Canonicis libris, ſed tanquam ex libris continentibus dogmata quædam pia juvantia & non contraria, ſed potius conſona fidei noſtræ.* Non ergò vel *Barucho* liber hic, vel *Epiſtola* adjecta *Jeremiæ* tribui poteſt, quia nec ſpiritu Prophetico nec Prophetica linguâ Ebræ â ſcripta ſunt quod tum è *phraſi Græcanicâ*, tùm ex illa peculiariter loquendi ratione quæ c. VI. 2. occurrit, manifeſtum eſt. Ideoque rectè à *Grotio Judæo alicui Græca callenti* adſcribitur.

Id tamen haud diffitemur dignum eſſe hoc ſcriptum, quod in *Eccleſiâ legatur*, qvum ſtimulos addat ad pœnitentiam, modumque ejus, quantum imprimis ad veram cordis humiliationem exhibeat: & *idololatria, quæ in imaginum cultu exhibetur*, in Epiſtola Jeremiæ annexa *graphicè*, Bellarmino dicente, *depingatur:* Cui verò affinem eſſe iconolatriam Papalem praxis ipſa, & experientia affatim teſtatur.

Argumentum ergò Baruchi eſt partim *Paræneticum* quo excitantur *Judæi* in Babyloniam tranſportati inque captivitate ibi hærentes ad pœnitentiam, agnitione & confesſione cum inobedientiæ & idololatriæ cap. I. tùm pœnæ & juſtitiæ divinæ, & imploratione divinæ gratiæ, & miſericordiæ cap. II. quæ porrò expeditur cap. III. additâ exhortatione ad veram ſapientiam cujus contemtus cauſa fuerit omnis mali. Partim *conſolatorium*, quod non ad perditionem venditi ſint gentibus, quodque reverſuri ſint cum gaudio c. IV. unde excitantur ad deponendum veſtitum luctus, & induendum ornatum gloriæ & lætitiæ c. V. Epiſtola verò Jeremiæ monet, ne viſa Babyloniorum idololatriâ eos imitentur, propoſita & prolixè oſtenſa idolorum vanitate maxima.

Interpretes libri Baruch & Epiſtolæ annexæ è Pontificiis imprimis celebrantur *Chriſtoph. à Caſtro, Cornelius à Lapide, & Maldonatus, Tirinus, Menochius* cùm *Joh. Hagen ab Indagine*; è noſtris *Vict. Strigelius, & Oſiander.*

BARUCHI PARS I. PARAENETICA

AD POENITENTIAM.

CAPUT I.

Præmiſſo titulo, nomine & proſapiâ Autoris ac tempore, librique publicè prælecti effectu, formula præſcribitur Confeſſionis, inobedientiæ & idololatriæ ceu cauſæ ſupplicii Dei juſtiſſimi.

Verſ. 1.

ET HÆC VERBA LIBRI) Initium Hebraizans, quale Jud. I. 1. 1. Macc. I. 1. Præmittitur narratio. Verba ipſa libri, id eſt mandata deportatorum ad eos, qui manſerant incipiunt infrà 10. Epiſtola prælegenda 15.

SOlet apud *Ebræos* Vav eſſe nonnunquam *inchoativum*, non vero *continuativum*, vel *copulativum*, ut Ez. 1. Eſdr. I. Eſſe enim hæc verba vel mandata deportatorum, non vero ipſius *Baruchi*, quem Prophetam Pontificii faciunt, unde colligat Grotius, non apparet.

Verſ. 2.

IN TEMPORE QVO CEPERANT] CHALDÆI JERUSALEM) Id eſt ex quo ceperant.

ET SUCCENDERANT EAM IGNI) Hoc eſt unum ex illis quæ dixi additamentis. Urbs Hieroſolyma accenſa fuit regnante Sedeciâ, Jechonia regnante capta, non incenſa.

Videt Grotius hæc non cohærere cum cæteris. Ideò ut juvaret autorem, addita eſſe illa de *Hieroſolyma igne ſuccenſâ*, confinxit. Sed repugnabunt omnes *Pontificii*, qui textum Latinum incorruptum, & integrum prout à Pont. Rom. editus eſt, authenticum eſſe πὺξ καὶ λὰξ contendunt. Reclamant etiam *omnia exemplaria Græca*, & *Latina*. Neque *ullum* Codicem diverſæ lectionis proferre Grotius potuit, aut *ullum* ſaltim *documentum* vel *teſtimonium* ex antiquitate. *Papiſtæ* ſe torquent, ut ἀσύγκλωστα concilient. Sed temerè. Maldonatus numerari annos vult ex eo tempore quo Jechonias Babylonem ductus eſt, ut quintus hic annus deſignatus ſit ſpontaneæ deditionis, & ſexto proinde anno ante urbis devaſtationem hæc acciderint. Argumentis utitur eam in rem ſolidis. *Nam hoc*, inquit, *ante urbis vaſtationem accidiſſe MANIFESTUM EST: quia adhuc templum, & altare ſtabat, ut dicitur verſ. 10. adhuc erant ſacerdotes in Jeruſalem, ut dicitur v. 7. adhuc erant vaſa, quæ fecerat Sedecias, cum priora à Nabuchodonoſore ablata fuiſſent v. 8.* Adde *quod ſi poſt urbis excidium hoc accidiſſet, non legiſſet Baruch librum in auribus Jechoniæ, ſed Sedeciæ, cum & Sedecias poſt excidium urbis Babylone eſſet, illiq; potius liber eſſet legendus, quàm Jechoniæ.* Sed quomodo hanc ſententiam, quam MANIFESTAM agnoſcimus, cum verbis textus, quod hæc *ex eo, quo ceperunt Chaldæi Jeruſalem, & ſuccenderunt eam igni, conciliabunt* Jeſuitæ? *Maldonatus* re deſperata ne aggreſſus quidem id eſt. Alii qvum luculenta ſint verba de *ſuccenſâ Hieroſolymâ, anno quinto poſt vaſtatam Hieroſolymam* hæc geſta eſſe ajunt, cum *Tirino, Menochio, Cornelio à Lapide, Torniello item, Lyrano, Hugone*, ut & *Theodoreto*. Et confirmant hanc ſententiam è cap. II. 2. 3. *Facta ſunt in Jeruſalem mala, quæ non ſunt facta ſub cœlo, ut manducaret homo carnes filii ſui, & filiæ ſuæ.* Hoc enim contigit in obſidione, & excidio Jeruſalem, non ante. Item è v. 26. ubi luget templi excidium: quod verò ſimul cùm urbe everſum eſt. Hæc illi urgent ſatis firma. Sed quid reſpondendum ſit ad argumenta Maldonati non inveniunt. *Cornelius* comminiſcitur, *Judæos in ruinis templi erexiſſe altare levi opere, ut haberent ſuæ religionis publicum exercitium, ibidemque ſacrificarent.* Sequitur *Cornelium Menochius* & *Tirinus*, qui tamen de *clandeſtino & furtivo exercitio* interpretatur. Sed quodnam habent hujus *altaris* fundamentum! Provocant quidem ad *Jer. 41, 5.* Verumenimverò non aſſeritur illic *novum altare* exſtructum poſt incendium templi. Solùm *veniſſe* dicuntur *viri è Sichem, Silo, & Samaria, ut offerrent in domo Domini.* Credidêre ergò *domum Domini*, urbe incenſâ, adhuc *ſupereſſe*, vel ſaltim *non ita concrematam eſſe, quin parietes, altare, & partes aliæ remanſerint ſalvæ*, ut *Cornelius* ipſe habet ad l. c. aut annon à ſe reſtaurari poſſe in iſto loco aliquod *altare* perſuaſi eſſe poterant, qui etiam contra interdictum legis divinæ *Lev. 19, 27.* gentilium more *barba raſi*, & *inciſi* vel *lacerati* facie & veſtibus adveniebant: uti *Chriſt. à Caſtro, & Sanctius* putant, *licet illi templum combuſtum audiiſſent, voluiſſe tamen eos loco illo templi, quem Deus elegerat, munera ſua offerre.* Quod verò ſuperſtitionis erat, quia à Deo tale quid minimè demandatum erat. Num verò Barucho ſuperſtitio etiam adſcribenda, quod templo diruto, & altari deſtructo in illo loco citra mandatum Dei ſacrificia offerri voluerit? Tùm verò, ſi *furtivus* cultus ibi citra mandatum Dei inſtitui poterat, quidni etiam in *Babylone* ipsâ furtiva ratione clanculum offerri potuiſſent ſacrificia? Et precariò hoc aſſumitur, *ſacerdotes Hieroſolymis relictos*, ubi *fecem* tantum

Fruſtrà laborant Papiſtæ hic cõciliandi ἀντιλογίαν.

populi, *vinitores*, *& agricolas* Babylonii reliquiſſe dicuntur *2. Reg. XXV. 12.* Nec è *Threnis* tantum *c. 2, 6.* conſtat ceſſaſſe illic cultum divinum, ſed *Dan. 3, 38.* (quem locum pro *Canonico* habent Papiſtæ) apertè aſſeritur, *non eſt in tempore hoc holocauſtum*, *neque ſacrificium*, *neq; oblatio*, *neque locus primitiarum &c.* quod temerè ad *publicum & ſolemne* exercitium reſtringitur. Adde, quod verba Baruchi verſ. 8. innuant *vaſa* tantùm *templi à Babyloniis ſublata*, non vero templum & altare penitus deſtructum eſſe: & quid opus fuiſſet vaſa alia cultus divini cauſâ comparare, & mittere, ſi jam deſtructum & dirutum prorſus fuit Domini templum? Ita nusquam hæc ſibi conſtant, nullaque arte, ne Jeſuiticâ quidem, conciliari poſſunt.

V. 3. ET LEGIT BARUCH VERBA LIBRI HUJUS) Epiſtolæ quam juſſu Jechoniæ & cum eo deportatorum ſcripſerat, ut judicarent, an mentem eorum ſatis expreſſiſſet.

ET AD AURES POTENTIVM FILIORUM REGUM) Id eſt, eos qui de Davidis ſanguine cum Jechonia avecti fuerant.

Epiſtolæ Syſtaticæ, vel credentialis ut vocant, inſtar ſunt quæ *verſ. 10. 11. 12. 13. 14.* habentur: ipſe vero *liber* ad contribules in Ieruſalem miſſus à Barucho conſcriptus *v. 15.* inchoatur. Prælectus autē publicè in Babylone fuit *tùm* ut illi captivi etiam ad pœnitentiam excitarentur, quem ſcopum Baruchum obtinuiſſe *v. 5.* docetur, *tùm* ut communi nomine iſtorum captivorum deſtinaretùr ad contribules in Ieruſalem relictos.

V. 4. AD FLUMEN SODI) Ubi urbs Soita inter Euphratem & Tigridem Ptolemæo.

V. 6. SECUNDUM QVOD POTUIT UNIUSCUJUSQVE MANUS) Locutio Hebræa, ut Lev. V. 7. & alibi.

V. 7. AD JOAKIM FILIUM HELCIÆ) Nam cū deportatus fuit Jechonias, non fuere deportati ſacerdotes.

An verò relicti fuere Hieroſolymis poſt exuſtum templum? *Ioakimum* etiam aliquem ſummum ſacerdotem iſtis temporibus fuiſſe non conſtat, etſi in libro Iudith circa tempora Manaſſis Iojakim Pontifex fuiſſe fingatur, c. IV. 5. Conf. 1. Par. VI.

V. 8. CUM ACCIPERET VASA TEMPLI, QVÆ ABLATA FUERANT DE TEMPLO) *Poſtquam acceperat* (nempe Nabuchodonoſor, cujus ſequitur mentio) *Vaſa templi, quæ ſcilicet ex templo ablata fuerant*, Vaſa illa potiſſimum, quorum mentio 2. Reg. 24, 13. 2. Par. 36, 10.

Iojakimum vaſa accepiſſe vult *Maldonatus*; *Vatablus*, *Cornelius* & alii Baruchum. Non inconveniens foret Grotii explicatio, ſi mentio Nebucadnezaris præceſſiſſet, & verba ſequentia de Sedekiâ pro additamentis habenda eſſent. Sed unde hoc docebitur?

REVOCARE IN TERRAM JUDA DECIMA DIE MENSIS SIVAN) In Græco: ἀποςρέψαι εἰς γῆν Ἰούδα τῇ δεκάτῃ τοῦ Σιουὰν, Id eſt, *cum rediturus eſſet* (Baruch) *in terram Iuda decimâ die Menſis* Sivan. Id eſt, circa Majum, quo tempore commodiſſima ſunt itinera.

VASA ARGENTEA QVÆ FECIT SEDECIAS FILIUS JOSIÆ REGIS JUDA) Et hoc eſt ex illis additamentis, de quibus præfatus ſum.

Ita ergo vaſa nulla in Iudæam miſſa erunt, quod tamen communiter credunt Interpp. quia *aurea* retinuit Nebucadnezar, de *argenteis* vero nihil hic ſcriptum, ſi hæc, ut Grotius vult, embolimæa ſunt, nec ad textum pertinent. Neq; Baruch miſit ſtante hâc Grotianâ explicatione Hieroſolymam, ſed ipſe eò reverſus eſt. Cæteri autem interpp. omnes Baruchum miſiſſe hanc Epiſtolam, & librum ſuum Hieroſolymam, non vero eò tranſtuliſſe ſentiunt. Nemo de illo additamento ab alio textui aſſuto vel ſomniaret.

V. 10. ECCE MISIMUS AD VOS PECUNIAM) Collectam.

HOLOCAUTOMATA ET THUS) In Græco amplius: *holocautomata*, *& victimas pro peccato*, *& thus*.

ET FACITE MANNA) Legendum in Græco non μάννα, ſed μαναά. Ita enim מנחה de quâ Lev. II. vertunt V. T. interpretes. Idem error & alibi in libros irrepſit, ut diximus ad Marc. 9, 49.

Etſi ita per errorem habeatur apud LXX. *Ier. 17, 26. Dan. 2, 46.* non debuit tamen ſequi errantes vulgatus Latinus, aut errorem ſequentem vulgatum approbare Pontifex Romanus. Aliud enim eſt *Manna*, panis de cœlo demiſſus, aliud *Mincha*, oblatio, vel donum.

ET OFFERTE PRO PECCATO AD ARAM DOMINI DEI NOSTRI) *Pro peccato* hic non eſt in Græco: & rectè, quia illud *offerte ad aram*, nempe victimarum, refertur ad holocauſta, victimas pro peccatis, & ad μαναά.

V. 11. ET ORATE PRO VITA NABUCHODONOSOR REGIS BABYLONIS) Sumtum ex Jer. 27, 9.

ET PRO VITA BALTHASAR FILII EJUS) Balthaſarem hic vocat, qui fuit Evilmeraduchus nominatus 2. Reg. 25. 27. Jerem. LII. 31. & Beroſo ac Ptolemæo.

UT SINT DIES EJUS SICUT DIES COELI SUPER TERRAM) Id eſt, generis ejus.

Evilmeraduchum filium fuiſſe Nebucadnezaris certum eſt è *2, Reg. 25. 27. Ierem. 52, 31.* ut & exoticis ſcriptoribus, ſed *Balthaſarem* Nebucadnezaris filium primogenitum fuiſſe quod fingit vel dubiè conjectat *Cornelius*, vel quod mavult idē *Balthaſarum* eundem eſſe cum Evilmerodacho ut hîc etiam Grotius putavit, quaſi ipſe fuerit binominis, dictusque ſit tam Balthaſar, quàm Evilmerodach Rex ultimus Chaldæorum, ſub quo capta eſt Babylon à veritate Hiſtoricâ, & Chronologicâ prorſus alienum eſt. Vid. Chronicon noſtrum ſacrum circa Canonem Ptolemæi.

V. 12. ET UT DET DOMINUS VIRTUTEM NOBIS) Ut durare poſſimus in his malis.

ET ILLUMINET OCULOS NOSTROS) id eſt, liberet nos ab hoc exſilio, quod cæcitati comparatur. Eſ. LXI. 1. Vide dicta ad Luc. IV. 18

UT VIVAMUS SUB UMBRA NABUCHODONOSOR REGIS BABYLONIS] Sub ejus tutela, in patria ſcilicet. Vide Ezech. 31, 6. Dan. 4, 9. 18.

Cur *illuminatio* ſit *metaphoricè*, non propriè accipienda, nulla eſt ratio: illuminatione enim opus erat ad veram pœnitentiam, & converſionem.

ET SERVIAMUS EIS MULTIS DIEBUS) Id eſt, liberi revereamur imperium Babylonicum, ſecundum pacta cum regibus Chaldæis pridem facta.

ET INVENIAMUS GRATIAM IN CONSPECTU EORUM) Amici ſimus illorum regum.

Verſ. 13. QVIA PECCAVIMUS DOMINO DEO NOSTRO, ET NON EST AVERSUS FUROR EJUS A NOBIS USQVE IN HUNC DIEM) *ita ut non averſus ſit furor ejus.* Tam gravia peccavimus, ut pœnæ etiam nunc durent.

V. 14. ET LEGITE LIBRUM ISTUM) Epiſtolā iſtā.

RECITARI IN TEMPLO DOMINI) Ut legatur in Templo de more Synagogæ. Quem imitati Chriſtiani epiſtolas Apoſtolorum, & poſt eas Epiſcoporum aliorum legebant in Eccleſiis.

IN DIE SOLEMNI) In Græco: *In diebus feſtis*, id eſt, Paſchate, Pentecoſte & σκηνοπηγίᾳ.

ET IN DIE OPPORTUNO) *Et in diebus temporis*, ſcilicet profeſti. Nam καιρὸς & ἱερὰ opponi ſolent, ut Sirach, 33, 8.

Verſ. 15. ET DICETIS) Ex epiſtola hâc ſequentia recitabitis.

DOMINO DEO NOSTRO JUSTITIA) Teſtimonium Juſtitiæ ex noſtrâ confeſſione. Sumta hæc ex Daniele IX. 7. 8 9. & ſequentibus. Adde & Nehem. IX. 32, 33. 34. & ſequentibus.

V. 17. ET NON CREDIDIMUS DIFFIDENTES IN EAM, ET NON FUIMUS SUBJECTIBILES EI) Hic tres verſiones diverſæ illius, καὶ ἠπειθήσαμεν αὐτῷ, in unum coaluerunt ſcribentium vitio.

Verſ. 19. A DIE QVO EDUXIT PATRES NOSTROS DE TERRA ÆGYPTI USQVE IN DIEM HANC) Sæpe ſcilicet. Vide dictum caput Nehemiæ.

ERAMUS INCREDIBILES) Iterum in Græco: ἤμεθα ἀπειθοῦντες.

ET DISSIPATI RECESSIMUS, NE AUDIREMUS VOCEM EJUS] In Græco: καὶ ἐσχεδιάζομεν πρὸς τὸ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Eſt σχεδιάζειν vox bene Græca, ſignificatque inconſiderate agere aliquid, oppoſitumque habet τὸ ἐσκεμμένως τι ποιεῖν. Senſus ergo eſt: *Inconſulto ſtudio tua verba neglexim.*

Non

Non ergo opus ſuſpicione Menochij, *in Græco textu*, (quem perperam LXX. virorum dicit, quum hi non tranſtulerint Apocrypha) *legendum* ἐκπεδάσθημεν, ut inter ſe conveniant Latinus & Græcus textus.

V. 20. ET ADHÆSERŪT NOBIS MULTA MALA] ἐκολλήθη. Idē loquēdi genus habet infra 3,4. ubi vertit interpres, *agglutinata ſūt.*

ET MALEDICTIONES QUAS CONSTITUIT DOMINUS MOSI SERVO SUO] *Execratio illa, quam Dominus Moſi ſervo ſuo dictavit:* Deuteron. XXVIII.

QUI EDUXIT PATRES NOSTROS DE TERRA ÆGYPTI) In Græco: ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐξήγαγεν: *illo tempore cum eduxit:* id eſt, intra illos an. XL. Hebræorum eſt, quod vis tempus ἡμέραν dicere.

DARE NOBIS TERRAM FLUENTEM LAC ET MEL) *Ut daret nobis.* Vide Sirach. XLVI. 11. & ibi dicta.

SICUT HODIERNA DIE] In Græco: *Qualis eſt hac dies*, quale hoc tempus eſt: refer ad verba non proxima, ſed remotiora de execratione. Ei enim eventus Baruchi temporibus reſpondit.

V. 21. ET NON AUDIVIMUS VOCEM DOMINI DEI NOSTRI SECUNDUM OMNIA VERBA PROPHETARUM] Præcepta Dei per Prophetas enunciata.

ET ABIVIMUS UNUSQUISQUE IN SENSUM CORDIS NOSTRI MALIGNI) *In ſenſu.* Capita quiſque noſtra ſecuti ſumus.

CAPUT II.

Pœna promerita & juſtitia divina confeſſio, cum imploratione miſericordia divina.

V. 1. STATUIT DOMINUS DEUS NOSTER VERBUM SUUM] יָקֶם, ratas fecit minas. Hic ἵστασι idē, quod ἐγείρειν Sir. 36,14.

ET AD JUDICES NOSTROS] Senatores magni Synedrij.

V. 3. UT MANDUCARET HOMO CARNEM FILII SUI) In Græco: *Ut manducaremus quiſq; carnem filij ſui.* Nam ἄνθρωπος hic valet איש Hebræum in ſenſu diſtributivo. Vide Lam. II. 20. IV. 10.

ATqui hæc quæ in *lamentationibus* referuntur, cum exureretur urbs & templum, vel in *excidio Chaldaico*, non vero ſexennio antea facta ſunt: uti ad quintum annum captivitatis Jechoniæ hic liber Baruchi refertur, c. 1, 2. Non ergo ſibi conſtitit hic Grotius.

V. 4. ET DEDIT EOS SUB MANU REGUM OMNIUM QUI SUNT IN CIRCUITU NOSTRO) καὶ ἔδωκεν αὐτοὺς ὑποχειρίους, quæ vox non ſemper ſubditos, ſed ſæpe etiam belli fortuna inferiores ſignificat, ut videre eſt in Græco, Gen. 20. Ergo hoc refe res non tantum ad Chaldæos & Ægyptios, ſed & ad Syros, Moabitas & Ammonitas. De quibus vide II. Reg. XXIV. 2.

IN IMPROPERIUM] εἰς ὀνειδισμόν, ex Eſa. XLIII. 18.

ET IN DESOLATIONEM] εἰς ἄβατον. Ex Jerem. XXV. 38. Illud ad populum, hoc ad terram refertur.

V. 5. ET FACTI SUMUS SUBTUS ET NON SUPRA) Contrarium promiſſo conditionali Deuteron. XXVIII. 13.

V. 6. ET DOMINO DEO NOSTRO JUSTITIA) Repetit quod ſupra dixerat I. 15.

V. 8. ET NON SUMUS DEPRECATI FACIEM DOMINI DEI NOSTRI) Ex Dan. 9, 13.

V. 9. ET VIGILAVIT DOMINUS IN MALIS) Ex Jeremia 44. 27. & Dan. 9, 14.

V. 11. ET FECISTI TIBI NOMEN SICUT EST DIES ISTA) *Sicut hoc tempus*, oſtendit ſcilicet. Deſumtum enim hoc ex Nehemia IX. 10. & Dan. IX. 15.

V. 12. PECCAVIMUS, IMPIE EGIMUS, INIQUE GESSIMUS) Ex Dan. IX. 5.

IN OMNIBUS JUSTITIIS TUIS) *Contra omnia præcepta tua.* Hunc ſenſum aperit nobis idem Danielis locus.

V. 13. QUIA DERELICTI SUMUS PAUCI INTER GENTES) Eſa. XXIV. 6. Jerem. XLII. 2.

V. 14. DA NOBIS INVENIRE GRATIAM ANTE FACIEM EORUM QUI NOS ABDUXERUNT) Aliud enim illis in locis precari non licebat.

V. 15. QUIA NOMEN TUUM INVOCATUM EST SUPER ISRAEL ET GENUS IPSIUS] Tum Iſrael auctor generis, tum ejus poſteritas à Deo nomen habent. Dan. IX. 19.

V. 16. DE DOMO SANCTA TUA) Finguntur enim ſcripta hæc ſtante adhuc Templo priori, ut & ſupra apparuit I. 10. quod oſtēdit rectè à nobis pro nō ſcriptis haberi quę ſpuria eſſe indicavimus.

Imo ſcripta hæc eſſe quinto anno à deportatione Jechoniæ ſtante adhuc templo ſtatuit Grotius, etſi v. 3. ea retulerit ad tempora excidium ſequuta.

V. 17. QUIA NON MORTUI QUI SUNT IN INFERNO) Vide Sirach. XVII. 21.

QUORUM SPIRITUS ACCEPTUS EST A VISCERIBUS SUIS) *E quorum viſceribus abreptus eſt ſpiritus*: i. e. illud quo vivitur.

ET JUSTIFICATIONEM DOMINO) Approbationem decretorum Dei.

V. 18. SED ANIMA QUÆ TRISTIS EST SUPER MAGNITUDINE MALI, ET INCEDIT CURVA ET INFIRMA) Animam dixit, hominem intelligens. Senſum vide Pſal. LI, 19. κύπτον in deſcriptione miſeriæ eſt apud Jobum XXII. 29.

ET OCULI DEFICIENTES) Præ fletu. Pſ. 69, 4. Sam. 2, 11.

ET ANIMA ESURIENS] Homo jejuniis ſe macerans. Pſ. 107, 5.

Ex *antitheſi* patet reſpici celebrationem Dei quæ fit in hoc ſeculo, quæ non fit à defunctis, ſed à viventibus; Nam honorem Dei apud homines alios hujus ſeculi ore & lingua mortui prædicare nequeunt, ad mutuam ad glorificationem Dei excitationem. Petitur erga ne hæc glorificatio Dei publica intereat, ut ne populus Dei penitus opprimatur.

V. 19. QUIA NON SECUNDUM JUSTITIAS PATRUM NOSTRORUM NOS FUNDIMUS PRECES) Non nitimur eorum factis, quorum exempla deſeruimus. Confer Dan. IX. 18.

V. 20. SED QUIA MISISTI IRAM TUAM) Subintellige, meritis noſtris. Hac enim confeſſione veniam eblandiuntur.

V. 21. SIC DIXIT DOMINUS) οὕτως εἶπεν κύριος. *Sic enim dixerat Dominus*, per Jeremiam ſcilicet. Exaggerat culpas Quæ Sedeciæ dixit Jerem. XXVII. 12. eadem antea ipſum regibus ſæpe dixerat.

INCLINATE HUMERŪ VESTRUM) Male admodū in Græcis omnibus: κλίνατε τὸν ὦμον: cū & ex Latino Interprete, & ex ſenſu, appareat legendū, τὸν ὦμον. Jugū & humeris & cervicibus fertur. Eſ. X. 27.

ET OPERA FACITE REGI BABYLONIS) Id eſt, ſervite, עבדו, Jer. XXVII. 12. Solet autem עבד verti non raro per ἐργάζεσθαι.

ET SEDEBITIS IN TERRA QUAM DEDI PATRIBUS VESTRIS] *Habitabitis.* Sic enim ישב ſumitur Hebræis.

V. 22. DEFECTIONEM VESTRAM FACIAM DE CIVITATIBUS JUDA, ET A FORIS JERUSALEM, ET AUFERAM A VOBIS VOCEM JUCUNDITATIS) In Græco minus eſt verborum, & conſtructio inſolita: ἐκλείπειν ποιήσω ἐκ πόλεων Ἰούδα καὶ ἔξωθεν Ἱερουσαλὴμ, φωνὴν εὐφροσύνης: & quæ ſequuntur, pro ἐκλείπειν ποιήσω, nomen pro infinitivo. Jer. 7, 34. unde hic locus deſumptus eſt, legimus καταλύσω ἐκ πόλεων Ἰούδα, καὶ ἐκ διόδων Ἱερουσαλὴμ φωνὴν εὐφραινομένων. (φωνὴν χαιρόντων.

ET VOCEM GAUDII) φωνὴν χαρμοσύνης hic: in Jeremia autem

ET VOCEM SPONSI ET VOCEM SPONSÆ] Hæc quoque habes dicto loco Jeremiæ, ut & ejuſdem XVI. 8. XXV. 10.

ET ERIT OMNIS TERRA SINE VESTIGIO AB INHABITANTIBUS EAM) εἰς ἄβατον, ut ſupra 4. quod in dicto loco Jerem. XVI. eſt εἰς ἐρήμωσιν. Non dicit hoc accidiſſe Hieroſolymis, ſed Judææ & locis extra Hieroſolyma.

V. 24. ET STATUISTI VERBA TUA] Ut ſupra I.

UT TRANSFERRENTUR OSSA REGUM NOSTRORUM ET OSSA PATRUM NOSTRORUM DE LOCO SUO] Nihil enim religioſum victori, præſertim irato & avaro,

> *Quæque carent ventis & ſolibus oſſa Quirini*
> *Nefas videre, diſſipabit inſolens.*

Sumpta hæc ex Jerem. 8, 1. 2.

Hæc argumento eſſe poſſunt, ſcripta hæc *poſt excidium urbis*: Nam de Hieroſolyma prædicta ſunt pleraque, ideoq; quū jam impleta illa dicantur, non tam per excidiū aliorum locorum extra urbem, quam ipſius urbis impleta eſſe intelligendum eſt; ubi etiam à Chaldæis, cum theſauros in ſepulchris Regum quærerent, effoſſa corpora Regum ſunt. *Jer.* IIX. 1. 2. quod *v.* 26. hic luculentius erit.

V. 25. ET MORTUI SUNT IN DOLORIBUS PESSIMIS) Multi ſuperſtitum temporibus Jechoniæ.

ET IN EMISSIONE) καὶ ἐν ἀποστολῇ, in miſſione, id eſt, in peſtilentia à Deo immiſſa. Ita enim ſumi vocem ἀποστολὴ oſtendunt Græcę verſiones Jer. 32, 36. Aliæ enim habēt ἐν ἀποστολῇ, pro quo aliç ἐν λοιμῷ. Mitti optime dicitur de peſtilētia 2. Par. 7, 13. Eſ. 9, 8. 24, 10.

V. 26. SICUT HÆC DIES) *Oſtendit* ſcilicet, ut ſupra explicavimus 9. Significat non exuſtum Templum ſed à paucis celebratum, & ſpoliatum præcipuis ornamentis.

PROPTER INIQUITATEM DOMUS ISRAEL] Decem tribuum.

ET DOMUS JUDA] Duarum tribuum.

Verba illa ET POSUISTI TEMPLUM TUUM IN IPSO, reſpiciunt utiq; templum everſum & deſolatum: *in quo hactenus invocatum erat nomen Domini.*

V. 27. ET FECISTI IN NOBIS DOMINE DEUS NOSTER SECUNDUM OMNEM MISERATIONEM TUAM ILLAM MAGNAM) In Græco: *ſecundum æquitatem tuam & omnem miſerationem tuam magnam*, ἐπιείκειαν, quæ proprie eſt æquitas, pro clementia etiam ſumitur, ut hic, ita Cant. trium puer. 13. Sap 12, 18. II. Macc. 9. 4. Clementia Dei Jechoniæ temporib. in eo apparuit, quod quanquā bona parte populi abducta, manſit tamē urbs, & templum, & regnū.

V. 28. SICUT LOCUTUS ES IN MANU PUERI TUI MOYSI) Id eſt, per Moyſem. Hebraiſmus, ביד עבדך משה.

IN DIE QUO PRÆCEPISTI EI SCRIBERE LEGEM TUAM) Id eſt, *quo tempore*: ut ſupra I. 20. in Græco.

V. 29. DICENS] Nempe quoad ſenſum: Deuteron. XXVIII. 62. Pari modo quæ ſequuntur deſumpta ſunt ex Deuteron. XXXI. 19.

MULTITUDO HÆC MAGNA) In Græco: ἡ βόμβησις ἡ μεγάλη: i. e. *turba iſta tantum edens ſonitum* Abſtractum pro concreto: ſolet de aquis dici βομβεῖν apud Græcos interpretes; & populi aquis cōparātur.

V. 30. ET CONVERTATUR AD COR SUUM) Id eſt, *tandem ad ſe redibit.* Lev xxvi. 39. & ſequentibus.

V. 31. ET DABO EIS COR, ET INTELLIGENT) Ut intelligant. Deut. xxx. 6. Jer. 24, 7. 32, 39. 40 Ezech. 11, 19. 36. 26.

AURES ET AUDIENT] *Ut audiant*, Id eſt, attentionem animi, quæ auris interior.

Verſ. 33. ET AVERTENT SE A DORSO SUO DURO)

Digitized by Google

DURO) Dorſum durum dicitur eſſe iis qui legem, velut onus à Deo impoſitum, ferre nolunt: ut apparet Pſ. 81, 7. unde dorſum durum dicitur 2. Reg. XVII. 14. in Græco, ubi cervices duræ in Hebræo.

QVIA REMINISCENTUR VIAM PATRUM SUORUM QVI PECCAVERUNT IN ME) Rectè legit: ὅτι μνησθήσονται, non ut nunc in Græcis ſcribitur, ὅτι μνησθήσομαι. Et vias intellige, eventus malorum facinorum.

V. 34. ET DOMINABUNTUR EIS) Melius in aliis codicibus Latinis *ejus*: nam in Græco eſt κυριεύσουσιν αὐτῆς, nempe τῆς γῆς.

ET MULTIPLICABO EOS, ET NON MINORABUNTUR) Deſumpta hæc ex Jerem. XXIX. 6.

V. 35. ET STATUAM ILLIS TESTAMENTUM ALTERUM SEMPITERNUM) Hæc ſunt ex Jeremia XXXI. 32. & ſequentibus.

ET NON MOVEBO AMPLIUS POPULUM MEUM FILIOS ISRAEL A TERRA QUAM DEDI ILLIS) Manſit hoc illis uſque ad Meſſiam: manſiſſet & poſtea, ſi Meſſiam recepiſſent: quæ conditio alibi exprimitur, alibi ſubintelligenda eſt.

CAPUT III.

Continuatur imploratio divinæ gratiæ, & docetur, interitus cauſam eſſe ſapientiæ divinæ neglectum.

Verſ. 1. SPIRITUS ANXIUS) πνεῦμα ἀκηδιῶν. Sumitur his ſcriptoribus ἀκηδία pro torpore mœſto. Pſal. CXIX. 28. Eſ. LXI. 3.

V. 2. PECCAVIMUS ANTE TE) In conſpectu tuo.

V. 3. ET NOS PERIBIMUS IN ÆVUM) ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα. *Nos vitam amittimus.* Non eam perpetuam habemus, ut tu.

NOn amplius ad pietatis officia, in hoc ſeculo, rédituri.

V. 4. AUDI NUNC ORATIONEM MORTUORUM ISRAEL) Mortuos vocat eos qui in captivitatem abducti erant, ut apparet infra verſ. 7. nimirum quod ſimiles eſſent membris à corpore ſuo abſciſſis, nihil ultra ſucci aut vitæ habentibus.

Cur verò *mortuos civiliter* intelligamus potiùs, quàm *naturaliter mortuos*, imprimis quia nuſpiam *iſto* ſenſu mortui in S. literis, quod conſtet, dicuntur, nec temerè à literali & conſueta ſignificatione diſcedendum. Eſt igitur hic aliquid ſuperſtitionis non probandæ, ut anteà diximus. Unde videmus *Pontificios* ad orationes Abrahæ, Iſaac, Jacob & ſimilium hic recurrere, quos vero parum juvat hæc autoritas, quia liber eſt Apocryphus. *Cornel. à Lapide* mortuos *in limbo Patrum* intelligit, orantes pro ſuorum libertate. *Maldonatus* tamen per *mortuos* intelligit *afflictos, qui nihil à mortuis differre videbantur.*

ET AGGLUTINATA SUNT NOBIS MALA) Et hic eſt pro *propter quod.* Vocem ἐκολλήθη habuimus & ſupra I. 20.

V. 5. SED MEMENTO MANUS TUÆ) Potentiæ ſæpè demonſtratæ.

V. 7. PROPTER HOC DEDISTI TIMOREM IN CORDIBUS NOSTRIS) Nempe per immiſſa nobis mala.

ET LAUDAMUS IN CAPTIVITATE NOSTRA) Etiam in captivitate noſtra, quanto magis id facturi ubi libertatem reddideris.

V. 8. IN IMPROPERIUM, ET IN MALEDICTUM, ET IN PECCATUM) In Græco: εἰς ὀνειδισμὸν, καὶ εἰς ἀρὰν καὶ εἰς ὄφλησιν. Priora duo habes ſupra I. 20. II. 4. ſed ὄφλησις ſignificat æs alienum, quod inter ea eſt, quæ lex comminatur. Deuter. XXVIII. 44.

V. 9. UT SCIAT PRUDENTIAM) Nempe eam, per quam Deus habetur propitius.

V. 11. INVETERASTI IN TERRA ALIENA) Senefcitis ante diem.

COINQUINATUS ES CUM MORTUIS) Quia inter alia multa miniſteria etiam mortuorum Chaldæorum cadavera pollincire cogebantur.

Cornel. à Lap. hæc ita reddit: COINQUINATUS ES CUM MORTUIS, q. d. in Babylone verſaris velut in ſepulchro, quaſi cum mortuis jam eſſes mortuus, ita ſordes, ita ſquales. Qui ſenſus è ſequentibus luculentus eſt.

DEPUTATUS ES CUM DESCENDENTIBUS IN INFERNUM) Non pluris habitus quam ſepulti. Locutio ſumpta de Pſalmo XXVIII. 1.

Verſ. 12. DERELIQUISTI FONTEM SAPIENTIÆ) Legem Dei: quæ & via jam dicetur.

Verſ. 14. UBI SIT LONGITURNITAS VITÆ) Quomodo parari poſſit.

UBI SIT LUMEN OCULORUM) Id eſt, res proſperæ; ſicut calamitas cæcitas vocatur. Vide ſupra I. 8.

V. 16. UBI SUNT PRINCIPES GENTIUM?) Oſtendit alia imperia facile mutari, cum Iſraeliticum ſemper manſerit, quamdiu legis orbitam ſectabatur.

ET QUI DOMINANTUR SUPER BESTIAS) Qui venatu magnam partem ævi terunt, quod Parthorum reges facere ſolitos ex Tacito diſcimus.

V. 17. QUI IN AVIBUS COELI LUDUNT) Aucupiis indulgent: quod alterum principalis otij ſolet eſſe oblectamentum.

V. 18. ET NON EST FINIS ACQUISITIONIS IPSORUM) Nullum finem fecere opes congerendi.

Πλοῦτα δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται.

QUI ARGENTū FABRICANT) In nummos cudunt.

NEC EST INVENTIO OPERUM ILLORUM) Vidimus ſæpe ingentē vim pecuniæ prædā factā hoſtibus.

V. 19. ET ALII LOCO EORū SURREXERUNT) Tranſlata ad alios ſunt regna. νεώτεροι, quod ſequitur, videtur ad hunc ſenſum pertinere, ut ſignificet non juniores, ſed novos reges illis ſucceſſiſſe.

V. 20. VIDERUNT LUMEN) Fuere aliquandiu in rebus proſperis.

VIAM AUTEM DISCIPLINÆ IGNORAVERUNT) Vitæ Deo placentis.

V. 22. NON EST AUDITA IN TERRA CANAAN) Multa invenere Phœnices:

Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

Navigandi ars eiſdem repertoribus aſcribitur. Illam autem vivendi diſciplinam non repererunt.

NEQUE VISA EST IN THEMAN) Quæ pars Idumææ magos ſemper inſignes habuit. Vide Jer. XLIX. 7. Vide & ea quæ dicta ad Matth. II. 1.

V. 23. FILII QUOQUE AGAR QUI EXQUIRUNT PRUDENTIAM QUÆ DE TERRA EST) Iſmaelitæ periti aromatū rerumq; ſimiliū. Gen XXXVII. 25.

NEGOTIATORES MERRÆ) Eſt Maara Sidoniorum Joſue XIII. 4. & Stephano Marnan, addito] paragogico; quod frequens Phœnicibus.

ET THEMAN] Themanem bis nominat, quia & ſapientes ibi multi, & multi mercatores.

ET FABULATORES] οἱ μυθολόγοι. Arabas olim fuiſſe egregios artifices fabularum utilium, quales ſunt ex quibus Phryx Æſopus nomen conſecutus eſt, ex iis quæ Erpennius edidit apparet. Sunt & genus μύθων ex quæ dicuntur παραβολαί.

ET EXQUISITORES PRUDENTIÆ ET INTELLIGENTIÆ) Duabus vocibus expreſſit Græcum unum, τῆς συνέσεως. Prudentiæ ejus quæ homines hominibus gratos aut utiles reddit, præcepta noverant: quæ homines Deo, non norant.

V. 24. O ISRAEL, QUAM MAGNA EST DOMUS DEI) Univerſum hoc, cujus imaginem gerebat Templum Hieroſolymitarum.

Hoc nomine etiam apud Ethnicos *mundus* nuncupatus eſt, uti Diogenes referente Plutarch. libr. de Tranquill. anim. *mundus*, inquit, *eſt fanum quoddam ſanctiſſimum & Deo dignum.*

V. 26. IBI FUERANT GIGANTES) In hac ipſa Dei domo. Intellige illos Noæ coævos. ut Sap. XIV. 6. ubi additur ἀρχῆς, ut hic ἀπ' ἀρχῆς. eidē ἀρχαῖοι γίγαντες, Sir. XVI. 8.

V. 27. NON HOS ELEGIT DOMINUS) Sed Noam cum familia ſua.

Verſ. 29. QUIS ASCENDIT IN COELUM, ET ACCEPIT EAM) *Ut eam* (ſapientiam) *acciperet.* Sumtum de Moſe Deuteron. XXX. 14.

Verſ. 30. QUIS TRANSFRETAVIT MARE) τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον. Paulus Rom. X. 7.

ET ATTULIT ILLAM SUPER AURUM ELECTUM) καὶ οἴσει αὐτὴν χρυσίου ἐκλεκτοῦ, *Ut comparet eam auro optimo.*

Verſ. 31. NON EST QUI POSSIT SCIRE VIAS EJUS, NEQUE QUI EXQUIRAT SEMITAM EJUS) Idem ſignificat quod Plato, de Deo nihil certi haberi, niſi Deo ipſo ſe patefaciente: quod fecit Iſraelitis.

Verſ. 32. QUI PRÆPARAVIT TERRAM) *Fabricavit*, κατασκευάσας, ut Sap. IX. 2. ברא, per κατασκευάζειν vertitur Eſa. XL. 28. XLIII. 7.

IN ÆTERNO TEMPORE) εἰς αἰῶνα χρόνον, id eſt, ut ſemper duret.

Verſ. 33. QUI EMITTIT LUMEN ET VADIT) Hebraiſ-

Digitized by Google

Hebraiſmus, pro, *quo mittente lux procedit.* Vide Job. XXXVI.30.

ET VOCAVIT ILLUD, ET OBEDIT IN TIMORE) *Vocanti illico paret.*

Verſ.34. STELLÆ AUTEM DEDERUNT LUMEN IN CUSTODIIS SUIS) *In ſtationibus quæque ſuis.* Idem loquendi genus Sirach. XLIII.12.

Verſ.35. VOCATÆ SUNT, ET DIXERUNT, ADSUMUS) Sumtum de Pſalmo CXLVII.3.

ET LUXERUNT EI CUM JUCUNDITATE QUI FECIT ILLOS] *Ei:* id eſt, ejus juſſu.

Verſ.36. HIC EST DEUS NOSTER] Qui ab Iſraelitico populo colitur.

ET NON ÆSTIMABITUR ALIUS ADVERSUS EUM) *Nemo ei comparandus eſt.*

Verſ.38. POST HÆC IN TERRA VISUS EST ET CUM HOMINIBUS CONVERSATUS EST) Hoc eſt ex illis quæ dixi à Chriſtiano aliquo exſcriptore addita.

Addita hæc eſſe à Chriſtiano exſcriptore aliquo ταῖς ἀμφοῖν acceptabunt *Photiniani.* Nam frequenter uſurparunt hanc ſententiam Catholici Doctores de Filio Dei, vero Deo, ejuſque in terra apparitione, & cum hominibus converſatione. Quum vero hoc teſtimonio tam crebro utantur Patres, idque Scripturæ Divinæ conſentaneum cenſcant, atque eo nomine etiam nomine *Scripturæ* allegare ſolcant, unde Papiſtæ perperam argumentum petunt autoritatis Canonicæ hujus ſcripti, (vid. *Bellarm.* l.1. de V.D.c.8. allegans *Athanaſium, Cyrill. Clem. Alex. Greg. Nyſſen. Euſ. Ambr.*) monendũ, non quidem ad *fidei Catholicæ* veritatem demonſtrandam, ad *conſenſum* tamen *Eccleſiæ* veteris cum Orthodoxia Catholica confirmandum hoc dictum facere, cui temere derogat *Grotius*, nullo prorſus documento τῆς νοθείας adducto, & ſive de Deo in terris viſo, ſive de ſapientia hypoſtatica id explicetur, tamen uſui alicui eſſe ob conſenſum veteris Eccleſiæ Judaicæ. *Tirinus* ad hunc verſum ita habet: POST HÆC, id eſt, *poſt datam legem per Moſen in monte Sinai, poſt explicatam viam ſalutis per tot Prophetas ipſemet Deus in* TERRIS VISUS EST, *nempe cum Dei Filius, qui eſt ipſa divina ſapientia carnem humanam induit*, ET CUM HOMINIBUS in terra per 34. annos CONVERSATUS EST. *Ita Tertullianus c. Prax. c.* VI. *Cyprianus l.* II. *c. Iud. c.* 5. *Chryſoſt. homil.* II. *in Matth. Athanas. quæſt.* XXXVI. *ad Antioch. Euſeb. l.* VI. *Demonſtr. c.* 19. *Hilarius l.* V. *de Trin. Nazianz. orat.* IV. *de Theol. Ambroſ. l.* I. *de Fid. c.* 2. *Auguſt. l.* XIIX. *de Civ. Dei c.* 33. *Baſil. l.* IV. *c. Eunom, Cyrill. Alex. l.* X. *contr. Iulian. Bernhard. ſerm.* XIII. *in Cantic. Ebr.* De *Sapientia tamen* non *hypoſtatica ſed in verbo Dei revelata* nonnulli intelligunt, etiam *D. Oſiand.* &c.

PARS SECVNDA LIBRI CONSOLATORIA.

CAPUT IV.

Commendata ſapientia verbi Dei conſolatur populum Dei, quod Dominus Eccleſiam liberaturus ſit.

Verſ.1. HIC LIBER MANDATORUM DEI) Id eſt Sapientia illa, quam omni ſapientiæ prætuli, continetur in libro legis.

QUÆ EST IN ÆTERNUM) Uſque ad Meſſiam auctorem novi ſeculi.

CONfundit autor ſapientiam *hypoſtaticam*, ſi de illa, ut Patres communiter volunt in antecedentibus egit, cum *libro ſcripturæ* divinæ, vel verbo Dei ſpectato formaliter. Neque Grotio accedendum: qui *legis divinæ V.T.* h.e. *Scripturæ Propheticæ* ſapientiam tantum *uſque ad tempora N.T. pertinere* ait; ſiquidem ea perpetua ſit neque à Chriſto abrogari debuerit, imo nos per fidem in Chriſtum inſtruere poſſit ad ſalutem æternam 2. *Tim.* III.15. *Conf.* 2. *Petr.* I.18. *ſeqq.*

V.Eod. QUI TENENT EAM PERVENIENT AD VITAM) Addidit *pervenient*, quod ſubauditur in Græco. Vitam intellige felicem, in lege promiſſam.

IN MORTEM VIOLENTAM] Vel immaturam.

Non de vita, vel morte *temporali*, ſed *æterna* agitur. Nam & credentibus ac piis vitam æternam promiſſam, & impiis, atque infidelibus mortem æternam indictam eſſe in Scriptura Prophetica, non temporalem tantũ, ſæpius contra *Pelagianizantem Grotium* & monuimus, & probavimus.

V.2. CONVERTERE JACOB) Ad legem illam.

AD SPLENDOREM EJUS CONTRA LUMEN EJUS) Ubi via ab ejus luce lucet.

V.3. NE TRADAS ALTERI GLORIAM TUAM) Ne patere ab aliis gentibus laudem pietatis tibi præripi.

V.4. QUIA QUÆ DEO PLACENT MANIFESTA SUNT NOBIS) Reſpicitur locus Deuteron. IV.7.

V.5. ANIMÆQUIOR ESTO) *Bonum habe animum.* θάῤῥει. Sic & infra 21.

POPULUS DEI) *Mi popule*, in Græco.

MEMORABILIS ISRAEL) μνημόσυνον Ἰσραήλ. Vos pauci, per quos memoria nominis Iſraelitici conſervatur.

Verſ.6. VENUNDATI ESTIS GENTIBUS) Traditi, quomodo tradi res emptæ ſolent. Sic Eſai. L.1. LII 3.

NON IN PERDITIONEM) Nõ ut plane gens intereat.

V.7. IMMOLANTES DÆMONIIS) Id eſt, idolis, quorũ nominibus utebantur mali dæmones. 1. Cor. X.20.

V.9. ET CONTRISTASTIS NUTRICEM VESTRAM JERUSALEM) Magnorum malorum cauſa fuiſtis patriæ urbi, quæ hic per προσωποποιΐαν loquens introducitur.

AUDITE CONFINES SION) Vos urbes circa Hieroſolyma. Sic & infra 24.

V.10. CAPTIVITATEM POPULI MEI) Illorum qui abducti cum Jechonia.

V.12. ET DESOLATAM A MULTIS) Nempe civibus. Sic diſtinguuntur hæc verba in Græco.

V.14. VENIANT CONFINES SION, ET MEMORENTUR) In Græco à tertia perſona tranſitur ad ſecundam, μνήσθητε, id eſt, *expendite animis.* Uſurpatur enim & de rebus præſentibus, ut Sirach. VII.38. & alibi.

Verſ.15. GENTEM IMPROBAM) *Impudentem*; ex Deuter. XXVIII.50.

ET ALTERIUS LINGUÆ) Pſalm. LXXXI.6. CXIV.1. Eſa. XXVIII.11.

V.16. QUI NON SUNT REVERITI SENEM, NEQUE PUERORUM MISERTI SUNT] Ex Deuter. XXVIII.50. Sam. IV.16. V.12. Ezech IX.6

ET ABDUXERUNT DILECTOS VIDUÆ) Jerem. XV.8.

ET A FILIIS UNICAM DESOLAVERUNT] *Ex filiabus orbarunt ſolitariam:* id eſt, eam quæ illis abductis ſola relinquebatur.

Sola Hieroſolyma: Deſolata ergo etiam tum jam illa erat. Iterum non conſtat ſibi Grotiana interpretatio, quod hæc *ante excidium* ſcripta.

V.17. EGO AUTEM QUID POSSUM ADJUVARE VOS?) Oratio valde παθητική, & ob quam vel ſolam dignus fuit hic liber qui ſervaretur.

Verſ.19. AMBULATE FILII AMBULATE) Ite, ite in oras exteras.

V.20. EXUI ME STOLA PACIS) Veſte temporis proſperi.

V.22. A SANCTO) Eximie hoc nomen Deo tribuitur: ut Sirach XLVIII.23. ſic & infra 37.

QUÆ VENIET VOBIS AB ÆTERNO SALUTARI NOSTRO) Id eſt, ab ipſo. Mos Hebræis nomina ponendi pro pronominibus. Vide & infra 37.

V.25. VIDEBIS PERDITIONEM IPSIUS) Gentis Chaldaicæ per Cyrum. Vide & infra 31.

Verſ.26. DELICATI MEI AMBULAVERUNT VIAS ASPERAS) Id eſt, qui ante delicate educati fuerant. Vide Deuter. XVIII.54 56. Eſaiæ XLVII.1.8. ubi eadem quæ hic vox Græca.

V.27. ERIT ENIM MEMORIA VESTRA AB EO QUI DUXIT VOS] *Erit veſtri memoria apud eum qui hæc vobis induxit*, ἐπάγων, & inde ἐπαγωγή, voces frequentes in malorum deſcriptione. Sic & infra 29.

V.29. SEMPITERNÃ JUCUNDITATẼ) Diuturnã.

Verſ.30. EXHORTATUR ENIM TE QUI TE NOMINAVIT) *Conſolabitur te qui nomen tibi dedit.* Vide ſupra II,15.

Verſ.31. NOCENTES PERIBUNT QUI TE VEXAVERUNT] In Græco: *Miſeri* (nempe erunt) *qui te vexaverunt.* Idem adjectivum bis poſtea in Græco repetitur, pro quo Latinus poſuit, *punientur.*

ET

Digitized by Google

ET QUÆ ACCEPIT FILIOS TUOS) Babylon, quo primum advecti: diſtributi deinde in alia loca.

Verſ. 34. ET AMPUTABITUR EXSULTATIO MULTITUDINIS EJUS) Auferam (ei) exſultationem de populi frequentia.

ET GAUDIMONIUM EJUS ERIT IN LUCTUM) ἀγαυρίαμα αὐτῆς, jactatio ejus.

Verſ. 35. IGNIS ENIM SUPERVENIET EI Dei ira, quæ ſub ignis nomine deſcribitur. Deuteron. XII. 24. & apud Prophetas ſæpe.

Nonnulli *de igne proprie* intelligunt: quia ſc. Babyloni Perſæ ignem injecerunt *Eſ.* XIII. 19. *Ier.* L. 39.

ET HABITABITUR A DÆMONIIS) Secutus eſt hic ſcriptor Græcam verſionem, quæ eſt Eſa. XIII. 21.

Verſ. 37. VENIUNT COLLECTI AB ORIENTE) Babylonicum & Perſicum poſtea Imperium Judææ partim ad Septentrionem, partim ad Orientem.

CAPUT V.

Pergit Baruch Eccleſiam Dei in Babylone conſolari, & cum gloria redituram in terram ſanctam promittit.

Verſ. 1.

INDUE TE DECORE ET HONORE) Lætis veſtibus, de quibus ſupra IV. 20.

Verſ. 2. DIPLOIDE JUSTITIÆ) Ex Job. XXIX. 14. Διπλοΐδες in his libris veſtes ſuffartæ pellibus, aut re alia. Reſpondet plerumque Hebræo מעיל, quæ veſtis Regum & Prophetarum. Juſtitia ita ornabit urbem, ut matronas diplois.

ET IMPONET MITRAM CAPITI HONORIS ÆTERNI] Bona fama erit pro mitra, quo matronarum capita ornabantur. Ezech. XXVI. 16. in Græco Judith. XVI. 6.

Verſ. 4. PAX JUSTITIÆ) Quia pax Juſtitiam ſequitur. Pſal. LXXXV. 11.

ET HONOR PIETATIS) Pietatem ſequitur bona fama. Nomina hæc ſignificant elogia, quæ merito ei dari poterant. Sic & Eſa. I. 26. LXI 3.

I. e. *celebraberis in omnem æternitatem*, ut *Oſiander* habet, *quod ſis urbs, in qua ſit pax, juſtitia, & vera pietas.* [*Veræ enim Eccleſiæ ſplendor & ornatus non conſiſtit in externa potentia, divitiis, dignitatibus mundanis; ſed in eo, quod vera Eccleſia habet pacem conſcientiæ per fidem in Meſſiam, quod fide juſtificata, etiam juſta facit, quod veræ pietati ex animo ſtudet. Hunc ornatum oſtendat nobis Pontificia Eccleſia, & Chriſti Eccleſiam ipſam eſſe credemus.*

Verſ. 5. ET CIRCUMSPICE] Repetitum ex iis quæ ſupra IV. 36.

GAUDENTES DEI MEMORIA] Deum commemorando.

Verſ. 6. EXIERUNT ENIM ABS TE PEDIBUS DUCTI AB INIMICIS] *Abi, ut pedites irent.*

PORTATOS IN HONORE SICUT FILIOS REGNI] In carrucis & lecticis, quomodo vectari ſolent viri è regio genere. Idem ſenſus Eſaiæ XLIX. 22.

Verſ. 7. CONSTITUIT ENIM DEUS HUMILIARE OMNEM MONTEM EXCELSUM, ET RUPES PERENNES ET CONVALLES REPLERE IN ÆQUALITATEM TERRÆ] Eſaiæ XL. 3. Vide quæ dicta ad Luc. III. 4.

UT AMBULET ISRAEL DILIGENTER) ἀσφαλῶς, *ſecure.*

Verſ. 8. OBUMBRAVERUNT AUTEM ET SILVÆ] Legit ἐσκίασαν, pro quo nos habemus ἐσκίρτησαν, *ſubſultarunt*: ut ſolet fieri curribus prætervehentibus. Ex Pſal. XCVI. 12.

Alludi ad *columnam ignis*, quæ per noctem Judæos ex Ægypto redeuntes præcedebat Ex. XIII. 21. alij cenſent; ut lumen majeſtatis vocetur non lumen naturale, ſed divinâ virtute factum, ut ex eo divina gloria, & majeſtas appareat.

Verſ. 9. ADDUCET ENIM DEUS ISRAEL] In Græco: *Ducetur autem populus Iſrael.*

CUM MISERICORDIA ET JUSTITIA QUÆ EX IPSO EST) Per Dei miſericordiam ac bonitatem talia procurantem.

Id eſt, *Oſiandro* exponente, *Deus Iſraelitas reducet jam cum gaudio & majeſtate, per miſericordiam & juſtitiam.* [*Miſericordia enim ſua complectitur Deus populum ſuum: Iuſtitia ſua ulciſcitur hoſtium malitiam, qua Eccleſiæ Dei moleſti fuerunt, Cum igitur triſtitia & afflictionibus obruimur, bene ſperemus, & tempus expectemus, quo Dominus nos recreabit & exhilarabit. Dominus enim mortificat & vivificat: deducit ad inferos, & reducit. Dominus pauperem facit, & ditat, humiliat & ſublevat. 1. Sam. 2.*]

CAPUT VI.

EPISTOLA IEREMIÆ ADSCRIPTA.

In qua graviter monentur Iſraelitæ, ne in Babylone idola colant; ac luculenter docetur, ſtatuas & imagines, quæ ad cultum divinum proſtant, nihil habere dignitatis. Cultoreſque imaginum omnium mortalium eſſe ſtolidiſſimos.

Verſ. 1. EXEMPLAR EPISTOLÆ] Deeſt in Græcis exemplaribus quibuſdam. Credam eſſe alterius ſcriptoris, conjunctum prioribus ob argumenti affinitatem. Differt tamen argumentum tempore. Nam illa ad deportationem Jechoniæ: hæc ad illam quæ ſub Sedecia, urbe & templo exuſtis, contigit, pertinent. Eamque cauſam eſſe ſuſpicor, cur quæ notavimus ante, ad illa Baruchi nomen præferentia ſint adſcripta.

AD ABDUCENDOS CAPTIVOS] Nempe cum eſſent Reblathæ II. Regum XXV. 20.

ALij ad *abductos* malunt cum *Hugone*, & *Lyrano*. Putat *Lyr.* & *Dionyſ.* ſcriptam fuiſſe hanc Epiſtolam antequam abducerentur, ſed miſſam poſtquam eſſent abducti. *Hugo* tamen ſcriptam eam ad Judæos putat, dum in itinere eſſent, quo tempore partim abducti erant, partim abducendi.

V. 2. USQUE AD GENERATIONES SEPTEM] Vox γενεᾶς apud Græcos varias habet ſignificationes. Sumitur enim pro vita hominis, pro XXX. annis, pro XXV. pro XX. annis, ut notat Heſychius: pro ſeptem annis apud medicos. Hic vero pro decem annis ſumi manifeſtum eſt, quod quia exemplo caret, ſuſpicari aliquis poſſit olim ſcriptum fuiſſe: ἕως δεκάδων ἑπτά.

Ex eo autem ſatis patet *Ebræo idiomate* librum ſcriptum non eſſe. Quanquam nec Græco ſermoni hæc ſignificatio uſitata ſit, unde ad σφάλμα ſe recipit Grotius.

V. 3. DEOS AVREOS ET ARGENTEOS] Simulachra Deos vocat, quia nihil in re erat præter ſimulachra.

IN HVMERIS PORTARI] ἐν ὠλένῃ, ait Euripides in Taurica Iphigenia de Diana Taurica.

V. 5. ADORANTES] προσκυνοῦντας, id eſt, procumbentes ritu ſupplice.

TE OPORTET ADORARI DOMINE) Ideo enim Judæis vetitum ullum imaginis ſignum apud ſimulachra exhibere, ne tali geſtu foveretur falſa opinio, de numine aliquo in ſimulachris latente.

V. 6. ANGELVS ENIM MEVS VOBISCVM EST) Inſpector eorum quæ facitis: ἔφορος, ut ait Philo.

Angelum increatum alij intelligunt: Ita Oſiander, Filius meus unigenitus, quem aliquando in mundum miſſurus ſum, ut ſalutis veſtræ cauſa incarnetur, vobiſcum eſt. IPSE AUTEM EXQUIRAM, rectius, *Exquiret* animas veſtras. Quod certe non eſt Angeli creati.

IPSE AVTEM EXQVIRAM ANIMAS VESTRAS) *Ipſe exquiret animas veſtras*: id eſt, vindicabit mortem veſtram. Idem loquendi genus II. Sam. IV. 11. Ezech. XVIII. 20. XXXIII. 8. & Gen. IX. 5. XLVI. 22.

V. 7. FALSA SVNT, ET NON POSSVNT LOQVI] Simile habes Pſal. CXXXV. 15. & Sap. XIII. & 14.

Verſ. 8. ITA ACCEPTO AVRO FABRICATI SVNT. CORONAS CERTE AVREAS HABENT SVPER CAPITA SVA] Hæc cohærent in Græco: *Fabricarunt coronas aureas ſuper capita deorum ſuorum.* Plautus:

At ego te ſacram coronam ſurripuiſſe Iovi ſcio.

Verſ. 9. VNDE SVBTRAHVNT SACERDOTES AB EIS AVRVM) In Græco additur *interdum.*

Verſ. 10. DANT AVTEM ET EX IPSO PROSTITVTIS, ET MERETRICES ORNANT, ET ITERVM CVM RECEPERINT ILLVD A MERETRICIBVS ORNANT DEOS SVOS] In Græco eſt aliter: *Dant etiam de illis* (auro ſcilicet & argento) *etiam iis quæ ſub eodem tecto ſunt meretricibus, ipſos autem argenteos & aureos & ligneos, quaſi eſſent homines, ornant veſtibus.*

Verſ. 11.

Digitized by Google

Verſ. 11. HI AUTEM NON LIBERANTUR A RUBIGINE ET TINEA) Arnobius libro VI. *Ita enim non videtis ſpirantia hæc ſigna, quorum plantas & genua contingitis, & contrectatis orantes, modo caſibus ſtillicidiorum labi, putredinis modo caries relaxari, ut nidoribus atque fumo ſuffita ac decolorata nigreſcant, quemadmodum ſecla longiori incuria perdant ſitu ſpeciem*, (ita legendum, non *ſitus ſpecie*) *& rubigine convulnerentur exeſa. Ita, inquam, non videtis ſub iſtorum ſimulachrorum cavis ſtelliones, ſorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare?*

Verſ. 12. OPERTIS AUTEM ILLIS VESTE PURPUREA) Solebant enim dij ad eorum habitum, qui inter homines ſplendidiſſimus, effingi.

Verſ. 13. SCEPTRUM AUTEM HABET UT HOMO, SICUT JUDEX REGIONIS) *Ut homo provinciam regens.* Sic Achilles ſceptrum habet apud Homerum. Pari modo apud Græcos Jupiter cum ſceptro fingebatur.

QUI IN SE PECCANTEM NON INTERFICIT) In Græco: μὴ ἀνελεῖ, id eſt interficere nequeat.

V. 14. HABET ETIAM IN MANU GLADIUM ET SECURIM) Quomodo fingi ſolebant bellorum dij. Securis multis gentibus in uſu belli.

SE AUTEM DE BELLO ET LATRONIBUS NON LIBERAT) Simulacra bello capta teſtantur hiſtoriæ. Sæpe & latronibus & piratis in prædam ceſſere. Vide quod infra 20. adferemus.

UNDE VOBIS NOTUM SIT QUIA NON SUNT DII) Nam Deus אל à potentia dicitur.

Verſ. 15. OCULI EORUM PLENI SUNT PULVERE) Vide ſupra 12.

Verſ. 17. ET SICUT ALICUI QUI REGEM OFFENDIT, CIRCUMSEPTÆ SUNT JANUÆ, AUT SICUT AD SEPULCHRUM ADDUCTUM MORTUUM) In Græco: *Ac ſicut ei qui in regem peccavit*, & ob id *ad mortem ducitur*, (id eſt, ducendus eſt) *circumſepta ſunt atria.* Ait Suidas Atticis ipſum locum ubi ſupplicium ſumebatur, dictum αὐλήν.

ITA TUTANTUR SACERDOTES OSTIA CLAUSURIS ET SERIS) *Ita ædes ſacras ſacerdotes muniunt foribus & clauſtris & vectibus.* Euripides in deſcriptione Templi Taurici:

Ἡ χαλκότευκτα κλῇθρα λύσαντες μοχλοῖς;

Verſ. 18. LUCERNAS ACCENDUNT ILLIS) Lactantius VI. 2. *Num igitur mentis ſuæ compos putandus eſt qui auctori & datori luminis candelarum ac cerarum lumen offert pro munere?*

ET QUIDEM MULTAS) In Græco: *Etiam plures quam ſibimet ipſis.*

SUNT AUTEM SICUT TRABES IN DOMO) Non plus vident, quam trabs.

Verſ. 19. CORDA VERO EORUM DICUNT ELINGERE SERPENTES QUI DE TERRA SUNT) Per cor intelligit receptus ſimulachrorum. Pro *ſerpentes* in Græco eſt ἑρπετά, repentia, quo vocabulo recte vermes intelligas.

ET VESTIMENTUM IPSORUM, ET NON SENTIUNT) Legit recte in Græco: καὶ τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ οὐκ αἰσθάνονται: in noſtris codicibus καὶ illud alterum deſideratur.

Verſ. 20. NIGRÆ FIUNT FACIES EORUM A FUMO QUI IN DOMO FIT) Nidoribus nigreſcunt: ut Arnobium dicentem modo audivimus.

Verſ. 21. VOLANT NOCTUÆ ET HIRUNDINES) Varro in Menippeis: *Apollo à piratis maritimuque prædonibus ſpoliatus ita eſt, ut ex tot auri ponderibus, quæ infinita congeſſerant ſecula, ne unum quidem habuerit ſcriptulum, quod hirundinibus hoſpitus oſtenderet.*

ET CATTÆ) αἴλουροι, in Græco: Eos Cattas vocant gentes è germanis oriundæ. Evagrius: ὁ δὲ ἐπὶ ἄλουρον ἤτοι τὸν κάττον ὡς ἡ συνήθεια λέγει.

Verſ. 23. AURUM ETIAM QUOD HABENT AD SPECIEM EST, NISI ALIQUIS EXTORSERIT ÆRUGINEM, NON FULGEBUNT) In Græco cohærent hæc hoc modo: *Quod niſi quis ab auro, quod illis additum eſt ornatus, virus abſterſerit, non fulgebunt dii illi.*

NEQUE ENIM DUM CONFLARENTUR SENTIEBANT) Unde ergo ſenſum accepiſſent, cum ab artifice eum non habuerint?

Verſ. 24. IN QUIBUS SPIRITUS NON EST IPSIS) *Ipſis* hic abundat, nec eſt in Græco.

Verſ. 25. IN HUMERIS PORTANTUR) Ut ſupra 3.

OSTENTANTES IGNOBILITATEM SUAM) ἀτιμίαν, vilitatem. Viliora enim ea quæ ſe movere non poſſunt iis quæ ſemet movent.

Verſ. 26. NEQUE SI QUIS EUM STATUERIT RECTUM PER SEMET IPSUM STABIT) Imo gomphis ſuſtentantur. Eſai. XLI. 7.

SED SICUT MORTUIS MUNERA EORUM ILLIS APPONENTUR) Id eſt, ipſi ea accipere non magis valent, quam mortui.

Verſ. 27. HOSTIAS ILLORUM VENDUNT SACERDOTES IPSORUM, ET ABUTUNTUR) Nempe ad res turpes.

SIMILITER ET MULIERES EORUM DECERPENTES) ταριχεύουσαι, *ſale condientes* ea quæ ſubito abſumere non poſſunt.

NEQUE INFIRMO NEQUE MENDICANTI ALIQUID IMPERTIUNT) Neque pauperi neque infirmo. Nam πτωχὸς in his libris quemvis egenum ſignificat. Opponitur hoc præcepto Hebræis dato Deuteron. XIV. 23.

Verſ. 28.

DE SACRIFICIIS EORUM FOETÆ ET MENSTRUATÆ CONTINGUNT) Fœtas hic intellige eas quæ recentes à partu ſunt, quomodo apud Virgilium:

Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam.

Ubi Servius, *fœtam quæ peperit & nutrire poſſet.* Hinc corrige Græcum, & ubi habemus; ἀποκαθημένη καὶ λέχω ἅπτονται, ſcribe λεχώ, id enim puerperam ſignificat. Apud Hebræos feminæ quæ purgantur, aut menſis recurſu (quæ dicuntur ἀποκαθήμεναι, ut Levit. XV. 32. XX. 18. Sam. I. 18. Eſai. LXIV. 6. Ezech. XXII. 10. XXXVI. 17. aut etiam ἄφεδροι ut Levit. XII. 2. XV. 19 20. 24. 25. Ezech. XVIII. 6. quia mos erat ut ſeorſim ſederent, ne propinquitate nocerent aliis.) Aut ex partu, Templo arcebantur, apud Babylonios vero tales feminæ & templum accedebant, & edebant de victimis.

Verſ. 29.

UNDE ENIM VOCANTUR DII) Qua enim de cauſa dii vocarentur?

QUIA MULIERES APPONUNT DIIS] An quia mulieres illis diis apponunt, ἐπάγματα ſcilicet.

Verſ. 30.

ET IN DOMIBUS EORUM) Ita vocat quæ ipſi templa.

SACERDOTES SEDENT HABENTES TUNICAS SCISSAS] Nimirum quia qui è Babyloniis (ut & ab Ægyptiis) dii dicebantur, revera erant homines mortui, ideo eorum ſacerdotes omnia præterebant ſigna luctus, inter quæ & veſtem ſcindere, quod propterea ſacerdotibus Hebræis in luctu interdicitur, quo longius ab idololatrarum moribus diſſiderent. Levit. XXI. 10.

ET CAPITA ET BARBAM RASAM) Et hoc lugentium: ſed quia ab idololatris in templis uſurpatur, vetitum in luctu ſacerdotibus Hebræis Levit. XXI. 5.

QUORUM CAPITA NUDA SUNT] Sine tegmine. Hoc quoque lugentium, ut apparet Levit. X. 6. & Hebræis ſacerdotibus pari de cauſa in luctu vetitum Levit. XXI. 10. Luctum cum dico, vocem eam proprie ſumo, id eſt, ob mortem alicujus.

Verſ. 31.

RUGIUNT AUTEM CLAMANTES CONTRA DEOS SUOS) Apud deos ſuos miſerabile clamant: nempe ob eandem, quam dixi cauſam. Ad Ægyptum, Lucanus:

Et quem tu plangens hominem teſtaris Oſirim.

Vide I. Regum XVIII. 28.

SICUT IN COENA MORTUI) ὥσπερ τινὲς ἐν περιδείπνῳ νεκροῦ. *Sicut in ſilicerniis fieri ſolet.* De quo vide Feſtum & Nonium. Græcam quæ hic eſt vocem περίδειπνον uſurpat & explicat Hieronymus ad XVI. Jeremiæ.

Gentiles, inquit *Ioh. Conr. Dieteric.* in Antiqu. Bibl. p. 641. *Solebant cibum potumque mortuorum tumulis apponere ſive inferre potius, addito inſolenti clamore, unde* inferiæ *dicebantur res, quæ inferebantur ſepulchro, Græcis* χοαὶ *dictæ* à fundendo, *de quibus præ aliis Euripidem vide in Oreſte v. 112. ſeq. Ab exequiis manibus deoblatum convivium funebre, & apparatum parentale. Apud Naſamonas, Africæ populum, non niſi Manium cultus obtinebant. De iſta Tertullianus* de anima c. 57. p. 361. Naſamonas propria oracula apud Parentum ſepulchra manitando captare Heraclides (*Ponticus*) ſcribit, vel Nymphodorus (*Amphibolites, qui de legibus & ritibus barbaricis ſcripſit, teſte Clem. Admon. ad gent. & 1. ϛρωμ.*) vel Herodotus. *Herodoti locus eſt in Melpomene. Græci illud περίδειπνον vocant. Varro Meleagris apud Nonium:* Funus

Digitized by Google

exequiati cum lauſu (laute) ad ſepulchrum antiquo more *Silicernium* confecimus, i. e. περίδειπνον, quo pranſi diſcedentes dicimus alius aliis, Vale. *Hieron. c.16, 4. Ierem. p.102.* Moris eſt lugentibus ferre cibum & præparare convivium, quæ Græci περίδειπνα vocant, & à noſtris vulgo appellantur *Parentalia*, eo quod Parentibus juſta celebrentur. Idem in cap. Oſ. 9. p. 32. Lugentium cœnas Græci περίδειπνα vocant. Nos *Parentalia* poſſumus dicere, ab eo, quod Parentibus mortuis immolentur. *Etymologus* p. 699. περίδειπνον ἡ ἐπὶ τοῖς ἀποθανοῦσι γινομένη ἑςίασις. *Pollux. 8.* Onom. 7. ἡ ἐπὶ τῷ πένθει σύνοδ☉, περίδειπνον, *& hinc verbum* περιδειπνέω *de funebri epulo poſt Abneri exequias uſurpatum*, 2. Sam. 3, 35. *Euſthatius* ad Hom. Il. Ψ. v. 680. *diſtinguit inter epulum, quod in ſepulchro, & quod poſt ſepulturam agitabatur, illudque vocari ait* τάφον, *hoc vero* περίδειπνον. *In hunc ſenſum nonnulli explicant verba Tobiæ* c. 4, 18. Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam juſti conſtitue, ἐπὶ τὸν τάφον τῶν δικαίων. *Illud quoque ex hoc ritu deſumptum Syr.* 30, 19. Bona abſcondita in ore clauſo, ſicut appoſitiones epularum circumpoſitæ ſepulchro, θέματα βρωμάτων παρακείμενα ἐπὶ τάφῳ. *Idem illud Oſeæ* 9, 4. ut panis lugentium, qui *in luctu edebatur. Epulas rogo & tumulo illatas cum alloquio ad defunctos tali*: Ἀνάςα, φάγε, *teſtatur Epiphanius*, in Ancorato p. 505. *quem morem adhuc Lithuanos in ſepulchretis obſervare mihi relatum cum apud illos degerem; & idem de Livonis ſcripſit Stuckius* in antiqu. Conviv. p. 75. *De Americanis Lerius* Hiſtor. navig. in Braſil. p. 269. *Barthius* Adverſ. p. 1874. *De Turcis Bart. Georgieviz* lib. de Turcar. cerem. p. 15. *teſtatur, quod ſepulchra frequentent ſortemque ſuam defleant vocatis ad epulas & convivia amicis & propinquis.* Hæc quia forte locum præſentem illuſtrant ſubjungere viſum fuit.

Verſ. 32.

VESTIMENTA EORUM AUFERUNT SACERDOTES] Idolorum. Simile habuimus ſupra 9.

Verſ. 33. NEQUE REGEM CONSTITUERE POSSUNT, NEQUE AUFERRE] Nam ſi talia facere poſſent etiam ſe facturos prædicerent, ut Deus fecit. Vide hoc argumentum tractatum Eſa. XLI. 23. XLIV. 7. XLVIII. 3.

Verſ. 34. NEQUE HOC REQUIRUNT] Id eſt, vindicant: ut ſupra 6.

Verſ. 36. DE NECESSITATE HOMINEM NON LIBERANT) *In calamitate.* Nam id ſignificat Græcum ἐν ἀνάγκῃ. Vide quæ dicta ad Lucam XXI. 23. Uſurpant ſic & Chaldæi, ſcribuntque אננקי, ut videre eſt Geneſ. XXII. 14. XXXVIII. 25. Eſther V. 1.

Verſ. 38. LAPIDIBUS DE MONTE SIMILES SUNT) Æque immobiles.

QUI AUTEM COLUNT EA CONFUNDENTUR) Eſa. XLII. 71.

Verſ. 40. ADHUC ENIM IPSIS CHALDÆIS NON HONORANTIBUS EA) *Præſertim cum & ipſi Chaldæi iſta* (idola) *exponant contemtui*: nempe poſtulando ab ipſis ſæpius quæ vident non poſſe præſtari.

AD BEL) Belum, cujus eximium templum Babylone. Meminere Beroſus, Abydenus, Hecatæus, Curtius. Quod Syri Phœnices dicunt בעל, id Babylonii בל, litera extrita. Rex olim fuerat, ſed conſecratus in Solem. Jovem tamen Græci ſæpe interpretantur, quod inter Deos Chaldæorum principatum obtineret, ut apud Græcos ὁ Ζεύς.

POSTULANTES AB EO LOQUI) Vim loquendi muto concedi.

Verſ. 41. ET IPSI CUM INTELLEXERINT RELINQUENT EA) Melius in Græco: *Et non poſſunt illi* (Chaldæi) *cum hæc videant* (ſanari ab illis non poſſe corporum vitia) *ea relinquere.* Tantum valebat mala conſuetudo.

SENSUM ENIM NON HABENT IPSI DII ILLORUM) *Senſum enim nec ipſi habent*: nempe qui colunt idola Senſu communi carent, ex Pſalmo CXV. 7.

Verſ. 42. MULIERES AUTEM CIRCUMDATÆ FUNIBUS IN VIIS SEDENT) De more Babylonicarum mulierum ſe in Veneris, quam Μύλιτταν, id eſt, Genitricem vocabant, honorem vulgantium diximus ad Levit. XIX. 29. ex Herodoto & Strabone. Funes illi non ſunt zona virginea. Nam ad omnes mulieres etiam nuptas mos ille peſſimus pertinebat. Neque funes hic ſunt quod χοινοτενέες διέξοδοι apud Herodotum. Significat enim eo vocabulo Herodotus vias factas ad rectam lineã. Ea quippe eſt vocis illius ſignificatio, & illæ ipſæ ſunt viæ quarum hic mentio. Sed erant funes illi ſigna διὰ πραγμάτων, (qualia multa frequentabantur apud Orientis populos) ex quibus intelligebatur tales feminas eſſe voti reas. Omnis enim promiſſio vinculum vocatur.

Menochius ad h. l. hæc annotat: Alij aliter hunc locum interpretantur: probabilior videtur eorum explicatio, qui ajunt has mulieres funiculo corpus vincire ſolitas, ut ſignificarent ſe Virgines, & Veneris religione & amore captas detineri, hocque ſigno quaſi Veneri ſacras, primo obvio ſui copiam facere, & petere, ut funem ſolvat, & nefaria ſacra Veneri faciat; ſicque inceſta copulatione, ceſto ſive zona dirupta matrimonium inibant. Dn. *Dietericus* ita de hoc loco habet: *Antiqua fuit & infamis Babylonis conſuetudo, ut virgines ante matrimonium proſtituerentur; nam publico erat ſancitum edicto, ne qua mulier in matrimonium veniret, quin prius meritoria fuiſſet, venerique tributum corporis ſemel in vita ſolviſſet. Id tradit Herod. Hiſt.* Ὁ δὲ δὴ αἴχιςτ☉ τῶν νόμων ἐςὶ τοῖς Βαβυλωνίοισι ὅδε· δεῖ πᾶσαν γυναῖκα ἐπιχωρίην ἱζομένην ἐς ἱρὸν Ἀφροδίτης ἅπαξ ἐν τῇ ζόῃ μιχθῆναι ἀνδρὶ ξείνῳ. *Nefaria iſta ſacra in proſtitutione pudoris, ut audis, ad templum Veneris peragebantur, erantque, quæ ſpurciſſimæ Deæ initiabantur, unctæ unguentis, nodis quoque corolliſque junceis tempora revinctæ, ut luculenter Hiſtoricus tradit, qui duplex funiculorum genus nominat; alterum quo fœminarum capita redimita; alterum, quibus tentoria facta & extenſa. Antiquitus meretrices ſolebant funiculos ſive lora geſtare in ſinu & ſub veſte, quæ in colla injiciebant eorum, quorum ſe amore teneri profitebantur, ut indicatur in Petronij Satyrico, & Epidico Plauti.* Hæc ibi B. *Dietericus*, & plura alia, quæ hic conferri poterunt.

V. Eod. SUCCENDENTES OSSA OLIVARUM) In Græco eſt: θυμιῶσαι τὰ πίτυρα. Eſt πίτυρα vox Hebræa פתורה & aperturam ſignificat, id eſt, quod rimam dixere Juvenalis, & in centone Auſonius. θυμιῶσαι τὰ πίτυρα eſt id quod ſuffire naturam dixit Plinius. Strabo de Babyloniis: ὁπόταν δ᾽ ἂν μιχθῶσιν ἀλλήλοις ἐπιθυμιῶσι. Cur ergo oſſa olivarum hic poſuit Interpres? non quia olivæ quædam πιτυρίδες dictæ ab Atheneo: eæ enim nomen id habent quod colore furfurem referunt: ſed quia legit τὰ πίτυρα, id eſt, τὰ ἐπίτυρα. Epityrum eſt condimentum caſei memoratum Plauto in Milite, Varroni, Catoni, Columellæ. Id autem Heſychius exponit, τῶν ἐλαιῶν ἐκπίεσμα, id eſt ſuccum expreſſum de olivis tuſis poſt factum oleum.

De hoc loco *Tirinus* ita habet: MULIERES *tam nuptæ quam innuptæ, exponentes publice cuique volenti pudicitiam ſuam*, SEDENT IN VIIS *templorum* CIRCUMDATÆ FUNIBUS, *id eſt, cingulo ſeu zona quaſi virginali: teſtantes hoc ſigno ſe Veneri ſacras eſſe, & primo cuiq; obvio copiã ſui facere, ut ceſto ſive zona dirupta, Veneri nefaria ſacra ſic peragant. Ita ex Herodoto, Strabone, Curtio, Polydoro Virgilio, S. Auguſtino & aliis noſter à Caſtro & à Lapide. Interim* SUCCENDUNT OSSA, *id eſt, nucleos duros & quaſi oſſeos*, OLIVARUM; *Græci* πίτυρα *vocant teſte Beroaldo. Erat hoc genus philtri, ſeu veneficij, quo diabolares iſtæ, quas nec forma, nec genus, nec divitiæ commendabant, procorum duritiem incantare, & in iis concupiſcentiæ flammam ſuccendere conabantur, addita imprecatione, ut ſicut oſſa illa ignibus, ſic hoſpites earum amore torrerentur. Et hos ritus à Babyloniis Græcos didiciſſe docet Theocritus, & Goevara, & Pererius & Delrio. Utebantur vero potius olivæ, quam aliarum arborum nucleis, ut certius ac clarius teſtarentur ſua concupiſcentia*

tiæ

Digitized by Google

tiæ flammas, cum nuclei olivarum, utpote magis oleati & pingues, vehementius ardeant.

Verſ. 43.

ATTRACTA AB ALIQUO) Extra Templum, ut nos docet Herodotus.

NEQUE FUNIS EJUS DIRUPTUS SIT) Quod erat ſignum liberatæ voto, quod ἀποσπᾶσθαι τῇ θεῷ, dixit Herodotus.

Verſ. 44. OMNIA AUTEM QUÆ IN ILLIS FIUNT FALSA SUNT) Vana quæ fiunt circa ſimulachra, Vide ſupra 6.

Verſ. 45. A FABRIS AUTEM ET AURIFICIBUS FACTA SUNT) Eſa. XL. 18. 20. XLI. 7. XLIV. 12. 13. Jer. X. 3. Oſ. VIII. 6. XIII. 2.

NIHIL ALIUD ERUNT, NISI ID QUOD VOLUNT ESSE SACERDOTES) *Artifices*, in Græco: id eſt, fabri illi & fuſores.

Verſ. 46. NON SUNT MULTI TEMPORIS) Non diutius vivunt, quam homines alij, ſæpe & minus ob metallorum vapores.

ESSE DII] Id eſt, immortales. Nemo dat, quod non habet.

Verſ. 47. RELIQUERUNT AUTEM FALSA) Relinquunt poſt ſe opera fallacia.

ET OPPROBRIUM POSTEA FUTURIS) Nempe ubi gentes ad verum Deum convertentur, quod Prophetæ futurum prædixerunt: quo & ea pertinent quæ infra 50. dicentur.

Verſ. 48. UBI SE ABSCONDANT CUM ILLIS) Ut Æneas cum Trojæ penatibus.

Verſ. 49. QUOMODO ERGO SENTIRI DEBEANT QUONIAM DII SUNT) In Græco: *Quomodo ergo non percipiatur iſtos deos non eſſe.*

Verſ. 50. ET NULLUM DEI OPUS CUM ILLIS) *In illis.* ἔργον dixit pro virtute operativa.

V. 51. UNDE ERGO NOTUM EST QUIA NON SUNT DII?) Sequitur interpres Græcum, quale nunc eſt; ſed excidit negativa particula. Recta enim eſt lectio: τίνι οὖν οὐ γνωστόν ἐστιν, ὅτι οὐκ εἰσὶν θεοί: cui non appareat illos deos non eſſe?

V. 52. REGEM REGIONI NON SUSCITANT) Repetit quæ dixerat ſupra 33, & ſequentibus. Non conſtituunt Regem quomodo Deus Davidem.

NEQUE PLUVIAM HOMINIBUS DABUNT) Ut Deus Iſraeli per Eliam.

Verſ. 53. JUDICIUM QUOQUE NON DISCERNENT] Ut Deus fecit contra Core & factionem ejus, & contra Achanem.

NEQUE REGIONES LIBERABUNT AB INJURIA) Quomodo Deus Hieroſolyma liberavit à Sennacheribo.

QUIA NIHIL POSSUNT, SICUT CORNICULÆ INTER MEDIUM COELI ET TERRÆ) Non plus valent quam corniculæ, quæ & ipſæ, ſicut ſimulachra, partim in terra, partim in aëre verſantur, ſed neutrum valent immutare.

Verſ. 54. IPSI VERO SICUT TRABES IN MEDIO COMBURENTUR) Ut Diis Romanis accidit, exuſto Veſtæ templo.

Verſ. 55. REGI AUTEM ET BELLO NON RESISTENT) *Et hoſtibus.* καὶ πολεμίοις. Regi hoſtes ducenti.

Verſ. 58. ITAQUE MELIUS EST ESSE REGEM) *Ita ut melior ſit rex.* Et ita per nominativum Latinè vertenda & ſequentia.

IN QUO GLORIABITUR QUI POSSIDET ILLUD) *Quo utatur, qui id poſſidet*: ut ſecuris, lebes, olla.

Verſ. 59. OBAUDIUNT) Deo egregium miniſterium ſuo motu præſtant.

Verſ. 60. SIMILITER ET FULGUR CUM APPARUERIT PERSPICUUM) Legit ut nos habemus, εὐοπτὸς ἦν. Sed puto legendum, εὐπειθὴς ἦν, *obſequens eſt*, id enim & præcedentibus & ſequentibus optime congruit.

ID IPSUM AUTEM ET SPIRITUS IN OMNI REGIONE SPIRAT) *Idem ventus totam regionem perflat.* Hebræis רוח ſæpe eſt ventus. Sic & πνεῦμα Joh. 3, 8.

Verſ. 61. ET NUBES QUIBUS CUM IMPERATUM FUERIT) *Nubes cum eis imperatum fuerit.* Ita enim Latine reddes quod in Græco eſt: *nubibus cum imperatum à Deo fuerit ire in orbem totum, faciunt* (nempe illæ) *quod juſſum eſt.*

Verſ. 62. IGNIS ETIAM MISSUS DESUPER) Fulmen.

UT CONSUMAT MONTES) Horatius:

Feriuntque ſummos
Fulmina montes.

Lucanus: *Scilicet ille petet Rhodopen, petet ignibus Oetam.*

HÆC AUTEM NEQUE SPECIEBUS, NEQUE VIRTUTIBUS UNI EORUM SIMILIA SUNT) *Illis ſimilia ſunt*: non Soli, Lunæ, aſtris ſpecie: non nubibus, ventis, fulmini, efficacia pares ſunt.

Verſ. 63.

NEQUE JUDICIUM JUDICARE) Vide ſupra 53.

Verſ. 65.

NEQUE ENIM REGIBUS MALEDICENT, NEQUE BENEDICENT) Id eſt, neque proderunt, neque nocebunt.

Verſ. 66.

SIGNA ETIAM IN COELO GENTIBUS NON OSTENDUNT) Signa tempeſtatum, ut Virgiliæ aſtraque alia.

Verſ. 68.

NULLO ITAQUE MODO NOBIS EST MANIFESTUM QUIA SUNT DII) *Nullo argumento apparet nobis hos eſſe deos.*

Verſ. 69.

NAM SICVT IN CVCVMERARIO FORMIDO NIHIL CVSTODIT) ὥσπερ γὰρ ἐν σικυηλάτῳ προβασκάνιον οὐδὲν φυλάσσον. Sed ſcribendum σικυηλάτῳ προβασκάνιον. Vox σικυηλάτου pro cucumerario extat & Eſa. I. 8. Dici autem ſolere προβασκάνιον non προβασκάνιον, docet nos Phrynicus, qui tamen eam ipſam vocem ut minus puram rejicit, vultque dici βασκάνιον. Vocabantur autem ſic formæ quædam ridiculæ valere creditæ ad avertendum, faſcinum, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ, ut Pollux loquitur, producens Ariſtophanis ea de re locum. Fures talibus nugis non terrentur.

Verſ. 70.

ET IN HORTO SPINA ALBA] In Græco non *eſt alba*; ſed ῥάμνος. Sed ſpinam albam uſurpatam adverſus incantationes docet in Faſtis Ovidius: Aves vero iſta remedia non curant.

SIMILITER ET MORTVO PROJECTO IN TENEBRIS) Qui tandem fœtore ſe prodit.

Verſ. 71.

A PVRPVRA QVOQVE ET MVRICE) In Græco: ἀπὸ τῆς πορφύρας, καὶ τῆς μαρμάρου: ſed legendum μαργάρου, quomodo margaritæ apud Pauſaniam, & in Epigrammate Græco vocantur. Ætate corrumpi margaritas ſatis conſtat.

QVÆ SVPRA ILLOS TINEANT) *Quæ ſupra illos corrumpitur*; nam & ſic σήπεσθαι uſurpant Græci: & Sirach XIV. 20. Job. XL. 7.

IPSI ETIAM POSTREMO COMEDVNTVR] *Comedentur*: id eſt, adedentur à carie poſt ornamenta ſua.

ET ERVNT OPPROBRIVM IN REGIONE) Nullos ultra honores accipient, ſed extra conſpectum amovebuntur.

Verſ. 72.

NAM ERIT LONGE AB OPPROBRIIS) Nemo ei exprobrabit Deum carie corroſum.

Ad verſum ultimum addimus paraphraſin Oſiandri, & cum eodem præſens ſcriptum concludimus: MELIOR itaque EST HOMO JUSTUS, QUI NON HABET SIMULACHRA, *potentiſſimis gentibus, quæ idola colunt*: NAM *qui ab Idololatria ſibi cavet, & ſolum verum Deum colit, is* ERIT LONGE AB OPPROBRIIS: *non confundetur*: [*Qui autem imagines colunt, ſive Ethnici ſint ſive Pontificij, niſi reſipuerint, in æternum confundentur. Imagines enim adorare & colere inſana eſt idololatria: ſive illæ imagines Deos gentium, ſive Sanctos in Chriſto quieſcentes repræſentare videantur. Scriptum eſt enim, Dominum DEUM tuum ADORABIS; & illi SOLI ſervies, Matth. 4. cap. Dominus Papiſtas ab idolorum cultu ad verum veri Dei cultum clementer reducat. Amen.*]

Digitized by Google

I. N. I.

IN ADIECTA AD DANIELEM.

CAPUT III.

ORATIO AZARIÆ.

Qui in fornace candente (ſuo & ſociorum nomine) confitetur peccata Iſraelitarum, quibus exilium Babylonicum meriti fuerant, petitque ut Dominus populi ſui tandem clementer miſereatur; In fornace illæſus conſervatur, Chaldæi verò ignem augentes à flamma interficiuntur.

Verſ.23.

ET AMBULABANT IN MEDIO FLAMMÆ) Si hic hymnus ab ipſis juvenibus aut etiam Daniele factus eſſet, locum ſuum haberet in Hebræo Danielis cap.III.poſt comma 23. ſicut habet in Græcis multis & Latinis.

ETiamſi factus eſſet ab illis juvenibus, non tamen ideò *Canoni* inſerendus. Eſſe autem hymnum hunc *apocryphum* dubitandum non eſt: tum quia ſcriptus non eſt *lingua Ebræa*, teſte *Hieronymo*, tum quia *Eccleſiæ Iſraelitica & primitiva Chriſtianæ teſtimonio* deſtituitur.

V 27. UNIVERSA OPERA TUA VERA) Id eſt, recta.

V.32. INIMICORUM NOSTRORUM INIQVORUM) In Græco: ἀποστατῶν. Sic autem vocantur omnes impii, etiam qui Deum nunquam coluère. מורדים.

Verſ.34. NE DISSIPES TESTAMENTUM TUUM) Promiſſa patribus facta.

Non *nuda promiſſa* Patribus facta, ſed *fœdus* cum illis initum quod teſtamentum vocari ſolet. Cum autem petitur, ne id irritum fiat, *propter Abrahamum dilectum Domini, & Iſaacum ſervum ejus, & Iſrael ſanctum ejus*, reſpicitur objectum promiſſionis, & fœderis Patriarcharum præcipuum, quod eſt *Meſſias*, ſemen illud benedictum, ob quod miſericordiam ſuam concedit nobis Dominus, nec eandem aufert: idem ergò eſt *propter Abrahamum, atque propter gratioſam promiſſionem fœdere ſancitam Patriarchæ Abrahamo*, & reliquis, vel, propter Meſſiam, uti *Gen.12,3. in te*, idem eſt, ac *in ſemine tuo* Gen.*22. 18.*

V.38. NON EST TEMPORE HOC PRINCEPS.) Rex de domo Davidica.

ET DUX ET PROPHETA) In Græcis *Propheta* præcedit. Pro *dux* in Græco eſt ἡγούμενος, quomodo omnes magiſtratus appellari ſolent. Sir. IX. 22. X. 2. 24. XXIII.22. XXXIX.4.

NEQVE HOLOCAUSTUM, NEQVE SACRIFICIUM, NEQVE OBLATIO, NEQVE INCENSUM, NEQVE LOCUS PRIMITIARUM CORAM TE) Harum rerum penuria animos venturo Evangelio præparabat.

Chriſto venturo hactenus *animos præparaſſe* dici poteſt, quia deſiderium ejusdem acuebat. Evangelium propriè *æternum eſt Ap.14, 6. Non autem eſſe Prophetam* verè dici non poterat. Nam *Ezechiel*, & *Daniel* utique Prophetæ erant; aut κατά τι intelligendum, quod ſcilicet in Judæa non ſit Propheta; illi enim in Babylone erant; vel quod vix ullus Propheta ſit.

V. 39. IN ANIMO CONTRITO, ET SPIRITU HUMILITATIS] Vide Baruch. II.18.

Verſ.40. SIC FIAT SACRIFICIUM NOSTRUM) Cordis ſcilicet: ex Pſ.LI.19.

QVONIAM NON EST CONFUSIO CONFIDENTIBUS IN TE] Pſ.25.1.

Senſus eſt, *quæſumus Domine, ut preces noſtras & ſuſpiria ab humili corde profecta ita accipias, ac ſi mille hoſtias tibi obtuliſſemus:* quia qui in te confidunt non confunduntur. *Pſ.* LI. 19. Habemus hic partes veræ pœnitentiæ: *Contritionem* nempe, & *fidem*. Sequitur *fructus*, nova obedientia. *Et nunc ſequimur te in toto corde & timemus te*, & humiliter *quærimus faciem tuam.*

V. 43. ET ERUE NOS IN MIRABILIBUS TUIS) κατὰ τὰ θαυμάσιά σου, ſecundum illa mira quæ olim feciſti.

V. 44. QVI OSTENDUNT SERVIS TUIS MALA) Experiri faciunt. Expreſſit Hebræum הראית, quod eſt in Pſ.LX.5. & alibi.

V.46. NAPHTHA) De hac materia vide Strabonem XV. Plutarchum Alexandro: Dioſcoridem I. 102. Plinium II. 105. Arabes vocem retinet νάφθα.

Alii, notante S.Hieronymo, *oſſa olivarum* intelligi putant, quæ projiciuntur cùm amurca areſacta, & naphtha appellant.

V.47. EXCUSSIT FLAMMAM) Exire fecit.

Factum id *ab angelo* Domini, quem *Dei Filium* fuiſſe ad *Dan.3.cap.* obſervavimus.

Sequitur in Vulgata Latina

CANTICUM TRIUM VIRORUM

in fornace ardente

Quo celebrant Dei ſapientiam, juſtitiam, bonitatem, *& omnipotentiam & hæc omnia in Creaturis conſiderare nos docent, quia illa de Creatoris benignitate, & Majeſtate nobis quotidie concionantur.*

Verſ.51. TUNC HI TRES QVASI EX UNO ORE LAUDABANT

Hæc uti & antecedens Canticum in Ebræis voluminibus non reperiri Vulgata ipſa *Sixti V.* & *Clementis 8.* auctoritate recognita & edita teſtatur.

V.53. IN TEMPLO SANCTO GLORIÆ TUÆ) Id eſt in cœlis.

Templum enim Hieroſolymitanum tum exuſtum erat, & deſolatum. *Eſ.66.1. Benedictum Deum* prædicant in *cœlo majeſtatis*. Quod diverſimode deſcribitur, ut *templum gloriæ Domini*, in quo ab angelis & electis celebratur: ut *thronus regni Domini*, in quo ſedem ſuam habet, regnans ſuper omnia: è quo *intuetur ſuper abyſſos, infima terræ*, idque præſentiſſimus & *ſedet* ſimul vel regnat *ſuper Cherubim:* Quod etiam per *firmamentum cœli* exprimi videtur, non tamen firmamentum *cœli* cum *cœlo majeſtatico* Dei, quod ubique eſt, confundendum, quod hic fieri apparet: Sed uti *in altis* habitat & tamen etiam infimæ abyſſo præſens eſt, qui à nulla creaturâ in cœlo, & in terra abeſt, utpote præſens omnia in cœlo, & in terrâ gubernans, Pſ. 139. ita elucet, imprimis *in firmamento cœli* regimen Domini, & admiranda potentia, Sapientia, ac bonitas. De cætero templum illud gloriæ Domini, & thronus regni ejus ab æterno ſunt, nec rebus in tempore creatis accenſeri poſſunt. Nunquam enim non fuit Dominus in templo gloriæ ſuæ, & in throno regni ſui.

V. 55. QVI INTUERIS ABYSSOS) Maris infima. Syr. XLII. 19.

ET SEDES SVPER CHERVBIM) Angelis imperas, quod per שכינה ſuper Cherubim ſe monſtrantem ſignificabatur.

V.60. AQVÆ OMNES QVÆ SVPER COELOS SVNT) Nubes quæ ſunt ſupra infimum aerem. Significat per omnia opera Dei majeſtatem conſpici, idq; ipſum excitantis imaginem ſumens approbat, imitans Pſ. 148.

Aliud *nubes* ſunt, aliud *aquæ*: Aliud *cœli*, aliud *aër*. Quæ in diſtinctâ operum Domini recenſione non debent confundi: nec à *proprietate* τοῦ ῥητοῦ diſcedendum eſt. *Aquæ* ergò ſuper cœlos, vel *ſupercœleſtes* intelliguntur. *Ordo ipſe* in hoc cantico *Aquæ ſupercœleſtes.*
poſtulat, ut illas, non verò *nubes* intelligamus. Præmittuntur enim *Soli*, & *Lunæ*, ac *Stellis*, quibus utique nubes ſuperiores non ſunt: & de iis, quæ ſupra infimum aerem ſunt, de *rore, pruina, nivibus*, longè poſt, verſu nempe 64. 68. & 70. agitur. Diximus de his aquis *ad* Gen.I.

Verſ.61.

OMNES VIRTVTES DEI) Planetæ quinque. Vide ad Matth. 24, 29.

Non

Digitized by Google

Non quinque tantum, ſed plures dari Planetas, jam pridem Mathematicorum filij obſervarunt. *Planetas* autem per *virtutes Dei* hic intelligi unde docebitur, ſiquidem illi potius ſub ſtellis cœli v.63. comprehendantur! Ideo per *virtutes Domini* angelos eminentiores rectius intelliguntur *Rom.* IIX. 38.

Verſ. 65. OMNES SPIRITUS DEI) Venti, ut in Epiſtola Jerem. 60. & alibi.

Verſ. 84. BENEDICITE SACERDOTES DOMINI DOMINO) Nam & hi in exſilio dignitatem inter ſuos retinebant, & preces concipiebant pro populo.

Verſ. 85. SERVI DOMINI) Levitæ.

Verſ. 86. SPIRITUS ET ANIMÆ JUSTORUM) Nempe quæ ſunt in Paradiſo.

Verſ. 87. SANCTI ET HUMILES CORDE) Judæi deportati.

Verſ. 88. DE INFERNO) De morte præſente.

Verſ. 89. CONFITEMINI DOMINO QUONIAM BONUS, QUONIAM IN SÆCULUM MISERICORDIA EJUS) Ex Pſalm. CXVIII. II. Paralipp. V. 13. Confiteri eſt laudare.

Verſ. 90. OMNES RELIGIOSI] יראי אלהים, ut Job. I. 1. 8. II. 3.

CAPUT XIII.

HISTORIA SUSANNÆ.

Suſannæ pudicitiæ duo nequiſſimi ſenes judices, inſidiantur; cumque ea potiri non poſſent, accuſant eam falſo adulterij. Ea cum jam condemnata ad mortem duceretur, puer Daniel Suſannæ innocentiam, & ſenum nequitiam in lucem producit. Abſolvitur igitur Suſanna, duo autem ſenes injuſtitiæ pœnas dant.

Verſ. 1.

ET ERAT VIR HABITANS IN BABYLONE) Hanc hiſtoriam Judæi non plane negant. Ajunt enim duos Senatores Judæos, Achabum & Sedeciam nomine, quod multas mulieres Hebræas adulteraſſent, Suſannæ etiam pudicitiam attentaſſent, mortis ſupplicio affectos, non quidem lapidatione, ſed incendio; idque non decreto Judæorum, ſed ipſius Nabuchodonoſoris. Quippe ajunt ſub Chaldaica deportatione nulla judicia capitalia fuiſſe penes Judæos, quanquam ſub Perſico imperio nonnullis in locis id forte evenerit. Moribus autem Chaldæorum pœnam adulterij fuiſſe incendium. In qua re convenit Thalmudicis cum iis quæ Origenes ab Judæis didiciſſe ſe teſtatur ad Jerem. XXIX. 22. ubi quæ à nobis dicta vide. Hoc autem quod nunc in manibus habemus ſcriptum, non ex Hebræo translatum, ſed primitus ab Judæo aliquo Helleniſta fuiſſe ſcriptum, oſtendit παρονομασία, quæ eſt infra, inter σχῖνον & σχίζειν: item πρῖνον & πρίζειν; quam in vocibus fruſtra quæres.

QUicquid de *Iudæorum* ſit ſententia, ſive fabula ſit, ſive Hiſtoria, quæ ab illis recenſetur, huic comœdiæ ſimilis, hanc laciniam certe *Canonicam* minime eſſe vel ex iis quæ Grotius hic adducit, apparet, nec Grotius ipſe pro Canonica eam habuit, uti *Papiſtæ, Concilij Tridentini* gratia, habent. 1. Quia non eſt ſcripta *lingua Prophetica*, Ebræa vel Chaldaica, ſed lingua Græca, quod παρονομασία illa luculenter probat. Unde *Maldonatus* ipſe valde titubat de textu Ebræo: *Cæterum*, inquit in procem. in Dan. *non contendimus hæc à Daniele Hebraice ſcripta eſſe, ſed à quocunque tandem ſcripta ſint, non de alio, quam de Daniele, Propheta ſcripta eſſe, nec ideo tanquam fabuloſa rejicienda. Quanquam illud etiam probabilius eſt, & tacito Eccleſiæ judicio magis conſentaneum, Danielem ſcripſiſſe omnia, ſed hæc Hebræis excidiſſe, aut eos ipſos malo animo, ut Origenes putat, de libris Hebraicis deleviſſe?* (Cur vero id feciſſent?) *unde enim quæſo & LXX, & Theodotion & Symmachus & Aquila niſi ex Hebraico ſermone tranſtuliſſent?* At tranſtuliſſe hæc LXX. Interpp. unde docebunt Jeſuitæ? aut etiam de *Symmacho*, & *Aquila*. 2. Non ſcripta à *Propheta*, ſed *à Iudæo quodam Helleniſta*, nedum à Daniele, cujus prophetiæ temere appenditur in vulgata Latina, Papiſtis authentica, etſi neſciant ipſi, quo loco inſeri debeat. Aliqui enim poſt *primum* caput eam intarciendam, juxta *Græcos Codices* & *Arabicam verſionem* putant cum *Tirino*, ſed quomodo illi in gratiam redibunt cum *editione Latina* à Pontificib. Rom. approbata? Quomodo cum *Hieronymo*, quem hanc tabulam in ultimum locum rejeciſſe, una cum Hiſtoria Belis & Draconis *Tirinus* ex ea cauſa ait, *quod ea in Hebræo non repererit, ſed ex Græcis exemplaribus, non* LXX. *Interpp.; forte nimis hic corruptis* (at LXX. Interpp. Ebræa tantum Biblia Canonica tranſtulere, non Græcos apocryphos libros, vel appendices librorum) *ſed Theodotionis in Latinum tranſtulerit.* De quibus vero aliud edoceat Jeſuitas *Hieronymus* nec non *Ludovicus Vives.* Ille procem. in Daniel. *Daniel*, inquit, *apud Hebræos nec Suſanna habet Hiſtoriam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis Draconisve FABULAS, quas nos quia in toto orbe diſperſa ſunt, VERU antepoſito, eaque IUGULANTE, ſubjecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncaſſe. Hic* vero (Vives) in comment. l. XIIX. Auguſt. de Civ. Dei c. 3. *Prophetæ*, inquit, *Habacuc mentio fit Dan. 14. quod prandium ſuum ex Iudæa Babylonem tulerit ad Danielem, quo teſtimonio ad probationem temporum Auguſtinus non eſt uſus, quod ea Beli Hiſtoria & totum cap.* XIV. *cum Hiſtoria Suſannæ Apocrypha ſint, nec in Hebræo habeantur, nec ſint verſa* LXX. *ſenibus.* Et fatetur *Corn. à Lap.* hanc hiſtoriam non *videri ab ipſo Daniele, ſed à quopiam Ebræo, in captivitate Babyl. vel paulo poſt ſcriptam.* Non ergò *propheticæ* autoritatis eſt. 3. Non conſonant *Hiſtoriæ temporum*, quæ hic narrantur, tum qua *judicia capitalia* Judæis in Babylone captivis tribuuntur, tum qua non *incendium*, ſed *lapidatio* pœna adulterij conſtituitur. 4. *Drama* ſenum, & judicij, Danielis ignoti, & quod magis eſt pueri rogatu inſtituti totum *fabulam* ſapit, ſi quicquam. Abſurde ſenes illi finguntur judices fuiſſe iſto anno in populo: nam articulus οἱ πρεσβύτεροι v. 8. ἀναφορικὸς eſt, & v. 5. iidem πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ vocantur, & κριταὶ v. 41. & tamen, quum tanta illis authoritas eſſet, ad ſimplicem Danielis παιδαρίου vocem totus populus non commovetur tantum, ſed etiam ad tribunal regreditur, ſenibus etiam illis publicis populi judicibus nihil quicquam contradicentibus, & ſe ultro puetuli privati & ignoti arbitrio committentibus, qui tamen facile præcipiebant animo meditatum ſcelus in caput ſuum exiturum. 5. Ἀντιφάσεις luculentæ hic occurrunt. Daniel hoc cap. XIII. introducitur ut παιδάριον *puer*, & quidem *nemini* hactenus *notus*, qui tamen jam cap. VII. ex *primis ſatrapis* fuit in aula Darij. Et quomodo ipſe *ſub finem regni Aſtyagis* puer cenſeri poterat, qui cum Jojakimo translatus jam Babylonem fuerat, adeoque ſub finem regni Aſtyagis ultra 40. annos habebat? Quæ & alia in hoc Dramate ſine dubio moverunt non *Eraſmum* tantum (quem *Leo* X. *dilectum ſuum filium* vocat) in ſcholiis ſuper præfat. Hier. in Dan. ſed etiam *Driedonem* l. 1. *Catal. de ſcript. Eccleſ. c. ult.* & *Sixtum Senenſ. l. 1. Bibl. c. 8.* ut à Canone rejicerent Hiſtoriam Suſannæ; *Maldonatus* etiam Jeſuita conſenſum Ebræorum (à quibus tamen Canonem ſcripturæ V. T. acceperant Chriſtiani) ut & *Hieronymi* nec non *Euſebij* & *Apollinarij* nobis largitur, nec habet quod illis opponat, niſi *Eccleſiæ*, hoc eſt *Pontificis Romani*, & *conciliabuli Tridentini ſenſum*, cujus vero definitio jam

ad partes vocatur, eſtque ipſum τὸ κεχριμένον. *In qua ſententia*, inquit Maldon. in Dan. p. 593. *ſunt omnes Hebræi, qui nec hiſtoriam Suſannæ & Belis, nec trium puerorum carmen Hebraice legunt, & tanquam ab aliquo Græculo addita ridere ſolent: Hieronymus illis fortaſſe plus ſatis aſſentitur, nimis enim ſæpe, ac nimis libere fabulas vocat. Scio nonnullos pio quodam ſtudio hanc verborum aſperitatem benigna interpretatione lenire voluiſſe, quaſi nomen fabulæ, non uſitato more pro falſa fictaque narratione; ſed pro vera hiſtoria uſurpaverit. Quod magis equidem opto verum eſſe, quam video; Sic enim appellat fabulas, ut eas canonicis libris opponere, Hebræorumque ſententiam probare videatur. Itaque quanquam minus culpa in illo fuerit, quam illi Ruffinus objecit, tamen fortaſſe fuit aliquid. Quod non ideo dico, ut Hieronymum virum tantum reprehendam, quem ego ſingulari quodam ſtudio proſequor, & omnibus Latinis & Græcis auctoribus antefero, ſed ne quis tanti doctoris autoritate fractus, ab Eccleſiæ ſenſu diſcedat. Nam ut illi tunc licuerit ita loqui atque ſentire; cum Euſebius & Apollinarius, ut ipſe dicit, ita ſentiebant; nobis nunc certe non licet, cum vetuſtas ipſa & multorum ſcriptorum conſenſus, & Eccleſiæ aut approbatio, aut lectio & non reprobatio auctoritatem dedit.* Hæc *Maldonatus*. At *vetuſtatem* hic ſtare à parte Pontificiorum inficiamur, & *moderna Eccleſiæ* Papiſticæ *approbationem* aut *lectionem* librum aliquem *Canonicum*, h. e. *divinum* facere poſſe, penitus negamus.

Verſ. 4. ERAT EI POMARIUM] In Græco: παράδεισος, de qua voce vide Sirach XXIV. 31.

AD IPSUM CONFLUEBANT JUDÆI) Conveniebant in ejus domum, quia curiam non habebant.

Spanhemio non videtur vero conſentaneum Jojakimum captivum recens Babylonem delatum opulentum fuiſſe, domum cum pomario, παράδεισον hortum amœniſſimum poſſediſſe, & in tanto honore ac ſtatu viguiſſe, quum Judæi in captivitate exuti fuerint bonis ſuis, & oneribus graviſſimis à Babyloniis attriti valde, quorum miſera conditio ſatis ex Threnorum libro & Pſ. cxxxvii. apparet. Neque vero divitiæ, nec ædes, & horti vel inſtrumenta deliciarum alia ipſius judicio piis Iudæis conquirenda erant Babylone, ſed manus domini agnoſcenda, & tempus viſitationis ſuæ & periodus liberationis, ac reditus in palæſtinam exſpectanda, imo ſollicitanda continuis à Deo precibus.

V. 5. ET CONSTITUTI SUNT DE POPULO DUO SENES JUDICES IN ILLO ANNO) Hebræi nunquam judices habuere annales, aut binos. Sed poterant hi eſſe aſſeſſores ejus qui erat ראש הגולה αἰχμαλωτάρχης.

Africanus adhibet hoc contra autoritatem hujus hiſtoriæ: quomodo in Babylone Iudæi habere potuerint ſuos judices, cum captivi eſſent? quod *Cornelius* quidem *indulgentia Chaldæorum* factum putat, ſed credibile nullo modo eſt, Chaldæos tantū Iudæis captivis indulſiſſe, ut judicia exercerent, & ſupplicia decernerent capitalia, de quo poſtea.

DE QUIBUS LOCUTUS EST DOMINUS. QUIA EGRESSA EST INIQUITAS DE BABYLONE A SENIORIBUS JUDICIBUS) Nempe apud Jeremiam dicto jam loco. Senſum ſequitur, non verba.

Reſpici Ier. XXIX. 21. Volunt cum Iudæis nonnullis *Rabanus, Hugo, Thomas, Lyranus, Salianus, Delrio* & alii: qui etiam putant hos Suſannæ *judices* fuiſſe *Achab*, & *Sedeciam* Pſeudo-Prophetas. Quæ v. *Africanus, Hieronymus*, & *Maldonatus* fabulis accenſent. Hi enim, quos Pſeudo-Daniel hic commemorat, non *frixi* ut illi apud Ieremiam, ſed *lapidati* ſunt, nec id à *Rege Babylonis*, ſed à *Iudæorum populo*, neque *quod quidam dicunt, ſimile vero eſt*, Maldonato judice, *Ieremiam frixos*, *qui lapidati fuiſſent*, *appellaſſe*, *quod omnis pœna ignis dici ſoleat*, unde *Maldonatus* mavult dicere, *non verba, ſed ſenſum alicujus Scripturæ loci recitari, qualis ille eſt Ier.* XXIII. 14.

QUI VIDEBANTUR REGERE POPULUM) οἱ ἐδόκουν κυβερνᾶν τὸν λαόν: qui honorem erant conſecuti populum gubernandi. De hac locutione vide quæ diximus ad Marcum X. 42.

Verſ. 9. UT NON VIDERENT COELUM) Id eſt, ut Deum non reſpicerent. Vide ad Lucam XV. 18.

Verſ. 10. VULNERATI AMORE EJUS) Vulnus alebant venis, ut Virgilius loquitur.

V. 15. SICUT HERI ET NUDIUS TERTIUS) Id eſt, quomodo ſolebat. Locutio Hebraica quæ exſtat Gen. XXXI. 2. 5. Exod. IV. 10. Joſ. IV. 18. XX. 5. Ruth. II. 11. Sam. IV. 7. X. 11. XIV. 21. & alibi.

CUM DUABUS SOLIS PUELLIS) Quæ ἄβραι dicebantur. Vide Juditham.

Verſ. 17. ET SMEGMATA) Græce ſcribi debet σμῆγμα, non σμίγμα. Latine etiam ſmegma dixit Plinius XXII. 25. Exprimere voluit Hebræum בורית. De quo vide Jerem. II. 22.

Verſ. 18. PER POSTICUM] διὰ τὰς πλαγίας θύρας: per tranſitus incognitos aliis. Tales illi de quibus Virgil.

Limen erat, cæcæque fores & pervius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti
A tergo.

Verſ. 22. ANGUSTIÆ SUNT MIHI UNDIQUE) Erant ſane magnæ. Sed piis animis inſpirat Deus egregia conſilia.

V. 23. SED MELIUS EST MIHI ABSQUE OPERE INCIDERE IN MANUS VESTRAS, QUAM PECCARE IN CONSPECTU DOMINI) Pro *abſque opere*, in Græco eſt, μὴ πράξασαν. id eſt, cum nihil mali commiſerim. Vide quantum differat Suſanna à Lucretia, Judaiſmus illorum temporum ab eo quod optimum erat in paganiſmo.

Dominicus Soto l. V. de juſt. q. 1. a. 5. *Navarrus* in Manuali c. XVI. n. 1. & alii exiſtimant Suſannam ita *anguſtias omnes effugere potuiſſe, ſi vi & metu infamiæ, imo mortis compulſa permiſiſſet adulteris ſuam explere libidinem, non conſentiendo, vel cooperando ſed permittendo, & negative ſe habendo: Neque enim*, inquiunt, *tenebatur ad conſervandam caſtitatem clamando ſeſe diffamare, & in mortis periculum conjicere; Cum integritas corporis minus bonum ſit, quam fama vel vita.* Sed malè hi *Moraliſtæ* conſulunt conſcientiæ. Nam *permiſſio* illa ſine conſenſu fingi non poteſt, quum non vi ſtuprata cenſenda ſit, ſed adulteris copiam ſuam facere maluerit, quam famæ vel vitæ periculum, nec id tamen inevitabile prorſus ſubire. Quũ ex adverſo potius *fama* calumniæ & *vita* præſentiſſimo diſcrimini cõmittenda, quam *corpus adulterio* exponendum ſit, ut exemplo ſuo docuit *Ioſephus*; neque acquieſcere *Caſuiſtarum* ſuorum deciſioni potuit *Tirinus*, ideoque reſpondet, *non ſatis fuiſſe caſtiſſimæ heroinæ animam à peccati labe intactam conſervare, voluiſſe inſuper etiam corporis pollutionem devitare*: quanquam jam oſtenſum ſit, nec animam ipſam à peccati labe intactam conſervari potuiſſe, ſi metu infamiæ vel mortis etiam permiſiſſet adulteris libidinē in corpore ſuo expleri. Rectius *Chryſ.* hom. de Suſanna, *Suſanna*, inquit, *aſpernabatur quod audiebat, quia timebat eum, quem nihil latebat, falſi enim teſtes poſſunt lædere famam, non occidere conſcientiam.* Unde *Lucretiam Rom.* redarguit *Cornel. à Lap.* quod *libidinem Tarquinii admiſerit, ne macularetur infamia*, quodque pluris *famam* fecerit, quam *pudicitiam*, & *conſcientiæ teſtimonium. Ante ſcelus caſta mors ſubeunda fuit.*

Verſ. 25. ET CUCURRIT UNUS AD OSTIA POMARII, ET APERUIT] Nempe quaſi adulterum perſequens. Vide infra 39.

Verſ. 27. QUIA NUNQUAM DICTUS FUERAT SERMO EJUSMODI DE SUSANNA) Nulla de ea fuerat fabula.

Verſ. 32. JUSSERUNT UT DISCOOPERIRETUR] Nempe quaſi ex ipſo aſpectu ſigna deprehenſuri culpæ,

Digitized by Google

culpæ. Nam ſolent judices etiam hoc non contemnere. Feminæ cæteroqui in publico etiam faciem velabant. Gen.XXIV.65.

Imo diſcooperiri juſſere ſenes nequiſſimi matronam caſtam ex ea cauſa, quæ hic additur, ut *vel ſic* aliquo modo *ſatiarentur decore ejus*; quandoquidem corpore tam venuſtæ mulieris frui non potuerint.

V.34. POSUERUNT MANUS SUAS SUPER CAPUT EJUS] Depoſita judicum perſona, ut teſtes ſe gerebant, ex lege quæ eſt Levit.XXIV.14. Hæc unica eſt ratio ſolvendi ænigma illud Juriſconſultorum: Judex an judicare debeat ex eo quod ipſi compertum ſit, an ex actis.

V.38. ET VIDIMUS EOS PARITER COMMISCERI] Quaſi dicant: deprehendimus eam ἐπαυτοφώρῳ, ut eſt Joh.VIII.4. Draco dixit, ἐν ἔργῳ: Solon, ἄρθρα ἐν ἄρθροις: Pomponius in ipſis rebus Veneris: Ulpianus in ipſa turpitudine.

V.41. CREDIDIT EIS MULTITUDO QUASI SENIBUS ET JUDICIBUS POPULI) Nam in Teſtimoniis dignitas, fides, mores, gravitas examinantur, ut ait lex in teſtimoniis, D.de teſtibus.

ET CONDEMNAVERUNT EAM AD MORTEM] Videtur ſenſus eſſe: dignam morte exiſtimarunt.

Capitalium ſuppliciorum jus habuiſſe Iudæos captivos in Babylone nullo modo ſit veroſimile, aut Babylonios id ipſis conceſſiſſe, non reſervato ſibi ſummo *appellationis jure*. Quod excipiunt Papiſtæ, ut autoritatem hujus libri ſuſtineant, *Iudæos etiam ſub ipſis Romanis jus habuiſſe reos ſecundum legem*
Ioh. XIIX. 31. *ſuam judicandi Ioh.* XIIX.31. Reſp. habuiſſe, ſed ita ut teſtati ibidem ipſimet ſint: *nobis non licet interimere quenquam*, unde Pilati verba, ſi non *illuſoria* ſint, *judicia* tantum *minora* concernere palam eſt, quibus imprimis *controverſiæ circa ſacra* exortæ à Iudæis decidebantur, Act. XIIX.16. quemadmodum etiam in Apoſtolos *flagris* animadverterunt, ſed *in Synagogis* Matth.X.17. (non *extra* eaſdem) etſi ſub *Romanis* & Regem habuerint, & in Patria ſuis plane legibus vixerint Iudæi, in *Babylonica* vero captivitate tantam libertatem minime obtinuerint.

Verſ.42. QUI NOSTI OMNIA ANTEQUAM FIANT) Qui corda introſpicis.

Verſ.43. ET ECCE MORIOR] Præſens pro maxime futuro; ut Matth.XXVI.28.

Verſ.46. MUNDUS EGO SUM A SANGUINE HUJUS) Formula loquendi, ut Matth. XXVII.14.

V.50. QUIA TIBI DEUS DEDIT HONOREM SENECTUTIS) τὸ πρεσβυτέριον: æquavit te ſenatoribus. Sic quidam veterum interpretantur locum 1.Tim.4,13.

V.51. SEPARATE ILLOS AB INVICEM PROCUL) Multum enim refert, ut eſt in Epiſtola Adriani, quam recitat Calliſtratus L. Teſtium D.de Teſtibus, qui ſimpliciter viſi ſunt dicere, utrum unum eundemque meditatum ſermonem attulerint, an ad ea quæ interrogati ſunt, ex tempore veriſimilia reſponderint.

V.53. DICENTE DOMINO, INNOCENTEM ET INJUSTUM NON INTERFICIES) Ex.23,7.

V.55. ANGELUS DEI ACCEPTA SENTENTIA DE EO, SCINDET TE MEDIUM) Concitata ſcilicet multitudine. Nam Deus res tales per Angelos facere dicitur. Sic & infra 59.

V.56. SEMEN CANAAN ET NON JUDA) Moribus Cananæos referens, non eum unde diceris Judam. Simile Ezech.XVI.3.

V.57. SIC FACIEBATIS FILIABUS ISRAEL) Illis quæ ex decem erant tribubus, deportatis per Salmanaſſarem, quas pridem Idololatria invaſerat; morum omnium bonorum corruptrix. Mira cognatio eſt pietati cum virtutibus omnibus, impietati autem cum vitiis.

V.59. GLADIUM HABENS) Id eſt, mandatum à Deo. Qui à judicibus mandata habent, gladio utuntur. Bene convenit huic narrationi illud Quintiliani V.7. *Illud fortuna interim præſtat, ut aliquid, quod inter ſe parum conſentiat, à teſte dicatur: interim quod ſæpius evenit, ut teſtis teſti diverſa dicat.*

V.61. ET CONSURREXERUNT ADVERSUS DUOS PRESBYTEROS) Per modum ſeditionis, quomodo Stephanus lapidatus, & Jacobus Hieroſolymorum epiſcopus. Lapides plebis arma.

V.63. QUIA NON ESSET INVENTA IN EA RES TURPIS) Turpitudo, ut Ulpianum dicentem modo audivimus.

Atqui *modus ille procedendi* valde *ridiculus* nec *Danielis ſapientia* vel *gubernatione Spiritus Sancti* dignus cenſendus eſt, quemadmodum v.45. dicitur (quanquam phraſi ſcripturæ minus ſolemni aut conſentanea, SUSCITAVIT DOMINUS SPIRITUM SANCTUM PUERI JUNIORIS, num enim Spiritus Sanctus à Domino ſuſcitandus eſt aut ſuſcitatione opus habet?) Nimirum fingitur interrogatos fuiſſe duntaxat ſenes illos, ſub qua arbore Suſanna ſe adulterio polluerit, quaſi id neceſſario ſub arbore fieri debuerit, vel teſtium fuerit arboris ſpeciem, ſubito tali, & inopinato ſibi objecto ſpectaculo anxie contueri, & neceſſario deſignare, Hinc etiam reſponſum affingitur ſenibus, quod vervecum eſt potius, quam hominum qui per ætatem uſu rerum & experientia pollere debebant, & ſatis noſſe, quomodo quæſtiones frivolæ id genus in foro vel eludi poſſent, vel declinari. Unde Tirinus, nequicquam hic ad divinam providentiam recurrens, *mirum*, inquit, *eſt, his adulteris vel eorum alteri, non veniſſe in mentem poſſe ſe negare, memoriam tam nefandæ arboris ſibi inhæſiſſe, vel turbatos facinore, ad arborem qualis eſſet, non attendiſſe.*

ET REX ASTYAGES) *Hoc initium eſt narratiunculæ ſequentis in editione Sixtina: pro qua narratiuncula neque Origenes, neque Apollinaris*, neque *Euſebius* reſpondere unquam Porphyrio voluerunt. Quod de Abacuco hic dicitur plane ignotum eſt Judæis. Et Abacucus ante Nabuchodonoſarem vixit, cum hæc ſub Cyro geſta dicantur. Tum vero Danielis in leonum ſpeluncam miſſi aliam cauſam recitat ipſe Daniel.

Eam tamen narratiunculam ſuſtinere in gratiam *Trident. Concilij* ſatagunt Papicolæ. Etſi nusquam hæc cohæreant, ſed plane ἀσύστατα ſint. Quod enim *Lyranus, Hugo, Dionyſius Carthuſianus, Torniellus, Cornel. à Lapide* & alij hæc rapiant ad ſequentem Hiſtoriam cap.XIV. cum *Græcis codicibus*, & *editione Arabica* tam *Ægyptia Alexandrina*, quam *Antiochena*, viderint Papiſtæ, quomodo cum autoritate authentica *Latini textus* conſiſtere poſſit; aut quomodo etiam quæ in *Græco* textu & *Arabica* verſione ad *primum* caput Danielis pertinent, ad *decimum quartum* caput abripi queant? Cæterum ſatis efficacia ſunt Grotij argumenta adverſus Commentum illud de *Habacuci Prophetæ raptu* per aerem. 1. Quod nuſpiam de eo Iudæi quicquam tradiderint: qui tantum miraculum ſine dubio celebraſſent. 2. Quod chronologiæ non conveniat relatio. 3. Quod repugnet Hiſtoriæ Danielis Canonicæ, quæ precationem Danielis publicam, non verò Draconis & ſtatuæ Belis exterminium cauſam facit conjecti in lacum leonum Danielis: *Adde* quod Schema illud de Habacuco è crinibus ſuſpenſo ab Angelo, & ſic ad Danielem in lacum leonum cibi ei adferendi cauſa delato valde joculare ſit. Subjicere tamen placet nonnulla de *Hiſtoria* vel *fabella* potius *Belis*, & *Draconis*, ne illæ Apocryphæ laciniæ intactæ maneant, quia in pretio ſunt apud Papiſtas, imo in Canone.

HISTORIA BELIS.

Daniel Regi ſingulari induſtria impoſturas ſacerdotum Idoli Belis detegit: itaque ſacerdotes Belis occiduntur, & idolum Belis deſtruitur.

V.1. ERAT DANIEL CONVIVA REGIS.

Cujus Regis conviva fuerit Daniel juxta hanc fabellam, non inveniunt, quod ſolide aſſerant *De quo Rege hic agitur, cujus conviva Daniel fuerit?*
Pontificij. *Aſtyagis*, quem nonnulli intelligunt, haud fuiſſe agnoſcit *Cornel. à Lapide*, & *Tirinus*, quia hic nunquam fuit *Rex Babylonis*; & ut verſ. 65. cap. præced. jam tum defunctus erat, cum hæc

Digitized by Google

contigiſſe finguntur. Nec *Darij* vel *Cyri* amicum fuiſſe, *Tirinus, Cornelius*, Maldonatus admittunt, etſi hic notet *omnes, dum alter alterius errorem ſequitur, hæc ad Cyrum referre.* Cauſam illi reddunt: quia *Darius & Cyrus non Belum, ſed ſolem coluere.* Unde & *Xerxes* ſepulchrum Beli, *Strabone* l.XVI. teſte, deſtruxit. Quodque *auſi non fuiſſent Babylonij jam à Dario, & Cyro ſubacti mortem illis intentare, ut huic Regi intentant v.28.* Adde quod Danielem ita oportuerit bis ſub Dario conjici in lacum leonum, hic, & Dan. VI. aut ſi ſemel ſub *Dario*, iterum ſub *Cyro* conjectus, qua ratione poſt liberationem ſub Dario factam Daniel in pretio & honore ſummo in aula Darij & Cyri fuiſſe aſſeritur, Deuſque Danielis publico diplomate celebrandus proclamatur Dan. VI. & quomodo agnitioni veri Dei, à quo ſe Monarcham conſtitutum eſſe Cyrus publice & ſolemniter intimavit 2. *Par.* XXXVI. 23. *Eſdr.* I. 2. convenit illa fabella de cultu Belis, & Draconis? *Evilmerodachum* ſive *Balthaſarum* fuiſſe *Cornelius & Tirinus* ajunt, cujus conviva fuerit Daniel: at confuſio illa *Evilmerodachi* & *Balthaſaris*, qui temporibus & regimine non minus, quam ortu maxime differunt, minime ferenda eſt: tum vero Balthaſari convivam fuiſſe Danielem haudquaquam congruit relationi Canonicæ Danielis ſcripturæ, quod Daniel Balthaſari ne notus quidem fuerit illa nocte, qua interfectus eſt Balthaſar, unde quæſivit Dan. 5, 13. *Tune es Daniel de filiis captivitatis Iuda, quem adduxit Pater meus Rex de Iudæa?* *Maldonatus* Jeſuita recipit ſeſe ad *Nebucadnezarem*, & ſub eo Daniele adhuc puero, hæc accidiſſe ſtatuit; ſed quomodo id cõvenit inſcriptioni, quam ponunt in *v. 65. cap. præced. Corn. & Tirinus?* quomodo hæc geſta *puero Danieli* aptari poſſunt de ſubruto idolo Belis, de interfecto Dracone? & quomodo Daniel *conviva Regis* fuit, ita ut hanc autoritatem ſic compellandi Regem, & hæc factitandi obtinuerit? Illis certe haud convenit jejuna iſta explicatio tanti elogij, tantorumque factorum, quod *conviva Regis* fuerit, id eſt, *vixerit ex menſa Nabuchodonoſoris.*

Verſ. 2. ARTABÆ DUODECIM) Artaba, teſte Herodoto, Medimnum Atticum capit, & tres Chœnices.

Artaba inquit Epiph. libr. de ponder. & menſur. *continet Sextarios 72*, unde colligere eſt, quod magna ſimilæ copia huic idolo quotidie impendenda fuerit. *Amphora continebat 48. Sextarios* ſive *ſcyphos majores*, quorum quiſque viginti uncias aquæ aut vini capiebat, interprete *Cornel. à Lapide.*

Verſ. 23. ET CRIBRAVIT &c.

Id eſt *cribrando ſparſit* per totum templum, ne ſi lapilli cineri immixti ſpargerentur, in eos pedibus impingentes venturi noctu ſacerdotes fraudem perſentiſcerent, cineremque everrerent.

Verſ. 21. ET TRADIDIT BEL IN POTESTATEM DANIELIS &c.

In veteri Teſtam. (obſervatio hæc Oſiandri eſt) *Pſeudoprophetæ occidebantur, & aræ atque templa idololatrica deſtruebantur: In novo autẽ Teſt. falſi Doctores verbo Dei convincuntur, ablegantur, & ex Eccleſia rejiciuntur, & altaria atq; templa ab Idololatria repurgantur, & ad uſũ ſynceræ religionis transferũtur: ut quæ ſervierant antea idolis, nunc ſerviant Deo vero: cui ſit honor & laus in omnem æternitatem Amen.*

HISTORIA DRACONIS.

Daniel Draconem Babylonicum, qui pro Deo colebatur, occidit, ideoq; in lacum leonum immittitur, ſed à Deo liberatur, hoſtes a. ejus à leonibus diſcerpũtur.

Verſ. 22. ET ERAT DRACO MAGNUS IN LOCO ILLO) Magna ſemper gentium ſuperſtitio circa ſerpentes fuit, quibus numen ineſſe aliquod illis perſuaſerat is qui ab initio formam induit ſerpentis, & mores ſerpenti conſimiles hominibus inſtillat. Vide Euſebium de præparatione, ubi de Taauto. Vocabantur ἀγαθοὶ δαίμονες, ut Servius ad tertium Georgicon notavit. Adde Statium quinto Thebaidos: Plutarchum Alexandro: Epitomen Livij Libro XI. *Anguem in quo ipſum numen fuiſſe conſtabat.*

Gaudet Diabolus, *ad primi* (in Eva) *facti memoriam commendandam, ut Auguſtinus* l. XI. de Gen. ad liter c. 28. loquitur, forma ſerpentis. Ideo etiam vocatur *ſerpentis* & *Draconis* nomine *Eſ.* XXVII. 1. *Ap.* XII. 3. 9. 13. Draco corpore eſt forti, longævo, horribili, oculorum acie acri, unde etiam à *δέρκειν* dictus, id eſt à videndo, ideoque divini quid præ ſe ferre illis qui à Dracone infernali faſcinati erant viſus eſt; & apud Gentiles paſſim *Draconia*, vel *templa Draconi ſacra* deprehenduntur, teſte *Strabone l.* XIV. ac Dracones præfecti ſunt *cuſtodiæ oraculorum, theſaurorum, heroum in infantia*, uti de *Hercule*, ac *Nerone* Poetæ fabulantur; vid. *Corn. Paſchal.* l. VII. de Coronis c. 15. *Romani* ob peſtem eliminandam ſerpentem *Epidaurium* coluerunt, ceu *urbis Æſculapium*, ut loquitur *Valer. Max.* l. I. c. 8.

V. 26. FECITQUE MASSAS, ET DEDIT IN OS DRACONIS.

Diruptus eſt Draco *pice, adipe & pilis pariter coctis*, & infuſis, vel inditis ori, non quod pix aut pili venenati ſint, ſed quod boli ex ea maſſa conflati, ut erant glutinoſi, & emplaſtrici, inhæſerint gutturi Draconis, & viæ anguſtiori ad ventriculum, qua penitus obturata, & anhelitu, ac reſpiratione præpedita ſuffocari, imo crepare neceſſum habuit. vid. *Fr. Valeſ. de ſacr. Philoſ. c. 81.*

V. 27. JUDÆUS FACTUS EST REX) Ἰουδαῖος γέγονεν ὁ βασιλεύς, non ut nunc legitur ὁ βασιλεύς: non enim hoc voluit, regem factum eſſe Judæum, ſed Danielem hominem Judæum in Chaldæa Regem agere. Impune quidvis facere, id eſt Regem eſſe, ait Salluſtius.

Imo Regem ipſum Ἰουδαΐζειν videntur intendiſſe, vel ob favorem adverſus Danielem ipſi tanta indulgere adverſus deos ſuos facinora. Quod ex *v. 28. ſequ.* haud obſcure colligere eſt.

V. 28. TRADE NOBIS DANIELEM ALIOQUIN INTERFICIEMUS TE ET DOMUM TUAM.

Quis credet hæc à ſubditis dicta cum tanta comminatione ad Monarcham, vel Regem glorioſum & potentiſſimũ. Et quamnam habebat domũ *Belſaz.* cui hæc *Corn. à L.* & *Tir.* dicta volũt? *Cyro* v. quomodo devicti, & ſubjugati dicere talia auſi fuiſſẽt?

V. 30. MISERUNT EUM IN LACũ LEONũ.

Hoc *prima vice* factum Tirinus ait ſub Balthaſare. Sed ille ne noverat Danielem, niſi nocte ſibi fatali & emortuali. Duabus vicibus ergo illa ſupplicia immiſſionis in lacum Danieli Prophetæ inflicta fuiſſe Papiſtæ volunt. Quod vero, quomodocunq; *Hiſtoriã* & Chronologiam ipſi confundant, nullatenus vero conſonat. Unde olim *aliũ Danielem* interfectorem Draconis, alium *Prophetam*, teſte *Hier.* conſtituere, quam eidem Prophetæ duabus vicibus hoc ſupplicium exantlandum fuiſſe credere, maluere. Nam hunc Danielem ex tribu *Levi*, alterum a. ex *tribu Iuda* dixere, è *ſtirpe Regia* oriundũ. Sed tam verum illud de *gemina immiſſione Danielis* in lacum eſt, quam hoc de *gemino Daniele*. Committimus hic inter ſeſe commentorum Patronos, imprimis *Papicolas*.

V. 32. ERAT AUTEM HABACUC PROPHETA IN IUDÆA.

Eundem, qui inter minores numeratur, intelligi *Pererius, Hector Pintus, Tirinus*, alij putant, & ad *Hieronymum, Epiphanium* & *Dorotheũ* provocant: Sed vix ac ne vix quidem *Chronologia* id congruit, idcirco contradicunt *Torniellus*, & *alij*, atq; alium quendam *Habacucum* fingunt, hoc eſt geminum Habacucum faciunt. Sed non attinet operoſius in his tabulis commorari. *Domine ſanctifica nos in veritate, verbum tuum* (ſolum) *eſt veritas. Amen.*

I. N. I.

Digitized by Google

I. N. J.

ANNOTATA
AD MACCABAICUM I.

Præloquium Grotii.

MAgnæ fuere res Judæorum, adverſæ primùm, deinde dubiæ, poſtremum proſperæ, ſub Antiocho Illuſtri, & iis, qui eum ſequuti ſunt Syriæ Regibus. Earum in hiſtoriâ generali mentionem fecerant Græci, ac Latini ſcriptores, quorum meminit Hieronymus in Prolegomenis ad Danielem. Judæi complures partim inde, partim ex majorum ſuorum commentariis collegêre, quæ ad ſe pertinebant. Horum duo ad nos libelli pervenere, idem argumentum, ſed non usquequaque conſentienter tractantes, qui vocantur Maccabæorum primus & ſecundus. Nam tertius ad res in Ægypto ante geſtas pertinet, ultimumque obtinuit locũ, quod non parem nactus ſit auctoritatem. Eſt autẽ liber primus ſcriptus diligenter, & cum Joſepho benè convenit: plus tamen ſæpè dolorum & affectuum admiſcens, quàm ferat hiſtoria. Vocantur autem Maccabæorum libri, ideò quod Judas Aſmonæus libertatis vindex in vexillis ſcriptam habuit per ſigla, (ut Juſtinianus loquitur) ſententiam eam quæ exſtat Exod. xv. 11 מי כמכה באלם יהוה. Solent enim Hebræi primas literas nominum colligere, & ex eis collectis vocem fingere compendii causâ. Sic רלבג Ralbag valet Rabbi Levi Ben Gerſon, רמבם, Rabbi Moſe ben Maimon, רמבן, Remban, Rabbi Moſe ben Neheman. Pari modo ex illis vocibus factum nomen, Maccabai, quod Aſmonæis adhæſit: & ab iis ipſa illa tempora dicta Maccabaica.

OBSERVATIONES.

Nomen Maccab.

DE *nomine* prius dicemus, καθ' ὕϛερον πρότερον, tùm de *numero*, & *ordine* librorum, porrò de *auctoritate* eorundem, nec non de *auctoribus*, ut & *Chronologiâ*, denique de *argumento* & οἰκονομίᾳ *libri primi* in ſpecie.

Nomen Maccabæorum, ex inſcriptione vexillorum Judæ Aſmonæi dictâ ratione per Cabalam Ebræis receptam *Sigla*, quàm ipſi ר״ת i. e. ראשי תי בות *Capita dictionum*, ob initialium literarum collectionem, vocant, è c. *Ex. XV. 12.* factâ ortum eſſe, non abnuimus. Cum enim Judas Antiochum oppugnaturus ab Angelo moneretur, ut viriliter ageret, Deoque confideret, dediſſe verba illa Exodi *quis eſt ſicut tu inter Deos Domine*, vexillis abbreviatè inſcripta loco militaris teſſeræ, fertur, quæ vulgus *MaCaBi* legit, atque inde Judam ipſum ob victoriam hoc ſymbolo reportatam nuncupavit. Vid. *Renchl.* l. III. Cabal. *Mercer.* in abbrev. Ebr. *Schickard.* in bechin. happeruſch, p. 67. Quod nomen fratribus etiam Judæ, totiq; adeò familiæ poſteà ceſſit, ob merita & celebritatem Herois iſtius, qui Mattathiæ filii Ebræis *Aſmonei* dicti ſive ab *oppido tribus Haſmon*, Joſ. xv. 27. ſeu potius quaſi *Chaſmonim, magni Principes*, uti *abavus* Mattathiæ *Haſſamoneus* Joſepho dictus. Atq; inde hæc ſcripta Græci appellarunt τὰ Μακκαβαϊκὰ quia *res geſtas Judæ*, ejusq; ſucceſſorum, & fratrum deſcribunt. Non deſunt tamen, qui ſimpliciter nomen מכבי à כבה *extinxit* deducant, q. d. *extinctorem*, uti Darius *Coercitorem*, & Xerxes ἀρήϊον *Martium* notat, obſervante *Druſio* l. 2. obſerv. in Macc. c. 14. Atque ita nomen Maccabæorum à *robore* deſumtum, cenſet. *Joſeph Gorionid.* l. III. c. 9. cujus etymi rationem ſe non invenire fatetur Munſterus. *Füller.* l. II. c. 13. ita reddit quod מכה ſit PLAGA, בי PER ME, q. d. *Plaga per me inferetur* (apoſtatis, & gentilibus populi perſecutoribus.) Magis tamen probat deductionem nominis à כאב ut dicatur quaſi *dolorem afferens*: vel à Syro מכב, ut notet φιλικὸν *amantem*. *Johannes Erhardus Fullonius* Jeſuita Leodienſis in Commentar. Hiſtor. & moral. ad 1. Maccab. proleg. p. 2. à Rad. כבש *ſubjugavit*, vel כבע *vi rapuit* deduci poſſe arbitratur. Sed ineptè: ſic enim tertia radicalis *Schin* vel *Ain*, abſorbebitur. Cæterum aliud librorum horum nomen legitur apud Euſebium l. VI. c. 25. quod nempe *Origenes eorum inſcriptionem* hanc obſervarit, σαρβὴθ σαρβανὲ ἐλ h. e. *Princeps domus Princeps filiorum Dei*. Vid. *Serarius.*

Numerus & ordo libr. Maccab.

Numerantur autem non tres tantùm, ſed *quatuor* libri, ſub Macc. nomine. Nam & *quarti* Athanaſius mentionem fecit in Synopſi. De quorum numero, ſummâ, & ordine Tirinus in præf. libr. Macc. *Circumferuntur numero quatuor* (Maccab. libri) *explicant autem quis ſtatus fuerit Eccleſiæ Dei ſub tertiâ Monarchia, quæ fuit Græcorum. Sicut ergò libri* Eſdræ, Nehemiæ & Estheræ *exponunt varios caſus Synagogæ partim proſperos, partim adverſos tempore ſecundæ Monarchiæ*, Perſarum & Medorum: *Ita* hi libri Maccabæorum *recenſent ejusdem caſus tam calamitoſos, quàm felices* tempore tertiæ Monarchiæ ſub Regibus Aſiæ, & Ægypti, *juxta Prophetiam Dan. 2. 7. 8. & 11. Quod ſi temporis habenda eſſet ratio, primum locum inter quatuor obtineret* tertius, *cum ea, quæ quarti Ægyptiorum Regis* Ptolemæi Philopatoris, & Antiochi magni *tempore Judæis contigerint, enarret. Secundus locus deberetur ei, qui nunc quoq;* ſecundus eſt, *& continet* acta Antiochi Epiphanis, & Judæ Maccabæi. *Tertio loco eſſet qui nunc* primus vocatur, *& præter acta Judæ Maccabæi, inſuper etiam fratrum illius*, Jonathæ, & Simonis *victorias proſequitur. Quarto loco maneret qui nunc* quartus *eſt, quia geſta recenſet* Iohannis Hyrcani filii Simonis.

De auctoritate libr. Maccab.

Auctoritatem librorum Maccab. quod attinet, duos illos *tertium* nempe, & *quartum* Pontificii pro *Apocryphis* habent, *Franciſco Turriano* tamen excepto, qui tertium etiam pro Canonico venditat, vel potius ſuadet, ut in *Canonem recipiatur* l. 1. de Canon. Apoſt. c. 11. idq; ob autoritatem *Canonum Apoſtolicorum*, quod Canone 84. *tres libri Maccabæorum* computentur. Quò fortè etiam inclinavit Tirinus, dum ſolos quidem duos priores Canonicos eſſe dicit, *reliquos* autem ADHUC *Apocryphos eſſe* ait, ſc. donec & illos Eccleſia Romana, quæ primum & ſecundum in Canonem recepit, recipiat, tametſi fateatur, *eos à nullo probato Concilio, nullisq; Patribus in ſacrorum librorum Canone recenſeri*, adeoq; Canones illos Apoſtolicos poſthabeat, quos etiam ceu *apocryphos*, vel adulterinos tùm *ſtyli ratio*, tum *temporis collatio* docet, & *jus Canonicum* ipſum autoritate *Iſidori* rejicit *C. ſancta Romana diſt. 15. 16.* ut taceam eâ ratione etiam *Clementis duas Epiſtolas*, & *Conſtitutiones Apoſtolicas*, autoritate Canonis Apoſt. 84. Scripturæ Canoni accenſendas fore, quo argumento *Bellarm.* ipſe l. 1. de Verb. Dei cap. 20. hunc 84. Canonem rejicit.

de Libro tertio.

de Libr. 1. & 2.

Priores tamen duos *Maccab.* libros ob definitionem *Concilii Tridentini ſeſſ. IV.* pro Canonicis ſuſcipiunt Pontificii. Sed temeraria eſt illa definitio, quia libri illi nec à *Prophetâ* ſcripti ſunt uti c. IX. 27. habetur, nullos amplius Prophetas ſupereſſe, ac longo tempore jam nullos fuiſſe: unde ſcriptis Vet. Teſt. utpote Propheticis accenſeri non debuêre, nec *lingua Ebræa* extant, quæ Canoni Vet. Teſt. divinitus deſtinata fuit, nec *veritati* ubiq; litant, ſed admixta habent *falſa* plurima, ſibique ipſis paſſim *contradicunt*, quod agnoſcit hic Grotius: ideoque à Spiritu S. qui *veritatis Spiritus eſt*, profecta non ſunt; ac prætereà *impia, & ſuperſtitioſa* nonnulla cõtinent, quæ omnia ſuis locis deſignabuntur: de-

Digitized by Google

nique & ab *Eccleſia Judaica*, cui *credita fuère τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ Rom.3.2.* reprobati ſunt nec unquam pro *Canonicis* habiti, neque à *Chriſtianâ primitiva, Eccleſia*, nedum à *Chriſto*, & *Apoſtolis*, qui ſolos Propheticos libros in V.T. pro Canonicis & divinis habent, ceu *Canonici* & *ἐνδιάθετοι* ſuſcepti ſunt, etſi *à Patribus nonnullis* quandoque allegentur Scripturæ nomine, quia ſcilicet *libris Biblicis* adhæſerunt, & ad illuſtrandas ſcripturas divinas faciunt, atque *ædificationis Eccleſiæ cauſa* publicè lecti ſunt. Reprobantur certè à Canone ab *Origene* apud Euſeb. l.VI.c.28. *Athanaſio* in Synopſi, *Hilario* in Proleg. ſuper Pſalm. *Amphilochio* in Jambis. *Ruffino* in Expoſ. Symb. *Hieronymo* præf. in libr. Reg. & Proverb. *Gregorio M.* l.XIX. Mor. c.13. ut & à *Concilio Laodic.* c.59. *Auguſtinus* ipſe etſi l. XIIX. de C. Dei c. 36. l. 2. Contr. Epiſt. Gaudent. c.13. *Eccleſiam libros Maccab. habere pro Canonicis* ſcribat, alio ſenſu id non intelligit, quàm prout *Cajetano* monente *Canonici laxiori* ſignificatione dicti, qui in *Eccleſia leguntur pro morum ædificatione*: quum diſertè Auguſtinus eos è *ſcripturis divinis* excludat, & à Canonicis, propriè ſcilicet dictis, diſtinguat. *Concil. Carthagin. III.* ad quod provocant Papiſtæ, omittere in Canone Maccabæorum libros in Græcis editionibus, ut & in collectione Canonum Creſconii Africani notavit *Chriſtoph. Juſtellus* ad Cod. Eccleſ. African. Adde & è Pontificiis *Occam.* part. III. Dial. tract.1. l.3. c.16. *Lyranum* in c. 1. Eſdr. *Carolum Sigonium* Comm. in Sever. Sulpit. &c.

De *auctoribus* horum librorum vix certi quid definiri poteſt, niſi quod duos diverſos eſſe conſtet, quod patere ait Tirinus primùm *ex materia*, quia poſterior liber eadem quæ prior proſequitur, ſed prorſus aliter, nec tamen meminit unquam alter alterius: ſecundò ex *Chronologia*, ſeu annorum ſupputatione, quæ in priore libro eſt *Alexandrina*, in poſteriore *Chaldaica*, differentes ferè ſemper integro ſeſquianno; tertiò, ex *ſtylo & phraſi*, quæ in priore libro *Hebræum* redolet, in poſteriore *Græcum*: Sicuti & *Origenes* in Pſ. 1. apud Euſeb. l.1. c.25. & *Hieronymus* Epiſt. CVI. dicunt vidiſſe ſe priorem Maccabæorum librum Hebræum, quem deperditum dolet *Scaliger* l. V. de emend. tempor. Sed imprimis diverſitas inſignis eſt utriusq; autoris in eo, *quòd primus* liber *graviter ſcriptus ſit*, poſterior ex *quinq; libris Jaſonis Cyrenei* ab autore incerto, *ſtylo prorſus affectato* in Epitomen redactus Vid. *2. Macc. II. 24.* adeò ut *B. Lutherus* non injuſte pronunciarit *quàm meritò liber primus* (ob Characterem dicendi) *S. Scripturis accenſeri potuerit, tam meritò ſecundum rejectum eſſe. Qui* verò *auctores iſti fuerunt, non liquet*, ait *Iſidorus*, l. VI. Orig. c.11. & l. de offic. c.11. *Hieronymus* Catal. Vir. Illuſtr. & l. 2. contr. Pelag. *Joſephum* autorem utriusque facit: ſed in eo calculum non meretur. *Rupertus, Mariana* & *Serarius* poſteriorem *Judæ Eſſeno* tribuunt, de quo 2. Macc. I. 10. Sed nullâ autoritate, etſi is valde à Joſepho celebretur l. XIII. 5.9.

Ad intelligentiam Maccabaicorum proderit obſervaſſe ſeriem Regum Syriæ & Ægypti, quorum plerique in illis & à Daniele commemorantur. Sunt autem hi ordine cum annis regiminis uti ſequuntur.

REGES SYRIAE.

ALEXANDER M. à cæſo Dario Monarcha 6. annis.

SELEUCUS NICANOR ante devictum Antigonum, ex quo Aſiæ imperium obtinuit, unde anni Seleucidarum ineunt regnavit ann.13. Poſt eundem devictum annis - - 30.

ANTIOCHUS SOTER Seleuci filius annis 19.

ANTIOCHUS Θεὸς Soteris filius, de quo Daniel c. XI. 5. regnavit annis - - 15.

SELEUCUS CALLINICUS, qui Berenicen novercam, cum infantulo interfecit; Sed neptem ſuam ultus eſt Ptolemæus Evergetes, ſpoliavit regnum Callinici Dan. XI. 7. Regnavit ann. 20.

SELEUCUS CERAUNIUS Callinici Fil. Dan. XI. 10. - - - - 3.

ANTIOCHUS MAGNUS Ceraunii frater cæſus primum à Philopatore Ptolemæo, poſt contra filium ejus Epiphanem Ptolemæum caſtra movit, ſed à Romanis Epiphanis pupilli tutelam ſuſcipientibus victus, quibus Aſiam ceſſit & filium Antiochum Epiphanem obſidem dedit; ab Elymæis poſteà cum omni exercitu ſuo deletus juxta vaticinium Dan. XI. 10. - 20. & lib. 3. Maccab. - - - - - 37.

SELEUCUS PHILOPATOR Antiochi M. filius natu major. Nullis præliis, ſolâ avaritiâ famoſus Dan. XI. 20. 2. Maccab. 3, 33. - 12.

ANTIOCHUS EPIPHANES Philopatoris frater regnum dolo invaſit (Vivis coloribus à Daniele c. XI. 21. c. 8, 9. 23. depictus) anno Regni Græcorum 137. (1. Maccab. I. 11.) qui

Anno 1. regni ſui exauctorato Oniâ ſummo & ſancto Pontifice impium Jaſonem fratrem ejus ſurrogavit 2. Maccab. IV. 7.

Anno 2. primam expeditionem ſuſcepit in Ægyptum 2. Macc. IV. 21. Dan. XI. 22. inde Hieroſolymam pacatus ingreditur 2. Macc. IV. 21.

Anno 5. ſubmoto Jaſone Menelaum in Pontificatu ſubſtituit 2. Macc. IV. 23. c. 3, 4.

Anno 6. bellum ſecundum in Ægyptum inſtituit 2. Macc. V. 1. 1. Macc. 1. 18.

Anno 7. à Romanis coactus Ægypto quam invaſerat, excedere, Hieroſolymam revertitur omnemque furorem in Judæos effundit Dan. XI. 29. 1. Macc. I. 21. 2. Maccab. V. 11. ſeqq. triduo ſolo occidit Hieroſolymis 80000. Judæorum, vendit 40000. & totidem in carceres abripit 2. Macc. V. 14. Mox per Apollonium plures alios de novo trucidat v. 24. alios item per Philippum cap. VI. 11. Idolum jovis abominabile in templum collocat v. 2. Tunc & Eleazarus martyrio afficitur v. 18. & ſeptem fratres Maccabæi c. VII.

Anno 9. inſurgit adverſus tyrannum Mathatias 1. Maccab. 2. Quo poſt aliquot menſes defuncto filius ejus Judas Maccabæus arma capeſſit c. III.

Anno 10. Apollonius à Judâ occiſus 1. Maccab. III. 11. & alter Antiochi belli Dux proſtratus verſ. 23.

Anno 11. (qui Græcorum erat 147.) Antiochus in Perſidem contendit 1. Maccab. III. 37. Judæi Gorgiam fundunt, & fugant c. IV.

Anno 12. Judæi ipſum quoque Lyſiam in fugam compellunt, templumque Hieroſol. emundant. v. 52.

Anni 13. initio in reditu è Perſide moritur Antiochus cap. VI. 16. Cum regnaſſet integris annis - - - - - - 12.

ANTIOCHUS EUPATOR, filius Antiochi Epiphanis novennis ſucceſſit: cum tutore Lyſiâ à Demetrio Seleuci Philopatoris filio occiſus anno Græcor. 151. regnavit annis 2.

DEMETRIUS SELEUCI filius regnavit usque ad annum Græc. 160. ab Alexandro Veles occiſus; per annos [1. Mac. 1, 7. c. X. 1. 50] . 10.

Ejus anno 2. Judas Macchabæus occiditur à

Bacchide

Bacchide & Alcimo ducibus Demetrii, 1. Macc. IX. 1.3.18. cui mox Ionathas ſurrogatur v. 30.

ALEXANDER VELES Antiochi Epiphanis filius (vulgò habitus) præfuit ab anno Græcor. 160. finiente usque 167. inchoantem (1. Macch. XI. c. XI. 17.) qui per Zabdiel Arabem, & Ptolemæum Philometorem Regem Ægypti, ſocerum ſuum (qui & ipſe tertio poſt die mortuus eſt) occiſus: regnavit (annis duobus poſtremis unà cum Demetrio Demetrii Seleuci filio 1. Macc. X. 67.) per annos - - - - 6.

DEMETRIUS Demetrii Seleuci filius Joſepho Nicanor dictus ab anno Græcor. 167. (1. Macc. XI. 19.) usque ad 172. quo captus eſt ab Arſace rege *Parthorum* (1. Macc. 14, 1. 3.) regnavit annis - - - - - 6.

ANTIOCHUS Alexandri Velis filius ope Tryphonis tutoris ad regnum evectus, tenuit illud ex parte per quadriennium, ſed vivente Demetrio Nicanore ab anno 168. usque ad 172. 1. Maccab. 11, 39. 54. ab eodem Tryphone occiſus. 1. Macc. 13, 32.

TRYPHON extra ordinem & ſtirpem Seleucidarum regnum Aſiæ per dolum & cædem Antiochi obtinuit: qui antea etiam fraudulenter Ionathan & filios ejus occiderat, 1. Macc. XIII. 12. 23. occiſus & ipſe à Sedete. Ioſeph. l. 13. Antiquit. c. 8. Præfuit per annos - - 3.

ANTIOCHUS SEDETES Euſebio, Ioſepho Soter filius emetrii Seleuci frater Demetrii Nicanoris, eo à Parthis capto 1. Macc. XIV. 2. oblatam fratris uxorem Cleopatram cum regno capeſſit occiſo Apamææ TRYPHONE invaſore. Vid. Ioſeph. l. c. Fœdus cum SIMONE Iudæ Maccabæi fratre iniit, & fregit (1. Macc. XV. 1. 27.) poſt interemtus à fratre ſuo Demetrio Nicanore, cum regnaſſet annis - - 7.

REGES ÆGYPTI.

ALEXANDRO M. ſucceſſit in regno Ægypti

PTOLEMÆUS LAGI ante gregarii militis filius, Soter dictus, de quo Dan. XI. 5. Multa Iudæorum millia abduxit in Ægyptum, regnavit annis - - - - - 40.

PTOLEMÆUS PHILADELPHUS filius annis - - - - 38.

PTOLEMÆUS EVERGETES ejus frater annis - - - - - - 26.

PTOLEMÆUS PHILOPATOR, de quo Dan. XI. 10. ſub nomine Regis Auſtri annis 17.

PTOLEMÆUS EPIPHANES ejus Filius duxit Cleopatram ANTIOCHI M. Filiam Dan. XI. 17. regnavit annis - - 23.

PTOLEMÆUS PHILOMETOR ejus filius annis - - - - 35.

PTOLEMÆVS EVERGETES II. qui & PHISCON poſt mortem fratris regnavit annis 29.

Duo illi fratres in magno ſchiſmate vixêre poſt mortem Patris Ptolemæi Epiphanis. Inſurgentibus enim Ægypti primatibus in Philometorem 2. Macc. IV. 21. eique ſubſtituentibus Phiſconem Antiochus Epiphanes Syriæ Rex ſpecie ferendæ opis ſuo ex ſorore nepoti Philometori, ſemel atque iterum expeditionem in Ægyptum ſuſcepit 2. Macc. IV. 21. 1. Macc. I. 17. quod v. factū revera eſt, cum regnum Ægypti ſuo regno adjungeret. Inhibentibus vero id Romanis in Judæos graſſatus eſt Antiochus 1. Macc. I. 21. Porrò cum Ptolemæus Philometor Alexandro genero ſuo regnum Aſiæ eripere tentavit ſubitò extinctus eſt. 1. Macc. XI. 18. Anno regni Græcorum 167.

Cæterum primus Maccabæorum hiſtoriam annorum ferè 40 continet, & ea, quæ à *Iuda & fratribus* ſub *Antiocho Epiphane*, *Eupatore*, *Demetrio Sotere*, *Alexandro Epiphane*, *Demetrio Nicanore*, *& Antiocho Sedete* Regibus geſta ſunt, deſcribit: ac diſtribui poteſt in duas partes. In *primâ* ea continentur, quæ geſta ſunt à *Iudâ Maccabæo*, usque ad c. IX. præmiſſis tamen iis, quæ Pater geſſit. Huc ergò ſpectant quæ contigere partim ſub *Antiocho Epiphane*, vel Illuſtri usq; ad c. 6, 17. partim quæ ſub aliis Regibus: & quidem tum ſub *Antiocho Eupatore* Epiphanis filio c. 6. tùm ſub *Demetrio* Seleuci filio c. 7. 8. 9. *Alterâ* parte exhibentur res geſtæ *fratrum Iudæ*, & quidem tùm *Ionathæ* c. IX. X. XI. XII. tùm *Simonis* c. 13. 14. 15. 16.

Atque hæc in anteceſſum de libris Maccabæorum, quos commentariis & notis illuſtrarunt *Rabanus*, *Thomas*, *Lyran. Carthuſian. Lorichius*, *Ioh. Erhard. Fullonius*, *Oſiander*, *Belgici Interpp.* Draudius in Biblioth. Claſſ. recenſet & *Simonem Anglum*, *Ioh. Hagen ab Indagine*, *Guilhelm. de Meletona &c. Serarius*, *Tirinus*, *Menochius*, *Druſius*. Quæ *ἀσύμφωνα* cum aliis Hiſtoricis in his libris occurrunt, *Albericus Gentilis* conatus eſt expedire peculiari tractatu eam in rem edito. Sed in progreſſu conſtabit nonnulla conciliationem nullam admittere, & neque omnes, neque potiores ἀντιλογίας attigit, nedum expediit Gentilis. Ipſi etiam Grotio, utut in talibus expeditisſimo in quibusdam aqua hæſit.

PARS I.

CONTINENS GESTA JUDÆ MACCABÆI.

CAPUT I.

Alexander M. moriturus regnum inter ſuos Principes dividit: ab horum uno genitus eſt Antiochus Epiphanes tyrannide illuſtris. Qui poſt ſpoliatam Ægyptum Hieroſolymam invadens templum diripuit, idololatriâ polluit, libros ſacros abolere conatus eſt, circumciſionem prohibuit, Iſraelitas ad idololatrica ſacra coegit, multis deficientibus, aliis autem mortem potius ſeligentibus.

V. 1. ET FACTUM EST) Initium ad formam Hebraicam, ut Jud. I. initio Baruchi & alibi.

QVI PRIMUS REGNAVIT IN GRÆCIA) Hoc poſterius ſequitur in Græco, & quidem poſt Darii mentionem: *& pro eo primus regnavit in Græcia.* Per Græciam intellige Syriam & Ægyptum, quæ מלכות יון eo tempore dicta Hebræis.

QVum præcedat *ἀντ᾽ αὐτοῦ* pro eo, *& dictum ſit Darium hunc nunquam in Græciâ regnaſſe, quis non animadvertit, Græciam hic pro Aſiâ ſumi debere?* ait Druſius. *Sic Syria cava vocatur in hiſtoriâ Ebraica Macedonia f. 32. col. 4.* Sic regnum Græcorum, *id eſt, Syro-Macedonum, qui non in Græciâ ſed in Aſia regnarunt. Sæpè iſto ſenſu uſurpatum nomen* יון *apud compoſitorem Hiſtoriæ gentis Iudæorum.*

EGRESSUS DE TERRA CITHIM] Diximus alibi primùm Cyprios dictos כתים, ubi eſt Κιτίου colonia Phœnicum: deinde per κατάχρησιν omnia loca trans mare peti poſita: in quibus eſt & Macedonia. Vide quæ dicta ad Num. 24, 24. & infrà 8, 9.

Egreſſus autem eſt *anno 2. regni ſui* dicente *Diodoro* lib. XVII. de terra Cethim, id eſt, *ex Occidentalibus inſulis, & regionibus maritimis, quales erant Græcia, Macedonia, Cyprus, Italia*, &c. ut Hieronym. etiam expoſuit. Cæterum Alexand. M. Philippi filium hic dici tantùm ex opinione vulgi putat *Fullonius*, quod Olympias à Philippo repudiata fuerit ob ſtupri ſuſpicionem, aut ob adulterium commiſſum quod & Philippus ultimo prope vitæ

Digitized by Google

pe vitæ tempore Alexandrum filium ſuum non eſſe prædicarit, teſte *Juſtino*, quodque Alexander ipſe ſtirpis ſuæ incertus ad Ammonis Cornigeri oraculum eâ potiſſimum de cauſâ adierit, ut certi aliquid diſceret, teſte Arriano, qui ejus Hiſtoriam ex Ephemeridibus ipſius domeſticis contexuit.

DARIUM REGEM PERSARUM ET MEDORUM) Ad Arbella. Hic in Græco καὶ ἐπάταξε repetitur, cum præceſſiſſet μετὰ τὸ πατάξαι. Nimirum ſolet id fieri, poſt interjectam parentheſin, quo meliùs appareat ſermonis cohærentia.

Verſ. 2.

CONSTITUIT PRÆLIA MULTA) In Græco: *Geſſit bella multa.* Non cum Perſis tantùm ſed & cum Græcis, & Indis.

Tria fuere illuſtriſſima, ad Granicum amnem Phrygiæ cum Darij Ducibus: ad Iſſum Ciliciæ, & decretorium illud ad Arbela juxta Tigrin.

ET OBTINUIT OMNIUM MUNITIONES] Juſtinus: *Nullam urbem obſedit, quam non expugnaverit.*

ET INTERFECIT REGES TERRÆ) Reges vocat more Hebræo præfectos magnarum nationum.

Verſ. 3. ET PERTRANSIIT USQUE AD FINES TERRÆ) Ad Oceanum Indicum.

ET ACCEPIT SPOLIA MULTITUDINIS GENTIUM) De ingente præda, quam ex Aſia habuit Alexander, vide Strabonem lib. xv.

ET SILUIT TERRA IN CONSPECTU EJUS) Locutio Hebræa: id eſt, paruit ei. שקט לפניו.

V. 4. ET EXALTATUM EST, ET ELEVATUM EST COR EJUS] Ita ut pro Deo haberi concupiſceret.

Anno ut dictum eſt, *ſecundo* regni ſui primum iniit prælium cum Ducibus Darii Regis Perſarum & Medorum: Anno *tertio* ſecundum prælium. Anno *ſexto* ſubjugatis interim Phœniciâ, Ægypto, & Judæa Darium tertio prælio penitus proſtravit, totiusque Aſiæ Imperator ſalutatus eſt. Hic eſt ille *Dan. 7, 6.* alatus pardus, ille *occidentis hircus* c. 8, 5. bicornem *Orientis arietem* proſternens, & conculcans, v. 7. Nec his contẽtus victoriis, imperio totius mundi inhians. Conf. de præliis ejus, & quomodo ad Gangem usque & Oceanum Indicum ſibi omnia ſubjecerit *Joſephus* l. XI. Antiqv. c. ult. *Juſtin.* l. XI. *Livius* l. XLV, Plinius l. X. c. 7. Notat tamen *Fullonius*, cum cujus ambitioni anguſtus erat orbis univerſus, vix ejus duodecimam partem habuiſſe. Americam ne norat quidem. In Africâ nil præter Ægyptum obtinuit. Æthiopas, Libyos, Numidas, cæteroſque Luſitanorum victoriis aut commerciis luſtratos Africæ populos non vidit. Aſiæ dimidium non ſubjugavit. In Europâ nihil poſſedit præter Macedoniam & devictas à Patre Græciæ provincias.

v. 7. ET VOCAVIT PUEROS SVOS NOBILES) παῖδας vocant Helleniſtæ omnes alicujus miniſtros, quales Alexandro complures erant valdè illuſtres.

Pueri Regii, inquit Livius l. xxv. *apud Macedonas vocabantur principum liberi ad miniſterium regis delecti.*

ET DIVISIT ILLIS REGNUM SVVM CVM ADHVC VIVERET) Id eſt, præcipuam rerum curam permiſit viris quatuor: de quibus diximus ad Dan. 8, 22.

Joſephus filius Gorionis l. III. *partitus* inquit, *eſt terram in quatuor principes magnos de familiâ ſuâ.* Contrarium docent exotici ſcriptores, per Perdiccam nempe vel alios poſt mortem Alexandri M. regnum diviſum eſſe, *Juſtinus* l. XII. *Diodorus* l. 11x. *Curtius* in morte Alexandri, ut & Oroſius l. III. c. 23. Sic & *Joſephus* l. XI. 8. *Poſt obitum Alexandri imperium ejus inter ſucceſſores eſt diviſum.* Quis hæc conciliabit? Curtius refert quidem, *crediſſe quoſdam teſtamento Alexandri diſtributas eſſe provincias:* addit verò: *ſed famam ejus rei (quanquam ab auctoribus tradita eſt) vanam fuiſſe comperimus.* Et ſatis liquet ex oratione Perdiccę poſt obitum Alexandri habitâ nihil de ſucceſſore uno vel pluribus ab Alexandro ſtatutum fuiſſe. *Capite opus eſt*, inquit apud Curtium Perdiccas libr. X. Hoc uno, an pluribus, in veſtra poteſtate eſt. Addit; *Sextus menſis eſt, ex quo Roxane prægnans eſt. Optamus ut marem enitatur, cujus regnum Diis approbantibus futurum quando adoleverit, interim à quibus regi velitis deſtinate.* Cæterum in hac diviſione *Ptolemæo* Ægyptus ceſſit; *Seleuco* Aſia major, ſeu Syria, & Babylonia: *Antigono* minor Aſia: *Arideo* & *Antipatro*, utpote tutoribus Alexandri junioris Alex. ex Roxane filii Macedonia cum bonâ parte reliquæ Græciæ. Quia poſt mortem Alex. M. demum hæc diſtributio contigit: ut falſitatis hic rea ſit hæc libri Maccabæor. narratio quaſi ante *Alexandri* mortem facta ſit.

V. 8. ANNIS DVODECIM) Et quod excurrit.

Annis *ſex Monarcha* fuit, *duodecim* regno ſuo præfuit, ætatis 32. cum 8. menſibus diem obiit. In lectum decidiſſe v. 6. dicitur ſeu veneno, ſeu crapula Babylone proſtratus, quorum hoc volunt *Curtius*, *Juſtinus*, & alii, illud *Athenæus*, de quo hic prolixe Fullonius.

V. 10. ET IMPOSVERVNT OMNES SIBI DIADEMATA POST MORTEM EJVS) Signum regiæ poteſtatis. Narrat hoc Diodorus Siculus libro xx.

Non ſtatim poſt mortem Alexandri: Omnes enim eo honore abſtinuiſſe, quamdiu filii Regis ſui ſupererant Juſtinus l. xv. teſtatur.

ET MULTIPLICATA SUNT MALA IN TERRA.

Mutuis enim bellis colliſerunt inter ſe Alexandri ſucceſſores, unde magnis cladibus affecti ſunt populi.

V. 11. RADIX PECCATRIX) ῥίζα ἁμαρτωλὸς, id eſt, multas de ſe edens actiones peſſimas, ut radix ramos.

Druſius, *vocatur*, inquit, radix peccati, *quia primus Judæos coegit peccare, h. e. Deos gentium colere:* Sed rectius ad peccata Antiochi ipſius refertur, quæ ex hâc infelici radice propullularunt. Conf. *Ebr. XII. 15. 1. Tim. VI 10.*

ANTIOCHVS ILLVSTRIS) Ἐπιφανὴς Græcis: Inimicis ἐπιμανής.

Scilicet *illuſtris* ſeu *nobilis* à rerum geſtarum gloriâ dictus à ſuis gentilibus, ſed quia bellicam gloriam fœde obſcuravit inſanus in Deum Deiq; cultores furor, ſordidæq; helluationes & ſcortationes, ἐπιμανὴς id eſt, *inſanus* paſſim audiebat. Vid. *Joſeph. Gorion.* l. III. c. 6. *Polybius* l. II. v. 10.

FILIVS ANTIOCHI REGIS) Magni Antiochi.

QVI FVERAT ROMÆ OBSES) Nempe Antiochus Illuſtris. Meminit Juſtinus XXXIV.

Obſes fuerat pro patre ſuo à Scipione in Aſiâ devicto: ſed morte fratris ſui Seleuci Philopatoris comperta, Roma profugit in Syriam, regnumq; ut *Dan. c. XI. 21.* prædixerat, invaſit, excluſo Demetrio fratris Seleuci filio, cui regnum jure debebatur.

REGNAVIT IN ANNO TRICESIMO SEPTIMO REGNI GRÆCORVM) In Syriâ ſcilicet: id eſt, à Seleuci initio. Sic & infrà 21. & 57. Antiocho huic coævus fuit Perſeus rex Macedonum, cujus victi hiſtoriam cùm narraſſet Livius libro XLV, ait *Macedonum regnum à ſummo culmine fortunæ* (id eſt, à rebus Alexandri M.) *ad ultimum finem quinquaginta annos ſteteſſe.*

V. 12. EXIERVNT EX FILIIS ISRAEL VIRI INIQVI) Menelaus & Tobiæ filii. Joſeph. Ant XII. 6.

EAMVS ET DISPONAMVS TESTAMENTVM CVM GENTIBVS) Fœdus faciamus cum Antiocho, &, quo id ſit firmius, ſacra ejus ſuſcipiamus. Sic & olim multi fecerant, modo in Chaldæorum, modò in Ægyptiorum gratiam.

QVIA EX QVO RECESSIMVS AB EIS INVENERVNT NOS MVLTA MALA) Falſam allegant malorum ſuorum cauſam, ut illi apud Jer 44. 18. ita animo exciderant ingentia illa beneficia Dei, qui ipſos ab idolis ad ſe converſos in patriam reſtituerat.

V. 13. ET DEDIT ILLIS POTESTATEM, VT FACERENT JVSTITIAM GENTIVM] Ut ſequerentur ritus gentium: id enim eſt quod δικαιώματα ſignificant. Poteſtatem dedit, id eſt, promiſit ſe eos qui id facerent indemnes præſtiturum.

Verſ. 15.

Digitized by Google

Verſ. 15.

ET ÆDIFICAVERUNT GYMNASIUM IN HIEROSOLYMIS) Locum in quo homines nudi luctabantur: quod contra mores erat Hebræorum. Et certè, ſi Accio credimus,

Flagitii principium eſt, nudare inter cives corpora.

Vide 11. Macc. IV. 12.

Iuvenes ibi exercitia habuiſſe, quæ *diſco*, *arcu*, *ſaltu*, *curſu*, *luctâ* peraguntur *Johan*, *Marian.* ait: Conf. *2. Macc. 4, 14.* Sed non illa ſola: neque tantum, quæ in *profanis* & *ſuperſtitioſis literis* inſtituta, ut *Thomas*, *Lyran.* & *Genbrardus* volunt, ſed etiam in impuris omne genus libidinibus exercitia ibi frequentata eſſe alii cenſent, ſiquidem *l. 2. c. 4. v. 12.* *Gymnaſio* huic *ephebia*, ſeu *lupanaria*, & quidem maſcula conjungantur, qualia luſtra etiam olim *Hieroſolymis* ab impiis Regibus inſtituta *1. Reg. 15. 12. 2.* Reg. 23. 7. & poſteà ab Herode reſtaurata, teſte *Joſepho* l. XIV. Ant. c. 9. l. XV. c. 11. Sed hæc ſententia nititur imprimis *vulgatâ verſione 2. Macc. 4, 12.* Vid. quæ illic annotata.

Verſ. 16.

ET FECERUNT SIBI PRÆPUTIA) Id eſt, ἐπεσπάσθησαν, quod eſt verbum ei rei proprium, apud Paulum 1. Cor. VII. 18. & Epiphanium de ponderibus & menſuris. Attrahebatur enim pellis ad tegendam glandem eâ ratione quam deſcribit Celſus VII. 25. Id Joſephus vocat, τὴν αἰδοίων περιτομὴν ἐπικαλύπτειν.

ET RECESSERUNT A TESTAMENTO SANCTO) A fœdere. Hebræi circumciſionem eximiè vocant ברית.

ET VENUMDATI SUNT UT FACERENT MALUM) Mancipârunt ſe peccatis. Locutio eadem 1. Reg. XXI. 25. Rom. 7, 15. Simile Judith. 7, 14.

Verſ. 17.

ET PARATUM EST REGNUM IN CONSPECTU ANTIOCHI) נכון, quod ἡτοιμάσθη ſolet verti, ſed ſignificat *confirmatum eſt.* Poſtquam bene ſe ſtabilitum in regno Syriæ vidit Antiochus: τὴς βασιλείας αὐτῷ χωρέσης κατὰ τρόπον, ait Joſephus.

Ἕτοιμον *in lingua Helleniſtarum firmum*, *ſtabile*, ait Druſ. ut *Pſ. 93. 2.* Græci potius dicerent ἡδράσθη.

ET COEPIT REGNARE IN TERRA ÆGYPTI) In Græco: καὶ ὑπέλαβε βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου. *Cogitavit de adipiſcendo regno Ægypti.* ὑπολαμβάνειν eſt cogitare: Ut Jerem. XXXVII. 8. & propius ad uſum qui in hoc loco, Sap. XVII. 2. πόθῳ αὐτῆς (Αἰγύπτου) λαβών, ait Joſephus.

Verſ. 18.

IN MULTITUDINE GRAVI, IN CURRIBUS, ET ELEPHANTIS, ET EQUITIBUS, ET COPIOSA NAVIUM MULTITUDINE) μετὰ πολλῆς δυνάμεως, Ioſephus, exercitu magno Dan. 11, 25. ubi dicta vide.

V. 19. ET CONSTITUIT BELLUM) Eadem locutio quæ ſuprà 2.

ADVERSUS PTOLEMÆUM REGEM ÆGYPTI] Philometora, ut hic Joſephus & Hieronymus ad Danielem.

Nimirum pulſo *Heliodoro* invaſore, & *Demetrio* quoque nepote ſuo fraudibus ſublato, ut hic *Tirinus* habet, regnum jam pacificè poſſidebat Antiochus. Sed non contentus regno uno paterno, tentavit etiam partim dolo, partim vi potiri ſceptro Ægyptio, ut prædictum erat *Dan. 11, 22. ſeqq.* Eripuerat jam Patrueli ſuo abſenti, Romæ obſidi regnum Syriæ: jam etiam alteri è ſorore Cleopatrâ conſanguineo ſuo, eidemque pupillo regnum eripere molitur. Et hæc eſt *ſecunda* Antiochi hujus in Ægyptum expeditio *2. Maccab. V. 1.* de *priori* habes 2. *Macc. 4, 21.* quæ videtur *anno ſecundo* regni ejus ſuſcepta: poſterior verò *anno ſexto*, nempe 142. anno regni Græcorum, ut hic inſinuatur: Nam *ſequenti anno* regreſſus ASCENDIT HIEROSOLYMAM, ubi ut v. 23. habetur ingreſſus SANCTIFICATIONEM, id eſt *ſanctuarium*, ſive templum, totius orbis locum ſanctiſſimum, extulit inde ALTARE Thymiamatis *aureum*, & MENSAM auream, in quâ panes Deo ſacrati apponi ſolebant, ET LIBATORIA, id eſt, *crateres* ad vinum Deo libandum, unde COMMOTA, conturbata, mœrore repleta eſt tota terra Judæa *v. 29.* *Druſius* primam expeditionem anno regni ſexto, alteram anno octavo factam dicit, qui fuit Græcorum 145. Sed *Tirini* computus rectius habet. Conf. *v. 21.* Gemina illa expeditio prædicta *Dan. 11, 25. 29.* Vid. *Hieronym.* in iſtum locum.

V. Eod. VERITUS EST PTOLEMÆUS A FACIE EJUS, ET FUGIT) *Et non ſtabunt*, ait Daniel.

Verſ. 20.

ET COMPREHENDIT CIVITATES MUNITAS IN TERRA ÆGYPTI] Joſephus: κατελαμβάνει τὴν Αἴγυπτον.

Verſ. 21.

IN CENTESIMO ET QUADRAGESIMO ET TERTIO ANNO) Poſtquam Seleucus regnavit. Ita Joſephus.

Verſ. 22.

ET ASCENDIT HIEROSOLYMAM IN MULTITUDINE GRAVI) Dan. 8, 12. Joſephus: μετὰ πολλῆς δυνάμεως.

Verſ. 23.

INTRAVIT IN SANCTIFICATIONEM) εἰς τὸ ἁγίασμα, in ſanctuarium. Sic & Dan. XI. 31.

ET ACCEPIT ALTARE AUREUM) βωμοὺς χρυσοῦς. Sic & Joſephus.

ET CANDELABRUM LUMINIS) λυχνίας χρυσᾶς, Joſephus plurali numero, quia multi erant ſcapi.

ET UNIVERSA VASA EJUS) Forcipes, patellas. Exod. 25.

ET MENSAM PROPOSITIONIS) Τράπεζαν ait Joſephus.

ET LIBATORIA) Quibus vinum libabatur, Exod. 25, 29. 37, 16. Num. IV, 7. 1. Par. XXVIII. 17.

ET PHIALAS) Ad vinum, ſimilam, oleum.

ET MORTARIOLA AUREA) θυΐσκας in Græco: Ea ſunt thuribula, Joſepho θυμιατήρια. Ita enim legendum quomodo 2. Paralip. 26, 19. Ezech. 8, 11. Malè nunc in Joſephi libris θυσιαστήρια. Præceſſit enim altaris holocauſtorum mentio, neque præter id aliud erat altare, niſi ſuffituum.

ET VELUM) μηδὲ τῶν καταπετασμάτων ἀποσχόμενος, ἅπερ ἦν ἐκ βύσσου καὶ κόκκου πεποιημένα. Joſephus.

ET CORONAS) Regum dona. Vide Joſephum 12, 2.

ET ORNAMENTUM AUREUM QUOD IN FACIE TEMPLI ERAT) *Omnem ornatum aureum, qui pro Templo conſpiciebatur*, Coronas & ſcutula appenſa Templi foribus, ut diſcimus infrà IV. 57.

ET COMMINUIT OMNIA) καὶ ἐλέπισε πάντα, *decorticavit omnia*, nempe quæ non aurea, ſed inaurata erant.

Druſius, *deſquamavit omnia*, *ſive nudavit omnia ſquamis.* Squama auri, ut ſquama æris Lex. Vet. λεπὶς χαλκοῦ.

Verſ. 24.

ET VASA CONCUPISCIBILIA) τὰ σκεύη τὰ ἐπιθυμητά: opera ex gemmis facta, aut gemmata, כלי חמד. Dan. XI. 8.

ET ACCEPIT THESAUROS OCCULTOS QVOS INVENIT] κειμένας ἐκ τῆς θησαυρὰς οὓς ἀποκρύφους. Joſephus.

Verſ. 25.

ET FECIT CÆDEM HOMINUM) Id eſt, *cùm feciſſet.* τοὺς μὲν ἀνῄρει. Joſephus.

ET LOCUTUS EST IN SUPERBIA MAGNA) Dan. VII. 8.

Verſ. 27.

ET INGEMUERUNT PRINCIPES) ἄρχοντες. Sic eximie ſolent dici magni Synedrii ſenatores.

ET SENIORES) Decuriones urbis.

VIRGINES ET JUVENES INFIRMATI SUNT) ἠσθένησαν. In morbos inciderunt præ mœrore. Vid. 11, 1.

ET SPECIOSITAS MULIERUM IMMUTATA EST) Simile loquendi genus Sirach. 13, 31.

Verſ. 28.

OMNIS MARITUS SUMSIT LAMENTUM) Id eſt novus maritus, νυμφίος. Eas perſonas nominat quas minimè decebat luctus.

ET QVÆ SEDEBANT IN THORO MARITALI) ἐν παστῷ, id eſt, in thalamo. Pſ. XIX. 6. Joel. II. 16.

Verſ. 29.

ET COMMOTA EST TERRA SUPER HABITANTES IN EA) Id eſt, hominibus præ horrore viſa eſt commoveri terra. Tale illud:

Et geminum ſolem, & duplices conſurgere Thebas.

ET

Digitized by Google

ET UNIVERSA DOMUS JACOB INDUIT CONFUSIONEM) Locutio Hebræa: ut Job. VIII. 10. Pſalm. cxxxII. 18. Sic ex contrario dicuntur felices gloria indui.

Verſ. 30.

ET POST DUOS ANNOS DIERUM) περιπλομένους ἐνιαυτοὺς, ut Homerus loquitur.

Poſt duos plenos annos, ita ut dies aliquot ſuperfluerent, ut hîc *Tirinus*.

MISIT REX PRINCIPEM TRIBUTORUM) Apollonium. 2. Macc. 24.

Reliquerat Hieroſolymis Philippum quendam genere Phrygem, qui Judæos vexaret. Poſt miſit Apollonium.

Verſ. 31.

ET LOCUTUS EST AD EOS VERBA PACIFICA IN DOLO) Pacis ſervantem ſe ſimulabat, ut ait ſecundi Maccabaici ſcriptor dicto jam loco.

Verſ. 33.

ET ACCEPIT SPOLIA CIVITATIS) διαρπάσας πᾶσαν τὴν πόλιν: Joſephus.

ET SUCCENDIT EAM IGNI) Partem ejus. ἐνέπρησε δὲ αὐτῆς τὰ κάλλιστα: Joſephus.

ET DESTRUXIT DOMOS EJUS ET MUROS EJUS IN CIRCUITU) καταβαλὼν τὰ τείχη, Joſephus: qui omnia per Heliodorum geſta Antiocho tribuit, ut auctori.

Verſ. 34.

ET CAPTIVAS DUXERUNT MULIERES ET NATOS) τοὺς δὲ αἰχμαλώτους γυναιξὶν ἅμα καὶ τέκνοις ἔλαβε. Joſephus.

Verſ. 35.

ET ÆDIFICAVERUNT CIVITATEM DAVID MURO MAGNO ET FIRMO, ET TURRIBUS FIRMIS, ET FACTA EST ILLIS IN ARCEM] Locus quidem hic opere factus erat imminens Templo, ſed ſitus erat in parte urbis inferiore, ut Joſephus nos docet, non hoc tantum loco, ſed & apertius belli Judaici I, 1. Erat ergo hic locus in Septentrionali parte, ex qua ſola Templo noceri poterat. Vide Joſephum eundem xiv. 8.

Ita quidem *Serarius* cum *Vilalpando*, & *Adrichomio* arcem hanc Syrorum in *parte inferiori* locant, pro ſe citantes Joſephum. Sed obſervat *Fullonius* Joſephum à ſeipſo diſſentire, quia l. xII. 14. indicat in monte Sion, & hic Civitatem David nominari, quâ voce proprie mons Sion notetur 2. Sam. 5, 7. 1. Reg. IIx. I. 1. Par. xI. 5. arcesq; in editiſſimo loco ſtrui ſoleri, cui alius nullus immineat, qualem jam olim Jebuſæi Solymis elegerant, inde per Davidem depulſi 2. Sam. V.

Verſ. 36.

ET POSUERUNT ILLIC GENTEM PECCATRICEM) φρουρὰν Μακεδονικὴν, quibus ſe addidere τῶν ἐθνῶν οἱ ἀσεβεῖς καὶ πονηροί, ut narrat Joſephus.

Verſ. 37.

ET FACTI SUNT IN LAQVEUM MAGNUM) εἰς μεγάλην παγίδα: id eſt, cauſa peccandi multis. Sic παγὶς ſumitur 1. Tim. 3, 7. vI. 9. 2. Tim. 2, 26.

Laqueus periculi potius hic intelligendus, quod præſidiarii civibus omnibus, ſed imprimis templum adeuntibus crearunt, eos quaſi laqueo irretientes, ipſisque inſidiantes, ut caperent.

Verſ. 38.

ET FACTUM EST HOC AD INSIDIAS SANCTIFICATIONI) Inſidiæ inde ſiebant Templum frequentantibus. Vide ſuprà 33.

ET IN DIABOLUM MALUM IN ISRAEL) εἰς διάβολον πονηρὸν τῷ Ἰσραήλ. ſingularis pro plurali: multi enim in arce erant delatores: niſi fortè ſcriptum ſuit, εἰς διαβολὰς πονηράς.

Menochius, in *hoſtem* perpetuò intentum & excubantem ad nocendum.

V. 39. ET EFFUDERUNT SANGUINEM INNOCENTEM PER CIRCUITUM SANCTIFICATIONIS) Quà ad Templum ibatur.

ET CONTAMINAVERUNT SANCTIFICATIONEM] Polluit Antiochus Templum ſuibus mactatis, ut narrat Joſephus. Altera & major pollutio infrà ſequetur.

Hæc acciderunt anno regni ſui octavo, & 145. *regni Græcorum*, vel *Seleucidarum*, qui ab Ægyptiis *Alexandrei* anni dicuntur. & à nonnullis *Judaici*, quia fere utuntur hâc æra Judæi in Judæa degentes, vocantur. Quam æram inchoavit *Seleucus* non ab initio regni ſui aut morte Alexandri M. ſed *12. annis & 8. menſibus poſt Alexandri mortem à menſe primo Niſan, forte quia illo anno, & menſe Seleucus devicto Antigoni amuli ſui filio Demetrio, ex Ægypto, quò profugerat, Babylonem reverſus, imperium totius Aſiæ ſibi vendicavit.*

Verſ. 40.

ET FUGERUNT HABITATORES IN JERUSALEM PROPTER EOS] Vide 2. Macc. V. 27.

NATI EJUS RELIQVERUNT EAM.

Id eſt cives ejus, ſive capti ab hoſtibus ſive in voluntarium exilium profecti.

Verſ. 41.

SABBATA EJUS IN OPPROBRIUM) Mutavit enim tempora, id eſt, temporum jura Antiochus, Dan 7, 25. 2. Macc. VI. 6.

Verſ. 42.

SECUNDUM GLORIAM EJUS MULTIPLICATA EST IGNOMINIA EJUS) Hebraiſmus, id eſt, quanta ejus gloria ante fuerat, tanta poſtea vilitas ejus.

Vide ſimilem Phraſin *Ap. XIIX.* 7.

Verſ. 43.

ET RELINQVERET UNUSQVISQVE LEGEM SUAM) Paribus legibus ritibusque viverent, tanquam omnes Macedones eſſent.

Voluit legem eſſe generalem, ut Judæi facilius inducerentur ad gentiliſmum.

Verſ. 44.

ET CONSENSERUNT OMNES GENTES) Cæteræ extra Judæos: etiam Samaritani 2. Macc. VI. 2. Joſephus 12, 7.

Verſ. 45.

ET MULTI EX ISRAEL CONSENSERUNT SERVITUTI EJUS) *Ritibus ejus*: τῇ λατρείᾳ αὐτοῦ. בעבודתו. Tacitus: *Rex Antiochus demere ſuperſtitionem, & mores Græcorum dare adnixus*.

ET SACRIFICAVERUNT IDOLIS) πολλοὶ Ἰουδαίων οἱ μὲν ἑκοντί, οἱ δὲ καὶ δι' εὐλάβειαν τῆς ἐπηγγελμένης τιμωρίας, κατηκολούθουν οἷς ὁ βασιλεὺς διετέτακτο. Joſephus.

ET COINQVINAVERVNT SABBATVM.

Non obſervantes illud prophanarunt.

Verſ. 46.

ET MISIT REX LIBROS) Epiſtolas.

Verſ. 47. ET PROHIBERENT HOLOCAUSTA) Ceſſavit hoc edicto juge ſacrificium per annos tres, ut ait Joſephus 12, 11. Vide Dan. 11, 31.

V. 49. ET JUSSIT COINQVINARI SANCTA) Templum.

Sabbati & *feſtorum* aliorum violationem intelliges Tirinus. Sed de illis jam verſu præced. actum.

ET SANCTUM POPULUM ISRAEL) In Græco: *& ſanctos*: id eſt, Sacerdotes & Levitas. Num. vIII. 14. & ſequentibus.

Verſ. 50.

ET JUSSIT ÆDIFICARI ARAS ET TEMPLA) Lucos, τεμένη, ut hic eſt in Græco. Sic & Joſephus: οἰκοδομήσαντας δὲ ἐν ἑκάστῃ πόλει καὶ κώμῃ τεμένη αὐτῶν καὶ βωμούς. Utrumque lege vetitum & lucos facere & aras ſacrorum cauſa alibi quam in templo. Deuteron. xv . 21. Joſue xxII. 16.

ET IMMOLARI CARNES SUILLAS) θύειν ἐπ' αὐτοῖς σῦς καθ' ἡμέραν. Joſephus.

ET PECORA COMMUNIA) Id eſt, quibus aliæ gentes veſcuntur, non autem Judæi. Sic κοινὸς ſumitur & infrà 65. & Act x. 14. 28 XI. 8. Rom. xIV. 14.

Verſ. 51.

ET RELINQVERET FILIOS SUOS INCIRCUMCISOS) ἐκέλευσε δὲ καὶ μὴ περιτέμνειν αὐτοὺς τὰ τέκνα. Joſephus.

ET COINQVINARI ANIMAS EORUM IN OMNIBUS IMMUNDIS, ET ABOMINATIONIBUS) Puta puerperas recentes, & in profluvio feminas admittere ad Templum: cadavera tangere, neque expurgari.

ET MUTARENT OMNES JUSTIFICATIONES DEI) Id eſt, ritus, ut ſupra 14.

Verſ. 52.

ET QUICUNQUE NON FECISSENT SECUNDUM VERBUM REGIS ANTIOCHI MORERENTUR] 2. Macc. VI. 9. τοὺς δὲ μὴ προαιρουμένους μεταβαίνειν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ κατασφάζειν. Joſephus: κολάσεις ἀπειλήσας.

Verſ. 53.

Digitized by Google

Verſ. 53.

ET PRÆPOSUIT PRINCIPES POPULO, QVI HÆC FIERI COGERENT) In Græco eſt ἐπισκόπους, nec aliter eos Joſephus appellat; ἐπιστάτας dixit ſcriptor 2. Maccabaici 5, 22. Vox ἐπίσκοπος & ἐπιστάτης reſpondent Hebræis פקיד & פקד & מפקד, ut videre eſt Num. IV. 16. XXXI. 14. Jud. IX. 28. 1. Reg. XI. 16. 19. 2. Paralipp. 34, 12. 17. Nehem. XI. 9. 14. Illæ autem voces Hebrææ quemlibet negotio alterius, præſertim publico, præpoſitum ſignificant. Etiam נגש, id eſt, ἐργοδιώκτης, φορολόγος, πράκτωρ, dicitur ἐπίσκοπος, Eſ. 60, 17. & ἐπιστάτης, Exod. V. 14.

V. 54. ET JUSSERUNT CIVITATIBUS JUDA SACRIFICARE) Diis Græcis: Joſephus, τοὺς ὑπ' αὐτοῦ νομιζομένους θεοὺς.

V. 55. ET CONGREGATI SUNT MULTI DE POPULO AD EOS QVI DERELIQVERANT LEGEM DOMINI) Diſtinguenda hæc aliter: *& congregati ſunt multi de populo ad eos* (Græcos) *qui* (nempe Iſraelitarum) *dereliquerant legem Domini.* Ita enim Græca habent, & id exigunt quæ poſita ſuprà 16. & 36.

Verſ. 56.

ET EFFUGAVERUNT POPULUM ISRAEL IN ABDITIS ET IN ABSCONDITIS FUGITIVORUM LOCIS) Et redegerunt Iſraelem in ſpecus ubicunque ipſis locus eſſet latendi. Vide 2. Macc. VI. 11. & Heb XI. 38. κρύφος eſſe ſpecus apparet infrà 2, 31. 36. 41.

Verſ. 57.

ÆDIFICAVIT REX ANTIOCHUS) *Ædificarunt:* homines Antiochi ſcilicet.

ABOMINANDUM IDOLUM DESOLATIONIS) βδέλυγμα ἐρημώσεως, ex Dan. XI. 31. ubi Theodotio, βδέλυγμα ἠφανισμένον. Notum eſt βδέλυγμα Helleniſtis eſſe idolum. Eſ. XX. 8. 20. אליל, quod verti ſolet εἴδωλον, vertitur βδέλυγμα. Sic & אלהים de diis gentium poſitum vertitur 1. Reg. XI. 5. 33. Et גלול plerumque εἴδωλον, ut 1. Reg. XXI. 26. Ez. 32, 3. βδέλυγμα. Et quod dicto loco Danielis eſt שקץ. plurimis in locis ex origine ſua βδέλυγμα vertitur: at 1. Reg. XI. 5. 7. εἴδωλον. At βδέλυγμα ἐρημώσεως, ſive ἠφανισμένον eſt tale, propter quod non templum tantùm ſed & urbs ipſa à piis omnibus fugienda eſſet. Vide quæ diximus ad Matth. XXIV. 15.

Idolum Jovis Olympii, inquit Menochius, quod deſolationis dici vult, vel quod *deſolatur & profanatur per id templum*, vel quod *abominatio deſolationis* idem ſit, quod *abominabilis deſolatio*, vel *abominatio deſolatoria.* Rectè autem confert Grotius Dan. XI. 31. quod vaticinium hîc impletum eſt: non vero ut *Cajetan.* ad Matth. XXIV. putat, *Dan. IX. 27.* ibi enim de alia abominatione deſolationis, non *idoli*, ſed *ſupplicii* ſermo eſt. Quæ vero perperam à Fullonio ad h. l. confunduntur cum Vaticinio *Dan. XI. 38. 39.* ineptè fingente, uno loco Danielem c. XI. 38. tres abominationis deſolationes prædixiſſe, 1. ſub *Antiocho.* 2. ſub *Tit.* 3. ſub *Antichriſto.*

V. 58. ET ANTE JANUAS DOMORUM) Januæ enim ſacræ Græcis: & in Orphicis hymnis eſt Deus προθυραῖος, qualis Janus Romanis.

V. 59. ET LIBROS LEGIS COMBUSSERUNT IGNI, SCINDENTES EOS) Joſephus: ἠφανίζετο δὲ εἴ που βίβλος εὑρεθείη ἱερὰ καὶ νόμος, καὶ παρ' οἷς εὑρεθείη καὶ οὗτοι ὡς κακοὶ κακῶς ἀπώλλυντο.

Similia à Papiſtis facta multis exemplis probat B. Wilhelm. Nigrin. in Papiſt. ſcript. contemt. p. 38. ſeqq. & p. 91. Antioch. figura eſt Anti-Chriſti Romani.

V. 60. ET APUD QVEMCUNQVE INVENIEBANTUR LIBRI TESTAMENTI) *Fœderis.* Idem hoc quod libri legis.

ET QVICUNQVE OBSERVABAT LEGEM DOMINI, SECUNDUM EDICTUM REGIS TRUCIDABANT EUM) Legit κατὰ τὸ σύγκριμα τοῦ βασιλέως. In noſtris Græcis malè excidit κατά. Significat hic σύγκριμα edictum non quodvis, ſed de procerum conſiliis factum, ut apparet Dan. IV. 14. 21.

V. 61. IN VIRTUTE SUA FACIEBANT HÆC POPULO ISRAEL) In Græcis noſtris illud ἐν ἰσχύι αὐτῶν cum priori ſenſu cohæret. Occidebant eos omni vi.

IN OMNI MENSE ET MENSE) Singulis menſibus ad præpoſitos referebatur index occiſorum.

Alii rectius de illis explicant, qui Neomenias primo die cujusque menſis juxta legem celebrare deprehenſi ſunt, quia ut poſtea dicetur, ſingulis menſibus die 25. ſacrificandum Iovi erat, loco celebrationis Neomeniæ in honorem Dei ſancitæ.

V. 62. SACRIFICABANT SUPER ARAM QVÆ ERAT CONTRA ALTARE) *Super altare.* Nam altari veteri novum altare ſuperſtrui fecerat Antiochus: ἐποικοδομήσας δὲ καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ βωμὸν ὁ βασιλεύς, ait Joſephus.

Quia altare holocauſtorum, in quo ſtatua Iovis locata eſt, amplum erat, ideò in eo præter ipſum ſimulachrum Iovis conſtitutum eſt etiam aliud parvum altare, in quo idolo ſacrificabatur. In Græco enim eſt ἐπὶ βωμὸν ὃς ἦν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ita *Menochius.*

Verſ. 63.

ET MULIERES QVÆ CIRCUMCIDEBANT FILIOS SUOS) Licebat enim per legem Moſis circumcidere etiam feminis Exod. IV. 25.

V. 64. ET SUSPENDEBANT PUEROS A CERVICIBUS) τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν οὓς περιέτεμνον κατὰ τὴν τοῦ βασιλέως προαίρεσιν ἀπῆγχον ἐκ τῶν τραχήλων αὐτοὺς τῶν ἀνεσταυρωμένων, ait Joſephus: & ſcriptor 2. Maccabaici: Δύο γὰρ γυναῖκες ἀνήχθησαν περιτετμηκυῖαι τὰ τέκνα αὐτῶν, τούτων δὲ ἐκ τῶν μαστῶν κρεμάσαντες τὰ βρέφη καὶ δημοσίᾳ περιαγαγόντες αὐτὰς τὴν πόλιν κατὰ τοῦ τείχους ἐκρήμνισαν.

V. 65. ET MULTI DE POPULO ISRAEL DEFINIERUNT APUD SE UT NON MANDUCARENT IMMUNDA, ET ELEGERUNT MAGIS MORI QVAM CIBIS COINQVINARI IMMUNDIS: ET NOLUERUNT INFRINGERE LEGEM DEI SANCTAM, ET TRUCIDATI SUNT) Joſephus: οἱ δὲ δοκιμώτατοι καὶ τὰς ψυχὰς εὐγενεῖς οὐκ ἐφρόντιζον αὐτοῦ, τῶν δὲ πατρίων ἐθῶν κρείττονα λόγον εἶχον, ἢ τῆς τιμωρίας ἣν ὁ μὴ πειθομένοις ἠπείλησεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πᾶσαν ἡμέραν αἰκιζόμενοι, καὶ πικρὰς βασάνους ὑποφέροντες ἀπέθνησκον. Exempla vide 2. Macc. 6. 7. 8. & in libro περὶ τῆς Μακκαβαίων, qui Joſepho aſſcribi ſolet. Confer vaticinium. Dan. XI. 33.

V. 67. ET FACTA EST IRA MAGNA SUPER POPULUM VALDE) Id eſt, malum magnum. Sic enim loqvuntur Helleniſtæ ut Eſ. 37, 3. Sir. 25, 28. 1. Theſſ. I. 10.

CAPUT II.

Matathias miſerrimum Eccleſiæ ſtatum deplorat, conſtanter cum ſuis renuit Antiochi mandatis obſequi, quin potius zelo accenſus Judæum apoſtatam, ut & præfectum Antiochi interficit, & ex urbe Modin diſcedit: Alii quidam Judæi in antro die Sabbathi trucidantur: Matathias exercitu collecto gentes profligat, aras evertit, circumciſionem reſtituit, ac moriturus filiis Eccleſiæ curam commendat, Judâ belli duce declarato.

V. 1. SACERDOS EX FILIIS JOARIB) Quæ erat familia primæ ἐφημερίας. 1. Paral. XXIV. 7. à Phinea veniens: infrà 54.

AB JERUSALEM) Unus eorum qui ex Hieroſolymis ſeceſſerat, ut videre eſt 2. Macc. V. 27.

FUit autem MATATHIAS, quod nomen idem eſt, ac Græcis Dorotheus, Theodorus, Doſideus, & Theodoſius, h. e. *donum Dei*, ſacerdos ſummus non ſolâ electione, ſed ſucceſſionis jure, poſtquam *occiſo Oniâ tertio*, Anno 141. regni Græcorum, quinto regni Antiochi (*2. Macc. IV. 34.*) *filio* a. ejus *Onia* in Ægyptum profugo (*Joſeph. l.* XII. c. 6. l. 13. c. 6. & l. 1. de Bell. Iud. c. 1.) fratre vero *Jaſone* ad ritus gentilitios prolapſo devolutus ad ipſum eſt Pontificatus ceu primæ Sacerdotalis claſſis principem primum; à quo etſi ſpe converſionis fratrum Oniæ perpetuò inter ſe tumultuantium abſtinuerit ad tempus: ubi tamen re deſperatâ coactus eſt, pereunte alioqui religione, & Republicâ, & conſentientibus ac probantibus indigenis temporalem *Principatum* ſuſcipere, admiſit eâdem opera etiam *Pontificatum*, cui jam inde à relaxatâ captivitate Babylonicâ, juſſu Regum Perſarum, adnexum magnâ ex parte fuiſſe principatum nonnulli è Ioſepho

Digitized by Google

l. xi. Ant. c. 4. colligunt; Suſcepit autem eundem *anno regni Antiochi nono, Græcorum 145.* tenuitque anno uno, ſed non integro. Vid. *Serarius, Mariana, Abulenſ. & Tirinus.* Fuiſſe Matathiam etiam ex *ſtirpe Regia* Juda ratione *matris* Hieronym. Epiph. Auguſt. xii. c. Fauſt. cap. 42. Rupert. l. ix. de Trin. c. 29. Lyr. Burg. Toſtat. in Gen. XLIX. Galatinus, Fullonius, & alii non pauci ſtatuunt, quia Aaronica & Regia ſtirps ſolebat quandoque matrimoniis miſceri, ut de Jojada conſtat 2. Par. xxii. Cur autem Hieroſolymâ diſceſſerit Matathias cauſam reddit *Joſeph.* l. 1. de Bell. Ind. c. 1. quod nempe *Bacchidem* unum ex præfectis *Antiochi occiderit, & in montes* (Modin oppidulum monti inædificatum) *ſe receperit, præſidiorum veritus multitudinem.*

ET CONSEDIT IN MONTE MODIN) κωμόπολις, quæ modò κώμη, modò πόλις vocatur, id eſt, non ſpernendum municipium. Diximus ad Danielem ita nobis videri, dictum ſic Syriacâ pronunciatione locum hunc, à Deo quem ibi coluerant Phœnices, id eſt, Cananæi, cujusque cultum ibi poſitâ arâ reſtituit Antiochus aliquanto poſtquam eo confugerat Matathias, ut diſcimus infrà 15. Nam מעזים, id eſt, אלהה מעזים, Deus belli, Syriacè eſt מעדין, mutato Zain in Daleth, & Mem plurali in Nun, ut fieri ſolet. ע autem per O verti ſolet, ut in עבדיה Obadias, עבד אדום Obededom, עזיה Ozias, עזיאל Oziel, & ſimilibus.

De voce מעזים vid. quæ ad Danielem diximus. Non ad Antiochum amplius illa Dan. xi. 36. Sed ad Anti-Chriſtum pertinent. Deum Phœnicum in Modin cultum ita vocatum & urbem illam inde nomen accepiſſe, nullo teſtimonio aut documento oſtendere potuit Grotius. Sua tantum ſomnia venditat. Neque de cultu illius numinis ab Antiocho illic reſtituti hîc ullum veſtigium. Deus vero Mauſim apud Danielem non tanquam numen aliquod antiquitus cultum, ſed tanquam recens excogitatum numen ab illo Rege de quo Propheta agit invectum introducitur c. xi. 38. Collocat autem *Adrichomius* urbem Modin in tribu *Dan.* Sed ea in antiquâ diſtributione finibus tribus *Judæ* continebatur. *Modin,* ait Hieron. de locis Hebræis, *vicus juxta Dioſpolin, unde fuerunt Maccabæi, quorum hodieque ibidem ſepulchra monſtrantur.*

V. 2. JOHANNEM QVI COGNOMINABATUR GADDIS] Bene legit in Græco Γαδδὶς, non ut nos habemus, Ἰαδδὶς: Joſepho Γαδδῆς. Id verò ſignificat frugum congeriem tam Chaldæis & Arabibus, quàm Hebræis.

V. 3. ET SIMONEM QVI COGNOMINABATUR THASI] In Græco: Θασσί. In Joſepho Ματθῆς. Utrumvis dicas, Syriacè ferventem ſignificat.

Verſ. 4. ET JUDAM QVI VOCABATUR MACCABÆUS) Ideò quod pro dicto ſuo uſurparet ſententiam, quam modo ex loco Exod xv. produximus.

V. 5. ET ELEAZARUM QVI COGNOMINABATUR ABARON) Αὐαράν: in Joſepho Αὐράν. עברן, *pertranſiens*: quaſi dicas periculorum victorem.

ET JONATHAN QVI COGNOMINABATUR APPHUS) Ἀπφοῦς, ut habet Joſephus, & ſic in Græco reſcribendum pro Σαπφοῦς. אפוש.

V. 6. HI VIDEBANT MALA QVÆ FIEBANT IN POPULO JUDA ET JERUSALEM) Pro *mala* in Græco eſt βλασφημίας. Hebræi verborum nomine etiam facta ſignificant, ut hîc facta impia.

V. 7. CONTRITIONEM] σύντριμμα, שבר, id verò pro calamitate ſumma ſumitur.

Verſ. 8.

SANCTA IN MANU EXTRANEORUM FACTA SUNT) τὰ ἅγια. Templum.

Verſ. 9.

VASA GLORIÆ) Magnifica illa vaſa. Vide ſuprà 1, 23. 24.

Conf. *Ezech. XXIII. 26.* Pretioſa erat ſupellex templi, de cujus gloria & magnificentia gens Iudæa & poterat & ſolebat gloriari.

Verſ. 10.

QVÆ GENS NON HÆREDITAVIT REGNUM EJUS, ET NON OBTINUIT SPOLIA EJUS) Madianitæ, Philiſtini, Ammonitæ, Syri, Moabitæ, Aſſyrii, Ægyptii, Chaldæi, Macedones.

Verſ. 11.

OMNIS COMPOSITIO EJUS ABLATA EST) *Omnis ornatus.* πᾶς ὁ κόσμος.

Quod de *regno, & ſpoliis* ejus à gentibus variis acceptis v. 10. queritur Matathias, rectè *Oſiander* ita interpretatus eſt: *Regnum noſtrum Iudaicum prophanis gentibus in prædam & rapinam ceſſit:* Quod additur *omnis compoſitio ejus ablata:* reddidit, *omnis ejus majeſtas periit.* Menochius illa imprimis ad occupationem arcis Regiæ refert: *Quæ gens non hæreditavit regnum ejus*, ut in eo, velut *in paterna hæreditate* dominaretur, pulſis, aut cæſis legitimis poſſeſſoribus: *quod maximè pertinet ad Sionem, & arcem Regiam, in quâ cum præſidio erant præfecti Regii, & duram in Judæos fideles tyrannidem exercebant.* Nimirum variæ gentes admixtæ fuêre exercitui Antiochi.

QVÆ ERAT LIBERA) Ita ſub Macedonibus, ut leges ſuas ac judicia retineret, Alexandri Magni conceſſu.

FACTA EST ANCILLA) Lam. I. 1.

Verſ. 14.

ET SCIDIT VESTIMENTA SUA) Qui mos in gravi dolore. Vid. Matth xxvi. 65. & ibi dicta.

ET OPERUERUNT SE CILICIIS] In Græco: καὶ περιεβάλοντο σάκκους. Vid Matth. XI. 21.

De luctu publico accipitur in Chronico templi ſecundi: *Præcepit eis qui aderant ut jejunarent & affligerent ſe coram Domino cum fletu, ſacco, & cinere, poſt finito jejunio dixit eis, ſi occidi vultis propter nomen ſacroſanctum cur moriemur ut fœmina? Egrediamur potius, & pugnemus in Philippum. Si moriemur, moriemur cum gloria. Fortè Deus laudandus adjuvabit nos & non exſcindet Iſraelitas qui evaſerunt.*

Verſ. 15.

UT COGERENT EOS QVI CONFUGERANT IN CIVITATEM MODIN IMMOLARE) In Græco: οἱ καταναγκάζοντες τὴν ἀποστασίαν εἰς Μωδεῒν τὴν πόλιν. Facilior eſſet conſtructio: οἱ καταναγκάζοντες εἰς ἀποστασίαν Μωδεῒν τὴν πόλιν. Sed frequentes ſunt apud Hebræos tales ὑπαλλαγαί. Vox ἀποστασίας reſpondet Hebrææ מעל. Vocem ἀναγκάζειν in hac hiſtoria uſurpat & Joſephus.

ET ACCENDERE THURA, ET A LEGE DEI DISCEDERE) Hæc in Græco non ſunt verbotenus.

Verſ. 16.

SED MATATHIAS ET FILII EJUS CONSTANTER STETERUNT) Legit hîc interpres συνέστησαν, non ut nos habemus, συνήχθησαν, &, ut puto, rectius.

Verſ. 17.

ET RESPONDENTES QVI MISSI ERANT AB ANTIOCHO) Eſt quidem in Græco ἀπεκρίθησαν: ſed hoc verbum, ut & Hebræum ענה etiam ſermonem inchoantibus tribuitur.

PRINCEPS ET CLARISSIMUS ET MAGNUS IN HAC CIVITATE) Ut ſacerdos & dives & eruditus. Magnus eſt רב.

Verſ. 18. FAC JUSSUM REGIS) Sacrifica idolo hîc collocato.

ET MUNERIBVS MULTIS) In Græco: καὶ ἀποστολαῖς πολλαῖς. Eſt autem ἀποστολὴ propriè viaticum, quo abeuntem proſequimur. Minus propriè de quovis munere dicitur, ut videre eſt 1. Reg. ix. 16. 2. Maccab. 3, 2. 3. Eſdr. ix. 52.

V. 21. PROPITIUS SIT NOBIS DEUS. NON EST UTILE RELINQVERE LEGEM) In Græco: Ἵλεως ἡμῖν καταλιπεῖν νόμον καὶ δικαιώματα. Eſt autem curtata locutio, quæ ſignificat, propitius nobis magis ſit Deus, quàm ut deſeramus legem & ritus. De hoc loquendi genere ſatis diximus ad Matth. x. 22.

Verſ. 22.

NON AUDIEMUS VERBA REGIS ANTIOCHI, NEC SACRIFICABIMUS TRANSGREDIENTES LEGIS NOSTRÆ MANDATUM, ET EAMUS ALTERA VIA) Græca ſic habent: *Juſſui Regis non parebimus in hoc ut trangrediamur cultum noſtrum in dextram vel ſiniſtram:* id eſt, in ullam partem. Loquendi genus familiare Hebræis. Gen xxiv. 49. Num. xx. 17. Deuteronom. II. 27. V. 32. xvii. 20. xxviii. 24. Joſ. I. 7. & alibi.

V. 24. ET DOLUIT) In Græco: ἐζήλωσε. Ira commotus eſt, ut Phineas Num. xxv. 11.

CON-

Digitized by Google

CONTREMUERUNT RENES EJUS) Id eſt, *viſcera*. Συνεκδοχὴ qualis Pſ. 73, 21. & alibi.

SECUNDUM JUDICIUM) Id eſt, ſecundum legem quæ exſtat Deuteronom. 13, 9. ubi dicta vide. Vide & quæ diximus libro ſecundo de Jure Belli & Pacis xx, 9.

Non erat Matathias privatus, ſed *Principatum* gerebat in populo, & mandârat Dominus, ut ſi quis aliquem abſtrahere velit à Patriâ religione, occidatur. Vid. *Cyprian.* exhort. ad martyr. Aliqui tamen hoc factum heroicum faciunt, quod non ad imitationem trahendum.

TRUCIDAVIT EUM) Filiis adjutoribus, ut ait Joſephus.

Verſ. 25.

SED ET VIRUM QVEM REX ANTIOCHUS MISERAT) Apellam nomine, ut ait Joſephus.

Hic Apella hoſtis erat qui cogebat Iudæos immolare: unde à Matathiâ, zelo accenſo, interfectus, etſi ab Antiocho ad id miſſus: Non enim *Antiochus* legitimus Iudæorum Magiſtratus erat, ſed per mendacia, dolos, & fraudem ac violentiam in eos tyrannidem exercebat. Improbat tamen hoc factum *Spanhemius* diſput. Theolog. part. 2. p. 235. & νοθείας indicium facit, quod hic autor talia commendet, & cum facinore Pinchæ conferat, imò arguit Matathiam quod *ſe ipſum Ducem conſtituerit populo, & gentem integram ad arma concitarit*, in quo verò *Spanhemius* calculum non meretur. Rectius Fullonius vel jure naturali Matathiam tuetur in comment. p. 103. per quod licet hoſtes & invaſores injuſtos occidere, quales erant apoſtata impius, ſeductor, miniſter Regius aliique: proculcatos ſatellites plures in tumultu ait Gorionides qui Regum miniſtrum ſtiparunt.

Verſ. 27.

STATUENS TESTAMENTUM] *Ratum habens fœdus*: Dei ſcilicet, מעמד הברית.

IN MONTES) In loca invia, ubi ſpeluncæ erant.

Verſ. 29.

MULTI QVÆRENTES JUDICIUM ET JUSTITIAM) Tum id quod lex præcipit, tum id quod per ſe bonum eſt.

Verſ. 30.

QVONIAM INUNDAVERUNT SUPER EOS MALA) Ἐπληθύνθη: *multa facta ſunt*. Tanta ut ultra conſiſti in municipio non poſſet.

Verſ. 31.

QVI ERAT IN JERUSALEM CIVITATE DAVID) ἐν τῇ ἄκρᾳ ſcilicet: de quâ ſuprà 1. 35.

Verſ. 32.

ET CONSTITUERUNT ADVERSUS EOS PRÆLIUM) πόλεμον: id verò hic ſignificat expugnationem ſpeluncæ.

Verſ. 33.

RESISTITIS ET NUNC ADHUC) In Græco eſt: Ἕως τοῦ νῦν ἐξελθόντες ποιήσατε κατὰ τὸν λόγον τοῦ βασιλέως. Sed apparet Latinum legiſſe, ἕως ποτε; νῦν ἐξελθόντες, &c. *Quamdiu reſiſtetis? nunc ſaltem exite, & facite Regis juſſa.*

Verſ. 34.

NEQVE FACIEMUS VERBUM REGIS, UT POLLUAMUS DIEM SABBATORUM) Nam inter præcepta Antiochi erat & opus facere ſabbato. ſuprà 1, 48.

Verſ. 36.

ET NON RESPONDERUNT EIS) Id eſt, non reſtiterunt. Sic ἀντιλέγειν poni pro reſiſtere oſtendimus ad Luc. 2, 34. ſic εὐλογεῖν eſt benefacere.

NEC OPPILAVERUNT LOCA MULTA) τὰς κρύφους, id eſt, ſpecum. Ita enim κρύφους ſumi diximus ſuprà 1. 36. Joſephus: ἤδη τὰς εἰσόδους ἐμφράξαντας: quod facturi omninò fuerant, niſi eos impediſſet Sabbati religio, ut ſequentia oſtendunt.

Verſ. 37.

MORIAMUR OMNES IN SIMPLICITATE NOSTRA) Perſtantes in pietate. Sic ἁπλότης ſumitur 1. Par. xxix. 17. Non ſemper eædem apud Judæos ſententiæ valuerunt. Notant Thalmudici ante Aſmonæorum tempora, in quibus nunc verſamur, legem Sabbati rigide intellectam, ita ut ne vitæ quidem exciperetur periculum. Teſtis ei rei Græcus etiam Agatharchides: Οἱ καλούμενοι Ἰουδαῖοι πόλιν οἰκοῦντες ὀχυρωτάτην πασῶν, ἣν καλεῖν Ἱεροσόλυμα συμβαίνει τοὺς ἐγχωρίους, ἀργεῖν εἰθισμένοι δι' ἑβδόμης ἡμέρας, καὶ μηδὲ τὰ ὅπλα βαστάζειν ἐν τοῖς εἰρημένοις χρόνοις, μήτε γεωργίας ἅπτεσθαι, μήτε ἄλλης ἐπιμελεῖσθαι λειτουργίας μηδεμιᾶς, ἀλλ' ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκτείναντες τὰς χεῖρας εὔχεσθαι μέχρι τῆς ἑσπέρας, εἰσιόντος εἰς τὴν πόλιν Πτολεμαίου τοῦ Λάγου μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῶν τῶν ἀνθρώπων ἀντὶ φυλάττειν τὴν πόλιν διατηρούντων τὴν ἄνοιαν, ἡ μὲν πατρὶς εἰλήφει δεσπότην πικρὸν, ὁ δὲ νόμος ἐξηλέγχθη φαῦλον ἔχων ἐθισμόν. Τὸ δὲ συμβὰν πλὴν ἐκείνων τοὺς ἄλλους πάντας δεδίδαχε, τηνικαῦτα φυγεῖν ἐνύπνια, καὶ τὴν περὶ τοῦ νόμου παραδεδομένην ὑπόνοιαν, ἡνίκα ἂν τοῖς ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς περὶ τῶν διαπορουμένων ἐξασθενήσωσιν.

Perſuaſio illa de *lege Sabbati* etſi fortè illo tempore multis hæſerit, & ferè communis fuerit, (uti ex hâc hiſtoriâ apparet,) *ſuperſtitio* tamen merà erat: quia à Deo talis Sabbati obſervatio, ut ne vitæ liberandæ causâ quidem aliquid agere liceat, nuſpiam præſcripta, & *vim vi repellere licet* quovis die ſive feſto ſive profeſto, *Ceremoniale cedit morali*. Et *Sabbatum propter hominem eſt, non homo propter Sabbatum: itaque melius feciſſent boni hi viri ſi etiam in Sabbato fortiter hoſtibus reſtitiſſent.* Non ergò cum *Tirino martyribus* accenſendi, qui non *pro legis divinæ*, ſed *ſuperſtitioſæ* & vanæ de lege Sabbati *perſuaſionis cuſtodia*, abſtinentes à defenſione licitâ, ſeque temere morti ſubjicientes, occubuere. *Etſi forte ſcirent ſe tali occaſione*, ut *Tirinus* loquitur, *loco & tempore ad id non obligari, ac licet abſque peccato potuiſſent reſiſtere, & injuſtam vim juſtâ vi repellere, maluere tamen crudeli nece perire, quàm ſabbati violatores, vel hoſtium opinione, audire.* Ita enim *ſcandalum* hoſtium non dediſſent, quia vana erat illa opinio, vitæ autem & conſcientiæ ſuæ omninò conſuluiſſent, citra ullam Sabbati violationem, ſi hoſtibus reſtitiſſent. Nec juvare Tirinum temerè hic *B. Oſiandro* ſe opponentem alia Judæorum *exempla huic ſimilia ſub Ptolemæo Lagi (Joſeph. l. XII. Antiqv. c. 1.) ſub Apollonio & ſub Philippo 2. Macc. V. 6. poſſunt*, utpote quæ æque à *falſa perſuaſione*, & *ſuperſtitione* ſunt: Interim ſimpliciorum hominum ignorantiam zelo legis ſervandæ, & reverentia in Deum, quâ movebantur, excuſari quadantenus *Menochio* non abnuimus. *Fullonius* Jeſuita non modò *non peccaſſe Iudeos hoſce aggredientibus non reſiſtendo, cum facilè poſſent inter anguſtias montium, ſed peccaturos etiam fuiſſe*, contendit, *ſi repugnaſſent, quia contra conſcientiam ſuam egiſſent*, imò *etiamſi non ignoraſſent, licitum ſibi Sabbato eſſe vim vi repellere, non tamen ad eam repellendam obligatos fuiſſe*: Siquidem *etiam hodie, ſi quis in odium fidei ab infidelı invaditur, non teneatur ſe tueri, imò nec fugâ ſibi conſulere, niſi caritas aliud ex accidenti ſuaſerit*: Sed conſcientia illa *erronea eſt*, inque ipſam *legem naturæ*, quod non modò liceat vim vi repellere, ſed quod ſanguinem proprium profundere, ſeque ipſum morti exponere, nemo debeat, cum vitam ſuam eripere poteſt, hoſtiumque inſidias avertere, impingit: & qui *errorem vinci poſſibilem* ſequitur, peccatum in legem *de nõ occidendo* committit: Obligat quidem conſcientia *erronea in re indifferente*, non autem *in re per ſe prohibita* (qualis eſt ſui ipſius occiſio) Vid. *B. Danhauver.* libr. Conſcient. apert. Tom. 1. p. 110. Porrò *caritas ordinata*, quæ à ſeipſâ incipit, *non ex accidenti*, ſed *per ſe* defenſionem vel fugam cum ab hoſte infideli quis invaditur ſuadet, imo imperat, uti *Polycarpus* (Euſeb. IV. 15. & Athanaſ. (Socr. II. 11.) fugâ ſibi conſuluère. Quo de Athanaſ. *ſic Sancti fugiebant* ut *tanquam medici in uſum indigentium reſervarentur*, Vid. & exemplum Eliæ 1. Reg. xix. 2.

Verſ. 37.

QVOD INJUSTE PERDITIS NOS) Eripientes αὐτονομίαν, quam Alexander conceſſerat. Antiochus

Magnus hujus Antiochi pater in Epiſtola: πολιτευέσθωσαν ἢ πάντες οἱ ἐκ τοῦ ἔθνους κατὰ τοὺς πατρίους νόμους.

Verſ. 39.

ET MORTUI SUNT IPSI) Igne injecto in ſpecum, ut ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 41.

ET COGITAVERUNT IN DIE ILLA: OMNIS HOMO QVICUNQVE VENERIT AD NOS IN BELLO DIE SABBATORUM, PUGNEMUS ADVERSUS EUM: ET NON MORIEMUR OMNES) Auditis nempe ſapientibus, qui apud ipſos erant. Nam Synedrium conſuli tempus non ferebat. Ex eo tempore valuit ſententia: *Periculum animæ* (id eſt, vitæ) *impellit Sabbatum*: id eſt, amovet Sabbati obſervandi obligationem. Quâ de re diximus ad Matth. XII, 1.

SICUT MORTUI SUNT FRATRES NOSTRI IN OCCULTIS) Id eſt, in ſpecu, ut apparet ſuprà 36.

Verſ. 42.

TUNC CONGREGATA EST AD EOS SYNAGOGA ASSIDÆORUM) הסדים dicuntur pii. Sed uſus poſterior recepit, ut appellarentur צדקים quidem qui legem obſervabant, חסדים verò qui ultra legem inſtitutis quibusdam, ſive votis ſe adſtringebant: quæ vocantur τὰ ἐπίμετρα τοῦ νόμου, quales Jeremiæ temporibus erant Rechabitæ. Etiam Phariſæi, quorum prima mentio ſub Ariſtobulo, vocantur אנשי חסד, homines pietatis: ſed ipſum nomen חסיד elíſo ד adhæſit Eſſenis. Nam ex חסידי factum חסי״, unde Græcum Ἐσσαῖοι, aut חסי״ן, unde Ἐσσηνοί. Utraque enim terminatio pluralis in uſu Syris. Eſſenos circa hæc tempora apertè ponit Joſephus XIII. 9. alibi eos ait fuiſſe ἐκ πάνυ ἀρχαίων, reſpiciens Rechabitas. Synagoga hoc loco multitudinem ſignificat.

Conf. de his *Druſius* de ſect. Judæor. *Scaliger* in Elench. Trihæreſ. Serarii, *Schickard.* in Lex. Pentagl. p. 618. *Fuller.* in Miſcell. *Aſſidæi*, inquit Menochius, *vel iidem fuerunt cum Eſſenis, vel certè fuerunt familiæ & ſectæ quædam inſtitutis inter ſe valde ſimiles, & conjunctæ. Profitebantur Eſſeni vitam theoreticam, erantque quodammodo monachi illius ævi.* Provocat ad *Serarium* l. III. c. 7. Sed *Serario* reſponſum à *Scaligero*. Fullonius τὸ ἐπέχειν aſſumit: An *Aſſidæi*, inquit, *iidem fuerint, qui Eſſeni poſteà, diviſâ in tres ſectas, vulgo notiſſimas, Judaicâ religione, negare nolo, affirmare non audeo; nec verò noſtrâ multum intereſt id quærere, quod neſcio quâ conjecturâ probabili decidi poſſet: etſi poſt Gorionidem, Genebrardus, Scaliger, Serarius, ac noviſſimè Caramuel in reg. Sanct. Benedicti diſput. XIV. id aſſerant.*

FORTIS VIRIBUS) Magnanimi viri.

OMNIS VOLUNTARIUS IN LEGE) πᾶς ὁ ἑκουσιαζόμενος τῷ νόμῳ. Dicuntur in lege ἑκουσιάζειν, qui Deo offerunt, non imperata lege. Eſdr. II. 68. III. 5. Nehem. XI. 2. Ad id exemplum ἑκουσιαζόμενοι τῷ νόμῳ hic dicuntur, qui ſponte ſe offerunt tuendæ per arma legi.

Verſ. 43.

ET FACTI SUNT ILLIS AD FIRMAMENTUM) Auxêre eorum vires.

Verſ. 44.

PERCUSSERUNT PECCATORES) Macedonas, & Judæos qui à Judaiſmo defecerant.

ET CETERI FUGERUNT AD NATIONES UT EVADERENT) Ad Idumæos, Ammonitas, Moabitas.

Verſ. 46.

ET IN FORTITUDINE] In Græco ſine copula ἐν ἰσχύϊ, id eſt, *quantum poterant.*

Verſ. 47.

FILIOS SUPERBIÆ) Superbi eximiè Hebræis dicuntur qui Deum contemnunt: ut Num. XV. 30. & alibi.

Verſ. 48.

ET OBTINUERUNT LEGEM EX MANIBUS GENTIUM, ET DE MANIBUS REGUM) Eſt ἔλλειψις. Senſus plenus eſſet: *Opitulati ſunt legi, ut eam vindicarent è manibus gentium ac regum.*

ET NON DEDERUNT CORNU PECCATORI) Non permiſerunt Antiocho facultatem quæ vellet faciendi.

Verſ. 49.

NUNC CONFORTATA EST SUPERBIA) *Invaluit impietas.*

ET CASTIGATIO) ἐλεγμὸς: exploratio. Sic enim ἐλεγμὸς ſumitur Num. V. 18. & alibi.

ET TEMPUS EVERSIONIS) Quo multi à pietate recedent. בוס μολύνειν vertitur, & מבוסה καταστροφή.

ET IRA INDIGNATIONIS) Dei, adverſum eos qui à lege deficiunt.

Verſ. 50.

ÆMULATORES ESTOTE LEGIS) Ζηλώσατε τῷ νόμῳ, ardenter legi operam date. Eadem conſtructio ſuprà 26. 27. & Num. XXV. 13. 1. Regum. XIX. 10. 2. Regum X. 16.

DATE ANIMAS VESTRAS) Objicite periculis: quod τιθέναι ψυχὴν dixit aliquoties in Evangelio Johannes.

Apud *S. Iohannem* animam ponere non eſt tantum vitam periculo exponere, ſed mortem ſubire, utpote cum *Chriſtus pro nobis animam poſuiſſe*, vel dediſſe dicitur. Non enim tantum periculo mortis noſtri causâ ſeſe expoſuit, ſed noſtri loco mortem ſubiit. *Matth. XX, 28. Ioh. X. 17.*

PRO TESTAMENTO PATRUM VESTRORUM) Pro fœdere à DEO cum majoribus veſtris facto.

Verſ. 51.

QVÆ FECERUNT IN GENERATIONIBUS SUIS) ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῶν, ſua quisque ætate.

Verſ. 52.

ABRAHAM NONNE IN TENTATIONE) Juſſus immolare filium.

REPERTUS EST FIDELIS) Πιστὸς interdum eum ſignificat, qui promiſſum ſervat, interdum eum, qui Deo aut alteri confidit. Senſus utervis bonus: ſed poſterior magis videtur huic loco convenire, ob verba ſequentia, quæ ſimul cum his reſpiciunt ad locum Gen. XV. 6. Nam & Jacobus ſimili modo illa Moſis verba, quanquam poſita in hiſtoria immolationem Iſaaci antecedente, ad immolationem refert: quia quæ ante apparere cœperat Abrahami in Deum fiducia, tunc magis apparuit, ut ad Jacobi diximus locum.

ET REPUTATUM EST EI AD JUSTITIAM) Deus hanc ipſius fiduciam pro egregio opere acceptavit: quomodo & factum Phineæ. Pſ. CVI. 30.

Verſ. 53.

JOSEPH IN TEMPORE ANGUSTIÆ SUÆ) Cum ſervitutem ſerviret.

CUSTODIVIT MANDATUM) A domina ad adulterium ſollicitatus cum ſummo ſuo periculo ei conſentire noluit, Deum reveritus matrimonii inſtitutorem.

ET FACTUS EST DOMINUS ÆGYPTI) Sub rege. שליט Geneſ. XLII. 6. in Joſephi hiſtoria. Sic & שולטנא apud Danielem vertitur ἀρχή.

Verſ. 54.

PHINEES PATER NOSTER ZELANDO ZELUM DEI ACCEPIT TESTAMENTUM SACERDOTII ÆTERNI) Id eſt, longâ ſerie ad poſteros tranſeuntis: quomodo & Davidis regnum βασιλεία αἰῶνος jamjam dicetur, quæ duo pariter comparata habuimus & Sirach. XLV. 31. Haſmonæi fuêre & ipſi à Phinea: ſed perpetua illa ſeries liberorum patribus ſuccedentium, ſicut in Sadoci liberis cœperat, ita per Antiochi tempora fuerat interrupta.

Verſ. 55.

JESUS DUM IMPLEVIT VERBUM) Juſſum Dei, ut ſe itineri pararet. Joſ. I. 10.

FACTUS EST DUX IN ISRAEL) κριτὴς ἐν Ἰσραὴλ, id eſt שופט, quaſi dictator.

Verſ. 56.

CALEB DUM TESTIFICATUR IN ECCLESIA) Reddendo apud populum verax teſtimonium de terra promiſſa. Num 14. 7. 8.

ACCEPIT HÆREDITATEM) Id eſt, meruit partem eximiam in terra. Num. XIV. 24. Joſ. XIV. 12.

Verſ. 57.

DAVID IN SUA MISERICORDIA) Propter bonitatem, quæ in eo inſignis fuit adverſus Saulum, & amorem popularium, quibus nocere nunquam voluit.

CONSECUTUS EST SEDEM REGNI IN SÆCULA] αἰῶνας, quod interpretare, ut jam dixi. Alioquin ſub Matathiæ temporibus nullus in ſede regni erat ex Davidis ſtirpe.

Verſ. 58.

ELIAS DUM ZELAT ZELUM LEGIS) Occidendo Baalis Flamines, Achabum libere reprehendendo.

RECEPTUS EST IN COELUM) In ſublime evectus 2. Reg. II.

Verſ. 59.

Digitized by Google

Verſ. 59.

ANANIAS ET AZARIAS ET MISAEL CREDENTES LIBERATI SUNT DE FLAMMA) πιστεύσαντες hic ut ſæpè valet, Deo confiſi. Vide eorum verba Dan. III. 17.

Verſ. 60.

DANIEL IN SUA SIMPLICITATE LIBERATUS EST DE ORE LEONUM) Ob pietatem in Deum; quomodo vocem ἁπλότης ſumi jam ſuprà notavimus 36.

Verſ. 61.

ET ITA COGITATE PER GENERATIONEM ET GENERATIONEM) κατὰ γενεὰν καὶ γενεάν, per ſuccedentes ſibi ætates.

QVIA OMNES QVI SPERANT IN EUM, NON INFIRMANTUR] ἀσθενήσουσι plerumque reſpondet Hebræo כשל, quod alibi vertitur per cadere & per conſumi. Vides hic ſpem vitæ alterius. Loquitur enim jam moriturus. Idem apud Joſephum jubet filios ſuos ita eſſe τὰς ψυχὰς ἑτοίμους κινδυνεύειν, ὥστε ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν νόμων ἂν δέῃ λογιζομένους τοῦθ', ὅτι τὸ θεῖον, τοιούτους ὑμᾶς ὁρῶν, οὐχ ὑπερόψεται, τῆς δ' ἀρετῆς ἀγασθὲν ἀποδώσει πάλιν ὑμῖν αὐτά.

Verſ. 62.

ET A VERBIS VIRI PECCATORIS NE TIMUERITIS) Vel Antiochi, vel Heliodori, vel Apollonii, vel alterius.

GLORIA EJUS STERCUS ET VERMIS EST) Putreſcet ipſe, & eſca fiet vermium. Sic κόπριον ſumitur Pſ. LXXXIII. 10. Vires eorum deſinent: Dei potentia manebit.

Verſ. 63.

HODIE EXTOLLITUR, ET CRAS NON INVENIETUR) Simile Sirach. x. 12.

QVIA CONVERSUS EST IN TERRAM SUAM) *Converſus erit.* Terram ſuam, in Græco, εἰς τὸν χοῦν αὐτοῦ. in pulverem, unde primùm homo ſumptus eſt. Gen. XIII. 19.

ET COGITATIO EJUS PERIIT) *Simul peribunt conſilia ejus.* Sic enim ſumitur vox διαλογισμοὶ pro Hebræo חשב in Pſalmis, Proverbiis & Sirachide.

VIRILITER AGITE IN LEGE) In lege Dei ſervanda viros vos oſtendite.

Verſ. 64.

QVIA IN IPSA GLORIOSI ERITIS) In Joſepho vult eos, διώκειν τὴν εὔκλειαν.

Verſ. 65.

SCIO QVOD VIR CONSILII EST) Vir boni conſilii.

Simon loco Patris ipſis eſſe debuit, ob prudentiam, uti Principatui *Iudas* ob fortitudinem præficitur, cujus ille etiam veluti *conſiliarius* conſtituitur. *Gorionides* ut & *Chronici templi ſecundi autor* ajunt, *Iudam unctum fuiſſe in ducem à Mathathia Patre.*

Verſ. 66.

FORTIS VIRIBUS) Robore valens.

Verſ. 67.

OMNES FACTORES LEGIS) Rom. II. 13.

Hic factores legis dicuntur, qui non parent legi impii Regis, ſed legi Domini, pioque ejus obſervandæ, non violandæ zelo ardent, etſi interim pericula ſubire cogantur.

ET VINDICATE VINDICTAM POPULI VESTRI) Videtur legiſſe ἐκδικήσετε ἐκδίκησιν, non malè. In noſtris Græcis verbum illud excidit, aut conſtructio eſt κατὰ σύνεσιν.

Verſ. 68.

RETRIBUITE RETRIBUTIONEM GENTIBUS) Hæc omnia ſpiritum legis ſapiunt.

ET INTENDITE IN PRÆCEPTUM LEGIS) *Attendite ad legis præcepta.*

Verſ. 69.

ET BENEDIXIT EOS) More majorum. Geneſ. 47, & XLIX. 26.

ET APPOSITUS EST AD PATRES SUOS) χαρακτηρισμὸς de morte.

Verſ. 70.

ET DEFUNCTUS EST ANNO CENTESIMO ET QVADRAGESIMO SEXTO) A Seleuci regno, ut ſupra I. 11. 21. 57.

Porphyrius apud Hieron. Dan. XI. vult *Matathiam in prælio occiſum.* Tirinus ait *fieri potuiſſe vulneratus fuerit Ioſia inſtar vel Epaminondæ, ac domum relatus, poſt inſignem ſuorum adhortationem è vulnere paulò poſt interierit.*

IN SEPULCHRIS PATRUM SUORUM IN MODIN] Ubi poſſeſſiones fortè per matrem, aut avias habebat, & in iis ſepulchra. Non enim Hieroſolymis ſepeliri licebat. Vide Jeremiam XXXII. 7. & ibi dicta.

ET PLANXERUNT EUM OMNIS ISRAEL PLANCTU MAGNO) Iſraelitæ qui in illa loca confugerant.

CAPUT III.

Mathathiæ ſuccedit filius Iudas Maccabæus, is celebritatem nominis ex victoriis contra impias gentes, conſequitur. Profligat Apollonium Ducem Antiochi. Sed & Seronis exercitum fundit. Antiochus Lyſiæ mandat, ut Iudæos deleat. Contra eam expeditionem Iudas piis precibus auxilium divinum impetrat, & exercitum ſuum luſtrans, exhortationibus animoſum reddit.

Verſ. 1.

ET SURREXIT JUDAS, QVI VOCABATUR MACHABÆUS, FILIUS EJUS PRO EO.

SUcceſſit in locum Patris ex *inſtitutione* ejus: *Serarius*, & *Salianus* cenſent, etiam *jure primogenituræ*: quibus favent *Joſephus* l. 1. B. J. c. 1. *Ioſippus* & *Ebræi* nonnulli, Jonathanem ſecundum, tertium *Iohannem*, quartum *Simonem* ordine *generationis* facientes. Quem tamen poſtremum primogenitum Mathathiæ conſtituit *Gorionides* l. III. c. 9. ut & *Viterbienſis* part. II.

Verſ. 3.

INDUIT SE LORICAM SICUT GIGAS] Sic appellari ſolent magni roboris viri, ut Eſ. III. 2. 49. 24.

ET PROTEGEBAT CASTRA GLADIO SUO) Helleniſtæ παρεμβολὴν ſæpe vocant ipſum exercitum, ut videre eſt Gen. XXXII. 7. 1. Sam. XIV. 16. & alibi. Sic & infra 27. Veniſſe eum vocis uſum à Macedonibus teſtatur Phrynichus. Alexandrinus autem ſermo multum trahebat de Macedonico. Alexandriæ autem maximè erant ii, quos cum Luca dicimus Helleniſtas: Judæi Græco ſermoni etiam in ſacris aſſueti; Sed qui multum à paritate recederet multa exotica admiſcens, præcipuè ad Hebræum & Syriacum efficta.

Verſ. 4.

SIMILIS FACTUS EST LEONI IN OPERIBUS SUIS) Hæc & multa alia in his libris poetica magis ſunt quàm hiſtorica. Leonis ſimilitudo in viri fortis deſcriptione frequens, ut Gen. XLIX. 9. Num. XXIII. 24. XXIV. 9. Deut. XXXIII. 22. Utuntur eo ſæpe & Græci & Latini Poetæ.

Verſ. 5.

ET QVI CONTURBABANT POPULUM SUUM EOS SUCCENDIT FLAMMIS) Talionem illis reponens de exuſtis in ſpecu.

Verſ. 6.

DIRECTA EST SALUS IN MANU EJUS) Id eſt per ipſum ſalvi facti ſunt multi.

V. 7. ET EXACERBABAT REGES MULTOS) Reges imitatione Hebræorum vocat & regulos, & terrarum præfectos: ut ſuprà. I, 2.

Reges utique diverſos, *Antiochum* nempe *Epiphanem*, *Antiochum Eupatorem*, & *Demetrium* exacerbavit, id eſt, fremere, & frendere fecit.

ET IN SECULUM MEMORIA EJUS IN BENEDICTIONE) *Et* pro *unde*. Memoria ejus, inquit, celebratur in publicis εὐλογίαις. Vide Sirachiden.

V. 8. ET AVERTIT IRAM AB ISRAEL) Id eſt, calamitatem: ut ſupra I. 67.

Verſ. 9.

ET CONGREGAVIT PEREUNTES) Abſque ipſo *perituros*.

Verſ. 10.

ET CONGREGAVIT APOLLONIUS GENTES) ὁ τῆς Σαμαρείας στρατηγὸς, pro Antiocho, ut Joſephus nos docet. Hic eſt quem μυσάρχην vocat ſcriptor Secundi Maccabaici V. 24.

Digitized by Google

Verſ. 11.

ET OCCIDIT ILLUM) Vide idem narrantem Joſephum XII. 10.

Verſ. 12.

ET GLADIUM APOLLONII) μάχαιραν hic in Græco; in Joſepho ῥομφαίαν, unde apparet ſæpe hæc pro eodem ſumi.

De hoc Joſephus Gorionides l. III. c. 10. *Cum inter pugnandum videret Judas Apollonium ſtantem in medio exercitus ſui, ſummo furore decurrit ad eum ad medium uſque caſtrorum omnia penetrans ad dextram, ſiniſtram fortiſſimos hoſtium proſternens, haud ſecus ac meſſor manipulos ac ſpicas meſſis ſuæ dejicit, pergensque ad Apollonium, percutit eum ſternitque ſuomet gladio.*

Verſ. 13. SERON PRINCEPS EXERCITUS SYRIÆ) ὁ τῆς κοίλης Συρίας στρατηγὸς Joſepho.

CONGREGATIONEM FIDELIUM) ἄθροισμα καὶ ἐκκλησίαν πιστῶν, *exercitum ac multitudinem fidorum hominum.* ἐν Δὶα̈ ὄντας.

Verſ. 16.

USQUE AD BETHORON) ἄχρι Βιθώρων Joſephus. Vide Joſue x. 11. Judith. IV. 3.

Verſ. 17.

ET NOS FATIGATI SUMUS JEJUNIO HODIE) Jejunio indictitio. Simile vid. infrà 47. 2. Macc. 13, 12.

Alii non ultrò ſuſceptum ſed ex inopiâ celebratum jejunium intelligunt: quia non dicuntur νηστεύοντες ut v. 47. ſed ἀσιτοῦντες.

V. 18. NON EST DIFFERENTIA IN CONSPECTU DEI COELI LIBERARE IN MULTIS ET IN PAUCIS) Bene explicavit Hebraicum loquendi genus, ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ. Vide Luc XV. 21. Sententia eadem Judith IX. 13. ubi vide. Joſephus hoc loco: οὐ ἐν τῷ πλήθει τὸ νικᾶν ἐστὶ τοῦ πολεμίων κρατεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ θεῷ τὸ ...

Verſ. 20.

... VENIUNT AD NOS IN MULTITUDINE CONTUMACI ET SUPERBIA) *Cum multa ſuperbia & injuria.* Veniunt ut eripiant nobis quæ Magnus Alexander conceſſerat.

V. 21. NOS VERO PUGNABIMUS PRO ANIMABUS NOSTRIS, ET LEGIBUS NOSTRIS) Vide infrà VI. 58. 59. τὸ μηδὲν ἀδικεῖν ἰσχυρὰ δύναμις, Joſephus hoc loco.

Verſ. 24.

USQUE IN CAMPUM) Ad plana uſque.

RELIQUI AUTEM FUGERUNT IN TERRAM PHILISTIM) εἰς τὴν παραλίαν, Joſephus.

Seronem in hoc prælio cecidiſſe Joſephus affirmat, ut & *Serarius.* Mox nominatur dux *Ptolemæus 2. Macc. 8, 8.*

V. 27. CASTRA FORTIA VALDE) Vide ſuprà II. 3.

Verſ. 28.

ET APERUIT ÆRARIUM SUUM) τὸ γαζοφυλάκιον, reconditas pecunias, quas mox dicit τοὺς θησαυρούς.

Verſ. 29.

PROPTER DISSENSIONEM ET PLAGAM QUAM FECIT IN TERRA) Ubi ſolitudinem fecere, pacem appellant, ait Tacitus. Solitudine autem inductâ neceſſe eſt deficere tributa.

UT TOLLERET LEGITIMA QUÆ ERANT A DIEBUS PRIMIS) Leges illas obſervatas ab exitu ex Ægypto, quaſdam & antè.

Diverſas cauſas adducunt defectus pecuniæ diſſenſionem vel defectionem non ſolum Judæorum, ſed etiam aliarum nationum hâc occaſione Regi rebellantium, vaſtitatem ac ſolitudinem, ac bellum in Syria & vicinis Judææ partibus ſemel iterumque infeliciter geſtum, quo ferè exhauſtæ regiones: & quod bis mille talenta Romanis pro tributo jam à tempore Antiochi M. à Scipione devicti quotannis pendenda fuerunt Dan. XI. 18. 1. Macc. IIX. 10. nec non ob donaria, quæ larga manu dederat, ac ſumtus, quos facere conſueverat ut v. 30. indicatur. Severus l. 2. *Etenim tum præcipue graviter pecuniæ inopia affectus erat. Nam deficientibus Judæis ab eo, qui ei ultra trecenta annua penſitaverant; præterea Græcis urbibus multiſque regionibus perſecutionis malo turbatis (ne gentibus quidem pepercerat; quas deſerere inveteratas ſuperſtitiones & ad unum ritum deducere tentaverat) illis quidem ubi nihil ſancti erat, facilè relinquentibus, ſed tamen omnibus metu, ac clade affectis, vectigalia ceſſaverant.*

V. 30. UT SEMEL ET BIS) Id eſt, ut antehac. Simile loquendi genus Jud. XVI. 20. XX. 30. 31. 1. Sam. III. 10. XX. 25.

IN SUMPTUS ET DONARIA QUÆ DEDERAT ANTE LONGA MANU) ἰδίᾳ δωρεὰς ἀπεδίδου ..., ait Polybius, cujus verba nobis ſervavit Athenæus. Erat Antiochus μεγαλόψυχος καὶ φιλόδωρος, teſte Joſepho. Vide quæ ad Dan. XI. 24.

ET ABUNDAVERAT SUPER REGES QUI ANTE EUM FUERANT) καὶ ἐπερίσσευσεν ὑπὲρ τοὺς βασιλεῖς, & *ſupergreſſus fuerat reges alios*, nempe largiendo, quod hic in Græco repetitur δωρεαῖς χειρί forte ex gloſſemate eſt. Satis enim ex ſuperiori ſubintelligitur. Περισσεύειν de omni re dicitur, qua quis alios ſuperat, ut Sir. XI. 12.

V. 32. LYSIAM HOMINEM NOBILEM) ἄνθρωπον ἔνδοξον, in Græco; δόξαν ἔχοντα παρ' αὐτῷ: Joſephus.

Verſ. 33.

ANTIOCHUM FILIUM SUUM] Qui & Patri ſucceſſit, cognomine Eupator, teſte Appiano. Vide & Juſtinum XXXIV.

V. 36. ET UT CONSTITUERET HABITATORES FILIOS ALIENIGENAS IN OMNIBUS FINIBUS EORUM) Circumlocutio coloniarum.

ET SORTE DISTRIBUERET TERRAM EORUM] Qui mos victoribus. Deut. I. 38. XXI. 16. Joſ. XIX 49. 51.

Verſ. 37. AB ANTIOCHIA CIVITATE REGNI SUI) Quam ipſe quartâ fermè parte auxit. Strabo XVI.

ET PERAMBULABAT SUPERIORES REGIONES) διέβαινε πρὸς τὰς ἄνω σατραπείας, in quibus erant Timarchus, & Heraclides, ut ex Appiano diſcimus.

Aliam cauſam profectionis in Perſidem reddit *Gorionides*, quod nempe *tum etiam gens Perſica* intelligens populum Judæum defeciſſe ac rebellaſſe contra Antiochum, *à Macedonibus defecerit. Superiores autem regiones* vocantur, quia à mari mediterraneo magis recedebant, quàm interiora regni Syriæ.

V. 38. PTOLEMÆUM FILIUM DORYMINI] Dorymenis. Δορυμένους. Ita & in Græco hic, & in Joſepho.

Ptolemæum nempe Cœloſyriæ, & Phœnicis Ducem *2. Macc. IIX. 8.* ET NICANOREM Patrocli filium, ET GORGIAM in bellicis rebus experientiſſimum.

V. 40. ET APPLICUERUNT EMMAUM] ἄχρι Ἐμμαοῦς πόλεως, Joſephus. Sic & Luc. XXIV. 13. Hic in Græco legendum Ἐμμαοὺμ. nam & infrà rectè ſic ſcribitur, & Plinius ſcribit Emmaum. Solent ultimæ literæ mutationem recipere.

Non illam Emmaum, quæ prope Tiberiadem eſt, ſed quæ prope Ieruſalem, poſteà *Nicopolis* dicta. vid. *Hieron.* de locis Hebr. *Joſeph.* l. IV. B. 3. c. 3. l. XVII. Ant. c. 12. Eſt & *Emmaus* caſtellum Luc. 24. 60. ſtadiis diſtans Hieroſolymâ.

Verſ. 41. ET AUDIERUNT MERCATORES REGIONUM NOMEN EORUM) Earum regionum quas in Prophetia deſignat Ezechiel 38, 13. Nomen hic eſt fama, ut Deut. 22. 14. & alibi.

ET VENERUNT IN CASTRA UT ACCIPERENT FILIOS ISRAEL IN SERVOS) Quaſi certa eſſet à Macedonum parte victoria, immemores fortis humanæ ſemper, ſed maximè in bellis, incertæ. Attulerant & compedes, ait Joſephus.

EXERCITUS SYRIÆ) Auxilia è Syria & vicinis locis, ut ait Joſephus.

Quibus adeò præfidebat Nicanor, ut quaſi certus de victoriâ mercatores undiquaq; evocaret ad Iudaica mancipia, quaſi jam capta teneret, viliſſimo pretio coëmenda *2. Macc. IIX. 11.* Et hi maximo numero mox confluebant ad caſtra. Adduxerunt & pueros, id eſt, miniſtros, reducendis mancipiis, quæ emiſſent.

Verſ. 43. FACERE IN INTERITUM ET CONSUMMATIONEM] Hic eſt ἐν Δὶα̈ ὄντας, *facere excidium conſummatiſſimum*: quod unâ voce Latini dicunt internecionem.

ERIGAMUS DEJECTIONEM POPULI NOSTRI) *Ruinas.*

ET

ET SANCTA NOSTRA) καὶ τῶν ἁγίων, id eſt, pro templo, quæ pluraliter τὰ ἅγια, Levit. XXVI. 31. I. Regum VIII. 7. ſupra III. 58.

Verſ. 44.

UT ORARENT ET PETERENT MISERICORDIAM ET MISERATIONES) ἔλεος καὶ οἰκτιρμοὺς, חסד ורחמים, à Deo ſcilicet.

Verſ. 45. ERAT SICUT DESERTUM) Supra I. 40. 41. 45.

ET FILII ALIENIGENARUM ERANT IN ARCE: IBI ERAT HABITATIO GENTIUM) Macedonum, ut ſupra intelleximus. Videtur in Græco pro κατάλυμα ἐν τοῖς ἔθνεσι, quod cum præcedentibus non optime cohæret, legiſſe κατάλυμα ἐκεῖ τοῖς ἔθνεσι.

ET ABLATA EST VOLUPTAS A JACOB) Dies feſti, qui τερπνότης, Pſalm. XVI. 11. XXVII. 4. ἡμέραι εὐφροσύνης, Num. X. 10.

ET DEFECIT IBI TIBIA ET CITHARA) Muſica templi inſtrumenta.

Verſ. 46.

LOCUS ORATIONIS ERAT IN MASPHA ANTE IN ISRAEL) Cum Templo uti non poſſent, honeſtarunt ſuo conventu locum olim conventui ſolemnem. Jud. XX. 1. I. Sam. VII. 4.

Neceſſum eſt audierit *jam ante* Nicanoris adventum Iuda, non vero tum demum cum ad *Emmaum* applicuit: ideoque ſe ad eundem præparavit. Neque enim vigilantis & ſapientis Ducis fuiſſet, hoſte jam imminente cervicibus de convocando milite, de publicis precibus, de ordinando exercitu cogitare, quæ tamen hic facta narrantur. Iſta ante ordinata oportuit, ne imparati opprimerentur. Cæterum *Maſpha* intellige non illam quæ in tribu *Ruben* I. *Macc.* V. 35. neque eam quæ in tribu *Gad Iud.* XI. 29. ſed quæ in *tribu Benjamin* erat CONTRA ſeu è regione Jeruſalem, ubi ante conſtructum Salom. templum erat publicus orationis locus. I. *Sam.* VII. 5. Hic unanimi prece implorant opem cœleſtem.

Verſ. 47.

ET JEJUNAVERUNT ILLA DIE) Ut ſupra 16.

ET INDUERUNT SE CILICIIS, ET CINEREM IMPOSUERUNT CAPITI SUO, ET DISCIDERUNT VESTIMENTA SUA) Nam jejunij temporibus mos erat omnia mœroris ſigna uſurpare.

Verſ. 48.

ET EXPANDERUNT LIBROS LEGIS, DE QUIBUS SCRUTABANTUR GENTES SIMILITUDINEM SIMULACRORUM SUORUM) Eſt ſic in quibuſdam codicibus Græcis. At in aliis plenius: περὶ ὧν ἐξηρεύνων τὰ ἔθνη τοῦ ἐπιγράφειν ἐπ' αὐτῶν τὰ ὁμοιώματα τῶν εἰδώλων αὐτῶν, Quos (libros) *gentes rimabantur, ut in eis inſcriberent picturas idolorum ſuorum*. Picturæ enim tales vetitæ non minus quam idola Levit. XXVI. 1. Num. XXXIII. 52. Hoc ergo modo libros legis inutiles Judæis reddebant Græci. Quod autem ait ἐξηρεύνων, idem eſt quod ἀνιχνεῦσαι, de quo vide quæ dicta ad Luc. IV. 17.

Aliena eſt *Fabri*, etſi Tirino probata expoſitio, Gentiles ſolitos fuiſſe inſigniores quaſque Bibliorum hiſtorias & divina miracula ad ſuos falſos Deos transferre, imo etiam ſacros ritus & ceremonias. Quid enim hoc ad illa, *expanderunt libros legis?* Convenientior eſt *Eman. Saa.* & *Mariana* ſenſus exemplo Ezechiæ, qui literas Sennacherib blaſphemiis plenas coram domino expandit 2. Reg. XIX. Judæos Biblia à gentibus prophanata, & idolorum imaginibus nominibuſque hinc inde inſcriptis fœdata coram domino expandiſſe.

Verſ. 49.

ET ATTULERUNT ORNAMENTA SACERDOTALIA) Quia ſtante Templo ſacrificia extra Templum offerre non audebant, ſacras veſtes de Templo ſervatas oſtendebant Deo.

ET PRIMITIAS ET DECIMAS) Ad alendos Sacerdotes, Levitas, & pauperes Deuteron. XXVI. 11. 13.

ET SUSCITAVERUNT NAZARÆOS) Stare fecerunt, conſpicuos in conventu.

QUI IMPLEVERANT DIES) Qui voti Religionem impleverant, ac propterea commendatiores eſſe debebant.

Verſ. 50.

QUID FACIEMUS ISTIS, ET QUO EOS DUCEMUS?) In Templo debent hi ſe oſtendere, & factis ſacris voto ritè ſolvi. At nullus nobis ad Templum aditus.

Ducendi enim erant Naziræi ad *oſtium tabernaculi* fœderis *Num.* VI. 13.

Verſ. 51.

ET SANCTA TUA CONCULCATA SUNT) A profanis gentibus. Vide Luc. XXI. 24.

ET CONTAMINATA SUNT) Suum victimis: inducto idolo.

ET SACERDOTES TUI FACTI SUNT IN LUCTUM ET HUMILITATEM) In Græco: *Sunt in luctu & abjectione*: ut Mattathias fuerat.

Verſ. 54.

ET TUBIS EXCLAMAVERUNT VOCE MAGNA) In Græco: *Et cecinerunt tubis, magnaque voce clamaverunt*.

Verſ. 55.

TRIBUNOS) In Græco: χιλιάρχας. Secutus eſt inſtitutum Moſis, Exod. XVIII. 21. Deuteron. I. 15.

Verſ. 56.

UT REDIRENT UNUSQUISQUE IN DOMUM SUAM SECUNDUM LEGEM) Deuteron. XX. 5. 6. 7. 8.

Verſ. 57.

ET MOVERUNT CASTRA) In Græco: *Et movit ſe exercitus*. Nam ita παρεμβολὴ hic ſumitur, ut ſupra III. 2.

AD AUSTRUM EMMAUM) Ad eam portam quæ Hieroſolyma verſus ſpectabat.

Verſ. 59.

MELIUS EST NOS MORI IN BELLO, QUAM VIDERE MALA GENTIS NOSTRÆ ET SANCTORUM) Euripides:

... κατθανεῖν γὰρ εὐκλεῶς
Ἢ ζῆν δειλοῖς ἄν, δυσκλεῶς γε θανούμενοι.
Alius: Φέρτερον εὐκλεῶς μοῖραν ἐπ' ἀλλήλων βιότοιο
Εὑρέσθαι.

Verſ. 60.

SICUT AUTEM FUERIT VOLUNTAS IN COELO, SIC FIAT) *In cœlo*, id eſt, apud Deum, cujus majeſtas in cœlo maxime. Vide Matth. VI. 10. & ibi dicta.

Confer. etiam quæ leguntur 2. *Macc.* IIX. 20. & *ſeqq.*

CAPUT IV.

Bipartitas Gorgiæ copias profligat Iudas, dein & ipſum quoque Lyſiam Syriæ pro-Regem: & dum is exercitum rurſus inſtaurat, templum Hieroſol. repurgat, & cultum Dei reparat.

Verſ. 1.

ET MOVERUNT CASTRA NOCTE) καὶ ἀπῆρεν ἡ παρεμβολὴ νυκτὸς, id eſt, hoc agmen ſex millium, delectum ex toto exercitu, nocte proceſſit.

Verſ. 2.

UT APPLICARENT AD CASTRA JUDÆORUM) *Ut irruerent in Iudæorum agmen.*

ET FILII QUI ERANT EX ARCE, ERANT ILLIS DUCES) *Filij arcis*: id eſt, præſidiarij ἄκρας Hieroſolymitanæ, locorum gnari.

Verſ. 3.

QUI ERANT IN EMMAUM) Qui in planis ad Emmaum manſerant; ſupra III. 57.

Verſ. 4.

ADHUC ENIM DISPERSUS ERAT EXERCITUS A CASTRIS) Gorgias ad ſuos nondum redierat, Itaque disjunctæ erant hoſtium copiæ.

Verſ. 5.

VENIT IN CASTRA JUDÆ NOCTU) Ad illa loca montana, quæ ad Auſtrum ab Emmaunte, ubi Judæi ante conſederant, & ubi Judas diſcedens multos ignes reliquerat fallendo hoſti, ut Joſephus narrat.

Digitized by Google

Verſ.6.

IN CAMPO) In locis illis planis, ubi pars major exercitus manſerat.

CUM TRIBUS MILLIBUS VIRORUM TANTUM) Impar etiam parti hoſtium, ſi numeri res eſſet.

QUI TEGUMENTA ET GLADIOS NON HABEBANT] Nempe quales vellent. Joſephus: μετὰ τριχιλίων φαύλως ὡπλισμένων διὰ πενίαν.

Additur in Græco Καθὼς ἠβούλοντο, & in Latinis pluribus SICUT VOLEBANT. *Tegumenta*, id eſt, *loricas, thoraces ferreos, clypeos.*

Verſ.7.

ET VIDERUNT CASTRA GENTIUM VALIDA) Illos qui in caſtris manſerant apud Emmaum.

ET LORICATOS) Pedites.

ET EQUITATUS IN CIRCUITU EORUM) Vallante peditem equite, ut fieri ſolet.

ET HI DOCTI AD PRÆLIUM) Id eſt perite aciem ſtruxerant. Ita Joſephus.

Verſ.8.

NE TIMUERITIS MULTITUDINEM EORUM] Ut ſupra III.18.

Verſ.9.

IN MARI RUBRO) ἐν θαλάσσῃ Ἐρυθρᾷ. Sic dictum ajunt veteres à rege Erythra. Is vero Erythras eſt Eſau ſive Edom, ut diximus ad primum de veritate Religionis Chriſtianæ.

V.13. ET EXIERUNT DE CASTRIS IN PRÆLIUM) Nempe hoſtes ad Emmaum.

Verſ.14. ET FUGERUNT IN CAMPUM) Per campeſtria.

Verſ.15. USQUE GEZERON) μέχρι Γαδάρων, Joſephus. Vide quæ ad Marcum V.1. Quod in Græco legimus Ἀσαρημώθ, חצר חמת, vicus Emath, is proxime Gadara fuit, ut ex tabula Judaica cognoſcimus.

ET AZOTI) Sic Hebræi vocant quam Phœnices אשדוד.

ET JAMNIÆ] Jamnias duas dixit Plinius, & Strabo Ἰάμνειαι: Ptolemæus, λιμένα Ἰαμνειτῶν: ac præterea Ἰαμνείαν.

Dubium eſt, quum *eodem die* Iudas cum ſuis Emmauntem redierit, quo pacto ad *campos uſque Iamniæ, Azoti, Idumææ* potuerit excurriſſe, quandoquidem urbes illæ diei itinere, & amplius, regio autem hæc bidui minimum Emmaunte diſtet? Dicendum videtur campos Iamniæ, Azoti, Idumææ vocari qui eo reſpiciunt, & ducunt, non autem qui ad eas toparchias aut regiones pertinent. Erant enim in campis Emaunti ſubjectis itinera diverſa eo ducentia. Sic hodie in urbibus portas à celebrioribus locis, ad quæ reſpiciunt, nuncupare ſolemus.

Verſ.17.

NON CONCUPISCATIS SPOLIA, QUIA BELLUM CONTRA NOS EST) Id eſt, alterum nobis prælium imminet cum altero hoſtium agmine. ἔτι γὰρ αὐτοῖς ἀγῶνα καὶ μάχην εἶναι, ait Joſephus. Simile illud Suetonij in Britannia monitum apud Tacitum XV.36. *Cædem continuarent, prædæ immemores, parta victoria cuncta illis ceſſura.* Multis enim ſua victoria obſtitit, dum omiſſis telis, prædæ manus impediunt, ut apud eundem ſcriptorem Civilis monet hiſtoriarum V.

ET EXERCITUS EJUS) Alter ille qui cum Gorgia exierat.

Verſ.18.

IN MONTE) Vide ſupra 5.

Verſ.20.

QUOD IN FUGAM CONVERSI SUNT SUI) Illi qui in caſtris fuerant.

ET SUCCENDERUNT CASTRA) Nempe ex fumo cognoſcebant caſtra à victoribus Judæis incenſa.

Incenſione caſtrorum voluerunt Gorgiæ indicare fuſas eſſe ejus copias, & invaſa caſtra: quo & illum terrerent, & in fugam compellerent, quod & feliciter ſucceſſit.

Verſ.22.

ET FUGERUNT OMNES IN CAMPUM ALIENIGENARUM) In Græco: εἰς γῆν ἀλλοφύλων, in terram alienigenarum: Id eſt, extra Judæam in fines Idumæorum & Phœnicum.

Verſ.23.

ET ACCEPERUNT AURUM MULTUM, ET ARGENTUM, ET HYACINTHUM, ET PURPURAM MARITIMAM, ET OPES MAGNAS) Quæ mercatores attulerant, ut iis ſibi Judæos captivos compararent: ſupra III.41.

HYACINTHUM, id eſt, *veſtes plurimas hyacinthinas* violacei coloris Exod. XXV.4. & PURPURAM non fictam ex vacciniis, vel violis, ſed veram, nempe MARINAM ex oſtreis teſte Vitruvio l. VII.14. *Tyriam omnium præſtantiſſimam* dicit *Plin.l.*IV.*c.*39.

Verſ.24.

HYMNUM CANEBANT) Carmen extemporaneum, ἐπινίκιον, ut etiam Moſes, & qui cum eo. Exod XV. Vide quæ ad Matth. XXVI.30.

QUONIAM BONUS EST, QUONIAM IN SÆCULUM MISERICORDIA EJUS) Hic erat in hymno verſus intercalaris, deſumtus ex Pſalmo CXXXVI. Vide Cant. puer. 59.

Verſ.25.

ET FACTA EST SALUS MAGNA IN ISRAEL DIE ILLA] Id eſt, non parum ea victoria ad libertatem recuperandam contulit, ut ait Joſephus.

Verſ.29.

ET VENERUNT IN JUDÆAM) Sic & Joſephus. Male ergo in Græco hodie ſcriptum eſt: εἰς τὴν Ἰδουμαίαν, pro εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

IN BETHORON) Scribe *in Bethſura*, quomodo infra ſcribitur 61. In Græco: ἐν Βαιθσούροις. Joſephus, ἐν Βεθσούροις κώμῃ τῆς Ἰουδαίας. Ea eſt בית־צור, Joſ. 15, 58.

Verſ.30.

QUI CONTRIVISTI IMPETUM POTENTIS) τοῦ δυνατοῦ, ſic vocat Goliathum. Hebræa vox גבור Gen. VI 4. X.8, 9. vertitur γίγας: at Jud. V.30. 1. Paralip. XXVIII, 1. XXIX 24. Amos, II. 16. δυνάστης.

ET TRADIDISTI CASTRA ALIENIGENARUM] Philiſtinorum.

IN MANU JONATHÆ FILII SAUL, ET ARMIGERI EJUS) 1.Sam. XIV, 13. 14.

Verſ.31.

ET CONFUNDANTUR IN EXERCITU SUO ET EQUITIBUS) Cum omni ſuo peditatu & equitatu.

Verſ.32.

TABEFAC AUDACIAM VIRTUTIS EORUM) τῆξον θράσος ἰσχύος αὐτῶν. *Audaciam multitudinis eorum fac languidam.* Sic τηκομένη ψυχή, Deuter. XXVIII.65. Latine redditur cor pavidum.

ET COMMOVEANTUR CONTRITIONE SUA] Id eſt, ad contritionem uſq; ita percellantur, ut intereant.

Verſ.33.

ET COLLAUDENT TE OMNES QUI NOVERUNT NOMEN TUUM IN HYMNIS) *Ut collaudent te*: ut materiam habeant iterum tuas laudes canendi. Vide ſupra 24.

Verſ.35.

ABIIT ANTIOCHIAM) Syriæ urbem regiam.

Verſ.36.

ASCENDAMUS NUNC MUNDARE SANCTA) Templum purgare ab idolis: Τὸν ναὸν καθαρίσαι, ait Joſephus.

ET RENOVARE) Cultum divinum ſcilicet: Τὰς νενομισμένας θυσίας προσφέρειν, ait Joſephus. In Græco eſt verbum ἐγκαινίσαι, unde dies hic dictus ἐγκαίνια. Vide quæ diximus ad Johan. X.22.

Verſ.38.

VIDERUNT SANCTIFICATIONEM DESERTAM) Vacuum Templum. Ita Joſephus.

ALTARE PROFANATUM) Impoſito altero Græcorum altari. Supra I.62.

ET PORTAS EXUSTAS) Supra I.33.

ET IN ATRIIS) In ſubdialibus Templi.

VIRGULTA NATA SICUT IN SALTU VEL IN MONTIBUS) Nempe quia Judæi non permiſſi erant eo accedere. Supra I.37.38.

ET PASTOPHORIA DIRUTA) הלשכות, id eſt, conclavia illa ad Templi latera, in quibus ſervabantur veſtes ſacerdotales, inſtrumenta Templi, copia aromatum & ſimilia, 1. Paralip. IX.26.33. XXIII.28. XXVIII.11. II. Paralip. XXXI.11. Jerem. XXV.4. Ezech, XL, 18. 38.

Verſ.39.

ET SCIDERUNT VESTIMENTA SUA) Mœrorem

Digitized by Google

rerem ſuum omnibus modis teſtati ſunt: ut ſupra II. 13.

Verſ. 40.

ET EXCLAMARUNT TUBIS SIGNORUM) Et cecinere tubis militaribus. σημασίας ſunt ſigna, & numeri militum ſub ſignis. Num. II. 2. σάλπιγξι σημασίας habes & II. Paralip. XIII. 12.

Verſ. 41.

UT PUGNARENT ADVERSUS EOS QUI ERANT IN ARCE) ἐν τῇ ἄκρᾳ, de qua ſupra I. 35.

DONEC EMUNDARENT SANCTA) *Dum ipſe Templum purgabat.* Ita ſumi exigit textus Græcus & Joſephus. Judas, ut ex Sacerdotali genere, ſacerdotibus monſtrator & adjutor erat ad reſtituendam Templo ſanctimoniam.

Verſ. 42. ET ELEGIT SACERDOTES SINE MACULA) Sine corporis vitio: nam qui vitioſi erant à miniſterio arcebantur. Levit. XXI. 17.

VOLUNTATEM HABENTES IN LEGE DEI) θελητὰς νόμου, legis amantes. Nam θέλειν pro amare uſurpant Helleniſtæ: ut Deuteronom. XXI. 14. II. Sam. XV. 26. & alibi.

Verſ. 43. ET TULERUNT LAPIDES CONTAMINATIONIS) Illos ex quibus factum erat Græcum altare veteri altari impoſitum, ut modo diximus.

IN LOCUM IMMUNDUM) Id eſt, in ſepulchretum aliquod.

Verſ. 44. ET COGITAVIT DE ALTARI HOLOCAUSTORUM) De veteris ſecundum legem facti altaris lapidibus. Dubium enim erat an fas eſſet ac deceret, eis uti poſtquam idolorum cultu & illicitis victimis polluti fuerant. In re dubia ſecuti ſunt mediam ſententiam, ut videbimus.

Verſ. 46.

IN MONTE DOMUS) In ipſo monte Moriæ.

IN LOCO APTO) Honeſto loco, non ſordido.

QUOADUSQUE VENIRET PROPHETA) Nam Prophetia à temporibus Aggæi. Zachariæ, Malachiæ ceſſaverat: neque ejus reditus exſpectabatur, niſi paulo ante Meſſiæ tempora. Vide & infra IX. 27. & XIV. 41.

Verſ. 47.

ET ACCEPERUNT LAPIDES INTEGROS) Intactos ferro: ἐκ λίθων συμμήκτων, ὁ λελατομημένων ἐκ σιδήρου. Joſephus.

SECUNDUM LEGEM) Deuteron. XXVII. 5.

Verſ. 48.

ET ÆDIFICAVERUNT SANCTA) Id eſt, adytum, ἅγιον ἁγίων, הדביר.

ET QUÆ INTRA DOMUM ERANT INTRINSECUS) καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ οἴκου, היכל. ea quæ ad ædem ſacerdotalem pertinebant.

ET ÆDEM) Non eſt in Græco: nec aliud eſt quam alia interpretatio verborum præcedentium.

ET ATRIA SANCTIFICAVERŪT) קדשו החצרים, nempe aſperſione tali qualis deſcribitur Num. XIX.

Quid idolo altari impoſito factum, non refertur, niſi huc referantur quæ c. VI. 7. habentur, ſi eo uſque id ſtetit, & nunc ſolum amotum fuit. Sine dubio autem non dejectum tantum, ſed & ludibrio habitum, forſan etiam comminutum, uti vitulus aureus Exod. XXXII. Multum autem hic ſuperſtitionis nonnulli obſervant, utpote quod *altare holocauſtorum deſtructum eo quod contaminatum eſſet à gentibus*, quod *lapides in loco certo depoſiti donec Propheta exurgeret, qui de iis reſponderet*, quodque *in locum prioris aliud altare ex* ἐθελοθρησκείᾳ, *exſtructum*. Quæ vero commendantur tanquam βουλὴ ἀγαθὴ. Quaſi vero non ſuffeciſſet purgari illud altare, vel quaſi licuiſſet vetus demoliri, & novum in ejus locum exſtruere ſine mandato divino. Quaſi etiam poſt Malachiam novus debuiſſet expectari Propheta, vel quaſi altari deſtructo in eo multum momenti verteretur, quid de lapidibus fieret, & ob id Prophetæ directio expectanda foret, *quæ omnia arguunt ſuperſtitionem Iudaicam*, uti diſputat *Spanhem.* l. c. p. 234. inde *autoritatem Canonicam* hujuſce libri refellens. Per *Prophetam* Tirinus *Meſſiam* intelligit, cui talium ſolutionem reſervatam inepte ſtatuitur.

Verſ. 49.

ET FECERUNT VASA SANCTA NOVA) In locum eorum quæ abſtulerant Macedones. Supra I. 23.

ET INTULERUNT CANDELABRUM) Unum ut Moſes inſtituerat, neque plura fecit Salomo: nam quæ II. Paral. IV. 7. dicuntur מנרות, nihil ſunt aliud, quam quæ גביעים, in Exodo XXV, id eſt, rami ſive calami, quos decem fuiſſe ex ipſo illo Exodi loco conſtat.

ET MENSAM IN TEMPLUM) In ipſa æde ſacerdotali. Hæc menſa ad panes & Moſis temporibus & Solomonis fuit unica, ut ex Joſepho utroque hiſtoriæ loco diſcimus. Plures erant menſæ aliæ in quibus reponebantur phialæ, σπονδεῖα, & res ſimiles.

Verſ. 50.

ET INCENSUM POSUERUNT SUPER ALTARE) Super altare illud θυμιαμάτων modo nominatum.

ET ACCENDERUNT LUCERNAS QUÆ SUPER CANDELABRUM ERANT) Septem numero, ut videre eſt Exod. XXV. 37.

ET LUCEBANT IN TEMPLO) *Et proque*; quæ lucernæ in Templo lucerent. Unde dies ἐγκαινίων dictus etiam dies φώτων, ut ad modo dictum Evangeliſtæ Johannis locum notavimus.

Verſ. 51.

ET APPENDERUNT VELA) Alterum quod obtegeret adytum, alterum quod ædem, ubi eſſet opus. De his velis duobus vide quæ diximus ad Matth. XXVI. 51. πετάσματα hic dixit Joſephus.

ET CONSUMMAVERUNT OMNIA OPERA QUÆ FECERANT, ET ANTE MATUTINUM SURREXERUNT) Hebræa locutio, pro qua diceremus: *Et cum omnibus quæ inchoaverant operibus ultimam impoſuiſſent manum, bene mane ſurrexerunt*, &c.

Verſ. 52.

HIC EST MENSIS CASLEU) In Græco, χασελεῦ: Joſepho, μηνὸς χασλεῦ, quem à Macedonibus dictum ait Apellæum.

Verſ. 53.

SECUNDUM TEMPUS ET SECUNDUM DIEM IN QUA CONTAMINAVERUNT ILLUD GENTES) Eodem menſe & die, triennio poſt, ut hîc ait Joſephus: triennio & ſex menſibus, poſtquam juge ſacrum fuerat interruptum, ut idem Joſephus nos docet Belli Judaici l. 1. Quare verum eſt quod alibi diximus in II. Macc. X. 3. male ſcribi διετῆ χρόνον, ubi ſcribendum τριετῆ.

Biennium illud 2. *Macc.* X. 3. non reſpicere initium *profanationis templi*, ſed initium *principatus Iudæ*, 1. *Maccab.* II. *v. ult. cap.* IV. 52. Tirinus vult. *Tornielus* biennium illud terminat in adventu Iudæ Hieruſalem: *Sed ut bene obſervat Salianus diſerte finis biennij figitur in mundatione templi*, ait *Fullonius*, & cum *Saliano* & *Tirino* ſecundum annum poſtquam Iudas defuncto Patre principatum iniit, intelligit. Additq; Tirinus pro conciliatione loci iſtius 2. *Macc.* X. cū præſente, narrari quidem ibi *poſt Antiochi mortem* repurgationem templi, non autem dici poſt mortem ejus illam contigiſſe. Sed nulla eſt hæc conciliatio. Nam licet ὑστερώσεις quandoque in ſcript. occurrant, hic tamen ejus nec cauſa, nec indicium ullum apparet: & fruſtra per ὕστερον anxie referretur illud quod ſuo loco jam ſatis ſuperque fuerat relatum. Unde alij bis purgatum templum dicunt ante, & poſt mortem Antiochi, ſed citra fundamentum; ſiquidem à purificatione hic deſcripta non legatur templum ita contaminatum, ut nova purificatione eguerit.

Verſ. 54.

ET CYTHARIS ET CINYRIS) Quæ inſtrumenta valde affinia fuiſſe neceſſe eſt. Videmus enim ab interpretibus permiſceri. Κινύρα vox eſt Hebræa כנור. Κιθάρα vox Græca quæ pro Hebræis diverſis ponitur.

Ita 2. *Par.* XXIX. 25. ubi vulg. habet, in citharis, penes LXX. reperitur ἐν κινύραις. Sic etiam 1. *Sam.* X. 5. 2. *Sam.* VI. 5. unde colligit Menochius inſtrumenta Muſica admodum ſimilia inter ſe fuiſſe & fortaſſe ſola magnitudine & fidium numero inter ſe diſtincta.

ET BENEDIXERUNT IN COELUM) Voce in cœlum elata.

Verſ. 56.

Digitized by Google

Verſ. 56.

ET FECERUNT DEDICATIONEM ALTARIS DIEBUS OCTO) Id eſt, illos dies octo totos feriati ſunt. Ἑόρταζε δὲ Ἰούδας μετὰ τῶν πολιτῶν ὀκτάκις τὰς περὶ τὸν βωμὸν θυσίας ἐφ' ἡμέρας. Joſephus. Id ut jam videbimus, in poſterum fuit pro lege.

ET OBTULERUNT HOLOCAUSTA CUM LÆTITIA) ὁλοκαυτώματα, עולה.

ET SACRIFICIUM SALUTARIS) θυσίας σωτηρίου, שלמים.

ET LAUDIS) καὶ αἰνέσεως, תודה.

Verſ. 57.

ET ORNAVERUNT FACIEM TEMPLI CORONIS AUREIS ET SCUTULIS) ἀσπιδίσκαις. Scutulum dixit & Cicero.

Atqui conſtat pios Iudæos à talibus templi ornamentis abhorruiſſe, iiſque contentos fuiſſe, quæ juſſu Dei adhibenda. Non ergo fidem hic meretur *autoris relatio*. Quod enim nonnulli obvertunt *ſpolia & exuvias hoſtium* illatas templo Domini, utpote *gladium Goliathi* 1. *Sam.* XXI. 9. Scuta Syrorum 2. *Sam.* IIX. 8. 7. 11. Salomonem aurea ſcuta templo affixiſſe 1. *Reg.* X. Roboamum pro illis ærea ſubſtituiſſe *c.* XIV. anathemata multa templo appenſa fuiſſe *Luc.* XXI. Reſp. Gladius Goliathi non in templo aſſervatus fuit, ſed penes Abimelechum: nam ſi anathema fuiſſet Domino devotum & in templo ſuſpenſum, nec Abimelecho licuiſſet gladium illum à tholis ſacris avellere, nec Davidi accipere: *Scuta v. Syrorum* Domino quidem conſecrata dicuntur, ſed quia materia illa deſtinata fuit ædificationi templi, non v. quod illa ſuſpenſa fuerint è templi lacunaribus. Quanquam etiam hæc valde differant, aſſervari *monumenta miraculoſarum liberationum Dei*, & *corollas delubris Paganorum inferri ſolitas in domo Domini ad morem* gentilium ſuſpendi. Scuta Salom. non in templo ſed in domo ſaltus Libani, & Regio armamẽtario ſervata, ad cohoneſtandam pompam Regis ad templum procedentis, ut hic Menoch. habet. Quod ad *Luc. c.* XXI. *factum* id concernit, idque ſequiorum temporum, hic autem de *jure* quæſtio eſt.

ET DEDICAVERUNT PORTAS] *Inſtauraverunt*, ἐνεκαίνισαν.

ET PASTOPHORIA] De quibus ſupra 38.

ET AVERSUM EST OPPROBRIUM GENTIUM) Probra à gentibus in Deum Judæorum facta in ipſas recidere.

Verſ. 59.

ET STATUIT JUDAS ET FRATRES EJUS ET UNIVERSA ECCLESIA ISRAEL) Præeuntibus Maccabæis ſtatuit populus, utpote liber. Erat enim δημοκρατία μετ' ἀριστοκρατίας. Vide infra VIII. 29. XII. 6.

Verſ. 60.

ET ÆDIFICAVERUNT IN TEMPORE ILLO MONTEM SION) Ita ſæpe vocatur urbs tota Hieroſolymorum, ubi diſtinguitur à templo. Nam hoc loco Joſephus: τειχίσας δ' ἐν κύκλῳ τὴν πόλιν.

Rectius alij *turres ædificatas ad templi cuſtodiam* intelligunt, quod erat in monte Moria, cui à dextera lævaque imminebant Sion & Acra montes, in quibus hæ turres exſtructæ. Nec id negat *Joſephus*. Cum *urbem* pariter munire potuerint, *Arcem præſidiariam conſtruxerunt*, *in monte Sion, ex oppoſito Arcis hoſtilis*: ait Tirinus.

ET TURRES FIRMAS) Tum in muris tum ad itinera.

ET CONCULCARENT EUM) Montem, id eſt, urbem. At in Græco: αὐτά, nempe τὰ τείχη. Turres erant munimento muris.

SICUT ANTEA FECERUNT] Supra I. 33.

Verſ. 61.

ET COLLOCAVIT ILLUC EXERCITUM] δύναμιν, id eſt, copias aliquas militares.

UT SERVARENT EUM) Sic & in Græco αὐτό. Joſephus: φύλακας ἐν αὐτοῖς κατέστησε, nempe in turribus.

ET MUNIVIT EUM AD CUSTODIENDAM BETHSURAM] καὶ ὠχύρωσεν αὐτὸ τηρεῖν τὴν Βαιθσούραν: id eſt, & ei (monti, id eſt, urbi,) *magis cuſtodiendo munierunt etiam Bethſuram*.

UT HABERET POPULUS MUNITIONEM CONTRA FACIEM IDUMÆÆ] *Ut populus* (Hieroſolymitanus) *hoc munimentum haberet contra Idumæam*. Nam Bethſura erat in illo fine Judææ, qui ad Idumæam pertingebat. Joſephus: τὴν Βεθσοῦραν δὲ πόλιν ὠχύρωσεν, ὅπως ἀντὶ φρουρίου αὐτῇ πρὸς τὰς τῶν πολεμίων ἀνάγκας χρήσαιτο.

CAPUT V.

Idumæos & Ammonitas perpetuos hoſtes populi Dei debellat Judas; Judæis in Galaaditide & Galilæa laborantibus, bipartito exercitu ſuccurrit: Timothei copias bis diſſipat: Iſraelitas è Galilæa & Galaaditide ad tutiorem locum, in Judæam, transfert: urbem Ephron expugnat. Joſephus interim & Azarias, & Sacerdotes complures dum citra conſenſum ex ambitione in pugnam eunt, inſigni clade cæduntur: ſed illam Judas aliis victoriis reſarcit.

Verſ. 1.

UT AUDIERUNT GENTES IN CIRCUITU) τὰ ἔθνη κυκλόθεν in Græco: in Joſepho: τὰ πέριξ ἔθνη, id eſt, Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, Phœnices.

Verſ. 2.

ET COGITABANT TOLLERE GENUS JACOB QUI ERANT INTER EOS, ET COEPERUNT OCCIDERE DE POPULO ET PERSEQUI] Non tantum illos Iſraelitas occiderunt, qui apud ipſos vivebant, ſed & eos, qui in Judæa habitabant: per inſidias nempe, ut exponit Joſephus.

Verſ. 3.

ET DEBELLABAT JUDAS FILIOS ESAU IN IDUMÆA ET EOS QUI ERANT IN ACRABATANE) Legendum videtur in Græco: καὶ ἐπολέμει Ἰούδας πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἡσαῦ ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ τῇ Ἀκραβαττήνῃ, pro τὴν Ἀκραβαττήνην. Ideo (nempe ob Iſraelitas illos obtruncatos) *Judas bellum intulit Eſavi poſteris in Idumæa Acrabattene*. Pars Idumææ Acrabattene ea eſt, quæ adſcenſus ſcorpionum dicitur Num. XXXIV. 4. Joſue XV. 3. Jud. I. 36. Aſcenſus dicitur, quod acclivis eſſet: עקרבים vero, id eſt, ſcorpionum, ideo quod ſcorpiones ibi invenirentur. Deuteron. VIII. 15.

QUIA CIRCUMSEDEBANT ISRAELITAS) Id eſt, incurſabant, ut hic Joſephus bene explicat.

Illam *Acrabatam in Aſcenſu Scorpionis Adrichomius* etiam ac *Bonfrer.* in onomaſt. nec non *Salianus* intelligunt: ſed refellit hoc *Fullonius*, & Acrabatanam in *dimidia tribu Manaſſe* ſitam *intra Jordanem* præfert, quia poſt eam depopulatam tranſiit Judas ad *Beanitas*, *Ammonitas*, *Galaaditas*, quaſi finitimas gentes, à quibus vero longe abeſt *Aſcenſus Scorpionis*. Debellatos ergo dicit filios Eſau qui in Acrabatene habitabant, tanquam coloni ex Idumæâ ſc. non Auſtrali, ſed Orientali in Acrabatenem non longe diſtantem miſſi. Vid. Fullon. p. 212.

Verſ. 4.

FILIORUM BEAN) Βαάνου apud Joſephum, viri potentis apud Idumæos.

Tirinus conjectat eos ab urbe Beon Amorrhæorum forſan ſic nominatos, quæ *Num.* XXXII. 3. legitur. Mavult tamen Fullonius *Bataneam regionem* intelligere, Trachonitidis partem regioni Baſan proximam, finitimam Idumææ Orientali: ſiquidem ex Acrabatene toparchia, Iordane tranſito in Batæneam excurſus ſit facilis, & ex Batænea in Ammonitas finitimos.

QUI ERANT POPULO IN LAQUEUM ET SCANDALUM) Ea locutio hic non ad mores, ſed ad vitæ pericula pertinet; nam & cadere de utroque dicitur. Vide ſupra I. 37.

Verſ. 5.

Digitized by Google

Verſ. 5.

ET CONCLUSI SUNT AB EO IN TURRIBUS) Obſeſſi intra turres, in quibus ſe tenebant. Ita explicat Joſephus.

ET APPLICUIT AD EOS) παρενέβαλεν ἐπ' αὐτούς, *oppugnavit eos.*

ET ANATHEMATIZAVIT EOS) Votum fecit ſe neminem eorum in vita relicturum; bona vero ſe conſecraturum Deo, ut Joſue VI. 17.

Verſ. 8.

ET CEPIT GAZER CIVITATEM) In Græco legitur τὴν Γαζὴρ. Sed Ἰαζὴρ legendum; nam Joſephus habet Ἰαζωρον. Ea eſt יעזר Num. XXI. 32. & XXXII. 1.

ET FILIAS EJUS) Oppida minora, ut Joſue XVII. 11. & alibi.

Verſ. 9. GENTES QUÆ SUNT IN GALAAD) Circum Galaatida. Ita Joſephus.

ADVERSUS ISRAELITAS QUI ERANT IN FINIBUS IPSORUM) Adverſus Iſraelitas ſibi conterminos.

ET FUGERUNT IN DATHEMAN MUNITIONEM) Nempe illi Iſraelitæ Galaatidos. Joſephus: οἱ δὲ καταφυγόντες εἰς Δάθεμα τὸ φρούριον.

Verſ. 13. QUI ERANT IN LOCIS TUBIN) Quæ terra Tob Jud. XI. 3. 5. *in* eſt terminatio pluralis. Hinc populus Τουβιηνοί, II. Macc. XII. 17.

Verſ. 15. DICENTES CONVENISSE ADVERSUM SE A PTOLEMAIDA ET TYRO ET SIDONE, ET REPLETA EST OMNIS GALILÆA ALIENIGENIS) In Græco: *& omnem Galilæam alienigenarum.* Sic & Joſephus: τοὺς ἐκ Πτολεμαΐδος καὶ Τύρου καὶ Σιδῶνος καὶ τῶν ἀλλογενῶν τῆς Γαλιλαίας. In Galilæa non ſoli Judæi erant, ſed multa colluvies externorum: ut diximus ad Matth. IV. 15. ii ſe Phœnicibus contra Judæos conjunxere hoc tempore.

V. 16. CONVENIT ECCLESIA MAGNA) Quotquot de populo potuerunt in unum locum contrahi.

Verſ. 19. ET NOLITE BELLUM COMMITTERE) Id eſt, prælium.

Verſ. 23. ET IN ARBATIS) καὶ ἐν Ἀρβάττοις. Et eos qui erant in locis planis & incultis, quæ ערבות Hebræis. Sic & infra IX. 2, ubi ἐν Ἀρβήλοις ſcribitur, legendum ἐν Ἀρβάττοις, ut hic.

Aliter Menochius, *quæ ſint Arbata* inquit, *non ſatis conſtat: apparet tamen eſſe oppidum aut regiunculam Galilææ. Inde fortaſſis oriundus fuit Abialbon Arbathites, unus de fortibus David 2. Sam.* XXIII. 31. Pro parte aliqua vel oppido Galilææ etiam Fullonius habet.

Verſ. 24.

PER DESERTUM) Per Arabiam deſertam.

Tranſito Iordane. Ideo *ſolitudines Moabitidis, & Arabiæ Petrææ* intelligendæ. *Ioſ.* XX. XXI. Hac Moabitica ſolitudine emenſa, quæ diem unum non tenuit, tridui reliquũ, torrente Arnon tranſmiſſo, poſitum eſt in itinere per Arabiam Petræam, qui circuitus ideo faciendus, ne per hoſtile ſolum recta in hoſtes ducentibus alimenta deeſſent, & ad flumen Iazer, torrentem Iaboc, rivoſque alios per hoſtilium copiarum partem detineretur, donec Datheman veniſſet in Timothei poteſtatem. Et videtur Iudas voluiſſe improviſus hoſtibus advenire, quod alio nullo itinere melius poterat.

Verſ. 25.

ET OCCURRERUNT EIS NABUTHÆI) *Occurrerunt Nabathæis.* Sic eſt in Græco, nec aliter Joſephus. Nabatæi, aut Nabuthæi pars Arabum: Straboni, Ovidio, Lucano, Juvenali, Plinio, Senecæ Nabatæ: Ptolemæo Ναπαταῖοι. Orti à Nabajotho Iſmaelis filio Gen. 25. 13.

Incolas Arabiæ Petrææ ab urbe *Nabatha* dictos quam *Petram* exiſtimat *Bonfrerius* intelligunt. Sed *Nabatheos* longe ab ea Petra habitaſſe vel ex hoc loco colligitur: Nabatha ergo non longe ab Arnon rupe intelligenda.

Verſ. 26.

IN BARASA) Legendum eſt *in Boſorra*, ut eſt in Græco, & apud Joſephum. בצרה ſignificat locum munitum: unde & Carthaginis arx ſic appellata, quam inverſis literis Βύρσαν dixere Græci: ex quo vocabulo male intellecto fluxit fabula de taurino tergo. Erant autem in vicinia Judæorum urbes duæ quibus nomen בצרה, altera Idumææ, de qua Eſaias XXXIV. 6. LXIII. 1. Jerem. XLIX. 13. altera Moabitidos, de qua Jeremias XLVIII. 6. 23. Illa in his libris & Joſepho Βοσόρρα dicitur, Ptolemæo & Stephano Βόστρα. Hæc vero in his libris Βοσὸρ, ut hoc ipſo commate, & infra 36. nec aliter apud Joſephum.

ET IN ALIMIS) ἐν Ἀλίμοις hic in Græco. Sed legendum videtur literis tranſpoſitis, ἐν Μαλίοις. Ea urbs Moabitarum, Μάλλα dicitur Joſepho in hac hiſtoria, Ptolemæo Maliattha, Stephano Μαλαάθα, מלאות.

ET IN CASPHOR) In Græco: χασφώρ. Sed reſcribendum χασφὼν, ut infra 36. χάσφωμα Joſepho. Nomen Hebræum eſt חשבון, ut Eſaiæ XVI. 8. & alibi. LXX. ſolent ſcribere Ἐσεβών. Ptolemæo eſt Ἐσβοῦς.

ET MAGETH) In Græco Μακὲδ, tam hic quam infra 36. Ea eſt מעכתי, Deuteron. III. 4. & Joſue XII. 5. in Græcis ibi Μαχατὶ, Ptolemeo Μοχά.

ET CARNAIM) In Græco & hic & infra 43. Καρνάιν terminatione duali Arabica, קרנים Hebraica deſinentia Geneſ. XIV. 5. Sed LXX. etiam ibi Καρναΐν. Vide & Eſaiæ XLVIII. 25. Idem eſt Καρνίον II. Maccab. XII. 26. Carna in Arabia eſt & apud Strabonem & apud Ptolemæum.

Harum urbium pleraſque *Tirinus* in Chorographica ſua Tabula conſtituit inter *torrentes Arnon & Iaboc*. Sed tota itineris, & circuitus triduani per deſertum ratio id nullatenus pati videtur, ideoque alij rectius collocant in dimidia tribu Manaſſe, trans torrentem Iaboc, & ulteriorem rivum, qui in medium mare Galilææ influit (vocaturque à quibuſdam *Hieronce*) judice *Fullonio*.

Verſ. 27.

CONSTITUERUNT ADMOVERE) In Græco: τάσσονται παρεμβαλεῖν: *Conſtitutum habent.* Sic τάσσονται habes infra XII, 26. nec multo aliter II. Macc. VI. 21.

Verſ. 28.

ET OCCIDIT OMNEM MASCULUM IN ORE GLADII] Implens vaticinium, quod eſt Eſaiæ LXIII. ex lege Deuteronom. XX. 13. os gladij eſt acies.

Verſ. 29.

USQUE AD MUNITIONEM) ἕως τοῦ ὀχυρώματος. Joſephus: ἐπὶ τὸ φρούριον, ἵνα τοὺς Ἰουδαίους ἐγκεκλεισμένους ſuſcepit... Intellige caſtellum ſupra nominatum Dathema: 9.

Verſ. 30.

ET MACHINAS) Arietes, teſtudines.

UT COMPREHENDERENT MUNITIONEM) Ut impetu caperent.

Verſ. 33.

ET VENIT TRIBUS ORDINIBUS] Tripartito agmine. εἰς τρία διελὼν τὴν στρατιάν, Joſephus.

Verſ. 35.

IN MASPHA) Ex Joſepho diſcimus eandem eſſe quæ ſupra dicta eſt Malea: hoc eſt vetus nomen מצפה, I. Sam. XXII. 3. ubi in Græco Μασσηφάθ. Alterum nomen videtur recentius; qualia binominum urbium exempla complura habemus & in ſacris & in profanis hiſtoriis.

Verſ. 36.

ET RELIQUAS CIVITATES GALAATIDIS) Nempe quas Moabitæ occupaverant. Vide ſupra II. 8.

Verſ. 37.

CONTRA RAPHON] Urbis eſſe nomen docet nos Joſephus. Raphana urbs Syriæ in Arabiam recedens Plin. V. 18. Ῥαφανέαι Ptolemæo & Stephano.

Verſ. 39.

ET ARABAS CONDUXERUNT) Recte, nam quod in Græco eſt μεμίσθωνται refertur ad ἔθνη: itaque vi eſt plurale.

Verſ. 40. QUIA POTENS POTERIT ADVERSUM NOS) δυνάμενος δυνήσεται. Locutio Hebræa quæ ſignificat, *multum nobis prævalebit.*

V. 41. ET POSUERIT CASTRA EXTRA FLUMEN) Flumen dixit quod modo torrentem: & Latinus dixit *extra* pro *ultra*, intellige, reſpectu habito ad Timotheum.

TRANSFRETEMUS AD EOS) καταχέωμεν, nam de torrente loquens verbum hic interpres mari conveniens uſurpat. In Græco eſt, διαπεράσομεν: In Joſepho, διαβαίνειν, περαιοῦν עבר.

TORRENTEM illum *Adrichomius* in tribu *Gad* n. 23. putat eſſe *Iaboc*, quo dividebatur illa à tribu *Manaſſe* trans Iordanem *Ioſ.* XII. 2. *Deut.* II. 16. Sed Raphon prætermiſit, quam urbem fuiſſe Joſephus l. XII. Ant. c. 12. affirmat. *Remphanem* vocari à Stephano Actor. VII. 43. Junius notat.

Verſ. 42.

Digitized by Google

Verſ.42.

STATUIT SCRIBAS POPULI SECUS TORRENTEM) Præfectos matriculæ, ſive recenſioni militari. ספרים Eſaiæ XXXIII. 18. ubi dicta vide.

Verſ.43.

AD FANUM QUOD ERAT IN CARNAIM) Lucum, τέμενος habet hic Græcum, & Joſephus. Ἀταργατεῖον II. Macc. XII. 26. Ἀταργάτις dea, aliis Ἀτεργατις. תרעתא. & cum א addito, אתרעתא, id eſt, נערתא, ἀταρ-γάτις, brevius אתרה, Ἀθάρα, quod idem eſſe cum ante dictis docet nos Strabo fine libri XVI. Ἀφροδίτην dicunt Græci, & Venerem Latini.

Dicitur autem *Atergation*, inquit Junius ad 2. Macc. XII. *à portentoſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Decerto corrupta voce pro Adarceto ſive Darceto ſermone Syro, quam illi ita colebant ut Latini Opem ſive Tellurem deam, quæ calcatur hominum pedibus, unde Syra eſt appellatio.* Vid. quæ Grotius ad 2. Macc. XII. 26.

Verſ.46.

USQUE EPHRON) In Joſepho Ἔφρων, & populus Ἐφρωνῖται, ſed frequens eſt interjectio literæ μ pro ב Syriaco. Vide 2. Paral. XIII. 19. 2. Macc. XII. 27.

Eſt hæc urbs *trans Iordanem* in aditu Galaaditidis longe alia ab *Ephrem* urbe *ad Iordanem* ſita 1. *Macc*. V. 46. *&* *Ioh*. XI. 54. non ſitu tantum, ſed ſcriptione etiam differens.

DEXTRA VEL SINISTRA) Id eſt in ullam partem. Locutio Hebræa.

Verſ.48.

TRANSEAMUS PER TERRAM VESTRAM, UT EAMUS IN TERRAM NOSTRAM, ET NEMO VOBIS NOCEBIT) Imitatur Moſem Num. XX. 17. XXI. 2. Vide quæ ad hoc argumentum pertinentia attulimus ſecundo de Jure Belli & Pacis II. 13.

Verſ.49.

UT APPLICARENT UNUSQUISQUE] τοῦ παρεμβαλεῖν, *Vt irruerent*. Sic ſupra II. 32.

Verſ.50.

ET TRADITA EST CIVITAS IN MANU EJUS] Pervenit in ipſius poteſtatem, Deo ſic res dirigente; non enim dedita fuit urbs, ſed vi capta.

Verſ.51.

ET PEREMERUNT OMNEM MASCULUM IN ORE GLADII) Ut ſupra 28.

ET ERADICAVIT EAM) Funditus ſuſtulit.

ET TRANSIVIT PER TOTAM CIVITATEM SUPER INTERFECTOS) Significat ſtragis magnitudinem. τοσοῦτο ἦν τὸ τῶν πεφονευμένων πλῆθος, ait Joſephus.

Verſ.52.

CONTRA FACIEM BETHSAN] *Contra faciem*, id eſt, è regione, Βαιθσὰν hic in Græco: Βεθσὰν Joſepho, בית שאן: Joſue XVII. 11. & Jud. I. 27. ubi in Græco ut hic Βαιθσάν. Docet Joſephus eandem eſſe quæ poſtea à Scytharum incurſu dicta eſt Σκυθόπολις: quod nomen eſt apud Strabonem libro XVI. Plinium V. 18. & ſic vocatur hæc urbs in hac ipſa hiſtoria II. Macc. XII. 29.

Præmittitur IN CAMPO MAGNO qui non ille eſt, quem *Adrichomius & Bonfrerius* Magdedoet Eſdrelon vocatū dicunt in Galilæa, ſed alius iſto ſuperior (ut Fullonius in h. l.) qui ab Hieronymo vocatur *Aulon*, aliàs *vallis ſylveſtris*, Gen. XIV. 3. quem poſt Sodomæ incendium majori ex parte cooperuit mare mortuum.

Verſ.53.

ET ERAT JUDAS CONGREGANS EXTREMOS) ἦν ἐπισυνάγων τοὺς ἐσχατίζοντας, id eſt, quod Græci una voce dicerent οὐραγὸς, id eſt, claudebat agmen. Hebræi מאסף, quod eſt ἐπισυνάγων, hoc ſenſu uſurpant, ut videre eſt Joſ. VI. 9.

Tirinus vult Judam extremos agminis ceu providum Ducem congregaſſe, ne qui forte præ ignavia, fatigatione, vel infirmitate in tanta multitudine, etiam fœminarum, & puerorum deviaret à reliquo agmine & ſic hoſtibus præda fieret.

Verſ.55.

CONTRA FACIEM PTOLEMAIDIS] In conſpectu Ptolemaidis vide ſupra 22.

Verſ.55.

JOSEPHUS ZACHARIÆ FILIUS ET AZARIAS PRINCEPS VIRTUTIS) In Græco ambo vocantur ἄρχοντες τῆς δυνάμεως, *copiarum principes.*

Sacerdotes fuiſſe Mariana, Menochius, & Sa, ut & Tirinus volunt: & illi quidem eoſdem, qui v. 67. deſignantur. Sed hoc poſterius refellit ad v. 67. Tirinus: *Hiſtorica hæc narratio*, inquit, *diverſos eſſe probat, ni fallor.* Quod tamen multo probabilius eſſe putat *Fullonius*, quod nuſquam tota Hiſtoria Maccab. de aliis referatur qui copias duxerint præter liberos Matathiæ, quam de Joſepho, & Azaria, quodq; nuſquam amplius de Joſepho, & Azaria mentio fiat, unde colligit eos in fuga periiſſe.

Verſ.57.

ET EAMUS PUGNARE ADVERSUS GENTES) Mendoſe, quippe contra Imperatoris interdictum ſupra 17. & mox 61: quod non omiſit hic notare etiam Joſephus.

Verſ.58.

ET ABIERUNT JAMNIAM) de qua ſupra IV. 15.

Verſ.59.

ET EXIVIT GORGIAS DE CIVITATE) Vir belli admodum peritus, II. Macc. V. 11. 9.

Verſ.62 NON ERANT DE SEMINE VIRORUM ILLORUM) Non erant de domo Aſmonæa.

V. 63. ET VIRI JUDA MAGNIFICATI SUNT VALDE IN CONSPECTU OMNIS ISRAEL] Melius in Græco: *Et vir ille Judas fratreſque ejus magnum nomen adepti ſunt apud omnem Iſraelem.*

Verſ.65. EXPUGNABANT FILIOS ESAU.

Reliquias *Idumæorum*, quod prædixerunt *Obadias* c. 1. & *Sophonias* c. 2.

ET PERCUSSIT CHEBRON) Χεβρὼν in Græco: quomodo & in Græca verſione Joſue X. 36. & alibi: Χεβρῶνα, Joſephus.

ET FILIAS EJUS) Accipe, ut ſupra 8.

ET TURRES SUCCENDIT IN IGNE IN CIRCUITU) Omnia munimenta detraxit, ut hic Joſephus explicat.

Verſ.66. ET PERAMBULABAT SAMARIAM) Pro Σαμάρειαν, lege Μάρισαν, ex Joſepho, & II. Macc. XII. 35. nam Samaria longe eſt ab iis locis, ubi tum bellum gerebatur. Μάρισσα eſt מרשה, I. Paralip. II. 42. II. Paralip. XI. 8. & XIV. 9. ubi in Græco Μαρησά. Illud autem διεπορεύετο non male vertas *tranſiit*: captam enim narrat Joſephus.

Cur vero non *Samaritas* etiam cum reliquiis Idumæorum & alienigenis, h. e. Philiſtæis ceu Iſraelitarum hoſtes expugnatos à Juda credamus, & eorum loco Μάρισαν aſſumamus, etſi Samaria diſtaret à reliquis locis? Nonne enim ad illos etiam ſe convertere potuit Judas?

Verſ.67.

IN DIE ILLA CECIDERUNT SACERDOTES IN BELLO, DUM VOLUNT FORTITER FACERE, DUM SINE CONSILIO EXEUNT IN PRÆLIUM) Ex hoc Latino facile reſtituas Græca quæ corrupta ſunt, hunc in modum: ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔπεσον ἱερεῖς ἐν πολέμῳ, βουλόμενοι ἀνδραγαθῆσαι, ἐν τῷ αὐτοὺς ἐξελθεῖν εἰς πόλεμον ἀβουλεύτως. Dicit eos inconſulto proceſſiſſe in prælium: (nam id πόλεμος voce in his libris ſignificatur) quia Dei opem prius non invocaverant.

Verſ.68.

ET DECLINAVIT JUDAS IN AZOTUM, IN TERRAM ALIENIGENARUM] In Græco: εἰς Ἄζωτον γῆν ἀλλοφύλων, ubi γῆν ſignificat urbem: ut Matth. II. 6. ubi dicta vide.

ET DIRUIT ARAS EORUM, ET SCULPTILIA DEORUM IPSORUM SUCCENDIT IGNI) Ex lege Deuteron. VII. 5.

ET CEPIT SPOLIA CIVITATUM] Tum Azoti ipſius, tum minorum circa oppidorum.

CAPUT VI.

Antiochus volens ſpoliare templum in Elymaide fruſtratur. Idem auditis rebus geſtis Iudæ Maccabæi, ex animi mœrore ægrotat, & moritur: Cui filius ejus, Antiochus Eupator, ſuccedit. Iudas arcem Ieroſolymitanam obſidet: accuſatur ab Apoſtatis coram Rege. Antiochus Eupator obſidet

Digitized by Google

obſidet Beth-Suram : Iudas cum eo prælium ſecundum committit : Eleaſar Elephantem occidit : Iudas cum ſuis retrocedit. Beth-Sura ſeſe Regi dedit. Rex Ieroſolymitanum templum obſidet, ſed aliò avocatus, pacem cum Iudæis facit.

Verſ. 1.

ET REX ANTIOCHUS PERAMBULABAT SUPERIORES REGIONES) Ita dicebantur Syromacedonibus omnia quæ erant trans Euphratem.

ET AUDIVIT CIVITATEM ESSE ELYMAIDEM IN PERSIDE NOBILISSIMAM ET COPIOSAM IN AURO ET ARGENTO) Secutus eſt hoc loco interpres Joſephum , qui urbem vocat Elymaida, nempe quia in hoc libro , quem plerumque ſequitur, legerat : ὅτι ἐςὶν Ἐλυμαῒς ἐν τῇ Περσίδι πόλις ἔνδοξος, &c. cum hoc tempore ſincerior exſtet lectio: ἐν Ἐλυμαΐς ἐν τῇ Περσίδι. Hebræi עילם ſolent dicere pro toto imperio Perſico : ideo hic ſcriptor Hebræis lectoribus ſcripſit ἐν Ἐλυμαΐς , id ipſum vero Græcis lectoribus interpretans addidit, ἐν τῇ Περσίδι. Elymais eſt apud Græcos regionis nomen, non urbis: hanc urbem vero, de qua hic agitur, Perſepolim eſſe vult ſcriptor Maccabaici ſecundi IX. 2. At Perſepolim ab Alexandro dirutam omnes ſcriptores conſentiunt. Sed poteſt fieri ut in proximo templum fuerit à Græcis conditum, & in eo donaria plurima.

Verſ. 2.

TEMPLUMQUE IN EO LOCUPLES VALDE) Deæ Nannææ, ut ait ſcriptor Maccabaici ſecundi I. 13. & reſtituendum forte id nomen Straboni libro XVI. ut ſit Ναναίας ἱερὸν, pro Ἀναίας. Hanc Ἀρτέμιδα , id eſt, Dianam dixit Polybius Joſepho memoratus , quia lucis præerat, ut Diana apud Græcos. Dianam Perſicam nominat & Tacitus Annalium III. Dianam in Elymaide fuiſſe quam Antiochus hic ſpoliare voluerit, dicit Hieronymus ad Danielem ex Polybio, ut ait, & Diodoro. Significat נאני Perſis Patrem, ut ait Aruch & Scholiaſtæ ad Sotam & Jalkutum. נאניה ergo, Ναναία, matrem ſignificaverit , lingua Perſica illa veteri, non hac nova, quæ multum de Scythico trahit, ideoque multa vocabula habet communia cum Germanis , qui Scythicæ ſunt originis. Mater autem omnibus gentibus dicta eſt terra, quam in lucis coli ſolitam alibi oſtendimus , cum de Aſtarte ageremus. Appianus hanc ipſam Deam Venerem Elymæam vocat : nimirum quomodo & Aſtarten nonnulli Venerem interpretantur. Et fieri poteſt, ut ab Elymæis primum hujus numinis cultus ad Macedonas, & per Macedonas ad Perſas devenerit. Sic & Anaitis aliis Diana credita, Straboni Venus.

NOn ignorare quidem hæc antea poterat, ſed in memoriam à magnatibus illi revocatæ ſunt hæ divitiæ , & inſtigatus eſt ad deprædationem, ut frater ejus Seleucus 2. Macc. c. III. ad expilandum templum Hieroſ. *Dianam* etiam B. Lutherus vult cui ſacrum hoc templum cujus hic mentio , cum *Ioſepho, Polybio, Hieronymo*, in *Dan. XI, 36. Porphyrio, Thoma* & *Lirano*, ut & *Pererius*, *Saa*, & alij: *Veneri* tamen *Agathiam*, *Clementem*, *Beroſum*, *Athenoclem*, *Symmachum*, ut & *Gyraldum* favere *Serarius*, *Mariana*, *Tirinus*, & alij putant. Cui etiam II. *Macc.* I. 13. *ſeq.* magis convenire *Tirinus* cenſet, ut & *Fullonius*.

ET ILLIC VELAMINA AUREA) In uſum Templi.

ET LORICÆ ET SCUTA) *Et arma* capta de hoſtibus, nempe in urbe Perſepoli priuſquam incenderetur. Vide Curtium.

QUÆ RELIQUIT ALEXANDER PHILIPPI REX MACEDO) Signum victoriæ.

QUI REGNAVIT PRIMUS IN GRÆCIA) Id eſt, in Syria & Ægypto, poſt Perſas primus. Vide ſupra I. 1. & quæ diximus ad Johan. VI. 35.

Verſ. 3. ET VENIT ET QUÆREBAT CAPERE CIVITATEM] Antiochus Templum cum ædificiis circumjectis ſpoliare volebat , ut olim pater ejus Elymæi Jovis templum, nihilo meliore ſucceſſu.

Verſ. 4. ET INSURREXERUNT IN PRÆLIUM) Joſephus: καρτερῶς ἀντισχόντων, ἀποτυχὼν τῆς ἐλπίδος· ἀπωσάμενοι γὰρ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐπεξελθόντες ἐδίωξαν.

ET REVERSUS EST IN BABYLONIAM) Eſt quidem in Græco: εἰς Βαβυλῶνα, quomodo & in Joſepho. Sed Βαβυλὼν interdum regionem ſignificat. Neque in urbe, ſed in montanis locis mortuum dicit ſcriptor ſecundi Maccabaici IX. 28. Erudite ergo vertit hunc locum interpres.

Verſ. 5. ET VENIT QUI NUNCIARET EI IN PERSIDE.

At 2. *Macc.* IX. 3. illa nunciata ei dicentur κατ' Ἐκβάτανα. Ecbatana autem non in Perſide, ſed Mediæ metropolis erant. Hæc ergo quomodo conciliabuntur? Ἀντιλογίαν illam adverſus librorum horum autoritatem fuſe exequitur *Spanhem.* part. II. Diſp. Theol. p. 171.

Verſ. Eod. QUIA FUGATA SUNT CASTRA) Exercitus Seronis, Lyſiæ, Gorgiæ.

Verſ. 7. DIRUERUNT ABOMINATIONEM) Idolum, Supra I. 57. IV. 42.

ET SANCTIFICATIONEM) τὸ ἁγίασμα. Templum Hieroſolymitanum.

CIRCUMDEDERUNT MURIS EXCELSIS) IV. 60.

SED ET BETHSURAM CIVITATEM SUAM) Dilectam Antiocho ob ſitus opportunitatem. Vide ſupra IV. 29. 61.

Verſ. 10. ET ARBITRATUS EST SE MORI) συνεὶς ὅτι μέλλει τελευτᾷν, Joſephus: *Intelligens inſtare ſibi mortem.*

QUI JUCUNDUS ERAM ET DILECTUS IN POTESTATE MEA) Quam eram ſuavis atque amabilis in imperio meo? ὡς hic eſt admirantis. Χρηςὸς ſuavis, gratioſus. Vide Luc. V. 39.

Verſ. 12. SPOLIA AUREA ET ARGENTEA) Supra I. 23.

ET MISI AUFERRE HABITANTES JUDÆAM) ἐξᾶραι, *ut occiderentur*. Supra I. 60. & ſequentibus.

SINE CAUSA) Ob ſolam religionem , quæ certe tali ſævitiæ cauſam juſtam præbere non poterat.

V. 13. PEREO TRISTITIA MAGNA) φθίνω ἐν λύπῃ, ait Appianus.

IN TERRA ALIENA) Procul ab Antiochia, ubi ſedes regia.

Verſ. 14. ET VOCAVIT PHILIPPUM UNUM DE AMICIS SUIS] ἕνα τῶν φίλων hic in Græco: ἕνα τῶν ἑταίρων, Joſepho. Secundi Maccabaici ſcriptori IX. 29. vocatur ὁ σύντροφος αὐτοῦ.

Verſ. 15. ET DEDIT EI DIADEMA ET STOLAM SUAM) Veſtem regiam.

ET ANNULUM) Hæc omnia Philippi fidei permiſit , ut is ea filio Antiochi Antiocho Eupatori ſervaret. Ita Joſephus.

UT ADDUCERET ANTIOCHUM FILIUM SUUM] Ex iis locis in quibus agebat nonum ætatis annum, ut ex Appiano diſcimus. At is, ut & Joſephus, educatum ſub Lyſia Antiochum Eupatora ait, nimirum quia Philippus metu Lyſiæ copias ſibi paraturus ivit in Ægyptum primum : II. Macc. IX. 9. inde in Perſidem: infra VI. 56. Joſephus XII. 14.

ET NUTRIRET EUM ET REGNARET] *Ad regnandum.* In Græco enim eſt τοῦ βασιλεύειν , ſubaudito ἕνεκα.

De morte Antiochi non convenit huic *ſcriptori* cum *autore libri* II. *Maccab.* Quî enim hic in *Babylonia*, præ *mœrore animi* extinctus , illic *in templo Nannea lapidibus obrutus* , morte violenta interiiſſe dicitur c. I. 16. ac rurſus c. IX. v. 5. 7. 28. alio adhuc fato periiſſe perhibetur, utpote qui *præcipitatus è curru , & in montanis gravi viſcerum dolore correptus* diem obierit. Quæ ἀσύςατα & ἀσύγκλωςα. *Apprehendit* enim *eum dirus dolor viſcerum & amara internorum tormenta.* v. 5. & v. 7. *contigit illum impetu euntem de curru cadere , & gravi corporis colliſione membra vexari* : v. 9. *de corpore impij vermes ſcaturiere, ac viventis in doloribus carnes effluxere, ut odore etiam illius, ac fœtore exercitus gravaretur :* & ita *peregre in montibus miſerabili obitu vita functus eſt*, v. 28. At II. *Macc.* I. 13. κατεκόπησαν *concisi fuere Dux ipſe Antiochus , & cum ipſo immenſus exercitus in templo Nannea* : & v. 16. de *ſacerdotibus* dicitur συνεκεραύνωσαν τὸν ἡγεμόνα καὶ μέλη ποιήσαντες , καὶ τὰς κεφαλὰς ἀφελόντες τοῖς ἔξω παρέῤῥιψαν *conjectu lapidum quaſi fulminantes obruerunt Ducem* (ANTIOCHUM) *confectosque membratim, AMPUTATIS CAPITIBUS, foras proje-*

Ἀντιλογίαι in libr. Macc. irreconciliabiles de morte Antiochi.

projecerunt. Quæ adeo inter ſe pugnant, ut nulla arte vel cum ſcriptore libri primi Maccabæorum autor ſecundi, vel ſecum ipſo conciliari poſſit: Ineptum enim eſt de *diverſis perſonis* hæc intelligere, ac ſi 2. *Macc.*I. *de Antiocho Magno* vel de *Antiocho Sedete*, ut *Menochius* vult cum *Sigonio, Serario, Mariana, Tirino*, ut & *Ruperto :* capite IX. vero de *Antiocho Epiphane* agatur. Eundem enim utrobique Antiochum deſignari collatio utriuſque capitis docet, neque temporis ratio permittit ut c. I. de Antiocho M. intelligatur, vel de Antiocho Sedete: unde agnoſcit Grotius ipſe ad v.11.c.1. *Antiochum illuſtrem ibi intelligendum eſſe, qui templum Nannaæ deprædari voluit.* Et de *Antiochi Sedetis* morte longe alia referunt Hiſtorici: quem Appianus *ſeipſum interfeciſſe* in Syriac. ſub fin. *Ælianus ſeipſum præcipitaſſe* l.X. de animal. c.34. *Iuſtinus* vero *deſertum à ſuis, & occiſum, cum contra Parthos pugnaret* l.XXXIIX. aſſerunt, nemo v. in *Nannaæ templo* occiſum dicit. *Tirinus* ipſe obitum Antiochi Sedetis in Chronico cap. XL. aliter recenſet: nimirum *non à ſacerdotibus in templo Nannaæ lapidibus obrutum, ſed à fratre ſuo Demetrio Nicanore interemtum eſſe.*

Verſ.16. ANNO CENTESIMO QUADRAGESIMO NONO] Ab initio Seleuci, quod hic addit Joſephus.

At anni Græcorum non ab initio Seleuci computantur, ſeu à morte Alexandri M. ex quo regnum Syriæ obtinuit Seleucus, ſed ab eo tempore, quo Seleucus imperium totius Aſiæ ſibi vindicavit, devicto nempe Antigoni æmuli ſui filio Demetrio.

ET VOCANT NOMEN EJUS EUPATOR) διὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἀρετὴν, ait Appianus.

Tirinus, *quaſi felicem tanto Patre.* Iterum hic ἀντιλογία occurrit cum 2. *Macc.* X.11. Hic enim *Lyſias* Antiochū Eupatorem poſt mortem Antiochi Illuſtris Patris regno præfecit. *Illic* vero Lyſias à Rege Eupatore regni rebꝰ adminiſtrandis dicitur admotus. Si autem ea Lyſiæ dignitas ante Epiphanis mortem jam fuit, ut eandem filij educationi præfecerit, utque idem Antiochus poſt mortem filium regno admovere potuerit, qui ergo ab autore libri ſecundi Maccab. introducitur tempore Eupatoris ut privatus, & ignotus prius, & ab Antiocho demum illo evectus, & in dignitate conſtitutus? De *Antiocho* enim *Eupatore* ita Autor ille: οὗτος παραλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἀνέδειξεν ἐπὶ τῶν πραγμάτων λυσίαν τινα.

Verſ.18. ET HI QUI ERANT IN ARCE] Nam cum Judas urbem ingreſſus Templum purgavit, arcis obſidendæ tempus non habuerat: ideo quod Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, Phœnices undique in eum inſurgerent.

CONCLUSERANT ISRAEL IN CIRCUITU SANCTORUM) Id eſt, Infeſtos Iſraelitis faciebant ad Templum aditus. Ita explicat Joſephus, qui per excurſus ex arce multos ait interfectos.

ET QUÆREBANT EIS MALA ET FIRMAMENTUM GENTIUM) Quanquam multi inter eos arcis cuſtodes gente erant Judæi, ſed legis deſertores.

ET FECERUNT BALISTAS ET MACHINAS) Quod hic eſt baliſtas in Græco eſt βελοστάσεις, quomodo דיק redditur Ezech. XVII.17. XXI.22. Erant autem contabulationes quibus imponebantur catapultæ, aliæque id genus machinæ. Vide Vitruvium X.20. Aggeres dixit hic Joſephus. Vide & infrà 51.

V.21. ET EXIERUNT QVIDAM EX IIS QVI OBSIDEBANTUR) Noctu inobſervati, ut fieri ſolet: & hoc exprimit Joſephus.

Verſ. 22.

QVOUSQVE NON FACIS JUDICIUM) Id quod æqvum eſt. Jam enim dicent: ob patrem tuum ſumus in his anguſtiis.

V.23. ET VINDICAS FRATRES NOSTROS] Populares noſtros, qui in eadem ſunt cauſa; & nunc obſidentur.

V. 24. ET QVICUNQVE INVENIEBANTUR EX NOBIS INTERFICIEBANTUR, ET HÆREDITATES NOSTRÆ DIRIPIEBANTUR) V. 22. 45. 52.

V.26. ET MUNITIONEM BETHSURAM MUNIERUNT] IV.61.

Verſ.27. ET NON POTERIS OBTINERE EOS) Redigere iterum ſub tuam ditionem.

V.29. ET DE INSULIS MARITIMIS) Id eſt oris maritimis. Nam ita ad Hebræorum imitationem vocem νήσων uſurpant iſti noſtri ſcriptores.

V.30. CENTUM MILLIA PEDITUM, ET VIGINTI MILLIA EQVITUM, ET ELEPHANTI TRIGINTA DUO) Convenit in his numeris Joſephus.

DOCTI AD PRÆLIUM) Aſſuefacti parêre imperiis. Πειθαρχεῖν εἰθισμένοι, de elephantis Polybius hiſtoriarum tertio.

Maximè diſcrepat liber ſecundus in numero peditum 110000. equitum quinq; millia, elephantorum a.22. referens. Quæ tanta ἀντιλογία eſt, ut *Eſra* & *Salianus* non inveniant, quod dicant, niſi auctorem utrumq; in diverſa incidiſſe monumenta. Sed ubi ſic Θεοπνευστία, & autoritas iſtorum librorum divina!

V.31 ET FECERUNT MACHINAS) Macedones.

ET EXIERUNT, ET SUCCENDERUNT EAS IGNI) Bethſuræi eruptione factâ uſſerunt machinas Macedonicas.

V.32. AD BETHZACHARAM) ἐν τινι τόπῳ Βεθζαχαρία λεγομένῳ, Joſephus ad villam Zachariæ viri nobilis. nam בית & urbem & vicum & villam ſignificat.

CONTRA CASTRA REGIS) Intervallo ſtadiorum LXX, ut hic Joſephus.

Verſ. 34. ET ELEPHANTIS OSTENDERUNT SANGUINEM UVÆ ET MORI AD ACUENDOS EOS IN PRÆLIUM) *Ut pararent eos prælio.* Id enim eſt παρασκευάσαι. Sanguinem uvæ & mori vocat ſuccum ſanguini ſimilem, more Hebræo, ut apparet Deuter. XXXII. 14. rubentia enim erant Judææ vina. Hæc autem propoſita elephantis, ut eorum conſpectu aſſuefierent in prælio ſanguinem conſpicere, neque eo viſo conſternari, aut in furias agi.

Alii aſpectu & olfactu vini irritatos elephantos ajunt cum Franciſco Valeſio Sacr. Philoſ. c.82. nonnulli vero etiam epotandum ipſis præbitum vinum cum Æliano de animal. l. VI. & tertio Macc. dicunt, ut accenderentur fortius ad pugnam. Sic & Fullonius: *tum colore, tum potu* elephantos efferari potuiſſe, magis autem ſi *utrumque* ſimul adhibitum & aſpectus, & potatio, *quod hic factum.*

V. 35. ET DIVISERUNT BESTIAS PER LEGIONES) θηρία, quod hic *beſtias* vertit, etiam Polybius Græcique alii eximiè de elephantis uſurpant: ut belluas Terentius. Quod vero Latinus dixit legiones, id in Græco eſt voce Macedonica φάλαγγας. Eſt autem ea vox ὁμώνυμος. Nam, ut ait Urbicius, Τὸ μὲν τοι πεζικὸν ἅπαν στράτευμα ὁμωνύμως τοῖς μερικοῖς τάγμασι λέγεται φάλαγξ. Sic Demoſthenes de Philippo Macedone: φάλαγγας ὁ πλεῖστον ἄγει, quod Scholiaſtæ interpretantur τάξεις. Hic ſignificat ea vox millenarias cohortes, ut docent ſequentia. Sic & Antiochus Magnus partes phalangis elephantis diſtinguebat, teſte Livio XXXVII.

MILLE VIRI IN LORICIS CONCATENATIS) Τεθωρακισμένους ἐν ἁλυσιδωτοῖς, *habentes loricas ſquammatas.* Sic 1.Sam. XVII.5. שרין קשקשים vertitur θώραξ ἁλυσιδωτός. Eſt autem קשקש, λεπίς. Virgilius pro eodem dixit loricam conſertam hamis.

ET GALEÆ ÆREÆ IN CAPITIBUS EORUM) Quales unâ voce χαλκοκορυστὰς, dicit Homerus.

ET QVINGENTI EQVITES ORDINATI UNICUIQVE BESTIÆ ELECTI ERANT) Qui latera phalangum tegere ſolebant, ut nos docet Livius dicto libro.

V.36. HI ANTE TEMPUS UBICUNQVE ERAT BESTIA IBI ERANT) πρὸ καιροῦ eſt in Græco: id eſt, etiam antequam opus eſſet.

V.37. TURRES LIGNEÆ SUPER EOS FIRMÆ PROTEGENTES SUPER SINGULAS BESTIAS) Turritorum elephantorum mentio apud Hirtium, Florum, Vegetium, & alios.

ET SUPER EOS MACHINÆ) Miſſilia.

ET SUPER SINGULAS VIRI VIRTUTIS TRIGINTA DUO, ET INDUS MAGISTER BESTIÆ) In Græco: ἐφ' ἑκάστῳ ἄνδρες δύο καὶ τριάκοντα οἱ πολεμοῦντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ ὁ Ἰνδὸς αὐτοῦ. *Super ſingulos erant*

viri

viri triceni & bini, qui ex iis dipugnabant, & praeterea Indus cujuſque. Indus ſine alio additamento vocari ſolet belluæ rector, ut ex Polybio libro. V. & ex Vegetio ſecundum codices manuſcriptos III. 24. videre eſt, nimirum quod ex India ut elephanti optimi (præſtant enim illi Africanis, teſtibus Polybio ac Livio) ita & elephantorum magiſtri quos rectores dixit Livius. Interpres Latinus vocem minùs tritam, duabus aliis additis, clariorem fecit. Livius turribus ſuperſtetiſſe præter rectorem ait quaternos armatos. Sed ne numerum hic poſitum nimis miremur facit Plinius VIII. 7. qui turritis elephantis ſexagenos aliquando fuiſſe ait propugnatores.

Verſ. 38. ET RESIDUUM EQUITATUM) Bene vertit τὴν ἵππον. Subauditur enim ἵππον, quod equitatum hiſtoricis ſolet ſignificare.

HINC ET INDE STATUIT IN DUAS PARTES) Id eſt, ad utrumque latus peditum: nam in Græco additur τῆς παρεμβολῆς.

TUBIS EXERCITUM COMMOVERE, ET PERURGERE CONSTIPATOS IN LEGIONIBUS EJUS) κατασείοντες καὶ καταφρασσόμενοι ἐν ταῖς φάραγξιν. Legit Latinus φάλαγξιν. Sed quam habemus nos in Græco lectionem veram eſſe apparet ex Joſepho, qui dicit ductum peditem ἐπὶ τὰ στενά. Senſus ergo eſt, ab illo equitatu peditem in montium faucibus animatum munitumque fuiſſe.

V. 39. IN CLYPEOS AUREOS ET ÆREOS) In Græco tantum eſt, χρυσᾶς ἀσπίδας: at in Joſepho: τὰς τε χρυσᾶς καὶ χαλκᾶς ἀσπίδας. Impropriè autem dixit aureos clypeos, qui erant argentei, ſed ex parte aurati. Vocabantur qui ſic armati erant Argyraſpides, ut præter ſcriptores rerum Alexandri tradidit Livius dicto jam libro. De ſolis repercuſſu ab armis habes & apud Joſephum: ubi & de parte exercitus per ſummos montes miſſa.

Verſ. 41. ET COMMOVEBANTUR OMNES INHABITANTES TERRAM A VOCE MULTITUDINIS) In Græco: *Et perterrebantur omnes qui ipſorum multitudinis ſonum audiebant.*

V. 43. ET VIDIT ELEAZAR FILIUS SAURA) In Græco: Ἐλεάζαρος ὁ Σαυαράν: Sed legendum, ut in aliis eſt codicibus, Αὐαράν. Joſepho: Ἐλεάζαρος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ (Juda) ὃν Αὐρὰν ἐκάλουν. Idem eſt qui ſuprà II. 3.

LORICATAM LORICIS REGIS) Nam & elephantos ſuos diſtinguebat ornatus. Fuiſſe qui veſtibus tegerentur purpureis dicit Plutarchus Eumene, Florus II. 8. *Elephantis ad hoc immenſa magnitudinis, auro, argento, purpura, & ſuo ebore fulgentibus, aciem utrinque vallaverat.*

V. 44. ET DEDIT SE UT LIBERARET POPULUM SUUM) Cæde regiâ ut ſperabat, Vide quæ de hâc re diximus de Jure Belli & Pacis libro tertio c. IV. 8. ubi exempla habes ſimilia.

ET ACQUIRERET SIBI NOMEN ÆTERNUM) Quæ cupido non miranda in homine Judæo.

V. 46. ET OCCIDIT EUM) Vulnerato ventre, ut ait Joſephus. Ventres elephanto molles Plin. VIII. 10.

ET MORTUUS EST ILLIC) Obtritus ſcilicet mole elephanti: ὁ δὲ ἐμπεσὼν τῷ Ἐλεαζάρῳ διέφθειρε τὸν ἄνδρα ὑπὸ τοῦ βάρους. ait Joſephus.

Eleazarum illum Joſephus l. XII. Antiqu. c. 14. Gorionid. l. III. c. 29. fratrem faciunt Judæ Maccabæi, ſed dicitur Eleazarus ille *Avaran*, & in Latino textu *Saura*, non verò *Matathia* filius. Porrò accuſant autem nonnulli *Eleazari* hujus temeritatem arguuntque eundem, quod vitæ prodigus fuerit ex famæ cupiditate, qui verò gloriæ appetitus, cui vita poſtponitur, h. e. majus bonum minori, parum ordinatus eſt: imò contendunt, quod αὐτόχειρ factus ipſe ſit, cum ſe elephanto ſuppoſuit, cujus caſu non poterat non opprimi, idque ut æternum ſibi nomen compararet, quod *hominis ambitioſi eſt*, & *vani, pii non item*, ut ait *Spanhem.* p. 2. diſp. Theol. p. 234. & pag. 237. *Reverà* αὐτόχειρ, inquit Spanh. *fuit, quippe qui ſucceſſiſſe dicitur Elephanto, & ſe ei ſuppoſuiſſe & quidem præviſo periculo inevitabili*, ut patet ex v. 44. Et *vanæ gloriæ deſiderio* certè abſolvi non poteſt, quia id fecit, ut æternum nomen ſibi acquireret v. 44. quod qvum eo medio conciliare ſibi voluit, quod nullo modo *licitum* erat, nempe inevitabili vitæ periculo ſeſe ſubjiciendo, neque *martyrii*, neque *heroici facinoris* laudem obtinuit, ac ne quidem *temeritatis*, & *ambitionis* crimen effugere poteſt, quicquid etiam *Toſtatus* ad I. Sam. XV. q. 73. *Navarr.* de finib. num. 53. eâ de re diſputent, ut & Fullonius Jeſuita in comment. ad h. l. Autoritati *Ambroſii* l. I. offic. c. 40. opponi poteſt autoritas *Gregorii* M. l. XI X. Moral. c. 13. & *Rabani* in h. l. Nec credibile eſt, quod Hiſtoria refert exiſtimaſſe EleazarumRegem inſidere huic elephanto, qvum *Eupator puerulus* tum adhuc fuerit, de quo id præſumere non potuit. Quod autem Regis mentio fit v. 28. cum *iratus* dicitur, *modus loquendi* eſt, quo ſignificatur iratos eos, qui Regis perſonam ſuſtinebant, notante *Fullonio.*

V. 47. ET VIDENTES) Judas & fratres ejus.

VIRTUTEM REGIS) ἰσχὺν, id eſt, copias ingentes.

DIVERTERUNT SE AB EIS) Abierunt Hieroſolyma, ut aperte ait Joſephus, & ex hîc ſequentibus intelligitur.

Verſ. 48. CASTRA AUTEM REGIS) Pars exercitus regis. Nam pars ivit ad Bethſuram. Ita hîc Joſephus.

V. 49. ET EXIERUNT DE CIVITATE) Vitam ſalvam pacti, ut narrat Joſephus.

QVIA SABBATA ERANT TERRÆ) Id eſt erat annus Sabbaticus, ſive ſeptimus, per quem terra vacabat à frugibus.

ET CONSTITUIT ILLIC CUSTODIAM) Præſidium.

V. 51. ET STATUIT ILLIC BALISTAS] In Græco: βελοστάσεις, de quo vide ſuprà 2.

ET MACHINAS] Puta arietes.

ET IGNIS JACULA] πυροβόλα. Deſcriptio ἀγγείου πυροβόλου eſt apud Heronem.

ET TORMENTA AD LAPIDES JACTANDOS) πετροβόλα. Sub eo nomine veniunt & catapultæ, ut diſci poteſt ex Cæſare primo de Bello Civili.

ET SPICULA) Non eſt in Græco.

ET SCORPIOS) Ad mittendas ſagittas, quales deſcribit Vegetius IV. 22. Tertullianus: *Bellicam machinam, & retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant.*

ET FUNDIBULA) *Fundibala* ſcripſit interpres, quomodo & Iſidorus XVIII. 10. Pari deſinentiâ fuſtibalum habes apud Vegetium.

V. 52. FECERUNT AUTEM ET IPSI MACHINAS CONTRA MACHINAS EORUM) Utuntur enim & obſeſſi baliſtis, ſcorpionibus, fundis, Vegetio teſte IV. 22. Arietibus autem opponunt culcitas, laqueos, lupos: ut habes eodem Vegetii libro, capite 23.

V. 53. ESCÆ AUTEM NON ERANT IN CIVITATE) In Græco: ἐν τοῖς ἀγγείοις. Vox eſt generalis quæ hîc ſaccos ſignificat.

EO QUOD SEPTIMUS ANNUS ESSET) Ut modò dictum 49.

ET QVI REMANSERANT IN JUDA DE GENTIBUS) Tum in arce, tum in aliis præſidiis, quæ Maccabæi nondum expugnare potuerant.

CONSUMSERANT RELIQVIAS EORUM QVÆ REPOSITÆ FUERANT) τὸ ὑπόλειμμα τῆς ἀποθέσεως, *reſidua repoſitorum*, in apothecis ſcilicet, quales fieri ſolebant anno ſexto.

V. 54. ET REMANSERANT IN SANCTIS VIRI PAUCI) ἐν τοῖς ἁγίοις, id eſt, ἐν τῷ ἱερῷ, in Templo, ut hîc Joſephus. Plerique ob inediam diffugerant.

Verſ. 56. REVERSUS ESSET A PERSIDE ET MEDIA] Ubi copias ſibi paraverat.

Verſ. 57. ET DICERE AD REGEM) Antiochum Eupatora, quem Lyſias, de quo hæc dicuntur, eo tempore habebat in ſua poteſtate.

ET LOCUS QVEM OBSIDEMUS EST MUNITUS) Templum in modum arcis, propriique muri, ait Tacitus.

ET INCUMBIT NOBIS ORDINARE DE REGNO) In Græco: ἐπίκειται ἡμῖν τὰ τῆς βασιλείας, id eſt, regni cura nobis incumbit, nempe ne Philippus tutorio nomine cuncta ad ſe trahat. Id pluris Lyſiæ quàm Templum capere.

V. 58. DEMUS DEXTRAS HOMINIBUS ISTIS) Amicitiæ & ſecuritatis, ut Levit. VI. 2. Prov. VI. 1. Gal. II. 9. infrà XI. 50. 62.

ET FACIAMUS CUM ILLIS PACEM) Cum illis qui in templo ſunt.

ET CUM OMNI GENTE EORUM) Cum omnibus Judæis qui in Judæâ.

V. 59. ET CONSTITUAMUS ILLIS) στήσωμεν αὐτοῖς, *pacta ipſis concedamus.*

UT AMBULENT IN LEGITIMIS SUIS) Utantur αὐτονομίᾳ. Joſephus, τοῖς πατρῴοις νόμοις χρωμένους ζῆν.

Digitized by Google

SICUT PRIUS) Antè Antiochi illuſtris Tempora.

PROPTER LEGITIMA ENIM EORUM QVÆ DESPEXIMUS, IRATI SUNT) Senſus eſt bonus, ſed probabilius eſt ab interprete ſcriptum *diſperſimus*. Eſt enim in Græco διεσκεδάσαμεν.

V.60. ET RECEPERUNT ILLAM) *Acceperunt* pacem Judæi qui in Templo erant.

V.61. ET JURAVIT ILLIS REX ET PRINCIPES] More deducto à Perſis regibus, ut vidimus Eſter. I.19. Dan. VI.7.

ET EXIERUNT DE MUNITIONE) De munimentis templi.

V.62. ET INTRAVIT REX MONTEM SION) Arcem, & per eam ivit in Templum.

DESTRUERE MURUM) Munimenta Templi.

V.63. ET OCCUPAVIT CIVITATEM) Ipſumque Philippum, Lyſiâ haud dubiè auctore, occidit, quod addit Joſephus.

Occupavit Antiochiam *Judæis cooperantibus*, quo de teſtatur *Joſephus*, ut & *Gorionides*.

CAPUT VII.

Demetrius Seleuci Philopatoris filius Antiochi Eupatoris Patruus paternum Syriæ regnum receperat. Antiocho Eupatore cum Lyſiâ à propriis militibus jugulato. Alcimus apoſtata ſummum Pontificatum ambiens Iudæos apud Demetrium accuſat, & unà cum Bacchide in Iudæâ multa perfide & crudeliter facit. Sed Iudas reprimit armis utriusq; petulantiam. Nicanorem quoque à Demetrio ſubmiſſum ſecundò vincit, & mortui caput, ac manum de muro ſuſpendit.

Verſ. 1. EXIIT DEMETRIUS SELEUCI FILIUS AB URBE ROMA) Id quomodo factum ſit narrat luculenter Polybius hujus abitus Demetrio ſuaſor. Digna eſt hiſtoria quæ legatur in Excerpto de legationibus CXIV. Vide & Juſtinum XXXIV. 3. & Epitomen Livii libro XLVI. Antiochi Magni filius major fuit Seleucus: hujus filius hic Demetrius, cui regnum per injuriam eripuit Antiochus illuſtris minor natu Antiochi illius Magni filius. Dictus poſteà hic Demetrius Soter.

ET ASCENDIT CUM PAUCIS VIRIS) Comitibus octo, famulis quinque. Hebræi omne iter Judæam verſus aſcenſum vocant.

IN CIVITATEM MARITIMAM) Tripolim Syriæ. Ita Joſephus, & ſcriptor ſecundi Maccab. XIV.1.

Demetrius ille Seleuci *Philopatoris* filius extincto parente, fraude patrui ſui *Antiochi Epiphanis* ſpoliatus fuerat paterno regno, cum propter teneram ætatem minus idoneus eſſet rebus gerendis, Romæ tantiſper latuit dum adoleſceret, nempe per annos circiter 14. præfuit enim *Antiochus Epiphanes* per annos 12. *Eupator* verò per biennium. Clam autem aufugit Româ Demetrius, ubi obſes pro Epiphane patruo fuerat, in civitatem maritimam, ibique primùm, ut Rex Syriæ acceptus eſt, Tripolis illa urbs Phœniciæ maritima ſic dicta, quod tribus populis habitaretur, & in totidem partes diſtinctis Tyriis, Sidoniis Aradiis, non autem Arabibus ut Salianus habet ex Diodoro.

V.2. UT INGRESSUS EST DOMUM REGNI PATRUM SUORUM) Sedē regni, Antiochiā ſcilicet.

Non vero civitatem maritimam anteà nuncupatam, uti vult Salianus.

Verſ. 4. ET OCCIDIT EOS EXERCITUS) Juſſu Demetrii, ut ex Joſepho, Appiano, & Livii Epitome diſcimus.

Dixerat enim NOLITE MIHI OSTENDERE FACIEM EORUM. h.e. nolo vivos habere, ſed mortuos. Hoc enim ſenſu acceperunt illud mandatum, adeoque occiderunt eos. Cauſam cædis patratæ cupiditatem regnandi fuiſſe dubium non eſt, permiſſæ vero à Deo cauſam facit Fullonius *perjuria pueri Eupatoris, & peccata Patris Antiochi*. Sulpitius l.II. tribuit Eupatori tantum unum regni annum cum ſex menſibus, rectius autem Joſephus, Euſebius & alii ei aſſignant biennium, Adduntnonnulli adhuc aliquot menſes.

V. eod. ET SEDIT DEMETRIUS SUPER SEDEM REGNI SUI.

Firmum ipſi tum demum regnum erat poſtquam occiſus eſſet Eupator, ubi Rex etiam à Tiberio Graccho legato Roman. vetere amico ſalutatus mox fuit. Dicitur vero ſedes regni ſui, quia avitum erat & patrium, eique jure deberi videbatur: Cum nepos eſſet Antiochi M. & Seleuci Philopatoris primogeniti filius: Eupator vero filius eſſet Epiphanis, qui ſecundò genitus regnum, excluſo fratris filio, invaſerat.

V.5. ET ALCIMUS DUX EORUM) Qui Ἰάκιμος יקים Hebræis, is mutato nonnihil vocabulo inter Græcos Ἄλκιμος vocari voluit. Sic Joſue Jaſon, Onias Menelaus, Hillel Pollio, Silas Silvanus, Poſides Panſa, Saulus Paulus.

QVI VOLEBAT FIERI SACERDOS]. In Græco eſt: *Volens ſacerdos eſſe*: id eſt, manere. Adeptus jam quidem ſummum ſacerdotium erat popularium conſenſu ut Joſephus nos docet XII. 16. Sed Syris poſteà Hieroſolymorum poſſeſſionem adeptis non ſperabat ſe retinere honorem poſſe, niſi parta Syriæ Regis gratiâ.

At verus Pontifex fuit *Iuda*, à quo nunquam Alcimus admiſſus fuit, uti nec à reliquis Judæis conſtantibus.

Verſ. 8. BACCHIDEM QVI DOMINABATUR TRANS FLUMEN) Euphratem, qui ſemper intelligendus, ubi abſolutè ab Hebræis flumen nominatur. Erat hic Meſopotamiæ præfectus, ut Joſephus nos docet.

Verſ. 9. UT VIDERET EXTERMINIUM QVOD FECIT JUDAS) Non eſt in Græco, ſed ſenſus eſt in ſuperioribus.

ALCIMUM IMPIUM CONSTITUIT IN SACERDOTIUM) ἔστησεν αὐτῷ τὴν ἱερωσύνην, id eſt, *firmavit ei ſacerdotium*. Vide 2. Macc. XIV. 3.

V.10. VERBIS PACIFICIS IN DOLO) Nempe ut Judam & fratres ejus comprehenderet.

V.11. ET NON INTENDERUNT IN SERMONIBUS EORUM) Fidem non habuerunt.

QVIA VENERUNT CUM EXERCITU MAGNO) Quomodo veniunt qui bellum meditantur, ut exponit hic Joſephus.

V.12. CONGREGATIO SCRIBARUM) Viri eruditi, ſed minùs periti aulæ artium.

REQVIRERE QVÆ JUSTA SUNT) Ut nempe ſtaret iis quæ Seleucus Demetrii Pater, & ante eum reges conſtituerant.

Verſ. 13. ET PRIMI ASIDÆI QVI ERANT IN FILIIS ISRAEL) *Et primi* (ad Bacchidem acceſſēre) *ii qui Aſidæi erant ex filiis Iſrael.* Nam in Græco ſcribendum οἱ Ἀσιδαῖοι ἦσαν, non οἱ. Vide ſuprà II. 42. Erant ii viri ſimplices. Conf. 2. Macc. XIV. 6.

Paſſi *aliquid humani* ſunt pii illi, ac fortes viri. Guſtarant ſuavitatem pacis cum Eupatore initæ, eamque cum extremis illis miſeriis, obſeſſo Templo toleratis compararant. Veriti itaque iteratas novi belli calamitates, audito pacem ab Alcimo intendi, inconſulto Judâ Maccabæo ad eum abeunt, imprimis quia homo erat ſacerdos de ſemine Aaron (quod tamen negat Joſephus) unde bonâ fide ſecum actum iri perſuaſiſſimi erant.

Verſ. 16. SECUNDUM VERBUM QVOD SCRIPTUM EST) Pſalm. LXXIX. qui ſcriptus quidem eſt de temporibus aliis, ſed in hæc tempora non minus congruebat. Sic eadem ſcriptura ſæpius impleri dicitur.

Verſ. 18. NON EST VERITAS ET JUDICIUM IN EIS) Nec fidem, nec jus curant.

TRANSGRESSI ENIM SUNT CONSTITUTUM ET JUSJURANDUM) Id eſt, pactum, & quidem juratum.

V.19. ET APPLICUIT IN BETHZECHA) Scripſit interpres *Bethzetha*. In Græco Βηζαιθ, pro Βηθζαιθ, Joſepho Βηθζηθώ. Hebraicè בית זית, Syriacè בית זיתא, quod effertur ab aliis tenuius Bethzeitha, ab aliis craſſius Bethzeitho, eſt locus olivifer. Ammianus libro XXIII. *Zaitam venimus locum, qui olea arbor interpretatur.* Eſt ea vox Hebræis, Syris & Arabibus communis.

Joſephus *vicum* facit, Adrichomius *civitatem* in dimidia tribu *Manaſſe* cis Jordanem, quæ Jud.

VII.

Digitized by Google

VII.23. Bethſeba. Bonfrerius in onomaſt. mavult eſſe oppidum Bezec intra fines tribus Judæ ſitum. Adrichomio favet ratio itineris, quod Bacchides tenuit.

ET QUOSDAM DE POPULO MACTAVIT, ET IN PUTEUM MAGNUM PROJECIT) Bene explicavit interpres compendium dictionis, quod eſt in Græco: ἔθυσεν αὐτοὺς εἰς τὸ φρέαρ τὸ μέγα.

V.20. ET RELIQUIT CUM EO AUXILIUM) δύναμιν, id eſt, copias. Joſephus: μετὰ στρατιᾶς τινός.

V.21. ET SATIS AGEBAT ALCIMUS PRO PRINCIPATU SACERDOTII SUI) In Græco: ἠγωνίσατο Ἄλκιμος περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης, quod Joſephus, qui hunc ſcriptorem maxime ſequitur explicat: Ἄλκιμος δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῷ βουλόμενος βεβαιώσασθαι. *Omni modo id agens, ut ſummum ſacerdotium ſibi firmum faceret.*

Certaſſe dicitur de ſummo ſacerdotio, quia extorquere id de manibus *Iudæ Maccab.* conabatur, apoſtatis, qui ad eum concurrerunt, ipſum multum juvantibus, qui plagam magnam in Iſrael rapinis, cædibus, vaſtitate fecerunt.

V.22. ET OBTINUERUNT TERRAM JUDA) Per tantam vim milites plurima oppida occuparunt.

ET FECERUNT PLAGAM MAGNAM IN ISRAEL) Legit ἐν Ἰσραὴλ, quod rectius, quam quod nunc habemus in Græco ἐν Ἱερουσαλήμ. Natus error ex ſcriptionum compendiis I A, & I A M. Senſus eſt quam Joſephus exprimit, multos Judæ partium ab eo interfectos.

Alij conjiciunt prædones iſtos, vaſtata circum regione, auſos in ipſam urbem Hieroſolymam nondũ undiq; permunitam irrumpere, & ſævire in eos, qui à Maccabæo ſtabant. Ita *Fullonius.* Sed conjectura illa hiſtoriæ non convenit. Neq; enim in urbem tum penetrarunt, in qua ſe continebat Judas.

V.23. MULTO PLUS QUAM GENTES) Ut ſolent acerrima eſſe fratrum odia.

Comparatio fit inter vaſtitatem ac cædes nuper à Bacchide factas, non a. cum iis, quas aliis retro annis Iudæi à Gentilibus Epiphane, & Eupatore regnante, acceperant. Sævit Alcimus cum ſuis magis quam exteri.

V.24. ET CESSAVERUNT ULTRA EXIRE IN REGIONEM) Tenuerunt ſe intra præſidia.

Non auſos amplius excurſionibus Iudæam infeſtare, in Samaritidem aliaſque remotiores provincias ipſos ſeſe recepiſſe, Fullonius ait.

V.26. UNUM EX PRINCIPIBUS SUIS NOBILIORIBUS) Summum amicum Demetrij, & ex eis qui cum ipſo Roma profugerant. Ita Joſephus. Elephantarchum fuiſſe ait ſcriptor ſecundi Maccabaici XIV. 12.

ET MANDAVIT EI EVERTERE POPULUM) Joſephus: μηδενὸς φειδοῖ ποιεῖσθαι τῷ ἔθνει.

Nicanorem eundem fuiſſe, de quo ſupra c. III. & 2. Macc. IIX. cũ *Saliano Fullonius* cenſet, quem poſt Epiphanis mortem ad Demetrium navigaſſe, & poſt cædem Octavij, Diodoro Romam eunti, ut Demetrium ad capeſſendum regnum impelleret, ſe comitem adjunxiſſe, ait, unde unus fuiſſe de comitibus Demetrij Roma fugientis *Ioſepho,* & *Polybio* Nicanor dicitur.

V.28. VIDEAM FACIES VESTRAS) Amice inter nos colloquamur.

V.29. PARATI ERANT CAPERE JUDAM) Signo in id dato à Nicanore: quod Iudas animadvertit. Ita Joſeph.

V.31. JUXTA CAPHARSALAMA) כפר Hebræis & Syris eſt vicus. Multa autem loca Judææ ac Syriæ nomen habent inde incipiens.

Vicus ergo Ioſepho vocatur *Capharſalama* l. XIII. c. 18. Quem oportet Hieroſolymæ vicinum fuiſſe, quum illuc Syri à clade refugerint. Non ergo cum Bonfrerio *Antipatris* haberi poteſt. Quæ prope à mari abfuit, Ioppen inter & Cæſaream ſita, ex *Guilhelmi Tyrij* deſcriptione.

V.32. ET CECIDERUNT DE NICANORIS EXERCITU FERE QUINQUE MILLIA VIRI) Imo victoriam penes Nicanorem fuiſſe oſtendunt & Joſephus, & II. Macc. ſcriptor. Quare vertendum: *Interfecti ſunt à Nicanore ferme quinquies mille,* Judæi nimirum.

ET FUGERUNT IN CIVITATEM DAVID) In Templum ſcilicet. Nec aliter legendum apud Joſephum, quam ἐπὶ τὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἱερὸν φεύγειν, non εἰς τὴν ἄκραν. Nam ἄκραν, ut ſtatim ſequentia oſtendunt, tenebant Macedones. Vide ſupra VI. 62.

Eſt hæc iterum ἀντιλογία irreconciliabilis: Si enim verum quod victoria penes Nicanorem fuerit, ut cum *Ioſepho* 2. *Macc.* aſſerit, & hoc in loco è v. 33. apparet, quomodo hic eadem tribuitur *Iudæ* tum in Latino Papiſtis authentico, tum in Græco textu, qui non poteſt aliter verti, quam de *victoria* Iudæ & *cæde Nicanoris*; Καὶ ἔπεσον τῶν παρὰ Νικάνορος ὡσεὶ πεντακισχίλιοι ἄνδρες. Sed occurrunt plura in hoc capite cum cap. XIV. libri ſecundi collato adverſa fronte pugnantia, & ἀσύγκλωστα: Dicitur hic v. 27. *fraude & inſidiis* Nicanor adortus Iudæos Hieroſolymis, ut Iudam in ſuam poteſtatẽ redigeret v. 29. At in ſecundo Macc. *affectus* erga Iudam *ſincerus* ei tribuitur, non v. fraus, & doloſus animus. Hic *ſanctuarium* Nicanor *contaminaſſe,* & ſacerdotes illuſiſſe dicitur v. 33. 34. ibi v. nihil mali Hieroſolymis patraſſe legitur v. 23. Hic deſcribitur ut *hoſtis capitalis* Iudæorum v. 26. Illic v. *alia prorſus perſona* ei affingitur, quippe qui Demetrij ab Alcimo concitati mandatis demum coactus, ingratiis etiam ſuis, Iudæos invaſerit v. 28. 29.

Verſ. 33. ASCENDIT NICANOR IN MONTEM SION) In arcem, ἄκραν.

At de *templo* hic relatio fit, è quo ipſi obviam iverunt ſacerdotes ceu victori, ut ſc. monſtratis ſacrificiis quæ pro Rege offerebantur, animum ejus placarent.

DE SACERDOTIBUS POPULI) Addit Græcum, *& de ſenioribus populi.* Ita dici ſolent Senatores magni Synedrij.

HOLOCAUTOMATA QUÆ OFFEREBANTUR PRO REGE) Ut olim pro Perſis regibus Eſdr. VI. 10. & poſtea pro Auguſto & Tiberio Romanorum Imperatoribus, ut nos docent Philo ac Joſephus.

V.34. IRRIDENS SPREVIT EOS) In Græco: *Cum ſannis irriſit.*

ET POLLUIT) Aures ſcilicet eorum verbis blaſphemis. Eam interpretationem Joſephus nobis ſuggerit.

ET LOCUTUS EST SUPERBE) Ut quondam Antiochus ſupra I. 26.

V.35. ET JURAVIT CUM IRA DICENS: NISI TRADITUS FUERIT JUDAS &c.

Qui tam ſuperbe loquutus eſſet, Iudamque auſus fuiſſet poſtulare, ſi cladem ipſe à Iuda paſſus, tot millibus ejus cæſis, fuiſſet?

V. Eod. CUM REGRESSUS FUERO IN PACE) Id eſt, *feliciter.*

V.36. ET STETERUNT ANTE FACIEM ALTARIS ET TEMPLI) Id eſt, inter altare holocauſtorum, & היכל. id eſt, baſilicam Templi, utrunque in conſpectu habentes.

Verſ. 37. TU DOMINE ELEGISTI DOMUM ISTAM) Per Prophetas Solomoni locutos II. Reg. XXI. 7. Pſal. LXVIII. 17.

V.39. AD BETHORON) In Græco: Βαιθωρὼν: Joſepho Βηθωρὼ. Vide ſupra III. 16. & ibi dicta.

Bethoron inferiorem ad tribum *Benjamin*, non *ſuperiorem* ad tribum *Manaſſen* pertinentem intelligit *Salianus,* & *Fullonius.* Si enim Bethoron ſuperior intelligatur, quare copiæ Nicanoris Gazarum & non alIorſum potius refugiſſent?

V.40. IN ADARSA) In Græco, ἐν Ἀδασᾷ: & in Joſepho, ἐν Ἀδασᾷ, qui triginta ſtadiis eam diſtitiſſe ait à Bethoron, nam legendum in Joſepho τῆς Βηθωρὼ, non τῆς Βηθσουρὼ, oſtendunt præcedentia. Videtur Adaſa nomen habuiſſe à myrtis, quæ הדס Hebræis.

V.41. A REGE SENNACHERIB) Explicationis cauſa nomẽ propriũ regis adjecit, quod in Græco ſubauditur.

EXIIT ANGELUS, ET PERCUSSIT EX IIS) Hebraica conſtructio, pro *eorum, Angelus exiens* (è cœlo) *percuſſit octoginta quinque millia.*

V.42. ET SCIANT CÆTERI QUIA MALE LOCUTUS EST CONTRA SANCTA SUA) *In Templum,* ſubaudi, cum ſuo malo.

V.44. UT AUTEM VIDIT EXERCITUS EJUS QUIA CECIDISSET NICANOR, PROJECERũT ARMA SUA ET FUGERũT) εἰς φυγὴν ἐτράπησαν ῥίψαντες τὰς πανοπλίας, ait Joſephus. Solet plane fieri ut ducis morte ſpes animiq; militum cadant; ut Silius ait: *Poſtquam ſpes Italum, menteſque in Conſule lapſæ.*

Digitized by Google

Fallitur *Gorionides*, Nicanorem à Iuda ſingulari duello provocatum, & cum fugeret retractum, inque duas partes diſſectum aſſerens: magis a. fallitur *Ioſephus Ebræus* (quem vocat Gorionides) fingens Nicanorem hoc prælio captum dimiſſumque paulo poſt cum fœdere &c.

V. 45. AB ADAZAR) In Græco recte, ἀπὸ Ἀδασά.

USQUEQUO VENIATUR IN GAZARA) Vide ſupra V. 8.

ET TUBIS CECINERUNT POST EOS CUM SIGNIFICATIONIBUS) Eo cantu tubæ qui victoriam partam ſignificaret, ut nempe eo audito, ex omnibus oppidis & vicis concurſus fieret ad perſequendos eos qui fugiebant. Hunc ſenſum innuunt & Græca hic verba: ταῖς σάλπιγξι ταῖς τῆς σημασίας ἐσήμαινον, ὅτι νικώη ἐπὶ τοὺς πολεμίους.

V. 46. ET VENTILABANT EOS CORNIBUS) In Græco eſt vox militaris ὑπερεκέρων αὐτοὺς, quam ipſa eſt Judith XV. 6. Proprie eſt cornua ita extendere, ut undique claudatur hoſtis; improprie quovis modo hoſtem circumvenire, ſicut tunc fecere Judæi concurſu facto undiq;.

ET CONVERTEBANTUR ITERUM AD EOS) Id eſt, *adverſa fronte pugnabant*, non tantum tergis, ut ante, inſiſtebant. Hoc enim vult quod hic Græce dicitur, καὶ ἀνέστρεφον οὗτοι πρὸς τούτους: explicatius apud Joſephum: ἐναντίον αὐτοῖς γινόμενοι κατὰ πρόσωπον.

ET CECIDERUNT OMNES GLADIO) Ad novem millia, ut ait Joſephus.

Sine dubio *major* fuit *numerus*. Ecquis enim credet, tam exiguo exercitu Nicanorem de primis Demetrij amicis, Elephantorum præfectum, contra veteranum victorem in prælio condicto prodiiſſe? Libro II. Macc. 35000. minimum cecidiſſe dicuntur.

V. 47. ET DEXTRAM EJUS QUAM EXTENDERAT SUPERBE) Nempe contra Templum: In hoc quoque ſimilis Sennacheribo II. Reg. XIX. 21. 22.

V. 49. ET CONSTITUIT AGI) In Græco: ἔστησαν: & conſtituerunt, nempe Judas cum Senatu & populi primis. Vide II. Macc. XV. 36.

V. 50. TERTIA DECIMA MENSIS ADAR] Oſtendit Joſephus ad ſua tempora hunc diem celebratum. Poſtea celebrari deſiit.

V. 51. ET SILUIT TERRA JUDA DIES PAUCOS) In Græco: ἡσύχασεν, id eſt, *quievit*, ab armis ſcilicet. Sic & infra VII. 50. IX. 57. XI. 38. XIV. 4. *Dies paucos*: id eſt, exiguo tempore, ut hic Joſephus.

CAPUT IIX.

Iudas variis inductus rationibus cum Romanis fœdus init, cujus capita referuntur. Romani ad Demetrium ſcribunt, ne poſthac Iudæis moleſtus ſit.

Verſ. 1. ET AUDIVIT JUDAS) Jam ſummum ſacerdotium, & cum eo gentis principatum adeptus, ut Joſephus nos docet.

NOn tum demum adeptus eſt, ſed decedente Patre, qui ipſum populo præfecit, conſequutus eſt principatum, eique in Sacerdotio ſummo ſucceſſit.

ET ACQUIESCUNT AD OMNIA QUÆ POSTULANTUR AB EIS] Legit hic interpres προστιθεμένοις, non προσθεμένοις, ut quidam habent libri. Audiit Romanos facile acquieſcere poſtulatis, æquis ſcilicet. Deſcribitur hic Romana Reſpublica, qualis erat ante Punicũ bellum tertium, ad quod uſq; tempus magnæ apud Romanos fuere virtutes, aut virtutum imitamenta. Florus de hac ætate: *Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atq; magnificus*. Cicero tunc penes Romanos patrocinium ait fuiſſe gentium, non imperium.

ET QUICUNQUE ACCESSERUNT AD EOS STATUERUNT CUM EIS AMICITIAS) Et ſervare eos amicitiam eis qui ſe ad ipſos applicuere. Sic ἐν ἴσῳ habuimus & ſupra II. 29.

V. 2. QUAS FECERUNT IN GALATIA) In Gallogræcia quam devicit Cn. Manlius, poſt pacem cum Antiocho Magno.

Galatæ primo loco ponuntur, quod illa victoriis per Europæ maximam partem, & per totum Orientem celebraretur.

ET DUXERUNT SUB TRIBUTUM) Partem aliquam. Tota enim Galatia ſerius facta eſt provincia.

V. 3. ET QUANTA FECERUNT IN REGIONE HISPANIÆ) Celtiberis per M. Portium Catonem, Fulvium Flaccum, & Tiberium Sempronium Gracchum devictis, Vaccæis vero per L. Poſthumium temporibus Antiochi Magni, Seleuci & Antiochi illuſtris.

ET QUOD IN POTESTATEM REDEGERUNT METALLA ARGENTI ET AURI) *Metallis plumbi, ferri, æris, argenti, auri tota fermè Hiſpania ſcatet*. Plin. III. 3.

Strabo l. III. ait, nuſquam quod adhuc ſciretur, auri, argenti, æris, ferri, optimorum vim tantam, quantam in Hiſpania reperiri, ubi non effodiatur modo aurum, ſed & à fluminibus ac torrentibus inter arenas volvatur.

ET POSSEDERUNT OMNEM LOCUM CONSILIO SUO ET PATIENTIA] Loca illa Hiſpaniæ, ubi maximam Romani patientiam oſtendêre, ut breviter oſtendit Florus II. 17.

Non quaſi omnem locum expugnaſſent, ſed quem poſſederunt, conſilio & patientia expugnaſſe dicuntur.

V. 4. LOCAQUE QUÆ LONGE ERANT VALDE AB EIS] Ut Bojos, Dalmatas, Afros.

ET REGES QUI SUPERVENERANT EIS AB EXTREMIS TERRÆ, CONTRIVERUNT) Porſenam, Pyrrhum, Syphacem, Viridomarum, Gentium.

CÆTERI AUTEM DANT EIS TRIBUTUM OMNIBUS ANNIS) Quæ provinciæ dictæ tributariæ. Plinius Hiſtoriæ Naturalis XII. 1. Inſtit. tit. de Rerum diviſione. §. Per traditionem. L. Ætatem. D. de Cenſibus.

ET PHILIPPUM ET PERSEN CETEORUM REGEM) Κιτιέων, id eſt, Macedonum, ut ſupra I. 1. Eſt autem ὁμόζυγον, nam & Philippus Rex Macedonum victus à T. Q. Flaminio, & Perſes victus, & in fidem acceptus à Paulo Æmilio.

Perperam *Thomas Perſea* Regem *Perſarum* intelligit, cum *Perſeus Philippi filius* intelligatur: cum Philippo pugnatum quatuor annis, tum pax facta: Perſeus quadriennio debellatus, captuſque & Macedonum nomen extinctum.

ET CÆTEROS QUI ADVERSUS EOS ARMA TULERANT, CONTRIVERUNT IN BELLO, AC OBTINUERUNT EOS) Ut Ætolos, Iſtros, Illyrios.

ET ANTIOCHUM MAGNUM REGEM ASIÆ) Syriæ, multarumque præterea in Aſia regionum. Hiſtoriam vide apud Polybium, in Excerptis Legationum, Livium libro XXXVII. & XXXVIII. Florum II. 8.

V. Eod. HABENS CENTUM VIGINTI ELEPHANTOS.

Livius tantum *quinquaginta quatuor* numerat. *Salianus* ait, neceſſe non eſſe, ut omnes elephanti, de quibus hic mentio, in exercitu Antiochi fuerint, quum ali potuerint in variis regionibus. At hic de exercitu Antiochi ſermo expreſſus eſt.

ET EQUITATUM) Vide ejus deſcriptionem apud Livium XXXVII.

CURRUS) Falcatas quadrigas dixit Livius.

ET EXERCITUM MAGNUM VALDE) Trecenta millia peditum, Floro teſte. Et Appianus omnem exercitum facit LXX. millium.

V. 5. ET QUIA CEPERUNT EUM VIVUM) Improprie dictum. Effecerunt ut ipſe Romanis fide data ſe ſiſteret Lyſimachiæ, ut narrat Polybius libro XVII.

Mirum explicandi genus, ut ſc. ſalvetur autor, *vivum capere* eſt *efficere ut quis fide data ſe ſiſtat*! Qua arte non difficile eſt falſa quæque ſalvare. Non enim captus fuit vivus, ſed prælio elapſus per legatos de pace egit. Non multo melior *Saliani* conciliatio, quod *ferme captus*; neque *Serarij*, quod *omnino captus*, at *opera Africani Scipionis dimiſſus fuerit*, quod commentum, unde probabitur? Ideo Serarius re deſperata, relicto *Antiocho M.* ad *Perſea* ſe recepit, ſed contra evidentem textus συνέχειαν qui non de Perſea, ſed *Antiocho* agit. Fullonius etſi id falſum ſit, verum tamen *eſſe ad Iudam relatum*. Sed quomodo Iudas rem non ita pridem geſtam ignorare potuit? Alij ſic explicant, *vivum captum*, h. e. *regno expulſum, caſum, & Romanis obnoxiũ redditum*. Sed hæc toto cœlo diſtant. Et diſtincte hic primũ clades Antiochi refertur, poſtea captivitas: συνετρίβη ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἔλαβον αὐτὸν ζῶντα. Abſolvi ergo hæc relatio à falſitate non poteſt.

v. 7. ET STATUERUNT EI UT DARET IPSE, ET QVI REGNARENT POST EUM TRIBUTUM

Digitized by Google

TUM MAGNUM) Intelligit argenti probi Attica talenta XII. millia duodecim portionibus æquis & tritici DXI. millia modiûm. Narrat Polybius excerpto de Legationibus xxxv. & Livius xxxvIII.

ET DARET OBSIDES) Viginti, iisdem autoribus.

ET CONSTITUTUM) In Græco: καὶ διαιρετὴν, id eſt, partem imperii, ea nimirum quæ Romanis cis Taurum. διαιρετὴ eſt diviſio. Exodi VIII.23.

V. 8. ET REGIONEM INDORUM, ET MEDOS ET LYDOS DE OPTIMIS REGIONIBUS EORUM, ET ACCEPTAS EAS AB EIS, DEDERUNT EUMENI REGI) Primùm & illud ante *acceptas* supereſt more Hebræo. Deinde pro *ab eis*, in Græco eſt παρ' αὐτοῦ, ab ipſo Antiocho. Sed potuitne homo Judæus ignorare ſuo tempore neque Mediam, neque Indiam fuiſſe Romanorum, aut Eumenis ſucceſſorum? Omninò exſcriptoris eſt vitium, ac legendum: καὶ χώραν τὴν Ἰωνίαν καὶ Μυσίαν καὶ Λυδίαν. Hæc enim Eumeni data videas apud Livium XXXVIII. In Jonia enim Epheſus & Tralles.

Conjecturam illam de *Ionia* & *Myſia* Serarius propoſuit. *B. Lutherus* hoc modo correxit, *Ioniam, Aſiam*, quem ſequitur *Oſiander*. Sed quomodo Pontificii Latinum textum quem pro authentico habent tuebuntur, ſi hîc in mendo cubat? *Et mirus hic eſt Codicum conſenſus*, ait Druſius. *Nam qui variaret in ſcripturâ ne unus quidem mihi viſus.* Ideò ſuſpicatur *certas regiones Aſiæ cis Taurum* ab Helleniſtis Judæis ita vocatas fuiſſe: Sed nullum ejus rei affert documentum. Alii nomen *Indiæ* latè poſſe accipi, ajunt: ut *vicinæ Indiæ regiones* notentur: at diſtinctè regiones hîc recenſentur, non ergò lata illa ſignificatio locum habet. *Salianus* recipit ſe ad *regionem Indicam ad Pontum ſitam*, uti & ad *Medicam Thraciæ provinciam*: Sed citra ullam autoritatem: unde *Menochius* relationem falſam agnoſcit de *Indiâ, & Mediâ, ad veritatem autem hiſtoriæ ſufficere*, ait, *Iudam ita audiviſſe, etſi aliter res fortè haberet*. Sed Judas hæc pro fundamentis ineundi cum Romanis fœderis habuit, cui verò perſpecta talia non fuiſſe, haud veroſimile eſt.

ET QVIA QVI ERANT APUD HELLADAM VOLUERUNT IRE ET TOLLERE EOS.) Intellige Ætolos, Cephaleniam, Zacynthum & alios qui Antiocho faverant.

Verſ. 10. ET MISERUNT AD EOS DUCEM UNUM) Fulvium Nobiliorem.

ET IN SERVITUTEM ILLOS REDEGERUNT USQVE IN HUNC DIEM) Id eſt, in fœdus inæquale, quod exſtat apud Polybium & Livium.

Verſ. 11. ET RESIDUA REGNA ET INSULAS QVÆ ALIQVANDO RESTITERUNT ILLIS EXTERMINAVERUNT) Deſtruxerunt, ut Capuam, Siciliæ & Sardiniæ Urbes aliquas, in Illyrico Scordam.

Verſ. 12. CUM AMICIS AUTEM SUIS, ET QVI IN IPSIS REQVIEM HABEBANT) Qui fidem ipſis habebant. Id enim eſt ἐπαναπαύεσθαι, ut Ezech. XXIX. 7.

CONSERVAVERUNT AMICITIAM) Vide ſupra ad initium hujus capitis. Saluſtius: *in amicos fideles erant.*

V. 13. QVIBUS VERO VELLENT AUXILIO ESSE UT REGNARENT, REGNABANT) Ut Maſiniſſa, Eumenes, Pruſias.

V. 14. ET IN OMNIBUS ISTIS NEMO PORTABAT DIADEMA] Poſt Tarquinios exactos.

NEC INDUEBATUR PURPURA.

At *purpura Romæ uſos Livius* l. XXXIV. apertè docet: & *Dionyſius Halicarn.* teſtatur triumphantes coronâ & purpureâ trabeâ auro intertexta, inſignibus Regiis uſos, quod etſi extraordinarium fuerit, nimirum in triumphis ſolum adhibitum, geſtata tamen omninò ita purpura cum corona, more Regio.

V. 15. QVIA CURIAM FECERUNT SIBI] *Et Senatum eos ſibi conſtituiſſe.* Dixit βουλευτήριον, pro βουλήν.

ET QVOTIDIE CONSULEBANT TRECENTOS VIGINTI) Non erat numerus definitus: ſed tot fortè erant illis temporibus ad quæ reſpiciens Prudentius;

Sic conſulta Patrum conſiſtere Conſcriptorum:
Non aliter licitum priſco ſub tempore, quàm ſi
Tercentum ſenſiſſe Patres legerentur in unum.

At non fuerunt plures quàm *trecenti* niſi *poſterioribus temporibus*. Hic verò de *veteri conſuetudine* ſermo eſt.

CONSILIUM AGENTES SEMPER DE MULTITUDINE, UT QVÆ DIGNA SUNT GERANT) *Conſultantes de populo ut is officium faciat.* Hoc ideò dicit, quia à Senatu fermè de omnibus cauſis publicis ac privatis judices dabantur. Ita Polybius in Reipublicæ Romanæ deſcriptione.

Verſ. 16. ET COMMITTUNT UNI HOMINI MAGISTRATUM SUUM PER SINGULOS ANNOS DOMINARI UNIVERSÆ TERRÆ SUÆ, ET OMNES OBEDIUNT UNI) Bini quidem erant Conſules, ſed bellum uni mandabatur. Itaque univerſam terram intellige, in qua bellum geritur. Belli gerendi & cuncta quæ eò pertinent adminiſtrandi poteſtatem habebat Conſul, ἐξουσίαν σχεδὸν αὐτοκράτορα, ut ait Polybius: dilectus agebat; conſcribebat exercitum, auxiliis ſocialibus quæ viſum erat imperabat: Tribunos conſtituebat militum: in omnes qui in exercitu ac provinciis erant jus habebat animadvertendi: & de publicis pecuniis expendendi quantum ipſi videretur.

Non poteſt ita ſalvari Autor. Non de *imperatore exercitus* loquitur: ſed de *imperio in totam Remp.* & temerè quod de universâ terrâ dicitur ad *eam in quâ bellum geritur* reſtringitur. Alii ergò de *dictatoria* poteſtate hoc intelligunt. Sed invito textu; qui de *Magiſtratu annuo* loquitur. Dictatura autem ſemeſtri ſpatio definita fuit, nec *tempore Iudæ* ullus Romæ *dictator* fuit. Alii ajunt *Conſules alternis diebus imperare ſolitos.* Sed id falſum eſſe Hiſtoria docet, imò *Livius* l. XI. teſtatur ideò duos Coſſ. creatos eſſe, *ut alterius auxilium & provocatio eſſet*, alterutro ex Coſſ. ſuâ poteſtate abutente, & quod eo modo minimè putarent poſſe per licentiam inſoleſcere animum humanum, ut habet Saluſtius. Unde *Menochius* ad h. l. falſitatem agnoſcit: *At duo*, inquit, *erant Coſſ. ſed ſic audiverat Iudas (de uno) ut etiam quod ſequitur de invidiâ &c. quod tamen falſum eſt.* Sic Heroem illum, Principem & Sacerdotem ſummum rerum adeò ignarum oportet fingere, etiam ipſius ſtatus Romani, ſolum ut authentia & veritas hiſtoriæ hujus à Tridentinis Patribus definita obtineat.

ET NON EST INVIDIA NEQVE ZELUS INTER EOS) Nempe quæ in malum publicum erumperent: & intellige id de illis temporibus, nam ſeditiones ante & poſt ea tempora enatæ. Simultates autem, ſi quæ erant, proderant magis quam nocebant publico. Vide notabilem hiſtoriam de Graccho Gracchorum Patre, & P. Scipione Africano apud Livium XXXVIII.

V. 17. ET ELEGIT JUDAS EUPOLEMUM FILIUM JOANNIS FILII JACOB) In Græco: υἱὸν Ἰωάννου τοῦ Ἀκκώς, עקוב. Dicitur autem Judas feciſſe ea quæ populo perſuaſit, ut oſtendunt ſequentia, & reipublicæ illorum temporum forma exigit.

V. 18. ET UT AUFERRENT AB EIS JUGUM GRÆCORUM, QVIA VIDERUNT QVOD IN SERVITUTEM PREMERENT REGNUM ISRAEL) In Græco: *Ut tollerent* (Romani) *jugum ab eis*: (Judæis) *quia viderent* (Romani) *regnum Græcorum* (id eſt, Macedonum reges) *Iſraelem ſubjicere ſervituti.*

V. 22. ET HOC RESCRIPTUM EST) Senſus fœderis relatus hîc locutionibus Hebraicis.

IN TABULIS ÆREIS) Ut mos erat ſcribi fœdera, & figi in Capitolio, quod hîc addit Joſephus. Polybius libro tertio de fœdere primo inter Romanos & Carthaginenſes: Τηρουμένων τῶν συνθηκῶν ἔτι νῦν ἐν χαλκώμασι παρὰ τὸν Δία τὸν Καπετώλιον ἐν τῷ τῶν ἀγορανόμων ταμιείῳ.

Verſ. 23. BENE SIT ROMANIS ET GENTI JUDÆORUM) *Quod bonum fauſtum felixque ſit Populo Romano & genti Iudæorum.* Ita relationem incipiebant Conſules. Livius XLII. Suetonius Caligula 15.

V. 24. IN OMNI DOMINATIONE EORUM) ἐν πάσῃ κυρίᾳ αὐτῶν, quà Romanum Imperium eſt.

V. 25. PROUT TEMPUS DICTAVERIT) ὡς ἂν ὁ καιρὸς ὑπογράφῃ αὐτοῖς: Joſephus, κατὰ τὸ δυνατὸν: *quantum res eorum ferent.*

CORDE PLENO) *Fide qua optima.*

V. 26. ET PRÆLIANTIBUS NON DABUNT, NEQVE ADMINISTRABUNT TRITICUM, ARMA, PECUNIAM, NAVES SICUT PLACUIT ROMANIS) *Quos Populus Romanus hoſtes judicavit, eos ne*

Digitized by Google

Gens Iudæorum commeatu, armis, pecunia, navibus, nevè ullo ope alia juvato.

ET CUSTODIENT MANDATA EORUM) *Imperium majeſtatemque Populi Romani gens Iudæorum comiter conſervato.*

NIHIL AB EIS ACCIPIENTES) *Suis impenſis.*

Verſ. 28.

ET ADJUVANTIBUS NON DABITUR TRITICUM, ARMA, PECUNIA, NAVES SICUT PLACUIT ROMANIS) Hic in Græco voces duæ excidere, legi enim debet: *Καὶ τοῖς πολεμίοις καὶ τοῖς συμμαχοῦσιν οὐ δοθήσεται σῖτος, ὅπλα, ἀργύριον, πλοῖα, ὡς ἔδοξε Ῥώμῃ. Hoſtes Iudæorum ſociosque ejus commeatu, armis, pecunia, navibus non juvare placuit Populo Romano.*

Gorionides ita refert: Iſta ſunt verba fœderis, quod pepigerunt Romani cum Juda. Firmiter ſtatuerunt, ut eſſent amici, utque alter alteri auxiliaretur terrâ mariq; in ſeculum. Quod ſi bellum fuerit ortum contra gentem Romanam, juvabunt eos (Judæi) pro viribus, nec dabunt hoſtibus Romani nominis arma bellica, neque frumentum, neq; ullum commeatum.

ET CUSTODIENT MANDATA EORUM ABSQVE DOLO) *Hæc uti palàm recitata ſunt, utique ea hic hodie rectiſſimè intellecta ſunt, ſine dolo malo obſervantor. φυλάγματα* hic in Græco ſunt leges fœderis משמרות.

Verſ. 27. SIMILITER AUTEM ET SI GENTI JUDÆORUM. &c.

Gorionides: *Si exſtiterit bellum contra gentes Judæa, adjuvabunt eos ſimiliter Romani pro virili, neq; dabunt hoſtibus eorum arma bellica, frumentum aut ullum commeatum. Nec etiam accipient ullum commeatum à Judæis, cum ferent ipſis auxilium tempore adverſo.*

QVOD SI POST HÆC VERBA HI AUT ILLI ADDERE AUT DEMERE AD HÆC ALIQVID VOLUERINT, FACIANT EX PROPOSITO SUO, ET QVÆCUNQVE ADDIDERINT VEL DEMSERINT RATA ERUNT) Si quid poſthac addi mutarive de communi ſententia placeat, id ſalvô fœdere liceat. In Græco rectè: *ἔσται κύρια*, non *ἔσται ἢ ἔσται*, ut legiſſe videtur Interpres. Joſephus ſenſum benè reddidit: *ἂν δέ τι πρὸς ταύτην τὴν συμμαχίαν θέλῃ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἢ προσθεῖναι ἢ ἀφελεῖν, τοῦτο κοινῇ γενέσθαι γνώμῃ τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Ὃ δ᾽ ἂν προστεθῇ τοῦτο εἶναι κύριον.*

An licitū fuerit hoc fœdus cum Ethnicis?

De fœdere hoc Judæ cum Romanis inito dubium non leve eſt, *an fuerit id licitum nec ne*. Non enim licitum fuiſſe, hæc perſuadere videntur. 1. quia ratione *cauſa impulſivæ*, Romanorum potentia & ſucceſſu pellectus fuit, unde ambitioſè & præter morem Scripturæ S. hîc prædicantur Romanorum bella, quæ magnam partem mera fuere latrocinia. Videtur ergò hîc ſubeſſe quædam divini auxilii, quod verò miraculoſè etiam ſenſit Judas, *diffidentia*, cum fiducia in brachium carnale latâ, fortè etiam aliquid *ſuperbiæ* intervenit è victoriis illuſtribus ortæ, quod Magnorum Regum more Romanis amicitiam offerre voluit. (2.) *quà objectum*, quia cum gentibus à vero Deo alienis fœdus initum: qualia vero paſſivitus in Scripturis prohibita ſunt. Ex. xxiii. 32. c. xxxiv. 12. Deut. vii. 2. Eſ. iix. 12. c. xxx. 2. c. xxxi. 1. Oſ. II. 5. Am. VI. 1. Mich. iv. 9. &c. uti reprehenſa Aſæ cum Benhadad. 2. Reg. xvi. & Joſaphati cum Achabo 2. *Par.* xix. confœderatio, & cum Ochozia c. xx. 37. Unde *Rupertus quamvis*, inquit, ſuper hac re eos (Judam ac fratres) non culpet Scriptura, res geſtas continens ipſorum: nihilominus tamen animadvertere promptum eſt, non fuiſſe tutum coram Deo, neque lege conceſſum Judæis, ut expeterent amicitias Gentium. Non autem ad *ſolos Judæos* pertinere hæc interdicta, ſed *moralia* eſſe, probat B. Tarnov. tr. de Fœder. (3.) quà *formam*: quia fœdus fuit *amicitiæ mutua*, & *συμμαχίας* ac conjunctionis adverſus quemcunque hoſtem, teſtibus tabulis confœderationis, qualis conteſſeratio & amicitia odio adverſus impium Pſ. xxvi. 5. & hoſtes Dei Pſ. CXXXIX. 21. 22. infideles, qui Deum non noverunt, ſuper quos effundendam eſſe iram Dei precamur, Pſ. xxxix. 6. non convenit, & prohibita videtur 1. Cor. vi. 14. Adde quod Judas cupiat Judæos *γραφῆναι συμμάχους καὶ φίλους*. v. 20. eosque obnoxios reddat ad mandata Romanorum infidelium excipienda, v. 26. quemadmodum *& Jonathæ c. XII.* cum *Spartanis* fœdus contrahens *fraternitatem* cum gente Deo exoſâ iniit, eamque certam eſſe juſſit, Judæos omni tempore memoriam eorum conſervare in precibus & ſacrificiis, qui verò tùm ſine Deo, ſine ſpe fuêre. (4) quâ *finem*. Etſi enim non offenſivum ſed *defenſivum* fœdus fuerit *mutui auxilii* contra hoſtem invadentem, non verò aſſiſtentiæ ad aliquem *offendendum* & impugnandum, nec in *fraudem veræ religionis*, ſed potius in patrocinium ejusdem ex parte Judæ initum fuerit: tamen cum adverſus hoſtes quosvis Romanorum à Juda promiſſum fuerit auxilium, & bella ipſorum pleraq; injuſta fuerint, ac mera latrocinia, annon ex confœderatione & *συμμαχία* illa facilè labes côtrahi & conſcientia lædi potuit Sirach. xiii. 1. (4) Quibus accedit *infelix* confœderationis Judæ ut & fratrum cum infidelibus *exitus*: de quo Rupertus: *Judas*, inquit, *primus miſerat Romam conſtituere cum illis amicitiam & ſocietatem, & interea Demetrius Rex poſt caſum Nicanoris & exercitus ejus appoſuit Bacchidem & Alcimum rurſus mittere in Judæam, & in illo prælio cecidit potens, qui ſalvum faciebat Iſrael. Deinde Jonathas Romam miſerat ſtatuere & renovare cum eis amicitiam, & poſtmodum a Tryphone dolis circumventus atque occiſus eſt. Similiter Simon miſerat cum illis renovare amicitiam, nec multò poſt à genero ſuo Ptolemæo interfectus eſt. Tales eventus ſingulorum fines obſcurare videntur, quod in eo videlicet ſibi cœleſte diminuerint auxilium, dum quærunt ab hominibus ſeculi quaſi pacis & ſecuritatis firmamentum.* Sic & *Petrus* Bleſenſis Epiſt. CXLVI. ad Cœleſtin. Papam ſcripta nomine Reginæ Angliæ: *Pugnas Judæ, Jonathæ, Simonis, Maccabæorum fratrum cœleſtis diſpenſatio felicibus proſperabat auxiliis. Miſſa vero legatione ſibi firmantes amicitiam Romanorum, Dei perdiderunt auxilium, nec eis ſemel, ſed ſæpius venalis eorum familiaritas verſa eſt in ſingultum.*

Hanc ergo ſententiam, quod *illicita* fuerint fœdera Iudæ & fratrum cum Romanis & Spartanis inita, tuentur *Rupertus* l. x. de Victoria Verbi c. ult. *Petrus Bleſenſis* l. c. Emanuel Sa, & Andreas Hojus Profeſſ. Duacen. orat. pecul. è pontificiis: *Petrus Martyr.* Claſſ. iv. LLCC. c. 16. n. 33. Alber. Gentil. l. III. cap. 19. De Iure Belli, & Frid. Spanh. l. II. Diſp. Theol. p. 234. ſeqq. è Reformatis: Quibus etiam è noſtris accedit *B. Ioh. Tarnov.* tract. De fœder. Obadiæ ſubjuncto p. 26. notans Maccabæorum ſolo Deo nixorum felicem in bellis ſucceſſum, & contrà infelicem eventum quando ſe cum gentibus conjunxerunt fœdere. 1. Macc. I. 12. c. 8. 1. c. x. c. xii. 1. 2. laudans B. Hutter. tr. de Fœder. quod *fœdera religioſa multa habeant incommoda*, quod obſcuretur gloria Dei & laus victoriæ ſoli Deo debita in hoſtes veritatis transferatur. 2. confirmentur impii in errore, 3. offendantur ex noſtris infirmiores: 4. Involvant ſe Orthodoxi alieno reatu & pœnis illis, quæ veritatis hoſtibus à Deo ſunt decretæ. 5. Committant ſe præſenti periculo, quod ex infidelium fraudulentis imminet conſiliis. Allegat etiam *B. Polycarp. Lyſerum* Jun. Diſp. de Fœder. Lipſ. An. 1620. habitâ, & inprimis *B. Lutherum, qui ſuo potiſſimum effecit Iudicio, ne Zingliani ullo modo in fœdus reciperentur Smalcaldicum*, cum ejus confœderationis *finis* eſſet, *ut Evangelii doctrina ejus præſidio defenderetur*, ſi qua vis à Pontificiis inferretur.

In

Digitized by Google

In Conſilio de Fœdere Smalcald. quod habetur part. III. Conſil. Theol. Witeberg. p. 96. *B. Lutherus, B. Bugenhagius. D. Georg. Major, D. Cruciger & Phil. Melancht.* ita loqvuntur: (Tom. VI. Luth. Germ. Jen. f. 2.) **Es bedarff aber auch Weißheit/ wie man Bündnüß mache und brauche/ nemlich/ daß die Hertzen Gottes Ehre zuforderſt ſuchen. Item/ daß man fürnemlich auff GOTT vertraue. Alſo hat GOtt den Stamm Juda geſtrafft/ daß er ſich an Egypten hänget/ und ſo bald Judas Maccabäus den Bund mit den Römern machte/ war ſein Glück auß. It. GOtt ſtraffte den Joſaphat/ daß er ſich mit Achab verbunden hat. Derhalben wol zu bedencken iſt/ welche Leut anzunehmen ſeyn oder nicht.** Adde & B. D. Matthiam Hoe in reſponſo Sereniſſ. Elect. Joh. Georgio I. reddito, cui oppoſitum ſcriptum ſub nomine Oraculi Dodonei: **Die Hochlöblichſten und Hochlöblichen Evangeliſchen Lutheriſchen Stände des Schmalkaldiſchen Bunds haben eben daher die Zwingliſchen Sacramentiriſchen Schweitzer in ihren Bund durchauß nicht annehmen wollen/ weiln es nicht allein unrecht mit ſolchen Leuten zu Beſchützung des H. Chriſtlichen Glaubens ſich zu verbinden/ ſondern auch damit ſie nicht eine ſo abſcheuliche falſche verdammliche Lehre neben der wahren Göttlichen Lehre beſchützen dörfften.**

Contrarium de Judæ fœdere ſuſtinet è Pontificiis *Fullonius* Jeſuita in h. l. pro ſua ſententia adducens Eſtium, Serarium, Torniellum, hodieq; paſſim omnes alios ſecum ſentire aſſerens in Commentario pag. 292. *quod nemo damnandus ſit niſi ob graves cauſas, nedum Sanctus Pontifex & Dux, & quod caput eſt, tàm ſanctus Heros!* Sed non damnatur ideò actutum Judas, aut Jonathas & Simon, etſi factum hoc eorundem improbetur. *Si quid*, inquit Rupertus, *pulveris* aut pulvereæ vanitatis taliter admiſerunt, omninò deletum eſt citâ ſubſequente morte ſingulorum. Deletum eſt ſine dubio per Pœnitentiam. Dicit Fullonius, *ex rei natura* malum non eſt fœdus inire cum infidelibus, nec lege ulla poſitivâ prohibitum, niſi ex accedenti, ob adjunctum aliunde malum aliquod. Vetari ſolum, ubi eſt periculum ſubverſionis, uti Deut. C. VII. Item reprehendi ſi debito fine aut modo careat. De hypotheſi jam dictum. Quod ad theſin, diſtinguit B. Tarnov. inter fœdera Eccleſiaſtica, ſolam religionem concernentia, merè politica, pacem publicam externam reſpicientia, quò etiam refert pactiones de non offendendo, & *mixta*, quæ partim religionem, partim res politicas ſimul reſpiciunt, earumque aſſertionem & libertatem concernunt, laudatque ſententiam *Zepperi* Tract. de leg. Forenſ. Moſ. l. IV. c. 6. quod *fœdera* quæ communes habent expeditiones & auxilia mutua cum Idololatris & impiis illicita ſint, ſiquidem ibi ſemper aliquid mali affricetur populo Dei, & qui fidem Deo non ſervant, quomodo ſervabunt nobis? Fœdera autem de finibus, commerciis, &c. licita ſint: laudat item *Paræ* ſententiam comment. in Gen. c. XIV. illicita eſſe fœdera, quæ ſunt de ſocietate religionis; licita quæ de rebus civilibus cum infidelibus contracta ſunt, id tamen in eo improbans, quod ait, neceſſitatem poſſe accidere, ut etiam priora contrahi poſſint cum infidelibus, quia, quod per ſe illicitum aut malum eſt, nullo pacto aut reſpectu licitum aut bonum eſſe vel fieri poteſt. Fœdera autem *merè Eccleſiaſtica*, aut *mixta* non eſſe licita cum infidelibus defenſionis religionis & Eccleſiæ cauſa probat B. Tarnovius p. 19. & ſeqq. & obſervat *alios quosdam Orthodoxos, qui videntur in hac quæſtione eſſe contrarii*, cavendum tamen eſſe monere tùm *ne in fœdere mixto conditiones fœderales religionem ipſam, ejusque defenſionem comprehendāt*, tùm *ne ulla in fœdere collocetur fiducia*, cujus ſententiam laudat etiam B. Gerhardus de Magiſtr. §. 157. etſi neget talia fœdera *ſimpliciter & abſolutè eſſe prohibita*, quod omninò affirmat & probat *Tarnovius*. Andreas Rivetus, qui etiam contrariæ parti favere videtur, Comm. in Hoſ. p. 198. excipit fœdera, *in quibus offenſio tertii promittitur & exigitur, etſi juſtitia in bello requiſita adhibeatur: ſi præſertim annexa ſit copula*, erga omnes & contra omnes. *Tunc enim accidere poſſe, ut fidelis ſe adſtringat ad ſuppetias infideli ferendas ad fideles ſupprimendos.* Diſputat autem contra Becanum part. II. Theol. Scholaſt. T. II. c. 25. & *Domin. Bann.* quæſt. 4. art. 1. qui contendunt, *in bello juſto licitum eſſe in auxilium vocare infideles contra fideles.* Etſi verò admittat Rivetus *fœdera cum infidelibus adverſus infideles, quæ defenſionis cauſa ſuſcipiuntur*, monet tamen ſeriò perpendendum eſſe, non tantùm quid liceat, ſed etiam quid expediat 1. Cor. VI. 12. c. X. 23. & cavendum tum *periculum & ſubverſionis*, ne ex tali fœdere ſequatur deſertio cultus Dei aut Idololatria, *& perfidia* à parte infidelium, qui ſæpè non ſervant fidem, exemplo *Regis Moab.* 2. Reg. III. 5. cum rege Iſrael. *Demetrii* cum Maccabæis, 1. Maccab. XI. 53. Tryphonis 2. Macc. XVI. 26. tùm *ſcandali* duplicis, utpote ne videantur fideles auxilium petere ab infidelibus, ita ut fiduciam ſuam in illis ponere potius, quàm in Deo oſtendant, nevè putentur eſſe ſocii & fautores in impietate eorum, quorum in bello ſocietatem quærunt. Cum verò hîc *confinia boni & mali difficulter ſervari poſſint, præſtare* cenſet *Spanhemius*, *ſi à fœderibus etiam de mutua defenſione cum infidelibus abſtineatur, cùm videamus Deum ordinariè maledixiſſe id genus pactis & prædixiſſe ſe iis maledicturum:* addimus ſi *defenſionem Religionis* ex parte fidelium ſpectent, Deo eam committendam potius, *unico Eccleſiæ* defenſori, & *pacto*, quod in verbo ſuo nobiſcum fecit Deus, confidendum, quam *pactum* cum *infidelibus* in ſubſidium adſciſcendum.

Grotius diſtinguit tempora: *ante legem*, *ſub lege*, *ſub Evangelio*, libr. 2. de Jure B. & P. c. XV. n. IX. X. XI. *Ante legem bellicam ſocietatem non illicitam fuiſſe cum prophanis gentibus exemplo Abrahami apparere* putat, *impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Moſis quicquam generaliter mutatum legi. Atque ita ſenſiſſe Aſmonæos legis & peritos, & reverentes admodum: qui cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus ſacerdotibus & populo. Quæ vero contrà proferuntur, cauſas habere peculiares.* Addit autem *Hebræos ſub ſtatu legis veteris diſertas habuiſſe promiſſiones victoriæ, ſi legem obſervarent, quò minus recurrendum habuerint ad humana auxilia. Legem autem Evangelii nihil hac in parte mutaſſe, imò magis etiam favere fœderibus, quibus hi, qui à religione alieni ſunt, in cauſa juſta ſublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines datâ occaſione, non liberam modò reliquit, & laudabilem, ſed & ſub præcepto poſuit.* At nulla eſt hæc temporum diſtinctio in moralibus, quæ ſemper eodem modo ſeſe habent. *Abraham* non fœdus iniiſſe legitur, aut belli ſocietatem cum prophanis Sodomitis, ſed liberandi Lothi cauſa è manibus Kedarlaomor hunc inſeqvutus fuiſſe ac captivos ei eripuiſſe. De *Aſmonæis* jam actum, quorum *exemplum* non parit *regulam*, & κρινόμενον eſt. Quas *Ebræi* habuère *victoriæ* adverſus hoſtes *promiſſio-*

Digitized by Google

miſſiones ſi legem obſervarint, nos etiam habemus. Id ſolum ipſis peculiare fuit, quod ſub θεοκρατίᾳ & in occupatione inprimis terræ promiſſæ ad nutum & oraculum divinum pugnare debuerint, ac Prophetarum tempore quandoque reſponſa immediata divina acceperint, quibus nos deſtituimur: deſtituti etiam fuêre *Aſmonei*. *Sententias autem de vitandis conſortiis impiorum, quas non paucas apud Salomonem exſtare* (Prov. I. 15. c. XIII. 20. C. XXII. 24. C. XXIV. 1.) fatetur Grotius *monita ſolùm eſſe, non legis præcepta, & illa ipſa monita, ut moralia pleraque plurimas habere exceptiones*, falsò aſſeritur; vide, quæ contra ipſum *ad Prov. XX. 21.* à nobis dicta. *Legē Evangelii* ſi propriè loquendum ſit, ut hîc, cum *legem Moſis* vocavit, loqvutus Grotius eſt, σιδηρόξυλον eſt: quia *lex & Evangelium* oppoſita ſunt. Evangelium non leges continet, ſed promiſſio gratiæ eſt. Nec in N. T. magis favet S. S. fœderibus aut conſortio cum infidelibus, quàm in V. T. Vide *Matth. VII. 15. C. XIIX. v. 17. Act.* XIX. *9. 1. Cor. 5, 6. 7. 11. 2. Cor. VI. 14. & ſeqq. Eph. V. 6. 7. 11. 2. Theſſ. III. 6. 14. 1. Tim. VI. 3. 5. 2. Tim. II. 16. 17. c. 3, 13. c. IV. 15. Tit.* III. *10. 2. Petr.* III. *17. 1. Joh. V. 21. 2. Joh. v. 9. 10. 11. Jac. IV. 4. Apoc.* XIIX. *4. Beneficentia in quosvis homines* non minus ſub Vet. quam N. T. *ſub præcepto poſita* fuit, ut Chriſtus è *Levit.* XIX. 18. convincit Luc. X. 37. & Paulus è *Prov. XV. 21. Rom.* XII. 20. Neque rectè Grotius illud Apoſtolicum 2. Cor. VI. 14. ad eos reſtringit, qui *in idoliis convivabantur*, qvum generalem præbeat regulam.

Quod denique concludit Grotius, nullam hîc (in fœdere cum infidelibus ſociali ac defenſivo) *intrinſecam aut univerſalem eſſe pravitatem*, ſed *ex circumſtantiis æſtimandam*, id negat Tarnovius, negant alii antea adducti, & contrarium ſuſtinent. Agnoſcimus tamen cum *B. Gerhardo* non *ſimpliciter & abſolutè illicita* eſſe fœdera cum infidelibus, *religionis defendendæ causâ* inita, modo abſit *diffidentia* de divino, *confidentia* in humano auxilio, abſit *purioris religionis & contagii cum infidelibus & Syncretiſmi periculum*, abſit & *colluſionis* cū hoſtibus veritatis, nec non in συμμαχίᾳ mutua *propugnationis falſæ religionis* & cooperationis ad malum, ſive expreſſæ ſive interpretativæ peccatum, abſit *ſeductionis ſimpliciorum & ſcandali* infidelium offendiculum: adſit vero *ſumma & inevitabilis neceſſitas, & periculum ſalutis reipubl. & Eccleſiæ*, quia neceſſitas *ingens telum, nulli ſubjectum legi, ipſa legem faciens. C. remiſſionem v. 1. ſed notandum cauſ. 1. q. 1. C. ſicut. c. quando de conſerv. diſt. 1.* & *licitum* facit, *quod alias erat illicitum, arg. C. ſi nulla Cauſ. 23. 48.* Argumenta hæc præcipuè urgentur, *tùm* quod defenſio Juris ſit *naturalis* l. 3. *ff. de Juſtit. & Jure*, quodq; *propriæ ſalutis defenſor in nullo peccare videatur, textus in leg. 3. Cod. ad L. Cornel. de Sicar.* Ideoque inire fœdus cum Infidelibus defenſionis causâ pro peccato haberi non debeat, cum Jus naturale non repugnet divino & ad defenſionem pertineat, ut iis Inſtrumentis utamur, quæ ſunt ad manus, & eorum opera, qui poſſunt juvare: *tùm* quod *Evangelium non aboleat Politias*, adeoq; nec firmamenta & munimenta Politiarum, videlicet fœdera. *Vid. B. Luth.* regulâ illâ utens pro *ſui defenſione*, T. VII. Jen. Germ. f. 389. *tùm* quod *Joſaphat* ſe in bello conjunxerit cum infidelibus rege Iſrael Joramo & rege Edom adverſus Moabitas, *2. Reg.* III. 7. quæ conjunctio improbata non fuit ab Eliſæo, imò divinitus concesſâ victoriâ approbata videtur v. 18. ſeqq. Unde colligere licet, poſſe *fidelem contra infidelem arma jungere cum infideli*, quod aſſeritur etiam *C. Imperatores cauſa* II. *q. 3.* adeoque etiam auxilium infidelis contra alium infidelem implorari poſſe, & fœdus cum eo iniri à fideli. Quo pacto Orthodoxi Principes non dubitârunt fœdus inire cum Calvinianis Principibus adverſus cœtus Ligiſticos Romano-Catholicos defenſionis religionis & regionis cauſa in bello proximo Germanico. Quod ſalvâ conſcientiâ fieri potuiſſe ac factum eſſe imprimis neceſſitate & ſalute reipubl. & Eccleſiæ id poſtulante, nemo Orthodoxorum ambigit. In *caſu* neceſſitatis laudat Grotius illud Thucydidis: ἀνεπίφθονον δὲ ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας διασωθῆναι: *His qui inſidiis impetuntur, ut nos ab Athenienſibus, invidia fieri non debet, ſi ſalutem quærunt non Græcorum modo, ſed & barbarorum auxiliis.*

Quæ in contrarium objiciuntur, diluit *B. Gerhardus & Andr. Rivet.* l. c. neque hujus ſunt loci. De cætero *extra neceſſitatis caſum*, vox *Fulconis* ArchiEpiſcopi quondam Rhemenſis ceu libera & pia cenſeri poteſt, Carolum Simplicem ſic admonentis: *Quis non expaveſcat, vos inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Chriſtiani pagana arma & fœdera ſuſcipere deteſtanda? Nihil enim diſtat, utrum quis ſe paganis ſociet, an abnegato Deo idola colat.*

V. 31. SED ET DE MALIS QVÆ DEMETRIUS REX FECIT IN EOS.] Hæc ſunt verba non fœderis, ſed Senatus Conſulti facti eodem tempore.

QVARE GRAVASTI JUGUM TUUM SUPER AMICOS NOSTROS ET SOCIOS JUDÆOS? SI ERGO ITERUM ADIERINT NOS ADVERSUM TE FACIEMUS ILLIS JUDICIUM ET PUGNABIMUS TECUM TERRA MARIQVE) Hæc quoque Hebraicis locutionibus expreſſit hujus hiſtoriæ ſcriptor. Romana hunc fermè in modum fuerint: *Senatus populusque Romanus regi Demetrio: Gentem Judæorum amicam eſſe ſociamque Populi Romani ſcito. Quæ cum ad nos querelas detulerit, ſibi abs te per injuriam ſervitutem imponi, ea querela ſi ad nos redierint, faciemus, quod fœderatos decet, & ab iis omnem injuriam bellum terrâ marique gerendo propulſabimus.*

CAPUT IX.

PARS CAPITIS PRIOR AD HISTORIAM JUDÆ ADHUC PERTINENS.

Bacchides & Alcimus miſſi cum exercitu à rege Demetrio in Judæam horribiliter in Iſraelitas graſſantur. Judas dilapſis fugâ ſociis cum octingentis viris hoſtes aggreſſus, vincit quidem, ſed dum victos fugientesq; inſequitur, à tergo concluſus fortiter pugnans occumbit, & à fratribus ſepelitur ac lugetur à populo.

Verſ. 1.

QVIA CECIDIT NICANOR ET EXERCITUS EJUS IN PRÆLIO) In Græco: ὅτι πέπτωκε Νικάνωρ καὶ δυνάμεις αὐτοῦ πόλεμον: Ubi ὅτι *eſt quomodo. Audivit quomodo Nicanor & ejus exercitus bellaſſent*, id eſt, quàm infelice exitu.

APPOSUIT BACCHIDEM ET ALCIMUM RURSUS MITTERE IN JVDÆAM) Eſt πλεονασμὸν, quales multi apud Hebræos: nam ſatis fuerat dicere aut προσέθετο ἀποστεῖλαι, aut δεύτερον ἀπέστειλε.

ET DEXTRVM CORNV CVM ILLIS) Id eſt, potiorem partem ſui exercitus, quæ in cornu dextro, in quo rex ipſe erat, præliari ſolebat.

Verſ. 2.

QVÆ DVCIT IN GALGALA) Vide Joſue IV. 19.

ET CASTRA POSVERVNT IN MASALOTH, QVÆ EST IN ARBELLIS] Sic & in Græco hic, & in Joſephi libris legimus ἐν Ἀρβήλοις, mendosè haud dubiè, pro ἐν Ἀρβαήλοις, בערבות, ſuprà V. 23. Joſephus hoc ponit, quaſi nomen urbis Galilææ: ſed ſæpe evenit, ut

urbes

Digitized by Google

urbes regionis occupent nomen. Sunt qui putant pro Μεσαλὼθ, ductu vicino ſcribendum χασαλὼθ, ut Joſue xix, 18.

ALii nullam hîc admittunt corruptelam. *Arbela* enim à *Joſepho* locatur in Galilæa ſuperiore, & ab Adrichomio aſſignatur tribui *Naphthalim*. Non ergò *Gilgala* intelligitur propè Jordanem, ubi Joſua circumcidi curavit Iſraelitas, ſed ubi Gilgal Ioſ. xii. ab *Euſeb. Hieron.* & *Adrichomio* collocatur non longè ab *Antipatride*, ibi enim erant ſuperà ducentis exercitibus faciliora, aptaque ad accipiendos à mari commeatus.

Verſ. 3.

AD JERUSALEM) Ivit verſus Hieroſolyma, ut Judam quæreret. ἄρας ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ait Joſephus.

Verſ. 4.

ET ABIERUNT IN BEREAN) In Græco: εἰς Βεῤῥέαν. At Joſephus: ἔν τινι κώμῃ Βηρζηθὼ τὔνομα. Sed ſcribendum in Joſepho, Βηζηθὼ, quomodo & ſuprà appellavit eum vicum, cujus mentio vii.19.

Verſ. 5.

IN LAISA) In Græco: ἐν Ἐλασὰ. Fortè ἐν Ἀδασὰ, ut ſuprà 40. Apud Joſephum quoque initio belli Judaici, ubi hanc quoque tangit hiſtoriam, Ἀδασὰ legendum videtur, ubi ſcriptum eſt Ἀκέδασα.

Beream Bonfrer. in Onomaſt. eam eſſe conjicit, quæ Ioſ. xiix. *Beroth* dicitur, eſtque de tribu Benjamin. Oportet eam non procul abſuiſſe ab Hieruſalem: & Laiſam proximè Beream.

Verſ. 7.

ET CONFRACTUS EST CORDE) συνετρίβη τῇ καρδίᾳ, hic eſt indoluit. מר vertitur συντρίβειν, מרר autem ὀδύνη.

ET DISSOLUTUS EST) In Græco καὶ ἐξελύθη, quod verti poteſt retroceſſit: Ut 2. Macc. xii. 18. xiii. 16. Retroceſſit ut in tuto loco reſiduos hortaretur & ordinaret. Nam animo non defectum fuiſſe Judam, quanquam in rebus valde arctis, ſatis ſequentia oſtendunt.

Quidni *diſſolutus* dici poſſit, quod animus ejus conciderit, etſi in tantis anguſtiis ex neceſſitate ipſa animum viciſſim receperit? ut cæteri Interpp. exponunt. Non enim receſſiſſe Iudam, ſed aggredi voluiſſe adverſarios, ſeqq. docent. Surgamus, inquit, & eamus ad (profligandum) adverſarios.

V. 9. SED LIBEREMUS ANIMAS NOSTRAS MODO.) Nunc vitæ conſulamus: Gloriæ verò ubi plures erimus.

Salutare erat hoc conſilium, ſi Iudas modò benè monentibus obtemperaſſet. Quia DEUS non eſt tentandus: & ad *tempus retrocedere* laudabilius eſt, quàm *omnia temerè in diſcrimen adducere*, ut hîc rectè Oſiander.

Verſ. 10. ET SI APPROPIAVIT TEMPUS NOSTRUM, MORIAMUR IN VIRTUTE) In Græco, locutione Hebræâ: καὶ ἤγγικεν ὁ καιρὸς ἡμῶν καὶ ἀποθάνωμεν ἀνδρίᾳ. *Et ſi fortè advenit tempus noſtrum* (moriendi ſcilicet) *at moriamur viriliter.* Sic ἤγγικεν ἡ ὥρα Matth. xxvi. 45.

Multum humani, cenſente iterum hîc Oſiand. *paſſus eſt in hâc re Iudas Machabæus, vir alias pietate & virtute excellens: & plurimum erravit, Non enim FVGA fuiſſet, ſi in tutiorem locum ſe cum ſuis recepiſſet. Et quamvis cuiq; certum tempus vivendi & moriendi à Deo ſit conſtitutum: tamen quia nos eum terminum ignoramus, tamdiu à morte declinandum eſt, quamdiu id ſalva conſcientia poſſumus. Neq; interitus Iudæ & Sociorum ejus Reipublicæ Iſraelitarum quicquam profuturus, ſed potius eam graviter labefacturus erat. Et majorem ſalutis exercitus ſui, quam gloriolæ ſuæ rationem habere debuiſſet. Sed viri magni & excellentibus Dei donis ornati, interdum graviter hallucinantur: ut intelligant, ſe eſſe homines: & ne alii etiam ipſos Deos faciant.*

Quod autem Pontificii Interpp. hæc de *gloria* Dei explicare conantur, vel nomine gloriæ Deum ipſum intelligunt, non ſatis convenit, quum ſenſus obvius ille ſit: Quod gloriæ reportandæ vel non obſcurandæ causâ (quam ſcilicet è tot victoriis obtinuerat) fugere noluerit, ſed magnum illud periculum ſubire maluerit, quem *obvium eſſe ſenſum* non diffitetur *Fullonius*, etſi cum *Saliano* dicat, *Iudam altiori conſideratione ac fine pro ſe contentum ad ſocios animandos inferius præterea motivum captui ipſorum accommodatum in tempore adhibuiſſe*: Sed hæc non de ſociis tantùm, verùm etiam *de ſe* loqvutum eſſe, ac *pro ſe intendiſſe* verba ipſa teſtantur. NE INFERAMUS CRIMEN GLORIÆ NOSTRÆ. Ipſe enim hactenus præ omnibus gloriam obtinuerat. Vanitatis ergò illius appetitus nimii & intempeſtivi nævus non ſatis à *Fulliano* amoveri à Judâ potuit.

Verſ. 11.

ET DIVISI SUNT EQVITES) Nempe Bacchidæ.

IN DUAS PARTES) Ad utrumque cornu peditatus, ut hic ait Joſephus.

ET FINDIBULARII ET SAGITTARII PRÆIBANT EXERCITUM) Scribe *fundibalarii*, ut ſuprà. Joſephus: τοὺς δὲ ψιλοὺς καὶ τοξότας προστήσαντα ἁπάσης φάλαγγος.

ET PRIMI CERTAMINIS OMNES POTENTES) In Græco: οἱ πρωταγωνισταὶ πάντες καὶ δυνατοί: *Deinde* (poſt illos velites & ſagittarios) *in prima acie erant fortiſſimus quisque.*

BACCHIDES AUTEM ERAT IN DEXTRO CORNU) Ut ſolebant reges, & in regum abſentia ſummi duces.

ET PROXIMAVIT LEGIO] *Phalanx*, ut eſt in Græco.

EX DUABUS PARTIBUS] Ab utroque cornu in Judæos incurrit.

ET CLAMANT TUBIS) *Et cecinerunt tubis*, nempe Macedones.

Verſ. 13.

USQVE AD VESPERUM) Ad ſolis occaſum. Joſephus.

V. 14. ET VIDIT JUDAS QVÆ FIRMIOR EST PARS EXERCITUS IN DEXTRIS) *Vidit Bacchidem & quod erat exercitui robur in dextera eſſe parte.*

Verſ. 15.

ET CONTRITA EST DEXTERA PARS AB EIS) Diducta ab iis qui ſiniſtra in parte erant, διαρρήξας αὐτῶν τὴν φάλαγγα, ait Joſephus.

Verſ. 16.

USQVE AD MONTEM AZOTI) Joſephus, μέχρι Ἀζὰ ὄρους, עזה aut in plurali עזות. Non enim de Philiſtina urbe hic agitur.

Rectius feciſſet Iudas, ait Oſiander, *ſi citius ſe ad ſuos recepiſſet, & alterum etiam cornu profligaſſet: Sic enim hoſtibus felicius conjunctis viribus reſtitiſſent. Ut enim errant, qui vincere norunt, victoria verò uti non norunt: ita etiam errant, qui affulgenti & blandienti fortunæ nimium fidentes, longius quam tutum eſt vincendo provehuntur: Sic enim multi egregii viri præcipitati ſunt in inſidias, & victores perierunt. Itaque quidam ſapienter dixit: vincere quidem bonum eſſe: SUPERVINCERE autem periculoſum. Idem accidit Iudæ.*

ET SECUTI SUNT POST JUDAM ET EOS QVI CUM IPSO ERANT A TERGO) Circumiverunt eos, ut narrat Joſephus. Simile habuimus ſuprà vii. 40. Solet id præcipi iis qui numero præpollent.

Verſ. 19.

TULERUNT JUDAM FRATREM SUUM) Concedentibus hoſtibus παρὰ ἀνόμων. Id Joſephus hîc innuit.

IN SEPULCHRO PATRUM SUORUM IN CIVITATE MODIN) Vide ſuprà 2, 70.

Verſ. 20.

LUGEBANT DIES MULTOS) Longiùs ſolito, ut publicum parentem. Sic & infrà xiii. 26.

Verſ. 22.

ET CÆTERA VERBA BELLORUM JUDÆ) In Græco tantum eſt: τὰ περισσὰ τῶν λόγων Ἰούδα, ubi λόγων ſignificat rerum, more Hebræo, דברי יהודה.

PARS

Google

PARS II. LIBR. I. MACC.

COMPLECTENS RES GESTAS FRATRUM JUDÆ.

SECT. I. DE REBUS GESTIS SUB DUCATU IONATHÆ.

PARS ALTERA CAPITIS IX.

Iudæi paulò poſt obitum Iudæ fame coacti certis conditionibus Bacchidi ſe dedunt. Ionathas fratri Iudæ ſuccedit. Iohannes frater à filiis Iambri capitur & occiditur, ſed ea cædes mox à Ionathâ vindicatur. Quin & Alcimus divinitus punitur. Bacchides in Syriam recurrit. Et revocatur ab apoſtatis in Iudæam, tentatâ infeliciter belli aleâ converſâ in apoſtatas illos irâ, pacem cum Iudæis facit, & diſcedit.

Verſ. 23.

EMERSERUNT INIQVI IN OMNIBUS FINIBUS ISRAEL) Qui metu ejus latitaverant.

Verſ. 24.

ET TRADIDIT SE BACCHIDI OMNIS REGIO EORUM CUM IPSIS) Non tota regio, ſed magna ejus pars, explicante Joſepho.

Verſ. 25.

ET CONSTITUIT EOS DOMINOS REGIONIS) Id eſt, præfectos, eodem Joſepho explicante.

Verſ. 26.

ET VINDICABAT IN ILLOS, ET ILLUDEBAT) Tortos & irriſos interficiebat. Ita Joſephus.

Verſ. 27.

EX DIE QVO NON EST VISUS PROPHETA IN ISRAEL) Idem valet, quod apud Joſephum eſt, *μετὰ τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον*. Nam in illo reditu fuêre Aggæus, Zacharias, Malachias, poſt quos ceſſavit Prophetia, ut diximus ſuprà IV. 46. infrà XIV. 21.

FActa dicitur magna tribulatio in Iſraele, qualis non fuit ab eo tempore, quo *Propheta* eſſe deſierunt; non quaſi *crudelior* fuerit illa, quàm *Epiphanes* intulit, ſed quia *periculoſior*. *Epiphanes* enim *apertè* periit. Bacchides *occultius*. Epiphanes paſſim in Iudæos graſſabatur. Bacchides petebat capita populi, ut illis deſtitutus facilius ſub jugum reduceretur populus. Innuitur autem hic palam jam pridem deſiiſſe Prophetias, & Prophetas.

Verſ. 29.

VIR SIMILIS EI NON EST QVI EXEAT CONTRA INIMICOS NOSTROS) In Græco: *καὶ ἀνὴρ ὅμοιος αὐτῷ οὐκ ἔστιν ἐξελθεῖν πρὸς τοὺς ἐχθρούς*: id eſt, ex eo neminem ducem habuimus, quali nobis opus.

Verſ. 30.

IN PRINCIPEM] Reipublicæ.

ET DUCEM AD BELLANDUM BELLUM NOSTRUM) Militiæ imperatorem.

V. 31. ET SURREXIT) קם ſolet id dici de iis qui ſupra populum eminent.

Verſ. 33.

IN DESERTUM THECUÆ) Non longè ab urbe, ait Joſephus. Apparet id Jerem. VI. 1.

AD AQVAM LACUS ASPHAR) Non lacus fuit, ſed foſſa, *λάκκος*, quomodo hic Græcum & Joſephus, & in illo tractu prope Hieroſolyma, ut dubitandum non ſit quin errent qui de Aſphaltite hic cogitant. אשפר Syris pulchrum, interdum candidum.

Merito corrigitur *vulgata*. At ſi prope Hieroſolyma conſedit Ionatha, qui Bacchides eum quærens ad ripam Iordanis abit? Salianus cenſet, primum ibi conſediſſe, ut copias aliquas è piorum reliquiis colligeret: qvum verò Bacchidem ad ſe cum victore exercitu venire audiret, tum denique moviſſe, ut mutatione loci eluderet inſequentes, & ipſe mora vires firmaret.

Verſ. 35.

ET JONATHAS MISIT FRATREM SUUM) Benè addidit nomen Jonathæ, quod implendo ſenſui in Græco deeſt. Congruit Joſephus. Frater autem qui hic deſignatur fuit Johannes qui & Gaddi, teſte eodem Joſepho.

NABATHÆOS AMICOS SUOS) Supra V. 25.

UT COMMODARENT ILLIS APPARATUM SUUM QVI ERAT COPIOSUS) Scripſit interpres, *commendarent illis*, id eſt, apud eos deponerent. Ulpianus L. Commendare, D. de verb. ſignif. *Commendare nihil aliud eſt quàm deponere.* Apparatum, in Græco *ἀποσκευὴν*, id eſt, ſupellectilem omnem, vaſa omnia. Vide ſuprà V. 13. 45. ſic & Gen. XXXIV. 28. & alibi.

In mendo ergò hic cubat *vulgatus* textus: Neq; verò dubium eſt in fugâ etſi præcipiti ac tumultuariâ etiam nonnulla abduci potuiſſe, quæ ſecuriorem locum deſiderent, in quo deponi poſſent.

Verſ. 36.

FILII JAMBRI) In Græco: *υἱοὶ Ἀμβρί*, Joſepho, *οἱ Ἀμαραίου παῖδες*. Fuerit illorum parenti nomen אמרי, quale regi cuidam Iſraelis nominato 1. Reg. XVI. 22.

EX MADABA) Urbs Moabitica Num. XXI. 30. Joſ. XIII. 9. Eſaiæ XV. 2. ubi diximus eſſe hanc *Μήδαβα* Ptolemæo. Non ſic in Græco, ſed *ἐκ Ναβαδάθ*. Vera lectio, ni fallor, apud Joſephum, *ἀπὸ Γαβαθὰ πόλεως*, גבתא. Ducebatur hæc Sponſa Medabam, ubi habitabant Amaradæ, ut nos docet Joſephus, aliunde ergò.

Mendoſa igitur iterum *vulgata*, fatente Grotio, cui remedium quidem parat Fullonius, ſed è meris conjecturis, & contra *Græcum textum*, autoritate itidem Papali firmatum. *Jambritæ* autem illi *transfugæne fuerint Iudæi, an Arabes alienigenæ*, non conſtat: etſi hoc poſterius *Ioſephus* velit.

FILIAM UNIUS DE MAGNIS PRINCIPIBUS CHANAAN) Arabum dicit Joſephus: idque magis exigit hiſtoria. Sed Hebræi impropriè כנעני vocabant omnes à Dei cultu alienos.

CUM AMBITIONE MAGNA) *μετὰ παραπομπῆς μεγάλης*, magno cum comitatu. Sic & Joſephus.

Verſ. 38.

SUB TEGUMENTO MONTIS) Id eſt, à monte ſic defenſi, ne ſpectarentur.

Verſ. 39.

ET AMICI EJUS) Sodales. Vide quæ dicta ad Joh. III. 29.

CUM TYMPANIS ET MUSICIS) Ex more. Jerem. VII. 34. XVI. 8. XXV. 10. XXXIII. 11.

Verſ. 41.

ET CONVERSÆ SUNT NUPTIÆ IN LUCTUM, ET VOX MUSICORUM IPSORUM IN LAMENTUM) Meleager de caſu ſimili:

Ἄρτι γὰρ ἑσπέριος νύμφας ἐπὶ δικλίσιν ἄχει
Λωτὸς, καὶ θαλάμων ἐπλαταγεῦντο θύραι·
Ἠῷοι δ' ὀλολυγμὸν ἀνέκραγον· ἐκ δ' Ὑμέναιος
Σιγαθεὶς γοερὸν φθέγμα μεθαρμόσατο.

Philippus verò.

Ἄρτι μὲν ἐν θαλάμοισι Νικιππίδος ἡδὺς ἐπήχει
Λωτὸς, καὶ γαμικοῖς ὕμνος ἔχαιρε κρότοις·
Θρῆνος δ' εἰς ὑμεναίους ἐκώμασεν· ἡ δ' ἔτι τάλαινα,
Οὔπω πάντα γυνὴ, καὶ νέκυς ἐβλέπετο.

Verſ. 42.

ET REVERSI SUNT AD RIPAM JORDANIS) Ubi exercitum reliquerant.

Verſ. 44.

NON EST ENIM HODIE SICUT HERI ET NUDIUS TERTIUS) *ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν*, id eſt, *ut antehac*. Locutio Hebræa, ut Gen. XXXI. 2. & alibi ſæpe. Senſus eſt, non poſſe his in locis recedendo vitari prælium, ut cum in deſertis Thecuæ bellaretur: ſed planè pugnandum aut pereundum: *περὶ τῶν ψυχῶν αὐτοῖς εἶναι τὸν κίνδυνον*: ac propterea non obligari ſe ſabbati lege, ſecundum decretum nuper factum II. 41.

V. 45. ECCE ENIM BELLUM EX ADVERSO] Hoſtile agmen.

AQVA VERO JORDANIS HINC ET INDE) Id eſt, terga undique ambiens. Eſt enim ambitioſus amnis, ut Plinius loquitur, V. 15.

ET PALUDES ET SALTUS) Loca impedita.

Verſ. 47.

ET EXTENDIT JONATHAS MANUM SUAM PERCUTERE BACCHIDEN) Qui ſcilicet cum parte ſuorum Jordanem tranſierat.

ET DIVERTIT AB EO RETRO) Bacchides retro ad ſuos trans Jordanem ſe recepit, & ſic evaſit periculum. Ita rem explicat Joſephus.

Verſ. 48. ET DISSILIIT JONATHAS ET QVI CUM EO ERANT IN JORDANEM) Ad eos, id eſt, ad hoſtes, quos ultrò trans amnem perſequebatur.

ET TRANSNATAVERUNT AD EOS JORDANEM) Excidit negativa vocula, quæ eſt in Græco:

καὶ

καὶ ἐ διέβησαν ἐπ' αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην. Non *ultra* [Bacchides cum ſuis] *adverſus illos* (Judæos) *Iordanem tranſiere.* Joſephus: Τῶν πολεμίων οὐκ ἔτι τὸν ποταμὸν ἐπιδιαβάντων.

Notatur iterum, & meritò, *error vulgatæ. Ambiguitas*, inquit Fullonius, *tollitur textu Græco, in quo eſt particula negans, quæ videtur excidiſſe ex vulgatâ*, Egregia vulgatæ αὐθεντία!

Verſ. 49.

ET REVERSI SUNT IN JERUSALEM) In arcem, Bacchides ſcilicet cum ſuo milite, ut explicat Joſephus.

Verſ. 50.

ET ÆDIFICAVERUNT CIVITATES MUNITAS IN JUDÆA) Iidem illi, qui cum Bacchide, fecêre ædificando ut oppida munita eſſent.

MUNITIONEM QVÆ ERAT IN JERICHO] *Munitionem illam quæ eſt in Ierichunte.*

ET IN AMMAUM) Non eſt in Græco, ſed eſt in Joſepho: καὶ Ἐμμαοῦν. Vide ſuprà IV. 3.

ET IN BETHORON) In Græco: Βαιθὴλ, & in Joſepho Βιθώμαν. Legendum fortè Βιθὴρ, & in Joſepho Βιθηρὰν. Nam ביתר erat non longè ab Hieroſolymis. Vide tabulam Judaicam.

Corrigenda igitur denuò vulgata. Nam cum Græco textu itidem approbato ſimul conſiſtere non poteſt.

ET THAMNATA) Scribitur in Græco, Θαμναθά, & in Joſepho, Θαμναθᾶ. idem eſt nomen, nam ת Judæorum multi ut S pronuntiant. Eſt תמנתה Joſ. XIX. 42, ubi in Græco Θαμναθά: in Plinio *Thamica*: Sed ſcriptum fortè fuerit *Thamnata*. Ptolemæo eſt Thamna.

Thamnatam in tribu *Danitica* propè à mari mediterraneo intelligit *Adrichomicus*. *Fullonius* alteram in *Ephraitica* tribu, ſuadente ſitu, & commoditate loci.

ET PHARA) In Græco, Φαραθωνί: In Joſepho: καὶ Φαραθώ. Eſt פרעתון, Φαραθών, Jud. XII. 15.

ET THOPO) τὴν Τεφώ, in Græco: in Joſepho Τοχόαν. Sed legendum Τεφόαν. Eſt enim תפוח, Joſ. XV. 33. ubi in Græco Ταπού: ſed ſcribendum Ταφού. Hinc Plinio Tephene regio.

Verſ. 51.

ET POSUIT CUSTODIAM IN EIS) Præſidium, φρουράν. Joſephus: δύναμιν εἰς αὐτὰς κατέστησεν.

UT INIMICITIAS EXERCERENT IN ISRAEL] Ut nocerent Iſraelitis; τοῦ ἐχθραίνειν τῷ Ἰσραήλ. Joſephus: ὅπως κακῶς ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι τοὺς Ἰουδαίους ἔχωσι. *Vt inde factis excurſibus malum inferrent Iudæis.*

Verſ. 52. ET MUNIVIT CIVITATEM BETHURAM) Amplius munivit. Vide ſuprà IV. 61. VI. 50.

ET GAZARAM) Γαζαρὰ hic ſcribitur, ut ſuprà VII. 45. Γάζηρα: Joſepho Γάζαρα.

ET ARCEM) ἄκραν illam Hieroſolymis non operibus tantum auxit, ſed & omnibus rebus inſtruxit ad bellum neceſſariis.

ET POSUIT EOS IN ARCE IN JERUSALEM IN CUSTODIAM) *Obſides*, ut hic explicat Joſephus: ut eo pignore parentes propinquosque eorum attineret, ait in facto ſimili Tacitus Annalium III.

Verſ. 54.

DESTRUI MUROS DOMUS SANCTÆ INTERIORIS) Legitur & in Græco: τὸ τεῖχος τῆς αὐλῆς τῶν ἁγίων τῆς ἐσωτέρας. Tacitus, ut nos eum emendandum credimus: *Illic immenſæ opulentiæ templum, & primis munimentis urbi adjunge, intimis clauſum.* Joſephus: διὰ τοῦτο (per ſubdiale gentium, quod templum primum vocat,) προϊόντων ἐπὶ τὸ δεύτερον ἱερὸν δρύφακτος περιβέβλητο λίθινος, τριπήχυς μὲν ὕψος, πάνυ δὲ χαριέντως διειργασμένος. ἐν αὐτῷ δ' εἱστήκεσαν ἐξ ἴσου διαστήματος στῆλαι τὸν τῆς ἁγνείας προσημαίνουσαι νόμον, αἱ μὲν Ἑλληνικοῖς, αἱ δὲ Ῥωμαϊκοῖς γράμμασι, μὴ δεῖν ἀλλόφυλον ἐντὸς τοῦ ἁγίου παριέναι, τὸ γὰρ δεύτερον ἱερὸν ἅγιον ἐκαλεῖτο. Voluit ergò Alcimus Judæus Judaiſmi deſertor omne diſcrimen in Templo inter Judæos & Græcos tollere, in Græcorum, quibus turpiter ſerviebat, gratiam.

Verſ. 55. ET OCCLUSUM EST OS EJUS, ET DISSOLUTUS EST PARALYSI) Solet paralyſis, ſive ſideratio, ſi totum invalit corpus, etiam oris functionem ad loquendum impedire.

ET MANDARE DE DOMO SUA) Præcepta dare ultima ut ſolent morituri. 2. Reg. XX. 1 Sir. 33. 24.

Non ſimplex fuit *paralyſis*, ſed gravis alius morbus acceſſit, cum dicatur mortuus in tempore illo cum TORMENTO MAGNO. Tormentum enim illud à paralyſi eſſe non potuit, quæ nihil aliud eſt, quàm diſſolutio eſſe non potuit, quæ nihil aliud eſt, quàm diſſolutio nervorum & ἀναισθησίαν potiùs infert.

V. 57. SILUIT TERRA DUOBUS ANNIS) *Quievit*: ut ſuprà VII. 50. Joſephus: ἐπ' ἔτη δύο τῶν Ἰουδαίων ἠρέμησε πράγματα.

V. 58. CONFIDENTER) πεποιθότες, id eſt, ſecuri.

Verſ. 62. IN BETHBESSEN QVÆ EST IN DESERTO) In Græco: εἰς Βαιθβασὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ, At Joſephus: εἰς Βηθαλαγὰν ἀναχωρῶν κώμην οὖσαν τὴν ἐν ἐρήμῳ. Intelligit haud dubiè eum locum, qui in tabula Judaica, בית־עלדה. Nam ע per Γ ſæpè vertitur Græcè: & ſolent in nominibus talibus ſæpè tranſponi literæ. Vide infrà XIII. 23. Videtur בית בוסין fuiſſe in proximo, ut parùm referret hic locus, an ille nominaretur. Nomen hoc à frequentia latronum illis in locis.

ET EXTRUXIT DIRUTA EJUS) Muros disjectos reſtituit. Itaque Joſephus quem prius vicum nominarat, mox urbem nominat: ut & hic ſcriptor.

V. 63. ET HIS QVI DE JUDÆA ERANT DENUNTIAVIT) Deſertoribus legis.

Verſ. 64. ET CASTRA POSUIT DESUPER BETHBESSEN) Id eſt, locum noviter munitum obſedit, ut refert Joſephus. In Græco: παρενέβαλεν ἐπὶ Βαιθβασί: Joſephus: ἐπολιόρκει.

ET OPPUGNAVIT EAM DIES MULTOS) Impetu primùm facto: ubi verò id non ſucceſſit, machinis, ut ſequitur.

V. 65. ET EXIIT IN REGIONEM) In terras circumſitas.

V. 66. ET PERCUSSIT ODAREN] In Græco: Ὀδομηρά. הד אמר, pulchrum loquens. Hæc hiſtoriola in Joſepho non eſt.

ET FILIOS PHASERON] Φασιρών, פשרון.

ET COEPIT CÆDERE ET CRESCERE IN VIRTUTIBUS) καὶ ἤρξατο τύπτειν καὶ ἀνέβαινεν ἐν ταῖς δυνάμεσι. *Cœpit cædere* (obvios hoſtium) *& penetrare in exercitum hoſtilem.* Joſephus: ἐπιπίπτει τῷ Βακχίδου στρατοπέδῳ.

V. 67. EXIERUNT DE CIVITATE) Eodem tempore fecêre eruptionem.

ET SUCCENDERUNT MACHINAS] Vide ſimile belli Judaici VI. 2.

Verſ. 68. ET AFFLIXERUNT EUM VALDE, QVONIAM CONSILIUM EJUS ET CONGRESSUS ERAT INANIS) Eſt quidem in Græco: ἔθλιβον αὐτὸν σφόδρα, ὅτι ἦν ἡ βουλὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ἔφοδος αὐτοῦ κενή. ſed legendum videtur ἐθλίβη. *Doluit illi conſilium ſuum, ac conatus in irritum cecidiſſe.* Idem loquendi genus 1. Sam. XXX. 6. 2. Sam. XIII. 2. Joſephus in hoc loco de hoc Bacchide: εἰς ἀθυμίαν ἅμα καὶ ταραχὴν τῆς διανοίας ἐνέπεσεν.

Dum ad ſubitam irruptionem, & cladem tumultuantur hoſtes, *Simon*, fortè quia ita convenerat, erumpit ex urbe cum ſuis, & in ipſa quoq; Bacchidis caſtra impreſſionem facit. *Bacchides* ab eis contritus deſperat de expugnanda *Bethbeſſen*, quod inane eſſet, id eſt, evanuiſſet conſilium & ἔφοδος, h.e. iter ſuum hoc poſtremum in Judæam, ut *Joſeph* & *Gorionides* accipiunt.

Verſ. 69. ET IRATUS CONTRA VIROS INIQVOS) Contra illos legis deſertores. Legit hic interpres ὠργίσθη, meliùs ſanè quam ὠργίσθησαν. Sequitur enim αὐτῷ. Joſephus de eodem Bacchide: τὸν μὲν τοιγε ὑπὲρ τούτων θυμὸν, εἰς τοὺς φυγάδας, οἳ μετεπέμψαντο παρὰ τοῦ βασιλέως αὐτὸν, ἐπιστρέψει, ὡς ἐξηπατηκότας.

V. 70. ET REDDERE EI CAPTIVITATEM) Id eſt, captivos, locutione Hebræa. Sic שבי Pſ. LXVIII. 19. αἰχμαλωσίαν reddidêre LXX. & Paulus Epheſ. IV. 8. id eſt, captivorum multitudinem. Nec aliter Num. XXXI. 12. Jud. V. 12. & alibi ſæpe. Nota captivos non reddi, niſi id pace convenerit. Et vide noſtra III. de jure Belli & Pacis IX. 4.

V. 71. ET JURAVIT SE NIHIL FACTURUM EI MALI) Plus eſt in Græco: μὴ ἐκζητῆσαι αὐτῷ κακόν. *Nihil ſe quæſiturum ipſi mali.*

V. 72. CAPTIVITATEM QVAM PRIUS ERAT PRÆDATUS] ἣν ᾐχμαλώτευσε, *quam captivam fecerat.* Captivi utrinque redditi ex pacto. Ita Joſephus.

V. 73. ET CESSAVIT GLADIUS EX ISRAEL) Vis Macedonica ab Iſraelitis ſe abſtinuit.

ET HABITAVIT JONATHAS IN MACHMAS) Joſephus: ἐν Μαχμᾶ πόλει. Eſt מכמש, 1. Sam. 13, 2. & mutatâ literâ paris ſoni מכמס Eſdræ II, 26. Græci utroq; loco, Μαχμάς.

Machmas. *Machmas* urbs eſt in extremis finibus tribus Ephraim ad fines Benjamiticæ ſita, in ipſo Hieroſolymorum itinere *Samariam*, quatuor aut quinque horis itineris à Jeruſalem.

ET COEPIT JONATHAS IBI JUDICARE POPULUM) In pace regere.

ET EXTERMINAVIT IMPIOS EX ISRAEL) In Græco: ἠφάνισε τοὺς ἀσεβεῖς ἐξ Ἰσραήλ, id eſt, morte affecit ex lege, Deuteron. XVII. 5.

CAPUT X.

Jonathæ amicitiam duo Reges Demetrius, & Alexander, ambiunt. Alexander tamen eâ potitur, & Jonathan ſummum Pontificem declarat. Demetrium vincit, & occidit, poſteà Regis Ægypti filiam uxorem ducit. In nuptiis Regis Jonathas in honore habitus accuſatur apud Alexandrum, ſed ille Jonathan multò majoribus honoribus afficit. Jonathan & Simeon exercitum Apollonii profligant, & aliquot urbes capiunt. Alexander Jonathæ urbem Accaron, & villas ejus donat.

V. 1. ALEXANDER ANTIOCHI FILIUS) Id eſt, qui ſe filium Antiochi illuſtris dicebat. Juſtinus: *Subornant propalam quendam, ſortis extremæ juvenem, qui Syriæ regnum, velut paternum armis repeteret, &, ne quid contumeliæ deeſſet, nomen ei Alexandri inditur, genitusque ab Antiocho rege dicitur.* Is dicitur in Epitome Liviani libri LII. *Alexander homo ignotus, & incertæ ſtirpis.* Appianus: ἐπανίστατο δ' αὐτῷ τις Ἀλέξανδρος ψευδόμενος εἶναι Σελευκίου γένους: dictus ab adverſariis Balles: id eſt: בלי איש, *homo nihili.* Apud Strabonem libro XVI. τὸν Βάλαν Ἀλέξανδρον legendum, non Ἀλέξανδρος, monuit recte Caſaubonus.

De Alexandri ortu. An filius Antiochi? SUlpitius ejuſdem eſt ſententiæ de *Alexandri ortu*: Quod nempe falsò ſe *Antiochi* dictitarit filium annuente *Genebrardo*, & *Saliano*. Alii tamen malunt verè ejus filium fuiſſe, cum *Joſepho* l. XIII. c. 3. etſi ex *concubina* natum, ut *Gordonius*, *Salianus*, *Bonfrerius*, *Fullonius* ad Joſephum l. XIII. c. 3. provocantes. Non autem de *Eupatore* hoc accipiendum, ut *Lyranus* putavit, quia ille undecim annos natus mortuus eſt, ſed de *Epiphane*.

QVI COGNOMINATUS EST NOBILIS) Quod ſuprà dixit *Illuſtris*, hîc dixit *Nobilis*, reddens vocem Græcam Ἐπιφανής. Atq; Ἐπιφανοῦς hîc legendum in Græco, non Ἐπιφανής, tùm alia nos docent, tùm Joſephus: Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς υἱός.

Nihil obſtat, quò minus filius idem nomen aſſumſerit, quod pater conſecutus eſt, ut opus non ſit ſphalma in *Græco* textu potius, quàm in *Joſepho* ponere.

ET OCCUPAVIT PTOLEMAIDAM) Urbem Phœnices, cujus & Ptolemæus meminit.

ET RECEPERUNT EUM) Milites qui in præſidio erant, ut ex Joſepho diſcimus: odio ſcilicet Demetrii, ob ſuperbiam, ut diſcimus etiam ex Juſtino XXXV. & XXXIX. Crudelitatem addit Epitome Livii LII. Joſephus & ſuperbiam accuſat, neminis colloquium admittentis, & addit ignaviam.

Verſ. 3. VERBIS PACIFICIS, UT MAGNIFICARENT EUM) Id eſt, verbis talibus, quibus perſuadere volebat Jonathæ, à ſe ipſum plurimi fieri. Prudenter autem admodum Jonathas hæc regum diſſidia in uſus ſuorum popularium vertit.

Verſ. 6. ET OBSIDES QVI ERANT IN ARCE) De quibus ſuprà IX. 53.

V. 7. ET EORUM QVI IN ARCE ERANT) Tum Macedonum, tum Judæorum qui à lege defecerant. Ita Joſephus.

V. 10. ET HABITAVIT JONATHAS IN JERUSALEM) In urbe, non in arce.

Verſ. 11. ET MONTEM SION IN CIRCUITU, LAPIDIBUS QVADRATIS AD MUNITIONEM) Montem Sion hîc vocat totam urbem, excepta arce & Templo. Joſephus: ἐκέλευσε γὰρ οἰκοδομηθῆναι τὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκ λίθων τετραγώνων, ὡς ἂν ᾖ πρὸς τοὺς πολεμίους ἀσφαλέστερα.

V. 14. TANTUM IN BETHSURA REMANSERUNT ALIQVI) Vide ſuprà IX. 52.

Bethſuram non relinqvunt apoſtatæ ceu tutum refugium, hoſtibus ipſis magis obſtinati, utpote qui partim præſidia reliquere. Per *muros* mœnia *civitatis* Joſephus, cum quo hic Grotius facit, *Salianus munitiones templi* intelligit: quare rem in medio relinquimus.

V. 15. ALEXANDER REX) Ita enim à plurimis in Syria appellabatur. Juſtinus dicto libro XXXIX. In Syria regnabat, ait Livii Epitome.

V. 18. FRATRI JONATHÆ) Sic Ædui fratres Romanorum, Tacito teſte, Arverni Lucano, Batavi in inſcriptione antiqua.

V. 20. CONSTITUIMUS TE HODIE SUMMUM SACERDOTEM GENTIS TUÆ) Sicut olim fecerant reges Hebræi, ita tamen ut Aaronis ſtirpem non egrederentur.

ET MISIT EI PURPURAM ET CORONAM AUREAM) Qualia viri principes à regibus accipere ſolebant. Eſter. VIII. 15. Eſ. XXII. 22. In Græco: Secuti magnorum regum exemplum Romani.

ET QVÆ NOSTRA SUNT SENTIAS NOBISCUM) In Græco: καὶ φρονεῖν τὰ ἡμῶν, ubi duplex eſt ἔλλειψις. Senſus enim plenus eſſet: *& ſcripſit ei, rogo te noſtras tueri partes.* Sic τὰ Ῥωμαίων φρονεῖν, & ſimilia in hiſtoriis frequenter occurrunt.

V. 21. STOLA SANCTA) τὴν ἁγίαν στολήν, non illam miſſam ab Alexandro, ſed ἀρχιερατικήν, ut Joſephus exponit.

Non enim nunc demum Pontificatum ſuſcepit, ſed quia in poteſtate ſuâ Templum hucusque non habuit, ſtolam Pontificiam, quam gerere ideò non potuit, jam induit: aut ſaltim bonâ veniâ Regis jam induiſſe eandem cenſendus erit.

V. 22. ET AUDIVIT DEMETRIVS VERBA ISTA &c.

Perculère Demetrium nova de occupatâ per Alexandrum æmulum ſuum amicitiâ Judæorum: ideò ſcribendum ad eos duxit verba deprecatoria, vel potius conſolatoria παρακλήσεων, aut *adhortatoria*; ſimulat tamen in literis ſe neſcire illam cum Alexandro ſocietatem: & promittebat illis multa, quæ tàm ſubita & inſignis hominis mutatio ſuſpecta meritò ipſis fuit, ut inimico reconciliato minimè credendum cenſerent.

V. 24. ET DIGNITATES ET DONA)

Nec ſi muneribus certes concedat Iolas.

Verſ. 26. QVONIAM SERVASTIS AD NOS FIDEM) Prudenter maluit videri innocentes inveniſſe, quàm feciſſe. Fides habita ipſam obligat fidem.

V. 28. ET REMITTEMUS VOBIS PRÆSTATIONES MULTAS) In Græco: καὶ ἀφήσομεν ὑμῖν ἀφέματα πολλά, id eſt, *multas remiſſiones vobis faciemus.*

V. 29. ET NUNC ABSOLVO VOS ET OMNES JUDÆOS A TRIBUTIS) *Condono ac remitto tributa Judæis omnibus.* Tributa ſunt quæ in caput aut ſolum dantur. Hîc intellige, ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς τελέσει, collato Antiochi Magni edicto apud Joſephum XII. 9.

ET PRETIA SALIS INDULGEO) καὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἁλός. Sic & in Joſepho legendum: τιμὴν ὑμῖν χαρίζομαι τῶν ἁλῶν. Sunt Salinæ in Judæa, ut apparet Pſ. LX. 2. & infrà XI. 35. Reges permiſerunt inde Judæo cuique certum modum ſalis capere, ſed dato regibus pretio. Id nunc Demetrius gratis vult licere

ET CORONAS REMITTO) Coronas aureas Judæi ſoliti erant regibus offerre quotannis Id dicitur aurum coronarium in L. penult. C. de Judæis, quod Patriarchis ſolitum offerri imperatores ad ſe traxere. Dicitur autem aurum coronarium tum ibi, tum in titulis Codicis, Theodoſiani, & Juſtinianei De auro coronario, eo modo quo æs coronarium id quod in coronas impendebatur. Στεφανίτην φόρον vocat in edicto de quo cœpi agere Antiochus Magnus, qui ab eo liberavit ſeniores, Sacerdotes, ſcribas Templi & cantores.

ET TERTIAS SEMINIS) καὶ ἀντὶ τοῦ τρίτου τῆς σπορᾶς eſt hic in Græco, quod Joſephus dixit, ἀντὶ τοῦ τρίτου τῶν τοῦ καρποῦ. Unde intelligimus σπορὰν hic eſſe non ſemen, ſed fruges quæ ſeri ſolent: de quibus reges olim ſumſere tertiam partem: poſteà pretium ejus, quod hic remittitur. Vide Nehem. IX. 37.

Verſ. 30. ET DIMIDIAM PARTEM FRUCTUS LIGNI, QVOD EST PORTIONIS MEÆ) καὶ ἀντὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ καρποῦ τοῦ ξυλίνου τοῦ ἐπιβάλλοντός μοι λαβεῖν, id eſt, pecuniam quam ſolebam accipere pro dimidio

midio nemorum. Eum ſenſum ſatis apertè exprimit Joſephus: neque verò aut Joſephus, aut hic Scriptor ipſa Demetrii verba poſuêre. Sed ſenſum ab hoc ſcriptore Hebraizante deſumtum puriore Græcitate expreſſit Joſephus.

ET A TRIBUS CIVITATIBUS QVÆ ADDITÆ SUNT ILLI EX SAMARIA ET GALILÆA) *Ex tribus præfecturis.* In Græco eſt: τριῶν νομῶν, voce uſitatâ in denotandis Ægypti partibus, ut nos docet Strabo, & uterque Plinius, quorum major Latinè interpretatur, ut nos jam fecimus, præfecturas. Sic & infrà 38. Joſephus τοπαρχίας dicit. Sed in Joſepho mendum eſt. Legitur enim: καὶ τῶν τριῶν τοπαρχιῶν τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ προσκειμένων Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας καὶ Περαίας: Cum ſcribi debeat: τῶν τῇ Ἰουδαίᾳ προσκειμένων ἐκ Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας καὶ Περαίας, quod oſtendit hujus libri Græcum, & hoc loco & infrà 38. atque idem hic ſcriptor infrà xi. 34. & Joſephus c. 8, ubi & ipſæ Toparchiæ nominantur, Apherima, Lydda, Ramatha, adduntur que eas Judææ additas, ἐκ τῆς Σαμαρείτιδος, ubi per Synecdochen ſola Samaritis nominatur, omiſſâ Galilæâ & Peræâ, ſicut hic in Græco noſtro nominatur Samaria & Galilæa, omiſſâ & Peræâ. Αφαιρεμα rectè ſcriptum apud Joſephum: non enim Græca vox eſt Αφαίρεμα, quomodo librarii ſcripſère in hoc libro infrà xi. 34. Sed Syriaca, אפרמה à פרם quod eſt lacerare. Videtur autem jam olim id nomen accepiſſe ager circa Bethelem, quod Abiæ bello abruptus eſſet à decem tribuum regno, ut videre eſt 2. Paralip. xiii. 19. addito 2. Reg. xxiii. 4. Plinio etiam inter Toparchias Judææ nominatur Bethole, qui & Lyddam ponit inter eaſdem Toparchias: quam eſſe in Peræa ex Ptolemæo diſcimus. Reſtat ergo de Galilæa Ramatha, cujus nominis cum plures urbes fuerint, par hic eſt eam intelligi quæ Iſachari olim obvenit. Joſ. xix. 21. xxi. 27.

V. 31. ET JERUSALEM SIT SANCTA ET LIBERA CUM FINIBUS SUIS, ET DECIMÆ ET TRIBUTA IPSIUS SINT) In Græco: καὶ Ἱερουσαλὴμ ἔστω ἁγία καὶ ἀφειμένη καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς καὶ δεκάται καὶ τὰ τέλη: ſupple. ἔστω ἀφειμένα. Quod hic dicitur ἁγία καὶ ἀφειμένη, in Joſepho, ἱερὰν καὶ ἄσυλον εἶναι: id ſignificat ne ullo præſidio externo oneretur, ad exemplum Delphorum in Græcia. Fines verò Hieroſolymorum intellige territorium circumjectum urbi. Vide quæ de eo diximus ad Matth. xxiv. 15. Quod hic jubetur urbs & ager libera eſſe à Decimâ, id intellige quod ad reges attinet. Datur eidem urbi agroque etiam immunitas à vectigalibus, quæ Judæis cæteris non datur. Aliud enim φόρος, tributum, aliud, τέλος, vectigal, quæ & Apoſtolus Paulus diſtinguit Rom. xiii. 7. Nam ut ait Favorinus, φόρος κυρίως τὸ ὑπὲρ ἰδίας εἰσφερόμενον γῆς· τέλος δὲ ὑπὲρ τῆς ἐμπορίας καταβάλλεται. Hoc modo diſtincta iſta reperies apud Strabonem tum libro II. ubi de Britannia, tum libro IV. apud Dionem Caſſium libro XLV. Sic & εἰσφορὰς & τέλη diſtinguit Joſephus Belli Judaici II. tributa & vectigalia Tacitus Annalium xiii.

V. 32. REMITTO ETIAM POTESTATEM ARCIS QVÆ EST IN JERUSALEM) τῆς ἄκρας, quam tunc etiam tenebant Macedones: ut apparet ſuprà 9.

ET DO EAM SUMMO SACERDOTI) Jonathæ ſcilicet. Eſt enim perſonalis conceſſio, interprete Joſepho.

Verſ. 33. ET OMNEM ANIMAM JUDÆORUM) Omnem Judæum.

QVÆ CAPTIVA EST A TERRA JUDA IN OMNI REGIONE MEA) Intelligit captos bello Antiochi illuſtris & Eupatoris. Bello enim capti regis fiebant. Vide quæ diximus tertio de Jure Belli & Pacis vi. 10.

RELINQVO LIBERAM GRATIS) Ut Pyrrhus:

Nec mi aurum poſco, nec mi pretium dederitis.

UT OMNES A TRIBUTIS SOLVANTUR ETIAM PECORUM SUORUM) *Ut liberi ſint* Judæi etiam *à tributis* id eſt, oneribus *jumentorum.* Φόρους impropriè vocat angarias, ut explicat Joſephus. Id onus à Perſis regibus introductum retinuerant Macedones. Vide quæ diximus ad Matth. V. 41. Puto autem tributum dici, quia plerumque pecunia redimi tale onus ſolebat.

V. 34. ET OMNES DIES SOLEMNES) Ut Paſchatis, Pentecoſtes, Scenopegiæ.

ET DIES DECRETI) αἱ ἡμέραι ἀποδεδειγμέναι. Sic vocat dies feſtos populi inſtituto, quales dies Sortium, Encæniorum, & dies interfecti Nicanoris.

ET TRES DIES ANTE DIEM SOLENNEM, ET TRES DIES POST DIEM SOLENNEM) Nempe ut tutus eſſet Hieroſolyma & itus & reditus.

SINT OMNES IMMUNITATIS ET REMISSIONIS OMNIBUS JUDÆIS) ἀτελείας καὶ ἀφέσεως. Quod ſic expono, ἀτελείας, ut eo tempore de rebus quas ſecum ferrent nullum penderent vectigal. ἀφέσεως, ne ob debita capi poſſent.

OMNIBUS JUDÆIS QVI SUNT IN REGNO MEO) Nam & ex Syria Judæi multi diebus feſtis ibant Hieroſolyma.

Verſ. 35.

ET NEMO HABEBIT POTESTATEM AGERE ALIQUID, ET MOVERE NEGOTIA ADVERSUS ALIQVEM ILLORUM IN OMNI CAUSA) In illis ſcilicet temporibus, ut jam explicavimus.

Verſ. 36.

ET ADSCRIBANTUR EX JUDÆIS IN EXERCITU REGIS AD XXX. MILLIA VIRORUM] Id eſt, ſi velint: quod addit Joſephus. Jam Alexandro Magno militaſſe Judæos ex Chœrilo & Hecatæo docemur.

ET DABUNTUR ILLIS COPIÆ UT OPORTET OMNIBUS EXERCITIBUS REGIS] Copias hic intelligit annonam militarem, τὰ σιτηρέσια, quæ Græcè hic vocantur ξένια. Hoc ſenſu inopes copiarum dixit Tacitus Annalium xv. *Omnibus exercitibus regis*, in Græco eſt πάσαις ταῖς δυνάμεσι, id eſt militibus omnibus.

ET EX EIS ORDINABUNTUR QVI SINT IN MUNITIONIBUS REGIS MAGNI) Id eſt, quidam Judæorum in præſidiis collocabuntur. Ita Joſephus.

V. 37. ET EX HIS CONSTITUENTUR SUPRA NEGOTIA REGNI, QVÆ AGUNTUR EX FIDE, ET PRINCIPES SINT EX EIS) In Græco: *Etiam ex his conſtituantur ad uſus regni ad fidem pertinentium* (in quibus maxima fides exigitur, ut eſt cuſtodia regii corporis: Sic enim Joſephus exponit) *& qui eis præerunt*, (id eſt, centuriones) *præfectique ex ipſis ſunto.* Magnus hic honos habere centuriones & præfectos de ſuis. Notat id ut rarum in Thracibus Tacitus: *aut ſi mitterent auxilia, ſuos ductores præficere.* Et in Batavis: *transmiſſis illuc cohortibus quas vetere inſtituto nobiliſſimi popularium regebant.* Hiſtoriarum iv.

ET AMBULENT IN LEGIBUS SUIS SICUT PRÆCEPIT REX IN TERRA JUDÆ) Liceat illi ſuis uti ritibus non minùs quàm iis qui in Judæa ſunt. Joſephus xi. circa finem de Alexandro Magno: παρακαλεσάντων δὲ αὐτῶν ἵνα καὶ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι καὶ Μηδίᾳ Ἰουδαίους τοῖς ἰδίοις ἐπιτρέψῃ νόμοις χρῆσθαι, ἀσμένως ὑπέσχετο ποιήσειν ὅπερ ἀξιοῦσιν· ὡς εἶπε δὲ αὐτὸς πρὸς τὸ πλῆθος εἴ τινες αὐτῷ βούλονται συστρατεύεσθαι τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐμμένοντες καὶ κατὰ ταῦτα ζῶντες, ἑτοίμως ἔχειν ἐπάγεσθαι, πολλοὶ σὺν αὐτῷ στρατείαν ἠγάπησαν.

V. 38. ET TRES CIVITATES) Præfecturæ, ut diximus ſuprà 30.

QVÆ ADDITÆ SUNT JUDÆÆ EX REGIONE SAMARIÆ) συνεκδοχή: ſubauditur enim: *& ex Galilæa & Peræa.*

CUM JUDÆA REPUTENTUR UT SINT SUB UNO) τοῦ γενέσθαι ὑφ' ἕνα, ſed legendum ἐφ' ἕν, id eſt, unum corpus reipublicæ cum Ipſa Judæa conſtituant.

ET NON OBEDIANT ALII POTESTATI NISI SUMMI SACERDOTIS) Qui ſimul Princeps erat gentis. de his enim temporibus intelligenda illa Iuſtini: *Hic mos apud Iudæos ut eoſdem reges & Sacerdotes haberent: quorum juſtitia religione permixta, incredibile quantum coaluere.* Et Tacitus: *Honor Sacerdotii firmamentum potentiæ aſſumebatur.* Emendandus hoc loco Ioſephus: Legitur enim: καὶ τοῖς τρισὶ τοῖς προσκειμένοις ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ νόμοις ὑποπίπτεσθαι βούλομαι. Legendum verò, προσκειμένοις τῇ Ἰουδαίᾳ ἐπιτάττεσθαι, imperare illis Iudæos volo.

V. 39. PTOLEMAIDA) Si quando recuperaretur, occupata tunc ab Alexandro Balle.

ET CONFINES EIUS) καὶ τὴν προσκυροῦσαν αὐτῇ, id eſt, territorium ejus.

QVAS DEDI DONUM SANCTIS QVI SUNT IN IERUSALEM) *Quas* hic ſupereſt. *Dedi donum Templo quod eſt in Ieruſalem.* Mos enim eſt Templum vocare ἅγια, ut Levit. x. 4. xxi. 12. xxii. 23. Hebr. ix. 12. xiii. 11.

Verſ. 40. DE RATIONIBUS REGIS QVÆ ME CONTINGUNT) De reditibus fundorum regiorum, puta ex balſamo.

Verſ. 41. ET OMNE QVOD RELIQVUM FUERIT, QVOD NON REDDIDERANT QVI SUPER NEGOTIA ERANT ANNIS PRIORIBUS, EX HOC DABUNT IN OPERA DOMUS) Id eſt, reliquatores fiſcales reliqua ſua dabunt, ut in ſarta tecta Templi impendantur.

Verſ. 42.

ET SUPRA HÆC QVINQVE MILLIA SICLORUM ARGENTI QVÆ ACCIPIEBANT DE SANCTORUM RATIONE PER SINGULOS ANNOS, ET HÆC AD SACERDOTES PERTINEANT, QVI MINISTERIO FUNGUNTUR) Verte ex Græco & collatione Joſephi: *Præterea quinque millia ſiclorum argenteorum, quæ percipiebant annis prioribus quotannis ex iis*

oogle

quæ Templo debentur, (lego enim χρειῶν, non χρεῶν) *hæc quoque remittuntur, quia pertinent jure ad ſacerdotes eos qui munus ſuum funguntur.* Sacerdotes qui erant in ἐφημερίαις ſuis habebant primitias unde viverent: de iis reges ſummam aliquam decerpſerant, quod in poſterum fieri vetat.

Verſ. 43. ET QVICUNQVE CONFUGERINT IN TEMPLUM QVOD EST HIEROSOLYMIS, ET IN OMNIBUS FINIBUS EJUS] καὶ εἰς τὰ ὑπ' αὐτῷ χρηματίζοντα, ait Joſephus. More Græcorum jus aſyli dat Templo & definito alicui ſpatio circa Templum, puta duobus millibus paſſuum, quod jus habuit delubrum Hierocæſarienſe, teſte Tacito annalium III.

OBNOXII REGI IN OMNI NEGOTIO) In Græco: ὀφείλοντες βασιλικὰ καὶ πᾶν πρᾶγμα: i.e. *qui tenentur ex debitis fiſcalibus, aut ex re illa alia* civili aut criminali. Joſephus: ἢ βασιλικὰ ὀφείλοντες χρήματα ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν.

DIMITTANTUR) Perfugium habeant inviolabile, ut Tacitus loquitur.

ET UNIVERSA QVÆ SUNT IN REGNO MEO LIBERA HABEANT] καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Joſepho: καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῖς σῶα ἔστω. Multum hoc eſt, etiam rebus confugarum parcere. Nimirùm indultum id ut ſacerdotibus mediis res ex æquo & bono tranſigeretur. Neque enim futurum putabatur ut apertæ malitiæ faverent Sacerdotes.

Verſ. 44.

ET AD ÆDIFICANDA VEL RESTAURANDA OPERA SANCTORUM SUMPTUS DABUNTUR EX RATIONE REGIS] Id eſt, ſive novi aliquid adjiciendum Templo, ſive vetera reparanda, impenſas de meo fieri volo.

Verſ. 45.

ET AD EXSTRUENDOS MUROS JERUSALEM, ET COMMUNIENDOS IN CIRCUITU) Turribus ſcilicet, ut rectè Joſephus explicat. Vide Hiſtoriam belli Judaici ubi multa earum turrium mentio. Valerius Flaccus de Tito Veſpaſiano:

> — *Solymo nigrantem pulvere fratrem*
> *Spargentemque faces, & in omni turre furentem.*

ET AD CONSTRUENDOS MUROS IN JUDÆA) Id eſt, ad munienda etiam loca alia, ſi opus ſit. Ita explicat Joſephus.

Verſ. 47.

ET COMPLACUIT EIS IN ALEXANDRUM) εὐδόκησαν ἐν Ἀλεξάνδρῳ, nempe αὐτοῖς, quod bene hic ſupplet Latinus interpres. Alexandri amicitiam prætulere, putantes non ad ſe pertinere de regum controverſiis judicium, ſed quomodo maxime res ſuas in tuto ponerent.

QVIA IPSE FUERAT EIS PRINCEPS SERMONUM PACIS) Prior fœdus obtulerat.

Princeps pacis dicitur non ordine *temporis*, ſed *dignitatis*. Nam prior erat *Demetrius* in occupanda Societate; ſed Alexander *dignior* meritò cenſebatur. Literæ enim illius priores tantùm poteſtatem tribuebant Jonathæ cogendi militem, & recipiendi obſides, Alexandri autem amicitiam poſtulabant, miſſis amici inſignibus, & Jonathani indulgebant Sacerdotium. Quo pacto autem Jonathas favere poterat *Alexandro*, qui *tyrannicè Regnum invaſerat, præ legitimo Rege Demetrio, cujus ſubditus fuiſſe videtur?* Reſp. Etſi regnum Syriæ tyrannicè invaſerit ille ejusque legitimus Rex fuerit Demetrius, hic tamen Judæam ad Iſraelitas à plurimis ſeculis pertinentem injuſtè poſſidebat, neque proinde ejus ſubditus omninò erat Ionathas: cui etiam ſocietatem armorum haud condixerat; etſi literis ejusdem benevolis uſus fuerit ad obſides injuſtè detentos liberandos.

Verſ. 48.

ET CONGREGAVIT REX ALEXANDER EXERCITUM MAGNUM) Adjuvante eum Ptolemæo Philometore Ægypti rege. Vide Appianum fine Syriacorum, & Livii Epitomen LII. Juſtinus addit & Aſiæ regem Attalum, & Cappadociæ Ariarathen.

Verſ. 49.

ET COMMISERUNT PRÆLIUM DUO REGES) Cujus initium proſperum fuit Demetrio, ut & Joſephus & Juſtinus narrant.

Verſ. 49. ET FUGIT EXERCITUS DEMETRII, ET INSECUTUS EST EUM ALEXANDER.

Contrarium habetur in Græco textu Regio: *Fugere Caſtra Alexandri, & inſecutus eſt eum Demetrius.* Sed hic ſine dubio mendoſus eſt ille textus.

Verſ. 50.

ET CECIDIT DEMETRIUS IN DIE ILLA) Poſtquam prælii fortuna ſe converterat, equo lapſo in voraginem, multis ipſe hoſtium telis interfectus, narrante Joſepho.

Verſ. 51.

AD PTOLEMÆUM REGEM ÆGYPTI) Philometora, ut jam diximus. Epiſtolæ iſtæ non ſunt authenticæ, ſed expreſſus eſt ſenſus locutionibus Hebraiſmum redolentibus, ut de Actis ſimilibus jam diximus.

Verſ. 54.

ET DA MIHI FILIAM TUAM UXOREM) Cleopatram nomine, ut nos docet Joſephus, & jam ſequetur.

Verſ. 56.

PTOLEMAIDAM) Urbem Phœnices, quæ olim Aco. Strabo XVI. Plin. V. 19. Ptolemæus Phœnice.

Verſ. 58.

ET DEDIT EI CLEOPATRAM FILIAM SUAM) Magna cum dote: quod addit Joſephus.

Verſ. 60. ET OCCURRIT IBI DUOBUS REGIBUS] Salutavit & Alexandrum & Ptolemæum.

V. 61. VIRI PESTILENTES] λοιμοί. Sic verti ſolet Hebræum לצים, Pſ. I. 1. Prov. XIX. 25. XXI. 24. XXII. 10. XXIV. 9. Oſe. VII. 5.

Verſ. 62.

ET INDUI EUM PURPURA) Nempe velut regni ſui Satrapam. Vide ſuprà 19.

ET COLLOCAVIT EUM REX SEDERE SECUM) ἐπὶ τοῦ βήματος, id eſt, in loco edito unde reges aſſidentibus conſiliariis jus dicebant. Pro tribunali dicerent Romani. Vide Act. XXV. 23.

v. 63. UT NEMO ADVERSUS EUM INTERPELLET DE ULLO NEGOTIO) Ne quis ei obloquatur, nempe ob religionem à Græca diverſam.

NEC QVISQVAM EI MOLESTUS SIT DE ULLA RATIONE) Nemo etiam factis ei moleſtus ſit, περὶ παντὸς λόγου, id eſt de re ulla, more Hebræo.

Verſ. 64.

UT VIDERUNT QVI INTERPELLABANT GLORIAM EJUS) Ut illi accuſatores viderunt honorem ipſi habitum: ita enim conſtruenda verba. ἐντυγχάνειν eſt quidvis ad regem perferre: hic verò de accuſatione accipitur, ut ſuprà VIII. 32. & ſuprà 61. & infrà XI. 25.

Verſ. 65.

ET SCRIPSIT EUM INTER PRIMOS AMICOS) Primum amicorum, ait Joſephus.

ET POSUIT EUM DUCEM) Ducem copiarum in Judæa.

ET PARTEM PRINCIPATUS) In Græco: μεριδάρχην. Eſt honos palatinus, ſignificat autem menſæ regiæ præpoſitum. Nam μερίδες ſunt fercula, apud Athenæum, Plutarchum & alios. Vocem μεριδάρχης etiam Joſephus alibi hoc ſenſu uſurpat.

Alii ſic explicant: Non fecit ergò ipſum Regni conſortem, ſed regionum ad Iudæam pertinentium. Sed facilè annuimus hic Grotio.

Verſ. 67.

VENIT DEMETRIUS FILIUS DEMETRII A CRETA IN TERRAM PATRUM SUORUM) In Ciliciam, partem regni paterni. Ita Joſephus. De hoc Demetrio vide Juſtinum libro XXXV, Livii Epitomen LII. Appianum fine Syriacorum, qui ei factum dicit cognomen Νικάτωρ, pro quo apud Joſephum malè ſcribitur Νικάνωρ.

V. 68. ET CONTRISTATUS EST VALDE) Habebat enim Demetrius pro ſe favorem paterni nominis, & Cretenſium egregia auxilia.

V. 69. APOLLONIUM DUCEM) Daum gente.

Ita vocat *Ioſephus* l. XIII. c. 8. dicitque *fuiſſe eum ex Alexandri Ducibus:* à quo videtur præfectus fuiſſe Cœlo-Syriæ, ſed ad *Demetrium* defeciſſe, cum Cœlo-Syria univerſa, factum exercitus ejus Ducem.

Verſ. 70. EGO AUTEM SUM IN IRRISUM ET IN OPPROBRIUM) *Propter te*, addit textus Græcus. Irrideor quod cum populo tantillo tamdiu bellum gero.

QVIA TU POTESTATEM ADVERSUS NOS EXERCES IN MONTIBUS) Pro valido te geris, fiſus montanis locis, qualis Judæa. Exod. XV. 17. Deut. XI. 11. Ezech. VI. 1.

V. 71. COM.

Digitized by Google

(V. 71. COMPARREMUS ILLIC INVICEM) Certemus in æquis locis.

QVIA MECUM EST VIRTUS BELLORUM) Legit, ὅτι μετ' ἐμοῦ ἐστι δύναμις τῶν πόλεων, non ut nos habemus, πόλεων. Sed lectionem hanc Græcam firmat Joſephus, hunc ſcriptorem plurimum ſequens: ἴσθι μὲν τοὺς ἀρίστους ἀνάγκας πόλεως ἐμοὶ συμμαχοῦσαν.

V. 72. QVIA NON POTEST STARE RES VESTRA ANTE FACIEM NOSTRAM) οὐκ ἔστιν ὑμῖν στάσις ποδὸς κατὰ πρόσωπον ἡμῶν. Locutio Hebræa ſignificans, *non poteris contra nos ſtare.*

QVIA BIS IN FUGAM CONVERSI SUNT PATRES TUI IN TERRA SUA) Sæpius ait Joſephus. Vide ſupra V. 80. IX. 6. 18.

V. 73. UBI NON EST LAPIS NEQVE SAXUM) Ubi armis, non ſaxis pugnandum erit, ut refert Joſephus. Solebant Judæi ex montanis locis hoſtem ſaxis petere 2. Macc. I. 16.

NEQVE LOCUS FUGIENDI) In ſpecus aut pone montes ſupra I. 56. II. 31. 36. IX. 38. 2. Macc. X. 6.

Verſ. 75. ET EXCLUSIT EUM A CIVITATE, QVIA CUSTODIA APOLLONII JOPPE ERAT) καὶ ἀπέκλεισαν αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως, ὅτι φρουρὰ Ἀπολλωνίου ἐν Ἰόππῃ: & eſt trajectio vocum ſimul & σύλληψις. Planus enim ſenſus ſic fuerit: *Et ii qui in urbe Ioppe habebant præſidium (erant enim Apollonii milites) excluſère eum ab urbe.*

ET OPPUGNAVIT EAM) Legit ἐπολιόρκησεν αὐτὴν, ubi nos habemus ἐπολέμησαν, parum id refert, admovit Jonathan machinas.

V. 76. ET OBTINUIT JONATHAS JOPPEN) Strabo libro XVI. hanc tangit hiſtoriam de Joppe locutus: καὶ δὴ καὶ ἐπινεῖον τούτῳ ἐχρήσαντο καταβάντες μέχρι θαλάττης οἱ Ἰουδαῖοι.

V. 79. ET RELIQVIT APOLLONIUS IN CASTRIS MILLE EQVITES POST EOS OCCULTE) Supereſt illud *in caſtris*, non enim in caſtris, ſed in inſidiis eos locavit ab hoſtium tergo. Ita Joſephus.

V. 80. ET CIRCUIERUNT CASTRA EJUS) Legit, ut nos habemus, ἐκύκλωσαν αὐτοῦ τὴν παρεμβολήν: ſed legendum, ἐκύκλωσαν αὐτοῦ τὴν παρεμβολήν: Fecit quadratum agmen: τάξας δὲ τὴν φάλαγγα ἐν πλινθίῳ, ait Joſephus. Id κυκλῶν dixit ſcriptor noſter, quia aptum erat ad pugnandum ex omni parte, non ex antica tantum. Id faciendum ubi & à fronte & à tergo eſt hoſtis.

ET JECERUNT JACULA IN POPULUM A MANE USQVE AD VESPERAM) Macedones ſcilicet in Judæos, ut ex Joſepho apparet.

Verſ. 81. POPULUS AUTEM STABAT SICUT PRÆCEPERAT JONATHAS) Nempe conſertis ſupra capita ſcutis, quod συνασπισμὸν Græci vocant. Deſcribitur à Floro V. 10. Plutarchum Antonio, Appianum Parthicis. Ita factum ut tela in Judæos innoxia caderent, notante & Joſepho.

ET LABORAVERUNT EQVI EORUM] *Fatigati ſunt equi eorum.* Macedonum ſcilicet, totum diem ſtando, nec quicquam proficiendo telis.

Verſ. 82.

ET EJECIT SIMON EXERCITUM SUUM) *Traxit Simon militem ſuum*: id eſt, cum abduxit ab exercitu fratris.

ET COMMISIT CONTRA LEGIONEM) συνῆψε πρὸς τὴν φάλαγγα. aggreſſus eſt phalangem Macedonicam, id eſt, peditatum.

EQVITES ENIM FATIGATI ERANT) ἡ γὰρ ἵππος ἐξελύθη. Hoc ideo repetit, ut intelligatur cur eques phalangi opem non tulerit.

ET CONTRITI SUNT AB EO, ET FUGERUNT) Pedites: οἱ φαλαγγῖται.

Verſ. 83.

ET QVI DISPERSI SUNT PER CAMPUM) Scripſit interpres: *& equi diſperſi ſunt per campum*: id eſt, equitatus. In Græco: ἡ ἵππος ἐσκορπίσθη ἐν τῷ πεδίῳ. Joſephus: ἱππεῖς δὲ τὰς πεζοὺς φεύγοντας οἱ ἱππεῖς οὐδ' αὐτοὶ μένοντες.

FUGERUNT IN AZOTUM) Hic & ex Græco addendum. Et fugerunt in Azotum tum pedites tum equites Macedonum.

ET INTRAVERUNT IN BETHDAGON IDOLUM SUUM) Scripſit interpres *idolium*, ut *in idolio* 1. Cor. VIII. 10. Nam & in Græco hic eſt τὸ εἰδωλεῖον. Sic Judæi vocabant falſorum deorum templa. ἱερὸν τὸν τοῦ Δαγῶνος ναόν, ait Joſephus. Dagon apud Philiſtinos erat ea ferè forma qua Triton apud Græcos. Diximus ad 1. Sam. V. 1. unde diſcis quàm vetus apud Azotum cultus iſte fuerit.

Verſ. 84.

ET CIVITATES QVÆ ERANT IN CIRCUITU EJUS) Dixit πόλεις, id eſt oppida, quas Joſephus κώμας, id eſt vicos. Erant κωμοπόλεις, ut loquitur Marcus I. 38.

Verſ. 86.

ET EXIERUNT DE CIVITATE OBVIAM ILLI IN MAGNA GLORIA) Cum donis & honore multo. Joſephus.

Satis ex locorum ſpatiis & rerum ſerie intelligitur, varios dies totam adverſus *Apollonium* expeditionem habuiſſe. Quid autem illo factum ſit *in prælione ceciderit, an Azoti exuſtus ſit*, aut inclinatâ victoria vanus homo extra periculum leo, in periculo cervus, *lamniam* evaſerit, conjici non poteſt.

V. 88. ADDIDIT AUTEM ADHUC GLORIFICARE JONATHAN) Hebræa locutio: id eſt, *amplius eum honoravit.*

Verſ. 89.

MISIT EI FIBULAM AUREAM, SICUT CONSUETUDO EST DARI COGNATIS REGUM) More veteri Phœnicum. Virgilius de Didone:

Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.

Πόρπη eſt fibula quæ veſtem ad pectus ſtringit. Romanis magis vulgatus hic honor: nam & milites benè meritos aureâ fibulâ donabant, ut ex Livii non uno loco diſcere eſt.

ET DEDIT EI ACCARON ET OMNES FINES EJUS] Territorium, ut ſuprà aliquoties. Hic πεχωρίαν αὐτῆς, Joſephus.

IN POSSESSIONEM) Perpetuam atque hæreditariam: εἰς κληροδοσίαν. Joſephus: εἰς κληρουχίαν. Addi hoc poteſt multis exemplis urbium dono datarum, quæ congeſſimus 2. de jure Belli ac Pacis III. 8. & in Annotatis ad eum locum.

Quo jure vero accepit eam urbem ab injuſto poſſeſſore Jonathas? Reſp. *Fullonius: Poſſedit non quia ab Alexandro datam, ſed quia optimo jure ſibi debitam, jure utique divino*: quod licet quibuſdam temporibus, uti per captivitatis annos, interruptum, reſtitutum tamen ſemper fuit in integrum, cū Iſraelitæ in priſtinas ſedes rediêre. Adde, quamvis *jure divino* illam recuperare non licuiſſet, potuiſſe tamen capere *ex jure naturæ*, ad juſtam compenſationem damnorum injuſtè per Aſiæ Reges Judæis illatorum: quorum certa æſtimatio longè ſuperatura erat Accaronis, multarumque aliarum urbium, pretium.

CAPUT XI.

Rex Ægypti genero Alexandro regnum, & filiam eripit. Alexander perfidè occiditur, Ptolemæus moritur. Demetrius regnum Syriæ occupat, & Ionathæ iratus mox placatur, eum honorat ac Iudæis onera remittit. Demetrio multis modis periclitanti, opem ferunt Iudæi, ſed ille ingratus pòſt Iudæos afflixit. Antiochus Rex Ionathan amicum pronunciat & honorat. Ionathas urbes aliquot Demetrio eripit, ejusq. exercitum profligat.

V. 1. ET REX ÆGYPTI) Ptolemæus ille Philometor, ſocer Alexandri, qui Balles dictus, ſed in ſpeciem illius revera ſuum negotium gerens, ut hic quidem ſcriptor exiſtimat. Joſephus nihil tale.

Ptolemæum *Evergetem* ſeu *Phiſconem* fratrem Philometoris *Rabanus* hîc intelligit, ſed alienè.

SICUT ARENAM QVÆ EST CIRCA ORAM MARIS) Satis poeticè. Sed maximas fuiſſe regni Ægyptii vires certum eſt.

ET QVÆREBAT OBTINERE REGNUM ALEXANDRI DOLO) Nunquam enim bonâ fide coaleſcere debebant duæ illæ tibiæ ſimulachri apud Danielem.

Eò magis regno Syriæ inhiaſſe videtur Ptolemæus, quod vix dimidiâ Ægypto potiretur, adjudicata per Romanos alterâ regni parte Phiſconi fratri natu minori.

Verſ. 3.

CUM AUTEM INTROIRET CIVITATEM PTOLEMÆUS) Rectè legit hic interpres Πτολεμαῖος, non ut nos in Græco ſcriptum habemus, Πτολεμαΐδα.

Verſ. 4.

PONEBAT CUSTODIAS MILITUM IN SINGULIS CIVITATIBUS] Specie auxilii.

ET EORUM QVI CÆSI ERANT IN BELLO TUMULOS) Acèrvos mortuorum fecerant augendæ invidiæ. Putabant enim Ptolemæum æſtu religionis commotum iri in Judæos. At ille eâ in parte frigidus, longè alia agitabat.

Verſ. 6.

ET OCCURRIT JONATHAS REGI IN JOPPEN CUM GLORIA) Honeſto comitatu ut ſupra 58.

Verſ. 7. USQVE AD FLUVIUM QVI VOCABATUR ELEUTHERUS) Vide Strabonem libro XVI. Plinium V. 20. & IX. 10. Ptolemæum in Phœnices deſcriptione.

Flumen hoc propè limites *Principatus Jonathæ* ab Alexandro tributi fluxit. Habebat ergò *honeſtam cauſam* Regem quem ad fines usque ſuos proſequutus erat jam relinquendi, odoratus ſine dubio conſilia Regis, ex præſidiorum in urbibus mutatione.

V. 8. USQVE SELEUCIAM MARITIMAM) Quæ Pieria dicitur ad Orontis oſtia. Sic Ptolemæus Syriâ Cœle. Plinius Seleuciam ad Belum vocat.

Verſ. 9.

AD DEMETRIVM) Dictum Nicatora.

V. 10. QVÆSIVIT ENIM ME OCCIDERE) Per Ammonium. Hoc verum eſſe credidit Joſephus. Sed hujus libri ſcriptor planè Ballæ Alexandro favet.

Verſ. 12.

ET ABSTVLIT FILIAM SVAM) Honeſto aliquo obtentu ad ſe advocatam.

Verſ. 13.

ET INTRAVIT PTOLEMÆVS ANTIOCHIAM) Syriæ Antiocheni infeſti erant Alexandro, quem inſperatæ opes, (ut narrat Juſtinus) & alienæ felicitatis ornamenta velut captum, inter ſcortorum greges, deſidem in regia tenebant; ſed metuebant Demetrium, ideò quod à Patre ejus defeciſſent: ut nos docet Joſephus.

ET IMPOSVIT DVO DIADEMATA CAPITI SVO ÆGYPTI ET ASIÆ) Ideſt, Syriæ & multarum præter hanc Aſiæ regionum. Fecit autem hoc Ptolemæus ſubtili ingenio ut auctoritatem nactus faciliùs Antiochenſes novo genero ſuo Demetrio conciliaret. Quæ omnia patefacit Joſephus.

Verſ. 14.

ALEXANDER AVTEM REX ERAT IN CILICIA ILLIS TEMPORIBVS) Cilicia enim iſtius Alexandri partibus adhæſit, ut & Joſephus narrat.

QVIA REBELLABANT QVI ERANT IN LOCIS ILLIS) *Quia defecerant qui erant in locis illis*: Syriæ ſcilicet. Ideò in Cilicia ſe tenebat, quia Syria ab eo deſciverat.

ET FVGAVIT EVM) Ad amnem Oenoparam. Auctor Strabo libro XVI.

Verſ. 16.

ET FVGIT ALEXANDER IN ARABIAM VT IBI PROTEGERETVR) Diffiſus populis ſuis.

REX AVTEM PTOLEMÆVS EXALTATVS EST) Egit ut victor.

Verſ. 17.

ET ABSTULIT ZABDIEL ARABS CAPUT ALEXANDRI, ET MISIT PTOLEMÆO) In Joſepho eſt ζάβηλος. ſed omninò legendum ζέβδιηλος, זבדיאל. Dicitur hic Joſepho Ἀράβων δυνάστης, id eſt, unus duodecim φυλάρχων de quibus diximus ad Gen. XXV. 16. Hic Arabs paris fuit animi cum Ægyptiis illis Ptolemæi poſtremi miniſtris qui Pompeji capite abſciſſo Cæſaris amicitiam redimendam putavêre.

Aliud tradidit *Diodorus Siculus* l. XXXII. nimirum *à duobus ducibus, qui cum Alexandro de prælio effugerant ipſum in gratiam Demetrii interemtum.*

Verſ. 18. ET REX PTOLEMÆUS MORTUUS EST IN DIE TERTIA) Epitome Livii LII. *Ptolemæus in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum oſſa medici terebrare contendunt, exſpiravit.* Sic & Strabo, & Joſephus, niſi quod hic poſt diem quintum à terebratione dicit mortuum: ita ut fortè in Græco hic ſcriptum olim fuerit Γ. nempe à vulnere accepto. Polybius hoc tantùm ait in prælio vulneratum deceſſiſſe fragmento ultimo eorum quæ Valeſius edidit.

ET QVI ERANT IN MUNITIONIBUS PERIERUNT AB HIS QVI ERANT INTRA CASTRA) In Græco: οἱ ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν αὐτοῦ ἀπώλοντο ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς ὀχυρώμασι, id eſt, quos Ptolemæus in Syriæ oppidis præſidio reliquerat, (aliquot ſcilicet loca pro impenſis pignori retenturus) ii ſe mutuò interficiebant, nimirum nonnullis per Demetrium pecunia corruptis, ut narrat Joſephus.

Verſ. 19.

ET REGNAVIT DEMETRIUS ANNO CLVII) Nempe ejectis Ptolemæi præſidiis.

Verſ. 20.

UT EXPUGNARENT ARCEM) τὴν ἄκραν, quam hucusque tenebant Macedones; ut diximus X. 32. Conceſſio autem à Demetrio ſocero facta effectum non habuerat, Judæis qui cum Jonathane erant partes contrarias ſecutis.

Verſ. 23.

JUSSIT OBSIDERE) Pergi in obſidione nullis pactis id impedientibus, neque enim cum hoc Demetrio Jonathan quicquam contraxerat.

Præcedente verſu dicitur; Scripſit Demetrius, ne obſideret arcem. Hic ergò negativam excidiſſe Serarius putat: *juſſit* non *obſidere*; quam & in quibusdam codd. haberi notat Lyranus. Poſteà autem conjectat Serarius forſan juſſam à Jonathâ arctius obſideri, ut caperetur, ſi fieri poſſet: cum autem iſte conatus non ſucceſſiſſet, Jonathan nihilominus ſuos in obſidione perſiſtere voluiſſe confidentem ſe literis à *Demetrio Sotere* Nicanoris parente eâ de re acceptis *c. X. 32.* efficacique munerum facundiâ Regi perſuaſurum, non è re ſolum Judaicâ, ſed etiam regni Aſiatici fore, ſi arx Hieroſol. Judæis dederetur.

ET ELEGIT DE SENIORIBUS ISRAEL, ET DE SACERDOTIBUS) Eligi fecit legatos, quorum ipſe princeps eſſet.

ET DEDIT SE PERICULO) Commiſſurus ſe & amicos fidei Demetrii.

Verſ. 25.

ET INTERPELLABANT ADVERSUS EUM) ἐνετύγχανον. Vide ſuprà X. 63.

Verſ. 27.

ET STATUIT EI PRINCIPATUM SACERDOTII) Suâ auctoritate confirmavit. Sic ſuprà X. 19. infrà 57. XIV. 38.

ET QVÆCUMQVE ALIA HABUIT PRIUS PRETIOSA) τίμια, id eſt, honorifica, puta purpuram coronam fibulam auream, & titulos tùm φίλου, tùm μεριδάρχου. Joſephus breviter: τιμηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ.

V. 28. ET POSTULAVIT JONATHAS A REGE UT IMMUNEM FACERET JUDÆAM) Nempe à tributis: quod Demetrius hujus Demetrii pater obtulerat. In Græco: ἀφορολόγητον.

ET TRES TOPARCHIAS ET SAMARIAM) καὶ τὰς τρεῖς τοπαρχίας καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν, ſed legendum κατὰ τὴν Σαμαρεῖτιν, quæ ſunt in Samaria, & prope eam. In Joſepho hic: ἐκ τῶν τριῶν τοπαρχιῶν Σαμαρείας καὶ Ἰόππης καὶ Γαλιλαίας: ſed legendum ex capite V. Σαμαρείας καὶ Περαίας καὶ Γαλιλαίας. Vide ibi dicta.

ET PROMISIT EI TALENTA TRECENTA) Nempe ad redimendam eam immunitatem, ut Joſephus notat.

Verſ. 31.

LASTHENI PARENTI NOSTRO) Sic & Joſephus. Ex quibus corrigendus textus Græcus, in quo malè Λασθένει. Pro *parenti noſtro*, eſt hic in Græco τῷ συγγενεῖ ἡμῶν. Poſterior Latinitas cognatos parentes dixit. Hic Laſthenes is erat qui ex Creta auxiliis Demetrium hunc juverat, ut nos docet Joſephus, ὁ τῆς βασιλείας προεστηκώς dicitur Diodoro Siculo in Fragmentis.

Verſ. 32.

REX DEMETRIUS LASTHENI PARENTI SALUTEM] Hic in Græco eſt, τῷ πατρὶ, ut & in Joſepho. Solebant reges viros ſummæ auctoritatis patres vocare, ut & Romani poſteà Imperatores. Inſtit. quibus mod. patria poteſtas ſolvit. §. Filius familias.

Verſ. 34.

ET TRES CIVITATES LYDAN ET RAMATHAN) Et Græcum & ipſe numerus hic expreſſus oſtenſtunt omiſſum hic ἀφαιρεμα, ita enim legi debere, non ἀφαίρεμα ſuprà diximus X. 30. *Pro tres civitates* in Græco eſt τρεῖς νόμους. In Joſepho ſimiliter ſuprà, τριῶν τοπαρχιῶν ut diximus.

QVÆ ADDITÆ SUNT JUDÆÆ) In Græco: προσετέθησαν, ubi more Hebræo αἳ ſubauditur; quod benè ſupplevit Latinus interpres.

EX SAMARIA) Synecdoche, *pro ex Samaria, Peræa, & Galilæa*, qualem notavimus ſuprà X. 30. & 38. Simili Synecdoche Joſephus hic utitur: ἐκ τῆς Σαμαρείτιδος.

ET OMNES CONFINES EARUM) In Græco:

τὸ

Digitized by Google

καὶ πάντα τὰ συγκυροῦντα αὐτοῖς. Joſephus: καὶ τὰ προσκυροῦντα τούτοις: id eſt, omnia ad illas præfecturas pertinentia.

SEQUESTRARI OMNIBUS SACRIFICANTIBUS IN JEROSOLYMIS PRO HIS QUÆ DONIS ACCIPIEBAT REX PER SINGULOS ANNOS ET PRO FRUCTIBUS TERRÆ ET POMORUM] Sequeſtrari non eſt in Græco: ſed reguntur hæc omnia ab eo quod ſequitur, ἐπαρκέσομεν, pro quo Joſephus poſuit, ἀφίημι αὐτοῖς. Cum autem hic dicitur ἀντὶ τῶν βασιλικῶν, ſubaudiendum *pecunias*; Dixit enim remiſiſſe ſe pecunias quas reges accipere ſolebant à ſacrificantibus, id eſt ab offerentibus primitias & alia. Supra X.42.

ET PRO FRUCTIBUS TERRÆ ET POMORUM) Iterum ſubaudiendum *pecunias*. Remittit enim illas etiam pecunias quæ dari ſolebant pro tertia parte frugum, & dimidia pomorum. Supra X.29.30.

Verſ. 35.

ET ALIA QUÆ AD NOS PERTINEBANT DECIMARUM ET TRIBUTORUM EX HOC TEMPORE REMITTIMUS EIS) In Græco eſt: καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀνήκοντα ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νῦν τῶν δεκατῶν καὶ τῶν τελῶν τῶν ἀνηκόντων ἡμῖν. Sed legendum ἐπὶ τὸ νῦν. Senſus eſt, remittere ſe etiam quæ ad eundem diem ipſi debebantur decimarum nomine & vectigalium ad jus regis pertinentium. Non enim in poſterum decimas & vectigalia remittit. Decimas pecorum intellige. Multum enim in Judæa agri paſcui.

ET AREAS SALINARUM) In Græco: *Lacus ſalis*. Ut & in Joſepho. Sal multis in locis in lacubus gignitur. Plinius XXXI. 7. Intelligit autem remittere ſe pecunias quæ dabantur ad ſal inde eximendum. Supra X.29.

ET CORONAS QUÆ NOBIS DEFEREBANTUR] Ibidem X.29.

OMNIA IPSIS CONCEDIMUS) Id eſt, remittimus, ut hic loquitur Joſephus. ἐπαρκεῖν eſt largiri, ut ſupra VIII.26. Eſt autem largitionis genus, de ſuo remittere.

Verſ. 36.

ET NIHIL HORUM IRRITUM ERIT) Id eſt, ſit. Futurum pro imperativo.

Verſ. 37.

ET PONATUR IN MONTE SANCTO) In Templo.

IN LOCO CELEBRI) *In loco apto & conſpicuo.*

Verſ. 38.

QUOD SILUIT TERRA IN CONSPECTU SUO) Omnia ſibi parêre. Sic ſupra I.3.

EXCEPTO PEREGRINO EXERCITU QUEM CONTRAXIT AB INSULIS GENTIUM] E Creta maxime.

ET INIMICI ERANT EI OMNES EXERCITUS PATRUM EJUS) *Et* hic eſt pro *ob id*. *Ob id*, inquit, *in odio eum habuere omnes avitus milites*. Quia ſcilicet in pace nulla illis præbebat ſtipendia, quod Syriæ Reges facere erant ſoliti, teſte Joſepho. Ad culpam hanc avaritiæ ſatis per ſe gravem, addit crudelitatem Epitome Livij, ſegnitiem & inertiam Juſtinus.

Verſ. 39.

TRYPHON AUTEM ERAT QUIDAM) Ita eum vocat κατὰ πρόληψιν, nam Tryphonis nomen ſibi indidit in majore fortuna, ut Appianus notat: ante Diodotus vocabatur, ut eſt apud Juſtinum. Joſephus utrumque nomen poſuit: ut & Livij Epitome & Strabo, qui Secoanis caſtello Apameenſium natum dicit libro XVI.

AD EMALCHUEL ARABEM] Puto recte ſcriptum hoc nomen in Latino, & inde emendandum Græcum, ut pro Εἰμαλκουὶ, legatur Ἐλμαλκουιλ: & Joſephum, ut pro Μάλχον legamus Μαλχοδῆλον, nam articulus Arabicus in nominibus propriis modo poni, modo omitti ſolet. Significat hoc nomen, *Deus Rex ejus*.

ANTIOCHUM FILIUM ALEXANDRI) Balæ ſcilicet, ex Cleopatra Ptolemæi Philometoris filia. Antiochum hunc vocat & Juſtinus: At Appianus Alexandrum.

Verſ. 40.

ET ASSIDEBAT EI UT TRADERET EUM IPSI) *Id eſt, aſſiduus apud eum erat, rogans ut traderet eum ipſi.*

UT REGNARET LOCO PATRIS SUI) Antiochus ille.

Verſ. 43. SI MISERIS IN AUXILIUM MIHI VIROS) Fidebat enim externis, ut de Nerone ait Tacitus.

ET CONVENERUNT QUI ERANT DE CIVITATE CENTUM MILLIA VIRORUM) Nempe quia Demetrius ob ea quæ diximus vitia & in odium & in contemptum venerat. Meminit præter cæteros hujus ſeditionis Diodorus Siculus in Fragmentis.

Verſ. 46. ET FUGIT REX IN AULAM] In regiam, ubi à populo Antiochenſi velut obſeſſus fuit.

ITINERA CIVITATIS) Exitus ex regia in urbem. Ita Joſephus.

Verſ. 47. ET DISPERSI SUNT OMNES PER CIVITATEM) Nempe Antiochenſes à Judæis ex ſuperna parte regiæ ſaxis & telis petiti.

Verſ. 48. ET SUCCENDERUNT CIVITATEM) Ignem injecêre tectis regiæ propinquis, qui deinde per totam urbem manavit, eo facilius, quod magna pars domuum eſſet lignea.

Verſ. 49. ET INFIRMATI SUNT IN MENTE SUA] Pro uxoribus liberiſque ſolliciti.

Verſ. 50. DA NOBIS DEXTERAS] Id eſt, fidem incolumitatis.

Verſ. 51. ET PROJECERUNT ARMA SUA] Qui mos ſemet dedentium.

ET NOMINATI SUNT IN REGNO) Non eſt in Græco. Senſus ſatis expreſſus eſt verbis præcedentibus.

Verſ. 52. ET SILUIT TERRA IN CONSPECTU EJUS) Iterum ſcilicet. Vide ſupra 38.

Verſ. 53.

ET MENTITUS EST OMNIA QUÆCUNQUE DIXIT) In Græco: καὶ ἐψεύσατο πάντα ὅσα εἶπεν. In Joſepho: καὶ τὰς ὑποσχέσεις διεψεύσατο, id eſt, fidem fefellit. Nam ſic & ψεύδεσθαι πίστιν Græci elegantiores dicunt, & noſtri ſcriptores, ut Levit. VI.2.10. XXIV.27. Pſalm. LXXXIX.36. Eſa. LVII.11.

ET VEXABAT EUM VALDE) *Et* pro *ſed*, more Hebræo.

Verſ. 54. REVERSUS EST TRYPHON) Apameam & in loca vicina Strabo Libro XIII.

PUER ADOLESCENS] παιδίον in Græco: παιδάριον Appiano: μειράκιον Joſepho, puer admodum Juſtino. Bimulum ait fuiſſe Epitome Livij.

Verſ. 55.

OMNES EXERCITUS QUOS DISPERSERAT DEMETRIUS) *Omnes* milites quos Demetrius disjecerat: nempe negatis ſtipendiis ſupra 38. Deeſt hic quoque in Græco pronomen relativum more Hebræo, plane ut ſupra 34.

Verſ. Eodem. ET FUGIT ET TERGA VERTIT.

Ad adventum pueruli Regis cum tutore quaſi dato rebellionis ſigno congregati ſunt exercitus, quos diſperſerat *Demetrius*, & commiſſo prælio victus ipſe ac fugatus. Quo fugerit non exprimitur. Epitoma LII. Livij ait *Seleuciam: Joſephus in Ciliciam, tum in Meſopotamiam ac Babyloniam*, quo à Macedonibus vocabatur, pollicentibus deditionem ſi veniret, & contra *Arſacem* Parthorum Regem auxilia.

Verſ. 56.

ET ACCEPIT TRYPHON BESTIAS) θηρία, id eſt elephantos, ut explicat Joſephus. Vide ſupra VI.35.

ET OBTINUIT ANTIOCHIAM) Malente populo regem quem non offenderat.

Verſ. 57.

ET SCRIPSIT ANTIOCHUS ADOLESCENS JONATHÆ) Id eſt, ſcripſit Tryphon ſub ipſius nomine.

SUPER QUATUOR CIVITATES] Præfecturas: tres modo dictas 34. & præterea Ptolemaida. Vide ſupra X.39.

Verſ. 58. ET MISIT ILLA VASA AUREA IN MINISTERIUM) Legit χρυσώματα εἰς διακονίαν, non male. Nam miniſterium Latine eximio ſignificatu eſt omne id quod ad menſam pertinet, & in Delphica poni ſolebat. In Gloſſario veteri: *Abacus, Delphica*, μινιστέριον, & alibi *Delphica*, μινιστέριον. Lampridius Severo: *Ducentarum librarum argenti pondus miniſterium ejus nunquam tranſiit*. Pari ſenſu hanc vocem uſurpant ſerioris ævi ſcriptores, Luitprandus, Walafredus, Anaſtaſius. Delphicæ vocem ſic explicat Procopius Vandalicorum I. ἐν Παλατίῳ τῷ ἐπὶ Ῥώμης, ἵνα συμβαίνει ἀνάγκη τὴν βασιλέως εἶναι, τρίπους ἐκ παλαιοῦ εἱστήκει ἐφ' οὗ δὴ τὰς κύλικας οἱ βασιλέως οἰνοχόοι ἐτίθεντο. Δέλφικα δὲ τὸν τρίποδα καλοῦσι Ῥωμαῖοι, ἐπεὶ ὁ πρῶτος ἐν Δελφοῖς γέγονε. καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔν τε Βυζαντίῳ καὶ ὅπη βασιλέως εἶναι ξυμβαίνει, Δέλφικα τοῦτο καλοῦσι τὸ οἴκημα. Græcus autem hujus libri ſcriptor *miniſterium* verbum verbo reddens, διακονίαν tranſtulit, ut in Gloſſis *miniſterium* διακονία. Intelligit autē hic miniſterij nomine vaſa

quæ Paulus Juriſconſultus in L. ſupellectili. D. de ſupellectile legata, eſcaria vocat, quæ & tota aurea nonnullis fuiſſe ibidem dixit. Ad uſum edendi parata dixit Javoletius: σκεύη χρυσᾶ hoc loco Joſephus. His in Syriæ regno ſolus Rex utebatur, aut cui Rex id honoris conceſſerat.

ET DEDIT ILLI POTESTATEM BIBENDI IN AURO) Joſephus dicit permiſſa ei χρυσᾶ ἐκπώματα: vaſa potoria aurea, dicto Ulpiani loco.

ET ESSE IN PURPURA) Supra X. 18.

ET HABERE FIBULAM AUREAM) X. 89.

V. 59. ET SIMONEM FRATREM EJUS CONSTITUIT DUCEM) Copiarum regiarum, ut X. 65.

A TERMINIS TYRI USQUE AD FINES ÆGYPTI) Id eſt, omnis oræ maritimæ.

Verſ. 60. ET PERAMBULABAT TRANS FLUMEN CIVITATES) Oppida trans Jordanem ſita. In Græco: καὶ διῄει πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐν ταῖς πόλεσι, legimus, καὶ διεπορεύετο πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐν ταῖς πόλεσι.

ET OCCURRERUNT EI HONORIFICE DE CIVITATE) Quibus perſuaſit, ut relicto Demetrio Antiochi pueri partibus ſe adderent. Ita Joſephus.

Verſ. 61.

ET SUCCENDIT QUÆ ERANT IN CIRCULTU CIVITATIS) Vicos, villas, & ſata.

Verſ. 62.

ET ROGAVERUNT GAZENSES JONATHAM) Videntes nihil ſibi à Demetrio exſpectandum, quem jam deſeruerant, Antiochum tamen nec dum ſecuti. Juſtinus XXXVI. de hoc Rege Antiocho: *Civitates quæ initio fraterni imperij defecerant, ſumma induſtria perſequitur, domitaſque rurſus regni terminis adjicit.*

ET DEDIT ILLIS DEXTERAM) Vide ſupra 50.

ET ACCEPIT FILIOS EORUM OBSIDES) Ne Antiochum deſererent, quomodo Demetriū deſeruerant.

Paucis verbis multa Jonathæ itinera recenſentur, quæ etiam magna celeritate confecta fuiſſe credibile eſt, cum nemo reſtiterit præter *Gazenſes*, qui amicitiam datis obſidibus rogaverunt, forte ob veteres cum Judæis ſimultates, Jonathæ parere detrectantes, ut quibuſdam hic videtur.

Verſ. 63.

ET AUDIVIT JONATHAS QUOD PRÆVARICATI SUNT PRINCIPES DEMETRII IN CADES QUÆ EST IN GALILÆA CUM EXERCITU MULTO, VOLENTES EUM REMOVERE A NEGOTIO REGNI) Græcè παρῆσαν, venerunt in Cades, ſive *Kédaſa*, quomodo hanc Galilææ urbem Joſephus vocat, quæ eſt Joſ. XIX. 37. קדש, at Græce Κάδης. Sed interpres Latinus pro παρῆσαν videtur legiſſe παρέβησαν, nam παραβαίνειν verti ſolet prævaricari: ut Levit. XXVI. 40. Pſalm. CXIX. 119. Joſue VII. 11. 15. I. Sam. XV. 24. Sic & Sirach XL. 14. & II. Maccab. VII. 2.

Verſ. 64.

FRATREM AUTEM SUUM SIMONEM RELIQUIT INTRA PROVINCIAM) In Judæa, quæ ἡ χώρα nude dici ſolet.

Verſ. 65.

ET APPLICUIT SIMON AD BETHSURAM) Erat enim in ea præſidium à Demetrio, ut hic memorat Joſephus. Vide ſupra X. 24.

ET EXPUGNABAT EAM DIEBUS MULTIS) *Oppugnabat.* ἐπολέμει αὐτήν, admovebat aggeres & machinas, ut ait Joſephus.

ET CONCLUSIT EOS) συνέκλεισεν αὐτούς, *acriter urbem obſeſſam tenuit.*

Verſ. 66.

ET EJECIT EOS INDE) ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, הוציא, id eſt, exire fecit, quod per ἐκβάλλειν verti ſolet.

ET POSUIT IN EA PRÆSIDIUM) Suorum hominum, quod addit Joſephus.

Verſ. 67.

ET JONATHAS ET CASTRA EJUS) *Exercitus ejus.* παρεμβολή.

AD AQUAM GENESAR) τῶν Γεννησάρ, ut Joſephus. Id nomen recentius, vetus eſt כנרת. Vide quæ dicta ad Matth. XIV. 34

ET ANTE LUCEM VIGILAVERUNT IN CAMPO ASOR) ὤρθρισαν τὸ πρωῒ εἰς τὸ πεδίον Ἀσώρ. Ita enim legendum tum ex Latino, tum ex Joſepho, non Ναςώρ. *Et mane venerunt in Campum Aſor.* Is eſt חצור Joſue XIX, 36. ibi in Græco, ut hic, Ἀσώρ.

Verſ. 68.

ET ECCE CASTRA ALIENIGENARUM OCCURREBANT IN CAMPO) Demetrij milites, ut Joſephus exponit, inſidiis alibi poſitis, alio in loco obviam ei proceſſere.

ET TENDEBANT INSIDIAS IN MONTIBUS) De ſuo numero *poſuerunt & inſidias*, ἐξέβαλον ἔνεδρον ἐπ' αὐτόν. Joſephus: ἐνεδρεύσαντες αὐτῷ καὶ τοὺς λοχῶντας ἐν τῷ ὄρει καθίσαντες.

Verſ. 70.

OMNES) Exceptis quinquaginta, quorum præcipui hic nominantur.

MATATHIAS FILIUS ABSOLOMI) Sic & in Græco. Joſepho eſt contractius Ματθίας. Sed idem eſt nomen.

ET JUDAS FILIUS CALPHI) ὁ τοῦ Χαλφὶ in Græco. Joſepho Χαψαῖος: ſed ſcriptum forte fuerit Χαλφαῖος. חלפי.

PRINCEPS MILITIÆ EXERCITUS) In Græco de utroque dicitur, ἄρχοντες τῆς στρατιᾶς τῶν δυνάμεων, id eſt, præcipui ducum ſub Jonatha. Joſephus: τῆς ἀκμῆς ὅλης δυνάμεως ἡγεμόνες ὄντες.

Ambroſius videtur L. I. Offic. c. 41. in exaggeratione hujus victoriæ Ionathæ ſtatuere, *neminem cum ipſo manſiſſe niſi hoſce duos Matathiam & Iudam:* ſed manſere hi *cum ſuis turmis* Ioſepho teſte: & quomodo tres viri aciem Demetrianorum non ſolum ſuſtinuiſſent, ſed etiam in fugam profligaſſent.

Verſ. 71.

ET SCIDIT JONATHA VESTIMENTA SUA) Quod ſacerdoti etiam ſummo licebat. Vide quæ diximus Matth. XXVI. 65.

ET POSUIT TERRAM IN CAPITE SUO) Ut ſolebant Deum humiliter deprecaturi, quaſi ſic teſtantes, nihil ſe eſſe niſi pulverem.

Verſ. 73.

ET VIDERUNT QUI FUGIEBANT PARTIS ILLIUS, ET REVERSI SUNT CUM EO, ET INSEQUEBANTUR CUM EO OMNES USQUE CADES AD CASTRA SUA) ἕως τῆς παρεμβολῆς αὐτῶν, *uſque ad caſtra illorum*, nempe Macedonum. Joſephus: ἐδίωκον αὐτοὺς διώκων, καὶ τοῦ διώκειν μέχρι Κεδάσων ὅ τι στρατόπεδον ἦν τῶν πολεμίων. Verum hic fuit dictum vetus:

Ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται.

Verſ. 74.

TRIA MILLIA VIRORUM) Forte & apud Joſephum pro διςχιλίους ſcriptum olim fuerat τρισχιλίους: multum enim, ut diximus, hunc autorem ſequitur.

CAPUT XII.

Ionathas cum Romanis & Spartanis fœdus renovat. Demetrij copias iterum fugat. Arabes cadit. Simon urbem Ioppen rebellare parantem novis præſidiis munit, ut & alia Iudææ oppida. Tandem Ionathas dolo & inſidiis Tryphonis, Aſiæ imperio inhiantis capitur, & cuſtodiæ mandatur.

Verſ. 1.

VIDIT JONATHAS QUIA TEMPUS EUM JUVAT) Id eſt, res ſuas bene procedere.

STATUERE ET RENOVARE) Id eſt, novare fœdus cum Juda factum, & quædam ex temporum ratione addere.

Verſ. 2.

ET AD SPARTIATAS) Imperatum enim Legatis à Roma revertentibus Spartam adire, ut docet Joſephus.

Verſ. 4.

ET DEDERUNT ILLIS) Romani legatis Judæis.

EPISTOLAS) Ad Reges Aſiæ & Europæ amicos populi Romani, & ad provinciarum præſides, ut iter tutum legatis procurarent. Ita Joſephus.

Verſ. 6.

ET SENIORES GENTIS) Græce: ἡ γερουσία τοῦ ἔθνους. Sic & Joſepho: Eſt autem ἡ γερουσία Senatus ille magni Synedrij, qui non judiciis tantum, ſed & reipublicæ præſidebat.

ET

ET SACERDOTES) Tanquam præcipua pars populi.

ET GENS JUDÆORUM] In Græco hic: ὁ λοιπὸς δῆμος: Joſepho, τὸ κοινὸν τῶν Ἰουδαίων. Erat ſtatus temperatus ἐξ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας ſimul cum principatu, & propterea tam cum Romano quam cum Laconico bene conveniens. Vide Polybij locum περὶ πολιτειῶν.

SPARTIATIS FRATRIBUS) Vide ſupra X, 18. Epiſtolam hanc quoad ſenſum, cum Hebraiſmis expreſſit hic interpres: Joſephus inde in elegantiorem ſermonem Græcum liberius tranſtulit, cum hac inſcriptione: Λακεδαιμονίοις Ἐφόροις καὶ Γερουσίᾳ καὶ Δήμῳ.

Verſ.7.

MISSÆ ERANT EPISTOLÆ AD ONIAM SUMMUM SACERDOTEM AB ARIO QUI REGNABAT APUD VOS) Ἀρείου τοῦ βασιλεύοντος ἐν ὑμῖν legi debet in Græco, non Δαρείου. Sic & Joſephus: παρὰ Ἀρείου τοῦ βασιλεύοντος ὑμῶν. & ſic infra legendum 20. ἐν ἀπέσταλκεν Ὀνίᾳ. Ἄρειος βασιλεὺς &c. Areum hunc etiam Livius bis nominat libro XXXIX. & Pauſanias. Onias qui hic nominatur eſt Simonis Juſti filius, qui vixit regnantibus in Ægypto primum Evergete, deinde Philopatore & Epiphane Ptolemæis, in Syria autem Antiocho Magno ac Seleuco. Vide Joſephum non hic tantum, ſed & XII. 3. 4. 5.

Joſephus & cum eo *Euſebius* hunc *Oniam tertium* facit de quo l. 2. *Macc*, c. III. ſed quia jam pridem hic dicuntur miſſæ literæ & *Areus* Rex Spartanorum longe ante *Oniæ tertij* tempora vixit, *Scaliger* ut & *Bonfrerius*, *Oniam primum* aſſumunt *Iaddi filium*; Salianus *ſecundo* favet *Simonis Iuſti filio*, quod magis Chronologiæ convenit, primus enim obiit *ante Regni Arij* initium.

QUONIAM ESTIS FRATRES NOSTRI) Vox fratrum hic non ſimpliciter ſocios & amicos, ſed cognatos ſignificat. Aperte id oſtendit hic Joſephus, & ipſa verba ſubſequentis epiſtolæ Lacedæmoniorum, qui ſe ab Abrahamo ortos prædicant. Nempe Dores, quorum pars Spartiatæ ex Pelasgis. Pelasgorum autem lingua Græca non fuerat, ut Herodotus Clio nos docet: ἦσαν οἱ Πελασγοὶ βάρβαρον γλῶσσαν ἱέντες. Pelasgi פלגי, id eſt, diſperſi. Venere ergo illi Pelasgi, ſive exules ex Arabiæ & Syriæ confiniis in quibus Abrahami & Cethuræ poſteri ſedes fixerant. Non multum à vero abit Plutarchus in libro contra Herodotum: οἱ Δωριέων ἡγεμόνες φαίνοιντ' ἂν Αἰγύπτιοι ἰθαγενεῖς ὄντες. Ægyptij enim Arabibus vicini. Hi vicinitate Græcorum ſermonem externum didicêre, non ita tamen, ut non ortivi ſermonis quaſdam retinerent reliquias, quales ſunt, θα nota ſecundæ perſonæ ſingularis, θαι pluralis, in verbis: ιν vero pluralis in nominibus. Sic & ἄττα alloquentis, קימן σημεῖον, אדרכן δραχμή, כתנה χιτὼν, ברז καρύστιν, פילגש παλλακή, אשף σοφὸς, לשן λέσχη, סבבכא σαμβύκη, סרבל σαράβαρα, פשט πίσταϰος, כתרס κίθαρις, קרן κέρας, שרק σύριγξ, ארג ἀράχνη, אזוב ὕσσωπος, שק σάκκος, ספיר σάπφειρος, כתה κάθα, תור ταῦρος, ערבון ἀῤῥαβών, ארי οὐαί, שכו σκηνὸς, לבנה λίβανος, דו δύο, שש ἕξ, גנזא γάζα, פתן πύθων, אור πῦρ, אריר ἀρὴρ, טווס ταῶς, לפיד λαμπὰς, λαμπάδιος, קנה κανὼν, בדלה βδέλλιον, נבל νάβλα, שפה ἴασπις, נרד νάρδος, עכשוב ἀσπὶς, פרדס παράδεισος, מרה μωρὸς, אתנה ἴδια, כד κάδος, עדן ἀδινὰ, מנה μνᾶ, multaque alia.

Alij malunt ex *Hagar* ancilla Saræ eos deducere, quod ab *Iſmaele* deſcenderint, quibus ſubſcribit *Matthæus Dreſſerus* Epiſtol. ad Amicum contr. Reinecc. ſive autem *fratres* vere fuerint Lacedæmonij, ſeu non, quia jactarant Iudæorum fraternitatem prudenter, κατ' ἄνθρωπον, uti loqui ſolemus, ea uti poterat hypotheſi Ionathas, eoq; titulo illos ornare. Reperta tamen apud *Lacedæmonios* varia inſtituta Iudaicis analoga, notante *Clem. Alex.* l. 1. Strom. *Laconica Luna* etiam proverbio celebres *Neomeniarum* inſtar: *Ablutiones quotidianæ*, & *unctiones*, de quibus *Strabo* l. III. *duritia & conſtantia* in patriæ inſtitutis ſervandis &c. vid. *Serar. h. l.*

Verſ.9.

NOS CUM NULLO HORUM INDIGEREMUS] Nempe teſtimonio ad recognoſcendam cognationem. Ita enim interpretatur Joſephus.

HABENTES SOLATIO SANCTOS LIBROS) *Documentum habentes ſanctos libros:* in quibus ſcilicet de Cethuræ ſcriptum eſt poſteris. παράκλησις ſæpe admonitionem ſignificat; & hic Joſephus ἀπόδειξιν interpretatur. Sic ſupra IX. 35.

Verſ.10.

MALUIMUS MITTERE AD VOS) *Operam dedimus ut ad vos mitteremus*, ἐπειράθημεν ἀποστεῖλαι, oſtendunt difficultatem itineris.

RENOVARE FRATERNITATEM ET AMICITIAM) Id eſt, amicitiam fraternam.

Simplicior eſt aliorum interpretatio ex verbis ipſis redundans: *Nos etſi Dei gratia nunc non indigeamus aliorum auxiliis, conſolatione ſcripturarum S. contenti, ne tamen veterem amicitiam poſthabere videamur* &c. Qui vero cum *infidelibus*, nulla coacti neceſſitate, *fœdus ſociale* inierunt, aut renovare geſtierunt? Vid, quæ de hic *ad c.* IIX.

MULTA ENIM TEMPORA TRANSIERUNT EX QUO MISISTIS AD NOS) Anni forte ſexaginta.

Verſ.11.

IN DIEBUS SOLENNIBUS) Tribus magnis feſtis diebus, quibus maximus erat populi conventus.

ET CÆTERIS QUIBUS OPORTET) Sabbatis & interluniis.

MEMORES SUMUS VESTRI IN SACRIFICIIS) Neque enim nefas habebant orare pro aliorum ſacrorum hominibus. Vide ſupra Baruch. I. 11.

Pro *converſione* quidem *infidelium* orare conveniebat, ſed ſacrificia non fiebant pro *infidelibus ordinarie*, & *ſolemniter*, quaſi ad expiationem eorum, nec *memoria* eorum fieri conſuevit in *ſacrificiis*.

Verſ.12.

LÆTAMUR ITAQUE DE GLORIA VESTRA) Florebat enim hoc tempore Lacedæmon amicitia Romanorum.

Verſ.13. NOS AUTEM CIRCUMDEDERUNT MULTÆ TRIBULATIONES) Ex illo ſcilicet tempore ex quo ſcripta epiſtola à Lacedæmoniis fuerat.

ET IMPUGNAVERUNT NOS REGES] Antiochus illuſtris, Antiochus Eupator, Demetrius Soter, Demetrius Nicator.

Verſ.16.

NUMENIUM ANTIOCHI FILIUM) Nomina ſunt ex Hebræo in Græcum, commutatione quadam detorta, ne barbarus ſonus Græcos offenderet. Huic nomen Hebræum fuiſſe arbitror נעמן בן נחביה.

ET ANTIPATREM JASONIS FILIUM) נדב בן יהושע.

RENOVARE CUM EIS AMICITIAM ET SOCIETATEM PRISTINAM) Eſt hic in Græco: ἐν διὰ δυοῖν manifeſtum: περὶ τῆς ἀνανεώσεως καὶ τῆς ἀδελφότητος ὑμῶν, *de innovanda fraternitate*.

Verſ.18.

BENE FACIETIS RESPONDENTES AD HÆC) *Si reſcribatis nobis*: ut hic habet Joſephus.

Verſ.19.

ET HOC RESCRIPTUM EST EPISTOLARUM) *Exemplum literarum*, ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν. Sane Græci epiſtolas pluraliter de una dicunt, ſicut Latini literas. Sic Joſephus de hac ipſa Lacedæmoniorum epiſtola XII. 4. in fine, ἐπέμψαμεν ἐπιστολὰς ὧν τὸ ἀντίγραφόν ἐστι τοῦτο.

Verſ.20.

ARIUS REX SPARTIATARUM ONIÆ) Quomodo Græcum hujus loci ſit emendandum diximus ſupra 7.

Perperam *Lyranus* has literas eſſe *reſponſum Spartanorum* ad præmiſſas Ionathæ literas putavit: quod in vulgatis veteribus extaret: Rex Spartanorum *Onias Ionathæ ſalutem.* Hoc enim palam erroneum eſt.

Verſ.22. DE PACE VESTRA] De incolumitate veſtra.

Ebraiſmus eſt: nam Græci voce pacis non utuntur pro felicitate, & abundantia bonorum, ſed Ebræi.

Verſ.23. PECORA NOSTRA ET POSSESSIONES NOSTRÆ VESTRÆ SUNT) *Iumenta noſtra*: id eſt, equi, reſque noſtræ veſtris uſibus ſunt expoſitæ, ac ſi quis rebus veſtris noceat, nos injuriam velut nobis illatam vindicabimus. Joſephus: τά τε ὑμέτερα ἴδια νομιοῦμεν, καὶ τὰ αὐτῶν κοινὰ πρὸς ὑμᾶς ἕξομεν.

Verſ.24. QUONIAM REGRESSI SUNT PRINCIPES DEMETRII] Duces, στρατηγοὶ Joſepho.

Verſ.25.

oogle

Verſ. 25. IN AMATHITE REGIONE) εἰς τὴν Ἀμαθῖτιν, Græcum hic, & Joſephus. חמת Num. XIII. 22. Græce Αἰμάθ, ut & II. Regum XVIII. 34. & alibi.

NON ENIM DEDERAT EIS SPATIUM) Id eſt, *tempus*, ἀνοχὴν in Græco: σχολὴν Joſepho.

REGIONEM EJUS) Id eſt, Judæam, ut hic Joſephus.

Verſ. 26. NUNTIAVERUNT QUOD CONSTITUUNT SUPERVENIRE ILLIS NOCTE] Demetriani Judæis. Hoc autem exploratores cognoverant ex captivis quos in reditu ceperant, ut ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 27. ET POSUIT CUSTODES PER CIRCUITUM CASTRORUM) προφύλακας: ita enim legendum in Græco, quomodo eſt & in Joſepho. Latine vertas *procubitores*. Ita enim Feſtus ait dictos, qui noctu cuſtodiæ cauſa ante caſtra excubabant.

Verſ. 28. ET TIMUERUNT ET FORMIDAVERUNT IN CORDE SUO] Ita ut abirent à caſtris: Ita Joſephus.

ET ACCENDERUNT FOCOS IN CASTRIS SUIS) Ad diſſimulandam fugam, ut idem Joſephus. Frequens id in hiſtoriis.

Verſ. 29. VIDEBANT AUTEM LUMINARIA ARDENTIA] τὰ φῶτα καιόμενα, id eſt, ignes lucentes, vicina ignis & lux, אור utrumque Hebræis: ideoque permiſcentur vocabula, ut Marci XIV. 54. Luc. XII. 56.

Verſ. 30. ET SECUTUS EST EOS JONATHAS] Ad videndum ecquis eſſet in caſtris.

ET NON COMPREHENDIT EOS] Quanquam inſecutus, ubi caſtra cognovit vacua.

TRANSIERUNT ENIM FLUMEN ELEUTHERUM] *Tranſierant*. Ita hic exponendus Aoriſtus ex fide Joſephi. ἤδη γὰρ τὸν Ἐλεύθερον διαβεβηκότες ποταμὸν, ἦσαν ἐν ἀσφαλεῖ. De Eleuthero flumine ſupra XI. 7.

Verſ. 31. AD ARABAS QUI VOCANTUR ZABADÆI] Sic & in Græco Ζαβαδαίους: ſed Ναβαταίους habet Joſephus, atque ita hic ſcribendum putem. Nam Nabatæi, quanquam olim amici Judæ, manſerant in parte Demetrij Nicatoris, nec Alexandrum erant ſecuti.

Zabadæi. Alij *Zabadæos* iſtos in *Arabia deſerta finibus* quærere malunt, non longe à *Damaſcena & Amathite*. Iidem forſan fuere inquit *Fullonius*, qui *Trachonitæ* dicti finitimique horum Ituræi latrociniis aſſueti, & poſtmodum ab Ariſtobulo Iudæorum Rege domiti, & ad circumciſionem ac cæteros Iudaicos ritus adacti, teſte Ioſepho.

Verſ. 32.

ET JUNXIT ET VENIT DAMASCUM) καὶ ἀναζεύξας ἦλθεν εἰς Δαμασκὸν: *& motis caſtris venit Damaſcum*. Sic & ſupra hæc vox uſurpata XI. 22. Eſt alioqui vox generalis, & cuivis itineri ſignificando idonea. Exodi XIV. 15. XL. 33. 37. Judith. VII. 1. 6. XVI. 19. II. Macc. V. 11. XII. 29. XIII. 26. XIV. 16.

ET PERAMBULABAT OMNEM REGIONEM ILLAM) Hoſtes perſequens.

Verſ. 33.

USQUE AD ASCALONEM) Quæ urbs erat ipſi & Alexandro amica: ſupra X. 86.

ET AD PROXIMA PRÆSIDIA) Proxima loca munita: ὀχυρώματα hic in Græco: quibus omnibus præſidium impoſuit, auxitque munimenta, ut docet Joſephus.

ET OCCUPAVIT EAM] Latine admodum vertit quod in Græco eſt προκατελάβετο; occupare enim eſt prævertere.

Verſ. 34. AUDIVIT ENIM QUOD VELLENT PRÆSIDIUM TRADERE PARTIBUS DEMETRII) Præſidium, id eſt, ipſam urbem: τὴν πόλιν Joſephus: aut forte arcem, nam ὀχύρωμα eſt hic in Græco. Erat hactenus Joppe in parte Alexandri, ſupra XI. 6.

ET POSUIT IBI CUSTODES UT CUSTODIRENT EAM] Præſidiarios milites multos, ut ex Joſepho cognoſcimus.

Verſ. 35. ET CONVOCAVIT SENIORES POPULI) Synedrium magnum, advocato & populo Hieroſolymitano, quod hic addit Joſephus.

ET COGITAVIT CUM EIS) Conſilium cum eis cepit, καὶ ἐβουλεύσατο μετ' αὐτῶν. Joſephus: συνεβουλεύσατο.

Tria in hac conſultatione ſtatuta. I. *Hieroſolymæ munitio*. II. *Præſidiorum excitatio*. III. *Arcis interclusio*, ut præſidiarij Syri neque emant, neque vendant, adeoque omni commeatu prohibiti cogantur inopia ad deditionem.

ÆDIFICARE PRÆSIDIA IN JUDÆA) Loca quædam opportuna melius munire: puta Bethſuram & Gazam, de quibus ſupra XI. 61. 65. & loca à Bacchide relicta X. 13.

Verſ. 36.

ET ÆDIFICARE MUROS IN JERUSALEM) Tum urbem exterius munire, tum Templum, ut hic Joſephus. Munimenta enim Templi disjecerat Antiochus Eupator ſupra VI. 62. partim & Alcimus IX. 54.

ET EXALTARE ALTITUDINEM MAGNAM INTER MEDIUM ARCIS ET CIVITATIS, UT SEPARARET EAM A CIVITATE, UT ESSET IPSE SINGULARITER, ET NEQUE EMANT, NEQUE VENDANT) Id eſt, arcem muro excelſo interpoſito ita interſepire ab urbe, ut nemo ex urbe eo commeatus adferre, aut etiam prædas ab ipſis actas emere poſſet: ita paulatim iis qui ἐν τῇ ἄκρᾳ erant res facturus arctas.

Verſ. 37. ET CECIDIT MURUS QUI ERAT SUPER TORRENTEM AB ORTU SOLIS) In Græco eſt: *Et acceſſit* (opus ſcilicet novum Jonathanis) *ad murum torrentis qui eſt ad Subſolanum*. Id eſt, ad murum veterem reſiduum, ea in parte ubi erat torrens Cedron; nam is ab ortu urbem alluebat.

ET REPARAVIT EUM QUI VOCATUR CAPHETETA) In Græco: *id quod vocatur Caphenatha*. Forte ita dictus locus à palmis ibi naſcentibus; nam כפניתא eſt dactylus palmæ. Palmas autem non in cæteris tantum Judææ partibus, ſed & apud Hieroſolyma natas conſtat ex Johan. XII. 14.

Verſ. 38.

ET SIMON) Digreſſus in partes Judææ alias, ut Joſephus indicat.

ÆDIFICAVIT) Munit.

ADIADA) In Græco Ἀδιδὰ. חדיד Esdræ II. 33. Nehem. VII. 37. Ἀδὶς in Græco: quod cum Syriaco additamento fit Ἀδιδά.

IN SEPHELA) ἐν τῇ Σεφηλᾶ. Eſt hoc nomen שפלה multis locis commune, ſignificatque locum in plano ſitum tam Hebræis quam Chaldæis & Arabibus, ſoletque verti πεδίον, ut Deuteron. I. 7. Joſ. XI. 2. XII. 8. aut πεδινή, nempe γῆ, ut Joſ. IX. 1. X. 40. XI. 16. Jud. I. 9. I. Reg. X. 27. I. Paralip. XVII. 28. II. Paralip. I. 15. XXVIII. 18. Jerem. XVII. 26. Zachar. VII. 7.

Non improbo: unde *Aquila* campeſtrem, *Symmachus* vallem interpretatur. *Hieronymus* tamen locum proprium facit, ævo ſuo ſic vocatam regionem omnem circumjectam Eleutheropoli.

ET MUNIVIT EAM, ET IMPOSUIT PORTAS ET SERAS) In Græco: *& firmas facit portas & vectes*. Sic & infra XIII. 33. & Sir. XXVIII. 28. XLIX. 15.

Verſ. 39.

ET EXTENDERE MANUM IN ANTIOCHUM REGEM) Quod poſtea effectum dedit, ut diſcimus. Hæc autem, ut ex Joſepho cognoſcimus, evenère poſtquam Demetrius, pueri hujus æmulus, bellum in Parthos movens captus ab ipſis eſt. De quo vide Joſephum hoc loco, Appianum fine Syriacorum, Juſtinum XXXIV. & XXXVI.

Verſ. 40.

IN BETHSAN) Vide ſupra V. 52.

Verſ. 45.

ET VENI MECUM PTOLEMAIDAM, ET TRADAM EAM TIBI] Ut quæ una eſſet ex quatuor præfecturis quas Rex puer Judææ genti promiſerat, ſupra XI. 56.

Peccavit Ionathas (aliàs Sanctus & Sapiens vir) quod tantum fidei habuit homini prophano, atque Ethnico, & perduelli adverſus Demetrium, à quo defecerat, & in cujus locum Antiochum juniorem intruſerat, c. XI. 54. ut ſuum præſidium militum ablegaret. Non enim tentandus eſt Dominus Deus noſter. Neque illis hominibus nimium fidendum eſt, qui ſemel perduelles facti, & à Satana cæcati veram religionem cane & angue pejus oderunt, & perſequuntur, quacunque licet ratione, dolo & fraudulentia non minus, quam violentia. Monitum enim Chriſti obſervandum, *Eſtote ſimplices ut columbæ, & prudentes ut ſerpentes, ut ſc. nec prudentia decipi, nec ſimplicitas decipere poſſit*, ut *Bernhard*. Ep. 3. 7. ad Innoc. Pap. explicat: quia

quia *nec ſimplices circumvenire aliquos poſſunt, nec prudentes ſe circumveniri permittunt*, ut habet de hac ſententia *Proſper* de vit. contempl. *Prudentiam* etiam Fullonius in Jonatha deſiderat, cumque *nimia fiducia, ac credulitate* lapſum dicit.

Verſ.48.

PTOLEMENSES) οἱ πτολεμαεῖς, Ptolemaidenſes.

ET COMPREHENDERUNT EUM) Juſſu nimirum Tryphonis, ut diſerte explicat Joſephus.

Verſ.49. ET IN CAMPUM MAGNUM) Hic vertit vocem ערבות, quam alibi ſervavit ut propriam. V. 23. IX. 2.

Verſ.50. ET PERIIT) Hoc fama, ut ſolet, ſupra verum addiderat: ut mox diſcemus.

ET EXIERUNT PARATI IN PRÆLIUM) καὶ ἐνεργοῦντο συνεσπραμμένοι ἕτοιμοι εἰς πόλεμον. *Profecti ſunt conglobati, & parati prælio.* Φραξάμενοι τοῖς ὅπλοις: ait Joſeph.

Verſ.51. ET VIDENTES HI QUI INSECUTI FUERANT) Tryphonis milites.

QUIA PRO ANIMA RES EST ILLIS] *De vita ſibi eſſe*, periculum ſcilicet.

REVERSI SUNT) Retro iêre.

Verſ.52. ILLI AUTEM) Jonathanis milites.

ET PLANXERUNT JONATHAN) Ut ante Judam IX. 20.

Verſ.54. NON HABENT PRINCIPEM) Mortuo Juda, capto Jonathane.

ET ADJUVANTEM) Id eſt, *nec adjutorem*: infenſo illis & Demetrio Nicatore, & Tryphone.

ET TOLLAMUS DE HOMINIBUS MEMORIAM EORUM) Loquendi genus Syris & Hebræis uſitatum. Deuteron. XXXII. 26.

SECTIO II.

DE REBUS GESTIS SUB DUCATU SIMONIS.

CAPUT XIII.

Simon fratri Ionathæ in gubernatione ſubſtituitur. Tryphon à Simone pecuniam & obſides (pro liberatione Ionathæ) accipit; nihilominus autē Ionathan & obſides interficit. Deſcribitur ſepulchrum Ionathæ, & familiæ ejus. Tryphon Regem Antiochum occidit, ſibique diadema imponit. Simon Iudæam munit, cum Demetrio pacem facit, urbem Gazam capit, & arcem Hieroſolymitanam recipit, atque filium ſuum Iohannem exercitibus præficit.

Verſ.3. PRO LEGIBUS) ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας, ait Joſephus.

ET PRO SANCTIS) περὶ τῶν ἁγίων, id eſt, pro Templo; quam ſignificationem vocis ἁγίων etiam ſupra notavimus.

ET ANGUSTIAS QUALES VIDIMUS] Hebræis vox videndi ad omnes ſenſus refertur.

V.5. NON MIHI CONTINGAT PARCERE ANIMÆ MEÆ) Quod Græci ſolent dicere uno verbo φιλοψυχεῖν.

Verſ.6. INIMICITIÆ GRATIA) Nullis à nobis acceptis injuriis.

Verſ.7. TU ES DUX NOSTER] *Eſto dux noſter.* Ita interpretatur Joſephus: & ſolet εἶ etiam imperative poni.

Verſ.9. ET OMNIA QUÆCUNQUE DIXERIS NOBIS FACIEMUS) Oſtendunt illum fore Joſuæ loco: nam verba ad ipſum dicta Joſ. 1, 16. repetunt.

Verſ.10. ACCELERAVIT CONSUMMARE OMNES MUROS JERUSALEM) Cœptos à Jonathane XII. 36.

Verſ.11. JONATHAN FILIUM ABSALOMI) Amicum ſuum, quod addit Joſephus, fratrem Matathiæ dicti ſupra XI. 70.

ET EJECTIS HIS QUI ERANT IN EA) Id eſt, indigenis, quibus ob Tryphonem diffidebat. Ita ſoli Judæorum præſidiarij, à Jonathane impoſiti XII. 34. in oppido manſêre.

V.12. ET JONATHAS CUM EO IN CUSTODIA) Nempe militari: quam carcerem caſtrenſem vocat Juvenalis, & Scholiaſtes ejus Solebant catena advinciri militi.

Verſ.13. IN ADDUS) In Græco: ἐν Ἀδίδοις. Joſephus, εἰς Ἀδιδὰ πόλιν. Eadem eſt urbs quæ nominata ſupra XII. 39.

CONTRA FACIEM CAMPI) Id eſt, ex quo loco deſpectus erat in campeſtria. Joſephus ita explicat: ἐφ' ἧς ὑπόκειται τὰ τῆς Ἰουδαίας πεδία.

Verſ.16. UT NON DIMISSUS FUGIAT A NOBIS] Id eſt, transfugiat in partes Demetrij: ne Judæam in defectionem trahat, ait Joſephus.

SEnſus ergo eſt: *Dimittemus Ionathan liberum ſi centum talenta miſeris, & ſimul duos ejus filios, qui nobis obſidum loco ſint*: ne forte ipſe, cum dimiſſus fuerit, à nobis deficiat. Simulavit enim Jonathan teneri non ut *hoſtem*, ſed ut *debitorem ærarij Regij* in ratione Regis, ideoq; *centum talenta* ſolvi voluit homo vaferrimus.

Verſ.17. NE INIMICITIAM MAGNAM SUMERET AD POPULUM ISRAEL) Ne ad calumniam pateret: Γλῶσσα γὰρ ἀνθρώπων φιλονείκος. Joſephus: μὴ διαβάλλῃ πρὸς τὸ πλῆθος, tanquam de imperio nolens decedere: quia ubi de potentia agitur, fratrum quoque rara eſt gratia.

Sed *num metu odij popularis fraude Tryphonis cognita innocentes fratris filios hoſti jugulandos objicere debuit Simon?* Dici poteſt, etſi Tryphonem dolis agere ſentiret, certo tamen ſcire non potuiſſe, fore ut Ionathas, & filij ejus interficerentur, atque adeo licuit, imo bono publico expedivit periculū eorum famæ ſuæ, & ſuſpicioni de avaritiâ, & ambitione ac dominandi ſtudio, è qua ejus odium & deſertio, adeoque *periculum ipſius Reip.* oriri potuit, poſtponere: quanquā *Ioſephus* etiam addat *communicato cū populo conſilio* obſides illos datos. *Num recte Simon filios fratris Tryphoni tradiderit?*

V.19. ET MENTITUS EST] Nempe Tryphon, id eſt, fidem fefellit: ut ſupra XI. 53. οὐ τηρήσας τὴν πίστιν, Joſephus hic.

Verſ.20. UT CONTERERET EUM) Vaſtaret.

PER VIAM QUÆ DUCIT ADOR) Legitur quidem in Græco, Ἄδωρα. Sed A hic eſt appoſitivum more Syriaco: nomen enim urbis eſt Δῶρα, quomodo & hic Joſephus eam vocat. Eſt autem in Idumæa. Alia ejus nominis eſt in Phœnice, cujus infra fiet mentio. Vox hæc Syriaco ſermone hoſpitium ſignificat.

Fallitur autem *Bonfrerius Doram* illam, de qua c. XV. 11. non longe *à Ptolemaide* ſitam intelligens, ita enim retro circumducendus fuiſſet per viam Done iſtius longe à Iudæa diſtantis: ideoque rectius cum Ioſepho *Adora* hæc ponitur in *Idumæa*. Quod itineri Tryphonis probe convenit. Ptolemaide enim profectus itinere maritimo conſtitit ad Adida: deinde flexo per Idumæam itinere, cum Simon ubique occurreret, per deſertum Iudææ ad arcem penetrare conatus eſt; denique cum neq; id ſucceſſiſſet, tranſito Iordane in Galaaditim venit. *Dora.*

ET CASTRA EJUS AMBULABANT) Id eſt, exercitus ejus.

Verſ.21. QUI AUTEM IN ARCE ERANT) Id eſt, ἐν ἄκρᾳ illa Hieroſolymitana. Ita enim accipere nos jubet Joſephus & res ipſa: nam illis pridem arcti erant commeatus, ut videre eſt ſupra XII. 36.

Minus a. recte arcem in Dora intelligit Salianus. Cum Ioſepho Lyranus facit, Fullonius, aliique.

PER DESERTUM) Idumææ, ut explicat Joſephus.

Verſ.22. ERAT AUTEM NIX VALDE MULTA] Incommoda itineri, maxime equeſtri.

ET NON VENIT IN GALAADITIM) Aliter in Græco: *Non venit* (Hieroſolyma ſcilicet) *propter nivem. Itaque mutato itinere pervenit in Galaaditim.* Eundemque ſenſum Joſephus habet.

Iterum ergo hic errat *vulgata* Papiſtis authentica. *Manifeſtum eſt*, inquit Fullonius Ieſuita *hiatum hic aliquem eſſe, & errore librariorum excidiſſe aliquot verba, quæ diſerte habentur in Græcis: ſic legendum erat etiam in vulgata noſtra: cum conſtet, Tryphonem nivibus impeditum ne ad arcem veniret, & dejectum ſpe commeatus arci inferendi, tranſiiſſe in Galaaditim, ubi eſt Baſcama urbs, ad quam occiſus Ionathas.* Advertit ergo probe Fullonius hic Dei *providentiam* erga Iudæos *mirabilem*, quod *nix multa* in regione fervida æſtivo menſe, & ipſo forte Auguſto ceciderit. *Providentia Dei circa nivis immiſſionem.*

Verſ.23.

oogle

Verſ. 23.

ET CUM APPROPINQUASSET BASCAMAN) In Græco eſt, τῇ βασκαμά. Sed Joſephus, Βασκᾶ. Eadem eſt urbs quæ vocatur בצקת Joſuæ XV. 32. Literæ transpoſitæ ſunt, ob faciliorem pronunciationem.

Occidit ibi Ionathanem & filios ejus Trypho, cum enim videret ſe neque obſeſſis in arce opem ferre, neque Iſraelitis nocere poſſe, hoc ſaltim modo, quem in manu habebat, luctum populo Dei facere volebat. *Cur autē permiſit Deus hanc cædem?* *Rupertus* id tribuit *Societati illicitæ* cū Romanis initæ, *Salianus* factum illud adducit, quod Ionathan primum à Demetrio Sotere legitimo Syriæ Rege, poſt ab Alexandro Vele tyranno de amicitia ſollicitatus ad hunc inclinarit, & imprimis quod *Antiocho* puero Alexandri filio contra *Demetrium Nicanora Soteris filium legitimum Regem* adhæſerit. Quanquam vero huic objectioni ſuæ reſpondeat ipſe Salianus, *Ionathan ac Iudæos jure contra quemlibet Syriæ Regem arma ſumere potuiſſe*, ut ſe in avitam libertatem injuſte oppreſſam aſſererent: non tamen ideo Societas cum Antiocho & Tryphone tyrannis præferēda erat, ſaltim eo nomine, quod ita ſe ac ſua rectius defēdi poſſe crederet. Cur vero non admittamus Heroes iſtos etſi *pios & religioſos* aliquid humani in iſtis fœderibus paſſos eſſe?

Cur Deus, cædem Ionathæ permiſerit?

Verſ. 25.

ET MISIT SIMUL] Aliquanto poſt tempore.

ET ACCEPIT OSSA JONATHÆ FRATRIS SUI) Reliquias. Loquuntur ſic & Græci, quod oſſa diutius durent.

Verſ. 27. LAPIDE POSITO RETRO ET ANTE) In omnem partem.

Verſ. 28. ET STATUIT SEPTEM PYRAMIDAS] More Ægyptiorum. Lucanus:

Pyramidum tumulis evulſus Amaſis.

UNAM CONTRA UNAM] Recto ordine.

Verſ. 29. ET HIS CIRCUMPOSUIT COLUMNAS MAGNAS) Id eſt, porticum ex columnis μονολίθοις. Ita Joſephus, qui hæc omnia extitiſſe dicit ad ſua tempora.

ET SUPER COLUMNAS ARMA) Appenſa columnis. Virorum fortium ſepulchris addi ſolita arma vidimus Ezech. XXXII. 27. Virgilius in funere Pallantis:

Addit equos & tela quibus ſpoliaverat hoſtem.

ET JUXTA ARMA NAVES SCULPTAS) Quia etiam mari imperium habuerat. Vide ſupra XI. 59.

Sepulchrum ipſum ætate adhuc Hieronymi manſit, ut habetur libr. de locis Hebr. Deſcriptionem ſepulchri vid. apud *Fullonium*.

Verſ. 31.

DOLO OCCIDIT EUM) Appianus: τὸ παιδίον ἀνελὼν αὐτὸς ἐπιτίθεται τῇ ἀρχῇ. Juſtinus: Trypho occiſo pupillo, regnum Syriæ invadit. Livij epitome LV. Alexandri filius Rex Syriæ, decem annos admodum habens, à Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore ſuo, per fraudem occiſus eſt, corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore conſumi ad populum mentiti, dum ſecant illum, occiderunt. Occurrunt paſſim in hiſtoriis exempla tutorum, qui potentiæ adipiſcendæ pupillos ſibi creditos aut vi aut dolo interfecere, ut Grimoaldus Sigebertum ſecundum regem Auſtraſiæ, Andronicus Comnenus Alexium Manuelis filium, Michael Palæologus Theodori Laſcaris filium. Tentaſſe idem creduntur Philippus Macedo & Antiochus Magnus in Epiphanem, Stilico in Honorium.

Ioſephus l. XIII. c. 12. ait *rumorem ſparſum* ὡς χειριζόμενος ἀποθάνῃ, quod interpres male vertit, quaſi *inter exercendum eſſet extinctus*, cum vertere debuerit, quaſi *inter chirurgorum manus* vel *cum manibus curaretur*, id eſt *opera chirurgorum obiiſſet*.

Verſ. 32.

ET FECIT PLAGAM MAGNAM IN TERRA) Multos interfecit ipſius facta improbantes.

Verſ. 33.

ET PORTIS ET SERIS) μοχλοῖς, vectibus, ut ſupra XII. 38.

ET POSUIT ALIMENTA IN MUNITIONIBUS] Prudenter, contra obſidiones.

Verſ. 34.

ET MISIT AD DEMETRIUM REGEM) *Miſerat:* ita enim vertendus hic Aoriſtus. Nam capto demum à Parthis Demetrio, Tryphon impium conſilium necandi pupilli ſuſcepit, & effectum dedit. Ita diſerte Joſephus, & Appianus, παρὰ τὴν ἀναρχίαν τήνδε.

Non opus iſta Aoriſti verſione: neque enim capto demum Demetrio Triphon pupillum occidit: quum hic referatur captivitas Demetrij ad annum 172. quæ vero de *occiſo Antiocho*, deque legatione *Simonis ad Demetrium* referuntur, *biennio ante* geſta ſint, teſte hoc autore, cujus teſtimonium etſi non exceptione omni majus ſit, autoritati tamen *Ioſephi* præferendum videtur.

UT FACERET REMISSIONEM REGIONI) Ut remitteret tributa ad id tempus debita. Nam immunitas illa à Demetrio Demetrij patre valde liberaliter conceſſa ſupra X. 29. effectum non habuerat, Judæis alias partes ſecutis.

QUIA ACTUS TRYPHONIS PER DIREPTIONEM FUERANT GESTI) *Actus Tryphonis mera rapina fuerant.* Ita eſt in Græco. Oſtendit ſervile ingenium: Vide Joſephum XIII. 12.

Verſ. 35.

RESPONDIT EI ET SCRIPSIT) *Reſponderat & ſcripſerat*, priuſquam ſcilicet à Parthis caperetur.

Verſ. 36.

REX DEMETRIUS SIMONI SUMMO SACERDOTI) Hunc enim gens Judæa fecerat ſummum ſacerdotem poſt Jonathanis mortem pro libera gerere ſe incipiens, occaſione diſcordiarum inter reges.

ET SENIORIBUS ET GENTI JUDÆORUM) Vide quæ dicta XII, 6.

Verſ. 37.

CORONAM AUREAM) Regibus mitti ſolitam à populis. Vide ſupra XI. 35.

ET BAHEM QUAM MISISTIS) τὴν Βαΐνην in Græco. Sed legendum, quomodo interpres Latinus legit, τὴν Βαΐν: Βαΐς eſt ramus palmæ, aureum intellige, ut & II. Macc. XIV. 4. ſicut & vitis aurea aliis dono data. Sic uvæ, folia, palmites ex auro ſolita fieri diſcimus ex titulo Thalmudico Middoth & Rabbinis ad eum locum.

Sic apud *Codinum Curopalatam* c. 10. *Feſtum Palmarum* vocatur ἑορτὴ βαΐων, eoque ſenſu vox uſurpata infra *v.* 51. Miſſus autem *palmæ ramus* ominis cauſa, & ad felix augurium, cum palma *victoriæ & pacis* ſymbolum ſit.

REMITTERE VOBIS QUÆ INDULSIMUS) *Remiſſiones vobis remittere:* id eſt, effectas dare.

Verſ. 38.

QUÆCUNQUE ENIM CONSTITUIMUS VOBIS CONSTANT) *Prætereaque quæ vobis conceſſimus manebunt.* Illa ſcilicet relata ſupra XI. 37.

MUNITIONES QUAS ÆDIFICASTIS VOBIS SINT) Illæ de quibus *ſupra* XII. 36. XIII. 10.

Verſ. 39.

REMITTIMUS QUOQUE IGNORANTIAS ET PECCATA USQUE AD HODIERNUM DIEM) *Ignorantias, id eſt, peccata.* Hebræorum mos eſt ἀγνοίας שגגות dicere omne culpæ genus, ut Judith V. 19. & alibi notavimus. Hoc autem dicit propterea, quod Judæi partes Alexandri Balæ partibus Demetrij patris prætulerant. Supra XI. 47.

ET CORONAM QUAM DEBEBATIS) Ne ſcilicet debeatur inpoſterum. Vide ſupra 37.

ET SI QUID ALIUD JAM ERIT TRIBUTARIUM IN JERUSALEM, JAM NON SIT TRIBUTARIUM) Ac ſi quid aliud erat vectigali obnoxium in Jeruſalem, id ne ſit poſthac vectigali obnoxium. Non de tributis agit, ſed de vectigalibus rerum quæ invehebantur evehebanturque: neque ea remittit per omnem Judæam, ſed Hieroſolymis. Vide ſupra X. 34.

Verſ. 40.

ET SI QUI EX VOBIS APTI SUNT CONSCRIBI, INTER NOS CONSCRIBANTUR] Id eſt, dent militiæ noſtræ nomen: ut ſupra X. 36.

Verſ. 41.

ANNO CENTESIMO SEPTUAGESIMO) A quo Seleucus regnare cœperat, ut hic explicat Joſephus. apud quem τῆς Συρίας βασιλείας ſcribendum pro Ἀσσυρίων.

ABLATUM EST JUGUM GENTIUM AB ISRAEL) Id eſt, plane Judæi pro liberis agere cœpere. Joſephus de hoc Simone: τὴν ὑπὸ Μακεδόσι δουλείαν τὸν λαὸν ἠλευθέρωσεν, ὡς μηκέτι φόρους αὐτοῖς τελεῖν. Juſtinus, ubi de Antiocho Demetrij fratre agit, Judæorum ait vires tantas fuiſſe, ut poſt eum nullum Macedonum regem tulerint, dome-

domeſticiſque imperiis uſi, Syriam magnis bellis infeſtaverint. Ubi quod de Syria dicitur, ad Hyrcani tempora pertinet.

Verſ. 42. SCRIBERE IN TABULIS ET GESTIS PUBLICIS) In Græco: *in Syngraphis*, (id eſt, mutui tabulis) *& contractibus* aliis ſcilicet, ut venditionum, locationum. Joſephus amplius: ἐν τοῖς περὶ ἀλλήλας συναλλάγμασι καὶ δημοσίοις γράμμασι. Quod hic narratur, idem dicit alius Joſephus in libro Peretz Ros Haſſana, autorem referens Rabbinum Aham Barhunam.

SUMMO SACERDOTE, MAGNO DUCE) In Græco: ἀρχιερέως μεγάλου καὶ στρατηγοῦ, ubi μεγάλου cohæret cum voce ἀρχιερέως. Cœperat quidem ſcribi כהן גדול לאל עליון, ἀρχιερέως τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ſed ſapientibus non placuit ita vulgari nomen Dei, ut is quem dixi Rabbinus refert. Vide infra XIV. 27.

Id de nomine Dei non vulgando probabile non eſt. Non enim nomen אל aut עליון ſed *nomen tetragrammatum* vulgari noluit ſuperſtitio Judaica.

ET PRINCIPE JUDÆORUM) ἡγουμένου Ἰουδαίων. Joſephus, ἐθνάρχου, id eſt נשיא, qui & alterum addit titulum ἡγεμόνος, id eſt, נגיד: de quo vide Luc. XXII. 25.

Veriſimilior eſt titulus, quem hic autor refert, quam inſcriptio illa Ioſephi.

Verſ. 43.

APPLICUIT SIMON AD GAZAM) Gazæorum portum intellige. Nam urbs ipſa ab Alexandro diruta fuerat, ut nos docet Strabo libro XVI. Inde vocatur Γάζα ἡ ἔρημος, Act. VIII. 26. Hinc emenda Joſephum XIII. 11. ubi Γάζαραν legitur pro Γάζαν.

ET FECIT MACHINAS) *Fecit helepolim*. Ejus machinæ deſcriptionem habes apud Ammianum lib. XXIII. Meminit & Athenæus libro V. & Vitruvius X. 22. item Diodorus Siculus & Plutarchus in Demetrij Poliorcetæ rebus.

ET APPLICUIT AD CIVITATEM) Machinam illam urbi admovit.

ET PERCUSSIT TURREM UNAM, ET COMPREHENDIT EAM) Unam urbis turrium cepit.

Verſ. 44. ET ERUPERUNT QUI ERANT INTRA MACHINAM IN CIVITATEM) In Græco: *Et irrupere in urbem ii qui in helepoli erant*. Erat enim ejus machinæ moles ingens & valida, quam rotis & funibus regebat numeroſus intrinſecus miles, ut Ammianus dicto libro XXIII, & XXIV, nos docet, & Procopius Gothicorum IV.

Verſ. 45. SCISSIS TUNICIS SUIS) Qui mos Phœnicum in gravi caſu.

DEXTRAS SIBI DARI) Id eſt, pacem: ut ſupra XI. 50. 62. & infra 50.

Verſ. 47. ET FLEXUS SIMON) Ad miſericordiam. In Græco: συνελύθη, pro quo male in quibuſdam editionibus συνελύσθη.

NON DEBELLAVIT EOS) Id eſt, non interfecit belli lege.

EJECIT TAMEN EOS DE CIVITATE) Ad tutius poſſidendam urbem, ut ſupra II.

ET MUNDAVIT ÆDES IN QUIBUS FUERUNT SIMULACHRA) Ædes privatas, quia Gaza erat ex locis à Deo attributis populo Iſraelitico, Jud. I. 18. ac proinde valere ibi debebat lex Deuteron. VII. 25.

Verſ. 48. ET EJECTA AB EA OMNI IMMUNDITIA) Omni cultu idololatrico.

COLLOCAVIT IN EA VIROS QUI LEGEM FACERENT) Bona fide Judæos.

Verſ. 49.

ET ESURIERUNT VALDE) Vide ſupra XXI. & ibi dicta. Ita impletum vaticinium Zachariæ XIV. 13.

Fallitur in eo Grotius, quod hoc *vaticinium Zachariæ* præſentia tempora reſpicere putat, Vide

Zach. XIV. 13. quæ ad illum Zachar. locum diximus.

Verſ. 50.

ET MUNDAVIT ARCEM A CONTAMINATIONIBUS) ἀπὸ τῶν μιασμάτων, id eſt, ab idolis, ut Ezech. XXXIII. 31. Jerem. XXXIII. 34.

Verſ. 51.

ET RAMIS PALMARUM) Ramos manibus ferentes, ut in ingenti lætitia, ut Joh. XII. 14.

ET CINYRIS) Supra IV. 54.

QUIA CONTRITUS EST INIMICUS MAGNUS EX ISRAEL) Enallage numeri. Præſidiarios enim illos arcis intelligit, qui Iſraeli plurimum nocuerant.

Verſ. 52.

ET CONSTITUIT UT OMNIBUS ANNIS AGERENTUR HI DIES CUM LÆTITIA) Hi quoque dies feſti, non minus quam decima Adar, memorata ſupra VII. 4. exolevêre.

Verſ. 53.

ET MUNIVIT MONTEM TEMPLI QUI ERAT SECUS ARCEM) Montem Templi vocat, ut ſæpe, ipſum Templum, quod tutius reddidit Simon, dejecta arce & ea parte montis quæ erat Templo ſuperior. Ita Joſephus hoc loco.

Non immerito *Ioſephum* ſuggillat cum *Saliano* Fullonius, quod *arcem ſolo æquatã* à Simone dicat, non quidem quod de eo hic nihil habeatur. Etſi enim id ab autore libri hujus non perhibeatur, num ideo id falſum? ſed quod oppoſitum manifeſte colligatur ex hoc loco, ubi dicitur *arx mundata à contaminationibus*, & c. XIV. 7. ubi *Simon* dicitur *arci dominatus*. Adde *v.* 36. *&* 37. ibidem & *cap.* XV, 28.

ET HABITAVIT IBI IPSE ET QUI CUM EO ERANT) Intra Templi ambitum, ut in loco tutiſſimo.

DUCEM VIRTUTUM UNIVERSARUM) ἡγούμενον τῶν δυνάμεων πασῶν, *omnium militum ducem*.

Verſ. 54.

ET HABITAVIT IN GAZARIS) In Græco: ἐν Γαζάροις. Hæc ipſa eſt & Gadaris urbs, quæ Gadara Straboni, non longe à Gaza, Azoto, Aſcalone. Ait de ea Strabo: ἣν καὶ ἐξιδιάσαντο οἱ Ἰουδαῖοι, hæc tempora deſignans. Syri ר in ד mutant.

CAPUT XIV.

Rex Demetrius capitur, Simon gubernat laudabiliter & feliciter Rempubl. Iſraeliticam, renovat amicitiam cum Spartanis, & Romanis. Iſraelitæ Decretum faciunt, & in æs incidunt, quo Simonis virtutes & geſta laudantur, ipſique ſummum ſacerdotium & principatus confirmantur.

Verſ. 1.

CONGREGAVIT REX DEMETRIUS EXERCITUM) Eſt hic ὕστερον πρότερον. Res enim Judaicas connectere voluit. Nunc de Demetrio Nicatore ea narrat, quæ ante occiſum à Tryphone pupillum evenerant. Joſephus hæc in ſua tempora digeſſit.

Diximus de eo ad v. 34. cap. præcedentis. Non eſt cur *ordinem temporis* hic neglectum cenſeamus in Ioſephi gratiam.

ABIIT IN MEDIAM) Ita vocat omnia ea quæ Parthis parebant, συνεκδοχικῶς, ex parte totum.

AD CONTRAHENDA SIBI AUXILIA) Sperans devictis Parthis multas ſibi gentes acceſſuras. Vide Joſephum XIII. 9.

Verſ. 2.

ET AUDIVIT ARSACES) Arſacem & hic ſcriptor & Joſephus dixêre communi nomine: nam proprium ei nomen fuit Phraates, ut Appianus nos docet. Strabo nos expedit libro XV. Ἀρσάκαι καλοῦνται πάντες, ἰδίᾳ δὲ ὁ μὲν Ὀρώδης, ὁ δὲ Φραάτης, ὁ δὲ ἄλλο τι.

Verſ. 3.

ET PERCUSSIT CASTRA DEMETRII, ET COMPREHENDIT EUM) Etiam Joſephus captum dicit amiſſo exercitu. Juſtinus libro XXXVI. pacis ſimulatione deceptum. Libro vero XXXVIII. inſidiis circumventum ait.

Cauſam aliqui reddunt hanc, quod Demetrius auſus fuerit *inſcio & non rogato Rege* militem in regno ejus conſcribere. *Ioſephus* l. XIII. c. 9. per crebras legationes à Græcis ſuperiorum Satrapiarum ſolicitatum fuiſſe Demetrium ut ſe in Mediam transferret, fore ut ſeſe ipſi dederent & auxilio eſſent non tantum adverſus *Arbacem*, ſed etiam adverſus *Tryphonem*. Quicquid ſit, judicio Dei factum ut homo verſutus & perfidus, qui Ionathæ promiſſa minime ſervavit, populumque Dei non parum afflixit, ad pœnam raperetur. *Eſ.* XXXIII. 1.

Google

Verſ.4.

SILUIT OMNIS TERRA JUDA) In alto fuit otio: ut ſupra VII.50. IX.57.

ET PLACUIT ILLIS POTESTAS EJUS , ET GLORIA EJUS) Et regimen & res ab eo geſtæ.

Verſ.7.

ET CONGREGAVIT CAPTIVITATEM MULTAM) Multos hoſtium captivos fecit, ut Bethſuræ.

ET DOMINATUS EST GAZARÆ) Vide ſupra XIII.53.

ET BETHSURÆ) Captæ à ſe XI.36.

ET ARCI) Hieroſolymitanæ.

V.9. ET DE BONIS TERRÆ TRACTABANT] Laudabant præſentem ſtatum.

JUVENES INDUEBANT SE GLORIAM) Veſtibus magnificis.

ET STOLAS BELLI) Bello captis.

Verſ. 10. ET CONSTITUEBAT EAS UT ESSENT VASA MUNITIONIS) Quicquid aliquem uſum ſui præbet, Hebræis כלי , Helleniſtis σκεῦος dicitur.

QUOADUSQ; NOMINATŨ EST NOMEN GLORIÆ EJUS) *Ita ut nominatum ſit.* ἕως ὅτε hic effectum ſignificat, non tempus. Eſt hic εὐλογία Simonis, annectenda iis quæ ſunt apud Sirachiden.

Verſ. 12. ET SEDIT UNUSQUISQUE SUB VITE SUA , ET SUB FICULNEA SUA) Locutio παροιμιώδης : ut 1. Regum IV.55. Mich: IV.4. Zach. III. 10.

Verſ. 13. REGES CONTRITI SUNT IN DIEBUS ILLIS) Tum bellis inter ſe , tum Judæorum virtute.

V.14. ET CONFIRMAVIT OMNES HUMILES POPULI SUI) Præſidio erat invalidis.

ET LEGEM REQUISIVIT) In cura habuit.

Verſ. 15. SANCTA GLORIFICAVIT) Templum reddidit auguſtius, dejecta arce qua Templũ premebatur.

ET MULTIPLICAVIT VASA SANCTORUM] Donaria adjecit ex præda de hoſtibus capta.

Boni Principis idea in Simone.

Notant hic Interpp. *boni Principis virtutes & ideam* in Simone. 1. *Amorem ergò populum, cujus bona quæſivit* v.4. 2. *Religionis* ſtudium v. 15. 3. curam *Iuſtitiæ* v. 14. 4. *Bonorum conſiliorum* delectum v. 9. de bonis terræ ἐκοινολογοῦντο *conſultabant in commune.* 5. *Fortitudinem,* unde res præclare geſtæ v.5.6.7.8.11.12.13. 6. *Fugam nimia ſecuritatis,* etiam in alta pace, v.10. &c.

Verſ.18.

SCULPSERUNT IN TABULIS ÆREIS) Honoris cauſa.

Verſ. 20. SPARTIATARUM PRINCIPES ET CIVITATES) ἄρχοντες καὶ ἡ πόλις: *magiſtratus & populus.* Spartæ enim reges poſt Cleomenem eſſe deſierant: Tyranni quoque in Nabide ſublati.

SIMONI SACERDOTI MAGNO ET SENIORIBUS, ET SACERDOTIBUS , ET RELIQUO POPULO JUDÆORUM) Sic enim Judæi ſcribere eo tempore ſolebant. Supra XII.6.

FRATRIBUS] Quomodo ipſi Judæi Spartiatas fratres ſuos dixerant; ibidem.

Verſ.21.

ET GAVISI SUMUS IN INTROITU EORUM) Pergratus nobis fuit eorum adventus.

Verſ.22.

ET SCRIPSIMUS QUÆ AB EIS ERANT DICTA IN CONCILIIS POPULI SIC] Scripſit interpres *in conſiliis.* ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ δήμου, id eſt, in publica acta retulimus. Nam βουλὰς vocat ipſa ſcita, ψηφίσματα. Non eſt enim hæc epiſtola qualis a Laconibus ſcripta eſt , ſed quomodo ſenſum exprimendum putavit homo Judæus.

Verſ. 23. GLORIOSE) Cum honore maximo.

ET PONERE EXEMPLUM SERMONUM EORUM) Verborum, quæ etiam ſcripro complexi fuerant.

IN SEGREGATIS POPULI LIBRIS) ἐν τοῖς ἀποδεδειγμένοις τῷ δήμῳ βιβλίοις. In libris ad hoc à populo conſtitutis. Sic ἀποδεδειγμένοι habuimus & ſupra X. 34.

EXEMPLUM AUTEM HORUM SCRIPSIMUS SIMONI MAGNO SACERDOTI) Legit ἐγράψαμεν, pro quo in Græco eſt ἔγραψαν. Dicunt Spartiatæ ſe partem ex actis deſcriptam miſiſſe ad Simonem , ut conſtaret bene acceptam fuiſſe legationem.

Verſ. 24. CLYPEUM AUREUM MAGNUM) Clypei aurei, inter honorum ſigna. Trebellius Pollio Claudio Auguſto , & Hieronymus in Chronico Euſebiano ad eadem tempora.

Verſ.25.

CUM AUTEM AUDISSET POPULUS ROMANUS.

Hic manifeſte in mendo cubat vulgata Papiſtis authentica. Illud enim ROMANUS abeſt *ab omnibus Græcis, imo & Latinis* excepta vulgata. Et reſponſio Romanorum habetur demum cap. ſequ. Agnoſcit mendum *Vatablus, Salianus, Serarius, Fullonius.* Non conveniunt certe hæc Romano populo, ſed *populo Iudæorum.*

Verſ.26.

RESTITUIT ENIM IPSE FRATRES SUOS, ET EXPUGNAVIT INIMICOS ISRAEL AB EIS, ET STATUERUNT EI LIBERTATEM) In Græco eſt: ἐςήρισε γὰρ αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ ὁ οἶκος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἐπολέμησαν ἐχθροὺς Ἰσραὴλ ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἔστησαν αὐτῷ ἐλευθερίαν : quæ ſanata trajectione Hebræis familiari, rectè ſic vertas: *Nam ipſe & fratres ejus , domusque patris ſui* (id eſt, cognati & miniſtri) *firmaverunt Iſraelem, hoſtes Iſraelis bello depulere. & Iſraeli paraverunt libertatem.*

ET DESCRIPSERUNT IN TABULIS ÆREIS) *Prout ſcripſerunt ipſi Iudæi in tabulis æreis.* Ipſi Judæi, ajunt Romani, hæc merita publice agnoverunt.

ET POSUERUNT IN TITULIS IN MONTE SION (*Quas* (tabulas æreas) *appenderunt columnis in monte Sion* : id eſt in Templo ; nam Sionis nomen interdum tam late ſumitur , ut etiam Moriam comprehendat. In Templo autem figi ſolita acta publica apparet ſupra XI. 37. & infra 48.49.

Verſ.27.

ET HOC EST EXEMPLUM SCRIPTURÆ) Decreti gentis Judæorum in honorem Simonis, quod decretum etiam Romani in ſua acta referri voluerunt. Id decretum perducitur uſque ad XV.15.

Verſ. eod.

MENSIS ELUL) Qui menſis Auguſto menſi maxima parte reſpondet.

IN ASARAMEL) ἐν Σαραμὲλ. Sed Latinus interpres rectius ſcripſiſſe videtur eruditis , qui cenſent Hebræum loci nomen fuiſſe, חצר מלוא , *Atrium Millo.* In Millo conventus publicos haberi ſolitos notat David Kimchi ad 1. Reg. IX. 24.

Aſaramel vocem corruptam putat Vatablus è *Ieruſalem.* Sed nulla cauſa eſt hujus ſuſpicionis. Præferenda Grotiana conjectura.

IN CONVENTU MAGNO) De tali conventu vide quæ diximus ad Matth. X. 17.

Nec dicimus *in Comitiis in Aſaramel celebratis.*

Verſ.28.

ET PRINCIPUM GENTIS) ἀρχόντων ἔθνους, id eſt, φυλάρχων.

ET SENIORUM REGIONIS) Synedrij magni.

Verſ.29. ET FILIIS JARIB] Ἰαρίβ. Sed legendum Ἰωαρίβ, ut ſupra II. 1.

UT STARENT SANCTA IPSORUM) Templum, quomodo ſæpe antehac.

Verſ. 32. VIROS VIRTUTIS] Id eſt, milites.

Verſ. 33. ET MUNIVIT CIVITATES JUDÆÆ ET BETHSURAM] Quod præcipuum eſt poſuit ultimo loco. Vide quæ diximus ad Marc. XVI.7. Rem quæ hic refertur habuimus & ſupra 7.

Verſ. 34. ET GAZARAM) Vide XIII.54. Itaque & apud Joſephum Belli Judaici l. 2. pro Ζαρὰ legendum videtur Γάζαρα.

ET QUÆCUNQUE APTA ERANT AD CORREPTIONEM EORUM HABUIT IN EIS) Scripſit interpres *ad correctionem.* Senſus eſt: poſuit in illis oppidis omnia per quæ meliora redderentur.

Verſ.35.

ET VIDIT POPULUS ACTUM SIMONIS) πίστιν fidem Simonis. Sed quia interpres ſcriptum reperit compendio πν , legit πρᾶξιν , quomodo & quidam habent libri Græci.

ET GLORIAM QUAM COGITABAT FACERE GENTI SUÆ) *Et quantam gloriam conſiliis ſuis attulerat genti ſuæ.* Eſt hic βουλεύεσθαι dictum per μετωνυμίαν cauſæ pro effecto.

ET POSUERUNT EUM DUCEM SUUM, ET PRINCIPEM SACERDOTUM) Supra XIII.42

ET JUSTITIAM ET FIDEM] Repetendum hic διὰ, id eſt, propter, ex membro ſuperiore.

Verſ.36.

ET IN DIEBUS EJUS PROSPERATUM EST IN MANIBUS EJUS UT TOLLERENTUR GEN-

TES

TES DE REGIONE IPSORUM) *εὐοδώθη ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, per eum feliciter evenit.*

ET QUI IN CIVITATE DAVID ERANT] In urbe à Davide adjecta. Vide ſupra I. 35. & XIII. 50.

ET INSEREBANT PLAGAM MAGNAM CASTITATI) Caſtitatem hic intellige Dei cultum. In legibus Ciceronis eſt: *Caſte Deos adeunto.* Idem in haruſpicum reſponſis de fano Peſſinuntio: *Quod cum Dejotarus religione ſua caſtiſſime tueretur.* Virgilius:

Quique Sacerdotes caſti.

Verſ. 37. AD TUTAMENTUM REGIONIS ET CIVITATIS] In Græco: *Et munivit eam* (ſupple urbem) *ad tutamen regionis.*

Verſ. 38. ET REX DEMETRIUS STATUIT ILLI SUMMUM SACERDOTIUM) *ἔστησεν*, confirmavit, ratum habuit. Supra XIII. 36. Hoc ideo additum, quia Demetrius Nicator amicus erat populi Romani. Additur hic in Græco *κατὰ ταῦτα secundum omnia*: nempe illa, quæ in decreto Judæorum continebantur.

Verſ. 39.

FECIT EUM AMICUM SUUM) Habes & hoc dicto jam loco.

ET GLORIFICAVIT EUM GLORIA MAGNA) Remiſſione tributorum quæ debebantur, vectigalium in urbe Hieroſolymis, auri coronarij, conceſſione munitionũ.

Verſ. 40.

AUDIVIT ENIM] *Audiverat enim.*

QUOD APPELLATI SUNT JUDÆI A ROMANIS AMICI, ET SOCII ET FRATRES) Supra VIII. 20. XII. 3.

ET QUIA SUSCEPERUNT LEGATOS SIMONIS GLORIOSE) Supra 17.

Verſ. 41. JUDÆI ET SACERDOTES EORUM] Ita ſupra XII. 6. Sacerdotes nominantur ut pars eximia populi.

CONSENSERUNT EUM ESSE DUCEM SUUM) Supra XIII. 7.

ET SUMMUM SACERDOTEM IN ÆTERNUM) Id eſt, ipſum, poſteroſque ejus, mares ex maribus. Opponitur enim לעולם dignitati mere perſonali.

DONEC SURGAT PROPHETA FIDELIS) Indubitatus fidem faciens ſui prædictionibus & miraculis. Sic *πιστὸς* ſumi diximus alibi. Si quis eſſet Propheta ſe ducem populi profitens, quales olim Judices, ei imperium haud dubio jure debebatur. Standum quoque erat ejus dictis, tum de rebus aliis, tum de ſacerdotio. Prophetia autem poſt Malachiam ceſſante, Prophetiæ reſtitutio expectabatur paulo ante adventum Meſſiæ, ut diximus ſupra IV. 46. & IX. 27.

Per *Prophetam fidelem* directè *Chriſtum* intelligunt alij, non *conſequenter* tantum: quia non expectabant alium Prophetam, poſtquam cum *Malachia* deſierant Prophetæ, niſi Meſſiam, Prophetam illum divinitus promiſſum *Deut.* XIIX.

Verſ. 42.

ET UT CURA ESSET ILLI PRO SANCTIS, ET UT CONSTITUERET PRÆPOSITOS SUPRA OPERA EORUM) Bis repetitur templi cura Simoni mandata, ſed ad effectus diverſos. Ideo *&* hic ſumendum pro *nempe*. Hic dicitur data ei ſumma inſpectio in opera & ſarta tecta Templi: infra, in cærimonias quas cæteri ſacerdotes ex ipſius præſcripto adminiſtrarent.

ET SUPER REGIONEM] Præfectos Toparchiis.

ET SUPER ARMA] Exercituum ductores. Vide ſupra XIII. 54.

ET SUPER PRÆSIDIA] Præfectos præſidiis oppidorum, arcium, caſtellorum.

Verſ. 43. ET UT CURA SIT ILLI DE SANCTIS, ET UT AUDIATUR AB OMNIBUS) Ita ut omnes Sacerdotes ipſius præſcriptum ſequantur, ut jam diximus.

ET SCRIBANTUR IN NOMINE EJUS OMNES CONSCRIPTIONES IN REGIONE) *Omnes ſyngrapha*, ut ſupra XIII. 41.

Id eſt, *ut Syngrapha ac tabulæ conſignentur annis Simonis.*

ET UT OPERIATUR PURPURA ET AURO) Purpurea veſte, & fibula aurea, ut ſupra X. 20. 89. XI. 58.

Judæi etſi *jugo Regio Aſiæ liberi*, volunt Simonem ornatu à *Demetrio* conceſſo uti; non tamen illa ornatus à Rege acceptio quædam erat *ſubjectionis profeſſio*, ſicuti hodie à Galliæ Rege *torquem ordinis* aut ab Hiſpano *aureum vellus* miſſum in ſignum amicitiæ, non ſubjectionis Magni Principes, aut Reges aliis accipiunt.

Verſ. 44.

IRRITUM FACERE ALIQUID HORUM) Facere contra hoc decretum. Ita enim *ἀθετεῖν* ſumi diximus ad Matth. VII. 9.

AUT CONVOCARE CONVENTUM IN REGIONE SINE IPSO] In liberis populis præcipuorum magiſtratuum etiam hoc jus eſt, ne quis ſine eorum arbitratu comitia aut concionem convocare poſſet: quod Græci dicunt *ἐκκλησιάζειν*. Vide Num. I. 2.

ET VESTIRI PURPURA, ET UTI FIBULA AUREA) Nempe nemini liceat præter ipſum, ex ſuperioribus. Nullus enim honos in veſte eſt, niſi à quo arceantur cæteri. Vide titulum codicis Juſtiniani de veſtibus Holoberis.

V. 48. ET SCRIPTURAM ISTAM DIXERUNT PONERE] *Iuſſerunt poni.*

IN TABULIS ÆREIS) Quibus inſcribi ſolebant decreta ejuſmodi. Supra VIII. 22.

ET PONERE EAS IN PERIBOLO SANCTORUM) In porticibus Templi; id enim חצר, *περίβολος*, Ezech. XLI. 5. XLII. 20.

IN LOCO CELEBRI) *Conſpicuo*, ut ſupra XI. 37. hoc eſt, unde de plano recte legi poſſint, ut Romani loquebantur.

Verſ. 49. EXEMPLUM AUTEM EORUM PONERE IN ÆRARIO) *ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ*: in arcis Templi, ubi acta ad Templum pertinentia ſervabantur.

UT HABEAT SIMON ET FILII EJUS) Ut illis petentibus inde ſemper pariculum detur publicis ſigillis munitum.

CAPUT XV.

Antiochus Rex amicitiam cum Simone init, & magnas immunitates Iudæis conceſſas firmat. Tryphon ab Antiocho fugatur, & ipſe obſidetur. Legati Simonis à Romanis magnas pollicitationes adferunt. Antiochus cauſam belli adverſus Simonem quærit, mittit etiam exercitum hoſtilem ſub Cendebæo in Iudæam.

Verſ. 1.

ET MISIT REX ANTIOCHUS) Sidetes dictus, qui ſe Tryphoni oppoſuit. Nomen id habuit à Side Pamphyliæ oppido, cujus meminere Plinius & Ptolemæus. Nam Pamphyliæ pars ultra Taurum eſt, eaque manſit penes Seleucidas, pace facta ab Antiocho Magno cum Romanis.

FILIUS DEMETRII) Soteris ſcilicet ac proinde frater Demetrij Nicatoris, ut habes apud Appianum, Juſtinum, & in Chronico Euſebij.

NOn ergò *filius Demetrij Nicatoris*, ut *Lyranus* vult. *Rex* dicitur in vulg. non item in Græco textu, per *πρόληψιν*: vel quia à Cleopatra fratris uxore jam tum ad matrimonium, & ſpem regni vocatus erat, & conſtituit ſibi Aſiæ coronam armis vindicare.

AB INSULIS MARIS) Id eſt, à Seleucia Pieria, quæ non longe eſt à mari. Inde enim belli initium feciſſe Antiochum hunc Sideten docet nos Joſephus XIII. 12. Hebræi & Syri omnia mari adſita inſulas vocant.

ET PRINCIPI GENTIS JUDÆORUM] *ἐθνάρχῃ* eſt in Græco, ut & ſupra XIV. 47. qua voce Joſephus ſæpe utitur. Valet autem idem quod נשיא, *ἄρχων*, ſupra IX. 30. XIII. 42.

Verſ. 2. ET GENTI JUDÆORUM) Ita mos erat ſcribi illo tempore. Vide ſupra VIII. 28. XI. 33. XII. 6. XIII. 36. XIV. 20.

Verſ. 3. PESTILENTES) *ἄνδρες λοιμοὶ*, לצים, ut ſupra X. 61. Indicat Alexandrum Balen & filium ejus, maxime vero Tryphonem. Sunt hæ epiſtolæ, ut ſupra diximus, ex Græcis veris factæ Hebraicæ, verſione ſatis libera, iterum deinde Græcæ.

ET ELECTAM FECI MULTITUDINEM EXERCITUS] Joſephus: *τῆς ἰσχύος αὐτῷ καὶ δυνάμεως ἱμείρων ἀνήκοντας*[illegible].

Verſ. 4. VOLO AUTEM PROCEDERE PER REGIONEM] Regionatim, ex una regione in alteram.

Communicat Rex conſilium ſuum de extorquendo regno è manibus Tryphonis cum *Simone,*

ne, ac poſtea confirmat ei libertatem & omnia à ſuperioribus Regibus Judæis conceſſa, additque *jus cudendæ monetæ.*

Verſ. 5.

NUNC EGO STATUO TIBI) Id eſt, firmo, rata facio.

OMNES OBLATIONES QUAS REMISERUNT TIBI ANTE ME OMNES REGES) πάντα τὰ ἀφαιρέματα ἃ ἀφῆκάν σοι οἱ πρὸ ἐμοῦ βασιλεῖς. Ubi primum eſt locutio inverſa: vult enim dicere ratam ſe facere condonationem τῶν ἀφαιρεμάτων, factam ab ante regibus; maxime vero à patre fratreque ſuo. Deinde ἀφαιρέματα ſunt in uſu frequenti primitiæ quæ Deo debebantur. Inde ſumta tranſlatione omnia ea quæ de agris regibus pendi erant ſolita, ut pars dimidia nemorum, tertia frugum: de quibus ſupra X. 29. 30. XI. 34. Reges illi valde erant liberales de iis quæ ultra non tenebant, ut hujus Demetrij pater ſupra capite X. Alexander Magnus olim legatis Darij: *Quæ poſt Euphratem ſunt, liberaliter donat. Vbi igitur me aſſumunt? nempe obliti eſtis. Nam ultra Euphratem ſum.* Juſtinus libro XXXVI. *Facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

ET QUÆCUNQUE ALIA DONA REMISERUNT TIBI) In Græco: καὶ ὅσα ἄλλα ἀφέματα ἀφῆκάν σοι. Id eſt, *Et quæcumque præterea remiſſiones vobis fecère.* Par loquendi genus habuimus ſupra X. 28. Intellige reliqua tributorum, ſalis redemptionem, vectigalia in Hieroſolymis.

Verſ. 6. ET PERMITTO TIBI FACERE PERCUSSURAM PROPRII NUMISMATIS IN REGIONE TUA) Id eſt, tua imagine, qui magnus honos olim habitus. Procopius tertio Gothicorum de regibus Francis: ὁ τῶ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ (ᾗπερ εἰώθει) χαρακτῆρα ἐνθέμενοι τῷ στατῆρι τούτῳ, ἀλλὰ τὴν σφετέραν αὐτῶν εἰκόνα. Adde quæ dicta Matth. XXII. 20.

Ablata illa poteſtas cudendi monetam Iudæis ex quo à Chaldæis vaſtata Hieroſolyma deinde in Perſarum, tum in Macedonum imperium ceſſerunt. Reſtituta nunc, ad id tempus uſque duraſſe videtur, cum *Archelao Herodis Aſcalonitæ filio* mortuo, *Iudæa*, & caput ejus *Hieroſolyma*, *provinciarum* more per *Præſides Romanos* gubernari cepit. Nam tunc *moneta Romana* videtur in uſum inducta. Putant nonnulli ſub Simone cuſos nummos, qui Craterem una facie habent cum inſcriptione שקל ישראל, altera facie vero ramum cum ἐπιγραφῇ ירושלים הקדשה: ſed illi Sicli non conſpiciuntur ſub *imagine Simonis.*

Verſ. 7.

JERUSALEM AUTEM SANCTAM ESSE ET LIBERAM) Interpretare, ut ſupra X. 31.

ET OMNIA ARMA QUÆ FABRICATA SUNT) Quod ipſum haberi ſolet inter jura regia. Juſtiniani Nov. LXXXV. In feudis c. Quæ ſint regalia.

ET PRÆSIDIA QUÆ CONSTRUXISTI, QUÆ TENES, MANEANT TIBI) Idem eſt ſenſus qui ſupra XIV. 38.

Verſ. 8. ET OMNE DEBITUM REGIS) Quodcunque regi ulla ex cauſa nunc debetur. Solet poſt multa ſpecialia addi clauſula quædam generalis, ne quid effugiat.

Verſ. 9. ET QUÆ FUTURA SUNT REGI) Quæ in poſterum deberi poſſent quacunque ex cauſa: ex jure ſcilicet fiſcali.

GLORIFICABIMUS TE ET GENTEM TUAM, ET TEMPLUM GLORIA MAGNA) Donaria ſcilicet mittendo in Templum, uti Syriæ & Ægypti Reges non raro antehac fecerant.

Verſ. 10. EXIIT ANTIOCHUS IN TERRAM PATRVM SVORVM) In ſuperiorem Syriam, ut Joſephus explicat.

ET CONVENERVNT AD EVM OMNES EXERCITVS, ITA VT PAVCI RELICTI ESSENT CVM TRYPHONE) Exoleſcente favore recentis imperij, ut ait Juſtinus.

Verſ. 11.

ET VENIT DORAM FVGIENS PER MARITIMAM) Nempe Tryphon, ut Joſephus nos docet. Eſt hæc Dora in ora maritima Phœnices: quod & Ptolemæus ſignificat.

In illa fuga forte contigit, quod *Frontinus* refert l. II. c. 13. *Trypho Rex Syriæ victus per totum iter fugiens, pecuniam ſparſit, eaque arte ſectatores Antiochi equites moratus effugit.*

Verſ. 14.

ET VEXABANT CIVITATEM A TERRA ET MARI) Obſidebant, ut ait Joſephus.

Verſ. 15. HABENTES EPISTOLAS REGIBUS ET REGIONIBUS SCRIPTAS) Hæ ſunt illæ epiſtolæ, quarum mentio aliqua facta ſupra XII. 4. Tenor autem totus huic loco reſervatus, quia tunc uſus earum apparuit.

Diverſæ illæ literæ ſunt. Nam quæ ſupra commemoratæ tantum erant *literæ ſalvi conductus*, ut vocantur.

Verſ. 16.

LUCIUS CONSUL ROMANORUM) L. Furius Philus. Sic enim bis appellatur à Cicerone, nec aliter ab Obſequente, is qui in faſtis per errorem Publius. Cæterum quilibet Romani ſermonis formularumque gnarus facile intelliget hoc Senatusconſultum (nam Senatus erat legatis reſpondere, ut notavit Polybius) non eſſe quale Romæ ſcriptum eſt, ſed quomodo ſenſum ejus Hebræus Helleniſtis Hebræis ſcribens exprimere voluit. Senatusconſulti autem hujus initium fuit: *Quod L. Furius Conſul verba fecit.* Sicut alterius Senatusconſulti, cujus meminit Joſephus XIII. 17. initium fuit: *Quod C. Fannius M. Filius Prætor verba fecit.*

Diſputat prolixe de hoc *Lucio Conſule* Fullonius, cumque non eſſe *L. Furium* è Chronologia docet, ſed *L. Calphurnium Piſonem*, qui Conſul fuit anno urbis 614. Græcorum 173. Quem *Lucium* vocat *Valerius Maximus* l. 1. c. 4. de eo etiam *Salvianus* hæc intelligit. Abſuit eo tempore Collega Calphurnij *M. Popilius Lanas* in Hiſpaniam profectus, unde ſolius Lucij conſulis nomine ſcriptæ ſunt literæ.

Verſ. 21.

SI QUI ERGO PESTILENTES) Supra 3.

Verſ. 22.

HÆC EADEM SCRIPTA SUNT DEMETRIO REGI) Regi Syriæ ei qui ante hunc Antiochum Rex fuerat. Mortuus igitur is dum Legati ſunt in itinere: literæ autem ad fratrem ejus Antiochum pervenère. In Græco ſequenda editio Sixtina, quæ habet Δημητρίῳ τῷ βασιλεῖ, non autem illæ quæ habent Δημητρίῳ.

AB ATTALO) Scripſit Latinus interpres: *ac Attalo*, καὶ Ἀττάλῳ, Regi nimirum Pergami, qui populum Romanum bonorum ſuorum reliquit hæredem.

ET ARIARATHI) Sic & in Sixtina Ἀριαράθῃ, cum in aliis male ſit Ἀράθῃ. Fuit circa hæc tempora Cappadociæ Rex Ariarathes, cujus ſimul cum Attalo Rege Aſiæ, & Ægypti Ptolemæo, meminit Juſtinus libro XXXV.

ET ARSACI) Qui Phraates proprio nomine, communi Arſaces, vel Arſacides, ut ſupra diximus XIV. 2.

Ad *Demetrium* ſcriptæ Romanorum literæ, quia nondum Romæ auditum erat, *Demetrium à Parthis captum:* ad *tres alios Reges*, quia Iudæi iſta ætate per illa regna ſparſi erant: ideoque expediebat, ut Reges Iudæorum cum Romanis amicitiam ſcirent, quo mitius cum ſubditis Iudæis agerent: & ut mercatoribus Iudæis in illis regnis negotiantibus ſecuritas eſſet; quia per inſulas maris ſub *Simone* paſſim erant Iudæis commercia & recipiebant quoque ſeſe peſtilentes & impij apoſtatæ in illa regna, qui facile à Simone repeti ad pœnam poterant: unde etiam ad illos Reges ſcribendum Romani duxerunt.

Verſ. 23.

ET IN OMNES REGIONES) Amicas populi Romani gentes, aut civitates liberas & amicas, aut ſocias, aut quæ erant ſub ſociis regibus: maritimas maxime, quia mari faciendum hoc iter Judæis legatis, qui ſæpe ad proximam oram volebant appellere.

ET LAMPSACO) *Et* hic eſt pro *nempe*. Ex hoc Latino Græcum corrige, & pro Σαμψάμῃ repone Λαμψάκῳ. Eſt πόλις εὐλίμενος, teſte Strabone.

ET SPARTIATIS) Civitati tunc liberæ, ut ſupra diximus.

ET IN DELUM) Cycladum clariſſimam, & frequentem, tum ob templi ſanctimoniam, tum ob commercia quæ poſt Corinthum exciſam eo migrarunt.

ET IN MYNDUM) Urbem in Caria portu nobilem, ut Strabo nos docet.

ET IN SICYONEM) Achaiæ urbem vetuſtiſſimam, in qua portus & navale, ut idem nos docet Strabo.

ET

ET IN CARIAM] Quam liberam eſſe juſſerant Romani, ut Livius teſtatus libro XLIV. Scripſerant ergo Romani & ad commune Cariæ, & ſpecialiter ad Myndum Civitatem. Vide tamen an hic legendum Ἰκαρίαν, quæ Inſula Samo proxima.

ET IN SAMUM) Inſulam liberam, ut ait Plinius, & prædivitem, ut Strabo, obtentam Aſiæ.

ET IN PAMPHYLIAM] Eam ſcilicet quæ cis Taurum, & adempta Antiocho Magno.

ET IN LYCIAM) Quam & ipſam ademtam cum Caria Rhodiis Romani liberam eſſe juſſerant, teſte Livio dicto libro XLIV.

ET IN HALICARNASSUM] Hæc quoque urbs eſt Cariæ, & regia olim.

ET IN COO] Coorum inſula & urbs appulſu jucunda, Cariæ præjacens. Nobiliſſimam inſulam Plinius vocat.

ET IN SIDEN) Pamphyliæ urbem, ut ante diximus: niſi forte legendum Σιδῶνα. Nam ea propinqua Arado. In Græco Sixtino eſt: καὶ εἰς Ἁλικαρνασσὸν, καὶ εἰς Ῥόδον, καὶ εἰς Φασηλίδα, καὶ εἰς Κῶ, καὶ εἰς Σίδην, καὶ εἰς Ἄραδον, καὶ εἰς Γόρτυναν, &c.

ET IN ARADUM) De qua diximus ad Gen. X. 18.

ET IN RHODUM] Hoc nomen male deeſt in Græcis nonnullis. Ea inſula tunc amica magis quam ſocia erat populi Romani, ut ex Livij Libro XLV. cognoſcimus.

ET IN PHASELIDEM) Oppidum eſt maritimum in confinio Lyciæ & Pamphyliæ. Ptolemæus Lyciæ tribuit: Pamphyliæ alij: meminit & Lucanus.

ET IN GORTYNAM) Quæ Cretæ urbs prima dignitate Strabonis temporibus. Creta libera erat hoc tempore, & amica Romanis, & Demetrij domo.

ET CNYDUM) Inſula eſt non longe à Rhodo, portus habens duos, ut Strabo nos docet.

ET CYPRUM) Quæ eo tempore ſub Ægypti erat regibus fretis Romanorum auxilio. Teſtes Strabo & Juſtinus.

ET CYRENEN) Et hæc erat tunc ſub Ægypti regibus. Diviſis inter filios regnis Cyrene ad Romanos devenit. Docent id nos Strabo & Juſtinus.

Sine dubio ad *alias etiam regiones & urbes* ſcripſere Romani, hæ autem commemorantur, quia magis Iudæos attinebant, vel affinitate, ac ſocietate, ut *Spartani*, vel ratione commercij ut *inſulæ maris mediterranei*, & *urbes maritimæ*: vel quod in eis habitarent frequentes Iudæi, uti *Cyrenis*, ubi Iudæorum Synagoga fuit Act. VI. *Sparta* & *Sicyon* in *Peloponneſo* erant. Inſulæ *maris Mediterranei* ſunt *Delus*, *Samus*, *Cos*, *Rhodus*, *Cyprus*, *Arados* (proxime continentem Syriæ ad oſtium Eleutheri fluvij) *Gortyna* (Cretæ inſulæ urbs) *Cnidus* (in extremo Cariæ promontorio ſita) *Myndus* (oppidum Cariæ maritimum percelebre) quibus accedunt *Aſiaticæ* urbes *Lampſacum*, *Alicarnaſſus*, *Sides*, *Phaſelis*, ut & *finitima in Aſia provincia Caria*, *Pamphylia*, *Licia*, nec non ampliſſima *Africæ* provincia, *Cyrene* quæ tum Ægyptij Regibus parebat, & ſub Phiſcone Ptolemæo erat. Cæterum hæ literæ Romanorum ad tot tamque potentes Reges & Reſp. Romanorum quidem tum temporis potentiam arguunt, ſed Iudæis exiguo ſolatio, nulli prorſus uſui, nulli auxilio fuerunt, ut ex ſequentibus patet. Quod fatetur hic *Tirinus*. Bilem potius Antiocho, Iudæis odium crearunt.

Verſ. 24.

EXEMPLA AUTEM EORUM SCRIPSERUNT SIMONI) Literarum quas legatis dederant exempla Romani etiam ad Simonem miſere, ut cognoſceret quantæ curæ Romanis eſſent Judæorum negotia.

Communicarunt Romani exemplum ſeu copiam literarum Iudæis, quas ipſorum cauſa ad alios dederant, *partim* ut eis conſtaret de ſocietate & amicitia bona fide inita, *partim* ut ſcirent quæ de ſe ad Reges ac populos ſcriberentur, exigerentque ubi uſus ferret, eorum obſervationem.

Verſ. 25. ANTIOCHUS AUTEM REX APPLICUIT CASTRA IN DORAM SECUNDO) Ubi erat Tryphon, ut dictum ſupra II. Cæterum Græca: Ἀντίοχος ὁ βασιλεὺς παρενέβαλεν ἐπὶ Δῶρα ἐν τῇ δευτέρᾳ, ſic vertam: *Antiochus autem die altero* (poſt adventum legatorum Judæorum) *oppugnavit Doram*. Nam παρεμβάλλειν ita ſumi interdum ſolet etiam in his libris.

Salianus etiam ſubintelligit *Diem*, ſed hoc ſenſu, quod Antiochus ita urſerit obſidionem, ut *altera die* penitus concluſus eſſet Tryphon. *Fullianus* notat ſubaudiri poſſe μερίδι *parte*, ut intelligatur capta *priore parte civitatis* Antiochum promoviſſe ad *ſecundam partem*. Alij *ſecunda vice* cum vulg. intelligunt, non quod ſemel deſierit oppugnatio, ſed quod operum molitiones paulo intermiſſæ jam reſumtæ fuerint, aut ſaltim acrius excitatæ. Cui ſenſui favere videntur quæ ſequuntur.

ADMOVENS EI SEMPER MANUS) Crebros inſultus faciens.

Verſ. 27. ET NOLUIT EA ACCIPERE, SED RUPIT OMNIA QUÆ PACTUS EST) Legit ut nos nunc habemus in Græco: καὶ οὐκ ἠβούλετο. Sed Joſephus vult nos legere καὶ ἠβούλετο. Accepit Antiochus militem & commeatum à Simone: ſed poſtea nihil eorum quæ Simoni promiſerat præſtitit. Notarunt hoc ante nos & alij.

Nimirum arctato *Tryphone* jam ſe facile Iudæam à regno avulſam recuperare poſſe ſperabat: ideoque fœdus cum Iudæis rumpebat.

Verſ. 28. VOS TENETIS JOPPEN ET GAZARAM ET ARCEM QUÆ EST IN JERUSALEM) Sic & infra 35. de Gadaris vide XII. 54.

Verſ. 30. ET TRIBUTA LOCORUM IN QUIBUS DOMINATI ESTIS EXTRA FINES JUDÆÆ) Significat tres Toparchias: nam Ptolemais promiſſa fuerat, non tradita. Vide ſupra X. 30. XI. 34. 57. Addi poſſunt Joppe & Gaza, bello capta, ut infra ſequetur.

ET EXTERMINII QUOD EXTERMINASTIS ET TRIBUTORUM CIVITATUM ALIA TALENTA QUINGENTA) καὶ τῆς καταφθορᾶς ἧς κατεφθάρκατε, καὶ τῶν φόρων τῶν πόλεων ἄλλα τάλαντα πεντακόσια. ubi ex præcedentibus repetendum eſt ἀντί. Senſus enim eſt: *Et pro vaſtitate quam feciſtis & pro tributis* (nempe præteritis) *locorum* (illorum ſcilicet trium) *date altera quingenta aurea*.

Verſ. 31. SIN AUTEM) εἰ δὲ μή. *Si autem hæc non datis*.

Verſ. 32. ET CLARITATEM.

Κυλικεῖον, id eſt *abacum exponendis calicibus, pateris, vaſiſque aliis aureis, & argenteis*.

ET APPARATUM COPIOSUM.

In Græc. παράστασιν, quod etiam ad *famulitium*, & fortaſſis rectius, referri poteſt.

V. 33. HÆREDITATEM PATRUM NOSTRORUM] Olim à nobis poſſeſſa, cum duodecim tribus ſub uno eſſent regno: nempe Bethel, Lyddam & Ramadam.

Verſ. 35. ET GAZARA] Vide ſupra 27.

IPSI FACIEBANT IN POPULO PLAGAM MAGNAM, ET IN REGIONE NOSTRA) Non mirum ſi loca hoſtium jure belli cepimus.

HORUM DAMUS TALENTA CENTUM) Id eſt, parati ſumus dare. Et eſt Græca conſtructio.

Etiamſi juſte ſe poſſidere omnia doceat Simon, vel enim ſua olim fuiſſe, adeoque *paternam hæreditatem* recte vindicatam, vel aliena quidē ſed infeſta, idcirco etiam juſte capta *jure belli*, offert tamen *ad redimendam vexam*, ut loquuntur, talenta centum, quæ ſi Attica ſint, centum quinquaginta millia florenorum, ſin Ebræa duplum efficiunt.

Verſ. 37.

TRYPHO AUTEM FUGIT NAVI IN ORTHOSIADA) Portum Phœnices apud Ptolemæum. Strabo Orthoſiam vocat libro XVI. ut & Plinius II. 20. Hinc vero Trypho Apameam ſe contulit, ut collatio Joſephi indicat. Inde enim ortus erat, & ibi fidiſſimos habebat amicos, ut Strabo nos docet.

Orthoſiada non longe à *Tripoli* diſſitam *Tortoſam* vocari notat Adrichomius è Guil. Tyrio, & Orthoſias.
Ptolemæo. Apamea vi capta interfectum Tryphonem Ioſephus ait. *Strabo* l. XIV. Tryphonem ab Antiocho concluſum intra caſtellum quoddam ſibi manus intuliſſe perhibet.

Verſ. 38.

ET CONSTITUIT REX CENDEBÆUM DUCEM MARITIMUM Nempe ut Judam prehenderet, & Judæam popularetur, exponente Joſepho. Fuit hic amicus regis, nomen habens à parte Phœnices quæ Cendevia Plinio XXXVI. 26. Eſt autem nomen pronuntiatione

Google

Alii de urbibus diverſis in Judæâ adverſus hoſtium incurſiones munitis intelligunt: nonnulli ædificationem quidem murorum Hieruſalem, ſed à Jonatha deſtinatam & ceptam c. XII. 36. 37. à Johanne abſolutam cenſent.

Verſ. 24.

IN LIBRO DIERUM SACERDOTII EJUS) In commentariis quos ſacerdotes ſummi aut faciebant, aut fieri curabant. Quomodo favore populi ſummum ſacerdotium adeptus ſit hic Johannes Hircanus, habes apud Joſephum XIII. 15. antiquæ hiſtoriæ & belli Judaici I. 2. Ex illis commentariis quos diximus Joſephus ſua depromſit.

De libro *quarto Maccabaicorum* nonnulli hoc intelligunt. Fullonius exiſtimat, illam de *Hircano* hiſtoriam ab *aliquo è primariis ſacerdotibus* ipſo mortuo conſcriptam, *eamque ſi modò ſupereſſet, inter libros Canonicos futuram aut ſaltem non longè ab eorum auctoritate*, quandoquidem *ab auctore libri Canonici citetur tàm ſeriò & cum commendatione apertâ veritatis*. Sed auctorem noſtrum *Canonicum* eſſe falſum eſt. Et quomodo liber à ſacerdote *non-Prophetâ* conſcriptus *Canonicis Vet. Teſt.* accenſeri poteſt, qvum Canonici libri V. T. non alios habeant autores, quàm Prophetas? Atque hiſce concludimus librum præſentem ob hiſtoriam rerum memorabilium utiliſſimum, in quo imprimis elucet *admiranda Dei in conſervatione Eccleſiæ providentia*: Qui pariter hiſce extremis, & conclamatis mundi temporibus Eccleſiam ſuam afflictiſſimam tueri ac defendere & conſervare dignetur adverſus hoſtes, & perſeqvutores quoscunque, *ut nomen ejus glorioſum undiquaque celebretur. Amen!*

I. N. J.

ANNOTATA
AD MACCABAICUM II.

Præloquium Grotii.

MUlti ſemper in Cyrenaica regione vixêre Judæi, ut ex Joſepho apparet XIV. 13. XVI. 10. antiquæ hiſtoriæ, belli verò Judaici VII. 38. Act. II. 10. Ibi qui habitabant aut habitaverant Judæi Κυρηναῖοι dicebantur, ut Matth. XXVII. 32. Marc. XV. 21. Luc. XXIII. 26. Horum fuit Jaſon, id eſt, ישוע, Ἰησοῦς, qui libris quinque complexus eſt res illas quæ Judæis evenère ſub Seleuco filio Antiochi Magni, & deinde eas quas jam in primo Maccabaico legimus, ad regnum usque Antiochi Eupatoris, ut videmus infrà III. 20. & amplius dicemus infrà XII. 2. Ex hoc Jaſone vir ſanè diſertus, cujus nomen ad nos non pervenit, fecit compendium quod incipiet capite mox III. 1. præfatio verò capite II. 20. Huic compendio addidit breviator ea quæ contigêre ad mortem usque Nicanoris. Verum huic & narrationi & præfationi ſcriptor præponendas cenſuit epiſtolas duas quas Judæi Hieroſolymis agentes ad Judæos in Ægypto agentes ſcripſerant. Eas habuit aut ex archivis Alexandrinæ Judæorum Synagogæ, aut ex Callinico Sutorio, qui Alexandrinas hiſtorias decem complexus libris, ut ait Suidas, in iis Judaica horum temporum latè tractaverat, ut nos docet Hieronymus præfatione ad Danielem. Eſt autem hoc compendium ſcriptum eâ libertate, ut modò verba Jaſonis fermè ſubſequatur, modò ſaltuatim maximè ad rem viſa pertinere decerpat.

OBSERVATIONES.

De autoritate hujus libri.

QVæ de *Autore, & Origine* eorum, quæ tradidit, Grotius monet, facilè convincunt Pontificiorum errorem, de *Canonicâ libri autoritate* vitilitigantes: utpote quem nec à *Propheta*, nec *linguâ Propheticâ* ſcriptum eſſe, & ab exoticis vel certè humanis ſcriptoribus ſua habere, ultrò agnoſcit Grotius. quod profitetur etiam Autor ipſe, nimirum *ſeſe in compendium redegiſſe libros Jaſonis Cyrenæi c. 2. 24.* & proteſtatur de inſtituti difficultate verſ. 27. quod *non facilem laborem*, imò *negotium vigiliarum & ſudoris plenum* ſuſceperit: & quod amplius eſt, *veniam petit, ſi minus dignè omnia tradiderit*, c. XV. 39. Num verò Spiritus S. eſt humana ſcripta in compendium redigere? num ea, quæ inſpirat ſuis amanuenſibus, hiſce negotium vigiliarum, & ſudoris plenum faceſſunt, cum literis conſignanda ſunt? Num opus habet ipſe veniam petere, aut num convenit hoc Spiritui S. vel ſcriptori à S. S. agitato?

Adde jam ea, quæ in hoc libro occurrunt vel *veritati hiſtoricæ* minus conſentanea, vel *ſecum pugnantia*, vel *analogiæ fidei* adverſa, quæ luculenter itidem docent, eundem pro Canonico habendum non eſſe. Nam illud de *igne ſacro, & arcâ, & tabernaculo & altari* in monte quodam à Jeremiâ abſconditis c. II. 4. cum Hiſtoriâ Regum & Prophetia Jeremiæ haud convenit: quia antequam urbs caperetur à Chaldæis, Jeremias in carcere fuit, *Jer.* XXXVII. 18. eâdem autem captâ Chaldæi vaſa templi omnia diripuerunt *2. Reg. XXV. 3. De tempore vero mortis Judæ* pugnat *liber præſens*, cum *præcedenti* qui *1. Macc.* IX. 3. anno 152. regni Seleucidarum occiſus dicitur: at hic c. I. 10. anno 188. illius regni literas adhuc ſcribit ad Ariſtobulum, 36. ſcilicet annis poſt mortem: & quæ alia hujus generis anteà tacta ſunt in *annotatis ad libr. 1.* ac *poſteà* tangentur. Accedit quod ſecundus hic liber in Hiſtoriis multa admiſceat, v. g. de *admirandis apparitionibus* in conflictibus, de quibus nec in primo libro, in iisdem Hiſtoriis quicquam occurrit, nec apud Joſephum: quodque de *numeris interfectorum* cum liber primus modeſtè loquitur, ſecundus hic omnia in immenſum exaggeret. *Analogiæ* autem *fidei* repugnant tùm commendatio facti *Judæ*, quod *ſacrificium pro mortuis* obtulerit, & quidem pro iis, qui idololatriæ, ac ſacrilegii crimine ſe polluerant, *cap.* XII. 43. tùm *approbatio* & deprædicatio αὐτοχειρίας *Raziæ* c. XIV. *42. 43. 46*, de quibus deinceps pluribus.

Cæterum continet liber hic ſecundus hiſtoriam *annorum* fermè XIV. nimirum *à fine Seleuci Philopatoris ad tempora usque Antiochi Eupatoris*, quibus Nicanor à Judâ Maccabæo fuſus eſt: & adducit maximè *exempla* memorabilia piorum, qui pro lege Dei & veritate ſibi traditâ conſtanter, & ſanctè hanc vitam contemſerunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis exemplum in ſe ipſis ſtatuerent. Sed *adeò confuſè* procedit, ut vel ex eo Canonica autoritas ejusdem facilè labefactetur. *Chronologia & ſumma libri.* *Confuſio.* Nam ut *Tirinus* vult *Epiſtolæ duæ* quæ præmittuntur cap. I. & II. ad libri primi finem potius ordine temporum ſpectant, quàm ea, quæ cap. III. & ſeqq. traduntur, antecedunt: ac cap. III. & initium IV. usque ad verſ. 7. immediatè ſubſequi debeat verſ. 11. cap. I. libri 1. Maccab. Quæ verò à v. 7. usq; ad 21. ſeqvuntur, referenda ſint ad 1. Macc. I. 16. & quæ hoc libro c. IV. traduntur à v. 21. ad finem capitis, imò usque v. 11. c. V. ſubnecti debeant verſui 20. libri I. c. I. ac quæ à v. 11. cap. V. nec non cap. VI. & VII. leguntur verſui ultimo

cap.

cap. I. libri 1. ſubjungenda ſint. Ita vult Tirinus capitis IIX. hujus libri 7. verſiculos ſubnectendos eſſe l. I. c. III. verſui 1. reliqua capitis iſtius inſerenda inter verſ. 37. & 38. capit. prædicti III. Quæ v. libr. 1. c. 61. breviter expoſita ſunt de morbo, & morte, c.IX. hujus libri fuſius explicari. At cap. x. concurrere cum iis quæ narrantur l. 1. c.IV. Nonnulla etiam è cap. x. ut & XI. & XII. capita inſerenda eſſe l. 1. c. VI. poſt. v. 10. Porrò cap. XIII. concurrere cum c. VI. l. 1. poſt v. 29. Denique caput XIV. & XV. concurrere cum l. 1. c. VII. Quæ omnia probè expenſa nil niſi inſignem confuſionem Spiritui S. minimè dignam produnt. Hic enim non confuſionis, ſed ordinis Deus eſt. Diſtribui autem

Partio libri. poteſt liber præſens in *tres partes* : Prima *duas Epiſtolas* Judæorum Hieroſolymitanorum ad Ægyptios continet *cap. I. & cap. II.* Secunda *Librorum Jaſonis epitomen* & compendium exhibet à cap. III. ad XIII. incluſivè : Tertia *Nicanoris expeditionem & interitum* recenſet *duobus extremis capitibus*.

PARS I. LIBRI. DUAE EPISTOLAE IUDAEORUM.

CAPUT I.

Epiſtola Iudæorum Hieroſolymitanorum ad Iudaos in Ægypto degentes, quâ petitur, ut & ipſi memoriam repurgati templi conſervent. Alia Epiſtola, in quâ multa ſunt fabuloſa de morte Antiochi, & de invento ſacro igne.

Verſ. 1.

FRATRIBUS QUI SUNT PER ÆGYPTUM) Hinc ad comma ſextum nihil aliud eſt quàm ſalutatio in limine Epiſtolæ. Inde incipit Epiſtola.

FRatribus, qui vel vi eò abrepti à Ptolemæo Lagi vel ſuaptè ſponte eò conceſſerunt cum Oniâ ſub Ptolemæo Philometore, & ibidem in Heliopolitanâ regione nobiliſſimum templum extruxerunt. Quod verò per ψευδερμηνείαν loci Prophetici *Eſ. XIV. v. 19.* factum.

V. 4. ADAPERIAT COR VESTRUM.

Gratia ſua & lumine cœleſti, ut ſeriò obediatis legi ejus: maximè vero ut à prophano templo, & vetitis ſacrificiis ad templum Domini, quod non niſi Hieroſolymis eſt Lev. XVII. 3. Deut. XII. 6. poſtliminio redeatis, ut hic *Tirinus* & *Menochius*.

Verſ. 7.

REGNANTE DEMETRIO) Nicatore cujus partes contra Tryphonem Judæi tunc ſequebantur.

ANNO CENTESIMO SEXAGESIMO NONO) A Seleuci initio, ut mos erat putare tempora. Scripta hæc Epiſtola anno ante decretum factum in honorem Simonis cujus mentio 1. Macc. XIII. 41.

Hæc verba commodius in fine Epiſtolæ poſita eſſent: Aut certè ſubaudiendum *an. 169. data eſt hac Epiſtola. Menochius* contra apertam textus literam vult hanc Epiſtolam datam eſſe anno 188. & negat cùm Saliano & Serario v. 10. inchoari aliam Epiſtolam. Sed è novâ inſcriptione, & ſalutatione ſatis liquet ibi novam incipere Epiſtolam anno 188. datam : hanc a. ſcriptam eſſe anno 169. quod agnoſcit etiam *Tirinus* : qui verò in eo fallitur, quod putat *ordine temporum utramque hanc Epiſtolam ſubnectendam eſſe fini libri primi.* Nam anno 169. Simon adhuc regnabat. Liber autem primus deſinit in imperio Johannis.

NOS JUDÆI SCRIPSIMUS VOBIS) Jam ante temporibus Antiochi illuſtris.

IN TRIBULATIONE ET IMPETU) In Græco: ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ. Eſt autem ἓν διὰ δυοῖν, pro ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς θλίψεως, in ſummis calamitatibus.

EX QUO RECESSIT JASON) Receſſerat.

A SANCTA TERRA) A fide quam patriæ debebat.

ET A REGNO) Ab amicitia regum Ægypti. Vide Joſephum XII. 4. & 6.

Verſ. 8.

PORTAM SUCCENDERUNT , ET EFFUDERUNT SANGUINEM INNOCENTEM) *Quomodo portas incenderint , & ſanguinem innocentem effuderint* : Macedones.

ET ORAVIMUS AD DOMINUM, ET EXAUDITI SUMUS) *Et quomodo ad Deum preces fecerimus, exauditiq; fuerimus.*

ET OBTULIMUS SACRIFICIUM) *Quomodo* (repurgato Templo) *obtulerimus ſacrificium*, holocauſtum proſperitatis & laudis. 1. Macc. IV. 16.

ET SIMILAGINEM) Id eſt, מנחה. Vide Levit. II.

ET ACCENDIMUS LUCERNAS) ἧψαν τε φῶτα ἐπὶ τῆς λυχνίας. Joſephus XII. 11. unde dies hic dictus Φῶτα.

ET PROPOSUIMUS PANES) ἄρτους ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἐπέθηκαν, Joſephus dicto loco.

Verſ. 9.

ET NUNC) *Propterea nunc quoque.*

FREQUENTATE) ἄγετε, *celebrate.*

Id obſervavit quoque *Menochius*, etſi contra propriam ſententiam ad v. 7. à nobis notatam, ita exponens: *Et nunc frequentate* &c. *In Græco*: Et nunc (*ſupple* ſcribimus) ut *agatis dies* &c.

DIES SCENOPEGIÆ MENSIS CASLEU) In Hebræo fuerit יומי הנכה , quomodo vocari hi dies ſolebant. Sed Græcus interpres dixit σκηνοπηγίας , quia dies hi pari lætitiâ peragebantur, qua ἡ σκηνοπηγία , quod clarè explicatur infrà 18. & x. 6. Neque minus his diebus quàm illis rami manibus ferebantur : infrà x. 7. Satis autem ſignificavit σκηνοπηγίαν à Moſe inſtitutam hic non intelligi. Ea enim in menſem Tiſri incidebat, qui Septembri fermè reſpondet, hic in menſem Caſleu, ſive χισελεῦ, qui ferme Novembri.

Quomodo vero Judæi in templo Hieroſolymitano cultum divinum peragentes Judæos in Ægypto contra legem divinam in templo *Heliopolitano* Deo inſervientes, adeoque verè *apoſtatas* ad feſtorum ſacrorum celebrationem invitare poterant ?

Verſ. 10.

ANNO CENTESIMO OCTOGESIMO ET OCTAVO) Hæc altera eſt Epiſtola nullius nomen Regis præferens, liberâ jam Republica.

Diverſa ergò omninò hæc Epiſtola à præcedente, 19. annis poſteà ſcripta.

ET JUDAS) Hic Judas aliquis eſt Johannis Hyrcani cognatus, ejusque vicem gerens , Johanne Hyrcano in Syros hoſtes bellante. Vide Joſephum XIII. 16. 17.

Tirinus *Rupertum*, *Serarium*, & *Marianam* adducit, quod *Judas Eſſenus* libri hujus autor hic deſignetur, ſed unde hoc docebitur. De *Iuda Maccabæo* potius hæc accipienda , quia conjungitur cum *populo*, & Senatu, ceu caput. Qui vero jam anno 152. interierat : h. e. annis 36. ante ſcriptam hanc Epiſtolam. Quæ proinde manifeſta eſt *contradictio*. Conf. 1. *Macc. IX. Bellarminus* ipſe refutat illam de *Iuda Eſſæo* conjecturam: *quia non eſt veriſimile cum Senatu & populo in titulo literarum, alium nominari, quam principem*: anno autem 188. non *Judas* ſed *Johannes* Hircanus Dux fuerit Judæorum.

ARISTOBULO) Hoc nomen non ex vicinitate ſoni, ſed ex paritate ſignificationis factum eſt de Hebræo Græcum. Hebræum nomen eſt יעוץ , quod exſtat 1. Paralip. VIII. 10.

MAGISTRO) Nempe in ſtudiis Philoſophicis, quibus hunc Ariſtobulum excelluiſſe tradit Euſebius Præp. VIII. 3.

PTOLEMÆI REGIS) Phyſconis dicti , prioris hoc nomine, qui Euſebio etiam Evergetes , alterius Evergetæ ſucceſſor, coævus Antiochis Grypo & Cyziceno. At Euſebius mirâ inconſtantia Ariſtobulum modò Philadelphi, modò Philometoris magiſtrum vocat. Philadelphi hunc fuiſſe magiſtrum, cujus hoc loco fit mentio , putavit & Clemens Alexandrinus Strom. V.

QUI EST DE GENERE CHRISTORUM SACERDOTUM) id eſt ſummorum : ex Aarone & filiis ejus Dei juſſu unctis Ex. XL. 13.

Con-

tione contracta, Syriacum in morem, קנין דויד pro קנין דויד κτῆμα τοῦ Δαυΐδ. Hiſtoriam vide II. Sam. V, 25. VIII, 1. I. Paralip. XVIII. 1.

Verſ. 39.

ET MANDAVIT EI ÆDIFICARE GEDOREM) Ex hoc Latino emendandus textus Græcus in quo perperam legitur τὴν Κεδρὼν, pro τὴν Γέδωρα. Eſt ea גדר Joſ. XV. 58. Ubi in Græco itidem male ſcriptum Γεδδών, pro Γεδδώρ. Et alio errore I. Paralipom. IV, 39. Γέραρα: ubi ſcribendum Γέδωρα. Ptolemæo eſt Γάδωρα. Urbs fuit olim in Danitarum portione, confinis Philiſtinis & Idumæis. Alia eſt Gazara vel Gadara maritima, de qua ſupra & infra.

ET OBSTRUERE PORTAS CIVITATIS] *Civitatis* non eſt in Græco. Recte ergo monent viri eruditi πύλας hic, ut in Græcis hiſtoriis, intelligendas fauces montium, quæ τὰ φαραγγώδη τῶν ὀρῶν dixit hic Joſephus.

Alij *portas Gedor à Cendebao munitas* ajunt, ut inde ex propinquo ſui per Iudæam volitare poſſent, & prædas eo recipere. Non longè diſtabat à *Iamnia, Modin, & Azoto.* vid. vreſ. 40.

ET DEBELLARE POPULUM) *Populum* Judaicum *bello vexare.*

REX AUTEM PERSEQUEBATUR TRYPHONEM] Quia, ut diximus, ab Orthoſia Apameam ſe contulerat.

Verſ. 40.

ET PERVENIT CENDEBÆUS JAMNIAM) Sic & Strabo & Ptolemæus appellant. Eſt prope Azotum & Aſcalonem. Diximus de ea & alibi.

ET COEPIT IRRITARE PLEBEM) τὸν λαὸν, id eſt, populum Judaicum.

ET ÆDIFICARE GEDOREM) Hic idem error in Græco commiſſus, quem jam notavimus.

Verſ. 41.

UT EGRESSI PERAMBULARENT VIAM JUDÆÆ) In Græco: *vias Iudea.* Senſus eſt: ut ex Gedore per omnia Judææ itinera excurrerent.

SICUT CONSTITUIT EI REX] Conſtituerat. Eſt enim Aoriſtus qui pro omnibus temporibus, maxime præteritis, ponitur.

CAPUT XVI. & ultimum.

Simon, cognito adventu Cendebai, exercitum ſuum, ducibus Iuda, & Iohanne filiis ſuis, adverſus eum mittit, qui caſtra Cendebæi fuderunt, & fugarunt, cæſis bis mille viris. Ptolemæus filius Abobi, gener Simonis, Socerum ſuum, & Iudam & Mathatiam filios ejus, convivio exceptos in arce Doch proditorie occidit, imperium Iudææ ſibi ſcelerate vindicare conatus, miſſis, qui tertium quoque Simonis filium, Iohannem ſimilibus dolis è medio tollerent. Sed Iohannes inſidias prævertit, & parenti ſuo in ſummo Pontificatu, & principatu ſuccedit.

Verſ. 1.

ET ASCENDIT JOHANNES) Simonis ille filius, memoratus ſupra XIII. 53.

DE GAZARIS) Id eſt, Gadaris, ut XII. 54. diximus.

NOn quod reſtricta adeo ejus poteſtas, ut pugnare ſine Patris auctoritate non poſſet, ſed ut rem tantam cum Patre communicaret, ejuſque *conſilium* requireret.

Verſ. eod. EGO ET FRATRES MEI ET DOMUS PATRIS MEI] vide ſupra XIV. 26. in Græco.

Per *domum Patris* itidem *fratres* intelligunt nonnulli, uti ſolent Ebræi Synonyma conjungere; alij *fratres* proprie dictos voce *fratrum*, reliquis vero vocibus *cognationem totam paternam* rectius notari ajunt.

Verſ. 2.

ET PROSPERATUM EST IN MANIBUS NOSTRIS LIBERARE ISRAEL ALIQUOTIES) Succeſſit procuratio libertatis. Sic ſupra I. III. 6. XIV. 36. II. Macc. X. 7.

Verſ. 3.

SED ESTOTE LOCO MEO ET FRATRIS MEI] In Græco eſt amplius: *Vos autem beneficio* (Dei) *eſtis per ætatem pares* (bellis.) *Eſte ergo* (populo Judaico) *pro me & pro fratre meo*: nempe Jonathane, cujus recentior memoria.

Verſ. 4.

ET DORMIERUNT IN MODIN) Ibi interjunxerunt.

Verſ. 6.

AD TRANSFRETANDUM TORRENTEM) Sic & ſupra locutus eſt hic interpres: id eſt, *ad tranſeundum torrentem.*

ET TRANSFRETAVIT PRIMUS]

—— monſtrat tolerare labores,
Non jubet.

Ut apud Lucanum Cato.

Salianus torrentem *Cedron* eſſe credidit: Sed rectius torrens quidam inter Modin, & Gedorem interjectus, & campo Sephela interſecto ſeſe ad Accaronem exonerans in mare Mediterraneum, intelligitur.

Verſ. 7.

ET DIVISIT POPULUM ET EQUITES IN MEDIO PEDITUM] Secundum *&* eſt pro nempe. Ita diſtribuit populum, ut in peditum intervallis ſe tenerent equites.

Verſ. 8.

ET EXCLAMAVERUNT SACRIS TUBIS) In Græco tantum eſt: *Et cecinit tubis.* Sed interpres ſacras tubas dixit, quia Sacerdos militiæ attributus, (de quo Deuteron. XX. 2. Cæteris ut voce præibat, ita & tubæ cantu. Num. X. 8. 9.

IN MUNITIONEM FUGERUNT) Gedorem, ut ex ſequentibus intelligitur.

DONEC VENIT CEDRONEM] Idem hic error in Græco & Latino qui ſupra XV. 3. in Græco, non in Latino. Legendum enim εἰς Γέδωρα, *Gedorem.*

QUAM ÆDIFICAVIT) *Quam muniverat*, ipſe ſcilicet Cendebæus.

Verſ. 10.

ET FUGERUNT) Alij ſcilicet qui in illo prælio fuerant, ut non ſolet fuga de communi conſilio fieri.

USQUE AD TURRES QUÆ ERANT IN AGRIS AZOTI] Ad prætenturas & ſtationes agrarias, ut loquitur Ammianus Marcellinus libro XIX. XXI. XXV. XXIX. XXXI. In Gloſſis, *Prætentura*, προβολή, ἐπιλόχισμα. In Baſilicon Gloſſis, πραιτεντούρα, παράδεισοι. Sunt in agris receptus militum ac ſpeculæ, quales & nunc in uſu: ſed nunc magis ex lapide: olim ſæpe ex ligno, ut ſequentia oſtendunt. Has ex ligno turres Romani veteres ſalas dicebant, ut ex Ennio Nonius Marcellus nos docet. Utitur hac voce & Juvenalis. Feſtus, Servius, & poſt eos Iſidorus ſalaricæ vocabulum inde deducunt.

ET REVERSUS EST AD JUDÆAM IN PACE] ἐν εἰρήνῃ τὸν λοιπὸν διήγαγε βίον, ait Joſephus.

Verſ. 11.

ET PTOLEMÆUS] תלמי nomen eſt Hebræum à ſulco. Id autem ſono proxime accedit ad Macedonicum nomen à bello deductum Πτολεμαῖος. Ideo Hebræi Græce ſcribentes hoc pro illo uſurpant.

FILIUS ABOBI] אביבי à ſpica ductum nomen, ut ſolebant veterum nomina multum deſumi à re ruſtica.

Verſ. 12.

ERAT ENIM GENER SUMMI SACERDOTIS) Simonis. Hinc iterum in pejus labi cœpere res Judaicæ. *Fugas civium, urbium everſiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi*: ait Tacitus.

Verſ. 13.

ET VOLEBAT OBTINERE REGIONEM) Imperium regionis.

Verſ. 14.

SIMON AUTEM PERAMBULANS CIVITATES) Ut videret ſi quid eſſet quod novæ opis egeret. Exemplum providi ducis.

Ἀγρυπνέοι τε καὶ σοφὸν στρατηγὸς.

Ut jam apparebit.

ET

ET MATHATHIAS FILIUS EJUS] Abavo dictus.

HIC EST MENSIS SABATH) ἔτ@ ὁ μὴν Σαβάτ, non שבת, id eſt, à Sabbato, ſed שבט, à ſurculo. Sic & Zach. 1,7. Meminit & magna paraphraſis Eſth. III. 7.

Verſ. 15.

IN MUNITIUNCULAM) In Caſtellum.

QVOD VOCATUR DOCH) In Græco: Δώκ: דוק ſpecula Syris.

QVAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat*. Ut ſuprà 9.

Verſ. 16.

ET CUM INEBRIATUS ESSET SIMON) *Adbibiſſet*. Eſt enim Hebræis שכר, & Helleniſtis μεθύσθαι, vox non inhoneſta.

An ebrietas Simoni notetur h.l.

Salianus & *Serarius* cum *Vatablo* pariter *ad ſatietatem* tantùm bibiſſe eos, non autem propriè *ad ebrietatem* putant; μεθύσθαι non *temulentiam* deſignare, ſed *hilaritatem* in convivio *Matth. XXIV. 49. Joh. II. 10.* At *ſenſus proprius ebrietatem* infert. *Act. II. 15. 1. Cor. XI. 21. 1. Theſſ. V. 7. Ap. XVII. v. 6. Et Heſychio μέθη* eſt *κραιπάλη ἐκλυσις οἴνῳ*. Et dicuntur hic in convivio feciſſe πότον μέγαν *v. 25.* Nec dubium, quin *Ptolemæus*, qvum inſidias ſocero per ebrietatem ſtruxerit, id egerit, ut *vino ſomnoque ſepelirentur* hoſpites, quò ita ἀναιμωτὶ ſine pugna interirent. Non enim ignorabat *fortitudinem Simonis* inſignem. Ideò *Fullianus* agnoſcit *inebriatum omninò fuiſſe Simonem ac liberos prorſus, ut ſui vix ac ne vix quidem compotes eſſent, ad ebrietatis abſoluta gradum*, in comment. in h. l. p. 511. Quod ſuppoſitâ veritate hujuſce relationis autoris Noſtri non videtur negandum. Quod autem idem Jeſuita negat, *ideò graviter peccaſſe ipſos*, foliis ficulneis accenſendum; id verò verè ἀθεόλογον eſt, quod è *Joh. Majore* in IV. diſt. 17. q. 8. idem diſputat: *qui temulentiam incurrat ſcienter, pro aliquâ rationabili cauſâ, qua evenire poteſt, non eſt peccatum, ſed propriè loquendo eſt actus ſobrietatis: quia à dictamine prudentiali regulatus, & per conſequens actus moraliter bonus.* Quod eſt è peccato virtutem, è malo bonum, è tenebris lucem facere. Ebrietas enim *operibus carnis*, & *tenebrarum* accenſetur, etiamſi involuntaria & coacta quodammodò ſit, quantò magis ergò *temulentia*, quam quis ſciens prudens incurrat! *Gal. V. 21. Eph. V. 18. 1. Theſſ. V. 7. Rom. 13, 13.* Porrò regnavit *Simon* annos omnino *ſeptem* nempe ab anno Græc. CLXX. usq; ad CLXXVII. *Octavum* inchoarat ſolum, unde *Joſephus octo* numerat. Falſo autem *Ioſippus 18. annos* ille aſſignat, & à *Ptolemæo* Æpypti Rege *veneno* necatum dicit, manifeſtâ Dei vindictâ, quod cum Spartianis, & Romanis fœdus pepigiſſet.

An temulentia ſponte ſua cum ſubeſt aliqua rationabilis cauſa peccatum ſit?

Tempus regiminis Simonis,

ET OCCIDERUNT EUM] Hoc habet & Joſephus.

ET DUOS FILIOS EJUS) Captos primum, quod ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 17.

FECIT DECEPTIONEM MAGNAM IN ISRAEL) In Græco tantum eſt: ἐποίησεν ἀθεσίαν μεγάλην, *magnâ uſus eſt perfidiâ*. Ita enim vocem ἀθεσίας ſæpe uſurpat Polybius. Jeremiæ xx. 8. חמס, id eſt, violentia, Græcè vertitur ἀθεσία. 11. Dan. IX. 7. מעל, quod defectionem ſignificat, itidem ἀθεσία vertitur, & ἀσυνθεσία, 1. Paralip. IX. 1. Eſdr. IX. 2. 4. X. 6. Hiſtorici boni, ubi factum aliquod narrarunt, ſolent judicium ſuum & proborum de tali facto addere.

Verſ. 18.

ET SCRIPSIT HÆC PTOLEMÆUS, ET MISIT REGI] Antiocho Sidetæ: qui Joſepho XIII. 16. antiquæ hiſtoriæ, Ἀντίοχ@ ὁ Εὐσεβὴς.

ET TRADERET EI REGIONEM ET CIVITATES EORUM ET TRIBUTA) Id eſt, ut ipſe Ptolemæus, acceptò à rege exercitu, *traderet regi regionem Judæam, & urbes eorum* (nempe Judæorum, conſtructione, πρὸς τὸ σημαινόμενον) *cum tributis*.

Non abs re dubitat *Oſiander* an hic *Ptolemæus* fuerit *Iſraelita*, cum autor noſter tantùm Patris ejus mentionem faciat, non autem alicujus tribus Iſraeliticæ, ex quâ originem duxerit: & colluſerit Ptolemæus cum Rege Antiocho: adhæc è *Simonis* actionibus appareat, quod (bonus alioquin vir) multùm carnalibus conſiliis indulſerit. Unde connubium illud peſſimè cecidit, in quod fortè intuitu opum Ptolemæi, & dignitatis, quod præfectus regionis Hierichuntinæ fuerit, conſenſit.

Verſ. 19.

ET MISIT ALIOS IN GAZARAM) Gadara, ut ſuprà ſæpè diximus.

TOLLERE JOHANNEM) Cui cognomen Hyrcano, ut ait hoc loco Joſephus. הורקן *ſpoliator*, hoſtium ſcilicet. Sic ſolebant boni ominis nomina dari, belli temporibus.

ET TRIBUNIS MISIT EPISTOLAS) Iis qui ſub Johanne præſidio Gadarorum præfuerant.

ET DARET EIS ARGENTUM ET AURUM ET DONA) Id eſt, ut magna à ſe acciperent.

Verſ. 20.

ET ALIOS MISIT OCCUPARE JERUSALEM, ET MONTEM TEMPLI] Ipſe quoque eò ſe contulit, ſed à Johanne Hyrcano, ob ſuas patriſque, & patruorum virtutes favorabili, ipſe ob ſcelera exoſus, à plebe excluſus eſt.

Verſ. 22.

COGNOVIT ENIM, QVIA QVÆREBANT EUM PERDERE) Hic aut morte, aut aliâ aliquâ calamitate interceptus finem ſcribendi fecit hic quisqvis eſt illorum temporum ſcriptor: ideoque in rebus popularium ſuorum fide digniſſimus. Cætera aliquis amicus aut deſcriptor addidit.

Cur vero *poſtremos duos verſus* alii potius, deſcriptori nempe aut amico autoris, quam autori ipſi tribuamus? Nulla profecto ejus rei apparet ratio.

v. 23. ET CÆTERA SERMONUM JOHANNIS) *Cætera vero rerum Iohannis.* דברי יוחנן.

ET BELLORUM EJUS ET BONARUM VIRTUTUM QVIBUS FORTITER GESSIT) *Et bellorum ejus, & pulchrorum facinorum, quæ edidit*: nempe contra Syros, Moabitas, Idumæos, Samaritas, Antiochum Sideten, Demetrium à captivitate reverſum, filium Demetrii Antiochum Grypum, & Antiochum Cyzicenum.

De *ſermonibus propriè* dictis, id eſt, *ſententiis, & apophthegmatibus* à Johanne Hircano pronunciatis, eorum inſtar, quæ à Salomone dicta & in libros Proverbiorum relata ſunt, nonnulli intelligunt. Sed quis non videt Ebraiſmo conſueto vocem λόγων pro factis, & rebus geſtis hic accipi? *Bella vero* à Johanne geſta hæc præcipuè referuntur, 1. adverſus *Ptolemæum* parricidam. 2. Cum *Antiocho Sedete*, qui ingenti exercitu Hieroſolymâ obſeſsâ, cum ſcenopegiorum diebus induciæ à Johanne peterentur, eas non conceſſit modo, ſed etiam victimas auratis cornibus, odores, aromata aliaque ſacrificia ſubmiſit teſte Joſepho L. XIII. c. 16. & Plutarcho in apophthegm. Reg. 3. Adverſus *gentem Hircanam*, Parthis ſubditam, unde nomen, teſte *Euſebio*, Hircani obtinuit. Porro multas *Syriæ* urbes cepit, urbem *Samariam* foſſa, & duplici muro per 80. ſtadia cinxit, & tandem copiis Antiochi Cyziceni per filios Antigonum & Ariſtobulum profligatis cepit, ſoloq; inductis torrentibus æquavit, *Garizitanum* templum evertit, *Idumæos* domuit, & ad circumciſionem ac legem Judaicam adduxit &c. Proſeqvuntur geſta ejus *L. IV. Maccabæorum Flav. Joſephus* l. XIII. Antiqv. cap. 14. ſeqq. *Gorionides* l. IV. c. 2. & ſeqq. Tandem poſt 31. annos principatus, & ſacerdotii ſui fatis conceſſit, relicto ſucceſſore filio ſuo *Ariſtobulo*, qui loco Ducis nomen Regis cum Diademate, primus Haſmonæorum aſſumſit.

ET ÆDIFICII MURORUM QVOS EXSTRUXIT] Hieroſolymis: nam ad pacem ab Antiocho Sidete redimendam loricam eorum deſtruxerat, ut ex Joſepho diſcimus.

tione contracta, Syriacum in morem, קנן דויד pro קן דויד, *κτῆμα τοῦ Δαβίδ*. Hiſtoriam vide II. Sam. V. 25. VIII. 1. I. Paralip. XVIII. 1.

Verſ. 39.

ET MANDAVIT EI ÆDIFICARE GEDOREM) Ex hoc Latino emendandus textus Græcus in quo perperam legitur *τὴν Κεδρὼν*, pro *τὴν Γίδωρα*. Eſt ea גדור Joſ. XV. 58. Ubi in Græco itidem male ſcriptum *Γεδδὼν*, pro *Γεδδώρ*. Et alio errore I. Paralipom. IV. 39. *Γέδωρ*: ubi ſcribendum *Γίδωρα*. Ptolemæo eſt *Γαίδωρα*. Urbs fuit olim in Danitarum portione, confinis Philiſtinis & Idumæis. Alia eſt Gazara vel Gadara maritima, de qua ſupra & infra.

ET OBSTRUERE PORTAS CIVITATIS] *Civitatis* non eſt in Græco. Recte ergo monent viri eruditi *πύλας* hic, ut in Græcis hiſtoriis, intelligendas fauces montium, quæ *τὰ φαραγγώδη τῶν ὀρῶν* dixit hic Joſephus.

Alij *portas Gedor à Cendebæo munitas* ajunt, ut inde ex propinquo ſui per Iudæam volitare poſſent, & prædas eo recipere. Non longè diſtabat à *Jamnia, Modin, & Azoto*. vid. vreſ. 40.

ET DEBELLARE POPULUM) *Populum* Judaicum *bello vexare*.

REX AUTEM PERSEQUEBATUR TRYPHONEM] Quia, ut diximus, ab Orthoſia Apameam ſe contulerat.

Verſ. 40.

ET PERVENIT CENDEBÆUS JAMNIAM) Sic & Strabo & Ptolemæus appellant. Eſt prope Azotum & Aſcalonem. Diximus de ea & alibi.

ET COEPIT IRRITARE PLEBEM) *τὸν λαὸν*, id eſt, populum Judaicum.

ET ÆDIFICARE GEDOREM) Hic idem error in Græco commiſſus, quem jam notavimus.

Verſ. 41.

UT EGRESSI PERAMBULARENT VIAM JUDÆÆ) In Græco: *vias Iudææ*. Senſus eſt: ut ex Gedore per omnia Judææ itinera excurrerent.

SICUT CONSTITUIT EI REX] Conſtituerat. Eſt enim Aoriſtus qui pro omnibus temporibus, maxime præteritis, ponitur.

CAPUT XVI. & ultimum.

Simon, cognito adventu Cendebæi, exercitum ſuum, ducibus Iuda, & Iohanne filiis ſuis, adverſus eum mittit, qui caſtra Cendebæi fuderunt, & fugarunt, cæſis bis mille viris. Ptolemæus filius Abobi, gener Simonis, Socerum ſuum, & Iudam & Mathatiam filios ejus, convivio exceptos in arce Doch proditorie occidit, imperium Iudææ ſibi ſcelerate vindicare conatus, miſſis, qui tertium quoque Simonis filium, Iohannem ſimilibus dolis è medio tollerent. Sed Iohannes inſidias prævertit, & parenti ſuo in ſummo Pontificatu, & principatu ſuccedit.

Verſ. 1.

ET ASCENDIT JOHANNES) Simonis ille filius, memoratus ſupra XIII. 59.

DE GAZARIS) Id eſt, Gadaris, ut XII. 54. diximus.

NOn quod reſtricta adeo ejus poteſtas, ut pugnare ſine Patris auctoritate non poſſet, ſed ut rem tantam cum Patre communicaret, ejuſque *conſilium* requireret.

Verſ. eod. EGO ET FRATRES MEI ET DOMUS PATRIS MEI] vide ſupra XIV. 26. in Græco.

Per *domum Patris* itidem *fratres* intelligunt nonnulli, uti ſolent Ebræi Synonyma conjungere; alij *fratres* proprie dictos voce *fratrum*, reliquis vero vocibus *cognationem totam paternam* rectius notari ajunt.

Verſ. 2.

ET PROSPERATUM EST IN MANIBUS NOSTRIS LIBERARE ISRAEL ALIQUOTIES) Succeſſit procuratio libertatis, Sic ſupra I. III. 6. XIV. 36. II. Macc. X. 7.

Verſ. 3.

SED ESTOTE LOCO MEO ET FRATRIS MEI] In Græco eſt amplius: *Vos autem beneficio* (Dei) *eſtis per ætatem pares* (bellis.) *Eſte ergo* (populo Judaico) *pro me & pro fratre meo*: nempe Jonathane, cujus recentior memoria.

Verſ. 4.

ET DORMIERUNT IN MODIN) Ibi interjunxerunt.

Verſ. 6.

AD TRANSFRETANDUM TORRENTEM) Sic & ſupra locutus eſt hic interpres: id eſt, *ad tranſeundum torrentem*.

ET TRANSFRETAVIT PRIMUS]

—— monſtrat tolerare labores,
Non jubet.

Ut apud Lucanum Cato.

Salianus torrentem *Cedron* eſſe credidit: Sed rectius torrens quidam inter Modin, & Gedorem interjectus, & campo Sephela interſecto ſeſe ad Accaronem exonerans in mare Mediterraneum, intelligitur.

Verſ. 7.

ET DIVISIT POPULUM ET EQUITES IN MEDIO PEDITUM] Secundum *&* eſt pro nempe. Ita diſtribuit populum, ut in peditum intervallis ſe tenerent equites.

Verſ. 8.

ET EXCLAMAVERUNT SACRIS TUBIS) In Græco tantum eſt: *Et cecinit tubis*. Sed interpres ſacras tubas dixit, quia Sacerdos militiæ attributus, (de quo Deuteron. XX. 2. Cæteris ut voce præibat, ita & tubæ cantu. Num. X. 8. 9.

IN MUNITIONEM FUGERUNT) Gedorem, ut ex ſequentibus intelligitur.

DONEC VENIT CEDRONEM] Idem hic error in Græco & Latino qui ſupra XV. 3. in Græco, non in Latino. Legendum enim *εἰς Γίδωρα, Gedorem*.

QUAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat*, ipſe ſcilicet Cendebæus.

Verſ. 10.

ET FUGERUNT) Alij ſcilicet qui in illo prælio fuerant, ut non ſolet fuga de communi conſilio fieri.

USQUE AD TURRES QUÆ ERANT IN AGRIS AZOTI] Ad prætenturas & ſtationes agrarias, ut loquitur Ammianus Marcellinus libro XIX. XXI. XXV. XXIX. XXXI. In Gloſſis, *Prætentura*, *προβολή*, *ἐπιτείχισμα*. In Baſilicon Gloſſis, *πραιτεντούρα*, *παράμονον*. Sunt in agris receptus militum ac ſpeculæ, quales & nunc in uſu: ſed nunc magis ex lapide: olim ſæpe ex ligno, ut ſequentia oſtendunt. Has ex ligno turres Romani veteres falas dicebant, ut ex Ennio Nonius Marcellus nos docet. Utitur hac voce & Juvenalis. Feſtus, Servius, & poſt eos Iſidorus falaricæ vocabulum inde deducunt.

ET REVERSUS EST AD JUDÆAM IN PACE] *ἐν εἰρήνῃ τὸν λοιπὸν διήγαγε βίον*, ait Joſephus.

Verſ. 11.

ET PTOLEMÆUS] תלמי nomen eſt Hebræum à ſulco. Id autem ſono proxime accedit ad Macedonicum nomen à bello deductum *Πτολεμαῖος*. Ideo Hebræi Græce ſcribentes hoc pro illo uſurpant.

FILIUS ABOBI] אביבי à ſpica ductum nomen, ut ſolebant veterum nomina multum deſumi à re ruſtica.

Verſ. 12.

ERAT ENIM GENER SUMMI SACERDOTIS) Simonis. Hinc iterum in pejus labi cœpere res Judaicæ. *Fugas civium, urbium everſiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi*: ait Tacitus.

Verſ. 13.

ET VOLEBAT OBTINERE REGIONEM) Imperium regionis.

Verſ. 14.

SIMON AUTEM PERAMBULANS CIVITATES) Ut videret ſi quid eſſet quod novæ opis egeret. Exemplum providi ducis.

Ἀρχηγέτης τε καὶ σοφὸς στρατηγός.

Ut jam apparebit.

ET

ET MATHATHIAS FILIUS EJUS] Abavo dictus.

HIC EST MENSIS SABATH) οὗτος ὁ μὴν Σαβὰτ, non שבת, id eſt, à Sabbato, ſed שבט, à ſurculo. Sic & Zach. 1,7. Meminit & magna paraphraſis Eſth. III. 7.

Verſ. 15.

IN MUNITIUNCULAM) In Caſtellum.

QVOD VOCATUR DOCH) In Græco: Δωκ: דוק ſpecula Syris.

QVAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat.* Ut ſuprà 9.

Verſ. 16.

ET CUM INEBRIATUS ESSET SIMON) *Adbibiſſet.* Eſt enim Hebræis שכר, & Helleniſtis μεθύσθαι, vox non inhoneſta.

An ebrietas Simon. notetur h. l.

Salianus & *Serarius* cum *Vatablo* pariter *ad ſatietatem* tantùm bibiſſe eos, non autem propriè *ad ebrietatem* putant; μεθύσθη non *temulentiam* deſignare, ſed *hilaritatem* in convivio *Matth. XXIV. 49. Joh. II. 10.* At *ſenſus proprius ebrietatem* infert. *Act. II. 15. 1. Cor. XI. 21. 1. Theſſ. V. 7. Ap. XVII. v. 6. Et Heſychio* μέθη eſt κραιπάλη σκότωσις οἴνῳ. Et dicuntur hic in convivio feciſſe πότον μέγαν *v. 25.* Nec dubium, quin *Ptolemæus*, qvum inſidias ſocero per ebrietatem ſtruxerit, id egerit, ut *vino ſomnoque ſepelirentur* hoſpites, quò ita ἀναιμακτὶ ſine pugna interirent. Non enim ignorabat *fortitudinem Simonis* inſignem. Ideò *Fullianus* agnoſcit *inebriatum omninò fuiſſe Simonem ac liberos prorſus, ut ſui vix ac ne vix quidem compotes eſſent, ad ebrietatis abſoluta gradum*, in comment. in h. l. p. 511. Quod ſuppoſitâ veritate hujuſce relationis autoris Noſtri non videtur negandum. Quod autem idem Jeſuita negat, *ideò graviter peccaſſe ipſos*, foliis ficulneis accenſendum: id verò verè ἀθεόλογον eſt, quod è *Joh. Majore* in IV. diſt. 17. q. 8. idem diſputat: *qui temulentiam incurrat ſcienter, pro aliquâ rationabili causâ, quæ evenire poteſt, non eſt peccatum, ſed propriè loquendo eſt actus ſobrietatis: quia à dictamine prudentiali regulatus, & per conſequens actus moraliter bonus.* Quod eſt è peccato virtutem, è malo bonum, è tenebris lucem facere. Ebrietas enim *operibus carnis*, & *tenebrarum* accenſetur, etiamſi involuntaria & coacta quodammodò ſit, quantò magis ergò *temulentia*, quam quis ſciens prudens incurrat! *Gal. V. 21. Eph. V. 18. 1. Theſſ. V. 7. Rom. 13. 13.* Porrò regnavit *Simon* annos omnino *ſeptem* nempe ab anno Græc. CLXX. uſq; ad CLXXVII. *Octavum* inchoarat ſolum, unde *Joſephus octo* numerat. Falso autem *Joſippus 18. annos* ille aſſignat, & à *Ptolemæo* Æpypti Rege *veneno* necatum dicit, manifeſtâ Dei vindictâ, quod cum Spartianis, & Romanis fœdus pepigiſſet.

An temulentia ſpontanea cum ſubeſt aliqua rationabilis cauſa peccatum ſit?

Tempus regiminis Simonis.

ET OCCIDERUNT EUM] Hoc habet & Joſephus.

ET DUOS FILIOS EJUS) Captos primum, quod ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 17.

FECIT DECEPTIONEM MAGNAM IN ISRAEL) In Græco tantum eſt: ἐποίησεν ἀθεσίαν μεγάλην, *magnâ uſus eſt perfidiâ.* Ita enim vocem ἀθεσίας ſæpe uſurpat Polybius. Jeremiæ xx. 8. חמס, id eſt, violentia, Græcè vertitur ἀθεσία. 11. Dan. IX. 7. מעל, quod defectionem ſignificat, itidem ἀθεσία vertitur, & ἀσυνθεσία, 1. Paralip. IX. 1. Eſdr. IX. 2. 4. X. 6. Hiſtorici boni, ubi factum aliquod narrarunt, ſolent judicium ſuum & proborum de tali facto addere.

Verſ. 18.

ET SCRIPSIT HÆC PTOLEMÆUS, ET MISIT REGI] Antiocho Sidetæ: qui Joſepho XIII. 16. antiquæ hiſtoriæ, Ἀντίοχος ὁ Εὐσεβής.

ET TRADERET EI REGIONEM ET CIVITATES EORUM ET TRIBUTA) Id eſt, ut ipſe Ptolemæus, acceptò à rege exercitu, *traderet regi regionem Judæam, & urbes eorum* (nempe Judæorum, conſtructione, πρὸς τὸ σημαινόμενον) *cum tributis.*

Non abs re dubitat *Oſiander* an hic *Ptolemæus* fuerit *Iſraelita*, cum autor noſter tantùm Patris ejus mentionem faciat, non autem alicujus tribus Iſraeliticæ, ex quâ originem duxerit: & colluſerit Ptolemæus cum Rege Antiocho: adhæc è *Simonis* actionibus appareat, quod (bonus alioquin vir) multùm carnalibus conſiliis indulſerit. Unde connubium illud peſſimè cecidit, in quod fortè intuitu opum Ptolemæi, & dignitatis, quod præfectus regionis Hierichuntinæ fuerit, conſenſit.

Verſ. 19.

ET MISIT ALIOS IN GAZARAM) Gadara, ut ſuprà ſæpè diximus.

TOLLERE JOHANNEM) Cui cognomen Hyrcano, ut ait hoc loco Joſephus. הורקן *ſpoliator*, hoſtium ſcilicet. Sic ſolebant boni ominis nomina dari, belli temporibus.

ET TRIBUNIS MISIT EPISTOLAS) Iis qui ſub Johanne præſidio Gadarorum præfuerant.

ET DARET EIS ARGENTUM ET AURUM ET DONA) Id eſt, ut magna à ſe acciperent.

Verſ. 20.

ET ALIOS MISIT OCCUPARE JERUSALEM, ET MONTEM TEMPLI] Ipſe quoque eò ſe contulit, ſed à Johanne Hyrcano, ob ſuas patriſque, & patruorum virtutes favorabili, ipſe ob ſcelera exoſus, à plebe excluſus eſt.

Verſ. 22.

COGNOVIT ENIM, QVIA QVÆREBANT EUM PERDERE) Hîc aut morte, aut aliâ aliquâ calamitate interceptus finem ſcribendi fecit hic quiſqvis eſt illorum temporum ſcriptor: ideoque in rebus popularium ſuorum fide digniſſimus. Cætera aliquis amicus aut deſcriptor addidit.

Cur vero *poſtremos duos verſus* alii potius, deſcriptori nempe aut amico autoris, quam autori ipſi tribuamus? Nulla profecto ejus rei apparet ratio.

v. 23. ET CÆTERA SERMONUM JOHANNIS) *Cætera vero rerum Iohannis.* דברי יוחנן.

ET BELLORUM EJUS ET BONARUM VIRTUTUM QVIBUS FORTITER GESSIT) *Et bellorum ejus, & pulchrorum facinorum, quæ edidit*: nempe contra Syros, Moabitas, Idumæos, Samaritas, Antiochum Sideten, Demetrium à captivitate reverſum, filium Demetrii Antiochum Grypum, & Antiochum Cyzicenum.

De *ſermonibus propriè* dictis, id eſt, *ſententiis, & apophthegmatibus* à Johanne Hircano pronunciatis, eorum inſtar, quæ à Salomone dicta & in libros Proverbiorum relata ſunt, nonnulli intelligunt. Sed quis non videt Ebraiſmo conſueto vocem λόγων pro factis, & rebus geſtis hîc accipi? *Bella vero* à Johanne geſta hæc præcipuè referuntur, 1. adverſus *Ptolemæum* parricidam. 2. Cum *Antiocho Sedete*, qui ingenti exercitu Hieroſolymâ obſeſſâ, cum ſcenopegiorum diebus induciæ à Johanne peterentur, eas non conceſſit modo, ſed etiam victimas auratis cornibus, odores, aromata aliaque ſacrificia ſubmiſit teſte Joſepho L. XIII. c. 16. & Plutarcho in apophthegm. Reg. 3. Adverſus *gentem Hircanam*, Parthis ſubditam, unde nomen, teſte *Euſebio*, Hircani obtinuit. Porro multas *Syriæ* urbes cepit, urbem *Samariam* foſſa, & duplici muro per 80. ſtadia cinxit, & tandem copiis Antiochi Cyziceni per filios Antigonum & Ariſtobulum profligatis cepit, ſoloq; inductis torrentibus æquavit, *Garizitanum* templum evertit, *Idumæos* domuit, & ad circumciſionem ac legem Judaicam adduxit &c. Proleqvuntur geſta ejus *l. IV. Maccabæorum Flav. Joſephus l.* XIII. Antiqv. cap. 14. ſeqq. *Gorionides* l. IV. c. 2. & ſeqq. Tandem poſt 31. annos principatus, & ſacerdotii ſui fatis conceſſit, relicto ſucceſſore filio ſuo *Ariſtobulo*, qui loco Ducis nomen Regis cum Diademate, primus Haſmonæorum aſſumſit.

ET ÆDIFICII MURORUM QVOS EXSTRUXIT] Hieroſolymis: nam ad pacem ab Antiocho Sidete redimendam loricam eorum deſtruxerat, ut ex Joſepho diſcimus.

tione contracta, Syriacum in morem, קנין דויד pro קן דויד, *κτῆμα τοῦ Δαβίδ*. Hiſtoriam vide II. Sam. V. 25. VIII. 1. I. Paralip. XVIII. 1.

Verſ. 39.

ET MANDAVIT EI ÆDIFICARE GEDOREM) Ex hoc Latino emendandus textus Græcus in quo perperam legitur *τὴν Κεδρὼν*, pro *τὴν Γέδωρα*. Eſt ea גדור Joſ. XV. 58. Ubi in Græco itidem male ſcriptum *Γεδδὼν*, pro *Γεδδὼρ*. Et alio errore I. Paralipom. IV. 39. *Γέραρα*: ubi ſcribendum *Γέδωρα*. Ptolemæo eſt *Γάδωρα*. Urbs fuit olim in Danitarum portione, confinis Philiſtinis & Idumæis. Alia eſt Gazara vel Gadara maritima, de qua ſupra & infra.

ET OBSTRUERE PORTAS CIVITATIS] *Civitatis* non eſt in Græco. Recte ergo monent viri eruditi *πύλας* hic, ut in Græcis hiſtoriis, intelligendas fauces montium, quæ *τὰς φαραγγώδεις τῶν ὀρῶν* dixit hic Joſephus.

Alij *portas Gedor à Cendebæo munitas* ajunt, ut inde ex propinquo ſui per Judæam volitare poſſent, & prædas eo recipere. Non longè diſtabat à *Jamnia, Modin, & Azoto*. vid. verſ. 40.

ET DEBELLARE POPULUM) *Populum* Judaicum *bello vexare*.

REX AUTEM PERSEQUEBATUR TRYPHONEM] Quia, ut diximus, ab Orthoſia Apameam ſe contulerat.

Verſ. 40.

ET PERVENIT CENDEBÆUS JAMNIAM) Sic & Strabo & Ptolemæus appellant. Eſt prope Azotum & Aſcalonem. Diximus de ea & alibi.

ET COEPIT IRRITARE PLEBEM) *τὸν λαὸν*, id eſt, populum Judaicum.

ET ÆDIFICARE GEDOREM) Hic idem error in Græco commiſſus, quem jam notavimus.

Verſ. 41.

UT EGRESSI PERAMBULARENT VIAM JUDÆÆ) In Græco: *vias Judaa*. Senſus eſt: ut ex Gedore per omnia Judææ itinera excurrerent.

SICUT CONSTITUIT EI REX] Conſtituerat. Eſt enim Aoriſtus qui pro omnibus temporibus, maxime præteritis, ponitur.

CAPUT XVI. & ultimum.

Simon, cognito adventu Cendebæi, exercitum ſuum, ducibus Iuda, & Iohanne filiis ſuis, adverſus eum mittit, qui caſtra Cendebæi fuderunt, & fugarunt, cæſis bis mille viris. Ptolemæus filius Abobi, gener Simonis, Socerum ſuum, & Iudam & Mathatiam filios ejus, convivio exceptos in arce Doch proditorie occidit, imperium Iudææ ſibi ſcelerate vindicare conatus, miſſis, qui tertium quoque Simonis filium, Iohannem ſimilibus dolis è medio tollerent. Sed Iohannes inſidias prævertit, & parenti ſuo in ſummo Pontificatu, & principatu ſuccedit.

Verſ. 1.

ET ASCENDIT JOHANNES) Simonis ille filius, memoratus ſupra XIII. 59.

DE GAZARIS) Id eſt, Gadaris, ut XII. 54. diximus.

NOn quod reſtricta adeo ejus poteſtas, ut pugnare ſine Patris auctoritate non poſſet, ſed ut rem tantam cum Patre communicaret, ejuſque *conſilium* requireret.

Verſ. eod. EGO ET FRATRES MEI ET DOMUS PATRIS MEI] vide ſupra XIV. 26. in Græco.

Per *domum Patris* itidem *fratres* intelligunt nonnulli, uti ſolent Ebræi Synonyma conjungere; alij *fratres* proprie dictos voce *fratrum*, reliquis vero vocibus *cognationem totam paternam* rectius notari ajunt.

Verſ. 2.

ET PROSPERATUM EST IN MANIBUS NOSTRIS LIBERARE ISRAEL ALIQUOTIES) Succeſſit procuratio libertatis. Sic ſupra I. III. 6. XIV. 36. II. Macc. X. 7.

Verſ. 3.

SED ESTOTE LOCO MEO ET FRATRIS MEI] In Græco eſt amplius: *Vos autem beneficio* (Dei) *eſtis per ætatem pares* (bellis.) *Eſte ergo* (populo Judaico) *pro me & pro fratre meo*: nempe Jonathane, cujus recentior memoria.

Verſ. 4.

ET DORMIERUNT IN MODIN) Ibi interjunxerunt.

Verſ. 6.

AD TRANSFRETANDUM TORRENTEM) Sic & ſupra locutus eſt hic interpres: id eſt, *ad tranſeundum torrentem*.

ET TRANSFRETAVIT PRIMUS]

—— *monſtrat tolerare labores,*
Non jubet.

Ut apud Lucanum Cato.

Salianus torrentem *Cedron* eſſe credidit: Sed rectius torrens quidam inter Modin, & Gedorem interjectus, & campo Sephela interſecto ſeſe ad Accaronem exonerans in mare Mediterraneum, intelligitur.

Verſ. 7.

ET DIVISIT POPULUM ET EQUITES IN MEDIO PEDITUM] Secundum *&* eſt pro nempe. Ita diſtribuit populum, ut in peditum intervallis ſe tenerent equites.

Verſ. 8.

ET EXCLAMAVERUNT SACRIS TUBIS) In Græco tantum eſt: *Et cecinit tubis*. Sed interpres ſacras tubas dixit, quia Sacerdos militiæ attributus, (de quo Deuteron. XX. 2. Cæteris ut voce præibat, ita & tubæ cantu. Num. X. 8. 9.

IN MUNITIONEM FUGERUNT) Gedorem, ut ex ſequentibus intelligitur.

DONEC VENIT CEDRONEM] Idem hic error in Græco & Latino qui ſupra XV. 3. in Græco, non in Latino. Legendum enim *εἰς Γέδωρα*, *Gedorem*.

QUAM ÆDIFICAVIT) *Quam muniverat*, ipſe ſcilicet Cendebæus.

Verſ. 10.

ET FUGERUNT) Alij ſcilicet qui in illo prælio fuerant, ut non ſolet fuga de communi conſilio fieri.

USQUE AD TURRES QUÆ ERANT IN AGRIS AZOTI] Ad prætenturas & ſtationes agrarias, ut loquitur Ammianus Marcellinus libro XIX. XXI. XXV. XXIX. XXXI. In Gloſſis, *Prætentura*, *προβολὴ*, *ἐπιτείχισμα*. In Baſilicon Gloſſis, *πραιτεντοῦρα*, *παράθεσις*. Sunt in agris receptus militum ac ſpeculæ, quales & nunc in uſu: ſed nunc magis ex lapide: olim ſæpe ex ligno, ut ſequentia oſtendunt. Has ex ligno turres Romani veteres falas dicebant, ut ex Ennio Nonius Marcellus nos docet. Utitur hac voce & Juvenalis. Feſtus, Servius, & poſt eos Iſidorus falaricæ vocabulum inde deducunt.

ET REVERSUS EST AD JUDÆAM IN PACE] *ἐν εἰρήνῃ τὸν λοιπὸν διήγαγε βίον*, ait Joſephus.

Verſ. 11.

ET PTOLEMÆUS] תלמי nomen eſt Hebræum à ſulco. Id autem ſono proxime accedit ad Macedonicum nomen à bello deductum *Πτολεμαῖος*. Ideo Hebræi Græce ſcribentes hoc pro illo uſurpant.

FILIUS ABOBI] אביבי à ſpica ductum nomen, ut ſolebant veterum nomina multum deſumi à re ruſtica.

Verſ. 12.

ERAT ENIM GENER SUMMI SACERDOTIS) Simonis. Hinc iterum in pejus labi cœpere res Judaicæ. *Fugas civium, urbium everſiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi*: ait Tacitus.

Verſ. 13.

ET VOLEBAT OBTINERE REGIONEM) Imperium regionis.

Verſ. 14.

SIMON AUTEM PERAMBULANS CIVITATES) Ut videret ſi quid eſſet quod novæ opis egeret. Exemplum providi ducis.

Ἀμφιπολεῖ τι ἀμφὶ στρατὸν στρατηγός.

Ut jam apparebit.

ET

ET MATHATHIAS FILIUS EJUS] Abavò dictus.

HIC EST MENSIS SABATH) ἐτ⊕ ὁ μὴν Σαβὰτ, non שבת, id eſt, à Sabbato, ſed שבט, à ſurculo. Sic & Zach. 1,7. Meminit & magna paraphraſis Eſth, III.7.

Verſ. 15.

IN MUNITIUNCULAM) In Caſtellum.

QVOD VOCATUR DOCH) In Græco: Δὼκ: דוק ſpecula Syris.

QVAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat.* Ut ſuprà 9.

Verſ. 16.

ET CUM INEBRIATUS ESSET SIMON) *Adbibiſſet.* Eſt enim Hebræis שכר, & Helleniſtis μεθύσθαι, vox non inhoneſta.

An ebrietas Simoni notetur hîc. *Salianus* & *Serarius* cum *Vatablo* pariter *ad ſatietatem* tantùm bibiſſe eos, non autem propriè *ad ebrietatem* putant; μεθύσθαι non *temulentiam* deſignare, ſed *hilaritatem* in convivio *Matth. XXIV.49. Joh.II.10.* At *ſenſus proprius ebrietatem* infert. *Act. II.15. 1.Cor.XI.21, 1. Theſſ.V.7. Ap. XVII.v. 6. Et Heſychio* μέθη eſt κραιπάλη σκότωσις οἴνου. Et dicuntur hic in convivio feciſſe πότον μέγαν *v.25.* Nec dubium, quin *Ptolemæus*, qvum inſidias ſocero per ebrietatem ſtruxerit, id egerit, ut *vino ſomnoque ſepelirentur* hoſpites, quò ita ἀναιμωτὶ ſine pugna interirent. Non enim ignorabat *fortitudinem Simonis* inſignem. Ideò *Fullianus* agnoſcit *inebriatum omninò fuiſſe Simonem ac liberos prorſus, ut ſui vix ac ne vix quidem compotes eſſent, ad ebrietatis abſoluta gradum*, in comment. in h. l. p. 511. Quod ſuppoſitâ veritate hujuſce relationis autoris Noſtri non videtur negandum. Quod autem idem Jeſuita negat, *ideò graviter peccaſſe ipſos*, foliis ficulneis accenſendum: id verò verè ἀθεόλογον eſt, quod è *Joh. Majore* in IV. diſt. 17. q. 8. idem diſputat: *qui temulentiam incurrat ſcienter, pro aliquâ rationabili causâ, quæ evenire poteſt, non eſt peccatum, ſed propriè loquendo eſt actus ſobrietatis: quia à dictamine prudentiali regulatus, & per conſequens actus moraliter bonus.* *An temulentia ſpontanea cum ſubeſt aliqua rationabilis cauſa peccatum ſit?* Quod eſt è peccato virtutem, è malo bonum, è tenebris lucem facere. Ebrietas enim *operibus carnis*, *& tenebrarum* accenſetur, etiamſi involuntaria & coacta quodammodò ſit, quantò magis ergò *temulentia*, quam quis ſciens prudens incurrat! *Gal.V.21. Eph.V.18. 1. Theſſ. V. 7. Rom.13. 13.* Porrò regnavit *Simon* annos omnino *ſeptem* nempe ab anno Græc. CLXX. usq; ad CLXXVII. *Octavum* inchoarat ſolum, unde *Joſephus octo* numerat. *Tempus regiminis Simonis.* Falſo autem *Ioſippus 18. annos* ille aſſignat, & à *Ptolemæo* Æpypti Rege *veneno* necatum dicit, manifeſtâ Dei vindictâ, quod cum Spartianis, & Romanis fœdus pepigiſſet.

ET OCCIDERUNT EUM] Hoc habet & Joſephus.

ET DUOS FILIOS EJUS) Captos primum, quod ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 17.

FECIT DECEPTIONEM MAGNAM IN ISRAEL) In Græco tantum eſt: ἐποίησεν ἀθεσίαν μεγάλην, *magnâ uſus eſt perfidiâ.* Ita enim vocem ἀθεσίας ſæpe uſurpat Polybius. Jeremiæ xx.8. חמס, id eſt, violentia, Græcè vertitur ἀθεσία. 11. Dan. IX.7. מעל, quod defectionem ſignificat, itidem ἀθεσία vertitur, & ἀσυνθεσία, 1. Paralip. IX. 1. Eſdr. IX. 2. 4. X. 6. Hiſtorici boni, ubi factum aliquod narrarunt, ſolent judicium ſuum & proborum de tali facto addere.

Verſ. 18.

ET SCRIPSIT HÆC PTOLEMÆUS, ET MISIT REGI] Antiocho Sidetæ: qui Joſepho XIII. 16. antiquæ hiſtoriæ, Ἀντίοχ⊕ ὁ Εὐσεβὴς.

ET TRADERET EI REGIONEM ET CIVITATES EORUM ET TRIBUTA) Id eſt, ut ipſe Ptolemæus, acceptò à rege exercitu, *traderet regi regionem Judæam, & urbes eorum* (nempe Judæorum, conſtructione, πρὸς τὸ σημαινόμενον) *cum tributis.*

Non abs re dubitat *Oſiander* an hic *Ptolemæus* fuerit *Iſraelita*, cum autor noſter tantùm Patris ejus mentionem faciat, non autem alicujus tribus Iſraeliticæ, ex quâ originem duxerit: & colluſerit Ptolemæus cum Rege Antiocho: adhæc è *Simonis* actionibus appareat, quod (bonus alioquin vir) multùm carnalibus conſiliis indulſerit. Unde connubium illud peſſimè cecidit, in quod fortè intuitu opum Ptolemæi, & dignitatis, quod præfectus regionis Hierichuntinæ fuerit, conſenſit.

Verſ. 19.

ET MISIT ALIOS IN GAZARAM) Gadara, ut ſuprà ſæpè diximus.

TOLLERE JOHANNEM) Cui cognomen Hyrcano, ut ait hoc loco Joſephus. הרקן *ſpoliator*, hoſtium ſcilicet. Sic ſolebant boni ominis nomina dari, belli temporibus.

ET TRIBUNIS MISIT EPISTOLAS) Iis qui ſub Johanne præſidio Gadarorum præfuerant.

ET DARET EIS ARGENTUM ET AURUM ET DONA) Id eſt, ut magna à ſe acciperent.

Verſ. 20.

ET ALIOS MISIT OCCUPARE JERUSALEM, ET MONTEM TEMPLI] Ipſe quoque eò ſe contulit, ſed à Johanne Hyrcano, ob ſuas patriſque, & patruorum virtutes favorabili, ipſe ob ſcelera exoſus, à plebe excluſus eſt.

Verſ. 22.

COGNOVIT ENIM, QVIA QVÆREBANT EUM PERDERE) Hîc aut morte, aut aliâ aliquâ calamitate interceptus finem ſcribendi fecit hic quisqvis eſt illorum temporum ſcriptor: ideoque in rebus popularium ſuorum fide digniſſimus. Cætera aliquis amicus aut deſcriptor addidit.

Cur vero *poſtremos duos verſus* alii potius, deſcriptori nempe aut amico autoris, quam autori ipſi tribuamus? Nulla profectò ejus rei apparet ratio.

v.23. ET CÆTERA SERMONUM JOHANNIS) *Cætera vero rerum Iohannis.* דברי יוחנן.

ET BELLORUM EJUS ET BONARUM VIRTUTUM QVIBUS FORTITER GESSIT) *Et bellorum ejus, & pulchrorum facinorum, quæ edidit:* nempe contra Syros, Moabitas, Idumæos, Samaritas, Antiochum Sideten, Demetrium à captivitate reverſum, filium Demetrii Antiochum Grypum, & Antiochum Cyzicenum.

De *ſermonibus propriè* dictis, id eſt, *ſententiis, & apophthegmatibus* à Johanne Hircano pronunciatis, eorum inſtar, quæ à Salomone dicta & in libros Proverbiorum relata ſunt, nonnulli intelligunt. Sed quis non videt Ebraiſmo conſueto vocem λόγων pro factis, & rebus geſtis hîc accipi? *Bella vero* à Johanne geſta hæc præcipuè referuntur, 1. adverſus *Ptolemæum* parricidam. 2. Cum *Antiocho Sedete*, qui ingenti exercitu Hieroſolymâ obſeſſâ, cum ſcenopegiorum diebus induciæ à Johanne peterentur, eas non conceſſit modo, ſed etiam victimas auratis cornibus, odores, aromata aliaque ſacrificia ſubmiſit teſte Joſepho L. XIII. c.16. & Plutarcho in apophthegm. Reg. 3. Adverſus *gentem Hircanam*, Parthis ſubditam, unde nomen, teſte *Euſebio*, Hircani obtinuit. Porro multas *Syriæ* urbes cepit, urbem *Samariam* foſſa, & duplici muro per 80. ſtadia cinxit, & tandem copiis Antiochi Cyziceni per filios Antigonum & Ariſtobulum profligatis cepit, ſoloq; inductis torrentibus æquavit, *Garizitanum* templum evertit, *Idumæos* domuit, & ad circumciſionem ac legem Judaicam adduxit &c. Proſeqvuntur geſta ejus *l. IV. Maccabæorum Flav. Joſephus l.* XIII. Antiqv. cap. 14. ſeqq. *Gorionides* l. IV. c. 2. & ſeqq. Tandem poſt 31. annos principatus, & ſacerdotii ſui fatis conceſſit, relicto ſucceſſore filio ſuo *Ariſtobulo*, qui loco Ducis nomen Regis cum Diademate, primus Haſmonæorum aſſumſit.

ET ÆDIFICII MURORUM QVOS EXSTRUXIT] Hieroſolymis: nam ad pacem ab Antiocho Sidete redimendam loricam eorum deſtruxerat, ut ex Joſepho diſcimus.

tione contracta, Syriacum in morem, קְנַין דויד pro קניד דוי, κτῆμα τοῦ Δαυίδ. Hiſtoriam vide II. Sam, V. 25. VIII. 1. I. Paralip. XVIII. 1.

Verſ. 39.

ET MANDAVIT EI ÆDIFICARE GEDOREM) Ex hoc Latino emendandus textus Græcus in quo perperam legitur τὴν Κεδρὼν, pro τὴν Γίδωρα. Eſt ea גדור Joſ. XV. 58. Ubi in Græco itidem male ſcriptum Γεδδὼν, pro Γεδώρ. Et alio errore I. Paralipom. IV. 39. Γέραρα: ubi ſcribendum Γίδωρα. Ptolemæo eſt Γάδωρα. Urbs fuit olim in Danitarum portione, confinis Philiſtinis & Idumæis. Alia eſt Gazara vel Gadara maritima, de qua ſupra & infra.

ET OBSTRUERE PORTAS CIVITATIS] *Civitatis* non eſt in Græco. Recte ergo monent viri eruditi πύλας hic, ut in Græcis hiſtoriis, intelligendas fauces montium, quæ τὰ φαραγγώδη τῶν ὀρῶν dixit hic Joſephus.

Alij *portas Gedor à Cendebao munitas* ajunt, ut inde ex propinquo ſui per Iudæam volitare poſſent, & prædas eo recipere. Non longè diſtabat à *Jamnia, Modin, & Azoto.* vid. vreſ. 40.

ET DEBELLARE POPULUM) *Populum* Judaicum *bello vexare.*

REX AUTEM PERSEQUEBATUR TRYPHONEM] Quia, ut diximus, ab Orthoſia Apameam ſe contulerat.

Verſ. 40.

ET PERVENIT CENDEBÆUS JAMNIAM) Sic & Strabo & Ptolemæus appellant. Eſt prope Azotum & Aſcalonem. Diximus de ea & alibi.

ET COEPIT IRRITARE PLEBEM) τὸν λαὸν, id eſt, populum Judaicum.

ET ÆDIFICARE GEDOREM) Hic idem error in Græco commiſſus, quem jam notavimus.

Verſ. 41.

UT EGRESSI PERAMBULARENT VIAM JUDÆÆ) In Græco: ὁδοὺς Ἰουδαίας. Senſus eſt: ut ex Gedore per omnia Judææ itinera excurrerent.

SICUT CONSTITUIT EI REX] Conſtituerat. Eſt enim Aoriſtus qui pro omnibus temporibus, maxime præteritis, ponitur.

CAPUT XVI. & ultimum.

Simon, cognito adventu Cendebai, exercitum ſuum, ducibus Iuda, & Iohanne filiis ſuis, adverſus eum mittit, qui caſtra Cendebæi fuderunt, & fugarunt, cæſis bis mille viris. Ptolemæus filius Abobi, gener Simonis, Socerum ſuum, & Iudam & Mathatiam filios ejus, convivio exceptos in arce Doch proditorie occidit, imperium Iudææ ſibi ſcelerate vindicare conatus, miſſis, qui tertium quoque Simonis filium, Iohannem ſimilibus dolis è medio tollerent. Sed Iohannes inſidias prævertit, & parenti ſuo in ſummo Pontificatu, & principatu ſuccedit.

Verſ. 1.

ET ASCENDIT JOHANNES) Simonis ille filius, memoratus ſupra XIII. 53.

DE GAZARIS) Id eſt, Gadaris, ut XII. 54. diximus.

NOn quod reſtricta adeo ejus poteſtas, ut pugnare ſine Patris auctoritate non poſſet, ſed ut rem tantam cum Patre communicaret, ejuſque *conſilium* requireret.

Verſ. eod. EGO ET FRATRES MEI ET DOMUS PATRIS MEI] vide ſupra XIV. 26. in Græco.

Per *domum Patris* itidem *fratres* intelligunt nonnulli, uti ſolent Ebræi Synonyma conjungere; alij *fratres* proprie dictos voce *fratrum*, reliquis vero vocibus *cognationem totam paternam* rectius notari ajunt.

Verſ. 2.

ET PROSPERATUM EST IN MANIBUS NOSTRIS LIBERARE ISRAEL ALIQUOTIES) Succeſſit procuratio libertatis. Sic ſupra I. III. 6. XIV. 36. II. Macc. X. 7.

Verſ. 3.

SED ESTOTE LOCO MEO ET FRATRIS MEI] In Græco eſt amplius: *Vos autem beneficio* (Dei) *eſtis per ætatem pares* (bellis.) *Eſte ergo* (populo Judaico) *pro me & pro fratre meo*: nempe Jonathane, cujus recentior memoria.

Verſ. 4.

ET DORMIERUNT IN MODIN) Ibi interjunxerunt.

Verſ. 6.

AD TRANSFRETANDUM TORRENTEM) Sic & ſupra locutus eſt hic interpres: id eſt, *ad tranſeundum torrentem.*

ET TRANSFRETAVIT PRIMUS]

—— monſtrat tolerare labores,
Non jubet.

Ut apud Lucanum Cato.

Salianus torrentem *Cedron* eſſe credidit: Sed rectius torrens quidam inter Modin, & Gedorem interjectus, & campo Sephela interſecto ſeſe ad Accaronem exonerans in mare Mediterraneum, intelligitur.

Verſ. 7.

ET DIVISIT POPULUM ET EQUITES IN MEDIO PEDITUM] Secundum & eſt pro nempe. Ita diſtribuit populum, ut in peditum intervallis ſe tenerent equites.

Verſ. 8.

ET EXCLAMAVERUNT SACRIS TUBIS) In Græco tantum eſt: *Et cecinit tubis.* Sed interpres ſacras tubas dixit, quia Sacerdos militiæ attributus, (de quo Deuteron. XX. 2. Cæteris ut voce præibat, ita & tubæ cantu. Num. X. 8. 9.

IN MUNITIONEM FUGERUNT) Gedorem, ut ex ſequentibus intelligitur.

DONEC VENIT CEDRONEM] Idem hic error in Græco & Latino qui ſupra XV. 3. in Græco, non in Latino. Legendum enim εἰς Γίδωρα, *Gedorem.*

QUAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat*, ipſe ſcilicet Cendebæus.

Verſ. 10.

ET FUGERUNT) Alij ſcilicet qui in illo prælio fuerant, ut non ſolet fuga de communi conſilio fieri.

USQUE AD TURRES QUÆ ERANT IN AGRIS AZOTI] Ad prætenturas & ſtationes agrarias, ut loquitur Ammianus Marcellinus libro XIX. XXI. XXV. XXIX. XXXI. In Gloſſis, *Prætentura*, προβολὴ, ἐπιτείχισμα. In Baſilicon Gloſſis, πραιτεντοῦρα, παράμονοι. Sunt in agris receptus militum ac ſpeculæ, quales & nunc in uſu: ſed nunc magis ex lapide: olim ſæpe ex ligno, ut ſequentia oſtendunt. Has ex ligno turres Romani veteres falas dicebant, ut ex Ennio Nonius Marcellus nos docet. Utitur hac voce & Juvenalis. Feſtus, Servius, & poſt eos Iſidorus falaricæ vocabulum inde deducunt.

ET REVERSUS EST AD JUDÆAM IN PACE] ἐν εἰρήνῃ τὸν λοιπὸν διήγαγε βίον, ait Joſephus.

Verſ. 11.

ET PTOLEMÆUS] תלמי nomen eſt Hebræum à ſulco. Id autem ſono proxime accedit ad Macedonicum nomen à bello deductum Πτολεμαῖος. Ideo Hebræi Græce ſcribentes hoc pro illo uſurpant.

FILIUS ABOBI] אביבי à ſpica ductum nomen, ut ſolebant veterum nomina multum deſumi à re ruſtica.

Verſ. 12.

ERAT ENIM GENER SUMMI SACERDOTIS) Simonis. Hinc iterum in pejus labi cœpere res Judaicæ. *Fugas civium, urbium everſiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi*: ait Tacitus.

Verſ. 13.

ET VOLEBAT OBTINERE REGIONEM) Imperium regionis.

Verſ. 14.

SIMON AUTEM PERAMBULANS CIVITATES) Ut videret ſi quid eſſet quod novæ opis egeret. Exemplum providi ducis.

Ἀρχηγέτης τε καὶ σοφῶν στρατηγός.

Ut jam apparebit.

Digitized by Google

ET MATHATHIAS FILIUS EJUS] Abavo dictus.

HIC EST MENSIS SABATH) οὗτος ὁ μὴν Σαβὰτ, non שבת, id eſt, à Sabbato, ſed שבט, à ſurculo. Sic & Zach. I, 7. Meminit & magna paraphraſis Eſth. III. 7.

Verſ. 15.

IN MUNITIUNCULAM) In Caſtellum.

QVOD VOCATUR DOCH) In Græco: Δὼκ: דוק ſpecula Syris.

QVAM ÆDIFICAVIT) *Quam munierat.* Ut ſuprà 9.

Verſ. 16.

ET CUM INEBRIATUS ESSET SIMON) *Adbibiſſet.* Eſt enim Hebræis שכר, & Helleniſtis μεθύσθαι, vox non inhoneſta.

An ebrietas Simoni notetur h. l.

Salianus & *Serarius* cum *Vatablo* pariter *ad ſatietatem* tantùm bibiſſe eos, non autem propriè *ad ebrietatem* putant; μεθύσθῃ non *temulentiam* deſignare, ſed *hilaritatem* in convivio *Matth. XXIV. 49. Joh. II. 10.* At *ſenſus proprius ebrietatem* infert. *Act. II. 15. 1. Cor. XI. 21. 1. Theſſ. V. 7. Ap. XVII. v. 6. Et Heſychio* μέθη eſt κραιπάλη σκότωσις οἴνῳ. Et dicuntur hic in convivio feciſſe πότον μέγαν *v. 15.* Nec dubium, quin *Ptolemæus*, qvum inſidias ſocero per ebrietatem ſtruxerit, id egerit, ut *vino ſomnoque ſepelirentur* hoſpites, quò ita ἀναιμωτὶ ſine pugna interirent. Non enim ignorabat *fortitudinem Simonis* inſignem. Ideò *Fullianus* agnoſcit *inebriatum omninò fuiſſe Simonem ac liberos prorſus, ut ſui vix ac ne vix quidem compotes eſſent, ad ebrietatis abſolutæ gradum*, in comment. in h. l. p. 511. Quod ſuppoſitâ veritate hujuſce relationis autoris Noſtri non videtur negandum. Quod autem idem Jeſuita negat, *ideò graviter peccaſſe ipſos*, foliis ficulneis accenſendum: id verò verè ἀθεόλογον eſt, quod è *Joh. Majore* in IV. diſt. 17. q. 8. idem diſputat: *qui temulentiam incurrat ſcienter, pro aliquâ rationabili cauſâ, quæ evenire poteſt, non eſt peccatum, ſed propriè loquendo eſt actus ſobrietatis: quia à dictamine prudentiali regulatus, & per conſequens actus moraliter bonus.* Quod eſt è peccato virtutem, è malo bonum, è tenebris lucem facere. Ebrietas enim *operibus carnis*, & *tenebrarum* accenſetur, etiamſi involuntaria & coacta quodammodò ſit, quantò magis ergò *temulentia*, quam quis ſciens prudens incurrat! *Gal. V. 21. Eph. V. 18. 1. Theſſ. V. 7. Rom. 13. 13.* Porrò regnavit *Simon* annos omnino *ſeptem* nempe ab anno Græc. CLXX. usq; ad CLXXVII. *Octavum* inchoarat ſolum, unde *Joſephus octo* numerat. Falſo autem *Joſippus 18. annos* ille aſſignat, & à *Ptolemæo* Ægypti Rege *veneno* necatum dicit, manifeſtâ Dei vindictâ, quod cum Spartianis, & Romanis fœdus pepigiſſet.

An temulentia ſpontanea cum ſubſit aliqua rationabilis cauſa peccatum ſit?

Tempus regiminis Simonis.

ET OCCIDERUNT EUM] Hoc habet & Joſephus.

ET DUOS FILIOS EJUS) Captos primum, quod ex Joſepho diſcimus.

Verſ. 17.

FECIT DECEPTIONEM MAGNAM IN ISRAEL) In Græco tantum eſt: ἐποίησεν ἀθεσίαν μεγάλην, *magnâ uſus eſt perfidiâ.* Ita enim vocem ἀθεσίας ſæpe uſurpat Polybius. Jeremiæ XX. 8. חמס, id eſt, violentia, Græcè vertitur ἀθεσία. 11. Dan. IX. 7. מעל, quod defectionem ſignificat, itidem ἀθεσία vertitur, & ἀσυνθεσία, 1. Paralip. IX. 1. Eſdr. IX. 2. 4. X. 6. Hiſtorici boni, ubi factum aliquod narrarunt, ſolent judicium ſuum & proborum de tali facto addere.

Verſ. 18.

ET SCRIPSIT HÆC PTOLEMÆUS, ET MISIT REGI] Antiocho Sidetæ: qui Joſepho XIII. 16. antiquæ hiſtoriæ, Ἀντίοχος ὁ Εὐσεβὴς.

ET TRADERET EI REGIONEM ET CIVITATES EORUM ET TRIBUTA) Id eſt, ut ipſe Ptolemæus, accepto à rege exercitu, *traderet regi regionem Judæam, & urbes eorum* (nempe Judæorum, conſtructione, πρὸς τὸ σημαινόμενον) *cum tributis.*

Non abs re dubitat *Oſiander* an hic *Ptolemæus* fuerit *Iſraelita*, cum autor noſter tantùm Patris ejus mentionem faciat, non autem alicujus tribus Iſraeliticæ, ex quâ originem duxerit: & colluſerit Ptolemæus cum Rege Antiocho: adhæc è *Simonis* actionibus appareat, quod (bonus alioquin vir) multùm carnalibus conſiliis indulſerit. Unde connubium illud peſſimè cecidit, in quod fortè intuitu opum Ptolemæi, & dignitatis, quod præfectus regionis Hierichuntinæ fuerit, conſenſit.

Verſ. 19.

ET MISIT ALIOS IN GAZARAM) Gadara, ut ſuprà ſæpè diximus.

TOLLERE JOHANNEM) Cui cognomen Hyrcano, ut ait hoc loco Joſephus. הרקן *ſpoliator*, hoſtium ſcilicet. Sic ſolebant boni ominis nomina dari, belli temporibus.

ET TRIBUNIS MISIT EPISTOLAS) Iis qui ſub Johanne præſidio Gadarorum præfuerant.

ET DARET EIS ARGENTUM ET AURUM ET DONA) Id eſt, ut magna à ſe acciperent.

Verſ. 20.

ET ALIOS MISIT OCCUPARE JERUSALEM, ET MONTEM TEMPLI] Ipſe quoque eò ſe contutulit, ſed à Johanne Hyrcano, ob ſuas patrisque, & patruorum virtutes favorabili, ipſe ob ſcelera exoſus, à plebe excluſus eſt.

Verſ. 22.

COGNOVIT ENIM, QVIA QVÆREBANT EUM PERDERE) Hic aut morte, aut aliâ aliquâ calamitate interceptus finem ſcribendi fecit hic quisqvis eſt illorum temporum ſcriptor: ideoque in rebus popularium ſuorum fide digniſſimus. Cætera aliquis amicus aut deſcriptor addidit.

Cur vero *poſtremos duos verſus* alii potius, deſcriptori nempe aut amico autoris, quam autori ipſi tribuamus? Nulla profectò ejus rei apparet ratio.

v. 23. ET CÆTERA SERMONUM JOHANNIS) *Cætera vero rerum Iohannis.* דברי יוחנן.

ET BELLORUM EJUS ET BONARUM VIRTUTUM QVIBUS FORTITER GESSIT) *Et bellorum ejus, & pulchrorum facinorum, quæ edidit*: nempe contra Syros, Moabitas, Idumæos, Samaritas, Antiochum Sideten, Demetrium à captivitate reverſum, filium Demetrii Antiochum Grypum, & Antiochum Cyzicenum.

De *ſermonibus propriè* dictis, id eſt, *ſententiis, & apophthegmatibus* à Johanne Hircano pronunciatis, eorum inſtar, quæ à Salomone dicta & in libros Proverbiorum relata ſunt, nonnulli intelligunt. Sed quis non videt Ebraiſmo conſueto vocem λόγων pro factis, & rebus geſtis hîc accipi? *Bella verò* à Johanne geſta hæc præcipuè referuntur, 1. adverſus *Ptolemæum* parricidam. 2. Cum *Antiocho Sedete*, qui ingenti exercitu Hieroſolymâ obſeſsâ, cum ſcenopegiorum diebus induciæ à Johanne peterentur, eas non conceſſit modo, ſed etiam victimas auratis cornibus, odores, aromata aliaque ſacrificia ſubmiſit teſte Joſepho L. XIII. c. 16. & Plutarcho in apophthegm. Reg. 3. Adverſus *gentem Hircanam*, Parthis ſubditam, unde nomen, teſte *Euſebio*, Hircani obtinuit. Porro multas *Syriæ* urbes cepit, urbem *Samariam* foſſa, & duplici muro per 80. ſtadia cinxit, & tandem copiis Antiochi Cyziceni per filios Antigonum & Ariſtobulum profligatis cepit, ſoloq; inductis torrentibus æquavit, *Garizitanum* templum evertit, *Idumæos* domuit, & ad circumciſionem ac legem Judaicam adduxit &c. Proſeqvuntur geſta ejus *l. IV. Maccabæorum Flav. Joſephus l.* XIII. Antiqv. cap. 14. ſeqq. *Gorionides* l. IV. c. 2. & ſeqq. Tandem poſt 31. annos principatus, & ſacerdotii ſui fatis conceſſit, relicto ſucceſſore filio ſuo *Ariſtobulo*, qui loco Ducis nomen Regis cum Diademate, primus Haſmonæorum aſſumſit.

ET ÆDIFICII MURORUM QVOS EXSTRUXIT] Hieroſolymis: nam ad pacem ab Antiocho Sidete redimendam loricam eorum deſtruxerat, ut ex Joſepho diſcimus.

Alii de urbibus diverſis in Judæâ adverſus hoſtium incurſiones munitis intelligunt: nonnulli ædificationem quidem murorum Hieruſalem, ſed à Jonatha deſtinatam & çeptam c. XII. 36. 37. à Johanne abſolutam cenſent.

Verſ. 24.

IN LIBRO DIERUM SACERDOTII EJUS) In commentariis quos ſacerdotes ſummi aut faciebant, aut fieri curabant. Quomodo favore populi ſummum ſacerdotium adeptus ſit hic Johannes Hircanus, habes apud Joſephum XIII. 15. antiquæ hiſtoriæ & belli Judaici I. 2. Ex illis commentariis quos diximus Joſephus ſua depromſit.

De libro *quarto Maccabaicorum* nonnulli hoc intelligunt. Fullonius exiſtimat, illam de *Hircano* hiſtoriam ab *aliquo è primariis ſacerdotibus* ipſo mortuo conſcriptam, *eamque ſi modò ſupereſſet, inter libros Canonicos futuram aut ſaltim non longè ab eorum auctoritate*, quandoquidem *ab auctore libri Canonici citetur tàm ſeriò & cum commendatione apertâ veritatis.* Sed auctorem noſtrum *Canonicum* eſſe falſum eſt. Et quomodo liber à ſacerdote *non-Prophetâ* conſcriptus *Canonicis Vet. Teſt.* accenſeri poteſt, quum Canonici libri V. T. non alios habeant autores, quàm Prophetas? Atque hiſce concludimus librum præſentem ob hiſtoriam rerum memorabilium utiliſſimum, in quo imprimis elucet *admiranda Dei in conſervatione Eccleſiæ providentia:* Qui pariter hiſce extremis, & conclamatis mundi temporibus Eccleſiam ſuam afflictiſſimam tueri ac defendere & conſervare dignetur adverſus hoſtes, & perſequutores quoſcunque, *ut nomen ejus glorioſum undiquaque celebretur. Amen!*

I. N. J.

ANNOTATA

AD MACCABAICUM II.

Præloquium Grotii.

MUlti ſemper in Cyrenaica regione vixère Judæi, ut ex Joſepho apparet XIV. 13. XVI. 10. antiquæ hiſtoriæ, belli verò Judaici VII. 38. Act. II. 10. Ibi qui habitabant aut habitaverant Judæi Κυρηναῖοι dicebantur, ut Matth. XXVII. 32. Marc. XV. 21. Luc. XXIII. 26. Horum fuit Jaſon, id eſt, יהושע, Ἰάσων, qui libris quinque complexus eſt res illas quæ Judæis evenère ſub Seleuco filio Antiochi Magni, & deinde eas quas jam in primo Maccabaico legimus, ad regnum usque Antiochi Eupatoris, ut videmus infrà III. 20. & amplius dicemus infrà XII. 2. Ex hoc Jaſone vir ſanè diſertus, cujus nomen ad nos non pervenit, fecit compendium quod incipiet capite mox III. 1. præfatio verò capite II. 20. Huic compendio addidit breviator ea quæ contigere ad mortem usque Nicanoris. Verum huic & narrationi & præfationi ſcriptor præponendas cenſuit epiſtolas duas quas Judæi Hieroſolymis agentes ad Judæos in Ægypto agentes ſcripſerant. Eas habuit aut ex archivis Alexandrinæ Judæorum Synagogæ, aut ex Callinico Sutorio, qui Alexandrinas hiſtorias decem complexus libris, ut ait Suidas, in iis Judaica horum temporum latè tractaverat, ut nos docet Hieronymus præfatione ad Danielem. Eſt autem hoc compendium ſcriptum eâ libertate, ut modò verba Jaſonis fermè ſubſequatur, modò ſaltuatim maximè ad rem viſa pertinere decerpat.

OBSERVATIONES.

De autoritate hujus libri. QVæ de *Autore*, & *Origine* eorum, quæ tradidit, Grotius monet, facilè convincunt Pontificiorum errorem, de *Canonicâ libri autoritate* vitilitigantes: utpote quem nec à *Propheta*, nec *linguâ Propheticâ* ſcriptum eſſe, & ab exoticis vel certè humanis ſcriptoribus ſua habere, ultrò agnoſcit Grotius. quod profitetur etiam Autor ipſe, nimirum *ſeſe in compendium redegiſſe libros Jaſonis Cyrenæi c. 2. 24.* & proteſtatur de inſtituti difficultate verſ. 27. quod *non facilem laborem*, imò *negotium vigiliarum & ſudoris plenum* ſuſceperit: & quod amplius eſt, *veniam petit, ſi minus dignè omnia tradiderit*, c. XV. 39. Num verò Spiritus S. eſt humana ſcripta in compendium redigere? num ea, quæ inſpirat ſuis amanuenſibus, hiſce negotium vigiliarum, & ſudoris plenum faceſſunt, cum literis conſignanda ſunt? Num opus habet ipſe veniam petere, aut num convenit hoc Spiritui S. vel ſcriptori à S. S. agitato?

Adde jam ea, quæ in hoc libro occurrunt vel *veritati hiſtoricæ* minus conſentanea, vel *ſecum pugnantia*, vel *analogiæ fidei* adverſa, quæ luculenter itidem docent, eundem pro Canonico habendum non eſſe. Nam illud de *igne ſacro, & arcâ, & tabernaculo & altari* in monte quodam à Jeremiâ abſconditis c. II. 4. cum Hiſtoriâ Regum & Prophetia Jeremiæ haud convenit: quia antequam urbs caperetur à Chaldæis, Jeremias in carcere fuit, *Jer.* XXXVII. 18. eâdem autem captâ Chaldæi vaſa templi omnia diripuerunt *2. Reg. XXV. 3. De tempore verò mortis Judæ* pugnat *liber præſens*, cum *præcedenti* qui *1. Macc.* IX. 3. anno 152. regni Seleucidarum occiſus dicitur: at hic c. I. 10. anno 188. illius regni literas adhuc ſcribit ad Ariſtobulum, 36. ſcilicet annis poſt mortem: & quæ alia hujus generis antea tacta ſunt in *annotatis ad libr. 1.* ac *poſteà* tangentur. Accedit quod ſecundus hic liber in Hiſtoriis multa admiſceat, v. g. de *admirandis apparitionibus* in conflictibus, de quibus nec in primo libro, in iiſdem Hiſtoriis quicquam occurrit, nec apud Joſephum: quodque de *numeris interfectorum* cum liber primus modeſtè loquitur, ſecundus hic omnia in immenſum exaggeret. *Analogia* autem *fidei* repugnant tùm commendatio facti *Judæ*, quod *ſacrificium pro mortuis* obtulerit, & quidem pro iis, qui idololatriæ, ac ſacrilegii crimine ſe polluerant, *cap.* XII. 43. tùm *approbatio* & deprædicatio *αὐτοχειρίας Raziæ* c. XIV. 42. 43. 46. de quibus deinceps pluribus.

Cæterum continet liber hic ſecundus hiſtoriam *annorum* fermè XIV. nimirum *à fine Seleuci Philopatoris ad tempora usque Antiochi Eupatoris*, quibus Nicanor à Judâ Maccabæo fuſus eſt: & adducit maximè *exempla* memorabilia piorum, qui pro lege Dei & veritate ſibi traditâ conſtanter, & ſanctè hanc vitam contemſerunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis exemplum in ſe ipſis ſtatuerent. *Chronologia & ſumma libri.* Sed *adeò confusè* procedit, ut vel ex eo Canonica autoritas ejuſdem facilè labefactetur. *Confuſio.* Nam ut *Tirinus* vult *Epiſtolæ duæ* quæ præmittuntur cap. I. & II. ad libri primi finem potius ordine temporum ſpectant, quàm ea, quæ cap. III. & ſeqq. traduntur, antecedunt: ac cap. III. & initium IV. usque ad verſ. 7. immediatè ſubſequi debeat verſ. 11. cap. I. libri 1. Maccab. Quæ verò à v. 7. usq; ad 21. ſequuntur, referenda ſint ad 1. Macc. I. 16. & quæ hoc libro c. IV. traduntur à v. 21. ad finem capitis, imò usque v. 11. c. V. ſubnecti debeant verſui 20. libri I. c. I. ac quæ à v. 11. cap. V. nec non cap. VI. & VII. leguntur verſui ultimo

cap.

cap. I. libri 1. ſubjungenda ſint. Ita vult Tirinus capitis IIX. hujus libri 7. verſiculos ſubnectendos eſſe l. I. c. III. verſui 1. reliqua capitis iſtius inſerenda inter verſ. 37. & 38. capit. prædicti III. Quæ v. libr. 1. c. 61. breviter expoſita ſunt de morbo, & morte, c. IX. hujus libri fuſius explicari. At cap. x. concurrere cum iis quæ narrantur l. 1. c. IV. Nonnulla etiam è cap. x. ut & XI. & XII. capita inſerenda eſſe l. 1. c. VI. poſt. v. 10. Porrò cap. XIII. concurrere cum c. VI. l. 1. poſt v. 29. Denique caput XIV. & XV. concurrere cum l. 1. c. VII. Quæ omnia probè expenſa nil niſi inſignem confuſionem Spiritui S. minimè dignam produnt. Hic enim non confuſionis, ſed ordinis Deus eſt. Diſtribui autem

Partio libri. poteſt liber præſens in *tres partes*: Prima *duas Epiſtolas* Judæorum Hieroſolymitanorum ad Ægyptios continet *cap. I. & cap. II.* Secunda *Librorum Jaſonis epitomen* & compendium exhibet à cap. III. ad XIII. incluſivè: Tertia *Nicanoris expeditionem & interitum* recenſet *duobus extremis capitibus*.

PARS I. LIBRI. DVAE EPISTOLAE IVDAEORVM.

CAPUT I.

Epiſtola Judæorum Hieroſolymitanorum ad Judæos in Ægypto degentes, quâ petitur, ut & ipſi memoriam repurgati templi conſervent. Alia Epiſtola, in quâ multa ſunt fabuloſa de morte Antiochi, & de invento ſacro igne.

Verſ. 1.

FRATRIBUS QUI SUNT PER ÆGYPTUM) Hinc ad comma ſextum nihil aliud eſt quàm ſalutatio in limine Epiſtolæ. Inde incipit Epiſtola.

FRatribus, qui vel vi eò abrepti à Ptolemæo Lagi vel ſuaptè ſponte eò conceſſerunt cum Oniâ ſub Ptolemæo Philometore, & ibidem in Heliopolitanâ regione nobiliſſimum templum extruxerunt. Quod verò per ψευδηγορίαν loci Prophetici *Eſ. XIV. v. 19.* factum.

V. 4. ADAPERIAT COR VESTRUM.

Gratia ſua & lumine cœleſti, ut ſeriò obediatis legi ejus: maximè vero ut à prophano templo, & vetitis ſacrificiis ad templum Domini, quod non niſi Hieroſolymis eſt Lev. XVII. 3. Deut. XII. 6. poſtliminio redeatis, ut hic *Tirinus* & *Menochius*.

Verſ. 7.

REGNANTE DEMETRIO) Nicatore cujus partes contra Tryphonem Judæi tunc ſequebantur.

ANNO CENTESIMO SEXAGESIMO NONO) A Seleuci initio, ut mos erat putare tempora. Scripta hæc Epiſtola anno ante decretum factum in honorem Simonis cujus mentio 1. Macc. XIII. 41.

Hæc verba commodius in fine Epiſtolæ poſita eſſent: Aut certè ſubaudiendum *an. 169. data eſt hæc Epiſtola. Menochius* contra apertam textus literam vult hanc Epiſtolam datam eſſe anno 188. & negat cùm Saliano & Serario v. 10. inchoari aliam Epiſtolam. Sed è novâ inſcriptione, & ſalutatione ſatis liquet ibi novam incipere Epiſtolam anno 188. datam: hanc a. ſcriptam eſſe anno 169. quod agnoſcit etiam *Tirinus*: qui verò in eo fallitur, quod putat *ordine temporum utramque hanc Epiſtolam ſubnectendam eſſe fini libri primi.* Nam anno 169. Simon adhuc regnabat. Liber autem primus deſinit in imperio Johannis.

NOS JUDÆI SCRIPSIMUS VOBIS) Jam ante temporibus Antiochi illuſtris.

IN TRIBULATIONE ET IMPETU) In Græco: ἐν τῇ θλίψει καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ. Eſt autem ἓν διὰ δυοῖν, pro ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς θλίψεως, in ſummis calamitatibus.

EX QVO RECESSIT JASON) Receſſerat.

A SANCTA TERRA) A fide quam patriæ debebat.

ET A REGNO) Ab amicitia regum Ægypti. Vide Joſephum XII. 4. & 6.

Verſ. 8.

PORTAM SUCCENDERUNT, ET EFFUDERUNT SANGUINEM INNOCENTEM) *Quomodo portas incenderint, & ſanguinem innocentem effuderint*: Macedones.

ET ORAVIMUS AD DOMINUM, ET EXAUDITI SUMUS) *Et quomodo ad Deum preces fecerimus, exauditiq; fuerimus.*

ET OBTULIMUS SACRIFICIUM) *Quomodo* (repurgato Templo) *obtulerimus ſacrificium*, holocauſtum proſperitatis & laudis. 1. Macc. IV. 16.

ET SIMILAGINEM) Id eſt, מנחה. Vide Levit. II.

ET ACCENDIMUS LUCERNAS) ἧψαν τε φῶτα ἐπὶ τῆς λυχνίας. Joſephus XII. 11. unde dies hic dictus Φῶτα.

ET PROPOSUIMUS PANES) ἄρτους ἐπὶ τὴν τράπεζαν ἐπέθηκαν, Joſephus dicto loco.

Verſ. 9.

ET NUNC) *Propterea nunc quoque.*

FREQVENTATE) ἄγετε, *celebrate.*

Id obſervavit quoque *Menochius*, etſi contra propriam ſententiam ad v. 7. à nobis notatam, ita exponens: *Et nunc frequentate* &c. *In Græco*: Et nunc (*ſupple* ſcribimus) ut *agatis dies* &c.

DIES SCENOPEGIÆ MENSIS CASLEU) In Hebræo fuerit יומי הנכה, quomodo vocari hi dies ſolebant. Sed Græcus interpres dixit σκηνοπηγίας, quia dies hi pari lætitiâ peragebantur, qua ἡ σκηνοπηγία, quod clarè explicatur infrà 18. & x. 6. Neque minus his diebus quàm illis rami manibus ferebantur: infrà x. 7. Satis autem ſignificavit σκηνοπηγίαν à Moſe inſtitutam hic non intelligi. Ea enim in menſem Tiſri incidebat, qui Septembri fermè reſpondet, hic in menſem Caſleu, ſive χασελεῦ, qui ferme Novembri.

Quomodo vero Judæi in templo Hieroſolymitano cultum divinum peragentes Judæos in Ægypto contra legem divinam in templo *Heliopolitano* Deo inſervientes, adeoque verè *apoſtatas* ad feſtorum ſacrorum celebrationem invitare poterant?

Verſ. 10.

ANNO CENTESIMO OCTOGESIMO ET OCTAVO) Hæc altera eſt Epiſtola nullius nomen Regis præferens, liberâ jam Republica.

Diverſa ergò omninò hæc Epiſtola à præcedente, 19. annis poſteà ſcripta.

ET JUDAS) Hic Judas aliquis eſt Johannis Hyrcani cognatus, ejusque vicem gerens. Johanne Hyrcano in Syros hoſtes bellante. Vide Joſephum XIII. 16. 17.

Tirinus *Rupertum, Serarium*, & *Marianam* adducit, quod *Judas Eſſenus* libri hujus autor hic deſignetur, ſed unde hoc docebitur. De *Juda Maccabæo* potius hæc accipienda, quia conjungitur cum *populo*, & Senatu, ceu caput. Qui vero jam anno 152. interierat: h. e. annis 36. ante ſcriptam hanc Epiſtolam. Quæ proinde manifeſta eſt *contradictio*. Conf. 1. *Macc. IX. Bellarminus* ipſe refutat illam de *Juda Eſſæo* conjecturam: *quia non eſt veriſimile cum Senatu & populo in titulo literarum, alium nominari, quam principem*: anno autem 188. non *Judas* ſed *Johannes* Hircanus Dux fuerit Judæorum.

ARISTOBULO) Hoc nomen non ex vicinitate ſoni, ſed ex paritate ſignificationis factum eſt de Hebræo Græcum. Hebræum nomen eſt יעוץ, quod exſtat 1. Paralip. VIII. 10.

MAGISTRO) Nempe in ſtudiis Philoſophicis, quibus hunc Ariſtobulum excelluiſſe tradit Euſebius Præp. VIII. 3.

PTOLEMÆI REGIS) Phyſconis dicti, prioris hoc nomine, qui Euſebio etiam Evergetes, alterius Evergetæ ſucceſſor, coævus Antiochis Grypo & Cyziceno. At Euſebius mirâ inconſtantia Ariſtobulum modò Philadelphi, modò Philometoris magiſtrum vocat. Philadelphi hunc fuiſſe magiſtrum, cujus hoc loco fit mentio, putavit & Clemens Alexandrinus Strom. V.

QUI EST DE GENERE CHRISTORUM SACERDOTUM) id eſt ſummorum: ex Aarone & filiis ejus Dei juſſu unctis Ex. XL. 13.

Con-

Conſueverant enim, inquit Rupertus, *Ægyptii Reges jam inde à diebus Philadelphi (qui legem per 72. ſibi fecit interpretari) magiſtros habere Judæos.*

Verſ. 11.

DE MAGNIS PERICULIS A DEO LIBERATI] Repetunt memoriam rei quanquam pridem geſtæ, ne ulla tam ingentis à Deo beneficii obreperet oblivio.

ADVERSUS TALEM REGEM) Tam ſævum atq; impium, Antiochum illuſtrem.

Contradictio irreconciliabilis in lib. Macc. De Antiochi Illuſtris interitu.

Antiochum Magnum notari vult Canus: ſed eam ſententiam refellit Bellarm. & Sixt. Senenſis. Neque fuit ille tantus Judæorum hoſtis. Antiochum Sedetem intelligunt *Rupertus, Medina, Sigonius* l. 2. in Sulpit. *Serarius, Mariana, Tirinus, Menochius* qvum videant hiſtoriam de *Antiochi illuſtris* interitu non conſonare iis, quæ *libro primo* narrantur. Sed quàm manifeſta & irreconciliabilis eſt illa ἀντιλογία, tàm certa, & luculenta eſt ſententia Grotii, & aliorum, quod hîc de *Antiocho illuſtri* ſermo ſit, non de Sedete. Nam de *illo* verum eſt, quod *ebullire fecerit* inſtar *ranarum Ex. IIX.* & *murium 1. Sam. V.* in magnâ copiâ milites: & ob *purificationem templi* ab ipſo prophanati Judæi celebrarunt feſtivitatem, qualia de *Sedete* non leguntur: ac ne dubium ſit, quemnam *Antiochum* intelligat autor, nominat eum expreſsè c. II. 20. ut & *Iudam Maccabæum*, quem dixerat *congregaſſe omnia quæ defuerant* v. 14. ne quis alium *Iudam*, aliumvè *Antiochum* hîc ſomniaret. *Bellarminus* ergò & *Senenſis* Antiochum *illuſtrem* aſſumunt, ſed negant eum *occiſum* dici *in templo Nanneæ*, ſolum ſignificari *eum fugatum, cecidiſſe; cecidiſſe autem quia exercitus ejus fuſus.* At in Græco textu è quo Latinus translatus eſt, habetur *conciſi* ſive occiſi ſunt κατεκόπησαν. Additurque, *lapidibus fulminatum Ducem Antiochum* æquè *ac ſocios, & laceratis membris capita abſciſſa fuiſſe, & foras projecta.* Quæ ſi mortem Antiochi negantur deſcribere, quid jam in loquendo perſpicuum, aut etiam diſertum eſſe poteſt? Vid. de his copioſius diſputans *Chamier* in Panſtrat. Cathol. l. 5. cap. 11x. de Canon. n. xv. ſeqq.

Verſ. 12.

IPSE ENIM EBULLIRE FECIT DE PERSIDE) Illud *de Perſide* extra Græcum non malè adjecit interpres. Senſus enim eſt: qui in nos è Perſide tot immiſit exercitus, ipſe in Perſide interiit, idololatra in Idoleo.

IN TEMPLO NANNÆÆ) Deæ matris, ut explicavimus ad 1. Macc. VI. 1. 2. 3. Perſæ quidem veteres Templa non habuerant, ut & nos alibi diximus. Sed poſtquam Macedonibus paruere, imitati ſunt hac in re Macedonum mores retentis Deorum ſuorum nominibus.

Verſ. 14.

ETENIM CUM EA HABITATURUS) συνοικῶν. Dicitur id de conjugibus. Senſus eſt: veniſſe Antiochum, quaſi ducturus eſſet Nannæam.

DOTIS NOMINE) Sic Antonius cum ei Athenienſes Minervam ſuam deſpondiſſent, dotis nomine eis imperavit mille talenta. Seneca Pater in ſuaſoriarum prima.

Verſ. 15.

SACERDOTES NANNÆÆ) In Græco: τῦ Ναναίυ. ſcribendum τῦ Ναναιείυ, ſupple Templi.

V. 16. APERTOQVE OCCULTO ADITU TEMPLI) *Occulta janua laquearium.*

PERCUSSERUNT DUCEM) Fulminarunt in Græco. Sed hæc aliter Joſephus, & ipſe Jaſon Cyrenæus.

Omninò aliter *Antiochi Epiphanis* mortem deſcribit non *Ioſephus* tantum & *Iaſon Cyrenæus*, ſed etiam autor *libr. 1. Maccab.* ut & Epitomator Jaſonis ſecundi Maccab. autor, quem utrumque Pontificii *Canonicum* faciunt, etſi hæc in æternum à contradictione liberare nequeant: Nimirum utcunque Tridentini Patres, Romani Vejovis autoritate accedente, contradictoria ſtatuant, credenda tamen illa in Romano-Catholica Eccleſiâ erunt fide indubitatâ more cæcorum Judæorum, qui contradictoria Rabbinorum effata ſuſcipiunt, & amplexantur. Sed de his ad 1. *Macc.* VI. 16. actum.

Verſ. 18.

FACTURI IGITUR QVINTA ET VIGESIMA DIE CASLEU PURIFICATIONEM TEMPLI) μέλλοντες ἄγειν, id eſt, *celebraturi purificationem*, id eſt, memoriam Templi repurgati diebus ſolemnibus. Vide dictum locum 1. Macc. IV. 59. & Joſephum XII. 11.

VT ET VOS QVOQVE AGATIS DIEM SCENOPEGIÆ) In Græco: ὡς σκηνοπηγίας, *veluti Tabernaculorum*: quod optimè convenit cum explicatione data ſuprà 9. ſic & infra x. 6. σκηνωμάτων τρόπον.

ET DIEM IGNIS QVI DATUS QVANDO NEHEMIAS ÆDIFICATO TEMPLO ET ALTARI OBTULIT SACRIFICIA) Id eſt, *quaſi diem ignis*. Nam ὡς repetitur ἀπὸ κοινοῦ. Is dies ſacrificiorum Nehemiæ congruebat cum σκηνοπηγία, ut videre eſt Nehem VIII. Cogitandum verò etiam atque etiam annon quæ hic ſeqvuntur ad usque II. 19. ſint παρεμβεβλημένα. Confer, ſi libet, & Nehemiam, & Jeremiam.

Non tàm παρεμβεβλημένα illa ſunt, (quamvis ita etiam canonica autoritas libri hujus, qui totus nullâ parte ſui excepta in Canonem à Tridentinis relatus eſt, labefactetur) quàm fabuloſa & malè conſuta tota illa Epiſtola, totum librum planè ſuſpectum reddens, ac Canone prorſus indignum, imò dubiæ etiam veritatis, in cæteris, quæ recenſet. Nec fabuloſa tantùm illa usque ad v. 19. ſed univerſa hæc *de igne relatio*, quæ prolixè ad finem usque capitis texitur. Ubi enim vel apud Jeremiam, vel alias in ſacris *ignis ſacer abſconditus* legitur? ubi *Nehemias* de hoc miraculo vel verbulo meminit, à quo tamen illud patratum fingitur? Et quis Nehemiam *ſacerdotem* conſtituit, qui ſemetipſum Regis Perſiæ *archi-pincernam* dicit *Neh. l. II. c. II. 1.* neque è *ſacerdotali* familiâ originem traxit? Quis *Ionathan* ille iſtius temporis *ſacerdos ſummus*? Quomodo in *Perſidem* abducti Patres, qvum abductio in *Chaldæam* ſeptuaginta annis antecontigerit quàm Perſis quicquam negotii eſſet in Babyloniâ? Quis *igni* illi in puteo alto præbuit per tot annos *alimenta*, qvũ ſine alimentis conſervari nequeat? Adde quod Judæi jam per plures annos ſacrificarint in templo poſt reditum è Babylone, antequam Nehemias ex Perſiâ in Judæam veniret. Quos illegitimo & alieno igne uſos eſſe, non eſt veriſimile. Neque venit Nehemias ut *cultum Dei* in templo conſtitueret, ſed potius ut *portas*, & *muros urbis* reſtauraret.

Fabula de igne ſacro.

Verſ. 19.

IN PERSIDEM) Sic Judæi, cum ſub regibus Perſis viverent, appellare didicerant omnia quæ ſunt trans Euphratem.

Sed unde id conſtat, *Perſidis* nomen tàm longè lateque productum tùm fuiſſe, *Bellarm.* provocat ad *l. 1. Macc. c. VI. v. 4. 5.* ubi nuncius qui venit Babylonem ad Antiochum dicatur *veniſſe in Perſidem.* Sed ibi diſertè Babylonem à Perſide diſtingui videmus. Verba ita habent: *& fugit inde & abiit cum triſtitia magna & reverſus eſt in Babylonem, & venit qui nunciaret ei in Perſide.* Senſus eſt, Antiochum pulſum ab Elimaide, ingreſſum eſſe iter, ut rediret Babylonem, ſed antequam exiret è Perſide hunc nuntium ad eum perveniſſe.

IN VALLE UBI ERAT PUTEUS ALTUS ET SICCUS) In Græco: ἐν κοιλώματι φρέατος τάξιν ἔχοντος ἀνύδρου, pro quo eruditi rectè monent ſcriptum olim fuiſſe βάθος ἔχοντος ἀνύδρου, quod probo.

Verſ. 23.

DUM CONSUMMARETUR SACRIFICIUM) δαπανωμένης τῆς θυσίας. Ita voce δαπανᾶσθαι hic ſcriptor utitur, & infrà 32. & II. 10. נאכל.

Verſ. 25.

QVI FECISTI PATRES ELECTOS] Feciſti eos gentem tibi propriam.

ET SANCTIFICASTI EOS) Egregiis inſtitutis ac ritibus.

Verſ. 27.

CONGREGA DISPERSIONEM NOSTRAM) Judæos extra patriam diſperſos. διασπορά, נדח, Deut. xxx. 4. Nehem. I. 9. Pſ. CXLVII. 2.

Verſ. 34.

Verſ. 34.

FECIT EI TEMPLUM] *Rex locum obſepiens ſacrum eſſe voluit.*

UT PROBARET QVOD FACTUM ERAT) *Poſtquam rem exploraverat.*

V. 35. ET CUM PROBASSET SACERDOTIBUS DONAVIT MULTA BONA, ET ALIA ATQVE ALIA MUNERA, ET ACCIPIENS MANU SUA TRIBUEBAT EIS] καὶ οἷς ἐχαρίζετο ὁ βασιλεὺς πολλὰ διάφορα ἐλάμβανε καὶ μετεδίδου. Sed legendum οἷς ἐχαρίσατο. *Et iis quorum opera* (ad explorandam rei veritatem) *rex erat uſus, multas pecunias acceptas* (in manus ſuas) *elargitus eſt*, διάφορα ſunt pecuniæ, ut & infrà III. 6. Sirach. 7, 19. XXVII. 1.

Verſ. 36.

APPELLAVIT AUTEM NEHEMIAS] In Græco: *Qui cum Nehemia erant.* Sed Græci ita & unum & plures denotare ſolent.

NEPHTHAR) Pro Νέφθαρ, lege Νέχφαρ. נבפר.

VOCATUR AUTEM) Nunc ſcilicet.

A PLURIBUS) A plebe quæ vocabula ſolet corrumpere.

NEPHA) Νέφθαρ, *Nephthar*, corruptè, ut diximus.

CAPUT II.

Laudato Ieremiâ de igne occultato Ieremias dicitur arcam fœderis & altare thymiamatis abſcondiſſe. Nehemias & Iudas ſacram Bibliothecam collegerunt. Rogantur Iudæi AEgyptii, ut feſtum repurgati templi celebrent.

SEquitur partis ſecundæ libri præfatio: in quâ autor promittit ſe hiſtorias ab aliis prolixè & confusè recitatas breviter relaturum.

Verſ. 1.

INVENITUR AUTEM) Continuatur ſermo præcedens.

Ubinam hoc invenitur in libro *Jeremiæ?* Dicunt Papiſtæ librum illum *modò non extare.* Sed quando extitit? & unde docebunt, extitiſſe aliquando?

UT SIGNIFICATUM EST) Id eſt, ut ſuprà diximus I. 19.

V. 2. ET DEDIT ILLIS LEGEM) Monita. Vide Jerem. II. & III.

Verſ. 4.

ERAT AUTEM IN IPSA SCRIPTURA) *In illa Scriptura* de quâ cœpit dicere ſuprà 1. Nihil de tali ſcripto Judæis innotuit.

Fabula de arcâ fœderis, tabernaculo & altari inventu.

Nihil certè producere hactenus potuere vel ipſi Jeſuitæ curioſiſſimi. Et meræ hæ ſunt fabulæ de *arcâ fœderis, & tabernaculo & altari thymiamatis* à Jeremia in ſpeluncâ occultatis. Quando enim occultavit? Num *ante captam urbem*? At tùm ipſe in carcere fuit. Num poſt *eandem* captam? Atqui tùm Chaldæi omnia vaſa diripuerunt *2. Reg. XXV. 13.* Quod Bellarm. obvertit, *potuiſſe Jeremiam abſcondere illa, etſi non tempore Sedeciæ, tamen Ioakimo regnante*, quia tum liber fuit, eoque permittente, aut etiam poſt urbem captam, quia *Jer. LII. 18. recenſentur omnia quæ Chaldæi è templo abſtulere ſed arcæ ac tabernaculi nulla fit mentio*; frivolum eſt: quia tempore Jojakim viguit cultus divinus in templo: neque *capta urbe* Chaldæi arcæ auro obductæ pepercisſent: qvum minora abſtulerint: imò dicuntur *2. Par. XXXVI. 18. univerſa vaſa domus Domini transtuliſſe in Babylonem*: & in libr. IV. Eſdr. c. x. dicitur: *arca teſtamenti noſtri direpta eſt.* Nec minus frivola eſt illa de Nebucadn. conſenſu divinatio. Nam etſi mandarit Nebucadn. ne quid noceretur Jeremiæ non tamen is in conſpectum Regis venit, ut ab eo aliquid poſtulare vel impetrare poſſet: nec Rex ipſe venit Hieruſalem. Sed in *Rablatha* manſit.

COMITARI SECUM) Solet ἀκολουθεῖν dici etiam de rebus inanimis ut 1. Cor. x. 4.

Ut obſervationem illam concedamus exemplum tamen non congruit: nam Petra comitans erat Chriſtus, ut ibi diſertè habetur. Num vero Chriſtus res inanimis?

V. 6. AD MONTEM) De quo Deuteron. XXXII. 40.

V. 7. DONEC CONGREGET DEUS CONGREGATIONEM POPULI) Hebræa locutio, pro *congreget populum.*

V. 8. ET APPAREBIT MAJESTAS DOMINI, ET NUBES ERIT, SICUT ET MOSI MANIFESTABATUR) Exod. XXXIV. 5.

ET SICUT CUM SALOMON PETIIT UT LOCUS SANCTIFICARETUR MAGNO DEO MANIFESTABAT HÆC) 1. Reg. VIII. 11. legit μεγάλῳ, non μεγάλως.

Quænam verò illa *congregatio*, ubi majeſtatem ſuam Deus ita oſtendit ut *Moſis* & *Salomonis* tempore? Nihil tale vel in *Esdræ*, vel *Nehemiæ* libro legitur. Neque in hiſtoria Jeremiæ, quæ in libro Chronicorum ejusque Prophetia occurrit, ullum ejus rei conſpicitur veſtigium. Et provocat tamen Autor hic ad *Nehemiæ* teſtimonium: haberi ea *in deſcriptionibus, & commentariis Nehemiæ* tametſi in libro Nehemiæ ne verbum quidem de illis legatur. Nec vero poſt captivitatem Babylonicam arcam illam, aut tabernaculum, aut altare invenerunt: Unde *Bellarm.* eò ſe recipit, *Jeremiam non loqui de illa congregatione quæ fuit tempore Cyri, ſed vel de tempore noviſſimo, quod proximè diem judicii antecedet, vel de arca myſtica Chriſto in carne apparituro.* At loquitur de arcâ *abſcondita à Ieremia.* Quod de *Chriſto* accipi nequit. Neque *tempore noviſſimo* arca uſui erit: quia ceremoniæ V. T. jam pridem abrogatæ ſunt. Rectè Chamier l. c. *Quorſum vero aut cui uſui tabernaculum, arca, altare in die judicii? an ut iterum ſacrificent Iudæi? Abſurdum. Quod ſi Chriſti incarnationem intelligas, quorſum pollicetur Ieremias, locum illum in quo illa erant abſcondita manifeſtandum, aut quando fuit, vel cui manifeſtatus? Nimirum fabulæ ſunt meræ,* ἀλλ' ἰχθῦν.

Verſ. 9. MAGNIFICE ETENIM SAPIENTIAM TRACTABAT) Ita expoſuit Græcum, διεσαφεῖτο δὲ, *apparuit quis vir eſſet.*

OBTULIT SACRIFICIUM DEDICATIONIS ET CONSUMMATIONIS TEMPLI) 1. Reg. VIII. 62. & ſequentibus.

Verſ. 10.

SICUT ET MOSES ORABAT AD DOMINUM ET DESCENDIT IGNIS DE COELO) Id eſt, *Moſe orante Dominum deſcendit ignis de cœlo.* Lev. IX. 23. 24.

SIC ET SALOMON ORAVIT ET DESCENDIT IGNIS DE COELO ET CONSUMSIT HOLOCAUSTUM) Id eſt: *Sic & Salomone orante ignis de cœlo deſcendit, qui conſumeret holocauſtum* 2. Paralip. VII. 1.

Verſ. 11.

ET DIXIT MOSES EO QVOD NON SIT COMESTUM QVOD ERAT PRO PECCATIS, CONSUMPTUM EST) Tangitur hiſtoria quæ eſt Levit. x. 16. 17. 18. 19. 20.

CELEBRAVIT DEDICATIONEM) Hic *dedicationem* non malè Latinus addidit ſenſui implendo.

V. 12. INFEREBANTUR AUTEM) ἐξηγοῦντο narrabantur.

IN DESCRIPTIONIBUS) In annalibus.

ET COMMENTARIIS) In diurnis.

ET UT CONSTRVENS BIBLIOTHECAM) In ipſo Templo.

CONGREGAVIT DE REGIONIBUS LIBROS] τὰ περὶ τῶν βασιλέων. Libros de Regibus, de Saule, Davide, Salomone, aliisque Judææ & Iſraelis regibus, unde Eſdras fecit Paralipomena.

ET PROPHETARUM) Majorum & minorum voluminum.

ET DAVID] Pſalmos.

ET EPISTOLAS REGUM DE DONARIIS) Alterum & hic abundat, ut ex Græco apparet: Senſus eſt: repoſitas in eandem bibliothecam & regum epiſtolas cum donariis miſſas, unde apparebat quid quisque Templo donaſſet.

Obſervat *Menochius* per *congregationem hanc librorum*, quæ à *Nehemia* facta dicitur, non ſignificari *libros ſacros quaſi deperditos, eſſe ab eo, vel Eſdrâ reſtitutos*, ſed tantùm *Bibliothecam exſtructam in qua eſſent libri de Regibus & Prophetis, res ipſius Davidis, Epiſtolæ Regum, & de anathematibus, ſive donariis.*

Verſ. 14.

Verſ. 14.

SIMILITER ET JUDAS) Maccabæus.

QVÆ DECIDERANT CONGREGAVIT OMNIA) *Quæ per bellum diſjecta erant recollegit.* Ita in Græco.

De *Judâ Maccabæo* rectè intelligit hæc Grotius: perperam Menochius de *Juda Eſſeno. Tirinus* conſentit ad h. l. ita habens: *Simili ſtudio etiam Judas Maccabæus, diſſipata nuperis bellis ſacra volumina rurſum omnia congregavit.* Ex his verò videas falli Strabonem, cum primum Bibliothecarum autorem tradit fuiſſe Ariſtotelem in Græcia. Nam Ariſtotele antiquior Nehemias bibliothecam in Judæâ collegit, ut hîc dicitur. Et apud Chaldæos & Perſas fuiſſe bibliothecam, dicitur 1. Eſdræ 6, verſ. 1. & alias alibi, ut Plutarchus, Gellius, Iſidorus & Goropius demonſtrant.

Verſ. 16.

ACTURI ITAQVE PURIFICATIONEM) Ut ſuprà I. 18.

Verſ. 17.

ET REDDIDIT HEREDITATEM OMNIBUS) Bona cuique avita.

ET REGNUM) Ita appellat ἐθναρχίαν. Nam Hebræis, ut מלך, ita מלכות ſæpè laxiùs ſumitur.

ET SACERDOTIUM) In familiâ Aſmonæorum.

ET SANCTIFICATIONEM) Sacra Templi.

Verſ. 18.

SICUT PROMISIT IN LEGE) *Sicut promiſerat*, pœnitentiam acturis Deut. xxx.

SPERAMUS QVOD CITO NOSTRI MISEREBITUR) Liberabit nos à Macedonibus aliisque hoſtibus, quorum mentio apud Joſephum XIII, 16. 17. 18.

ET CONGREGABIT DE SUB COELO IN LOCUM SANCTUM) Eos nempe qui in Ægypto Cyrenaicâ, & longiùs erant.

Verſ. 19.

ERIPUIT NOS DE MAGNIS PERICULIS) Quæ Maccabaico primo ad finem usque recitantur: ac maximè Hyrcanum, ex Ptolemæi, qui ſororem ejus duxerat, inſidiis.

ET LOCUM PURGAVIT] Ejecit alienigenas è Templo, urbe & Judæa.

PARS II.

EPITOME JASONIS.

CAP. II. RELIQVA.

Sequitur à v. 20. cap. II. partis ſecundæ libri hujus præfatio, in quâ autor promittit, ſe Hiſtoriam Iaſonis de Antiocho, & Eupatore prolixè & confuſè conſcriptam ordine & ſuccinctè exhibiturum.

Verſ. 21.

AD ANTIOCHUM NOBILEM) Sic vertere huic interpreti libuit vocem ἐπιφανῆ, ut & qui primum Maccabaicum vertit V. 10.

Verſ. 22.

ET DE ILLUMINATIONIBUS QVÆ DE COELO FACTÆ SUNT AD EOS] Viſis cœleſtibus, ut infrà III. 24. V. 2.

Viſiones quæ in hoc ſecundo libro referuntur in iis hiſtoriis, quas recenſuit etiam liber primus, valdè *ſuſpectæ* ſunt, quod confictæ ſint. Non enim veriſimile eſt tanta portenta præteriturum fuiſſe Autorem libri primi, cum περιστατικῶς easdem refert hiſtorias, utpote memoratu maximè digna.

Verſ. 24.

TENTAVIMUS UNO VOLUMINE BREVIARE) Ut Trogum Juſtinus.

Id verò non eſſe *ſcriptoris Canonici* anteà notavimus. Nullus certè Propheta *breviat* librum *prophanum*: quia abſurdum eſt Prophetam inſpiratum à Deo ſcribenda diſcere ab homine prophano: tum enim verbum id eſſet hominis, non Dei: præterea is liber unde ea deſumitur materia eſſet non æqualis tantùm ſed etiam majoris autoritatis avtographus apographo. Argumentum hoc contra Serarium & Gretſerum vindicatum vide à *Chamiero* l. V. de Canone cap. III. n. 11. ſeqq.

Verſ. 25.

CONSIDERANTES ENIM MULTITUDINEM LIBRORUM) τὸ χύμα τῶν ἀριθμῶν, *latè diffitos numeros*: id eſt, partes illorum quinque librorum. χύμα, חמש.

PROPTER MULTITUDINEM RERUM) Quia multas res ad Judæos nihil pertinentes admiſcuerat Jaſon ille Cyrenæus.

Verſ. 26.

CURAVIMUS VOLENTIBUS QVIDEM LEGERE, UT ESSET ANIMI OBLECTATIO, STUDIOSIS VERO UT POSSINT MEMORIÆ COMMENDARE, OMNIBUS AUTEM LEGENTIBUS UTILITAS CONFERATUR) Nam:

Omne tulit punctum qui miſcuit utile dulci.

V. 27. NON FACILEM LABOREM.)

Pingue ſolum laſſat, ſed juvat ipſe labor.

Qvum de *difficultate laboris* queratur autor, quomodo credemus eum *Canonicum*, à S. S. *immediatè actum* eſſe? Nullus eſt ex omnibus ſacris ſcriptoribus qui ſe ſimiliter teſtetur laboraſſe in ſcribendo quod ſolet iis accidere, *qui aliquid propriis viribus ingenii componunt*; at *Prophetas* docet Spiritus quid ſit ſcribendum & movet in ſcribendo. Vanas exceptiones *Bellarmini* & *Gretſeri* ad hoc argumentum ſatis diſcuſſit l. c. *Chamier*, qui hîc conferatur.

Verſ. 28.

SICUT HI QVI PRÆPARANT CONVIVIUM ET QVÆRUNT ALIORUM VOLUNTATI PARERE) In Græco: *Sicut convivium paranti, ita & ei qui omnium ſpectat utilitatem, non leve* ſupple *negotium eſt.* Præceſſit enim πρᾶγμα, quod hic ἀπὸ κοινοῦ repetendum.

PROPTER MULTORUM GRATIAM LIBENTER LABOREM SUSTINEMUS) *Attamen ut de multis bene mereamur, libenter laborem tolerabimus.* εὐχαριστίαν τῶν πολλῶν eſt per *μετωνυμίαν benè meritum de multis.* Sic vocem εὐχαριστίαν etiam Paulus uſurpat 2. Cor. IX. 12.

Verſ. 29.

VERITATEM QVIDEM DE SINGULIS AUCTORIBUS CONCEDENTES] *Minutim cuncta referre auctori concedentes.* Jaſoni Cyrenæo honorem hunc relinquimus, quod cuncta penſiculatè exſecutus ſit. id enim eſt διακριβοῦν. Ariſtoteles: τοσοῦτον περὶ αὐτῶν ἀρκείτω· διακριβοῦσθαι γὰρ μεῖζον τῆς ὑποκειμένης ἐστί.

IPSI AUTEM SECUNDUM DATAM FORMAM BREVITATI STUDENTES) In Græco: τὸ δὲ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς ὑπογραμμοῖς τῆς ἐπιτομῆς ἀπονοοῦντες: ubi legendum putem ἐπινοοῦντες: *ipſi propoſitum habentes inſiſtere lineis breviario convenientibus*: ὑπογραμμοὶ formam ſignificant cuique rei convenientem.

Verſ. 30.

DE UNIVERSI STRUCTURA CURANDUM EST) καταβολὴ propriè de ædificiis dicitur Hebr. VI. 1. unde & ad mundum fit translatio, tanquam Dei ædificium Matth. XIII. 35. & alibi.

EI VERO QVI PINGERE CURAT) *Ei verò qui encauſtum aut picturam moliatur.* Encauſtum fiebat pictorum cauteriis ſive ceſtris in cera vel ebore. Martialis:

Encauſtus Phaeton tabula tibi pictus in hac eſt.
Quid tibi vis dipyrum qui Phaetonta facis?

Seneca in Controverſia de Parrhaſio: πῦρ καὶ ἄνθρωπος, Προμηθεῦ τί σε ... βασανίζει. &: ἐν πίνακι διαπύρῳ ζωγραφοῦντι. Plinius & opus tale encauſtum vocat, ut & Vitruvius.

QVÆ APTA SUNT AD ORNATUM) τὰ ἐπιτήδεια πρὸς διακόσμησιν, *quæ pertinent ad perornationem*, ſui ſcilicet operis, non ædificii totius. Ille nihil aliud ſpectat, niſi imaginem qualem concepit animo. Sic & breviator.

Verſ. 31.

ETENIM INTELLECTUM COLLIGERE ET ORDINARE SERMONEM, ET CURIOSIUS PARTES SINGULAS QVASQVE DISQVIRERE HISTORIÆ CONGRUIT AUCTORI) In Græco: *Ita* (arbitror) *ſpatiari & ſermonem ambulatum ducere, & in particulis quibusvis ſollicitam adhibere diligentiam, officium eſſe ejus qui hiſtoriam aliquam primus ſcribat.*

Verſ. 32.

BREVITATEM VERO DICTIONIS SECTARI, ET EXECUTIONES RERVM VITARE BREVITATI CONCEDENDVM EST) *Ei verò qui tranſcriptionem* (compendioſam) *faciat, permittendum ut dictionis compendia ſectetur, operoſam verò negotii cujusque perſecutionem omittat.*

V. 33. STVLTVM ENIM EST) Sit.

ANTE

ANTE HISTORIAM EFFLUERE) Abundare verbis.

IN IPSA AUTEM HISTORIA SUCCINGI) *Ipſam autem hiſtoriam contractam dare.*

SECTIO I. EPITOMES IASON.
DE

ANTIOCHO EPIPHANE,

CAPUT III.

Simon quidam prodit Regi Seleuco ſacros templi Hieroſolymitani theſauros. Mittitur à Rege Heliodorus, ut theſauros auferat, is a. à Deo ſeveriſſimè caſtigatur. Interceſſione tamen Oniæ Sacerdotis ſanitatem recipit, & Dei juſtitiam atque potentiam prædicat.

Verſ. 1.

IGITUR) Hæc vox deeſt in Græco.

CUM SANCTA CIVITAS HABITARETUR IN OMNI PACE) Maximè opera Joſephi filii Tobiæ. Vide Joſephi Annales XII. 4.

PROPTER ONIÆ PONTIFICIS PIETATEM) Oniam intellige Simonis filium illius, cujus laus eſt apud Sirachidem. Hic eſt is Onias ad quem ſcripſit Rex Lacedæmoniorum, Joſepho teſte XII. 5. fortè idem cujus hoc monumentum eſt inter inſcriptiones à Grutero editas. Αἰνηθίου υἱῷ Σιλανιανῷ Ὀνίας ἀρχιερεὺς καὶ προφήτης: ubi Αἰνηθίου eſt אמתי, quod nomen fuit Jonæ patri. Prophetæ autem vox ſumenda hic, non in maximè recepto ſignificatu (ceſſabat enim illis temporibus prophetia) ſed ut legis doctorem ſignificet, quomodo eam vocem interpretatur Chaldæus tùm alibi, tum Jer. XXVI. 11.

Verſ. 2.

UT ET IPSI REGES ET PRINCIPES LOCUM SUMMO HONORE DIGNUM DUCERENT) Urbem Hieroſolyma. Vide Joſephum dicto libro cap. 2. 3. 4. 5.

ET TEMPLUM MAXIMIS MUNERIBUS ILLUSTRARENT) Præſertim Ptolemæus Philadelphus, ut videre eſt dicto Joſephi cap. 2.

Verſ. 3.

ITA UT SELEUCUS ILLE REDITIBUS SUIS PRÆSTARET OMNES SUMPTUS AD MINISTERIUM SACRORUM PERTINENTES) Seleucus hic intelligendus Antiochi Magni filius, frater autem major illuſtris Antiochi. Imitatus ergo hâc in re fuit hic Seleucus Antiochi Magni patris ſui liberalitatem, cujus epiſtola à Joſepho recitata XII. 3. inter alia hæc continet: Πρῶτον δὲ αὐτοῖς ἐκρίναμεν διὰ τὴν εὐσέβειαν παρασχεῖν εἰς τὰς θυσίας σύνταξιν κτηνῶν τε θυσίμων καὶ οἴνου, καὶ ἐλαίου καὶ λιβάνου, ἀργυρίου μυριάδας εἴκοσι, καὶ σεμιδάλεως ἀρτάβας ἱερὰς κατὰ τὸν ἐπιχώριον νόμον, πυρῶν μεδίμνους αἴξ καὶ ἁλῶν μεδίμνους ταʹ, ubi legendum videtur, ἀρτάβας ἱερὰς ςʹ.

Oſiandro noſtro veriſimile eſt, iſtos Reges, qui tantis ſumtibus Religionis Iſraeliticæ exercitium adjuvere, agnoviſſe verum Deum, eumque coluiſſe, tametſi in ſuis regnis Religionem Ethnicam abolere non auderent, propter ſubditorum ſuorum pertinaciam. Nec abnuit Tirinus allegans exempla ſimilia Cyri *Eſdr. I. 1. Darii c. VI. Artaxerxis Neh. II. & Seleuci primi Aſiæ Regis.*

V. 4. SIMON AUTEM DE TRIBU BENJAMIN) Unus Tobiæ filiorum, ut ex Joſepho colligimus dicto c. 5.

PRÆPOSITUS TEMPLI CONSTITUTUS) προστάτης τοῦ ἱεροῦ, non eſt ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, de quo Lucas XXII. 4. 52. Act. IV. 1. V. 24. ſed eſt templi advocatus, qui templi jura apud Reges & regios magiſtratus defendebat, quales Chriſtiani Græci ἐκδίκους, Latini defenſores vocabant, ut videre eſt Synodo Carthag. Can. LXXV. Novella Juſtin. LVI. & alibi.

CONTENDEBAT, OBSISTENTE SIBI PRINCIPE SACERDOTUM, INIQUUM ALIQVID IN CIVITATE MOLIRI) Legit in Græco, quomodo eſt in Sixtina: διηνέχθη τῷ ἀρχιερεῖ περὶ τῆς κατὰ τὴν πόλιν παρανομίας. At mihi verior videtur aliorum librorũ lectio: ἀγορανομίας, ἀγορανομίαν more Græco vocat præfecturam urbicam. Erant autẽ duo ἀγορανόμοι, primus alter, alter ei additus, ut videre eſt Nehem. XI. 9. Hunc magiſtratum cum ambiret Simon Benjaminites (conſtabat enim civitatis magna pars ex Benjaminitis) repulſam tulit, obſtante ſibi autoritate principis ſacerdotis.

V. 5. VENIT AD APOLLONIUM THARSEÆ FILIUM, QVI EO TEMPORE ERAT DUX COELESYRIÆ ET PHOENICES) Dux, id eſt, præfectus. In hac præfectura erat & Samaria. 1. Macc. III. 10. Joſ. X. 10.

ÆRARIUM HIEROSOLYMIS) τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις γαζοφυλάκιον. הקרבן. Vide quæ ad Marcum XII. 41.

ET COMMUNES COPIAS IMMENSAS ESSE) ὥστε τὸ πλῆθος τῶν διαφόρων ἀναρίθμητον εἶναι. *ita ut ingens ſit copia nummorum.* Vox διαφόρων hîc ſumitur, ut ſuprà I. 35.

QVÆ NON PERTINENT AD RATIONEM SACRIFICIORUM] Hoc addit, ne videatur ſuadere ſacrilegium.

V. 7. HELIODORUM QVI ERAT SUPER NEGOTIA EJUS) *Super pecunias ejus*: id eſt, qui erat γαζοφύλαξ. Vide quæ dicta ad Dan. XI. 20.

V. 10. DEPOSITA ESSE HÆC ET VICTUALIA VIDUARUM ET PUPILLORUM) *Et victualia* addidit interpres. Mos vetus omnium propè gentium in templis deponere quæ benè ſervata vellent. Hinc illa quæſtio apud Rhetores, ſitne ſacrilegus qui pecuniam privatam ex templo furatus eſt, de qua Quintilianus III. 8. Sopater controverſia CCCXIX. Martianus L. Divi. D. de Peculatu. Ubi depoſitarum rerum ſpeciatim fit mentio. Hinc initium Perſarum Æſchyli.

Τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων.
Ἑλλάδ᾽ ἐς αἶαν πιστὰ καλεῖται.

Quod de Phrynichi Perſis deſumptum notant Græci Scholiaſtæ.

De more hoc vid. etiam *Joſephus l. 14. c. 8. Cicero l. 2. de legib. Suetonius de Iulii Teſtam. S. Ambr. l. 2. Officior. c. 19. & C. Gravis Extra. de depoſito.*

QVÆDAM VERO ESSE HYRCANI TOBIÆ VIRI VALDE EMINENTIS, IN HIS QVÆ DETULERAT IMPIUS SIMON) Filius Joſephi illius quem laudat hiſtoriæ ſcriptor Joſephus XIV. 4. ubi & de hoc Hyrcano hiſtoria eſt memorabilis. Quare ad *Tobiæ* hic ſubintelligendum *nepoti*.

Mira interpretandi ratio cum de *Tobia* ſermo eſt, Tobiæ *nepotem* intelligere.

V. 12. DECIPI VERO EOS) ἀδικηθῆναι, injuria affici.

OMNINO IMPOSSIBILE ESSE) *Rem fore indigniſſimam.* Sic & Romani Juriſconſulti impoſſibilia vocant ea quæ honeſtè fieri non poſſunt.

V. 15. SACERDOTES AUTEM ANTE ALTARE CUM STOLIS SACERDOTALIBUS JACTAVERUNT SE] Similis eſt διατύπωσις in tertio Maccabaico, & in Philone de legatione & adverſus Flaccum.

QVI DE DEPOSITIS LEGEM POSUIT) Exodi XXII. 7. & ſequent.

Verſ. 18. PRO EO QVOD IN CONTEMPTUM LOCUS ESSET VENTURUS) *Quia propè erat ut locus ille* (Templum) *contemtui exponeretur.* Sic μέλλειν ſæpè ſumunt Græci. Sic & ſuprà I. 18. II. 16.

V. 19. VIRGINES QVÆ CONCLUSÆ ERANT) αἱ κατάκλειστοι. Expreſſit vim vocis Hebrææ עלמות. Apparet id ex tertio Maccabaico, ubi additur ἐν θαλάμοις: Ubi thalami ſic dicuntur quomodo apud Virgilium:

Ferreique Eumenidum thalami,

Virgines honeſtæ continebantur intra παρθενῶνα. Vide quæ diximus ad Matth. I. 23.

Rectè hæc dicuntur. Atque ita etiam *Gloſſa ordinaria* in h. l. *Virgines, quæ concluſæ erant, de domibus parentum non exibant, ratione verecundiæ & pudicitiæ virginalis, tamen in illâ turbatione præter morem ſolitum exibant.* Ita etiam *Thomas* in h. l. *Concluſæ erant, alias ſcilicet; quia tunc virgines arctius cuſtodiebantur*: & Lyranus, *id eſt, domibus parentum non exibant ratione verecundiæ & pudicitia virginalis.* Nec aliter *Tirinus* in h. l. *Virgines hæ aliàs concluſæ erant, & domi parentum latere ſolebant, ut Gorionides & Lyranus exponunt: vel certè quæ intra templi clauſtra concludebantur, ut alibi dixi, Ex.* XXXIIX. 8. Perperam ergò hinc *Baronius* in Apparat. probat *votum B. Mariæ Virginis, ejusque in templo educationem*, quia hic mentio fiat *Virginum recluſarum in templo c. XI. n. 56.* Nulla hîc tẽpli mentio in textu: nec ob *votum* aliquod *virginitatis*, ſed *pudicitiæ virginalis* cauſâ recluſæ erant: uti jam confeſſi ſunt Pontificii Interpp. neq; *Tirinus Ex.* XXXIIX. 8. *Voto virginitatis abſtrictas* intelligit, ſed *quæ ad tabernaculũ confluxere quotidie cultus divini cauſa, vel etiam ut* manua-

manuali opera nendo, texendo, acu pingendo, lavando, verrendo juvarẽt opifices, & miniſtros tabernaculi.

QVÆDAM VERO PER FENESTRAS ASPICIEBANT] διέκυπτον, voce admodum propriâ in hac re, ut patet Judic. V. 28. 2. Sam. VI. 16. 2. Reg. IX. 30.

Verſ. 21.

ERAT ENIM MISERA COMMISTÆ MULTITUDINIS, ET MAGNI SACERDOTIS IN AGONE CONSTITUTI MISERATIO) In Græco: *Erat miſeratione digna vulgi paſſim proſtratio & expectatio de ſummo ſacerdote, qui tunc maximè decertabat.*

Verſ. 24.

SED SPIRITUS OMNIPOTENTIS DEI MAGNAM FECIT SUÆ OSTENSIONIS EVIDENTIAM) In Græco: *ſed ſpirituum* (id eſt, Angelorum, ut Hebr. I. 14. & alibi) *& omnis poteſtatis* (etiam regiæ) *dominator magnum fecit oſtentum*, ἐπιφάνειαν, non ſemper de oſtento ſumitur, ſed ſæpe pro quavis Dei efficacia. Sed hic rectè uſurpari poteſt vox oſtenti, ob ſequentia.

QVI AUSI FUERANT PARERE EI) *Convenire eo*, ad Heliodorum ſcilicet.

IN DISSOLUTIONEM ET FORMIDINEM) ἐκ δὲ δειλίας: id eſt, *corporis debilitatem ex formidine.*

Verſ. 25.

TERRIBILEM HABENS SESSOREM) Angelum aliquem ex præcipuis.

OPTIMIS OPERIMENTIS ADORNATUS) καλλίστῃ σάγῃ διακεκοσμημένος. *Optimo ſagmate inſtratus.* Eſt vox σάγης apud Joſephum alibi & Suidam. Sed ſagma uſitatius & Latinis & Græcis.

CUM IMPETU HELIODORO PRIORES CALCES ELISIT) Scripſit interpres *illiſit*, ἐνέσεισε. Pro *calces* quoque in Græco eſt *ungulas*. Simile illud apud Euripidem Phœniſſis:

— — — πῶλοι δ' ἐν
χηλαῖς ποιοῦντες ἐξεφοίνισσον ποδῶν.

VIDEBANTUR ARMA HABERE AUREA) Signum majeſtatis.

Non abnuendum videtur B. Oſiandro, ſi hæc hiſtoria vera ſit, hunc equitem eſſe *Filium Dei perpetuum Eccleſiæ protectorem.* Nam angeli duo ſtipatores illius erant: uti Gen. XIIX. 2. Ubi Filium DEI duobus Angelis ſtipatum apparuiſſe conſtat.

Verſ. 26. ALII AUTEM APPARUERUNT DUO JUVENES) Stipatores illius præcipui, ut Gen. 18, 2.

VIRTUTE DECORI) *Spectabiles robore* corporis.

OPTIMI GLORIA) Id eſt, decore vultus.

Verſ. 27.

IN SELLA GESTATORIA POSITUM) εἰς φορεῖον. In Gloſſis φορεῖον, *Lectica, feretrum.* Vide Cant. III. 9.

V. 28. NULLO SIBI AUXILIUM FERENTE) *Extra omne ab armis* (ſuorum) *auxilium* conſtitutum. quanquam illud ἐν ὅπλοις abeſſe commode poteſt, ſicut abeſt à Græco Sixtino.

Verſ. 31.

ET VITAM DONARET EI) Impetraret.

EI QVI IN SUPREMO SPIRITU ERAT CONSTITUTUS) Animam agenti.

Verſ. 32. CONSIDERANS AUTEM SUMMUS SACERDOS) Metuens.

MALITIAM ALIQVAM) *Maleficium*, κακουργίαν. Malefici propriè dicuntur, illicitæ magiæ ſe miſcentes. C. de maleficis in rubrica & L. Nemo. & L. Etſi.

OBTULIT PRO SALUTE VIRI HOSTIAM SALUTAREM) Hoc *ſalutarem* ad ſenſum benè addidit interpres, ut intelligeretur fuiſſe ejus generis ſacrificium, quod Hebræi שלמים vocant, Græci σωτήριον.

Verſ. 33.

CUMQVE SUMMUS SACERDOS EXORARET) ποιουμένου τοῦ ἀρχιερέως τὸν ἱλασμὸν, *dum ſacerdos ſummus Deum propitiat.* Vox ἱλασμὸν non de ſacrificiis tantum pro peccato, ſed & de aliis uſurpatur.

NAM PROPTER EUM DOMINUS TIBI CONDONAVIT) Simile vide Job. XLII. 8.

V. 34. NON COMPARUERUNT) ἀφανεῖς ἐγένοντο. Sic ἄφαντος ἐγένετο, Luc. 24. 31.

Verſ. 35.

HOSTIA DEO OBLATA) Laudis תודה.

Verſ. 38. EO QVOD IN LOCO SIT VERE DEI QVÆDAM VIRTUS) Simile Exodi 8, 19.

Verſ. 39.

VISITATOR) ἐπόπτης dicitur is qui curam alicujus gerit. פקיד.

Apparet autem ex hiſce, *Heliodorum* ad Dei agnitionem perveniſſe, à gentilitia ſuperſtitione ad Deum Iſraelis converſum. *S. Ambroſius* hujus Heliodori exemplo terruit Imperat. *Theodoſium* l. 2. Officior. c. 19. ne ſimile depoſitum viduæ cujuſdam in Eccleſiâ Ticinenſi abripere auderet.

CAPUT IV.

Simonis impii calumnias diluit Onias apud Regem. Iaſon frater Oniæ emit Pontificatum, & Ethnicam impietatem introducit in Eccleſiam Iſraeliticam. Antiochus à Iaſone honorificè excipitur Hieroſolymis. Menelaus nequitiâ ſummum ſacerdotium conſequitur, & Oniam per Andronicum interfici curat. Andronicus juſſu Antiochi ſupplicio afficitur. Lyſimachus pœnas dat ſacrilegii. Menelaus pecuniâ vitam redimit, accuſatores ejus juſti injuſtè interficiuntur.

Verſ. 2.

PROVISOREMQVE CIVITATIS) εὐεργέτην, id eſt, virum optime de civitate meritum. Sic Simon dictus εὐεργέτης Ἰουδαίων, Joſepho teſte XIII. 12.

ET ÆMULATOREM LEGIS DEI) ζηλωτὴν τῶν νόμων, ardenter ſtudioſum legum divinarum.

Verſ. 4.

AD REGEM) Seleucum de quo ſuprà.

Verſ. 5.

NON UT CIVIUM ACCUSATOR) Non ut noceret cuiquam, ſed ut prodeſſet publico, quod ſine quorundam noxa abire non poterat.

Verſ. 7.

QVI NOBILIS APPELLABATUR) Vide ſuprà II. 21.

JASON) Hebræis יהושע, ut antè diximus.

FRATER ONIÆ) עניה, qui ſe inter Græcos Menelaum dixit

V. 9. GYMNASIUM) Vide Macc I. 16. Ludos Gymnicos inter ea quæ Herodes in Judæam contra avitos mores induxit, ponit Joſephus Ant. XIII.

ET EPHEBIAM] ἐφηβίαν. Sed legendum videtur ἐφηβεῖον, quomodo Vitruvius vocat locum in quo exercebantur ephebi.

OSiander theatra, in quibus multa nefanda ſpectacula exhibita, intelligit, & ſcholas in quibus juventus in diſciplinis Ethnicis inſtituta. *Moliebatur*, inquit, *impurus homo & perfidus Apoſtata defectionem à religione Iſraelitica: & ſecum unà totum populum corrumpere ſtudebat; Itaque non modo ſummum Pontificatum pecunia emebat, verum etiam talia exercitia inſtituebat, quibus plebs caperetur & ad Ethnicam impietatem pertraheretur. Qui autem à VERA Religione deficiunt, multo majora damna dant, & gravius Eccleſiam Dei affligunt, quam externi hoſtes.*

ET EOS QVI IN HIEROSOLYMIS ERANT ANTIOCHENOS SCRIBERE) Quoſdam amicos ſuos donare civitate Antiochena, qui magnus habebatur honos eo tempore, cum Antiochia princeps eſſet urbium.

Verſ. 10.

ET OBTINUISSET PRINCIPATUM) τῆς ἀρχῆς κρατήσας. Ubi ἀρχῆς eſt τῆς ἀρχιερωσύνης.

AD GENTILEM RITUM CONTRIBULES SUOS TRANSFERRE COEPIT) ἐπὶ τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τοὺς ὁμοφύλους μετῆγε. *Ad inſignia Græca religionis populares ſuos traduxit.*

Verſ. 11. ET AMOTIS HIS QVÆ HUMANITATIS CAUSA JUDÆIS A REGIBUS FUERANT CONSTITUTA) *Quæ benigne à regibus fuerant indulta Iudæis*: puta ut ſuis moribus ritibusque viverent, ut ſumptus ad ſacrificia fierent à regibus, ut alienigenæ Templi liminibus arcerentur, & ſimilia.

PER JOHANNEM PATREM EUPOLEMI) Nominantur & pater & filius 1. Macc. 8, 17.

QVI APUD ROMANOS DE AMICITIA ET SOCIETATE FUNCTUS EST LEGATIONE) Hic ponendum comma: nam quod ſequitur *legitima* ad ſequens comma pertinet. Patrem denotat ex filio, qui ob geſtam poſteà legationem notiſſimus erat omnibus Hinc diſcimus ſcriptorem aliquo certè tempore poſt mortem Nicanoris vixiſſe.

Corri-

Digitized by Google

Corrigenda ergò hic vulgata de *legatione legitimâ*: cum legitima jura abrogaſſe, prava inſtituta ſanciviſſe dicatur Jaſon.

PRAVA INSTITUTA SANCIEBAT) Legi divinæ repugnantia. *παρανόμους ἐθισμούς.*

V. 12. SUB IPSA ARCE GYMNASIUM CONSTITUERE) Prope locum ubi regia fuerat Davidis.

ET OPTIMOS QVOQVE EPHEBORUM IN LUPANARIBUS PONERE] In Græco: *τοὺς κρατίστους τῶν ἐφήβων ὑποτάσσων ὑπὸ πέτασον ἦγεν. Et pulcherrimos ephehorum ſubjiciens* (legibus ephebei) *ſub petaſo ductavit.* *πέτασος τῶν ἐφήβων φόρημα* Polluci. Sic Caſtores pileati in imaginibus Arateis & aliis.

Ex hoc loco ſecundum *vulgatam* Latinam intellecto manavit ſententia de *Ephebeis lupanarium.* vid. *1. Macc. I. 15.* Veriſimilior tamen videtur *Oſiandrina* interpretatio ad v. 9. tradita: quam non improbat *Menochius ad 1. Macc.* ita annotans: *Aliqui putant fuiſſe ſcholas in quibus prophana ac ſuperſtitioſa litera docerentur: alii fuiſſe impuras libidinis officinas maſculæ veneri deſtinatas.*

V. 13. ERAT AUTEM HOC NON INITIUM, SED INCREMENTUM QVODDAM, ET PROFECTUS GENTILIS ET ALIENIGENÆ CONVERSATIONIS) In Græco: *Erat autem is vigor Græcitatis, ac proceſſus ad peregrina inſtituta.* ἀκμὴ hîc ſumitur ut ſuprà I. 7. *Gymnaſiis indulgent Græculi*: ait Plinius in Epiſt.

PROPTER IMPII ET NON SACERDOTIS JASONIS) Indigni qui ſacerdos diceretur, ſacrorum à Deo inſtitutorum contemtor ac violator.

V. 14. PARTICIPES FIERI PALÆSTRÆ ET PRÆBITIONIS EJUS INJUSTÆ) *τῆς ἐν παλαίστρᾳ παρανόμου χορηγίας. impenſa illegitimæ quæ in palæſtram fiebat.* Omnis impenſa in ludos aut exercitia dicitur Græcè *χορηγία.* Hanc qui faciebant in gymnaſia dicebantur *Γυμνασίαρχοι*, honoris vocabulo. Ulpianus ad orationem Demoſthenis in Leptinen: *Γυμνασιαρχός ἐστιν ὁ παρέχων τοὔλαιον τοῖς γυμναζομένοις. Γυμνάσιον δὲ τὴν παλαίστραν ἐκάλουν.* Philo in Flaccum: *εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι Φλάκκον, ἐγυμνασιάρχει δὲ γυμνασιαρχῶν.* Conſtitutione Pii Imperatoris medici immunitatem accepêre à Gymnaſiarchiis. Sic Modeſtinus in Græco L. Si duas. D. de Excuſationibus.

ET IN EXERCITIIS DISCI) *μετὰ τὴν τοῦ δίσκου πρόκλησιν. poſt certamen quod diſco fiebat.* Ejus certaminis deſcriptionem habes apud Ovidium X. Metamorphoſeos, & Statium libro VI.

Aliqui reddunt poſt diſci provocationem: id eſt, poſt invitationem ad exercitia, quæ fiebat præmiis diſco impoſitis, & in diſco per medium ſtadium circumferri ſolitis ad plures agoniſtas provocandos in certamen, ut habet Petrus Faber l. III. Agon. c. 22.

ET PATRIOS QVIDEM HONORES NIHIL HABENTES) *Nihili ducentes* etiam ipſum ſacerdotium.

GRÆCAS GLORIAS OPTIMAS ARBITRABANTUR) Titulos *γυμνασιάρχου, ἀγωνοθέτου*, & ſimiles.

Imò præmia ipſa agoniſtica Græcæ Gloriæ vocabantur, quia Græci, id eſt, gentiles his vanitatibus maximè gloriabantur, ut ex Iſthmicis Pythiis, & Olympicis conſtat.

V. 16. QVARUM GRATIA PERICULOSA EOS CONTENTIO HABEBAT) *Quæ ex re etiam gravis eos deprehendit calamitas.* Sæpe Polybius vocem *περιστάσεως* eo ſenſu uſurpat, ſed & alii.

ET EORUM INSTITUTA ÆMULABANTUR, AC PER OMNIA HIS CONSIMILES ESSE CUPIEBANT QVOS HOSTES ET PEREMTORES HABUERANT) In Græco aliter: *Quorum enim mores imitabantur, & quibus ſtudebant per omnia eſſe ſimiles, eos hoſtes & punitores experti ſunt.* Par ſenſus Ezech. XVI. 37.

V. 17. SED HOC SEQVENS TEMPUS DECLARABIT] Id eſt, narratio temporum hæc ſequentium.

Verſ. 18. CUM AUTEM QVINQVENNALIS AGON TYRI CELEBRARETUR) Apud Græcos notiſſimus agon olympicus, dictus quinquennalis, quod anno quinto fieret. Ad id exemplum inſtituti & alibi agones olympii. Sic erant Olympia Alexandriæ, teſte inſcriptione vetere, & Athenienſia, inſtitura ab Adriano, teſtibus Euſebio & Xiphilino:

ET REX PRÆSENS ESSET] Antiochus illuſtris.

Verſ. 19. AB HIEROSOLYMIS VIROS PECCATORES) *Theoros ab Hieroſolymis, quaſi Antiochenſes.* Id eſt, Hieroſolymitas jure civitatis Antiochenæ donatos, ut ſuprà 9. *θεωροὶ* Græcè dicuntur ii, qui alicunde mittuntur ad ſacra externa: ab *ὤρα* quod curam ſignificat. Uſurpant ſic Plato, Thucydides, Sophocles, Plutarchus & alii.

ARGENTI DIDRACHMAS TRECENTAS) Drachmas, in Græco. Sed puto *trecentas* corruptum pro *ter mille.*

Pro voce PECCATORES precatores ſubſtituit Tirinus (corrigens ita textum authenticum) vel ſacrorum procuratores, eos enim *Θεωροὺς* vocari, quos Henric. Stephan. in Theſaur. explicat oraculorum ſciſcitatores. Menochius reddit ſpectatores, additq; : Illi autem dicebātur *θεωροὶ* à Græcis qui ad feſta, oracula, rerumq; divinarum curationem mittebantur. Vid. Sigon. de Rep. Athen. l. IV. c. 7. In altero tamen errato de numero Drachmarum aliâ ratione fatigavit ſeſe Jeſuitæ ingenium, in gratiam vulgatæ lectionis: Mirum videtur tàm exiguam pecuniam miſſam fuiſſe aut poſtulatam in fabricam triremium. Rem non ſatis aſſequor. Niſi fortè dicimus *τὸ* argenti, poſitum eſſe pro pecuniæ, & didrachmas fuiſſe aureas ut ſenſus ſit, tuliſſe pecuniæ didrachmas aureas trecentas. Sed hoc eſt ex argento aurum facere, ne corruptus dicatur Latinus textus.

V. 20. IN SACRIFICIUM HERCULIS] Non vocabatur Tyriis Hercules, ſed *Μελκαρθος*, מלך ארץ, ut nos docet Philo Byblius. Sed Græci ob rerum ſimilitudinem Herculem dixere, ac ſic intelligendi Dius apud Joſephum, Herodotus Euterpe, Plinius XXXIV. 5. 10. Diodorus Siculus libro XX, Curtius, qui omnes vetuſtiſſimum Tyri fuiſſe Herculis Templum nos docent.

HI QVI ASPORTAVERANT) Judæi Jaſone aliquanto religioſiores.

QVIA NON OPORTERET, SED IN ALIOS SUMTUS EAS DEPUTARI) Hoc addidit interpres plenioris intelligentiæ cauſa, ut & quod ſequitur: *Sed hæc oblata quidem ſunt ab eo qui miſerat, in ſacrificium Herculis: propter præſentes autem data ſunt in fabricam navium triremiū.*

IN FABRICAM NAVIUM TRIREMIUM) Scripſit puto, interpres, *trierium.* Ita enim Latinè retineri ſolet vox Græca, cum triremes ſint naviculæ quæ tribus remis aguntur, trieres naves quæ tribus remorum ordinibus. *τριηραρχία* ſumptus in trieres apud Athenienſ.

Verſ. 21. PROPTER PRIMATES PTOLEMÆI PHILOMETORIS REGIS) Puto interpretem ſcripſiſſe *primatus.* In Græco: *διὰ τὰ πρωτοκλήσια*, vel *πρωτοκλίσια.* ſcribendum arbitror *πρωτοκούρια*, id eſt, ad convivium quod fecerat Rex Ptolemæus, cùm primùm comam longam deponeret. Vide 1. Sam. 13. 24. Capillos diis vovebant, ut Achilles Sperchio, Athenienſes Dianæ, Earinus Æſculapio. Eo voto liberabantq; ſe ſolenniter ſacris factis: ſacra ſequebatur convivium.

CUM COGNOVISSET ANTIOCHUS ALIENUM SE A REGNI NEGOTIIS FACTUM) In Græco: *Cum cognoſſet Antiochus à rebus ſuis alienum factum Ptolemæum.*

PROPRIIS UTILITATIBUS CONSULENS) *Securitati ſuæ*: id eſt, poſſeſſionis ſuæ. nam reges Ægypti Cœlen Syriam & Judæam dicebant ad ſe pertinere. Vide Polybium libro V.

Tirinus verſ. 21. ita interpretatur: PROPTER PRIMATES *Ægyptios, qui à Ptolemæo Philometore defecerant ad fratrem ejus natu minorem Evergetem. Simulabat enim Antiochus avunculus iſtorum duorum fratrum, ſe velle lites eorum componere, ac proinde poſcebat tutelam puerorum ſibi committi. Sed re vera inhiabat ipſemet ſceptro Ægyptio ut prædixerat de eo Gabriel Dan. 11. 22. ſeqq. Cum vero reſciſſet* ANTIOCHUS, ALIENUM SE A NEGOTIIS REGNI *Ægyptiaci* EFFECTUM, *& primates Ægyptios tutelam puerorum regum nolle ſibi deferre*, PROPRIIS CONSULTURUS UTILITATIBUS *in Syriam recurrit.*

V. 22. CUM FACIBUS] *μετὰ δᾳδουχίας*: id eſt, *ὑπὸ τῶν τῇ νυκτὶ λαμπάσι δᾳδουχουμένης τῆς πόλεως*, ut de honoribus Antonio, cum Athenis eſſet, exhibitis, loquitur Plutarchus. *Facibus per urbem ùtrctis fulgentibus.*

ET LAUDIBUS) *βοῶν*, id eſt, factis acclamationibus.

Verſ. 23.

ET DE NEGOTIIS NECESSARIIS RESPONSA PERLATURUM) Senſus bonus eſt, ſed verba

verba in Græco habent: *de rebus neceſſariis monita factu-rum.*

V. 24. AT ILLE COMMENDATUS REGI CUM MAGNIFICASSET FACIEM POTESTATIS EJUS] ὁ δὲ συσταθεὶς τῷ βασιλεῖ καὶ δοξάσας αὐτὸν (legam αὑτὸν) τῷ προσώπῳ τῆς ἐξουσίας, quæ ſic interpretor: *Ipſe autem cum ſe commendaſſet, ac ſpectabilem feciſſet, prætextu poteſtatis acceptæ*: id eſt, legationis. συσταθεὶς, Niphal pro Hithphael. Non Hebræi tantum פנים, & Græci πρόσωπον, ſed & Latini perſonam dicunt de eo quod extrinſecus apparet, & ſæpe aliis rebus prætenditur. Addendum hoc exemplis legationum malâ fide obitarum.

SUPERPONENS JASONI TALENTA ARGENTI TRECENTA) Superponere, quod ſuperjacere apud Senecam, ὑπερβαλὼν Græcè, eſt licitando aliquem vincere, accendere rei pretium.

V. 25. ACCEPTISQVE A REGE MANDATIS) Codicillis dignitatis,

NIHIL QVIDEM HABENS DIGNUM SACERDOTIO) Sacerdotem maximè decet lenitas, Hebr. V. 2. divinæ enim bonitatis præfert imaginem.

V. 26. ET JASON QVIDEM QVI PROPRIUM FRATREM CAPTIVAVERAT) ὑπονοθεύσας. Variè accipitur ὑπονοθεύειν, ſed ita ut ſemper malas artes ſignificet. In Gloſſis ὑπονοθεύω, *ſollicito, ſeduco.* Prior ſignificatio locum habet infrà IV. 7. poſterior hic. Circumſcripſerat certè fratrem Oniam Jaſon cui promiſerat ſe Sacerdotium ſervaturum filio Oniæ, qui & ipſe Onias dicebatur: atque interim ſe eo functurum tutorio nomine.

IPSE DECEPTUS) ὑπονοθευθεὶς ὑφ᾽ ἑτέρου, deceptus, ab altero ſcilicet fratre. Quod fecit fratri, paſſus eſt à fratre altero, viciſſim circumſcriptus.

PROFUGUS IN AMMANITEM EXPULSUS EST REGIONEM) Scripſit, puto, interpres *Ammonitidem*, εἰς τὴν Αμμανῖτιν χώραν. Pulſus autem eſt, prævalente per regiam vim Menelai factione.

V. 27. DE PECUNIIS VERO REGI PROMISSIS NIHIL AGEBAT] *Nihil benè conſtituebat.* οὐδὲν εὐτάκτει.

CUM EXACTIONEM FACERET SOSTRATUS, QVI ARCI ERAT PRÆPOSITUS) *Quanquam flagitante Soſtrato.* De arce vide ſuprà 12.

V. 28. NAM AD HUNC COACTIO VECTIGALIUM PERTINEBAT] ἡ τῶν διαφόρων πρᾶξις. *Pecuniarum exactio*, fiſcalium ſcilicet.

V. 29. ET MENELAUS AMOTUS EST A SACERDOTIO, SUCCEDENTE LYSIMACHO FRATRE EJUS] Græcè: καὶ ὁ μὲν Μενέλαος ἀπέλιπε διάδοχον Λυσίμαχον τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφόν. Sciendum eſt in hoc ſcriptore διάδοχον, aut διαδεχόμενον dici qui vices obit alterius, ut videre eſt infrà 32. IX. 23. XIV. 16. Vertendum igitur: *Et Menelaus quidem vicarium reliquit* (per abſentiam ſuam) *fratrem ſuum Lyſimachum.* Vide infrà 39.

Non incommodè hæc redduntur. Corrigenda itaque iterum vulgata de *Menelao à Pontificatu depoſito. Lyſimacho ipſi ſuffecto.* Atq; ita emendandus etiam è *Græco* textu *Latinus* ſequenti conatu.

SOSTRATUS AUTEM PRÆLATUS EST CYPRIIS) Legit: Σώστρατος δὲ ἐπέστησεν ἐπὶ τῶν Κυπρίων. Sed nos habemus in libris Græcis omnibus: Σώστρατος δὲ Κράτητα τὸν ἐπὶ τῶν Κυπρίων. *Soſtratus autem* (vicarium ſcilicet habuit) *Crateta qui Cypriis præfuerat.*

V. 30. THARSENSES) In Cilicia ad Cydnum.

ET MALLOTAS) Mallus itidem in Cilicia prope amnem Pyramum. Meminere Strabo, Plinius.

EO QVOD ANTIOCHIDI REGIS CONCUBINÆ DONO ESSENT DATI) Solebant reges iſti tota oppida, id eſt, oppidorum reditus, largiri iis quos magni faciebant. Sic Themiſtocli data Magneſia, Lampſacus, Myus, Percota, Palæſcepſis. Pudebat autem nobiles Ciliciæ civitates peculium fieri regiæ pellicis.

V. 31. RELICTO SUFFECTO UNO) Vicario. Nam in Græco eſt vox διαδεχόμενον, de qua jam diximus.

V. 32. ET ALIA VENDIDERAT TYRI ET PER VICINAS CIVITATES) Nempe ut inde pecuniam, ex pecunia potentes amicos ſibi compararet.

V. 33. QVOD CUM CERTISSIME COGNOVISSET ONIAS) Hæc planè cum Joſepho non conveniunt: nam is apertè Oniam ſummum ſacerdotem dicit mortuum, priusquam Jaſon ſummum Sacerdotium adipiſceretur. Joſeph. Ant. XII. 6.

Vtri autem credemus, num huic autori, an vero *Joſepho?* Si Joſepho, cui favere videtur Grotius, tota ſubſequens narratio de interfecto *Onia* fabuloſa eſt. De quo viderint Pontificii.

IN LOCO TUTO SE CONTINENS ANTIOCHIÆ SECUS DAPHNEM) In Græco: ἀποχωρήσαντος εἰς ἄσυλον τόπον, ἐπὶ Δάφνης τῆς πρὸς Ἀντιόχειαν κειμένης. *Cum ſeceſſiſſet in Aſylum ad Daphnen, quæ adjacet Antiochiæ.* Antiochiæ multæ ſunt. Una earum urbs princeps Syriæ eo tempore. Prope hanc Templum Apollinis Daphne dictum, ut ex Ptolemæo, Chryſoſtomo & Hiſtoricis cognoſcimus: & ἄσυλον τέμενος, quod addidit Strabo libro XVI. Inde hæc Antiochia, ἡ ἐπὶ Δάφνῃ etiam Straboni, Plinio *Antiochia libera, Epidaphne cognominata.*

SVASISSET DE ASYLO PROCEDERE) De templo Apollinis, quod aſyli jus habebat.

Verſ. 37. CONTRISTATUS ITAQVE ANIMO) ψυχικῶς, id eſt, ſeriò: ut infrà XIV. 24.

SOBRIETATEM] σωφροσύνην, id eſt, ſanctitatem in omni vita.

V. 38. JUBET CIRCUMDUCI] Quod Latini elegantiores *traduci* dicunt. Vide ad Matth. I. 19.

V. 40. INIQVIS MANIBUS UTI COEPIT) κατήρξατο χειρῶν ἀδίκων, id eſt, prior vim intentavit. Loquendi eſt genus hiſtoricis frequens.

DUCE QVODAM TYRANNO) προηγησαμένου τινὸς Τυράννου, quomodo eſt in Sixtino: nam in aliis Αὐράνου, Eſt Tyrannus nomen proprium, ut Act. XIX. 9. Fuit & Sophiſta eo nomine memoratus Suidæ.

ÆTATE PARITER ET DEMENTIA) In Græco: προβεβηκότος τῇ ἡλικίᾳ οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τῇ διανοίᾳ: ubi eſt μετάληψις. vult enim dicere hunc animo non minus quàm annis fuiſſe decrepitum, atque invalidum.

Verſ. 41. QVIDAM AUTEM CINEREM IN LYSIMACHUM JECERUNT) In Græco: *Quidam & de adjacente cinere manum complentes paſſim in Lyſimachum ejusque comites id ejectabant.*

V. 42. ET MULTI QVIDEM VULNERATI ET PROSTRATI, OMNES VERO IN FUGAM CONVERSI SUNT) In Græco: *Quomodo* (refer hoc ad lapides & fuſtes) *multos fecere ſaucios, proſtravere nonnullos, omnes verò in fugam egerunt.*

V. Eod. IPSUM ETIAM SACRILEGVM INTERFECERUNT.

Græcum quidem vocabulum non propriè *interficere, ſed manibus comprehendere* ſignificat, videtur tamen, Oſiandro judice, interfectus, quia Menelaus poſteà ſacerdotium retinuit. Sed ad v. 29. obſervatum Lyſimachum *vicarium* tantum Menelai fuiſſe. Et dubius hic fuit Oſiander, qvum addat: *Habemus iterum exemplum puniti ſacrilegi, ſive Lyſimachus occiſus, ſive captus fuerit.*

V. 43. DE HIS ERGO] Nempe ſacrilegiis ante dictis.

Verſ. 44. AD IPSUM NEGOTIUM DETULERUNT) ἐπ᾽ αὐτῷ τὴν δικαιολογίαν ἐποιοῦντο. *Contra eum* (Menelaum) *accuſationem inſtituerunt*: nempe ut auctorem ſcelerum quæ Lyſimachus patraverat.

MISSI TRES VIRI A SENIORIBUS) A Senatu Judæorum: ὑπὸ τῆς γερουσίας.

V. 45. ET CUM SUPERARETUR MENELAUS) ἤδη δὲ λελειμμένος ὁ Μενέλαος. Sed rectius legitur λελημμένος. *Convictus verò jam Menelaus.* Id enim eſt λαμβάνεσθαι in re forenſi. Sic Demoſthenes: τὰ δεινότατα ἐργαζόμενοι ληφθῆναι.

PROMISIT PTOLEMÆO MULTAS PECUNIAS DARE) Ptolemæo Dorymenis magnæ gratiæ atque auctoritatis viro: de quo 1. Macc. III. 38.

AD SVADENDUM REGI) πρὸς τὸ πεῖσαι τὸν βασιλέα, id eſt, ad ſedandum regis animum. Vide quæ diximus ad Matth. 28. 14.

V. 46. IN QVODAM ATRIO POSITUM QVASI REFRIGERANDI GRATIA) Plinius minor in villæ deſcriptione: *Subeſt cryptoporticus ſubterraneæ ſimilis: æſtate incluſo frigore riget.* περίστυλον, aut περιστύλιον eſt locus, qui columnis, id eſt, porticibus ambitur, ut apparet Ezech. XL. 18. 19. LXII. 1, 3, 5. Latine quoque dicitur periſtylium Vitruvio V. 11. Periſtylum Ciceroni pro domo, & Varroni III. 5. de re ruſtica.

V. 47. QVI ETIAMSI APUD SCYTHAS CAUSAM DIXISSENT INNOCENTES PRÆDICARENTUR, HOS MORTE DAMNAVIT) Scytharum immanitas in proverbium abiit. Simile illud apud Senecam Thyeſte:

— — *Tale quis vidit nefas?*
Quis inhoſpitalis Caucaſi rupem aſperam
Heniochus habitans?

Et Troadibus:

Quis Colchus hoc, quis ſedis incertæ Scytha
Commiſit?

Hic

Hic illud proverbium verum fuit: *Æmilius fecit, plectitur Rutilius. Et peccavit coquus, vapulat tibicen.*

Verſ. 49.

QVAMOBREM TYRII QVOQVE INDIGNATI.

Apud quos hæc gerebantur v. 44. Deteſtati ſunt illi immane ſcelus, quod legati innocentiſſimi morte injuſtiſſima affecti, & honorifica eos proſeqvuti ſunt ſepulturâ.

Verſ. 50.

PERMANEBAT IN POTESTATE) ἔμενεν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς; id eſt, in ſummo ſacerdotio; ut ſuprà 10.

Nunquam tamen *legitimus* Pontifex fuit, qvum non eſſet de tribu *Levi*, ſed *Benjamin v. 23. & c. II. 4.* A morte ergò *Oniæ*, quæ juxta hunc ſcriptorem contigit anno Græcorum 141. *usque ad Mathathiam*, qui exſurrexit anno 145. Pontificatus in manu ſpuriâ fuit per *quadriennium*. Licet enim jure devolvi debuiſſet à morte *Oniæ tertii* ad filium ejus *Oniam*, de facto tamen nunquam ei obtigit, utpote jam *profugo in Ægyptum, 1. Macc. II. 1.* Sed neque *Jaſoni* fratri Oniæ jus ullum erat jam ad ritus gentilitios delapſo, & in Ammonitide exulanti ſupra v. 7. & 26. ut hic Tirinus.

CAPUT V.

Prodigia in Cælo apparent: Iaſon in Hieroſolymitanos horribiliter ſævit, poſteà in exilio miſere perit. Antiochus ſpe ſuâ in AEgypto fruſtratus Hieroſolymis iram omnem in Iudæos effundit, templum ſpoliat, & per ſuos præfectos ubique Iudæos graviter affligit.

Verſ. 1.

SECUNDAM PROFECTIONEM PARAVIT IN ÆGYPTUM) Vide quæ diximus ad Dan. XI. 29.

Verſ. 2.

EQVITES DISCURRENTES) Lucanus primo Pharſalici:

Tum fragor armorum magnaque per avia voces
Audita nemorum.

Deinde:

Inſonuere tubæ, & quanto clamore cohortes
Miſcentur, tantum nox atra ſilentibus auris
Edidit.

Virgilius:

Armorum ſonitum toto Germania cælo
Audiit.

Piè de talibus portentis *Oſiander: Etſi ex iſtis in cælo viſis prodigiis colligi potuit, gravia bella in Judæa exarſura, & Dominum per Angelos ſuos defenſurum Eccleſiam: tamen nulla eſt certior de futuris eventibus prædictio, quàm ea, quæ ex ſacris literis ſumitur, Levit. 26. Deut. 28. cap. & ex promiſſionibus divinis, quod Eccleſia, (licet cruci ſubjecta) non ſit peritura, Matth. 16.*

Verſ. 6.

JASON VERO NON PARCEBAT IN CÆDE CIVIBUS SUIS) Nimirum de illo dici poteſt, quod de Sulla:

Exceſſit medicina modum, nimiumque ſecuta eſt
Qua morbi duxère manus.

Neuter ſatis memores fuêre illius moniti quod apud Claudianum eſt:

Cautius ingentes morbos & proxima cordi
Viſcera Pæonia tractat ſollertia cura,
Parcendoq; ſecat, ferro ne longius acto
Irrevocandus eat feſſis vitalibus error.

NEC COGITABAT PROSPERITATEM ADVERSUM COGNATOS MALUM ESSE MAXIMUM) Ideo Cæſar civilium bellorum ſtragem non prodidit, ut nos docet Plinius VII. 25. Lucanus verò:

Bella geri placuit nullos habitura triumphos.

Tacitus queſtus referens populi Romani bellantibus Othone & Vitellio: *Vtrasque impias preces, utraq; deteſtanda vota, inter duos, quorum bello ſolum id ſcires, deteriorem fore qui viciſſet.*

ARBITRANS HOSTIUM ET NON CIVIUM SE TROPHÆA CAPTURUM) Ita agens quaſi ipſi cum hoſtibus non cum civibus res eſſet. Jocaſta apud Euripidem Polynici:

Φέρ', ἢν ἕλῃς γῆν τήνδ', ὃ μὴ τύχοι ποτέ,
Πρὸς θεῶν, τρόπαια πῶς ἀναστήσεις δορός;
Πῶς δ' αὖ κατάρξῃ θυμάτων ἑλὼν πάτραν;
Καὶ σκῦλα γράψεις πῶς ἐπ' Ἰνάχου ῥοαῖς;
Θήβας πυρώσας τάσδε Πολυνείκης θεοῖς
Ἀσπίδας ἔθηκε; μήποτ', ὦ τέκνον, κλέος
Τοιόνδε σοὶ γένοιθ' ὑφ' Ἑλλήνων λαβεῖν.

Verſ. 7.

PROFUGUS ITERUM ABIIT IN AMMONITEN) *Ammonitin* ſcripſit interpres, ſicut in Græco eſt Ἀμμανῖτιν.

Verſ. 8.

AD ULTIMUM IN EXITIUM SUI CONCLUSUS EST AB ARETA ARABUM TYRANNO) Πέρας οὖν κακῆς ἀναστροφῆς ἔτυχεν, ἐγκλεισθεὶς πρὸς Ἀρέταν τὸν τῶν Ἀράβων τύραννον. Ubi probo eorum conjecturam, qui ἐγκληθεὶς legendum putant, ut ſenſus ſit: *Vicem ergo malæ vitæ ſuæ reperit, accuſatus apud Aretam Arabum tyrannum.* Ubi Arabas intellige ipſos Ammonitas. nam eousque id nomen illis temporibus porrigebatur. Itaque Polybius libro quinto Rabath Amana, id eſt, רבת עמון, vocat urbem Arabiæ quæ & Ῥαββὰ Ptolemæo in Arabia felice. Aretas nomen frequens Arabiæ regibus eſt, & apud Strabonem libro XVI. & apud Joſephum Antiquæ Hiſtoriæ XVIII. 6. Id vocabulum Arabes accepere à Perſis, quorum multa nomina ab hâc voce incipiunt, ut diximus ad initium Eſtheris.

FUGIENS DE CIVITATE IN CIVITATEM) In Ammonitide, ob eam quæ jam dicta eſt cauſam, non auſus conſiſtere.

OMNIBUS ODIOSUS UT REFUGA LEGUM) ὡς τῶν νόμων ἀποστάτης, *ut legum*, patriarum ſcilicet, *deſertor*, quod etiam apud illas gentes infame erat, quæ de lege Hebræorum nihil majus quàm de ſuis legibus ſentiebant.

IN ÆGYPTUM EXTRUSUS EST) ἐξεβράσθη, *ejectus eſt.*

Significatur *Jaſonem* nequicquam Principatum affectaſſe, finem vero *inſidiarum confuſionem* accepiſſe, ideoque profugum in *Ammonitarum regionem*, inde ad *Arabas* ſe recepiſſe, ibique ſuſpectum alicujus molitionis, aut criminis in vincula conjectum evaſiſſe quidem, at nuſpiam locum tutum inveniſſe, *in Ægyptum* extruſum eſſe.

Verſ. 9.

ET QVI MULTOS DE PATRIA SUA EXPULERAT PEREGRE PERIIT) Benè legit in Græco: ὁ συχνοὺς τῆς πατρίδος ἀποξενώσας, quomodo eſt in Sixtino, non ἀπ᾽ χνὸς, quomodo eſt in aliis editionibus. Oſtendit ſcriptor pœnas ejus delictis reſpondiſſe.

LACEDÆMONAS PROFECTUS) In Græco: *ad Lacedæmonas perlatus.* Puto autem intelligi Lacedæmonios qui in Ægypto militabant. Nam Lacedæmon eo tempore erat in corpore Achæorum, cum quo ſocietas erat Ægypti regibus, ut videre eſt apud Polybium excerptis de legationibus 37. & 57.

QVASI PRO COGNATIONE IBI REFUGIUM HABITURUS) *Vt propter cognationem tutelam* (ab illis) *impetraturus.* Cognationem intelligit illam, de qua 1. Macc. XII. 21.

Cur verò non dicendus Jaſon ad *Lacedæmonios* ex *AEgypto* delatus, ibi tutelam quæſiturus; atq; illic (fortè ex inſidiis) extinctus?

Verſ. 10.

ILLAMENTATUS ET INSEPULTUS ABJICITUR, SEPULTURA NEQVE PEREGRINA USUS, NEQVE PATRIO SEPULCHRO PARTICIPANS) In Græco: *luctu caruit, neque exſequias ullas, nedum majorum ſepulchra obtinuit.* Fuit ἀπένθητος, ἄταφος, ut Euripides in Phœniſſis loquitur; quod Sophocles in Antigone ſic exprimit:

— — — τάφῳ
Μήτε κτερίσαι, μήτε κωκῦσαί τινα.

Etſi autem *ſepultura ad animæ ſalutem* nihil facit: tamen in impiis *ſpecies maledictionis divinæ* eſt ſepultura carere, & à beſtiis laniari. *2. Reg. IX. 35. 36. Jer. XXII. 19.*

Verſ. 11. SUSPICATUS EST REX SOCIETATEM DESERTUROS JUDÆOS) *Defecturos ab Imperio Iudæos*, nempe à Syriaco imperio ad Ægyptiacum, irritato populo per ſacrilegia Menelai & Lyſimachi.

CIVI-

Digitized by Google

CIVITATEM QVIDEM ARMIS CEPIT) Id eſt, quaſi armis captam tractavit. Vide 1. Macc. I. 21. 22. 23. Joſ. XII. 7.

Eſt hæc qualiscunque conciliatio locorum pugnantium. Nam aliud profectò eſt *armis capere civitatem*: aliud *civitatem tractare quaſi armis captam*.

Verſ. 12.

JUSSIT AUTEM MILITIBUS INTERFICERE) 1. Macc. I. 25.

ET PER DOMOS ASCENDENTES TRUCIDARE] Etiam eos qui à plateis in domos ſuas refugiebant.

Verſ. 13.

ET MULIERUM) *Nuptarum*, quod oſtendit ſequens oppoſitio *virginum*.

EXTERMINIA) ἀφανισμὸς, שממה, quod internecionem ſignificat.

Verſ. 14.

OCTOGINTA MILLIA INTERFECTI) κατεφθάρησαν, id eſt, *deſiderati ſunt*. Eſt enim vox hoc loco communiter, & ad interfectos & ad venditos pertinens: quod oſtendunt ſequentes particulæ μὲν & δὲ, quæ diſtributioni inſerviunt.

QVADRAGINTA MILLIA VINCTI) ἐν χειρῶν νομαῖς, id eſt, *manibus diſcerpti*. Diviſi in partes.

NON MINUS AUTEM VENUNDATI) *Non pauciores interfectis venum ſunt dati*. Ita quadraginta millia interfecta, totidem vendita, faciunt ſummam illam octoginta.

Non ergò rectè *vulgata* Latina *octoginta millia* interfectorum aſſignat.

Verſ. 15.

AUSUS EST ETIAM INTRARE TEMPLUM) 1. Macc. I. 23.

UNIVERSA TERRA SANCTIUS) *Toto orbe ſanctiſſimum*.

SANCTA VASA) 1. Macc. I. 23. 24.

Verſ. 17.

ITA ALIENATUS MENTE ANTIOCHUS NON CONSIDERABAT) καὶ μετεωρίζετο τὴν διάνοιαν ὁ Ἀντίοχος οὐ συνορῶν. *Et ita elatus mente erat Antiochus, ut non conſideraret &c.* μετεωρίζεσθαι varias habet ſignificationes, hîc verò ſuperbiæ, ut Pſ. 131. ut & infrà 21.

QVOD PROPTER PECCATA HABITANTIUM CIVITATEM MODICUM DEUS FUERAT IRATUS) Similẽ ſenſum habes Jud. V. 19. 20. & ſequent.

Ad breve tempus Deum eſſe populo ſuo iratum, eumque ſic duriter caſtigare, non autem penitus abjicere: Nam in Eccleſiâ Dei multa etiam & magna peccata committuntur; & filii Dei quandoque in ſecuritatem carnalem incidentes pœnas graves ſibi attrahunt. *Cum judicamur autem, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur* teſte Apoſtolo *1. Cor. XI. 32.*

V. 18. SICUT HELIODORUS) ſuprà 13, 25. 26.

Verſ. 19. NON PROPTER LOCUM GENTEM, SED PROPTER GENTEM LOCUM DEUS ELEGIT) 1. Reg. 8, 27. 28.

Verſ. 20. POSTEA AUTEM FIET SOCIUS BONORUM) *Factus eſt particeps*, ἐκοινώνησε. Nam cum hæc ſcriberentur jam repurgatum erat Templum.

CUM SUMMA GLORIA EXALTABITUR) Etiam hic eſt verbum præteriti temporis in Græco, ἐπανωρθώθη, *reſtitutum eſt*.

Verſ. 21. MILLE ET OCTINGENTIS ABLATIS DE TEMPLO TALENTIS) Partim in vaſis & ornamentis Templi, partim in pecuniis. Vide Joſephum XII. 7.

TERRAM AD NAVIGANDUM, PELAGUS VERO AD ITER AGENDUM DEDUCTURUM) Ut Xerxes, qui

> *Europamq; Aſiæ, Seſtumq; admovit Abydo,*
> *Inceſſitq; fretum rapidi ſuper Helleſponti,*
> *Non Eurum, Zephyrumque timens: cum vela, ratesq;*
> *In medium deferret Athon.*

Velut naturæ Dominus, ait Juſt. Rerum naturam ſtatione mutavit ſuâ, Triarius in declamatione apud Senecam.

V. 22. RELIQVIT AUTEM ET PRÆPOSITOS AD AFFLIGENDAM GENTEM) Quos ἐπιτρόπους vocat Joſephus XII. 12. & ſcriptor primi Maccab. I. 53.

PHILIPPUM GENERE PHRYGEM] Non temerè nomen gentis addidit. nam Phryges maximè putantur Barbari, unde Menelao Peleus apud Euripidem:

> *Βεβαρβάρωσαι χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις.*

V. 23. IN GARIZIM AUTEM) Ubi Samaritæ Templum & ſacra habebant infrà VI. 2. Sirach, L. 29. Joſephus XI. 8. XII. 7.

IMMINEBANT CIVIBUS) *Imminebat* in Græco: de Menelao enim hoc dicitur.

V. 24. CUMQVE APPOSITUS ESSET CONTRA JUDÆOS) *Animum in populares* (ſuos) Judæos *habens hoſtilem*. Ita in Græco, continuato ſermone de Menelao.

ODIOSUM PRINCIPEM APOLLONIUM) Hic eſt tributorum ille collector, 1. Macc. I. 30. Idem is de quo 1. Macc. III. 10. Joſephi XII. 10. Legit autem hic interpres μυσάρχην, cum Græci codices nunc omnes habeant μυσάρχην, quod verti video *ſceleris principem*. Ego magis putem ſignificari eum fuiſſe anteà præfectum Myſiæ: nam ſic & Κυπριάρχης infrà ſumitur XII. 2.

PRÆCIPIENS EI OMNES PERFECTÆ ÆTATIS INTERFICERE) τοὺς ἐν ἡλικίᾳ, id eſt, puberes.

MULIERES AC JUVENES VENDERE) Vide dicto loco 1. Macc. I. 33. 34.

PACEM SIMULANS) Ibidem 31.

V. 26. OMNESQVE QVI AD SPECTACULUM PROCESSERANT) τοὺς ἐξελθόντας πάντας ἐπὶ τὴν θεωρίαν. *Qui ad ſacra proceſſerant*. Nam id θεωρία in primitivo ſignificatu, ut diximus ſupra IV. 18.

Apollonius quiete Judæorum fraudulenter uſus die *Sabbati* omnes qui ad ſacrificia aliaque feſto propria (vulg. incommode SPECTACULUM reddidit) in publicum proceſſerunt, ex improviſo trucidavit, Judæis ex vanâ perſuaſione propter feſti ſolemnitatem non auſis arma capere, hoſtique reſiſtere: quale quid etiam poſteà illis contigit, qui ad deſerta loca confugerant. Eſt autem Apollonius ille, qui paucis ante annis ab Antiocho in Ægyptum miſſus fuerat *c. IV. 21.* poſtmodum à Judâ Maccabæo læſus *1. Macc. III. 11.*

Verſ. 27. JUDAS AUTEM MACCABÆUS QVI DECIMUS FUERAT SECESSERAT IN DESERTUM LOCUM) δέκατός που γενηθεὶς *decimus factus*, id eſt, novem comites habens. Tale ὄγδοον Νῶε 2. Petri II. 5. & apud Martialem.

> *Dic quotus & quanti cupias cœnare.*

Quotus, id eſt, cum quot convivis.

Decadarchum Tirinus vocat: *Eman. Sa, & Mariana* verò malunt *decimum ordine à tempore Alex. M.* & à *Jaddo* Pontificem intelligere. Sed hic nondum fuerat Pontifex.

INTER FERAS) In Græco: *ferarum more*, 1. Macc. I. 55. Hebr. XI. 38. ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις: quomodo Virgilius:

> *in Sylvis inter ſpelæa ferarum.*

ET FOENI CIBO VESCENTES) τὴν χορτώδη τροφὴν σιτούμενοι, gramineo victu paſti. Nam Helleniſtis χόρτος eſt herba.

DEMORABANTUR) Perſeverabant.

COINQVINATIONIS) μολυσμοῦ, id eſt, idololatriæ. Vide 1. Macc. I. 39.

Ne polluerentur prophano convictu, uſu vel conſuetudine aut idololatriâ gentilium, malebant ſummâ rerum inediâ, herbarum & radicum eſu ſe ſuſtentare.

CAPUT VI.

Antiochus ſubmiſſo novo tortore novis plagis affligit Iudæos templum Hieroſolymitanum Iovi Olympio, Garizitanum Iovi Hoſpitali jubet dicari: Iudæos omnes ad Ethnica ſacra cogit. Mulieres, quæ filios ſuos circumciderant, miſerè interficiuntur. Eleazar mori, quàm porcinis carnibus veſci maluit.

Verſ. 1. SENEM QVENDAM ANTIOCHENUM) Scriptum fuiſſe credo per compendium ἀντ. pro Ἀντιόχειον. Librarii inde fecère ἀθ., id eſt, Ἀθηναῖον. Fuerit aliquis ex ſenatu urbis Antiochenæ. Sicut autem Hebræis ſenatores זקנים, ita Helleniſtis γέροντες. Memoratur quidem Diodoro Siculo Athenæus quidam dux Antiochi. Sed ibi de Antiocho Sidete agitur. Locus eſt in fragmentis à Valeſio editis.

Senex dicitur, quod ex ordine *Senatorio* fuerit. *Athenæum* in Græco vocari alij putant ſeu quia inde oriundus ſeu quia nomen hoc ei proprium fuerit:

fuerit: quamvis *Mariana* ſuſpicetur ipſum *Bacchidem* fuiſſe, quem Matathias Hieroſolymis occiderit I. Macc. II. 1. Oſiander etiam conjectat exemplar Græcum mendoſum eſſe.

V.2. ET COGNOMINARE JOVIS OLYMPII) Qui Syris בעל־שמין, aut ſimpliciter בעל, & Chaldæis בל. is à Græcis vocabatur Ζεὺς Ὀλύμπιος, quod pariter ille cœli dominus crederetur, ſicut Ζεὺς apud Græcos. Docuimus id alibi ex Philone Byblio, & Dio in hiſtoria Phœnicum. Diodorus Siculus narrans Antiochi Magni ſacrilegium, altero loco Δία nominat, quem altero Βῆλον. Locus uterque eſt in fragmentis à Doctiſſimo Valeſio editis.

Profanato templo Hieroſolymitano nomen illi indidit *Iovis Olympij*, cum novo nomine nova dedicatione publice celebrata. Quod erat *abominandum deſolationis idolum* I. *Macc.* I. 57.

ET IN GARIZIM) De quo ſupra V. 23.

Quod erat *Samaritanorum* templum, de quo *Ioh.* IV. 20.

PROUT ERANT HI QUI LOCUM INHABITABANT] Id eſt, quia loci ejus habitatores erant peregrini ex Myſiæ & Meſopotamiæ & longius ſitis regionibus. II. Regum XVII. 24.

JOVIS HOSPITALIS] Διὸς ξενίου, בעל־גרים.

V.4. NAM TEMPLUM LUXURIA) ἀσωτίας, luxu.

ET COMESSATIONIBUS) κώμων. Quid ſit κῶμος diximus Sap. XIV. 23.

SCORTANTIUM CUM MERETRICIBUS) ῥᾳθυμούντων μεθ' ἑταιρῶν, ut eſt in Sixtina, non ἑταίρων, ut eſt in editionibus aliis: id eſt, *in otio inter amicas viventium.* ἑταίρας nomen erat aliquanto honeſtius, quam πόρνας.

SACRATISQUE ÆDIBUS MULIERES ULTRA SE INGEREBANT) *Et in ſacris porticibus miſcentium ſe mulieribus.* περίβολοι ſunt porticus Templi. Sir. L. 2. I. Macc. XIV. 48. ſupra I. 15. Sacerdotibus Hebræis, dum eſſent in ſua ἐφημερίᾳ, ne uxores quidem ſuas attingere licebat. Tunc vero omnia confundebantur. Confer Jeremiæ nomine epiſtolam quæ Barucho additur.

INTUS FERENTES EA QUÆ NON LICEBAT) *Et intro ferentium quæ fas non erat*: vaſa nempe profana, ut Nehem. XIII. 8.

Verſ. 5. ALTARE ETIAM PLENUM ERAT ILLICITIS, QUÆ LEGIBUS PROHIBEBANTUR] Puta victimis ſuillis, I. Macc. I. 50. Joſephus XII. 7.

NEQUE AUTEM SABBATA CUSTODIEBANTUR] I Macc. I. 41. 48.

NEQUE DIES SOLEMNES PATRII SERVABANTUR) Dicto commate 48. ut prædictum à Daniele VII. 25.

NEC SIMPLICITER JUDÆUM SE ESSE QUISQUAM CONFITEBATUR) Judæus hic ponitur non pro gentis, ſed pro religionis nomine, ut infra IX. 17. & Eſter. VIII. 17. Sic Joſephus XIII. 17. de Idumæis: ὥστε αὐτοῖς τὸ λοιπὸν εἶναι Ἰουδαίοις.

Verſ. 7. IN DIE NATALIS REGIS) εἰς τὴν κατὰ μῆνα τοῦ βασιλέως γενέθλιον ἡμέραν: *die regis per quemque menſem natali*, id eſt, eo die menſis quo Rex erat natus. Cæteri Reges ſatis habuerant ſemel anno natalem ſuum celebrari. Vide quæ ad Matth. XIV. 6.

AD SACRIFICIA) ἐπὶ σπλαγχνισμόν. Habes hanc vocem & infra 21. & VII. 42. σπλαγχνεύειν Ariſtophani, huic ſcriptori σπλαγχνίζειν infra 8. eſt, ut Ariſtophanis explicat interpres, σπλάγχνων μεταλαβεῖν. Poſt ſacrum pars extorum reddebatur iis qui victimas obtulerant, de iis fiebant epulæ. Hoc eſt quod vacare ad exta, adducere ad exta, dicit Plautus.

COGEBANTUR HEDERA CORONATI LIBERO CIRCUIRE) *Pompam facere Libero*, πομπεύειν. Hedera Bacchi propria: quod & in tertio ſignificatur Maccabaico. Seneca Oedipode:

Effuſam redimite comam nutante corymbo
Mollia Nyſæis armati brachia Thyrſis.

Feſtus: *Hedera in tutela Liberi patris putabatur eſſe.* In veteri hymno Bacchus, κισσοστέφανος.

Bacchanalia ſeu *Liberalia* Baccho ſeu Libero ſacra; cui multa ebrietate. libidine, furore, atque inſania litare mos erat (Vid. *Plutarch.* in Alexandr. *Tertullian.* de ſpectacul. *Pithæus* l. I. Adverſ. c. 9. *Gyrald.* de diis Gent. Syntagm. 8.) maxime vero in Oriente, ubi ex Iovis femore Bacchus natus credebatur, teſte *Dionyſio* in Orbis Periegeſi. *Hedera* ob innatam frigiditatem putabatur ebrietati contraria. vid. *Plin.* l. XVI. c. 34. *Tertull.* l. de coron. mil. c. 7.

Verſ. 8. IN PROXIMAS GENTILIUM CIVITATES) In Phœnice, reliquaque Syria. Ἑλληνίδας in Græco. Senſum bene expreſſit interpres. Mos enim erat Judæis, ubi de religione agebatur, omnes qui Judæi non erant vocare Græcos: ſic & τὰ Ἑλληνικὰ infra 9. inſtituta à Judaicis aliena.

SUGGERENTIBUS PTOLEMÆIS) In Græco, *ſuggerente Ptolemæo*: nempe Dorymenis filio, de quo ſupra IV. 45.

Hoc rectius quam quod habet *Mariana* de *Regibus Ægypti Philometore, & Evergete*, fratribus, qui tum vix adoleſcentes erant, nec infeſti Iudæis.

UT SACRIFICARENT) In Græco: καὶ σπλαγχνίζειν, id eſt, ad exta eos adducerent.

Verſ. 10. DUÆ ENIM MULIERES DELATÆ SUNT NATOS SUOS CIRCUMCIDISSE) Habes hoc & I. Macc. 64. & apud Joſephum.

CUM PUBLICE PER CIVITATEM CIRCUMDUXISSENT) *Traduxiſſent*: ut ſupra IV. 38.

Verſ. 11. AD PROXIMAS COEUNTES SPELUNCAS, ET LATENTER SABBATI DIEM CELEBRANTES) Eadem eſt hiſtoria quæ I. Macc. II. 31. & ſequentibus, & apud Joſephum XII. 8.

CUM INDICATI ESSENT PHILIPPO] Ei de quo ſupra V. 22.

Verſ. 12. NE ABHORRESCANT PROPTER ADVERSOS CASUS) μὴ συγχέεσθαι. *ne animum abjiciant*, quaſi Judaici ritus à Deo non eſſent.

NON AD INTERITUM) Ob patres enim Deus Judæos, quamvis corruptos, noluit unquam penitus interire. Eſaiæ I 9. Jerem. IV. 18. Hoc ſignificatum Moſi per rubum, & Ezechieli per electrum.

Verſ. 13. ETENIM MULTO TEMPORE PECCATORIBUS EX SENTENTIA AGERE) In Græco: *Quod enim non diu tranſmittuntur qui impie agunt.*

STATIM ULTIONES ADHIBERE, MAGNI BENEFICII EST INDICIUM) *Sed ſtatim in pœnas incidunt, magnæ beneficentiæ indicium.* Nempe ſic medicus amicum non diu patitur ægrotare ſine remedio. Egregiam habes hujus loci explicationem in Philocalia ex Origene.

Verſ. 14. CUM JUDICII DIES ADVENERIT) Menſura judicij, ut loquuntur Hebræi.

IN PLENITUDINE PECCATORUM PUNIAT) Exitio ſcilicet irreparabili, ut illos diluvij tempore, Sodomitas & vicinos aliquot populos Judæorum vicinos.

Verſ. 15. IN FINEM DEVOLUTIS] Ad eum perductis gradum, ut ultra aſcendere nequeant.

Verſ. 16. POPULUM SUUM NON DERELINQUIT] Nempe ut intereat ſtirpitus.

Deus ſuos non affligit ut perdat, ſed ut emendet. Melius eſt enim, ut flagellis divinis in viam revocemur, quam ut in ſenſum reprobum tradamur, & omnia pro noſtra libidine patremus 1. *Cor.* XI. 32. ideoque non connivet Deus ad peccata noſtra, ut ad Ethnicorum ſcelera, quos demum (quando menſuram plene impleverint) horribiliter judicat, punit, exterminat, atque in æternum damnat. Ideo nunquam penitus amovet à nobis miſericordiam ſuam, quin paternum retineat animum ut nos ad pœnitentiam revocet, emendet, & ſalvet. *Eſ.* LIV. 7. 1. *Cor.* X. 13.

Verſ. 17.

JAM AUTEM VENIENDUM EST AD NARRATIONEM) Sic ſolent hiſtoriæ poſt factam διάβασιν velut redire in orbitam. Non diſſimile Taciti illud Hiſtoriarum II. *Sed me veterum novorumque morum deputatio longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio.*

Verſ. 18.

IGITUR ELEAZARUS UNUS DE PRIMORIBUS SCRIBARUM) Id eſt ſumme eruditus in lege. Scriptor ſermonis Maccabaici, qui Joſepho tribui ſolet, ait de hoc Eleazaro: τὴν ἐπιστήμην νομικός. Idem eſt νομικὸς & γραμματεύς, ספר.

Ambroſius l. 2. de Iacob c. X. XI. & Nazianz. Orat. XXII. vocant hunc Eleazarum *Patrem*, id eſt, *Magiſtrum* & *Doctorem ſeptem puerorũ Maccabæorum* de quibus *cap.* VII. Fallitur autem *Gorionides* dum eum inter *LXXII. Interpp.* præcipuum fuiſſe dicit. Sic enim nõ 90. annorum fuiſſet, quod *v.* 24. habetur, ſed plusquam *centum & viginti.*

APERTO ORE HIANS COMPELLEBATUR CARNEM PORCINAM MANDUCARE) Id eſt, cogebatur hiare, ut carnem porci comederet.

Verſ. 19. VOLUNTARIE PRÆIBAT AD SUPPLICIUM) ἐπὶ τὸ τύμπανον. Idem eſt quod ἐπὶ τὰ βασανιστήρια dixit Sermonis illius Maccabaici ſcriptor. Eſſe tormenti genus etiam Scholiaſtes nos docet ad Ariſtophanes Plutum, ſed quale fuerit, non ſatis explicat. Credo fuiſſe fidiculas, quibus pellis humana ita tendebatur, quomodo bubula in tympano. Qui ſic cruciabantur ii dicebantur τυμπανίζεσθαι, qui vero ad mortem uſque ii ἀποτυμπανίζεσθαι, ut explicat vocem Græcam Syrus ad Hebr. XI. 35. Et utitur ea voce ſenſu eodem Ariſtoteles Rhetoricorum II. 6. circa finem, & tertij Maccabaici ſcriptor.

Vulgata Ebr. XI. interpretatur diſtenti ſunt; nec improbant Eraſmus, Beza. De tympano ita *Tirinus* in h.l. *Erat* tympanum *tormenti genus, quo cruci vel palo adſtricti rei, inſtar tympani diſtendebantur, ac tum vel baculis contundebantur, vel flagellis diſcindebantur, vel vivi excoriabantur, vel vulneribus punctim, cæſim conſciciebantur, ut Suidas, Heſychius, Lipſius volunt: vel facibus aut laminis ignitis uſtulabantur, tetris ad nares admotis odoribus, ut noſtro Eleazaro factum vult Ioſephus; vel pice fervente in os infuſo cruciabantur, vel igne in cineres redigebantur, vel capite minuebantur, ut Varinus, Oecumenius, Theophylactus & alij docent.*

Cæterum idem *Tirinus* ex eo, quod *Calvinus, Beza* & *Aretius* fateantur *Ebr.* XI. alludi ad *Eleazarum* & *Maccabæos* Martyres, perperam & ἀπαιδεύτως concludit ſtatuendum eſſe, eum agnoviſſe hoſce libros pro *Canonicis*. Num enim omnes Hiſtorici, ad quos alluditur in ſacris literis ideo ſtatim habendi pro Canonicis?

Verſ. 20. INTUENS AUTEM QUEMADMODUM OPORTERET ACCEDERE, PATIENTER SUSTINENS, DESTINAVIT NON ADMITTERE ILLICITA PROPTER VITÆ AMOREM) προπτύσας (male Latinus legit προσπτύσας) καθ' ὃν ἔδει τρόπον (ita legendum non τρόπου) προσέρχεσθαι τοὺς ὑπομένοντας ἀμύνεσθαι, ὧν οὐ θέμις γεύσασθαι διὰ τὴν πρὸς τὸ ζῆν φιλοστοργίαν: verba ſunt nonnihil trajecta, quæ ſic explices, ſupplendo ἐν, quod ſubauditur ut & alibi: *In eo loco quo ire debebant qui ferebant ſupplicium, exſpuit ea quæ vel vitæ amore guſtare nefas erat.* Suillam in os ingeſtam exſpuit, ne ullo modo eum cibum admiſiſſe crederetur.

Verſ. 21. HI AUTEM QUI ADSTABANT INIQUA MISERATIONE COMMOTI) Quidam miniſtrorum regiorum, ut eſt in illo ſermone Maccabaico. In Græco eſt: οἱ δὲ πρὸς τῷ παρανόμῳ σπλαγχνισμῷ τεταγμένοι, ubi σπλαγχνισμὸν Interpres putavit eſſe miſerationem, ſicut σπλαγχνίζεσθαι Græcis ſæpe eſt miſereri: verum hoc loco σπλαγχνισμὸς eundem ſenſum habet quem ſupra 7. & σπλαγχνίζειν ſupra 8. Senſus eſt: *Illi qui advocandis ad exta contra legem hominibus erant præpoſiti.*

CARNES QUIBUS VESCI EI LICEBAT) Bubulas puta, aut ovillas. Additur in Græco παρασκευασθέντα, præparata, id eſt, coacta. ἡψημένων κρεῶν ait ſermo ille Maccabaicus.

UT SIMULARETUR MANDUCASSE SICUT REX IMPERAVERAT DE SACRIFICII CARNIBUS) *Ut præ ſe ferret edentem de immolatitiis carnibus, ſecundum juſſa regis.* Simulatio non omnis mala eſt, ſed ea quæ exemplo aliis eſt ad ſpernendam legem. In ſermone illo Maccabaico: μὴ οὕτως κακῶς φρονήσαιμεν οἱ Ἀβραὰμ παῖδες, ὥστε μαλακοψυχήσαντας, ἀπρεπὲς ἡμῖν δρᾶμα ὑποκρίνασθαι.

Verſ. 23. PRÆMITTI SE VELLE IN INFERNUM) *Rogans ut cito ad orcum dimitteretur.* λέγων hic eſt orans, rogans. ᾅδης ſtatus mortuorum ſive bonorum, ſive malorum.

Verſ. 24. AD VITAM ALIENIGENARUM) Græce egregie: εἰς ἀλλοφυλισμόν.

Cur vero interfici maluit Eleazar, quam videri tantum veſci carne ſuilla? Factum id tum propter conſcientiam, quam hac ſimulatione violaſſet, tum propter ſcandalum, quod infirmis, ipſiſque hoſtibus dediſſet: *Quia non hoc agebatur à ſatellitibus Antiochi, ut tantum violaret legem de ciborum diſcrimine: ſed ut ipſo facto oſtenderet, ſe à tota lege defeciſſe, & religionem Ethnicam amplexum eſſe,* ut recte annotatum in Confeſſione Illuſtriſs. Ducum Saxon. Ann. 1560. de Adiaphoriſt. p. 66. ubi docetur, ex parvis ſæpe magnarum rerum momenta pendere. Conf. Schlüſſelb. Catal. hæret. l. XIII. p. 572. Et recte hic Oſiander: *Etſi eſus carnis ſuillæ inter ceremonialia referebatur, in quibus videbatur diſpenſari poſſe: tamen hoc quidem loco, & in eo rerum ſtatu carnes ſuillas edere, nihil aliud erat, quam Iſraeliticam religionem abnegare.* Addit: *Amici qui illicitis rationibus vitæ noſtræ conſulere volunt, minime ſunt amici. Simulatio enim in religionis negotio locum habere non debet.*

Verſ. 26. MANUM OMNIPOTENTIS NEC VIVUS NEC DEFUNCTUS EFFUGIAM] Vides his temporibus ſupplicia poſt hanc vitam, ut & præmia, conſtanter credita, & aperte prædicta, nempe ex Ezechiele & Daniele intellectis ſecundum ſenſum ſublimiorem. Vide quæ diximus ad Matth. XII 32. αἰώνιον βάσανον & ἀκατάλυτον habes in dicto ſermone Maccabaico. Item: αἰώνιον πῦρ καὶ βασάνους. In Joſepho verò Belli Judaici II. 12. μυχὸν γέμοντα τιμωριῶν ἀδιαλείπτων.

Non illa tantum, ſed *omni ætate* credita in Eccleſia *æterna ſupplicia*, nec ab *Ezechiele*, aut *Daniele* demum ea tradita, qui *poſterior literali*, non *myſtico*, quem vocant, tantum ſenſu c. XII. 2. expreſſe de æterno impiorum ſupplicio agit, quod etiam ex *Ezech.* XIIX. 20. colligitur. Notavimus errorē hunc jam aliquoties in Grotio de non creditis conſtanter, nec traditis in Eccleſia antiquiori æternis ſuppliciis & præmiis, quæ capita tamen Apoſtolus ad Θεμέλιον, & τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ refert, *Ebr.* IV. 12. c. VI. 1. 2.

V. 27. SENECTUTE QUIDEM DIGNUS APPAREBO.

Ambroſius Eleazarum ſiſtit l. II. de Iac. c. 10. h. m. *Non ſum ita ſenex, ut mihi non juveneſcat animi fortitudo; Nequaquam contingat mihi, ut fiat ſenex incentivum juventutis erroris, qui huc uſq. eram forma ſalutaris inſtituti. Senectus portus debet eſſe non vitæ ſuperioris naufragium.* Hoc animo imprimant ſenes, & cogitent, cum ad abnegationem fidei vel alia ſcelera irritantur aut invitantur.

Verſ. 28. AD SUPPLICIUM TRAHEBATUR) ἐπὶ τὸ τύμπανον εὐθέως ἦλθε, *ſtatim ibat ad tympanum*: de quo ſupra 19.

Verſ. 29. QUOS ILLI PER ARROGANTIAM PROLATOS ARBITRABANTUR] Bene vertit vocem ἀπόνοιαν. quanquam enim ea vox varios ſignificatus habet, hic tamen ſignificat hominum & famæ ipſius contemtum. Vide Theophraſti hoc de vitio χαρακτῆρα.

Hoſtes verbi Dei conſtantiam in vera religione pertinaciam & ſuperbiam interpretantur.

Verſ. 30. DOMINE QUI HABES SANCTAM SCIENTIAM, MANIFESTE TU SCIS) In Græco eſt in tertia perſona: *Domino ſanctam habenti cognitionem apertum eſt*: & mox: *propter timorem ejus.* Sanctam ſcientiam, intellige perfectam.

Verſ. 30. SECUNDUM ANIMAM VERO PROPTER TIMOREM TUUM LIBENTER HÆC PATIOR) *Animo libente.*

In talia igitur *conſtantiæ exempla* intuentes, vitam potius, quam veram religionem, amittamus. *Qui enim* (inquit Chriſtus *Matth.* X. 39.) *vitam ſuam* (abnegatione veritatis cœleſtis) *invenerit perdet eam. Qui vero vitam ſuam propter me amiſerit, inveniet eam.* Patres nonnulli vocant Eleazarum primitias martyrum non ratione temporis, ſed ratione dignitatis, vel fortitudinis.

CAPUT VII.

Septem unius matris filij, una cum matre pro vera religione crudeliſſimæ mortis ſupplicium conſtantiſſime tolerant.

Verſ. 1. SEPTEM FRATRES.

JOſephus l. de Maccab. nomina eorum hæc recenſet, *Macchabæus, Aber, Machiri, Iudas, Achas, Areth, Iacob.* Dicit è *Suſandro* ipſis proprio caſtello ad Antiochum Regem adductos non Hieroſolymam, ut *Cedrenus* voluit, ſed *Antiochiam*, in quo conſentientes habet *Gorionid.* l. III. c. 5. 6.

Ambroſ.

Digitized by Google

Ambroſ. l. II. de Iacob c. 10. *Auguſt.* ſerm. CIX. *Maccabæi* vocantur ſecundum *Thomam* à *matre*, juxta *Serarium* à *primo* fratrum, juxta *Scaligerum* l. V. de Tempor. emend. à *robore*, & *fortitudine animi*, qua Tyrannum ſuperarunt. Paſſi videntur hi martyres paulo antequam Mathathias adverſus Tyrannum arma capeſſeret *anno* 8. *regni Antiochi*, quod innuitur *v.* 38.

Verſ. eod. ET TAUREIS) Scuticis ex taurino corio: ut apud Juvenalem explicat Scholiaſtes. Cenſuram bubulam vocat Plautus: qui & alibi; *Ubi vivos homines mortui incurſant boves.*

SARTAGINES ET OLLAS ÆNEAS ACCENDI) Etiam ſermo ille Maccabaicus inter tortorum inſtrumenta, recenſet hoc loco λέβητας τήγανά τε *lebetes & ſartagines.*

Verſ. 4. AMPUTARI LINGUAM) Aliter ſermo ille Maccabaicus.

SUMMAS QUOQUE MANUS ET PEDES EI PRÆSCINDI) Avelli cruciatibus, ait dictus jam ſermo Maccabaicus: κατὰ πᾶν μέλος κλάσματ, deinde: τέμνετε μετὰ μέλη.

Verſ. 6. ET CONSOLABITUR IN NOBIS, QUEMADMODUM IN PROTESTATIONE CANTICI DECLARAVIT MOSES, ET IN SERVIS SUIS CONSOLABATUR) *Et ſatiabitur in eis* quæ evenêre *nobis*, *quemadmodum in carmine coram atteſtante populum explicavit Moſes: de ſervis ſuis ſatiabitur.* Uſus eſt hic interpres verſione Moſis, quam habemus per ſeptuaginta, ubi pro יתנחם eſt παρακληθήσεται. Solet autem id verbum de Deo dici, ubi pœnis ſatiatus ſe rurſus propitium præbet: ut Ezech. V. 13. Jonæ XIII. 9.

Hæc meliora ſunt barbara translatione vulgatæ: *Conſolabitur in nobis*, quam emendant ipſimet qui eam omni exceptione ſuperiorem credunt. Pontificij Interpp. utpote *Menochius*, *& alij*, *conſolabitur nos*. Mutuæ piorum adhortationes & conſolationes in calamitatibus, & perſequutionibus communibus valde ſunt efficaces. *Ebr.* X. 24.

Verſ. 7. CUTE CAPITIS EJUS CUM CAPILLIS ABSTRACTA) Idem narrat ſermo Maccabaicus: καὶ τὴν τῆς κεφαλῆς δορὰν οἱ παρδάλεις θριξὶν ἀπέσυραν.

Verſ. 9. REX MUNDI] מלך העולם, frequens Hebræis de Deo.

IN ÆTERNÆ VITÆ RESURRECTIONE SUSCITABIT) εἰς αἰώνιον ἀναβίωσιν ζωῆς, לחחיה. Vides hic ſpem vitæ alterius, ut & infra 14, 36. Sap. V. 16. magnam quidem, non tamen comparandam cum ea quam Chriſtus attulit.

Cur vero cum ea non comparanda? num aliam ſpem habemus, quam Patres de altera vita? Si luculentiora diceret teſtimonia N. T. non refragaremur. Sed ſpem MAGNAM quidem habuiſſe veteres non tamen cum ea, quam Chriſtus attulit comparandam quomodo docebitur?

Verſ. 10. ET MANUS CONSTANTER EXTENDIT) Sermo Maccabaicus: ἀθέσμοθέλους ὀργάνοις τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ τοὺς πόδας ἐξάρθρουν καὶ ἐξ ἁρμῶν ἀναμοχλεύοντες ἐξεμέλιζον.

Verſ. 11. QUONIAM AB IPSO ME EA RECEPTURUM SPERO) Membra iſta in ſtatu meliore.

Reſurrectionem enim ejuſdem corporis cum *Iob.* c. XIX. 25. 26. *ſed in gloria* & claritate *Dan.* XII. 3. credebat.

V. 14. POTIUS EST AB HOMINIBUS MORTI DATOS SPEM EXSPECTARE A DEO ITERUM AB IPSO RESUSCITANDOS] In Græco: *Satius eſt humanas ſpes cum eis quæ à Deo exſpectantur commutare, nempe fore ut ab ipſo reſuſcitemur.*

TIBI ENIM RESURRECTIO AD VITAM NON ERIT) Erit quidem reſurrectio, ſed non ad vitam, felicem nempe, ſed ad pœnam. αἰώνιον ὄλεθρον, ut hic eſt in ſermone Maccabaico.

Verſ. 16. POTESTATEM INTER HOMINES HABENS, CUM SIT CORRUPTIBILIS, FACIS QUOD VIS) Quaſi dicat: habes quidem poteſtatem, ſed à Deo: (ut Luc. XIX. 11.) homines regis, ſed homo es. Cogitare igitur debueras hominem te Deo rationem geſtuum tuorum debere. In ſermone Maccabaico: παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβὼν τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν βασιλείαν.

Verſ. 17. TU AUTEM PATIENTER SUSTINE) σὺ δὲ καρτέρει. *Tu vero exſpecta.*

QUALITER TE ET SEMEN TUUM TORQUEBIT] Antiochum Eupatora: de quo I. Macc. X.

Verſ. 18. PECCANTES IN DEUM NOSTRUM) ἁμαρτόντες εἰς τὸν ἑαυτῶν Θεόν, ut qui in Deum noſtrum deliquimus. Loquitur ut unus de populo κατὰ κοίνωσιν, quali utuntur Neh. IX. 33. & Dan. IX. 5. & ſequentibus.

ET DIGNA ADMIRATIONE FACTA SUNT IN NOBIS) In Sixtina: δι ὃ ἄξια θαυμασμοῦ γέγονε. Legetur rectius: δι οὗ: *per quem miranda nobis ſunt præſtita.* Exaggerat culpam, ob beneficia præcedentia.

Verſ. 21. VOCE PATRIA) Id eſt, lingua Hebræa. Sic & infra 27.

ET FEMINEÆ COGITATIONI MASCULINUM ANIMUM INSERENS) *Et femineam cogitationem animo maſculo excitans.*

Verſ. 22. NESCIO QUALITER IN UTERO MEO APPARUISTI) Hanc vim διαπλάσεως fœtus merito & Galenus admiratur. Digeritur enim in matre maſſa in hominem, matre ipſa & partes & ordinem partium ignorante, adeo non diſponente. Dei hoc opus, ut recte agnoſcit Job. X. 10.

NEQUE ENIM EGO SPIRITUM ET ANIMAM DONAVI VOBIS ET VITAM) In Græco: *Spiritum & vitam*, id eſt, ſpiritum vitalem, ἓν διὰ δυοῖν. Sic ζωὴ καὶ πνοὴ Act. XVII. 5. quod πνοὴ ζωῆς Gen. II. 7. & 11.

ET SINGULORUM MEMBRA NON EGO IPSA COMPEGI) καὶ τὴν ἑκάστου στοιχείωσιν οὐκ ἐγὼ διερρύθμισα: *& compagem cujusque ego non formavi.* Non fuit mihi id aut artis, aut potentiæ.

Non autem ex hac oratione colligendum matrem nihil conferre ad vitam infantum, *animasque* eorum *infundi immediate à Deo creatas.* Quem errorem à *Calvinianis*, & *Calixtinis* hodie incruſtatum ex profeſſo profligavimus *Harmonia Calixtino-Heretica ſect. VI. cap. III. ſubſect. III. p. 461.*

Verſ. 23. ET SPIRITUM VOBIS ITERUM CUM MISERICORDIA REDDET) *Spiritum & vitam*: id eſt, ſpiritum vitæ, æternæ ſcilicet.

Non hic *Hendyade* locum habet. Nam *ſpiritum*, id eſt, *animam* & *vitam* reddit Deus in reſuſcitatione omnibus: reddit autem in miſericordia fidelibus, quia ad vitam æternam eos reſuſcitat.

Verſ. 24. ET EXPROBRANTIS VOCE SUSPECTA] τὴν ὀνειδίζουσαν ὑφορώμενος φωνήν: *ſuſpectum habens vocem exprobrantem*: id eſt, metuens ne ſibi turpe eſſet feminæ verba plus quam ſua valere.

Alij ſic accipiunt, quod Rex putarit ὑπαμήτορα ſibi in *lingua peregrina convitiari.*

Verſ. 25. SUADEBAT EI UT ADOLESCENTI FIERET IN SALUTEM] In Græco: *Ut adoleſcentis conſilium daret ad ſalutem.*

Verſ. 27. NOVEM MENSIBUS] Nonus menſis & decimus ad partum frequentiſſimi. Vide Sap. VII. 2. L. Gallus. D. de Liberis & Poſthumis. Plin. Lib. VII, epiſtola 5.

ET LAC TRIENNIO DEDI) Eo enim tempore ſolent pueri à lacte materno depelli.

ET ALUI] Cibis poſtea ſolidioribus, ut moris eſt. I. Corinth. III. 2. Heb. V. 13. 14.

V. 28. QUIA EX NIHILO FECIT ILLA DEUS] ἐξ οὐκ ὄντων. Alij libri οὐκ ἐξ ὄντων. Sic μὴ ὄντα Rom. IV. 17.

ET HOMINUM GENUS] *Etiam hominum genus*, non ex ſemine humano, ſed ex limo primum.

Verſ. 29. UT IN ILLA MISERATIONE CUM FRATRIBUS TUIS TE RECIPIAM] *Ut per miſericordiam* (nempe Dei) *cum fratribus tuis* te quoque *recipiam.*

Verſ. 30. QUEM SUSTINETIS) *Quem exſpectatis?* id eſt, quin de me finem facitis?

V. 32. NOS ENIM PRO PECCATIS NOSTRIS HÆC PATIMUR) Explica ut ſupra.

V. 33. MODICUM IRATUS EST) Ad breve tempus. Vide ſupra VI. 16.

Verſ. 34. NOLI FRUSTRA ATTOLLI VANIS SPEBUS) μὴ μάτην μετεωρίζου. Noli fruſtra tibi placere. Vide ſupra V. 17.

Verſ. 35. NONDUM ENIM OMNIPOTENTIS DEI ET OMNIA INSPICIENTIS JUDICIUM EFFUGISTI] *Omnia* bene addidit interpres explendo ſenſui.

Θεοῦ δὲ πληγὴν οὐχ᾽ ὑπεκπέφευγε βροτός.

Et: Ὀξὺς Θεοῦ ὀφθαλμὸς εἰς τὰ πάνθ᾽ ὁρᾶν.

Ut eſt in Græcorum veteribus ſententiis.

Verſ. 36.

SUB TESTAMENTO ÆTERNÆ VITÆ EFFECTI SUNT) *Sortem ſuam habent ſub divino de vita æterna fœdere*: id eſt, vitam æternam ex Dei pacto exſpectant,

Non

Non expectabant demum vitam æternam, ſed ſtatim poſt mortem conſequuti erant, quæ divino fœdere promiſſa erat Gen.XVII.7. Conf. *Matth.* XXII.23. *Luc.*XXIII.43. 2 *Cor.*V.6.7.8. *Phil.*I.23. *Ap.*XIV.13. Ideo recte Tirinus expoſuit: fruuntur jam vita æterna & immortali ex pacto, & fœdere divino fidelibus promiſſa.

Verſ.37. ANIMAM ET CORPUS TRADO PRO PATRIIS LEGIBUS) Id eſt, corpus lacerandum, vitam eripiendam. Quod ſi

Dulce & decorum eſt pro patria mori,

quanto magis pro divinis legibus patriæ datis.

INVOCANS DEUM) Id eſt, *orans*.

MATURIUS GENTI NOSTRÆ PROPITIUM FIERI) *Ut cito genti noſtræ propitius fiat.*

TEQUE CUM TORMENTIS ET VERBERIBUS CONFITERI QUOD IPSE EST DEUS SOLUS] *Et ut tu per tormenta & verbera adactus fatearis illum ſolum eſſe verum Deum.* Quod & contigit, ut videre eſt I. Macc.VI.13. infra IX.12.13. & ſequentibus, apud Joſephum XII.13. Potuit ergo dici huic puero:

Τὰς σὰς δ' ἀρὰς ἴσχει ἐκπλήσσει θεός.

Verſ.38. IN ME VERO ET IN FRATRIBUS MEIS DESINET OMNIPOTENTIS IRA) Erimus nihil ultra dolituræ gentis piamen.

Verſ.40. MUNDUS OBIIT) καθαρὸς μετήλλαξε, id eſt, nulla idololatria pollutus.

Verſ.41. NOVISSIME AUTEM POST FILIOS ET MATER CONSUMTA EST.

Martyrio. Felicior autem fuit hæc mater, quæ ſeptem filios ſuos martyrio coronatos vidit, quam ſi eoſdem Reges potentiſſimos in his terris vidiſſet, coronis ſplendidiſſimis ornatos. *Reliquias* horum Martyrum Antiochia Romam translatas, & in *Eccleſia S. Petri ad vincula* reconditas jactitat *Romanum Martyrologium* I. Auguſti. Sed *Romanis* litem indicere *Colonienſes*, qui *jam à 400. & pluribus annis horum VII. Fratrum & Matris corpora ſibi vendicent, & hoc nomine gratulari illis non ſemel Eraſmum & alios autores*, *obſervat è Serario Tirinus*. Illi ergo inter ſe de reliquiis tranſigant.

Verſ.42. IGITUR DE SACRIFICIIS) περὶ τοὺς σπλαγχνισμούς. Vide ſupra VI.7.8.21.

CAPUT IIX.

Iudas Maccabæus graviter affligit gentes, Nicanor, & Gorgias militem conſcribunt adverſus eundem. Iudas autem poſtquam animaſſet ſuos Nicanoris exercitum profligat: Cum Timotheo etiam & Bacchide feliciter confligens & de impio Caliſthene ſupplicium ſumens. Nicanor turpi fuga hinc inde vagatur.

Verſ.1.

INTROIBANT LATENTER IN CASTELLA] εἰς κώμας, in vicos. Sed quia quædam erant κωμοπόλεις, dixit interpres caſtella.

ET EOS QUI PERMANSERUNT IN JUDAISMO) In vita ſecundum legem. Oppoſitum hoc eſt ἀλλοφυλισμῷ.

EDUXERUNT AD SE SEX MILLIA VIRORUM) I.Macc.III.1. Joſeph.XII.9.

ANtiochus non erat *legitimus* Magiſtratus Iudæorum, ſed per tyrannidē imperium ſuper eos injuſtiſſime rapuerat. Itaque hæc Iudæ Maccabæi adverſus illum ſuſcepta expeditio non erat ſeditio, ſed violentæ, & immanis crudelitatis repulſio. Deus enim interdum excitat Heroas, qui afflictum Dei populum defendendum ſuſcipiunt, quod imprimis ex Hiſtoria judicum notiſſimū eſt.

Verſ.2. ET INVOCABANT DOMINUM] III. Macc.44.50. IV.10.

Verſ.3. MISERETUR ETIAM EXTERMINIO CIVITATIS) *Miſeraretur & urbem perditam.*

ET VOCEM SANGUINIS AD SE CLAMANTIS AUDIRET) *Et ſanguinem ad ſe clamantem audiret.* In Græco eſt plurale αἱμάτων, quomodo & Hebræi ſæpe dicunt דמים. Locutio ſumta de Gen.IV.10. quo reſpicit & ſcriptor ad Hebræos XII.24.

Verſ.5. IRA ENIM DOMINI IN MISERICORDIAM VERSA EST] *Ira Domini*, nempe adverſus Hebræos, *verſa in Miſericordiam.*

Verſ.6. ET CIVITATIBUS IMPROVISUS] I.Macc.III.8.

Verſ.7. MAXIME AUTEM NOCTIBUS AD HUJUSCEMODI EXCURSUS FEREBANTUR) Nam Ἴσον φέρει νὺξ, τοῖς δὲ τολμῶσι πλέον. Ut eſt apud Euripidem. Exemplum vide I. Macc.IV.3. V.29. Joſeph.XII.11. & 12.

Stratagematis & beneficio noctis imprimis utendum eſt, ubi exercitus non magnus eſt ad manum: idem fecit Abraham *Gen.*XIV. ut hic *Oſiander* monuit.

Verſ.8.

VIDENS AUTEM PHILIPPUS) Dictus ſupra V.22.

AD PTOLEMÆUM DUCEM COELES SYRIÆ ET PHOENICES) Filium Dorymenis I. Macc.III.38. & Joſeph.XII.11. qui alio nomine Macron, ut infra eſt X.12. Hic autem Cœlen Syriam & Phœnicen regebat ſub Apollonio, ut diſcere eſt ſupra IV.4. & mox ſub Lyſia, ut videmus dicto loco X.11.

Verſ.9. MISIT NICANOREM PATROCLI) Dicto loco I.Macc.III.38.

DE PERMISTIS GENTIBUS] παμφύλων ἔθνη, ubi παμφύλων non eſt proprium, ſed commune, ut apud Symmachum Gen.XIV.1.

ARMATIS NON MINUS VIGINTI MILLIBUS) Qui partem faciunt illorum XL. millium, quorum mentio I. Macc.III.39. & Joſeph.XII.11.

ADJUNCTO EI ET GORGIA] Ut videre eſt I.Macc.III.38. Joſeph.XII.11.

Verſ.10. TRIBUTUM QUOD ROMANIS ERAT DANDUM, DUO MILLIA TALENTORUM] Id eſt, penſiones duorum annorum quantæ debebantur Romanis per annos XII. qui ad finem ferme Antiochi illuſtris excurrunt, ex pace facta inter Romanos & Antiochum Magnum, cujus conditiones habes apud Polybium, excerpto legationum XXXV. & Livium libro XXXVIII. Non tamen hæc ſola erat cauſa expilandi Judæam, ſed & Antiochi illuſtris ingenium pronum ad ingentes largitiones faciendas: de quibus vide quæ dicta I. Macc.III.29.

DE CAPTIVITATE JUDÆORUM) De Judæis quos erat capturus. Vide I. Macc.III.41.

Verſ.11. NONAGINTA MANCIPIA TALENTO) Vili admodum, cum ſanato Antiocho medicus Eraſiſtratus centum talenta accepiſſet.

Sic rationes ſuas ſubduxit, ut conſtitueret Iudæos, quos in bello capturus eſſet vendere, & de ea pecunia conficere eam ſummam tributi, quam Rex Romanis pendere neceſſe habebat, ne Rex de ſuo ærario pecuniam depromere cogeretur. *Hyrcanus* paulo ante, *Ioſepho* teſte l.XII. c.4. unicum adoleſcentulum uno talento coemit, jam 90. mancipia Iudaica uno talento recipiuntur divendenda. Quæ res ita commovit Iudæos generoſiores, ut omnibus bonis divenditis conſtituerent ſe totos mancipare militiæ.

Verſ.12. JUDAS AUTEM UBI COMPERIT, INDICAVIT IIS QUI SECUM ERANT JUDÆIS NICANORIS ADVENTUM) Senſus bene expreſſus eſt. Verba hæc ſunt: *Iuda autem* ad aures *accedit* (hic eſt ſenſus Græci προσέπεσε) *de adventu Nicanoris: & cum iis qui ſecum erant communicaſſet, exercitum hoſtilem prope eſſe.*

Verſ.13. NON CREDENTES DEI JUSTITIÆ) ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δίκην, *non credentes Dei vindictam* venturam ſuper Nicanorem.

IN FUGAM VERTEBANTUR) Additur in Græco, *& ſolum mutabant:* quod plus eſt, quam fugere. Vide I.Macc.III.56.

Verſ.14. ALII VERO SI QUID EIS SUPERERAT VENDEBANT) Hæc eſt recta lectio Latini, in nonnullis libris corrupta. τὰ περιλελειμμένα, ea quæ tam avidi hoſtes reliqua ipſis fecerant.

QUI EOS PRIUSQUAM COMINUS VENIRET VENDIDERAT) Pellem urſi, ut eſt in apologo.

Verſ.15. ET SI NON PROPTER EOS, PROPTER TESTAMENTUM TAMEN QUOD ERAT AD PATRES EORUM) *Propter pacta cum majoribus eorum facta.* Vide Dan.IX.18.

Verſ.16.

Verſ.16. SEPTEM MILLIBUS.

Corrigit hic Tirinus vulgatam: *pro SEPTEM millibus in Græco non habentur niſi ſex millia. Et ita requirere videtur v.1. & 22. hujus capitis.*

Verſ.eod. SED FORTITER CONTENDERENT) Confer quæ Judas dicit I.Macc.IV.8. & apud Joſephum XII. 11.

Verſ. 18. ILLI QUIDEM ARMIS CONFIDUNT, AIT, SIMUL ET AUDACIA, NOS AUTEM IN OMNIPOTENTE DOMINO) Sumtum ex Pſalm. XX. 8.

ET UNIVERSUM MUNDUM UNO NUTU DELERE] I.Maccab.III.18.

Verſ.19. ET QUOD SUB SENNACHERIB) Σενναχηρὶμ ſcribunt Græci, de qualibus mutationibus diximus ad Matth. X. 25. Hanc hiſtoriam Judas ſuis in animum revocat etiam I.Macc.VII.41.

Verſ.20.

ET DE PRÆLIO QUOD EIS ADVERSUS GALATAS FUIT IN BABYLONIA, UT OMNES, UBI AD REM VENTUM EST, MACEDONIBUS SOCIIS HÆSITANTIBUS, IPSI SEX MILLIA SOLI PEREMERUNT CXX MILLIA) In Græco paulo aliter: *Et de prælio in Babylonia contra Galatas* (id eſt, Gallos) *commiſſo, ubi cum omnes ad rem veniſſent octies mille, cum Macedonibus quater mille, Macedonibus hæſitantibus, illi octies mille perdiderunt CXX. millia, per opem cœliſtus ipſis datam, multumque commodi inde ceperunt.* Ad hanc hiſtoriam pertinet quod Juſtinus habet libro XXV, in temporibus Antigoni Macedonum Regis: *Gallorum ea tempeſtate tanta fœcunditatis juventus fuit, ut Aſiam omnem velut examine aliquo implerent.* Ejuſdem Gallorum in Aſiam incurſus meminit Juſtinus etiam libro XXXII: Strabo libro XII: Pauſanias quoque & Eutropius, quorum ille ad tempora Seleuci Nicatoris in Syria, alter ad tempora Ptolemæi Epiphanis in Ægypto regnantis eum refert. Judæi ſicut Alexandro militaverant, ita & ejus ſucceſſoribus militârunt, ut alibi oſtendimus. Macedones hic intellige illos qui ſub Syriæ erant regibus, quorum imperium Babyloniam complectebatur.

Conjecturæ illæ Grotianæ valeant, quantum poſſunt. Agnoſcunt ipſi Papiſtæ, *Menochius* imprimis Ieſuita *hanc victoriam de Galatis partam nullibi extare, Græca à Latinis diſcrepare, nec liquere, quando talis victoria contigerit, & ſub quo Principe Aſiæ.* Et neſcit Grotius ipſe ad quemnam Regem illa referat: jam *Antigonum* cum *Juſtino* commemorans, jam ad tempora *Seleuci Nicatoris in Syria*, jam ad *tempora Ptolemæi Epiphanis in Ægypto*, quæ maxime ſejuncta ſunt, ſeſe recipiens. *Tirinus* per conjecturam reducit victoriam illam ad *Antiochi primi*, qui *Soter* dictus eſt, tempora & imperium: ſiquidem *Appianus in Syriacis* ſcribat, *eum Galatas ex Europa in Aſiam irruentes ejeciſſe.* Atq; hoc nomine putat Iudæos propter obtentam ſc. iſtam victoriam ingentes illos honores, & privilegia accepiſſe, quæ tum ab *Antiocho Sotere*, tum ab ejus filio *Antiocho* Θεῷ eoſdem conſecutos eſſe, ſcribit *Joſephus l.*XII.*c.*3.*Plutarchus in Demetrio.*

Verſ.22.

DUCES UTRIQUE ORDINI] ἑκατέρας τάξεως. Sed ἑκατέρας hic impropriè dicitur de tribus. Hebræorum exercitus vetuſtiſſimo more erant agminum quatuor. Horum primo præerat ipſe Iudas: duobus in media acie Simon & Joſephus: poſtremo agmini Jonathan.

SIMONEM ET JOSEPHUM ET JONATHAN) Vide I.Macc.II. circa initium: V.17.XII.33. Joſeph. XII. 12.

Verſ.23.

AD HOC ETIAM AB ESDRA LECTO ILLIS SANCTO LIBRO) Legit, ἔτι δὲ καὶ δὲ Ἔσδρα. At nos habemus: ἔτι δὲ καὶ Ἐλεάζαρον παραναγνοὺς τὴν ἱερὰν βίβλον. Interpretes illa *ac præterea Eleazarum* annectunt ſuperioribus, voluntque ducis eſſe nomen. Ego legendum puto: ἔτι δὲ καὶ Ἐλεαζάρου παραναγνοὺς τὴν ἱερὰν βίβλον: *præterea cum prælegiſſet ſacrum commentarium de Eleazaro*: qui ſcilicet ipſius dicta, facta, & mortem pro lege, memorabat. Hunc autem prælegit, ut tam illuſtri exemplo conſtantiæ, atque etiam tantæ ſævitiæ hoſtium exſecratione, accenderentur militum animi.

Iterum ergo *vulgatus Latinus* aperte corruptus, nec tamen à *Clemente*, aut *Sixto P.P.R.R.* emendatus, etſi authenticus pronunciatus., & haberi juſſus. En vigilantiam & infallibilitatem R.R.P.P. Quis enim ignorat Iudæ tempore jam pridem deceſſiſſe Esdram! Non eſſe autem Interpretum illorum qui *Eleazarum novum Ducem* faciunt, ſententiam admittendam, numerus militum convincit, quia unicuique ſubjecti fuère milleni quingenti, unde quatuor tantum Duces pro *ſex millibus* fuiſſe oportet. Ideo non repugnamus conjecturæ Grotianæ qua emendationem & explicationem Græci textus; etſi Interpp. alij *Biblia* per *ſanctum librum* intelligant, & ſpeciatim *librum Deuteronomij*, Oſiander & Tirinus, quo Deus timentibus ſe pollicitus eſt victoriam.

ET DATO SIGNO ADJUTORII DEI) σύνθημα vertit ſignum, ut & Latini interdum, alias teſſeram. Tale ſignum eſt in Nerone Suetonij, *Optima mater*: apud Senecam de Cajo, *Venus*, *Priapus*: in Pertinace Capitolini, *Militemus*: in Antonino Spartiani, *Æquanimitas.* σύνθημα in prælio Pharſalico à parte Cæſaris Ἀφροδίτη Νικηφόρος, à parte Pompeji, Ἡρακλῆς ἀνίκητος, ut refert Appianus: in prælio Philippenſi, à parte Bruti Ἐλευθερία, Dione narrante. Sic Judæ σύνθημα ſignum ſive teſſera fuit עמנואל. Sicut inter ſigna ſui temporis Vegetius III.5. ponit *Deus nobiscum.* Sic & infra XIII.15. ſignum eſt *Dei victoria.*

Sic explicat etiam *Tirinus*, & *Menochius* de *teſſera.* Quo pacto non opus eſt quærere, quale ſignum futuræ victoriæ Iudas militibus dederit.

Verſ.24.

INTERFECERUNT SUPER NOVEM MILLIA HOMINUM) Quorum tria millia in ipſa fuga interierunt I. Macc.IV.15.

Alij diſtinguunt hæc *tria millia* à novem illis in cõflictu occiſis, ut omnino 12000. cæſa ſint. Quod ex ſerie relationis h.l. veriſimilius eſt. Nam poſt cæſa 9000. perhibetur majorem partem exercitus Nicanoris in fugam verſam, h.e. *undecim millia* (habuit enim omnino 20000.) è quibus *undecim millibus tria millia* adhuc in fuga perierunt.

Verſ.25.

QUI AD EMPTIONEM IPSORUM VENERANT) Supra II. I.Macc.III.14. ac Joſephus XII. 11.

Verſ. 26. NAM ERAT ANTE SABBATUM) ἡ πρὸ τοῦ σαββάτου, dies, quæ aliter παρασκευὴ & προσάββατον, ut Macc. XV.52.

QUAM OB CAUSAM NON PERSEVERAVERUNT INSEQUENTES) Nempe quia appetebat veſpera Sabbatum inchoans. Ceſſerat jam quidem lex Sabbati ſummæ neceſſitati, ſed ea ceſſante vim ſuam habebat: quod & in hiſtoria obſeſſæ urbis obſervat Joſephus.

Verſ.27. ARMA AUTEM IPSORUM ET SPOLIA CONGREGANTES) ὁπλολογήσαντες δὲ αὐτοὺς καὶ τὰ σκῦλα ἐκδύσαντες: *Cũ autẽ legiſſent arma* (victi exercitus) *& ſpolia eis detraxiſſent.* Aoriſti enim hi per præteritum hoc loco exponendi ſunt. Facta enim hæc fine Paraſceves.

QUI LIBERAVIT EOS IN ISTO DIE MISERICORDIÆ INITIUM STILLANS IN ILLOS] Legit τάξαντος αὐτοῖς, ut eſt in quibuſdam libris. Sixtina habet τάξαντος. Prius præfero, hoc ſenſu: *Domino qui in eum diem ipſis reſervarat initium miſericordiæ quæ in ipſos ſtillaret.* Nam hactenus Deus abſconderat miſerationes ſuas, ut vidimus ſupra VII.33.37.38. Miſericordia Dei ſic ſtillare dicitur, quomodo ira, II.Paralip.XII.7.Jerem. XLII.18. XLIV.6.

Verſ.28.POST SABBATUM VERO) μετὰ τὸ σάββατον, ut loquuntur Evangeliſtæ: Matthæus, ὀψὲ σαββάτων.

DEBILIBUS ET ORPHANIS ET VIDUIS DIVISERUNT SPOLIA] *Viduis & pupillis*, Imitatione legis, Deut.XIV.29.

Intuitu morum hujus ſeculi ſuper hac diſtributione inter *debiles*, & *viduas ac pupillos* exclamat Tirinus, *O milites non milites! O æterna memoria digniſſimum factum? Quod utinam imitentur Chriſtiani!*

IPSI

IPSI CUM SUIS HABUERE) *Cum pueris diviſere*, id eſt, inter milites. τὰ παιδία enim hic idem valet quod Gen. XIV. 24. נערים, ubi in Græco, οἱ παῖδες. Eodem ſenſu juvenes apud Ennium & Virgilium. Partitio hæc facta ex lege Davidis, 1. Sam. XXX. 24.

Verſ. 29.

UT IN FINEM SERVIS SUIS RECONCILIARETUR) *Porro propitius eſſet.*

Ad plenam uſque à jugo ſervili liberationem. Quo fine publicæ preces inſtitutæ ſunt, rogaruntque Iudæi Dominum, ut ſi quid reliquum eſſet indignationis in populum ſuum, etiam illud deponeret, & Iſraelitarum clementer miſereri pergat. Magna enim eſt publicarum precum efficacia, *Ioel.* II. 17.

Verſ. 30.

QUI CUM TIMOTHEO ET BACCHIDE ERANT) Timotheo ut duce, Bacchide ut adjutore. Ideo I. Macc. V. Timotheus nominatur ſolus.

CONTRA SE CONTENDENTES) συμπεσόντες, id eſt, *confligentes.* Ita enim hoc verbum Polybius uſurpat.

SUPER VIGINTI MILLIA) Tria millia primo prælio, octo altero, multos præterea in Boſore, in Maſpha, in Carnaimo, Ephrone, locisque aliis, ut videre eſt I. Macc. V. Joſephi XII. 12.

Menochius invenire hoc certamen Iudæ cum Timotheo, & Bacchi, quo viginti millia cæſa fuerint, non potuit; ſed neceſſum non eſt, ut *uno prælio* tot interierint: quum potuerit id fieri diverſis præliis.

ET MUNITIONES EXCELSAS OBTINUERE) In Idumæa, Moabitide, Ammonitide, Galaatide. Vide dicto jam loco.

Verſ. 32. ET PHILARCHEN] Idem nomen quod Philarchus: quomodo libri veteres hiſtoricum nominant horum temporum, quem alij Phylarchum.

Verſ. 33. ET CUM EPINICIA AGERENT] Id eſt, diem lætum ob partam victoriam. Sic & Plutarchus hoc nomen in Romulo uſurpat.

CALLISTHENEM) Eſt & hoc nomen Græcis frequens, quale habuit is qui ab Ariſtotele malo ſuo fato Alexandro datus fuit comes.

INCENDERUNT, DIGNA EI MERCEDE PRO IMPIETATIBUS SUIS REDDITA) Mos enim eſt gentibus ferme omnibus igne interficere incendiarios. L. Qui ædes. D. de incendio. L. Capitalium. §. Incendiarij. D. de pœnis.

Verſ. 34. QUI MILLE NEGOTIANTES AD JUDÆORUM VENDITIONEM ADDUXERAT) Supra 10.

Verſ. 35. AB HIS QUOS NULLOS EXISTIMAVERAT] *Ab his quos* omnium hominum *infimos exiſtimaverat.*

DEPOSITA VESTE GLORIÆ) Quo minus in itinere agnoſceretur.

PER MEDITERRANEA] διὰ τῆς μεσογείου, id eſt, per illam regionem quæ inter Judæam & Antiochiam ſita eſt; per viarum compendia.

FUGIENS) In Græco: *Fugitivi in morem ſolum ſe faciens:* id eſt, ſine ullo comite.

SUMMAM INFELICITATEM DE INTERITU SUI EXERCITUS CONSECUTUS) Scripſit interpres *felicitatem*; nam in Græco eſt εὐημερήσας. Senſus eſt: *Summe felix poſt amiſſum exercitum.* Satis felicem ſe exiſtimans quod tantæ cladi ſuperſtes eſſet.

Verſ. 36. ET QUI PROMISERAT) Id eſt in ſe receperat, ἀναδεξάμενος, nempe apud regem ſupra 10.

ROMANIS SE TRIBUTUM RESTITUERE) In Græco: *confecturum.* Id enim eſt κατορθώσειν. Et tributum intellige penſionem ſummæ quæ ex pace debebatur, ut diximus ſupra.

PRÆDICAT NUNC) *Prædicavit*, κατήγγειλεν.

PROTECTOREM DEUM HABERE JUDÆOS] *Propugnatorem*, ὑπέρμαχον.

ET OB IPSUM) *Eo modo*, διὰ τὸν τρόπον τοῦτον.

INVULNERABILES ESSE] Id eſt, *invictos.*

Impij quandoque vi veritatis adacti Deo gloriam dant, ut *Iulianus* Apoſtata, neque tamen convertuntur. Cæterum quæ à v. 33. hic habentur uſque ad finem capitis, prætermiſſa ſunt in Germanica verſione B. Lutheri, ſine dubio ideo, quod exemplar Græcum quo ipſe uſus eſt, non habuerit has hiſtorias, quas alioquin vertere non neglexiſſet.

CAPUT IX.

Antiochus, cum Iudæis horrenda minitatus eſſet, in morbum incidit, & de curru ſuo præcipitatus eſt. Creſcente morbo humilitatem præ ſe ferebat, & magna bona Iudæis pollicebatur, ſi convaleſceret. Sed & Epiſtolam blandam ad Iudæos ſcripſit, filium ſuum eis commendans. Tandem miſere ſævus ille Tyrannus extra Patriam ſuam moritur.

Verſ. 1.

DE PERSIDE) Cujus partem jam ante hunc Antiochum invaſerant Parthi. Georgius Monachus in Chronico de Seleuco Callinico, quem & Antiochum dictum dicit: ἐπὶ τούτου Πέρσαι τῆς Μακεδόνων ἀρχῆς ἀπέστησαν. Mox: καὶ βασιλεύει Περσῶν Ἀρσάκης. His conveniunt, quæ habet Strabo l. XI. Juſtinus l. XLI. Euſeb. in Chron.

INhoneſte a. vel *minus pulchre* (ἀκόσμως) reverſus dicitur, nullam prorſus ex ea expeditione laudem conſecutus: nam & ſacrilegium committere voluerat, & turpiter fuerat repulſus.

Verſ. 2.

QUÆ DICITUR PERSEPOLIS) vide quæ dicta ad 1. Macc. VI. 1. 2.

Verſ. eod. IN FUGAM VERSI SUNT.

Deus enim confudit eos, qui *Idolorum templa* ſpoliarunt, non quod idolorum cultum approbaret; ſed ut oſtenderet, ſe deteſtari *ſacrilegia.* Qui enim tunc templa ſpoliabant, putabant Ethnicorum Deos eſſe veros Deos.

Verſ. 3.

ET CUM VENISSET CIRCA ECBATANAM) Caput Mediæ, ut ait Curtius l. V. & Plinius VI. 14. Vide Tobiam V. 8. in Latino.

Verſ. 4. JUSSIT AGITARI CURRUM SINE INTERMISSIONE AGENS ITER) In Græco eſt: *juſſit aurigam ſuum inceſſanter agitantem currum iter abſolvere*, nempe Babylonam verſus, ut ex Joſepho diſcimus.

ET CONGERIEM SEPULCHRI JUDÆORUM EAM FACTURUM) πολυάνδριον, id eſt ſepulchretum. Κοινὸν πολυάνδριον locus communis ad ſepulturam apud Ælianum.

Verſ. 5. DOLOR DIRUS VISCERUM) Ex mœrore. 1. Macc. VI. 8. 9. 13. Joſephus XII. 13. qui addit ἐνδιατριβὴ τῶν πόνων.

Si in *templo Nanneæ* lapidibus obrutus Antiochus, & velut alter *Pentheus* diſcerptus cum comitibus, quod ſupra c. I. 16. relatum, aut ſi in Babylonia morbo ex mœrore animi contracto interiit, quod traditur I. *Macc.* VI. 16. quomodo è curru præcipitatus in itinere, & gravi viſcerum dolore, vermibus è corpore ſcaturientibus in montanis correptus, & extinctus eſt, quod hic perhibetur?

Verſ. 8.

ISQUE QUI SIBI VIDEBATUR ETIAM FLUCTIBUS MARIS IMPERARE) Ut Xerxes:

Ipſum compedibus qui vinxerat Ennoſigæum.

Vide ſupra V. 21.

ET MONTIUM ALTITUDINES IN STATERA APPENDERE) Quod Deo tribuitur Eſaiæ XL. 12. vult dicere, transferre montes machinis.

IN GESTATORIO PORTABATUR) In φορείῳ. Vide ſupra III. 27. Geſtatorium hoc loco interpres dixit pro ſella geſtatoria: Suetonius & Plinius minor pro loco in quo fit geſtatio.

Verſ. 9.

ITA UT DE CORPORE IMPII VERMES SCATURIRENT) Similis exitus hominis non diſſimilis Act. XII. 23.

Verſ. 10.

ET QUI PAULO ANTE SIDERA COELI CONTINGERE SE ARBITRABATUR) Sublimi vertice ſidera ferire. ἐν' οὐρανῷ φρονῶν, ait Soſiphanes.

Res

Digitized by Google

Res gerere & captos oſtendere civibus hoſtes
Attingis ſolium Iovis.

Verſ. 12. JUSTUM EST SUBDITUM ESSE DEO, ET MORTALEM NON PARIA DEO SENTIRE] Multi ſunt verſus Græci in eam ſententiam, quorum aliquos recitare potuit Antiochus. Antiphanis:

Εἰ θνητὸς εἶ βέλτιστε, θνητὰ καὶ φρόνει.

Chæremonis:

Ὅλως τὸ κρεῖσσον οὐκ ἴα φρονεῖν μέγα.

Demonactis:

Θνητοὶ γεγῶτες μὴ φρονεῖθ' ὑπὲρ θεούς.

Sophoclis:

Θνητὸν δὲ φῦντα χρὴ θνητὰ φρονεῖν,
Τοῦτο κατειδότας, ὡς οὐκ ἔστι
Πλὴν Διὸς οὐδεὶς τῶν μελλόντων
Ταμίας, ὅ, τι χρὴ τετελέσθαι.

Verſ. 13.

ORABAT AUTEM HIC SCELESTUS DOMINUM, A QUO NON ESSET MISERICORDIAM CONSECUTURUS) Jam tempus miſericordiæ prætererat: venerat tempus vindictæ divinæ. Sophocles Ajace Locro:

Εἰ δεινὰ ἔδρασας, δεινὰ καὶ παθεῖν σε δεῖ.
Δίκης γὰρ ἐξέλαμψεν ἱερὸν φῶς.

Imo ideo miſericordiam conſequutus non eſt, quod *ſeriam* non egerit *pœnitentiam*: non quod Deus ſimpliciter ipſi denegarit gratiam; quæ nemini mortalium ἀποτόμως denegatur, quum omnes omnino Deus cum promiſſione gratiæ invitet ad pœnitentiam. Quo de non *Sophocles*, aut alij gentiles Poetæ vel cujuſcunque generis ſcriptores audiendi, ſed *Prophetæ*, & *Apoſtoli*, teſtes & præcones ἀνυπεύθυνοι, divinæ reconciliationis διάκονοι. 2. *Cor.* V. 18. 19. 20. *Ezech.* XIIX. 32. c. XXXIII. 11. *Matth.* XI. 18. *Luc.* XV. 2. *ſeqq.* *Act.* XVII. 30. 1. *Tim.* II. 4. 2. *Petr.* III. 9.

Verſ. 14.

NUNC OPTAT LIBERAM REDDERE) Erant enim & ſub regibus civitates quædam ſuo modo liberæ, ut Seleucia quæ libera dicitur Plinio V. 21. & VI. 26. de cujus regimine vide Tacitum VI. Annalium.

Verſ. 15. ÆQUALES NUNC ATHENIENSIBUS FACTURUM POLLICETUR) Eſt quidem in Græco: ἴσους Ἀθηναίοις, ſed error commiſſus idem qui ſupra VI. 1. ex ſcriptionis compendio, & pro αὐτοῖς, legendum αὐτοῖς, id eſt Ἀντιοχεῦσι. Jus civitatis Antiochenæ Hieroſolymitis ſingulis vendebatur pretio, aut pro ingenti honore dabatur V. 9. Sic Romani totos interdum populos civitate donarunt Romana. Vide orationem ea de re Claudij Annal. XI. & Act. XXII. 28. Sic Judæi, qui in Ægypto, facti ἰσοπολῖται Macedonibus, qui Alexandriæ habitabant. Joſephus XII. 1.

Promiſit ita Antiochus Iudæis, ſe ipſos facturum αὐτοτελεῖς καὶ αὐτονόμους ut habet Ioſeph. XIV. 16. id eſt, *ut propriis legibus propriiſque inſtitutis vivere ſinerentur:* quo nihil optatius Iudæis accidere poſſe probe ſciebat.

Verſ. 16. ET PERTINENTES AD SACRIFICIA SUMPTUS DE REDITIBUS SUIS PRÆSTITURUM) Ut olim Darius, Eſdræ VI. 9. Ptolemæus Philometor: Joſeph. XII. 2. Poſtea Demetrius: I. Maccab. X. 39. 40.

Verſ. 17. ET JUDÆUM SE FUTURUM) Hic quoque Judæus religionis eſt nomen, ut ſupra VI. 6.

Verſ. 19. PLURIMAM SALUTEM ET BENE VALERE, ET ESSE FELICES) χαίρειν καὶ ὑγιαίνειν καὶ εὖ πράττειν: quæ tria modo junctim, modo ſeorſim uſurpata in Græcorum ſalutationibus.

Verſ. 20. SI BENE VALETIS ET FILII VESTRI, ET EX SENTENTIA VOBIS CUNCTA SUNT, MAXIMAS AGIMUS GRATIAS] Imperatores Romani ad Senatum populumque Romanum ita ſcribere ſolebant: *Si vos liberique veſtri valetis, bene eſt:* ut apparet epiſtolarum Ciceronis & ad Ciceronem X. 33. XV. 12. Xiphilinum Adriano. Imitati id Imperatores interdum & in literis ad populos amicos, ut C. Julius Cæſar ad Sidonios, apud Joſephum XIV. 17. & M. Antonius ad Judæos eodem libro Joſephi c. 22. Sequuntur autem hic in Græco quæ deſunt in Latino: εἰς οὐρανὸν τὴν ἐλπίδα ἔχων ὑμῶν τὴν τιμὴν καὶ τὴν εὔνοιαν ἂν ἐμνημόνευον (rectius ἀπομνημόνευον) φιλοστόργως. *Cum in cœlo* (id eſt, in Deo cœli) *ſpem habeam repoſitam, amice recordor honorem & benevolentiam*, quam in me oſtendiſtis olim, Deum ſcilicet pro me orando.

Spes hæc nulla eſt: quia & *pœnitentia hypocritica*, & *fides nulla* Antiochi. Non dolet, quod Deum offenderit, templum Domini prophanarit & ſpoliarit, populum Dei graviſſime afflixerit, ſed quod miſerias, peccatorum pœnas ferre non poſſit. Neque cogitat de vitæ emendatione aut opum per ſacrilegium ablatarum reſtitutione, ſed hoc unum agebat, ut à doloribus & morbis liberaretur, nihilo melior futurus, ſi convaluiſſet.

Verſ. 22.

NON DESPERANS MEMETIPSUM) οὐκ ἀπογινώσκων τὰ κατ' ἐμαυτόν, *non deſperans de rebus meis.*

Verſ. 23. QUIBUS TEMPORIBUS IN LOCIS SUPERIORIBUS DUCEBAT EXERCITUM) Ad loca ſuperiora, id eſt, ad Elymæos; Sic & Joſephus: τὴν ἄνω χώραν ἐπιχείρων: Ant. XII. 13. id eſt, loca trans Euphratem.

OSTENDIT QUI POST SE SUSCIPERET PRINCIPATUM] Solet quidem voce διαδεχόμενος ſignificari ſucceſſor, ſed hic ſcriptor pro vicario ſumit, ut apparuit ſupra IV. 29. 31. Senſus ergo eſt: *conſtituit vicarium*, ad regenda ſcilicet Syriæ loca. Id enim facere reges ſolent, ubi in loca longinqua abeunt. Vide infra 26. Antiochus Magnus abiens Syriam Seleuco Philopatori commiſerat.

Verſ. 24. SI QUID CONTRARIUM ACCIDERET) Si qua clades nunciaretur.

Verſ. 25. FILIUM MEUM ANTIOCHUM] Eupatora.

REGEM) Solebant enim Reges etiam dum viverent regium nomen dare filiis, ut eo magis populos ſibi commendatos in fide retinerent. Frequens id Perſis regibus, nec alia res magis turbavit χρονολογίαν. Exemplum vide apud Plutarchum vita Artaxerxis.

ET SCRIPSI AD EUM QUÆ SUBJECTA SUNT) τὰ ὑπογεγραμμένα, id eſt, epiſtolam qua vos ei commendo, cujus epiſtolæ exemplum huic epiſtolæ ſubjeci.

Splendide autem mentiri Antiochum cum Oſiandro cenſemus, quod ſuum filium Iudæis jam olim commendarit: ſiquidem *ſemper atrociſſimus Iudaeorum hoſtis fuerit.*

V. 26. MEMORES BENEFICIORUM &c.

Quam ſplendide mentitur veterator? ait iterum non immerito Oſiander: *quaſi vero quicquam in ſingulos vel omnes Iudaeos omiſerit, quod ad ipſorum interitum facere videretur, hanc Sataniċam tyrannidem ſceleſtus homo audet beneficentiam appellare.* Sed tyranni, ſi quem graviter læſerunt, gratias inſuper ſibi agi poſtulant.

Verſ. 27. CONFIDO ENIM EUM MODESTE ET HUMANE ACTURUM, ET SEQUENTEM PROPOSITUM MEUM ET COMMUNEM VOBIS FORE) In Græco: *Confido enim eum conſequenter propoſito meo ſe accommodaturum vobis leniter atque humane.* Inter officia Zeno probat συμπεριφέρεσθαι φίλοις, accommodare ſe amicis, ut eſt apud Laertium, qui & in Socrate ſic loquitur. Laudantur Sirachidæ vir & uxor, ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι, qui ſe aptant alter alteri. Hinc qui comes ſunt & ſociabiles dicuntur ἐυσυμπερίφοροι. Obſequium amicos parit, id eſt, ἡ συμπεριφορά.

Spero, inquit, eum *imitaturum benignos & clementes meos mores, & comem ſe vobis præbiturum.* Tanta eſt impudentia tyrannorum, ut inſignem crudelitatem ſuam pro benignitate prædicari velint. Neque mirum. Satan enim ut eſt homicida, ita etiam eſt mendax & impudens Spiritus Ioh. IIX. 44.

Verſ. 28. IN MONTIBUS) Paratacenis circa Babyloniam. Vide Strabonem XI. & XV. Plinium VI 26. 27. Polybius in fragmentis à Valeſio editis, & ex Polybio Hieronymus mortuum dicit in Tabis oppido Perſidis. Eſſe autem id oppidum in Paratecene Curtius nos docet libro V.

Si in *Tabis* oppido Perſidis, aut in *montibus Paratacenis* extinctus Antiochus circa Babyloniam, qua veritate I. *Macc.* VI. 16. in ipſa civitate expiraſſe dicitur? Alterutrum falſum ſit, oportet. *Gretſerus* excipit *in montibus lethali morbo correptum in urbe*

Digitized by Google

urbe mortuum eſſe. Sed hîc aperte *peregre in montibus miſerabili obitu vita functus dicitur.* Et quid opus translatione corporis, de qua v. 29. ſi in urbe ipſa mortuus eſt?

Verſ. 29.

PHILIPPUS COLLACTANEUS EJUS] De quo I. Maccab. VI. 13. Joſephus XII. 14.

QUI METUENS FILIUM ANTIOCHI) Id eſt, Lyſiam, qui ſub nomine Antiochi Eupatoris regnabat.

AD PTOLEMÆUM PHILOMETOREM IN ÆGYPTUM ABIIT] Copias ſibi comparaturus contra Lyſiam, & ſic tutelam pueri ſibi vindicaturus. Eodem animi propoſito poſtea in Perſidem ſe contulit, I. Macc. VI. 56. Joſeph. XII. 14.

SECTIO II.

DE GESTIS SUB ANTIOCHO EUPATORE.

CAPUT X.

Iudas templum & urbem Ieruſalem repurgat, feſtumque celebrari jubet. Ptolemæus quidam Iudæis favens, calumniis circumventus, vitam veneno ſibi abrumpit. Gorgias Iudæos affligit; ſed Iudæi eum, & Idumæos fortiter repellunt. Iudas proditores, qui pro pecunia hoſtes dimiſerant, occidit. Timothei exercitus à Iuda profligatur: Timotheus profligatur primum, deinde cum Chærea, & Apollonio interficitur. Deo vindici laudes canũtur.

Verſ. 1.

TEMPLUM QUIDEM ET CIVITATEM RECEPIT) *Receperat, ἀνεσώσατο.* Eſt enim ἐπάνοδος, qualis frequens hiſtoricis. Voluit enim primum detexere res Antiochi illuſtris: nunc ad Maccabæos retro ſe fert.

Pontificij quidam *geminam* fingere malunt templi *repurgationem*: aliam *ante mortem Antiochi* I. Macc. IV. 36. aliam *poſt Antiochi mortẽ* hic deſcriptam. Sed poſt priorem repurgationem de novo contaminatum fuiſſe templum nuſpiam docetur. Quid ergo opus altera repurgatione? Unde Bellarm. ipſe reprobavit illud *Sixti Senenſis* commentum. Conf. quæ *ad* I. *Macc.* IV. 54.

Verſ. 2. ARAS AUTEM QUAS ALIENIGENÆ PER PLATEAS CONSTRUXERANT] Mos enim erat gentium, non in Templis tantum, ſed & in viis publicis aras ponere. Sic aræ ἀγνώστῳ θεῷ paſſim videbantur in viis Athenarum: hinc Ζεὺς ἑρκεῖος, Ἀπόλλων ἀγυιεύς, Ζεὺς καὶ Ἑρμῆς ἀγοραῖοι, Ἑκάτη τριοδῖτις, multaque ſimilia.

DELUBRA) τεμένη. Sic Græcis dicitur non lucus tantum; ſed & quodvis ſolum numini alicui ſacratum.

Verſ. 3. ALIUD ALTARE FECERUNT) I. Macc. IV. 47. Joſeph. XII. 11.

ET DE IGNITIS LAPIDIBUS IGNE CONCEPTO) Quod is ignis nunquam profanis uſibus ſerviiſſet, reconditus intra lapidum viſcera. Ignitis, mutuo nempe attritu.

Ita & *Mariana. Serarius* vero miraculum fingit, ſine teſte (præter mendaciſſimum *Gorionidem*) annuente *Tirino*; nempe *precibus ignem è cœlo devocatum lapides ibi forte vicinos corripuiſſe, & inflammaſſe.*

SACRIFICIA OBTULERUNT POST BIENNIUM] Eſt quidem in Græco, μετὰ διετῆ χρόνον: ſed error eſt ſcribæ: & reponendum τριετῆ, ex Joſepho XII. 11. Antiquæ hiſtoriæ. Totam rem ut intelligas vide quæ diximus ad Danielem VII. 25.

Error ergo hic iterum in aprico eſt *vulgata verſionis*, imo & *textus Græci*, quem excuſare non valuit Grotius, ideoque agnoſcere, & fateri maluit. *Biennium* tamen adhuc tueri ſatagit *Bellarm. inde à prophanatione. Quia prophanatum eſt templum anno 145. & purgatum anno 148. poſt biennium exactum.* At fefellerunt Cardinalem calculi. Nam à decima quinta menſis Caslev anni 45. ad eandem diem ejuſdem menſis anni 48. anni tres ſunt exacti. Quod triennium exprimunt diſerte *Euſebius* in Chronico, & *Ioſephus* X. 11. non vero ut falſo allegat eos Bellarm. tertio dicunt anno à prophanatione, id eſt, poſt biennium jam exactum repurgationem factam. Ioſephi verba ſunt, ἔτυχε δὲ ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γίνεσθαι καθ᾽ ἣν καὶ μετέπεσεν αὐτῶν ἡ ἁγία θρησκεία εἰς βέβηλον καὶ κοινὴν συνήθειαν μετὰ ἔτη τρία: h. e. *Ruffino* interprete: *Hæc autem facta ſunt poſt tres annos eodem die, quo mutata eſt eorum religio, ad prophanam idolorum conſuetudinem. Chronicon Euſebij* ſic habet: *Iudæorum Dux Iudas, qui & Maccabæus, filius Matathiæ, Antiochi Duces de Iudæa expellens & templum ab idolorum imaginibus emundans, patrias leges poſt triennium ſuis civibus reddit.* Adde jam locum *Dan.* VII. 25. & quæ ibi diximus: eventum enim oportet reſpondere vaticinio.

ET INCENSUM, ET LUCERNAS, ET PANES PROPOSITIONIS POSUERUNT) Vide Joſephum dicto loco, & I. Macc. IV. 49. 50. 51. ſupra I. 9.

Verſ. 4. ROGABANT DOMINUM PROSTRATI IN TERRAM) I. Maccab. IV. 40.

UT AB IPSO MITIUS CORRIPERENTUR) Fame aut peſtilentia potius quam vi hoſtium, ſacra omnia evertente, & multorum pervertente animos.

Verſ. 5. QUA DIE AUTEM TEMPLUM AB ALIENIGENIS POLLUTUM FUERAT] Nempe per Idolum ibi collocatum, ut ad dictum Danielis locum diximus.

VIGESIMA QUINTA MENSIS QUI FUIT CASLEU) Plane idem, ut ſignum Divinæ Providentiæ, obſervant Scriptor primi Maccabaici IV. 52. & Joſephus XI. 11. qui hunc menſem more Macedonico Ἀπελλαῖον vocat.

Verſ. 6. IN MODUM TABERNACULORUM) Ad id Exemplum: ut ſupra I. 18.

RECORDANTES QUOD ANTE MODICUM TEMPORIS DIEM SOLEMNEM TABERNACULORUM IN MONTIBUS ET IN SPELUNCIS MORE BESTIARUM EGERANT]

— quæ pati durum fuit,
Meminiſſe ſuave eſt.

More beſtiarum, ut ſupra V. 27.

Verſ. 7.

THYRSOS) Haſtas foliis intextas, ut Virgilius interpretatur Ecloga V.

Qualibus olim poſt victoriam veſtire ſolebant caſtrorum tabernacula. Vid. *Plutarchus* in Æmilio, & Mario. *Appianus* l. III. Belli Civilis.

ET RAMOS VIRIDES) ὡραίους, pulchros. Nam & in Scenopegia celebranda nullum erat definitum genus arboris, ſed rami ſumebantur de pulcherrimis, quales imprimis palmæ, quæ jam ſequuntur.

ET PALMAS PRÆFEREBANT EI) In Græco plus eſt: *& hymnos canebant ei*, Pſalmum forte LXXIX. aut aliquem extemporaneum. Vide quæ diximus Matth. XXVI. 30.

QUI PROSPERAVIT MUNDARI LOCUM SUUM] *Et qui ſucceſſum dederat purificantibus locum ſuum.*

Verſ. 8. COMMUNI PRÆCEPTO ET DECRETO) Non in Senatu tantum, ſed & in magno conventu, in quo erant Principes non tribuum tantum, ſed & familiarum.

OMNIBUS ANNIS AGERE DIES ISTOS) Octo dies, τῶν φώτων, aut ἐγκαινίων. I. Macc. IV. 59. Joſephus XII. 11.

Verſ. 9. ET ANTIOCHI QUIDEM QUI APPELLATUS EST NOBILIS) Ἐπιφανοῦς, ut ſupra IV. 7.

VITÆ EXCESSUS ITA SE HABUIT] Nempe ut dictum eſt capite IX.

Verſ. 10. BREVIANTES MALA QUÆ IN BELLIS GESTA SUNT) *Continua bellorum mala*, longam malorum ſeriem. συνέχοντα, quod alij Græci dicerent συνοχή.

Verſ. 11. CONSTITUIT NEGOTIA REGNI SUPER LYSIAM QUENDAM) Hoc ideo dicit, quia edicta omnia Antiochi Eupatoris nomen præferebant. Cæterum revera is erat in Lyſiæ poteſtate.

PHOENI-

PHOENICES ET SYRIÆ MILITIÆ PRINCIPEM) Pars pro toto. Præfectus n. erat tractui & copiis ab Ægypto ad Euphratem. I. Macc. III. 32. Joſeph. XII. 11.

Lyſias ille dicitur *nobilis de ſtirpe Regali* I. *Macc.* III. 32. quem Pro-Regem conſtituit novus Rex Eupator.

Verſ. 12. NAM PTOLEMÆUS QUI DICEBATUR MACER) Imo Macron, à longa corporis ſtatura, qui à patre Ptolemæus Dorymenis. Nihil enim video cur alius cenſeatur ab eo qui ſupra indicatus IV. 45. VIII. 8.

V. 13. EO QUOD CYPRUM SIBI CREDITAM A PHILOMETORE DESERUISSET] Cyprus erat quidem poſſeſſa à primo Ptolemæo, ejuſque ſucceſſoribus, ut diſcimus ex Polybio V, Juſtino XV, Strabone XIV. ſed & ſæpe rebellavit, ut idem Strabo indicat.

ET AD ANTIOCHUM NOBILEM TRANSLATUS) *Tranſiſſet* à Rege Ægyptio ad Syriacum. Cyprus Syriæ objacet, & cohæſiſſe olim Syriæ creditur.

ETIAM AB EO RECESSISSET) Non ita eſt in Græco: ſed *neque poteſtate nobili functus eſſet nobiliter*. Nempe quia cum Judæis colluſiſſe videbatur homo venalis.

VENENO VITAM FINIVIT) Contemtus impatiens, ut multi inter Græcos.

Nonnulli & inter hos *Tirinus* faciunt hunc Ptolemæum *Lyſiæ anteceſſorem*, quia *Dux Celes Syriæ, & Phœnices* dicitur c. IIX. 8. *Grotius* vero hæc rexiſſe cum ſub *Apollonio* è collatione c. IV. 4. Et mox ſub Lyſia ex hoc loco colligit. *Junius* eum diſtinguit à *filio Dorymenis*, & ne cum eo confundatur nomine *Macron* deſignatum putat, quod nomen opprobrij cauſa ab aulicis impoſitum cenſet, q. d. *venditorem*. Is primum Gorgiam cum Nicanore adverſus Iudæos miſerat c. IIX. 8. jam autem melius de eorum innocentia inſtructus iiſdem patrocinari cepit. Quod ei odium peperit, quaſi cum Iudæis colluderet, iiſque magis quam Regi addictus eſſet: & quum apud alios etiam proditor audiret, quod deſerto Philometore Ægyptiorum Rege ad Antiochum tranſiiſſet, neque jam præcipuam aliquam provinciam obtineret, (ita reddenda videntur *Oſiandro* Græca μηδ' εὐγενῆ ἐξουσίαν ἔχων. B. Luther. **und muſt ein geringer Ampt haben**) ex animi abjectione ſumto veneno, vitam finivit. Nam in Ægypto exoſus, apud Regem vero ſuum in contemtu erat, & apud ſuos male audiebat; hanc infelicitatem cum ferre non poſſet venenum lethale hauſit.

Verſ. 14. GORGIAS AUTEM CUM ESSET DUX LOCORUM) Locorum circa Judæam: Idque ſub Lyſia I. Macc. III. 38. Joſeph. XII. 11.

ASSUMPTIS ADVENIS) ἐξενοτρόφει, id eſt, *milites habebat mercede conductos*. Ita ξενοτροφεῖν ſumunt Thucidides & Demoſthenes. ξένοι, milites mercenarij. Hinc ξεναγοὶ ſunt οἱ τῶν μισθοφόρων ἄρχοντες, ut exponit ad II. Thucididis Scholiaſtes.

FREQUENTER JUDÆOS DEBELLABAT] In Græco: πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐπολεμοτρόφει. *Contra Iudæos bellum ducebat*. Quod & Judæos voluiſſe facere jam dicet, ſed non æque facile, quod non illis tantum ſuppeteret pecuniæ, militis, & commeatuum Omnino apparet ita ſumi πολεμοτροφεῖν, ex eo quod infra eſt XIV. 6. Hoc Tacitus alibi dicit bellum ducere, alibi trahere, quod quando ſit utile, diſcet qui volet ex Suetonij Paulini Sermone apud Tacitum Hiſtoriarum II. & Flavianorum inter ſe diſputatione initio III. Idem eodem libro Hiſtoriarum III. opponit urgere bellum & trahere: & IV. in oratione Voculæ. poſtquam Viros & egregia caſtrorum munimenta, frumentum & commeatus commemoraverat. *Eſt Vallum*, ait, *muríque & trahendi artes*.

Reddidit non abſimiliter Oſiander Græcum verbum; *in Iudæos de improviſo impetum faciebat*. Sed idem voluiſſe Judæos facere hic non aſſeritur. Corrigendus enim textus Latinus v. 15. Judæi vero qui tenebant opportunas munitiones fugatos ab Jeroſolymis ſuſcipiebant, & bellare tentabant, hoc modo: *Et huic conjuncti etiam Idumæi opportunas munitiones obtinentes exercebant Iudæos, profugosque Hieroſolymis excipientes bellum fovere* (ducere) *aggrediebantur*, uti Iunius tranſtulit. *Idumæos*, non *Iudæos* legi debere è v. 16. liquet.

Verſ. 15.

QUI TENEBANT OPPORTUNAS MUNITIONES) In Græco hic additur, *Iudæos exercebant*, ad arma ſcilicet.

FUGATOS AB HIEROSOLYMIS] Quæ habitatio minus tuta erat, ob arcem impoſitam.

ET BELLUM TENTABANT) πολεμοτροφεῖν ἐπεχείρουν. *Bellum & ipſi ducere tentabant*, fiſi munimentis.

De his judicium fieri poteſt ex iis, quæ ad verſ. præcedentem diximus. Conſentit nobiſcum relicta vulgata *Tirinus*: JUDÆI, *Græce*, Idumæi (*& ſic legendum patet ex verſ. ſequ.*) *rejectitios & apoſtatas Iudæos excipiebant arcibus ſuis, & armis inſtruebant, & una ſecum in bellum adverſus Iudam Maccabæum educebant*.

Verſ. 16. HI VERO QUI ERANT CUM MACCABÆO) Juda.

IN MUNITIONES IDUMÆORUM) In Acrabattena I. Macc. V. 3.

Verſ. 18. QUIDAM AUTEM CUM CONFUGISSENT.

In Græco numerus exprimitur, quod nempe effugerint *novem millia*.

IN DUAS TURRES VALDE MUNITAS) Filiorum Bajani. I. Macc. V. 5. Joſeph. XII. 11.

RELICTO SIMONE) Fratre.

V. 19. ET JOSEPHO ITEMQUE ZACCHÆO) καὶ Ἰωσήφου ἔτι δὲ καὶ Ζακχαίου: ſed legendum arbitror: καὶ Ἰωσήφου ἔτι καὶ τοῦ Ζαχαρίου, ex I. Macc. V. 55. & Joſepho XII. 12.

Verſ. 20. SUASI SUNT PECUNIA] *Inducti ſunt pecunia*, ἐπείσθησαν. Vide ſupra IV. 45.

Verſ. 21. PRINCIPIBUS POPULI CONGREGATIS) Senatu ſeptuaginta virum, qui judex erat rerum ad ſtatum publicum pertinentium, qui ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, ſæpe in Evangelio.

Hic vero non Synedrium convocatum, ſed *ductores populi*. συναγαγὼν τοὺς ἡγουμένους τοῦ λαοῦ. **Er hatt Kriegsrecht über ſie gehalten.**

ACCUSAVIT QUOD PECUNIA FRATRES VENDIDISSENT) Quia Idumæi illi novis cladibus affecturi erant miſeros Judæos.

Verſ. 23. PLUSQUAM VIGINTI MILLIA) Diverſa ab illis viginti millibus dictis ſupra 17. quod locorum deſignatio oſtendit.

Junius repetitionem eſſe ejus, quod v. 17. dictum fuerat, exiſtimat, ut intelligamus priore illo impetu occubuiſſe *undecim millia*, hoc autem poſteriore ea *novem millia*, quæ in turres confugerant ſupra 18. At ex illis jam multi demiſſi fuerant ope eorum, qui pecunia corrupti erant v. 20. Et narratio ipſa docet diverſa eſſe hæc *viginti millia*: Neque dubium eſt præter illos *Idumæos* qui ſe huc receperant, & fuga ſalvarant, *præſidiarios milites* in hiſce munitionibus conſtitutos fuiſſe. Ut eandem eſſe ſummam obtineret Junius particulam adverſativam δὲ in *cauſalem* convertit ac ſi eſſet γάρ. *QUUM ENIM confugiſſent*.

Verſ. 24.

TIMOTHEUS VERO QUI PRIMUS A JUDÆIS FUERAT SUPERATUS) Id eſt, poſtquam à Judæis præliis aliquot erat victus, in Ammonitide ſcilicet I. Macc. V. 6. 7. Joſeph. XII. 12.

Vide & ſupra c. IIX. 30.

ET CONGREGATO EQUITATU ASIANO) Ex Aſia illa peculiariter dicta, in qua Phrygia, Lydia, Myſia, Caria, terræ equis optimæ.

Verſ. 25.

CAPUT TERRA ASPERGENTES, LUMBOSQUE CILICIIS PRÆCINCTI] *Saccis* in Græco. Sed hæc affinia. Solebant hæc ſumi in gravi mœrore.

Verſ. 26.

AD ALTARIS CREPIDINEM PROVOLUTI) *In ſolo quod eſt prope altare*. Id eſt, inter baſilicam Templi & altare. Nam Joëlis II. 17. Ubi in Hebræo eſt, בין האולם ולמזבח in Latino, *inter veſtibulum & altare*: Græce optime vertitur, ἀπέναντι τῆς κρηπῖδος τοῦ θυσιαστηρίου. Illo in loco Sacerdotes, qualis erat Judas, coram populo precari ſolebant.

ET ADVERSARIIS ADVERSARETUR, SICUT LEX DICIT) Exodi XXIII. 22. Levit. XXVI. 8.

Digitized by Google

Verſ. 28.

UTRIQUE COMMISERUNT] Apud Dathema. Vide quæ diximus ad I. Macc. V. 29.

ILLI AUTEM DUCEM BELLI ANIMUM HABEBANT) τὸν θυμὸν: Iram ſuam in Judæos.

Uti preces & fortitudo animi & corporis victoriæ obtinendæ certiſſima præſidia erant penes Judæos, ita penes hoſtes eorum calamitatum & exitij cauſa erat θυμὸς *ira*, & *furor* inſanus.

Verſ. 29.

VIRI QUINQUE IN EQUIS) Angeli ut ſupra XXV. 26. Tres velut pugnabant in hoſtem.

Uti Eliſæo angelicæ turmæ aderunt 2. Reg. VI. 17. Conſtantino contra Licinium, & Theodoſio contra Eugenium ſubſidia angelica miſſa ſunt. Theodor. l. V. c. 24.

Verſ. 30. DUCATUM JUDÆIS PRÆSTANTES) Hic in Græco additur οἱ δύο, id eſt, illorum duo, non in membro ſequente.

EX QUIBUS DUO MACCABÆUM MEDIUM HABENTES] *Et Maccabæum medium habentes*: nempe pugnantem in primori acie.

ARMIS SUIS CIRCUMSEPTUM) *Circumſepientes arma ejus.*

IN ADVERSARIOS AUTEM TELA ET FULMINA JACIEBANT) Alij.

ET CÆCITATE CONFUSI) Quæ vis eſſe ſolet fulminis. ἀορασία reſpondet Hebræo עורון, ut apparet Deuteron. XXVIII. 28. Habes eandem vocem Sap. XIX. 16.

Verſ. 31. INTERFECTI AUTEM SUNT VIGINTI MILLE QUINGENTI, ET EQUITES SEXCENTI) Jaſon ille Cyrenæus nihil ſolitus eſt demere de interfectorum numero.

Verſ. 32. IN GAZARAM] Vide I. Macc. VII. 45.

Ibi & c. V. 8. *Gazaram* dixit *Iazer Num.* XXI. 32. c. XXXII. 1. præeunte Iunio, non vero *Gazer* ab iſto tractu longiſſime diſſitum *Ioſ.* XVI. 3. 10. *Iud.* I. 29. nedum *Gazam*, ut munimentum hoc, quo confugit Timotheus, *Gorionides* vocat.

CUI PRÆERAT CHÆREAS) Frater Timothei. Hiſtoricum eo nomine Polybius nominat. Habes id nomen & in hiſtoria Romana & in Comœdiis.

Frater Timothei vocatur infra *v.* 37.

Verſ. 33. OBSEDERUNT PRÆSIDIUM) τὸ φρούριον, caſtellum illud Dathemam, quod modo ὀχύρωμα dixerat.

At ibi *Iazer* notabatur hoc nomine, (non *Dathema*) eoque confugerat Timotheus.

Verſ. 34. MALEDICEBANT ET SERMONES NEFANDOS JACTABANT) Frequens id Antiochi militibus: ut videmus & I. Macc. II. 6. & ſupra VIII. 4. & infra XII. 14. XV. 24. Vid. Dan. VII. 11. XI. 36.

Poſterior Danielis locus non *Antiochum* aut milites Antiochi, ſed *Anti-Chriſtum* reſpicit.

Verſ. 35. SED CUM DIES QUINTA ILLUCESCERET, VIGINTI JUVENES.

Sic habetur etiam in *Græco*, ut & verſione *B. Lutheri*. *Iunius* a. tranſtulit, *Illuceſcente die vigeſimo quinto quidam eorum &c.* Numero juvenum omiſſo, addidit *viginti dies* contra literam textus, uti etiam *verſ.* 33. obſidionem facit non *quatuor*, quemadmodum in Græco & Latito textu habetur, ſed *viginti quatuor dierum.*

Verſ. eod. INCEDENTES ASCENDEBANT) τὸν ἐμπίπτοντα ἑκάστοτε, quemvis obvium ſibi (erumpentem ex Caſtello) feriebant.

Verſ. 36. SED ET ALII SIMILITER ASCENDENTES TURRES PORTASQUE SUCCENDERE AGGRESSI SUNT) In Græco: *Alij vero aſcendentes ad eos qui intus erant, idque converſo agmine, turres urebant.* περισπασμὸς eſt nomen caſtrenſe ſignificans converſionem agminis, qualem deſcribit Ælianus capite XXV. Senſus eſt: aſcendiſſe eos non ubi erant propugnatores, ſed alia ex parte à tergo illis irruiſſe.

ATQUE IPSOS MALEDICOS VIVOS CONCREMARE) In Græco: *Et rogis accenſis* (nempe circa turres) *Dei obtrectatores cremabant.* Sequitur hic in Græco quod in Latino abeſt: *Alij frangebant portas, & ſic intromiſſo reliquo agmine, oppidum ſuæ poteſtatis fecère.* Sic apud Virgilium II. Æneid.

> — *portisque patentibus omnes*
> *Accipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.*

Contra quod in Latino ſequitur: *Per continuum autem biduum præſidio vaſtato*, abeſt in Græco.

Verſ. 37.

IN QUODAM REPERTUM LOCO) Accedo credentibus ab interprete ſcriptum *lacu*. Nam λάκκος ſolet verti *lacus*, ut in additis ad Danielem 30. 31. 34. Eſt autem proprie λάκκος *foſſa*. Ponitur in Gloſſis & pro ciſterna: quæ apta latebris: ut apparet II. Sam. XVII. 18. ubi λάκκος in Græco, in Latino puteus.

Iterum ergo hic mendoſus eſt textus Papiſtarum authenticus; ἔν τινι λάκκῳ habetur in Græco.

ET APOLLOPHANEM) Exſtat hoc nomen in Epigrammatis Græcis.

Verſ. 38. IN HYMNIS ET CONFESSIONIBUS) *Hymnis & gratiarum actione.* Vide I. Macc. IV. 33. XIII. 51. ſupra 7. in Græco.

CAPUT XI.

Iudas Maccabæus ab Angelo adjutus ingentem Lyſiæ exercitum fundit. Quare Lyſias pacem procurat inter Antiochum Eupatorem & Iudæos; ſubnectuntur literæ eorundem, uti & Romanorum ad Iudæos.

Verſ. 1.

LYSIAS PROCURATOR REGIS] ἐπίτροπος alibi quidem procuratorem, at hic tutorem ſignificat. Erat enim in pupillari ætate Antiochus Eupator I. Macc. I. 17. Joſeph. XII. 14. Juſtinus XXXIV. Proprie loqui ſi volumus, pro tutore erat Lyſias, non tutor: nam tutorem teſtamento Antiochus pater Philippum fecerat.

ET PROPINQUUS) I. Macc. III. 32.

AC NEGOTIORUM PRÆPOSITUS) Negotiis ſummis etiam ab Antiocho Illuſtri præponi ſolitus I. Macc. dicto loco. Joſeph. XII. 11.

Verſ. 2.

CONGREGATIS OCTOGINTA MILLIBUS) Centum millibus, ait Joſephus, & ſcriptor primi Maccabaici, numero rotundiore.

ET ÆQUITATU UNIVERSO] Ad viginti millia, ut ajunt nominati jam ſcriptores.

Nimia hæc numeri rotundatio: additis *viginti millibus*. Recte ergo hic & in ſeqq. ἀντιλογίαν obſervarunt alij: *Quam multum*, inquit Iunius, *narratio hujus capitis diſtet ab auctore prioris Maccabæorum, & à Ioſepho quoque res ipſa loquitur.* Nec bene confert Grotius hiſtoriam præſentem cum illa, quæ I. *Macc.* VI. 28. *ſeqq.* deſcribitur, cui potius gemina eſt, quæ c. XIII. *hujus libri* ſequitur, ut recte obſervavit *Chamier*, haſce hiſtorias conterens, ut mendacia in libris Maccabæorum detegeret, *l.* V. *de canone c.* IIX. *n.* XXIII. cujus locum adducere juvat: *Quantum*, inquit, *mendacium. Maccabæorum libr.* I. *c.* 6. *Antiochus Eupator exercitu collecto peditum centies, equitum vicies mille caſtrametatur ad Bethſuram: Iudas movet adverſus eum; Commiſſo prælio cadunt de exercitu regis ſexcenti: Iudæi hoſtium multitudinem non ſuſtinentes, ſubducunt ſe & revertuntur Hieruſalem. Rex capta Bethſura, inſequitur, ſed perſuaſus à Lyſia certis conditionibus pacem facit: poſtque ſtatim venit in poteſtatem Demetrij à quo occiſus eſt. At 2. lib. c. 11. Lyſias collectis octoginta millibus peditum, & equitatu univerſo, veniens adverſus Iudæos caſtra poſuit ad Bethſuram. Iudas contra movit, impetuque in hoſtes facto, occiſis undecim millibus, totum exercitum in fugam vertit: ipſe Lyſias turpiter fuga elapſus tanto accepto incommodo prudentior factus, pacem fecit. Rurſus c. 13. Antiochus proficiſcitur in Iudæam cum peditum millibus centum & viginti, equitum quinque, Bethſuramque obſidet. Iudas contra movet; noctu impetum facit, interficit virorum quatuordecim millia, tota caſtra terrore implet, abit re bene geſta. Rex Bethſuram*

Digitized by Google

ſuram nihilominus urget, tandem multis acceptis incommodis, obſidionem ſolvit, commiſſo prælium cum Iuda, ſuperatus eſt. Inde accepta Philippi rebellione pacem facit cum Iuda & Iudæis. Hæc non tantum diverſa ſunt, ſed etiam contraria. Diverſa, quia numerus militum ſemper eſt alius, millium primo centum, ſecundo octoginta, tertio centum viginti. Equitum primo viginti, tertio quinque. Contraria, quia primo Bethſuram capit; at non deinceps. Rurſusque primo amittit tantum ſexcentos; at ſecundo undecies mille: tertio quaterdecies. Denique primo, paucis illis amiſſis, non tantum non ſuperatur, ſed potius ſuſtineri non poteſt à Iudæis, neceſſario recedentibus: at ſecundo & tertio magnifice vincitur. Eſt autem hiſtoria ſaltem quæ tertio loco narratur, eadem cum ea quæ prima. Hæc *Chamier.*

GENTIBUS HABITACULUM FACTURUM] Bene vertit ἔθνεσιν. Eo enim nomine hic ſignificantur omnes à Judaiſmo alieni.

Verſ. 3.

TEMPLUM VERO IN PECUNIÆ QUÆSTUM) ἀργυρολόγητον, regi vectigale.

ET PER SINGULOS ANNOS VENALE SACERDOTIUM] Ut fecêre poſtea Romani.

Verſ. 4.

ET IN OCTOGINTA ELEPHANTIS) Quos diverſis in locis habebat. Secum autem adduxerat XXXII: ut ante dicti ſcriptores nos docent. Antiocho Magno Polybius tribuit elephantos centum.

Verſ. 5.

ET APPROPIANS BETHSURÆ) I. Macc. VI, 31. Joſeph. XII. 14.

QUÆ ERAT IN ANGUSTO LOCO) ἐν ὀχυρῷ χωρίῳ, *ſitu firmo.*

ILLUD PRÆSIDIUM EXPUGNABAT) Voluit dicere *oppugnabat*: ἐθλίβεν.

Male, ut dixi, confertur locus I. *Macc.* VI, 31. Non enim ad hanc narrationem facit, ſed ad eam quæ *cap.* XIII. ſequitur, ut collatio docet.

Verſ. 6.

UT BONUM ANGELUM MITTERET AD SALUTEM ISRAEL) Gen. XXIV. 7. 40.

Verſ. 8. EQUES IN VESTE CANDIDA) Vide ſupra X. 29.

ARMIS AUREIS HASTAM VIBRANS) In Græco: *Arma quaſſans aurea.*

Verſ. 9. PARATI PENETRARE) τιτρώσκειν, *perfodere.*

Verſ. 11. LEONUM AUTEM MORE) Frequens apud Poetas viri fortis & Leonis comparatio.

Verſ. 12. UNDECIM MILLIA PEDITUM, ET EQUITUM MILLE SEXCENTOS) Joſephus mille cæſos habet, ſcriptor Maccabaici primi ſexcentos.

Vide quæ *ad v. 2. & 5. Tirinus* ad v. 25. fœdus quod hic deſcriptum longe aliud ab eo eſſe, quod *l.* I. *c.* VI. & II. *Macc.* XIII. *Lyſias* & *Rex Antiochus* cum *Iudæis* pepigerunt, ſtatuit, quod è *Gorionide* probat, & ex collatione utriuſque fœderis. Agnoſcit ergo parallelam hiſtoriam eſſe non hanc, ſed illam *c.* XIII. iſti, quæ libro I. *c.* VI. relata eſt. Nam *iſtic* I. Macc. VI. & II. Macc. XIII. inquit, *Rex præſens eſt, & Ieroſolymam poſt fœdus ilico ingreditur; hic abſens eſt & Lyſiam literis alloquitur. Iſtic factio Philippi Regem ad fœdus vocat: hic Lyſiæ ſtrages, Deique operum prudens conſideratio. Unde patet regem & Lyſiam à priore hoc fœdere cito reſiluiſſe, ut ſolent qui ſolo metu ſuaſore fœdera ſanciunt. Niſi malis dicere, non plene inter partes hoc tempore conveniſſe, & fœdus hoc prius non niſi ad breve tempus, ac per modum induciarum ſancitum fuiſſe; ut colligi videtur ex literis ipſiuſmet regis ad Iudæos hic datis verſ. 30. ubi Iudæis ultro citroque commeare volentibus, ſeu pacis conciliandæ, ſeu negotiorum aliorum tractandorum cauſâ, non concedit Rex inducias & ſalvum conductum niſi ad* quindecim dies. Hæc Tirinus.

NUDI EVASERUNT) Sine armis.

Verſ. 13.

INTELLIGENS INVICTOS ESSE HEBRÆOS) Et ſe ab his negotiis expedîre cupiens ut tota vi cum Philippo certaret.

Verſ. 17.

JOHANNES ET ABESALOM) Legati à Judæis qui in Templo obſidebantur miſſi. Ἀβεσσαλὼμ hic, LXX. interpretibus Ἀβεσσαλώμ, eſt אבשלום, quod Latinus interpres ſolet reddere Abſalom.

TRADENTES SCRIPTA) *Cum vidiſſent infra poſitum oraculum.* Sic ſolebant gentes Orientis appellare epiſtolas regias. Intelligit autem epiſtolam illam quæ jam ſequetur: quæ poteſtatem fecit Lyſiæ paciſcendi cum Judæis: cujus oſtendendæ cauſa Lyſias Legatos àd ſe mitti voluerat.

Verſ. 18. QUÆCUMQUE IGITUR REGI POTUERUNT PERFERRI) *Deferenda fuerunt.*

Verſ. 21. MENSIS DIOSCORI) Legit Διοσκόρου, pro eo quod Græci codices habent Διὸς Κορινθίου, mendoſe haud dubie. Scaliger nomen putat menſis embolimi. Ego ſcriptum puto fuiſſe Δίου, quod ſcribæ ſumſêre pro breviato Διου, & explicarunt Διοσκόρου. Dius notiſſimus eſt menſis Macedonum.

Nomen Διοσκορίνθιος in *Græcorum* parapegmatibus, ubi plurima menſium nomina reperiuntur, nuſquam invenies. *Maſius, Salianus, Menochius,* & *Scaliger* menſem *Embolimeum* faciunt. *Serarius* & *Tirinus* volunt eſſe menſem *Dyſtrum*, qui noſtro partim Februario, partim Martio reſpondet. Quod tempus eſt, ex quo ſolent in Aſia Reges ad bella procedere. Quod colligit etiam *Tirinus* ex Chroniſmo literarum Antiochi Regis & legatorum Romanorum ſub hoc idem tempus datarum, nempe menſe *Xanthico*, *Dyſtrum* proxime ſubſequente. *Iunius* mavult *Dioſcuri* nomen, qui menſis fuit Macedonum ſeptimus redintegrandæ arationi commodus, quemadmodum etiam poſtea nominatus Xanthicus, qui menſis fuit illorum quintus, uti habent ejus notæ ad h. l. Cæterum menſem *Xanthicum* primum eſſe, & menſi *Niſan* vel Martio reſpondere è *Ioſepho* colligit *Tirinus l.* I. *Antiq.* c. 4. l. II. c. 5. l. III. c. 10. *Dyſtrum* vero ultimum eſſe menſem reſpondentem Ebræo *Adar*, vel Februario, è *l.* XII. *Antiqu. c.* 17. *Dius* octavus eſt menſis *Bul* dictus & *Marcheſvan*. Prætulerim hic *Tirini* ſententiam.

Verſ. 22.

LYSIÆ FRATRI) Id eſt, cognato, ſupra 1. infra 35. Sed & omnes provinciarum rectores à Romanis Principibus vocati fratres. Occurrit ſæpe in Theodoſiano Codice & Novellis eum ſequentibus, item in Juſtiniani Novellis, ut illa CXXI. Sed & apud Caſſiodorum.

Verſ. 23.

PATRE NOSTRO INTER DEOS TRANSLATO) Et hoc ab Orientis regibus accepere Syromacedones. Mos enim erat Phœnicum & vicinorum, bene meritos reges in Deos referre, quod & Romani imitari cœpere.

ET REBUS SUIS ADHIBERE DILIGENTIAM) *Ut rebus ſuis vacare poſſint.*

Verſ. 24.

CONCEDI SIBI LEGITIMA SUA] Vitam & ſacra ſecundum ſuas leges, quæ ipſis Alexander Magnus & ſucceſſores ejus conceſſerant.

Verſ. 25.

TEMPLUM RESTITUI ILLIS) Liberum nempe, ſine arce.

Antiochus decernit templum Iudæis reſtitui: quum conſtiterit, Iudæos jam pridem illud habere in ſua poteſtate, & victores minime pendeant à victi hoſtis arbitrio. Sed ſolent *tyranni* dum nocere non poſſunt, fingere ſaltem ſe bene velle: & ne officiant famæ vel exiſtimationi ſuæ, ſimulant ſe beneficia dare, pacemque ultro offerre iis, à quibus petere debuiſſent.

Verſ. 26.

ET DEXTRAM DEDERIS) I. Macc. VI. 58.

ET UTILITATIBUS PROPRIIS DESERVIANT) *Et læto agant animo, ob res ſuas recuperatas.*

Verſ. 27.

SENATUI JUDÆORUM, ET CÆTERIS JUDÆIS) Vide I. Macc. XII. 6. II. Macc. I. 10. IV. 44.

Verſ. 28.

SI VALETIS, SIC ESTIS UT VOLUMUS) Scripſit *eſt*, *εἰν*.

SED ET IPSI BENE VALEMUS] Eſt formula à Romanis deſumpta: *Si valetis bene eſt, ego quidem valeo.* Vide ſupra IX. 20. & Ciceronis epiſtolas, & ad Ciceronem plurimas.

Verſ. 29.

ADIIT NOS MENELAUS) Sacerdos ſummus ab Antiocho Illuſtri factus ſupra IV. 27. 50. Hunc pro Sacerdote ſummo Græci habebant, quanquam Judæi Judæ detulerant ſacerdotium.

DICENS VOS VELLE DESCENDERE AD VESTROS QUI SUNT APUD NOS] Illud *qui ſunt apud nos*, ut ſenſum faceret clariorem addidit interpres. Ex Templo voluerant venire ad colloquia cum Judæis illis qui ſub poteſtate erant regis, neque tamen à lege deſciverant, in quo numero erant Bethſurenſes. I. Macc. VI. 49.

Deſiderium Iudæorum rectius ita exponit Iunius: *vos deſiderare, ut à militaribus incurſionibus liberi non amplius cogamini intra muros Ieruſalem & munitionum aliquot vos continere, ſed ut per me vobis liceat habitationes veſtras ſingulis repetere, & agros colere.* Sic enim accipiendum eſſe oſtenditur *infra c.* XIV. 1.

Verſ. 30.

DAMUS DEXTRAS SECURITATIS) *ὑπάρξει δεξιὰ μετὰ τῆς ἀδείας.* *Dextera* (id eſt fides) *quæ plenam ſecuritatem adferat*, contingat *vobis*.

Senſus eſt, inquit *Iunius*, quum poſtulaveritis, ut vobis liceat agros veſtros colere, nondum tamen bene conſtituta pace, placuit nobis, legatis veſtris, qui ad vos profecturi ſunt, fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; ſed omnia vobis eſſe integra, donec intra illud tempus reverſi à vobis cum mandatis veſtris conventionis leges à me acceperint.

Verſ. 31.

UT JUDÆI) Qui ad illud tempus inter nos verſabantur.

UTANTUR CIBIS) Bene ſenſum expreſſit. In Græco eſt, *δαπανήμασι*, quod per *μετωνυμίαν* pro cibis ſumitur, ut vidimus de dracone 9.

ET LEGIBUS SUIS) Non cogantur interim diis ſacrificare.

ET NEMO EORUM ULLO MODO MOLESTIAM PATIATUR) Id eſt, *accuſetur*.

DE HIS QUÆ PER IGNORANTIAM GESTA SUNT) *περὶ τῶν ἠγνοημένων*: id eſt, *de his quæ peccata ſunt*, in regem ſcilicet. Ita *ἀγνοεῖν* & *ἀγνόημα* lato quodam ſignificatu ſumi ab Helleniſtis Judæis notavimus, tum alibi, tum Judith V. 19. Sirachid. XXIII. 2. LI. 26. I. Maccab. XIII. 39.

Amniſtiam ſive oblivionem videtur inducere eorum, quæ hactenus utrinque hoſtiliter geſta fuerant, quæ quaſi per *ignorantiam* commiſſa excuſata cenſenda.

Verſ. 32.

MISIMUS AUTEM ET MENELAUM QUI VOS ALLOQUATUR) *παρακαλέσοντα ὑμᾶς*: id eſt, qui vobis det conſilia ad pacem.

Iunius ὕπουλόν τι aluiſſe hanc miſſionem ſuſpicari videtur: nempe *ut Iudæorum animos ſollicitaret ad ſcelus.* Quod hic non videtur veriſimile.

Verſ. 34.

MISERUNT AUTEM ETIAM ROMANI) Legati Romanorum, qui tunc erant in Aſia, & Eupatori favebant. Vide Juſtinū XXXIV. Polybium excerpto CVII.

QUINTUS MEMMIUS, ET TITUS MANLIUS) Fuiſſe oportet hos legatos aliquanto ante quam in Aſiam mitterentur Cn. Octavius, Sp. Lucretius, & L. Aurelius, de quibus Polybius dicto Excerptorum loco. Cum autem T. Manlius Torquatus ante hoc tempus anno quarto Conſul fuerit, ut ex faſtis Capitolinis apparet, conſentiente & inſcriptione Hecyræ Terentianæ, ſequitur ut is qui prior nominatur ante eum Conſul fuerit, quare pro *Κόιντος Μέμμιος*, reponendum cenſeam, *Κόιντος Μούκιος*, Scævola ſcilicet, qui ante Manlium Conſul fuit anno nono, ut diſcimus ex Faſtis iiſdem Capitolinis, addito & Plinij loco II. 31.

ET NOS CONCESSIMUS) *καὶ ἡμεῖς συνευδοκοῦμεν*: *Nos id approbamus.*

Verſ. 36.

CONFESTIM ALIQUEM MITTITE DILIGENTIUS INTER VOS CONFERENTES) Legit *ἐπισκεψάμενοι*, quomodo habet & Sixtina. Sed præpono lectionem quæ eſt in libris aliis, *ἐπισκεψάμενοι*: id eſt, *accurate conſiderate.*

UT DECERNAMUS) In Græco: *ἵνα ἐκθῶμεν*: id eſt, *ut deſideria veſtra exponamus regi.*

SICUT CONGRUIT NOBIS) Tanquam legatis populi Romani, cujus amici ſunt Judæi. Promittunt apud regem ſe commendaturos Judæorum poſtulata.

NOS ENIM ANTIOCHIAM ACCEDIMUS) Nempe regis adeundi cauſa, qui tum erat in urbe principe regni ſui.

Erant hi legati Romanorum in Aſiam à Senatu populoque Romano miſſi *ad componendas res provinciarum illarum.*

Verſ. 37.

IDEOQUE FESTINATE RESCRIBERE) In Græco: *Feſtinate, & mittite aliquos*, id eſt, quamprimum mittite etiam ad nos, ut veſtræ voluntatis certi, nosmet ad eam, quantum fieri poterit, componamus.

Verſ. 38. ANNO CENTESIMO QUADRAGESIMO OCTAVO.

Græcorum anni aliter à *Iudæis*, aliter à *Syris & Chaldæis* numerati. *Illi* inchoarunt eos à menſe *Niſan*, qui reſpondet Martio. *Hi* autem à menſe *Tiſri*, qui reſpondet *Septembri*: unde notant Interpp. *auctorem libri primi Maccab. Iudaicam* ſupputationem ſequi, auctorem vero *ſecundi Syriacam*: quam & hi legati Romani in Syria agentes ſequuti ſunt. Ideoque bellum quod I. *Macc.* VI. 20. *ſeqq.* anno 150. contigiſſe dicitur, ad annum 149. *libr.* II. *c.* XIII. refertur. Nam totis ſex menſibus Iudæi numerabant annum 149. cum Syri adhuc 148. numerarent, & ita porrò. Ex quo etiam colligit *Menochius* intra hoſce menſes æſtivos, tam mortem Antiochi Epiphanis, quam initium regni Antiochi Eupatoris, & hæc prælia, & fœdus inter Eupatorem, & Maccabæum contigiſſe. *Tirinum* autem ſi audias, cujus ſententia huic Chroniſmo rectius congruit, differt autor *libri I. Maccab.* in annorum ſupputatione, quæ Alexandrina eſt, toto ſeſquianno à calculo Chaldaico, vel Syriaco, quo utitur auctor libri II. *Nam præſens hic annus, qui auctori libri 2. eſt 148. quo jam mortuo Antiocho Epiphane regnarat aliquamdiu filius ejus Antiochus Eupator; ab autore libri primi vocatur 149. & quidem ad finem vergens: nam mortem Antiochi Epiphanis annotat ipſe* anno 149. (c. 6. v. 16.) *à cujus morte effluxerunt aliquot menſes haud dubie uſque ad præſentem copiarum Eupatoris cladem, quæ hic annotatur accidiſſe anno 148.* menſe Dioſcoro. *Anni Græcor. diverſimode numerati.*

PARS TERTIA LIBRI EX INCERTIS AVTORIBVS COMPILATA.

CAPUT XII.

Antiochi capitanei Iudæos infeſtant: Ioppitæ ducentos ſubmergunt, & ſimilia tentant Iamnienſes. Sed vindictam Iudas cito ab utriſque ſumit. Arabes vincit: urbem Caſpin expugnat, Timothei exercitum fundit, urbem Ephron capit, Scythis Iudæorum tum amicis parcit. Cum Gorgia primo non feliciter admodum pugnatur, cujus cauſa exponitur, & pecunia Hieroſolymam mittitur, ut pro Iudæis in bello occiſis orationes fiant.

Verſ. 1.

HIS FACTIS PACTIONIBUS] Id eſt induciis per legatos factis.

JUDÆI

Digitized by Google

JUDÆI AUTEM AGRICULTURÆ OPERAM DABANT) Ut in alta pace. Ariſtophanes Anatibus, de pace loquens:

— ταῦτα πάντ' ἐν τῇδ' ἔνι·
Οἰκεῖν μὲν ἐν ἀγρῷ τοῦτον ἐν τῷ χωρίῳ.

Et Menander:

— εἰρήνη γεωργὸν κἀν πέτραις
Τρέφει καλῶς, πόλεμος δὲ κἀν πεδίῳ κακῶς.

NOn *induciæ* tantùm initæ, ſed *pax ſancita* fuit: quam verò violarunt capitanei vel Duces Antiochi, incurſionibus atque direptionibus Judæos infeſtantes, diſſimulante interim illud atque connivente Rege Antiocho. Tradit autem Gorionides l. III. c. 17. pacem Judæis tantùm *octo menſibus* fuiſſe, intereà Maccabæum in quosdam perduelles Judæos animadvertiſſe.

Verſ. 2.

SED HI QVI RESEDERANT) *Sed ducum qui in* (diverſis) *erant locis*, extra Hieroſolyma ſcilicet. Sciendum autem in iis quæ hucusque habuimus deſiiſſe Jaſonem Cyrenæum: quæ jam ſeqvuntur ex Callinico aut alio aliquo deſumta ſunt: & ordine temporis ſeqvuntur ea quæ ſuprà habuimus X, usque ad 32. Nam ex collatione 1. Maccab. V, manifeſtum eſt, eundem hunc eſſe Timotheum qui ſuprà x. 37. interfectus dicitur. Non eſt autem hæc hiſtoria ſuo loco poſita, quia hic liber excerpta continet non ex uno auctore.

Tantò ergò minus *Canonicus* haberi poteſt, ſi ex tàm diverſis ſine juſto ordine compilata eſt hiſtoria. Non cohæret autem præſens relatio cum *c. X. 32.* Nam ibi obſeſſus jam eſt Timotheus in Jazer, in qua in lacu quodam inventus interfectus eſt: qui ergò infeſtare hîc Judæos adhuc potuit? Ideoque Pontificii Interpp. hunc *Timotheum diverſum* ab illo faciunt. *Ibi* Judas occupatus fuit circa expeditionem *Jezaris*: quam non dimiſit, donec urbem expugnaret: Non ergo inde ſe proripuit ad vindictam contra Joppenſes exercendam, ut *Grotio* dicendum, ſi cum *v. 32. cap. X.* hæc connectenda hiſtoria.

TIMOTHEUS) De quo 1. Maccab. V. 6. 37. ſupra VIII. 30. 32.

Diverſum faciunt *Tirinus* & *Menochius*: qui tamen poſterior cum *Saliano* cenſet, expeditionem *quæ* 1. *Macc. V. 46.* adverſus Ephron narratur eandẽ cum hac eſſe: ubi etiam de iisdem civitatibus *Caſpin*, & *Carnaim* agi videtur, unde fortè collegit Grotius eundem Timotheum utrobique commemorari. Sed quis omnia in hoc compilatore conciliabit? Agnoſcit ſanè *Junius* pleraque quæ hic narrantur ad hiſtoriam *1. Maccab. c. V.* pertinere, ſed ita ut narratione præſente illam ferè totam labefactare oporteat.

ET APOLLONIUS GENÆI FILIUS] Diverſus & minor illo Apollonio, cujus ſæpe & in hoc & in Maccabaico primo fuit mentio. Γενναῖος nomen ex adjectivo, ut Εὐμενὴς, multaque alia.

SED ET HIERONYMUS) Nomen hoc fuit frequens in Sicilia, Rhodo, in Ægypto, & in Græcis Thraciæ urbibus, ut hiſtoriæ nos docent.

ET DEMOPHON SUPER HOS) Nomen eſt Atticum.

ET NICANOR CYPRIARCHES) Notum eſt ex Act. xix. 31. & quæ eo allata ab eruditis, Sacerdotes ſummos gentium ſolitos vocari Ἀσιάρχας, Συριάρχας, atque ita deinceps. Sed hic putem denotari præfectum hunc Cypri anteà fuiſſe. Erat quidem Cyprus Ægyptiorum regum provincia: ſed ortis ibi ſeditionibus, nonnulli ad Syriæ reges ſe tranſtulerant. Vide ſuprà X. 13.

V. 3. FLAGITIUM) δυσσέβημα, factum impium.

V. 4. SECUNDUM COMMUNE ITAQVE CIVITATIS DECRETUM ET IPSIS ACQVIESCENTIBUS) Id eſt, cum illi hanc comitatem non recuſaſſent, freti publico Joppenſium decreto, quo inter cives, quanquam diverſæ religionis, pax erat ſtabilita. Joppe & Jamnia Phœniciæ urbes eo tempore erant ſectæ Antiochi Eupatoris.

Sic etiam *Gorionides* narrat: *Judæos & Macedonas* in pluribus Judææ urbibus maximè ad littus maris ſimul habitaſſe, & negotia exercuiſſe. Sed Jamnitas & Jannienſes eâ occaſione perfidè uſos in exitium, & excidium Judæorum.

Verſ. 5. PRÆCEPIT VIRIS QVI ERANT CUM IPSO) Ut ſe ſcilicet bello pararent.

ET INVOCATO JUSTO JUDICE DEO) Qui ſcelera talia non ſolet relinquere impunita.

V. 6 a VENIT ADVERSUS INTERFECTORES FRATRUM) Popularium ipſius Judæ.

PORTUM NOCTU INCENDIT) Id eſt, ex ligno opera quæ erant in portu, qualia ſunt quæ pilas Vitruvius vocat.

V. 7. ET CUM HÆC ITA EGISSET) *Cùm verò locus* (id eſt, ipſum oppidum) *benè clauſus eſſet*, (ut intrare eo tempore non poſſet) *abiit*.

V. 8. QVI ERANT JAMNIÆ) Vide 1. Macc. 4. 15.

V. 9. JAMNITIS QVOQVE) Sic & Ptolemæus & Stephanus vocant eos qui Jamniæ habitabant.

PORTUM CUM NAVIBUS) Quæ in portu erant.

A STADIIS DUCENTIS QVADRAGINTA) *Cùm interſint ſtadia* CCXL. Hoc argumento evincit magnam fuiſſe flammam.

Verſ. 10. COMMISERUNT CUM EO ARABES] Latrociniis victitare ſoliti abusq; Jobi temporibus (1. 15.) ad hunc diem. Strabo libro decimo-ſexto: οἱ Σκηνῖται Ἄραβες λῃστρικοί τινες καὶ ποιμενικοί.

V. 11. RESIDUI ARABES VICTI) In Græco: ἐλαττωθέντες οἱ Νομάδες Ἄραβες, quod rectè vertas, *victi Arabes illi Numidæ*. Nam & Strabo quosdam Scenitarum Arabum Νομάδας vocat: & Vitruvius Arabiam Numidarum dixit, & vox Latina Numidæ corrupta eſt ex Græca Νομάδες. Nominantur autem à Græcis hoc modo ii qui vagantur incertis ſedibus: ut vides apud Strabonem XI. qui & Arabas Numidas ſic deſcribit libro xvi. χώρα Νομάδων ἀπὸ καμήλων ἐχόντων τὸν βίον. καὶ γὰρ πολεμοῦσιν ἀπ' αὐτῶν καὶ ὁδεύουσι καὶ τρέφονται τῷ τε γάλακτι χρώμενοι καὶ ταῖς σαρξί.

Verſ. 12.

DEXTRISQVE ACCEPTIS DISCESSERE AD TABERNACULA SUA) Nempe Arabes illi, tentoria nunc hic, nunc illic ponere ſoliti.

Verſ. 13.

CIVITATEM QVANDAM FIRMAM PONTIBUS MURISQVE CIRCUMSEPTAM] Legit: ἐπί τινα πόλιν γεφύραις, ὀχυρὰν καὶ τείχεσι περιπεφραγμένην, non γεφυρῶν. *In urbem quandam duorum pontium, benè firmam, murisque circumſeptam.*

CUI NOMEN CASPIN] Sic Græcus aliquis appellavit urbem Eſebunta, quæ Caſbon 1. Macc. V. 36. ubi diximus eſſe חשבון. Literam ח Græci in nominibus propriis modo omittunt, modo reddunt per χ, vel κ.

Verſ. 14.

ET APPARATU ALIMONIARUM) *Cibis ibi repoſitis*.

REMISSIUS AGEBANT) Contumacius. Id enim valet ἀπηνέστερον.

ET BLASPHEMANTES) Quod frequens Macedonibus eo tempore. Supra VIII. 4. IX. 28. X. 4. 34. 35. 36.

Verſ. 15.

INVOCATO MAGNO MUNDI PRINCIPE) δυνάστην, ut ſupra III. 24. infrà 18. xv. 3. 23. 27.

SINE ARIETIBUS AUT MACHINIS) Supple aliis, nam & aries machina, de qua videri poſſunt Vitruvius X. 19. Vegetius IV. 14. Joſephus Belli Judaici III. 15. Ammianus xxi. Procopius Gothicorum IV.

PRÆCIPITAVIT JERICHO] Id eſt, muros Jerichuntis, Joſephus VI. 20.

Verſ. 16.

ADJACENS STAGNUM) Apud Eſebunta.

Verſ. 17.

IN CHARACA) Characmoba. Sic enim legendum apud Ptolemæum in Arabia Petræa. Diximus Geneſ. xix. 37. factum loco nomen ex clade aliqua Moabitarum.

Oppidum illud *Arabiæ Petrææ* Ptolemæum pro *Charace-Tobianâ*, uti hic appellatur, vocare *Characmobam* cenſet *Junius*.

AD EOS QVI DICUNTUR TUBIANÆI JUDÆOS) Scribitur Τουβιηνούς, ſed ſatis eſt Τουβίου: Idem eſt nomen quod 1. Macc. V. 13. ſcribitur Τωβίν. Vide ibi dicta.

Judæos autem hos dictos putant propter hiſtoriam, quæ eſt *Jud. XI.*

Verſ. 18.

NULLOQVE NEGOTIO PERFECTO REGRESSUS EST) Nempe Timotheus: quod oſtendit Græcum ἀπράκτων, & quod ſequitur καταλελοιπότα.

Digitized by Google

RELICTO IN QVODAM LOCO FIRMISSIMO PRÆSIDIO) Illud *firmiſſimo* ad præſidium refertur, ut ex Græco apparet.

Verſ. 19.

DOSITHEUS AUTEM) Nomen eſt Græcum factum ex Chaldæo דשתאי, quod potatorem ſignificat.

ET SOSIPATER) Hoc ſignificatu translatum ex Hebræo אבישע.

V. 20. HABENTEM SECUM CENTUM VIGINTI MILLIA PEDITUM) Novo dilectu facto. Hic eſt magnus ille exercitus memoratus 1. Macc. V. 37. 38.

Verſ. 21.

IN PRÆSIDIUM QVOD CARNION DICITUR) Carnaim à ſcriptore primi Macc. V. 44.

Legendum *Karnaijma*, ait Iunius, (quem hic in multis ſeqvutus eſt Grotius) ex *1. Macc. V. 26. & 43. & 44. Sed hic* (autor) *tam bene locorum expreſſit nomina, quam veritatem rerum : Vid. in Gen. XIV. 5.*

ERAT ENIM INEXPUGNABILE) δυσπολιόρκητον, *difficile expugnatu.*

V. 22. EX PRÆSENTIA DEI QVI UNIVERSA CONSPICIT) ἐκ τῆς τοῦ πάντα ἐφορῶντος ἐπιφανείας. Vox ἐπιφανείας non ſemper oſtentum, ſed ſæpe vim quandam divinam ſubitam ſignificat.

Verſ. 24. IN PARTES DOSITHEI ET SOSIPATRIS] *In agmen Doſithei & Soſipatris.*

QVOS MORTE EJUS DECIPI EVENIRET] *Quorum nullam rationem iri habitum.* Non fore ut quisquam eis parceret, ſi ipſe occideretur.

Verſ. 25.

ET CUM FIDEM DEDISSET) πιστώσαντος δὲ αὐτοῦ διὰ πλειόνων τὸν ὁρισμόν. *Cum autem pactum multis verbis firmaſſet*, de incolumitate, ut ſequitur, Judæorum qui in poteſtate erant Macedonum. ὁρισμὸς reſpondet Hebræo, אסרה, quod obligationem ſignificat, ut apparet Num. xxx. 4. 5. & ſequentibus. In Daniele edictum regium ſignificat. Vide quæ diximus Prolegomenis ad Evangelia,

Verſ. 26.

JUDAS AUTEM EGRESSUS EST AD CARNION) Plus eſt in Græco: καὶ τὸ Ἀτεργατεῖον. Hoc eſt ad fanum illud memoratum 1. Macc. V. 45. Græci eandem deam vocabant Ἀτεργατίν, Δέρκετω, Ἀτάργατιν, ut nos docet Strabo, libro xvi. Eſt hoc nomen Atergatis apud Theonem in Arateis, & apud Plinium V. 23. Dercetis apud Ovidium, pro quo Phacetis malè ſcribitur in Scholiaſte Germanici. Eſſe Venerem diximus ad dictum locum primi Maccabaici. Dicitur autem Ἀτεργατεῖον eâdem formâ qua Ἀσταρτεῖον apud LXX. 1. Sam. xxxi. 10. Ναναιεῖον ſuprà 1, 15. & εἰδωλεῖον 1. Macc. I. 50. 8. 83. 1. Cor. VIII. 10. & in Canonibus ſæpè.

Verſ. 27.

AD EPHRON CIVITATEM MUNITAM) Eandem de qua 1. Macc. V. 46. ubi ſimiliter ejus munimenta prædicantur. Ἐφρων eſt Joſepho xii. 12.

V. 29. AD CIVITATEM SCYTHARUM) Σκυθόπολιν una voce appellat dicto loco Joſephus, & oſtendit eandem eſſe quæ Hebræis Βεθσάν, ſive Bethſan, ut 1. Macc. V. 52.

V. 30. CONTESTANTIBUS AUTEM HIS QVI APUD SCYTHOPOLITAS ERANT JUDÆIS, QVOD BENIGNE AB EIS HABERENTUR) *Benevolentiam quam Scythopolita in ſe oſtendiſſent.*

QVOD MODESTE SECUM EGERINT) *Humanam tractationem.*

Verſ. 31.

DIE SOLENNI SEPTIMANARUM INSTANTE) Idem eſt ἑβδομάδων ἑορτή. & quod jam ſequitur πεντηκοστή, ſolenne incidens in finem ſeptimæ ſeptimanæ, ſive quinquageſimum diem à Paſchate. Vide Exodi xxiii. 22. Levit. xxiii. 15. 16. Deuteron. xvi. 9. 10. Act. II. 1. xx. 16. 1. Cor. xvi. 8.

Verſ. 32.

ABIERUNT CONTRA GORGIAM) Nempe Joſephus Zachariæ, & Azarias.

PRÆPOSITUM IDUMÆÆ) Legitur quidem in Græco τῆς Ἰδουμαίας, ſed per errorem: legendum enim, τῆς Ἰαμνείας, ut nos docet 1. Macc. V. 57. & apertiſſimè Joſephus qui xii. 12. ait: Γοργίου δὲ τοῦ τῆς Ἰαμνείας στρατηγοῦ.

Obſervandum iterum mendum in textu *Latino* quod quomodo *Pontificii* excuſatum velint, ipſimet viderint.

Verſ. 33.

EXIVIT AUTEM CUM PEDITIBUS MILLIBUS ET EQVITIBUS QVADRINGENTIS) Nempe Gorgias, & qui cum eo 1. Macc. V. 59.

Verſ. 35.

DOSITHEUS VERO QVIDAM DE BACENORIS EQVES] τῶν τοῦ Βακήνορος, id eſt, *eorum qui ſub Bacenore.* Hac ille notâ, & voce *quidam*, & *eques*, diſtinguitur à majore Doſitheo, cujus ſupra mentio 24. Bacenor eſt, בכנרת, habitans in regione Cinnereth. Vide quæ dicta ad Matth. xiv. 34.

EQVES QVIDAM DE THRACIBUS) Habes Thraces in Antiochi Magni exercitu apud Polybium.

IRRUIT IN EUM) Doſitheum equitem.

ATQVE ITA GORGIAS EFFUGIT IN MARESA) Quam Μάρισσαν dixit Joſephus. Vide quæ diximus ad 1. Macc. V. 66.

Verſ. 36.

AT ILLIS QVI CUM ESDRIN ERANT) περὶ τὸν Ἔσδριν. Legendum videtur περὶ τὴν Ἐφρών. Nam à Joſephi & Azariæ rebus ad res Judæ redit, qui circa Ephron pugnavit. Vide 1. Macc. V. 65. & Joſeph. xii. 52. circa finem.

Ex hâc erudita & perpetua collatione præſentis relationis cum *1. Macc. V.* præeunte Junio, à *Grotio* inſtituta diſcant Pontificii easdem expeditiones Judæ deſcribi, quod πρὸς ὄμμα illa oſtendit: ſed & agnoſcant innumeras ἀντιλογίας in *utraque relatione*, quas ipſi non niſi ad *Calendas Græcas* conciliabunt.

Verſ. 38.

JUDAS AUTEM COLLECTO EXERCITU VENIT IN CIVITATEM ODOLLAM) Eſt hic locus unus ex illis quos complures in Idumæâ cepiſſe Judam Joſephus poſt Ephronem captam commemorat. Hebraicè ſcribitur עדלם, Gen. XXXVIII, 12. unde gentilitium Ὀδολλαμίτης ibidem in Græco.

ET CUM SEPTIMA DIES SUPERVENIRET) τῆς ἑβδομάδος. Dixit ἑβδομάδα, quam Philo & Joſephus ἑβδόμην. Sic & infrà xv. 4. nec aliter in Decalogo Joſephus: παρατηρεῖν τὰς ἑβδομάδας: adverſus Appionem II. τῆς ἑβδομάδος ἣν ἀργοῦμεν: & in oratione Agryppæ: τηροῦντες τὰ τῶν ἑβδομάδων ἔθη. Sic & Chriſtiani ſcriptores interdum: nimirum quomodo τετράς dies quartus Heſiodo & aliis.

Verſ. 39.

ET SEQVENTI DIE VENIT JUDAS CUM SUIS) Additur in Græco: καθ' ὃν χρόνον τὸ τῆς χρείας ἐγεγόνει: *quo tempore, quæ opus eſt, fiebant.* Id eſt, exacto planè Sabbato. Confer Lucam XXIII. 56.

UT CORPORA PROSTRATORUM TOLLERET) Quod ſignum victoriæ.

Quosdam horum qui in pugna contra *Gorgiam* ceciderant, fuiſſe è *fortiſſimis Haſmonæis*, ait *Gorionides. Vix ullum tàm ſolemne munus in bello, quàm humandi ſuos*, inquit *Curtius l. V.*

Verſ. 40.

DE DONARIIS IDOLORUM QVÆ APUD JAMNIAM FUERANT) ἱερώματα τῶν ἀπὸ Ἰαμνείας εἰδώλων: id eſt, res dicatas idolis, donaria ex auro, argento & rebus ſimilibus. Sed in voce Ἰαμνείας error eſt commiſſus contrarius ei quem modo notavimus 32. Nam ut ibi Ἰδουμαίας ſcriptum pro Ἰαμνείας, ita hic pro Ἰαμνείας ſcribendum Ἰδουμαίας, præcedens hiſtoria collato Joſepho, & primo Maccabaico apertum facit.

A QVIBUS LEX PROHIBET JUDÆOS) Deut. VII. 25. 26.

OMNIBUS ERGO MANIFESTUM FACTUM EST OB HANC CAUSAM EOS CORRUISSE) Addita enim eſt præcepto jam dicto comminatio, *ne fias* ἀνάθεμα: id eſt, pœnæ divinæ ſacer. Debuerant Judæi illi ſtatim conflaſſe illud aurum & argentum, aut mari merſiſſe.

V. 41. OMNES ITAQVE BENEDIXERUNT JUSTUM JUDICIUM DOMINI] Approbarunt.

V. 42. ROGAVERUNT UT ID QVOD FACTUM ERAT DELICTUM OBLIVIONI TRADERETUR) Sperabant veniam poſſe obtineri iis qui legem ſemper ſecuti in hâc re peccaverant, pœnitentiam fortè acturi, ſi vixiſſent diutius. Mos eſt Hebræis precandi: *Sit mors illius pro expiatione peccatorum.* Satis pœnarum luerit morte violentâ, aut immaturâ, aut plenâ cruciatuum. Cœpêre autem Judæi orare pro mortuis in exſilio Babylonico: quod & formulæ ſermonem illorum locorum ac temporum redolentes oſtendunt. Nimirum ab Ezechiele & Daniele inſtituti, certius aliquid quàm ante de judicio poſt hanc vitam perceperant.

Appro-

Digitized by Google

Error Papiſt. de orationib. pro mortuis.

Approbat ita Grotius errorem Papiſticum de *orationibus pro mortuis*, quem tamen è *Judaiſmo* deducit, non è *ſcripturis*, formulas S. literis contrarias, imò *impias*, quod *mors* ſit *pro expiatione peccatorum*, qvum ex adverſo ſola Chriſti mors propitiatio ſit, & expiatio peccatorum, laudans, & errorem erroribus, de *venia peccatorum* eorum, qui non egère pœnitentiam, *acturi forte ſi vixiſſent diutius*, deque ignorantiâ vel *incerta notitia judicii* poſt hanc vitam, *ante Ezechielis & Danielis tempora*, accumulans: uti porrò ad v.43. ſuam ſententiam explicabit.

HORTABATUR POPULUM CONSERVARE SE SINE PECCATO.

Felix quem faciunt aliena pericula cautum.

Verſ. 43.

OFFERRI PRO PECCATIS MORTUORUM) Tale ſacrificium lege imperatum non erat: neque judicia poſt hanc vitam in lege fuerant revelata: quibus cognitis Prophetarum indicio, ex paritate quâdam rationis credidere Judæi rectè fieri poſſe pro mortuis, quæ pro vivis fieri ſolebant Lev. V. VI. XVI. Pari fermè ratiocinatione inductus Baptiſmus pro mortuis apud Chriſtianos, & oblationes pro mortuis de quibus aliàs.

BENE ET RELIGIOSE DE RESURRECTIONE COGITANS) Id eſt, firmâ fide credens futuram reſurrectionem, & in eâ vitæ hìc actæ repenſationem.

Verſ. 44.

NISI ENIM EOS QVI CECIDERANT RESURRECTUROS SPERARET) *Exſpectaſſet.* προσεδόκα.

SUPERFLUUM VIDERETUR ET VANUM ORARE PRO MORTUIS) In Græco: περιττὸν καὶ ληρῶδες ὑπὲρ νεκρῶν εὔχεσθαι. *Supervacuum & nugatorium fuerat pro mortuis orare.* Simile illud Euripidis:

Τί δεῖ θνῆς οἶδεν σε κατθανόνθ' ἄφρον.

Nempe ſi nihil aliud poſt mortem reſtat. Confer. 1. Cor. XV. 29. 30. 31. 32.

Verſ. 45.

ET QVIA CONSIDERABAT QVOD HI QVI CUM PIETATE DORMITIONEM ACCEPERANT, OPTIMAM HABERENT REPOSITAM GRATIAM: SANCTA ERGO ET SALUBRIS EST COGITATIO PRO DEFUNCTIS EXORARE, UT A PECCATIS SOLVANTUR) In Græco ſic eſt: *Ergo conſiderans iis qui cum pietate dormiunt, optimam repoſitam gratiam, (quæ ſancta eſt & pia cogitatio) ob id pro mortuis expiationem fecit*, (ſacrum piaculare) *ut à peccato* (id eſt, à peccati pœna) *liberarentur.* Cum pietate mortuos dicit, quia ſemper dederant operam ſervandæ legi, & pro lege vitam objecerant periculis: exiſtimabat autem, pronus ſcilicet quod ambiguum erat in partem trahere meliorem, quod illi peccaverant ortum ex legis ignorantia: qualem ſæpe accidere in tanta præceptorum multitudine erat credibile: nec minus credibile facilè à Deo talium veniam impetrari.

De baptiſmo pro mortuis.

De *Baptiſmo pro mortuis* alias etiam, cum DEO, acturi ſumus, nimirum ad *1. Cor. XV. 29.* ubi ſententiam ſuam expoſuit Grotius. In *baptiſmo* tamen *vicario* preces factas eſſe *pro Catechumenis*, qui ſine baptiſmo deceſſere in Eccleſiâ primitiva, *quæ publice pro iis fieri non conſueverint*, hypotheſes merè precariæ ſunt, quas Grotius nunquam ex antiquitate probabit, nedum ſcripturæ congruas docebit. Si autem pari ratiocinatione non tantum *Baptiſmus pro mortuis*, ſed etiam *oblationes* pro iiſdem apud Chriſtianos inductæ, quæ Judæi pro mortuis ſacrificia fieri poſſe, juxta Grotium, credidere, quia ſcilicet *pro vivis fiebant*, vanitas oblationum pro mortuis apud Papiſtas non minus effulget, quàm ſacrificiorum Judaicorum pro defunctis, quod ſcilicet neutris fundamentum ſolidum ſubſit. Non enim par ratio eſt vel ſacrificiorum vel orationum *pro mortuis*, & *pro vivis*, ſed longè diverſiſſima & diſparrima: quia vivis adhuc venia fieri poteſt, & peccata eorum expiari ac remiſſionem conſequi poſſunt: at poſt mortem nulla eſt expiatio, & peccatorum remiſſio. Sed *judicium* vel *juſtificationis, fidelium nempe ſeu* eorum, qui in fide deceſſerunt, *qui enim mortuus eſt, juſtificatus eſt à peccato, Rom. VI. 7.* vel *condemnationis*, utpote infidelium; ſuper quos manet ira Dei; *qui enim non credit, jam judicatus eſt Joh. III. 18. 36.* præter quod duplex genus judicii *abſolutorii*, & *condemnatorii*, & duplex genus hominum, *fidelium* & *infidelium* ſcriptura S. nullum aliud novit. Et dum agnoſcit Grotius, *lege imperatum non fuiſſe ſacrificium pro peccatis mortuorum*, annon ἐθελοθρησκεία adeoque legi divinæ contrarium fuit tale ſacrificium? utpote quæ diſertè prohibet, ne quid divinis præceptis vel dematur, vel addatur *Deut. IV. 2. c. XII. 32.* Quid quod ſcriptor hic Apocryphus, cujus judicio nititur Papiſtarum turba, non tantum graviſſimè impingat circa *jus jurisque cognitionem*, quod pro *legitimo* habeat quod minimè legitimum eſt, ſed etiam circa *factum*, ejusque dijudicationem. Quia Judam primùm docet ſolum ob *anathematis à viventibus averſionem*, deinde vero docet, eundem *ob mortuorum ſalutem* illa obtuliſſe ſacrificia. Quorum vero neutrum vel *præcepto*, vel *exemplo* probato vel *promiſſo* divino nititur, in literis S. Scripturæ Canonicis. Adde quod in *mortali peccato graviſſimo* illi deceſſerint, nimirum in ſacrilegio, pro qualibus ne in Papatu quidem oblationes fiunt; conf. *Deut.* XIII. 13. 16. 17. Unde argumentum indubitatum, librum præſentem non eſſe Canonicum, ſed Apocryphum: aut ſaltim *Latinum textum*, in quo habetur diſertè ſacrificium pro peccatis mortuorum, (qvum in Græco ſimpliciter ſolum θυσία περὶ ἁμαρτίας, quæ de ſacrificio pro expiando viventium cœtu è v. 42. explicari poteſt, habeatur) non eſſe *authenticum*.

CAPUT XIII.

Antiochus ingentem exercitum ducit contra Iudæos. Menelaum tamen patriæ ſuæ proditorem interficit. Iudas noctu in exercitu Antiochi multos occidit. Antiochus Bethſuram fruſtrà obſidet. Poſteà cum Iuda pugnans vincitur. Antiochus cum Iudæis pacem facit: quam Ptolemenſes ægrè tulerunt.

Verſ. 1.

ANNO CENTESIMO QVADRAGESIMO NONO COGNOVIT JUDAS ANTIOCHUM EUPATOREM VENIRE CUM MULTITUDINE ADVERSUS JUDÆAM) Eſt eadem hiſtoria quæ ſupra XI. XII. ſed ex alio ſcriptore, ut modò diximus, rebus quibusdam additis, demtisque.

HÆc omnia ſunt argumenta ſolida contra Pontificios adverſus Canonicam libri autoritatem. Nam ſi è diverſis compilata autoribus, ſi quædam addita, quædam demta, ſi eadem Hiſtoria in eodem libro, ex alio ſolum ſcriptore, diverſimodis circumſtantiis relata, quomodo liber ille Canonicus cenſeri poteſt? Cæterum non apparet quo jure hanc c. XIII. Hiſtoriam eandem dixerit Grotius cum ea, quæ c. XI. & XII. deſcripta extat. At eandem eſſe cum illa, quæ 1. *Macc. c.* VI. legitur, anteà jam monuimus & agnoſcit hic Tirinus Jeſuita.

Verſ. 2.

LYSIAM PROCURATOREM] ἐπίτροπον, tutorem, ut diximus modo XI. 1.

ET PRÆPOSITUM NEGOTIORUM) ἐπὶ τῶν πραγμάτων, *negotiis* ſummis *impoſitum*. Eadem verba ſupra XI. 1.

CENTUM DECEM MILLIA) Octoginta millia habuimus ſupra ex Jaſone Cyrenæo XI. 2. Medium inter utrumque numerum, id eſt, centum millia exprimunt ſcriptor 1. Macc. VI. 30. & Joſephus, ut ſupra ad XI. 2. notavimus. Non mirum eſt diſcongruere in tradendo numero eorum qui ſunt in exercitu ſcriptores bonos, cum lixas, calones & alios id genus militiæ ἐπιφύσεις, alii annumerent, prætermittant alii. Tum verò intra medium tempo-

Digitized by Google

temporis ſpatium aut ex auxiliis creſcunt, aut ex morbis decreſcunt exercitus.

ET EQVITUM QVINQVE MILLIA) Viginti, ajunt ſcriptor primi Maccabaici & Joſephus. Facilè potuit K in E mutari.

ET ELEPHANTOS VIGINTI DUOS) Etiam hic videtur Λ à ſcribis in K mutatum. Nam elephantos triginta duos habet ſcriptor primi Maccabaici: nec aliter Joſephus XII. 14.

Calvæ hæ excuſationes & corruptelarum ſuſpiciones quantum valere poſſint, prudentes judicent. Canonicæ certè autoritati libri, à Papiſtis adſertæ maximoperè iſta nocent, unde nec à *Grotio*, advocato deinceps Romanæ Eccleſiæ facto illis patrocinium parari potuit, etſi Cauſidico excellentiſſimo, & verſutiſſimo.

Verſ. 3.

CUM MULTA FALLACIA) Bene vertit Græcum μετὰ πολλῆς εἰρωνείας. Eſt enim εἰρωνεία ſæpe ὑπόκρισις, ut Suidas, ψευδολογία, ut Heſychius interpretatur.

SED SPERANS SE CONSTITUI IN PRINCIPATUM) Id eſt, ſperans vi regiâ dejecto Juda poſſe ſe reſtitui in ſummum ſacerdotium, quod ἀρχὴ etiam ſupra vocatur V. 7.

V. 4. SUSCITAVIT ANIMOS ANTIOCHI) Eupatoris.

IN PECCATOREM) Ut ſolet malorum operâ in malos uti.

HUNC ESSE CAUSAM OMNIUM MALORUM) Suaſorem Antiocho Illuſtri, ad mutandos Judæorum ritus, unde tot mala nata.

UT EIS EST CONSUETUDO) In Græco: *Vt in illis locis mortis eſt.* Id eſt, nullo judicio præcedente, contrà quam apud Judæos fieri ſolebat.

APPREHENSUM IN EODEM LOCO NECARI) In Græco: *Necari abductum Berœam*: nempe ab Antiochia. Berœa eſt urbs Macedoniæ nominata in excerptis libri VII. Strabonis, Plinii IV. 10. unde nomen habuit altera urbs in Syria, cujus meminêre Plinius V. 26. Ptolemæus in Syria: utriusque autem Stephanus.

Verſ. 5.

AGGESTUM UNDIQVE HABENS CINERIS) *Pleno cinere* ſubtus. Benè Latinus interpres dixit aggeſtum cineris, quem cineris congeriem Valerius Maximus IX. 11. 6. in ſimili apud Perſas commento regis Ochi. Non diſſimilem morem dat Tauro-Scythis Euripides: nam interroganti Oreſti:

> Τάφος δὲ ποῖος δέξεταί μ' ὅταν θάνω;

Reſpondet Iphigenia:

> Πῦρ ἱερὸν ἔνδον, χάσμα τ' εὐρωπὸν πέτρας.

HÆC PROSPECTUM HABEBAT IN PRÆCEPS) Aliter in Græco: *Hæc machinam habebat ab omni parte verſatilem, & præcipitem in cinerem.*

V. 6. INDE IN CINEREM JUSSIT DEJICI SACRILEGUM, OMNIBUS EUM PROPELLENTIBUS AD INTERITUM) Aliter in Græco: *Illuc ſacrilegii reum aut qui aliud quid eximii mali patraverit, omnes in exitium impellunt*: Id eſt, ſolent impellere. Morem hic deſcribit: de Menelao ſequitur.

V. 7. ET TALI LEGE) *Tali morte*, in Græco.

PRÆVARICATOREM LEGIS CONTIGIT MORI, NEC TERRÆ DARI MENELAUM) *Ita ut nec terra ei contigerit.* Sic de parricidis Juſtinianus Inſtitutionibus de publicis Judiciis: *Vt terra mortuo auferatur.* Quintilianus autem declamatione CCXCVIII. itidem de parricida: *Vt quod Diis hominibusque videatur indignum, tumulo tectus videretur, cui leges terram negant.* Deinde: *Cui lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto ſepulchrum negat*: lex ſcilicet.

Æquum erat, ut in cineribus profanis miſerè moreretur, qui (affectatione Sacerdotii & perturbatione cultûs divini) in ſacros cineres altaris impius fuerat. (Dominus enim interdum etiam ſævos tyrannos excitat, ut impios & injuſtos homines perdant. Et ſæpe ſupplicia peccatis reſpondent: ut intelligamus, DEUM juſto ſuo judicio in homines tam perditos animadvertiſſe) ut hic *Oſiander.*

Verſ. 9.

SED REX MENTE EFFERATUS VENIEBAT) *Cæterum Rex adventabat animo in barbarum corrupto.* Hoc ſignificat Menelaum quidem à rege punitum: ſed regem quem Menelaus concitaverat manſiſſe, ut ante, infeſto in Judæos animo.

NEQVIOREM SE PATRE SUO JUDÆIS OSTENSURUS) Peſſima eorum quæ Pater fecerat in Judæos deſignaturus, tanquam κακοῦ κόρακος κακὸν ᾠόν.

Verſ. 10.

SICUT SEMPER) *Si unquam*; in Græco: quaſi dicat, nunquam magis neceſſariam fuiſſe opem divinam.

Verſ. 11.

PRIVARI VERERENTUR) *Periclitarentur*, μέλλωσι.

QVI NUPER PAULULUM RESPIRASSET) Per victorias partas de Apollonio, Serone, Gorgia, Timotheo.

NE SINERET BLASPHEMIS RURSUS NATIONIBUS SUBDI) Ut ſupra X. 4.

Verſ. 12. CUM FLETU ET JEJUNIIS PER TRIDUUM CONTINUUM PROSTRATIS) In Græco: *Et proſtratione per triduum perpetua.* Πρόσπτωσις hic ut ſupra III. 21.

V. 13. IPSE VERO CUM SENIORIBUS COGITAVIT) *Ipſe autem ſeorſim cum ſenatoribus* (id eſt, cum Synedrio) *conſilium cœpit.* Sic καθ' ἑαυτὸν opponitur turbæ, ut κατὰ μόνας. Marci IV. 10. Luc IX. 18.

ET OBTINERET CIVITATEM) Hieroſolyma.

DOMINI JUDICIO COMMITTERE EXITUM REI) De re decernere Deo adjuvante.

V. 14. DANS ITAQVE POTESTATEM OMNIUM DEO CREATORI] *Permittens igitur diſpenſationem* (belli) *Deo creatori.*

CIRCA MODIN EXERCITVM CONSTITVIT) Loco ad caſtra apto.

DEI VICTORIÆ) נצח לאל.

NOCTE AGGRESSVS AVLAM REGIAM IN CASTRIS) *Noctu irruens caſtra qua parte erat regis tentorium.* Nam αὐλὴ etiam hoc ſignificat.

ET MAXIMVM ELEPHANTORVM CVM HIS QVI SVPERPOSITI FVERANT) In Græco: καὶ τὸν πρωτεύοντα τῶν ἐλεφάντων σὺν τῷ κατ' οἰκίαν (ita enim Sixtina) ὄχλῳ συνέθηκε: quæ ſic interpretor: *Et eum qui præerat elephantis cum omni turba ipſius domeſtica addidit interfectis.* Quod uno verbo Macedones dicebant ἐλεφαντάρχην, ut infra XIV. 12. id Græcus hic ſcriptor expreſſit pluribus, ut & Terentius:

> *Elephantis quem Indicis præfecerat.*

Solebant autem tales magnam ſecum habere familiam ad paſcendas regendasque belluas.

Verſ. 18.

ACCEPTO GVSTV] Id eſt facto experimento. Proverbium eſt Græcum apud Athenæum: γεῦμα τῶν οἴνων καλλονῆ. De qua re vide L. Hi qui in emptione. §. Alia cauſa eſt. D. De contrahenda emptione. L. Si quis vina. D. De periculo & commodo rei venditæ.

ARTE DIFFICVLTATEM LOCORVM TENTABAT) *Loca artibus tentabat*: nempe prælium devitans; volebat oppida capere de inſidiis, aut fame aut machinis admotis.

V. 19. ET BETHSVRÆ QVÆ ERAT JVDÆORVM PRÆSIDIVM MVNITVM, CASTRA ADMOVEBAT) Eadem tangitur hiſtoria quæ ſupra XI. 5. & 1. Macc. 31. & apud Joſephum XII. 14.

SED FVGABATVR, IMPINGEBAT, MINORABATVR) Græcus unde hæc deſcripta multum amavit ἀσυνδέτως, ut jamjam 21. 22. 23. 26. XIV. 22. Senſus eſt: modo agebatur in fugam: modò colliſus abibat cum damno.

Addo quæ hic habet Junius: *Hiſtoria hujus*, inquit, *vanitatem qui volet cognoſcere comparet cum 1. Macc. VI. 31. & ſequentibus, & cum Hiſtoriâ Joſephi. Nam qui hæc ſcripſit in eo tantùm laboravit, ut miracula & victorias, quo jure, quave injuria prædicaret. Quod itaque hic præter morem συντομεῖ, optimo jure facit, ut breviora ſint mendacia.*

Verſ. 21.

ENVNCIAVIT AVTEM MYSTERIA) Arcana caſtrorum.

RHODOCVS) Fortè fuerit Ῥοδοφὶς, [illegible], διώκτης.

ET CONCLVSVS) In carcerem datus.

Verſ. 22.

DEXTRAM DEDIT) 1. Macc. VI. 49. Joſ. XII. 14. Multa talia omiſerat Jaſon.

V. 23. COMMISIT CVM JVDA: SVPERATVS EST) Inverſus hic eſt paululum ordo hiſtoriæ. Hæc enim victoria Judæ anteceſſit deditionem Bethſuræ Antiocho factam. Eſt enim ea quæ narratur 1. Macc. VI. 42. & apud Joſephum dicto loco.

Egregium verò *Hiſtoricum* & Canone dignum, qui ordinem hiſtoriæ invertit, mendacia veritati admiſcet, fabulas hiſtoriæ ingerit, ut non rarò in hoc autore deprehendimus.

COGNO-

Digitized by Google

COGNOVIT REBELLASSE PHILIPPUM) ἀπονοεῖσθαι Φίλιππον, *deſperata conſilia agitare* : nempe palàm ſe regi & Lyſiæ opponendo.

ANTIOCHIÆ] ἐν Ἀντιοχείᾳ : intellige Niſibin, quæ novo nomine Antiochia vocabatur Plin. VI. 13. & propinqua erat Mediæ, ubi exercitum collegerat Philippus, ut docemur 1. Macc. VI. 56.

QVI RELICTUS ERAT SUPER NEGOTIA) Id eſt, cui negotia omnia mandata fuerant Antiochi illuſtris teſtamento: 1. Macc. VI. 14 & 55. Joſeph. XII. 14. Sed quod teſtamentum non curabat Lyſias ſanguinis jure ſibi tutelam vindicans: quales diſputationes etiam noſtro ſeculo multas vidimus.

SUBDITUSQVE EIS) ὑπεταγη, id eſt, *accommodavit ſe Iudæorum deſideriis.*

JURAT DE OMNIBUS QVIBUS JUSTUM VISUM EI) *Iurat in æqua omnia.*

OBTULIT SACRIFICIUM) Præbuit victimas Sacerdotibus, ut ſæpè reges alii.

HONORAVIT TEMPLUM ET MUNERA POSUIT) In Græco: *Et locum* [id eſt Hieroſolyma] *humanè tractavit*: nempe antequam fidem falleret, quod hic ſcriptor intactum reliquit.

Quando verò humaniter tractavit & honoravit templum? quando ſacrificia obtulit? Contrarium è 1. *Macc. VI.* 62. de ipſo liquet.

Verſ. 24.

ET FECIT EUM A PTOLEMAIDE USQVE AD GERRENOS DUCEM ET PRINCIPEM) ὑπέλιπε στρατηγὸν ἀπὸ Πτολεμαΐδος ἕως τῶν Γερρηνῶν ἡγεμονίδην. *Reliquit ducem à Ptolemaide ad Gerrenos usque jure hæreditario.* Id eſt, ipſum liberosque ejus fecit præſides oræ maritumæ, ubi Ptolemais, ad fines Ægypti, ubi Gerrum terminus Ægypti Ptolemæo. Similis poteſtas poſteà Jonathani data ab Antiocho Sidete 1. Macc. XI. 59.

V. 25. GRAVITER FEREBANT PTOLEMENSES) Ptolemæenſes, vel Ptolemaidenſes.

AMICITIÆ CONVENTIONEM) *Pacta* cum Juda inita.

INDIGNANTES, NE FORTE FOEDUS IRRUMPERENT) *Indignabantur enim, & ob id volebant irritum facere fœdus*, ὡσεὶ ἄν hic poſitum, ut ὅτι ſupra XII. 46. פי.

Verſ. 26.

TUNC ADSCENDIT LYSIAS TRIBUNAL) Homines quamvis imperioſi in rebus turbidis faciunt ſe populares.

REGRESSUSQVE EST ANTIOCHIAM) Syriæ ad Orontem, ſive apud Daphnen.

ET HOC MODO REGIS PROFECTIO) Antiochi Eupatoris bellum in Judæos hunc finem ipſo revertente habuit.

CAPUT XIV.

Antiochus & Lyſias occubuerunt. Alcimus apoſtata ſuffuratus clinodia è templo Hieroſolymitano ea Regi Demetrio donat: Pontificatum ambit, & Iudam Maccabæum graviter accuſat. Mittitur à Rege Nicanor contra Iudam, ſed ille cum Iuda amicitiam jungit. Iudas uxorem ducit. Nicanor Iudæ inſidias ſtruens, & eluſus minatur templi deſtructionem, niſi Iudas tradatur: ſed nihil efficit. Commendatur Razias, qui ſibi ipſi mortem conſcivit.

V. 1. SED POST TRIENNII TEMPUS) Hoc caput & ſequens eandem complectitur hiſtoriam, quam habuimus 1. Maccab. VII, ſed nonnullis additis, & contra omiſſis.

ἀντιλογίαι in libr. Maccab.

De hâc varietate & diſſonantiâ dignus eſt, qui hic audiatur, *Daniel Chamier* in panſtrat. Cathol. l. V. de Canon. c. 8, n. 24, Quintum, inquit, mendacium (libr. Maccab.) Libr. 1. c. VII. *Demetrius occiſo Eupatore mittit Bacchidem in Iudæam, qui multis crudeliter occiſis, Alcimum conſtituit, ut Iudææ imperaret: ad cujus preces, ſecundo Nicanorem Demetrius mittit, qui doloſè Iudæ pollicetur, ſe non pugnaturum, ſed venturum cum paucis ut videret Iudæos. Venit igitur ad Iudam data acceptaq; ſalute, ſed paratus tamen ad Iudam capiendum: quod cum Iudas comperiſſet, cavit ne ultra ad eum veniret. Inde ventum ad prælium, in quo Nicanor ſuperatur: inde Hieroſolymam venit poſtulatque ſibi tradi Iudam. Egreſſo ex urbe occurrit exercitus Syriæ: ſuperatur atq; occiditur. Iam lib. 2. c. 14. & 15. Nicanor cum audiret omnia proſpera de Iuda, conſultius duxit ne armis cum eo experiretur. Pacem fecit datis dexteris: conſtituta etiam die quâ convenirent in unum locum. Sed Iudas è ſuis armatos diſpoſuerat locis opportunis, ne fortè ab hoſtibus repentè aliquid mali pateretur. Nicanor Hieroſolymis commoratur, nihil inique agit, copias dimittit: Iudam amat ex animo, cui fit autor ducendæ uxoris. His auditis Demetrius iratus, ſcribit ut Maccabæum vinctum mitteret Antiochiam: quod Nicanor graviter tulit, dolens ſe nihil læſum cogi ad pacta conventa reſcindenda, opportunitatem quærit nihilominus perficiendi mandati. Iudas cavet ſibi: quod cum Nicanor videret, petiit eum ſibi dari: denique committit prælium, ſuperatur, occiditur. Contradictionis hæc ſunt capita: Primum, quod in 2. Nicanor deſcribitur agens bonâ fide: at primus liber teſtatur ab ipſo initio doloſè egiſſe. Alterum in 2. Judas ſuos in inſidiis diſponit: at in 1. ipſi hoſtes inſidiantur. Tertium: Judas in 2. abſcondit ſe à Nicanore, poſtquam multis diebus moratus eſſet Hieroſolymis: at in 1. id eveniſſe dicitur antequam Nicanor ſignificetur veniſſe Hieroſolyma. Denique poſt id colloquium, antequam Nicanor poſtularet à Sacerdotibus ſibi Judam tradi, liber primus prælium commiſſum teſtatur, indeque fuga ſe Hieroſolyma recepiſſe. At in 2. Nicanor nullo prælio facto, imò pace potius conſtitutâ Hieroſolyma venit.*

DEMETRIUM SELEUCI) Qui Soter dictus.

PER PORTUM TRIPOLIS) Eam quam in Phœnice ponit Ptolemæus. Nomen ea habet quod habitari cœperit ex urbibus tribus Tyro, Sydone, & Arado, ut nos docent Strabo XVI. & Plinius V. 20.

AD LOCA OPPORTUNA) Hoc addidit interpres explicandæ rei causâ.

V. 2. ADVERSUS ANTIOCHUM, ET DUCEM EJUS LYSIAM) In Græco melius: *Occiſo Antiocho* (Eupatore) *& tutore ejus Lyſiâ.*

Verſ. 3. QVI SUMMUS SACERDOS FUERAT) Qui jam antè ſummus Sacerdos factus fuerat, nempe ab Antiocho Eupatore, poſt mortem Menelai, ſed non à populo receptus, ob facinora ejus contra legem.

SED VOLUNTARIE COINQVINATUS EST] *Fuerat*. Et eſt Niphal pro Hithpahel: ſe enim inquinaverat ſponte, id eſt, cogente nemine.

TEMPORIBUS COMMISTIONIS] Legit ut in Sixtina eſt, ἐν τοῖς τῆς ἐπιμιξίας χρόνοις, *temporibus confuſionis*: cum Judæorum multi promiſcuè cum gentibus vixêre. Malè in aliis libris, ἀμιξίας.

NULLO MODO SIBI ESSE SALUTEM) Nihil boni ſibi ſperandum à popularibus ſuis.

NEQVE ACCESSUM AD ALTARE) Neque paſſuros eos ut ſacerdotio fungeretur.

Verſ. 4. CORONAM AUREAM) Solitum munus, 1. Macc. X. 29. 35. XIII. 29.

ET PALMAM) Nempe ex auro itidem, ut 1. Macc. XIII. 37.

ET THALLOS QVI EX TEMPLO ESSE VIDEBANTUR) πρὸς δὲ τούτοις τῶν νομιζομένων θαλλῶν τοῦ ἱεροῦ. *Præterea de termitibus Templo ſolenniter dicatis*. In Templo erant multa donaria, inter ea & horti quidam ex auro varia arborum imitamenta complexi, in his & oleæ. Similia vide in his quæ diximus ad Luc. XXI. 5.

Corona Regiam dignitatem ſignificabat, *palma* victoriam, *Oleagineus ſurculus* pacis petitionem. Hic clinodiis aureis è templo ſubtractis *Alcimus* Demetrium Regem ſibi conciliare ſtuduit.

V. 6. IPSI QVI DICVNTVR ASSIDÆI) Flagrantiſſimi in legis ſtudio. Vide 1. Macc. II. 41. & quæ ibi dicta.

BELLA NVTRIVNT) *Trahunt bella*, ut ſupra X. 14. 15.

ET SEDITIONES MOVENT] Odio Macedonum implent plebem.

NEC PATIVNTVR REGNVM ESSE QVIETVM] Quaſi quietum futurum eſſet, ſi per omne regnum iidem ritus valerent.

V. 7. NAM ET EGO DEFRAVDATVS PARENTVM GLORIA (DICO AVTEM SVMMO SACERDO-

Digitized by Google

CERDOTIO) HVC VENI] Erat ergo de ſtirpe Aaronis, contra quàm putavit Euſebius.

V. 8. PRIMO VTILITATIBVS REGIS FIDEM SERVANS) *Primùm quidem eis quæ ad regem pertinent ſincere ſtudens.*

SECUNDO AUTEM CIVIBUS CONSULENS) δεύτερον δὲ καὶ τῶν ἰδίων πολιτῶν στοχαζόμενος. Deeſt ἕνεκα more Græco. *Deinde verò etiam popularium meorum cauſa ſatagens.*

NAM ILLORUM PRAVITATE] *Per dictorum jam hominum inconſiderantiam* : quaſi dicat pertinaciam in tuendis ritibus.

Verſ. 9.

ET GENERI) Additur in Græco, *in arctum redacto* : τοῦ περιισταμένου γένους.

SECUNDUM HUMANITATEM TUAM PERVULGATAM OMNIBUS) *Patentem omnibus* : id enim eſt εὐαπάντητον.

Apoſtatæ enim plerique (qui non ex infirmitate quadam humana labuntur, ſed qui ſponte profeſſionem veræ Religionis abjiciunt) non redeunt ad pœnitentiam : ſed veram Eccleſiam calumniis & mendaciis premunt ; perſecutiones excitare, & conſtantes veritatis confeſſores exterminare conantur : ſunt enim à Satana (qui eſt homicida) obſeſſi. Interim tamen verbis ſimulant, ſe patriæ & Reipublicæ tranquillitatem & felicitatem quærere : Tales nebulones noſtrum ſeculum multos vidit. Ut hic queſtus ſuo tempore eſt *Oſiander* : ſed multò potiores hàc tempeſtate querendi nos habemus cauſas.

V. 12. PRÆPOSITUM ELEPHANTORUM) Vide ſupra XIII. 18.

Verſ. 13.

UT IPSUM QVIDEM JUDAM CAPERET) *Tolleret* in Græco.

EOS VERO QVI CUM ILLO ERANT) Quos Aſſidæos modo vocavit.

MAXIMI TEMPLI) Maximi hic & infra 31. dicitur non diſcriminis cauſa (unum enim duntaxat in Judæa Templum erat) ſed honoris. Immenſæ opulentiæ Templum, ait Tacitus.

Verſ. 14.

TUNC GENTES QVÆ DE JUDÆA FUGERANT JUDAM) Qui Judæ metu ſe ad vicinas gentes receperant. 1. Macc. II. 44.

V. 15. QVI POPULUM SUUM CONSTITUIT) συνέστησεν, collegit ex Ægypto.

SUAM PORTIONEM) Populum ſuum peculiarem. Sirachid. XVII. 13.

SIGNIS EVIDENTIBUS PROTEGIT) μετ' ἐπιφανείας, quod non ſemper oſtentum, ſed ſæpe opem præſentem ſignificat, ut ſupra XII. 22. diximus.

V. 16. AD CASTELLUM DESSAU) דישו, quod ibi meſſium tritura fieret.

Verſ. 17. COMMISERAT CUM NICANORE) Id eſt, cum anteſignanis ejus.

SED CONTERRITUS EST) βραχέως ἐπταικώς, id eſt, damnum accepit leve. πταίειν hoc ſenſu ſumitur 1. Sam. IV. 9. 10. VII. 10. 2. Sam. II. 17. X. 15. XXIII. 7. 1. Reg. VIII. 33. 2. Reg. XIV. 12. Loqvuntur ſic & Græci elegantiores, ut Ariſtides. Interpres Latinus legit ἐπτοηκώς.

REPENTINO ADVENTU ADVERSARIORUM) Legit interpres hic : βραχέως διὰ (non δὲ) τὴν αἰφνίδιον τῶν ἀντιπάλων ἐφοδείαν, non ἀφασίαν. Cauſa accepti damni fuit ſubitus ſuperventus totius exercitus qui ſub Nicanore. In Gloſſis ἐφοδιαστής, *invaſor* : ἐφοδιάζω, *impetum facio, irruo.*

Verſ. 18.

SANGUINE JUDICIUM FACERE METUEBAT) *Prælio decernere.* Similis locutio ſuprà XIII. 13. & infrà xv. 17.

V. 19. POSIDONIUM ET THEODOTIUM) Macedones. Poſidonii nomine fuère & Philoſophi & hiſtorici nobiles. Pro *Theodotium*, rectius in aliis Latinis, *Theodotum*. Eſt enim in Græco, Θεόδοτον. Et fortè hic ipſe eſt qui res quaſdam Judæorum ſcriptis complexus eſt, cujus teſtimonio Joſephus utitur priore contra Appionem, & Euſebius Præparationis IX. 1. & 22.

ET MATTHIAM) Hic fuit Judæus ſecutus partes Macedonicas.

UT DARENT DEXTRAS ATQVE ACCIPERENT) Ennius:

Accipe daq; fidem, fœdusq; feri bene firmum.

V. 20. ET IPSE DUX) Judas.

AD MULTITUDINEM RETULISSET) τοῖς πλήθεσιν, convocato cum Senatu populi, & Urbano, & tribuum principibus, ut fieri ſolebat in rebus maximis. Vide quæ dicta à nobis ad Matth. X. 17.

Verſ. 21.

ET SINGULIS SELLÆ PROLATÆ SUNT ET POSITÆ] In Sixtina eſt, καὶ παρ' ἑκάστου διαφόρους ἐξήνεγκαν δίφρους. In aliis : παρ' ἑκάστου διφρὸξ ἔθηκαν δίφρους. Scio διφρηγὰς genus eſſe militis, ſed apud Parthos teſte Heſychio : quare his nullus hic locus. Sed ſcribendum παρ' ἑκάστου διφροφόροι ἔθεσαν δίφρους. *Sellarii ab utraque parte ſellas poſuère.* In Gloſſis διφροφόρος, *ſellarius*. Sellæ iſtæ non vulgares fuere, ſed ſublimes & eburnæ. Idem honos à Conſulibus Romanis ſolitus Dynaſtis haberi. Notatum id in fragmentis Dionis Coccejani.

Verſ. 22.

PRÆCEPIT AUTEM JUDAS ARMATOS ESSE LOCIS OPPORTUNIS) In proximo, ut auxilio eſſent ipſi ſi qua vis contra fidem pararetur. Sic in colloquio Corbulonis & Tiridatis viceni equites aſſumti, Tacito narrante Annalium xv.

Verſ. 23. MORABATUR AUTEM NICANOR HIEROSOLYMIS] In arce. 1. Macc. VII. 33.

GREGESQVE TURBARUM, QVÆ CONGREGATÆ FUERANT, DIMISIT) Id eſt magnam partem exercitus dimiſit, mediocri præſidio retento. Vide infra 39. 40.

Verſ. 24.

HABEBAT AUTEM JUDAM SEMPER CARUM EX ANIMO, ET ERAT VIRO INCLINATUS) In Græco : *Habebat autem Judam perpetuò in conſpectu, & ex animo ei favebat.* ψυχικῶς, pro ex animo habuimus etiam ſupra IV. 37. בנפשו.

Eſt hic iterum irreconciliabilis pugna cum *libro priori Macc. c. VII. Ibi enim Nicanor* dicitur fraude Hieroſolymam adortus v. 27. Ut Judam in ſuam poteſtatē redigeret v. 29. hic v. nihil tale reperitur, imò affectus ſincerus in Judam prædicatur. *Ibi* Nicanor locum ſanctuarii contaminaſſe, & ſacerdotibus illuſiſſe dicitur v. 33. 34. At *hic* nihil mali patravit Hieroſolymis v. 23. *Ibi* ut hoſtis capitalis Judæorum depingitur v. 26. *Hic* alia prorſus perſona ei affingitur, ac ſi *nonniſi coactus à Demetrio* per *Alcimum* ſeducto Judæos invaſerit v. 28. 29. *Pugna libr. 2. Macc. cum libr. 1.*

Verſ. 25.

NUPTIAS FECIT : QVIETE EGIT, COMMUNITERQVE VIVEBANT) In Græco : *Duxit uxorem : tranquille vixit, & familiari conſuetudine utebatur*, nempe Nicanoris. Hic iterum vides ἀσύνηθες ei ſcriptori, unde hæc deſumta ſunt, uſitata. Hæc autem eò pertinent, ut pateat Judam nihil hoſtile molitum in Macedonas, aut ab ipſis exſpectaſſe, iſto tempore.

Haud dubiè autem, *Oſiandro* cenſente, *Nicanor Judæ matrimonium in eum finem perſuaſit, ut eum à bellandi ſtudio abſtraheret : & ſperavit, fore, ut vires animi & corporis in Juda (re uxoria) enervarentur. Sed bono viro, qui moderatè in matrimonio vivit, non obſtat conjugium, quo minus vocationi ſuæ rectè præeſſe poſſit.*

ET CONVENTIONES, VENIT AD DEMETRIUM] In Græco : *aſſumtis conventis venit ad Demetrium* : ut ſcilicet illa oſtenderet regi, & malignè interpretaretur.

Verſ. 26.

NICANOREM REBUS ALIENIS ASSENTIRE) ἀλλότρια φρονεῖν, id eſt, conſilia agitare à regis rebus aliena.

JUDAMQVE REGNI INSIDIATOREM SUCCESSOREM SIBI DESTINASSE) Sibi, id eſt, Alcimo : ſucceſſorem, id eſt, ſuo loco ſummum ſacerdotem. Vide Joſephum XII. 15. & 14. in fine.

Verſ. 27.

PESSIMIS HUJUS CRIMINATIONIBUS) Scripſit interpres *peſſimi.* Ita enim eſt in Græco :

JUBERE TAMEN) *Verùm jubens.*

V. 28. SI EA QVÆ CONVENERANT) τὰ διεσταλμένα, ut ſuprà διεστάλκεισαν XIII. 25.

V. 30. VIDENS SECUM AUSTERIUS AGERE NICANOREM) Minùs familiariter, magisque pro imperio.

ET CONSUETUM OCCURSUM FEROCIUS EXHIBENTEM) ἀγροικότερον, *aſperius.*

PAUCIS SUORUM CONGREGATIS) In Græco : *non paucis*, tot ſcilicet quot præſidio ipſi contra vim eſſe poterant.

Verſ. 32.

Digitized by Google

Verſ. 32. EXTENDENS MANUM AD TEMPLUM] Minantis modo, ut Eſaiæ XIV. 26. & alibi.

Verſ. 33. IN PLANITIEM DEDUCAM) Solo æquabo, quod eſt ἐδαφίζειν, Luc. XIX. 44. Vide I. Macc. VII. 35. Joſeph. XII. 17.

ET TEMPLUM HOC LIBERO PATRI CONSECRABO) In Græco: *Et templum hic illuſtre ædificabo Libero patri*: nempe exemplo vicinorum Arabum, quos Liberi patris fuiſſe veneratores docet nos Strabo XVI. Nec aliunde tranſlata ad Judæos fabula, quæ exſtat apud Tacitum & Plutarchum.

Habes exemplum, ait *Oſiander*, *quomodo pacta atque amicitiam ſervent filij hujus ſeculi, videlicet, dum illis commodum eſt: quando autem metuere coguntur, ne ſuperiorem aliquem offendant, malunt fidem & religionem jurisjurandi abjicere, quam mortalem hominem potentem irritare.*

Verſ. 35. QUI NULLIUS INDIGES) Cujus cum ſint omnia, proinde templo nō opus habes. I. Reg. VII. 27.

Verſ. 36. QUÆ NUPER MUNDATA EST) Ab idolis & idololatria repurgata.

RAZIAS) In Græcis, Ῥαζίς. רזיא, robur Chaldaice.

DE SENIORIBUS) Id eſt, ex ſenatorum numero.

PATER JUDÆORUM APPELLABATUR) Quales eſſe debent Senatores.

Verſ. 38. HIC MULTIS TEMPORIBUS CONTINENTIÆ PROPOSITUM TENUIT IN JUDAISMO] ὃς γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις τῆς ἀμιξίας κρίσιν εἰσενηνεγμένος Ἰουδαϊσμοῦ, ubi non dubitem pro ἀμιξίας reſcribendum ἐπιμιξίας, ut ſupra repoſuimus, faventibus libris quibuſdam, XIV. 3. ubi non minus quam hic, tempora confuſionis ſunt illa cum Judæi multi Græce vivere inceperunt. At hic Razis illis temporibus dicitur morem introduxiſſe Judaiſmi: id eſt, inter eos fuiſſe qui aliis exemplo præluxerunt, ad vitam ſecundum legem, quæ hic Judaiſmus dicitur. κρίσιν, id eſt, משפט, rationem vivendi, inſtitutum.

De *conſtantia in religione* Iudaica, & puritatis in cultu Dei continentiâ etiam expoſuit *Tirinus*. Inepte ergo *Lyranus* ad votum caſtitatis Monaſticum hæc trahit.

ET ANIMAM TRADERE CONTENTUS PRO PERSEVERANTIA) In Græco: *Et animam Iudaiſmi cauſa cum omni conſtantia objecerat periculis*. παραβεβλημένος, quod hic in Græco eſt, venit à παραβάλλεσθαι, quod eſt, πρὸς κίνδυνον ῥίπτειν ἑαυτόν, Suida interprete, pericula ſubire: παράβολα Plinius in epiſtolis vertit periculoſa. Et apud Paulum Philipp. II. 30. legendum παραβολευσάμενος, quod interpres aliquis vetus vertit, *parabolatus eſt de anima ſua*, Heſychius: παραβουλευσάμενος, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδούς. Sic & in Codice Juſtinianeo & Firmico, parabolani, ſive parabolarij, qui cum vitæ ſuæ periculo aderant contagioſo morbo ægrotantibus.

Verſ. 40. SE CLADEM JUDÆIS MAXIMAM ILLATURUM) *Maximum malum*. Sublato tali exemplo ad ſervandos ritus, ſimulq; homine in pauperes benefico.

Verſ. 41. TURBIS AUTEM) Quingentis iſtis.

IRRUERE IN DOMUM EJUS] Græce, *in turrim*. Erant Hieroſolymis multæ domus factæ in turrium ſpeciem.

ET JANUAM DISRUMPERE, ATQUE IGNEM ADMOVERE CUPIENTIBUS) In Græco: *Et in januam aulæ vim facientibus jubentibusque ignem adferri ad incendendas fores*. αὐλεία θύρα, vel ſimpliciter αὐλεία, eſt ea quæ interiora ædium claudit. Menander:

— θύρας γὰρ αὔλιος θύρα
Ἐλευθέρᾳ γυναικὶ νενόμισται οἰκίας.

Verſ. 42. ELIGENS NOBILITER MORI POTIUS) Et quidem ſua manu, quod an liceret, an non, variæ erant inter Hebræos veteres ſententiæ, ut oſtendimus libro II. de jure Belli ac Pacis XIX. 5. & in Annotatis ad eum locum.

QUAM SUBDITUS FIERI PECCATORIBUS) Quam in manus venire impiorum, quæ & Sauli mortis ſibi conſciſcendæ cauſa fuerat. Tales Hebræi vocant אנשי מעשה.

V. 43. CUM PER FESTINATIONE NON CERTO ICTU PLAGAM DEDISSET) Sic & Cato Uticenſis, cum vulnus ſibi inflixiſſet non lethale, diſrupit viſcera.

ET TURBÆ INTRA OSTIA IRRUMPERENT] Milites illi Nicanoris.

RECURRENS AUDACTER AD MURUM) Ad celſam aliquam Turris partem.

PRÆCIPITAVIT SEMETIPSUM VIRILITER IN TURBAS] De loco ſuperiore in illos qui extra oſtium adhuc erant.

Verſ. 44. QUIBUS VELOCITER LOCUM DANTIBUS CASUI EJUS) Ne ruina opprimerentur.

VENIT PER MEDIAM CERVICEM) ἦλθε κατὰ μέσον εἰς τὸν κενεῶνα. *Pervenit in mediam* turbæ *aream*. κενεὼν hic non eſt venter, ſed locus ab ædificio vacuus, quomodo & apud Nonnum ſumitur.

Verſ. 45. SURREXIT] De caſu.

CURSU TURBAM PERTRANSIIT) Milites illos, qui jam ſæpe ſic vocati.

Verſ. 46. ET STANS SUPER QUANDAM PETRAM PRÆRUPTAM) Nempe ut omnibus conſpici poſſit.

ET JAM EXSANGUIS EFFECTUS) Quia continuo ex vulnere per caſum adaperto ſanguis large fluxerat.

COMPLEXUS INTESTINA SUA UTRISQUE MANIBUS PROJECIT SUPER TURBAS) Quaſi extra redderet.

DOMINATOREM VITÆ ET SPIRITUS] ἓν διὰ δυοῖν, id eſt, ſpiritus vitalis: ut ſupra VII. 22. 23.

UT EA SIBI ITERUM REDDERET) In reſurrectione. Vide ſupra VII. 9. II. 23. 24.

Non ediſſerit hic Grotius, quid de hoc *Raziæ obitu* ſentiat. Libro vero allegato Ebræorum quorundam ſolum recitat ſententiam, quod *de lege ſe non interficiendi unam cauſam excipiant tanquam* εὔλογον ἐξαγωγήν, *ſi quis videat ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei. Nam quia non nobis* (hanc *rationem* reddit) *ſed Deo in vitam noſtram jus eſſe ſtatuunt, exiſtimant præſumtam Dei voluntatem ſolam eſſe, quæ mortis anticipandæ conſilium abſolvat. Atque huc referunt exemplum Raziæ.* Quid vero de hac Ebræorum ſententia ſtatuendum ſit, non explicat Grotius. Allegat quidem *Auguſtinum* l. I. de Civ. Dei c. 26. Epiſt. LXI. ad Dulcit. & l. XI. c. 23. contra ſecundam Gaud. Epiſtol. ſed ejus neque approbat, neque reprobat ſententiam, ſaltem *operæ pretium eſſe* ait, *videre quid de his ſentiat Auguſtinus*. Sed ſolidior eſt Auguſtini l. I. de Civ. Dei deciſio, quam ut ἐπέχειν vel ambigere nos in hac cauſa permittat: juxta quam non *præſumta Dei voluntas*, ſed aperta ejus declaratio requiritur: *Cum Deus jubet*, ait S. Pater c. XXV. *ſeque jubere ſine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet? quis obſequium pietatis accuſet? --- Qui ergo audit non licere ſe occidere, faciat ſi juſſit, cujus non licet juſſa contemnere. Tantummodo videat, utrum divina juſſio nullo nutet incerto.* Diximus de Auguſtini ſententia, & Ebræorum ac Grotij opinione, circa *Simſonis* & alia à Grotio adducta exempla *ad Iud.* XVI. 30. *Iacobus Tirinus* Ieſuita non *Auguſtinum* tantum, ſed & *Thomam* II. 2. q. 64. art. 5. ad 5. nobis largitur conſentienter, *quod Razia in hoc actu peccarit ſemetipſum interficiendo*, mavult autem ab Auguſtino & Doctore Angelico *S. Thoma* quem vocant diſſentire, quam à Paterculis Tridentinis, qui præſentem librum, huic facto patrocinantem in Canonem retulerunt, diſcedere: fingens cum *Franc. Victoria* relect. de homicid. & *Serario* Raziam *ex peculiari Dei inſtinctu* ſibi vim attuliſſe. Sed unde hunc divinum inſtinctum ad αὐτοφονίαν probabit? *Perſuadere eum ſibi* ait *Numinis invocationem, ut vitam & ſpiritum ſibi reddat in noviſſimo die*, utpote *ex conſtanti fide, ſpe & charitate profectum*; Suadere *piam ſanctamque Raziæ vitam*: Suadere *piam in hoc facinore intentionem* v. 42. *ne ſubditus fieret peccatoribus, & forſan vel blanditiis vel tormentis, vel doloſis ſtratagematis aliquid ex ore ejus eliceretur, quod vel honori divino, vel populi commodis officere videretur*, ſiquidem *norit in ſuo unius capite negotium totius populi verſari*: ſuadere denique *ſacri ſcriptoris, ſeu S. S. eximiam laudem, quâ factum hoc Raziæ proſequitur, quod* nobiliter, audacter, & viriliter egerit *vers.* 42. 43. Sed hæc neque ſuadere, neque perſuadere cuiquam

De Razia αὐτοχειρίᾳ.

cuiquam debent inſtinctum divinum: Quia numinis invocatio, quæ in facto *impio* & *injuſto* fit, *pia* cenſeri non poteſt: nec *ex fide* proficiſcitur, utpote quæ cum impietate & injuſtitia neutiquam conſiſtit, & *diffidentia* in providentiam & protectionem pietatis & innocentiæ, quæ hic pellucet, è diametro adverſa eſt: nec è *charitate fluit*, cum ab eo inſtituta, qui contra normam veræ charitatis ſemetipſum interficit; nec è *ſpe conſtante* redundat, ubi è deſperatione ſibi ipſi quis vitã adimit: & quomodo ſperari in αὐτοχειρίᾳ æterna vita poteſt, ſiquidem *Auguſtino* l. 1. de Civ. Dei c.xxv. dicente, *reos ſuæ mortis, melior poſt mortem vita non ſuſcipit. Impium* vero hoc factum eſſe, atque *injuſtum* facilè patet: *impium*, quia peccavit in legem Dei, *non occides. Nihilo enim addito, ut rectè* Auguſtinus, *nullus, nec ipſe utique cui præcipitur, intelligitur exceptus.* Profectò etiam, qui ſeipſum occidit homicida eſt. *Non occides: non alterum, ergò nec te. Neque enim qui ſe occidit, aliud quam hominem occidit*, ait Auguſt. l.1. de C.D. c.XX. Αὐτοχειρία eſt *actio contrarius pietati*, quia vitam agnoſcere debemus ut donum Dei, mortem ut hoſtem *1. Cor. XV. 26.* vitæ productio inter præmia obedientiæ, decurtatio vero inter pœnas inobedientiæ refertur *Exod. XX. 12. Pſ. LV. 21.* Abrumpere ergò ultro vitam eſt eam non pro dono, ſed pro pœnâ habere, nec animam Deo reddere, ſed impingere adeoq; faſtidire Dei donum, haudquaquam verò pro eo gratias agere. Porrò *iniquum* & *injuſtum* eſt ſe ipſum interficere: quia homo non ſuæ vitæ magis Dominus eſt, quàm alienæ. Servus eſt, herum habet, miles eſt, imperatorem habet, in ſtatione collocatus eſt, λιποτάκτης eſſe non debet, nec ſuo arbitrio ſubduci ſed alieno ſolvi. Αὐτοχειρία ergò Raziæ actus fuit injuſtitiæ, quo de eo ſtatuit, in quod nullum jus habuit, de propriâ nimirum vitâ quæ ut à Deo data eſt, ſic ab ipſo repeti debet & tùm demum ei reddi, cum ab eo repetitur. Deniq; qvum non novum ſit, impios peccatores etiam in ipſis peccatorum graviſſimorum actibus numen invocare aut precari, num actus illi ideò ab ἀνομίᾳ abſolvendi, vel inſtinctui divino adſcribendi?

Jam *pia & ſancta Raziæ vita* quomodo cenſeri poteſt, ſi impietate & iniquitate finita? Tùm verò diſerta Dei vox eſt, *Ez.* XXXIII. *12. 13. Juſtitia juſti non liberabit eum in quacunque die peccaverit. Etiamſi dixero juſto, quod vitâ vivat, & confiſus in juſtitia ſua fecerit iniquitatem, omnes juſtitiæ ejus oblivioni tradentur, & in iniquitate ſua quam operatus eſt in ipſa morietur.* Virtutes Raziæ non magis αὐτοφονίαν ejus excuſare poſſunt, quàm virtutes Davidis Uriæ cædem. Tandem quomodo è vitâ ante actâ *pia*, & *ſancta* inſtinctus divinus probari poteſt: num omnes qui vitam ſanctam traducunt inſtinctu divino gaudent etiam ad ea, quæ præceptis divinis apertè adverſantur? Nec commendatio autoris hujus alicujus eſt momenti, quia commendavit etiam id, quod non laude, ſed reprehenſione dignum: neque elogium affectus erga populares, & continentiæ in verâ religione, veræ fortitudinis, patientiæ, & fiduciæ conſtantis laudem, quam hoc factum ei adimit, ipſi conciliare valet, aut inſtinctum & gubernationem Spiritus Sancti ad hoc factum probare, quo *non Sapientia, ſed inſipientiæ dedit exemplum, non Chriſti martyribus, ſed Donati circumcellionibus imitandum*, judice *Auguſtino* reſponſ. ad Epiſt. Gaudent. c.XXIII. *Quomodolibet accipiatur à vobis hujus Raziæ vita laudata non habet mors ejus laudatricem ſapientiam, quia non habet dignam Dei famulis patientiam*, ait iterum l. c. Auguſtinus. Adde & dilemma Epiſcopi Hipponenſis Epiſt. LXI. ad Dulcitiam: *Deus dixit innocentem & juſtum ne occides. Si ergò iſte innocens & juſtus non fuiſſet, cur proponitur imitandus vel laude dignus? Si autem innocens & juſtus fuit quare interfector innocentis, & juſti, id eſt, ipſius Raziæ* (ſui ipſius) *inſuper putatur eſſe laudandus.*

Pia intentio, quam prætendunt Jeſuitæ, non abſolvit Raziam à peccato: quia *non ſunt facienda mala, ut eveniat bonum Rom. III. 8.* non *intentio* tantum pia, ſed *actio* etiam legi Dei conſentanea eſſe debet. Ideò graviter monet Auguſtin. *nec propter bona aſſequenda nec propter mala vitanda licere ſe interficere.* Neque cum licet ἀτύχημα avertere per ἀδίκημα, vel pœnam culpâ, aut etiam peccatum per peccatum. Et audiendus hic iterum Auguſtin. de hâc causâ, *quæ utile putatur, ut ſe quiſquam occidat, ſcilicet ne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate, vel dolore ſæviente. Quam cauſam*, inquit l. 1. de C.D. c. 26. *ſi voluerimus admittere, eousque progreſſa perveniet, ut hortandi ſint homines tunc ſe potius interimere, cum lavacro ſanctæ regenerationis abluti univerſorum remiſſionem acceperint peccatorum.* &c. Nec verò *honori divino* vel *populi ſaluti* conſulitur per αὐτοφονίαν, imò profanatur iſto crimine nomen Dei inter gentes, populique ſaluti per exemplum maximè ſcandaloſum officitur: cui ex adverſo non mortem ſpontaneam eligendo, ſed illatam patienter ſuſtinendo veri Martyres, utpote ſeptem illi fratres Maccabæi, plurimum profuere. Scelus docuit hoc exemplo Razias, non virtutem, & ad furorem dum incertam mortem certâ redemtam voluit, præivit aliis tantò nocentius, quantò major illius erat authoritas, & altior de virtute ejus exiſtimatio, quæ tamen tanta non fuit, quantam eam fingit Tirinus. *Mollities* & *impatientia* fuit, quod horruit plusquàm par erat captivitatem, ne in poteſtatem Nicanoris veniret, vel *oſtentationis*, ut generoſus videretur, & magnanimus, ſervitutis nempe quàm mortis impatientior; unde Auguſt. Epiſt. LXI. *Quid mirum eſt, ſi tanquam homini elatio ſuperba ſubrepſit? Non fuit iſte vir eligendæ mortis ſapiens, ſed ferendæ humilitatis impatiens. Magna hæc ſunt, nec tamen bona.*

Scriptoris denique hujus teſtimonium, utpote *humanum* tantum, ad inſtinctum divinum probandum nihil facit: de quo *Aug.* contra 2. Epiſt. Gaud. l.2. c.23. *Judæos non habere ſcript. Maccab. ſicut legem & Prophetas, & Pſalmos*: neq; ullius eſt in re tantâ autoritatis judicium cujus relatio circa factum meram ἀκρισίαν prodit, cum ut verè geſtum perhibet, quod verè eſt ἐκ τῶν ἀδυνάτων: nimirum *eundem hominem adacto ſibi in viſcera ferro non tantùm in murum incurrere, & ex eo ſe præcipitem dare, ſed etiam iſtis omnibus in ſe tentatis in medium procedere, ventri incumbere, ſurgere, & quamvis ferretur ſalientium more ſanguis, & gravia eſſent vulnera, curſu pervadere turbas: inde ſuper petram quandam conſiſtere, & plane exanguem proferre inteſtina, & ea ambabus manibus conjicere in portam, & ibidem judicio adhuc conſtante, & ſermone luculento invocare Dei nomen, eique depoſitum ſuum commendare, & ſic demum expirare.* Et verò *falſum eſſet*, Tirino ipſo fatente, *viriliter nobiliterque egiſſe* Raziam *niſi S.S. id egiſſet inſtinctu, cum prorſus abjecti puſilliq; animi ſit αὐτοφονία καὶ αὐτοχειρία, id eſt, ſui ipſius occiſio & carnificina, teſtibus non ſolo ipſo Auguſtino* l.1. de C.D. c.19. 20. 22. 23. *& Lactantio* l. III. c.18. *aliisque Chriſtianis, ſed & Ariſtotele*, libr. III. Nicomach. *Euripide* in Carmin. *Virgilio* l. VI. Æneid. *& aliis gentilibus à Lipſio* cent. Ep. 26. & *Serario citatis. Divinum* v. *inſtinctum* nemo mortalium hîc docere poteſt. Quem *Diabolicum* potius fuiſſe

Augu-

Digitized by Google

Auguſtino præeunte docere liceat l.2. contr. literas Petiliani Epiſcopi Donatiſtæ, cum circumcelliones Donatiſtæ inſano more in mortes voluntarias ruentes de inſtinctu Diabolico convincit. *Magiſter traditionis Diabolus præcipitium Chriſto ſuadere voluit, & repulſus eſt. Quid ergò dicendi ſunt, quibus hoc ſuaſit & auditus eſt? Quid enim niſi inimici Chriſti, amici autem Diaboli, diſcipuli ſeductoris, condiſcipuli traditoris? Spontaneas enim mortes ab uno Magiſtro utrique didicerunt, illi laqueum, iſti præcipitium.* Unde quærit ibidem S. Auguſtinus: *vellem mihi dicere, Confeſſores illi veſtri qui ſeipſos præcipitant, cui dicant martyrium, utrum Chriſto, qui talia ſuggerentem Diabolum repulit, an potius ipſi diabolo, qui talia Chriſto facienda ſuggeſſit?* Addimus Colophonis loco *Hieronymi* autoritatem, qui etſi commentar. in Jon. αὐτοχειρίᾳ favere videtur, *ubi caſtitas periclitatur* (quæ verò in ſtupro per vim illato minimè periclitatur, ubi caſta mens conſervatur) Epiſt. tamen ad Paul. ſup. obitu Bleſill. Deum ita loquentem introduxit: *Nullam animam recipio quæ me nolente ſeparatur à corpore. Tales ſtulta Philoſophia habeat Martyres, habeat Zenonem, Cleombrotum, vel Catonem. Stulta*, inquit, Philoſophia. Nam *ſanior* Philoſophia tales non probat. *Pythagoras* vetuit *injuſſu Imperatoris* h. e. Dei *de præſidio & ſtatione vitæ diſcedere*, ut refert *Cicero* l. de Senectute. *Seneca* ipſe faſſus eſt Ep. LXX. *Sapientem non debere commodare pœnæ ſuæ manum, ſtultitiam eſſe timore mortis mori. Veniat*, addit, *qui occidat, exſpecta, quid occupas alienum negotium?* Et ſanè pudere ipſos Pontificios elogii & judicii ſcriptoris Maccabaici Hayus teſtimonio eſt: qui ita reſpondit Diſp. l.1.c.19. *Raziæ mors Maccabæorum hiſtoriæ derogaſſet autoritatem ſi ipſius interitum tanquam pium illa laudaſſet?* nimirum negat Hayus elogium quod luculentis verbis in hoc ſcriptore Raziæ facto tribuitur, quia videt id defendi non poſſe, quod piè interierit Razia, quod tamen defendendum ſumſit Tirinus & defendendum omninò eſt ſi authoritas hiſtorici hujus ſuſtinenda; Nam quem is ita ſceleratè morientem refert, tamen in ejus media morte preces commemorat, quales piorum eſſe ſolent: *Invocans*, inquit, *dominatorem vitæ, ac Spiritus, ut hæc illi iterum redderet:* Annon obſecro, ſic ſolet piorum mors referri? Quam ergò verbis tantum laudavit ut fortem, eam reipſa retulit ut piam; adeoque conjunxit, quæ Hayus volebat diſcernere) quaſi non pietas & religio, ſed fortis & infracti animi robur tantum laudetur.

CAP. XV. & VLTIM.

Nicanor contra Iudam novis inſtructus copiis proficiſcitur. Iudas à Ieremiâ & Onia in ſomnio animatus ejuſdem recitatione commilitones ſuos corroborat, & invocato Deo Nicanoris exercitum profligat, caput Nicanoris, & manum de muro è regione templi ſuſpendit; Iudæi pro victoriâ Deum celebrant & feſtos dies agunt.

Verſ. 1.

UT COMPERIT JUDAM ESSE IN LOCIS SAMARIÆ) Nam in illis partibus erat Bethoron: de quâ vide 1. Macc. VII. 9. Vide & tabulam Judaicam.

DIE SABBATI COMMITTERE BELLUM) Quod ſperabat, ſi non omnes, aliquos certè Judæos ex veteri opinione abſtenturos à ſemet tutandis Sabbati religione. Vide 1. Macc. II. 36. & ibi dicta.

Verſ. 2.

QVI ILLUM PER NECESSITATEM SEQVEBANTUR) Bello capti aut deprehenſi in illis locis quibus potiebantur Macedones.

NE ITA FEROCITER ET BARBARE FECERIS. HÆc verba, quibus Judæi refringere Nicanoris impetum conabantur, non ſpectant *indignitatem facti in Judam*, (ſic enim directè & ἀπετόμως ſeſe Nicanori oppoſuiſſent, quod non eſt veriſimile) ſed tantùm *violandi Sabbati*, etſi conſilium erat Judæorum ut religionis obtentu moram obtinerent, q.d. non decet nos tanquam feras religionis expertes, aut tanquam barbaros diem Sabbati negligere.

SED HONOREM TRIBUE DIEI SANCTIFICATIONIS, ET HONORA EUM QVI UNIVERSA CONSPICIT) In Græco eſt: *Honorem tribue diei quam is qui cuncta inſpicit ſanctimoniâ honoravit.* In qua Deus conſtituit primùm conditi orbis memoriam, deinde & quieſcendi legem.

Verſ. 3. INTERROGAVIT SI EST POTENS IN COELO QVI IMPERAVIT AGI DIEM SABBATORUM) *An ille qui diem Sabbatorum celebrari juſſit, cœlo præeſſet.*

V. 4. QVI JUSSIT AGI SEPTIMAM DIEM) In Decalogo & lege paſſim. Eſt & hic in Græco: τῇ ἑβδομάδι: de qua voce egimus ſupra XII. 38.

V. 5. AT ILLE AIT) Benè vertit, ὁ δὲ ἕτερος. Hoc enim refertur ad ἔφη, non ad δυνάστης, ut quidam putarunt.

POTENS SUM SUPER TERRAM) Quaſi dicat: hoc propius ad vos pertinet. Ne ita ſpectate cœleſtia ut in foveam cadatis. Sic ſolent aulici & milites de rebus divinis loqui.

Junius ita reddidit: *Ego verò*, inquit, *alter princeps in terrâ*: additâ hâc notâ: *nempe ſecundus à Rege: nam Dei nulla ratio.* Grotii explicatio conſonat B. *Lutheri* verſioni æque & *vulgato* textui, imò & *Græco*.

QVI IMPERO SUMI ARMA) Etiam die Sabbati: nullam lucem habere ignavam.

UT CONSILIUM PERFICERET) Impium ejus conſilium, τὸ σχέτλιον αὐτοῦ βούλημα. Sic σχέτλιον ſæpe & Homerus, ſumit, ut cum dicit in Ξ Odyſſeæ:

Οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσι.

Non potuit perficere conſilium, quia multi Judæi qui cum ipſo erant à pugna ea die abhorrebant.

Verſ. 6.

COMMUNE TROPHÆUM STATUERE DE JUDA) De his qui cum Juda. συστήσασθαι τρόπαιον hîc dixit quod στῆσαι τρόπαιον Euripides, Iſocrates, Demoſthenes, Æſchines & alii.

V. 8. AD ADVENTUM NATIONUM) τῶν ἐθνῶν. Hanc vocem ubi Judæis opponitur, Latini modò Gentes dicunt modò Nationes. Sic Arnobii liber dicitur contra Nationes.

ADJUTORIA SIBI FACTA DE COELO) Etiam recenti in memoria qualia multa hoc libro & ſecundo Maccabaico continentur.

Verſ. 9.

EX LEGE) Ut ex Deuteron. XXVIII. 7.

ET PROPHETIS) Maximè ex Ezechiele & Daniele, qui de his temporibus egregia prædixerant.

V. 10. SIMUL OSTENDEBAT GENTIUM FALLACIAM ET JURAMENTORUM PRÆVARICATIONEM) Ut ſuprà V. 25. 1. Macc. VI. 61. 62. Joſeph. XII. 7. 15. 17.

NON CLYPEI ET HASTÆ MUNITIONE, SED SERMONIBUS OPTIMIS) *Non tam clypei & haſtæ munitione quam ſermonibus optimis.* Eſt enim in Græco in altero horum verborum membro ὡς, unde apparet in priori ὡ breviter poſitum, pro οὐχ οὕτως.

Verſ. 11. DIGNO FIDE SOMNIO) Deus ſicut viros principes ſpeciali quâdam curâ gubernat, ita ſolet eos ſæpe oſtentis aut ſomniis θεοδότοις dirigere, quod & Homerus ſenſiſſe ſe oſtendit Iliados B.

Εἰ μέν τις τὸν ὄνειρον Ἀχαιῶν ἄλλος ἔνισπε,
Ψεῦδός κεν φαῖμεν, καὶ νοσφιζοίμεθα μᾶλλον·
Νῦν δ' ἴδεν ὃς μέγ' ἄριστος ἐνὶ στρατῷ εὔχεται εἶναι.

Non admodum *fide digna* ſunt illa *ſomnia* tùm propter fabuloſum autorem in talia pronum, tùm ob ea, quæ in ſomno oſtenſa ſunt: de quibus poſteà.

Verſ. 12.

ERAT AUTEM HUJUSMODI VISUS) ἡ τούτου θεωρία. Etiam Latinis viſum pro ſomnio ponitur, & videre

Digitized by Google

inter quietem, pro ſomniare uſurpant non ſemel Cicero de Divinatione, & Valerius Maximus titulo de Somniis.

ONIAM QVI FUERAT SUMMUS SACERDOS) Eum de quo ſupra IV. 34. & apud Joſeph. 12, 4, 5, 6.

MANUS PROTENDENTEM ORARE PRO OMNI POPULO JUDÆORUM) Erat enim hæc Judæorum, ſi non omnium certè plerorumque opinio, animos exutos corporibus, non omnem perdere eorum quos hîc reliquere memoriam curamque, quin & preces eos ad Deum fundere pro populo, & iis quos caros habuere. Abrahamus apud Joſephum Iſaacum, ut jamjam moriturum ſic alloquitur: *μετ' εὐχῶν δὲ καὶ ἱερουργίας οὐκέτι* (τῶ Θεῶ quod præceſſerat) *ψυχὴν τὴν σὴν προσδεξόμενον, καὶ παρ' αὐτῷ καθιζόμενον ἔσῃ τέ μοι εἰς κηδεμόνα, καὶ γηροκόμον, διὸ καὶ μάλιστά σε ἀνεστρεφόμην, τὸν Θεὸν ἀντὶ σαυτοῦ παρεσχημένος.* Quod hîc Latinus dixit populo, id in Græco eſt *συστήματι.* Vide ſupra 8, 5. Strabo *σύστημα* ſolet vocare multarum civitatum liberarum corpus.

GLORIA MIRABILEM) Qui olim deſpectiſſimus fuerat. Eſa. LIII, 2. Similem mutationem vid. Luc. 16, 25.

Num ad illam, quæ fortè apud Judæos obtinebat, perſuaſionē ſomnia *Θεόπεμπτα* exigemus, aut divina ad humanas opiniones? Depravatio autem iſta deteſtanda vaticinii illuſtriſſimi *Eſ.* LIII. 2. quâ ea quæ unicè de Meſſiâ prædicta, ad Jeremiam detorquentur, in ſede propria atro jam carbone notata, & confutata eſt.

Verſ. 14.

QVI MULTUM ORAT PRO POPULO ET UNIVERSA SANCTA CIVITATE JEREMIAS PROPHETA DEI) Credidere ergò Judæi animas Prophetarum etiam rerum evenientium poſt ſe mortali vitâ exemtos, aliqua notitia à Deo perfundi, quaſi & ibi in Prophetico munere perſeverantes. Vide 2. Paralip. XXI. 12. & ibi dicta. Olim vetitus eſt pro Judæis orare Jeremias cap. XV. Nunc finitur orare: mutata enim erant tempora.

Animas Prophetarum à corpore ſolutas notitia rerum terrenarum perfundi expreſſis verbis *Eſaia* contrariatur *c. LXIII. 16. Abraham neſcit nos, & Iſrael ignorat nos. Perſeverare eadem* quodammodo etiam in altero ſeculo in *Prophetico munere*, ubi quæſo Scriptura docet? Prophetæ erant in hâc vitâ, ad docendum populum, addo, & orandum pro populo vocati. At id officium non alterius, ſed hujus eſt ſeculi. Neque vocatio eorum ſeſe porrigit ad alterum ſeculum, aut num fortè novâ ibi inſtructi ſunt vocatione? De *literis Eliæ* cœleſtibus nugas Papiſtarum diſcuſſas vide *ad 2. Par. XXI. 2.*

V. 16. ET DEDISSE JUDÆ GLADIUM) ut olim Achimelech Davidi 1. Sam. 21, 9.

Hæc verò longè diverſa ſunt. Ibi enim *verè* traditus eſt Davidi gladius: hic verò merum fuit *ſomnium.*

AUREUM] Nam quæ à Deo veniunt ſicut ſunt excellentiſſima ita ſub auri ſpecie oſtenduntur: ſupra III. 25. V. 2. X. 27. XI. 8. & in Apocalypſi plurimis in locis.

Quod Pontificii ſcriptores hoc ſomnio ad ſtabiliendam ſanctorum invocationem abutuntur, *valdè inepte*, ut hic rectè monuit Oſiander, *faciunt.* Si enim maximè conſtaret hoc ſomnium revera ita Judæ fuiſſe oſtenſum, & quidem divinum fuiſſe ſomnium: tamen inde ſanctorum invocatio exſtrui non poteſt. Non enim de eo controverſia eſt an ſancti in altero ſeculo orent pro ſalute Eccleſiæ (ſc. in genere) ſed an ſancti ſint invocandi: cum certum ſit, eos non eſſe cordium ſcrutatores, neq; cordis gemitus audire. Eſ. 64. Nequicquam ergo ex hâc viſione *ſanctos jam vita functos noſſe, quæ geruntur in terris, noſtri quoque curam gerere, & cum viſum Deo fuerit nobis etiam opitulari* ac proinde meritò à nobis invocari, *colligunt* Papiſtæ. Liber enim hic Apocryphus eſt, nihil probat in rebus fidei, & Script. Canonica invocationem noſtram ad ſolum Deum dirigendam eſſe docet, ac jubet. Defunctorum invocatio nec mandato nec promiſſo, nec exemplo ullo confirmari poteſt è Script. Canonicis.

V. 17. STATUERUNT DIMICARE ET CONFLIGERE FORTITER, UT VIRTUS DE NEGOTIIS JUDICARET] In Græco: Decreverunt non munire caſtra, ſed animosè ferri in hoſtem: & ſummo cum robore certando de rebus decernere. Verba ſunt militaria. Vide ſupra XIII. 13. IV. 18.

ET QVOD CIVITAS SANCTA AC TEMPLUM PERICLITARENTUR) Quibus exitium minatus erat Nicanor, ſi ſalvus rediret: ſupra XIV. 33. addito loco 1. Macc. VII. 35.

V. 18. ERAT ENIM PRO UXORIBUS ET FILIIS ITEMQVE PRO FRATRIBUS ET COGNATIS MINOR SOLLICITUDO) Egregius *χαρακτὴρ* boni principis, publica privatis, profanis ſacra antehabentis, quales

— — *numero vix ſunt totidem quot*
Thebarum portæ vel divitis oſtia Nili.

V. 19. PRO HIS QVI CONGRESSURI ERANT) In Sixtina eſt: *ἀγωνιζομένοις τῆς ἐν ὑπαίθρῳ προσβολῆς* ſupple *ἕνεκα*, more Græco: *Ideò quod conturbarentur ob eum qui in aperto futurus erat conflictum.*

Verſ. 20. ET CUM JAM OMNES SPERARENT JUDICIUM FUTURUM) *certamen, κρίσιν*, eodem loquendi genere, de quo modo diximus ad 17.

BESTIÆ EQVITESQVE OPPORTUNO IN LOCO COMPOSITI) In Græco: *Belluis opportuno loco diſpoſitis, equitatu autem ad cornu utrumque collocato. ἐπὶ κέρως*, vel *ἐπὶ κέρως* vox eſt propria militiæ apud Ælianum & alios. Vult dicere ita locatas equitum alas, ut cornu utrumque regerent. Vide 1. Macc. IV. 7. VI. 38.

V. 21. CONSIDERANS MACCABÆUS ADVENTUM MULTITUDINIS) *τὴν τῶν πληθῶν παρουσίαν.* Eſt *ὑπαλλαγὴ pro multitudinem eorum qui aderant.*

ET APPARATUM VARIUM ARMORUM) Sic Virgilius:

Tam varia linguis, habitu quàm veſte & armis.

Sunt enim diverſis gentibus diverſæ armaturæ, ſariſſæ Macedonibus, geſa Gallis, frameæ Germanis, pila Romanis.

ET FEROCITATEM BESTIARUM) *Belluarum:* id verò eſt elephantorum.

Etiam *pii & fortes viri*, quando potentiam hoſtium conſiderant, initiò obſtupeſcunt & conſternantur. Sed mox ad orationem ſeſe convertere, atque in bonitate, & omnipotentia Dei omnem ſpem & fiduciam collocare debent: qui etiam (ubi externa media deſunt) mirabiliter opem ferre poteſt. *Preces & lacrymæ arma ſunt Eccleſiæ. Oratio eſt gladius Gideonis, maxilla Simſonis, pera Davidis.*

V. 22. QVI MISISTI ANGELUM TUUM SUB EZECHIA) Ut 1. Macc. VII. 41. ſupra VIII. 19. Erat planè digna hiſtoria quæ ſæpè in memoriam revocaretur.

Verſ. 23.

ANGELUM TUUM BONUM) Ut ſupra XI. 6.

IN TIMORE ET TREMORE MAGNITUDINIS BRACHII TUI, UT METUANT) In Græco: *Ad timorem & tremorem. Magnitudine brachii tui conſternentur*, &c. Ad timorem & tremorem, hoſtium ſcilicet.

V. 24. QVI CUM BLASPHEMIA VENIUNT) Supra X. 4. 34. 35. 36. XII. 14. Adde & XIV. 33.

V. 25. CUM TUBIS ET CANTICIS) *Paana canendo. Παιᾶνες δύο εἰσὶν εἴδη, ὁ μὲν πρὸ τῆς μάχης ἐγίνετο, καὶ ἕτερος, ὅτε ἐνίκων:* ut ait interpres Aphthonii. De priori hic agitur qui Marti fiebat, ut alter Apollini.

Verſ. 27.

TRIGINTA QVINQVE MILLIA) Triginta millia habet Joſephus XII. 17.

PRÆSENTIA DEI MAGNIFICE DELECTATI) Eſt & hic in Græco *ἐπιφανείᾳ*: de qua voce diximus XII. 22. XIV. 15.

V. 28. RUISSE CUM ARMIS SUIS) *προπεπτωκότα*, id eſt, inter primos cecidiſſe: ut legimus 1. Macc. 7 43.

Verſ. 29.

FACTO ITAQVE CLAMORE ET PERTURBATIONE EXCITATA) In Græco: *γενομένης δὲ κραυγῆς καὶ ταραχῆς*, ubi eſt *ἓν διὰ δυοῖν.* Senſus enim: *excitato clamore turbulento:* qualis ſcilicet eſſe militum ſolet.

Verſ. 30.

PRÆCEPIT AUTEM JUDAS, QVI PER OMNIA CORPORE ET ANIMO MORI PRO CIVIBUS PARATUS ERAT) Plus eſt in Græco: *Præcepit autem ille, totus animo & corpore pro civibus pugnare & quidem primore loco, ſolitus, qui benevolentiam in populares toto ætatis* ſuæ tempore *conſervarat.*

Verſ. 31.

Verſ. 31. CONVOCATIS CONTRIBULIBUS ET SACERDOTIBUS AD ALTARE) In Græco: *Convocatis popularibus*, & imprimis *ſacerdotibus, ſtans ante altare*: id eſt inter baſilicam Templi, & altare victimarum: qui locus erat ſolennis ſacerdotibus populum alloquentibus: ut apparet ſupra III. 15. X. 26.

ACCERSIT EOS QVI IN ARCE ERANT) Id eſt, quoſdam ex arce ad ſe vocavit, velut de pactis quibuſdam acturus: nam arcem tenebant adhuc Macedones, neç ea in Judæorum poteſtatem venit ante Simonis tempora.

V. 32. ET MANU NEFARIA QVAM EXTENDENS CONTRA DOMUM SANCTAM OMNIPOTENTIS DEI MAGNIFICE GLORIATUS EST) Ut audivimus XIV. 32. Eadem de cauſa affixa ad Templum manus Nicanoris refertur 1. Macc. VII. 47.

V. 33. JUSSIT PARTICULATIM AVIBUS DARI) Conciſam.

MANUM AUTEM DEMENTIS CONTRA TEMPLUM SUSPENDI] τὰ δ' ἐπίχειρα τῆς ἀνοίας. melius fortè τὰ δ' ἐπιχείρια. ἐπίχειρα ſunt mercedes: ἐπιχείρια ſunt victoriæ teſtimonia, νικητήρια, Polluce interprete. Ergò ἐπιχείρια τῆς ἀνοίας ſunt teſtimonia reportatæ de amentia victoriæ.

In caput, linguam & *manum* blaſphemi Nicanoris vindicta exercetur, quam promeruit. Tirinus confert ſævitiam *Antonii* & *Fulviæ*, quâ in *Ciceronis caput, linguam, & manum* ſæviere. Quam piè, ſocii ejus viderint.

Verſ. 34. OMNES IGITUR COELI BENEDIXERUNT DOMINUM) In Græco: *Omnes igitur laudarunt illuſtrem Dominum, in cœlum*. ſublata voce.

QVI LOCUM SUUM) Templum.

INCONTAMINATUM SERVAVIT] Ne Libero dedicaretur is locus, ut minatus erat Nicanor.

V. 35. NICANORIS CAPUT) In Græco: προτομὴν. Eſt autem προτομὴ, caput cum humeris, qui & ipſi dempti de corpore Nicanoris fuerant ſupra 30. ſic προτομὰς Cæſarum in clypeis Romanis fuiſſe ait Joſephus, quas alii thoracas vocant. Talis & in Sideribus, Equi προτομή.

V. 36. COMMUNI CONSILIO) μετὰ κοινοῦ ψηφίσματος, communi decreto. Vide 1. Macc. VII. 49.

Verſ. 37. HABERE AUTEM CELEBRITATEM TERTIA DECIMA DIE MENSIS ADAR QVÆ DICITUR VOCE SYRIACA) In Græco: *Feſtum autem habere diem decimum tertium menſis duodecimi. Adar is dicitur Syriaco ſermone.* Ubi Syriacus ſermo eſt Judaicus, quia Judæa pars Syriæ. Sic & Herodotus Judæos Syros vocat, & Nonnus ſæpè. Eſt autem menſis Adar duodecimus ubi à Niſane initium ſumitur ex Moſis ſcilicet inſtituto; Eundem diem notat ſcriptor primi Maccabaici VII. 49. & Joſeph. XII. 17.

PRIDIE MARDOCHÆI DIEI] Qui aliter τῶν φουρῶν, id eſt, fortium, aut Amania ut diximus ad Eſth. IX. 31. Is erat dies decimus quartus menſis Adar. Additamento ad Eſth. XIII. 6. & apud Joſeph. l. 6.

V. 38. EGO QVOQVE IN HIS FINEM FACIAM SERMONIS) Verba ſunt excerptoris.

V. 39. CONCEDENDUM EST MIHI) Legit ἀφετέον μοι. Nos habemus: τοῦτο ἐφικτόν μοι: *hoc eſt quantum potui*.

Verſ. 40. ITA LEGENTIBUS SI SEMPER EXACTUS SIT SERMO, NON ERIT GRATUS) In Græco: *Sic etiam ſtructura ſermonis* (nempe partim ſublimis, quæ vino comparatur; partim tenuior, quæ aquæ) *delectat aures eorum qui hiſtoriam legunt*. σύνταξις quodvis opus dicitur, ſed eximiè hiſtoricum, ut apud Polybium ſæpiùs. Vult autem hic ſcriptor, ſi quid eſt ſublimiter dictum id acceptum ferri iis unde excerpſit: ſi quid tenuius id ſibi. Vide ſuprà II, 29. Hanc ejus modeſtiam qui accuſant, immodeſtè faciunt.

Perſtringi videntur noſtrates & Reformati. Qui verò non accuſant *modeſtiam Autoris*, ſed ex illius excuſatione colligunt eundem non eſſe Canonicum, vel θεόπνευστον. Quod ultrò fatetur in hiſce Annotatis *Grotius*. Calumniam illam jam in *Hayo* profligavit *Chamier* in Panſtrat. l. V. de Can. c. 2. n. 13. *Falſum eſt nos hujus autoris modeſtiam reprehendere: nec eo nomine accuſamus, quod aut excuſarit, aut veniam poſtularit, quod & nos ſi ſapimus quotidie facimus, ſed negamus dignam eſſe Spiritu S. negamus ex uſu ejus eſſe.* Adduxerat *Hayus* exemplum *Pauli* 2. Cor. XI. (quod & *Menochius* adduxit) & *Moſis* Ex. IV. Sed jam reſponſum à Chamiero. *Exempla ineptè adhibentur. Quid enim ſimile Breviatori & Paulo. Hic ſe teſtatur imperitum ſermone, ſed an veniam petit à Corinthiis? an excuſat ſe, quaſi vereatur ne ſatis benè aut ſcripſerit, aut docuerit? Minimè verò, imò contra*: non imperitus ſum, *inquit*, ſcientia: *quæ ſancta erat in ſuis laboribus confidentia ex teſtimonio Spiritus, non autem humana ex propria imbecillitatis ſenſu excuſatio. Rurſus, quid ſimile Moſi, & Breviatori? Moſi inquam, qui cum mitteretur ad loquendum, profitebatur apud Deum balbutiem, ne hoc onus cogeretur ſuſcipere: ſed nunquam apud homines: imò poſt hoc ſuſceptum munus balbutiem ne nominaſſe quidem legitur. Et Breviatori, qui in ſermonibus fortè garrulus in ſcribendo neſcio quid humanum ſe pati teſtatur & ſibi à lectoribus vult concedi veniam? Breviatori inquam: qui non profitetur infirmitatem ut onus detrectet: ſed poſt opus peractum excuſari poſtulat: Quanto ille melius Moſis profeſſionem eſſet imitatus? Et puto non habiturum fuiſſe Deum tam iratum, ut nolentem cogi ſe videret. Sed hoc eſt profectò verius. Ille excuſare maluit, quam carere culpa.*

Bellarminus vero obvertit, non petere veniam erratorum hunc autorem, ſed orationis minus politæ. Quæ etiam Tirini eſt exceptio adverſus Witakerum. At verba illa εὐθίκτως τῇ συντάξει, non politiem ſignificant, ſed narrationis dignitatem. Porrò quomodo Spiritui S. convenit, veniam petere ob ſtylum *minus dignum*, quam vel *hiſtoriæ ſuavitas*, vel *divini verbi majeſtas*, vel *delicatæ legentium aures depoſcere videantur*, uti *Tirinus* illud MINUS DIGNUM explicat? Num Spiritus Sanctus hiſtoriæ gravitatem non obſervat, vel an divini verbi majeſtas in verbo divino deſideratur, ut veniam petere opus habeat S. S. De cætero ob impolitum ſtylum veniam nuſpiam petit Spiritus, nec quærit delectare aures prurientes, ſed animum famelicum paſcere. Manet ergò argumentum immotum quod verbis Chamieri repetimus adverſus Pontificios jam ab exceptionibus eorum vindicatum: *Nullus Propheta veniam petit à lectoribus quaſi non certus ſe ut oportebat ſcripſiſſe. At hic veniam petit à lectoribus quaſi non certus ſe ut oportebat ſcripſiſſe: Ergò non eſt Propheta. Major per ſe opinor patet. Sic enim obnoxius redditur Spiritus Sanctus judicio humano, & cenſuræ ſubjicitur. Quantò melius Auguſtinus ſe teſtabatur hunc honorem deferre ſacris autoribus, ut nihil in ſcribendo erråſſe crederet?* Minor verò probatur ex ult. c. Græce ſic legimus: καὶ εἰ μὲν καλῶς καὶ εὐθίκτως τῇ συντάξει τοῦτο, καὶ αὐτὸς ἤθελον, εἰ δὲ εὐτελῶς καὶ μετρίως τοῦτο ἐφικτὸν ἦν ἐμοί. Si rectè atque ut hiſtoriam decet, hoc eſt, quod volui: ſin exiliter & mediocriter, hoc eſt, quod potui. *In Latina editione paulò aliter.* Si quidem benè, & ut hiſtoriæ competit, hoc & ipſe velim, ſin autem minùs dignè, concedendum eſt mihi: *quæ apertior eſt veniæ petitio.*

HIC ERGO ERIT CONSUMMATUS) In Græco: *Verum hic erit finis*, hujus ſcilicet libelli.

Eſto etiam hic finis noſtrarum operarum: ἐνταῦθα δὲ ἔσται ἡ τελευτή.

DEO UNI ET TRINO SIT HONOR ET GLORIA IN SEMPITERNA SECULA! AMEN.

I. N. J.

ANNOTATA
AD MACCABAICUM III.

Præloquium Grotii.

LIber hic res continet priùs geſtas quam illæ quæ libris duobus continentur, quos jam percurrimus. Nam Ptolemæus Philopator rex Ægypti coævus fuit Antiocho Magno qui Pater fuit Seleuci, & Antiochi illuſtris. Poſtremo autem loco poſitus eſt, quia non tam latè patentem ut duo illi auctoritatem adeptus eſt: neque ulla vetus ejus Latina exſtat verſio. Solet tamen addi libris Græcis: & meminère ejus Græci ſcriptores Chriſtiani interdum, ut & Euſebius in Chronico paulò ante annum mundi CIↃ IↃ CCC. Canones verò qui dicuntur Apoſtolici ſacris libris & hunc annumerant. Quare Græcum codicem, indiſtinctum in commata in manus ſumemus, ut ſit hæc velut operis noſtri Mantiſſa. Fuit hic ſcriptor non multò poſterior Syrachide. Maccabaicus autem vocatur, non quod ad Judam Maccabæum, ejusve fratres quicquam pertineat, ſed quia de quibus hic agitur ii pari cum Maccabæis animo pro lege Dei multa fecere & pertulere: qua de cauſa & ſermo ille de ſeptem fratribus & matre ſub Antiocho ad mortem cruciatis, qui Joſephi operibus annecti ſolet, inſcribitur εἰς Μακκαβαίους. Non eſt hæc hiſtoria apud Joſephum: ſed in Latina Rufini verſione ſecundi adverſus Appionem (nam in Græco non pauca ibi deſunt) aliquid eſt quod huc pertinere videatur, ſed ibi nomen eſt Phyſconis, non Philometoris, ut notavit magnus Scaliger.

OBSERVATIONES.

ORdine temporis omninò tertius liber prior eſt duob9 libris prioribus, quia ad tempora Ptolemæi Philopatoris & Antiochi Magni ſpectat. Ordine vero dignitatis poſteriorem conſeqvutus eſt locum, quia à Romanâ Eccleſiâ priores duo autoritate Canonicâ, quanquam immeritò dotati ſunt, excluſo à tanto faſtigio tertio libro: quem verò eadem dignitate afficiendum eſſe Franc. Turrianus prætensâ definitione Canonum Apoſtolicorum aſſeruit. Defectus veteris Latinæ verſionis etſi momenti ſatis habeat, quod rudiores Epiſcopi Tridenti nullam de libro cenſuram ferre potuerint, nihil tamen momenti adfert ad libri iſtius inferiorem autoritatem vel non-Canonicam dignitatem, niſi quis dicere velit, Ebræum textum antequam in Latinam linguam verteretur minus dignum, minus Canonicum fuiſſe. In eo tamen Grotius hic magis ſanus eſt, quàm poſteriori ætate fuit, quod nondum, cum hæc ſcriberet, Tridentinæ definitioni locum reliquerit; quam deinceps tueri ſategit. teſtibus Amœbæis cum Riveto commutatis ſcriptis. De cæteris quæ de autore ac denominatione, &c. Grotius, non eſt, quod hic moneamus. Verſionem autem Latinam libri tertii quod attinet, obſervat Sixtus Senenſis l. 1. Bibl. p. 39. In plerisque Latinis Voluminibus eam haberi. Eſt & in Junio-Tremellianis Bibliis Latina verſio, ac præmittitur tertius hic liber cæteris duobus, ſub hoc titulo, Schimhonis ſacerdotis ſummi liber unus, qui vulgò liber Maccabæorum tertius appellatur. Argumentum ita traditum illic eſt: Hic liber, qui Schimhonis ſacerdotis ſummi inſcriptus eſt, inſignem Hiſtoriam exponit de graviſſimis calamitatibus quas Eccleſia Judæorum à Ptolemæo Philopatore Ægypti Rege perpeſſa eſt, & mirificentiſſima liberatione à Deo præſtita. Hiſtoria eſt pauci temporis, geſta ſub annum quartum Antiochi M. Regis. Germanicam verſionem quæ Bibliis B. Lutheri ſubjungitur, procuravit B. *D. Daniel Cramerus*. Quæ hic narrantur geſta eſſe ante ea, quæ in primo & ſecundo Maccabæorum libris referuntur, annis ferè 50. ut habet Sixtus Senenſ. l. c.

Addere autem hic juvat etiam ea, quæ de quarto Maccabæorum libro tradit idem Senenſis. Quartus inquit, Maccabæorum, quem Synopſis Athanaſii inter Apocrypha ſcripta recenſet, hiſtoriam continet unius ac triginta annorum, h. e. geſta Johannis Maccabæi, qui à devicto Hyrcano cognomen Hyrcani accepit. *Hic poſt Simeonem Patrem fraude Ptolemai obtruncatum, Gentis ſua Pontificatum una cum principatu obtinuit; ſtatimque adverſus Patris percuſſorem eduxit exercitum. Deinde cum Antiocho rege Syria fœdus junxit: quo defuncto multas Syria urbes vi cepit. Primus omnium Judaorum ducum ſtipendiis ſuis militem externum conduxit; tria milia talenta ex Davidis ſepulchro effodit: cum Romanis fœdus jam a Patre initum, renovavit: Antiochum Cizygenum Syria regem bello victum fugavit; Samariam, Jeroſolymitana urbis amulam, poſt integrum oppugnationis annum captam ſolo aquavit, inductisque in eam torrentibus, ipſas quoque deleta urbis ruinas & veſtigia cuncta aquarum alluvione ſuſtulit; muros Jeroſolymitanos, vetuſtate collapſos, inſtauravit. Quibus rebus feliciter exactis, moritur imperii ſui anno vigeſimo primo, vir triplici nomine, hoc eſt, Sacerdotio, Principatu, & Prophetia clariſſimus, anno ſcilicet ante Chriſti ortum centeſimo in quo quartus & ultimus Maccabaorum definit liber: cujus initium ex Graco codice, quem Lugduni in Bibliotheca Santis Pagnini, viri doctiſſimi apud pradicatores legimus, manuſcriptum ſic habet:* καὶ μετὰ τὸ ἀναιρεθῆναι τὸν Σίμωνα ἐγενήθη Ἰωάννης υἱὸς αὐτοῦ ἀρχιερεὺς ἀντ᾽ αὐτοῦ. hoc eſt: Et poſtquam occiſus eſt Simon factus eſt Joannes filius ejus ſacerdos pro eo. *Hiſtoria ſeries, & narratio eadem ferè eſt, qua apud Joſephum libro Antiquitatum decimo tertio; ſed ſtylus Hebraicis idiotiſmis abundans, longè diſpar. Veriſimile eſt hunc ab incerto interprete translatum (auctum) ex libro dierum ſacerdotii Joannis, de quo in calce primi Maccabaorum ita ſcriptum eſt*, CÆTERA ſermonum Joannis, & bellorum ejus & bonarum virtutum, quibus fortiter geſſit, & ædificii murorum, quos extruxit, & rerum geſtarum ejus, ecce hæc ſcripta ſunt in libro dierum ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt princeps ſacerdotum poſt Patrem ſuum. *Ex his non obſcurè colligitur falli eos, qui putant quartum Maccabaorum librum eſſe illum, quo Joſephus agonem matris Maccabaa, ac ſeptem filiorum deſcripſit, qui etiam in nonnullis Gracorum Bibliis habetur, cum inſcriptione,* Ἰωσήππου εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

Hæc Sixtus ille: in quibus quod de *Prophetia* dicitur *Iohannis Hyrcani* non congruit veritati: quia ultimus Prophetarum V. T. fuit Malachias, Joſepho teſte, quod etiam non obſcurè colligitur *Mal. IV,*
è *Mal. IV. 23.* ubi nullius alius Prophetæ promiſſio *23.*
ante adventum Domini decernitur, præterquam ejus qui in Spiritu & virtute Eliæ Meſſiam præcedere debuit. Quæ clauſula eſt, & velut ſignaculum Vet. T. quo & obſignatur Prophetia, & Oeconomia priſca, & piorum animi eriguntur ad novam expectandam ſub beatam Meſſiæ exhibitionem. Ut autem revertamur ad *tertium* librum, conſtat ille ſeptem capp. quorum priora *quinque Iudaorum* ſub Philopatore *miſerabilem afflictionem*: poſteriora *duo* eorum *mirabilem liberationem* continent. In *illis* primum *Conatus Regis prophanus*, quà *ingreſſum in ſanctuarium cap. I.* ejusdemque per *preces* Judæorum *averſio cap. II.* deſcribitur, cum conſe-

quente

quente *Tyrannico* adverſus Judæos *edicto*, ut *captivi* ad Regem mittantur *cap.* III. ejuſdemque *exequutione c.* IV. nec nõ *Elephantorum* ad internecionẽ Judæorum *gemina*, ſed fruſtranea deſtinatione, ac *tertia* denique ejus præceptione c. V. In *altera* parte primum *Eleazari* Pontificis *Oratio* populo præſcripta, *animiq; Regij* ad eandem *divina immutatio* c. VI. & *gratioſiſſima Iudæorum dimiſſio* habetur c. VII.

Quia vero hic liber dignus habitus non eſt, qui commentariis illuſtraretur, notas ſolum Grotianas adducere placet, ne imperfecta ſint annotata Grotiana in hoc opere, aut aliquid forte hîc deſiderari poſſit, maxime quia elegantia, & erudita multa in iis habentur, de quibus quod moneamus, nihil adeo occurrit neceſſarium.

CAPUT I.

Verſ. 1.

Ὁ δὲ φιλοπάτωρ] Apparet & hoc decerptum ex majore opere.

Παρὰ τῶν ἀποκομισθέντων] Ab iis qui domum reverſi erant. Sic enim ἀποκομίζεσθαι uſurpant Græci ſcriptores.

Τὴν γενομένην τῶν ὑπ' αὐτοῦ κρατουμένων τόπων ἀφαίρεσιν ὑπ' Ἀντιόχου) Ab Antiocho, Magno ſcilicet. Loca enim illa erant Seleucia, Tyrus, Ptolemais, & alia Cœles Syriæ, & Phœnices, ab Ægypti regibus poſſeſſa ante id tempus, narrante Polybio libro V. Juſtinus libro XXX. breviter de Antiocho: *repentino bello multas ejus* (Ptolemæi) *urbes oppreſſit.*

Παραγγείλας ταῖς πάσαις δυνάμεσι πεζικαῖς τε καὶ ἱππικαῖς αὐτοῦ) Quarum copiarum & adventus ad Raphiam & prælij quo victor fuit Ptolemæus, accuratam deſcriptionem habes dicto Polybij libro.

Verſ. 2.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν Ἀρσινόην συμπαραλαβὼν) Quam & prælio interfuiſſe, ait idem Polybius: Arſinoë nomen eſt Macedonicum: & complures fuêre reginæ in Syria & Macedonia hoc nomine. Vide Comam Berenices Catulli & Epigrammata Græca.

Μέχρι τῶν κατὰ Ῥαφίαν τόπων) Eſt hæc urbs, ut Polybius ait, poſt Rhinocoluram prima Syriacarum ex Ægypto venienti. Strabo XVI. μετὰ δὲ Γάζαν Ῥαφία, ἐν ᾗ μάχη συνέβη Πτολεμαίῳ τε τῷ τετάρτῳ (is eſt Philopator) καὶ Ἀντιόχῳ τῷ Μεγάλῳ. Plinius V. 13. *Oppida Rhinocolura & intus Raphea.* Meminit ejus & Ptolemæus in Judæa. Syris ea vox medicinam ſignificat.

Ὅπου παρεμβολὴ ἦν Ἀντιόχου περὶ Ἀντιόχου) Nempe decem ſtadiis ab ea urbe, ut idem Polybius nos docet.

Verſ. 3.

Θεόδοτος δέ τις ἐκπληρῶσαι τὴν ἐπιβουλὴν διανοηθεὶς) Volens exſequi inſidias diu meditatas.

Παραλαβὼν τῶν προϋποτεταγμένων αὐτῷ ὅπλων Πτολεμαϊκῶν τὰ κράτιστα] Hoc vult, eum ſumſiſſe arma optima, qualia ſolebant habere milites Ptolemæi, quæ ipſi erant pernota, quia olim eiſdem armis præfuerat. Confer Polybium.

Ἐπὶ τὴν τοῦ Πτολεμαίου σκηνὴν) Id eſt, in præcipuum ejus tentorium, ubi cœnare & audire ad ſe venientes erat ſolitus: ſed tunc forte aberat.

Verſ. 4.

Τοῦτον δὲ διαγαγὼν) Non quod de inſidiis quicquam ſciſſet, ſed ita forte evenerat.

Δοσίθεος) דושתי, vel דסתי. Vide II. Macc. XII. 19.

Ὁ Δριμύλου λεγόμενος) Δρίμυλος, דרומלים, Chaldæis ſignificat nemus.

Ὕστερον δὲ μεταβαλὼν τὰ νόμιμα] Ubi odium Regis in Judaicam religionem vidit.

Ἄσημόν τινα κατέκλινεν ἐν τῇ σκηνῇ) Id eſt, reliquerat in tentorio, medicum nempe Regis, ut Polybius nos docet.

Ὃν συνέβη κομίσασθαι τὴν ἐκείνου κόλασιν) Obtruncatus enim is eſt, narrante eodem Polybio.

Verſ. 5.

Καὶ τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἐρρωμένων τῷ Ἀντιόχῳ] Nam & elephanti Ptolemæi, & τὸ ἄγημα, ac cetrati, totum denique lævum cornu, fugere cœperat.

Ἡ Ἀρσινόη ἐπιπορευσαμένη τὰς δυνάμεις παρεκάλει) Nam interfuiſſe eam prælio jam notavimus.

Τὰς πλοκάμους λελυμένη] Ut mos feminis in dolore. Hinc illud Senecæ:

Corduba ſolve comas.

Ovidius:

Flebilis indignos Elegeia ſolve capillos.

Verſ. 6.

Ἐν χειρονομίαις διαφθαρῆναι) χειρονομία eſt ludicra manuum geſticulatio. Omnino puto ſcriptum fuiſſe, ἐν κρεωνομίαις id eſt, fruſtillatim diſcerpi. Sic enim κρεωνομεῖν ſumitur Levit. VIII. 19. pro נתח, quod alibi vertitur μελίζειν. Decem peditum millia Antiochi cæſa, præter equites.

Πολλοὺς δὲ καὶ δορυαλώτους συλληφθῆναι] Nam ad quater mille.

Verſ. 7. Καταχρατήσας δὲ τῆς ἐπιβουλῆς) Cum ſe vindicaſſet de inſidiis vitæ ſuæ ſtructis.

Verſ. 8. Ἀπὸ τῆς γερουσίας) A Synedrio magno. Id γερουσία dicitur Judith. IV. 6. XI. XV. 9. I. Maccab. XII. 6. II. Maccab. I. 10. IV. 44. XI. 27. & apud Joſephum ſæpe.

Καὶ τῶν Πρεσβυτέρων] A Senatu etiam urbis Hieroſolymorum.

Verſ. 9. Καὶ θύσας τῷ μεγίστῳ θεῷ) Id eſt, victimis datis: ut II. Maccab. III. 23. θεὸς μέγιστος, nomen conveniens Deo rerum opifici. Loquitur ita ſæpe & Philo. Simile θεὸς ὕψιστος, עליון, de quo diximus ad Marcum V. 7.

Καὶ τῶν ἑξῆς τῷ τόπῳ ποιήσας) Legendum, καὶ τὰ ἄξια τῷ τόπῳ ποιήσας. *Cum feciſſet ea quæ ipſi in illo loco facere fas erat.* Id eſt, cum Deum maximum veneratus eſſet in ſubdiali gentium.

Verſ. 10.

Εἰς τὸν ναὸν εἰσελθεῖν) Intra הדביר, intimum penetrale.

Verſ. 11.

Μόνῳ τῷ προηγουμένῳ πάντων ἀρχιερεῖ] Ideo addidit προηγουμένῳ, id eſt, הגדול, quia ἀρχιερεῖς ſæpe dicebantur etiam Sacerdotalium familiarum principes, ut notavimus ad Matth. II. 4.

Καὶ τοῦτο κατ' ἐνιαυτὸν ἅπαξ) ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, de eadem re agens ait ſcriptor ad Hebræos IX. 7. in die הכפרים, ἐξιλασμοῦ.

Τοῦ νόμου παραναγνωσθέντος) Nempe ex Levit. XVI.

Verſ. 12.

Οὐδαμῶς ἀπέλειπε προφερόμενος ἑαυτὸν) Non deſtitit progredi.

Εἰς ἐκεῖνον εἰσέρχεται πάντες τῆς τιμῆς) Sacerdotes ſcilicet.

Εἰς πᾶν τέμενος) In cæteras Templi partes, in quas alienigenis aditus non erat, Τέμενος Græci vocant omnem locum Deo ſacratum.

Οὐδεὶς ἐκώλυσε τῶν παρόντων) Sacerdotum.

Verſ. 13.

Καί τις ἀπερισκέπτως ἔφη] Subito quodam animi impetu dixit.

Κακῶς αὐτὸ τοῦτο πεπιστεῦσθαι) Legerim ἱερατεύεσθαι. Male etiam ea in re ſacerdotes ſuo munere functos: debuiſſe enim eum à limine arceri. *Ad fores tantum Iudæo aditus*, ait Tacitus, intra δρυφάκτων nempe, ſive inter ſepimentum illud quod Judæos ab alienigenis ſeparabat, de quo dicemus ad Act. XXI. 28. partim & diximus ad I. Maccab. 54.

Γινομένου δέ φησι τούτου) Cum hoc mihi permiſſum fuerit.

Διά τινα αἰτίαν οὐχὶ πάντως εἰσελεύσεσθαι καὶ θελόντων αὐτῶν καὶ μὴ) Cur non etiam in reliqua intraret vel bona vel mala ſacerdotum gratia?

Verſ. 14.

Ἐν παστοῖς ταῖς ἐσθῆσι] Id eſt, ἐν ταῖς νομίμοις στολαῖς, quæ erant ex byſſo. Vide Joſephum XI. 3. Confer ſimilem διατύπωσιν II. Macc. III. 15.

Προσπεσόντων] Solo ſtratis, ut mos mœrentibus.

Καὶ δεομένων τοῦ μεγίστου θεοῦ) De hoc cognomine jam diximus.

Βοηθεῖν τῇ ἐφεστώσῃ ἀνάγκῃ) ἀνάγκη hic infortunium ſignificat. Vide dicta Luc. XXI. 23. Tobiæ III. 6. Baruch VI. 37. Frequens Chaldæis & Thalmudicis אננק hoc ſenſu.

Οἱ κατὰ τὴν πόλιν ἀπολειπόμενοι) Qui non una ad Templum iverant.

Ταραχθέντες) Audito clamore & ejulatu ſacerdotum & aliorum qui in Templo erant.

Verſ. 15.

Αἵ τε κατάκλειστοι παρθένοι ἐν θαλάμοις) Idem loquendi genus II. Maccab. III. 19. Philo de Flacco: καὶ θαλαμευόμεναι παρθένοι δι' αἰδῶ τὰς ἀνδρῶν ὄψεις καὶ τῶν οἰκειοτάτων ἐκτρεπόμεναι, τότε οὐ μόνον ἀσυνήθεσιν, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικοῖς δέει κατατεινομένοις ἐμφανεῖς ἐγίνοντο. His vocabulis exprimi Hebræum עלמות diximus ad Matth. I. 23. Θάλαμοι hic ſunt παρθενῶνες, ut & apud Virgilium.

I. N. J.

ANNOTATA AD MACCABAICUM III.

Præloquium Grotii.

Liber hic res continet prius geſtas quam illæ quæ libris duobus continentur, quos jam percurrimus. Nam Ptolemæus Philopator rex Ægypti coævus fuit Antiocho Magno qui Pater fuit Seleuci, & Antiochi illuſtris. Poſtremo autem loco poſitus eſt, quia non tam latè patentem ut duo illi auctoritatem adeptus eſt: neque ulla vetus ejus Latina exſtat verſio. Solet tamen addi libris Græcis: & meminère ejus Græci ſcriptores Chriſtiani interdum, ut & Euſebius in Chronico paulò ante annum mundi CIↃ IↃ CCC. Canones verò qui dicuntur Apoſtolici ſacris libris & hunc annumerant. Quare Græcum codicem, indiſtinctum in commata in manus ſumemus, ut ſit hæc velut operis noſtri Mantiſſa. Fuit hic ſcriptor non multò poſterior Syrachide. Maccabaicus autem vocatur, non quod ad Judam Maccabæum, ejusve fratres quicquam pertineat, ſed quia de quibus hic agitur ii pari cum Maccabæis animo pro lege Dei multa fecere & pertulere: qua de cauſa & ſermo ille de ſeptem fratribus & matre ſub Antiocho ad mortem cruciatis, qui Joſephi operibus annecti ſolet, inſcribitur εἰς Μακκαβαίους. Non eſt hæc hiſtoria apud Joſephum: ſed in Latina Rufini verſione ſecundi adverſus Appionem (nam in Græco non pauca ibi deſunt) aliquid eſt quod huc pertinere videatur, ſed ibi nomen eſt Phyſconis, non Philometoris, ut notavit magnus Scaliger.

OBSERVATIONES.

Ordine temporis omninò tertius liber prior eſt duob9 libris prioribus, quia ad tempora Ptolemæi Philopatoris & Antiochi Magni ſpectat. Ordine vero dignitatis poſteriorem conſeqvutus eſt locum, quia à Romanâ Eccleſiâ priores duo autoritate Canonicâ, quanquam immeritò dotati ſunt, excluſo à tanto faſtigio tertio libro: quem verò eadem dignitate afficiendum eſſe Franc. Turrianus prætensâ definitione Canonum Apoſtolicorum aſſeruit. Defectus veteris Latinæ verſionis etſi momenti ſatis habeat, quod rudiores Epiſcopi Tridenti nullam de libro cenſuram ferre potuerint, nihil tamen momenti adfert ad libri iſtius inferiorem autoritatem vel non-Canonicam dignitatem, niſi quis dicere velit, Ebræum textum antequam in Latinam linguam verteretur minus dignum, minus Canonicum fuiſſe. In eo tamen Grotius hic magis ſanus eſt, quàm poſteriori ætate fuit, quod nondum, cum hæc ſcriberet, Tridentinæ definitioni locum reliquerit; quam deinceps tueri ſategit, teſtibus Amœbæis cum Riveto commutatis ſcriptis. De cæteris quæ de autore ac denominatione, &c. Grotius, non eſt, quod hic moneamus. Verſionem autem Latinam libri tertii quod attinet, obſervat Sixtus Senenſis l. 1. Bibl. p. 39. In pleriſque Latinis Voluminibus eam haberi. Eſt & in Junio-Tremellianis Bibliis Latina verſio, ac præmittitur tertius hic liber cæteris duobus, ſub hoc titulo, Schimhonis ſacerdotis ſummi liber unus, qui vulgò liber Maccabæorum tertius appellatur. Argumentum ita traditum illic eſt: Hic liber, qui Schimhonis ſacerdotis ſummi inſcriptus eſt, inſignem Hiſtoriam exponit de graviſſimis calamitatibus quas Eccleſia Judæorum à Ptolemæo Philopatore Ægypti Rege perpeſſa eſt, & mirificentiſſima liberatione à Deo præſtita. Hiſtoria eſt pauci temporis, geſta ſub annum quartum Antiochi M. Regis. Germanicam verſionem quæ Bibliis B. Lutheri ſubjungitur, procuravit B. *D. Daniel Cramerus*. Quæ hic narrantur geſta eſſe ante ea, quæ in primo & ſecundo Maccabæorum libris referuntur, annis ferè 50. ut habet Sixtus Senenſ. l. c.

Addere autem hic juvat etiam ea, quæ de quarto Maccabæorum libro tradit idem Senenſis, Quartus inquit, Maccabæorum, quem Synopſis Athanaſii inter Apocrypha ſcripta recenſet, hiſtoriam continet unius ac triginta annorum, h. e. geſta Johannis Maccabæi, qui à devicto Hyrcano cognomen Hyrcani accepit. *Hic poſt Simeonem Patrem fraude Ptolemai obtruncatum, Gentis ſuæ Pontificatum una cum principatu obtinuit; ſtatimque adverſus Patris percuſſorem eduxit exercitum. Deinde cum Antiocho rege Syriæ fœdus junxit: quo defuncto multas Syriæ urbes vi cepit. Primus omnium Judæorum ducum ſtipendiis ſuis militem externum conduxit; tria millia talenta ex Davidis ſepulchro effodit: cum Romanis fœdus jam a Patre initum, renovavit: Antiochum Cizygenum Syriæ regem bello victum fugavit: Samariam, Jeroſolymitanæ urbis æmulam, poſt integrum oppugnationis annum captam ſolo æquavit, inductisque in eam torrentibus, ipſas quoque deletæ urbis ruinas & veſtigia cuncta aquarum alluvione ſuſtulit; muros Jeroſolymitanos, vetuſtate collapſos, inſtauravit. Quibus rebus feliciter exactis, moritur imperii ſui anno vigeſimo primo, vir triplici nomine, hoc eſt, Sacerdotio, Principatu, & Prophetia clariſſimus, anno ſcilicet ante Chriſti ortum centeſimo in quo quartus & ultimus Maccabæorum definit liber: cujus initium ex Græco codice, quem Lugduni in Bibliotheca Santis Pagnini, viri doctiſſimi apud prædicatores legimus, manuſcriptum ſic habet:* καὶ μετὰ τὸ ἀποκτανθῆναι τὸν Σίμωνα ἐγενήθη Ἰωάννης υἱὸς αὐτοῦ ἀρχιερεὺς ἀντ' αὐτοῦ. hoc eſt: Et poſtquam occiſus eſt Simon factus eſt Joannes filius ejus ſacerdos pro eo. *Hiſtoria ſeries, & narratio eadem ferè eſt, quæ apud Joſephum libro Antiquitatum decimo tertio; ſed ſtylus Hebraicis idiotiſmis abundans, longè diſpar. Veriſimile eſt hunc ab incerto interprete translatum (auctum) ex libro dierum ſacerdotii Joannis, de quo in calce primi Maccabæorum ita ſcriptum eſt*, CÆTERA ſermonum Joannis, & bellorum ejus & bonarum virtutum, quibus fortiter geſſit, & ædificii murorum, quos extruxit, & rerum geſtarum ejus, ecce hæc ſcripta ſunt in libro dierum ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt princeps ſacerdotum poſt Patrem ſuum. *Ex his non obſcurè colligitur falli eos, qui putant quartum Maccabæorum librum eſſe illum, quo Joſephus agonem matris Maccabææ, ac ſeptem filiorum deſcripſit, qui etiam in nonnullis Græcorum Bibliis habetur, cum inſcriptione,* ἰώσηπος εἰς τοὺς Μακκαβαίους.

Hæc Sixtus ille: in quibus quod de *Prophetia* dicitur *Iohannis Hyrcani* non congruit veritati: quia ultimus Prophetarum V. T. fuit Malachias, Joſepho teſte, quod etiam non obſcurè colligitur *Mal. IV,*
è *Mal. IV. 23.* ubi nullius alius Prophetæ promiſſio *23.*
ante adventum Domini decernitur, præterquam ejus qui in Spiritu & virtute Eliæ Meſſiam præcedere debuit. Quæ clauſula eſt, & velut ſignaculum Vet. T. quo & obſignatur Prophetia, & Oeconomia priſca, & piorum animi eriguntur ad novam expectandam ſub beatam Meſſiæ exhibitionem. Ut autem revertamur ad *tertium* librum, conſtat ille ſeptem capp. quorum priora *quinque Iudæorum* ſub Philopatore *miſerabilem afflictionem*: poſteriora *duo* eorum *mirabilem liberationem* continent. In *illis* primum *Conatus Regis prophanus*, quà *ingreſſum in ſanctuarium cap. I.* ejusdemque per *preces* Judæorum *averſio cap. II.* deſcribitur, cum conſe-

quente

Digitized by Google

quente *Tyrannico* adverſus Judæos *edicto*, ut *captivi* ad Regem mittantur *cap.* III. ejuſdemque *exequutione* c. IV. nec nō *Elephantorum* ad internecionē Judæorum *gemina*, ſed fruſtranea deſtinatione, ac *tertia* denique ejus præceptione c. V. In *altera* parte primum *Eleazari* Pontificis *Oratio* populo præſcripta, *animiq; Regij* ad eandem *divina immutatio* c. VI. & *gratioſiſſima Iudæorum dimiſſio* habetur c. VII.

Quia vero hic liber dignus habitus non eſt, qui commentariis illuſtraretur, notas ſolum Grotianas adducere placet, ne imperfecta ſint annotata Grotiana in hoc opere, aut aliquid forte hîc deſiderari poſſit, maxime quia elegantia, & erudita multa in iis habentur, de quibus quod moneamus, nihil adeo occurrit neceſſarium.

CAPUT I.

Verſ. 1.

Ὁ δὲ φιλοπάτωρ] Apparet & hoc decerptum ex majore opere.

Παρὰ τῶν ἀποκομισθέντων] Ab iis qui domum reverſi erant, Sic enim ἀποκομίζεσθαι uſurpant Græci ſcriptores.

Τῶν γινομένων τῶν ὑπ' αὐτῦ κρατουμένων τόπων ἀφαίρεσιν ὑπ' Ἀντιόχου) Ab Antiocho, Magno ſcilicet. Loca enim illa erant Seleucia, Tyrus, Ptolemais, & alia Cœles Syriæ, & Phœnices, ab Ægypti regibus poſſeſſa ante id tempus, narrante Polybio libro V. Juſtinus libro XXX. breviter de Antiocho: *repentino bello multas ejus* (Ptolemæi) *urbes oppreſſit*,

Παραγγείλας ταῖς πάσαις δυνάμεσι πεζικαῖς τε καὶ ἱππικαῖς αὐτῦ) Quarum copiarum & adventus ad Raphiam & prælij quo victor fuit Ptolemæus, accuratam deſcriptionem habes dicto Polybij libro.

Verſ. 2.

Καὶ τὴν ἀδελφὴν Ἀρσινόην συμπαραλαβὼν) Quam & prælio interfuiſſe, ait idem Polybius: Arſinoë nomen eſt Macedonicum: & complures fuêre reginæ in Syria & Macedonia hoc nomine. Vide Comam Berenices Catulli & Epigrammata Græca.

Μέχρι τῶν κατὰ Ῥαφίαν τόπων) Eſt hæc urbs, ut Polybius ait, poſt Rhinocoluram prima Syriacarum ex Ægypto venienti. Strabo XVI. μετὰ δὲ Γάζαν Ῥαφία, ἐν ᾗ μάχη συνέβη Πτολεμαίῳ τε τῷ τετάρτῳ (is eſt Philopator) καὶ Ἀντιόχῳ τῷ Μεγάλῳ. Plinius V. 13. *Oppida Rhinocolura & intus Raphea.* Meminit ejus & Ptolemæus in Judæa. Syris ea vox medicinam ſignificat.

Ὅπου παρεμβεβλήκεισαν οἱ περὶ Ἀντίοχον) Nempe decem ſtadiis ab ea urbe, ut idem Polybius nos docet.

Verſ. 3.

Θεόδοτος δέ τις ἐκπληρῶσαι τὴν ἐπιβουλὴν διανοηθεὶς) Volens exſequi inſidias diu meditatas.

Παραλαβὼν τῶν προϋποτεταγμένων αὐτῷ ὅπλων Πτολεμαϊκῶν τὰ κράτιστα] Hoc vult, eum ſumſiſſe arma optima, qualia ſolebant habere milites Ptolemæi, quæ ipſi erant pernota, quia olim eiſdem armis præfuerat. Confer Polybium.

Ἐπὶ τὴν τοῦ Πτολεμαίου σκηνὴν) Id eſt, in præcipuum ejus tentorium, ubi cœnare & audire ad ſe venientes erat ſolitus: ſed tunc forte aberat.

Verſ. 4.

Τοῦτον δὲ διαγαγὼν) Non quod de inſidiis quicquam ſciſſet, ſed ita forte evenerat.

Δοσίθεος) דסתי, vel דסתי. Vide II. Macc. XII. 19.

Ὁ Δριμύλου λεγόμενος) Δρίμυλος, דרומלים, Chaldæis ſignificat nemus.

Ὕστερον δὲ μεταβαλὼν τὰ νόμιμα] Ubi odium Regis in Judaicam religionem vidit.

Ἀσημόν τινα κατέκλεισεν ἐν τῇ σκηνῇ) Id eſt, reliquerat in tentorio, medicum nempe Regis, ut Polybius nos docet.

Ὃν συνέβη κομίσασθαι τὴν ἐκείνου κόλασιν) Obtruncatus enim is eſt, narrante eodem Polybio.

Verſ. 5.

Καὶ τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἐρρωμένων τῷ Ἀντιόχῳ] Nam & elephanti Ptolemæi, & τὸ ἄγημα, ac cetrati, totum denique lævum cornu, fugere cœperat.

Ἡ Ἀρσινόη ἐπιπορευομένη τὰς δυνάμεις παρεκάλει) Nam interfuiſſe eam prælio jam notavimus.

Τὰς πλοκάμους λελυμένη] Ut mos feminis in dolore. Hinc illud Senecæ:

Corduba ſolve comas.

Ovidius:

Flebilis indignos Elegeia ſolve capillos.

Verſ. 6.

Ἐν χειρονομίαις διαφθαρῆναι) χειρονομία eſt ludicra manuum geſticulatio. Omnino puto ſcriptum fuiſſe, ἐν κρεανομίαις, id eſt, fruſtillatim diſcerpi. Sic enim κρεανομεῖν ſumitur Levit. VIII. 19. pro נתח, quod alibi vertitur μελίζειν. Decem peditum millia Antiochi cæſa, præter equites.

Πεζοὺς δὲ καὶ δορυαλώτους συχνοὺς ἔφθασαν] Nam ad quater mille.

Verſ. 7. Καταχρατήσας δὲ τῆς ἐπιβουλῆς) Cum ſe vindicaſſet de inſidiis vitæ ſuæ ſtructis.

Verſ. 8. Ἀπὸ τῆς γερουσίας) A Synedrio magno. Id γερουσία dicitur Judith. IV. 6. XI. XV. 9. I. Maccab. XII. 6. II. Maccab. I. 10. IV. 44. XI. 27. & apud Joſephum ſæpe.

Καὶ τῶν Πρεσβυτέρων] A Senatu etiam urbis Hieroſolymorum.

Verſ. 9. Καὶ θύσας τῷ μεγίστῳ θεῷ) Id eſt, victimis datis: ut II. Maccab. III. 23. θεὸς μέγιστος, nomen conveniens Deo rerum opifici. Loquitur ita ſæpe & Philo. Simile θεὸς ὕψιστος, עליון, de quo diximus ad Marcum V. 7.

Καὶ τῶν ἑξῆς τῷ τόπῳ ποιήσας) Legendum, καὶ ἀξίως τῷ τόπῳ ποιήσας. *Cum feciſſet ea quæ ipſi in illo loco facere fas erat.* Id eſt, cum Deum maximum veneratus eſſet in ſubdiali gentium.

Verſ. 10.

Εἰς τὸν ναὸν εἰσελθεῖν) Intra הדביר, intimum penetrale.

Verſ. 11.

Μόνῳ τῷ προηγουμένῳ πάντων ἀρχιερεῖ] Ideo addidit προηγουμένῳ, id eſt, הגדול, quia ἀρχιερεῖς ſæpe dicebantur etiam Sacerdotalium familiarum principes, ut notavimus ad Matth. II 4.

Καὶ τοῦτο καθ' ἐνιαυτὸν ἅπαξ) ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, de eadem re agens ait ſcriptor ad Hebræos IX. 7. in die הכפרים, ἐξιλασμοῦ.

Τοῦτο νόμῳ παρατεταγμένον) Nempe ex Levit. XVI.

Verſ. 12.

Οὐδαμῶς ἀπέλειπε προφερόμενος ἑαυτὸν) Non deſtitit progredi.

Εἰς ἐκεῖνον ἱερεῖς τυγχάνοντες πάσης τῆς τιμῆς) Sacerdotes ſcilicet.

Εἰς πᾶν τέμενος) In cæteras Templi partes, in quas alienigenis aditus non erat, Τέμενος Græci vocant omnem locum Deo ſacratum.

Οὐδεὶς ἐκώλυσε τῶν παρόντων) Sacerdotum.

Verſ. 13.

Καὶ τις ἀπερισκέπτως ἔφη] Subito quodam animi impetu dixit.

Κακῶς αὐτὸ τοῦτο περαιοῦσθαι) Legerim ἱερατεύεσθαι. Male etiam ea in re ſacerdotes ſuo munere functos: debuiſſe enim eum à limine arceri. *Ad fores tantum Iudæo aditus*, ait Tacitus, intra δρύφακτον nempe, ſive inter ſepimentum illud quod Judæos ab alienigenis ſeparabat, de quo dicemus ad Act. XXI. 28. partim & diximus ad I. Maccab. 5 4.

Γινομένου δέ φησι τούτου) Cum hoc mihi permiſſum fuerit.

Διὰ τίνα αἰτίαν οὐχὶ πάντως εἰσελεύσεσθαι καὶ θελόντων αὐτῶν καὶ μή) Cur non etiam in reliqua intraret vel bona vel mala ſacerdotum gratia?

Verſ. 14.

Ἐν πάσαις ταῖς ἐσθῆσι] Id eſt, ἐν ταῖς νομίμοις στολαῖς, quæ erant ex byſſo. Vide Joſephum XI. 3. Confer ſimilem διατύπωσιν II. Macc. III. 15.

Πρηνισθέντες] Solo ſtratis, ut mos mœrentibus.

Καὶ δεομένων τοῦ μεγίστου θεοῦ) De hoc cognomine jam diximus.

Βοηθεῖν τῇ ἐφεστώσῃ ἀνάγκῃ) ἀνάγκη hic infortunium ſignificat. Vide dicta Luc. XXI. 23. Tobiæ III. 6. Baruch VI. 37. Frequens Chaldæis & Thalmudicis אננק hoc ſenſu.

Οἱ κατὰ τὴν πόλιν ἀπολειφθέντες) Qui non una ad Templum iverant.

Ταραχθέντες) Audito clamore & ejulatu ſacerdotum & aliorum qui in Templo erant.

Verſ. 15.

Αἵ τε κατάκλειστοι παρθένοι ἐν θαλάμοις) Idem loquendi genus II. Maccab. III. 19. Philo de Flacco: καὶ θαλαμευόμεναι παρθένοι διὰ αἰδῶ τὰς ἀνδρῶν ὄψεις καὶ τῶν οἰκειοτάτων ἐκτρεπόμεναι, τότε οὐ μόνον ἀσυνήθεσιν, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικὸν δέος ἐπανατεινομένοις ἐμφανεῖς ἐγίνοντο. His vocabulis exprimi Hebræum עלמות diximus ad Matth. I. 23. θάλαμοι hic ſunt παρθενῶνες, ut & apud Virgilium.

Καὶ σποδῷ τὰς κόμας πασσόμεναι) Rectius legas ἐπέδωκαν κόνιν ταῖς κόμαις πασσομέναις. Pulverem impoſuere ſparſis comis.

Αἱ δὲ καὶ προσεσταλμέναι ... τὰς πρὸς ἄπαντας τῶν διαπεπλεγμένας καὶ τὴν ἁρμόζουσαν αἰδῶ παρελάπτουσαι] Legendum: τὰς πρὸς ἅπαντας τῶν διαπεπλεγμένας καὶ τὴν ἁρμόζουσαν αἰδῶ παραλιποῦσαι. *Etiam modo veſtem*(nuptialem) *induta, puderis oblita, tum adverſus omnes circumſtantes, tum ejus qui ſexum decebat.* Confer quæ jam ex Philone attulimus.

Verſ.16. Δρόμον ἄτακτον ἐν τῇ πόλει ποιῆσαι) Indecorum feminis ſempercurſare, maxime ad virorum conventus.

Verſ.17.

Τὰ δὲ νεογνὰ τῶν τέκνων] Eſt accuſativus qui regitur à παραλιποῦσαι.

Verſ.21.

Ἱκανὸν ἐνέσεισε ἐν τῷ τόπῳ τραχὺ ...) *Motum magnum concitaverunt.*

Ὑπό τε τῶν γηραιῶν καὶ τῶν πρεσβυτέρων] Hic γηραιοὺς vocat quos ſupra γεραιούς.

Verſ.22.

Τὸν ἀγέρωχον αὐτῷ νοῦν) Ferocem animum. Sic ἀγερωχία ponitur II. Maccab. IX. 6.

Verſ.24.

Οἱ περὶ αὐτὸν) Etiam Macedones, metuentes tumultum.

Verſ.25. Ἀλλὰ καὶ τὰ τείχη καὶ τὸ πᾶν ἔδαφος ἠχεῖν) Clamorum repercuſſu.

Ἀντὶ δὲ τῶν πάντων τὸν θάνατον ἀλλασσομένων ἀντὶ τῆς τόπου βεβηλώσεως) *Omnibus mortem præoptantibus pro loci profanatione.* ... ἀλλάξαντο τῆς ἐλευθερίας τὸν Περσῶν βασιλέα. Plutarchus in Laconicis apophthegmatis.

CAPUT II.

Verſ.1.

Καὶ ὅμοιον ἐπεδομένου) Ita quædam editiones. At Sixtina: ὁ μὲν δὴ ἀρχιερεὺς Σίμων ἐξ ἐναντίας τοῦ ναοῦ κάμψας τὰ γόνατα καὶ τὰς χεῖρας προτείνας εὐτάκτως, ἐποιήσατο τὴν δέησιν τοιάνδε. Simon hic ille eſt Oniæ majoris filius, minoris pater, cujus mentio apud Joſephum XIV. 4. in fine. ἐξ ἐναντίας τοῦ ναοῦ hic eſt לפני דביר, inter templum & altare, ut II. Maccab. XV. 31. Manus tollere, mos precantium, 1. Timoth. II. 8. Vide quæ diximus ad Luc. XVIII. 13.

Verſ.2. Ἅγιε ἐν ἁγίοις] Qui Sanctus in locis ſanctis, id eſt, in cœlo, habitas.

Verſ.3. Ὁ κτίσας τὰ πάντα) Etiam reges.

Verſ.4. Ἐν οἷς καὶ γίγαντες ἦσαν] Sap. XIV. 6. Sirach XVI. 8.

Verſ.5. Πυρὶ καὶ θείῳ) Id eſt, διὰ θείου, pro igne ſulphurato.

Παράδειγμα τοῖς ἐπιγινομένοις καταστήσας) Sic de iiſdem Sodomitis Petrus: ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς. Judas vero: πρόκεινται δεῖγμα, πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι.

Verſ.6.

Ἐφ' οἷς ἐγνώρισας) Nempe παραδοξίας, quod præceſſit.

Verſ.8.

Κτίσας τὴν ἀπέραντον καὶ ἀμέτρητον γῆν) Nempe comparatione Judææ.

Ἐξελέξω τὴν πόλιν ταύτην] Hanc urbem tibi voluiſti eſſe ſepoſitam, ac peculiarem.

Τῷ τῶν ἁπάντων δεσπότῃ] Ut I. Macc. XIV. 35.

Καὶ παρεδόξασας ἐπιφανείᾳ μεγαλοπρεπεῖ) Præſente auxilio, quomodo vocem ἐπιφανείας ſæpe ſumi diximus ad II. Macc. XIV. 15. XV. 27.

Σύστασιν ποιησάμενος) *Compage* ejus *ſacta*, per Solomonem primum, deinde per Nehemiam.

Verſ.9.

Ἐπηγγείλω δὲ ὅτι ἐὰν γένηται ἡμῶν ἀποστροφή) Id eſt, defectio à Deo. Sumtum ex I. Reg. VIII. 33.

Καὶ ἐλθόντες εἰς τόπον τοῦτον δεηθῶσιν) Pœnitentia ducti ſcilicet: quod additur dicto Regum loco.

Verſ.11.

Διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας ἡμῶν ἁμαρτίας) Vide Dan. IX. 16.

Καὶ παρειμένοι ἐν ἀδυναμίαις) *Relinquimur imbecillitati* noſtræ.

Verſ.13.

Τὸ μὲν γὰρ ...) Summum illud cœlum ſuper ſidera. Vide quæ ad Matth. III. 2. Non arbitramur vim tuam templo includi, ut ſtultæ gentes. Sumtum ex ſermone Solomonis I. Regum VIII. 27. ut & illud quod eſt II. Macc. XIV. 35.

Ἀνέφικτος ἀνθρώποις) φῶς ἀπρόσιτον. I. Tim. VI. 16.

Ἐπεὶ εὐδοκήσας τὴν δόξαν σου ἐν τῷ λαῷ σου Ἰσραὴλ) Quia voluiſti laudari per populum Iſraelis. Oſtendit Deum in hoc ipſo beneficium dediſſe, non accepiſſe.

Ἡγίασας τὸν τόπον τοῦτον)Noſtri, non tui cauſa.

Verſ.14.

Μὴ ἐκδικήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ τούτων ἀκαθαρσίᾳ) Per horum hominum impia facta. Idem ſenſus II. Maccab. X. 4.

Ἐν βεβηλώσει) Per Templi profanationem.

Τῶν προσοχθισμάτων] Idolorum, ut Deuteron. VII. 26. I. Reg. XI. 33. XVI. 32. II. Reg. XXVIII. 13. 24. Ezech. V. 11. XXXVII. 23.

Verſ.15.

Ἐπίφανον τὸ ἔλεός σου] Hic ἐπιφάνειν ſumitur, ut ſupra ἐπιφάνεια.

Προκαταλαβέτωσαν οἱ οἰκτιρμοί σου] יקדמונו רחמיך Pſalm. LXXIX. 8. id eſt, quamprimum nobis ſuperveniant tua benefacta.

Συντετριμμένων τὰς ψυχάς) Ex Pſalmo LI. 19.

Ποιήσας ἡμῖν εἰρήνην) Dans nobis res proſperas.

Verſ.16.

Ἐν ἁγίοις) In cœlo, ut ſupra.

Τῇ ἐνθέσμῳ λιτανείᾳ) Preces legi divinæ congruentes. In Gloſſis: λιτανεύω, precor: λιτανεία precatio. λιτανεύειν eſt apud Heſiodum, & II. Maccab. XIV. 15. λιτανεία, II. Macc. III. 20. X. 16.

Ἐμάστιξεν αὐτὸν) μαστίζειν & μαστιγοῦν de quavis pœna uſurpatur II. Paral. XXV. 16. Jer. V. 3. Tob. XI. 9. XIII. 2. 4. 10. Judith. VIII. 23. Sap. XII. 22. XVI. 16. ſic & nomen μάστιξ, ut diximus ad Marc. III. 10.

Verſ.17.

Τάχεως αὐτὸν ἐξέλκυσαν] Extra Templum, ut olim Oziam, ſive Azariam II. Paral. XXVI. 20.

Verſ.18.

Οὐδαμῶς εἰς μετάμελον ἦλθεν) Ut alter Pharao.

Verſ.19.

Διά τε τῶν προαποδεδειγμένων συμπόσιων] Sic recte in Sixtina. Male in aliis συμπεσόντων. Prædictos dicit, quia ſupra dixerat, οἱ περὶ αὐτόν.

Οὐ μόνον τοῖς ἀναφανδὸν ἀσελγείαις διεγενήθη) Perſtitit in libidinibus innumeris. Polybius de eo: ... ὑπὸ τῆς συνήθους ἐν τῷ βίῳ ῥᾳθυμίας καὶ ... Idem in fragmentis à doctiſſimo Valeſio editis ex libro XIII. ... τὸ συντελεσθῆναι τὸν περὶ Κοίλην Συρίαν πόλεμον, ἀποστὰς πάντων τῶν καλῶν ἐτράπετο πρὸς βίον ἄσωτον. Vide & quæ ſequuntur ex libro XV. Juſtinus vero libro XXX. *Contentus recuperatione urbium quas amiſerat, facta pace, avide materiam quietis arripuit, revolutuſque in luxuriam, occiſa Eurydice uxore, eademque ſorore ſua, Agathocleæ meretricis illecebris capitur. Atque ita omnem magnitudinem nominis ac majeſtatis oblitus, noctes in ſtupris, dies in conviviis conſumit. Adduntur inſtrumenta luxuriæ, tympana & crepundia: nec jam ſpectator Rex, ſed magiſter nequitiæ, nervorum oblectamenta modulatur:* & quæ ſequuntur. Strabo lib. XVII. de regibus Ægypti: ἅπαντες μὲν οὖν οἱ μετὰ τὸν τρίτον Πτολεμαῖον (Evergeten) ὑπὸ τρυφῆς διεφθαρμένοι χεῖρον ἐπολιτεύσαντο, χείριστα δὲ ὁ τέταρτος. Is eſt Philopator, ut & ſupra diximus.

Ὥστε δυσφημίας ἐν τοῖς τόποις συνίστασθαι) *Ut multis in locis maledicta* in Judæos *proponeret* legenda omnibus.

Verſ.20.

Τῷ κατὰ τὴν αὐλὴν πύργῳ) Turri per quam in regiam erat aditus.

Ἐκόλαψε γραφήν] Inſculpſit literas. Sic κολάπτειν habes & Exod. XXXII. 15. XXXIX. 5. I. Reg. VII. 9. Sirach. XL. 13. Solebant in foribus talia dicta ſcribi: ut à Platone, ἀγεωμέτρητος μὴ εἰσίτω.

Μηδένα τῶν μὴ θυόντων εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν, εἰσιέναι) Ita hæc diſtinguenda, nota inciſi poſita poſt αὐτῶν, & εἰς ſumendum pro ἐν. Ne quis huc intret, qui in templis publicis non ſacrificat.

Εἰς λαογραφίαν καὶ οἰκετικὴν διάθεσιν ἀχθῆναι] Tria hominum genera Alexandriam habitabant, ut ex Polybio nos docet Strabo lib. XVII. Ægyptij veteres, miles mercede conductus, & Macedones qui proprie dicebantur Alexandrini, & quorum longe optima erat conditio, ita ut etiam in pœnis diſtinguerentur, ut notat Philo contra Flaccum. His Judæos Ptolemæus Lagi filius æquaverat, ut Joſephus nos docet XII. 1. Philopator Judæis iratus, hoc beneficium reſcidit, neque aliis indulſit quam qui initiarentur. Cæteros Judæos qui hederæ χάραγμα acciperent dejecit in plebem Ægyptiam. Id hic dicitur λαογρα-

γραφία: & quibus id fiebat, οἱ ἀπογραφόμενοι. At qui talem notam detrectarent, eos ſervorum loco haberi voluit. Ergo καὶ eſt hic disjunctivum.

Τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας) Qui huic ſtatus mutationi contradicerent.

Verſ. 21.

Τούς τε ἀπογραφομένους] Qui in plebem Ægyptiam adſcribi vellent.

Χαράσσεσθαι) Hoc eſt quod λαμβάνειν χάραγμα dixit Apocalyp. XVII. 29.

Διὰ πυρὸς] Sic enim notæ tales inſcribebantur: quod Philo dixit καταστίζεσθαι σιδήρῳ πεπυρωμένῳ.

Παρασήμῳ Διονύσου κισσοφύλλῳ) παράσημα deorum habes & apud Philonem in legatione. Sic fulmen ſignificabat Jovem, galea vel haſta Martem, tridens Neptunum, hedera vero Liberum patrem, cujus multus in Oriente cultus, ut alibi diximus. Præterea Ptolemæi reges dicebant ſe ex Libero patre ortos, ut ex Satyri hiſtoria nos docet Theophilus Antiochenus. Confer quod ſupra II. Macc. VII. 7. XIV. 33. Erant ergo κισσοφόροι in honorem Liberi patris, ſicut δενδροφόροι in honorem deæ Cœleſtis Carthaginenſium. Hæc erat εἰδωλολατρεία per interpretationem: illa quæ ſequitur, aperta.

Οὓς καὶ καταχωρίσαι εἰς τὴν προσυνεσταλμένην αὐθεντίαν) αὐθεντία jus ſignificat. Jus conciſum, eſt libertas par Ægyptiorum conditioni, quæ minor quam Macedonum, quibus olim æquati fuerant Judæi. In hoc jus adſcribebantur Judæi inſcripti victuris in cute punctis. καταχωρίσαι eſt in album proprium referri, ſeorſim ab illis qui ſervis accenſebantur.

Verſ. 22.

Ἐν ταῖς κατὰ τὰς τελετὰς μεμυημένοις ἀναστρέφεσθαι) Τελεταὶ hic idem ſunt quod μυστήρια, ſacra quædam arcana nulliſque nota niſi initiatis & obſtrictis ad ſilentij fidem. Intelligenda autem hic ſacra arcana Liberi patris, quæ proprie dicebant Orgia. Virgilius IV. Æneidos:

— qualis commotis excita ſacris
Thyas, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron:

Statius:

Et Thebana metu juratus in orgia Ganges.

Vide & Euripidem Bacchis.

Τούτους ἰσοπολίτας Ἀλεξανδρεῦσιν εἶναι) Id eſt, pari jure cum Macedonibus quos Alexandriæ collocavit Alexander, & eum ſecuti Reges. Joſephus de Ptolemæo Lagi: τοῖς Μακεδόσιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ποιήσας ἰσοπολίτας. Et contra Appionem II. οἷς κατῴκισεν δὲ αὐτοῖς ἴδιον τόπον Ἀλέξανδρος, καὶ ἴσης παρὰ τοῖς Μακεδόσι τιμῆς ἐπέτυχον.

Verſ. 24.

Ἔνιοι μὲν οὖν ἐπιπολαίως τὰς τῆς πόλεως εὐσεβείας ἐπιβάθρας στυγοῦντες) *Quidam igitur præ civitate*, Alexandrina ſcilicet, *odio habentes eos gradus per quos ad civitatem piorum aſcenditur.* Civitas piorum eſt cœleſtis civitas, cujus opifex Deus. Hebr. XI. 10. 16. XII. 22. Apoc. III. 12. Gradus ad eam ſunt divina præcepta, quæ multis tunc ſordebant, præ dignitate civitatis Alexandrinæ.

Ὑπὸ τῆς ἐσομένης τῷ βασιλεῖ συναναστροφῆς) Ob liberum in regiam aditum.

Τάτε χρήμασι περὶ τοῦ ζῆν ἀντικαταλλασσόμενοι ἀδεῶς) *Vitam pecuniis datis redimentes.* Putem ſcriptum fuiſſe περὶ τοῦ εὖ ζῆν, id eſt, ut honeſte viverent: ut manerent in eo jure, quod priores reges ipſis conceſſerant, pecunias dabant iis quibus matricularum cura erat mandata: faciebant ut poſtea inter Chriſtianos Libellatici: quod in Chriſtianis minus fuit ferendum, quam in Judæis.

Ἐπεχείρουν ἑαυτοὺς λύσασθαι ἀπὸ τῶν ἀπογραφῶν] Ab illa translatione de matriculis Alexandrinorum in matriculam Ægyptiorum.

Εὐέλπιδες τι καλουργήσαντες ἀντιλήψεως τεύξεσθαι) Sperantes interventurum θεὸν ἀπὸ μηχανῆς.

Verſ. 25.

Καὶ τοὺς ἀποχωροῦντας ἐξ αὐτῶν ἐβδελύσσοντο, καὶ ὡς πολεμίους τοῦ ἔθνους ἔκρινον καὶ κοινῆς συναστροφῆς καὶ εὐχρηστίας ἐστέρουν] Multis verbis id circumſcribit quod Hebræi נדה dicebant, Helleniſtæ ἀφορίζειν, aut ἀποσυνάγωγον ποιεῖν qua de re egimus ad Luc. VI. 22. εὐχρηστίας hic intellige amicitiæ ſigna, quale eſt convivio adhibere. Vide I. Cor. V. 9. 11.

CAPUT III.

Verſ. 1.

Τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ) Multi enim etiam extra Alexandriam in omni Ægypto Judæi. Joſephus XII. 1. Philo libro in Flaccum: οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας.

Verſ. 2.

Τούτων δὲ οἰκονομουμένων) Dum hæc ita diſponuntur à Rege.

Ἀνθρώποις συμφερομένοις εἰς κακοποίησιν) Intellige Judæos defectores; id enim ſuadent ſequentia.

Ἀφορμῆς διδομένης εἰς διάθεσιν) *Dato illis argumento* (ſive prætextu) *ad id quod inſtituerant.*

Ὡς ἂν ἀπὸ τῶν νομίμων αὐτοὺς κωλυόντων) *Tanquam illi* Judæi, legis defenſores *ipſos à rebus æquis ac debitis arcerent:* nempe ab aditu Synagogæ, à convictu, rebuſque aliis.

Verſ. 3.

Τὴν μὲν πρὸς τοὺς βασιλεῖς εὔνοιαν καὶ πίστιν ἀδιάστροφον ἦσαν διαφυλάσσοντες] Ut & Chriſtiani inter graviſſimas vexationes fecere. Rom. XIII. 5. I. Tim. II. 2. I. Pet. II. 13. 17.

Καὶ τῷ τούτου νόμῳ πολιτευόμενοι] Secundum ejus legem vitam inſtituentes; id enim eſt πολιτεύεσθαι & Græcis & Helleniſtis: ut Act. XXIII. 1. Philipp. I. 27.

Χωρισμὸν ἐποίουν ἐπί τινων) A quorundam legem deſerentium convictu abſtinebant, ut jam dixit.

Καὶ καταστροφαῖς) Omnino legendum eſt ἀποστροφάς, averſationem: idem enim ἀποστρέφεσθαι quod ſupra βδελύσσεσθαι.

Δι᾽ ἣν αἰτίαν ἐνίοις ἀπεχθεῖς ἐφαίνοντο) Nempe Judæis illis defectoribus, qui deinde & Græcos ſuſcitabant.

Τῇ δὲ τῶν δικαίων εὐπραξίᾳ) Rerum honeſtarum pulchris actibus, quales præcepit lex Moſis.

Κοσμοῦντες τὴν συναναστροφὴν) Ornantes ſuam converſationem cum omnibus non deſertoribus legis, etiam cum Græcis, quem laudabilem Judæorum morem etiam Chriſtianis præſcribit Paulus I. Cor. V. 10. 11. Coloſſ. IV. 4. I. Theſſ. IV. 11.

Ἅπασιν ἀνθρώποις εὐδόκιμοι καθειστήκεισαν) Id eſt, apud æquos homines egregiam famam erant conſecuti.

Verſ. 4.

Οἱ ἀλλόφυλοι) Id eſt, illi Macedones aulici, & aulicis adulantes.

Οὐδαμῶς διηριθμήσαντο) Nullo loco habebant. Sic apud Callimachum οὐ λόγῳ, οὐδ᾽ ἀριθμῷ.

Τὴν δὲ περὶ τῶν προσκυνήσεων καὶ τροφῶν διάστασιν ἐθρύλουν) *Differebant malignis ſermonibus diverſitatem in cultu & cibis.* Quia à multis lege vetitis abſtinebant. Bene cum hoc loco convenit Joſephi illud XVI. 10. ubi odium in Judæum injuſte ſuſceptum deprecatur. ἔθεσι μὲν γὰρ οὐδὲν ἓν γένος ὃ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται, κατὰ πόλεις δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ ἐγγινομένης τῆς διαφορᾶς. τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ὁμοίως ἀνθρώποις ἐπιτήδειον ὑπάρχον καὶ Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, οὗ οἱ παρ᾽ ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπασιν ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀπεργάζονται.

Μήτε τῷ βασιλεῖ μήτε ταῖς δυνάμεσιν ὁμοτρόπους τοὺς ἀνθρώπους γενέσθαι) Non eſſe Judæos ſociabiles, aut cum regibus, aut cum regum exercitibus. Vide ad hanc rem dicta à nobis libro II. de Jure Belli ac Pacis XV. 9.

Καὶ μέγα τι τοῖς πράγμασιν ἐναντιουμένους] Eſdræ IV. 15. II. Macc. XIV. 6.

Οὐ τῷ τυχόντι περιῆψαν ψόγῳ) Sic περιάπτειν αἰσχύνην, dixit Plato, quod Homerus μῶμον ἀνάψαι.

Verſ. 5.

Οἱ δὲ κατὰ τὴν πόλιν Ἕλληνες) Macedonum illi quibus cum aula nihil negotij.

Συνδρομὰς ἀπροσκόπτους γινομένας) A militibus.

Μὴ γὰρ ὑπὸ παροραθήσεσθαι τηλικοῦτο σύστημα μηδὲν ἠγνοηκὸς) Hæc recta lectio: non ἐγνωκώς. Sed & παροραθήσεσθαι legendum eſt: pendet enim & hoc ab eo quod præceſſit ὑπολαμβάνοντες. *Neque enim* (arbitrabantur) *fore ut ita* (in tantis malis) *deſpiceretur* (à Deo) *gens quæ nihil peccaſſet in regem.* σύστημα gentem ſignificat etiam II. Macc. XV. 12. ἀγνοεῖν autem peccare, ut diximus ſæpe, tum I. Macc. XIII. 39. & II. Macc. XI. 31.

Verſ. 7.

Καὶ συμπεπραγματευμένοι) Conſortes negotiorum cum Judæis aliquibus.

Πᾶν ὀπτοῖς περιεῖσθαι) Omnem diligentiam adhibituros.

Verſ. 8. Ἔγραψε καὶ αὐτοῖς ἐπιστολὴν τήνδε] Qualem olim Rex Perſa, Amanis inſtigatu. Eſter. XIII. 1.

Verſ. 9.

Τοῖς κατ' Αἴγυπτον καὶ κατὰ τόπον στρατηγοῖς] Præfectis toti regno, deinde etiam præfectis partibus ſingulis quos Nomos dicebant.

Ἔῤῥωμαι δὲ καὶ ἐγὼ) Vide II. Macc. XI. 28.

Verſ. 10.

Ἀπροστάτῳ συμμαχίᾳ) Legendum ἀπροσδοκήτῳ συμμαχίᾳ, auxilio improviſo.

Καλῶ λόγῳ) Id eſt, ex animi ſententia.

Καὶ τοῖς ἐκπρεπέσι καὶ καλλίστοις ἀναθήμασι τιμῆσαι) Ut multi ante reges fecerant. Joſephus XII. 3.

Εἴρξαι ἡμᾶς τῆς ἀδύτου] Ab intimo penetrali, ut ſupra audivimus.

Τύφοις φερόμενοι παλαιοτέροις) Agitati vetere typho, id eſt, faſtu.

Ἀπειράμενοι τῆς ἡμετέρας ἀλκῆς) Id eſt, vires noſtras non experti.

Καὶ τοῖς ἑαυτῶν εὐεργέταις) Quomodo aliquot Ægyptiorum Reges ſpeciatim dici ſe voluere, cum ſit altoqui communis regibus principibuſque titulus, reſpondens Hebræo נדיב diximus ad Luc. XXII. 25. & II. Macc. IV. 2. Plane eundem ſenſum & vocem εὐεργέτης habes in ſimili edicto additamentis ad Eſther. XVI. 2.

Verſ. 13.

Ὑψαυχενοῦντες) Habuimus hanc vocem & II. Macc. XV. 6. utitur & Plutarchus. Cervices attollere dicuntur qui parêre nolunt.

Οὐδὲν γνήσιον βούλονται φέρειν) Ne æqua quidem imperia pati poſſunt.

Verſ. 14.

Τῇ τούτων ἀνοίᾳ συμπεριενεχθέντες) Concedentes illorum amentiæ. Vide de hoc verbo II. Macc. IX. 27.

Καθὼς ἔπρεπεν ἐποιήσαμεν) Omnia fecimus quæ bonum Regem decebant.

Verſ. 15.

Πρὸς τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν) Judæos qui in Ægypto ſunt.

Διά τε τὴν συμμαχίαν) Aſſcriptis in malitiam noſtram Judæis. Confer Joſephum XI. 8. I. Macc. X. 36. XIII. 40.

Καὶ τὰ πεπιστευμένα μετὰ ἁπλότητος αὐτοῖς ἀρχῆθεν μυρία πράγματα) *Credentes ipſis ſumma cum fiducia ab initio regni noſtri negotia plurima.* Nempe vectigalium, in quibus exercendis miri ſemper artifices Judæi. Vide Eſter. X. 1. 2. 3.

Τολμήσαντες ἐξαλλοιῶσαι) Cum ſummo labore id agentes, ut eos mutaremus, id eſt, ad Græcos ritus traduceremus. τολμᾶν ſæpe non audaciæ, ſed laboris ac patientiæ habet ſignificatum, & valet καρτερεῖν, ὑπομένειν. Theognis: χρὴ τολμᾶν χαλεποῖσιν ἐν ἄλγεσι. & alibi.

Τολμᾶν χρὴ τὰ κακὰ ἀλλ' οὐκ ἐπίδηλον ὅμως. Nec aliter Rom. V. 7.

Μετέχειν τῶν ἀεὶ ἱερῶν κατεστήσαμεν ἐνδεχόμενοι) Omnino legendum cenſeo τῶν ἀεὶ ἱερῶν, antiquiſſimorum ſacrorum, Liberi patris ſcilicet. ἀεὶ dicitur quod diu duravit, ut in Oriente cultus Liberi patris.

Καὶ πολιτείας αὐτοὺς Ἀλεξανδρέων ἀξιῶσαι) Jure donare quo Macedones Alexandriæ utebantur.

Verſ. 16.

Τὴν ἀτίμητον πολιτείαν) Jus Civitatis inæſtimabile. Sic φίλος ἀτίμητος, amicus ſupra omnem æſtimationem.

Βδελυσσόμενοι) Hoc ad illum ἀφορισμὸν pertinet, de quo actum ſupra.

Λόγῳ τε) Verbis contumelioſis.

Καὶ σιγῇ) Ne ſermone quidem dignantes, ut nefarios. Alij libri habent καὶ ἔργῳ.

Τοὺς ἐν αὐτοῖς ὀλίγους πρὸς ἡμᾶς γνησίως διακειμένους) Qui noſtra ſacra non abhorrent.

Παρέκαστα ὑφορώμενοι) Semper exſpectantes.

Διὰ τῆς δυσκλεεστάτης ἐμβιώσεως διὰ τάχους ἡμᾶς καταστρέψαι τὰ κατωρθωμένα) *Fore ut nos turpiter in vita poſteriore, & quidem cito immutemus recte conſtituta.* Nempe ea quæ de mutandis ritibus, aut amittenda libertate conſtituimus. ἐμβίωσις eſt vita longior, ut diximus ad Sirach. 38, 14.

Verſ. 17.

Αἰφνίδιον μετέπειτα ταραχῆς ἐνστάσης) Bello è Syria quod ſemper metuebatur.

Κατὰ νώτου] Quaſi dicat inſidiantes tempori. nam inſidiæ ſolent incautos à tergo adoriri.

Βαρβάρους) Sic vocat Judæos, ut Græcorum omnium inimicos.

Τοὺς ἐνισταμένους) Alij codices ἀνισταμένους. Sed vera lectio eſt ἀνομουμένους, Attico dicendi genere, id eſt, eos qui legi parêre noluerunt.

Verſ. 19.

Ἐν εὐσταθείᾳ καὶ βελτίστῃ διαθέσει) In firmo ſtatu, optimaque poſitura fore.

Ὃς δ' ἂν σκεπάσῃ τινα τῶν Ἰουδαίων) Cum adverſus graviter ſontes edicta fiunt, ſolet addi pœna in receptatores: qua de re titulus eſt in digeſtis.

Sophocles Oedipode:

Τὸν ἄνδρ' ἀπαυδῶ τοῦτον ὅστις ἐστὶ, γῆς
Τῆς δ' ἧς ἐγὼ κράτη τε καὶ θρόνους νέμω
Μηδ' εἰσδέχεσθαι, &c.

Verſ. 20.

Ἀποτυμπανισθήσεται) Ad mortem cruciabitur. Vide quæ de hac voce diximus ad II. Macc. VI. 19.

Πανοικία] Legit πανοικίᾳ, aut πανοικεί, id eſt, cum omni familia.

Verſ. 21.

Ἐφ' ᾧ) Hæ particulæ hic finem actionis ſignificant, ut Matth. XXVI. 5.

Τὴν οὐσίαν τῇ ἐμπίπτοντος ὑπὸ τὴν δίκην λήψεται) Frequens id omnibus gentibus, ut delatoribus, aut accuſatoribus cederet ſubſtantia damnati, aut pars ejus. Exempla multa apud Tacitum. Vide & II. Sam. XVI. 4.

Καὶ τῆς ἐλευθερίας στεφανωθήσεται) In Sixtina: καὶ τῆς ἐλευθερίας τεύξεται καὶ στεφανωθήσεται. Veram lectionem puto: ταῖς ἐλευθερίοις στεφανωθήσεται, feſtis diebus Liberi patris publicitus coronam accipiet. In Gloſſis: ἐλευθέρια, ἑορτὴ Διονύσου, *Liberalia.* Solebant Liberalibus coronari ij qui bene de publico eſſent meriti, ut nos docent argumenta orationis Demoſthenicæ de Coronis.

Verſ. 22.

Ἄβατος καὶ πυριφλεγὴς ἔσται) Id eſt, ejectis inhabitantibus comburatur.

Καὶ πάσῃ θνητῇ φύσει κατὰ πᾶν ἄχρηστος φανήσεται) Id eſt, vetitum ſit eam domum unquam inſtaurare, ut inane ſolum monumentum ſit delicti.

Ὁ μὲν τῆς ἐπιστολῆς τύπος] Tenor, ut ſæpe Cicero.

CAPUT IV.

Verſ. 1.

Μετὰ ἀλαλαγμοῦ) Lætis clamoribus. ἀλαλάξαι, παιανίσαι, interpreti Sophoclis: ἀλαλαγμὸς Suidæ ὕψωμα φωνῆς, Heſychio ἐπινίκιος ὕμνος.

Προκατεσκιῤῥωμένης) Legendum ut in Sixtina: προκατεσκιῤῥωμένης, odio vetere, & quod occalluerat.

Μετὰ παῤῥησίας νῦν ἐκφαινομένης) Nunc tuto aperire ſe volente ſub Edicti præſidio.

Tunc data libertas odiis,

ait Lucanus in ſecundo Pharſalico.

Verſ. 3.

Τίς νόμος) Male novi interpretes quidam *qua lex.* νόμος ubi de Ægypto agitur, regionem ſive præfecturam ſignificat, ut ex Strabone, Plinio utroque, Ptolemæo notiſſimum eſt.

Verſ. 4.

Ἐπὶ ταῖς ἐξαισίοις τιμωρίαις) Ob pœnas eximias. Sic ἐξαίσιος ſumitur II. Sam. VI. 14.

Ἀπαντήσεως ὁρμὴ βιαίας) Vi ſubitæ necis.

Κατηχθομένων) Nempe τῶν Μακεδόνων.

Verſ. 6.

Ὑπεληλυθυῖαι παστὸν) Hæ ſunt quæ ſupra περισπερεῖας ἐσταλμέναι. παστὸς eſt thalamus nuptialis, ut & I. Macc. I. 28. & Joel II. 16. חפה. In Gloſſis παστὸς ἐπὶ νύμφης, thalamus.

Ἀντὶ τέρψεως μεταλαβοῦσαι γόους) Similis διάνοια dicto loco I. Macc. I. 28. & dicto loco Joëlis.

Τὴν μυροβρεχῆ πεφυρμέναι κόμην) Comam, unguento ante delibutam, nunc pulvere conſperſæ.

Ἀκαλύπτως δὲ ἀγόμεναι) Facie nuda, quam honeſtiores feminæ ſolebant velis obtegere, quæ Hebræis בית אפים.

Θρῆνον ἀνθ' ὑμεναίου) Sic in Epigrammate Græco quod alibi citavimus:

Θρῆνος δ' εἰς ὑμέναιον ἐκώμασεν.

Δημοσίᾳ) Id eſt, publicis conſpectibus expoſitæ.

Verſ. 7.

Οἵ τε τούτων συζυγεῖς] Novi mariti.

Ἀντὶ στεφάνων] Moris enim erat coronari novos maritos. Cant. III. 11.

Καὶ νεωτερικῆς ῥᾳθυμίας) Juvenili otio ac luſu. Vide II. Macc. VI. 4.

Verſ. 8.

Digitized by Google

Verſ. 8.

Παρὰ πόδας ἤδη τὸν ᾅδην ὁρῶντες κείμενον] Simile illud apud Suetonium: *orcus vobis trahit pedes*. ᾅδης, ſtatus poſt mortem.

Ἔτι πρὸς τῷ καθύπερθεν ζυγῷ συνδέσμῳ διακειμένῳ) Significat eos projectos in imam navem, multis tabulatis inter ipſos & liberum aërem intercedentibus.

Ἀγωγὴν ἐπιβούλων ἐν παντὶ τῷ κατάπλῳ λαμβάνοντες) *In omni cataplo tractarentur ut perduelles ſolent.* Cataplus vox propria Alexandriæ, claſſem mercatorum ſignificans. Is Niliacus Cataplus Martiali: Lagea Cataplus Marcello Empirico, qui femininum fecit Græcum hoc nomen, ad Latinum forte ſimilis ſignificatus reſpiciens: ἐπίβουλος, perduellis, etiam infra & II. Macc. IV. 2. XIV. 26.

Verſ. 9.

Ἐπὶ τὴν λεγομένην σχεδίαν ἀχθῆναι) Multum falluntur qui σχεδίαν hic ſumunt pro rate: nam jam præceſſit conjectos Judæos, non ſane in rates, ſed in naves. Verum Schedia locus eſt in Ægypti parte inferiore quatuor Schœnis ab Alexandria, navale habens, ut nos docet Strabo libro XVII.

Καὶ τοῦ παράπλου περαιωθέντος) Sicut κατάπλους præceſſit à ſuperioribus Ægypti partibus in Schediam, ita nunc ſequitur παράπλους, navigatio oram legens, à Schedia ſcilicet Alexandriam. Exſtat hæc vox apud Thucydidem.

Ἐν τῷ πρὸ τῆς πόλεως ἱπποδρόμῳ) Hunc hippodromum deſcribit Strabo libro XVII. Ei nomen Lageo fuiſſe docet nos Epiphanius libro de ponderibus & menſuris.

Πρὸς παραδειγματισμὸν) Ad Judæos exemplum faciendos omnibus ad urbem, vel ab urbe iter facientibus.

Καὶ τοῖς ἐκ τούτων) Ex illis locis, urbanis ſcilicet. Subintelligitur enim τόπων.

Πρὸς τὸ μηδὲ ταῖς δυνάμεσιν) Militi mercenario.

Αὐτοῦ] Id eſt regis, cujus mentio ſatis longe hinc remota: ſed de eo agi facile quivis intelligit. Eodem refertur id quod mox ſequitur ἐκέλευσε. Simili modo αὐτοῦ poni in Novo Teſtamento aliquoties obſervavimus.

Μηδὲ τὸ σύνολον κατηξιῶσθαι τῶν περιβόλων)Omnino intra mœnia non admitti.

Verſ. 10.

Τῶν ἀδελφῶν) Popularium.

Verſ. 11.

Ἐξ ὀνόματος) Nominatim. Hic comma ponendum; pendet enim ſenſus.

Οὐ γὰρ τὴν ἐμπροσθεν βραχὺ προδεδηλωμένην τῶν ἔργων καθάπερ λατρείαν) Legendum ὑπὲρ, id eſt, πρὸς. Intelligitur autem ſervitus illa priore edicto irrogata, neque notam, neque initia Liberi patris ſuſcipere volentibus.

Στρεβλωθέντας δὲ παρηγγελμέναις αἰκίαις) Illud παρηγγελμέναις referendum ad edictum illud, ſive Epiſtolam poſteriore loco recitatam.

Verſ. 12.

Ἐπὶ ἡμέρας τεσσαράκοντα] Intra quod tempus pœnitentiam Rex agere vel Ninives exemplo debuerat.

Verſ. 13.

Συμπόσια ἐπὶ πάντων τῶν εἰδώλων καθιστάμενος) Vide II. Macc. VI. 7.

Verſ. 14.

Κατὰ τὴν χώραν) Id eſt, extra urbes.

Τῶν μὲν κατὰ τὰς οἰκίας ἔτι συνεσταλμένων) Id eſt, in vicis.

Τῶν δὲ κατὰ τόπον] In ſilvis & latibulis.

Ὡς ἀδυνάτου καθεστῶτος) Pro ὡς ἀδύνατον καθίστασθαι, *ita ut poſſibile non ſit.*

Verſ. 15.

Ὡς δεδωροκοπημένους) Quaſi donis corrupti eſſent.

Εἰς μηχανὴν ἐκφυγῆς) Ad inveniendum Judæis effugium.

Καὶ τὴν χαρτηρίαν) Eſt vox Latina *Chartaria*. Subauditur autem officina. Plinius XVIII. 10. de Similagine, *Hoc araria officina chartariaque utuntur.*

CAPUT V.

Verſ. 1.

Ἕρμωνα) Forte Ἑρμαῖωνα, quod inter Mercurij nomina.

Τὸν πρὸς τῇ τῶν ἐλεφάντων ἐπιμελείᾳ) Præcipuum ἐλεφαντάρχην, quomodo & infra vocatur, & II. Macc. XIV. 2. τὸν ἐπιστάτην τῶν ἐλεφάντων. II. Macc. XIII. 15.

Δαψιλέσι δράκεσι λιβανωτοῦ] Multis manipulis thuris. Vehementer calefacit thus, Plinio teſte XXV. 11. & large ſumtum in inſaniam agit, Dioſcoride tradente I. 70. Hoc eſt quod modo dicet ἀγριωθῆναι. Homines elephantis objicere mos Pœnorum. Diodorus in fragmentis de Hamilcare: τοὺς αἰχμαλώτους ἀποσφαξάμενος παρέρριπτε τοῖς θηρίοις, ὑφ' ὧν καταπατούμενοι πικραῖς τιμωρίαις περιέπιπτον. Aurelius Victor Bacchum à Magalſare Mauritaniæ principe elephantis objectum memorat.

Καὶ οἴνῳ πλείονι ἀκράτῳ] Eidem fini.

Τὸν ἀριθμὸν πεντακοσίους) Nam ingens in Africa elephantorum multitudo. Totidem elephantos Seleuco Nicatori tribuit Strabo libro XVI.

Verſ. 2.

Ὁ μὲν τὸν ἐπιτάσσων) Rex Ptolemæus.

Ἀσφάλειαν, ἐνοχον δέξεσθαι:] Diſtingue ἀσφάλειαν ἔνοχον, Noctu enim cuſtodiebantur, ut de die elephantorum obtritu perirent.

Μετὰ μεγαλομερῆς ἐπιφανείας) Hic quoque ἐπιφάνεια, non oſtentum, ſed, ut ſæpe notavimus, præſens auxilium ſignificat.

Ὑπὸ τοῦ χαριζομένου πᾶσιν οἷς ἂν αὐτὸς θέλῃ) Recta conſtructio fuerat: ὁ δὲ χαριζόμενος πᾶσιν οἷς ἂν αὐτὸς θέλῃ ...ὕπνου μέρος, τὸ ἀπ' αἰῶνος χρόνου κτίσμα καλὸν ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ἀπέστειλε, ἐπιβαλλόμενος πρὸς τὸν βασιλέα. Sed more Hebræo ex obliquo rectus ſubauditur.

Verſ. 6.

Καλὸν ἐν νυκτὶ) Hic ponendum comma. Somnus donum nocturnum.

Καὶ ἡμέρᾳ ἐπιβαλλόμενος) Nunc etiam de die immiſſum Regi.

Verſ. 7. Τοῦ δὲ ἀμεταθέτου λογισμοῦ μεγάλως διεψευσμένος) Multum deceptus pertinaci ſpe ſua.

Verſ. 8.

Τὸν εὐκατάλλακτον) Eum qui facile placatur, nempe à piis. Dei deſcriptio.

Verſ. 9.

Δεκάτης ὥρας) Ultra tempus ſolitum dilatum erat convivium ob ſomnum Regis. Hora frequentiſſima conviviis nona. Martialis:

Imperat exſtructos frangere nona thoros.

Ideo mox dicet, καιρὸν παρατρέχοντα.

Ὁ πρὸς ταῖς κλήσεσι τεταγμένος) Qui una voce κλήτωρ. In Gloſſis: κλήτωρ, invitator. Ejus erat convivas vocare, deinde eoſdem ubi adventaſſent excipere.

Ἀθρόους τοὺς κλητοὺς ἰδὼν) Convivas vocatos. His opponuntur ἄκλητοι apud Homerum, invocati apud Plautum.

Ἔνυξε] Νύττειν hic eſt vellere, excitandi cauſa.

Τὸν περὶ τούτων λόγον ποιούμενος) Recitans quales & quantos viros vocaſſet, dignitatis ſcilicet eximiæ, partim & cognatos Regis, ut infra dicemus.

Ὁ δὲ βασιλεὺς λογισάμενος)Ea monita expendens, non ultra differendum ſibi convivium ſenſit.

Ἀντικρυς ἀνακλιθῆναι αὐτοῦ] Ἀντικρυς non ſemper ex adverſo ſignificat, ſed ſæpe in conſpectu. לפני Gen. XLIII. 32. ubi ἐναντίον αὐτοῦ in Græco.

Verſ. 10.

Τὸ παρὸν τῆς συμποσίας γεραιρομένους εἰς εὐφροσύνην κατατίθεσθαι μέρος) Conſtructio eſt: τὸ παρὸν μέρος τῆς συμποσίας γεραιρομένους εἰς εὐφροσύνην κατατίθεσθαι. *Ut partes ad convivium appoſitas grato accipientes animo late fruerentur.* μέρος & μερίδες ſunt dapes in convivio appoſitæ, unde μεριδάρχης I. Macc. X. 65.

Verſ. 12.

Νυκτὸς δὲ προστεταγμένα ἐπὶ τέλος ἦγεν ἤδη) Quæ juſſa erant de nocte fieri, facta omnia. Cuſtoditos vinctoſque Judæos.

Τὴν ἀμότητα χείρονα Φαλάριδος) Cicero libro officiorum II. *Phalaridis præter cæteros nobilitata crudelitas.* Hinc Φαλαρίζειν in epiſtolis dixit idem Cicero.

Verſ. 14.

Οἱ παρόντες ὁμοῦ συναινοῦντες) Ut mos eſt in aula viventium, omnia Principum honeſta atque inhoneſta (ut Tacitus loquitur Annalium II.) laudare.

Ὡς ἐπὶ τὰ ποικίλας μηχανεῖσθαι τοῖς πελαστάτοις δοκοῦσιν ἐμπαιγμοὺς) Ut comminiſcerentur varia eorum quos pro deploratis habebant ludibria. Sic de Chriſtianis Tacitus Annalium XV: *Pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerentur.*

Verſ. 15.

Ἀλεκτρυὼν ἀνακραγὼν ὄρθριος) Τὸ ὄρθριον, ait Ariſtophanes. Hic & Galli cantus ſecundus, de quo diximus ad Matth. XXVI. 34.

Ἐν τῷ μεγάλῳ περιστύλῳ) In magna area porticibus circumdata. Vide II. Macc. IV. 46.

Ἀνῆκεν) Accendebat thure & vino.

Verſ. 16.

Verſ. 16.

Κατὰ τὸν ἀμερῆ ψυχουλκούμενοι χρόνον) Quaſi ad punctum tantum victuri. Ita enim videbatur, *ἀμερὴς χρόνος* eſt *στιγμὴ χρόνου*. Idem infra ſic eloquitur: *ὑπὸ τὸν βίον μόνον αὐτοῖς ἐκείνων δόξαντος εἶναι*. Pari modo infra: *ἐν ἀμερεῖ χρόνῳ λυθέντες*.

Verſ. 17.

Ὄντων δὲ ἡλίου βολαῖς κατεσπευκότων] Locutio Poetica, quales nonnullæ in hoc libro.

Ἐκκαλεῖ πρὸς τὴν ἔξοδον) Ut vellent ex aula venire in arenam.

Ὑποδεικνύων τὸ πρόθυμον τοῦ βασιλέως ἐν ἑτοίμῳ) Parata eſſe omnia quæ Rex voluerat.

Verſ. 18.

Ἐπὶ τῇ παραδόξῳ ἐξόδῳ) Præter morem, tam mane.

Τῶν περὶ αὐτὸν μεταχαριτουμένων λήθην κατὰ διάνοιαν ἐσχηκότος) Paria habes de Claudio apud Suetonium: *Occiſa Meſſalina, paullo poſtquam in triclinio decubuit; cur domina non veniret, requiſivit. Multos ex iis quos capite damnaverat, poſtero die ſtatim & in convivium & ad alea luſum admoveri juſſit, & quaſi morarentur ut ſomniculoſos per nuntium increpuit.*

Verſ. 19. *Ἡτοιμάσθαι βασιλεῦ κατὰ τὴν σὴν ζωηρὰν πρόθεσιν*) Tranſitio ab oratione indirecta ad directam, quæ & Græcis & Latinis, hiſtoricis maximè, frequens.

Verſ. 20.

Διὰ τὸ περὶ τούτων προνοίᾳ θεοῦ διεσκεδάσθαι πᾶν αὐτοῦ τὸ νόημα) Diſcuſſa erat de animo mox illa cogitatio.

Verſ. 21.

Ὅσοι γονεῖς πάρεισιν) *Πάρεισιν*, Quotquot ſunt parentes.

Τὴν δὲ θηρσὶν ἀγρίοις σκευάσωσιν] *Σκευασάτωσαν*, *paraverint*. Et ſubauditur more Hebræo nominativus, *οἱ σκευάσαντες*, *ii qui paraverunt*: Suis parentibus liberiſque hæc ſtruxerint ſtructores.

Καὶ προγόνοις ἐμοῖς ἀποδεδειγμένων ὁλοσχερῆ βεβαίαν πίστιν] Ptolemæo Lagi, Philadelpho & aliis. Sic & poſtea Ptolemæus & Cleopatra totum regnum ſuum Judæis credidere, ut teſtatur ſecundo contra Appionem Joſephus.

Διὰ τὴν τῆς συντροφίας στοργὴν) Hæc ad Hermonem dicuntur. Sic *συντρόφους* Alexandri Magni dixit ſcriptor primi Maccabaici I. 7.

Καὶ τῆς χρείας) Ob miniſterium diu præſtitum. Sic *χρεία* ſumitur I. Macc. X. 37.

Verſ. 22.

Καὶ τῇ ὁράσει] Oculis.

Καὶ τῷ προσώπῳ) Cætero vultu.

Ὁ καθεὶς δὲ τῶν φίλων σκυθρωπῶς ὑπεξελθὼν) Amicorum quiſque cum mœrore ſe ſubducens.

Ἀπέλυσαν ἕκαστον ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀσχολίαν) Eſt conſtructio *κατὰ σύνθεσιν*, quia illud *καθεὶς* valet plurale. Amici illi diſcedentes ſpectatoribus copiam fecère ad ſua negotia abeundi, cum viderent nihil ultra eſſe quod ibi exſpectarent.

Verſ. 23.

Καὶ τῆς δὲ τῆς βοηθείας αὐτοῦ τετυχότες) *Etiam hanc ab ipſo* (Deo) *opem adepti*, nempe poſt illam priorem ex ſomno regis.

Verſ. 24. *Καὶ δὲ τούτους τοὺς νόμους*) Poſtquam hæc imperia tam diſcrepantia dederat.

Verſ. 25. *Οἱ δὲ συναναγκαζόμενοι συγγενεῖς*) Vide I. Maccab. X. 89.

Verſ. 26. *Καὶ πληθύνουσα συμφοραῖς*] Seditionibus agitata, ad quam nulla plebs pronior illa Alexandrina, ut notatum Ammiano Marcellino lib. XXII.

Ἤδη καὶ κινδυνεύειν πολλάκις διαρπασθῆναι) Jam ſæpe in periculo fuit ne à militibus diriperetur, qui libenter tales prætextus accipiunt.

Verſ. 27.

Πρὸς ἐπισκοπὴν τοῦ Ἰουδαίου] Ad ſalutem Judæorum, quomodo *ἐπισκοπὴ* ſæpe ſumitur ab Helleniſtis.

Verſ. 28.

Πέμψειν εἰς ᾅδην] Etiam hæc locutio Poetica eſt.

Ἐν γόνασιν καὶ ποσὶ) Id eſt, per genua & pedes, Hebraiſmus.

Καὶ τὸν ἄβατον αὐτῶν ἡμῖν ναὸν) Quem à nobis penitus intrari non ſinunt. Illud *ἡμῖν* rurſus ab indirecta oratione ad directam tranſit, à qua directa rurſus ad indirectam tranſitur.

Ἀθετήσαι βεβαίως ὅρκον] Juramentum quod Deus firme decreverat irritum facere. Multi juramentum faciunt vinculum improbitatis: de quo hominum genere diximus Matth. XIV. 7.

Τῶν συντελεῖται ἐκεῖ θυσιῶν) Refer ad illud quod præceſſit *πυρὶ*, eo igne quo ad ſacrificia uti ſolent, templum, ait, comburant.

Verſ. 30.

Φοβερῶς κεκοσμημένα κατασκευαῖς) Puto ſcriptum fuiſſe *φοβεραῖς*.

Ὤτρυνε τὸν βασιλέα) Ut ex aula in hippodromum veniret.

Verſ. 31. *Καὶ κόρας ὀφθαλμῶν θεάσασθαι*) Pejor in hoc Nerone, qui, ut ait minor Plinius, juſſit ſcelera, non ſpectavit. Hoc paſcere oculos vocat Vitellius Taciti Hiſtoriarum IV.

Verſ. 32.

Κατεφίλουν ἀλλήλους περιπλεκόμενοι τοῖς συγγενέσι) Extremum alter alteri vale dicentes.

Ῥίψαντες ἑαυτοὺς) Solo proſtrati.

Πρὸς πύλαις ᾅδου καθεστῶτες) De hac locutione diximus ad Matth. XVI. 18.

CAPUT VI.

Verſ. 1.

Ἐλεάζαρος δέ τις] Nomen Judæis frequens, ut II. Macc. VI. 18.

Τῶν ἀπὸ τῆς χώρας ἱερέων) Multi erant *ἐν ταῖς διασποραῖς* è genere ſacerdotali, qui etſi functiones ſacerdotis in ſolo Peregrino obire nequirent, vocabantur tamen à ſuis כהנים, & Græce *ἱερεῖς*, & ſi familiæ alicujus eſſent principes, *ἀρχιερεῖς*. In Codice Theodoſiano de Judæis eſt lex Conſtantini, cujus inſcriptio: *Hiereis & archiſynagogis*: initium: *Hiereos* (ſic legendum non Hieros) *& archiſynagogos*. *Ἀπὸ τῆς χώρας*, id eſt, eorum qui in agris habitabant, & ad quos regij edicti exſecutores nondum pervenerant.

Τοὺς περὶ αὐτὸν καταστείλας πρεσβυτέρους) Accitis ſenioribus vicinis. Seniores hic intellige eos qui Synagogam una cum Archiſynagogo regebant, dicti זקנים, aut etiam פרנסין, id eſt, paſtores.

Verſ. 2.

Θεὲ) Solent hoc vocativo uti interdum Helleniſtæ.

Ἐπὶ Ἀβραὰμ σπέρμα) *Ἀβραὰμ* hic eſt genitivus.

Πορθοῦντας ἀπώλεσας] Etiam hoc poeticum eſt.

Verſ. 3.

Φέγγος ἐπιφάνας ἐλέους) Lux apud Hebræos gaudium, tenebræ mœrorem ſignificant. *φέγγος ἐλέους*, *lucem ortam è divina miſeratione*. Nota iterum *ἐπιφαίνειν* in ſenſu auxilij.

Verſ. 4. *Σενναχηρείμ*) Vide I. Macc. VII. 41. II. Maccab. VIII. 19. XV. 22.

Δεινῶς τὴν πᾶσαν ὑποχείριον ἤδη λαβόντος γῆν) Omnem terram circa Judæam, cujus partes nominatas habes II. Regum XVIII. 34.

Βαρέα λαλοῦντα κόμπῳ καὶ θράσει) II. Regum loco jam dicto & XIX. 22.

Σὺ δέσποτα ἔθραυσας) Per Angelum. II. Regum XIX. 35.

Verſ. 5.

Εἰς τὸ μὴ λατρεύειν τοῖς κενοῖς) Diis falſis, ut Jud V. 8. Simili ſenſu invenies *ψεῦδος* & *μάταιον*.

Διάπυρον δροσίσας κάμινον) *Ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου, ὡς πνεῦμα δρόσου*, in additamentis ad Danielem 50.

Μέχρι τριχὸς ἀπημάντους] Dan. III. 94.

Verſ. 6.

Κατὰ γῆς) Infra terram, id eſt, in ſpecu.

Ῥιφέντα θηρσὶ βορὰν) At præceſſit *λέουσι*. Forte ſcriptum hic fuit una voce *θηρόβορον*, ut à feris ederetur.

Ἰωνᾶν τηκόμενον ἀφειδῶς) Jon. II. 8.

Verſ. 7.

Ἐπιφάνηθι) Hic iterum hoc verbum eſt in ſenſu auxilij.

Verſ. 8.

Εἰ δὲ ἀσεβείαις κατὰ τὴν ἀποικίαν ὁ βίος ἡμῶν ἐνέσχηται) *Si vita noſtra aliquam impietatis labem traxit in hoc incolatu.*

Ἀπόλεσον ἡμᾶς μόρῳ) Peſtilentia quæ per excellentiam מות Hebræis, Vide quæ ad Matth. XXIV. 7.

Verſ. 9.

Μὴ τοῖς ματαίοις) *Ne idolis gratias habeant*, quæ hic *μάταια*, ut ſupra *κενά*. Par ſenſus ſupra in Simonis oratione, & II. Macc. X. 4.

Verſ. 11.

Καθ᾽ ὕβριν ἀνόμων ἀλόγιστον) *Per vim impiorum nulla de cauſa in nos inſurgentem.*

Ἐν ἐπιβούλων τρόπῳ) *Tanquam perduelles*, ut ſupra.

Verſ. 12.

Δύναμιν ἔχων ἐπὶ σωτηρίᾳ Ἰακὼβ) *Qui validus ſatis es ad ſervandam Iacobi progeniem*: nempe vel invitis regibus.

Verſ. 14.

Καθὼς εἶπας) Levit. XXVI. 42. Deut. XXX. 9. 10.

Verſ. 15.

Καὶ παντὶ τῷ τῆς δυνάμεως φρυάγματι) Cum ingenti militum ſtrepitu. Solet hoc nomen *φρύαγμα* uſurpari de flumine exundante.

Verſ. 16.

Digitized by Google

Verſ. 16.

"Οπη καὶ τοὺς παρακειμένους αὐλῶνας συνηχοῦντας ἀκατάσχετον οἰμωγὴν ποιεῖν) Repercuſſo à montibus clamorum ſono.

Verſ. 17.

'Επιφάνας τὸ ἅγιον αὐτοῦ πρόσωπον) Hic quoque ἐπιφαίνειν, eo quo diximus ſenſu.

'Ηνέῳξε τὰς οὐρανοῦ πύλας) Vide quæ dicta ad Matth. III, 16.

Φανερὸς πᾶσι πλὴν τοῖς 'Ιουδαίοις) Noluit enim ſatis territos Judæos terreri inſuper horribili conſpectu.

Verſ. 18.

Καὶ ἀντέστησαν) Oppoſuerunt ſe Macedonibus.

'Υποφρικὸν καὶ τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα ἐγενήθη] Ipſi regi corpus inhorruit.

Verſ. 19.

'Αντίστρεψαν τὰ θηρία ἐπὶ τὰς συνεπομένας ἐνόπλους δυνάμεις) Etiam in præliis ſæpe evenit, ut conſternati elephanti in ſuos verterentur. Polybius in fragmentis à Valeſio editis: οὐκ ἔτι δυνατὸν ἦν κρῖναι τὰ θηρία, τίς ὑποπεσόντων φίλιος ἢ πολέμιός ἐστι.

Πρηνεῖς ἅπαντες εἰς τὴν ἀπώλειαν) Stratos ſolo & interitum exſpectantes.

Verſ. 22.

Παραβασιλεύων) Sicut παρασοφίζεσθαι dicitur qui ſine jure ſapientis ſibi nomen arrogat, παρασυνάγειν qui illegitimos conventus habet, ſic παραβασιλεύειν qui ſine jure regiam poteſtatem ſibi vindicat. Ita apud Terentium, *quandoquidem ſolus regnas*, valet παραβασιλεύεις.

Τὸν ὑμῶν εὐεργέτην) Qui vos honoribus atqua opibus extuli.

Verſ. 24.

Τῆς ἀρχῆς ἤδη καὶ τοῦ πνεύματος μεθιστᾶν] Quia multi in regno Judæos commiſerabantur, unde facile ſeditio oriri poterat.

Τοὺς κρατίστως ἐκ πίστεως τὰ τῆς χώρας ὀχυρώματα) De Ptolemæo Lagi Joſephus: πολλοὺς αὐτῶν (τῶν 'Ιουδαίων) εἰς τὰ φρούρια κατέταξεν.

Τοὺς τὴν ἐξ ἀρχῆς εὔνοιαν πρὸς ἡμᾶς κατὰ πάντα διαφερόντως πάντων ἐθνῶν) Vide quæ ſupra hac de re habuimus.

Verſ. 25.

Τὰ προσπεπραγμένα παραιτησάμενοι) Deprecantes quæ hactenus facta ſunt.

Τοὺς υἱοὺς τοῦ παντοκράτορος ἐπουρανίου θεοῦ ζῶντος) Qui verum Deum pro patre colunt, quos Deus ille paterne protegit. Hunc poſteriorem ſenſum etiam infra in epiſtola regis habebimus.

Verſ. 26.

"Αρτι τὸν θάνατον ἐκπεφευγότες) Jam modo vitata morte.

Τὸν ἐπὶ τῶν προσόδων) Cui nomen ἴδιος λόγος, ut ex Strabone diſcimus libro XVII.

Verſ. 27.

Σωτήρια ἄγειν) Σωτήρια interdum ſacrificia: hic vero lætos dies & convivia ob ſalutem acceptam teſtantia ſignificat.

Verſ. 28. Πλησίον ᾅδου, μᾶλλον δ' ἐπ' αὐτοῦ βεβηκότες) Qui velut in ipſa morte poſiti fuerant. Nam quæ prope abſunt, jam adeſſe dicuntur, Sic ereptum aliquem dicimus ex orci faucibus.

Κώθωνα σωτήριον] Poculum quo gratiæ Deo agebantur de accepta ſalute. In Pſalm. CXVII. 12. כוס ישועות in Græco vertitur ποτήριον σωτηρίου, Vide quæ dicta ad Matth. XXVI. 27.

Τόπον κλισίας καμπεσσόμενοι) In hippodromo tentoria poſuêre, imitantes σκηνοπηγίας, ut ſolebant in rebus ſimilibus. Vide quæ diximus ad II. Macc. I. 9.

Verſ. 29.

Χορὸς συνίσταντο] Qui mos avitus Hebræis in rebus lætis. Exod. XV. 28. Judic. IX. 27. 34. XXI. 21. I. Sam. XXIX. 5. I. Reg. I. 40. Thren. VI. Judith. XV. 15.

'Αινοῦντες ᾠδὰς πατρίους] Pſalmum CXXXVI. uſitatum in bonis rebus, Vide II. Paral. V. 13. Eſdr. III. 11.

Verſ. 30.

Συμπόσιον βαρὺ) Id eſt, magnificum convivium: nam quod magnificum eſt, Hebræis כבד, id eſt, grave, dicunt. Sic δύναμις βαρεῖα I. Regum X. 2. II. Regum VI. 14. XVIII. 17. II. Paralip. IX. 1. Sic & ὁ ὄχλος βαρὺς I. Macc. I. 19.

'Επὶ τῇ παραδόξῳ γενηθείσῃ αὐτοῦ σωτηρίᾳ) Nempe quia ſeditiones metuerat, ut ante vidimus.

Verſ. 31.

'Οινοφόρεντες] Habes hanc vocem & II. Macc. IX. 15.

Verſ. 32.

Καὶ ψαλμοῖς) Cantibus ad citharas ac nablia.

Verſ. 33.

Τὰς προειρημένας ἡμέρας ἄγειν) Nempe in Ægypto: nam extra eam non fuere celebres illæ dies. Id autem verum eſſe etiam infra in re ſimili apparebit.

Verſ. 34.

'Εντυχον δὲ τῷ βασιλεῖ) Precibus regem adiêre.

Verſ. 35.

'Αναγράφονται δὲ αὐτοὺς) Præſens pro præterito. Deſcripſerant (regis miniſtri) *illos* nempe Judæos.

'Από πέμπτης καὶ τεσσαρεσκαιδεκάτης τοῦ Παχών)Qui menſis ferme Aprili reſpondet.

Συνίσταται δὲ αὐτοῖς τὴν ἀπώλειαν) Exitium autem ipſis conſtituerant, in hippodromo.

'Από πέμπτης τοῦ 'Επιφὶ ἑβδόμης) 'Επιφὶ vel 'Επαφὶ menſis Junio maxime reſpondet, dictus ab Epapho Iſidis filio. Euripides Phœniſſis: καὶ εἰ τὸν προμάτορος 'Ιοῦς ποτ' ἔκγονον 'Επαφον. Ovidius Metamorphoſeon I.

Hinc Epaphus magno genitus de ſemine tandem
Creditur eſſe Iovis.

'Επιφάνας] Rurſus ἐπιφάνας hic eſt, eo quem diximus ſenſu.

Τὴν ὑπογραφὴν ἔχουσαν) Id eſt, cujus epiſtolæ is erat qui ſequitur tenor. Hic dixit ἐκτενίαν, quod ſupra τύπον. Hoc ſenſu ἐκτενίαν Heſychius exponit ἀπλῶσιν.

CAPUT VII.

Verſ. 1.

'Ερρῶσθαι δὲ καὶ αὐτοὶ) Formula ſolennis, ut vidimus in poſita jam ante epiſtola.

Verſ. 2.

Συναθροίσαντες σύστημα) In unum contracta gente tota, nempe quæ in Ægyppto habitat. De voce συστήματος diximus ſupra.

'Αποσκευῶν τιμωρίαις] 'Επίβουλον, ut ſupra habuimus aliquoties, & jam ſequetur.

Μετὰ σκυλμοῦ] Σκυλμὸς interdum ſumitur in atrociſſimo ſenſu, quomodo apud Virgilium poni, *Dulichias vexaſſe rates*, notarunt Gellius & Servius. Sic & Chriſtiani διωγμοὺς ſæpe vertunt vexationes.

Verſ. 4.

'Ανευ πάσης ἀνακρίσεως καὶ ἐξετάσεως) Verba ſunt juris. ἀνάκρισις eſt teſtium interrogatio Platoni VI. de legibus, Act. XXV. 26. ἐξέτασις, reorum interrogatio, Joh. I. 18. quod & ἀνετάζεσθαι Act. XXII. 24. His modis verum inquirunt, quibus veri cura eſt: quæ in hoc tam gravi & tam multos tangente negotio neglecta merito queritur Ptolemæus.

Νόμων Σκυθῶν ἀγριωτέρους) Scytharum immanitatem proverbiis notatam etiam alibi notavimus.

'Εμπεπορπημένοι] *Innexi.* Proprie de veſtibus dicitur quæ fibula nectuntur.

Verſ. 5.

Σκληρότερον διαπειλησάμενοι) Duriora comminati Judæis ex malo conſilio.

Μόγις τὸ ζῆν ἀνοιῇ χειρωσάμενοι) Quia in ſervitute vita vix vitalis eſt.

Καὶ τὸν οὐράνιον θεὸν ὑπερασπίζοντα ἀσφαλῶς ὑπερασπίσοντα τῶν 'Ιουδαίων) Nempe primum immiſſo regi ſomno, deinde oblivione decreti, deinde pœnitentia, poſtremo Angelis deſtinata impedientibus.

Τήν δὲ τοῦ φίλου δὲ ἣν ἔχουσι πρὸς ἡμᾶς βεβαίως καὶ τοὺς προγόνους ἡμῶν εὔνοιαν ἀναλογισάμενοι) Scriptum putem, τὴν τοῦτο φῦλον ἣν ἔχουσι, per εὔνοιαν nimirum. φῦλον eſt gens Judaica.

Εὔνοιαν] Cujus & ſupra mentio aliquoties.

Πάσης καθ' ὅντιν' οὖν αἰτίας τρόπον) Trajectio pro αἰτίας καθ' ὃν ποτε τρόπον.

Verſ. 6.

Μήτε ὀνειδίζειν περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ λόγον) Ne quis exprobret Judæis edicta illa priora, quæ præter jus facta Rex agnoſcit.

'Αυθαιρέτως παραβεβιακότας) Cogente nemine. Nam id culpam gravat. Vide Canonem Nicænum XI.

Verſ. 8.

Τῆς ὀφειλομένης κολάσεως] Mortis ſcilicet, ut explicant ſequentia. Hanc olim ex lege quæ Deuteron. XIII. 6. quilibet Judæus exigere poterat de Judæo, qui alios incitaret ad falſorum Deorum cultus Sed in alieno imperio jus non habebant ſive judicio publico, ſive iſto judicio, quod zeli vocabatur quenquam interficere, niſi ex permiſſu regis: qualem dedit olim Rex Perſidis Eſth. VIII. 11. & Romani in alienigenas intra Templi ſepta deprehenſos.

Verſ. 9.

Γαστρὸς ἕνεκεν) Rom. XVI. 18. Philipp. III. 19.

Τὰ

Τὰ θεῖα παραβεβηκότας προστάγματα, μηδέποτε εὐνοήσειν μηδὲ τοῖς βασιλέως προστάγμασι) Sic Conſtantius Chlorus Conſtantini pater, cum tentaſſet miniſtrorum ſuorum Chriſtianiſmum profitentium animos, dignitatum amiſſionem minatus à Chriſtianiſmo non diſcedentibus, mox ubi aliorum conſtantiam, aliorum levitatem hoc teſtimonio didicit, ſolos eos retinuit qui perſeveraverant ſe Chriſtianos oſtendere, dicens ne Imperatori quidem fidos fore qui Deo fidem non ſervarent.

Verſ. 10.

Ἄνευ πάσης βασιλικῆς ἐξουσίας ἢ ἐπισκέψεως) Sine ſpeciali de ſingulis permiſſu, cum generalis ſufficeret, ac ſine ulla judicum regiorum cognitione. Similem permiſſum habes in Codice: quando liceat unicuique ſine judice ſe vindicare vel publicam devotionem.

Verſ. 11.

Τότε καταφημίσαντες) Rectius in Sixtina, *κατευφημήσαντες.*

Οἱ τῶν ἱερεῖς) Quorum & ſupra mentionem habuimus.

Ἐπιφωνήσαντες τὸ ἀλληλούϊα) הללויה læta acclamatio, quam ex Hebræo retinuêre in Pſalmis Helleniſtæ, & Tob. XIII. 21. & in Apocalypſi aliquoties.

Verſ. 14.

Παντοίοις εὐωδεστάτοις ἄνθεσι κατεστεμμένοι) Miſtura verſicolori. Vide Plinium XXI. 2. qui & Ægyptias ſpeciatim nominat coronas. Talibus uſi Antonius & Cleopatra, eodem teſte Plinio XXI, 3. Res frequens in gaudiis.

Verſ. 15.

Εἰς Πτολεμαΐδα τὴν ὀνομαζομένην διὰ τὴν τοῦ τόπου ἰδιότητα ῥοδοφόρον) Hæc eſt Ptolemais in Arſinoite Nomo, memorata Plinio & Ptolemæo, qui eam *ὅρμον* cognominat. Ægyptus roſis celebrata apud Martialem.

Verſ. 16.

Πότον σωτήριον) Quod ante dixerat *κώθωνα σωτήριον.*

Ἕως εἰς τὴν ἰδίαν οἰκείαν) Melius Sixtina *οἰκίαν.*

Verſ. 17.

Καὶ ταύτας ἄγειν τὰς ἡμέρας] In memoriam reditus ſui domum.

Ἐπὶ τὸν τῆς παροικίας αὐτῶν χρόνον) Id eſt, quamdiu in Ægypto victuri eſſent. Vide quæ ſupra diximus de diebus Pachon & Epiphi menſium.

Verſ. 18.

Αἳ καὶ ἀνεγράψαντες ἐν τῇ στήλῃ. Dies illas, ut ſacras columnæ inſcripſerunt.

Καθ' ὃν τῆς συμποσίας τόπον.) In loco ubi illum *πότον* fecerunt *σωτήριον.*

Προσευχῆς καθιδρύσαντες) Scribendum eſt *προσευχὰς* Fecerunt ibi proſeuchas, id eſt, oratoria. Juvenalis Satyra III.

In qua te quæro proſeucha.

Ubi Scholiaſtes:

Locus Iudæorum ubi orant.

Poſſunt quidem & Synagogæ proſeuchæ dici generali notione. Alioqui ita diſtinguebantur, ut apud Chriſtianos ab Eccleſiis *εὐκτήρια*, Novella CXXXI. 10.

Πλείστῳ ἐμπρεπόντες ἐν τοῖς ἐχθροῖς ἐξουσίας ἐν φόβῳ) In illos defectores legis, uſi poteſtate tali, quæ aliis terrorem incuteret.

Verſ. 19.

Ἐξ ἀπογραφῆς) Ex inventario. Solebant enim bona confiſcata referri in inventarium, ut & apud Romanos: & ex eo inventario reſtitui, ubi Princeps id juſſiſſet.

Τὰ μεγαλεῖα τοῦ μεγίστου θεοῦ ποιήσαντος τελείως ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν) Deo continuante magna ſua ipſorum bono opera.

Verſ. 20.

Ἀμήν) Hæc eſt vox lectoris gratias Deo actas à ſcriptore animo approbantis. I. Paralipomen. XVI. 30. Nehem. V. 13. VIII. 8. I. Corinth. XIV. 16.

Εὐλογητὸς ὁ ῥύστης Ἰσραὴλ εἰς τοὺς ἀεὶ χρόνους. Ἀμήν.

FINIS.

Digitized by Google

SUPPLENDA IN GROTIANIS.

ADducta in *primo* & *ſecundo Tomo* nonnunquam ſunt, ob cauſas in præfatione dictas, loca autorum à Grotio allegata, inprimis *Poëtarum*, cùm prolixiora videbantur, verbis & verſibus ſolùm initialibus: ne autem quicquam omninò è Grotianis deſideretur, & in eorum gratiam, quibus loca illa vel autores fortè in promtu non ſunt, adjicere hîc ea viſum fuit juxta ſeriem Biblicam. Quod monendum duxi.

AD TOMUM I.

Gen. 1. verſ. 14. poſt vocem ἐςήρεξε, ex *Arato:*

Idem:

Αἱ μὲν ὅμως ὀλίγαι καὶ ἀφεγγέες· ἀλλ᾽ ὀνομασταὶ
Ἠει καὶ ἑσπέριαι, Ζεὺς δ᾽ αἴτιος, εἱλίσσονται,
Ὅς σφισι καὶ θέρεος καὶ χείματος ἀρχομένοιο
Σημαίνειν ἐκέλευσεν, ἐπερχομένου τ᾽ ἀρότοιο.

Verſ. 26. AD IMAGINEM ET SIMILITUDINEM EJUS. poſt Verba *Euripides:* βραχύ τοι.

---- σθένος ἀνέρος,
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου
χθονίων τ᾽ αἰθερίων τε παιδεύματα.

Cap. 3, 1. poſt vocem *Serpens* &c. è Lucano.

Perq; caput Pauli transactaq; tempora fugit:
Nil ibi virus agit: rapuit cum vulnere fatum.
Deprenſum eſt quæ funda rotat, quàm lenta volarent,
Quàm ſegnis Scythicæ ſtrideret arundinis aër.

Cap. 4. verſ. 12. poſt vocem χθονὸς *&c.* ex *Euripide:*

Δρόμους τε πολλοὺς ἐξέπλησα καμπίμους.
Ἐλθὼν δὲ σ᾽ ἠρώτησα, πῶς τροχηλάτου
Μανίας ἂν ἔλθοιμ᾽. Εἰς τέλος, πόνων τ᾽ ἐμῶν
Οὓς ἐξεμόχθουν περιπολῶν καθ᾽ Ἑλλάδα.

Minerva eidem Oreſtæ:

---- πόνων τε σῶν
Οὓς ἐξεμόχθεις περιπολῶν καθ᾽ Ἑλλάδα
Οἴστροις Ἐριννύων.

Cap. 30. verſ. 39. poſt vocem πέλει φρὴν &c. ex *Oppiano.*

Ἔρξαν ὅπως ἐθέλουσι, θέσαν πολυειδέας ἵππους
Μητρὸς ἔτι γλαγεροῖσι περισχομένους λαγόνεσσι.
Ὁππότε θηλυτέρην γὰρ ἕλῃ φιλοτήσιος ὁρμή,
Ἵππον δ᾽ ἐγγὺς ἰόντα κλυτὸν μεγαλήτορα μίμνῃ,
Δὴ τότε δαιδάλλουσι πόσιν καλόν· ἀμφὶ δὲ πάντῃ
Πᾶν δέμας ἐυστίκτοισι περὶ χροιῇσι γράφουσι,
Καὶ πολὺ λέκτρον ἄγουσιν ἐπ᾽ ἀγλαΐῃ κομόωντα,
Ὡς δέ τις ἠϊθέων ὑπὸ νυμφοκόμοισι γυναιξὶν
Εἵμασιν ἀργεννοῖσι καὶ ἄνθεσι πορφυρέοισι
Στεψάμενος πνείοντι παλαιστινοῖο μύροιο,
Εἰς θάλαμον βαίνῃσιν, ὑμὴν ὑμέναιον ἀείδων.
Ὡς ἵππον στείχοντα γαμήλιά τε χρεμέθοντα
Πρόσθεν ἑῆς ἀλόχοιο κλυτὸν πόσιν ἀφελόωντα
Ὀψὲ δέ τοι μιγέεσσιν ἐπήρατον εἰς φιλότητα·
Ἡ δ᾽ ὑποκυσσαμένη πολυανθέα γείνατο παῖδα.
Νηδυῖ μὲν πόσιος γόνιμον θορὸν ἀείρασα,
Δεξαμένη μορφὴν δὲ πολύχροον ὀφθαλμοῖσι.
Τοῖαν κἀκεῖνοι τοῖσιν δόνακες μεμέληνται
Μησάσθην πυκινοῖσι νοήμασιν ἰξευτῆρες,
Ὁππότε δαιδάλλωσι πελειάδεσσι νεοσσούς.
Εὖτε γὰρ εἰς φιλότητα θοαὶ τρήρωνες ἴωσι,
Μιγνύμεναι στομάτεσσι βαρυφθόγγοις ἀλόχοιο,
Δὴ τότε μῆτιν ὕφαινε κλυτὴν τιθασοτρόφος ἀνήρ:
Ἀγχι δὲ θηλυτέρῃσιν ἐθήκατο δαίδαλα πολλὰ
Εἵματα πορφύρεα. Ταὶ δὲ κλιδὸν ὄσσε βαλοῦσαι
Θυμὸν ἰαινόμεναι τίκτουσ᾽ ἁλιπόρφυρα τέκνα.

Cap. 39. verſ. 15. *poſt vocem repulſa è Iuvenali:*

Nec Stheneboea minùs quàm Creſſa excanduit, & ſe
Concuſſêre ambæ: mulier ſæviſſima tunc eſt,
Cùm ſtimulos odio pudor admovet.

Cap. 40. verſ. 17. poſt vocem Ζεὺς &c. ex *Homero:*

Ὑψόθεν ἐκ κορυφῆς ὄρεος προΐηκε πέτεσθαι:

Τὼ δ' ἕως μὲν ῥ' ἐπέτοντο μετὰ πνοιῆς ἀνέμοιο,
Πλησίω ἀλλήλοισι τιταινομένω πτερύγεσσιν·
Ἀλλ' ὅτε δὴ μέσσην ἀγορὴν πολύφημον ἵκέσθην,
Ἔνθ' ἐπιδινηθέντε τιναξάσθην πτερὰ πολλά.
Ἐς δ' ἰδέτην πάντων κεφαλὰς, ὄσσοντο δ' ὄλεθρον,
Δρυψαμένω δ' ὀνύχεσσι παρειὰς ἀμφί τε δειρὰς
Δεξιὼ ἤϊξαν, διά τ' οἰκία καὶ πόλιν αὐτῶν.

Num. 21, 6. poſt vocem *Preſter &c.* è *Lucano.*

- - - - illi rubor igneus ora
Succendit, tenditque cutem, pereunte figurâ,
Miſcens cuncta tumor toto jam corpore major:
Humanumque egreſſa modum ſuper omnia membra
Efflatur ſanies latè tollente veneno;
Ipſe latet penitus congeſto corpore merſus,
Nec lorica tenet diſtenti corporis auctum.
Spumeus accenſo non ſic exundat aheno
Undarum cumulus: nec tantos carbaſa coro
Curvavere ſinus. tumidos jam non capit artus
Informis globus & confuſo pondere truncus.
Intactum volucrum roſtris, epulaſque daturum
Haud impunè feris, non auſi tradere buſto,
Nondum ſtante modo creſcens fugere cadaver.

Deut. 4. verſ. 15. poſt vocem αἴσθησι &c. ex Empedocle:

Οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν, οὐ μήδεα λαχνήεντα.
Ἀλλὰ φρὴν ἱερὴ καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον
Φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσι.

Ibid. poſt voces τὸ πρῶτον &c. è Plutarcho;

Οὗτος δ' ἐκώλυσεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα Θεοῦ Ῥωμαίοις νομίζειν· οὐδ' ἦν παρ' αὐτοῖς οὔτε γραπτὸν, οὔτε πλαστὸν εἶδος Θεοῦ πρότερον. Ἀλλ' ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι ναοὺς μὲν οἰκοδομούμενοι διετέλουν καὶ καλιάδας ἱερὰς ἱστῶντες, ἄγαλμα δὲ οὐδὲν ἔμμορφον ποιούμενοι διετέλουν· ὡς οὔτε ὅσιον ἀφομοιοῦν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν, οὔτε ἐφάπτεσθαι Θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει.

Ibid. poſt vocem ἄνδρες &c. è *Xenophane.*

Ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοίας
Καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν,
Τοιαῦθ' οἷόν περ κ' αὐτοὶ δέμας εἶχον ὁμοῖον.

Cap. 11. verſ. 10. poſt vocem ἀναγκαίως &c. è *Philone:*

ὑπὲρ δὴ τοῦ μὴ πίπτειν συνεχῶς πλησίον ἐχυροῦ τινος ταῖς χερσὶ διερείδεσθαι, οὐ ἐνειλημμένος τὸ ὅλον σῶμα ἀπῃώρηκεν αὐτοῦ. ἀντὶ μὲν γὰρ ποδῶν χερσὶν, ἀντὶ δὲ χειρῶν ποσὶ χρῆται· ἵσταται μὲν γὰρ ἐπὶ χειρῶν, δι' ὧν εἰσὶν αἱ πράξεις. πράττει δ' ἐν ποσὶν, ἐφ' ὧν εἰκὸς ἵστασθαι.

Judic. cap. 6. verſ. 4. pag. 713. poſt verba τρόπῳ τοιῷδε.

Ὅκως μὲν εἴη ἐν τῇ γῇ καρπὸς ἁδρὸς, τηνικαῦτα ἐσέβαλε τὴν στρατιήν· ἐστρατεύετο δὲ ὑπὸ συρίγγων τε καὶ πηκτίδων καὶ αὐλοῦ γυναικείου τε καὶ ἀνδρείου. ὡς δὲ ἐς τὴν Μιλησίην ἀπίκοιτο, οἰκήματα μὲν τὰ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, οὔτε κατέβαλεν, οὔτε ἐνεπίμπρη, οὔτε θύρας κατέσπα, ἔα δὲ κατὰ χώρην ἑστάμενα. ὁ δὲ τά τε δένδρεα καὶ τὸν καρπὸν ἐν τῇ γῇ ὅκως διαφθείρειεν, ἀπαλλάσσετο ὀπίσω· Τῆς γὰρ θαλάσσης οἱ Μιλήσιοι ἐπεκράτεον, ὥς τε ἐπ' ἕδρης μὴ εἶναι ἔργον τῇ στρατιῇ. Τὰς δὲ οἰκίας οὐ κατέβαλεν ὁ Λυδὸς τῶνδε εἵνεκα, ὅκως ἔχοιεν ἐνθεῦθεν τε ὁρμεώμενοι τὴν γῆν σπείρειν τε καὶ ἐργάζεσθαι οἱ Μιλήσιοι. αὐτὸς δὲ ἐκείνων ἐργαζομένων, ἔχοι τι καὶ σινέεσθαι ἐσβάλλων. Ταῦτα ποιέων, ἐπολέμεε ἔτεα ἕνδεκα.

Ruth. c. 4, 5. p. 740. poſt verba *explicat hunc locum.*

Verba ejus ſunt: Κἀκεῖνος (Boozus) ἤδη μεσούσης τῆς ἡμέρας κατελθὼν εἰς τὴν πόλιν, τήν τε γερουσίαν συνῆγε, καὶ μεταπεμψάμενος Ῥούθην, ἐκάλει καὶ τὸν συγγενῆ καὶ παραγενομένου φησὶν, Ἀβιμελέχου καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ κλήρων κρατεῖς; ὁμολογήσαντος δὲ συγχωρούντων τῶν νόμων κατὰ τὴν ἀγχιστείαν· οὐκοῦν φησὶν ὁ Βοόζος ἐξ ἡμισείας δεῖ μεμνῆσθαι τῶν νόμων, ἀλλὰ πάντα ποιεῖν κατ' αὐτούς μᾶλλον ἰδοὺ γὰρ δεῦρ' ἥκει γύναιον, ὅπερ, εἰ θέλεις τῶν ἀγρῶν κρατεῖν, γαμεῖν σε δεῖ κατὰ τοὺς νόμους. ὁ δὲ Βοόζῳ καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς γυναικὸς παρεχώρει, συγγενεῖ μὲν ὄντι καὶ αὐτῷ τῶν τετελευτηκότων· εἶναι δὲ καὶ γυναῖκα λέγων αὐτῷ καὶ παῖδας ἤδη. μαρτυράμενος οὖν ὁ Βοόζος τὴν γερουσίαν ἐκέλευσε τῇ γυναικὶ ὑπολῦσαι αὐτὸν προσελθοῦσαν κατὰ τὸν νόμον καὶ τύπτειν εἰς πρόσωπον. καὶ γενομένου τούτου, Βοόζος γαμεῖ τὴν Ῥούθην. ubi pro τύπτειν legendum πτύειν. LXX. in illa lege Deuteronomii. καὶ προσελεύσεται ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἔναντι τῆς γερουσίας, καὶ ἀπολύσει τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ τὸ ἓν ἀπὸ τοῦ ποδὸς αὐτοῦ. καὶ ἐμπτύσεται κατὰ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ipſe vero Joſephus: ὑπολύσασα δ' αὐτὸν ἡ γυνὴ τοῦ ἀδελφοῦ τὰ σανδάλια καὶ πτύσασα αὐτοῦ εἰς τὸ πρόσωπον, ἄξιον εἶναι παρ' αὐτῆς λεγέτω τυγχάνειν ὑβρίσαντα τὴν τοῦ κατοιχομένου μνήμην.

1. Reg. 6, 11. p. 744. poſt verba τῶν ἀνδρῶν,

Καὶ τὸ δεινὸν ἀνήκεστον ἦν· ὡς δὲ ἄπειπον πρὸς τὴν νόσον κρείττονα γενομένην πάσης μαγγανείας καὶ τέχνης, ἀπεστάλησαν θεωροὶ μετὰ σπουδῆς. οἱ δὲ ἐπανελθόντες, ἔφασαν ἴασιν εἶναι μόνην ταύτην, εἰ διὰ πάσης τιμῆς ἄγοιεν τὸν θεόν. πεισθέντες οὖν τοῖς ἠγγελμένοις οἱ Ἀθηναῖοι, φαλλοὺς ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ κατεσκεύασαν καὶ τούτοις ἐγέραιρον τὸν θεὸν, ὑπόμνημα ποιούμενοι τοῦ πάθους.

Cap. 17, 28. p. 752. poſt verba, *Nobiſcum vivit?*

multum demiſſus homo: illi

Tar-

Tardo cognomen pingui damus : hic
fugit omnes
Inſidias , nullique malo latus obdit
apertum ,
Cum genus hoc inter vitæ verſetur ,
ubi acris
Invidia atque vigent ubi crimina ;
pro benè ſano
Ac non incauto fictum aſtutumque
vocamus.

3. Reg. c. 10, 9. p. 797. poſt verba , ἰφθίμοισιν ἀνάσσων ,

Εὐδικίας ἀνέχῃσι· φέρησι δὲ γαῖα μέλαινα
Πυροὺς καὶ κριθάς· βρίθησι δὲ δένδρεα καρπῷ·
Τίκτει δ' ἔμπεδα μῆλα· θάλασσα δὲ παῤῥέχει ἰχθῦς
Ἐξ εὐηγεσίης· ἀρετῶσι δὲ λαοὶ ὑπ' αὐτοῦ.

Cap. 12. verſ. 8. pag. 805. poſt verba Τιμώμενοι χαίρουσι·

Πολέμους τ' αὐξάνουσ' ἄνευ δίκης ,
Φθείροντες ἀστούς· ὁ μὲν ὅπως στρατηλατῇ ,
Ὁ δ' ὡς ὑβρίζῃ δύναμιν εἰς χεῖρας λαβών ,
Ἄλλος δὲ κέρδους οὕνεκ' , οὐκ ἀποσκοπῶν
Τὸ πλῆθος , εἴ τι βλάπτεται πάσχον τάδε.

Cap. eod. v. 11. poſt verba τεῦχεν ἄγαν ,

Ὁρῇς παρὰ ῥείθροισι χειμάῤῥοις ὅσα
Δένδρων ὑπείκει , κλῶνας ὡς ἐκσώζεται·
Τὰ δ' ἀντιτείνοντ' αὐτόπρεμν' ἀπόλλυται ;

4. Reg. c. 22, 21. p. 832. poſt verba , *veniſſet ad umbras*

Aſſaraci magnis ſolennibus Hectore
funus
Portante ac reliquis fratrum cervi-
cibus , inter
Iliadum lacrymas , ut primos edere
planctus
Caſſandra inciperet , ſciſſaque Po-
lyxena palla ,
Si foret extinctus diverſo tempore :
quo non
Cœperat audaces Paris ædificare ca-
rinas.
Longa dies igitur quid contulit ? o-
mnia vidit
Everſa & flammis Aſiam , ferroque
cadentem.

AD TOMUM II.

Eſa. 3, 22. poſt vocem *induſtarii* in Plautinis verbis hæc addantur :

Flammearii , violarii , carinarii ,
Aut manulearii , aut murrobatharii ,
Propolæ , linteones , calceolarii ,
Sedentarii , ſutores , diobathrarii.
Solearii adſtant , adſtant molochinarii.
Petunt fullones , ſarcinatores petunt.
Jam hoſce abſolutos cenſeas : cedunt , petunt.
Trecenti cum adſtant phylaciſtæ in atriis ,
Textores , limbolarii , arcularii.

Poſt vocem *Caſicium* illa etiam adjecta :

Induſiatam , patagiatam , caltulam aut croco-
tulam ,
Supparum aut ſub miniam , vicam , baſilicum
aut exoticum ,
Cumatile , aut plumatile , cerinum aut me-
linum.

Eſa. 7, 7. poſt vocem *agros* è Lucano.

Succubuit ſi qua tellus , cumulumque furentem
Undarum non paſſa ruit , tum flumine toto
Tranſit , & ignotos aperit ſibi gurgite campos.

Poſt vocem *agris* ex Horatio :

Ut barbarorum Claudius agmina
Ferrata vaſto diruit impetu ,
Primosque & extremos metendo
Stravit humum ſine clade victor.

Eſa. 28, 1. poſt vocem *Anacreon* I.

Τὸ ῥόδον τὸ καλλίφυλλον
Κροτάφοισιν ἁρμόσαντες.
Πίνωμεν ἁβρὰ γελῶντες.

Item : Στεφάνους μὲν κροτάφοισι ,
Ῥοδίνους συναρμόσαντες
Μεθύομεν ἁβρὰ γελῶντες.

Eſa. 57, 7. poſt vocem Φάσματα ex Euripide :

Οἳ πόλεσιν μερόπων
Τάτε πρῶτα , τότ' ἔπειθ' ,
Ὅσα τ' ἔμελλε τυχεῖν
Ὕπνῳ κατὰ δνοφερὰς γᾶν
Εὐνὰς ἔφραζον

Jer. 45, 5. poſt vocem *metus* è *Catone* :

quis , cum ruat arduus æther ,
Terra labat , miſto coëuntis pondere mundi
Complosas tenuiſſe manus ? genteſne furorem
Heſperium ignota , Romanaque ſigna ſequen-
tur ,
Deductique fretis alio ſubſidere reges :
Otia ſolus agam ? procul hunc arcete furo-
rem ,
O ſuperi , motura Deas , ut clade Getæque
Securo me Roma cadat.

Dan. 11, 5. poſt vocem θαλάσσης &c. è *Theocrito* :

Μυρίαι ἄπειροί τε καὶ ἔθνεα μυρία φωτῶν
Λήϊον ἀλδήσκουσιν ὀφελλόμενον Διὸς ὄμβρῳ.
Ἀλλ' οὔτις τόσα φύει ὅσα χθαμαλὰ Αἴγυπτος ,
Νεῖλος ἀναβλύζων διερὰν ὅτε βώλακα θρύπτει·
Οὐδέ τις ἄστεα τόσσα βροτῶν ἔχει ἔργα δαέντων·
Τρεῖς μέν οἱ πολίων ἑκατοντάδες ἐνδέδμηνται ,
Τρεῖς δ' ἄρα χιλιάδες τρισσαῖς ἐπὶ μυριάδεσσι ,
Δοιαὶ δὲ τριάδες , μετὰ δέ σφισιν ἐννεάδες τρεῖς·
Τῶν πάντων Πτολεμαῖος ἀγήνωρ ἐμβασιλεύει.
Καὶ μὴν Φοινίκας ἀποτέμνεται , Ἀῤῥαβίας τε ,
Καὶ Συρίας , Λιβύης τε , κελαινῶν τ' Αἰθιοπήων·
Παμφυλίοισί τε πᾶσι καὶ αἰχμηταῖς Κιλίκεσσι
Σημαίνει , Λυκίοις τε , φιλοπτολέμοις τε Κάρεσσι ,
Καὶ νάσοις Κυκλάδεσσιν ἐπεί οἱ νᾶες ἄρισται
Πόντον ἐπιπλώοντι· θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ αἶα

Καὶ

Καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίῳ.
Πολλοὶ δ' ἱππῆες, πολλοὶ δὲ οἱ ἀσπιδιῶται
Χαλκῷ μαρμαίροντι σεσαγμένοι ἀμφαγέρονται.
Ὄλβῳ μὲν πάντας καταβιβρίθει βασιλῆας·
Τόσσον ἐπ' ἆμαρ ἕκαστον ἐς ἄφνειον ἔρχεται οἶκον
Πάντοθι. Λαοὶ δ' ἔργα περιστέλλουσιν ἕκηλοι.

Ibid. poſt vocem τριάκοντα &c. ex Appiano:

Καὶ τάδε μὲν αὐτοῖς ἐς πεζομαχίαν· ἐς δὲ ναυμαχίας κοντωτὰ καὶ ὅσα σμικρότερα ἄλλα διχίλια, τριήρεις δὲ ἀπὸ ἡμιολίας μέχρι πεντήρους πεντακόσιαι καὶ χίλιαι καὶ σκεύη τριηρετικὰ διπλότερα τούτων, θαλαμηγά τε χρυσόπρυμνα καὶ χρυσέμβολα ἐς πολέμου πομπὴν, οἷς αὐτοὶ διαπλέοντες ἐπέβαινον οἱ βασιλεῖς ὀκτακόσιαι· χρημάτων δὲ ἐν τοῖς θησαυροῖς τέσσαρες καὶ ἑβδομήκοντα μυριάδες ταλάντων Αἰγυπτίων. ἐς γὰρ δὴ τοσοῦτο παρασκευῆς τε καὶ στρατιᾶς ἐκ τῶν βασιλικῶν ἀναγραφῶν φαίνεται προαγαγὼν καὶ καταλιπὼν ὁ δεύτερος Αἰγύπτου βασιλεὺς μετ' Ἀλέξανδρον.

T A N T U M.

IN-

INDEX PRIMUS AUCTORUM,

Virorum Illuſtrium, quorum auctoritates hoc in Opere allegantur, commendantur aut refutantur.

Abailardus.
Abarbenel, Iſaac.
AbenEzra ſeu Abraham BenEzra.
Abraham de Balmis.
Abraham Harophi.
Acacius.
Acuſilaus.
Adam Sasbouth.
Adrichomius.
R. Akiba.
Alardus, Guilielmus.
Albericus Gentilis.
Albertus Hungerus.
Albertus Magnus.
Albertus Pighius.
Albertus Pius.
Albertus Sigebergenſis.
Albinus.
Albinus, Vitus.
Alcuinus.
Alexander Halenſis.
Alexander ab Alexandro.
Alexander Nechan.
Alfonſus à Caſtro.
Alfonſus à Vera Cruce.
Almonacurius.
Althamerus. Altingius.
Alſtædius, Joh. Henricus.
Amama, Sixtinus.
Ambroſius.
Anaſtaſius Sinaita. Andradius.
Andreas Capilla.
Andreæ, Jacobus.
Andreas Eudæmon Johannes.
Angelocrator.
Angelomus.
Anianus.
Anshelmus Laudanenſis.
Antoninus. Antonius Fajus.
Antonius Giggæus.
Antonius Luſitanus à Fonſeca.
Antonius à Medicis.
Apollinarius.
Apollonius.
Apollodorus.
Aponius.
Appianus.
Arcularius.
Aretius.
Ariſtophanes.
Ariſtoteles.
Arrianus.
R. Aſaria.
Aſcanius Martinengus.
Athanaſius.
Athenæus.
Avenarius.
Auguſtinus Hipponenſis Epiſcop.
Auguſtinus Steuchus Eugubinus.
Aurelius Victor.
Aureolus.
Azorius.
Baale Thoſepheth.
Bailius, Robertus.
Bakius.
Balduinus.
Baronius. Barradius.
Bartholinus.
Bartholomæus Frimus.
Bartholomæus Major.
Baſilius Magnus.
Baſilius Seleucienſis.
Baudartius.
Baynus.
Beda.
Behmius.
Bellarminus, Robertus.
Bergomenſis, Gerardus.
Beringer, Michael.
Bernhardus.
Bernhardinus Senenſis.
Bernhardinus Galdolus.
Beroaldus, Matthæus.
Beſodener, Petrus.
Beyerlingk, Laurentius.
Beza, Theodorus.
Biblia Duacenſia.
Biblia Maxima Pariſ.
Biblia Anglicana.
Bibliander, Theodorus.
Blakvvellus.
Blandrata.
Bochartus, Samuel.
Boderianus, Guido Fabricius.
Bodinus.
Bohlius.
Bonaventura.
Bonfrerius, Jacobus.
Boulæſe, Johannes.
Bredenbachius.
Brentius, Johannes.
Brideaux, Johannes. Brocardus.
Brugenſis, Franciſcus Lucas.
Brugthonus.
Bruno Carthuſianus.
Bruno Herbipolenſis.
Bucanus.
Bucholzerus.
Bugenhagius.
Bullinger.
Bünting.
Burgenſis.
Buxtorfius.
Cajetanus.
Calixtus.
Calliſtus Placentinus.
Calvinus, Johannes.
Calviſius. Capellus.
Carolus Sigonius.
Carthuſianus, Dionyſius Lervius.
Carverus.
Caſpar Sanctius.
Caſpar Varrerius.
Catherinus, Ambroſius.
Cedrenus. Celada.
Chalcondylas.
Chamier.
R. Chasda.
R. Chaskuni.
Cheſneux, Matthias.
Chemnitius.
Chevallerius.
Chriſtianus Matthiæ.
Chriſtophorus à Caſtro.
Chriſtophorus Carthvvrigthus.
Chryſologus.
Chryſoſtomus.
Circellus.
Clemens Alexandrinus.
Clemens Romanus.
Cloppenburgius.
Coccejus, Johannes.
Cochius.
Codomannus.
Cœleſtinus Miſlenta.
Columbanus.
Comeſtor.
Conciliorum Tomi.
Contingius.
Coppenius.
Cornelius Cornelii à Lapide.
Cornelius Janſenius Iprenſis.
Cornelius Janſenius Hiſpan.
Coſmus Damianus.
Coſri, liber.
Covarruvias.
Crellius.
Crocius. Cruciger.
Cunæus Bertram.
Cyrillus Alexandrinus.
Cyrillus Hieroſolymitanus.
Damaſcenus, Johannes.
Damaſcenus, Nicolaus.
Damianus, Petrus.
Danæus.
Danhauerus.
Delrius.
Deodatus.
Didacus Alvarez.
Didymus.
Didymus Savanarola.
Diegus Deza.
Dietenbergerus.
Dietericus, Vitus.
de Dieu, Ludovicus, ſeu Dievius.
Digbæus. Dilherrus.
Diodorus Siculus.
Diodorus Tarſenſis.
Dioſcorides.
Dominicus à Soto.
Don Aben Jechijah.
Döringus, Matthæus.
Dorſchæus.
Draconites. Draudius.
Driedon, Johannes.
Druſius, Johannes.
Duræus. Dürfeldius.
R. Elias Levita.
R. Eliezer.
Emanuel Saa.
Emſerus.
Enjedinus.
Ephrem Syrus.
Epicharmus.
Epiſcopius.
Epictetes.

ErneſtinaNorimbergo-Vinarienſia Biblia.
Eſpenſæus.
Eſtius,Guilielmus.
Eucherius.
Eugubinus.
Euſebius.
Euſebius Cæſarienſis.
Euſebius Vercellenſis.
Euſtachius Antiochenus.
FAgius,Paulus.
Fecquernekinus.
Felix Pratenſis.
Ferrarienſis.
Ferus.
Fevardentius.
Finus.
Flacius,Matthias.
Folioth.
Forerus.
Franciſcus Davidis.
Franc.Puteanus.
Franc.Titelmannus.
Franc.Tresham.
Franc.Viſdomius.
Frankenbergius.
Franzius.
Freculphus.
Freherus.
Fromondus.
Füllerus,Nicolaus.
GAbriel à Coſta.
Gabriel Brebia.
Gagnæus,Johannes.
Galatinus,Petrus. Garnettus.
Gattakerus.
R.Gelalia.
Geddicus.
Gejerus,Martinus.
Genebrardus.
Gennadius.
Georgius Hornius.
Georgius Wicelius.
Gerhardus,Johannes.
Gerhardus,Joh.Erneſtus.
Gerſon.
Geſnerus.
Gilbertus Porretanus.
Giſelbertus Anglus.
Giſlerius.
Glaſſius,Salomon.
Gomarus.
Gordonus.
Gorranus,Nicolaus.
Gregorius Magnus.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyſſenus.
Gregorius de Valentia.
Groshain.
Groſſius,Jacobus.
Gualtherus.
Gualtherus Megallenſis.
Guido Carthuſianus.
Guilielmus Alvernus.
Guilielmus Eſtius.
Guilielmus Gregorii.
Guilielmus Melitonenſis.
Guilielmus Pepinus.
HAfenrefferus.
Hainlinus.
Haræus Franciſcus.
Haravæus.
Haſſelbachius,Thomas.
Haymo.
Hector Pintus.
Heilbronnerus.
Helvicus.
Helwigius.
Henricus Philippi.
Henricus Wichingam.
Hentenius.
Herbrand.
Hermannus Bodius.
Hermannus Contractus.
Herodianus.
Herodotus.
Hervæus.
Heshuſius,Tilemannus.
Heſiodus.
Hieronymus.
Hieronymus Savanarola.
Hilarius.
Hippolytus.
R.Hiskuni.
Honorius Auguſtodunenſis.
Höpfnerus.
Horwæus.
Hoſtus,Matthæus.
Hottingerus.
Hugo Carenſis.Hugo Victorinus.
Hülſemannus. Hulſius.
Hunnius,Ægidius.
Hütterus,Leonhardus.
Hyperius.
JAcobus Magnus Toletanus.
Jacobus Martini.
Ibn.Achmet.
R.Jehuda Hakkadoſch.
R.Jehuda Hallevi. R.Jeremia.
Jodocus Nahum.
Johannes Baptiſta Folengus.
Joh.Benedictus Pariſienſ.
Joh.Cratardus.
Joh.Chryſoſtomus.
Joh.de la Haye.
Joh.de Rayroles.
Joh.Draconites.
Joh. Ferdinandus.
Joh.Mechlinius.
Joſephus à Coſta.
Joſephus Barneſius.
Joſephus Hiſtoricus.
Joſephus Medus. Irenæus.
R.Iſaak Ben Arama.
Iſidorus Hiſpalenſis.
Iſidorus Peluſiota.
Julianus Archiep.Toletanus.
C.Julius Cæſar.
Julius Rugerius.
Junilius.
Junius,Franciſcus.
Jus Canonicum.
Jus Civile.
Juſtinianus Benedictus.
Juſtinus Martyr.
Juſtinus Hiſtoricus.
Juſtus Orgelitanus.
Juvenalis.
R.KAvenaki.
Keplerus.
Kimchi,David,& Joſeph.
Kircherus,Athanaſius.
Kircherus,Conradus.
Kirchnerus.
König,Georgius.
Krakewiz.
Krenzhemius.
LAncellottus.
Langius,Wilhelmus.
Lanſpergius,Philippus.
Lanſſelius,Petrus.
Lavatherus.
Lauretus,Chriſtophorus.
Laymannus,Paulus.
Leander.
Leocaſtrius.
Leo Magnus. Leſſius.
R.Levi Ben Gerſon ſeu Ralbag.
Leuſdenus.
Lewius,Dionyſius Carthuſianus.
Ligthfotus.
Linus. Lioſveldius.
Lipomanus.
Liveleus.
Loſſius,Lucas.
Lovanienſes,Theologi.
Lucidus,Johannes.
Lucius,Johannes.
Ludolphus Carthuſianus.
Ludovicus Crocius.
Ludovicus de Dieu.
Ludovicus Pictorius.
Ludovicus Vives. R.Luſitanus.
Lutherus,Martinus.
Lydiat,Thomas.
Lyſerus,Polycarpus.
MOeſtlinus.
Magdeburgenſes Centuriatores.
Malvenda,Thomas.
Malderus. Maldonatus.
Major.
Marchio Veleſius.
Mareſius,Samuel.
Mariana,Johannes.
Marianus Scotus.
Marinus,Marcus.
Marinus,Merſennus.
Marius,Leonhartus.
Marloratus Auguſtinus.
Marnixius.
Martinius.
Martinus Del Rio.
Martinus Lutherus.
Martinus Pereſius.
Martius Gallus.
Martyr Petrus.
Marzilla.
Matthæus Ebroicenſis.
Matthæus Germanus.
Mattheſius.
R.Matthia.
Maukiſch.
Maximus Monachus.
Medina.
Medus,Joſeph.
Megalianus.
Megiſſer.
Meiſnerus.
Melanchthon Philippus.
R.Menachem.
R.Menaſſe Ben Iſrael.
Menochius,Joh.Stephani.
Menzerus,Balthaſar.
Mercator,Gerardus.
Mercerus,Johannes.
Meurſius. Meuſchius.
Michael Angrianus.
Michael Giſlerius.
Michael Meſſanus.

Michael

Michael Picardus.
Mirandulanus, Franc. Picus.
Mittelburgenſis, Paulus.
Molanus. Möllerus.
Montanus, Benedictus Arias.
Mörlinus.
R. Moſe Bar Kepha.
R. Moſe BarNachman ſeuRamban
R. Moſe Gerundenſis.
R. Moſe BarMaimoni ſeuRambam
Müllerus, Joh. Henricus.
Münſterus, Sebaſtianus.
Muſculus, Johannes.
NAclantus.
Navarrus.
Nazianzenus, Gregorius.
R. Nehemia.
Nicolaus Abrami.
Nicolaus Gorranus.
Nicolaus de Lyra ſeu Lyranus.
Nicolaus Sandero.
Nicolaus Serarius. Nisbethus.
Novarinus, Aloyſius.
Nouzenus, Auguſt. Sebaſtianus.
Nyſſenus, Gregorius.
R. OBadia Gaon.
R. Obadia Saphorno.
Oecolampadius. Oecumenius.
Oleaſter. Olkot
Origenes.
Oſiander, Andreas.
Oſiander, Lucas. Oſorius.
Otto Friſingenſis.
Otto Gualtperius. Ottfredus.
PAgninus, Santes.
Paludanus, Petrus.
Pantheus, Auguſtinus.
Pareus. Patherius.
Paulus de Palatio.
Paulus ab Eyzen.
Paulus Comitolus.
Paulus Epiſcopus.
Pelbartus Temeſvvarienſis.
Pelicanus.
Pererius, Benedictus.
Pereſius. Perkinſus.
Petavius, Dionyſius.
Petrus Bertius.
Petrus Bertorius.
Petrus Cantor.
Petrus Edeſſenus.
Petrus Galatinus.
Petrus Herenhaſſius.
Petrus Piſcator Jenenſis.
Petrus Perpinianus.
Petrus Walæus.
Philippus Arpinas.
Philippus Grammachæus.
Philo Biblius. Philo Judæus.
Philoponus.
Picherellus. Pineda.
Piſcator, Johannes Herborn.
Piſcator, Petrus Jenenſis.
Placidus Parmenſis.
Plato. Plinius.
Polanus, Amandus.
Polus, Matthæus.
Polychronius. Pomeranus.
Pomponius Mela.
Pontius Carbonellus.
Poſſevvinus Antonius.
Poſtellus, Guilelmus.
Procopius. Prudentius.
Pruſæus.
QUintilianus Fabius.
Quintus Julius Hilarion.
Quiros. Quiſtorpius.
RAbanus Maurus.
Raimundus Martinius.
Rainoldus. Rainerius.
Raphael de la Torre
Reineſius. Tomas. Remigius.
Reuſnerus.
Rhau. Ribadineira.
Ribera. Ricciolus Baptiſta.
Richardus Exeſtrienſis.
Rikkelius. Rivetus.
Roa, Johannes. Röderus.
Robertus Boſæus. Rob. Bruis.
Rob. Carmelita. Rob Holcot.
Rollocus. Ruffinus.
Rungius David.
Rupertus Lincolienſis.
Rupertus Tuitienſis.
R. SAadia. Salazarius.
Salianus. Saligniacus.
Salmeron Alfonſus.
Salomo Jarchi vel Ben Jizchak.
Samuel Arcuvolti.
Samuel Petitus.
R. Samuel. Sanchez.
Saubertus, Johannes.
Scaliger, Julius Cæſar, & Joſephus.
Scherzerus. Schvvizerus.
Schikhardus. Schillingius.
Schindlerus, Valentinus.
Schlichtingius.
Sebaſtian. Schmidius.
Schubertus. Scotus.
Seder Olam. Serarius.
Servius. Simeon de Muys.
Simon Anglus.
Simſonius Eduardus.
Sixtinus Amama. Sixtus Senenſis.
Smaragdus. Snepfius.
Snoygdanus. Solinus.
Sotus. Spanhemius.
Spondanus. Stempelius.
Stephanus Anglicus.
Stephanus Clozius.
Stephanus, Robertus.
Steuchus Auguſtinus.
Stöflerus. Strabo.
Strabus Fuldenſis.
Suaningius. Suarezius.
Suarius. Suetonius.
Sulpitius Severus.
Syncellus, Georgius.
TAcitus. Tannerus
Tarnovius. Tatianus.
Temporarius. Tertullianus.
Theodoretus Heracleotes.
Theodoretus.
Theodorus Hakſpan.
Theodorus Peltanus.
Theodorus.
Theophilus Antiochenus.
Theophylactus.
Thomas de Vio Cajetanus.
Thomas Jorgius.
Thomas Mortonus.
Thuanus, Auguſtus.
Tilemannus, Godofredus.
Tirinus, Jacobus.
Toletus. Torniellus.
Toſſanus, Paulus.
Tremellius.
Trivetus Nicolaus.
Tubingenſes Theologi.
M. Tullius Cicero.
VAlentinianus.
Valerianus Flavignius.
Valla Laurentius.
Varenius, Auguſtinus.
Vaſquez.
Vatablus, Franciſcus.
Ubbo Emmius.
Verſiones, vulgata.
Münſteri. Iſidori Clarii. Lucæ Oſiandri. Pagnini. Bened. Ariæ Montani. Tigurina. Roberti Stephani. Franc. Vatabli. Caſtellionis. Immanuelis Tremellii. Franciſci Junii. Piſcatoris. Anglicana. Gallica. Germanica Lutheri. Germ. Dietenbergeri. Germ. Ulenbergeri. Germ. Moguntina. Germ. Belgica. Septuagintaviralis. Aquilæ. Symmachi. Theodotionis. Chaldaica Onkeloſi, Jonathanis Uzielidæ, Hieroſolymitana. Syriaca. Arabica. Perſica. Æthiopica.
Viccarſus, Johannes.
Vielmus, Hieronymus.
Vilalpandus. Victoria.
Victorinus Strigelius.
Ulenbergerus.
Vogelius. Volkelius.
Vorſtius.
Voſſius, Johannes Gerard.
Dionyſius. Iſaacus.
Urbinas. Urſinus.
Urſinus, Johan. Henricus.
Uſſerius.
WAlæus.
Waltherus.
Waltonus.
Wankelius.
Weberus, Ananias.
Wellerus, Hieronymus.
Wellerus.
Wendelinus.
Weſthemmerus, Bartholom.
Wichmannus, Johannes.
Wigandus.
Wilkinſus.
Willeramus.
Willetus, Andreas.
Willichius.
Willius.
Winkelmannus.
Wolbero. Wolfius.
XEnophon.
Xiphilinus.
ZAcharias Schilterus.
Zanachius, Jacobus.
Zanchius. Zangerus.
Zeæmannus.
Zepperus.
Zwingerus.
Zvvinglius.

F I N I S.

INDEX SECUNDUS.

Vocum & Particularum Exoticarum, Explicatarum, & in diverſis Translationibus occurrentium.

Voces & particulæ Ebrææ, & vicinarum gentium.

א

א abundans II.87.a.
א omiſſum I.916.b.
א præpoſitum I.911.a.
א pro ה I.761.II.446.b.709.b.
אביב I.578.a.374.a.
אביבי III.234.b.
אבובא vel אבובה I.257.b.904.a.
אבר I.609.a.1082.b.
אבה I.1228.b.
אבוי I.1190.a.
אביון I.1190.a.
אביונה I.1228.b.
אב בית דין I.853.b.
אבי I.916.a.
אביעה I.1131.a.
אבירים I.1065.b.
אבנים I.321.a.II.940.b.
אבני נור II.985.a.
אבר הם & אברהם III.157.a.
אברך I.304.b.
אבת I.499.b.
אבשלם III.257.b.
אגם II.304.a.
אגמון II.69.b.
אגרה I.181.a.
אדם I.482.b.549.a.II.346.b.542.b.733.a.749.b.
ארם בליעל I.1144.a.
אדמה I.233.b.815.b.III.44.a.
ארומים I.826.a.
אריך I.827.b.
אריר רג I.727.a.
אדירים II.203.b.
אדרכון III.225.a.
אדרעה & אדרעתא III.204.a.
ארני I.1049.b.
אהה II.507.b.
אהים II.81.a.
אהיה אשר אהיה I.334.a.
אהל II.534.b.
אהלים I.1147.a.
אוב I.499.a.587.b.
אובד I.609.a.908.b.
אודה III.170.a.
אוה I.562.a.
אוי I.1190.a.III.225.a.
אויר III.225.a.
אולי I.456.a.
אוכלא II.623.a.
אולם I.297.a.732.b.II.403.b.511.b.776.b.
און I.889.a.II.375.b.547.a.723.a.733.b.
אוט I.921.b.
אופיר I.173.b.793.b.III.16.a.77.b.
אוצר II.474.a.
אור I.228.b.504.a.910.b.918.b.III.225.a.
אורח II.116.a.
אורות I.1094.b.
אוריה II.91.b.
אורים ותמים I.443.III.158.a.
אור פני II.606.b.
אות II.34.b.
או I.379.a.
אזוב III.225.a.
אזכרה III.114.b.
אזל I.484.a.II.543.a.
אזן I.597.b.
אזרח I.996.a.
אח II.565.b.
אחד I.562.b.606.b.
אחד אחד I.845.a.
אחו I.845.a.II.422.a.
אחוה I.697.a.
אחזיהו I.856.a.
אחי ראש מפים I.308.a.
אחר I.1063.a.II.489.b.
אחר אחר II.381.b.
אחר אחר II.381.b.
אחר כבוד II.832.a.931.a.
אחרון II.594.a.776.b.912.a.
אחרית I.310.a.1188.b.II.14.b.409.b.
אחריתכן II.798.b.
אחשדרפניא & אחשדרפנים I.877.b.II.492.a.600.a.
אחשורוש I.865.b.
אחשתרנים I.882.a.
אחתנו את I.294.a.
אטימום I.896.b.
איים & אי I.905.a.II.76.b.81.a.159.a.185.a.
איוב I.884.b.
איל I.586.a.II.148.b.
אילת
אימה I.556.a.
אימים II.490.a.
איני II.448.b.
איפה I.186.a.
איש I.392.a.552.b.1068.b.II.715.b.
איש ſubauditum. I.907.a.
איש יומו I.886.b.
איש הבינים I.956.b.
איש און I.1144.a.
איש תם III.49.b.
איש את רעו III.97.a.
איש חמס I.1137.a.
איתל II.382.b.
אינם I.827.b.
איתן I.509.a.1063.b.
אך I.996.b.
אכבר II.908.a.
אכול I.585.b.586.a.
אכל II.401.b.504.b.884.a.
אל I.300.a.301.b.586.a.833.a.983.a.II.875.b.911.a.
אל additum fini vocis. I.1073.a.
אלגבש II.517.a.
אלגביש II.573.b.
אלה אלהין II.1075.a.
אלה I.572.b.591.b.916.a.
אלי I.945.a.
אליו & אלי II.1008.a.b.
אלים I.989.b.
אלהה עליה II.601.a.
אלהותא I.504.a.
אלוה I.916.a.1214.a.1228.b.
אלהי קדם I.643.a.
אלהים I.215.b.216.a.289.a.1236.a.300.a.692.b.992.a.1004.b.1020.a.1067.a.II.752.b.825.a.1068.a.1075.a.
אלופי I.1028.a.
אלילים I.842.a.III.193.a.
אלמוני I.740.a.II.624.b.
אלונים II.541.b.
אלוף II.869.a.
אלקום I.1221.a.
אל סנט I.434.b.
אלכרוע II.827.a.
אליץ I.945.a.
אם I.549.a.503.b.1188.b.
אם לא I.293.b.
אמא I.187.a.
אמה I.1028.b.
אמום I.289.b.1101.a.
אמולה II.773.a.
אמן I.611.b.995.a.
אמן : אמן III.26.b.
אמנים II.318.a.
אמן בעמיך II.369.a.
אמון II.481.a.
אמון סגא II.481.a.
אמונה I.995.a.1069.a.II.401.a.(718.a.
אמונתי II.885.b.
אמוץ II.795.a.
אמים I.1101.a.
אמצים II.957.a.
אמר I.958.b.992.a.
אמרכלא II.472.a.
אמש I.909.a.
אמת I.611.b.II.606.b.
אמיתי III.241.a.
אנוכי I.281.b.
אנוש I.949.a.
אנך II.808.a.
אנין II.540.b.
אנכקי III.180.a.
אנק II.538.a.
אנקה II.538.a.
אנש II.417.b.815.a.
אנשים I.766.b.
אנשי הסר III.196.a.
אנשי מעשה III.250.a.
אסיד I.838.a.
אסמון I.424.b.
אסף I.907.b.II.304.b.835.a.III.204.a.
אסר I.405.a.1106.III.260.a.
אסר־חרן III.8.a.
אסיד II.978.b.
אף I.1074.b.
אפם & אפי II.511.b.
אפים I.742.a.
אפים ארץ II.228.a.

אפי

אפי ארץ II.218.a.
אפרני II.695.a.
אף כי I.1184.b.
אפלי & אפילורת II.392.b.
אפס I.890.b.
אפים III.274.b.
אפחן I.810.b.
אפוש III.194.a.
אפעה & אפע II.179.b.
אפק II.356.a.
אפר I.440.b.
אפרחין II.308.b.
אפעורירת I.596.a.
אפוש III.194.a.
אפרימה III.219.a.
אצבע I.187.a.
אצל II.1026.a.
אראל & אראיל & אריאל II.148.b.
ארב II.739.a.
ארבאל II.739.a.
ארבה II.756.b.
ארג III.225.
ארגיע II.237.a.
ארומים I.826.a.
ארז II.422.a.
ארי I.985.a.
אריה II.91.b.
ארכה & ארוכה II.304.b.440.a. 881.a.
ארם II.542.b.
ארמון II 440.a.
ארמנות II.418 b.1110.b.
ארן II.201.b.
ארעה II.596.a.
ארץ I.219.b.
ארדט II.709.a.
אש II.867.a.
ארשנית I.908.b.
אשב II.505.a.
אשדת I.676.b. 677.a.
אשור I.545.b.II.541.b.756.b.
אשה I.240.b. 466.b.1177.a. 472.a.II.798.b.
אשכר II.505.a.
אשיצי II.552.a.
אשם I.295.a. 466.b. 470.b. 474.b.475.a.II.271.b.272.a.474.b. 475.a.725.a.883.a.III.49.b.74.a.78
אשבורי III.23.b.
אשמיך II.552.a.
אשף III.225.a.
אשפים II.592.b.
אשפך III.216.a.
אשר I.718.b. 730.a. II.140.b. 1008.a.
אשרי I.931.a.942.a.
אש ברעא I.434.b.
אשרים & אשרות I.705.a. 805.b.
את I.94.b.541.a.1111.b.740.a. 918.b.II.44.a.709.b.
אתה & ארת vice vocativi. I.787.b.936.b. II.178.a.
אתבש II.431.b.490.b.
אתך I.529.a.
אתלול II.524.a.
אתבל II.541.a.
אתנה & אתנן II.736.a.III.225.a.

ב

ב locum in quo notat I.235.a.
ב omiſſum aut ſubauditum. I.901. b. 918.a. 1063. a. 1083.a. 1133.a.1183.a.
ב abundans. II. 810.b. maximè poſt ſentiendi verba. II.882.b
ב particulæ uſus. II.195 b.787.b. 834.b.
ב ponitur pro ל II.266.a.
ב mutatur in מ I.717.b.
ב redditur per א interdum. II. 483.b.
באר I.295.b.535.b. II.884.a. III.49.b.
בארה I.535.b.
באחרית II.674.b.III.96.b.
באחרית הימים II.718.b.III.87.a.
באש I.586.b.783.a.II.773.b.
באש & בושה II.25.a.
באושים II.25.b.
בגדי II.882.b.
בד II.749.b.
בד בבד I.452.a.
בדגליך I.365.b.
בדור בדורים III.96.b.
בדורת I.457.b.
בדיו II.84.b.484.b.
בדלה III.225.a.
בדרך II.800.a.
בדור דורים III 96.b.
בדרך התלדת I.987.b.
בה I.1039.a.
בהיר I 918.b.
בהלה II.372.a.
בהמה I.374.b.II.478.a.773.a.
בהמות I.572.b.921.b.1236.a. II.406.b.
בהם I.280.a.
בודר II.82.b.
בוז II.910.b.
בוס III.196.b.
בוץ II.542.b.
בור I.1228.b.II.477.b.541.b.
בורית II.391.b.III.184.b.
בורון I.582.b.
בו & בוה I.851.b.II.220.a.255.b.
בחון II.403.a.
בחיון I.906.a.
בחירי II.182.a.
בחל II.995.b.
בחן II.24.b.
בחור I.547.b.747.b.
בטח II.416.b.
בטן I.1116.a.
בטנים I.306.a.
ביד II.893.a.III.93.a.175.b.
בידיו II.484.b.
בידו II 830.
ביד עבדך III.175.b.
ביד רמה II.901.b.
ביום I.476.b.1093.b.II.136.b
בימי I.295.b.
בין האולם ולמזבח III.255.b.
בינה I.1127.a.
ביר I.941.a.II.623.a.
בירת I.732.b.891.b.II.484.a. 858.b.III.206.b.
בית־בוסן III.217.b.
בית־און I.669.b.201.428.a.723. b.801.a.
בית־אל I.428.a.II.101.a.723.b.
בית־אל־יה III.17.a.
בית ארבאל II.739.a.
בית הבור III.49.b.
בית דין II.618.a.
בית המקדש II.164.b.
בית־זיתא & בית זית III.208.b.
בית חורן III 20.b.
בית לה סביב II.503.b.
בית־עין II.484.a.
בית עלה III.217.b.
בית עולמים I.1269.b.
בית־צור III.200.b.
ביתר III.217.a.
בית־שמשתא & בית־שמש II.479.a.III.20.b.27.a.
בית־שאן III.204.a.
בית־שני I.1061.a.
בך II.51.b.
בכור I.255.a.
בכורים II.82.b.
בכנרת III.260.a.
בכם II.828.b.
בכנו II.299.a.
בכסה I.1066.b.
בל I.962.b. II.214.a. 488.a. III.180.a.
בלא I.336.a.
בלהורת I.898.a.
בלי I.575.b.
בלילו I.906.a.
בלי־איש III.218.a.
בליעל I.742.b.II.377.a.
בלאשצר II.606.b.612.a.
בלטאשצר II.591.b.670.a.
בלטין II.541.b.
בלטשאצר II.591.b.
בלמודים II.233.a.
בלשאצר II.672.a.
בלתי I.1073.a.
בם II.768.b.
במדבר II.172.a.
במדברך I.959.b.
במה & במות II.192. 269.b.485. b.529.a.
במותיו II.268.b.
במות־בעל II.83.b.
במצרים I.388.b.
במקום II.711.b.
בן I.103.b.321.b.606.b.855.a. 939.a.II.607.a.
בנגינות I.943.a.
בנר I.943.a.
בנה I.321.b.1164.a.III.68.b.
בנוח III.40.a.
בני II.743.a.
בני האדם & בני אדם II.547.b.
בני אלהים I.1028.b.
בניהם II.542.b.
בנפשו III.264.b.
בנות II.485.b.
בסס I.1147.a.
בעון I.1026.a.
בעבורך I.248.a.
בעבתים I.1106.b.
בעה I.909.b.
בעי I.909.b.
בעולה II.340.a.

בעל I.704.a. II.214.a. 284.b. 488.a.715.b.1058.a.III.180.a. 247.a.
בעל־גרים III.247.a.
בעל־חנן I.301.b.
בעליז I.1172.a.
בעלים II.284.a.476.b.756.a.
בעל־זבוב I.428.a. 809.b. 875.b.
בעל־מי vel בעל־מין vel בעל־מים III.20.b.22.b.
בעל־צפן I.175.b.
בעל־שמים vel בעל־שמין I.428.a.704.a.809.b.II.681.b. 692.a.III.52.b.247.a.
בעלת vel בעלית vel בעלים II.404.a.479.b.III.52.b.
בעלי אספות I.1249.a.
בעלת־שמין III.52.b.
בען I.549.a.
בער I.610.a.
בערבה I.1036.b.
בערבות I.1033.b.
בפרש I.1039.a.
בצע I.957.b.II.491.b.533.b. 810.b.III.157.a.
בצק I.569.b.
בצקה III.228.a.
בצר I.905.a.II.484.a.
בצרים II.400.b.
בצרא II.835.a.III.203.a.
בקבק II.419.b.
בקהל I.597.a.
בקע I.180.a.
בקעת־און & בקעת־שמש II.796.a.
בוקר I.225.a.
בקרבה II.798.a.
בקר I.919.a.
בקש II.718.a.
בר I.937.a.941.a.
ברא I.219.a.1151.a.232.b.II. 178.b.
בריח I.907.b.1058.a.
בריש I.534.a.
ברית II.967.b.1065.a.
ברך I.293.a.8.2.a.893.a.957.b.
ברכה II.164.b.
רבומים II.749.a.
ברודה II.901.b.
ברעו I.806.b.
ברק II.544.b.
ברקן vel ברקת II.544.b.
ברשית II.72.a.490.a.1186.a. III.44.b.45.a.
בריח I.907.a.
ברית I.761.a.III.198.a.
בשם I.451.a.
בשגגה I.688.b.
בשנה בשנה I.745.b.
בשר II.254.a.767.b.
בשר ודם III.92.b.
בשרו & בשורו II.737.b.
בשת II.399.b.
בת I.186.a.II.541.b.
בת אשת השנים vel בת הנשים II.679.b.
בת ירשת נחלה I.552.a.
בת־קול I.744.a.888.b.
בתוליה II.534.a.III.61.a.
בתולים II.36.a.
בתל I.1269.a.
בתם I.961.a.
בתים ספנים II.908.a.

ג

גאל I.607.b.739.a.899.b.931.b. II.195.a. 757.b. 898.a. III.9.b.
גאל הדם I.551.b.590.a.
גאלתך II.515.b.
גאלתיך II.202.a.
גב & גבים II.148.a.610.b.
גבה I.1236.a.
גבה גבהים I.1236.a.
גבל I.352.a.
גבעים III.201.b.
גבור II.65.b.67.a.456.a.1020.a. 476.b.
גבירה
גבור III.200.b.
גבר II.454.b.
דרך גבר בעלמה I.1218.b.
גברים I.264.280.a.III.53.a.
גבתא III.216.b.
גג גמל II.484.a.
גגרת II.420.a.
גדבריא II.600.a.
גדד & גד I.297.a.315.b.II.367.b. 680.b.856.b.
גדודים I.819.a.
גדל I.533.b.
גדולות I.810.a.
גדית I.1260.b.
גדול III.271.b.
גדיד & גדד I.798.b.II.305.b.
גדירת I.1260.b.
גוב גובי II.881.a.
גוג II.807.b.
גויה I.997.b.
גויעה I.294.b.
גוי I.289.b.
גול II.593.a.
גוירת I.1097.a.
גוים I.1101.a.
גיא שמנים II.121.b.
גיחון I.236.b.
גוי & גוים I.1101.a.II.177.a.
גומץ I.1228.b.
גוע II.73.a.
גוף III.144.b.
גור II.209.a.420.b.593.b.
גורל I.879.a.
גזר I.676.b.
גזי II.807.b.
גזברים II.600.a.
גזל I.476.b.497.a.
גזר II.629.a.
גיא בן הנם I.138.b.
גי הנם I.683.a.
גיל II.592.a.
גיר II.119.a.
גלילות I.679.b.II.526.
גלולים I.803.b.II.518.a.535.a.
גלה II.99.a.947.a.
גלגל & גלגלתא 52.b.737.b.801.a.
גלד I.897.b.
גלר־עדות III.24.b.
גלות I.156.b.
גלותך II.515.b.
גלל I.664.a.868.a.
גלש I.1272.b.
גם I.458.a.1191.b.
גמרים II.542.a.
גמל I.537.a.958.a.
גמץ I.1228.a.
גמטריא II.939.b.
גנזא III.225.a.
גנזי I.543.b.
גער I.899.a.II.380.a.1057.a.
גפרים II.542.a.
גפן I.1176.b.
גפה 1140.a.
גרם I.315.b.821.a.
גרמסיא II.542.a.
גרף II.773.a.
גר I.526.a.
גרה I.180.b.
גרש I.315.b.
גשן III.19.b.
גת II.346.a.
גתית I.646.a.

ד

ד ſcriptum pro ר I.769.a. II.592.a.
ד pro ו I.911.a.II.600.a.
דביונים I.819.b.
דבא I.642.b.
דבה I.300.a.
דבק I.2331.b.552.b.
דביר I.683.b.II.403.b.
דבר I.835.a.856.a.992.a.1073. b.1192.b.II.96.b.477.a.758.b. 889.a.III.29.b.
דברי יהודה III.215.b.
דברי הימים I.815.a.
דגן I.875.b.
דברי יוחנן III.235.a.
דג I.727.a.
דגלי מתנת I.527.b.
דדים I.1257.b.
דהב I.173.b.
דו III.225.a.
דוד I.345.b.1050.a.1141.b.1261.b.
דודי II.24.a.
דוה I.889.b.II.136.b.
דום II.722.b.
דומתא I.294.b.
דון I.1097.a.
דוק III.235.a.
דור II.265.b.
דור דורים I.1059.b.
דבש I.1196.a.
דחן II.611.a.
די I.578.b.
דיב I.580.a.
דין I.580.a.II.808.a.
דינא II.618.a.
דישו III.264.a.
דכא II.259.a.
דל I.1000.a.II.165.a.
דלה I.1197.b.
דליו I.1197.b.
דלטור I.894.a.
דלף I.1107.b.
דלק I.612.b.
דלקן I.1101.b.
דלתים I.919.b.
דם & דמים I.476.b. 498.a. 821.a.
דמם I.994.a.II.483.a.489.a.
דמה II.489.b.401.a.543.b.722.b.

דמשק

רמשק II.798.b.
רעך I.898.a.1101.b.
רעת & רעה I.1127.a.II.591.a.
III.43.a.
רעת אלהים II.732.b.
דרנא II.573.a.
דרדע I.790.b.
דרך II.300.a.III.7.a.
דרכך II.739.a.
דרכמונים I.181.b.865.a.
דרעתא III.204.a.
דשא I.228.a.619.b.
רשן I.977.a. 1074.a.
דושתי III.260.a.271.a.
דתבריא II.600.a.

ה

ה Emphaticum I.931.b.
ה paragogicum. II.299.a.
ה particula. II.601.a.912.a.929.a.
האזל II.1027.a.
האח 921.a.
האמין II.416.b.
הבל II.390.b.
הבנים I.752.a.
הביש II.484.a.
הבעלה I.1263.a.
הגברים I.848.a.
הבית II.908.a.
הבעלת I.1141.a.
הגה I.1073.a.
הגלגל גלה יגלה II.801.a.
הגרים I.484.b.
הגתית I.646.a.
הר אמר III.217.b.
הדב II.492.a.
הדביר III.201.a.
הדברי II.601.b.606.b.
הדר II.1008.b.
הדורים II.203.b.
הדכיר III.271.b.
הדס II.924.b.III.209.b.
הדסה II.924.b.
הדר I.1092.a.II.349.b.1008.a.
הדרי & הרירת & הדרת
II.606.b.
הדרשתי II.364.a.
הוא I.245.a.289.a.764.a.1215.
a.858.a.
הוא פרט I.236.b.
הובנים II.542.a.
הוד II.1008.a.
הודו II.174.a.
הודיע III.152.a.
הוה II.868.b.
הכן III.166.b.
הומה II.400.b.
הוציא I.596.b.
החזנים I.434.a.
החטיא II.132.a.
התחת I.315.b.ſeq.
הי II.905.a.
היא I.1225.b.
היאצר II.996.a.
היו II.905.a.
היום I.751.b.935.a.938.a.
היוצר II.996.a.
היכל I.849.a.II.403.b.III.201.a.
209.b.
היכל קדש I.1065.b.
הוליל II.244.b.482.b.769.a.
הירש II.832.a.
הכביר I.264.a.II.53.a.887.a.
הכה II.135.b.
הכות III.27.a.
הכן I.661.b.
הכרה I.534.a.
הכרת I.534.a.
הללויה III.16.a.218.a.
הוללית I.1232.a.
הלוא II.304.b.
הלוט הלוט II.108.a.
הלשכות III.200.b.
הלך II.734.b.992.a.
הלם II.544.b.
הלפר נחש III.17.a.
המגג II.568.a.
המון I.1236.b.
המונה I.995.a.
המנים II.509.a.
המורים I.757.b.
המלאה II.539.b.
המלוא III.168.a.
המליך III.160.a.
המלך I.977.b.106.a.II.607.b.
המנסך I.410.a.
המקטר I.410.a.
הן II.605.a.
הנוב II.818.b.
הנדי I.877.a.
הנה־בא I.279.a.
הנחיל I.943.b.III.160.a.
הנחל I.552.a.
הנער II.43.a.
הסית I.917.a.
העביר I.585.b.
העלפה II.33.b.
הערה II.276.a.
הפיל I.606.a.III.66.a.
הפעל III.134.b.
הצבי I.760.a.
הצדיק II 273.b.
הציל I.1132.b.
הצלח II.602.a.
והצן II.535.b.
הצעיף I.294.a.
הצף II.593.b.
הצרעה I.568.b.
הקים III.139.a.
הקל II.53.a.56.a.
הקנה II.1017.a.
הקרה II.402.b.
הראשון II.197.b.
הרה II.36.b.
הרי II.487.a.1026.a.
הרמון II.799.a.
הרם I.393.a.
הרעל II.1003.b.
הרשיע I.605.b.II.132.a.
הר־שמשתא I.833.a.
הרקן III.235.b.
השליך II.799.a.
השיב שבורת I.1051.a.
השכי I.549.a.
חשמל II.500.a.
השמיע II.488.a.
השפט I.605.b.
השדמורת II.466.a.
התיב II.593.b.
התיחש I.851.a.
התפלשתי & התפלשי II 830.a.
התקדש II.381.a.

ו

ו in β vertitur. II 494.a.
ו particula. I.369.a.922.b.1305.b.
II.782.b.989.b.994.a.1065.a.
וארת II.974.b.
ותם I.289.b.
ויהי I.730.b.II.522.b.
והב I.541.a.
וואמר I.227.a.b.
ואינו I.171.a.
ואין לו I.171.a.
ויצא יצוא ושוב I.264.b.
ועד I.112.a.

ז

ז mutatur in ד & Græcè in ς.
II.297.b.484.b.
זבריאל III.222.a.
זבח I.372.a.465.b.574.a.585.b.
II.893.b.
זה I.262.a.II.862.b.
זהר I.173.b.II.697.b.
זוב I.642.b.
זרים I.974 b.
זרון I.582.b.589.b.
זון I.467.b.
זונת I.280.a.
זור I.529.a.III.215.a.
זין I.597.b.
זיקורת II.235.a.
זירת II.765 b.
זכר I.231.a.III.114.a.
זכרון III.114.a.
זכריה II.922.a.
זלל I.594.a.III.82.a.
זמה I.503.a.556.b.967.a.
זמירה I.942.a.
זמורת II.511.b.
זמם I.1137.a.
זנב I.608.b.676.a.
זנורת I.808.b.
זנרה I.418.a.499.a.535.a.733.a.
זעף II.592.
זקן הסרא I.582.b.
זקנים I.552.b. 670.b. III.276.b.
246.b.
זרים & זר I. 447.a.529.a.597.b.
974.a.
זרה I.529.b.1140.a.II.928.a.
זרבבל I.863.b.
זרוע II.1057.a.
זרע I.244.b.606.b.
זרעים II.592.a.
זרעתא III.204.a.
זררת I.187.a.

ח

חבל I.557.a.
חבלים II.153.a.
חבורה II.261.a.
חבור I.826.b.
חבקוק II.882.a.
חבר I.418.b.
חבר חבר I.587.a.
חברה II.627.a.
חבץ כו II.182.a.
חברון I.673.a.

חנים

חנים & חג I.371.b.501.a.II.126.b. 736.b.906.a.
חג הסכות I.578.b.
חרך I.1129.b.
חרלו III.9.a.
חרון II.611.a.
חריד III.226.b.
חרקלו I.236.b.
חרדיו I.1258.b.
חרש II.724.a.732.b.809.a.
חוא I.249.b.810.b.
חובלים II.996.b.
חוזי I.859.a.III.5.a.
חוה II 736.b.
חחה I.647.a.
חולדת I.236.b.
חול II.259.a.890.b.
חומר I.186.a.
חור II.420.b.
חורי II.487.a.
חותם II.421.b.
חוים I.996.a.
חוטא II.743.b.
חוק I.499.a.
חוקים I.918.b.
חזה I.436.b.
חזות I.436.b.
חטא I.470.b.474.b.1166.b. II.271.b.478.b.1013.a.III.78.b.
חטאת I.466.b.475.a.485.a. 486.a.590.b.
חטבים I.1147.a.
חי I.490.a.900.a.
חיה I.307.a.1033.a.1154.a.
חידה I.1129.a.
חיין vel חירת vel חיים I.321.a.996.a.II.888.b.
חיל I.389.b.569.b.1068.a.1090.b. 1225.b.III.99.a.
חילך I.1090.b.
חין I.922.b.
חך II.735.
חכם III.135.a.
חכמה I.1127.a.II.72.a.591.a.III.43.
חכמת בינה II.492.b.
חכמות I.572.b.1130.b.1236.a.
חלא II.537.a.
חלב I.254.b.255.a.473.b.
חלה I.534.a.II.724.b.
חלות I.502.a.
חלח I.826.b.
חלי II.735.b.
חליינו II 257.a.
חלל I.784.b.II.493.a.
חללה I.499.a.
חלם I.442.a.1111.b.
חלמות I.889.b.
חלץ I.945.a.II.305.a.
חלק I.560.b.1172.a.II.275.b.
חלקים I.918.b.1175.a.
חם I.503.b.504.a.II.442.b.
חמר I.315.b.419.a.561.a.
חמרה III.68.b.
חמרת II.787.b.913.a.
חמה I.504.a.II.104.a.
חמור I.535.b.
חמץ II.349.b.
חמץ. II.349.b.
חמנים I.503.b.504.a.
חמס I.283.b.504.a.II.308.b.492. b.III.235.a.
חמץ II.136.b.799.a.
חמור II.970.a.
חמושים I.375.a.
חמירה II.953.a.
חמר I.315.b.
חמת II.912.a.III.226.b.
חן I.922.b.II.442.b.735.a.
חנן I.558.b.
חנם I.942.a.III.105.b.124.a.
חנית I.822.b.
חנן I.915.b.558.b.
חנס II.133.b.
חנק I.775.a.
חסד II.769.b.166.b.1068.a.II. 723.b.III 99.b.
חסדו II.174.a.
חסדיך I.966.a.
חסדים II.291.b.
חסדי יהוה I.1069.a.
חסיד I.1068.a.II.725.b.868.a.
חסידה I.921.a.
חסידי & חסיין & חסיו & חוסים II.725.a.868 III.196.a.
חסידי אמות II.896.a.
חסד ורחמים III.199.a.
חסידים II.369.a.
חסה I.942.a.
חסיל II.724.a.769.a.
חסל I.813.a.
חסר III.111.a.
חסר לב III.75.b.
חפה I.637.a.969.a.III.274.b.
חפז I.921.b.990.b.1100.b.1223.b.
חפץ I.459.b.944.a.II.550.a.
חפר I.994.a.II.545.a.
חפרפרות II.18.a.
חפרה II.103.b.
חפרסה II.103.b.
חפש I.1132.a.
חצות I.807.a.
חצוי I.180.a.
חצור III.224.a.
חצרים & חצר I.686.b.
חצר אלין III.19.b.
חצר מות II.586.a.
חצר מלוא III.230.b.
חצר חמת III.200.a.
חק I.1107.a.
חקות & חקים I.562.b.827.b.. II. 508.b.528.b.
חקר I.1196.b.
חקת I.538.b.
חרב I.265.a. II.432.a.508.a. 540.a.897.b.
חרבות I.888.a.
חרוץ I.174.a.
חרטמים & חרטם I.303.b.349.a. II.592.b.III.51.a.
חרי יונים I.819.b.
חרם I.504.b.538.b.557.a.878. b.869.b.II.1035.b.
חרמה I.961.a.
חרס II.419.b.
חרסות & חרסית II.419.b.
חרף I.908.b.
חרפה I.961.a.
חרוץ I.500.a.
חרש I.834.a.989.a.
חרשת II.84.b.
חשמנים
חשן I.440.b.
חשב III.197.a.
חשבון III.203.b.259.b.
חשק I.440.a.592.a.
חתא II.272.a.
חתיתו II.549.b.
חתם I.302.a 917.b.II.882.b.

ט

טבות III.31.b.
טבח II.593.b.
טוביה III.5.a.
טוס III.225.a.
טלטל II.240.a.
טטפת I.563.b.
טחרים I.744.b.
טלאות II.520.a.
טמא I.895.a.II.364.b.
טמאה I.605.a.I.533.b.
טנא I.612.b.
טפה I.187.a.
טפה סרוחה II.216.a.
טפל II.478.b.
טרח I.918.a.
טרם I.358.b.
טרף I.1216.a.
טפסר II.881.a.b.
טפרו דברים III.5.a.

י

י omiſſum. I.293.a.
י abundans. I.966.b.
י additum fini II.491.b.
יואל I.327.b.II.768.a.
יאצר III.203.a.
יבב II.985.a.
יבול II.155.a.
יבלו I.916.b.
יבם I.606.b.607.b.
יבין I.1022.b.
יבקש I.1687.a.
יבש I.265.a.II.773.a.756.b.
יגע I.893.a.II.194.b.
יגיע vel יגע I.903.b.II.466.a.
יגעה I.893.b.
יגש I.921.b.
יד I.557.a.III.124.a.
ידודי II.24.a.
ידון I.262.b.
ידה II.627.a.798.a.
ידידה I.1002.b.
ידע I.899.a.II.43.b.356.a.413.a. III.52.a.
יהודית I.838.a.
יהודית III.17.a.
יהוה I.287.b. 334.a. 344.a.b. 387.b. 459.a. 828.b.II.586.b. 723.b.937.b.823.a.844.b.
יה יהוה I.430.a.
יהוה צבאות I.742.a.
יהושע I.653.a.654.a.III.236.a. 242.b.
יהושפט II.787.b.
יהולם II.544.b.
יהיה I.502.a.
יובב I.884.b.
יום יום I.1151.a.
יום I.225.a.519.b.
יום אחרון II.134.b.
יומי הבכה III.237.b.
יין I.545.b.II.432.a.542.a.596.
יונה I.1028.b.II.432.a.822.a.898.a.
יועץ II.65.b.
יוצא לשנים פועלים I.547.a.
יורה I.1170.b.

יונג I.608.a.
יחד I.992.b.1000.a.
יחדו I.669.a.
יחל II.185.a.
יחלם I.442.a.
יחרם I.869.b.
יין גרים vel יין גוים II.404.a.
יכלו I.916.b.
יכלכלו II.996.a.
יכנף II.136.a.
ילד I.289.a.490.a.509.a.937.a.
ילדה II.677.a.
ילדת II.36.b.
ילין I.1022.b.
ים per errorem additũ II.81.b.96.a.
ים סוף I.375.a.
ימים I.300.b.526.b.1073.a. II.799.a.
ינובב II.985.a.
ינכר I.1100.a.
יני I.1121.a.
יסד II.569.b.
יסף I.615.a.III.99.a.
יסר II.734.a.
יעא II.495.b.
יעת II.495.b.
יעוץ III.237.b.
יעוו I.1083.b.
יעזר III.203.a.
יעטוף II.302.a.
יעל I.575.b.
יער II.715.a.
יעשה I.437.a.
יפגיע II.274.b.
יפרש I.1190.b.
יצא II.830.b.
יצמיח II.339.b.
יצק II.478.a.
יצר I.219.a.233.b.829.a.904.a.II.112.a.III.112.a.
יצרעאל II.712.a.
יקב I.502.a.
יקדמנו רחמיך III.272.b.
יקהת I.313.a.1217.b.
יקוו I.227.b.
יקף I.901.a.
יקוש I.1143.a.
יקר I.1121.a.
יקים III.157.a.162.b.208.a.
יקום I.900.b.164.b.
יקרות II.1029.a.
יקחני I.1023.a.
יקרא II.37.a.
ירא I.957.a.
יראי אלהים III.183.a.
ירב II.724.b.738.b.
ירבעל II.739.a.
ירושלים הקדש III.166.a.232.a.
ירה I.379.b.
יריעה I.1083.a.
ירע II.413.a.
ירעתיך II.756.b.
ירק II.544.b.
ירקון II.915.b.
ירקן II.544.b.
ירש II.485.b.
ירשיע I.915.b.
ישב I.282.b.782.a.804.a. II.476.b.III.175.b.
ישבי I.575.a.
ישוב I.839.a.
ישוד I.1073.b.II.891.a.
ישכיל II.251.b.
ישוע I.686.b.959.a.
ישועה II.219.b.326.b.
ישע I.654.b.II.204.a.
ישפה I.443.a.II.544.b.III.225.a.
ישקון I.941.a.
ישר I.234.b.622.b.674.a.760.a.
ישרון I.622.a.II.198.b.188.a.
יתן I.1049.b.
יתנבא I.752.b.
יתנחם III.249.a.
יתר II.14.a.

כ

כ subauditum I.1073.a.
כ particula I.1030.b.II.775.b.
כאב I.910.a.
כאב אנוש II.85.b.
כאה I.1175.b.
כאר I.985.a.986.a.
כארי I.984.a.b.
כארו I.983.b.
כב I.854.b.
כבר I.1196.a.963.a.III.277.a.
כברך I.943.a.
כברם I.1196.a.
כבודו & כבודם I.1084.a.
כבור I.1084.a.1196.a.II.75.b.722.b.832.a.III.93.a.
כבר I.916.a.
כברת ארץ I.187.b.
כר III.225.a.
כרוי I.889.b.
כרוד II.127.b.
כרור II.127.b.
כהן I.327.a.388.a.790.1079.a.
כהה II.184.b.
כהני I.987.a.
כהן הגדול III.219.a.271.b.
כהנים I.893.b.III.276.b.
כוה III.225.a.
כוכבים I.229.a.
כומז I.462.a.
כון I.1068.b.
כונתין II.507.a.
כוס הלל I.1100.b.
כוס ישועות III.277.a.
כור II.533.b.1186.a.
כוש I.236.b.531.b.
כותים I.827.a.
כזב I.302.a.
כחל II.536.b.
כטנה III.225.a.
כי I.241.a.265.b.573.a.591.b.743.b.815.b.988.b.1056.b.1114.a.II.787.a.862.b.896.1060.a.
כי nomen II.20.b.
כי אשר I.376.a.
כי גם II.491.a.
כידון I.669.b.841.b.II.403.a.
כידור I.896.b.
כיואן & כיון I.812.a.II.802.b.
כילי II.142.b.
כימה I.907.a.920.a.
כי מכה באלם יהוה III.187.a.
כישור I.1224.a.
ככר I.843.b.II.953.a.
כלה I.231.b.
כלא II.190.a.
כלאים I.596.a.
כליות I.903.a.
כלה I.268.b.772.b.903.a.II.142.b.630.a.
כלי II.289.a.342.b.III.144.a.230.a.
כלי חמר III.191.b.
כלח I.889.b.
כלחי I.1073.b.
כליל I.466.b.
כלנה II.543.a.
כמה I.904.b.1030.b.
כמו I.908.a.1073.a.
כמרירי יום I.888.a.
כמרים II.893.a.
כנגדו I.238.b.
כנים I.306.a.II.238.a.III.59.b.
כנר I.992.b.
כנה II.543.a.
כניהו II.422.b.
כנעה I.573.b.
כנען II.99.b.522.b.542.b.
כנעני II.995.b.III.216.b.
כנעתך II.408.a.
כנף I.739.a.II.392.b.631.b.
כנור III.145.a.201.b.
כנפשך III.139.a.
כנרת III.224.a.
כסא I.387.b.1147.a.
כסל I.1137.a.
כסיל I.907.a.III.197.a. I.920.III.75.b.
כסמים II.507.a.
כסס I.1147.a.
כסף I.869.a.173.b.
כעשיה I.1260.a.
כעס II.548.b.
כף אמונת II.1078.
כפורי I.863.b.
כפות I.437.a.
כפים II.887.a.
כפן I.909.a.
כפף II.69.b.866.a.
כפר I.467.a.469.b.486.b.489.a.912.b.II.629.III.209.a.
כפרה I.483.b.II.510.b.
כפרים II.303.b.II.451.b.III.136.b.271.b.
כפתור & כפתרים I.556.b.II.482.b.
כצלם I.996.b.
כרבים II.957.a.
כרים I.995.b.II.157.a.
כרית ארבי I.683.b.
כרבלתא II.601.a.
כרוב I.251.b.436.b.968.b.
כרה I.315.b.986.a.997.a.II.717.a.
כרן III.225.a.
כרמל II.70.b.85.a.130.a.391.a.489.a.
כרמיה II.715.b.
כרע I.967.b.977.a.
כרת I.171.a.370.b.499.a.597.a.606.a.II.300.a.
כרתי & כרתים I.769.b.II.559.b.895.b.
כשרים II.490.b.
כשל III.197.a.
כשר I.1224.b.
כתבה I.604.b.
כתונה III.225.a.
כתיב II.58.b.219.a.
כתים II.18.a.681.a.III.198.
כתם I.174.a.
כתם אופיר I.174.a.
כתר I.916.b.880.b.
כתרס III.225.a.

ל

ל Omiſſum I.1063.a.
ל pro ב I.1079.a.
ל pro נ II.489.a.
ל mutatum in ר I.832.a.
ל particula I.283.b.699.b.720.b.721.a.898.b.1021.b.II.796.b.1059.a.
לאנך I.1222.b.
לא תחמר I.419.a.
לא תמות & לא נמות II.883.b.
לאה III.153.a.
לאון III.203.b.
לאלהים I.1021.b.
לאמים I.296.a.II.177.a.
לאמר II.223.a.
לא־תעשע III.10.a.
לא־תשב II.967.b.
לבאון III.75.b.
לב פלי II.490.b.
לברי II.347.a.
לביא II.772.b.ſeq.a.
לבן I.956.b.
לבנה II.103.b.III.225.a.
לבנון II.765.b.
לברם I.1234.b.
לבש II.601.a.
לדור I.1087.b.
לדראון II.697.b.
לה II.401.a.
להט החרב I.251.a.
להטיהם I.349.a.
להכין II.68.b.
להם I.381.b.
להטיב II.868.a.
לו I.593.b.820.b.II.214.a.
לג I.186.a.
לויה I.1130.a.
לולב I.501.b.
לון III.171.a.
לזות I.1139.a.
לחטא II.735.b.
לחי I.755.a.942.b.
לחיות I.287.b.
לחך II.717.a.
לחם I.528.b.692.a.904.a.1216.a.II.409.a.413.b.736.a.894.b.
לחם חקי I.1216.a.III.7.b.
לחץ I.820.a.
לוחש I.871.a.
לחש II.114.b.
לחתים II.541.a.
ליות I.1130.a.
לילה I.225.a.
לילית II.159.a.
לכח II.266.b.
לכן II.422.b.427.b.III.129.a.
לך I.1260.a.
למה I.983.a.
למו I.1188.b.II.267.a.
לכן II.153.a.
למואל I.1222.a.
למועד II.884.b.
למות I.1258.a.
למנות II.1073.a.
למנצח I.943.a.
למרחוק I.764.b.
לנצח I.943.a.II.108.b.
לעד I.898.b.II.899.b.
לעולם I.262.b.380.a.995.b.1108.b.1096.b.II.896.a.III.231.a.
לעולם ועד II.697.b.
לעני I.1080.a.
לעניהם II.554.b.
לפר III.225.a.
לפי II.738.b.
לפני־שמש I.1061.a.
לצים I.931.b.1137.b.II.734.a.III.220.b.231.b.
לקח I.730.a.893.a.1145.a.II.132.b.
לפני III.26.a.
לפני הבית III.272.a.
לפני יהוה I.287.a.
לפניו III.275.b.
לרצונו I.467.a.
לשכב I.1143.b.
לשוא I.411.a.1031.a.
לשואה I.1031.a.
לשני I.693.a.
לשלמה I.1250.b.
לשמה II.964.a.
לשן III.225.a.
לתחיה III.249.a.

מ

ם Clauſum alieno loco II.68.a.
מ apertum alieno loco I.870.b.II.68.a.
מ omiſſum I.1074.b.III.20.a.
מ abundans I.740.a.
מ pro נ interjectitio III.204.a.
מ vertitur per ו II.484.a.
מ vertitur per ל II.543.a.
מ particula I.1019.b.II.859.a.
מאנג I.544.a.
מאס III.50.b.
מאפליה II.392.b.
מארם III.80.b.
מארת I.482.b.
מאשם III.100.b.196.b.
מאשר שם I.315.b.
מבצר II.403.a.
מבצרים II.680.b.
מבין III.135.b.
מבשר II.181.a.
מגוג I.544.a.
חדות מבין III.21.b.
מבשרת II.174.b.
מגדול I.375.b.
מגדיל III.169.b.
מגלה & מגל I.999.b.II.951.a.
מגלת I.1000.a.
מגן II.749.b.
מגני I.646.a.1011.b.
מגניה II.723.b.
מגפה II.1035.a.
מדבר I.1269.a.II.146.a.355.a.406.a.773.b.
מדברא II.601.b.
מדברונא II.601.b.
מדבה II.81.b.
מדהבה II.81.b.
מדון III.80.b.
מדות I.460.a.691.a.II.407.a.
מדינה I.877.b.II.600.a.
מדינים I.1176.b.1177.a.
מרים II.542.a.
מרמן II.483.a.
מרע II.591.a.
מה I.1030.b.870.b.1232.b.
מהלאה II.422.b.
מהיר I.173.b.
מה שחו II.800.b.
מובא I.573.b.
מוביץ II.286.b.
מודה II.610.b.
מולדת I.490.a.491.a.
מוטה II.305.a.
מט I.511.b.II.433.a.
מום I.502.b.597.b.
מוסר I.1127.a.II.114.b.260.a.
מוסרות II.433.a.
מועד I.440.a.II.736.b.
מופת II.34.b.939.b.
מוראה I.898.a.
מורה I.509.a.593.b.909.a.957.a.1170.b.
מוש I.363.a.
מושב I.77.a.
מושבה II.393.b.
מושל I.778.b.
מורת I.503.b.II.269.a.
מזבח I.410.a.815.a.
מזור II.724.b.III.215.a.
מזמה I.1136.b.1127.a.
מזמור I.942.a.1087.b.
מזריע I.228.a.
מחא II.420.b.607.b.
מחי II.540.a.
מחלצות II.938.a.
מחלת I.1027.b.
מחצית השקל I.180.b.
מחקק I.310.b.1029.b.
מחץ I.1097.a.II.349.b.
מחתה I.439.a.
מטה I.517.b.1090.b.II.867.b.
מטטרון I.430.a.II.353.a.
מטעו & מטעי II.327.b.
מכשפים II.593.a.
מי II.440.a.486.b.667.a.
מי את I.821.b.
מי יתן I.959.b.III.110.a.
מיד I.1143.a.
מיכה II.828.a.
מין I.852.b.
מיכל I.775.a.777.a.
מינים I.938.a.
מים I.223.a.300.b.
מימרא I.264.a.265.b.
מישך & מישאל II.431.b.
מישרים II.113.a.
מיתה I.294.b.
מך I.961.a.
מכבי I.380.a.
מככר I.820.b.
מכה אלהים I.995.b.
מכנים I.859.b.
מכל I.1139.a.
מכלילא II.535.a.
מכלכל II.1064.b.
מכמש & מכמס III.217.b.
מכסה I.512.a.
מנעדיו I.266.a.
מנעורה I.266.a.

מכתם

מכתם & מכתב I.961.a.1028.b.
מכתש I.526.a.II.894.b.
מכרתיהם I.310.a.
מכשפים & מכשף I.349.a.II.51.a.
מכתם I.961.a.
מלא I.473.a.
מלאו I.456.a.
מלאך אלהים I.458.a.
מלאכה I.370.b.
מלה I.969.b.
מלוה I.909.a.
מלח I.868.a.II.52.b.
מלחה III.145.b.
מלחים II.474.a.
מלט I.905.a.II.478.b.
מלץ I.1129.a.
מליץ I.911.a.
מלך I.585.b.911.b.1074.b.II.103.a.516.b.626.a.871.b.III.240.a.
במלכו I.94.a.
מלך־ארץ I I.243.b.
מלך העולם III.249.a.
מלכין & מלכי I.1096.a.II.619.b.671.b.
מלכי יון II.983.b.
מלכיר III.240.a.
מלכות יון II.614.a.III.189.b.
מלכם I.586.a.II.796.b.
מלל I.1144.a.
מלקוח I.549.a.
מלקוש I.909.a.1170.b.
מלקות I.606.a.
ממזר II.967.b.
ממנו & ממני I.237.b.292.b.II.765.b.
ממך II.905.a.
ממשך II.544.b.
ממשק II.896.a.
מנקית I.437.a.
מן I.279.b.384.a.
מן omiſſum I.730.a.
מנגד I.289.b.996.a.
מנדעה II.606.b.III.147.a.
מנה I.384.a.1073.a.II.276.a.III.225.a.
מנחם II.939.b.
מנוחה II.493.a.
מנורי II.881.a.
מנחות & מנחה I.280.b.465.b.466.b.826.a.772.b.II.300.a.470.a.477.a.493.b.520.a.773.a.801.b.1065.b.
מנחתו II.75.b.
מנחות III.136.a.237.b.
מנצח I.943.a.
מנרגר III.201.a.
מנתן II.875.b.
מס I.319.b.
מסה I.578.b.
מסנוה I.918.a.
מסגר I.834.a.
מסוע III.19.b.
מסכנות I.319.b.
מסקל III.96.b.
מסתר II.256.a.
מסלות & מסלה I.712.a.823.b.II.220.b.
מעד III.171.a.
מעביר I.585.b.
מעוזים & מעדין III.194.a.
מעדך II.542.a.
מעולם III.169.b.
מעט I.905.a.II.914.a.
מעיה II.594.a.
מעכה I.851.a.III.203.b.
מעל מעל II.476.a.512.b.III.194.b.235.
מעלות & מעלה I.830.a.1108.b.II.880.a.915.b.III.22.a.1113.a.
מעמיר ברית III.195.a.
מעון & מענה I.643.a.
מעון קצו II.164.b.
מענור I.1113.a.
מעיר III.178.a.
מען II.257.b.
מערכך II.542.a.
מעשה I.262.a.III.170.b.
מעשר שני I.574.a.
מעץ I.1074.b.
מף II.87.a.
מפלה II.97.b.
מפלצר II.486.b.814.b.
מפני & מפנה II.979.b.
מפנצת III.59.a.
מפקד III.193.a.
מפרחין II.308.b.
מפשחה II.858.b.
מפתה II.715.a.
מצא I.593.a.622.a.III.124.a.
מצאות II.858.b.
מצבות & מצבה I.760.a.II.540.a.718.a.738.a.III.203.b.
מצריק II.699.a.
מצוה I.562.b.II.293.a.
מצור I.591.b.
מצלא II.610.b.
מצלור II.1039.b.
מצנפר I.444.b.
מצרור II.128.a.
מצרים II.680.a.
מקרה I.673.b.
מקרם I.235.a.279.b.
מקוא & מקוה I.800.b.
מקום II.429.b.
מקל נועם II.995.a.
מקטב ישיד צהורים I.1073.b.
מקומה II.876.a.
מקצוע II.1034.a.
מקור III.166.a.
מקלה I.611.b.
מקש I.916.a.
מרא II.599.b.
מראה I.471.b.648.a.II.513.a.592.a.
מרברים I.1147.a.
מרבירר I.503.b.
מרגלים I.306.a.
מרגמה I.1198.a.
מר־דרור I.451.a.
מרה I.905.a.II.765.a.III.225.a.
מרום קצו II.164.b.
מרות II.831.a.
מרי שחי I.905.a.
מרזח II.806.b.
מריה I.289.b.
ם I.380.b.II.39.b.
מרכב & מרכבה II.72.a.490.a.1141.b.1186.a.III.45.b.
מרר מרר I.381.a.905.a.II.765.a.III.70.
מררה I.897.b.904.a.
מרקוליס I.1198.a.
מרשה II.828.b.832.a.III.104.a.
מרתים II.489.a.
משא I.846.a.II.430.a.516.b.875.a.1001.a.b.1211.b.
משבר II.752.a.
משיתיהו משה I.325.b.732.b.
משה I.1223.a.
משחות & משיח I.8,1.b.II.329.a.
משחים I.445.b.
משונת I.1131.a.
משוע II.142.b.
משושי II.487.a.
משיבים II.987.a.
משכב II.300.a.
משכיל I.990.b.1027.b.II.699.a.
משכר II.190.a.
משל I.1127.b.III.41.b.72.b.
משלים I.1127.a.1186.a.II.886.b.III.144.b.
משלם II.190.a.
משלטן II.190.a.
משלש I.282.b.
משם II.488.b.
משמים II.505.a.
משמרות & משמרה I.841.a.II.517.b.III.212.a.
משנה I.583.a.584.b.832.a.
משניל I.990.b.
משפחות & משפחה I.507.a.548.a.841.a.II.858.b.III.10.b.
משפטים & משפטי & משפט I.423.b.560.b.562.b.746.a.931.b.1129.a.II.135.b.182.b.265.a.308.b.409.b.508.b.716.a.III.98.a.265.a.
משפט המלכה I.749.b.
משק I.282.b.
משקל I.75.b.
משרים I.1129.a.
משרר III.78.b.
משרוקיתא II.6 0.b.
משרפות I.878.a.
משש I.363.a.
משתה III.22.b.
מתג האתה I.767.b.
מתי I.967.a.II.178.a.
מתלאה II.10 6.a.
מתלחמים I.1175.a.
מתרפס I.1043.a.

נ

נ Litera ſuſpenſa. I.732.b.
נ vertitur per μ. I.906.b.II.87.a.494.a.III.204.b.
נ pro ל II.489.a.
נא I.289.b.501.b.
נאכל III.238.b.
נאמן II.96.a.1122.a.III.121.a.
נאתנים I.893.b.
נא אמון II.481.a.
נאניה & נאני III.205.a.
נאף I.417.b.418.a.
נאצל
נבא I.647.a.
נבוכה II.593.a.
נבל I.389.a.619.b.909.a.II.142.b.III.225.a.
נבלה I.597.a.619.b.
נבע I.1131.a.
נגב II.468.a.
נגר I.238.b.II.618.a.
נגה I.1138.b.
נגהא II.591.b.
נגו II.591.b.
נגזר II.267.a.266.a.
נגח II.548.b.
נגיד I.123.a.II.293.a.420.b.1186.b.
נגע נגע I.766.b.II.258.b.267.a.965.b.

נגע I.580.a.II.267.a.965.a.
נגף III.27.a.
נגש II.263.b.969.a.
נדבה II.799.b.
נדב בן יהושע III.225.b.
נדבך II.970.a.
נדגל I.977.a.
נדה II.392.a.
נדוי I.875.b.II.697.b.
נדהם II.411.b.
נדוניא I.604.b.
נדיב I.1174.a.II.142.b.143.a.b. III.229.a.274.a.
נדיבה I.1027.a.1114.b.
נדבת I.477.b.578.b.
נדה I.723.a.III.238.b.
נדן I.262.b.
נדנה I.997.b.
נדע II.573.a.
נדמה II.83.a.
נדר I.477.b.II.85.b.
נוגי II.905.a.
נוה II.305.a.488.b.
נוח I.261.a.
נוף I.1022.a.II.932.b.
נוצרים II.456.b.
נורא I.380.a.II.1056.b.785.b.
נחרת III.40.b.
נושיע II.970.a.
נזה II.250.a.
נזם II.20.a.
נזעכו I.898.a.
נזר I.445.a.499.b.503.a.
נחה II.305.a.
נחל II.300.a.533.b.III.93.b.
נחם I.261.a.b.262.a. II.874.a. III.249.a.
נחמד להשכיל I.24.b.
נהר סלכא I.236.b.
נחש I.241.a.306.b.498.b.II.481.a
נחושת I.173.b.
נחתה I.968.b.
נחתים I.609.a.
נחתך II.629.a.I.169.a.
נחשב I.538.b.
נטה II.749.b.
נטף I.647.b.
נטפו I.1033.a.
נטר I.497.b.
נטש II.17.a.380.a.
נטשו II.153.a.
נין I.1060.b.1061.b.II.822.a.
ניר I.917.b.
נכאה I.1175.b.
נכה I.1175.II.420.b.951.
נכחת I.289.a.
נכון I.841.b.II.14.b.
נכסים I.173.b.
נכסף II.894.b.
נכפר III.239.a.
נכרי I.577.a.
נכשל II.679.b.
נמלחו II.238.a.
נמקו II.154.b.
נמרץ II.834.a.
נס I.540.b.II.312.a.
נסי I.387.b.
נסיבים I.680.a.
נסתם II.1026.a.
נעם I.1132.b.
נעמן בן נחנה III.225.b.
נעורים III.252.a.
נער I.266.a. II.744.a.929.b.
נערים & נער II.177.a.371.a.
נערה III.23.b.
נף II.87.a.
נפוח II.390.a.
נפח I.1176.b.
נפך II.544.b.
נפילים I.264.a.
נפל I.264.a.1103.b.1191.a.
נפק II.617.b.
נפקת ברא II.35.b.
נפש I.234.a.488.b.498.b.
נפשע I.1176.b.
נפת I.1147.a.
נצה I.326.a.921.a.
נצב II.879.a.
נצה I.326.b.
נצח I.966.b.
נצח לאל III.266.b.
נצר II.14.a.73.a.
נצורים II.14.a.
נצרים II.400.b.442.b.
נצרורת I.1146.b.
נקב I.231.a.888.a.II.1008.a.
נקבה II.456.a.
נקה I.460.a. II.439.b.792.a. ſeqq.951.b.
נקם I.497.b.
נקף I.900.b.
נקרים II.795.a.
נראה I.967.b.
נרד I.1261.a.III.225.a.
נרדף I.1234.a.
נשא I.240.b.411.a.II.273.b.
נשיא I.853.b.II.530.b.
נשיאים I.680.a.
נשב I.282.b.
נשבר II.509.a.
נשבע II.509.a.
נשה I.231.a.
נשיא I.579.b.582.b.II.64.b. III.229.a.
נשך I.427.b.598.b.
נשמות II.302.a.
נשמע I.969.a.
נשק I.304.a.898.b.II.756.a.
נתונים I.672.a.
נתחמה לו III.11.a.
נתך II.478.a.
נתן I.798.a.
נתץ I.898.b.
נתק I.941.b.

ס

ס pro ת II.
ס mutatur in ת II.875.b.
ס pro ש I.918.b.II.492.a.867.a.
סאה I.185.a.
סבא I.794.b.
סבאים II.723.b.
סבב I.456.a.
סביב III.27.a.
סבל II.257.b.274.a.
סגלה I.389.a.
סגן & סגנים & סגניא I.773.b. II.438.a.591.a.600.a.862.b.
סגרו I.967.b.
סגור I.968.b.
סרין I.1225.a.
סובתא II.456.a.
סוג II.533.b.
סוף I.615.a.
סופא I.1107.b.
סופה I.542.a.II.96.b.
סופיר I.793.b.846.b.III.16.a.
סור I.310.b.
סורר I.593.b.
סחר את ארץ vel סחר אל ארץ II.412.a.
שחיש I.829.a.
סיג II.533.b.
סיד vel שיד II.796.b.
סימן III.225.a.
סין & סינים II.223.b.546.b.
סיר I.1228.b.
סירות I.1029.a.
סכך I.919.b.
סכיים I.850.b.
סכות II.802.b.
סכות בנות I.832.b.
סכל III.74.a.
סכסך II.69.b.
סל I.612.b.
סלא I.612.b.
סלה I.942.a.I.888.a.
סלח I.813.a.816.a.
סליחה I.1114.a.
סלל II.220.b.
סללה I.829.a.
סלע I.178.a.
סמך II.537.a.
סמגר נבו II.476.a.
סמפניא II.600.b.
סמק II.544.b.
סמקן II.544.b.
סנבוכא III.225.a.
סנה I.328.b.
סעד I.499.a.
סף II.472.1003.a.
ספחת II.361.b.
ספות I.615.a.
ספית I.829.a.
ספם II.538.a.
ספר & סופר I.258.a.541.a.846.b. 721.a.999.b. II.150.a.495.b. III.158.a.247.b.
ספר כפול I.999.b.
ספרורת I.1056.b.
ספרים III.204.a.
סופיר III.77.b.
ספיר II.512.a.544.b.III.225.a.
ספרד vel ספ־רד II.86.b.
סר II.591.a.723.b.
סרנים I.680.a.
סרר II.364.a.III.182.a.
סרבל II.601.a.III.225.a.
סרה II.310.a.
סרחה II.Ezech.17.6.
סריסים I.877.b.
סרבין II.610.a.
סרן I.875.b.
סתם II.1026.a.

ע

ע omittitur interdum aut mutatur in leniorem literam. I.822.a.995.b.
ע vertitur in γ I.822.a.II.485.b.543.a.
עב II.547.a.601.b.
עבד II.733.a.III.175.b.
עבד־אדום III.194.a.
עבד־יה I.I.100.
ועבד־נגו II.591.b.
עבדה־זוה I.410.a.
עבד־עליונים II.591.b.957.a.

עבודה

עבורה I.262.a.
עבר I.545.b.673.a.II.86.a. 901.b.III.203.b.
עברתא II.522.b.
עברון III.160.
עבריהם I.455.b.
עברת I.110.b.
עתב I.257.b.
עון I.738.a.
עגלה I.755.b.
עד I.919.b.977.b.1016.a.II.66.b.
ערג II.773.b.
עד־דברת II.603.a.
עד pro עוד II.876.b.
עדה I.551.b.575.a.672.a.739.b. 981.a.II.519.a.876.a.
עדה ſubauditum. I.1063.a.
עדיך II.854.b.
עדים II.361.b.
עד־כי I.312.b.ſeq.
עדלם III.260.b.
עדן III.225.a.
עדנה III.9.
עדר II.853.a.
עוא & עוים I.827.a.
עוד I.1053.b.II.25.b.397.a. 1000.a.
עוה II.59.b.310.a.
עוז I.947.a.II.203.a.
עול I.575.b.II.525.b.
עולה I.670.a.977.b.739.a.II.903.
עולם I.335.a.371.a.782.b.501.a. 763.a.995.b.II.68.b.782.b.844.b.
עון I.504.b.II.259.b.375.b.510.a. III.45.a.
עונות I.455.b.
עונה II.299.a.755.a.
עונרת I.485.a.486.a.
עור I.901.a.II.97.a.
עורן III.256.a.
עורי I.901.a.
עזאזל I.484.
עזב II.542.a.
עזה I.677.a.III.215.b.
עזורת III.215.a.
עזז I.484.a.II.690.a.
עזיה I.825.b.III.194.a.
עזיאל III.194.a.
עצקה I.673.b.
עזרת I.978.a.
עזריה & עזיהו I.825.b.
עזריהו I.825.b.III.10.b.
עטה I.1260.a.II.94.b.
עטרת הפארת II.334.a.
עי I.667.
עיט II.215.a.
עיים & עיין I.1066.a.II.844.a.
עילם II.607.b.623.III.205.a.
עין I.590.b.II.510.b.
עינו II.932.a.
עינים I.302.a.
עיר I.785.b.II.603.a.
עכו III.10.a.
עכשוב III.225.a.
עכבר I.667.a.
עכברים I.677.
על ſubauditum I.956.b.
על pro עול II.734.b.749.b.
על pro *ad* I.304.a.
על pro *apud* I.226.b.911.b.
על pro עד I.1022.b.
על pro *coram* I.911.b.
על pro *cum* II.852.a.1039.b.
על pro *per* I.962.b.II.1035.a.
על pro *propter* I.962.b.1017.b.
על ſuper I.900.a.1123.a.
עליו II.887.a.
על־דברי II.411.b.
על־דברת I.1096.a.
עלה I.242.a.
עלה I.466.b.470.b.575.b.
עלה תמיד III.158.b.
עלה תמים I.466.b.
על הנציבים I.769.b.
עלי I.891.b.
עלוליבא II.827.a.
עליון I.315.b.
עלילות II.467.b.
על־עלמות I.1020.b.
על־מות I.1022.b.
על־פני I.460.a.
עלון I.293.a.
עלות III.202.a.
עליונין II.620.a.
עלילה III.81.a.
עלית II.610.a.
על־כן I.286.a.
על־פני III.26.a.
עלם I.423.a.1016.a.1219.a.
עלמה & עלמות I.966.b.957.a. 1020.b.II.35.b.III.241.b.271.a.
עלמתך I.1272.b.
עלפה II.885.b.
עלתה II.1035.
עם I.289.b.1021.b.1093.b. II.352.b.876.a.
עם ſubauditum. I.863.b.910.b. 962.a.
עמד I.1230.b.II.545.b.
עמדה I.286.a.
עמי I.295.b.
עמיר II.407.a.
עמיתי II.1020.a.
עמך I.1090.a.
עמום II.794.a.
עמל II.273.a.
עמנואל II.33.b.63.b.III.251.a.
עמס I.1041.a.
עמרץ II.795.a.
עומר I.185.b.
עמרת II.1020.a.
ענה I.381.b.593.a.1169.a.II.82. b.533.b.605.b.950.a.III.136.b.194.
ענו I.532.a.II.375.a.903.b.971.b.
ענוים II.332.a.
עני I.532.a.1080.a.II.375.a.995.b.
עניה III.242.b.
ענגה II.299.a.
ענקים I.1130.a.
עפל II.853.b.1304.
עפלים I.744.b.1034.b.
עפר I.900.a.
עפרה II.830.a.
עץ I.372.a.670.a.1074.b.
עצום
עצים II.537.a.
עצב I.262.a.963.a. II.735.a. 895.a.III.11.a.70.b.
עצבים II.304.a.756.b.
עצבון I.262.a.
עצבות I.963.a.
עצה I.1127.a.
עצם I.994.b.997.b.
עצרה I.822.a.
עצרת פסח I.501.a.
עקב I.295.a.315.b.568.b. 1107.b.III.89.b.
עקר II.895.a.
עקרבים III.202.b.
ער I.302.a.II.539.a.
עריים I.499.a.
עירירי I.499.a.
ערירים I.499.a.
ערב I.225.a.353.a.1143.a.II.440. a.897.b.III.19.b.
ערבה & ערבות I.661.a.906.a. III.203.a.214.b.227.a.
ערבון III.225.a.
ערבות I.1036.b.
ערג I.1000.b.
ערוד I.920.b.
ערוה I.490.a.III.118.b.
ערום I.241.a.
ערים I.534.a.
עריצים II.547.b.
ערך I.504.b.1028.a.880.b.
ערל II.887.b.
ערמה I.1127.a.
ער ער II.417.b.483.a.
ערמנין vel ערמנים II.517.b.
ערץ II.545.b.798.b.
ערק I.909.a.909.b.II.421.b.
ערר I.499.a.
עש I.907.a.920.a.996.b.
עשב I.619.a.228.a.248.a. II.986.
עשבא II.604.b.
עשה I.219.a.232.a.233.b.1234.a. 287.a.363.b.447.b. II.905.b. III.112.a.
עשיתי & עשית II.521.a.
עשי II.284.a.
עשיר II.268.b.
עשן II.365.b.
עשק I.295.b.476.b.497.a. II. 288.a.489.b.963.b.
עשר I.1216.a.
עשור I.842.a.
עשיר II.271.b.
עשתרות I.554.a.705.a.
עתקה I.945.a.
עתוק יומין I.643.a.

פ

פאה II.798.b.
פאות II.485.a.
פאר II.538.a.
פגע II.215.b.262.
פרה I.912.b.990.b.604.b. II.757.b.
פרר I.470.a.
פה I.648.a.919.b.
פה לפה I.831.a.
פוט II.382.b.880.b.
פוך I.821.II.286.a.536.b.
פולאי II.382.a.
פוש II.420.b.
פורת II.20.a.
פז I.174.a.II.407.b.
פח I.691.b.
פחת II.1055.b.
פחותא & פחותים II.600.a.862.b.
פחז II.430.a.
פטדה II.544.b.III.180.b.
פטש II.601.a.III.225.a.
פיתחירת I.375.b.
פירבסת II.547.a.
פילגש I.733.a.III.225.a.

oogle

פישון I.236.b.237.a.
פלגא I.579.b.740.a.II.63.b.
פלגי III.225.a.
פלט II.867.b.
פלך I.1224.b.
פלם I.1139.b.
פלמוני & פלני II.624.b.
פנג II.542.b.
פנה I.681.b.857.a.II.905.b.
פניאל I.287.a.
פנינים I.1136.b.
פנים I.6.a.25.458.a.500.b.
893.b.III.244.a.
פנתרין II.544.b.
פס I.772.a.
פסח I.368.a.859.b.
פסת כר I.1060.a.
פסנטרין vel פסנתרין II.600.b.
פעם I.187.a.
פעור I.596.a.
פצת II.281.b.
פקד I.591.a.1085.a.II.597.b.
423.b.572.b.899.b.
פקה II.334.a.
פקוד II.535.b.III.193.a.
פקיד I.874.b.III.193.a.242.a.
פקדה I.510.b.II.325.b.
פקח־פקח II.333.a.
פרא I.920.b.II.735.b.
פרדס III.147.b.225.a.
פרה I.319.a.849.a.III.114.b.
פרות & פרדות II.773.a.
פרזות II.929.b.
פרח I.537.a.
פרט II.806.a.
פרי I.363.a.537.a.
פרי הארץ II.21.b.
פרים I.849.a.879.a.
פורים III.219.a.
פרנסין III.276.b.
פרזתון III.276.b.
פרץ I.967.a.723.a.II.836.a.
פרק II.364.b.604.b.
פרקליטא I.911.b.
פרש I.502.a.1050.a.1190.b.
פרת III.114.b.
פרתונאי II.591.a.
פרתמים II.591.a.
פשלים II.276.a.
פשע I.474.b.485.a.II.310.a.
550.b.629.b.
פשר I.1228.b.
פרשון III.217.b.
פתבג II.591.b.
פתוחיה I.1063.a.
פתיגיל II.20.b.
פתה I.1130.a.1192.a.
פתיל I.302.a.444.a.
פתים I.1131.a.
פתן III.225.a.
פתרון I.1228.b.
פתרסים II.546.a.

צ

צ vertitur per ס II.484.a.
צ pro ז I.921.b.
צאן I.1080.a.
צאנו II.830.b.
צאצאן II.830.b.
צבא I.510.b.890.b.II.624.b.
695.b.672.a.693.a.
צבא שמים I.231.a.
צב I.836.a.II.394.a.
צבו I.836.a.
צבע II.82.b.
צד II.317.b.
צדיה II.600.b.
צדיק & צדיקים II.725.b.III.196.a.
צדיקין I.1131.b.
צדק I.297.a.1053.a.1166.b.
1129.a.II.177.b.423.b.625.a.
צדקה I.567.a.604.a.
צהל II.488.b.
צואה I.919.b.
צוד I.1065.a.II.737.a.
צידה I.1065.a.1117.a.III.80.a.
צוי II.724.b.
צועה II.240.a.
צוער I.287.b.
צור I.533.a.663.a.1138.a.II.49.a.
99.a.235.b.1002.b.
ציונים II.453.b.
ציון I.1118.a.
ציים II.91.a.159.a.
צינים II.223.b.
צינק II.438.a.
ציץ I.537.a.
צלל II.1040.a.
צלם I.996.b.
צלמנייא I.731.a.
צלמות II.390.b.
צלע I.239.b.994.a.996.a.II.851.a.
צלצל I.922.b.
צמאה I.569.b.
צמה יהוה II.21.b.
צמח II.21.b.204.b.423.b.939.b.
959.a.
צמח כבוד III.45.a.
צמרת II.522.b.
צנה & צנן I.701.b.
צנח I.701.b.
צנורא & צנתר & צנתרה II.950.a.
צעד I.187.b.
צעה II.350.a.
צען II.87.a.546.b.
צער II.53.b.
צפה I.440.a.647.a.II.522.b.
צפון I.390.a.431.b.480.a.
צפן I.990.b.II.390.a.776.b.892.a.
צפנת־פענח I.305.a.b.
צפע & צפעות II.72.b.
צפצפה II.522.b.
צפרדע I.352.a.
צרה II.834.b.991.b.
צרופה I.1214.a.
צרי II.406.a.

ק

קב I.185.a.
קבל I.105.b.II.540.a.609.a.
קבלה I.893.a.
קבע & קבען II.1068.a.
קבץ II.835.a.
קדחת I.612.b.
קדם I.943.a.968.a.II.866.a.
קדמון I.898.b.
קדמנים III.144.b.
קדמת I.236.b.
קדר I.290.a.
קדש I.302.a.598.a.692.b.1090.b.
1094.a.II.403.b.695.b.444.b.
631.b.III.59.a.224.a.
קדש קדשים I.692.b.1254.b.
קדשה I.598.a.
קדשים I.692.b.II.725.a.
קהל I.734.b.1226.a.II.536.b.
776.a.III.22.a.93.b.
קהלת I.1226.a.II.174.b.
קום I.900.b.II.102.b.
קו I.969.b.
קו לקו קו לקו I.970.a.II.121.b.
קולם I.969.a.
קום I.931.b.932.a.969.a.
קוסמים II.986.a.
קוע II.535.b.
קופים I.800.a.
קוש II.895.a.
קטב I.1073.b.
קטיגוריא I.911.b.
קים I.905.a.III.216.a.
קיץ II.476.b.809.a.
קיקיון III.826.b.
קיר II.83.a.92.b.
קירה I.526.a.826.a.
קיתרם II.600.a.
קלה II.438.a.
קלי I.819.b.
קלל I.594.b.III.50.a.
קללת I.594.b.
קמא II.540.a.
קמט I.897.a.
קנה I.1137.b.II.1017.a.III.74.b.
225.a.
קנירת II.419.b.
קנמין I.451.a.
קנני I.1151.a.
קסם I.1170.a.
קסם קסם I.587.a.
קעררת I.437.a.
קערה I.521.a.
קפא I.379.b.
קפרה II.510.b.
קץ II.809.a.
קצה I.308.b.660.b.II.573.b.887.a.
קצירו & קציר II.679.b.733.b.
קרא II.782.b.
קרב I.465.b.II.898.b.
קרבן I.465.b.472.b.III.241.b.
קרדו II.491.b.
קרה I.608.b.II.326.b.
קרבלתא
קרך I.602.a.
קרי I.483.a.740.a.753.a.
קרית־תהו II.101.a.
קריאי הערה I.535.a.
קרן I.438.b.461.a.816.b.II.
484.a.III.225.a.
קרנים III.203.b.
קרע I.994.a.
קרד II.402.b.
קרש I.598.a.II.541.b.
קשט II.606.b.
קשרת I.437.a.
קשקש III.206.b.
קשר I.824.b.II.408.b.

ר

ר pro ד lectum I.796.a.II.796.a.
ר in ג vertitur interdum II.893.a.
ראה I.647.a.672.b.
ראמורת I.908.a.II.542.b.
ראש I.303.b.1121.a.1216.a.II.
451.a.738.a.III.84.a.
ראשי תבות I.552.b.
רבני סנהדרין I.1249.a.
ראשי גלה & ראש הגלורת
I.870.a.III.184.a.

ראש

ראש קהל I.874.b.
ראשיהם I.1121.a.
ראשית I.585.a.921.b.1099.a.
רבים & רב I.897.b.916.a.1198.a.
II.735.b.III.194.b.
רבא I.302.b.
רבב I.315.b.
רבה I.319.b.
רבם II.1073.a.
רבעה & רבע II.201.b.
רבע השקל I.180.b.
רבת־עמון II.245.b.
רגל I.1087.a.
רגם I.1198.a.
רדד I.1051.b.
רדה I.990.a.
רדם I.1051.b.
רדנים & רדן I.836.a.
רדף I.757.a.III.262.b.1143.a.
רהב I.907.a.238.b.1073.a.
רוד I.990.a.
רוה I.614.b.995.a.
רוח I.488.b.992.a.III.181.a.
רוטבא I.897.a.
רום I.540.b.1098.b.II.749.
רוע II.391.b.413.a.1232.a.
רזא II.593.b.
רזיא III.265.a.
רזנים II.176.b.
רחמים II..007.b.
רחץ I.1030.a.
רחקים I.1028.b.
רטש III.21.b.
רי II.20.b.
ריח I.664.b.
רים I.638.b 920.b.
רך I.761.a.1137.b.
רכב I.1040.a.
רכש I.882.a.
רמות II.831.a.
רמבן & רמבם & רלבג III.167.a.
רמה II.447.a.466.a.
רמי II.267.a.
רמון & רמן II.802.b.
רננים I.920.b.
רע I.265.b.302.a.497.a.747.b.
רעה I.418.b.995.a.1230.a.II.756.b.
רעה בעיני III.23.a.
רעות I.1230.a.
רעל II.887.b.1003.b.
רעש III.7.b.
רעננים I.1074.a.
רפאי אלל II.996.a.
רפאים I.1134.a.1183.b.II 82.a.
רפה II.503.a.
רפסרות I.848.b.
רצה בו II.182.a.
רצתה נפשי II.182.a.
רק I.991.a.
רקדו II.1008.a.
רקיע I.22.b.II.155.a.500.b.
רשם II.610.b.
רשית III.84.a.
רשע I.996.b.1137.b.
רשף I.889.a.II.889.a.

ש

ש Ponitur pro ס I.918.b.
ש mutatur in ס II.492.a.
ש vertitur per T I.720.b.
שאנתי I.983.b.
שאון I.679.b.
שאול I.301.b.963.b.1130.a.
II.548.a.757.a.
שאול תחתית I.623.a.
שאולה I.301.b.
שאיל I.1217.a.
שאל I.336.b.536.a.944.b.1217.a.
שאל לשלם II.412.b.
שאלה I.536.a.
שאלתא II.604.a.
שאננים I.1110.b.
שאף II.797.a.
שארית II.836.b.
שאר I.255.b.II.883.a.
שבא I.794.b.II 320.b.
שבב II.735.a.
שבה II.438.b.
שבה שבי I.1051.a.
שבח I.1101.b.
שבט I.310.b.544.b.918.a.II.356.
b.531.a.858.b.III.10.b.235.a.
שבך II.600.b.881.b.III.194.a.
שבע I.294.b.295.b.II.273.a.
שבעי שבעות להם II.531.b.
שבועה II.369.a.
שבעות I.501.a.II.402.a.
שבעתים I.1145.b.
שבור I.500.a.
שבות I.960.a.
שבר I.306.a.
שבת III.235.a.
שגג III.74.a.
שגגה I.595.b.
שגגתי I.983.b.
שגה I.1141.b.
שגיון I.945.a.
שגיונות I.1141.b.
שר & שרים & שרין I.622.b.1073.
b.591.b.
שדד I.1073.b.
שדה II.773.b.
שדי I.344.a.622.a II.353.
שדמות II.891.a.
שדף I.915.a.800.a.
שה I.365.a.374.b.
שהם II.544.b.
שוב I.804.a.II.458.b.895.b.
שובך I.770.a.
שורדים II.493.a.
שוא I.411.a.562.a.364.b.
שוב II.765.b.
שוה I.880.b.
שוח II.265.b.
שוט II.485.b.
שוך III.133.a.
שול I.444.a.
שולטיא III.196.a.
שום I.869.b.
שוממה II.282.a.
שומן I.473.b.
שוע I.915.b.II.112.b.535.b.
שוף I.246.b.
שופט vel שפט I.552.b.670.b.
196.b.
שופך I.770.a.
שור I.436.b.II.768.a.
שושנים I.596.b.
שושן I.870.b.1263.a.
שחה I.293.a.
שחט I.500.b.II.824.b.
שחל I.893.a.II.725.a 756.b.
שחק II.176.a.
שחר II.57.b.
שחרת I.994.a.II.600.b.756.b.
שטה I.434.b.
שטים II.866.a.
שטן I.949.b.
שטרים I.670.b 846.a.
שחיתותם I.962.b.
שיחן I.1118.a.
שינה I.1074.a.
שיח I.232.b.1190.a.
שיחור I.678.b.
שילה I.207.b.
שיר השירים I.651.b.787.b.
שיר ידידות I.1002.b.
שיר שכיל I.1002.b.
שך II.431.b.91.b.
שכך III.225.a.
שכינה I.558.b.810.b.
III.182.b.900.a.
שכל I.737.a.
שכלות I.1232.a.
שכן I.1187.a.
שכיתה II.913.a.
שכנתי I.512.b.
שכיר I.500.a.
שכר I.1222.b.II.542.b.III.65.a.
235.a.
שלה I.310.311.312.
שלו III.55.a.
שלח II.476.b 774.b.908.a.974.
b.1060.a.III.48.a.
שלחה II.476.b.
שלטני & שלטן I.822.II.600.a.
שליט II.593.a.III.196.b.
שלום II.67.b.III.3.b.242.a.
שלל I.549.a.III 19.b.104.b.
שלמים & שלם I.470.b.473.a.
626.b.672.b.945.a.II.260.b.862.b.
שלמי I.701.b.862.b. III.136.b.
292.a.162.a.
שלישים I.1186.b.
שלישית השקל I.186.b.
שלשים I.822.a.
שמים I.219.b.
שם I.762 a.797.a.
שלש אלף I.750.b.
שמם I.1073.a.II.149.a.III.21.b.
שם המפורש I.782.a.
שמה I.858 b.II.149.a.489.b.
שממה & שממות II.149.a.
III.246.a.
שממית I.1120.b.
שמוטא II.769.a.
שמר III.9.a.
שמור I.791.b.
שמתא I.1180.
שמיר II.963.b.
שמן I.987.b.
שם האצם I.432.b.
שם המפורש I.432.b.
שמירא תקיף מטינרא II.504.b.
שמם II.252.a.
שמי רם II.432.a.
שמן I.987.a.
שמן ראש I.1121.a.
שמע I.562.b.686.b.
שמר I.875.a.II.492.a.
שמרה & שמר I.875.a.II.939 a.
שמר אמנים II 111.b.
שמשות I.434.b.
שמש II.286.b.
שמשות II.286.b.
שנה I.720.b.III.8 b.
שנות I.1143.b.
שניאות III.8.b.
שנים I.720.b.1224.a. II.888.b.

שנער I.668.b.
שנת ימים II.799.a.
שעה II.604.a.
שעטנז I.497.b.
שעירים I.488.b.
שער הפונה II.1034.b.
שער II.733.b.
שעריו II.391.a.
שערו II.391.a.
שפט I.746.a.II.528.b.
שפטים I.694.a.
שפטוך & שפטיך II.537.b.
שפיר I.747.b. II.830 a.
שפלה II.468.a.
שפם II.538.b.
שפתים I.1038.b.1050.a.
שק III.225.a.
שקד I.479.a.537.a.II.390.a.
שקה II.522.b.
שקט לפניו II.756.a.III.190.a.
שקל I.771.b.175.b.
שקץ & שקוץ & שקצים II.508.b.
631.b.737.a.III.193.b.
שקר I.411.a.562.a 1172.b.
שקר & שרים I.893.b. 1042.a.
II.83.b. 317. b. 432. a. 492.b.
626.b.674.b.
שר שלום II.63.b.
שר רברב גדול אריך III.84.b.
שרה I.366.a.
שריון קשקשים III.206.b.
שרף I.585.b. II.800.a.
שרפים I.919.a.
שרץ I.229.a.319.b.352 a.II.583.a.
שרק III.225.a.
שש I.1002.a.II.31.b.III.225.a.
שטף II.431 b.591.b.607.b.
ששבצר I.863.b.
ששר II.412.a.
שתה I 915.b.
שתים II.952.b.
שתת II.252.b.

ת

ת omiſſum II.494.a.
ת pro ס II.476.b.
ת pro תורה II.512.b.
תכ I.264.a.
תכל II.875.b.
תגלת פלאסר vel תגלת־פלנאסר
I.825.b.
תהו ובהו I.219.b.221.a.III.50.b.
תוכל II.382 b.
תודה I.1080.a. III.202.a.242.a.
תועבה II.508.b.533.b.
תחיה II.573.a.
תהום I.219.b.
תוצא II.241.b.
תוב I.902.b.
תורה I.1080.a. II.468.b. 825.a.
III.136.b.
תוה I.753.b.
תוכחת I.1127.a.
תולדה I.473.a.509.a.
תולדות I.232.a.509.a. II.858.b.
תוף I.898.a.
תור I.767.b.III.225.a.
תורא I.1114.a.
תורגמים II.542.a.
תורה I.651.b.767.b. II.49.a.51.a.
185.a.190.b.512.b.
תושב I.500.a.503.b.77.a.
תושיה I.889.a.890.a.893.a. 1132.
a.1436.b.
תחבולות I.1128.b.
תחלת I.1129.b.
תחנונים II.1007.b.
תחרת I.310.a.
תחיה III.249.a.
תחפנחס & תחפנים II.133. b.
תימן II.539.a.
תיכון II.586.a.
תיקה I.596.a.
תירם I.687.b.
תכלת II.541.a.
תכונה I.905.b.
תלמי III.234.b.
תם & תמים I.961.a.1215.a.
תמה III.147.a.
תמהו II.882.b.
תמו I.1031.b.
תמוו II.511.b.
תמים I.366.a.
תמך II.1163.b.
תמם I.974.a.
תסנתה III.217.a.
תמנת־חרס & תמנת־סרה I.693.b.
תמרורים II.453.a.
תנין I.890.b.II.547.b.
תנופה II.932.b.
תסרורים II.756.a.
תעשה I.437.a.III 10.a.
תפוח III.217.a.
תפסח I.790.a.
תפר I.242.a.
תפש III.61.a.
תפרת I.898.a.
תפתיצא II.600.a.
תצריק III.99 a.
תקה I.1143.a.
תקוה I.890.b.
תקון I.198.a.
תרבית I.503.a.
תרדייה I.239.b.
תרומה I.434.a.538.b. 573.b.585.a.
II.529.b.1068.a. III.78.b.
תרוה II.201.a.III.27.b.
תרשיש II.543.b.544.
תשב III.7.a.
תשופנו I.246.a b.
תשוקה I.247.b.257.a.
תשים II.272.b.
תתף I.374.a.
תתאוצא I.419.a.
תתקפהו I.896.b.

FINIS.

IN-

Digitized by Google

VOCES ET PARTICULÆ GRÆCÆ,

aut

in Græcis Libris repertæ.

A

Ἀ προ ἐμοῦ I,386.b
ἀβάπτιστος φιλάδες III,45.a
ἄβατος & ἄβατον II,149.a III,175.a
ἄβατος ἡμῖν ναός III,276.a
ἀβδελοῦ I,805.a
ἀβισσαλὰμ vel ἀβισσαλώμ III,257.b
ἀβόργας III,20.a
ἄβρα vel ἄβρα III,23.b 184.b.
ἀβροχία II,411.b. 417.b. 138.a
ἀβρωναῖ III,20.a
ἄβυσσος I,992.III,154.a
ἀγαθὰ III,125.a
ἀγαθοὶ δαίμονες III,186.b
ἀγαθύνω III,91.a
ἀγαπᾶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ III,78.a. 92.b
ἀγαπᾶσθαι I,620.a
ἀγάπησις σοφίας III,147.b
ἀγαπητός I,720.a.
ἀγαπώμενος I,720.a
ἄγνος ὀρεινός III,93.b
ἀγγεῖα πυροβόλα III,207.b
ἀγγεῖον III,25.a
ἄγγελος I.903.b
ἄγειν III,243.a
ἄγειν λάφυρα ἀπὸ λαφύρων II,546.a
ἄγειν ἐπὶ τέλος III,275.b
ἄγειν ἡμέρας III,277.a
ἀγέρωχοι III,272.a
ἀγερωχία III,37.a.
ἅγια III,28.a.199.a
ἁγιάζειν III, 78.b 157.b
ἁγίασμα I,444.b,503.a III,163.a.191.b
ἁγιασμός II,402.b
ἅγια ἐν ἁγίοις III,272.a
ἅγιον ἀθάνατον III,277.a
ἀγκωνίσκος I,439.b
ἀγνεία III,60.a. 73.b 258.a
ἄγνοημα III,8.a. 22.a,110.b 258.a
ἀγνοήματα ψυχῆς III,170.b
ἄγνοια I,295.a. 474.a III,126.b 228.b
ἄγνοια αἰτίας III,57.b.
ἀγνωσία θεοῦ III,52.a
ἄγνωστος θεός III,254.a
ἀγορανομία III,241.a
ἀγρευτής III,7.b
ἀγριοῦσθαι III,275.b
ἀγροικότερον III,264.b
ἀγρός III,145.a.I,1269.b
ἀγχιστεύς I,552.a.590.a
ἀγχιστεύω I,607.b.II,467.a
ἀγχιστεύειν τὸ αἷμα I,551.b
ἀγωγὴ ἐπιβούλων III,275.a
ἀγωνία III,147.a
ἀγωνίζεσθαι περὶ τῆς ἀληθείας III,72.a
ἀγωνοθέτης III,243.a
ἀδελφός I,769.a. 807.a
ἀδωναῖ. ἀδωνεῖ. ἀδωναΐ III,209.b
ἀδελφή I,769.a.807.a.
ἀδιάπτωτος II, 485.b
ἀδήλον II,543.a
ᾅδης III,9.a. 12.a 35.b.
ᾅδης. κοίρθμοι ὑπὸ ᾅδη πόλεις III,275.a
ἀδιάπτωτος ῥίζα III,39.a
ἀδιάστροφον φυλάττειν πίστιν καὶ εὔνοιαν III,273.b
ἀδικεῖ, ἀδικία III,226.a
ἀδιεξίτητος III,107.b
ἄδικα χείλη I,1139.a
ἀδικεῖσθαι III,89.b
ἀδικία I,485.a.II,149.b
ἀδωνά III,225.a
ἀδοξία III,85.a
ᾄδων μουσικός III,57.b
ἀδρόμενος II,586.a
ἀδυναμία III,272.a
ἄδυτος I,857.a. III. 57.b.
ἀδωναί I,742.a
ἄδυτον III,217.6
ἀειλά, ἀειλά I,793.b
ἀζαήλ, ἀζάηλος I,806.b
ἀζαρίας I,825.b III,10.b
ἀθεσία III,235.a
ἀθετέω II,129.b
ἀθηναῖος I,753.b.
ἄθλα ἀμίαντα III,40.a
ἄθροισμα καὶ ἐκκλησίας III,198.a
ἀθροισμός I,920.a
ἀθυμέω II,48.b
ἀθυμία II,48.b
ἀθυμία μετοχῆς III,31.b
ἀθωοῦσθαι III,95.b
ἀθῷον ἐστι. ἀθῷοι II,875.b
αἰδώς III,105.b
αἰδὼς ἁρμόζουσα III,272.a
αἰνίζομαι III,193.b
αἷμα I,446.a.III,82.a
αἷμα ἀθῷον III,31.b
αἱμάττω III,250.b
αἱμάω III,226.a
αἱμορθεῖν III,241.a
αἴνεσις I,1080.a.III,98.b 136.b
αἰνετός III,141.a
αἰνέω III,98.b. 162.b
αἴνιγμα III,61.a
αἶνος I,716.b.824.b.II,522.a
αἴρειν τὰ λόγια III,138.b
αἴρεσθαι ἀπὸ στόματος ἀδικίας III,40.b
αἱρέτις ἔργων III,46.a
αἱρετὸν III,87.b. 105.b
αἱρετός III,87.b
αἴρω III,405.b
αἰχμώνει I,983.b
αἰχμάσθαι III,71.b. 105.b.
αἰχμή III,73.b. 105.b.
αἰχμὴ μοχθηρά III,73.b
αἰτεῖν γλυκὺ καὶ ὕδωρ III,19.b
αἰτία ἐλαρθρόου III,94.b
αἰφνίδιοι ἐφοδίαι κατάπαυλαι III,264.a
αἰφνιδίως III,110.a
αἰχμαλωσία I,960.a

αἰχμαλώτους λαμβάνειν III,192.a
αἰχμαλωτίσαι II,493.b
αἰος terminatio II,487.a
αἰὼν nomen proprium I,249.b
αἰώνιος τόπος III,9.a
ἀκαθαρσία III,272.b
ἀκαλύπτως ἀγόμεναι III,274.b
ἀκατάληπτος I,918.b
ἀκατάστατος II,735.a
ἀκατάσχετος οἰμωγή III,277.a
ἀκηδία III,109.a.124.a
ἀκηδιάζω III,109.a.124.a
ἄκλητος III,275.b
ἀκλινῆ II,797.b
ἀκμάζω I,1074.a
ἀκοή II,510.b
ἀκοὴν ποιεῖν II,488.a
ἀκολασίας ὄρχου III,111.b
ἀκολουθεῖν I,386.b
ἀκούσιοι I,551.a.
ἀκουσίως I,551,a.688.b
ἀκουστὸν ποιεῖν II,488.a
ἄκρα III,199.b. 201.a
ἀκροβατιλών I,682.a
ἄκρατος III,275.b
ἀκρίβεια III,51.b
ἀκριβές III,51.b
ἀκριβῶς III,130.a
ἀκρίς II,769,a
ἀκρίτως III,90.a
ἀκρόαμα III,147.b
ἀκροάομαι III,93.a
ἄκων III,104.a
ἀλάβαστρα II,484,a
ἀλάβαστρος I,831.a
ἀλαζονεία ἐπὶ φρονήσει III,57.a
ἀλαλαγμός I,7·5.a
ἀλαλάζω II,482.b
ἀλγέω I,989.b
ἀλεκτρυὼν ὄρθριος III,275.b
ἀλήθεια III,13.a. 72.a. 73. b,
ἀλιμαζονεῖς I,851.b
ἀλίσκω II,420.b III,121.b
ἄλκιμος III,208.a
ἀλῶναι ἐν τοῖς χείλεσι III, 111. a.
ἄλλαγμα I,1001.b. II, 192. a.
ἄλλαγμα πεπιωκότως III,67.a
ἀλλάττω III,77.b. 168.a
ἀλληλουΐα III,76.a. 278.a
ἀλλογενής I,447.a
ἀλλοιόω I,1002.a. III,89.a
ἀλλότριος I,577.a.III,60.a
ἀλλοτριοφρονεῖν III,164.b
ἀλλοφυλισμός III, 248.a
ἀλλόφυλος II, 77. b. 276.a.
ἅλμη III,145.b
ἄλσος I,705.b
ἀλῶα II,736.a
ἀμαθής III,226.a
ἀμαξιτός III,216.b
ἁμαρτάνειν I,620,b. II,422.a III,79.a
ἁμαρτία I,295.a. 485,a II,257.a
ἁμαρτόντες εἰς τὸν ἑαυτῶν θεὸν III, 248,b
ἁμαρτωλός III,73.a
ἁμαρτίαι I,753.a
ἀμαυρόω III,40.b
ἀμαχητί II,573.a
ἀμοχθεί III,216.b
ἀμβροσία τροφή III,60.b
ἀμέθυσος I,442.b
ἀμετάθετος λογισμός III,275.b
ἀμείδητος III,47.a
ἀμίμητος III,58.b
ἀμίμητος τῷ θεῷ III,49.a
ἀμιγὴς χρόνος III,276,a
ἀμύνω III,278.b
ἀμητὸν ποιεῖν III,77.a
ἀμίαντος III,40.a
ἀμνημονεῖν III,140.a
ἀμνηστία III,87.a
ἀμοιβαῖον II,871.b
ἀμοιβεύς I,381.b
ἀμύμων III,58.b
ἀμφίκυρτος III,153.a
ἄμωμος I,366.a.III,128.b
ἀνάβασις III,22.a
ἀναβράζειν III,50.a
ἀναγκάζοντες I,552.b
ἀνάγκη II,406.a.III,180.a
ἀνάγω III,15.b
ἀναγωγότερον III,259.b
ἀναδέχομαι III,252.a
ἀναδίδωμι III,66.a
ἀνάδοσις III,59.b
ἀναζεύγνυμι III,226.a
ἀναζέω III,71.a
ἀναθάλλω II,735.b
ἀνάθημα I,504.b.961.a
ἀναθήμασι κοσμῆσαι III,274.a
ἀναιδής III,148.b
ἀναίρεσιν II,273.b
ἀναισθητῶν III,109,a
ἀναισθήτως III.69.a
ἀναίτιος ὁ θεός III,94.b
ἀναιτίως III,10·b
ἀνακαλυπτήρια I,878.b
ἀνάκεις I,556.a
ἀνακεφαλαιοῦν III,131.b
ἀνακλητικόν II,503.a
ἀνακόπτειν τὴν ὀργήν III,59.a
ἀνακράζω III,275.b
ἀνάκτησις III,202.a
ἀνάλημμα III,168.a
ἀναλογίζεσθαι III,277.b
ἀναλύω III,55.b
ἀναμεμιγμένοι II,5·3.b
ἀνάμεσον τῶν ὀφθαλμῶν II,575.b
ἀνάμεσον τῶν πτερῶν II,300.a
ἀναμιμνήσκειν I,790.a
ἀναμνημονεύειν III,253.a
ἀναμνησθήσεταί σου III,68.b
ἀναμοχλεύειν III,248.a
ἀνανίας III,10.b
ἀναξυρίς II,119.a.
ἀναπνεύειν μητέρα III,68.a
ἀνάπαυσις III,105.b
ἀναπλυθεῖσαν γῆν ἐν περιβολαῖς III,163.a
ἀναποδίζω III,37.a
ἀναποδισμός III,37.a
ἀναποιέω II,136.b
ἀναπτερύω III,235.a
ἀναπτύσσω III,199.a
ἀναπτυσσόμενος II,951.a
ἀνάπτα μῶμον III,273.b
ἀναρχία III,98.a
ἀνάστασις τῶν δικαίων I,932.a
ἀνάστημα I,264.b
ἀναστρέφω III,27.a.55.b
ἀναστροφή III,273.a
ἀναστύζειν I,280.a
ἀνατέλλω III,141,a
ἀνατέλλοντος I,819.a
ἀνατολή I,1043.b
ἀναύξητος II,423.a
ἀναφοσιοῦν III,71.a
ἄνδρες ὀνομαστοί I,‹35.a
ἀνδρομάχη III,119,a
ἀνήμερος III,126.b
ἀνελήλυθεν εἰς ἑαυτόν III,42.a
ἀνελεήμων III,90.a.137.b.140.b
ἀνελεημόνως III,90.a
ἄνεμος III,36.b
ἀνεμόφθορα II,735.b
ἀνεμώλια βάζων II,401.b
ἀνετάζεσθαι III,277.b
ἀνετάζεσθαι μάστιξι III,111,a
ἀνέφικτοι ἀνθρώποις III,272.a
ἄνευ βουλῆς III,132.b
ἀνέχεσθαι ἀσεβείας III,276.b
ἀνήκεστος σπλάγχνων ἀλγηδὼν II,973.a
ἀνὴρ ἄμεμπτος III,58.b
ἀνὴρ ἐπιθυμητής II,628.b
ἀνὴρ τὴν ἀρχὴν δεικνύει III,104.b
ἀνηρημένοι II,405.a
ἀνθῆσαι I,974.b
ἀνθομολογεῖσθαι III,98.b
ἄνθος ἀέρος III,37.a
ἄνθος χόρτου I,99·.a
ἀνθοσμίας III,112.b
ἄνθραξ I,442.a.II,544.b.III, 105.a.
ἄνθρωπος III,100.b
ἀνιαροῦ ἡμέρας III,278.b
ἄνοι I,1131.a
ἄνοια III,55.a
ἀνοίγειν μήτραν III,24.b
ἀνοίγειν στόμα III,125.b
ἀνοίγειν φαρέτραν III,118.b
ἀνοίγειν οὐρανοῦ πύλας III,277.a
ἀνομεῖν III,441.b
ἀνομβρία I,804.b.II,305.a 411.b.417.b.138.a
ἀνομία I,485.a.II,733. III,8.b
ἀνομία τῶν εἰδώλων I,751.a
ἄνομος I,974.b.II,276.a
ἀνοχή III,226.a
ἀντάλλαγμα III,.19 a
ἀνταποδίδωμι III,98.b.138.a
ἀνταπόδομα III,9·.b
ἀντὶ ἁμαρτιῶν III,68,b
ἀντιβασιλεύς I,804.b
ἀντίζηλος I,742.a.III,140.a
ἀντιπαρατάσσεσθαι χρήματι ὑπὸ τοῦ ζυγοῦ III,273.a
ἀντικείμενος I,790.b
ἄντικρυς III,271.b
ἀντιλαμβάνειν & ἀντιλαμβάνεσθαι III,67.a 60.b.124.b
ἀντιλέγω III,19·.a
ἀντίληψις I,978.a
ἀντιλήψεως τεύξεσθαι III,273.a
ἀντιλογία I,·80.a,III,80.b
ἀντίχειρα III,26·.a
ἀντιοχεύς III,252.b
ἀντίοχος III,233.a
ἀντίοχος ὁ εὐσεβής III,235.a
ἀντιπαραβεβλημένοι III, 11 a
ἀντίστοιχα I,1238.a
ἀντιφερίζων πρὸς κρείσσονα III,121.b
ἀντοφθαλμεῖν III,51.b
ἀντοφθαλμοῦν ἡλίοις III,101.b
ἄνυδροι τόποι III,13.a
ἀνυπαρξία I,898.a.II,372.a
ἀνυπόδετος I,746.a
ἀνυπονόητος III,85.b
ἀνυψόω III,71.a.91.a 96.b
ἀνυψοῦν ὀργήν III,221.b
ἀνώτερα Αἰγύπτου III,13,a.
ἄνω χώρα III,253,a.
ἄξια θαυμασμοῦ III,248.b
ἀξίως III,92.a.96.b
ἀξίως ἀδικίας III,92.a
ἀοίκητος I,1033.a
ἀορασία III,256.a
ἀόρατος III,91.b
ἀπαγγέλλω III,152.a
ἀπάγξασθαι III,9.a
ἀπάγειν πρὸς τὸν πατέρα III,12.b
ἀπαγωγή III,143.a
ἀπαιδευσία III,72.a
ἀπαίδευτος III,7·.b. 83.b 749.b
ἀπ' ἄκρων ἕως ἄκρων II,431.b
ἀπαιτηθεὶς χρεῖος III,54.b
ἀπ' αἰῶνος χρήσιμοι κτίσματα III, 27·. b
ἀπαλλάττειν I,393.a
ἀπαλλοτριοῦσθαι εἰς αἰχμαλωσίαν II, 737.a
ἀπαντάω III,148.a
ἅπαξ ἐνιαυτοῦ vel ἅπαξ κατ' ἐνιαυτὸν III,271,b

ἀπα-

Digitized by Google

ἀπαρξάμενος I,996.a
ἀπαρτία III,19.b
ἀπαρτίζεσθαι II,679.a
ἀπαρχὴ I,473.b. III,78.b. 137.a
ἀπαρχῆς III,176.b
ἀπατᾶν I,426.a
ἀπάτη I,818.b. III,150.a
ἀπαύγασμα II,931.a.III,45.a
ἀπειθεῖν I,429.b. III,95.b 126.b
ἀπειθεῖν φόβῳ κυρίου III,66.a
ἀπειθῶν II,364.a III,149,a
ἀπειθοῦντες ἦμεν III,174 b
ἀπειλεῖν κόλασιν III,192. b
ἀπειλή II,380.a
ἀπειληθῶσι III,23.b
ἀπειπεῖν III,50.b
ἀπελλαῖος III,254.b
ἀπεργάζεσθαι εὔνους καὶ φίλους III, 273.b
ἀπερίσπαστος III,149.a
ἀπερίσπαστοι τῆς ἐνεργασίας III,55.b
ἀπεσκληρυμένα III,55.a
ἀπευχθῶς προσδέχεσθαι III,60.a
ἀπηλιώτης II,480.b. 776.b
ἀπήμαντοι μέχρι τέλους III,276.b
ἀπιστεῖν III,49.b.150.a
ἀπιστοῦντες τὴν τοῦ θεοῦ δικαιοσύνην III, 250.b
ἄπλαστος III,49.b
ἀπλανῆ III,44.b
ἀπλανής III,97.a
ἀπληστία III,141.b
ἁπλότης III,195.a.197.a
ἁπλοῦς I,306,a.III,49.b
ἁπλῶς III,277.b
ἀπογινώσκειν τὰ καθ' ἑαυτὸν III, 153.b
ἀπογραφὴ I,135.b
ἀποδιδρασμὸς & ἀποδιδρασμὸν III,219.b 230.a
ἀποδεικνύεσθαι ὁλοχερῆ πίνειν III, 276,a
ἀποδοῦναι ἰσχὺν III,100.b
ἀποδοχὴ & ἀποδόσει I,1085.a
ἀποδοχεῖον III,65.b
ἀποδοχεῖον ὕδατος III,168.a
ἀποθήκη I,612 b
ἀποκαθαρθῶσιν III,179.b
ἀποκαλύπτειν III,69,a.102.a
ἀπόκλεισμα II,420.b
ἀποκλείειν III,221.a
ἀποκομίζειν III,271.a
ἀποκρίνειν & ἀποκρίνεσθαι III, 133.a
ἀποκρυπτόμενοι II,208.b
ἀπόκρυφα μέρη III,112.a
ἀπολείπειν III,53.a
ἀπολείπειν σκεύεσιν III,68,b
ἀπολιθώσας I,380.a
ἀπόλλυμι II,405.b. III,98.b
ἀπόλλυαι ὑπομονὴν III,98.b
ἀπολαύειν μόρου III,276.b
ἀπολύειν τὴν φιλίαν III,121.a
ἀπολαύσαι τὸν αἰῶνα III,176.a
ἀπόλλων ἀγυιεὺς III,254.a
ἀπολύειν εἰς τὴν ἰδίαν σχολὴν III, 276.a
ἀπολύεσθαι III,9.a
ἀπονοεῖσθαι III,263.a
ἀπόνοια III,109.a
ἀποπαρθενεύειν III,104.a
ἀποπνίγουσι τὰς ᾠδῖνας III,9.a
ἀποπομπαῖος I,484.a
ἀπὸ προσώπου ὑβριστοῦ III,80 a
ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης III, 45.a
ἀποσβῆναι III,109.b
ἀποσπεύδεσθαι τῷ θεῷ III,181.a
ἀποσκευὴ III,216 b
ἀποσκορακίζειν II,380.a
ἀποσκορακισμὸν II,380.a
ἀποστασία II,310.a
ἀποστάτης III,182.a
ἀποστατεῖν τῶν πατρῴων III,277.b
ἀποστέλλω III,48.a.55.a
ἀποστερεῖν III,70.b
ἀποστῆναι ἀπ' ἀδικίας I,915.a
ἀποστερεῖσθαι III,136.a
ἀποστολὴ III,194.b
ἀποστρέφειν & ἀποστρέφεσθαι III,124.b. 273.b
ἀποστρέφειν εἰς γῆν III,65.b
ἀποστρέφειν τὰ θηρία III,277.a
ἀποστροφὴ I,1131.a. III.272.a
ἀποσυνάγωγοι ποιεῖν III,273.a
ἀποτέμνειν ἀπὸ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ III, 117.6
ἀπὸ τῆς γραμμῆς III,25.b
ἀπὸ τῆς χώρας III,276.b
ἀποτίνειν III,104.b
ἀπὸ τοῦ δακτυλίου III,8.a
ἀπὸ τοῦ υἱοῦ III,14.a
ἀποτρέπειν ἑλιγμοὺς III,106.a
ἀποτροπὴ φθόνου III,181.b
ἀποτροπιάσιον I,484.a
ἀποτροπιασμὸς I,484.b
ἀποτυμπανίζειν III,274.b
ἀποφθεγματικὸν III,70.a
ἀπηχεῖν I,1300.b
ἄπρακτος III,25,b
ἀπειρίας II,479.b.545 a
ἀπροαίρετον III,101,b
ἀπρονόητος II,519.a
ἀπρονοήτως III,271.b
ἀπροσεξία I,1131,a
ἀπρόσιτος συμμαχία III,274.a
ἀπρόσκοπος & ἀπροσκοπητὶς III,1.2.b 273.b
ἀπφά I,810.b
ἀπφῦς III,194.a
ἀπώλεια ἰχθύων II,545,a.149.b
ἀρὰ I,991.a.1085.a
ἀραβία & ἀρβάτη I,661,a III,214.b
ἄρακος III,233.a
ἀράομαι I,448.b
ἀράχνη III,225.a
ἀργυρεζίν I,833.a
ἀργεῖν III,260.b
ἀργύριον III,11.a.112.a
ἀργυρολόγητος III,257.a
ἄρεις II,798.a
ἄριστον II,334,b
ἀριστεῖ III,31.a
ἀρὸ βασιλέων II,483.a
ἀρθρέμβολα ὄργανα III,284.a
ἁρμαμάξης III,232.b
ἁρμὸς III,158.a
ἀρεοπαγίτης III,225,a
ἄρεστον III,26.a
ἄρκευθος III,767.a
ἅρμα II,430.a
ἁρμαζαλίον I,833.a
ἁρμονία κτίσεως III,152.b
ἁρμόνιον ἵππων III,61.a
ἀρνούμενοι προσελθεῖν III,57.a
ἀροτριᾶν I,1113.a
ἅρπαγμα ἐξ ἀδικίας II,337.b
ἀρραβὼν III,225.a
ἄρρενες ἐξ ἀρρένων I,548.a
ἀρρώστημα βαρὺ III,128.a
ἀρσενικὸς III,229.b
ἀρτίνη III,271.a
ἀρτιεδὴν III,241,a
ἄρτος III,7.b.25.a
ἄρτος ἀγγέλων III,55,a
ἄρτος προθέσεως II,580.a
ἀρχαῖα III,46.b
ἀρχαῖοι γίγαντες III,176.b
ἄρχεσθαι ἐπί τινας III,31.a
ἀρχὴ & ἀρχαὶ I,670.b.II,573.b. III,85.b.96.b.125.a
ἀρχῆς III,125,a
ἀρχηγὸς τῆς ἀπειθείας I,840.a
ἀρχηγοὶ συναγωγῆς I,535.a
ἀρχιερεῖς III,276.b
ἀρχιερεὺς III,229.a
ἀρχιερεὺς μέγας III,229.a
ἀρχιερεὺς τοῦ ὑψίστου θεοῦ III,229.a
ἀρχισυνάγωγος I,874.b
ἀρχίμιμος I,132.a
ἀρχισωματοφύλακες I,878.b
ἄρχων & ἄρχοντες I,474.b.III,31.b. 320.a
ἄρχων δυνάμεως III,204.b
ἄρχων δώρων III,493,b
ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου I,1097.a
ἄρχοντες μισθοφόρων III,255.a
ἄρχοντες τοῦ λαοῦ III,255.b
ἄρχοντες τῆς συναγωγῆς I,691.a
ἄρχοντες τῶν πόλεων III,22.a
ἀρώματα unde dicta I,448.b
ἀρωματοφόρος I,794.b
ἀσαρδὸν III,8.a
ἀσέβεια I,589.b
ἀσεβεῖν I,974.b. III,79.a
ἀσεβὴς I,742.b. III,75.b.88.b II,829.a
ἀσέλγειαι ἀναρίθμητοι III,272.b
ἀσημότης III,271.a
ἀσθένεια I,996.a. 157.a
ἀσθενεῖν III,197.a
ἀσιάρχαι III,259.a
ἀσιδαῖοι II,725.b
ἄσμα προσφάλιον I,1002 b
ἀσπίδα λαμβάνειν III,139.b
ἀσπίδες II,72.
ἀσπίδες χρυσαῖ χαλκαῖ III,207.a
ἀσπιδίσκη III,202.a
ἀσπιδοφόρος I,829.b
ἀσπαραγμὸς III.209.a
ἀσσοὺρ II,549,b
ἀστάδιος I,882,a
ἀστερίσκον I,758.b.III,260.a
ἀστερισμὸς III,52.b
ἄστρος III,54.a
ἀσύνετος III,107.a
ἀσυνθεσία III,235.a
ἀσύνθετος III,54.a
ἀσύντακτος I,909.a
ἀσυχὴς III,111.b
ἀσφάλεια ἔνοχος III,275.b
ἀσφαλίζω III,41.a
ἀσφαλὴς III,178.a
ἀσχολία III,146.b
ἀσὺρ III,20.b
ἀτέραμνος III,204.a
ἄτοπος I,760.a
ἄτεκνος I,499,a
ἀτεκνία III,39.b
ἀτέλεια I,752.a.868.b
ἀτελεῖς ὧραι III,49.b
ἀτελέστατοι βεβαίως ὄντες III,39.a
ἀτιμάζω I,611,b. III,68.b 85.a. 108.b
ἀτιμία III,73.b
ἀτίμητος III,274.a
ἀτμὶς III,45.a.112.b
ἀτμὸς III,113.b
ἀτμώδης εὐθυμίας III,154.a
ἄττα III,225,a
αὐγάζειν III,194.a
αὐγεία II,85.a
αὐθάδης III,69.
αὐθαιρέτως περιβαίνειν III, 277.b
αὐθεντία προσωπικῶν III,273.a
αὐλαία vel αὐλὸς θύρα III,265,a
αὐλαρχία & αὐλάρχης I,769.b
αὐλὴ I,439.b III,19.b
αὐλίζεσθαι III,113,a.121.b.171,a
αὐλὸν III,22.b
αὐλοῦντες III,277.a
αὐξάνω III,66.b
αὐστηρότης I,884.a
αὐχμὸν III,207.a
αὐχμηρία I621.a

ἀντιέρκη III,147.b
ἀντιέρκης III,147.b
ἀντίδικοι. ἀντίνομοι. ἀντιπελῶς II,620.b
ἀντοδικία I,868.b
ἀντοκράτορες III,232,a
ἀντονομία I,868.b
αὐτὸς. αὐτῦ. αὐτῶν III,93 a.275.a
αὐτὸς μαρτυρεῖ III,61.a
αὐτοχειρία III,9,b
ἀφαίρεμα I,585.a. III,78.b. 232.a
ἀφαίρεσις τέκνων III,271,a
ἀφαιρεῖν & ἀφαιρεῖσθαι II,273.b
ἀφαιρεῖσθαι συμβίωσιν III,136.a
ἀφανής III,106.a
ἀφανεῖς ἐγένοντο III,242.a
ἀφανίζειν & ἀφανίζεσθαι I,810.a. III, 39.a.193.a.II,882.b.
ἀφανισμός I,858.a. III,35.b. 244.a
ἄφαντος ἐγένετο III,15.b
ἀφιερωμα III,222.b
ἄφισις III,219.a
ἄφεσιν ποιεῖν I,878.b
ἀφιτὸν I,720.b
ἀφετέον μοι III,269.a
ἀφηλιώτης II,431.b
ἀφθαρσία III,43.a
ἄφθαρτον πνεῦμα III,51.a
ἀφιέναι ἁμαρτίας I,924.a.III,67.a
ἀφιέναι ἀφέματα III,218,b
ἀφιστάναι & ἀφίστασθαι III,66,b.121.a
ἀφιστάναι ὕπνον III,151.a
ἀφίστασθαι ἀπὸ καρδίας III,26,b
ἄφλογος ἰσχάρα III,58,a
ἀφοῦος III,72.b
ἀφόμοιος III,61.a
ἀφορίζω I,446.b. III.273.a
ἀφόρισμα I,499.b
ἀφορολόγητος III,222.6
ἀφροδίτη & ἀφροδίτος I,595.b
ἀφροδίτη λυσιμελής III,101.b
ἀφροδίτης Νικηφόρος III,251.b
ἀφροσύνη I,597.a. 1232.b
ἀφροσύνη I,771.b.III,69.a
ἄφρων & ἄφρονες I,742.b.771.b. III. 39.a.96.b
ἀχαρί III,105.a
ἄχαρι χάρις III,70.b
ἀχάριστος III,125.a
ἄχει III,147.b
ἀχειροδιὸς III,8.a
ἀχείμαρρος III,8.b.14.a
ἀχθος οἴκων III,105,b.
ἀχρειότης III,10.a
ἀχρεῖος πάσῃ θνητῇ φύσει III,274.b
ἄχρι βεθήρων III,198.a
ἄχυρον II,136,b
ψυχῶν ἐν ἀγρῷ III,150.a
ἄωρος I,905.a. II,372.a

B.

B pro ו Hebræo II,484.a
β pro ם Hebræo II,543.a
βαὰλ τῇ δαμάλει II,7.a
βαβαιά III,494.a
βαβυλὼν II,488.b.III,216.a
βαθαῖς II,484.a
βάθος ἀβύσσου III,50.a
βάθος κοιλίας III,170.a
βαθύνειν εἰς κάθετον II,487.b
βαιθζαθὶ III,217.b
βαιθὴλ III,217.a
βαιθσαμὺς III,20.b
βαιθσουρα III,200.b
βαιθχοραν III,209.b
βαΐς III,228.b
βακλώνας III,260.b
βάκχος I,761,b
βάλας III,218.a
βάρβαρος I,753.b, II,533.a. III. 274.a
βάρεα λαλεῖν III,276.b
βαρύνειν & βαρύνεσθαι III,80.b
βαρύνεσθαι ὑπὲρ μέλιτος III,109.a
βαρὺ III,277.a
βαρύτεροι III,58.a
βασανίζω III,50.a
βασανιστήριον II,420.b
βάσανος III,38,b
βάσανος αἰώνιος ἀπαραίτητος III, 248.b
βασιλεία αἰώνιος III,196,b
βασίλειον ἱεράτευμα I,389.b
βασιλεύς I,586.a.II,516.b
βασιλεία III,248.a
βασιλεύω III, 108.b. 134.b 160.a. 225.a
βασίλισσα βασιλέως II,476.b
βάσις τῦ λαοῦ III,43 b
βασκανία III,228.a
βάσκανμα III,228.a
βασκαίνω III,40.b
βασκανία φαυλότατος III,40.b
βασκανίου III,181.b
βάσκανος III,91.b
βάτος II,25.a
βαφὴ III,130.a
βδέλυγμα & βδελύγματα I,353.a II,201.a.405.a.III,51.a.84.a.90.b.
βδέλυγμα ἐρημώσεως III,193.a
βδέλυγμα ἠφανισμένον III,193.a
βδελυρὸν III,111.b
βδελύσσεσθαι III,104.b
βεβαία εὔνοια III,277.b
βεβηκότες ἐφ' ἀέρα III,177.a
βεβηλωθῆναι I,499.a
βεβηλῶσαι σάββατα καὶ ἑορτάς II,271.b
βεβήλωσις III,272;a.b
βεδὲκ I,823;a
βεελσὲμ II,541.a
βεελσεμμοὺν I,704 a.b
βεθηλά III,217.a
βεθηρά III,217.a
βεθζαχαρία III,206.b
βεθσούρα III,160.a
βεθωρὼ vel βεθωρὼν vel βεθωρῶν III,20.b 209 b
βελμὲν & βελμαείμ III, 20. b 22. b
βέλος II,774.b
βελομαντεία I,587.a
βελοστάσις II,506,a. 531.b
βετικοθ III,19.b
βετημασθὲμ vel βετομασθέμ III,20.b 27.a
βηζαιθ & βηθζαιθ & βηθζετὼ III,208.b
βηθαλαγά III,217.b
βῆλος I,704.a
βῆλτις II.404.a.479.b
βῆμα I,753.a
βηρύλλιον II,544.b
βιάζειν ῥοιζοῦ ποταμοῦ III,72.a
βιάομαι I,426.a
βίβλοι λόγων III,5.a
βιβλίον διπλούμενον I,999.b
βιβλιοφόρος I,879.b
βίβλος ἱερά III,193.a
βίθυς III,217.a
βίοι ἀλλότριοι III,102.a
βίος III,128,a
βίος πλουσίου III,143.a
βλασφημεῖν I,807.b
βλασφημία III,194.a
βλάσφημος III,68.b. II,689.a
βλέπειν εἰς τράπεζαν III, 148 b
βλοσυρὸς I,1280.b
βοᾶν II,281.b
βοείῳ ποδὶ I,436.b
βοήθημα πρὸς τὸ ῥίγος I,787.a
βόησις I,983.b
βόθρος II,402.a
βολαὶ ἡλίου κατὰ ἀντίθεσιν III, 276,a
βολίδες I,551.a
βομβεῖν III,175.b
βόμβησις III 175.b
βοῤῥᾶς I,503.b. 480.b
βοσὸρ. βοσόῤῥα. βόσορ II,346.a 484.a
βουγαθὶν I,881.b
βουγαῖος III,30.b
βουλεύομαι III,41,a.120.b
βουλευτικὸν III,97.b
βουλὴ III,107.a. 120.b. 133,b
βουλὴ δικαίων I,932.a
βουλὴ ἀσεβῶν I,892.b
βουνός I,762,a.II,168.b
βραδύνω III,137.b
βραχίων I,968.b. III,78,b
βραχίονες πεπηγμένοι II,547.a
βρόμος III,50.b
βρομώδης III,50,b
βροῦχος II,769,a
βρυγμός III,170.a
βρύχημα I,983.b
βύσσος II,20.a
βωμός I,446.a.II,169.a
βωμὸς χρύσεος III,191.b

Γ

Γ pro Hebræo ע II,543.a
γαβαὰ III,20.a
γάδαρα III,200.a
γαδδὶς vel γαδδὶς III,194.a
γάζα III,225.a
γάζαρα. γαζαρά. γάζηρα III,203.a 217.a
γάζη ἡ ἔρημος III,229.a
γαζοφυλάκιον III,198.a. 241,b
γαζοφύλαξ III,241.b
γαῖα II,485,b
γαισός I,669. b.II,403.a
γαλιλαία III.232.b
γαλιμὲ II,543.b
γάμος III,14.a
γαμβρὸς ἔσεσθαι III,277.b
γεβουλὶμ II,541.a
γεγονέναι τοῦ λόγου III,276.b
γεγυμνωμένη ἀνδρὸς III,118.b
γέδωρα. γέδωρα. γεδδὼρ III, 234.a
γελαὰδ III,19.b
γέλως nomen proprium I,289.a
γενεά III,39.b.133.b. 155.b
γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς II,299.a
γενεαλογία I,851.a
γένεσις III,35.a
γένεσις καρπῶν III,56.b
γενέσεως ἐναλλαγή III,60.b
γενέσεως κόσμου III,35.a
γενναῖος III,259.a
γεννάω I,490.a
γέννημα III,65.b.67.b.114.a
γεννήματα γῆς ἀδικα III,55.b
γεννησαρὲτ III,224.a
γένοιτο, γένοιτο III,26.b
γεραίρεσθαι III,275.b
γέροντες III,246.b
γεροντοκομεῖν III,136.a
γερουσία I,670.b
γερουσία τοῦ ἔθνους III,224.b
γεσὲμ III,10.b
γεῦμα τῆς ἀνδρὸς κολοῦ III, 262,b
γεῦσις III,55.b
γεωδαῖται I,686.a
γῆ III,35.b.59.a
γῆ ἀδικος III,55.b
γῆ ἀλλοφύλων III,200.a
γῆ ἁλμυρὰ III,145.b
γῆ ἀσπέρματος καὶ ἀμίαντος III, 272.a
γηθεῖν & γηθοῦς I,556.a III,44.a

γη·

INDEX VOCUM GRÆCARUM.

γεραιοί III,272.a
γη̃λιο II,541.b
γίγαντες I,280.a. 556.a. III, 95.b
γιγαντώδης ψυχή III,110.b
γινώσκειν ἀσφαλῶς III,277.b
γλυκαίνειν & γλυκαίνεσθαι III,121.a
γλύμμα σφραγῖδος I,441.b
γλυπτὴρ σιδηροῦς II,473.a
γλυπτός I,573.b. II,756.a
γλῶσσα εὔλαλος, εὔχερες III,74.b
γλῶσσα παιδείας II,232.b
γλῶσσα τρίτη III,123.a
γλωσσότμητος I,500.b
γλωχὶν πλατείας σιδήρου II,472.a
γνήσιος ἀδελφός III,77.b
γνώμη I,790.b. III,61.a
γνῶσις III,133.b
γνῶσις νόμου III,93.b
γνῶσις παντοκρατορίας III,103.a
γνωστὸν τοῦ θεοῦ II,186.a
γοδολία I,822.a
γοιρίθα II,484.a
γόμορ II,717.a
γομόρρα II,485.a
γομφιάζω III,126.b
γομφίασις III,126.b
γομφιασμός III,126.b
γονεῖς I,806.b. III,13.b
γόρτυνα III,233.a
γράμματα μνημόσυνα τῶν ἡμερῶν I, 880.b
γραμματεία I,1056.b. III,195.a
γραμματεὺς & γραμματεῖς I,554.b. III, 155.a
γραμματοεισαγωγεῖς τοῖς κριταῖς I,554.
γραμματοφόροι ἐκ διαδοχῆς I,879.b 882.a
γραφὴ κεκολαμμένη III,158.a
γυμναζόμενοι III,243.a
γυμνάσιον III,243.a
γυμνασίαρχοι & γυμνασιαρχεῖν III, 243.a
γυμνοπεριβόν III,23.b
γυνὴ ἀλλοτρία III,10.a
γυναικοπερθινίας III,93.b
γυναικὸς ἀνδρείας III,123.a
γύψ II,568.a. III,165.a

Δ

Δ pro γ II,484.a
δαδουχία III,243.b
δαδουχημένης πόλεως III,243.b
δαιμόνια ἐγκαθεζόμενα I,751.b
δαιμόνια τραγόμορφα II,81.b
δαιμόνιον πνεῦμα πονηρόν III,11.b
δαιμονίων ταραχή I,751.b
δακρυχέων III,44.a
δακτύλιος II,544.a
δάκτυλος ἐκπεταμένος II,305.a
δάμαλις & δαμάλεις II,723.b
δάμαλις παροιστρῶσα II,723.b
δάν II,543.a
δαπάνημα III,258.a
δαπανωμένης τῆς θυσίας III,238.b
δασύς I,809.b
δαψιλεῖ χειρί III,198.b
δεδαμασμένοι τὸ πνεῦμα III,54.b
δέησις I,983.b
δεικνύειν τινα τῆς δόξης III,157.b
δειλιάω & δειλιάζω I,990.b. III,109.a
δειπνεῖν I,297.b
δεκταί I,574.a
δεκάτη ὥρα III,273.b
δεκτίς II,334.b
δέλτα II,484.a
δένδρον I,372.a
δενδροφόροι III,239.a
δεξιά III,258.a
δέομαι III,271.b
δέρρεις & δερρίτου III,204.a 260.a
δέρρις I,1038.a
δέσις ξύλων III,109.a
δέσμιοι σκότους III,57.a
δεσμοί & δεσμά III,76.a
δεσπόζειν ἰσχύος III,51.b
δεσπότης III,100.b
δευτέραι φροντίδες σοφώτεραι II, 435.b
δευτεροδικήτη I,574.a
δευτερεύω III,138.a
δευτερεύων λόγον III,102.a
δευτέρωσις III,150.b
δέχεσθαι ἀσμένως III,66.b
δέχεσθαι ἐν εὐδοκίᾳ III,137.b
δή III,152.a
δῆλα. δῆλα ἀληθείας. δῆλα καὶ ἀλήθεια δήλωσις I,443.a. III,133.a. 158.a
δημοκρατία μετ' ἀριστοκρατίας III,202.a 225.a.
δημοσίᾳ III,229.a
δημοσίων III,274.b
δῆνα II,483.b
διαβαίνω III,217.a
διαβαίνειν τὸν Ἰορδάνην III,217.a
διαβατήριον I,367.b
διαβολή III,102.b. 122.b
διάβολος III,87.b
διαβούλιον III,34.b. 97.b
διαδεχόμενος III,253.b
διάδημα κάλλους III,42.a
διάδοχος I,857.b
διάθεσις βελτίστη III,274.b
διαθήκη & διαθήκαις III,92.b
διαθήκη ἁγία II,621.b
διαθήκη αἰῶνος III,98.a
διαθήκη κρίματος III,96.b 157.b
διαθήκη ὑψίστου III,121.b
διαιρεῖ πράγματα III,121.b
διαιτηθῆναι III,23.b
διακείμενος γνησίως III,274.a
διακεκοσμημένος III,242.a
διακονής III,105.b
διακονία III,275.a
διακόπτειν I,393.a
διακριβεῖν III,170.b. 240.b
διακρίνω III,66.a
διαλύεσθαι ἐν συνέσει III,93.a
διαλεκτική III,46.a
διαλλάττω III,60.a
διαλογισμός III,91.a. 197.a
διαμερίζω III,129.a
διαμερής II,495.b
διαμονὴ τῆς ψυχῆς III,35.a. I,261.a
διαναπαύω 96.b. 97.b
διανοέω III,69.a
διανοεῖν πεῖσαι III,170.b
διανοούμενοι ἐν νόμῳ III,144.a
διανοῖξαι σύνεσιν αὐτοῖς II,715.b
διαπαντός I,1107.b. II,305.a. III,110.b
διαπερᾶν III,103.b
διαπλαστική III,44.a
διὰ πλειόνων III,260.a
διὰ πορείαν III,13.a
διαρρήγνυμι II,391.b
διὰ πυρός III,272.b
διαρρυθμίζειν III,273.b
διαρπάζειν τὴν πόλιν III,192.a
διασκεδάζειν aut διασκεδαννύναι III,38.b 208.a. 276.a
διασπᾶν φάλαγγα III,235.b
διασπείρω III,15.b
διασπορά III,238.b, 276.b
διάστασις ἀσυμφωνήσεων καὶ προφῶν III, 273.b
διαστολή I,538.b. III,211.a
διαστολὴ νόμου I,538.b
διαστρέφειν & διαστρέφεσθαι I,805.b. III,21.a
διαστρέφειν κρίμα III,103.a
διασυρίζεσθαι III,55.b. 160.b
διατελεῖν ἐν οἰκείοις ἤθεσι III,32.b
διάτομος III,153.a
διὰ τὸν τρόπον τοῦτον III,252.a
διὰ τοῦτο III,99.b. 129.a
διατρίβω III,118.b
διαφωνῇ λακωνικῇ II,20.a
διαφέρεσθαι II,94.b. III,58.a
διαφέροντες ἐν εὐνοίᾳ III,277.a
διαφεύγειν I,280.a
διαφθείρεσθαι III,393.a
διαφθορά I,822.a. III,118.a
διαφθορὰ παιγίδος I,994.a
διάφορον III,77.b. 91. 128.a
διαφυλάττειν I,497.b. III,150.a
διαφωνέω I,434.a. III,25.b
διαχέω III,36.b. 38.b
διαχειρίζεσθαι III,88.b
διαψεύδεσθαι λογισμοῦ III,275.b
δίγλωσσος III,73.a. 123.a
διδακτοὶ τοῦ θεοῦ I,995.b. III,52.a. 151.b
διδακτοὶ πνεύματος ἁγίου I,995.b
διδάσκω I,916.b. II,364.a. III,81.a
διδαχή II,49.a
δίδραχμον I,823.a
διδόναι δεξιάν II,488.b
διδόναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τινι III,81.a
διέξοδοι ὑδάτων III,168.b
διεσκευασμένοι I,375.a.
διευλαβεῖσθαι III,264.b
διεστραμμένα I,111.b
διεστραμμένως III,71.a
διηγέομαι III,108.b
διήγησις III,120.b
διηγούμενος III,116.a
δικαιοσύνη III,8.b. 155.b.
δικαιοῦν & δικαιοῦσθαι II,214.a. 273.b. III,30.a. 43.a. 65.b. 100.b.
δικαιώματα III,190.b.
δικαιώματα τοῦ βασιλέως I,749.b
δικασία I,1177.a
δικαστής I,580.b
δίκη II,420.b
δι' ὅ III,49.a
δῖος III,257.b
διπλοῖς III,176.a
δισεξάδελφος III,12.b
διστάζειν III,66.a
δίστομος ῥομφαία III,106.b
δίφραγες III,264.b
δίφρος μὴ δίφρον III,144.a
διφροφόροι III,264.b
διχομηνία III,145.
διωγμός III,277.b
διώκειν II,380.a. III,127.a
διώκειν τὴν εὔκλειαν III,197.a
διώκτης III,262.b
διῶρυξ II,546.b. III,114.b
δοκιμάζω III,130.a
δόξα I,457.b. III,73.b. 80.b. 83.a
δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ II,505.a
δόξα ἱματισμοῦ II,20.a
δόξα προσώπου I,461. III,137.a
δόξαν ἔχειν παρά τινι III,198.
δοξάζεσθαι III,85.a
δοξολογία II,296.b. III,58.b. 61.a
δοράτων κεφαλὰς ἀποσύρειν III,249.a
δορίκτητοι III,135.a
δόρυ I,822.b
δορυάλωτος III,271.b
δορυμήκης III,198.b
δόσις III,65.a. 70.b. 104.b
δόσις καὶ λῆψις III,150.a
δοταία III,23.a
δοῦλος I,295.b
δοχαὶ ἐπιτάφιοι III,10.a
δράκη λιβανωτοῦ δαψιλεῖα III,275.a
δράκων I,922.a
δραχμή I,175.b
δρυμωνοὶ ἀντέμβροι II,951.a
δρομαῖς κρίφοι II,392.a
δρόμοι ἄπεκτοι σκυλεῦσαι III,272.a

δρόσος III, 276, b.
δροσίζειν κεκμηκότα III,276,b.
δρυὸς πεσούσης II,69,b.
δρύφακτοι λίθινοι III,217,a.
δυνάμεις & δυνάμεως I,569,b. III. 198,a.
δυνάμει III,45,8.
δύναμις βαρεῖα III,277,a.
δύναμις ἰδία III,60,b.
δύναμις πολέμου δύναμις πόλεων III, 221,a.
δυνάμεις ἔνοπλοι III,277,a
δυναστεύειν τινα III,72,b.
δυνάστης I, 915, b. II,142,b. III,72,a. 84,b. 259,b.
δυνάστης Αράβων I,222.a
δυνατὸς I,859.b.
δυνατὸς τοῖς ἔργοις II,467,b.
δύο III,225,a.
δυσάλωτος III,107,a.
δυσδιήγητος III,57,a.
δυσεντερία I,744,b.
δυσεντερικὰ πάθη III,129,b.
δυσπολιόρκητος III,260,a.
δυστύχημα III,259,a.
δυστοκία II,485,a.
δυσωπία III,105,b,
[illegible] III, 23,a.
δῶρα II,476,b.
δωρεὰν ἀποδέδεκται III,198,b.
δωρεάν I,994,a. III,105,b,
δωρήματα III,136,a.
δωρεαῖς III,225,a.
δωροδέκτης I,897,a
δωροκοπεῖν & δωροκοπεῖσθαι III, 137, a.
δωρολήπτης III, 37,a.
δύνων & δύνοντες III,115,b.

E.

Ἐὰν ἰσχύῃ III,124,a.
Ἔβαινε I,556,b.
ἑβδομάς III,23,a.260.
ἑβδομάδων ἡμέρα ſive ἑορτή III,260 a
ἐγγαδί III,112.b
ἐγγαστρίμυθος I, 499. a. 587.b 756.b
ἐγγίζειν θεῷ III,23.b
ἐγγυᾶν & ἐγγυᾶσθαι III,80.b. 125.a
ἔγγυος III,125.a
ἐγείρετε εἰς πτοημόν III,114.b
ἐγείρειν προφητείας III,139.a
ἐγείρεσθαι II,504.a
ἐγκαίνια II,573.b. III,28.b. 200.b 254.b
ἐγκαινισμός II,625,a
ἐγκαλύπτεσθαι I,808.
ἔγκατα I,904.b
ἐγκαταλείπω I,1247.b. II,380.a. III, 68.b. 125.a
ἐγκελευστικόν I,871.b.
ἔγκλητος λαοῦ III,151,b
ἐγκεκεντρίσθαι γλώσσῃ III,101.b,
ἐγκρατής III,46.b. 93,b. 121.b
ἐγχειρίδιον II, 403.a
ἐδαφίζω III,265,a
ἔδαφος III,272.a
ἔδνα III,12.b. 225,a
ἕδρα I,744.b
ἑδρασμένη καρδία III,109.a
ἐθελοκωφεῖν III,103.b
ἐθίζω III,111.b
ἐθισμός III,111.b
ἐθνάρχης III,229.a
ἐθναρχία III,240.a
ἔθνη I, 280.a. 289.b
ἔθνος ἁμαρτωλόν III,15,b
εἰ III,60.a
εἰ δὲ μή III,233.b
εἰδέχθεια III,55.a
εἶδος πιλωθέν III,54.b
εἰδωλεῖον III,260.a
εἴδωλον II,390.b. III,193 a
εἰδωλόθυτα II,381.b, III,31,a
εἰδωλολατρεία II,100.a
εἴη III,258.a
εἰθισμένοι πειθαρχεῖν III,206.b
εἰθύφαλλος I,804.b
εἰκάζω III,60.b
εἰκών III,58.a
εἰκὼν ἐν στήλῃ III,232.a
εἰκὼν θεοῦ III,97.b
εἴλημα I,997.b
εἵματα ἐξημοιβά I,811.a, II,20 a
εἵργειν εἰσόδου III,274.a
εἰρηνεύειν III,123.a. 149.a
εἰρήνη III,95.b
εἰρηνικὸς I,306.a
εἴρων I,1163.a
εἰρωνεία III,262.a
εἰς ἄβατον II,478,a
εἰς ἀγαθά III,67,a
εἰς αἰῶνα χρόνον III,176.b
εἰς ἀέρα III,17[illegible].a
εἰς γενεὰς γενεῶν III,96.b
εἰς εἰρήνην III,65.b
εἰς καλόν III,71.b
εἰς κόρακας II,428.b
εἰς μέσον ἀφιλῶν II,547.a
εἰς μεγάλην ἐκφυγῆς III,275.a
εἰς ὀνειδισμὸν III,176.a
εἰς ὄφλησιν III,176,a
εἰς παρεμβολάς III,27.b
εἰς πολεμίων σκυφλῶν III,119.a
εἰς στάσιν III,153.a
εἰς τὰ ἴδια III,151.b
εἰς τέλος I,943.a. III,88.b
εἰς τὸν αἰώνιον τόπον III,9.a
εἰς χολέραν I,529,a
εἰς χρόνον πολύν II,157.a
εἰς ὕψος III,27.b
εἰσδέχεσθαι III,60.a
εἰσδέχεσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι III,60.a
ἑκάτης τριοδῖτις III,254.a
ἑκατόντειχος I,995.b
ἐκβάλλειν III,224.a
ἐκβάλλειν εἰς νεῖκος τὴν κρίσιν II, 184.8
ἐκβάλλειν ἔνεδρον III,224.b
ἐκβιασταί I,552.b
ἔκβολος III,25.b
ἐκβράζω III,50.a
ἔκβρασμα I,472.b
ἐκβρασμός II,361.b
ἐκ δεξιῶν δυνάμεως III,42.b
ἐκδειματόω III,57.8
ἐκ δευτέρου III,8,a
ἐκδέχεσθαι παιδείαν III,132.a
ἐκδιδόναι ἑαυτὸν περὶ θάνατον III,265,a
ἐκδικεῖν II, 393.b. III,49.b 197.a
ἐκδικεῖν ἐκδίκησιν III,197.a
ἐκδίκησις II,308,b. 380.a
ἐκδικητής I,949.a
ἐκδοχεῖα ἐκκρίσεως II,510.a
ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν I,1068.a
ἐκζητεῖν III,88.b
ἐκζητεῖν πᾶσαν πονηρίαν III,164.a
ἐκκαίω III,122.b
ἐκκαπνοῦν III,89.a
ἐκκήρυκτος II,423.a
ἐκκλησία I,734.b. III,93,b. 126.b
ἐκκλησία συγκεχυμένη III,113.a
ἐκκλησιάζω III,231.b
ἐκκλίνω III,76.b
ἐκκλιθέντες III,27.a
ἐκλέγω III,259.b. 272.a
ἐκλείπειν I,265.a
ἐκλείπειν ὑπομονήν III,98.b
ἐκλεκτός & ἐκλεκτοί I,941.a, II,182.a III,39.a. 87.b
ἐκλελυμένος I,807.b
ἐκλογή I,568.b III,61.a
ἐκλύεσθαι I,902.a
ἐκμαγεῖα I,596.b
ἐκμάσσειν ἔσοπτρον III,88.b
ἐκμάσσειν ἰόν III,89.a
ἐκμυελίζειν III,248.a
ἐκ μέρους τῆς γῆς καὶ ἕως μέρους τῆς γῆς II,431.b
ἐκ μέσου πονηρίας III,41.a
ἐκ νεότητος I,266.a
ἐκνίπτω III,128,a.
ἑκούσια δόματα III,21,a
ἑκουσιάζω III,196.a
ἑκουσιαζόμενος ἐν τῷ νόμῳ III,196.a
ἐκ πάνυ ἀρχαίου III,196.a
ἐκπεταννύναι τὰς χεῖρας III,165.b
ἐκπίεσμα τοῦ ἐλαίου III,180.b
ἐκπληροῦν τὴν ἐπιβουλήν III,271.a
ἐκρεῖν III,22.b
ἐκριζόω III,70.a
ἐκσπάω II,173.b
ἔκστασις I,282.b. 647.b. 990.b 1051.b
ἐκταράττω III,57.a
ἐκτείνειν χεῖρα vel χεῖρας III,129.a
ἐκτεῖναι συμβολαῖς III,82.a
ἐκτικῆς ὑπόθεσις III,276,a
ἐκτισία III,277.b
ἐκτετριμμένοι III,277.b
ἐκτεθῆναι III,258.b
ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος III, 158.b
ἐκφεύγειν θάνατον III.275.a
ἐκφυσᾶν κάμινον III,153.a
ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος III,70.b
ἐκχέειν αἷμα III,136.a
ἐκχυθέντες III,27.a
ἐλαιώτης κόλπος I,793.b
ἐλαττοῦν ζωήν III,101.b
ἐλαττονεῖν III, 102.a
ἐλαττούμενος καρδίαν III,96.b
ἐλαττούμενος πράξει αὐτοῦ III,143.b
ἐλαττοῦσθαι III,130.a. 143.b 259.b
ἐλαττοῦται κακία III,102.a
ἐλάττωμα ἰσχύος III,103.b
Ἐλεάζαρος III,276.b
ἔλεγμος II,380.a. 106.a. III,164.b
ἔλεγχος III,57.a. 104.a.
ἐλέγχω III.41.a. 51.a
ἐλεημοσύνη III,8.b. 68 b. 70.a
ἐλεήμων III,67 a
ἔλεος III,67 .b. 99.b. 139.a. 272.b. II, 725.b
ἐλευθερία III,230.b
ἐλευθερία III,251.b
ἐλευθεροῦν δουλείας τοῦ λαοῦ III,228.b
ἐλεφαντάρχης III,275.a
ἕλκεσθαι ἀπὸ ῥαθυμίας III,272.b
ἐλλάμπειν ἐπὶ ναόν III.168.b
Ἑλλάς I,793.b II,543.a
Ἕλληνες I.753.b. III,273.b
Ἑλληνίδες πόλεις III,247.b.
Ἑλληνικά III,192.b.
ἕλκος II,165.b
Ελμαλκουὴλ III,223.a
ἕλος II.492.a
ἐλπίδα ἔχειν εἰς οὐρανόν III,253.a
Ἐλύμαις ἐν Περσίδι II,592.b
Ἐλυμαΐς III,8.b
Ἐλυμαῖοι III,19.b
ἐμβιοῦν III,142.b
ἐμβόλιον ὁλοσίδηρον I,669.b
ἐμετική III,129.b
Ἐμμαοῦς & Ἐμμαοῦμ III,198.b
ἐμμένειν ἐντολαῖς III,122.b
ἐμμένειν πατρῴοις ἔθεσι III, 219.b
ἔμμονος I,482.b
ἔμπαιγμα III,57.a
ἐμπαιγμός III,275.b
ἐμπαίκται II,377.a
ἐμπεπορπημένος III,277.b
ἐμπιπλᾶσθαι εὐφροσύνης III, 71.a
ἐμπίπτω III, 90.a. 142.b.

ἐμ-

ἐμπίπλοντα κόπτειν III, 256. a
ἐμπιστεύω III, 65. a. 71. a
ἐμπιστεύειν τινί III, 101. b
ἐμπιστεύειν τὸ ἔλεος III, 139. a
ἐμπιστεύεσθαι ibid.
ἐμπλόκια II, 20. a
ἐμποδίζειν ἄρτους III, 88. b
ἐμποδίζεσθαι III, 100. b
ἐμποιέω III, 145. a
ἐμπορεύομαι II, 412. a
ἔμπορος II, 99. b. 522. b
ἐμπυρίζω I, 255, b. 1029, b
ἐμφράττειν τὰς εἰσόδους III, 195. a
ἔμφρων & ἐμφραῖοι III, 260. a
ἐν ἀγαθοῖς III, 75, a. 91, a
ἐν ἀγαθότητι III, 34. a
ἐν ᾅδῃ I, 536. a
ἐν ἀλλοτρίοις III, 125. b
ἐν γόνασι καὶ ποσί III, 276. a
ἐν εἴδει I, 532. b
ἐν ἐλέει III, 138. a
ἐν ἐλαττώσει εἶναι III, 102. a
ἐν ἐπιβούλων τρόπῳ III, 276. b
ἐν ἐπιτιμίοις εἶναι III, 79. b
ἐν ἴχνει III, 106, 6.
ἐν καιρῷ III, 102. a
ἐν κινήσει καρδίας III 36. b
ἐν κτίσει III, 167, b
ἐν λογισμῷ ζωῆς III, 148. b
ἐν λύπῃ III, 91. b
ἐν μέσῳ συναγωγῆς III, 66. a
ἐν μέτρῳ πιεῖν ἐδίδουν III, 22. b
ἐν μήτρᾳ III, 65. a 166. b
ἐν ὀδύνῃ III, 41. a
ἐν ὅπλοις III, 242. a
ἐν παρθενίᾳ III, 151. b
ἐν πάσῃ τῇ ἰσχύϊ III, 68. b
ἐν πονηρῷ κεῖται I, 455. b
ἐν πρώτοις III, 71. a
ἐν στόματι III, 66. a
ἐν τελευτῇ III, 96, b
ἐν τῇ χειρί σου III, 125 b
ἐν τοῖς ἔργοις σου I, 248, a
ἐν τοῖς τοῦ πατρός III, 151. b
ἐν χειρί III, 96. b
ἐν χειρὶ αὐτοῦ III, 160. a
ἐν χρήμασιν ἀλλοτρίοις II, 107. a
ἐν ὠλένῃ III, 178. b
ἐνακείμ II, 482. b
ἐναλλαγὴ φύσεως III, 54. a
ἔναντι III, 94. b
ἔναντι βέλους III, 118. b
ἔναντι κυρίου III, 83, a. 115, a
ἔναντι πολέμου III, 139. b
ἔναντι τῶν ἀνθεστηκότων III, 170. a
ἐναντίον κυρίου I, 605. a. III, 160. b
ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ III, 198. a
ἐναντιότητες ἐν τῷ κόσμῳ III, 152. b
ἐναντιοῦσθαι τοῖς πράγμασι III, 273. b
ἐναντιόω II, 928. a
ἐνάριθμιος III, 144, a
ἐνάρχομαι III, 139. b
ἐνδεδυκὼς ποδήρη II, 512. a
ἐνδεής III, 66. a
ἐνδεὴς φρενῶν III. 75. b
ἐνδελεχίζω III. 105. a. 140. b
ἐνδελεχισμός I, 448. a. III, 21. a I, 621. b
ἐνδιδύσκω III, 23. b
ἐνδιάζω III, 66. a
ἔνδοξος II, 114. b
ἐνδύματα ἀλλότρια II, 893. b
ἐνεδρεύειν τῇ γλώσσῃ III, 73. b
ἔνεδρον III, 80. b
ἐνεμάσσαρος III, 6. b
ἐνεξουσιάζω III, 104, b. 163, b
ἐνεργεία III, 45. a
ἔνεργος καύματος III, 153. a
ἐνηλλαγμένοι I, 723. a
ἐν ἡμέραις αἰῶνος III, 99. b
ἐνθυμέομαι III, 44. b 98, b
ἐνθύμημα III, 120. a
ἐνθυμήματα αὐτοῦ ποιεῖν III, 131. a
ἐνθυσιάζω III, 71. a
ἐνιαυτὸς δεκτὸς II, 334. b
ἑνὶ πνεύματι III, 50. b
ἐνισχύω II, 203, b. III. 168, a
ἔννοια I, 988, a. III, 126, b
ἐνοίκησις I, 1019. a
ἔνοχος I, 460. a
ἐντελής I, 366. a
ἐντέλλεσθαί τινι πρὸς λαὸν III, 157. b
ἐντάλματα ἀνθρώπων I, 608, b
ἐντεῦθεν πᾶν προσέσθαι III, 274. a
ἐντερεώνη II, 735. b
ἐντινασμός III, 109. a
ἐντολή I, 538, b. 562. b. III, 76. a 144. a
ἐντόσθια III, 83. b
ἐντρέπεσθαι III, 72. a
ἐντυγχάνειν III, 220. b
ἐνυάλιος III, 268. b
ἔνυδρος II, 737. b
ἐνώπιον αὐτοῦ & αὐτῶν III, 67. b
ἐνώπιον κυρίου III, 160. b
ἐνωραΐζεσθαι III, 115. a
ἐξ ἁμαρτίας III, 49. b
ἐξ ἀπογραφῆς III, 278, b
ἐξ ἐμοῦ III, 8. b
ἐξ ἐμοῦ ποίησον III, 8. b
ἐξ ἐναντίας III, 41. a
ἐξ ἐναντίας τοῦ ναοῦ III, 272. a
ἐξ ὀνόματος III, 275. a
ἐξ οὐκ ὄντων III, 248. b
ἐξαγγέλλω III, 156. a
ἐξαγορεύειν τὴν ἁμαρτίαν I, 475. b
ἐξάγω III, 175. a
ἐξάδελφος III, 12. b
ἐξαιρέω III, 133. a
ἐξαίρετον I, 389, a. 715. b
ἐξαίρειν & ἐξαίρεσθαι II, 381. b 485, b. III, 84, b. II, 749. b
ἑξακόσιαι χιλιάδες πεζῶν III, 95. b
ἐξακολουθεῖν τῇ ψυχῇ ἑαυτοῦ καὶ τῇ ἰσχυῖ ἑαυτοῦ III, 72. b
ἐξάλειπτρον I, 923. a
ἐξαλείφω III, 145. a
ἐξαλλοιοῦν III, 274. a
ἐξαλλοτριοῦν III, 274. b
ἐξαμαρτάνειν III, 164. a
ἐξαναλίσκειν II, 485. b. III, 25. b
ἐξανίσταθαι III, 80. a
ἐξαριθμέω I, 1056, b
ἐξαστράπτης II, 492, a
ἐξεικονισμένος, I, 424. b
ἐξελθε III, 125. b
ἐξέλιπε φῶς. ἐξέλιπε σύνεσις III, 108. b
ἐξελκύειν III, 272. b
ἐξερευνάω III, 199. a
ἐξετάζω III. 50, b. 69, a.
ἐξέτασις I, 912, a, III. 96, b.
ἐξετασμός III, 40, a.
ἐξηλλαγμέναι III, 37, b.
ἐξιδιάζεσθαι III, 229, b.
ἐξιλάσκεσθαι ἁμαρτίας III, 70, a.
ἐξιλάσκεσθαι περί τινος I, 489, a. III, 159, b.
ἐξιλασμός I, 914, b. III, 99, b. 136, b.
ἕξις III, 86, b.
ἐξίστημι III, 27, a.
ἐξιχνιάζω III, 114, b.
ἐξόδιον σκηνῆς I, 989, a.
ἔξοδος I, 807. a.
ἐξολοθρεύω I, 534. a. II, 485. b.
ἐξολόθρευσις I, 606, a.
ἐξομβρέω III, 84. a. 100. b.
ἐξομολόγησις III, 98, b. 100. b. II, 765. b.
ἐξ ὀνόματος III, 275. a.
ἐξορίζω II, 380. a.
ἐξουδενοῦν III, 162. b.
ἐξουδένωσις ibid.
ἐξουθενέω III, 109. a
ἐξουσία I, 429. b
ἐξουσία βασιλική III, 278. a
ἐξουσία τυραννούντων III, 50. a
ἐξουσίαν ἔχειν ἐν τοῖς ἐχθροῖς III, 278. b
ἐξουσιάζομαι I, 872. a
ἐξυψόω III, 66. a
ἔξω βεβλημένοι III, 25. b
ἑορτάζω III, 202. a
ἑόρτασμα III, 60. a
ἑορτή III, 23, a. 174. b
ἑορτὴ τῆς συγκομιδῆς, vel συντελείας, vel συλλογῆς, vel σκηνοπηγίας I, 579. a
ἐπ' αὐτῆς III, 75. b
ἐπ' ἀφθαρσίᾳ III, 37. b
ἐπ' ἐσχάτου III, 107. a
ἐπ' ἐσχάτων III, 66. b
ἐπ' ὀλίγῳ III, 55. a
ἐπὶ ἐξουσίας τεταγμένοι III, 31. b
ἐπὶ κέρας, vel ἐπὶ κέρως III, 268. b
ἐπὶ παντὶ ῥήματι III, 129. a
ἐπὶ στόματος III, 141. a
ἐπὶ σωτηρίᾳ III, 160. a
ἐπὶ τῶν πραγμάτων III, 261. b
ἐπαγγέλλειν III, 192. b
ἐπαγλαΐζεσθαι III, 115. a
ἐπάγειν III, 66. b. 177. b
ἐπαγωγή III, 66, b. 70, a. 84, a 111, a
ἐπαοιδῶν ἐπαοιδὴν I, 587. a
ἐπαίρειν χεῖρα III, 162. b
ἐπαμφοτερίζειν I, 805. b
ἐπανήκειν III, 71. a
ἐπαοιδός I, 499. a
ἐπαρκέω III, 223. a
ἐπαύλια II, 14. a
ἔπαυλις I, 686. b
ἐπαφος III, 277. b
ἐπεὶ ἐπὶ πορεύοντα I, 1073. a
ἐπέκεινα II, 422. b
ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, & ἐπέκεινα Δαμασκοῦ II, 802. a
ἐπέρχομαι III, 253. b
ἐπέχω III, 71. a
ἐπῆρεν ἡ χείρ III, 165. b
ἐπιβαίνειν ἐπὶ τὴν ψυχήν τινος III, 81. a

ἐπιβαλλόμενον ὕπνου μέγας III, 271. b
ἐπιβάτης II, 187. b
ἐπιβλέπω III, 87. b
ἐπιβλέπειν ἐπὶ τὸ πρόσωπον III, 22. b
ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν II, 20. a
ἐπίβουλος III, 101. a. 107. a. 275. a
ἐπιβολος I, 790. b
ἐπιγινώσκειν & ἐπιγινώσκεσθαι III. 88. b. 103. b
ἐπιγράφειν ὁμοιώματα εἰδώλων III, 199. a
ἐπίδεσις II, 724. b
ἐπιδεσμεύειν ἁμαρτίαν III, 77. a
ἐπιδέω III, 135. a
ἐπιδιδόναι τὴν ψυχὴν III, 144. a
ἐπίδοσις III, 8. b. 14. a
ἐπίδοξον III. 69. a
ἐπιείκεια III, 25. b. 37. b. 51. b. 175. b
ἐπίθεμα I, 436. a. 483. b
ἐπιθυμήματα III, 65. b. II. 737. b
ἐπιθυμήματα ὀφθαλμῶν III, 158. a
ἐπιθυμία III, 40. b. 110. b
ἐπιθυμία εὐδοκίας III, 101. a
ἐπιθυμιᾶν III, 180. b
ἐπικαλεῖσθαι κύριον III, 170. a
ἐπικαταφέρεσθαι III, 207. a
ἐπίκειται ἡμῖν III, 207. b
ἐπίκληρος I, 552. a
ἐπίκλητος I, 535. a
ἐπίκλητοι τῆς συναγωγῆς I. 535. a
ἐπικοινωνέω III, 118. a
ἐπιλαμβάνομαι III, 71. a
ἐπιλανθάνω III, 60. b
ἐπιλείπω II. 470. a
ἐπίλεκτος I, 434. a
ἐπίλοιπος III, 207. a
ἐπιμανής II, 680. a
ἐπίμετρα τοῦ νόμου III, 196. a
ἐπίμικτος II, 431. a. 546. b III. 19. b
ἐπιμιξία III. 263. a
ἐπιούσιον III. 200. b. 221. a
ἐπιξενόω & ἐπιξενοῦμαι III. 125. b
ἐπίρρακτοι I, 988. a
ἐπίρρινον I. 924. a
ἐπισημαίνω III, 121. a
ἐπισιτισμός I, 1117. b
ἐπισκέπτω & ἐπισκέπτομαι III. 67. b 258. b
ἐπίσκεψις I. 510. b
ἐπισκοπή I. 510. b. II. 510. a. 60. a 276. a. III. 37. b. 39. a
ἐπίσκοπος I, 904. a. 874. b III. 193. a
ἐπίσπαστρον I, 512. a
ἐπισπάω III, 61. a
ἐπισπᾶσθαι III, 191. a
ἐπιστάται ἔργων I, 319. b
ἐπιστήμη III, 97. b. 119. a
ἐπιστήμη συνέσεως III, 97. b
ἐπιστήμην νομικήν III, 247. b
ἐπιστημονικόν III. 97. b
ἐπιστρέφω & ἐπιστρέφομαι II. 428. b III. 23. a. 99. b
ἐπισυνάγεσθαι III, 95. b
ἐπισυνίστημι III, 159. a
ἐπισφαλής III, 48. b
ἐπιταγή III, 59. b
ἐπιτείχισμα III, 234. b
ἐπιτήδευμα III, 25. b
ἐπιτίθημι I, 974. b
ἐπιτιμάω II, 380. a
ἐπιτιμήσαισε κύριος vel ἐπιτιμήσαι κύριος ἐν σοι II, 937. b
ἐπιτολμᾶν τῇ ἀρχῇ III, 228. a
ἐπίτροπος I, 135. b. 303. a. 304. a III, 256. b
ἐπίτυχον III, 180. b
ἐπιφ. ἐπαφὶ III, 277. b
ἐπιφαίνειν III, 272. b
ἐπιφαίνειν πρόσωπον III. 277. a
ἐπιφαίνειν φίλος III, 276. b
ἐπιφάνεια III, 242. a 260. a. 272. a.
ἐπιφάνεια μεγαλομερής III, 275. b
ἐπιφανής I, 807. b. III, 218. a 254. b
ἐπιφωνεῖν III, 278. a
ἐπιχαρμα I, 455. b
ἐπίχειρα τυραννικῆς φιλίας II, 587. a
ἐπιχείρεια III. 269. a
ἐπιχορηγέω III, 117. a
ἐπόπτης III, 242. a
ἔπου θεῷ III, 160. b
ἐπώνυμος κλήρων ἑορτή III. 32. b
ἐρανισμός I, 624. a
ἐραστής(?) I, 624. a
ἐργαίχυος III, 158. b
ἐργάζομαι III, 134. b. 175. b
ἐργασία III, 144. a
ἐργασία ὑφάντου I, 438. b
ἐργοδιώκτης I, 793. b
ἐργολαβεῖν. ἐργολάβος. ἐργολαβία. III, 125. a
ἔργον III, 85. b
ἐρεθισμός III, 130. b
ἐρείπια III, 167. a
ἔρημος II, 282. a
ἔρημος ἄβατος III, 41. b
ἐρημόω III, 95. a
ἐρήμωσις III, 175. b
ἔρει III, 147. a
ἕρμακες, ſive ἑρμαῖοι λόφοι, ſive ἑρμαία I, 1198. a
ἑρμηνεία ἀποκαλύψεως I, 85. a
ἑρμῆς ἀγοραῖος III, 254. a
ἑρμών, ἑρμάων III, 275. a
ἔρριψαν III, 83. b
ἔρρωμαι δὲ κ' ἐγώ III, 274. a
ἐρυθρὰ θάλασσα III, 200. a
ἐρυμιὲν χωρίον III, 257. a
ἐρυσίβ II, 769. a
ἔρχεσθαι εἰς μετάμελον III, 272. b
ἐρώτημα III, 133. a
ἐσεβών. ἐσβοῦς II, 483. b
ἐσδρηλώμ. ἐσδραήλων III, 19. b
ἐσθίοντες ἄρτον III, 105. a
ἐσκεμμένως ποιεῖν III, 174. b
ἔσοπτρον ἀκηλίδωτος III, 45. a
ἐσσαῖοι ſive ἐσσηνοί II, 725. b III. 196. a
ἔστη III, 60. a
ἐστηριγμένοι ἐν συνέσει III, 73. a
ἑστιατορία II, 476. b
ἐσχάρα I, 449. b. II. 473. a
ἔσχατος ἥρως III, 149. a
ἔσχατος I, 310. a. III, 114. b
ἑταῖρος III, 247. a
ἑτερόγλωσσος II, 504. b
ἔτεκον I, 1067. a
ἑτοιμάζειν & ἑτοιμάζεσθαι I, 1139. b III, 100. a. 133. a
ἑτοιμάζειν γῆν καὶ ὕδωρ III, 19. b
ἑτοιμάζειν οἰκίαν III, 14. a
ἕτοιμος I, 893. b
εὐαρεστεῖν I, 258. b
εὐαρεστὲς θεῷ III, 40. b
εὐγένειαν δοξάζει III, 46. a
εὐδοκεῖν III, 88. b. 116. b
εὐδοκεῖν ἔν τινι II, 182. a
εὐδοκεῖν τινι II, 182. a
εὐδοκεῖν εἴς τινα ibid.
εὐδοκεῖν δόξαν III, 272. b
εὐδεκτός III 94. a
εὐδοκία III, 67. b
εὐδοκιμεῖται III, 148. a
εὐδόκιμοι καθεστήκεισαν III, 273. b
εὐεξία III, 127. a
εὐεργετέω I, 958. a
εὐεργετεῖν λαόν III, 55. a
εὐεργετεῖσθαι μεγάλα III, 38. b
εὐεργέτης II, 142. b. III, 31. b. 229. a. II, 735. a
εὔζωνος I, 375. a
Εὐιλμαράδαχος. Εὐιλμαλκραχός. Ιλκαροδάχος, Αβιλαμαρώδαχος, Ευιλμαρωδίχ I, 834. b.
εὐθύνειν III, 66. b. 125. a.
εὐθύνοντας ἐδούς III, 167. a
εὐκατάλλακτος III, 275. b
εὐκληματοῦσα II, 737. b
εὐλαβεία τιμωρίας III, 192. b
εὐλαβεῖσθαι III, 77. a 100. b
εὐλογεῖν I, 572. a. III, 12. b. 130. a.
εὐλογεῖν τὸν λαόν III, 158. b
εὐλογοῦντες I, 995. b
εὐλογημένοι τοῦ πατρός I, 995. b
εὐλογημένοι ὑπ' αὐτοῦ I, 995. b
εὐλογία III, 68. b. 78. b. 230. a
εὐμβυής III, 259. a
εὔνοια III, 253. a
εὔνηχος I, 302. b
εὐοδία III. 104. b
εὐοδοῦν, εὐοδοῦσθαι, εὐοδεῖσθαι III, 10. a. 86. b. 149. a. 154. b
εὐπαθέω I, 1074. a.
εὐπειθής III, 181. a
εὖ ποιεῖν τινι III, 145. a
εὐποιΐζειν III, 49. b
εὐπραξία δικαίων III, 273. b
εὖ πράττειν III, 253. a
εὐπροσήγορος III, 74. b
εὕρεμα III, 137. a
εὕρημα. III, 104. b
εὕρεσις παραβολῶν III, 91. a
εὐσέβεια III, 273. a
εὐσεβής III, 96. a. 140. b
εὐσταθής III, 119. a
εὔστοχος III, 42. a
εὔστοχοι βολίδες III, 42. a
εὐτελής I, 958. a. III. 50. b
εὐτελίζω II, 380. a
εὐφραίνεσθαι III, 101. a
εὐφροσύνη καρδίας III, 89. b
εὐφροσύνη φωτὸς καὶ ἐλπίς III, 67. a
εὐφυής III, 46. b
εὐχαριστία τῶν πολλῶν III, 240. b
εὐχαριστία III, 240. b
εὐχή I, 477. b
εὐχρηστία III, 278. b
εὐχρηστία III, 273. a
εὐωδιάζω III, 145. a
ἐφηβεῖον III, 242. b
ἔφηβος ibid.

ἐφη-

INDEX VOCUM GRÆCARUM.

ἐφημερία I, 826. a. 875. a. II, 420. b. III. 193. b
ἐφικτὸν III, 269. a
ἐφιστάναι vel ἐφίστασθαι III, 150. b
ἐφίστασθαι ἐπὶ κοίτης III, 150. b
ἐφίστασθαι ψυχὴν αὐτ νοῦ III, 88. b
ἐφοδιάζω. ἐφοδιαστής III, 264. a
ἔφοροι & ἔφοροι III, 178. b
ἐφορῶν τὰ πάντα III, 260. a
ἐφορῶν III, 260. b
ἐφύβειστος III, 57. a
ἐφ' ᾧ III, 274 b
ἔχειν τὸ κακὸν III, 274. a
ἐχθραίνειν καταφθοράν III, 122. b
ἐχθρός III, 29. b
ἔχθιστα III, 55. a
ἐχῖνοι II, 147. b
ἕωλον II, 365. a
ἕως ᾅδου καταβιβάζεσθαι II, 540. b
ἕως αἰῶνος III, 27. b. 155. b
ἕως ὅτου III, 230. a
ἕως πότε III, 195. a
ἕως τοῦ αἰῶνος III, 165. b

Z.

Ζάβδηλος III, 222. a
ζέα II, 126. a
ζεία II, 507. a
ζεύς I, 704, b. II. 214. a
ζεὺς ἀγοραῖος III, 254. a
ζεὺς ἑρκεῖος ibid.
ζεὺς ξένιος III, 247. a
ζεὺς ὀλύμπιος I, 704. b. III, 247. a
ζῆλος I, 1288. a. III, 118. a
ζηλοῦν III, 34. a. 82. b. 194. b
ζηλοῦν τὸ ἀγαθὸν III, 170. b
ζηλοῦν τῷ νόμῳ III, 196. b
ζηλωταὶ νόμου III, 34. b
τοῦ ζῆν τὴν ψυχήν μου I, 287. b
ζητεῖν εὐδοκίαν III, 67. b
ζώνη I, 597. b
ζυγὸν III, 123. b
ζυγομαχεῖν I, 1298. a
ζωαρά II, 484. a
ζωγραφεῖν III. 240. b
ζωγρεῖν I, 807. a
ζωή I, 249. b. III. 128. b
ζωὴ καὶ πνοή III, 248. b
ζωὴ αἰώνιος III, 70. b
ζωός I, 541. a
ζώων ὄψις III, 55. a
ζώνωσις I, 307. a

H.

Ἤ III, 60. a
Ἠγαπημένη III, 113. b
ἡγεμονεύειν I, 135. b
ἡγεμονία τεταγμένη III, 82. b
ἡγεμονίδης III, 76. b
ἡγεμονικὸν III, 97. b
ἡγεμὼν I, 995. b
ἡγεμόνες τῆς ἁπάσης δυνάμεως III, 224. b
δυνάμεων πασῶν III, 229. b
ἡγιασμένοι III, 22. b
ἡγνοημένα III, 258. a
ἡγούμενος III, 84. b, 131. a 182. a
ἡγούμενος συστρεμμάτων I, 761. a
ἡγούμενος τῶν παρατεταγμένων I, 803. b
ἡδέως γίνου vel γίνεσθαι III, 12, b
ἡδυσμένος III, 137. a
ἠδυνάσθη II, 440. a
ἡδύς I, 906. a
ἠθική III, 44. b
ἠκονηθέντες I. 1113. a
ἡλιούπολις II, 479. a.
ἤμελλε III, 58. a
ἡμέρα ἀγαθῶν κακῶν III, 87. a
ἡμέρα ἀδικίας III, 22, a
ἡμέρα ἐρυθημῶν I, 526. b
ἡμέρα διαγνώσεως III, 39. b
ἡμέρα κυριακὴ I, 415. a. 416. a
ἡμέρα τελευτῆς III, 87. a
ἡμέρας ἄγειν III, 277. a. 278. b
ἠνὸς terminatio II, 487. a
ἡ πρὸ τοῦ σαββάτου III, 251. b
ἠραῖον I, 758. b
ἡρακλῆς ἀνίκητος III, 251. b
ἡσυχία III, 123. a
ἡττώμενος ἐν συνέσει III, 103. a
ἠχεῖμ II, 81, b
ἦχος II, 81. a. III, 60. a. 162. b
ἡψημένα κρέα III, 248. a

Θ.

Θάλασσα II, 77. b. III, 52. b 146. a
θάλασσα τῆς ἀοικήτου I, 661. a
θάλασσα τῆς γαί I, 669. b
θαλγαθφιλλασάρ vel θελγεφαλάσσαρ I, 825. b
θαλία III, 89. b
θάλλω III, 91. a
θαλοὶ τοῦ ἱεροῦ III, 263. b
θάμβησις I, 990. b
θαμνασά III, 217. a
θαμνασά III, 217. a
θάνατος II, 69. b. III, 122. a
θάπλοντις II, 574. a
θαρσεῖν III, 20. a
θάρσος III, 51. b
θασσοί III, 194. a
θαῦμα III, 147. a
θαυμάζω II, 205. a. III, 78. b 147, a. 153. a
θαυμάσιος III, 152. a. 182. b
θαυμαστέον II, 69. a. III. 153. a
θεατρίζειν I, 916. a
θεᾶσθαι κόρων ὀφθαλμοῖς III, 276. b
θελλάζειν I, 777, a, 843. a. II, 776. b
θειασμός III, 51. a
θεὶς παρεμβολάς III, 27. b
θελγητρὸν III, 128. a
θεληταί I, 499. a
θεληταὶ νόμου III, 201. a
θεμέλιος vel θεμέλιον II, 540. b
θεμέλιον αἰῶνος III, 65. a
θεμελιοῦν III, 168. a
θεμελιοῦν τὰ ἀγαθά III, 27. a
θεόδοτος III, 264. a
θεομάχοι I, 556. a
θεὸς μέγιστος III, 271. b
θεὸς οὐράνιος III, 277. b
θεὸς ὕψιστος III, 271. b
θεοστυγεῖς III, 121. b
θέριστρα κατάκλιτα II, 20. b
θερμαίνων κοιτῶν III, 142. b
θέρμη II, 494. b
θεσμοί III, 54. a
θεοῦ εἶναι III, 71. a
θεωρία III, 246. b
θήκη I, 596. a
θηλύτοκος I, 481. b
θημωνεία vel θημωνία III, 145. b
θῆρες ἄγνωστοι III. 50. b
θηρευτὴς πέρδιξ III, 87, b
θηρίον & θηρία I, 1178. b II. 81. a. 159. a. 400. a III, 89. a, 275. b
θηριακή III, 89, a
θησαυρίζω I, 916. b. 990. b
θησαυρὸς III, 196. b
θητεύειν I, 793. a
θλίβω I, 503. a. III, 257. a. II, 1002. b.
θλίψις καὶ ἀκμή III, 236. a
θνησείδια I, 490. a
θοάνα II. 542. a
θρασὺς ἰσχυρὸς III, 200. b
θρασεῖα III, 108. b
θρασύς I, 974. b. III, 72. a
θραύω III, 24. b. 276. b
θρέπτηρ I, 878. a
θρηνέω II, 491. a
θρῆνος αἰθ' ὑμέναιον III, 274. b
θρηνικός II 296. b. III, 271. b
θρόνος I, 387. b
θρυλλεῖν III, 273. b
θυγάτηρ τῆς βασιλείας II, 485. b
θύαι I, 823. b
θύειν I, 449. a
θυηπολίαι ἀφρόνων II, 375. b
θυΐσκη I, 823. b. III, 191. b
θυμίαμα III, 24. a
θυμίαμα προσφερόμενον III. 24. a
θυμιάω III, 12. b. 209. a
θυμιατήριον χρυσοῦν I, 449. b
θυμὸς θηρίων III. 44. b
θυμὸς νεκτιστος III, 50. b
θυμόω III, 104. a
θυμώδης III, 65. b
θύρα III, 107. b
θύρσος II, 201. a. III, 27. b
θυρσοφορεία I, 579. a
θύρωμα II. 20. a
θυσία I, 280. b, 472. b. 772. b
θυσία ἐνδελεχισμοῦ III, 158. b
θυσία σεμιδάλεως III, 78. b
θύειν I, 797. b. III, 12. b
θυσιάζων σωτηρίου III, 126. b
θυράκιον I, 596. a

I.

Ἰαδί II, 484. a
ἰαλδᾶ I, 875. a
ἰαζὴρ, ἰάζωρος I, 690. a
ἰάμματα II, 304. b.
ἰαμνεία. ἰαμνεῖς III, 200. a. 260. a
ἰαρείβ III, 230. b
ἴασις III, 70. a
ἰασάν II, 543. a
ἰατρὸς κακῶν III, 127. a
ἰδάρα II, 484. b
ἰδεῖν II, 275. b
ἴδια εἰκία III, 278. a
ἴδιος λόγος II, 277. a
ἰδουμαία III, 260. a
ἱερατεία I, 715. b
ἱερατεύειν III, 271. b
ἱερεὺς φωτίζων I, 872. b
ἱερεῖς III, 276. b
ἱεροσόλυμα III, 24. b
ἱερουργία III, 268. a

ἱερώ-

Google

ἱερώματα εἰδώλων III. 260. b
ἱερωσύνη II, 470. b
ἰησοῦς III. 236. a
ἱκανόν I, 578. b
οἴκτιρος I, 612. b
ἴκτινος II, 159. a
ἴλ I, 585. b. 586. a
ἱλαρὸν πρόσωπον III. 91. a
ἱλάσκομαι I, 812. a
ἱλασμὸν ποιεῖν III, 242. a
ἱλασμός ibid.
ἱλαστήριον I, 483. b
ἵλεως ἡμῖν III, 194. b
ἱλυαρόδομος II. 433. a
ἱμάντωμα III. 109. a
ἱμάντωσις ibid.
ἴνδαλμα III, 57. a
ἰόππη III, 222. b
ἰός III, 83. b
ἰὸς ἀσπίδων III, 89. a
ἰουδαῖος III, 255. b
ἵππος εἰς ὀχείαν III, 133. b
ἰσηγορεῖσθαι III, 9[illegible]. a
ἰσηγορία III, 90. a
ἴσον ἴσῳ ἴσαι I, 452. a
ἰσοπολῖται III, 253. a
ἰσοπολῖται Ἀλεξανδρεῦσι & ἰσοπολῖται Μακεδόσι III, 273. a
ἱστάναι & ἱστᾶσθαι III. 175. a. 210. a
ἱστορίαι θεοφιλεῖς III, 61. a
ἰσχυρότερα III, 69. a
ἰσχυρὸν φυλάττειν III, 49. a
ἰσχύς II. 591. b. III, 97. b. 119. a. 122. b. 144. a.
ἰσχύω III, 60. b
ἴυγγες III. 39. b
ἴχνος ἀλλοιώσεως III. 141. a
ἴχνος καρδίας III, 91. a
ἰώθαμος vel ἰωθάμ I, 825. b
ἰωναῖ III, 276. b
ἰώσηφος III, 255. b

K.

Κάδος, κάδης III, 7. a 224. a
κάδης βάρεη III, 21. a
κάδος III, 225. a
καθαρίζω I, 610. a. II, 439. b III, 111. b
καθαρίζων ὁ καθαρῶν II, 439. b
καθαρίσαι ναόν III, 200. b
καθαρός III, 45. a
καθαρῶς ἐμμένειν τοῖς νόμοις III, 273. b
καθαρῶς μεταλλάσσειν III 249. a
καθ' ἑαυτούς III, 97. a
καθείς III, 276. a
καθέδρα χλευαστῶν I, 931. b
καθίζειν ἐπ' ἐδάφους III, 85. b
καθόλου III, 45. a
καθυβρίζω II, 928. a
καθυστερίζειν III, 141. a
καθωπλισμένος I, 375. a
καὶ III, 66. a. 84. a. 39. a
καί γε I, 1067. a
καὶ ἐάν III. 70. a
καὶ abundans III, 25. b
καινὸν III, 225. a
καινίζω III, 144. a
καιρὸς I, 990. b
καιρὸς δεκτός II, 334. b
καιρὸς διαλλαγῆς II, 334. b
καιρὸς ἐπισκοπῆς III, 38. b
καιρὸς εὐδοκίας II, 334. b
καιρὸς περιπτειχῶν III, 275. b
καιρὸς συντελείας III, 146. a
καιρὸς χρείας III, 80. b
κακόν III, 76. a
κακία III, 45. a. 102. a
καχεξία III, 101. b
κακοποιεῖν τινα III, 103. b
κακὸς ἄγγελος II, 505. a
κακοῦ κόρακος κακὸν ὠόν I, 754. b
κακοῦργος III, 77. a
κακόω I, 805. b. III, 78. a. 135. a
κακουμένοις III, 60. a
κακῶς ἀπολέσαι III, 193. a
κάκωσις III, 38. b. 87. a. 90. a
κακώσεως δίκη III, 78. a
καλαμᾶν I, 605. b
καλάμη ibid.
καλαφατεῖν II, 541. b
καλεῖν πρὸς ἔξοδον III, 276. a
καλλιεργεῖν III, 100. a
κάλλος III, 52. b. 117. a. 148. a
κάλυμμα I, 512. a
καλυπτήρ II, 494. b
κάλυξ II, 160. b
κάμαλα II, 484. a
καμάραι I, 827. a
κάμηλος II. 392. a
κάμινος III, 130. a
κάμινος ταπεινώσεως II, 334. b
κάμινος διὰ πυρός III, 276. b
κάμπτειν III, 78. a
κάμπτειν γόνυ sive γόνατα I, 806. b III, 272. a
κάνδυς II, 119. a
κανοῦν I, 612. b
κανών I, 969. a
κάπη III. 119. b
κάπηλος III, 119. b
καπηλεύειν I, 1181. b
κάπτειν III, 119. b
καρδία III. 96. b
καρδία δειλή III, 67. a
καρδία διατή III, 66. a. 67. a
καρδία παρωργισμένη III, 70. b
καρδία ταπεινὴ III, 117. a
κάρα II, 484. a
κάρος I, 282. b
καρπός III, 65. a
καρπὸς χειλέων II, 765. b
καρποφορέω III, 49. b
κάρπωμα III, 127. a
κάρπωσις ibid.
καρπωτός I, 772. a
κάρταλλος I. 612. b. III, 87. b
καρτερία III, 89. a. 252. b 274. a
καρτερῶς ἀντέχειν III, 205. a
καρύατιν III, 225. a
καρχηδόνιοι II, 542. a
καρχηδών II, 98. b
κασσίτερος III, 163. a
κάστυ II, 512. a
κατὰ γωνίαν καὶ γωνίαν III, 197. a
κατὰ γωνιάς III, 45. a
κατὰ γῆς III, 276. b
κατὰ διάνοιαν III, 276. a
κατὰ εὕρημα χειρός III, 137. a
κατὰ λόγον III, 274. a
κατὰ μέρος III, 45. a
κατὰ μηδὲ ἓν III, 71. b
κατὰ νότου III, 274. a
κατὰ πάντα III, 231. a
κατὰ σπουδήν III, 105. a
κατὰ τὰς οἰκίας III, 275. a
κατὰ τῆς ψυχῆς III, 71. b
κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ III, 133. b
κατὰ τὸ εἶναι III, 161. a
κατὰ τὸ ὄνομα αὐτῆς III, 75. b
κατὰ τόπον III, 275. a
κατὰ τὸ φαίνεσθαι III, 161. a
κατ' εἰκόνα III. 58. a
κατ' ὀλίγον III, 51. a
καταβαίνειν εἰς ᾅδου I, 536. a
καταβάλλειν τὰ τείχη III, 192. a
καταβαρύνειν III, 80. b
καταβαθμὸς πρὸς Λιβύην III. 273. b
καταβοάω III, 137. b
καταγγέλλω III, 252. a
κατάγνωσις III, 73. b
καταγραφεὺς III, 164. b
κατάγειν εἰς ᾅδου III, 15. b
καταδείκνυμι II, 178. b. III, 112. a
καταδεσμεύειν τραύματα III, 126. a
καταδικάζω I, 1113. b. III, 50. a
καταδουλόω III, 21. a
καταδυναστεύειν II, 489. b
καταθύμιον II, 201. a
καταιγίς II 428. b
καταισχύνειν & καταισχύνεσθαι II, 1[illegible]. b III, 13. b
κατάκειμαι III, 57. a
κατάκλειστος II, 35. b
κατάκλειστοι παρθένοι II, 35. b III, 231. b
κατακληρονομεῖν & κατακληρονομεῖσθαι III, 93. b, 113. a
κατακλίνω III, 271. a
κατακρατεῖν ἐπιβουλῆς III, 271. b
κατακυριεύω III. 97. b
καταλαμβάνω III, 191. b
καταλείπειν III. 89. b. 163. b
καταλείπειν νόμον III, 194. b
καταλείπειν στρατηγόν III, 263. a
καταλοχίζειν εἰς τὰ φρούρια III, 277. a
κατάλυμα III, 199. a
καταλύτης III, 42. a
καταλύω I, 949. a. III, 153. b
καταλύειν ἐν πλατυσμῷ III, 163. b
καταμόνας I, 992. b. III, 262. b
κατανοέω III, 112. a
κατανόησις γυναικός III, 150. b
κατανύσσω III, 88. b. 105. b
κατανύσσεσθαι III, 163. b
καταξιῶσαι περιβόλων III, 275. a
καταπατέω III, 275. b
κατάπαυσις II, 442. a
καταπαύω III, 73. a. 163. a
καταπέτασμα III, 191. b
καταπίνεσθαι III, 111. b
καταπίπτειν III. 58. a
καταπλάττω III, 44. a
καταπλήττειν & καταπλήττεσθαι III, 106. b
κατάπλους III, 375. a
κατάπλωμα II, 811. a
κατάρα καρδίας III, 143. a
καταρράκτης I, 988. a. II, 420. b. 756. a
καταρᾶσθαι I. 667. a
καταρράττειν III, 160. a
καταρτίζεσθαι I, 280. a

κατα-

καταρρίμβροι I, 995. b
καταρρίμβροι ὑπ' αὐτοῦ I, 995. b
κατασκευαὶ φοβεραί III. 276. a
κατασκηνώσει πεποιθώς III, 71. a
κατάσκοπος I, 909. a. III, 87. b
κατασοφίζεσθαι III, 21. a. 25. b
κατασπεύδω III. 153. a
καστίλλειν III, 276. b
καταστέφεσθαι ἄνθεσι παντοίοις III, 278. a
καταστολὴ δόξης II. 334. a
καταστίζεσθαι σιδήρῳ πεπυρωμένῳ III, 272. b
καταστρέψαι κατορθώματα III, 274. a
καταστροφή III, 99. b. 196. b
κατατείνειν I, 503. b
κατατρίβειν I, 990. b
κατατρίβειν ἀτιμίαν III, 119. a
καταφαγεῖν III, 74. a
καταφθείρεσθαι I. 389. a
καταφιλεῖν III, 276. b
καταφορά I, 282. b
καταφρυάττεσθαι III, 207. a
καταφρονητής II, 882. b
καταχρῆσθαι III, 274. b
κατὰ χεῖραν III, 275. a
καταχωρίζω III, 273. a
καταψευσμός III, 118. a
κατέναντι αὐτῶν III, 109. a
κατέναντι ἱλιμονος III, 169. a
κατέναντι θυσιαστηρίου III, 162. b
κατέναντι προσώπου ὁμοίωμα προσώπου III, 135. a
κατέναντι φόβου III, 109. a
κατ' ἐνιαυτὸν ἐνιαυτόν I, 745. b
κατέπαυσεν ἐπὶ κεφαλὴν III. 157. a
κατεσκαμμένα II, 811. a
κατευθύνειν & κατευθύνεσθαι I, 303. a. III, 125. a. 166. a
κατευφημεῖν III, 278. a
κατοικία II, 393. b. III, 155. b
κατώτερα τῆς γῆς II 54[illegible]. b
καυλαυκαῦ II, 121. b
καύχημα III, 65. a. 84. b
καύχημα τιμῆς III, 158. b
καύχησις III, 65. b
καχεξία III, 101. a
κίδαρις III, 224. a
κὴρ ἀράς. κὴρ ἀρισίθ II, 484. b
κενά III, 276. b
κενεών III. 265. b
κενοδοξία III, 53. b
κενόω III, 191. b
κέντρον I, 542. b. 1247. b
κεπφωθείς I, 1131. a
κέρας I, 638. b. III, 225. a
κεράστης II, 72. b
κερατίζω II, 548. b. 552. b
κέρμα & κερματίζειν I, 174. a
κεφαλαιοῦν III. 131. b
κεφαλίς I, 997. b
κιφυεί I, 847. a
κεχαριτωμένη II, 628. b
κεχαριτωμένα III, 100. b
κῆπος I, 800. a. 1276. b
κῆτος I, 922. a. 1299. b
κιβωτός I, 264. a
κίδαρις III, 21. a. 59. a
κιθάρα & κίθαρις I, 257. b. 904. b. III, 145. a
κιλικία ἡ ἄνω III, 20. a
κινδυνεύειν διαρπᾶσθαι III, 276. a
κινεῖν II, 583. a
κισσοφόροι III, 273. a
κισσόφυλλον ibid.
κίτιοι vel κιτιεῖς III. 210. b
κλαίειν ἴδιον III, 108. b
κλάσμα II, 473. b
κλαυθμός I, 761. b
κλαυθμών I, 761. b
κληροδοσία III, 221. b
κληρονομέω III, 9. b. 108. b. 160. a
κληρονομεῖν ἄνδρα III, 108. b
κληρονομία θεοῦ III, 30. a
κλῆροι I, 503. a. 990. b
κληρουχία III, 221. b
κλητοί III, 271. b
κλήτωρ ibid.
κλίνειν ὦμον III, 175. b
κλοιός II, 305. a. III, 75. b
κλύδων II, 428. b
κλύδων βίαιος III, 59. b
κοιλὰς ἰωσαφάτ II, [illegible]87. b
κοιλία ἐταράχθη III, 171. a
κοίλωμα φρέατος III, 238. b
κοιμάω I, 880. a. II. 549. b
κοπὸς III, 31. b.
κοινὸν πολυάνδριον III. 252. b
κοινὸν ψήφισμα III, 269. a
κοινωνία I, 476. b. III, 90. b.
κοῖτος μύκιος III, 258. a
κόκκινον II. 20. a
κόκκος ibid.
κολάζω III, 58. b
κολάπτειν γραφήν III, 272. b
κολλᾶσθαι III, 176. a
κολλύρα I. 534. a
κολοβόκερκος I, 500. b
κολουρός III, 60. b
κόμη μυροβρεχής III, 274. b
κομίζειν κόλασιν III, 271. a
κόμπος III, 276. b
κόνδυ I, 306. b
κοντίον I, 669. b
κονύζα II, 294. b
κοπάζειν I, 989. b
κοπή III, 27. a.
κοπιᾶν II, 466. a. III, 146. a. 154. a
κόπος III, 91. a
κόπτω III, 83. b
κοσμεῖν & κοσμεῖσθαι III, 15[illegible]. b
κοσμεῖν τὴν συναναστροφήν III, 273. b
κόσμος III, 35. a
κόσμος χρύσεος III, 75. b
κοῦθ II, 535. b
κυριῶτις ἑορτή I, 772. a
κυριδία ἄλοχος III. 93. b
κυροπαλάτης II, 95. b
κυφόνυς III, 101. b
κραταιός III, 137. b
κρατεῖν I, 776. a
κρατεῖν ἀρχῆς III, 242. b
κρατεῖν ἐν πίστει τὰ ὀχυρώματα III, 277. a
κρατῆρες I, 847. a
κράτος ἔχων θανάτου I, 898. a
κραυγὴ καὶ ταραχή III, 268. b
κρείττων λόγος III, 102. a
κρεωνομέω III, 271. b
κρεωνομία ibid.
κρίας βέβηλον II, 365. a. 507. b
κρίσιν I, 808. b
κρῆτες I, 986. b. II, 539. b
κρίνος I, 922. a II, 69. b. 304. a
κρίμα αὐτοῦ III, 143. a
κρίματα I, 560. b. III, 98. a
κρίνειν & κρίνεσθαι III, 51. b. 80. b
κρίνειν ἐν ἐπιεικείᾳ III, 51. b
κρίνειν ὡς πολεμίους III, 273. a
κρίσις I, 580. a. III, 12. b. 57. a. 68. a. 100. a. 142. b
κρίσις τοῦ κυρίου II, 665. b
κριτής III. 84. b
κριτὴς ἐν Ἰσραὴλ III, 196. b
κρυπτά III, 69. a
κρύπτω II. 12[illegible]. b
κρύπτειν λόγον III, [illegible]6. a
κρύπτειν σοφίαν III, 71. b
κρύσταλλος III, 5[illegible]. b
κρυφαῖος II. 2[illegible]8. b
κρύφιος I, 810. b
κρυφός III, 193. a
κρύφια μυστήρια III, [illegible]4. a
κτᾶσθαι III, 74. b. 171. b
κτήνη I, 839. b. III, 78. a
κτῆσις III, 37. a
κτίζειν & κτίζεσθαι III, 8[illegible]. b. 112. a. 138. b. 14[illegible]. b. 16[illegible]. a
κτίσις III 37. a
κτίσις κτηνῶν III, 154. a
κυβερνάω III, 184. b
κυδίως III, 7. a.
κύκλος ἄστρων III, 52. b
κυκλόω III. 163. a
κυκλοῦν αὐτοῦ τὴν παρεμβολὴν III, 221. a
κυνομυία I, 353. a
κυρία III, 196. b
κυρηναῖος III, 236. a
κυρία III, 211. b
κυρία ἀρχή II, 470. b
κυριεύειν γῆς III. 176. a
κύριος I. 742. a. III. 2[illegible]. b
κῦρος II. 203. b
κωλύειν III, 103. b
κωλύειν ἀπὸ τῶν νομίμων III, 273. b
κωμάζειν III, 5[illegible]. a
κώμη I, 686. b. 840. a. III, 54. a
κῶμος III, 54. a
κῶμοι ἐμμανεῖς III, 54. a
κωμόπολις III, 194. a
κωνώπιον III. 25. b
κῶς III, 233. a

Λ.

Λαίλαψ II. 428. b
Λάκκος I. 535. b. 726. a. III, 49. b. 256. b. I, 1141. a
λαλιά III, 73. b. I, 1120. a
λαμβάνειν ἀγαθά III. 248. a
λαμβάνειν ἐν ὀρθῇ αἰσθήσει III., 105. a
λαμβάνειν χάραγμα III, 273. a
λαμπάς, λαμπάδος III, 225. a
λαμπάδας ἀπὸ τεγῶν III, 243. b
λάμψακος III, 232. b
λαός I, 289. b. II, 177. a
λαὸς σκληροτράχηλος I 570. b
λαογραφία III, 2[illegible]2. b
λαπιστής III, 104. a

oogle

λάρναξ I, 264. a. 324. b
λατρεία ἱερῶν κατάπαυσις III, 275. a
λατρεύειν III, 276. b
λίβας I, 1030. a. III, 247. a
λίβας λυτροῦ I, 1030. a
λίβας τῆς ἐλπίδος I, 1030. a
λεγόμενοι θεοί II, 200. b
λείπεσθαι ἀλκῆς III, 274. a
λειτουργεῖν I, 769. b
λειτουργὸς θεοῦ I, 769. b. III, 78. b
λελατομημένος ἐκ σιδήρου III, 201. a
λεπτόβατα III, 45. a
λέχα III, 225. a
λευχημονεῖν I, 842. a
λεχώ III, 179. b
λεωφόρῳ βαδίζειν & λεωφόρῳ μὴ βαδίζειν I, 1198. a
λήθη θεοῦ καὶ διαθήκης III, 150. 8.
λήθη κακῶν III, 128. a
λήθην ἐντιθέναι III, 276. a
λῆμμα II, 430. a
λιβανόφορος I, 795. b
λιθήελον I, 1066. a
λίθοι πολυτελεῖς I, 1299. b
λίθοι ξυστοὶ πολυτελεῖς I, 868. a
λίθοι τίμιοι I, 974. b
λίθος σφενδόνης III, 162. b
λίθοι σύμμικτοι III, 201. a
λιθώδη III, 132. b
λικμᾶν III, 56. b. 73. a
λιμὴν ἰαμνειτῶν III, 200. a.
λιτανεία ἔνθεσμος III, 272. b
λιτανεύω ibid.
λογεῖον III, 158. a
λογεῖον κρίσεως I, 441. b. III, 158. a
λογίζεσθαι I, 776. a. II, 276. a. 152. b
λογισμός III, 148. b
λόγος III, 36. b. 58. b. 64. b. 146. a
I, 1120. a
λόγοι ἀκοῆς III, 150. b
λόγος ἀνθρώπου III, 64. b
λόγος θεοῦ III, 64. b
λόγος ὑποστατικὸς I, 805. b
λόγον ἔχειν III, 273. b
λόγον συντελεῖν II, 70. b
λόγον συντέμνειν ibid.
λοιμός I, 503. b. 742. b. II, 547. b
III, 175. b
λοιμοί III, 220. b
λοξίου θεσπίσματα II, 216. b. 421. b
λυδ III, 20. a
λοχάω III, 54. a
λοχεῖν III, 224. b
λόχος I, 898. b
λυδὸν εἰς πεδίον προκαλεῖς II, 382. b
λύειν μίτραν III, 24. b
λύεσθαι ἀπὸ τῶν ἀπογραφῶν III, 273. a
λυμαίνειν III, 123. b
λύπη ἁμαρτιῶν III, 91. b
λύπης ἕνεκα III, 142. b.
λύσα II, 83. b
λύσεις αἰνιγμάτων III, 46. a
λύτρον I, 450. b
λύτρα ψυχῆς ibid.
λυτροῦν III, 167. a
λυτροῦν ἐν χειρί τινος III, 165. b
λυχνία χρυσία III, 191. b

M.

M pro מ ſive ם Hebræo, ante β & alias litteras III, 19. b
μάβδαλον I, 833. a
μαγικὴ τέχνη III, 57. a
μάγισσα I, 580. a
μαζούρ I, 918. a
μαζουρώθ I, 918. a
μαιμάσσω II, 400. b
μαίφα II, 484. a
μακαρίζω III, 87. b
μάκκαλα II, 484. a
μακροθυμεῖν ἔν τινι III, 67. a
ἐπί τινι III, 137. b
μακρὸς τῇ ἐκτάσει II, 522. a
μαλακοψυχεῖν III, 248. a
μᾶλλον δὲ III, 46. b
μαλχοῦλος III, 223. a
μαναά II, 375. b. 470. b
477. a. 493. b. 520. a. III, 78. b
μαντεύομαι I, 587. a. II, 433. b
μαντεία I, 751. a
μάντεις II, 986. a
μάντις κακῶν I, 803. a 1065. b
μάργαρον III, 181. b
μαρδοχαϊκὴ ἡμέρα III, 30. a
μαρεωτά III, 204. b. 260. b
μάρσυπος. μαρσύπιον III, 101. a
μαρτυρία II, 362. a
μαρτυρία ψευδὴς I, 411. a
μαστιγοῖ I, 1136. a
μαστιγοῦν III, 272. b
μαστιγοῦν εἰς τὴν θυσίαν III, 23. b
μάστιξ & μάστιγες I, 906. a
III, 108. b. 126. b
μάστιξ γλώσσης III, 118. a
μάταιος I, 411. a
μαχθάμ I, 961. a
μάχιμος I, 909. a
μαχμᾶ. μαχμᾶς III, 217. b
μαχιὰζ I, 1029. b
μαψάρτυρος I, 785. b
μεγαλεῖον I, 820. a
μεγαλεῖα ποιεῖν III, 288. b
μεγαλοποιεῖν III, 169. a
μεγαλόψυχος I, 680. b. III, 198. b
μεγαλύνω III, 167. a
μεγαλωσύνη III, 59. a. 67. b
μεγαλωσύνην διδόναι III, 14. a
μεγιστᾶνες III, 84. b. 85. a. 106. a
μεθαρμόζω III, 59. b. 60. a
μέθη III, 130. a
μεθιστᾶν ἀρχῆς. μεθιστᾶν πνεύματος III, 277. a
μεθύσκω III, 65. a. 132. a
μεθύω III, 114. b. 1300. b
μειράκιον III, 223. b
μελανία III, 103. b
μελετᾶν II, 504. b
μελετᾶν ἐν σοφίᾳ III, 93. b
μέλλοντες ἄγειν III, 238. b
μέλος & μέλη I, 475. a. 504. b.
III, 162. b. 249. a.
μελχόμ I, 586. a.
μεμιαμμένος III, 8. a
μεμισημένος III, 273. a
μένειν κατὰ πρόσωπον τῶν πλησίον III, 27. a
μεριδάρχης III, 220. b
μερικὰ τάγματα III, 206. b
μέριμνα ἀγρυπνίας III, 128. a
μερὶς III, 98. a
μερίδες II, 473. b
μέροπες I, 272. a
μερωδάχ II, 166. a
μέρος I, 308. b. III, 275. b
μεσενά I, 829. b
μεσίτης I, 911. a
μεσόγειοι III, 252. a
μεσοπόρφυρον II, 20. a
μετ' ἀνδρὸς εἶναι III, 151. b
μετάγω III, 242. b
μεταίχμιον I, 752. a
μετακλίνεσθαι ἐπ' αἰῶνα III, 82. a
μεταλαμβάνειν γόνας III, 274. b
μεταλλάσσειν τὴν φυσικὴν χρῆσιν III, 54. a
μεταλλεύειν III, 40. b. 59. b
μεταμέλεια III, 104. a
μεταμελεῖσθαι III, 132. b
μεταστροφή I, 850. a
μετατίθεσθαι III, 40. b
μετενσωμάτωσις I, 915. a
μετέχειν δικαίων II, 60. a
μετέωρα III, 52. b
μετεωρίζεσθαι III, 244. a
μετεωρίζεσθαι μάτην III, 248. b
μετεωρισμὸς ὀφθαλμῶν III, 110. b
μετέωρον III, 169. a
μετοικεσία I, 825. b
μετοικίζω II, 805. a
μέτοικος II, 420. b
μήδανα I, 542. a. II, 83. a
μήδαμα II, 483. a
μήδης II, 627. a
μηδαμῶς II, 507. b
μηδία III, 7. b
μὴν θεός II, 367. b
μήνιμα III, 146. b
μῆνις III, 122. b. 146. b
μηνυθεὶς δῆς III, 153. a.
μηροὶ μολυνθήσονται ὑγρασίᾳ II, 510. a
μία τῶν αὐλῶν II, 472. a
μία τῶν σαββάτων I, 562. a. 251. b
μία ψυχή I, 752. b
μίασμα III, 24. b
μιάσματα II, 737. a
μίγμα III, 142. a
μικρολογεῖν πρὸς τοὺς θεοὺς vel μικρολογεῖσθαι πρὸς τὰ θεῖα III, 137. a
μικρολογία III, 91. b
μίλτος III. 422. a. III, 52. b
μίλτειον στίγμα II, 201. a.
μίμησις II, 361. b
μινιστέριον III, 223. b
μινυρίζειν II, 806. a
μισητός III, 83. a. 105. a. 141. a
μισῶν λαλιάν III. 102. a
μισθοῦν III, 203. b
μισθωτοί II, 121. a
μισθωτὸς τῶν Αμμών III, 22. a
μίτρα II, 538. a. 24. b. 440. b
μίτραν λύειν III, 24. b
μνᾶ III, 225. a.
μνεύης I, 461. a
μνημόσυνον II, 375. b. 114. a. 145. a
μνημόσυνον Ισραήλ III, 177. a
μνήμων I, 790. a
μνησθήσονται III, 176. a
μνήσθητι III, 122. b
μοδύλυ II, 543. a
μοιχεῦσαι I, 418. a
μολόχ I, 586. a
μολύνω III, 196. b
μονοήμερος III, 42. a
μονογενεῖς III, 44. b
μονογενὴς I, 720. a

μονό·

μονόζωνος I.833.b.898.b
μονόθεοι II.697.a
μονοκέρωτος I.638.b
μονώτατος II.347.a
μοόζηλ II.543.a
μόρσιμον III.149.a
μόρφωμα I.730.b.731.a
μοσόχ II.383.a
μόχευμα III.40.a
μοχαλὺμ II.543.b
μοχθεῖν II.466.a
μῦθος & μυθολόγος III.176.b
μῦθος ἄκαιρος III.105.a
μύλιττα III.180.a
μυρεψητήριον I.923.a
μυρεψός III.142.a
μυριάδες χιμάρων πιόνων II.866.a
μύρον II.542.b
μυσάρχης III.197.b
μυστός III.51.a
μυστήριον III.51.a.272.b.I.474.
μύστης III.51.a
μύσται τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιστήμης III.46.a
μυχός III.248.b
μωδιαίμ vel μωδαίν I.690.a.II.194.b.
μωκήματα III.136.a
μώλωψ II.261.a.123.a
μῶμος I.502.b.II.591.a.III.105.b
μωραίνεσθαι III.111.b
μωρός II.108.b
μῶφι II.87.a.

N.

N pro μ III.19.b
ναβαταῖοι III.226.a
νάβλιον III.225.a
ναβουχοδονόσορος, ναβουχοδρόσορος, ναβουχοδρόσορος I.833.a
ναγέβ II.468.a
ναίδ I.257.b
ναΐσκος II.802.a
ναζιραῖος I.503.a
ναυαγεῖον III.238.a
ναὸς III.167.a
ναυσμός III.16.a
νασβᾶς III.14.a
νεχαῦ III.160.a
νεανίας II.620
νεανίσκος II.177.a.591.a.III.252.a
νέβελ οἴνου I.717.a
νεζὶρ I.822.b
νεῖκος III.80.b.133.b
νεκρός II.94.b.III.98.b
νεκρόδειπνα II.736.a
νεκρῶν ἀναίρεσις III.115.b
νεκυῖα I.756.b
νεογνὰ τῶν τέκνων III.272.a
νέος II.177.a
νεότης III.78.b.163.a
νεφέλαι δόξης III.168.b
νέφιλας III.239.a
νέχφας III.239.a
νεώτεροι III.176.b
νηπίᾳ I.229.a
νήπιος & νήπιοι I.1131.a.III.50.a.69.a
νῆσος & νῆσοι III.154.a
νικᾶν III.198.a
νικάτωρ III.214.b
νικητήρια III.269.a
νικοποιὸς ἐν ψαλμοῖς I.943.a
νηρικασσολάσσαρος II.433.a
νοερὸν III.45.a
νόημα II.129.b
νόθος I.717.b
νομάρχαι II.481.b
νομάδες III.259.b
νομιζόμενοι III.193.a.263.b
νόμιμα II.621.b.III.169.a
νόμιμα ὑψίστου III.163.a
νόμος & νόμοι III.133.a.274.b
νόμος ἐπὶ νόμον II.87.a
νόμοις χρῆσθαι ἰδίοις III.32.b
νόσος I.1060.b
νότος III.128.a.
νοσσεύω III.65.a

νοῦς III.90.a
νοῦς ἄκακος III.41.a
νύκτα III.54.a.57.b
νυκτὸς τὸ προσταγέν III.275.b
νυμφίος III.191.b
νυμφαγωγὸς I.295.b.723.a
νῦν I.289.b
νὺξ πολυμῶσι πλέον φέρει III.250.b
νύκτιον III.109.b
νυσταγμός III.128.a
νυστάζω III.108.b
νυχθήμερον I.723.a.II.625.a
νωθρός III.86.a

Ξ.

Ξενίζω III.125.b
ξένιον III.106.a.219.b
ξένος III.255.a
ξενοτροφεῖν III.255.a
ξέρξης I.865.b
ξηραίνειν & ξηραίνεσθαι I.265.a
ξίφος ὀξύ III.58.b
ξόανα II.802.a
ξύλα ἄσηπτα I.434.b
ξυρὸς ἰσομάλιος I.807.a

O.

O pro ע Hebræo I.618.b
ὄγκα I.556.a
ὀδολλαμίτης III.260.b
ὁδοιπορία III.70.a
ὁδοποιεῖν I.1033.a.II.220.b
ὁδὸς II.220.b
ὁδὸς θαλάσσης III.53.a
ὁδὸν καὶ ἀγορὰν αἰτεῖν I.540.a.124
ὁδοὶ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης III.7.a
ὀδυρμός I.983.b
οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς II.211.a
ὀζίας I.825.b
ὅθεν III.163.a
οἱ μέλ III.13.b
οἰκέτης III.135.a
οἰκετικὴ διάθεσις III.272.b
οἰκητήριον III.272.a
οἰκία μύλωνος II.494.a
οἰκοδομεῖν & οἰκοδομεῖσθαι III.27.b.192.b.273.b.
οἶκος III.65.b
οἶκος ἀδικίας I.723.a
οἶκος ἀνωφελής I.723.a
οἶκος φίλος, οἶκος ἄριστος III.125.b
οἴκους ξυστοὺς οἰκοδομεῖν II.801.a
οἰκόπεδα III.167.a
οἰκτείρω II.356.a
οἰκτίρμων III.67.a
οἶνος ἐν συκοφαντίαις II.797.a
οἰνοδόρυτος III.277.a
οἰωνίζεσθαι I.498.b
οἰώνισμα I.751.a
οἰωνισμός III.135.a
ὀκλάζειν II.400.b
ὀκλάζειν γόνυ I.806.b
ὄλεθρος αἰώνιος III.248.a
ὀλιγοστός II.178.a.327.b
ὀλιγοψυχεῖν III.70.b
ὀλίσθημα III.116.a
ὀλίσθημα ἀπ' ἐδάφους. ὀλίσθημα ἀπὸ γλώσσης III.105.a
ὀλκή I.175.b.III.79.b
ὀλοθρευτής I.365.a.III.23.b
ὀλοθρεύειν τὰ πρωτότοκα III.58.b
ὁλοκαυτοῦν II.484.b
ὁλοκαύτωμα I.466.b.473.b
ὁλοκαύτωσις III.21.a
ὀλολύζω II.482.b
ὀλόσφυρα II.494.b
ὄλυρα II.507.a
ὁμιλεῖν III.86.b
ὁμιλία I.423.b
ὁμίχλη III.113.b
ὁμοιότης III.90.b
ὁμόνοια III.115.a
ὁμόσπονδος βασιλεῖ, ὁμόσπονδος δυνάμεσι III.273.b
ὁμόφυλος III.274.a
ὀμφαλὸς γῆς II.973.a
ὄμφαξ II.462.a
ὄναιτο II.736.b

ὀνειδίζειν III.109.b
ὀνειδίζουσα φωνή III.248.b
ὀνειδισμός I.961.a III.109.b
ὀνειδισμὸς παρθενίας III.125.b
ὄνειδος I.283.b.771.b
ὀνειροκρίται I.542.a
ὀνειρομάντεις II.433.b
ὀνήσεται ἐπ' αὐτῷ III.126.a
ὄνομα III.60.a.III.80.104
ὄνομα πονηρόν III.74.a
ὀνομασία ἁγίων III.111.a
ὄνυξ III.113.b
ὀνύχιον I.443.a.II.544.b
ὁπλολογεῖν III.251.b
ὅπλον II.289.a
ὁ πρὸς τῇ τῶν ἐλεφάντων ἐπιμελείᾳ III.275.a
ὁ πρὸς τοῖς κλήσεσι τεταγμένος III.275.b
ὀπτασία I.647.b.II.511.b.516.b
ὀπώρα II.476.b
ὀπωροφυλάκιον I.827.a.1065.b
ὀπωροφύλαξ I.907.b
ὁράματα I.647.b
ὅρασις III.150.a
ὅρασις ἐνυπνίων III.135.a
ὀργανικόν III.97.b
ὀρφανόν I.904.b
ὀργή III.117.a
ὀργὴ πῦρ αὐτοῦ III.73.a
ὄρη αἰώνια III.113.b
ὄρη II.203.6
ὀρθὴ αἴσθησις III.105.a
ὀρθὸς I.306.a
ὀρθότης II.407.a
ὀρθῶς συγγενής III.177.b
ὀρθρίζειν III.71.a.76.a
ὄρθρος III.114.b
ὅριον & ὅρια II.541.a
ὅρια δύο θαλασσῶν III.19.b
ὁρκισμός III.138.b
ὁρμᾶσθαι III.217.a
ὁρμὴ βιαίας ἀνατροπῆς III.274.b
ὁρμίσκος I.302.a
ὀρνιθοσκοπεῖν I.498.b
ὀρνεών II.402.a
ὄρος σκιερ III.169.b
ὄρος I.503.b
ὀρτυγομήτρα I.383.a
ὀρύττειν I.983.b
ὀρφνώδης III.229.b
ὁρῶν I.859.a
ὅση κόνις II.128.a
ὅσια II.291.b
ὅσιος & ὅσιοι II.382.b.III.39.a
ὅσιος Κυρίου I.636.a
ὁσιότης II.291.b
ὀσμή III.145.a
ὀστᾶ ἀναθάλλει III.160.b
ὀσφὺς III.137.b
ὅτι III.25.b
ου pro ב Hebræo II.483.b
οὐ pro οὐχ οὕτως III.267.b
οὐαί III.225.a
οὐαφρῆ II.479.b.II.545.a
οὐδὲν γνήσιον φρονεῖν III.274.a
οὐδεὶς τῆς θύρας τῆς σκηνῆς III.27.a
οὐκ ἐξ ὅλων III.248.b
οὐκ ἔστιν ἴασις III.36.a
οὐκ ἦν ἄνθρωπος III.27.a
οὐ μὴ καταπαύσῃ I.262.b
οὐκ ὀλίγον τὸ παρ' ὀλίγον I.751.a
οὐρανίαν καταλαμβάνειν I.676.a
οὐρανὸς οὐρανοῦ III.272.a
οὐρανίσκος II.502.b
οὐρανομήκης I.272.a
οὖς ἀκροατοῦ III.70.a
οὕτως III.67.b
οὐχ ἱκανόν III.92.a
οὐχ οὕτως ἔσται III.24.b
ὀφειλομένη κόλασις III.277.b
ὀφθαλμὸς Διὸς III.112.a
ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπων III.112.a
ὀφθαλμοὶ ἐνδεεῖς III.70.b
ὀφθαλμοὶ φλέγοντες III.118.b
ὄφις I.241.a.III.29.b
ὀφιωτός I.241.a

ὀφρῦς αἴροντες III,110.b
ὄχλος βαρύς II.592.b
ὄχλος κατ' οἰκίαν III.262.b
ὀχυρός III.259.b
ὀχύρωμα III.49.b.293.b
256.a
ὄψει σαββάτων III.251.b
ὄψις μὴ θεωρουμένη III.57.a.

Π.

Πάγις II,190.a
III.192.b
πάγος III,56.b
πάζιον I.974.b
παιᾶνες III.268.b
παιδαγωγός I.257.a
παιδαγωγεῖν III.136.a
παιδεία III,71.b
108.b
παιδεία κυρίου II.233.a
παῖδες I.295.b
παῖδες Ἀβραάμ III.248
παιδεύεσθαι I.569.b
III.99.b
παιδίον & παιδία III.14.a.223.b
252.a
παιδίσκος σου III.25.b
παίζειν I.295.a
III.131.b
παλάθη vel παλαθος III.25.a
παλαιά I.996.b
III.61.a
παλαίωσις I.996.b
παλλακή, παλλακά III.225.a
παμφυλία I.280.a
παμφύλιον ἔθνος III.250.b
πανάρετος III.56.a
πᾶν ἱμάτιον I.676.b
πανήγυρις III.54.b
II.253
πανηγυρισμός III.54.b
πανοικεί III.32.b
274.b
πανοπλία III.210.a
πανούργημα III.135.b
πανουργία III.107.a
πανοῦργος I.241.a
III.107.a
πανσέληνος III.153.a
παντοδύναμος III.44.b
παντοκράτωρ ὁ θεός, παντοκράτωρ ἐπουράνιος θεός III.152.a
παρὰ τοὺς πλησίον III.93.b
παραβαίνειν ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ III.
132.a
παραβαίνειν νόμιμα III.103.a
παραβαίνειν τὰ θεῖα πράγματα III.
278.a
παραβιάζειν & παραβιάζεσθαι III.
265.a
παραβατικά II.535.a
παραβασιλεύειν III.277.a
παραβιάζεσθαι I.974.b
παραβολή III.61.a
146.b
παραβολὴ ἐπιστήμης III.66.a
παραβολὴ ὀνειδισμοῦ III.41.b
παραβολεύεσθαι & παραβολα III.
265.a
παράδειγμα ἐπιγινομένοις III.272.a
παραδειγματισμός III.275.a
παράδεισος III.147.b
παραδιδόναι & παραδίδοσθαι III.
32.a
παραδοξάζειν III.84.a.272.a
παράδοξος σωτηρία, παράδοξον τῆς σωτηρίας III.41.b
παραθλίβειν I.820.a
παραινέσεις φροντίδων καὶ λύπης III.
46.b
παραιτεῖσθαι τὰ προηγμένα III.
277.a
παρακαλεῖν & παρακαλεῖσθαι III.
98.b.167.a.258.a
παρακαλεῖν δυνάμεις III.271.a
παρακαλεῖν λόγοις εἰρηνικοῖς III.
31.b.117.a
παρακείμενα III.129.a
παρακεκλημένοι I.1111.b
παρακληθείς I.1111.b
παρακληθήσονται III.249.a
παράκλησις III.225.b
παράκλητος I.911.b
913.b
παρακμάζω III.151.a
παρακύπτω III.93.a
παραλειπόμενα I.835.a
παράλιος, παραλία III.198.b
παραμένειν II.65.b
παραναγινώσκειν III.251.a
παράνομος, παράνομοι I.742.b
807.b.974.b
παράνομος ἔξοδος III.276.a
παρὰ πάντα I.457.b
παραπικρασμός II.756.a
παράπλους III.275.a
παραπομπή III.216.b
παραρριπτεῖσθαι θησείου III.275.b
παράσημον III.272.b
παρασκευή III.251.b
παρασπίς I.1096.b
παρασυνάγειν III.277.a
παράταξις III.19.b
παράτασις III.234.b
παρατείνειν I.1090.b
παρεγκλίνειν καρδίας III.163.b
παρελκύειν ὀφθαλμούς III.70.b
παρεμβάλλειν III.204.a
παρεμβολή II.27.b
197.b
παρεισχθῆναι III,29.b.125.b
παρέχειν ἐλεημοσύνην III.77.a
παρήλιος III.45.a
παρηγγελμέναι αἰτίαι III.275.a
παρθενών III.271.b
παριδεῖν III.77.a
παροικεῖν III.108.a
παροίκησις III.108.a
παροικία III,59.b.61.a
95.b
παροικίας χρόνος I.278.b
πάροικος III.59.b
παροιμία III.144.b
παροιμία σωμάτων III.76.a
παροξύνειν II.194.b
II.354.b
παρορᾶν III.273.b
παροργίζειν II.70.b
παρουσία πολιτῶν III.268.b
παρρησία III.41.b
100.b
παρρησία αὐτοῖς III.73.b
παρρησία ἐκφαινομένη III.274.b
πᾶσα κτίσις III.35.a
πανσοφία III.103.a
πασίς III.191.b
παστὸς ἐπὶ νύμφης III.294.b
παστοφόριον I.858.b
πάσχα I.859.b
πατάσσειν I.804.a
420.b
πατεῖν ἐπάνω ὄφεως I.224.b
πατέρων δόξα III.59.a
πατήρ III.68.a.b
πατράδελφος II.24.b
πατριά I.548.a.III.10.b
...23.a
πάχνη III.42.a
παχύς III.277.b
πεδινοί I.1112.b
πεδινὴ οἰκοῦσα I.661.a
πεδίον III.221.a
πεζικὸν στράτευμα III.206.b
πείθειν III.255.b
πεῖρα θανάτου III.58.b
πειρᾶν. πειράζειν. πειρᾶσθαι. πειράζεσθαι
III.135.b
πειράζειν θάνατον III.38.a
πειρασμός III.133.a
πελαργοί III.225.a
πέμματα II.404.a
πέμπτη καὶ εἰκάς III.277.b
πέμπτον III.48.a
πέμπειν εἰς ᾅδην III.266.a
πενθεῖν II.482.b
165.b
πεπτωκός I.501.a
III.260.a
πεπαιδευμένη ψυχή III.119.a
πεπλανημένοι III.135.b
πεποιθότες III.217.b
πεπυρωμένα II.811.a
περάτης I.280.a
περαία III.222.b
περάω III.203.a
πέρδιξ θηρευτός II.87.b
περὶ ἐξιλασμοῦ III.72.b
περὶ τῆς ψυχῆς III.71.b
περιάπτειν αἰχμάλωτον III.273.b
περιαυχένιον χρυσοῦν I.880.b
περίβολος III.168.a
περιδέξιον II.538.a.II.736.a
III.179.b
περιδιπλοῦν ἀγγεῖα III.25.a
περιεργία παιδίσκης III.190.b
περίζωμα II.410.b
περίθεσις III.207.b
περιειλημμένα III.250.b
περιμένειν III.46.b
περίμετρος II.495.b
περὶ ἔξ ἴθι III.202.b
περιπεφυκός II.20.a
περιουσία I.389.a
περιπετάσματα II.519.b
περιπεφραγμένη τείχεσι III.259.b
περιπλέκεσθαι III.276.b
περιπλεόμενοι ὠκεανοῦ II.433.b
III.192.a
περιποιεῖν I.389.a
περισπασμός III.256.a
περισπᾶσθαι III.149.a
περισσεύειν ὑπὲρ τοὺς [illegible] III.
198.b
περισσεύων ἐν φρονήσει III.103.a
περισσὰ τῶν λόγων III.215.b
περισσὰ τῶν ἔργων σου III.69.b
περισσόν III.261.a
περιστάσεις ὅπλων II.540.a
περιστήθιον I.440.b
περίστυλον vel περιστύλιον III.
275.b
περισώζειν κληρονομίαν ἐξ ἄλλων III.
112.b
περιτέμνειν I.872.a.III.
192.b
περιτομὴν ἐπικαλύπτειν III.191.a
περιψύχειν III.126.a
περίψημα III.11.a
περιπορεύεσθαι III.134.b
πέρσαι III.252.b
περσοσκύθαι I.867.b
πέτασος III.225.a
πετροβόλος II.573.b
πετροβόλος θυμός III.42.a
πεφοβημένον πλῆθος III.204.a
πεφραγμένος III.107.a
πεφυσιωμένα III.52.a
πηγὴ ζωῆς III.107.a
πηλός III.97.a
πήλινον I.441.a
πῆξις ἀγκῶνος III.150.a
πικρά III.125.b
πικρὰ ἀκούειν III.125.b
πικρία III.107.a
πικρία ψυχῆς III.130.b
πῖλος βασιλικός II.532.a
πίναξ ὀνόματος III.240.b
πίπτειν ἐπὶ πρόσωπον I.805.a.829.a
πισ[illegible] II.291.b
πιστεύειν θεῷ τῇ ψυχῇ III.133.a
πίστις III.276.a
πίστις εὐδοκίας II.94.a
πιστός III.130.a.196.b
πιστὸς ἐραστοῦ vel πιστὸς ὁ ἐραστὴς αὐτοῦ
III.161.a
πιστοῦν & πιστοῦσθαι III.121.a
260.a

πιστούμενοι

Digitized by Google

πιστούμενοι III.61.a
πίστωσις χειρός I.476.b
πίτυρα III.180.b
πιτυρίδες III.180.b
πλαγία θύρα III.184.b
πλανᾶν & πλανᾶσθαι III.94.a
πλανᾶσθαι ἐν ἐρήμοις vel ἐν ἐρημίαις III.81.b.170.b
πλανῶν II.735.a
πλάττειν I.1068.b III.94.a
πλατύνειν III.65.b
πλατυόφθαλμος II.401.a
πλείονα συνέσεως ἀνθρώπων III.69.b
πλείονα τῶν λόγων III.135.b
πλεῖστον αὐτῶν I.1073.a
πλεῖστος οἶκος. πλεῖστος ἦχος III.169.a
πλεονάζων III.90.a
πλεονεκτεῖν II.774.b
πλεονεξία III.49.b
πληγὴ δολία III.121.b
πλῆθος & πλήθη III.46.b 91.b
πληθύνειν & πληθύνεσθαι I.994.b III.49.b.99.b.276.a
πληθύνειν ἐξιλασμόν II.99.b
πληθύνειν πικρίαν III.107.a
πληθύνειν συστροφαῖς III.276.a
πλήθω III.111.a
πλημμέλεια I.295.a 475.a
πλημμέλειαν πλημμελεῖν III.166.a
πλημμελεῖν III.82.a 111.a
πλημμελεῖν εἰς ψυχὴν αὐτοῦ III.101.b
πλὴν I.475.a.III.109.b
πλήρης δόλου III.103.b
πλήρης φόβου III.57.a
πληροῦν & πληροῦσθαι III.145.a II.679.a
πληρώματα II.187.b
πλησίον I.961.a
πλησίον ᾅδου III.277.a
πλήσιος I.418.b
πλησμονὴ εὐδοκίας I.641.b
πληθίον II.506.a
πλίνθος II.104.a
πλοῖον II.77.b
πλοκή II.509.b
πλόκιον II.165.a
πλοκάμοις λύεσθαι III.271.b
πλούσιος III.85.a
πλοῦτος I.569.b.III.85.a.91.a
πνεῦμα III.34.a.55.b.82.a
πνεῦμα ἅγιον III.44.b
πνεῦμα ἀκηδιῶν III.176.a
πνεῦμα διὰ τὴν ὕλην δίηκον III.34.b
πνεῦμα ἔλαττον τοῦ θειοτέρου πνεύματος III.34.b
πνεῦμα νοερόν III.44.b
πνεῦμα παιδείας III.144.b
πνεῦμα πονηρὸν I.751.b
πνεῦμα πραότητος III.34.a
πνεῦμα τὸ περιέχον III.34.a
πνευματικός δίηκων τόνος III.34.a
Index II.
ποδήρης I.440.b.III.59.a
ποδόνιπτρον I.1030.a
ποθητή I.720.a
ποιεῖν εἰρήνην III.272.b
ποιεῖν ἐλεημοσύνην III.9.b.136.b
ποιεῖν κρίσιν III.137.b
ποιεῖν πίστιν III.94.a
ποιεῖν τινα III.51.b
ποίησον τόπον III.96.a
ποίησις νόμου III.103.a
ποιμαίνειν II.356.a
ποιμένες λαῶν I.548.a
πολεμεῖν II.390.a.206.
πολεμεῖν πόλιν III.221.a
πολεμεῖν πρός τινας I.692.a
πολέμιος III.181.a
πόλεμος III.195.a
πόλεμοι κυρίου III.160.a
πόλις III.224.a
πόλις ἰσχυρὰ II.110.b
πόλεως φυλακή III.168.a
πολιορκεῖν III.168.a
πολιορκία III.168.a
πολιορκουμένη III.168.a
πολιτεία II.629.a
πολιτεία ἀριστοκρατικὴ μετ᾽ ὀλιγαρχίας I.874.a
πολιτεύεσθαι κατὰ τοὺς πατρῴους νόμους III.196.a
πολιτεύεσθαι τῷ νόμῳ III.273.b
πολιτική III.44.b
πολυάνδριον II.392.a.III.252.b
πολυμερής III.44.b
πολύμιτος I.772.a
πολύορκος III.111.a
πολυπειρία III.46.a 115.b
πολυπραγμονεῖν III.86.a
πολύς I.994.b
πονεῖν I.989.b
πονοῦντες ἐν Ισραὴλ III.27.b
πονηρεύεσθαι III.103.b
πονηρά III.121.b
πονηρία III.130.a
πονηρός III.112.a
πονηρὸν εἶναι II.422.a
πόνος καὶ πλίνθος pro πόνος πλίνθου III.2[?]
ποντοβράχους ἀπολλύειν III.276.b
πόπανα I.472.b.II.300.a 404.a
πορεία II.220.b
πορεία ἐφ᾽ ἡμῶν III.38.b
πορεύεσθαι III.72.b
πορεύεσθαι κατὰ χεῖρα III.117.b
πορεύεσθαι ὀπίσω III.128.b
πορνεῖαι I.41[?].a
πορνεύειν & πορνεύεσθαι I.598.a III.112.a
πόρνη I.302.a
πορνοκόπος III.82.a
πόρνος III.112.a
πορνομανής III.112.a
πορφύρα III.181.b
πορφυρογέννητος II.62.a.64.b
ποσειδώνιον I.758.b
ποταμὸς περιοχῆς I.8[?]9.a
ποτήριον εὐλογίας I.1100.a II.127.b
ποτήριον σωτηρίου III.277.a
ποτίβαζις II.591.b
πότος σωτήριος III.278.a
πρᾶγμα III.240.b
πρᾶγμα τοῦτο II.477.a
πράγματα ἐρρωμένα III.271.a
πραγματεία I.1056.b
πράκτωρ III.193.a
πραότης III.68.b
πράσινος II.544.b
πρασοκουρίδες II.148.a
πραΰς III.69.a.73.b
πρεσβυτέρος II.467.a
πρεσβύτερος τῆς πόλεως III.22.a
πρεσβύτεροι οἱ περὶ αὐτόν III.276.b
πρετεντοῦρα III.234.b
πρηνεῖς εἰς ἀπώλειαν III.277.a
πρῖνος III.183.a
πρίονες σιδηροῖ II.796.a
πρίων III.20.a
πρὸ αἰώνων I.693.a
πρὸ καιροῦ III.206.b
προάγειν ἑαυτοὺς III.105.b
προαγωνίσαι III.215.b
προαίρεσις III.193.a
προαιρεῖσθαι μεταβαίνειν III.192.b
προαποδεδειγμένος III.272.b
προβασκάνιον III.181.b
πρόβατον I.366.a I.467.b
πρόβατα σφαγῆς I.1080.a
προβολή III.234.a
προβούλευμα I.874.a
πρόγνωσις III.24.b
πρόγνωσις θεοῦ III.25.b
πρόγονοι III.276.a
προδεδηλομένος III.275.a
προδίδωμι III.57.b
προδοσία III.57.b.58.a
προεδρία I.879.a
προειρημένος III.277.a
προεστηκὼς βασιλείας III.222.b
πρόθεσις I.500.b
πρόθυμον τοῦ βασιλέως III.276.a
προθυραῖος III.193.a
προικῷα III.12.b
προκαλύμματα I.811.b
προκαταλαμβάνειν III.226.a
προκατασκιρρoῦσθαι III.274.b
πρόκεινται δεῖγμα III.272.a
πρόλοβος I.471.b
πρόνοια θεοῦ III.276.a
προνομεύειν III.20.a.165.a
προνουμηνία III.23.a
προορᾶν I.748.a
προπεπτωκώς III.268.b
προπετής III.126.b
προπετῶς III.66.b
προπίπτω III.271.b
προπλόω III.248.a
προσάββατον III.23.a.251.b
πρὸς ὀλίγον III.55.a
προσαίτης III.70.b
προσανατρέπω III.91.a
προσανοικοδομέω III.68.b
προσβολή III.268.b
προσδεῖσθαι III.89.b
προσδεόμενος III.70.b
προσδεόμενοι ἀντιλήψεως III.86.a
προσδέχεσθαι ψυχήν III.268.a
προσδοκᾶν I.618.b.III.261.a

προσδοκία III.57.b
προσεπιτιμᾶν III.90.b
προσευχόμενος III.53.a
προσεχθίζειν III.75.b
προσέχειν ἐν τοῖς χείλεσι III.66.a
προσημασίαι II.499.a
προσθήκη III.14.a
προσκολλᾶν I.240.b.499.a
πρόσκομμα III.23.b.128.b
προσκόπτειν III.91.a,132.b
προσκυνεῖν & προσκυνεῖσθαι III. 169.a.178.b
πρόσκυψις III.103.a
πρόσληψις σοφίας III.107.a
προσλογίζεσθαι III.77.b
προσόζω II.773.b
προσοχή III.51.b
προσοχθίζω III.75.b
προσόχθισμα II.405.a.128.b. 272.b
προσπίπτω III.117.a
προσπιτρεῖν II.201.b
προστάτης I.863.b
προστιθέναι & προστίθεσθαι III.102.b
προστίθεσθαι ἁμαρτίαν ἁμαρτίᾳ III.72.b
προσφέρειν θυσίας νενομισμένας III.200.b
προσφορά III.136.a
πρόσχες μοι I.983.a
πρόσχωμα I.776.b
πρόσωπον III.276.a
πρόσωπα ἀμείδητα III.37.a
πρόσωπον ἀνακάλυπτον III.8.a
πρόσωπον λαμβάνειν III.72.a
πρὸ τοῦ αἰῶνος III.113.b
προτείχισμα I.776.b.1110.b
πρότιμος III.129.b
προτομή III.269.a
πρόφασις & προφάσεις I.811.b
προύπαρξις ψυχῶν III.46.b
προφήτης I.647.a.859.a
προφυλακή & προφυλακαί I.497. a. III.26.b
προφυλακὴ τόμου I.606.a
προφυλακτικὴ ἀγωγή III.100.a
προτεύων ἐλεφάντων III.262.b
πρωτόγονος III.48.b.138.b
πρωτοκούρια III.243.b
πρωτοπολῖται I.716.a
πρωτόπλαστος III.44.a.48.b
πρωτοτοκεῖα I.593.b
πρωτοτοκοῦσα III.401.a
πταίειν III.264.a
πταίειν βραχέως III.264.a
πταῖσμα δεινόν I.770.a
πτοριζεῖν I.295.a.III.89.a
πτερύγιον I.739.a
πτεροφυεῖν I.1082.b
πτολεμαῖος III.234.b
πτολεμαῖος τέταρτος III.271.a
πτολεμαΐς III.263.a
πτολεμαΐς ῥοδοφόρος III.278.a
πτολεμαεῖς III.227.b
πτῶμα I.1097.a.II.811.a
πτῶσις III.65.b.71.b.73.b
πτωχαλάζοντες I.1163.a.III.115.b
πτωχεία III.85.a
πτωχός II.331.a.II.84.b
πύθων III.225.a
πυκάζω I.1106.b
πύλη, πύλαι II.382.b
πυλαμάδων III.276.b
πῦρ III.225.a
πῦρ ἱερόν III.262.a
πῦρ καὶ σκώληκες III.27.b
πυρὸς αἰωνίου δίκη III.272.a
πυρὸς τροφή II.375.b
πυρὰ αὐτομάτη III.57.a
πύργος II.128.a
πύργος II.128.a
πύργος θανάτου III.119.a
πύργος καλὰ τῶν αὐλῶν III.272.b
πυρῆνα ἁμαρτωλῶν I.536.b
πυρετός III.439.b.503.b.504.a
πυραιθεῖον I.503.b.504.a
πυρετός I.512.b
πυριφλεγής III.274.b
πυρσοβολα III.207.b
πυρπολῶν III.118.a
πυρρουσθαι I.1299.b.

P.

Ῥαβαθαμανά II.485.b
ῥαβδομαντεία vel ῥαβδομαντεία II. 723.a
ῥάβδος χρυσός III.10.b
ῥάγη, ῥάγμα III.7.b
ῥαζία III.265.a
ῥαθυμία ποιητική III.274.b
ῥάκος ἀποκαθημένης III.361.b
ῥάμνος III.181.b
ῥεμφά, ῥαιφάν, ῥεμφάν II.802.b
ῥασία I.822.a
ῥαφία III.271.a
ῥαψῳδία I.848.b
ῥεῖμος III.118.b
ῥέμβεσθαι & ῥεμβεύειν III.118.b II.735.a
ῥεμβασμός III.40.b
ῥήγνυμι II.281.b
ῥῆμα γογγυσμοῦ II.305.a
ῥητορική III.46.a
ῥίζα ἁμαρτωλός III.190.b
ῥιζοῦν III.70.a
ῥιπιστής II.422.a
ῥίπτειν ἑαυτὸν πρὸς κίνδυνον III.265.a
ῥιφεὶς θηρόβορος III.276.b
ῥίψαντες ἑαυτούς III.276.b
ῥόδον III.233.a
ῥοδοφός III.262.b
ῥομφαία III.106.b.III.198.a
ῥοπὴ βίου ὑστάτη III.278.a
ῥουβίμ III.23.a
ῥοῦς II.1008.a
ῥυθμός III.60.a
ῥύσις III.170.a
ῥύω III.125.a.

Σ.

Σαβαυχάδας I.881.b
σάββατα I.414.a.I.415.b
σαδδ II.484.b
σαγάρης I.968.b
σάζη III.242.a
σάκκος III.23.b.25.a
σακχεῖα II.591.b
σαλευόμενοι III.90.b
σάλπιγγες ἐλαταί III.169.a
σαμαα I.686.b
σαμβοῦν III.225.a
σαμαρεῖτις III.222.b
σαμβύκη III.225.a
σανίδωμα συν ἐν καλύπτειν III.275.a
σαπαχάσσιος I.828.a
σαπφείρα II.505.a
σάπφειρ II.25.a.b
σαπφείζειν τῶν ἀστρῶν II.773.b
σάρδιος II.544.b
σαρδιών III.225.a
σαρδελλ III.230.b
σαρδόνυξ I.803.b
σαργάναι II.492.a
σατράπαι οἱ ἄνω III.198.b
σατράπης ξέρξου III.57.b
σαῦλος I.1299.b
σάτον II.391.b
σαφηνίστης I.822.b
σαχάρισμα I.503.a
σεμίδαλις I.847.a II.275.b
σεμνάς vel σεμνάς I.668.b II.590.b
σεναχαρίμ III.250.b 276.b
σεξ III.225.a
σεύτλιον ἡμίεφθον II.241.b
σηφυλά II.468.a
σηγάς I.287.b
σημασία III.201.a
σημεῖον II.573.b III.29.b
σημεῖον ἀντιλεγόμενον II.412.b
σήπεσθαι III.181.b
σήπιον διὰ δεσμ. σῆτα I.434.b
σιαλος III.119.a
σιδωνή II.403.a
σιγᾶν III.131.b
σιδιν III.233.a
σίδηρος II.540.a
σιδών III.233.a
σίελος II.176.a
σικίος II.298.a
σικυήλατον III.181.b
σιν. σινά. σιναῖον I.388.a III.21.a
σιπφαρ. σιππαρηνῶν πόλις I. 827.a
σίτησις I.1117.b
σιτηρέσια III.219.b
σίτου δράγμα I.1060.a
σῖτος I.308.b III.212.a
σιτώνης III.7.b
σκάζειν I.996.a
σκανδαλίζειν & σκανδαλίζεσθαι III. 81.b.111.a.132.a
σκάνδαλον III.8.b 26.a
σκαῖος III.225.a
σκασμός I.996.a
σκεπάζειν & σκεπάζεσθαι I.643.a III.166.a.274.b
σκεπάζεσθαι ἐν λαίλαπι III.165.b
σκέπη III.93.a.136.a.1110.a
σκέπη ἡμέρας III.50.a
σκεῦος & σκευή III.22.b.144.a
σκευὴ ἐπιθυματά III.191.b
σκευὴ χρυσᾶ I.847.a.III.224.a
σκηνή I.586.a.III.19.b.93.a
σκηνῖται. σκηνῖται ἄραβες I.850.b. II.187.b III.259.b.
σκηνοπηγία I.578.b.III.174.b. 237.b
σκηνοπηγίας ἡμέρα III.23.a
σκῆνος. σκῆνος γεῶδες III.48.b
σκηνωμάτων τρόπον III.238.b
σκῆπτρα τῆς βασιλείας III.49.b
σκήψεις I.811.b
σκιὰ ἀνθρώπος III.36.b
σκιὰ θανάτου III.517.a.II.390.b
σκιὰ καπνοῦ III.42.a
σκιαγραφία II.506.a
σκιρτᾶν III.50.a.580.a
σκληροκαρδία III.95.b
σκληροπρόσωπος II.504.a
σκληροτράχηλος III. 95.b
σκνίψ. σκνίφες. σκνίπες III. 59.b
σκολιότης I.1111.b
σκόλοψ I.551.a
σκοπία III.147.a I.723.b
σκοπιάζω III.147.a
σκοπός III.140.b
σκορπίζειν II.380.a
σκορπισμός III.150.a
σκορπίζεσθαι III.221.a
σκοτεινός I.857.a

σκοτοῦ

σκοτοῦ πρόσωπον III.116.b
σκύβαλα III.120.a
σκυθῶν ἀγριώτερος III.277.b
σκυθῶν πόλις vel σκυθόπολις III.20.b.260.a
σκυθρωπότερος II.592.a
σκυθρωπῶς III.276.a
σκύλον I.851.b
σκῦλα ἐνδυμάτων III.251.b
σκυλμός III.277.b
σκύφος I.306.b
σμάραγδος I.441.a II.544.b
σμῆγμα III.184.b
σμικρωῦσαι ἀποχήν III.137.a
σμίλη δοκίμων ἀκροβλῶν γλυφίς II.473.a
σοβάλ I.1029.b
σοῦρα I.1280.b
σοῦα I.1029.b
σουρά II.543.a
σοῦσα I.870.b
σούσαν μυρρα aut χεῖσμα I.870.b
σουφίρ vel σουφείρ I.847.b III.16.a
σοφία III.46.a.64.b 75.b
σοφίζειν & σοφίζεσθαι III.84.b.100.b 163.a
σοφιζόμενοι ἐν λόγοις III.141.b
σπάδων I.302.b
σπάργανον III.44.a
σπαρτέον vel σπαρτίον οἰκοδόμων II.578.b
σπατάλαν III.120.b
σπέρμα I.242.b.III.65.a 155.b
σπέρμα Ἀβραάμ III.276.b
σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης II.299.a
σπέρμα πατρικόν III.71.b
σπέρμα χαλδαίων II.216.b
σπήλαιον III.28.b
σπήλαιον πέτρας ἰσχυρᾶς II.149.b
σπιθαμή I.996.b
σπινθήρ III.36.b
σπλαγχνίζω. σπλαγχνίζεσθαι III.247.a
σπλαγχνισμός III.247.a
σπλάγχνα τέκνου III.49.a
σπλάγχνων μεταλαβεῖν III.247.a
σποδός III.21.a
σπουδαῖος I.306.a.863.b III.169.a
σπουδή II.300.a 404.a
στάζειν I.1107.b
σταθεῖσαι I.931.b
στάθμιον I.831.a
σταθμός III.96.b 123.b
στακτή III.113.b
στάλικες ἀρτιπαγεῖς III.109.a
στάσις δικαία III.89.a
σταφυλὴ περκάζουσα III.170.b
στέλλειν φιλίαν III.44.b
στέξαι λόγους III.80.b
στέξεται III.81.a
στερεά III.119.a
στερεοῦν III.152.a.167.b
στερέωμα II.507.b
στερνομάντεις I.499.a
στερρός I.1063.b.
στέφανος III.27.b
στέφανος ἀγαλλιάματος III.76.a
στέφανος χαρίτων I.1130.b
στεφανοῦν ἐλαίαν III.27.b
στεφανοῦν τὴν ζωὴν αὐτοῦ III.101.b
στεφανοῦσθαι III.274.b
στήλη III.49.b.278.b.I.1314.b
στήλη ἁλὸς vel ἁλῶν III.49.b
στηλογραφία I.961.a
στήλωσις I.760.a
στῆναι II.201.a.III.79.b
στῆσαι τρόπαιον III.267.b
στήριγμα I.1060.a II.507.b
στήριγμα ἰσχύος III.136.a
στηρίζειν & στηρίζεσθαι I.1027.b III.90.b
στηρίζειν κτίσμα αἰῶνος III.144.a
στιβίζειν I.821.b
στιγμὴ χρόνου III.276.a.
στίμμισμα τῶν ὀφθαλμῶν I.821.b
στίμμις. στίμμι I.821.b.II.400.a
στοιβή II.294.b
στοιχεῖα I.731.a III.60.a
στοιχείωσις III.248.b
στολὴ ἁγία ἀρχιερατική III.218.b
στόμα εἰς στόμα I.831.a
στόμωμα III.130.a
στοχαστής II.986.a
στρατηγός III.222.b.260.a
στρατηγός σαμαρείας III.197.b
στρατηγὸς τῆς κοίλης συρίας III.198.a
στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ I.832.a.874.b II.420.a
στρατιά III.221.a
στρατιωτικὰ τάγματα I.909.b
στρεβλοῦν III.275.a
στρεβλότητα στόματος I.1139.a
στρεβλωτήριον II.420.b
στρεπταὶ τρίχες III.31.a
στρουθίον I.1299.b
στρουθοκάμηλος I.1299.b
στρουθός I.1299.b
στροφαὶ λόγων III.46.a
στρέφεσθαι III.129.b
στρῶμα I.820.b
στρωμνὴ ἀπατηθεῖσα III.24.b
στύλος ἐν τῷ ναῷ τοῦ θεοῦ III.39.a
συγγένεια I.548.a
συγγενῆ III.90.b 150.a
συγγνώμην ἔχειν III.61.a 68.b
συγκαθυφαίνω II.30.a
συγκαταβατικός I.909.b
συγκαταγηράσκειν III.13.a
συγκαθίζειν I.282.b
συγκείμενα III.154.b
συγκεκρυφώς III.103.b
συγκεχυμένος I.80.b II.400.b
συγκλείειν ἐν πεδήσεις III.124.b
συγκλείων I.834.a
συγκομιδή II.144.b
συγκόπτειν III.22.a
σύγκριμα III.131.b 132.a
συγκρίνω III.55.a
συγκύψαν πρόσωπον III.103.b
συζυγεῖς III.274.b
συλλογή III.1.a
συλλογισμός I.1121.a
συμβάλλειν III.108.a
συμβαλεῖν κεχωρισμένον III.84.b
συμβίωσις III.46.a.136.a
σύμβλημα I.808.b.II.178.a
συμβόλαια III.229.a
συμβολή III.102.b.131.a
συμβολοκοπεῖν III.82.a.101.a
συμβολοκόπος III.82.a
σύμβολον II.289.b
σύμβολον σωτηρίας III.55.a
συμβουλεύω III.140.a
συμβουλεύεσθαι ἑαυτῷ III.140.a
συμμείγω III.23.a
συμμαχοῦντες III.212.a
συμμετρία III.148.a.I.1267.b
σύμμικτος. σύμμικτοι III.19.b
συμπαθής I.909.a
συμπεριφέρεσθαι ἄλλων ἀνοίᾳ III.274.a
συμπεριφέρεσθαι ἑαυτοῖς III.253.b
συμπεριφέρεσθαι φίλοις III.253.b
συμπεριφορά III.253.b
συμπόσιον III.22.b
συμπόσια ἐπὶ τῶν εἰδώλων III.275.a
συμπόσια καθιστάναι III.275.b
συμποσίαρχης III.131.a
συμπραγματευόμενοι III.274.b
συμφρονεῖν εἰς κακοποίησιν III.273.a
συμφωνία III.152.b
συνάγειν II.253.a
συνάγειν ἀποφθέγματα III.61.a
συναγωγή I.551.b.932.a.III.66.a
συναγωγὴ Ἰσραήλ I.474.b
συναγωγὴ μεγάλη I.870.a.II.515.b
συναθροίζειν σύστημα III.277.a
συναινεῖν III.275.b
συνάλλαγμα III.150.a
συναπαγόμενος III.276.a
συναναστροφὴ τῷ βασιλεῖ III.273.a
συνασπισμός I.829.a 922.b
συνάψεις I.822.a
συνδεῖν παιδείαν III.135.a
συνδρομή III.273.b
συνεδρεύειν III.111.b.151.b
συνέδριον II.618.a
συνέδριον μέγα III.150.a
συνεθίζειν III.111.a
συνέκτροφος III.276.a
συνέλευσις δικαίων I.932.a
συνεργεῖν III.252.a
συνέσθιε III.135.b
σύνεσις I.990.b.III.66.a
σύνεσιν ἀπὸ συνετῶν II.129.b
συνευδοκεῖν III.258.a
συνεχῆ III.254.b
συνέχοντα πάντα III.34.b
συνέχοντες III.254.b
συνημερεύειν III.109.b
συνημμένως I.760.b
συνθήκην τίθεσθαι III.36.a
σύνθημα III.251.b
συνθλᾶν I.1097.a
συνιστάναι & συνίστασθαι III.272.b
συνιστάναι τινῶν ἀπώλειαν III.277.b
συνιστάναι χορόν III.277.a
συνιών II.627.a
συνοδία III.80.b
σύνοδος I.734.b
συνοικεῖν III.151.b
σύνταγμα III.61.a
σύνταξις III.269.a
συντεθλιμμένος & συντεθλιμμένοι II.851.a
συντεθλιμμένοι ψυχάς III.272.b
συντέλεια III.87.a.107.a 158.a
συντέλεια κατηχημάτων
συντελεῖν I.916.b.957.b
συντελεῖν θυσίας III.276.a
συντελεῖσθαι III.159.a
συντηρεῖν τὰ πάθη III.94.a
συντηρεῖν καιρούς III.71.b
συντηρεῖν λόγους III.90.a
συντέμνειν τέλος III.53.b
συντριβή III.215.a
συντρίβειν I.244.b
σύντριμμα III.38.b.147.a
συντροφίας ἀρχή III.276.a
σύντροφος III.205.b
συσκευάζειν III.259.a
σύσκηνος III.225.a
σύσσημον βασιλεία III.228.b

ogle

σύσσημον III.251.b
σύστασιν ποιῆσαι III.272.a
συστέλλεσθαι III.247.b
σύστημα III.268.b.273.b
συστροφὴ πνεύματος III.153.b
συχὰρ I.611.a
συχὲμ III.21.b
σφάλλεσθαι I.644.a.III.90.b
σφάττω I.449.a
σφενδονῶν II.408.a
σφόγγων III.86.b
σφογγιά III.86.b
σφραγῖδες I.302.a
σφραγίζειν I.500.b
σφράγισον τὸ ἀργύριον I.832.a
σχεδία III.a.53-a.275.a
σχεδιάζειν III.174.b
σχέτλιον βούλημα III.267.b
σχέτλια ἔργα III.267.b
σχίζειν III.183.a
σχίσις III.183.a
σχοίνισμα II.994.a
σχοινοτενεῖς διέξοδοι III.180.b
σχολάζεσθαι τῶν ἰδίων πολιτῶν III.264.a
σχολή III.226.a
σώζειν. σώζεσθαι II.990.b II.356.a.III.67.a
σώζειν μοχλοῖς. σώζειν σφραγίσμασι III.123.b
σῶμα. σώματα I.997.a.II.542.a
σωρός III.106.a
σωτήριον II.219.a.III.78.b.242.a
σωτήριος III.35.a
σωφίς I.905.a.

T.

TA' ἑλληνικά III.192.b
τὰ κύκλωθεν III.163.a
τὰ νοερά III.35.a
τὰ ὄντα πάντα III.50.b
τὰ περὶ τῶν βασιλείων III.239.b
τάγματα παρεμβολῆς I.527.b
ταινία II.541.a
τάκεται ὀφθαλμοῖς III.100.b
ταλαιπωρία II.308.b
τάλανες ὑπὲρ ψυχὰς νηπίων III.54.b
τάλαντα III.233.b
τάλαντα πεντηκόσια 233.b
ταμεῖον II.190.a
ταμεῖον ἀγορανόμων III.211.b
τάνις II.87.a
τανύω III.153.b
τάξις & τάξεις III.96.b
ταπεινός II.375.a
ταπεινοῦν III.10.a.21.a
ταπεινοῦν ἑαυτὸν III.68.b
ταπεινοῦν τὰς ψυχάς III.67.b
ταράττειν. ταράσσειν. ταράσσεσθαι. ταράττεσθαι I.996.a.1033.a
ταραχή III.87.b
ταραχὴ αἰφνίδιος ἐνίσταται III.274.a
ταριχεύειν III.179.b
τάσις I.225.b
ταρταροῦν III.57.b
τάσσειν στρατιὰν ἐν πλινθίῳ III.203.b
ταῦρος III.225.a
τάφραι II.478.b
τάφος ἀνεωγμένος I.958.b
τάφος III.12.a
ταφή III.217.a
ταχύ III.165.b
ταχύς III.72.a.73.b
τεθνάναι III.38.b
τεθωρακισμένοι III.206.b
τείρειν I.246.a
τείχη τῆς πόλεως III.202.a
τεῖχος III.272.a
τεῖχος αὐλῆς III.8.a
τειχίζειν ἐν κύκλῳ πόλιν III.202.a
τείχισμα III.408.a
τειχομαχία I.717.a
τέκτων I.834.a
τελεῖν III.228.b
τέλειος I.366.a
τελειότης δυνάμεως III.51.b
τελειοῦν III.78.b.I.679.a
τελείως III.288.b
τελειωθείς III.41.a
τελεσθείς III.41.a
τελετή III.53.b.273.a
τέλος & τέλη III.219.a
τέμενος & τεμένη III.204.a.271.b
τέρατα III.29.b
τερπνότης III.199.a
τετραχηλισμένα I.470.a
τέφρα θυμιαμάτων III.a
τεφρῶ III.217.a
τήγανον III.249.a
τήκειν & τήκεσθαι III.56.b
τηκομένη ψυχή III.200.b
τηρεῖν I.246.a.990.b
τί III.145.b
τί ὄνομα αὐτῷ III.109.a
τιάρα II.119.a
τιθέναι ψυχήν II.274.b III.196.b
τιθέναι παράδειγμα III.31.a
τιθηνεῖσθαι III.126.b
τίλλεσθαι χαίτης I.869.a
τιμᾶν I.416.a
τιμή III.162.b
τίμια III.222.b
τιμωρεῖν μετὰ προσοχῆς III.51.b
τιμωρία ἀδιάλειπτος III.248.b
τίνι οὐ γνωστέον III.181.a
τιτᾶνες I.556.a
τιτρώσκειν III.257.a
τὸ ἔχειν III.105.a
τὸ μὴ ἔχειν III.105.a
τὸ πᾶν III.152.a.154.b
τὰ τῆς χρείας III.260.b
τοῖχος αὐλῆς III.8.a
τοῖχος ξυστός III.109.a
τολμηροί I.807.b
τόξον I.968.b
τοπάζιος. τοπάζιον I.974.b
τοπάρχης I.303.a.304.a
τοπαρχία III.221.b
τόπος γαζοφυλακίου I.869.a
τόπῳ II.58.b
τουβίν. τουβιηνοί III.259.b
τοῤῥά III.217.a
τραγίζειν I.1260.a
τράπεζα ἀλλοτρία III.148.b
τραῦμα I.726.a
τραχύς III.72.a
τραχύτης ἱκανή III.272.a
τρίβολος I.470.a
τρίβειν III.137.b
τρίβειν γῆς II.404.a
τρίβος II.220.b
τριετής II.83.b III.201.b.254.a
τρισάγιον II.28.b
τρίστεγον I.264.b
τρίτης μοίρας ἡγεμών I.820.a
τρίτος κύων II.824.a
τρόπαια ἀνιστάνειν III.267.b
τροπή III.44.b
τρόπος αἰτίας III.277.b
τρουλλίου μύρου I.923.a
τροφός I.878.a
τροχοειδεῖς I.498.b.II.431.b
τρυγητοῦ καταλείμματα I.605.b
τρυφή III.87.a.101.a
τυγχάνειν βοηθείας III.276.a
τύμπανον III.248.b
τύπος ἐπιστολῆς III.274.b
τυράννη II.473.a
τύραννοι παῖδες I.760.b
τύραννοι φρακτοί III.46.b
τυρός III.25.a
τύρσις II.99.a
τυφλοῖς ἀνάβλεψις II.333.b
τύφοις φέρεσθαι III.274.a
τωβήτ. τωβίτ. τωβίας III.5.a

Y.

Y'άκινθος II.20.a.544.b
ὑακίνθινος II.20.a III.76.a
ὕβρις I.771.b.III.72.b 83.a
ὕβρις ἀλόγιστος III.276.b
ὑβριστής III.80.a
ὑγιαίνειν III.253.a
ὑγίεια ἰάσεως III.65.b
ὑγιὴς τῇ καρδίᾳ III.98.b
ὕδατος ἔξοδος III.168.b
ὑδραγωγός III.114.b
ὕελος II.484.b
υἱοὶ ἀλαζόνων I.908.a
υἱοὶ ἀνομίας II.299.a
υἱοὶ ἀπωλείας II.299.a III.95.b
υἱοὶ θεοῦ III.277.a
υἱοὶ τῆς διαθήκης II.546.b
ὕλη III.122.b
ὕλη ἄμορφος III.50.b
ὕμνος III.27.b
ὕπαιθρος III.268.b
ὕπανδρος III.150.b
ὑπάρχοντα III.28.b.220.a
ὑπάρχω III.98.a
ὑπηκόων III.276.a
ὑπὲρ θάνατον III.118.a
ὑπὲρ νεκρῶν εὔχεσθαι III.161.a
ὑπὲρ ὧν III.263.a
ὑπεράγειν III.134.a. 139.a
ὑπέρακμος II.21.b III.151.a
ὑπερακοντίζειν τῶν Ἰουδαίων III.277.b
ὑπερασπισμὸς δυναστείας III.136.a
ὑπερασπιστής II.213.a
ὑπερβάλλοντα I.1114.b
ὑπερέχειν III.155.a
ὑπερηφανεύειν I.974.b
ὑπερήφανα I.974.b
ὑπερηφανία II.31.a.83.a
ὑπερήφανος I.976.b.III.70.b 106.b
ὑπέρθυρον II.29.b
ὑπερείδη III.111.a
ὑπέρμαχος III.252.a
ὑπερόπτεσθαι II.510.a
ὑπερφίαλος III.87.b
ὑπηρετεῖν III.59.b
ὕπνος III.128.a
ὑποβλέπεσθαι III.140.a
ὑπογεγραμμένα III.253.b
ὑπόδειγμα III.58.a 272.a
ὑπόκειται τὰ πεδία III.227.b
ὑποκρίνεσθαι III.66.a 248.a
ὑποκρινόμενος III.132.a
ὑπόλειμμα III.207.a
ὑπόληψις ματαία III.69.b
ὑπομένειν III.109.a
ὑπομονή III.96.a
ὑπομονὴ ἀπαραίτητος III.106.a
ὑπόνοια III.23.a 69.b
ὑποπίπτειν III.277.a
ὑποσκελίζειν III.89.a
ὑπόστασις I.673.b 750.b
ὑποστέλλειν & ὑποστέλλεσθαι I.893.b
ὑπόστημα I.750.b
ὑποστρωννύειν III.72.a
ὑποτάζειν III.89.a
ὑποτάσσειν. ὑποτάσσεσθαι III.243.a
ὑποχόνδρια I.757.b
ὑποχείριος II.304.a
ὑποχείριον γῆν λαμβάνειν III.276.b
ὑποχρέως II.304.a
ὑποχωρεῖν III.90.a
ὕσσωπος III.225.a
ὕστερον I.310.a
ὑστεροῦν ἰσχύϊ III.86.a
ὑστεροφημία III.45.b
ὑφορᾶσθαι III.248.b
ὑψαυχενεῖν III.274.a
ὑψηλοφρονεῖν III.274.a

ὑψηλός

Digitized by Google

ὑψηλός III.69.a
ὕψιστος III.985.b
ὕψος III.152.b
ὕψωμα φωνῆς III.274.b

Φ.

Φαγέδαινα I.744.b
φάγω III.129.a
φαιλόνης I.542.a
φανοί II.535.b
φάλαγξ III.206.b
φάλαγγες ὁπλιτῶν III.206.b
φάλαρις III.275.b
φαλαρίζειν III.275.b
φαντασία III.57.b
φαντασιασκόπος III.72.a
φάρυγξ II.168.b
300.a
φαρισαῖοι. φαρισαῖοι. φαρισαῖοι III.
217.a
φάρος. φάρος II.126.a
φαρμακεία III.51.a.58.b
φάρμακον κακῶν III.127.a
φασηλίς III.233.a
φασιανός III.217.b
φάσμα III.57.a
φαυλία III.40.b
φαῦλοι τῇ γλώσσῃ III.105.a
φαύλως ὡπλισμένοι III.200.a
φέγγος ἡλίους III.276.b
φελλός I.542.a
φείδεσθαι III.90.a
φειδωλία III.91.b
φελεθί I.769.b
φελμονί vel φελμωνί II.624.b
φερεσφόρος II.677.a
φθᾶ III.52.b
φθάνω III.11.a
φθόγγος I.969.a.
III.60.a
φθονερός III.9.b
φθονέω III.9.b
φθονοῦμαι III.32.a
φθορά II.155.a
III.133.b
φιλαδελφία III.115.a
φιλέταιρος III.23.a
φιλία III.90.b
φιλιάζω III.139.b
φιλόδωρος I.680.b
III.198.b
φιλοβιβλόλογος III.45.b
φιλομαθεῖν III.61.a
φιλομαθής III.23.a
φιλοπάτωρ III.271.a
φίλος III.88.b
φίλος τοῦ νυμφίου I.1002.a
φιλόσοφος III.45.b
φιλοσοφία III.147.b
φιμός III.106.a
φλοιός II.294.b
φοβεῖσθαι I.989.b
φόβοι αὐτοῦ II.549.b
φόβος κυρίου III.65.b
103.a
φόβοι ὑψίστου III.102.b
φοιβάζειν. φοιβᾶσθαι I.805.b
φοῖνιξ II.501.b.556.a
761.b
φοίνικες ἔμπροσθεν II.99.b
φορεῖον III.242.a
φόρημα ἐφηβῶν III.243.a
φορολόγος III.193.a
φόρος III.219.a
φουλ III.20.a
φουρκᾶ φουρκαῖοι I.878.a
III.30.a
φρεάτης III.229.b
φραγμός I.920.a
φραξάμενοι τοῖς ὅπλοις III.227.a
φρέαρ I.535.b
II.477.b
φρέαρ ὅρκου I.295.b
φρονεῖ θνητά III.253.a
φρονεῖν μέγα III.253.a

φρόνησις III.39.a.116.a
I.1232.b
φρονιμώτερος I.241.a
II.400.b
φροντίζειν III.80.b
φρόνησις αὐτῶν III.42.a
φρουρά III.30.a
192.a
φρυάττω I.256.a
φρυκτωρία III.153.a
φυγάς III.217.b
φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας III.
57.a
φῦκος III.52.b
φύλαγμα I.497.a
φυλακή II.420.b
φυλακὴ ἀπὸ προσκόμματος III.
136.a
φύλαρχος I.670.b
222.a
φυλάσσειν III.112.a
φυλάσσοντες τὴν ὁδόν I.840.a
φυλάττεσθαι I.497.a.990.b
III.102.a
φυλή III.10.b
III.23.a
φύραμα I.352.a
534.a
φύσει I.471.b
φυσικά III.45.a
φύσις III.52.a
φυτά III.44.b
φυτεύειν III.154.a
φυτόν III.49.b
φυτὸν πατρίας III.70.a
φωνὴ ἁμαρτιῶν I.455.b
φωνὴ φόβου II.146.a
φωνητικόν III.97.b
φῶς ἀπρόσιτον III.272.a
φῶτα καιόμενα III.226.a
φῶτα ἡμέρα II.573.b
φωστήρ III.153.a
φωτίζειν III.114.b
φωτίζειν παιδείαν III.114.b
φωτισμὸς καὶ τελείωσις I.443.a.

Χ.

Χαλδαῖοι II.484.a
χαῖρε III.12.b
χαιρετίζειν III.12.b
χαίρειν III.253.a
χάλαζα III.146.a
χα ἐπὶ τὰ πύλη III.39.b
χαλκεῖον I.1029.a
χαλκηδών II.542.a
χαλκεύς III.143.b
χαλκολίβανος II.500.b
χαλκοκορυσταί III.206.b
χαλκὸς τίκτει δοιάκων II.473.a
χαλκώματα III.11.b
χάραγμα. χαράγματα III.272.b
χαρακτὴρ ἑλληνικός III.242.b
χάραξ II.506.a
III.109.a
Χαρίτιον III.273.a
Χαρίζεσθαι III.121.a
χαριζόμενος ὕπνου μέρος III.275.b
χάριν διαβολῆς III.142.b
χάριν πονηρίας III.124.b
χάρις III.98.a
χάριν ἀντὶ χάριτος I.1091.a
χάριτες βελτίονες III.70.b
χάριν ὅπως χάριν III.119.a
χαρμονή II.543.b
Χαρτηρία III.275.a
Χασοῦ I.302.a
Χασιλεῦ III.201.b
Χαῦνος ἀήρ III.36.b
Χαυών II.404.a
χεβρών. χεβρῶνα III.204.b
ἰλαπάτης III.24.b
χείμαρρος I.805.a
χεῖρες παρειμέναι III.67.a
χειραδωτής I.772.a
χειρόδικος III.95.b
χειροτονία I.525.a.II.305.a

χειροτάκτης III.144.a
Χιλεθί I.769.b
χιλιοῦς III.19.b.
20.a
χιλιάς III.20.a
χιλιάς II.543.a
III.22.b
χίμαιρος I.503.a
χισλαῖος III.201.b
Χιλίαρχος III.199.b
Χιτών I.440.b
Χλευάζω III.50.b
Χλιδών III.25.a
Χοβάς III.20.a
Χολὴ πικρίας I.614.b
Χόλος ἰσίμορος III.122.b
Χορεύειν II.493.a
Χορηγεῖν III.65.a
Χορηγία παράσημος III.243.a
Χορὸν ποιεῖν III.27.a
Χορρί I.822.a
Χορτάζεσθαι υἱοῦ I.967.b
Χόρτος I.248.a.995.a
1113.a
Χορτώδης τροφή I.246.b
Χουβαῖοι I.827.a
Χρᾶσθαι, ſive Χρῆσθαι III.118.b
Χρῆσθαι ἔθεσι III.273.b
Χρῆσθαι πατρῴοις νόμοις III.219.b
Χρεία III.146.a
276.a
Χρηματίζειν ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ III.220.a
Χρησιμεύειν III.140.b
Χρηματίζειν I.1247.b
Χρηστοῦς III.45.b
Χριστός II.329.a
630.b
Χριστόφιλος III.45.b
Χρίων III.164.b
Χρονίζω III.75.b
Χρόνος III.263.b
Χρόνοι κάτω III.61.a
Χρυσᾶ ἐκπώματα III.224.a
χρυσοῦν στέφος III.77.b
Χρυσόλιθος II.544.b
Χρυσώματα εἰς διακονίαν III.223.b
Χῶμα ἀριθμῶν III.240.b
Χῶμα II.422.a
III.107.a
χώματα ἐπὶ τὸν κύκλον II.531.a
Χώρα τῆς κρίσεως II.787.b
Χωρεῖν κατὰ τρόπον III.191.a
Χωρισμὸν ποιεῖν ἐπί τινων III.273.b
Χωχοῦα III.20.b
27.a

Ψ.

Ψαλμός I.904.b
ψαλτήριον I.904.b.II.60.a
145.a
ψαμμακόσια I.279.b
543.b
ψαμμωτός III.109.a
ψαρος II.957.a
ψίαθος I.922.a
III.25.a
ψεύδεσθαι. ψεύδεσθαι πίστιν 418.a.
223.b
ψευδολογία III.262.a
ψευδορκία ἐκ πολυορκίας III.111.a
ψῆφος I.1113.b
ψιθυρίζειν III.89.a
ψιθυρός III.73.b.89.a
123.a
ψιμύθιον III.81.b
ψόα I.760.b
ψυκτήρ I.863.b
ψυχή I.534.a
III.55.b
ψυχὴ παντὸς ζώου III.97.a
ψυχαί I.279.a
ψυχαὶ ἀνθρώπων II.542.a
ψυχεῖα II.542.a
ψυχικοῦ III.264.b
ψωμίζω II.406.b
III.125.b

II.

Ω.

Ω II.507.b
ὠδῖνας I.805.a
ὠὰ ὑπηνέμια II.115.a
ᾠδαὶ χελιδόνων III.145.a
ᾠδὴ πατρῷος III.277.a
ὠδὶν II.411.a
ὠδίνω & ὠδῖνα I.989.b.III.
102.b
ὠκεανός III.52.b
ὠμότης III.275.b
ὧν ἕξεις III.271.b
ὥρα ἐπισκοπῆς III.100.a
ὡραΐζεσθαι III.115.a
ὡραῖος III.93.b.254.b
ὡραῖα III.104.a
ὡρίων I.920.a
ὡς II.67.b
ὡς ἀδαμάντινον [illegible] III.275.a
ὡς βέλος ὠκύ III.42.a
ὡς ἡ ψυχή σου III.135.a
ὡς πατὴρ ἀνθρώπων II.85.b
ὡς σκληρο[illegible] III.238.b
ὡς τὸ πρότερον II.440.a
ὡς ψυχῆς σου III.135.a
ὤσαννα I.1102.b
ὠσεὶ I.132.a
ὠτίον I.997.a
ὠτότμητος I.500.b.

Index Tertius.

INDEX TERTIUS.

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ EXTRA ORDINEM COMMENTARII HINC INDE EXPLICATORUM ET VINDICATORUM.

Geneſis

Cap 1,3 I.992.a
4,ult. I.7.a
5,32. I 65.a.b
6,7.12 I 231.a
15. I.187.b
7,16. I.64.b
8,13.65.a
9,28 I.64.b.67.a
29. I.64.b
10,21.I.66.b
24,I.66 b
11,10. I.65.b
12,I.72.a.b
13,2.I 175.a
15,13. I.77.b
20,13. I.216.b
16. I.175.a
21,12.I 78.a
22, I.180.a
23,3. I.7.a
24,22. I. 175.b
35,16. I 197.b
48,16. I.7.a
49,7 I.689.a
24,I.1106.a

Exodus.

1,17.I.817 b
12,40.I.77.a.163.b
25,15.I.187.a
28,16. I.187.a
30,13 15.I.180.b
24,I 186.b
32,28. I.507.b
38,25.I 180.a

Leviticus.

14,10. I.186.a
18,5.I.416 b
19,36. I.186.b
25,2.6. I.163.b
35. I.598.b

Numeri.

1,12. I.327.b
7,87. I.178.b
11,9. I.383.b
21. I.383 a
24,17.18. II.820.a
19. I.218.a
26,38 39. I.308.a
28,14.I.186.b

Deuteronomion.

2,34 I.7.a
3,11. I.187.a
5,26. I.216.a
10,17. I.216.
16,21. I.693.b
17,15.I.747.a
18,16,17.I.420.b
21,11.I.726.a
23,14. I.1216.a
24,17. I.1182.a
33,23. I.688.a.

Joſua.

12,13. I.688.a
15,41. I.687.b
21,28.I 687.b
32.I.688.a.
24,19.I.216.a

Judicum.

3,3.I.83 a
11.I.82.b
41.I.83 a
6,25.28.I.705.a
8,28.I.83.
11,23 I.82 b
14,15.I.82.b
18,5.I.731 b
19.11.I.729.

Ruth.

2.17.I.186.a
4,7 I.607.b

Prior Samuelis.

8,18.I.747.a
9,8.I.180.b
17,4.I.187.a.
7.I 179 a
17.I.186.a
20,6.I.7.a.

Alter Samuelis

6,13. I.187.b.
7,14.II.748.a.
8,18 I.1079.b
18,11.I.179.a
20,20.II.748.a
23,8 I.7.a
24,24.I. 180.a

Primus Regum.

3,13.I.1216.a
4,26.I.800.a
5,11.I.186.b
7,26 I.186.b
8,10. I.91.a
10,17. I.184.a
16,15.&23. I.91.a
24.I.844.a
22,51.I.91.a

Secundus Regum.

1,17.I.91.a
6,13.I.187.b
8,6. I.1220.a
16. I.810.a
26.I.91.a
12,4.5.I.179.a
13,33. I 844.a
14,8.I.94.a
16,2. I.93.a
17,13.4. I.93.b
18,2. I.93.a
14.15.I 844.a
24,&25. I.95 a

Paralipom. I.

6,60. 689.a
73. I.687.b
76. I.688.a
21,25. I.179.b
22,9. I.764 a

Paralipom. II.

3,15. I.187.a
4,5.I.186.b
11,17. I.88.b
15,16. 705.a
16,1. I.90.b
25,6. I.844.a
34,29. I.89 a
36,9.I.94.a

Eſra.

4,5.I 111.b.168.b
24. I.115.b
6.1. I 115.b
14.I 114.a
15. I.168.a
8,7. I.118.a.116.a
10,6. I.116.a

Nehemia.

1,2. I.119.a
2,1. I.118.a
6,15.I.115.b
9,6. I.231.b
10,33. I.180.b
12,10. I.115.a
22,I.116,a.133.a
13,6. I.133.a.

Hiob.

31,26. I.228.b.
33,27. I.7.a
36,27. I.7.a
42,11. I.180.a

Pſaltes.

1.1. I.7.6.
6.7. I.7.b
16,2. I.962.b
18,2. I.7.b
37,31.I.7.b
45,4. I.247.a
13, I.1220.a
49,3. I.7.b
64,67. I. 1180.a
68,28.II.54.b
107,20. I.991. b.
110,6. I,247.a.
139,6.I.230.b.239.b.

Google

Ω.

Ὦ	II.507.b
ὠδῖνας	I.805.a
ὠδὶ ὀκλαίμια	II.115.a
ᾠδαὶ χελιδών	III.145.a
ᾠδὴ παίγνιος	III.277.a
ὠδὶς	II.411.a
ὠδίνω & ὠδίνα	I.989.b.III.102.b
ὠκεανός	III.52.b
ὠμότης	III.275.b
ὠνέξεσι	III.271.b
ὥρα ἐπισκοπῆς	III.100.a
ὡραΐζεσθαι	III.115.a
ὡραῖος	III.93.b.254.b
ὡραία	III.104.a
ὡρίων	I.920.a
ὡς	II.67.b
ὡς ἀθανάτου καθεστῶτος	III.275.a
ὡς βέλος ὠκύ	III.42.a
ὡς ἡ ψυχή σου	III.135.a
ὡς πατὴρ ἀνθρώπων	II.85.b
ὡς σκηνοπηγίας	III.238.b
ὡς τὸ πρότερον	II.440.a
ὡς ψυχῆς σου	III.135.a
ὥσκεια	I.1102.b
ὠτιά	I.132.a
ὠτίον	I.997.a
ὠτότμητος	I.500.b.

Index Tertius.

Digitized by Google

INDEX TERTIUS.

LOCORUM SACRÆ SCRITURÆ EXTRA ORDINEM COMMENTARII HINC INDE EXILICATORUM ET VINDICATORUM.

Geneſis

Cap 1,3 I.992.a
4,ult. I.7.a
5,32. I 65.a.b
6,7.12 I 231.a
15. I,187.b
7,16. I.64.b
8,13.65.a
9,28 I.64.b,67.a
29, I.64.b
10,21.I.66.b
24,I.66 b
11,10. I.65 b
12,I.72.a.b
13,2.I 175.a
15,13. I,77.b
20,13. I 216,b
16.I.175.a
21,12.I 78.a
22, I.180.a
23,3. I.7.a
24,22. I 175.b
35,16. I 197.b
48,16. I.7.a
49,7 I.689.a
24,I.1106.a

Exodus.

1,17. I.817 b
12,40. I.77.a.163.b
25,15.I.187.a
28,16. I,187.a
30,13 15. I.180.b
24,I 186.b
32,28. I.507.b
38,25.I 180.a

Leviticus.

14,10. I.186.a
18,5.I.416 b
19,36. I,186.b
25,2.6. I.163.b
35. I.598.b

Numeri.

1,12. I.327.b
7,87. I.178.b
11,9. I.383.b
21. I.383 a
24,17 18. II.820.a
19. I.218.a
26,38 39. I.308.a
28,14.I.186.b

Deuteronomion.

2,34 I.7.a
3,11. I.187.a
5,26. I.216,a
10,17. I.216.
16,21. I.693.b
17,15.I.747.a
18,16,17. I.420.b
21,11.I.726.a
23,14. I,1216.a
24,17. I.1182.a
33,23. I.688.a.

Joſua.

12,13. I.688.a
15,41. I 687.b
21,28.I 687.b
32.I.688.a.
24,19,I.216,a

Judicum.

3,3.I.83 a
11.I.82.b
41.I.83 a
6,25.28.I.705.a
8,28.I.83.
11,23 I.82.b
14,15.I.82.b
18,5.I.731 b
19.11.I.729.

Ruth.

2.17.I.186.a
4,7 .I.607.b

Prior Samuelis.

8,18.I.747.a
9,8. I.180.b
17,4.I.187.a.
7.I 179 a
17.I.186.a
20,6.I.7.a.

Alter Samuelis

6,13. I 187.b.
7,14.II.748.a.
8,18 I.1079.b
18,11.I.179.a
20,20.II.748.a
23,8 I.7.a
24,24.I.180.a

Primus Regum.

3,13. I.1216.a
4,26.I.800.a
5,11.I.186.b
7,26 I.186,b
8,10. I.91.a
10,17. I 184.a
16,15. & 23. I.91.a
24.I 844.a
22,51.I.91.a

Secundus Regum.

1,17.I.91.a
6,13.I.187.b
8,6. I,1220.a
16. I,810.a
26.I.91.a
12,4.5.I.179.a
13,33. I 844.a
14,8.I.94.a
16,2. I.93.a
17,13.4. I.93.b
18,2. I.93.a
14.15.I 844.a
24, & 25. I.95 a

Paralipom. I.

6,60. 689.a
73. I.687.b
76. I.688.a
21,25. I.179.b
22,9. I.764 a

Paralipom. II.

3,15. I.187.a
4,5. I,186.b
11,17. I.88.b
15,16. 705.a
16,1. I.90.b
25,6. I.844.a
34,29. I.89.a
36,9.I.94.a

Eſra.

4,5. I.111.b.168.b
24 I.115.b
6.1. I.115.b
14.I.114.a
15. I.168.a
8,7.I.118.a.116.a
10,6. I.116.a

Nehemia.

1,2. I.119.a
2,1. I.118.a
6,15.I.115.b
9,6. I.231.b
10,33. I.180.b
12,10. I.115.a
22,I.116,a.133.a
13,6. I.133.a.

Hiob.

31,26. I.228.b.
33,27. I.7.a
36,27. I.7.a
42,11. I.180.a

Pſaltes.

1.1. I.7.6.
6.7. I.7.b
16,2. I.962.b
18,2. I.7.b
37,31.I.7.b
45,4. I.247.a
13, I.1220.a
49,3. I.7.b
64,67. I. 1180.a
68,28.II.54.b
107,20. I.991. b.
110,6. I,247.a.
139,6. I.230.b.239.b.

oogle

Proverbia.
22,15. I.1103.a.
30,3. I.218.a.
Eccleſiaſtes.
5,7. I.218.a.
7,30. I.235.b.
12,1. I.218.a.
Eſaias.
5,20. I.186.a.
7,8. I.93.b.
11,9. II.887.b.
23,10. I.687.b.
24,16. I.7.b.
25,8. II.763.a.
26,18. I.7.b.
27,1. I.247.a.
11. I.7.b.
16. I.1106.a.
31,8. I.7.b.
34,7. I.8.a.
41,14. I.8.a.
46,6. I.639.a.
57,5. I.705.a.
Ieremias.
7,22. I.382.b.
16,5. I.8.a.
17,9. I.1180.a.
23,11. I.8.a.
25,1. I.98.b.
11. I.98.b. ℣.12. I.97.a
38. I.8.a.
26,7. I.103 a.b.
28,1. I.94.b.
4.6. I.98.a.
29,2.10. I.98.a.
3. I.106.b
31,16. II.746.a
31. I.2.b
38,15. I.818.a
51,31. I.105.b
59. I.94.b
52,21. I.187.a
28. I.95.a
Ezechiel.
1,1. I.102.a
2. I.98.a
4,5. I.88.a.
24,1. I.98.a
27,4. I.687.b
33,21. I.98.a
41,1. I.89.a.℣.6. I.187.a
42,16. I.187.b
43,13. I.187.a
45,11. I.186.a
14. I.186.a
Daniel.
2,31. I.107.a
34,45. I.1106.a
4,33. I.105.b
5,2.104.a
30.31. I.102.b.103.a
6,1. I.105.b
12. I.103.a
16. I.103.a
9,1. I.106.a
24. I.119.120.121.168.b
11,1.2. I.103.a.111.a
Hoſea.
3.2. I.186.a
12,1. I.1236.a
12. I.218.a
Ioel.
1,1.& 4. I.363.a
7. I.1220 a
2,7. I.1220.b
3,18. I.333.a
Amos.
7,11.17. I.94.a
Haggæus.
2,3. I.114.b
Zacharias.
1,12. I.109.b.114.b.167.b
3,9. I.1106.b
7,5. 167.b
11,12. I.179.b
Malachias.
2,16. I.604.a
3,2. I.8.a
Iudith.
9,2. I.299.b
Sapientia.
1,14. I.249.a
23. I.234.b.235.b
2,23.24. I.235.a.249.b
10,6. I.287.b
16,20. I.229.a
17,4. I.363.b.
Tobias.
12,7. I.1193.a
Siracides.
43,10. I.228.b.
Maccabæorum. II.
6,19. I.729.b
Matthæus.
1,11.12. I.97.a
2,6. II.858.a.860.b
15. II.749.a
4,12. II.53.b.ſeqq.
5,38. I.725.a
41. II.87.b
43. I.724.a
6,11. I.1216.a
8,7. II.257.b
11,15. II.163.a
28. I.262.a
12,1. I.141.a
13,33. I.186.a
17,24. I.180.b
27. I.178.a
21,4. II.973.b
16. I.947.b
22,32. I.332.b
26,2. I.144.a
15. I.179.b
27,62. I.145.a
Marcus.
6,48. I.878.a
7.4. I.186.b
15,42. I.144.b
46. I.144.a
16,1. I.145.a
Lucas.
2,23. I.373.b
3,36. I.69.b
6,35. I.598.b.600.b
13,7. I.141.b
14,8. I.1193.a
16,6.7. I.186.a.b
19,42. II.973.b
23,54.56. I.144.b.145.a
24,13. I.187.b
21. I.185.a
28. I.818.a
47. II.713.b
Iohannes.
2,16. 186.b
13. I.140.b
3,5. I.247.b
5,1.140.b
6,4. I.141.a
31. I.350.a
11,15. I.141.a
18. I.187.b
13,1. I.153.b
18,28. I.143.b
19,14. I.143.b
31. I.143.b.144.a.b
36. II.748.a
39. I.373.a
42. I.144.a
Acta.
1,12. I.187.b
2,16. II.786.b
23. I.961.b
36. I.1018.b
7,2. I.73.a
4. I.76.b
14. I.307.b
25. I.336.a
43. II.802.b.ſeq.
13,17.20. I.81.b,86.b.87.a
21. I.84.a.699.a
33. I.939.a
35. I.961.b
14,16.17. II.812.a
16,5. I.818.b
19,19. I.179.b
20,7. I.415.b.
Epiſtola ad Romanos.
6,3. II.717.b
8,3. I.398.b.
9,4. I.1101.a
17. I.355.b
21. I.356.a
10,6.7.8.a. I.616.a
11,33. I.359.b
12,1.2. I.500.a
20. I.1195.a
14,5. I.10.b
15,8. I.1101.a
Epiſtola I. ad Corinthios.
1,20. II.149.b.ſeq.
11,26. I.350.a
15,4. II.728.a
54. II.762.b
16,2. I.415.b
Epiſtola ad Galatas.
3,13. I.595.b
17. I.78.b.163.b
Epiſtola ad Epheſios.
4,8. I.1034.b.ſeq.
Epiſtola ad Coloſſenſes.
2,16. I.416.a
Epiſtola I. Petri.
2,13. I.746.a
2,19. I.262.b.ſeq.
Epiſtola II. Petri.
2,1. I.65.a
3,6.7. I.65.a
Epiſtola ad Ebræos.
1,6. I.1075.a
8. I.1015.ſeqq.
2,5.6. I.953.b
5,1. I.940.b
8,6. Per hoc quod dicit novum, antiquavit vetus I.2.b
10,5. I.997.a
11,9. I.309.a
21. I.309.a
25. I.325.b
27. I.326.b
Apocalypſis.
6,6. I.186.a.

INDEX

Digitized by Google

INDEX QUARTUS.

CONTINENS QUÆSTIONES THEOLOGICAS SECUNDUM LOCOS COMMUNES.

Locus I. De Sancta Scriptura.

Quæ Sanctæ Scripturæ nomina? I. 1. a.
Scripturæ S. Puritas, uſus & efficacia I. 1214. a.
An duplex vel triplex ejus ſenſus? I. 206. b. 1193. vide etiam Ind. (V. voce *Senſus & Scriptura*) II. 166. b. ſeq. quis verus ejus ſenſus, II. 748. b. ſeq.
Non eſt ἰδίας ἐπιλύσεως I. 340. a. 546. a. b. 967. a.
Ejus Θεοπνευστία I. 547. a.
Ante abſcondita in & per ſcripturam manifeſtavit Deus nobis I. 615. a.
Eſt perfecta undiquaq; I. 974. a. 1214. b.
Perſpicua & interpres ſui ipſius 873. b.
Verbum Dei & caro ex oppoſito illuſtrantur II. 174, a.
Judicii & legis nomine deſignatur 182. b.
Aurum confortans corda præſtantiſſimum in ſcriptura quærendum II. 705. a.
Argumentum perſpicuitatis ſcripturæ vindicatum 1107 b. 1144. b.
Depravatio Socini ad obſcuritatem Scripturæ illud Prov. 25, 2. ut & Cornelii à Lap. ad occultationem myſteriorum detorquentis confutata I. 1192. b.
Scripturæ nihil addendum, nihil detrahendum I. 559. a. 1214. a.
Quid de traditionibus ſcripturam explicantibus, & eidē adjectis ſtatuendum ibid. b. an de obſervatione legis, non de perfectione agatur 560. a.
An Scriptura S. ex ſcriptis humanis depromta 830. b. 835. a. an abs ſe invicem Scriptores Sacri quædam mutuo petierint I. 903. b.
S. Scripturæ in Propheticos & Hagiographos diſtinctio I. 651. b.
Hagiographorum ordines duo 652. b. alia in legem, Prophetas & Hagiographos libros ibid.
Prophetarum libri alii Hiſtorici, alii Poetici, alii Prophetales preſſe ita dicti ibid.
Scriptura non detorquenda I. 164. b. nihil in ea ſusque deq; habendum I. 191. a.
Eſt irrevocabilis. I. 1030. a.
An ſimplicibus & indoctis legere non permittenda I. 392. a. 1192. b.
Eſt clypeus omnibus ſperantibus in ſe 1215. a. b.

De Deo, Attributis, & Nominibus divinis.

Deum unum & eundem trinum eſſe probatur I. 562. b. contra gentiles, Judæos, Socinianos ibid.
An non ſit omnium cordi inſitum, Deum eſſe I. 958. b.
Majeſtas Dei incomprehenſibilis I. 1212.
Quomodo cœlum cœli Domino, & terram filiis hominum dederit 1100. a.
Nomen ejus incomprehenſibile, & filius ejus ſtabilivit terminos terræ 1213. a. duodecim notæ à D. Dorſchæo obſervatæ de eo Ibid. b.
An vox Elohim pluralitatem perſonarum inferat? I. 216. a. 289. a. 298. b.
In ejus conſortium aſſumitur nemo I. 250. b. 334. b.
Vocabulum Tetragrammaton ſoli Deo tribuitur, nulli Creaturæ, nec angelis quidem I. 287. a. b. ſeq. 334. a. b. 713. a. b. 762. a.
Ejeh aſcher Ejeh quid hoc nomen importet I. 334. a. unde orta ſuperſtitio de nomine Tetragrammato ineffabili ibid.
Philanthropia Dei Moſi oſtenſa I. 455. a.
Dei ſententia immutabilis, & ubi mutatio apparet, conditionate intelligenda I. 457. a.
Decem Dei Epitheta omne bonum Moſi oſtenſum explicant I. 459. a.
Quomodo verba Dei, *Miſerebor cujus miſerebor* &c. intelligenda I. 459. a. II. 875. b.
Non alio modo vult coli quam ipſe præſcripſit I. 468. a.
Dei μακροθυμία in murmuratione Iſraelitarum 529. a. 1118. b.
Cur Deus minetur ſe punire velle, quod ſcit ſe nunquam facturum 533. a.
Eſt Deus Spirituum & ſuper omnem carnem 548. a. ſæpe miſericorditer negat piis, quod iratus concedit impiis 559. a.
Omnipræſens I. 561. b. 792. b.
Quomodo colendus 562. b. & amandus 563. a.
Futura conditionata cognoſcit? I. 754. b.
Juſtus eſt & miſericors 771. a. II. 874. a.
Omniſcius I. 847. a. 1182. b.
Immenſitas II. 176. a.
Æternitas II. 177. b. Primus & Noviſſimus ibid 216. b.
Immutabilis I. 905. b. 911. a.
Juſtitia Dei aſſeritur I. 915. b. 957. b.
Æterna Dei miſericordia 1082. b. 1170. a.
Eſt clypeus omnibus ſperantibus in ſe 1215. a.
Prædicit futura II. 211. a,
Aperire oculos cæcorum, educere de concluſione vinctum &c. ἀποτελέσματα divina ſunt, Chriſtum Deum verum demonſtrantia II. 186. b.
Θεοφανείαι & Ἀγγελοφανείαι non confundendæ I. 457. b.
Salomoni apparuit I. 789. b.
Quomodo Deus Iſraelitis apparuerit I. 434. a.
Cur faciem ſuam nemo videat I. 459. b.

De S.S. Trinitate.

Teſtimonia Rabinorum antiquorum de hoc myſterie I. 216. & 217. 218.
Exteris aliquid innotuiſſe de S.S. Trinitatis Myſterio I. 223. b.

Myſterium S. S. Trinitatis in initio Geneſeos inſinuatum I.223.b.alibi 907.a.
Argumentum pluralitatis perſonarum Gen. I.26. fulcitur Scriptura I. 229. b. Antiquitate, Recentiorum Interpretum & Judæorum conſenſu ibid.
Unitas eſſentiæ & pluralitas perſonarum in Deo Gen. 2,4. notata ut creator agnoſcatur I.232.b.
Argumentum pluralitatis Perſonarum ex verbis Dei: *Ecce quaſi unus ex nobis*, probatur I.250.a.b.
Argumentum ex ſomnio Jacobi pro pluralitate perſonarum divinarum I.296. b. 300. a.
Ex murmure à Domino contra Dominum audito I. 383. a.
Ex verbis ỷ.11.c.19. Exodi *Deſcendet Dominus*, I.392. a.
Ex verbis Exod.31,3. *replevi eum Spiritu Dei*, I.452. b.
Ex prædicatione Dei de Deo I.459.a.
Ex Benedictione Solenni Eccleſiaſtica 516. a. b. 517. 1032. b. ſeq.
Ex collatione aliorum Locorum 519. a.
Ex repetitione *El Elohim Jehova*, I.691.a.
Ex verbis, *quia Elohim Kedoſchim (ſancti) Ipſe* 692. b. II. 753.b.
Ex verbis Davidis: *Propter Verbum Tuum & Servum Tuum &c.* I.768.a.b.
Ex aliis argumentis 942.b. II. 50. b. 131. b. 151. a. 159. a. 179.a.753.b.875.b.888.a.916.a.627.a. b.
E Triſhagio Angelorum II. 28. 29. è verbis Eſ.6,8. לנו 30.a.alibi I. 1236.a.1161.a.
Quomodo Pater, Filius & Spir. S. in Zijon habitarint II.50.b. ſeq.
Octo argumenta Myſterium S.S. Trinitatis probantia in Haggæo II. 909.b.ſeq. ex aliis locis I,991.1066.b. quinq; ex Hoſea. II.709.b.217.a.
An in Pſalmo 47. per *Fortes Dii Terræ* recte concludatur I.1021.b.
Socinianis & Arianis favet Grotius in hoc articulo I. 194.b.Item Judæis 307.a.

De Deo Filio.

Per verbum DIXIT non intelligitur tantum vis & potentia Dei I. 223.a.
Chaldæus quid per λόγον intelligat I. 223.a. 264.a.265.b
Veteres Græci de λόγῳ quid ſentiant. I. 223. b.
Probatur ex Geneſ.15, 1. ſecunda Perſona Divinitatis Verbum Dei I. 282.a.991.b.
An Angelus fuerit Creatus vel Increatus 284. a.
Eſt Fulgor Dei verus I.285.a. multijuga ſalus faciei Dei 1001. a.
An Angelus perſonam Dei referens, an vero Filius Dei Abrahæ apparuerit I. 285.a.b.287.
Conſenſus Patrum quod Filius Dei ipſi apparuerit ibid. b.
Ejus προΰπαρξις Ante-Abrahamica aſſerta I,286.a. æternitas itidem 1081. a.
An Dominus qui pluere fecit, ſit Angelus Dei perſonam ſuſtinens I, 287.b.ſeq.
Emphaſis vocum *à cum* Domino explicata I,288. a.
Conſenſus Conciliorum, Patrum, Lutheranorum, Pontificiorum, Calvinianorum & Targum. ibid.
Vocis μονογενὴς Sociniana perverſio vindicatur I, 289. b.
Dominus ſcalæ Jacobææ innixus fuit Verbum Deus I.296.b.
Fuit Deus luctator Jacobi I, 298. b. ſeptem rationibus probatur II.752.ſeqq.
Ignis in Rubo ardente I,328.b.330.a.
An Dominus reſpiciens ex nube ſit Angelus Creatus? I,377. a. probatur quod ſit Filius Dei ſeu angelus increatus ex Scriptura, Moſe Gerundenſi & Concilio Antiocheno ibid.a.b.
Intelligitur Exod. 15,10. per Dexteram Dei I,379.a. 1066.a.
Fuit Petra potans Iſraelitas I,386. I.540.a.
Fuit angelus Deductor Iſraelitarum I, 429.430.457.b.
Fuit angelus ad quem in montem aſcendit Moſes 432.b 433.a. 1050.a.
Deus eſt illuminans faciem ſuam & miſerens noſtri I, 517.a.1066.a.
Angelus loquens Bileamo I.542.543.a
Princeps exercitus Domini, qui Joſuæ apparuit 664. b. argumenta quod fuerit Angelus increatus 665.a. de nomine Princeps exercitus Domini ibid. Decem argumenta pro Deitate hujus Principis allata ibid. 666.a.b. II. 652.a.
Fuit Angelus in Bochim increpans Iſraelitas 703.a.& qui apparuit Manoæ Patri Simſonis 722.b.
Grotii mens detecta ſe προϋπάρξει filii Dei I, 195.a. de puro angelo 429.b.
Invictis argumentis docetur quod ỷ. 7. Pſ.2. unice de Chriſto agatur, nec de Davide intelligi poſſit I. 937. a. b.
Filii Dei æterna Generatio ex voculis *Hodie genuite* probatur 938.a.b. ex Michæ.5. II.856.b.ſeqq.
De applicatione loci Act.13. diverſæ ſententiæ I. 939.a. de variis ſenſibus ejusdem dicti cum ὑπερβολῇ ibid. quomodo Patres & B. Hun.ad incarnationem referant ſalvo ſenſu proprio eoque ſuppoſito ibid. b. Riveti explicatio verbi *gignere* reprobatur ibid. quomodo verba Pſalmi reſurrectioni Chriſti adhiberi cenſeant alii ſuppoſito germano ſenſu ibid.
Ipſum vidit Iſaias in gloria II. 28. a.
Cur factus homo II.61.b.
Quomodo ipſi eſſentiale Dei nomen Jehova tribuatur II. 187.a.
Divinitas Chriſti demonſtrata II.207.b.
Eſt angelus intercedens pro populo II. 925.a.
Filium Dei Zachariæ inter myrtos apparuiſſe probant argumenta octo ibid.
Chriſtus eſt ἀπαύγασμα Dei II, 931. a. à Patre miſſus ad Zachariam 933.a. vindicat ſibi peccatorum remiſſionem, juſtitiæ donationem & ſacerdotii reſtaurationem 938. a.b.
Eſt ſapientia ὑποστατικὴ Dei I.908.b. III,45.a.b.
Eſt Angelus μεσίτης intercedens pro nobis & adorandus, quod primo 13. deinde per ἀνακεφαλαίωσιν 22. argumentis prolixe probatur, & fides in Meſſiam Elihu Buſitæ adſtruitur I,911. 914.
An Pſalmo octavo ỷ. 6. de mero homine agatur I,949.
Mandat angelis Filius Dei & hominis, Palmoni in forma viri II, 625.b.
Eſt verus Michael & Angelus magni Conſilii 674. a. 697.a.
Eſt ſapientia hypoſtatica, de ea agi probatur in Prov. I, 20. I,1130.b.
Cur plurale *Sapientiæ* adhibitum ibid.
Refutat abſolutum Calvinianorum decretum 1131.a.
De eadem Prov. 3. agi, probatur novem argumentis 1136.a.b.
Quod ſapientia illa invitatrix vere ſit hypoſtaſis probant argumenta invicta ſedecim 1148. ad 1153.
Diſtinguitur à ſapientia quæ à nobis diſcenda 1148.a.
Exſtruit ſibi Domum Eccleſiæ 1153.b.
Et adornat myſticum convivium ibid.
Eum Eſa. 48. loqui, ſeptem rationes convincunt II. 216. b. ſeq. item 49. cap. tredecim argumenta Grotium Judaizantem feriunt. 218.a.b.

De Chriſto ſeu Meſſia.

Meſſias eſt vir voluntatis, Juſtitia, Salus, Gloria Dei II, 215.a.

Meſ-

Digitized by Google

Meſſias deſiderium Eccleſiæ Judaicæ I, 1117. a. 1286. a. in fœdus populi à Deo datus II, 220. b.
Chriſtus deſiderium gentium II, 910. b.
Ipſe paſtor pecorum occiſionis 993. a. cur id officium ipſi commiſſum fuerit 994. a.
Ipſius amor fortior ipſa morte I, 1288. b.
Tempus adventus Chriſti à Grotio benè explicatur contra Judæos II, 631. a.
Eſt vir palmoni Danieli apparens in veſtibus Sacerdotalibus, quod probatur rationibus contra Grotium & Judaizantes duodecim 672. b. ſeq.
Danielem tribus vicibus tangens 675. a.
Oſeam agere de Chriſto cap. 1, 11. non verò de ſola reductione è captivitate Babylonica, probatur 1. è copia converſionis Iſraelitarum 712. a. 2. è titulo Iſraelitarum ibid. b. 3. è conjunctione Iſraelitarum & Judæorum ibid. 4. ab uno capite, 5. ab adſcenſu de terra 713. a. 6. è magno die Jeſreel ibid. 7. ab Iſraelitarum mentione, 8. è N. Teſtamenti explicatione, 9. è demonſtratione Apoſtolica, 10. è Grotii & Riveti confeſſione ibid.
An Oſeæ III, 5. de Zorobabele, an vero de Meſſia agatur 718. b. de Meſſia agi docetur I, è termini reditus deſignatione (ubi dicitur, quid ſit quærere Dominum) 2. è divina Meſſiæ veneratione ibid. 3. è peculiari Meſſiæ, qui David vocatur, denominatione, 4. è regis temporalis negatione, 5. è cultus N.T. deſcriptione, 6. è dierum noviſſimorum mentione 819. a. b.
Adventus Domini ab anguſtata anima deſideratus I, 1080. a. b. 1084. b. Pſalmo 118. celebratus 1102. b. ſeqq. quod multis argumentis confirmatur ibi. usque 1107.
Habet linguam eruditam II, 232. b.
Chriſtus Scripturæ ſcopus maxime intentus I, 205. a. 1. b. 204. a. 210. a. II, 884. b. 704. a.
Mediator inter Deum & hominem I. 420. b.
Servus ad oſtium affixus aure I. 423. a. 997. a.
Per altare Holocauſtorum adumbratus 438. b.
Per conſecrationem Tabernaculi adumbratus 520. b.
Præfiguratus per virgam Aaronis floridam & frugiferam 537. b. per Vaccam rufam extra caſtra combuſtam 538. b. ſeq. per Serpentem æneum 540. b. ſeq. de eo vaticinatur Bileam 544. a.
Utrum myſtice tantum, an vero juxta ſenſum literalem Stella ex Jacob Meſſias ſit I, 544. b. conſenſus Veterum, quod hic de Meſſia agatur? 545. a. quomodo oraculum obſcuret Grotius ibid. b.
Chriſtus verus Meſſias & Propheta ille à Moſe prædicatus & promiſſus I, 587. b. probatur ex occaſione oraculi 588. a. è mandato & N. Teſtam. interpretatione ibid. b. è confeſſione Judæorum Veterum & Patrum conſenſu 589. a.
Quomodo dicatur benedictus 612. b.
Sex ſigna appropinquantis Chriſti in Moſe à Coccejo producta 615. b.
Chriſtus Salvator & Salus Iſraelis II, 643. b. Joſuæ antitypus 653. a. 661. b.
Chriſti conceptio adumbrata 714. b.
Chriſtum è Davidis proſapia naſciturum & eundem Davidi promiſſum ſeptem argumentis probatur I, 763. 764. 765. II, 320. b. 874. a.
Objectiones tres, quibus probatur promiſſionem de Salomone accipiendam eſſe, diluuntur 765. 766. 767.
Nomen Jeſu ſæpius à Davide repetitum & deſideratum 783. a.
Omnium unctorum caput I, 849. b.
De ipſo agit Pſal. 16. ſecundum literam, quod docetur argumentis quatuor contra Grotium & Calviniſtas 961. b.
Nec non Pſal. 19, 974. ſeqq.
Nec non Pſal. XXI. & XXII. 977. b. ſeqq. XXXV. 994. a. XL. 996. b. ſeqq. XLI. 1000. a. XLV. 1002. LXXII. 1063. b. C. 1080. a.
Quatuordecim firmis argumentis oſtenditur oraculum Eſaianum de partu Virginis unicè & literaliter intelligendum & accipiendum eſſe contra Judæos & Judaizantes II, 34-41.
Decem invictis argumentis probatur Chriſtum ab Hoſea prædicari Redemtorem noſtrum. II, 757. b. ad 765.
Nativitas ejus divina & Bethlehemià Micha deprædicata octo argumentis ſtabilitur II, 857. b. ad 862. a.
Adventus Chriſti ab Habacuc annunciatus novem argumentis adſeritur 884. b. ſeq. à Sophonia prædictus à Coccejo explicatus 899. 900. Signa temporis adventus Chriſti ibid. aliorum interpretationes ib. b. Ebræorum confeſſio, 901. a. Doctorum veterum ſuffragia, ut & Rabbinorum ibid. Haggæum de Meſſiæ adventu vaticinari probant tria 911. a.

De perſona Chriſti & unione Naturarum.

Ejus Typus fuit Rubus ardens I, 329. b.
Item Nubis & Ignis Columna I, 378. a.
Divinitas Chriſti adſtruitur è Prophetia Nathanis I, 769. a. b. II, 858. b. ſeq.
Θεανθρωπία Meſſiæ aſſeritur confeſſione Davidis 768. a. & Pſalmo ſecundo 932. b. ſeqq. qui totus contra Calvinianos, Neophotinianos, quosdam Pontificios, Judæos, & Grotium firmis argumentis unice & literaliter de Chriſto agere aſſeritur 932. 933. 934. 935. 936.
Septem invictis argumentis docetur, quod v. 7. Pſal. II. unice de Chriſto agatur, nec de Davide intelligi poſſit 937. a. b.
Chriſtus Sponſus, quem Thalamum nuptialem habeat 975. 976. Nuptiæ duplices 976. b.
Eſt germen Jehovæ & fructus Terræ II, 21. b. ſeq. quod probatur quinq; argumentis 22. a. b.
Immanuel myſterium hoc exhaurit II, 39. a. b. 37. a. b. 166. a. b. Ithiel & Uchal I, 1210. a.
Eſt Juſtitia & Salus de Terra virginis rore Spiritus S. cœleſti fœcundatæ germinans II, 204.
Ἐνσάρκωσις & Κατασκήνωσις Programmate Genethliaco deprædicata II, 936. ejus figuræ Tabernaculorum feſtum I, 1066. b.
Gloſſa Grotii quomodo minor Angelis Pſal. 8. dicatur filius hominis I, 950. a.
De glorificatione Chriſti ibi agi probatur ibid. b.
An agatur & de Adamo ac ſemine ejus, & de Chriſto ac fidelibus ibid.
Rivetus parum Prophetici eidem Pſalmo relinquit 952. a. ejus ſententia proponitur ibid. quomodo hic ſe torqueant Calviniani & cumprimis Rivetus ibid. b. Paulinæ explicationi contradicit 953. a. contraria conciliare nititur ibid. b. corrigit Prophetæ pariter & Apoſtoli verba ibid. ipſe & præceptor Spiritum S. criminantur 954. a. ſibi etiam contradicit Rivetus ibid.
Chriſtus verus Deus 1015. a. b. 1029. a. 1070. b. verè eſt abſconditus & Deus Salvator Iſraelis II, 208. b. Programmate Academico iſtud vaticinium explicatum ibid. ſeqq.
Juſtus Salvator, ſeu Juſtitia & Salutare II, 237. a.
Chriſtus cur parvulus factus II, 61. b.
Quis ejus Principatus II, 62. a. 64. b.
Cur nobis natus II, 62. a. 63. b.
Eſt vere admirabilis II, 62. a. 63. b. 65. a. b.
Eſt optimus conſiliarius II, 62. a. 63. b. 65. 66. a. 855. a.
Eſt El & Gibbor II, 62. b. 63. b. 66. a.
Eſt Pater venturi ſeculi ſeu pater æternus II, 62. b. 63. b. 66. b. ſeq. ſeptem cauſæ cur ita vocetur 67. a. & quomodo ei tribuendus titulus 67. b.

Eſt vere Princeps Pacis II, 60.b. 62.b. 67.b.

Cur filii & pueri nomine ab Eſaia indigitetur II, 63.a.

Quomodo Chriſto aures perfodiendo perfectæ eſſe dicantur I, 997. a.

Unctio Chriſti oleo lætitiæ, quid ſignificet I, 1018. a. an poſt mortem Chriſtus unctus ibid.b. an ea idem ſit cum dignitate Chriſti ibid. infinita Chriſti unctio 1019.a. cur ea facta ibid. ſeq.

Deitas & humanitas Meſſiæ Davidi Regio Prophetæ credita I, 1078.a.b.

Chriſtus brachium Dei excitandum ardentibus precibus II, 239. a.

De Communicatione Idiomatum.

Debetur ipſi homini etiam vi communicationis idiomatum omniſcientia & omnipræſentia I, 1120.

De officio Chriſti Prophetico.

Meſſias Evangeliſta inter gentes II, 974.b.

Paſtoritium ipſius munus, paſcere pecora occiſionis II, 993.a. quid peda ipſius duo notent 994.b. communis explicatio de duobus baculis 995.a. expenduntur contraria argumenta Tarnovii quinq; ibid.

Ipſi dedit Dominus linguam eruditam, ut ſciat ſuſtentare laſſum verbo II, 232. b.

Ejus obedientia activa deſcripta 233.a.

Novendecim argumenta vaticinium Eſ.50,4-6. ſolum Chriſtum ſpectare probantia adducuntur ibid. ſeqq.

De Sacerdotali officio.

Sacerdotale officium Chriſto competit ex juramento divino I, 1094.b. ſeq.

Ipſe Sacerdos & Sacrificium in oblatione Iſaaci adumbratus I, 290.a.b. ſeq.

Finis præcipuus Sacrificiorum Leviticorum eſt Sacrificium Chriſti I, 466.a. 468.b.

In Holocauſtis præfiguratus 467.b. in vitulo immaculato 470.a.

In hirco emiſſario I, 484-488.

Eſt vita noſtra in cruce ſuſpenſa 612.b. 613.a.b. cui non credunt Ebræi ibid.

Prophetia Paſſionalis Nathanis vatis I, 766.b.

Hypotypoſis Paſſionis Pſal.22. deſcripta 978.b. usque 986. Pſal.35, 994.a.

Duodecim argumenta proferuntur probantia eundem Pſalmum unice & literaliter de Chriſto intelligi debere 980.a.b. ſeq. 986.b.

Mors Chriſti mortem noſtram devicit II, 757. usque 765.

Paſſio Domini prædicta Pſal.69. I, 1053.b. ſeq. id probant argumenta duodecim, paſſiones, paſſionum cauſæ, ſatisfactio pro peccatis noſtris 1054.a.b. fides in perſonam patientem, opprobrium, reprobatio à Judæis, Zelus ſingularis, opprobria exprobrantium, oratio ardentiſſima, felle & aceto in ſiti facta potatio, imprecatio Judæis & Judæ proditori facta, celebratio nominis divini 1055.a.b.

Delenda per ipſum iniquitas, quod contra Grotii depravationes ſex argumentis aſſeritur II, 629. ſeq.

Chriſtus verus Iſch Copher 631.b.

Quomodo Deus Chriſto iratus I, 1072.a. Chriſtus bibit de torrente iræ in via ex calice 1097.b. ſeq.

Chriſti Regnum & Sacerdotium Pſal.105. celebratum 1087. ſeq.

Sacerdotium ejus æternum 1085.b. ſeqq.

Quomodo noſtras infirmitates & peccata tulerit II, 257.a.b. ſeq.

Immunitas à corruptione à Davide prænuntiata I. 963. b. an per κυριολογίαν de Meſſia, an vero etiam de Davide ipſo illud oraculum intelligendum ibid. ſeq.

Quid ſit, *non relinques animam meam in ſepulcro* 965.a.

Quid, *non videre corruptionem* ibid. De deſcenſu Chriſti ad inferos metaphorico, non reali eſſe oraculum intelligendum quinq; evincunt momenta ibid. b.

Quomodo ad inferos deſcenderit? I, 536.b. deſcenſus ille ipſi peculiaris & proprius ibid.

De officio Regio.

Exaltatio Chriſti prædicta I, 1098.b.

Regnum Chriſti æternũ I, 1004.b. ſeq. 1016.a. 1117.a.

Contritio capitis ſerpentini I, 244. ſeqq. Prædator fortis, debellans hoſtes ſpirituales II, 230.a.b.

Rex Regum omnium I, 284.b. 977.b. II, 84.b. 626.b.

Rex Gloriæ I, 987.b. ſeq. 1021.a.

Reſurrectio Chriſti in liberatione Iſaaci adumbrata I, 291.b. ſeq. à Propheta Hoſea prædicta, quod 12. argumentis probatur II, 727. usq; 732.b. è mentione tertiæ diei & diſtincta bidui commemoratione 727. b. è loci Apoſtolici collatione, meritoria Chriſti vivificatione, Prophetæ ſcopo & intentione 728. è promiſſionis univerſalitate, vitæ æternæ ſpe & exſpectatione, Meſſiæ cognitione 729. è Meſſiani egreſſus præparatione, gratuita peccatorum condonatione 730. 731. ab incertitudine aliarum expoſitionum, & auctoritate interpretum Chriſtianorum 732. Ipſe Happorez ſeu perruptor antecedit ſuos 836. b. ad 843. a. ejus regni propagatio I, 1099. b. officium Chriſti proprium ibid.

Ad eum pertinere vaticinium Eſ. 45, 22-24. probant octodecim argumenta II, 211-213. b.

Chriſti reſurrectio & adſcenſio deprædicatur Pſal. 68. quod contra Calvinianos & alios Judaizantes probatur (I) ex Apoſtolica applicatione I, 1034.b. (II) è textu Pſalmi ipſo (1) ex ingreſſu 1036.a. (2) ab exhortatione Davidica ibid. b. (3) è deſcriptione Chriſti adſcendentis 1037.a. qui 1. perſonarum miſerabilium eſt protector, 2. fidelibus inhabitat, 3. ſterilibus benedicit, 4. rebelles projicit ibid. (4) è fructibus reſurrectionis & adſcenſionis, quorum 1. eſt pluviæ ſpiritualis immiſſio, ibid. b. 2. Regum exercituum mutua conſenſio 1038. a. 3. exercitus ſpiritualis pulcritudo ibid. b. 4. montis Eccleſiæ fertilitas 1039. a. (5) è Dominicæ adſcenſionis majeſtate ibid. b. 1. Currus Dei Meſſiæ deſcriptio ibid. 2. captivitatis captivatio 1040. b. 3. donorum acceptio ibid. 4. fidelium triumphantium gratulatio, ubi decem imprimis beneficia celebrantur ibid. 5. ereptio de calamitatis onere 1041. a. (6) ab hoſtium contritione & converſione ibid. (7) è cœtus Chriſtum excipientis deſcriptione & pompa ibid. b. (8) è ſubjuncta pro Regno Chriſti precatione 1042.b. (9) è vaticinio de gentium vocatione & converſione 1043. a. (10) ex Epilogo excitante ad laudem Dei, & repetente ſummatim Dei beneficia ibid. b. ubi quatuor cauſæ hymnorum proferuntur, 1. adſcenſio Chriſti in cœlum ibid. 2. Verbi Dei propagatio 1044. a. 3. Magnificentia Iſraeli & Eccleſiæ Dei exhibita ibid. 4. mirabilis Eccleſiæ gubernatio & protectio ibid. aſſerta iterum contra Grotium adſcenſio Chriſti 1050. b. quam captivitatem captivam duxerit adſcendens Dominus ibid. ſeq. quid ſit captivum ducere ibid.

Chriſtus rex Pacificus & verus Salomo literaliter prædicatur Pſalmo 72. 1057. ſeqq. cujus partes tres ſunt εὐκτικὴ, προφητικὴ, ubi de regiminis Meſſiæ tenore, regni ejus flore, felici perennitate, fœcunditate, fœcunda amplitudine cum ἀνακεφαλαιώσει 1057. ſeq. εὐχαριστικὴ 1058. b. an Salomo ceu typus Chriſti hic exhibeatur 1059. a. Judæorum ſaniorum ſententia ibid. Bellarmini explicatio refellitur ibid. b. Quinam ipſius filii, 1061. b.

De Chriſti Regno Pſal. 89. agere, non de Salomonis principatu, probant argumenta duodecim 1069.

Etiam

Digitized by Google

Etiam Pſalmum 93. ex Luthero 1074. a.
Non otioſus ſedet in cœlo ad dextram Dei 1090. a.
Quomodo filii Meſſiæ generentur 1092. a. ſeqq.
Meſſias ſedens ad dextram Dei judicat univerſum mundum 1097. a.
Subditi Meſſiæ populus ſpontaneus, & obſequioſus I, 1091. b. ubi (1) principium ἑκόντων animus promtiſſimus & devotiſſimus; (2) tempus obſequii, dies fortitudinis Meſſiæ, vel exercitus & copiarum ejus ibid. (3) modus ſubjectionis & obſequii, (ubi explicatur, quid ſit, *ab* vel *præ utero auroræ*) 1092. a.
Qualenam ejus Regnum Jacob prædixerit I, 315. a.
Quale Bileam 546. a. de Majeſtate ipſius 948. a. b.
Ipſe adorandus I, 564. a. 977. a. b. 1075. a. b. ſeq. II, 211-213.
Fuit Rex Jeſchurum I, 633. a. b. II, 198. b.
Regnum ejus unice Davidi deſideratum I, 778. usque 784. a. Virga Chriſti ferrea, quæ ſit 941. a. 1067. a.
Hæreditas gentium ipſi promiſſa 940. b. & Eccleſia 963. a.
Primogenitus altiſſimus regum Terræ I, 1071. b.
Ipſius majeſtas & ſublimitas deſcripta II, 22. a. 17. b. I, 1014. b.
Cur & quomodo Principatum ſuum humero geſtet II, 64. b. ſex cauſæ adferuntur ibid. 65. a.
Pax æterna in regna æterno II, 68. a. 74. b. ſeq. 849. ſeq.
Quæ in eo Juſtitia & Judicium ibid. b. 74. a. 124. b. 1006. a. 1015. b. ſeq. 1016. b. ſeq.
Dilatatio & propagatio regni Chriſti II, 75. b. 76. b. ſeq. 901. b.
Concordia in eo maxima II, 77. a. b. 162. a.
Quale Regnum Chriſti, quæ Juſtitia & Judicium in ipſo vigeat II, 140. b. 141. a. b. 142. a. b. 845. ad 851. 895. b. 973. a. 974. a. ejus benigna pietas 142. b.
Quomodo Apoſtolus Chriſto omnia ſubjecta eſſe de Pſalmo agens doceat, an juxta ſenſum allegoricum, an per quandam accommodationem I, 955. a. b. Novem momentis deſcribitur Rex Chriſtus 1003. ad 1006.

De Chriſti merito & beneficiis.

Acropolis fidei Chriſtianæ Eſaiana meritum Chriſti II, 249. a.
Virtus ſanguinis Chriſti prædicanda I, 469. b.
Salus ejus æterna II, 210-213.
Satisfactio Chriſti & expiatio præfigurata? I, 488. a. b. 489. a. b. prædicta I, 1054. b. II, 258. a.
Non habet ſocium in cauſa ſalutis I, 707. a.
Tantum hominum cauſa patitur 962. b.
Ejus beneficia ab Eſaia deſcribuntur II, 22. a. in convivii parabola depinguntur ab eodemmet 108. a. b. ſeq. alio modo 148. a.
Beneficia corporalia adumbrant ſpiritualia II, 163. a.
Chriſti duplex medicina ibid. a. b. ſanans claudos, cœcos, mutos, &c. ibid. a. b.
In ipſo Deus placatur unice II, 182. a.
Ipſe è captivitate, & tenebris nos eduxit II, 186. b. I, 960. a.
Quidnam Chriſtus ſit promeritus II, 195. a.
Satisfactoria obedientia Chriſti & paſſio à Jeſaia deprędicata II, 196. b. ſeq.
Salvatio & remiſſio redemptoria II, 202.
Spiritualia beneficia Chriſti II, 791. b.
Sanguis Meſſiæ redemtorius à Zacharia deprædicatus octo argumentis adſtruitur 976. b. ſeq.
Beneficium redemtionis deſcribitur objecto, pretio, emiſſione vinctorum 977. b. ſeq. ad 983. a.
Sex argumentis proponitur à Davide I, 1023. a.
Grotiana mens in hoc articulo 195. a. 469. b.
Benedictionis cauſa meritoria 1062. a.
Gratioſa redemtio Meſſię ſolatium adflictorum 1081. b.

De Spiritu Sancto.

Perſona Spiritus S. probatur ex Spiritu Elohim merachefet I, 222. b. quod & Rabbini fatentur ibid.
Elevat vultum ſuum ſuper nos, & dat nobis Pacem I, 518. a.
Effuſio Spiritus S. prædicitur à Jeſaia II, 145. b. 199.
An Angelus in Scriptura vocetur 926. a. an Gabriel 626. a.
Eſt auctor intelligentiæ I, 911. a.
Eſt Spiritus oris Dei 991. a.
Scriba bonus dirigens calamū ſuum, Prophetas I, 1003. a. idem in V. & N. Teſtamento 1085. a.
Eſt Spiritus nadif (ἡγεμονικὸς, ἑκούσιος, liberalis) I, 1027. a.
Eſt Spiritus omnipræſens 1120. b.
Idem in Sanctis tam V. quàm N. Teſtamenti 874. a.
Spiritus S. vitæ creator & vita ipſa 1083. b.

De Creatione.

An vox bereſchit bara veram creationem importet I, 213. 214.
An mundus æternus? I, 214. a. b. 215. a. b.
An Elohim plures perſonas creatrices innuat? I, 215. b.
An ſumma Creationis Gen. 1, 1. exhibeatur I, 218. b. an omnia ſimul ſint condita I, 221. b.
Sine cauſa ſocia Deus creavit univerſum I, 230. a. 234. a.
Quomodo mutum & ſurdum, videntem & cœcum fabricatus dicatur? I, 338. a.
Mirabilis ſtructura hominis 1120. b.
Mundus per Meſſiam conditus 1081. a.
Quomodo Deus omnia propter ſemetipſum, aut ad reſponſionem ſuam crearit 1169. b.
Quis ſtabiliverit terminos terræ 1213. a.

De Angelis bonis.

An Deus Angelos ſocios creationis habuerit I, 230. a. 234. a.
Cherubinos eſſe Angelos I, 252. a.
Angelus in caſu recto nunquam Jehovah appellatur I, 432. b.
An Angelus prior Iſraelitis ablatus fuerit? I, 457. b.
An Angeli præſides Provinciarum 621. a. refutatur ib. II, 675. b.
Eorum alæ explicatæ II, 28. a.
Non ſunt miſſionis Propheticæ auctores aut conſiliarii Dei II, 30. a. id ſex rationibus probatur ibid.
Angeli curſores & miniſtri Dei II, 926. b.
Quis Angelus mandatum accipiens à viro cum funiculo menſorio II, 929. a. b. 625. b.
An Michael ſit ἀπαύγασμα Dei II, 931. a. an ipſe cum Satana certarit de Joſua 937. b.
Angelolatria reprehenſa I, 889. a. 911. a. ſeq.
An Angeli pro nobis orent I, 914. b.
Vocantur Jobo ſtellæ matutinæ & filii Dei I, 919. a.
Quando conditi ibid. b.
Angelorum cuſtodia à Davide celebrata 993. b.
Sine intermiſſione omnes faciem Dei vident 877. b.
Cur homines filios hominis vocent II, 626. a.
Boni angeli voluntati divinæ non refragantur 673. b. 700. a.
An officia inter angelos peculiaria diſtributa 675. b.
An Michael (qui eſt Dei filius) ab aliis angelis confortari neceſſe habeat 676. a.
Etiam Angeli Chriſtum adorare debent I, 1075. a.
An Angeli ſint corporeæ ſubtiliſſimæ ſubſtantiæ 1083. a.
Ubi Grotii Platonicus Sadducæiſmus profligatur ibid.

De Angelis malis ſeu Diabolis.

Quomodo Ebræis vocetur Diabolus I, 235. a. 244. a.
Angelus mortis 898. a.
Seductor Protoplaſtorum I, 244. a.
Judæorum ſententia verior approbata, I. 244. a.

Coa-

Coactus ſæpe verum dicit, ſed ut magis fallat I, 756. b.
De Dæmonum cruciatu II, 103. b.
Leviathan à Deo viſitandus II, 118. a. I, 923. b.
Quomodo inter filios Dei compareat 886. b.
Quis Angelus reſiſtens Viro lineam veſtem induto, an Præſes regni Perſici? II, 673. b.
Principes Perſarum Angeli 674. b.

De Anima & Imagine Dei in homine.

Animæ Immortalitas aſſeritur I, 234. a. b. & 235. a. 805. a.
Quomodo homo in animam viventem factus I, 235. a.
Quomodo ſpiraculo vitarum inſpiratio facta I, 334. a.
An ſit de ſubſtantia Dei I, 234. a.
Anima corpori non præexiſtit 614. b. 992. b. 1120. b. III, 46. b. ſeqq.
Status animæ ſeparatæ contra Socinianos quis ſit? 944. b. 808. b.
An Deus adhuc hodie animas creet? II, 1002. b.
Hakſpanii diſputatio contra traducem animæ expenditur I, 993. a.
Animam diabolus ſervare quomodo dicatur 889. a.
Quomodo Deus hominum animas dilucidare voluerit 1234. b.
Imago & ſimilitudo Dei in homine, in quo conſtiterit I, 230. a.
Dominium non eſt Imago ibid. b.
An Imago Dei ſimul cum ſpiraculo vitarum communicata ſit? I, 234. a.
An Adam ante lapſum immortalis fuerit? I, 237. b. 238. a. 248. b. prolixe probatur 249. a. b.
Ejus ſapientia θεόσδοτος in ὀνοματοθεσίᾳ I, 239. a.
In altera vita reſtituenda 968. a.

De Providentia.

An ſit providentia à Grotio probatur? I, 267. a.
Eadem ab eo negatur I, 266. b.
Cur preſſuram Ægyptiam Deus permiſerit, quatuor adducuntur cauſæ I, 320. a. b.
An Deus Ægyptios ad malum impulerit? I, 320. a.
Calviniani Deum mali cauſam partim phyſicam, partim moralem faciunt, ibid. 343, b. ſeq. 944. a.
An Deus ἐνεργητικῶς populum Iſrael in Ægypto afflixerit 343. a.
Quomodo malorum culpæ cauſa ſit? I, 343. b.
An Deo active & poſitive induratio Pharaonis tribuatur? excutitur Riveti diſputatio adverſus Cornel. à Lap. I, 346. b. ſeq.
Primus modus patientia, alter permiſſio, tertius poſitivus concurſus & cooperatio, quartus ſubtractio gratiæ, quintus occaſionum objectio, excutiuntur I, 346. b. ſeq.
Vera cauſa indurationis Pharaonis ibid.
Expenduntur reſponſa Riveti ad argumenta Lapidenſis 347. b. 348. 349. a.
Quomodo homines Deus ad ſe trahat? I, 352. b.
Quare Deus Pharaonem excitaverit novem proferuntur cauſæ I, 355. a. b.
Induratio Deo ἐκβατικῶς tribuenda, non αἰτιολογικῶς I, 358. ſeq.
Rivetus quinq; punctis refellitur I, 362. b.
Quomodo Deus induravit Pharaonem I, 363. b. ſeq. quomodo Cananæos 678. b.
An per viam Dei modus univerſalis gubernationis denotetur I, 457. b.
Ejus cura ſpecialis 512. b. ad omnia ſe porrigit 1107. b.
Suaviter homines allicit, non cogit I, 561. a. 562. a.
Duris & proſperis tentat 569. a. 915. a. 1201. a.
Quæ providentiam maxime oſtendant I, 742. b. 810. b.
Deus impiis æſtus, piis umbraculum II, 106. b.
Teſtimonia providentiæ I, 806. b. 811. b.
Quomodo Deus viderit Benhadadum moriturum, & non moriturum I, 820. b.
Perdendos excæcat I, 857. a.
Cura Dei mirabilis circa hominem I, 891. a.
Providentia ſpecialis in flectendis animis I, 1183. a.
Fatalis neceſſitas profligata ibid.
Providentia Dei omniſcii, omnipræſentis & juſtiſſimi celebrata Pſal. CXXXIX. 1120.
Conſilium juſtum ac providum in tentatione Jobi 886. b.
Quomodo Deus cor Ægyptiorum in odium converterit 1084. a.

De Prædeſtinatione.

Gratia Dei efficax ipſis etiam reprobis exhibita aſſeritur contra Calvinianos in hoc articulo convictos II, 25. b. ſeq.
Fontes ſalutis & damnationis II, 756. b.
Quomodo Deus cum figulo comparetur octo punctis monſtratur I, 356. a. b. ſeq.
Abſolutum Calvinianorum decretum notatur I, 354. a. profligatur ibid. b. ſeq.
An Deus abſoluto dominio ad æternum immeritum exitium reprobet? I, 356. b.
Argumentum Anti-Calvinianum invictum de reprobis, quod Deus velit ipſis peccata remittere, & Chriſtus pro ipſis mortuus ſit, quia id tenentur credere reprobi I, 360. a.
Ματαιολογίας Calvinianæ decem emblemata & floſculi I, 362. a.
An patrocinetur abſoluto decreto ſermo Dei, dicens miſerebor, cujus miſerebor I, 459. b.

De peccatis & vitiis originali & actualibus,

An ſit peccatum originale? I, 265. b.
Quid de eo Judæi ſaniores ſentiant I, 266. a. 895. a. b. 1025. b.
Grotii & Socini de eo ſententia I, 266. a.
Omiſſionis & commiſſionis peccata I, 411. b.
Immunditie Puerperæ ſignificatur originalis labes 482. a.
Per lepram præfigurata ibid.
An peccatum non habere, & non noſſe idem I, 555. b.
Quænam infantibus peccata in Jona derogentur II, 827. b. I, 1216. b. ſeq.
Quæ gentiles de originali labe noverint I, 894. b.
An Pſalmo XIV, 3. de corruptione particulari tantum ſermo ſit 958. b. ſeq.
Grotius Pelagium & Socinum in hyperbole peccatum originis extenuante ſequitur 1024. b. ut & Piſcator 1029. a. II, 216. b.
An ſolum peccet damnabiliter, qui elata manu contra præceptum agunt I, 612. a.
Omnia actualia etiam minima merentur Gehennam ibid.
Univerſalis omnium hominum contaminatio I, 1180. b.

De libero arbitrio.

An homini ipſi adſcribatur opus converſionis I, 572. b.
Quomodo nos ipſos circumcidere jubeamur ibid.
Quomodo Deus corda circumcidat? 616. a.
Sociniana & Pelagiana hypotheſis hæretica de Gratia Dei convertente in Grotio detecta & refutata ibid.
An τὸ ἑκούσιον humanæ voluntatis in converſione etiam ſuas partes habeat? II, 173. a.
Quomodo via Domino paranda ibid.
Voluntas perverſa & caliginoſa I, 1212. a.
An hominis ſit animam præparare, & an ſit initium ſalutis ab homine, quod Pelagiani dicunt 1169. a.

De

Digitized by Google

De Lege Divina.

Quis ſummus Legiſlator, num Angelus, aut Moſes? I, 393. a. b. 394. a.
Legiſlator fuit Filius Dei I, 394. a.
Quomodo inter Angelos diſpoſita & promulgata I, 394. a.
Unde Decalogi nomen I, 394. b.
Regulæ ad explicationem Decalogi obſervari ſolitæ I, 394. b. 418. a.
Præceptorum diſtributio ſecundum Tabulas & Præcepta I, 394. ſeq.
An verba: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, ſint prooemium Decalogi, an vero pars primi præcepti I, 395. a.
Quæ parte prima primi præcepti contineantur I, 395. b. ſeq. quæ ex adverſo prohibeantur 396. a.
Imaginum cultus prohibitus ſimpliciter, quod quatuor circumſtantiis monſtratur 404. a.
An interdictum de imaginibus colendis ſit peculiare, & à primo diſtinctum præceptum I, 401. a. b. 488. a.
An hoc præceptum poſitivum I, 409. a.
An in ſecundo præcepto ſolum prohibeantur perjuria I, 411. a.
Quid in ſecundo præcepto prohibeatur, & ex adverſo præcipiatur I, 411. b.
Præceptum de Sabbathi ſanctificatione quid contineat I, 411. b.
An otium Sabbathi Judæis ſolum injunctum 412. a. 562. a.
An Gen. 2. ſolum cultus, non Sabbathi otium injunctum? ibid. b. 461. b.
Quando inſtitutum Ebræorum, Patrum, recentiorum Theologorum, & Judæorum modernorum confeſſio 413. a. b. 414. a. 1295. a.
An dies Dominica ſurrogata ſit in locum Sabbathi? 414. a. b. 562. a.
An Chriſtus an vero Apoſtoli ſurrogarint diem Dominicum, & an id divina auctoritate factum? I, 415. a. b. ſeq.
An ordo Præceptorum quinti & ſexti in Ebræo textu mutatus nunc ſit I, 417. b.
An ſexto Præcepto Venus illicita prohibita I, 417. b. ſeq.
An ſoli Iſraelitæ lege in monte Sinai promulgata obligati? I, 396. a.
Quare in Novo Teſtamento non promulgatæ leges? I, 396. b.
Quis finis ſeu intentio Legis Moſaicæ fuerit? I, 397. a.
Quomodo abrogata ſit lex Moralis ibid. b. 655. a.
Rivetus refutatur, & oſtenditur non eſſe abrogatam 398. b.
Quomodo ejus maledictio abrogata 398. b.
Num in Lege ſolû temporalis felicitas promiſſa 416. b.
An Chriſtus Legi aliquid addiderit, I, 419. a. 420. a.
Socini Pelagiana ſententia profligata I, 420. a. II, 866. b.
Legis tremor & terror à Chriſto mediatore leniendus, quem promiſit Deus Iſraelitis 420. b.
Per Chriſtum data & lata ut per mediatorem I, 453. a.
Per Spiritum Sanctum, qui eſt digitus Dei, ſcripta I, 453. a. 461. a.
Legis perfectioni nil auferendum, nil addendum I, 560. a.
Finis legis 572. a.
Socinianorum error de Legis imperfectione notatus I, 655. a. II, 866. b.
Tria Dei poſtulata in Michæa propoſita II, 866. b. ſeq.
Judicium facere, diligere miſericordiam, humilem ambulare cum Deo ibid.
An Leges in Novo Teſtamento ſtrictius ſervandæ, & acriores tranſgreſſoribus poenæ propoſitæ, quam in V. Teſtamento I, 1028. a.
Quando lex legi apud Judæos conſueverit 873. b.

De bonis operibus & virtutibus Moralibus.

Operum merita, an probari poſſint ex obſtetricum Ægyptiarum domibus à Deo exſtructis? I, 322. b.
An opera gentilium moralia probari poſſint? I, 320. b. 1233. b.
Juſtitiam & operum merita Pontificii fruſtra ex Deut. 24, 13. colligunt 605. b.
Quomodo opera noſtra Deo placeant ibid.
Quomodo Booz plus præſtiterit, quam quod Lex juſſerit? I, 738. b.
In qua Juſtitia Deum viſuri ſimus 967. b.
An perfectio operum è Pſal. 26, 1. probanda I, 988. b.
Actus meritorii confutantur 1067. b.
Integritas obedientiæ renatorum contra Pontificios refutatur I, 627. b.
An opera fidei utilia ſint ad Juſtificationem? 1084. a.
An juſtificemur juſtificatione ſecunda 1107. a.
An licitum bona operari intuitu mercedis æternæ 1108. a. Virtutes piorum creſcere debent 1138. b.
Refellitur Bellarminus & Cornelius de operibus moralibus ſine fide 1167. a.

De Evangelio.

Evangelium cur תורה dicatur II, 15. b. 190. b. dicitur etiam Teſtimonium II, 51. a.
Eſt tuba convocationis verorum Iſraelitarum II, 120. a.
Eſt laus Dei & canticum novum per totum orbem decantandum II, 187. 188. præconium ejus univerſale 219. a.
Facit homines coecos videntes 189. a.
Illuſtrat tenebras mentium ibid.
Juſtitia Evangelica ab Amoſo prænuntiata II, 801. b. ſeq.
Triplex ejus commendatio II, 847. a.
Eſt verbum novum & aliud, quam quod ex Sinai prodiit 847. b.
Lex è Sione promulgata ibid.
Vaticinium Evangelicum Nahumi 5. argumentis aſſeritur II, 878. a.
Summa Evangelicæ prædicationis II, 904. b.
Saluberrimus Dei proceſſus in Judicio Evangelico I, 913. a.
Eſt vinum odoris & ſaporis optimi I, 1284. b. ſeq.
In Evangelio deſponſat nos ſecum Sponſus Chriſtus, quæ deſponſatio deſcribitur, 1. ab auctore, 2. deſponſationis actu, 716. a. 3. foederis duratione, 4. conditionibus ex parte Sponſi, & 5. ex parte noſtri ibid. b.
Lex & Judicium à Deo Meſſia exitura in Lucem populorum II, 235. b.
Eſt organum, quo coelum plantatur II, 241. a.
Verbum fidei à Moſe præceptum eſt Evangelium non è coelo, non ex abyſſo, ſed in propinquo revelatum I, 616. a. b.
Univerſalis prædicatio Evangelii à Hieropſalte decantata 19. Pſal. I, 970. ſeqq.
Tres præcipuè de allegatione Apoſtolica ſententiæ circa iſtam prædicationem expenduntur ibid. 971. 972. 973.
Ejus prædicationis initium in Galilæa futurum prædicitur ab Jeſaia II, 52-57. Grotium ſine cauſa Ebræum textum relinquere probatur ſex argumentis ibid. 53. b. refutatur argumentis duodecim 54. a. b.
In eo eſt memoriale, nomen & Judicium Dei II, 112. b. ſeq.
Confortat manus debiles & diſſolutas II, 161. a.
Eſt ſibilus Dei II, 990. ſeq.
Eſt Sapientia Dei vera I, 1023. b. 1026. a.
Eſt ſermo, quem daturus erat Dominus adſcendens coelos per Evangelizantes I, 1049. b.
Cur Evangelizantes apud Ebr. foeminino genere proferatur ibid.

oogle

De Juſtificatione.

Cauſa Juſtificationis efficiens, impulſiva, formalis II, 873. a. b.
Formalis ſexies mutatis verbis ſynonymis explicata repetitur ibid.
Forma Juſtificationis 886. q
Quæ in regno Chriſti Juſtitia & Judicium II, 146. b.
Qui ex ea fructus redundet ibid.
Remiſſionem peccatorum nobis per paſſionem Chriſti promeritam eſſe, Tredecim argumentis propugnatur II, 194. b. ſeqq. 198. a.
Ipſe eſt Juſtitia & Salus II, 205. ſeq.
Quid ſit auferre iniquitatem II, 872. b. ſeq.
Concio Evangelica de abolenda omni memoria peccatorum ibid. 873. a. b.
Figura Juſtificationis noſtræ ablatio veſtimentorum ſordidorum, & induitio veſtium mutatoriarum Jeſuæ 938. a. b.
Nemo propria Juſtitia juſtificatur I, 1122.
An timor Domini ſit initium Juſtificationis 1099. a. 1165. b.
Gratia Dei eſt univerſalis II, 174. a.
An amicitiæ cuidam comparetur merito à Grotio I, 570. b.
Nullo merito acquiritur ibid.
Incertitudo gratiæ an ex Jobi 9, 21. probetur I, 892. a.
Item ex 28. verſ. ibid. b. 1180. b. 1200. b.
An voculis forſan, forſitan, incertitudo Juſtificationis innuatur I, 456. a.
Quomodo Juſtificati à peccato immunes I, 1180. b.
De fide Præceptum Moſis I, 616. a.
Fides qua vivimus noſtra eſt ſubjective, & Chriſti objective II, 886. b.
Quid ſit proprie fides (Emunah?) ibid.
Fidei fructus gaudium & pax I, 1131. b.

De Pœnitentia & Confeſſione.

Debet eſſe ſyncera, cordialis, non hypocritica I, 1026. a. 1204. b.
Contritio cordis Deo gratior omnibus hoſtiis & victimis 1027. b.
Deus omnibus & ſingulis pœnitentibus miſericors I, 561. b. & à pœnitentibus ſemper invenitur 991. a.
Pœnitentes Domini eſſe dicuntur I, 456. a.
An mereatur remiſſionem peccatorum II, 826. b.
Mirabilia pœnitentiæ quatuor, confuſio fortitudinis, oris velatio, aurium obturatio, pulveris linctio II, 872. b.
An Pœnitentia ſit redemtionis pretium I, 915. a. eſt redemtionis ſignum & conſequens ibid.
Omnes ſancti pœnitentia & remiſſione egent II, 627. b.
Quomodo Deus homines ad contritionem convertat I, 1073. a.
Regula de Pœnitentia 1221. a.
Beneficia converſis exhibenda II, 716. a.
An ad gratiam conſequendam neceſſaria ſit omnium peccatorum intelligentia & enumeratio 974. b.
An confeſſio Papiſtica Lev. 5, 5. fundata? I, 475. b.
Quando pœnitentiæ Sacramentum inſtitutum ex mente Papicolarum ibid. 512. b. ſeq.
Confeſſio auricularis Pontificiorum ridicule arrepta ex Prov. XXVII, 23. I, 1203. a. 1204. b.
Novatianus & Socinianus error notatus I, 991. a.
In confeſſionibus ne pii quidem ſe eximere debent I, 869. a. II, 627. b.

De Sacramentis in genere.

An Manna & Petra Sacramenta fuerint I, 387. a.

De Sacramentis Veteris Teſtamenti.

1.

De Circumciſione.

Quid Sacrameta vetera continuerint? I, 368. a.
Circumciſio an fuerit ſignum σημαντικόν; I, 284. a. 369. a.
Probatur fuiſſe ſignum vel ſigillum ἐνεργητικὸν I, 284. b.
A quibus adminiſtrari debuerit? I, 284. b. 340. b.
An *Eſt* poſitum ſit pro *Significat?* I, 284. a. 369. a.
Quodnam circumciſionis inſtrumentum 340. b. 663. a.
An merus ritus fuerit, non Sacramentum 663. b.
Cur populus non circumciſus fuerit in deſerto ibid.
Quomodo uno die totus populus circumcidi potuerit 664. a.
Pactum circumciſionis etiam fœminas tetigit quoad fructum I, 1133. a.

2.

De Paſchali Agno.

Agnus Paſchalis typus Chriſti paſſionis I, 366. a.
Cur agnum elegerit Deus ibid. b.
An victima fuerit? 366. b.
An figura Cœnæ Dominicæ ibid.
Azyma quid ſignificarint? ibid.
Sacramenti, non Sacrificii rationem habebat, I, 367. a.
Quando mactatus I, 367. a. b.
A quo mactatus I, 367. a.
Utrum cæremonia ſanguine poſtes illinendi perpetua fuerit I, 367. b.
Cur aſſari debuerit agnus I, 367. b.
Quid mactatio, manducatio, poſtium adſperſio ſignificaverit? I, 369. a.
Verba; *Tranſitus ipſe Domino*, an recte vertantur *Tranſitus ſignificat Domino?* I, 369. a.
Finis Sacramenti agni Paſchalis I, 370. a.
Fuit figura Crucis I, 370. a.
Materia agni Paſchalis Cœleſtis & Terreſtris I, 370. b.
Ejus inſtitutio non niſi à Deo I, 370. b.
Fuit μνημονευτικὸς & τυπικὸς I, 370. b.
An fuerit ſacrificium propriè dictum I, 372. a.

De Sacramentis Novi Inſtrumenti.

1.

De Baptiſmo.

Num figuræ V. Teſt. Sacramenta N. Teſt. non præfigurarint? I, 385. a.
Falſa Riveti hypotheſis exploditur I, 385. a. b.
Per deductionem per mare rubrum adumbratus I, 385. a.
Fons Salutis, & fons in Domini domo à Prophetis vocatur I, 792. a.
Diluvium Gratiæ à Davide prænunciatum I, 989. b.
Miniſter Baptiſmi quis eſſe poſſit & debeat? I, 341. a.

Renovatio & Regeneratio.

Ea à Davide ſollicitatur à Deo I, 1026. b.
Quomodo in Scriptura deſcribatur ibid. b.
An renatus Spiritum S. excutere poſſit? 1027. a.
Pontificii, Judæi, Flacius, Sociniani, Pelagiani, Novatiani confutantur I, 1027. a.
Pugna carnis & Spiritus perpetua I, 1176. b.

2.

De Sacra Domini Cœna.

Per Sacrificium Mincha præfigurata? I, 477. a.
Panis quomodo Panis in Euchariſtia vocetur, an metonymice? I, 350. a.
Præſentia Sanguinis Chriſti in Euchariſtia probatur contra Calvinianos ex collatione cap. 24, 8. Exodi I, 433. b.

De

De Sacrificiis.

An ſolo rationis dictamine Cain ſacrificarit? I, 254.
An ad religionem externa ſacrificia requirantur I, 254. a.
An abſq; juſſu Dei offerri poſſint? I, 254. a.
Dependere ea unicè ex Dei voluntate I, 254. a.
Quid Papiſtæ ad ſacrificium requirant? I, 254. b.
An perpetuo durare debuerint? I, 254. b.
Quando Sacrificiorum uſus cœperit? I, 254. b.
Quomodo Gentiles de iis edocti fuerint? I, 254. b.
Quid Abel obtulerit? I, 255. a.
Sacrificia quomodo Deo grata eſſe probata ſint? I, 255. b.
Ignis ſacrificialis, cujus typum geſſerit I, 255. b.
Abelis ſacrificium Typicum I, 256. a.
Quomodo Deus ſacrificia odoratus ſit? I, 265. b.
Sacrificiorum diſtinctio, quod alia ſint ordinaria, alia extraordinaria, ordinaria vel quotidiana, vel ſabbatharia, vel anniverſaria? I, 448. a.
Sacrificiorum fines ſecundarii varii I, 466. a. b.
Species Sacrificiorum, item generalis diſtributio ibid.
Speciales oblationes quæ fuerint? I, 466. b. ſeq.
Quare tam varia ſacrificia adhibita fuerint 467. a. 468. b.
Quid manuum impoſitio ſignificarit 468. a.
Victimæ in locum offerentium ſurrogatæ ibid.
Quatuor ante legem Sacrificia memorata Adami, Abelis, Noachi, Abrahami 468. a. b.
Figuræ Sacrificiorum explicatæ ibid. b.
Rationes generalis & ſpeciales impoſitionis manuum in victimam 469. a. b.
Expiabant non αὐλοπηγητικῶς I, 515. b.
Cujus cauſa inſtituta I, 1024. a.

De Miſſatico officio Pontificiorum.

An verbum *facere* ſignificet idem, quod *ſacrificare*? I, 363. b. 447. b.
An Miſſa ex Deut. XVI, 10. deduci & probari poſſit 578. b.
Miſſa idem quod Mauſim II, 690. b.

De libertate Chriſtiana.

An Choreæ & ſaltationes omnes illicitæ I, 381. a.
An tympanorum uſus in ſacris Evangelicæ ſimplicitati contrarietur I, 381. b.

De Votis.

An Nazaræorum & Monachorum vota eadem ſint? I, 514. a. b. ſeq.
Vota alia perpetua, alia temporalia I, 513. b.
Quid ſit votum 601. a. non temere vovenda 1235. b.
An ſanctis vota nuncupanda ibid.
Quæ ſub votum cadant ibid. alia neceſſaria communia, alia perſonalia ibid.
De votis monaſticis I, 601. a.
Quæ ſint vota Papiſtica ſeu Monaſtica ibid. b.
An continentiæ votum ſervandum ibid.
De diſpenſatione Pontificis in votis 602. a.
Gravis Lutheri in eam invectiva ibid.
David votum ſuum de occidendo Nabale non ſervavit 601. b.
An vota Monaſtica Pſal. 45. per vocem *Virgines* probari queant I, 1007. a.
An Proverb. 6, 1. probentur 1142. b.

De Scandalo.

Aliud Scandalum culpæ, aliud pœnæ I, 691. b.
Davidis Scandalum homicidii & adulterii 771. a.

De cruce & tentatione.

Tentatio Abrahæ graviſſima I, 290. a. b. ſeq.
Quoties tentatus fuerit I, 292. a.
Cur Deus innocentes affligi permittat? I, 1002. a.
Perſecutiones Chriſtianorum à Davide prædictæ ibid.
Cur morbos & calamitates alias nobis Deus immittat II, 257. a.

De Conſolatione.

Conſervatio è periculis vitæ promiſſa I, 628. a. b.
Cum juramento ſolenni ibid.
Chriſti umbraculum & protectio optimum ſolatium in afflictione II, 142. a.
Solatium Eccleſiæ à Deo per Iſaiam datum 235. b.
Piorum ſolamen quodnam in iniquis impiorum criminationibus ſit 238. b.

De Invocatione Dei.

Oratio Salomonis pro bonis ſpiritualibus & corporalibus breviter expenſa I, 1215. a. ſeq.
Preces odoramenta II, 925. a.
An preces, ſuſpiria & miſeria afflictorum ſint cauſa meritoria opitulationis Divinæ I, 958. a.
Exauditio precum propter Chriſtum fit II, 628. a.
Cur manus elevandæ I, 358. a.
Adoratio coram ſimulacris idololatricis an alienigenis prohibita ſeptem ſententiæ I, 812. a.
De Naami deprecatione ibid.
Explicationes alienæ poſtulati Naaman ſeptem ibid. b.
1. Abenezræ, 2. Adriani VI. 3. Anonymi cujusdam, 4. Martyris & aliorum, 5. Grotii ibid. 6. Hakſpanii, 7. Georgii Abbatii & plerorumq; 813. a.
D. Quiſtorpii & Hakſpanii confeſſio, ibid. b.
An miniſter cui innititur Rex coram idolo ob officium politicum procumbens communicet cum Idololatria ibid.
An hic tantum officium civile inſinuetur ibid.
Exceptio Hakſpanii 814.
Argumentum ejus præcipuum expenditur ibid.
Alia expenditur 815. a.
Rabbinorum opinio de particula terræ Iſrael expetita ibid.
Exceptiones quinque Hakſpanii contra explicationem Bibl. Vinarienſ. expediuntur ibid. b.
An invocatio Angelorum Jobi 33, 23. ſtabiliatur I, 911. a. 914. b.

De Invocatione & Reliquiis Sanctorum.

Ἁγιολατρεία Papicolarum exploſa I, 1079. a.
An Sancti in cœlis pro nobis orent? I, 834. a.
An invocandi religioſe ibid. 1121. a. 888. b.
An ſint præſides rerum terreſtrium 1125.
Sancti qui dicantur 888. b.

De Eccleſia.

Ejus typus in Exodi hiſtoria adumbratus I, 317. a.
Item tabernaculum Moſis 437. b. ſeq.
An rectè ei ſeptem Periodi tribuantur à Coccejo I, 642. b.
Gentium vocatio in Eccleſiam ab Iſaia prędicta I, 1077. a. ſeq. II, 218. b. 15. b. 16. a. 27. a. 933. b. 224. a. b. ſeqq. 22. 6. b. ſeqq.
Novem argumenta id demonſtrantia II, 15. 16. 17. Omnes gentes. fluent. Temporis deſignatio. finis confluxus. univerſalis tranquillitas. Exhortatio. conſenſus ſanior Judæorum. Collatio Mich. IV, 2.

Collatio Dan. II, 35. ibid. à Michæa duodecim rationibus 845 -ad 853.
In ea Chriſtus exaltatur II, 18. a. 22. a. cujus ipſe caput eſt 838. b.
Chriſtus protector Eccleſiæ II, 24. a.
Ea eſt gloria Domini ibid. eſt vinea ſepe Providentiæ circumdata ibid. b. 118. a. perpetuo conſervanda 850. a. 904. b. 1007. a. I, 1290. b.
Eſt mons ſanctus, in quo convivium Evangelicum apparatur à Chriſto II, 108. a. b. ſeq. 120. a.
Eſt civitas à Jeſu fundata II, 110. b. 111. a. ab Iſaia deſcripta more Apocalyptico ibid. I, 1068. b.
Cœleſtis Hieroſolyma, cujus portam Juſti ingrediuntur ibid. b. I, 1022. a. cujus muri termini mundi 930.
Terra rectitudinum II, 113. b. ex ea prodit Salutare Domini I, 959. b.
Quomodo à Deo viſitetur? II, 118. b. finis viſitationis caſtigatoriæ ibid. ſeq.
Felicior ejus ſtatus in Novo Teſtamento prophetatus II, 132. a. 227. a. b.
In ea habet Deus ignem & focum II, 140. b. atq; ut Paterfamilias gratioſe habitat ibidem, ibid. 150. b. ſeqq. 793. b. 933. b.
Ei ſolamen annunciandum prædicitur à Propheta Jeſaia II, 167. b.
Quomodo duplicia de manu Domini acceperit II, 169. b. à Brentio optime explicantur 171. b. ſeq. an pro ſuppliciis intelligenda 172. a. duæ cauſæ ibid. duo in eam incurrerunt 221. b.
In ea omnes Iſraelitæ veri colligendi ex omnibus terræ partibus II, 192. b. novem argumentis probatur 834. b. ad 840. 223. b.
Felicitas graphice depicta ab Hoſea II, 766. a. 766. b. à Michæa 849. a. ſeq.
Eſt Jeruſalem æternùm habitanda 793. a.
Magnitudo deſcripta 930. b.
Eſt tabernaculum Davidis per Evangelium reſtaurandum, quod 8. rationibus adſtruitur II, 811. a. ſeqq.
Qui montes & colles in ea lacte & melle ſtillent 812. b.
In ea hoſtes præda Dei facti 933. a.
Septem beneficia novæ Jeruſalem collata 933. ſeq.
An ſeptem ejus periodi ſecundum Calvinianos quosdam ſtatuendæ II, 1001. b.
Sponſa Chriſti deſcribitur ab honore & decore, à munere, à Sponſi cultu & adoratione, ab ornatu interiore & veſtium pulcritudine, à comitatus deſignatione & conjugii fœcunditate I, 1007. a. ad 1010.
Ex omnibus gentibus ab initio mundi fuit collecta I, 1124. ſeq. ubi exempla multa adducta ibid. 1269. a.
Sponſa toto Cantici Canticorum carmine deprædicata I, 1256. ad 1291.
Aurora ſurgens I, 1281. a.
Innititur ſolum Sponſo, & cœlos conſcendit, 1287. a.
Vaticinium de ea colligenda in N. Teſtamento & variis beneficiis oneranda II, 715. a.
Univerſalis Eccleſiæ coagmentatio, quæ finis eſt redemtionis Chriſti, ſolatium eſt fidelium I, 1082. a. II, 211. a.
Aſcendit è deſerto 1269. b. ſicut virgula fumi ibid.
Fortiſſimorum angelorum præſidio gaudet 1270. a.
Eccleſia populus Dei II, 241. a.
Induenda veſtimentis gloriæ ibid. b.
Quomodo incircumciſus eam non pertranſeat 243. a.

De Hierarchia Eccleſiaſtica & vocatione Miniſtrorum.

Thearchia Eccleſiaſtica I, 339. b. in candelabro Templi monſtrato II, 948. a
Ejus typus caſtra Iſraelitarum I, 625. a. b.
Deus eſt Petra Eccleſiæ I, 625.
Chriſtus Sponſus Eccleſiæ I, 975. 976.
Zijon mons Domini Eccleſia exaltanda II, 15. a.
Cur de Jeruſalem exiiſſe dicatur verbum ibid. b.
In ea nemo alterum deſpicere debet, aut ſe præ aliis efferre II, 1006. a. b.
Diverſi commatis membra Eccleſiæ, firma infirma I, 1289. b.
Ipſa murus & turris ibid. 1290. a.
Quænam ſeptem domus myſticæ Sapientiæ columnæ 1153. b. ſeq.
Qui ſint ſtructores cœleſtis Sionis II, 226. a.
An quis ob linguæ tarditatem ſtudium ſacrum aut vocationem abjicere poſſit? I, 338. a.
Ornatus animi & corporis Miniſtrorum moraliter oſtenſus ex ornatu Sacerdotum Vet. Teſt. I, 440. b.
Vocat Deus ad miniſterium nobiles & ignobiles I, 452. b.
Imago munerum miniſtrorum verbi I, 452. b.
Quos Deus in Eccleſiaſtica militia habere velit I, 507. a.
Eorum officium præfiguratum I, 508. b.
Levitæ typus Miniſterii 510. a.
Gravius onus miniſterii, quam civilium operarum I, 511, a.
Pendet miniſterium Eccleſiaſticum à Magiſtratu in jure Sacrorum I, 524. a.
Miniſtri à Deo electi multitudini approbandi relinquantur 525. a.
Duplex Prædicationis genus tubis Iſraelitarum præfiguratum I, 527. a.
Doctorum verbi præcipuum officium II, 174. b. 989. a.
Alii pro Phariſæis Eccleſiæ promittuntur Doctores 246. a.
Apoſtoli prædicantes & annunciantes pacem ibid. per plures Evangeliſantes longe lateq; præconium Evangelii pacifici propagandum 247. a. quomodo ferentes vaſa Domini recedere & exire jubeantur è Jeruſalem ibid. b. quomodo non in tumultu exire debeant 248. b.
An ſacra à miniſtris lingua ignota tractari poſſint? I, 983. a.

De Hierarchia Politica & rebus Civilibus.

Principes cujus moneantur ex ſitu vexilli Judæ I, 508. a.
An judicia criminalia ſeu capitalia Gen. IX, 6. fundentur I, 267. b. 268. a.
Grotii, Anabaptiſtarum & Socinianorum error refutatus ibid.
Judices à Deo inſtituti I, 268. a.
Servitus unde ſit I, 268. a.
An fœdera cum diverſæ religionis Principibus ferienda I, 280. a. b. 431. 432. a. III, 220.
Quatuor cautelæ imprimis in iis obſervandæ 432. a.
An Chriſtianis bellum gerere liceat II, 849. b. ubi Anabaptiſtæ refutantur ibid. 974. a.

De Hierarchia Oeconomica & Matrimonio.

Definitio & natura Matrimonii I, 494. b.
Populorum conſuetudine comprobata ibid.
Filius quomodo Parentes relinquet I, 240. b.
Cum Parentum conſenſu contrahere debet I, 240. b.
Amor Conjugalis indiviſus I, 239. b. 240. b.
Mulieris onera I, 247. b. 248. a.
Mariti moleſtiæ I, 248. a. b.
Conſenſus Parentum & contrahentium I, 294. a.
Gradus cognationis prohibiti contrahentibus I, 345. b.

Digitized by Google

An & cur diſſenſus Patris ſtupratæ tollat matrimonium I. 426.a
An matrimonium ratum ſit, etſi Parentes non conſentiant, ſi acceſſerit copula carnalis I.426.a.b.
Quomodo Parentum conſenſus neceſſarius ibid
Collatio Legis Exod.22, 16. Deut. 22, 28. latæ 427. a.b
Quare Iſraelitis Conjugia cum exteris contrahi prohibita I. 460.b. Chriſtianos non obligat 461.a.703.b 869.b
An Comprivignorum matrimoniũ prohibeatur 490.b.
Tres affirmantium ſententiæ ibid. Objectio præcipua è Textu Lev.18,6. petita ibid.
Difficultas è voce moledeth 491.a
Ratio palmaria adverſus matrimonium Comprivignorum.491.b
Veterum ſententiæ de eadem materia 493.a
An contaminatio gentium tantum ad poſtrema interdicta Lev.18,24. pertineat 495.a
De duabus ſororibus à Jacobo ductis Auguſtini & Lutheri ſententiæ 495.a.b
De gradibus naturali ratione prohititis 496.a
De impedimento religionis 568.b
Leges de captiva in uxorem ducenda propoſitæ & explicatæ I.592.a.b.772.a
An divortium in Rep. Chriſtiana licitum. I. 602.603. 604
Cum gentilibus inita etſi illicita, tamen ſervanda 703. b 869.b
Quomodo Propheta Hoſeas mulierem fornicationum ducere juſſus fuerit II. 707. a, quomodo ea res geſta ibid. an convenerit muneri Prophetico? 708. a. qui ſint filii fornicationum ibid. b.
Polygamia Patriarcharum an fuerit licita? 493.b
Dicta Grotii de Polygamia expenduntur 494.a
Scopus Polygamiæ Patrum I. 839.q.
Conjugum officium I.1177.a.
Magna ſapientia & lenitate œconomia adminiſtranda 1178.b. ut & ſedulitate ibid.

De Cœlibatu Miniſtrorum.

Unde Pontificii miniſtrorum cœlibatum adſtruere conentur I.392.a

De Morte Corporis.

An Mors homini ſit naturalis? I.238.a. 248.b
Quotuplex ſit mors I. 238.a
An Converſio in pulverem homini ſit naturalis? I. 248. b. ſeq.
Grotianæ hypotheſes eluduntur ibid.
Mors à Chriſto fuerat deſtruenda II.108.a.b
Mortis via omnibus calcanda I.904.b.1067.a
Vitæ brevitas cur conſideranda I.1073.a.1236.b.
Ars moriendi ibid.

De Antichriſto de Chiliaſtarum ſomnio & de Fine ſeculi.

An Moſes de Antichriſto in ſuo Cantico vindictam à Deo ſumendam dicat, quod Coccejus quinq; arguntis probare nititur I.626.b
De Henochi & Eliæ adventu ſub vinem mundi I. 1282. b.1283.b
Antichriſtum in Antiocho præfigurari probat Geſnerus ſex argumentis II 684.a
Suaningii argumenta decem excutiuntur 685.
Geſneri ſententia & fundamenta pro Antichriſto Dan 11,35. deſignato vindicantur & roborantur 686,a ſeqq.
Sex Antichriſti κριτήρια ibid. ſeq. eadem repetuntur & probantur accommodate Pontifici Romano 688.b additur ſeptimus eis χαρακτὴρ 690. qui eſt DEUS Maoſim, ſive Miſſa, quod probatur 1. à nominis ſimilitudine, 2. vocis ſignificatione, 3. cultus exhibitione. 4. externa pompa in cultu Dei Maoſim, ubi ſex modi recenſentur ibid. ſeq. 5. à præmiis, quæ tria numerantur 691 a
Ubi duo argumenta Bellarmini contraria refelluntur ibid.b. 6. ab originatione vocis 692.a
Quis ſit rex auſtri eum debellans 693.b
Quis rex aquilonis & Edomitæ, Moabitæ, & Ammonitæ ei eripiendi 694.a.b
Gravii ſententia laudatur ibid. ſeq.
De occidione Antichriſti 695.b. ſeqq.
De perſecutione maxima tempore finis Antichriſti, & ſecuturæ conſummationis mundi 698.a
Quæ ex συνέχεια textus Danielis duodecim argumentis de reſurrectione mortuorum comprobatur ib. b.
Quamdiu regnum Antichriſti ſit duraturum 700. a.b.
Ex Hieronymo ibid. ſeqq. Geſnero & aliis 701.b.
Cornelio Lapidenſi ib.a
Chiliaſtarum ſomnium de Adventu Chriſti ad Eccleſiam ſuam ante finem mundi I. 628.a. II.725.b
Cocceji ſimilis Chiliaſtarum ſententia I. 629.b
Quomodo cœlum complicari, militia cœlorum tabeſcere, & ſtellæ defluere dicantur II. 154.b
De ſeculi conſummatione agere Jeſaiam c. 34. quinque argumentis probatur ib. ſeqq. ut & capite 51,6. 238.a
An ſubſtantialiter, an ſolum accidentaliter mundus hic interiturus ſit I.1082.a

De reſurrectione mortuorum.

Quomodo ea Chriſto probetur I.332.b
Davidis ſpes de mortuorum reſurrectione, I.771.a
Judæi quidam injuſtorum reſurrectionem negant 931.
Defenditur reſurrectio univerſalis 932.a
Quomodo impii non reſurrecturi dicantur II. 114. b 115.a.b
Piis quæ requies & reſurrectio promiſſa? II.116.a
Duobus modis reſurgimus II.727.a
Jobum de reſurrectione mortuorum agere probant ſex argumenta. I.899.
Quid ſit ſtatio ſuper pulvere noviſſima 900. a
Quindecim de circumdatione pellis ſententiæ 901.a
Quinq; à Judæis petita argumenta eam probantia 902. a.b
Probatur ex conſervatione oſſium 993. b
Ex manifeſtiſſimo Danielis oraculo, quæ ultimam & graviſſimam perſecutionem Antichriſti proxime ſecutura eſt, duodecim argumentis 698.a.b
Diſtinctio reſurgentium, ratione fulgoris & eorum qui fulſuri ſunt 699. a
Univerſalitas reſurrectionis probata ib. b.

De extremo Judicio.

Judicium noviſſimum Pſalmo primo inſinuatur I.931.b
Item Eſa.26,21. II.117.a
In eo egreditur Dominus de loco ſuo, viſitat iniquitates habitatorum terræ, terra revelabit ſanguinem, & non operiet interfectos ſuos ib.
Univerſale Judicium à Jeſaia prædictum tribus rationibus ſtabilitur II.153.b. ſeq.
Quando ex Judæorum ſententia finiendum II.725.b
An Joelis 3, 13. de extremo Judicio agatur II. 790.a
Jobus de extremo Judicio amicos ſuos commonet I. 903. b
In eo Deus cœlum & terram advocabit in teſtes I. 1023.b
In eo omnia opera, dicta, cogitata judicabuntur. 1249. b

De Inferno ſeu Gehenna.

An Pœna gehennæ in Vet. Lege prodita? I. 419.b

An in Cantico Moſis etiam de infernali igne agatur I. 623. a

Ab Iſaia impiis denuntiatur II.27.a. 156. a

Septem rationes cur vox Gehenna ad Infernum transferatur II.138.b.ſeq.980.b

Æternitas & perennitas pœnarum Inferni II.157.b

Novem argumenta de Gehenna prophetare Iſaiam cap. 34,10. probantia ibid.ſeq.

Eſt lacus ſine aqua, quod ſex rationibus probatur II. 980.a.ſeqq.

Denuntiatur impiis I.957.a.

An propter multitudinem ſuavitatis Divinæ impii aliquando è gehenna liberandi 990.b.

An de manu inferni liberari ſit è limbo Patrum redimi I. 1023.b

De Vita Æterna.

An in lege ſolum temporalis, an etiam vita æterna promiſſa? I. 416.b. 559.a.630.a

Patres Vetus Teſtamentum etiam vitam æternam adepti, ex ſententia Hieronymi & Auguſtini I.417.a, per fidem Chriſti ibid.

Vocatur mons Sanctus & Tabernaculum Domini I. 961.a

An Deum oculis corporeis in æterna vita viſuri ſimus, non ſolum mente illuminata I.967.b.909.b

In ea Imago Dei reſtituenda 968.a

Socinianus error, eam Patribus V. Teſt. non eſſe revelatam II. 165.a. I.824.a

Felicitas cœleſtis an à Joele prædicta? II. 791.b

Jobi fides egregia ſe in carne ſua viſurum Deum 901. b. ſeq.

Terra viventium I. 989.a

In ea laus & lætitia & exſultatio liberatos apprehendet ſempiterna II.239.b

INDEX

Digitized by Google

INDEX QUINTUS MATERIARUM ET RERUM MAXIME MEMORABILIUM.

A.

Aaron, ejus veſtitus deſcriptus I. 440.a. 445.a
Ejus conſecratio deſcripta quid ſignificet 445.b
Oleum quo ungebatur quid ſignificet ibid.
Cur hoſtiæ manum impoſuerit ibid.
An excuſari poſſit ab Idololatria 453.b
Ejus μοσχολατρεία refellit Pontificis infallibilitatem 454.b
Cur eum unxerit Moyſes, cur lavandus, & veſtitu ſacro ornandus 478. b.
Fuit Generaliſſimus Levitarum 510.b.
Ubi cum Moſe ſedem habuerit & quid ſignificet ibid.
Quando filiis ejus ſanctum ſanctorum ingredi licuerit 511.a
An ipſius virga decimatertia fuerit 537.a
Quando mortuus 552.b
De ejus peccato 571.a
Quomodo in Moſereth & in Hor mortuus dicatur ibid.b
Aaronis filii quomodo uncti dicatur I.445.b
Cur Aaron & omnes ſummi Pontifices etiam pro ſe immolare debuerint, deinde pro populo 1307.a.
Cur extenſa manu benedixerit populo ibid.
Abarbanelis gravis ſententia de ſenſu literali, I. 20. a
De Patria Abrahami 23.a
De primogenitura Semi 66.a
De benedictione Sabbathi 232.a
De pretio Araſnæ à Davide dato 786.b
Numerat 74. differentias in Pſ.18. à cap. 22. lib. 2. Sam. 968.b
De Meſſiæ adventu II.725.b
Abarim mons I.559.a
Abdias Propheta, quis fuerit, quo tempore prophetarit, ſcopus, argumentum ejus θεοπνευστία II.813.a.b.
Abdon Judex I.721.a, ubi ſepultus ibid.
Abductio & reductio ſe mutuo reſpiciunt I.156.b
Abel fuit typus Chriſti, quodquinq; rationibus probatur I.256.a.b
Civitas Judæ quæ fuerit 776.b
Abenezra de Maſorethrarum diligentia I.201.b
De non corrigendo textu Ebræo 204. a
De voce Schamajim 219.b
De voce Gen. 2,17. mummennu 237.b. notatur 286. b.353.a
De acceptione vaſorum Ægyptiorum 326.b.
De diverſis lectionibus 839.b. in Pſalmum 947.b
De Meſſiæ diebus II,853.a. I. 987. a. 1025. b. 1184. a. 1058.a 1060.b,
Abeſſan Judex I.721.a
Abia rex cum Jerobeam confligit I.455.a
Abib Menſis qui & Niſan I.366.a. 374 a.891.b
Abies quid ſignificet II.81.b
Abigabaon quis fuerit I.840.a
Abimelech quomodo ſe Iſaacum non læſiſſe dicat I. 295.a. ubi Lutheri mens ibid.
Quomodo Iſraeliticus occiderit 717. a
Nomen familiare regum Palæſtinæ 993. b
Abire, colligi ad populum ſuum I.540.a
Abner cur culpandus I.760.a
Abominatio Juſtorum & impiorum mutua I.1209.a
Deſolationis II.701.a.b
Abrahami Patria natalis an Chaldæa, vel Syria I.23.a
Tempus nativitatis ejus 67.a
An ſit Tharæ primogenitus 70.b
argumenta pro eo ibid.278.
Diſſolvuntur 71.b.72.a.
Fundamenta quod anno 130. Tharæ genitus ſit, primum è ſerie narrationis, ſecundum à teſtimonio Stephani 72.b
Argumento Tornielli & Tirini 73. a.b. ætate Saræ, 74.a
Contradicentium non ſatis piæ voces 75.a
Exceptiones vanæ ibid.
Ingreſſus Abrahami in Ægyptum qua die contigerit 162.b
An Ebræam linguam in Cananæis didicerit 269.a.b
Qualis ejus ſequela Dei 278.b
Unde Ebræus dicatur Grotio 280.a
De ejus fœdera cum Mamre 280.b
Ipſius fides juſtifica 282.a
Quando diem Chriſti viderit 285.a
Quoties fuerit tentatus 292. a
Quomodo dixerit: Ipſe mittet] Angelum ſuum 293. b. quam ultimam duxerit uxorem 294. a. ejus poſteri ib. cur in excelſis locis ſacrificarit 498. a. cui religioni in Meſopotamia addictus fuerit 692.a. cur ipſus exemplum Judæis proponatur II.177. a
R. Abraham Harophe laudatus I.27. a
R. Abraham Hiſp Interpres Moſaicus I. 211. b
Abrech quid ea vox ſignificet & unde derivetur I.304.b
Abſalon an eum David perſecutus ſit ob fratricidium I.772. b. ejus ingenium ibid. quomodo plebem in patrem concitare potuerit ib.
Abſinthium in judicio II.802.a
Abulenſis vide *Toſtatus*.
Abydenus, ejus Aſſyriaca deſiderata Grotio II.881.a
Abyſſus quid ſit I.219.b.220.a.b. II.807.b.809.a.I.992. b. Quomodo abyſſus abyſſum invocet 1001.a
Academia antiquiſſima I.683.b
Accaron urbs I.683. a
Accedere ad Deum quid ſit? I.393.a

Accen-

Accentus Ebræorum literis & vocalibus coævi I. 27. b. Rebhia non ſemper diſtinguit 968. a
Accho Ptolemais dicta I. 702. b
Acetum, quis ejus in meſſe uſus fuerit olim I. 738. b
Achan fuit binominis, quid nomen ſignificet? I. 667. a. 668. b. an ipſius filii tantum ſpectatores paterni ſupplicii fuerint 668. b. an de morte tantum temporali ejus Joſua loquatur ib. lapidatusne ſolum, an etiam combuſtus 669. a cur etiam Achar nominetur 836. b
Acetabulum argenteum quantum valuerit, & quis ejus uſus I. 522. a
Achab rex mancipium malitiæ I. 808. a
Achor vallis quæ ſit II. 715. b
Achitophel, ejus auctoritas I. 774. b. deteſtandum conſilium ibid. callidum item, ibid. irritum 775. a. ſuſpendium ib.
Achaſias quomodo regnare cœperit anno ſuo 22. qui alibi annos 42. natus regnum ſuſcepiſſe dicitur I. 91. a quinq; de eadem re ſententiæ 854. b. ſeqq. an textus corruptus ib. Ravii ſententia exploditur 165. b. 856. a. etiam ad domum Achab pertinebat 821. a. fuit binominis 856. a
Achates gemma quid ſignificet? I. 442. b
Achaz quoto anno Ezechiam genuerit I. 93. a. quando regnare cœperit 826. an luſtrarit filium ibid. peccavit diffidentia ib. cur templum obſtruxit ib. cur rex Iſrael vocetur 857. b
Achziba Plinio Ecdippa I. 687. *b*. II. 832. *a*
Acies militaris an per vocem chamuſchim notetur I. 375. a
Acrabbim unde ita dicatur I. 682. *a*. 702. *b*. 1314. *b*
Actio, non externa ſolum prohibetur I. 497. *b*. in ancillam non datur 498. *a*. actionum ſucceſſus à Domino 1169. *a*
Activitas, an aliqua terræ tribuenda in Creatione & productione plantarum I. 228. *a*
Activum imperſonale pro paſſivo II. 733. *b*. 774. *b*
Actor, ubi ejus in judicio locus II. 937. *b*
Adad Syriæ rex. I. 769. *a*. 806. *b*. 807. *a*
Adam an fuerit Androgynos I. 230. *b*. 239. *b*. 1120. an primus fuerit homo ibid. ſeq. an primam pluviã à Deo exoraverit 233. *b*. unde formatus ibid. quomodo formatus ibid. ei tribuitur omnimoda cognitio 236. *a*. quomodo in Paradiſum ſit translatus 237. *a*. an ſemper in Paradiſo manere debuerit ibid. cur in Paradiſum translatus ſit, ſex proferuntur cauſæ ibid. extra Paradiſum creatus ib. fuit ſapientiſſimus 239. *a*. an nominum impoſitionem perdiderit 139 *a*. ubi ſepultus fingatur 682. *a*. 693 *b*. quando peccaverit 1023. a.
Adamah qualis terra I. 233. *b*. quid notet ib.
Adamas qualis gemma & quid ſignificet I. 442. *a*. *b*
Adarezer Rex II 890. *a*
Adarkon quid ſit I. 182. *a*
Adeps quid ejus accenſio ſignificet I, 445. *b*. cur & quo adipe non veſcendum 473. *a*. duplex adeps ib. *b*. optima hoſtiæ portio 474. *a*. 477. *b* quorum animalium adipe veſci licuerit 477. *b*. 1305. *b*
Adjabena regio I. 868. *b*
Adjectivum Ebr. poſtponitur I. 946. a
Adjuratio ſponſi qualis I. 1266. *a*
Adommim unde dicatur I. 682. *b*
Adonias patris mortem exſpectare nolens regnum invadit I. 787. *a*. vafrities à Salomone punita 788. *a*
Adonibezek an pœnitentiam egerit I. 700. *b*
Adonizedek nomen Regis Jeruſalem I. 672. *b*
Adoptio qua re minuatur? *b*. 297. *a*. divina vocatione nominis inſinuata II. 191, *b*
Adoratio. Vide *honos*. quomodo Jacob Joſephum adorarit I. 309. *a*. Crucis adoratio refutata 332. *a*. imaginum prohibita 404. - 408. *b*. quæ Dei & Legis 847. *b*. an coram ſimulacris idololatris alienigenis fieri prohibita 812. - 816. a
Adramelech filius Senacharibi I. 829. *b*.
Adramelech & Anamelech quales dii 827. *b*
Adrichomius laudatur I. 188. *a*. 733. *a*. 795. *b*. notatur I. 662. *b*. 683. *b*
Adſcendere ad Dominum quid ſignificet I. 456. *b*
Adſcenſio pro ſolio regali II. 811. a. Chriſti à Michæa prænuntiata 841. *b*. *a*. Davide I. 1021. *a*
Advena vide *proſelytus*, quid ei debeatur I. 503. *a*. *b*. etiam paſcha celebrare debebat 526. a
Adventus Chriſti prænuntiatus II. 180. *a*. 169. a. ſigna temporis adventus Chriſti 900. *b*
an Joel 2, 9. de advehtu Sennacheribi agatur II. 774. *b*.
Adverbium negandi pro comparativa I. 382. *b*. forte, forſan quomodo uſurpetur 456. *a*
Adulterium Ethnicis abominatio I. 288. *b*. 605. *a*. quomodo probabatur 513. *a*. *b*. quomodo puniendum 733 *a*, *b*. unde provenerit Davidis adulterium 770. *a*. an cum adulterio compenſandum 910. *a*. perdit animam 1144. *b*. ejus pœna ib.
Ædificare urbem quid concernat I. 127. *a*. domum pro implere prole 607. *b*
Ædificatio Hieroſolymæ ſpiritualis II. 871. *a*
Ægidius Strauchius commendatus I. 497. *a*
Ægyptus unde ſuam habeat fertilitatem I. 303. *b*. 357. *b*. quando coli cœpta 357. *b*. vaticinium Iſaiæ contra eã quando impletum II. 86. *b*, quomodo pro Iſraele data 192. *b*. quando punita 792. *b*. 897. *a*
Ægyptiorum anni quales & quanti I. 57. a. *b*. eorum chronologia 60. *a*. eorum reges poſt Alexandrum magnum 133. a. eorum de Chao opinio 220. a. ut dormiverint 239. *b*. quare cum Ebræis non comederint 306. *b*. quare opiliones deteſtentur 308. *b*. an in terra Geſſen immunes fuerint à plagis? 353. *b*. quomodo ipſorum Dii percuſſi ſint 369. *b*. ſeq an pars exercitus eorum per tonitrua & fulmina interfecta 378. *a*. quot perierint ib. an ſuperſtites ad Deum converſi ibid. eorum ſacerdotes cui rei ſtuduerint 790. *b*. qui eorum Dii II. 87. *a* eorum vocatio ad Chriſtum prædicta II. 87. *b* Ægypti percuſſio I. 1304. *a*
Ælianus de Judicibus Ægyptiis *b*. 1207. *b*
Ænigmata inter pocula & viros ſapientes I. 722. *b*
Salomonis & Hirami 790. *b*. II. 886. *b*. Reginæ Saba I. 797 *a*. *b*. quid ſit Ænigma 1129. *a*
Æqualitas commendata I. 503. *a*. vide *Menſura*
Æquivocatio, an Jeſuitarum æquivocationes probari poſſint I. 707. *b*. 708. *a*. vide *Jeſuita & Mendacium.*
Aer an per Rakia intelligatur? I. 226. *a*. quando cœperit ib. *b*. facies cœli obverſa 906. b
Æra Nabonaſſarea I. 133. *a*
Seleucidarum I. 133. *a*
Æræ Chriſtianæ characteres in N. T. indicati quomodo reſpondeant computo Danielis 133. *b*
Ærarium publicum, quæ moneta ei inferri ſolita ſit I. 182. *b*
Æs quid ſignificet I. 173. a. æris oblati ſumma 463. *b*. æs alienum ſervitus 1185. *b*
Æternitas qua voce innuatur apud Ebræos II. 68. *b*
Æterna Nativitas Chriſti 6. punctis ſtabilitur 859. *b*
Æther per vocem Rakia proprie notatur I. 226. *b*
Æthiopes circumcidi etiam ſoliti I. 285. a. eorum ritus notati 331. a. eis clades prædicta II. 86. *a*. *b*.
Et converſio ad Chriſtum ib.
Quomodo pro Iſraele dati 192. *b*
Quando viſitati 897 a
Æthiopia probatur eſſe Arabia 5. momentis à Bocharto I. 532. *a*
Afer Abrahæ ex Kethura filius I. 285. *a*
Africæ toti nomen dedit ib.
Circumciſiones ſuos docuit ib. 294. *a*
Affectus lætitiæ & triſtitiæ I. 1164. *b*
Affectus cohibendi 1197. *a*

Affe-

Affectiones corporis quid ſignificent I,500.a.
Affelmannus de hora tertia paſſionis I,147.b. 148.a. à Ravio adductus contra Scaligerum 154. a
Afflictio Iſraelitarum Ægyptiaca quot gradus habuerit? I,319. b. primus tributa ibid. ſecundus opera ſervilia 320.a. tertius infanticidium ibid. b. quomodo Deus dicatur afflixiſſe populum 343.a. Rivetus & Calvinus refutantur ibid.b. afflictiones quibus rebus comparari ſoleant? II,192.a.
Africanus annum tantum unum miniſterio Chriſti attribuit I,139 b. Kaniano refragatur 274. b.
de 70. hebdomadibus Danielis II.735.b.
Agag nomen Amalekitarum Regum I,544.a.
Agar ancilla Saræ I,283. b. quis ejus Angelus contra Socinianos 284.a.
Agathobulus vetus interpres Bibl. Moſaicus I,211.b.
Agellius notatus I,1045. b.
Agibardus laudatus II,982.a.
Agitatio pectoris & exaltatio armi quid ſignificet? I, 446.b. alia ſignificatio ibid.
Agmen extremum percutere, qua voce pro ea utantur Ebræi, I,608.b. carpere melius dicitur 676. a
Agnati ſuccedentes in hæreditate I,548.a.
Agnitio peccatorum Jobi I,891.a.
Agnus figura & pretium agni in numo I,299.a. 181.a. Paſchalis agnus quando ſeparatus 366.a. cujus virtutis Symbolum 576.a. agnus quomodo immolandus 1312.b. agnus Paſchalis ſolum Hieroſolymæ & ubi arca erat mactandus 1315.a.
Agora quanti valeat I,181.a. Forſtero dicitur ſcrupulus argenti ibid.
Agra urbs I,283.b.
Agri cur non diverſis ſeminibus conſerendi I,596.a, quæ rationes morales inde petendæ ibid.b.
Agur quis fuerit I,1209. b.
Aila urbs Arabiæ I,793. b.
Ἀματοδειξία refutata I,1316.a.
Ain & Rimon an in unam çivitatem coaluerint I,684.a.
Αἰτιολογία I,827.a.
Ahaliab Tabernaculi ſtructor cum Bezaleele I,452.b.
Ahasverus Eſtheræ maritus quis fuerit I, 116. b. ſeqq. 876.a. probatur auctori fuiſſe Darius Hiſtaſpis ibid, unde inſidiæ in eum ortæ 878. b. quis ille ſit, quem commemorat Esdras cap.4.6. I,112.a. quod Cambyſes fuerit ibid. cur Ahasveroſi nomen aſſumſerit ibid.b. quid ſignificet ibid,865.b.ſeq. cur pulchritudinem Vaſthi oſtendere voluerit 877.b.
Ahmed Ibn Esdris citatus I, 230. a.
Ai civitas I,667.a.
Ajath regio II,71.b.
Ajalon civitas I,674.a.
Ainsvvorthus interpres Pentateuchi I, 211. b. de voce Elohim 216.b. de Diis ſeu Angelis Gen.3,5. p.241.a.
Ala, cur non ſecari debuerit? I,471.b. quid ala ſignificet? 739.a. II,45.a.
Alanus Doctor univerſalis I,211,b.
Alacritas in opere perficiendo I.1187.a.
Albertus Magnus I,9.a.
Albertus Sigebergenſis in utrumque Teſtam,I,9. b,
Albertus Patavinus qualis Interpres I,211.b.
Alcuinus de Spiraculo vitæ I,234 .b. dentes ſponſæ 1273. a. collum 1274.a. 1276.b.1277.a.1281.a.1285.b, 1286. a. 1289.a. 1290.b, ſeq.
Alexander Alenſis I,8,b.
Alexander ab Alexandro I,496.b.
Alexander magnus Græcus Monarcha II,676.b.
fortunatiſſimus ibid.
quando in Aſiam trajecerit III,187 b.
à quo regnum ej9 diviſum III,190.a.
quando obiit ibid. quando primum cum Darianis conflixerit III.190.a.
Alexander Polyhiſtor laudatur I,79.b. de liberis Abrahæ ex Kethura natis 204.a.
Alexipharmacum de piſce tabula III, 11.b.
Aliena quæ dicantur II. 893. b.
Alienigena an jure talionis uti poſſit pro ſua libertate, I,425.a.
Alimenta, unde Levitis ſubminiſtrata I, 585 b.
Allegoria & Typus ut differant I,240.a. II,757. a.
Alma quid ſignificet? II,35. b.
Almuth quid ſignificet I,1020.a. 956.b, 1022. b.
Alogi hæretici ab Irenæo refutantur reprobantes Evangelium Johannis I,193. b. & ab Epiphanio 140.a.
Alphabetici Pſalmi, cur quidam non omnes conſonas habeant I,1123.a.
Alſtedius quos intelligat annos in 70. ſeptimanis Danielis I,120.b. ubi eos finiat 150. b.
Altare primum quando exſtructum? I,265.b quo de altare Moſis 387.b. cur ex lapide conſtrui præceperit Deus 421.a. quomodo præceptum cum alio Exod.27. conſiſtat ibid. altare Holocauſtorum quid ſignificet 438.b. ejus mundatio 447.b. cur altare à Tribubus trans Jordaninis erectum 690. b. ejus cornua tenere non ex lege 787 b.788. b. totum cultum divinum notat 806.a.
Amalek quis fuerit I,387.a. quæ cauſa belli Amalekitici ibid. quomodo Amalekitæ viciſſed canturibid. cur bellum hoc ſcribi præceptum ibid b. in quo libro id ſcriptum ibid. quæ cauſa tam ſeveri edicti contra Amalek ibid.556.b. in montes & valles habitare dicitur 533 b. Diaboli ſunt ſymbolum 608.b.
Amama (Sixtinus) de Lingua Helleniſtica N. Teſtam. I,18.b.
de Scholaſtica Theologia 19.b. Interpres Pentateuchi 211.b.
an merito Lutherum caſtiget? 225,b. laudatur 305.b
de voce מנחה 720.b.
Amaritudines quid notent? II,755,b.
Amathus II, 70 a.
Amazias quanti conſcripſerit milites I,184.b. 856.b.
Ambroſius, incarnatio Chriſti I,1286,a,
de natali Domini I,136, a.
de auctoritate Scripturæ 157.a
quid in Geneſin ſcripſerit 213.a
de SS.Trinitate 229.a.
de imagine Dei in homine 230.b.
cur mulier è coſta viri ædificata 240.a.
de matrimonio 493.a. 496.b.
de virga Aaronis 537.a.
de traditione 559. b.
de ſolſtitio Joſuano 675. a.
de fonte Samſonis 726.a.
de Juſtitia Dei 744.a.
de Simei 774.b
de ira 943.b.
de Thalamo Chriſti 975. a.
Diabolus ab hominum dextris ſtat II,938.a.
unctio Chriſti I,1019.a.
peccatum originis 1025.b.
Ebrietas 1189.a.
regnum Meſſiæ 1059. b.
Ambulare Deum, vel cum Deo I.260.b. poſt Dominum II.751.a.
Amelius Platonicus quid de Λόγῳ ſentiat I.223.b.
Amen quid ſit, an jurantis particula ſit? I, 611. b. 842.b.
Amethyſtus gemma quid ſignificet? I,442, b.
Amicitia, ejus exemplum I,752.b
vera 1177.a.
Amici ficti & proditores I, 1028.a. quomodo colendi 1201.b.
conjunctio animorum 1202.b.
amici ſponſi qui ſint? 1291.b.
amici Jobi quales viri 889.b.
de amicorum dulcedine I,1201.b.
Alii corrigibiles, alii non 1203.a.

Ammon, quomodo ipſorum regio ab Iſraelitis non occupanda dicatur, cum tamen occupata ſit I, 556.b. 681.a.
Amor Conjugalis qua voce indigitetur I,240.b. 239.b. 1141.b. ex ſola forma conceptus 771.b. Amor Dei erga homines II,69.a. amor amici I,1201.a.
Amos quando prædicarit II,61.a. 794.a. ejus nomen, parens, patria, vitæ genus, occaſio, ſcopus, argumentum, & objectum 794.a. diſtributio b.
Amoriam qui fuerint I,27.a.
Amorrhæi I,430.b. 660 b. 663.a. homines proceri 797 b
Ampulata cauda vel aure non ſacrificantur I, 500. b.
Amphibologia non admittenda in Scriptura I,243.b,
Amram, quando uxorem duxerit I,323.b. 495.b. Vide *Jochebed.*
Amraphel, Rex I,280.a.
Amri quot annos regnarit I,91.a. duo ejus initia ib. 804. quanti emerit montem Samariæ 184.b. 804.b.
Ana num aquas calidas, num vero mulas invenerit? I, 300.b.
Anabaptiſtarum de Adami mortalitate error I,237.b. de pœna capitali 268.a. notantur 339.a.
Anarchia quantum reipublicæ malum I,737.b.
Anaſtaſius laudatus I, 496.b.
Anaxagoras de chao quid ſentiat I,221.b.
Ancilla quomodo habenda I,423.b. quomodo dimittenda 424.a. earum nuptiæ 498.a. in eas non datur actio ibid.
Andradius refutatur I, 404.b.
Angeli, eorum cœlũ voce Rakia notetur I, 226.a. 231.b Angelos Gen.2,2. cõprehendi 231.b. quando conditi ibid. cujus naturæ ſint Grotio 251.a. quis Angelus, qui Agari apparuit 284.a. an per ventos interpretandi 296.a. num adorandi 307.a. an Goel ſit angelus creatus ibid. quis ille, qui Moſi apparuit 330.a. quis angelus Ægypti vaſtator fuerit, num bonus vel malus 365.a. quis angelus ſeu Dominus reſpiciens in nube 376.b. 377a. an mare rubrum ſuſpenderint? 378.a. angelus pro miniſtro Dei 540.a. quid de angelo, qui Bileamo viſus eſt, ſentiant auctores 542.b. an ſecundum hominum numerum creati 621.a. eos non decent mendacia III, 10.b. 12.b.
Anguli populorum qui ſint I.734.b.
Anguſtia intercalcaris 70. ſeptenniis fruſtra à Ravio confingitur I,169.b. quam 72. annorum citra fundamentum fecit ibid.
Animam ponere quid ſit? III.196.b.
Anima an ſit particula divinæ auræ I,234.a. quomodo inſpirata ibid. an ei imago Dei ſimul communicata ibid. ejus immortalitas aſſeritur ibid. b. an Grotio rectè dicatur Spiritus Domini? 262.b. ſeparatæ ad corpus propenſio 332.b. ea eſt in ſemine 424.b. accipitur pro homine 476.b. 676. in ſanguine habitat 488. hodie non immediatè creatur 548.a. quomodo levetur 987.b. quæ ſit anima contemtibilis II,219.b. quomodo anima peccatrix de Iſrael perire dicatur I,1305.a.
anima pro toto homine 1307.a.b.
Animantia an omnia quinta die producta I. 227. b. quomodo omnia ex humo formata dicantur? 238.b.
Animalia, quæ munda vel immunda fuerint I, 264. b. 480.a.b.
an peccata iis tribuenda ibid. quodnam animal divinationi ſerviat 499.a.
ſancta non adhibentur operis 504. b. non redimuntur ibid.
quæ fuerint pro Diis culta 560.b.
animalia duo textui Habakuki illata unde venerint II,888.b. Papiſtarum commenta de illis ibid. ſeq.
quomodo ad Adamum adducta I,238.b.
quomodo eis ab Adamo nomina impoſita 239.a.
Animus in vultu apparet I,751.b.
Annotatores Biblici Lutheran. Oſiander, Cramerus; è Calvinianis Neoſtadienſ. Herbornenſes, Toſſanus, Piſcator, &c. I,13.a. Belgici & Anglici de hora mortis Chriſti 147. b. de fine LXX. hebdomadum 151.a.
notati II,205.a. 840.b. 925.b.
Annulus qualis Judæ fuerit? I,302.a.
Annunciare nova qui Deus dicatur II,187.b.
Annus. Anni ante & poſt diluvium an ejuſdem quantitatis ſint I,56.b.
probatur contra diverſum ſentientes ibid.
ejus forma quæ fuerit 57.a. quinam ejus auctores ibid. b.
quomodo Embolimæus intercaletur ibid.
annus apud Ebræos duplex, politicus & Eccleſiaſticus 58.a. 366.a.
qui Luthero improbatur ibid.
anni Sabbatici & Jobelei initia ibid. b.
auctoris ſententia de anni principio vero invicta 59.a.
utrum anni omnes completi intelligendi ſint, qui referuntur citra particulam imminuentem in Scriptura ibid.
ubi error Rollenhageni & Petavii notatur ibid.
vera de ea re ſententia ibid.
anni quot effluxerint à partitione terræ uſque ad tempora Eli 81. b.
quot ab Elio uſque ad initium Templi Salomonici 84.a.
anni Regum Juda & Iſraelis quomodo colligandi 93.b.
quis Ezech.I,1. annus trigeſimus 102.a.
an ab initio regni Nabopallaſſari ib. b.
contraria ſententia refutatur ibid.
anni ſeptuaginta apud Zachar.1,12. quinam illi ſint I.109. II,627. ubi Scaliger refutatur ibid.
quales anni in 70. ſeptimanis Danielis intelligantur, an lunares 120.a. 123.b. an ſolares ibid. b. an Ægyptiaci ibid. a.
anni Auguſti Imperatoris diverſimode numerantur 134.a.b.
an poſt baptiſmum Chriſti annus integer elapſus ſit, aut plures, antequam Paſcha primum Miniſterii Chriſti appropinquavit 142.b.
annorum computus mundi extra Scripturam ignoratur 153.a.
acribeja Scripturæ in priſca annorum ſerie ab omnibus agnita ibid.
nec neganda in aliis epochis ibid.
à qua regula non rarò deflectunt Chronologi ibid, & inter eos Scaliger ibid.
Anni peccatorum Judæ & Iſraelis Ravio qui ſint 159.b.
Annus Cyri tertius Dan.10,1. quis fuerit? 166.b.
anni Antediluviani in numeris apud Samaritas & ſeptuaginta variant 258.a.b. ſeqq.
num annus per vocem ימים intelligatur 294.a.
anni quadraginta, quibus incidit ſeditio Abſolonis, ubi incipiant 773.a.b
anni 450. Pauli ubi incipiendi 791.a.
de computo 65. annorum cap.7,8. Eſaiæ II,32.a.
qui ſint anni mercenarii 85.a.
quid ſignificet annus ad annum additus 127.a.
annus dierum 799.a.
dies 2300. apud Danielem qui ſint? I,625.a.
anni civilis & Eccleſiaſtici diſtinctio 1305.a.

Anthro-

Digitized by Google

Anthropopatheia II,750.a. I,905.b.
Antibarbarum Sixtini Amamæ, quo referendum I,14.
Anti-Chriſtus ab Eſaia denuntiatur hoſtis Eccleſiæ II, 156.b.
 occidendus 793. a.
 per Antiochum Epiphanem adumbratus II, 684. ſeqq.
 ſex rationibus Geſneri probatur ibid.
 Vide LL.CC. de *Conſummatione Seculi.*
Anticriticum ſacrum Buxtorffii quo proſit? I,14.a.
Antiochus Θεὸς II, 677.a.
Antiochus κεραυνὸς & καλλίνικος II.677.b.
Antiochus magnus II,678.a. Judæis immunitatem concedit 679.a.
Antiochus illuſtris tyrannicus perſecutor Judæorum II, 680.a. victorioſus ibid. ſeqq. Oſiandri paraphraſis laudata ejus geſta mire & ſcite depingit 682.a. ſeqq. typus Anti Chriſti 684.a. cur Epiphanes dictus III, 190.b. cur radix peccatrix ibid. quando inceperit regnare ibid. qualia Gymnaſia inſtituerit 191.a. ejus ſecunda in Ægyptum expeditio ibid. cur pecunia illi defecerit 198. a. cur in Perſidem profectus ib.b. quomodo mortuus 205.b. 238. a.
Antiochenum Concilium I,377.b.
Antipatheia hominis & ſerpentis cluſa I,243.b. ſeq.
Antiquitatis de Myſterio Trinitatis Teſtimonia I, 229.b.
Antiquitas hiſtoriarum Moſis è mentione claſſium & navium 614.a.
Antonius Medicis concinnat notas ſtrictiores in S. Scripturam I,9. b.
Antonomaſia II, 889.a.
Antitrinitariorum exceptio notata I,230.a.
Aodus quî manu utraque uſus fuiſſe dicatur pro dextra I,707.b. an hujus exemplo mendacium licitum ſit, ibid.
Apeliotes ventus II, 776. b.
Aperire vulvam primogenitos ratione matris deſignat I,373.b. an notet naturalem egreſſus modû ibid. vel phraſi Scripturæ, vel ſenſu phyſico accipitur ibid.
Apes cujus Symbolum II, 44.a.
Aphra urbs II.830.a.
Aphrodita, unde nomen hoc venerit I,596.a.
Aphtharſia an ſimplicitatem ſignificet I.249.b.
Apis Ægyptiorum per κακοζηλίαν ab Iſraelitis imitando adoratus I,453. ſeq. 461.a.b.
Apocryphi libri veteris Teſtamenti qui ſint I, 30. b. præloquium ad eos III, 2. ſeqq. fruſtra Grotius Pontificios cum Proteſtantibus conciliare conatur quoad libros Apocryphos ibid. quando & à quonam annexi ſint libri apocryphi canonicis 3.a. an à Judæis Helleniſtis, an verò à LXX. Interpretibus ibid. an à Theodotione ibid. b.
Apollinarius Junior, ejus notæ ſtrictiores in S. Scripturam I,9.b.
Apollinaris Laodicenſis biennium miniſterio Chriſti tribuit I,140.a.
Apollo I,229.a.
Apologus Jothami I. 716,b.
Apoſiopeſis I,251.a. II,94.a. I,904.b. 907,b.
Apoſtoli Grotianis Annotatis contraria docuerunt I,205,a. eorum miniſterium univerſale 970,b. 974. b. 975. a. ſunt cœli Dei gloriam enarrantes ibid. ſunt mundo portenta & miracula II,50.a.b. ſunt reliquiæ de innumerabili multitudine Iſraelis II, 70.b. ſeq. eorum ſtylus 744.b. ſpirituale ipſorum prælium 984. a.b. ſunt equi glorioſi Domini 988, b. anguli domus Domini 989. a.
 Duces & Tribuni exercitus Chriſtiani in obſidione Hieroſolymæ 1004.a.
Apoſtolicæ Conſtitutiones nothæ I,416.a.
Apparitiones divinæ unde æſtimandæ I,330.a. an Angelus creatus Moſi in rubo apparuerit ibid.
Apparitores qui ſint I, 554. a.
Appellativum pro proprio I-554. a.
Appetitus pravus an in Decalogo prohibeatur, an verò ſolum permanens ſtudium I,419,a. an ſolum gehennæ obnoxius, ſi foveatur ibid.b. paulatim debellandi 569.a.
Apprecatio, ejus formula I,740.b. 749. b.
Aqua an pro aere accipienda I,222,b. mirabilis res eſt, 226.b. an earum congregatio & terræ productio ad ſecundum diem referenda 227. cur ad ſecundum diem elogium non additum ibid. ubi Picherellus vapulat ibid. ſeq. quomodo congregatæ ſint 228.a. quæ & cur in Ægypto in ſanguinem converſæ 351.b. unde Magis ſubvenerit? ibid. an in mari rubro conglaciatæ fuerint 379.b.
 Aqua è petra fluens quantû miraculum 386.a. præfigurabat Chriſtum ibid. b. aqua zelotypiæ etiam apud gentes κακοζήλως habebat 513.a.b. quid cineri mixta ſignificet 539.a. quomodo in Ægypto aquæ irriguæ ducantur 573. b. quomodo ſteterit in Jordane 661.a.b. quomodo in locum reverſa 662. b.
 aquam portare ſervile 672. a.
 cur in pœnitentia publica hauſta & effuſa fuerit 743 b.
 aquæ pro populis II,45.a. 79.a. 118.a.
 qualis aqua, quæ in lacu ἀνύδρῳ deficit 981.b.
 aquæ de ciſterna quæ ſint I, 1141. a.
Aqua pura ſalutis quæ Iſaiæ dicatur II,79.b.ſeq. in deſerto 161.b.164.a,
Aquæ ſupracœleſtes in oratione Azariæ tanquam teſtimonio Eccleſiæ Judaicæ approbatæ III, 182.b.
 Aquæ ſupra cœleſtes an & quæ ſint I, 226.b. non eſſe nubes probatur ibid. verè eſſe aſſeruntur è S.Scriptura, Patribus, Pontificiis, Calvinianis, Lutheranis contra diverſum ſentientes 227.a. 1125. à Gregorio Oxonienſi adſertæ 1303. a.
Aquæ ductus Ezechiæ I,830,b.
Aquila, vir, interpres Bibliorum Græcus I, 28.a.
Aquila, avis, ejus indoles & amor I,390,b.ſeq. cur eidem Deus ſe comparet? ibid. 612.a.
Aquilo, ventus, cur ad eum victimæ mactandæ I. 471.a. quid per eum intelligendum II.897.b.I,1277.b.
Ar Moabitarum metropolis I,556.a. II,83.a.
Arabes, notatur eorum error I,229.a. erat Arabia Judææ ad orientem 790. b. II, 79,a.
Arabica verſio Bibliorum I, 28.b.
Aradus, civitas. II,70.a.
Aram Syrus I, 292.b.
Ararat, Armeniæ montes I,264.b.
Arbel, II.739. a.b.
Arbiter, Arbitrii libertas profligata I,256.b.
Arba homo magnus conditor Hebronæ I, 682.a.
Arbor, cur infrugiferæ arbores nô ſuccidendæ I,591.b arborum quarundam myſtica ſignificatio II,179. a.
Arbores vitæ & ſcientiæ ſingulares erant I,235.a.
 qualem vitæ arbor vitam præſtare potuerit ibid.b.
 arbor ſcientiæ boni & mali cur ita dicta 236. a.
 cur condita ibid.
Arca fœderis quid ſignificavit? I,435.b.
 num duæ fuerint, ibid.
 quamdiu in Silo manſerit 573.b.
Arca, quomodo in exercitu deducta I,663. b. à Tabernaculo divelli non poterat 692.a.
 quî gloria Iſraelis dicatur 744.b. quamdiu Gabaæ manſerit 745.b. an tabulæ Legis in ipſa poſitæ fuerint 617. b.
 quatuor argumenta pro negativa ibid. an dicatur Dominus 660.a. 662.b. 762.a. quæ à Joabo in prælia abducta 770,b.

Arcus Davidis quid ſit? I, 759.b.
Aretius notatus I, 599.b.
Argentum, quomodo hæc vox ſumatur? I, 173.b. oblati argenti ſumma 463.a.
Argenteus quid ſit? I, 179.a.
Argenteus, erroneæ de argenteo Matth. 26, 15. ſententiæ I, 179.a. diverſi argentei Judaici & Græci ibid. b. an denarii per eos intelligantur? ibid. an ſicli communes? ibid. an triens aurei Gallici? ibid. an mina Attica centenaria? ibid. obſervatio de argenteis 716.b. 726.b. 729.b. 732.a. de argenteis triginta, II, 997.b. ſeq.
Argob, civitas I, 557.b.
Arias Montanus laudatur I, 177.a. 188.b. de Sicli quantitate & valore 178.a. Vide Montanus.
Arida vocatur terra I, 228.a. II, 912.a.
Ariel, Arielis civitas quæ? II, 126.b.
pro forti II, 148.b.
Aries, qui dicantur filii arietum I, 989.b.
Arioli qui ſint? I, 499.a. 542.a, 587.a. opponuntur Prophetis 751.a.
Ariſtobulus vetus Interpres Moſaicus I, 211.b.
Ariſtoteles, honeſtus amans ſui I, 1178.a. quid de figura numi prodit I, 173.a. quare mumus inventus 174.b. ut eum definiat ib. an mundum nunquam cœpiſſe ſtatuerit? 215.a. quomodo declarandus ſit? ib. b. de chao 221.b. ut Solem deſcribat 228.b. quid libertas 248.a.
Armenia an bene pro Harmon reddatur II, 799.a.
Armenii Paſchalem agnum cum Judæis celebrant I, 371.a.
Armilla quale amictus genus I, 302.a.
Arminius. Arminiani de Libello repudii I, 602.b.
Arminianis favet Grotius I, 194.b.
Ar Moab II, 83.a. I, 556.a.
Armus dexter cur cremandus fuerit I, 446.b.
Armus dexter cedebat Sacerdoti I. 749.a.
Arnon fluvius Amorrhæorum I, 541.a.
Aroer regio II, 85.a.
Aromata, quæ in uſu ſacro I, 451.a. quid ſpecies aromaticæ ſignificent ib. b. quid aromata ſignent? 1278.a. aromatum montes 1292.a.
Arphaxadus quo mundi anno genitus ſit I, 70.a. b. quot annos natus obierit 278.a.
Artaba qualis menſura III, 186.a.
Arthachſaſta qui Eſdr. 4, 6. per mandatum ſtructuram templi prohibuit, quis ſit? I, 112.b. Scaligeri erronea ſententia ibid. aliorum ſententia ibid. quod Smerdes fuerit probatur ibid. quis ſit Arthachſaſta Eſdr. 4, 24. Dario junctus in promovenda templi ſtructura 115.b. 116.a. quod Artaxerxes Longimanus fuerit probatur 116.a. quis ille fuerit cujus año ſeptimo mãdatum ab eo conceſſum commemoratur ibid. Arthachſaſta Nehemiæ quis fuerit 870.a.
Artaxerxerxes Longiman. & Mem. an maritus unus eorum Eſtheris fuerit I, 117.a. Longimani duplex initium 118.a.
Arundo conquaſſata quæ dicatur? II, 183.b.
As quid valeat? I, 181.b.
Aſa vel Aſſa Rex pius I, 851.a. quodnam ejus delictum 804.a.
Aſael, Azelus Syriæ Rex I, 806.b.
R. Aſaria laudatur I. 27.a. quid fuerit Urim & Thumim 443.b. 444.a.
Aſdoth civitas I, 677.a. 680.b.
Aſem civitas I, 686.b.
Aſer tribus populoſa & metallifera I, 642.a. urbs 678.a.
Aſidæi II, 868.a. an Eſſæi iidem fuerint appellati III, 196.a.
Aſina Bileami an per angelum locuta I, 542.a. dignitas eorum qui aſinarum pullis vehuntur 717.b.
Aſinus & pullus quem alligaturus erat Schilo eſt Eccleſia I, 313.a. magna eorum in Judæa copia 583.a.
Aſmodæus, dæmon III, 9.a.
Aſperſio triplex in Vet. Teſt. mandata I, 1026.b.
Aſor urbs I, 677.b. 708.b.
Aſſaph quis fuerit, ejus ſtylus I, 1062.b.
Aſſar-Haddon an ſit Sardanapalus? I, 829.b.
Aſſarius quantum valeat I, 181.a. b. unde dicatur ibid.
Aſſentatio proprium Regibus malum I, 856.b.
Aſſyrium regnum à quo conditum II, 86.a. Aſſyriæ fertilitas II, 164.b. cur aſſyrius onager dicatur II, 735.b. an Antiochus dicatur Aſſur? 991.b.
Aſtandæ, qui fuerint I, 882.a.
Aſtharoth mons I, 554.a.
Dea 705.a. b. 606.b.
Aſtarte Luna Syris dicitur I, 228.b. 705.a. b.
Aſtra an in hæc terrena dominentur I, 572.b.
Aſtrolatria profligata I, 228.a. an gentibus fuerit permiſſa? 560.b. 561.a.
Aſtronomicæ tabulæ motuum perpetuorum an infallibiliter extrui queant, ad res geſtas demonſtrandas? I, 162.a.
Aſtyages an Eſtheris maritus fuerit I, 117.a.
Aſyla, quis eorum uſus I, 551.a. quid ſignificet manſio homicidæ in eis, donec ſummus ſacerdos moriatur ibid. b. 590.a. quot eorum civitates fuerint 589.b. cur inſtituta 590.a. 688.b. an templa nefariis aſyla eſſe debeant? ib. quid ſignificarint? 685.a.
Ἀτιμία I 499.a.
Athalia Græcis Gotholia I, 822.a. quo jure regnarit. ib.
Athanaſius de verbis *Faciamus hominem*, I, 230.a. de angelo-latria 309.b. de loquela Dei 506.b. de cœlo cœlorum 572.a. de maledictione ſuſpẽſi 595.a. 613.b. de Pſalmis 929.a. b. de ipſorum auctoribus 930.a. pax Evangelica II, 852.b. laudatur I, 1017.b. 1019.a. 1045.a. 1276.a.
Atheiſmus Cunæi I, 16.a. Athei quomodo moriantur 1023.a.
Athenienſes ut diem inchoarint I, 56.a. 225.a.
Atheus, an dentur ſpeculative athei, & an ejusmodi fuerit Pharao? I, 342.a.
Atoſſa Darii Hyſtaſpidæ uxor I. 117.b.
Atrium cur tabernaculum ambire debuerit, quis ejus uſus & ſignificatio I, 439.b.
Attelabus inſectum II, 769.a.
Attentio cur captata Salomoni I. 1186.b. 1132.a.
Attributa Sapientis & ſtulti ſecundum varios ſtatus I, 1164.a.
Attritio Ephraimi, Eſa. 7, 8. prænuntiata quoto anno facta ſit? I, 93.b.
Avarus quis dicatur? II, 142.b. 894.b.
Avoth, Avadiæ I, 827.a
Auctor, Auctores mali puniendi, multitudini parcendum I, 715.a.
de Pſalmorum auctoribus 939.a.
Auctoris proteſtatio de animo ſuo non φιλονείκῳ, I, 1?1, b. ejus diſcuſſio Chronologiæ Ravianæ cur publicanda viſa ibid. de aliis tabellis veritate Scripturæ & Canonum Ptolemæi ſalva ſimili tenore adornandis ibid. cur approbari nequeat nova Chronologia 172.b. cauſa additarum literarum D. Ravii ibid. Votum finale ibid. ejus cauſæ impulſivæ refellendi Grotii 190.a. b. 191.a. b. totam Scripturam Vet. Teſtamenti Auctor diſputando pertractavit II, 705.b.
Auctoritas Sacri Codicis I, 1.a. Pſalmorum 930.b.
Auctumnus. Auctumnale Tempus pro natali Chriſti an habendum I, 138.b.
Avenarius laudatur II, 814.b.
Augurari pro nachaſch I, 306 b. 498.b.
Auguſtinus Steuchus Eugubinus I, 211, b. 230.b. ejus figmentum eluſum 234.a.

Augu-

Auguſtinus, Aurelius, Interpres Scripturæ excellens I, 8,b. ejus de EbraicæChronographiæ veritate ſententia 62,b. de Nativitate Abrahæ 72,a. de annis 400. peregrinationis Abrahamidarum 78. a. iterum ibid. de natali Chriſti 136, a. iterum b. quot annos Chriſtus vixerit I, 139, a. unum annum miniſterio Chriſti tribuit ib. b. quando Chriſtus paſſus ſit 145, b. de triduo mortis Chriſti quid ſentiat? 146.a.&b. de hora crucifixionis 147. b. de ſermone figurato ſententia 206.b. Quæſtiones in Geneſin 213.a. quid per cœlum & terram Gen.I,1. indigitetur 210.a. notatur 228.a. commendatur 234. b. de duplici morte 238. a. de ſomno Adæ allegoria 239. b. de nuditate protoplaſtorum 245. b. laudatur 248. b. 249. b. quomodo dicatur: Unus ex nobis 250. b. de peccati dominio 256,b. de verſionis 70. viralis errore Chronologico 260, a. de Ebero 269.a. de lingua Eberi 271. b. de Cainano 272. b. de inauribus 299. b. de Schilo 313. b. Exodus Eccleſiæ typus 318. de operibus gentilium 321. a. de loco Exod,3.18 viam trium dierum 335. b. de vaſis Ægyptiacis ſurreptis 364. b. de hyſſopo 372. a. de præceptis poſitivis 400.b. de die Dominico. 415.b. an vita æterna in lege promiſſa, 417. a. quis ſit proximus 418. b. de pravo appetitu 419. a. de ſervis 422. a. de Angelo deductore 429,b. de Sacrificiis 466.a. 470.b. de polygamia 493. b. de Jacobi nuptiis 495.a. de gradibus prohibitis 496. b. de Benedictione Eccleſ. 519. a. de virga Aaronica 537. b. de vacca rufa 538. b. de ſerpente æneos 541. a. de libro bellorum Domini 541. a. de additione Scripturæ 559. b. ei credendum ſine ulla humana auctoritate 560. a. de fervore amoris Dei erga pœnitentes 561. b. quomodo DEUS diligendus 563. b. de Phylacteriis 563. b. miſericordia DEI nos ſalvos fieri 570. a. de manipulo in agro relicto 605. b. de vita in ligno pendente 613. a. b. de ſepulcro Moſis 644.b. de Sibyllis 649. a. notatur 656. a. de mendacio 658. a. de ſupplicio Achan. 668. b. de voce Salvator 706. b. de vellere Gideonis 714. b. de Jephthæ voto 719. b. de vindicta privata 725. b. de αὐτοφονία 727. b. 728. a. b. de promiſſione Davidi facta 765. de Simei 774. b. de dilectionis præcepto 830. a. de virtutibus ethnicorum 831. b. de Hodie nativitatis Chriſti 939. a. b. lamnazeach. 943. a. de ira 943. de Evang. prædicatione univerſali 972. b. 974. b. 975.b. de Thalamo Chriſti, 976. a. de Eſaia II, 2. b. gentium fœcunditas 4. a. linum fumigans 183. b. juſtitia Dei 756. b. de mortis victoria 760. b. Mons Eſau 819. b. Perruptor Chriſtus 841. b. Rex Sionis 982. a. de mendacio I, 817. b. Terra viventium 989. a. Unctio Chriſti 1019. a. reſurrectio Chriſti 1044 b. ſeq. a. 1047. a. 1048. a. Egeſtas miſerrima I. 1177. b. inſipientia ibid. ſolutio Chriſti 1054. b. regnum 1057. b. laudatur 1201. a.

Avis. Aves ex aquis ortum habent. I, 229. a. quæ & cur comedere vetitæ 481. a.

Aures perfodere quid ſit I, 997. a.

Aulici quomodo Regum gratiam quærant? I, 279. a. ſecus bona interpretantur 769. b. eorum mos II, 69. a. regulæ pro illis I. 1187. b. 1193. a.

Aurum, ejus variæ apud Ebræos appellationes I. 173. b. ejus pondus duplex ad argentum 184. a. auri oblati ſumma 463. a.

Auſpicia I. 498, b. eorum genera 587, a.

Auſter, Judææ calidus & ſiccus I, 684. a. 1277. b.

Αὐτο-φονεία refutata I, 727. b. 757. b. 760. a.

Auxilium, quibus & quomodo ferendum prædicatur II, 192. a. quale id futurum ibid.

Azarias Propheta I. 851. b.

Rex 825. a. b.

Azarias ſocius Danielis, in fornacem conjectus orat. III. 182. a.

Azariæ Oratio cur non in canone ibid.

Azeka I, 673. b.

Azoth Urbs I, 680. b, II, 90. a.

Azothica lingua qualis fuerit I, 875. b.

Azymorum eſus quando inceperit I, 143. a. quid ſignificarit 367. a. 370. b. cur adhibitus 370. b. quomodo azymis in deſerto celebrari potuerit paſcha 525. b. quamdiu comedi debuerint 578, a.

B.

Baal an abſolute ſit Jupiter? I, 704. a. quis proprie Baal ſit? ibid. b. ejus reliquiæ II, 893, a.

Baalmehon II, 83, a.

Baalath fons I, 686. b.

Baalzephon urbs I, 375. b.

Baaſa, quomodo anno 26. Aſſæ mortuus eidem anno 36. bellum moverit I. 90. b.

Babylon à quo condita? I, 272. a. ejus muri ibid. unde derivata ſit iſta vox? ibid. quando condita 933 a. metropolis Chaldæorum II, 80. b. de ejus devaſtatione ibid. 81. a. interdum pro regione accipitur III, 205. a.

Babylonici Reges quomodo numerandi ſint in captivitate Babylonica I. 106. a. b.

Baculus quid ſignificet? I. 337, a. quale inſtrumentum fuerit? 339. a. quomodo virga Aaronis virgas magorum devoraſſe dicatur? 350. a. Baculus Aaron florens quid ſignificet? 537. a. in quo miraculi vis ſita, ibid.

Baeſa Rex Iſraelis quomodo cum Aſſa Judæo hujus anno 35. & 36. belligeraſſe dicatur, cum non tamdiu vixerit? I, 852. a.

Bahala Juda I, 762. a.

Bailius Robertus, egregie contra Voſſium Chronologiam ſacram defendit I, 60. a. b. ejus de Waltono novaturiente querela 63. a. notatur 86. b. Synchroniſmum ſtatuit regno Amaziæ & Uziæ 92, a. b. notatur 94. b. ejus de corruptione Scripturæ elegans ſententia 95. a. aſſentitur veræ ſententiæ initium captivitatis Babylonicæ in annum quartum Jojakimi conjicienti 100. b. Scaligeri dictaturam deteſtatur 105. a. de 70. annis Zachariæ, 109. b. excuſat Lutherum & Melanchthonem 110. a. ejuſdem ſententia ibid, 25. reprobatur ibid. Scaligerum deſerit 113. b. notatur 116. a. laudatur ibid, b. in Jeſuitas iniquus 118, b. adducitur 123. a. 125. b. caſtigatur 125. b. caſtigat Spanhemium 130. a. 132. b. 135. a. de natali Chriſti ibid. b. de initio Miniſterii Chriſti 142. b. verior ſententia 143. a. Bailius quid de Marci hora tertia crucifixionis Chriſti, & ſexta Johan. ſentiat 148. a. de Perſici interpretis conciliatione horæ σταυρωσίμου 149. a. ipſius rationes expenduntur ibid. b. à Ravio laudatus 154. a. αὐθάδειαν notat Scaligeri ibid. ejus εὑρήματα impugnat ibid. de LXX. Septimanis Danielis & Dario ibid. de hebdomada ultima ibid. b. de Characteribus Scaligeri ibid. de Charactere Ecclipſum ibid. Vide plura Tom. II. in Hebdomadibus LXX. Danielis, quæ his gemina ſunt.

Balduinus de verbo & Juſtitia fidei I. 617. a. de levatione manus ad gentes II. 932. b. ſilentium omni carni impoſitum 934. b. cuſtodia ſacerdotis 939. a. viri portenti ibid. b. de Regno Chriſti in ſe ſpectato 974. a. equi glorioſi DEI 988. b. verorum Doctorum munus 989. b. refellit Judæos tribus argumentis 990. a. b.

Balthaſar Danielis num Nabonidus fuerit I, 102. b. probatur ibidem. an de eo Joel vaticinetur II. 777. a.
Baltheus quid ſignificet? I. 445. a.
Bangius ſ. obſervat de voce קו I. 970. a.
Baptiſmus Chriſti textui Danielis à Ravio inſercitur I, 169. a. Bethabaræ factus 661. b.
R. Barachai. Meſſias Juſtitia II, 630, a.
Baranzanus notatus I, 227. a.
Barba non vellenda I. 498. b. 769. b.
cur non radenda 1307. a.
Barnabas de Myſterio Trinitatis I, 229. a.
Baronius notatus I, 179. b.
de verſ. vulgata 197. b.
Bartholomæus Urbinas interpretatur S. Scripturam ex Auguſtino I, 9. b.
Baruch contrariatur Scripturæ Canonicæ III, 172. b.
quo idiomate αὐτογράφως ſcriptus liber ib. a.
ſtylus & character ejus propheticus ib. b.
ſtimulos addit ad pœnitentiam 173. a.
argumentum paræneticum & conſolatorium ib.
ejus interpretes ibid.
antilogian conciliare fruſtra deſudant Pontificii ibid. b.
unde in canonem recipiendum eſſe cenſeant Papiſtæ, 177. a.
confundit Sapientiam hypoſtaticam cum creata ibidem.
Baſan quæ regio I, 542. a. 557. b.
mons paſcuus 554. a. II. 875. b.
Baſilides Hæreticus I, 404. b.
Baſiliſcus I. 242. a.
Βασιλεύς unde vox derivetur I, 892. a.
Baſilius Magnus de Auctoritate Scripturæ I, 157. a.
quid principium Creationis importet? 213. b.
de Chao 220. a.
de ſpiritu merachefet 222. b.
de figuratione hominis, 234. b.
Eva extra Paradiſum creata 237. b.
ſerpente ſeductore 242. a.
non addendo textui 59. b.
ira 943. b.
Veritate II, 27. b.
lætitia diſcipulorum 58. a.
ſcriba optimo I, 1003. a.
ſpecioſus forma præ filiis hominum ibid. b.
ſagittæ potentis 1004. b.
Regina Eccleſia 1006. b.
decor ſponſæ 1009. a.
pediſſequæ illius ib. b.
amor Juſtitiæ in Chriſto 1017. b.
puchritudo Eccleſiæ 1020. b.
beneficentia 1179. a.
ebrietatis mala 1189 a.
Baſilii Zanchii Annotata I, 9. b.
Bathſabea cur tam cito conceperit, ſeq; ad adulterium adduci permiſerit I, 770. b.
fuit Prophetiſſa 1222. a.
præcepta negativa Salomoni comendat, ib.
monita affirmativa itidem ib. b. ſeq.
Bathus I, 186. b.
Beatitudo & felicitas piorum deſcripta I, 931. a.
quæ ſit vera 942. a.
beatus, qui Chriſtum egenum & pauperem ſuſcipit, quinque modis prædicatur 1000. a.
R. Bechai Commentator Moſaicus I, 211, b. de ſerpente ſeductore 244. a. de Angelo deductore 430. a.
Beda I, 8. b. ejus de literis Ebraicis opinio 25. b. præfert Ebraicam veritatem verſioni LXX. in Chronologia, 62. b. quod ex Hieronymo, Auguſtino, Euſebio & Joſepho probat ibid. explicatio ejus ann. 400. peregrinationis Ebræor. 78, a. de ætate Chriſti, 142. a. de mortis Chriſti die 145. b. ex Theophilo Alexandrino 146. a. de pudore protoplaſtorum 241. b. de Kainano 272. b. de Trumoth 435. a. de malis punicis in podere 444. b. de Ethnicorum virtutibus 831. b. de valle Joſahphat II, 798. a. de agnitione ſui I, 1176. b. reprobi irriſores 1179. b. ſatisfactio Chriſti 1054. b. laus nimia 1202. a. ſeq. 1274. b. 1276. a. 1281. a.
Beelzebub qualis deaſter I, 809. b. unde ita dictus, ibidem. dictus & Smintheus & Parnopius ibidem.
Behemoth animal an ſit Elephas I, 921. b.
Behmii de natali anno Abræ ſententia cum faventibus adducitur I. 70. b. expenditur & refellitur 71. b. 72. a. de annis Epochæ Moſaicæ 86. b. caſtrat Tremellium 92. a. notatur 94. b. adducta ejus verba 97. a. b. refutantur 98. a. ejus verum ſuffragium 100. a. annis poſterioribus correxit ſuam ſententiam in Manuductione propoſitam ibidem b. Behmius de Balthaſare Dan. 5. I, 104. a. de Dario Medo ibidem. de Beroſo 105. a. adducuntur ejus verba 116. b. calculus 69½. hebdomadum 130. b. periculoſa opinio adducitur 155. a. circa locum Actor. 13, 20. ibidem. b. nec non circa Jer. 23, 1. ib. de numero annorum captivitatis Babylonicæ ibid. b. libri Eſther auctoritatem Canonicam infringere conatur ibid. laudatur ejus candor quod hypotheſes falſas retractarit ibidem. de trino regni Cyri initio ibidem.
Beroaldiſtas refutat II, 635. b. 636. b.
Beka, dimidius Siclus, quantum ponderarit I, 180. a.
Bel vel Pagis torrens I, 687. a.
Belis hiſtoria Chronologiæ ratione abſurda III. 186. a.
quis Deaſter II. 591. b.
Belgica verſio duplex I, 6. a. b.
qui novæ auctores & reviſores ibidem. b.
Poli de ea judicium ibidem.
Auctores ipſius 200. a.
laudatur II. 49. a.
Belial unde dicatur I, 575. b.
quid eo notetur ibidem. 742. b. II, 878. b.
Bellarminus laudatur I, 1025. a. 1054. a. 1058. a, 1112.
refellitur I. 1059. a.
Haranem Tharæ maximum natu filium facit I, 74. a.
de vulgata quid judicet 196. b.
de verſione LXX. virali 199. a.
ineptiæ de ſenſu vario Scripturæ 206. b.
vera ſententia ejus ibid.
quid caro? 263. b.
notatur 264. b.
de operibus Gentilium, 321. a.
notatur 321. a. 495. b. ſeq.
de Pſalmo 2. 933. b. 943. a. b. 944. a. b. 945. a. 961. a. 978. a. II, 123. b. I, 960. b. 1006. a. ſeq.
Bellatores qui dicantur I, 556. b.
ſtrenui 841. a.
Bellum, ab Abrahamo geſtum quando contigerit I, 280.
quæ leges bellicæ 590. b.
cur eas Deus præſcripſerit ibidem.
quæ Juſtæ cauſæ 591. b.
quod bellum Dei? 752. b. 755. a.
fama conſtant 775. a.
ejus egregius finis 776. a.
Belſazer quamdiu regnarit I, 166. a.

Digitized by Google

Benedicere. Benedictio, quid ſignificet I, 630. b.
an Divina Gen. 4. 1. ſolum innuatur 252. b.
quinque circa Eccleſiaſticam obſervanda 515. b. 516. 517. 518.
fuit Sacerdotum propria 572. a.
cur in Iſraelitica liberarum, & in maledictione miniſtrarum liberi adhibita 610. b.
quomodo peracta, ſeptem circumſtantiæ obſervatæ 611. a.
cauſa myſtica 611. b.
Patriarchalis quæ 630, b.
benedicere pro maledicere 957. a.
Sponſi cœleſtis 1003. b,
Eccleſiaſtica 1032. a. ſeq.
Benedictus Stenda Interpres Moſaicus I, 211. b.
Beneficia Dei an prima tantum ſine meritis conferantur? I, 570. a.
quæ beneficii nomine veniant 775. b. II, 939. a.
quæ Jeſuæ promiſſa 939. a.
Beneficentia etiam contra regum edicta exercenda I, 805. a. 1179. a. 1206. a.
commendata 1222. b. 1206. a. 1179. a.
Benjamin unde dicatur I, 300. a.
quando natus 306. a.
cur in benedictione ſtatim Levi ſubjungatur 637. a.
à reliquo Iſraele fere occiſus 735. b.
quis parvus Benjamin 1051. b. ſeq.
Benjamin Tudelenſis notatus I, 293. a.
Benignitates Dei II, 890. b.
Berenice filia Philadelphi Regis Æg. II, 667. a. cui nupſerit ibid. b.
Bereſchit Ketanna liber de Myſterio vocis Elohim, I, 216. b.
Bereſchit Rabba liber de Myſt. Trinitatis I, 217. b.
de Spiritu Elohim 222. b.
iterum de Myſterio Trinitatis 229. b.
de Schilo 314. a.
de regno Meſſiæ II, 76. b.
de Angulari lapide 123. a.
Bernhardini Galdoli opus annotationum I, 9. b.
Bernhardus de virga Aaronica I, 537. b.
de voto Bileami 543. b.
de germine Domini II, 22. a.
de victoria mortis 761. b. ſeq. 763. b.
otium I. 1184. b.
Beroaldus refutatur I, 87. a. 94. b.
in quod anni tempus natalem Chriſti rejiciat 138. b.
refutatur prolixe 166. a. 636. a. b. ſeq.
Beroaldiſtæ refutantur I, 66. a.
hebdomades LXX. ubi inchoent & finiant II, 635. a. b.
Beroſi fragmenta cujus ſint calculi? I, 105, a. 106. b.
Kainanem omittit. 273. b.
Bertram (Cornelius) laudatus 390. a.
Beryllus gemma I, 442. b.
Bethabara unde dicta I, 661. a. a. b.
Bethaëzel an civitas ſit II, 831. a.
Bethaven civitas I, 667. a. 669. b. II, 723. a.
Bethdagon civitas I, 687, b.
Bethhagla civitas I, 682. b.
Bethel an fuerit Moria? I, 296. b.
an eadem cum Luza 685, a. 702. a. 736. b. 832. a.
Bethlehem duæ I, 687, a. 732, a.
Bethrahab I, 732. b.
Bethſames urbs I, 683. a. 687. b.
cur ejus cives cæſi inſpicientes arcam 745. a.
Bethſan Scythopolis poſtea I, 685. b.
Bethulia an ejus nominis oppidum detur III, 22. a.
Beza de annis Epochæ moyſaicæ Actor. 13. I, 86. b.
an hora crucifixionis apud Marc. genuina ſit 147. b.
de XL. Pſalmo 998. b.
de XLV. Pſalmo 1012. b.
Bezaleel templi ſtructor I, 452. b.
Bezek urbs I, 700. b.
Biblia antiqua citata I, 972. b.
Biblia Duacenſia gloſſata I, 9. a.
Biblia Magna & Maxima Joh. de la Haye I, 9. b.
cum judicio Poli, 10. a.
Bibliotheca Critico-Sacra Londinenſis quæ contineat I, 13. b.
Bibere ſubſannationem quid? I, 915. b.
Biduum an ſolum breve tempus notet II, 732. a.
Biennium poſt diluvium ad Arphaxadum quomodo numerandum ſit I, 70. a.
diverſæ ſententiæ de eo, expenduntur ibid.
vera ſententia ibid.
Miniſterio Chriſti à quibuſdam tribuitur 140, a.
refutantur auctores veteres & recentiores id propugnantes ibid.
quomodo biennium regiminis Isboſethi numerandum 760. a.
an per dies & annum denotetur II, 144. b.
quod biennium Maccab. II, 53. a. intelligendum III, 201. b.
Bileam quis angelus qui ei apparuerit I, 542. b.
loco maledictionis benedicit 543. b.
quando trucidatus 1313. b, 549. a.
quis fuerit 1311. b.
an Propheta ibid.
Bivium pro Enajim I, 302 a.
Blanditiæ, quantum muliebres valeant, I, 723. a,
cavendæ 1206. b.
Blaſphemia, an ſolum, proferendo nomen Jehova, committatur I, 502. a. b.
quomodo jugiter tota die nomen Dei blaſphemari dicatur II. 244. a.
ob quos blaſphematum fuerit 245. a.
ubi vocis *helilu* emphaſis explicatur ibid.
Blaſius Vegas commendatur II, 41. b.
Boaz, ejus pietas I, 738. b.
an plus præſtiterit, quam quod lex juſſerit ibid.
ejus ſermo ad cognatum explicatus, 740. a.
quo ætatis anno Obedum genuerit ibid. b.
Bochardus notatus I, 238. b. 304. 305. 482. b. II, 806. a.
Bochim nomen à fletu proprium I, 703. b.
an ſit Silo 704. a.
Bohemi ut olim dies numerarint I, 56. a. 225. a.
Bohemus, Divo Stephano errorem imputat I, 75. b.
Bohlius laudatus I, 490. b, II, 41. b. 43. b. 50. a. 49. a. 51. b.
Boker (mane) unde dicatur I, 225. a.
Bonum, An per omne bonum Iſraelitica tantum bona intelligantur I, 495. a.
decem epithetis Dei deſcribitur ibid.
Bona ſeductorum exuri ſolita 575. b.
Bonum duplex, ſpirituale & civile ſeu externum II, 843. b.
Bonfrerius adductus I, 167. b.
notatur 562. a. b, 569. b. 743. a.
de didrachmo interpretum LXX. quid ſentiat 183. a.
laudatur 520. b. 558. a. 567. a. 719. b. 799. a.
duplex Idumæa 1303. a.
Boramet quale animal I, 499. a.
Bos, petulcus aut cornupeta quæ lex de eo lata I, 425. a.
cur boves comedi licitum 576. a.
cur non capiſtrandus 606. a. b.
iis triturabant variæ gentes ibidem. b.

an

an alius ſenſus ab Apoſtolo adductus ibidem.
Botrus, quæ in hac voce apud Græcos emphaſis II, 868. a.
Βῦς quid ſit & valeat? I, 183. a.
Bozra civitas II. 706. b.
Bracarenſe concilium citatum I, 234, b.
Braccioli (Antonius) de Rege Sionis II, 983. a.
Brentius laudatus I, 250. a. 594. b. 595. b. 948. b.
de Prædicatione Evangelii œcumenica 972. a. 973. a.
de Pſal. 22. 982. b.
commendatur II. 12, b. 13, a. 14, a. 18, a. b. 31. a. 42, b. 43, a. 50, a. b. 51, b. 54, 55, 66, a b 67, b. 68, b. 69, a. b. 71. a. 74. a. 75, a. 77, b 80, a. 84. b. 86. b. 100, b. 105. a. b. 108, a. 109, a. 111, b. 112, b, 115, b. 124, b. 125, a. 127, b. 131, a. 134. b. 135, a. b, 136. a. 141, a. 142, a, 143, b. 148. a. 151. a. 158. a. b. 161, b. 169, a. b. 170, b. 171. b. 173, b. 174, b. 175, b. 177. b. 178, b. 180, a. 182, b. 183. b. 185, b. 186, b. 199, a. 198, a. b. 200, b. 203. 205, a. 845. a. 847, a. 849, b. I, 987, a. 988. a. 989, b. 994, a. 1039, b.
Brerevoodus de ſiclo quid ſentiat I, 177. a.
quomodo ſtaterem & ſiclum conciliet 178. a.
citatur 179. b.
de Gera & ejus valore 180. b.
de Aſſario 181, b.
quomodo LXX. excuſet ſiclum per didrachmum reddentes 183. b.
laudatur ibidem.
de talento 843, b.
Breſſerus (Martinus) Jeſuita ſacrilegus I, 416, a.
Briani Walthoni de Ebræa lingua ſententia refutatur I, 22, & ſeq. vide *VValtonus.*
Brugthonus, quando Chriſtus mortuus ſit, I, 145, b.
Bruno Interpres Chriſtianus Pentateuchi I, 211, b.
Bruta petulca hominem occidentia trucidanda I, 267, b.
Bubalus animal, 576, a.
Buccina, qualis fuerit, qua DEUS populum in Sina convocabat I, 392. b.
Bucholz notatus I, 496. b.
Bucholzerus in D. Stephanum impius I, 75, a.
de annis peccatorum Iſraelis 88, b.
Budæus notatus I, 159, b.
de metreta 186, b.
Bugenhagius laudatus I, 968. a.
de Pſalmo XXIII. 986, b. 988, a. 1036, b. 1046, b. 1058, a. 1118, b.
Bullingerus laudatur II, 26, b.
Burdo quale animal I, 812. a.
Burgenſis (Lucas) notatur I, 179, b.
Burgenſis (Paulus) quando Chriſtum paſcha comedisſe ſtatuat I, 143, b.
Buſiris, ejus crudelitas I, 881, a.
Butyrum quid ſit? I, 713.
Buxtorfii de Lectura Rabbinorum diſcurſus I, 18, a.
de Abrahmi Patria 23, a.
de literis Ebræorum 25, b. 26, a. b.
citatur 26, b.
Unde & quid סֶלַע ſit? 178, a.
ejus ſententia commendatur circa integritatem Ebræi Codicis 198, a.
Unde LXX. viralis verſio traducta 199, a.
Unde ejuſdem errores provenerint ibid. b.
quis puncta Ebraica invexerit 201, b.
à Morino laudatur 202, a.
de שרים 622, b.
de Rabecam 784, b.
commendatur ibidem. II, 83, a. 883, b. 887, b. 995, a. 1123. a.
Buz, Buzan I, 292, b.

C.

Cabbala. Cabbaliſticum commentum Ravii de prædictione anni diluvialis è Gen. 4, 24. I, 171. a.
& de συγκυεία cum die menſeque conceptionis & natalis Chriſti ibidem
Cabal, Cabul I. 687. b.
an pertinuerit ad terram Iſraeliticam 792, b.
Salomon licite eam donare potuit Hiramo Phœnicio ibidem.
Cades & Cadesbarne ut differant I, 593, b.
probe ejus ſitus notandus ob miracula ibidem.
Cadesbarne qualis locus 555, a. 677, a.
Caducæum I, 349, a.
Cadumim torrens I, 712, b.
Cainus, primus an ſit monetæ inventor I, 174, a.
unde ejus nomen, & quid Eva per id indigitare voluerit 252, b.
an ſolo dictamine rationis ſacrificarit? 254, a.
an verba DEI, *ad te appetitus tuus*, ad Cainum dicta, de Abelis ſubjectione ſint intelligenda 256, b.
ejus querela 257, b.
Calamus menſorius I, 187. b.
conquaſſatus quis ſit? II, 183, a. b.
Calano Civitas II, 70, a. 809, a.
Calcaneus conterendus an de ſerpente naturali, an de Diabolo intelligendus I, 246, a.
Calceamenta, cur ea ſolvere Moſes juſſus? I, 331, a.
an hinc Æthiopum ritus aut Franciſcanorum ſuperſtitio probetur ibidem.
cur calceamentum ſublatum 607, b. 740, a.
cujus rei ſignum ibidem.
quæ in ejus ablatione circumſtantiæ obſervatæ ibidem.
cur Joſua deponere juſſus 665, b.
Sponſæ calcei 1282, b.
Calchas augur an cum Nathane comparandus, I, 787, b.
Calculus annorum Regum Juda uſque ad Templi excidium I, 98, b.
Regum Iſraelis quomodo ſe habeat, dupliciter inſtituitur 90, a.
Scripturæ calculus omnibus aliis anteferendus, nec in dubium vocandus ullatenus 153, a.
Grotii calculus notatus II, 909, a.
Caleb ſolus ſeditionem compeſcuit I, 533. a.
terram ingreſſus 555. a.
de ipſius nomine 681. b.
quomodo petat promiſſam terram à Joſua ib.
an Hezronis filius immediate? 836. b.
cur is cum Joſua ſolus terram intraſſe dicatur cum tamen etiam Eleaſar & Pinehas intrarint 1311. a.
Calixti Georgii, defectus notatur in adſtruendis myſteriis Trinitatis & ἐνσαρκώσεως I, 19. b.
notatur 122, b.
ejus ſententiæ de Scopo Scripturæ, & Chriſti paſſione 210. a.
refutatur ibidem.
Seipſum corrigit ibidem.
notatur 284, a. 331, a. 543, a. II, 29, a. 721, a.
Calliditas ſerpentis I, 241. a.
Calix Salutis quid notet I, 1101, a.
quomodo David eum accepturum ſe dicat ib.
Calix ebrietatis & furoris II, 241. b.
Calvaria. Montis Calvariæ ſitus I, 1306, b.

Cal-

Digitized by Google

Calvinus Interpres Moſaicus I, 211. *b.* à Judæis ſeductus 244. *a.* notatur 299. *b.* 323. *b.* 324. *b.* 343. *b.* ſeq. 928. *a.* 932. *b.* 933. *b.* 937. *b.* 940. *a.* 971. *a.* 979. *b.* II, 22. *b.* 23. *a.* 26. *a.* 43. *a.* 59. *a.* 726. *a.* 827. *a.* 859. *a.* 885. *a.* 912. *b.* 998. *a.* 1005. *b.* 1007. *b.* I, 1002. ad 1014. laudatur 250. *b.* II, 24. *b.* 25. *b.* 63. *a.* 100. *b.* 103. *a.* 109. *b.* 110. *a.b.* 115. *b.* ſeq. 121. *a.* 123. *a.* 127. *a.* 139. *b.* 143. *b.* 151. *b.* 152 *a.* 160. *a.* 180. *a.* 181. *b.* 185. *b.* 188. *a.* 198. *a.* 722. *b.* ſeq *b.* 770. *a.b.* 771. *a.* *b.* 773. *b.* 811 *b.* 819. *a.* 845. *a* 854. *a.* 887. *b.* 925. *b.* 932. *b.* 946. *a.* 991. *b.* 1007. I, 959. *a.* 1003. ad 1013. 1025. *a,* 1026. *b.* 1053. *a.* 1055. *a.*

Calviniani troporum ſtudioſi, à litera abſcedunt I, 20. *a.* amant impertinentem Verb. & phraſium collationem ibid. quid per cœlum & terram Gen. 1, 1. intelligant 219. *a.* de Tertio Cœlo 231. *b.* de Petra ſpirituali 386. *b.* de uſuris 599. *b.* de cauſa peccati 944. *a.* Prolixè refutantur in argumento Pſalmi 68. 1033. ad 1046. fatalis neceſſitas 1183. *a.*

Calviſius in Stephanum iniquus eſt, I, 75. *a.* Sex argumentis refellitur 860. *a.b.*

Calvitium facere vetitum I, 575. b.

Calumnia malum maximè injurioſum I, 774. *a.* 889. *a.* unde Ægyptiorũ contra Judæos calumnia nata 354. *a.*

Calx pro cinere II, 796, *b.*

Camarim I, 832. *a.* II, 893. *a.*

Cambyſes fuit Ahasverus I, 112, *a.* probatur contra Scaligerianos ibid. an Eſtheris ille maritus 117. *a.*

Camelus animal Medis familiare II, 90. *b.*

Camelopardus animal 1576. *a.*

Camerarius, Joachimus, de Joh. 19, 14. loco I, 147. *a.* notatur 179. *b.* iterum 183. *b.*

Canaan, Terræ Canaan termini & magnitudo exhibentur I, 450. *b.* quomodo lacte & melle fluere dicatur 562. *b.* aliud ejus elogium 569. *b.* 622. *a.* II, 894.

Cananæus & Perizæus quare ſolùm nominati ſint in Gen. 13, 7. hiſtoria? I. 279. *b.* an omnium è Canaan oriundorum potiti ſint Iſraelitæ 430. *b.* ubi omnes illæ gentes habitarint ib. 663. *a.* Cananæi à Philiſtiim diſtincti, I, 680. *a.* iidem qui etiam Phœnices II, 99. *b.*

Candelabrum in Sancto quid ſignificarit? I, 437. *b.* vaſa ejus ib. cur puriſſimum vocetur 452. *b.* ſitus ejus 523. b. Myſtica ratio Cyrilli 524. *a.* II, 947. *b.*

Canis vile animal etiam cynœdum notat I, 598. *a.* 752. *a.* 1317. *a.* ubi Achabi ſanguinem linxerint 808, *a.*

Canon Codicis Ebræi I, 27. *b.* Apoſtolorum Canones nothi 495. *b.* quomodo vocentur 497. *a.*

Canonicum Jus de menſuris I, 608. *a.*

Canovvsky (Andreas) laudatus I, 194. *b.*

Canticum primum in Scriptura longe antiquius Carminibus Græcorum I, 379. *a.* Canticum Moſis fundamentum Legis I, 623. *a.* quis ejus ſcopus & ſtatus ejus 618 *b.* Judæis in 6. partes diſtribuitur ibid. quinque ad Nov. Teſt. pertinentia in eo 620. *a.* quodnam ſit canticum noctis II, 137. *b.* quod ſit canticum novum 188. *a.* quale canticum Habakuki 888, *a.* Canticum Canticorum cur ita dicatur I, 1250. a. elogia ejusdem Merceri, Ebræorum, Veterum Eccleſiæ Doctorum ibid. an titulus ſit canticum de Salomone, an verò Canticum Salomonis ibid. *b.* de objecto Cantici, Grotii ſententia ibid. triplicem conſtituit ejus ſenſum 1251. *a.* profani conceptus Grotii de Cantico Sanctiſſimo, ibid. de ſenſu Cantici allegorico ibid. *b.* Gloſſæ Grotii è variis interpretationibus conſarcinatæ ibid. B. Lutheri ſententia quoad ſenſum Cantici ibid. an ſenſu literali de Salomone, an verò de Chriſto canatur 1252. *a.* hoc poſterius probatur argumentis quatuordecim ibid. ſeqq. eſt commentarius harmonicus Pſal. 45. & explicatus in Novo Teſtamento 1252. *b.* genuinus controverſiæ ſtatus 1253. *a.* Conſenſus interpretũ Chriſtianorũ ib. & Judæorũ 1254. *a.* Interpretum recenſio, qui in Canticũ ſcripſere ib. *b.* ſeq. de ordine ac diſpoſitione cantici, juxta aliorum ſententiã 1255. *a.* 1. Quidam Eccleſię ſtatum in genere deſcribi volunt ib. 2. Thomæ Brugthoni ibid. 3. Lyrani ib. 4. Georgii Ederi ib. 5. Jacobi de Valentia ib. 6. Cornelii à Lapide ibid. *b.* 7. ut & Joh. Cocceii ibid. 8. Diſpoſitio convenientior ibid. 9. Auctoris ſententia de *οἰκονομίᾳ* Cantici 1256. *a.*

Canus, Melchior in S. Stephanum iniquus eſt I, 75, *a.* de hora mortis Chriſti 147. *a.* notatur 264. *b.*

Capaneus I, 750. *b.*

Capellus Criticorum ineptiſſimus audit I, 14. *a.* Bibliomaſtyx audit, 22. *a.* refellitur ejus de literis Ebr. opinio 25. ſeq. de annis Scripturæ quæ ſentiat 59. *a.* caſtigatur, 60. *a.* de 400. annis, 78. *b.* refutatur 94. *b.* facit deportationes majores & minores 95. *a.* Grotio mire placet 200. *a.* Summa hypotheſium Capellianarum 200, *a.* ſeq. Scopus Critici Capelliani 201. *a.* ſibi ipſi contrarius 202. *a.* Papizans de ſenſu vario Scripturæ ſententia 206. *b.* maledicta de divinis literis corruptis ſententia 207. *b.* confeſſio ejus laudatur 245. *b.* Morinũ laudat 258. *b.* parum tribuit Samaritano ib. deſeritur cum Samaritano 535. *b.* refutatur à Waltono 1031. *b.* diverſa lectio profligatur 1101. *b.* notatur I, 618. *b.* 620. *b* 684. *b.* 740. *b.* 836. *a.* 844. *b.*

Caper Emiſſarius ſeu apopompæus unde azazel dicatur I, 484. *a.* quæ ejus ſignificatio ibid. *b.* pro quibusnam peccatis facta fuerit expiatio ibid. ſeq.

Caphara I, 686. *b.*

Caphthorim an Cappadoces fuerint I, 556. *b.*

Capillus Sponſę I, 1273. *a.* an Samſonis vis in eo ſita fuerit 737. *a.*

Capitatio, quid Moſis capitatio doceat I, 450. an perpetua fuerit ibid. ejus ſignificatio ibid.

Caprea animal I, 576. *a.*

Captivus. Captivitas. quomodo captiva ducenda in uxorem I, 592. *b.* quæ cum ea expletæ libidinis pœna 593. *a.* Captivitatis Babylonicæ verum initium, & ſolutio 8. argumentis adſtruitur 861. *b.* captivatio captivitatis 1040. *b.* captivitas ſalutaris in regno Chriſti II, 208. *a.* captivitas Babylonica ubi cœperit? I. 96. *b.* 853. *b.* 151. *b.* 152. *a.* 156. *b.* refutantur Scaligeriani ibid. 156. *b.* eorum objectio diluitur 97. *b.* 98. *a.* probatur vera ſententia, quæ in annum 4. Jojakimi ejus initium ponit, 98. *b.* quia hæc prima captivitas ibid. à colligatione liberationis populi & viſitationis Babylonicæ 99. *a.* è Danielis cap. 1, 1. ibid. è cap. 25, 1. Jer. 93. *b.* è cap. 39, 7. Iſaiæ 99. *a.* è cap. 36, 13. lib. 2. Paralip. ibid. è complemento ibid. *b.* ab auctoritate ibid. quomodo anni 70. à 4. Jojakimi ad 1. Monarchiæ Cyri numerandi ſint 101. *a.* male inchoatur ab exuſtione Templi à Ravio 166. *b.*

Caput radebatur vilioribus captivis I, 629. *a.* caput & cauda II, 69. *b.* quatuor ejus conditiones 837. *a.* Caput Sponſæ quale I, 1283. *b.* Caput quomodo in ſacrificio contorquendum, & cur non abſcindendum I, 471. *b.* 475. *b.*

Capitis levatio dupliciter ſumitur I, 303. *b.* Capita quatuor duces II, 614. *a.*

Carbunculus qualis gemma, quid ſignificet? I, 442. *a.*

Carcer animæ quis ſit, & quî ex eo liberemur II, 186. *b.*

Carchemis II, 70. *a.*

Cariatſepher antiquiſſima Academia I, 683. *b.*

Carionis Chronicon ubi finiat LXX. hebdomades Danielis I, 150. *b.*

Carmel quid ſignificet II, 70, *b.* 85. *a.* 130. *b.* 164. *b.* 796. *a.*

Caritas ordinata ſui quomodo ſibi conſulat III, 195, *b.*

Carmen an ſit ſub finem libri Salomonis I, 1223. *a.*

Caro pro voce *Lehem* II, 895. *a.* cujus carne ſatiari voluerint Domeſtici Jobi I, 910. *b.* qua veſci non licuerit 1306. b. Vox Caro etiam gentilitatem ſignificat II, 173. *b.* Carnium eſus an ante diluvium fuerit? I, 231. *a.* 266. *b.* quid caro in laxo ſenſu dicatur 263. *b.* an Caro Chriſti cum baculo Moſis conferenda 339. *a.* carnis & verbi oppoſitio II, 174. *a.*

Carpocratiani hæretici I, 404. *b.*

Digitized by Google

Carror, Carraria oppidum I, 715. a.
Cartvvrigthus in Forſterum iniquus I, 17. a. laudatur 1200. b. 1204. a. 1210. b. 1212. a. 1227. a.
Caſauboni de Rabbinorum lectura judicium I, 18. a. de literis Ebraicis opinio 25. a. laudatur 145. a. de hora mortis Chriſti 147. a. de Galilæa gentium II, 53. a.
Caſis vallis I, 686. a.
Caſpia unde dicta I, 869. a.
Caſſander laudatus I, 405. a.
Caſſianus de natali Domini quid ſentiat I, 137, b. correctio fraterna 1201. a.
Caſſiodorus I, 723, b. 926. a. 1049. a. 1185. a.
Caſtellionis, Sebaſtiani, Editio Bibliorum à Thuano & Sixto Senenſi reprehenſa à Polo laudatur I, 4, a.
Caſtigatio Dei Paterna I, 569. b.
Caſtitas, ejus ſtudium, & libidinis fuga commendata I, 1222. b. Regi imprimis commendata 583. b.
Caſtra, eorum figura circa Tabernaculum quadrangula typus Eccleſiæ & cœleſtis Hieruſalem I, 508. a corũ extremitates an pro Primariis accipiendæ 527. a. tria Ebræorum caſtra 597. b. ſubitaria 676. a.
Catachreſis I, 810. b.
Catalogus librorum Codicis Sacri Ebræi I, 27. b.
Catamiti I, 832. b. 803. b.
Cataractes quid ſit II, 756. a.
Catena Græca de ſui caſtigatione I, 1176, b. Dei omniſcientia 1182. b.
Cato de Cultu Dei I, 254. a. Majoris Catonis abſtinentia 281. a.
Cauda cur offerenda? I, 473. a.
Cauſæ ob quas Deus Iſraelitis mandarit petere vaſa, I, 336. b. ob quas homines promiſſis non ſtent 543. b. cur Deus Cananæos inter Iſraëlitas reliquerit? 706. a. cur Pſ. 14. & 53. ejusdem ſint argumenti 1027. b.
Cauſæ pro litibus pecuniariis I, 580, a.
Cavum cur in altari holocauſtorum I, 439. b.
Cedar, quæ Tabernacula Kedar I, 1258. b.
Cedareni, Cedreni populi I, 294. b. II, 92. a.
Cedes I, 688.
Cedmonæi quales populi? I, 283. a.
Cedri Libani II, 18. a. 81. b. 992. b.
Cedron torrens II, 894. b.
Cellaria ſponſi quæ I, 1258. b. 1265. a.
Celſitudo Jacob quæ ſit, per quam Deus jurat II, 809. a.
Ceneſæi qui populi? I, 283. b. 681. b.
Cenſus quando primus in Judæa actus ſit, I, 135. a. Cenſus in deſerto quot & cur facti 506. b. qui in cenſum venerint, & quomodo numerati ibid. cur ultimus in deſerto cenſus actus 1312. a.
Centeſima I, 872. a.
Centuriatores Magdeburgici quomodo horam tertiam crucifixionis ap. Marc. explicent I, 148. a.
Cera adjuncto igni liqueſcens populo iræ divinæ deſtinata comparatur II, 829. a.
Ceremoniales Leges an obligarint in deſerto Iſraëlitas I, 1308. a. moralibus cedere debent III, 195. b.
Certitudo Codicis Sacri quemadmodum labefactetur I, 202. b.
Cervix. cervicis duræ homo, id eſt, refractarius I, 455. a. 570. b. à bobus ſimile ſumtum ibid.
Cervus edi licitus quid ſignificet I, 576. a. ejus affectiones 1000. b. quid cervi & capreæ myſticè ſignificent 1266. a.
Cetus Jonæ an Carcharia, aut Lamia, an Balæna vel canis II, 824. a.
Chabor eſſe Iberiam Grotius probat I, 826. b.
Chalcidius. ejus de Moyſe teſtimonium I, 209. b.
Chalcus quid ſit I, 181. b.
Chaldæa Syriæ interamni contermina I, 23. a. an ea lingua ſit Ebræorum primigenia ibid, an Scriptura 25. b. Chaldæorum perfidia II, 887. b. ſuperſtitio 216. a.
Chaldaica paraphraſis à quo adornata I, 28. a. ut vocem Keſef reddat 179. a. quales ea ſint. 200. citata. 273. b. vid. *Targum.*
Chamier laudatus I, 946. a. notatus 252. a.
Chamus quare dicatur parvus I, 66. b.
Chaos primum Dei opificium I, 219. a. prolixe probatur, ibid. b. 220. a.
Characteres veræ determinationis Hebdomadum Danielis, I, 124. b. primus de exitu verbi Regii ib. quod fuit Artataxerxis Longimani ibid. ſecundus de adæquate complendo ſpatio 70. Hebdom. 125. b. Tertius ſeptimanæ ſeptem & ſexaginta duæ ad Chriſtum pertingentes 126. a. Quartus ab edicto inſigni de reparanda urbe ſancta. ib. b. ſeq. Quintus, quod in ultimæ ſeptimanæ medium cadat mors Chriſti 128. a. ſextus ultima ſeptimana confirmandum pactum Evangelicum 129, a. 133, b. Characteres Chronologici Scaligerianorum ſæpe ſunt incerti, 153. b. de iis Robertus Bailius quæ ſentiat 154. b. Characteres Raviani expenduntur de ingreſſu Abrahæ in Ægyptum, de ſtructura templi, de Tertio Cyri anno & die 162. b. 163, a. de Adventu Chriſti II, 2. a.
Χαρακτηρισμός II, 799. b.
Chebar fluvius III, 20.
Cheiromanteia an è Jobo probetur I, 917. b.
Chemnitius laudatur Chriſti miniſterio triennium aſſignans I, 140. a. b. 141. b. quomodo Paſchata & hiſtoriæ Evangelicæ ordinentur, 142. a. de imaginibus 405. a. de comprivignorum matrimonio 491. b.
Cherubim, mirabilis de iis Grotiana Gloſſa I, 251. a. 436. b. unde dicti ibid. b. de vocis origine ibid. 436. b. de eorum forma in propitiatorio 436. b. cur Deus iis inſidere dicatur I, 1066. a. II, 890. a.
Cheſib quid ſignificet? I, 302. a.
Chinenſium Chronologia I, 60. a.
Chleuaſmus, II, 735, b. 214. b.
Chittim pro Macedonia II, 97. b. 98. a. b.
Chœnix qualis menſura I, 185, a. b. 186. a.
Chomer qualis menſura? I, 186. a.
Choreæ & ſaltationes an omnes illicitæ I, 381. a.
Chriſtus. qui hoc nomine notetur I, 842. a. Chriſti Principatus num cum 15. año Tiberii connectendus ſit I, 131. a. Baptiſmus quo anno & menſe contigerit 132. a. quo anni tempore natus ſit? 135. b. diverſæ de eo ſententiæ ibid. ſeq. pro 25. Decembris auctoritates ib. ſeq. pro 6. Januarii ſententiæ 136. b. ſeq. vanæ eſſe afferuntur 137. a. b. ſeq. conceptionis dies nec quicquam è Zach. 1, 7. colligitur 170. b. ejus Conciones Grotianis annotatis adverſantur è diametro 205. a. eſt Ophiomachus 211. a. 244. a. b. 246. a. Redemtor & Conſolator Lamechi 262. a. quomodo ſpiritibus in carcere prædicarit? 263. a. eſt homo propter quem Deus terræ non amplius maledicit 265, b. ipſe eſt Shilo ille, qui venturus erat, 312, 313. ſeq. an Chriſti caro cum virga Moſis conferenda 339. a. an ſecundùm H.N. auctor miraculi ſit? 350. b. ſeq. an ipſe ſolus vulvam aperuerit 373. b. fuit Lignum aquam dulcorans 381. b. eſt Petra potans Iſraëlitas 386. b. an Patres ejus cognitione confuſa adquieverint? 968. a. eſt ignis conſumens 975. a. Sol, Sponſus & Heros ib. ſeqq. ejus ira deſcripta cõtra impios II, 18. b. octo rationes eam probantes recenſentur ib. 19. a. b. ejus majeſtas 22. a. cur Chriſtum Iſaias ſuum patruelem appellet 24. a. b. Chriſtus eſt Immanuel 37-47. eſt Lapis offenſionis, quod 13. rationibus oſtenditur 48. a. b. pacem noſtram redemit, & bellum ſuſtulit 60, a. b. pax ejus æterna 68. a. Regnum æternum ibid. 142. a. eſt gloria Juſtorum II, 102. a. b. ſuavis ejus deſcriptio 106. a. eſt lapis angularis 122. b. 123. a. b. cur & quomodo lapis offenſionis dicatur 124. b. eſt umbracu-

braculum & protector ſuorum 142. a. ipſius benigna & generoſa pietas & beneficentia 143. Paſtor & Judex venturus à Jeſaia prædicitur 175. a. b. eſt Oriens 177. a. quomodo ab oriente excitatus dicatur 177. b.

Cur Chriſtus dicatur Dei ſervus, Jacob & Iſrael II, 181. a. b. ſeq. gratus Patri & nobis gratiam promeretur ibid. 182. a. quomodo Judicium educturus prædicatur 184. a. prædicatur Lumen gentium 185. b. quomodo vocatus in juſtitia 186. a. quomodo in fœdus populi datus ibid. an recte dicatur puer Iſrael 742. a. b. ſeq. Chriſtum Oſee 11. verſ. 1. rectè ſecundùm literam ex Ægypto vocatum iri prædici aſſeritur 10. argumentis 743. b. ſeqq. Iſraelitas per deſertum duxit 754. b. antitheſis Chriſti & Moyſis 778. b. eſt Doctor Juſtitiæ 778. a. 781. b. deſiderium & lætitia fidelium 781. a. mundat & vindicat ſuam Eccleſiam 793. ſeq. in eadem commoratur ibid. Chriſtus perruptor omnis vis adverſæ à Michæa præcinitur 841. b. Chriſtus deſiderium gentium templo ſecundo ſe ſiſtere debuit 912. b. ipſe paſtor optimus I, 986. b. 1066. a. Sponſus Eccleſiæ, rex æternus, amans juſtitiam, unctus oleo lætitiæ, verus Deus 1002. a. 1020. II, 716. eſt rex æternus 1057. a. arca fœderis in Bethlehem Efrata inventa 1076. b. Benedictus in ſecula 1060. b. ſeq. in eo exſultare debemus 1074. b. 1076. a. regnum Meſſiæ ad gentes propagatum, ideò applaudunt Chriſto regi gentium omnia 1074. b. an recte in verſione LXX dicatur ἀπὸ ξύλου regnare ibid. Lux vera 1076. a. quomodo nos traxerit vel trahat poſt ſe Chriſtus 1258. a.

Chriſtiani ad orientem verſi cur orent. I, 279. a. quomodo Regium Sacerdotium 391. a. b. ipſorum Deus eſt Poſſeſſio 572. a. eorum multiplicatio à Zacharia prædicta II, 990. a. omnium calamitatum rei arguebantur I, 819. b.

Chriſtianiſmus, ejus fundamentum à Grotio evertitur I, 207. b

Chriſtóphorus à Caſtro laudatus II, 770. a. 776. a. 793. b. 817. b. 819. a. 820. b. ſeqq. 857. b. 863. b. 896. b. 903. a. 975. a. 986. b.

Chronicon Sacrum I, 29. a. ejus neceſſitas & utilitas oſtenditur 157. a.

Chronologia Regum Perſicorum usque ad 7. Artachaſtæ I, 118. a. omnium usq; ad Alexandrum Magnum 117. b. eorund. Perſicorum & Græcorum 130. a. axioma Chronologicum? ibid. b. facit Chronologiæ Sacræ ſtudium ad Scripturæ explicationem, ἐναντιοφανείας ſolutionem, auctoritatis Sac. Scr. conſervationem, certitudinis promiſſionum confirmationem, harmoniæ Vet. & Nov. Teſt. oſtenſionem, divinæ ſapientiæ agnitionem, veritatis hiſt. illuſtrationem 157. a. b. Chronologia Biblica quomodo ſola infallibilis 161. a. è Scriptura ſola univerſam Chronologiam deducit Ravius, eaque Judæos & Atheos convinci poſſe cenſet. ibid. b. Chronologia Pentateuchi 212. b. Chronologia Samaritani & Græci Codicis falſa & erronea 258. 259. 260. Chronotaxis à die egreſſus ad erectionem tabernaculi 464. a. ad exitum ſeu diſceſſionem à Monte Sina. 506. b. 527. b. de die tranſitus Jordanis 660. a. libri Joſua 681. b. libri Judicum 696. a. de annorum Judicum cum 1. Reg. 6, 1. conciliatione. ibid. b. nova Chronotaxis Judicum 697. a. fundamenta iſtius Chronotaxeos 698. a. ſex ibid. b.

Chryſologus. Petrus, quando natalis Domini contigerit I, 136. b.

Chryſolithus gemma quid ſignificet? I, 443. a.

Chryſoſtomi de natali Abrahæ verum teſtimonium I, 74. b. de 70. ſeptimanis Danielis lapſus 126. b. de natali Chriſti 135. b. de feria mortis Chriſti 146. a. in Geneſin commentatur. 213. a. de tenebris in abyſſo 222. a. quid ei ἐνέργεια ζωτική; ibid. b. de Ὀνοματοθεσίᾳ Adamica 239. a. de adjutorio Adami non invento ibid. b. de Chriſto Adamo apparente 285. b. de Iſaaci Immolatione 290. 291. de reſurrectione 333. a. de die Dominico 415. b. de matrimonio 493. a. de Virga Aaronis 537. b. de Traditione 559. b. de maledictione 595. a. de Solſtitio Joſuano 675. a. de Simei 774. a. de clamore cœli 974. a. καταισχύνωσις λόγου II, 936. b. percuſſio Prophetæ I, 807. b. de fraude 817. b. de Eliſæo ib. a. unctio Chriſti 1014. b. beneficentia 1179. a. Juvenes coercendi 1186. a. ebrietas 1189. a.

Chuſus quis fuerit I, 945. a.

Chuthæi I, 827. a.

Chytræus laudatus I, 518. a. 736. a. II, 870. a. 873. a. I, 796. b.

Cibus an in deſerto alius quam manna fuerit I, 556. a. an de animæ cibo intelligatur Iſraeli promiſſus cibus 569. a. triplex immundorum ciborum prohibitionis cauſa 576. a. quando Præceptum de præparandis cibis à Joſua traditum 655. b. aliis cibis præter manna veſci licebat Iſraelitis ibid.

Cicatrix. Cicatricem habens non ſacrificatur I, 530. a.

Cicero citatus I, 173. b. 267. b.

Ciconia avis Ægyptia II, 750. a.

Cidaris Sacerdotalis I, 441. a. II, 637. b.

Cinæi qui fuerint? I. 283. b. 544. a. Regis ipſorum ſeu Principis nomen 547. a. cur cum Juda habitare voluerint 702. a. 751. a. 756. a.

Cinereth I, 688. Vide כנרות.

Cinnamomum aromaticum quid ſignificet? I, 451, b.

Circumciſio quale fœdus & ſignum? I, 284, a. cur octavo die fieri ſolita 285. b. per quas perſonas ibid. ad quos circumciſio pertinuerit? ibid. cur Moſes filium non circumciderit, & an culpa vacet 340. b. inſtrumentum circumciſionis, & efficiens ibid. an Iſraëlitatæ circumciſi fuerint, in deſerto & Gilgal 663. b. an merus ritus fuerit, non ſacramentum ibid. per eam alienigenæ populo Dei aggregati 666. b. an Iſraëlitæ in triduanis Ægyptiorum tenebris fuerint circumciſi 1304. b.

Ciſternæ & aquæ ductus II, 881. a.

Cittim an de ſolo Alexandro an verò etiam Romanis intelligendi? I, 545. b. Vide *Chittim.*

Civis. Civium juris & armorum ſocietas I, 656. a. cives ſpiritualis Zionis qui ſint & quibus bonis fruantur II, 152. b. ſeq. quod boni civis officium I, 820. a.

Civile Jus, de menſuris juſtis I, 608. a.

Civile Bellum, Abneris & Davidis I, 760. b. ſæpe unius ſanguine tranſigitur 774. b. 776. a. b.

Civitas Salis quæ ſit? I, 604. b. an omnes Civitates Judæ Joſuæ cap. 15. recenſitæ, quæ Cananæorum temporibus exiſtere? ibid. Civitas ἐξοχικῶς dicta Jeruſalem II, 147. a. quæ civitates Judæ dicantur 175. b.

Clades, de qua Clade Joël. I, agatur II, 769. a. b. ſeptem ſententiæ, ibid. ſeqq. quæ ultima 8. rationibus contra alias ſtabilitur 771. a. b. ſeq. alia prædicitur 777. a. clades per tonſionem notata 807. b.

Claſſes Sacerdotum inſtitutæ, I, 585. a. Claſſes navium Moſe antiquiores 614. a.

Claſſis Salomonis & Hirami quale lignum attulerit, I, 797. b. an triplex illa fuerit 798. a. an diſtinctæ claſſes in Ophir & Tarſis ibid. b.

Claudicantes, eorum ad gregem Chriſti aggregatio II, 850. b.

Claves quid ſignificent II, 96. a.

Clemens Alexandrinus adducitur, I, 97. b. de Anno nativitatis Chriſti, 134 a. de menſe natali Domini 137. a. 138. b. unum miniſterio Chriſti annum tribuit 139. b. de hora mortis Chriſti 147. b. de colluctatore Jacobi 298. b. ebrietatis mala 1189. a. reprehenſio amica 1201. a.

Clementis VIII. Biblia qualia ſint? I, 197. a
Clementia regibus famam conciliat. I, 749. b. ea tantum condonare licet, quæ ad ſuam injuriam pertinent, 750. a. 776, a. Salomonis in Adoniam 787. b. captivis parcens, 819. a. 857. b.
Cleopatra citata I, 180. b. duplex ei drachma 182. b. Cleopatra Antiochi magni filia? II, 679. b.
Clibanus ardens cujus rei ſignum I, 283. a. 288. b. II, 734. a.
Climax duplex? I, 931. b.
Cloppenburgius laudatus? I, 751. b.
Cluverius (Philippus) primævam linguam periiſſe putat. I, 270. a.
Cluverus (Joh.) de Ahasvero & Artachſaſta, I, 113. a. de edicto Darii & annis Septuag. Zachariæ ſentit rectè contra Scaligerianos 115. a. b. quomodo annum baptiſmi Chriſti numeret 133. b. de cœli complicatione & ſiderum magnitudine, II, 155. a.
Clypeus. Clypei mille à turri S. Script. pendentes. I, 1273. b. 1274. b.
Coagulatio embryonis I, 892. b.
Coccejus de trituratione II, 856. b. egreſſus Chriſti 859. a. 860. a. laudatur 868. b. 885. a. 896. a. b. 898. b. 934. a. 940. a. 946. a. 982. b. 984. b. 985. a. 987. a. 993. a. 996. b. 997. b. 1005. a. 1008. b. I, 884. b. 892. a. 893. a. 895. a. 914. b. 956. a. b. 1031. a. de gentium vocatione II, 902. a. b. oblatio gentium ibid. ſeq. Trinitas 909. b. de vocibus *poſt gloriam*, 931. b. Coccejus Grotium refutat II, 786. b. ſeq. de voce דמסק 790. b. de tribus diebus decimarum 799. b. Babylonis ſitus 805. a. Ninives magnitudo 825. a. de Kikajon 827. a. congregatio reliquiarum Iſraelis 835. a. 840. b. Chriſtus arx Iſraelis 854. a. de excidio templi 898. a. Hieroſolymas viſitat. Ibid. Coccejus nimius myſteriorum amaſius I, 20. a. laudatur 198. a. b. de Tetragrammato 232. b. laudatur 315. b. 503. b. 619. a. usque 643. 977. b. II, 746. a. 753. a. b. 780. b. 857. commendatur oppido I, 614. a. 765. b, 778. 780. ſeq. refutatur ejus ἰδία ἐπιλύσεως vaticinii Bileamici, I, 546. a. b. per novem puncta ibid. Commentarius mirabilis II, 722. a. 726. a. 739. b. 804. b. 863. b. 875. a. 876. a. b. ſeq. 890. a. 892. b, 893. b. 909. a. 1004. b. 1005. b. I. 923. b.
Codex Sacer, ejus nomina I, 1. a. auctoritas ibid. θεοπνευςία. ibid. perfectio ibid. perſpicuitas ibid. uſus normalis & judiciaria poteſtas ibid. Canon. ibid. Canonis integritas ibid. ſcopus & finis ibid. objectum ὧ ibid. b. objectum ὃ ibid. diſtributio ibid. Scriptus Ebræa lingua & cur? I, 3. a. & in Novo Teſt. Græca, ibid. Ejus ſynceritas in fontibus Ebræis 27. b. ejus diſtributio & ordo 30. a. ejus integritas quoad Epocham mundi antediluvianam 61. b. quoad poſtdiluvianam 67. b. probatur contra Iſaacum Voſſium ibid. 68. a. à Scaligerianis dubius redditur 150. 151. ejus integritas quoad puncta & totam linguam Ebræam 198. a. quomodo corruptelæ in Codices irrepere potuerint 201. b. an ſint emendandi ad verſiones antiquas ibid. providentia Divina incorruptus manſit 202. b. 308. a.
Codomannus adducitur I, 93. a. non aſſeclas hactenus præter Ravium habuit. 161. laudatur ejus modeſtia. Ibid. novam epocham invexit annis Biblicis 164. a. quæ Scripturæ plane contraria eſt, & cui non ſatis religioſè hiſtoria Judicum & locus Act. 13. non ſine detorſione verborum 1. Reg. 6. v. 1. habita p. 164. b.
Codrantes quid ſignificet & valeat I, 181. b.
Cœcus. Cœcitas, quomodo Jebuſæi dicant non &c. niſi abſtuleris cœcos & claudos I, 761. b. quid per cœcos notetur II, 131. b. quomodo eos Deus creaſſe dicatur? I, 338. a. ei offendiculum ponere 497. a. 611. b. quid ſignificet cœcatio 500. a. cœcum non ſacrificatur. Ibid.
Cœleſtinus citatur I, 440. b.
Cœlum (& Terra) quid in principio creationis importet I, 219. a. b. unde vox Schamajim? ibid. b. novem argumentis vera explicatio ſtabilitur ib. 220. a. redditur & per Rakia 225. b. unde ita dictum ibid. an per Rakia Cœlum Beatorum intelligatur 226. a. quare Gen. 2, 4. poſtponatur terræ 232. b. quodnam cœlum cœlorum 572. a. quomodo advocentur cœlum & terra, an per Proſopopœiam, num per metonymiam 618. a. complicatio cœlorum quomodo intelligenda II, 155. a. cœli & anni ambitus per ſidera Jobo memorata ſignificari I, 892. b.
Cœnaculum pro contignatione I, 264. a.
Cœtus quid ſignificet I, 535. a. 551. b.
Cogitatio radix operum I, 614. b. cogitationes in perſecutione Eccleſiæ deteguntur 711, b. an malis cogitationibus Deus non offendatur 1032. a.
Cognitio ſui ipſius commendata I, 1176. b. cognitio Scientiæ & eruditionis 1128. b.
Cognoſcere quid ſignificet II, 756, b. dupliciter accipitur, active & intranſitive I, 1000. b.
R. Cohanna laudatur, I, 314, a.
Collatio munerum à Judæis reducibus Esdræ & Nehemiæ facta diverſa I, 873. a. ſumma utriusque ibid.
Collatio impertinens verborum & phraſium quid in Scripturæ interpretatione efficiat? I, 20. a. Ebræi textus & LXX. verſionis non patitur Kainanū 274. b.
Collum Sponſæ quodnam ſit. I, 1273. b. 1283. a.
Colores in Tabernaculo quid ſignificent? I. 434. a. b. 444. a.
Columba quid ſignificet I, 471, b. ubi frequentiſſima II, 750. a.
Columna Ignis an à Nubis columna diverſa fuerit I, 375. a. 377. a. b. duplex columna nubis Ibid. b. Uſus columnæ nubis ibid. ubi primum apparuerit ibid. ſeptemplici diſcrimine à nube alia differebat. 378. a. quid columnæ, baſes æneæ & cortinæ byſſinæ in tabernaculo ſignificarint? 440. uſus columnæ nubis 465. a. ſignificatio myſtica ibid. b. quando diſparuerit 526. b. ad ejus motum movebantur caſtra ibid. quæ columnæ cœli 907. a.
Comburi, cui crimini convenerit? I, 302. b. quare extra caſtra expiatoria comburi debuerint? 446. a. quomodo combuſtio fieri ſolita 499. b.
Comedere panem coram Deo quid ſit? I, 389. a
Comitia prima in Terra Canaan habita I, 683. b. potiſſima eorum cura ibid. ſecunda Comitia 691. b. cur in Sichem celebrata ultima? 700.
Commentatores in libros Vet. Teſtam. enumerantur præcipui I, 29. a.
Commodata religioſè cuſtodienda I, 816. a.
Comminatio an Oſee cap. 12. verſ. 9. 10. habeatur? II, 755. a. comminationes cum conditione accipiendæ I, 558. b. 589. b.
Commotio cœli & terræ quoties facta II, 911. b.
Compendium Gothanum contra Scaligerianos I, 113. b.
Comprivigni. Vide Ind. LL. CC. art. Matrimonium.
Computus ſummæ contributæ ab Iſraelitis in uſum ſanctuarii ſeu Tabernaculi I, 463. a. annorum 65. Eſaiæ memoratorum II, 32, a.
Conciliatio: quomodo Moſes ſe indiſertum dicat, quem Stephanus potentem verbis prædicat I, 337. b. Pſ. 78, 20. cum Num. 11, 4. collati 520. b. Capitis I, 46. cum c. 38. Exodi 507. b. capitis 1, 1. Deut. cum 8. c. 31. Ex. 553. b. conciliantur c. 23, 31. Exodi c. 34, 7. Numerorum & c. 3, 25. Deut. 554. b. alia ibid, alia 669. a. alia 843. a.

Conci-

Digitized by Google

Concilium Tridentinum vulgatam pro authentica vendit, I, 197, a. Pontificiorum de eo Decreto contentiones ibid. notatur 495, b.
Concilia Divinitatem Filii Dei ex Veteri Teſtamento probantia I. 223. 282. 285. 286. 288. 298. Laodicenum de Sabbatho 416, a. Eliberinum notatum 495. b.
Concordantiæ quantum ad interpretationem Scripturæ faciant I, 15, a.
Concordia in regno Chriſti II, 77, a. b.
Concubina ut à Matrona differat, I, 850, b.
Concubinatus annon vetitus fuerit? I. 716, a. 733, a.
Confeſsio, ejus formula in Expiationis feſto I, 486, b. 1306, a.
Confidentia vana unde oriatur I, 1164, b.
Confuſio, quæ incommoda in prœliis ex eâ ſequantur I, 504, b.
Confiſcatio bonorum I, 656, a. 807, b. 881, a.
Congregari ad populum ſuum I, 294, b.
Conjectores unde apud Ebræos dicti I, 303, b.
Cõjugii ſumi Sacerdotis quid ſignificarit, I, 499, b. ſeq.
Conopæum III, 26. b.
Conſcientia pura ſervanda I, 1185, b. pavida 1203, b. conſequens hilaritas conſcientiæ 1167, b. ejus vis 1164. b.
Conſecratio, quid Sacerdotum conſecr. ſignificet? I, 445, b. quando Tabernaculi conſecratio & donatio factæ 519, b. 520, a. quid ea ſignificet 520, b. Levitarum octo punctis abſolvebatur 524, b.
Conſectaria periculoſa ex opinione corrupti codicis ſacri I, 202, b.
Conſenſus omnium Codd. & Verſſ. in Chronologia I, 60. b. Hiſtoriæ exoticæ cum S. Scriptura 113, b. Patrum in Θεοφανείᾳ Filii Dei 285, b. inter contrahentes requiritur 294, a. de ſerpente æneo 541, a. de Stella Jacob 545, a.
Conſiliarius nequam II, 876, b. Conſiliariorum officium primum I, 877, b. 801, b. qualitas 853, a.
Conſilium in re præcipiti I, 774, b.
Conſortes Chriſti qui ſint I. 1019, a.
Conſolatio inſulſa I, 889, b.
Conſtantia Doctori neceſſaria II, 869, a.
Conſtantinopolis. Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ fides de Trinitate tempore occupationis Turcicæ I, 224, b.
Conſuetudo fit neceſsitas I, 1142, a.
Contaminare templum qui dicatur I, 499, a. tribus modis contaminatio fiebat 512, a.
Contemtus qualis Lev. 6, 1. intelligatur I, 476, a. quid ſit contemnere Deum ibid. b.
Conterere an Deus Joſuave, an vero Iſrael hoſtes Joſ. 10, 10. contriviſſe dicatur I, 673, b.
Contextûs Scripturæ præteritio ψευδεπιγραφίαν parit I, 20, a. Vid. Codex & Scriptura.
Contritio capitis ſerpentis ad quem ſpectet I, 243, a, b. eſt meritoria ibid. an ad Mariam referenda 245, b.
Contumacia, quæ ejus pœna I, 1206, b.
Converſatio, bonæ converſationis conſequens I, 1195, a. quomodo cum proximo habenda 1194, b. & cum inimicis 1195, a. Nimia mulierum vitanda converſatio 1145, a.
Converſio gentium & reliquiarum Iſraëlis ad Deum II, 70, b. Iſraelitarum novem argumentis probatur futura II, 750. ſeq. 755, a. Vid. Gentes, Iſrael, Judæi, Vocatio.
Convivia, ſacra ubi & unde celebranda I, 609, b. conjurationibus apta 787, a. Convivium Evangelicum à Propheta prædictum II. 107, a, b. I, 987, a, b. invidorum diſſuadetur 1188, a.
Conzen (Adam) de Scripturæ auctoritate I, 157, a.
Copher arbor Cyprus I, 1262, a.
Copula abundans II, 734, a.
Cor, & oculi animi lubitum ſignificant I, 535, a. Puritas ejus ſectanda 1185, b.
Coralium I, 908, a.
Coram, quæ coram Deo fieri dicantur I, 268. a. quid panem coram Deo comedere 389, a. coram Deo comitia agere 734, b.
Corban Vid. Ind. II, voce קרבן, & infra Gazophylacium.
Cordeſius (Johannes) Kainanem eliminat è Scriptura I, 276, b.
Cornarius citatur I, 179, b.
Cornelius Cornelii à Lapide illuſtravit Libros Biblicos I, 10, a. cum Judicio Poli ibid. laudatus adducitur 66, a. 777, a. ejus error circa text. Jer. 52, 28. de Siclo aureo ſeu ſanctuarii, quid ſignificet? 177, a. Epiphanium corrigit 178, a. quid didrachmum ſit, 183, b. caſtigatur 242, b. notatur (in etymo Cherub) 252, a. 350, a. 393, a. 454. b. 462, a. 469, a. 476, a. b. 507, a. 582, a. 595, b. 681, b. 684, a. 717, a. 734, b. II, 6, b. 8, a. 27, b. 53, a. 54. a. 78, a. 187, a. 205, a. Cornelius à Lapide laudatur II, 751, b. 761, b. 786. a. 803. a. 812, a. 819. a. 826. b. 836, b. 842, a. 853, b. 860. a. 861, a. 865, a. 891, a. 896, b. 913, a. 927, a. 795, b. I, 1177, b. 1181, b. 1186, a. notatur II, 832, a. 872, b. 883, a. 890, b. 926, b. I, 1223, a.
Cornu quid apud Ebr. ſignificet I, 438, b. 461. a. Cornu ſalutis 846, a. quæ 4. cornua apud Zach. II, 928, a.
Corona Ammonitici Regis quantum ponderarit aut valuerit I, 771, b. accipitur pro Regno II, 121, b. corona quo coronatus eſt ſponſus à matre quæſit I, 1272, a. quæ corona populi Judaici Thren. V. 1301, a. b.
Correctio, ejus fructus I, 1179, b. 1206, a. aperta melior quam latens amor 1201. a. cuinam grata ſit ibid. 1203. a. cur non omnia corrigi queant 1232, a.
Corruptela Scripturæ ſi concedatur, quæ inde conſectuaria periculoſisſima fluant. I, 202, b. 265, a. Corruptela textus Originalis non concedenda 512, a. b. 529, a. 535, a. 547, b. 618, b. 735, b. 749, b. 750, b, 761, b. 762, a. 769, a. 791, a. 840, b. 841, a, b. 845. 943, a. 977, a. II. 883, a. 897, b. 974, b. 1008, b. I. 1031, b.
Corus, qualis menſura I, 186, a.
Corvus à Noa emiſſus ubi manſerit? I, 265, a.
Coſri liber citatur I, 27, a.
Coſta Adæ cur carne repleta I, 240, a. Græcis & Chaldæo pars vocatur 239, b. Quare è Coſta fœmina condita? 240. a.
Coſterus notatus I, 581, a.
Coturnix, an illa avis Iſraelitas paſcens fuerit? I, 383, a. an earum immiſſio continua fuerit ibid. quando Iſraelitis datæ 1065, a.
Crabrones I, 568, b. 692, a.
Crameri Annotationes in univerſ. Script. I. 13, a. de Promiſsione Meſſiæ Abrahamo facta 279, a.
Cras pro poſthæc I, 533, b.
Craticula in altari holocauſtorum I, 439, a.
Creare nos quomodo Deus dicatur II, 191, b.
Creatio vera & propria qua voce ſignificetur I, 214, a. 219, a. de eo conſenſus Patrum ibid. & Judæorum nonnullorum ibid. Creationis ſumma an Gen. I, 1. exhibeatur 218, b. quam periculoſa ſit illa ſententia ibid. ubi exhibeatur ejus ſumma ibid. an omnia ſimul ſint condita, deinde diſpoſita 221, b.
Creatura num concurrere poſſit ad patranda miracula I, 350, b.
Credere tribus modis à Rhetorforti ſumitur I, 36, a, b.
Cregutus (Antonius) notatur I, 243, a. arcana paradoxa ibid. b.
Crellius (Paulus) de Saba I, 797, a. de Deo 1015, b.
Crethi & Plethi qui fuerint? I, 769, b. II, 895, b.
Crimen detrectatæ militiæ. I, 712, b. 736, a. an pro gravibus criminibus nulla hoſtia expiatoria fuerit conſtituta 1027, a.
Critica Capelli quantum Scripturæ damni & incertitudinis adferat I, 202, b. Judicia de Critica Capelli Reforma-

Digitized by Google

formatorum Doctorum ibid. a Buxtorfio & aliis egregie depugnata 201. Galli cujusdam grave & veriſſimum de ea judicium 203, a.

Crocius nimius myſteriorum indagator I, 20, a. quid per Cœlum & terram intelligat 219. a. De Imaginibus, 403, b. ejus portentoſa ἐξηγήματα II, 722, a.

Crucifixio Chriſti an verbo כרה preſſe ſignificetur I, 171, a. à Moſe prædicta vita pendens 613.

Crudelitas non eſt in juſto Dei Judicio I, 557, a. Deo eſt abominabilis 608, b. an Joſua crudelis 676, a. quid per crudelem intelligatur 1140, b.

Crux, ejus imago ſeu ſignum num adorandum I, 332, a. quoad orationis cultū adoranda 410, a. lignū fuit maledictum 594, b. per principatum in humero inſinuata II, 65, a. an per palmam notetur I, 1284, a.

Cryſtallus & vitrum ſæpe quoad nomina permutantur. I, 908, 8.

Cubilia animos notant II, 164, a.

Cubitum iturus quæ facere debeat I, 943, b.

Cubitus quæ menſura? I, 187, a. an geminus ibid. quis Cubitus Regi9 ibid. de geometrico cubito ibid. b. an is Gen. 6, 15. occurrat? ibid. b. ejus vera mēſura ibid.

Cucurbita pro Kikaion an melius reddatur quam Hedera II, 826, b. ſeq.

Culpa multi ejus gradus I. 500, a.

Culter, an lapideus verè, an ſolum acutisſimus in circumciſione in uſu fuerit I, 663, à, b. 340, b. quid ſit cultrum in guttur ponere 1187, b.

Cultura hominis an à productione plantarum ſolum removenda I, 233, a.

Cultus Divinus innuitur voce INVOCARE, I, 257. b. ſeq. an quosdam habeat gradus 406, a. quis verus Dei cultus ſecundum Ariſtot. & Zaleucum 466, a. cur ad unum locum reſtrictus 498, a. 573, b. in quo conſiſtat 847, a. ſolum ad arbitrium & mandatum Dei inſtituendus 1306, a. I maginum cultus reprobatus I, 331, b. 405, a, b. 406, a, b. Quid de eo Tridentina ſentiat 406, a. quatuor actus cultus peregrini 410. a. quis verus cultus Novi Teſtamenti II, 106, a.

Cunæi Atheiſmus I, 16, a. de Judæis 584. a.

Cupreſſus ſacrificii loco oblatus II, 176, b.

Curriculum muneris Goëlici I, 976, a.

Currus, quis falcatorum uſus I, 590, b. Currus Regius 755, b. Currus Dei 1036, a. Currus Amminadab 1271. b.

Curtius allatus I, 57, b.

Cuſtodes Civitatis qui ſint I, 1279, b.

Cuſtodia quæ Jeſuæ mandata II, 939, a.

Cyprianus productus de cavendis hæreſibus I, 190, b. de Adæ immortalitate 238, a. de ligno dulcorante 382, a. de Stella Jacob 545, a. de partu virginis II, 35, a. de victoria mortis 760, b. Conſortes Chriſti 1019, b. de adſcenſu Chriſti 1039, b.

Cyprus arbor I, 1262, a.

Cyrillus Alexandrinus de Judæorum jejuniis I, 110, b. biennium tantum miniſterio Chriſti tribuit 140, a. interpres Moſis 21. I, b. de creatione admodum Triſmegiſti 215, a. de Collutatore Jacobi 298, b. de Angelo latria 309. b. de Columna nubis 378, a. de hirco emiſſario 485, b. de Sermone Dei ad Moſen 523, b. de Candelabro aureo ejusq; Lucernis 524, a. de Miniſtrorum electione 525. a. de Tubis duabus Moſaicis & earum clangore 527, a. de veſtium mutatione 596, a. de Principe exercitus Domini 666, b. de Eſaia II, 8, a. laudatur 12, b. 13, b. 14, b. 17, a. 22, b. 28. 29. b. 31, a. 35, a. 37, b. 40, b. 46, a. 49, a. 55, a. 57, a. 58, a. 65. a. 69, a. 76, a. 78, a. 88, a. 99. a. 100. b. 101, a, b. 105, b. 112, a. b. 114. a. 117, b. 118, a. 130, a. b. 144, a. 148, b. 151, a. 160, a. 162, a. b. 170, b. 173, b. 174, a. 176, a. 178, a. 179, a. 180, a. 188, b. 189, b. 191, b. 194, a. 195, 200. 202, a. 203. a. 204. b. 759, a. 779, b. 781, b. 792, b. 802, a. 847, a. 852, b. 854, a. 925, b. 936, b. 984, a. b. 987, a. 988, b. 990, b. 992, b. 995, a. 1004, a. 1006, b. I, 796, a. 1017, b. 1018, a. 1019, a. 1025, b.

Cyrus de trino Regni ejus initio ſententia Behmii retractata I, 151, b. ἡμίονος dictus 179, b. ejus nomen prædictum ab Iſaia II, 203, a. quid circa eum notandum ratione συνεχείας ibid. quam Dei notitiam habuerit ibid. b. ejus Divitiæ ibid. Virtutes, an & quomodo Hieroſolymam ędificâſſe dicatur 207, a. Funccii & Pererii de primo regni ejus anno ſententia reprobatur I, 860, b. quid ipſius nomen notet, & quid eum ad converſionem impulerit 862, b. de ejus converſione 863, a.

D.

DAbereth Civitas I, 687, a.

Dabir Civitas etiam Kirjatſepher & Kirjathſena dicta I, 673, a.

Dæmones שדים qui ſinit? I, 622, b. fabula de iisdem Rabbinica ibid.

Dagon quodnam dæmonium fuerit? I, 727, a. an in ejus fano Samſon ludere debuerit ibid. b. qualis ei forma 744. b.

Damaſcus Metropolis Syriæ, II, 85, a. 796. a. à quo capta & vaſtata ibid.

Damaſcenus adductus I, 56, a. 938, a. II, 28, b.

Damnatio, quæ ejus cauſa? II. 756, b.

Dan Tribus quur Leonis catulo ſaltanti comparetur I, 641. b. ejus termini 688, a. peſſime habita 702, b. I, 732, a. quomodo navibus vacaſſe dicatur 712, a.

Danæus notatus I, 339, a. II, 788, b. 925, b. 934, b. 946. a. 1006, b.

Daniel quando abductus fuerit? I, 156, b. II, 590, a. vir deſideriorum, ſapientisſimus 632, a. quæ cauſa luctus ipſius 672, a. ipſi promittitur quies in ſepulcro & reſurrectio hæreditatis divinæ 702, a. cujus Regis cōviva fuerit III, 185, b. quomodo Belem aboleverit & Draconem 186, a. Cur inter Hagiographos locetur II. 587, a. cur non inter Prophetas ibid. 588, a. qui ejus præcipui interpretes ibid. quod ejus nomen 589, a. tempus, ortus, ſtatus, dignitas, dotes, ætas, cœlibatus, auctoritas Canonica, ſcopus & œconomia prophetiæ ejus ibid. & b. partes hiſtorica & prophetica quæ ſint ibid.

Dare, quomodo Deus Iſraelitis omnem terram dediſſe dicatur I, 690, a.

Darius Medus an fuerit Nabonidus I. 102, b. 103, a. II, 627, a. quod non probatur ibid. an ille Darius, ad cujus regimen usq; Esdr. 4, 5. templi ſtructura impedita dicitur, à Dario verſ. ult. commemorato diverſus ſit I, 111, b. ubi Scaligeri commentum refutatur ibid. quis Darius ille cujus anno 2. templi ſtructura ab Esdra c. 4, 24. dicitur denuo ſuſcepta? 113, a. ubi ſcaligeri commentum expenditur ibid. quod Darius Hyſtaſpis notetur, probatur 114, a. idq; quinq; argumentis, & auctoritate, 114, a, b. an Darius Medus Eſtheris maritus fuerit 117, a. Darius Hyſtaſpides is fuiſſe probatur ibid. b. Darius Nehem. 12, 22. quis fuerit 128, a. Darii Hiſtaſpis converſio 863, a. cur Rex Aſſur dicatur 868, b. vid. *Eſther*

Darkmon unde dicatur I. 182, a.

Datum, pro acceptum I, 614, b.

David quomodo Dominum conſuluerit? I, 548, a. unctione prima ad regnum deſtinatus 751, b. non abſolvi poteſt à mendacio 753, a. quid de ſimulatione coram Achis ibid. b. cur ſe reum cædis Achimelechi dicat 754, a. amor in patriam ibid. ingenio valens ibid. b. accipitur pro Chriſto II, 165, a. David graviter peccavit Nabalem perditurus I, 755, a. an peccarit promiſſione Achi facta animo ſuſpenſo? 756, a, b. quamdiu apud Achin fuerit ibid, quomodo David Dominum interrogârit? 757, a. cur mala Joabo indixerit 761, a. cur funeri Abneris intereſſe voluerit ibid. cur ſe delicatum & unctum regem dicat ibid.

ipſius

ipſius humilitas 763, a. grande ejus peccatum adulterii & homicidii 770, a, b. an præceps in judicando fuerit 772, b. ipſius pavor 773, b. ſingularis prudentia ibid. cur de Abſalome ſollicitus eſſe debuerit 775, b. an & quomodo peccarit Mephiboſetho adimendo poſſeſſiones 776, a. cur hauſtum aquæ bibere noluerit 785, a. ejus heroes recenſiti ibid. à Diabolo commotus numerat populum 785, b. ipſius pœnitentia & deprecatio 786, a. cur Abiſag ſibi junxerit ſenex 787, a. quomodo adoraverit in lectulo 787, b. cur Joabum ob crimina non occiderit 788, a. quot habuerit filios 837, b. unum petiit neceſſarium 989, a. cur ſe mutam columbam vocet 1028, b. ejus deſiderium Meſſiæ 1029, b. deplorat in deſerto Judæ peregrinationem ſuam 1030, b. an David fuerit illiteratus 1056, b. ubi vulgata vehementer vapulat ibid. promiſſio de duratione regni illius 1117, a.

Debitum, quando petere licitum fuerit Judæis I, 576, a. quomodo ejus fœdus cum alienis probetur 597, b.

Decalogus, quomodo in Tabulas ſcriptus? I, 455, b.

Decempeda menſura I, 499, a.

Decimæ non redimebantur I, 504, b. quare exigebantur ibid. Tria illarum genera 505, a. quibus dabantur 538, b. Decimæ decimarum ibid. quatuor earum genera 574, a, b. quales decimæ compleri dicantur 610. a. cautio & proteſtatio de earum integritate ibid.

Declinare ad ſiniſtram aut dextram I, 655, b.

Decretum abſolutum I, 743, b. vide Ind. Loc. Com. de Prædeſtinatione, Diſtinctio decreti in abſolutum & conditionatum 504, b.

Dedekennus laudatus I, 426, b.

Defect[?] in adſtruendis Myſteriis Divinis Doctorum quorundam I, 19, b.

Defuncti, an pro iis orandum & ſacrificandum I, 738, a. quomodo Rutiis beneflciſſe dicatur 739, a.

Delatores exitioſi I, 754, a. 774, a.

Deliciæ non væcordibus conveniunt I, 1178, a.

Delila an uxor, num meretrix Samſonis fuerit? I, 726, b.

Deletio impiorum à Chriſto præſtanda II, 74, b.

Demetrius Chronol. laudatur I, 79, b.

Denarius numus Romanus I, 179, b. quantum valeat 181, a. 182, a. quinam aurei vel argentei ibid. eſt vel aureus vel argenteus 182, b. quis aurei valor ibid.

Dentes Sponſæ I, 1273, a.

Denunciatio arcanorum revelatorum quot modis fiat? I, 648, b. Didactica, parænetica, prophetica ibid.

Deodatus, ejus error notatus, I, 126, b.

Deportatio Judæorum ſub Nabuchodonoſore quotuplex facta ſit? I, 95, a, b. ſtatuitur ſextuplex ib. b. 96. a. aliæ majores, aliæ minores 95, b. quota initium dederit annis ſeptuaginta Babylonicæ captivitatis, & qui annus eam finierit 96, a. prima ſententia refellitur & ſecunda ibid. b. tertia probatur octo argumentis pro 4. anno Jojakimi 98, 99, 100. 156, quo anni tempore facta ſit Jechoniæ deportatio 107, b. confunduntur deportationes à Grotio 833, b.

Depoſitum, Depoſitor, Depoſitarius, qualis lex de eis I, 425, b. triplex caſus ibid.

Deſcendere quando Deus dicatur? I, 286, b. II, 86, b.

Deſertores qui dicantur? II, 133, b.

Deſertum Sur & Ethan an idem ſit I, 381, b. Pharan calamitatis humanæ figura 527, b. deſertum maris II, 95, a. deſertum Eccleſia, 160, a. 164, a. 1724, b.

Deſperatio cujus ſit I, 983, a. male conſcios in impietate retinet 820, a.

Deſpieres de Chronologia vulgari & doctorum I. 63, a.

Deſuetudo leges obliterat I, 832, a.

Detonſio Aſſyriorum prædicta II, 877, a.

Devaſtatio Judæ ab Eſaia cap. 1. denuntiata, quæ intelligenda, ſex opiniones, quarum ultima 8 argumentis probatur II, 11, 12, 13, b.

Devorare ſanctum quid I, 1182, a.

Deus (vide in Indice Quarto Locum de Deo & Trinitate) an Angelis locutus ſit Gen. I, 26, & c. 3, 22? negatur I, 250, b. 229, b. an Deus per apoſiopeſin properarit? 251, a. quomodo ſe Mercedem Abrahæ fore dicat 281. b. quomodo Deus aſcendat 285, a. an nullius inter mortales agentis Deus dicatur? 298, a. quales Deos Laban agnoverit & coluerit 169. quare pavor Iſaaci vocetur ibid. an per angelum ad Jacob locutus ſit? 307, a. quare ſe vocet Deum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi 332, a. an Moſen occidere voluerit? 340, a. nomen Dei rebus additum αὔξησιν infert 341, b. quomodo magnus ſuper omnes Deos dicatur 388, h. cur Aquilæ ſe comparat 391, a. an per angelum promulgarit Legem, an verò αὐτοπροσώπως 393, a, b. ſtructores Tabernaculi eligit 452, b. quomodo ad Moſen dicat dimitte me 455, a. in Deo nulla mutatio 455, a. quomodo ejus ira placari dicatur ibid. quomodo dicat, ſemel adſcendam &c. 457, a. item, ut videam &c. ibid. magis reſpicit immolantem quam immolatum 476, a. ubi Num. 1, 1, Deus cum Moſe locutus ſit? 506, b. 523, b. an per angelum ad Bileamum locutus 542, a. laudandus 569, b. cur conſumenti igni comparetur 570, a. quomodo Deus Deorum dicatur & Dominus Dominantium 572, b. ſuum jus non amittit 575, b. ipſe Evangelion ſecum abſcondidit 626, a. ſolus vindex ibid. b. quomodo de monte Sinai &c. veniſſe dicatur à Moſe 631, a. quodnam Dei habitaculum 643, a. quomodo de Seir exiiſſe dicatur 710, a. contemtis utitur ad vim ſuam oſtendendam 713, b. ſterilitas & fœcunditas ei adſcribenda 742, a. Davidem curat diligenter 753, b. quid Deus facere dicatur 771, a, quomodo ſuper Cherubim ſedere dicatur 968, b. non remittit pœnam impœnitentibus II, 69, b. quomodo de longinquo venire dicatur 137, a. Dei Patris in Meſſia εὐδοκία 182, a. aucupi ſe aſſimilat 798, a. cur Iſraelitæ peccatores ejus ſpiritum non eſſe abbreviatum dicant 834, a. cur ſigna viſibilia adhibeat I, 811, b. cur Jobo res naturales in reſponſo proponat I, 919, a. quatuor cauſæ præcipuæ ibid. Vid. *Locc. Comm.* Ar. de *Deo*

Deuteronomium, cur ultimus Moſis liber ita vocetur I, 552, a. ejus ſynonyma ibid. cur Legis repetitio facta ibid. Interpretes, tempus & diſtributio libri ibid. b. parum pie de eo loquitur Grotius 553, a. qualis liber ibid. b. Vox ea pro exemplari uſurpata 583, a.

Dextra quæ ſit Ariſtotelicis & quæ Chaldæis, Ebræis? I, 279, b. quid per Dextram Dei Exod. 15, 10. intelligatur 379, b.

Diadema quid fuerit I, 880, b.

Διασυρμὸς, I, 805, b.

Dibon Urbs I. 680, b. II, 83, b.

Didrachmum quid ſit? I, 182, b. olim ſanctuario inferebatur, ibid. poſtea in ærarium publicum ibid.

Diegus Deza Lyrani antagoniſta I, 9, a.

Dies pro tempore indeterminato I, 522, a. 523, a. 525, a. II, 70, b.

Dies ā nox prior fuerit I, 56, a. II, 225, a. 137, a. Diei apud Judæos & varias gentes computatio ibid. unde incipiat primus Creationis dies 218, b. 225.

Dies Philopōo & aliis nocte prior 225, à. cur Dies unus dictus ibid. Ambroſii nota laudatur ibid. b. quales tres primi dies fuerint ibid. cur ſecundæ diei elogium non additum 227, a. tertii diei opera ibid. b. quis dies ultionis 456, a.

Dies Joſuāa quam longa fuerit 675, b. ſtatuti dies 742, a. qui Dies Eſaiæ noviſſimi II, 14, b. 13, a. 674, b. Dies vindictæ Judæorū II, 17, b. dies horribilis an excidiū Hieroſol. an adventū & paſſionē Chriſti notet? 784, b. dies illuſtris prodigiis, veranda Dominica 785, a; b. cur octavo die demum animalia comedenda 1306, b.

Differentia vocum חטאת & אשם I, 474, b. Veteris & Novi Teſtamenti II, 783, b.

Diffidentia Moſis I, 338, b. 540,a. Joſuæ, 667,b.
Differentia annorum regiminis unde oriatur I, 90, a, b. conciliatur ibid.
Digamia Jacobi I, 297, a.
Digbæus notatur I, 228, a.
Digitus qualis menſura I, 187,a. quis ſit Dei digitus 352, b. 453,a.
Dignitas Chriſti cum unctione ejus à Grot. confunditur I, 1018,b.
Dii Ægyptiorum quomodo percuſſi I, 369, b. qui Dii dicantur 572, b. ſuos ſeque tueri nequeunt 714,a. qui fuerint II, 51,a. in N. T. contriti 896,a.
Dilatatio, Imperii Iſraelitici Abrahamo promiſſa quando impleta I, 283, a. Regni Chriſti II,75, b. uberior propagationis ejus explicatio 76, b. 817,a.b.
Dilectio inimici etiam in Veteri Teſtamento præcepta I,1195,a.
Diligere, quos populos Deus diligat I, 631, b. Deum ex toto corde, dupliciter accipitur 563,a.
Diluvium in quod anni tempus inciderit I, 63,a. argumenta pro auctumno ibid. auctoritates pro vere ibid. b. quo anno Noæ cœperit 64,a. ejus diatypoſis 264,b quod David innuat 989,b.
Dimittere. Dimitte me, Verbum Dei ad Moſen quomodo intelligendum, I.455,a.
Diminutiva in Ebræa lingua inſolita I, 622b,.
Dimon fluvius II, 83,b.
Dina, quomodo fœdam rem in Iſrael feciſſe dicatur I, 299, b. quando id contigerit ibid.
Diodorus Siculus allegatus I, 57, a. ejus de Moyſe teſtimonium 209, b. de Chao 221, a. de Ninive II, 876, a.
Diodorus Tarſenſis I. 8,b. 305,a.
Dion Pruſæus I, 248,a.
Dionyſius Areopagita de Hierarchia Eccleſ. I,503,a. de Solſtitio Joſuano 675,a.
Dionyſius Carthuſianus de decimis ſecundis I, 574, b. laudatur 582,a. 591,a. Dionyſius Levvius Rikkelenſis Carthuſianus enarrat S. Script. I, 9, b.
Dionyſius Longinus de Moyſe teſtimonium perhibet I, 209,b. 223,a.
Dionyſius Periegetes citatus I, 236,b.
Dipſas male à Vulgato pro δίψα, I, 569.b.
Diræ Joſuæ à Deo ratæ habitæ I, 667,a.
Diripere, direptio vid. ***Præda***
Diſceptatio Spiritus Dei pro elencho accipienda I, 262 b. ſeq.
Diſcindere, dividere, i.e. necare I, 393,a.
Diſciplinæ fructus quinam ſint I, 1163,b.
Diſcipuli ad pedes magiſtrorum ſedere ſoliti I, 632, a. Chriſti diſcipuli ſunt ipſius filii II, 49,b.
Diſcordia malum populi I, 804, b.
Diſpenſatio quid ſit I, 336, b. an Deus cum Iſraelitis circa Legem naturæ diſpenſarit? ibid.
Diſſeminatio civitatum in Eccleſia II. 927, ſeq.
Diſtantia montis Sina à campeſtribus Moab I, 554, a.
Diſtributio Vet. Teſtamenti ſecundum Ebræos I, 27, b. partium quæ ſit 125, b. Geneſeos 212. Exodi, 318,b.
Divinus I, 587,b.
Diviſio terræ Canaan quo anno ab exitu facta ſit I, 81,b. quot ab ea ad Eli anni effluxerint ibid.
Divites inſtruuntur regulis I, de oppreſſione pauperum, 2 familiaritate cũ iracundo, 3 temeraria fidejuſſione, 4. antiquis limitibus movendis, alacritate in operibus I, 1187, a. divitus utens felix 1236, b. Divites faſtuoſi I, 1177, a. quomodo divitiæ comparandæ 1183, a. 1187, b. erogandæ 1185,b.
Divortium an licitum I. 602, 603, 604. Vid. *Repudii libellus.*
Dixit, per hoc verbum non intelligitur tantum vis & potentia Dei I. 223, a. Vide Λόγος, novies repetito hoc vocabulo mundus creatus 225,b.
Derceto cur Atergatis & templum ejus Atergation dicatur II, 204, a.
Deſiderium Synagogæ incarnationis Chriſti I, 1286, a. & Converſionis gentium ibid. b. 1117,a.
Deſidia ſtultorum culpata I, 1175,a.
Doctor, quando apud Ebr. quis renuncietur I. 582, b. Doctorum verorum illuminatio II, 142, a. quis Doctor juſtitiæ 777. b. Chriſtum eſſe probant 6 argumenta ibid. 782,a. 846,b.
Doctrina falſa II, 27, a. quæ doctrina ſignanda ſeu liganda 49, a, b. optima Evangelica aquis comparatur 79,a. ſeq. Doctrinæ admiſſio I, 1166, b. quatuor ad eam pertinentia ibid.
Dod quid ſignificet I, 1261,b.
Dodanim an legendum Rodanim I, 836,a.
Doeg, ei denuntiatur generis excidium I. 1027,b.
Dolabra Dei qua homines dedolat, quæ ſit? II, 732, b.
Dolor ex Circumciſione vehemens I, 259,b.
Dolus, an in hoſtẽ eo uti licitum I, 816, b. an Eliſæus hic ſit mentitus 817,a. gentilium crudæ ſententiæ 818,b.
Dominator in Iſrael Chriſtus II, 858, b. 862, a. uſq; ad fines terræ magnificandus ibid.
Dominica Dies an ſurrogata ſit in locum Sabbathi I, 414,a. an Chriſtus, an vero Apoſtoli divina auctoritate eam in locum Sabbathi ſurrogarint 415,a,b. Vid *Sabbathum* & Index Locc. Comm. tit. de *Lege*
Dominus quomodo conſultus ſit ab Rebecca I, 294,b. quis ſit Dominus in medio Iſrael II, 779,b.
Dominium in Creaturas an ſit Imago Dei I, 230,b. an per ὁμοιωθεῖαν intelligendum 239, a. amiſſum per lapſum redditur homini aliquomodo 266.a.
Domus Judicii Ebræis quid ſit I. 217, b. Domus pro habitationis loco 374,a. Domus vendita qua lege circumſcripta 803,a.
Dona quæ Chriſtus accepit pro hominib. contra Grotii ςρεβλότητα defenduntur quinque argumentis I, 1051,a. quæ ea fuerint 1040, a. etiam propter rebelles, non ſolum pios 1051, b. Dona Meſſiæ mittenda ex Æthiopia, Saba & Ægypto 1052.
Donec I, 312,b. ſeq. 664,a.
Dorſchæus commendatur I, 168,b. de Cherubinis quid ſentiat 436,b. de Θεανθρωπίᾳ Meſſiæ 768,a. termini ſortis Iſraeliticæ II, 974, b. de emiſſione vinctorum Sionis è lacu ἀνύδρῳ 976, ad 981, b. captivitas Spiritualis 982,b.
Doſithæus Kainanem omittit I, 274.b.
Drachma attica I, 179, b. unde dicatur ibid. 182,a. quarta pars ſicli 180,b. cui æquivaleat 182,a. ejus valor ibid. duplex: Attica & Italica 182, b. ejus æquivalens vox Zuz ibid. Aginæa drachma 183.a. craſſa ſeu παχεῖα cur ita vocetur ibid. Ægyptiaca ibid. Drachma argenti & auri quid quodvis valeat 865,a.
Dracones quid ſignificent II, 164,a, 830, a. Draconum ſibilus I, 910, a. an Mardochæus convenienter Draconi comparetur III, 30,b.
Druides ut diem numerarint I, 56,a. 225,a.
Druſius citatus I, 180, b. elegantiſſimum judicium de Correctione Ebræi textus temeraria 197, b. interpres Pentateuchi 211, b. de caſtris tribus 597, b. de Cinæis 702.a. de arcu chalybeo 968,b. de XXII Pſalmo 983.a. à Coccejo refutatus II, 780, b. de hæreditatione auſtri 818,b.
Dubitans de Dei voluntate benigna ei eſt exſecrabilis II.885,b.
Dudaim quid ſit & unde derivetur? I, 297,b. 1285,b. papiſtarum delirium de ea 1289,a.
Duellio, Goliath, quomodo dicatur הבנים I. 752,a.
Duellum puerorum Joabi & Abneris I, 752,a.
Duma urbs Arabiæ I, 294,b.
Dumathæi populi Arabiæ II, 90,b.
Duo in carne una quomodo ſint? I, 240, b. eſt vocula ἐξηγητικὴ ibid.
Duplicia quæ Eccleſia accepit à Manu Domini quę ſint? II, 171, b. ablatio Malorum, & collatio bonorum ibid.

Dura-

Digitized by Google

Duræus (Johannes) à Grotio ad Syncretiſmum ſollicitatur I, 193, a.

Dux an bene reddatur pro Mechokek? I, 310, b. ſeq. in frõte aciei locandi 591, b. Juvẽtutis Dux quis ſit 1133, b.

Dydimus Alexandrinus quid de animæ immortalitate ſentiat I, 234, b.

E.

EBer quamdiu vixerit? I, 294, b.

Ebionitæ, eorum error de feſtis, I, 501, a.

Ebræa lingua an in familia Eberi poſt linguarum confuſionem manſerit I, 22, a. in Syria non Cananæa ſervata 23, b. auctoritates pro ea ibid. quod in Eberi familia, ibid. an characteres antiqui & Germani ſint hodie in uſu? 25, a. 201, a. probatur multis contra diverſum ſentientes ibid. b, 26, a, b. fuerunt duplices, ſacri & prophani 25, b. Ebræus textus an in annorum computo corruptus ſit 60, a. an corrigendus 197, b. à Grotio diſtinguitur in authenticum & non authenticum 197, b. eſt incorruptus omnino ibid. 244, b. Ebrææ linguæ ignorantia cauſa ψευδερμηνείας I, 14, b. male audit apud imperitos ib. an ab Ebero nomen habeat? 269, a. fuit prima omnium 270, a. teſtantur id literarum nomina & ſimplicitas 271, a. vocatur lingua Sancta & Umanah 272, a. an recte per H ſcribatur 272, a.

Ebraiſmos in Novo Teſtamento reperiri cum Sixtino Amama I, 18, b. 19, a. Ebraiſmus: *ſit luminaria* 228, b. Idiotiſmus Ebræus *Eth-Jehova* per Accuſativum reddendus 252, b. alius 557, a. alius ibid. 576, b. 642, b. 644, a. in me 667, b. II, 79, a. 879, b. I, 894, a. 894. a. 994, a. 995, b. regula de idiotiſmis Ebraicis II, 911, a.

Ebræi, Ebræorum elegans ſententia de S. Scriptura I, 202, b. an eorũ ſenſus de Trinitate Platonicus 224, a. de Luce primigenia 225, a. eorum tricæ cluſæ 232, a. de calliditate ſerpentis 241, a. quibus verbis exprimant omnes Creaturas 230. jus & debitum activis verbis explicant 288, b. quas res Deo reſervatas dicant 297, a. de Sabbatho 413, b. ipſorum confeſſio de ſurrogatione victimæ in locum offerentium 468, a. amant verborum copiam 641, b. II, 884, a. an non tantas patientiæ leges edocti, quantas Chriſtiani? 727, b. an habuerint cauſas αὐτοφονίας ibid. verborum perſonas mutant 977, a. de Angelo inter myrteta 925, b. de Rege Zionis 973, a. de Pſal. LXIX. ſententia 1055, b. de Pſal. LXXII. 1059, a. 1061, a. carent compoſitis II, 625, a. eorum confeſſionis formula I, 1306, a. Vid. *Judæi, Iſraelita*

Ebrietas Iſraelitarum à Jeſaia reprehenſa II, 121, b. Regibus exitialis I, 804, a. noxia 1179, b. effectus poſitivi & privativi ibid. damna ejus 1189, a. bona ebrietas quæ 1278, a.

Ebrius, quid hac voce notetur, I, 614, b. II, 876, b.

Ecbatana Mediæ Civitas III, 205, b.

Eccleſia, ejus typus in Exodo I, 317, b. Conſervatio ejus ibid. Θεαρχία in eadem 339, a. eſt mons Zijon II, 14, a. quomodo montes contriviſſe dicatur 178, b.

Eccleſiaſtes liber, quomodo nomen Ebræum *Koheleth* reddendum, an notet collectorem ſententiarum I, 1226, b. an & quomodo Salomo concionatorem egerit 1227, a. an ea voce auctor libri miniſterialis notetur, & an Salomo auctor ſit, ibid. de pœnitentia Salomonis teſtatur, ibid. b. an ſit ſcriptum recentius 1228, a. Grotii ſententia de Chaldaicis in hoc libro occurrentibus vocabulis ibid. b. cur idem hunc librum in poſteriora tempora rejiciat ibid. de Libri auctoritate Canonica 1229, a. vindicatur Lutheri ſententia de Eccleſiaſte ibid. Summa libri, ibid. Methodus & œconomia ibid. b.

Eccleſiaſticus vid. *Sirachides.*

Eclipſis tempore Paſſionis Chriſti quo anno Olympiadico contigerit I, 130, b.

Ed quid Gen. 2, 6. ſit I, 233, a.

Eden loci nomen proprium I, 235, a.

Eder Turris I, 300, b. II, 853, a.

Edictum de templo & Urbe inſtauranda, quodnam præcipuum fuerit, quod initium faciat 70. ſeptenniis Danielicis I, 167, a, b. Vid. *Septimana & Hebdomas* temere finguntur edicta Xerxis & Darii benevola ibid. à Ravio privata ἐπιλύσει Edictum Cyri Septuaginta ſeptenniis aſſuitur 169, a.

Ederus (Georgius) de Rege Sionis II, 983? a.

Editio Auguſtini Nebienſis Octapla I, 28, b. Complutenſis ibid. Antvverpiana ſeu Opus regium ib. Pariſienſis Heptapla ibid. Anglicana πολύγλωττος 29, a.

Edom. Edomæa, Edomæi, hoſtes Iſraelitarum I 1118 a. juſta Dei pœna in eos crudeles immitis ibid. in qua Idumæa habitarit Edom? 1303, a. Edomæa devaſtanda 8 momentis oſtenditur II, 158, a. ἀναρχία item ibid. b. quando ſubacta & devaſtata 815. b. à Chaldæis, Macchabæis, Romanis ibid. Edomæi an tranſitum conceſſerint Iſraelitis I, 555, b. hoſtium Eccleſiæ ſymbolum II. 153, b. 156, b. & Anteſignani eorum Antichriſti ibid. b. eorum faſtus & ſuperbia 814, b. excidendi ibid. an ſint Romani 816, a. 896, a. quando defecerint & rurſum depellati I, 824, a.

Edrei I, 554, a. 688, a. 1311, b.

Educatio filiorum commendata 1179, a. caſtigatio debet eſſe moderata ibid. ejus præſtantia 1188, a. 1208, a. optima educatio in literis apud Judæos 1315, a.

Educere pro vulgare I, 596, b.

Effigies cur numis imprimatur I. 174, b.

Effuſio Spiritus Sancti ab Iſaia prænuntiata II, 198, b. ſeq. ab Hoſea, 762, b. à Joele quod octo argumentis probatur contra Grotium & Judaizantes 782, b. ſeqq. ad 787. à Zacharia ſeptem momentis evincitur 1007, a, b. Vid. *Sp. Sanctus.*

Egeſtas maxima I, 1177, b.

Eglon Civitas I. 673, a.

Egredi de loco ſuo quando Deus dicatur II. 117, a. 829, a. Vid. & *Deſcendere*

Egreſſus Meſſianus quis & qualis ſit II, 730, a. 731, a. egreſſus nativitatem ſonat 858, b.

Ejaculari, emphaſis hujus vocis I, 379 b.

Ejeh-aſcher-Ejeh Nomen Dei proprium quid ſignificet & importet? I, 334, a. unde deriveturibid.

Elana Civitas Arabiæ I, 793, b.

Eleazar Aaronis filius quodnam patre vivo munus obierit I, 512, a,

Eleazar Kirjathjearimites num Levita fuerit I, 842, a

Electi, eorum de morte tripudium II, 763, b.

Eleemoſyna quomodo Ebr. Juſtitiæ nomine indigitetur I, 567, a. an ſit opus meritorium III, 9, b.

Elementa num per Cœlum & terram Gen. I, 1. intelligantur I, 219, a.

Elenchticum Spiritus S. officium I, 263, a. 313, b.

Eli Sacerdos an Abdonis tempore judicârit Iſraelem I, 721, b.

Elias Propheta promiſſus I, 641, a. acer Legum vindex 804. b quomodo nutritus 805, a. quos interfecerit 805, b. cur altare ædificarit ibid. cur ſub umbra Juniperi dormierit 806, a. ejus Zelus à Grotio & Lapidenſi reprehenſus ibid. b. Eliæ ad Joramum literæ quando ſcriptæ 854, a.

R. Eliæ regula de Keſeph exploſa, I, 179, a. quid Denarius ei ſit 182, a.

Elihu cujus cognationis I, 910, b.

Eliſæus quomodo duplicem Spiritum Eliæ petierit I, 810, a. an mentitus 817, a. 820, b.

Eliſar Cœleſyriæ Civitas I, 280, a.

Elkeſai Galileæ viculus II, 875, b.

Ellipſis Grotiana confutatur I, 216. a. 307, a. II, 887, b. 679, b. vera 388, b II, 84, a. I, 736, a. 738, b. 755, b. 756, b. 767, b. 809, a. 815, a. 866, a. 867, b. 879, b. 883, b. I, 910. b. 1176, b.

Elmacinus de Enocho invocante nomen Dei I, 258, a.

Elohim an inferat pluralitatem Perſonarum I, 215, b.

etymon vocis 216, a. 346, a. an per angeli, num per Deus reddendum 289, a. 300, a. num Judicem notet 346, a. quomodo Moſi tribuatur ibid. num ſolum angelos notet junctum ſingulari Eloah? 572, b. etiam Senatores Synedrii, & Judices notat 1119, b. 1067, a.
Elymæi qui ſint II, 90, b. 93, a. III, 205, a.
Emanuel Saa, I, 9, b. 330, b.
Emim qui fuerint? I, 556, a.
Emath vid. *Hemath*. Amathus I, 827, a.
Emiſſio vinctorum è lacu officium Regis Zion II, 973, a. 975, a, b. ſeq. 978, b. ſeq. quando facta 978, b. in redemtione & juſtificatione juxta B. Dorſchæum ibid. terminus à quo 979, b. Emiſſiones ſponſæ, quæ ſunt Paradiſus malorum punicorũ, quid ſint I, 1277, a.
Emmaus duplex III, 198, b.
L'Empereur, Conſtantinus, quid de 70 ſeptimanis Danielis ſentiat I, 120, b. II, 636, b, ſeq.
Empyreum quando conditum (ejus verum etymon) I, 219, a.
Enajim pro Bivio vel mercuriali ſtatua I, 302, a.
Enakim qui homines ſint? I, 556, a. quomodo à Joſua occiſi deinde Hebronem habitaſſe dicantur 681, b.
Enallage I, 341, b. II, 181, a. 947, a. I, 805, b.
E'νίργεια ζωτικὴ de ſubſtantia adhibita I, 222, b.
Eγγαςριμυθοὶ eorum loquendi modus ſubtilis II, 128, a.
Enjedinus notatus I, 230, a. 300. a. 334, b. 933, b, ejus argumenta excutiuntur 934, a, 1015, b. 1212, a.
Ennom quis fuerit I, 683, a.
Enoſch an cœperit nomine Dei vocari, & ipſius poſteri filii Dei I. 257, b. primus fuit publicus miniſter Verbi 258, a.
E'πάνοδος I, 681, b. 700, b. 810, b. II, 71, b.
Epha qualis menſura I, 186, b. 448, b. 499, a. II, 867, b.
Epheſus quæ Civitas fuerit I, 179, b.
Ephod quid fuerit? 1440, b. an duplex 548, a. Gedeonis Ephod 715. b. Michæ 730, b.
Ephraim magnifactus & reverenter habitus II, 756, a. 984.
Ephraimi attritio, vide Attritio. ejus prærogativa, I, 309. b. ejus ſors 684, b. ſeq. tribus populoſa 683, a. à Jephtha cæduntur 721, a. moleſti 839, b. 1064, b.
Ephrem Syrus laudatus I, 1201, b.
E'πιχαιρεκακία notata I, 1191, a.
Epicureiſmus an Ezechiæ tempori conveniat, quem Iſaias reprehendit II, 122, a.
Epiphanius de año nativitatis Chriſti I, 134, b. de menſe nativitatis 137, b. Alogos hæreticos refellit unum tantum miniſterii Chriſti annum propugnantes 140, a. duos ſeu biennium ei aſſerit ibid. 141, b. de jejunio Eccleſiaſtico & die paſſionis Chriſti 145, b. de Sicli quantitate 177. b. de Lucæ Evangelio à Sp. S. dictato 207. b. de Trinitatis myſterio 229, b. Kainanem omittit 274, a. de Revelationibus propheticis 647, b. laudatur II. 111, b. ſeq.
Epiſcopus. Epiſcopi ſolum humano jure à Presbyteris diſtinguuntur I, 538, a. eorum officium viduas & pupillos curare 811, a. magis curæ quam dignitatis nomen 674, b.
Epiſcopus refutatur I, 214, b. 218, b. 220, b. ſibi ipſi contradicens de Spiritu 220, b. geminum principium creationis deſignat ibid. ejus gerræ Siculæ de angelis ibid. ejus concameratio trium cœlorum exploditur 226, a. de Divortio 602, b. 604, a. de Alma II, 36, a. notatur II, 44, a. I, 1019, b. laudatur I, 1313, ſeqq.
Epiſtolæ Paulinæ, an quædam interierint I, 208, a. an Epiſtolica commercia Moſis tempore non in uſu fuerint? 339, a. Epiſtola Jeremiæ quando ſcripta III, 178, b.
Epochæ Sacræ ſpectant Chriſtum I, 55, a. ſeptem præcipuè numerantur ibid. quanta cujusq; periodus ib. a, b. Epocha mundi Antediluviani 60, b. an recte ſe habeat juxta Ebræos codices? 61, b. an ſit annorum 1656. completorum 66, b. poſtdiluvianæ Epochæ initium, 67, a. Abrahamicæ usq; ad Exodum 74, a. ejus diſtributio ibid. b. ejus anni ibid. variæ de eis ſententiæ 78, b. vera ſententia 77, a, b, 78, a. Moyſaicæ ad Salomonæum Templum 80, b. ejus terminus à quo, & ad quem, ibid. anni ejus quomodo colligendi 81, a. variatio in his quorundam auctorum 82, a. ratio variationis ibid. Incomoda communis computationis ibid. b. num anni ſint elapſi 480, an plures 86, a, b. expeditur locus Actor. 13, 20. juxtà Behmium, Bezam, Grotium, & veram ſententiam ibid. b. 87, a. Quintæ Epochæ ſeu Salomonicæ terminus ad quem 87, b. quomodo numeretur 88, a. quomodo exacte habeat Epocha ab initio ad finem templi 109, a. Sexta Epocha unde incipiat & quo pertingat 111, a. unde ejus quantitas colligenda ib. b. ultima ſeptuaginta ſeptimanarũ Danielis 119. a. ejus initium & terminus ibid. b. ejus epochæ minores tres ib. anne certa ratio Epochæ ut 7. priorum, ita & 62 ſequentium hebdomadum iniri poſſit à collatione ſacræ & exoticæ hiſtoriæ 132, b. epochæ quatuor ſunt in Scriptura maxime inſignes 153, b. Epocharum Biblicarum neceſſitas & utilitas oſtenditur ſeptuplex 157, a. an epocharum eventus cum Tab. Aſtronomicis alligari poſſint 162, a. an ἀπολύμα integræ intelligendæ 162, b. Epochæ duodecim Ravianæ expenduntur, 163. Epochæ undecimæ terminus ad quem invertitur à Ravio 169, b. ubi parentheſin præter neceſſitatem confingit ibid. Duodecimæ Epochæ Ravianæ initium, & pars prior ibid. pars poſterior 170, a. hujus initium an Eſa. 60, 21, vel Eſa. 61, 1. definitum ibid.
Epulæ Sacrificiales quid ſignificent? I, 447, a, b. quomodo celebratæ 527, b. unde & ubi celebrandæ 609, b. 753, a. regiæ & Cæſareæ 877, b.
Equitatus Sponſi quis ſit I, 1260, b. an Salomonis ibid. ſeq. quid ſit Chriſti ſponſi equitatus oppoſitus Pharaonis curribus 1261, a.
Equites currus bellicos curant I, 849, b. equites auferentes II, 880, a. qui ſint equites Angeli inter myrteta apparentis ſtipatores 926, a.
Equus cur eorum uſus Judæis Regibus interdictus I, 583, a. II, 17, b. cur ſubnervandi 678, a. II, 800, a. qui equi, quibus Deus inſidere dicitur 890, a. equi ruſi & albi quid ſignificent 926, a. quinam equi glorioſi Domini 988, b. an Salomon peccarit contra Legem, nimium equitatum alendo I, 800, a. equi natura 921, a.
Er, Ger. Her nomen filii Judæ I. 302, a. quodnam peccatum commiſerit ibid,
Eraſmus de hora Crucifixionis Chriſti I, 147. b. de vulgata verſione ejus judicium 196, b.
Erebh (veſpera) unde dicatur? I, 225, a.
Ergaſtulum quid hæc vox ſignificet I, 345, a.
Erhardus Interpres Moſaicus I, 211, b.
Erneſtina Paraphraſis ſeu Noribergẽſis vel Vinarienſis commendatur I, 12, b. 13. a. ſeq. ejus Auctores 13, a. II, 989, a. 1000, b. I, 1273, a. 1291, a.
Erpenii de Ebrææ linguæ conſervatione ſententia reprobatur I, 22, a. ſeqq,
Errores præconcepti impediunt explicationem & ſenſum Sacræ Scripturæ I, 19, a. magni tres Chronologorum errores 158, b.
Erratio Iſraelitarum in deſerto quamdiu durarit I, 81, a. contraria ſententia ibid.
Eruere oculos quid ſignificet? I, 535, a.
Eſaias Propheta quando vixerit II, 6, a, 9, b. ejus elogia 8, a, b. 9, a, b. quamdiu vaticinatus ſit 9, b. ſeq. ejus mors 10, a. Diſtributio libri Iſaiæ ſecundum Chronologiam & ſubſtratam materiam 10, a. b. Diviſio Lutheri 11, a. Varenii ibid. b. cur Chriſtum patruelem ſuum nominet 24, a, b. de puero ipſius Maherſalalhas-

Digitized by Google

lalhasbaz 46,a.ſeqq.agit Evangeliſtam potius quam Prophetam 167,a.cui comparetur I, 828,b.
Eſavus quomodo Jacobo ſervierit I, 294, b. à Calviniano abſoluto Decreto ejicitur beatitudine 294, b. ſeq. quare ejus generationes Moſes recenſeat? 300,b. poſterorum ipſius ſuperbia II,814,a.
Esbaal idem qui Isboſeth I, 840,a.
Esbonitæ Arabes I, 542,a.
Esdras quamdiu vixerit I, 116,a. ejus miſſio 127,a. ejus liber quartus fabularum pleniſſimus II,991, b. argumentum libri primi Canonici I, 862, a. partitio, Interpretes, Chronologia & auctoritas ibid. Parentes & agnati ibid. b, 868.b. Scriba ſeu Doctor Legis diligentiſſimus ibid.
Esdrelom Civitas III, 20,a.
Eſchrot, an lucos, vel Deum ſignificet? I, 705,a.
Eſpenſæus de imperitis linguarum originalium I, 14, b.
Eſſæi notantur I, 411,a. unde ipſorum nomen II,725, b. III,196,a. an iidem fuerint qui Aſſidæi ibid.
Eſt an poſitum pro ſignificat? I,284, a. 369, b. 374,a. negatur, ſed aſſeritur eſſe tertii adjecti 369, b. non eſt capax tropi ibid. Eſt Willii exploſum II,948,b.
Eſtheris maritus quis fuerit rex Perſarum I,113,b. 116,b. 876,a. an Aſtyages ibid. an Darius Medus 117, a. an Camby ſes ibid. an Xerxes ibid. an Artaxerxes Longimanus ib. an Artaxerxes Mnemon ibid. An Ochus ibid. refelluntur omnes hæ ſententiæ ibid. Vera ſententia, quod Darius Hyſtaſpis ſit, probatur ibid. a,b. 876, a. de additamentis Eſther 876,a. de libri auctoritate ibid. quis auctor ibid. Chronologia & ſcopus ibid. b. Diſtributio ibid. ſeq. quod ejus apud Exoticos Scriptores nomen 878,a. ejus humilis obſervantia ibid. Fides & animus heroicus 880,a. Cur Hamanem ſolum cum Rege ad convivium invitaverit? ibid. quæ auctoritas additamentorum Eſtheris III,29, a. quo idiomate primo ſcripta ibid. eorum diſtributio ibid. b pugnat cum Canonica Scriptura 30, a. characteres bini auctoritati Canonicæ adverſantes 31, b.
Eſus carnium an ante diluvium fuerit I, 231, a. 266,b, omnis arborei fructus homini conceſſus 237.b. cur adipis eſus prohibitus 477,b. quas carnes Iſraelitis in Deſerto comedere licuerit 574.a. quibus veſci poſtea in terra Cananæa ibid.
Et abundans II,734.a. pro *cum*, pro *nam* 736,a.
Eth articulus Ebræus, I,218,a. nota Hottingeri & Maimonidis ibid. temere à Gaffarello invertitur ib. ut & à Grotio 252. b. neutiquam per σὺν vertendus ibid. pluribus exemplis adductis probatur ibid.
Ethbaal Tyri Rex Ithobalus I,804, b.
Ἐθελοθρησκεία, ei patrocinatur Grotius I,382. a. profligatur ibid. Gideonis 715, b. Michæ 730. a.
Ethnicorum Scriptorum intempeſtiva collatio ſenſum & veritatem Script. S. contaminat I, 18, b. tres blaſphemiæ ethnicorum Judaici populi hoſtium contra Deum 624. a.
Ethan Eſrahita quis fuerit I, 790.b.
Ethanim menſis cur ita dicatur I, 792.a.
Eva an ſeptimo die condita I, 231, b. extra Paradiſum creata 237. b. non genita ſed creata 240.b, quare ita vocetur 249,b.ſeq.
Evagrius de Superbo I, 1184, b.
Evangelium, hoſtium ejus confeſſio I, 1117. a. Evangelium vide LL. CC. Tit. *Evangelium*: in eo nomen & memoriale Dei eſt II, 112.b. in eo Judicium Dei 113,a. illud amplectentur muſſitatores 132,b. evulgatio 178. b. 870,a.b. de perfectione Evangelica III, 8.a.
Evangeliſta quis à Deo dandus prædicatur ab Eſaia II, 181.a.
Euchariſtica Sacrificia II, 825,a.
Eucherius an ſit explanator Geneſeos I,213, a. de materia informi 220, a.
Εὐδαιμονία vera à Salomone docetur I,1229.b. communiter & propriè. Ibid. ejus ſtudium tres ob cauſas commendat 1230,a. tam quod ad perſonas publicas, quam privatas ibid.
Eugubinus notatur I, 373.a. de Jochebedis filiis 1312. b.
Evilmerodach quamdiu regnarit I,166, a. varie torſum nomen 834.b. cur Jechoniam evexerit ib.
Eulogius quid de Samaritana Verſione ſentiat I, 259,a.
Eunuchus quid ſignificet? I,302.b. non permittebantur judicare 579. a.
Ευφημισμὸς I, 738, a. 755,a. II, 787,a. I, 957,b. 995.b. I, 889, a.
Euphrates fluvius I, 283,a. 236. a.
Eupolemus, quot generationes à Noacho ad Abrahamum ſint? I, 273, b.
Euſebii de Ebræis literis locus ut intelligendus I, 25, a, adducitur 79,b. 80.a. de annis 70. Babylonicæ captivitatis 96,a. ſententia ab eo de initio figendo in anno 13. Joſiæ adducta rejicitur 100,b. ejus de termino ad quem hebdomadum Danielis ſententia 121, b. adducitur 134, b. quemadmodum ἀργύρεια Matth. 26, 15. reddat. 179, b. Kainanem non agnoſcit 274. a. quandiu Princeps fuerit Joſeph? 316,b. de Principe Exercitus Domini 666,b. de Chriſtianorum Pſalmis 927,b. de Eſaia II, 8,a. de reſurrectione Chriſti 741,b
Εὐθανασία I, 904. b.
Exaltatio Dei Eſaiæ prædicta qualis intelligenda II,17, b. Meſſiæ à Davide præviſa I,1021,a.b.
Excelſa ſevere prohibita I, 573.a. ab Aſſa & Joſaphato deſtructa 852,a.b. 803.b. erant duplicia ibid. excelſa terræ pro optimatibus II,829,a. excelſa pro collibus I, 1314,b.
Exceptio diluitur 216, a. b.
Exceſſus quorundam in adſtruendis nimiis myſteriis notatur I,20,a.
Excluſio perſonarum non habilium qualis Deut. 23, 2. intelligatur I, 597, a.
Excommunicatio I, 583,a. 735,a. 875,a.
Excuſationes frivolæ culpantur I, 1235. b. non coram Deo ſuſcipiendæ ibid.
Exegetica Lutheri laudata Eraſmo, Ambsdorfio, Melanchthoni I,10, b. Brentii à Luthero elogio magno celebrati ibid. 11.a. Luc. Oſiandri exegetica 12,a.b.
Excidium Judæorum comminatus Iſaias II, 20, b. ubi Grotii Gloſſa refutatur, & explicatio Veterum, Lutheri item & Oſiandri quatuor rationibus ſtabilitur ibid. 21. a. 18. a. 25. a. 27. b. 134. b. ſeq. an finalis πανωλεθρία 145,a. b. 993. b. excidium populorum particulare & univerſale, II, 101, b.
Excœcatio Judæorum prædicta II,30, b. cur eis obtigerit? 129,b. ſeq. maxima tempore Chriſti & horribiliſſima 191,a.
Exercitus, quid hoc nomine inferatur I, 231, b. exercitus cœli II,103,a.
Exitium urbis an à Joele prænuntietur II,774,b.
Exodus Iſraëlitarum in quem mundi annum inciderit, I, 80,a. 317. argumenta Scaligeri è Characteriſmis & annis Jobelæis & Sabbathicis expenduntur ibid. b. quis dies ſeu feria fuerit. ibid. Nomina libri Exodus, 316, b. quomodo Ebræis vocetur, ubi excuſantur 317.a. ordo & cohærentia ibid. Chronologia ibid. finis ejus quintuplex 317, b. ejus ſcopus 318. a. argumentum & partes ibid. b.
Expiatio non fiebat per pecuniam I, 476. b. quid lepræ expiatio ſignificarit 483, b. aries expiationis 513. a. per ſanguinem Chriſti II, 945. a. alia legalis, alia Evangelica I,1305.b. Expiationis Feſtum quando & cur inſtitutum I,464,a. in quo expiatio facta 469,a. pro quibus peccatis in eo facta expiatio 484,b. omnis fit per ſanguinem, quia anima in ſanguine, & ſic anima pro anima ponitur 489,a.b. cujus cauſa Expiationis feſtum inſtitutum 501, a.
Exploratores unde Ebræis dicantur? I,306,a. eorum uſus 532,b. 533,a. an eorum miſſio ſit permiſſiva an verò

præcepiſiva ibid. quæ exploratorum via 540, a. 555, a. primo terram laudarunt 555.a. qui exploratores Joſuani fuerint? 656,b. 659,b. an miſſio exploratorum Dei conſilio facta ibid. qua lingua collocuti cum Rahab 659, b. neceſſarii 755.
Exſilium denuntiatur urbibus Judaicis II, 145.
Exſpectare Dominum & non diſcedere à lege quomodo differant II, 135. b.
Exſultatio Eccleſiæ in Chriſto Rege & Vindice I, 1125 quæ ſit vera 1207. a. Judæorum & gentium Halleluja 1101, a.
Extraneus varias ſignificationes habet I, 423, b. 507, b. quam in Eccleſiam venire potuerint 579, b. quis ille, à quo uſuras licuerit accipere Judæis 598, a.
Extremum duplex, initii & finis I, 576. b. extremitas dierum II, 845. a. 884. b.
Exurere, Exuri, Exuſtio, quomodo fiebat? I, 499. b.
Ezechias Rex quem librum ſcripſerit. II, 165, a. quo morbo decubuerit ibid. b. quo ætatis Achaſi anno natus I, 827, b. ipſius pietas.
R. Ezechias Comment. Moſaicus I, 211. b.
Ezechiel quando prophetarit II, 6. a. 495, b. quando mortuus 1032, a. ejus ſtatus 495, b. Locus viſionis 496, a. officium, dotes & Chronologia ibid. occaſio ib. b. Ezechielis ſupputatio annorum abductionis an captivitatis Babylonicæ rationem exactam habeat, I, 556, b, 834, b. de colligatione anni transmigrationis 25. & 14, Scaligeri ſententia, 574. b. conciliatio Ezechielis & Jeremiæ in hoc calculo ib. ubi B. Behmius ſententiam ſuam retractavit ibid. argumenta ejusdem adverſus Scaligerum 575. a. fluctuatio & cauſa fluctuationis ejusdem 576. a. expeditur dubium è numeratione annorum captivitatis Ezechielis ibid. b. Templi, civitatis & terræ Ezechielis myſtica deſcriptio vindicata 577, b. ad 586.
Ezeon Gaber poſtmodum Berenicè dicta II, 793. b.

F.

FAber, quinam quatuor fabri apud Zachariam contundentes 4. cornua? II, 928. b.
Fabricatores errorum qui ſint? II, 210. a.
Fabula I, 324, b. 339. a. 376, b. 384. a. 392. b. 454, a. 532, a. 693. b. 791, b. II, 159. b. 761, a. 991. b, I, 808. b. III. 11. b. ſeqq.
Facere quæ Deus dicatur? I, 847, b. quis facere dicatur II, 992. b.
Faciamus Gen. 1, 26. Myſterium Trinitatis inſinuat, I 229, a. à Grotio hæretico more explicatur ibid.
Facies cœli quæ dicatur I, 226, b. quæ Dei facies ſit & dicatur 458, b. quid in foro per eam notetur 555, a. In Faciem reddere, exprobrare. I, 568, b. faciem obnubere, quale ſignum 881, a. faciem abſcondere 916, a.
Facundia Sponſi cœleſtis I, 1003. b.
Fama Salomonis unde tam celebris facta I, 797, a. bona fama ſervanda 1185. a. unice in paupertate & divitiis ſectanda ibid. quomodo comparetur ibid. regulæ de eadem ibid. 1168. b. repugnantia bonæ famæ 1197, a.
Fagius. quid ei ſit Gomer? I, 185, b. quid congregatio aquarum 228, a. citatur 233. a. de Phraſi, *ſecundum tempus*, 288, b. quid reticulum jecoris 473. b. cur caput hoſtiæ non abrumpendum 475, b. de ſtatuis 579, a. de Synedrio 582. b. de partibus ſacrificiorum 585. a. de magno Propheta 588. a. de homicida involuntario 590. a. de Bellicis legibus 590. b. de uſuris Judæorum 598, a. de voce אזור 609, a. מצנא 622. a.
Falſiloquium vitandum I, 1177, b. & falſum teſtimonium 1194. a.
Falſationes Interpretum potius concedendæ, quam Ebræi textus corruptelæ I, 265. a.
Falx quando primum in meſſem legaliter debuerit mitti, I, 578. b.
Familia quid importet I, 507, a.
Familiaritas cum iracundo diſſuadetur I, 1187. a.
Fames ſeptennalis Davidi indicta & denuntiata I, 786. a. quid fames ſignificet II, 178, a. fames à Joele prædicta 769. ad 773. fames verbi divini 805, a. Fames Samaritana I, 819, b.
Fanatici novi notati I, 213. b.
Faſtus Principum Iſraeliticorum II, 805. *b*.
Favus quid ſignificet I, 1278. a. 1140. a.
Felicitas ejus gradus tres I, 619, *b*. quæ in Regno Chriſti ab Iſaia prædicta II, 74. *b*. ſeq. octo argumentis aſſeritur 159. ad 162. ſpiritualis Judæ felicitas à Nahumo prædicata 878, *b*. à Sophonia 904. *a*. per diem, & calamitas per tenebras notata I, 924.
Feminalia, aut femoralia Sacerdotum quid ſignificent? I, 445, *a*.
Femora Sgonſæ quid notent? I, 1282. *b*.
Feriæ ſtultorum I, 526, *a*.
Feria quæ fuerit introitus Abrahæ in Ægyptum & exitus Abramidum ex Ægypto I, 158. *b*.
Fermentum quid ſignificet I, 472. *a*. in altari non cremandum ibid. I, 477. *a*. fermentati panes 1306. *b*.
Ferrum protelo I, 551, *a*.
Fertilitas Ægypti unde veniat? I, 303, *b*. Cananææ 622. *a*. 562. *b*. 569. *b*. Spiritualis II, 147. agrorum I, 889.
Feſtivitates an voce Tempora Gen. 1, 14, ſignificentur, I, 228, *b*. ratione proventuum terror aſſignatæ ſunt 374. *a*. 428. *b*. earum typica ratio 428, *b*. quæ in quaque feſtivitate obtulerint Iſraëlitæ 1315, *b*,
Fide juſſio temeraria fugienda I, 1187, *a*. 1181, *b*.
Fidere, dupliciter ſumitur, effectivè & affectivè I, 1000, *b*.
Fideles quieſcunt ſub aliis Dei I, 738. *b*. II, 106. *b*.
quomodo gemant & querulentur II, 115. *a*.
ambulant in viis Domini II, 768, *a*. *b*. Sunt Lapides Sancti 985, *a*.
iis temporalis & æterna felicitas promiſſa 995. b. 1099. virent ut cedri & palmæ 996. *a*. generalis eorum deſcriptio 1112. quomodo in ipſorum cordibus generetur Chriſtus 1287. *b*. fideles ſervi Dei 1082, *b*. ſunt miſericordes 199, *b*. deſcriptio fidelium 1111. *a*. ſunt adoleſcentulæ Sponſæ 1258. *a*. fideles filii Dei III, 37. *a*. quomodo Deo digni fiant 38. *b*, eorum felicitas in altera vita ibid. eorum animæ ſtatim poſt exceſſum in cœlum avolant 42. *a*.
Fides Patrum Veteris Teſtamenti ſalvifica I, 211, *b*.
Adæ Fides ex nomine Evæ probatur 249. *b*. ſeq.
Fides Evæ explicatur à Dn. D. Schmidio 253. *a*. *b*. illuſtratur eadem & confirmatur ibid. Fides Abelis in Semen mulieris 256. *a*.
Lamechi pii in gratulatione Genethliaca. 261. *b*.
Abrahami fides Juſtifica 282. *a*. duplex actus fidei Jacobi 309. *a*. Unde Calvinianis oriatur 361. *a*. quomodo fidelis in Chriſtum innitatur ibid. an prima tantum ſine meritis 570. *a*.
Præceptum fidei ad Juſtitiam à Moſe traditum 616. *a*. eſt cinctorium renum Chriſti II, 74. *b*.
Fides Sareptanæ I, 805. *a*. Jobi 886, *b*.
Fiducia: unde eam in Sanctos Pontificii probare conentur I, 378. *b*.
in hominem exploſa 379. *a*. 441.
quomodo fides vel fiducia in Moſen &c. in Sacra Scriptura laudetur ibid. 941. *b*. ſeq.
Juſti fiducia laudata 1203. *b*.
in amicos non collocanda 1194. *b*.
Figmentum cordis quid ſit? I, 265. *b*.

Filia

Digitized by Google

Filia Adæ, Uxor Caini I,257. *b.* in quibus populis filiæ cum Patribus dormire ſolitæ 288. *b.* quomodo Pharaonis Moyſis nutritia vocata ſit 325. an ſe vendere poſſit 423. *a.* proſtitutio filiarum vetita 408. *b.* filiis deficientibus parenti ſuccedunt 547. *b.* 552. *a.b.* 684. *a.* 701. *b.* non in primogenita admittebantur 593. *a.* nomina filiarum Jobi quid notent, 924. *a.*

Filiæ pro viculis & caſtellis I,542. *a.* II, 71. filia exſciſſoris 856, *b.*

Filius Dei an per Spiritum intelligatur I,222. *b.* cur filius hominis dicatur Chriſtus Creguto 243. *a.* cur ſemen mulieris ibid. cur Abrahæ 282. *a.* in rubo fuit Angelus Domini 329, *a.* eſt omnipotens verbum Domini III, 58. *b.*

Filius quomodo Parentes relinquet? I,240, *b.* cum Conſenſu Parentum conjugium contrahere debet ibid. quod Sem habuerit filios? 268. *b.* eſt Dominus rerum patern. 294. *a.* An Jacob cum 75. liberis in Ægyptum deſcenderit 307. ſeq. 316. *b.* 319. *a.* cur initio Exodi numerentur ibid. quomodo in filiis Deus peccata patrum puniat 410. *b.* quomodo parentibus mortuis id pœnæ ſit, quod patitur filius? ibid. an Aaronis filios Moſes adoptarit 509. *a.* quæ de filio contumace Lex lata 593. *a.* quæ cum eo in porta judicii agenda 594. *a.* an interficiendus etiam hodie in Chriſtiana repub. ibid. quomodo filius pro Patre non luat, & DEUS tamen iniquitatem Patrum in filiis viſitet 605. *b.* quare filii heroum noxæ? 743 *a.* ubi filii parentibus obedire debeant 753. *a.* parentibus ſimiles ibid. filii munimenta regni 760. *b.* filii Dei ex omnibus terræ partibus colligendi II, 192. *b.* quinam illi ſint 193. *a.* an Sedeciæ an verò Joſiæ filii hoſtiæ à Chaldæis mactandæ dicantur 893. *b.* qui ſint filii uteri I,898. *b.* ad obedientiam invitantur 1179. *a.* pœna filii immorigeri ibid. *b.* decoctoris 1206. *a.* quinam filii Meſſiæ 1062. *a.* qui dicantur filii Dei III,37. *a.*

Fimbria quid ſit, & cur geſtanda? I, 534. *b.*

Firmamentū an benè redditum ſit pro Rakia? I, 225, *b.*

Fiſcella ſcirpea Græcis λάρναξ I,324, *b.*

Fiſtula Dei qua ſibilat Iſraelitis ad congregationem & multiplicationem II,990. *a.* ſeq.

Flacius quota cum ſobole in Ægyptum deſcenderit Jacob? I, 307. *b.* de militia ſpirituali II,171. *a.*

Flavignii (Valerii) judicium de triplici Simeonis de Muis aſſertione Veritatis Ebraicæ I, 198, *b.*

Flos uvæ III, 170. *b.*

Flumen pro Imperio II,79. *a.* Vide *Aqua.* portæ fluminum 879. *a.* pro Eufrate 991. *b.* quid ſignificet flumen III, 29. *b.*

Fluvius Paradiſi non in ipſo, ſed poſt irrigationem ipſius in quatuor capita diviſus dicitur I, 236. *b.* Fluvius Ægypti quis ſit, an Nilus, an Rhinocolura? 283. *a.*

Fœcunditas Terræ Canaan I, 562. *b.* 569. *a.* 622. *a.* Eccleſiæ II. 160. *a.* I,1060. *a.b.*

Fodinæ ferri in Judæi I,569. *b.*

Fœditas quid hoc nomine notetur I,597. *b.*

Fœdus an cum diverſæ religionis Principibus feriendum I,280. *a.b.* quomodo pangi conſueverint antiquitus 283. *a.* ſunt perſonalia, & tranſeuntia 284. *b.* explicatur lex de fœdere cum allophylis non feriendo 431. *a.* an hinc colligatur fœdera cum diverſæ religionis hominibus eſſe illicita ibid. Diſtinguitur inter offenſiva & defenſiva, politica & Eccleſiaſtica &c. ibid. Cautelæ quatuor imprimis obſervandæ 432. *a.* quomodo dicatur non licuiſſe Iſraëlitis fœdus cum Cananæis inire 567. 568. quomodo cum abſentibus feriatur 614. *b.* quomodo Chriſtus in fœdus populi datus II. 186. *a.*

Fœminæ ſeorſum habitabant I, 294. *a.* earum conſuetudo pro menſibus 298. *a.* pronæ in veneficia 427. *b.* quot fœminas regibus habere licuerit 583. *a.* an per baptiſmum in V. T. Judaiſmo initiati 666. *b.* externis viris nubere permiſſæ 848. *b.* quando ingreſſu templi arceantur 849, *b.* apud Perſas abſconditæ ſervabantur 877. *b.* cur non adſcendere quotannis debuerint ad locum Sanctuarii 1315. *b.*

Fœtere pro male audire I, 299. *b.* quomodo hoſtes & impii fœtere dicantur II, 154. *a.b.*

Fœtûs in utero mortuus Mirjamæ aſſimilatur I,532. *b.*

Fons an è dente molari aſini an verò è loco Lehi ita dicto ſcaturierit Samſoni? I,726. *a.* Fontes ſalutis ſeu Salvatoris quæ ſint II, 79. *a.b.* 756. *b.* I,995. *a.*

Formica, ejus ſolertia commendata I. 1143. *b.* ubi additamentum LXX. interpretum notatur ibid.

Fornax vide *Clibanus.*

Fornicatio pro Idololatria II, 829. *b.* fugienda I, 1185. *b.* ejus damna 1189. *a.*

Forſan, forſitan, forte qualia adverbia? I, 456. *a.*

Forſteri Judicium de ignorantia Rabbinorum in ſacris I,16. *a.* impugnatur ab Hackſpanio ibid. b. vindicatur à Münſtero, Marco Marino, à ſe ſemetipſum explicante Maukiſchio, Beza, Luthero ibid. & 17. *a.b.* de Lingua Ebraica 271. *a.*

Fortes qua re placentur I, 715. *a.*

Fortitudo quæ Joſuæ commendetur? I,655. *b.* pro opibus accipitur II, 44. *b.* fortitudo ſponſi cœleſtis I, 1003. *b.* cum ſapientia debet eſſe conjuncta 1190. *a.* in die anguſtiæ ibid. *a.*

Forum, an de Politico, an verò Spirituali Prov. 18, 17. agatur, I,1176. *a.*

Fovea, Lex de ea I, 425. *a.*

Fractus, fractum pede non ſacrificatur I, 500. *a.b.*

Franciſci Lucæ Brugenſis annotationes in Biblia I, 9. *b.*

Franciſcus Mayron poſtillans in Scripturam I, 9. *a.*

Franciſci Maria de Monaco judiciū de Grotio I,194. *b.*

Franciſcani notantur I, 331. *a.*

Franzius laudatur I, 14. *a.* adducitur contra Calixtum & Scaligerianos 122. *b.* de voce Kaphar 487, *a.* Oratio Danielis II, 628. *a.*

Frater quid hoc nomen ſignificet I, 456. *a.* an Lex de fratris ducenda vidua locum habuerit relicta fratris defuncti filia 606 b. an accipienda de cognato, num verò de fratre ibid, quando ad cognitum extendatur 607. *a.* ejus cum Lev. 18,10. conciliatio ib. quomodo tribus tribum fratrem nominet? 700. *b.* pro fœderato II,796 *b.* Chriſtus frater noſter duplici reſpectu I,1276. *a.*

Fraudans cui reſtitutionem debeat I,513. *a.*

Fraudari pro prohiberi, parvifieri, imminui I,526. *a.*

Fraudulentia, quæ ejus pœna I, 1204. *a.*

Frieſen Baro, Henricus, ejus laus II, 5. *a.b.* Caroli Baronis à Frieſen laus I, 927. *a.b.*

Fructus arborum quando comedendi, & quid lex de iis lata ſignificet I,498. *a.* ſeptem fructus terræ Sanctæ offerendi 608. *b.*

Fruges, Frugum munus primarium? I,492. *b.* quid earum primitiæ ſignificent ibid. quando in Judæa maturuerint 578, *a.b.*

Frumentum vigere faciens Juvenes quale prædicetur à Zacharia II, 985. *a.b.*

Frutices quando creatæ I, 232. *b.*

Fuga Sponſi inſtar capreæ & hinnuli quid notet apud Interpretes I, 1292. *a.*

Fuga Moſis unde venerit, & quomodo inſpicienda I, 326. *b.*

an licita ſit in fervente periculo 327. *a.*

exempla & rationes eam ſuadentes ibid. cum diſtinctione ibid.

Fulgentius de matrimonio I, 493, *a.*

de hominum meritis 570. *b.*

Fulgur gladii I,628. *b.*

Fulgetra, vel fulgura apud Zachariam quid notent II, 986. *a.* ſeq. *a.*

Ful-

Füllerus (Nicol.) vocem Rakia è Syria petit I, 225. *b.* de voce Jikkava 227, *b.* laudatur ejus de Ebræa lingua ſententia 269. *b.* 270. *a.* de ejuſdem linguæ ſimplicitate 271, *b.* unde mare rubrum dicatur 363, *a.* de voce אופיר 609. *a.* de navigatione Salomonis ex Æſiongaber in Ophir 794. *a.*

Funccii & aliorum ſententia de ætate Noe refellitur I, 64, *a.* auget Epocham antediluvianam 65, *a.* ejus error notatur 166, *a.* ejus ſententia de primo Cyri anno & initio captivitatis Babylonicæ ſex argumentis refellitur 861.

Funiculus pro regione I, 557, *a.* Funes peccatorum colligati 1142, *a.*

Fur nocturnus, quæ lex ſit de eo lata I, 425, *a.* ad ſexennalem ſervitutem addicebatur ibid. quomodo dicatur non affici probro 1145, *b.*

Furta inquirendi mos veterum? I, 297, *b.* quis ea committat 497, *a.*

G.

GAal rebellis I, 717. *a.*
Gabaa civitas II, 724, *b.*

Gabal, Gyblii ejus cives I, 790. *b.*

Gabriel, cum Ravius Spiritum Sanctum facit. I, 168, *b.*

Gabaë I, 686, *b.* ubi ſita 694. *b.* cui in ſortem data ibid. *a.* 745, *a.*

Gabaon, urbs ubi ſita I, 670, *b.* Gabaonitæ facti Nathinæi 671, *b.* ſeq. an duplex eorum officium 672, *a.*

Gad, unde ita dicatur & quid ſignificet? I, 297, *a.* qualē Doctorē & portionem Legiſlatoris habuerit 641, *a.*

Gaffarellus notatus I, 218. *a.*

Galaad, quid ea voce notetur I, 690, *b.* ſeq. cui ceſſerit 680, *b.* tripliciter accipitur 1314. *a.*

Galatinus de Valle Joſaphat II, 789. *a.*

Galbanum aroma quid ſignificet? I, 452. *a.*

Galgala Topographice deſcripta I, 662. *b.* etymon 664. *a.* alia gentium Galgal 679. *a.* 682. *b.*

Galilæa Philiſtiim I, 679. *b.* Galilæa gentium II, 52. *a. b.* ſeq. eſt definitus locus exortæ primum lucis Evangelicæ 53, *b.*

Galli ut Diem numerarint? I, 56, *a.* 205. *a.*

Garizim mons, unus quidem, ſed duo habens cacumina I, 611. *a.* in eo templum à Manaſſe Sacerdote ædificatum, & ab Hyrcano deſtructum ibid. ſitus montis ibid. quomodo benedictiones & maledictiones peractæ ibid. ubi ſitus 670. *b.* an tota Lex prælecta in eo ibid.

Gatakerus novos fanaticos caſtigat I, 213. *b.* citatur 242, *a.*

Gaudentius quando Chriſtus paſſus ſit & reſurrexerit? I, 145, *b.*

Gaudium maximum per ſplendorem ſeptuplum ſignificatur II, 137. *a.* quod verum ſit gaudium 904, *a.* 933. *b.* gaudium Genethliacum Meſſianum explicatum 935. *a. b.* ſeq. gaudium piorum I, 1172, *a.*

Gauzanitis regio I, 827. *a.*

Gaza urbs I, 677, *a.*

Gazer civitas I, 676, *b.*

Gazophylacium aſſervabat quæ Sacerdoti non cedebant? I, 512. *a.* quid ſit 823, *a.* magna ejus præfecturæ dignitas 875. *a.*

Gebal, Gebaleni Giblæa, I, 680, *a.*

R. Gedaliæ de Ebraicis literis ſententia I, 25. *b.* de Verſione LXXvirali I, 199, *a.* de Lingua Ebræa 272, a.

Gehenna, an Gehennæ pœna in Veteri Lege prodita? I, 419. *b.* vox à Chriſto uſurpata 683. a. II, 138, *a.* I, 857, *b.* an ignis & vermes materiales in ea futuri probentur III, 28, a.

Geierus laudatus I, 677. *b.* 994, *b.* 1031, *a.* 1187, *b.* 1124.

Geliboth nomen proprium I, 686, *a.*

Gemitus animalium II, 771. *a.*

Gemmæ in Veſte Sacerdotis I, 440. ejus quatuor ordines 441. b. earum ſignificationes ibid. 442, 443. *a.*

Gena, quæ ſint genæ Sponſæ I, 1273, *b.* 1261. *a.*

Genealogia Moſis quare recenſeatur I, 345. *a.* duobus modis ſit 836, *a.*

Genebrardus de Kainano I, 272, *b.* notatur 942, *b.* laudatur ejus Chronotaxis de initio regni Ochoſiæ 854. *b.* 960. *b.* 1002. *b.* 1123. *b.*

Generatio in Ægyptum deſcendens quando mortua I, 319. *a.* quid generatio ſignificet 507, a. generatio caſta III, 37, *b.*

Geneſareth lacus I, 558, *b.*

Geneſis nomen libri, & objectum I, 212, *a.* Scopus, tempus Scriptionis, Chronologia & diſtributio ejus ib. *b.* Interpretes ibid.

Genethliaci perſtringuntur I, 712. *b.*

Gentes, earum ad montem Zion confluxus II, 845, *b.* an per eas & regna intelligantur tribus Juda & Benjamin 899. *b.* variæ de eo explicationes 900. *a. b.* ſeq. quæ ſit gens non ſancta I, 1001. *a.* Septem Cananæa quomodo majores & fortiores Iſraelitis dicantur I, 567, *a. b.* quomodo fœdus cum iis Iſraëlitæ ferire interdicantur ibid. quomodo conjugia cum illis prohibita 568. *b.* Gentium ad Eccleſiam vocatio II, 16. *a. b.* 27. *a.* quæ illa gens quam Deus multiplicavit, lætitiam autem non magnificavit 58. ſeqq. eorum converſio intimata 70. *b.* ſeq. 102. *a.* 130. *b.* 146. 185. *b.* 193. *b.* 199. *b* 200. *a. b.* 207. *b.* 811. ſeq. 933. *b.* ſeqq.

Gentilium de æternitate mundi opinio exploſa I, 214. *b.* ante Adamum an fuerint orti 230. *b.* 231. *a.* eorum de hominum ortu commentum 231 *a.* ſequela Dei 278. *b.* ducendi uxorem mores diverſarum gentium 289. *a.* quæ gens juſta II, 111. *b.* fuit Gentilitas deſerta 160. *a.* I, 1286. *b.*

Geodætæ Iſraeliticæ terræ I, 686. *a.* ſingularis in eos divina protectio ibid. quando reverſi ibid.

Georgius Venetus I, 796. *a.*

Gera unde dicatur, & quid valeat, I, 180. *b.*

Gergeſeni cur populis ſeptem Cananæis Exod. 3, 8. non annumerentur I, 333. *a.* 430. *b.*

Gerhardus, Joh. D. laudatur de initio azymorum I, 143. a. ejus de feria paſſionis ſententia 144. *b.* de etymo Cherub 251. *b.* de Caini ſacrificio 256 *a.* de Servorum manumiſſione 422. *b.* de Gradibus prohibitis 496. *b.* 497. *a.* de Remphan 805. *a.* Jejunium Ninivitarum 825. *b.* qualitas Regni Meſſiæ 974. *a.* reſtitutio bonorum 983. *b.*

Gerhardus (Joh. Erneſtus) laudatur ejus de Abrech diſſertatio I, 305. *a.*

Germanicarum Verſionum ante Lutherum Editiones & Idiotiſmi I, 4. *b.* 5. *a.* Judicium Beringeri de Lutheri verſione 5. *a.* Verſio Dietenbergii & Ulenbergeri, & Jeſuitarum Moguntinenſium ibid. 6. *b.* Verſionis Lutheranæ & Pontificiæ collatio, 7. *a. b.* 8. *a.* Lutheri verſio primum juxta partes adornata 5, *a.* quando abſoluta? ibid. *b.* ab Emſero intercepta ibid. à Calvinianis intoxicata, ſed à variis vindicata ibid. à Polo laudata elogio Oſiandrino 8. *a.* elogium Sturmii ejus verſionis 12. *b.*

Germani ut diem inchoarint I, 56. *a.* 225. *a.*

Germen Domini non reliquias populi, ſed Chriſtum eſſe docetur contra Grotium quinque argumentis. II, 21. *b.* 22. *a. b.* ſeq.

Gerſonitæ, quodnam ipſorum miniſterium I, 510. *a.*

Geſnerus laudatus Walthero I, 226. *b.* citatur 247. *a.* de Kerubinis 251. *b.* de Colloquio Caini cum Abel 257. *a.* de ψαλμομάστιξι 928. *a.* de gloria Chriſti 948. *b.* de Prædicatione Evang. 972. *b.* II, 778. *b.* laudatur II, 13. *a.* 19. *b.* 731. *a.* 732. *b.* 739. *b.* 751. *a.* 759. *b.* 767. *b.* 793. *a.* I, 987. *a.* 994. *b.* 1026. *a. b.* 1033. *b.* 1040. *b.* II, 625. *a. b.* 627. *b.* 628 *a* 684. *b.* 699. *a.*

Geſſur regio I, 679. *b.* 755. *b.*

Geth Patria Jonæ I, 825. *a.*

Gezer civitas I, 685, *a.*

Gib-

Digitized by Google

Gibboſus I,500,*a*.

Gibeonitæ quomodo fœdus cum Iſraëlitis fecerint I, 567,*b*. Hevæorum reliquiæ 777.*a*.

Gideon an ſacrificium obtulerit, an cibum Jehovæ I, 713.*b*. ſeq. quos milites elegerit. 714,*b*. de ejus vellere ibid. ejus ſtrategema ibid. ἐθελοθρησκεία 715.*b*. ejus filii 716.*b*.

Gigantes, eorum vaſtitas recenſita an ad longævitatem aliquid contulerit? I,260,*b*. 261,*a*. qui Ebræis vocentur 264,*a*. varia epitheta ibid. vocantur etiam refaim 280.*a*. quæ ipſorum terra dicatur 558.*a*. qui gigantes ſub aquis 906.*b*.

Gilbertus Folioth quæ ſint ubera ſponſæ I, 1274,*b*. emiſſiones 1277.*a*.

Gilboe mons I, 714,*b*.

Gillotus (Johannes) quale de Grotio judicium ferat I,193,*a*.

Giezi avaritia punita I, 816,*a*. an cum filiis leproſis Samariam liberarit fame 820, a.

Githith quid ea voce notetur I,946.*a*.*b*.

Gladius quid ſignificet II, 1000.*b*. an Goliathi gladius fuerit ἀνάθημα III,202,*a*.

Glaſſius bonus Scripturæ interpres I,14.*a*. citatur 247,*a*. de θεανθρωπίᾳ Meſſiæ 768,*a*. de Sear Jaſub, II,43,*b*.

Glaux moneta qualis I, 183.*a*.

Gloria Dei eſt Chriſtus ſeu Meſſias II,173.*b*.

Gloria Dei implens Tabernaculum quid ſignificarit? pro Lingua à LXX. laudem Dei concinente, 963.*a*. pro potentia II,45,*a*. pro exercitu II,70,*b*. Gloria juſti quæ dicatur II, 102.*a*. Gloria regni Chriſti 104,*a*.*b*. 887.*b*. diverſa vocum *Poſt gloriam* expoſitio 931.*b*. ſeptem ſententiæ ib. quæ Gloria Pſ. 57. intelligenda I, 1028.*b*.

Gloriari ſuper aliquem quid ſignificet? I,352,*b*. gloriatio & falſa promiſſio vitanda 1194.*a*. 1200.*b*.

Gloſſa ordinaria I,582,*a*. de nova domo habitanda 591,*a*

Γνωρίσματα quibus pii ab impiis dignoſcantur I, 1172,*b*.

Gnoſtici hæretici I,404,*b*.

Goclenius Scaligerum ſua Biblia vocat, I,151,*b*.

Godofredus Tilemannus collegit Tropologias & Allegorias I,9.*b*.

Godolia vir placidi ingenii I, 834,*b*.

Goël Angelus Filius Dei I, 282.*a* 309.*a*.*b*. quid ſignificet ib. propinquus ſeu vindex ſanguinis 551.*b*. 739.*a*. curriculum muneris Goelici 976.*a*. II, 757.*b*. ſeqq. I,899,*b*. Job9 eum vivũ ſe vivificaturũ credit ib. ſeq.

Gog & Magog quis ſit per eum intelligendus quatuordecim ſententiæ II, 563. ad 568. Lutheri explicatio præfertur 568.*a*. Grotii ſententia per ſedecim argumenta expenditur ibid. 571. probatur vera è collatione Apocalypſeos 20. ſeptem momentis ibid. quod Gens à Gogo invadenda ſit Germana probatur quatuor rationibus ib. ubi objectio Bellarmini de tempore adventus Gogi refellitur 572. a.

Goliathi armatura quantum ponderarit I, 179.*a*. ejus mater fabuloſa, 738.*a*.

Gomer menſura aridorum quantum continuerit I, 185.*b*. 384.*b*.

Gonorrhœa quomodo expiata? I, 483,*a*. quid ſignificarit ibid.

Gonzages (Joſephus Antonius) qualis terra poſt diluvium detecta I, 265,*a*.

Goſen duplex I,677,*b*. III, 19,*b*.

Gradus cur altaribus non addendi I, 421,*b*. an præceptum temporale ibid. quales Gradus in Salomoneo templo fuerint 422.*a*. myſtica de eo doctrina Ruperti ibid.

Granatum, malorum granatorum muſtum I,1286,*b*.

Gratia Dei efficax in Impiis aſſeritur contra Calvinianos, II,25.*b*. Calvinianorum Confeſſio ibid. ſeq.

Græcorum recentiorum ſententia de tempore ultimæ celebrationis Paſchatos Chriſti, I, 143,*a*. de Chao 220,*a*. variationes numerorum Græcorum Græcum textum V. Teſt. corruptum eſſe agnoſcunt 275,*a*.

Gratia cito perit, I,319.*b*. 716.*a*. non hominum, ſed Dei quærenda 1209.*a*.

Gravius notatur I, 122,*a*.

Grando qualis Ægyptum devaſtarit? I, 358,*a*. qualis Cananæos 673.*b*. iræ ſignum II, 147.*a*.

Gregentius Archiep. Africanus laudatus I, 613.*a*.*b*.

Gregorius (Johannes) laudatus I, 305,*a*.

Gregorius Magnus de Morte per Adæ lapſum contracta, I, 238,*a*. de reatu fratrum Joſephi 306,*a*. de Victimarum parte Sacerdotibus aſſignata 447.*a*. de Dei Philanthropia 455.*a*. de ira Dei ib. de Moſis Zelo 456.*a*. de adulantibus 497.*a*. de Nazaræis 513.*b*. de Trinitate 519.*a*. de tubis duabus Iſraelis 527.*a*. de ira 943.*b*. myſtica arborum ſignificatio II,179.*a*. laudatur I, 893.*a*. 913.*b*. 915.*a*. Chriſti amor Juſtitiæ 1017.*b*. duplex pondus I, 1180. correctio amici 1203.*a*. dentes Sponſæ 1273,*a*. Turris collum ſponſæ I, ibid.*b*. Dies & umbræ 1275.*b*. hortus concluſus 1277,*a*. Venter & umbilicus ſponſæ 1283,*a*. Vinum Sponſæ 1285,*a*. mandragoras ibid.*b*.

Gregorius Neo-Cæſarienſis adducitur I, 222,*b*.

Grotius (Hugo) portentoſæ indolis & religionis I,193.*b*. primum Calvinianus, dehinc Arminianus ib. Grotiana Annotata in univerſa Biblia I,29,*b*. 190.*b*. quid in iis præſtiterit Grotius 196.*a*. querela Auctoris de iſtorum depravamentis ib. ut & Reformati cujusdam ib. Grotius, ut corrigat locum Act. 13, 20. refellitur I, 86,b. ejus ſuſpicio exagitatur 94,*a*. notatur 129.*a*. ejus paſcha mnemoneuticum exploditur 143.*b*, laudatur 145,*a* 147,*a*. quomodo horam 3. & 6. Marc. & Joan. explicet & conciliet 148,*b*. ejus laudata eruditio & culpata ſτεῤῥότης 190,*a*.*b*. ſeq. quibus hæreſibus feneſtram aperiat, 191.*b*. Lutheranorum & Calvinianorum reconciliator 193,*a*. adverſus Pontificios pugnans ad Pontificios deſciſcit ibid.*b*. ſub perſona moderatoris ibid. tractatum de Antichriſto ſcribit ibid. pervertit loca de Chriſto prophetantia ibid. adnotatis illuſtrat Conſultationem Caſſandri ibid. Papiſticæ partis cauſam agit 194.*a*. parum Papiſtis gratus ib. adhæc Socinianorũ advocatus ib.*b*. quibus parum abeſt de ὁμουσίᾳ Filii Dei 195,*a*. & de Satisfactione ejus ib. Judæorum etiam Patronus ib.*b*. Cujus religionis fuerit. ib. ejus Exitus ib. quid Riveto de eo videatur 196.*a*. Grotii ad Petavium literæ 194,*a*. unde Samaritana verſio traducta ſit 199,*a*. eam Ebraicæ veritati aliquando præfert 200,*a*. quid de Capelli Critica ſentiat ib. quibus Commentatoribus uſus ſit? 204,*a*. improbatur ib. literæ ad Petavium perſtringuntur ib. in plerisq; Judaizat ibid.*b*. imprimis in vaticiniis V. T. ib. non obſervat regulas ſuas de Traditione Veterum ibid. prætextus ejus præcipuus, cur vaticinia ad propiores hiſtorias, non ad Novi Teſtamenti Tempora referat ibid. non ſequitur Chriſtum, Apoſtolos nec Chriſtianos interpretes 205.*a*. oſtenditur quaſi per Satyram vaticiniorum de Chriſto Grotiana perverſio ib.*b*. exceptio de ſenſu involuto 206.*a*. pauca Judæis convincendis integra relinquit loca 207.*a*. Judæorum petulantẽ pertinaciã obfirmat ib. 932.*b*. 961.*b*. 978.*a*.*b*. II.4.*b*. 9.*a*. 15.*b*. 32.*b*. 56.*a*. 62.*b*. 185.*b*. 674.*a*. I,1014.*b*. fundamentũ Chriſtianiſmi evertit 207,*b*. evertit Scripturã Canonicam ibid. diſtinguit inter pium motum & divinum afflatum ib. quosdam libros Biblicos interiiſſe ait, 208,*a*.*b*. hæreticis apta ejus verſio & novis fanaticis à Gatakero notatis 213,*b*. ex ſeipſo emendatur ibid. 222.*a*. Socinizat 222.*a*. Serveto aut Platonicis aut Judæis gratificatur 224,*a*. refutatur ibid. Gentilium placita commiſcet cum hiſtoria Moyſaica ibid.*b*. notatur ejus plusquamperfectum 227, b. ejus Gloſſa Judaica & Sociniana refutata 229,*a*. cõfutatur 230.

230.a.b.ineptit &Socinizat 234.235.ſcientiâ & virtutem primo homini derogat, Socinum ſecutus 235.b. ſeipſum refellit 236.a. evertit omnes promiſſiones 243.b.Socinizat 247.b.932.b.II, 28.a.I,1024.b.ejus hypotheſes Socinianæ 248.b. ſibi contrarius 249.b. pervertit oraculum de Judicio Dei Spiritus Gen. 6, 3.p. 262,b.ſeq. an carnium eſus ante diluvium licitus fuerit 266.b. ejus Paradoxa Politica 267.b. quare linguæ Ebrææ antiquitatem in dubium vocet 272. a. temere corrigit Ebræum textum 292.a. 315.b. ſeq. 336.a.340.a.365.b.529.a.532.b.541.a.542.a.547.a. 775.a.968.b.II,31,b.68.a.82.b.739.a.798.b.800. b.866.a.883.a 885.b.I, 803.b.825.b. 856.a.857.b. 898.a.957.b.995.a.b.996.a.b.1176.b.1084.a.II, 214.a. quæ in eo culpentur à Sueco quodam, & Schmidio 316.b. omnibus placere ſtudet ibid. Nugo magnus audit ibid. pleonaſmum fingit 399.a.Papiſtarum cultui ſuperſtitioſo Imag. gratificatur 408. a. quid de ejus operoſo ſtudio judicandum 471.a. Aſtrolatriam Gentibus permiſſam putat 560.b. ſeq. Novatianis & Sociniſtis favet 561.b. refellitur 13. argumentis 934.b. ſeqq ejus cacoëthes 944.a. evertit funditus Virginalem partum Mariæ II, 32.33. refellitur Judaica gloſſa de filio Iſaiæ 34.b. quatuordecim rationibus ibid. usque 41.b. accuſat textum Apoſtolicum abſurditatis 71.b. de ſacrificiorum ſignificatione 88.b. refutatur 101.a.b.102.a.104.b. ſeqq. de gehenna 139.a. de Chriſto ſervo DEI 182.a. refutatur II, 195.a.731.a.b. quinque argumenta contra ejus ψευδερμηνείαν vocis Arbel 739.a.b. ſeptem contra ſenſum ejus Judaicum temporalis promiſſionis 766.a.ſeq. ejus perverſio 774.b.864.a.b.857.a. b.866.b.867.a.869.b.876.a.909.a.976.a.b.989.a. 996.a.b.998.a.1001.b.ſeq. I,1014.b.1034. ſeq. laudatur I, 423.b.424.a.484.b.434.b.II,24.b.37.a.113. b.184.a.185.a.199.b.739.b.892.a.998.a. ejus impietas circa θεοπνευστίαν III, 2.b. novem argumentis de creatione & primævo hominis ſtatu confutatur III, 36.a. Ex ſeipſo corrigitur II, 182.b.1002.a.631, a.713.b.I, 1087.b.1089.b.II, 256.b.

Gryphi Salomonis qui ſint? I, 1217.a, quid per primum notetur ibid.b. quid per ſecundum 1218.a. per tertium 1219.b. ſeq. per quartum 1220.a. per quintum ibid.b. quo tendant hæc gryphica monita ibid.

Gualterus de propagatione regni Davidici per Apoſtolos II, 819.a. de congregatione reliquiarum & totius Jacobi 839.a.b. de Chriſto inter myrteta 925. b. Sculptura & apertio lapidis Chriſti 945.b. de defenſione & conſervatione Eccleſiæ 1006.b.

Gubernatio Dei & regum in judiciis & regimine comparative propoſita I, 1192.b.

Gueruba notatur I, 232.a.

Guilielmus Eſtius quas annotationes in Scripturam ſcripſerit I, 9.b. notatur 350.b. laudatur I, 447.b. de hirco apopompæo 486.b. de Meſſiæ amore Juſtitiæ 1006.a 1917.b.

Guttur. Gutturis ventriculus ſeu veſicula cur non offerri debuerit? I, 471.b. Guttur ſponſæ vinum optimum 1284.b.

Gynæcomaſtix reprobatus I, 230.b.

H.

HAbakuk quando vixerit II, 6.a.882,a.b. ipſius nomen, argumentum & partitio 882.a.

Habaſſyni, eorum regnum I, 796.b. traditio & jactantia ipſorum ibid.

Habitaculum ſanctum quid per id Exod. 15, 13. notetur I, 380,a, quodnam DEI Habitaculum 643.a. 1048.b.

Habitatores orbis & Judææ opponuntur ut pii & impii II, 115.a.

Hackſpanii Notæ Philologicæ commendantur cum cautela I, 14.a. notatur 15.a. 16.b.17.b.20.a.223.a. 743.b. 966.a. 968.a. 983.a.b. II, 29.a.b. 76.a. prolixè refutatur & argumenta ejus expenduntur I, 813. ad 816. corripitur 991.b. peſſimè audit ob enervationem teſtimoniorum Vet.Teſt. de SS.Trinitate ibid. diſputatio ejus contra traducem animæ expenditur 993.a.

Hæreditas, cur dupla primogenito debita fuerit I, 593. b. vocatur *os duorum* ibid. quæ ejus ſignificatio ibid. an Ebr. terram Cananæam hæreditarint à Semo 656.a. an gentium hæreditas Davidi promiſſa 940, b. quam DEUS nobis elegerit 1025.a. timentium DEUM 1030.a.

Hæreſes, earum natura. I, 190.b.

Hæretici. eis favet Grotii verſio I, 213.b. refutantur à Chryſoſtomo in art. Creationis 214.b.

Haggæus quando prophetarit II, 6.b.

Hai, Civitas I, 667.a. 669.b. à Joſua ſucciſa & ſuccenſa 670.a. an ſoli Hajenſes captivi 12000. complerint ibid. reædificata ib. an ejus rex vivus ſuſpenſus ibid.

Hainlinus quinque Paſchata miniſterio Chriſti tribuit I, 139.b.

R. Hakibha citatus I, 181.a. quid ſit ei Keſitha ibid.

Haliaëtus avis I, 921.a.

Hala Colchidem eſſe vult Grotius I, 826.b.

Haman Agagites an Macedo fuerit I, 879.a. III, 32.a. cultus ibid. quomodo Eſtherem opprimere voluerit 881.a. ejus mors ibid. cur faciem ejus obnupſerint ibid. ubi ſuſpenſus ibid.b. quando ipſius filii ſuſpenſi 882.b. cur tantam ſummam æris obtulerit Regi 879.a. Mithridati ſimilis ibid. ambitio 880. b. III, 30.b.

Hamath Dor, Hamona Dor I, 688.a.

Hanes Civitas II, 134.a.

Haphtharæ ſeu Lectiones Propheticæ ſecundum Ebræos I, 27.b.

Harbona Cubicularius Ahasveri I, 881.b.

Hares mons cur ita dictus I, 702.b.

Hareth ſaltus I, 754.a.

Harmoniæ Biblicæ auctores I, 14.a.

Harmageddon I, 833.a.

Harprechtus laudatus I, 426.b. ſeqq.

Harvellæus adducitur I, 59.b.

Hasmonæi, unde eorum nomen III, 3.b.

Hatherſatha an Nehemias præciſe ſit, & quid ea vox notet I, 864.a.872.b.

Hauboldi à Miltiz laus I, 191,b.

Haymo I, 8.b.

He hajedia ſeu notionis I, 241.a.319. II, 845.a.b.

Hebdomadæ Danielis quales ſint II, 629.a. unde incipiant & deſinant. I, 121.a. tres præcipuæ claſſes ſententiarum de terminis ejus à quo & ad quem ibid. 629.b. Characteres veræ determinationis hujus epochæ 124.b. vide *Character, Epocha, Septimana.* quale earum initium & finis 125.b. quomodo ſe invicem inſequantur 126.a. qui divaricentur ibid. quomodo in complemento numerandæ ſint 69. hebdom. cum dimidia ad mortem Chriſti? 130.a. juxta Monarchias & Olympiades ib. hebdomades 62. quando incipiant 133.a. hebdomadis 70. medietas prior quomodo ex hiſtoria Evangelica colligatur? 139.a. hebdomadis ultimæ altera medietas quomodo ſe habeat, & ubi terminetur 150.b. ejus terminus à quo, & ad quem? ibid. Character completæ epochæ ibid. Hebdomades 70. à Ravio malè ſecundum Beroald. à Cyro inchoantur 166.b. à Ravio adhuc 10. ſeptenniis locupletatur 168. a. finis ultimæ hebdomadis non eſt tempus mortis

Chri-

Chriſti, ſed medietas ejuſdem. 171. b. Septuaginta hebdomades ſunt oraculum illuſtriſſimum de adventu Chriſti 630,*a.* infallibilis canon ibid. diligenti attentione notandus ibidem. variæ de iis abſonæ ſententiæ ibid. magis probabiles, ſed oraculo Divino haud conſonæ 634. ſeqq. *eadem omnia rurſum tractantur Tomo II, à pagina 632, ad 672. quæ fere omnia eadem ſunt, aut ſaltem eodem redeunt.*

Hebron urbs antiquiſſima I, 533, *a.* 673. *a.*

duæ ejuſdem nominis Civitates 673. *a.*

à Joſua ſemel capta & à Calebo iterum 677, *a,* 698, *a.* 689. *a.*

diſtantia à Gaza 726. *b.*

Hedera an male pro Kikajon reddatur ab Hieronymo II, 827, *a.*

Heinſii Danielis explicatio horæ 3. & 6. crucifixionis I. 149. *a.*

judicium vaticinatorium de Grotio 193, *a.*

Heli, cur filios non increparit? I, 743, *a.*

quomodo ipſius filii peccarint ibid. *b.*

ejus pœnitens patientia 744, *a.*

quando occiderit ibid. *b.*

ejus ſucceſſor ibid.

Helvicus laudatur I, 14. *a.*

Heliopolis Syriæ II, 796. *a.*

Hemath Antiochia dicta II, 806. *a.*

duplex 807. a. I, 824. *b.*

Hendiadyoin figura I, 247, *b,* ubi notatur Grotius ibid. 842, *a.* 850. *b.* II. 882. *b.*

Henricus Uranius citatur & caſtigatur I, 179, *b.*

Henriquez turpiter ſe dedit I, 258. *a.*

Heptas Sacrificiis dicata I. 924. *a.*

Herbæ cur de earum naturali ortu Gen. 2, 5, agatur I, 232, *b.*

Hermon mons I, 557. *b.*

ejus diſtantia ingens à Sione 1117. *b.*

quomodo ros ejus in montem Zion deſcenderit ib.

Hermogenis commentum notatur I, 218, b.

Herniolus I, 500. *a.*

Herodianus citatus I, 228. *b.*

Herodotus laudatus I, 57. *a.*

ejus auctoritas 105. *a.*

Darium aureos procudiſſe refert 182. *b.*

de Api 454. *a.* de Sabæis 796. *a,*

Heroes Davidis recenſiti I, 785. *a.b.*

Hesbon Civitas I, 680. q,

Heshuſius (D. Henricus) Hoſmannum refutat, 496, b.

Hervvartus abſurdè de 70. hebdomadibus ſentit II, 634. *a.*

Heſychius de ſtateris quantitate I, 178. *a.b.*

de drachmæ quantitate 182. *a.*

aurei denarii quantitas ibid. *b.*

de hirco emiſſario 486. *a.*

Hettim Terra quæ ſit? I. 702. *b.*

Hethitæ I. 430. *b.* 655, *a.*

Hevitæ I, 430, *b.*

à Philiſtæis ejecti 680, *a.*

Hexachordum I, 1002. *a.*

Hezron an Calebi pater? I, 836. *b.*

an Jerioth ejus filia ibid,

Hieronymus, qualis & quantus Scripturæ interpres I, 8. *b.* ejus repetitio ſummaria S. Scripturæ 21, *a.* ejus de Ebræorum literis ſententia 25. *b.* 27. *b.* eius Prologus Galeatus 29. *b.* præfert Ebraicam veritatem Verſioni LXX. in Epocha Patriarch. 62 *b.* explicat 400. annos peregrinationis Ebræor. 78. *a.* de anno baptiſmi Chriſti, 133. b. quomodo triduum mortis Chriſti accipiat 146. *a.* quantum apud eum drachma valeat 182. *b.* eius de 70. virali verſione querela 198. *b.* de parabolis obſervatio elegans 206. *b.* de fide Jobi, 210. *a.* laudatur, 248 *a* Samaritanum codicem erroris arguit 259. *b.* Chronologiam Septuagintaviralem caſtrat 260. *a.* de Lingua Ebræa 271, *b.* Kainanem poſtdiluv. non probat 274. *a.* Zoar num etiam devaſtata fuerit 287. *b.* de voce Zophnatpaneach 305. *a.* quomodo Exodum diſtribuat 318, *b.* an vita æterna in lege promiſſa 417. *a.* de ſuper humerali 441 *a,* de memoriali 441. *b.* pe letim ligno 434, *b.* de arca 435. *b.* de ſuperhumerali 441, *a.* de Sacerdote 444. *b.* de Sacrificiis Leviticis 470. *b.* 478. *a.* de matrimonio 493. *a,* de Naſiræis 514. *b.* de fimbriis 534. *b.* de Jordane fluvio 550, *b.* de homicida fugitivo 590. *a.* de captiva in uxorem ducta 593. *a.* de fonte Samſonis 726. *a.* de Salem 733. *a.* de ethnicorum virtutibus 831, *b.* de Paralipomenon libris 835. *b.* de nominum mutatione 836, *b.* de eius & Vulgata translatione in Pſalmos 944. *b.* de verſ. LXX. 945. *b.* de Eſaia II. 2, *b.* 8. *a.* de Daniele 3. *a.* de languore univerſali corporis Judaici 12. *a.* deſolatio ibid. *b.* 13. *a.* laudatur 13 *b.* 181. *b.* 19. *a.* 21. *a.* 22, *b.* 27. *b.* 30. *a.b.* 36. *b.* 37. *b.* 39. *b.* 42, *a.* 43, *a.* 46 *a.* 49. *b.* 52. *a.* 54 *b.* 57. *a* 66. *a.* 75. *a.b.* 76. *b.* 77, *a b.* 79. *b.* 80. *b.* 88. *b.* 89. *a. b.* 91. *b.* 92. *a,* 95. *b.* 97. *a.* 98. *a.* 100. *b.* 105. *b.* 108. *b.* 109. *a.* 110. *a,* 113. *b.* 116. *a.b.* 117. *b.* 121. *a.* 130. *a.b.* 132. *a.* 136. *b.* 139. *a.b.* 142. *a* 145. *b.* 147. *b.* 148. *b* 149. *b,* 151. *a.* 155 *b.* 159. *b.* 160. *a.* 161. *b.* 163. *a.* 172. *b.* 175 *a b.* ſeq. 183. *a.* 186. *b.* 187. *a b* 191. *b.* 194. *a.* 197. *a.* 199. *b.* 200. *a.* 201. *a.* 203. *b.* 725. *b.* 731. *b.* 751. *b.* 756, *b.* 764. *a.* 760. *b.* 763 *b.* 769. *b.* 775. *a.* 793. *b.* 823, *b.* 824. *a.* 874. *b.* 875. *a.* 875. *a.* 891. *a.* 896. *a.* 925. *b.* 981. *b.* 984 *b.* 987. *a.* 990. b. 1001. *b.* 1002. *b.* 1003. *b.* 1004 *a.* 1006. *b.* 1008. *b.* I, 795. *a.* 855. *b.* ſeq. *a.* 1006. *a.* 1015. *b.* 1017. *b.* 1047. *a.* 1049. *b.* 1185. *a.* 1187. *a.* II, 632. *b.* 677. *b.* 678. *a.b.* 679. *b.* ſeq. 681. *a.* 696. 697. *a. b.* ſeq. 699. *b.* ſeq. 700. *a.b.* 709. *a.*

Hieronymus ab Oleaſtro Interpres Pentateuchi I, 211. *b.*

laudatur 225. *a.*

de Judicis ſententia 582. *a.*

Hilarius de optimo Scripturæ lectore I, 10. *b.*

de Apparitione Angeli increati 285. *a.*

de reſurrectione 993. *b.*

peccatum originis 1025. *b.*

de Pſalmo LXVIII. 1044. *b.* 1036. *a.* 1047. *b.* ſeq. LXIX. 1053.

Satisfactio Chriſti 1054. *b.*

Hieroſolyma, ei excidium denunciatur II, 128. *a.*

à Chaldæis perpetrandum ibid. *b.* 844. *a.*

ædificatio ſpiritualis 871. *a.*

ingratitudo Hieroſolymorum 898. *b.*

poſt ſolutam captivitatem Babylonicam erant locus præſentatorius ad Chriſti adventum 930. *a.*

quis eorum murus ibid.

quibus poſita pulvis caliginis 1005. *a.* vide *Jeruſalem.*

R. Hillelis damnata de fide Meſſiæ ſententia I, 207. *b.*

Himmelius laudatus II. 891. *b.* 910. *a.*

Hin qualis menſura I, 186. *b.* 448. *b.* 451. *a.* 499. *a.*

Hiphil quam actionem ſignificet I, 547. *a.*

Hippolyti Martyris abſurda ſententia I, 121. *a.*

70. ſeptimanas Danielis incipit 20. anno captiv. ibid.

Hircus emiſſarius quæ ejus ſignificatio I, 484. *b.*

Hirci tyrannici pſeudoprophetæ II, 988, *a.*

cur hircus immolatus I, 1306. *b.*

Hiroth civitas I. 375. *b.*

Hirundo, qualitas ſtercoris eorum III, 8. *b.*

Hiſpiditas fortis animi ſignum I. 295. *a.*

Hiſtoriæ Regibus utiles I, 880. *b.*

Hodie quid ſignificet? I. 938. *a.b.* II, 983. *b.*

Hœdus cujus regni ſignum I, 576. *a.*

à Samſone ad conjugem ductus 723. *a.*

quomodo hœdos ſuos paſce reſponſa jubeatur, 1260. *a.*

Hofmannus (Daniel) quam de gradibus prohibitis ſententiam foveat I, 496. b,
Holocauſta, quid in iis peculiare? I, 446. *a*, cum Mincha non confundenda 467. *a*. eorum materia ibid. erant typi Chriſti ibid. *b*. cur tota nocte cremari debuerint 477. *a*. Holocauſtorum altare an peculiarem à dedicatione conſecrationem habuerit 521. *b*. cur tanto honore afficiebatur altare ibid. vocatur holocauſtum juge ſacrificium agni 548. *b*. eorum ſignificatio 570. *a*, ubi ſteterit altare holocauſtorum? 851. *b*. quomodo Deo diſplicere dicantur, II, 732. *b*. holocauſtum per ἀνθρωπομορφίαν quod I, 1305. *b*. adjungebatur ſemper ſacrificiis expiatoribus ibid.
Holofernes, an Judæam vaſtaturus à Joële prædicatur, II, 777, *a*. quis ille ſit III, 18, b. nomen ponticum 19. *b*. quomodo dicat, quis eſt populus iſte Judæorum, an per ignorantiam, an vero per vili penſionem 21, *a*. quando interfectus 28. *b*,
Homerus citatus I, 237, *b*. 242. *a*.
Homicida an impune à quovis occidi queat? I, 257. *b*.
an percutiens homicidii teneatur, ſi percuſſus moriatur 424, *a*.
an percutiens ex officio teneatur ibid.
an percutiens mulierem ut abortiat ibid. *b*.
quamdiu involuntarius in aſylo manere debuerit 351. *b*.
impune in via occidebatur 590, *b*.
quomodo ignotum homicidium explorandum, an per αἱματοδειξίαν, 1316. *a*.
Homo quomodo in animam viventem factus I, 235, a.
de ejus mortalitate Pelagianus error notatus 237. b,
quis ille homo, propter quem non maledicet Dominus terræ 265. *b*.
cur eos Deus ſibi offerri noluerit 374, *b*.
homo etiam in ſemine 424, *b*.
per hominem notatur plebejus II, 27. *a*,
item honeſtus vir I, 1177. *b*.
in incorruptionem à Deo creatus III, 35. *a*,
quomodo morti obnoxius factus 36, *a*. 37. *b*.
Höpfnerus laudatus II, 830, *b*. 831, *a*. *b*. 834. *b*. 836. *a*. ſeq, 838, *b*. 857, *b*. 861. *b*. 862. *a*. 865, *a*.
Honor quid ſignificet? I, 1202. *b*. multi gradus honoris deſerendi I, 293. *a*. 388. *b*. honoris verba 742. *b* honoris certamen 776, b. cur Mardochæus Hamano honorem denegarit 879, *a*.
Hormons I, 540. *a*. 1314. *b*.
Horeb I, 328. *b*. cur vocetur mons Dei 341. *b*.
Hortus Domini cur ita dicatur? I, 279, b. an in devoto loco horti fieri poſſint 575. *b*. quî Sponſa dicatur hortus concluſus 1277. a.
Horus unde dicatur I, 229. a.
Hordeum, quomodo Ruth ſex hordeorum portarit, I, 739. *b*.
Hora Crucifixionis mortis Chriſti quænam fuerit? I, 146. *b*. Conciliantur Evangeliſtæ ibid. ſeq. convenientior explicatio admiſſis horis magnis 148. *b*. alia ſolutio 149. *b*. communis ſententia 150, a. cum hora lapſus coincidit ſecundum aliquos ibid.
Hoſeas Rex Iſraelis quonam anno regnare cœperit, I, 93. *b*. 826. *b*. duplex initium ibid. an idem ſit cum Hoſea Propheta 166. a.
Hoſeas Propheta II. 6. *a*. quando vaticinatus 706. *b*. ejus nomen ibid. *a*. occaſio argumentum & diſtributio ibid, quantam induſtriam adhibuerit in deſcribendis myſteriis Meſſianis 710. ſeqq.
Hoſpes Levitæ an peccarit proſtituendo filiam & Levitæ concubinam I, 733, *b*.
Hoſpinianus quid de natali Domini ſentiat. I, 137. *a*.
Hoſtia. Explicatio figuræ hoſtiarum ſpiritualium I, 473. *a*. quadruplex pro peccato Ignorantiæ 474. *a*.
Hoſtis externus interdum utilis I, 754, *b*. ejus terra in victoris poteſtate 757. *a*. ſecurus aggrediendus ib. Eccleſiæ hoſtes per Moab intimati II, 110. *a*. conferendi ibidem. 156. *a*. *b*. 1003 *b*. 1006. *b*. ſeq. I, 1022. *b*.
Hottingeri de Rabbinorum libris judicium ex Mü. ſtero expenditur I, 16. *b*.
notatur 61. *a*.
adducitur ibidem *b*.
unde traducta ſit verſio LXX viralis 199. *a*,
de nomine Moſis 208. *a*.
de Pentateucho 209. *a*.
de Spiritu Elohim 222. *b*.
ejus de aquis ſupra cœleſtibus confeſſio 227 *a*.
ejus idolographia laudata 228. *a*.
commendatus 296. *a*.
de Remphan II, 805. *a*.
Hoſtus quid de ſiclo ſentiat I, 177. *a*.
de loco Jobi 42, v. 11. 187. a.
Horma quæ civitas ita dicta I, 1311. *b*.
Horologium Achaz quale erat I, 830. *a*.
num umbra tantum retroacta, an vero ſol ipſe ibid. II, 165. *b*.
Hu quid ſignificet? II, 159. *a*. 810. *b*.
Hugo Carenſis primus Concordantiarum Auctor I, 9. *a*
Hugo Eterianus I, 1019. *a*,
Hugo Grotius, vide *Grotius*.
Hugo Victorinus ſeu de S. Victore I, 8. *b*. quare Coſtam Adæ Deus carne replerit 240, *a*. cur mulier è coſta ædificata ibidem. de Judæorum imprudentia 624. *a*.
Humana Sacrificia, ſacrilegia & abominationes verius dicenda I, 574. *b*.
Humiliare fœminam quid ſignificet? I, 592. *b*. 734. *a*.
humiliari quid notet II. 27. *a*.
Humus populi Domini II, 145. *a*.
Hunnius de uſuris I, 598. *a*.
de ψαλμομάςιξι 928 *b*.
de loco c. 13. Actor. 939. *a*. *b*. II, 168. *a*.
de merito Chriſti II, 195. *a*. 196. *a*. 728. *b*. 912. *b*. 988 *a*. *b*. 1046. *a*.
Huntlæi ineptiæ refutatæ I, 198. *a*.
Hur quis fuerit I, 387. *a*. 381. *a*.
Huſai quomodo ſuſpicionem Abſalomis à ſe amoveat I, 774. *b*.
Hutteri dicterium de Scaligero I, 151. *b*.
de deſcenſu Chriſti ad inferos 966. *a*.
Hyacinthus qualis gemma, quid ſignificet? I. 442, b, hyacinthum pro veſtibus hyacinthinis III. 200, *b*.
Hypallage I, 303. *a*.
Hyperbole (à Grotio conficta exploditur I, 265. ſeq.) 363. *a*. 555. *a*. II, 773. *a*. 868. *a*. I, 807. *a*. 910. *a*.
Hypocritæ, quale genus hominum II, 149. *a*. I, 891, *b*. 894. *a*. 994. *b*.
difficulter cognoſcendi. 1181. *a*.
eorum praxis & pœna 1121. *b*. 1074. *a*. 1200. *a*.
Hypotheſes Capellianæ recenſentur ſuſiatim I. 200. *a*.
falſa hypotheſis, Biblia ante Eſdram combuſta fuiſſe, 558. *a*.
de filio Jeſaiæ II, 32. *b*. 33. *a*. *b*.
refellitur 34. b.
Hypotypoſis II, 814. *a*. Navigantium I, 1684. *b*.
Hyſſopus, quid per eum notetur I, 371. *b*, 1305. *a*. an Libanotis vel Roſmarinus, Capillus veneris, Origanum, vel lana ſuccida ſit ibid. quid hyſſopi aſperſio ſignificet 1026. *b*.
Hyſterologia à Pontificiis Moſi imputata refutatur I, 519, *b*.
idque decem momentis 520. *a*. *b*.
alia 523. *b*.

I.

Jaad verbum quid ſignificat II, 867. *a*.
Jabes duplex I, 736. *b*.
an Cives Jabes in Gilead Ammonitæ mentiti ſint I, 749. *b*.

Digitized by Google

Jabin quomodo cum Haber pacem coluerit? I, 708. b. aliud regis nomen 677. b.
Jacob an ſolus amoverit fontis lapidem? I, 297. a. an peccaverit Leam ducendo ibid. 495. a. quis ejus Colluctator? 298. a. fuiſſe filius Dei probatur 298. b. quando Joſephum adorarit 301. b. quanta quàm familia in Ægyptum deſcenderit? 307. b. num lecto decumbens an baculo innitens benedixerit, 309. a. quomodo Syrus periens dicatur, ſex punctis oſtenditur 609 a. b. accipitur pro populo Dei, II, 132. a. 191. b. pro Eccleſia 199. b.
Jacobus Genius de feria mortis Chriſti, I, 145. b.
Jacobus Magnus Toletanus illuſtrat Biblia I, 9. b.
Jacobus Tirinus Commentarium Biblicum ſcripſit, I, 9. b. à Marcſio caſtigatus ib. vid. *Tirinus*.
Jaculum ſerpentis genus I, 241. a. II, 82, b.
Jaddua Pontifex qui Alexandrum excepit in Nehemia & Eſdra nominatur I, 116. a. 875. a. ejus nativitas ſeu triennalis ætas ſolum attingi tur ibid.
Jael an doloſe invitaverit Jaelem I, 708, b.
Jair cujus filius, egregia facinora I, 549. b. 558. qui ejus vici 681. a. Jairi Judicatus 717. b.
Jalkut liber laudatus I, 934, b.
Janſenius (Cornelius) laudatus I, 943. b. 971. b.
Japhia, Japha Civitas I, 687, a.
Jareb an nomen proprium II, 725. a.
Jarim mons, Jarim Kiriath. I, 683. a.
Jarimuth urbs I, 673, a.
Jaſpis gemma quid ſignificet? I, 443. a.
Jaſub an male Gen. 46, 13. Job nominetur? I, 839. a.
Ichthyophagi qui fuerint I, 1063. a.
Iconolaſtæ notati I, 691. a. 408. II, 829, b.
Idola Labanis I, 297. b. 298. a. familiæ Jacobi 299. b. quomodo idolum nihil ſit? 399, b. quomodo Joſua ea auferre juſſerit 693. a. idolum deſolationis quod fuerit III. 193. a. quid cum eo amoto factum 201. a.
Idololatræ quem morem in jugulandis victimis habuerint? II, 724. a.
Idololatria quid ſit, & in quo conſiſtat I, 399. a. b. 454. b duplex, craſſior & ſubtilior ibid.
an idololatriæ Judæi & Turcæ, Papiſtæ & Sociniani poſtulari merito poſſint 399. b. 400. a.
ejus quatuor actus è Rabbinis 410. a.
quomodo à Jeſuitis deſcribatur ibid.
Iſraelitarum Moloholatria notata, 453, b.
in quo ſita fuerit ibid.
non tantum in ſingulis, ſed etiam univerſitatibus puniebatur 575. a.
origo & progreſſus ejus 704. b.
quamdiu Dauitica durarit 732. b.
Idololatria Iſraelitarum reprehenſa II, 121, b.
à Moſe & Prophetis prohibita & reprobata 176, b.
ejus initium III. 53. b.
Idumæi II, 90. b.
Jebus Civitas unde dicta I, 673. a.
Jebuſæi I, 430. b.
Jeroſolymorum fundatores ibid.
habitabant Jeruſalem cum Benjaminitis 702. a, 733. b.
Jedithum quis fuerit I, 1064. a.
Jechonias quoto anno Regnum exorſus ſit? I, 94. a.
quonam anni tempore facta ſit ejus deportatio 107. b
quot ejus filii fuerint 838. a.
Jecur, quid reticulum jecoris I, 473. b.
Jehova quomodo vexillum Iſraelis? I, 387. b.
Jehova an hoc nomen non fuerit Patribus ante Moſen notum I, 344. a. b.
variæ ſententiæ expenduntur ibidem.
Jehova quid circa hanc vocem notetur I, 232, b.
unde derivetur 334. a.
Deo ſoli proprium ibid.
an ineffabile 335. a.
non per vocem Angelus reddendum 340, a, 713. a. b.
an idolo recte tribuatur 730. a.
vetus pronunciatio Græca 742. a.
cur nomen Jehova incognitum 1304. a.
Jehojakimus quo anni tempore regnare cœperit. I, 108, b
cur ita vocatus 833. a.
quomodo mortuus iitdem. b.
Jehu Rex an mentibus I, 822. a.
Jehuda Muſcatus de non corrigendo textu I, 204. a.
Jehuda Hakadoſch citatur I, 266. a.
Jejunia Judæorum I, 110. a.
ex Cyrillo Alexandrino ibid. b. 734. a.
Ninivitarum à Gerhardo cauſis quatuor deſcriptum II. 825. b. ſeq.
Judæorum circa Purim I, 882. b.
Jephleti, Japhletim, Pelethæi I, 685. a.
Jephthæ verba ut explicanda Jud. I, 165, a. 718. a.
eorum annorum verior computus ibid.
quâ matre natus 717. b.
ejus votum explicatum 719. a. b.
ubi ſepultus 721. a.
Jeremias Propheta an librorum Samuelis, & Regum auctor ſit? I, 743, a, b. ſeq. quando prophetarit, II, 6. a.
Nomen Prophetæ 387. a. Tempus Prophetiæ ib.
quæ ejus ſcripta ibid. b. argumentum libri 388 a.
Stylus & œconomia ejus ibidem. Diſtributio libri Grotiana 389. a. an Hilkia Parens ejus communis ſacerdos fuerit? ibid. quo ætatis anno prophetico muneri admotus ibidem. quæ ſanctificatio ex utero ibid. quis os ipſius tetigerit ibid. b.
Jeremias Patriarcha Conſtantinop. quando Chriſtus ultimum Paſcha celebrarit I, 143. a.
Jericho Topographice deſcripta & etymologice I, 664, b. civitas palmarum 701. b.
Jeroboam I, cur adverſus Salomonem rebellarit I, 801. a
in quo peccatum ipſius conſtiterit 802. a. b.
vere idololatra 803. a.
An Deus ipſum per Prophetam obdurare voluerit ibidem.
Jeroboami II. duo initia regnandi, I, 92, b.
Jeruſalem quæ ejus ſtructura Dan. 9. notetur I, 124. b.
unde nomen 672. b. 683. a.
à Joſua capta 684. b.
cur Judæ tribui ceſſerit, 686. b. 701. a.
quæ ejus pars ſecunda 832. a.
quomodo & an Juda in obſidione Jeruſalem futurus dicatur II, 1003. a.
Jeſabeam quam fortis heros fuerit I, 784. a.
cujus filius & unde oriundus ibid. b.
cur Hadino Heznita vocetur ibid.
Jeſaias quando prophetarit II, 6. a.
Jeſchurun I, 616. b. 620. a. 642. b. 633. a.
Jeſua Pontifex I, 119. a. (Filius Hanani 129. b.) qui ejus amici II, 939. b.
Jeſus in Carmine pop. Iſraelitici expreſſus I, 379. b.
ipſe eſt filius Dei ibid.
unde nomen deducatur 654. a. b.
ſæpius à Davide repetitum 783. a. 926. a. 959. ſeq. 1068. a.
ab Eſaia nominatur II. 79. b. 110. b.
ab Habakuko celebratur 891. a.
ab Auguſtino 704. b.
Jeſuitæ, eorum quorundam ignorantia cum Scaligeriana collata I, 125. b. de reſervatione mentali 335. 364. b. 565. b. ſeq. à Maldero reprobantur corũ rationes 566 a. b. ſeq. fraus in contractibus Jeſuitis approbata 608 a. de κακογραφία nominis *Jeſus* 654, b. de ſociis Jeſu 707. a. eorum conſuetudo II, 147. b. impie detorquent ad Mariam, quæ de filio Dei dicta I, 1153, a.
Jether, Jethi a an ſit proſelytus I, 775. a. 836. b.
Jethro Socer Moſis num princeps vel ſacerdos fuerit I, 327, a, b, 388. a.
cur ad eum fugerit Moyſes ibid.
quando ad Moyſen venerit in Deſertum 388. a.
an tantum obſcuram Dei notitiam habuerit ibid. b.

Google

an per Aaronem obtulerit? 389, a.
ſuum conſilium Mandato Dei ſubjecit 390, a.
Jeſraël diverſæ ita dictæ civitates I, 687. II, 709. a.
Nomen filii Hoſeæ ibid.
Ignatius Martyr de ætate Chriſti, I, 132. a. 141. b.
de Reſurrectione Chriſti 145. b.
de hora mortis ejuſdem 147. b.
de matrimonio 493. a.
de Jeſu nomine cordi ipſius inſcripto 926, a.
Ignis pro arbore Scientiæ Poetis I, 241. a.
Ignis ſacrificialis ſacrificia Deo grata eſſe probavit. 255, b. 479. a. 849. b. 805 b. aſſervari debuit ad ſacrificiorum uſus ibid. typus fuit ad ſacrificium Chriſti ibid. Ignis in ſtipulam miſſus 425. b. quid cœleſtis ignis ſignificet 477. a. Ignes ſacri ſuperſtitioſi Iſraelitis vetiti 503, b. pro Deo cultus ignis 504. a. Ignis lingua II, 27. b. Ignis ſubterranei uſus I, 908. a. Ignis explorationis mentis divinæ 1172. a. an de igne tribulationis, aut igne purgationis cœleſti agatur ibidem, ibid.
Ignitiones pro ſacrificiis I, 585, a.
Ignorantia Evæ qualis fuerit? I, 241. a.
quomodo peccata ignorantiæ puniebantur 534, a.
ignorantia culpabilis, 1235, b.
Ijim quid ſint II, 81. a.
Illuſio Chriſti à Davide prophetice deſcripta, I, 994. a.
Ἰλὺς Phœnicum I, 218, a.
ſimilis at non idem quod noſtrum Chaôs 220. a.
Imago & ſimilitudo ſunt ſynonyma I, 230. a. ad quid referantur ib. in quo conſiſtat, an in Dominio, an in Juſtitia & Sanctitate cum Scientia ibid. b. 235. b. an cum Spiraculo vitarum ſimul communicata 254. a. Imagines duplicis generis, ſacræ & idololatricæ 401. a diſtinguendæ imagines & idola, ibid. quid de imaginibus numen repræſentantibus ſtatuendum ibid. b. Imaginum orthodoxus uſus defenditur prolixo contra Calvinianos Iconoclaſtas 400. - 407. a. Cultus imaginum omnino prohibitus 406, a. b. Pontificii refutantur 405. b. 409. a. b. an imagines omnes prohibitæ 408. b. an iis nullus cultus exhiberi licito poſſit 409. a. 560. b. an Salomon in imaginibus templi peccarit 792. a. earum cultus an ex Exodo probari poſſit I, 331. b. interdictum Moſis de eis II, 176. b. à vitulorum cultu diſtinguitur interdum 756. a. inſana idololatria III, 181. b.
Imber tempeſtivus & ſerotinus II, 725. b. vide *Pluvia.*
qui ſalutaris I, 917. b.
Immanuel quid ſignificet? II, 37. a. b.
eſt Dominus Terræ ibid.
diſſipat conſilia hoſtium 38. a. 47. a.
oppoſitio ejus & hoſtium ibid.
eſt lapis offenſionis, &c. ibid. b.
cur melle & butyro nutriendus dicatur, quinque cauſæ afferuntur 42, a. b.
pro proprio habendum 47. b.
Immolare quis debeat I, 469. a.
Immortalitas animæ aſſerta I, 234. b. ſeq.
de Spe ipſius penes Judæos 668. a.
contra Grotium vindicata totius primi hominis immortalitas in ſtatu integritatis III, 34, b.
Immundi qui cenſendi I, 500. a.
ſex nominantur ibid.
Levitæ ante menſem impuri 510. a.
quid de immundis die 14. ſecundi menſis ſtatuendum 526. a.
Immunda duplicia, ſecundum ſpeciem & ex accidenti I, 374 b.
cur Judæis contactus immundorum interdictus 475. b
eorum cognitio ad Sacerdotes & Magiſtratum pertinet 479, b.
quidnam ſignificarint 480. a.
maculata non erant immunda 574. a.
cur non comedenda 576, a.
Immunditiës alia legalis major, alia minor I, 574. a.
Immunitas I, 752. a.
Impedimenta promulgationis Evangelicæ amovenda prædicuntur II, 865. a.
Imperativi præmiſſi interdictis quomodo accipiendi I, 1318. b.
Imperator, quæ ejus Sapientia I, 528. a.
quorum conſiliis uti debeat 801. b. ſeq. 857. a.
Imperia pie quandoque detrectantur I, 754. a.
imperiorum principia difficillima 801. b.
Impius impie agit I, 754. b. tres impiorum gradus 931. b. à Chriſto delebuntur 974. b. ſemper angitur 896 a. eorum ſcelera ſæpe impunita 706. a. deſcribitur, quod alios vaſtet, perverſus fit, rixoſus, caritatis expers, deriſor I, 1183. b. cum Sapiente ex oppoſito confertur 1184. b. impiorum & fraudulentorum pœna 1204. a. evectio & interitus 1206, a. Verbi prædicationem incendium & ſeditionem criminatur 1101. b. impii inquieti 1138. a. impiorum pœna in judicio univerſali III, 42. b.
Implere manus pro initiare ſacris I, 445, a. 456. a. 509. a.
Impoſitio manuum, vide *Manus.* nominum, vide *Nomen.*
Imprecationes quæ à Deo impleantur I, 716. b.
quo Spiritu ſcriptæ 1085. b.
Improbitas, ejus pœna I, 1180. a.
ejus conſequentia 1166. a.
In, an in Ebræis Bibliis, Gen. 2, 10. abundet I, 236. a. b
non bene redditur *per* 279. a.
Inachidæ unde dicantur I, 556. a.
Inauris I. 293. b.
quare geſtatæ olim 299. b.
cur eas Aaron detrahi juſſerit 453. b.
Inceſſus Sponſæ qualis I, 1282. b.
Incircumciſus qua inter Ebræos lege verſari poterat? I, 284. b.
Inciſio carnis ſuper mortuo cur prohibita I, 1307. a. 498
Induratio quomodo Deo tribuatur I, 346. ſeqq. 557. a. 678. b. qualis actio fuerit Sihonis I, 1314. b.
Inedia tenebroſos oculos efficit I. 751. a.
Infallibilitas Papæ Romani refellitur I, 454. v. *Pontifex.*
Infames non lugendi I, 907. b.
Infans. Infantes quomodo cum beſtiis luſuri prædicantur in regno Chriſti II, 75. a.
an peccati ſint expertes 827. b.
in tenera ætate ad exemplum Judæorum literas docendi 1315. a.
quomodo Ebræorum infantes expoſiti agniti ſint, I, 325. a.
quomodo Ægyptii ſalvâ Juſtitia Dei cæſi 365. b.
an etiam fidem habeant 947. a.
Infernus non ſuper terram eſt, nec à Deo creatus, quomodo dicatur III, 35. a. b.
in eo etiam corpora patientur 42. a.
num recte per Scheol reddatur I, 301. b. II, 758. a.
Infideles, eorum periphraſis I, 967. a.
Infirmi quomodo tractandi II, 183. a.
Infirmiora terræ quæ dicantur I, 306. a.
Informatio ejus bonum & præſtantia I, 1188. a.
Ingenia vitæ generi reſpondent I, 295. a.
Inimicus, ejus dilectio à Moſe præcepta I, 497. b. 1195. a.
Iniquitatem auferre quid ſit II, 872. b.
Injuſtitia fugienda I, 1188. a.
Innocentia duplex, cauſæ & perſonæ I. 967. a.
Innocentius III. quomodo Solam & Lunam cum Papa & Cæſare compararet I, 228. b.
Inobedientia in Principem quomodo punita I, 656. a.
Inopes quomodo olim victum quærere ſoliti I. 718, a.
Inquirere in legem non licet I, 535. a.
Inſcriptio, an Prophetæ inſcriptiones ſuis libris non ipſimet præfixerint II, 795. a.

Inſidiæ

Digitized by Google

Inſidiæ bellicæ, an probandæ I,669.a. occultæ ſub prætextu luſus 1199.b.
Inſipientes qui dicantur I,958.a. requieſcunt in cœtu damnatorum, præcipitant ſe in egeſtatem, dandi pro juſtis, malis domeſticis ſubjiciuntur 1164.a. inſipientiæ fructus ibid. b.
Inſolentia, ejus cauſa I,967.b.
Inſpiratio ſpiraculi vitæ quomodo facta I,234. a. quomodo Deus inſufflare dicatur ibid. Vide *Anima*.
Inſpiratio divina Prophetica II,947.a.
Inſula, pro locis maritimis II,78.b.90.a. pro Judæa ib. pro gentibus 185.a. 237.b.
Integritas, ejus fructus I,1180.a.
Intellectus, vis ejus *διακριτικὴ* I,893.b. quid ſit intellectus 1128.b.
Intentio bona à Salomone carpitur I,1231,b.
Internecio, an illi ſolum è Cananæis internecioni dandi, qui ſe dedere noluerunt I,671.a.
Interpres Scripturæ in fide non vacillare debet, nec ſuam præconceptam opinionem inferre I,10.b. enumerantur multi interpretes 8.9.10. Chriſtianos non ſequitur Grotius 205.a. caſtigant Toſtatum & Gomarum 232.a. quinam Geneſeos librum illuſtrarint 212. Exodi, 318.a. qui Prophetas II,7.b. triplex eorum genus 8.a.
Interpretationes falſæ ſacrarum literarum oriuntur ex ignorantia linguæ originalis, auctoritate verſionis LXX. Interpp. multiplicibus vulgatæ erroribus, defectu concordantiarum, hypotheſi de vario Scripturæ ſenſu, methodis variis Scripturam interpretandi, aberratione à vero ſcopo & objecto Scripturæ, Ebræorum nimia veneratione, Ethnicorum ſcriptorum intempeſtiva collatione, præconceptis erroribus, cacoëthe multiplicãdarum quæſtionum, Theologiæ Patriſticæ & Scholaſticæ nimio amore, myſteriorum divinorum eclipſi vel pleonaſmo, diſceſſu à proprietate literæ, contextus Scripturæ præteritione, verborum & phraſium è diverſiſſimis locis collatione, ſcepticiſmo in Scripturæ explicatione I, 14.b.15.16.17.18.19.20.
Interregnum, an in Judaico regno admittendum ſit? I, 92.a.
an fuerit in Samariæ regno ibid.b.
Interrex ſeu Judex, quam poteſtatem habuerit I,580.b. quid à vero rege differat ibid. etiam Propheta vocatur ibid.
quid de Grotii ſententia ſtatuendum ibid. 699.
Interrogatio negativa vehementer affirmat I,894.a.
Intervallum regni Iſraelitici & Judaici initi I, 109.a.
Inteſtina, cur in hoſtiis lavari debuerint I, 470.a.
Intrare quid ſignificet I,691.b.
Inventa, an ea quis retinere poſſit? I.595.b. dulcia ſunt inventu, quæ dure quæſita 1129.a.
Invidi, eorum convictus diſſuadetur I,1188.a.
Invidia & ira comparantur 1201. a. iis Deus aufert, quæ conceſſerat III,43.b.
Joab, ejus animus quomodo comparatus I,760.a. peccatum duelli ibid.b, prudens 772.b. cui ſimilis 776. a. perfidus animus ibid.b. cur à Davide non punitus 788.a.
Joachaz quo anno præeſſe cœperit I,860.a.
Joas triplici pecunia templum reparare vult I,823.a. quare redemerit pacem ibid.b.
Job, an vera hiſtoria I,884.a. tempus Hiſtoriæ ibid. an ſit Jobab Edomites ibid. quis fuerit ibid.b. 686.b. quis Scriptor libri ibid. figura Chriſti 924. a. cur filii non duplo redditi ibid. quamdiu vixerit ibid. ſcopus & partitio Libri 885.b.
Jobab num ſit Jobus? I.301.a. 884. a.
Jochebed an ex inceſtu Moſen ejusque fratrem genuerit? I,323. ſeq. quomodo filia Levi dicatur 324.a. 495.b. eam non immediatè genitam Chronologia oſtendit ibid. quo cognationis gradu Amramo fuerit conjuncta 345.b. à Plinio memorata 547. b. quomodo ipſi ſoli abſconſio Moſis tribuatur 324 b. num rectè cum conjuge edicto Pharaonis impio paruerit? ibid.
Jod paragogicum II,738.b. quid majuſculum notet I, 1311.a.
Joel quando vaticinatus II,6.a. 768.a. unde ejus nomen ibid. parens ibid. quibus prædicarit, occaſio & argumentum & partes ibid.
R. Johanan laudatur I,232.b.
Joh. Benedicti Pariſienſis Scholia breviſſima I,9.b.
Johannes, Chryſoſtomus ob facundiam dictus I, 8. b.
Johannes Baptiſta ab Iſaia prænuntiatus II,167.b. ejus præconium latè aſſeritur ſecundum literam à Propheta intendi contra Grotium & Judaizantes ibid. ad 170.
Joh. Gagnæi annot. in N. Teſtam. I.9.b.
Johannes Mariana Scholia ſcripſit I,9. b.
Johannes de Reyroles laudatus II,938.b.
Johannes Steph. Menochius vulgat explicationem ſenſus literalis I,9,b. Vid. *Menochius*.
Jojada ſummus Pontifex aſſeritur I,856. b.
Jojakimi principium regni Jer.27,1. commemoratum quomodo ſe habeat? I,94.a.
Joktheel an Petra Arabum? I,684.a. II,84.a.
Jom (dies) unde dicatur I,225.a. quid notet 232.b.
Jonadab Rechabites cujus diſcipulus I,822.a.
Jonas Propheta II.6.a. quando vaticinatus 821.a. partes ejus ibid. unde ejus nomen 822.a. quo & cur fugerit ibid.b. quatuor circa eum in ceto miracula 824. b. an oretenus orationem in ventre ceti protulerit ibid.
Jonathan an Moſis pronepos fuerit? I,732.b.
Joppe, civitas I,688.a.
Joram Joſaphati filius quomodo regnare cœperit & Patris ſui 17. & 22. nec non poſt mortem patris 25. anno? I,91.a. quomodo eorum anni computentur 92.a. 810.a.b. 820.b.
Jordan ubi oriatur I,550.b.558.b. quando Iſraelitarum tranſitus per eum factus 660.a. an arcæ aut Sacerdotibus, num verò Dei præſentiæ ejus exſiccatio adſcribenda ibid.b. in qua ripa Sacerdotes ſtare debuerint ibid. quando exundarit 661.a. in mare ſolitudinis ſeu mortuum exoneratur 661.a.
Joſaphat vallis quæ ſit? II, 787. b. quare peccarit I, 853.a.
Joſeph Jacobi F. quot annos natus ſit venditus I, 301.a.
per gradus ad Principatum aſcendit ibid.
quodnam crimen fratrum patri indicarit ibid.
ejus ſomnium ibid.
quare relicto pallio egreſſus foras 303.a.
ex quo fratres ſuos falſos arguat? 306.a.
ejus per ſalutem Pharaonis aſſeveratio ibid.
quo ſermone per interpretem ad ſuos fratres locutus ſit 307. a.
quamdiu vixerit & in Ægypto regnaverit? 316.b.
cur Exod.1,1.2.3.4. cum filiis Jacob non numeretur 319.a
cur Nazaræus dicatur 638.a.
maxima beneficia ejus poſteritati à Moſe promiſſa 637.b.
an oſſa Joſephi arcam comitata? 660.a.
quando ſepulta 694.a. cur à fratribus non cognitus 1303. b.
Joſephus Flavius de Solſtitio Joſuano I,675.a.
de obedienti voluntate 751.a.
de impietate Judæorum II,17. b.
Joſephus Fl. adducitur I,56.b.79.b.
conciliatur ſecum 84.a.
de annis Herodis 134.b.

de Siclo 177.a. de ejus valore 179.b. de Keſet aureo 180.a.
auctores de Moyſe teſtantes producit 209.b.
de Ebero 269. a. Kainanem non agnoſcit 274.a. notatur 297.a. 441. a.
de Aaronis ornatu 639.b.

Joſeph Albo de integritate Scripturæ I,204.a. de Meſſia 207. a.

Joſias Rex optimus 831.a. idola confringit 832.b.
occiſus à Nechoe Ægyptio 833.a. quot habuerit filios 837.b. prædictum ejus nomen 802.b. quomodo in pace obdormierit 857.b.

Joſuæ Liber à quo ſcriptus 1653.a.
ejus Chronologia ibid.
diſtributio ibid.b.
de ejus conſummatione 684.b. 693.b.

Joſua quamdiu principatum tenuerit I,84.a. 650.a.
primus Judex 87.a.
cur prælium Amalekiticum ipſi commiſſum 387.a.
prius vocatus Hoſeas ibid.
Joſua Chriſti typus 653.a.
ſtatus vitæ Joſuæ ibid.
de nomine Joſua 654.a.b.
Virgo 656. b.
an ut Princeps, an vero ut Propheta Sacerdotibus ſanctificationem imperarit 660. a. lapſus & diffidentia 667.b. ardens oratio ibid. exauditus erigitur ibid. cum exercitu in valle ſtetit noctu ad Hai 669.b. quodnam inſidiis ſignum dederit ibid. quæ ejus ad Dominnm locutio 674.a. ſolem & cœlum totum ſiſtit ibid. ipſius modeſtia in petenda hæreditate 688.b. quando mortuus 693.b.
radix victoriarum 711.a.

Ipſe, an Ipſa legendum in Protevangelio Moſaico-Paradiſiaco I,244b. 245.a.b.

Ira, ejus comparatio I, 775. a. quomodo iraſcendum 943 b. Iram Chriſti Iſaiam cap. 2. deſcribere 8. argumentis probatur II,18.b. 19.a.b.
Ira ſtulti graviſſima I,1200.b.
Iracundia vitanda 1175.b. 1208.b. Dei Iræ deprecatio 1068.a.
Iræ divinæ reatus I,1165.a

Iratus. Iratorum conſuetudo Chriſto non convenit II, 182. a.
affectus irati I,1165.a.

Irenæus de vero Scripturæ ſenſu I,10.b.
laudatur II,4.b.

Irenæi de ætate Chriſti ſententia exceſſiva I,139.a. æquabilior ibid.b. & 140.a. 141.b. de paſſione & reſurrectione Chriſti 145.b. ejus ſimile de hæreticis 190.a. ejus de Parabolico ſermone ſententia 206.b. de Chriſto Scripturis inſeminato 210.a. de SS. Trinitate 229.a. de Imagine Dei in homine 230.b. de ſemine mulieris 245.a. 246.a. Kainanem Patriarcham poſtdiluvialem non novit 274.a. quod Filius Dei Abrahæ apparuerit 285.b. de vaſis Ægyptiorũ ab Iſraelitis ſurreptis 364.b. de Crucifixione Chriſti 613.b. de univerſali prædicatione Evangelii 97.a. de Prophetarum prædictione adventus Chriſti II,2.b. de puero Maherſalalhasbaz 45.b. de mortis victoria 764.a. Lex vivificatrix exiens è Zion 852.a. de vento placido Eliæ II,806.b. unctio Chriſti I,1018.a. mulier Hoſeæ fornicaria II,707.b.

Iris, ejus colores quid ſignificent I,268.a.
Irriſio figura II, 996.a.
Iſaaci Ablactatio an peculiaris epocha? I,163.a.
cur Abrahæ unicus filius 289.b. ejus oblatio prolixè explicata 290.a.
R. Iſaac Levita laudatus & adductus I,969.b
R. Iſaac Abuhat Commentator Moyſaicus I.211. b.
R. Iſaac Ben Arama Interpres Moyſis I,211.b. 966.b laudatur 991. b. 1058. a.

R. Iſaias I, 675.b.
Iſaſchar agriculturæ vacabat I, 639. a.
Isboſeth quamdiu regnarit I,760.a. cur claudicatio ejus referatur 761.a. cur innoxius à Davide prædicetur ibid.
Iſidori Clarii Verſio non probatur Polo I,3.b. nec Pontificiis, quando prodierit I, 13.a.
de triduo Hoſeano II,741. b.
emiſſio vinctorum 983.a.
Iſidorus Peluſiota quomodo triduum mortis Chriſti explicet? I,146.b. quæ in numo requirat 174.b. quantitas Stateris 178.a. de Leproſi ſignificatione 512.b. de partibus ſacrificiorum 585.a.
de Lapide angulari II,123.a. de Ophir I,799.a.
Iſidorus Hiſpalenſis de immundis non offerendis I, 500.b.
Iſmael, num beatè obdormierit? I,294.b.
Iſmaelitæ cur Madianitæ vocentur I, 301.b.
Iſrael, unde Jacobo hoc nomen? I,299. ejus poſteritas
Iſraelitæ quando opprimi cœperint 319. a. quamdiu oppreſſi ibid. eorum incrementum tribus memorandis vocibus innuitur ibid.b. cur eos Deus affligi permiſerit 320. a. an mentiti ſint trium dierum viam petentes, cum omnimodus diſceſſus intendatur? 335. a.b. an vaſorum Ægypt. acceptio rapina fuerit 336.b an cum ipſis diſpenſatio facta circa Legem naturæ ibid. 364. cur à plagis Ægyptiorum immunes fuerint? 353.a. an Ægyptiis ſint mentiti 364. b. an furti ἔγκλημα illis impingi poſſit ibid. quamdiu in Ægypto commorati fuerint 372 b. ſeq. cur eos Deus per ambages circumduxerit 374.b. an interdiu mare ingreſſi 376.a. quomodo & quam celeriter per id traducti fuerint? 378. b. quomodo juxta os Domini profecti dicantur 386.a. grave murmurationis peccatum 386.a. incruentum cum Amalekitis prælium 387.a. quamdiu in Sina hæſerint, & quæ ibi geſta fuerint 390.b. erant Dei peculium 391. a. fuerunt Regnum Sacerdotale 391.a. quomodo omnes ſimul reſponderint 391. b. cur montem Sina adſcendere vetiti 392. a. quemadmodum de Moſe loquantur 453.b. an ſinguli & unverſi idolomaniam amplexi fuerint 454.a. quomodo tabernaculum feciſſe dicantur 464.a.
ſtolidum in Ægyptum revertendi conſilium 533. a.
quamdiu ad montem Sinai hæſerint 554.a. 506.b. 527.b.
quamdiu in Cadesbarne 555.b.
perennis habitatio Cananææ promittitur 561.b.
res tres iis in terra occupata facere injunctæ 583.b.
cur commeare illuc in viam Ægyptiorum ipſis interdictum ibid.a.
eorum ſtatus poſt Moſen in quatuor momentis conſideratus 617.a.b.
cur Regibus Iſraeliticis idololatris Deus tanta beneficia contulerit I,638.b. quomodo 2000. cubitorum ſpatio ab arca per Jordanem tranſire potuerint 661. b. peccarunt non delentes omnes Cananæos & nimis ſegnes fuerunt 685.a. quomodo poſt mortem Joſuæ Dominum conſuluerint 700.a. de Duce belli, non de Judice quærunt ibid.b. cur tot in bello Benjaminitico occubuerint? 734. b. ſumma ipſorum ingratitudo in Salomonem ejusque filium 850.a.
vocantur vinea Domini & cur? II,24.b.
tres eorum claſſes II, 721.b.
Iſrael ex Ægypto vocatus decem ſententiis dicitur, quæ ultima decem aliis argumentis vera probatur probatur II,740. ad 745.
Iſraelitarum converſionem ab Hoſea prædictam eſſe novem argumentis probatur contra Grotium 750. ſeq. ab Amoſo 812.b. ſeq. à Michæa 834. b. 836. 714. a.

an

an Iſrael gentium nomine intelligatur 899. a. cur non omnes ex Edicto Cyri redierint ad reſtaurandam Jeruſalem 931. a. mala eorum ante, ſub & poſt Herodem 994. a. abductio denuntiata II, 717. a. duo mala quæ occurrerunt populo Iſraelitico 241. b. quomodo gratis venundati dicantur 243. a.
an in triduanis Ægyptiorum tenebris fuerint Iſraelitæ ſolum in terra Goſen luce gaudentes, an verò etiam Ægyptii iis cohabitantes I, 1304. b.
quomodo Iſraelitarum Bethulienſium facta tentatio excuſari poſſit III, 23. b. ſecuri per mare tranſierunt I, 1316.

Iter. Itineris ductores neceſſarii Duci bellico I, 528. a. Sabbathi iter quodnam ſit 659. b. 660. a. 753. a.

Ithamar Generalis Gerſonitarum 512. a.

Ithiel quis ſit I, 1210. a.

Ituræi unde ita dicti I, 294. b.

Jubilus verus quis ſit I, 1080. a.

Jubilæus primus realis in quem annum mundi incidat I, 159. a. multis eget hypotheſibus, ſed nullum habet fundamentum 163. b. quam habeat radicem 164. a. an Eſa. 60, 21. & 61, 1. temporalis an ſpiritualis Jobilæus intelligatur 170. a. cur inſtitutus Jobelæus 503. a. an fuerit reipſa quinquageſimus, an ſolum 49. annus 1308. a.

Judas Patriarcha quî ſe excuſet? I, 302. b.
Juſtiorem ſe Thamarem fatetur ibid. b.
quomodo eum laudaturi erant fratres 310. a.
cur leoni comparatus ibid.
ejus tribui datur Principatus & Meſſias 310. b. 311. a. b. ſeq.
numeroſiſſima 507. a.
Tribus Juda cur primus ei locus datus I, 508. a.
quid Moſes ei precatus ſit 634. b. ſeq.
ſors Judæ diligentiſſimè deſcripta 682. a.
ei confertur Ducatus 700. b.
an tres civitates G. A. A. poſſederit 702. a.
excuſatur ibid. Vide *Judæi*. arcui comparatur II, 984. a.

Judas Iſchariotes, an à Deo ipſius voluntas fuerit flexa ut Chriſtum proderet II, 997. b. quid ipſum permoverit ut argentum in templum projiceret 999. a. b Pſalmo XLI. deſcriptus I, 1000. b. Pſalmo CIX. itidem, qui ideò vocatur Iſcarioticus 1085. a.

Judas Maccabæus cur ita vocatus I, 380. a. III, 3. b. quomodo parenti ſucceſſerit 197. a. b. ſternit Apollonium 198. a. quomodo uno die Emmauntem & Jamniam &c. abierit 200. a.

Judæa, cur terra ſpatioſa dicatur I, 333. a. quid ſibi velit deſcriptio, quod lacte & melle fluat? ibid. ejus termini 655. a. quanto tempore ſubacta 678. a. longitudo 679. a. per Chaldæos vaſtanda prædicitur, II, 773. b. qui populi ei finitimi 796. a. undique ab hoſtibus cincta I, 1067. a.

Judæi ut diem numerent I, 56. a. 225. a. eorum menſes & anni 57. a. b. quomodo annum diluvii digeſſerint 63. b. de primogenitura Semi 66. a. de natali Abrahami 74. b. eorum deportationes 95. a. b. ſeq. quid de 70. ſeptimanis Danielis ſentiant 120. a. unde eas incipiant 121. a. eorum Patronus Grotius 195. b. Judæorum conſenſus circa puncta vocalia 201. b. textus Ebræi ſervandi ſtudioſiſſimi 202. a. eis convincendis pauca Grotius relinquit integra loca 207. a. à Grotio in erroribus obfirmantur ibid. eorum ſententia de vera & propria Creatione 214. a. de 7. rebus ante mundum conditis 215. b. an nullum in voce Elohim myſterium agnoſcant 216. b. an ipſorum Libri legendi 216. b. de Luna commentum 228. b. de Trinitate 229. b. de diabolo delirium 236. a. de originali peccato 266. a. 895. de paſcha 371. a. an merito idololatris accenſendi 400. a. 404. b. de Sabbatho 414. a. maledictiones divinæ in iis impletæ 1086.

Judæi exteris honorati I, 870. b. maturè inſtruunt filios 1315. a.

Judæi quando claſſibus in Ægyptum reducti I, 614. a an in Cantico Moſis de extrema populi converſione agatur 623. b. ipſorũ imprudentiam deplorat Moſes & Chriſtus 624. a. b. an ipſi mille perſequuturi fuerint ibid. quando eorum prima ſervitus in Canaan cœperit 706. b. moderni convincuntur per antiquos 934. b. cur 2. Pſalmum de Meſſia dicere nolint 938. a.

Judæorum impietas II, 12. b. eorum reprobatio prædicta 17. a. 146. tres reprobationis cauſæ ibid. 119. b. 125. a. 135. a. 997. a. excidium prædictum II, 18. a. 20. b. 25. a. 101. a. b. 102. b. 865. a. ſomnium de convivio Meſſiano II, 107. b. invidia contra gentes 113. b. cur ipſi à Deo abjecti & urbs vaſtata 119. b. promiſſio Evangelica de eorundem converſione ibid. ſeq. 719. ſeqq. ſtatus Regni Judaici tempore Ezechiæ 122. a. in lapidem offenſionis impegerunt 125. a. cur excœcati fuerint? 129. b. ſeq. 189. 190. a. 191. a. pœna graviſſima denuntiata 190. b. an adhuc converſio ſperanda II, 721. a. quando potiſſima facta ib. b. 719. b. eorum exſpectatio Meſſiæ fruſtranea 725 b. quæ ſit eorum de Meſſia ſententia 853. a. 911. a. avaritia ibid. duo genera in vocatione 993. a. an Pſal. LIX. de diſperſione agatur I, 1029. a. eorum ἀπιστία octo argumentis contra Grotium de Chriſto unice intelligenda probatur II, 254. a.

Judex, Judices, quomodo Judices Ebræi diſtributi fuerint? I, 389. b. ſeq. vocantur Dii 423. a. 425. b. cur ſeptuaginta duo electi 433. a. 529. a. de quo LXXII. viri vaticinati ſint? 531. a. quot in quaque urbe fuerint 551. b. quæ in Judice requirantur 554. b. quæ Judicibus in portis adfuerint perſonæ 579. a. quales debuerint eſſe Judices in Synedrio 582. b. qui ad Judicum conſeſſum non admittebantur 597. a. cur Deus Judices magis quam Reges miraculis exaltaverit 660. b. unde Judices X. tribuum dependerint II, 735. a. reprehenſi 801. a. impii omnia pervertunt, pauperes negligunt, munera reſpiciunt I, 1183. b.
Vide etiam Tit. *Interrex*.

Judicare ſecundum viſionem oculorum II, 74. a. quid ſit judicare in juſtitia pauperes ibid.

Judices. Judicum Liber, unde ita dicti Judices I, 694. a. libri nomina eorumque ratio ib. quæ eorum & Regum diſtinctio ibid. b. forma regiminis ibid. an Joſua & Moſes Judices? ibid. ſancti 695. a. typi Chriſti ibid. auctor libri Judicum ibid. argumentum & partitio ibid. Chronologia libri 696. a. de annorum Judicum cum 1. Reg. 6, 1. conciliatione ibid. b. interpretes ejus 699. b

Judicium Spiritus Dei pro Elencho miniſteriali accipitur I, 262. ſeq.
Judicia quando ſancita 267. b. 382. a.
Moſaica in deſerto quamdiu durare debuerint, eorum commoditas 390. a.
proceſſus ſanctus in eis requiritur, nullo dolo inquinanda 575. a.
cur in portis fieri ſolita 579. a. 580. a.
quæ diſtinctio inter judicia divina & humana, ordinaria & extraordinaria 605. b.
divina ad Chriſtum pertinent 627. a. II, 899. a.
ejus ablatio prædicta gaudium cauſat II, 904. a.
quod ſit judicium impii I, 917. a.
Judicium egregium Salomonis I, 790. a. cum exemplis aliorum ibid.
Judicium extremum 931. b.
Judicium Dei II, 135. b. 848. a.
Judicia egredientia, quæ dicantur II, 733. a.

Juditha, veritas hujus hiſtoriæ refellitur III,17.b.
Lutheri ſententia de hoc libro ibid.a.
contra Pontificios ejus apocryphia aſſeritur ibid,b
Hiſtoria porro refellitur pro Rege Manaſſe Judæ 18,a.
quo ſermone primum ſcriptus liber ibid.
ejus interpretes & partes ibid. eam hiſtoriam ſcriptam eſſe poſt reverſionem è captivitate Judæorum 21.b.
Judithæ ſtirps 23.a.
preces ejus abominandæ 25.a.
meretricium lenocinium ejus libri auctoritati derogat ibid.
mendacia ejus itidem ibid.b.
an ſancta dicenda ibid.
vana ejus æquivocatio 26.a.
ejus lotio prætextus religionis ibid. quid vox Titanum & Gigantum in eo libro arguat 27.b.
Feſtum Judithæ refragatur Hiſtoriæ 28.b.
Jugum oneris quodnam ſit? II,59.b.
Julianus Apoſtata II,740.a.
Julius Africanus de initio 70. hebdom. Danielis I,123.
quomodo eos numeret 133.b.
Jumenta Iſraelitis ex præda vetabantur I,557.b. paria ſimul jungenda 596.b.
cur non diſparia ibid.
auſtri jumenta quæ II,134. a.
cur jejunare juſſa 825.b. cur ſaccis cooperta 826.a.
Junio-Tremelliana Biblia ut locum 2.Reg.8,26. & 2. Par. 22,2. vertant I,91.b
de Hiskiæ nativitate 93.a.
paraphraſis Gen.2,6. 233.a.
meris interpolationibus nititur 711.a.
de Galilæa Gentium II,52.a.53.a.55.b.742.a.
de valle Joſaphat 788.b. initium Ochoziæ I,855.a.
Junii error inſignis I,126.b.
ejus calculus in numeratione 69. hebdom. cum dimidia 130.b.
de Kainano 273.a.
de gloria Chriſti 948.b. II,22.b.26.a. 42.a. 49.a. 59.a. 742.a.b. 745.a. I,956.a. 998 b
Juno, an ſub nomine Aſtaroth intelligenda I.705.b
Jupiter, vide *Baal*, quando ei ſacrificabatur III,193,a.
Juramentum, quæ in eis apud Veteres religio I.293.b.
quod Ægyptiis graviſſimum 306.a
an in ſecundo præcepto omne jur. ſit prohibitum 411.a
malum culpæ non eſt juramenti materia 475.b.
quid ſit juramentum 564.a.b. an in Nov. Teſtam. prohibitum ibid.
quæ juramenta in Nov. Teſt. prohibeantur à Chriſto 465.a.
alia licita, alia illicita ibid.b.
octo modis contra præceptum de Juramento peccatur ibid.
num ſuperſtitioſe in Evangelia juretur 573.a.
in ſolo Dei nomine præſtandum ibid.
an Joſuæ fuerit validum 671.a.
quæ nomina Dei in juramentis conſueta 690.b.
an Iſraelitarum juramentum fuerit licitum 736.a.
Saulis 751.a. quatenus obliget 776.a.
quale Juramentum Dei II,809. Juramentum Eliſæi I,810.a. malis principibus ſervandum I,860.
Jurare, an bene pro *hod* reddatur? I,327.b.
cujus cauſa jurarit Deus 1094.b. vis juramenti divini ibid.
Jurandi geſtus I,281.a. 345.a.
quis mos Abrahami tempore fuerit 293.a. vera ſententia ib d.b.753.a.
aram tenentes jurabant 792.b.
Jus naturale quid ſit, I,254.b. de homicida occidendo 257.b.267.b. quale homini in animantia ante diluvium 267.a.
Jus poſtliminii an Abrahæ temporibus uſitatum? I, 281.b. vitæ & necis 283.b. paternum quantum valuerit 294.a. primogenituræ quodnam fuerit? 295.a. diſtinctio inter jus dominii & judicii 316.b. competit univerſitati in membra 690.b. Jus Regium quale ſit? I,746.a. 749.b.
Juſſus Dei ad liberationem, non ad dolum ſpectat I, 707. b.
Juſtificare quid ſignificet I,605.b.
Juſtificatio vid. Ind. IV. Loc. Com. Titulo *Juſtificatio.*
Juſtinus Martyr de lavante ſtolam in ſanguine I, 210.a.
de Rakia ſeu firmamento Cœli facto & diſſolvendo 225.b.
de Scientia Protoplaſtorum 241.b.
de verbis: Unus ex nobis 250.b.
de continuo ad Chriſtũ usq; Judæorũ Imperio 311.a.
de Schilo 313.a.b. ſeq. laudatur 418.b. de Hirco emiſſario 484.b. de matrimonio 493.b. de virga Aaronis 537.b.
de ſerpente Æneo 540.b. ſeq. de ſtella Jacob 545.a.
de cruce 595.a. de Principe Exercitus Domini 666. b. de univerſali prædicatione Evang. 970.b. II,851. b. de puero Maherſalalhasbaz II,45.b. de Principatu Chriſti 62.a. de benedictione & hæreditate Dei 89.b. Judæ cœcitas 130.a. complicatio cœli 155.a. de Meſſia I.1061.b.
Juſtinus Hiſtoricus citatur I,301,b.304 a.
Juſtitia, quid ſignificet? I,286,b.1128.b. qualis Juſtitiæ terminus in puniendo 410.b. quid juſtitiam & judicium Domini facere? 640.b. duplex, cauſſæ & perſonæ 967.a. qui eam Chriſtus adimplerit 983.b. quæ ſit in Regno Chriſti II,68.b.74.b. quæ Abrahæ juſtitia? 177.b. quæ ſit æterna juſtitia adducenda nobis 630.a. Juſtitiæ conſequentia I,1166.a. ejus adminiſtratio commendata 1223.a. Juſtitia primæva qualis III,35.b.
Juſtitiarii notantur II,198.a.
Juſtus, quis Liber Juſtorum I.674.a. quis Juſtus dicatur II,886 a. merces juſtorum I,905.a. quomodo ſepties cadere dicatur, an de prolapſu in peccatum intelligendum 1191.a
Juvenalis de Moſe teſtimonium I,209.b. de vindicta privata 724.b.
Juvencus bovis filius quis dicatur I,445.a
Juvenis. Juvenes qui & quales fuerint Exod. 24,5. ſacrificantes I,433.a. diligenter cuſtodiendi 1185.b. ſeq.
Juvenum mors præcox qui conſideranda III,40.b
Juventus ut ſit inſtituenda in Chriſtianiſmo I,191,a.
quæ ſit juventus ſpecioſa IX. Pſalmi 957.a.

K.

Kaari, an ſit legendum Kaaru I 984.a.b ſeq. vera lectio quinque argumentis probatur ibid.b. ſex argumentis probatur legendum Kaaru 985.a. rurſum aliis novem argumentis ibid. ſeqq.
Kab menſura aridorum I,185.a
Kahathitæ, quodnam ipſorum munus I,510.b quid ipſis non licuerit 512.a. Vaſa ſanctuarii bajulare debebant 521.b, 528.a.
Κακοζηλία Ethnicorum I, 471.a. 477.a.513.a.
Kainan inter Arphaxadũ & Sala eſt ſuppoſititius, quod multis rationibus & auctoritatibus probatur I,68.a.b 69.a.b. ejus Patroni 68.a. alius Semi filius etiam nothus 69.a. 268.a. Pugna patronorum mutua ib. Pontificii ab eo ſtantes 68.a. contra eum pugnantes 69.a.272.b. irreptitium eſſe probatur viginti argumentis 273.a.274.275 etiam in Luca irreptitium eſſe 275.b. ſex argumentis oſtenditur 276.a. unde irrepſerit ibid.

Kanan

Digitized by Google

Kanan num Semi filius I, 268. *b*. 69, *a*.
Kaphar quid proprie ſignificet I, 469, *b*. 487, *a*. 489, *a*. *b*.
Karzi qualis Judæorum gens, I, 206, *b*.
Κατάχρησις II, 773, *b*
Kedorlaomor Rex I, 280, *a*
Kedron torrens I, 682, *b*. II, 894, *b*
Kenei, vide Cinæi
Keplerus dirimit differentiam de Die natali Domini, I, 138, *b*
Keſeph quid ſit & valeat I, 179, *a*. Vide *Argenteus*. Regulæ Eliæ de Keſeph exploſæ ibid. ſententia antiquorum Rabbinorum de eo ibid. quam variè reddatur ab interpretibus ibid.
Keſitha quid & quantum valeat I, 181, *a*. 299, *a*
Kethuræi circumcidi ſolebant. I, 285, *a*
Kimchius laudatur I, 1025, *b*. 1060, *a*. de ſicli valore I, 178, *b*. de Keſeph. 179, *a*. notatur 947, *b*. II, 39, *a*. I, 987. *a*. 1053, *b*. 1057, *b*. 630, *a*
Kinnereth urbs Tiberias I, 558, *b*. 688, *a*
Kinyra inſtrumentum Muſicum III, 201, *b*
Kir civitas Medorum II, 93, *a*. an ſit Cyrena II, 796, *a*. I, 826, *a*
Kirchenus (Athanaſius) laudatus I, 305, *a*. *b*. 325, *a*. II, 803, *a*
Kirjath, Kerta multis urbibus nomen commune I, 292. *b*
Kirjath-Arba Civitas Hebron unde dicta I, 292, *b*. ſeq. quando exſtructa? 683, *a*. 682, *a*
Kirjathjearim urbs I, 745, *a*
Kirjathſepher antiquiſſima Academia I, 683, *b*
Kir-hareſeth Solis oppidum II, 84, *b*
Kir-Moab Civitas Solis II, 83, *a*
Kiun quale idolum II, 802, *b*
Klænodium David cur ſcriptum I, 1029, *b*
Κληρουχία in quem annum ab exodo ceciderit? I, 81, *b*
Klingius laudatus I, 427, *a*
Κοδράντης quantum valeat I, 181, *b*
Κοίνωσις figura II, 190, *a*
König bene audit ob dexteritatem explicationis S. Scripturæ I, 14, *a*. notatur 122, *a*. ejus de termino 70. Hebdomadum ſententia 129, *b*
Kora quare ſe Moſi oppoſuerit I, 535, *a*. an ipſe abſorptus fuerit quoque 535, *b*. de ejus filiis fabula 547, *b*
Krenzhemii objectio de ætate Noa, ineunte diluvio, refellitur I, 64, *b*. de annis peccatorum Iſrael 88, *b*. de fine epochæ hebdomadum Danielis 150, *b*

L.

Laban num Idololatra fuerit? I, 293, *b*. quomodo peccaverit 297, *a*
Labor, quem Chriſtus ſuſcepit, qualis fuerit II, 195, *b*
Labium. vitulus ſeu fructus Labiorum II, 765, *b*. Quodnam labium purum 902, *a*. vocem Evangelii notans ibid. Labia ſponſæ quæ I, 1273, *b*. eorum ſuavitas 1276, *b*
Labrum æneum Moſis, quæ ejus forma & materia, I, 451, *a*. finis Symbolicus ibid.
Labruſcæ quid ſignificent II, 25, *a*
Lac an ſolitum fuerit offerri I, 255, *a*. quid ſignificet 1278, *a*
Lachis civitas I, 673, *a*. prima in Juda Idololatrica II, 831, *b*
Lacrymæ fictæ Davidis I, 770, *b*
Lactantius unum annum miniſterio Chriſti adſcribit I, 139, *b*. perſtringit materiarios 218, *b*. de vindicta privata 724, *b*. de ſiderum lapſu II, 155, *a*
Lacus è quo vincti Sionis emiſſi, an ſit Ægyptus, vel deſertum Arabiæ, an Limbus Patrum, an Purgatorium, an verò infernus, quod poſtremum probatur ſex rationibus II, 979, *b*. ſeqq.
Laërtius de Chao I, 221, *b*
Lætitia nulla ſine carne I, 576, *b*. unde naſcatur 943, *b*. II, 773, *a*. qui Eſaias dicat, multiplicaſti gentem, non autem magnificaſti lætitiã II, 58, *a*. *ſeqq*. Spiritualis 109, *a*. 160, *b*. *ſeqq*. 781, *a*. I, 987, *b*. 1233, *b*.
Laila (nox) unde dicatur I, 225, *a*
Lais, Leſem, Dan, Cæſarea Philippi dicta I, 732, *b*. colonia Sidoniorum ibid.
Lamechi pii fides in gratulatione genethliaca Noæh explicata I, 261, *b*
Lamina aurea titulum: Sanctitas Jehovæh, quare inſcriptum habuerit I, 444, *b*
Lamentum lamenti II, 833, *a*
Lamentationes Jeremiæ cur Grotius ex ordine & ſede propria moveat I, 1292, *b*. ubi primo de ordine librorum, deinde de metro threnorum, 3 de argumento libri, quarto de ſerie alphabethica ibid. 1293, 1294, diſtributio Libri 1294, *b*
Lamnazeach quid ſit, 943, *a*
Lampas cujus ſignum, I, 283, *a*. notat hominem integrum 893, *b*
Lamuel an ſit Salomo I, 1221, *b*. nova de eo Grotii ſententia ibid.
Lana an offerri ſolita fuerit? I, 255, *a*. 1315, *b*
Langius de annis Epochæ Moyſaicæ Act. 13, 20. ſecundum verba Pauli I, 87, *a*. de 70. hebdomadibus Danielis, 124, *a*. ejus de feria paſſionis novella ſententia refellitur, 144, *b*. de fine LXX. hebdomadum Danielis 151, *b*
Lansbergii ſententia de nativitate & ætate Noæ I, 64, *b*. ejus calculus Chronologicus comparativè aliis præfertur, 82, *a*. de Artaxerxe Longimano 118, *a*. de ſeptimanis 70. Danielis 124, *a*. quomodo hebdomades 62. numeret juxta æram Nabonaſſ. 133, *b*. de natali Domini quid ſentiat 137, *b*. ridiculus auctori videtur & nimium confidens ibid. refutatur merito 138, *a*. de termino ad quem LXX. hebdomadum Dan. 151, *a*
Lapis pro pondere II, 867, *b*. 940, *b*
Lapis, manualis lapis I, 551, *b*. an lapis etiam pro tribu Levi erectus 661, *a*. cur Lapis Boen ita ſit dictus 682, *b*. quis Lapis offenſionis dicatur II, 47, *b*. rationes 13. afferuntur quod is Chriſtus ſit 48, *a*. *b*. lapis angularis 122, *b*. Lapides pro Altaribus erecti I. 296, *b*. quales fuerint num Smaragdi, berylli, onyches, an ſardonyches in Ephod 441, *a*. qui erigi vetiti 503, *b*. quot lapidibus Lex ſecunda inſcribi debuerit 610, *a*. *b*. an ſuper Lapidibus iiſdem altare erigendum ib. *b*. 670, *b*. cauſa utrorumque & ſignificatio ibid. quomodo in medio Jordanis ſignum fuerint 662, *a*. num collocati fuerint ordine ibid. an in aram erecti ibid. *b*. ponuntur pro tonitruis & fulminibus 673, *b*. qui ſint Lapides fuci 847, *a*. qui ſint Lapides Sancti II, 985, *a*. lapides oneris qui 1002, *b*.
Lapidatio quomodo fieri ſolita I, 534, *b*. 579, *b*
Lapideſcere, pro conticeſcere I, 380, *a*. *b*
Lapſus Adami quam mortem invexerit I, 238, *a*
Latini, eorum de Chao opinio I, 220, *a*
Lavare manum quid ſignificet I, 592, *a*. 988, *b*
Laus divina qui per lactentes & pueros magnificata ſit I, 947, *a*. *b*. ubique decantanda in omnibus terris II, 188, *a*. per Evangelium Apoſtolorum dilata I, 948, ſeq. laus proprio ſordet 1200, *b*. laus nimia & nimis promta cavenda 1202, *a*
Lea quomodo peccaverit imprudenter? I, 297, *a*
Lebona urbs I, 736, *b*
Lectica Sponſi quænam ſit I, 1270, *a*. quomodo ejus media amore ſtrata 1271, *a*
Lectiones variæ Operis Anglicani I, 14, *a*. de lectione loci Pſ. 19, 5, 969, *a*. *b*. ſeq.
Lector optimus S. Scripturæ I, 10, *b*. 19, *a*
Lectuli trapezarii convivarum I, 877, *b*. quomodo lectulus floridus 1262, *b*. quomodo ejus tigna cedrina, & laquearia cypreſſina ibid.
Leges quare Judiciorum nomine veniant I, 525, *b*. ſeq. ex populo laudem conciliant 560, *a*. pœnales reſtri-

Index V. gg ctio-

ctionem deſiderant 575,*a*. generales de omnibus loquuntur ibid. mos Legum interpres ibid. *b*. Legum ſtudium Regi commendatum 584, *b*. an tantum ad Meſſiam valere debuerint omnes leges Moſaicæ 655,*a*. neceſſitate vincuntur 753,*a*. quæ ſervandæ 880 *a*. qui factores Legis dicantur III, 196, *a*. earum cuſtoditio incorruptionis conſummatio 43, *b*

Legiſlator qualis impiis dandus I, 957,*a*

Leocaſtrius laudatus II, 760, *b*. ſeq. de victoria mortis ibid. de impedimentis promulgationis Evangelicæ 865,*a*

Leo Magnus Papa laudatur I, 245, *a*. de Miniſtrorum electione 525, *a*. de Crucifixione Chriſti 613, *b*. de gentilium virtutibus 831, *b*

Leo, animal fortem virum ſignificat II, 83, *b*. ſimilitudo 140,*a*. regentem notat 992,*b*.1178,*b*. Leunculus magis impavidus quam leo 1203, *b*. Symbolum primæ monarchiæ II. 613,*a*

Λεπτὸν quid ſignificet & quantum valeat I, 181,*b*

Lepra, Leproſus. quid ſignificet hominis & veſtium Lepra I, 482, *a*. *b*. 605, *a*. miſerabilem leproſi ſtatum quinque efficiebant ibid. Quid Lepra domus ſignarit ibid. *b*. quid ſit lepra diſcurrens ſeu munda ibid. cur dijudicatio ad Sacerdotem pertinuerit ibid. cur ſanguine & oleo inungenda 483,*a*. ejus expiatio myſtica ibid. exulabat caſtris 512, *b*. lepra cujus potiſſimum peccati pœna 532, *b*. pro vulnere etiam accipitur in Ebræo נגע 580,*a*.

Letech quæ menſura I, 186,*a*

Levare manum I, 345, *a*. 281, *a*. Levatio manus ad gentes quæ II, 932,*b*

Levi Patriarcha quando mortuus I, 345,*a*.*b*

R. Levi citatus I, 188,*b*.1181,*b*

Leviathan maximus cetus aut bellua marina I, 922, *a*. eleganter Jobo deſcripta ibid. ſeq.

Leviathan Diabolum ſignificat II, 118,*a*. à Deo viſitandus & judicandus ibid. I, 923, *b*. excitare leviathan quid 882,*a*

Levitæ eorum triplex ordo I, 845, *a*. quæ eorum excubiæ 1308,*b*. cur iis terra nulla data 1311, ἀτίλεια conceſſa 868, *b*. quo ætatis anno functiones obeant I, 500,*a*.844,*b*.1308,*b*. cur bellicis rebus non implicitì 507,*b*. exempla extraordinaria ibid. duplex eorum ſeparatio 509, *b*. quinque ipſorum munia ibid. ante menſem impuri 510, *a*. ſunt typus miniſterii, ibid. quot eorum numerati 510, *b*. eorum conſecratio octo momentis peragebatur 524, *b*. cur ad eam univerſa multitudo convocata ib. quando ad miniſtrandum aſſumti 525, *b*. quibus rebus incubuerint 555,*a*. quomodo benedicere ſcribantur 572,*a*. eorum ſtudia 580,*a*. plerumque in Synedrion allecti ibid. unde ipſis alimenta ſubminiſtrata 58[illegible],*b*. quomodo Moſes ei benedixerit Tribui 635,*b*. cur per tribus diſperſæ 689,*a*. an peccarit ille, qui proſtituit ſuam concubinam 733, *b*. cur in duodecim partes conciderit eam 734,*a*.*b*. à Sacerdotibus in ſuas urbes recepti 340, *a*. quomodo Regi ſervierint 836,*b*

Leviticus liber, ejus nomen, partes, interpretes, I, 465, *a*. Item diſpoſitio ib. Locus & tempus ſcriptionis, ſacrificiorum nomina, & materia ibid. *b*. finis præcipuus 466, *a*. ſecundarii ib. *b*. ſpecies & generalis diſtributio ibid.

Leusdenus de Rabbinorum libris I, 16, *b*. de mina 181,*a*. de cubito, 187,*a*

Lex quis ejus uſus ante Moſen I, 286,*a*. qua re abſolvebatur ibid. vid. Ind. L.L. CC. art. *Lex*. à Rege deſcribi debebat 584, *b*. ubi ſeptem notare debuerat ibid. quomodo lapidibus inſcribi debuerit 610, *a*. *b*. cur ignis dicatur 631,*b*

Libamen nunquam ſolum oblatum I, 548,*b*

Libanus Libani ſaltus I, 791, *b*. quid ſignificet II, 130, *b*. 765,*b*.992,*a* Libanum urbs 766,*a*

Liber quis ſit? I, 268, *a*. 248, *a*. ſub erecti prædicato accipitur 503,*b*

Liberatio per Chriſtum facta præfigurata I, 501, *a*. ab Eſaia prædicta II, 56, *a*. *b*. ſeq. contra Grotium novem argumentis probatur 59, *b*. 240, *a*. 105, *a*. *b*. à Davide exoptata I, 960, *a*. 1082, *a*

Liber vitæ quis ſit, qui inſcribendi II, 23, *b*. I, 1052, *a*. ſeq. octo argumenta pro eo ibid.

Liber Eſdræ & Nehemiæ cui maxime impendatur rei I, 125.

Libri Judæorum an legendi 216, *b*. quis liber bellorum Domini 541,*a*. Juſtorum 674, *a*. 760, *a*. III, 4, *b*. De libris in ſcriptura veteri conſignatis, non exſtantibus III, 4,*a*. Liber fœderis, Judicii regni, Salomonis phyſici, rerum geſtarum Salomonis, Liber Regum, Verba Chozai, Epicedia Joſiæ, Chronicum Medico-Perſicum ibid. ſeq.

Libertas redeundi Judæis data I, 111, *a*. quid ſit libertas 248, ei favent Leges Moſis 597,*b*

Liberalitas commendata I, 1179,*a*

Liberales deſcripti I, 462,*a*. II, 144,*a*. 765,*b*

Liberi ob peccata parentum exſulant I, 533, *b*. Idolis conſecrati 585,*b*. vide *Filius*. alienorum II, 17,*b*

Libna urbs I, 676,*b*

Libyes qui populi II, 880,*b*

Lignum, an Moſis lignum aquæ impoſitum vim dulcorandi habuerit, I, 381,*b*. nomen ejus adelpha ibid. ad Chriſtum applicatur ibid.

Ligthfooti paradoxon de N. Teſt. ſcriptis, I, 17,*b*

Lilium convallium quid ſit I, 1263, *a*. cur lilium & cur convallium ibid. *b*

Lingua quæ fuerit primæva & antiquiſſima I, 270, *a*. *b*. ſeq. quæ ei finitima? 271,*a*. accipitur etiã pro ſinu maris 682,*a*.*b*. II, 79,*a*. non ſemper materialiter ſed formaliter accipienda II, 87, *b*. mortis lingua oſtium I, 1176,*b*. linguæ moderamen commendatum 1166,*b*. tria ad id requiſita ibid. 1175,*b*

Linus de Chao I, 221,*b*

Linum candidum in Sacris uſitatum I, 484, *a*. linum fumigans quodnam ſit? II, 183,*a*.*b*

Lippomannus (Aloyſius) interpres Geneſeos I, 213,*a*. laudatur II, 78,*b*

Liquores præcipui vinum & oleum I, 716,*b*

Literæ & Characteres Ebræorum antiqui & germani I, 25,*a*. quænam illæ ſint prolixè quatuordecim argumentis probatur ibid. 26, 27. an ſint peregrinæ, an propriæ 201,*a*. earum nomina de Ebrææ linguæ antiquitate teſtantur 271,*a*. In verſæ & majuſculæ notatæ 528,*a*. 870, *b*. Suſpenſæ 732, *a*. literæ Regiæ exitioſæ 770, *b*. quando Elias ſcripſerit 854, *a*. Literæ Regiæ irretractabiles 882,*a*. mem apertum 870,*b*

Lites an Prov. 18, 17. intelligantur I, 1176, *a*. quomodo ſedandæ ibid. *b*. 1193,*b*

Λιτότης figura I, 833,*a*. II, 118,*b*. 182,*b*. 183,*b*

Livius de Cruce I, 594. *b*

Locus, an loci per ſe ſancti? I, 331, *a*. *b*

Locuſtæ cujus rei Symbolum II, 807, *b*. earum natura 881, *a*. an immediate à Deo creatæ, quæ in Ægyptum immiſſæ I, 1304,*a*. cur mors dicantur ibid. *b*

Λόγος non vim tantum & potentiam Dei denotat I, 223, *a*. quid Chaldæus per eum intelligat ibid. Veteres Græci quid per eum velint ibid. *b*. 296,*b*

Logus qualis menſura I, 186, *a*. 449,*b*

Lombardus, quomodo Deus animam inſpirarit I, 234,*a*

Longævitas Patrum gentilium teſtimonio adſtruitur, & argumento ab abſurdo I, 56, *b*. 57,*a*. unde venerit 261,*a*. cur neceſſaria fuerit ibid. promiſſa piis 3, 40,*a*

Longa nimitas ad regimen imprimis facit, I, 1178, *a*. unde oriatur ibid.

Loqui, re & verbis ſolebant antiqui I, 807, *a*. loqui ad cor quid ſit II. 715,*a*

Digitized by Google

Lorinus de Oblationibus & muneribus Principum Iſrael I, 522, *b.* de voce קרב 969, *b*
Lotus, diverſo modo à Sancta Scriptura, & Philone audit I, 287, *a.* an à peccato proſtitutionis filiarum excuſari poſſit. ibid. cur impiis filias elocarit? ibid. *b.* exemplum fidei in eo ibid. an plures duabus filiabus habuerit. ibid. quare cunctatus ſit ibid.
Lovanienſes Theologi probant verſionẽ Pagnini I, 3, *b*
Lubertus (Sibrand) à Grotio impugnatus I, 193, *a*
Lucas, annon ex Inſtinctu Sp. S. ſcripſerit? I, 207, *b*
Lucernæ ſacræ quando accendi ſolitæ I, 502, *a.* quid ſignificent 524, *a*
Lucifer an recte de diabolo dicatur II, 82, *a*
Lucus, prava conſuetudo ſacrificandi apud ipſos I, 579, *a*
Ludovici de Dieu opinio de natali Abrahæ refellitur I, 76, *a.* de hora crucifixionis 149, *a.* de Kibra ſeu itinere Sabbathi, I, 188, *a.* citatur 222, *b.* de comprivignorum Matrimonio 491, *a.* de blaſphemia 502, *b.* de regno Davidis 779, *b.* de Chronotaxi Nati Iſaaci ad Judices 791, *a. b.* laudatur 943, *a.* II, 52, *a. b.* 58, *b.* 71, *a.* 93, *b.* 151, *b.* 152, *b.* 759, *b.* 799, *a.* 803, ſeq. 818, *b*
Ludovicus de Dieu laudatur II, 878, *b.* 879, *a.* 880, *a.* de Chronotaxi Regni Ochoziæ I, 855, *b.* duplicia Sapientiæ 893, *a.* laudatur ejus verſio I, 1023, *b*
Lugere, Luctus, interdicebatur Sacerdotibus I, 479, *a.* quando à Deo puniti moriebantur. ibid. quamdiu durârit Ebræorum luctus 575, *b.* quæ ceremoniæ in captivorum luctu 593, *a.* luctus graviſſimus II, 810, *a.* Luctus dies ob Jacobum I, 1303, *b*
Lumen. Gentium Lumen Chriſtus eſt. II, 185, *b.* 186, *a.* gratiæ & gloriæ lumen I, 995, *a*
Luminaria cur quarto die condita, I, 228, *b.* quomodo ſint in ſigna ib. quomodo gentibus ea dederit 560, *b*
Luna cum ſole luminare magnum I, 228, *b.* de ea Judæor. commentum ibid. & Innocentii III, Papæ ib. an per ſe ſit opaca? ib. quomodo exteris gentibus vocetur ibid. animam non habet 229, *a.* motum habet ab intrinſeco ibid.
Lunulæ Iſmaelitarum & Sarracenorum inſigne I, 715, *b*
Lupus iniquorum Symbolum I, 811, *b*
R. Luſitanus notatus I, 966, *b*
Lutherus (Martinus) ejus judicium de Münſteri, & Pagnini Verſionibus I, 3, *b.* de lectura Rabbinorum 17, *a. b.* 18, *a.* de Anni Judæorum initio 58, *a.* de diluvii tempore 63, *b.* de natali Abrahæ 75, *a.* de filii Dei victima, & Fide Protoplaſtorum 211, *a.* de Verbo *dixit* 223, *b.* quomodo Rakia expanſa ſit? 225, *b.* ei eſt Rakia Cœlum æthereum 226, *b.* de ὀνοματοθεσίᾳ Adamica 239, *a.* de conſolatione Evæ 242, *b.* de contritione Capitis ſerpentini & Calcanei ſeminis 246, *b.* de Fide Adami ex nomine Evæ 250, *a.* de Cherubim 252, *a.* de fide Lamechi pii 261, *b.* conſolatoria Abrahæ 282, *b.* de Immolatione Iſaaci 290, 291, 292, quomodo Abimelechi excuſationem explicet 295, *a.* de nomine Gad 297, *a.* de Schilo ejusque officio & beneficiis 313, *a. b. ſeq.* an novam fidem docuerit 337, *a.* ejus vocatio defenditur ibid. *b.* de Jacobi nuptiis, 495, *b.* de nova domo 591, *a.* duplices Judæos facit Moſis & Cæſaris 598, *a.* de monte Garizim 610, *a.* de verbo fidei Evangelicæ 617, *a.* de Cantico Moſis 618, *b.* 619, *a.* 621, *b.* de שירה 622, *b.* de Judæorum excidio 623, *b.* II, 871, *a.* de ſepulcro Moſis I, 644, *b.* de Noviſſimis Davidis 778, *a. b.* 779, *b.* 780, *a. b.* 781, *a.* de æterna Filii D. generatione 938. *b.* de gloria Chriſti 948, *b.* de merito Chriſti 962, *b.* de miniſterio Evangelii 976, *a.* de Thalamo Chriſti 976. *b.* de Eſaia II, 8, *b.* de ira Chriſti 18, *b.* 20, *b.* 21, *a.* germen Domini 22, *a. b.* 31, *a.* de virgine prægnante 36, *b.* de Judæorum invidia 58, *b.* de liberatione Chriſti 59, *b.* ſeq. de ejus Principatu 62, *a.* 65, *a.* cur Chriſtus Pater æternus 66, *b.* de Juſtitia in regno Chriſti 68, *b.* conſummationis abbreviatio 71, *a.* de Judicio gratioſo 74, *b.* de quiete Chriſti glorioſa 76, *a.* de altari 87, *b.* de plaga Ægypti ſalutari 88, *a. b.* 89, *b.* de die interfectionis 92, *b.* alia obſervatio 93, *b.* de Tyro 97, *a. b.* 100, *b.* gloria Juſti 102, *a. b.* militia cœli 103, *a.* de vero cultu N. Teſtamenti 106, *a.* deſcriptio Chriſti 106, *a.* Convivium Vindictæ Dei 107, *a.* 109, *a.* memoriale Dei 112, *b.* ſeq. Angularis lapis 123, *a.* 124, *a. b.* annum ad annum addite 127, *b.* de viſionibus Prophet. 129, *b.* de cæcitate Jud. 129, *b.* De Libano & Carmelo 131, *a.* de indignitate noſtra ibid. *b.* jumenta auſtri 134, *a.* fertilitas ſpiritualis 147, *a.* 160, *b.* de Ezechia 148, *b.* Via ſancta 162, *a.* Æternitas DEI 177, *b.* alia 182, *b.* linum fumigans 183, *a. b.* fœdus populi 186, *a.* 197, *a. b.* 198, *a. b.* effuſio Spir. Sanct. 199, *a.* 200, *a.* Salvatoris officium 202, *a.* de Cyro 203, *a.* de Judæorum Converſione, 721, *b.* de Reſurrectione 730, *ſeq.* 729, *a. b.* Diligentia in translatione Bibliorum II, 730, *a* de filio Dei ex Ægypto vocato II, 749, *a.* de Iſraelis converſione 751, *a.* poſt Dominum ambulare ibid. de fide Jacobi in utero 754, *a.* de filio Dei ib. de Mortis victoria 764, *a.* de liberatione ex inferno 759 *a. b.* quando Joel & de quo concionatus 772, *b.* de phraſi, quis ſcit 773, *b.* de benedictione Joeli promiſſa 776, *a.* de Doctore Juſtitiæ 777, *b. ſeq.* 847, *a.* felicitas Evangelica 778, *b. ſeq.* de non confundendo populo 779, *b.* de Domino in Medio Iſrael ib. de modo revelationis 784, *a.* rugitus Domini ex Sion gratioſus 791, *a.* de fonte in Domo Domini 792, *a.* de habitanda in æternum Zione, & commoratione Domini in ea 793, *ſeq. b.* Judicium Chriſti Evangelicum 802, *a* diſſipatio Iſraelitarum 809, *b.* Regnum Chriſti reſtaurandum 811, *b.* 845, 851, *a.* 870, *a.* de Iſraelitarum reductione ſpirituali 812, *b.* 835, *b. ſeq.* de Abdia Propheta 813, *a.* de commentitia Judæorum Francia & Boſphoro 816, *a.* pulcra & perneceſſaria B. Luth. obſervatio de regnis Juda & Iſrael & ſalvatione in monte Sion 817, *a.* de Idumæa ſtipula 818, *a.* contra Iconomachos 829, *b.* de Samariæ pulcritudine 830. de Beth-ezel 831, *a.* de Maroth ib. de Michææ difficultate in cap. 1. ib. *ſeq.* Mareſa 832, *a.* Spelunca Adullam ib. de more Prophetarum 834, *b.* de perruptore ſeu diſſipatore 837, *b.* 843, *a.* via aſpera cœli 838, *b.* elevatio templi ſecundi 845, *b.* confluxus populorum ad illud 846, *a.* Evangelium verbum novum 847, *b.* 873, *a.* Evangelica Pax in Eccleſia 849, *a.* 863, *a.* Chriſtus Conſiliarius 855, *a.* Trituratio Judæorum 855, *b. ſeq.* æterna filii generatio 860, *a.* Pariens Chriſtum Virgo 861, *b.* reliquiæ ſalvatæ 864, *b.* Tria Domini poſtulata in Michæa propoſita 866, *a.* Thuſchijah 867, *a.* potentum iniquitas 868, *b.* conſtantia Doctoris 869, *a.* paſtura ſpiritualis 871, *b.* mirabilia regni Chriſti 872, *a.* everſio Pharaonis 889, *b.* itinera ſeculi ibid. votum Habakuki 892, *a.* de commotione cœli & terræ in adventu Chriſti 912, *a.* de templo ſecundo & Herodiano ibid. *b.* de Candelabro aureo 948, *a.* frumentum vinumque germinans Juvenes & Virgines 985, *b.* Vindicatur contra Bellarminum I, 884, *a.* de minoratione Chriſti 956, *a.* de Pſal. 9, ibid. *b.* de Pſal. 22, 986, *b.* Diluvium baptiſmi 989, *b.* de Chriſti regno & rectitudine 1016, *a.* unctio & Conſortes Chriſti 1019, *b.* fimbriæ ſponſæ 1020, *b.* de Pſal. 46, 1021, *a.* de pinguedine animæ 1031, *a.* de 68. Pſal. 1047, *b.* de Æthiopiæ converſione 1052, *a. b.* de precibus Hieroſolymam verſus directis ib. de regno Davidis 1117, *a.* de Pſal. 136, 1118, *b.* de Pſal. 145, 1124. dentes Sponſæ. 1273, *a.* abductio Iſraelitarũ 717, *b.* verſio ejus defenſa I, 1107, *a.* de Libro Tobiæ III, 5, *b.* De libro Judit 17, *a*
Lutheranorum ſententia de Kainane Luc. 3, 36. ſuppoſititio I, 277, *b.* ſacrilegii à Calvinianis de abrogato interdicto Imaginũ poſtulantur 401, *a.* de uſuris 599, *b*
Lutum terræ quo formatus homo I, 233, *b*
Lux Primigenia an ſint Angeli? I, 224, *b.* an ignis ibid. an dies

dies ibid. an ſplendor Empyrei? ibid. an ſol ibid. an accidens per ſe ſubſiſtens ibid. Vera ſententia ibid. de eo Grotii ex veteribus ſententia ibid. emendatur ibid. *ſeq.* quid Lux ſignificet 518, *a*. II, 51, *b*. 57, *a*. lux lunæ quomodo futura ſit ſicut lux ſolis 136, *b*. *ſeq.* qui luci rebelles ſint I, 906, *a*. Lux & veritas 1001, *b*. Lux gratiæ & gloriæ 1028, *b*. 1182, *b*. Lux juſtorum 1138, *a*

Luxus in urbibus regnatricibus II, 822, *a*

Luza priſcum Bethelis nomen I, 296, *b*

Lychni ſeptem in Tabernaculo typus donorum & illuminationis Sp. Sancti I, 434, *b*. 440, *a*. quomodo ſemper ardere debuerint 440, *a*

Lyncurius gemma quid ſignificet I, 442, *b*

Lyſerus, Polycarpus, de nativitate Abræ quæ ſeniat I, 74, *a*. quomodo probet, anno 130. Tharæ eum natum eſſe ibid. *b*. citatur 247, *a*. de Promiſſione Abrahæ facta? 279, *a*

Lytron Chriſti ab Hoſea prædictum II, 757, *b*. ſeq.

Maacha Davidis uxor proſelyta I, 760, *b*

Macarius citatus I, 291, *b*

Machabæus, quæ hujus nominis origo I, 380, *a*. III, 3, *b*. 187, *a*. numerus & ordo librorum Maccabaicorum 187, *b*. auctoritas eorum ibid. de libro tertio ibid. de libro primo & ſecundo ib. Chronologia libri primi 189, *b*. diſtributio ib. interpretes ib. auctoritas ſecundi libri 236, 4. Chronologia, confuſio, ſumma & partitio ejus ibid. *b*. ſeq. quæ de tertio notanda 270, *a*. quo de quartus agat, ibid. *b*

Macedonia vocatur Chitim II, 98, *a*

Maceria & ſepes ſpinoſa quæ ſit II, 714, *b*

Machanaim Chorus quid ſit? & cur ſponſæ comparetur? I, 1282, *a*

Machiavellus notatus I, 1207, *b*

Machina quæ ſignificet I, 591, *b*

Machir cujus filius? I, 549, *b*. 685, *a*, quid per eum intelligatur 558, *a*. 1314, *a*

Machpela qualis ſpelunca I, 293, *a*

Macrobius laudatur I, 57, *b*

Macula quid ſignificet? I, 366, *b*. 502, *b*. 690, *b*

Madian vir urbs, regio Æthiophica I, 327, *b*. duplex terra Madian 713, *a*. callidum ſtrategema ibid.

Madianitæ cur Iſmaelitæ vocentur I, 201, *b*. ſevera Dei ra in Madianitas exercita 1313, *b*. cur poſt prælium cum iis initum Iſraelitæ mundari juſſi ibid.

Madon I, 677, *b*

Magaria & magalia villæ II, 773, *a*

Magnitudo corporis laudata Species barbaris I, 747, *b*

Magia Chaldæorum notata I, 228, *b*

Magus I, 349, *a*. an magorum miracula vera fuerint? 349 *b*. an eorum ſerpentes veri ibid. cur non ſciniphes potuerint producere 352, *b*. an à Zacharia ad eorum hiſtoriam reſpiciatur II, 1005, *a*

Magiſtratus eſt efficiens cauſa Monetæ I, 174, *b*. quæ iis perſonæ in portis adfuerint 579, *a*. Subditorum commodo ſervire debet. 688, *b*. officium ejus 1182, *b*. 1207, *a*. *b*. ejus informatio 1066, *b*. III, 43, *a*. qui in Magiſtratus eligiendi ibid.

Maheleth quid ſit I, 1027, *b*

Mahlon & Chilion cur tam cito diem obierint I, 738

Maimonidis ſentẽtia de Meſſia I, 297, *a*. II, 820, *a*. refellit æternitatẽ mundi 214, *a*. de prima pluvia 233, *b*. de ſerpente ſeductore 244, *a*. de Tetragrammato 334, *b*.

Majoris prærogativa. I, 279, *b*

Makeda urbs I, 673, *b*. quando à Joſua capta 676, *b*

Malachias quid nomen ſignificet II, 1041, *a*. an ſit Eſdras, ib. *b*. ordo ib. ætas & occaſio ejus vaticinii ib. argumentum 1042, *b*

Malchom quid ſit II, 893, *a*

Maldērus laudatus I, 566, *a*. 567, *a*. 709, *b*

Maldonatus laudatur I, 147, *a*. quid caro ſit? 263, *b*

Maledicentia Simei I, 774, *a*. quomodo à Deo præcepta dicatur ib.

Maledictio Serpentis an naturalem ſolum concerna t I 242, *b*. terræ qualis 248, *a*. 262, *a*. qui Jobi maledictio, natalis ſui expedienda 889, *b*. quomodo maledicti fuerint ſuſpenſi 594, *b*. quid per maledictionem intelligatur ib. quomodo Chriſtus pro nobis maledictio factus 595, *a*, *b*

Maleficus I, 587, *a*. plerumque mali ſunt in honore 958, *a*. ſibi optant mortem beatorum 1312, *a*

Malvẽda de Epocha Patriarchali quid ſentiat juxta LXX. I, 63, *a*. de 300. Minis à Vulgata 1. Reg. 10, 17. poſitis 184 *a*. inepte mare deſcribit 228, *a*. laudatur 245, *b*. 427, *a*

Mala gravia quoſdam edomant, quoſdã efferant I, 819, *b*

Malus arbor, quomodo ſponſus malus inter ligna ſylvarum I, 1263, *b*. umbra hujus arboris 1264, *a*. ejus fructus ibid. quando plantata ibid. ſeq.

Malleus & ſecuris quomodo in exſtructione Templi non auditi I, 791, *b*

Mammæ ſponſæ novellæ quid ſignificent I, 1289, *a*

Mamzer quis ſit I, 597, *a*. *b*

Man, Minne, Meerminne quid ſit, I, 240, *b*

Manaſſes filius Joſephiius primorum natalium an retinuerit I, 685, *a*. Rex quid mali fecerit 831, *a*

Mandatum de occidendis pueris quando exierit à Pharaone I, 323, *b*

Mandragoras, ejus utilitas I, 1285, *b*. 297, *b*. an ſit Du- (daim 297, *b*

Manipulus ex oblivione in agro relictus cui ceſſerit I, 605, *b*. Objectio, quid ſi impias colligat, ex Auguſtino reſoluta, ib.

Manius Curius laudatus I, 281, *b*

Manna I, 383, *a*. an potus vicẽ præſtiterit 386, *a*. quando defecerit 664, *b*. panis angelorum 1065, *b*. de ejus ſapore III, 56, *a*. I, 329, *a*. 384, *b*. quando primum pluerit 383, *a*. differentia cœleſtis a vulgari ib. ſq. origo vocis 384, *a*. ſex circa illud miracula ibid. num figura panis Euchariſtici 385, *a*

Manſiones Iſraelitarum denominatæ, quid ſignificent I, 549, *b*. 550, *a*. *b*. miſera Judæor. ex iis Spes 1314, *a*

Manſuetudo Chriſti ab Iſaia prædicta II, 192, *a*

Manuhoth I, 848, *a*. 837, *a*

Manus fortis quæ illa fuerit? I, 344, *a*. Manus Dei ad ſalvandum & pœniendum 353, *a*. cauſæ elevationis manuum in precibus 358, *a*. quæ manus ſolii Domini? 387, *b*. quid manu n extendere 425, *b*. implere manus 445, *a*. 732, *a*. quid manum imponere ibid. 468, *a*. ratio generalis impoſitionis manuum in victimam 469, *b*. ſpecialis ibid. *b*. cur blaſphemantibus in lapidatione impoſitæ 502, *b*. in benedictione 516, *a*. in electione ad certum munus 525, *a*. 1312, *b*. amplexus dexteræ & lævæ ſuſtentatio, 1265, *b*

Manumiſſio quando antiquitur fiebas I, 577, *a*

Maon regio I, 717, *b*. civitas 754, *b*

Mapſartyrus I, 785, *b*

Marbachius (Eraſmus) Interpres Pentateuchi I, 211, *b*

Marcellus Mon. Rom. de hora crucifixionis I, 149, *b*

Marcus Antonius de Dominis negat Chriſtum in cœna ultima paſcha comediſſe I, 143, *b*

Mardachæus cur aurea corona redimitus I, 882, *a*. ejus auctoritas ib. *b*. an ipſe Babylonem translatus ſit 578, *a*. quot annos natus III, 530, *a*

R. Mardachai citatur I, 219, *b*

Mare quam varie reddatur ejus deſcriptio ab auctoribus I, 228, *a*. cur ita dicatur ib. Mare ſalſum 280, 558, *b*. *a*. unde rubrum ſic dicatur 363, *a*. quare algoſum vocetur? 375, *a*. 1304, tempus ingreſſus in mare rubrum 376, *a*. an ejus diviſio mediante venio facta? ib. quãta diviſio fuerit ib. *b*. de veſtigiis ingreſſus in eo ib. mare ſolitudinis 661, *a*. mare magnũ 670, *b*. quod ejus veſtimentum 919, *b*. meatus ſubterraneos habet 1231, *b*

Mareſa Civitas II, 828, *a*. III, 204, *b*

Mareſius, quid de Grotio ſentiat, I, 194, *b*. 195, *b*

Maria an non malo ſenſu caput ſerpentis conterere dicatur I, 245, *b*. an diverſum à nomine Mirjam 380, *b*. eidem Jeſuitæ impie tribuunt, quæ de Filio Dei dicta ſunt 1153, *a*

Ma-

Mariana citatur I,184,a. notatur ib.b. de Talento 843,b
Marianus Scotus triginta quatuor annos Christum vixiſſe ait I,142,a
Marini Merſenni Judicium de Capel Critica I,203,a
Mariſcæ in Philiſtinorum natibus enatæ I,744,b
Maritus Dominus vocatur II,798 b
Marius (Leonhardus) de forma Anni Judaici, I,57,b.58,b. de Juramento 573,a
Maroth an ſit civitas II. 831,a
Mas cur Ebr. Seker dicatur I,231,a. cur incontaminatus offerendus 467,b
Maſerephot, an proprium, appellativumne ſit, thermas, aut ſalinas, aut officinas vitriarias ſignificans I,678,a
Maſii judicium de verſ. 70 virali I,199,a. laudatus 458,b. 508,b. 675,b. 877,a.
Maſora, Maſorethicæ annotationes, quid de iis ſentiendum I,27,b. elegans ejus Epitheton 198,a. quando cœperit ib. ejus auctoritas ibid. quare inſtituta ib. vocatur חקת מסרים ibid. Maſoretharum diligentia ſtupenda 201,b. 257,a. 272,b. 273,b. II. 58,b
Maſſa vaticinium oneroſum II,875,a
Maſſechet Soba liber, I,308,a. quot Benjamino filii fuerint ib.
Maſſæus (Chriſtianus) laudatus I,276,a
Mathathias Maccabæi parens quis fuerit, & quid nomē ſonet III,193,b quando Pontificatum acceperit, 194,a. 195,a. ejus conſtantia ib. quomodo mortuus, 197,a
Mathæus Döringus hyperaſpiſtes Lyrani I,9.a
Mathiæ (Chriſtianus) laudatus I,987,a b
Mater quare primo loco Lev 19,3, ponatur I,497,a
Mathuſalem quot annorum fuerit tempore diluvii, expeditur I,64.b. maxime lōgævus inter mortales 259,b
Matrimonium, ejus bonitas & neceſſitas, ac bene eſſe I, 238,b. Ciceronis deſcriptio ib. explicatur vis vocabuli Kenegdo ib. debete cum conſenſu porentum contrahi 240,b. Vide LL. CC. de *Matrimonio*.
Matricis apertio quid notet? I,373,b
Maukiſchii judicium de Forſtero I,17,a
Mauſim quid ea vox notet. II,790. III,194,a
Maxilla eam verberare II,856,b
Maximus Tyrius I,723,b
Medaba civitas I,680,b. II,83,a
Media regio montana I,838,b
Medicina quando utilis I,852,b. Chriſti medicina duplex II,163,a. ſpiritualis adumbratio, confirmatio & diſpenſatio ib.a.b. παράδοξος curandi modus 165,b
Medium annorum quid ſignificet II,888,b
Megaſthenis fragmenta, I,105,a. 106,b
Megha quid valeat I,181,a
Meiſnerus laudatus II,724.a. 727,a.b. 732,b. 741,b. 751,a. 759,b. 708.a.b. 713,a.
Meiωσις figura I,282,b. II,124,a.
Mel à fucis edi iniquum I,549,a. quid notet 1278,a
Melanchthon laudatus I,928,b
Melchiſedech quis fuerit? I,280,b. an ſacrificarit more Pontificio vel Gentilium ritu ib.
Mellis quis in ſacrificiis uſus & ſignificatio 472.b
Mello duplex I,716,b
Mem clauſum quid ſignificet II,68,a
Memoriale Sacerdotis quid fuerit & ſignificarit, I,441,b. adolere memoriale 472,a. 476,a. quodnam Dei II,113,a
Memphis civitas Noph vel Moph, II,87,a
Menaſſe Ben Iſrael adducitur I,56,b. ejus deſignatio menſium diluvii 63,b. de Primogenitura Semi 66,a. de peregrinatione Abramidarum 77,b. 78,a. de voce Bereſchit 215,b. de vocibus cœlum & terra 219,a. de Adamo bihomine 230,b. laudat fruſtra R. Levium Ben Gerſonem 232, notatur 232,b. de originali peccato 266,a. de reſurrectione 333,a. de Tetragrammato 334,a,b de victimis 468,a. de reſurrectione 932,a. laudatus 1025,b
Mendacium an dicere licitum I,321,a. 334,364,b. mendacium juratum 512,b. an ante Evangelium licita fuerint, 657,a. an in neceſſitatis caſu licitum 671,a. 707,b. an Jael mentita Siſaræ 709,a. ſeq. mendacium mendacii regula II,868,b. quinq; à crimine mendacii ſec. Grotium abſolvuntur I,819,a. an Eliſæus ſit mētitus 817,a. Judithæ mendacia an probanda III,25,a,b
Mendicitas an Deo placeat? I,577,a
Menochius laudatus II,56,a. 57,b, 58,b. 100,b. 120,b, 151,b. 152,a. 935,a. I,960 b. 1006,a
Mens æterna Stoicorum I,218,b.
Menſa Tabernaculi cum ſuis vaſis deſcripta quid ſignificarit I,437,a. menſa triplex 987,a
Menſis dierum, pro completo, I,529,a. 593,a. ſex ejus notationes II,724,a,b
Menſes Judæorū enumerati, & denominati I,57,b 58,a. Ebræorū & aliorū Tabula juxta ordinem Biblicū 58.a. diſtinguuntur in primævos & exoticos ib. an ubiq; menſes Politici in Script. intelligantur 162,a. quādo propriis nominibus inſigniri cœperint 366,a.
Menſura in menſuris injuſtis 5. ſcelera & mala I,608,a de fraude in contractibus Jeſuitis approbata ib. pro judicio accipitur II,142,b. menſura æqua I,1306,b
Mephiboſeth, quos agros ei David reſtituerit? I,769,b. ad menſam regiam cur admiſſus ib. alias dictus Meribaal 840,a
Meraritæ, quodnam eorum officium I,510,b
Merces quotuplex I,281,b
Mercenarii, quæ eorum merces I,577,b
Mercerus citatus I,1289,a. 187,b. de voce Kerub 251,b. de primæva lingua 270,b notatur 971,b 1136.ib. de ſpirituali Iſraelit. reductione II,755,a.b. I,1277,b. 1283,b
Mercurius Triſmegiſtus laudatus I,215,a. an de Mercuriali acervo Prov 26,8. agatur, I,1198,a
Meretrix. earum damna I,1189,a. 1140,b. an meretrix impropriè Prov. 5. intelligatur 1140,a, novem ejus κεφάλαια 1140,b. Vide *Hoſea*.
Merita, quæ ſint hominibus I,570,a
Merodach quis fuerit? II,166,a
Merom lacus Samachonitis I,677,b. 712,b
Meſopotamiæ ſeu Syriæ interamnis nomina I,23,a
Meſſias non corporalia, ſed ſpiritualia maxime confert bona & beneficia I,313,a. Vide *Chriſtus* de Semine David ſuſcitandus 763,a,b Meſſias, ob ipſum regnū ſtirpi Davidicæ non penitus ablatum, 801,b. an Jinnon ſit nomen ejus 1061,a. octocuplex ejus vocis interpretatio ib. quinam ipſius filii 1062,a. de ipſo agere Eſaiam cap. 52, & 53, agnoſcunt Judæi veteres II, 250,b. ſeq. idq; probatur argumentis octo firmiſſimis 251,a--53 b. vilis ipſius ortus & contemtibilis adſpectus Judæis ſcandalo 255,a. eſt Surculus & germen tenue ib. facici ejus dīfœdatio prædicta ib. b. cur deſpectus & noviſſimus virorum ib. ſeq. vir dolorum 256,a. ſciens infirmitatum, & non reputatus ib. vulneratus, percuſſus Dei, & humiliatus ac depreſſus 258,b. ſeq. propter iniquitates noſtras vulneratus, diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & livore ejus ſanati ſumus 259,a,b. ſeqq. in eum tranſlati noſtri errores & iniquitates &c. quod duodecim firmiſſimis argumentis eidem ſoli convenire demonſtratur 262,a. ſeqq. quomodo de anguſtia & judicio ſublatus &c. ſit, contra pluſquam Judæo-diabolicam Grotii depravationem, oſtendunt rationes ſex 264,b. natus ante ultimam captivitatem I,1314,b. in ira loquetur, & in furore ſuo conturbabit Hoſtes 1318,a Super Sionem myſticam conſtitutus rex ib. quomodo probatus Dei filius ib Per Davidem ſine manu de monte abſciſſum ſignificatus II,594,b. Rex univerſalis ib. ſeq. b
Meſſis. hordeacea & triticea I,358,b. 661,a. II,144b
Metalepſis I,1063,a
Metaphora, obſervatio de illa. I,973,a. II,881 b
Metaſtenes ſuppoſititius Monachus Viterbienſis I,121,a
Metatron Angelus I,430,a

Μιλωμ... in ſacris fidei articulis non licet I,10, *b*
Μετινσωματωσις Pythagorica notata, I,915, *a*
Metonymia I,304, *a*. 350, *a* 371, *b*. 691, *b*. 842, *b*. II, 756, *a*. 798, *a*. I,916, *a*. II,626, *b*
Metreta qualis menſura I, 186, *b*
Metron Carminis Moſaici Exod. 15 memorati I,379, *a*.
Metus, cur Moſes metuerit Pharaonem? I,326, *b*, metus à conſpectu cœlitum 714, *a*
Meurſins quale de Grotio judicium proferat, I,193, *a*
Meuſchius de initio Epochæ hebdomadicæ Danielis I, 123, *a*. II,634, *b*
Micha, quo Judicum tempore Idololatriam exercuerit? I,729, *a* quodnam idolum fuerit 730, *b*
Michael Epheſius citatus I,496, *a*
Micheas quando vaticinatus II, 6. *a*. 828, Nomen ejus unde, argumentum, & diſtributio 828, *a*. Patria ib.
Michol Davidis conjux I,760, *b*. an habuerit filios 777, *a*. an duæ fuerint ib. *b*
Michlol Jophi, laudatus liber, I, 1030, *b*
Michtam quid ſit? I, 961, *a*. an iſte 16. Pſalmus agat de Davide ib. *b*. an 60? 1029, *b*
Milevitanũ Conciliũ de animæ immortalitate, I,234, *b*
Militia quæ à Jeſaia completa dicatur II, 170, *b*. ſeq. militia cœli 893, *a*
Miliare qualis Menſura I,187, *b*
Μιμησις II,833, *b*. I,905, *a*.
Mina unde dicatur & quid valeat I,183, *b*. ubi ſententia Brerewoodi præfertur calculo Camerarii ib. Attica mina 184, *a*. argenti ib. quanti valeat ib. 499, *a*
Mincha fuerat triplex I, 472, *a*. deſignat Chriſtum 477, *a*. ſacrificium farreum 548, *b*. II. 773, *a*. cur nemini præter Sacerdotem eam comedere licuerit I, 1305, *b*. cur ſanctum ſanctorum vocetur ib.
Miniſterium rectius, quam cultus Num. 4,4 redditur I, 511, *a* Miniſterium ſeu Διακονία Chriſti quando cœperit, an cum baptiſmo, num longe poſt. I, 142, *b* variorum ſententiæ ib. ſeq vanitas diſtinctionis inter privatum & publicum ib. ejus oculi rubicundi coram mundo 313, ſeq. Miniſtrorum Chriſti merces gratuita 1291, *a*
Minutum quantum valeat? I,181, *b*
Mirabilia in regno Chriſti quæ à Michæa notentur II, 872, *a*
Miraculum quid? I,337, *a*. an ad novam fidem neceſſaria ib. an miracula magorum vera miracula fuerint 349, *b*. diſtinctio inter vera & apparentia: ibid. num creatura ad ea patranda concurrere poſſit 350, *b*. an Chriſtus ſecundum hum. naturam auctor miraculi ſit ib. quatuor præcipua miracula in profectione Ebræorum 375, *a*. cur miracula thearchica in monarchia deſierint 660, *b*. ſola divina virtute fiunt 661, *a* miracula 4. in Jonæ conſervatione II,824, *b*. quando Deus iis utatur I,805, *b*. in exitu Iſraelitarum III,60, *b*
Mirjam, an in Ebræo hoc nomen corruptum I, 380, *b*. an diverſum à nomine Mariæ, ib. de ejus etymo ibid. an nupta fuerit 381, *a*. an poſt viros carmen cecinerit 381, *b*. quare contra Moſen murmurarit? 531, *b*
Miſar mons parvus I,1001, *a*
Miſericordia, an Deus reſpectu meritorum Patrum filiis miſericordiam faciat I, 410, *b*. confertur vi promiſſionis Divinæ ib. ſeq. erga pauperes commendata 1179, *a*
Miſmor, qualem Pſalmum notet? I,942. *a*
Miſnajoth liber adductus I,175, *a*. ejus mens dilucidatur 184, *a*
Miſpat fons I,280, *a*. urbs 686, *b*. duplex III,199, *a*
Miſſio Eſdræ & Nehemiæ cur tanta cura deſcribatur, I, 125, *a*. 127, *a*, *b*
Mithredath unde nomen hoc I, 863, *b*
Mitra Epiſcopalis unde bicornis I,989, *b*
Mizpa duplex I,677, *b*. 686, *b*. 734, *b*. 745, *b*
Mneves Ægyptiis cultus I,461, *a*
Moab Characmobæ nomen dedit I,288, *b*. cur ab Iſraelitis bello non impetendi 556, *a*. tranſitum Iſraelitis per extremitates conceſſere 557, *a*. ſunt ſymbolum hoſtium Eccleſiæ conterendorum utut munitorum & validorum II, 110, *a*. *b* quod tribus momentis probatur ib abundant Moabitæ ovibus I, 810, *a*. cui filios & cur immolarint 811, *a*
Modeſtia Davidis I, 754, *b*
Modus, optandi & potentialem modum Ebræi non habent I, 551. *b*
Molanus impie de dilectione Dei ſentit I, 562, *b*
Molinæus refutatur II. 263, *a*
Moloch, quis fuerit? I, 585, *b*, ei filii ſacrificabantur 586, *a*. unde illius cultus manaverit ib. *b*. ſeq. II, 138. an de Moloch Amoſi I,15. ſit ſermo 796, *b*. 802, *a*, *b*.
Monachi, an Nazaræis comparandi? I, 514, *a* 515, *a*. an per ſpadones felices intelligendi III,39, *a*
Monarchæ, Perſici quomodo ſibi invicem ſubſecuti ſint I, 117, *b*. quomodo eorum Chronologia ſe habeat, ib. quinam Patroni fuerint 167. *b*. Monarchiæ quatuor in ſtatua Nabuchodonoſoris figurata II, 594, *a*. ſeqq.
Moncæus notatus I, 456, *a*
Moneta unde dicatur I, 173, *a*
Monita de non movendis terminis antiquis, de non addendo nec detrahendo ſcripturæ I, 157, *a*. Vide *Terminus*. Politica 1206.
Monoceros animal I. 920, *b*. cujus rei ſignum 638, *b*
Mons pro montanis I, 554, *a*. quis mons egregius dicatur 558, *b*. Mons pietatis Papæ 600, *a*. quis mons Iſrael 678, *b*. Mons pro Principe II, 154, *b*. I, 1057, montes qui Domino complanandi II,173, *a*, *b*.
Montes æternitatis qui dicantur 889, *b*. quomodo exſultaverint, I,1100. *a*. qui ſint montes auxilii 110, *a*
Montacutius quam de natali Domini ſententiam foveat. I,138, *a*
Montani (Ariæ) verſio Bibliorum judicatur Hülſemanno, Waltono, Polo I, 3, *b*. ejus de Sicli valore ſuffragium 178, *b*. (Vide Arias) ut & ſtateris 180, *b* de vaſtatione Judææ II, 770, *b*
Mopſveſtenus Theodorus damnatus II,812, *a*
Morbus noſter quis ſit & quî curetur II,778, *b*
More mons I,714. *b*
Mores corrupti Idololatriam ſequuntur II,723, *a*
Moria locus ubi Templum Hieroſolymit. exſtructum I, 289, *b* 686, *a*
Morini de Ebræorum literis opinio refellitur I, 25, *a*. *b* ſeq. 200. *a*. laudat invitus Buxtorfium 202, *a*. ejus affaniæ diſcuſſæ 258, *b*. 260, *b*
Mortui, quid de baptiſmo ſuper mortuis ſentiendum III, 261. *a*
Mors, quæ ejus nomine veniant, II, 758, *b*. à Chriſto devicta 758, *b*. ad 765. mortis primogenitus I, 898, *a* mortem non creavit Deus III,34. *b*. per Adæ culpam invecta 38, *a*
Mors, Chriſti in quem annum 70. hebdomadum cadat I, 128, *a* Vide *Paſſio*, qua morte Adam mortuus per lapſum 238, *a*. & quotuplicem invexerit ejus lapſus ibid. non naturaliter homini contingit 248, *b*. ei in pœnam inflicta ib. an mors ſecunda innuatur in interminatione Dei 249, *b*, ejus periphraſis 691, *b*. an propter declinationem peccati ſponte oppetenda 728, *a*. tempeſtiva beneficium 832, *a*
Mortariolum quantum ponderarit, ejus uſus I,522, *a*
Morticina cui dabantur I, 576, *b*
Moſcholatria Iſraelitarum an vera Idololatria fuerit I, 453, *b*. refellit Pontificis infallibilitatem 454, *b*
Moſe, an nomen Ægyptium ſit, an vero Ebræum? I, 208. 325, *a*. ejus libri quinque 209, *a*. an primus ſcriptor ibid. ejus excellentia ſingularis ib. ſcripſit motu Sp. Sancti ib. de eo Teſtimonia exotica ib. *b*, de ejus Chao ſimiles opiniones Exoticorum 220, *a* figura Chriſti 318, *a*. ejus Mater. Vide *Jochebed*. pulchritudo ipſius 324, *a*. cur à filia regis adoptatus 325, *a* quo-

Digitized by Google

quomodo educatus ibid. quomodo creverit 325, *b* quando aulæ renunciarit ib. 328, *a*. num peccarit interficiendo Ægyptum 326, *a* cur eum abſconderit ib. quomodo fugerit ib. *b*. cur ipſe paſtor ad præfecturam vocatus 328, *a*. an Deo diffiſus ſit 336, *b* quodnam ei in circumciſione nomen datum 325, *b* an nihil in Madian de Iſraëlitis reſciverit? 339, *a*. non culpa vacat, quod omiſerit circumciſionem filii 340, *a*. cur ad Deum dixerit: *Quare miſiſti me?* 343, *b* quomodo ſit Elohim Pharaoni dictus? 346, *a*. cur ad conditionem Pharaonis Ex. 8,24. tacuerit? 353, *a* cur ſolus cinerem ſparſiſſe innuatur 353. *b*. tres ejus contra Magos victoriæ 354, *a*. cur oraturus urbe egreſſus fuerit? 358, *a*. quomodo ſe non amplius viſurum faciem Pharaonis cap. 10. Exod. cum ỳ. 4. cap. 11. conciliatur, 364, *a*, 1304. *b*. quomodo loqui potuerit Ex. 16,35. de 40. annis in deſerto 385, *b*. quando exodum ſcripſerit? 386, *a*. cur manus ipſius gravatæ 387, *a*. quomodo Deum quæſiverint, qui Moſen quærebant 389, *a*. cur ab alienigena diſcere debuerit ib. *b*. duo Moſis officia ib. an Synedrii vicem ſuppleverit 389, *b*. 390, *a*. non Eccleſiaſtica, ſed Politica Perſona fuit 390, *a*. cur ſtatim in montem Sina adſcenderit? ib. *b*. quid Exod. 19,20. reſponderit Deo 393, *a*. ipſe legis in promulgatione contremiſcens alio mediatore opus habuit 420, *b*. quomodo populum ſoletur ib. ante conſtitutum ſacerdotium extraordinarie Sacerdotis munia obiit 445, *b*. heroicum ejus factum à Gregorio laudatum 456, *a*. an facies ejus fuerit cornuta 461, *a*. cur repetat ante recenſita in exſecutione præcepti? 462, *a*. quibus Moſes benedixerit 464, *a* an ſacerdos fuerit 478, *b*, 1079. *b*, 571 *a*. cur cū Aarone ingreſſus Tabernaculū 479, *a*. an auctor ſit Libri Numerorū 506, *b*. cur in tertia perſona de ſe loquatur, & quis ad ipſū Num. 1,1. locutus ſit ib. an Aaronis filios adoptarit 509, *a*. cur circa Aaronis filios Moſis mentio fiat ib. quomodo Deus cum ipſo loqueretur 523, *b*. Chriſti imago 528, *b*. Abrahamo præfertur 529. *b*. Sapientiæ divinæ ſecretarius ib. quomodo de ipſius ſpiritu Deus LXX. ſenioribus dediſſe dicatur ib. quodnam ejus votum, ut omnis populus prophetet 531, *a*. *b*. an ſibi ipſi elogium mitiſſimi tribuat 532, *a*. afflictiſſimus hominum ib. cur Deum & quomodo deprecetur 533, *b*. qua de re dubitarit? I, 540, *a*. ubi Legem explanare incipiat in Deuteronomio 553, *a*. 554, *a* occaſionem peccati ſui in Iſraelitas transfert 555, *a*. cur tantopere terram Canaan videre deſiderarit 558, *b*. quinq; præ fratre Aarone ejus prærogativæ 559, *a*. quomodo Deus ipſi totam regionem Iſraeliticam monſtrarit ib. quomodo in gentem majorem conſtituendus dicatur 570, *b*. an tribus quadrageſimis jejunaverit 571, *a*. quibus cum Moſes locutus ſit, in deſerto Deuteronomii 2. verſu 2. quando ad recordationem operum Dei à ſe viſorum exhortatur Iſraelitas? 573, *a*. quando montem Nebo conſcenderit 630, *b*. an benedictio ejus nuda precatio, an nuda Prophetia ib. cur ejus ſepulcrum occultum 644, *b*. an corpus ab Angelis incorruptum aſſervetur ib. an corpore proprio Chriſto in Thabore apparuerit ib. quid Joſuæ de tranſitu præceperit 662, *a*. fabula Judæorum de ejus parente, ipſiusmet & fratris nomine 838, *a*. cur Ægyptium percuſſerit 1304, *a*. ad os ſeu verbum Domini animam efflavit 1317, *b*. an ipſe ſuam mortem prophetice deſcripſerit ib.

R. Moſe Nachmanides de Sicli quantitate productus I, 178. *b*. non corrigendum eſſe textum Biblicū 204, *a*. ejus, in Geneſin Commentarius 212, *b*

R. Moſe Bar-Kepha Interpres Geneſeos I, 213, *a*

R. Moſe Ben Iſrael Interpres Moſis I, 211, *b*

R. Moſe Gerundenſis laudatur I, 330, *b*. 377. *b*. 430, *a* 458, *a*

Moſes Haddarſchan II, 761, *a*. 765, *a*. 973, *a*. 630, *a*. I, 1314, *b*

Motus perpetui adhuc in certas tabulas redigi non poſſunt I, 162, *a*. Motus cordis pravi à Decalogo prohibiti 419, *a*. Gehennæ obnoxii ſunt, licet non foveantur ib. *b*

Moſera & Moſeroth loci diverſi I, 571, *b*. quinq; punctis à Varenio diſtinguuntur ib.

Muhammedani Deo ſocium Creationis abjudicant I, 230, *a*. de ſenſu II. Pſalmi 937, *b*

Mulier, quæ ſit mulier fortis & ſtrenua I, 1223, *a*. deprædicatur à quinq; virtutibus ib. *b*. ſeqq etiam præterea benefica 1224, *b*. ſolcita ib. proſpicit ſibi ipſi de ornatu 1225, *a*. Mulier æque homo ac Vir. 230, *b*. cur Ebr. naſim & nekevot dicantur 231, *a*. quare è coſta viri condita 240, *a*. ea Diabolo probroſa 242, *b* pro ſcorto redditur 302, *a* ſine ſemine paritura 81, *b* quæ verenda viri alieni cum marito rixantis apprehendentis pœna 607, *b*. mulierum mos proſtituendi pudicitiam apud Babylonios III, 180. mulieribus calamitas bellica non parcit II, 144, *a* mulieres rixoſæ I, 1202, *a*. quomodo reprimendæ ib. quomodo Hoſeæ juſſa de muliere fornicationum geſta ſint? II, 707, *b* mulier extranea quæ ſit I, 1132, *a*, 1133. *b*. quinq; argumenta pro ſtoliditate per eam intelligenda ib. 1146, *b*

Multiplicatio Generis humani poſt diluvium I, 319, *b* Iſraelitarū in Ægypto ib. unde provenerit? ib. 1302, *a*

Mummius laudatus I, 281, *b*

Mundus quo anni tempore conditus I, 61, *a*. auctores pro auctumno ſtantes, ib. rationes & auctores pro vere pugnantes ib. *b*. an æternus ſit 214, *a* *b*. ejus ortus per traditionē ad Gentiles penetravit 215, *a*. ejus diſtributio 231, *b*. in veſte ſacerdotali depict9 III, 59, *a*

Mundatio altaris quid ſignificet I, 447, *b*. an miſſæ faveat? ib.

Münſteri verſio Polo probatur I, 3, *b*. de Gentium vocatione II, 194, *a*.

Munus voluntariū I, 472. *a*. Munera Levitarū & ſacerdotū 525, *a*. Deū placant 744, *b*. 1. Regē 749, *b*. 852, *b*

Muri Jerichuntini ex parte ſolum conciderunt I, 666, *b*

Murmuratio Iſraelitarum in deſerto I, 528, *b*

Murus pro Iſraele 10. tribuum II, 808. *a*. qui loci abſque muro 929, *b*

Mus, Mures Paleſtinam depaſcentes qui fuerint producti I, 744, *b*

Muſca quid notet? II, 44, *a*

Muſculus laudatus I, 386, *b*. II, 25, *a*. 26. *a*. 143, *a*. 146, *b*. 172, *a*. 173, *a*. 179, *b*. 185, *a*. 197, *b*. I, 1019, *b*

Muſica Inſtrumenta ad excitandum animum ſerviunt I, 749, *a*. 752, *a*

Muſici ordines diſtributi I, 845. *b*

Muſſitatores qui dicantur II, 132, *b*. ab Iſaia converſum iri prædicuntur in N. Teſt. ib.

Muſſulmanni qui dicantur II, 190, *a*

Muſtum quid ſignificet II, 791, *a*. Muſtum vigere faciens Virgines 985, *a*. *b*.

Mutus, quomodo eum Deus creaſſe dicatur I, 338, *a*

Mutuum dare quomodo debeamus? I, 577. *b*.

Μυκτηρισμὸς ſeu ſubſannatio I, 362, *b*

Myriades ſanctorum cum Deo in Sinai venientes qui fuerint I, 631, *a*

Myrrha, quis ſit myrrhæ mons I, 1275, *b*

Myrtus arbor II, 925, *a*

Myſteria Dei ἀνεξερεύνητα III, 48, *b*

N.

Naaman, ejus petitio expenditur, quam ab Eliſæo poſtulavit I, 812, ad 816.

Nabathæi populi unde ita dicti I, 294, *b*. III, 203, *a*

Nabo civitas II, 83, *a*. Ariolus in Deū conſecratus 214, *b*

Nabonaſſaræa epocha, ſeu æra I, 110, *b*. quando ceperit 166, *a*. mere arbitraria Ravii colligatio annorum Hiskiæ & æræ Nabonaſſaræ ib.

Nabu-

oogle

Nabuchodonoſor, ejus nomen varie variatur I. 833, *a* vide. *Nebucadnezar.* ejus uxor 838,*b*

Nabuth vel Naboth cur non ab ipſo Rege judicatus I, 807,*b.* quomodo condemnatus ibid.

R. Nachmanni opinio de Chao I,221,*b*

Naclantus citatus I,272. *b*

Naemi, ſocrus Ruthæ, per euphemiſmum mala reticet. I,738,*a*

Nahas Ammonitarum Rex I,749,*b*

Nahum quando prophetarit II,6. *a.* 874. *a.* ipſius nomen, Patria, occaſio prophetiæ, ſumma, partes 874,*a*

Nannæa Dea quæ III,205.*a*

Nardus, quid ſignificet I,1261,*b*

Naſibis vel Neſabis quid ſit II,738,*a.* 879,*a*

Naſus Sponſæ deſcriptus I,1283,*b*

Nathan Propheta comparative deſcriptus I, 763,*a.* appoſitus *ἄνευ* 770, *b.* ejus induſtria in evehendo Salomone 787,*b*

Nathinæi qui ſint? I,671,*b*

Nativitatis Chriſti annus an fuerit Per. Jul. 4713? & an biſſextus? I,159. a

Naturales Cauſæ an à plantarum productione removendæ I, 233. *a*

Naves arcæ dictæ I. 264. *a*

Navigatio Salomonis & Joſaphat unde & quorſum inſtituta I,794.*a*

Nauſea unde oriatur I,529. *a*

Nazaræi, quodnam eorum Votum I,513. *b* quid de eis notandum ib. 512,*a.* an iis Monachi ſimiles ib. ſeq. Simſon Nazaræus,722 *a*

Nazianzenus laudatus I,327. *a.* 409. *a.* 1025. *b.* 1045 *a*

Nebo mons I, 559. *a*

Nebucadnezaris furor an à Megaſthene notatus ſit? I, 105. *b.* quotus ejus annus Captivitati Babylon. initium dederit I,96. *b.* ſeqq. quis ejus annus ſecundus quo ſomnium vidit.107.*a* quis annus primus, quo à Patre in conſortium regni adſcitus eſt, & quanto tempore particeps regni fuerit ante ſolitarium regnum? 107.*a.* quoto anni tempore cœperit primum regni ejus initium? 108,*a.* in quem annum exitus ejus inciderit 110,*b.* ejus converſio 863,*a.* quis ille Nebucadnezar in Judithe memoratus III,18.*b.* cum ſucceſſoribus & præceſſoribus in capite aureo ſtatuæ ſignificatus II, 595.*a*

Nebuſaradan quando Jeroſolyma venerit? I,834. *a*

Neceſſitas legem non habet I,871. *b.*

Necromanta I,587 *b*

Nefas myſteria conſpici à non initiatis I,745,*a*

Negativa an Gen. 2,6. exciderit? I,233,*a*

Negotium perambulans in tenebris I.1073,*b*

Nehemia quamdiu vixerit. I, 116, *a.* 869, quo Artaxerxis anno Jeruſalem migraverit 118, *a. b.* 119, *a.* 870. ejus miſſio accurate deſcripta 125, *a.* 127, *b.* è qua tribu oriundus 869. Chronologia libri ejusdem 870,*a* Summa libri ejus ib. ejus prudentia & diligentia 871, *b.* cur ei nomen Atherſates 872. *b,* egregia ejus oratio 873,*b.* Zelus & fervor pius 874,*a*

Nemeſius de ſolſtitio Joſuano I,675,*b*

Nephthalim Tribus, qua re abundarit I,641,*b*

Nequam in conſpectu Domini quis dicatur? I,302,*a*

Neutralitas taxata I,612,*a.* 751, *a*

Nicanor nimium ſuis copiis fretus III,198,*b*

Nicephorus de Sabæis I,796,*a*

Nicolaus Abramus quam de Chao foveat ſententiam I, 221,*b.* notatur 721,*b*

Nicolaus Gorranus concinnat commentarios Scholaſticos in S. Script. I,9. *b*

Nicolaus de Lyra bonus Scripturæ interpres I,9,*a.* contraponitur Luthero à Papicolis ibid. quam verè ib. ejus de 70. ſeptimanis Danielis ſententia reprobatur 121,*a.* ejus Pentateuchi diſtributio 212, *a.* ejus diſtinctio exploſa 232,*a.* de ſignis in manu 563,*b.* de Galilæa gentium II,55 *b.* de Gehenna & Moloch 138,*b*

Nicolaus Trivet Catenâ ſcripſit in univerſa Biblia I,9,*a*

Nilus Ægypto fertilitatis & ſterilitatis cauſa I,303, *b.* à Moſe percuſſus 386,*a*

Nimrod qualis venator fuerit? I,268,*b*

Ninive unde dicta II, 822, *a.* ejus magnitudo deſcripta 825,*a.b.* quando & à quo deſtructa 875,*a* excidium & deletio prædicta 876,*a*--878.*b* hypotypoſis ejus ib.*b*

Niricaſſolaſſar è Ptolemæi Canone à Ravio eliminatur I,166,*a*

Niſbethus quamdiu regnarint Reges Iſraelis I,90,*a*

Niſibis quid ſit II, 870,*a* vide Naſibis.

Nives quid frumentis præſtent II,986, *a,* 987,*a*

No Ægypti Civitas II, 880, *b*

Noa an inceperit, vel compleverit annum 600, ineunte diluvio I,64,*a.* quomodo quingentorum annorum genuerit, & quis ſit ejus primogenitus 65,*a.* ejus ſeculum poſtdiluvianum eſt *μυθικὸν* Poëtarum gentilium 68,*a.* eſt ipſe Janus ibid. Primus monetæ auctor aſſeritur, 175,*a.* unde ejus nomen 261, *a. b.* ſeq. explicatur gratulatio Genethliaca Parentis ejus Lamechi, 261,*b.* de ſeptem præceptis ei datis 382,*a. b.* 848,*b,* cur tam ſerò genuerit 1302,*b*

Nomen, quid per nomen Dei intelligatur I,411,*a*

Nomen pro pronomine poſitum I,479,*b.* pro hæreditate 607,*b.* Conſtructum debet abſolutum præcedere 936,*b*

Nomina propria an Moſes mutaverit ex Primæva in Ebræam I,268,*b.*270,*b.*2. literarum nomina quid teſtentur 271, *a.* an Moſes Nomen Dei neſciverit 334. *a.* Nomina Perſarum reges faſcibus admoti mutarunt I,112,*b.* Deorum enunciari approbativè prohibita 409,*a.* 428,*a.* an Tribuum, an vero filiorum Iſrael nomina gemmis inſculptæ fuerint 441.*a.* 443. *a.* Nomina Primogenitorum Principum Iſrael quid notent? 507,*a.* filiorum Aaron 509,*b.* propria mire variant in omnibus Linguis 549,*a.* quomodo nomina Deorum gentilium non commemorandi 691, *b.* interdum propria mutantur 836, *b.* 839, *b.* variant. 851,*a* à Diis mutuata II,1008,*a*

Nominis impoſitio Adamica quantam ſapientiam redoleat 239,*a.* non per lapſum fuit deperdita ib.

Nomiſma unde dicatur I,173,*a*

Nonnus de mortis Chriſti hora I,147,*a*

Norma quid? II,201,*a*

Noſſe quid ſignificet? I,738, *b*

Notitia Dei inſita & aquiſita I,341,*b.* naturalis 973,*a*

Notus, an & quid in ſe ſit notum? I,342,*b*

Novatianus laudatus, & Grotii ſententiæ de animalibus immundis oppoſitus I,480, *a. b*

Novilunia an propria feſta fuerint I,1312, *b*

Nox pro calamitate & Pſeudo prophetarum viſionibus II,843,*b*

Nubes an ſint aquæ ſupracœleſtes? I, 226, *b.* quando eſſe cœperint ib. redditur pro voce *ed* melius quam fons, 233,*a* quæ intelligatur in qua Deus ad Moſen deſcendit in Sina 391. *b.* nubis columna, vide *Columna*, quid nubes ſignificet 434,*a.* II,26,*b*

Nudipedes hæretici II,90, *a*

Nuditas Protoplaſtorum quare non eis fuerit dedecori ante lapſum I,241, *b*

Nudus quis ita dicatur II,90, *a*

Num, dubitantis particula I,540,*a*

Numa Pompilius primus apud Romanos numos cudiſſe fertur I,173,*a.* 174, *b*

Numenius quid de Platone ſentiat. I,221, *b*

Numeri, liber, ejus nomina, Interpretes, Ordo reſpectu præcedentium librorum I, 505, *a. b.* Diſtributio libri quadripartita 506,*a*

Numeri cardinales apud Ebræos interdum ſumuntur pro ordinalib. I, 83,*a.* Numerus 400. annorum peregri-

Digitized by Google

grinationis unde incipiat, & quid de eo ſentiendum I,77.*b.* anni 430. quomodo numerandi 79,*b.* eorum intervalla ib. conſenſus vett. ib. quare Deus numerum filiorum Iſrael colligi Num. 1,46. voluerit? 507 *b.* plene in Scriptura ſcribuntur 786, *a.* ternarius Deo Sacer II, 672, *a*

Numidæ ut olim dicti cœperint I.56,*a.* 225, *a*

Numiſma unde dicatur I,173,*a*

Nummus unde dicatur I, 173, *a.* quomodo ſcribatur ib. ejus varia nomina ib. ejus definitio 174, *a.* ubi materialis cauſa inadæquatè exhibetur ibid. & cauſa efficiens omiſſa ib. *b.* quæ in ea Iſidorus requirat ib. Finalis cauſa permutatio ib. ejus plenior definitio ib. cur effigies nummis impreſſa ib. Auctores qui de figura numi ſcripſerunt citati ib. eorum origo unde petenda ib. à Noa inventa ib. 175,*a.* Abrahamo antiquior, ib. prima nummorum mentio ib.

Nuptiæ jure gentium fiebant ante legem I,288,*b.* quamdiu durarint Jacobi nuptiæ? 297, *a.* unde dictæ ib. quot dies celebrari conſueverint 723, *a.* mulieri requiem conciliant 739, *a.* Nuptiæ Chriſti duplices 976,*b.* 1002,*b.* Vide Ind, 4. Loco de *Hierarchia Oeconomica.*

Nyſſenus, Gregorius, cui menſi natalem Domini attribuat, I, 156, *b.* de Ligno aquam dulcorante 382, *a.* dentes ſponſæ 1273,*a.* collum ejusdem ib, *b,* ſeq.

O.

Obadias quando prophetarit II, 6,*a.* 813, *a.* 815,*a.* quis fuerit, ejus argumentum, ſcopus, θεοπνευςία, 813. ſeq.

Obdormire cum patribus quibus conveniat? I,294,*b*

Obedientia, tres cauſæ cur ea Deo præſtanda I, 567, *a* inſigne obedientiæ exemplum 807, *b.* Chriſti obedientia 996. 1018, *a.* filialis inculcata à Salomone 1188, *b*

Oblatio quomodo poſt eductionem futura ſignum eductionis conſtituatur Moſi in ſua vocatione I, 333, *b.* cur oblationi zelotypiæ non ſuperfundenda oleū & thus 513, *a.* cauſa myſtica ib. quid Oblationes, Sacrificia Pacifica & munera Principum Iſraël ſignificent ex Cyrillo, 522, *b.* cur totidem verbis penes ſingulos Principes repetantur 523, *a.* tres imprimis cauſæ ib. fuerunt oblationes trium generum, communes, ſanctæ, ſanctiſſimæ 538, *a.* an voluntariæ alibi quam in loco Tabernaculi efferri potuerint licitè 573, *b*

Obſirmator quis dicatur I, 499, *a*

Oblivio facile capit Reges I,752, *b*

Obolus quid ſit & valeat. I,181,*b*

Obſecratio I,744,*a*

Obſequium erga majores & ſuperiores debitum unde oriatur I,1181,*a*

Obſervantia mandatorum Domini commendata I, 1178,*b.* quis ejus fructus 1134,*b.* ſeq. quinque præcepta peculiaria 1135. ſeq.

Obſtetrices Ægyptiæ an Ebrææ fuerint, num vero Ægyptiæ? I, 320, *b.* an mentitæ ſint Pharaoni, 321, quomodo Deus illis ædificarit Domos ib, ſeq. an hinc probentur operum merita? 322, *b*

Ochozat amicus Abimelechi I, 295, *b*

Ochius an Eſtheris maritus fuerit I, 117, *a*

Oculus Sponſæ ſponſum vulnerans quid ſit I,1276, *b*

Oculi Protoplaſtorum quomodo aperti fuerint I,241,*b* Chriſti & Eccleſiæ rubicundi 313,*b* oculos cœcorum aperire ἀποδειγμα divinum eſt, II, 186, *b.* aſpectus oculi initium criminis I, 910,*a.* Oculi ſponſæ quid ſignificent 1283, *a.* oculi mentis & corporis optime dirigendi 1152,*a.* oculi columbarum quales 1262,*b*

Odollam I,753, *b.* Vid. Ind. II. voce עדלם.

Odor ſuavitatis quid ſit? I,265, *b.* 471,*a.* pro fama. 299, *b.* quomodo in odorem offerri dicatur 472, *a.* odor unguentorum ſponſæ 1276,*b.* Sponſi 1257,*b*

Odoratus quomodo tribuatur Deo? I,265,*b*

Oecolampadius laudatur II,19,*b.* 22, *a.* 23,*a.* 29,*a.* 30,*b.* 31,*a.* 36,*a.* 43,*a.* 55,*b.* 58,*b.* 111,*a.* 113,*a.* 116,*a.* 117,*a,b.* 127,*b.* 197,*a.* 209,*a.* 840,*a*

Oecumenius I,8, *b*

Oeconomica Præcepta I,1203,*a.* 1177,*a.* 1178, *b.* Diſceptatio cavenda, integri odio non habendi, affectus cohibendi 1207,*a.* diſciplina filiorum, & ſervorum, præcipitantia vitanda, & ſervi ſeverè educandi 1208, *a.b.* quinq; ſententiæ œconomicæ 1192,*a*

Ogus an fuerit vir qui Abramo captivitatem Loti indicarat? I, 280, *a.* ex quo genere natus 557, *b.* fabulæ duæ de ipſo ib. de ejus lecto ib. tria regna habuiſſe videtur 681,*a*

Ohim quid fuerint II,81,*a*

Olea, quid duæ ſignificent oleæ apud Zachariam II, 947,*b,* ſeq. *a.* ubi proveniant I, 908, *b*

Oleaſtrius de partu mulieris ante lapſum I,247, *b*

Olera, cœna pauperum I,1168, *a*

Oleum lapidi infundi moris erat, I, 296,*b.* an Reges & Prophetæ etiam oleo Sacerdotali inuncti fuerint 451, *b.* ſignificatio myſtica ſpecierum thymiamatis 452, *a.* lucis & lætitiæ ſymbolum 476, *a.* quodnam oleum ſanctæ unctionis 499,*b.* quo ſe Ruth inunxerit 739,*a.* vis olei II,71,*b.* quomodo Sunamitidi multiplicatum I,811,*a* oleum lætitiæ 987,*a* 1017,*a.* oleum nomen ſponſi præſtantiſſimum 1257, *b,* oleum effuſum tripliciter ib. ſeq.

Olympiades quomodo oſtendant mortis Chriſti annum, I, 130, *a,* item annum baptiſmi ejus 132, *b,* item annum nativitatis, 135,*a*

Omen, an omina Deus ſuperſtitioſis dederit? I,749,*a*

Omiſſio, Omiſſionis peccatū etiam expiandum I,474,*a*

Onager cur Aſſyrius dicatur II, 735, *b.* quæ onagri natura I,920,*b*

Onias Sacerdos in Ægyptum fugiens exſtruit Templum Heliopolitanum II, 678.

Onirocritica Ægyptiorum notata I, 228, *b*

Onkelos quid ei Dii ſint I,241,*a*

Onocrotalus avis II,897,*a*

Ὀνομαθεσία Adamica ſapientiam θεοδοτον requiſivit I, 239,*a*

Onus an prophetiam triſtem ſignificet II,1001,*a.* 875,*a* I,821,*a.* qui portantes onera curvari dicantur 892,*a*

Onycha aroma quid ſignificet I,452,*a*

Onychinus gemma quid ſignificet I,443,*a*

Opera bona gentilium ſine fide an moraliter bona? I, 320, *b.* an quid mereantur? 322, *b.* ſeq. etiam juſtorum opera bona infectione labis non carent 1313, *b.* qui bene operetur, & qui præmium conſequatur III, 171, *b*

Operimentum quodnam auferendum in monte Convivii Evangelici II,108,*a*

Opes, quomodo dicantur ſpolia I,1223, *b*

Ophir quæ regio I,793,*b.* quænam illa expeditio in Ophir 799, *a*

Optare. Optandi formula *Dominus ſit tecum* I,656, *a*

Optandi modum Ebræi non habent, 551. *b*

Optima quæq; Deo & miniſtris ejus offerenda I,1315, *b*

Opulenti vaccæ Baſan II,798, *b*

Opus pro grege pecorum I,299,*a.* Opus Domini pro Judicio II,27,*a.* beneficio 888,*b*

Oppreſſor pauperum quam pœnam incurrat I, 1186, *a.* 1187,*a.* 1205,*b*

Oracula quando defecerint. II. 896. *a*

Orare, vetus orantium ritus I, 358, *a.* an motis labiis orandum 742,*a*

Orationes pro mortuis à Papiſtarum cohorte erroneæ aſſeruntur III, 261. *a*

Orbis quando à facie Dei tremere dicatur II,875,*b.* Orbes cœli diſtinctos veteres Ebræi non agnoſcunt I, 1033, *a*

Origenes Interpres S. Scripturæ I, 8, *b.* qualis 15, *a.* ejus

Tetrapla, Hexapla, & Octapla 28, a. ejus de 70. ſeptimanis Danielis ſententia abſurdiſſima 121, a. II, 633, a. reddit ἀργύρια per στατῆρας 179, b ejus error 229, a. quotus ſit Abraham ab Adamo 274, a. qui in Clerum aſſumendi 507, a. de Principe exercitus Domini 665, b. 666, b. de conculcatione capitum hoſtilium Joſuana 676, a. Lex è Sion exiens II, 852, b. Origenitæ notati, I, 990, b. dentes ſponſæ I, 1273, a
Origo monetæ unde petenda I, 174, b. à Noa petenda 175, a. quia Abrahamo antiquior ib.
Orion quale ſidus I, 920, a
Ornatus mulieris triplex I, 1225, a. mentis, oris, & oculorum ib. Sponſæ. 1261, a
Oronaim Arava II. 83, b
Orpheus de Moyſe teſtatur I, 209, b. de Chao 221, b
Orphici unde diem incipiant I, 225, a
Orus unde dictus I, 229, a
Oryctologia quid doceat I, 907, b
Os (oris) pro mandato I, 304, a. os gladii 387, a. os Domini 386, a. dilatare 994, b. oris fructus 1176, b. oris perverſitas removenda 1139, a. quod ſit os ſtultorum 1175, a
Oſculum manus, I, 749, a. 910, b. quid per Oſcula ſponſa petat 1256, b. cur pluraliter dicatur, oſculis oris ſui 1257, a
Oſiandri, Andreæ, annotationes in S. Scripturam, I, 13, a
Oſiandri (Lucæ) Verſio I, 3, b. & Paraphraſis cum inſtituto emendandæ Vulg. Verſionis, & ſtudio reddendi ſenſus literalis juxta ductum B. Lutheri & Brentii 12, a. b. elogium hujus paraphraſeos publicum ibid. b de altari exſtruendo 421, b. de ſerva. 423, b. ſeq. de victimæ mactatione ad aquilonem 471, a. de comprivignorum matrimonio 491, a. de Dei Zelotypia 622, b. de Judæorum perſecutione 624, b. de Idololatria & inobedientia 751, a. 780, a. de ſplendore novi Teſt. 948, b. II, 17, b. ſeq. laudatur I, 513, a. 518, b. II, 20, b. 31, a. 43. a. 49. a. 53, a. 55. b. 58. b. 76. b. 81. a. 83. 93. b. 101. b. 112, b. 117. a. 128. a. 130. b. 132. a. 135. a. 152. b. 155. b. 175. a. 176. a. 190. b. 196. b. 721. a. 751. b. 733. a. 791. b. 799. b. 814. b. 819. a. 824. a. 830. b. 831. b. 832. a. b 833. b. 837. b. 854. b. 867. a. 903. a. 926. a. 932. b. 988. b. 989. a. 993. a. 994. a. 999. b. I. 989. b. 1179. b. 1185. b. 1188. b. 1201. a. 1203. b. 1208. b. 1285. a. 1288. b. 1289. a. II, 679, a
Oſiander ubi 70. hebdomades Danielis incipiat I, 123, b. quales annos intelligat ib.
Os (oſſis) num Joſephi Oſſa ſolum Moſes ſecum extulerit in terram Canaan I, 375, a. os Luz fabuloſum 993, b
Oſtium Tabernaculi quod & quid ſignificet I, 467, b.
Oſtraciſmus I, 295, b
Othoniel Calebi gener I, 683. b. 701, a. quo cognationis gradu ei conjunctus 1314. a
Otium, populi operis magnis diſcutiendum, I, 320, b. fugiendum 1179. b. 1184. b. 1185. b. ejus & luxuriæ damna 874. a
Ova irrita II, 115. a
Oves interfectionis qui & cur dicantur? II, 993. b
Ovidius de Chao quid ſentiat, I, 221, b. laudatur I, 827, b
Ozias Rex Juda quando regnare cœperit, I, 825. a. fuit binominis ib. b. cur lepra percuſſus ib. belli & agri cultura peritus 857, a. pietas filii ipſius ib.
Ozias Princeps Juda in Judithe memoratus ad quæ loca miſerit muncios III, 27, a

P.

Pacifica ſacrificia quæ fuerint, ubi immolanda, & quid ſignificarint? I, 473, a b
Pacifici (Kenim) quare ita ſe vocent filii Iſrael? I, 306, a. Pacifica qui offerunt, diſtribuunt dona ſuis 742, a.
Pactum quod confirmandum eſt Dan. 9. eſt Evangelium I, 129. a. confirmatio ejus ibid. de eod. Königs ſententia ib. b. & Scaligeri objectio ibid. an Pactum Dei cum Abraha fuerit gentilitium, an perſonale, an univerſale de Chriſto 285, a
Pagnini (Santis) Verſio probatur Sixto Senenſi, Lovanienſibus & Pariſienſibus Theologis, Laurentio Beyerlingk, Franzio, Polo, B. Luthero I, 3, b.
Palæſtini, qui fuerint I, 670. b. qui exiis Joſuæ remanſerint 679, a. cur non omnes ab eo debellati ib. 706, a quando anni ſervitutis 40. ſub Palæſtinis ſeu Philiſtinis incipiant 721. b. verior ſententia 722, a. qua plaga percuſſi in natibus 744, b. quæ regiminis forma ipſis fuerit ib. meliores multis Chriſtianis 749, a quinq; eorum Satrapiæ II, 895. a. quando ſubjugati II, 895, b
Palea, earum uſus in lateritio opere I, 542. b
Palatium pro *harmon* an recte vertatur II, 799, a
Palatum pro ore II, 735, a
Pallium quale fœminis velandis veſtimentum? I, 294, a
Palma an per eam Crux Chriſti notetur I, 1284. a. Eccleſiam ſponſam notari probatur ibid.
Palmus quæ menſura I, 187, a. an duplex, major & minor ibid.
Palmoni quis ſit II, 624, ſeq.
Palmyra urbs Thadmor I, 793, a
Pamphylia I, 280, a
Pan Deaſter ὀρειβάτης I, 807, a
Panagia I, 850, b
Pandæſia in Apidis honorem acta I. 455. a
Panis quid in Scriptura ſignificet I, 286, a 750, b. quomodo in Euchariſtia Panis dicatur 350, a. eum coram Deo comedere 389. a. Panes duodecim propoſitionis quid ſignificarint 434, b. an etiam fermentati offerendi 472, b. ab Alienigena non auferendi 500, b. cauſæ myſticæ & morales oblationis panum 533, b. non ſolus ſine benedictione divina paſcere poteſt 569, a. tribulationis II, 136, b. an panes notent ſacrificia I, 1307, b. panis in monumentum oblationis 1308, a
Panthera animal, 725, a. 756, b
Pappus D. quomodo 69. hebdomadas cum dimidia numeret 1130, b. de univerſali Judæorum converſione II, 221. miſericordia Dei 750, b. Rugitus Dei 751, b. frumentum florere faciens Juvenes 986, a
Parabolicum loquendi genus ut explicandum I, 206, b
Paradiſus ubi fuerit I, 236, b. 237, a. de fluvio Paradiſi ib. non in Paradiſo Adam perpetuo eſſe debuit, 237, a. fuit Arx & metropolis mundi ib.
Paradoxa Raviana I, 162, b, Voſſii 1303, a
Paræus de termino à quo 430, annorum peregrinationis Ebræorum, I, 78, b. refutatur 79, a. rurſus 80, a. notatur, 88, a. 89, a. ejus confeſſio quod tria in Chronologia Aſtronomo-Biblica humano ingenio majora ſint 161, b. de Chao 219. b. notatur 242, b. II, 197, b. 726, b. 744, b. 764, a. 840. b. 912, b. I, 990, b. 998, b. 1012, b. 1016, b
Paralipomena, ſeu Chronica, libri duo Biblici, à quo ſcripta, eorum ſcopus, & Synonyma I, 835, a. prioris diſtributio & Chronologia ib. b. Secundi argumentum, diviſio 848, a
Paralleli loci in Scripturæ interpretatione obſervandi I, 20, a. quales eſſe debeant ib. b.
Paraſceue Paſchatos an fuerit feria quinta vel ſexta I, 144, 6. vocatur Muhamediſtis dies Congregationis ib. quando incipiat 147, b
Paraſchæ ſeu ſectiones Legales apud Ebræos I, 27, b. earum uſus 33, b. quod ſint ib. a. quam antiquæ ib.
Pardus animal II, 756, b. Symbolum Græcæ Monarchiæ 613, b
Parentheſis non temere inſerenda ſcripturæ I, 256, b. alia neceſſaria 571, b
Parentes. num Moſis parentes meritò à Calvino ferinæ immanitatis arguantur? I, 324, b. honorandi ſunt 611, b. iidem cum poſteris II, 191, b

Pari-

Digitized by Google

Pariſienſes Theologi quid de Pagnino judicent I,3,*b*
Paronomaſia II,801, *a*. 832, *b*
Pars, quæ partes de ſacrificiis Sacerdotibus ceſſerint, & quot in eis fuerint I,585,*a*. quid eæ ſignificent. ib.
Parthemim quid ſint II, 591, *a*
Participatio peccatorum vitanda I,1208, *b*
Partitio, cur in terræ Canaan partitione Sacerdos adhibitus I, 551, *a*
Parvaim quæ regio I,849,*a*
Paſcere filios Regum non dedecet I,772,*a*
Paſchata quatuor miniſterii Chriſti I, 139, *a*. 140. *b*. 141.*a*.
Quintum refutatur 141. *a*. *b*. quomodo ordinentur 142,*a*
Paſcha ultimum an Chriſtus cum Judæis celebrarit? 143,*a*. affirmativæ Patroni ib. negativæ probatio ib. per ſeptem argumenta inconcuſſa ib. ſeq. 144.*a*. objectio diluitur ib. Paſcha μνημονευτικὸν Grotii & Marci Antonii de Dominis eluditur 143, *b*. incidit Paſcha Judæorum in Sabbathum mortis Chriſti I,144,*b* Vide Ind. Loc. Com. Artic. *De Sacram. V. T.* Grotio feſtum eſt *Propter Viam* 367, *b*. tribus modis accipitur 368, *a*. Judæi Paſcha ad finem mundi uſq; celebrandum ſomniant 371, *a*. Armenii cum Judæis celebrant ibid. quando paſſa mactandum 371, *a*. ubi Loci Num. 28, ib. & Deut. 16, 6. conciliantur. ibid. cur nihil de eo in craſtinum relinquendum 429, *a*. cur adhuc lactens mactari non debuerit ibid. an & quomodo in deſerto azymis celebrari potuerit 525, *b*. an ejus nomine totum ſeptiduum 578, *a*. quid in eo immolari debuerit ibid. quando diſcedendum ab eo loco, ubi celebratur paſſa ibid. quid Iſraelitæ Joſuani ipſo paſchatos die comederint 664, *b*. quis ille alter dies ibid. Paſcha Ezechiæ tempore celebratum exponitur 858,*a*,*b*. quid Paſcha Chriſti nobis conferat 1048, *a*. paſchalis agnus cur immolari dicatur 1305, *a*
Paſſio Chriſti quo anno contigerit I, 130, *a*. *b*. quo die contigerit paſſio Chriſti 144, *b*. contra Langium probatur dies Proſabbathi ſeu Paraſceues ſeptem fundamentis ib. 145, *a*. Conſenſus Patrum ibid. *b*. Objectio ib. ſolvitur 146, *a*. menſis & dies Paſſionis Chriſti ut & conceptionis argumentis infirmis probatur à Ravio, 170, *a*. eam nobis peccatorum remiſſionem mereri, tredecim argumentis ſolidis comprobatur II, 194, *b*. ſeqq. per lapidem cælatum & cælaturam ſignificata II,945,*a*. deſcripta à Jeſaia 232,*a*
Paſſus quæ menſura I,187,*b*
Paſtor Lapis Iſraelis I, 315, *b*. an Mich. 4,14. de paſtore corporali agatur II,871, *a*. ejus paſtura maxime ſalutaris ib. ſeq.
Paſtor, Præſes Eccleſiæ II, 992, *b*. unus auctor Scripturæ I,1249, *a*. paſtor ſtultus quid ſignificet II, 1000, *a*. ejus prædicata & proprietates ib. paſcere inter lilia quid ſit I,1268,*b*. quouſq; paſcat ib.
Paſtores pro prophetis II, 988, *a*. qui illi tres paſtores ab Archipœmene ſuccifi uno menſe 997.
Paſtoritiæ vitæ dignitas I,328,*a*
Pater, an in eum filio jus ſit? I, 575. *a*. quodnam ei jus in bona ſua 593, *a*. pro Socero & Rege 754,*b*. quis primus Judæorum parens II, 197, *b*
Patherius adducitur I,8,*b*
Patientia. ejus ſignum I, 295, *a*. de patientia in ſucceſſu improborum 1190, *a*. 1191,*a*
Patres cum delectu & magna cura legendi I, 19, *b*. conſentiunt de Chao 220,*a*. de Domino in rubo ardente. 330, *b*. de Sabbatho 413, *b*. de ſerpente æneo 541, *a*
Patriarcharum fides I, 211, *a*. Patriachales benedictiones 630. *b*. eorum Polygamia 493, *b*
Patrui fratrum filiis præferuntur I,548,*a*
Paulus an alias Epiſtolas ſcripſerit ad Corinthios, Theſſalonicenſes, Laodicenſes? I, 208, *b*. ipſius deſcriptio 926, *b*.
Paulus Burgenſis Lyrani antagoniſta I,9,*a*
Paulus Riccius, Interpres Pentateuchi, I,211,*b*
Paulus Samoſatenus in Concilio Antiocheno damnatus I, 926,*b*. 927, *a*
Pauperes, quæ de his lex I, 427, *b*. quomodo terra quieſcente pauperes comederint? 428. qui primogeniti pauperum dicantur II,82,*b*. qui regna conculcaturi dicantur 112, *a*. capita pauperum quæ ſint 797, *a*. pauperum mores I,1177, *a*. 1203. *b*
Paupertas, contra ejus votum Pontificium argumenta I, 577,*b*. odioſa 1177,*b*
Pax Deo gratior bellis I,843,*a*. univerſalis II,16,*a*. 60. *a* Chriſtus eſt noſtra Pax & Pacis Princeps II, 60, *a*. 61. *a*. 67,*b*. ejus Pax æterna 68, *a* Evangelica 89, *a*,*b*. 849,*a*. 863, *a*. 888, *a*. unde interna 945, *b*. pacis & tranquillitatis ſtudium Salomoni commendatum 1222, *b*. quæ ſit pax fœderis 1312, *a*
Peccare in animam quis dicatur I,536, *b*. qui peccare faciat homines II, 132, *a*
Peccator, fruſtra Deum invocat I, 744, *a*. pro iis orare licet. 751, *b*
Peccatorum Iſraelis anni quomodo numerandi, I,88,*a*. terminus à quo, & ad quem ibid. *b*. quomodo anni 40 peccatorum Judæ colligantur, unde incipiant, & ubi deſinant 89, *a*. *b*. 165, *a*. ubi Ravius vapulat ib. & ejus inconſtantia notatur ibid. *b*. peccatum quomodo nobis dominetur, & nos illi, 256,*b*. an pro culpa, num vero pro pœna accipiatur in verbis Abimelechi 288, *b*. 343, *a*. an in Pontificem & Senatum graviora peccata non cadant 474, *b*. quæ inter chataa & aſcham differentia 475, *a*. an ſolum peccet, qui elata manu contra præceptum agit 611, *b*. 612. certis peccatis certæ etiam pœnæ ſunt 612, *b*. quandoq; ob unius crimen plectitur communitas 667, *a*. peccata quæ potiſſima ab Amoſo reprehendantur II, 797, *a*. objectum peccatorum primario Deus I, 1024, *a*. fugienda peccata 1188, *b*. quæ communionis peccata 1305, *b*. pollutio ex peccatis alienis 1306, *a*. confeſſis non recidere in peccata licet ib.
Peccatum originale eſſe ſtabilitur I, 265, *b*. vide Indicem Locorum communium Artic. *Peccatum*. eo totus homo corruptus quoad corpus & animam III,48, *b*.
Pectorale ſeu rationale quid ſignificarit? I, 441, *b*
Pectus I,242, *a*. quid ejus agitatio ſignificet 446, *b*
Pecunia unde dicatur I, 173,*a*
Pecus, ejus fœtus quando immolandus I, 500, *b*
Pediculus. quomodo pediculi in Ægyptiis nati I,352,*b*
Pedum quid duo peda dulcedinis & doloris ſignificent II,994, *a*. *b*. duas partes doctrinæ cœleſtis 995, *a*
Pelagius, Pelagiani, de Adami ante lapſum mortalitate I, 237, *b*. iterum productus error in Grotio 248, *b*. 831, *a*. an infantes peccati expertes II,827, *b*
Pelargus (Chriſtoph.) Interpres Pentateuchi I,211, *b*. citatur 434, *a*. 446, *a*. 480, *a*. *b*. 482, *a*. 541, *a*
Pellacia quomodo punita I, 597, *a*
Pellex quid à concubina & adultera differat? I,733, *a*
Pellicanus (Conradus) citatus I, 252, *b*. 937, *b*. II, 840, *b*
Pellis cur hoſtiis detracta I, 469, *b*. 1305, *b*. cui ceſſerit 470, *a* pellis pro pelle 887. *a*
Pentateuchus quomodo Ebræis dicatur I. 209, *a*. ejus objectum & ſcopus 210, *a*. ejus diſtributio 212, *a*
Pentecoſte, terminus à quo recte numerandæ Pentecoſtes I. 501, *a*. 309. nomina hujus feſti ibid. vulgaris de eo error 428, *b*
Peor, vide Phegor.
Perdices cur in ſacrificiis non adhibitæ I, 1305. *b*

Peregrinationis Ebræorum terminus à quo ſeu unde incipiant anni 430, elapſi usq; ad exodum? I, 76, *a*. peregrinationis incommoda 1201, *b*
Peregrini quomodo compeſcendi I,319,*b*
Pererius quid de LXX. in Epocha antediluviana ſentiat I,62, *b*. de Cainani Arphaxadiadæ annis 69, *a*. caſtigatur 125, *b*. Kainanem ſuppoſititium probat 276, *b*. notatur 281,*b*. de operibus Gentilium, 321, *a*. laudatur 331, *a*
Perez qualem rupturam fecerit? I, 302,*b*
Perfectio ex Pſeudographemate ejus ſtatus aſſertus I, 513,*b*
Perfectum Ebræo ut apud Græcos & Latinos reddi poſſit I,227, *b*.
Peridipnon quid ſit III, 179, ſeq.
Peripateticorum error I, 229, *a*
Perkinſus refutatur II,26,*a*
Perpendiculum pro Judicio II,808,*a*
Perruptor happorez quis ſit? II,836.*b*. ad 843
Perſicus interpres adductus I,149, *a*
Perſæ. Perſarum anni quot dierum, I, 57, *b*. Reges dum ad regni faſces admoti alia aſſumſerunt nomina 112,*b* 866, *a*.quomodo ſe invicem ſubſecuti ſit 113, *b*. Ignem adorant 504, *a*. eorum leges 878, *a*
Perſecutores colliduntur II,1002, *b*
Perſecutiones Chriſtianorum à Davide prædictæ I, 1002, *a*. 1062. graviſſimæ ſub AntiChriſto II, 697,*a*
Perſeverantia ſapienti neceſſaria I,1132, *a*
Peſtis quomodo in ſcript. vocetur I, 353, *a*. quid vocabulum notet Exod. 9, 15? 354, *a*. pro mavet 503, *b*. II,800, *a*. vaſtitatem ſequitur 806,*b*
Petavius notatur I, 56, *a*. laudatur 57, *b*. iterum notatur 59, *a*. ejus Pyrrhoniſmus 64, *a*. 131.*a*. adducitur 118, *a*. de 70.hebdomadibus Danielis 124,*a*. de natali Domini 137,*a*. de Creatione 214.*b*. de Angelis præſidibus 621, *a*
Petra urbs I,540,*a*.702.*b*.824.*b*. Petra deſerti II, 84, *a*
Petra percuſſa à Moſe Chriſtus eſt I, 549. Auguſtini allegorica explicata ibidem. Petra quid notet II, 235, 6.
Petra ſalutis Deus Trinus I,619,*b*
Petrus Alexandrinus de morte & reſurrectione Chriſti I, 145, *b*. de hora mortis Chriſti 147,*a*
Petrus Bertorius I, 9, *a*
Petrus Cantor pariſienſis I, 8. *b*
Petrus Damiani de Virga Aaronis I,537, *b*
Petrus Paludanus Poſtillavit in univerſa Biblia I, 9, *a*.
Petri Brunnquelli Scholaſticæ Lecturæ in Bibl. I,9,*b*
Petri Lanſſelii ſupplementa ib.
Petrus Ravanellus laudatur I, 251,*b*
Petrus Martyr de Pretio Araſnæ pro area à Davide ſoluto I,786,*b*
Peyrerii Præadamitarum Commentum refutatur I,230 *b*. notatur 239, *a*
Pfeifferus laudatus I, 305, *b*
Pharan deſertum hum. calamitatis Symbolum I, 527, *b*
Pharao, hoc nomen quouſque manſerit Regibus Ægyptiis I,279, *a*
quis novus ille,319, *b*
cur Iſraelitas preſſerit 319,*b*. 320, *b*
ejus reluctantia in dimittendis Iſraelitis 336,*a*
an ſpeculative fuerit atheus 342. *a*
cur nihil durius in Legatos animadverterit ib. *b*
qualis fuerit 350,*b*
cur non ſtatim amotas voluerit ranas 352,*b*
cur non ſtatim in Geſſen exploratum miſerit? 353, *b*
ſe ipſum obduravit 358, *b*
Phariſæi doctores cœci II,129, *b*
cur excæcati ib.
Phegor, Phogor vel Peor Idolum in monte inde nominato I,543,*b*
num Priapus fuerit ib. 560,*a*
Pherecydes Syrus de Luce quid ſentiat? I,225,*a*
Phereſitæ, I, 430, *b*
Phiala quantum ponderarit, ejus uſus I, 522, *a*
Principum Phiala 713, *a*. II,806,*b*
Phido Argivus monetæ inventor dicitur I, 174, *b*
Philaſtrius de Nazaræis I,514,*b*
Philautia ſtulti eſt animi I,1174,*b*
Philippi (Henricus) quomodo Euſebium defendat, 130, *b*
Philo Carpathius laudatus I,1285, *b*
Philo Judæus adducitur I,56, *a*. *b*
de mundi cum lege harmonia 213, *a*
de tenebris 222, *a*
de λόγῳ 223,*b*
Kainanem non agnoſcit 274, *a*
de apparitione Filii Dei 286,*a*
de Moſis Præceptoribus 325,*a*
de rubo ard. 328, *b*. 330,*b*. 363,*b*. 541,*a*. 592, *b*
Philologia quantum Studio Theologico profit. I,190,*a* quid detrimenti adferat, ib. exemplo Hugonis Grotii ibid.
Philoponus veſperam die poſteriorem facit I,225,*a* ejus error 229,*a*. citatur 731,*a*
Philoſophi æternitatem mundi ſtatuentes refelluntur I,214, *a*. diverſa ab ea opinio laudata 215, *a*
Phinees an ſit Elias? I,690,*b*. vid. *Pinehas.*
Phiton Fortalitium Ægypti I,320,*b*
Phœnicia quæ dicatur I,663.*a*. 706, *b*. II,99,*b*
Phraſis, non ſibi, Dan. 9. quid inferat? I,171, *a*. barà Elohim an pluralitatem perſonarum inducat 215, *b*
Punica de liberorum genitura phraſis 240,*a*
in Deum eſſe alicui, non ſignificat, jus vitæ & necis habere in aliquem 338, *b*
in iis quæ ad Deum pertinent? 389, *b*
egredi de medio 575, *b*
quid nobis & Domino 691, *a*
tegere pedes 754,*b*
hymnum per manum canere 849,*b*
quis ſcit? II, 773,*b*
quis dabit ib. 826,*a*. *b*. Sedebis mihi 717,*b*
Photius laudatus II,936, *b*
Phylacteria Judæorum I, 563,*b*
Phylarchi Arabum I,285, *a*
Picherellus ſeipſum corrigit I, 213, *b*. ejus nova opinio de operibus tertiæ & quintæ creationis dierum 227,*b* refellitur ib.
Pietas. quæ origo vera pietatis I, 1180, *b*. ejus præmium 1172, *b*
Pigmenta verborum falſa exiſtimationem minuunt, I, 1199,*b*
Pigritia (vide *Otium*) quodnam damnum adferat I, 1180,*a*. bonæ famæ repugnans 1199,*a*
Pignus quæ in pignus accipi nefas I, 605, *a*. an quolibet mane repetere creditor potuerit ib.
Pineda laudatus I, 796,*a*.892,*b*.899, *b*.902,*b*
Pinehas quamdiu vixerit ſecundum Dn. D. König I, 1311, *a*. etiam in Ægypto natus & tamen terram ingreſſus cum Patre quomodo dicatur ibid. an Pinehas, an vero Joſua dux in expeditione fuerit 1313,*b*
Piſga mons I,559,*a*
Piſcator quid de hora crucifixionis Chriſti ſentiat. I, 147, *b*. de aquis ſupra cœliſtibus quid ſentiat, 227, *a*. refutatur à Riveto de fiducia in hominem 375, *a*. de Servii 422,*a*. 423,*a*. de contumace filio 594, *a*. de 22.Pſal, 983, *a*. de Sacerdotali officio II, 982, *b*. Paſtor pecoris occiſionis 993,*a*. laudatur I, 998,*b*
Piſces quare ſanguis eorum non prohibitus I, 478, *a*. cur non in ſacrificium ordinati ib. quorum eſus & cur prohibitus 480,*b*.481,*a*
Pius. Piorum felicitas graphice depicta I, 931,*a*. II,149, verè

Digitized by Google

b. verè piorum raritas I, 1180, *a.* anguntur propter imprudentiam mundi 1232, *a*
Pius V. Pontifex Rom. de ſalute fere deſperat I, 529, *b*
Placenta cur offerri ſolita I, 472, *a*
Plaga per angelos immiſſa I, 1065, *b*
Plagiarius I, 424, *b.* ejus pœna 605, *a*
Planetæ an animam habeant? I, 229, *a*
Plateæ, quas Ahab Damaſci facere juſſus, quæ fuerint I, 807, *a*
Plato cur nummus inventus ſit I, 174, *b.* de mundi Principio 215, *a.* unde ſuam ſapientiam hauſerit 221, *b.* ejus error 229, *a*
Platonii notantur I, 224, *a.* an ab iis Chriſtiani voces Sacras didicerint ſecundum Grocium ib. eorum error 229, *a*
plauſtra, an ſex ſuffecerint ad onera Tabernaculi totius portanda & vehenda I, 521, *a.* plauſtra ferrea II, 796, *a*
Plejades quale ſidus I, 920, *a*
Plenitudo pro fructu maturo I, 596, *a.* quomodo polluatur ib. pro fructu arido ib
Pleonaſmus Vulgatæ notatus I, 296, *a.* II, 810, *b*
Plinius cui numi inventionem tribuat I, 174, *b.* ejus aquæ laus 226, *b*
Plinius junior de Chriſtianis I, 927, *b*
Ploni Almoni I, 740, *a*
Pluralitas ubi ſit intelligenda I, 250, *b*
Plutarchus de Platonis ſententia circa mundi initium I, 215, *a.* de ſerpentibus in Arabia 540, *a*
Pluvia prima & ſerotina quæ II, 778, *b.* 779, *b.* ſeq. 986, *a.* qualis per Serotinam intelligenda ib. *b.* doctrina Evangelica ib. matura & ſerotina I, 909, *a.* Duplex pluviæ uſus 918, *a*
Pocokius laudatus I, 937, *b*
Poculum vini meri in manu Domini I, 1064, *a.* Vide Calix.
Poderes quale veſtimentum I, 444, *a*
Pœna capitalis infligitur periculi maximi vitandi ergo I, 583, *a.* earum finis 590, *b.* non ſemper tollitur pœna 850, *b.* quas pœnas increduli manere debeant II, 51, *b.* earum ſex gradus ib. non remittitur impœnitentibus 69, *a*.
Pœna mulieri inflicta I, 248, *a.* quomodo parentibus mortuis id pœnæ ſit, quod filius patitur, 410, *b.* pœna quod parentibus, filiis eſt probatio ib. diſting. inter pœnam temporalem & æternam ib.
Pœnitentia quomodo de Deo dicatur I, 264, *a.* hypocritica Pharaonis pænitentia 358, *b.* quæ Iſraelitarum occiſa tribu Benjamin 736, *b.* pœnitentiæ ſigna 771, *a*
Poëſis Ebræorum quæ & qualis ſit I, 27, *b.* poëticæ *licentiæ* 713, *a*
Polanus citatus I, 226, *b*
Politia, Judaicæ abolitio denuntiatur II, 714, *b.* 718, *a*
Politica Grotii eluſa I, 267, *b*
Pollucre nomen Dei I, 499, *a*
Polluta quando fœmina dicatur I, 605, *a*
Pollux unde nomiſma derivet I, 173, *a.* de argento ib. *b.* varia genuini nummi apud eum epitheta 174, *b*
Polanus uſuras modicas ob quinque cauſas approbat I, 599, *b*
Poloni ut diem inchoarint I, 56, *a.* 225, *a*
Polus arcticus I, 906, *b.* auſtrinus 918, *a*
Poli Judicium de verſione Münſteri I, 3, *a.* de Iſidoro Cario ibid. *b.* de Pagnino ibid. de Caſtellionis & Tremellii Verſionib. I, 4, *a. b.* de Gallica & Anglicana ibid. *b.* de Lutheri verſione 8, *a.* de Belgica 6, *b.* de Maxima Pariſienſi 10, *a.* de Cornelio à Lapide ibid. de Calvini Scriptis ibid. de Fr. Junii & Piſcatoris annotatis ibid. quale de ipſo auctor judicium ferat ib. & *b.* quomodo aquæ congregatæ ſint 228, *a.* pyrrhonismus de ſynceritate Ebræi textus 1302, *b*
Polydorus Vergilius laudatus I, 404, *b*
Polygamia an in Lege non fuerit prohibita I, 492, *b.* de Patriarcharum polygamia 493, *b.* Regi vetita 583, *b*
Salomonis 800, *b.* an ſimultanea legi matrimonii repugnet 1302, *a*
Poma an benè pro Ebr. פרי reddatur I, 563, *a*
Pondo argenti quantum ponderet I, 865, *a*
Pondus Sanctuarii quodnam fuerit? I, 451, *b.* quid pondus du plex ſignificet 1180, *a*
Pontifex. An Moſes cum Romano Pontifice comparandus I, 390, *a.* ejus infallibilitas refellitur 454, *b.* 580, *b.* ſeqq.
an ipſi competat judicium rerum ſecularium I, 592, *a.* an ſuperior Regibus 681, *a.* Vide *Antichriſtus.*
Pontificii agnoſcunt in Chronologia Patrum ante diluvianorum non ſequendam eſſe LXX. interpretatum Verſionem I, 62, *b.* opinio fallax eorum de initio miniſterii Chriſti 142, *b.* de Ebraici Codicis integritate adulterata 198, *a.* quomodo Capelli Criticam accipiant 203, *a.*
Senſus Idololatricus de Contritione capitis ſerpentini 245, *b.* de operum meritis 320, *b.* 322, *b.* ſeq.
de ſanctitate locorum 331, *a.* de cultu imaginum ib. *b*
quomodo ſacrificium eſſe paſcha probent 372, *b*
unde colligant fiduciam in Sanctos 378, *b*
inepte Vulgatam defendunt 380, *b*
quid per regale Sacerdotium intelligant 390, *a*
de tonitru Legis 392, *b*
de Legis imperfectione 394, *b*
Idololatris accenſendi 400, *a*
Lutherum excluſivam textui addentem immerito accuſant 564, *a*
de uſuris 600, *a*
an ad evitandum majus peccatum minus ſit committendum 733, *b*
fruſtra diſputant de alienatione terræ Iſraeliticæ à Salomone facta 792, *b*
de animalibus duobus in Habakuki textu irreptitiis II, 888, *b.* ſeq.
integritas obedientiæ 627, *b*
commentum de diverſo Canone Judæorum III, 3, *b*
Pontius Carbonellus I, 8, *b*
Populus quis non confundendus dicatur? II, 779, *b*
omnes à Micha ad audiendas conciones invitantur 828, *b*
qui populi circumcidi ſoliti fuerint III, 26, *b*
Populus prædator an recte Semen Abrahæ Iſmaeliticum prædicatur futurus I, 289, *b*
ab otio operis magnis abſtrahendus 320, *b*
pro domo aut familia 423, *b*
an populi tot quot filii Iſraelis in Ægyptum deſcenderunt, 621, *b*
quis ſit populus 622, *b*
ob unius peccatum plectitur 785, *b*
Porcus cur ejus eſus prohibitus I, 480, *a. b*
Porphyrius Philoſophus plus vidit ipſis Judæis I, 419, *a. b*
Porta Judicii locus ordinarius I, 455, *b.* quid per eas intelligatur 710, *b.* 988. porta piſcium II, 894, *a*
quæ ſint portæ ſeculi I, 988, *a.* urbis Jeruſalem quæ & quot 871, *a*
Portenta quæ dicantur III, 29, *a*
Portio Legiſlatoris quæ dicatur I, 640, *b*
Poſcere I, 497, *a*
Poſſeſſio Terræ quomodo Abrahæ oſtenſa I, 279, *b*
Poſſini de Cainani Arphaxadi filii annis ſuppoſititiis verba adducuntur contra ſocieunos I, 69, *b*
Poſtelli de verſ. LXX virali unde tranſlata I, 199, *a*
Poſteri cum Parentibus iidem cenſentur I, 573, *b.* II, 191, *b.* 873, *b*

Google

Poſtulata Paræi de Tabulis Aſtronomicis I,162,*a*.Poſtulatum Ravii de annis epocharum ἀπολύτως integris 162,*b*.aliud de diebus Revelationum divinarum 163, *a*. Poſtulata precaria Ravii circa hiſtoriam Judicum 164,*b*. auctoritate deſtituitur 165,*a*

Potentia,an ſolum indita terræ producendi plantas in Creatione I, 228, *a*. Potentia Sponſi cœleſtis 1004,*a*

Poteſtas patria olim maxima I, 683,*b*

Potiphar quale officium obierit? I,302,*b*.ſeq. quomodo verba: *nec quicquam aliud noverat &c.* accipienda? 303,*a*.cæca ejus mens ib.

Prado (Hieronymus) laudatus II,56,*a*

Præadamitarum commentum profligatum I,230,*b*.232.*b*.830,*b*

Præcepta, an Adamo & Noæ ſeptem data I,382, *a.b*. diſtributio decalogi 394,*b*.quæ Moyſi ſint tradita 505, *b*.diſtinctio inter ea & cæremonias & Judicia 562,*b*. acuenda & inculcanda filiis 563,*b*. Syncerae caritatis 1137,*a*

Præcipitantia fugienda I, 1176,*b*. 1177,*a*.1208,*a*.1175,*a*

Præco qualis Chriſtus ſit II,183,*a*

Præda quibus nominibus apud Ebr.vocetur, & quid ea proprie ſignificent I, 549, *a*. quomodo dividenda 690,*a*.757, *a*.1314, *b*. Præda Chriſti & ejus victoria programmate Paſchali decantata II, 229,*a*

Prædator quis ſpoliandus ab Iſa. cap.33. prædicatur II, 147,*b*. onagris prædones comparantur I,906,*a*

Prædicata incomprehenſibilia nonnulla quatuor quæſtionibus propoſita I, 1211, *b*

Præfractus I,534,*a*

Prælium Spirituale Apoſtolorum contra Gentes II, 984,*a.b*

Præludia actionum virilium in juventute I, 1181,*a*

Prænotiones Phyſicæ non vetitæ I, 498,*b*

Præputium quo projici ſolitum I,284, *b*. cur opprobrio vertatur Ægyptiis 664,*a*.cur ea petierit Saul à Davide 752,*b*

Præſentia Dei gratioſa I,503, *b*

Præſcriptio annorum I,718,*a*

Præteritis Prophetæ pro certe futuris utuntur I,309,*b*

Preces, arma Eccleſiæ II,268,*b*

Precandi bene mos Ebræorum I,309, *b*

Preſſuræ Ægypt. gradus I, 319, *b*. cur à Deo permiſſa 320,*a*

Primogenita & Decimæ offerri ſolitæ I,255,*a*. quid per primogenitum intelligatur 373, *a*. occaſio Legis de primogenitis ib. quomodo ea ſint Dei 374,*a*. an lex de primogenitis in deſerto haud obſervata ſit 374, *b*. immunda redimenda erant ib.fœminea & maſculina quomodo comedenda 574,*b*

Primogeniti,eorum veſtes pretioſæ I, 296, *a*. Vide *Juſ.* 310,*a*.qui Ex.4,23. occidendus dicitur, an de filio Moſis intelligendus 339, *b*. cur tantum Regis non omnium Ægyptiorum primogeniti exprimantur, ib. quinam primogeniti cæſi in Ægypto 365,*b*.cur Deus Primogenitos recenſeri juſſerit 510, *b*. quinque potiores ejus cauſæ ib. quinam ex iis redimendi ib. qui primogeniti pauperum dicantur II, 82, *b*.primogenitus mortis I, 398, *a*. primogenitorum numerus è levitis 1308,*b*

Primitiæ I,427,*b*.574,*b*.quadruplices 538,*a*. quantæ eſſe debuerint 585,*a*.quando & cur? 608, *b*

Primitiva arborum & frugum quæ I,538,*b*

Principes cujus ſitu Judæ vexilli moneantur I, 508, *a*. quot eorum ſuſpenſi I, 547, *b*. Paſtores populorum 548,*a*.ſucceſſorem inſtruere debet bonus Princeps 559,*a*. an Princeps exercitus Domini fuerit angelus creatus 664,*b*.dignitas eorum,qui aſinarum pullis equitant 717, *b*. Principes anguli populorum 734, *b*. qui ſint ſanctitatis Principes II, 198,*a*.Principes Iſrael vaccæ Baſan 798, *b*. in ſubditos non graſſandum I, 1205,*a*

Priſcillianiſtarum error I,229,*a*

Privilegium novam domum exſtruentis, & vineam novam plantantis I,591,*a*.quæ ejus cauſæ,ib.ſignificatio moralis ib.uvas & ſpicas legendi generale 602, *b*

Probatio Iſraelitarum in Legis promulgatione cur à Deo inſtituta? I,420,*b*

Probitas, ejus officia qua voce innuantur II,725,*b*

Problemata varia de neomenia, Paſchatos & Pentecoſtes tempore I,162,*b*

Proceſſiones Papiſtarum unde probentur II,27,*b*

Procopii Gazæi teſtimonium de vero Abrahæ natali I, 74,*b*.de 400. annis Peregrinationis Iſraelitarum 78, *a*. ei dies nocte prior 225, *a*. Kainanem obelo notat 274,*b*.de holocauſtis 467,*b*.de Seminiflui impuritate 483,*b*.de Saba 756,*a*

Prodigia à Joële prædicta II,773,*a.b*.782,*b*.784.*b*

Profana gentilium ſacris miſcet Grotius I, 448, *b*. 470,*b*

Prolepſis an Gen.2,3.intelligatur I,232,*b*.279,*a*.230,*b*. 302,*a*.328,*b*.385,*b*.388,*a*.701,*a*.790,*a*.II,880,*b*

Prologus Galeatus Hieronymi I,29,*b*

Promiſſio Evangelica II, 85, *b*. eſt baſis fidei, 111.*b*. eſt *a* & *ω* omnium cæterarum 129,*b*

Promiſſio Abrahamica perfunctorie à Grotio explicata quatuor promiſſa complectitur I,278,*b*.Meſſiam concernere eam è locis parallelis probatur ib. aureis literis ſcribenda 314, *b*. Jacobæa vehementiſſime laudata 314,*b*. ſeq. an in libro à Moſe conſperſo nullæ contineantur 433,*b*. conditionales 655, *a*. 680, *a.b*. an prom. liberationis Babylonicæ conditionata fuerit II,627,*a*

Propheta: quid hoc nomine notetur? I,530,*a*.etymon vocis 647,*a*. homonymia proprie, & improprie accepta ib. metaphoricè, metonymicè, catachreſticè ſumta, ib. vocatur Videns, Vir Dei, Stillans ib.immediata efficientis vocatio ib. *b*. primum requiſitum eſt revelatio,ejus varii modi ib.alterum, judicium ex lumine prophetico ortum 648,*a*. finis intentus Prophetæ eſt gloria Dei, ib. *b*. verorum prophetarum κειτήεια 650,*a*.Definitio Prophetæ ib.Prophetarum Chorus ib.*b*. priores cur ita dicantur 651,*b*.librorum proph. diſtinctio, ib. an Prophetis credendum, etiamſi aliquid contra legem doceant, I, 589, *b*. num organa Satanæ Prophetias habeant 647,*b*. majores Regibus & Sacerdotibus 743,*b*. 852, ſeorſim juventutem inſtituebant 749, *a*. an propheta ſacrificare poſſit? 751,*b*. errare poſſunt ib. *a*. Tria potiſſimum agunt II,2,*a*. cur majores aut minores dicti 5, *b*. ordo & Chronotaxis ib. Canones Iſagogici ad Prophetas 6,*b*

Prophetia an Exod. 15,13. habeatur I,380, *a*. Summa ejus vaticinii ib. *b*. quid Prophetiæ nomine veniat 530, *a*. differt Prophetia à Donis Spiritus Sancti aliis ibid. ejus cauſa efficiens 647, *b*. finalis 648,*b*. materialis 649, *a*. formalis ibid. *b*. ſubjectum & objectum ibid. quomodo vera à falſa dignoſcenda ibid.

Propitiatorium cur arcæ fœderis impoſitum? I, 435, *b*. ejus ſignificatio? Ibid. quæ ejus fuerit forma 436, *a*. in ſecundo templo non fuit contra fabulam 2. Maccab. 2, 5, memoratam ibid. fuit Typus Chriſti ibid. quomodo deſcribatur & unde dicatur 483, *b*. 484,*a*

Propterea, quomodo hæc conjunctio accipienda I, 1017,*b*

Proſelytus Gerzedek I,373,*a*.503,*a.b*.quæ ejus Jura 534, *a*.576,*b*.an Judæis pares fuerint 577,*a*.702,*a*

Proſopopœia I,693,*b*.II,27,*a*.81,*b*. 82,*a*.130,*a*.132,*a*.II, 758,*b*.I,908,*a*.II,717,*a*.1100,*a*

Pro-

Digitized by Google

Proſper, de Nazaræis I, 514, *a*. de virtutibus Gentilium 831, *b*
Proſtibulum quodnam Ebræis dicatur I, 499, *a*. *b*.
Proſopolepſia Judicum notata I, 1175, *a*. vitanda 1171, *b*
Protevangelium miſere pervertitur à Grotio & Papiſtis I, 244, 245, ab Irenæo vindicatur 246, *a*. ejus ſumma proponitur 247, *b*. Conſolationis omnis fons 314, *a*. 246, *b*
Protoplaſtorum lapſus qua hora contigerit I, 150, *a*. Eorum fides 211, *a*. de eorũ ſcientia 241, *b*. qualis eos pudor inceſſerit ib. an cœci fuerint ib. eorum nuditas ib. eos pollicitatione præmii cœleſtis non fuiſſe deſtitutos probatur 249, *a*. *b*
Proverbia Salomonis κατ' οἰκονομίαν diſtribuuntur in ἐπιγραφὴν & παρασκευὴν I, 1126, *a*. quæ eſt vel generalis vel ſpecialis ib. hæc eſt quadri partitio ib. pars prima decem captibus abſolvitur ib. *b*. ſectio ſecunda quinque ib. tertia ſex, quarta quinque punctis continetur ib. de D. Bohlii & Wizlebii diſtributione 1126, *b*. cõſideratio ejuſdem 1127, *a*. Interpretes libri Proverbiorum ibid. *b*. unde dicantur Ebræis & Græcis ib. *b*. an Salomo tantum collegerit Proverbia ex aliis ſcriptoribus ib. *b*. auctoritas divina contra Grotium & Theod. Mopſveſtenum defenſa 1128, *a*. σοφία πανάρετος ibid. quid משלי proprie ſignificent ib. *b*. quid proprie proverbium ib. an in rigore huic libro vox *Proverbium*, *Parœmia*, *& Parabola* conveniat ib. finis & utilitas proverbiorum generalis & ſpecialis ibid. *b*
Providentia divina, in conſervando codice Sacro in corrupto I, 202, *b*. circa ſingularia aſſeritur, 267, *a*. circa jota & apices Scripturæ 335, *a*. 842, *b*
Provocationes Dei at Iſraëlitis factæ I, 571, *a*
Proximus quis ſit? I, 418, *b*. 497, *a*. Proximi & hoſtis oppoſitio unde nata ib. contra ejus ſanguinem ſtare 497, *a*. in manus proximi incidere 1143, *a*. quomodo cum eo converſandum 1194, *a*
Prudentius citatus I, 222, *b*. 726, *a*
Prudentia, quibus adimatur? I, 743, *b*. 771, *b*. Davidis 755, *b*. 760, *b*. quid ſit 1128, *b*. Gubernatrix prudentia 1129, *a*
Prudens quis ſit I, 554, *b*. Prudentis ſagacitas 1180, *a*. quomodo exhauriat profunditatem cogitatorum cordis ib. quæ prudenti cavenda 1181, *b*. 1. Sponſio inconſiderata ib. 2. iniquitas, 3. conſiliorum præcipitantia & revelatio, 4. ingratitudo ib. 5. Vindicta 6. injuſtitia, 7. præſumtio temeraria, 8. Votorum violatio 1182, *a*. Sapiens pauper 1204, *b*
Pſallere quomodo Deo debeamus I, 1049, *a*. *b*
Pſalmi à Samoſateno, Artemone, Calvino, ejuſque Complicibus, & Hugone pervertuntur, minus dextre explicantur, eliminantur I, 927, *a*. 928, *a*. idem faciunt Judæi ib. de ipſorum auctoribus, 930, *a*. auctoritas, diſtributio, interpretes ib. de Hieronymi & Vulgata translatione in Pſalmos 944, *a*. *b*. 945, *b*. ſeq. quando filii Koræ Pſalmum 45, cecinerint 1002, *b*. eum unice & literaliter de Chriſto agere probant argumenta ſeptem ib. ad 1014, cur Pſal. 14, & 53, ſint unius argumenti 1027, *b*. multi Pſalmi qui τῇ κτήσει ſunt Davidis aut Chriſti, poſſunt τῇ χρήσει eſſe Eccleſiæ & animæ cujuſvis 1031, *b*. argumentum Pſ. 68, quod ſit? 1033, *a*. ſeq. Pſal. graduum unde dicti 1108, *b*. adſcenſiones ſpirituales in iiſdem in mentem revocatæ 1109, *a*
Pſammetichus Ægypti Rex II, 86, *b*. 87, *a*. an cum Aſſyrio confœderatus fuerit 134, *a*
Pſellus laudatus I, 1277, *b*
Pſeudopropheta quacunq; cognatione contingat incuſandus I, 575, *b*. nullum tempus à Judicio ei ad ſuã defenſionem conceditur ib. cuilibet in eos animadvertere licebat ib. coram cœtu ib. ejus dijudicatio Synedrio permiſſa 583, *a*. quando ſupplicio plecti ſoliti, 589, *a*. tria apud Zachariam falſorum Doctorum genera II, 987, *b*
Ptolemæus Lagi Filiu Rex Ægypti II, 676, *b*. Ptolem. Philadelphus Antiocho deſponſat filiam II, 677, *a*. *b* Ptol. Euergetes vindicat ſororem II, 677, *b*. ſeq. quis Ptolemæus fuerit, quo regnante Epiſtola de Purim ſcripta III, 30, *a*
Ptolemæi Canon à Ravio præter rem in dubium vocatur I, 161, *a*. qui ejuſdem Reges à Beroſo confictos ſuſpicatur ib. quem tamen in ſumma annorum laudat ib. cum in ſubſidium vocare cogitur, quem, cum placet, vel probat vel reprobat, I, 170, *a*
Ptolemonis de Moyſe teſtimonium I, 209, *b*
Publicum bonum à Prudentibus & Juſtis maxima capit incrementa I, 1204, *b*
Pudicitia vitæ cõparatur I, 597, *a*. pudicitiæ proſtituendæ mos apud Babylonios III, 180, *b*
Pudor an virum deceat? I, 241, *b*. quam ob rem Protoplaſti confuſi ſint? ib.
Puer, cur illi parcatur I, 591, *b*. an puer Iſrael ſit Chriſtus II, 742, *a*. *b*. ſeq. nomen miniſterii 929, *b*. in diſciplinis pueri teneri erudiendi I, 1185, *a*
Puerpera quæ ejus immunditiei cauſæ, & cur tantum temporis impura fuerit I, 481, *b*. cur agnum offerre debuerit? 482, *a*
Puerperium diei quomodo tribuatur I, 1200, *b*
Pugio Fidei (liber) à quo conſcriptus & ejus encomia I, 216, *b*. ſeq. tribuitur à Scaligero Raimundo Sebon 217, *a*. ex quo Galatinus & Porchetus multa depromſerunt ib. plures auctoritates Rabbinorum de Myſterio Trin. prodit ib. neminem antiquorũ Rabbin. Myſterium Trin. negaſſe ib. *b*. de Domo Judicii ib. de aliis locutionibus pluralibus ib. ſeq. laudatur II, 78, *b*. 765, *a*
Pugna quid? I, 692, *a*. ſpiritualis II, 188, *b*. lib. 2, Maccab. cum primo III, 263, *a*. 266, *b*
Pulcritudo Chriſti I, 1003, *a*. Sponſæ. 1020, *a*. an externa ſolum deſcribatur ib. 1275, *b*. ſeq. 1280, *b*
Pulli avium quomodo habendi I, 596, *a*. cur mater non unà capienda 1316, *a*
Pulverem lingere I, 242, *a*. ſpargere 667, *a*. quid ſit ſtatio noviſſima ſuper pulvere 900, *a*. pulverem pedum lingere II, 228, *b*
Puncta Ebrææ Linguæ an debeant originem Tiberienſibus Maſorethis I, 201, *a*. eorum antiquitas aſſeritur ib. diverſam ſæpe lectionem pariunt 295, *b*. an mutari poſſint II, 736, *b*
Punica Lingua Ebrææ cognata I, 269, *a*
Pupilla oculi qui dicantur II, 932, *a*
Pupilli qui dicantur II, 765, *b*
Purgatio, purgandi vim duo habebant Ignis & aqua I, 549, *a*. Purgatio Achimelechi Sacerdotis 754, *a*. an Purgatorium ſit è Pſal. 6. probandum 1318, *b*. vanitas detecta III, 40, *a*
Purium feſtum I, 881. III, 30, *a*
Puſillanimitas, anguſtia pectoris Iſraelitarum notata I, I, 345, *a*.
Puſtulæ cur Ægyptiis immiſſæ I, 353, *b*
Put Africa II. 880, *b*. III, 20, *a*
Pyreon, & πυράθεια vetita I, 503, *b*
Pyropus I, 908, *a*
Pyrrhoniſmus Arminianis & Socinianis amatus I, 20, *b*
Pyrus arbor, 761, *b*
Python I, 587, *b*. Pythoniſſa 756, *b*

Q.

Quadrans an dies æque ac noctes apud Judæos olim in quatuor quadrantes fuerit diſtributus I, 149, *a*. Quadrans Sicli quantũ valeat I, 180, *b* Quadrantarius 181, *b*
Quadrigæ Amminadab quid ſignificent I, 1281, *b*
Quærere Deum quid ſignificet II, 893, *a*. 718, *b*
Quæſtiones nimiæ conturbant explicationem ſenſus Divinarum literarum I, 19, *b*. de criminibus quæ fiunt ad quid referuntur 691, *a*
Quantitas Epochæ VI. unde colligenda I, 111, *b*

Que-

Digitized by Google

Quercus, ubi poſita fuit arca in Comitiis ultimis Joſue, an ea fuerit ubi Abram primum ſacrificavit. I, 693, *a*

Querela de miſerabili & calamitoſo ſtatu regni Judaici I, 1071, *b*

Quies tempore Judicum quomodo numeranda? I, 707, *a*. quomodo terra quieviſſe dicatur? ibid. 708, *a*. 713. *a*. 716, *a*. quies, requies in ſpe quid ſignificet 963, *b*. qualis quies honos futura ſit in Regno Chriſti II, 75, *b*

Quieti terræ qui ſint I, 994, *a*

Quinquageſimæ detractæ I, 503, *a*

Quirinus quando in Syria cenſum egerit I, 135, *a*

Quiros laudatus I, 627, *b*

Quiſtorpii relatio de Morte Hugonis Grotii I, 195, *b*

R.

Rabanus I, 8, *b*. de Exodi libro 318, *a*. de Benedictione Eccleſiaſtica 518, *b*. de Conſecratione Tabernaculi & vaſorum 520, *b*. de Amalekitis 608, *b*. de Solſtitio Myſtico 676, *a*

Rabbath metropolis Ammonitarũ I, 557, *b*. 681, *a*. 770, *a*

Rabbinorum ignorantia in Sacris I, 16, *a*. De eis mens Hackſpanii & Cartvvrigthi contra Forſterum ib. *b*. quousq; in hiſtoricis & ritualibus admittendi ib. eorum inepta menſium diluvii deſignatio 63, *b*. eorum commentum de Siclo duplici rejicitur 176, *a*. eorum auctoritas de Siclo duplici 177, *b*. de Keſeph ſeu Argenteo 179, *a*. eorum de Meſſia fides 206, *b*. 207, *a*. neminem antiquorum Rabbin. negaſſe myſterium Trinitatis colligit Pugio Fidei 217, *b*. eorum de animæ immortalitate confeſſio 235, *a*. de Adamo bicorpore 239, *b*. de protoplaſtorum cœcitate 241, *b*. de Urim & Tummim 443, *b*. de blaſphemia 502, *b*. de Illuminatione faciei Dei ſuper nos 517, *a*. de totaphot 563, *b*. eorum falſa collectio de uſuris à Chriſtianis accipiendis 598, *a*. de filio Dei ex Ægypto vocato II, 740, *a*. lætitia ſuper habitatione Meſſiæ in Medio populi ſui 933, *b*. de particula terræ Iſrael I, 815, *a*

Rabdomanteia II, 723, *a*

Rabſake Iſraelitam fuiſſe putant Ebr. I, 828, *a*

Racematio pauperibus permiſſa I, 605, *b*

Radix pro tota planta II, 27, *b*

Rages Medorum III, 9, *a*

Rama civitas II, 724, *b*

Rahab proprie & appellative ſumitur II, 134, *b*

Rahab an de Gente Cananæâ fuerit I, 568, *b*. 656, *b*. an meretrix vel cauponaria fuerit 656, *b*. an proditionis rea? quæ gratia ipſi exhibita 657, *a*. an mendacium ejus bonum ib. *b*. 658, *b*

Rahel quare Idola Patris abſtulerit ſecum I, 297, *b*

Rahema urbs Arabiæ felicis I, 795, *a*

Raimundus Martini Auctor libri, Pugio Fidei nuncupati I, 216, *b*. II, 78, *b*. 845, *a*

Raimundus reprobatur I, 121, *a*

Ramus & Juncus quid ſignificent? II, 69, *b*

Rainoldus fovet labilem ſententiam de 70. ſeptimanis Danielis I, 125, *b*. à Bailio refutatur ib.

Rakia quid ſit? I, 225, *b*. unde Cœlum ita dictum ib. de voce firmamenti ib. ex Syro derivat Fullerus ib. quid Hottingero ex Schindlero ſignificet 226, *a*. an & Cœlum ſtelliferum & aërem notet ib. quid per Rakia noteturib. non aër, ſed cœlum æthereum ib. *b*. an Cœlum beatorum ib. *a*

Rana, cur ranis puniantur Ægyptii? I, 352, *a*. omnes ſenſus cruciabant ib.

Rapere bona vi I, 497, *a*

Rapinæ à Ninevitis interdictæ II, 826, *a*

Raphaim, Gigantes, unde ita dicantur I, 556, *a*. 283, *b*

Raphael Angelus III, 9, *b*

Raphidim deſertum I, 386, *a*

Raptus Virginum Siluntiarum, an proprie raptus fuerit? I, 736, *b*. Raptoris pœna 737, *a*

Ravii Methodus Chron. D. Auctori inſcripta I, 151, *a*. usq; ad 159, diſcutitur ab Auctore 159, ſeq. ejus diligentia commendatur 161, *a*. temere addit ſyſtemati annorum mundi 140. annos & 190. Epochis Biblicis ib. nec cum ſcript. orditur captiv. Babylon. ſecutus Codomannũ ib. Epochas incertas reddit ib. Canonem Ptolemæi præter rem in dubium vocat ib. ejusdẽ Reges à Beroſo confictos ſuſpicatur ib. ſe hæc tria humano ingenio majora præſtitiſſe jactat ib. *b*. apodixis prima expenditur ib. ut & altera ib. ex una epocha duas facit 162, *a*. ejus exempla adducta expendũtur 162, *b*. ejus nova interpretatio loci Ex. c. 12, 40. diſcutitur, & Paulo ad Gal. 3, 17. contraria eſt ib. ejus ψευδερμηνεία notata ibid. *b*. contradicit temere aliis Chron. 164, *a*. argumentis ne topicis quidem ib. ejus epocha ſexta planè ἐμβολιμαῖος eſt ib. & S. Scripturæ contraria ib. variearietat locum Act. 13, 20. & 1. Reg. 6, 1. ib. de Verbis Jephthæ Jud. 11, 26. p. 165. *a*. nõ recte annos peccatorum Iſraelis finit 166, *a*. confundit reges Aſſyrios ib.

Ravius committitur cum Codomanno & ſecũ ipſo 166, *b*. an Dan. 10, 1 de Tertio Cyri anno agatur? ut Ipſe vult ib. male corripit Beroaldiſtarum initium 70. hebdomadum ib. fundamentum lubricum pro apodixi ib. ejus paralogiſmus ib. rationes pro initio illo diſcuſſæ ib. ratiuncula à pari exploſa 167, *a*. grave ejus ἁμάρτημα 72. annos temere & falſo inſerciendo Cyclo 70. ſeptenniis ib. *b*. peculiarem revelationem (extra ſcripturam) jactitat, quæ Esdræ & Nehemiæ haud congruit, 168, *a*. novum myſterium σιδηροξύλον ib. mirabilis intercalatio Raviana diſturbationis ſtructuræ Templi ib. *b*. ex uno Dario facit duos ib. contra apertum locum Esd. c. 4, 5. 6. 14. 15. ib. Gabrielem facit S. S. ib. pervertit Textum Dan. 9, 24. ib. nova paraphraſis Raviana ib. duodecim puncta in ea deſiderantur 169, *a*. Verbum Hechtach perperam explicat, quod diſcontinuationi hebdomadum revincit ib. finem cũ objecto confundit ib. & terminum culpæ cum expiatione ejusdem ib. peccata mundi ad Idololatriam Judæorum reſtringit. ib. Baptiſmum Chriſti textui ingerit & ad eum finem culpæ populi trahit, ib. reſtitutionem populi loco reædificationis urbis ſubſtituit ib. ſenſum voculæ עד pervertit ib. *b*. terminum ad quẽ Epochæ invertit ib. parentheſin præter neceſſitatem fingit ib. quæ etiam ἀσύστατος eſt ib. intercalarem anguſtiam confingit ib. ad Artaxerxis Memoris tempora rapit, quæ ad Longimani pertinent 170, *a*. inconvenienter urbem ultra ſesquiſeculum mœnibus deſtituit ib. ejus hypotheſes non conſonant in menſe nativitatis Chriſti ib. Raviana paraphraſis loci Luc. 3, 23. ib. αὐτομαχία nova de die Paſſionis Chriſti 170, *b*. in quo temere finit Epocham Danielitico-Gabrielicam ib. paraphraſis Raviana poſteriorum commatũ Vaticinii Gabrielis ib. in qua temere aliqua adjiciuntur ib. de Chronotaxi regni Ochoziæ 856, *a*

Raynerius, Guilielmus, Orientalium linguarum cultoribus iniquus I, 14, *b*

Razis mors ſpontanea I, 727, *b*. 265, *b*

Rebellio Jeroboami adverſus Salom. unde orta I, 801, *a*

Recenſio bina Judæorum ab Esdra & Nehemia deſcripta I, 864, *a*. 872, *b*

Recentiores, Pontificii Doctores de Myſterio Trinitatis in v. 26, c. 1. Geneſ. I, 229, *a*. de cultu Imaginum 405, *b*. de Sabbatho 414, *a*

Rechabitæ unde oriundi? I, 388, *b*

Reclinatorium Sponſi quodnam ſit I, 1270, *a*. *b*

Rectitudines quid ſint I, 1128, *b*

Redemtio Chriſti à Jeſaia prænuntiata II, 202, *a*. *b*. ab Hoſea 757, -765.

Redimi quę ſolita orant I, 502, *b*. quomodo Chriſtus redemptus dici queat 990, *a*

Reduces è Babylone enumerati & expenſi I, 864, *b*

Reformatorum de Capelli Critica Judicium I, 203, *a* Vid. *Calvin.*

Reges, Regum liber primus, ejus nomina, Chronologia, diſtributio I, 786, *a*. *b*. ſeq. ſecundi item 809, *a*

Reges

RegimenGrammaticum II.881.*a*.Status quis regiminis apud Judæos reduces fuerit I.874.*a*
Regina Sabæa an Æthiopiſſa fuerit I. 794. *b*. probatur Arabiſſa fuiſſe ibid. ſeq.traditio & jactantia Æthiopum 796.*b*. apodixis Schmidii expenſa ib. cur ad Salomonem venerit 797. *a*. *b*. quantum Salomoni donarit ib.an inter 700 reginas Salomonis fuerit 798. *a*. Reginæ ſponſæ ſponſi cœleſtis quid ſignificent 1270.*b*
Religio. Cujus fuerit Grotius I. 195.*b*. ejus prætextu ſæpe ſeditiones cientur 342.*a*. ad eam nemo cogendus 738.*a*
Reliquiæ Iſraelis qui & quando colligendæ II. 835. *a*. 862.*a*.863.*b*.ſeq.896.*a*.903.*b*
Remigare,arare,fodere mare II.823.*a*
Remigius laudatus II.891.*b*.I.1019.*b*
Remiſſio ſeu venia peccatorum, quomodo eam Judæi conſequi ſperent I.668.*a*
Remmon collis I.735.*b*.684.*a*
Remonſtrantes I.356.*b*
Remphan unde ortum & quid ſignificet II.802.*b*.ſeqq an Luna,num Saturnus 804.*a*.*b*. quando res ea cum Rephan geſta.804.*b*. Saturnus eſſe probatur 805.*a*. I.812.*a*.
Renovatio ad cognitionem quid præſupponat I. 236. *a*. quæ importet 249.*a*
Renes.unde Ebræis dicti & quid ſignificent I.903.*a*
Repetitio ſummaria Sanctæ Scrip. Hieronymi I.21.*a*
Repetitiones cui ſint uſui in Scriptura 304.*a*. 507.*b*. cauſæ ob quas Deus repetat ſæpius eadem verba 507. *b*.quid ſibi velit repetitio verborum El Elohim Jehova 961.*a*.trina repetitio quid ſignificet II.875.*b*
Repreſſio agilitatis ſerpentinæ an ſolum Gen.3,14. notata I.242.*a*
Reprobatio Judæorum intimata II.17.*a*.146.*a*. 997. *a*. 999.*b*. ejus cauſa 231.*a*.*b*
Repudii Libellus quas ob cauſas dari permiſſus fuerit I.602.*b*.ejus proceſſus cum proceſſu deſertionis confertur 603.b.an ut aliquid per ſe licitum conceſſus ibid. objectiones Epiſcopii diluuntur 604.*a*
Res inanimatæ num conſecrari poſſint ad patranda miracula? I.350.*b*
Reſpublica, quomodo proferendi ejus fines I.685.*b*. filiorum caritati antehabenda 775. *b*. quibus turbetur 805.*b*.unde crebra mutatio 1203.*b*
Reſpicere vetitum I 287.*b*
Reſtitutio bonorum quibus largienda I.820.*b*
Reſurrectio mortuorum, an in Pentateucho tradita I. 332.*b*.291.*a*. unde probetur 332. *b*. Chriſti & noſtra prædicta II.727.*a*. Jobi ſpes de ea 896.*a*. quæ corpora in ea futura III.38.*b*
Reſuſcitatio diei tertiæ quæ & qualis à Propheta prædicatur II.725.*b*. ſeqq. an Chriſti, vel Eccleſiæ ibid. ſeqq.
Reticulum jecoris I.473.*b*
Retinere I.497.*a*
Retorfortis varie ſe torquet in voce credere I.360.*a*. refutatur
Retrogreſſio figura II.823.*a*
Retributio, quis retributionis annus II. 157.*a*. retributio impiorum 989.*a*
Reuchlinus de voce Kain & intentione Evæ I.252.*b*
Revelationes divinæ & apparitiones Angelicæ quando & quota feria ſingulæ factæ I.170.*b*.ſeq. varii revelationis modi 647.*b*. quomodo divinæ revelationes à præſtigiis diabolicis dignoſci poſſint 649.*b*.modorum revelationis ſpecificatio II.784.*a*
Rex quis ille novus in Ægypto fuerit? I.319.*b*. quis ille,qui Moſe in Madian exſiſtente mortuus 328. *a*. cur Rex Iſraelitis neceſſarius fuerit 583. *a*. quando ipſis regem petere licitum fuiſſet ib.an mandata fuerit Regis conſtitutio 583. *b*. ſex momenta Regi obſervanda ib. 584.*a*.*b*.
Devictus victori captivus tradi ſolitus 670.*a*
Quondam quiſq; ſua patria contentus 679. *a*
Laxe accipitur pro Judice 732.*a*
In quo conſiſtat Jus Regium 746. *a*. *b*. ſeq.belli Dux 749.*a*
Ungi ſolebant 749.*a*.quæ ei condonare liceant,750.*a*
Omnibus ſanctus eſſe debet 754.*b*.
Rex Regem defendere debere 759.*b*.761.*a*
Non ſemper prælijs intereſſe debent 775.*b*
Quæ ejus cura 850.a
Ribera laudatus II.819.*a*
Richardus Cluniacenſis primus harmon. Bibl. auctor exſtitit.I.14.*a*
Richardſonus de initio διακονίας Chriſti I.142.*b*
Rickelius laudatus I.518.*b*
Rinocolura civitas I.679.*b*
Riſpæ pietas laudata I.777.*b*
Ritus Judæorum an ab Ethnicis finitimis profecti ſint I.471.*a*. lapſus enormis Grotii ibid. à Judæis per κακοζηλίαν ad Ethnicos derivati ibid. legalium rituum imperfectio 1311.*b*
Rivetus adducitur I.526.*b*. Grotium ludere demonſtrat operam 193.*b*.egregie judicat de perverſa Critica Capelli 203.*a*. laudatur 250.*b*.324.b.350.*a*.354.*a*.385. *a*.409.*b*.427.*a*.599.*b*.600 *a*.*b*.ſeq 932.b.963.*b*.II.4. *b*.732.*b*.741.744.*b*.745.*a*.750.*a*.*b*.764.*a*.759.*a*.I. 997.*a*.998.*b*.1003.ad 1014.1017.*b*.1018.*b*.1024.ad 1046.II.713.*a*.notatur.324.*a*.332.*b*.335.b.339.*a*.341.a. 343.*a*.346.*b*.ſeqq.35..b.354.355.356.357.358.359 a. 362.b 364.*a*.365.a.368.369.380.a.381 a.385.a.b.395. a.401.-404.422.b.433.b.573.a.932.b.ſeq.940.a.947 b.971.b.982.b.ſeq. II. 732.a. 729.b. 740.b. 98.b. 1002.ad 1014.1015.b.1033.ad 1046.II.708.a.b.
Rixæ unde inter paſtores Abrahæ & Loti ortæ ſint I. 279.b.viro bono indignæ 1180.a.
Rixarian bene pro nazà reddatur? I.326.b
Robertus Stephani laudatus II.197 a
Roboam Rex qui adminiſtrarit Rempublic. Judaicam I.850.b.filiorum ejus diſtractio ibid.quo animo affectus erga ſubditos 802.a
Rogel fons I.683.*a*
Rollenhagen erroris convincitur. I.59.*a*
Romanum imperium per crura ferrea & pedes ferro & luto mixtos figurari in ſtatua Nebucadnezaris probatur ſex rationibus II.596.*b*
Ros quid per eum intelligatur I.383.ib. quid in vellere Gedeonis ſignificet, & ſiccitas in eodem 714. *b*. quomodo Deus dicitur Ros Iſraeli? II.765.b.ejus proprietates 767.*b*. quomodo in montem Zion ex Hermone deſcendiſſe dicatur I.1117.*b*
Roſa cur ei Iſrael comparetur II. 766.*b*. quid ſit roſa Saronis I.1263.*a*
Rota quid per eam intelligatur I.1182.*b*.1064.*b*
Ruben.Rubenitæ patri ſuo ablatum ſacrificium ferre non poterant I. 535.*a*. quando ad ſua redierint 558.*b*. quæ in ejus benedictione Moſaica obſervanda 654. *a*.an de omnibus accipienda lex comitandi fratres in Transjordanæam terram 656.*a*. an Transjordanini etiam paſcha cum Joſua celebrarint 664.*a*
Rubus ardens,quid de eo notarint auctores I.328.*b*.variæ de eo ſententiæ ib. Deus in eo ſe manifeſtavit ib.
Rugare pro in judicium trahere I.897.*a*
Rugitus Dei quis ſit? II.751.b.790.*b*.ſeq.Rugitus Leonis de Juda conſolatorius ſeu Evangelicus 491.*a*.*b*. Rugitus Leonis & vox Domini 795.*b*
Ruminari quid ſignificet ex Auguſtino & Grotio I. 480.*a*.*b*. qui ſuper vino & tritico ruminari dicantur II.734.*b*.
Rupertus Tuitienſis qualia commentaria reliquerit. I. 8.*b*.de arbore ſcientiæ 237.*b*.notatur 354.*a*.de gradibus ad altare non adſcendendi 722.*a*. de lege Puerperæ 482.*a*. de Primogenitorum Principum nominibus 507.*a*. de ſede Moſis & Aaron in Caſtris 510.

b.cur Moſes iisdem verbis duodecies repetat Dominia Principum 523.*a*. de Herode & Chriſto II.741.b. ſeq.
Ruth, ejus libri argumentum, ſcopus, auctor, interpretes, Diſtributio, chronologia I.737.*a*.*b*.ejus proſapia 738.*a*. quando Bethlehemum venerit ib. quo oleo ſe inunxerit 739.*a*. an peccarit ſe ad Boozi pedes collocans ibid. *b*

S.

Saadia notatus I.233.*a*.II.973.*a*
Saba Arabia felix I.794.b.ſeqq.
Sabae civitas 686.*b*
Sabaco Rex Æthiopiæ & Ægypti II.880.*b*
Sabama, vinea Sabamæ II.85.*a*
Sabbathicus annus cur inſtitutus I.502.*b*.unde ita dictus 576.*b*.ejus figura 577.*a*
Sabæi idololatræ II.723.*b*
Sabæorum error de Planetis I.229,*a*.de Adamo 239.*a*
Sabbathum ſeu dies ſeptima an inde à Creationis die ſeptimo cultui divino conſecrata fuerit I.56.*a*. quod etiam gentibus conſuetum fuit ibid. *b*. Conſenſus ea de re patrum, Pontificiorum, Reformatorum, Lutheranorum & Judæorum modernorum. ibid. Sabbathum Deuteroprotum quid ſit? 141.*a*.an Gen.2.3. proleptice de Sabbatho dicta proleptice intelligenda 232 *a*. peculiariter benedictum fuit ib. quando inſtitutum ibid. num ante Legem ſine otio transactum 385.*a*. quomodo ſanctificetur Sabbathum 411.*b*. an otium ſabbathi ſolis Judæis injunctum 412. *a*. an Gen.2. ſolum cultus in Sabbatho præceptus, non otium? ibid.b.quæ inſtitutio & origo ſabbathi 413.*a*. *b*. an dies Dominica ſurrogata ſit in locum ſabbathi 414.*a*.an Chriſtus, an vero Apoſtoli divina auctoritate ſurrogarint 415.*a*.*b*. cur Lex de Sabbatho ſubjungatur ſtructuræ templi 453.*a*. ejus duratio ſempiterna ib. Sabbathum triſte 1295.*a*. quæ Sabbatho facere licita 461.*b*.III.195.*b*
Saccus, ſaccum induere I.1303.*b*
Sacerdos vid. Index voc. Ebr. כהן etiam primogenitos notat I.393.*a*. cur per gradus ad altare non ei adſcendendum 421.b
Sacerdotis munus quodnam ſit 509.261.*a*. quos eo nomine ſignificarint Ægyptii 308.*b*. cur Leviticæ tribui collatum 345.*a*. quæ minorum ſacerdotum veſtimenta? 445.*a*. an mundus in ejus veſte repræſentatus III.59.*a*.
Sacerdos & ejus munus II.939.*a*.an per unctum ſacerdotũ ſolum ſummus intelligatur I.474.quomodo peccare faciat populum ib. cur ejus hoſtia extra caſtra vel urbem comburenda ibid. cur comedere debuerit mincham 477. *a*. ſummo funeri intereſſe non licuit 499.*a*.non domum mortui ingredi 499.*b*.circa quid verſabantur 538.*a*. quinam eorum reditus ib. iis oblata immundis veſci non licebat 538.*b*.cur in partitione terræ adhibitus 551.*a*.quomodo milites allocutus ſit in bello 590.*b*.cur homicidio occulto judicãdo interfuerint 592.*a*.an ſoli judicaverint ib. quot & cur tot Sacerdotibus civitates conceſſæ 689. *a*. quæ eorum adjutoribus munia dari conſueverint 744.*a*.quomodo Davidis filii ſacerdotes dici poſſint 769. *b*. ſacerdotes Regum ſubditi 788. *a*. Ordines ſacerdotum ex Eleazaris & Ithamaris familia diſtributi 845.*a*.Quinam ſacerdotes ſummi poſt hiſtorias Biblicas ad Maccabæorum tempora fuerint III.61.*b*
Sacerdotiſſa Baalphegoris II.723.*a*
Sacerdotium Domini I.686.*a*
Sacramentum. Sacramentaria Metonymia Calvinianorum exploſa I.371.*b*.372.*a*.II.948.*b*
Sacrificiorum abolitio non rectè refertur ad poſteriorem medietatem ultimi ſeptennii 70. hebdomadum I.179 *b*. an jure naturæ offerantur 254.*a*. an rationis lumine ſacrificarit Cain? ib. de iis error Papiſtarum ib.quid in eis requirant ib. ex inſtituto & verbo Dei fieri debere probatur ib. eorum probatio per ignem facta 255.*b*.ſacrificium Abelis fuit typus Chriſti immolandi 256.*a*.quomodo Grotius ſacrificium Melchiſedeci invehat 280.*a*. quæ ſacrificiorum propria 372.*a*. an ſint humanæ inventionis 382.*b*. quare optimæ partes ſacrificiorum & victimarum ſacerdotibus attributæ 447.*a*. eorum diſtinctio 448. *a*. præcipua eorum ſignificatio Chriſtus ibid. 470.*b*. quem præcipuum eorum finem Grotius omittit ib. cujus ſymbolum remuneratorio-expiatorium 474.*b*. eorum locus ordinarius tabernaculum & templũ 488.*b*.quæ ex iis comedi liceret 585. *a*. ſacrificia illicita quæ in excelſis fiebant. 789. *a*. *b*. quomodo Deus ſacrificia reprobet II. 733.*a*.801.*b*. cur in ultimo feſti non plura ſacrificia oblata I.1313.*a*.
Sadok ſacerdos I.842.*b*
Sagittæ venenatæ II.879.*a*.Chriſti acutæ I.1004.
Sagum Coccineum Orientis populis familiare. II.879.*a*
Sal cur in ſacrificiis adhibitus I. 472.*a*.*b*, mos deſtructis urbibus ſalem inſpergendi 717.*a*
Saleni an ſit Silo, an Jeruſalem? I.733.*a*
Salianus citatur I.444.*b*
Salica lex I.583.*a*
Salis ſtatua I.288.*a*. civitas ſalis cur ita vocetur 684.*b*
Salman, an ſit Salman-aſſer? II. 739.*a*
Salmeron notatus II. 401.*b*
Salome miſit marito libellum repudii I.604.*b*
Salomo Rex quomodo Davidis unicus filiꝰ I.289.*b*.1137 *b*. male à Grotio Ethnicis ſcriptis ejus libri comparantur 787.*b*.990. an peccarit Pharaonis filiam ducens 788.*b*.num angelus ei apparuerit 789. *b*. Polygamia 800.*b*.an de ipſo agat Pſ.72.I.1056.*b*.ſeqq.tres libri ejus genuini 1125.*b*. an quartus Pſalmorum addendus ibid. an Eccleſiaſtes demendus ib. de ejus & Hirami ænigmatibus 1120.quomodo ſe inſipientem vocet 1210. *b*. omnes ſapientia ſuperavit 1232. *a*
Salomo Jarchi de Sicli valore I. 178. b. de voce ראשית I.213.b. notatur 232.a.de peccato originis 266.a. notatur 281.b.286.b.324.a.b.353.a. II. 78.b. 861. a.973.a 1025.*b*
De virgæ Aaronicæ myſterio I. 537.*b*
Saltus Carmeli II.164.*b*
Salvator mundi an recte pro Zophnatpaneach reddatur? I.305.*a*. Salvator nomen *πολυώνυμον* 606.*b*.quis Salvator Syros abegerit 824.*a*
Salus pro victu I.307.*a*. de ſalute ſpirituali agi ab Obadia probatur decem argumentis II. 816. ad 821.
Salutare. Salutandi formula I. 738.*b*
Samaritana verſio Bibliorum I. 28. *b*. quomodo Epocham antediluvianam numeret 62.*a*. item poſtdiluvianam 67.*b*
Samaritani Characteres an Ebræorum primævi fuerint I.25.26.27. quid de natali Abrahæ ſentiant 74. b. unde Samaritana verſio traducta ſit 199. *a*. 488. ejus errores inſignes deteguntur 258.*b*.259.*a*.*b*. triplex Samaritana lectio 259. *b*. notatur 345. *a*.390.*a*. 499.*a*. 512.*a*.527.*a*
Samaria Iſraelis gloria II.832.*b*
Sammael qualis angelus I.235.*a*.241.*a*.Serpens ſeductor 244.*a*
Sanaan an proprium, an vero appellativum II.830. *b*
Samſonis anni an includantur annis 40. principatus Eli, Samuelis autem anni circiter 20. ſeorſim numerandi ſint I.84.*a*.Vid. *Simſon*. Vocatur Samueli Bedan 750.*a*
Samuel librorum ejus auctor I. 748.*a*.*b*. nomina, Interpretes, diſtributio I.741.*a*. *b*. quamdiu remp. curarit 745.*b*. cur altare Ramathæ ædificarit ib.ejus integritas 750.*a*. quando mortuus 755.*a*. de ejus apparitione 717. 566.
Sanballat quamdiu vixerit I.1165.*b*. an duo ſint ibid.870 *b*.an Zacharias de ipſo vaticinatus II.1001.*a*

Digitized by Google

Sanctificatio quid ſignificet? I.391.*b.*ſeq. in quo Chriſtianorum ſanctitas conſiſtat 392.*a.*447.*b.* terræ Joſuanæ ſanctificatio. 665.*b.* ſanctificata quæ dicantur 1311.a. Sanctitas an ad templum ſolum pertinuerit I. 498.*b.*pro re ſancta 511.*b.* interior & exterior 660.*a.*
Sancti qui dicantur I.632. *a.* an miracula & invocatio probentur ex Pſalmo 4? 1318 *b.*III.268.*a*
Sanctuarii profanatio ab Antiocho facta III.190.*b.* ſeq. 193 *a*
Sanctius citatur I.184.*b.*743.*b.*777.*a.* II.185.*b.*197. *a.* 205.*b.*I. 799.*b.*801.*a*
Sanctum Sanctorum de loco,& de re accipitur I.447.*b* 472.de atrio ſeu Templo ſacerdotum 538.*a*
Sanctus Sanctorum quis vel quid proprie ſit II.630.*b*
Sanguis ubi fundi debuerit? 471.*a.* ſanguinem Chriſti qui in locum profanum efferant 477.*b.* cur piſcium ſanguis non prohibitus 478.*a.* in eo anima eſt,ideo ipſo non veſcendum 488.*b.* quomodo effuſus Chriſtum præfiguraret in ſacrificiis 574. *a.* cur pluraliter Ebræis efferatur 1027. *a.* cur ſanguis Deo fundatur 1305.*a*
Sanguis aſperſionis & teſtamenti ſeu fœderis typus Chriſti I. 433.*a.b.*an omnis mox exſpirarit per miraculum 470.*a* Ejus eſus prohibitus I.267.*a.* 473.*a.*750 *a.* ejus expiatio cur facta? 445.*b.* ſanguis pro ſcelere II.712.*a*
Sanir mons quid ſignificet I.557.*b*
Sanitas vera quæ I.1137.*b*
Santali I.544.*a.*1147.*a*
Sapiens quis ſit I.554.*b.*349.*a.*389. pauper ſapiens & dives ſtultus conferuntur 1177.*a.*axiomata de eo, quod vitam inveniat, fortis ſit, linguam ſuam cuſtodiat 1184.*a.* ſapientis & impii ſucceſſus & eventus 1165.a quę ejus requiſita I.1129.*b.*1130.*a.* à Deo petenda 1132. *a* conſequentia ſapientiam 1165. *b.* repugnantia veræ ſapientiæ 1168.*a*
Sapientia creatrix notata à quibusdam I.114.a.
Sapientia donum excellentiſſimum I.789.*b.* Salomonis celebrata ib.790.*b.*ubi vera ſapientia inveniatur 908 *b.*1023.*b.*quæ ſit ſapientia in abſtruſo 1026.*a.* malum vocatur inſcio 1181. *a.* ſeq.eſt initio ardua ib. *b.* quomodo Salomo eam à ſe ſchaliſchim deſcriptam dicat 1186.*a.*ejus ſtudium inculcatur ib.1188.*b.* ejus requiſita quatuor 1126.*b.*exhilarat animum 1201.*b.*ejus commodum ib.modus ad eam adſpirandi 1204. non φύσει nobis ineſt 1211.*a.* verum ejus principium ibid. 1099.*a.*quomodo timor Domini ejus initium 1129.*b* an libri ſapientiæ auctor ſit Salomo III.32.*a.* de tempore conſcripti libri 33.*a.*quis ejus textus originalis ib.occaſio & ſcopus ejus ib.ſumma ejus & partitio b. Interpretes 34.*a.*de qua ſapientia c.7. agatur 45.*a.*& de quo ſpiritu ib. ſapientia verbi Dei 46.*a.* an oratio pro obtinenda ſapientia ad finem libri protendatur 47.*a.* ſapientiam Deo adſtantem filium Dei intelligendum eſſe probatur ib. *b* librum hunc eſſe κόλυφον 60. *b.* quid vox Kochma (ſapientia) proprie notet II.591.a
Sapphir an ſit nomen appellativum, an proprium urbis II.830.*b*
Sapphirus qualis gemma, quid ſignificet? I.442.*a*
Sara, quodnam ei oculorum velamen? 289. *b*
Saraceni cujus naturæ I.284.*a.*498.*b*
Sardanapalus I.583.*b*
Sardius qualis lapis & quid ſignificet I.441.*b*
Saris quid notet II.591.*a*
Sasbouthus notatus III. 152.*b*
Satanas latro I.967.*a*
Satrapæ Palæſtini à Cananæis diſtincti I. 680.*a*
Satum qualis menſura I.185 *b.*ſeq.186.*a.*755.*a*
Saturnus Moloch dictus I.586 *a.b.* item Rephan 587.*a*
Satyri unde dicantur I.488.*b*
Saubertus laudatus I.814.*b*
Saul quot annis præfuerit I, 84.*b*, ſecundum Ebræos ib. vera ſententia 85.*a.*750 *b.* Tirini explicatio & Scaligeri ſiniſtra, item contrà ſimpliciſſima proponitur ib. *a.b.* de ipſius αὐτοφονίᾳ 728. 757. *a.* rex primus in minima tribu 749.*a.* inter Prophetas 749. *b.* ejus peccatum 750 *b.*hypocriſis ibid. præceps juramentum 751.*a.* quid ejus mors nos moneat 758.*b.* 840.*b*
Scabellum pedum Dei I.1295.*b*
Scalæ bene curandæ I.596. *a*
Scaligeri de Ebręa lingua ſententia refutatur I.22.23.24. adducitur 62.*a.* quomodo annum diluvii digeſſerit 63. *b.* ejus notatur novitas in ætate Noæ 64 *a.* refutantur ejus argumenta de Characteriſmis &c.80.b.ejus & aſſeclarum diſſenſus 82. *a.* de annis peccatorum Iſraelis 88.b.peccatorum Judæ 89.*a.*de annis 70. captivitatis refellitur 96.97.98. detorquet verba Prophetæ 103.b. ejus nova de Dario Medo ſententia reprobatur 102.b. auctoritates contra eum 104.*a.*ejus dictatura rejicitur 105.*a.* ejus lapſus 107.*a.*ejus commentū refutatur 111. b. & ſententia de Ahaſvero 112.*a* de Artachſaſta ib.bene monet de mutatione nominis apud Perſas. reges ib. de Dario Eſdr.4,24. 113.*a.* refutatur egregie 113. *a.*b. 116.*a.* à Waſmuto vapulat 120.b. de ſeptimanis 70. Danielis ſententia nova reprobatur 121.b. 122.*a.* frivola exceptio 125. b. error 126.*a.*objectio 129.b.Scaliger & ejus aſſeclæ quomodo Joſephum hiſtoriogr. perfodiant I.135.*a.* de nativitatis Chriſti menſe 137. a.b.ſeqq. deſeritur à Bailio 138. *a.* quinq; tribuunt paſchata miniſterio Chriſti Scaligeriani 139. b. refutantur 144.*a.* Bailio egregie caſtigatur 150.*a.b.* ſiſtitur ἀμάρτημα de Epocha Exitus Iſraelitarum 151.*a.* ab Uſſerio eviratur ibid. caſtigatur ejus & aſſeclarum audacia, quod S.Scriptura auctoritatem in dubium vocent ibid. de initio regni Achaziæ & Verbis Stephani.Act.7. ibid.Hutteri dictum de eo ibid. *b.*Scaliger Goclenii Biblia ibid. *a.* Behmio deſeritur ibid. de numero annor. captivitatis Babylonicæ ibid. lib. Eſth. auctoritatem canonicam ſuſpectam reddit ibid. in nulla fere epocha à mundi conditu ad finem 70. hebdomadum fere ſcripturæ inſiſtit 153.b
De 70 annis Zachariæ II.927.b. quis Ahaſverus, Artaxerxes & Darius in Eſdræ c.4.I.865.ſeqq.
Scatebræ Axæ in dotem datæ I.684.*a.*701.*b*
Scelera in Iſraelitis conſueta I.620.b.II.136.b.722.*a*
Scenitæ Arabes I.715.*a*
Scenopegia quando & cur celebrata I.578. b. vide *Tabernaculum*.quomodo vocetur aliis nominibus 579. *a.* an ſub initio anni mundani celebratum. 428.*b.* ejus ratio typica.ibid.
Scepticiſmus Arminianis & Socinianis frequentatus I, 20. b.
Sceptrum Juda pro Imperio I, 310. b. ſeqq. 544.a. ſceptri Chriſti æternitas & rectitudo 1016.a.
Schamajim, unde derivetur,& an ſit dualis num. I,219.b.
Scheola, an ſepulchrum, infernum, vel ſtatum animarum ſeparatarum ſignificet I, 536. a.b.
Schesbazar an fuerit Zorobabel I,864.
Schikkardus citatur I, 26.b. de Maſoretharum diligentia 201. b. notatur 592.
Schilo, unde hæc vox dicatur, quid ſignificat? I, 310. 311. a. b. 312. a. b. (999. a.
Schlichting laudatus II,64.a. refutatur 8. argumentis I,
Schmidius laudatus I, 974. a. 796. a. b. 889. a. 990. b. usq; 924.958. b.
Schiſmata vitanda I, 497. b. 883. a. 580. a. quomodo ejus averſionem Iſraelitæ redimere voluerint 690. b.
Schneidevvin laudatus I, 426. b.
Schottanus (Chriſtianus) de Capelli & Voſſii ἑυρήματι quale Judicium ferat I, 203. a. prolixe producta eorū ſententia ibid. b. de Samaritana verſione 259. a.
Scientia Chriſti Prophetarum II, 729. b.
Scientiam primo homini derogat Grotius I, 235. b. de ſcientia inſita 236. a.

oogle

Sciniphes quale animantis genus? I.352.b

Scopus Scripturæ eſt Chriſtus I.1.b.204.a. ab eo aberrant quicunq; quidvis aliud, quam Chriſtum quærunt explicando Scripturam I.15.b.16 a.27.b. ſcopus Critici Capelli 201.a. ſcopus Geneſeos 212.b. Exodi 318.a. Levitici 466.a

Scindere veſtem I.667.a.499.b.533.a

Scipio Africani Pater Antiochum compeſcit II. 679.a

Scortator an & cur ſtupratam virginem in thalamum accipere debuerit I.1316.b

Scortum unde Ebræis dicatur? I.302.a. 499.a. an alia de ſcortatione ſub V. Teſt. quam ſub novo ratio 726.b. Scortatio pro Idololatria II 880.a. vitanda I.33.a

Scriptura Sacra, vide etiam *Codex Sacer.* ab omnibus legenda I.1.b. & quidem in cujusq; vernacula. ibid. ejus objectum ꝗ eſt Chriſtus ib.210.a. diſtribuitur in vetus & novum teſtamentum ib. Dignitas authentica I.3.a. verſiones ib. vide vulgata & Germanicæ verſiones. Habet unicum ſolum ſenſum literalem 8. b. ejus interpretes ibid. quis optimus Script. ſenſus 10. b. vide Interpretationes. Seipſam interpretari debet 20.a. repetitio ejus ſummaria Hieronymi 21. a. Scripturæ calculus omnibus anteferendus 153.a. extra quam computum mundi ignoramus ibid. ipſa indubitata norma ac regula omnis Chronologiæ eſſe debet ibid. à qua deflectere nobis religio ſit ib. b. utut prętendantur characteres Chronologici ib. Monita de non detrahendo nec addendo ſcripturæ I.157. a. nihil in ea ſusq; deq; habendum 191.a. unde translata 199.a. à quo procurata ib. num antiqui codicis Ebraici Auctoritatem obtineat ib. b. ubi Buxtorfius producitur ib. ſcripturam Canonicam evertit Grotius 207. b. incompleta & manca Grotio ſtatuitur 208.a. an ſcripturæ initium à Tabulis legis factum? 433.a. nullos admittit ullo modo errores aut in numeris aut punctis III.30.b

Scrutinium rerum divinarum & glorioſarum an glorioſum, num vero nimis grave I. 1196.a.b.

Sculptura, an eminens ſolum in Decalogo interdicta I.407.a.b. an prohibeantur ſolum animalia ſculpta ibid. an fabrica ſculptilium vetetur ib.

Scultetus notatus II.54.a. laudatus per totum Jobum I. 884. ad 924.

Scutum quomodo ſit Deus I.281.b. cui inſervierint uſui ſcuta Salomonis 798.a.

Scyphus an in ſacrificiis uſurpari ſolitus I.306.b
  Quomodo Joſeph eo auguratus ſit? ib.
  Qui ſit ſcyphus horroris vel crapulæ II.1003.a

Scythopolis alias dicta Bethſan I.685.b. III.204.a

Sear Jaſub filius Eſaiæ varias δυσερμηνείας apud interpretes peperit II. 42.b.ſeqq.

Sebna quis fuerit II. 92.a.b. 95.a. quomodo mortuus 95.a.

Seculum qualenam Ebræis, Ægyptiis, Chaldæis, Romanis fuerit? I.263.b.264.a

Securitas in regno Chriſti II.162.a.850.a.904.a

Sed bene à vulgato redditur pro אבל I. 293.b

Sedere eſt Judicis I.989.b

Sedes poſterum Abrahæ quo ſignificatæ ſint 282.b

Sedigiti memorati I.777.b

Seditio, eam Moſes prætextu religionis non molitus fuit I.342.a. ſecus faciunt Jeſuitæ, Calviniſtæ, Anabaptiſtæ ib.

Seditioſi a viro bono vitandi I.535.b

Seductio Sponſæ coopertæ facilis I.1259.b

Seir mons, pro montanis & regione Seir I. 555.b. ejus ſitus ib.683.a

Sela urbs Petra I.702.b. vir, an ejus filius ſolem ſtare fecerit 676.a 838.b. Nota Muſica, quinq; de ea voce ſententiæ præcipuæ 942.a.b

Seldenus citatus I.182.b. 267.b. 269.a. 543.b. de Baal 704.b. de Aſtarot 705.b. de Teraphim 731.a

Seleucus Nicator Rex Syriæ & Aſiæ II.677.a
  Urbes quæ ab eo conditæ ibid. III.188.a
  Seleucidarum initium 192.b.
  Aliter à Græcis numeratur 258.b

Sella ſtercorari cur in Electione Papæ adhibeatur I. 1099.b

Selneccerus laudatur I.223.II.173.a

Sem, an primogenitus Noæ fuerit I 65.a.278.a. Rabbini & Beroaldiſtæ abjudicant ei ἀξίωμα primogenituræ ib. pro ejus axiomate teſtimonia ib.b

Semen mulieris quid notet I. 243.b. Abrahæ quomodo multiplicatum 279.b. omne ad circumciſionem obligabatur 285.b. manet ſemper ſemen ſanctum 328 a aqua & ros pro ſemine II. 216.a

Seminare quid ſignificet II. 738.b

Seminifluus quomodo expietur I. 483.a.b. quid ſignificet ib.

Semita quomodo Jud. 5, 6. ſemitę quieviſſe dicantur I. 710.a. quid per ſemitam Judiciorum intelligatur II. 112.b. Chriſtus ſemita & via ſancta 161.b. ſemita erronea quæ I.1134.a.b.

Semoth liber, quid de animę im̃ortalitate prodat I.235.a

Senacherib Aſſyriorum rex I. 828.a. de liberatione ab exercitu ipſius in Novo Teſt. non agi probatur contra Grotium 13. rationibus II. 56.a.b.ſeq. an per Joelem prædicatur 777. a. deletio ſeminis & interitus 877.b

Senatus Judæorum quot viris conſtiterit I.1670.b. vide *Synedrion.* cur Synagoga Dei dicatur 1066.b

Seneca, de cultu Dei vero I. 254.a. de Diluvio 264.b. ſapientis animus infractus 529. b. de vacca injugi 592.a. de Cruce 594.b. de ultione 723.b. tempus antelucanum 917.b. peregrinatio 1201.a

Senectus ſegnes facit homines I. 787.a. moribus non annis ſolum cana ſit 1182.b

Senex diverſam ſignificationem habet I. 592.a. 670.b

Seniores, ſeu Presbyteri qui dicantur II.104.b. in Conſiliis adhibendi I.801.b

Sennertus laudatus I.597.a

Senſus ſcripturæ varius ψευδερμηνείαν ſuppeditat I.15.a. in quo peccarit Origenes, Rabbini, & Pontificii ib. & alii ipſis pollicem prementes ib. de literali Abarbanelis egregia ſententia 20.a. exceptio Grotii de ſenſu involuto & figurali exploſa 206.a. ei prolixe contradicitur ib.b. an Gen.3,15. duplex ſit 243.b. an Exod.12,46. duplex 373.a.606.b.742.b.932.a.942.a II. 63.a. ſimpliciſſimus eſt literalis 166.b.

Sepelire mortuos opus miſericordiæ à Deo mandatum III.8.a. quid de conviviis ſepulchralibus ſentiendum 10.a.179.b

Sepes quid ſignificet II.24.b.44.b

Sepharvaim Sippharæi I.827.a

Sepher quid ſit & notet Chaldæis II.591.b

Sephrada unde derivetur II.816.b

Septem numerus multitudinis I.742.b

Septennium, Septennio Cananæa ſubacta I.678.b. vid. *Hebdomas.*

Septiduum plagæ ſanguifluæ aquæ I.352.a. cur conſecrationi ſacerdotali tributa 447.a

Septimanæ Danielis ubi incipiant & deſinant I. 119.a.b. tres minores epochæ earum ib. b. quales ſeptimanæ intelligantur 120.a. an continuæ ſint? ib. b. vide *Hebdomas, Epocha.*

Sepulchrum, ſepultura quis Jeroſolymæ ſepultus in urbe I. 498.b. vide *Scheol.*
  Jonatha & Saulis 777.b
  Sepulcra piorum II.116.b

Sequela Dei qualis in Abraha fuerit? I.278.b

Seraphinus Cumarinus I.141.a

Seraphim quid hoc nomine notetur I.540.b.

Sera-

Serarius de verſ. 70. virali I. 198. b
Serenitas unde I. 918. b
Sermo, quis ſermonis alti populus II. 150. a
Serpens antiquus varie vocatur I. 241. a. 244. a. qualis fuerit 242. b. quid ſerpentis ſemen notet 243. a. b. 244. a. de eo Rabbinorum veterum ſententia verior 244. a. an Magorum ſerpentes veri fuerint 249. b. ſerpentes igniti, an veri ſerpentes fuerint 540. b. quid æneus ſignificarit ibid. ſerpens vectis 907. a.
Serra diſſecare crudele ſupplicii genus I, 771. b.
Servatores, quinam Abdiæ dicantur II, 819. b.
Servetus hæreticus notatur I, 224. a.
Servius Tullius primus Numicuſor apud Romanos ſtatuitur à Plinio I, 174. b.
Servius I, 421. b. 441. a.
Servus, ſervorum diſciplina & educatio I, 1208. a.
Servus, an Sabbathico, an vero ſeptimo ſervitutis anno manumittendus I, 422. a. b. an ejus nuptiæ diſſolvantur ibid. b. ad quod oſtium ducendus 423. a. cur id factum ibid. Typus Chriſti ibid. qui nominetur 500. a.
Servitus, quare neceſſarius I, 248. a. 268. a. quando Ægyptiaca cœperit? 319. a. an ſervus ad januam fixus usq; ad Jobelæum, an vero ad vitæ finem ſervire deſignetur 423. a.
mercenarius perpetuus 503. b. ſervire & ſervum eſſe, quomodo diſtinguantur 577. b. qui pro ſervis vendi potuerint 577. b. ſervi ethnici aſylum 597. b. qui ſervi Salomonis dicantur 864. a. quomodo erga Dominos ſe gerere debeant 1202. b. ſervi Dei omnes fideles 1082. b.
Seſoſtris crudelitas I, 701. a. cur Roboamum bello petierit 850. b. alio nomine Saſyges 803. b.
Seth, an Rex Moabitarum I, 544. a. 545. b. qui ſint filii Sethi 1312. a.
Setim ligna incomputribilia quæ? & quid ſignificent I. 434. b. qualis locus II, 866. a.
Severinus Binius de Colluctatore Jacobi I, 298. b.
Severianus quotuplices in Paradiſo arbores fuerint I, 237. b.
Sexageſima pauperibus commiſſa I, 497. a.
Sextus numerus I, 231. a.
Shijach unde derivetur I, 232. b.
Si pro *an* II, 787. b.
Sibboleth, quid vox ſignificet? I, 721. a.
Sibilus Dei, quis ſit II, 990. a. I, 806. b.
Sibyllæ an Prophetiſſæ Dei fuerint I, 649. a.
Sicera qualis potus I, 1179. b.
Sichem, cur comitia ibi celebrata à Joſua I, 691. b. ſitus urbis & aliud nomen 736. b.
Sichem fluvius deſerti & Ægypti I, 679. b. ſeq.
Siclus quotuplex apud Ebræos fuerit? I, 175. a. tantum exſtat argenteus ibid. cæterorum numorum menſura & cynoſura eſt ibid. unde dicatur ibid. b. ejus ſynonyma ibid. valor. ibid. II, 995. b. an probanda diſtinctio ſicli communis & ſacri ibid. 450. ſumitur & pro pondere ibid. plerumque verò pro nummo ibid. unus tantum fuiſſe probatur 14. argumentis contra Judæos 176. a. argumenta contraria expenduntur 177. a. an idem cum Statera ibid. b. an regius & ſanctuarii ibid. de ejus figura 178. b. & inſcriptione ibid. quid ſiclus aureus ibid. Siclus pondere, non valore ibid. dimidius ſiclus 180. a.
Siculi faſti, quid de natali Abræ ſentiant I, 74. b.
Sicuth quid ſignificet, an idolum, an tabernaculum II, 802. b.
Sidera ut à Proclo vocentur I, 228. b. viri illuſtres hoc nomine notati 544. a. quomodo contra Siſaram pugnaſſe dicantur 712. a. quomodo erubeſcere dicantur II, 104. a. quomodo majorem ſplendorem edere dicantur 127. a. de eorum magnitudine 155. a.
Sidon, Sidonii ubi habitarint I, 680. a. b. 557. b. 678. a.
Signaculum ſuper corde I, 1287. b.
Signum. Signorum tria genera I, 333. b. craſſus Judæorum intellectus de ſigno in manu, & φυλακτηρίῳ Dei 374. a. de Immanuele II, 34. b.
Silere quid ſit II, 893. b. I, 996. b. quare ſilere jubeantur gentes in adventu Meſſiæ 934. b. interdum noxium 879. b.
Silo urbs ubi ſita I, 685. b. 736. b. quamdiu arca ibi manſerit ibid. an in Sichem ſita 691. b. an ſit Salem 733. a.
Siloa lacus II, 45. a. 894. b.
Simei contumax I, 788. b. à Salomone punitus ibid.
Simeon, cur hæc tribus in benedictione Moſaica omittatur II, 634. b. an recte factum ejus Deo in Judithe tribuatur III, 24. a. peccata ejus à Tirino notata ibid.
Simeon de Muis cauſam Ebraicæ veritatis agit I, 198. b. 969. b.
Simiæ, quales Salomoni advectæ I, 800. a.
Simila quale ſacrificium I, 472. a. vide *Mincha* & מנחה.
Simon ſummus Sacerdos quamdiu Regimini præfuerit III, 235. a. de ejus ebrietate ibid. idea boni Principis in eodem 230. a.
Simon de Caſſia, unde numum derivet I, 173. a.
Simon Magus I, 404. b.
Simplicii error I, 229. a.
Simſon quo ſpiritu agitatus? I, 722. b. ejus conjugium ibid. an in piſtrino aut ergaſtulo molere debuerit? 727. a. an ſeipſum interfecerit 728. b.
Simpulus unde derivetur I, 712. b.
Simſonius de annis captivitatis Babylonicæ antiquos adducit auctores I, 115. a. de vero termino à quo 70. hebdomadum Danielis 124. a. 125. a. de ædificatione urbis Hieroſolymæ 127. b. ejus inconſtantia 128. a. error calculi 128. b. ejus calculus 69. hebdomadum cum dimidia 130. b.
Simulacra prohibita I, 504. a. vide *Idola, Imagines.*
Simulatio, an in denuntiatione Pacis Ogianæ Moſi tribuenda I, 556. b.
Sin deſertum I, 383. a.
Sina mons & deſertum I, 39. a. b. quæ ibi geſta ſint ibid. ſeptem terribilia in monte Sina 392. b.
Sinear, Singara, Babylonia I, 668. b.
Sirachides an Salomonis doctrinam conſcripſerit III, 62. 171. b. quando liber ſcriptus 61. a. b. qua lingua, cujus ſummi Sacerdotis tempore ibid. b. quo tempore Sirach ſenior vixerit ibid. quis ille Ptolæmeus, quo regnante ſcripſit Jeſus Sirach 62. a. cur liber nominetur πανάρετος, & cur Eccleſiaſticus, ibid. comparatur cum Proverbiis Salomonis ibid. quod ejus auctor non ſit Propheta, nec ſcriptum Canonicum ibid. b. ſex rationes, cur ſub nomine Salomonis à quibusdam Patribus indigitetur ibid. qui eum notis illuſtrarint 63. a. diſtributio ejus ibid. σκιαγραφία totius libri ibid. b. quomodo Siracidis & gentilium ſcriptorum γνωμικῶν ſententiæ differant 64. a.
Siſara, an angeli, num vero ſtellæ contra ipſum pugnarint I, 712. a.
Siſoc I, 498. b.
Sitiens, quid notet? I, 614. b. II, 178. a.
Sixti Senenſis Judicium de Pagnini verſione I, 3. b. exhibet exemplum lecturæ ſcholaſticæ 19. b. de loco Gen. 4, 7. ab interpretibus 70. turbato 256. a.
Sixtinus Amama citatur II, 31. a. notatur II, 137. a. b.
Smalcius citatus I, 230. a. 966. a.
Smaragdus, qualis gemma, & quid ſignificet I, 442. a.
Snepfius de templo Sanctitatis II, 825. a.
Sobal, quomodo viderit dimidium Manuhot? I, 837. a.
Sobna, quomodo mortuus II, 94. b. ſeq.
Sobrietas, ejus ſtudium, & commeſſationis fuga commendatur I, 1222. b.

Socer Moſis, quomodo nominatus & quis fuerit? I, 327. a. b. 328. b.

Socii Jonæ in navi an verum Deum poſt ejus concionem coluerint II, 823. b. Danielis ſocii, vide *Azarias*.

Sociniani impertinentis verb. & phraſium collationis ſtudioſi I, 20. a. & ſcepticiſmi ibid. b. notatur Socinus 230. a. & b. eorum de ſerpente ſeductore delirium 236. a. eorũ error de Adami mortalitate 237. b. de ſcientia protoplaſtorum 241. b. de pudore protoplaſtorum ibid. de partu ante lapſum 247. b. an homo mortalis creatus 248. b. de pœnis capitalibus 267. a. de Angelo Agaris 284. a. de Elohim in Bethel 300. a. Deo futurorum præſcientiam derogat 336. a. de fide in Chriſtum 378. b. de altare Moſis Jehovæ Niſſi 387. b. error de lege 394. b. Idololatriæ poſtulandi 400. a. de adoratione Chriſti 564. a. de uſuris 598. b. de peccato contumaci 612. a. exceptiones Socinianæ diluuntur 692. b. 829. b. 932. b. de ſtatu animarum ſeparat. 944. b. Θεογονία 973. a. Trinitas II, 29. a. Virgo prægnans 37. a. Immanuel ibid. b. 40. a. de revelatione vitæ melioris 165. a. hyperbole de peccatis refutata I, 1024. b. de vindicta 1182. a. voluptates 1188. b.

Sodoma, quando deleta? I, 286. b. à Deo Filio everſa 288. a. 615. a.

Sodomia II, 723. a.

Sol, ut ab Ariſtotele deſcribatur I, 228. b. fons luminis ibid. motum habet ab intrinſeco 229. a. animam non habet ibid. 1231. a. an tempore prælii cum Og etiam ſteterit 556. b. qua hora Joſua Solem ſtare juſſerit, 674. a. b. vindicatur ejus ſtatio miraculoſa ib. quatuor negantes refelluntur ibid. ſeq. an etiam filius Sela eum ſtare fecerit 676. a. 838. b. an verè ſteterit Abbatis Mutii & Caroli M. temporibus ibid. an verè retrogreſſus fuerit Ezechiæ temporibus II, 165. b.

Sola, pro deſolata I, 1294. b.

Solertia formicæ I, 1143. b.

Solœciſmus I, 755. b. 1064. a. 1084. a.

Solis civitas Kir-Moab II, 83. a. 8. b.

Somnium Ariſtidis ſimile Jacobi facit Grotius I, 296. a. Joſephi 301. a. Pharaonis 303. b. Ptolemæi 304. a. ænigmatica ſomnia 532. b. Militis Madianitici 714. b. quæ ſcientia ſomniorum probetur II, 592. a. quo anno Nebucadnezaris ſomnium Daniel explicarit 592. b.

Somnolentia ſedulitatis inimica I, 1181. a. 1143. b.

Somnus profundus à Deo I, 755. b. quis ſit Sponſæ ſomnus 1278. b.

Sontes, qui habeantur I, 497. a.

Sophanitæ Arabes I, 541. a.

Sophocles perperam à Grotio citatur I, 221. a.

Sophonias, quando prophetarit II, 6. a. ejus nomen, argumentum, & partes 892. a. an hereditario quaſi munere acceperit munus prophetandi ibid.

Σωφροσύνη quid ſit I, 1179. b.

Sopor vel ſomnus Adæ quid fuerit I, 239. b. an typus vel allegoria fuerit Chriſti morientis & reſurgentis ibid. unde Jonæ ſopor II, 823. a.

Sordes pro Judicio corrupto II, 121. a.

Sorek locus I. 726. b.

Soror, quæ licitè ducatur? I, 288. b. an proprie dicatur, an vero de altera conjuge 492. a.

Sors pauperum & divitum diverſa I, 1185. b.

Sortes, de ipſorum uſu I, 667. b. dividuntur in divinas, humanas, magicas ibid. quid ſortitione per paginas Evangelii 668. a. quomodo factæ 882. a. in aucupando principatu 749. b. de captivis II, 880. b. ſortes ſuperſtitioſæ Hamanis I, 879. a. ſortes Sacerdotum à Nehemia reſtauratæ 874. b. ſortes Amani & Dei alluſive comparantur III, 29. b.

Spanhemius notatur II, 169. a. quinq; argumentis refutatur 740. b. 742. b. ſeq. 744. b. 745. b. ſeq. ad 749.

Spanhemii Pyrrhoniſmus I, 131. a. ejus cauſæ ibid. b. expenduntur ibid. à Bailio notatur ibid. a. de voce ὡσεὶ & ἀρχόμενος Luc. 3, 25. 132. a. à Bailio corrigitur 135. a. de natali Chriſti 135. b. de critica Capelli 202. b. 203. a. de uſuris 600. a. de partu virginali II, 40. a. de Sear-Jaſub 43. a. de terra Zabulon 54. a. 55. b. laudatus 57. b. 170. a. 859. b. 860. b. 862. a. De Eſtheris Dramatica hiſtoria III, 31. b. de adulatione Eſtheris ibid.

Specioſa, quid per eam intelligatur II, 897. b.

Spectra Ægyptia in eorum tenebris, quæ fuerint I, 1304. b.

Speculator pro Propheta II, 869. a. b. 647. b. 736. b.

Speculum. Specula ænea apud Iſraeliticas mulieres uſitata I, 462. b.

Spelunca, an duplex fuerit in agro Ephronis I, 293. a.

Spes Hiobi I, 894. a. 896. a. 903. a. 888. a. ſpes vana impii 1175. b. pii fortiſſima ibid.

Sphinx, quæ fuerit? I, 752. a.

Spicæ annonæ ſignum I, 303. b.

Spicilegium pauperibus permiſſum I, 605. b.

Spinæ, cujus rei Symbolum II, 876. b.

Spiraculum vitæ vel vitarum, quid ſit & importet I, 234. a. b. an etiam immortalitatem connotet ibid.

Spiritus Dei quid ſit? I, 222. a. ubi Grotius vapulat Socinizans ibid. vera ſententia de perſona Spiritus S. ibid. b. quod etiam Judæis in confeſſo ibid. tertia perſona, non ſecunda innuitur ibid. Spiritus Domini non eſt anima 262. b. ejus officium elencticum ibid. 263. a. quis ſpiritus Exod. 15, 10. intelligatur 379. b. quo ſpiritus LXX. ſenioribus datus pertinuerit 530. b. an ipſos agere deſierit ibid. ſeq. quis Sichemitis ſpiritus immiſſus 716. b. quis Sauli? 749. b. 751. b. quando tranſire dicatur II, 883. b. teſtimonium de S. Spiritu in libro Sapientiæ III, 34. a.

Spithama, quæ menſura? I, 187. a.

Sponſa in Cantico, quæ ſit I, 1256. a. cur ex abrupto petat oſcula ibid.

Sponſus & Sponſa, quomodo de thalamo egredi jubeantur II, 776. b. Sponſa Chriſti 7. rationibus deſcribitur I, 1006. ad 1010. quis ejus ſomnus 127. b. quomodo Sponſus eam excitet, & ad fores pulſet ibid. quomodo Sponſi caput plenum rore 1279. a. ſponſæ infirmitas ibid. ſponſi egregia deſcriptio Alcuini 1279. b. ſeqq. eorum amor correlativus 1288. a. cur ſponſa nigra & quomodo pulcra 1259. a. quomodo cuſtos in vineis ibid. b. quomodo non cuſtodierit ibid. cur bis pulcra dicatur 1262. a. quomodo ea lilium inter ſpinas 1263. b. quomodo ſponſus malus inter ligna ſylvarum ibid. quando in montibus ſaliens venerit 1266. b. cur capreæ & hinnulo cervorum comparetur 1268. b. 1267. a. quomodo ſteterit poſt parietem ibid. cur ſe abſcondat 1269. a.

Sponſalia, quomodo & cur apud Ebræos facta I, 317. b.

Sponſio qualis Prov. 6, 1. intelligatur I, 1142. b.

Spontanea oblata, ubi comedenda aut cui offerenda I, 574. b. quomodo Ebręis & Chaldęis dicantur 578. b.

Sportula I, 763. a.

Spuere in faciem I, 532. b.

Sputum, quid ejus deglutitio notet I, 891. a.

Stacte, quale aroma, & quæ ejus ſignificatio I, 452. a.

Stadium, quæ menſura? I, 187. b.

Stanislaus Grſepſius citatus I, 182. b.

Stare coram Domino, quid ſit? I, 286. b. 287. a.

Stater, an idem, quod ſiclus I, 178. a.

Statuæ, quales prohibitæ? I, 579. a. ſtatua Nebucadnezari viſa à Grotio detorta II, 594. a. b. ſeq. ſtatua idololatrica Nebucadnezaris 600. a. ſeq.

Digitized by Google

Stephanus Martyr erroris à Behmio incuſatur I, 155. b.
Stephanus Gobarus de natali Domini, quid ſentiat I, 37. b 138. a.
Stephani Roberti vulgatio Bibliorum Latina I, 4. a. de voce בראשית 213. b. notata ei Ellipſis 214. a.
Stercus columbarum eſſe cibi genus aliqui probant I, 819. b.
Sterilitas ante Teglatphalaſarem II, 736. a.
Stibium, ejus uſus in fucanda facie I, 821. a.
Stigmata facere prohibitum I, 498. b. 575. b. & inciſiones ib. quo inſtrumento facta à gentilibus 1307. b.
Stillare pro vaticinari II, 833. b. ſeq.
Stipula, cujus rei Symbolum II, 876. b.
Stoici notati 218. b.
Strabo adductus I, 57. b. ejus de Moſe teſtimonium 209. b. notatus 569. b.
Strabus auctor Gloſſæ ordinariæ I, 8. b.
Strangulatio, quomodo Judæis perageretur I, 499. b.
Strategemata an probanda I, 669. a. 816. b. de ſimulatione fugæ ibid. an mendaciis ſimilia ibid. Gedeonis ſtrategema 714. b. 715. a.
Strix animal II, 159. a.
Structura urbis, quæ Danielis 9. intelligenda I, 124. b. Politica & Eccleſiaſtica ibid. ſeq.
Struthio animal infauſtum II, 830. a. I, 921. a.
Studium indefeſſum legis, I, 655. b. Sapientiæ inculcatur 1188. b. ejus fructus ibid. 1132. a. b. ſeq. ad illud adhortatio 1168. a. 1190. b.
Stultus quis dicatur II, 142. b. eum non decet grandiloquentia I, 1172. b. eſt ἀφρόφρων ibid. novem alia ejus prædicata 1173. a. b. 1197. a. ejus legatione non utendum ibid. b. ebrio comparatur 1198. b. non facile corrigibilis ibid. b.
Sua uxor Judæ, ubi pepererit ultimo genitum I, 302. a.
Suaningius, ejus decem argumenta pro Antiocho expenduntur, & Antichriſto aſſeruntur II, 685. a.
Suarezii de initio 70. hebdomadum Danielis ſententia I, 123. b.
de ſacrificiis non naturalis juris 254. b.
Suavitas oris & facundia Sponſi cœleſtis I, 1003. b.
Subſtantia ὑπόστασις pro divitiis I, 573. b.
Suburbani agri non alienabiles I, 585. a.
Succeſſus felices Sponſi cœleſtis I, 1004. a.
Regum 1170. a. quæ ad eum Regi commendentur ibid. b.
quoad aliorum informationem 1171. a. ſtolidorum infelices ſucceſſus ibid.
Suidas citatus I, 272. a. 363. a.
Sulamith unde dicatur, & cui conveniat I, 1282. a.
Sulphur, ſulfureus ignis I, 288. a. pro fulgure & Sodomorum incendio 898. a.
Summariorum Biblicorum quinam auctores exſtiterint I, 14. b.
Sunamitis, cujus uxor fuerit I, 811. a.
Superare, quomodo hoſtes & amicos debeamus I, 673. b.
Superbi deſcribuntur I, 1184. a. genius eorum 1206. a.
Superbia, ſuperbire qui dicantur I, 582. b.
longe à Rege exſulare debet 583. a. 859. a. 584. b.
ejus ablatio denunciata II, 903. a.
vitanda I, 1208. b. 1170. a. 1175. b.
Superhumerale Sacerdotale I, 441. a. duplex fuit pro aliis Sacerdotibus & pro ſummo ibid.
Superſtitioſi, an eis omina Deus dederit I, 749. a.
Supha an mare rubrum bene vertatur I, 541. a. 554. a.
Supplicia eorum, varia genera apud Ebræos I, 534. a.
Supplicatio, quomodo Ebr. vocetur I, 558. b.
Surdus, quomodo à Deo creatus eſſe dicatur I, 338. a.
ei maledicere 497. a.
quid per ſurdum notetur II, 131. b.
quomodo & quis ſervus Dei cæcus dicatur II, 189. b.
Surgere, quid ſignificet? I, 453. a.
Suſa civitas, ubi ſita? I, 877. a. 870. b.
Suſanna, an & cur ea hiſtoria non ſit Canonica III, 183. a.
Suſpendium, quomodo apud Ebræos fieri conſueverit I, 594. a.
an cum lege divina pugnet, quod cadavera relinquantur in patibulo ibid. b.
an vivus ſuſpenſus rex Hai 670. a.
Suſpendendum Deum Bileam vaticinatur 1312. a.
Suſpicio malum exitiale I, 754. a.
Suſurrones non ferendi I, 1199. b.
Syllepſis II, 870. b.
Sylva pro regione in ſylvam redigenda II, 147. a.
Synagoga cum honore ſepelienda I, 655. a.
ejus excæcatio ab Iſaia prædicta II, 30. b.
cur repudiata à Deo, 231. a. b.
vera cauſa reprobationis ejus 235. a.
Synarchia Bailio præfertur interregno I, 92. b.
Syncellus de Epocha Abrahamitica I, 79. a.
Synceritas codicis Ebræi I, 27. b.
Synchoreſis figura II, 47. b.
Syncretiſmus Samaritano-Chutæus I, 827. b.
Synecdoche I, 248. a 307. a. 373. a. 526. a. 792. a. 1187. b. 872. a. II, 735. a. 829. a. I, 821. a. 904. b.
Synedrion, quot in eo perſonæ, quæ cauſæ in eo decidendæ I, 579. b.
ambiguitates non legis, ſed caſuum difficilium ibid.
quæ in illud perſonæ allectæ 580. a. 582. b.
quis ejus præſes ibid. b.
quæ differentia inter id & concilia Romana ibid.
an falli non potuerit 581. a. b.
non abſolute parere debuerint ſententiæ Synedrii Judæi 582. a.
qui προσκύνημα fecerint 691. a.
quid ſubſidii & levaminis Regi præſtiterit 853. b.
Synonyma Principes, Capita, Præfecti I, 521. a.
Synopſis Criticorum aliorumq; S. Scripturæ Interpretum Londinenſis Matthæi Poli I, 13. b.
Syria Sobal, Samulis, Sophene III, 20. a.
Syriaca Lingua, an primæva fuerit I, 270. a.
Syriaca verſio Bibliorum gemina I, 28. b. laudatur 238. a.

T.

Tabernaculum. Tabernacula in tabernaculorum Feſto quomodo & qua materia conſtruenda fuerint I, 1308. a. tabernaculi capacitas 1311. a.
quomodo in medio caſtrorum profectum ſit? I, 508. b. variæ ejus ſedes 672. a.
geminum Moſis & Davidis 848. b. cœleſte 961. a.
quomodo Aaron manna in nondum exſtructo tabernaculo repoſuerit I, 385. b. an tabernaculum Dei ingreſſus Jethro 388. b. cur conſtrui debuerit 434. b. ejus idea Moſi monſtrata cur ſic & non aliter perficienda fuerit 435. a. b. ejus fabrica & ſignificatio 437. b. ejus erectio à Deo præcepta figura temporis conceptionis Chriſti 464. a. quodnam tabernac. teſtimonii Lev. 1, 1. intelligatur 467. a. Feſtum tabernaculorum cur inſtitutum 501. b. ritus in eo conſueti ibid. 578. b.
Tabulæ Decalogi, quomodo ſcriptæ fuerint? I, 455. b. quodnam diſcrimen priorum & poſteriorum tabularum Legis & quæ ejus ſignificatio 460. a. peccata utriusq; tabulæ à Michæa reprehenſa II, 833. a.
Tabor mons I, 687. b. II, 723. b.
Tacere pro diſſimulare II, 883. b.
Taciturnitas Patris ipſius conſenſum arguit I, 548. b.
Tacitus adductus I, 56. a. 569. b.
Taddelius citatus I, 584. a.
Talentum unde dicatur, & quantum valeat I, 184. b. 463. a. vid *Kikar*. duplum eſt, Atticum & Ebræum ib. cujus valoris poſt Davidis tempora fuerit ibid. talentum auri & argenti 833. a. 843. ſeq.

Talio

Talio, an lex talionis ad literam intelligenda? I, 424.b. an talionis lege ſervi exemti 425. a. quomodo lex talionis explicanda 497. b.
Taliſman imago I, 731. a.
Talmud. Regula Talmudica de non corrigendo textu Scripturæ I, 204. a. de voce Elohim 216. b.
nugæ de formatione hominis 233. b.
de ætate Mathuſalem 259. b.
de originali peccato 266. a.
de Meſſia 973. a.
Talpa Ægyptiis culta I, 18. a.
Tanchuma liber I. 211. b.
Tannaim, qui fuerint I, 27. a.
Tanis urbs Zoan II, 87. a. 134. a.
Tannim, quid fuerint II, 81. a. I, 890. b.
Tamerlanus Scytha I, 701. a.
Targum ſeu Paraphraſis Chaldaica, quando & à quibus adornata I, 28. a.
Onkeloſi & Jonathanis laudatur 70. a.
quemadmodum Spiritum Elohim reddat 222. b.
quid per λόγον ſeu Mimara intelligat 223. a.
quomodo mare deſcribat 228. a. notatur 232. a. laudatur 244. a. 250. b. colloquium Caini cum Abel 257. a. de phraſi *ſecundum tempus* 286. b. de Schilo 314. a. de Angelo in Rubo 330. b. de Urim & Tummim 443. b. de Trinitate II, 28. b. ejus παροράματα 867. a. Liberatio Chriſti I, 960. a.
Tarnovius, ejus explicatio vaticinii Michaici expenditur II, 838. a. à Dorſchæo 4. rationibus corrigitur 982. b. quinque argumenta de pedis duobus expenduntur 995. a. laudatus I, 945. b. 948. b. II, 740. b. 744. b. 745. b. 762. b. 770. b. 783. b. 788. b. 794. a. 798. b. 809. b. 811. b. ſeq. 826. a. 832. a. 833. b. 854. b. 855. b. 878. b. 881. b. 890. b. 945. a. 946. a. 990. a. 999. b.
Tatianus pauciores ac par eſt annos publico Chriſti miniſterio tribuit I, 139. b.
Taurus, cur ita Joſephum nominet Jacob I, 310 a. 638. b.
Tectum muro circundandum I, 596. a.
Tema, Tamna, civitas I, 294. b.
Templum Salomonicum, quando ædificari cœperit I, 86. a. b. 791. a. quot anni elapſi ad libertatem novi exſtruendi ab ejus exſtructione 87. b. ſeq. eſt Domus orationis 792. b. quando dedicatum ibid. a. ejus Idea Davidi monſtrata 847. a. an templum Sanctitatis ipſum Dei Thronum ſignificet II, 825. a. 829. a. ſecundi major gloria præ priori 845. b. 912. a. b. ejus excidium argumentis probatur 898. a. 992. b. quando fabrica ſecundi abſoluta I, 868. b. cur in eo nullum lignum aut arbor fuerit I, 1315. b.
Tempora quid Gen. 1, 14. ſignent I, 228. b.
Temporarius notatur I, 116. b. 139. b. ubi finiat LXX. ſeptimanas Danielis 150. b. ejus ſtudium erga Scripturæ laudatur auctoritatem 157. a.
Tempus mortis Chriſti non eſt finis hebdomadum myſticarum, ſed medietas ultimæ hebdomadis, I, 171. b. de eo error Ravii notatur ibid. vernum tempus notatum 300. a. antelucanum 917. b. tempus ſuperborum, quodnam ſit III, 170. b.
Temulentia ſpontanea an, cum ſubeſt rationabilis cauſa, peccatum ſit III, 235. a.
Tendere manus ad Deum, quid notet? I, 1052. a. b.
Tenebræ, quid ſint in primo Creationis opificio I, 222. a. quales in Ægypto fuerint 363. a. b. in terra Zabulon 52. b. 56. a. 57. a. metaphoricæ II, 876. b. I, 1138. b. etiam ſuos ordines & vices habent 907. b.
Tentatio Dei, quid ſit I, 567. a. duplex ibid.
quomodo Deus tentet 569. b. 706. a.
qui Deum tentare dicantur III, 34. a.
præparatio ad tentationem 66. b.
Tentoria mulierum I, 832. b.
Teraphim Labanis, quid fuerint? I, 297. b. 730. b. ſeq. 751. a.
Terebinthus, an recte pro bathenim reddatur? I, 306. a.
Tergiverſatio Moſis pro voto Meſſiæ mittendi accipienda? I, 338. a.
Tergum Dei quodnam dicatur I, 458. b.
Termini non movendi I, 590. b. 611. b. 1187. a. II, 724. b. terræ Canaan 655. a. termini mundi per terminos Judææ deſignati II, 870. b.
Terra, quænam Gen. 1, 1. intelligatur I, 218. b. 219. b. unde Erez dicatur ibid. quid v. 2. ſit? 220. b. vocatur arida 228. a. an potentia ſolum indita terræ producendi plantas in creatione? 228. a. an activitas aliqua in his innuatur ibid. maledicta 248. a. 264. a. qualis poſt diluvium detecta 265. a. quomodo exſiccata ibid. quadruplex cur terra quieſcere debuerit cauſa 427. b. quantum terræ ſpatium, & quomodo Iſraelitis promiſſum 554. b. quomodo contaminetur 595. b. an moveatur 742. b. 1230. b. nullo fulcimine nixa I, 906. b. ſuper aquis fundata 987. b.
Terræ motus, quando Uziæ tempore contigerit II, 795. b. quæ ejus cauſa 796. a.
Terribilis, an bene pro Nora ponatur I, 380. a. ſeptem terribilia in monte Sina 392. b.
Terribilitas ſponſæ, quæ ſit? I, 1280. b.
Terror Panicus I, 556. b. 824. b. 820. a.
Tertius dies, cur eo reliquiæ ſacrificiorum abſumendæ omnino? I, 1306. b.
Tertullian. à Dario Medo incipit 70. ſeptimanas Dan. I, 121. a. de anno Nativitatis Chriſti 134. b. unum annum miniſterio Chriſti tribuit 139. b. laudatur ejus de auctoritate Scripturæ ſententia 157. a. de principio Creationis 213. b. citatur 218. b. de Adæ immortalitate 238. a. de ſanguinis eſu 267. a. de apparitione filii Dei 285. b. de ligno aquam dulcoranti 381. b. de homicidio 424. b. de adipis accenſione 446. a. de miſericordia Dei 561. b. de ultione privata 723. a. de utero Davidis 763. b. de Chriſto 765. a. de univerſali Evangelii ſono I, 971. a. 972. b. de Pſalmo XXII. 982. b. de principatu Chriſti II, 62. a. 65. a. de ſepulcris piorum 116. b. ἐπιείκειαν de morte 764. a. mons Domini exaltatus 852. a.
Teſſara decatitæ hæretici notantur I, 371. a. b.
Teſtandi mos antiquus I, 282. b.
Teſtamentum, quid ſignificet, an idem ſit quod lex, an ſenſu prorſus generali accipiatur I, 1. b. an duo ſint diverſa teſtamenta proprie ſic dicta ibid. an ob diverſam doctrinam de ratione conſequendi ſalutem? ibid. an ob reſpectum ad pactum legale & Evangelicum I, 2. a. eſt proprie dictum unicum ibid. quid ſit teſtamentum hic definitive? ibid. quid vetus? ibid. quid novum? ibid. an in teſtamenti denominatione etiam notis pacti fœderis &c. comprehendatur ibid. b. an vetuſtas & novitas in ratione fœderis, pacti, & teſtamenti proprie dicti locum habeat ibid. quomodo V. & N. Teſtam. Lyranus diſtinguat I, 3. a. Rav. N. Teſtamenti conſtitutionem & confirmationem confundit 171. a. ejus veritatem infringit Grotius 207. a. permutatio vocis fœderis & teſtamenti 433. a.
Teſtimonia exotica de Moyſe I, 209. b. Tentorium Teſtimonii 467. a. falſum teſtimonium in divitis gratiam non dicendum 1177. b.
Teſtis, qui teſtimonium perhibere potuerit? I, 579. b. qui jus teſtimonii non habuerint ibid. 590. b. quot adhibiti in ſponſalibus 604. b. eſſe in teſtem II, 828. b. falſus teſtis inſipiens I, 1184. b.
Tetradrachma quantum valeat I, 179. a. 181. a.
Tetragrammaton, quæ de eo obſervanda I, 232. b. 287. a. b. 334. a.

Tex

Digitized by Google

Textus, Marc. 15, 25. & Joh. 19, 14. an corruptus ſit? I, 146. b.
patroni affirmativæ 147. a. refellitur iſta ſuſpicio ib. b nullo modo textus corruptela concedenda 265. a. 689. b. 841. a. Vid. *Corruptela.*
Thaddæus Danus refutatur I, 80. a.
Tharſis an ſit Tarteſſum, an v. Marc I, 798. b. ſeq. II, 822. I, 1022. b.
Theocratoia Judicum Tempore I, 695. a. 715. b. 746. a
Theodoretus I, 8. b. hallucinatur circa 70. ſeptimanas Danielis 126. b. cur arbor ſcientiæ condita 236. a. quare mulier è coſta producta 240. a. de carnium eſu 266. b. de Thearchia 339. b. de ſquamoſis piſcibus 480. b.
de Hirco emiſſario 486. a. de ſecunda parte Benedictionis Eccleſiaſticæ 518. a. de ſtella Jacob 545. a. de Tabulis è Moſe fractis 570. b. de ſolſtitio Joſuano 676. a. de XXII. Pſalmo 982. b. de reſurrectione Chriſti II, 732. b
Judicium Chriſti 802. a. vocatio peccatorum 851. a. regnum Chriſti ibid. nativitas Chriſti 857. b. 861. a. ejus celebris fama 862. b. reliquiæ ſalvandæ 862. a. de Sophoniæ argumento 892. b. añi 70. Zachariæ 927. a. Terra viventium I, 989. a. fontes Prophetici & Apoſtolici 1042. a. adſcenſio Chriſti 1043. b. 1036. a. 1037. b. 1048. a. 1057. a. ſeq. a. 1062. a. 1273. b. 1274. b. 1276. a. 1277. b. 1281. a. 1282. b. 1283. b. II, 707. b.
Theodorus Tarſenſis laudatur I, 222. b.
Theodorus Mopſveſtanus II, 9. a. 812. a. 860. b
Theologi Scholaſtici conſpurcant Scripturæ ſenſum I, 15. b. 19. b.
eorum artificium in explicanda Script. 19. b.
Theologia Patriſtica. Vid. *Patres.* Unde Monaſtica orta I. 1229. a.
Theophilus triennium miniſterio Chriſti tribuit I, 141. b. & triduum morti Chriſti 146. a. Kainanum expungit 274. b. de Baal vel Bel. 704. b
Theophylactus de hora mortis Chriſti I, 150. a de animæ inſpiratione 234. b. de Traditione 559. b. regula Scripturæ 560. a cur Moſes abs conditus 324. b. Conſortes Chriſti 1019. b.
unctio Chriſti ibid. a.
Theſaurꝯ. eos habere Regibus Judaicis cur non licuerit? I, 583. a. II, 17. b.
Theoſophia Teutonica (liber) notata I, 213. b
Theruma, qualis oblatio I, 435. quid ſignificarint Iſraelitarum Therumoth ibid.
Thideal Rex I, 280. a.
Thirhaca Æthiops II, 86. a. 90. a.
Tholedoth plene ſcriptum quid importet, & quid defective poſitum I, 232. a
Thomas. Thomiſtæ. citatur I, 394. b
Thola Judex, I, 717. a. b
Thronus Dei an per Rakia intelligatur I, 226. a.
Thus, quæ ejus virtus & ſignificatio myſtica I, 452. a. 476. a. quis ſit thuris collis 1275. b. octo ejus expoſitiones ibid.
Thymiaſterium, an in Sacroſancto ſolum fuerit, an vero thuribulum thymiamatis I, 449. a. quis thymiamatis uſus 448. b. cujus rei ſymbolum 449. b. ubi ſteterit altare thymiamatis ibid. uranisco tegebatur ibid.
ſpecierum thym. myſtica ſignificatio 452. a
Θύειν, an proprie ſit ſuffire? I, 449, 8.
Θύρσος quid ſit? III, 27. b.
Θυρσοφορία feſtum Judæorum III, 27. b. inde natæ proceſſiones Papiſtarum ibid.
Tiara Pontificis maximi an triplex fuerit I, 444. b.
Tiberii annus 15. cum Principatu Chriſti coincidit I. 101. a.
Tigurina Verſio à quo cœpta, continuata, abſoluta & edita I, 3. 4. a
Tigris, fluvius Ninive n vaſtat II, 879. a.
Tikkun Sopherim II, 883. b. I, 891. b. 910. b.
Timna an Eliphaſi filia & eadem pellex vel filius I, 836. a
Timnathſara, civitas Joſuæ I, 688. b. 693. b. 704. a.
Timoleon laudatur I, 281. a.
Timor Abrahæ gemino timore explicatur I, 288. b. quid timoris nomine intelligatur 663. a. commendatur 1179. a. qualis requiratur 1205. a. 1099. a. III, 65. a. humani timoris damna 1208. b. quid ſit timor Domini 1329. a
Tinea quid notet II, 724. b.
Tingitani unde oriundi II, 164. b
Tintinabula, quare Poderi additi myſtica ratio I, 444.
Tirinus laudatur I, 59. b.
de Artaxerxe Longimano 118. b. de ejus opinione 70. hebdomadum 123. b. de Evæ ignorantia 241. a. de Jephthæo voto 719. b. de II. Pſalmo 933. b. de Alma II, 40. b.
ſpiritualis prædatio 54. a. 78. a. de Tuba Evangelica 120. b
laudatur 130. 132. a. 180. b. 826. a. 985. b. I, 801. a. de facto Simeonis III, 24. b.
Tirza urbs I, 1280. b.
Tisri menſis unde dicatur I, 366. a. 865. a
Titubatio & Temulentia hoſtium Eccleſiæ II, 129. a
Titulus pro columella vel pyramide I, 300, b. quare à Jacobo erectus ibid. titulus auctoris etiam hæredis eſt 315 b.
Titus Boſtrenſis citatus I, 207. b.
Tobia, an vera fuerit Hiſtoria cum eo acta III, 5. a. de gemina ejus editione 6. a.
à quo translatus ex Ebræo in Græcum ibid. b.
ejus commentatores ibid.
officium & ſtatus ejus 7. b
quot annos vita exegerit ſenior ibid. a
ſumma commodatæ pecuniæ ibid. falſitatis convincitur 10. b.
Tohu vabohu quid innuat I, 221. a.
Tollere. Tuliſſe quomodo Deus dicatur I, 509. q
Topazius qualis gemma & quid ſignificet I, 442. a.
Tophet vallis hinnom II, 138. b.
Topographia I, 554. a.
Torcular, quid per illud intelligendum II, 25.
Torques Sponſæ quæ ſit I, 1276. b
Torrens deſerti II, 807. a.
Toſtatus (Alphonſus, Abulenſis Epiſc.) oneravit Scripturam nimiis Scholaſticis quæſtionibus I, 19. a. b. cur liber Numerorum ita merito vocetur 505. b. de Judicis ſententia 582. a
ineptit Toſtatus I, 525. b.
Totaphot quid hæc vox notet? I. 374. a. 563. b.
Traditiones Papiſtarum an patrocinium inveniant Lev. 10, 3? I, 479. a
eas juvare vult Grotius 547.
diſtinctio Traditionis Scripturam explicantis, & Scripturæ adjectæ 559. b.
omninò rejiciuntur 559. a.
Tragelaphus. animal I, 576. a
Trajectio Verborum II, 738. a
Tranquillitas univerſa in Eccleſia II. 16. a. 75. a. b.
Transgredi pactum qui dicantur I, 579. a. 611. b.
Translatio colonorum artificium Politicum I, 308. b.
Transſubſtantiatio notatur I. 350. a. b.
Tremellii, Emanuelis, Verſio non magni æſtimatur à Calvinianis I, 4. a. b.
à Polo nimiis laudibus oneratur ibid.
de annis peccatorum Iſraelis 88. b. de capitatione Moſaica 450. b.
Tremor, qualis Pſalmo ſecundo intelligatur I, 1318. a
Tribunal ſummum Judæorum, vide *Synedrion.*
Tribuni Davidis I, 846. b

Tributa primus preſſuræ Ægypt. gradus I, 319. b. ſolvendi ea cauſæ expreſſæ 450. a. etiam ad res pias ibid. quid ſub iis intelligatur 591. b. gravitas eorum ſeditionis materia. 802. a. Tributa Mardochæus majora inſtituit. 882. b.
Tridentinum Concilium Vulgatam pro authentica venditat I, 8. b. 244. b. ei contrariatur Bellarminus III, 20, b. vide & *Concilium*.
Triduum mortis Chriſti an plenum accipiatur? 146. a. contra Langium ibid. accipitur pro νυχθήμερον civili ibid. Triduum ſignum triennii II, 90. a. triduum Jonæ in Ceto figura & adumbratio reſurrectionis Chriſti I, 924. a.
Triennio Chriſtum miniſterio functum eſſe probatur contra Scaligerianos I, 140. b. 141. a. b. ſeq. ex ſententia Eccleſiæ, Chronologia, Gabrielis, Hiſtoria Evangelica, Parabola Chriſti Luc. 13, 7. & Auctoritate veterum ibid.
Triens Sicli I, 180. b.
Triglandus I. 349, a.
Trinitatis myſterium Rabbinis notum I, 216. 217. 218. exteris innotuiſſe myſterium Trinitatis oſtenditur 223. b. in initio Geneſeos inſinuatum ibid. cap. I, 26. verbo faciamus 229, a, b. ſeq. quod teſtimonio Antiquitatis, recentiorum, Judæorum, Smalzii probatur ibid. Siracidi notum III, 170. b.
Triſmegiſtus quid docuerit I. 221, b.
Triticum vivificum II, 767. a.
Triturare, quomodo ſoliti fuerint Judæi. I, 606. b. qualis trituratio diſperſorum à Jeſaia futura prædicatur? II, 120. a. plauſtra trituraria 796. a. trituratio pœnalis, & ſpiritualis 855. b. duplex triturandi mos I, 1317. b.
Troglodytæ qui populi I, 850, b.
Tuba, cur tubis clangere debebant in feſto diei primi Tiſri I, 501, a. duæ in Iſraelitarum caſtris diverſi uſus gratia ſiebant 526. b. quot Salomon confecerit, earumq; forma 527. a. quid per eas ſignificetur ibidem. earum uſus ibid. quid unius & quid amborum clangor ſimul denotet ibid. quomodo tribus excitabant 527. a. Tuba Evangelica convocationis Iſraelitarum ſpiritualium II, 120. a.
Tubarum feſtum quid ſignificarit I, 1313. a.
Tubalcain à Joſepho inventor monetæ aſſeritur, I, 174. b.
Tubingenſis facultas Theolog. Lutherum cum Elia, Brentium cum Eliſæo componit I, 11, a. utrumque confert cum Patribus ibidem. utrumque ſibi invicem comparat ibid. b. de Verſione & Paraphraſi Oſiandrina 12. b. de cauſa matrimoniali 426. b.
Tummius laudatur I, 966. a.
Tunica ſuperhumeralis quale amiculum I, 444. a. an aliorum ſacerdotum eædem tunicæ, quales ſummo ſacerdoti 445. a.
quid ſignificent ibid.
Tunica talaris 772. a.
Turcæ, merito idololatris annumerandi I, 400. a.
Turcicum Imperium per cornu parvum ſignificatum apud Danielem VII. II, 620.
Turres cuſtodum I, 827. a.
Turris Eder quantum abfuerit à Bethlehem I, 300, b. quid in vinea Domini ſignificet II, 25. a.
Turris pro principe 136. b.
pro Scriptura S. I, 1273. b.
Turtur quare oblatus I, 471. b.
Tuſchijah quid ſignificet II, 867. a. I, 1136. b. ſeq.
Tympana. de eorum in ſacris uſu I, 381. a.
an Evangelicæ ſimplicitati contrarientur ibid. b.
tormenti genus III, 248. b.
Typus & Allegoria ut differant I, 240. a.
Eccleſiæ in Exodi hiſtoria monſtratus 317. b.
quomodo typi à ſe invicem diſtinguendi II, 741. a.
quatuordecim comparationis & typi membra Spanhemii 747. b.
Tyrus Civitas I, 687. b.
Tyriorum Dii 790. b.
eorum Rex Hiram converſus ibid.
Tyriorum moneta ejuſdem cum Judaica valoris, I, 178. b. eorum devaſtatio ab Jeſaia prædicta II, 96. b, 97. a. b. an tam Ezechielis quam Eſaiæ prædictio eidem conveniat eodem tempore 98. a. magna eorum potentia 99. a. converſio ad fidem Evangelicam 100, a. b.
Tyrannus graphicè depictus in Joramo I, 854. a.
ab Eliphaſo 896. b.
Tyrannorum convivia fugienda 1187. b.

V.

Vacca, annonæ & temporis ſignum I, 303, b.
Vacca rufa Chriſti figuram geſſit 538. b.
cur non à ſummo ſacerdote, extra caſtra, contra Tabernaculi oſtium 539. a.
eam propriè ſacrificium non fuiſſe quatuor probant ibid.
fuit victimæ ſimilis ob quatuor rationes ibid. a. b.
Vaccæ Baſan quæ ſint II, 798. b.
Vaheb num proprium an appellativum I, 541. b. 718. a.
Valetudo à Deo curata I, 498. a.
Valentiniani edictum I, 882. a.
Vallis Arabum II, 83. b. vallis viſionis 92. a. 93. a.
Vallis Joſaphat 787, b. ſeq ſententiæ 13. de ea ibid. ad 789. b.
Vanus homo I, 893, a. vanitas vanitatum 1230, a.
Varenius laudatur I, 223. b. 300. 324. a. 335. a. 425. a. 513. a. 528. a. 571. b. II, 19, a. 53. b.
Varinus citatus I, 173. b. regula, 560, a.
Vaſa ab Ægyptiis accepta an Iſraelitæ rapuerint I, 336, b. quis vaſorum in menſe ſacra uſus 437, a. 511. b. in altari holocauſtorum 439. a. vaſa pro quibuſvis mobilibus II, 822, b. generaliter enumerata I, 863, b.
Vaſni an verum nomen Joelis, filii Samuelis? I, 839. a.
Vaſquez laudatus I. 401, b. 974, b. 892, a.
notatus 409. b. 971. b.
Vaſtitas horribilis per tohu vabohu intelligitur I, 221, a. unde vaſtitates oriantur II. 892. b.
Vatabli verſio à Polo laudata I, 4. a. quando & quoties prodierit ibid. corrigit merito vulgatam 281. a. de perfectione Legis 560. a. de aquilæ pullis 622. a. de Sanctorum peccatis II, 198, a.
Vaticinia illuſtriora de Chriſto ejuſque Regno Grotius pervertit. I, 204. b. prætextus ejus præcipuus, cur ea ad propriores hiſtorias, non ad N. Teſtamenti tempora referat ibid. vaticiniorum perverſio Grotiana oſtenditur 205. b. de Meſſia vaticinia intelligenda non gaſchmi, ſed elahi II, 853, a.
Vav, copula Ebr. quid de ea notetur? I, 319. a. II, 738, ſeq. a. I, 1187. b.
Ubera Sponſæ quæ ſint & dicantur I, 1274, a. 1284. a. 1290. a.
Uchal quis fuerit I, 1210. a.
Vectes pro principibus II, 83, b, 749, b.
Vectores Jonæ an verum Deum coluerint II, 823, b. quas hoſtias Domino obtulerint 824. a.
Velamen oculorum Saræ quodnam fuerit? I, 289, a.
Venator robuſtus quis dicatur? I, 268, b.
Venatus homines bello parat? I, 752, a.
Vendere pro tradere I, 706, b. 1001, b.
Venenum an creatum I, 228, a.
unde proveniat ibidem.
Venire in corpore ſuo, id eſt ſolum venire I, 422, b.
venire de longinquo II, 137, a.
Venter Sponſæ deſcriptus I, 1283, a.
venter pro corde 1175. a.

Ven-

Digitized by Google

Ventus, qualis fuerit, qui locuſtas in Ægyptum afflavit I,362.
alæ ipſis tribuuntur II,723. b.
Venus, an ſub nomine Aſtarot culta, I,705.b. 595.b.
Venuſtas & forma ſponſi & Regis Chriſti I,1003.a.
Verbalia Ebræis plerumque deficiunt II,738.b
Verber. Verbera quibus infligātur I,606.a. quot ea debuerint eſſe ibid. quas ob cauſas ibid. quo inſtrumento ibid.
Verbum Dei eſſentiale & orale I.282.a. Illud Chriſtum notat *ibidem*. 805.b
Verbum, non propoſitum tantum, ſed & eventum includens I,614.b. alia de Ebr. verbis obſervatio 692.a
verborum varietas II, 763. a.
verba etiam actiones ſignificant I,904.a.
Veritas pro fide II,873.b.
pro ſynceritate confeſſionis I,1026.a
veracitatis & mendaciorum conſequentia 1165.b.
Vermis cucurbitam Jonæ rodens qualis fuerit? II, 827.a.
Vernale Tempus pro natali Chriſti à quibusdam aſſeritur I,138.b.
quodnam ver à Spiritu S. in Cantico transiiſſe dicatur 1267.a. ſeqq.
Verſio. Generalis obſervatio de omnibus verſionibus I,946.a. 977.a. 990.a. II,148.a.
Verſio ſeptuaginta viralis quomodo accipienda I,28.a.
quot verſiones Græcæ prodierint ibid.
Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, Luciana, Heſychiana ibid. Vide Germanica, & vulgata. LXX. viralis Epocham antediluvianam & Patriarchalem contra Ebraicam veritatem numerat, & ſeptem argumentis refellitur 62, a.b.
in Epocha antediluviana conſonaſſe Ebræô textui 63.a.
quomodo Septuaginta-viralis reddat vocem Keſef. 179.a.
à Grotio purior aſſeritur Ebraica veritate 198. b.
maximopere à Grotio & Johanne Morino extollitur ibid. ſed fruſtra ibid.
unde errores in Græco Codice ab Ebræa veritate deviantes enati ſint 199. b.
abit Gen.4.v.7. ab Ebraica veritate 256.a
Vetus editio Kainanem non agnoſcit 274.a.
quales communis ſeu vulgata & preſsè dicta LXX. interpretatio fuerint 275.a.
mende aliqua puncta Ebr. legit 295. b. interpolata 512.a.1117.b.
Veſpera an die prior fuerit I,225.a
Veſpertinus agnus quid ſignificarit? I,448.a
Veſtes ſacerdotales primogenitorum I,296.a.
Aaronis quid ſignificarint? 440.b.
pectorale ſeu rationale, ſuper humerale, Linea ſtricta, Cidaris, Baltheus, an in Novo Teſtam. talis ornatus adhibendus ibid.
morale exinde pro miniſtris duplex ibid.
mixtæ laneæ cum lino vitandæ Judæis quid ſignificent 497. b.
veſtes ſcindere cui vetitum 499.b.
veterum ſcindere veſtes mos 533.a. 667.a. 869.a. 1303.b.
an cum Iſraelitis creverint in deſerto 569. a.
cur captivæ deponendæ 593.a.
muliebres & viriles cur non permutandæ 595. b. ſeq.
quid ſignificent veſtes mutatoriæ II.938.a
quid ſit auferre veſtimenta ſordida ibid.
Veteres cur conſcientiæ fiducia juſtitiam celebrarint I, 829. b
Vexilla quæ Iſraelitis I, 508.a.
quatuor potiora 527 b
Vexillum amoris quod 1265 a.
Via ſancta quæ ſit II, 161.b. quæ Domino paranda 173. a.b.
via humilium 797.a.
via pro cultu divino 810.a
via cœli aſpera 838.b. quæ ſit via viri in virgine, I, 1218. a. b.
cur via aquilæ commemoretur ibid.
cur via colubri ſuper petram 1219.a. cur navis via in medio mari ibid.
Viciſſitudo omnium rerum I,1230.b. 1234.a.
Victima, quare ſanguis earum edi prohibitus? I,498.a.
nulla ſine mola ſalſa 533.b.
Victimæ ligari ſolitæ I,289.b. cur optimæ in iis partes Sacerdotibus aſſignatæ? 447.a. in locum offerentium ſurrogabantur 468 a. cur extra caſtra efferenda 474.b.
Victor Pontifex temere fulmen in Epiſcop. Aſiaticos vibrat I,371.b.
Victorinus (Marius) diem nocte priorem facit I, 225.a.
Victor victoris arma & ſuppellectilem accipit I, 771. b.
victoria ſponſi cœleſtis 1004.a. 1046. ſeqq.
Videre pro audire, tangere, adorari & c I,305.b
Videbit, Gen.22,14. quam varie ab Interpretibus reddatur? I,292. b.
videre corruptionem 965.a. 966.a.
videre pro experiri vires 824.b. pro accurate cognoſcere 993. b.
Vidua, quæ illi eleemoſynæ dabantur I, 576.b.
Vigilantia commendata pro animi & corporis bonis I, 1181.a.
tempeſtiva in eradicandis vitiis 1080. b.
Vinarienſes annotationes (vide Erneſtina) ubi LXX, hebdom. Danielis finiant I,151 b.
de univerſali Evang. prædicatione 973. a. b. de excidio Judæorum II,20. b
laudantur 75.a. 97 b. 104.b, 113.a. 730.b, 791.a
Vincti Sionis qui ſint II,977. b.
Quinam vincti ſpei 983. a
ad quem converti debeant, & quando ibid. b. 220.a. b. ſeqq.
Vindemiator, an illi & meſſori privilegium comedendi uvas & ſpicilegii conceſſum I,602.b.
vindemiare pro punire 1295.a
Vindicare, judicium facere I,573.a
Vindicta quæ licita? I,497.b.
Deo propria 626. b.
ad Chriſtum pertinet 627.a.
convivio comparatur II,107.a.
an eâ pii per Ἐπιχαιρεκακίαν lætentur I, 1029.a. immenſitas vindictæ ibid.
Vinea, Sodomorum vinea quid notet? I,625.b
pro populo Iſraelitico II,13.b, 24.b. pro Eccleſia II, 118.a
Vinum cur Sacerdotibus vetitum I,479.a.b.
ubi præſtantiſſimum naſcatur 533. a.
cur Judæi Chriſtianorum non bibant 628. a.
Vinum Libani II,767.a. Vide *Ebrietas*. Quid notet I.1278.a
vinum gentium III,31,a.
Vir, quid Luthero circa hanc vocem notatum I,252. b.
quando uxori ſe applicare debeat 294.b.
quis ille Ægyptius fuerit? 325.b.
duo viri Eldad & Medad ad LXX. pertinebant 529.a.
qui expediti dicantur 558. b.
an diverſi fuerint à Joſua electi & vocati? 660.b.
vir pro nobili II,27.a.
cum equo comparatus 774 b.
vir pro quisque 822. b
quis vir cum funiculo menſorio 929.a.
viri portenti 939.b.

Virago unde dicatur & quare ? I,240.a. 1177.a.
Virga, vide *Baculus*. Virga ferrea I,941.a. directionis 1015. b
Virgo. Virginum mundus apud Veteres I,293 b
quæ Ebræis virgo dicatur 499.b.
quando viripotens 597.a.
Virgo mater Immanuelis II,35. b.
imponit nomen filio ἀπάτορι 38.b.
ex angelica annunciatione ibid.
virgines notant fideles I,1007.a.
Virginitas, an perpetua apud Iſraelitas dedicata I,720.a.
quomodo probari potuerit 1316.b.1317.a
Virgulta, quando creata I,232.b.
Virtus, ea ſecundum Grotii ſenſum primus homo expers erat I,235.b
vitii nomine ſignatur 752.a.
de virtutibus Ethnicorum naturalibus 831.b
quo deſcriptio virtutum Chriſti pertineat II,185.b.
Deus virtutum auctor I, 806.b.
virtutes regiæ ſponſi cœleſtis 1004.a.
virtus ſacrificii Chriſti ſemper durat 1313,a.
Vis illata quomodo puniatur I,597.a
Viſa morituris contingere ſolita I,434.a
Viſio ænigmatica ſeu ſymbolica I,532. b. aperta & oralis ibid.
triplex Moſis prærogativa ibid.
Viſio quæ Bathkol dicta 744. a. quæ & quibus liber ſit conſignatus II,129.b. pro Prophetia 628.b.
Viſitatio Dei alia gratiæ, alia iræ I,353.a. II,988.a. item judicialis & gratioſa 411. a. inæqualis eſt viſitationis terminus ibid. qualis ab Iſaia prædicatur II, 103. b. 117. a.
ſponſi viſitatio horti ſui 1281. b
Viſorius laudatus I,453. b
Vita, ejus longævitas promiſſa piis III,40. a.430.a.
Vita an ſpiritualis vel naturalis ſub Hevæ nomine intelligatur I,249.b.
an longæva, an vero æterna promiſſa 490.a
impune condonari poterat converſis 702.b.
vita hominis militia 890. a.
imagini ſimilis 996.b
vera ex ſapientia fluit 1139. a.
quibus eam polliceatur Salomo 1146.a.
Vites generoſæ vineæ Domini quæ ſint II,25.a. iis verus Iſrael aſſimilatur 767.a
Vitia regis & reginæ imitantur ſubditi & ſubditæ I, 878.a.
ſeptem vitia hominis apoſtatæ 1144. a
ſeptem abominationes viri iniqui nequam ibid.
cur ſeptem numeratæ ibid b
Vitus Theodoricus laudatus I, 1290.a
Vitulus Aaronis aureus à Moſe comminutus I,455.b
quare Iſraelitis bibere datus ibid.
conflatus ad imitationem cultus Ægyptiorum 461.b
qualis immolandus 470.a
pro ſacerdotis peccato offerendus 474.a
quomodo Moſes vitulum aureum comminuerit? 571.a.
an vitulus Bethavenis ſubductus fuerit ? II,738.a
cur vitulos Jeroboam inſtituerit deaſtros I,802.a
Vivere, quomodo Juſtus per fidem vivat II,886.a
Vivificatio, quæ in Habakuki Cantico intelligatur II, 888. b.
Ulai fluvius II, 625. b
Ulpianus de ære I,173.b.
Ultio privata an ſit juris naturæ vel gentium, I, 723.b
ultio Dei Judæis infligenda prædicitur eleganti ſimili I,125.b.
an à Zacharia intelligatur II.cap.9. verſ. per levationem manus 932. b.
divina ultio etiam contra impios impiis factis utitur I,821.a. 824.b
an ſolum in Nov. Teſtam, vetita 1182.a. ſeq.
duplex, privata & publica; hæc præcepta, illa interdicta ibid.
Umbilicus Sponſæ cur crateri ſimilis I, 1282.b
Umbra & dies quid ſignificent? I,1275.a
umbræ vox quid notet 1311.a
Uncinus pomorum quid ſignificet II,808.b
unctio, myſticæ unctionis Chriſti eminentia deſcripta I,1006.a
Ungere, qui ungi ſoliti I,806.b.
Unguis, unguesfacere quid ſignificet I, 592.b.
Unire, verbum à Michæa uſurpatum uniendam ex gentibus, Iſraelitis & Judæis eccleſiam notat II, 836.a
Vocabula, an à Perſis ea Ebræi Moſis tempore mutuati ſint 310.a.
Vocati nomine qui dicantur I, 535.a. II,191. b.
Vocales Ebræorum literis coævæ I, 27. b. unde nomina ſortitæ ſint 271.a. de vocalibus tetragrammati 335.a
Vocatio, cur Deus Moſen indiſertum ad Legationem adhibuerit? I,337.b. an quis ob tarditatem linguæ abjicere vocationem ſacram poſſit? 338.a.
vocatio gentium II,14.b. 15.b. ſeq. 130.b. 146.a.b. 900.901,902, ſeqq. I,1053.a. 1276.a.1076.a.
vocatio nominis adoptionem ſignificat II,191.b.
Vocativus Ebr. per ſecundam perſonam redditur I, 294. a.
Voetius ſecutus Spanhemii Pyrrhoniſmum I,131.a. de natali Chriſti 135 b. quomodo demonſtret eum 137. a. de natali Chriſti 135.b. quomodo demonſtret eum 137.a. 138.a. vanum eſſe adſtruitur ibid, laudatur 350.a.b. II,271.b. notatur I,381.a.
Vogelii de ſpatio diluvii nova ſententia I,64. b. de hora crucifixionis Chriſti 146.b.
Volatilia, ex aquis producta I,229. a. Bochardi negativa indicata 238.b.
Volkelius refutatur II, 859.a.
Volumen libri quid ſit I,999.b.
Voluntas Dei ἑπομένη I,296.a. voluntas ſigni an Exod. 4,24. notetur 340.a. voluntates hominum Deus nobis conciliat facientibus officium noſtrum 714.a. an voluntas in voluntatem agat 994.b. voluntas Dei abſoluta, non conditionata, omnia facit, quæcunque vult 1100. a. non in Deo contraria voluntas 1311.b
Voluptates cibi & potus an in Vet. T. non fuerint prohibitæ I, 1188. b. voluptas, mulier aliena ſapientiæ contraria 1146.b.
Vorſtii (Joannis) de lingua primæva ſententia I, 22.b.
Voſſius Gerardus Johannes, notatur I, 139.b. ejus Theologia Gentilis, ſeu progreſſus Idololatriæ 228.b
Voſſius, Iſaacus, à Bailio refutatur I,60.a.b. quid ex ejus ſententia achroniſtica ſequatur ibid. à Baronio & Morino ſeductus 62.a. refutatur ejus impietas 67.b. quem terminum à quo faciat 70. ſeptimanarum Danielis 121. b. judicium de Capello 202.b. nimium evehit verſionem 70, viralem 203.a. quo ejus ſententia abeat de corruptela S. Script. 203.b. abſurda de 70 hebdom. ſententia II,634. b. abſurda de diluvio 1303.a
Votum, alia perpetua, alia temporalia I, 513.b. quid de Hazaræorum voto memoratum ibid. irrita quæ Dei Præceptis contraria 526. a. Votum Moſis elegantiſſime & luculentiſſime explicatum 529. 530. quis, quid, quando vovere poſſit 548.b. Votum Jephthæum explicatum 719.a.b.ſeq. Votum Hannæ matris Samuelis 742.a.
votorum genus triplex 1313. a. quæ circa votum mulieris notentur ibid.
Vox clamantis in deſerto quæ & quis ſit ? II,172. a. vox ſponſæ quid notet I,1291. b.

Ura-

Digitized by Google

Urania Afris luna I, 228, *b*.
Urbs Jeruſalem poſtquam adepta eſt Libertatem à Ravio ultra ſeſquiſeculum ſine mœnibus fuiſſe ſtatuitur I, 170, a.
Urbes Levitarum cur ita vocentur 551, a.
quatuor in quaque urbe officiorum gradus 554, b.
Urbs pro tota regione accipitur 557, a.
quot una judices habuerit 579, a.
ſeris æreis clauſæ urbes 790, a.
earum poſſeſſiones ambulatoriæ 825, a.
Urias in Iſaia memoratus quis fuerit II, 91. b.
Urias Sacerdos perperam altare Achaſi exſtruxit I, 826, *a*.
Urim & Thumim quid nominis, quid ſignificent & quid fuerint I, 443. *a*. *b*. ſeq.
an Pontificis Pectorale idem? ibid.
fuerunt diſpoſitiones gemmarum in Pectorali 463. *b*
in dubiis oraculum 872, b.
Urſa ſævum animal II, 756, *b*.
Urſa major ſidus I, 920, *a*.
Urſus Symbolum Perſicæ Monarchiæ II, 613, *b*.
Uſſerius laudatur I, 59. *b*. refutat Krenzhemium 64, *a*. bene, ibid. *b*. & 65. *a*. refellit Scaligerum 66, *b*, item 70, b. refutat Petavium, Thomam Fium, Harvilæum & Bonfrerium 78, *b*. laudatur 80, *b*. ejus computandi ratio juxta intervalla quietis in Epocha legis 82. b. probatur auctori 83, *b*. de reliquo calculo per annos regiminis ibid. de Judicatu Samſonis & Eli 84. *b*. de Regno Saulis 85, *b*. de Regno Iſraëlis 88. *b*. de peccatorum Iſraëlis annis ibid. ejus calculus de anno primo Cyri laudatur 101, *b*. ſeq. commendatur 107, *b*. 108, *a*. ejus de Artachſaſta Eſdr. 4, 24. ſententia 116. *a*. ejus calculus 69½. hebdom. 130, *a*. ejus ſententia de initio *διακονίας* Chriſti refellitur 142. *b*. de Hora mortis Chriſti 147. *a*, laudatur 151. *a*. à Ravio laudatur ejus de Epocha exitus Iſraelitarum ſententia, 155, *a*. Kainanum ſuppoſititium eſſe 273, *a*. 275, *a*. Locum Luc. 3, 36. corruptum eſſe teſtatur 276, *a*. *b*.
Uſuræ notatæ I, 427, *b*.
an licitæ 598. *a*.
cur à morſu dicatur uſura ibid. *b*.
Socini error de iis ib. Impropriè ita dictæ ibid.
Scholaſticorum diſſenſiones de uſuris 600. *a*.
cautiones circa uſuras quatuor ibid. *b*.
Ut an *αἰτιολογικῶς*, num vero *ἐκβατικῶς* accipiendum I, 703, *b*.
Uva uvæ felleæ quid notent? I, 625. *b*.
Vulgare quid ſignificet. I, 596. *b*.
Vulgata verſio quare in pretio ſit I, 3. *a*. quare ita dicta ſit. ibid. de ejus Authentia 8. *b*. ejus errores ab auctore in octo claſſes diſtributi 15. *a*. ejus error 64. *a*. ut vertat vocem Keſef 179. *a*. caſtigatur & arguitur falſitatis commiſſæ, 184. *a*. de ea Grotii judicium expenditur uberius 196, *b*. de ea judicium Eraſmi & Bellarmini ibid. qualis ſit Sixti V, vel Clementis IIX. bullâ munita ibid. Vulgatæ verſionis menda 197. *a*. ei derogat Grotius multum ibid. Concilii Trident. definitio de eadem ibid. an ex ea Ebræus textus corrigendus ibid. *b*. defenditur ejus verſio in principio Geneſ. 214. *a*. an merito corrigatur Gen. I, 20. a. circa vocem volatile? 229, *a*. corrigitur ejus *Complevit* (Gen. 2, 2.) in *Compleverat* 232. *a*. inepte reddit vocem *ed* per *fontem* 233, *a*. corrigitur 235, *a*. male ponit ipſa pro ipſe in Protevangelio Moſaico 244. *b*. 245. *a*. *b*. corrigitur 248, *a*. vana ejus contra Ebr. veritatem defenſio 257, *a*. corrigitur 278, *a*, 279. *a*. 281, *a*, 295. *b*. 296, *b*, 298, *a*, 302. *a*. 303. *b*. 327. *b*. 337. *b*. 341, *b*. 378 *a*. 380. *b*. 389. *a*. 422. *b*. 423, *b*. 424, *a*. *b*. 438, *b*. 447. *a*. 456. *a*. 457. *b*. 460. *a*. 461. *a*. 462. *a*. *b*. 463, 464. 467, *b*. 470, 471, 472 473. *a*. 474. *a*. 476. *b*. 497. *a*. 508. *b*. 510. *a*. 511. *a*. 513. *a*. *b*. 525. *b*, 526, *a*. 527. *a*. 528. *b*. 529. *a*. 534. *a*. 539, *b*. 542. *a*. 547, *a*. 548. *b*. 549. *a*. 551. *b*. 554. *b*. 558. 569, *a*. *b*. 571, *a*. 574, *a*. 905. *a*. 612, *b*. 643, *a*. 662, *a*. 675. *b*. 680. *a*. *b*. 681, *a*. 684. *a*. 685 *a*. 688. *b*. 691. *a*. 701. *b*. 706. *a*. 710. *a*. 711, *a*. 715, *a*. 717. *a*. *b* 734, *b*. 735. *a*. 736. *b*. 739, *b*. 754, *b*. 782, *a*. 838, *a*. *b*. 945. *a*. *b*. 977, *a*. 858, *b*. 889, *b*. 890, *b*. 897, *b*. 898, *a*. 915, *a*. 920, *b*. 1030, *b*. 1031. *a*. 1177. *a*. 1182, *a*. 1187, *b*. 1117, *b*. 1112 *a*. 1208, *a*. 1060. *a*. 1067, *b*. 887, *a*. 1295, *a*. 1083, *b*. 1221, *a* II. 83, *a*. *b*. 84, *a*. 93, *b*. 102. *b*. 113, *b*. 201, *a*. 816. *a*. 867. *b*. 868, *a*. 889, *a*. 1003, *a*. 629. *a*. commendatur, I, 393, *a*. 455. *b*. 689, *b*.
Vulgus inſtabile I, 717, *a*.
capitur inanibus 747. *b*.
Vulpes, in Judæa multa eorum copia I, 1031. *a*.
Vultus Dei Gen. 33, 10. aliis vocatur Principum I, 299, *a*.
Vultus metu nigreſcunt II, 774, *a*.
Uxor marito ſubjecta eſſe debet I. 247, *b*. ſeq.
non tantum ob reverentiam, ſed & vi Juſtitiæ divinæ, 248, *a*.
Caſtigatur Grotius ibidem.
Dolor partus 247, *b*.
cur Moſis Uxor Æthiopiſſa vocetur 327, *b*.
non pari cum marito jure gaudebat 597, *a*.
quæ Uxor Jobi fuerit, 889, *a*.
Strenua à quinque virtutibus laudata 1223. 1224.
nobilis nobili marito gaudet 1225, *a*.
laudis ejus præmium ibid, *b*.
Uz regio quæ I, 886. *b*. 1303. *b*.
Uza quadrupliciter peccavit tangendo Arcam I, 762, *b*.
Uzielis Paraphraſis Chaldaica citata I. 229, *a*.

W.

Walæus (Balduinus) de hora 3. & 6. Crucifixionis Chriſti, I, 146. *b*.
Walenburgiorum ſententia de Imaginibus refutata I, 406. *a*. *b*.
Waltoni judicium de Verſione Montani I, 3. *b*.
ejus *ἀκρισία* notatur 13. *a*.
caſtigatur ejus perverſa de Chronologia Sacra ſententia 59. 60.
refellitur 62, *a*. *b*.
de Kainanis generatione 277, *a*.
de Talento 843. *b*.
de lapſibus interpretum 1031. *b*.
Waltherus commendatur I, 14. *a*. 226. *b*. 748. *a*.
Wandalinus refutat Langii novellam ſententiam de feria Paſſionis I, 144. *b*.
Wankelius I, 116, *b*.
Waſerus de Ponderibus I, 185, *b*.
Waſmuth laudatur I, 27. *b*.
quos in 70. Septimanis Danielis annos uſurpet 120, *b*
Scaligerum refellit ibid. ſeq. II, 637, *a*.
duodecim argumentis refutatur ibid. ſeqq.
Weidnerus citatus I, 292. *b*. 516. *a*. II, 28. *b*. ſeq. *b*.
Welleri laus I. 191, 6. II, 721.
Welleri laus I, 191. *b*. II, 721,
Wichmannus de natali Dominico quid ſentiat, I, 136, *b*.
de fine LXX. hebdom. Danielis 151, *a*.
Wigandus, quæ cauſa reductionis Judæorum II, 788. *a*.
Evangelica Nahumi conſolatio 878, *a*.
Habakuki 888. de hoſtium cæde 790. *a*.
de extremo Judicio ibid. *b*.
rugitus Dei quis ſit de Zijon? 791. *a*.
Iſrael pro poſteris Jacobi 1001. *a*.
Willetus Interpres Moſaicus I, 211, *b*.
notatur 479, *b*.
Willius Scaligerum erroris incuſat I, 109. *b*.
Argumentis octo ipſius ſingularitas refellitur II, 946. *b*
iterum notatur 947, *b*. 948. *b*. 975. *b*. 987, *a*. 997, *a*. *b*. 1001. *b*. 1003. *a*. 1005. *b*.
de voce dakar 1008, *b*.
laudatur II. 911, *a*. 925. *b*. 926. *b*. 932. *b*. 934. *b*. 935, *a*. 988, *a*. 989. *a*. 991, *a*. 993, *a*. 994, *a*. 1004. *a*.

Winckelmannus de abundantia bonorum ſpiritualium II,779.*a*.*b*.
de valle Joſaphat 789.*a*.
de peccatis Iſraëlitarum 797.*a*.
de Judicio Chriſti 801,*b*.
pœna Iſraëlis univerſalis 809.*b*.
de trituratione 855.*b*.ſeq.*b*.
tempus nativitatis Meſſiæ 861.*b*.
Pax Meſſiana 863.*a*.
excidium Judæorum 865.*a*.
propagatio Evangelii 870.*b*.903.*a*.927.*b*.
pluvia Spiritualis 987.*b*.
laudatur II, 989.*a*.890.*b*,940.*a*.
Witakerus laudatus I,940.*a*.
Wolfii, Henrici, nova ſententia de Erratione Iſraelitarum in deſerto I, 81,*a*.
in quod anni tempus Chriſti nativitatem rejiciat 138,*b*.

X.

Xenophon adducitur I, 104.*a*.
ejus auctoritas ibidem.
laudatur à Bailio ibid.
Xerxes an fuerit Ahaſuerus Eſtheris maritus I,117.*a*.
regum Perſiæ ditiſſimus II,676.*b*.
Xeſtes qualis menſura I, 186.*b*.
Xylophoria feſtum Judæorum I,672.*a*.875.*b*.

Z.

Zabulon commerciis aſſuetus victum quærebat, I,639.*a*. ejus termini 987.*a*.
quot ei civitates obtigerint ibid.
Zacharias Propheta an Tempore Darii Nothi prædicaverit I, 171,*a*.II, 6.*a*.
Zaenan an proprium urbis II, 830.*b*.
Zaita urbs II, 765.*b*.
Zaleucus quis verus Dei cultus I, 466.*a*.
Zalphahad quot filias reliquerit & quæ ipſorum ſors I, 685,*a*.*b*.547,*b*.552.*a*.
Zanchius laudatur II, 195.*b*. 732,*b*.
de congregatione reliquiarum Iſraëlis 839.*a*.
Zara Fil. Judæ quid id nominis ſignificet? I,302.*b*.
alius Rex Æthiopum Aſſam Regem Judæ bello petens 851.*a*.
Zedekias (Jerem. 51,59.) quomodo ſuo anno quarto Babylonem iviſſe dicatur 194.*b*.
an binominis fuerit 94.*b*.ſeq.
quo anni tempore cœperit ejus regnum & quamdiu duraritI, 108.*b*.
Duo ἐναντιοφανῆ vaticinia in eo completa 834.*a*.
cujus filius 838.*a*.
Zehnerus de muliere rixoſa I, 1202.*a*.
Zelotæ notati I, 583.*a*.
Zelotypia, quid ejus lex ſignificet I,513.*a*.
ei ignoſcitur 597.*a*.
Zelus Dei charitatem & Zelotypiam innuit I, 410.*b*.
non carnaliter ſed θεοπρεπῶς intelligendus ibid.
quomodo Deus in liberis peccata patrum puniat ib.
Zelus Saulis inconſultus 777.*a*.
Zelus Dei ſalutaris II, 61.*a*.69.*a*.
Zelus iniquus Judæorum contra gentes 113.*b*.
Zemach Chriſtum ſeu Meſſiam eſſe, non Zorobabelem, docetur ſeptem rationibus II,939.*b*.ſeq.
Zeno, quid ſit libertas I, 248.*a*.
Zidon urbs I, 557.*b*.
cur magna 678.*a*.
Zijim quid fuerint II,81.*a*.159.*a*.
Zijon excidium ejus II, 844.*b*.
prædictio de ea I, 380,*b*.
filia Zion 829.*a*.
de montis Zijon exaltatione II, 14,*a*.
quomodo Trinitas in ea habitare rectè dicatur 50.51.*a*.
eſt mons ſanctus Eccleſiæ II, 120.*a*. 150.*b*.
quomodo Evangelizans conſtituatur 174.*b*.
Ziph deſertum I, 754.*b*.
Ziphæorum proditio 1028.*a*.
Zippora Moſis uxor cur Æthiopiſſa vocetur? I, 327.*b*.531.*b*.
an mox in uxorem à Moyſe accepta fuerit 327.*b*.
an ipſa circumciderit filium 340,*b*.
an temeritatis merito arguatur ibid.
quem filiorum circumciderit 341.*a*.
cujus pedes tetigerit ibid.
cur Moſen vocet Sponſum ſanguinum ibid.*b*.
quando domum remiſſa 388.*a*.
Ziza urbs II, 83.*a*.
Zoan quando exſtructa I, 533.*a*. II, 87.*a*.134.*a*.
Zoara civitatula Pentapoleos I, 287.*b*.
Zohar liber.I,211. b.
de lapſu Adæ 235,*a*.
de Urim & Tummim 443.*b*.
Zomzommim qui & cur ita dicantur I, 556.*b*.
Zona viri hominis forma induti II, 673.*a*.
Zophnatpaneach quid ſignificet, cujus linguæ ſit proles I, 305.*b*.
Zoologia & Phytologia, an ejus ſtudium à Salomone carpatur I, 1231.*b*.
Zoroaſtres quis fuerit & quid docuerit I. 215,*a*. 221,*b*.
Zorobabel an Mich.4,8.de eo agatur II, 843.*b*.
an ejus nativitas à Michæa prædicta 857,*b*.
alio nomine Sesbazar dictus 863.*b*.
an ſit ex familia Jechoniæ 865,*a*.
Zuz quid ſit I, 182.*a*.
cui æquivaleat ibid.*b*.
Zuzim qui ita vocentur I, 556.*b*.
Zvvinglius refutatur I,368.*a*.
quinque rationibus depugnatur ipſius EST pro SIGNIFICAT ibid.
laudatur II, 180.*b*. 182.*a*.
notatur II, 54.*a*. 100.*a*. 116.*a*.

FINIS.

Digitized by Google

Corrigenda Tomi I.

DEdicat. fol 1.b. lin.25. quin. fol.4.a. lin.35. collationem, pag.4.a.lin. 12. divulgata. Ib.lin. 18. 1655. pag. 19. a. lin. 39 non bene. pag.26. a. lin.68. Poſtellus colligit. pag 39.a. lin.5. à fine, 2989. pag.68. b. lin 45. numeravit. pag.69. lin.51. *Sic*. pag.93: b.lin.22. Achazi. pag.95. lin.23.& 24. ſequitur, ita. pag.98. lin.62. argumento. pag.104.b. lin.13. *ακκίας*. pag. 166.a.lin.46. Hiſtoricos teſtari. pag.111.a.lin.6 LXXIIX. pag.113.a. lin. 11. à fin. poſt *eſſe* adde ſeqq: Artaxerxem Longimanum, poſteriorem eſſe. p.122. a.l.35. 1657. p.126.a.l.56. diſterminat. p.130.b.l.13.293. p.153.b.l.32. ſeu conſignato ad nos, per ſcripta. ib.l.55. veritatis dicimus. p.174 b.l.45. *νόμιμος*. p.181.a.l.22. Joh. Ztetzes. p.184.b.l.27. pro Euſebio leg. Epiphanio. p.186 b.l.10. נכ. p.201.b. l.19. puncta. p. 213.a.l.2. & 3. R. Obadias, ut & Moſes Barcepha Syrus, è Chriſtianis, ib.b.l.21. *inaugetant*. p.216.a.l.27. Port. p.221.a.l.15. Eduardus. p.223.a.l.penult. Guadagnolum. ib.b.l.21. *cauſam*. p.224.b.l.26. neq; Angeli, animæ & lux fabricæ. ib.l.6 à f. veritatem. p.225. a.l.29. contractionem. ib.l.61. pro *Iam* leg. ים. p.234. b.l.43. conereatæ. p.236.4.l.46 diſcere. p.248.a.l.63. Theodotio. p.252.b.l.57. pro fortè. l. fide. p.259.a l.40. legebantur. p.264 a.l.67. conſtructarum. p.269.a. l.10. ante f. *Iſmaelita*. p 271. b.l.15. *linguam*. p. 272.a.l.19. illis. p.257.b.l.7. *Origenes*. p.278.a.l.6. non minus. p.320.b.l.7. ingratitudo. ib.l.8. invidia. p.335.b.l.24. ſuſcipiendum. p. 339.a.l.20. pro vel l. ſed. p.373.a.l.6. pro *Germanica* leg. *Chaldaica*. p.376.b.l.33. findit. p.383.a.l.51. niſi. p.393.a.l.39. emendatur. p.400.4.l.44. *Iconolatria*. l.45. Diſp.3. ib.b.l.60. obtrudere. p.402.a.l.penult. pro *cum* leg. *coram*. ib.b.l.33 Quod. p.439.a.l.56. qui ad. p.453.b.l.22. Moncæus. p.458.b.l.8. *Auguſtinus*. p.460.b.l.5. ante f. Gentianum Hervetum. p.466.a.l.31. Locrenſium. ib.b.l.25. quo. p.469.b.l.63. lucre. p.471.a.l.5. à f. latere. p.479.b.l.53. ſpectaſſe. p.485.b.l.33. fideles. p.487.a.l.58. conſtitutionem. p.429.a. l.16. *Radulphus*. p.505.a.l.12. à f. *numerum*. p.512.a l.11. non credamus. p.521.a.l.64. commendata. p.527 a.l.35. fit. p.528.a.l 47 recenſionem. p.530. l.58. deſtitui fateri. p.535. l.17. unus. l.18. ſtudio. p.548. b.l.15. proprium. p.549. a.l.4. ante f 40. p.553.l.ult. *eis*. p. 554.b.l.4. ſiti. p.556.a.l 6 fuit. p.565.a.l.54. dele, quæ. p.585.b.l.48. eodem ponuntur. p.610.b.l.20. erecti. p.627.a.l 46. clauſi. p. 640.b.l.6. pro *ſuâ* leg. *à*. p.651.b. l.27. hi. p.652.b.l.50. dele, quæ. ib.l.ult. addantur: Hic tamen quia integras Grotii annotationes exhibemus, ordini Grotiano inhærebimus. p.656.a.l.28. eadem. p.660.b. l.36. tum p.661.b. l.61. arcam. p 694 b.l.5. ante f. dele, de p.707.a.l 43. doctr. ib. *Poſſin*. p.718.a.l.8. ante f 264. p.721.b.l.49 dele, ſub. p 726.a.l.58. Eleutheropolis. p.731.b.l.31 dele, ut. p. 743.a.l.13 Regem. p.758.a.l.15. Samuelis p.762.b.l.43. pro &, lege, ſed. p.778.b.l.51. *Ravanell*. p.796.b.l.4. *Zonaq;*. p.798.a.l 22, citra idem. p.799 b.l.10. *Bonfrerius*. p.810 a. l.30. cum Achabo. p.830.a.l.61. *imaginem*. p.836.a. l.19. exerrationem. p.843 b l.51. obſervantes. p.852.a l 44. annos. p.930.b l.46. *Arnobius Iun*. A.C.445. ib.l.57. poſt 880 adde: *Ambroſius Anſbertus A* 890. p.931. ad l.12. dele, *Ambroſ. Anſbert A*. 1536. p.934.a.l.7. à f. pro fructu leg. fremitu. ib.b.l.39. *Guadagnolus*. p.948 a. l.50. dele, in. p.971. b.l.4 fidem p.998.b.l.58. *verba* p.999.a l.34 pro Davidi, lege, Chriſto p 1008.a l.25. Theodotio p 1021.a.l 24 præfert *Bellarmin*. p.1022.a.l.9 dele, quas p.1062 b.l.44 tribuit B. p.1064 a l.51. Concord. Exempl. 14. p.567.b l 39. Deut.20. p 671 a.l.20 Deut. 7.1, ib l 39 Deut 7.1 p 813.a.l 20 ante f. illud non eſſe Ib b. l 29 quo Ib l 40. *incurvationem*. p.815.a.l.35. neceſſitas. p.861 a l.40. Perſidos. p 889.b l.39. conquererer p.914.a.l.ult. *Augienſis*. p.920.b.l.23. pro *porro*: leg *proponit*. p.922 a. l 22. Elephanto p.985.b l. 17. virtute. Ib.l.23. characteriſatis. p.986.a.l.6. *Pocockius*. p.995.a l.19 intelligit Chriſtum. p.1024.b l penult. hæc. p.1026.b l.8. ante f. *rejectionem*. p.1035.a.l 1. captivam. p.1036.b.l.21. *ἀνοικτῖν*. p.1042.a.l.8 שרם Ib. l 9 שרבם. Ib.l.16. ante f. *Theodotionem*. p.1069.a.l.1. prædici volunt. p.1070.b.l.39. appellatio. pag 1085.b.l 27. *adverſariis*. Ib.l.19. ante f. habeat. pag. 1094. a.l 24. ante f. *ſplendor*. p.1104.b.l 16. ante f. genuinum.

Tomi II.

PAg.4 b.l.24. excogitatam. p.24.b.l.57 *maceriâ*. p.29.a.l.18 dele, vel. p.42.b.l. 42.43. *Caſtrio*. p.43.a.l.63 הדירה ה. p.46 a.l.54. dicitur de. p.56.a.l.5. à f. *Sasbouth* ut & *Spanhemius*. p.70.b.l.5. à f. juſtitiâ gentes. p.90.a.l.3. à f. &. p.138.b.l.7. à f. *ἀνέστειν*. p.150. b.l 12. à f conſervationem, p.165.a.l.36 Galatinus. p.169.a.l.34. & b.l.12. *auguſtiora* p.189.b. l.50. dirigi. l.57. & 59. quid. p.190. b.l.25. clarè p.191.b.l.49. *dominium teneat*. p.194.b.l.32. dele, quæ. p.198.b.l.ult. ſeu. p.218.l.23. hic. l.55. pro natus, lege, matris. p.227 a.l.11. matrem. p.228.b.l.55. captivitate agitur. p.251.l.13. Abkath. p.258.b.l.4. à f. *Galatinum*. p.272.a l.56. In locis, quæ nunc Grotius adducit. p.273.a.l.46. indicandos. p.275.a.l.19 quia IN. p.228.a.l.18. urbis. p.291.a.l.16. *Siloa*. p.296.a.l.32. Rom.2. p.308.l.17. *&*. p.313.a.l.16. effectus Spiritus. p.316.a.l.22. dele *reſurrexit*. p.320.b.l.16. à f. notham. p.324.b.l 45. petenda; *Et*. p. 327.a. l.5. à f. occidit. p.331.b. l.57. & 58. *Albinus Alcuinus*. l.11. contra Felicem Urgell. Hugo Etherianus. p.332.b. l.17. a f. contritos. p.333 a.l.59. *τυφλοῖς*. p.324.a.l.1. poſſit. p.344.a.l.5. à f. tempore, quo. p.347.a.l.43. judicavit. p 355.a.l.53. dilacerationibus. p.357.b.l.27. ingeruntur. p.362.a.l.49. fovendis. l.52 juſtific.c.2. p.366.b.l.5 dele, ut. p.373.l.48. pariter teſtatur. p 374 b.l 7. à f. loco ſacrificia deſitura probans. p.376.b.l.12 à f ſed ad. p.379.a.l.23. tempore ad. p.383.b.l.28. fœderum. p.385 b.l.22. & 23. quomodo veniet hora quando. p.391.b.l.53. fontes. p.404.b.l.18. putabant. p.415.b.l.38. voci. p.417.a.l.6 & 7. à f. *veritatem*. p.421. a l.45. *Gisler*. p.426.b.l.16. à f. regno hæc intelligenda. p.447.b.l.14 agunt. p.455.a l.14 *ὀφθαλμῷ*. p.456.b.l.1.13,7. p.475.b l.27. Jer.37.11, 14. pag.503 b.l.20. hic imago *decreti*. pag.511.l.13. à f. tract.1. ib.l.11 à f. ſanctorum Occidentem. pag.562.a.l.4. à f. quæ intelligenda. p 564.b.l 40. quem. l.47. Valentianus. l.64 *de*. p.568.b.l.16. *Hieropoli*. p.593.a.l.49. & 50. uſitatæ fuêre. p.598.b.l.48. Cuſpinian. p.615.b.l.50. confictus. p.629.a.l.21. 3430. annor. l.52. dele, &. p.630.b.l.53. quid. p.635.a.l.12. *decima quarta*. p.642. b.l 17. à f. tum. p.649.b.l.16. pro decima nona, lege, vigeſima prima. p.653.a.l.27. pro quod, legatur, id. p.657 b.l.8 à f. ſucceſſiſſe. p.676.a l.penult. *Herodoto* decem. p.682.b.l.35. *eorum*: *deeſt*. p.683.a.l.18. tyrannicè trucidavit. p.688.a.l.17. à f. in Clement. p.690. b l.5. מנעת p 702.a.l.11. *Tu, optime mi*. p.704 b.l.12. dele, Joh 17.v.3 p.708 b l 2. ducendæ. p.717.a l.8. à f. לחך. p.733.b l 17. à f. dele, *à*. p.734.b.l.53. arbitraria. p.758.b.l.7. deſignat. p.762.b.l 5. Novi Teſtamenti. p.790.a.l 39. Prædicationem. p.796 b. l 43. deportatione. p.816.a l.9. à f. num verò. p.836.b.l.ult. *efficaciam*. p.837.l 27. dele, hoc. p.844.a.l 5. à f Conſolatorium. p 845.a l.5. Repetitur. b.l.4. à f. *habuêre*. p.850.b.l.13. Apoſtolos. p.851.a.l.40. quæ. b.l.14. *fore*. p.853 b l.23. dele, ad. p.816.a.l 14. à f. tempora. p.860.b l.ult. &. p.873.a.l.43. *ſubmerſionem*. l.51. & 52. nos gloriæ ſuæ & ſaluti noſtræ aſſerens. l.8. à f. collocat p.874. a.l 25. à f quidam. p 876.b. l.19. à f. intricatis. p 877.b.l.55. pro à, lege, in. p 879.b l.13. quæ. p.886 a l 15. prophetici. Subjectum b.l 31. à f. ea docent. p.890 a.ult. incredulos. p.892.a.l.18. à f. *ſums*. p.894.b. p.900.b.l.42. queſtus. p.927.b. l.31. pro, c.18. & c.19. lege, c.12.§.36. & 37. p.928.a.l.21. *&* per. b.l 13. à f. hi. p.929.a.l.31. JOH. ANDR. p.930.a.l.5. à f. quia. b.l 10. orbem. p.902.a l.13 vita. Ib.b l.12. ante f. *praſtabunt*. p.905 a l.9. ipſum. p.906.a.l 39. & 40 ante f. vaticinanti Ib l.6 ante f *ob* Ib.b l 26 ante f. connecti. p.941.b.l 23. & 24. ante f. finem. p.960 b l.10 pro Danielis, lege: Davidis. pag 974 b.l.7 deleatur: &. p.975.b l.13 ante f. Soter. p.977.b.l.17. ante f. illud. p.979.a.l.8. fœdere. p.980.b l.20. ante f. *Ioſia*. pag.982.a.l.41. *Agobardus*. p.994.b.l.9. ante f. *devincendi*. p.999.a.l 10. opinionum. Ib.l.antepen. delatum. Ib.b.l.21. ante f. virgâ. ib.l.antepen. in Epitom. Thalmudicorum. pag.1001.b.l.4. confictæ. Ib.l.25. ante f. vetera. p.1002.b.l.13. factæ. pag.1003.a.l.36. eandemq;. ib.l.12. ante f. *multis*. p.1004.b.l.28. ante f. *pelvim*. p.1005. a.l.1. ſubjecerit. ib.l.10 *pelvis*. p.1006.a l.11. *inſerviabunt* ib.l 13. *impleverint*. ib.l.33. Hieroſolymæ.

Tomi III.

PAg.2.a. l.21. *in re ſequuntur*. l 35. *Iunilium* Afrum. p.3.a.l.15. Gem. p.5.a.l.6. *ἀποδείξεων*. p.6.b. l.15. *Lavinan*. l.16. *Serarius, Corn. à Lap*. p.12.a.l.11. à f. bonus hic. p.18.a.l.11 à f pater l.ult. Serarius, Corn. à Lap. p.22.b.l.24. erant. p.23.a.l 8. à f. *pomeridiano feriari*. b.l 25. par erat. p.26.a l.54. caſtra. p.29.2.l.18.19. Diſpeſci. p.34.a.l.6. dele 1. p 42.b.l 39. jaciente nube. l.10. à f. Verſus poſtremus. p.49.b.l 37. per Meſſiam. p.53.a l 5. & quæ l 7. *adoraſſe* l 22. Ennead. b.l.5.2. l III. e Julian. p.54.a. l.24. Octavio. l.28 29. *Firmic*. l.57. Præcipui. p.56 a.l.15. in Pheſicta p.59.b.l.47. in Job p.60.b.l.48. dele, *in*. p.61.b l 35. Heliodoro reſtituit. p.62.a l 29. de quibus p.63.a.l.24. Affirmat *Abulenſis*, & in. l 26. dele, ut &. l.37. *ab Aes*, l.39. *Roſeus. Robertus Valſigenſis, Cornelius*. p.69 a.l.6. à f *Fulbertus*. p.71.a l 37. אמן p 76.b l 20. à f. ereabantur. pag.85.b.lin.8. *defloruiſſe*. pag.86.b.l.30 dele, ut. p.103.b.l.16. à f. fœdius. p.117.b.l 41. pejus quem. p.119.b. l.28 *navavit*. l 46. dele, ac p.141.b.l.42. *Magiſterium*. l 44 *purificatio*. l 47. *allevamentum*. p. 148.a. l 26 Ariſt l III l 27. opacitate. p 149. b l 4. *oppetit*. p.152.a.l.8. *benevolam & beneficam*. p 154.b l 27. dele, Tom.II in A. Conf.10.l.6. à f. *eſt* intelligunt. p.156.a.l 4 *præcepta deeſſent* ib.b.l 17. à f. pro hortus legatur, hominibus. l 11. à f. velut redemerit & reconciliârit. p.157.b l 26. pro libro lege, ſcripto p.161.b l 40. mentitus. l.penult. *Sarisburienſ*. ib. *Loloyerius* p.162.a.l 6. ſpiritus p. 165.a l 8 *Eliam*. ib l 25. *Thomâ IV*. p.167 b l 10 dele, *&* *Ioſephus* p.171.b.l 8. Pineda. l. III. p.186.b l.17 *Carol* p.187.a.l.12. à f. cenſet Joſeph. p.192.b l.52. intelligit p 195.a.l 34 Regium. p.196.a l 34. pro *Schickard* lege, *Schindler*. p.197.a l ult *quòd vulneratus*. b.l. 42. puritate. p.198.a l 8. Joſephus. p.202.a l 18. à f. Acra. p 215.b.l.15. *Fullonio*. p.217 b.l.2. & 3 dele, quàm diſſolutio eſſe non potuit, quæ nihil aliud eſt. p.227 b l.44. Doræ. p.230.b.l.48. pro Nec, lege, Nos. p 231.a l ult. alii. p.235.a l.28. *Fullonius*. l.50. illi. p.258.b l.35. menſibus prius. p.261.a.l.15. à f. quâ. p.265.b.l 23. à f. conſentientes. p. 266. a. l.22. *contraria*. p.270. a. l. antepen. ſunt.

oogle

Digitized by Google

ogle

Digitized by Google